KISA SÛRELERİN TEFSİRİ

-I-

MEHMET OKUYAN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Bu çalışmamı;

Merhum babama,

kıymetli anneme ve

bütün Kur'ân talebelerine

ithaf ediyorum.

DÜŞÜN YAYINCILIK

Yayın No	174
Kitabın Adı	Kısa Sûrelerin Tefsiri I
Yazar	Prof. Dr. Mehmet Okuyan
İç Mizanpaj & Kapak	AFM CREATIVE
5.Baskı	2012
ISBN	978-605-4195-89-3
Baskı ve Mücellit	**Çalış Ofset** Davutpaşa Cad. Yılanlı Ayazma Sk. No: 8 Davutpaşa/Topkapı/İSTANBUL Tel: 0212 482 11 04 Sertifika No: 12107
Genel Dağıtım	ADIM DAĞITIM (0212) 524 7 524 / www.kidap.com.tr
İletişim	Mehmet OKUYAN OMÜ İlahiyat Fak. Kurupelit/SAMSUN 0362 312 19 19 / 61 61 0532 571 50 82
Yayıncı Sertifika No	12628
Yayıncı Adresi	Topkapı Mh. Kahalbağı Sk. No:49/A Topkapı / İstanbul (0212) 521 91 13 - 23 fax (0212) 521 90 86

KISA SÛRELERİN TEFSÎRİ

1

(FÂTİHA, A'LÂ, ĞÂŞİYE, FECR, BELED, ŞEMS, LEYL, DUHÂ, İNŞİRÂH, TÎN, 'ALAK, KADR, BEYYİNE, ZİLZÂL, 'ÂDİYÂT, KAARİ'A, TEKÂSÜR, 'ASR, HÜMEZE, FÎL, KUREYŞ, MÂ'ÛN, KEVSER, KÂFİRÛN, NASR, MESED, İHLÂS, FELAK ve NÂS SÛRELERİ)

Prof. Dr. Mehmet OKUYAN

DÜŞÜN YAYINCILIK

İÇİNDEKİLER

1. FÂTİHA SÛRESİ

87. A'LÂ SÛRESİ

88. ĞÂŞİYE SÛRESİ

89. FECR SÛRESİ

90. BELED SÛRESİ

91. ŞEMS SÛRESİ

92. LEYL SÛRESİ

93. DUHÂ SÛRESİ

94. İNŞİRÂH SÛRESİ

95. TÎN SÛRESİ

96. 'ALAK SÛRESİ

97. KADR SÛRESİ

98. BEYYİNE SÛRESİ

99. ZİLZÂL SÛRESİ

100. 'ÂDİYÂT SÛRESİ

101. KAARİ'A SÛRESİ

102. TEKÂSÜR SÛRESİ

103. 'ASR SÛRESİ

104. HÜMEZE SÛRESİ

105. FÎL SÛRESİ

106. KUREYŞ SÛRESİ

107. MÂ'ÛN SÛRESİ

108. KEVSER SÛRESİ

109. KÂFİRÛN SÛRESİ

110. NASR SÛRESİ

111. MESED/TEBBET SÛRESİ

112. İHLÂS SÛRESİ

113. FELAK SÛRESİ

114. NÂS SÛRESİ

TAKDİM

Allah'a hamd, Rasulüne salât, Kur'an'ı okuma, anlama, anlatma ve yaşama konusunda cehd ü gayret gösteren Kur'an âşıklarına selam olsun.

Mehmet Okuyan Hoca, fakirden ***Kısa Surelerin Tefsiri***'ne dair yazdığı kıymetli esere Takdim yazmamı arzu etti. Bu vesileyle esere göz gezdirdiğimde, Kur'an âşıkları adına sevindim. Zira ortaya gerçekten değerli bir tefsir çalışması çıkmıştı.

Mehmet Okuyan'ı, başka hiçbir kitabı Allah'ın kitabının önüne geçirmeyen bir ilim adamı olarak tanıdım. Hz. Ali'nin "Âlim kimdir?" sorusuna verdiği cevap da öyle değil miydi: "Âlim, Allah'ın Kitabı'nın önüne başka hiçbir kitabı geçirmeyendir". Bazı insanlar vardır tanıyıncaya kadar sevilirler, bazı insanlar da vardır tanıdıkça sevilirler. O benim için tanıdıkça sevilen bir dost oldu.

Mehmet Hoca ile tanışmamız, mealimizin tamamlandığı yılda gerçekleşti. Yani bizi Kur'an dost kıldı. *Hayat Kitabı Kur'an/Gerekçeli Meal-Tefsir*'i, basımından evvel okuması için gönderdiğim ilim adamı dostlarımdan biri de oydu. Onun Kur'an söz konusu olunca, bağrından çıktığı Karadeniz'in akarsuları gibi nasıl coşup taştığını, işte bu vesileyle öğrendim. Meali didik didik okumuş bir halde çıkıp geldi. Evimizde saatler boyu baş başa müzakere ettik.

Mehmet Hoca'yı gözümde ve gönlümde bir başka yere yerleştiren asıl büyük jesti, yakın dostlarından öğrenecek ve 'şoke' olacaktım. Meğerse o, bizim meali okuduktan sonra bitirmek üzere olduğu meali yayımlamaktan vazgeçmiş. Onun bu kararını başkalarından öğrenip kendisine doğrulatınca, ne diyeceğimi bilemedim. Ancak Ziya Paşa'nın o ünlü mısraını mırıldanabildim: "*Âferîn himmetine âsâf-ı âl-i kadrin*". Elbet bu az bulunur kadirşinaslığın değerini ancak erbabı takdir eder.

Kısa Surelerin Tefsiri, adından da anlaşılacağı gibi, Kur'an'ın son cüzünü tefsir etmeyi amaçlayan emek mahsulü bir çalışma. Tefsirin ele aldığı sureler, mü'minlerin namazlarda okuduğu ve dinlediği sureler. Bu, eserin güncel değerini ve önemini ikiye katlayın bir husus. Zira nasıl namaz ruh ve cesetten müteşekkilse, vahyin de öyledir. Vahyin cesedini lafız, ruhunu mana teşkil eder. Vahyin manasını bir yana bırakarak sadece lafzına itibar etmek, elbette vahyi ruhsuz bir ceset gibi telakki etmektir. Bu telakki vahyi ölüme terk etmekle eşdeğerdir. Oysa vahyin amacı hayat vermektir.

Kısa Surelerin Tefsiri'ni dil açısından gayet sade ve anlaşılır buldum. Kur'an'ın Kur'an'la tefsirini öncelemiş. Bu bir tefsir için önemli bir hususiyet. Hadislerden ve klasik-modern tüm tefsirlerden de istifade etmiş. Her surenin başında genel bir tanıtımın ve sonunda *Surenin Genel Mesajları*'nın yer alması ayrı bir güzellik katmış. Çalışmanın en özgün tarafı, ayet guruplarının konu konu ele alınıp işlenmesi. Böylece o ayetlerle muhataba hangi mesajın verildiği dile getirilmiş.

Tefsirdeki sıralama bilinen bir nüzul cetvelini aynen esas almamış. Müellif kendine has bir sıra gözetmiş. Hiç şüphesiz, Kur'an'ın anlamını önceleyen bir okuma için tercihe şayan olan nüzul tertibini gözeterek yapılan okumadır. Zaten bu eser de bu yöntemi tercih emiş.

***

Sevgili dostumu Kur'an'ın anlaşılması yolunda gösterdiği bu üstün gayretten dolayı tebrik ediyorum. Rabbimden onu ve bizi Kur'an'ın kalbinde haşretmesini niyaz ediyorum. Onu ve bu salih amelini, bir ilim ve Kur'an aşığı olan rahmetli peder-i âlilerinin 'yaşayan ameli' kılmasını temenni ediyorum. Biz müellifin Kur'an'a hizmetine şahidiz, Rabbim de şahid olsun.

Mustafa İslâmoğlu
Mart 2010, İstanbul

KISA SÛRELERİN TEFSÎRİ

-I-

ÖNSÖZ

İlâhî! Hamdini sözüme sertâc ettim; zikrini kalbime mi'râc ettim; Kitâb'ını kendime minhâc ettim. Ben yoktum var ettin; varlığından haberdar ettin; aşkınla gönlümü bîkarar ettin. Yardımına sığındım, kapına geldim; hidâyetine sığındım, lütfuna geldim. Kulluk edemedim, affına geldim. Şaşırtma beni, doğruyu söylet; neş'eni duyur, hakikati öğret. Sen duyurmazsan ben duyamam; Sen söyletmezsen ben söyleyemem; Sen sevdirmezsen ben sevemem. Sevdir bize hep sevdiklerini; yerdir bize hep yerdiklerini; yâr et bize erdirdiklerini. Sevdin habibini, kâinata sevdirdin. Sevdin de risâlet hırkasını giydirdin; Makâm-ı İbrâhim'den Makâm-ı Mahmûd'a erdindin; server-i asfiyâ kıldın; Hâtem-i enbiyâ kıldın; Muhammed Mustafa kıldın. Salâtü selâm, her türlü ikrâm ve saygı ona, âline, sevdiklerine, sahâbîlerine ve onun peşinden gidenlere olsun yâ Rabb!

Elmalılı'nın bu duasına içtenlikle "âmîn" diyoruz. Kur'ân'ı anlamak, yaşamak ve anlatmak her Müslüman'ın görevidir; çünkü Kur'ân, bir mektup olarak insanlığa gönderilmiş son ilâhî mesajdır. Bu mesajın gönderiliş gayesi, insanın kendisini, canlı-cansız çevresini ve Yüce Allah'ı tanıması, onlara karşı görev ve sorumluluklarını bilmesi, kendisi, çevresi ve Yaratıcısıyla uyumlu bir hayat yaşamayı başarmasıdır. Bunun için öncelikle kendisinden istenenleri iyice bilmesi gerekir. İnsan, bilmediği veya yanlış ya da eksik bildiği şeyi doğru yaşayamaz. İlâhî rehber anlamındaki Kur'ân, insanlık için bir yol haritasıdır; sadece onunla Yüce Allah'ın rızası kazanılır ve sonunda âhirette cennet ödülüyle buluşturulmak mümkün olur.

Günümüzde Müslümanların büyük bir çoğunluğu, hakikati Kur'ân'da aramak yerine, başka yollara başvurmakta, ışığı başka yerlerde kovalamaktadırlar. Allah'ın nûrunu kendisine ışık edinmeyenler, ışıksız kalacaklarını

bilmelidirler. Misyonu "insanları, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak" şeklinde belirlenen ve bir ismi de *nûr* olan Kur'ân-ı Kerîm, bu özelliğiyle insanlığın istifadesine sunulmuş son ilâhî mesajdır ve bu yönüyle kendisinden yararlanılmasını beklemektedir.

Kur'ân, sözlerin en güzelidir; çünkü Gerçek Güzel'in sözüdür. Gerçek Güzel'i sevenler, O'nun sözüne itibar etmelidirler. Müslümanların önemli bir bölümü en güzel sözü takip etmek yerine, takip ettikleri sözleri güzelleştirmeye çalışıyorlar. Başkasına ait sözler ne kadar çalışılsa da Gerçek Güzel'inki kadar değerli olamazlar. Hz. Peygamber: "Allah'ın kelamının diğer sözlere olan üstünlüğü, Allah'ın yaratıklara olan üstünlüğü gibidir" buyurarak meseleyi ortaya koymaktadır.

Çaykara Eski Müftüsü Muhammet Suiçmez, yaz Kur'ân kursları için Kur'ân'ı tanıtıcı bir çalışma yapmamızı önerince, bunu canımıza minnet sayıp yola koyulduk. Bu nedenle ona ve başta Muhittin Düzenli olmak üzere, katkısı olanlara teşekkür ediyoruz. Kısa sûrelerle başladık, devamını getirmeye çalışacağız. Kur'ân'ı doğru anlama yolunda Müslüman kardeşlerimizin duasını bekliyoruz.

İnsan olmak, hatalı ve eksik olmayı beraberinde getirir. Hataları düzeltmek için kardeşlerimizin katkısı bizler için ufuk açıcı olacaktır. Rabbimizden niyazımız, bizi razı oldukları arasına katsın ve Kitab'ını anlamada bizleri de başarılı eylesin.

Mehmet OKUYAN

İKİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

İlkini "Fâtiha ve Duhâ-Nâs Arası Kısa Sûrelerin Tefsîri" adıyla kaleme aldığımız Kur'ân çalışmalarımızı devam ettirmek üzere, "Kısa Sûreler"i incelemeye çalışmaktayız. İlk kitabımızı okuyan değerli Kur'ân dostlarından gelen olumlu tepkiler üzerine, bu doğrultuda çalışmaya devam kararı aldık.

İlkini, Kur'ân'ın anlamı hakkında ilk defa bilgi sahibi olacak kardeşlerimize yönelik olarak kaleme aldığımız için, orada detay denebilecek yorumlar yapmaktan kaçınmıştık. Ancak sûreleri devam ettirme kararımız doğrultusunda, bu defa çalışmalarımızı bir sistem üzere şekillendirme ihtiyacı hissettik. "Kısa Sûreler"in en kısalarından başlayıp, yine kısa sûrelerin orta uzunlukta olanlarını ve bunların kısmen en uzun olanlarını da içerecek şekilde bir yol haritası belirledik. Bu amaçla hem bu kitabın ikinci baskısını yapma ihtiyacı duyduk; hem de Kur'ân'ın 30. cüzünü dört kitap halinde hazırlama yoluna gittik.

İlk çalışmamıza Fâtiha ile başlamamızın bir nedeni, onun bütün sûre olarak ilk indirilen sûre olmasıdır; diğer sebep ise, âyet sayısının "kısa sûreler" isimlendirmesine uygun oluşudur. Bu kitapta Fâtiha dâhil, toplam 23 kısa sûreyi ele almaya çalıştık.

Sûrelerin başına koyduğumuz ilk rakam, sûrenin resmî sırasını, ikincisi ise iniş sırasını göstermektedir. Her sûrenin genel tanıtımını yaparken, önceki sûre ile konu ilişkisini özellikle belirtmeye çalıştık. Çünkü sûrelerin resmî sıralamasının da konu ilişkileri gözetilerek yapıldığı kanaatindeyiz.

Bu çalışmada okuyucuya kolaylık olsun diye, her bir sûrede ele alınan konuları başlıklar halinde incelemeye çalıştık. Ayrıca, âyetleri incelerken bazen detaya girdiğimiz için sûrenin mesajını takipte zorluk yaşanabilir diye, bu defa her sûrenin sonuna "Sûrenin Genel Mesajları" diye bir başlık açmayı uygun gördük.

Kur'ân'ı anlamadaki genel metodumuz, Kur'ân'ın yine ve öncelikle Kur'ân'la anlaşılması olduğu için, mesajları incelerken, konuyla ilgili bütün âyetleri dikkate alarak fikir sahibi olmaya çalıştık. Ayrıca zaman zaman sahih hadislerden de yararlandık. Bu arada eski âlimlerimizin eserlerinden ve günümüzdeki âlimlerin görüşlerinden de istifade ettik. Bazen "tüme varım metodu"na başvursak da, genelde "tümden gelim yöntemi"ni kullandık.

Çalışmamızın bu hali almasında emeği geçen Abdurrahman Okuyan, Metin Yasa, Muhittin Düzenli, Ömer Naci Yılmaz, Süleyman Turan, Mustafa Kara ve diğer kardeşlerimize teşekkür ediyoruz. Özellikle kitaplarımızın düzenine yardımda bulunan Akın Yılmaz beye ve oğlum Ahmet Selim'e, çalışmalar esnasında kendilerini çok ihmal ettiğim eşime, kızlarım Ayşe Sena'ya ve Fatma Zehra'ya da Cenâb-ı Hakk'tan ecirler ihsan etmesini niyaz ediyoruz. Yüce Allah onları da, bütün inananları da Kur'ân'ın dostu ve yârânı eylesin.

İnsan olmak, eksik olmayı beraberinde getirir. Hatalı olanı düzeltmek ve eksik olanı tamamlamak için kardeşlerimizin katkıları bizim için daima değerlidir. Rabbimiz, bizi de razı oldukları arasına katsın ve Kitâb'ını anlamada bizleri de başarılı kılsın.

Mehmet OKUYAN

ÜÇÜNCÜ BASKININ ÖNSÖZÜ

İlk iki baskısında Kur'ân'ın 30. cüzünü içeren sûreleri dört kitap halinde iki cilt olarak basmıştık. Rakamsal ifadelerle ilgili olarak okuyucu dostlarımızdan gelen öneriler üzerine bu defa çalışmalarımızı Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, 2, 3, 4 şeklinde sıralamayı uygun gördük. Bu nedenle birinci ciltte öncelikle Kur'an'ın doğru anlaşılmasına katkı sağlayacağına inandığımız açıklamalardan oluşan bir Giriş bölümü kaleme aldık. Ardından teberrüken önce Fâtiha'yı ve daha sonra A'lâ'dan itibaren Nâs'a kadar toplam 29 sûreyi sıraladık. İkinci ciltte Nebe'den Târık sûresine kadar toplam 9 sûreyi, üçüncü ciltte Müzzemmil'den itibaren Murselât'a kadar toplam 5 sûreyi yorumlamaya çalıştık. Dördüncü ciltte ise Mülk, Kalem, Hâkka, Me'âric, Nûh ve Cinn sûrelerini incelemeye çalışacağız. Böylece Yüce Allah'ın lütfuyla "Kısa Sûrelerin Tefsîri" bağlamında dört ciltte toplam 49 sûreyi tamamlamış olmayı hedeflemekteyiz.

Rabbimiz ömür verdiği sürece bu çalışmamızı bütün Kur'ân'ı içerecek şekilde devam ettirmeye gayret edeceğiz. Bu nedenle dostlarımızdan gelecek önerilere muhtaç olduğumuzu beyan etmek isteriz.

Çalışma bizden, başarı ise Yüce Allah'tandır.

Mehmet OKUYAN

anlamına geldiğini beyan ederek diğer kullanımların "Kur'ân" anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

Kur'ân, "çok okunan metin" anlamıyla öncelikle Müslümanlardan, sonrasında da bütün insanlardan kendisini düşünerek, anlayarak ve hissederek okumalarını istemekte ve beklemektedir. Bu haliyle *kıraat*, "anlamını düşünerek, anlayarak ve hissederek okumak" demektir. 'Alak 96/1'deki ilk emir de böyle bir okumayı ifade eder; yani kâinatı okumak, keşfetmek, düşünmek ve anlamaya çalışmak. Bu yönüyle *kıraat*, "aklın ve zihnin okuması" anlamında entelektüel bir bilgilenme ve bilinçlenme faaliyetidir.

2. *el-Kitâb*

"Yazmak, yazılan şeyler, yazı tomarı" gibi anlamlara gelen *el-kitâb, kütüb, mektûb* kelimleri Kur'ân'da 262 kez geçmektedir. Bunlardan *el-Kitâb* ismi Kur'ân'ın Kur'ân'da en çok kullanılan isimlerindendir. Bir kısmında farklı anlamlar söz konusu olsa da, bu kelime büyük çoğunlukla "Kur'ân"ı ifade etmektedir. Başında *el* takısı olarak da olmayarak da *el-kitâb/kitâb* kelimesinin bazı âyetlerde "Hz. Mûsâ'ya verilen kitap", bazı âyetlerde "Tevrât", bazı âyetlerde de "ilâhî öğreti" veya "vahiy" anlamlarında kullanıldığı bilinmektedir.

Bu kelimenin "mektup" anlamı da vardır; delili ise Neml 27/28 ve 29. âyetlerdir (*kitâbî/kitâb*). Buradan hareketle şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Kur'ân, Yüce Allah'ın insanlığa gönderdiği son mektubudur. Bu mektup herkese gönderilmiştir. Birilerinin okumasıyla diğerlerinden görev düşmemektedir.

Mektuplar, anlaşılmadan okunmak için gönderilmezler. Mektup, anlaşılmak ve bir mesajın iletilmesi için yazılır. Kur'ân da böyledir. Yüce Allah, mesajını anlaşılmak ve yaşanmak için göndermiştir. Bu arada davranışlarla da mektuba cevap verilmesini istemektedir. Ya gerekenler yapılıp sevap elde edilecek ve sonuçta ödülle buluşulacak; ya da gerekenler yapılmayacak veya yasaklar işlenerek cevap verilip sonuçta azaba katlanılacaktır. Her durumda Kur'ân'ın ilâhî bir mektup olduğu ve okunup yaşanmak için gönderildiği unutulmamalıdır.

3. *el-Furkaan*

"İyi ile kötüyü, doğru ile yanlışı, faydalı ile zararlıyı, hak ile bâtılı, karanlık ile aydınlığı vs. ayıran değer veya ölçü"ye *Furkaan* denilir. Bizzat ayırana da, kendisi ile bunların ayırt edildiği şeye de aynı isim verilir. Bu itibarla Kur'ân, hakkı bâtıldan ayırt etmede en önemli ölçüdür ve 3 âyette

Kur'ân'ın ismi olarak yer almaktadır.[2] *el-Furkaan* kelimesi, "Hz. Mûsâ'ya verilen mesaj",[3] "Bedir"[4] ve "hakkı bâtıldan ayıran güç"[5] anlamlarında da kullanılmaktadır.[6] Furkaan sûresinin ilk âyetinde de geçen bu kelime aynı zamanda bu sûrenin ismidir.

Din adına neyin doğru, neyin yanlış; neyin yararlı, neyin zararlı; neyin tam, neyin eksik olduğunu belirlemede vazgeçilmez kaynak *Furkaan* olan Kur'ân'dır. Din adına söylenecek sözlerin veya kabul edilecek esasların mutlak anlamda Kur'ân'a uygun olması gerekir. Kur'ân'a sunulmadan, bir anlamda onun onayını almadan hiç kimsenin sözüne din adına itibar edilmemelidir. Hadislerde de ölçü budur. Kur'ân'a uygun olanlar doğrudur ve Hz. Peygamber'e aittirler; aykırı olanlar ise yanlıştır ve uydurmadırlar; çünkü Hz. Peygamber din adına Allah'ın kitabına aykırı şeyler söylemez.

Kur'ân, dini söylemlerde adeta bir DNA laboratuvarı gibidir. Ortaya çıkan görüşler veya ileri sürülen kanaatler Kur'ân süzgecinden geçirilmeli, geçerliliklerini Kur'ân referansına dayandırmalıdırlar. Buradan onay almayan görüşlerin din adına doğru oldukları sadece kuru bir iddiadan ibaret kalır. Eğer bir iddia sahibi görüşünü Kur'ân'a dayandırmaya yanaşmıyor, ondan onay almak için Kur'ân aynasına vurulmasına rıza göstermiyorsa o görüşün itibar görmemesi gerekir.

Herhangi bir dayanağı veya onay makamı bulunmayan dini öğretilerin yolu açılırsa artık bir süre sonra söz konusu dini anlamanın da onu yaşamanın da imkânı kalmaz. Şimdilerde her ne vesile ile olursa olsun Allah adına konuşanların Allah'ın kitabından konuşmaları gerektiği unutulmamalıdır. Çünkü Furkan olan kaynak Kur'ân'dır ve Kur'ân'dan ışığını almayan ifadeler birer iddiadan öte herhangi bir değer de taşımazlar.

Yüce Allah, İlâhî hitaba karşı duyarlı olan ve sorumluluk bilinci taşıyan insanları "Furkan" sahibi yapacak, böylece işledikleri hataları silecek ve onları bağışlayacaktır.[7] İnsanın "Furkaan" sahibi yapılması, onun asıl *Furkan* olan Kur'ân'a sarılmasından ve onu hayatının vazgeçilmezi yapmasından sonra gerçekleşmektedir. Yani "furkan" sahibi olmak bir sonuçtur; sebebi ise Kur'ân ile ve onun anlamı ile buluşmaktır. Dünya hayatında *Furkan* (Kur'ân) ile buluşanlar, mahşerdeki ayrışmada ödülle buluşmayı Allah'ın izniyle başaracaklardır.

2 Bakara 2/185; Âl-i İmrân 3/4; Furkaan 25/1.
3 Bakara 2/53; Enbiyâ 21/48.
4 Enfâl 8/41.
5 Enfâl 8/29.
6 Bakara 2/185; Âl-i İmrân 3/4; Furkaan 25/1.
7 Enfâl 8/29.

4. *en-Nûr*

"Işık" anlamına gelen bu ismiyle Kur'ân, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkartmak için gönderilmiş olduğunu ortaya koymaktadır.[8] *en-Nûr* kelimesi Kur'ân'da farklı anlamlarda 43 yerde geçmekte, 11 âyette ise Kur'ân'ın ismi olarak kullanılmaktadır.[9]

"Aydınlık" anlamıyla bu isim, Kur'ân'ın hayata bakan tarafını göstermekte, onun aydınlığıyla yaşanan hayatın karanlıklardan uzak olacağını ortaya koymaktadır. Kur'ân'ın değişik sûrelerinde geçen bu kelime, gecenin karşıtı "gündüz" anlamında bir aydınlığı değil, "cehalet karanlıklarının karşıtı" olan aydınlığı, yani gerçeği ifade etmektedir. Kendisini göklerin ve yerin nûru[10] olarak isimlendiren Yüce Allah, insanlığa gönderdiği mesajına da bu adı vermekte, böylece kelamıyla kendi zatını aynı isimde buluşturarak, hayata bakan yapısıyla Kur'ân'ın önemine özellikle vurgu yapmaktadır.

Bugün insanlar, Kur'ân'ın aydınlığından yeterince yararlanamamakta ve onun sunduğu hayat değerlerini görmezlikten gelmektedirler. Kur'ân'ın nûrundan yararlanabilmek gayesiyle günlük hayatta ışıklar açıldığı gibi Kur'ân'ı da "açmak" gerekir. Bazen açılmasına rağmen yanmayan ışıklar da olabilir; bu durumda elektriğin olmadığı anlaşılır. Aynen bu şekilde günümüzde açılmasına, okunmasına ve dinlenilmesine rağmen Kur'ân'ın yeterince ışık vermediği görülmektedir. Bunun sebebi, gerçeği onda arama isteğinin olmamasıdır. Oysa bir ismi *nûr* olan Kur'ân, içerdiği esasların ışığıyla insanın gönül ve ruh dünyasını aydınlatan bir değerdir.

5. *er-Rûh*

Kur'ân'ın isimlerinden biri de *rûh*'tur.[11] *Rûh*, beden için vazgeçilmez değerdir ve ruhsuz beden ölü gibidir. Beden için ruhun önemi ne ise, dînî hayat için de Kur'ân'ın önemi ve değeri işte odur. Yüce Allah: "İşte böylece, Biz sana katımızdan bir ruh vahyettik"[12] buyurarak bu gerçeğe dikkat çekmektedir.

---

8 İbrâhim 14/1.
9 Nisâ' 4/174; Mâide 5/15; En'âm 6/91; A'râf 7/157; Tevbe 9/32; Hacc 22/8; Nûr 24/35; Lokmân 31/20; Şûrâ 42/52; Saff 61/8; Teğâbün 64/8.
10 Nûr 24/35.
11 Nahl 16/2; Mü'min 40/15; Şûrâ 42/52; Mücâdele 58/22; Kadr 97/4.
12 Şûrâ 42/52.

Demek ki Kur'ân, hayat için bir ruhtur; canlılığın ve farkındalığın en önemli değeridir. Bu gerçek, Enfâl sûresinde şöyle beyan edilmektedir: "Ey iman edenler! Sizi kendinize hayat verecek bir şeye (Kur'ân'a) çağırdığında Allah'ın ve Elçisinin bu çağrısına icabet edin."[13] Kur'ân, bu âyette de ifade edildiği gibi insanları canlı olmaktan, hayat ve ruh sahibi olmaya yükseltmektedir. Bu yönüyle *rûh* olan "Kur'ân"ın dönüştürücü özelliği de hatırlatılmış olmaktadır.[14]

Yâsîn 36/70'teki "Hayatta olanları uyarmak" ifadesi, Kur'ân'ın bu özelliğini ortaya koymakta, onun insana ruh verip gerçeğin farkına vardırmasındaki etkisine dikkat çekmektedir. Kur'ân, insanın hayatta oluşunu ruh ve bilinç sahibi olmaya dönüştürdüğü için isimlerinden biri *rûh* olarak belirlenmiştir.

Kur'ân, sorumluluk yükleyen, insan akıl ve iradesini muhatap alan bir sesleniştir. Bu yönüyle de Kur'ân'ın "rûh" oluşu, onun sorumlu varlıkları muhatap aldığını ve onlarda değişimi amaçladığını göstermektedir. Ruh, akıl, irade ve bilinç olmadan insanın sorumluluğundan söz edilemez.

"Eğer biz, bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, onun ezilip büzülerek Allah'a duyduğu saygıdan dolayı boyun büktüğünü görürdün. Bu örnekleri, düşünürler diye insanların önüne koyuyoruz"[15] âyeti, Kur'ân'ın etkisini gözler önüne sermektedir. Cansız dağın boyun bükmesi ve bunu Allah'a saygıdan dolayı yapması için önce canlandırılması ve ruh sahibi yapılması gerekir. Bu âyet, dağın bu halinden mecaz olarak söz edildiğini göstermektedir.

Kur'ân, bu dünyanın en büyük varlıklarını, en sarsılmaz sanılan kütlelerini bile sarsıp boyun büktürebiliyorsa, bu durum onun ruh verici özelliğinden kaynaklanıyor demektir. Yüce Allah, insanların düşünüp ders almaları ve sonuç çıkartmaları için bu tür örnekleri vermektedir.

6. *eş-Şifâ'*

Yaygın kabule göre "derde deva olmak" anlamına gelen *eş-şifâ'* kelimesi, Kur'ân'ın Kur'ân'daki isimlerinden biridir. "Ey insanlar! Rabbinizden

13 Enfâl 8/24.
14 Âl-i İmrân 3/179; 'Ankebût 29/2.
15 Haşr 59/21.

size bir öğüt ve kalplerde oluşabilecek her tür (manevi hastalık) için bir şifa, inananlar için de bir rehber ve rahmet gelmiştir."[16] Şüphe yok ki Kur'ân'ın şifa olması, manevî hastalıklarla, yani inanç hastalıklarıyla ilgilidir.

Kur'ân, insanların iç dünyalarını onaran bir şifadır. Nitekim Yüce Allah, aynı kökten bir kelimeyi (*yeşfi*) kullanarak, Allah yolunda savaşanlara yardım edeceğini ve müminlerin gönüllerine ferahlık vereceğini[17] ifade etmekte, böylece *şifâ'* kelimesinin gönülle alakasını ortaya koymaktadır. Bu kelimenin elbette maddî ve bedensel anlamda bir deva anlamı da vardır. Nitekim Hz. İbrahim'in duasındaki "Hastalandığımda bana şifayı O verir" (*yeşfini*)[18] ve "Bal nimetinde insanlar için şifa vardır"[19] (*şifâ'*) âyetlerindeki kelimeler bu anlamdadır.

Bu istisnalar dışında belirtmeliyiz ki, Kur'ân'ın şifa oluşu gönüllerdeki inançsızlık rahatsızlıklarını tedaviye yöneliktir ve manevi bir mahiyet arz etmektedir. Dinî hayatı doğru kavramaya yönelik arayışlar ve kâinatı doğru anlama gayretleri, Kur'ân'ın yol göstericiliğinden, rehberliğinden ve çözüm getiriciliğinden yararlanmalıdır. Onun şifa oluşu, çözüm üreticiliğindedir; sorun gidericiliğindedir; yol göstericiliğindedir.

İnsanlar, Kur'ân okuyarak bedensel rahatsızlıklarının giderileceğini sanmamalıdır. Meselâ kalp rahatsızlığı olanlar Kur'ân okuyarak değil, Kardiyolojiye müracaat ederek Yüce Allah'tan şifa beklemelidirler. Bedensel rahatsızlıklarda önce ilgili doktorlara başvurmalı, şifa ise elbette ve elbette sadece Yüce Allah'tan beklenmelidir. Doktorlara müracaat etmek gerekir; çünkü sebeplere sarılmak insanın önemli bir irade görevidir. Ancak bilinmelidir ki bunun sonucunda yine şifayı verecek olan Yüce Allah'tır.

Kur'ân, hidayet kaynağı olması itibariyle, ruhların kaybettiği rotalarını bulmada insanlara yardımcı olur, yol gösterir. Kur'ân'ı, gönderildiği amaç doğrultusunda okumak, anlamak ve yaşamak zorundayız. Gönderiliş amacının dışına çıkarak onu bedensel rahatsızlıkların tedavisi için okumak, Kur'ân'ı yerli yerinde okumak anlamına gelmez. Dahası bu amaçlarla yapılan okumalar Kur'ân'dan, onu anlamaktan ve indiriliş gayesinden uzaklaşmaya da neden olabilir.

16 Yûnus 10/57. Benzer âyetler için de bk. İsrâ 17/82; Fussılet 41/44.
17 Tevbe 9/14.
18 Şu'arâ' 26/80.
19 Nahl 16/69.

7. *el-Beyân/el-Beyyine*

"Açıklama, mesaj, ders" anlamlarına gelen *el-beyân* kelimesi de, Kur'ân'ın Kur'ân'daki isimlerinden biridir. "İşte bu (kitap), bütün insanlar için bir açıklama ve bir derstir; takvâ sahipleri için de bir hidayet ve öğüttür."[20] Bu âyette geçen *beyân* kelimesi, Kur'ân'ın bütün insanlara yönelik bir hitap olduğunu ortaya koymakta, ayrıca duyarlı insanlar için bir yol gösterici, rehber ve öğüt olduğuna dikkat çekmektedir. Kur'ân, "açık oluş ve açıklayıcılık anlamında yeterince anlam derinliğine sahip olup, Allah'ın kendisini ifade etme aracı olan" bir mesajdır.

"Beyân etmek", bir şeyi açıklamak demektir. Açıklama yapmak da, bir isteğin ortaya konulması veya ona cevap verilmesi şeklinde gerçekleşir. Kur'ân bu yönüyle insanlık için gereken değerleri hem ortaya koymakta, hem de karşılaşılabilecek problemler için önceden açıklamalar yaparak, sorunun ortaya çıkmasını engellemekte, buna rağmen oluşan problemleri de çözmeyi amaçlamaktadır.

Kendisi *mübîn,* yani "apaçık" olan Kur'ân, aynı zamanda "açıklayıcı" bir özelliğe de sahiptir. Bu nedenle onun *beyân* oluşuyla birlikte düşünülmesi gereken özelliklerinden biri de *beyyine* oluşudur. En'âm 6/157'de de geçen *beyyine* kelimesi, "delil, açık kanıt" anlamına gelmektedir. Kur'ân'ın delil oluşu, bu âyette hidayet (rehber) ve rahmet oluşuyla birlikte zikredilmekte, adeta yoldaki işaretleri gösterme misyonuyla buluşturulmaktadır.

Yola çıkanın rehbere ihtiyacı olduğu gibi, insanlık da hayat yolculuğunda şaşmaz bir otoritenin rehberliğine ihtiyaç duymaktadır. İşte Kur'ân, bu ihtiyacı karşılamak için bir *beyyine* ve *beyân* olarak insanlığa gönderilmiş ilâhî bir yol işaretidir; bir rehberdir. Onun açıklayıcılığı, muhtemel yol kazalarını da önlemeyi amaçlamaktadır.

Kur'ân'ın *beyân* oluşu, onun konuşmasıyla da yakından ilgilidir. Evet, insanlar konuştuğu gibi Kur'ân da konuşur;[21] üstelik onun konuşması sadece ve sadece gerçeği ifade şeklinde gerçekleşir. Onda sapma ve eğrilme yoktur; sahibini yanıltma ve yarı yolda bırakma da yoktur.

İnsan olmaktan ve yanılabilirlilikten kaynaklanan hiçbir arıza

---

20 Âl-i İmrân 3/138. Benzer örnekler için bk. Nahl 16/89; Rahmân 55/4; Beyyine 98/1, 4.

21 Zâriyât 51/23; Mü'minûn 23/62. Bu âyetlerde sözü edilen kitap ve konuşma dünyada Kur'ân'la ilgilidir; âhirette ise amel defteridir.

Kur'ân'da yer almaz. Kur'ân'ın konuşması Yüce Allah'ın konuşması demektir ve Yüce Allah da sadece gerçeği söyleyendir.[22] Kur'ân'ın ifadesine göre O'nun sözü gerçeğin ta kendisi olduğuna göre, ötesi şaşkınlıktır.[23]

Bütün bu sözlerimizin özeti şudur: Konuşmaktan maksat anlaşılmaktır. İnsanlar anlaşılmak için konuşurlar da, kâinatın sahibi Yüce Allah anlaşılmamak için konuşmuş olabilir mi hiç? Kur'ân, beyândır; Yüce Allah bununla insanlara seslenmektedir. Bize düşen görev de o sese ve sahibine samimiyetle kulak vermektir.

8. *ez-Zikr/et-Tezkira/ez-Zikrâ*

Daha önce çeşitli âyetlerin tefsirinde de ifade ettiğimiz üzere, Kur'ân'ın isimlerinden biri de "öğüt ve hatırlatma" anlamında *zikr, zikrâ* veya *tezkira*dır.

Kur'ân'ın *zikr* veya *tezkira,* yani "öğüt ve hatırlatma" oluşu, onun daha önce insana bildirilmiş olmasını gerektirir. Nitekim insanlara bir şeyleri hatırlatmak demek, onların daha önceden haberdar edilmişliği demektir. Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz: Vahyin hatırlatıcılığı, onun fıtrata uygun gerçekler içermesi demektir.

Fıtrat, yaratılışta insanı Yüce Allah'ın şekillendirdiği ilâhî programın adıdır. Bütün değerler, fıtrata ilmek ilmek işlenmiştir. İnsandan istenen de buna uygun tercihler ve tavırlar ortaya koyması, bir anlamda fıtratıyla ters düşmemesidir. Fıtrata işlenen "Allah'ı tek ilâh olarak tanıma" imzası, Kur'ân'ın sunduğu hatırlatmaları fıtratın hiçbir şekilde yadırgamayacağını ortaya koymaktadır. İnsan, daha önce aşina olduğu şeyleri duyunca onları hatırlar ve zihninde herhangi bir çelişki ile karşılaşmaz.

"Zikir" ile "fıtrat" uyumu son derece önemlidir. Mutlak inkârcılar hariç olmak üzere, eğer sunulan ilâhî bildirimler karşı taraftan red cevabı alıyorsa, bilinmelidir ki ya yapılan sunumda bir yanlışlık vardır, ya da ilâhî prensipleri doğru anlamada bir sorun yaşanmaktadır. İlâhî prensiplerin yer aldığı Kur'ân'ı Yüce Allah'ın bir kitabı, insanı ve onun fıtratını da diğer bir kitabı olarak kabul ettiğimize göre, bütünüyle iki kitabın ve parça parça âyetlerinin birbiriyle çelişmesi kesinlikle mümkün değildir.

22 Âl-i İmrân 3/95.
23 Yûnus 10/32.

Kur'ân, "insana gerçekleri ve Yüce Allah'ı hatırlatan" ilâhî kaynaklı evrensel bir hitaptır, sesleniştir.[24] Bu ismi gereği Kur'ân, fıtrat sözleşmesinde gerçekleşen programın işletilmesi, aklın yadırgamayacağı esasların insana sunulması ve bütün varlıklarla ilgili görev ve sorumlulukların kendilerine hatırlatılmasını ifade eder.

9. *el-Hakk*

Kur'ân, "gerçeği getiren ve gerçeği temsil eden" bir kitaptır.[25] Yûnus 10/32'de ifade dildiği üzere Hakk'tan öte geriye dalalet kalacağı için Kur'ân'ın hakkı temsil eden değer olduğu açık bir gerçektir. Kur'ân'ın sunduğu bütün bilgiler, inananlar için tartışma kaldırmayacak netliktedir ve gerçektir.

10. *er-Rahmet*

Kur'ân, "insanlığa ve kâinata merhameti tanıtan ve ilâhî rahmetin tecellisi olan" bir sesleniştir.[26] Bu yönüyle Kur'ân, merhametin kaynağı ve sahibi olan Yüce Allah'ın insanlara rahmetinin sonucudur.

11. *el-Hidâyet/el-Hüdâ*

Kur'ân, "şaşkınlıkları gideren yol göstericilik" misyonuyla şekillendirilen bir yol haritasıdır.[27] Kur'ân'ın yol göstericiliği ayırım yapmadan bütün insanları ilgilendirmektedir. Kur'ân hem hidayettir hem de hidayetin ilkelerini öğreten bir rehberdir.

---

24 Hûd 11/114; Hıcr 15/6; 9; Nahl 16/44; Kehf 18/28; Tâhâ 20/99; Enbiyâ 21/24; 50; Furkaan 25/18; 29; Yâsîn 36/11; Sâffât 37/3; 168; Sâd 38/8; 49; Zümer 39/22-23; Fussılet 41/41; Zuhruf 43/5; 36; 44; Necm 53/29; Mücâdele 58/19; Talâk 65/10; Kalem 68/51; Cinn 72/17; Müddessir 74/54; İnsân 76/29; 'Abese 80/11.

25 el-Hakk kelimesi Kur'ân'ın ismi olarak oldukça fazla âyette kullanılmaktadır. Örnek için bk. Bakara 2/91; 119; 144; Nisâ' 4/170; Mâide 5/48; 83; 84; En'âm 6/5; Yûnus 10/108; İsrâ 17/81; Zâriyât 51/23; Hadîd 57/16.

26 Örnek için bk. En'âm 6/157; A'râf 7/52; 203; Yûnus 10/57; Yûsuf 12/111; Nahl 16/64; 89; İsrâ 17/82; Neml 27/77; Kasas 28/43; Lokmân 31/3; Câsiye 45/20.

27 el-Hüdâ/el-hidâyet kelimesinin Kur'ân'ın ismi olarak kullanıldığı âyetler için bk. Bakara 2/2, 97, 159, 185; Âl-i İmrân 3/4, 138; Nisâ' 4/115; En'âm 6/88, 91, 157; A'râf 7/52, 203; Tevbe 9/33, Yûnus 10/57; Yûsuf 12/111; Nahl 16/64, 89, 102; İsrâ 17/94; Kehf 18/55, 57; Tâhâ 20/123; Neml 27/2, 77; Kasas 28/43, 57, 85; Lokmân 31/3, 5, 20; Sebe' 34/32; Fussılet 41/44; Câsiye 45/11, 20; Muhammed 47/25, 32; Feth 48/28; Necm 53/23; Saff 61/9; Cinn 72/13.

12. *el-Büşrâ*

Kur'ân, "sunduğu ilkelere uyanlar için âhirette cennet müjdesi veren" bir mesajdır.[28] Bu yönüyle Kur'ân, dünyada ilkelerine uyanlar için meleklerin beraberliğini de müjdelemektedir.

13. *el-Mev'ıza*

Kur'ân, "bütün ilkelerinde öğüdü esas alan ve öğüdün nasıl verileceğini öğreten" bir rehberdir.[29] Nasihat vermede en güzel metotların yer aldığı asıl kaynak, Kur'ân'dır. Allah'a davet edenlerin, davette uygulayacakları yöntemleri Kur'ân'dan öğrenmeleri gerekir.

Kur'ân-ı Kerîm'in Kur'ân'da yer alan ve en çok gündemde bulunup insanların gündelik hayatlarında bilip kullandığı isimlerini ana hatlarıyla tanıtmaya çalıştık. Şüphesiz bu konuda söylenmesi gerekenler bizim söylediklerimizden ibaret değildir; sadece bazı hatırlatmalar yaparak Kur'ân hakkında bir kanaat oluşturmaya gayret ettik.

B) KUR'ÂN-I KERÎM'İN KUR'ÂN'DAKİ SIFATLARI

Kur'ân'ın yukarıda saydığımız isimlerinden ayrı olarak bazı sıfatları da vardır. Şimdi de bunların bir bölümünü kısaca hatırlatmak istiyoruz.

1. *el-Mübîn*

Bu sıfat, Kur'ân'ın hem "apaçık" olduğunu, hem de "açıklayıcı" özelliğini ifade eder.[30] Kur'ân'ın isimlerinden olan *el-beyân* kelimesinin sıfat halidir.

2. *el-'Azîm*

Bu sıfat, Kur'ân'ın yüce bir kaynaktan geldiğini, yüceliğini, yüce ha-

---

28 *el-Büşrâ* kelimesinin Kur'ân'ın ismi olarak kullanıldığı âyetler için bk. Bakara 2/97; Nahl 16/89, 102; Neml 27/2.

29 *el-Mev'ıza* kelimesinin Kur'ân'ın ismi olarak kullanıldığı âyetler için bk. Bakara 2/275; Âl-i İmrân 3/138; Yûnus 10/57; Hûd 11/120; Nahl 16/125; Nûr 24/34.

30 *el-Mübîn* sıfatının Kur'ân için kullanıldığı âyetler için bk. Nisâ' 4/174; Mâide 5/15; En'âm 6/59; Yûnus 10/61; Yûsuf 12/1; Hıcr 15/1; Şu'arâ' 26/2; Neml 27/1, 75; Kasas 28/2; Yâsîn 36/69; Zuhruf 43/2; Dühân 44/2.

kikatler içerdiğini ve okuyup yaşayanını yüceltteceğini hatırlatır.[31] Çünkü onun yüceltilmeye ihtiyacı yoktur; kaynağı itibariyle zaten yücedir.

3. *el-Hakîm*

Bu sıfat, Kur'ân'ın hikmetlerle dolu esaslara sahip oluşunu ve onu hakîm olan Allah'ın gönderdiğini belirtir.[32]

4. *el-Kerîm*

Bu sıfat, Kur'ân'ın değerini ve muhataplarına sunduğu ikramların kaynağını ifade eder.[33]

5. *el-Mecîd*

Bu sıfat, Kur'ân'ın yüceliğini, onur kaynağı oluşunu ve sahip çıkanı onurlandıracağını ortaya koyar. *Mecîd* kelimesi, Kur'ân'ın sıfatı olarak iki âyette geçmektedir.[34] Bu kelime vahyin etkisini ifade etmek üzere "hem özünde şerefli olan, hem de hayatını onunla inşa edene şeref ve onur katan" anlamına gelmektir.[35]

6. *el-'Azîz*

Kaynağının Yüce Allah olması itibariyle Kur'ân *'azîz'*dir.[36] Kur'ân azîzdir; çünkü izzet sahibi olan Yüce Allah'ın gönderdiği mesajdır. Üstünlüğünü ve yüceliğini kaynağından almaktadır.

7. *el-Münîr*

Kur'ân "aydınlatıcı" oluşu itibariyle *münîr'*dir;[37] çünkü içerdiği esaslar itibariyle cehalet, inkâr ve şirk karanlıklarını giderip yerlerini aydınlatan

---

31 *el-'Azîm* sıfatının Kur'ân için kullanıldığı âyet için bk. Hıcr 15/87.
32 *el-Hakîm* sıfatının Kur'ân için kullanıldığı âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/58; Yûnus 10/1; Lokmân 31/2; Yâsîn 36/2.
33 *el-Kerîm* sıfatının Kur'ân'ı nitelendiren kullanımları için bk. Vâkı'a 56/77.
34 Kaaf 50/1; Burûc 85/21.
35 Mustafa İslâmoğlu, Hayat Kitabı Kur'ân Gerekçeli Meal-Tefsîr, İstanbul, 2008, s. 1033'te 2. not.
36 Fussılet 41/41.
37 Âl-i İmrân 3/184; Hacc 22/8; Lokmân 31/20; Fâtır 35/25.

bir mesajdır. Bu kelime aynı zamanda Ay'ın[38] ve Hz. Peygamber'in[39] de sıfatı olarak Kur'ân'da yer almaktadır.

Kur'ân'ın bu sıfatlarından başka "ayetleri veya konuları birbiriyle benzeşen" anlamında *müteşâbih,* "konuları eşi ya da zıddıyla ele alan veya tekrarlayan" anlamında *mesânî* gibi başka sıfatları da vardır.[40] Daha fazla detaya girmemek için bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

Kur'ân'ın isimleri ve sıfatları hakkında hatırlatmaya çalıştığımız bütün bu bilgilerden sonra, şimdi de ele aldığımız isimleri ve sıfatlarından hareketle Kur'ân'ın tanımını yapalım.

C) KUR'ÂN-I KERÎM'İN TANIMI

Kur'ân'ı tanıtmayı amaçlayan eserlerin hemen hemen tamamında Kur'ân'la ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Bunların içerisinde en yaygın kabul göreni hatırlatarak farklı bir başka tanımı da biz yapmak istiyoruz.

"Kur'ân, Allah (cc) tarafından Cebrail vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e (sav) indirilen, mushaflarda yazılan, tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha suresiyle başlayıp Nâs suresiyle biten, benzerini getirmekten insanların ve cinlerin âciz kaldığı Arapça mu'ciz bir kelâmdır."

Bundan ayrı olarak Kur'ân, "âlemlerin Rabbi tarafından Cebrâil aracılığıyla, uyarıcılardan olsun diye Hz. Peygamber'in kalbine apaçık bir Arapça ile indirilen, mesajları önceki kitaplarda da bulunan, bir anlamda onların toparlayıcısı konumundaki ilâhî bir kelâmdır."[41]

Yukarıda saydığımız isimlerin ve sıfatların anlamlarını esas alarak Kur'ân'ı şöyle tanımlamamız mümkündür: Kur'ân, "düşünerek okunan, okundukça ilkeleri uygulanmak zorunda olan (*Kur'ân*)", "ilâhî bir mektup kimliğinde insanlara gönderilen (*Kitâb*)", "doğru ve yanlışı ortaya koyan ve kendisiyle doğru ve yanlış ayırt edilebilen (*Furkaan*)", "cehalet karanlıklarına karşı ilâhî aydınlığı getiren (*Nûr*)", "manevî cansızlığı ve anlamsızlığı giderip hayata can ve anlam katan (*Rûh*)", "problemleri çıkmadan önce de çıktıktan sonra da çözen, gönüllerdeki inançsızlık hastalığının şifası olan

38 Furkaan 25/61.
39 Ahzâb 33/46.
40 Zümer 39/23.
41 Şu'arâ' 26/192-196.

(*Şifâ*)", "açıklama yönüyle mesaj derinliğine sahip olup Yüce Allah'ın kendisini ifade etme aracı olan (*Beyân*)", "insanlığa gerçekleri ve Allah'ı hatırlatan (*Zikir*)", "gerçeği getiren ve gerçeği temsil eden (*Hakk*)", "insanlığa ve kâinata merhameti tanıtan ve ilâhî rahmetin tecellisi olan (*Rahmet*)", "şaşkınlıkları giderecek şekilde bir yol göstericilik misyonuyla şekillendirilen (*Hidâyet*)", "sunduğu ilkelere uyanlar için âhirette cennet müjdesi veren (*Büşrâ*)", "bütün ilkelerinde öğüdü esas alan (*Mev'ıza*)", "hem apaçık, hem de açıklayıcı olan (*Mübîn*)", "yüce bir kaynaktan gelen ve kendisi de yüce olan (*'Azım*)", "hikmetler içeren, içi dolu mesajlar getiren (*Hakîm*)", "değerin ve ikramın kaynağı olan (*Kerîm*)", "yüce, onur kaynağı ve sahip çıkanını onurlandıran (*Mecîd*)", kaynağı itibariyle her kelâmdan üstün (*Azîz*) ve içerdiği hakikatler itibariyle karanlıkları aydınlığa çeviren (*Münîr*) ilâhî kaynaklı evrensel bir sesleniştir.

D) KUR'ÂN-I KERÎM NASIL OKUNMALI?

Yüce Allah'ın çeşitli isim ve sıfatlarıyla tanıttığı Kur'ân-ı Kerîm'i okumayla ve onu anlamayla ilgili Kur'ân'da yer alan üç kavramı kısaca ele almak istiyoruz.

* *Tilâvet, Kıraat* ve *Tertîl* Kavramlarının Anlamları

1. *Tilâvet*

Dilimize "okumak" diye tercüme edilen *tilâvet,* "lafızları arka arkaya dizmek, tekrar etmek, aktarmak, gereğini yapmak, takip etmek" anlamlarına gelmektedir. Tilâvetin "takip etmek" anlamı, Hûd 11/17 ve Şems 91/2'deki *telâ* fiilinin kullanımlarında da görülmektedir. Bu iki âyetten özellikle Şems sûresinde olanı çok ilginç mesajlar içermektedir. Ay, Güneş'i nasıl takip ediyorsa, Kur'ân'ı okuyan ve kendisine Kur'ân okunan kimse de Kur'ân'ı takip etmelidir. Bir anlamda onun hükümlerini, ilkelerini, dünya ve ahiret görüşünü hayatının vazgeçilmezi yapmalıdır. Bu şekilde Kur'ân okuyan kişi aklını ve gönlünü Kur'ân'ın yörüngesine koyacaktır. Ay'ın Güneş'i takibinin en önemli sonucu, hem kendisinin aydınlanması hem de ışığını alıp başka taraflara yansıtmasıdır.

İşte tilâvet denen okuyuşta, bir taraftan Kur'ân'ı takip etmek ve onun ilkelerini uygulamak vardır; diğer taraftan da onun ışığını alıp insanlığa yansıtmak anlamı vardır. Işığı yansıtabilmek için önce aydınlanmak gerekir. Kendisi aydınlanmadan başkasını aydınlatmak mümkün değildir. Bu nedenle Yüce Allah, insanoğlunun aydınlanmasını Kur'ân ile iletişim şartı-

na bağlamıştır. Demek ki tilâvet, sadece okumak, tekrarlamak veya aktarmak değil, aynı zamanda okunanı uygulamaktır.

2. *Kıraat*

*Kıraat, tilâvet*ten farklıdır ve ondan daha geniş bir anlam alanına sahiptir. Çünkü kıraat, tilâvete göre daha entelektüel bir okuma faaliyetidir. Bu yüzden Kur'ân okunurken Şeytan'dan Yüce Allah'a sığınmanın emredildiği Nahl 16/98'de *tilâvet* değil, *kıraat* kelimesi kullanılmaktadır. Şeytan, Kur'ân'ı anlama çabasına yönelik kıraatı saptırır, tilaveti değil.[42]

3. *Tertîl*

Türkçeye "okumak" şeklinde çevrilen diğer bir kelime de *tertîl*dir. Furkaan 25/32 ve Müzzemmil 73/4'te de geçen bu sözcük, "özümseyerek, hissederek, yüreğinde duyarak, vahiy ile adeta bütünleşerek yavaş yavaş okumak" demektir. Buradan anlaşılıyor ki Kur'ân'ı okumak, onu önce diliyle telaffuz etmeyi (*tilâvet*), ardından anlamayı (*kıraat*) ve peşinden de sindire sindire okumayı (*tertîl*) gerektirmektedir.

Şöyle bir sıralama yaparsak bu üç kavramın aralarındaki farkı ortaya koymuş olacağız: *Tilâvet* dilin, *kıraat* aklın ve zihnin, *tertîl* ise kalbin ve gönlün okumasıdır. İdeal okuma bu üçünü de içermelidir. Çünkü bunlar gerçekleşince onunla aydınlanmış gönül, Kur'ân'ı eylemlere de yansıtacaktır.

Bu üçü de okumanın içinde olmalıdır; bunlardan herhangi biri yoksa okuma eksik kalır. Bütün bu özellikleri düşündüğümüzde Kur'ân'ı ağır ağır, yavaş yavaş, hissede hissede, sindire sindire okumanın niçin emredildiği daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yüce Allah, Müzzemmil sûresinde Kur'ân'ın *tertîl* üzere okunmasını emretmekte, gerekçesini de vahyin mesaj, içerik ve sorumluluk ağırlığına bağlamaktadır.[43] Aynı şekilde Furkaan sûresinde inkârcılara cevap olmak üzere Kur'ân'ın peyderpey indirilmesi ve *tertîl* üzere okunması da, gönlün inşası ve motive edilmesi olarak belirlenmektedir.[44] Kur'ân-gönül ilişkisini doğru kurabilmek için Kur'ân'ı yüzünden okumak yeterli olmaz; onu kalbin derinliklerinde hissederek okumak gereklidir. Yürekten okunan Kur'ân'ın yürekleri okuyacağında ve hayatı programlayıp inşa edeceğinde şüphe yoktur.

---

42 İslâmoğlu, *age.* s. 866'da 7. not.
43 Müzzemmil 73/4-5.
44 Furkaan 25/32.

İndirilişi 23 yılda peyderpey gerçekleşen Kur'ân'ın, okunuş şekli de *kıraat, tertîl* ve *tilavet* içerikli olarak gerçekleştirilmelidir. Sadece fertlerin kendi özel okumalarında değil, İsrâ sûresinde belirtildiği gibi, başkalarına okunmasında da takip edilmesi istenen yol aynıdır.[45] Kur'ân, Yüce Allah'ın istediği şekilde okunursa ölü hayat dirilecektir.[46] Cansız duran dağlar gibi, insanın ölü olan manevî dünyası manen canlanacaktır. Böylece, Allah'a duyduğu saygı nedeniyle boyun büküp O'nun yüceliği karşısında küçüklüğünü lisân-ı hal ile ve iradeli seslenişiyle itiraf edecektir.[47]

Yakın geçmişte ve şimdilerde Müslümanların büyük çoğunluğu, Kur'ân'ı anlamadan veya ölülere okumayla ya da namazları olabilecek kadar zamm-ı sûreyle yetinmektedirler. Hiç şüphe yok ki, Kur'ân'ı anlamadan okumak da, okumasını bilmeyenlerin Kur'ân sahifelerine bakması da ibadettir. Ancak bilinmelidir ki, Kur'ân'ın asıl indiriliş gayesi bu ikisi de değildir. Asıl gaye, onun nûruyla buluşmaktır. Onun ışığından yararlanmak ise, sunduğu ilkeleri yaşamakla mümkündür.

Kur'ân'ı olması gerektiği gibi okumamak, "şeklen okuyarak" da olsa maalesef insanımızı ondan hicret ettirmekte, ayrı düşürmektedir. Hz. Peygamber'in mahşerdeki "Ey Rabbim, kavmim Kur'ân'ı terk edilmiş bıraktı"[48] şeklindeki şikâyeti, kanaatimizce günümüz Müslümanlarını da çok yakından ilgilendirmektedir. Hem bu şikâyetten uzak kalmak, hem de Kur'ân'ın sunduğu aydınlıkla buluşmak için Yüce Allah bu son mesajına *nûr* adını vermiştir. Kur'ân'ın nûrunu tanımayanlar, asıl gerçeği kaybettiklerini fark edemeyenlerdir.

Müslümanlar, başkalarının karanlıklarıyla uğraşıp zaman ve enerji kaybetmemelidirler. Yapmaları gereken şey, Kur'ân güneşinin doğmasını sağlamalarıdır. Onun güneşi doğunca, zaten cehalet karanlıkları kendiliğinden yok olacaktır. "De ki: Hakk geldi; bâtıl yok oldu"[49] ifadesinde söylenmek istenen de budur. Müslümanın görevi, hakkın doğmasını sağlamak için çalışmaktır.

Kur'ân'ın nûru, kâinata renklerini kazandırmaktadır. O renkleri fark etmemizi sağlayacak vazgeçilmez değer *nûr* olduğu için Yüce Allah, Kur'ân'ın isimlerinden birini de *nûr* olarak belirlemektedir.

45 İsrâ 17/106.
46 Enfâl 8/24.
47 Haşr 59/21.
48 Furkaan 25/30.
49 İsrâ 17/81.

Şimdilerde Kur'ân okuyup da kılı bile kıpırdamayan insanların durumu şöyle açıklanabilir: Okuyanlar ve dinleyenler metni anlamıyorlarsa orada tam bir etkilenmeden söz edilemez. Ses güzelliği ve makam incelikleriyle sınırlı kalan okuma ve dinlemeler, asıl mesajın farkına varılmasının önünde maalesef engel olmaktadır. Kur'ân'ın gönderilme nedeni ve içeriği insanların dikkatine sunulmadan, hakikat yolunda alınabilecek herhangi bir mesafeden de söz edilemez. Hele hele onunla ilişkiyi mezarlıklarda ölülere okumak şeklinde belirleyince esasında sözün bittiği yere geldiğimiz aşikârdır. Âkif bu durumu ne de güzel ifade etmişti:

Ya açar bakarız Nazm-ı Celîl'in yaprağına,

Ya üfler geçeriz bir ölünün toprağına,

İnmemiştir hele Kur'ân, bunu hakkıyla bilin;

Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için.

Bu nefis tespitin sonrasında Âkif, Kur'ân'la iletişimimizde yaşadığımız sıkıntının sebebi bağlamında 5 noktayı hatırlatmaktadır: "Sorumluluktan kaçma, tenbellik, cahillik, tefrika ve ye's yani ümitsizlik." Bu tespitlerin son derece önemli ve yerinde olduğunu beyan ederek konuyu toparlamak istiyoruz.

E) KUR'ÂN-I KERÎM'IN "MÜFESSER" VE "MÜFESSİR" OLUŞU

Kur'ân âyetleri birbirinin tefsîridirler. Bir yerde az, öz veya kısa geçen bir mesele, bir başka yerde daha uzun ve geniş olarak ele alınmış olabilir. Konuları eşiyle ve zıddıyla ele alması anlamında Kur'ân *mesânî*'dir; âyetlerinin birbiriyle benzeşmesi açısından ise *müteşâbih*'tir. Bu iki kavram her ne kadar daha farklı şekillerde yorumlansa da Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında bu anlamları da içerdiklerinde hiçbir şüğhemiz yoktur.

Bu nedenle Kur'ân, sadece *müfesser* yani açıklanan, yorumlanan veya izah edilen bir kitap değildir, aynı zamanda *müfessir*dir, yani açıklayan ve izah eden bir kitaptır da. Bu durum Kur'ân'ın *mübîn* oluşunun da gereğidir. Çünkü *mübîn* kelimesinin asıl anlamlarından biri de "açıklayıcı" demektir. Kur'ân'ın "apaçık" olmasını sağlayan en önemli etken onun kendi kendisini açıklıyor oluşudur.

Bu husus Kur'ân'da özellikle şöyle ifade edilmektedir: "Elif, lâm, râ. Bu kitabın âyetleri sapasağlam koruma altına alınmıştır ve her şeyi bilen ve her hükmünde isabetli olan (Allah) tarafından açıklanmıştır."[50] İşte bu âyette sözünü ettiğimiz husus çok açık bir şekilde dile getirilmektedir. Kur'ân âyetleri bizzat Yüce Allah tarafından açıklanmıştır. Bize düşen görev, hangi âyetin hangi âyeti açıkladığını bulmaya çalışmaktır. Kur'ân'ın Yüce Allah tarafından açıklanmasının gerekçesi ise "Allah'tan başkasına kulluk yapmamak" şeklinde belirlenmiştir.[51]

Demek ki Yüce Allah kendisinin açıkladığı kitabını O'nun dediği gibi değil de başkalarının yorumlaması girişimleri adeta onlara kulluk gibi tanıtmaktadır. Sonuçta Tevbe 9/30'da bildirilen şu âyet gündeme gelmektedir: "Allah'ın peşi sıra, hahamlarını ve rahiplerini, bu arada Meryem oğlu Mesîh'ı rabler edindiler. Oysaki tek bir ilahtabn başkasına asla kulluk etmemekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka ilâh yoktur; onların ortak koştukları şeylerden de beri ve yücedir."

İşte bu âyetin izahı bağlamında Taberî'nin naklettiği bir rivayette Adiyy b. Hâtem Hz. Peygamber bu âyeti okuduğunda "Ama biz onlara tapmıyorduk ki!" diye itiraz eder. Hz. Peygamber şu cevabı verir: "Siz onların haram kıldığını haram, helal kıldığını da helal bilmiyor muydunuz? İşte bu onları rab edinmektir." Hz. Peygamber'in yaptığı bu izahın üzerine söylenecek başka bir söz yoktur. Bu çok önemli hataya düşmemek için naçizane biz de Kur'ân'ı kendi görüşlerimizle değil, Kur'ân'ı Kur'ân âyetleriyle anlamaya çalışıyoruz.

Meselâ Fâtiha'da üç kelimelik bir âyet (*mâliki yevmi'd-dîn*), İnfitâr'da üç müstakil âyete dönüşmektedir. Fâtiha 6'da *en'amte 'aleyhim* "nimet verilenler" şeklindeki iki kelimelik ifade, Nisâ' 4/69'da uzunca bir âyete ve detaya kavuşturulmaktadır. Bunun örnekleri Kur'ân'da oldukça fazladır.

Bu çalışmamızda Kur'ân'ın bu yönünden olabildiğince yararlanacak ve ilâhî kelamın maksatlarını anlamaya ve ortaya koymaya çalışacağız.

50 Hûd 11/1. Benzer bir âyet için bk. Fussılet 41/3.
51 Hûd 11/2.

F) ÂYET VE SÛRELERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1. Kur'ân metninin unsurları âyetlerdir. Mevcut Kur'ân nüshalarında Kur'ân'ın âyet sayısı -Besmeleler hariç- 6236'dır; Besmeleler dâhil bu sayı 6348'dir. Fâtiha'nın başındaki Besmele genellikle sûrenin ilk âyeti kabul edildiği ve Tevbe sûresinin başında da Besmele bulunmadığı için Kur'ân'daki Besmele sayı farkı sanıldığı gibi sûre sayısı gibi 114 değil, 112'dir.

Âyet sayısının 6666 olduğu oldukça yaygın bir kabule sahiptir. Buradaki sayı farkı âyetlerin veya kelime ya da cümlelerin farklı sayıda oluşundan kaynaklanmamaktadır. Mesele bazı âlimlerin bazı uzun âyetleri birkaç âyet, bazı kısa âyetleri birleşik sayarak tek âyet kabul etmeleri nedeniyledir. Dünya üzerinde mevcut Kur'ân nüshalarının hiçbirinde Kur'ân âyetleri, kelimeleri ve cümleleri bakımından hiçbir fark yoktur. Aradaki rakam farkı âyet numaralandırılmasındaki farklı tekniklerden kaynaklanmaktadır.

2. Bilindiği üzere Kur'ân 114 sûreden meydana gelmiş bir kitaptır. Sûreler, indiriliş zamanı ve âyet sayıları esas alınarak farklı şekillerde isimlendirilmişlerdir. Sûrelerin Hicretten önce indirilenlerine Mekkî, hicret sonrası indirilenlerine ise Medenî denir. Bu isimlendirmede muhataplar veya indiriliş yeri değil, tarih yani "hicret" esas alınmıştır.

Bazı âlimler sûrelerin indiriliş yerine göre Mekke'de indirilenlerine Mekkî, Medine'de indirilenlerine ise Medenî demişlerdir. Ayrıca muhataplar ve ele alınan konular dikkate alınarak müşriklere hitap eden sûrelere Mekkî, kitap ehline ve münafıklara hitap edenlerine ise Medenî ismi vermişlerdir. Ancak bu iki yaklaşım bütün sûreleri içermediği için ilk görüş daha çok kabul görmüştür; bizim kanaatimiz de aynı yöndedir.

3. Sûreler uzunluklarına, yani âyet sayılarına göre de isimlendirilmişlerdir. Fâtiha'dan sonraki uzun sûrelere *es-Seb'u't-Tıvâl* (Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ', Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl-Tevbe), âyetleri 100'den fazla veya bu civarda olanlara *el-Miûn*, âyet sayısı 100'den az olanlara *el-Mesânî*, daha da kısa olanlara ise *el-Mufassalûn* adı verilmiştir.

Bu son grup (Kaaf-Nâs arası sûreler) de kendi içinde *el-Mufassalu't-Tıvâl* (nispeten uzun olan kısa sûreler), *el-Mufassalu'l-Evsat* (orta uzunluktaki kısa sûreler) ve *el-Mufassalu'l-Kısâr* (en kısa olanlar) diye üçe ayrılmıştır. Bizim bu çalışmamız ilk etapta *el-Mufassalûn*, yani "kısa sûreler"i içermektedir. Bunlar bitince diğer sûreleri de inşallah incelemeye gayret edeceğiz.

4. Sûrelerin her birinin de ayrı ayrı isimleri vardır. Bazen "Fâtiha, Bakara, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl, Tevbe, Nahl, İsrâ, Enbiyâ, Hacc, Mü'minûn, Nûr, Furkaan, Kasas, Secde, Ahzâb, Fâtır, Sâffât, Mü'min, Fussılet, Kıtâl, Feth, Kamer, Rahmân, Vâkı'a, Mücâdele, Mümtehıne, Cum'a, Münâfikuun, Talâk, Tahrîm, Mülk, Kalem, Cinn, Kıyâmet, İnsân, Murselât, Nebe', Tekvîr, İnfitâr, Mütaffifûn, İnşikaak, Fecr, Beled, Şems, Leyl, Duhâ, İnşirâh, Kadr, Beyyine, Zilzâl, 'Asr, Hümeze, Kâfirûn, Nasr, Mesed, İhlâs, Felak ve Nâs" sûrelerinde olduğu gibi sûrenin içerdiği konu esas alınmıştır.

Bazen "Âl-i İmrân, Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhim, Hıcr, Kehf, Meryem, Rûm, Lokmân, Sebe', Ahkaaf, Nûh, Fîl, Kureyş" sûrelerinde olduğu gibi ele aldığı kıssa nedeniyle bir peygamber veya kavim ismi dikkate alınmıştır.

Bazen "Ra'd, Şu'arâ', Neml, 'Ankebût, Zümer, Şûrâ, Zuhruf, Dühaan, Câsiye, Hucürât, Zâriyât, Tûr, Necm, Hadîd, Haşr, Saff, Teüğâbün, Hâkka, Me'âric, Müzzemmil, Müddessir, Nâzi'ât, 'Abese, Burûc, Târık, A'lâ, Ğâşiye, Tîn, 'Alak, 'Âdiyât, Kaari'a, Tekâsür, Mâ'ûn, Kevser, ilginç bir kelime bu isimlendirmede esas olmuştur. "Tâhâ, Yâsîn, Sâd ve Kaaf" örneklerinde olduğu gibi sûre başlarındaki "kesik kesik, hecelenerek okunup harekelendirilmeyen" *mukatta'a* harfleri isim olarak verilmiştir.

"Mü'min-Ğâfir, Tebbet-Mesed, Muhammed-Kıtâl, Fâtır-Melâike" sûrelerinde olduğu gibi bazı sûrelerin birden çok ismi olduğu gibi, "Bakara ve Âl-i İmrân" için *Zehrâvân*, "Felak ve Nâs" için *Mu'avvizetân* dendiği gibi bazen iki sûrenin tek adı da olmuştur.

5. Mekkî sûrelerde genellikle Allah'a ve âhirete iman konuları işlenmektedir. Geçmiş milletlerin kıssalarına ve kâinat kitabının âyetlerine genellikle bu sûrelerde yer verilmektedir. Bu çalışmalarımızda inceleyeceğimiz sûrelerde geniş çaplı kıssalar yoktur. Onlar daha uzun sûrelerde ele alınmaktadır.

Medenî sûrelerde ise genellikle ibadet, hukûkî içerikli konular, bireysel, toplumsal ve toplumlararası ilişkiler, onlara yönelik çözüm yolları ile suç-ceza meseleleri konu edinilmektedir. Tabii ki Mekkî sûrelerin konularına Medenî sûrelerde, Medenî sûrelerin konularına da Mekkî sûrelerde zaman zaman yer verilmektedir. Bu anlamda sûrelerde ele alınan konular standart değildir.

Mekkî sûrelerde daha çok iman binasının temelini oluşturan esaslar açıklanır. Ele aldığımız bu kısa sûrelerde gözlemlenen konular bu çerçeve-

dedir. Temeli anlamadan ve asıl değerleri kavramadan yapılacak yorumlar temelsiz kalacaktır.

6. Mekkî sûrelerin üslubu genellikle kısa âyetler ve kısa cümleler şeklindedir. İfadeler kısa olsa da anlam ve mesajların uzun, çaplı ve evrensel içerikte oluşu, bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir. Bir, iki veya üç kelimeden oluşan nice âyetler vardır ki mesajları sayfalar veya ciltler dolusu olabilmektedir.

Mekkî sûrelerde "îcâz" esastır. *Îcâz*, Türkçemizde de kullandığımız "özlü söz" anlamında "vecîze" ile aynı kökten gelmektedir. *Îcâz*, "bir sözü kısa tutmak" demektir. Bu yapısı gereği kısa âyetler veya kısa âyetli sûreler geniş anlam dünyasına sahiptir.

Medenî sûrelerin ifade özelliğini ise "sözün, bir maksat için ve bilerek uzatılması" demek olan *itnâb* veya *tatvîl* oluşturur. Hem *îcâz*, hem de *itnâb* özelliğine sahip olan bütün âyetler ve sûreler *i'câz* içerir. *İ'câz*, "âciz bırakmak" anlamıyla Kur'ân'ın bütününün "mucize" oluşunu belirtir. Kur'ân'da meydan okuma âyetleri[52] de onun mucizeliğini ispata yönelik mesaj içerirler.

7. Bu çalışmamızda inceleyeceğimiz sûrelerde ağırlıklı olarak "tevhîd, nübüvvet ve âhiret" konuları gündeme getirilmektedir. Bu yapısı gereği sûrelerin hacimleri küçük olsa da mesajları büyük ölçüde ve genel hatlarıyla Kur'ân bütünlüğünü yansıtacak niteliktedir. Bir âyet, pek çok âyete ışık tutmakta, bütünüyle Kur'ân adeta harmanlanmaktadır.

8. Kur'ân'da konular, Kur'ân geneline serpiştirilerek ele alınır. Dolayısıyla hemen hemen her âyetin diğer âyetlerle anlam ilişkisi vardır. Bu özelliği Kur'ân'ın "müteşâbih", yani birbirine benzeyen, birbiriyle benzeşen âyetlerden oluşmasından kaynaklanmaktadır. Kur'ân'ın bir konu hakkındaki mesajı, ancak bütünüyle bilinmesiyle anlaşılabilir. Parçacı yaklaşımlarla Kur'ân hakkında fikir beyan etmek doğru değildir. Kur'ân'ın bir sûresini tanımak için bütün sûrelerini bilmek gerekir. Bütün bilinmeden parçalarla hüküm verilmemelidir.

---

52 İniş sırasına göre "meydan okuma" âyetleri için bk. (Yaklaşık 50-55 sûrelik meydan okuma için bk. İsrâ 17/88; 10 sûrelik için bk. Hûd 11/13; 1 sûrelik için bk. Yûnus 10/38; Bakara 2/23. Tûr 52/34).

G) METODUMUZ

1. Bu çalışmamızda Hûd 11/1 ve Fussılet 41/3 gereği "Kur'ân'ın Kur'ân ile Tefsîri Metodu"nu, yani âyetleri yine âyetlerle izah etme tekniğini kullanmaya çalışmaktayız. Zaman zaman hadis-i şeriflere başvurduğumuz gibi, yeri geldiğinde ve sıklıkla geçmişteki ve günümüzdeki âlimlerimizin görüşlerine müracaat etmekteyiz. Onların ufuk açıcı yorumlarından yararlanmayı, sadece bir kadirşinaslık anlamında değil, aynı zamanda zorunluluk olarak uygulamaktayız.

2. Teknik olarak, öncelikle ele aldığımız sûrelerin genel bir tanıtımını yapmaktayız. Daha sonra sûrenin metnini, peşinden de topluca mealini vermekteyiz. Tefsîr kısmında ise âyetleri konu konu bölerek, birbiriyle ilgili olanlarını anlam bütünlüğünü bozmayacak şekilde ayrı başlıklarda gruplar halinde incelemeye gayret etmekteyiz.

3. Sûrelerin birbiriyle konu ve anlam ilişkisini belirlemeye de çalışmaktayız. Buradaki amacımız, sûrelerin dizilişinde herhangi bir rastgeleliğin olmadığını, aralarında bazen çok açık, bazen de çok ince konu birlikteliğinin bulunduğunu ortaya koymaktır.

4. Sûre başlarına yazdığımız rakamlar sûrelerin resmî sıralamadaki yerini göstermektedir. Sûrelerin indiriliş sırası hakkında genel bir kabul olmadığı için herhangi bir sıra numarası vermedik. Bunun yerine sûreyi tanıtırken indiriliş sırası hakkında da bilgi vermeye çalışmaktayız.

5. Kur'ân çalışmalarında ince sesli veya kalın sesli harflerin uzatılması ihtiyacı vardır. Bu nedenle ince seslilerin uzatılmasında sesli harfin üzerine uzatma işareti koymayı, kalın seslilerin uzatılmasında ise ilgili sesli harfi iki kez yazmayı tercih ettik. *Furkaan* kelimesi örneğinde söyleyecek olursak, *kaf* harfi kalın sesli olduğu için onun uzatılmasında *â* harfinin üzerine uzatma koymadık; çünkü bu tür kelimelere aşina olmayanlar bunu okurlarken kelimenin *kaf*lı mı yoksa *kâf*lı mı olduğunu bilemezler ve hatalı anlamalara neden olunur. Bu sıkıntıyı gidermek için ilgili kelimelerdeki uzatmayı sesli harfi iki kez yazarak göstermeyi tercih ettik. *Kaf-kâf, tâ-tı, dâl-dâd, zel-zı, sîn-sâd, hâ-ha, hâ-hı* harflerinde kalın seslileri bu yöntemle yazdık.

6. Çalışmamıza Fâtiha'dan başladık. Çünkü Kur'ân'ın bütünüyle ve aynı anda indirilen ilk sûresi Fâtiha'dır; âyet sayısı da azdır. Ayrıca Fâtiha sûresi, Kur'ân'ın özü, özeti, girişi, önsözü veya projektörüdür. Kur'ân'ın hemen her konusuna dair genel bir içerik arz eder. Hemen hemen her âyeti, hatta her kelimesi Kur'ân'da pek çok âyetle ince ve derin bir anlam ilişkisi-

ne sahiptir. Fâtiha, gündelik beş vakit namazın her rekâtının vazgeçilmez esası olarak günümüzü ve her anımızı kapsamaktadır. Fâtiha'nın anlamını ve diğer sûre ve âyetlerle olan anlam ilişkisini bilenler, onun Kur'ân'ın anası olduğunu rahatlıkla farkedebileceklerdir. Biz de bu nedenlerle önce Fâtiha'dan başladık.

7. İlk ciltte Fâtiha dâhil A'lâ'dan Nâs'a kadarki 29 sûreyi inceledik. İkinci ciltte Nebe'den Târık'a kadarki 9 sûreyi, üçüncü ciltte ise Müzzemmil'den Murselât'a kadarki 5 sûreyi incelemeye çalıştık. Bu çalışmayı inşallah bu sistemle devam ettirmeye gayret edeceğiz. Bütünü 23 yılda indirilen Kur'ân'ın anlaşılabilmesi için uzun çalışmalar ve mesailer gerektiği açıktır. Bu nedenle her cüzü iki ciltte toparlamaya ve mesajı nasıl anladığımızı ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmamızda incelediğimiz sûrelerdeki âyetlerin diğer âyetlerle anlam ilişkisini ve sûrelerin insanlığa sunduğu mesajın güncel olarak nasıl anlaşılması gerektiğini belirlemeye gayret etmekteyiz. Daha sonra aynı metodu uygulayarak diğer sûreleri incelemeye çalışacağız.

8. İlk baskıda kısa sûreleri ayrı bir kitap olarak seçmemizin başka bir nedeni de şudur: Müslümanlar büyük çoğunlukla namazlarında bu sûreleri okurlar ve bu sûrelere "namaz sûreleri" adını verirler. Bu isimlendirme aslında büyük bir hatadır. Fâtiha hariç, diğer sûrelerin belirli birkaçını namaza özel görmek doğru değildir. Her âyet veya sûre namazda okunabilir; hatta okunmalıdır. Ancak, bu herkes için mümkün olmayacağından biz de öncelikle namazlarda okunan bu sûrelerin anlamlarını inceleme konusu yaptık.

H) AMACIMIZ

Yüce Allah'ın rızasını kazanma şeklindeki asıl gayemize ilaveten bu çalışmayı yapmadaki amacımız, ilâhî hitabı anlamaya çalışıp onun güne, ana ve hayatımıza dair mesajlarıyla buluşmaktır. Bu doğrultuda onu tarihe gömülmüşlükten kurtarıp güne getirmek, sadece okunmasıyla yetinmeyip anlamını kavramak çok önemlidir. Bunun ötesinde onu hayata yansıtmanın asıl erdem olduğunu ortaya koymak, dolayısıyla aydınlık mesajıyla insanımızın daha yakından buluşmasına katkı sağlamak da ihmal edilemez ve ertelenemez gayemizdir. Her şeyden öte, elbette yüreğimizdeki Kur'ân sevgisi nedeniyle Kur'ân talebesi olma arzumuz da daima bizim için bir şevk ve heyecan vesilesidir. Çünkü şereflerin en yücesi Kur'ân'ın kazandırdığıdır.

"Yeryüzündeki ağaçlar kalem olsaydı, deniz de mürekkep, arkasından ona yedi deniz daha katılsaydı, yine de Allah'ın kelimeleri (insanlığa sunduğu hakikatler veya kâinata koyduğu prensipler) bitmezdi. Allah üstündür, hükmünde hikmet sahibidir."[53] "De ki, eğer Rabbimin kelimelerini (yazmak ve saymak) için deniz mürekkep olsaydı, bir o kadar daha da getirseydik, Rabbimin kelimeleri tükenmeden deniz tükenirdi."[54]

Bu iki âyette Yüce Allah'ın âyetlerinin, kelimelerinin ve sunduğu hakikatlerin sonu gelmez sayıda ve derinlikte olduğu ifade edilmektedir. Bizler naçizane, deniz olmak bir yana, o hakikatler karşısında bir damla olabilsek, bu durum mutluluk olarak bize fazlasıyla yetecektir. Çünkü ilâhî kelamı anlamada ortaya koyduğumuz çabalar, ilâhî mesajla buluşma irademiz, Allah'ın Kitâbı'yla konuşma, onu konuşma, konuşturma, yaşama ve çevreye anlatma gayretlerimiz hayat gayemizdir.

Hz. Peygamber'in ifadesiyle, "Allah'ın kelamının diğer sözlere üstünlüğü, Yüce Allah'ın, yaratıklara olan üstünlüğü gibidir." Sözün en güzeliyle konuşmak, Gerçek Güzel'i konuşmak, Gerçek Güzel ile konuşmak demektir. Yine Peygamberimizin ifadesine göre, "Her kim Rabbi ile konuşmak istiyorsa Kur'ân okusun." Bizim için mutlulukların en büyüğü, hiç şüphe yok ki bu olacaktır. Bu yolda, inançlı kardeşlerimizin duası büyük bir moral desteğidir ve ilâhî rızayı kazanmanın vesilesidir.

Duaların eksik edilmemesi niyazımızı yineliyoruz. Yüce Allah, bizleri kulluğuna kabul etsin; Kitâb'ını anlamada muvaffak kılsın; âhirette ödüllerin en büyüğü olan rızasına bizleri de katsın; O'ndan ve Rasûlünden ayrı kalmamayı lütfetsin. Azabından korunmayı nasip eylesin; O'ndan ayrı kalmanın vereceği derin hasretlerden bütün inananları ve dolayısıyla Kur'ân talebesi olmak için çalışan bizleri muhafaza buyursun.

53 Lokmân 31/27.
54 Kehf 18/109.

1. FÂTİHA SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Fâtiha sûresi Mekke'de indirilmiştir[55] ve 7 âyettir. Daha önceden çeşitli sûrelerinin ilk grup âyetleri indirilmiş olsa da, bütünüyle ilk indirilen sûre Fâtiha'dır. "Hamd", "tevhîd ilânı" ve "dua" konularından oluşmakta, bu yapısıyla bütünüyle Kur'ân'ı özetlemektedir.

A) FÂTİHA'NIN İSİMLERİ

Fâtiha'nın *Fâtihatü'l-Kitâb* "Kitabın başı, açılışı, girişi", *Sûretü'l-Hamd* "övgü sûresi", *Ümmü'l-Kur'ân* "Kur'ân'ın anası, özü", *Ümmü'l-Kitâb* "Kitabın esası, anası", *Esâsü'l-Kur'ân* "Kur'ân'ın aslı, temeli", *eş-Şifâ'* "manevî hastalıklara ve inançsızlıklara şifa", *el-Vâfiye* "yeterli olan", *el-Kâfiye* "yeterli, tamam", *el-Kenz* "hazine", *es-Salât* "namaz, dua", *Sûretü'd-Du'â'* "dua ve iltica sûresi", *es-Süâl* "istek, talep", *eş-Şükr* "şükür", *es-Seb'u'l-Mesânî* "tekrarlanan yedili" gibi isimleri vardır.[56] Bu isimlerin her biri Fâtiha için uygundur ve Fâtiha ile anlam ilişkisine sahiptir. Bunlardan, özellikle *es-Seb'u'l-Mesânî* "tekrarlanan yedili" ismi hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

---

55 Fâtiha sûresinin Medine'de indirildiği görüşü de ileri sürülmüştür. Ancak sûrenin Hıcr sûresinden önce indirildiği ve ilk dönemlerinden itibaren namazlarda okunduğu gerçeği, bu iddiayı geçersiz kılmaktadır. Ayrıca Fâtiha'nın hem Mekke'de hem de Medine'de iki kez indirildiği, kendisine el-Mesânî denmesinin nedeninin bu olduğu da iddia edilmiştir. Bu iddia da doğru olamaz. Çünkü sûrenin üslubu, içeriği ve Kur'ân'da bir defa yer almış olması, indirilişinin birden çok olmasına engeldir. Kaldı ki iki kez indirilseydi iki kez yazdırılırdı; zira birden çok indirilip indirildiği kadar yazdırılan âyetler Kur'ân'da vardır.

56 Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer Fahruddîn er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, Beyrut, baskı tarihi yok, I, 173-177.

B) es-SEB'U'l-MESÂNÎ NE DEMEKTİR?

es-Seb'u'l-Mesânî isminin Fâtiha'ya ait olduğuna dair Kur'ân'dan delil vardır. Hıcr 15/87'de Yüce Allah: "Biz sana tekrarlanan yedi (âyeti) ve bütünüyle yüce Kur'ân'ı verdik" buyurmaktadır.

1. Âlimlerimizin hemen hemen tamamı burada kastedilen "yedili"nin Fâtiha olduğu konusunda fikir birliğindedirler. Bu görüş doğrultusunda söz konusu âyet şu şekilde tercüme edilmelidir: "Biz sana sık sık tekrarlanan (ayetlerden) yedili (bir sûre) bahşettik ve (böylece senin önüne) yüce Kur'ân'ı (açıp serdik)."[57]

2. Bu âyetteki *ve'l-kur'âne'l-'azîm* ifadesinin başındaki *vâv* edatını "atıf/bağlaç" değil de tefsiriye veya beyaniye olarak alırsak anlam şöyle olur: "Biz sana tekrarlanan yedi (ilkeyi, konuyu, ana mesajı), yani yüce Kur'ân'ı verdik." Bu haliyle de söz konusu âyette Kur'ân'ın özü olan Fâtiha'nın dolaylı olarak kastedilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Fâtiha'ya *es-Seb'u'l-Mesânî* isminin verilme nedeni hakkında Râzî özetle şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

* Fâtiha ikişerlidir. Yarısı kulun Rabbini övmesidir; yarısı da Yüce Allah'ın kuluna ikramı ve ihsanıdır.

* Fâtiha namazların her rekâtında tekrar edilir. Bu nedenle tekrarlanan âyetlerin oluşturduğu sûre olarak bu isimle anılmaktadır.

* Fâtiha diğer ilâhî kitaplarda yoktur.[58] Bunun için ayrıcalıklı bir özelliğe sahiptir.

* Fâtiha yedi âyettir; adeta her bir âyeti Kur'ân'ın yedide birine denktir.

* Fâtiha yedi âyettir; Hıcr 15/43-44. âyetlere göre cehennemin kapıları da yedi tanedir. Bu sûreyi okuyanlara adeta cehennemin kapıları kapanır.

---

57 Muhammed Esed, Kur'ân Mesajı Meal-Tefsîr, ter. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, 1997, s. 523.

58 Râzî, bu maddede Tirmizî kaynaklı şöyle bir rivayete yer vermiştir: "Varlığım, kudretinde bulunan Allah'a yemin ederim ki Tevrât'ta, İncîl'de, Zebûr'da ve Kur'ân'da bu sûre gibi başka bir sûre indirilmemiştir; o es-Seb'u'l-Mesânî'dir; yüce Kur'ân'dır." Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, es-Sünen, İstanbul, 1992, Tefsîru Sûre-i Hıcr; Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, İstanbul, 1992, V, 114.

* Fâtiha namazda okunur ve bir başka sûre daha ona ilave edilir. (Bir anlamda Fâtiha, namazda iki sûrenin okunmasına vesile olur).

* Fâtiha Yüce Allah'a bir övgü olduğu için ona *mesânî* (övme, medih) denilmiştir.[59]

C) FÂTİHA'NIN FAZİLETİ

Fazileti hakkında oldukça fazla sözün söylendiği Fâtiha sûresi, Kur'ân'ın âdeta projektörü gibidir. Hemen hemen her âyeti, hatta her kelimesi pek çok âyet ve sûreyle ilişkilidir. Hangi kelimesine bakılsa, hangi âyeti incelense konuyla ilgili pek çok âyetle karşılaşılır.

Kur'ân, Yüce Allah'ın kelam sıfatı olduğu için onun bütün âyetleri elbette aynı değerdedir. Biri diğerinden daha hayırlı, daha az hayırlı, ya da en hayırlı gibi sınıflandırmalar doğru olamaz. Ancak Fâtiha, Kur'ân'ın özeti, ana konularını içermesi ve namazın da ayrılmaz parçası olduğu için bazı farklılıklara sahip olduğu belirtmekte de bir hata olmasa gerektir.

Hz. Peygamber, Fâtiha'yı namazın "olmazsa olmazı" diye nitelendirmekte, "Fâtihasız (Kitâb'ın Fâtihası olmadan) namaz olmaz" buyurmaktadır.[60] Bu özelliğiyle Fâtiha sûresi, müminin bütün hayatını adeta çepeçevre kuşatan bir nitelik arz etmektedir.

D) İSTİ'ÂZE NEDİR? NİÇİN GEREKLİDİR?

Fâtiha'nın tanıtıldığı hemen her yerde *isti'âze*den de söz edilir. *İsti'âze,* "Şeytan'dan Yüce Allah'a sığınmak" demektir. Bunun açılımı olan أعوذ بالله من الشيطان الرجيم *E'ûzü billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm* cümlesi ise "Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınıyorum" anlamına gelmektedir.

Kıraatsiz namaz nasıl olmaz ve Fâtiha'sız kıraat nasıl yeterince yerine gelmezse *isti'âze* olmadan da Fâtiha eksik sayılır. Birbirini tamamlayan bu unsurları bir ve bütün olarak kabul etmek gerekir. Vücut organlarını necaset denen pisliklerden temizlemek namazın şartı kabul edildiği gibi, manevî kirlilik demek olan şeytanın vesveselerinden uzak durmak için de

59 Râzî, age., I, 175-176.
60 Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc, el-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1992, Salât, 34, 36, 38; Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, es-Sünen, İstanbul, 1992, Salât, 136; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, es-Sünen, İstanbul, 1992, Salât, 11; İkâme, 11; Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman ed-Dârimî, es-Sünen, Beyrut, 1986, Salât, 36, 37; Tirmizî, Salât, 183, 232, 233.

isti'âze zorunludur. Su ve abdest nasıl ki organları temizliyorsa *isti'âze* de niyetleri arındırır. Yüce Allah'ın Nahl 16/98. âyette ifade ettiği: "Kur'ân okuduğun zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın" emri gereği bu sûreye de, Kur'ân'dan herhangi bir âyeti okumaya da *isti'âze* ile yani "Allah'a sığınma" ile başlamak gerekir.

Allah'a sığınmak, insanın sahipsiz bırakılmadığını bilmesi ve moral depolaması açısından son derece önemlidir. Bu arada, insanı haktan saptırmaya çalışan şeytana karşı en güçlü korunmanın Allah'a sığınmakla elde edileceği bilinci de insana kazandırılmak istenmektedir.[61] Şeytanın vesveselerine karşı asıl panzehir "Allah'a sığınmak"tır. O sığınma, bir zırh gibi kendisine gelen etkilerden kişiyi korumakta, insana Yüce Allah'la birlikte yaşamanın huzurunu kazandırmaktadır.

İsti'aze, aslında bir işi kimin için ve niye yapmadığını bilmek, kime karşı bir duruş ortaya koyduğunun farkına varma ve işi rastgelelikten kurtarıp bilinçli bir içeriğe kavuşturma niyeti ve eylemidir. Kur'ân'ın aydınlık dünyasından ve eşsiz mesajlarından yararlanabilmek için, arı-duru bir niyete sahip olmak, farklı beklentilerden uzaklaşmak ve hakikati elde etmeye programlanmak bir zorunluluktur.

Eli kirli birinin, başka bir yeri o kirli elle temizlemesi nasıl mümkün değilse ve önce kendi elini temizlemek zorundaysa, aynı şekilde, niyeti temiz olmayan birisinin de Kur'ân'ın hakikatlerinden yeterince yararlanması mümkün değildir. Önyargılara kapılmamanın ön şartı, "bir işe önyargısız başlamak"tır. Bu nedenle *isti'âze,* böyle bir niyet berraklığını ortaya koymak ve şeytana karşı mesafeli olmayı bilip, bunu ilan etmektir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ ﴿١﴾

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٢﴾ اَلرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِۙ ﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدّ۪ينِۜ ﴿٤﴾ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَع۪ينُۜ ﴿٥﴾ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَق۪يمَۙ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذ۪ينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْۙ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالّ۪ينَ ﴿٧﴾

61 A'râf 7/200, 201; Mü'minûn 23/97; Nâs 114/4-6.

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. **2-4.** Hamd (övülme, övgü), Rahmân ve Rahîm (merhameti tüm varlıkları kuşatan), hesap gününün sahibi, âlemlerin de Rabbi olan Allah içindir. **5.** (Ey Rabbimiz!) Yalnız Sana kulluk ederiz ve yalnız Senden yardım isteriz. **6-7.** Bize, gazaba uğratılmışların ve sapmışların yolunu değil; doğru yolu, nimet verdiklerinin yolunu göster.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1. ÂYET:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ ﴿١﴾

"**1.** Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla."

Besmele'nin anlamı, âyet olup olmadığı, fazileti ve Kur'ân'da bulunuş gayesi gibi çeşitli konularda bilgiler vermek istiyoruz.

a) Besmele Fâtiha'nın İlk Âyeti Midir?

Fâtiha sûresinin ilk âyetinin *Besmele* olduğu kanaatindeyiz. Besmele, 'Alak sûresinin ilk âyetinde yer alan *bismi rabbike* tamlamasının ve dolayısıyla ilâhî vahyin ilk emrinin kimin adına yapılacağının açık cümleye dönüştürülmüş şeklidir. *Besmele,* Hz. Süleyman'ın Seba Melikesi Belkıs'a gönderdiği mektubun ise başlangıç cümlesidir.[62] Ayrıca Hz. Nûh'un gemisinin suda yüzmeye başlaması ve durmasının "Allah'ın ismiyle" olacağını beyan ettiği *bismillâh* şeklindeki ifadenin de açılımıdır.[63]

Besmele'nin Fâtiha'nın ilk âyeti olup olmadığı konusunda tartışmalar yapılmaktadır. Sûrenin yedi âyet oluşundan hareketle, bazı âlimler son âyeti ikiye bölerek Besmele'yi sûrenin parçası olarak kabul etmezler. Sadece bir giriş ve bilinç cümlesi olarak ele alır ve bu anlamda Fâtiha'nın başındaki ile diğerleri arasında herhangi bir fark görmezler.

62 Neml 27/30.
63 Hûd 11/41.

Bu yaklaşımı göz ardı etmediğimizi itiraf ediyoruz; ancak biz, Besmele'yi Fâtiha'nın ilk âyeti kabul edenlerden olduğumuzu belirtmek istiyoruz. Bu bağlamda yedi âyetlik Fâtiha sûresinin ilk âyetini Besmele'nin oluşturduğunu düşünmekteyiz. Zaten Kur'ân hattatları da bunu tercih etmiş olacaklar ki, basılan Kur'ân metinlerinde Besmele Fâtiha'nın ilk âyeti olarak numaralanmışken, diğerlerinde böyle bir özellik görülmemektedir.

Elbette yazıdaki bu tür bir yaklaşım delil olarak yeterli görülemez; ancak bir işe başlamanın hemen öncesinde onu Allah adına olarak tanıtmak, her işe Allah'ı şahit tutmak, O'nun merhametinin kuşatıcılığını ilk sûrede iki kez hatırlamak bir farklılık olarak kabul edilebilir. Vahyin başlangıç âyetlerinin yer aldığı 'Alak sûresinin ilk âyetindeki *bismi rabbike* tamlaması ile, bütün halinde ilk indirilen Fâtiha'nın başındaki Besmele'yi sûrenin ilk âyeti saymak hatalı değildir. Biz bu yaklaşım doğrultusunda âyeti incelemeye çalışacağız.

b) Besmele'nin Fazileti

Diğer bazı âyet veya sûrelerin olduğu gibi, "Besmele"nin de faziletine dair çeşitli rivayetler vardır.[64] Fâtiha sûresinin fazileti konusunda da söylediğimiz gibi, Kur'ân bütünüyle Yüce Allah'ın kelam sıfatıdır. O'nun sıfatlarında "faziletlilik" anlamında sınıflandırma yapmak uygun değildir. Bütün âyetler ve sûreler eşit değer ve önemdedir. Konuya bakışımız budur.

Besmele'nin faziletini kabul edenlerin yaklaşımlarına örnek olarak sadece şu iki bilgiyi nakletmekle yetinelim: Harf sayısının 19 olması ve Müddessir 74/30'daki cehennem görevlilerinin sayısının da 19 olarak belirlenmesi nedeniyle Besmele'nin "ateşten koruyuculuğu" özelliğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca, Besmele ile başlamayan her önemli işin sonunun verimsiz olacağı da bu bağlamda hatırlatılan bilgiler arasında yer almaktadır.[65]

c) Besmele'nin Anlamı ve Önemi

Besmele, bir işin Allah'ın adıyla, Allah adına, O'nun verdiği güç ve sağladığı imkânla, sadece O'nun rızası ve hatırı için, işe O'nun adını katma duygusunu dile getirmenin vesilesidir. Kısaca Besmele, Allah'ı hatırda tutmanın ve her işe Allah'ı şahit tutmanın en güzel ifadesidir.

---

64 Bazı örnekler için bk. Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, es-Sünen, İstanbul, 1992, İftitâh, 25.

65 Ahmed b. Hanbel, II, 359.

Bir işe başlarken niyetin önemi neyse, Besmele'nin önemi de odur. Besmele, hayatı bilinçli yaşamanın ve Allah adına farkındalığın Kur'âncasıdır. Bu farkındalık gereği insan, hatalardan ve yanlışlıklardan uzaklaşmayı da önemli ölçüde başarır.

Besmele'yi "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla" şeklinde tercüme etmek mümkün olduğu gibi, "Rahmân Rahîm Allah Adına"[66] şeklinde çevirmek de mümkündür. Ayrıca "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın aşkına" tercümesi de baştaki *bâ* harfinin "sebebiyet" anlamına uygundur. Bu ifade ile insanlar, bir işe Allah'ın adıyla başladıklarını söyledikleri gibi, o işte Allah'ın rızasını gözettiklerini de ifade etmiş olurlar.

ı. *İsm* Kelimesinin Anlamı

Besmele'nin ilk tamlaması *bismillâh* ifadesinin ilk kelimesi olan اسْم *ism* sözcüğü "yücelik" anlamındaki *sümüvv* kökünden gelmektedir. Bu itibarla "Allah'ın adıyla" veya "Allah'ın adına" demek, aynı zamanda "O'nun yüceliğine inanarak" ve "bunu ifade ederek bir işe başlamak" demektir.

ıı. "Lafza-i Celâl" Yüce Allah'ın Özel İsmidir

الله *Allâh* kelimesi, Yüce Allah'ın özel ismidir. Bu kelimenin kökeni hakkında çeşitli iddialar ileri sürülmüştür. Biz bu iddialara girmeden, adına *lafza-ı celâl* (*lafzatüllâh*) denen bu kelimenin, Yüce Allah'ın özel ismi olduğunu belirtmek isteriz. Bu kelimenin herhangi bir kelimeden veya kökten türetilmediğini kabul edenlerin görüşünü benimsediğimizi özellikle ifade etmeliyiz. Söz konusu isim, tekil bir kelime olup çoğulu yoktur. Başındaki *hemze* ve *lâm*dan oluşan ilk iki harfin diğer *eliflâm* takıları gibi kabul edilmemesi gerektiğini de hatırlatmak durumundayız.

الله *Allâh* kelimesi, tercüme edilemez; bu anlamda yapılan tercümeler eksiktir. Onun yerine kullanılan kelimelerin Arapçada farklı karşılıkları bulunmaktadır ve söz konusu kelimeler Yüce Allah'ın adı olmaktan ziyade, birer sıfatını karşılayabilirler. Bu durumda ilgili tercümelerle *Allâh* kelimesi değil, *ilâh* gibi başka sıfatlar kastediliyor demektir. *Allah* lafzı, harflerinin farklı sayıda okunması halinde de Yüce Allah'ı nitelendiren çok özel bir kelimedir. *Lillâh, ilâh, lehû, hû* vs. şeklindeki okumaların hepsinde sonuç Yüce

66 Esed ve İslâmoğlu Besmele'yi bu şekilde tercümeyi tercih etmişlerdir.

Allah ile ilgili bir anlama çıkar. Bu nedenle *Allâh* kelimesini kullanmaya devamın çok önemli olduğunu ve onu tercümeye kalkışmamak gerektiğini belirtmekle yetinmek istiyoruz.

III. Rahmân - Rahîm Sıfatları Merhametinin Göstergesidir

اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ "Rahmân'dır, Rahîm'dir." Bu iki sıfatın anlam farkına değinmeden önce, şu hususun bilinmesi gerekir: Yüce Allah, ilâhî vahyinin ilk sûresinde kendisini iki defa iki farklı rahmet ve merhamet sıfatıyla tanıtmaktadır. Bu sıfatlar hakkında pek çok yorum yapılmış, kelimeler çeşitli yönlerden ele alınarak iki kelimenin farklı anlamlar içerdiği ispatlanmaya çalışılmıştır.

Yüce Allah'ın merhametiyle ilgili olarak şu âyetleri hatırlatmakta yarar vardır: "Allah insanlara çok şefkatlidir; çok merhametlidir"[67], "Rabbiniz merhameti Kendisine yazmıştır"[68], "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır"[69], "Biz seni ancak ve ancak âlemlere rahmetimiz gereği gönderdik"[70], "Allah size merhamet (yardım) ediyor; melekleri de."[71] Bu ve benzeri âyetlerde Yüce Allah, kendisini hem merhametin kaynağı, hem de merhamet eden varlık olarak tanıtmaktadır. Dolayısıyla *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatları, Yüce Allah'ın merhametinin iki yönünü oluşturduğu muhakkaktır.

Süreklilik ve değişmezlik bildiren sıfat-ı müşebbehe olarak *Rahmân*, "özünde merhametli"; oluş ve yenileniş bildiren ism-i fâil olarak *Rahîm*, "işinde merhametli"[72] diye tanımlanabilir. Merhamet edebilmek için elbette öncelikle merhametin sahibi olmak gerekir; Yüce Allah da Kendisini bu şekilde tanıtmaktadır.

Biri diğerinin zorunlu sonucu olarak ifadeye çalıştığımız *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatları hakkında şöyle ayırımlar da yapılmaktadır: *Rahmân*, "kullardan veya başka varlıklardan benzerinin çıkması düşünülemeyen nimetleri veren"; *Rahîm* ise, "benzerlerini kulların da gerçekleştirebileceği nimetlendirmeyi yapan" anlamına gelir. Bu nedenle *Rahmân*, Allah'tan başkasına isim olarak verilemezken, *Rahîm* verilebilir.[73] "Yüce Allah'ın *Rahmân* olu-

---

67 Bakara 2/143.
68 En'âm 6/54.
69 A'râf 7/156.
70 Enbiyâ 21/107.
71 Ahzâb 33/43.
72 İslâmoğlu, age., s. 3'te 4. not.
73 Râzî, age., I, 233-234.

şu, ezele (başlangıcının olmamasına); *Rahîm* oluşu da ölümsüzlüğüne göredir. Bundan dolayı yaratıklar Yüce Allah'ın *Rahmân* olması nedeniyle başlangıçtaki rahmetinden, *Rahîm* olmasıyla da sonuçta meydana gelecek merhametinden doğan nimetler içinde büyürler ve ondan faydalanırlar. Bu noktaya işaret etmek amacıyla Yüce Allah için "dünyanın *Rahmân'ı*, âhiretin *Rahîm'i*" denilmiştir. Aslında Yüce Allah, dünyanın ve âhiretin hem *Rahmân*'ıdır; hem de *Rahîm*'idir."[74]

Rahmân ve *Rahîm* sıfatlarıyla ilgili şu son değerlendirmeyi yaparak konuyu toparlamak istiyoruz: İnsanın doğumundan ölümüne kadar çeşitli şartlarda hayat sürdüğünü bilmekte, görmekte ve bizzat yaşamaktayız. Hava şartları bazen sıcak, bazen soğuk, bazen ılık, bazen tipi, bazen yağmur, bazen kar yağışlı vs. şeklinde gerçekleşmektedir. İnsanın bütün bu şartlarda her zaman aynı oranda memnun ve rahat olması veya herkesin eşit derecede memnuniyet içerisinde bulunması mümkün değildir. Bu nedenle, benzer şartlarda yaşamalarına rağmen çeşitli şikâyetlerin dile getirildiğine defalarca şahit olmuşuzdur.

Hayatın en rahat dönemi, insanın doğumundan öncesine aittir. Yüce Allah'ın: "En güçlü, en sağlam yer"[75] ifadesini kullandığı bu yer "ana rahmi"dir. Rahimdeki sıcaklık ve korunaklılık, insan hayatı için tam bir mükemmellik arz etmektedir. İşte insanın en rahat ve muhafazalı yeri olan *rahm/erhâm* (rahim/rahimler) ile Yüce Allah'ın bu ilk sûrede iki defa zikrettiği *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatları aynı anlam kökünden, yani "merhamet"ten gelmektedir. Yüce Allah'ın, bir annenin yavrusuna beslediği şefkatinin kat kat fazlasını kullarına beslediğinde hiç şüphemiz yoktur.

Yüce Allah'ı merhametiyle tanımamız ve tanıtmamız için O kendisini bu iki sıfatıyla bize anlatmakta, bizden de aynı doğrultuda eğitim yapmamızı istemektedir. Dışlayan, azap etmek için fırsat kollayan, kullarına azap etmekten zevk alan bir varlık değil de, merhameti bütün yaratılmışları çepeçevre kuşatan bir Allah anlayışını topluma kazandırmak durumundayız. "Sürekli yakan ve azarlayan Allah" motifi yerine, "seven, şefkat ve merhamet eden, koruyup kollayan, ödüllendirmede sınır tanımayan, bağışlayan, affetmek için dua isteyen bir Allah" motifiyle O'nu tanıtmak zorundayız; çünkü O, kendisini böyle nitelendirmektedir. *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatları bize bu anlayışı vermek için ilk sûrede iki kez yer almaktadır.

---

74 Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul, 1992, I, 51.
75 Mü'minûn 23/13; Mürselât 77/21.

2-4. ÂYETLER:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَۙ ﴿٢﴾ اَلرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِۙ ﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدّ۪ينِۜ ﴿٤﴾

"2-4. Hamd (övülme, övgü), Rahmân ve Rahîm (merhameti tüm varlıkları kuşatan), hesap gününün sahibi, âlemlerin de Rabbi olan Allah içindir."

Yüce Allah, Fâtiha sûresinin bu üç âyetinde hamdin kime yönelik olduğuna ve sadece Kendisine özel bazı sıfatlarına değinmektedir.

a) İlk Konu: "Hamd"

"Hamd" kavramı, Fâtiha'nın, dolayısıyla Kur'ân'ın ilk konusudur. Hamd ile ilgili Kur'ân'da ne kadar kavram varsa, konuyla ilgili bütün âyetler işte bu âyetin açılımı durumundadır. Konuyu ve dolayısıyla "hamd" kavramını daha iyi izah edebilmek için bazı noktaları açıklamak gerekmektedir. Hamde layık varlık olan Yüce Allah bu bağlamda dört sıfatını gündeme getirmektedir.

1. Hamd Sadece Yüce Allah'a Aittir

a) اَلْحَمْدُ "Hamd (Allah içindir)." Fâtiha'nın üç konusundan ilki bu âyetlerde dile getirilen "hamd (övgü)" konusudur.

*** Hamd, Medh, Şükür İlişkisi**

1. *Hamd*, "övgü" anlamına gelen bir kavramdır. Arapça *medh* ile *hamd* arasında fark vardır. *Medh* canlı cansız her varlığa, iyilikten önce de sonra da yapılabildiği gibi, bazen de yasaklanabilir. *Hamd* ise sadece canlı varlıklara, iyiliklerden sonra yapılır ve teşvik edilir. Bu yapısıyla *medh, hamd*den daha geneldir.

2. *Hamd* ile *şükür* arasındaki farka gelince, *hamd*, kişinin kendisine veya başkasına iyilikte bulunması halinde yapılabilirken, *şükür* kişinin sadece kendisine yapılan iyilikler için gerçekleştirilir. Bazı görüşlere göre de *hamd*, defedilen belalar için, *şükür* ise alınan nimetler için yapılır. Bu durumda yorumunu yapmakta olduğumuz Fâtiha ikinci âyetteki "hamd, âlemlerin Rabbi Allah içindir" ifadesi şöyle yorumlanabilir: "İyilik bana ulaşsa da ulaşmasa da, iyiliği görsem de görmesem de, bana özel olsa da olmasa da, diğer varlıklar yararlanıyor olduğu ve kâinat bundan istifade ettiği için bütün övgüler sana olsun, ey Rabbim." Bazı görüşlere göre de *hamd* defedilen belalar için, *şükür* ise alınan nimetler için yapılır.

*** Hamd Nedir? Nasıl Yapılır?**

Âyette احمد *ahmedü* "hamdederim" denilmeyip de اَلْحَمْدُ *el-hamdü* "hamd" denmesinin nedeni, bu ifadenin daha kapsayıcı oluşundandır. İnsan hamd etse de etmese de, bugün ve burada hamd edilse de edilmese de, başka yerlerde, başka zamanlarda ve başka varlıklar tarafından Yüce Allah'a daima hamd ve tesbih edilmektedir. اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ *el-hamdü lillâhi* ifadesi, hamdin Allah'ın varlığıyla birlikte başladığını da ifade etmektedir.

Hamd, Yüce Allah'ın hakkıdır; gerçek hamd sadece O'na layıktır ve Yüce Allah'a layık olan hamdi de sadece O bilir ve gerçekleştirebilir. Fâtiha'nın bu âyetinde aslında "ne yaparsa yapsın, kulun bir acziyeti ve tam anlamıyla hamd görevini yerine getirememekten kaynaklanan, dolaylı veya gizli bir itirafı" vardır. Adeta "ben kimim ki O'na layıkıyla hamdedeyim; O bütün hamd edenlerin hamdiyle övülmektedir" denmek istenmektedir.[76]

b) لِلّٰهِ "(Hamd) Allah içindir." Anlamını verirken de söylediğimiz üzere, hamd sadece Allah'a aittir; sadece O'nun için yapılmalıdır. لِلّٰهِ *lillâh* kelimesinin başındaki *lâm* edatını "aidiyet" manasına alıp hamdin ancak ve ancak Yüce Allah için yapılabileceğini bilmek ve bunu belirtmek gerekir.

"İnsanlara hamd etmeyen, Allah'a da hamdetmez"[77] hadis-i şerifinde kastedilen hamdin asıl hedefi, yine verdiği imkânlar nedeniyle Yüce Allah'tır. Yani insana yönelik gerçekleştirilen hamdin asıl hedefi, Allah rızasını kazanmaktır. Kur'ân'da bu anlamda bize şu âyetler hatırlatılmaktadır: "Allah, kendisinden başka ilâh olmayan tek varlıktır. Hamd, en başta da en sonda da sadece O'na aittir; (O'na layıktır)"[78]; "Göklerde ve yerde hamde sadece O layıktır"[79]; "Hamd, sadece göklerin Rabbi, yerin Rabbi, yani bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a layıktır."[80] Âhirette, cennet nimetleri içerisinde "Dualarının sonu, hamd âlemlerin Rabbi Allah'a olsun"[81] sözünü söyleyebilmek için, dünyada hamdi dillerden ve gönüllerden eksik etmemek gerekir.

---

76 Hamd hakkında geniş açıklamalar için bk. Râzî, age., I, 218-222.
77 Tirmizî, Birr, 35; Ahmed b. Hanbel, II, 258; III, 32.
78 Kasas 28/70.
79 Rûm 30/18.
80 Câsiye 45/36.
81 Yûnus 10/10.

Bütün bunları da dikkate alarak şunu özellikle hatırlatmak istiyoruz: Cennette, "Dualarının sonu, hamd âlemlerin Rabbi Allah'a olsun"[82] sözünü söyleyebilmek için, dünyada hamdi dillerden ve gönüllerden eksik etmemek gerekir.

c) رَبِّ الْعَالَمِينَ "Âlemlerin Rabbidir." Âyetteki رَبّ *rabb* kelimesi Kur'ân'da "ilâh",[83] "sahip, efendi, idareci",[84] "kendini Rabbe adayan kişi",[85] "üvey evlat"[86] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[87] الْعَالَمِينَ *el-'âlemîn* kelimesi ise "insanlar ve cinler",[88] "dönem, zaman",[89] "tüm kadınlar",[90] "misafirler, insanlar"[91] gibi anlamlarda yer almaktadır.[92]

Fâtiha sûresinin bu âyetinde *rabb* kelimesi, Yüce Allah'ın kendi dışındaki bütün varlıkların sahibi olduğunu, onları yetiştirdiğini, eğitip terbiye ettiğini, onları sahipsiz bırakmayacağını ve bütün yaratılmışların sığınağı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, başka arayışların bâtıl olduğunu ve "mürebbilerin çocuğu koruması" gibi O'nun da bütün varlıkları koruduğunu bildirmektedir. Bu sebeple de sadece Yüce Allah hamde layıktır; gerçek ve mükemmel hamd sadece O'nun hakkıdır.

11. Yüce Allah Rahmân ve Rahîm'dir

اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ "Rahmân'dır; Rahîm'dir." Yüce Allah, vahyin bu ilk sûresinde merhametinin erişilmezliğini ifade bağlamında Besmele'de yer verdiği iki sıfatını yeniden gündeme getirmektedir.

Besmele'de bu iki kavram üzerinde durmuştuk. Bu kavramlar bu defa, başlanan her yeni ve hayırlı işin Yüce Allah'ın merhametiyle kolaylaşacağı anlamını verdiği gibi, bu kavramların hamd ile de derin bir anlam ilişkisine sahip olduğunu göstermektedir.

82 Yûnus 10/10.
83 Âl-i İmrân 3/80.
84 Yûsuf 12/42.
85 Âl-i İmrân 3/79, 146; Mâide 5/44, 63.
86 Nisâ' 4/23.
87 Bu kelimenin geniş izahı için bk. Mehmet Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, Samsun, 2007, s. 440-441.
88 Furkaan 25/1.
89 Bakara 2/47; Sâffât 37/79.
90 Âl-i İmrân 3/42.
91 Hıcr 15/70.
92 Bu kelimenin geniş izahı için bk. Okuyan, Vucûh ve Nezâir, s. 64.

Hamde layık olan varlık, kâinatı merhametiyle kuşatan varlıktır ve o da, işte Rahmân, Rahîm ve âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah'tır. Âlemlerin sahibi olan o yüce varlık, yaratılmışların hamurunu rahmet ve merhametle yoğurmuştur. Kendisi merhamet kaynağı ve merhametli olduğu için, kullarından da merhametli olmalarını ve yaratılmışlara o gözle bakıp öyle davranmalarını istemektedir.

ııı. Yüce Allah Hesap Günü'nün Sahibidir

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ "Hesap gününün sahibidir." Âyetteki mâlik kelimesi "sahip", يَوْمِ الدِّينِ *yevmi'd-dîn* tamlaması ise "din günü" demektir.

Yüce Allah, Fâtiha'nın bu ilk grup âyetinde hatırlattığı sıfatlarını, yargılama günüyle de ilişkilendirerek, insanlara bir âhiret bilinci vermeyi amaçladığını göstermektedir. Bu âyet, âhiretteki sorgulamayı ifade eder.

İnfitâr sûresinde bu konuda şu bilgiler yer almaktadır: "Dîn (hesap) gününün ne olduğunu, mahiyetini sana bildiren nedir ki! Tekrar tekrar, sen bunun mahiyetini, ne olduğunu nereden bilebilirsin ki! İşte o gün, hiçbir can başka bir can için bir anlam ifade edemez, (hiç kimse kimseye yardım edemez, yarar sağlayamaz). O gün, iş bütünüyle Allah'a aittir (O günün yegâne sahibi ve hâkimi O'dur)."[93] Demek ki dîn günü, âhirette yaşanacak "diriltilme, toplanma, Allah'a arz olunma, bilgilendirilme, sorgulanma, değerlendirilme, ödül veya azapla buluşturulma, yani cennete veya cehenneme sevk edilme" aşamalarını oluşturan ve âhirete dair bütün bir günün genel adıdır.[94] İşte o günde tek yetkili varlık, Yüce Allah'tır ve kararlarını hiç kimseye danışmadan verecektir. Çünkü o gün, herkes O'nun huzurunda yargılanacaktır.[95]

b) Âyetlerin Mesajı

Yüce Allah, Fâtiha sûresinin ilk dört âyetinde kendisini "Rahmân, Rahîm, Âlemlerin Rabbi ve Hesap Günü'nün Sahibi" olarak tanıtmaktadır. Hamde layık olmak için bütün yaratılmışların sahibi olmak, merhametiyle onları kuşatmak, rahmet ve merhameti kendine yazmak ve hesap gününün de yegâne sahibi olmak gerekir.

93 İnfitâr 82/17-19.
94 Âhirette yaşanacak bu yedi aşama hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, İstanbul, 2007, 4. bölüm.
95 Mâide 5/109; A'râf 7/6; Sebe' 34/40-41.

Mülkünde ortağı olmayan Yüce Allah'ın, yargılama gününde de ortağı yoktur. Bu yönüyle âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah, gerçek ve mükemmel hamde, yani övülmeye layık olan tek varlıktır; hamd O'nun içindir ve sadece O'nun hakkıdır. O'na layık olan hamdin nasıl olacağını tam anlamıyla bilip uygulayamayacağımız için, bize bildirdiği kadarıyla ve gücümüz nispetinde hamd etmeye çalışmakla yükümlüyüz.

Hamd edenler bilmelidir ki, bizim hamdimizin Yüce Allah'a hiç bir katkısı yoktur. "Allah'a şükredenler kendi yararları için şükrederler."[96] Hamd eden bizler, bu işimiz ve itirafımız nedeniyle hem bu dünyada, hem de âhirette ödülle buluşturulacağımıza inanır ve ona güveniriz.

5. ÂYET:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾

"5. (Ey Rabbimiz!) Yalnız Sana kulluk ederiz ve yalnız Senden yardım isteriz."

Fâtiha'nın bundan önceki âyetlerinde sûrenin ilk konusu olan hamd ele alınmış ve Yüce Allah'ın bazı sıfatları hatırlatılmıştı. Bu âyette ise "kulluk ve tevhid ilanı" şeklinde ikinci konu işlenmekte ve hamdden âciz olan insana yol gösterilmektedir. Böylece insanın nasıl bir "kulluk ve tevhid ilanı"nda bulunup samimiyet göstermesi gerektiği kendisine öğretilmektedir.

a) İkinci Konu: "Kulluk ve Tevhîd İlânı"

Fâtiha sûresinin bu âyetinde çok önemli bir kulluk örneği ifadesi yer almakta ve şahsiyet tanımı yapan bir mesaj içermektedir.

1. Kulluk Sadece Yüce Allah'a Yapılmalıdır

إِيَّاكَ نَعْبُدُ "Sadece Sana kulluk ederiz." Âyetteki إِيَّاكَ *iyyâke* ifadesi "sana, sadece sana", نَعْبُدُ *na'büdü* fiili ise "ibadet etmek, kulluk yapmak" demektir.

96 Lokmân 31/12.

Bu cümle, yaratılışın gayesini belirleyen âyetlerden olan, "Ben cinleri ve insanları sadece Bana kulluk etsinler diye yarattım"[97] ifadesiyle anlam bütünlüğü oluşturmaktadır. Yaratılışın gayesi, Yüce Allah'a kulluk yapmak olduğu için, ilâhî planda şekillendirilen bu husus, kulun eyleminde de kendisini göstermelidir. İlâhî plan ile kulun eyleminin buluşması gerekliliği, bu âyetlerin birlikte okunup anlaşılmasıyla ortaya çıkmaktadır.

ıı. Yardım da Sadece Yüce Allah'tan İstenmelidir

وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ "Sadece Senden yardım isteriz." Âyetteki نَسْتَعِينُ *neste'în* fiili "yardım istemek" demektir.

Bu cümle ise "Ey iman edenler, sabır ve salât (namaz) ile yardım isteyin; Allah sabredenlerle beraberdir"[98] âyetiyle bütünlük oluşturmaktadır. Bu âyete "direnerek ve dik durarak yardım isteyin"[99] anlamı verilirse, yardım istemenin bir sonuç olduğu, öncesinde yapılması gereken fedakârlıklar bulunduğu anlaşılmış olur.

ııı. Âyetin Verdiği Mesaj

a) İlk âyetlerde hitap üçüncü tekil şahıs (o) şeklinde iken, bu âyette sesleniş muhataba (sen) ve mütekellime (biz) dönüştürülmektedir. Arapçada adına "iltifat sanatı" denen bu ifade tekniğine Kur'ân'da sıkça yer verilmektedir. Amaç, okuyucunun veya muhatabın dikkatini canlı tutmak, metinden ve mesajdan uzaklaşmamasını sağlamaktır.

b) Hitap, birinci ve ikinci şahıslara dönüştürülünce, bir anlamda insanın bu itirafı yapmasının şekli kendisine öğretilmiş olmaktadır. Rabb olan Allah kulunu eğitmekte, onu sahipsiz ve yolsuz bırakmamakta, Rabbine nasıl hamd edileceğini öğreterek onu inşaya, yani ahlâk bakımından şekillendirmeye başlamaktadır. Doğru bir istikamet sahibi olmak için öncelikle niyetin doğru belirlenmesi gerekir. Bir insan neyi, niçin yapacağını bilerek bir işe koyulmalıdır.

c) Başka varlıkların yardım yapamayacağını bilenler, onlardan yardım istemez ve o varlıklara kulluk yapmazlar. "Yardım edenin gerçekte sade-

97 Zâriyât 51/56.
98 Bakara 2/153, 45.
99 İslâmoğlu, age., s. 19.

ce Allah olduğunu bilenler, sadece O'ndan yardım isterler. Duanın kıblesini Allah'tan başkasına çevirmek, o yöne kulluk etmek demektir. İbadet, Allah'ın razı olduğunu yapmak, ubudiyyet ise Allah'ın yaptığından razı (memnun) olmaktır."[100]

d) Din, gönülden inanmayı ve inanılan değerler uğruna fedakârlık yapmayı gerektiren bir kurumdur. Bu haliyle düşünüldüğünde, dindar insanın boş durmaya zamanı olmadığı anlaşılır. Böylece hak etmeden istemenin de karşılık bulmayacağının farkına varılmış olunur.

e) Fâtiha'nın bu âyeti, dua etmeden önce fedakârlığın zorunlu olduğunu gösterir. Tıpkı Fâtır 35/10'da belirtildiği gibi, güzel sözler Allah'a yükselir; ancak onları Allah'a yükselten şey ise sâlih ameldir. İşte Fâtiha 5'teki ilk cümle sâlih ameli, ikincisi ise dua ve isteği karşılamaktadır.

f) Müslümanlar dua yaparlarken ellerini semaya kaldırır ve öyle istekte bulunurlar. Elleri kaldırmanın elbette sebepleri vardır. Öncelikle maksat, yüce bir makamdan istekte bulunulduğunu anlamaktır. Daha aşağıdaki birinin makamca yukarıda bulunandan istekte bulunması bir anlamda acziyetin de itirafıdır.

g) Kanaatimizce duada elleri kaldırmanın bir başka anlamı da şudur: Eller, yapması gereken her şeyi öncelikle yapmış olmalıdır. Daha sonra dua ve niyazda bulunmalıdır. Görevini yapan ellerle Yüce Allah'a yalvarmak gerekir. Fedakârlık yapmayan elleri semaya kaldırmanın bir anlamı olmasa gerektir. Yüzümüzü görevini yapan ellere çevirmek ve elleri de Yüce Allah'a açmak, duanın mantığını ortaya koymada çok anlamlıdır. Yüzümüz kızarmadan bakabileceğimiz ellerimiz, ellerimize yönlendireceğimiz yüzümüz ve bu ikisiyle birlikte Yüce Allah'a çevireceğimiz benliğimiz olmalıdır. Eğer "dualarımız niçin kabul edilmiyor?" diye sorarsak, sebebini görevimizi gereği gibi yapmamada arayabiliriz.

h) "(Ey Rabbimiz!) Yalnız Sana kulluk ederiz ve yalnız Senden yardım isteriz" âyeti, "ben adına, tek kişi için veya ferde yönelik" değil, "biz adına, hepimiz için, toplum menfaatine yönelik" isteklerde bulunmayı öğretmektedir. Bu âyet, Müslümanlara sadece kendileri için değil, başkalarıyla beraber ve onların da hayrına yaşamayı öğretmeyi amaçlamaktadır.

i) Âyetteki "biz" ifadesinde maksat elbette insanlardır. Ancak mesajı evrensele taşırsak canlı-cansız bütün yaratıkların Allah'a kul olduklarını lisan-ı hâlleriyle ilan ettiklerini söyleyebiliriz. İradeli-iradesiz bütün müs-

100 İslâmoğlu, age., s. 3'te 7. not.

lümanlar Allah'a kul olduklarını bu ifadeyle ortaya koymaktadırlar. Âyetin böyle de bir anlam açılımı içerdiğini söylemek hatalı değildir.

b) Müslümanın Kimliği Nasıl Olmalıdır?

Fâtiha sûresinin 5. âyeti, aslında bir Müslüman portresi çizmekte, Müslümanın kafa karışıklığına sahip olamayacağını bildirmektedir. Müslüman, neye, niçin inandığını, kim için ve ne uğruna yaşaması gerektiğini, kimden ve neyin karşılığında yardım talebinde bulunacağını bilmelidir. Ayrıca istenen şekilde bir duruş ortaya koymanın asgari gereklerinin nelerden oluştuğunun da farkında olmalıdır.

Müslüman, Ra'd 13/ 14'te de ifade edildiği gibi, Allah'tan başkasından yardım istemenin, aslında boşa kürek çekmekten başka bir şey olmadığını anlayan insandır. Müslüman, günlük namazlarının her rekâtında tekrarladığı bu "emre âmâde oluş" ilânını, anlamını bilmeden, sadece bir lafız seslendirmesinden ibaret saymayan kişidir. Müslüman, verdiği tevhid sözünün arkasında gereği gibi duran ve davranışlarıyla bu itirafının sahibi olduğunu gösteren, sözünün eri adamdır.

Müslüman, namazlarındaki bu cümleyi dünü için, dünü temizlemek, dünkü hatayı silmek için söylemekle yetinemez. Dahası, -belki de bu esnada yapacağı yeni hataların planını yapan- insan olamaz. Müslüman, namazındaki bu esas duruşu ve gönülden gelip diline döktüğü tevhid ilânını, yaşadığı ânı ve geleceği bilinçli yaşama kararlılığını gösteren insandır. Müslüman, bu âyeti söyleyerek, aslında "ya Rabbi, beni yaratma gerekçenin farkındayım, buradayım ve emrine amadeyim" diyerek bir sonraki namazına kadar Yüce Allah'ın gazabını gerektirecek hatalar yapmama sözünü veren kişidir.

Müslüman, tevhid ilânının arkasında durarak namazlarını, öncenin muhasebesi ve yeni görev talimatlarını almanın vesilesi sayan insandır. Müslüman, tevhidi varlığın esası kabul edip, Tek olan için, O'nun adına ve O'nun rızasını kazanma duygusuyla fedakârlık yapmayı canına minnet sayan kişidir. Müslüman, elinden ve dilinden diğer Müslümanların, dolayısıyla bütün insanların, hatta canlı-cansız diğer varlıkların güven duyduğu adamdır. Müslüman, bu güvenin kaynağında Yüce Allah'ın olduğunu bilen ve bunu ilân eden mertlik ve yiğitlik abidesidir.

Müslüman, mü'min olma bilinciyle inanılması gereken değerlerin bütününe inanan, inandığı değerlere güvenen, kendisini güvende hisseden

ve çevresine de güven veren yiğit insandır. Müslüman, hayatının kaynağını Yüce Allah'ta, istikametini vahiyde ve örnekliğini de Hz. Peygamber'in önderliğinde gören, bulan ve yaşayan adamdır. Hâsıl-ı kelâm, Müslüman, Kur'ân'ın inşa ettiği "adam gibi adam"dır.

6-7. ÂYETLER:

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَق۪يمَۙ ﴿٦﴾

صِرَاطَ الَّذ۪ينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْۙ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالّ۪ينَ ﴿٧﴾

"**6-7.** Bize, gazaba uğratılmışların ve sapmışların yolunu değil; doğru yolu, nimet verdiklerinin yolunu göster."

Sûrenin üçüncü konusu da bu âyetlerde ele alınan "dua"dır. Yüce Allah insanların nasıl bir yol istemesi gerektiğini öğretmektedir. Bu âyetlerde "doğru yol, nimet verilenler, gazap ve şaşkınlık" konuları gündeme getirmektedir.

a) Üçüncü Konu: "Hidâyet İçin Dua"

Yüce Allah sûrenin altıncı âyetinde hayatın vazgeçilmez değeri olan sırat-ı müstakim denilen "doğru yol" kavramını gündeme getirmektedir.

ı. Duanın Konusu Hidayettir

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَق۪يمَۙ "Bize doğru yolu göster." Âyetteki اهد *ihdi* emri "hidayet etmek, yol göstermek, rehberlik yapmak", الصِّرَاطَ الْمُسْتَق۪يمَ *es-sırâta'l-müstakîm* tamlaması ise "dosdoğru yol" demektir.

Fâtiha'nın bu son iki âyetini şöyle de tercüme edebiliriz: "Bizi doğru yola, kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yoluna ilet; gazaba uğratılmışların ve sapmışların yoluna değil." Bu tercümeden de anlaşılabileceği gibi âyetin başındaki اهد *ihdi* emri ve dolayısıyla bu kökten gelen kelimeler, Kur'ân'da değişik anlamlara gelmektedir.[101] Bu detaya gir-

101 H-d-y kökünden kelimelerin anlamları için bk. Okuyan, Vucûh ve Nezâir, s. 271-277.

meden belirtmeliyiz ki, söz konusu kelime "göstermek" anlamına geldiği gibi, "iletmek, ulaştırmak" anlamına da gelmektedir.

a) Hidâyet, bir varlığın ne için yaratılmışsa o uğurda varlığını sürdürmesidir. Tâhâ 20/50 ve A'lâ 87/3'te geçen "hidayet etmek" fiilleri, "yaratılmışların yaratılış gayelerine uygun halde programlanması" demektir. Her varlığın bir yaratılış gayesi vardır. Canlı-cansız çevremizde görebildiğimiz veya göremediğimiz, bildiğimiz ya da bilemediğimiz ne kadar varlık varsa hepsinin mutlak surette bir yaratılış amacı vardır. Pek çok âyette olduğu gibi, Dühân 44/38-39'da da bu gerçek şöyle ifade edilmektedir: "Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasındaki varlıkları oyun olsun diye yaratmadık. Onları bir amaç uğruna yarattık; ancak insanların çoğu bu gerçeği bilmiyorlar." Demek ki yaratılmışların elbette bir yaratılış amacı vardır. Her yaratık, büyük düzenin birer parçası olarak, varlıklar âleminde görev yapmaktadır. Bu varlıkları ve yaratılış gayelerini insanların bilmek istememesi, sonucu değiştirmez.

b) Hayatın ve ölümün var ediliş gayesi, insanın imtihan edilmesidir.[102] İnsanoğlu, abes olsun diye yaratılmamıştır[103] ve dünyada başıboş bırakılmadığı gibi âhirette de başıboşluğa terk edilmeyecektir.[104] Üstelik insanoğlu sadece "inandım" demekle de salıverilmeyecek; önceki milletler gibi olmasa da, çeşitli sınavlara mutlaka tâbi tutulacaktır.[105] İmanda, ahlâkta ve davranışlarda yanlış, bozuk, eksik ve çirkin olan her şey, yerini doğru, sağlam, tastamam ve iyi olana terk edinceye kadar bu değişim devam ettirilecektir.[106]

11. Önce Hidâyet İstenmelidir

a) Kur'ân'da hidayetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmekte, bunun şansa bırakılacak veya tamamen ilâhî kadere terk edilecek herhangi bir yönünden de söz edilmemektedir. Yüce Allah isteyene hidayet verir; isteyeni de sapıklıkta terk eder.[107] Hz. Peygamber bile sevdiğine hidayet edemez; Allah isteyene hidayet verir.[108] Peygamberin (as) yapabileceği şey, Allah'ın

102 Mülk 67/2.
103 Mü'minûn 23/115.
104 Kıyâmet 75/36.
105 'Ankebût 29/2-3.
106 Âl-i İmrân 3/179.
107 İbrâhim 14/4.
108 Bakara 2/272; Kasas 28/56.

yolunu göstermek ve ona davet etmektir.[109] İman edene[110] ve Hakk'a yönelen kişiye hidayet edilir.[111] Çünkü hidayet bir isteğin sonucudur.[112]

b) Fâtiha sûresinin 6. âyetinde Yüce Allah bize "Kendisinden hidayet istememizi ve bunun dua şeklini" öğretmektedir. Yûnus 10/25 ve benzer âyetlerde de dile getirildiği üzere, insanlar kendi iradeleriyle hidayet isteyecekler ki Yüce Allah da yaratsın. İsteyen insandır; ancak hidayeti verecek olan yine Yüce Allah'tır. Kehf 18/27, Teğâbün 64/1 ve İnsân 76/3 gibi âyetlerde insanın irade hürriyetine dikkat çekilmekte ve verdiği kararın sonucuna katlanması gerektiği beyan edilmektedir.

c) Yüce Allah'ın insan hayatına bir anlamda müdahalesi demek olan peygamberlik kurumu, ilk insan neslinden itibaren başlatılmış ve son ümmetin peygamberi olan Hz. Muhammed'in gönderilmesiyle tamamlanmıştır. Kur'ân'ın ifadesiyle "Allah'a ibadet edin, şeytandan kaçının" diye her ümmete mutlak surette bir peygamber gönderilmiş,[113] her kavmin bir hidayete çağırıcısı var edilmiş[114] ve her ümmetin bir peygamberinin olması sağlanmıştır.[115] İşte bu son ümmetin de peygamberi Hz. Muhammed, hidayet kitabı ise Kur'ân-ı Kerîm olarak belirlenmiştir.

d) Fâtiha'nın bu âyetlerinde yapmamız istenen dua, *sırât-ı müstakîm* denen dosdoğru yolla, yani Yüce Allah'ın nimetlendirdiği insanların yoluyla buluşturulmaktır. Hidayet isteyenin hidayetle buluşturulması, Yüce Allah'ın insan iradesine verdiği önemli bir ayrıcalıktır. Burada en önemli nokta, insanın bu isteğini kime veya hangi makama yönlendireceğidir. Bilinmelidir ki, asıl ve doğru rehberlik, Yüce Allah'tan gelendir.[116] Başkalarından hidayet beklemek sadece aldanmaktır. Fâtiha'nın bu âyetleri insanı bu anlamda bilinçlendirmekte, Allah'tan yapılacak en önemli isteğin hidayet olması gerektiğini onlara öğretmekte ve her namazın her rekâtında bunu insan bilinciyle de buluşturmaktadır.

5. Hidayeti, doğruyu, hakkı istemek elbette çok önemlidir; ama bundan daha da önemli olanı, hidayet üzere kalmak ve hidayette istikametten

109 Şûrâ 42/52-53.
110 Teğâbün 64/11.
111 Ra'd 13/27.
112 Hacc 22/16.
113 Nahl 16/36.
114 Ra'd 13/7.
115 Yûnus 10/47.
116 Bakara 2/120; Âl-i İmrân 3/73; En'âm 6/71.

şaşmamaktır. Bakara 2/2'de Kur'ân'ın, muttakîler için bir rehber olduğundan söz edilmektedir. Muttakîler, "takva sahipleri, duyarlı insanlar, sorumluluğunu bilenler, donanımlı olanlar, sorumluluğu gereği günahtan ve azaptan korunmaya çalışanlar" olarak tanımlanabilir. Bu durumda "zaten muttakî olanların hidayete veya rehbere ne ihtiyacı vardır ki?" diye bir soru yöneltilebilir. Bunun cevabı, "insanın takva sahibi olarak kalmasını sağlamak" şeklinde verilmelidir.

Yüce Allah, "iman edenlerin ve doğru yolda olanların hidayetini artıracağını"[117] beyan ederek, hidayet üzere ve muttakî bile olsa, her insanın Kur'ân'ın rehberliğine muhtaç olduğunu beyan etmektedir. Dolayısıyla hiç kimse "ben yeterince olgunlaştım, benim herhangi bir şeye ihtiyacım yoktur" dememelidir. Çünkü Kur'ân'ın her hakikati, herkese yeni ufuklar kazandıracak şekilde bir içeriğe sahiptir. İnsanlar namaz kılarken de diğer zamanlarda da Kur'ân'dan bu anlamda yararlanmaya devam etmelidirler.

Hidayet konusundaki geniş açıklamlarımızı İnsân 76/3'te yapmaya çalışacağımız için burada kısabilgilerle yetinmek istiyoruz.

ııı. Sırât-ı Müstakîm Nedir?

Kur'ân'ın *sırât-ı müstakîm* dediği "dosdoğru yol", sınırlarını ve içeriğini Yüce Allah'ın belirlediği Kur'ân'ın yoludur.[118] Bu yol hayatın hemen hemen bütün alanlarını içeren çeşitli emirler ve yasaklardan oluşur.[119] İnsanın daha huzurlu bir hayat yaşamasını ve dünyayı zindan etmemesini amaçlar.[120] Bir sonraki âyette de ifade edeceğimiz üzere "Sırât-ı müstakîm" denilen yola hidayet edilmenin sonucu mahşerde "peygamberlerle, sıddîklarla, hakka şahit olanlarla, özü, sözü ve davranışları bir olan sâlihler"le birlikte olmaktır. Bu anlamda Kur'ân, doğruya götüren yegâne yoldur; onun *akvam* oluşu, "en doğru oluşu"nu değil, "tek doğru oluşu"nu ifade eder.[121] Başka kaynakların doğru olup olmaması Kur'ân'a uygunluk şartına bağlıdır; Kur'ân'a uygun olan doğrudur; aykırı olan ise yanlıştır; Hz. Peygamber'in öğütlediği anlayış budur.

117 Kehf 18/13; Meryem 19/76; Muhammed 47/17.
118 Âl-i İmrân 3/101; Mâide 5/3; Zümer 39/3; Şûrâ 42/52-53; Zuhruf 43/43.
119 En'âm 6/151-153, 161-162.
120 Tâhâ 20/2.
121 İsrâ 17/9.

b) Sırât-ı Müstakîm - Nimet - Gazap - Sapıklık İlişkisi

Fâtiha'nın 6. âyetinde Yüce Allah'a yönelik niyazımız, "dosdoğru yol" demek olan *sırât-ı müstakîme* ulaştırılmamızdır. Acaba bu yol kimlerin yoludur? İşte bu sorunun cevabı ise sûrenin son âyetinde dile getirilmektedir.

ı. Dosdoğru Yol, Nimetlendirilenlerin Yoludur

صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ "Nimet verdiklerinin yolunu (göster)." Âyetteki صِرَاطَ *sırât* kelimesi "yol", اَنْعَمْتَ *en'amte* fiili ise "nimet vermek, nimetlendirmek" demektir.

Bu son âyet, bir önceki âyetteki *sırât-ı müstakîmin* kimlerin yolu olduğunu açıklamaktadır. Nisâ' 4/69'da da sayıldığı gibi Yüce Allah'ın nimet verdiği insanlar şu dört gruptur: *en-Nebiyyûn* "Peygamberler", *es-sıddîkûn* "gerçeği onaylayanlar", *eş-şühedâ'* "hakka şahit olanlar" ve *es-sâlihûn* "inancıyla davranışı bir olanlar, yanlışları düzeltenler." Aynı âyette Yüce Allah'ın belirttiğine göre bu dört grup insan "güzel arkadaşlar"dır. Bu ümmet içerisindekilerden, mahşerde azaptan kurtulmak isteyenler bu grupların son üçü arasında olmalı ve bu uğurda çalışmalıdırlar. İlk grup, yani peygamberlik kurumu, Hz. Muhammed ile sona erdiği için, dünyada yaşantı olarak geri kalan üçüne katılmak hedef olmalıdır. Bunu başarmanın sonu ise onlarla mahşerde arkadaş olmaktır.

Kur'ân Yüce Allah'ın bir nimetidir; ihsanıdır. Yüce Allah'ın nimet vermesi "sonuç"tur. "Sebep" hak etmektir. Nimet, hak edene verilir. Bu nimetle buluşmak isteyenler Kur'ân'a sarılmalı ve onun ilkeleriyle hayatı yaşamalıdırlar. Böylece Yüce Allah'ın ihsanıyla nimetlendirdikleri arasına girerler.

ıı. Gazaba Uğratılanlar ve Şaşkınlar Kimdir?

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ "Gazaba uğratılmışların ve sapmışların yolunu değil!" Âyetteki الْمَغْضُوبِ *el-mağdûb* kelimesi "gazaba uğratılmış olmak", الضَّالِّينَ *ed-dâllîn* sözcüğü ise "şaşkınlıkta ve sapıklıkta kalanlar" demektir.

a) Nisâ' 4/69'da sayılan dört grup, hakkı, istikameti ve doğruyu temsil etmektedir; geride kalan "gazaba uğratılmışlar ve sapıklıkta kalanlar" ise

kaybeden herkesi içermektedir. Bunları sadece bazı Yahudi ve Hıristiyanlar olarak yorumlamak, âyetin evrensel mesajını daraltmaya neden olur. Kaldı ki Yüce Allah isim vermemekte; nitelikler üzerinde durup "şahısları" değil, onların "yolunu" sakıncalı olarak nitelendirmektedir. Zaten bu sûrenin indirildiği dönemde Mekke'de Hz. Peygamber'i rahatsız edenler arasında bunlar yoktu ki onlarla ilgili bilgiler gelmiş olsun.

b) الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ "Gazaba uğratılmışlar" ifadesi, ilk insan neslinden Kıyâmet sabahına kadar gelecek olan ve ilâhî gazabı hak eden herkestir; bunların içinde inkârcı Yahudiler de elbette vardır. الضَّالِّينَ "Sapıklıkta kalanlar" ifadesi de, benzer şekilde hakka karşı inanç şaşkınlığını tercih eden ve gerçeğin karşısına dikilenlerdir. Şaşmakla kalmayıp şaşırtmaya çalışan ve yoldan çıkmışlıkla nitelendirilen herkestir. Elbette bunların içinde bu özellikteki Hıristiyanlar da vardır. Benzer özelliklerin sahibi olan herkes bu hitabın muhatabıdır.

FÂTİHA SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

Kur'ân'ın özü, esası, özeti, önsözü ve girişi olarak isimlendirilen ve Hz. Peygamber tarafından "namazın almazsa olmazı" olarak tanıtılan Fâtiha sûresinde, açıklamaya çalıştığımız gibi üç ana konu ele alınmaktadır. "Hamd", "tevhid ilanı" ve "dua". Zaten Kur'ân'ın muhtevası da genel itibariyle bunlardan oluşuyor diyebiliriz.

(1. âyet): Fâtiha, her işe Yüce Allah'ın adıyla başlamanın gerektiğini ortaya koymak üzere Besmele ile başlamaktadır. Besmele, bir işe Allah'ın adını anarak, o işe Allah'ı şahit tutarak ve o işi Allah rızası için yapmakta oluşun bir ifadesidir. Niyetini böyle belirleyenler Allah'ın merhamet sıfatları gereği, hayırlı işlerinde başarıya ulaşabileceklerdir.

(2-4. âyetler): Bu âyetlerde, sûrenin ilk konusu olan "hamd"in Yüce Allah'a ait olduğu, sadece O'na hamd edilmesi gerektiği, çünkü hamde layık varlığın sadece O olduğu beyan edilmekte ve Yüce Allah'ın bazı sıfatları sayılmaktadır. Bu sıfatlar içerisinde Yüce Allah'ın âlemlerin rabbi, sahibi, yöneticisi, idare edicisi ve şekillendiricisi olduğu beyan edilmektedir. Ayrıca özellikle rahmetinin kâinatı çepeçevre kuşattığını ifade etmek üzere, *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatları ikinci defa zikredilmektedir. Daha sonra "Din gü-

nünün yani hesap gününün sahibi" oluşu da âhiret inancını hatırlatarak, bu bilinçle yaşamak için önemli bir ders ve istikamet vermektedir.

(5. âyet): Bu âyet, sûrenin ikinci konusunu oluşturan "tevhid ilanı"dır ve Allah'tan başka ilâh tanımama esasını içermektedir. Kulluk yapılan varlıktan yardım istenir; yardım istemek için de kulluk yapmak gerekir. Bu anlamda kulluğun da, yardım talebinin de yegâne adresi Yüce Allah'tır. Bu arada Yüce Allah, insanlara "ben" dememeyi, "biz" demeyi öğreterek, insanın sosyal bir varlık olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca dolaylı olarak bu âyette bütün yaratılmışların lisan-ı halleriyle Allah'a kul olduklarını beyan ettikleri de mesajlar arasında yer almaktadır.

(6-7. âyetler): Sûrenin son âyetleri, üçüncü ve son konuyu oluşturur ki bu da hidayet isteği anlamında "dua"dır. Yüce Allah, insanoğluna, neyi kimden isteyeceğini öğretmekte, hak ve hakikat yolunu en önemli değer olarak belirleyip, oraya doğru istikamet belirlemelerini kullarından istemektedir. Nimet verilenlerden olmak için nimeti hak etmek ve Kur'ân nimetiyle buluşmak gerekir. Bunun yolu, nimet verilen peygamberler ve diğer üç grubun yolunu takip etmekten geçer.

Gazabı hak etmemek ve sapıklıkta kalmamak da insan iradesinin doğru yöne çevrilmesi gereğinin bir sonucudur. Aksi takdirde gazaptan da şaşkınlıktan da kurtulmak imkânsızlaşır.

Fâtiha'da çizilen bu ilâhî rotadan sapmamak ve Kur'ân'ın sunduğu, Hz. Peygamber'in de bizzat yaşayarak örnekliğini gösterdiği ilâhî rehberlikten kopmamak için Allah'ın ipine, yani Kur'ân'a sıkıca sarılmak gerekir. Bunun sonunda Hakk'ın rızasını kazanmış olmak, en büyük niyazımızdır.

Rabbimiz bizi bu nurlu yoldan ayrı koymasın; Kitâb'ıyla konuşmayı, Kitâb'ını konuşmayı, Kitâb'ını konuşturmayı ve Kitâb'ını gündem yapmayı nasip eylesin.

87. A'LÂ SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 19 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "yüce, en yüce" anlamına gelen *el-a'lâ* kelimesinden alan A'lâ sûresi, resmî sıralamada 87, iniş sırasına göre ise 8. sûredir.

Bu sûre, Târık sûresiyle "insanın yaratılışına ve kâinata gönderme yapması, ayrıca vahyin yıldız oluşu ve Kur'ân'ın öğüt vericiliği"nde anlam ilişkisine sahiptir.

A'lâ sûresi, Yüce Allah'ı tesbîh emriyle başlamakta, O'nun yaratıcılığı, düzenleyiciliği, en ince ayrıntısıyla şekillendiriciliği ve her varlığı belli bir amaca hizmet edecek şekilde programlayıcılığı sıfatlarıyla devam etmektedir.

Tabiattaki eşsiz düzene temas edilerek, kapkara kuru ota çevrilen yeşillik, insanoğlunun dikkatine sunulmakta ve tabiattaki sanatkârca dönüşümün farkına varılması amaçlanmaktadır. Daha sonra, Hz. Peygamber'e ilâhî vahyin okunup kavratılacağı, onun da vahyi unutmamasının sağlanacağı beyan edilmektedir. Bu arada, Yüce Allah'ı unutmamanın önemine vurgu yapılmakta, çünkü O'nun her şeyi hakkıyla bilen yegâne varlık olduğu ifade edilmektedir.

Öğüdün yararlı olacağı belirtilerek, Allah'a saygı duyanların bu öğütten yararlanacağı, azgınların ise öğütten kaçınıp ateşe yaslanacakları hatırlatılmaktadır.

Kendisini arındıranların, Allah'ın adını anan ve O'na güvenenlerin gerçek arınmayı başaracakları, geri kalanların ise dünyayı tercihlerinin sonucunda âhireti kaybetmiş olacakları belirtilmekte ve bütün bu gerçeklerin evrensel anlamda bütün vahiylerde aynı olduğu ortaya konulmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰىۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ي خَلَقَ فَسَوّٰىۙ ﴿٢﴾ وَالَّذ۪ي قَدَّرَ فَهَدٰىۙ ﴿٣﴾ وَالَّذ۪ٓي اَخْرَجَ
الْمَرْعٰىۙ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُ غُثَٓاءً اَحْوٰىۜ ﴿٥﴾ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰىٓۙ ﴿٦﴾ اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ
وَمَا يَخْفٰىۜ ﴿٧﴾ وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰىۚ ﴿٨﴾ فَذَكِّرْ اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰىۜ ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰىۙ ﴿١٠﴾
وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَىۙ ﴿١١﴾ اَلَّذ۪ي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰىۚ ﴿١٢﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ ف۪يهَا وَلَا يَحْيٰىۜ ﴿١٣﴾ قَدْ
اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰىۙ ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّه۪ فَصَلّٰىۜ ﴿١٥﴾ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۘ ﴿١٦﴾ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ
وَاَبْقٰىۜ ﴿١٧﴾ اِنَّ هٰذَا لَف۪ي الصُّحُفِ الْاُو۫لٰىۙ ﴿١٨﴾ صُحُفِ اِبْرٰه۪يمَ وَمُوسٰى ﴿١٩﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-5. Yaratıp düzene koyan, takdir edip takdire uygun imkânlar sunan, (topraktan) otlak çıkaran, sonra da onu kapkara kuru ota çeviren Yüce Rabbinin adını tesbih et. **6-7.** Sana (Kur'ân'ı) Biz okutacağız; Allah'ın dilediği hariç, unutmayacaksın. Şüphesiz ki Allah, açığı ve gizleneni bilir. **8.** (Böylece) seni en kolaya muvaffak kılacağız. **9.** O halde, öğüt fayda vereceği için öğüt ver. **10-12.** (Allah'tan) korkan kişi öğütten yararlanacak; en büyük ateşe girecek olan en azgın kimse ise öğütten kaçınacaktır. **13.** Sonra böylesi kişi, ateşte ne (tam) ölür, ne de (tam) yaşar. **14-15.** Doğrusu (bu dünyada) arınan ve Rabbinin adını anıp O'na kulluk eden kişi mutluluğa ermiştir. **16.** Fakat siz (ey inançsız insanlar), dünya hayatını tercih ediyorsunuz. **17.** Oysa ahiret daha hayırlıdır ve daha kalıcıdır. **18-19.** Şüphesiz bu (anlatılanlar), önceki vahiylerde, (meselâ) İbrâhim ve Mûsâ'nın sahifelerinde de vardı.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰىۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ي خَلَقَ فَسَوّٰىۙ ﴿٢﴾ وَالَّذ۪ي قَدَّرَ فَهَدٰىۙ ﴿٣﴾
وَالَّذ۪ٓي اَخْرَجَ الْمَرْعٰىۙ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُ غُثَٓاءً اَحْوٰىۜ ﴿٥﴾

"1-5. Yaratıp düzene koyan, takdir edip takdire uygun imkânlar sunan, (topraktan) otlak çıkaran, sonra da onu kapkara kuru ota çeviren Yüce Rabbinin adını tesbih et."

A'lâ sûresinin bu ilk âyet grubunda Yüce Allah, O'nu tesbih etmemiz gerektiğini ifade ettikten sonra, kendi sıfatlarından bir grubu bizlere sunmaktadır. Bütün yaratıklar anlamında kâinattaki sistem hakkında ayrıntılı bilgilerin yer aldığı bu bölüm, Yüce Allah'ı tanıma noktasında çok faydalı bilgiler içermektedir.

a) Tesbîhin Önemi

Sûrenin ilk âyeti, tesbihin gerekliliği ve Yüce Allah'ın erişilmez yüceliğinin ifade edildiği bir mesaj vermekte, bir anlamda kulluk bilincinin vazgeçilmezi olarak tesbih ibadetinin önemine vurgu yapılmış olmaktadır.

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَى "Yüce Rabbinin adını tesbih et." Âyetteki سَبِّحِ *sebbıh* emri "tesbih etmek", اسْمَ رَبِّكَ *isme rabbik* tamlaması "Rabbinin adı", الْاَعْلَى *el-a'lâ* kelimesi ise "yüce, en büyük" demektir.

Bu âyette Yüce Allah öncelikle Hz. Peygamber'e, ardından bütün insanlara, O'nun adını tesbih etmelerini emretmektedir.

1. Tesbihin Anlamı

Tesbîh, -insan için- hatırda tutulan şeyin dile getirilmesidir. Zihnin Yüce Allah'ı yüceltmesi ve peşinden kendisinin de yücelmesidir. Tesbih, kozmik ilâhiye katılım çağrısıdır. Tesbîh Allah için, O'nun adına hareket etmek demektir.[122] Tesbîhin Allah adına hareket etmek anlamı, özellikle bu sûrenin 2 ve 3. âyetlerinin mesajıyla gayet uyumludur. Orada da ifade edeceğimiz üzere, varlıklar ne için yaratılmışsa ona uygun programlanmışlardır. İnsan da Allah'a kulluk için yaratıldığına göre, bu amacı gerçekleştirmek için yaşamalıdır; âyetteki tesbîh emrinin bir amacı da budur.

Pek çok âyette belirtildiği üzere, bütün varlıklar Yüce Allah'ı kendi halleriyle tesbih etmektedir.[123] Diğer varlıkların tesbihinde bilinç ve kelime

122 İslâmoğlu, age., s. 835'te 8. not; 1102'de 1. not; 1124'te 1. not.
123 Ra'd 13/13; İsrâ 17/44; Haşr 59/1; Saff 61/1; Cum'a 62/1; Teğâbün 64/1.

tekrarı şart olmadığı için, bunların tesbîhini insanlar anlayamamaktadır. Zikirde ise özellikle bilinç şarttır. Bu durumda tesbih, kâinattaki iradesiz koroya iradeyle katılmak ve onlardan ayrı düşmemek demektir. Bu koroyu terk edenleri ise derin bir terk ediliş beklemektedir.[124] Yüce Allah'ın adını tesbih etmek demek, O'nun farkına varmak ve O'nun istediği gibi yaşamak demektir. İradeli tesbîh, diğerlerine göre çok daha anlamlı ve etkilidir; çünkü bu tesbihle adeta hayat programlanmaktadır.

11. *el-A'lâ* Kelimesinin Âyetteki Konumu ve Anlamı

الأعلى *el-a'lâ* kelimesi, âyetteki *ism* kelimesini nitelendiriyorsa "en yüce" anlamına gelir. Çünkü İsrâ 17/110'da Yüce Allah'ın *Allâh* ve *Rahmân* kelimeleriyle anılmasını emreden hitap vardır. Fâtiha'da iki âyette iki defa *Rahmân* ve *Rahîm* kelimeleri geçmekte, böylece bütün besmelelerde bu iki sıfat tekrarlanmış olmaktadır. Demek ki, isimlerin birbirine göre farklılık arz edebilme durumu vardır. Ancak yine A'râf 7/180 ve İsrâ 17/110'a göre, bütün güzel isimler sadece Allah'a aittir; O'na bu isimlerle dua edilmelidir. Bu nedenle isimlerin güzeli veya en güzelinin bulunması doğaldır.

الأعلى *el-a'lâ* kelimesi, eğer âyetteki *rabb* kelimesini nitelendiriyorsa, bu durumda kelime "yüce" anlamına gelir. Râzî'nin de belirttiği gibi ism-i tafdîl, yani "görecelilik" kalıbı Yüce Allah için "en büyük, daha büyük" gibi anlaşılmamalıdır. Çünkü bu durumda sanki başka büyükler de varmış gibi algılanabilir. Bu sakınca nedeniyle, Yüce Allah için bu ifadeleri "gerçek ve tek" şeklinde anlamak daha isabetlidir. *Allâhü ekber* tamlaması "Allah en büyüktür" şeklinde değil de, "Allah gerçek ve tek büyüktür" şeklinde tercüme edilse, bu daha doğru olur.

Âyetteki الأعلى *el-a'lâ* kelimesi, en yakınındaki kelime *rabb* olduğu için, öncelikle onu nitelendirmek durumundadır. Bu nedenle biz de tercümeyi bu şekilde yaptık.

---

124 Tesbihte tenzih ve nefiy vardır; yani tesbih, Yüce Allah'ı eksikliklerden ve olumsuzluklardan uzak tutmak, eksikliklerle onu buluşturmamak demektir. Takdîste de bunlar vardır; ayrıca takdis ve hamdde isbat vardır; yani Yüce Allah'ı bütün kemâl sıfatlarıyla birlikte bilmek, anmak ve yüceltmek vardır (Tesbih, takdis ve hamd hakkında geniş bilgi için bk. Razî, age., II, 171-174). "Kelime-i tevhid" dediğimiz lâ ilâhe illallâh cümlesi tesbih ve takdisi birlikte içermektedir. Bu cümlede önce tesbih, sonra takdis yer almaktadır. Bu doğrultuda bakıldığında, İhlâs sûresinin ilk iki âyeti takdis, son iki âyeti ise tesbihtir, diyebiliriz.

111. Tesbih - Namaz İlişkisi

Bu âyetin duaya çevrilen formunda dile getirilen سبحان ربى الأعلى *sübhâne rabbiye'l-a'lâ* veya سبحان ربى العظيم *sübhâne rabbiye'l-azîm* şeklindeki ifadelerde *ism* kelimesi yoktur; hem الأعلى *el-a'lâ,* hem de العظيم *el-'azîm* kelimeleri doğrudan *rabb* kelimesinin sıfatı olarak kullanılmışlardır. Bu kullanımlar da haklılığımızın bir delilidir.

Sûrenin bu ilk âyetini okuyunca, Hz. Peygamber'in سبحان ربى الأعلى *sübhâne rabbiye'l-a'lâ* "Ey Yüce Rabbim, seni her türlü eksiklikten tenzih ederim" dediği rivayetlerde yer almaktadır.[125] Aynısını söylemek bizim de görevimizdir.

Bu âyet indirildiğinde Hz. Peygamber'in, "bunu secdelerinizde yapın" buyurduğu, ayrıca "Yüce Rabbinin adını tesbih et" şeklindeki Vâkı'a 56/74, 96 ve Hâkka 69/52. âyetler indirildiğinde ise "bunu da rukûlarınızda yapın" diye emir buyurduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.[126] Bu rivayetler çok önemli bir hususa açıklık getirmektedir. Demek ki, rukûda سبحان ربى العظيم *sübhâne rabbiye'l-'azîm,* secdede ise سبحان ربى الأعلى *sübhâne rabbiye'l-a'lâ* şeklinde tesbih yapmak "nâfile" değil, bir görevdir. Yüce Allah tesbihi emretmiş, Hz. Peygamber de bu emrin uygulanma yerini ve şeklini göstermiştir.

Yüce Allah'ın emri ile Hz. Peygamber'in bu emri uygulama biçimine nâfile veya sünnet denmesi doğru olmasa gerektir. Rukû ve secdeler namazın olmazsa olmazları olduğuna göre, bu rükünlerde tesbih yapmak da aynı değerde bir öneme sahiptir. Hz. Peygamber namazın nasıl kılınacağını öğretirken namazla ilgili âyetlerin nerelerde ve nasıl okunacağını da bize göstermiştir. Demek ki, namazlarda sadece hareketler değil, aynı zamanda kıraat ve tesbihler de zorunludur. Namaz, bir dua ve tesbih eylemidir. Bu isme uygun olarak, dua ve tesbîh içerikli âyetleri okumak, namazın ismine ve ruhuna uygun bir bilinçli okuma biçimidir.

---

125 Süleymân b. Eş'as Ebû Dâvûd, es-Sünen, Beyrut, 1992, Salât, 147.

126 Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, el-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1992, Salât, 207; Ebû Dâvûd, Salât, 147; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, es-Sünen, Haleb, 1986, Tatbîk, 8, 9; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd ibn Mâce, es-Sünen, İstanbul, 1992, İkâme, 20; Dârimî, Salât, 69; Ahmed b. Hanbel, IV, 155.

b) Yüce Allah'ın Yaratmasının ve Hidâyetin Anlamı

A'lâ sûresindeki bu ilk emirden sonra, devam eden âyetlerde Yüce Allah'ın bazı sıfatları hatırlatılmaktadır.

1. Yüce Allah Yaratan ve Şekil Verendir

الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى "O, yaratan ve düzene koyandır." Âyetteki خَلَقَ *haleka* fiili "yaratmak", سَوَّى *sevvâ* fiili ise "düzenlemek" demektir.

Bu âyette Yüce Allah'ın daima yaratıcılığı ve yarattığı her şeyi düzene koymakta olduğu beyan edilmektedir.

a) الَّذِي خَلَقَ *ellezî haleka* ifadesi, aslında خالق *hâlık* demektir. Yaratıcı olmak O'nun ayrılmaz bir niteliği olduğu için yaratılanların neler olduğunun âyette açıklanmamış olması, maksadın bütün yaratıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda الَّذِي خَلَقَ *ellezî haleka* "yaratan" ifadesi, bir anlamda خالق كل شيء *hâliku külli şey'* "her şeyin yaratıcısı" demektir.

Halk/haleka fiilinin Kur'ân'daki kullanımlarına bakıldığında, bunun "yoktan var etmek"ten ziyade "var olandan başka bir şeyi var etmek" anlamında kullanıldığı görülmektedir. Kur'ân'da insanın yaratılış objesinden söz edildiği gibi, başka varlıkların da nereden yaratıldığı noktasında bazı bilgilendirmeler görmekteyiz. Durum böyle olsa da, bütün varlıkların yoktan var edicisi Yüce Allah'tır; bunda hiçbir şüphe yoktur. Yoktan var etmede *fetara, bede'a* gibi farklı fiiller kullanılmaktadır.

b) سَوَّى *sevvâ* fiili, "tesviye etmek" anlamında yaratılan her şeyin düzgün bir şekle sokulup bir düzene sahip kılındığını ve rastgelelikten uzak tutulduğunu ortaya koymaktadır. Buradaki *sevvâ* fiilinin başına *fâ* edatı getirilmesinin anlamı yaratmanın hemen peşinden, hatta yaratma esnasında düzenlemenin de yapıldığını göstermektir. Varlıkların birer yaratılış gayesi olduğu için, yaratılışın da o gayeyi gerçekleştirecek şekilde düzenlenmesi gerekiyordu. İşte âyetteki *sevvâ* fiili, bir anlamda bu amaç doğrultusunda varlıkların şekil düzgünlüğüne sahip bir yapıda yaratılması anlamına gelmektedir.

Kehf 18/37'de insanın topraktan ve zigottan yaratılışının peşinden, onun insan şeklinde tesviyesi, yani düzenlenmesi zikredilmektedir. *Sevvâ* fiili, İnfitâr 82/7'de A'lâ sûresindekine uygun olarak "yaratma"nın peşin-

den getirilmektedir. Bu fiil insan ile ilgili ise, anlamı "hücrenin insan şekline sokulması" demek olur. Bu durumda Şems 91/7 ve Tîn 95/4'teki gibi en güzel şekilde yaratılmış olmayı ifade eder. Ancak, A'lâ sûresindeki sevvâ fiilinin sadece insanı değil, bütün yaratılmışları ilgilendirdiğini düşündüğümüz için, izahı insanla sınırlı tutmadık.

11. Takdir Eden ve Programlayan da O'dur

وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدٰى "Takdir edip takdire uygun imkânlar sunan da O'dur." Âyetteki قَدَّرَ *kaddera* fiili "takdîr etmek", هَدٰى *hedâ* fiili ise "hidayet etmek" demektir.

Bu cümlenin başındaki وَالَّذِي *vellezî* edatı, söz konusu sıfatlara Yüce Allah'ın devamlı sahip olduğunu göstermektedir. Tıpkı bir önceki âyette olduğu gibi, burada da takdir ve hidayet sisteminin olup bittiği değil, olmaya devam ettiği mesajı verilmektedir.

a) Âyetteki قَدَّرَ *kaddera* fiili, "takdir etmek" anlamına gelmektedir. Yüce Allah her şeyi bir ölçüye göre yaratmıştır. Mülk 67/3-4'te belirtildiği üzere, Yüce Allah'ın yaratmasında herhangi bir düzensizlik veya uygunsuzluk yoktur. 'Abese 80/19'da insanın ana rahmi yolundaki zigot halinden sonra, onun bir ölçüye göre takdir edilip şekillendirildiği belirtilmektedir. Talâk 65/3'te Yüce Allah her şey için bir ölçü koyduğunu beyan etmektedir. Ayrıca Kamer 54/49'da geçtiği gibi, her şeyin bir kadere göre, yani bir ölçü ve bir sisteme sahip olarak yaratıldığı açıkça ifade edilmektedir. Hıcr 15/21'de belirtildiği üzere, bulutlardan yağmurun indirilişindeki ölçülülükten, kâinattaki bütün varlıkların düzen ve ölçüye sahip kılınmışlığına kadar bütünüyle mahlûkat aynı ölçünün sonucu olarak varlık âlemine getirilmişlerdir. Bundan sonra getirilecek olanlar da aynı ölçüye tâbi olacaklar ve rastgelelikten uzak tutulacaklardır.

Ölçülü yaratılmış olmak aynı zamanda boşuna yaratılmamışlığı[127] ve abes olmamayı[128] da beraberinde getirir. Bu iki husus, yaratılışta bir oyun ve eğlencenin amaçlanmadığını göstermektedir.[129] Boşuna yaratılmamışlık

---

127 Sâd 38/27.
128 Mü'minûn 23/115.
129 Dühân 44/38.

ise haliyle anlamlı olmayı gerekli kılmaktadır.[130] Bütün bunlar zincirleme olarak birbirine bağlanmış hakikatlerdir. Takdîr etmek ifadesi, "kaderle buluşturulmak, ölçüye sahip kılınmak ve başıboşluktan uzak tutulmak" anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla A'lâ 3'teki takdiri, Yüce Allah'ın kâinata koyduğu bir "yaratma amacı"nın habercisi olarak kabul etmek durumundayız.

b) Âyetteki هَدَى *hedâ* fiili ise, genellikle "hidayet etmek" şeklinde "doğru yola ulaştırılmak" olarak anlaşılmıştır. Bir önceki âyette geçen *sevvâ* fiili, insanla ilişkili kabul edilince, buradaki *hedâ* fiiline de bu anlam verilebilir. Ancak biz bu âyetlerdeki fiilleri Yüce Allah'ın birer sıfatı olarak kabul ettiğimiz ve bütün varlıkları içerdiğini benimsediğimiz için, maksadın insanla sınırlı tutulmaması gerektiğini düşünmekteyiz.

Buradaki hidâyet, "varlıkların yaratılış amacına uygun bir şekilde programlanması" demektir. "Tesviye"nin bir adım ilerisi olarak düşünülürse hidâyet, "her varlığın hangi şey için yaratılmışsa ona yönlendirilmesi" olarak algılanmalıdır. Rüzgârın hidayeti, esmesi veya bulut yoğurması vs.dir; suyun ve yağmurun hidayeti, akması, yağması vs.dir; güneşinki ışık ve ısı vermesidir; ayınki güneş etrafında onu takip etmesi ve insanların hesaplarına öncülüğü vs'dir. Toprağın hidayeti, içindekileri örtmesi, bitki bitirmesi vs'dir; hayvanın hidâyeti otlaması ve insanın hizmetine sunulmasıdır; insanınki ise adına "fıtrat" denen ilâhî programa uygun olarak tevhid dairesinde Allah'a kul olmasıdır.

Şu husus bilinmelidir ki, bütün yaratılmışların mutlak surette bir yaratılış amacı vardır; işte Kur'ân, bu amaca "onların hidayeti" demektedir. Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'a Firavun'un sorduğu; "Sizin Rabbiniz kimmiş?" sorusuna, Hz. Mûsâ şu cevabı vermiştir: "Bizim Rabbimiz her şeye yaratılışını veren ve onu yaratılış amacına uygun yönlendirendir."[131] İşte buradaki hidâyet kelimesi, tüm varlıkları çepeçevre kuşatan ve hepsinin bir yaratılış amacının bulunduğunu ortaya koyan bir anlamdadır.

Yüce Allah'ın yaratmasında herhangi bir uygunsuzluk, boşunalık, oyun, eğlence ve abes olmadığı gibi, kesinlikle bir amaçsızlık da yoktur. İlâhî sistem anlam ve amaç üstüne programlanmıştır. İşte hidayet etmek "yaratılış hedefini göstermek" demektir.

---

130 Dühân 44/39.
131 Tâhâ 20/49-50.

111. Otlaklar ve Farklı Yapılandırmalar da O'na Aittir

وَالَّذٖٓى اَخْرَجَ الْمَرْعٰىۙ فَجَعَلَهُ غُثَٓاءً اَحْوٰىؕ "(Topraktan) otlak çıkaran, sonra da onu kapkara kuru ota çeviren O'dur." Âyetteki اَخْرَجَ *ahrace* fiili "çıkartmak", الْمَرْعٰى *el-mer'â* kelmesi "mera, çayır, otlak", غُثَٓاءً اَحْوٰى *ğüsâen ahvâ* tamlaması ise "kapkara, kuru ot" demektir.

Âyette, Yüce Allah'ın erişilmez kudretinin ve değişik varlıkları değişik amaçlar için yarattığının bir örneği olarak toprak ve otlaklar hatırlatılmaktadır.

a) Buradaki الْمَرْعٰى *el-mer'â* kelimesi, aslında "otlak" anlamına gelmesine rağmen, bunun "bitkileri ve meyveleri" ifade ettiği de söylenmiştir.

Kur'ân'ın Mekkî sûrelerinde ele alınan ana konulardan biri, "âhirete iman"dır; çünkü Mekke müşriklerinin büyük bir bölümü, mahşerde diriltilmeye inanmıyordu. Bu nedenle sûrelerde özellikle bu mesajın verilmekte olduğunu hatırdan çıkartmamak durumundayız. Bu amaç doğrultusunda âyette kullanılan اَخْرَجَ *ahrace* fiili ile öncelikle ölü toprağın diriltilip ondan otların çıkartılması ifade edilmekte, böylece ölüden diri çıkartılması mucizesine dikkat çekilmektedir.

b) غُثَٓاءً اَحْوٰى *ğusâen ahvâ* tamlaması ise, otların sonuçta kara ve kuru bir hale gelmesini, yani bir anlamda çer-çöp olmasını anlatmaktadır. Otlar ve onların çer-çöp oluşu hakkında bazı değişik kanaatler ileri sürülerek, tabiatta yaşanan birtakım hakikatlerin hatırlatıldığı beyan edilmektedir. Hatta Elmalılı merhum, siyah hale gelen organik madde olan otlardan maksadın, çok uzun süre sonra onların "taşkömürü"ne dönüşmesi olduğunu belirtmektedir.[132]

Öldükten sonra diriltilmeye dair ilk âyette böyle bir işaret verildikten sonra, bu defa ikinci âyette bitkilerin kapkara-kupkuru bir hale gelmesi de başka bir gerçeğe işaret etmektedir. O da şudur: Elmalılı'nın dile getirdiği "taşkömürü" yorumundan hareketle diyebiliriz ki, ölü topraktan diri otlar çıkartan Yüce Allah, çer-çöp haline getirdiği ve işe yaramaz sanılan bu maddeleri, asırlar sonra tekrar kullanıma sunacaktır. Böylece kâinatta yeniden var ediliş sürerken, öldükten sonra tekrar diriltilmeye inanmamak nasıl izah edilebilir ki?

---

132 Yazır, age., IX, 149-154.

Yüce Allah, kâinata bir takdir ve hidayet yasası koymuş, hatta tabiatın en alt mertebesi olan ve çürüyüp gitmesi mukadder olan bitkileri dahi bu yasaya dâhil etmiştir. Böyle olunca, âyetlerden şu sonucu çıkartabiliriz: Ey insan; Allah seni nasıl bu yasanın dışında tutar? Çöle dönen kalpler, vahiy yağmuruyla göle döner.[133]

Evet, işte tam da bu ifadelerde olduğu gibi, hak yolda diriltilemez sanılan insanlardan ümit kesmemek gerekir. Bir gün onların da hak yolu bulmak anlamında diriltilebileceklerine inanmak, bu âyetlerin bize verdiği ölümsüz mesajlar arasında yer almaktadır. Kur'ân, susuz çöllerin suyu gibi, inançsız gönüllerin şifasıdır, hayat suyudur. Önemli olan, ondan kana kana içilecek yolların açılmasını sağlamaktır; geri kalan iş, Yüce Allah'ın iradesini ve kararının tecellisini beklemektir. Biz görevimizi yapmakla yükümlüyüz; sonucu yaratacak olan Yüce Allah'tır.

6-8. ÂYETLER:

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰىۙ ﴿٦﴾ اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰىۜ ﴿٧﴾

وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰىۚ ﴿٨﴾

"**6-7.** Sana (Kur'ân'ı) Biz okutacağız. Allah'ın dilediği hariç unutmayacaksın. Şüphesiz ki Allah, açığı ve gizleneni bilir. **8.** (Böylece) seni en kolaya muvaffak kılacağız."

Sûrenin ilk âyetindeki tesbîh emri ile her varlığın hidayetinin bulunduğu şeklindeki hatırlatmanın peşinden, şimdi de insan için hidayetin asıl kaynağına dikkat çekilmekte, açık ve gizli bütün varlıkların her türlü bilgisinin Yüce Allah'a ait olduğu beyan edilerek, moral verici bir mesaja yer verilmektedir.

a) Okutmanın ve Unutmamanın Anlamı

Yüce Allah, tesbihin gerekliliğini ve yaratıklara yönelik yüceliğini beyan ettikten sonra, bu defa konuyu bir başka kudret alanına getirmektedir. İnsanın, peygamber bile olsa Allah'ın iradesini hesaba katmadan kendi aklını ve zekâsını yeterli görmemesi gerektiğini beyan etmektedir.

133 İslâmoğlu, age., s. 1248'de 7. not.

1. Okutan da Unutturan da Yüce Allah'tır

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰىٓ "Sana (Kur'ân'ı) Biz okutacağız ve sen unutmayacaksın." Âyetteki نُقْرِئُ *nukriü* fiili "okutmak", لَا تَنْسٰىٓ *lâ tensâ* fiili ise "unutmamak" demektir.

Vahyin gelmeye başladığı daha ilk dönemlerde, Hz. Peygamber'de vahyin korunabilmesi konusunda bazı tereddütler bulunması muhtemeldir.

a) Yazı kültürünün gelişmiş olmadığı ve malzemenin çok yaygın bir halde bulunmadığı, dahası kurumsal anlamda vahiy kâtipliğinin henüz şekillenmediği bir ortamda Hz. Peygamber'in vahyi unutma endişesi duyması gayet doğaldı. Elbette Hz. Peygamber'in önderliğinde Kur'ân metinleri bazı kişilere yazdırılıyordu; ancak yaşanan sıkıntılı ortam, bu işlemin tek başına yeterli olmayabileceği endişesini de beraberinde getiriyordu.

1. A'lâ sûresinin, indiriliş sırasına göre sekizinci sûre olduğu dikkate alındığında, bu âyetin mesajı daha kolay anlaşılabilecektir. Bu sûreye kadar vahyedilenlerin bir bölümü bütün sûre olarak değil, sûrenin bazı parçaları olarak gelmişti. Dolayısıyla, daha işin başı sayılabilecek bir dönemde böyle bir motivasyonun sağlanması son derece anlamlıdır. Dahası bu bilgilendirme, anlaşılabilir bir ihtiyacı karşılamaya yönelikti. İşte böylece bu anlamda, Hz. Peygamber moral bakımından desteklenmekte ve endişeye gerek olmadığı kendisine bildirilmektedir. Unutma korkusuyla sürekli tekrarlamaya çalışması, hatta bazen vahiy tamamlanmadan önce aceleyle okuması konusunda uyarılması,[134] onun bu endişesini açıkça ortaya koymaktadır. Yorumunu yaptığımız A'lâ 6. âyetin de benzer bir olay üzerine indirildiği kaynaklarda yer almaktadır.[135]

2. Okutma işleminde kastedilenin, her yıl özellikle Ramazan ayında tekrarlanan "arz" olayı olması da mümkündür. Bilindiği üzere her yıl gelen bütün vahiyleri Hz. Peygamber Cebrail (as)'a okuyor, arz ediyor, o da kontrol ediyordu. Bu işleme "arz" veya "arza" denmekteydi. Hatta bu işlem son yıl iki kez tekrarlanınca, bazı sahâbîlerin artık Hz. Peygamber'in vefatının yakın olduğunu anladıkları, özellikle kızı Hz. Fatma'nın endişelendiği ve Hz. Peygamber'in de onu teselli ettiği rivayet edilmektedir.[136]

---

134 Tâhâ 20/114.

135 Semerkandî, age., III, 571; Kurtubî, age., XX, 14.

136 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1992, Fedâilü'l-Kur'ân, 7; Ahmed b. Hanbel, VI, 282.

3. Âyette yer alan سَنُقْرِئُكَ *senukriüke* fiili, "sana okutacağız" anlamıyla, Hz. Peygamber'in de yakında okuyabileceği bir ilâhî metnin, kendisine tam olarak verileceğini ve ona bunun öğretileceğini ifade etmektedir. 'Ankebût 29/48'e göre, Hz. Peygamber, Kur'ân vahyinden önce herhangi bir ilâhî kitap veya kutsal metin okumamıştı; dolayısıyla, aktardığı vahiyleri okumadığı bir kitaptan kopya edip kendi eliyle yazacak hali de yoktu. Zaten aksi bir durum olsaydı, hakkı iptale şartlananlar daha fazla kuşkuya düşerlerdi. Durum Hz. Peygamber'in başka bir kutsal metin okumamış olmasıyla ilişkilidir; nitekim Şûrâ 42/52'de onun *el-kitâb* anlamında belirli bir ilâhî metni ve *el-imân* anlamında kurumsal imanı bilmediği açıkça belirtilmektedir. Mesele böyle olduğu için, Allah ona katından bir *rûh*, yani Kur'ân'ı vahyetmiştir.

Kasas 28/86'da açıkça ifade edildiğine göre, Hz. Peygamber kendisine böyle bir kitabın verileceğini zaten beklemiyordu. Bu nedenle "acaba bana verilecek olanla öncekilerin ilişkisi nasıldı?" şeklinde bir soru sorup cevabını beklemesi anlamsızdı. Böyle bir merak sahibi olmayan Hz. Peygamber, vahiy ile buluşturulunca, onun da okuyacağı bir metinle buluşturulmaya devam edeceği kendisine haber verilmiş olmaktadır.

4. سَنُقْرِئُكَ *senukriüke* fiiline "sana okutacağız" anlamının yanında, "seni okutacağız" anlamını vermek de mümkündür. Bu durumda maksat, Hz. Peygamber'in yeni başladığı risâlet görevinde sahipsiz ve bilgisiz bırakılmayacağını ona bildirmek olabilir. Hatta zaman zaman kısa süreli de olsa vahyin kesilme olayları yaşandığı için, moralinin yüksek tutulması da söz ko. usu edilebilir. Benzer bir durum Duhâ 93/4'te dile getirilmekte, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'i terk etmediği ve ona darılmadığı beyan edilmektedir.

b) فَلَا تَنْسٰىٓ "Unutmayacaksın." Bu ifade, "seni okutacağız" anlamındaki fiilin sonucu olarak, artık Hz. Peygamber'in unutmayacağını ortaya koymaktadır. Unutma endişesinin yersiz olduğu ve risâlet döneminin başından beri ilâhî korumaya alındığı mesajı verilerek morali yüksek tutulmuş, böylece ümitsizlik ve çaresizlik psikolojisinden uzaklaştırılmıştır.

c) تَنْسٰىٓ *tensâ* fiilinin başındaki لا *lâ* edatının *nefy*, yani "olumsuzluk" değil, *nehy* yani "yasak" anlamında olduğu da belirtilmektedir. Buna göre, تَنْسٰىٓ *tensâ* fiilinin sonunda *yâ* şeklinde yazılan *elif* harfi de -Ahzâb 33/66-67'nin sonunda olduğu gibi- sûrenin bütün âyet sonlarıyla uyum sağlansın

diye getirildiği anlaşılmış olur. فَلَا تَنْسَى *felâ tensâ* şeklinde yazılan bu ifade, bu durumda فَلَا تَنْسَ *felâ tense* şeklinde bir yasak içerir ve anlamı da "sakın unutma, görevini yap; aksi takdirde unutursun" şeklini alır.[137]

Pek itibar görmeyen bu görüş, esasında çok da yanlış sayılmaz; çünkü insanın bir konuda uyarılmadan o konuda korku yaşaması gerekmez. Yüce Allah ona vahyi okutacağını, onu bellemesini sağlayacağını belirttikten sonra, artık görevin Hz. Peygamber'e geçtiği ve sorumluluğun da ona ait olacağı beyan edilmiş olabilir.

Vahyi aldıktan sonra unutmamak için çalışan, çeşitli önlemler almaya başlayan Hz. Peygamber'e yine de kendine tamamen güvenmemesi ve devamlı olarak Yüce Allah'ın yardımına sığınmasının gerekli olduğu hatırlatılırcasına, bu defa şu ifadeler gelmektedir:

11. Yüce Allah Dilerse İnsan Unutur

إِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ "Allah'ın dilediği hariç (unutmayacaksın)." Âyetteki شَاءَ *şâe* fiili dilemek, istemek" demektir.

a) Burada yer alan "Allah'ın dilemesi" meselesi hakkında çeşitli açıklamalar yapmamız gerekmektedir.

1. Yedinci âyetin ilk cümlesi bir istisna içermektedir. "Allah'ın dilediği hariç" ifadesi, son yorumumuzun devamı olarak şöyle anlaşılabilir: "Sen, sana okutulanı tekrarla ve unutmamaya çalış; ancak her şeye rağmen, yine de kendine çok güvenme; çünkü Allah unutmanı dilerse sen de unutursun." Nitekim rivayetlerde nakledildiğine göre, bir namazda Hz. Peygamber âyetin bir bölümünü unutmuş, Übeyy unutulan kısmın neshedildiğini, yani kaldırıldığını sanarak konuyu Hz. Peygamber'e sorunca Nebî (as): "Onu unuttum" cevabını vermiştir.[138]

2. Görüldüğü gibi, burada aktarılan unutma işi çok kısa süreli, hatta anlık bir unutmadır. İddia edildiği gibi, bu tür rivayetler vahyedilen bir âyetin sonradan tamamen unutturulduğunun bir delili olarak kullanılmamalıdır. Aksi bir anlayış söz konusu olsaydı, bu durum Kur'ân'ın Yüce

137 Bu yorumların benzerleri için bk. Taberî, age., XXX, 154; Zemahşerî, age., IV, 726; Râzî, age., XXXI, 141; Kurtubî, age., XX, 15.
138 Zemahşerî, age., IV, 726; Râzî, age., XXXI, 142; Kurtubî, age., XX, 14.

Allah tarafından koruma garantisine alındığı gerçeğine aykırı olur,[139] sonuçta mevcut metnin güvenilir ve tam oluşu keyfiyeti derin ve onulmaz bir yara alırdı.

3. Kanaatimizce, âyette hatırlatılan husus şudur: Yüce Allah, Hz. Peygamber'e vahyi okutma ve kavratma işlemini gerçekleştireceğini beyan etmiş, ondan da bunu unutmaması için çaba sarf etmesini istemişti. Elbette çaba ortaya konulacaktı ve pratikte çeşitli meşguliyetlerde vahyi unutmama gayretlerinin olumlu sonuçlar verdiği görülmekteydi.

Bunlara bakarak kendi hafızasına sınırsız bir güven oluşur ve alınması gereken tedbirlerde gevşeklik yaşanır diye, bu defa Hz. Peygamber'e şu nokta hatırlatılmıştır: Her şeyi bilen ve bilgisi sınırsız olup bilgi sahibi olmak için herhangi bir araca ihtiyaç hissetmeyen varlık sadece Yüce Allah'tır. O dilerse insanlar bazı şeyleri unutur. Nitekim Hz. Peygamber'in namazda unuttuğu âyet örneği bunun açık delili durumundadır.

4. Bu âyetteki istisna, Yüce Allah'ı hesaba katarak ve O'nu unutmayarak hayatı yaşamayı öğretme amaçlı olabilir. Tıpkı Kehf 18/23-24'te olduğu gibi, ileride yapılacak bir iş için kişinin *inşâallâh* demeden karar vermemesi, kendi zihnine ve hafızasına sınırsız bir şekilde güvenmemesi de öğretiliyor olabilir. Ayrıca Kalem 68/17-32'de *inşâallah* dememenin, bütün ürünlerin kaybına neden olduğu açıklıkla ortaya konulmakta, bu bilgiler ışığında muhatapların daha dikkatli davranmaları gerektiği kendilerine hatırlatılmaktadır. Hatayı yaptıktan sonra çözmeye çalışmaktansa, hata yapmamayı öğretmek ve önlem alarak yaşamaya çalışmak elbette daha doğru bir yöntemdir.

5. Bu âyette geçen istisnanın, gerçekleşmediği görüşü de dile getirilmektedir. Yani her istisna edilen şey veya uyarılan konu ya da şarta bağlanan bir mesele, mutlaka gerçekleşmek zorunda değildir. Meselâ İsrâ 17/86'da geçtiği üzere "Dilersek sana vahyettiklerimizi gideririz" cümlesi sadece bir uyarıdır; bu uyarının ilgili olduğu konu elbette gerçekleşmemiştir.

Zümer 39/65'te yer alan "Şirk koşarsan amelin boşa gider ve sen de ziyana uğrayanlardan olursun" ifadesinin muhtevası da elbette gerçekleşmemiştir. Hz. Peygamber -hâşâ- şirk koşmamıştır; ameli de boşa gitmemiştir.

---

139 Hıcr 15/9.

Benzer bir başka uyarı ise En'âm 6/116'da dile getirilmekte ve "Eğer yeryüzündekilerin çoğunluğuna itaat edersen seni Allah yolundan saptırırlar" denilerek, Hz. Peygamber ve dolayısıyla bütün ümmet uyarılmaktadır. Unutulmamalıdır ki, bu uyarılar sorun çıkmasını önlemek için yapılmaktadır.

b) *Nesh*ten[140] söz eden Bakara 2/106'da "Bir âyeti nesheder veya unutturursak daha hayırlısını veya dengini getiririz" ifadesi yer almaktadır. Buradaki maksat, sadece Yüce Allah'ın gücünü ortaya koymaktır. *Nesh*, "eski şeriatlerdeki bazı hükümlerin değiştirilmesi, kaldırılması veya unutturulması" konusu ile ilişkilendirilince, bunun gerçekleştiği kabul edilmelidir; ancak "nesh" konusu Kur'ân ile ilişkilendirilince Kur'ân'da hiçbir âyetin hükmünün kaldırılmadığının özellikle bilinmesi gerekir.

Bakara 2/106'nın son cümlesinde de yer aldığı üzere, Yüce Allah'ın her şeye gücü yetmektedir. Bu ifade, meselenin peygamber gönderilmesi veya bazı eski şeriat hükümlerinin değiştirilmesi maksadına yönelik olduğunu ortaya koymaktadır. Zaten sûrenin 105. âyetinde konu ehl-i kitap kâfirleriyle müşriklerin Hz. Peygamber'e veya müminlere daha hayırlı bir vahyin gönderilmesini istememeleriyle ilişkilendirilmiştir. Onların tartıştığı konu, Hz. Peygamber'in peygamberlik görevi ve bütünüyle Kur'ân'dı; yoksa Kur'ân bünyesindeki herhangi bir âyetin hükmünün kaldırılmasıyla ilgili bir durum söz konusu değildi.

c) Tekrar A'lâ sûresindeki istisnaya dönecek olursak, âyetteki maksadı şöyle de anlayabiliriz: Yüce Allah, Kendi gücüne dikkat çekmekte, insanların kendi hafızalarına gereğinden fazla ve abartılı bir şekilde güvenmemeleri gerektiğini ve bazı unutmaların insan için hayırlı ve vazgeçilmez olduğunu onlara hatırlatmaktadır.

İnsan olmak, bizatihi bazı noksanlıklara sahip olmak demektir. İşte bunlardan biri "unutmak"tır. Bu nedenle insân kelimesinin nisyândan türetildiği görüşü yaygındır. İnsan unutabilir ve bu durum bazen Yüce Allah'ın bir lütfu olarak görülmelidir. Unutulan şeylerin önemli bir kayıp halini almaması için, onlar üzerinde hassasiyet gösterilmesi gerekir. Hassasiyete rağmen unutuluyorsa, bilinmelidir ki unutturan varlık Yüce Allah'tır; böy-

140 Nesh, "şer'î bir hükmün sonradan gelen bir delille kaldırılması işlemi"dir. Kur'ân'da geçmiş şeriatlere ait bazı hükümleri yürürlükten kaldıran âyetler olduğu gibi Hz. Peygamber'in bazı uygulamalarına son veren âyetler de vardır. Bunun dışında Kur'ân'da hükmü kaldırılan hiçbir âyet yoktur; bütün âyetler geçerliliğini ve insanları eğitme görevini devam ettirmektedir.

lece insana kapasitesi, kalitesi ve acziyeti hatırlatılmış olmaktadır. "Ben her şeyi bilirim" anlayışı şeytan kaynaklıdır.

İnsan her şeyi bilemez; bazen bildiklerinin bir bölümünü de unutabilir. Bu onun ayrılmaz özelliklerindendir. Kaldı ki, bazı acılar ve hatırlanması istenmeyen olaylar vardır ki, onların unutulması tarifi imkânsız bir nimettir. Bu itibarla, Yüce Allah'ın iradesiyle gerçekleşen unutmalar, sanıldığı gibi felaket değil, iyilik ve lütuftur. En azından unutulan şeylerden sorumlu tutulmayacak oluşumuz önemli bir rahatlama vesilesidir.

ııı. Yüce Allah'ın Bilgisi Sınırsızdır

إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰى "Şüphesiz ki Allah, açığı ve gizleneni bilir." Âyetteki يَعْلَمُ *ya'lemü* fiili "bilmek", الْجَهْرَ *el-cehr* kelimesi "açık, açıktan", يَخْفٰى *yahfâ* kelimesi ise "gizli olan" demektir.

İşte âyetin bu bölümü, yaşanabilecek bazı eksiklikler için her şeyi bilen Yüce Allah'a sığınmayı öğretmektedir. Allah açık olanı veya açıktan yapılanı da bilir; gizlide kalanı veya gönülden geçeni de bilir. Vahyi alırken Hz. Peygamber'in yaptığı ezberleme tekrarlarını, yani unutmama çabasını da bilir; içinde sakladığı unutma korkusunu da bilir.

Beled 90/7'de genişçe izah edeceğimiz üzere, O'nun bilgisi sınırsız ve vasıtasız olduğu için, O'na güvenenler mahçup olmayacaklardır. Her şeyi bilenin gönderdiği vahiy ile donanımlı olanlar, O'nun desteğini de arkalarında veya yanı başlarında bulacaklardır; yeter ki O'na sığınılmış ve O'ndan yardım beklenmiş olsun.

b) Kolayın Kolaylaştırılması Nedir?

Yüce Allah, vahyi okutturma ve onun unutulmamasının garantisinin Kendi iradesi olduğunu beyan ettikten sonra, bu noktada Hz. Peygamber'in herhangi hiçbir tereddüdünün bulunmamasını sağlamak üzere, kolaylaştırıcının da sadece O olduğunu hatırlatmaktadır.

وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰىۚ "Seni en kolaya muvaffak kılacağız." Âyetteki نُيَسِّرُ *nüyessiru* fiili "kolaylaştırmak", الْيُسْرٰىۚ *el-yüsrâ* kelimesi ise "kolay olan" demektir.

Burada kastedilen hususla ilgili şu görüşler ileri sürülebilir:

a) Kolayın kolaylaştırılması, zaten kolay olan vahyi anlama işleminin Hz. Peygamber'e daha da müyesser kılınmasıdır. Kur'ân'ın kolay olduğu çeşitli âyetlerde açıkça ortaya konulmaktadır. "Yemin olsun ki biz Kur'ân'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık; hani öğüt alanlar nerde?"[141] "Biz onu senin diline kolaylaştırdık ki öğüt alsınlar."[142] Bu âyetler vahyin tabiatının kolay olduğunu ve onun kolayca anlaşılabileceğini açıkça ortaya koymaktadır.

b) Elbette A'lâ sûresindeki bu ifade, öncelikle vahyin Hz. Peygamber tarafından anlaşılmasını ve ona kolayca ulaşmasını ifade etmekte, yaşadığı muhtemel bazı tereddütleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Ancak mesajı evrensele taşıdığımızda maksadın, Kur'ân'ın kolayca anlaşılmayla ilgili olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İlkelerine uyulduğu sürece Kur'ân'ı anlamak son derece kolaydır; tabii ki ışığı ve hakikati onda aramak kaydıyla bu böyledir.

Başka taraflara yönelerek Kur'ân'ın aydınlığından yararlanmak malesef mümkün olmamaktadır. Bağlam dikkate alınırsa anlaşılması gereken husus da budur. Vahyin Hz. Peygamber'e ulaştırılması ve onun anlaşılmasının sağlanması ilâhî irade için son derece kolaydır. O'na güvenenler bu kolaylığı ve imkânı bizzat gözlemleyebileceklerdir.

c) Kolaylaştırılan şeyin, Leyl 92/7'de olduğu gibi âhirette cennet olması da mümkündür; ancak bu anlam diğerine göre uzak bir ihtimaldir.

d) "Biz sana okutacağız" cümlesinin anlamını "seni eğitime ve öğretime tâbi tutmaya devam edeceğiz" şeklinde genel olarak eğitim diye kabul edersek, "Seni en kolaya muvaffak kılacağız" cümlesini ise "başarıya giden yolu sana kolaylaştıracağız" şeklinde anlamak gerekmektedir. Başarının yolu öğretimden ve okumaktan geçmektedir.[143]

Bu çok önemli açılım, Kur'ân mesajının evrensele taşınmasının ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Elbette bazı âyetlerin bir veya daha çok iniş sebebi olabilir. A'lâ 6-8'in de asıl ve öncelikli muhatabı Hz. Muhammed'dir; ancak o şimdi beden olarak yaşamadığına göre, onunla ilgili âyetlerin bile günümüze getirilmesi, çağa taşınması ve onlardan hayat için ilkeler çıkartılması çok önemli bir bakış açısıdır.

Kur'ân'ın yaşanan hayat için canlılığı ve yol göstericiliği bu şekilde

141 Kamer 54/17, 22, 32, 40.
142 Dühân 44/58; Meryem 19/97.
143 Bu yorumlar için bk. Bayraklı, age., XXI, 65-67.

daha anlamlı ve faydalı hale gelir. Bu yöntemle Kur'ân tarihte bırakılmaktan kurtarılır ve hayatın içinde onu yönlendiren asıl misyonuyla buluşturulmuş olur.

9-13. ÂYETLER:

فَذَكِّرْ اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰى ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰى ﴿١٠﴾

وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَى ﴿١١﴾ اَلَّذ۪ي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰى ﴿١٢﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ ف۪يهَا وَلَا يَحْيٰى ﴿١٣﴾

"**9.** O halde öğüt fayda vereceği için öğüt ver. **10.** (Allah'a) saygı duyan kişi öğütten yararlanacaktır. **11-12.** En büyük ateşe girecek olan en azgın kimse ise öğütten kaçınacaktır. **13.** Sonra böylesi kişi ateşte ne (tam) ölür, ne de (tam) yaşar."

Önceki âyet grubunda belirtildiği üzere, başarının yolu öğretimden ve okumaktan geçtiğine göre, bu âyet grubunda da konu öğüt vermeye getirilmekte, öğütten kimlerin yararlanacağı veya kimlerin kaçınacağı açıklığa kavuşturulmaktadır.

a) Öğüt Vermenin Hükmü ve Yararları

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e vahyi okutanın Kendisi olduğunu ve onu korumasını kolaylaştıracağını, sonuçta ödülle buluşturulmasının da son derece kolay olduğunu belirttikten sonra öğüdün yararlarına değinmektedir.

1. Öğüt Vermek Görevdir ve Fayda Verir

فَذَكِّرْ اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰى "O halde, öğüt fayda vereceği için öğüt ver." Âyetteki ذَكِّرْ *zekkir* emri "hatırlatmak, öğüt vermek", نَفَعَتْ *nefe'at* fiili "yarar sağlamak", الذِّكْرٰى *ez-zikrâ* kelimesi ise "öğüt" demektir.

Bu âyetin tercümesinde çeşitlilikler ve anlam zorlukları yaşanmaktadır.

a) Tercih ettiğimiz tercüme, Zâriyât 51/55'teki, "Öğüt ver; muhakkak ki öğüt, müminlere yarar sağlayacaktır" ifadesine dayanmaktadır. Bu tercüme aynı zamanda âyetteki *in* edatının *iz* veya *kad* anlamına gelmesi fik-

rinden de kaynaklanmaktadır. Âl-i İmrân 3/139'da da geçtiği üzere *in* edatı bazen *iz* anlamına gelmektedir.[144] Bu tercih, ayrıca öğüdün her akıl sahibine bir çeşit fayda vereceği düşüncesinden destek almaktadır.[145]

Öğüdün muhatabına ne kadar fayda verip vermeyeceği önceden bilinemez; ancak öğüt veren kişi görevini yaptığı için bunun ona faydası kesindir. Çünkü tebliğ, önemli bir görevdir; bunu yapanlar karşılığını sevap olarak elbette alacaklardır. Öğüt verilenler açısından da sonuçta zaman zaman bazı farklılıklar yaşanmakta olduğu bilinen bir gerçektir.

b) Bakara 2/6 ve Yâsîn 36/10'da gördüğümüz, "Uyarıp uyarmaman onlar için birdir; inanmıyorlar" cümlesi, "sen uyarsan da olur, uyarmasan da" şeklinde anlaşılmamalıdır. Dolayısıyla A'lâ 9'un "Yarar sağlayacaksa öğüt ver" şeklindeki tercümesi sorunludur. Uyarı yapılacaktır; ancak uyarılanların öğüt alıp almaması onların bileceği iştir. Kaldı ki bugün uyarıdan ders almayanların yarın da almayacağı kesin değildir. Bugün ders almayan yarın alabilir; burada ders almayan başka yerde alabilir; birinden etkilenmeyen, başkasından etkilenebilir. Dolayısıyla, âyetteki öğüt emrinin verenle ilgili kısmı elbette görevdir ve mutlaka yerine getirilmelidir.

c) Yüce Allah'ın Hz. Mûsâ ile Hz. Hârûn'u Firavun'a gönderme gerekçesi de ancak bu şekilde anlaşılabilir.[146] Öğüt almayacağı Yüce Allah tarafından bilinmesine rağmen yine de ona tebliğciler göndermesi, bu görevin zorunluluğunu göstermektedir. Benzer şekilde, secde etmesi için İblis'e yöneltilen emir de insanlara tebliğin önemini kavratmayı amaçlamış olmalıdır. Bu son iki örnek, öğüt almayacağı Yüce Allah tarafından kesin olarak bilinen varlıklarla ilgilidir. Buna rağmen, insanlara öğüt verme görevinin önemi en uç örneklerle gösterilmiş olmaktadır. İblis ve Firavun örneği ortada iken, onlar kadar azgın olamayacağı bilinen diğer insanların tebliğden yoksun bırakılması düşünülemez.

d) Öğüt, muhatap açısından mümin için bir hatırlama ve ders alma vesilesidir; kâfir için ise aleyhte bir delil olmaktadır. İbn Abbâs'ın dediği gibi öğüt dostlara yarar sağlar; düşmanlara ise sağlamaz.[147] Ancak, uyarı yapmadan karşıdakinin öğüt alıp almayacağı nasıl belirlenebilir ki? Bu nedenle, öğüde devam edilmelidir. Helak edilecek veya azaba uğratılacaklara

144 Kurtubî, age., XX, 15.
145 Tercüme için bk. Semerkandî, age., III, 571.
146 Tâhâ 20/43-44.
147 Kurtubî, age., XX, 15.

nasihat edilmesinin gerekçesi sorulduğunda verilen şu cevap çok anlamlıdır: "Rabbinizin katında sorumlu olmayalım (bir mazeretimiz olsun) diye; bir de belki sorumluluklarını hatırlarlar umuduyla."[148] A'lâ 9. âyet, öncelikle Hz. Peygamber'e görevini tekrar hatırlatmaktadır. Ayrıca "Sen uyar, çünkü sen sadece uyarıcısın"[149] ifadesi, bu görevin ciddiyetini ve önemini ortaya koymaktadır.

e) Necm 53/29'da geçen, "Öğüdümüzden yüz çevirenlerden sen de yüz çevir" ifadesi ile, bu söylediklerimiz arasında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü orada da yüz çevirenler, kendilerine önce öğüt verilenlerdir. Hiç öğüt vermeden, yüz çevirmekten söz edilemez. Şimdilerde din tebliğinde bulunanlar da aynı görevi yapmakla sorumludurlar. "Nasıl olsa öğüt almayacak; ne gerek var!" deyip sorumluluktan kaçamazlar, kaçmamalıdırlar.[150]

f) Cürcânî'nin vurguladığı gibi, fayda vermese de öğüt vermek vaciptir, gereklidir, görevdir. Bu durumda A'lâ 9. âyeti "Öğüt fayda verse de vermese de sen öğüt ver"[151] şeklinde anlamak zorundayız. Bu tercih, esas aldığımız anlamla da örtüşmektedir.

g) Söz konusu âyetteki *in* edatını *mâ* anlamına alarak âyeti şöyle anlamak da mümkündür: "Fayda verecek şeyleri öğüt ver."[152] Nahl 16/125'te, Allah'ın yoluna davette, hikmet denilen anlamlı ve içi dolu kavramlarla güzel öğüdün kullanılması emredilmektedir. Şüphe yok ki bu iki özelliği toplayan kaynak Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bu nedenle En'âm 6/70 ve Kaaf 50/45'te, Kur'ân ile öğüt vermenin farz olduğu açıkça beyan edilmektedir. İşte, Kur'ân'ı en iyi anlayan ve onun ilk muhatabı olan Hz. Muhammed'in de peygamberliği boyunca yaptığı buydu. Şimdilerde onun sünnetini arayanlar Kur'ân'a sarılmalı, onu anlamalı, yaşamalı ve insanlığa anlatmalıdır.

Daha önce de değindiğimiz üzere, A'lâ 9. âyeti "Öğüt fayda verirse öğüt ver" şeklinde tercüme etmek çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Çünkü bu durumda öğüdün kime yarar verip kime vermeyeceği sanki insanlar tarafından önceden biliniyormuş gibi bir durum ortaya çıkmaktadır.

148 A'râf 7/164.
149 Ğâşiye 88/21; Tûr 52/29.
150 Bu âyet, tüm insanlığın Hz. Peygamber'in ümmeti olduğuna delildir. Muhammedî davete icabet edenler "ümmet-i icâbet", henüz icabet etmeyenler ise "ümmet-i davet"tir (Bk. İslâmoğlu, age., s. 1248'de 12. not).
151 Kurtubî, age., XX, 15.
152 Kurtubî, age., XX, 15.

Oysa Yüce Allah dışında, öğüdün sonucunu hiç kimse bilemez. Her şeyden önce, öğüdün nasıl verileceği ve ne ile yapılacağı noktasında insanların bilinçlenmesi gerekir. Yanlış metotlar ve yanlış kaynaklar kullanılarak yapılan öğüt verme çalışmaları elbette olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Buradan hareketle "demek ki öğüt fayda vermiyormuş" bahanesine sığınmak kesinlikle doğru bir yaklaşım değildir. Bu anlayışın, yani "öğüt fayda verecekse yapılsın" anlayışının doğru olmadığının en önemli delili devam eden âyetlerdir.

11. Saygılı Olanlar Öğüt Alır

سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰى "(Allah'a) saygı duyan kişi öğütten yararlanacaktır." Âyetteki يَذَّكَّرُ *yezzekkeru* fiili "öğüt almak", يَخْشٰى *yahşâ* fiili ise "saygı duymak" demektir.

Allah'a kimlerin saygı duyacağı ancak öğüt verme işleminden sonra ortaya çıkacaktır. Öğüt almak elbette öğüt verilmesinden sonra gerçekleşebilir.

Bu âyette yer alan يَخْشٰى *yahşâ* fiili, "haşyet" denen duyguyu ifade etmektedir. "Haşyet", muhatabın yüceliğinden kaynaklanan bir duygudur. Allah'a duyulan tazim, hürmet, sevgi ve yüceltmeyi içerir; bu duygu Kur'ân'da devamlı olarak övülür. Haşyetin kaynağı bilgidir.[153] "Yüce Allah'a kulları içerisinden sadece âlimler hakkıyla saygı duyarlar"[154] âyetinde vurgulanan husus da budur. Haşyet, aynı zamanda meleklerin de bir sıfatı olarak Kur'ân'da yer almaktadır.[155] Anlaşılan o ki haşyet, sahibini olgunlaştıran bir değerdir ve âlimler ile melekleri nitelendirmektedir.

Yâsîn 36/11'de haşyetin uyarı ile ilişkisine dikkat çekilmektedir. Buradan hareketle, izah etmeye çalıştığımız âyete göre de haşyetin, insanlar için öğüdün sonucu olarak gerçekleşeceğini söylemek bir yanılgı olmasa gerektir. Her öğüdün fıtrata yöneltilmesi ve bunun doğru bir şekilde yapılması durumunda faydasının olacağı açıktır.

Öğüt-haşyet ilişkisi bu şekilde kurulduktan sonra, söz, öğütten yararlanmayanlara getirilmektedir.

153 İslâmoğlu, age., s. 385'te 2. not.
154 Fâtır 35/28.
155 Enbiyâ 21/28.

111. Öğütten En Azgınlar Kaçınır

وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى "En azgın kimse ise öğütten kaçacaktır." Âyetteki يَتَجَنَّبُ *yetecennebü* fiili "kaçınmak, uzaklaşmak", الْأَشْقَى *el-eşkaa* kelimesi ise "en azgın kişi" demektir.

İşte bu ve peşinden gelen âyet, öğütten azgınların kaçınacağını, uzaklaşacağını ve sonunda cehennemi boylayacağını ifade etmektedir.

الْأَشْقَى *el-eşkaa* kelimesi, *şakî* şeklinde "azgın",[156] *el-eşkâ* kalıbında "en azgın, en kötü, en duyarsız kişi"[157] şeklinde geçmekte, bir âyette ise "hakkı yalanlayıp ondan yüz çevirenler"[158] olarak tanımlanmaktadır. Tâhâ 20/2'de *teşkâ* kalıbında "hayatı zindana çevirmek" anlamında fiil olarak da kullanılmaktadır. İşte böyleleri öğütten yan çizerler, ona yanaşmazlar ve ondan yararlanmak istemezler.

Bir insan hakkında "bir şeyden kaçtı" diyebilmek için önce onu o şeye çağırmak gerekir. Çağırmadan, kaçmakla suçlamak doğru olmaz. Bu nedenle kişilere önce öğüt verilmeli, daha sonra öğüde sırt dönerlerse o zaman bu şekilde isimlendirilmeli ve değerlendirilmelidirler.

b) Öğütten Kaçmanın Sonuçları

Âyette, öğütten kaçınanların "en azgın" kişiler olduğu belirtildikten sonra, bunun sonuçları hakkında iki farklı bilgi zikredilmektedir.

1. Ateşe Yaslanmak

الَّذِى يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰىۚ "(O azgın) en büyük ateşe girecek kişidir." Âyetteki يَصْلَى *yaslâ* fiili "yaslanmak, girmek", النَّارَ الْكُبْرٰىۚ en-*nâra'l-kübrâ* tamlaması ise "büyük ateş, cehennem" demektir.

Öğütten kaçmanın sonu, en büyük ateşe yaslanmaktır. Kişi ya öğüde yaslanmalı, ondan yararlanmalı ve o doğrultuda hayatını yaşayıp cennete gidebilmeli; ya da öğütten yararlanmayarak sonuçta ateşe yaslanacağını bilmeli ve ona göre davranmalıdır.

156 Hûd 11/106.
157 Leyl 92/15.
158 Leyl 92/16.

a) Âyetteki يَصْلَى *yaslâ* fiili, *s-l-y* kökündendir ve "bir şeye veya bir yere yaslanmak" anlamına da gelmektedir. Bu kökten gelen kelimeler Kur'ân'da ister fiil (*salâ, yaslâ, sallâ, yüsallî,* vs.) ister mastar (*tasliye),* isterse isim (*sâl)* olsunlar, "cehenneme atılmak" anlamına gelmektedirler.[159] Hatta bu kelime, Meryem 19/70'te cehenneme yaslanmaya en elverişli olma ve adeta oraya ait olmayı ifade eden *sıliyyâ* kalıbında dahi gelmektedir.

b) Aynı kökten gelen *salât* kelimesinin "namaz" ve "Hz. Peygamber'e salât ve selam" duasındaki kullanımı hakkında da şunları söylemek durumundayız:

Salât kelimesi, "Allah'a yaslanmak, tercihini O'ndan yana belirlemek, O'nun değerlerine gönülden bağlı olmak" anlamlarında, dinin direği olan "namaz" ibadetinin adı olarak belirlenmiştir. "Birine salât etmek" demek, ona destek vermek demektir. Hz. Peygamber'e yönelik *salât-selâm,* onun için dua etmek anlamına geldiği gibi, ona destek olmak ve onun getirdiği değerlere gönülden teslim olmak anlamına da gelmektedir. Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde bu ifade böyle anlaşıldığı ve uygulandığı için, Müslümanlar üstün gelmişlerdi. Şimdilerde, *salât-selâm* denilince sadece dua ile yetinerek Hz. Peygamber'e ve onun tebliğ ettiği dine yardım etmemek, salâtın asıl anlamını yeterince kavramamaktan kaynaklanmaktadır.

Cehennem azabının "en büyük, en şiddetli azap" olduğu, Kur'ân'da defalarca dile getirilmektedir.[160] Buna uygun olarak, yorumunu yaptığımız âyette getirilen الْكُبْرٰى *el-kübrâ* kelimesi, tıpkı Müddessir 74/35'te olduğu gibi, bu büyüklüğü ifade etmekte ve muhataplara açık bir bilinç kazandırmayı amaçlamaktadır.

11. Ölüm ve Hayatın Anlamsızlaşması

ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيٰى "Sonra o, ateşte ne (tam) ölür, ne de (tam) yaşar." Âyetteki لَا يَمُوتُ *lâ yemûtü* fiili "ölmemek", لَا يَحْيٰى *lâ yahyâ* fiili ise "yaşamamak, dirilmemek" demektir.

159 Nisâ' 4/115; Sâffât 37/163; Vâkı'a 56/94; Hâkka 69/31; İnfitâr 82/15; Mütaffifûn 83/16; Leyl 92/15.

160 Ra'd 13/34; Tâhâ 20/127; Secde 32/21; Zümer 39/26; Kalem 68/33.

a) Bu âyet, öğütten yüz çevirip cehenneme gidecek olanların oradaki durumlarını anlatmaktadır. Cehenneme gidenler, ölümle işin bitmiş olmasını arzu edecekler,[161] orada toprak olmayı,[162] hatta yok olmayı[163] isteyeceklerdir. Cehennemi görenler veya içerisine atılanlar oradan çıkartılmayı ve dünyaya geri döndürülmeyi dileyecekler;[164] ateşi uzaktan görenler, onun uğultusunu duyacaklar, dar bir yerden oraya atılınca da ölüp yok olmayı derin bir özlemle dile getireceklerdir.[165]

İşte hem A'lâ sûresinin bu âyeti, hem de Tâhâ 20/74. âyet, cehennemde ölüm olmadığını, bu nedenle orada yeniden bir dirilmenin de söz konusu olamayacağını ve azap durumunun devamlı olacağını beyan etmektedir. Bu anlamın bir gereği olarak, âyete "orada ölmeyecekler ki dirilsinler" anlamını vermek de mümkündür.

b) Azaptaki durum, ne ölümdür ne de hayat. Yok olmak mümkün olmadığı için orada ölüm yoktur; oradaki sağ oluş da huzur içermediği için tam hayat anlamına gelmemektedir. Cehennemde ölüm ne tam ölümdür ne de yaşamak tam yaşamaktır. Ölüm ve hayat kavramları cehennemde anlamlarını yitirmektedir. Oraya gidecek olanları tarifi imkânsız bir sıkıntı beklemektedir. Buradan hareketle şunu belirtebiliriz: Yüce Allah işte bu âyetleriyle "ölüm" ve "hayat" kavramlarına yeni bir boyut kazandırmakta, kavramların sadece bilinenden ibaret olmadığını hafızalara kazımaktadır. Nitekim şehitlere ölü denmemesi, onların insanların anlayamayacağı şekilde diri olduğu gerçeği[166] de ölüm ve hayat kavramlarının farklı boyutlar içerdiğinin başka bir örneğidir.

Öğütten yararlanmak istemeyenler kendilerini böyle bir ortamın beklediğini bilmelidirler. İşte bunun muhataplara bildirilmesi de öğüt vermekle gerçekleşir. Bu bildirimi yapmadan, kişileri nelerin beklediğini onlara önceden haber vermeden onları bilgisizliğe terk etmek, âyette kastedilen anlama aykırıdır. Bu nedenle, öğütle ilgili âyetin mutlak surette öğüt vermek şeklinde anlaşılması gerekmektedir. Bu yaklaşımımızı doğrulayan delillerden biri de şimdi incelemeye çalışacağımız âyetlerdir.

---

161 Hâkka 69/27.
162 Nebe' 78/40.
163 İnşikaak 84/11.
164 Mü'minûn 23/99-100; Secde 32/12, 20; Fâtır 35/37; Mü'min 40/11.
165 Furkaan 12-13.
166 Bakara 2/154; Âl-i İmrân 3/169.

14-17. ÂYETLER:

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰىۙ ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّه۪ فَصَلّٰىۜ ﴿١٥﴾

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۘ ﴿١٦﴾ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰىۜ ﴿١٧﴾

"**14-15.** Doğrusu (bu dünyada) arınan ve Rabbinin adını anıp O'na kulluk eden kişi mutluluğa ermiştir. **16.** Fakat siz (ey inançsız insanlar), dünya hayatını tercih ediyorsunuz. **17.** Oysa âhiret daha hayırlıdır ve daha kalıcıdır."

Bu âyetlerde öncelikle 10. âyetin açılımı yapılmakta, öğütten yararlananların yararlanma biçimleri hakkında bilgi verilmekte ve üç nitelik üzerinde durulmaktadır. Daha sonra ise insanın dünya hayatını tercihteki hatasına dikkat çekilmektedir.

a) Kurtuluşun Üç Temel Şartı

Yüce Allah, kurtuluşun temel direklerini bu âyet grubunda üç esas şeklinde belirlemektedir. Böylece sûrenin ilk âyetleriyle de bir anlamda ilişki kurulmaktadır.

1. Kötülüklerden Arınmak

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰىۙ "Doğrusu (bu dünyada günahlardan) arınan kişi mutluluğa ermiştir." Âyetteki اَفْلَحَ *efleha* fiili "kurtulmak", تَزَكّٰى *tezekkâ* fiili ise "arınmak" demektir.

Kur'ân'da konuların anlatılışında, adına "mesânî oluş" denilen şöyle bir teknik vardır: *Mesânî,* "çifterli veya ikili anlatım, tekrarlamak, bir şeyi zıddıyla ele almak" gibi anlamlara gelir. İyiler-kötüler, dünya-âhiret, iman-küfür, hayır-şer, cennet-cehennem, hak-bâtıl, aydınlık-karanlık, ilim-cehâlet gibi konularda birbirini takip eden anlatım metodu, Kur'ân'da sıklıkla kullanılmaktadır. Bu nedenle sûrenin 11-13. âyetlerinde öğütten kaçınanlar ve sonuçları hakkında bilgi verildikten sonra, söz iyilere ve onların sonlarına getirilmektedir.

a) Âhirette gerçekleşecek kurtuluş için اَفْلَحَ *efleha* geçmiş zaman kalıbı kullanılması, Kur'ân'ın bir üslubudur. Kur'ân'da özellikle gerçekleşeceği kesin olan olaylar için geçmiş zaman kipi kullanılır. İşte bu kural gereği,

âyetteki kurtuluş sanki gerçekleşmiş gibi geçmiş zamanla ifade edilmiştir ve fiilin başına da "muhakkaklık" anlamında قَدْ *kad* edatı getirilmiştir.

b) Sûrenin iniş zamanı dikkate alındığında, bu âyette sözü edilen arınmanın, her türlü şirk, küfür ve isyandan uzaklaşıp Allah'ın emirlerine sarılmak ve onları yerine getirmekle ilişkili olduğu ortaya çıkacaktır. Şirk ve küfürden arınmak, لا اله الا الله *lâ ilâhe illallâh* demekle başlar, diğer bütün ilâhî emirlere sarılmakla birlikte haramlardan kaçınmakla sonuç verir.[167]

c) Mü'minûn 23/4'te, kurtuluşa erenler arasında "arınmak için çalışanlar" ifadesi kullanılmaktadır. Her iki âyetteki maksadı birlikte düşündüğümüzde genel anlamda arınma amaçlı her türlü faaliyetin bu kapsama girdiğini söyleyebiliriz. Bunu gerçekleştirenler için hem bu dünyada söz konusu kötülüklerden kurtulmak, hem de âhirette tarifi imkânsız cennet ödülleriyle buluşturulmak mümkün olacaktır. Kurtuluş her iki âlemi de içermektedir.

d) Şems 92/8-9'u dikkate aldığımızda, yorumunu yaptığımız bu âyetteki arındırmanın, takvâyı artırmak, yani nefse yerleştirilen takvâya yatırım yapmak olduğu da söylenebilir. Bakara 2/197'deki takvâ azığını hazırlama işlemi de bu şekilde anlaşılmalıdır. Bu durumda, arındırma işleminin hayat boyu süreceği ve kurtuluşun âhirete yönelik bir müjde olduğu sonucuna varılmış olur. Arınmaya çalışmak dünya hayatını içerir. Zaten âyetteki fiilin تَزَكَّى *tezekkâ* şeklinde getirilmesi bunun bir süreç halinde gerçekleşeceğini ortaya koymaktadır. Bu kalıp, bir işin gerçekleşmesinde sürecin gerekliliğini ifade eder.

Arınmış olmanın tam anlamıyla ne demek olduğu veya kimin arınmış olduğu, âhirette belli olacaktır. Bu nedenle, haksız yere kendini temize çıkaranlar, bir anlamda arınma iddiasını ispatlayamayanlar Kur'ân'da kınanmaktadır. Arınmışlık nitelendirmesini yapmak sadece Yüce Allah'a aittir.[168]

11. Yüce Allah'ın Adını Çokça Anmak

وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ "Rabbinin adını anan (kişi mutluluğa ermiştir)." Âyetteki ذَكَرَ *zekera* fiili "öğüt almak, hatırlamak", اسْمَ رَبِّهِ *isme rabbih* tamlaması ise "Rabbinin ismi" demektir.

167 Benzer görüşler için bk. Taberî, age., XXX, 155-156.
168 Nisâ' 4/49; Nûr 24/21; Necm 53/32.

Öğüt almanın ve kurtuluşa ermenin üç parçasından biri, Yüce Allah'ın adını anmak, yani O'nu zikretmektir. Âyetteki bu ifade, sûrenin "Yüce Rabbinin adını tesbih et" şeklindeki ilk emriyle uyumludur. Buradan hareketle, "tesbîh"le "zikr"in birbiriyle yakın ilgisinin olduğunu, tesbih emrinin insanlar tarafından zikirle de karşılanabileceğini söyleyebiliriz.

a) Sûrenin ilk âyetlerinde Yüce Allah tesbih emrini verdikten sonra, kâinata yerleştirdiği kanunlar çerçevesinde her varlığın bir yaratılış amacının bulunduğunu ve varlıkların da o amaca uygun şekillerde yaratıldığını beyan etmişti. İşte diğer varlıklar, Yüce Allah'ı, kendi varlık özelliklerine göre sadece tesbih ederken, insanoğlu tesbihle birlikte zikir de yapabilmektedir. Âyet bu ayırımı ortaya koymada son derece ufuk açıcı bir mesaj verir.

b) Yüce Allah'ı zikretmek O'nu hatırlamaktır; hatta O'nu mümkün olduğu kadar hatırdan çıkartmamaktır. Allah'ın çokça zikredilmesi, hayat pratiklerimizde O'nun şahitliğini ve gözetleyiciliğini akıldan çıkartmamayı sağlar. Böylece Allah'ı hatırlayanlar imanlarına şahit tuttukları Allah'ı amellerine de şahit tutmuş olurlar. Hayatının her anında Yüce Allah'ı hatırlamaya çalışanlar, mahşerdeki duruşmada sıkıntıya düşmeye neden olacak yanlışlıkları bu dünyada yapmamaya çalışırlar; işin önemini daha çok kavramış bir hayat ortaya koyarlar.

c) Yüce Allah'ın "adı"nı anmak, "Allah"ı anmak demektir. Âyette *Allah* kelimesinin değil de, *rabb* kelimesinin kullanılmış olması, Allah'ı hatırda tutmak anlamında sonucu değiştirmez. Ancak *rabb* kelimesi, başka yönlerden çok önemli mesajlar içermektedir. "Sahip, efendi, idare eden, terbiye eden ve yetiştiren" gibi anlamlara gelen *rabb* kelimesi, Hz. Peygamber'in de insan olduğunu ve onun da kulluk yapması gerektiğini kendisine hatırlatmaktadır. Bu kelime Hz. Peygamber'in sahipsiz olmadığını, onu daima destekleyen varlığın Yüce Allah olduğunu beyan etmektedir. Bu kelimenin kullanılmasıyla, bir taraftan Hz. Peygamber ve inananlar motive edilirken, diğer taraftan karşıtlarına gözdağı verilmektedir.

Rabb kelimesi, Hz. Peygamber'in risâlet görevindeki sunumlarının kendisine ait olmadığını, onun Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara iletmekte olduğunu da ifade etmektedir. Bu durumda, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği esasları yalanlayanların, aslında Yüce Allah'ın âyetlerini

yalandıkları,[169] bu düşmanlıklarının sonucunda karşılarında Yüce Allah'ın gazabını bulacaklarını bilmeleri gerektiği de ortaya konulmaktadır.

III. Yüce Allah'a Kulluk Yapmak

فَصَلَّىٰ "O'na kulluk eden kişi (mutluluğa ermiştir)." Öğüt almanın ve kurtuluşa ermenin bu âyet grubundaki son esası, "salât etmek" olarak belirlenmiştir.

a) Bazı âlimlerimiz bu kelimeyi "beş vakit namaz kılmak, bayram namazı kılmak" şeklinde yorumlamışlardır. Hatta bazıları bir önceki âyetteki *tezekkî* (arınma)yı "fıtır sadakası", bu âyetteki *zikri* "iftitah tekbiri", *salâtı* da "namaz" olarak yorumlamışlardır.[170]

Oysa bu sûre, Mekke'de ve vahyin ilk dönemlerinde, yani sekizinci sırada indirilmiştir. Sûrenin indiriliş yeri ve zamanı dikkate alındığında konunun bayram namazı ve fıtır sadakası ile ilişkili olamayacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki Râzî'nin de dediği gibi, namaz ve zekâttan birlikte söz eden âyetlerde önce namaz sonra zekât gelmekteyken, burada bu sıra tutmamaktadır.[171] Dahası Kur'ân'da namaz ibadetinden söz eden âyetlerde *salât* kelimesi tek başına getirilmez. Namazın kılınması onun "ikame edilmesi" şeklinde verilir; dolayısıyla bu ifadeyi "özel olarak namaz ibadeti" şeklinde yorumlamak sorunludur.

b) Tercümede de verdiğimiz gibi, bunu "Allah'a kulluk etmek" şeklinde anlamak daha kapsayıcıdır. Şekli ve vakitleri henüz tespit edilmemiş de olsa, namaz niyetiyle yapılan her türlü tevhid içerikli eylem bu kapsamda var kabul edilebilir.

c) Taberî'nin de ifade ettiği üzere, buradaki maksadın "Allah'ı zikretmek, O'na dua etmek ve O'na yönelmek" olduğu bazı âlimlerce de benimsenmiştir.[172] Dolayısıyla *salât* kelimesini, "yaslanmak" anlamından hareketle, "Allah'a yöneltilen, O'nun rızası için yapılan, tercihi Allah'tan yana belirlenmiş olan her türlü tevhid eylemi" olarak anlamak, namazı da diğer ibadetleri de kuşatacaktır. "Allah'a yaslanmak ve O'ndan istemek" şeklindeki bütün yakarışlar Allah'tan yana olmayı ortaya koyan ve O'nun

169 En'âm 6/33.
170 Taberî, age., XXX, 155; Zemahşerî, age., IV, 728; Râzî, age., XXXI, 147-148; Kurtubî, age., XX, 17.
171 Râzî, age., XXXI, 147.
172 Taberî, age., XXX, 155.

vazgeçilmezliğini ilan eden davranışlardır. Kurtuluşun başkaca sağlanabilme yolu yoktur.

Salât kelimesi bu anlam doğrultusunda "Allah'a yaslanmak, tercihini O'ndan yana belirlemek, O'nun değerlerine gönülden bağlı olmak" anlamlarında "namaz" ibadetinin adı olarak belirlenmiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, "birine salât etmek" demek, ona destek vermek demektir. Hz. Peygamber'e yönelik salât-selâm, onun için dua etmek anlamına geldiği gibi, ona destek olmak ve onun getirdiği değerlere gönülden teslim olmak anlamına da gelmektedir. Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde bu ifade böyle anlaşıldığı ve uygulandığı için Müslümanlar üstün gelmişlerdi.

Hz. Peygamber'e yönelik olan ilk âyetteki tesbih ve 9. âyetteki öğüt emrinin, aslında bütün insanlığa yönelik olduğu işte 14-15. âyetlerden anlaşılmaktadır. O tesbih ve öğüt emrinin sonuçları bu üç maddede detaylandırılmakta ve adeta alt başlıkları verilmiş olmaktadır.

b) Dünya Hayatı ile Âhiretin Karşılaştırılması

Yukarıda anlatılan gerçeklere rağmen, insanlardan dünyayı tercih edenler olacağı bilgisiyle Yüce Allah dünya ve âhiret hakkında karşılaştırma yapmaktadır.

ı. Dünya Hayatını Tercih Felâkettir

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا "Fakat siz (ey inançsız insanlar), dünya hayatını tercih ediyorsunuz." Âyetteki تُؤْثِرُونَ *tü'sirûne* fiili "tercih etmek", الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا *el-hayâte'd-dünyâ* tamlaması ise "yakın hayat, dünya hayatı" demektir.

Âyetten maksat, elbette bütün insanlar değil, içlerinden söz konusu şekilde yanlış davrananlardır. Bu böyle olduğu için âyetin muhatabı da ilgililerdir. Sanki bütün insanlar böyleymiş gibi bir anlam akla gelmemelidir. Her insanda benzer eğilimlerin olması mümkündür; ancak, burada özellikle kınamaya dönüşen tercihler dikkate sunulmaktadır. Bu tür insanlar, iki hayattan dünyaya nispet edileni tercih etmekte, ona önem vermekte ve layık olduğundan çok daha fazla özen göstermektedirler.

a) Âyetin başındaki بَلْ *bel* edatı, önceki âyetlerde sözü edilen hakikatlere rağmen yapılan tercihe dikkat çekmekte, dünyaya yönelik tercihin daha baştan yanlış olduğu bu edatla belirtilmiş olmaktadır. *Bel* edatı,

"bilakis" şeklinde kendisinden önceki ifadenin tersi bir anlam verir. Bu durumda âyetlerde şu mesajın kast edildiğini söyleyebiliriz: "Kurtuluş ve arınmanın yolu, Allah'ı anıp O'nun için fedakârlık yapmaktan geçmesine rağmen, sizler hâlâ dünya hayatını tercih ediyorsunuz." Benzer bir ifade Kıyâmet sûresinde geçmekte, orada da insanların dünyaya yönelik sevgi ve tercihleri kınama içerikli bir üslupla dile getirilmekte, ancak *tühıbbu* kelimesi kullanılmaktadır.[173]

b) Âyetteki تُؤْثِرُونَ *tü'sirûne* fiili, "tercih etmek" demektir ve burada nankör insanların dünyayı tercihlerini ifade etmektedir.

Ayrıca Nâzi'ât 79/37-39'a göre, bazı insanlar azgınlıkları gereği dünya hayatını tercih etmekte ve onun sonucunda cehennemi boylamaktadırlar. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, dünya hayatını tercih edenler bütün insanlar değil, insanların azgın olanlarıdır.

A'lâ 16'da geçen تُؤْثِرُونَ *tü'sirûne* fiili, Kur'ân'da her zaman olumsuz anlamda kullanılmamaktadır. Hz. Yûsuf'un Yüce Allah tarafından seçilip tercih edilmesinde veya kardeşlerine üstün görülmesinde aynı kökten *âsera* kelimesi kullanılmaktadır.[174] Firavun'un seçtiği büyücüler Hz. Mûsâ'nın tarafını tutunca, ona "Bize gelen gerçeklerin karşılığında seni asla tercih etmeyeceğiz" sözünü söylerken de *nü'sira* kelimesini kullanmışlardır.[175]

Haşr 59/9'daki *yü'sirûne* kelimesinin anlamı ise daha sonra kültürümüzde "îsâr" şeklini almış ve çok övülen bir duyarlılık olarak sunulmuştur. *Îsâr,* "kendisi muhtaç olmasına rağmen kardeşini kendisine tercih etmek" demektir. Bu kullanımlardan anlaşıldığına göre, tercih, ne için ve ne uğruna yapılmışsa ona göre değer ve anlam kazanmaktadır.

c) Âyette yer alan ve Kur'ân'da oldukça fazla kullanım örneği bulunan الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا *el-hayâtü'd-dünyâ* tamlaması, "dünya hayatı" olarak tercüme edilmektedir. Aslında bu tamlamadaki *dünyâ* kelimesi, "yakın" veya "düşük" anlamına gelmektedir. Âhiret hayatına göre bu hayat daha az değerli olduğu için, bu âlemde yaşanan hayata "dünya hayatı" denmiş olması mümkündür; ya da şimdi, yakında, içinde yaşandığı için bu ad verilmiş olabilir. Bu gerekçeler dikkate alınınca, söz konusu tamlamaya ne-

173 Kıyâmet 75/20-21.
174 Yûsuf 12/91.
175 Tâhâ 20/72.

den "dünya hayatı" dendiği anlaşılmaktadır. Hayat dünyanın olduğu için değil, sadece yakın olduğu için bu tercüme tercih edilmektedir. İşte azgın insanlar, âhirete genellikle inanmadıkları veya onu çok uzakta kabul ettikleri için yakın olan dünya hayatını tercih etmektedirler. Onlar âhireti uzak görseler de âhiret çok yakındır.[176]

11. Kalıcı Hayat Âhirettedir

وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى "Oysa âhiret daha hayırlıdır ve daha kalıcıdır." Âyetteki الْاٰخِرَةُ *el-âhıra* kelimesi "âhiret", خَيْرٌ *hayr* sözcüğü "daha hayırlı", اَبْقٰى *ebkaa* kelimesi ise "daha kalıcı" demektir.

Kur'ân'da dünya ve âhiret karşılaştırması yapılan âyetler vardır; işte onlardan biri de bu âyettir. Âyetteki الْآخِرَةُ *el-âhıret* kelimesi, *e-h-r* kökünden الْآخِرُ *el-âhır* kelimesinin müennesi, yani dişilidir. Dolayısıyla الآخرة *el-âhıret* kelimesi, الأولى *el-ûlâ* kelimesinin zıddıdır.

Hadîd 57/3'te geçen, الْأَوَّلُ *el-evvel* kelimesi, "her şeyden önce var olan" anlamına gelmekte, الْآخِرُ *el-âhır* kelimesi de "her şeyden sonraya kalan" anlamıyla Allah'ın sıfatı olmaktadır. Kur'ân'da çeşitli kullanımlarda 100'den fazla yerde geçen ve "evvelin zıddı, son, sonra gelen" anlamlarına gelen *âhıret* kelimesi, genellikle "dünya hayatının sonu ve karşılığı"nı ifade için kullanılmaktadır.[177]

Yorumunu yaptığımız bu âyette, dünyaya göre âhiretin daha hayırlı ve kalıcı olduğu ortaya konulmaktadır. "Sizin yanınızdakiler geçicidir; Allah'ın katındakiler ise kalıcıdır."[178] "Servet ve çocuklar dünya hayatının süsüdür; güzel kalıcı işler ise Rabbin katında daha hayırlı ve daha ümit edilmeye değerdir."[179] Bu ve benzer âyetlerde dünyanın ve malının geçi-

---

176 Me'âric 70/6-7.
177 Âhıret kelimesinin anlamı için bk. Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Mısır, trs., I, 38-40; Muhammed Murteza el-Hüseynî ez-Zebîdî, Tâcü'l-'Arûs, Dârü'l-Fikr, baskı tarihi yok, IV, 9; Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkadir er-Râzî, Muhtâru's-Sıhâh, Beyrut, 1995, s. 9; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, es-Sıhâh: Tâcu'l-Luğa, Beyrut, 1979, I, 12; Ahmed b. Yûsuf b. Abdi'd-Dâim Semîn el-Halebî, 'Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrafi'l-Elfâz, Beyrut, 1996, I, 72-73.
178 Nahl 16/96.
179 Kehf 18/46. Benzer âyetler için bk. Meryem 19/76; Duhâ 94/4.

ciliği, âhiretin ve âhiret için yapılan fedakârlıkların kalıcı olduğu ortaya konulmakta, akıllı insanların âhirete yönelik yatırımlar yapması gerektiği herkese hatırlatılmaktadır.

c) Âhiret Hayatı Dünyayı İhmali Gerektirir mi?

1. Âyette yer alan *hayr* kelimesi, âhiretin daha hayırlı olduğunu ortaya koyarken, dünyanın işe yaramazlığını belirtmiş olmaz. Daha hayırlı bir şey varsa, daha az hayırlılar da var demektir. Buradan hareketle, insanların âhiret için güzellik istemelerinin yanında, dünya hayatı için de güzellik istemeleri daha kolay anlaşılmış olacaktır. İşte hac esnasında yapılan ve bizim her namazımızda okuduğumuz *Rabbenâ* dualarından biri bize bunu bildirmektedir. "Ey Rabbimiz, bize dünyada da iyilik ver; âhirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru."[180]

2. Kur'ân, bize dünya hayatını dışlamayı veya hiç önemsememeyi öğütlemez. Dünya ne kadarını hak ediyorsa o kadar önemsenmeli, âhiret de öyle. Başka bir ifadeyle, dünyada ne kadar yaşayacaksak ona o kadar önem vermeliyiz; âhirette ne kadar kalacaksak orası için de o kadar çalışmalıyız. Dahası, ateşe ne kadar dayanabileceksek o kadar günah işlemeyi göze almalı, ne kadar ödülle mutlu olacaksak o kadar fedakârlık yapmalıyız.

3. Dünya önemsiz olsaydı, ebedî olan âhiret hayatı buradan kazanılmazdı. "Dünya âhiretin tarlasıdır"[181] mealindeki hadiste söylenen husus, dünyanın önemine vurgu yapmaktadır. İyi, verimli ve uygun olmayan bir tarladan nasıl verim elde edilemezse, kalitesiz ve değersiz bir dünyadan da âhiret elde edilemez. Önemli olan bir yerin imtihanı, hiç değeri olmayan bir yerde yapılmaz. İmtihan doğru ve adaletli bir şekilde yapılsın diye, bütünüyle kâinat insanın hizmetine sunulmuş ve imtihanı kazanması için karar yeri olarak dünya belirlenmiştir.

4. Genellikle layık olduğu kadar değil de, çok daha fazla, ölçüsüz ve abartılı bir dünya sevgisi anlayışı toplumlarda hâkim olduğu için, bu sevgiyi azaltma gereği söz konusu olmaktadır. Bu işlem, "dünyayı hiç sevmeyin, ona hiç değer vermeyin" demek değildir. İfrat şeklinde abartılı ve ölçüsüz,

180 Bakara 2/201.
181 Bu rivayetin Gazâlî'nin İhyâ'sında var olduğu, manasının doğru olduğu ifade edildiği gibi, bunun sahih olmadığını ifade edenler de vardır. Bilgi için bk. İsmail b. Muhammed el'Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs, Beyrut, 1988, s. 412.

tefrit şeklinde de aşırı indirgemeci ve dikkate alınmayan bakışlar doğru değildir; zaten doğru sonuçlar da vermemektedir. Aksine, dünyaya layık olduğu ve lazım olduğu kadar değer verip ölçüyü kaçırmamak en doğru davranıştır.

5. Dünya hayatı âhiret için bir araç konumundadır; dünyanın araç olduğunu, amaç olmadığını bilerek davrananlar, her ikisi için de gerektiği kadar fedakârlık yapmayı başarabilirler. "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi âhiret için çalışmak" şeklinde belirlenen ve her iki âlemin değerini ortaya koyan bu eşsiz tanım, meseleye nasıl bakılması gerektiğini de açıkça ortaya koymaktadır.

6. Dünyayı beğenmeyip kendini ona kaptırmama duygusuyla çalışmayanların, başka insanlara nasıl muhtaç oldukları herkesin gözü önündedir. Fert için sonuç muhtaçlık olurken, toplumlar için felâketin boyutunu varın siz hesap edin. İşte İslâm dünyasının bugün içinde bulunduğu içler acısı durum, herhalde bu duyarsızlığın hayata yansıma biçimidir. Çalışmayan ve üretmeyenler, çalışıp üretenlere mağlup ve mahkûm olurlar. Bilim üretmeyip sadece üretilenleri tüketmekle ömür geçirenlerin de toplumlar arenasında nasıl gerilerde kaldığı ve alay konusu haline getirildikleri bilinmektedir.

7. Müslümanlar olarak, yaşadığımız bu dünyayı başkalarına terk edemeyiz; biz de çalışıp üretmeliyiz; bizim de kâinatı tanımak ve onu insanlara tanıtmak gibi görevlerimiz vardır. Sürekli başkalarının icatlarıyla uğraşmaktan ve onları geriden takip etmektense, önde biz olmalı ve başkaları tarafından takip edilmeliyiz. Tarihte örneğini verdiğimiz ve yüzümüzü ağartan manzaraları şimdilerde başkalarında görmekten gözlerimize neredeyse aklar inmektedir. Oysa kitabımız, bize dünyayı ihmal etmeyi önermemektedir. O sadece, dünyaya tapmamayı bildirmekte, asıl hayat olan âhiret için bu dünyada hazırlık yapmayı hatırlatmaktadır.

8. Sanıldığı gibi, insanoğlunun dünya hayatı serüveni bir ceza değildi; yani Hz. Âdem'in ve eşinin cennetten kovulmasıyla başlamamıştı. Dünya hayatı bir suçun cezasının çekilme yeri ya da sürgün adresi değildir. Suçların veya iyiliklerin karşılık bulacağı yer âhirettir. Hz. Âdem'in de eşinin de yaratıldığı toprak bu topraktı; onlar bir hatanın sonucu, özel olarak nimetlendirildikleri bir cennetten, yani bahçeden çıkartılmış, adeta hayatın zorluklarıyla baş başa bırakılmışlardı. Hıristiyanların sahip olduğu ezeli günah veya ilk günah anlayışı bizde kesinlikle yoktur. Hz. Âdem ve eşinin yaptığı hata onları ilgilendirmekteydi; zaten istiğfar edip tevbeyi gerçekleş-

tirdikleri için Yüce Allah da onları affetmişti. Suçlu doğmak ve kötü bir yere gönderilmiş olmak gibi bir anlayışımız olamaz, olmamalıdır. Bu doğrultuda dünyayı hor ve hakir görmemek durumundayız. İslâmoğlu'nun isabetle vurguladığı gibi, dünya, insanın sürgün mekânı değil, imanı için görevlendirildiği yerdir. Bir anlamda, insan dünyaya atılmamış, adeta oraya görevli olarak atanmıştır; halife olmak zaten anlamını ancak bu şekilde bulabilir.

9. İnsanların âhirette hesaba çekilecekleri şeyler, onlara dünyada verilen nimetlerdir,[182] hatta dünya bile bir nimettir. Adına nimet denilen bu hayat mekânını anlamsız ve değersiz görmek, âhiret imtihanının sorularını da hafife almak demektir. Böyle bir yaklaşım, sahibini yanlış sonuçlara götürür.

10. Nâmerde muhtaç olmayacak ve ailenin geçimini sağlayacak kadar çalışmak bir ibadettir. Hac esnasında bile rızık arayışında vebal olmadığı bir hakikattir.[183] "Allah'ın ihsanından siz de arayın" anlamında Kur'ân'da emirler yer almaktadır.[184] "Allah'ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu ara; dünyadan da nasibini unutma"[185] anlamındaki âyette verilen mesaj, âhiret için yatırım yapmayı ve dünyadan da nasipkâr olmayı emretmektedir. Bizler ibadeti sadece namaz, oruç, hac, zekât gibi belli uygulamalardan ibaret görmemeliyiz. Kâinat kitabını okumak da bir ibadettir; hatta bu dinin ilk emri budur. Dünya için de çalışmak zorundayız; ancak bu çalışma, burada kalacağımız süre kadar olmalıdır.

11. Bu amaç doğrultusunda elbette sadece yemek için yaşamamalıyız; yaşamak için yemeliyiz. Yaşayacağız ki diğer fedakârlıkları yapalım. Bunun tersi doğru olsaydı, İslam dininin fakirleri gözetme emri nasıl yerine getirilebilir, mâlî ibadetler nasıl yapılabilirdi? İslam dininin sosyal düzenin sağlanması için toplumsal yardımlaşma türlerine verdiği önem herkesçe bilinmektedir. Bu anlamda İslam dini çalışıp servete sahip olmayı ve ekonomik anlamda gücü elinde bulundurmayı önemsemektedir. Bu nedenle "köle azadını", "topluma emanet edilen yetimlerin gözetilmesini" ve "yoksulların bakımının sağlanmasını" inanırlarından özellikle istemektedir.

Sözün özü şudur: Mala sahip olmak dünya hayatı için gereklidir. Ancak bunu mala "sahip olmaktan" çıkartıp mala "ait olmaya" dönüştü-

182 Tekâsür 102/8.
183 Bakara 2/198.
184 Cum'a 62/10.
185 Kasas 28/77.

rünce, işte o zaman âhiret hayatı maalesef unutulmuş olmakta ve felaket haberleri kaçınılmaz hale gelmektedir. Her şeye, layık ve gerekli olduğu kadar önem ve değer verilmeli, abartıdan ve küçümsemekten kaçınılmalıdır. Dünya ve âhiret dengesi iyi kurulmalı, dünyanın âhiret karşısındaki durumu gözden uzak tutulmamalı, araç olan dünya hayatını amaç olan âhiret için değerlendirmeye gayret edilmelidir.

18-19. ÂYETLER:

إِنَّ هٰذَا لَفِى الصُّحُفِ الْاُولٰىۙ ﴿١٨﴾ صُحُفِ اِبْرٰهٖيمَ وَمُوسٰى ﴿١٩﴾

"**18-19.** Şüphesiz bu (anlatılanlar), önceki vahiylerde, (meselâ) İbrâhim ve Mûsâ'nın sahifelerinde de vardı."

Sûrenin son iki âyetinde ilâhî mesajların ruh birlikteliği hatırlatılmakta ve örnek isim olarak iki peygamberden söz edilmektedir.

a) İlâhî Mesajlardaki Misyon Birlikteliği

Yüce Allah, elbette mesajlarını birbirinin reddiyesi olarak göndermemektedir. Dolayısıyla, Kur'ân'da geçmiş ümmetlere ait pek çok kıssa örneği vardır. Hem kıssa bağlamında, hem de net mesajlar şeklinde zaman zaman önceki peygamberlere göndermeler yapılmaktadır. İşte sûrenin son iki âyeti bunun bir örneğidir.

إِنَّ هٰذَا لَفِى الصُّحُفِ الْاُولٰىۙ "Şüphesiz bu (anlatılanlar), önceki vahiylerde de vardı." Âyetteki الصُّحُفِ الْاُولٰى *es-suhufü'l-ûlâ* ifadesi, "ilk sahifeler, önceki sahifeler" demektir.

Burada kastedilenler, sadece iki peygambere nispet edilen sahifeler değildir. Elbette onlar da aynı kategoride değerlendirilmektedir; ancak *suhuf-i ûlâ* tamlaması, ilâhî mesajların en eski tarihlisinden itibaren, insanlığın atasına ve onun ümmetine kadar uzanmaktadır. Hz. İbrâhîm ve Hz. Mûsâ isimleri, tercümede de verdiğimiz üzere, "yani, meselâ" ara kelimesiyle karşılanırsa âyetin mesajı daha doğru bir şekilde ortaya konulmuş olabilir.

b) Hz. İbrahim ve Hz. Mûsâ Örneği

Yüce Allah, önceki peygamberlere ait kıssalar ifadesini iki örneğe dönüştürmekte ve Mekkelilerin adlarını ve büyük ölçüde kıssalarını bildiği iki peygambere gönderme yapmaktadır.

صُحُفِ إِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى "(Meselâ) İbrâhim ve Mûsâ'nın sahifelerinde (de vardı)." Hz. İbrâhim ve Hz. Mûsâ'nın sahifelerinde bütün bu gerçeklerin yer aldığının bildirilmesi, Kur'ân'ın mesaj içerikli âyetlerinin ve temel konularının önceki mesajlarda da bulunduğunu göstermektedir.

1. Şu'arâ' 26/192-196. âyetler oldukça dikkat çekicidir: "Şüphesiz bu mesaj, elbet âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir; onu güvenilir ruh (Cebrâîl), uyarıcılardan olasın diye, apaçık Arapça bir lisan ile senin kalbine getirmiş, indirmiştir. Yine şüphe yok ki, bu mesaj, öncekilerin hikmet dolu sayfalarında da vardı." Demek ki, Kur'ân'ın mesaj derinlikleri öncekilerin sayfalarına kadar uzanmakta, oralarda da yer almış olarak, bir misyon birlikteliğine vurgu yapılmaktadır.

2. Yüce Allah'ın ilk peygamberden son peygambere kadar gönderdiği bütün mesajların ortak adı "islâm"dır. Hz. Nûh'a neler vahyedilmişse, şeriat olarak Hz. Muhammed'e de onlar vahyedilmiştir.[186] Ayrıca önceki ümmetlerin inanırlarına da Yüce Allah tarafından "müslüman" adı verilmiştir.[187]

3. Hiçbir günah yüklüsünün başkasının günah yükünü yüklenemeyeceği, insana sadece kendi yaptığının fayda vereceği, yaptığı işlerin kendisine gösterilip, yaptıklarının tam karşılığının verileceği bilgisi hem Hz. Mûsâ'nın, hem de Hz. İbrâhim'in sahifelerinde bildirilmiş gerçekler olarak bizlere sunulmaktadır.[188]

4. "Sahife" ile "kitap" arasında anlam içeriği bakımından herhangi bir fark yoktur. Bir peygamberin sahifeleri demek, ona verilen kitap demektir; yani ona verilen ilâhî mesaj anlamına gelmektedir.

5. Yüce Allah, insanlığa vahiy gönderirken onları birbirinin karşıtı veya zıddı olarak göndermiş değildir. Peygamberler de birbirlerinin rakibi değil, birbirlerinin onaylayıcısı ve destekleyicisidirler. En'âm 6/83-90'da

---

186 Şûrâ 42/13.
187 Hacc 22/78. Benzer âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/52; A'râf 7/126.
188 Necm 53/36-41.

pek çok peygamber zikredildikten sonra, Yüce Allah Nebî (as)'a "Sen de onların hidayetine uy" talimatını vermiş, hidayetin herkes açısından aynı değeri ve anlamı ifade ettiğini belirtmiştir.

6. Ahkaaf 46/9'da şöyle bir ifade yer almaktadır: "De ki: ben peygamberlerin ilki değilim; bana da size de ne yapılacağını bilmiyorum." Âyette geçen *bid'* kelimesi, bir taraftan "bidat" anlamına geldiği gibi, diğer taraftan da "türedi, öncesi olmayan" anlamına gelmektedir. Demek ki Hz. Peygamber ilk peygamber değildi; peygamberlik anlamında herhangi bir bidat da ortaya koymuyordu; çünkü peygamberlik kurumu onunla başlamamıştı. O peygamberler zincirinin son halkasıydı; risâlet kurumu onunla bitirilmiştir.

7. Hz. Peygamber'in peygamberliğinin evrenselliği ve bütün insanlara gönderilmiş oluşu da, anlamını Kur'ân'ın bu yönünden almaktadır. Bozulmamış bir inanç sahibi, Kur'ân vahyi ile karşılaştığında onu yadırgamayacak, adeta kendi çocuğunu tanır gibi, mesajı veya Hz. Peygamber'i de tanıyacaktır.[189] Nitekim Mâide 5/82-84'te böyle insanların varlığından söz edilmekte ve itiraflarına uzun uzun yer verilmektedir.

8. Kitap ehlinden öylesi vardır ki, kendisine bir hazine emanet etsen, zerresine tenezzül etmeden onu sana iade eder; öylesi de vardır ki bir dinar versen, dünyayı başına yıkmadan, başına dikilmeden onu sana geri vermez.[190] Demek ki kitap ehli insanlar tek tip değil, çeşitlilik arz etmektedirler. Onların övülenleri Kur'ân'ın da emrettiği hareketleri yapan, yani Kur'ân ahlâkını taşıyanlardır.

9. Âl-i İmrân 3/113-115'te, kitap ehlinden bazılarının gece boyunca Allah'ın âyetlerini okudukları, sağlam bir duruş sergiledikleri ve secdelere kapandıkları belirtilmektedir. Bunların Allah'a ve âhiret gününe inandıkları, iyiliği emredip kötülüğü yasakladıkları, hayırda yarıştıkları ve sâlih kullardan olmayı hak ettikleri beyan edilmekte, yaptıkları hiçbir fedakârlık ve hayrın inkâr edilmeyeceği, dahası onların da muttaki oldukları ifade edilmektedir.

10. Âl-i İmrân 3/199'da, kitap ehlinden bazılarının hem kendilerine indirilmiş olana, hem de bizlere indirilene iman ettikleri, Allah'a derin bir saygı içerisinde boyun eğdikleri ve Allah'ın âyetlerini az bir dünyevî bedel

189 Bakara 2/146; En'âm 6/20.
190 Âl-i İmrân 3/75.

karşılığında satmadıkları, bu nedenle ödüllerinin de Yüce Allah katında tam olduğu açıkça beyan edilmektedir.

Bütün bu âyetlerde vurgulanan husus, peygamberlerin ve getirdikleri mesaj içeriklerinin ruh ve misyon açısından birlikteliklerini ortaya koymaktır. Bu itibarla tekrar vurgulayalım ki, önceki peygamberlere veya kitaplara nispet edilen ilâhî mesajların doğruluk değeri veya doğruluk ölçüsü, Kur'ân'a uygunluk şartına bağlıdır. Kur'ân'a uygun iseler doğru ve geçerlidirler; aykırı iseler bozulmuşlardır ve geçerliliklerini de haliyle yitirmişlerdir.

A'LÂ SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Sûre, Yüce Allah'ın adının tesbih edilmesi emriyle başlamakta, peşinden O'nun yaratmak, düzenlemek ve en ince detayına kadar ölçüp varlıkları yaratılış amaçlarına uygun bir yola iletmek şeklindeki sıfatlarıyla devam etmektedir. Bu tesbih emri kâinatın okunmasını da içermiş olacak ki, yeşil otların bitmesi, ardından onların çer-çöp halinde kapkara kuru bir hale dönüşmesi hatırlatılarak, tabiatta rastgeleliğin olamayacağı ortaya konulmaktadır. Çer-çöpün bile zamanı gelince çeşitli dönüşümler geçirerek yeniden hayat bulacağı belirtilerek, öldükten sonra diriltilmeden şüphe edenlere derin ve çok anlamlı dersler verilmektedir.

(6-8. âyetler): Bu âyetlerde Hz. Peygamber'in ilâhî sistemle eğitim ve öğretime tâbi tutulacağı, sahipsiz bırakılmayacağı, her şeyi bilen Yüce Allah'ın bu sayede onu daha kolay sonuçlara ulaştıracağı beyan edilmekte, okutmanın bir devamı ve gereği olarak ondan da başkalarına öğüt vermesi istenmektedir. Böylece bu uygulama, sonraki nesillere geçmekte ve mesaj aynen bizi de ilgilendirmektedir.

(9-12. âyetler): Öğüt veren kişi, öğüdün fayda verip vermediğiyle veya kime yarar sağlayıp kime sağlamadığıyla değil, öğüdü doğru verip vermediğiyle ilgilenmelidir. Bilmelidir ki öğüt, her şeyden önce, verene yarar sağlayacaktır. Ayrıca, saygılı olanların öğütten yararlanacağı, en azgın kişilerin ise bundan uzaklaşacağı, dolayısıyla öğüde kulak vermeyenlerin sonunda en büyük ateşe yaslanacağı hatırlatılmaktadır.

(13-15. âyetler): Sûrenin ilk âyetindeki tesbih ve 9. âyetindeki öğüt verme arasında ilişki kurulmaktadır. Bunun gereği olarak, öğüt alma konularından üç tane başlık verilmekte, bunların "arınmak, Allah'ın adını anmak

ve tevhid içerikli davranışlar ortaya koymak" olduğu belirtilerek, böyle davrananların kurtuluşa ereceği müjdesi verilmektedir.

(16-17. âyetler): Bu gerçeklere rağmen bazı azgın kişiler, bu dünya hayatını tercih etmekte, daha hayırlı ve kalıcı olan âhireti unutup dikkate almamaktadırlar.

(18-19. âyetler): Bu anlatılanlar geneldir; tüm insanlık ve peygamberler tarihi bu sistemle hayatiyetlerini sürdürmüşlerdir. Esasında bu sistem, peygamberlerdeki ruh ve misyon birlikteliğinin de önemli delillerinden biridir.

Bu haliyle A'lâ sûresi, Hz. Peygamber'in şahsında genel olarak vahyin aydınlığının bütün insanları kuşatabileceğini açıkça göstermektedir.

Kâinattaki tesbih korosuna irademizle ve zikrimizle katılıp onlardan ayrı düşmemeyi niyaz ediyoruz.

88. ĞÂŞİYE SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 26 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "kaplayıp bürüyen" anlamına gelen *el-ğâşiye* kelimesinden alan Ğâşiye sûresi, resmî sıralamada 88, iniş sırasına göre ise 68. sûredir.

Bu sûre, A'lâ sûresi ile "ödül veya azap hak edenlerin yaşayacakları son, Kur'ân'ın öğüt oluşu ve kâinat kitabına yapılan göndermeler" gibi meselelerde konu ilişkisine sahiptir.

Bu sûrede kıyâmetin dehşetinden ve kâbus gibi çökmesinden söz edilerek, insanların mahşerde genel olarak iki gruba ayrılacağı beyan edilmektedir. İlk gruptakilerin cehennemdeki felâket durumları ifade edilmekte, buna karşı insanlar uyarılmaktadır. İkinci gruptakilerin ise ödüllerle buluşturulacakları ve bu ödüllerin detayları üzerinde durulmaktadır.

Kâinat kitabından özel konulara dikkat çekilerek devam eden bölümde, deveye, göğe, dağlara ve yeryüzüne ibret gözüyle bakmanın önemine vurgu yapılmakta, bunları inceleme anlamında insanlara ev ödevleri verilmektedir.

Son bölümde ise, Hz. Peygamber'in sadece öğüt verici ve gerçeği hatırlatıcı yönüne vurgu yapılarak, zorbalık yapmaması bildirilmekte, adeta gönül seferberliği demek olan tebliğin, zorbalıkla ve dayatmalarla bir ilgisinin olamayacağı ortaya konulmaktadır. En sonunda, gerçekten yüz çevirenleri çok büyük bir azabın beklediği hatırlatılarak, dönüş yerinin de, hesaba çekme işleminin de Yüce Allah'a ait olduğu vurgulanmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ الْغَاشِيَةِ ﴿١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً
﴿٤﴾ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ ﴿٥﴾ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَر۪يعٍ ﴿٦﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْن۪ي مِنْ جُوعٍ
﴿٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ ف۪ي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾ لَا تَسْمَعُ ف۪يهَا لَاغِيَةً ﴿١١﴾
ف۪يهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾ ف۪يهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾ وَاَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾
وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾ اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَاِلَى السَّمَٓاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ
﴿١٨﴾ وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ فَذَكِّرْ اِنَّمَٓا اَنْتَ مُذَكِّرٌ
﴿٢١﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ اِنَّ
اِلَيْنَٓا اِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. (Ey Peygamber!) Dehşeti her şeyi kaplayıp bürüyen (kıyâmet)in haberi sana geldi, değil mi? **2.** O gün birtakım yüzler zelildirler. **3.** Durmadan çalışırlar, (aşırı derecede) yorulurlar. **4.** (Sonunda) kızgın ateşe girerler. **5.** Onlara kaynar su pınarından içirilir. **6-7.** Onlar için beslemeyen ve açlığı gidermeyen kuru dikenden başka yiyecek de yoktur. **8.** O gün birtakım yüzler de vardır ki mutludurlar. **9.** Çabalarından hoşnutturlar. **10-11.** Yüce bir cennettedirler ve orada boş bir söz işitmezler. **12-16.** Orada devamlı akan pınar(lar), yükseltilmiş tahtlar, (önlerine) konulmuş kadehler, sıra sıra dizilmiş yastıklar ve serilmiş halılar vardır. **17-20.** (İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine ve yeryüzünün nasıl yayıldığına hiç bakmazlar mı? **21.** O halde (ey Peygamber), öğüt ver; çünkü sen sadece öğüt vericisin. **22.** Onların üzerinde bir zorba değilsin. **23-24.** Ancak, kim yüz çevirir ve inkâr ederse, Allah işte öylesini en büyük azap ile cezalandırır. **25.** Şüphesiz onların dönüşü sadece Bizedir. **26.** Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece Bize aittir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1. ÂYET:

هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ الْغَاشِيَةِۜ ﴿١﴾

"1. (Ey Peygamber!) Dehşeti her şeyi kaplayıp bürüyen (kıyâmet)in haberi sana geldi, değil mi?"

Ğâşiye sûresinin ilk âyetinde kıyâmet haberinin gelişi üzerinde durulmakta ve Hz. Peygamber muhatap alınarak, bu haberin ve devamında söylenenlerin herkesi ilgilendirdiği mesajı verilmektedir.

a) *Hel Etâke* ve *Hadîs* İfadelerinin Anlamı

Kur'ân'da *hel etâke* ve *hadîs* kelimelerinin birlikte kullanım örnekleri vardır. Bunların anlamı hakkında çeşitli açılımların yapılabileceğinden hareketle, öncelikle bu ifadelerin anlamlarını incelemek istiyoruz.

1. Hel Etâke Ne Demektir?

a) هَلْ *hel* edatı, soru anlamında kabul edilebilir; ancak kastedilen husus, bir cevap beklemek değil, cevabı kendi içinde bulunan bir ifadeyi ortaya koymaktır: "Kıyâmetin haberi sana geldi, değil mi?" Bu sorunun karşılığı "evet, geldi" şeklindedir. Çünkü bu sûreden önce gelen pek çok sûrede konuyla ilgili oldukça fazla bilgi vahyedilmişti. Tercümede de görüleceği üzere, tercihimiz bu yöndedir.

b) هَلْ *hel* edatı, yine soru anlamına alınabilir; bu durumda, Hz. Peygamber'e Kıyâmet ile ilgili bilgilerin daha önce gelip gelmediği sorulmuş olur. Böylece ona Kur'ân vahyinden önce böyle bir haberin gelmediği soru kalıbında şu şekilde hatırlatılmış olmaktadır: "Sana daha önce Kıyâmetin haberi gelmiş miydi?" Yani "gelmemişti" denmek istenmektedir. Soru edatına böyle anlam verilmesi nedeniyle bu tür sorulara "takrîrî soru" denir.

c) هَلْ *hel* edatına قَدْ *kad* anlamı da verilebilir. Bu durumda anlam, "Sana Kıyâmet'in haberi artık muhakkak ulaşmış bulunmaktadır" şeklini alır.[191]

191 Bu anlam için bk. Semerkandî, age., III, 559, 573.

Edata verdiğimiz değişik anlamların hepsi doğrudur. Kastedilen anlam, doğrudan veya dolaylı olarak, söz konusu bilgilerin artık bütün insanlara ulaştırıldığının bildirilmesidir.

11. Hadîs Kelimesinin Anlamı Nedir?

Hadîs kelimesi kök olarak, "vâki olmak, yokken var olmak, yeni olmak, bir şeyi yeniden meydana getirmek, icat etmek" gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Bu kelime, özel olarak "haber, Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrîrleri" manasına gelmektedir.

Bu kavramın fiil halinde Kur'ân'daki manaları ise şunlardır: "Anlatmak, ortaya koymak ve haber vermek",[192] "anmak",[193] "açıklamak",[194] "çıkarmak, ihdas etmek, meydana getirmek ve yaratmak."[195] Söz konusu kavramın isim olarak anlamları ise, "Kur'ân, mesaj,"[196] "olay, olgu, haber",[197] "sır, gizli bir mesele",[198] "öğreti, söz",[199] "efsane, masal"[200] ve "sonradan söylenen, yeni"[201] şeklindedir.

Bu anlam çeşitliliğinde de görüldüğü üzere, Ğâşiye 1'de geçen *hadîs* kelimesi, "haber" anlamına gelmektedir; maksat da Kıyâmet'in hatırda tutulmasını sağlamaktır.

b) "Ğâşiye'nin Haberi" Nedir?

Yüce Allah sûrenin ilk âyetinde kıyâmet olayıyla ilgili olarak الْغَاشِيَة *el-ğâşiye* kelimesine yer vermektedir. Bu kelimenin seçilme nedeni, kıyâmetin bütün yaratılmışları kapsayacak olmasıdır. Kelimenin "ateş" anlamına gelmesi de mümkündür. Bu durumda maksat, "azabın veya cehennem ateşi-

192 Zilzâl 99/4; Bakara 2/76.
193 Duhâ 93/11.
194 Kehf 18/70.
195 Talâk 65/1; Tâhâ 20/113.
196 Nisâ' 4/78; Kehf 18/6; Tûr 52/34; Necm 53/59; Vâkı'a 56/81; Kalem 68/44.
197 Tâhâ 20/9. "Olgu, olay, olaylar" anlamlarındaki kullanımlar için bk. Yûsuf 12/6, 21, 101; Zâriyât 51/24; Nâzi'ât 79/15; Bürûc 85/17; Ğâşiye 88/1.
198 Tahrîm 66/3.
199 Zümer 39/23. Söz anlamındaki kullanımlar için bk. Nisâ' 4/42, 87, 140; En'âm 6/68; A'râf 7/185; Yûsuf 12/111; Lokmân 31/6; Ahzâb 33/53; Câsiye 45/6; Mürselât 77/50;
200 Mü'minûn 23/44; Sebe' 34/19.
201 Enbiyâ 21/2; Şu'arâ 26/6. Bu kelimenin geniş açıklaması için bk. Okuyan, Vucûh ve Nezâir, s. 271-273.

nin kâfirlerin yüzüne çarpması" olabilir.[202] Söz konusu ihtimale göre, kelimenin anlamı sadece kâfirlerle sınırlı kalmaktadır.

Bu ikinci görüş bir ihtimal olarak dikkate alınsa da, herkesi kuşatacak bir olgu olması nedeniyle maksadın "kıyâmet" olduğu görüşü kanaatimizce daha doğrudur. Çünkü kıyâmet olayı aniden gerçekleşecek ve bütün yaratılmışları etkileyecektir.

2-7. ÂYETLER:

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ ﴿٥﴾

لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ﴿٦﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِى مِنْ جُوعٍ ﴿٧﴾

"**2.** O gün birtakım yüzler zelildirler. **3.** Durmadan çalışırlar, (aşırı derecede) yorulurlar. **4.** (Sonunda) kızgın ateşe girerler. **5.** Onlara kaynar su pınarından içirilir. **6-7.** Onlar için beslemeyen ve açlığı gidermeyen kuru dikenden başka yiyecek de yoktur."

Bu âyetlerde, kıyâmet sonrasında ikiye ayrılacak insanların ilk grubu gündeme getirilmekte ve yaşayacakları sıkıntılı duruma değinilmektedir.

a) Mahşerdeki Perişanlık

Yüce Allah, sûrenin ikinci âyetinden itibaren ilk âyetteki soruyu cevaplandırmakta ve konuyla ilgili çeşitli detaylar vererek muhatapları bilgilendirmektedir.

1. Yüzler Zelildir

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ "O gün birtakım yüzler zelildir." Âyetteki وُجُوهٌ *vücûh* kelimesi "yüzler", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* sözcüğü "o gün", خَاشِعَةٌ *haaşi'a* kelimesi ise "düşük, zelil" demektir.

Âyette yer alan وُجُوهٌ *vücûh* kelimesi, insanın yüzünü ifade etse de, "parçayı anıp bütünü kastetmek kuralı" gereği maksat, bütünüyle insandır ve insanın mahşerdeki durumu hakkında bilgi vermektir.

202 Âyetler için bk. A'râf 7/41; Yûsuf 12/107; İbrâhîm 14/50; 'Ankebût 69/55.

***Huşû' Nedir?**

a) خَاشِعَةٌ *hâşi'a* kelimesi ise, "yere bakmak, düşkün olmak, zillet içinde kalmak ve eğik olmak" gibi anlamlara gelir. Bu kelime Kur'ân'da "derin bir saygı"yı ifade etmekte ve inananlar için dünyada olumlu bir hassasiyeti nitelendirmektedir.[203]

b) Söz konusu kelime, kıyâmet günü yeryüzünün haşmetini kaybetmesi anlamında, cansız varlıklar için de kullanılmaktadır.[204] Haşr 59/21'de Kur'ân'ın cansız dağlara indirilmesi durumunda, onların adeta canlanıp Allah'a derin saygıları nedeniyle parça parça olabileceği gerçeği de yine bu kelimeyle ifade edilmektedir. Tâhâ 20/108'de olduğu gibi, âhirette "bütün seslerin kısılması" anlamında bir çaresizliği ve boynu bükük olmayı da nitelendirmektedir.

c) Bu anlamlardan farklı olarak, ilgili kelime bazı âyetlerde, azabı hak edenler için âhiret hayatında yaşanacak sıkıntılı ve perişan bir görüntüyü anlatmada da kullanılmaktadır.[205] İşte Ğâşiye 2'de geçen خَاشِعَةٌ *hâşi'a* kelimesi, kıyâmetteki bu hali ortaya koymaktadır. O gün bazı yüzler, yani kâfirlerin yüzleri düşkün bir halde olacak, adeta kafalarını kaldıramayacak derin bir mahcubiyet yaşayacaklardır.

11. Çalışmalar Yorucudur

عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ "(İşte o yüzlerin sahipleri) durmadan çalışır, (aşırı derecede) yorulurlar." Âyetteki عَامِلَةٌ *'âmile* kelimesi "çalışan", نَاصِبَةٌ *nâsıbe* sözcüğü ise "yorucu" demektir.

a) Bu ifade kâfirlerin âhiretteki durumlarını ortaya koymakta, ezici ve sıkıntılı işlerde çalışıp yorgun ve bitap düşeceklerini anlatmaktadır. Hıcr 15/48'de cennettekilerin yorulmayacağı ifade edildiğine göre, bu âyette sözü edilen yorgunluğun cehennemliklere yönelik olduğu anlaşılmalıdır. Onların bu durumu, ateşin içerisindeki kurtulma çabalarını ortaya koymaktadır. Dünyada kibirlendiği için hak yolda çalışmayanlar âhirette ayak-

203 Bakara 2/45, Âl-i İmrân 3/199, İsrâ 17/107, Enbiyâ 21/90, Müminûn 23/2, Ahzâb 33/35, Hadîd 57/16, Haşr 59/21.
204 Fussılet 41/39.
205 Şûrâ 42/45, Kamer 54/7, Kalem 68/43, Me'âric 70/44, Nâzi'ât 79/9.

larına takılan 70 arşın boyundaki zincirlerden[206] ve azaptan kurtulmak için çaba sarf edecekler, ancak bunda başarılı olamayacaklardır.

b) Âyette kastedilen anlam, dünya hayatında yapılan ve boşa giden çalışmalar da olabilir. Nitekim Kehf 18/103-106, Furkaan 25/23 ve Muhammed 47/1'de belirtildiği üzere, bazı insanların yaptığı olumlu işler imanlı olarak yapılmadığı için silinip gidecek ve âhirette sahiplerine hiçbir yarar sağlamayacaktır.

Bu ihtimallerin ikisi de doğrudur ve şu mesajı içermektedir: İnsanlar nelerin uğruna çalışacaklarını iyi bilmeli ve ona göre davranmalıdırlar. Sadece dünya için çalışanlar âhireti kaybedeceklerdir. O halde asıl hayat olan âhiret için çalışmak gerekir. Bilinmelidir ki, burada âhiret için çalışmayanlar, orada bedeli ağır yorgunluklar çekeceklerdir. İnançsız insanlar, ister bu dünyada sadece dünya hayatı için çalışsınlar, isterse âhirette çaba sarf etsinler, davranışlarıyla hak ettikleri azaptan kurtulmaları mümkün olmayacaktır.

111. Sonu Yakıcı Ateştir

تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً "Kızgın ateşe girerler." Âyetteki تَصْلٰى *taslâ* fiili "girmek, yaslanmak", نَارًا *nâr* kelimesi "ateş", حَامِيَةً *haamiye* sözcüğü ise "alevli, kızgın" demektir.

İşte bu âyette, önceki iki âyette belirtilen çalışmanın ve yorgunluğun yaşanacağı yer ifade edilmektedir. Nankör ve inançsız insanlar, hak ettikleri üzere kızgın ateşe girecek, adeta oraya yaslanacaklardır. Nitekim âyetteki تَصْلٰى *taslâ* fiili, A'lâ 87/12'de geniş bir şekilde açıkladığımız üzere *s-l-y* kökünden türemekte ve asıl olarak "bir şeye veya bir yere yaslanmak" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, düşkün ve perişan durumdaki yüzlerin sahipleri, cehennemi kendileri hak etmiş olacaklar ve oraya gideceklerdir.

Âyetteki تَصْلٰى *taslâ* fiili, bir sonraki âyetteki fiilin aksine, "ma'lûm" sigada, yani "etken bir kalıp"ta getirilmiştir. Anlaşılıyor ki, Yüce Allah, hiç kimseyi haksız yere ateşe atmaz; cehenneme gidecekler kendi hak edişlerinin karşılığında oraya gitmiş olacaklardır.

---

206 Hâkka 69/32.

Yüce Allah, hem bu âyette hem de Kaari'a sûresinin son âyetinde *hâmiye* kelimesine yer vermektedir. Her iki âyetteki *hâmiye* kelimesi, "kızışmak, kızartmak ve kızgın" anlamlarına gelmektedir. Bu kelime, cehennem ateşini insan zihninde tanımlamakta, o dehşetin gönüllerde yer etmesini, ateşten kurtulmak için çalışılması gerektiğini ifade etmektedir.

b) Perişanlığın Bazı sonuçları

Ğâşiye'nin ne olduğuyla ilgili nankör insanın çeşitli halleri anlatıldıktan sonra, şimdi de âhirette yaşanacak bazı sıkıntılara değinilmektedir.

1. Kaynar Su İçirilecektir

تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ "Onlara kaynar su pınarından içirilir." Âyetteki تُسْقٰى *tüskaa* fiili "içirilmek", عَيْنٍ *'ayn* kelimesi "göze, pınar", اٰنِيَةٍ *âniye* sözcüğü ise "kaynar" demektir.

Ateş azabının bir parçası olarak, bu defa onlara Rahmân 55/44'te de belirtildiği üzere, kaynayan bir su kaynağından su içirileceği beyan edilmektedir. Cehennemlikler oraya gitmeyi kendileri hak ederler; ancak onlara orada azap edilmesi artık kendi tercihleri değil, ilâhî kararın sonucudur. Bu nedenle, âyetin başındaki تُسْقٰى *tüskaa* fiili "meçhul", yani edilgen kalıpta getirilmiştir. Anlaşılan o ki, ateş ve kaynar su ile de ilgili kişilere azap edilecektir.

Kur'ân'da verilen bilgilere göre, cehennemliklere irinli su içirilecek,[207] kendilerine kaynar su verilecek[208] ve bu su bağırsakları parça parça edecektir.[209] Ayrıca, cehennemliklerin başlarının üzerinden kaynar su dökülecek,[210] hatta kendileri bizzat kaynar suya sürükleneceklerdir.[211] Azap esnasında cennetliklerden su veya rızık isteğinde bulunduklarında da bu istekleri reddedilecektir.[212]

---

207 İbrâhim 14/16-17.
208 Sâffât 37/67, Sâd 38/57, Vâkı'a 56/42, 54, 93, Nebe' 78/25.
209 Muhammed 47/14.
210 Dühân 44/48.
211 Mümin 40/72.
212 A'râf 7/50.

Cehennemde yaşanacağı haber verilen şiddet ve dehşetin "içmek" kısmından sonra, söz şimdi de "yemek" kısmına getirilmekte ve şöyle buyurulmaktadır:

11. Gıdalar Besleyici Değildir

لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِى مِنْ جُوعٍ "Onlar için beslemeyen ve açlığı gidermeyen kuru dikenden başka yiyecek de yoktur." Âyetteki طَعَامٌ *ta'âm* kelimesi "gıda, yiyecek", ضَرِيعٌ *darî'* sözcüğü "diken", لَا يُسْمِنُ *lâ yüsminü* fiili "beslememek", لَا يُغْنِى *lâ yüğnî* fiili "gidermemek", جُوعٌ *cû'* kelimesi ise "açlık" demektir.

Cehennemin yemek menüsü olarak Kur'ân'da bu âyetten başka âyetlerde de çeşitli bilgiler verilmekte, irin[213] ve zakkum ağacı[214] bu menünün vazgeçilmezleri arasında sayılmaktadır.

Âyetteki ضَرِيعٌ *darî'* kelimesi, "kuru diken" anlamına gelmekte, bunun Mekke ve Yemen yolu arasında bulunan ve yendiğinde boğazdan geçmeyen bir diken olduğu belirtilmektedir.[215] Bu kelimenin anlamı, aslında bir sonraki âyette verilmekte ve bunun bedene hiçbir yararının bulunmadığı ifade edilmektedir. Âyette, söz konusu yiyeceğin insanı beslemediği ve açlığı da gidermediği belirtilerek, maddesi her nereden olursa olsun, insana eziyetten başka bir katkısının olmadığı anlaşılmaktadır. Tıpkı Müzzemmil 73/13'te olduğu gibi, bu âyette de boğazdan geçmeyecek özellikte olan her türlü maddenin kastedildiğini söylemek yanlış olmasa gerektir.

Dünya hayatında helal haram demeden beslenenler âhirette olumlu anlamda beslenemeyeceklerini bilmeli, asıl orada beslenmek için dünyada çalışmak gerektiğini hatırlarından çıkartmamalıdır. Beslenmek ebedî hayat için olursa, bunun bir anlamı olur; fânî, yani geçici bir hayatın beslenmesi de geçici olmaktan kurtulamaz.

Kanaatimizce Ğâşiye sûresinin bu ilk grup âyetinde, insanlara ebedî hayat olan âhiret için yatırım yapmaları öğütlenmekte, azaba dönüşecek işlerden uzak durup, âhiret hayatı için çalışmanın gereği ve önemi hatırlatılmaktadır.

---

213 Sâd 38/57, Hâkka 69/36, Nebe' 78/25.

214 Sâffât 37/66, Dühân 44/44-45, Vâkı'a 56/52-53.

215 Bu anlamlar için bk. Semerkandî, age., III, 574; Râzî, age., XXXI, 152-159.

8-16. ÂYETLER:

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ﴿١١﴾

فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾ فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾

وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾

"8. O gün birtakım yüzler de vardır ki, mutludurlar. 9. Çabalarından hoşnutturlar. 10-11. Yüce bir cennettedirler ve orada boş bir söz işitmezler. 12-16. Orada devamlı akan bir pınar, yükseltilmiş tahtlar, (önlerine) konulmuş kadehler, sıra sıra dizilmiş yastıklar ve serilmiş halılar vardır."

Yüce Allah, Kur'ân'da uyguladığı anlatım tekniklerinden biri olan "bir meseleyi zıddıyla anlatmak" anlamındaki *mesânîlik* gereği, şimdi de sözü ödülü hak edenlere getirmekte ve çeşitli bilgilendirmelerde bulunmaktadır.

a) Ödüllendirileceklerin Bazı Özellikleri

Sûrenin bu bölümünde söz, âhiretteki insanların ikinci grubuna, yani ödüllendirilecek olanlara getirilmekte ve onların durumları ile ilgili dört özellik hakkında bilgi verilmektedir.

1. Mutludurlar

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ "O gün birtakım yüzler de vardır ki mutludurlar." Âyetteki وُجُوهٌ *vücûh* kelimesi "yüzler", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi "o gün", نَاعِمَةٌ *nâ'ıme* sözcüğü ise "nimetlenmek, mutlu olmak" demektir.

Burada sözü edilenler, mahşerde nimetlerle ödüllendirileceği haber verilen yüzlerdir. Söz konusu yüzlerin nimetlendirilmesi, onların mutluluk içinde olması ve sahiplerinin cennette ödüllendirilmesi anlamında iki türlü ödülü ifade eder. Ödüllerden biri kişinin mutluluğudur; diğeri ise cennetteki nimetlerdir. Âyetteki نَاعِمَةٌ *nâ'ıme* kelimesiyle kastedilenin, bu iki ödül olduğunun delili ise devam eden âyetlerdir.

11. Çalışmalarından Hoşnutturlar

لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ "Çabalarından hoşnutturlar." Âyetteki سَعْيِ *sa'y* kelimesi "çalışmak", رَاضِيَةٌ *râdiye* sözcüğü ise "memnun, razı, mutlu" demektir.

Bu âyetin ifade ettiği husus hakkında farklı görüşler vardır.

a) Âlimlerimiz, bu ifadeyi genellikle "dünyada yapılan işler" olarak anlamışlardır. Buna göre, dünyada yapılan güzel ameller sebep, bunun karşılığı olarak âhirette nimetler içerisinde bulunmak ise sonuçtur.

b) Bu izah tarzı yanlış değildir. Ancak âyet grubunu önceki âyet grubuyla karşılaştırıp yorumlarsak, maksadın dünyadaki çalışmalarla değil, âhiretle ilgili olduğu anlaşılır. Bu görüşü şöyle delillendirmek mümkündür:

1. Sûrenin 2 ve 3. âyetlerinde, perişan yüzlerin sahiplerinin âhiretteki yorgunluğu ve bitkinliği dile getirilmişti. Burada ise çalışmanın huzur vericiliği üzerinde durulmakta, sahip olunan meşguliyetin bıktırıcı ve yorucu değil, huzur verici olduğu beyan edilmektedir.

2. Eğer لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ "Çabalarından hoşnutturlar" cümlesini devam eden âyetle, yani فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ "Yüce bir cennette" tamlamasıyla birlikte düşünürsek, bu durumda zaten memnun olunan çalışmanın yüksek ve yüce cennette gerçekleşeceği açıkça ortaya çıkmış olacaktır.

3. Hıcr 15/48'de cennettekilerin orada hiçbir şekilde yorulmayacağı beyan edilmektedir. Yorgunluktan söz edilmemesi, işin olmayışından değil, huzur verici oluşundandır. Kişi huzur bulduğu ve zevk aldığı işlerden yorulmaz. Üstelik bu işler bir ödül olarak verilmişse, yorgunluğun sözü bile edilmez. Yâsîn 36/55'te belirtildiğine göre o gün cennetliklerin meşguliyetleri nimetler içinde yaşamak şeklinde olacaktır.

4. Âyette sözü edilen çalışmanın âhirette ve cennette gerçekleşeceğinin en önemli delillerinden biri de Hâkka 69/21'dedir. Orada konu, sûrenin 13. âyetinden itibaren kıyâmet ve mahşerle ilişkilendirilmekte, yaşanacak çeşitli aşamalar sıralanmakta, en sonunda ise ödülü hak edenlerin huzur dolu hayatı dile getirilmektedir. Hem Ğâşiye 9'daki, hem de Hâkka 69/21'deki رَاضِيَةٌ *râdıye* "memnuniyet" ifadesi, aynı gerçeği ortaya koymakta ve razı oluşun yerini ve zamanını âhiret ve mahşer olarak belirlemiş olmaktadır.

c) Cennetin insanlara yaklaştırılması[216] veya meyvelerin hemen uzanılabilecek bir şekilde hazırlanmış oluşu[217] da sonucu değiştirmez. Bu tür ifadelerden anlaşılması gereken, nimetlerle buluşmada ve onları yemede sahiplerinin yorulmayacağıdır.

Bütün bu söylediklerimizden hareketle, cennette de meşguliyetin olacağı, ancak bunun sıkıntı verici bir nitelik arz etmeyeceği ve sahibini memnun edeceği, hatta memnuniyetini artıracağı şeklindeki yaklaşımımızın doğru olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira cennet, anlamdan ve amaçtan yoksun bir mekân değildir.[218]

ııı. Yücelerdedirler

فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ "Yüce bir cennettedirler." Âyetteki جَنَّةٍ *cenneh* kelimesi "cennet", عَالِيَةٍ *'âliye* sözcüğü ise "yüksek" demektir.

Bu ifade, tıpkı Hâkka 69/22'de olduğu gibi ödül yerinin yüksekliğini ve yüceliğini ortaya koymaktadır. Âhirette gerçekleşecek bu tür bir memnuniyet içerisinde olmak, yüce bir makamı da beraberinde getirecektir. İşte cennetin yüksekliği ve yüceliği de ayrı bir ödül olarak hak edenlere sunulmuş olacaktır.

ıv. Boş Söz İşitmezler

لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً "Orada boş bir söz işitmezler." Ödül yeri olan cennetin diğer bir özelliği ise orada lüzumsuzlukların olmayışıdır.

Orada boş söz, gereksiz iş ve yalan gibi olumsuz şeyler yoktur.[219] İçtikleri meşrubat, saçma şeyler konuşmaya neden olmayacağı gibi, onları günaha da sokmayacaktır.[220] Ayrıca cennetliklerin sözleri birbirilerine esenlik dileme ve Allah'a hamdden oluşacaktır.[221] Cehennemliklerin duyduğu uğultuları,[222] oradan uzaklaştırılmış oldukları için cennetlikler işitmeyecekler, aksine canlarının çektiği nimetler içerisinde ebedî olarak kalacaklardır.[223]

216 Şu'arâ' 26/90; Kaaf 50/31.
217 Hâkka 69/23; İnsân 76/14.
218 İslâmoğlu, age., s. 1252'de 5. not.
219 Nebe' 78/35.
220 Tûr 51/22.
221 Yûnus 10/10; Vâkı'a 56/26.
222 Furkaan 25/12; Mülk 67/7.
223 Enbiyâ 21/101-102.

Konuyu cehennemliklerin duyduklarıyla ilişkilendirme nedenimiz, ödül yeri olan cennetin yüksekliği ve yüceliğidir. Cennettekiler yüksekte olacakları için aşağıdaki cehennemliklerin azap seslerini duymayacaklardır.

Gereksiz şeyleri duymaktan uzak tutulmak, aynı zamanda cennetliklerin orada boş şeyleri yapmaktan ne kadar uzak olacaklarını da ortaya koymaktadır. Dünyada *lağv* denen gereksiz ve boş şeylerden uzak duranlar, âhirette onları yapmak bir tarafa, seslerini dahi duymayacak ve nimeti doya doya yaşayacaklardır.

Âyetteki لَاغِيَةً *lâğıye* kelimesi müennes, yani "dişil" olduğu için لَا تَسْمَعُ *lâ tesme'u* fiili, edilgen kalıpta *lâ tüsme'u* şeklinde de okunabilir. Bu durumda anlam "Cennette boş şeyler duyulmaz" şeklini alır. Aynı şekilde لَا تَسْمَعُ *lâ tesme'u* fiili, muhatap kalıbında kabul edilince de, "Cennette boş şeyler duymazsın" anlamı söz konusu olur.[224]

Mealde de tercih ettiğimizle birlikte bu üç anlam da bakış açılarına göre doğrudur ve her birinin gerekçesi isabetlidir. Anlam çeşitliliği konusu, zaten Kur'ân'ın en önemli özelliklerinden birisidir. Bu sayede Kur'ân'ın anlamı, derinlik, zenginlik ve evrensellik içererek, insanların ilgisini mahşere kadar çekmeye devam edecektir.

b) Cennetin Bazı Özellikleri

Cennetliklerin oradaki bazı özellikleri bu şekilde sıralandıktan sonra, şimdi de sıra cennetin birtakım özelliklerine getirilmekte ve bu bilgiler beş başlıkta sıralanmaktadır.

1. Su Pınarları

فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ "Orada devamlı akan pınar(lar) vardır." Âyetteki عَيْنٌ *'ayn* kelimesi "göze, pınar", جَارِيَةٌ *câriye* sözcüğü ise "devamlı akan" demektir.

Ödül yeri olan cennetin bir özelliği, içerisinde devamlı akan su kaynaklarının bulunmasıdır. Kur'ân'da cennet ırmaklarından söz eden pek

224 Benzer değerlendirmeler için bk. Semerkandî, age., III, 574.

çok âyet vardır. Özellikle Rahmân 55/50 ve 66'ta, her cennette özel olarak akan pınarlardan söz edilmekte, cennetin ırmaksız ve susuz olmayacağı hatırlatılmış olmaktadır. Irmaklar hem görüntü, hem huzur veren şarıltı, hem susuzluğun çaresi, hem de yeşilliğin devamı olarak cennetin olmazsa olmazı durumundadır. Bilindiği gibi su, hayatın ve canlılığın vazgeçilmez unsurudur.

Ra'd 13/35'in de delaletiyle, bu bağlamda cennetteki su pınarları, oradaki hayatın devamlılığının bir tezahürü olarak da düşünülebilir. Bu nedenle, Muhammed 47/15'te sözü edilen dört çeşit ırmak, ödülü hak edenlere Yüce Allah'ın sunacağı nimet çeşitliliklerinin özel bir ifadesidir. Âyetteki عَيْنٌ *'ayn* kelimesinin tekil oluşu, ırmağın tekliğini değil, türlü türlü oluşunu ifade eder.

11. Yüksek Tahtlar

فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ "Orada yükseltilmiş tahtlar vardır." Âyetteki سُرُرٌ *sürur* kelimesi "tahtlar", مَرْفُوعَةٌ *merfû'a* sözcüğü ise "yükseltilmiş" demektir.

Ödül cennetlerindeki ayrıcalıklardan biri de, maddeten veya değer olarak yükseltilmiş tahtlara veya sedirlere sahip oluşudur. Tahtların veya sedirlerin yükseltilmesi tıpkı yün döşeklerin yeniden kabartılması gibi bir anlam verir. Yani yükseltilmiş olmak, tahtların yüksekte olması anlamına gelebildiği gibi, içindeki malzemenin yeniden kabartılması anlamına da gelebilir. Nitekim Araplarda, gelen misafire yönelik bu tür ikramlar, onun değerini göstermeyi amaçlardı. Cennetteki bu ödüller hakkında Kur'ân'da oldukça fazla âyet vardır. Bu âyetteki "yüksek tahtlar" ifadesi ile Vâkı'a 56/34'teki "yüksek, kabartılmış döşekler" ifadesi birbirini tamamlar mahiyettedir.[225]

---

225 Döşeklerin ve tahtların kabartılması ya da yükseltilmesi onların yeniden inşa edilişinin bir sonucudur. Vâkı'a 56/35-37'deki inşa, üzerlerine hiç oturulmamış olma ve sahibiyle uyumlu oluş, kanaatimizce sedirleri, döşekleri veya tahtları ilgilendirmektedir. Çünkü Vâkı'a sûresinde üç grup insandan söz edilmektedir. İlki, dünyada hayır ve fedakârlıkta öncü olanlardır; onlar âhirette ödülde de önde olacaklardır. Bunlara es-sâbıkûn denilmektedir ve bunların ödülleri arasında saklı inciler gibi huriler de bulunmaktadır. İkinci grup, amel defterleri kendilerine sağ tarafından verilenlerdir; yani ashâbü'l-yemîndir. Bunların ödülleri arasında çeşitli meyveler, ağaçlar, sular ve kabartılmış döşekler yer almaktadır. İnşâ edilmek, üzerlerine başkalarının oturmamış oluşu ve sahibini yadırgamaması, yani uyumlu bir hal arz etmesi de, işte bu döşeklerin özelliğidir. Bunlar, iddia edildiği gibi ilk grubun ödülleri arasında sayılan hurilerin özelliği olmasa gerektir. Çünkü iki grup arasında muazzam bir mesafe vardır, konu da değişmiştir. Kaldı ki, bir-

ııı. Dolu ve Hazır Kadehler

وَاَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ "(Orada önlerine) konulmuş kadehler (veya testiler vardır)." Âyetteki اَكْوَابٌ *ekvâb* kelimesi "kadehler", مَوْضُوعَةٌ *mevdu'*a sözcüğü ise "konulmuş" demektir.

Cennettekilere sunulacak ödüllerden bir diğeri de dolu kadehlerdir. Pınar başlarında, yüksek sedirlerde, hemen yanlarında içmek istediklerinde dolu olarak bulabilecekleri kadehler, kupalar, sürahiler, küpler, kaplar veya testiler olacaktır.[226] Âyetteki مَوْضُوعَةٌ *mevdû'a* kelimesine, İnsân 76/16'nın da işaretiyle "sınırı iyi belirlenmiş, çok büyük olmayan, ölçülü" anlamları da verilmektedir.[227] Şüphesiz bu yaklaşım en az diğeri kadar doğru kabul edilmelidir.

Cennetliklere sunulacak bu tür imkânlar hakkında Tûr 52/23, Vâkı'a 56/17-18 ve İnsân 76/5'te de benzer bilgiler verilmektedir. Testileri özel görevlilerin sunacağı, cennetliklerin çevresinde adeta pervane gibi dönüp dolaşacakları, böylece hizmeti daha kusursuz hale getirecekleri söz konusu âyetlerde dile getirilmektedir. Bu detayın verilme nedeni, sunulacak nimetlerin eksiksiz verildiğini beyan anlamı taşımaktadır, diyebiliriz.

ıv. Dizi Dizi Yastıklar

وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ "Sıra sıra dizilmiş yastıklar (vardır)." Âyetteki نَمَارِقُ *nemârık* kelimesi "yastıklar veya minderler", مَصْفُوفَةٌ *masfûfe* sözcüğü ise "dizilmiş" demektir.

Cennetlikler, değeri yüce ve yüksek bir bahçede kabartılmış sedirler veya tahtlarda sıra sıra dizili yastıklara yaslanabileceklerdir.

v. Serili Halılar

وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ "(Orada) serilmiş halılar (vardır)." Âyetteki زَرَابِيُّ *zerâbiyy* kelimesi "halılar", مَبْثُوثَةٌ *mebsûse* sözcüğü ise "serilmiş" demektir.

---

den çok isme ait olabilecek zamirleri en yakınına götürmek de kural gereğidir. Âyet gruplarında yer alan üçüncü grup ise, ashâbü'ş-şimâl, yani amel defteri kendilerine sol taraftan verilenlerdir; karşılaşacakları akıbet ise felâkettir.

226 Bu yorumlar için bk. Taberî, age., XXX, 164; Râzî, age., XXXI, 155; Yazır, age., X, 173.

227 Zemahşerî, age., IV, 731.

Nimetler içinde bulunacağı bildirilen cennetliklere sunulacak ödüllerden biri de, bu âyette dile getirildiği üzere "yere serilmiş halılar"dır.

Cennet Nimetleri Beş Çeşitle Sınırlı Değildir

Yüce Allah, ödülü hak edenlere yönelik olarak, konfor anlamında akla gelebilecek hemen her şeyi Kur'ân'da haber vermektedir.

a) Cennetle ilgili olarak su gözesi, sedir, testi, yastık ve halıya varıncaya kadar detay denebilecek bilgiler sunulmakta, insanlara cennette bu ödüllerle buluşmak için dünyada ilâhî irade doğrultusunda yaşamaları öğütlenmektedir. Söz konusu öğeler, daha çok Arap geleneğinde önem ve değer atfedilen şeylerdir. Ancak, bu sûrede verilen bilgiler, cennet nimetleriyle ilgili söylenenlerin tamamını içermemektedir. Burada beş özellik sıralanmış olsa da, Kur'ân'da konuyla ilgili olarak oldukça fazla bilgi bulunduğu bilinmelidir.

b) Yüce Allah, Zuhruf 43/71'de, cennette canların çektiği ve gözlerin bakmaktan hoşlanacağı her şeyin olduğunu beyan ederek, bir anlamda dünyada akla gelebilecek veya gelemeyecek her şeyin cennette bulunacağını bildirmektedir.

c) Yüce Allah, Secde 32/17'de, dünyada yaptığı güzel davranışların karşılığı olarak kendisine nasıl göz aydınlığı veya mutluluk vesileleri gizlendiğini hiç kimsenin bilemeyeceğini açıkça belirtmekte ve pek çok sürprizin yaşanabileceğini haber vermektedir. Anlaşılan o ki, cennette yaşanacak güzellikleri insanların hayal bile etmesi mümkün değildir. Sadece bu âyet dahi, ilgili konuda cennet ödüllerinin bütünüyle dünya hayatında kavranamayacağını ortaya koymak için yeterli görülmelidir.

Cennette bu güzelliklerle buluşmanın yolu, dünyada Yüce Allah'ın istediği gibi yaşamaya çalışmaktan geçer. Bu anlamda yapılması gerkenlerden biri de, takip eden âyetlerde olduğu gibi, varlıkları tanımak ve onları incelemekten geçer.

17-20. ÂYETLER:

اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَاِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾

وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾

"17-20. (İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine ve yeryüzünün nasıl yayıldığına hiç bakmazlar mı?"

Ğâşiye sûresinin ilk bölümünde, kıyâmet ve sonrasında âhirette yaşanacak azap veya ödüllendirmelere dair geniş bilgiler verilmişti. Bu bölümde ise insanların âhirette azaba uğratılmayıp ödülle buluşturulmalarını sağlamak üzere, dünya hayatlarında kâinat kitabına bakıp gerçeği fark etmelerinin önü açılmakta ve onlardan ibret içerikli gözlemler yapmaları istenmektedir.

a) Kâinat Kitabını İncelemenin Önemi

Çeşitli vesilelerle vurguladığımız gibi, Kur'ân'da özellikle âhiret hayatına iman hatırlatılırken, ibret amaçlı çeşitli eğitim metotları kullanılmaktadır. Bunlardan biri "uzaktan yakına anlatım metodu", diğeri de "yakından uzağa anlatım metodu"dur. Buna ilave olarak bazen "somuttan soyuta gidiş", bazen "soyuttan somuta geliş", bazen "tümevarım", bazen "tümdengelim" metotları tercih edilmektedir. Kur'ân'ın bu ve benzer eğitim ilkeleri bilinirse, onu anlamada daha doğru bir yol tespit edilmiş ve daha erken yol alınmış olur.

1. 'Alak 96/1 ve Târık 86/5'te de ifade ettiğimiz üzere, Yüce Allah'ın temelde iki kitabı vardır: İlki vahye konu olan ve bütün peygamberlere gönderilen mesajlar anlamında "tenzîlî kitap"tır; bu kitaba "okunan veya öğretilen kitap" da denilir. Diğeri ise kâinata koyduğu kanunlar anlamında "tekvînî kitap"tır; buna da "kâinata yazılmış veya gözlemlenen kitap" denilebilir. Tekvînî kitap dediğimizin alt başlıkları da vardır. Bunlar "insan kitabı", "yaratılmışlar kitabı", "tarihi özetleyen ve ibretlerden oluşan kıssalar kitabı" gibi bölümlere ayrılabilir.

a) Fussılet 41/53'te belirtildiğine göre, Yüce Allah insanlara ufuklardaki ve kendilerindeki âyetleri gösterecektir; böylece onlar için de Kur'ân'ın hak kitap olduğu ortaya çıkmış olacaktır. İki kitabın da sahibi Yüce Allah olduğu için ikisini birlikte okumak, gerçeğe ulaşmada önemli avantajlar sağlayacaktır. Çünkü sahibi, yaratıcısı, programlayıcısı ve idare edicisi aynı olan iki kitabın birbiriyle çelişmesi kesinlikle mümkün değildir. Kur'ân, hakka ulaşmanın en kestirme yolunu kâinat kitabını tanıyıp anlamak olarak belirlemekte, böylece insanlığa somut âlemden soyut olana ulaşmanın yolunu göstermektedir. Bu amaç doğrultusunda Yüce Allah bütün ayetlerini insanlara gösterecek ve onlar da gerçeği fark edebileceklerdir. Neml 27/92'de söylenen de budur.

b) Kaaf 50/6'da, göğün ustalıklı yapısının ve süslü halinin incelenmesi istenmekte, 7. âyette de "uzatılmış, yayılmış haldeki yeryüzü"ne dikkat çekilmekte, dağların veya kutuplardaki ağırlıkların fark edilip, bitkilerdeki çeşitlilik ve güzellikler insanların ilgisine sunulmaktadır. Bütün bunların sayılma nedeni ise, 8. âyette açıkça "gözlem veya deney yaparak ibret, ders veya öğüt almak" şeklinde belirlenmektedir. En önemlisi, bu gerçeğe yürüyen her kul için bunun mümkün olduğu dile getirilmektedir. Bir anlamda, kâinatı inceleyip ders almada bir inanç ayırımı yapılmamakta, böylece Kur'ân'ın ev ödevlerinin herkesi ilgilendirdiği ortaya konulmaktadır.

c) Zâriyât 51/20-22'de, yeryüzünde, insanlarda ve gökyüzünde, gerçeğe gönülden inananlar için âyetler, ibretler ve deliller olduğu beyan edilmektedir. 23. âyette ise göğün ve yerin Rabbi olan Yüce Allah'a yemin edilerek, Kur'ân'ın gerçek bir kitap olduğu ve tıpkı insanların konuşması gibi hakikati konuştuğu ifade edilmektedir.

d) Mülk 67/3-5'te, en az üç kere dile getirilen "göklerin gözlemlenmesi" emrinin amacı, Yüce Allah'ın eşsiz gücünü kavramaya çalışmak ve kendi acizliğimizin farkına vararak Yüce Allah'ın iradesine boyun eğmektir. Bir anlamda maksat, kâinat kitabının konularından dersler çıkartarak Kur'ân'ın gerçek oluşunu ortaya koymaktır.

e) Târık 86/5-7'de Yüce Allah, insanın üreme sistemine dair orijinal bilgiler vermekte, bu arada âhiretteki diriltilmeye dikkat çekmektedir. Ardından, 11-12'de, göğün ve yerin ilginç yapısına temas ettikten sonra, Kur'ân'ın, gerçeği ortaya koyan bir kitap olduğu ve asla bir alay veya lakırdı olmadığı beyan edilmektedir. Böylece insan ve tabiat kitabından örnekler vermenin asıl amacının, Kur'ân'ın gerçekliğini vurgulamak olduğu belirtilmektedir.

2. Yorumunu yaptığımız Ğâşiye 17'de seçilen konu ve kullanılan kelime de çok önemlidir. Buradaki durum, يَنْظُرُونَ *yenzurûne* fiiliyle dile getirilmektedir. Bu fiil, bakmayı, görmeyi, gözlemlemeyi, incelemeyi ve ibret almayı içeren bir anlam derinliğine sahiptir. 'Abese 80/24'te, insanların, yedikleri yemeğe bakıp onu inceleme konusu yapmaları, Târık 86/5'te ise, hangi şeyden yaratıldıklarını incelemeleri kendilerinden istenmektedir. Ayrıca Kaaf 50/6 ve A'râf 7/185'te de göklerin ve yerin melekûtunun, yani idaresinin incelenmesi için de aynı kelime kullanılmaktadır. Dahası yine A'râf 7/185'teki ifade "Allah'ın yarattığı herşeyin incelenmesi görevini insanoğluna "evödevi" olarak vermektedir.

3. Daha önce çeşitli vesilelerle vurguladığımız gibi, bütün bunları gerçekleştirmek üzere günümüzde araştırma merkezleri kurmak, projeler üretmek, araştırma grupları oluşturup geliştirmek, kurumları bu yöne kanalize etmek Müslümanların asıl/aslî görevlerindendir. Bu uğurda fonlar kurup araştırmacıların hizmetine sunmak elbette çok büyük bir görevdir. Zekât müessesesinin bir bölümünü tabiat kitabını incelemeye ayırmak Müslümanların vazgeçilmezi olmalıdır.

4. Kâinat kitabını incelemek, öncelikle Müslümanların görevidir; çünkü onlara bu görevi bizzat Yüce Allah vermektedir. Bu erdemli görevi yapmayıp başkalarına ihale veya havale etmek, görevden kaçmak demektir. Şimdilerde İslâm dünyasının acınacak halde olması Müslümanların bu aslî görevlerini ihmalden kaynaklanmaktadır. İbadet sadece namaz, oruç, hac, zekât, kurban gibi belli görevleri yapmakla sınırlı değildir. Kâinat kitabıyla ilgilenmek, o kitapta Yüce Allah'ın eşsiz kudretini görmek ve bunu insanlara sunmak da büyük bir ibadettir. Hayatı ve sorumluluğu, içine kapalı kalmaktan ibaret sanmak, ilâhî mesajı anlamamak demektir. Kabuğu kırıp hayatla tanışmak, kendini ve kâinatı tanımak sonuçta Yüce Allah'ı ve O'nun eşsiz ilkelerini tanımayı beraberinde getirecektir. Fâtır 35/28'de dile getirilen "Allah'a sadece ve sadece âlim kullar layıkıyla saygı duyarlar" ifadesi bu gerçeğin Kur'âncasıdır.

5. Kur'ân'da elbette daha pek çok örneği bulunan kâinat kitabıyla ilgilenme konusunda yaşanan sorunlar, iki kitabı doğru anlayamamaktan ve hayatın merkezine almamaktan kaynaklanmaktadır.

6. Bu arada başka bir konuya daha temas etmekte yarar vardır. Yüce Allah, acaba neden Ğâşiye sûresinde sadece dört varlığın yaratılış özelliklerine dikkat çekmektedir? Eğer muhataplar Yüce Allah'ın varlığına inanmıyorlarsa, sadece yaratılana bakmak da sonuç vermeyebilirdi. Oysa âyetlerin ilk muhatapları olan müşrikler aslında Allah'a inanıyorlardı. Kur'ân'da bunu ifade eden pek çok âyet vardır.[228] Bir örnekle yetinelim: "Onlara: 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan, 'Allah' cevabını vereceklerdir."[229] Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, Mekkeli müşriklerin Allah inancı vardı; onlar kâinatı O'nun yarattığını ve idare ettiğini kabul ediyorlardı. Sorunları Hz. Peygamber'in risâletini kabulde, birçoğunun âhiret inancına sahip olmamasında ve Allah'a çocuk isnad edip, ibadetlerinde melekleri Yüce Allah'a aracı koymalarında idi.

---

228 Yûnus 10/31; Mü'minûn 23/84-89; 'Ankebût 29/61-63.
229 Lokmân 31/25.

Sahip olunan inançtan yararlanılarak, onlara başka sorular da sorulmakta ve ortak noktalardan hareket ederek sonuca ulaşma yolu tercih edilmektedir. 'Alak sûresinin ilk âyetine, "Yaratan Rabbinin adını (adıyla) oku" diye başlanıp, "Kendisinden başka ilâh olmayan Rabbinin adıyla" denmemesinin nedeni de bu olsa gerektir. "Yaratan rabb", müşriklerin de kabul ettiği bir kavramdı; onun için hitap böyle şekillendirilmiştir. Bu mantığın sonucu olarak, deve, gök, yer ve dağların yaratıcısının Yüce Allah olduğunu kabul eden muhataplardan, bunlar üzerinde düşünmeleri ve bazı sonuçlar çıkartmaları istenmektedir.

Sözün özü şudur: Yüce Allah'ın bir diğer kitabı olan kâinatı incelemek bir lüks değil, görevdir. Oradan da Hakk'a ulaşmak mümkün olduğu bilinmeli, kitabın da hak kitap olduğu kolaylıkla kavranabilecektir. Bu büyük görev özellikle Müslümanları beklemektedir.

b) Kâinat Kitabının Bazı Ders Konuları

Kur'ân'da sıklıkla kendisine göndermede bulunulan "kâinat kitabının incelenmesi"ne Ğâşiye sûresinin bu âyet grubunda, devenin yaratılışından başlanmaktadır.

1. Devenin Mucize Yaratılışı

اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ "(İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı?" Âyetteki لَا يَنْظُرُونَ *lâ yenzurûne* fiili "bakmamak, incelememek", الْاِبِلِ *el-ibil* kelimesi "deve", خُلِقَتْ *hulikat* fiili ise "yaratılmak" demektir.

Devenin değişik yaratılış özelliklerine geçmeden önce, hayvanların yaratılış amaçları konusuna kısaca değinmek istiyoruz.

a) Göklerde, yerde ve ikisi arasındaki varlıkların, insanın hizmetine sunulduğu pek çok âyette belirtilmektedir. Özelde hayvanların yaratılış gayeleri hakkında da Kur'ân'da çeşitli bilgiler vardır.

*** Hayvanların Yaratılış Gayesi**

1. Mâide 5/96'da deniz hayvanlarının avlanmasından söz edilmekte ve bu yönüyle insanların istifadesine sunuldukları açıklanmaktadır.

2. En'âm 6/142'de bu durum, yük taşımak, tüyünden döşek yapmak ve etleri yenmek şeklinde belirlenmektedir.

3. Nahl 16/5-8'de bazı hayvanların yününden, elbise yapımından, bazı

ürünlerinin yenmesinden, sürüler halinde sabah gidip akşam gelişlerinden, yüklerin şehirlerarası taşınmasından, üzerlerine binilmesinden ve görüntü olarak süslü oluşlarından yararlanılacağı beyan edilmektedir.

4. Nahl 16/66-69'a göre hayvanların yaratılışında insanlar için muhakkak bir ibret bulunduğu, insanlara onlardan süt içirilmekte olduğu, bu arada arının ürettiği balda da şifa bulunduğu açıkça belirtilmektedir.

5. Yâsîn 36/71-73 ve Zuhruf 43/12-13'te, hayvanların insanların hizmetine sunulduğu, bazılarına binildiği, bazılarından yendiği, daha başka yararlarının da bulunduğu, bu arada süt gibi içilecek şeylerin de hayvanlardan elde edildiği ifade edilmektedir.

b) Kur'ân'da hayvanlarla ilgili başka bilgiler de vardır. Biz sadece bir bölümünü hatırlatarak, Ğâşiye sûresinde ibret içerikli incelemeye neden "deve" ile başlandığını açıklamaya çalışacağız.

1. Ayrı ayrı hayvanların yaratılış amaçları çerçevesinde yukarıda sayılan özelliklerin önemli bir bölümüne, deve tek başına sahiptir. Yük taşımakta deve pek çok hayvandan daha güçlüdür. Deve diğer hayvanlardan çok daha fazla süt verir. Et konusunda devenin pek çok hayvandan daha ağır olduğu şüphesizdir. Üzerine binilecekse yine devenin durumu diğerlerine göre daha elverişlidir; onunla yapılan uzun yolculuklar başka hayvanlarla yapılamamaktadır. Onu doyurmak ise, şeklen zor gibi görünse de çöl şartlarında çok kolaydır. Nitekim dikenli bitkileri bile yiyerek doymakta, böylece sahibine güçlük çıkarmamaktadır. Çöl ortamının dayanılmaz sıcaklığı akla getirildiğinde, devenin diğer hayvanlardan farkı ve avantajları rahatlıkla görülüp anlaşılabilir.

2. Arapların gündelik hayatlarında deve ile ilgili önemli hususlar bulunmasının yanında, öldürülen bir insanın diyeti olarak da "deve" verilmektedir. Ayrıca herhangi bir vesileyle birine ödül verileceği zaman bu görev "deve verilerek" yerine getirilmektedir. Aynı zamanda ticari bir değer anlamında devenin önemi o dönem için bilinmektedir. Kısaca, çölün coğrafi şartlarına uygun bir donanımda yaratılan deve ile Arap yaşantısı arasında sıkı bir ilişkiden söz etmek mümkündür.

3. Hangi amaçla kullanılırsa kullanılsın, büyük cüssesine rağmen küçük çocukların bile rahatlıkla yönlendirebilmesi, onu yere çömeltebilmesi ve hizmetinden yararlanabilmesi devenin özellikleri arasında yer almaktadır.[230]

4. Bu hususlar dikkate alındığında, ibret içerikli âyetlere niçin deve ile başlandığı kolayca anlaşılmış olmaktadır. Belki dünyanın çeşitli yöre-

---

230 Bu konuda geniş değerlendirmeler için bk. Râzî, age., XXXI, 156-157.

lerinde daha fazla amaçlara hizmet eden başka hayvanlar da vardır; ancak Kur'ân'ın indirildiği dönem ve ilk muhataplar dikkate alındığında, bu seçimin son derece isabetli olduğu şüphesizdir.

Buraya kadar anlattıklarımız yöresel önemi itibariyle deve ile ilişkilendirdiğimiz hususlardır. Buna ilave olarak "deve" örneğinin evrensel anlamı ise, devenin sembol oluşundan hareketle, diğer hayvanların, hatta bütün canlıların yaratılışının da inceleme konusu yapılmasının gerekliliğidir.

c) Ğâşiye 17'de yaratılışına dikkat çekilen varlığın "deve" değil de, mecazî olarak "yağmur bulutları" olduğu da iddia edilmektedir.[231] Bu durumda söz konusu kelime *ibbil* şeklinde şeddeli okunur. Böylece bir sonraki âyetteki göğün yükseltilmesine dikkat çekilmesi ile ilgi kurulmak istenmektedir. Ayrıca bulutun taşıdığı yağmurun ve bizzat bulutun faydasını inkârın imkânı yoktur.[232] Bu doğrudur; ancak bizce bu yoruma gerek yoktur.

Çölde uzun yolculuklar yapanların bu esnada ibret olarak göğe bakması çok daha anlaşılabilir bir durumdur. Ayrıca Yüce Allah'ın bu âyet grubunda ibretle incelenmesini istediği şeyler arasında "semâ"ya bakılması zaten yer almaktadır. Bu ifade, uzayı veya göğü, bir anlamda bulutu, yağmuru, güneşi, ayı, yıldızları, gündüzü ve geceyi de elbette kapsamaktadır. Bu incelemelerde canlılara değinilip örnek verilmesi, üstelik insanlara oldukça fazla yararı olan bir hayvanın seçilmiş olması, yöre insanı için çok daha anlamlıdır.

11. Göklerin Yapısı

وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ "Göğün nasıl yükseltildiğine (bakmazlar mı?)" Âyetteki السَّمَاء *es-semâ'* kelimesi "gök, yükseklik", رُفِعَتْ *rufi'at* fiili ise "yükseltilmek" demektir.

Kâinat kitabında incelenmesi istenen bir diğer konu "göklerin yükseltilmesi"dir. Kur'ân'daki *semâ'* veya *semâvât* kelimeleri, dilimize "gök" veya "gökler" olarak tercüme edilmektedir. Aslında bu kelime "yükseklik, yukarıdaki boşluk" anlamına alınabilir. Bu durumda maksadın, bütünüyle uzay ve içindeki yıldızlar veya gezegenler olduğu anlaşılır.

231 Zemahşerî, age., IV, 732.
232 Kurtubî, age., XX, 25.

Yüce Allah bu âyette insanoğluna gökbilimleriyle ilgili ödevler vermekte, Astronomi biliminin Müslümanların en çok önem verecekleri alanlardan birisi olduğunu bildirmiş olmaktadır.

Göklerin yükseltilmesiyle ilgili olarak Kur'ân'da başka âyetler de vardır:

a) Ra'd 13/2'nin meali şöyledir: "Allah O'dur ki, gökleri sizin görebileceğiniz direkler olmadan yükseltti. Sonra arşa istiva etti, güneşi ve ayı iradesine boyun eğdirdi." Lokman 31/10'da da bu konu ele alınmaktadır.

1. Müfessirlerimizin bazıları, bu âyetlerde sözü edilen "göklerin direksiz yaratılması" konusunda farklı kanaatler ortaya koymuşlardır. Onlara göre bu âyetlerdeki *teravnehâ* "onları görüyorsunuz" fiili, "gökler" anlamındaki *semâvât* kelimesinin bir sıfatıdır. Dolayısıyla âyetin anlamı; "Allah, gökleri direksiz yarattı, nitekim siz de görüyorsunuz" şeklindedir.[233] Bu doğrultuda İbn Abbas'tan şu görüş nakledilmektedir: "Yani göklerin altında yaslanacakları direkler olmadığı gibi, üstlerinde de tutunup asılacakları herhangi bir şey yoktur."[234] Ayrıca bu görüş sahipleri, *teravnehâ* cümlesindeki *hâ* zamirini Übeyy kıraatına göre *teravnehû* şeklinde okuyarak görüşlerine destek bulmaya çalışmışlardır.[235]

2. Diğer bazı müfessirler ise âyetteki *teravnehâ* cümlesini, "direkler" anlamındaki *'amed* kelimesinin bir sıfatı kabul etmektedirler. Bu konuda yine İbn Abbâs, Hasan el-Basrî, Katâde ve Mücâhid; "Göklerin belki de direkleri vardır, ancak sizler göremiyorsunuz" tefsirini yaparlarken,[236] İkrime'ye göre âyetin anlamı; "Siz o (gök)leri direksiz görüyorsunuz, hâlbuki onların direkleri vardır" şeklindedir. Ayrıca İbn Abbâs'tan nakledilen başka bir rivayete göre de âyetin anlamı; "Göklerin, sizin göremeyeceğiniz direkleri vardır" şeklindedir.[237]

---

233 Semerkandî, age., III, 575; Zemahşerî, age., III, 477; IV, 732; Râzî, age., XXXI, 157; Kurtubî, age., XX, 25; Taberi, age., XXI, 65; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm, İstanbul, 1986, II, 499; Vehbe Zuhaylî, et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-'Akîde ve'ş-Şeri'a ve'l-Menhec, Beyrut, 1991, XIII, 103; İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr, Beyrut, 1994, IV, 231; Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsımî, Mehâsinü't-Te'vîl, Kahire, trs., IX, 3639; Ahmed Mustafa el-Merâğî, Tefsîru'l-Merâğî, Beyrut, 1974, V, 63; Muhyiddîn Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânüh, Beyrut, 1996, V, 83.

234 Ebû Ali Fadl İbn Hasan et-Tabresî, Mecme'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân, Beyrut, 1994, VI, 7.

235 Zemahşerî, age., II, 492.

236 İbn Kesîr, age., II, 499.

237 Taberî, age., XXI, 65; Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, el-Mîzân fi Tefsîri'l-Kur'ân, Tahran, 1952, XI, 315-317; Tantavî Cevherî, el-Cevâhir fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm el-Müştemil 'alâ 'Acâib-i Bedâi'i'l-Mükevvenâti ve Ğarâibi'l-Âyâti'l-Bâhirât, Mısır, 1931, VII, 80.

Bize göre de bu son yorum daha isabetlidir. Çünkü eğer âyet böyle anlaşılırsa, hem Arapça gramer kurallarına göre "zamir en yakın merciine (ait olabileceği yere) gider" kuralına uyulmuş olur, hem de bu âyetlerin, göklerin yaratılışındaki inceliklere işaret etmiş olduğu anlatılmış olur. Dahası Hacc 22/65'te sözü edilen "göğün yeryüzünün üzerine düşmesini engellemek" de, işte bu denge kanununa işaret etse gerektir.

3. Ra'd 13/2 ve Lokmân 31/10'da Yüce Allah'ın tabiata yazdığı bir kanuna işaret edilmektedir: Yüce Allah, gökleri bizim görebileceğimiz direkler olmadan yaratmış, yükseltmiştir. Demek ki gökleri birbirinden uzakta tutan, birbiri üstüne düşmekten koruyan bir kuvvet vardır; ama biz bu kuvveti göremiyoruz. Bu kuvvet, bizim görebileceğimiz bir madde değil, gözle görülmesi mümkün olmayan bir kanundur.

Gök cisimleri arasında bir itme gücü vardır. Her biri diğerini iter. Eğer bu cisimler arasındaki itme gücü sonsuz olsaydı, bunların birbirinden sonsuzca uzaklaşmaları gerekirdi. Oysa bunlar, birbirlerinden belli uzaklıkta bulunurlar. Öyle ise bunların birbirinden sonsuzca uzaklaşmalarını engelleyen bir karşı güç vardır. Bu güç de, gök cisimleri arasındaki çekme gücüdür. Her cismin kendine özgü bir çekme gücü vardır. Yüce Allah, "Göğü tutuyor, yer üzerine düşmesini önlüyor. Ancak O'nun izniyle düşebilir"[238] âyetiyle de gök cisimleri arasındaki çekim gücüne işaret buyurmuştur.[239] Fâtır 35/41'de de ele alındığı üzere göklerin ve yerin varlıklarını devam ettirmeleri ilâhî müdahaleye bağlanmıştır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, evrende müthiş bir âhenk bulunmaktadır.

b) Uzaydaki dengeyi ifade eden cümlelerden birisi de Rahmân 55/7'dir: "O (Allah), göğü yükseltmiş ve mizanı, (yani dengeyi) koymuştur." Bu âyette Yüce Allah, göğü yükselttiğini ve gök cisimleri arasına mizanı, yani denge kanununu koyduğunu bildirmektedir. Yüce Allah, gökte ve yerde denge kurmuştur. Gök cisimleri bu ölçü ve denge ile uyum içinde durmaktadır.[240]

c) Göklerin yapısıyla ilgili olarak çok çarpıcı bir âyet de Zâriyât 51/47'dir: "Göğü güçlü bir şekilde bina ettik ve biz (onu) genişletmekteyiz." Bu âyete göre Yüce Allah, uzay denilen boşluğu yarattığı şekilde bırakma-

---

238 Hacc 22/65.

239 Ateş, Tefsîr, IV, 452.

240 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, "Kur'ân'ın Tabiat İlimlerine Bakışı", Kur'ân Mesajı, İlmi Araştırmalar Dergisi, sayı: 16-17-18, İstanbul 1999, ss. 150-168.

mıştır; onu genişletmeye devam etmektedir. Bu durumda "uzay boşluğunun" ve "üzerimizdeki yedi yolun"[241] nasıllığı konusu, ayrıca "göğün korunmuş bir tavan olarak şekillendirilmiş oluşu"[242] ile "göğün burçlara sahip oluşu"[243] konuları insanlığın ilgisini çekmeye devam etmelidir.

d) Ayrıca "göklerin ve yerin önceleri bitişik olduğu, sonradan ayrıldıkları"[244] meselesi ise çok daha kapsamlı araştırmaları gerektirecek önemde ve boyuttadır. Yine Kur'ân'da pek çok âyette "göklerin yedi kat olduğu" beyan edilmekte,[245] bu sayının rakamsal bir değer mi ifade ettiği, yoksa çokluk anlamına mı geldiği bilim adamlarının araştırma ve incelemesine bırakılmakta, başta onlar olmak üzere, bütünüyle insanoğluna ev ödevi olarak sunulmaktadır.

e) Bu arada, göğün dönüş sahibi olduğu da Kur'ân'da beyan edilmektedir: "Dönüş sahibi olan göğe yemin olsun."[246] Bu âyette neyin kastedildiği, ilim adamları arasında tartışma konusu olmuştur. Bazıları bunun yağmurla ilişkili olduğunu, bazıları ise gündüz ve gece ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. Kanaatimize göre âyetteki muhtemel ve güçlü anlamlardan biri göğün bir gidiş-dönüş hareketi yapmakta olduğudur.

Bir önceki âyette dile getirilen "devenin yaratılışı" konusu, bütün canlıları temsilen seçilmiş bir sembol idi. "Gökler" de benzer şekilde üzerimizdeki âlem anlamında, bütün uzayı ve içindekileri kapsayan bir ifade olarak anlaşılmak durumundadır.

III. Dağların Fonksiyonu

وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ "Dağların nasıl dikildiğine (bakmazlar mı?)" Âyetteki الْجِبَالِ *el-cibâl* kelimesi "dağlar", نُصِبَتْ *nüsıbet* fiili ise "dikilmek" demektir.

Âyetteki نُصِبَ *nusıbe* kelimesi Kur'ân'da farklı anlamlarda kullanılan kelimelerdendir. Bu kelime "dikili taşlar" anlamında *ensâb* veya *nusub* şek-

241 Mü'minûn 23/17.
242 Enbiyâ 21/32.
243 Hıcr 15/16; Furkaan 25/61; Bürûc 85/1.
244 Enbiyâ 21/30.
245 Talâk 65/12; Mülk 67/3; Nûh 71/15.
246 Târık 86/11.

linde putları[247] ifade etmektedir. Böylece "dikili olmak" ile "çakılı olmak" arasında birbirine yakın bir anlam ortaklığı söz konusudur. İlgili kelime, *nesab* veya *nusb* şeklinde "yorgunluk",[248] *nâsıbe* şeklinde "yorgun, bitkin ve düşkün" anlamlarında kullanılmaktadır.[249] Bu durumda her iki kullanım, "ilâhî iradeye boyun bükmek" ortak paydasında buluşturulabilir.

Söz konusu kelime *nasîb* şeklinde "pay" anlamında pek çok âyette yer almaktayken,[250] bir de *ınsab* şeklinde "ayağa kalkmak, başka bir işe koyulmak, dik durmak" anlamlarında da kullanılmaktadır.[251] Bu kullanımın, dağların çakılması veya dikilmesiyle ilişkili anlamı zaten kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Sûrenin bu âyetinde ele alınan ve incelenmesi gereken konu, sıra sıra yüce dağların yeryüzüne nasıl dikildiğidir. Yüce Allah, dağları yeryüzüne çaktığını[252] ve sağlam bir şekilde yere adeta çivilediğini beyan etmektedir. Dağların yere çakılması, bugünkü Jeodezik verilerle de tespit edilmiştir. Nitekim yer kabuğunun kalınlığı dağların altında 60-70 km'ye kadar varmakta, okyanusların tabanında ise 5-6 km'ye kadar incelmektedir.

Ayrıca dağların yeryüzünün değişik bölgelerinde değişik yüksekliklerde kazık şeklinde oluşturulması, o bölgelerin "izostatik denge"sinin devamında son derece büyük bir önem arz etmektedir. İşte, dağların dikilmesi ya da çakılması ile yeryüzündeki dengenin devamı ilişkisi bilim insanları tarafından incelenmesi gereken önemli bir konudur.[253]

Dünyanın ya da üzerindekilerin savrulmaması veya sarsılmaması için Yüce Allah'ın koyduğu kanunların nelerden oluştuğu, bu bağlamda yerin içinde mağmanın da altındaki çekirdek kısmının bu sarsılmayla ilgisinin nasıl olduğu da yine araştırılması gereken önemli konulardandır.[254]

---

247 Mâide 5/3, 90; Me'âric 70/43.
248 Tevbe 9/120; Hıcr 15/48; Kehf 18/62; Fâtır 35/35; Sâd 38/41; .
249 Ğâşiye 88/3.
250 Nisâ' 4/7, 32.
251 İnşirâh 94/7.
252 Nâzi'ât 79/32.
253 Bu bilgileri Jeomorfoloji Bilim dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Ali Uzun'a borçluyum.
254 Kur'ân'da Ra'd 13/3, Nahl 16/15, Enbiyâ 21/31, Lokmân 31/10 gibi âyetlerde yer alan ve revâsî denilen "ağırlıklar"ın yeryüzüne konulması, onların yerin içine, yani mağmanın da altındaki çekirdek kısmına yerleştirmesi demektir. Buradaki ağırlıklar yerin içine yerleştirilen "değişik ağır metaller" olmalıdır; bu sayede yeryüzü savrulmaktan ve yalpalamaktan kurtulmaktadır. Bu ağırlıklar bir anlamda dengeyi sağlamak görevini yerine getirmektedir. Bu bağlamda ard kelimesinin başında fî edatının kullanılması "ağırlıklar"ın yerin üstüne değil, içine konulduğunu ifade

"Parçayı anarak bütünü kastetme" kuralı gereği, aslında "dağlar"ın sembollüğünde bütün nesnel varlıkların incelenmesi isteğinin âyette zımnen var olduğunu söyleyebiliriz. Onca büyüklüklerine ve ihtişamlı yapılarına rağmen, dağların yaratıcısının Yüce Allah olduğunu kabul eden müşriklerin büyük bir çoğunluğunun, yeniden diriltilme konusunda inançsız olmalarının anlamsızlığı bu şekilde ortaya konulmaktadır.

ıv. Yeryüzünün Yayılışı

وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ "Yeryüzünün nasıl yayıldığına (bakmazlar mı?)" Âyetteki الْاَرْضِ *el-ard* kelimesi "yeryüzü", سُطِحَتْ *sütıhat* fiili "yayılmak" demektir.

Bu âyet grubundaki ibret içerikli dört âyetin sonuncusu, yeryüzünün "yayılması"yla ilgilidir.

a) Kur'ân'da yeryüzünün yapısı hakkında çeşitli bilgiler yer almaktadır. Meselâ Şems 91/6'da "Yeryüzüne ve onu yapıp döşeyen kudrete yemin olsun"[255] buyurulurken bu yapı hakkında *tahâ* fiili kullanılmaktadır. Fussılet 41/9-10'da yeryüzünün şekillendirilme süreci dört evre olarak belirlenmekte, bu evrelerde yeryüzünde gerçekleşen inşa süreci özellikle dikkatlere sunulmaktadır. Ayrıca Nâzi'ât 79/30'da da göğün bina edilişi ve gece ile gündüz hakkında bilgi verildikten sonra söz yeryüzüne getirilmekte, yeryüzünün döşenmesi (*dehv/dehâhâ)* işleminin gökten sonra olduğu açıkça beyan edilmektedir.

Gerek Fussılet 41/9-12, gerek Bakara 2/28, gerekse Nâzi'ât 79/27-33'e bakıldığında, önce göklerin yaratıldığı, peşinden yeryüzünün yaratılıp döşendiği belirtilmektedir. En sonunda ise, daha önce duman halinde yaratılmış olan göğün düzenlendiği ve bütün bunların toplam 6 gün veya 6 evrede gerçekleştirildiği yine Kur'ân'da açıkça beyan edilmektedir.[256]

---

etmektedir; âyetleri bu şekilde anlamak da bir zorunluluktur. Öte yandan Yüce Allah Murselât 77/25'te yeryüzü için kifât kelimesini kullanmaktadır. Bu kelime hem "toplanma, bir arada yaşama yeri", hem de "çekim gücü" anlamını vermektedir. Bu anlamıyla ilgili kelime, aynı sûrenin 27. âyetinde sözü edilen "yeryüzüne yüce ağırlıkların yerleştirilmesi" mesajıyla yakın bir anlam birlikteliği meydana getirir. Yeryüzünün çekim gücüne sahip kılınması (kifât), mağmanın altındaki çekirdek kısmına ağır metallerin yerleştirilmesiyle de ilişkili olmalıdır. Öyle anlaşılıyor ki yeryüzü, dağlar ve ağırlıklar konusu bilim adamlarının daha uzun yıllar veya asırlar sürecek şekilde dikkatini çekmek durumundadır.

255 Şems 91/6.

256 A'râf 7/54; Hûd 11/7; Hadîd 57/4.

b) Yeryüzünün döşenmesi veya yapısının belirlenmesi bağlamında Zâriyât 51/48'de *feraşnâ* "döşek gibi yaymak", Bakara 2/22 ve Nebe' 78/6'da *mihâd* ve *firâş* "döşek" kelimeleri tercih edilmiştir. İşte Ğâşiye 20'de de, yeryüzüyle ilgili olarak *sütıhat* "yayılmak" fiili kullanılmakta, bütün bu kullanımlarda yeryüzünün insanlar ve diğer varlıklar için uygun bir mekâna dönüştürüldüğü mesajı verilmektedir.

c) Yüce Allah'a inanan ve yeryüzünü O'nun yoktan var ettiğini kabul eden bazı insanların, öldükten sonra diriltilmeye inanmaması anlaşılabilir bir şey değildir. Bu nedenle, inançsız insanlardan, yakınındaki varlıkları göz önüne alarak, onlarda her an yaşanan değişim ve dönüşümü, rüzgâr-bulut-yağmur ilişkisini, mevsimlerin nöbetleşe devamını, bitkilerdeki ölüm-hayat deveranını gözlemleyip, âhiret inancına ulaşmaları istenmektedir.

*** Dört Örneğin Seçilme Nedeni**

1. Devenin yaratılışı canlıları, yani insan ve hayvan bütün canlı hayatı sembolize ederken; gökyüzü bütün uzayı, içindeki yıldız ve gezegenleri, hatta galaksileri içermektedir. Üçüncü sıradaki dağlar, büyük yaratılışa sahip varlıkları ifade etmekte, son sıradaki âyet ise, artık bütünüyle yeryüzünün insanoğlu tarafından ibretle incelemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

2. Râzî'nin de belirttiği üzere bu dört âyet, Kur'ân'ın indirildiği dönem Araplarının gündelik hayatlarındaki uygulamalarıyla büyük bir uygunluk arz etmektedir. Yolculuk yapanlar o dönemde deve ile giderler; bu esnada yanlarında kimseler yokken, hemen önlerine bakınca deveyi, yukarıya bakınca gökyüzünü, sağa-sola bakınca dağları ve çevreye bakınca da yeryüzünü görürlerdi. İşte, yaşanan bu gerçek hatırlatılarak, insanoğlunun ibret alması ve kâinat kitabını doğru okuması istenmektedir.

3. Âyetler, indirildiği dönem itibariyle sözü edilen mesaja sahipken, bugün ve daha sonrasında da evrensel dersler içermektedirler. Dört varlık, birer sembol olarak kabul edilip, yaratıklarla ve insanlarla ilgili olan her şeyin her zaman incelenmesi, ardından Yüce Allah'ın sanatındaki erişilmezliğin görülmesi, insanlığa verilmiş bir ev ödevidir. Biraz önce de ifade ettiğimiz gibi, "deve canlıları, gök uzayı, dağlar doğal çevreyi ve yeryüzü ise bitkiler âlemini ve cansız varlıkları sembolize ediyor" diye kabul edersek, âyetlerin bütün yaratılmışları kapsamına aldığını rahatlıkla söyleye-

biliriz. Zaten A'râf 7/185'teki emir de bu noktada şekillenmiştir. Böylece ilgili âyetler tarihsel bağlama sabitlenmeyeceği gibi, evrensel bir boyut da kazanmış olur.

*** Tedebbür - Âyet İlişkisi**

Kur'ân, kendisiyle birlikte kâinat kitabının da incelenerek bu iki kitabın sahibi olan Yüce Allah'a ulaşmanın gereği üzerinde durmaktadır. Bu yapısıyla Kur'ân, muhataplarından *tedebbür* istemektedir. *Tedebbür,* "bir şeyi etraflı bir şekilde incelemek, mesajları inceden inceye, detaylı bir şekilde ele almak, âyetlerin arka planını görebilmek, mevcuda bakarak ilerisi için önlem alabilmek ve nihayet konunun köküne inebilmek" demektir.

Bu yapısıyla *tedebbür,* "satıra bakarak satır arasını görebilmek, söylenene bakarak söylenmek isteneni anlayabilmek" demektir. Böylece Nisâ 4/82, Mü'minûn 23/68 ve Muhammed 47/24'teki tedebbürün kapsamı kavranmış olur. Dahası Sâd 38/29'da belirtildiği üzere, hem Kur'ân cümlecikleri anlamında âyetlerini, hem de Yüce Allah'ın varlığının birer işareti olan kâinat kitabının âyetlerini inceleme görevimizin farkına varmış oluruz.

21-26. ÂYETLER:

فَذَكِّرْ اِنَّمَٓا اَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍۙ ﴿٢٢﴾

اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَۙ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَ ﴿٢٤﴾

اِنَّ اِلَيْنَٓا اِيَابَهُمْۙ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾

"**21.** O halde (ey Peygamber), öğüt ver; çünkü sen sadece öğüt vericisin. **22.** Onların üzerinde bir zorba değilsin. **23-24.** Ancak kim yüz çevirir ve inkâr ederse, Allah işte öylesini en büyük azap ile cezalandırır. **25.** Şüphesiz onların dönüşü sadece Biz'edir. **26.** Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece Biz'e aittir."

İbret içerikli âyetlerin bu sûrede ve hatta bütünüyle Kur'ân'da yer alma gerekçesi, bu âyet grubunda "öğüt vermek" şeklinde ifade edilmektedir. Öğüt verirken zorlama yapılmamalıdır. Buna rağmen yüz çevirenler de sonucuna katlanırlar.

a) Hz. Peygamber'in Öğüt Görevi

Yüce Allah, âhirette insanları iki gruba ayıracağını, azaba uğratılanlar olabileceği gibi, ödüllerle buluşturulacakların da bulunacağını beyan ettikten sonra, kâinat kitabından çeşitli konu başlıkları vererek Kendi kudretinin erişilmezliğini ortaya koymaktadır. İşte bütün bu anlatımların Hz. Peygamber'in görevinin bir parçası olduğu beyan edilmektedir.

فَذَكِّرْ اِنَّمَٓا اَنْتَ مُذَكِّرٌ "O halde (ey Peygamber), öğüt ver; çünkü sen sadece öğüt vericisin." Âyetteki ذَكِّرْ *zekkir* emri "hatırlatmak, öğüt vermek", مُذَكِّرٌ *müzekkir* kelimesi ise "hatırlatıcı, öğüt verici" demektir.

"Hatırlatmak" anlamına gelen ذَكِّرْ *zekkir* kelimesiyle birlikte *zikr, tezkira, müzekkir* ve *zikrâ* kelimeleri de hem görev olarak Hz. Peygamber'i ilgilendirmekte, hem de Kur'ân'la ilgili mesaj vermektedir. Bu kelime, bir anlamda ilâhî gerçeklerin muhataplara iletilmesini ifade eder. Bu nedenle Kur'ân'ın isimlerinden biri de *zikr, tezkira* ve *zikrâ*dır.[257] Hz. Peygamber'den de "gerçeği hatırlatma" görevini yapması istenmektedir.

1. Bu emir özellikle bu âyette kâinat kitabından sunulan ibret içerikli dört mesajı ve beraberinde âhirette yaşanacakları içermektedir. Kur'ân'da, kâinat kitabına bakıp ondan dersler çıkartmayı isteyen âyetlerde bir farkındalık arzu edilmektedir. Bu kelimenin, aslında daha önce bilinen bazı gerçeklerin yeniden hatırlatılması şeklinde anlaşılması gerekir.

Onlar deveyi, göğü, dağları ve yeri Yüce Allah'ın yarattığını kabul ediyorlardı. Yaşanan sorun, daha çok âhiret hayatını kabulde düğümlenmekteydi. Bu nedenle, Yüce Allah onlardan gündelik hayatlarında sürekli olarak iç içe oldukları gerçeklerden hareketle ve onlardan dersler çıkartarak âhiret konusunda bilinçlenmelerini istemektedir. Devenin yavrulaması, bitkilerdeki dönüşüm, mevsimlerin değişimi gibi, devamlı bir sonrasını hatırlatan tecrübelerden hareketle, muhatapların âhiret hayatı için imana sahip olup, hayatlarını buna göre düzenlemeleri istenmektedir. Âyetteki hatırlatma emri, o günün insanı için bu anlamı ifade etmekteydi.

2. Söz konusu emir, geniş anlamda bütünüyle Kur'ân gerçeklerinin hatırlatılması anlamına da gelmektedir. Özellikle günümüz insanlığı ve

257 Kur'ân'ın Kur'ân'daki isimleri ve sıfatları hakkında bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Giriş bölümü.

gelecek nesiller için âyetin anlamı daha evrenseldir: "Kâinatın farkına varmak ve oradan Yaratıcıya ulaşıp O'nun istediği gibi yaşamak." Kur'ân'ın insanlardan istediği en önemli görevlerden biri, kâinat kitabının âyetlerini tanımaları ve yaratılana bakıp Yaratana ulaşmalarıdır. Bu büyük görev için her türlü çalışmayı yapmak, önce Müslümanların daha sonra da bütün insanların asıl işi olmalıdır.

3. Hz. Peygamber'in peygamberlik süresince insanlara hatırlatmalarda bulunduğu şey Kur'ân idi; çünkü bunu ondan Yüce Allah istemekteydi.[258] En güzel öğüt, gerçek Güzel'in verdiği öğüttür; gerçek Güzel'in verdiği en güzel öğüt ise, adı "gerçek güzel söz" olarak belirlenen Kur'ân'dır. Şimdilerde her kim, din adına öğüt vermek istiyorsa, Hz. Peygamber'i takip etmelidir. Hz. Peygamber'in yaptığı iş ise Kur'ân'ı yaşamak ve anlatmak idi.

4. Âyette yer alan ve Hz. Peygamber'in görevini bizlere bildiren, اِنَّمَا اَنْتَ مُذَكِّرٌ "Sen, sadece bir hatırlatıcısın" ifadesi, Hz. Peygamber'in başka hiçbir görevinin bulunmadığı anlamına alınmamalıdır. Çünkü ona *tebyîn* yani "gerçeği açıklamak, beyan etmek" görevi de verilmiştir.[259] Ayrıca Hz. Peygamber'in *şâhid* "şahitlik yapan, problemi çözen, örnek olan", *mübeşşir* "cenneti müjdeleyen", *nezîr* "cehennemle uyaran",[260] *dâ'î* "Allah'ın izniyle Allah'a davet eden", *sirâc* "aydınlatıcı kandil",[261] *üsve-i hasene* "en güzel örnek"[262] gibi başka isimleri ve görevleri de vardır. Bu nedenle Ğâşiye 21'deki "Sen sadece hatırlatıcısın" ifadesi, bağlam gereği onun insanların ibret almaları noktasındaki durumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır; yoksa başka hiçbir görevinin olmadığını ifade etmemektedir. Âyetteki vurgunun buna yönelik olduğu kanaatindeyiz; zaten bir sonraki âyet bu yaklaşımımızın doğruluğunun delilidir.

b) Hz. Peygamber'in Zorba Olmayışı

Yüce Allah, öğüt vermenin zorbalıkla olmaması gerektiğini beyan ederek Hz. Peygamber'i bilgilendirmekte ve tebliğde takip edeceği metodu ona öğretmektedir.

لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ "Sen onların üzerinde bir zorba değilsin." Âyetteki لَسْتَ *leste* edatı "değilsin", مُصَيْطِر *müsaytır* kelimesi ise "zorba" demektir.

258 En'âm 6/70; Nahl 16/125; Kaaf 50/45.
259 İbrâhim 14/4; Nahl 16/44, 64.
260 Feth 48/8.
261 Ahzâb 33/45-46.
262 Ahzâb 33/21.

İşte bu âyet, Hz. Peygamber'in bir önceki âyette dile getirilen görevinin "hatırlatma" olduğunu ortaya koymaktadır.

1. Hz. Peygamber hiçbir şekilde bir zorba olmamıştır; çünkü inanç, zorla aktarılan veya kabul ettirilebilen bir değer değildir. İman bir gönül eylemidir; önce gönüldeki kabul ile başlar, ardından davranışlara yansıtılır. Gönül elde edilmeden veya yürekler fethedilmeden yapılan çalışmalar sadece "duyurma" ile sınırlı olmaktadır.

2. Tebliğde zorlama olmamalıdır. Tebliğ, her şeyden önce doğru bilgilerle donanımlı hale gelerek, peşinden anlatarak, bu arada anlattığını yaşayarak, güzel örnek olarak, bazen duruşuyla, bazen konuşmasıyla, bazen de gerekiyorsa susmasıyla yapılabilen bir görevdir. Hz. Peygamber'in risâlet hayatı boyunca yaptığı da işte buydu. O görevini Kur'ân'ı anlatmaya, onu yaşamaya ve çevresindekilere örnek olarak aktarmaya adamış bir gönül fâtihi idi. Onun tebliğinde Nahl 16/125 etkindi: "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; insanlarla en güzel şekilde mücadele et, tartış." İşte bu âyetin *üd'u* şeklindeki ilk kelimesi bile, meseleyi ortaya koymakta ve yapılacak işin "davet, yani çağrı" olduğunu beyan etmiş olmaktadır.

3. "En güzel öğüt" bizzat Kur'ân'dır; ondan daha güzel öğüt aranamaz ve zaten böyle bir örnek de bulunamaz. Davet başka şeylere değil, sadece Yüce Allah'ın yoluna yapılacaktır. Kitap ehliyle mücadelede takip edilmesi gereken metot "en güzel şekilde mücadele" olarak belirlenmiştir.[263] Kur'ân'ın tebliğde ve davette belirlediği metot işte budur. Dinde zorlama olmaması[264] gerçeği, anlamını sadece böyle bulabilir. Hz. Peygamber'in inanç dayatan ve bunu zorla korumaya çalışan bir bekçi olmadığını ifade eden Şûrâ 42/48'deki mesaj da bu içeriktedir.

4. Zorlamanın ve zorbalığın olduğu yerde gönül yoktur. Gönül onayının bulunmadığı yerde de iman yoktur. Bir konuda zorlama ve zorbalık varsa din orada durmaz. Gönüller fethedilmeden beldeler fethedilemez. Gönlü ihmal edenler, sadece yaptıkları zorbalıklarla kalır ve öyle anılırlar.

5. Hz. Peygamber'in insanlar üzerinde bir zorba olmadığını beyan eden Ğâşiye 22. âyet, Kaaf 50/45'teki "Sen onların üzerine cebbâr (zorba) değilsin" âyetiyle de tam bir uyum içerisindedir. İnsanın insana *cebbâr* olması "zorbalık" anlamına gelir. Hz. Peygamber'in tebliğinde böyle davra-

263 'Ankebût 29/46.
264 Bakara 2/256.

nışlar baştan beri yasaklanmış olduğu gibi, zaten kendisi de böyle bir uygulama yapmamıştır. Kur'ân'da hidâyetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmektedir. Özellikle Hz. Peygamber bile, kendi sevdiği insanlara hidayet edemeyeceği[265] noktasında bilgilendirildiği için, aksine bir davranışta bulunması söz konusu bile olamazdı. Mekke'nin ve onca insanın teslimiyeti, önce yüreklerin fethiyle gerçekleşmişti. Yürek fethedilince geriye sadece daha ileri düzeyde tanışmak ve birlikte yaşamak kalmaktadır.

6. Şimdilerde ve gelecekte din tebliği yapacak kişilere Kur'ân'ın eskimez ilkesi şudur: Hatırlatmak, bunu Kur'ân ile yapmak, insanları hiçbir şekilde zorlamamak ve zorbalık yapmamak. İnsanlar tartışmaktan korkuyorlar; oysa tartışmanın bir zararı yoktur. Delili güçlü olduktan sonra ve hakaret içermemek kaydıyla herkesle tartışılabilir. Tartışmak fikir dayatmak şeklinde olmadığı sürece, hakikatlerin de ortaya çıkmasına vesile olabilir. Bu nedenle, zorlamadan ama gerçeği doğru bir usul ile sunarak iletişimin devamına çalışmak, dini anlatmak durumunda olanların görevleri arasındadır.

Bu ifadelerimizden "dinin zorunlu olarak yapılmasını istediği davranışların bulunmadığı" anlamı çıkarılmamalıdır. Dinin Kur'ân'da emredilen ne kadar isteği varsa, bunlar zorunlu olarak yapılması gereken davranışlardır. Bu davranışlar gönülden gelerek yapılırsa, ibadet adını alırlar, ibadet değerini taşırlar ve sevap sonucu verirler. İman edilmeden kılındığı sanılan namaz sadece belli hareketlerin tekrarından ibaret kalır. Yapılan işin adına da zaten "namaz" denmez. İnanmayan bir kişiye günün belli saatleri arasında yemek ve içecek verilmeyip aç bırakılabilir; ancak bu işe "oruç" denemez. Sadece "zekât" ibadeti bir istisna olarak görülebilir. Onun da istisna edilme nedeni, kişinin dünyada fakirlere yönelik borcu olmasındandır. Gönülden gelerek verenler zekât sevabını alırlar; gönülden değil de zorla verenler borcundan kurtulur, ancak sevap alamazlar. Zekât, bir anlamda dünyevî bir vergi olduğu için verginin zorla da olsa alınması gerekir.

c) Öğütten Yüz Çevirmenin Sonuçları

Öğüt görevini yapan ve bunu zorbalığa dönüştürmeden gerçekleştiren Hz. Peygamber, inanmayan muhataplarının tavırlarından rahatsız olacağı için Yüce Allah önceden bunun haberini kendisine vermektedir.

265 Bakara 2/272; Yûnus 10/25; Ra'd 13/27; İbrahim 14/4; Kasas 28/56.

إِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَۙ فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَۜ "Ancak kim yüz çevirir ve inkâr ederse, Allah işte öylesini en büyük azap ile cezalandırır." Âyetteki تَوَلّٰى *tevellâ* fiili "yüz çevirmek", كَفَرَ *kefera* fiili "kâfir olmak, inkâr etmek, örtmek", يُعَذِّبُ *yü'azzibü* fiili "azap etmek", الْعَذَابَ الْاَكْبَرَ *el-'azâbü'l-ekber* tamlaması ise "en büyük azap" demektir.

Yapılan hatırlatmalar ve tebliğ, her zaman ve herkes için olumlu sonuçlanmayabilir. Tebliğden yararlanıp hidayete erdirilenler olabildiği gibi, bunun tersi de her zaman mümkündür. İşte bu iki âyette dile getirilen husus budur.

Her şeye rağmen, inkârcılığı tabiatı haline dönüştüren ve gerçeklerden yüz çevirenler elbette bunun sonucuna katlanacaklardır.[266] Âyetlerde ifade edildiğine göre böyle bir davranışın sonucu, azabın hak edilmesidir ve karşılığı da âhiretteki "en büyük azap" olacaktır.

1. "En büyük azap" ifadesi, daha küçüklerinin de olduğunu hatıra getirmektedir. Kur'ân, azabı iki çeşit olarak tanıtır: İlki dünya hayatında çekilenler ki, bunlar "küçük azaplar"dır; diğeri de, âhirette çekilecek olan "cehennem azabı"dır ki, bu da en büyüğüdür.[267] Fecr 89/25-26'daki ifadeye göre, Yüce Allah'ın yaptığı azabı kimse yapamaz; vurduğu bağı da hiç kimse vuramaz.

2. Yüce Allah, Ğâşiye 23-24. âyetlerde değişik insanlara çok önemli mesajlar vermektedir. Mesaja hedef kılınan insanları ve almaları gereken dersleri şöyle sıralayabiliriz:

* Hz. Peygamber

Buna göre, çevresinde inanmayanları gördüğünde çok üzülen, hatta neredeyse kendisine yazık edecek kadar sıkıntı çeken[268] Hz. Peygamber'e bunun haberi önceden verilmekte, bir anlamda yaşanacaklara hazır olması kendisinden istenmektedir. Ayrıca inkârcı zâlimlerin aslında Hz. Peygamber'i değil, Yüce Allah'ın âyetlerini inkâr ettikleri de beyan edilerek morali yüksek tutulmaya çalışılmaktdır.[269]

---

266 Kehf 18/29; İnsân 76/4.
267 İki azap için bk. Bakara 2/85, 114; Âl-i İmrân 3/56; Mâide 5/33, 41; Tevbe 9/74, 85; Ra'd 13/34; Nûr 24/19, 23; Kasas 28/42; Secde 32/21; Ahzâb 33/57; Zümer 39/26; Fussılet 41/16.
268 Kehf 18/6; Şu'arâ' 26/3; Fâtır 35/8.
269 En'âm 6/33-34.

* Müminler

Hz. Peygamber'e inananların sayıca az ve yalnız oldukları gerekçesiyle moral bozukluğu yaşadıkları belirtilmektedir. Hz. Peygamber ve inananlar bilgilendirilip moralleri yüksek tutulmakta, mücadelelerinde yüreklendirilmekte ve asıl destekçilerinin Yüce Allah olduğu bu şekilde vurgulanmaktadır. Bu mesaj, kıyâmete kadar yaşayacak bütün inananları da kapsamaktadır. Sûrenin son iki âyeti bunun en önemli delilidir.

* İnkârcılar

Onların Hz. Peygamber ve az sayıda inanana zulüm yapmaları halinde, karşılarında Yüce Allah'ı bulacakları ve Yüce Allah'ın onları cezalandıracağı kendilerine bildirilmiş olmaktadır. Bu haliyle, âyetler bir anlamda gözdağı içermektedir, diyebiliriz.

* Bütün Tebliğciler

Bilinmelidir ki peygamberlerin getirdiği mesaj ilâhî kaynaklıdır. Bunu kabul edenler olacağı gibi, kabul etmeyenler de olacaktır. Bu nedenle din tebliğcileri, zamanı uzun sanarak ve taraftarlarını az bularak sonuç alamama korkusunu üzerlerinden atmalı ve ileriye güvenle bakmalıdırlar. Unutmamalıdırlar ki, onları Yüce Allah desteklemektedir ve O'nun tarafında yer alanlar elbette galip geleceklerdir.[270]

Âyetlerdeki asıl mesaj şudur: İman gıdasından beslenmeyi reddedenler âhiretteki en büyük azaba çarptırılacaklarını bilmelidirler. Bu dünyada hakkı tanımayanlara Yüce Allah âhirette hakkı tanıtacaktır; ancak kurtuluş için zaman artık çoktan geçmiş olacaktır. İşte Kur'ân'ın hatırlatıcılık görevi, bir taraftan kâinattaki âyetleri tanıyıp istikamet bulmayı hedeflerken, diğer taraftan âhiretteki azabı bilip ona göre davranmayı sağlamayı amaçlamaktadır.

d) Mahşerde Hesabın Anlamı

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e yönelik olarak çeşitli motivasyon cümleleriyle desteklediği mesajını, sûrenin sonunda inkârcıların Allah'a sunulacağı ve O'nun huzurunda hesaba çekilecekleri bilgisiyle sona erdirmektedir.

270 Âl-i İmrân 3/139; Mâide 5/56; Enfâl 8/12; Muhammed 47/7; Mücâdele 58/21.

إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ "Şüphesiz onların dönüşü sadece Biz'edir. Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece Biz'e aittir." Âyetteki إِيَاب *iyâb* kelimesi "dönüş", حِسَاب *hısâb* sözcüğü ise "hesap, hesaba çekmek" demektir.

İşte Hz. Peygamber'i ve taraftarlarını yüreklendiren, onların ümitsizliğe kapılmalarını ortadan kaldırmayı amaçlayan, inkârcılara gözdağı veren, sonraki nesillerden inananlara da moral desteği kazandırmayı hedefleyen mesajlardır bunlar. Burada devreye bizzat Yüce Allah girmekte ve kâfirlerin hesabını Kendisi'nin göreceğini beyan etmektedir.

1. Dünya hayatından sonra bütün insanların dönüp varacakları yegâne varlık, Yüce Allah'tır ve bu varıştan sonra da bütün insanlar mahşerde hesaba çekileceklerdir. Kur'ân bunun delilleriyle doludur. Herkesin varıp gideceği son makam Yüce Allah'ın huzuru ve O'nun katıdır. Dünya hayatından sonra insanlar önce diriltilecek, sonra toplanacak, ardından Allah'a sunulacak, orada bilgilendirilecek, sorgulanacak, değerlendirilecek ve en sonunda ödül veya azap anlamında cennete veya cehenneme gönderileceklerdir. İşte bütün insanları bekleyen yedi aşamalı âhiret merhaleleri bunlardır.[271]

2. Ğâşiye sûresinin son iki âyetinde konusu edilenler -âyetteki zamirler gereği- inkârcılardır; bu nedenle de âyetlerde gözdağı olduğunu söylemekteyiz. Âhirete inanmayan, cennet ödülleriyle veya cehennem azabıyla ilgilenmeyen, bu arada kâinat kitabıyla her an yüzleşmesine ve sayısız örnekleri de görmesine rağmen ders almaya yanaşmayan inkârcılar, sadece bu halleriyle yetinmemekte, doğrudan veya dolaylı olarak müminlere tehditler de savurmaktaydılar.

İnananları horlayan, onlara ambargolar uygulayan ve tahammül edilemez boyutlarda işkenceler nedeniyle müminleri hicrete mecbur bırakan bu insanlar, inkârı kendi tabiatları haline getirmiş ve akıl almaz entrikaları uygulamaktan çekinmemişlerdi. Elbette bu şiddetli baskılar yeni Müslüman olanları etkilemiş, Müslüman olmayı düşünenlerde de çeşitli

---

271 Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı? adlı çalışmamızın dördüncü bölümüne bakılabilir. Orada, söz konusu yedi aşama hakkında yüzlerce âyetten delil getirerek âhiret hayatında yaşanacakları ifadeye çalıştık.

manevî baskılara dönüşmüştü. İşte bu âyetlerde inançlı insanlara moral desteği sağlanmaktadır.

3. Moral bozukluğu yaşayan Müslümanlar, Yüce Allah'ın desteğini yanlarında görerek, yeni girdikleri bu dine daha bir yürekten sarılmış; mallarını, mülklerini terk edip başka diyarlara göç etmeyi dahi göze almışlardı. Dahası, yakınlarının baskı ve zulümlerine dayanıp, iman öncelikli yeni yakınlıklar oluşturmuş, yeni dostluklar kurarak eskilerini terk edebilmişlerdi. Bu arada Hz. Peygamber, çevresindekilerin inanmaması nedeniyle derin üzüntüler çekmiş, sıkıntılar yaşamıştı. İşte tam da böyle bir ortamda, Yüce Allah, başta Hz. Peygamber olmak üzere, müminleri rahatlatmış ve inkârcıların hesabıyla kendisinin ilgileneceğini beyan etmiştir. Bu bağlamda birkaç âyeti hatırlatalım:

a) Yüce Allah, 'Alak 96/14-19'da onların neler yaptığını gördüğünü, vazgeçmezlerse hakkı yalanlayan perçemlerinden onları yakalayacağını, sonunda zebânîleri çağırıp kendilerini cezalandıracağını ifade etmektedir.

b) Kalem 68/44'te de şu ifadeleri görmekteyiz: "(Ey Peygamber), sen bu sözü yalanlayanı bana bırak. Biz onları, bilmedikleri bir yönden yavaş yavaş azaba yaklaştırıyoruz." Vahyin ilk yılında gelen bu sûrede, Yüce Allah inananları motive etmekte ve inkârını düşmanlığa dönüştürenlerin hakkından Kendisi'nin geleceğini dolaylı da olsa bildirmektedir.

c) Müzzemmil 73/10-11. âyetler şu mesajı içermektedir: "Onların söylediklerine veya söyleyeceklerine karşı dayanıklı ve sabırlı ol; onlardan güzelce ayrılıp uzaklaş (onlara bulaşma). Nimet içerisinde yüzenleri, o, hakkı yalanlayanları bana bırak; kendilerine biraz zaman tanı." Yaşanan tecrübeler ve yaşanacağı önceden haber verilen saldırılara karşı, Yüce Allah Hz. Peygamber'i ve inananları motive etmektedir.

d) Müddessir 74/11. âyetin mesajı ise daha bir anlamlıdır: "Tek başıma yarattığım şu adamı bana bırak" veya "Tek başına yarattığım şu adamı bana bırak" ya da "Şu adamla beni baş başa bırak." Üç kelimeden oluşan bu âyette Yüce Allah, kendi kudretine, inkârcı insanın güçsüzlüğüne ve sonucu azapla bitecek bir tehdide yer vermektedir. Bütün bu örnekler, vahyin ilk indirilen dört sûresinde geçmektedir.

e) Yüce Allah, Fâtiha'da "Hesap gününün sahibi" olarak mahşer sorgusuna dikkatleri çekmekte, altıncı sûrede ise Ebû Leheb'in dramatik halini ibrete konu etmektedir.

f) A'râf 7/182-183'te inkârcıların bir süreç halinde hiç bilemedikleri yerden azaba yaklaştırılmakta oldukları, kendilerine mühlet verilmesinin aslında onlar için iyilik olmadığına dikkat çekilmektedir.

g) Hıcr 15/3'te de inkârcılara zaman verilmesinden söz edilmekte, ancak zamanı gelince gerçeği bilecekleri beyan edilmektedir. Bu konuda daha başka âyetler de vardır; ancak bu kadarını hatırlatmakla yetinelim.

Açıkça görülüyor ki, Yüce Allah inananları sahipsiz bırakmayacak, *rabb* sıfatı gereği, onları sahiplenecek ve destekleyecektir. Yüce Allah'ın sahipleneceği kimselerden olmak duamızdır.

ĞÂŞİYE SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-2. âyetler): Sûre, kıyâmet olayını hatırlatarak başlamaktadır. Ardından insanların iki grup olarak ya azabı hak edip cehenneme atılacağı ya da ödülü hak edip nimet cennetlerine gönderileceği bildirilmektedir.

(3-7. âyetler): Azabın şiddeti "ağır işler, yorgun ve bitkin bir vaziyet, ateşle buluşup ona yaslanmak, kızgın ve kaynar su içirilmek, beslemeyen ve açlığı gideremeyen dikenlerden başka gıdanın bulunmaması" olarak belirlenmektedir.

(8-16. âyetler): İkinci grup ise, hem dünya hayatından hem de âhiretteki meşguliyetlerinden memnun olan cennetlikler olarak sunulmaktadır. Âyetlerde cennetin çeşitli özelliklerine temas edilerek şu hususlar hatırlatılmaktadır: Cennettekiler mutlu olacaklar, dünyadaki ve âhiretteki çalışmalarından memnun olacaklar, yücelerde ağırlanacaklar ve boş söz işitmeyeceklerdir.

Cennette su pınarları, yüksek tahtlar, dolu ve hazır kadehler, dizi dizi yastıklar ve serili halılar bulunacak, sahiplerini veya sâkinlerini memnun edecek her türlü rahatlığa sahip kılınmış olacaktır. Bütün bu detaylar, insanların dünyayı da ihmal etmeden, ancak asıl olarak âhiret için hazırlanmaları gerektiğini herkese bildirmek için verilmektedir.

(17-20. âyetler): Sûrede dikkatler kâinat kitabının dört konusuna çekilmektedir. Bir taraftan "deve" özelinde canlılar âlemi, diğer yandan "gök" özelinde uzay ve içindeki bütün yıldız ve gezegenler incelemeye konu edinilecek değerler olarak verilmektedir. Bu arada "dağlar" ve bütünüyle "yeryüzü" de insanlığın inceleme alanına alınmakta, "uzaktan yakına anlatım metodu" gereği, bütün varlıklar âlemi insanlığın çalışma ve inceleme

alanı olarak belirlenmiş olmaktadır. Bunun sonucunda, ibret alınıp Yüce Allah'ın eşsiz sanat ve kudretine teslim olmak da bütün insanlardan beklenmektedir.

(21-24. âyetler): Sûrenin sonunda asıl amacın "gerçeği hatırlatmak" olduğu ifade edilmektedir. Hz. Peygamber özelinde bütün din ve dolayısıyla Kur'ân tebliğcilerine, "hiç kimseye zorbalık yapmamaları" öğütlenmekte ve görevin iletişimle ilişkili olduğu bilgisi verilmektedir. Tebliğe rağmen gerçeklere arkalarını dönenlerin bulunabileceği beyan edilerek, bu tiplere Yüce Allah'ın "en büyük azabı" tattıracağı hatırlatılmaktadır.

(25-26. âyetler): Genelde bütün insanların, özelde tebliğden ve gerçeklerden yüz çevirenlerin dönüşünün sadece Yüce Allah'a olacağı belirtilerek, bütün insanların hesaba çekilmesinin de yine sadece Yüce Allah'ın huzurunda gerçekleşeceği ifade edilmekte ve sûre bitirilmektedir.

Hz. Peygamber'in ifadesiyle: "Kim Ğâşiye sûresini kıraat ederse, (yani anlayarak ve düşünerek okur ve yaşarsa), Yüce Allah mahşerde onu kolayca hesaba çeker."[272]

Hesabını kolay verenlerden olmamızı niyaz ediyoruz.

272 Zemahşerî, age., IV, 73.

89. FECR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 30 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "sabah" anlamına gelen *el-fecr* kelimesinden alan Fecr sûresi, resmî sıralamada 89, iniş sırasına göre ise 10. sûredir.

Bu sûre, "kıyâmete, kâinat kitabına dikkat çekmede, dönüşün sadece Yüce Allah'a olacağında ve en büyük azabı O'nun yapabilmesi" gibi konularda öncesinde bulunan Ğâşiye ile anlam ilişkisine sahiptir.

Bu sûrede öncelikle çeşitli zaman dilimlerine yemin edilerek, sağlam akıl sahibi olanlar için bütün bunlarda çok önemli şahitliklerin bulunduğu hatırlatılmaktadır. İnsanın sapma türlerinin bulunabileceği ifade edilerek bu husus, üç kavmin örnekliğinde dile getirilmekte, bunların birer bozguncu olarak hayat yaşadıkları beyan edilmekte ve muhatabın bu gerçeklere dikkatleri çekilmektedir.

Nankörlerin veya Yüce Allah'ı hesaba katmayanların nasıl bir yanılgı içerisinde oldukları, malı tüketme biçimlerinden örnekler verilerek sunulmakta ve yetimlerin gözetilmemesi temel sorun olarak belirlenmektedir.

İnsanoğlunun Mahşerde gerçeği fark edeceği, ancak bu fark edişin hiçbir işe yaramayacağı ve çeşitli pişmanlıklar yaşanacağı belirtilerek, dünya hayatında Yüce Allah'ı hesaba katmadan yaşayanları çok acı veren bir azabın beklediği, öyle bir azabı Allah'tan başka hiç kimsenin yapamayacağı da özellikle hatırlatılmaktadır.

Sûrenin sonunda ise, Allah'a güvenerek hayatı O'nun istediği gibi yaşayan huzur dolu nefislerin, derin bir mutluluk yaşayarak memnun edileceği ve mutlu-memnun kullarla birlikte cennete gönderileceği müjdesi verilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِ ﴿٤﴾ هَلْ ف۪ي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذ۪ي حِجْرٍ ﴿٥﴾ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ اَلَّت۪ي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾ وَثَمُودَ الَّذ۪ينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْاَوْتَادِ ﴿١٠﴾ اَلَّذ۪ينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾ فَاَكْثَرُوا ف۪يهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾ فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ي اَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَاَمَّا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ي اَهَانَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَت۪يمَ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْك۪ينِ ﴿١٨﴾ وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ اَكْلًا لَمًّا ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾ كَلَّا اِذَا دُكَّتِ الْاَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَٓاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَج۪ٓيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰى ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَا لَيْتَن۪ي قَدَّمْتُ لِحَيَات۪ي ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ اَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ اَحَدٌ ﴿٢٦﴾ يَٓا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ اِرْجِع۪ٓي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾ فَادْخُل۪ي ف۪ي عِبَاد۪ي ﴿٢٩﴾ وَادْخُل۪ي جَنَّت۪ي ﴿٣٠﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-4. Fecre, on geceye, çift varlıklara, Tek olana ve gelip geçen geceye yemin olsun. **5.** Bunlarda her akıl sahibi için bir yemin (değeri) var, değil mi? **6-10.** Âd (kavmi)ne, yani direkleri (yüksek binaları) olan, (diğer) şehirlerde benzeri yaratılmamış İrem şehrine, o vadide kayaları yontan Semûd kavmine, (bir de) kazıklar sahibi Firavun'a Rabbinin ne yaptığını görmedin mi? **11-12.** (İşte bütün bunlar), ülkelerinde azgınlık yapmışlar, oralarda kötülüğü ve bozgunculuğu çoğaltmışlardı. **13.** Bu yüzden, Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırmıştı. **14.** Çünkü, Rabbin (her an, herkesi) gözetlemektedir. **15.** Şöyle insan(lar) vardır: Rabbi kendisini imtihan edip ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde: "Rabbim bana ikram etti" der(ler). **16.** Onu imtihan edip rızkını daralttığında ise: "Rabbim beni rezil etti"

der(ler). **17-20.** Hayır (hayır, durum öyle değil)! Doğrusu siz, yetime ikramda bulunmuyor, yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyor, (haram helâl demeden) mirası yiyor ve malı aşırı biçimde seviyorsunuz. **21-22.** Hayır, (hayır bu yaptıklarınız doğru değil); yeryüzü parça parça dökülüp dağıldığı, melekler saf saf dizili iken Rabbin(in emri) geldiği zaman, (durumunuz ne olacak?) **23.** O gün, cehennem getirilecektir ve insan (dünyadayken yaptıklarını ya da yapmadıklarını) hatırlayacaktır. Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası olabilir ki! **24.** (İşte kıyâmet günü nankör insan:) "Âh, keşke, bu hayatım için (dünyadayken) bir şeyler gönderseydim!" diyecektir. **25-26.** Artık o gün, Allah'ın yapacağı azabı hiç kimse yapamaz; O'nun vuracağı bağı da hiç kimse vuramaz. **27-30.** (O gün, iyilik sahibi insana şöyle seslenilecektir): "Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O'ndan memnun, O da senden razı olarak Rabbine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!"

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِ ﴿٤﴾

هَلْ ف۪ي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذ۪ي حِجْرٍ ﴿٥﴾

"**1-4.** Fecre, on geceye, çift varlıklara, Tek olana ve gelip geçen geceye yemin olsun. **5.** Bunlarda her akıl sahibi için bir yemin (değeri) var, değil mi?"

Yüce Allah, Fecr sûresinin ilk dört âyetinde çeşitli varlıklara yemin etmekte, onların insan hayatındaki önemine vurgu yapmakta ve onları insana şahit tutacağını hatırlatmaktadır. Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma gerekçeleri hakkında Kıyâmet 75/1'de geniş bir şekilde, Duhâ 93/1'de ise kısaca bilgi verdiğimiz için burada tekrara girmeyeceğiz.

a) Kur'ân'ın Aydınlığı

Yüce Allah, yemine konu edindiği varlıkları, çeşitli zaman kavramları, Kendisi ve yaratıklar olarak belirlemekte, yeminin akıl ile ilişkisine dikkat çekmektedir.

I. Fecr

وَالْفَجْرِ "Fecre yemin olsun." Burada *fecr* kelimesiyle neyin kastedildiği konusunda çeşitli kanaatler ileri sürülmüştür.

a) Bu bağlamda *fecrin*, "sabah namazı vakti", "sabah namazı", "Kurban Bayramı sabahı", "Zilhiccenin ilk sabahı", "Muharrem ayının ilk sabahı" veya "suların fışkırdığı ve yaratılmışların hayatının beslendiği çeşmeler, gözeler" anlamına geldiği beyan edilmektedir.[273] Bu konuda daha başka görüşler de vardır.

b) *Fecr'den* maksadın "sabahın aydınlığı" olduğunu belirten Taberî, amacın "gündüz"[274] olduğunu bir görüş olarak vermiş, böylece bütün zamanların yarısına yemin edildiğini söylemiştir.

c) Müddessir 74/34 ve Tekvîr 81/18'den delil getirerek, *fecr*den maksadın "sabah" vakti olduğunu, böylece günün tamamını zımnen ifade ettiğini beyan etmekte bir sakınca yoktur. Bütün sabahlara yemin edilmesi, zamanın önemine yapılan bir vurgudur.

d) Biz ise *fecrin* "vahiy", yani "Kur'ân'ın aydınlığı" olduğu kanaatindeyiz. Bunun nedenini ise bir sonraki âyetin izahında o âyetle birlikte yapacağız.

II. On Gece

وَلَيَالٍ عَشْرٍ "On geceye yemin olsun." Âyetteki لَيَالٍ *leyâl* kelimesi "geceler", عَشْرٍ *'aşr* sözcüğü ise "on" demektir.

On geceden hangi gecelerin kastedildiği noktasında da oldukça fazla görüş ileri sürülmüştür.

"Zilhiccenin ilk on gecesi, Muharrem ayının ilk on günü, Ramazan'ın son on günü, Zilhiccenin başından Kurban Bayramının sonuna kadarki zaman, Yüce Allah'ın Hz. Mûsâ ile sözleştiği on gece" gibi görüşler tefsirlerimizde yer almaktadır.[275] Biz, görüşlerin haklılığına veya isabetsizliğine girmeden, konuya daha başka bir açıdan bakmak istiyoruz.

---

273 Bu anlamlar için bk. Râzî, age., XXXI, 161-162.
274 Taberî, age., XXX, 168.
275 Taberî, age., XXX, 168-169; Kurtubî, age., XX, 27.

* "Fecr" ve "On Gece"nin Ortak Anlamı

Sûrenin ilk iki âyetinde maksadın, çok özel bir "sabah" ve çok özel bir "on gün" olması daha kuvvetli bir ihtimaldir; çünkü *fecr,* bir aydınlanmadır. "Yarıp çıkmak, fışkırmak" anlamına gelen *fecr/tefcîr* kelimesi, adını Yüce Allah'ın *nûr* olarak belirlediği Kur'ân'ın,[276] "cehalet karanlıklarını yarıp geçen ve karanlıklardan aydınlık sunan yapısı"nı bize bildirir. Karanlıkları yarıp aydınlığı getiren asıl sabah, insanlığın Kur'ân vahyi ile buluşturulduğu sabahtır. Târık 86/3'te geçen *en-necm* kelimesi de ilk iki âyetteki *târık* kelimesi de aslında Kur'ân vahyini ve onun geceyi aydınlatan yapısını ifade etmektedir.[277]

Kur'ân'ın sunduğu aydınlık kavramı, ışık ve karanlık kavramlarına yeni bir boyut kazandırmakta, Kur'ân'dan yoksun gündüzlerin de aslında karanlık olduğunu beyan etmiş olmaktadır. Bir zaman diliminin karanlık veya aydınlık diye isimlendirilmesi, orada Kur'ân'ın bulunup bulunmamasına bağlıdır. Bu itibarla biz, Fecr sûresindeki ilk yeminin tıpkı Târık ve Necm sûrelerinde olduğu gibi, "vahy"e yapıldığını ve âyette Kur'ân aydınlığının kastedildiğini düşünmekteyiz. "On gece" ifadesinin de vahyin ilk indiriliş gecesi olan Kadir Gecesinin de içinde bulunduğu "Ramazan'ın son on günü"[278] olduğunu, aydınlığın bu süreçte insanlıkla buluşturulduğunu, bu nedenle özellikle anıldığını beyan etmek durumundayız.

ııı. Çift ve Tek

وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ "Çifte ve Tek olana yemin olsun." Âyetteki الشَّفْعِ *eş-şef'* kelimesi "çift", الْوَتْر *el-vetr* sözcüğü ise "tek" demektir.

Bu âyette kastedilenler hakkında kayda değer çeşitli görüşler vardır.

a) Konuyu namazla ilişkilendirenler olduğu gibi, hacla ve kurbanla ilişkilendirenler de olmuştur. Ayrıca günlerin çift ve tek olanlarının kastedildiği de söylenmektedir.

b) "Çift" kavramı kâinattaki çift kutupluluğu ifade edebilir. Bu durumda maksadın bütün yaratılmışlar olduğunu beyan ederek, bunları

---

276 Şûrâ 42/52.
277 Bu konuda geniş izahımız için Târık sûresinin tefsirine bakılabilir.
278 Benzer değerlendirmeler için bk. İslâmoğlu, age., s. 1255'te 3. not.

"iman-küfür, mutluluk-huzursuzluk, hidayet-şaşkınlık, aydınlık-karanlık, gündüz-gece, sıcaklık-soğukluk, güneş-ay, yaz-kış, gök-yer, insan-cin, artı-eksi, pozitif-negatif, erkek-dişi" gibi ikililer şeklinde sıralayabiliriz. Bütün bunlar, Yâsîn 36/36, Zâriyât 51/49 ve Nebe' 78/8'de ifade edilen kâinattaki bütün çiftleri içerir. Kanaatimizce "Tek"ten kasıt ise, İhlâs 112/1 gereği "Yüce Allah"tır. Nitekim Hz. Peygamber de bu anlamda "Allah tektir; teki sever" buyurmaktadır.[279]

c) Tek olan Yüce Allah, varlıklarda bir çift oluş sistemini kurmuş, onları yaratmış ve Kendisini onların sahibi ilan etmiştir. Bu gerçeklerin yanında, bütün bu varlıkları da bizzat Kendisi idare etmektedir. Yaratan, yarattığını salıvermez, sahipsiz bırakmaz; bu nedenle Yüce Allah, yarattığı varlıklara mesajlar göndermiş, gönderdiği ilkelerin, bütünüyle kâinatı kavrayıp O'nun sistemini anlamaya çalışmak için çeşitli bilinçlendirmelerde bulunmuştur.

Bu bağlamda Tek olan Yüce Allah, o özel sabahın aydınlığında, Ramazan'ın son on gününde ve özellikle Kadir Gecesinde, çift olan yaratıkları ilâhî bilgilerle buluşturmuş, bir anlamda yaratıklarla iletişimin vahiy ile sağlandığı mesajını vermiştir.

ıv. Geçip Giden Gece

وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِۚ "Gelip geçen geceye yemin olsun." Âyetteki الَّيْلِ *el-leyl* kelimesi "gece", يَسْرِ *yesri* fiili ise "giden, geçen" demektir.

Bu ifade, Müddessir 74/33 ve Tekvîr 81/17'de de olduğu gibi, ardını dönüp giden ve bitmekte olan bir zamanı nitelendirmektedir. İlk âyette bütün sabahların aydınlığının kastedildiğini söylediğimiz görüşe göre, burada da gecenin karanlığına gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda bütün zamanlar yeminin konusu olarak insanların dikkatlerine sunulmakta; zamanın, azgın insan aleyhine şahitlik yapacağı bilgisi verilmiş olmaktadır.

Âyetleri vahiy ile ilişkilendirdiğimiz görüşe göre ise, burada geçmekte olan "gece", vahyin karanlıkları gidereceği mesajını içermektedir.

279 Buhârî, De'avât, 69; Müslim, Zikr, 5; Ebû Dâvûd, Vitr, 1; Tirmizî, Vitr, 2.

v. Yemin Edilenler Arasındaki Anlam İlişkisi

Kur'ân'da bazı sûrelerin başında çeşitli varlıklara yemin edildiği bilinmektedir. Eğer yemin edilen varlık tek ise, onun devam eden âyetlerle bir anlam ilişkisi vardır; eğer birden çok iseler, bu durumda da hem yemin edilen varlıkların kendi arasında bir anlam ilişkisi vardır, hem de yemin sonrası âyetlerle bu ilişki mevcuttur. Bu örneklerden biri de Fecr sûresindedir. Bu doğrultuda, ilk âyetlerle dördüncü âyetin uyumunu dikkate alan bir yorum yapmak durumundayız.

Yemin edilen "fecr", "on gece", "çift varlıklar ve tek olan Yüce Allah" ile "bitmek üzere olan gece"nin anlam ilişkisi şöyle kurulabilir: Kur'ân aydınlığının dünyayı aydınlattığı Ramazan'ın son on gecesindeki Kadir Gecesinin sabahında, tek olan Yüce Allah, çift olan bütün yaratıkları ilâhî bilgilendirmeyle aydınlatmıştır. Böylece Kur'ân ile aydınlanan ilk sabah, cehalet karanlıklarını gidermeye başlamıştır. İsrâ 17/81'de de ifade edildiği gibi, hak gelince bâtıl zaten yok olmaktadır. Bâtılın tabiatı, yok olmaya elverişli kılınmıştır. İşte tam da bu esasa uygun olarak, burada vahyin aydınlığı gelince, gecenin, yani cehalet karanlıklarının yok olup gitmesi söz konusu edilmektedir, diyebiliriz.

b) Yemin-Akıl İlişkisi

Bu âyette Yüce Allah, yemin edilen varlıkların yemin değeri ifade etmesi bakımından çok önemli olduğunu ve aklın bu anlamda etkin bir işlev göreceğini beyan etmek istemektedir.

هَلْ فِى ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذِى حِجْرٍ "Bunlarda her akıl sahibi için bir yemin (değeri) var, değil mi?" Âyetteki قَسَمٌ *kasem* kelimesi "yemin", ذِى حِجْرٍ *zî hıcr* ifadesi ise "akıllı, akıl sahibi" demektir.

Bu ifade, ilk dört âyetteki beş yeminin, akıl sahibi varlıklar için büyük önem arz ettiğini beyan etmekte ve akıl ile hareket edince ders çıkarmanın kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır.

1. Ĝâşiye 88/1'de ele aldığımız üzere, âyetteki *hel* edatı, cevabı beklenen bir soru edatı olarak değil de, anlamı pekiştiren bir konumda *kad* edatı anlamında kabul edilebilir. Bu durumda anlam "bütün bunların her birinde muhakkak ki bir yemin vardır" şeklini alır.

Hel edatına kendi asıl anlamı olan "soru" anlamını verirsek, bu durumda âyette "Bu konuda akıl sahipleri için (başka) bir yemin var mı?" sorusu soruluyor demektir. Söz konusu anlam, "Akıl sahiplerine bundan öte bir yemin olabilir mi?" diye şekillenmiş olur. Aklı olanlar bu yeminlerden yeterince sonuç çıkarırlar, çıkarmalıdırlar.

Bu edata "soru" olarak, ancak "pekiştirici, onaylatıcı" bir anlam da verilebilir. Bu durumda tercüme, bizim de tercih ettiğimiz şekilde olur.

2. *Kasem* kelimesi "yemin" anlamına gelmektedir; *hıcr* ise "akıl, gönül ve kalp" demektir.[280] "Kaya, taş" anlamına gelen *hacer* kelimesiyle aynı kökten gelen *hıcr* kelimesinin "akıl" anlamı, "gerçeği keskin, katı ve net bir şekilde ortaya koymak" noktasında buluşabilir. Ayrıca "men etmek, engel" anlamlarına gelen *hacr, hıcr, mahcûr* kelimeleriyle "akıl" anlamına gelen *hıcr* sözcüğü, "kişiyi yanlıştan veya hatadan uzak tutmak, onu şerden engellemek" anlamlarıyla buluşturulabilir.

3. Âyetlerdeki yemin ifadelerini Kur'ân'ın aydınlık dünyasıyla ilişkilendirince, sûrelerin parçalar halinde, peyderpey indirilişinden ve yeminin büyüklüğünden söz eden Vâkı'a 56/75-76'ya bakmalıyız. İlgili âyetlerin tercümesi şöyledir: "Kur'ân'ın parçalar halinde indirilişine yemin ediyorum ki, elbette bu, eğer bilirseniz çok büyük, çok ağır bir yemindir." Demek ki Kur'ân'ın indirilişi çok önemli bir olaydır; onunla ilgili zamana veya mekâna yemin edilmesi de çok önemlidir.

4. "Vahyin aydınlığı", "onunla ilgili sabahlar ve geceler", "aydınlığın kaynağı olan Yüce Allah ve O'nun yarattığı bütün çiftler", "vahyin aydınlığı gelince terk edip gitmek zorunda olan cehalet karanlığı", evet, bütün bunlar, akıl sahipleri için büyük bir önem taşımaktadır. Aklı olan herkes bu yeminlerden, dikkat çekişlerden ve insan aleyhinde yapılacak şahitliklerinden dolayı derin bir bilince ve sorumluluğa sahip olmalıdır. Çünkü yemine konu edilen varlıklar hafife alınabilir türden değildir.

Bu varlıklara aldırış etmeyen, dahası ilâhî bilgilendirmelere kulak vermeyen insanlar, maalesef tarihin her döneminde var olmuştur. Bu tür duyarsız ve vurdumduymaz tavır sergileyenler ağır faturalar ödemek zorunda kalmışlardır. Şimdilerde yaşayanlar ve mahşere kadar gelip yaşayacak olanlar şunu bilmelidirler: Allah'ı hesaba katmayan, O'nun ilkelerine değer vermeyip aktif olarak toplumun bozulmasına neden olan veya pasif kalıp çürümeye çanak tutanlar, sözü edilecek kavimlerin sonunu er veya geç, aynı türden veya başka çeşitlerde yaşamaktan kurtulamayacaklardır.

280 Kurtubî, age., XX, 30.

6-14. ÂYETLER:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾
وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾
فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾
إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾

"**6-10.** 'Âd (kavmi)ne, yani direkleri (yüksek binaları) olan, (diğer) şehirlerde benzeri yaratılmamış İrem şehrine, o vadide kayaları yontan Semûd kavmine, (bir de) kazıklar sahibi Firavun'a Rabbinin ne yaptığını görmedin mi? **11-12.** (İşte bütün bunlar), ülkelerinde azgınlık etmişler, oralarda kötülüğü ve bozgunculuğu çoğaltmışlardı. **13.** Bu yüzden, Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırmıştı. **14.** Çünkü Rabbin (her an, herkesi) gözetlemektedir."

Yüce Allah, yemin ifadelerini ve bunların akıl ile ilişkilerini ifade ettikten sonra, insanlık tarihinden ibret içerikli birtakım sahneler sunmaktadır. Bununla Mekke müşriklerinin aslında çok abartılacak bir güçlerinin bulunmadığını, hem onlara hem de bütün müminlere göstermek istemektedir. Çünkü Yüce Allah, çok daha güçlü olanlardan örnekler vererek, onları cezalandırdığı gibi, diğerlerini de cezalandırabileceğini beyan etmek istemektedir. Gözetleyici olması itibariyle Yüce Allah'ın bilgisinden ve gözetiminden hiçbir varlık kurtulamaz ve dışarıda kalamaz.

a) Tarihten Üç Zorba Örneği

Kıssalar hakkında vahyin nüzul sürecinde muhtemelen ilk geçtiği yer olan Müzzemmil 73/15. âyetin tefsirinde geniş açıklamalar yapacağız. Burada şu kadarını hatırlatmakla yetinelim: Kur'ân'da "kıssa anlatımı" önemli anlatım tekniklerden biridir. Çünkü Kur'ân'ın büyük bir bölümü kıssalardan oluşmaktadır. İşte bu sûrede söz konusu metot çok kısa örneklerle de olsa uygulanmaktadır.

Elbette Kur'ân'da kıssaların yer almasının amacı, tarihin tespiti veya tarîhî olayların yer, zaman ve şahıs bilgilerinin kronolojisini vermek değildir. Amaç, geçmiş milletlerin başına gelen olayları ana hatlarıyla anlatıp,

olayların sonuçlarına dikkat çekmek ve aynı davranışların benzer sonuçlar doğuracağını bildirerek daha doğru davranılmasını sağlamaktır.

Bu açıdan bakıldığında, kıssaların anlatılmasının ana amacı "ibret alınması"dır[281] diyebiliriz. Bu genel amaç doğrultusunda ilave olarak Kur'ân'da kıssaların anlatılma gerekçeleri hakkında kısaca şunları söyleyebiliriz:

Hz. Peygamber'i ve müminleri motive etmek;[282] güçlü-pozitif duyguları, İslam inanç ve ilkelerine yöneltmeye, canı ve malı hak, hayır ve iyilik uğruna fedâ etmeye kanalize etmek;[283] inananların yüreklerine güven ve huzur veya inanmayanların yüreklerine korku, endişe ve psikolojik ıstırap vermek;[284] Hz. Peygamber'in hak peygamber olduğuna, ona vahiy indirildiğine ve onun vahiy bilgilerini tebliğ ettiğine işaret etmek.[285]

Kıssalar ve anlatılma gerekçeleri hakkında bu bilgilerle yetinmek ve sûrenin izahına geçmek istiyoruz.[286]

Sûrenin ilk beş âyetindeki mesaj doğrultusunda, ilâhî bilgilendirmeye kulak vermeyenler bağlamında çeşitli kavimler hatırlatılmaktadır. Aklı olanın anlaması amacıyla sunulan nice hakikatlere kulak tıkayanlara ilk olarak 'Âd kavmi örnek verilmektedir.

1. 'Âd Kavmi

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ "Rabbinin 'Âd (kavmi)ne ne yaptığını görmedin mi?" Âyetteki أَلَمْ تَرَ *elem tera* ifadesi "görmedin mi, bilmiyor musun", فَعَلَ *fe'ale* fiili "yapmak, uygulamak", عَادٌ *'âd* kelimesi ise "'Âd kavmi" demektir.

Yüce Allah Fecr 6-13'te Kur'ân kıssalarından üç tanesine, yani 'Âd, Semûd ve Firavun kıssalarına kısaca temas etmektedir. Oldukça özlü ifadelerin seçildiği bu bölümde, asıl ibret içerikli mesaj üzerinde durulmakta, ancak detaya girilmemektedir.

281 Hûd 11/120; Yûsuf 12/111; Nâzi'ât 79/26.
282 Bu konudaki âyetler için bkz: En'âm 6/33; Yûnus 10/94; Hûd 11/12; 120; Hicr 15/97; Tâhâ 20/1-9; Şu'arâ 26/3-4; Kasas 28/3-6; Kalem 68/48-49; Nûh 71/1-28.
283 Bu konudaki âyetler için bkz: A'râf 7/11-27; Yûnus 10/75-83; Fussılet 41/15-16; Şu'arâ 26/69-104.
284 Bu konudaki âyetler için bkz: Hûd 11/84-95; Mü'min 40/51-52; Kamer 54/9-32; Hâkka 69/1-8.
285 Bu konudaki âyetler için bkz: Nisa 4/163-166; Şûrâ 42/13; Müzzemmil 73/15-16.
286 Kıssa anlatımının gerekçeleri hakkında bk. Okuyan, "Kur'ân'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı: XIII, İstanbul, 2004, ss. 45-109.

a) Kur'ân'da "ilk 'Âd" adı da verilen[287] 'Âd kavmi, peygamberleri Hz. Hûd olarak belirlenen, efsanevî İrem Bağları'nın sahibi olan, Ahkaaf adıyla bilinen ve Ummân ile Hadramevt arasında yer alan geniş çöl bölgesinde yaşamış bir kavim idi. Burası, Arabistan yarımadasının güneyinde, okyanusa paralel uzunca bir çölün ve vadinin içerisinde bulunuyordu.[288] Peygamberlerini dinlememenin sonucunda, yedi gün sekiz gece kesintisiz süren, kökünden kopartılmış hurma kütükleri gibi insanları öteye beriye savuran şiddetli bir kasırga ile helak edilmişlerdi.[289]

b) Yüce Allah, sûrenin bu ilk bölümünde öncelikle bir soru cümlesi kullanmakta ve Hz. Peygamber'e hitap ederek şöyle buyurmaktadır: اَلَمْ تَرَ *elem tera* "Görmedin mi?" Bu ifade, aslında "Haberin yok mu?", "Duymadın mı?", "Gözünde canlandırabilir misin?"[290] şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü olay, Hz. Peygamber henüz doğmadan çok önce gerçekleştiği için onun bu olayı görmesi mümkün değildi.

c) Yüce Allah, âyette "sahip, efendi, yetiştiren" anlamında رَبُّكَ *rabbüke* "Senin Rabbin" diyerek hem Hz. Peygamber'in sahipsiz olmadığını ona hatırlatmakta, hem de mücadelesinde başına sıkıntılar gelse de sonuçta kazananın kendisi olacağı müjdesini ona dolaylı olarak vermektedir.

d) Bu arada, bir taraftan Hz. Peygamber'e inanıp tâbi olanlar motive edilmekte, diğer taraftan da inkârcı karşıtlara gözdağı verilmektedir. Elbette hitap öncelikle her ne kadar Hz. Peygamber'e yönelik olsa da maksadın herkes olduğunda asla şüphe yoktur. Bu bakış açısıyla âyetin başındaki soru cümlesini "Haberiniz yok mu?", "Duymadınız mı?" veya "Gözünüzde canlandırabilir misiniz?" şeklinde çoğul anlamda değerlendirmek, daha kapsayıcı bir muhatap alanı oluşturacaktır.

Şehirlerin EnGüzeli: Sütunlu İrem

اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِۙ اَلَّت۪ي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ "(Yani) direkleri (yüksek binaları) olan, (diğer) şehirlerde benzeri yaratılmamış İrem şehrine (ne yaptığını görmedin mi?)" Âyetteki اِرَمَ *iram* kelimesi "İrem şehri", ذَاتِ الْعِمَادِ *zâtü'l-*

287 Necm 53/50.
288 Geniş bilgi için bk. Muhammed Esed, Kur'ân Mesajı Meal-Tefsîr, ter. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, 1997, s. 284'te 48. not; İslâmoğlu, age., s. 1255'te 9. not.
289 Hâkka 69/6-7.
290 İslâmoğlu, age., II, 1304.

'ımâd ifadesi "direkleri veya sütunları olan", لَمْ يُخْلَقْ *lem yuhlak* fiili "yaratılmamış", مِثْلُهَا *mislüha* ifadesi "benzeri", الْبِلَادِ *el-bilâd* sözcüğü ise "şehirler" demektir.

Son derece güzel, benzeri o döneme kadar görülmemiş olan ve 'Âd kavminin yaşadığı İrem şehri bu âyette övülmektedir. Ancak orada yaşayanların azgınlığı halkın da şehrin de helakine neden olarak gösterilmektedir.

1. Bazı yorumcular *İrem* kelimesinin "şehir" anlamında değil de, orada yaşayan "halk" anlamında olduğunu iddia etmişlerdir. Buna göre ذَاتِ الْعِمَادِ *zâtü'l-'ımâd* ifadesine, "uzun boylu" anlamını vermişlerdir.[291] Esasında A'râf 7/69'da Hz. Nûh'tan sonra yaratıldığına vurgu yapılan bu kavmin, yaratılış olarak "iri ve güçlü" olduğu beyan edilmektedir;[292] dolayısıyla bu görüş delilsiz değildir. Ayrıca âyette, bu kavmin idaresinin ve ömürlerinin uzunluğunun kastedilmiş olabileceği de ifade edilmektedir.[293]

2. Biz, ذَاتِ الْعِمَادِ *zâtü'l-'ımâd* ifadesinin "yüksek binalar" anlamına geldiğini ve bu noktada Şu'arâ' 26/128-129'un delil olduğunu belirtmek istiyoruz. Kaldı ki, sonraki âyette الَّتِى لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِى الْبِلَادِ "Şehirlerde benzeri yaratılmamış" buyurularak, maksadın şehir, yani o kavmin meydana getirdiği medeniyet olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

3. Ne kadar ileri olursa olsun, azgınların oluşturduğu bir medeniyetin, ilâhî kudret karşısında ayakta kalması mümkün değildir. İşte 'Âd kavmi de bu ihtişama ve güzelliklere rağmen, Yüce Allah'a ve O'nun elçisine karşı düşmanlığa girişince, sonunda hak ettiği cezayı bulmuştur.

4. Âyette verilmek istenen mesaj, insanın kime güvenmesi gerektiğini öğretmektir. Yüce Allah'a güvenmek yerine medeniyete veya sahip olunan başka şeylere güvenmek, insan için sonun başlangıcını oluşturmaktadır.

Azgınlıkta 'Âd kavmi tarihte yalnız değildi, başkaları da vardı. İşte onlardan biri de Semûd kavmidir.

291 Kurtubî, age., XX, 30.
292 Zemahşerî, age., IV, 735-736.
293 Semerkandî, age., III, 578

11. Semûd Kavmi

وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ "O vadide kayaları yontan Semûd kavmine (ne yaptığını görmedin mi?)" Âyetteki ثَمُودَ *semûd* kelimesi "Hz. Sâlih'ın kavmi Semûd", جَابُوا *câbû* fiili "yontmak", الصَّخْرَ *es-sahr* sözcüğü "kaya, kayalık", الْوَادِ *el-vâd* kelimesi ise "vadi" demektir.

Zorbalıklarından söz edilen ve ikinci sırada hatırlatılan kavim ise Semûd'dur.

a) Şems sûresinde de ele alacağımız üzere, *Semûd* kelimesi, "az su" anlamına gelen *semd* kökünden türetilmiştir. Az yağan yağmuru, kayalarda açtıkları sarnıçlarda biriktirdikleri için bu isimle anılan Semûd kavmi, Hz. Sâlih'in kavmidir. Bu kavim, bugün Medâin-i Sâlih diye bilinen, Arabistan'ın kuzeyinde bulunan kaya kentlerinden oluşan ve "Hıcr" adıyla anılan bölgede yaşamışlardı.[294]

b) Âyette yer aldığı şekliyle söyleyecek olursak, bu kavim, vadide kayalar yontmakta veya kayaları oyarak vadiler oluşturmaktaydı. Hıcr 15/82 ve Şu'arâ' 26/149'da belirtildiğine göre, bunlar yontarak kayalardan güvenli evler yapıyorlardı.[295] Demek ki, bu kavim hem su kıtlığı nedeniyle mevcut suyu biriktirmek için kayaları yontuyordu, hem de kayaları oyarak içerisinde güvenle oturacakları evler inşa ediyorlardı. Kendilerine "Hıcr ashabı" denmesinin nedeni budur. Bunlar da tıpkı 'Âd kavmi gibi, yaptıkları azgınlığın karşılığı olarak, şiddetli bir cezaya çarptırılmış ve helak edilenler arasında hak ettikleri yerlerini almışlardır.

c) Semûd kavmi "Hıcr ashâbı" olarak da isimlendirilmektedir. Bu sûrenin beşinci âyetinde ise "akıl" anlamında *hıcr* kelimesi kullanılmaktadır. Bu durum oldukça dikkat çekmektedir. Söz konusu iki kullanımda göze çarpan husus bizce şudur: Vahyin yol göstericiliğine ihtiyaç hissetmeden yola çıkan akıl, sonunda kayalara toslar. Aklı gemiye benzetirsek, vahyi de aklın yanaştığı liman olarak kabul edebiliriz. Akıl gemisi vahiy limanında demir atmalıdır. Kayalara güvenip Allah'a güvenmemenin sonucu perişanlıktır. Bu nedenle, bu iki değeri birbirinin rakibi gibi görmektense, onları birbiri olmadan yapamayan değerler şeklinde anlamak en doğru yaklaşımdır.

---

294 Bu kavim hakkında geniş bilgi için bk. İslâmoğlu, age., s. 1255'te 9. not ve s. 1256'da 13. not.
295 Şu'arâ' 147-148'de geçtiği üzere, bunların bahçeleri, su gözeleri ve tarım imkânları da vardı; ancak belli ki evlerinin bulunduğu yerlerde su sıkıntısı çekiliyordu.

ııı. Firavun

وَفِرْعَوْنَ ذِى الْاَوْتَادِ "(Bir de) kazıklar sahibi Firavun'a (ne yaptığını görmedin mi?)" Âyetteki فِرْعَوْن *fir'avn* kelimesi "tanrının oğlu, büyük kral, Mısır'daki en üst yönetici", ذِى الْاَوْتَادِ *zi'l-evtâd* tamlaması ise "kazıkları olan" demektir.

Sûrede üçüncü sırada hatırlatılan azgın ise Firavun ve dolayısıyla onun askerleridir.

a) Bilindiği üzere Kur'ân'da kıssası en çok anlatılan ve ibrete en çok konu edinilen kişi Firavun'dur. Onun burada ve Sâd 38/12'de ذِى الْاَوْتَادِ "Kazıklar sahibi" olarak anılmasının muhtemel bazı gerekçeleri vardır:

1. Sebep, kızdığı kişilere uyguladığı "kazık cezası" olabilir.

2. Sebep, inanca karşı uyguladığı zorbalık olabilir.

3. Sebep, ekonomik ve askerî açıdan güçlü oluşu şeklinde de belirlenmiş olabilir.

4. Bütün bunlara ilave olarak, aslında Firavun, ilâhlık iddiasının kendince bir ispatı mahiyetinde, dağlara nazire olsun diye piramitler yaptırmış, adeta onları insanların gözlerine sokarak meydan okumaya çalışmıştı. Âyetteki "kazıklar"ın "piramit" olarak anlaşılması, diğer görüşlere göre biraz daha öne çıkmaktadır. Çünkü önceki iki kavim, şehirleri ve medeniyetleriyle anılmış ve maddî güçlerinin kendilerini kurtaracağı zannına kapılmışlardı. Firavun'un da ilâhlık iddiasını ispatlamak amacıyla, medeniyet inşasına girişmiş olduğu anlamı bize daha doğru gelmektedir.

b) Firavun'un "kazıklar sahibi" oluşu, ister kazık cezası vermesi, ister zorbalığı, ister askerlerinin ve gücünün fazlalığı, isterse piramitlerle meydan okuması anlamına gelsin; sonuçta o ve askerleri diğer helak edilenler gibi helak edilmiş ve nihayet suda boğulmuşlardır. Demek ki, bu tür güç gösterileri kişinin azgınlığını artırmakta olduğu gibi, haktan uzaklaşmasına da neden olmaktadır. En sonunda bu durum felaketin habercisi olarak doğrudan dünyevî azaba dönüşmektedir.

Bu üç kavmin ortak yönleri ve yaşadıkları son ise şu âyetlerde dile getirilmektedir:

b) Azgınların Ortak Nitelikleri

Kıssalarından küçük birer kesit sunulan bu üç kavim, dikkat çeken iki önemli özelliğiyle ele alınmakta ve Yüce Allah'ın onlara uyguladığı işlem dile getirilmektedir.

ı. Ülkelerinde Azgınlık Yapmışlardı

اَلَّذِينَ طَغَوْا فِى الْبِلَادِ "(İşte bütün bunlar), ülkelerinde azgınlık etmişlerdi." Âyetteki طَغَوْا *tağavv* fiili "azgınlık yapmak", الْبِلَادِ *el-bilâd* kelmesi ise "ülkeler" demektir.

Bu kavimlerin hepsi, yaşadıkları şehir veya ülkelerde, idareleri altında bulunan insanlara yönelik azgınlık yapmış, haddi aşmış, zulmün hemen her çeşidini kendilerine reva görmüş, isyan türü uygulamaları toplumun başına saran bir ortak azgınlık ve sapkınlık sergilemişlerdi. Yaşadıkları dönemler her ne kadar birbirine uzak ise de, yaptıkları azgınlık ve bozgunculuk hepsinin aynı sıfatla ve birlikte anılmasına sebep olmuştur.

ıı. Fesatlık Çıkarmışlardı

فَاَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ "Oralarda kötülüğü ve bozgunculuğu çoğaltmışlardı." Âyetteki اَكْثَرُوا *ekserû* fiili "çoğaltmak", الْفَسَادَ *el-fesâd* kelimesi ise bozgunculuk" demektir.

Bu âyette bir önceki âyette dile getirilen azgınlığın bir başka çeşidi gündeme getirilmekte ve uyguladıkları bozgunculuklarına dikkat çekilmektedir. Âyetin başındaki *fâ* edatı bozgunluğun azgınlıkla birlikte veya en azından hemen peşinden yapıldığı anlamını cümleye katmaktadır.

a) Kur'ân'da bazı bilgiler ortak özellik taşıyorsa, zaman ve şahıs farklılıklarına rağmen hepsi bir anda yaşanmış gibi ifade edilir. Aralarında asırlar olsa da, benzer davranışlar ve söylemler ortaya konulmuşsa, Yüce Allah onları sanki bir anda söylenmiş gibi bizlere bildirmektedir. Bu noktada Fecr sûresinin bu âyetleri güzel bir örnek oluşturduğu gibi, İbrahim sûresinde de bu anlamda çok anlamlı ifadeler yer almaktadır. Orada Hz. Mûsâ-Firavun ilişkisi çerçevesinde çeşitli bilgiler verildikten sonra, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih ve onlardan sonra gelen peygamberler ile kavimleri arasındaki ortak diyaloglar şu şekilde verilmektedir:

"Peygamberleri kendilerine mucizeler getirdi de onlar, ellerini peygamberlerinin ağızlarına bastılar ve dediler ki: 'Biz, size gönderileni inkâr ettik ve bizi kendisine çağırdığınız şeye karşı derin bir kuşku içindeyiz.' Peygamberleri dedi ki: 'Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? Hâlbuki O, sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi belirli bir vakte kadar yaşatmak için (hak dine) çağırıyor.' Onlar dediler ki: 'Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz. Siz bizi atalarımızın tapmış olduğu şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize, apaçık bir delil getirin!' Peygamberleri onlara dediler ki: '(Evet), biz sizin gibi bir insandan başkası değiliz. Fakat Allah nimetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan, bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur. Müminler ancak Allah'a dayansınlar. Hem, bize yollarımızı göstermiş olduğu halde, ne diye, Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkülde sebat etsinler.' Kâfir olanlar peygamberlerine dediler ki: 'Elbette sizi ya yurdumuzdan çıkaracağız, ya da mutlaka dinimize döneceksiniz!' Rableri de onlara: 'Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz!' diye vahyetti."[296]

b) Buradan şu sonucu çıkartmaktayız: İnsanlar hangi çağda, hangi şartlarda ve hangi güce sahip olarak yaşıyor olurlarsa olsunlar, eğer benzer azgınlıkları ve bozgunculukları yaparlarsa, Yüce Allah onları aynı isimle anmakta, kendilerine sonucu aynı olan muameleyi yapmakta ve onları insanlık tarihinin çirkinlik sayfalarında beraberce sıralamaktadır.

Âyetlerde bugüne de yarına da verilen mesaj, insanların ve özellikle yöneticilerin halklarını ezmemeleridir. Yüce Allah'ın helal veya mubah kıldığı davranışları yapanları dışlamamaları, böylece hem kendilerine hem de Rablerine karşı bir yoldan çıkmışlıkla nitelendirilmeye sebep olmamaları insanlardan ve özellikle yöneticilerden istenmektedir.

Hatırdan çıkarmamak gerekir ki, âyetlerde her ne kadar "yaşadıkları şehirler veya ülkeler" denmiş olsa da, maksat, artık tek ülke gibi görmek durumunda olduğumuz bütün dünya insanlığıdır. Ekonomisi güçlü ülkeler ve onların yöneticileri, daha zayıf durumda olanları ezmemeli, çıkarları uğruna dünyayı ve insanlığı felâketlere sürüklememelidirler. Bilmelidirler ki, tarihte çok daha üstün ve güçlü medeniyetler kuran ve ancak azgınlık yapmış olanları Yüce Allah yerle bir etmiştir; artık yerlerinde yeller eser olmuş, birer efsane haline getirilmişlerdir.

İşte bu işlem hakkında Yüce Allah şu genel ifadeyi kullanmaktadır:

---

296 İbrâhim 14/9-13.

c) Azgınlığın Ortak Sonuçları

Yüce Allah, azgınlık ve bozgunculuk yapan bu üç ibretlik kavmin sonuçta nelerle karşılaştıkları hakkında bilgi vermekte, onlara özenenlerin de aynı sonu paylaşacağı uyarısını yapmaktadır.

فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ "Bu yüzden, Rabbin, onların üstüne azap kamçısı yağdırmıştı." Âyetteki صَبَّ *sabbe* fiili "yağdırmak", سَوْطَ *sevt* kelimesi ise "kamçı" demektir.

Yaptıklarının karşılığı olmak üzere, Yüce Allah onlara "azap kamçısı" yağdırmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, âyetteki صَبَّ *sabbe* fiili, "şiddetli dövmek ve yağdırmak" anlamını, سَوْطَ *sevt* kelimesi ise "birbirine karışmış türlü türlü azap darbelerinin hepsi"ni içermektedir. عَذَاب *'azâb* kelimesinin belirsiz gelmesi de, her bir kavme yönelik azabın farklılığını göstermeyi amaçlamaktadır.[297] Nitekim 'Âd kavmi kasırga ile Semûd kavmi gürültü ile, Firavun ve askerleri ise boğularak, bu kamçıdan paylarına düşeni almış ve helak edilmişlerdir.

İster benzersiz ihtişamın adresi güçlü İrem şehrine sahip olan 'Âd kavmi olsun, ister kayaları oyup vadi yapan ve güvende olduğunu sanan Semûd kavmi olsun, isterse piramitleriyle insanlara ve Allah'a kendince meydan okuduğunu sanan Firavun olsun, hepsi de sığındıkları bu maddî dayanaklardan mahrum bırakılmış ve Allah'ı hesaba katmamanın cezasını çekmişlerdir.

Kur'ân'da yöresel birtakım unsurlar kullanılmış olsa da, mesaj, evrensele taşıyan bir üsluba sahiptir. Bu özelliği gereği, bazen kavimlerin ve mekânların isimlerini verse de ayrıntılı listeler vermez; bazen de hiç isim vermez. Her iki durumda da asıl amaç, mesajın evrenselliğinin sağlanmasıdır. İşte bu sûrede ele alınan kıssalarda kavmin adı verilse de, şahıslara değinilmemiş, böylece benzer yanlışlıkları yapanlara açık mesajlar verilmek istenmiştir. Bu ümmetin öncekilere benzer türden yanlışlıklar yapması ve kötülükler planlaması halinde, Nahl sûresinde dile getirilen cezalar onları beklemektedir.[298]

297 Bu değerlendirme için bk. Yazır, age., X, 196.
298 Nahl 16/45-47.

d) Yüce Allah'ın Gözetleyiciliği

Üç önemli kıssa ve ilgililerin yaşadıkları son hakkında bilgi verdikten sonra Yüce Allah, bütün kullarını gözetlemekte olduğunu ve O'nun bilgisi dışında hiçbir şeyin kalamayacağını beyan etmektedir.

اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ "Çünkü Rabbin (her an, herkesi ve yaptıklarını) gözetlemektedir." Âyetteki اَلْمِرْصَادِ *el-mirsaad* kelimesi "gözetlemek" demektir.

İnsanlar, yaptıklarının yanlarına kâr kalacağını sanmamalıdırlar. Yüce Allah, insanların yaptıklarını meleklerine kaydettirmektedir; mahşerde bu kayıtlar amel defteri olarak her insanın karşısına çıkartılacaktır.[299] Yüce Allah'ın gözetlemesi, İbn Abbâs'ın da ifade ettiği gibi "O'nun her şeyi işitmesi ve görmesi" anlamındadır.[300] Yüce Allah'ın her şeyi görmesi ve bilmesi konusunu Beled sûresinin 7. âyetinde geniş bir şekilde ele alacağımız için burada detaya girmiyoruz.

1. Bu âyette asıl mesaj, sözü edilen üç kavmin cezalandırılmasında hiçbir şeyin gözden kaçırılmadığını ve zâlimlerin, yaptıklarının yanlarına kâr kalmadığını bildirmektir. Yüce Allah, her şeyi her zaman gözetlemekte ve her şey O'nun bilgisi dâhilinde gerçekleşmektedir.

2. Âyette Yüce Allah'ı ifade etmek üzere رَبَّكَ *rabbeke* "Rabbin" denilmesi, hem Hz. Peygamber'i hem de bütün inananları motive etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca karşıt bir tutum sergileyenler de Müslümanların sahipsiz olmadıkları noktasında bilgilendirilmekte, onlara karşı haksız muamelenin cevapsız bırakılmayacağı kendilerine özellikle hatırlatılmaktadır.

3. Gözetlemek, olumlu bir mesaj verdiği gibi, sonu azapla sonuçlanan bir eylem olarak da anlaşılabilir. Nitekim Nebe' 78/21'de cehennemin, İnşikaak 84/15'te ise Yüce Allah'ın gözetleyiciliğinden söz edilmektedir. Dolayısıyla buradaki maksadın, kötülük yapanlara yönelik bir gözdağı vermek olduğu ve caydırıcılık içerdiği anlaşılmaktadır. Yüce Allah onları gözetleyip, yaptıklarını nasıl kayıt altına aldırdıysa ve hak ettikleri cezalara kendilerini çarptırdıysa, onlardan sonra gelen bütün nesillerin de bu bilinçle hareket etmesini, ibret içerikli bir hayat yaşamalarını kendilerinden beklemektedir; âyetlerin burada gelme nedeni bu dersin verilmesidir, diyebiliriz.

---

299 Yûnus 10/21; Yâsîn 36/12; Kaaf 50/18.
300 Taberî, age., XXX, 181; Kurtubî, age., XX, 34.

Sözünü ettiğimiz bu mesaja ilave olarak, şunu da söylemek durumundayız: "Çünkü Rabbin, (her an, herkesi ve yaptıklarını) gözetlemektedir" âyeti herkesi ilgilendirmekte ve bilgilendirmektedir. Bunun amacı, insanlara "Allah'ın farkına varmalarını" öğretmektir; Allah ile yaşamayı bildirmektir; Allahsız bir alanın olmadığı inancını beyinlere kazımaktır. Sözün özü şudur: Allah vardır ve herkesi her an gözetlemektedir. Bu gerçeğin farkında olarak hayatı yaşamak gerekir.

15-20. ÂYETLER:

فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ٓي اَكْرَمَنِۜ ﴿١٥﴾ وَاَمَّٓا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ٓي اَهَانَنِۚ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَت۪يمَۙ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَٓاضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْك۪ينِۙ ﴿١٨﴾ وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ اَكْلاً لَمّاًۙ ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبّاً جَمّاًۜ ﴿٢٠﴾

"**15.** Şöyle insan(lar) vardır: Rabbi kendisini imtihan edip ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde, 'Rabbim bana ikram etti' der(ler). **16.** Onu imtihan edip rızkını daralttığında ise, 'Rabbim beni rezil etti' der(ler). **17-18.** Hayır (hayır, durum öyle değil)! Doğrusu siz, yetime ikramda bulunmuyor, yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. **19-20.** (Haram helâl demeden) mirası yiyor ve malı aşırı biçimde seviyorsunuz."

a) Nankör İnsanın Yanlış Değerlendirmeleri

Sûrenin 15-16. âyetlerinde genel olarak insanın yaratılış özelliklerine dikkat çekilmiş olabileceği gibi, önceki konuyla bağlantılı olarak, kötülük sahibi insanlara ait özellikler de kastedilmiş olabilir. Bu iki âyetle uyumlu olacak şekilde, 17-20. âyet grubunda da konu ekonomi, ikram, yetimin gözetilmesi, yoksulun doyurulmasının teşviki ve ölçüsüzleşen mal sevgisi olarak belirlenmektedir. Yüce Allah önce, yapılmayan iki görevi gündeme getirmekte, ardından da yapılan iki yanlışa parmak basmaktadır.

ı. Nimetlendirilince İkram İtirafında Bulunur

فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ٓي اَكْرَمَنِ "Şöyle insan(lar) vardır: Rabbi kendisini imtihan edip ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde, 'Rabbim bana ikram etti' der(ler)." Âyetteki ابْتَلٰى *ibtelâ* fiili "im-

tihan etmek", أَكْرَمَ *ekrame* fiili "ikram etmek, bolca vermek", نَعَّمَ *ne"ame* fiili ise "nimetlendirmek" demektir.

a) Bu âyet, bir önceki âyete bağlı olarak anlaşılabilir ve bu durumda anlam şöyle olur: "Allah insandan sadece O'na itaat etmesini ve âhiret için çalışmasını isterken, insan bunu arzu etmez, önemsemez; aksine dünyayı, onun lezzet veren yönünü ve nimetlerini tercih eder."[301] Sözü edilen bu anlam ilişkisi, esasında sûrede anlatılan (Firavun hariç)[302] iki kıssanın kahramanlarıyla ve yaptıklarıyla da uyumludur. Çünkü onlar, kendilerine sunulan nimet ve ikramı, amacına uygun değerlendirmemiş, azgınlığı, sapkınlığı ve zulmü tercih etmiş, sonunda da helak edilmişlerdi. İşte onların durumu, bu iki âyette anlatılan "insan" veya "insanlara" benzemektedir.

b) Âyetteki maksadın özel olarak bazı kişilere ait olduğu da ifade edilmektedir. Âlimlerimize göre burada sözü edilen "insan", 'Utbe b. Rabî'a, Ebû Huzeyfe, Ümeyye b. Halef veya Übeyy b. Halef'tir.[303] Bu rivayetler doğru olabilir; ancak "âyetin iniş sebebinin özel olması, maksadın ve mesajın genel olmasına engel değildir." Bu itibarla, Yüce Allah isim vermediğine göre, demek ki maksat geneldir, herkese yöneliktir; verilen mesajı herkesin dinlemesi ve ondan ders çıkartması istenmektedir.

c) Hayatın var ediliş amacı imtihandır;[304] insanlar hayır ile de şer ile de imtihan edilmektedir.[305] İçimizde bulunanlarla, yani aklımızdan geçirdiklerimizle de, duyduklarımıza gösterdiğimiz tepkimizle de imtihanımız devam etmektedir.[306] Bütün bunları içerecek şekilde sahip olduğumuz her şeyle imtihandayız: Korku, açlık, malın eksilmesi, canın gitmesi, ürünlerin yok olması gibi her şeyimizle imtihanın içerisindeyiz.[307] İmtihan edileceğimiz için, Yüce Allah bize işitme, görme ve hakkı anlayabilme özelliği vermiştir.[308] Anlaşılıyor ki, sahip olduğumuz şeylerden, madde anlamında bedenimiz, çocuklarımız, ailemiz ve mallarımız, mana anlamında akıl ve irademiz de dâhil olmak üzere, her şeyimizle imtihandayız. Çünkü hayatta imtihana konu olmayan hiçbir şey yoktur.

---

301 Zemahşerî, age., IV, 737.

302 Firavun'u hariç tutma nedenimiz, onun sağlığında Allah'a iman etmemesiydi. Diğerleri müşrik oldukları için onlarda hatalı da olsa Allah inancının bulunmasının bir engeli yoktur.

303 Semerkandî, age., III, 579; Kurtubî, age., XX, 35.

304 Hûd 11/7; Mülk 67/2.

305 Enbiyâ 21/35.

306 Âl-i İmrân 3/154; 186.

307 Bakara 2/155.

308 İnsân 76/2.

d) Kur'ân'da sunulan bu gerçeklerin bir bölümü de Fecr sûresinin bu âyetinde dile getirilmekte, ikram ve nimetle buluşturulmada asıl amacın bir imtihan olduğu beyan edilmiş olmaktadır. Nimetler ve ikramlar bir hak edişi değil, imtihanın varlığını ortaya koymaktadır. Bu inceliği anlamayan insanlar, "Rabbim bana ikram etti, derler" ve bunu adeta kendi hak edişleri olarak nitelendirirler. Oysa bu bakış, Kur'ân'da reddedilen Kaarûn anlayışıdır; nitekim o da "Bu hazine bana, sahip olduğum bilgi nedeniyle verildi"[309] diyerek, asıl amacı kaçırmış ve sonunda helak edilmişti.

"Nimetin veriliş nedeni imtihandır; ancak insanların çoğu bunu bilmemektedir"[310] ifadesi, nimeti hak ettiğini düşünen ve onu imtihan ile buluşturmayan insan tipine Yüce Allah'ın verdiği cevaptır.

Yüce Allah'ın imtihan için insana verdiği nimetleri kısması durumunda, söz konusu insan tipinin yaklaşımı da şu şekilde olmaktadır:

11. Nimet Kısıldığında ise İftira Eder

وَاَمَّٓا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبّٖٓى اَهَانَنِۚ "Onu imtihan edip rızkını daralttığında ise, 'Rabbim beni rezil etti' der(ler)." Âyetteki قَدَرَ *kadera* fiili "kısmak, ölçülü vermek", اَهَانَ *ehâne* fiili ise "önemsememek, rezil etmek" demektir.

İşte, amacı kaçırmanın veya gayeden uzaklaşmanın en belirgin cümlesi budur.

a) Nimetlerin az verilmesi şeklen böyle zannedilir. Çünkü fark edilebilen ve fark edilemeyenleriyle, Yüce Allah'ın insana sunduğu nimetler saymakla bitmez;[311] akılla kavranamaz. Bazen hayır sanılan şeyler şer, şer sanılan şeyler hayır olabilir; zira insanların bilmediklerini bilen tek varlık Yüce Allah'tır.[312]

b) Sûrenin 15. âyetinde yer alan اَكْرَمَنِ *ekrameni* ifadesi ile bu âyette yer alan اَهَانَنِ *ehâneni* ifadesi birbirinin karşıt anlamlı kullanımlardır. Nimet verilince "Rabbim bana ikram etti" sözü elbette doğrudur; çünkü nimet bir

309 Kasas 28/78.
310 Zümer 39/49.
311 İbrâhim 14/34; Nahl 16/18.
312 Bakara 2/216.

çeşit ikramdır. Ancak nimet kısıtlı veya daha ölçülü verilince "Rabbim bana ihanet etti, beni rezil etti, küçük düşürdü, önemsemedi, beni horladı" demek ise kesinlikle doğru değildir. İnsanın ihanet sandığı şey, belki de kendisine yapılan ikramdır; ancak kişi bunun farkına varamayabilir.

Âyetlerde vurgulanmak istenen husus şudur: Ey insanoğlu, sen sana verilenle ilgili görev ve sorumluluklarını bil ve ona göre davranmaya çalış. Kulsun, kulluğunu bil; Allah'ın işine karışma. Nimetlerin verilme nedenini nimeti veren bilir; zaten O da bunu "imtihan" diye ilan etmiştir. Az verildiği sanılan bir şeyin çoğunun ne kadar olduğuna kim karar verebilir ki! Senin az sandığın şey, görebildiğin kadarıyla yaptığın değerlendirmedir; oysa sana verilen nimetler senin gördüğün ve bildiğinden ibaret değildir. Nice nimetler vardır ki, varlıkları ancak kaybedildiklerinde anlaşılır. İşte bu nedenle, bazen sahip olunan nimetlerden bir kısmı elden alınır ki, hem onların, hem de eldekilerin kıymeti bilinsin.

Allah yolunda infak edilmeyen mal, âhirette sahibinin boynuna adeta bir yılan gibi dolanacaktır.[313] Doğru ve helal yollarla elde edilmeyen ve biriktirilip Allah yolunda dağıtılmayan altın - gümüş gibi mallar, âhirette kızgın bir ateşe dönüştürülüp azabın malzemesi yapılacaklardır.[314] Allah'a adanmayan ömürler ve O'nun yolunda yaşanmayan hayatlar da sadece ve sadece, mahşerdeki sorgulamanın daha ağır olmasına neden olacaktır.

b) Yapması Gerektiği Halde Yapmadıkları

Burada nankör insanın yapmak zorunda olmasına rağmen yapmayıp terk ettiği davranışlardan söz edilmektedir. Bu bağlamda dile getirilen davranış bozuklukları "yetimlerle ilgilenmemek ve yoksulların bakımını sağlamamak" şeklinde belirlenmiştir.

1. Yetimlere İkramda Bulunmazlar

كَلَّا بَل لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ "Hayır (hayır, durum öyle değil)! Doğrusu siz, yetime ikram etmiyorsunuz." Âyetteki لَا تُكْرِمُ *lâ tükrimü* fiili "ikram etmemek, ilgilenmemek", الْيَتِيمَ *el-yetîm* kelimesi ise "yetim" demektir.

313 Âl-i İmrân 3/180.
314 Tevbe 9/34-35.

Âyetin açıklamasına geçmeden önce Kur'ân'da özellikle Mekke dönemi sûrelerinde sıklıkla kullanılan ve bu âyetin de başında yer alan kellâ edatının anlamları hakkında bazı hatırlatmalarda bulunmak istiyoruz.

* Kellâ Edatının Anlamı

Âyetteki كَلَّا *kellâ* edatına "hayır" anlamı verilebileceği gibi "asla!" anlamı da verilebilir. Bu durumda âyette *bel* edatı ile birlikte iki tane dikkat çekme edatı kullanılmış demektir. Bu edata "dikkat edin", "gerçek şu ki", "gerçekten", "işin farkına varın", "iyice düşünün" veya "muhakeme edin" gibi anlamlar da verilebilir; böylece takip eden cümlelerin önemine daha açık vurgu yapıldığı anlaşılabilir.

Eğer "hayır" anlamını tercih edersek, bu edatı önceki âyetlerdeki iddiaların cevabı olarak kabul etmiş oluruz. Bu durumda Yüce Allah, nimeti kendisine biraz kısarak verdiği kişinin, "Rabbim beni önemsemedi, rezil etti, küçük düşürdü" şeklindeki haksız ifadelerini reddetmiş, "durum iddia edildiği gibi değil" mesajını vermek istemiştir.

Aslında Yüce Allah, insana şunu demek istemektedir: "Sen işine bak; Allah'ın işine karışma; kendi görevinle meşgul ol. Bunu yapmak yerine, Allah'ın iradesini sorgulamaya kalkışıyorsun; verileni az bulup Allah'ı sorgulamak yerine, sana verilenle ilgili yükümlülüklerini yerine getirmeye gayret et. Şimdi, sahip kılındığın nimeti ne yaptığını, nerelerde harcadığını ya da nasıl israf ettiğini bir düşün bakalım."

Âyetteki بَلْ *bel* edatı da, *kellâ* edatı gibi, nankör insanın haksız çıkışını reddeden bir anlam vermekte, "mesele senin dediğin gibi değil, bilakis şöyle..."; "sen önceki sözlerin doğrultusunda hareket etme, kendine bak ki nasıl yanlışlıklar yapıyorsun" anlamını cümleye katmaktadır.

* Yetim Kimdir? Ona Nasıl Davranılmalıdır?

Reddediş edatlarıyla başlayan bu âyette, asıl verilmek istenen mesaj ve insana öncelikle hatırlatılan davranış eksikliği, لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ "Siz, yetime ikram etmiyorsunuz" şeklinde ifadeye dökülmektedir. 15 ve 16. âyetlerde konu *el-insân* kelimesiyle "tek insan" veya "nankör bir tip" şeklinde tekil kalıpta ele alınmışken, bu âyette muhataplar topluluğa dönüştürülmektedir.

a) الْيَتِيم *el-yetîm* kelimesi, Duhâ 93/9'da ele aldığımız gibi, öncelikle ana veya babası ya da hem anası hem de babası olmayan çocuklar için kullanılan özel bir sıfattır. Kelimenin asıl anlamı bu olsa da, bunu "muhtaç olunan şeyden yoksunluk" diye anlarsak, anlamı daha geniş bir çerçeveye oturtmuş oluruz. Yetimlik, sadece ana-babadan yoksun kalmayla sınırlı görülmemelidir. İnsan, sahip olması gereken herhangi bir şeyden yoksun ise, o şeyin yetimidir. Sağlık, bilgi, ilgi, sevgi, şefkat, itibar, çevre, para, mal, destek gibi değerlerden yoksun olanların, bu değerlerin yetimi olduğu unutulmamalıdır. İlgili konuda insanların ihtiyaçlarının doğru bir şekilde giderilmeye çalışılması, diğer fertlerin görevleri arasında yer almaktadır.

b) Fecr sûresindeki hitabın fertten çıkartılıp çoğula dönüştürülmesi, yetimin bakımı görevinin tek kişiye değil de bütünüyle topluma verilmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca yetime yönelik tutumun, ikram şeklinde olması da âyetten anlaşılmaktadır. Başka âyetlerde "yedirmek, doyurmak" gibi kelimeler kullanılmışken, burada "ikram etmek"ten söz edilmektedir. Anlaşılan o ki, yetime karşı yükümlülük, hak eden bir kişiye karşı minnet ve şükran dolu duygularla yaklaşmayı zorunlu kılmaktadır.

c) Kur'ân'da, yetimlere kol kanat germek, onların mallarıyla sadece en güzel şekilde, yapıcı, sahip çıkıcı, yol gösterici ve koruyucu olarak ilgilenmek, ekonomik yardımlaşmalarda öncelikle onları gözetmek pek çok âyette emredilmektedir.[315]

d) Kur'ân, yetimleri topluma emanet etmekte, onların bakımıyla ilgilenmeyi Hz. Peygamber'in hayatıyla örneklendirmekte ve herkesin onların sahibi olması gerektiğini öğretmektedir. Kur'ân, insanlara "kimsesizlerin kimsesi" olmayı öğütlemiştir. Yetimi bakılmayan toplum ahlâken yıkım içindedir. Zekâtın verileceği sekiz grup insanın sayıldığı âyette,[316] isim olarak "yetimler"den söz edilmemektedir. Bunun nedeni, kanaatimizce onları tıpkı kendi çocuklarımız gibi kabul etmemiz gereğini öğretmektir. İnsan kendi çocuğuna nasıl zekât veremez ve onu nasıl bakmak zorundaysa, yetimlerin durumu da bu değerde, önemde ve önceliktedir.

e) Rasûlüllah (as)'ın da konuyla ilgili çok önemli bazı hatırlatmalarını göz ardı etmemek durumundayız. Nebî (as) yetimlerle ilgili şöyle buyur-

315 Bakara 2/83, 215; Nisâ' 4/3, 6, 8, 10, 36, 127; En'âm 6/152; Enfâl 8/41; İsrâ 17/34; İnsân 76/8; Fecr 89/17; Beled 90/15.
316 Tevbe 9/60.

maktadır: "Kim, bir yetimin başını okşar, (bir sıkıntısı nedeniyle akan gözyaşını silerse), elinin değdiği her kıl, kıyâmette onun için bir nur olur."[317] Bir başka rivayette de şu ifadeler yer almaktadır: "Ben ve Allah'a karşı duyarlı olduğu sürece yetimle ilgilenen kişi yan yana iki parmak gibiyiz."[318] Pek çok rivayette Hz. Peygamber'in yetimlerle ilgili tutumu hakkında bilgi verilmektedir.[319]

f) Kur'ân'da yetimlerle ilgili oldukça fazla âyetin bulunması ve Hz. Peygamber'in onlarla ilgili bu hassasiyeti, konunun nazikliğinden ve öneminden kaynaklanmaktadır. Yetimine bakmayan toplumun medeni olması mümkün değildir. Çünkü bu tip insanların hayatında "başkasının farkına varmak" şeklinde bir değer yok demektir. Emanetin en mukaddes olanlarından biri, bütünüyle topluma bırakılanlardır. Zira genellikle insanlar "nasıl olsa bakanı vardır; birileri sahip çıkar, onlarla ilgilenir; hatta ilgileniyorlardır" diyerek, yetimlerin bakımıyla direkt olarak ilgilenmeyebilirler. İşte bu zamanlarda onların hissettiği yalnızlığı tarif edebilecek ne bir kelime olabilir; ne de başı okşanmayan bir çocuğun yaşadığı felaketi tarif edebilecek bir cümle bulunabilir.

g) Mâ'ûn 107/2'de Yüce Allah, yetimin itilip kakılmasını âhireti yalanlamanın ilk sonucu olarak vermektedir. Âhiret sorgulamasını inkâr eden kişinin de, Yüce Allah'ın verdiği nimeti az bulan kişinin de bu dünyadaki en tehlikeli uygulaması, yetimi itip kakması ve onunla ilgilenmemesidir. Ergenlik çağına erişinceye kadar yetimleri gözetmek, onları koruyup kollamak,[320] yetimlere iyilik ve yardımda bulunmak,[321] yetimin malına kötü şekilde yaklaşmamak[322] ve yetimleri azarlamamak[323] Kur'ân'da açık ifadelerle emredilmektedir. Mallarının haksız yere yenmesi ise, karınlarda ateş yemek (oralara ateş doldurmak) ve sonunda cehenneme yaslanmak olarak nitelendirilmektedir.[324]

h) Yetim, "kendisine yapılacak yardımı ikram şeklinde hak eden toplum emanetidir." Bakara 2/267'de ifade edildiği gibi, kendisine verildiğinde

317 Ahmed b. Hanbel, V, 250.
318 Buhârî, Talâk, 25; Müslim, Zühd, 42.
319 Yetimler konusunda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I, s. Duhâ sûresi 9. âyet.
320 Nisâ' 4/6.
321 Bakara 2/83, 177, 215, 220; Nisâ' 4/2, 3, 8, 36, 127; Fecr 89/17-18; Beled 90/14-15.
322 En'âm 6/152; İsrâ 17/34.
323 Duhâ 93/9.
324 Nisâ' 4/10.

beğenip alınmayacak şeyler başkalarına, dolayısıyla yetimlere de layık görülmemelidir. Bu nedenle müminler, en çok sevdikleri şeylerden vermeyi başarmak zorundadır. İnfâk denen yardımlaşma, ancak en çok sevilen şeylerden dağıtılınca iyilik ve takva sonucunu vermektedir.[325]

i) Yüce Allah, nankör insana, yapmakla yükümlü tutulduğu en önemli toplumsal görevlerden birini hatırlatmakta ve yetime ikram[326] etmeyen kişinin ikramdan da, önemsenmemekten de bahsetmesinin yersiz olduğunu beyan etmektedir. Kendisi yetime bakmayan bir zihniyet, hangi ihanetten, önemsenmemekten, rezil edilmekten veya küçük düşürülmekten söz edebilir ki? Asıl ihanet, onun yaptığıdır. Yüce Allah'ın kendisine emanet olarak verdiği malı, toplumun bakımına terk edilen yetimlerin gözetilmesi uğrunda harcamayan kişi, henüz ihaneti tam kavramamış demektir veya kavradıysa da kavramamış görüntüsü vermektedir.

Emaneti sahibine ulaştırmak, esasında yapılabilecek en kolay işlerdendir; çünkü kişiye ait olmayan bir şeyi sahibine ulaştırmakta sadece bir aracılıktan söz edilebilir. Üstelik bu aracılık yapılırken yapana sevap verileceği ve yaptığı yardımı kendi malından yapmış gibi bir muameleye tâbi tutulacağı da işin başka bir avantaj yönüdür. Elbette meseleye böyle bakabilmek için, mala ait olmamak veya malın kölesi haline gelmemek gerekmektedir. Mala köle olanın, efendisi de haliyle malıdır. İslâmoğlu'nun dediği gibi, malın kölesi olanlar bilmelidirler ki, "köleler efendilerini azad edemezler." İşte, "Rabbim beni önemsemedi, küçümsedi, rezil etti" gibi şikâyetlerde bulunan kişi veya kişilerin yapmadığı ilk şey, "yetime ikram"dır. İkincisi ise, takip eden şu âyette dile getirilmektedir:

11. Yoksulla İlgilenmezler

وَلَا تَحَاضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ "Yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz." Âyetteki لَا تَحَاضُّونَ *lâ tehââddûne* fiili "teşvik etmemek", الْمِسْكِين *el-miskîn* kelimesi ise "yoksul" demektir.

Kendisine verilen nimeti az bulan nankör insanlar, yetime hiçbir ikramda bulunmadığı gibi, yoksul ve çaresizlerin doyurulması için de herhangi bir teşvikte bulunmamaktadırlar.

325 Âl-i İmrân 3/92.
326 Bu konuda geniş açıklamamız için Beled sûresinin 15. âyetinin tefsîrine bakılabilir. Kur'ân'ın yetimlere bakışı için ayrıca bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I, Duhâ sûresi 9. âyet.

1. Yüce Allah, Mâ'ûn 107/3'te yoksulu doyurmayı teşvik etmemeyi, âhiretteki hesabı yalanlamanın ikinci sonucu olarak vermektedir. Fecr sûresinde ise bu davranış, nimete karşı nankörlüğün ve Yüce Allah'a karşı haddi aşmanın sonucu olarak zikredilmektedir. Bu özellik, toplumsal yardımlaşmalara katılmamanın ötesinde, onları teşvik etmemenin de aynı sonucu vereceğini açıkça ortaya koymaktadır.

2. Âyette yer alan تَحَاضُّونَ *tehâddûne* fiili, Râzî'nin de belirttiği üzere, öncelikle kişinin yoksulu doyurmaya bizzat kendisini motive etmesi demektir. Bu motivasyon önce kişiyle başlar, ardından topluma doğru yayılır. Yorumladığımız âyetteki *tehâddûne* fiili, bu teşvik işleminin toplumsal yapısına dikkat çekmekte ve teşvikin karşılıklı yapılmasının önemine vurgu yapmaktadır. Kendisini bu işle görevli saymayan birinin başkasını teşvik etmesi, samimiyetten uzak bir davranış olacağı için, herhangi bir etkisi de bulunmayacaktır. Hâkka 69/34'te, yoksulu doyurmaya teşvik etmemek "Yüce Allah'a inanmama"nın hemen peşinde gelmekte ve konunun imanla yakın ilgisine dikkat çekilmektedir. Mâ'ûn sûresinde, bu teşvik etmeme durumu, âhireti veya dini yalanlamanın sonucu olarak verilmektedir. Fecr sûresindeki mesaj ise, nankörlüğün ve haddini bilmezliğin adeta son noktasıdır.

3. "Yoksul" anlamına gelen الْمِسْكِينِ *el-miskîn* kelimesi, fakirlikten daha ileri ve daha kötü bir düşkünlüğü ifade etmektedir. "Fakirlik", genellikle başkalarıyla ilgilenebilecek yeterlilikte olmamayı içerirken, "miskînlik" gününü geçirmeye dahi mecali olmamayı, yoksulluktan dolayı adeta yerinden kımıldayamamayı ifade etmektedir. *el-Miskîn*, "fakirlik kendisinde yerleşik olan ve üzerine yoksulluğun mesken tuttuğu kişi" olarak da tanımlanabilir. Durum böyle olunca, yetimin bakımıyla ilgilenmeyip ona ikramda bulunmamanın bir devamı olarak, yoksullarla ilgilenmemek ve onların bakımı için birbirini teşvik etmemek, İslâm inancının şiddetle reddettiği bir davranış bozukluğudur.

4. Şüphe yok ki, garibanlara yardım etmek imanın bir parçasıdır, imkânlarla sınırlı ve bağımlı değildir. Çünkü herkesin, kendisinden daha zor durumda olan birini bulması ve ona çeşitli yardımlarda bulunması daima mümkündür. Esasında infak imanla alâkalıdır, imkânla sınırlı değildir.

Kur'ân'ın pek çok âyetinde, değişik şekillerde ve birçok yönüyle "infak" meselesi ve önemi üzerinde durulmaktadır. Amaç, fakirin gönlüne giden yolun infaktan geçtiğini kelimenin anlamına yerleştirerek duyarlı-

lık sağlamaktır. Bu toplumsal görev bilincine yabancı ve ilgisiz kalmamak, Müslümanlığın ve insanlığın bir gereğidir. Kur'ân, insanlığa insan onuruna yakışacak ilkeler sunmaktadır. Bunları hayatının merkezine alan Hz. Muhammed örnekliğiyle de, söz konusu değerlerin doğru ve yaşanabilir olduğu herkese gösterilmektedir.

Eğer "Kur'ân'ın toplumsal anlamda en önemli önceliği nedir?" diye sorulsa, ilk cevap "yetimlerin, fakirlerin ve yoksulların gözetilmesidir" diyebiliriz. İşte Kur'ân, daha ilk sûrelerinden itibaren konuyu bütünüyle kendine mesele edinmekte, inanırlarına bu görevden kaçınmamaları gerektiğini öğretmekte, durumu müsait olmasına rağmen aksi davranış yapanları Allah'a karşı samimiyetsizliğin, haddini bilmezliğin, kısmen imansızlığın ve âhireti yalanlamanın bir parçası saymaktadır.

c) Yapmaması Gerektiği Halde Yaptıkları

Yetime ikram edilmemesi ve yoksulun doyurulmaması şeklindeki iki büyük eksiklikten sonra, şimdi de nankör insan tipinin yaptığı iki yanlışa değinilmektedir. Bunlar, "miras hukukuna riayet etmemek ve ölçüsüz mal sevgisi" şeklinde belirlenmektedir.

1. Mirası Helal Haram Demeden Yerler

وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا "(Haram helâl demeden) mirası yiyorsunuz." Âyetteki التُّرَاث *et-türâs* kelimesi, "miras"; أَكْلًا *ekl* sözcüğü "yemek", لَمًّا *lemm* kelimesi ise "iyisine kötüsüne bakmayıp toplamak, bir yere inip konmak" anlamına gelmektedir.

Ferdî ve toplumsal açıdan yapılması gereken çok önemli iki görevi yapmayanlar, yapmamaları gereken davranışları ise abartılı bir şekilde yapmaktan çekinmemektedirler.

Elmalılı'nın da belirttiği gibi لَمًّا *lemm* kelimesi أَكْلًا *ekl* kelimesinin sıfatı olunca âyetin anlamı şöyle olur: "Onlar haramına helâline bakmadan, hazıra konarak ve nereden geldiğini düşünmeksizin acımadan mirası yerler." Burada bir hak ve hukuk ihlalinin olması elbette kaçınılmazdır.

a) Kendi kazandığı malı olmadığı için başkasından kalan mirası hesapsızca yiyen bu tipler, kendi durumlarıyla benzeşen diğer insanlarla ilgilenmemektedirler. Yetimler ve yoksullar da başkasının kendilerini gözet-

mesini beklemektedir. İşte, kendi kazanmadığı bir mirası sınırsız bir vurdumduymazlıkla yiyenler, bir mala sahip olabilmenin ne demek olduğunu en iyi anlayanlar olmalıdırlar. Onları dolaylı da olsa nasıl başkası bakıyorsa, yani başkasının bıraktığı mirasla nasıl besleniyorlarsa, onlar da yetim ve yoksulları işte öyle gözetmek zorundaydılar. Ancak nankör insan tipi bunu yapmamakta ısrarcı davranmaya devam etmektedir.

b) Âyette, hesapsızca yendiği ifade edilen miras, kişiye kendi ailesinden kalan mirasla sınırlı olmayabilir; âyette belki de başkalarına ait mirasın yenmesine de gönderme yapılıyor olabilir. "Helal-haram demeden yemek", kişinin hakkı olan mirasla ilgili olamaz. Öyle anlaşılıyor ki, âyetteki asıl maksat, bu tür nankör kişinin miras yoluyla sahip olduğu maldaki fakirlerin hakkını vermemesi, böylece başkalarına ait olanı da yemesidir.

Müminlerin mallarında fakirlerin hakkı olduğu Kur'ân ifadesidir.[327] Bu durumda fakire, yetime ve yoksula hakkını vermemek, aslında onlara ulaştırılması gereken bir ekonomik miktarı gasp etmek demektir. Bu itibarla, hem kendi yakınlarından kalan mirası hesapsızca yemek, hem de başkasının hakkına riayet etmemek şeklindeki duyarsızlıklar bu âyette kınanmaktadır diyebiliriz.

Sadece bu kadar değil, yapılan yanlışın asıl nedeni ise bir sonraki âyette şöyle verilmektedir:

11. Malı Ölçüsüzce Severler

وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا "Malı aşırı biçimde seviyorsunuz." Âyetteki تُحِبُّونَ *tuhıbbûne* fiili "sevmek", الْمَال *el-mâl* kelimesi "mal, servet", حُبًّا *hubb* sözcüğü "sevgi", جَمًّا *cemm* kelimesi ise "çok, sınırsız, ölçüsüz" demektir.

İnsana bunca hatayı yaptıran en önemli sebeplerden bir diğeri ise "aşırı mal sevgisi"dir.

a) Malı çok seven kişi, başkasının bıraktığı mirası yerken, kendi malını da başkasının yiyeceğini hesap etmemektedir. Bu hesabı yapabilen kişinin ölçüsüz bir mal sevgisine sahip olmaması gerekir; ancak hiç de öyle olmuyor. Bu tür insanlar, bir taraftan mirası hesapsızca tüketirken, diğer taraftan aşırı mal sevgisiyle yetime ve yoksula ikramda bulunmuyorlar.

327 Âyetler için bk. Zâriyât 51/19; Me'âric 70/24-25.

b) A'lâ 87/16'da genişçe açıkladığımız üzere, insanlar mal sahibi olabilirler; o malı arzu edilen şekilde Allah rızasına uygun olarak harcarlar; kendi geçimlerini ve ailesinin bakımını gerçekleştirirler. Helalinden rızık temini Kur'ân'ın emri olduğu için, bu doğrultuda çalışmak hiç de yanlış değildir. Özellikle nâmerde muhtaç olmamak için çalışmak son derece önemli bir duyarlılıktır. Kişi mal sahibi olacak ki onu infak edebilsin. İnsan, sahibi olmadığı şeyi nasıl başkasına verebilir ki! Burada üzerinde durulan konu, mala gereğinden fazla sevgi beslenmesi ve bu sevginin, kişiyi mala sahip olmaktan çıkartıp mala ait olmaya dönüştürmesidir. Kötü olan da kınanan da budur.

c) Sûrenin 15 ve 16. âyetlerinin izahında da belirttiğimiz üzere, insana nimet verilmesi de biraz kısılması da imtihanın parçasıdır. Ancak bu kısmanın, imtihandan başka bir sonuç olması da mümkündür. Yetim ve yoksulla ilgilenmeyip onların dertleriyle dertlenmeyenler, bu duyarsızlıklarının sonucu olarak nimet kısıtlamasıyla cezalandırılmış olabilirler. Belki de Yüce Allah, gariplerle ilgilenmemenin ne demek olduğunu öğretmek için bizzat kendilerine o sıkıntıları yaşatmayı istemiş de olabilir. Nimetin varlığındaki imtihan, onu garibanlarla paylaşmak idi; yetim ve yoksulla ilgilenmeyip bu imtihanı kaybedenler bu defa nimet kısıtlamasıyla karşı karşıya bırakılmış olabilirler.

4. Yüce Allah'ı ihanetle suçlayan, kendilerini rezil ettiğini söyleyen bu nankör tipe, Yüce Allah asıl ihanetin sahibini göstermektedir. İnsanlar yaptıklarının karşılığını bazen bu dünyada da görebilirler. Elbette çekilen sıkıntıların hepsi bir hak edişin karşılığı olmak zorunda değildir. Bunların bir imtihan boyutu da vardır; ancak özellikle burada nimet kısıtlamasının nedenleri olarak çok önemli dört hususun zikredilmesi, anılan kısmının bir imtihan değil, bir hak ediş olduğunu akıllara getirmektedir. Sebep-sonuç ilişkisi içerisinde konuya bakıldığında, âyetlerdeki bu ilişki kendisini açıkça göstermektedir.

5. Daha önce de vurguladığımız gibi, kişi, ihtiyacı kadar bir şeye değer vermelidir; elbette mala da. Dünyaya ve âhirete, oralarda ne kadar kalacaksa o kadar değer vermelidir. Cennete ne kadar muhtaç ise, o kadar çalışmalıdır. Ateşe ne kadar dayanabilecekse, o kadar günah işlemeyi göze almalıdır. Benzer şekilde kişi, bir mala ne kadar muhtaç ise, o kadarıyla yetinmelidir. Ödev ve sorumluluklarını yerine getiremeyeceği bir malı istememeli, sahip olduğunun da hakkını vermelidir.

İnsanlık, şimdilerde Hz. Peygamber'in şu evrensel uyarısına ne kadar da muhtaçtır:

أحبب حبيبك هونا ما عسى أن يكون بغيضك يوما ما

وأبغض بغيضك هونا ما عسى أن يكون حبيبك يوما ما

"Sevdiğini ölçülü sev ki, onu bir gün sevmemen gerekebilir; sevmediğini de ölçülü bir şekilde sevme ki, bir gün onu sevmen gerekebilir."[328]

İşte Hz. Peygamber, sevginin nasıl olması gerektiğini bizlere bu şekilde öğretmektedir. Bu hadis-i şerifi incelediğimiz konuyla buluşturursak, sözü uzatmaya hiç de gerek kalmayacağı açıktır. Malı ölçülü sevmeliyiz; çünkü sorumluluğu yerine getirilmeyen mal, kişinin başına dert olmaktadır. Bu arada dünyayı ihmal etmenin de bir anlamı yoktur. Çünkü geçici de olsa dünya hayatı olmadan ebedî âhiret hayatı kazanılamamaktadır. Dünyayı, âhiretin kazanılma yeri olduğu için sevmeli, ona da değer vermeliyiz. Ancak ölçüyü kaçırmamalı, sevgiyi tutkuya dönüştürmemeli ve dengeyi elden bırakmamalıyız.

Din, insana ölçülü olmayı; hak edene hak ettiği kadar değer verip, gerekiyorsa uğrunda fedakârlık yapmayı da öğütleyen ve öğreten bir kurumdur. Mal sevgisi, işte bu anlamda çok hassasiyet gerektiren bir sevgidir. Sevgisi tutkuya dönüştürülmeden kontrol altında tutulan mal, Allah yolunda derece kazanmanın vesilesi olabilir. Bu amaca hizmet etmeyen mal ise sahibine yüktür. Yükün altında ezilmemek, onu doğru şekilde ve doğru yerlerde kullanmakla mümkündür.

21-26. ÂYETLER:

كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾

وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰى ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾

فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾

328 Bu rivayet için bk. Tirmizî, Birr, 59.

"**21-22.** Hayır, (hayır bu yaptıklarınız doğru değil); yeryüzü parça parça dökülüp dağıldığı, melekler saf saf dizili iken Rabbin(in emri) geldiği zaman, (durumunuz ne olacak?) **23.** O gün, cehennem getirilecektir ve insan (dünyadayken yaptıklarını ya da yapmadıklarını) hatırlayacaktır. Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası olabilir ki! **24.** (İşte kıyâmet günü nankör insan:) 'Âh, keşke, bu hayatım için (dünyadayken) bir şeyler gönderseydim!' diyecektir. **25.** Artık o gün, Allah'ın yapacağı azabı hiç kimse yapamaz. **26.** O'nun vuracağı bağı da hiç kimse vuramaz."

Yüce Allah, sûrenin 15-20. âyetlerinde bir nankör insan tipi ortaya koymuş, onun bazı sözlerine ve davranışlarına değinerek, dersler çıkartılması gerektiğini dolaylı olarak herkesten istemiştir. Bu derse devam anlamında, söz konusu insan tipinin âhirette nelerle karşılaşacağına dair bilgiler ise işte şu âyetlerde verilmektedir:

a) Kıyâmet ve Sonrasında Yaşanacaklar

Bu âyetlerde kıyâmetin dehşeti bağlamında yeryüzünün parçalanmasına dikkat çekilmekte, daha sonra âhirette yaşanacak duruşmanın ciddiyetine gönderme yapılmaktadır.

1. Yeryüzü Dağılıp Parçalanacak

كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا "Hayır, (hayır bu yaptıklarınız doğru değil!); yeryüzü parça parça dökülüp dağıldığı zaman." Âyetteki دُكَّ *dükke* fiili "parçalanmak, dökülmek", الْأَرْضُ *el-ard* kelimesi ise yeryüzü" demektir.

Bu âyet, *kellâ* edatıyla başlayarak, önceki âyet grubunda sözü edilen davranışların yanlış olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu anlam doğrultusunda *kellâ* edatına "peki, ya kıyâmetten sonra ne yapacaksınız?" veya Elmalılı'nın da dediği gibi "yoo, öyle yapmayın" anlamları da verilebilir.

Kur'ân-ı Kerîm'deki, kıyâmetle ilgili sahneler Sûr'a ilk üfürülüşle gerçekleşecektir. Bu konu pek çok sûrede yer almakta ve âyetlerde genellikle edilgen kalıplar kullanılmaktadır.[329] Bunun nedeni olayın şiddetini ve deh-

329 İbrâhim 14/48; Kehf 19/47; Tâhâ 20/102; Enbiyâ 21/104; Hacc 22/1-2; Neml 27/87; Yâsîn 36/51; Zümer 39/68; Kaaf 50/20; Tûr 52/9-10; Kamer 54/1; Rahmân 55/37; Vâkı'a 56/1; Hâkka 69/1, 13;

şetini muhatabın zihninde canlandırmak ve olayı yapanın kimliğinden ziyade, bizzat olayın kendisine ve etkisine dikkatleri daha yoğun bir şekilde çekmektir.[330]

a) Fecr 21'de belirtildiği üzere, yerkürenin bütünüyle sarsılması ve parça parça dökülüp dağılması, yaşanacak sarsıcı olayların büyüklüğünü göstermektedir. Özellikle âyette kullanılan *dükke* fiili ile iki defa gelen *dekk* kelimesi, kıyâmet günü yaşanacak felaketin bir süreç olarak devamını ortaya koymaktadır. Harflerin verdiği ses de o esnada oluşacak gürültüyü ortaya koyar mahiyettedir. Hâkka 69/14'te bu çarpmanın bir defa olacağı beyan edilmişken, burada bir süreçten söz edilmektedir. Her iki âyeti bir arada düşünürsek, Hâkka 69/14'te sarsıntının veya çarpmanın ilkinin ifade edildiğini, Fecr'dekinin de devamını içerdiğini söyleyebiliriz. Daha güncel bir ifadeyle söylemek gerekirse, ilki asıl deprem, diğerleri ise artçı sarsıntılar olarak kabul edilebilir.

b) Hacc 22/1-2. âyetler, kıyâmetin dehşeti ve insanları ne hale getireceği hakkında yeterli bilgi içermektedir: "Ey insanlar! Rabbinize karşı saygılı olun! Çünkü kıyâmet vaktinin depremi müthiş bir şeydir! Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur; her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş olmamalarına rağmen sarhoş bir halde görürsün. Fakat Allah'ın (âhiretteki) azabı çok daha dehşetlidir!"

c) Kıyâmetin herkesi etkileyecek karakteri hakkında Neml 27/87'de de şu bilgiler yer almaktadır: "Sûr'a üfürüldüğü gün, -Allah'ın diledikleri hariç- göklerde ve yerde bulunanlar bayılır. (Sonunda) hepsi boyunları bükük olarak Allah'a gelirler." Benzer şekilde bayılmaların yaşanacağı bilgisi Zümer 39/68'de de yer almaktadır. Her iki âyette ifade edildiği üzere, bu büyük sarsıntı nedeniyle göklerde ve yerde bulunanlar bayılacak, ancak Yüce Allah'ın diledikleri bundan istisna edilecek ve o dehşetten etkilenmeyeceklerdir. Ayrıca Neml 27/89'da şu bilgiler yer almaktadır: "Kim bir iyilikle gelirse (veya âhirete bir iyilik getirirse), ona daha iyisi verilir. Bu tür insanlar o gün korkudan güvende olurlar." Bu âyette kıyâmet sonrası süreçte sıkıntıların yaşanacağı, ancak hayır sahiplerinin bundan ayrı tutulacağı açıkça ifade edilmektedir.

Me'âric 70/8-9; Müzemmil 73/14; Kıyâmet 75/1, 7-9; Nebe' 78/18-20; Nâzi'ât 79/13, 34; 'Abese 80/33; Murselât 77/8-10; Tekvîr 81/1-6; İnşikaak 84/1-4; Ğâşiye 88/1; Fecr 89/21; Zilzâl 99/1; Kaari'a 101/1-5.

330 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri III, İnfitâr sûresi 1. âyet.

d) Kıyâmet günü yeryüzünün parça parça dağılması, içindeki insanların etrafa saçılmasını da beraberinde getirecektir. "O gün, insanlar etrafa saçılan pervaneler, dağlar da atılmış renkli yün gibi olacaktır."[331] Bu ifadeler *kaari'a*nın ne olduğu sorusunun cevabını bizzat Yüce Allah'ın cevaplandırdığı cümlelerdir. Kaari'a 101/4'te geçen *el-ferâş*, "ışığın etrafında veya ateşin içinde uçuşan canlılar" demektir. Kıyâmet günü yaşanacak dehşet nedeniyle, insanlar etrafa yayılacak, yerlerinden savrulup çıkartılacak, Kamer 54/7'de belirtildiği gibi "yayılmış çekirgeler" gibi olacaklardır.

Râzî'ye göre, bu âyetteki pervane benzetmesinin nedeni Hz. Peygamber'in şu hadisidir: "İnsanlar ya bilgindir ya da öğrencidir. Diğerleri ise sefildirler."[332] Bu rivayetteki bilgilere uygun olarak sefiller bağlamında insanların çoğunluğu âhirette böyle olacak, adeta pervane veya yayılmış çekirgeler gibi sağa sola savrulacaklardır.

e) Fecr 21'deki ifade ile Kaari'a 101/5'te geçen "dağların atılmış yün gibi oluşu" Kur'ân'da kıyâmetin anlatıldığı pek çok âyetteki anlatımların bir benzerini oluşturmaktadır. Ayrı ayrı söylemek gerekirse, "dağların yürütülmesi",[333] "un ufak edilip savrulması",[334] "tıpkı bulutlar gibi hareket etmesi",[335] "serpilmesi",[336] "yeryüzü ve dağların birbirine şiddetli bir şekilde çarpılması",[337] "dağların yüne dönüşmesi",[338] "etrafa saçılması"[339] ve "yürütülüp yerlerinin serap olması"[340] gibi olaylar, kıyâmet gününün dehşetini ortaya koymaktadır.

f) Bütün hacim ve ihtişamına rağmen, sarsılmaz gibi duran bu büyük kütlelerin, yaşanacak dehşet nedeniyle yün gibi savrulacakları, etrafa saçılacakları ve varlıklarını koruyamayıp un ufak veya toz toprak haline gelecekleri ifade edilmektedir. En büyük nesnelerin bile bu hale geldiği bir olayda, insanları nasıl bir sonun beklediği hayal bile edilemez. Neml 27/87 ve Zümer 39/68'de belirtildiği üzere, bu esnada yaşanacak korkunç sahnelerden Yüce Allah'ın dilediği kişiler istisna edilip korkudan emin kılınacaklar, gerisi kıyâmet dehşetini aynen yaşayacaktır.

---

331 Kaari'a 101/4-5.
332 Dârimî, Mukaddime, 32.
333 Kehf 18/47; Tekvîr 81/3.
334 Tâhâ 20/105.
335 Neml 27/88.
336 Vâkı'a 56/5.
337 Hâkka 69/14.
338 Me'âric 70/9.
339 Mürselât 77/10.
340 Nebe' 78/20.

Kıyâmetin şiddeti ve o esnada yaşanacaklar hakkında detaylı bilgiyi Kıyâmet 75/1'de vereceğimiz için burada daha fazla ayrıntıya girmiyoruz. Rabbim bizleri ve bütün inananları bu dehşetten ve korkunç sondan muhafaza buyursun.

11. Melekler Saf Saf İken İlâhî Emir Gelecek

وَجَٓاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا "Melek(ler) saf saf dizili iken Rabbin(in emri) geldiği zaman, (durumunuz ne olacak?)" Âyetteki جَٓاءَ *câe* fiili "gelmek", الْمَلَكُ *el-melek* kelmesi "melek, melekler", صَفًّا *saff* sözcüğü ise "saf, dizi, grup" demektir.

Bu âyette sözü edilen işlem, kıyâmet sonrasında Sûr denilen boruya ikinci kez üfürülmesiyle yaşanacak aşamada yer alacaktır. Âhirette "diriltilme, toplanma, Allah'a arz edilme, bilgilendirilme, sorgulanma, değerlendirilme, cennete veya cehenneme sevk edilme" şeklinde birbirini izleyen yedi aşama yaşanacaktır.[341] İşte, sorgulanma işleminde yaşanacaklardan biri, Yüce Allah'ın emrinin ve dolayısıyla bu iş için meleklerin gelmesidir.

a) "Rabbin gelmesi", âlimler arasında farklı yorumlanmıştır. Elmalılı'nın özetlediği şekliyle, bazılarına göre maksat Allah'ın görülmesi, bazılarına göre emrinin, hükmünün ve kararının gelmesi, bazılarına göre de, Allah'ın kudret ve saltanatının belirtilerinin ortaya çıkışıdır. Yüce Allah'ın bir mekândan başka bir mekâna fiziksel olarak intikali anlaşılabilir ve kabul edilebilir bir yorum olmadığı için, bunun mecâzî bir işlem olduğunu kabul etmek durumundayız.

b) "Rabbin gelmesi"nden maksadı "O'nun emrinin gelmesi" şeklinde anlarsak, bunu "âhiretteki yargılama emrinin başlatılması" olarak yorumlamak durumunda oluruz.

c) "Rabbin gelmesi"nden maksadı, "O'nun kararı" şeklinde anlarsak, yargılanan insanlar hakkındaki son kararı Yüce Allah'ın vereceği mesajı gündeme gelir. Bu durumda "karar verilip duruşmanın kapanması"ndan söz edildiği anlaşılır.

d) Elbette âhirette yaşanacak şeylerin dünya hayatındaki örneklere benzetilerek sunulması bir zorunluluktu. Duruşmalarda yaşanan görün-

341 Bu yedi aşama ve içinde yaşanacaklar için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, Samsun, 2007, Dördüncü Bölüm.

tüyü insanlar bildiği için, böyle bir anlatım tercih edilmiş olabilir. Hatta dünyada yapılacak yargılamalara veya duruşmalara örnek olsun diye, bu konuda bilgilendirme yapılmış da olabilir. Maksat her ne olursa olsun, insanoğlu mahşerde detaylı bir sorgudan geçecek, ilâhî bilgilendirme ve yönlendirmelere itibar etmeyenlere âhirette bunun hesabı mutlaka sorulacaktır.

Dünya yerle bir edilince, insanın cimrilik yapıp kimseye vermediği malının da yok olacağı ona hatırlatılmakta, asıl yatırımın ebedî hayat için yapılan yatırım olduğu beyan edilmektedir. Bu durumda yanılgıya kapılarak dünyayı hiçe saymamak gerekir; ancak ona aşırı şekilde bağlanmak da hatalı bir davranıştır. Bu esası gözeterek ve mahşer duruşmasını unutmadan hayatı yaşamaya çalışmak, davranış olarak dünya-âhiret dengesini oluşturur.

Bu dengeyi hesaba katmayanlar, yargılama esnasında veya hemen sonrasında bir başka felâketi daha yaşayacaklardır. İşte devam eden âyet bunu haber vermektedir:

b) Zamanı Geçmiş Olan Hatırlama ve Pişmanlık

Sûrenin başından beri vurgulanan âhiret bilincine karşı kör ve ilgisiz davrananların, âhirette gerçeği bütün açıklığıyla fark edecekleri, ancak bunun hiçbir yararının bulunmayacağı dile getirilmektedir. Ayrıca gerçeği âhirette anlayacak veya hatırlayacak olan inkârcı insan tipinin, çeşitli pişmanlıkları dile getireceği, ancak bunun bir yararının bulunmayacağı belirtilmektedir.

1. Cehennemin Karşısında Nankör İnsan Gerçeği Anlayacaktır

وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰى "O gün, cehennem getirilecektir ve insan (dünyadayken yaptıklarını ya da yapmadıklarını) hatırlayacaktır. Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası olabilir ki!" Âyetteki جِيءَ *cîe* fiili "getirilmek", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi "ogün, mahşer günü", يَتَذَكَّرُ *yetezekkeru* fiili "hatırlamak", الذِّكْرٰى *ez-zikrâ* kelimesi ise "hatırlama, gerçeği fark etme" demektir.

İnkârcı kişinin yaşayacağı başka bir sıkıntı da, yargılanma esnasında gideceği yerin kendisine gösterilmesi şeklinde olacaktır.

a) وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ "O gün, cehennem getirilecektir." Âyetin başındaki جِيءَ *cîe* fiilinin mâzî, yani geçmiş zaman kalıbında getirilmesi, olayın gerçekleşmesinin kesin oluşundan kaynaklanmaktadır. Kıyâmetle ilgili bazı ifadelerin geçmiş zaman kalıbında getirilmesinin nedeni budur; biz de bunun için tercümede "O gün cehennem getirildi" demeyip, "O gün cehennem getirilecek" şeklinde, gelecek zaman ifadesini tercih ettik.

b) يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ "İnsan (dünyadayken yaptıklarını ya da yapmadıklarını) hatırlayacaktır." İdam sehpasının önünde veya yakınında sorgulanan bir mahkûmun çektiği sıkıntıyı hatırlatan bu uygulama, nankör insanı nasıl bir felâketin beklediğini ortaya koymayı amaçlamış olabilir. Nitekim Şu'arâ 26/91 ve Nâzi'ât 79/36'da geçtiği üzere, önce suçlu insanlara cehennem gösterilecek, ardından değerlendirme yapılacak ve sonunda Tekvîr 81/12'de belirtildiği gibi, cehennem tutuşturulup hak edenler oraya atılacaktır. İnsanların cehenneme veya cennete sevkleri, âhirette yaşanacak yedi aşamanın ilk altı tanesi yaşandıktan sonra gerçekleşecektir. Zümer 39/68-74'te bu hususlar detaylı bir şekilde ortaya konulmaktadır.

c) وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰى "Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası olabilir ki!" Nâzi'ât 79/34-35'te de belirtildiği üzere, Kıyâmet sonrasında insanlar, yargılanmadan önce gerçeğin farkına varacaklar ve dünyada yaptıkları yanlışlıkları hatırlayacaklardır. Muhammed 47/18'de de benzer bir ifade yer almakta, kıyâmet esnasında duyulan pişmanlıkların veya gerçeği fark edişin, inkârcı insana hiçbir faydasının olmayacağı beyan edilmektedir. İşte, Fecr 23'ün son cümlesinde hatırlatılan husus budur.

Gerçeği fark etmenin ve öğüt almanın yeri dünya hayatıdır. Bu fark ediş, zamanında ve yerinde gerçekleştirilecek ki, doğruyu hayata yansıtmak mümkün olsun. Kur'ân'da iman ile sâlih amelin bir arada yer almasının nedeni, ikisinin birbirinden ayrılamayacağı gerçeğine dikkat çekmek ve vaktinde önlem almanın zorunluluğunu kavratmaktır.

Bunu gerçekleştirmeyen kişinin son çırpınışları sonucu değiştirmeyecektir. Bu nedenledir ki, Yüce Allah bu âyette, gerçeği fark etmenin yerini iyi tespit etmek ve iş işten geçmeden dönüş yapmak gerektiğini insanlara bu dünyada hatırlatmaktadır. Bu fırsattan yararlanmayanlar, cehennemin de huzura getirildiği bir ortamda yargılanacaklar; derin bir pişmanlık ve üzüntü içerisinde gerçekle yüzleştirileceklerdir.

11. Pişmanlık Fayda Vermeyecektir

يَقُولُ يَا لَيْتَنِى قَدَّمْتُ لِحَيَاتِى "(Kıyâmet günü insan:) 'Âh, keşke, bu hayatım için bir şeyler gönderseydim!' diyecektir." Âyetteki يَقُولُ *yekuulü* fiili "söylemek, itiraf etmek", قَدَّمْتُ *kaddemtü* fiili "takdim etmek, önceden yapmış olmak", لِحَيَاتِى *li hayâtî* ifadesi ise "hayatım için" demektir.

Âhirette kaybedenlerin pişmanlık ifadelerinden biri de bu âyette yer almaktadır.

a) Âyetteki يَا لَيْتَنِى *yâ leytenî* ifadesinde iki tane pişmanlık kullanımı vardır: Bunlardan ilki, baştaki يَا *yâ* edatıdır, diğeri de لَيْتَ *leyte* kelimesidir. "Âh, eyvâh" gibi anlamlara gelen يَا *yâ* edatı, bazen bu âyette de olduğu gibi "pişmanlık" anlamı verir. Bazen Yâsîn 36/26'da cennetlik olduğu kendisine müjdelenen kişinin sevinci gibi, "Aa, ne güzel!" şeklinde "sevinç, mutluluk" anlamı verir; bazen de kendi asıl anlamı olarak "ey" anlamı verir. Tercümelerde genellikle hesaba katılmayan bu edatın anlamı, لَيْتَ *leyte* "keşke" kelimesinin anlamıyla geçiştirilir. Oysa bu edat, pişmanlığın boyutunu ortaya koyup onu iki katına çıkartmayı amaçlamaktadır. İkisini de anlama katarak, söz konusu ifadeyi "Âh, ne olurdu, keşke" veya "Âh, n'olaydım, keşke"[342] şeklinde tercüme etmek bu maksadı ortaya koymaktadır.

1. Suçlu ve nankör insanın ilk pişmanlığı, "âhiret hayatı için dünyadayken çeşitli iyilikler yapmayı" dile getirmekten oluşmaktadır. لِحَيَاتِى *li hayâtî* kelimesinin başındaki *lâm* edatı sebep bildirirse, anlam yukarıda verdiğimiz gibi olur. Bu edat eğer *fî* anlamına alınırsa anlam, "keşke dünya hayatımda iken iyilikler yapsaydım" şeklinde olur. Her iki anlam da doğrudur; her ikisini de içeren yorumlar yapılabilir.

2. Âhirette yaşanacak pişmanlıklar bu cümleden ibaret değildir. Bu pişmanlıklar ölümden hemen sonra başlayacaktır. Mü'minûn 23/99-100 ve Secde 32/12'de "dünyaya geri dönüş isteği", İbrahim 14/44, Mü'min 40/11 ve Münâfikûn 63/10'da "ölümün veya azabın biraz daha geciktirilmesi", Mülk 67/10-11'de "dünyadayken gerçeğe kulak verip onu akledebilme itirafı" bunlar arasında sayılabilir. Bakara 2/167'de de, âhirette şu itirafın

---

342 Yazır, age., IX, 200, 205; İslâmoğlu, age., s. 1257.

yapılacağının haberi verilmektedir: "Kötülere uyanlar şöyle derler: Keşke bir daha dünyaya geri gitmemiz mümkün olsaydı da, şimdi onlar bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık." Bu âyette derin bir pişmanlık ve insanları saptıranlara karşı büyük bir öfke dile getirilmektedir.

3. Benzer başka bir itiraf da Şu'arâ 26/102'de "Keşke, bizim için dünyaya bir dönüş daha olsa da müminlerden olsaydık" şeklinde ifade edilmektedir. Furkaan 25/27-28'de ise şu bilgiler yer almaktadır: "O gün, zâlim kimse (pişmanlıktan) ellerini ısırıp şöyle der: Âh, keşke, o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım! Yazık bana! Âh, keşke, falancayı (bâtıl yolcusunu) dost edinmeseydim!"

4. Hâkka 69/25-29'da amel defterinin alınıp sonrasıyla ilgili şu yakınmaların ve pişmanlıkların yaşanacağı bildirilmektedir: "Kitabı sol tarafından verilene gelince, der ki: 'Keşke, bana kitabım verilmeseydi! Şu hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim! Keşke onunla (ölümle) her iş olup bitseydi! Malım bana hiç fayda sağlamadı; saltanatım da benden (koptu), yok olup gitti."

5. Nebe' 78/40, bu konuda âdeta son noktayı koymaktadır: "O gün, kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkârcı kişi: 'Âh, keşke, toprak olsaydım!' diyecektir." Bu âyete göre kâfir kişi, kendi durumunun nasıl olacağını bildiği ve sonucu gördüğü için toprak olmayı yeğleyecektir. Ancak bu, yerine getirilmesi mümkün olmayan boş bir arzu olacak ve işlem görmeyecektir.

Bu ve benzer âyetlere göre cehennemlikler âhiretteki sorgulanmalarının ardından çeşitli itiraflarda bulunacaklar, ancak bu itiraflar onların akıbetini değiştirmeyecektir.[343]

b) Bu arada bazı suçlular, işin çehresini değiştirmek ümidiyle âhiret sürecinde gerçekleştirilecek olan sorgulanma ve değerlendirilme aşamalarında kendilerinin dünyadayken doğru yol üzerinde bulunduklarına dair Yüce Allah'a karşı yalan yere yemin edeceklerdir. Ancak, onların yalancı olduklarının ortaya konacağı yine Kur'ân'da bildirilmektedir.[344]

Âhiretteki pişmanlıklar başka bazı istekleri de beraberinde getirecektir. Azabın hafifletilme isteği veya azdıranların azaplarının artırılması ar-

---

343 Bu konuda benzer âyetler için ayrıca bk. En'âm 6/27; Enbiyâ 21/14, 97; Mü'minûn 23/106; Şu'arâ 26/97; Ahzâb 33/66; Sâffât 37/20; Zuhruf 43/38; Müddessir 74/45-47.
344 Bu konudaki âyet için bk. Mücâdele 58/18.

zusu bunlardan birkaçıdır. Bu arada karşılıklı suçlamalar da havada uçuşacaktır; ancak bunların hiçbiri sonucu değiştirmeyecektir.[345]

Sonuç olarak şunu söyleyelim: Gerekçesi ne olursa olsun veya içeriği nelerden oluşursa oluşsun, âhirette bu anlamda hiçbir istek dikkate alınmayacaktır. Verilen karar kesin olacak ve çekilecek sıkıntılardan kurtulmak ise mümkün olmayacaktır.

c) Yüce Allah'ın Azabının Şiddeti

Yüce Allah, uygulayacağı azabın şiddetini de bu âyetlerde bildirmekte ve caydırıcı olması bakımından, konuyu tutukluların ellerindeki kelepçeyle ilişkilendirerek yaşanacak korkunç manzaranın haberini vermektedir.

1. Allah'ın Yapacağı Şiddetli Azabı Kimse Yapamaz

فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ "Artık o gün, Allah'ın yapacağı azabı hiç kimse yapamaz." Âyetteki لَا يُعَذِّبُ *lâ yü'azzibü* fiili "azap edemez", عَذَابٌ *'azâb* ifadesi "azap", أَحَدٌ *ehad* kelimesi ise "hiç kimse" demektir.

Bu iki âyette, sûrenin 6. âyetinden itibaren ele alınan azgın ve bozguncu eski kavim örnekleri ile nankör insan tiplerinin yargılama ve pişmanlık aşamalarının ardından yaşayacakları son hakkında bilgi verilmektedir.

a) Bu âyetlere şöyle de anlam verilebilir: "O gün kişinin kendisine yaptığı azabı ona hiç kimse yapamaz; vurduğu bağı da kimse vuramaz." Bu durumda, kişinin başına gelen sıkıntıların kendi davranışlarının sonucu olduğu mesajına dikkat çekilmiş olmaktadır.[346]

b) Eğer âyetlerdeki iki fiili, edilgen/meçhul kalıpta okursak bu defa anlam şöyle olur: "O gün hiç kimse onun gibi bir azaba uğratılmaz; onun gibi bir bağla bağlanmaz." Bu durumda maksat, nankör ve azgın insanların en büyük azaba uğratılacağı mesajının verilmesidir. Okunuş farklılıkları ve zamirlerin ait olduğu yerin tespiti açısından söz konusu iki ihtimal de doğrudur. Ancak tercihimiz, tercümede de gösterdiğimiz şekildedir.

345 Âhirette yaşanacak suç itirafları, karşılıklı suçlamalar ve azap artırım istekleri konusunda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?", s. 393-400.
346 Nisâ' 4/79; Şûrâ 42/30.

c) İnsanların başına azap iki yerde ve zamanda gelir. Bunlardan ilki dünya hayatında yaşanan sıkıntılar, diğeri de âhirette yaşanacak olanlardır. Cenâb-ı Hakk, dünya azabına göre, âhiret azabına "en büyük azap" veya "en şiddetli azap" adını vermektedir.[347] İşte, en büyük ve en şiddetli azabın başka bir ifadesi olan bu âyette insanlar ve özellikle suçlular, âhiret azabına karşı daha dikkatli davranmaya çağrılmaktadırlar. Dünyada yaşanan sıkıntılar ne kadar ağır olursa olsunlar, âhirette yaşanacak azaptan kesinlikle daha hafiftirler. Bu itibarla, bu hayattakilere bakarak âhiret âlemindekileri hesaba katmamak, aldanmanın başka bir çeşidini oluşturmaktadır.

11. Vuracağı Bağı da Kimse Vuramaz

وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُٓ اَحَدٌ "O'nun vuracağı bağı da hiç kimse vuramaz." Âyetteki لَا يُوثِقُ *lâ yûsıku* fiili "bağlamaz", وَثَاقَ *vesaak* kelimesi ise "bağ" demektir.

Fecr 26'da sözü edilen "bağ", âhiretteki ateş azabının nasıl başlayacağını veya ateşe atılacak kişilerin nasıl bağlanacağını haber vermektedir. Günahkârların zincire vurulması,[348] bu zincirin 70 arşın uzunluğunda oluşu,[349] boyunlarına demir halkaların geçirilmesi,[350] üzerlerinde demir kamçıların ve boyunduruklarıın bulunması,[351] boyunlarına kadar tasmaların geçirilmesi[352] gibi ifadelerde anlatılmak istenen hususlar, işte Fecr 26'da dile getirilen bağ ile ilgilidir. Pek çok âyette sözü edilen, mahşerdeki azabın şiddetini ortaya koyan bu tür anlatımlar, bu âyetteki bağın kuvveti ve çözülemezliğiyle örtüşmektedir.

Yüce Allah, bu tür nankörlere en ağır azabı kendisinin yapacağını ve en güçlü bağı O'nun vuracağını beyan etmektedir. Tarihteki kavimlerden örnek vererek başlanan bu konuda, söz inanç sorunu yaşayan herkese getirilmekte ve mesajın evrensel bir mahiyet arz etmesi amaçlanmaktadır.

Fecr sûresinin bu ana konusundan sonra söz, iyilere getirilmekte ve sûre sona erdirilmektedir.

---

347 Ra'd 13/34; Tâhâ 20/127; Secde 32/21; Zümer 39/26; Kalem 68/33.
348 İbrâhim 14/49.
349 Hâkka 69/32.
350 Mü'min 40/71.
351 Hacc 22/21; Müzzemmil 73/12.
352 Yâsîn 36/8.

27-30. ÂYETLER:

يَٓا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ اِرْجِع۪ٓى اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾

فَادْخُل۪ى ف۪ى عِبَاد۪ىۙ ﴿٢٩﴾ وَادْخُل۪ى جَنَّت۪ى ﴿٣٠﴾

"**27.** (O gün, iyilik sahibi insana şöyle seslenilecektir): Ey huzura kavuşmuş insan! **28.** Sen O'ndan memnun, O da senden razı olarak Rabbine dön. **29-30.** (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!"

Yüce Allah, sûrenin son âyetlerinde, umutsuz bir mesajla insanlar yüreksiz olmasınlar diye konuyu iyilere ve onlara verilecek nimetlere getirerek moral vermeyi amaçlamaktadır.

a) Huzura Kavuşmuş İnsanın İlk Ödülü

Kur'ân'da konular genellikle "ikişerli anlatım" veya "bir şeyi zıddıyla anlatma tekniği" anlamına da gelen *mesânî* tekniğiyle ele alınır. "Çifterli anlatım"ın bir gereği olarak, bir taraftan kötüler hakkında bilgi verilirken, önünde veya sonunda iyililerle de ilgili bilgi verilir. İşte bu kural gereği, söz iyilere ve ödülü hak edenlere getirilmekte, sûrenin mesajı müjdeyle sonuçlandırılmaktadır.

1. Huzurlu Bir Cana Sahip Olmak

يَٓا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ "Ey huzura kavuşmuş insan!" Âyetteki النَّفْسُ *en-nefs* kelimesi "nefs, insan", الْمُطْمَئِنَّةُ *el-mutmainne* sözcüğü ise "huzura ermiş" demektir.

Âyetteki hitabın, pişmanlık içeren önceki hitap gibi âhirette gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. *Itmi'nân,* "iç huzuruna ermek, tatmin olmak, huzur ve güven duymak, doygunluğa ulaşmak" demektir. Bu hal, Bakara 2/260 ve Ra'd 13/28'de dile getirildiği üzere dünyada elde edilebileceği gibi, asıl anlamıyla ve kâmil olarak âhirette yaşanabilecektir. Âhiretteki huzuru elde etmenin yolu ise dünyadaki fedakârlıklardan geçmektedir.

Âhirette huzurun nasıl şekilleneceği konusundaki bilgi, devam eden âyetlerde şu şekilde sunulmaktadır:

11. Memnun ve Razı Etmiş Bir Şekilde Rabbe Dönüş

اِرْجِعٓى اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً "Sen O'ndan memnun, O da senden razı olarak Rabbine dön." Âyetteki اِرْجِعٓى *ircı'î* emri "dön", رَاضِيَةً *râdiye* kelimesi "memnun", مَرْضِيَّةً *mardiyye* sözcüğü ise "razı" demektir.

a) "Rabbe dönmek" ifadesi, âhirette yaşanacak yedi aşamadan biridir. Huzur bulmuş insanın Rabbine dönmesi ödülle buluşturulmanın, yani cennete gitmenin hemen öncesinde yaşanacak bir hakikattir. Bu dönüşte bütün insanlar eşit olarak Allah'a sunulacaklar ve bu sunulmada hiç kimse istisna edilmeyecektir. Sadece iyi ve huzur bulmuş insanlar bu dönüşte memnuniyet içerisinde olacaklardır.

b) Âyette sözü edilen, رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً *râdıyeten mardiyyeten* tamlaması, "razı eden memnun kişi" anlamına da alınabilir. Çünkü âhirette bir insanın memnun olması Yüce Allah'ın ondan razı olmasına bağlıdır. Allah'ın rızasını kazanmadan orada memnun olmak mümkün değildir. İşte söz konusu رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً *râdıyeten mardiyyeten* ifadesi bu anlamı vermektedir. Dahası, Kur'ân'da değişik yerlerde geçen "Allah onlardan razı olmuştur; onlar da Allah'tan memnun olmuşlardır"[353] ifadeleriyle anlatılmak istenen de bu olsa gerektir.

b) Huzura Kavuşmuş İnsanın Diğer Ödülleri

Huzurlu bir cana sahip kılınmış ve Yüce Allah'ı razı ve memnun etmiş bir insana, mahşerde başka ödüller de verilecektir. İşte bu ödüllerle sûre sona erdirilmektedir.

1. İyi Kulların Arasına Katılış

فَادْخُلِى فِى عِبَادِى "(Seçkin) kullarım arasına katıl." Âyetteki اُدْخُلِى *udhulî* emri "gir", عِبَادِى *'ıbâdî* kelimesi ise kullarım" demektir.

Âyetteki *fâ* edatına "böylece, bunu yapar ve başarırsan" anlamı verilebilir. "İçine katılacak kullar" da, "huzur bulan, Allah'ı razı edip kendisi de memnun olan kullar" olarak anlaşılmalıdır.

353 Mâide 5/119; Tevbe 9/100; Haşr 59/22; Beyyine 98/7.

عِبَادِى *'ibâdî* şeklindeki kullanımın açılımı ve bunların kim oldukları hakkında Yüce Allah Kur'ân'da şu özellikleri saymaktadır:

* Onlar, Ramazan'ın ve Kur'ân'ın kıymetini bilen, Yüce Allah'a şükreden, orucu kavrayan ve duyarlı olmayı başaran,[354] şeytanın aldatmasına kapılmayan, üzerlerine şeytanın baskı kuramadığı ve tercihini Allah'tan yana belirleyen,[355] Hz. Yûsuf gibi gönlünü ihlâsla Yüce Allah'a yönlendiren ve fuhuş illetinden uzaklaşmayı başaranlardır.[356]

* Onlar, inancını güvene ve güven vermeye dönüştürebilen, namazlarını hakkıyla kılan, Yüce Allah'ın verdiği rızıklardan gizli ve aşikâr olarak dağıtan,[357] takvâ denen "duyarlı olma"yı başaran,[358] Yüce Allah'ın, meleklerini vahiy ile kedilerine gönderdiği seçkin kullardır, yani peygamberlerdir.[359] Ayrıca, yine bunlar arasında zalimleri Yüce Allah'ın kendileriyle cezalandırdığı yiğit kullar da yer almaktadır.[360]

* Onlar, muhataplarına en güzel sözü söyleyen,[361] peygamberlere gerçekleri ileten ve Yüce Allah'ın özel olarak görevlendirdiği meleklerdir.[362]

* Onlar, Yüce Allah'ı bırakıp O'nun peşi sıra başka varlıkları dost edinmeyenler veya kendilerini kâfirlerin dost edinemediği kişilerdir.[363]

* Onlar, duyarlılıklarının sonucu güzelliklere ve cennete vâris kılınan,[364] tercihlerini Allah'tan ve peygamberinden yana belirleyip onların yolunda giden,[365] Allah'ın sâlih dediği ve yeryüzüne vâris kılacağını haber verdiği,[366] Allah'a iman eden, bağışlanmayı ve merhameti sadece O'ndan bekleyenlerdir.[367]

---

354 Bakara 2/186.
355 Hıcr 15/42; İsrâ 17/65.
356 Yûsuf 12/24.
357 İbrâhim 14/31.
358 Hıcr 15/45-49.
359 Nahl 16/2; Şûrâ 42/52.
360 İsrâ 17/5.
361 İsrâ 17/53.
362 Kehf 18/65.
363 Kehf 18/102.
364 Meryem 19/63; Zümer 39/10, 16.
365 Tâhâ 20/77; Şu'arâ 26/52; Dühân 44/23.
366 Enbiyâ 21/105.
367 Mü'minûn 23/109; Zümer 39/53.

* Onlar, tek olan Yüce Allah'a inanıp güvenen ve sadece O'na ibadet eden,[368] şükür ehli olmayı kendilerine ilke edinenler ve bu nedenle sayıları az seçkinlerdir.[369]

* Onlar, ilâhî mesaja sıkıca sarılan,[370] Allah'ın vaad ettiği üstün gelme sözüne sâdık kalan, güçlü ve basiretli peygamberlerdir.[371]

* Onlar, çeşitli sözleri dinleyen, ancak sadece gerçeğe kulak veren, Allah'ın hidâyet ettiği ve sağduyu sahibi kıldığı,[372] mahşerde korku ve hüzünden güvende bulunacak, Yüce Allah'ın âyetlerine inanan ve hakka teslim olup cennete girecek olanlardır.[373]

İşte Yüce Allah'ın "kullarım" dediği kişiler bunlardır ve Nisâ' 4/69'da şu dört grup halinde sayılmaktadırlar: *Nebiyyûn* "peygamberler", *sıddîkûn* "hakkı onaylayanlar", *şühedâ'* "hakka şahit olanlar" ve *sâlihûn* "özü ve sözü bir olanlar, bir yanlışı düzeltenler." Huzurlu olan, Rabbini razı edip kendisi de verilecek ödülden memnun olan kişiler önce bunların arasına gireceklerdir.

11. Cennete Giriş

وَادْخُلِى جَنَّتِى "Cennetime gir!" En sonunda ise hep beraber Allah'ın cenneti onların son durağı olacaktır. Rabbimiz bizi de bunlardan ayırmasın.

Rabbimizden bizi de sevdikleri arasına katmasını ve cennetine almasını niyaz ediyoruz.

FECR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Sûrede Kur'ân'ın aydınlığına, insanlığın vahiy ile buluşturulduğu Ramazan'ın son on gecesine, çift olan bütün varlıklara, tek olan Yüce Allah'a ve vahyin aydınlığı gelince geçip gitmekte olan cehalet karanlıklarına dikkat çekilmektedir. Bu arada bütün bu yeminlerde veya dikkat çekişlerde akıl sahipleri için çok önemli mesajlar bulunduğu ifade edilmektedir.

368 'Ankebût 29/56.
369 Sebe' 34/13.
370 Fâtır 35/32; Sâffât 37/81, 111, 122, 132; Tahrîm 66/10.
371 Sâffât 37/171-172; Sâd 38/45.
372 Zümer 39/17-18.
373 Zuhruf 43/68-70.

(6-14. âyetler): Sûrede 'Âd, Semûd ve Firavun gibi çeşitli kavimlerden ve zalimlerden örnekler sıralanarak, hepsinin ortak sonlarına dair bilgi verilmekte ve bunlardan "dersler çıkartılması" istenmektedir. Ayrıca, benzer yanlışlıkları yapanların benzer sonuçlarla karşılaşacakları uyarısında bulunulmakta, Yüce Allah'ın gözetleyiciliğine dikkat çekilerek, hayatında O'nu hesaba katmamanın ağır sonuçlar doğuracağı muhataplara hatırlatılmaktadır.

(15-16. âyetler): "Nankör insan tipi"ne gönderme yapılarak nimetin çokluğu veya azlığı değerlendirmesinin yanlış olduğu, özellikle Yüce Allah'ı ihanetle suçlamanın çok büyük bir hata olduğu, sûrede beyan edilmektedir. Aynı şekilde: "Önemli olan, sahip olunanla ilgili sorumlulukların yerine getirilmesidir" mesajı verilmektedir.

(17-20. âyetler): Asıl ihanetin, topluma emanet edilen yetimlere ikram etmemek ve yoksulları doyurmamak olduğu vurgulanarak, helal haram demeden, başkalarına ait mirası yiyip malı ölçüsüzce sevmenin yanlışlığı ortaya konulmaktadır.

(21-23. âyetler): Sonunda kıyâmetin kopacağı, yeryüzünün paramparça olacağı, mahşer duruşmasının yaşanacağı, bu amaçla yargılamanın başlaması için meleklerin saf saf dizilmiş bir şekilde ilâhî emrin gelmesini bekleyeceği ifade edilmektedir. Bu esnada cehennemin huzura getirileceği, işte o gün o esnada suçlu ve nankör insanın gerçeği hatırlayacağı, ancak bunun hiçbir yararının olamayacağı da özellikle hatırlatılmaktadır.

(24-26. âyetler): Pişmanlık sözcüklerinin adeta havada uçuşacağı, dünya hayatında eksik bırakılan görevlerin derin pişmanlıklara dönüşeceği belirtilerek, o gün Yüce Allah'ın yapacağı azabı hiç kimsenin yapamayacağı ve vuracağı bağı hiç kimsenin vuramayacağı beyan edilerek, azabın şiddetine özellikle vurgu yapılmaktadır.

(27-30. âyetler): Nihayet, huzura eren insan müjdelenerek Yüce Allah'ın ondan razı, onun da ödülden memnun olacağı beyan edilmekte, has kulların arasına katılarak Yüce Allah'ın cennetine girecekleri mesajıyla sûre sona erdirilmektedir.

Rabbim, bizi ve bütün inananları bu ödülden mahrum bırakmasın; asıl hicran olacak şekilde kendinden ve sevdiklerinden ayrı koymasın.

90. BELED SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 20 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "belde/şehir" anlamında gelen *el-beled* kelimesinden alan Beled sûresi, resmî sıralamada 90, iniş sırasına göre ise 35. sûredir.

Bu sûre, "yeminle başlaması, insanın nankörlüğü, cimriliği ve nihayet yaşayacağı akıbet" konularında öncesindeki Fecr sûresi ile anlam ilişkisine sahiptir.

Yüce Allah, bu sûrede öncelikle çeşitli varlıklara yemin ederek insanların hayat yolculuklarında yaşayacağı sıkıntı ve zorluklara temas etmektedir. Genel konu "insanların karşılaşacağı ve aşmaları gereken zorluklar" olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda bazı nankörlerin veya Yüce Allah'ı hesaba katmayanların nasıl bir yanılgı içerisinde oldukları çeşitli sorular sorularak dile getirilmekte, benzer yanılgılara düşülmemesi noktasında muhataplar uyarılmaktadır.

İnsanın yaratılış özelliklerinden bir bölümüne değinilerek, onun iki göz, bir dil ve iki dudak sahibi kılındığı ifade edildikten sonra, kendisine iki belirgin yol gösterildiği hatırlatılmaktadır.

'Akabe denen "sarp yokuş" örneği verilerek, insan sorumluluğunun belki de en uç ve en zor noktalarına değinilmektedir. Bu arada, asıl maharetin çeşitli şekillerdeki ekonomik yükümlülüklerin yerine getirilmesinden geçtiği beyan edilerek, özellikle başkalarının farkına varılmasını sağlamanın erdemine dikkatler çekilmektedir.

İnsanın toplumsal bir varlık olduğu gerçeğinden hareketle, imanlı olup sabrı ve merhameti tavsiye edenlerin âhirette cennetlik olacakları, bu tür gerçekleri inkâr edenlerin ise cehennemle buluşturulacakları açıkça ortaya konulmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لَٓا اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ﴿١﴾ وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ﴿٢﴾ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَۙ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فٖي كَبَدٍۜ ﴿٤﴾ اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌۢ ﴿٥﴾ يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًاۜ ﴿٦﴾ اَيَحْسَبُ اَنْ لَمْ يَرَهُٓ اَحَدٌۜ ﴿٧﴾ اَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِۙ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِۙ ﴿٩﴾ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِۚ ﴿١٠﴾ فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَۘ ﴿١١﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُۜ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍۙ ﴿١٣﴾ اَوْ اِطْعَامٌ فٖي يَوْمٍ ذٖي مَسْغَبَةٍۙ ﴿١٤﴾ يَتٖيمًا ذَا مَقْرَبَةٍۙ ﴿١٥﴾ اَوْ مِسْكٖينًا ذَا مَتْرَبَةٍۜ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِۜ ﴿١٧﴾ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِۜ ﴿١٨﴾ وَالَّذٖينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا هُمْ اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِۜ ﴿١٩﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ﴿٢٠﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-4. Senin de yaşadığın bu beldeye, babaya ve çocuğa yemin ediyorum ki, Biz, insanı sıkıntılara, zorluklara (dayanıklı) yarattık. **5-7.** (Nankör insan): "Ben nice servetler tükettim" diyerek, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini, hiç kimsenin onu görmediğini mi sanıyor? **8-9.** Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? **10.** Ona açık açık iki yolu da gösterdik. **11.** Fakat o, sarp yokuşu aşmayı seçmedi **12.** (Ey Peygamber!) O sarp yokuşun ne olduğunu sana bildiren nedir ki! **13-18.** (Sarp yokuş), köle azat etmek veya açlık gününde yakını olan bir yetimi ya da hiçbir şeyi olmayan yoksulu doyurmaktır; sonra da iman edenlerden, birbirlerine sabrı ve merhameti öğütleyenlerden olmaktır. İşte bunlar sağın adamlarıdır. **19-20.** Âyetlerimizi inkâr edenler ise amel defterini soldan alacaklardır; (cezaları da) etrafı sarılmış, kapıları üzerlerine sımsıkı kapatılmış bir ateştir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

لَٓا اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ﴿١﴾ وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ﴿٢﴾ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَۙ ﴿٣﴾

"1-3. Senin de yaşadığın bu beldeye, babaya ve çocuğa yemin ediyorum."

Beled sûresinin ilk âyetlerinde Yüce Allah, başka bazı sûrelerde de olduğu gibi, çeşitli varlıklara yemin etmektedir. Ancak, diğer sûrelerde yeminler genellikle *vâv* edatıyla yapılmasına karşın, burada farklı bir üslup kullanılmaktadır. Yeminler hakkında Kıyâmet 75/1'de geniş bir şekilde, Duhâ 93/1'de ise kısaca bilgi vermiştik. Burada aynı bilgileri tekrar etmeyeceğiz. Sadece لَٓا اُقْسِمُ *lâ uksimu* ifadesi hakkında bilgi vermekle yetineceğiz.

a) Lâ Uksimu Ne Demektir?

لَٓا اُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesi Kur'ân'da toplam sekiz yerde[374] Yüce Allah'ın yemin için kullandığı ifadelerden biridir ve bunun çeşitli anlam ihtimalleri vardır. Bu anlamlar ve gerekçeleri şu şekildedir:

ı. لَٓا اُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesinin başındaki لَٓا *lâ* edatı, "tekîd, vurgu" olarak kabûl edilir ve anlamı kuvvetlendirerek, "muhakkak yemin ediyorum ki" manasına gelir.

ıı. لَٓا اُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesinin başındaki لَٓا *lâ* edatı, "zâid" kabul edilir.[375] Bu durumda cümlenin anlamı "yemin ediyorum ki" olur.

ııı. لَٓا اُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesinin başındaki لَٓا *lâ* edatı, "nefy", yani "olumsuzlûk" edatı olarak kabul edilir ve cümlenin anlamı, "hayır hayır, iş sizin zannettiğiniz gibi değil, yemin ediyorum ki" şeklinde olur.

ıv. لَٓا اُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesinin başındaki لَٓا *lâ* edatı, aynı şekilde "nefy", yani "olumsuzluk" anlamı veren edat olarak kabul edilir ve cümlenin anlamı, "iş o kadar açık ki, yemin bile etmiyorum" şeklinde olur.[376]

---

374 Vâkı'a 56/75; Hâkka 69/38; Me'âric 70/40; Kıyâmet 75/1, 2; Tekvîr 81/15; İnşikaak 84/16; Beled 90/1.
375 Bu tercih için bk. Semerkandî, age., III, 397.
376 Bu anlamın Abduh'a ait olduğu görüşü için bk. İslâmoğlu, age., s. 1259'da 1. not.

Bu dört değişik ihtimalin her biri kendine göre doğru sayılabilir; ancak âlimlerimizin hemen hemen tamamı لَا أُقْسِمُ *lâ uksimu* ifadesini "yemin ediyorum" şeklinde anlamışlardır. Kanaatimiz ve tercihimiz bu yönde olduğu için tercümede bu ifadeye yer verdik. Özellikle bu sûredeki yemin ifadesinde geçen *el-beled* kelimesi Mekke'yi nitelendirdiği ve Tîn 95/3'te "Güvenilir belde"ye, yani Mekke'ye yemin edildiği için tercihimiz bu yönde şekillenmiştir.

Lâ uksimu kullanımının anlam çeşitliliğine değindikten sonra, şimdi de kendilerine yemin edilen varlıklar hakkında bilgi vermek istiyoruz.

b) Üç Varlığa Yemin

Yüce Allah, sûreye çeşitli varlıklara yemin ederek başlamakta, bir anlamda onların şahitliğine başvuracağını beyan ederek, insanların mahşer için hazırlıklı olmalarını kendilerinden istemektedir.

1. Hz. Peygamber'in Yaşadığı Şehir: Mekke

a) لَا أُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ "Bu beldeye yemin ediyorum." Âyetteki لَا أُقْسِمُ *lâ uksimu* fiili "yemin ediyorum", هٰذَا الْبَلَد *hâze'l-beled* tamlaması ise "bu şehir" demektir.

Yemine konu olan الْبَلَد *el-beled* kelimesi, hem İbrâhim 14/35, hem de Tîn 95/3'te Mekke'yi ifade etmektedir ve âlimlerimizin tamamına yakını bu konuda fikir birliğindedirler.

Neden Mekke'ye yemin edildiğinin cevabı ise, Âl-i İmrân 3/96. âyet gereği, içerisinde insanlar için kurulan ilk Ma'bed'in bulunması olarak verilebilir. "Bir mekânın değeri orada bulunan varlık nedeniyledir"[377] ifadesi gereği Mekke, kıymetini içerisinde bulunan Kâbe'den almaktadır.

Bu noktada Muhammed Esed'in farklı kanaatte olduğunu belirtmek durumundayız. Ona göre, *el-beled* kelimesinden maksat "bu insanlık yurdu, yani dünya"dır; orada yerleşik olup yaşayan kişi de "insanoğlu"dur. Ona göre, âyetlerin devamında gelen "baba" ve "çocuk" ifadeleri, teker teker

377 Şerafu'l-mekân bi şerafi'l-mekîn: "Bir mekânın değeri orada oturan veya bulunan şey nedeniyledir."

bütün insanlık ailesine mensup her ana-baba ve çocuktur.[378] Yeminin cevabı olan "insanın zorluklara dayanıklı yaratılması" âyeti dikkate alındığında bu yaklaşımın da doğru olduğunu söyleyebiliriz.

b) وَأَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ "Sen de bu beldede yaşamaktasın." Âyetteki حِلٌّ *hıll* kelimesi "meskûn olmak, durmak, yaşamak, mensup olmak" demektir.

Buradaki الْبَلَد *el-beled* kelimesi, aynı şekilde Mekke'yi ifade etmekte, ayrıca Hz. Peygamber'in de bu beldede yaşadığı belirtilmektedir. Sûrenin indirildiği zaman göz önüne alındığında, bu anlamın doğruluğu açıkça ortadadır.

Bazı yorumcular, âyetteki حِلٌّ *hıll* kelimesine farklı anlamlar verip farklı sonuçlara varmışlardır. Bu kelimenin, Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber'in Mekke'ye döneceği anlamında, gelecek zaman ifadesiyle müjde içerdiği belirtilmektedir.[379] Aslında bu görüş, Kasas 28/85 ile de desteklenebilir. Orada Yüce Allah Hz. Peygamber'i *me'âd*e, yani "dönülecek yere, Mekke'ye" döndüreceğini beyan etmekte ve böylece iki âyetin anlamı buluşturulmaktadır.

11. Baba ve Çocuk

وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ "Babaya ve çocuğa (yemin olsun)." Âyetteki وَالِد *vâlid* kelimesi "doğuran, baba", مَا وَلَدَ *mâ veled* ifadesi "doğan, çocuk" demektir.

Buradaki وَالِد *vâlid* ve وَمَا وَلَدَ *ve mâ veled* ifadelerinden kimin kastedildiği konusunda farklı fikirler ileri sürülmektedir.

a) Maksadın Hz. Âdem ve zürriyeti, Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail veya bütün nesli ya da Hz. Muhammed olduğu beyan edildiği gibi bununla bütün insanoğlunun kastedildiği de ifade edilmektedir. وَالِد *vâlid* "doğuran" ifadesiyle "baba"nın kastedildiği ve maksadın Hz. Muhammed olduğu, مَا وَلَدَ *mâ veled* "doğan" ile ümmetinin kastedildiği görüşü de kanaatler arasında yer almaktadır. Gerekçe ise Hz. Peygamber'e nispet edilen şu hadistir: "Ben, sizin için baba mesabesindeyim." Bu rivayet, "Onun eşleri ümmetin anneleridir"[380] âyetiyle de desteklenmektedir.[381]

---

378 Bilgi için bk. Esed, age., s. 1270'te 1 ve 2. notlar.
379 Bu tercih için bk. Semerkandî, age., III, 582; Taberî, age., XXX, 194.
380 Ahzâb 33/6.
381 Ebû Hayyân, age., X, 480.

b) Bu noktada daha değişik görüşler de kaynaklarımızda yer almaktadır. Meselâ, Taberî gibi maksadı "bütün ana-babalar ve çocukları" olarak anlayanlar olduğu gibi, kastedilenin "doğurabilen ve doğuramayan bütün varlıklar" olduğunu kabul edenler de vardır.[382] Bu bağlamda İbn Abbâs kaynaklı bir rivayette, bu âyetin kapsamına hayvanlar da dâhil edilmektedir.[383]

c) Elbette ilk üç âyetle ilgili söz konusu kanaatlerin hepsi de doğru olabilir. İlâhî mesaj, yöresel bazı motifler taşıyabilir; bu normaldir, hatta zorunludur. Çünkü ilk muhataplar kimlerse ve vahyin ilk geldiği yer neresiyse, mesajın o bölge veya şahıslarla ilgili motifler taşıması gayet doğaldır. Bu durum ne kadar doğal ise, söz konusu mesajın evrensele taşınması da o kadar zorunludur. Bugün Kur'ân'ı okuyanlar veya buna muhatap olanlar açısından bakıldığında, bu mesajı günümüze getirecek açılımların yapılması ve yorumların gerçekleştirilmesi gereklidir. Bu iş, kelimelere yeni anlamlar katarak değil, kelimelerin sahip olduğu farklı anlamları kullanarak gerçekleştirilecektir.

d) Bu zorunluluğun sonucu olarak, Beled sûresinin ilk âyetlerinde kendilerine yemin edilen veya önemlerine dikkat çekilen, hatta şahitliklerine başvurulan varlıkları evrensel yoruma tâbi tutmak istiyoruz. Bu durumda asıl maksadın, yöresel anlamlar şeklinde olduğunu itiraf etmek durumundayız. Fakat burada kalmadan, *el-beled* kelimesinin "ev, mezar, bir şeyin unsuru, toprak, toprak parçası, genel veya özel bir bölge"[384] gibi çeşitli anlamlarının da bulunduğunu hatırlatmak gerekir.

Buradan hareketle, âyetlerdeki maksadın bütünüyle "dünya", "dünyada yaşayan herkes", "doğurabilen ve doğuramayan bütün varlıklar" olduğu rahatlıkla söylenebilir. Böylece âyetin mesajı herkesi içerdiği gibi, Yüce Allah'ın mahşerde insanlarla ilgili bütün bu varlıkların şahitliğini sağlayacağı da dolaylı olarak ifade edilmiştir.

---

382 Taberî, age., XXX, 195-196.
383 Ebû Hayyân, age., X, 480.
384 İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, Beyrut, 2003, II, 138.

4-7. ÂYETLER:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ ف۪ي كَبَدٍۜ ﴿٤﴾ اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌۢ ﴿٥﴾

يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًاۜ ﴿٦﴾ اَيَحْسَبُ اَنْ لَمْ يَرَهُٓ اَحَدٌۜ ﴿٧﴾

"4. Biz, insanı sıkıntılara, zorluklara (dayanıklı) yarattık. 5-7. (Nankör insan): 'Ben nice servetler tükettim' diyerek, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini, hiç kimsenin onu görmediğini mi sanıyor?"

Bu dört âyet, ilk gruptaki yeminlerin cevabı durumundadır. Yüce Allah, öncelikle insanoğlunun yaratılış özelliklerinden bir kısmına dikkat çekmek, daha sonra da diğer mesajların önemini vurgulamak için başlangıçtaki yeminlere yer vermektedir.

a) İnsanın Yapısı

Yüce Allah bu âyette insanın yaratılış özelliklerinden bir tanesini gündeme getirmekte, dayanıklılığını azgınlığa dönüştürmesinin anlamsızlığı üzerinde durmaktadır.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ ف۪ي كَبَدٍ "Biz, insanı sıkıntılara, zorluklara (dayanıklı) yarattık." Âyetteki خَلَقْنَا *haleknâ* fiili "yaratmak", كَبَدٍ *kebed* sözcüğü ise "zorluk" demektir.

1. Burada geçen كَبَدٍ *kebed* kelimesi, "zorluk, zahmet, şiddet ve imtihan" anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin "dik durmak, düzgünlük, istikamet" gibi anlamlarının bulunduğu ve bu âyette maksadın "insanın iki ayak üzerine dimdik duracak şekilde yaratılması" olduğu da ifade edilmektedir.[385]

2. İnsanın bu halde yaratılması, öncelikle yaratılışta sıkıntılı süreçler geçirdiği maddî yapıyla ilgili olmalıdır. Daha sonra bu hal, peyderpey yerini sorumlulukların verdiği ağırlığa terk eder. Sonuçta, zorlukların asıl yeri olan âhiret herkesi beklemektedir. Hayatın hemen her aşamasında çeşitli zorluklar ve sıkıntıların bulunması, yaratılışın doğasında vardır. İnsandan istenen şey, sabrın sınırlarını zorlayan güçlüklere karşın ayakta durabilme-

---

385 Kurtubî, age., XX, 42.

yi başarmasıdır. Bu nedenle biz de âyetin tercümesini "zorluklara karşı dayanıklı olmak", yani "onlara karşı ayakta kalabilmek" şeklinde tercih ettik. İnsan için hayat bir başıboşluk değil, bütünüyle imtihandan ibarettir; insanın görevi ise bu imtihanı başarmaktır.

Bu âyette sözü edilen el-insân kelimesinden kasıt, Cumah oğullarından güçlü kuvvetli biri olan Ebu'l-Eşedd (veya Eşeddeyn)[386] diye ifade edilse de, maksadın genel olduğunda ve bütün insanları içerdiğinde şüphemiz yoktur. Burada anlatılan husus, imtihan için yaratılan insanın bunu başaracak şekilde programlanmış olduğunun beyanıdır. Bu gayeyi göremeyen veya kendisine yaratılış amacı dışında yollar belirleyen tiplerle ilgili olarak da devam eden ayetlerde bilgi verilmektedir.

b) Nankör İnsanın Bazı Anlamsız Düşünceleri

Dayanıklı yaratılan insanın, bu özelliğini şerden yana kullanıp haddini aşması, bu âyetlerde birkaç başlıkta verilmekte, bu sûreyi okuyanların benzer yanlışlıklara düşmemeleri kendilerinden istenmektedir.

1. En Güçlünün Kendisi Olduğunu Sanır

اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌ يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالاً لُبَدًا "(Nankör insan): 'Ben nice servetler tükettim' diyerek, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?" Âyetteki يَحْسَبُ *yahsebü* fiili "sanmak, zannetmek", يَقْدِرَ *yakdire* fiili "gücü yetmek", اَحَدٌ *ehad* kelimesi "biri, herhangi biri", يَقُولُ *yekuulü* fiili "söylemek, demek", اَهْلَكْتُ *ehlektü* fiili "tüketmek, bitirmek, harcamak", مَالاً *mâl* sözcüğü "mal, servet", لُبَدًا *lübed* kelimesi ise "fazla, çok" demektir.

Bir önceki âyette verilen evrensel mesaj, bu âyette yerini daha özel bir mesaja terk etmektedir. Orada genel olarak insanın yapısı hakkında bilgi verilmektedir. Şimdi ise, söz bu genel yapıya aykırı duruş ortaya koymaya çalışanlara getirilmektedir.

a) "Ben nice servetler tükettim" diyerek güç gösterisinde bulunan kişinin, Ebû Cehil veya Ebu'l-Eşedd ya da başkaları olduğu kaynaklarda

---

386 Taberî, age., XXX, 198; Râzî, age., XXXI, 182.

belirtilmektedir.[387] Âyetteki ifade, onların bu dünya hayatı için oldukça fazla mal ve servet biriktirdikleri anlamına gelebildiği gibi, hayır yolunu engellemek için malları harcamaları anlamına da gelebilir. Bu kişiler dünya hayatı, sefası veya şan ve şöhret için emek sarf edip, elde ettikleri mallarına güvenerek, o malın kendilerini ebedî yaşatacağına da inanırlardı.[388]

b) Adı, unvanı veya görevi her ne olursa olsun, bu tipler dün olduğu gibi bugün de yarın da, bir taraftan İslâm'ı, Hz. Peygamber'i ve Müslümanları mağlup etmek için uğraşırlar. Diğer taraftan da kendi dünyalıkları için biriktirdikleri mallarını istedikleri gibi harcama haklarının bulunduğunu ilan ve iddia ederler. Böylece kendilerinde erişilmez bir varlık, güç ve otorite olduğunu sanan bu insanlar, yenilmez oldukları inancını da taşımaktadırlar. Oysa bu iddia, derin bir yanılgıdan başka bir şey değildir.

c) Güçlü ve dayanıklı bir şekilde yaratılan insanın, elbette bu özelliğine uygun olarak bir de yaratılış amacı ve Yaratıcısını tanıyıp O'nun buyruklarına göre hayatı yaşaması görevi vardır. Maddî yapısıyla güçlü, kuvvetli ve dayanıklı, manevî yapısıyla da dengeli, iradeli ve akıllı olarak yaratılan insanın, ona bu ayrıcalığı ve değeri veren, ayrıca kendisinden çok daha üstün güçte bir varlığın olmadığını düşünmesi, anlaşılabilir bir durum değildir. Dahası, eğer bir insan, bu gücüne güvenerek her istediğini yapabileceğini, onu hiç kimsenin alt edemeyeceğini ve kendisine engel olamayacağını sanıyorsa yanılıyor. Bilmelidir ki onun üstünde, gücü hiç kimseyle karşılaştırılamayacak ilâhî bir kudret ve kuvvet vardır; asıl baş edilemeyecek güç ve irade de işte Yüce Allah'a ait olandır.

d) Bu âyetlerde Yüce Allah, kendi gücünü hatırlatırcasına, inkârcı muhatabıyla alay ederek onu kınamaktadır. Aklı başında bir insanın böyle bir davranışı yapmaması gerektiği hatırlatılırken, bu arada söz konusu davranış derin bir alay ve kınama ile de paylanmaktadır. Asıl amaç, kâfir bir insanın, Yüce Allah'ın onu tekrar diriltme, hesaba çekme ve hak ettiği yere gönderme noktasındaki gücünü inkâr ettiğini ortaya koymaktır. Anlaşılan o ki, bu tür nankörler ahireti inkâr etmekte, Yüce Allah da bu inkâr sahiplerini alay ve kınama içerikli bir soru cümlesiyle kınamaktadır.

---

387 Semerkandî, age., III, 583; Taberî, age., XXX, 198.
388 Hümeze 104/3.

11. Hiç Kimsenin Onu Görmediğini Düşünür

اَيَحْسَبُ اَنْ لَمْ يَرَهُ اَحَدٌ "Hiç kimsenin onu görmediğini mi sanıyor?" Âyetteki حَسِبَ *yahsebü* fiili "zannetmek", لَمْ يَرَ *lem yera* fiili "görmemek" demektir.

Bir önceki âyetteki kınama cümlesi, burada da yer almakta, ancak devreye işin "görmek" boyutu girmektedir. Bu âyeti önceki iki âyetle birlikte düşünmek gerekir. Bu takdirde, söz konusu nankör insanın psikolojik bir tahlilinin yapıldığını söyleyebiliriz. İnsanın, yaptığı eylemlerinde kendisini hiç kimsenin görmediği zannı, aynı şekilde hayretle ve kınayıcı bir üslupla dile getirilmektedir. Zemahşerî'nin dediği gibi, bu tür insanlar hasta ruhlu, gönül hastası ve yürek fesadı yaşayanlardır.[389] Ayrıca bunlar, kendi kazandıklarını abartıp erişilmez sayarken, Yüce Allah'ın kendilerine verdiği sayısız nimetleri görmezlikten gelen şaşkınlardır.[390]

c) Yüce Allah'ın Her Şeyi Görmesi ve Bilmesi

Fecr 89/14'te Yüce Allah'ın gözetleyiciliği konusunda kısa da olsa bilgi vermeye çalışmıştık. Bu âyet vesilesiyle konuyu daha da detaylandırmak istiyoruz.

1. Eylem "görmek"le ilişkili olunca, bu tiplerin, yaptıklarını gizli gerçekleştirdikleri, maddî gözle görülemeyecek imkânları tercih ettikleri anlaşılmakta ve bu durum kınanmaktadır. İnsanların görebilecekleri ortamlarda yapılan tüketim faaliyetleri veya Allah'a karşı gerçekleştirilen düşmanlık harcamaları elbette çevredekiler tarafından görülmektedir. Burada kastedilen husus, yapılanın olumsuz bir niyetle yapıldığının deşifre edilmesidir. Esasında bu eylemlerde, gönülden geçen düşmanlıklar ve yapılan sinsi planlar yer alıyor olmalıdır.

a) Yüce Allah "gönüllerin içindekini bilir",[391] "gözlerin gizli bakış niyetlerini de bilir."[392] Çünkü "gaybın anahtarları sadece O'nun katındadır; karada ve denizde var olan her şeyi sadece O bilir; O'nun bilgisi olmadan bir yaprak bile yerinden düşemez; yerin karanlıklarında bulunan şeyler de,

389 Zemahşerî, age., IV, 743-744.
390 Bu konuda çok güzel bir değerlendirme için bk. Ateş, Tefsîr, X, 481.
391 Mülk 67/13. Benzer âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/5; A'lâ 87/8.
392 Mü'min 40/19.

yaş ve kuru bütün varlıklar açık bir kayıtta"[393] yani O'nun bilgi sistemindedirler.

b) Yaptığı işleri Yüce Allah da dâhil hiç kimsenin bilmediğini veya görmediğini sananlar, O'nun bilgisinin boyutunu fark edemeyenlerdir. "Yaratan, yarattığını bilmez mi hiç!"[394] âyeti, Yüce Allah'ın bilmediği hiçbir şeyin olamayacağını beyan etmektedir. Bu çerçevede Hz. Lokmân'ın, oğluna yaptığı nasihatler arasında yer alan şu ifade de oldukça dikkat çekicidir: "Yavrucuğum! (Yaptığın iyi veya kötü) bir iş, hardal tanesi ağırlığı kadar küçük (veya önemsiz) olsa, kayaların içerisinde gizlense veya göklerde (uzay boşluğunda) ya da yerin diplerinde bile olsa, Allah onu getirecektir. Çünkü Allah, bilgisi sınırsız olandır; her şeyi bilendir."[395] Burada verilmek istenen mesaj, Yüce Allah'a hiçbir şeyin gizli kalmayacağı gerçeğidir.

c) Ayrıca şu âyetler de son derece ilginç mesaj içerir: "Allah, onların hepsini dirilteceği gün, (dünyada) yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Onların unuttuklarını da Allah bir bir sayıp önlerine koyacaktır. Allah her şeye şahittir. Bilmez misin ki, Allah göklerde ve yerde olan her şeyi bilmektedir. Gizlice konuşan üç kişinin dördüncüsü, beş kişinin altıncısı Allah'tır. Sayı daha az da çok da olsa, onlar her neredeyseler Allah da onlarla beraber oradadır. Sonra Allah, kıyâmet günü onların (dünyada) yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Allah her şeyi bilendir."[396]

İnsanların yaptığı eylemler, onların boyunlarına asılan bir kayıt defterine gün be gün, an be an kaydedilmektedir.[397] Bu kayıt alma işi, küçük-büyük ayırımı yapmadan her şeyi satır satır belirleme veya kaydetme şeklinde gerçekleştirilmekte ve bu durum herkes için hayatı boyunca devam ettirilmektedir.[398]

d) Konu Yüce Allah olunca, meselenin hiçbir gizli ve kapaklı yanı olamaz. Yukarıda saydığımız pek çok âyet, bu konudaki ayetlerden sadece bir kısmıdır. Aslında Yüce Allah'ın eşsiz bilgi sahibi olmasının yanında, "gören" ve "gözetleyen" olduğu konusunda da Kur'ân'da pek çok âyet vardır. Yüce Allah'ın *basîr* sıfatı, O'nun her şeyi vasıtasız bir şekilde görebildiğini

393 En'âm 6/59.
394 Mülk 67/14.
395 Lokmân 31/16.
396 Mücâdele 58/6-7.
397 İsrâ 17/13.
398 Kehf 18/49; Kamer 54/52-53.

ifade eder. "Gözler O'nu idrak edemezler/göremezler; hâlbuki bütün gözleri O görür/idrak eder"[399] âyeti, tek başına bu gerçeği gözler önüne sermektedir.

Bundan farklı olarak, Yüce Allah, kendisini her şeyin murakıbı, yani gözetleyicisi olarak tanıtmaktadır.[400] Yüce Allah'ın gözetleyici olduğu gerçeği âhiretteki sorgulamada Hz. İsâ'nın itirafları arasında da yer alacaktır.[401] Kulların Yüce Allah'ı hesaba katmama ya da O'nu da atlatabilme yönündeki şaşkın ve çarpık anlayışlarına, Yüce Allah Fecr 89/14'te şu ölümsüz ve evrensel hitapla seslenmekte, adeta herkese meydan okumaktadır: "Muhakkak ki Rabbin (her zaman kulları) gözetleyip durmaktadır." Benzer bir ifade, İnşikaak 84/14-15'tedir: "(Amel defteri kendisine arkasından verilen) nankör kişi, hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sandı; oysa Rabbi onu görüyordu."

e) Müfessir Kurtubî'nin de belirttiği gibi, burada ele alınan ve hakkında bilgi verilen konu, malını doğru bir amaç için harcamadığı halde, onu hak yolda harcadığını söyleyen yalancı insan tipinin deşifre edilmesi de olabilir.[402] Elbette âyetin indirildiği Mekke dönemi için bu yorum biraz uzak ihtimal olsa da, bugün için insanları hakka yöneltmede ve onların yalan söylememesi gerektiğini kendilerine öğretmede, âyette önemli bir mesaj inceliği söz konusudur. Bu yorumun devamı olarak, malını gerektiği gibi, gerektiği boyutlarda ve gereken yere vermeyip sadece insanlara gösterişi amaçlayan çeşitli davranışların da kınandığı insanlara bildirilmektedir.

f) İnsanlar hayır ve şer türü yaptıkları her şeyi görecekler[403] ve yaptıklarının karşılığı kendilerine tastamam verilecektir.[404] Yüce Allah'ın bilme ve görme konusundaki erişilmez ayrıcalıklı halini bilmeyen veya O'nu böyle tanımayanlar, açık veya gizli olarak yaptıkları veya gönüllerinden geçirdikleri şeyleri bir daha görmeyeceklerini ve yapılanların hesabını vermeyeceklerini sanırlar. İşte bu âyet, bu tür bir zannın yersiz ve yanlış olduğunu kınayıcı bir üslupla, hatta alaycı bir soru tekniğiyle gündeme getirmektedir.

2. Buraya kadar yaptığımız yorumlar, âyetin kendinden önceki âyetlerle olan anlam ilişkisi gözetilerek yapılmıştır. Âyetin bir de devam eden âyetlerle ilişkili anlam boyutu vardır. Yüce Allah, her insanı olduğu

399 En'âm 6/103.
400 Nisâ' 4/1; Ahzâb 33/52.
401 Mâide 5/117.
402 Kurtubî, age., XX, 43.
403 Zilzâl 99/7-8.
404 Necm 53/39-41.

gibi, bu tür nankör insanı da iki göz, bir dil ve iki dudak sahibi olarak yarattığını beyan etmektedir. İki göze sahip insan görüyor da, gözlerin asıl sahibi ve yaratıcısı görmüyor olabilir mi? Bu, son derece saçma ve kınamayı gerektiren yanlış bir anlayış ve çarpık bir bakıştır.

3. İnsanoğlunu insanlardan göremeyenler olsa da, en basitinden söyleyelim ki onu cinler görmektedir;[405] yaptıklarını melekler gözetlemekte ve kaydetmektedirler.[406] Demek ki, görememe hali bazen insanlar için söz konusu olsa da, cinler ve melekler için bu düşünce geçerli değildir. Bu durumda "hiç kimsenin görmediği" zannı, en azından bazı yaratıkların görebilmesi noktasında da boş bir hayalden ibarettir.

4. Durum bu kadar açık olmasına, onu ve yaptıklarını insanlar, cinler, melekler ve nihayet Yüce Allah görmesine rağmen, insanın inkâr edemeyeceği bir başka görücü ise, yine insanın bizzat kendisidir. "İnsan kendi benliğine şahit olacaktır"[407] âyeti ile hem Beled 90/3, hem de Şems 91/7'ye göre, insanlar kendilerine şahit tutulacaklardır. O kadar ki, dünyada yaptıklarını inkâra kalkışanların organları kendi aleyhlerinde şahitlik edecek,[408] böylece insanlar yaptıklarından hesaba çekileceklerdir.[409]

Beled sûresinin bu âyetlerindeki mesaj bütün insanlaradır ve âyetler, insana hesaba çekileceğini bilmeyi öğretmektedir. Hiçbir yanlış iş yapanın yanına kâr kalmayacaktır; çünkü gözetleyen Yüce Allah vardır.

8-10. ÂYETLER:

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾

"**8-10.** Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Ona açık açık iki yolu da gösterdik."

Bu âyetlerde, kendini yeterli sanan ve her hareketinde isabetli olduğuna inanıp, bir bakıma sorumsuz olduğunu düşünen nankör insana yönelik bazı ikramlar dile getirilmektedir.

405 A'râf 7/27.
406 Kaaf 50/18.
407 Kıyâmet 75/14.
408 Nûr 24/24; Yâsîn 36/65; Fussılet 41/20.
409 Bakara 2/225; Mâide 5/89; İsrâ 17/36.

a) İnsanın Bazı Özellikleri

Bu âyetlerde Yüce Allah, kendisini ve nimetlerini hiç hesaba katmayanlara bazı nimetlerini hatırlatmakta ve gösterdiği iki yola dikkat çekmektedir.

1. İki Göz, Bir Dil ve İki Dudak

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ "Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi?" Âyetteki عَيْنَيْنِ *'ayneyn* kelimesi "iki göz", لِسَانًا *lisân* sözcüğü "dil" شَفَتَيْنِ *şefeteyn* kelimesi ise "iki dudak" anlamına gelmektedir.

Yüce Allah, insana işitme, görme gibi özellikleri bahşettiği gibi,[410] onlara algılayabilme organı anlamında beyin ve gönlü de vermiştir.[411] Gerçeği anlayabilecek kalpleri, hakkı görebilecek gözleri, hakikati duyabilecek kulakları veren de sadece Yüce Allah'tır.[412] İsrâ 17/36'da da belirtildiği gibi, bütün bu organlar ilâhî bilgilendirmede muhatap kabul edilmiş, organların da hesaba çekileceği bildirilmiş, gerçeğin farkına varabilmesi için insanoğlu bütün değerlere sahip kılınmıştır.

11. İki Yoldan Birisi Seçilmelidir

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ "Ona açık açık iki yolu da gösterdik." Âyetteki هَدَيْنَا *hedeynâ* fiili "iletmek, göstermek", النَّجْدَيْنِ *en-necdeyn* kelimesi ise "iki yol" demekir.

"Göstermek, iletmek, hidayet etmek" anlamlarına gelen هَدَيْنَا *hedeynâ* kelimesi, burada *en-necdeyn* kelimesiyle birlikte kullanılmaktadır. "Yükseklik, yücelik" anlamına gelen *en-necd*in tesniyesi olan النَّجْدَيْنِ *en-necdeyn*, "yüksek iki tümsek yer, iki gaye, iki yol" anlamlarına gelmektedir. Bunun "hayır ve şer yolu", "iyilik ve kötülük", "doğru ve yanlış", "hak ve bâtıl", "karanlık ve aydınlık" gibi iki farklı ve birbirine zıt şeyleri ifade ettiğini söylemek mümkündür.

410 Yûnus 10/31.
411 Secde 21/9.
412 A'râf 7/179.

b) İnsanın Fizyolojisi ve İrade Sahibi Kılınışının Anlamı

Fıtrat yapısına uygun olan her şey insana verilmiş, peşinden insana sorumluluk yüklenmiştir. Tabir caizse, liman yapılmadan gemi, pist yapılmadan uçak yapılmamıştır. Yüce Allah insana, sorumluluğunun gereğini yerine getirebilsin diye, gerekecek bütün altyapıyı vermiş, sonunda ona iki tane de yol göstermiştir: "Biz insana yolu gösterdik; ya şükreden olur, ya da nankörlük eden."[413] Bu âyette hidayete konu edilen şey *es-sebîl*, yani "yol" kelimesiyle ifade edildiği için, Beled 10'daki *en-necdeyn* kelimesi de "iki yol" olarak anlaşılmalıdır. Beled sûresindeki iki yoldan biri, İnsân 76/2'deki "hakikat yolu"dur. Âyetlerin birbirini tefsir eden yapısından hareketle, bu kelimeye başka anlamlar yüklemek delilsiz bir yaklaşımdır.

İnsana iki yol gösterilmesinin asıl amacının imtihan olduğu ise açık bir gerçektir. İşte o imtihanın sorularından birisi bir sonraki âyette ele alınmaktadır.

11-12. ÂYETLER:

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا أَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾

"**11.** Fakat o, sarp yokuşu aşmayı seçmedi. **12.** (Ey Peygamber!) O sarp yokuşun ne olduğunu sana bildiren nedir?"

Yüce Allah, insanın bazı fizyolojik özelliklerini hatırlatıp iki yol gösterdiğini belirttikten sonra, sözü bu iki yolun birisi uğruna fedakârlığa getirmekte ve nankör insanın bundan kaçındığına dikkat çekmektedir.

a) Tırmanamamak Ne Demektir?

Yüce Allah, nankör insanın kaçındığı şeyi gündeme getirerek, kendisine dünyada verilen nimetlerin hak yolda kullanılmadığını ifade etmekte ve bu hatadan vazgeçilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

413 İnsân 76/2.

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ "Fakat o, sarp yokuşu aşmayı seçmedi." Âyetteki اقْتَحَمَ ıktehame "seçmek, tercih etmek", الْعَقَبَةَ el-'akabe ise "yokuş, sarp yokuş" demektir.

Âyetin başındaki لا lâ edatını hellâ anlamına alarak, âyete "İnsan o sarp yokuşu aşmalı değil miydi?"[414] şeklinde de anlam vermek mümkündür. Buradaki maksat, 4. âyette dile getirildiği üzere, imtihan gayesiyle zorluklara göğüs gerebilecek bir kuvvette yaratılan insanoğlunun, bu amaca hizmet etmek üzere adına "sarp yokuş" denen fedakârlık yolunu seçmediğini vurgulamaktır.

"Sarp yokuş"un nelerden oluştuğu sorusunun cevabını, devam eden âyetlerde bulacağız. Burada önemli olan ilk nokta, âyetteki *ıktehame* fiilinin verdiği anlamdır. *Iktıhâm*, "çetin bir işe girişmek, bir işe gönülden sarılmak, kahramanlık yapmak ve yiğitlik göstermek" anlamlarına gelmektedir.

Âyette hatırlatılan husus, yaratılış özelliklerine ve gayesine uygun olarak, insanoğlunun bu fedakârlığı yapması gerekmesine rağmen bunu yapmamasıdır. İstenen davranışın muhatabı, ilk etapta önceki âyetlerde sözü edilen nankör tipler olsa da, mesajın evrenselliği gereği şimdilerde herkestir. Yüce Allah burada "sarp yokuş"a dikkatleri çekmekte ve bunun nasıl gerçekleştirileceği noktasında insanoğlunu bilgilendirmektedir.

b) Ve Mâ Edrâke İfadesinin Anlamı

Kur'ân'da takip edilen anlatım üsluplarından birisi de, "soru sorarak meseleyi ortaya koymak"tır. Buna göre soru cümleleri farklılık ve çeşitlilik arz eden yapılarda kullanılmaktadır. İşte bunlardan birisi de وَمَا أَدْرَاكَ *ve mâ edrâke* şeklindeki sorudur. Sorunun bu şekilde sorulmasının nedeni, muhatapların dikkatini daha yoğun bir şekilde çekmek olabilir.

İfadenin anlamını vermeden önce, söz konusu وَمَا أَدْرَاكَ sorusunda yer alan fiilin, sanıldığı gibi "idrak" anlamındaki درك kökünden أَدْرَكَ kalıbında değil de, "anlamak, bilmek" anlamındaki درى kökünden أَدْرَى kalıbında geldiğini belirtmek isteriz.

وَمَا أَدْرَاكَ *ve mâ edrâke* ifadesi, "Sen nereden bilebilirsin ki!", "Sana hangi şey bildiriyor ki!", "Bilir misin!", "(Bundan) maksat nedir!", "Bildin mi!"

414 Bu anlam için bk. Râzî, age., XXXI, 184; Kurtubî, age., XX, 44; Ateş, Tefsîr, X, 482.

şeklinde de tercüme edilebilir. Kur'ân'da, bu tür soru ifadesiyle gündeme getirilen meseleyi Yüce Allah cevaplandırmadığı sürece, Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin bilemeyeceği ortaya konulmaktadır.

Kur'ân'da sözlük anlamları itibariyle bilinmesine rağmen bazı kavramlara Rabb'ca diyebileceğimiz yeni anlamlar yüklenmiştir.[415] İmâm Ferrâ'nın da belirttiği üzere Kur'ân'da Yüce Allah وَمَا أَدْرَاكَ *ve mâ edrâke* diyerek Hz. Peygamber'e sorduğu şeylerin cevabını verirken وَمَا يُدْرِيكَ *ve mâ yüdrîke* dediği yerlerde cevabı vermemektedir.[416] Çünkü Kur'ân'da وَمَا يُدْرِيكَ *ve mâ yüdrîke* ifadeleri Kıyâmetin kopma vaktiyle[417] ve insanın peygamber bile olsa gaybı bilememesiyle ilgilidir.[418] Allah, bu iki konudaki bilgiyi hiçbir varlıkla paylaşmamaktadır.

c) "Sarp Yokuş" Nedir?

Peki, acaba "sarp yokuş" anlamı verdiğimiz *'akabe,* bu âyetlerde ne anlama gelmektedir? İnsanların bildiği anlamdan farklı olarak, Yüce Allah yeni bir tanım getirmek üzere, soru sorarak meseleyi ortaya koymaktadır.

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ "(Ey Peygamber!) O sarp yokuşun ne olduğunu sana bildiren nedir?" Âyette geçen وَمَا أَدْرَاكَ *ve mâ edrâke* ifadesi, yukarıda ifade ettiğimiz üzere "Sen nereden bilebilirsin ki!", "Sana hangi şey bildirdi!", "Bilir misin?", "(Bundan) maksat nedir?" veya "Bildin mi?" şeklinde de tercüme edilebilir. Yüce Allah, *'akabe* kelimesinden maksadın ne olduğunu sormakta ve Kendisi bildirmediği sürece, Hz. Peygamber dâhil, hiç kimsenin bunu bilemeyeceğini ortaya koymak istemektedir.

Kur'ân'da sözlük anlamları itibariyle bilinmesine rağmen, bazı kavramlara Rabb'ca diyebileceğimiz yeni anlamlar yüklenmiştir.[419] İşte bunlar-

---

415 Rabb'ca anlamları olduğunu belirttiğimiz kelime veya kavramların geçtiği âyetler için bk. Hâkka 69/3; Müddessir 74/27; Murselât 77/14; İnfitâr 82/17, 18; Mütaffifûn 83/8, 19; Beled 90/12; Kadr 97/2; Kaari'a 101/3, 10; Hümeze 104/5. Ve mâ yüdrîke şeklindeki ifadeler için de bk. Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; 'Abese 80/3.

416 Ebû Zekeriya Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân, III, 280.

417 Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17.

418 'Abese 80/3.

419 Rabb'ca anlamları olduğunu belirttiğimiz kelime veya kavramların geçtiği âyetler için bk. Hâkka 69/3; Müddessir 74/27; Murselât 77/14; İnfitâr 82/17, 18; Mütaffifûn 83/8, 19; Târık 86/2; Kadr 97/2; Kaari'a 101/3, 10; Hümeze 104/5. Ve mâ yüdrîke şeklindeki ifadeler için de bk. Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; 'Abese 80/3.

dan biri de *'akabe* kavramıdır. Aslında "sarp yokuş, tümsek, tepe" anlamına geldiği bilinen *'akabe* kelimesi hakkında, Yüce Allah Hz. Peygamber'e bunun sıra dışı bir açılımının bulunduğunu hatırlatmakta ve sorunun cevabını sonraki âyetlerde bizzat Kendisi vermektedir.

13-18. ÂYETLER:

فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾ اَوْ اِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ اَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿١٨﴾

"13-16. (Sarp yokuş), köle azat etmek veya açlık gününde yakını olan bir yetime ya da hiçbir şeyi olmayan yoksula yemek yedirmektir. **17.** Sonra da iman edenlerden, birbirlerine sabrı ve merhameti öğütleyenlerden olmaktır. **18.** İşte bunlar sağın adamlarıdır."

Beled sûresinde asıl verilmek istenen mesajlardan biri, işte bu âyetlerdedir. Yüce Allah, *'akabe* denen "sarp yokuş"a Kendisi anlam vermekte, kelimenin bilinen yaygın anlamının dışında, Rabb'ca diyebileceğimiz anlam içeriklerinin bulunduğuna dikkatimizi çekmektedir.

a) "Sarp Yokuş"u Tırmanmanın Yolları

Söz konusu sarp yokuşu aşabilmenin ve sonunda cennete ulaşabilmenin bu âyet grubundaki şartları şöyle sıralanmaktadır:

1. Köle Azat Etmek

فَكُّ رَقَبَةٍ "Köle azat etmektir." Âyetteki فَكُّ *fekk* kelimesi, "bağı çözmek, kelepçeyi çıkarmak ve engeli ortadan kaldırmak", رَقَبَة *rakabe* ise "köle, boyun" demektir.

a) Âyetlerin indiriliş zamanı ve ortamı dikkate alındığında bu âyette kastedilen asıl anlamın, tercümede de tercih ettiğimiz üzere "köle azad etmek, onu esaretten kurtarmak, salıvermek veya salıverilmesini sağlamak" olduğu anlaşılmaktadır. Arapçadaki "parçayı anarak bütünü kastetmek" kuralı gereği burada "boynun azadı" demek, kölenin azadı demektir.

1. Kur'ân'da, köleyi hürriyetine kavuşturmak anlamında çok önemli tedbirler alındığı görülmektedir. Bu bağlamda bazı hatırlatmalar yapmak istiyoruz.

ı. Câriyelerle evlenilerek hürriyetlerine kavuşturulmaları öngörülür.[420]

ıı. Savaş esirleri değiştirilir veya serbest bırakılır.[421] Bedir'deki uygulama bunun bir örneğidir.

ııı. Esir alınmaması prensip haline getirilmiştir. "Hiçbir peyagmer esir almamalıdır"[422] âyeti bunun delilidir.

ıv. Zekât verilecek kişiler sekiz grup insandan biri de kölelikten kurtulmak isteyenlerdir.[423]

v. Bu bağlamda iyilik ve takva esaslarının sayıldığı uzunca bir âyette, inanılacak değerlerin peşinde, yardımlaşmanın önemi vurgulanmış ve ekonomik yardımların yapılacağı insanlar sayılırken "köleler"e de sıralamada yer verilmiştir.[424]

vı. Kölelerin ve câriyelerin evlendirilmesi emredilmiştir.[425]

vıı. Kölelerle azatlık sözleşmesi yapılması öngürülmüştür.[426]

vııı. Keffaretlerde uygulama seçenekleri arasında köle azadı ilk sıralardadır.

* Hata ile insan öldürenin cezalandırılmasında cezanın bir parçası köle azadıdır.[427]

* Hanımına zıhâr[428] denen ayıbı ve ahlâksızlığı yapanların keffâretinde[429] ilk seçenek "köle azadı" olarak belirlenmiştir.

* Keffâret gerektiren yeminlerde, gereği yerine getirilmeyen yeminin cezası olarak sunulan seçeneklerden birisi de "köle azad etmek"tir.[430]

---

420 Nisâ 4/3, Ahzâb 33/50.
421 Muhammed 47/4.
422 Enfâl 8/67.
423 Tevbe 9/60.
424 Bakara 2/177.
425 Nûr 24/32.
426 Nûr 24/33.
427 Nisâ' 4/92.
428 Zıhâr, eski Araplarda, hanımının bir organını, özellikle sırtını annesine benzetip eşinden boşanma şeklinde yaşanan bir bozuk davranıştır.
429 Mücâdele 58/3.
430 Mâide 5/89.

ıx. Yorumunu yapmakta olduğumuz Beled 90/13'te "akabe" denilen "sarp yokuş"u tırmanmanın da ilk seçeneği köle azadı olarak belirlenmiştir.

2. Köle azadı konusunda Hz. Peygamber'in sahih hadislerinden de birkaç örnek vermek durumundayız. Efendimiz, kendi hayatında köle azadını bizzat kendisi uygulayarak ümmete örnek olmuştur. Ebû Hureyre kaynaklı bir rivayette Rasûlüllah (as)'ın şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Her kim bir mümin köleyi hürriyetine kavuşturursa, Yüce Allah da onun her organına karşılık olarak azad edenin bir organını ateşten azad eder."[431]

Başka bir rivayette ise bu defa kölenin inancı gündeme getirilmeden şöyle buyurulmaktadır: Bir adam Nebî (as)'a gelerek: "Bana beni cennete götürecek bir davranış öğret" deyince, Nebî (as): "Bir can kurtar veya bir köle azad et" buyurmuştur.[432] Bu rivayette can kurtarmak ile köle azadı aynı değerde sayılmış ve Hz. Peygamber'in konuya bakışı özetlenmiştir.

3. Zemahşerî ve Râzî'nin bize aktardığına göre, Ebû Hanîfe (ra), köle azadını sadaka vermekten daha üstün görmektedir.[433] Beled sûresindeki sıralama da Ebû Hanîfe'yi desteklemektedir.

4. Kölelik kurumuna bir statü kazandırmanın aksine, Kur'ân'ın asıl söylemek istediği şey, bu kurumun tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Yukarıda saydığımız âyetlerde sunulan bilgilerden hareketle şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Kur'ân, dünyevî ceza gerektiren çeşitli fiillere verilecek cezalar arasına "köle azadı"nı koyarak, kölelik kurumunun tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. "Söylediklerinden hareketle, söylemek istediğinin" bu olduğu anlaşılmaktadır. Zaten uygulamada da makul denebilecek kısa bir sürede bu kurum ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bizim söylemek istediğimiz husus, Kur'ân'ın kölelik kurumunu kaldırmak üzere bütün tedbirleri aldığıdır. Daha sonra bazı Müslümanların bu konuda yanlış yapması Kur'ân'a fatura edilemez, edilmemelidir. Varsa bir kabahat, bu İslâm'ın değildir; aksine, onu İslâm'a yamayıp, dine mal etmeye çalışan Müslümanlarındır.

5. Elmalılı'nın da belirttiği gibi, "bir köle"yi hürriyetine kavuşturmak bunca değer ifade ettiğine göre, bir "toplumun" hürriyetine kavuşturul-

431 Buhârî, Keffârât, 6; Müslim, 'Itk, 22; Ahmed b. Hanbel, II, 420.
432 Ahmed b. Hanbel, IV, 299.
433 Zemahşerî, age., IV, 745; Râzî, age., XXXI, 185.

ması çok daha büyük bir kahramanlık ve hayır vesilesidir.[434] Bu durumda, âyette kastedilen anlam için şu değerlendirme de son derece isabetli olmaktadır: "Bir köleyi özgürleştirmek, tüm kölelikleri ortadan kaldırmak için bir adım daha atmaktır. Bu çağrı, yalnızca fizikî/maddî köleliği değil, sosyal, ekonomik ve siyasal türevleriyle birlikte manevî köleliği de kaldırmaya yöneliktir."[435]

6. A'râf 7/157'de Hz. Peygamber'in misyonu hakkında bilgi verilirken sözü edilen en dikkat çekici hususlardan biri, onun için söylenen şu özelliktir: "(Nebî, insanların) sırtlarına vurulan yüklerini indirip, öteden beri (özgürlüklerine) vurulan zincirleri çözecektir." İşte, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e biçtiği misyonun en önemli unsurlarından biri budur. İnsanların zihinlerine vurulan prangaların sökülmesi, kırılıp parçalanması ve özgürlüklerine kavuşmalarının sağlanması, insanın onuruyla yeniden buluşmasını temin edecektir. Kur'ân bu hedefi insanlara göstermiş olup, kırılan insan onurunun yeniden elde edilmesi yolunda fedakârlıklardan kaçınmadan ve önüne çıkacak bütün engelleri kaldırarak ilerlemek, bu anlamda yapılacak en güzel davranıştır. Hz. Peygamber'in asıl sünnetlerinden biri de işte budur.

7. Kölelikle ilgili şu ilginç tespiti hatırlatmakta da yarar vardır: "İnfakın en üstünü, köleleri özgürlüklerine kavuşturmak için insana yapılan yatırımlardır. Günümüzde kölelik çok farklılaşmıştır. Eskiden köleler pazarda satılırdı, para ile alınıp kullanılırdı. Şimdilerde çağdaş kölelik çok daha farklılık kazanmıştır. Kölelik, siyasete girmiş, kalemlere sıçramış, istihdam alanı değişmiş, yakından değil, uzaktan kölelikler başlamıştır. Teşkilatlanmalarda görünen kölelik, eski köleliklere rahmet okutmaktadır. Belki özgür dolaşıyorlar, ama köle beyinler ve köle kalemler çağdaş köleliği çok iyi anlatmakta, köleliğin ne denli değiştiğine işaret etmektedir."[436]

b) Buraya kadarki izahlarımızda فَكُّ رَقَبَةٍ "Köle azat etmek" ifadesini, bir başka insanın, yani kölenin azadı anlamında ele aldık. Bir anlamda bunu zorunlu olarak tercih ettik. Çünkü devam eden âyetlerdeki esaslar ekonomik içeriklidir. Ancak فَكُّ رَقَبَةٍ "Köle azat etmek" ifadesinden maksadın, kişinin bizzat kendi boynunu ateşten koruması da olabilir. Bu durumda yapılacak iş, isyankârlıklardan kaçınmak ve itaate devam etmektir.[437]

434 Yazır, age., IX, 228.
435 İslâmoğlu, age., s. 1260'ta 13. not.
436 Bayraklı, age, XXI, 138.
437 Kurtubî, age., XX, 46.

Bu güzel yorumun Kur'ân'dan destekleri de vardır. Müddessir 74/38'de "Her nefis, kazandığına karşılık rehinedir" buyurulmakta, ayrıca Tûr 52/21'de de "Herkes kendi kazancına karşı rehindir"[438] ifadesi yer almaktadır. Burada verilmek istenen mesaj, insanların yaptıklarına karşı rehine olacakları ve bundan kurtulmak için dünyada çalışıp fedakârlık yapmaları gereğidir. İşte Beled 13'te sözü edilen "boyun azadı" ifadesi, kişinin kendi yaptıklarından dolayı sıkıntıya uğramaması için kötülüklerden uzaklaşması ve iyiliklere devam etmesinin sağlanmasıdır. Buna göre âyete "Boynunu (günah zincirinden) kurtarmak" anlamı da verilebilir.[439]

c) Âyetin tercümesi nasıl yapılırsa yapılsın, Kur'ân'ın maksadı insanları görünen ve görünmeyen bütün köleliklerden kurtarmak ve Allah'ın iradesi doğrultusunda, kula kul olmaktan kurtarıp özgürlüğün tadına varmalarını sağlamaktır. İşte sarp yokuşu tırmanmanın ilk yolu, Yüce Allah tarafından böyle belirlenmektedir. İkinci yol ise, takip eden âyetlerde şu şekilde yer almaktadır:

11. Zor Günde Başkasına Yardımda Bulunmak

أَوْ إِطْعَامٌ فِى يَوْمٍ ذِى مَسْغَبَةٍ "Veya açlık gününde yoksulu doyurmaktır." Âyetteki إِطْعَامٌ *it'âm* kelimesi "yedirmek, doyurmak, ilgilenmek", يَوْمٍ *yevm* sözcüğü "gün", ذِى مَسْغَبَةٍ *zî mesğabe* ifadesi ise "zor, sıkıntılı" demektir.

Bu âyette ele alınan konu, ekonomik yardımlaşma veya infâk denen ve verilenden karşılık beklenmeden yapılan yardımlardır. Âyette önce yardımın ne zaman yapılacağı ifade edilmektedir.

*** Zor Günde Destek Olmanın Anlamı:**

أَوْ إِطْعَامٌ فِى يَوْمٍ ذِى مَسْغَبَةٍ "Veya açlık gününde yemek yedirmektir." Âyetin başındaki أَوْ *ev* edatına "veya" anlamı verilebileceği gibi, "ve", "yani" anlamları da verilebilir. Bu durumda anlam, önceki âyette sözü edilen "boyun azad etme, bakımıyla ilgilenme"nin nasıl olacağını beyan eden bir özellik arz eder.

a) Sarp yokuşu tırmanmak boyun azadıyla gerçekleşir; boyun azadı ise genel olarak ve öncelikle ekonomik yardımlaşma ile sağlanabilir. Edata hangi anlam verilirse verilsin, önemli olan devam eden cümledir ki, bu cümlede "yemek yedirmek"ten bahsedilmektedir.

---

438 Benzer bir âyet için bk. En'âm 6/70.
439 Esed, age., s. 1271.

Elbette âyetteki إِطْعَامٌ *ıt'âm* kelimesi, "yemek yedirmek, doyurmak" demektir. Ancak mesele sadece maddî gıdalarla sınırlı olamaz. Burada anlaşılması gereken mesaj, gereken zamanda ve sözü edilecek kişilere ihtiyaç duydukları her konuda yardımcı olmaktır. Bu bazen yemek olur, bazen giysi olur, bazen de şimdilerde olduğu gibi eğitim olur, burs olur, proje desteği olur. Âyetteki asıl mesaj, gariban kişilerin her türlü bakımının sağlanması anlamındadır ve evrensel bir mahiyet arz etmektedir.

b) Âyette, sözü edilen diğer önemli konu ise, bu yardımın ne zaman yapılacağıdır. İşte فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ifadesi bu soruyu cevaplandırmaktadır. Bu kelimeler "açlık günü" olarak tercüme edilebilir. مَسْغَبَةٍ *mesğabe* kelimesi, "acıkmak" anlamına gelen *s-ğ-b* kökünden gelmekte ve bu yapısıyla "açlık" anlamını vermektedir. Âyette günlük bir öğün acıkması kastedilmiş olabileceği gibi, aç kalınacak günlerin gelebileceği bilgisi de verilerek, daha uzun süreli kıtlık veya savaş ortamları kastedilmiş olabilir.

Kur'ân'da infaktan söz eden bazı âyetlerde, yardımlaşmanın zamanı olarak sadece bolluk günlerinden değil, aynı zamanda darlık günlerinden de söz edilmektedir. Bu bağlamda Âl-i İmrân 3/134'te infak eden muttakîler, bolluk günlerinde ve darlık zamanlarında bu işi yaptıkları için cennetlik olarak nitelendirilmektedirler. Demek ki, en çok ihtiyaç duyulan zamanlarda yardım yapmak, sonu cennet olan sarp yokuşu tırmandıran önemli bir hassasiyettir.

c) أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ifadesine "Veya (kendisi) aç iken (başkasını) doyurmak" anlamını vermek, âyette çok daha ince bir duyarlılığın söz konusu edildiğini ortaya koymaktadır. Zor günlerde herkes zor durumdadır. İşte asıl önemli olan, kendisi muhtaç iken başkasını görebilmek veya gözetebilmektir. Medineli ensârı, tarihin zirvesine yerleştiren şey, kendileri muhtaç olmasına rağmen başkalarını, yani muhâcirleri kendilerine tercih edebilme duyarlılıklarıdır. Onlar her şeylerini Mekke'den gelen muhâcir kardeşleriyle paylaşmışlar, onları kendilerinden bir parça saymış ve onlar doymadan kendileri doymamayı tercih edebilmişlerdir. Kur'ân'da bu duyarlılığa "îsâr" denmektedir.

İşte konuyla ilgili olarak insanlık tarihinde değerler hanesine damgasını vuran, mesajı beyinlere kazınacak ve "insanım" deme onurunu yaşamak isteyenlerin sarılacağı o muhteşem erdemi ortaya koyan âyet: "Bir de onlar (gelmeden) önce kendilerine yurdu hazırlayan ve imanı (yerleştiren)

kimselere (o ganimetten verilir). Onlar kendilerine sığınan muhâcirleri severler, diğerlerine verilenlerden dolayı içlerinde bir hasislik duymazlar; dahası kendileri çok muhtaç halde bulunsalar da başkalarını kendilerine tercih ederler. Evet, başkasının elindekine göz dikmekten korunanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."[440] Kur'ân, işte böyle insanlar yetiştirmek isteyen ilâhî bir kitaptır.

d) Âyete verdiğimiz bu anlamı destekleyen başka âyetler de vardır. Bakara 2/177 ve İnsân 76/8'de, bu tür bir yardımlaşmadan söz edilmekte ve kendisi muhtaç iken, malı sevmesine ve ona ihtiyaç duymasına rağmen, başka garibanları gözetebilmekten söz edilmektedir. Kur'ân bu noktada muhataplarına ve dünya insanlığına "empati" denen güzelliği, yani başkasının farkına varabilmeyi ve kendisini başkasının yerine koyabilme erdemini asırlar öncesinden öğretmektedir. Farkında olmak, farkı fark edebilmek, Kur'ân'ın Furkaan ismiyle sağlanabilen bir ayrıcalıktır. Ne mutlu, bu tür bir farkında oluşu Kur'ân'dan öğrenebilenlere!

Zor günde yardım yapmanın önemi âyette vurgulandıktan sonra, şimdi de kimlerin öncelikle gözetilmesi gerektiği öğretilmektedir.

111. Yetime Sahip Çıkmak

يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ "Yakını olan bir yetimi (doyurmaktır)." Âyetteki يَتِيمًا *yetîm* kelimesi "yetim", ذَا مَقْرَبَةٍ *zâ makbera* sözcüğü "yakınındaki" demektir.

Sûrenin devam eden iki âyetinde, daha önce sözü edilen ekonomik yardımın kimlere yapılacağı ele alınmaktadır. Âyetlerde, zor günde ve kendileri muhtaç iken başkalarını fark edebilmeleri istenen kişilere yol gösterilmekte ve en yakındaki yetimden başlamaları istenmektedir.

يَتِيمًا *yetîm* kelimesi, ana veya babası ya da hem anası hem de babası olmayan çocuklar için kullanılan özel bir sıfattır. Yetimi "muhtaç olunan şeyden yoksunluk" diye anlarsak, anlamı daha geniş bir çerçeveye oturtmuş oluruz.

Bu kelime ve Kur'ân ile Hz. Peygamber'in yetime nasıl davranılması konusundaki bilgilendirmeleri hakkında geniş açıklamamızı Fecr 89/17'de yaptığımız için burada detaya girmek istemiyoruz. Şu kadarını hatırlatmak

440 Haşr 59/9.

isteriz ki yetim, topluma emanettir. Bir milletin medeniyet ölçüsü, yetimlerine nasıl baktığıyla ilgilidir ve onunla ilgilenilmesiyle doğru orantılıdır. Kişi kendi çocuğuyla nasıl ilgileniyorsa yetimle de en az o kadar, hatta çok daha fazla ilgilenmek zorundadır.

Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in yetimlerle ilgili hassas tutumu, meselenin öneminden kaynaklanmaktadır. İşte Beled sûresinde sözü edilen sarp yokuşun tırmanılmasında aşılması gereken hedeflerden birisi de yetimlerin bakımının sağlanmasıdır.

ذَا مَقْرَبَةٍ "yakındaki" ifadesi yanıltıcı olmamalıdır. Kur'ân, herkesi yakınıyla ve yakındakilerle ilgilenmek hususunda görevlendirmektedir. Herkes yakınındakini gözetirse uzakta kimse kalmaz; ancak bir aksaklık veya ihmal olursa, o zaman bütün yetimler zaten yakındadır ve kendileriyle ilgilenilmesi herkesin görevidir demektir.

Dikkat edilirse âyette "yetîm" kelimesinde herhangi bir inanç veya cinsiyet belirlemesi yapılmamıştır. Fakirin de yetimin de inanç yapısına veya cinsiyetine ya da milliyetine bakılmadan ve hiçbir ayırım gözetilmeden hepsiyle ilgilenilmesi Kur'ân'ın evrensel mesajının bir gereğidir.

ıv. Yoksulu Gözetmek

أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ "Veya hiçbir şeyi olmayan yoksulu (doyurmaktır)." Âyetteki مِسْكِينًا *miskîn* kelimesi "yoksul", ذَا مَتْرَبَةٍ *zâ metrabe* ifadesi "toprağa yapışmış" demektir.

Âyetin başındaki أَوْ *ev* edatına "ve" anlamı da verilebilir. Böylece köle azadı, yetimin bakımı ve yoksulun doyurulması birer alternatif değil, hepsi birer zorunluluk olarak anlaşılmış olur. Âyeti, "evsiz barksız, yurtsuz yuvasız bir düşkünü (doyurmak)" veya "topraktan başka barınağı olmayan düşkünü"[441] ya da "toprağa uzanıp kalmış olan (yabancı) bir yoksulu (doyurmak)"[442] şeklinde tercüme etmek de isabetlidir.

Bu çeşitliliğin sebebi, âyetteki kelimelerin anlam dünyasıdır. مِسْكِينًا *miskîn* kelimesi, "fakirliğin kendisinde yerleştiği, mesken tuttuğu kişi", ذَا

441 İslâmoğlu, age., s. 1259, 1260'da 15. not.
442 Esed, age., s. 1271.

مَتْرَبَةٍ *zâ metrabe* ise "topraklanan, toprakta sürünecek kadar imkânsızlıklar içinde yüzen" anlamında tefsir edilmiştir.[443] Durum böyle olunca, âyetteki maksadın "açlık ve yoksulluk nedeniyle adeta karnı toprağa yapışmış haldeki insanların" doyurulması gerekliliğine vurgu yapmak olduğu anlaşılmaktadır. Günlük konuşmalarda *miskin* kelimesine genelde "boş boş oturan kişi" anlamı verilmesi tamamen hatalı bir kullanımdır. Çünkü bu kelime, "muhtaç, düşkün, kendi gücüyle kazanmaktan aciz kişi"[444] anlamına gelmektedir.

*** "Sarp Yokuş"la İlgili Âyetlerin Değerlendirilmesi**

a) Beled sûresinde sözü edilen "sarp yokuş"un cennete açılan diğer bir kapısı da, çaresiz, yoksul, düşkün ve muhtaç insanların bakımının sağlanması olarak belirlenmiştir. Bu âyette de bir öncekinde olduğu gibi, yoksulun inancı ile herhangi bir bağ kurulmamıştır. Yetim yetimdir, fakir fakirdir, yoksul yoksuldur, yardım için onun dinine, ırkına, cinsine, yaşına veya milliyetine bakılmaz.

b) Bir hayat projesi olan Kur'ân'ın, garibanlarla ilgilenilmesi noktasında kalıcı ve insancıl bir çözüm getirmemesi elbette düşünülemezdi. Bu nedenle, vahyin indirilmeye başlandığı ilk yıllarda pek çok sûrede yetimlere ve yoksullara yardıma öncelik verilmesi, toplumsal barışın ve dayanışmanın gözetildiğinin en belirgin göstergesidir.

c) "Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir"[445] diyen bir Peygamberin tebliğ ettiği din, elbette ekonomik yardımlaşmayı önemseyen bir dindir. Bir rivayete göre Rasûlüllah (as) şöyle buyurmaktadır: "Cebrâîl bana, komşumu gözetmemi ve ona iyilik yapmamı o kadar tavsiye (veya emr) etti ki, komşuların birbirine mirasçı kılınacağını sandım."[446] Başka bir rivayete göre de Nebî (as): "Allah'a ve âhirete inanan kişi komşusuna iyilik yapsın"[447] diyerek, meselenin önemini vurgulamaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, Kur'ân ve onun muazzez tebliğcisi Hz. Muhammed, komşuluk ilişkisini çok önemsemektedir.

---

443 Bayraklı, age., XXI, 139.
444 İslâmoğlu, age., s. 343, 1203, 1204'te 4. not.
445 "Kişi, komşusu olmadan doymaz" şeklindeki bir rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, I, 55.
446 Buhârî, Edeb, 28; Müslim, Birr, 140, 141; Tirmizî, Birr, 28; İbn Mâce, Edeb, 4; Ahmed b. Hanbel, II, 85, 160, 259, 305, 445, 458, 514; V, 32, 365; VI, 52, 91, 125, 187, 238.
447 Buhârî, Edeb, 31; Müslim, Îmân, 74, 76, 77; İbn Mâce, Edeb, 4.

d) Konuyla ilgili meseleyi açıkça ortaya koyan Nisâ' 4/36. âyet meâlen şöyledir: "Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın; ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya ve uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya ve sahip olduklarınıza iyilik yapın, onlara iyi davranın. Allah, kendini beğenen ve böbürlenenleri sevmez." Bu âyette sayılan kişilere bakınca, toplumda birlikte yaşayan hiç kimsenin ihmal edilmediği, ana-baba ile diğerlerinin bir tutulduğu rahatlıkla görülecektir. Demek ki İslâm dini, toplumu oluşturan fertleri birbirinden sorumlu ilan etmiş, fakirlerin gözetilmesini ilâhî programın en önemli dersleri arasına koymuştur.

e) Kur'ân, evrensel mahiyetteki esaslarıyla toplumsal barışın teminatı olacak kardeşlik duygularını pekiştiren, fakirin zengine düşman olmadığı ve malına göz dikmediği bir toplum anlayışını fertlerine aşılayan bir kitaptır. Kur'ân, sözünü ettiğimiz bu hassasiyet ilkeleriyle, insanlara ve özellikle inananlara şunu öğretmektedir:

İnsan, mala "sahip" olmalıdır; mala "ait" olmamalıdır. Mala ait olanlar ona köle olanlardır. Mala sahip olamazsanız, mal size sahip olur; böylece kölesi olduğunuz malı siz kontrol edemezsiniz; hayatınızın da malınızın da kontrolü elinizden çıkar. Başka bir ifadeyle, malını Allah için dağıtmayanları, malları dağıtır, perişan eder. Bu itibarla bilinmelidir ki, malını garibanlarla paylaşanlar malın yükünden ve sorumluluğundan kurtulanlardır. Kur'ân'ın öğütlediği davranış biçimi bu değerlerin ürünü olmalıdır.

f) Malını Allah yolunda sarf edenler, aslında kendilerine emanet edilen malı, emanetin asıl sahibinin istediği yolda harcayanlardır. Emanetçi gözüyle mala bakanlar, onu Allah yolunda infak etmekten kaçınmazlar. Malını Allah yolunda harcayanlar, malı kirden, kendilerini de maldan arındıranlardır. Böyle davranmak elbette pek çok insan için zordur; bu doğrudur. Ancak iyi düşünüldüğünde hemen fark edilecektir ki, bugün durumu iyi olanlar yarın sıkıntılı bir duruma düşebilirler. Bugün garibanlara yardım etmeyenlere yarın da başkaları yardım etmeyebilir.

g) "Eken, biçer" gerçeğinden hareketle, karşılaşmak istemediğimiz durumlar için önceden önlem almak zorundayız. Bize yapılmasını istemediğimiz bir davranışı biz de başkalarına yapmamak zorundayız. Bunun tersinden bakınca şunu söyleyebiliriz: Yarın sana nasıl davranılmasını istiyorsan, bugün sen de başkalarına öyle davranmalısın.

h) Hz. Peygamber'in şu evrensel uyarıları konuyu açıklamada son derece önemlidir: "Allah, kullarından sadece merhametli olanlara mer-

hamet eder",[448] "Allah, insanlara merhamet etmeyene merhamet etmez",[449] "Merhamet etmeyene merhamet edilmez",[450] "Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki yücelerdeki (Allah) da size merhamet etsin."[451]

b) İman, Sabır ve Merhamet Tavsiyesi

Beled sûresinde sözü edilen sarp yokuşu aşıp cennete gidebilmenin diğer yollarından bir bölümü ise, devam eden âyetlerde dile getirilmektedir. İlk iki yol "özgürlük için çalışma" ve "ekonomik yardımlaşma" şeklinde belirlenmişken, bu defa devreye "olmazsa olmaz" şu değerler girmektedir:

1. İmanlı Olmak

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا "Sonra da iman edenlerden olmak." Âyetteki كَانَ *kâne* fiili "idi, oldu, devam etti" demektir.

Bu ifadenin, sûrenin 11. âyetinde yer alan "O kişi sarp yokuşu aşmayı seçmedi" cümlesinin devamı olduğu ifade edilmiş ve âyetin anlamı şöyle verilmiştir: "(O sarp yokuşu aşmak istemeyen kişi aynı zamanda) iman edenlerden de ... olmadı."[452] Bu yaklaşım doğru görülse de, biz tercihimizi bu âyetin 13. âyetin devamı olduğu şeklinde belirledik, açıklamalarımızı da buna göre yapmaya çalışacağız.

a) Medine dönemi sûrelerinden olan Bakara 2/177'de iyilik ve takvanın geniş açılımı yapılırken, öncelikle iman esasları zikredilmekte ve ekonomik yardımlar ikinci sırada verilmektedir. Burada ise, önce ekonomik konular hatırlatılmakta, ardından inanç ve diğer meseleler dikkatlere sunulmaktadır. Kur'ân'da daha başka sûrelerde de bu konular zaman zaman yer değiştirilerek ele alınmaktadır. Bu durum elbette bir çelişki değil, muhatapların durumuna göre hissedilen ihtiyacın öncelenmesi metodunun bir gereğidir.

b) Âyetin başındaki ثُمَّ *sümme* edatı, esasında "sonra" anlamına gelmektedir. Ancak bu sonralık her yerde ve her defasında sanıldığı gibi zaman açısından bir müddet ve mühlet anlamında sonralık değildir. Tıpkı

448 Buhârî, Cenâiz, 32; Eymân, 9; Merdâ, 9; Tevhîd, 25; Müslim, Cenâiz, 9, 11; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 24; Edeb, 58; Nesâî, Cenâiz, 22; İbn Mâce, Cenâiz, 53; Ahmed b. Hanbel, V, 204, 206, 207.

449 Buhârî, Tevhîd, 2; Müslim, Fedâil, 66; Tirmizî, Birr, 16; Zühd, 48; Ahmed b. Hanbel, IV, 258, 260, 261, 262, 265, 266.

450 Buhârî, Edeb, 18, 27; Müslim, Fedâil, 65; Ebû Dâvûd, Edeb, 145; Tirmizî, Birr, 12; Ahmed b. Hanbel, II, 228, 241, 269, 514.

451 Tirmizî, Birr, 16.

452 Yazır, age., X, 229.

Mü'minûn 23/14'te olduğu gibi, bu edat "bu esnada, aynı zamanda" anlamını da verir. Beled sûresindeki bu edatın kullanılma amacı yapılacakları saymaktır, yoksa öncelikleri belirlemek değildir.

Kur'ân, inancı ve davranışı birbirini tamamlayan, inancıyla davranışı birbiriyle uyumlu olan, özü, sözü ve pratik uygulamaları birbiriyle çelişmeyen insanlar yetiştirmek ister. Bu itibarla inanç ve amel denen iki değer, Müslümanın olmazsa olmaz iki parçasıdır; biri olmadan diğeri yaşayamaz. Onun için, zaman zaman bu konular yer değiştirilerek bizlere sunulmaktadır. İman ve amel ilişkisi konusunda Tîn 95/6 ve 'Asr 103/3'te geniş açıklamalar yapmıştık.

c) Daha önce Fecr 89/23'te de izah ettiğimiz üzere, imanın yarar sağlaması için, gereğinin dünyada yapılması ve uğrunda fedakârlık yapmak gerekir. Zamanı geçince ya da âhiretteki imanın hiçbir anlamı olmayacaktır.

d) İman-amel ilişkisi hakkında Beled 17. âyeti dikkatle incelersek, şunları söylemek durumunda oluruz: Âyette sarp yokuşu tırmanıp cennete gitmek için sıralanan esaslardan biri de, "iman etmek"tir. İnsân 76/3'de genişçe açıklayacağımız *imân*, "inanılması gereken bütün değerlere inanmak, inanılan değerlere güvenmek, güvende olmak ve çevreye güven vermek" demektir. İmana sahip olmadan yapılan davranışlar "itaat ve ibadet" kapsamında değerlendirilmez. Bu nedenle yapılan işlerin "ibadet" adını alması, Allah'a inanarak ve sadece O'nun rızası için yapılmasına bağlıdır.

e) *İmân,* hayır içerikli her şeyin öncülüdür; imansız olarak yapılan davranışlara "sâlih amel" denemez. Münafıkların sadakalarının kabulünü engelleyen şeyin, Allah'ı ve Rasûlü'nü inkâr etmeleri olduğu Kur'ân'da açıkça beyan edilmektedir.[453] Bir davranışın "ibadet" adını alması gibi, "makbul" olabilmesi de inanarak yapılmasına bağlıdır. Bir okula kayıt yaptırmadan nasıl ki diploması alınamazsa, bir yatırım için hesap açılıp para yatırmadan nasıl ki oradan para çekilemezse, imansız yapılan bir işten de sevap beklenemez. Bu tür davranışlara dünyada sevap verilmeyeceği gibi, âhirette de onlara yönelik bir ödülden söz edilemez.

"İnanmak, güvenmek, güvende olmak ve güven vermek" şeklindeki dört anlamı da içeren bir "iman"ın doğal sonuçları, bu âyette "sabrı ve merhameti tavsiye" olarak şekillendirilmiştir. Bu iki değer ayrıca, sarp yokuşu tırmanmanın imanla birlikte iki özelliğini oluşturmaktadır.

---

453 Tevbe 9/54.

11. Sabrı Tavsiye Etmek

وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ "Birbirlerine sabrı öğütleyenlerden olmaktır." Âyetteki تَوَاصَوْا *tevâsav* fiili "karşılıklı tavsiye etmek", الصَّبْر *es-sabr* kelimesi ise "sabretmek" demektir.

'Asr sûresinde, iman ve sâlih amel birlikteliğinin peşinden, karşılıklı olarak hakkın ve sabrın tavsiye edilmesi zikredilmişken, burada sabrın yanında merhamet dile getirilmektedir. Âyetteki تَوَاصَوْا *tevâsav* kelimesi, "mü'minlerin karşılıklı olarak birbirlerine tavsiyelerde bulunması" anlamına gelmektedir. Bu kelimenin açılımı, Tevbe 9/71. âyettir: "Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostudurlar; birbirlerine iyiliği emreder, birbirlerini kötülüklerden uzaklaştırmaya çalışırlar..."

Demek ki, mü'minler olarak birbirimize karşı görevlerimiz vardır. Öyle sanıldığı gibi, "her koyun kendi bacağından asılmıyormuş." Kur'ân'ın sunduğu hayat projesi, arzu edilen düzey ve kalitede bir toplum oluşturmayı, toplum halinde yaşamayı ve birbirine karşı görev ve sorumluluklarımızın bulunduğunu bizlere öğretmektedir.

a) "Sarp yokuş"u aşabilmenin gerekleri arasında sayılan "sabır", insanın her sıkıntıya boyun eğmesi olarak algılanmışsa da, bu algı yeterli ve kapsayıcı değildir. Âyetteki الصَّبْر *es-sabr,* bazen "göğüs germek", bazen "dayanmak", bazen "boyun bükmek", bazen de "inandığı değerlere sadakatle sarılmak" anlamlarına gelmektedir. Bu âyette söz konusu anlamların tümü vardır. "Sarp yokuş"u aşabilmek için, iman etmek, bununla birlikte sabrı ve merhameti tavsiye etmek son derece önemlidir. Lokmân 31/17'de de belirtildiği gibi, hak yolda olanlar bilmelidirler ki, başlarına sabır gerektirecek bazı sıkıntılar gelebilir. Hatta Hz. Peygamber "Cennet, zorluklarla çevrilmiş, cehennem de arzularla"[454] buyurarak, ödülle buluşmanın yolunun zorluklara karşı sabırlı, kararlı ve dirençli davranmaktan geçtiğini belirtmiştir.

b) Şu husus hiç unutulmamalıdır: Hak yolundaki insanların başına elbette bazı sıkıntılar gelebilir; ancak yine akıldan çıkartılmamalıdır ki, Yüce Allah'ın yardımı daima bu tür insanlarla beraberdir. Pek çok âyette Yüce Allah, kendi rızasını kazanmak için hayatını seferber edenleri yalnız bırakmadığını ve onları desteklediğini ifade etmektedir.[455]

454 Müslim, Cennet, 1

455 Bakara 2/153, 155, 157, 214; Mâide 5/56; En'âm 6/34; Yûsuf 12/110; Sâffât 37/172; Zümer 39/10; Muhammed 47/7; Mücâdele 58/21; Münâfikûn 63/8.

111. Merhameti Tavsiye Etmek

وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ "Birbirlerine merhameti (acımayı) öğütleyenlerden olmaktır." Âyetteki الْمَرْحَمَة *el-merhamet* kelimesi, "merhamet ve acımak" anlamlarına gelmektedir.

Sarp yokuşu aşmanın bir gereği de, mazluma veya fakire merhamet etmek ve yaratılmışlara şefkat beslemektir. *Merhamet* kelimesi, *rahmet, rahm/erhâm* kelimeleriyle de aynı köktendir. "Acımak, sıcak davranmak, esirgemek" anlamlarını esas alarak, ana rahminin insanlar için belirlenmiş en müsait yer ve barınak olduğunu söyleyebiliriz. Yüce Allah'ın *rahmân* ve *rahîm* sıfatlarının da bu kökten geldiğini düşününce, merhametin ilâhî bir nefesten nasıl beslendiği, nasıl bir anlam ifade ettiği daha net bir şekilde ortaya çıkmış olur.

a) Merhamet, karşıdakine öncelikle yürekten sevgi ve şefkat beslemekle başlar. Yüreğinde bu parıltı ve sıcaklık bulunmayan kişiden merhamet içerikli davranışlar beklenmez. Gönülden gelmeyen sevgi görüntüleri, karşılıklı aldanmalardan ve durumu geçiştirmekten ibaret kalır. Doğuştan getirdiğimiz sevgiye "muhabbet", sonradan kazanılana ise "meveddet" denir. İşte merhamet, bu iki sevgiyi de içine alan bir değerdir. Bu nedenle Yüce Allah, "sarp yokuş" dediği cennet yolunu, toplumsal bir kardeşlikten geçirmekte ve yolun adına "karşılıklı olarak merhamet tavsiyesi" demektedir.

b) Bu âyette تَوَاصَوْا *tevâsav* kelimesi, birisi "sabır" için diğeri de "merhamet" için olmak üzere iki kez yer almaktadır. Bunun nedeni, toplumsal yardımlaşmanın önemine vurgu yapmak olabilir. Vahyin geldiği ilk dönemlerde bu tür ifadelerin vurgulanarak dile getirildiği başka örnekler de vardır.

1. 'Alak sûresinde *ıkra'* emri ilk üç âyette iki kez yer almıştır. Nedeni ise okumanın önemine vurgu yapmak olduğu gibi, ilmin devamlı çalışmayla elde edilebileceğine dikkat çekmek de olabilir.

2. Fâtiha'da *rahmân* ve *rahîm* kelimeleri ilk üç âyette iki kez yer almaktadır; bunun nedeni de, Yüce Allah'ın merhametinin erişilmezliğine ve bütün varlıkları kuşattığına dair bilgi vermek olabilir.

Bir başka benzeri 'Asr sûresinde yer alan bu kullanımın, Beled sûresinde kullanım amacı ise, sabır ve merhamet denen değerlerin toplumsal dokuyu korumada, bireyler arasındaki dayanışmayı güçlendirmede ve

kardeşliğin hayata geçirilmesindeki etkin rolüne özellikle vurgu yapmak olabilir.

"Köle azad etmek, zor günde yakındaki yetime ve yoksulluk nedeniyle karnı adeta toprağa yapışan çaresizlere yardım etmek, bütün bunları imanlı olarak yapmak, ayrıca karşılıklı olarak sabır ve merhamet tavsiyesini gerçekleştirmek" şeklindeki fedakârlıkların sonu Beled 18'de şu şekilde belirlenmektedir:

c) "Sağın Adamı" Olmanın Anlamı

Kur'ân'da cennet ödülleri veya cehennem azabı konularının işlendiği yerlerde kullanılan tabirlerden bir bölümüne, bu sûrede de yer verilmektedir. İşte bunlardan biri "sağın adamları" ifadesidir. Bu ne anlama gelmektedir?

أُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ "İşte bunlar sağın adamlarıdır." Bu âyete, "İşte bunlar, vicdan sahipleridir"[456] veya "İşte bunlar, dürüstlüğe ve erdemliliğe erişmiş olanlardır"[457] anlamı da verilebilir. Âyetteki الْمَيْمَنَةِ *el-meymeneh* kelimesinin asıl anlamından hareketle şu hatırlatmaların yapılması gereklidir:

Kur'ân'da bu konu ile ilgili olark üç değişik ifade söz konusudur:

1. مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ *men ûtiye kitâbehû bi yemînih,* yani "Kitabı sağ tarafından verilen kişi."[458]

2. اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ *ashâbü'l-meymeneh,* yani "sağın adamları."[459]

3. اَصْحَابُ الْيَمِينِ *ashâbü'l-yemîn,* yani "sağın adamları".[460] Bu son iki ifade "Sağın adamları" şeklinde anlaşılabileceği gibi "Vicdan sahipleri"[461] veya "Dürüstlüğe ve erdemliliğe erişmiş olanlar"[462] şeklinde de anlamlandırılabilir. Bu kullanımlarda geçen *el-yemîn* ve *el-meymeneh* kelimelerinin asıl anlamlarından hareketle şu hatırlatmaların yapılması gereklidir:

---

456 İslâmoğlu, age., s. 1259.
457 Esed, age., s. 1271.
458 Benzer bir âyet için bk. İsrâ 17/71.
459 Vâkı'a 56/8; Beled 90/18.
460 Vâkı'a 56/27, 38, 90, 91; Müddessir 74/39; Hâkka 69/19.
461 İslâmoğlu, age., s. 1259.
462 Esed, age., s. 1271.

a) "Sağ elindeki nedir ey Mûsâ?"[463] Bu ve benzer bazı âyetlerdeki[464] *yemîn* kelimesi "sağ el" anlamında vücudun bir organı olan "el"i ifade etmektedir.

b) "O nankörlere ne oluyor ki, sağdan soldan ayrı ayrı gruplar halinde sana koşuyorlar?"[465] Burada ve benzer âyetlerdeki *yemîn* veya çoğul olarak *eymân* kelimeleri "sağ taraf" anlamına gelmektedir.

c) "Allah'ı gereği gibi bilemediler. Hâlbuki kıyâmet günü yeryüzü tamamen O'nun avucu içindedir, gökler de sağ elinde dürülmüştür."[466] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yemîn* kelimesi "kuvvet" anlamındadır.

d) "Allah sizi, yaptığınız kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz; fakat kalplerinizin kazandığı yeminlerden sorumlu tutar."[467] Bu ve benzeri âyetlerdeki *eymân* kelimeleri de "yemin" anlamına gelmektedir.[468]

e) "Eğer antlaşma yaptıktan sonra andlarını bozarlar ve dininize dil uzatırlarsa, o küfür önderleriyle savaşın."[469] Bu ve benzeri bazı âyetlerdeki *eymân* kelimeleri de "ahit" anlamına gelmektedir.[470]

f) "Siz bize sağdan gelirdiniz, dediler"[471] âyetindeki *yemîn* kelimesi, "güvenilen yan, kişinin şüphelenmeyeceği taraf" anlamına gelmektedir.

g) *Eymân* kelimesi *meleket* kelimesiyle birlikte, مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ *mâ meleket eymânuküm* şeklinde kullanıldığında mecâzî bir anlam kazanır ve sağ ellerin sahipliği "kişinin sahip olması" anlamına gelir.[472]

Genel olarak "yemin" veya "uzuv, organ" anlamına gelen *yemîn* kelimesi naklettiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere Kur'ân'da çeşitli anlamlarda yer almaktadır. Bizim "sağ el" anlamını verdiğimiz âyetlerdeki *el-yemîn* ifadelerine "cennet" anlamı da verilmiştir.[473] Ancak, biz bu kulla-

463 Tâhâ 20/17.
464 İsrâ 17/71; Vâkı'a 55/8, 27; Hâkka 69/19; Müddessir 74/39; İnşikaak 84/7.
465 Me'âric 70/36-37. Benzer örnek için bk. A'râf 7/17; Kasas 28/29; Hadîd 57/12; Tahrîm 66/8.
466 Zümer 39/67. Benzer örnek için bk. Sâffât 37/93; Hâkka 69/45.
467 Bakara 2/225.
468 Benzer âyetler için bkz Mâide 5/89; En'âm 6/109; Nahl 16/94; Nûr 24/53; Fâtır, 35/42.
469 Tevbe 9/12.
470 Örnek için bk. Kalem 68/39.
471 Sâffât 37/28.
472 Nisâ' 4/3, 24, 25, 36; Nahl 16/71; Mü'minûn 23/6; Nûr 24/31, 33, 58; Rûm 30/28; Ahzâb 50, 55; Me'âric 70/30.
473 Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'ân, s. 506.

nımların "sağ el" anlamına geldiğini ve buradaki sağ elin, âhiret şartlarına göre yine vücudun sağ tarafıyla ilgili bir organ olacağını düşünmekteyiz. Bu nedenle söz konusu ifadelerin "sağ taraf" anlamına geldiği kanaatindeyiz.[474]

Bu sûrede de olduğu gibi, *ashâbü'l-meymeneh* veya *ashâbü'l-yemîn* ifadeleri "âhirette amel defterini sağ taraftan alanlar" demektir. İsrâ 17/71, Hâkka 69/19 ve İnşikaak 84/7'de, konu açıkça "kitabı/amel defteri veya karnesi kendisine sağ tarafından verilenler" şeklinde geçmektedir. Vâkı'a 56/27 ve Müddessir 74/39'da ise ifade *ashâbü'l-yemîn* şeklinde yine aynı anlamda kullanılmaktadır. Âyetlerin birbirini anlam olarak desteklemesi ve tamamlaması açısından bakıldığında bunun böyle olduğu açıkça ortadadır.

اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ *ashâbü'l-meymeneh,* مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ *men ûtiye kitâbehû bi yemînih* veya اَصْحَابُ الْيَمِينِ *ashâbü'l-yemîn* ifadeleri "Âhirette amel defteri kendilerine sağ taraftan verilenler" şeklinde anlamlandırıldığı gibi, "Dünyadayken Yüce Allah'a verdikleri kul olma yeminine sadık kalanlar" anlamında da kabul edilebilir.

Bu anlam, kişinin yaratılışına uygun olarak, fıtratının gereği ve yaratılırken organlara Yüce Allah'ın programladığı ilâhî kodlamaya uygun bir şekilde zımnen yapıldığı kabul edilen bir yemini de hatırlatabilir. Dünya hayatında Hakk'a kul olma yeminine sadık kalanlar ve bu doğrultuda hayatını yaşayanlar âhirette bu sadakatlerinin karşılığı olarak cennet nimetleriyle ödüllendirileceklerdir.

19-20. ÂYETLER:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا هُمْ اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ ﴿١٩﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ﴿٢٠﴾

"19. Âyetlerimizi inkâr edenler ise, işte onlar solun adamlarıdır. **20.** (Cezaları da), etrafı sarılmış, kapıları üzerlerine sımsıkı kapatılmış bir ateştir."

Beled sûresinin bu son iki âyetinde, önceki âyet grubundaki mesajın gereğini yapmayanlar ve âhirette karşılaşacakları sonları hakkında bilgi verilmektedir.

474 Yemîn kelimesinin anlamı hakkında bk. Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, s. 591-592.

a) İnkâr ve Sonuçları

İnanan ve iyi davranışlar ortaya koyanların zıddına, kötülük yapanların nasıl isimlendirileceği ve sonlarının ne olacağı konusu ise sûrenin son âyetlerindedir.

ı. Yalanlama - Amel Defteri İlişkisi

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا هُمْ اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ "Âyetlerimizi inkâr edenler ise, işte onlar solun adamlarıdır." Âyetteki اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ *ashâbü'l-meş'emeh* tamlaması "solun adamları" demektir.

Her şeyden önce, bu âyette göze çarpan husus, sarp yokuşu tırmanmayı ifade eden "köle azadı, yetime ve yoksula bakmak, imanlı olmak, karşılıklı olarak sabrı ve merhameti birbirine tavsiye etmek" şeklindeki özelliklerin, "âyet" olarak tanımlanmasıdır. Demek ki, Yüce Allah'ın bütün emirleri birer âyet değerindedir; bir emri inkâr etmek, âyeti inkâr etmek demektir.

Genel olarak bütün ilâhî buyrukları, özel olarak da yukarıda sayılan özellikleri inkâr edenler, inkârı adeta hayat tarzı haline getirenlerdir. Bu isimle anılmayı hak edenler, aslında En'âm 6/33'te de belirtildiği üzere Yüce Allah'ın âyetlerini inkâr eden zalimlerdir. "Zâlim" sıfatı onların bu dünyadaki sıfatıdır; âhirette karşılaşacakları son ve nitelendirilecekleri isim ise اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ *ashâbü'l-meş'emeh* şeklindedir.

ıı. Kapısı Kapatılan Ateş

عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ "(Cezaları da), etrafı sarılmış, kapıları üzerlerine sımsıkı kapatılmış bir ateştir." Âyetteki نَارٌ مُؤْصَدَةٌ *nârun mü'sade* tamlaması "kilitlenmiş ateş" demektir.

Üzerlerinde kapıları kilitli ateşin bulunması, azaptan kurtulmanın imkânsızlığını ortaya koymak için olsa gerektir. Âyetteki مُؤْصَدَةٌ *mü'sade* kelimesi, Hümeze sûresinde Hutame cehenneminin sıfatı olarak şu şekilde geçmektedir: "O, uzatılmış sütunlarla onların üzerine kapatılıp

kilitlenecektir."[475] Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Hutame, içine girenlerin bir daha dışarı çıkamayacağı bir ateştir. Zaten kelime olarak *mü'sade*, "tıpalanmış, sımsıkı kapatılmış, kilitlenmiş" demektir. Bu durumda her iki sûredeki ilgili kelimelerden maksat, Hutame cehenneminden çıkış olmayacağını ortaya koymaktır. Yüce Allah, cehennemde ölüm olmayacağını[476] ve oradan çıkmak isteyenlerin çıkarılmayacağını çeşitli âyetlerde dile getirmektedir.[477]

Özellikle Hümeze'nin sonunda yer alan "Uzatılmış sütunlar içinde" ifadesi, benzer şekilde, cehennemden çıkış olmayacağını ve orasının korunaklı bir yer olduğunu belirtmeye yönelik bir tamlamadır. Kehf 18/29'da, cehennemin duvarlarının, içinde bulunan suçluları çepeçevre kuşattığından söz edilmekte, böylece oradan kurtulmanın mümkün olmadığı hatırlatılmaktadır. Anlatılan özellikleri gereği Hutame cehennemi, insanları can evinden vuran ve gönülden dışarıya doğru çıkan ateş yapısıyla, uzun direkler veya tomruklarla arkasından kapatılmış kapılarıyla aslında dehşetli bir zindan havası vermektedir. Zindanların insandaki en önemli etkisi gönüllerde oluşturduğu "sevgililerden uzak kalma hicranı"dır.

b) "Solun Adamı" Olmanın Anlamı

Sûrenin 19. âyetinde sözü edilen *ashâbü'l-meş'emeh* ifadesi, 18. âyettekinin karşıtıdır. Bu ifadeyi "vicdansız olanlar"[478] veya "kötülüğe batmış kimseler" şeklinde tercüme edenler de vardır.[479] Bu son tercüme, ilgili kişileri nitelendiren bu tamlamanın söz konusu kişilerin dünya hayatlarında aldığı isimler olduğunu göstermektedir. Biz ise bu tamlamanın, inkâr ehli insanların âhirette amel defterlerini sol taraftan alacaklarını belirten bir anlam verdiği kanaatindeyiz. Nitekim Hâkka 69/25'te "Kitabı kendisine sol taraftan verilenler" ifadesi geçmekte, İnşikaak 84/10'da ise "Kitabı kendisine arkasından verilenler" ifadesine yer verilmektedir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Vâkı'a 56/41'de geçen *ashâbu'ş-şimâl* ifadesi ile Beled 19'da geçen *ashâbü'l-meş'emeh* ifadesini diğer âyetlerle birlikte anlamak ve konuyu âhiretle ilişkilendirmek bizce daha doğrudur.

475 Hümeze 104/8-9.
476 Nisâ' 4/56; İbrâhim 14/17; Tâhâ 20/74; Furkaan 25/13-14; Fâtır 35/36; İnşikaak 84/11-12; A'lâ 87/13.
477 Fâtır 35/36-37; Müddessir 74/28.
478 İslâmoğlu, age., s. 1259.
479 Esed, age., s. 1271.

Zaten sûrenin 18. âyetiyle son âyeti, mesajın âhiretle ilgili olduğunu gösteren en önemli delildir.

İşte Beled sûresinin sonunda Yüce Allah, âyetlerini inkâr edenleri böyle bir ateş azabının beklediğini ifade ederek, baştan beri gerçekleştirdiği hatırlatmaların ne kadar önemli ve hassas olduğu mesajını vermektedir.

BELED SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-7. âyetler): Beled sûresi, mekânı, orada bulunanı, her doğurganı ve doğurgan olmayanı hayata şahit tutan, onların önemini vurgulayan, hatta yemine konu edilen bir hitapla başlamaktadır. Bu dikkat çekiş aslında insanın yaratılış özelliklerine vurgu yapmakta ve insanın zorluklara dayanıklı yapısını gündeme getirerek, bazı görev ve sorumlulukların kendisine yüklendiği haberini vermektedir. Güçlü ve dayanıklı bir şekilde yaratılan insanın, asıl gücün sahibini unutmaması istenmekte, onu her zaman gören ve gözetleyen bir varlığın bulunduğu açıkça bildirilmektedir.

(8-10. âyetler): Psikolojik yapıdaki dayanıklılığa uygun olarak, insanın, çeşitli duyu organlarına da sahip kılındığı, bunun sonucu olarak kendisine hak yolun gösterildiği de hatırlatılmaktadır.

(11-14. âyetler): Bu donanıma sahip olmasına rağmen, bazı insanların *'akabe* denen "sarp yokuşa" tırmanmadığı ve nankörlüğü tercih ettiği dile getirilmektedir. Mesajı dinleyen herkese "sarp yokuş"un hangi aşamalardan veya fedakârlıklardan oluştuğu söylenerek, ekonomik içerikli bazı davranışlara özellikle yer verilmektedir. Köle azadı, hürriyetin bu dindeki önemini temsil etmekte ve her türlü kölelikle mücadelenin gereğine vurgu yapılmaktadır.

(15-16. âyetler): Toplumun çocuğu ve topluma verilmiş bir emanet olarak tanıtılan yetimin bakımı ile, hayatını devam ettirememe noktasında adeta karnı toprağa yapışan, fakirlik ve yoksulluk kendisinde mesken tutan çaresizlerin elinden tutmak da, öncelikli bir konumda insanlara hatırlatılmaktadır.

(17-18. âyetler): Yapılanların bir anlam kazanabilmesi için bütün bu fedakârlıkların imanlı olarak gerçekleştirilmesi gündeme getirilmekte ve imansız bir şekilde yapılan işlerin karşılığının bulunmayacağı beyan edilmektedir. Kayıt yaptırılmayan okuldan mezun olunamayacağı gibi, iman-

sızların da âhiret beklentisi olmadığı ve o âleme inanmadıkları için orada bir ödül alamayacakları bu genel bilgilerden anlaşılmaktadır.[480]

Toplumun ayakta kalmasının vazgeçilmez değerlerinden biri olan "birbirinin farkında olmak, sevinci ve hüznü paylaşmak" erdemine, sûrede sabır ve merhamet tavsiyesi olarak yer verilmektedir. Bütün bu yapılan fedakârlıkların karşılığı olmak üzere elde edilecek kazanımın, amel defterinin sağ taraftan verilmesi ve cennetle buluşturulmak şeklinde gerçekleştirileceği, dolaylı olarak söylenmiş olmaktadır.

(19-20. âyetler): Hayatını inkâra açıp, inkâr içerisinde bir ömür tercih edenlere ise, amel defterlerinin sol taraftan verileceği bildirilmektedir. Bunun sonucu olarak, üzerlerine kilitlenmiş cehennem ateşinin sarılacağı ve orada kalacakları haber verilmektedir.

Hz. Peygamber: "Kim bu sûreyi kıraat ederse, Kıyâmet günü Allah onu gazabından güvende kılar" buyurmaktadır.[481] Sûreyi kıraat etmek, onun mesajını düşünmek, doğru anlamak ve gereğini yapmak demektir.

Hz. Peygamber'in müjdesini de destek kabul ederek, hayat yolculuğunun fedakârlıklar içeren yapısını hatırlatan bu sûrede sıralananları hayatımızın vazgeçilmezleri yapabilmeyi Yüce Allah'tan diliyor, bu yolda O'nun yardımını bekliyoruz.

---

480 Tıpkı açılmayan ve para yatırılmayan bir hesaptan para çekme girişimi gibi, inanmayanlar için de âhirette ödülden söz edilemez.

481 Rivayet için bk. Zemahşerî, age., IV, s. 745.

91. ŞEMS SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 15 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "güneş" anlamına gelen *eş-şems* kelimesinden alan Şems sûresi, resmî sıralamada 91, iniş sırasına göre 26. sûredir.

Bu sûre, "yeminlerle başlaması, insanın yaratılış özellikleri, bunların olumsuz yönde işletilmesi, inkârcı azgınların azapla buluşturulacağı" konularında öncesindeki Beled sûresi ile anlam ilişkisine sahiptir.

Yüce Allah, bu sûrede yedi varlığa yemin ederek, insanların yaratılış özelliklerini gündeme getirmektedir.

Kendilerine yemin edilen bu varlıklar önemli olsa da, asıl gözden kaçırılmaması gereken nokta, bütünüyle o varlıkları yaratan güce dikkat çekilmesidir. Çünkü yeminlerden sonra gelen ilk cümlede insanın yaratılışına, bir anlamda hamuruna yerleştirilen iki özellikten söz edilmekte ve bu yerleştirmeyi Yüce Allah'ın yaptığı bildirilmektedir.

Demek ki, asıl hedef varlıklara bakarak yaratıcıyı bulmak veya âlemden Allah'a ulaşmaktır. Nitekim bu gerçeği fark edemeyenler, Semûd kavmi örneğiyle tanıtılmakta, verilen nimetlerin ve sunulan imkânların farkına varılmaması durumunda, yaşanacak felakete ve ibret içerikli sonuçlara vurgu yapılmaktadır.

Âyet sonlarındaki *hâ* zamiriyle sağlanan ses uyumu, sûrenin bütün âyetlerinin aynı anda indirildiğinin bir göstergesi kabul edilebilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَاۙ ﴿١﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَاۙ ﴿٢﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَاۙ ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰيهَاۙ ﴿٤﴾
وَالسَّمَٓاءِ وَمَا بَنٰيهَاۙ ﴿٥﴾ وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَاۙ ﴿٦﴾ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَاۙ ﴿٧﴾ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا
وَتَقْوٰيهَاۙ ﴿٨﴾ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۙ ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَاۜ ﴿١٠﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَاۙ ﴿١١﴾
اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَاۙ ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰهَاۜ ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَاۙ فَدَمْدَمَ
عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَاۙ ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا ﴿١٥﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-10. Güneşe ve (gün boyu devam eden) aydınlığına, güneşi takip ettiğinde aya, (ışığını) açığa çıkarttığında gündüze, (ışığını) örttüğünde geceye, gökyüzüne (uzaya) ve onu bina eden kuvvete, yeryüzüne ve onu yapıp döşeyen kudrete, nefse ve ona (yaratılış amacına uygun) birtakım kabiliyetler veren güce, sonra da ona kötülük ve (kötülükten) korunma duygusunu ilham eden eşsiz iradeye yemin olsun ki, nefsini (kötülüklerden) arındıran kişi kurtuluşa ermiştir; onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir. **11.** Semûd kavmi azgınlığı yüzünden (Allah'ın elçisini veya gerçeği) yalanlamıştı. **12-13.** Onların en bedbahtı (deveyi kesmek için) ileri atıldığında, Allah'ın elçisi (Sâlih) onlara: "Allah'ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!" demişti. **14.** Ama onlar, elçiyi yalanladılar ve deveyi de kestiler. Bunun üzerine Rableri, günahları sebebiyle onları kahretti ve hepsini yerle bir etti. **15.** (Hâlbuki bu kavim,) kendi âkıbetinden hiç de korkmuyordu.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-8. ÂYETLER:

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَاۖ ﴿١﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَاۖ ﴿٢﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَاۖ ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰيهَاۖ ﴿٤﴾
وَالسَّمَٓاءِ وَمَا بَنٰيهَاۖ ﴿٥﴾ وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَاۖ ﴿٦﴾ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَاۖ ﴿٧﴾
فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَاۖ ﴿٨﴾

"**1-8.** Güneşe ve (gün boyu devam eden) aydınlığına, güneşi takip ettiğinde aya, (ışığını) açığa çıkarttığında gündüze, (ışığını) örttüğünde geceye, gökyüzüne (uzaya) ve onu bina eden kuvvete, yeryüzüne ve onu yapıp döşeyen kudrete, nefse ve ona (yaratılış amacına uygun) birtakım kabiliyetler veren güce, sonra da ona kötülük ve (kötülükten) korunma duygusunu ilham eden eşsiz iradeye yemin olsun."

Sûrenin başında, bütün zamanları, bütün varlıkları, özellikle de insanı dikkate sunan bir yemin demeti vardır.

a) Yedi Varlığa Yemin

Kur'ân'daki yeminler hakkında Kıyâmet 75/1'de geniş bir şekilde, Duhâ 93/1'de ise kısaca bilgi verdiğimiz için, burada tekrara girmeyeceğiz. Yüce Allah, sûrenin bu ilk grup âyetinde yedi değişik varlığa yemin ederek, asıl mesajını insanın yaratılış özelliklerine dikkat çekmeye yönlendirmektedir.

1. Güneş ve Işığı

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَاۖ "Güneşe ve (gün boyu devam eden) aydınlığına yemin olsun." Âyetteki الشَّمْس *eş-şems* kelimesi "güneş", ضُحٰى *duhâ* sözcüğü ise "kuşuluk, ışık" demektir.

Bu ilk âyette güneş ve onun aydınlığı söz konusu edilmektedir. İnsan hayatında ve içinde yaşadığımız sistemde güneşin önemi hakkında sözü uzatmaya hiç gerek yoktur. Belki hakkında biraz bilgi verilmesi gereken kelime, bu âyette de Duhâ 93/1'de de geçen *duhâ* sözcüğüdür. *Duhâ* "kuşluk vakti, gündüzün ışığı, güneşin ısısı ve bütünüyle gün"[482] anlamlarına gel-

482 Râzî, age., XXXI, 189.

mektedir. İkinci âyette, *kamer* "ay" kelimesi gelmekte ve ay da geceyi temsil etmektedir. Bu nedenle ilk âyetteki *duhâ* kelimesiyle aslında güneşin gün boyu devam eden ışığının kastedildiğini söylemek yanlış olmasa gerektir.

11. Ay

وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَا "Güneşi takip ettiğinde aya yemin olsun." Âyetteki اَلْقَمَر *el-kamer* kelimesi "ay", تَلَى *telâ* fiili ise "takip etmek, peşinden gitmek" demektir.

Bu âyette ayın, güneşi takibinden söz edilmektedir. Ferrâ'nın da dediği gibi bu takip, ayın ışığını güneşten alması anlamındadır.[483] Bu durumda, bir yansıtıcılıktan söz ediliyor demektir. Yûnus 10/4'te "güneş"in *dıyâ'* (ışığın kaynağı, ışık üreten varlık), "ay"ın ise *nûr* olarak nitelendirilmesi, ikisi arasındaki mahiyet farkına işaret etmektedir. Böylece, Kur'ân kullanımlarından hareketle, çok önemli bilimsel gerçeklere ulaşmanın yolu gösterilmekte ve onları kavramaya yönelik çalışmalar dolaylı olarak teşvik edilmektedir.

Kur'ân'da çeşitli alanlardaki farklı kullanımlar ve mesajın iletilmesinde seçilen kelimeler ve kavramlar, Kur'ân'da "çok anlamlılığın" var olduğunu gösterir. Kur'ân ilimleri arasında çok önemli bir konumu bulunan "Vucûh ve Nezâir" ilminin "vucûh" kısmı, Kur'ân'daki bu tür kullanımları konu edinir.[484] "Nezâir" ise daha çok "eş anlamlılık" üzerinde durur. İşte güneş ve ay hakkındaki durum bunun bir örneğidir.

Şems sûresinin ilk iki âyetinde güneş ve aya dikkat çekilmesi, onların insan hayatındaki büyük öneminden kaynaklanabileceği gibi, Müslümanların günlük ve yıllık ibadetlerindeki belirleyiciliklerinden de kaynaklanmış olabilir. Güneşin hareketleri Müslümanın günlük ibadetlerinden olan namaz vakitleri için vazgeçilmez önemdedir. Ayrıca oruca başlama saati (imsak) ile orucun bitirilmesi (iftar) zamanı da güneşin hareketleriyle bilinir. Zekât, Ramazan, Hacc, Kurban gibi ibadetlerin ve kıtâl, zıhâr ve kefaret gibi uygulamaların zamanı ise, ayın hareketleriyle tespit edilmektedir. Dolayısıyla bu iki varlığa dikkat çekilmesi, insanın tabiatla bütünleşen, biri olmadan diğeri anlamını yitiren ve kâinattaki tevhidin fark edilmesini sağlayan önemli bir nitelik arz etmektedir.

483 Râzî, age., XXXI, 189.
484 Bu konuda sayılı bazı eserler eski müellifler tarafından kaleme alınmıştır. Âcizane bizim de "Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir - Çok Anlamlı Kelimeler ve Edatlar" adında, oldukça geniş çaplı bir çalışmamız bulunmaktadır.

*** "Tilâvet" Ne Demektir?**

Âyette geçen ve "takip etmek" anlamına gelen *telâ* fiili, *tilâvet* kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. "Kur'ân'ı tilavet etmek" demek, onun kelimelerini tekrar etmek ve muhataplara aktarmak anlamına geldiği gibi, onun hakikatlerini izlemek, dediğini yapmak, yolunu takip etmek ve izinden gitmek gibi anlamlara da gelmektedir. Hûd 11/17'de de örneği bulunan bu "takip etmek" anlamıyla Kur'ân'ın tilavet edilmesi, onu farkındalıkla izlemeyi zorunlu kılmaktadır. Artık Kur'ân tilaveti demek, onun metnini sadece tekrar etmekten ve başkalarına aktarmaktan ibaret olmamalıdır.

Ay, Güneş'in ışığından yararlanıp onu başka varlıklara aktardığı gibi, Kur'ân okuyanlar da onun aydınlığından yararlanmalı, sonra başkalarına aktarmalıdır. Kehf 18/27, 'Ankebût 29/45 gibi âyetlerde Kitâb'ın, yani Kur'ân'ın tilavetinden maksat, hem onun okunması, hem tekrar edilmesi, hem başkalarına aktarılması, hem de emirlerinin ve yasaklarının gereğinin yerine getirilmesi, böylece örnek olunmasıdır. Asıl bütüncül ve sonuç veren okuma eylemini ise, anlamadan, yani mekanik bir okuma değil, irfânî, yani bilinçli bir kıraat oluşturmaktadır. Anlaşılmadan ve gereği yerine getirilmeden yapılan okumalar lüzumsuz değildir; ancak yeterli hiç değildir.

Kur'ân'ı okuma ve anlamada nasıl bir yol takip edilmesi gerektiği noktasında kitabımızın "Giriş" bölümünde "Kur'ân Nasıl Okunmalı?" başlığında geniş bilgiler verdiğimiz için bu kadarlık bir hatırlatma ile yetinmek istiyoruz.

111. Gündüz

وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَاۙ "(Güneşin ışığını) açığa çıkarttığında gündüze yemin olsun." Âyetteki النَّهَار *en-nehâr* kelimesi "gündüz", جَلّٰى *cellâ* fiili ise "görünmek, ortaya çıkarmak" demektir.

Burada güneşin ışığını ortaya çıkaran gündüze dikkat çekilmektedir. Bir anlamda gündüzün ışıklı oluşu güneşle mümkündür; gündüz, güneşin aydınlığından ibarettir. Gündüz ne kadar parlak ise demek ki güneş o oranda parlaktır. Kur'ân'ı doğru anlamada etkili olan "sebep-sonuç ilişkisi"ni burada da görmekteyiz. Bu durumda güneş sebeptir; onun ışığını fark ettiren gündüz ise sonuçtur.

Güneşin görülmesi ancak ışığının görülmesiyle mümkündür. Gündüz, ışığın bizdeki izlenimidir. Hava kapalı iken, yani güneşin görülmemesi du-

rumunda bu defa onun varlığı akıl ile anlaşılır. Çünkü güneş varsa ışık da vardır; aksi durumda güneş yoksa ışık da haliyle yoktur. Bu ifadelerimizle, güneş ile ışığının ayrılmaz bir bütün oluşturduğu gerçeğini dile getirmeye çalışıyoruz.

ıv. Gece

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰيهَا "(Güneşin ışığını) örttüğünde geceye yemin olsun." Âyetteki الَّيْل el-leyl kelimesi "gece", يَغْشٰى yağşâ fiili ise "örtmek, kaplamak" demektir.

Bu âyette ise güneşin ışığını kapatan geceye dikkat çekilmektedir. Elbette burada akla bazı sorular gelebilir. Denebilir ki, gece neden başka bir şeyi kapatması yönüyle ele alınıyor? Esasında zaman olarak gündüz ve ışık, insan hayatı için daha öncelikli bir durum arz ettiği için geceyi anlatırken de gündüzün ışığı gündeme getiriliyor.

Gecenin ışığı kapatması olayı özellikle kutuplara yakın bölglerde bizzat gözlemlenen bir olaydır. Güneş görünmesine rağmen etrafın gece olduğu durumlar olduğu gibi, güneş meydanda değilken ortalığın ışık olduğu, yani gündüz olduğu zamanlar da yaşanmaktadır. Bu âyette söz edilen "gecenin, gündüzün ışığını kaplaması" olayı kutuplarda yaşanan enteresan bir görüntü vermektedir. Kanaatimizce burada sözü edilen durum kuvvetle muhtemeldir ki kutup bölgelerindeki tabiat olaylarını işaret etmektedir.[485]

İnsan için bütün zamanlar önemlidir ve anlamlıdır. Her birinin kendine göre özelliği ve insana yararı vardır. Burada hatırlatılan husus, günün ışığında hayatın daha açık ve verimli bir şekilde yaşanması ve ihtiyaçların genellikle bu dönemde giderilmesidir.

Güneş, ay, gündüz ve geceye yemin edilmesi, elbette sadece onların ışığı, takibi, açığa çıkması ve örtmesinin düşünülmesiyle sınırlı değildir. Maksat, onları var eden gücün farkına varılmasının sağlanması, o gücün erişilmezliğinin ve o güç karşısındaki acziyetin itiraf edilmesidir.

Bu arada gözden kaçırılmaması gereken çok önemli bir başka nokta ise, akıp gitmekte olan zamandır. Güneş, ay, gündüz ve gece, aslında insanın ömrünü ifade eden *'asr* kelimesinin de bir açılımıdır. Bu nedenle "geçip

---

485 Bu bilgiyi konuyla ilgili gözlemleri ve çalışmaları bulunan Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır hocaya borçluyum. Bu çalışmalar sayesinde kutup bölgelerinde namaz vakitleri veya oruçla ilgili yaşanan kafa karışıklıkları da büyük oranda giderilmeye çalışılmaktadır.

gitmekte olan zamana ve bitmekte olan ömre dikkat çekilmesi", onların şahitliğini unutmamak anlamındadır. Zamanı ve ömrü hafife almadan, hayatı bilinçli yaşamanın gerekliliği bu âyetlerde ortaya konulmaktadır. Sûrenin ilk dört âyetinde işte bu meselenin önemi ve hassasiyeti muhataplara anlatılmaya ve kavratılmaya çalışılmaktadır.

v. Gök

وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنٰيهَا "Gökyüzüne (uzaya) ve onu bina eden kuvvete yemin olsun." Âyetteki السَّمَاء *es-semâ'* kelmesi "gök, yükseklik, uzay", بَنٰى *benâ* fiili ise "kurmak, şekíllendirmek, bina etmek, yapmak" demektir.

Kur'ân'da göğün binâ edilişi ile ilgili çeşitli ifadeler yer almaktadır. Göklerin sayısının yedi olduğuna dair çeşitli âyetler vardır ve bu sayının rakamsal bir değer ifade etme ihtimalinin yanı sıra, çokluk anlamına gelebileceği de kanaatler arasında yer almaktadır.

Nâzi'ât 79/27-28'de, Yüce Allah, göğün bina edilmesini insanın yaratılmasıyla mukayese ederek, göğün yükseltilip düzene konulmasını dile getirmektedir. Ayrıca Zâriyât 51/47'de göğün çok güçlü bir şekilde bina edildiği ve sistemin genişletilmeye devam edildiğine dikkat çekilmektedir. Yine Zâriyât 51/7'de göğün, yani uzaydaki gezegenlerin yörüngeleri bulunduğu, Hıcr 15/16'da gökte birtakım burçlar yaratıldığı[486] ve onların uzaktan bakanlar için süslendiği, dahası kovulmuş her şeytandan korunduğu[487] bildirilmektedir. Bütün bu âyetler ışığında "göğün bina edilmesi, sisteme kavuşturulması demektir" şeklindeki bir ifade hatalı olmasa gerektir.

Târık 86/11'de geniş bir şeklide ele aldığımız üzere, göğün "dönüş sahibi" olduğu beyan edilerek uzaydaki sistem hakkında ipuçları verilmekte ve araştırmacılar için kapı aralanmaktadır.[488]

Aynı konuda olmak üzere, Hacc 22/65'te göğün, yerin üzerine düşmesini engelleyen gücün Yüce Allah olduğu beyan edilmekte ve O'nun izin vermesi durumunda bu sistemin bozulacağı açıklanmaktadır. Fâtır 35/41'de de benzer bir konu gündeme getirilmekte, göklerin ve yerin sisteminin devamı Yüce Allah'ın sahipliğiyle ilişkilendirilmektedir. O'nun mü-

---

486 Furkaan 25/61; Fussılet 41/12.
487 Sâffât 37/6-7; Mülk 67/5.
488 Göğün yapısı hakkında geniş açıklamamız için bu kitapta yer alan Târık sûresinin tefsiri bölümüne bakılabilir.

dahalesi olmaması halinde bu yapının bozulacağı, başka hiçbir varlığın bu noktada etkin olamayacağı da âyetlerde dolaylı olarak hatırlatılmaktadır.

Göklerin bina edilişiyle ilgili olarak son bir hatırlatmayı da Rahmân 55/7. âyet ile verelim. Orada, Yüce Allah göğü kendisinin yükselttiğini ve bir denge koyduğunu beyan ederek, hem sisteme müdahale edilmemesi hem de sistemin bozulmaması noktasında insanları uyarmaktadır.

Hâsılı-ı kelam, her şeyde olduğu gibi, göklerin yaratılmasında da bizim anladığımız veya anlayamadığımız nice incelikler ve derin hikmetler vardır. Onların binâ edilmesi faydadan ve amaçtan yoksun değildir.[489]

vı. Yeryüzü

وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَاۙ "Yeryüzüne ve onu yapıp döşeyen kudrete yemin olsun." Âyetteki الْاَرْضِ *el-ard* kelimesi "yeryüzü", طَحٰى *tahaa* fiili "döşemek, yaymak" demektir.

Bu sûrede yemine konu edilen varlıkların altıncısı yeryüzüdür. Yüce Allah, yeryüzüne ve onu döşeyen kudrete, yani kendi gücüne dikkatleri çekmektedir.

Kur'ân'da yaratılıştan söz edilen pek çok âyette gökler ve yer bir arada zikredildiği için, burada da yemine konu edinilen varlıklar arasında söz, gökten sonra yere getirilmektedir.

Ğâşiye 88/17-20'de Yüce Allah dört değişik varlığa dikkat çekmekte, bunlardan birisini de "yeryüzü" olarak belirlemektedir. Orada, yeryüzünün yapısı hakkında Kur'ân'da verilen diğer bilgileri de dikkate alarak geniş izahlar yaptığımız için burada detaya girmeyeceğiz.

Şu kadarını söyleyelim ki, önce gökler duman halinde yaratılmış, peşinden yeryüzü yaratılıp döşenmiştir. En sonunda ise daha önce duman halinde yaratılmış olan gök düzenlenmiştir. Bütün bunların toplam 6 gün veya 6 evrede gerçekleştiği Kur'ân'da açıkça beyan edilmektedir.[490]

İşte bu bilgilerin devamı veya parçası olarak, Şems sûresinin bu âyetinde de yeryüzünün yayılıp döşendiği belirtilerek, onu bu şekilde dü-

489 Âyetler için bk. Sâd 38/27; Dühân 44/38-39.

490 Bakara 2/22, 28; A'râf 7/54; Hûd 11/7; Fussılet 41/9-12; Zâriyât 51/48; Hadîd 57/4; Nebe' 78/6; Nâzi'ât 79/27-33; Ğâşiye 88/20.

zenleyen varlığın Yüce Allah olduğu tekrar hatırlatılmakta, O'nun gücüne dikkat çekilmekte ve yemine konu edinilen varlıklar arasında yeryüzü de gündeme getirilmektedir.

VII. İnsan

وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَاۙ "Nefse ve ona (yaratılış amacına uygun) birtakım kabiliyetler veren güce yemin olsun." Âyetteki نَفْس *nefs* kelimesi "insan, nefs", سَوّٰى *sevvâ* fiili "düzenlemek" demektir.

En uzaktaki varlıklardan başlanarak gelinen son nokta insanın kendisidir. Daha önce de çeşitli vesilelerle değindiğimiz üzere, Kur'ân'da bazı hakikatlerin anlaşılması için değişik metotlar kullanılmaktadır.

Bazen "uzaktan yakına", bazen "yakından uzağa", bazen "soyuttan somuta", bazen "somuttan soyuta", bazen "parçadan bütüne", bazen de "bütünden parçaya" doğru giden bir anlatım tekniği uygulanmaktadır. Buradaki amaç, insanın bütün bu varlıklar hakkında zihin yorması, görülebilen ve incelemeye konu olanlarına bakıp, yaratılış amaçları hakkında dersler çıkartmasının sağlanmasıdır.

Âyetteki *nefs* kelimesi "insan benliği", onun *tesviye*si ise "biçimlendirilmesi" olarak kabul edilebilir.[491] *Nefs* kelimesinin çeşitli anlam boyutları vardır. Burada kastedilen anlamının "madde ve manasıyla, beden ve ruhuyla, yani bütünüyle insan" olduğunu düşünmekteyiz.

Tesviye her ne kadar maddî varlıklar için düşünülse de, manevî varlıklar için kullanılmasında da bir engel yoktur. Maksat, insanın kendi varlığını gözlemlemesi, maddeten ve ruhen nasıl bir incelikte ve düzende şekillendirildiğini fark etmesi, sonunda da onu var eden Yüce Allah'a tevhîd çizgisinde iman etmesidir.

b) İlâhî Program: Fucûr ve Takvâ

İnsanın yaratılış gayesini gerçekleştirebilmesi için amaca uygun bir şekilde programlanması gereği vardır; işte bu gerçeği şu âyet ortaya koymaktadır:

فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَاۙ "(Sonra da) nefse kötülük ve (kötülükten) korunma duygusunu ilham eden eşsiz iradeye (yemin olsun)." Âyetteki اَلْهَمَ *elhe-*

491 Esed, age., s. 1273'te 4. not; İslâmoğlu, age., s. 1262.

me fiili "ilham etmek, kotmak, yerleştirmek", فُجُورَ *fucûr* kelimesi "kötülük özelliği", تَقْوَى *takvâ* sözcüğü ise "korunmak" demektir.

Yüce Allah, yemin ettiği veya üzerine dikkat çektiği nefse "fucûr" ve "takvâ" özelliğini ilham ettiğini, yaratılışın hamuruna adeta bunları programlayıp yerleştirdiğini belirtmektedir.

I. Fucûr

Fucûr, en kısa anlamıyla "kötülük, ahlâkî zaaf, sorumsuzluk" demektir. Bunun, insanın günah işleyebilme özelliği olduğunu da söyleyebiliriz. İnsanın "fucûr" sahibi kılınması imtihanının gereğidir. Yoldan çıkabilme yeteneği olmayan varlıklar imtihan edilmezler. Melekler bu anlamda yeterli bir örnektir.

İmtihan, alternatifliliğin sonucu olarak gerçekleşebilir. Günah işleyebilecek durumda olan varlıklar, eğer o günah davranışlardan kaçıp uzaklaşabiliyorlarsa o imtihanın bir anlamı vardır; aksi takdirde böyle bir işlemin hiçbir anlamı yoktur.

II. Takvâ

Bu âyette dikkat çekilen ve nefse yerleştirildiği belirtilen ikinci özellik ise, kötülüklerden korunabilme özelliğidir; buna da *takvâ* denmektedir.

Nebe' 78/31'de de geniş bir şekilde ele alacağımız üzere, *takvâ* asıl itibariyle *v-k-y* kökünden gelmekte ve "korumak" anlamını vermektedir. Beş harfli fiil halinde bu kelime, "korunmak, sorumluluğunu bilmek, sorumlu davranmak, hassas, donanımlı ve bilinçli olmak" demektir. Bu anlamları tek kelimeyle ve kelimenin bütün bu anlam alanını da içine alacak şekilde düşünürsek, takvâyı "duyarlı olmak" diye tercüme edebiliriz.

Takvâ duyarlılıktır ve bir taraftan *fucûr* denen kötülüklere karşı insanı uyarmakta, diğer taraftan da iyilik yapabilmenin insandaki potansiyelini harekete geçirme duyarlılığını temsil etmektedir. Bazı yorumcular, bu kavram için "bağışıklık sistemi" yorumunu yapmaktadırlar ki bu anlam,

takvâyı anlamada çok önemli bir ufuk kazandırmaktadır.[492] Gerçekten, tam da bu âyette insanın günahlara karşı korunmasından söz edilmektedir.

Şems sûresinde takvânın doğuştan getirilen boyutuna dikkat çekilmişken, Bakara 2/197'de onun sonradan kazanılan, üzerine yatırım yapılan boyutu gündeme getirilmektedir. Çünkü Bakara'daki bağlamda *takvâ,* "en hayırlı azık" olarak tanıtılmakta ve insanlardan âhiret için azık hazırlamaları istenmektedir. *Takvânın* bir de "örtü" boyutu vardır. A'râf 7/26'da ele alındığı üzere, insanı çepeçevre kuşatan, onu tehlikelere karşı koruyup kollayan, insan için adeta bir sığınak özelliği taşıyan bu boyutuyla takvâ, sahibinin muttakî olarak nitelendirilmesini sağlar.

Muttakîlerin özelliklerini ve takvânın sonuçlarını Nebe' 78/31'de geniş bir şekilde ele alacağız. Burada şu kadarını belirtelim ki, muttakî insan, şeytandan bir vesvese geldiğinde hemen Yüce Allah'ı hatırlar; bütün organları adeta göz kesilir ve insan bu haliyle derin bir duyarlılık sahibi olur.[493] Ayrıca, Enfâl 8/29'da takva sahibi için "furkan" yaratılması ve Talâk 65/2-5'te "sıkıntılı zamanlarında çıkış yolu yaratılması" gibi sonuçlar söz konusudur.

Muttakî olmanın bu dünyadaki kazanımlarından sadece birkaçını zikretmiş olduk. Unutulmamalıdır ki, muttakîler için asıl kazanım, cennetin hazırlanmış olduğu müjdesidir.[494]

III. Takvâ - Fıtrat Birlikteliği

Yüce Allah'ın insanın hamuruna fucûr ve takvâyı ilham etmesi, oran olarak birbirinin dengi değildir. Hucürât 49/7'de belirtildiği üzere, Yüce Allah insanlara imanı sevdirmiş, onu gönüllerimize süslemiş; küfür, yoldan çıkma ve isyanı ise çirkin göstermiştir. Buradan anlaşılıyor ki, bizim hamurumuzda yoldan çıkma veya kötülük yapabilme özelliğine karşılık, iyilik yapma veya duyarlı davranabilme özelliğimiz daha avantajlı ve baskın bir konumdadır. Bu durum, Yüce Allah'ın insanoğluna bir lütfudur. Bu lütuf, Rûm 30/30'da da belirtildiği gibi, insanın fıtrat üzere yaratılmasıdır.

İnsanın fıtratı, Yüce Allah'ın onun yaratılışına yerleştirdiği, tevhîd çizgisinde iman sahibi olabilmesidir. Fıtrat, içimizdeki potansiyelin iradeli

492 Bayraklı, age., XXI, 154.
493 Âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/133-135; A'râf 7/201.
494 Âl-i İmrân 3/133; Ra'd 13/35; Muhammed 47/15.

olarak dışa vurulması eylemidir. Tâhâ 20/50 ve A'lâ 87/3'te ifade edildiği gibi, Yüce Allah her şeye hidayetini vermiştir. Varlıklara hidayetlerini vermesi, onları yaratılış amacına uygun olarak programlaması demektir. Suyun, kuşun, yağmurun, bulutun, güneşin, ayın, yıldızların, ağaçların, bitkilerin, yeryüzünün, göklerin, hâsılı bütün varlıkların hidayeti, ne amaç için yaratılmışlarsa o amaç doğrultusunda farklıdır. Bu arada insanın hidayeti ise, Yüce Allah'ı tevhîd çizgisinde kabul edebilecek şekilde fıtrat üzere yaratılmasıdır. Esasında "Elest" denen sözleşme de, bu programın, yaratılış sürecinde her insan için mecaz yoluyla ifade edilmesinden ibarettir.

Yüce Allah, sûrenin başından beri kendilerine yemin edilen varlıklar bağlamında bizlere bir eğitim metodunu uygulatmak istemektedir ki, o da "uzaktan yakına gözlem metodu"dur. Güneş, ay, gündüz, gece, gök, yer ve insan kavramları hakkında insanların düşünmesi istenmekte, bu varlıklara bakarak Yaratıcıya inanması arzu edilmektedir. Bu arada, geçip giden zamanı değerlendirmesi gerektiği kendisine dolaylı olarak hatırlatılmakta ve yaratılmışların mutlak surette bir yaratılış amacının bulunduğu bilgisi kendisine sunulmaktadır.

9-10. ÂYETLER:

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۙ ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَاۜ ﴿١٠﴾

"**9.** Nefsini (kötülüklerden) arındıran kişi kurtuluşa ermiştir. **10.** Onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir."

Bu iki âyet, Şems sûresinin başından itibaren söz konusu varlıklara neden yemin edildiğinin gerekçesi durumundadır. Kur'ân'da yeminlerin bulunma nedenlerinden biri de, yeminden sonraki mesajın önemine dikkat çekilmesidir. Bunca yemin ifadesi, öncelikle işte bu iki âyetteki mesaja, peşinden diğer âyetlerdeki hakikatlere dikkatleri çekmeyi amaçlamaktadır.

a) Arınma - Kurtuluş İlişkisi

Kur'ân'a göre insanın sorumluluk sahibi kılınmasının sebebi, imtihana tâbi tutulmasıdır. İmtihanı başarmak için fedakârlık yapması, günahlardan arınabilmenin de yolu olarak belirlenmektedir. İşte bu âyette, bu konu gündeme getirilmektedir.

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا "Nefsini kötülüklerden arındıran kişi kurtuluşa ermiştir." Âyetteki اَفْلَحَ *efleha* fiili "kurtulmak", زَكّٰى *zekkâ* fiili ise "arındırmak" demektir.

Buradaki mesaj, insanoğlunun kurtuluş reçetesi hakkında çok önemli bir noktayı belirlemektedir: "Nefsini arındırmak." *Zekâ, zekkâ, tezekkâ* ve *tezkiye* kelimeleri, "temizlemek, temize çıkarmak, eğitmek, yetiştirmek, arındırmak" anlamlarını içerir. Yorumlamaya çalıştığımız Şems 9'da geçen kelime de *zekkâ* olarak belirlenmiştir.

Âyette kastedilen "arınma"yı kimin gerçekleştireceği konusu ise âlimler arasında tartışılmıştır. Ayrıntıya girmeden ve Kur'ân'dan da uzaklaşmadan bu konudaki kanaatleri ve kendi görüşümüzü belirtmek istiyoruz.

1. İnsan

Arınmayı insanın sağladığı yolundaki görüşün sahipleri, delil olarak bazı âyetler ileri sürmektedirler. Buna göre, A'lâ sûresinde yer alan "Arınan kişi kurtuluşa ermiştir"[495] âyetinde geçen *tezekkâ* fiili, geçişsiz olduğu için "insan"ı nitelendirmektedir. Dolayısıyla arınmayı insan gerçekleştirmektedir, demektedirler. Bu doğrultuda, her iki âyetteki maksadın, insanın iradesini kullanarak kendisini arındırması olduğu anlaşılmaktadır.

Leyl 92/18'de "malını verip arınan kişi"den söz edilmekte, dolayısıyla işlemin gerçekleşmesinde insan unsurunun önemi vurgulanmaktadır. Bu anlamda Tâhâ 20/76, Fâtır 35/18, Nâzi'ât 79/18 ve 'Abese 80/3, 7. âyetler de oldukça dikkat çekicidir. Genelde "arınmak için çalışmak"tan söz eden Mü'minûn 23/4'te, kurtuluşun vazgeçilmezleri arasında "arınmak için çalışmak" ilk sıralara yerleştirilmekte ve en önemlisi, faaliyetin sahibi olarak insanlar belirlenmiş olmaktadır.

Leyl 92/4-10'da bu nokta daha açık cümlelerle ve daha kapsamlı ifadelerle ele alınmaktadır. Allah adına cömertlik yapan, duyarlı davranan ve gerçekleri onaylayan kişiye zaten kolay olan bu eylemler veya cennete gitmek daha da kolaylaştırılacaktır. Ancak cimrilik yapan, duyarsız olan ve gerçekleri yalanlayan kişi için de "cehenneme giden zor yol" kolaylaştırılacaktır.

495 A'lâ 87/14.

Kur'ân'ın sorumluluk ve fedakârlık anlamında insanı merkeze alan ve onu bu konumuyla değerlendiren anlayışı, bu ve benzer âyetlerle ortaya konulmaktadır.

11. Yüce Allah

Arınmayı Yüce Allah'ın sağladığı görüşünü ileri sürenler de çeşitli delillere sahiptir. Onlara göre, âyetteki özne, وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا "Nefse ve ona (yaratılış amacına uygun) birtakım kabiliyetler veren güce yemin olsun" şeklinde Şems 7'de geçen *mâ* edatıdır. Oysa âyetteki *zekkâ* fiilinin faili, âyetteki *men* edatına giden *hüve* zamiridir. Dolayısıyla bu şekilde getirilmeye çalışılan delil pek sağlam görünmemektedir.

Ancak, bu görüşü desteklemek açısından farklı deliller de ileri sürülmektedir. Nûr 24/21'de *zekâ* kelimesi şu içerikte kullanılmaktadır: "Allah'ın size yönelik ihsanı ve merhameti olmasaydı içinizden hiç kimse arınamazdı." Bu durumda, arınmada Yüce Allah'ın müdahalesi olmadan sonuç almanın mümkün olmadığı hatırlatılmaktadır. Bu nedenle söz konusu âyetin de işaretiyle, Şems 9'da bahse konu olan arınmanın, Yüce Allah tarafından gerçekleştirildiği anlayışının delilsiz olmadığını söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber'den nakledilen şu rivayet de konuyu ortaya koymada son derece anlamlıdır: "Ey Rabbim! Nefsime takvâsını (duyarlılığını) ver; çünkü sen nefsimin hem sahibi hem mevlâsısın. Nefsimi de sen arındır ki nefsi arındıran en hayırlı varlık sensin."[496] Bu rivayette, mesele tamamen Yüce Allah merkezli olarak ifade edilmiş olmaktadır.

İnsanoğlunu başka bir insan değil, bizzat kendisi arındıracaktır; burada vazgeçilmez olan, insanın bu arındırmayı Yüce Allah'ın belirlediği esaslar çerçevesinde yapmaya çalışmasıdır. Konuya böyle bakınca, yukarıda naklettiğimiz iki görüş aynı noktada buluşturulmuş olur. Çünkü Bakara 2/124, 151, Âl-i İmrân 3/164 ve Cum'a 62/2'de de yer aldığı üzere -bütün peygamberlerin olduğu gibi-, Hz. Peygamber'in gönderilme gerekçesi şöyle belirlenmektedir: "İnsanlara Allah'ın âyetlerini okumak veya aktarmak, ilâhî mesajın ilkelerini ve muhakeme biçimlerini onlara öğretmek, sonuçta bu ilkeler çerçevesinde kendilerini arındırmak." Arındırmaya konu olan noktalar ise inanç, ahlak ve uygulamalardır.

496 Müslim, Zühd, 73; Ahmed b. Hanbel, IV, 371.

İnsanlar, kendileri din adına esaslar belirleyerek arınmayı gerçekleştiremezler; zira Bakara 2/232'de de belirtildiği üzere, arınmanın Yüce Allah'a ve âhirete imanla yakın ilişkisi vardır. Yüce Allah'ı hesaba katmadan, O'nun gösterdiği yolu takip etmeden hiç kimse, hiçbir arınmadan söz edemez; âyetlerde hatırlatılan ortak husus budur.

Aynı kökten gelen *zekât* kelimesi, Kur'ân'da pek çok âyette özel olarak "arınmak, artmak" anlamlarına gelen *zekkâ/tezkiye* kelimeleriyle mâlî/ekonomik bir ibadetin adı olarak kullanılmakta ve maldaki arınmışlığı sağlayan değer olarak ifade edilmektedir. Tevbe 9/103'te "sadaka"nın sonuçlarından söz edilirken, onun temizleyicilik ve arındırıcılık özelliğine gönderme yapılmakta ve kelime ile eylemin ortak noktası "arınmak/arındırmak" olarak belirlenmiş olmaktadır.

b) Alçalma - Ziyan Beraberliği

Arınmanın ve kurtuluşa ermenin zıddı olarak, imtihanı kaybetmek de insanın kendi kararına bağlanmakta, bu tercihi noktasında insan hayat sınavını kaybetmektedir. Yorumunu yapacağımız âyette de işte bu konu işlenmektedir:

وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا "Onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir." Âyetteki خَابَ *haabe* fiili "ziyan etmek, kaybetmek", دَسّٰى *dessâ* fiili ise "kötülüklere gömmek" demektir.

Sûrenin ana konusunu oluşturan ikinci cümle ise ilkinin karşıtı konumundadır. Âyetin meali, "Onu (karanlığa) gömen ziyandadır" şeklinde de olabilir. Burada dile getirilen husus, nefsini kötülüklerden korumayıp onu günahlarla alçaltmak ve sonuçta ziyana düşmektir.

Elbette, önceki âyetteki "nefsi kimin arındırdığı" noktasındaki tartışma, "nefsi kimin kötülüklere gömdüğü" noktasında da yapılmış ve çok da ikna edici deliller ileri sürülememiştir. Oysa hidayet ve dalalet konusunda Yüce Allah'ın "dileyene hidayet vereceği, dileyeni ise sapıklıkta bırakacağı" genel ilkesinden hareket edince, ortada sorun kalmamaktadır.

Yüce Allah, sebepsiz yere ve insan iradesi devrede olmadan, onun isteği ve kararını hesaba katmadan, hâsılı, hak etmeden hiç kimseyi sapıklığa düşürmez, sapıklıkta bırakmaz. Bu nedenle, buradaki "nefsin karanlığa gömülmesi" işleminde belirleyici olan irade insana aittir. Nitekim benzer bir ifade Tâhâ 20/111'dedir. Orada "Zulüm yüklenen kişi ziyandadır" buyurularak, ziyana uğramanın sebebi zulüm yüklenmek olarak belirlenmekte ve

bu işi insanın yaptığı açıkça ortaya konulmaktadır. Sonuçta Yüce Allah, tercihte bulunan kişinin kararının meydana gelebilmesi şartlarını yaratmıştır.

Bu âyetin daha geniş bir ifadesi Leyl 92/8-10'dadır. Oradaki ifadelere göre "cimrilik, duyarsızlık ve hakkı yalanlama" insana ait fiiller olarak tanıtılmakta ve bunların sahibi olanlar için cehennem yolu kolaylaştırılmaktadır.

Demek ki, ziyana uğramak nasıl insanı ilgilendiriyorsa, o sonu hazırlayan sebepler de aynı şekilde insana ait görülmelidir. İnsan, yaptığını bulacak, hayır ve şer olarak neler yaptıysa onları görecektir. Bu temel kural çerçevesinde bakılınca, bu âyette, insanın eylemlerinin kendi sonucunun belirlenmesinde ne kadar etkin olduğu anlaşılmış olur. Tercih insana aittir; ancak o tercihlerin yaratılması ise elbette Yüce Allah'ın elindedir.[497]

11-15. ÂYETLER:

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَاۤ ﴿١١﴾ اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَاۙ ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَاۜ ﴿١٣﴾
فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَاۙ فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَاۙ ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا ﴿١٥﴾

"**11.** Semûd kavmi azgınlığı yüzünden (Allah'ın elçisini veya gerçeği) yalanlamıştı. **12-13.** Onların en bedbahtı (deveyi kesmek için) ileri atıldığında, Allah'ın elçisi (Sâlih) onlara: 'Allah'ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!' demişti. **14.** Ama onlar, elçiyi yalanladılar ve deveyi de kestiler. Bunun üzerine, Rableri, günahları sebebiyle onları kahretti ve hepsini yerle bir etti. **15.** (Hâlbuki bu kavim,) kendi âkıbetinden hiç de korkmuyordu."

Şems sûresinin bu son grup âyetinde Yüce Allah, geçmiş bir ümmetin, kendilerine sunulan bir imtihana ve peygamberlerine nasıl saygısızlık yaptıklarını, sunulan imtihanı (deveyi) nasıl yok ettiklerini ve kendi sonlarından nasıl korkmadıklarını, bir ibret levhası olarak dikkatlere sunmaktadır.

a) Semûd Kavmi, Azgınlıkları ve Sonları

Bu sûrede, özellikle sûrenin tam da bu bölümünde sözün neden Semûd kavmine getirildiği ve konunun sûre bütünlüğüyle nasıl bir anlam

497 Benzer değerlendirmeler için bk. Zemahşerî, age., IV, 747-748.

ilişkisine sahip olduğu merak edilebilir. Şems sûresinde yemin edilen varlıklardan hemen sonra gelen âyetlerde, insanın suç işlemeye ve kötülüklerden korunmaya müsait bir yaratılışa sahip kılındığı belirtilmektedir. İşte bu âyetlerde, suç işlemeye dair bir örnek olarak Semûd kavmi zikredilmekte, âyette genel olarak verilen mesaj örneklendirilerek daha kolay anlaşılır hale getirilmek istenmektedir.

Muhtemelen, Kur'ân'ın indirildiği dönem Arapları bu kavim hakkında bilgi sahibiydiler ve onlar da Hz. Peygamber'in risâletle görevlendirilmesine benzer şekilde tepki duyuyorlardı. Örnekler öncelikle muhatapların durumuna göre verileceği için, o dönem Mekke müşriklerinin durumuyla Semûd kavmininkinin birbirine benzediğini ve bu nedenle bu örneğin seçildiğini belirtebiliriz.

1. Semûd Kavmi Gerçeği Yalanlamıştı

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَا "Semûd kavmi azgınlığı yüzünden (Allah'ın elçisini veya gerçeği) yalanlamıştı." Âyetteki كَذَّبَتْ *kezzebet* fiili "yalanlamak", ثَمُودُ *semûd* kelimesi "Semûd kavmi", طَغْوٰى *tağvâ* sözcüğü ise "azgınlık" demektir.

Fecr 89/9'da da açıkladığımız üzere, ثَمُودُ *semûd* kelimesi, "az su" anlamındaki *s-m-d* kökünden türetilmiştir. Hıcr adıyla da anılan bir bölgede yaşayan ve Hz. Sâlih'in kavmi olan Semûd kavmi, suları az olduğu için biriktirme amaçlı kaya yontmak ve sarnıç yapmakla meşguldüler. Bu kavim, bugün Medâin-i Sâlih diye bilinen, Arabistan'ın kuzeyinde bulunan kaya kentlerinden oluşan bölgede yaşamışlardı.[498]

Yukarıdaki âyette Semûd kavminin, Hz. Sâlih'i yalanladıklarına ve azgınlıkta hayli ileri gittiklerine işaret edilmektedir. Kur'ân'da 21 sûrede Hz. Sâlih ve Semûd kavmi hakkında detay denebilecek bilgilere yer verilmekte,[499] bu sûrede ise konu can alıcı noktalarıyla ele alınarak özetlenmektedir.

İnsanlar, Yüce Allah'ın kendilerine verdiği "yoldan çıkma yeteneğini" kontrol altına almayı, yani takvâyı devreye sokmayınca, azgınlaşmış olur-

498 Bu kavim hakkında geniş bilgi için bk. İslâmoğlu, age., s. 1255'te 9. not ve s. 1256'da 13. not.
499 A'râf 7/73-79; Tevbe 9/70; Hûd 11/61-68, 89; İbrâhim 14/9; Hıcr 15/80-84; İsrâ 17/59; Hacc 22/42; Furkaan 25/38; Şu'arâ' 26/141-159; Neml 27/45-53; 'Ankebût 29/38, 40; Sâd 38/13; Mü'min 40/31; Fussılet 41/17; Kaaf 50/12; Zâriyât 51/43-45; Necm 53/51; Kamer 54/23-31; Hâkka 69/5; Burûc 85/18; Fecr 89/9.

lar. Yaratılışta potansiyel olarak sahip olunan ve "fucûr" denilen yoldan çıkmanın tipik bir örneği Semûd kavmidir. Onlar azgınlığı tercih etmişler, kendilerine sunulan gerçeği dikkate almamışlar, azgınlığın doğal sonucu olarak da hakkı ve hakikati yalanlamışlardı.. İşte böylece, gerçeği yalanlamanın, peygambere itibar etmemenin, ilâhî bilgi ve yönlendirmelere kulak tıkamanın nelere mal olacağının tipik örneği verilmektedir.

11. Saldırganlığa Başlamışlardı

اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَا "Hani onların en bedbahtı (deveyi kesmek için) ileri atılmıştı." Âyetteki اِذْ *iz* edatı "hani", اِنْبَعَثَ *inbe'ase* fiili ise "ileri atılmak, göndermek, görevlendirmek, diriltmek ve kaldırmak", اَشْقٰى *eşkaa* kelimesi ise "en azgın" demektir.

اِنْبَعَثَ *inbe'ase* fiili *ba's* kökünden türetilmiştir. Bu kalıp, "etkilemek, etkilenmek veya birinin bir teklifini kabul etmek" anlamına gelen "mutâva'at" kalıbıdır.

Söz konusu fiilin bu kalıpta getirilmiş olması, çok önemli bir gerçeğin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu kalıptan da anlaşılabildiği gibi, Semûd kavminin en azgın, en zorba ve en eşkıya olan ferdi ileri atılmıştı; ancak bu hareket bir kışkırtma veya bir teklifin sonucu gerçekleşmişti. Kamer 54/29'da da belirtildiği gibi, toplumun büyük çoğunluğu Hz. Sâlih'e karşı bir tutum sergilemiş, arkadaş dedikleri kişiyi çağırmışlar, adeta fikir birliği içerisinde karar vermişlerdi. Verilen kararın uygulanması için gerçekleştirilen teklifi, içlerinden en azgın olanı kabul etmiş ve uygulamak üzere ileri atılmıştı. Âyetteki اِنْبَعَثَ *inbe'ase* fiili, işte bu pazarlığın ve teklifin kabul edildiğini ortaya koyan bir kalıpta sunulmuştur.

Hem bu âyette hem de diğer sûrelerde bu eylemi yapanlar "bütün bir toplum" olarak nitelendirilmekteyken, Kamer 54/29'da bu işi bir kişinin yaptığı ifadesi bulunduğu için arada bir uyumsuzluk olma ihtimali söz konusu olabilirdi. İşte اِنْبَعَثَ *inbe'ase* fiili, olayın toplumun bir kışkırtmasıyla hareketlendiğini ve içlerinden birinin bunu yaptığını ortaya koyarak, önemli bir sorun giderilmiş olmaktadır.[500] Sonuçların hepsini kuşattığını gösteren sonraki âyetlerdeki zamirler de bunun bir göstergesidir.

500 Bu önemli inceliği ortaya koymadaki kaynağımız Mustafa İslâmoğlu'dur (bk. İslâmoğlu, age., s. 1263'te 11. not).

Bu âyette "ileri atılan kişi"nin kimliği ve adının ne olduğu belirtilmemektedir. Bu üslup, Kur'ân'ın evrensel mesajlar içerdiğinin bir sonucu olarak görülebilir. Olayların şekli, oluş yeri ve zamanı hakkında detaylı bilgi verilmemesi ve şahısların deşifre edilmemesi şu noktaları vurgulamak için olabilir:

O dönem insanlarının yaptığı türden eylemler bugün şekil değiştirmiş olsa da devam etmektedir. Bugün de gelecekte de, ilâhî talimatlara kulak asmayan, mukaddes değerlere itibar etmeyen, onlara karşı saygısızlık yapan, onları ciddiye almayan, peygamberlerin ilettiği ilkeleri hayattan dışlayan, onların modasının geçtiğini söyleyerek adeta Yüce Allah'a akıl verip, O'na din öğretmeye kalkışanlar olursa, Semûd kavminin yaşadığı acı son onları da beklemektedir. Birbirini kışkırtıp haktan uzaklaştırmaya çalışanların hepsi, ortak sonu da birlikte yaşayacaklardır. Sûrede bütünüyle verilmek istenen asıl mesaj da bu olsa gerektir.

Söz konusu en azgın kişinin ne amaçla ileri atıldığı, bir sonraki âyette şu şekilde ele alınmaktadır:

111. Hz. Sâlih Onlara Ne Demişti?

فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰهَا "Allah'ın elçisi (Sâlih) onlara: 'Allah'ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!' demişti." Âyette geçen, رَسُولُ اللّٰهِ *rasûlüllâh* ifadesi, "Allah'ın elçisi" anlamına gelmekte ve burada Hz. Sâlih için kullanılmaktadır. وَسُقْيٰهَا *sukyâhâ* ifadesi ise "devenin su içme hakkı"nı belirtmektedir.

نَاقَةَ اللّٰهِ *nâkatüllâh* ifadesi ise "Allah'ın (imtihana konu ettiği) devesi" demektir. Bu ifadenin başında gizlice "sakındırma" ifadelerinin bulunduğu kabul edilir. Bu tamlamayı "Allah'a ait olan dişi deve" şeklinde de tercüme etmek mümkündür.

a) نَاقَةَ اللّٰهِ *nâkatüllâh* "Allah'ın devesi" ifadesi, Kamer 54/27-28'de de belirtildiği üzere, Yüce Allah'ın Semûd kavmini kendisiyle imtihan ettiği bir hayvandır. O toplumun ve bu hayvanın sudan içmeleri bir sıraya tâbi tutulmuş ve bu işlemin nöbetleşe gerçekleştirileceği hükme bağlanmıştı. Esasında bu işlem, söz konusu kavme uygulanan bir imtihandı; ancak bu kavim kendilerinden istenen davranışı ortaya koymak, yani hayvana da sudan yararlanma imkânı vermek bir yana, ona hiç hak etmediği bir muameleyi reva görmüşlerdi.

b) نَاقَةَ اللّٰهِ *nâkatüllâh* "Allah'ın devesi" ifadesi, bir taraftan hayvanların sahipsiz olmadığını ortaya koyarken, diğer taraftan da "hayvan hakları"nı gündeme getirmiş olmaktadır.[501] Sahipsiz veya kimsesiz sanılan varlıkların sahibi ve kimsesi olan Yüce Allah, peygamberleri aracılığıyla çeşitli varlıklara sahip çıkılmasını öğütlemekte ve toplumlardan da bu tür emirlere azami dikkat göstermelerini istemektedir.

c) نَاقَةَ اللّٰهِ *nâkatüllâh* "Allah'ın devesi" ifadesi, toplumun ortak malı anlamında "kamu malları"nı[502] da nitelendiriyor olabilir. Bu durumda, belli bir şahsın olmasa da, bütünüyle toplumun yararına sunulan ortak alan ve malların tıpkı şahıs malları gibi saygıdeğer olduğu, onlara karşı hassas ve duyarlı davranılması gerektiği, sorumsuz ve duyarsız davranışların çeşitli felaketlere neden olacağı ortaya konulmaktadır. Buradan hareketle, ilâhî bilgilendirmelerde hayvan haklarının da ihmal edilmediği ve kâinatta hiçbir şeyin kendi kaderine terk edilmediği hafızalara kazınmış olmaktadır.

d) نَاقَةَ اللّٰهِ *nâkatüllâh* "Allah'ın devesi" ifadesi, "Allah'ın insanlığa sunduğu ilâhî semboller"dir. Yüce Allah, sembollerine karşı saygısızlık yapanları, hak ettikleri şekilde karşılayacak ve onları cevapsız bırakmayacaktır. Bu semboller, bazen kâinat kitabının değişik âyetlerinden de olabilir. İşte burada "dişi deve" örneği ile kâinat âyetlerine saygının öğretilmesi amaçlanmış olabilir.

Sonuç olarak, bu deve her neyi temsil ederse etsin; Yüce Allah'ın yasaklarına karşı hassas davranmak kul olmanın gereğidir; çok da sorgulanma kabul etmez. Kula, kulluk yapması yaraşır vesselâm.

111. Semûd Kavminin Âkıbeti

فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَا "Ama onlar, elçiyi yalanladılar ve deveyi de kestiler. Bunun üzerine, Rableri, günahları sebebiyle onları kahretti ve hepsini yerle bir etti." Âyetteki كَذَّبُوا *kezzebû* fiili "yalanlamak", عَقَرُوا *'akara* fiili "katletmek, kesmek", دَمْدَمَ *demdeme* fiili "kahretmek", ذَنْب *zenb* kelimesi "günah, suç", سَوّٰى *sevvâ* fiili ise "düzeltmek, yerle bir etmek" demektir.

501 Bu yorum için bk. Bayraklı, age., XXI, 160.
502 Bu yorum için bk. İslâmoğlu, age., s. 1263'te 12. not.

Semûd kavmi, kendilerine sunulan imtihanın gereğini yapmak bir tarafa, peygamberleri olan Hz. Sâlih'e hiç itibar etmediler ve onu yalanladılar.

a) Sahipsiz ve belki de gereksiz gördükleri deveyi hunharca katlettiler. Âyetteki عَقَرُوا *'akarû* fiili, "hayvanın ayaklarının kesilerek veya kırılarak yere düşürülmesi, sonra da boğazlanması" anlamına gelmektedir. Bu tür bir işkenceyle hayvan boğazlama işleminin, İslam öncesi Araplarda da var olduğu ifade edilmektedir.[503] Âyette bu tür bir öldürme eylemine dair ayrıntının verilme nedeni, benzer bir barbarlığın ve gaddarlığın başkaları tarafından yapılmaması gereğinin bütün insanlığa kavratılmasıdır.

12. âyette geçen انْبَعَثَ *inbe'ase* fiilinin izahında, toplumun yaptığı teklifi en azgın olanının kabul edip ileri çıktığını ifade etmiştik. Yapılan işlemin bütünüyle topluma ait olduğunun en belirgin göstergelerinden biri, işte bu âyetteki zamirlerin çoğul getirilmeleridir. Toplumun çok büyük bir kısmı Hz. Sâlih'i yalanlamıştı; bir kişi ileri çıkıp öldürmeyi gerçekleştirmiş olsa da, bu işi bütün toplum kararlaştırdığı için, öldürme eylemi hepsini içerecek şekilde çoğul olarak dile getirilmektedir. Bir eylemi bir grup kararlaştırıp bir kişi yapsa da o eylemden hepsi sorumlu olur. Bu nedenle, kesip öldürme işlemini ifade eden *'akarû* fiili çoğul olarak getirilmiştir.

b) Âyette yer alan دَمْدَمَ *demdeme* fiili, دم *demme* kökündendir ve "boya veya yaldız sürmek, kahretmek, bir şeyi bir şeye sürtüp sıvamak, şiddetli azap etmek, harap etmek" anlamlarını ifade etmektedir. سَوَّى *sevvâ* fiili ise "düzlemek, yerle bir etmek, tümünü yok etmek" anlamlarına gelmektedir. Aynı cümlede benzer anlamları olan iki fiilin birlikte kullanılması, yaşanan yıkımın şiddetini ortaya koymayı amaçlamış olmalıdır. Gerçekte Semûd kavmi hem ilâhî emirlerin tebliğcisi Hz. Sâlih'i yalanlayarak büyük bir hata yapmıştı, hem de deveyi ayaklarını kırarak hunharca katletmişti. Nebe' 78/26'daki "yapılana uygun karşılık" türünden, hak ettikleri gibi iki şiddeti ve dehşeti yaşamış oldu: Yüce Allah "onları kahretti" ve "hepsini yerle bir etti." Onlar nasıl ki deveyi ayaklarını kırarak yerle bir ettiler, Yüce Allah da onları yerle bir etti.

c) Âyetteki سَوَّى *sevvâ* fiiline, "eşit yaptı" anlamı da verilebilir. Bu durumda, o toplumun sadece en aktif azgınlarının değil, o azgınlara engel olmayan veya seyirci kalan pasif suçluların da, aktif-pasif ayırımı yapmadan hepsinin aynı sonu paylaştıkları sonucu çıkar.[504]

---

503 Esed, age., s. 288'de 61. not.

504 Bu anlam için bk. Semerkandî, age., III, 586; Taberî, age., XXX, 215; Râzî, age., XXXI, 195-196; Yazır, age., IX, 247.

d) Bu âyette dikkatlerden kaçırılmaması gereken bir başka nokta da, Semûd kavminin yaşadığı felaketin nedenine değinilmesidir. Yüce Allah, sebepsiz yere insanlara ceza vermez. Eğer bir ceza varsa bunun mutlaka bir nedeni vardır. İşte âyette cezanın, بِذَنْبِهِمْ *bi zenbihim* ifadesi gereği, "günahları nedeniyle" gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Azaba uğratılmak bir sonuçtur; bunun sebebi ise insanların kendi hür iradeleriyle yaptıkları eylemlerdir. Kur'ân'da bu türden verilen azap içerikli bilgilerin hepsinde sebep-sonuç ilişkisi aranmalı ve hangi tür olayların nasıl sonuçlara neden olduğu araştırılıp tespit edilmelidir. Zaten bunca kıssanın Kur'ân'da yer almasının temel amacı "kıssalardan hisse çıkartılması"dır.

b) Semûd Kavminin Psikolojisi

Sûrenin sonunda Semûd kavminin azgınlığının ilk gerekçesi, "suçları" şeklinde verilmekte, son âyette ise bunun da nedenine temas edilmektedir.

وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا "(Halbuki bu kavim), kendi âkıbetinden hiç de korkmuyordu." Âyetteki لَا يَخَافُ *lâ yehaafü* fiili "korkmamak", عُقْبٰى *'ukbâ* kelimesi ise "akıbet, son" demektir.

Bu âyetin muhtemel üç anlamı vardır:

1. Semûd kavmi, peygamberlerini yalanlarken ve deveyi hunharca katlederken kendi sonlarını düşünmüyor, bu sebeple başlarına herhangi bir felaketin geleceğini de hiçbir şekilde hesaba katmıyorlardı. Hesaba katmadıkları şey başlarına gelmiş, hak ettikleri azap daha dünyadayken onları yakalamıştı.

2. Bu âyeti, "Allah, onlara ceza vermekten çekinmez" şeklinde tercüme edenler de vardır. Hatta Râzî, bu anlamı ilk tercih olarak ele almıştır.[505] Bu durumda, önceki âyette yer alan دَمْدَمَ *demdeme* ve سَوّٰى *sevvâ* fiillerinin faili olan Yüce Allah, buradaki يَخَافُ *yehâfü* fiilinin de faili olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla Cenâb-ı Hakk, yaptığı cezalandırma işlemi nedeniyle hiç kimseden korkmadığını beyan etmiş demektir. Zaten, "Senin Rabbin, dilediğini yapabilendir",[506] "Dilediğini yapandır"[507] ve "O, yaptığından so-

505 Râzî, age., XXXI, 196; Yazır, age., IX, 248.
506 Hûd 11/107.
507 Bürûc 85/16.

rumlu tutulamaz; diğer putlar ise sorguya çekileceklerdir"[508] gibi âyetler de bu anlamı desteklemektedir.

3. Şems sûresinin bu son âyetini Hz. Sâlih ile ilişkilendiren yorumlara da rastlanmaktadır.[509] Bu takdirde anlam, "Sâlih, onların cezalandırılması neticesinden korkmamaktadır" şeklini alır. Aslında azaptan korkmamak veya o azaptan kurtarılmış olmak anlamında[510] elbette bu anlam da doğru kabul edilebilir.

Bizim tercihimiz ise, söz konusu cümlenin o kavme ait bir niteliği ortaya koymakta olduğu şeklindedir. Toplumun bozuk hali ve isabetsiz davranışlarının gözler önüne serilmesinin nedeni şudur: Semûd kavmini böyle davranmaya sevk eden asıl neden, Yüce Allah'ın gücüne, kudretine inanmamaları ve O'nun benzer davranışları yapanlara uyguladığı muameleden ibret almamalarıdır. İşte bu noktada, bizlere de şu hatırlatma yapılmaktadır: Ders almayanlar önceki dersleri ve sonuçlarını paylaşmak zorunda kalırlar.

Dahhâk'in Hz. Ali'den rivayetine göre, Nebî (as), Hz. Ali'ye "Önceki milletlerin içinde en azgın olanı hangisiydi, bilir misin?" diye sorunca, o; "Allah ve Elçisi daha iyi bilir" cevabını vermiş; bunun üzerine Nebî (as), "Deveyi hunharca katledenler"[511] diyerek, Semûd kavminin en azgın kavim olduğuna vurgu yapmıştır.

*** Kıssanın Asıl Mesajı**

Kur'ân kıssalarında mesajın evrenselliğinin sağlanması ve çağlar üstü bir mahiyet arz etmesi için şahısların isimleri, yaşanan olayların yeri ve zamanı hakkında detaylı bilgi özellikle verilmemiştir. Şekil ve boyut farklılıkları olsa da özü itibariyle benzer olayların yaşanabileceğine dikkat çekilerek, bütün anlatılanların bir ders içerdiği belirtilmiştir.

İlâhî irade bütün varlıklar için bir yaratılış amacı takdir etmiş, hiçbir şeyin anlamsız ve boşuna yaratılmadığı Kur'ân'da açıkça beyan edilmiştir. Bu cümleden olarak, Yüce Allah, sahipsiz ve kimsesiz sanılan varlıkların sahibi ve kimsesi olduğunu hatırlatarak, özellikle insanların bu anlamda daha duyarlı olmalarını istemiş ve çeşitli denemeler ortaya koymuştur. Bu

508 Enbiyâ' 21/23.
509 Râzî, age., XXXI, 196; Yazır, age., IX, 249.
510 Hûd 11/66.
511 Semerkandî, age., III, 587.

denemeler bazen iki melik,[512] bazen bir rüya,[513] bazen bir ağaç,[514] bazen bir sayı,[515] bazen de bir deve olarak[516] sunulmuş; böylece, insanların ilâhî iradeye karşı aykırı bir tutum sergilememesi kendilerinden istenmiştir. Bu denemelerden, Şems sûresinde yer alan "deve" örneğinde, başkalarının da bu âlemde hakkı olduğu bilinci insanlara kazandırılmak istenmektedir.

Sözün özü şu ki, yapılan haksızlıklar yapanın yanına kâr kalmaz. Bu haksızlıklar hangi varlığa karşı ve her ne amaçla yapılmış olursa olsun, hayatın ve varlıkların asıl ve gerçek sahibi Yüce Allah'ın istediği şekil ve doğrultuda davranmayıp küstahlaşanlar, bunun faturasını ağır bir şekilde ödeyeceklerdir. İnsandan beklenen şey, mümkün olduğu kadar hatadan uzak kalmayı başarmasıdır. Bu mümkün değilse hatada ısrar etmemesidir. Bu arada özür dilemeyi hiç ama hiç unutmamasıdır. Hatasını itiraf edip dönenler "adam" olurken, hatasında ısrar edenler ve bu ısrarla ölenler, ilâhî huzurdan ebediyyen kovulmayı hak edeceklerdir.

ŞEMS SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-8. âyetler): Yüce Allah Şems sûresinde çeşitli varlıklara yemin etmekte ve onları insan davranışlarına şahit tutmaktadır. Bu varlıklar güneş ve ışığı, güneşi takip eden ay, göründüğü zaman gündüz, kapladığı zaman gece, gök ve onun güçlü bir şekilde bina edicisi, yeryüzü ve onu yayan güç, en sonunda da insan nefsi olarak belirlenmektedir.

(9-10. âyetler): Yedi varlığa yeminle başlayan Şems sûresinde, insanın yaratılış özelliklerine değinilmektedir. Bu doğrultuda insanoğluna, hem günah işleyebilecek şekilde "fucûr" özelliği, hem de günahtan korunabilecek şekilde "takvâ" özelliği ilham edilmiş ve insan bu yapıda programlanmıştır. İmtihanın yapısı gereği iki tarafa da gidebilecek şekilde hamuru yoğrulan insandan, kendini kötülüklerden arındırması istenmektedir.

512 Bakara 2/102. Bu kelime melek şeklinde de okunmaktadır.
513 İsrâ 17/60.
514 Sâffât 37/63.
515 Müddessir 74/31.
516 Kamer 54/27.

Fıtratına iyilik sevdirilip kötülük çirkin gösterildiği için, iyiliğe doğru meylettirilmesi onun için ayrıca bir avantaj olarak kendisine hediye edilmiştir.

(11-15. âyetler): Bu arada vahyin en önemli özelliği ve peygamberler ailesinin bir misyon birlikteliğinin gereği olarak insanların daha önce yaşadıkları bazı sıkıntılı tecrübelerden de sıklıkla yararlanılmıştır. Meselenin daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi için, asıl anlatılmak istenenler, anlaşılabilir şekillerde örneklendirilmiştir. Bu sûrede olduğu gibi, kontrol edilmemesi durumunda fucûr denen yapının nelere mal olabileceği bir kavim örneğiyle sunulmuştur.

Şems sûresi hakkında şu hadîs-i şerifi hatırlatarak konuyu bitirmek istiyoruz: Rasûlüllah (as) şöyle buyurmuştur: "Her kim Şems sûresini kıraat ederse (anlayarak ve düşünerek okursa), sanki üzerine güneş ve ayın doğduğu her gerçeği onaylamış gibi olur."[517]

Biz de, Yüce Allah'ın bize gönderdiği bütün gerçeklere gönülden iman ettik; onlar uğrunda yaşamayı kendimize rehber edinmeye çalışıyoruz. Rabbim bizi, inananları ve bütün insanları bu ikrardan ayrı düşürmesin.

517 Rivayet için bk. Zemahşerî, age., IV, s. 749.

92. LEYL SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 21 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "gece" anlamına gelen *el-leyl* kelimesinden alan Leyl sûresi, resmî sıralamada 92, iniş sırasına göre ise 9. sûredir.

Bu sûre, yemin ifadeleri gereği, bir önceki Şems sûresiyle yakın anlam ilişkisine sahiptir. Ayrıca, Elmalılı'nın da belirttiği gibi, Şems sûresinin 9 ve 10. âyetleri Leyl sûresinde bütünüyle ele alınmakta,[518] orada iki cümle ile değinilen konu, bu sûrede adeta etraflı bir şekle büründürülüp, ortaya konulmaktadır.

Ana kategori olarak insanlar "cömert, duyarlı ve gerçeği onaylayanlar" ile "cimri, duyarsız ve gerçeği yalanlayanlar" olarak ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca sûrede, herkese kararlılığı ve onayı doğrultusunda muamele edileceği, bu noktada istedikleri hedeflerin kendilerine kolaylaştırılacağı beyan edilmektedir.

"Yol göstericilik" işleminin sadece Yüce Allah'a ait olduğu, âhiretin de dünyanın da O'nun kontrolünde varlığını devam ettirdiği, ilerleyen âyetlerde vurgulanmaktadır. Daha sonra, hakkı yalanlayıp ondan yüz çevirenlerin ateşe gireceği beyan edilmekte, ardından malını Yüce Allah yolunda harcayanların ise ateşten uzak tutulacağı ifade edilmektedir.

Sûrenin sonunda, kişinin dünya hayatında yaptığı fedakârlıkların ve arınmak amacıyla yaptığı çalışmaların, sadece Yüce Allah'ın rızasına yönelik olması gerektiği vurgulanmaktadır.

518 Yazır, age., IX, 255.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰىۙ ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰىۙ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۙ ﴿٣﴾ اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰىۜ
﴿٤﴾ فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰىۙ ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰىۙ ﴿٦﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰىۜ ﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ
وَاسْتَغْنٰىۙ ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰىۙ ﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰىۜ ﴿١٠﴾ وَمَا يُغْن۪ي عَنْهُ مَالُهُٓ اِذَا تَرَدّٰىۜ
﴿١١﴾ اِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰىۘ ﴿١٢﴾ وَاِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُو۫لٰى ﴿١٣﴾ فَاَنْذَرْتُكُمْ نَاراً تَلَظّٰىۚ ﴿١٤﴾ لَا يَصْلٰيهَٓا
اِلَّا الْاَشْقٰىۙ ﴿١٥﴾ اَلَّذ۪ي كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۜ ﴿١٦﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقٰىۙ ﴿١٧﴾ اَلَّذ۪ي يُؤْت۪ي مَالَهُ يَتَزَكّٰىۚ ﴿١٨﴾
وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰىۙ ﴿١٩﴾ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰىۚ ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضٰى ﴿٢١﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-4. (Karanlığı) bürüyüp örttüğünde geceye, ağardığı vakit gündüze, erkeği ve dişiyi yaratan güce yemin olsun ki, sizin işleriniz çeşitlidir. **5-7.** (Bu nedenle) kim, (malını Allah rızası için) verir, duyarlı davranır ve en güzeli de tasdik ederse, kolayı ona (daha da) kolaylaştırırız. **8-11.** Kim de cimrilik eder, kendi kendine yeterli olacağını sanır, en güzeli de yalanlarsa, ona da en zoru kolaylaştırırız; düştüğü zaman/âhirette de malı kendisine hiç fayda vermez. **12.** Doğru yolu göstermek sadece Biz'e aittir. **13.** Şüphesiz âhiretin de dünyanın da kontrolü sadece Biz'dedir. **14.** (Ey insanlar!) Alev alev yanan bir ateşe karşı sizi uyardım. **15-16.** Ateşe, sadece yalanlayıp yüz çeviren en azgın(lar) gireceklerdir. **17-18.** Allah yolunda malını verip arınan en duyarlı insan(lar) ise, ondan (ateşten) uzaklaştırılacaktır. **19-20.** Böylesi birisinin nezdinde, Yüce Rabbi'nin rızasını kazanmaktan başka, hiç kimsenin (esas olarak şükranla) karşılanacak bir nimeti yoktur. **21.** (Bunlar, zamanı geldiğinde) elbette memnun olacak(lar)dır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-4. ÂYETLER:

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰىۙ ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰىۙ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۙ ﴿٣﴾
اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰىۜ ﴿٤﴾

"1-4. (Karanlığı) bürüyüp örttüğünde geceye, ağardığı vakit gündüze, erkeği ve dişiyi yaratan güce yemin olsun ki, sizin işleriniz çeşitlidir."

Şems sûresindeki yeminlere benzer şekilde, bu sûrede de bazı varlıklara yemin edilmekte, insan davranışlarının farklılığına dikkat çekilmektedir.

a) Üç Varlığa Yemin

Kur'ân'da çeşitli âyetlerde yemin ifadeleri kullanılmaktadır. Leyl sûresi de, yeminle başlayan sûrelerden biridir. Kur'ân'daki yeminler hakkında Kıyâmet 75/1'de geniş bir şekilde, Duhâ 93/1'de ise kısaca bilgi verdiğimiz için burada tekrara girmeyeceğiz. Sadece kendilerine yemin edilen varlıklar hakkında kısa bilgiler vereceğiz.

I. Bürüyen Gece

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰىۙ "(Karanlığı) bürüyüp örttüğünde geceye yemin olsun." Âyetteki الَّيْلِ *el-leyl* kelimesi "gece", يَغْشٰى *yağşâ* fiili ise bürümek, kaplamak" demektir.

Bu âyette kendisine dikkat çekilen varlık "bürüyen gece"dir. Bu ifade hakkında bir önceki sûre olan Şems'te bilgi verdiğimiz için burada ayrıntıya girmiyoruz.

II. Ağaran Gündüz

وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰىۙ "Ağardığı vakit gündüze yemin olsun." Âyetteki النَّهَارِ *en-nehâr* kelimesi "gündüz", تَجَلّٰى *tecellâ* fiili ise "görünmek" demektir.

Bu âyette ise ilk âyetin devamı niteliğinde görünen gündüze dikkat çekilmektedir. Şems sûresinde bu ifade hakkında da bilgi vermiştik.

III. Erkek ve Dişiyi Yaratan Güç

وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى "Erkeği ve dişiyi yaratan güce yemin olsun." Âyetteki خَلَقَ *haleka* fiili "yaratmak", الذَّكَرَ *ez-zeker* kelimesi "erkek", الْاُنْثٰى *el-ünsâ* sözcüğü ise "dişi" demektir.

Bu âyetteki *mâ* edatı özelinde şu hususu açıklığa kavuşturmak gerekir: Kur'ân'da Yüce Allah'ı nitelendiren zamirler veya edatlar farklılık arz etmektedir.

a) Allah'ı nitelendiren zamirler veya edatlar, zaman zaman "ben" veya "biz" anlamında, zaman zaman da *müzekker,* yani "erkek" kalıpta *hüve, hû* (O) şeklinde getirilmektedir. Bu üç tür kullanım, Yüce Allah'ın bir insan gibi algılanmaması gerektiğini, O'nun varlığının aşkınlığını, yani kavranamaz ve kuşatılamaz olduğunu göstermeyi amaçlamış olabilir.

b) Bu üç tür kullanımdan farklı olarak, bir de *men* ve *mâ* edatlarının özel bir durumu vardır. Buna göre Yüce Allah *hayy,* yani hayat sahibi ve aklın asıl sahibi varlık olarak, O'na nispet edilecek edat *men* olması gerekmesine rağmen, sûrenin üçüncü âyetinde *mâ* edatı kullanılmıştır. مَنْ خَلَقَ *men haleka* denilmesi gerekirken, acaba neden مَا خَلَقَ *mâ haleka* denilmektedir?

Tıpkı Nisâ' 4/3, 22 ve Şems 91/5-6'da olduğu gibi, insanlar için *men* edatı kullanımı gerekmesine rağmen "işe, eyleme, olaya" dikkat çekmek için bazen *mâ* edatı, *men* edatı yerine kullanılabilir. Maksat, Yaratan'ın kendisi değil de, O'nun yarattığı ve O'nu temsil eden güç olarak kabul edilirse -ki böyle olması gerekir- ilgili edatın *mâ* olmasında bir sakınca yoktur. Bu durumda âyetin anlamı "erkeği ve dişiyi yaratan güce yemin olsun" şeklini alır.

*** Üç Âyetin Ortak Mesajı**

Gece ve gündüz, karanlık ve aydınlığı sembolize eder. Bu durumda, sûrenin ilk âyetlerinde zamanın bütününü hedef alan bir dikkat çekme işleminden söz ediliyor demektir. Dahası, gece ve gündüz kavramları, tabiattaki çift kutupluluğun örnek bir ifadesi olabilir. Böylece, gece ve gündüzün çift kutupluluğu ile insanın erkek ve dişi olarak iki cinse ayrılması arasında çok güzel ve hayatı kuşatıcı bir ince anlam ilişkisi bulunduğunu söyleyebiliriz. Geceyi, gündüzü, erkeği ve dişiyi yaratan varlık olan Yüce Allah, kendi kudretine de bu şekilde yemin etmiş olmaktadır.

Burada kendisine yemin edilen varlıklar "bürüyen gece, görünen gündüz, erkek ve dişiyi yaratan güç"tür. Aslında ilk etapta aralarında her ne kadar bir anlam ilişkisi görünmüyorsa da -Yüce Allah, birbiriyle ilişkisiz varlıklara ardı ardına yemin etmeyeceğinden- bu varlıklar arasında mutlak surette bir anlam ilişkisinin bulunduğunu söylemek durumundayız.

Sûrenin ilk âyetindeki "karanlığın bastırması"ndan sonra ikinci âyette "gündüzün aydınlığının gelmesi", şirk ve cehalet karanlıklarının, yerini Kur'ân aydınlığına bırakacağı müjdesini içerir. Müddessir 74/33-34 ve Tekvîr 81/17-18'de, gecenin dönüp gitmesinin ardından gündüzün ağarması benzer bir müjdenin habercisi durumundadır. Kur'ân'daki yemin ifadeleriyle bir taraftan kâinat kitabına gönderme yapılırken diğer taraftan da içerdiği mesajlar doğrultusunda ince ve hassas dersler verilmektedir.

b) İnsanların Hedef ve Sonuç Farklılıkları

Yüce Allah, yemin ifadelerinden sonraki ilk cümlenin mesajını çok önemsediği için Kur'ân'da yemin ifadelerine yer vermektedir. İşte burada da, insanların dünya hayatlarındaki tercihlerine göre oluşturdukları farklılıklar gündeme getirilmektedir.

إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى "Sizin işleriniz çeşitlidir." Âyetteki سَعْى *sa'y* kelimesi "çalışma, iş", شَتَّى *şettâ* sözcüğü ise "farklı" demektir.

Leyl sûresinin yemin ifadelerinden sonra gelen ilk cümlesi budur ve bu ifade, "siz çeşitli hedefler için çalışırsınız" şeklinde de anlamlandırılabilir. Âyette bir anlamda, kâinattaki düzene ve *sünnetüllah*ın eşsiz intizamına rağmen, insan çabalarının dağınık ve düzensiz oluşuna temas edilmektedir. Yaratan tektir; insandan da tek bir yöne doğru gitmesi ve hayatını doğru esaslara göre yaşaması istenmesine rağmen, bu teklik bazı nankör insanlar tarafından çokluğa dönüştürülmektedir.

Bir sonraki âyet grubundan anlaşıldığına göre, burada kastedilen farklılıklar, dünya hayatındaki kararlılıkların öncelikle yine dünyadaki farklı sonuçlarını göstermektedir. Daha sonraki âyet gruplarında ise, buradaki davranışların sonuç olarak âhirette de kendini göstereceği ele alınmaktadır.

Âyette kastedilen hususun "doğuştan getirilen iki farklı yetenek veya potansiyel eğilim" olduğu görüşü kanaatimizce gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü yaratılıştan getirilen eğilimler Şems sûresindeki "fucûr" ve "takvâ"nın ilham edilmesi olarak yer almaktadır. Kaldı ki, âyette birer eği-

limden değil, insanın ortaya koyduğu eylemlerden, yani *sa'y* denen çaba ve kazanımlardan söz edilmektedir. Devam eden âyetlerde bu kazanımların açılımları dile getirilmekte ve her birinin sonucuna dair bilgiler verilip insanlar açıkça uyarılmaktadır.

5-7. ÂYETLER:

فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰىۙ ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰىۙ ﴿٦﴾

فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰىۜ ﴿٧﴾

"5-7. (Bu nedenle) kim, (malını Allah rızası için) verir, duyarlı davranır ve en güzeli de tasdik ederse, kolayı ona (daha da) kolaylaştırırız."

Bu üç âyette, bir önceki âyetin açılımı yapılmaktadır. Âhirette cennet ödülleriyle buluşmanın yolunun çeşitli fedakârlıklarda bulunmaktan geçtiği beyan edilmek istenmektedir.

a) Yardım, Takvâ ve Gerçeğin Onaylanması

Fedakârlık açılımında öncelik hayırdan yana belirlenmekte, davranış farklılıklarında ilk sıra, Allah adına yapılan ihsana, iyiliğe ve cömertliğe verilmektedir. Ardından gerçeklerin onaylanması ise konuyu tamamlayan unsurlar olarak sunulmaktadır.

1. Cömertlik ve Sorumluluk Bilinci

فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰى "(Bu nedenle) kim, (malını Allah rızası için) verir, (sorumluluklarını bilerek) duyarlı davranırsa." Âyetteki اَعْطٰى *a'taa* fiili "vermek", اتَّقٰى *ittekaa* fiili ise "korunmak, duyarlı olmak" demektir.

1. Âyetteki اَعْطٰى *a'tâ* fiili, "başkaları için harcamada bulunmak, Allah için insanlara karşılıksız iyilik yapmak, yardımcı olmak" anlamlarına gelmektedir. Buradaki yardım elbette ilk etapta ekonomik yardım anlamına gelmektedir. Risâletin ilk yıllarında, Mekke döneminde Müslüman toplumun ağır ekonomik sıkıntıları göz önüne alındığında, maksadın ekonomik, maddî ve nakdî yardım olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Devam eden âyet

grubunda gelen *behıle* kelimesinin "cimrilik yapmak" anlamına geldiği düşünülürse, söz konusu anlam daha da belirginleşir.

Bu asıl anlamın yanında, konuyu değişik yollardan ve farklı alanlarda yapılan yardımlaşmalara da getirebilir, böylece âyetin kapsamını görebiliriz. Kanaatimizce, burada kastedilen hususun içeriğinde her ne türlü olursa olsun, yararlı olmak ve doğru bir işte kullanılmak üzere yapılan her türlü meşru ve yapıcı yardımlaşmalar söz konusu edilmelidir. Sevgi, ilgi, şefkat, merhamet, tecrübe, danışmanlık, yardım ve sahiplenmek gibi insanî duyguların, insanlar arası ilişkilerdeki etkinliğini hiç kimse yadırgamamaktadır. Dolayısıyla, buradaki yardım eyleminin kapsamını daha geniş tutmak, devam eden *takvâ* kavramının anlam içeriğiyle de yakından ilgilidir ve onunla uyumludur.

2. Yorumunu yaptığımız beşinci âyetteki diğer bir kelime de اِتَّقٰى *ittekaa* fiilidir. Bu fiil, "takvâ" kavramının türetildiği fiilin de köküdür. Kök itibariyle "korumak" anlamına gelen *takvâ,* "duyarlı olmak" demektir. Vahyin ilk sûrelerinde "duyarlılık" anlamına gelen *takvâ* kavramına özellikle ilk dönem mesajlarında yer verilmiştir.[519]

İttikaa kavramının 8. âyetteki karşıtı *istiğnâ* kelimesidir. *İstiğnâ* "kendini yeterli ve ihtiyaçsız görmek" anlamına gelen bir kelimedir. *Takvâ*nın karşıtı olarak düşünüldüğünde bu kelimenin bir çeşit "duyarsızlık ve umursamazlık" anlamına geldiğini de söyleyebiliriz.

İniş zamanı ve sırası olarak vahyin ilk dönemlerinde indirildiği bilinen Leyl sûresinde *a'tâ* ve *ittekâ* fiillerinin ve bunların oluşturduğu "yardım" ve "takvâ" kavramlarının peş peşe gelmesi, çok önemli mesajlar içermektedir. Bu kullanımıyla Kur'ân, vahyin ilk yıllarında İslâm inancının asıl misyonunun insanlara yardımlaşma bilincini kazandırmak ve onları duyarlılık sahibi kişiler olarak yetiştirmek olduğunu açıkça ortaya koymuş olmaktadır. Duyarlılıkla yapılan yardımlaşmalar, toplumun bir ve beraber olduğunu, dert ve sıkıntılarını paylaşabildiklerini gösterir; böylece toplumda yabancılaşmadan ve sahipsiz bırakılmaktan kaynaklanan psiko-sosyal çalkantıların önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

519 "Takvâ" kavramı hakkında geniş izahımız için Nebe' 78/31 ve Şems 91/8. âyetlerin tefsirine bakılabilir.

11. En Güzelin Tasdik Edilmesi

وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى "En güzeli de tasdik ederse." Âyetteki صَدَّقَ *saddeka* fiili "onaylamak", الْحُسْنٰى *el-husnâ* kelimesi ise "en güzel" demektir.

Mahşerde ödülle buluşturulmanın bu âyetlerde dile getirilen üçüncü şartı ise gönülle ilgili olarak belirlenmektedir. Kalpte onay veya iman yoksa yapılan faaliyetler ibadet adını almayacağı için, bu husus özellikle vurgulanmaktadır.

Bu ifade, "Âhiretteki ödülün gerçekleşeceğine inanırsa" şeklinde de anlaşılabilir. Bu anlamın çeşitli âyet destekleri vardır: Yûnus 10/26, Şûrâ 42/23 ve Necm 53/31. âyetler ışığında, söz konusu ifade, "en güzel ödülü, yani cenneti onaylarsa", "daha güzel ödülü alacağına inanırsa", "en güzel kelimeyi, yani tevhîdi kabul ederse" gibi anlamlara gelebilir. Esasında *el-hüsnâ* kelimesi, "daha güzel, çok güzel" anlamıyla Yüce Allah'ı da ifade edebilir; böylece âyetin anlamı, "Her kim Allah'a inanırsa" şeklini alır.

Bir sonraki âyette bu eylemlerin ve inanç ayrıcalığının sonucu hakkında bilgi verilmektedir. Güzel sonucu hazırlayan öncüller arasında, Yüce Allah'a tevhîd çizgisinde iman ve O'nun emrettiği davranışları inanarak yerine getirmek olmazsa olmaz değerlerdir. Zaten sonraki grupta bunun zıddı "yalanlamak" olarak belirlenmekte ve en geniş anlamıyla "tasdik" denen inanç eyleminin asıl amaç olduğu böylece ortaya çıkmaktadır.

Bu ifadeye "Yüce Allah'ın emrettiği bedenî ve ekonomik bütün ibadetleri onaylamak, onların doğruluğuna inanmak ve gereğini yerine getirmek" anlamını vermek, üç eylemin birlikteliğini kavramada önemli kolaylıklar sağlayabilir. Allah yolunda yapılan yardımlaşmalar, bunları derin bir duyarlılık içerisinde gerçekleştirmek, nihayet en güzel değere veya sonuca inanmak elbette çok önemli sonuçlar doğuracaktır. İşte bir sonraki âyet, söz konusu eylemlerin sonuçlarından birini vermekte ve ilgilileri motive etmektedir.

b) Sonuç: Kolayın Daha da Kolaylaştırılması

Cömertlik yapıp sorumluluk bilinciyle hareket edenler eğer bunları kalplerindeki imanın veya onayın sonucu olarak yapmışlarsa, güzel sonuca giden yolun kolaylaştırılması müjdesi onları beklemektedir.

فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰى "Ona kolayı (daha da) kolaylaştırırız." Âyetteki نُيَسِّرُ *nüyessiru* fiili "kolaylaştırmak", الْيُسْرٰى *el-yüsrâ* kelimesi "kolay" demektir.

Yani böylesini işinde başarılı kılarız. Bu ifade, "ona (dünyada ve âhirette) mutluluğu kolaylaştırırız" anlamına gelebileceği gibi, "iyilik yapmak, duyarlı davranmak ve en güzel hakikatlere inanmak noktasında biz onun işini kolaylaştırırız" anlamına da gelebilir. Böylece âyette, bu dünya hayatındaki kararlılıklarda insanın işinin kolaylaştırılacağı ifade edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla, bunun cennete giden yolun dünyada kolaylaştırılması anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Talâk 65/7 ve İnşirâh 94/5-6. âyetler, zorlukların peşinden elbette kolaylığın geleceği müjdesini vermektedir.

İnşikaak 84/8-9'da, amel defterini sağ tarafından alan kişinin kolayca hesaba çekileceğinden ve mutlu bir şekilde.ailesine döneceğinden söz edilmektedir. Bu durumda, söz konusu âyetlerin desteğiyle, Leyl 7'de kastedilen kolaylaştırmanın hem dünyayı hem de âhireti içerdiğini söyleyebiliriz.

Kur'ân'ı anlamada çok önemli ilkeler vardır; bunlardan biri de âyetleri sebep-sonuç ilişkisi içerisinde anlamaktır. İşte bu âyetler söz konusu ilkenin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Kolayın daha da kolaylaştırılması bir sonuçtur. Bu sonucu elde etmek için, öncelikle iyilik yapmak, duyarlı davranmak ve hakikatlere inanmak gerekmektedir. Bunları başaranlar için iki müjde verilmektedir: İlki, bu işlerin zaten kolay olduğu ve kolayca başarılabileceğidir; diğeri de bunların sonucunun cennet ödülü olduğu gerçeğidir. Yüce Allah'ın emrettiği veya yasakladığı her şeyde bir hayır vardır ve o emirlerin gerçekleştirilmesi ise kesinlikle insan fıtratına aykırı değildir. Dinin emirleri zor değil, kolaydır, fıtrata uygundur, hikmet doludur.

Kur'ân'da takip edilen metotlardan biri de konuların serpiştirilerek ele alınmasıdır. Bir konu sadece bir yerde ele alınıp bitirilmez; farklı içerik ve boyutlarda farklı yerlerde gündeme getirilir. Böylece konunun değişik boyutları ortaya konulup bütüncül bir mantıkla meselenin anlaşılması amaçlanır. İşte bu cümleden olarak "kolaylaştırılmak" konusunda benzer bir ifade A'lâ 87/8'dedir. Orada muhatap Hz. Peygamber'dir ve Yüce Allah vahyin ilk yıllarında onu motive etmek için, hakikat yolunu onun için kolaylaştıracağı müjdesini vermiştir. Orada özel olan bu müjde, Leyl sûresinde evrensel bir mahiyet arz etmektedir. İlâhî rızaya yönlendirilmiş eylemlerin karşılıksız bırakılmayıp kolaylaştırılacağı ve ödüle giden yolun böylece hak eden herkes için çok daha elverişli hale getirileceği müjdesiyle gönüller huzura erdirilmek istenmektedir.

8-11. ÂYETLER:

وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰىۙ ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰىۙ ﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰىۜ ﴿١٠﴾

وَمَا يُغْن۪ي عَنْهُ مَالُهُٓ اِذَا تَرَدّٰىۜ ﴿١١﴾

"**8-10.** Kim de cimrilik eder, kendi kendine yeterli olacağını sanır, en güzeli de yalanlarsa ona da en zoru kolaylaştırırız. **11.** Düştüğü zaman/ âhirette de malı kendisine hiç fayda vermez."

Bu âyetler grubu, sûrenin 4. âyetinde dile getirilen "sizin işleriniz başka başkadır" âyetinin ikinci açılım cümleleridir.

a) Kötüler ve Fiilleri

Yüce Allah, sûrenin 5-7. âyetlerinde dile getirdiği olumlu insan davranışlarının karşıtlarını hatırlatmak üzere, bu âyet grubunda sözü kötü kabul ve davranışlara getirmekte, sonunda yaşanacakları hatırlatmaktadır.

1. Cimrilik ve Kendini Yeterli Görme

وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰىۙ "Kim de cimrilik eder, kendi kendine yeterli olacağını sanırsa." Âyetteki بَخِلَ *behıle* fiili "cimrilik yapmak", وَاسْتَغْنٰىۙ *isteğnâ* fiili ise "kendini yeterli görmek" demektir.

Bu âyetteki iki eylem önceki âyet grubundakilerin karşıtını oluşturmaktadır. *Behıle* kelimesi "cömertlik yapmak" anlamındaki *a'taa* fiilinin, *isteğnâ* fiili ise "duyarlı olmak" anlamını verdiğimiz *ittekaa* fiilinin karşıtıdır. Burada sözü edilen insan tipi muhtemelen 'Abese 5'te de ele alınan Velîd b. Muğîra tipindeki kişilerdir. *İstiğnâ* fiiliyle ilgili detaylı bilgiyi 'Abese 80/5'te yapacağımız için burada kısaca bazı hatırlatmalarla yetineceğiz.

a) İnsan, sahip olduğu malı kendisinin elde ettiğini sanıp, onu Yüce Allah'ın bir emaneti ve bir sınav aracı olarak kendisine verdiğini unutunca, "mala sahip olmak" yerine, "malın kölesi olmaya" veya "mala ait olmaya" başlamaktadır. "Mala sahip olamayanlar", "mala ait olmaktadırlar." İşte zorluk buradan itibaren başlamaktadır. Allah'tan bir emanet ve bir sınav olarak gelen malı bu anlamıyla kavrayabilenler, malı daha da çoğaltmanın

değil, olanın sorumluluğundan bir an önce kurtulmanın yollarını aramaya koyulurlar; Allah yolunda infakı mala da cana da minnet sayarlar.

Mal ile ilgili kararını ve pozisyonunu bu şekilde belirlememek, maalesef arzu edilmeyen sonuçların doğmasına neden olmaktadır. Yüce Allah, kulunun kendi kararlılığını ve bir anlamda küstahlığını karşılıksız bırakmayıp, kulun arzu ettiği yanlış yolu da ona kolaylaştırmaktadır. Merhametli Yüce Allah'ın eşsiz merhametinden yararlanmayıp, zor olanı, yani azabı ve cehennemi tercih etmek, aslında zor olanı tercih etmekten başka bir şey değildir. Tercih etmek, bu tercihini çeşitli şekillerde eyleme dönüştürmek ve inancını kaybederek bütün bunları yapmak sebeptir; sonuç ise, hak edilen azapla buluşturulmaktır.

Her kim, dünya hayatında sahip olduğu ekonomik mal veya başka değerleri Allah yolunda paylaşmaz ve "kendim kazandım" bahanesiyle onları başkalarıyla bölüşmeye yanaşmaz ise, bu kişi kendisinden başka hiç kimseyi hesaba katmıyor demektir. Bu durumda, böyle insanların başka herhangi bir makama karşı sorumlu olduklarına inanmadıkları da söylenebilir. Bu nedenle hesap vereceğine inanmayan bu tür kişiler, sahip oldukları varlıklara ortak kabul etmedikleri için bir çeşit "duyarsızlık" içerisindedirler diyebiliriz.

b) *Takvâ*, "duyarlılık" anlamına geldiğine göre, *istiğnâ* da bunun karşıtı olarak "duyarsızlık" anlamına alınabilir. Bu tür anlam birlikteliği âyetlerin birbiriyle olan ilişkisini anlamada son derece önemli bir yer tutar.

11. En Güzelin Yalanlanması

وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰى "En güzeli de yalanlarsa." Âyetteki كَذَّبَ *kezzebe* fiili "yalanlamak", الْحُسْنٰى *el-husnâ* kelimesi ise "güzel, en güzel" demektir.

9. âyetteki "en güzeli yalanlamak" ifadesi 6. âyetteki "en güzele inanmak" eyleminin karşıtıdır. Orada tercih ettiğimiz anlam, ister "Yüce Allah", ister "cennet", ister "tevhîd", ister "yardım etmek ve duyarlılık" gibi olumlu değerler olsun, isterse genel anlamda "bütün hakikat güzellikleri" veya "hak edilen ödüller" olsun, bütün bunları yalanlayan kişi bunu cimrilikle ve kendisini ihtiyaçsız veya yeterli görmeyle birlikte yapmaktadır.

Bu tür insanlar bir taraftan inanılması gereken güzel değerlere inanmamakta, diğer taraftan inançsızlık hastalığını cimriliğe dönüştürmektedirler. İnanmayan ve cimrilik yapan kişiler, elbette bunu "kendini yeterli görme"nin sonucu olarak gerçekleştirmektedirler.

b) Sonuç: Zorun Daha da Zorlaştırılması

İnsan, eğer iradesini olumlu yönde kullanmaz da, cimrilik yapar, kendisini yeterli ve ihtiyaçsız görür, bir de hakikati yalanlamayı tercih ederse, bunların da elbette bazı sonuçları olacaktır. İşte burada söz konusu sonuçlara dikkat çekilmektedir.

1. Zorun Kolaylaştırılması

فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰى "Ona da en zoru kolaylaştırırız." Âyetteki نُيَسِّرُ *nüyessiru* fiili "kolaylaştırılmak," الْعُسْرٰى *el-'usrâ* kelimesi ise "zor" demektir.

Bu âyette, dolaylı olarak aslında zor olanın "fıtrat programının dışına zorla çıkmak" olduğu anlaşılmaktadır. Fıtratı zorla dışlamak ve sonuçta Yüce Allah'ın eşsiz merhametine rağmen cehennemi tercih etmek işte asıl zor olan cehenneme gitmeyi kolaylaştırmak anlamına gelmektedir.

Kararlarını yukarıda saydığımız üç tür eylem olarak belirleyenlerin sonu, elbette ilk gruptakilerden farklı olacaktır. İşte, sebep-sonuç ilişkisinin en güzel örneklerinden biri de budur. İnsan, ısrarla ister ve istediği doğrultuda çeşitli eylemler ortaya koyar da sonuçta derin bir inkârcılığa sürüklenirse, bu durum onun kararlılığının bir göstergesidir.

Bu tür insanlar, Şems 91/8'de ifade edildiği üzere, yaratılış hamuruna Yüce Allah'ın ilham ettiği *fucûru* çalıştıranlar ve ona yatırım yapmayı tercih edenlerdir. *Fucûr*, insanın günah işleyebilme özelliğinin adıdır ve her insanda bu özellik potansiyel olarak vardır. Mühim olan ve arzu edilen husus, hamurunda programlanan veya fıtrata yerleştirilen bu özelliği mümkün olduğu kadar törpülemek ve kontrol altında tutmaya çalışmaktır. Yine aynı âyette belirtildiği üzere, her insanda onu kötülüklerden koruyabilecek ve sakındırabilecek takvâ özelliği de fıtrat hamuruna yerleştirilmiştir. Üstelik Hucürât 49/7'de, Yüce Allah insanoğluna imanı sevdirdiğini ve kalplerde imanı süslediğini beyan etmiş, küfür, yoldan çıkma ve isyanı da çirkin gösterdiğini belirtmiştir.

Bunca avantaja rağmen, tercihini "cimrilik, kendisini ihtiyaçsız veya yeterli görmek, hak ve hakikati yalanlamak" şeklinde belirleyenler için, aslında zor olan işlerin kolaylaştırılacağı beyan edilmektedir. Tercih sebeptir, kötü sonla buluşturulmak ise sonuçtur. Zira Yüce Allah hiç kimseye zulmetmez, insanlar kendi kendilerine eziyet etmiş olurlar.

Bu noktada Hz. Peygamber'in şu hadis-i şerifi de konuyu anlamada önemli katkılar sunmaktadır: "Sizler çalışın, her çalışana ne için çalışıyorsa o kolaylaştırılır."[520] Genellikle "kader" konularının işlendiği bahislerde yer alsa da bu rivayeti söz konusu âyetlerin tefsiri bağlamında değerlendirmekte herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü bu rivayet tam da âyetlerde verilmek istenen mesajla uyumludur. İnsan irade ve davranışlarının dikkate alındığı bilgisine de aykırı bir durum arz etmemektedir.

11. Malın Fayda Vermemesi

وَمَا يُغْنِى عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى "Düştüğü zaman/âhirette de malı kendisine hiç fayda vermez." Âyetteki مَا يُغْنِى عَنْ *mâ yuğnî 'an* ifadesi "yarar sağlamamak", تَرَدَّى *tereddâ* fiili ise "düşmek, yuvarlanmak, mezara girmek" demektir.

a) "Düşmek" aslında ölmeyi, "yuvarlanmak" ise cehenneme atılmayı ifade etmektedir. Anlam her ne olursa olsun, burada verilmek istenen mesaj, uğruna cimrilik yapılıp, hak yolda harcanmayan malın insanın başına dert olacağının bilinmesidir. Sorumluluğu yerine getirilmeyen mal, âhirette kişinin azabında indirime veya hafifletmeye değil, aksine artmaya neden olacaktır.

b) Âyetin başındaki *mâ* edatı olumsuzluk anlamı verebileceği gibi soru anlamı da verebilir. Bu durumda âyet "Öldüğü veya cehenneme atıldığı zaman malı ona yarar sağlayabilecek mi?" şeklinde anlaşılabilir.

c) Söz konusu edatı cevabı beklenmeyen, sadece muhatabı ayıplamak için kullanılmış bir konumda da değerlendirmek mümkündür. Bu takdirde âyet, "Öldüğü veya cehenneme atılacağı zaman malı ona ne yarar sağlayabilecekmiş bakalım!" şeklinde anlaşılabilir. Mesed 111/2'de de, daha başka âyetlerde de pek çok kullanım örneği bulunan bu ifadenin üç farklı anlamı da doğrudur.

Asıl mesaj, kişinin Allah yoluna harcamadığı malın âhirette kendisine hiçbir fayda sağlamayacağı gerçeğinin bildirilmesidir. Bu durumda, mü-

520 Buhârî, Tefsîr Sûre 92; Edeb, 120; Müslim, Kader 6-8; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16; Tirmizî, Kader, 3; İbn Mâce, Mukaddime, 10; Ahmed b. Hanbel, I, 6, 29, 82, 129, 133, 140, 157; II, 52, 77.

minler daha istekli bir şekilde bu görevi yerine getirmeye davet edilmekte, kâfirler ise şiddetli bir şekilde uyarılmış olmaktadırlar.

Leyl 4-11'de iki grup insana dair bilgiler verilmekte, ilk grubun övülen güzellikleri müminlere örnek olarak sunulmakta, ikinci grup ise, bir ibret olarak ortaya konulmaktadır. Aklını kullanmak isteyenler için yol tektir; o da Yüce Allah'ın davet ettiği ve adına "hidayet" denilen yoldur. Takip eden âyet işte bu mesajı içermektedir.

12-13. ÂYETLER:

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰى ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُولٰى ﴿١٣﴾

"**12.** Doğru yolu göstermek sadece Biz'e aittir. **13.** Şüphesiz, âhiretin de dünyanın da kontrolü sadece Biz'dedir."

Bu iki âyette, Yüce Allah'ın kâinattaki belirleyici rolü ortaya konulmakta ve dikkatleri Kendi üzerine çekerek, O'nu hesaba katıp direktifleri doğrultusunda hayatı devam ettirmenin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

a) Hidâyeti Kim Verir?

Yüce Allah, hidayeti göstermenin ve onu vermenin sadece Kendisine ait olduğunu bildirerek, bu alana başkasının müdahale edemeyeceğini beyan etmek istemektedir.

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰى "Doğru yolu göstermek sadece Biz'e aittir." Bu âyet, tıpkı Nahl 16/9'da belirtilen "Yolun doğrusunu göstermek sadece Allah'a aittir" ifadesiyle örtüşmektedir. Âyete "Bize düşen, doğru yolu göstermektir" şeklinde de anlam verilebilir.

1. Burada anlatılmak istenen husus, doğrunun ve doğru yolun göstericiliğinin Yüce Allah'a ait olduğunu vurgulamaktır. Üstelik âyette bir de "hasr" denen vurgulu ifade tercih edilmiş ve Yüce Allah'ın dışında hiçbir varlığın doğru yolu gösteremeyeceğine dikkat çekilmiştir. Doğru yol, sınırlarını ve esaslarını Yüce Allah'ın belirlediği yoldur. İnsanları hakikate götüren yolu göstermek, hakkı ve doğruyu ortaya koymak, peygamber göndermek, kitap indirmek ve delilleri ileri sürmek, elbette sadece Yüce Allah'a ait birer hakikattir.[521]

521 Yazır, age., IX, 261.

2. Hakikat yolunu göstermenin Yüce Allah'a ait olduğunun önemli delillerinden biri de İnsân sûresindedir: "Muhakkak ki, insanoğlunun üzerinden henüz anılmayan bir şey iken uzun zaman geçmiştir. Biz, insanı döllenmiş bir yumurtadan/zigottan yarattık; sınava tâbi tutacağımız için, onu işiten ve gören bir varlık haline getirdik. Ona doğru yolu biz gösterdik; ya şükreden bir kul olur; ya da nankör biri. Kâfirler için zincirler, tasmalar ve alevli bir ateş hazırladık. İyiler ise karışımı kâfûr olan bir kadehten içerler..."[522] İşte bu âyetlerde, hayatın insan öncesi merhalesi, insanın yaratılış nesnesi, biçimi ve amacı ortaya konulmakta, insanın dileği ve kararı doğrultusunda hayatını yaşayıp sonucuna katlanacağı bilgisi özetlenmektedir.

3. Yüce Allah, hidayete erdirme alanına başkalarını sokmamakta, insanların hidayete erdirilmesi işleminde peygamberleri bile devre dışı bırakmaktadır. Şûrâ 42/52'de de belirtildiği gibi, bir peygamber sadece doğru yolu gösterir.

4. Yorumunu yaptığımız âyette geçen *hedâ/yehdî* fiilinin bir anlamı da "göstermek"tir. Hidayet etmek, eğer insana nispet ediliyorsa "göstermek", Allah'a nispet ediliyorsa, hem "göstermek, öğretmek", hem de "iletmek, ulaştırmak ve eriştirmek" anlamlarına gelmektedir. Bakara 2/272'de bu husus şu şekilde ortaya konulmaktadır: "Onları hidayete erdirmek senin işin değildir; ancak Allah dileyeni hidayete erdirir." Kasas 28/56. âyette de benzer bir ifade kullanılmaktadır. Bu iki âyette açıkça ortaya konulmuştur ki, hidayete erdirilme işlemi başkasının istemesiyle değil, kişinin kendi isteği ve Yüce Allah'ın yaratmasıyla gerçekleşir.

5. Yüce Allah'ın gücünün yetmesi anlamında insanı hidayete erdirmek de sapıklığa düşürmek de elbette O'nun için son derece kolay bir iştir. Zaten Âl-i İmrân 3/26-27, En'âm 6/39, 149, Yûnus 10/99, Hûd 11/118 ve Nahl 16/93 gibi âyetlerde mutlak anlamda, Yüce Allah'ın kudretinin her şeye yeteceği, dilerse herkesi hidayete erdirebileceği beyan edilmektedir. Ancak, bu durumda hayatın bir imtihan alanı oluşu anlamını kaybedecektir. Yüce Allah'ın dileyene hidayet etmesi, hidayete erdirmeye gücünün yetmemesinden değil, hayatı bir imtihan alanı olarak belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Zaten dileyen insan olsa da hidayete erdiren varlık yine Yüce Allah'tır; sadece isteyen varlık insandır, hepsi o kadar.

6. Kehf 18/29'da hakkın, yani gerçeğin Rabbimiz tarafından bildirildiği ifade edilmekte, artık dileyenin inanabileceği, dileyenin ise inkâr edebileceği, ancak inkârcılara da azabın hazırlandığı vurgulanmaktadır. Teğâbün

---

522 İnsân 76/1-5.

64/2'de "İnsanları Yüce Allah'ın yarattığı, bazılarının mümin, bazılarının ise kâfir olduğu" beyan edilmektedir. Bu durumda, Hakk'ın yaratıcılığına rağmen, insanları sonuçlarına katlanmak kaydıyla serbest bıraktığı açıkça ortadadır.

7. Buraya kadar *el-hüdâ* kelimesinin "göstermek" ve "iletmek" anlamlarından hareketle yorum yapmaya çalıştık. Esasında *hidâyet*, bir varlığın ne için yaratılmışsa o uğurda varlığını sürdürmesi demektir. Tâhâ 20/50 ve A'lâ 87/3'te geçen *hidayet* etmek, "yaratılmışların yaratılış gayelerine uygun halde programlanması"dır. Leyl 12'deki *el-hüdâ* kelimesi, bu anlamda da değerlendirilmelidir. Bu durumda, âyette insanın maddî/fizikî yapısı ile manevî/rûhî yapısının inşasını Yüce Allah'ın gerçekleştirdiği gerçeğine dikkat çekilmiş olur.

8. İçinde insanın da olduğu bütün varlıklar, yaratılışlarını sadece Yüce Allah'a borçludurlar. Bu doğrultuda, her varlığın bir yaratılış gayesi vardır. Canlı-cansız çevremizde görebildiğimiz veya göremediğimiz, bildiğimiz ya da bilemediğimiz ne kadar varlık varsa, hepsinin mutlak surette bir yaratılış amacı vardır. Dühân 44/38-39'da bu gerçek şöyle ifade edilmektedir: "Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasındaki varlıkları oyun olsun diye yaratmadık. Onları bir amaç uğruna yarattık; ancak insanların çoğu bu gerçeği bilmiyorlar."

9. Hayatın ve ölümün var ediliş gayesi, insanın imtihan edilmesidir.[523] İnsanoğlu abes olsun diye yaratılmamıştır.[524] Dünyada başıboş olmadığı gibi, âhirette de başıboşluğa terk edilmeyecektir.[525] Üstelik insanoğlu sadece "inandım" demekle de bırakılmayacak, önceki milletler gibi çeşitli sınavlara tâbi tutulacaktır.[526] İmanda, ahlakta ve davranışlarda yanlış, bozuk, eksik ve çirkin olan her şey, yerini doğru, sağlam, tastamam ve iyi olana terk edinceye kadar bu değişim devam ettirilecektir.[527]

Leyl 12. âyetin mesajını toparlayacak olursak, şunları söyleyebiliriz: Yukarıda da ifadeye çalıştığımız gibi Kur'ân'da hidayetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmekte, bunun şansa bırakılacak veya tamamen ilâhî kadere terk edilecek herhangi bir yönünden söz edilmemektedir. Yüce Allah

523 Mülk 67/2.
524 Mü'minûn 23/115.
525 Kıyâmet 75/36.
526 'Ankebût 29/2-3.
527 Âl-i İmrân 3/179.

isteyene hidayet verir, isteyeni de sapıklıkta terk eder.[528] Hz. Peygamber bile sevdiğini hidayete erdiremez, Allah isteyene hidayet verir.[529] Hz. Peygamber'in yapabileceği şey, Yüce Allah'ın da çağırdığı gibi,[530] Allah'ın yolunu göstermek ve bu yola davet etmektir.[531] İman edene[532] ve Hakk'a yönelen kişiye hidayet edilir.[533] Sonuçta Hacc 22/16'da da ifade edildiği gibi hidayet bir isteğin sonucudur.[534]

Hidayet ve bu konuyla ilgili diğer ayrıntılı bilgileri İnsân 76/3'te ele alacağız.

b) Âhiret ve Dünyanın Sahibi

Yol göstericiliğin ve hidayetin verilmesinin sadece Yüce Allah'a ait olduğu hatırlatıldıktan sonra, hayatın ve onu kontrolün de sadece Yüce Allah'a ait olduğu beyan edilmektedir.

وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَى "Şüphesiz, âhiretin de dünyanın da kontrolü sadece Biz'dedir." Âyetteki الْآخِرَةَ *el-âhıra* kelimesi "âhiret", الْأُولَى *el-ûlâ* sözcüğü ise "dünya, öncesi" demektir.

Bu âyeti, bir önceki âyetle birlikte değerlendirdiğimizde Yüce Allah'ın şunu kastettiği ortaya çıkar:

1. Varlıklara her anlamda şekil veren, onları bir amaç uğruna yaratan O'dur. Yaratılmışların ilk program ve yaratılış amaçlarını Yüce Allah belirlediği gibi, bütün yaratılmışların sonunun kontrolü de, başlangıçlarının kontrolü de sadece O'na aittir. Onların Allah'tan bağımsız bir hareket alanı yoktur. Dünya da Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı mekândır, âhireti de sadece O şekillendirecektir. İnsanların Yüce Allah'ın yarattığı yerlerden başka gidebileceği hiçbir yerleri yoktur.

2. Büyük çoğunlukla âhiret inancı taşımayan Mekkeliler öncelikli muhatap kitlesi olarak kabul edilerek, âyette önce *el-âhıret* kelimesine yer veril-

528 İbrâhim 14/4.
529 Bakara 2/272; Kasas 28/56.
530 Yûnus 10/25.
531 Şûrâ 42/52-53.
532 Teğâbün 64/11.
533 Ra'd 13/27.
534 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I, Fâtiha sûresi 6. âyet.

mekte, ardından da *el-ûlâ* kelimesi getirilmektedir. Yani Yüce Allah âyette şu hususu vurgulamaktadır: Sizler ne kadar inkâr etseniz de, iyice biliniz ki, âhiret vardır ve oranın sahibi de Biz'iz. Biz'den bağımsız bir alan olmadığı için kaçıp kurtulmanın imkânı da yoktur. Kıyâmet 75/10'da belirtildiği gibi "O gün (suçlu) insan, 'kaçacak yer neresi?/kaçabilecek bir yer var mı?' diye soracak"tır. Ancak devam eden 11-12. âyetlerde "bunun mümkün olmadığı, o gün varılıp durulacak tek yerin sadece Rabbin huzuru olduğu" kendisine açıkça beyan edilecektir.

3. Leyl 13'ü bu anlamların dışında başka şekillerde de anlamak mümkündür. Tıpkı Duhâ 93/4'te olduğu gibi, âyette geçen *el-âhıret* kelimesini "bir işin sonu", *el-ûlâ* kelimesini "bir işin başı" veya *el-âhıreti* "ömrün son bölümü", *el-ûlâyı* ise "ömrün ilk safhası" olarak yorumlamak hatalı olmaz. Dahası, insanlar ömürlerinin belli dönemlerine kadar inançsız veya kötü bir hayat yaşamış olabilirler. Eğer sonradan pişman olmuşlarsa, tevbe sonrası hayat, öncesine göre daha hayırlı olacaktır. Böyle bir anlam, hatalı veya günahkâr insanların daima tevbe edebilmelerinin yolunun açık olduğunu bizlere hatırlatmış olur. Durum böyle olunca, âyeti yaşayan her insanın hayatının her anını içerecek şekilde anlamak mümkün olur.

4. Yüce Allah, kendisinin yol göstericilik özelliğinin ardından bu ifadeyi kullanınca, hayatın tamamına Kendisi'nin müdahil olduğunu beyan etmek istemiş de olabilir.

Âyeti olumsuz ve tehdit içerikli anlamda anlamak ve yorumlamak zorunda da değiliz. Böyle olunca âyet şu anlamda değerlendirilebilir: Sizi "inanabilecek insanlar" olarak programlayan Yüce Allah, hayatınızın ileriki dönemlerinde de yaşanmakta olan kısmında da sizi sahipsiz bırakmaz. Hidayetten yoksun kalmayacak şekilde sizleri korumaya devam edecek olan da sadece Yüce Allah'tır. Sizler O'nun koruması altında yaşamaya devam edeceksiniz.

Bu son yorum, bazı âyetlerin birden çok ihtimal çerçevesinde anlaşılmasının mümkün olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, âyetleri tek bir anlama sıkıştırmanın, en azından bazı âyetler için doğru bir yaklaşım olmadığını unutmamak gerekmektedir.

14-16. ÂYETLER:

فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰى ﴿١٤﴾

لَا يَصْلٰيهَٓا اِلَّا الْاَشْقٰى ﴿١٥﴾ اَلَّذ۪ى كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿١٦﴾

"14. (Ey insanlar!) Alev alev yanan bir ateşe karşı sizi uyardım. 15-16. Ateşe, sadece (gerçeği) yalanlayıp ondan yüz çeviren en azgın(lar) gireceklerdir."

Bu üç âyette Yüce Allah, bütün insanları ateş azabına karşı uyarmakta, gerçeği yalanlayan ve haktan yüz çevirenlerin oraya gireceğini haber vermektedir.

a) Ateşe Karşı Uyarı

Yüce Allah, azap etmeden veya cezalandırmadan önce uyarının gerekli olduğunu beyan etmek üzere, Kendi uygulamasının da bu şeklide cereyan ettiğini haber vermektedir.

فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰى "(Ey insanlar!) Alev alev yanan bir ateşe karşı sizi uyardım." Âyetteki اَنْذَرْتُ *enzertü* fiili "uyarmak, korkutmak", تَلَظّٰى *telezzâ* fiili ise "alev alev yanmak" demektir.

Bu âyet, söz konusu ateşe karşı uyarının devamlılığını ifade eder.

1. İbn Abbâs kaynaklı bir rivayete göre, bu âyet Hz. Muhammed'i ve ondan önceki bütün peygamberleri inkâr eden Ümeyye b. Halef ve benzerleri hakkında nazil olmuştur.[535] Gerçekte, ilâhî bilgilendirmelerde asıl hedef, mesaj geçerli olduğu sürece, ilgili mesaja muhatap olan herkes için uyarıların geçerli olduğunun bilinmesidir. Âyetin başındaki اَنْذَرْتُ *enzertü* fiilinin, mâzî/geçmiş zaman kipinde gelmesi, uyarının bittiğini değil, uyarının ilâhî bilgilendirmeden kaynaklandığını göstermek içindir. Mesaj durduğu sürece uyarı da geçerliliğini devam ettirecektir.

2. Âyetteki تَلَظّٰى *telezzâ* fiili ise "alevler saçmak, alev alev yanmak, değdiğini çarpmak" gibi anlamlara gelmektedir. Me'âric 70/15'te bu kelimenin

535 Râzî, age., XXXI, 202.

üç harfli kök hali لَظَى *lezâ* kalıbı kullanılmakta, orada da benzer bir anlam ve içerik arz etmektedir. Cehennem ateşinin şiddeti bu âyet grubunda söz konusu kelimeyle nitelendirilmektedir. Esasında Kur'ân'da cehennem ateşi başka şekillerde de anlatılmakta ve insanlar ateşe karşı ciddiyetle uyarılmaktadır.

Cehennemin bazı özellikleri olarak, onun kaynarken uğultu çıkarması, şiddetinden dolayı çatlayacak gibi olması,[536] "Doldun mu?" sorusuna mecazen "Daha var mı?" şeklinde cevap vermesini söyleyebiliriz.[537] Ayrıca kızgın bir alev halinde oluşu,[538] içinde ölüm olmadığı için dirilmenin de olmaması,[539] alev çıkartması,[540] içinde kaynar su ve irinden başka içilecek bir şeyin ve herhangi bir serinliğin bulunmaması,[541] gölge yapmayan, ateşten korumayan, kocaman kıvılcımlar saçması[542] ve orada içilecek kaynar suyun bağırsakları parçalaması[543] gibi ifadeler örnek olarak sayılabilir.

Leyl 14'te ateşin alevler saçmasıyla ilgili تَلَظَّى *telezzâ* kelimesinin geçmiş zaman kipinde getirilmesi, cehennemin şu anda faaliyette olduğunu göstermez. Kur'ân'da bir ifade üslubu olarak, "gerçekleşmesi kesin olan olaylar için geçmiş zaman kipi kullanılır"; buradaki kullanım da bunun bir örneğidir. Zira Tekvîr 81/12'de açıkça belirtildiği gibi, cehennemin tutuşturulma zamanı mahşerde yargılama sonrası olarak belirlenmiştir.

b) Azgınlığın Sonu: Cehennem

Uyarıya rağmen aldırış etmeyen ve başka bir hayatın varlığına inanmayan kişilerin yaşayacağı sondan bahisle, bir anlamda uyarı devam ettirilmektedir.

---

536 Mülk 67/7-8.
537 Kaaf 50/30.
538 Kaari'a 101/11.
539 A'lâ 87/13.
540 İnşikaak 84/12.
541 Nebe' 78/24-25.
542 Murselât 77/30-32.
543 Muhammed 47/15.

1. Ez Azgınlar Ateşe Girecekler

لَا يَصْلٰيهَٓا اِلَّا الْاَشْقٰىۙ "Ateşe sadece en azgın(lar) gireceklerdir." Âyetteki يَصْلٰى *yaslâ* fiili "girmek, yaslanmak", الْاَشْقٰى *el-eşkaa* kelimesi "en azgın kişi" demektir.

Buradaki *yaslâ* fiili, A'lâ 87/12 ve 15'te genişçe açıkladığımız üzere, *s-l-y* kökündendir ve "yaslanmak, girmek" anlamına gelmektedir. *el-Eşkaa* kelimesi ise "en azgın, en sorumsuz, en kötü" anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeyi, cehennemden kurtarılacak kişilerden söz eden 17. âyetteki *el-etkaa* kelimesinin karşıtı olarak düşünürsek, "en duyarsız" anlamını tercih etmek durumundayız.

11. Bunlar Yalanlayan ve Gerçekten Yüz Çevirenlerdir

اَلَّذ۪ي كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۜ "(Gerçeği) yalanlayıp ondan yüz çeviren." Âyetteki كَذَّبَ *kezzebe* fiili "yalanlamak", تَوَلّٰى *tevellâ* fiili ise "yüz çevirmek" demektir.

Bu âyet, bir önceki âyette geçen الْاَشْقٰى *el-eşkaa* kelimesinin anlamını da vermektedir. Hakkı yalanlamak ve ondan yüz çevirmek, bir insanın niteliği olarak düşünüldüğünde, bunun aslında duyarsızlığı ifade ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sûrenin ilk grup âyetlerinde insanların davranışlarının çeşitliliğine dikkat çekilmişti. Bu bağlamda ikinci grup olarak, yardımlaşmayı önemsemeyen cimrilerden, kendini yeterli ve ihtiyaçsız görenlerden, gerçekleri yalanlayanlardan ve böylelerine cehennem yolunun kolaylaştırılacağından söz edilmişti. İşte sûrenin bu âyetlerinde, tekrar aynı konuya dönülmekte ve bir kez daha, yukarıdaki uyarıları önemsemeyen kişilerin, sonuçta cehennemle buluşacaklarının haberi verilmektedir.

Önceki âyet grubunda *cehennem* kelimesi kullanılmayıp *el-'usrâ* denilmişken, burada *nâr* kelimesi kullanılmakta, adeta uyarının ciddiyeti yeniden vurgulanmış olmaktadır. Felaketin boyutlarının ciddiyet arz etmesi nedeniyle ilk bölümdeki sıralama ters çevrilmekte ve öncelik ateş azabıyla ilgili uyarıya verilmektedir.

17-21. ÂYETLER:

وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقٰىۙ ﴿١٧﴾ اَلَّذٖى يُؤْتٖى مَالَهُ يَتَزَكّٰىۚ ﴿١٨﴾

وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰىۙ ﴿١٩﴾ اِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰىۚ ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضٰى ﴿٢١﴾

"**17-18.** Allah yolunda malını verip arınan en duyarlı insan(lar) ise, ondan (ateşten) uzaklaştırılacaktır. **19-20.** Böylesi birisinin nezdinde, Yüce Rabbi'nin rızasını kazanmaktan başka, hiç kimsenin (esas olarak şükranla) karşılanacak bir nimeti yoktur. **21.** (Bunlar, zamanı geldiğinde) elbette memnun olacak(lar)dır."

Sûrenin bu son grup âyetinde, cehennem ateşinden kurtarılacakların nitelikleri üzerinde durulmakta, dünya hayatında yaptıkları faaliyetlerin karşılığının kendilerine gösterileceği ve sonuçta memnun edileceklerinden söz edilmektedir.

a) Duyarlılık ve Gerekleri

Yüce Allah, memnuniyet verici bir hayatı arzulayanların veya azaptan kurtulmak isteyenlerin mutlaka duyarlılık göstermeleri gerektiğini, Allah yolunda mallarını dağıtmalarını ve karşılığını sadece O'ndan beklemelerinin zorunluluğunu beyan etmektedir.

1. Duyarlı Davrananlar Ateşten Uzak Tutulur

وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقٰىۙ "En duyarlı insan(lar) ise, ondan (ateşten) uzaklaştırılacaktır." Âyetteki يُجَنَّبُ *yücennebü* fiili, "uzaklaştırılmak, uzak kalacak hale getirilmek ve kenara çekilmek", الْاَتْقٰى *el-etkaa* kelimesi "en duyarlı" demektir.

a) Âyetten maksat, kirlerden ve sorumluluklardan arınmak için malını fakirlere veren ve onu başkalarıyla paylaşan insanların cehennemden uzak tutulacakları, yani o azaba düşmekten korunacakları mesajını vermektir.

Enbiyâ 21/101'de haklarında olumlu karar verilen kişilerin cehennemden uzak tutulacakları, yani bir anlamda oradan uzaklaştırılmış olacakları beyan edilmektedir. Her iki âyeti birlikte düşündüğümüzde, cehenneme girip de oradan çıkartılmanın değil, oraya hiç girmeden azaptan kurtarıl-

mış olmanın söz konusu edildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Meryem 19/71-72. âyetlerde geçen, "Hepiniz oraya uğrayacaksınız. ... Bu esnada muttakî, yani duyarlı olanları kurtaracağız" ifadelerindeki anlam da daha kolay bir şekilde anlaşılmış olmaktadır. Çünkü orada kastedilen kişiler, bütünüyle insanlar değildir; bağlam gereği öldükten sonra diriltilmeyi inkâr eden, yaratılış sürecini unutan, şeytanın arkadaşı olan ve Rahman'a karşı azgınlıkta en ileri gidenlerdir.

Kenarda ve uzakta tutulmak, azaba girmemeyi gerektirir. Nitekim kavimleri topluca helak edilen peygamberlerin ve taraftarlarının helakten kurtarılmasından söz eden âyetlerde de aynı durum geçerlidir. Depremle helak edilenler, suda boğulanlar, fırtına ve kasırgada bırakılıp yok edilenler içerisinde peygamberler ve inananlar hiçbir şekilde yoktu. O helaklerin içinden kurtarılmış da değillerdi, onlar azabın başından itibaren söz konusu helak pozisyonlarından uzak tutulmuşlardı.

b) Leyl sûresinin bu bölümünde, cehennem ateşinden uzak tutulacak kişilerin niteliklerinden söz edilirken الْأَتْقَى *el-etkaa* kelimesine yer verilmektedir. En geniş anlamıyla "en duyarlı kişi" anlamını verdiğimiz bu kelime, sûrenin ilk bölümünde de fiil kalıbında yer almıştı. Orada, sahip olduğu mal veya imkânları Allah yolunda infak eden, sorumluluk ve duyarlılığın bir gereği olarak bütün ilâhî görevleri ve gerçekleri kabul edip gereğini yerine getiren kişinin bir özelliği olarak yer almıştı. Zaten Hucürât 49/13'te de belirtildiği üzere, Allah katında en değerli olan O'na karşı en muttakî (duyarlı) olandır.

11. Duyarlılık Arınmayı Getirir

الَّذِى يُؤْتِى مَالَهُ يَتَزَكّٰى "Arınmak için malını verir." Âyetteki يُؤْتِى *yü'tî* fiili "vermek", مَالَ *mâl* kelmesi "mal, servet", يَتَزَكّٰى *yetezekkâ* fiili ise "arınmak" demektir.

Bu en duyarlı kişiler, imkânlarını seferber ederek, arınmak isteyenlerdir. Malını Allah rızası için verenler, arınırlar; böylece hem sorumluluktan kurtulmanın hem de geride kalan malı temiz hale getirmenin mutluluğunu yaşarlar. Âyetin metni şu iki anlama da uygundur: Cehennemden uzak tutulan bu kişi, ya dünya hayatında malını günahtan arınmak için veren kişidir, ya da dünya hayatında malını veren kişi hem dünyada hem de âhirette günahtan arınmış olur.

111. Tek Hedef Allah Rızası Olmalıdır

وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰىۙ اِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰى "Böylesi birisinin nezdinde, Yüce Rabbi'nin rızasını kazanmaktan başka, hiç kimsenin (esas olarak şükranla) karşılanacak bir nimeti yoktur."544 Buradaki اَحَد *ehad* kelimesi "herhangi bir kişi", نِعْمَة *ni'meh* sözcüğü "nimet", تُجْزٰى *tüczâ* fiili "karşılık verilmek", اِبْتِغَاء *ibtiğâ'* kelimesi "beklemek, kazanmak", وَجْه *vech* sözcüğü "yüz, rıza", الْاَعْلٰى *el-a'lâ* kelimesi ise "yüce, en yüce" demektir.

Bu âyette verilmek istenen mesaj, önceki iki âyetin devamı mahiyetindedir. Cehennemden uzak tutulacak kişi, arınmak için malını veren en duyarlı kişi olarak nitelendirilmekte, bu âyette de ilgili kişi tanıtılmaya devam edilmektedir. Yaptığı arınma içerikli yardım, esasında yardım ettiği kişiden gördüğü bir nimetin karşılığı değildir.

O halde, yapılan yardımın amacı nedir? İşte bu sorunun cevabı 20. âyette "Yüce Rabbinin rızasını kazanmak" şeklinde verilmektedir. Her iki âyeti birlikte değerlendirdiğimizde ortaya şu sonuç çıkmaktadır: Ateş azabından uzak tutulacak kişi, malını arınmak için veren en duyarlı kişidir. Bu duyarlılığı nedeniyledir ki, söz konusu kişi, malını başkasına verirken, ondan gördüğü bir nimetin karşılığı olarak değil, sadece ve sadece Yüce Rabbinin rızasını kazanmak için bunu yapmaktadır. Zaten bu nedenle "en duyarlı kişi" anlamına gelen *el-etkaa* kelimesiyle anılmaktadır. Yapılan iş, bütünüyle gönülden gelmekte ve bu iş nedeniyle Yüce Allah'ın rızasının kazanılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, Bakara 2/272'de infakın sadece Allah rızasını kazanmak için yapılması gereğine de dikkat çekilmiş olmaktadır.

Ayrıca İnsân 76/8 ve 9'da da bu konu ele alınmakta, yardımın sadece Allah rızası için yapılması gereğine vurgu yapılmaktadır. Hatta orada, yapılan bir yardımın karşılığında iyilik yapmak bir tarafa, iyilikten sonra bile muhataptan karşılık ve teşekkür dahi beklenmemesinden söz edilmektedir. Durum böyle olunca övgü de büyük olur, ödül de.

---

544 Muhammed Esed, bu âyete metinde şu anlamı vermiştir: "Gördüğü bir iyiliğin karşılığı olarak değil." Esed daha sonra notta bu defa şu alternatif manayı vermiştir: "O'nun nezdinde hiç kimsenin karşılığı ödenecek bir iyiliği yoktur." Verilen bu ikinci anlamın hem anlam olarak hem de gramer olarak dayanağı yoktur. (Bk. Esed, age., s. 1276'da 8. not). Bizim tercihimiz ise İslâmoğlu'nun şu tercümesiyle uyumludur: "(Bu yaptığı) herhangi birinden gördüğü bir hayra karşılık değildir." (Bk. İslâmoğlu, age., s. 1265).

b) Hak Edilen Son

Duyarlılık gösterenler ve bunun bütün gereklerini yerine getirmeye çalışanlar, elbette Yüce Allah'ın izniyle verilen nimetlerden ve yaşayacakları akıbetten memnun olacaklardır.

وَلَسَوْفَ يَرْضٰى "(Bunlar, zamanı geldiğinde) elbette memnun olacak(lar) dır." Âyetteki يَرْضٰى *yardaa* fiili "razı olmak, memnun olmak" demektir.

Bu âyete "Rabbi elbette ondan hoşnut olacaktır" şeklinde de anlam verilebilir; ancak biz önceki âyetlerle konu bütünlüğü sağlansın diye, memnuniyeti insana ait bir durum olarak anlamayı tercih etmekteyiz. Kulun âhirette memnun ve hoşnut edilmesi, Tevbe 9/72'de de belirtildiği gibi Allah'tan gelen bir razı oluşun sonucudur. Esasında, kişinin memnun edilmesi, Fecr 89/28'de de yer aldığı gibi öncesinde Allah'ın kişiden razı olmasının sonucudur.

Kaynaklarda, bu son grup âyetin Hz. Ebû Bekir hakkında nâzil olduğu şeklinde çeşitli rivayetler mevcuttur.[545] Bu rivayetlerin sağlamlık derecesini sorgulamadan şunu belirtmek durumundayız: "Bir âyetin veya bir grup âyetin ya da bütünüyle bir sûrenin bir kişi hakkında inmesi, mesajının evrensel olmasına engel değildir." Dolayısıyla bu sûrede ele alınan bütün konular evrensel bir içeriktedir ve durumu buna uygun olan herkesi her zaman ilgilendirmektedir.

Sûrenin 5-7. âyetlerinde sözü edilen güzelliklerin sahibi olan insanlar, Yüce Allah'ın izniyle elbette ateş azabından uzak tutulacaklardır. Çünkü bunlar bir taraftan inançlarını sağlam tutmakta, diğer taraftan inandıkları doğrultuda fedakârlık yapmaktadırlar. Durum böyle olunca, hedefini sadece Yüce Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu kazanmak şeklinde belirleyen bu kişileri Yüce Allah da memnun edecektir. İşte sûrenin son âyeti bu müjdeyi haber vermektedir.

Âyette fiilin öncesinde kullanılan سَوْفَ *sevfe* edatı, bu memnuniyetin zamanı hakkında her ne kadar ileriyi, çok ileriyi, yani ahireti gösterse de, bu memnuniyetin dünya hayatında zamanı gelince gerçekleşmesini de ifade edebilir.

545 Bk. Taberî, age., XXX, 228; Râzî, age., XXI, 204-206.

Unutulmaması gereken asıl nokta şudur: Yönünü Yüce Allah rızası olarak belirleyenleri ve hayatını sadece O'na adayanları, Yüce Allah er veya geç mutlaka memnun edecektir; *sevfe* edatının başındaki *lâm* edatı işte bunun garantisini oluşturmaktadır.

Rabbimizden niyazımız odur ki, razı oldukları arasına bizleri de katsın ve memnun edilenlerden bizleri ayrı koymasın.

LEYL SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-7. âyetler): Leyl sûresinde geceye, gündüze, erkek ve dişiyi yaratan Yüce Allah'a yemin edilerek, iki insan grubunun psikolojisi ve davranışları ele alınmaktadır. Tercihini yardımlaşma, duyarlı davranma ve bütün erdemlere inanmaktan yana belirleyenlerin, hem bu dünyadaki söz konusu hedeflere, hem de âhiretteki ödüllere kavuşturulmaları kolaylaştırılacaktır.

(8-11. âyetler): Cimriler, kendini ihtiyaçsız ve sorumsuz görüp sonuçta duyarsızlığı tercih edenler, bu arada hakkı yalanlayanlar için de, zor olan cehennem yolu kolaylaştırılmış olacak, sahip olduğu malı âhirette kendisine hiçbir yarar sağlamayacaktır. Bir anlamda, kişiler kendi kararlarının sonuçlarıyla mutlaka buluşturulacaklardır.

(12-18. âyetler): İnsanlara doğru yolu göstermek ve isteyeni hidayete erdirmek sadece Yüce Allah'ın kontrolündedir. Bütün zamanların, mekânların ve yaratılmışların sahibi Yüce Allah'tır ve idare de sadece O'nun elindedir. Cenâb-ı Hakk, bu yetki ve gücünü kullanarak insanları kızgın ateşe karşı uyarmakta, hakkı yalanlayıp ondan yüz çeviren en azgın kişilerin ateşe gireceği uyarısında bulunmaktadır. Ateşten uzak tutulmak için, malını Allah yolunda veren en duyarlı insanlardan olmak gerekir.

(19-21. âyetler): Sonuçta, Allah rızasını kazanmak için yapılan hiçbir fedakârlığın karşılıksız bırakılmayacağı, Allah'a inanarak ve güvenerek yapılan bütün davranışların er veya geç memnuniyetle neticeleneceği müjdesiyle sûre sona erdirilmektedir.

Yüce Allah'tan, rızasını kazananlardan olmamızı nasip etmesini niyaz ediyoruz. Cehalet karanlıklarının sona erip, Kur'ân aydınlığının altında bir ömürle hepimizi yaşatmasını diliyoruz.

93. DUHÂ SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de indirilmiş olan, 11 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "kuşluk, gündüz" anlamına gelen *ed-duhâ* kelimesinden alanDuhâ sûresi, resmî sıralamada 93, iniş sırasına göre ise 11. sûredir.

Duhâ sûresinin önceki sûreyle çeşitli yönlerden anlam ilişkisi vardır. İki sûrenin de yeminle başlaması benzerlik oluşturduğu gibi, yemin edilen varlıklar açısından da benzeşmektedirler. Ayrıca insan psikolojisinin çeşitli yönlerden tahlillerinin yapılması ile Nebî (as) özelinde örneklendirilmiş olsa da insanoğlunun sosyal bir varlık olarak inşa edilişi bu sûrelerin konu birlikteliğini gösteren özelliklerdendir.

Bu sûrede Nebî (as)'a risâlet öncesinde verilen nimetler hatırlatılmakta, ayrıca peygamberlik sürecinde ihsan edilecek olanların da müjdesi verilmektedir.

Rasûlüllah (sav), bu sûreden itibaren Nâs sûresine kadar her sûre arasında tekbir getirilmesini, yani "Allahu ekber" denmesini tavsiye etmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالضُّحٰىۙ ﴿١﴾ وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰىۙ ﴿٢﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰىۜ ﴿٣﴾ وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُو۫لٰىۜ ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْط۪يكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰىۜ ﴿٥﴾ اَلَمْ يَجِدْكَ يَت۪يمًا فَاٰوٰىۖ ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَٓالًّا فَهَدٰىۖ ﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ عَٓائِلًا فَاَغْنٰىۜ ﴿٨﴾ فَاَمَّا الْيَت۪يمَ فَلَا تَقْهَرْۜ ﴿٩﴾ وَاَمَّا السَّٓائِلَ فَلَا تَنْهَرْۜ ﴿١٠﴾ وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Kuşluk gibi aydınlık gündüze ve karanlığı çöken geceye yemin olsun ki, Rabbin seni terk etmedi ve sana darılmadı. **4-5.** Muhakkak ki (Peygamberliğin) sonraki dönemi ilk döneminden daha iyi olacaktır. (Bu çerçevede) Rabbin, sana çeşitli imkânlar bahşedecek ve sen mutlu olacaksın. **6-8.** Nitekim seni yetim bulup barınmanı sağlamadı mı? Şaşkın bir haldeyken seni doğru yola O iletmişti. İhtiyaçlıyken seni O zengin etmişti. **9.** Öyleyse yetimi sakın ezme. **10.** Sorup isteyeni sakın azarlama. **11.** Sadece Rabbinin nimetini anlat.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

وَالضُّحٰىۙ ﴿١﴾ وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰىۙ ﴿٢﴾

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰىۜ ﴿٣﴾

"**1-3.** Kuşluk gibi aydınlık gündüze ve karanlığı çöken geceye yemin olsun ki, Rabbin seni terk etmedi ve sana darılmadı."

Kur'ân'da çeşitli âyetlerde yemin ifadeleri kullanılmaktadır. Duhâ sûresi de bunlardan biridir. Kur'ân'da yeminlerin bulunma gerekçeleri, nasıl ve nelere yemin edildiği gibi konularda geniş açıklamalarımızı Kıyâmet 75/1'de yapacağız. Bu nedenle burada sadece yeminlerin gerekçeleri hakkında kısa bilgiler vermekle yetineceğiz.

a) Kur'ân'da Yemin İfadesi Bulunma Nedenleri

Yeminler konusundaki detaylı bilgiyi Kıyâmet sûresinin ilk âyetinde vermeye çalışacağız. Burada kısaca bazı hatırlatmalar yaparak yetinmek istiyoruz.

1. Yemin ifadeleri, sûrelerin başında olabildiği gibi, aradaki âyetlerde de yer almışlardır. Tek varlığa yemin edilebildiği gibi, birbiri ardına birden çok varlığa da yemin söz konusu olabilmektedir.

2. Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma gerekçeleri, "Araplar'da böyle bir geleneğin bulunması", "yemin edilen varlığın önemi" ve "konunun ciddiyetine vurgu yapılması" olarak belirlenebilir. Bu açıdan bakıldığında yemin ifadeleri, ilgili varlıkların şahitliğine müracaat edileceğini göstermektedir. Çünkü bir varlığa yemin etmek, aynı zamanda o varlığın şahitliğini söz konusu etmektir.

3. Kendilerine yemin edilerek ilgili varlıkların önemi de ortaya konulmaktadır. Yemin edilen varlıklarla yeminlerin peşinden gelen mesajın anlam ilişkisini bulmak gerekir. Yemin edilen varlıklar eğer birden fazla ise, hem bu varlıklar arasındaki, hem de yeminlerle sonrası arasındaki anlam bağını unutmamak gerekir. Aksi takdirde, yeminle diğer mesajların arası kopuk olur ve anlam bütünlüğü sağlanamayabilir.

4. Bu hususlara ilaveten, Kur'ân'da yeminlerin asıl bulunma nedeni, öncelikle yeminden sonraki ilk cümlenin, ardından bütünüyle konuların önemine vurgu yapmak ve mesaja dikkat çekmektir.

5. Tabiat kitabından verilen yemin örneklerinde ise diğer gerekçelerin yanında şu maksat da görülmelidir: Tabiattaki varlıklar çeşitli dersler ve ibretler içermektedir. İnsanlar bu varlıkları incelemeli, büyük kudretin önünde eğilmeli ve ilâhî mesajlara gönül vererek onları hayatın vazgeçilmezi yapmalıdırlar.

6. Yemin ifadelerine "ilgili varlığa yemin ediyorum" tercümesi yapılabildiği gibi, "söz konusu varlıklara dikkat ediniz", "onların şahitliğine kulak veriniz" veya "onların ibret oluşlarını unutmayınız" şeklinde de anlam verilebilir. Diğer pek çok örnekte olduğu gibi, sûrelerin ve dolayısıyla âyetlerin başındaki yemin ifadelerinin, ilgili şeylere, varlık gayelerine ve özelliklerine dikkat çekmek için söz konusu edildiğini söylemek durumundayız.

7. Yemin ifadelerinde bu sûrede de olduğu gibi, genellikle ilgili kelimelerin başına "kasem/yemin" edatı olarak *vâv* harfi getirilir. Bazen *tellâhi* "Allah'a yemin olsun ki" şeklinde yemin örneklerine de rastlanmaktadır.[546] Ayrıca *lâ uksimu* "yemin ediyorum" cümlesi de Kur'ân'da yemin ifadeleri arasında yer almakta ve toplam sekiz yerde geçmektedir.[547] Bu ifadenin anlam çeşitliliği hakkında da kıyâmet sûresinin ilk âyetinde açıklama yapacağız.

b) Gündüz ve Geceye Yemin

Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma nedenini bu şekilde ifade ettikten sonra şimdi de Duhâ sûresindeki yeminlere değinmek istiyoruz.

وَالضُّحٰى وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰى "Kuşluk gibi aydınlık gündüze ve karanlığı çöken geceye yemin olsun." Buradaki الضُّحٰى *ed-duhâ* kelimesi "kuşluk, gündüz, günün aydınlığı", الَّيْل *el-leyl* sözcüğü "gece, karanlık", سَجٰى *secâ* fiili ise "bastırmak, çökmek, sakinleşmek" demektir.

1. İlk âyetteki *ed-duhâ* kelimesi, hem Güneş'in en etkili ve en parlak olarak dünyaya ilk vurduğu kuşluk vaktini, hem de bütünüyle gündüzü ifade etmektedir. Buna uygun olarak ikinci âyet de hem yatsının karanlığını, hem de bütün geceyi ifade edebilir. Her iki durumda da bu yemin ifadeleri, bütünüyle ışığı ve karanlığı şahit kılmaktadır. Bu âyetler "gündüzün ışığına, bütünüyle güne, bastırdığında geceye dikkat ediniz, geçip gitmekte olan zamana dikkat ediniz, onların şahitliğini unutmayınız" şeklinde de anlaşılabilir. Böylece Yüce Allah, bütün zamanlara yemin ederek, onları insanların şahidi kılacağını ilan etmekte ve geçip giden zamanın kıymetini bilmesi gerektiğini insanlara özellikle hatırlatmak istemektedir.

2. Âyetteki سَجٰى *secâ* fiilinin "sakinleşmek" anlamından[548] ve baştaki *vâv* harfinin tafsîliyye/açıklayıcılık anlamından hareketle şu açılımı yapmak mümkündür: Karanlığın sakinleşmesi, onun artık bitim noktasına yaklaşması demektir. Böylece vahyin insanlıkla buluşturulduğu dönemler, onların aydınlıkla tanıştırıldığı dönemlerdir.

546 Yûsuf 12/73, 85, 91; Nahl 16/56, 63.
547 Vâkı'a 56/75; Hâkka 69/38; Me'âric 70/40; Kıyâmet 75/1, 2; Tekvîr 81/15; İnşikaak 84/16; Beled 90/1.
548 Bu anlam için bk. Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, Mücmelü'l-Lüğa, Beyrut, 1986, I, 487.

Cehâlet ve şirk karanlığının bitip vahyin aydınlığının başlamakta olduğu bu şekilde ortaya konulmuş olur. Bu doğrultuda, her iki âyetin birlikte mesajı şöyle olur: "Cehâlet ve şirk karanlıklarının temsil ettiği gecenin bitişinin yaklaşmasına vesile olan Kur'ân aydınlığına yemin olsun."[549]

c) Yüce Allah Kulunu Terk Eder mi?

Yüce Allah, yeminlerden sonra gelen bu ilk cümleyi dile getirerek yeminin gerekçesini ortaya koymaktadır. Allah kulunu terk eder mi? İşte cevap:

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى "Rabbin seni terk etmedi ve sana darılmadı." Âyetteki وَدَّعَ *vedde'a* fiili "veda etmek, terk etmek", قَلٰى *kalâ* fiili ise "darılmak" demektir.

Bu âyette Yüce Allah'ın, vahyin daha yeni başladığı dönemlerde de Hz. Peygamber'i terk etmediği ve ona darılmadığı ifade edilmektedir. Sanıldığı gibi, peygamberliğinin ilk dönemlerinde iki veya üç yıl gibi uzun süre vahyin kesildiği iddiası doğru olamaz. Çünkü henüz ilk günlerin yaşandığı bu muhteşem görevde, muhataplar sayıca çok azdı ve kurulu bir inanç sistemi de henüz oluşturulmamıştı. Böyle, işin çok başındayken uzun süreli kesintilerin yaşandığı iddialarına temkinli yaklaşmak gerekir.

Âyette vurgulanan husus, kısa bir süre vahiy alamayan Hz. Peygamber'in, çevresindeki düşmanları tarafından "Rabbi onu terk etti, onu unuttu" şeklindeki rahatsız edici ifadelerine Yüce Allah'ın cevap vermesidir. Rabbi onu ne terk etti, ne de ona darıldı.

Âyetteki رَبُّكَ *rabbüke* kelimesi, Hz. Peygamber'in sahipsiz bırakılmadığını, onu koruyup gözeten varlığın Yüce Allah olduğunu kendisine hatırlatmaktadır. Bu hatırlatmada muhatap öncelikle Hz. Peygamber, sonra çevresindeki müminler, ardından terk iddiasının sahibi müşrikler ve daha geniş bir bakışla bütün insanlıktır.

Yüce Allah, O'na yönelen ve güvenen Peygamberini terk etmediği gibi, zorda olan müminleri de hiçbir zaman terk etmeyecektir. Talâk 65/3'e göre, Allah'a güvenenlere Allah yeter. Yüce Allah, kul istemediği sürece onu terk etmez; kul hata yapsa da kulunun hatasından dönmesini ve O'na

549 Benzer bir değerlendirme için bk. İslâmoğlu, age., s. 1268'de 2. not.

yönelmesini ister. Bu anlamda merhametin kaynağı olan Rabbimiz, bizden daima O'na yönelmemizi istemektedir.

4-5. ÂYETLER:

وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰى ﴿٤﴾

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى ﴿٥﴾

"4. Muhakkak ki (Peygamberliğin) sonraki dönemi, senin için ilk döneminden daha iyi olacaktır. 5. (Bu çerçevede) Rabbin, bir süre sonra sana çeşitli imkanlar bahşedecek ve sen mutlu olacaksın."

Yüce Allah, yeminlerden sonraki bu âyetlerde özelde Hz. Peygamber'i, genelde bütün müminleri içerecek şekilde bir motivasyona daha yer vermekte, kulunu terk etmemesi bir yana, onu başarıya ulaştıracağını müjdelemektedir.

a) Hayırlı İşlerin Başı Sonu Nasıl Olur?

Hz. Peygamber, risâletin ilk dönemlerinde çeşitli sıkıntılarla karşılaşmıştı. Bu sıkıntıların en önemlisi, çevredekilerin ona inanmaması, yani hakikatleri yalanlamalarıydı. Bu nedenle Hz. Peygamber'in morali çok bozuluyordu. İşte, şimdi ele alacağımız âyetlerde Hz. Peygamber motive edilmektedir.

وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰى "Muhakkak ki (Peygamberliğin) sonraki dönemi, senin için ilk döneminden daha iyi olacaktır." Âyetteki *el-âhıret* ve *el-ûlâ* kelimeleri nedeniyle bu âyete dört değişik yorum getirilebilir:

1. "Âhiret, senin için dünyadan daha hayırlıdır."

2. "Peygamberlik dönemi, senin için hayatının peygamberlik öncesi döneminden daha hayırlıdır."

3. "Peygamberliğinin sonraki dönemi, senin için ilk dönemden daha hayırlı olacaktır."

4. "Doğru bir işin sonu, başlangıcından daha hayırlı olur."

Kelime seçiminden kaynaklanan birbirinden farklı bu ihtimalleri mesajları açısından da değerlendirmeye tabi tutarak şöyle değerlendirebiliriz:

a) Dört değişik anlam verdiğimiz bu 4. âyet, aslında ilk muhatap olarak Hz. Peygamber'e yönelik bir hitaptır. Bu nedenle, âyeti öncelikle bu doğrultuda anlamak gerekir. Ancak genellikle tercih edilen ilk anlam, yani "âhiretin dünyadan hayırlı oluşu", görevine yeni başlamış bir peygamberin ilgisini dünyadan âhirete çevirmesine neden olabilirdi.

Görev yeri olarak belirlenen bu dünyanın, aslında hayırlı bir yer olmadığı, asıl hedefin âhiret olması gerektiği şeklindeki bir anlam, elbette tamamen yanlış değildir. Fakat göreve yeni başlayınca muhatabı yüreklendirmek, onu motive etmek ve onun moralini yüksek tutucu cümleler söylemek daha etkilidir. Zaten kastedilen anlam bu olsaydı, *el-ûlâ* kelimesi yerine, kafiyesi de uygun olan *ed-dünyâ* sözcüğü kullanılırdı. Bu nedenle mesajı âhiretle ilgili anlamak, daha sonraki tercihler arasında yer alabilmelidir.

b) Yüce Allah'ın, bu âyetteki *el-âhiret* kelimesinin karşılığını *el-ûlâ* olarak belirlemiş olması, âyete farklı yorumlar getirebilmemizin yolunu açmaktadır. Buradan hareketle, âyetteki *el-âhiret* kelimesini "peygamberlik" dönemi, *el-ûlâ* kelimesini de "peygamberlik öncesi dönem" olarak kabul edebiliriz. Bu anlam, diğerine göre daha doğru ve önceliklidir.

c) Aynı noktadan hareketle *el-âhiret* kelimesini "sonrası", *el-ûlâ* kelimesini "ilki, başı" şeklinde de anlayabiliriz. Bu durumda, âyetin anlamı şöyle olur: "Peygamberliğin sonraki dönemi, yani Medine dönemi, ilk döneminden, yani Mekke döneminden daha hayırlı, daha rahat ve daha verimli olacaktır." Risâlet görevi gün geçtikçe daha başarılı sonuçların alınmasına sahne olacak ve inananlar daha huzurlu günler yaşayacaklardır. Sıkıntılı günler, yerini rahat günlere terk edecektir.

d) Konuyu Hz. Peygamber'le ilişkilendirdiğimizde, bu üç anlam söz konusu olur. Âyetin diğer müminlere de, bugünün ve yarınların insanına da elbette bir mesajı vardır. Bu durumda, âyete verdiğimiz dördüncü anlam devreye girer. Evet, doğru işlerde zaman zaman sıkıntılarla karşılaşıp morallerin bozulması, şevk ve heyecanın zedelenmesi söz konusu olabilir. İşte bu âyette, her iyi, doğru ve faydalı işin, sonunda mutlaka hayırla tamamlanacağı müjdesi verilmektedir.

Üçüncü âyete verdiğimiz güncel manayı bu âyete taşıyıp şunu belirtebiliriz: Allah, kulunu terk etmez; onu doğru işlerinde destekleyip sonunda başarıya ulaştırır ve mutlu eder. Zorluk ve sıkıntılar, iyi işlerin engeli değil,

başarının habercisi olmalıdır. Hastalar da önce, kendilerine acı gelen ilacı içerler. Ama sonra, Allah'ın izniyle şifa bulurlar.

Bakara 2/216. âyete göre, bazen insanların hayır sandığı şeyler şer, şer sandığı şeyler ise hayır olabilir. Bu nedenle Allah'ın hayırlı dediği şey hayırlıdır ve O, hayırlı işlerin sonunu daha da hayırlı kılacaktır.

b) Yüce Allah'ın Nimet Vermesi

Moral depolayıcı ilk cümleden sonra Yüce Allah, bu defa yakında çeşitli ikramları olacağı haberini vererek, morallerin daha da yükselmesini sağlamaktadır.

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى "Rabbin, bir süre sonra sana çeşitli imkânlar bahşedecek ve sen mutlu olacaksın." Âyetteki يُعْطِى *yu'tî* fiili "vermek", تَرْضٰى *terdâ* fiili ise "memnun olmak" demektir.

Âyetteki *rabbüke* kelimesiyle, Hz. Peygamber'in sahipsiz olmadığı ifade edildiği gibi, onun da bir kul olduğu kendisine daima hatırlatılmaktadır. Burada sözü edilen ikram ve memnuniyeti âhiretle ilişkilendirip maksadın cennet, makam-ı mahmûd, şefaat yetkisi vs. olduğunu söyleyenler olmuştur. Ancak bizce maksat, bu dünya ile ve Hz. Peygamber'in risâlet göreviyle ilgilidir. Peygamberlik görevinin ileriki dönemlerinde, yani Medine'de kendisine çeşitli destekler verilecekti ve bunlar Hz. Peygamber'i de müminleri de memnun edecekti.

İnsan, hayırlı işlerinde bu tür destekleri göreceğini bilmeli, inandığı Yüce Allah'a aynı zamanda güvenmek zorunda olduğunu da hatırından çıkarmamalıdır. 4. âyette belirtilen daha hayırlı oluş, bir taraftan hak ve hakikat adına daha iyiyi ifade ederken, diğer taraftan bunun çeşitli maddî desteklerle şekilleneceğini göstermektedir.

Bu âyetten şöyle bir sonuç daha çıkartılabilir: Yüce Allah'ın verdiği her şey insanı memnun edecek niteliktedir. O veriyorsa doğru ve memnun ediciyi veriyor demektir. O'ndan gelen her şeye rıza göstermek ve teslim olmak gerekir. Allah'ın bize verdiği her türlü nimet aslında birer emanettir. Emanete hıyanet, emaneti de gönderenini de ciddiye almamaktır. Hıyanet içeren bir davranış ise Müslümana yakışmaz.

6-8. ÂYETLER:

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَٓالًّا فَهَدٰى ﴿٧﴾

وَوَجَدَكَ عَٓائِلًا فَاَغْنٰى ﴿٨﴾

"**6-8.** Nitekim seni yetim bulup barınmanı sağlamadı mı? Şaşkın bir haldeyken seni doğru yola O iletmişti. İhtiyaçlıyken seni O zengin etmişti."

Hayırlı işlerin başarıya ulaşacağı ve çeşitli nimetlerin de bahşedileceği bilgisinden sonra Yüce Allah, geçmişte Hz. Peygamber'e verdiği bazı nimetleri hatırlatmaktadır.

a) Hz. Peygamber'e Verilen Bazı Nimetler

Önceki iki âyette motive edilmeye çalışılan Hz. Peygamber için, risâlet öncesi döneme ait üç olay gündeme getirilmektedir.

ı. Yetimken Barındırıldı

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى "Nitekim seni yetim bulup barınmanı sağlamadı mı?" Âyetteki يَجِدْ *yecid* fiili "bulmak", يَتِيمًا *yetîm* kelimesi "yetim", اٰوٰى *âvâ* fiili ise "barındırmak" demektir.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e, peygamberlik öncesi hayatında sunduğu nimetleri, çocukluk döneminden bir örnekle hatırlatmaya başlamaktadır. Bilindiği üzere Hz. Peygamber henüz doğmadan babasını, 6 yaşındayken annesini, 8 yaşındayken de dedesini kaybetmiş ve yetim kalmıştı. Onun yetimliği, kendisine hissettirilmeyecek şekilde Yüce Allah'ın yardımıyla bakıma dönüştürülmüş, barınması ve kendisine sahip çıkılması sağlanmıştı.

Hz. Peygamber'e, risâlet görevinin ilk yıllarında karşılaşılan sıkıntılardan dolayı yılmaması öğütlenirken, Yüce Allah'ın ona yardım edeceği dolaylı olarak kendisine bildirilmiş olmaktadır. İşte bu bilgilendirilme, daha önceden verilen bazı nimetlerin hatırlatılması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bu arada, bütün yetimlere aynı şekilde sahip çıkılmasının yolu gösterilmekte, 9. âyette değineceğimiz üzere, yetimlerle ilgilenmenin önemi başka âyetlerde de açıkça vurgulanmaktadır.

Yetimlik, sadece ana-babadan yoksun kalmayla sınırlı görülmemelidir. İnsan, sahip olması gereken herhangi bir şeyden yoksun ise, o insan o şeyin yetimidir. Sağlık, bilgi, ilgi, sevgi, şefkat, itibar, çevre, para, mal gibi değerlerden yoksun olanların, bu değerlerin yetimi olduğu unutulmamalıdır. İlgili konuda insanların ihtiyaçlarının doğru bir şekilde giderilmeye çalışılması, diğer fertlerin görevleri arasında yer almaktadır.

11. Şaşkınken Doğruya İletildi

وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى "Şaşkın bir haldeyken seni doğru yola O iletmişti." Âyetteki وَجَدَ *vecede* fiili "bulmak", ضَالًّا *dâll* kelimesi "şaşkın", هَدَى *hedâ* fiili ise "rehberlik yapmak, yol göstermek" demektir.

Bu âyette sözü edilen şaşkınlık hali, Hz. Peygamber'in çocukluğunda Mekke'de gezerken yolunu şaşırması gibi çok basit bir olaya indirgenemez. Onun hayatında bundan çok daha önemli olaylar meydana gelmişken, meseleyi bir yol şaşırmayla açıklamak, basite kaçmak olur ve konunun ciddiyetiyle de bağdaşmaz.

Burada kastedilen şaşkınlık, Hz. Peygamber'in Mekke toplumunun ağır ahlaksız yapısından dolayı duyduğu kalbî sıkıntı ve daralmadır. Zaten İnşirâh sûresinde vurgulanan husus budur. Hz. Peygamber, gördüğü ahlaksızlıklar karşısında bir çözüm yolu bulamamaktan dolayı bunalmıştı. Çözüm bulma çerçevesinde "arayış" anlamına gelen Hira mağarasına doğru yol almıştı. Onun Hira yolculukları, bir taraftan ahlaksızlıklardan kaçış, diğer taraftan gerçeği arayış olarak görülmelidir. İşte Nebi (as)'ın şaşkınlıklardan kurtarılıp hakikat yoluna iletilmesi, peygamberlikle buluşturulması sayesinde gerçekleştirilmiştir. 5. âyette "verileceği" ve muhatabını memnun edeceğinden söz edilen "nimetler"den biri 7. âyetteki bu hatırlatma ile "güven"e dönüştürülmüştür.

Bu âyeti Hz. Peygamber özelinden alıp herkese ait bir yoruma tâbi tutacak olursak, şunu söyleyebiliriz: İnsanlar hayatlarında çeşitli sıkıntılar ve şaşkınlıklar yaşayabilirler. Onları bu durumdan çıkaracak bir varlığın daima var olduğu, yaşadıkları sorunlarla ilgili olarak cevap bulacakları bir makamdan yoksun bırakılmadıkları kendilerine öğretilmelidir. O yüce makamın, onların isteklerini karşılamaya muktedir olduğu, kendilerine özellikle bildirilmelidir. Sıkıntıda bulunan insanların çaresizlik içerisinde bırakılmadıkları veya çaresizliğe terk edilmedikleri, onların bir sahibinin bulunduğu insanların hafızalarına kazınmalıdır. Böylece yalnızlık ve terk

edilmiş duygusundan kurtulan insan, daha bir güvenle hayatına devam etmeyi başaracaktır.

ııı. Fakirken Zenginleştirildi

وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَاَغْنٰى "İhtiyaçlıyken seni O zengin etmişti." Âyetteki عَائِلًا *'âil* kelimesi "fakir, yalnız", اَغْنٰى *ağnâ* fiili ise "zenginleştirmek" demektir.

Burada farklı anlam ihtimalleri söz konusudur.

a) Bunlardan ilki, Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi dönemde bir süre ekonomik açıdan rahat olmaması, daha sonra Hz. Hatice ile evlenince bu sıkıntının ekonomik rahatlığa dönüşmesiydi.

b) Diğer anlama göre, peygamberliğinin ilk günlerindeki yalnızlığının, her geçen gün yerini daha kalabalık ve gönüllü insanlara bırakmasıydı. Her iki durumda da Hz. Peygamber dar ve bunaltıcı durumdan kurtarılmış, bu sıkıntılı süreç, yerini kısmen de olsa rahat ve huzura terk etmişti.

c) Bu iki anlamın devamı olarak, üçüncü bir anlama göre ise, bu fakirlik ve yalnızlık belki de onun problemleri çözmedeki yalnızlığıydı; Yüce Allah kendisine cevap vererek onu huzura kavuşturmuştu.

Günümüz insanı için de durum bundan farklı değildir. İnsanlar her zaman her açıdan aynı düzeyde olmazlar. Zaman zaman inişler ve çıkışlar yaşayabilirler. Önemli olan, Fecr 89/15-16'da da vurgulandığı gibi, nimetle buluşunca şımarmamak, kaybedince suçlayıcı bir psikolojiye bürünüp isyana düşmemektir. İnsan hayatının her aşaması birer imtihan sorusu mesabesindedir. Hayatı imtihan olarak kabul edip onu kaybetmemeye çalışmak, dünyada da âhirette de çeşitli oranlarda nimetlerle buluşmayı sağlayacaktır. Unutulmamalıdır ki Yüce Allah kulunu terk etmez, O'na yönelmek isteyen kuluna da kapılarını ebediyyen kapatmaz. Yüce Allah, kuluna "niye geldin?" demez; "niye gelmedin?" der.

b) Üç Nimetin Hatırlatılma Sebebi

Bu üç âyette, yaşadığı üç olay kendisine hatırlatılarak Hz. Peygamber rahatlatılmaya çalışılmaktadır. İlk maddede ele alınan "yetimken barınmasının sağlanması" onun bebekliğinde sahipsiz bırakılmamasıyla ilgilidir. Bunun hatırlatılmasının çok önemli bir nedeni olsa gerektir. Kanaatimizce bu neden şudur: Yüce Allah Hz. Peygamber'in bebekliğinde ona nasıl sa-

hip çıkılmasını sağladıysa, bir anlamda peygamberliğinin bebeklik dönemi olan ilk zamanlarda da onu yalnızlığa terk etmeyecek, kendisini sahiplenip bu şerefli görevi başarıyla yerine getirmesini sağlayacaktır. Bebek veya çocuk nasıl sahiplenilmesi gereken bir ihtiyacın sahibi ise risaletin ilk dönemlerinde de benzer bir durum söz konusuydu. Verilen mesaj bu konuda Hz. Peygamber'in rahatlatılmasını sağlamakla ilgili olmalıdır.

Hz. Peygamber risalet öncesi dönemde içerisinde yaşadığı Mekke toplumun ağır ahlaksız yapısından dolayı sıkıntı ve şaşkınlık içerisine girmiş, sorunlara çare bulumamaktan kaynaklanan şaşkınlık yaşamıştı. İşte risalet göreviyle buluşturulunca nasıl o sıkıntılı durumdan kurtulduysa, daha sonra başına gelecek sıkıntılarda da onu kurtaracağı ve kendisini sahipleneceği mesajıyla bir rahatlatma bilgisi verilmiş olmaktadır.

Asıl zenginlik elbette ekonomik içerikli olarak mal ve servet fazlalığı olmadığı gibi insanlardan oluşan kalabalıklar da bazen zenginlik olarak algılanmazlar. Nitekim insanlar bazen kalabalıklar arasında yalnızlığı yaşarlar; bazen de tek başına arkadaş bolluğu içerisinde olurlar. Bu nedenle bize göre âyette kast edilen zenginlik Hz. Peygamber'in Yüce Allah ile olan beraberliğidir; O'nun sunduğu cevaplarla gerçekleştirdiği birlikteliktir. Arkadaşı *refîk-ı a'lâ* olan, yani "en yüce arkadaş anlamında Yüce Allah olan" kişi gerçek zenginliğe ulaşan kişidir. İşte Hz. Peygamber'i mutlu eden zenginlik de bu olsa gerektir. Yûnus'un diliyle "Bana Seni, gerek Seni", işte kurtuluş böyle bir zenginliktedir.

Böylece Hz. Peygamber'in yalnızlığı, şaşkınlığı ve yoksulluğu, vahiy ile yerini beraberliğe, hidayete ve ruh zenginliğine bırakmıştır. Şimdilerde ve her zaman vahiyle birlikte olanlar için de aynı müjdelerin söz konusu olduğu unutulmamalıdır.

9-11. ÂYETLER:

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿٩﴾ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾

وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

"**9.** Öyleyse yetimi sakın ezme. **10.** Sorup isteyeni sakın azarlama. **11.** Sadece Rabbinin nimetini anlat."

Yüce Allah, Hz. Peygamber'i inşa amaçlı yaptığı hatırlatmalardan sonra, şimdi de uyarılara yer vermektedir.

Üç Uyarı

Kendisine bazı nimetler hatırlatıldıktan sonra, Hz. Peygamber, ilgili uygulamaları gerçekleştirmesi için davranışları bakımından inşa edilmekte ve hangi konuda nasıl davranması gerektiği üç başlıkta öğretilmektedir.

1. Yetimler Ezilmemeli

فَاَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ "Öyleyse yetimi sakın ezme." Âyetteki لَا تَقْهَرْ *lâ takhar* emri "ezmemek" demektir.

Kendisi yetimken bakımını Yüce Allah nasıl sağladıysa, şimdi de Hz. Peygamber'den çevresindeki yetimleri gözetmesi, adeta onların sahibi olması istenmektedir. Bu nedenle 6. âyetin izahında da söylediğimiz gibi, her türlü yetim, yetimi olduğu alanda ilgiye muhtaçtır. İşte ilâhî sistem bu ilginin esirgenmemesi gerektiğini önce Hz. Peygamber'e, sonra da onun şahsında bütün ümmete, hatta bütün insanlığa öğretmekte, bir tür davranış eğitimi yapmaktadır.

Kur'ân'da yetimlere kol kanat germek, onların mallarıyla sadece en güzel şekilde, yapıcı, sahip çıkıcı, yol gösterici ve koruyucu olarak ilgilenmek, ekonomik yardımlaşmalarda öncelikle onları gözetmek pek çok âyette emredilmektedir.[550]

Kur'ân, yetimleri topluma emanet etmekte, onların bakımıyla ilgilenmeyi Hz. Peygamber'in hayatıyla örneklendirmekte ve herkesin onların sahibi olması gerektiğini bildirmektedir. Kur'ân insanlara kimsesizlerin kimsesi olmayı öğütlemektedir. Yetimi bakılmayan toplum, ahlâken yıkım içindedir. Bu itibarla, özellikle zekâtın verileceği 8 grup insanın sayıldığı âyette[551] isim olarak "yetimler"in yer almaması çok manidardır. Kanaatimizce bunun nedeni, onları tıpkı kendi çocuklarımız gibi kabul etmemiz gereğidir. İnsan kendi çocuğuna nasıl zekât veremezse ve onu nasıl bakmak zorundaysa, yetimlerin durumu da bu değerde, önemde ve ön-

---

550 Bakara 2/83, 215; Nisâ' 4/3, 6, 8, 10, 36, 127; En'âm 6/152; Enfâl 8/41; İsrâ 17/34; İnsân 76/8; Fecr 89/17; Beled 90/15; Mâ'ûn 107/2.
551 Tevbe 9/60.

celiktedir. Yetimler toplumun veya milletin ortak manevî çocuklarıdır ve onlar millet tarafından bakılmak zorundadır.

Duhâ 9. âyeti normal "yetim" anlamında aldığımızda Hz. Peygamber'in konuyla ilgili çok önemli bazı hatırlatmalarını göz ardı etmemek durumundayız. Nebî (as) yetimlerle ilgili şöyle buyurmaktadır: "Kim, bir yetimin başını okşar, (bir sıkıntısı nedeniyle akan gözyaşını silerse,) elinin değdiği her kıl, Kıyâmette onun için bir nur olur."[552] Bir başka rivayette de şu ifadeler yer almaktadır: "Ben ve Allah'a karşı duyarlı olduğu sürece yetimle ilgilenen kişi, yan yana iki parmak gibiyiz."[553] Sayısı oldukça fazla olan konuyla ilgili rivayetlerde Hz. Peygamber'in yetimlerle ilgili tutumu açıkça görülmektedir.

Yetime yaklaşımın nasıl olması gerektiği konusunu Fecr 89/17'de geniş olarak ele aldığımız için burada daha fazla detaya girmek istemiyoruz.

11. Sorup İsteyenler Azarlanmamalı

وَاَمَّا السَّٓائِلَ فَلَا تَنْهَرْ "Sorup isteyeni sakın azarlama." Âyetteki السَّٓائِلَ *es-sâil* kelimesi "soran, isteyen", لَا تَنْهَرْ *lâ tenhar* emri ise "azarlamamak" demektir.

a) Burada geçen السَّٓائِلَ *es-sâil* kelimesi genellikle "el açıp isteyen" anlamında kabul edilmiş ve âyet de daha çok ekonomik içerikte yorumlanmıştır. Bu yaklaşım elbette doğrudur; ancak kelimenin anlamı bununla sınırlı değildir. Sûrenin 9, 10 ve 11. âyetlerini 6, 7 ve 8. âyetlerdeki hatırlatmaların cevabı olarak kabul ettiğimizde, bu âyet 7. âyete denk düşmektedir. Orada Hz. Peygamber'in, toplumun kötü gidişatından dolayı duyduğu sıkıntı, şaşkınlık ve çaresizlik ile bunların giderilmesi ele alınmıştı.

Mekke toplumunun ahlaksızlıklarının temelden çözümlenmesi anlamında, Yüce Allah ona vahiy göndererek kendisini risâletle buluşturmuştu. Bir anlamda, Hz. Peygamber'in sorularını cevaplamış ve rahatlamasının önünü açmıştı. 10. âyette aslında buraya değinilerek, kendisine soru sorulması halinde veya ondan bir şeyler öğrenilmesi istendiğinde kendisi azarlanmadığı gibi onun da başkalarını azarlamaması Nebî (as)'a öğretil-

552 Ahmed b. Hanbel, V, 250.
553 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1992, Talâk, 25; Müslim, Zühd, 42.

mekteydi. Bu öğretim, vahyin insanın inşasını, yani ahlâken ve davranış olarak onu şekillendirip olgunlaştırmayı amaçladığı bir başka örnektir. Hz. Peygamber konuyla ilgili şöyle buyurmuştur: "Her kim kendisine bir ilim/ bilgi sorulur da onu gizlerse, cehennem ateşinden bir gem ile gemlenir."[554]

b) Günümüz insanının, izaha çalıştığımız yukarıdaki âyetten öğreneceği pek çok husus, alacağı oldukça fazla dersler vardır. Bir taraftan, ekonomik anlamda toplumda yardımlaşmanın yaygınlaştırılmasını temin etmek, gariban ve mağdur insanların mağduriyetlerinin giderilmesine yardımcı olmak hedeflenmektedir; diğer taraftan, her türlü makul ve doğru isteğin karşılanması talebine de olumlu cevap verilmesi öğretilmektedir. Soru sormak, bir bilgi ihtiyacının ifadesidir. Öğrenmek ve faydalanmak için soru sormanın hiçbir engeli yoktur; yeter ki alay, hakaret ve gereksiz oyalama niyetiyle olmasın.

c) İstekler her zaman ifadeye dökülemeyebilir. Bazı insanların hali bir çeşit istek olarak algılanmalıdır. Meselâ İsrâ 17/23. âyette Yüce Allah anababaya iyilik yapmayı, onlara öf bile dememeyi ve onları azarlamamayı emretmektedir. Şüphesiz ana-baba bu anlamda sözlü olarak herhangi bir isteği dile getirmeden, insanlar onlara yönelik görevlerini bilmeli ve ona göre davranmalıdırlar.

III. Allah'ın Nimeti Anlatılmalı

وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ "Sadece Rabbinin nimetini anlat." Âyetteki نِعْمَة *ni'met* kelimesi "nimet", حَدِّثْ *haddis* emri ise "anlatmak" demektir.

Bu âyete "Rabbinin sana verdiği nimeti sayesinde gerçeği anlat" şeklinde de anlam verilebilir. Burada sözü edilen *ni'met* kelimesi, Mâide 5/3. âyete göre "Kur'ân" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla âyetin mesajı, Hz. Peygamber'e vahyedilen bu son bildirimi onun anlatması gereğidir. Neticede Yüce Allah onun isteğini karşılamış, bir anlamda 8. âyette sözü edilen fakirliğini, yani yalnızlığını gidermiş, onu vahiy ile buluşturarak isteğini cevaplamıştı. Bu doğrultuda Vâkı'a 56/82'de "rızık" olarak tanıtılan Kur'ân'ı, çevresindekilere anlatarak kendini aşması, insanları vahiy ile buluşturup o mesajla beslenmelerini sağlaması ve bunun ilk iş olarak benimsemesi kendisinden istenmiştir.

554 Hadis için bk. Ebû Dâvûd, İlim, 9; Tirmizî, İlim, 3.

İnsanlar, düşünce fakirliği yaşarlar. Kur'ân bu anlamda onların sorularını cevaplamak üzere gönderilmiş bir mesaj olduğu için, günümüz insanı özellikle Kur'ân'ı iyi bilmeli ve din adına söylenecek şeyleri Kur'ân'ın oluruna sunmayı öğrenmelidir. Müslümanlar, çevrelerindekileri İslâm'a davet ederlerken onları kendilerine, cemaatlerine, partilerine, mezheplerine, gruplarına veya başka oluşumlara çağırmamalı, Ahzâb 33/46. âyet gereği "Allah'ın izniyle sadece Allah'a" davet etmeli ve bu davette de Kaaf 50/45. âyet gereği, Kur'ân'ın evrensel mesajını kendilerine rehber edinmelidirler.[555]

Sûrenin son altı âyetinden, çok önemli bir davranış modeli öğreniyoruz: İnsanlara gerçekler öğretilmeden veya görevleri kendilerine bildirilmeden, onlardan konuyla ilgili doğru hareket beklenmemelidir. Doğru bilgi öğretilmeden, yanlışlıklar nedeniyle de insanlar suçlanmamalıdır. Önce bilgi verilmeli, ne istendiği açıkça ifade edilmeli; daha sonra hareket, davranış, uygulama veya fedakârlık beklenmelidir.

DUHÂ SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Yüce Allah gündüze ve geceye yemin ederek bütün zamanları hayata şahit kılmakta, kul istemediği sürece onu terk etmeyeceğini bildirmektedir.

(4-5. âyetler): Bütün hayırlı işlerin sonunun başlangıcından daha iyi olacağı ve bu doğrultuda Yüce Allah'ın insanlara yardım yapacağı ifade edilmektedir. Bu genel yaklaşım, Hz. Peygamber özeliyle verilmekte, ancak mesaj elbette geneli de ilgilendirmektedir.

(6-8. âyetler): Burada, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e verdiği üç nimet hatırlatılmaktadır. Yetimken barındırılması, şaşkınken huzura kavuşturulması ve fakir veya yalnızken zenginleştirilip yalnızlıktan kurtarılması bu bağlamda ele alınmaktadır. Buna benzer pek çok noktada herkes nimetle buluşturulduğu için, Yüce Allah'ın insana ve hayata müdahalesi unutulmamalıdır.

(9-11. âyetler): Sûrenin son âyetlerinde, daha önce verilen bütün nimetlerin karşılığı olarak, yetimlerin ezilmemesi, sorup isteyenlerin azarlanmaması ve Kur'ân nimetini anlatmanın önemi vurgulanmaktadır.

555 Bu konuda ilgili iki âyet için bk. En'âm 6/70; Enfâl 8/24.

Bu sûrede, Hz. Peygamber, risâlet döneminde inşa edilmekte, risâletin aslında bir eğitim ve öğretim faaliyeti olduğu, model insan yetiştirip model toplum oluşturmayı amaçladığı mesajı verilmek istenmektedir. Müslümanlar çevrelerine karşı duyarlı olmalı, sosyal hayatı doğru yaşamalı ve bir emri uygularken doğru kaynaktan beslenmenin önemini kavramış olmalıdırlar.

Surenin başındaki *ed-duhâ* kelimesi, "gün ışığı" anlamıyla Kur'ân'ın hayatı aydınlattığı gerçeğini insanlığa sunmaktadır. Bu aydınlıktan yararlanmayı ve hakikat ışığını Kur'ân'da arayıp rehberliğini Hz. Peygamber'in yaptığı bir hayatı yaşamayı Rabbimizden diliyoruz.

94. İNŞİRÂH SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

"Şerh" sûresi olarak da isimlendirilen ve Mekke'de indirilmiş olup 8 âyetten oluşan İnşirâh sûresi, resmî sıralamada 94, iniş sırasına göre ise 12. sûredir. Duhâ sûresiyle aynı iniş gerekçesine sahiptir.

Duhâ sûresinde Hz. Peygamber'e peygamberlik öncesi dönemde verilen, peygamberlikle verilmekte olan ve risâlet sürecinde verilecek bazı nimetler üzerinde durulmuştu. İnşirâh sûresinde ise hem risâletin verilmesiyle sağlanan, hem de daha sonra verilecek birtakım nimetler hatırlatılarak morali yüksek tutmaya çalışılmaktadır.

Bu iki sûreye "moral sûreleri" de denilebilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَۙ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَۙ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ٓي اَنْقَضَ ظَهْرَكَۙ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَۜ ﴿٤﴾ فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۙ ﴿٥﴾ اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۜ ﴿٦﴾ فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْۙ ﴿٧﴾ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Biz senin için göğsünü açıp genişletmedik mi? **2-3.** Böylece belini çatırdatan yükünü (sıkıntını) senden kaldırmıştık. **4.** Senin için şânını ve

ününü de yüceltmiştik. **5.** Elbette her bir zorlukla beraber bir tür kolaylık vardır. **6.** Gerçekten, her bir zorlukla beraber bir tür kolaylık vardır. **7-8.** Bir işi bitirdiğin zaman, hemen (başka) bir işe koyul ve yalnız Rabbine yönel.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-4. ÂYETLER:

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَۙ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَۙ ﴿٢﴾ اَلَّذٖٓى اَنْقَضَ ظَهْرَكَۙ ﴿٣﴾

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَۜ ﴿٤﴾

"**1.** Biz senin için göğsünü açıp genişletmedik mi? **2-3.** Böylece belini çatırdatan yükünü (sıkıntını) senden kaldırmıştık. **4.** Senin için şânını ve ününü de yüceltmiştik."

Yüce Allah, Duhâ sûresinde dile getirdiği nimetlerle ilişkili olarak, özellikle risâletin verilişiyle ilgili Hz. Peygamber'e sağlanan huzur örneklerinden birkaçını da bu sûrede saymaktadır.

a) Hz. Peygamber'in Rahatlatılması

Yüce Allah, Nebî (as)'a verdiği nimetleri hatırlatmaya peygamberlikle başlamaktadır.

ı. Risâlet Huzurdur

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَۙ "Biz senin için göğsünü açıp genişletmedik mi?" Âyetteki نَشْرَحْ *neşrah* fiili "açmak, yarmak, genişletmek, rahatlatmak", صَدْرَ *sadr* kelimesi ise "göğüs" demektir.

Bu âyette Yüce Allah, Hz. Peygamber'in gönlünü rahatlatmış olduğunu ona hatırlatmaktadır. Duhâ 93/7'de de değinildiği gibi, Mekke'nin ağır ahlaksız yapısından bunalan ve bu nedenle Hira'ya çıkan Hz. Peygamber, elbette derin bir çaresizlik içerisinde hayatını devam ettiriyordu. Şüphesiz ki Mekke'de Hz. İbrahim'den kalma tevhid çizgisini inanç bazında devam ettiren hanifler vardı ve Hz. Peygamber de bu anlamda muvahhid bir insandı. Ancak Nebî (as), kendini aşmayı başaran ve empatiyi bilen bir insan olarak, çevrede olup bitenlerden etkilenmekte, onlara kayıtsız kalmamak istemekteydi.

Mekke'de gözde ve güvenilir bir konumda olmasına rağmen, dinî içerikli hatırlatmalarda bulunacak bir altyapıya sahip olmayan Hz. Peygamber, kurulu bir din anlamında dört başı mamur bir inanç sistemine sahip değildi. Çünkü dinî bilgisi kulaktan duymaya dayalıydı; sistemli bir yapısı ve fert veya toplumsal hayatı bütünüyle kuşatan pratikleri yoktu. Hiçbir şekilde şirk içermeyen bir hissedişe ve daha çok düşünme ve gönül yönelişine sahipti. "Kitâb"ı ve "iman"ı bilmediği Şûrâ 42/52'de açıkça ifade edilen Hz. Peygamber, kendisine "Kitâb"ın verileceğinden kesinlikle haberdar değildi;[556] böyle bir beklentisi de yoktu. Durum böyle olunca, onun ne denli sıkıntılar içerisinde olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerektir.

İşte tam da bu durumu anlatmak üzere, önce Duhâ 93/7. âyette Nebi (as)'ın şaşkınlığının giderildiği nimeti hatırlatılmıştı. İnşirâh 1'de de gönlünün ferahlatılıp rahata kavuşturulması, kendisine verilen çok önemli bir nimet olarak vurgulanmaktadır.

11. Risâlet Hz. Peygamber İçin Bir Milattı

a) Burada gözden kaçırılmaması gereken çok önemli noktalardan biri, âyette yer alan لَكَ *leke* kelimesidir. Tercümelerde genellikle görmezlikten gelinerek yer verilmeyen bu kelime, aslında bizim baştan beri söylediklerimize kaynaklık etmektedir. "Biz gönlünü ferahlatmadık mı?" tercümesi ile "Biz *senin için* gönlünü rahatlatmadık mı?" tercümesi arasında çok derin ve önemli bir fark vardır. Birinci tercüme normal bir uygulamayı ifade ederken, ikincisi bu rahatlatmanın öncelikle Hz. Peygamber'e yönelik olduğu vurgusunu içermektedir. Bu rahatlatmada ilk hedef Hz. Peygamber idi; çünkü toplumun ahlaksız gidişatı en çok onu üzüyor, onu tedirgin ediyordu. Bu nedenle yuvasından sıkça ayrılıp Hira'ya çekiliyor ve orada Rabbini tefekküre dalıyordu. Bir anlamda Hira, gerçeği aradığı okulu oluyor, sorularına cevap verilen ve tarihin en çok iz bırakan mekteplerinden biri halini alıyordu.

b) İnşirâh 1. âyette Hz. Peygamber'in gönlünün rahatlatılmasını ifade eden *şerh* ve *sadr* kelimeleri, Kur'ân'da "manevi rahatlama, huzur bulma" anlamında kullanılmakta, maddî bir yarma ve ayırma işlemini ifade etmemektedir.[557] Böylece Hz. Peygamber'in çocukluk döneminde veya daha

556 Kasas 28/86.
557 En'âm 6/125; Nahl 16/106; Tâhâ 20/25; Zümer 39/22.

sonralarda göğsünün yarılıp kalbinin dışarı çıkartılması, zemzemle yıkanması, sonra tekrar yerine konulması şeklindeki yaklaşımların Kur'ân'dan delili bulunmadığını ifade etmek zorundayız.

c) Hz. Peygamber'in vahiy ile buluşturulması demek olan "gönlünün rahatlatılması" işlemi, aslında onun için bir milattır. Risalet bizzat kendisi için manevî ve asıl doğumdur. Bu olay, herkesten önce onun rahatlaması ve huzur bulmasını sağlamıştı. Nitekim miladi 610 yılı Ramazan ayındaki Kadir Gecesi, hayata bakışına anlam kazandırmış, hayatı Kur'ân ile gerçek rengine kavuşmuştu. Böylece çektiği sıkıntılardan kurtulmuş, cevabını aradığı sorular yerli yerine oturmaya başlamıştı. Yaşadığı onca dertten kurtulmanın ve risâlet görevinin engin şuuruyla buluşmanın lezzetiyle bir anlamda hayata yeniden başlamıştı. Asıl Kutlu Doğum, onu da, bütün insanlığı da huzura götürecek şekilde, vahiyle buluşturulduğu Kadir Gecesi yaşanan doğumdu. Bu nedenle sûrenin ilk âyetindeki *leke* kelimesi, vahyin öncelikli hedefinin Hz. Peygamber olduğu vurgusunu içermektedir.

Günümüzde de şu husus iyice bilinmelidir: İnsan sıkıntıya düştüğünde ümidini yitirmemeli, sığınacağı yeri iyi tespit etmeli, sığındığı hak makamın yardımını daima yanında bulacağını bilmelidir. Özellikle Duhâ 93/3. âyette ifade edildiği gibi, Yüce Allah'ın onu terk etmeyeceğini unutmamalı, O'nun gönderdiği son mesaj ile diyalogunu sıcak tutmalı, Kur'ân'ın arkadaşlığını ve dostluğunu her şeyin üstünde bir konuma getirmelidir. Her sıkıntısına Kur'ân'da genel anlamda çözümler bulacağını hatırında bulundurmalı ve Yüce Allah'ın insanlığa gönderdiği son mektubu olan Kur'ân'a sıkıca sarılmalıdır.

b) Nebî (as)'dan Yükün Kaldırılması

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e yönelik nimetini açıklamak ve sonrakilere moral vermek üzere ilâhî müdahalenin insandaki etkilerine dikkat çekmektedir.

1. وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ "Yükünü (sıkıntını) senden kaldırmıştık." Âyetteki وَضَعْنَا *veda'nâ* fiili "koymak, kaldırmak", وِزْر *vizr* kelimesi "yük, sıkıntı, günah" demektir.

Bu iki âyetteki konu, hem Duhâ 93/7, hem de İnşirâh 1. âyetle yakından ilgilidir. Burada Hz. Peygamber'in yaşadığı olumsuzluklardan duyduğu sıkıntıların, kendisine risâletin verilmesiyle kaldırıldığından söz edilmekte ve bunun çok önemli nimetlerden olduğu hatırlatılmaktadır.

2. اَلَّذٖٓي اَنْقَضَ ظَهْرَكَۙ "Beli çatırdatan yük." Âyetteki اَنْقَضَ *enkada* fiili "bükmek, kırmak", ظَهْر *zahr* kelimesi ise "sırt, arka" demektir.

a) Bu âyet, önceki âyette yer alan *vizr* denilen "yük"ü açıklamaktadır. Âyetin başındaki اَلَّذٖي *ellezî* ifadesi, bu cümlenin bir açıklama cümlesi olduğunun delilidir. Bu tür cümleler, önceki kelimenin sıradışı bir anlamda kullanıldığını gösterebilir. "Beli çatırdatan yük" ifadesi, herhangi bir günah değil de, mecâzî olarak, insanın içini daraltan ve ona hayatı zindan eden sıkıntılardan oluşan manevi ağırlık demektir.

b) Hz. Peygamber'e peygamberlik görevinin verilmesi, bir taraftan toplumla ilgili duyduğu sıkıntıların giderilmesini sağlamış, diğer taraftan bir başka ağır sorumluluğu kendisine yüklemişti. Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinin ilk âyetlerindeki hitap, bu sorumluluğun büyüklüğünü ve ağırlığını ifade etmektedir. Özellikle Müzzemmil 73/5'te Kur'ân vahyi "ağır bir söz" olarak tanıtılmaktadır.

Kur'ân'ın hem bütünü, hem de her bir âyeti boş ve faydasızlıktan uzak olduğu için, içerik olarak da, sorumluluk olarak da ağır bir nitelik arz etmektedir. Bu âyetler çerçevesinde konuya baktığımızda "beli çatırdatan yük"ün kaldırılmasının, onu başıboş bir hale terk etmek anlamına gelmediği anlaşılmış olmaktadır.

c) Hira'ya çıkışı nasıl ki sadece Mekke'den kaçış değil, aynı zamanda gerçeğe yürüyüş idiyse, risâletle buluşması da bir taraftan sıkıntılardan kurtulmak, diğer taraftan yeni sorumluluklar ile buluşmak demekti. Buluştuğu bu yeni görevde kendisi nasıl sıkıntılardan kurtarıldıysa, artık o da fertlerin boyunlarındaki zincirleri ve boyundurukları kırıp, onları özgürlüğe kavuşturacaktı. A'râf 7/157. âyet Hz. Peygamber'in bu misyonunu bizlere gayet net bir şekilde göstermektedir.

Günümüzde Kur'ân okurları olarak biz de hem kendi zihni dünyamızdaki yanlışlıklardan Kur'ân'ın ışığıyla arınmalı, hem de benzer prangalardan kurtulmanın yolunun Kur'ân'a sarılmaktan geçtiğini çevremizdekilere anlatmalıyız. Hz. Peygamber'in sıkıntılarını gideren Yüce Allah, bizlerin de benzer sıkıntılardan kurtulmamız için Kur'ân'ı göndermiştir. Olaylara Kur'ân penceresinden bakmak demek, Hz. Peygamber'e uygulanan usulü takip etmek, yani sünnetüllahı izlemek demektir.

c) Şanının Yüceltilmesi

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e risâlet görevini vermekle onu rahatlatmış ve manevî sıkıntılardan kendisini kurtarmıştı. Daha kapsamlı ve anlamlı başka bir nimete daha sahip kılındığı da şu âyette ifade edilmektedir:

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ "Senin için şânını ve ününü de yüceltmiştik." Âyetteki رَفَعْنَا *rafe'nâ* fiili "yükseltmek", ذِكْر *zikr* kelimesi ise "ün, şan, şeref, vahiy, Kur'ân" gibi anlamlara gelmektedir.

1. İnşirâh sûresinde Hz. Peygamber'e sunulan nimetlerden biri de onun şanının yüceltilmesidir. Bu nasıl gerçekleşmiştir? Elbette "şerefli" ve "haysiyetli" olarak tanıtılan Kur'ân'ın ona vahyedilmesiyle. Enbiyâ 21/10, Sâd 38/1, Zuhruf 43/44 gibi âyetlerde *zikr* kelimesi, Kur'ân'ın adı olarak kullanılmakta ve "şeref, haysiyet, itibar ve onur" diye anlamlandırılmaktadır.

Hz. Peygamber'in şanını ve ününü artıran değer, ona vahyedilen Kur'ân olmuştur. Kendisine vahiy gönderildiği her geçen gün, onun ünü yayılıp artmaya başlamıştı; ileriki dönemlerde bu artışın daha büyük oranlara çıkacağı bu âyetle müjdelenmekte, bir anlamda moralinin yüksek tutulması sağlanmış olmaktadır.

2. Doğmadan önce geleceğinin haber verilmesi[558] ve âlemlere merhametin tecellisi olarak gönderilmesi[559] de yüceltilmişliğin birer örneğidir.

3. Hz. Peygamber'in şanının yüceltilmesi, Kur'ân'da adının bazı âyetlerde Yüce Allah ile peş peşe zikredilmesinde de görülür.[560] Elmalılı'nın vurguladığı gibi, Müslümanlar Yüce Allah'ı anınca, beraberinde Nebî (as)'ı da anmakta, Kelime-i Şehâdet'te, ezanda ve ikamette adını zikretmektedir. Bu, önemli ve ayrıcalıklı bir hususiyettir.

4. Diğer peygamberlere verilen ilâhî bilgilerden farklı olarak, Kur'ân'da kâinat kitabına dair çeşitli pasajlara yer verilmektedir. Bilim ve teknolojiyle ilgili ufuk kazandıran ve bütün insanlara adeta ev ödevleri veren içerikleriyle bu âyetler, evrensel olarak bütün dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu mesajlar anlaşıldıkça, Kur'ân'ın nasıl yüce bir kitap olduğu elbette fark edilecektir. Zikrinin yüceltilmesi, içerik farklılıkları nedeniyle ona yönelik vahyin de farklı gönderilmesi anlamına gelebilir.

558 Feth 48/29; Saff 61/6.
559 Enbiyâ 21/107.
560 Nisâ' 4/59, 80; Ahzâb 33/56; Feth 48/28-29.

Bugünün insanına yönelik olarak bu âyette çeşitli müjdeler de söz konusudur. Öncelikle bilinmelidir ki Hz. Peygamber'i yücelten, adını ve ününü yükselten değer Kur'ân olduğu için, Kur'ân ile buluşanlar, onu anlayan, yaşayan ve anlatanlar da benzer bir yükseliş yaşayacaklardır. Fâtır 35/10'da ifade edildiği üzere, sâlih amelin yücelttiği ve Allah'a yükselen en güzel kelimeler hiç şüphesiz O'nun kelimeleridir, yani Kur'ân'dır. İzzet ve şerefi Kur'ân'da arayanlar, bu yücelikten nasibini elbette alacaklardır.

5-6. ÂYETLER:

فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۙ ﴿٥﴾ اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۜ ﴿٦﴾

"**5.** Elbette her bir zorlukla beraber bir tür kolaylık vardır. **6.** Gerçekten, her bir zorlukla beraber bir tür kolaylık vardır."

Yüce Allah, Nebî (as)'a yönelik hatırlattığı nimetlerden farklı olarak çok anlamlı ve evrensel başka bir nimetini daha dikkatlere sunmaktadır.

Zorluk - Kolaylık İlişkisi

Bu âyetlerde, öncelikle Hz. Peygamber'e, ardından herkese yönelik çok önemli bir mesaja yer verilmektedir. Mekke toplumunun ahlâkî düşüklüğü karşısında çektiği onca sıkıntılardan Hz. Peygamber'i kurtaran ilâhî irade, Duhâ 93/6, 7 ve 8'de hatırlatılan çeşitli zorluklardan da onu kurtarmış ve hiç beklemediği bir onurla kendisini buluşturmuştu. Nasıl ki geçmiş sıkıntılar yerini kolaylıklara bırakmış idiyse, bundan sonra gerçekleşecek sıkıntıların da elbette çeşitli kolaylıkları sağlanacaktı. İşte bu âyetler bunun müjdesini içermekte, yakın bir gelecekte veya ileriki dönemlerde Hz. Peygamber'in karşılaşacağı problemler için Yüce Allah'ın kolaylıklar yaratacağının haberi çok önceden verilmektedir. Leyl 92/5-7. âyetlerde de bu hakikat değişik ifadelerle ortaya konulmaktadır.

Yüce Allah, Talâk 65/7'de her zorluktan sonra bir kolaylık yaratacağını beyan etmekte; 2, 3, 4 ve 5. âyetlerde de O'na karşı duyarlı olanların daima çözümle ve huzurla buluşturulacağını ifade etmektedir. Kendisine karşı duyarlı olanlara Yüce Allah mutlak surette bir çıkış yolu yaratacaktır. "Allah'a güvenen kişiye Allah yeter."

Hz. Peygamber, bu âyetleri tefsir sadedinde olmak üzere ve ümmetin moralinin yüksek tutulmasını sağlamak için şu eskimez ilkeyi bizlere bırak-

mıştır: "Hiçbir zorluk iki kolaylığa galip gelemeyecektir."[561] Demek ki bu âyetlerde sözü edilen husus, her bir zorluğun karşısında en az iki kolaylığın bulunduğu gerçeğidir.

Günümüz insanı bu gerçekten hareketle şunu iyice bilmelidir: Hayırlı ve doğru işleri yaparken, Yüce Allah insanın yardımcısıdır. Karşılaşılan zorlukla beraber, en az iki çıkış yolu da yaratmıştır. Önemli olan, kul olarak üzerimize düşen görevi hakkıyla yapmaya çalışmaktır. Yüce Allah doğru iş yapanların yardımcısıdır. Muhammed 47/7. âyet gereği, hayırlı işler yaparken Yüce Allah'ın yardımının bulunduğu akıldan çıkartılmamalı ve Yüce Allah'ı hesaba katmak unutulmamalıdır. Çünkü dost, vekîl, şâhit ve yardımcı olarak Allah yeter.

7-8. ÂYETLER:

فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْۙ ﴿٧﴾ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

"**7-8.** Bir işi bitirdiğin zaman, hemen (başka) bir işe koyul ve sadece Rabbine yönel."

Yüce Allah, Duhâ sûresinin sonunda olduğu gibi, bu sûrenin sonunda da önce Hz. Peygamber'i, sonra bütün müminleri inşa etmekte ve hayatı hangi gözle görüp yaşamaları noktasında herkesi bilinçlendirmektedir.

Dik Duruş - Allah Rızası İlişkisi

Sûrenin son iki âyetinde iki önemli ders verilmekte, "boş zaman" anlayışının Müslümanın ajandasında olamayacağı beyan edilmek istenmekte, bu arada meşguliyetlerde Allah rızasının gerekliliğine dikkat çekilmektedir.

1. Samimiyet Yorulmayı Gerektirir

فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ "Bir işi bitirdiğin zaman, hemen (başka) bir işe koyul." Âyetteki فَرَغْتَ *ferağte* fiili "bitirmek, boşalmak, yüreğini doldurmak", اِنْصَبْ *insab* emri ise "kalkmak, dik durmak" demektir.

561 Mâlik b. Enes, el-Muvatta', İstanbul, 1992, Cihâd, 6.

a) Bu âyetin anlamı, sanıldığı gibi "işini bitirdiğinde namaz kılmak" değildir. Bu âyetin indirildiği dönemde namaz emri henüz gelmemişti ve sistemi belirlenmiş bir namaz ibadeti bilinen şekline kavuşturulmamıştı. Dolayısıyla İnşirâh 7. âyette kastedilen husus, Hz. Peygamber'in her yorgunluğunun bir kolaylıkla karşılanacağı ve zorlukların kucağına terk edilmeyeceği bilgisinin ona verilmesidir. Sorunları ve çeşitli sıkıntıları çözüme kavuşturulan Hz. Peygamber, yaşadığı ve kendisine hatırlatılan tecrübelerden de destek alarak, hayatının tamamını vahyin hizmetine sunmayı işte bu âyetin de içeriğinden anlamış ve hayatına uygulamıştır.

b) Hıcr 15/48. âyette de geçtiği üzere, buradaki *fensab* kelimesine "yorgunluk" anlamı verilebilir. Bu durumda âyetin anlamı, "Bir işi bitirdiğinde yeniden yorul" şeklini alır. Âyette öncelikle Hz. Peygamber'e hitap edilmekte ve vahiy ile emredilen bir husus yerine getirilince veya bir mesaj muhataplara anlatılınca, peşinden diğerine geçmenin önemine dikkat çekilmektedir. Risâlet görevine yeni başlayan Hz. Peygamber'in görev süresi, günün tamamı olarak belirlenmekte, bir anlamda gece-gündüz demeden mümkün olan her zamanda çalışması istenmektedir.

c) *Nesab* kelimesinin "dikili taş" anlamı da vardır. Nitekim Mâide 5/90. âyette geçen *el-ensâb* kelimesi ile Mâide 5/3. âyette geçen *en-nüsub* kelimesi "dikili taşlar" demektir. Buradan hareketle, İnşirâh 7. âyete "bir işi bitirdiğin ya da bir sıkıntıdan kurtulduğun zaman, dik ve sağlam duruşun devam etsin" şeklinde bir yorum da getirilebilir. Durum böyle olunca Müslümanın şahsiyetine dair önemli bir öğretiyle daha karşılaşıyoruz demektir: Müslüman, dik durmayı ve sağlam bir duruş sergilemeyi başaran sağlam insandır.

Günümüz Müslümanı bu âyetten şu sonucu çıkarmalıdır: Müslümanın hayatında lüzumsuz tatile yer yoktur; hatta hayatında boş zaman hiç olmamalıdır. Mü'minûn 23/3. ve Furkaan 25/72. âyetlerde vurgulandığı üzere, Müslüman boş ve anlamsız işlerden kaçınan, hayatında gereksiz işlere yer vermeyen, tatil kavramını iş ve meşguliyet değişimi olarak yeniden belirleyen ve sahip olduğu her konumda doğru iş yapıp üretken olmayı başaran insandır. İnşirâh 7'den günümüze böyle bir sonuç çıkartmak, âyetin evrenselliğinin gereğidir.

11. Allah'a Yöneliş Esastır

وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ "Sadece Rabbine yönel." Âyetteki ارْغَبْ *irğab* emri "rağbet etmek, yönelmek" demektir.

a) Bu son âyette Hz. Peygamber'e bir yöneliş makamı belirlenmektedir. Onun da bizim de yöneleceğimiz tek makam Yüce Allah'tır; O'nun rızası ve memnuniyetidir. Âyette *ilâ rabbike* ifadesinin *ferğab* emrinden öne alınması, yönelişin gerçekleştirileceği tek yerin Rabbimiz olduğunu vurgulamayı amaçlamaktadır. Bu durumda, başka hiçbir şeye rağbet edilmemesi gerektiği vurgusu da ortaya konulmaktadır. Niyetini Allah rızası diye belirleyenler, işlerinde olumlu sonuç alsalar da almasalar da, görünüşte başarılı olsalar da olmasalar da, sonuçta, gereken fedakârlığı yaptıkları için Allah katında ödüle hak kazanırlar. Bu nedenle, Müslümanın hayatında niyetini doğru belirlemek kaydıyla "kaybetmek" diye bir şey olmadığı anlaşılmaktadır.

b) Rağbetin sadece Yüce Allah'a olması, yapılacak davetin ve çağrının da sadece O'na yönelik olmasını sağlamak demektir. İnsanlar kendilerine, çevrelerine, partilerine, mezheplerine, cemaatlerine, tarikatlerine vs. değil, Ahzâb 33/46 gereği "Allah'ın izniyle sadece Allah'a davet etmeli"dirler. Rağbet, bir taraftan Allah'ı gönülde hazır etmeyi gerektirirken, diğer taraftan ilgi ve fedakârlığı da aynı tarafa yönlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

c) Hem Duhâ sûresinde, hem de İnşirâh sûresinde sıkça göze çarpan bir husus vardır: Yüce Allah bu iki sûrede kendisini dört defa da *rabb* sıfatıyla tanıtmaktadır. *Rabb* sıfatı bir taraftan Yüce Allah'ın sahip çıkma, yetiştirme, eğitme ve terbiye etme yönünü ifade ederken, diğer taraftan Hz. Peygamber'in sahipsiz bırakılmadığını, daima desteklendiğini, yalnızlığa terk edilmeyeceğini ve özellikle de bir kul olduğunu unutmamasını öğütlemektedir. İnsanlık için en önemli tehlikelerden biri, kendisini yeterli görmek ve başkasına muhtaç olmadığını zannetmek veya bunu iddia etmektir. İşte bu iki sûrede ve bütünüyle Kur'ân'da Allah'a nispet edilen *rabb* kelimeleri, insanların böyle bir yanlışlığa düşmemesini sağlamaya yönelik çok önemli hatırlatmalar içermektedir.

İNŞİRÂH SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-4. âyetler): Yüce Allah, Duhâ sûresinde hatırlatmaya başladığı nimetlerini burada da devam ettirmektedir. Hz. Peygamber'in gönlünün ferahlatıldığı, belini büken manevî sıkıntılardan kurtarıldığı ve şanının yüceltildiği işte bu âyetlerde beyan edilmektedir. Bu arada mesajı evrensele taşıyarak, Allah için sıkıntı çekenlerin bundan kurtarılacağı ve Allah

yolunun şerefli yolcuları olarak onur ve haysiyetlerinin artacağı da belirtilmiş olmaktadır.

(5-6. âyetler): Özelde Hz. Peygamber'i, genelde bütün müminleri motive etmek üzere "her zorlukla beraber mutlaka en az bir tür kolaylığın bulunduğu beyan edilerek Yüce Allah'ın, kulunu yalnızlığa terk etmeyeceği ve onu çaresizlikler içerisinde bırakmayacağı anlatılmak istenmektedir.

(7-8. âyetler): Bir işi bitirince hemen yenisine başlanmalı, boş zaman oluşturulmamalı, bitirilen bir işin arkasında dik durulmalı ve baştansavmacılık ya da nemelazımcılık yapılmamalıdır. Ayrıca sadece Allah'a yönelmenin gerekliliğine vurgu yapılarak, insanların niyetlerinde yanlış bir yöne kaymamanın önemi dile getirilmektedir.

Rabbimiz bizim de yüreğimizi vahyin aydınlığıyla buluştursun ve onun eşsiz işklerini hayatımızın vazgeçilmez değeri haline getirsin.

95. TÎN SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

"Tîn sûresi" olarak isimlendirilen ve Mekke'de indirilmiş olup 8 âyetten oluşan bu sûre, resmî sıralamada 95, iniş sırasına göre ise 28. sûredir.

Tîn sûresi, öncesindeki İnşirâh ve Duhâ ile insanın psikolojik tahlillerinin yapılması noktasında benzeşmektedir.

Sûrenin ilk üç âyetinde, üç peygamberin vahye muhatap olduğu mekânlara yemin edilmektedir. İnsanoğlunun hem beden, hem de ruhsal açıdan en güzel şekilde yaratılışına ve ahlâkî düşüklükleri tercih edenlerin, aşağıların en aşağısına itildiğine değinilmektedir. Bu durum, her insanın kaçınılmaz sonu değildir. Bu nedenle çıkış yolu, iman ve sâlih amel olarak belirlenmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالتّ۪ينِ وَالزَّيْتُونِۙ ﴿١﴾ وَطُورِ س۪ين۪ينَۙ ﴿٢﴾ وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَم۪ينِۙ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ ف۪ٓي
اَحْسَنِ تَقْو۪يمٍۘ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِل۪ينَۙ ﴿٥﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ
غَيْرُ مَمْنُونٍۜ ﴿٦﴾ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدّ۪ينِۜ ﴿٧﴾ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِم۪ينَ ﴿٨﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-5. Tîn'e, Zeytûn'a, Sîna Dağı'na ve şu güvenli beldeye yemin olsun ki Biz, insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra da onu aşağıların aşağısına çevirdik. **6.** Fakat iman edip yararlı işler yapanlar için başa kakılmayan (eksilmeyen, ardı arkası kesilmeyen, devamlı) bir ödül vardır. **7.** Ey inkârcı insan, artık sana dini (hesabı veya hesap gününü) yalanlatan nedir? **8.** Allah, hüküm verenlerin en üstünü değil midir?

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ﴿١﴾ وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِينِ ﴿٣﴾

"**1-3.** Tîn'e, Zeytûn'a, Sîna Dağı'na ve şu güvenli beldeye yemin olsun."

Yüce Allah, bir üslup gereği bazı varlıklara yemin ederek, onların şahitliğini gündeme getirmektedir. Yemin konusunda detaylı bilgiyi Duhâ 93/1'de verdiğimiz için aynı bilgileri tekrarlamak istemiyoruz.

a) Dört Yöreye Yemin

Yüce Allah, Kur'ân'da çeşitli varlıkları hatırlatarak onlara yemin etmekte, onların önemine dikkat çekmekte ve özellikle bu sûrede bazı mekânları öne çıkartmaktadır.

İbrâhim (as)'dan beri, dünyada isim bırakan peygamberler genellikle Ortadoğu'da yaşamışlardı. Kur'ân-ı Kerîm'de onlardan sıkça söz edilmesi, Kur'ân'ın ilk muhatapları olan Arapların, kendileri hakkında bilgi sahibi olmaları nedeniyledir. Yoksa dünyanın başka taraflarına peygamber gönderilmediği gibi bir anlayış doğru değildir. Çünkü Yüce Allah, insanlığı vahiyden yoksun bırakmamış; her ümmete veya kavme, mesajının ulaşması için elçiler göndermiştir.[562] Bazı âyetlerde ifade edildiği gibi, insanlara gönderilen peygamberlerin bir bölümünün kıssası anlatılmışken, bir bölümününki anlatılmamıştır.[563]

562 Âyetler için bk. Yûnus 10/47; Ra'd 13/7; Nahl 16/36; Fâtır 35/24.
563 Nisâ' 4/163-165; Mü'min 40/78.

Tîn sûresinin ilk âyetlerinde yöre insanının, haklarında bilgi sahibi olduğu peygamberlere vahyin verildiği mekânlara dikkat çekilmekte, peygamberlerin vahiy ile buluşturulduğu mukaddes yerlere yemin edilmektedir.

I. Tîn ve Zeytûn Nedir?

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ "Tîn'e ve Zeytûn'a yemin olsun." Sûrenin ilk âyetinde Yüce Allah *et-tîn* ve *ez-zeytûn* kelimelerini kullanarak, Hz. İbrahim'in vahiy aldığı, ayrıca Hz. İsa'nın doğduğu yere, yaşadığı bölgeye veya şehirlere dikkat çekmektedir.

Klasik yorumlarda bu iki kelime genellikle "incir" ve "zeytin" meyveleri şeklinde anlaşılmıştır. Ancak yeminlerin birbirleriyle ilişkili olması gerektiği için, söz konusu kelimeleri meyve olarak değil de, yöre veya bölge olarak anlamlandırmak daha doğrudur. Bu doğrultuda *tîn* ve *zeytûn*, Hz. İsa ile hatta Hz. İbrahim ile ilgili görülmelidir. Vahyin insanlıkla buluşturulduğu yerlerden olmaları itibariyle bu mekânlar, çevresi bereketli kılınan Mescid'in[564] civarındaki iki yer olarak yorumlanırsa, âyetler arasındaki anlam ilişkisi daha rahat görülür.

II. Sînâ Dağı Kutsaldır

وَطُورِ سِينِينَ "Sîna Dağı'na yemin olsun." Bu âyette Yüce Allah, Hz. Mûsâ'ya konuştuğu dağa yemin etmektedir. Sinâ Dağı da insanlığın ilâhî bilgilerden haberdar edildiği mukaddes yerlerdendir. Bu nedenle tıpkı Hira gibi, Sinâ da bizim kültürümüzde değerlidir. Çünkü ilâhî aydınlığın bir adresi de Sîna Dağı'dır.

III. Güvenilir Şehir: Mekke

وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِينِ "Şu güvenli beldeye yemin olsun." Bu âyette Yüce Allah, Hz. Peygamber'in risâletle şereflendirilip 12 yıl görevini sürdürdüğü güvenilir şehir olan Mekke'ye dikkat çekmektedir. Mekke'nin güvenilir ve saygın bir yer olduğu Kur'ân'da açıkça belirtilmektedir.[565]

564 İsrâ 17/1.
565 Örnek için bk. Bakara 2/125; Mâide 5/97; İbrahim 14/37; 'Ankebût 29/67; Kasas 28/57.

Her üç peygamberin bir arada zikredilmesine gerekçe oluşturan husus, ataları Hz. İbrahim'de birleşmeleri ve vahiy ile buluşturuldukları mekânların, insanların aydınlatılmasındaki büyük katkısıdır.

"Parçayı anarak bütünü kastetmek" kuralı gereği, üç peygamberin şahsında bütün peygamberlerin vahiy ile buluşturulduğu mekânların dolaylı olarak bu mesajda yer aldığını söylemek gerekir.

b) Yemine Değer Olmanın Ölçüsü

Yemin ifadelerine Kur'ân'da yer verilmesinin gerekçesini Duhâ sûresinin ilk âyetinde belirtmeye çalışmıştık. Burada asıl hatırlatılması gereken ve günümüz insanıyla bu mesajların buluşturulmasını sağlayacak nokta ise, "neden bu mekânlara yemin edildiği" sorusunu doğru cevaplandırmaktır. Tîn, Zeytûn, Sînâ Dağı ve Mekke şehri gibi yerleri mukaddes yapan değer, önce peygamberlerin buralarda vahiy ile buluşturulması, ardından da toplumlarının bu mekânlarda vahiy ile tanıştırılmasıdır.

Vahiyden yoksun mekânlar, Kur'ân'da nasıl ki itibar ifadeleriyle anılmamışsa, vahiyden yoksun insanlar da bu itibardan uzak kalacaklardır. İtibar, vahiy ile bütünleşerek gerçekleşir. Toprağı veya mekanı değerlendiren vahyin, insanı daha yoğun olarak kıymetlendireceğinde şüphe yoktur. Vahyin indirilmediği Tîn, Zeytûn, Sînâ ve Mekke'nin, diğer mekânlardan hiçbir farkı yoktur. Şimdilerde de din adına itibarlı olmak vahye sarılıp, ona sahip çıkmaktan geçmelidir.

4-6. ÂYETLER:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فٖٓي اَحْسَنِ تَقْوٖيمٍۘ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلٖينَۙ ﴿٥﴾

اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍۜ ﴿٦﴾

"**4-5.** Biz, insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra da onu aşağıların aşağısına çevirdik. **6.** Fakat, iman edip yararlı işler yapanlar için başa kakılmayan (eksilmeyen, ardı arkası kesilmeyen, devamlı) bir ödül vardır."

Yüce Allah, yeminlerden sonraki cümlenin mesajına çok önem verdiği için burada da insanla ilgili sıra dışı bir bilgi vermektedir.

a) En Güzel Yaratılış

Yeminlerden sonraki bu ilk cümlede, insanın yaratılış güzelliği dikkatlere sunulmaktadır.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فٖۤى اَحْسَنِ تَقْوٖيمٍ "Biz, insanı en güzel biçimde yarattık." Âyetteki خَلَقْنَا *halaknâ* fiili "yaratmak", اَحْسَن *ahsen* kelimesi "en güzel", تَقْوٖيم *takvîm* sözcüğü ise "biçim, şekil" demektir.

1. Bu âyete, "Biz, insanı en güzel biçimde yaratıyoruz" şeklinde geniş zaman anlamı vermek, yaratma işleminin sürekliliğini ifade etmek açısından önemlidir. Yüce Allah, ilk üç âyetteki yeminleri işte bu cümle için yapmaktadır. İnsan, bedensel ve ruhsal olarak en güzel biçime sahip kılınmıştır.

2. İnfitâr 82/6, 7 ve 8'de, cömert olan Yüce Allah'ın insanı yarattığı, ona yaratılış amacına uygun şekil verdiği, ölçülü bir varlık haline getirdiği ve hem fiziksel, hem de ruhsal özelliklerini veya organlarını birbiriyle uyumlu hale getirdiği ifade edilmektedir. Kehf 18/37'de insanın *türâb* "toprak" ve *nutfe* "zigot" aşamalarından sonra bir insan şekline sokulduğu beyan edilmekte, Mü'minûn 23/14'te de bu aşamalar yaşanırken kendisine ruh üflenip başka bir yaratılışa ve yapıya sahip kılındığı ifade edilmektedir.

3. Ayrıca A'lâ 87/2'de insanın yaratılmasından ve en uygun şekle konulmasından söz edilmekte, Şems 91/7'de ise, nefse ve onu düzenleyen güce yemin edilerek, insanın yaratılıştan getirdiği mükemmel tasarıma dikkat çekilmektedir. İsrâ 17/70'te, insanoğlunun değerli oluşuna ve yaratıkların pek çoğundan farklı (farklı olduğu konularda üstün) tutulduğuna vurgu yapılmakta, Tîn 4'te de bütün bu ifadeler özetlenerek, insanın en güzel biçimde yaratıldığı bilgisi yine bu özellikleri anlayabilecek olan insana vahiy aracılığıyla bildirilmektedir.

b) Aşağıların En Aşağısı Nedir?

Yüce Allah, insanı fiziksel ve ruhsal olarak en güzel şekilde yaratmış olmasına rağmen, insan kendi arzu ve heveslerine uyarak bu güzelliği heba edebilmektedir. İşte bu âyet, söz konusu durumu anlatmaktadır.

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلٖينَۙ "Sonra da onu aşağıların aşağısına çevirdik." Âyetteki رَدَدْنَا *radednâ* fiili "çevirmek", اَسْفَلَ سَافِلٖينَۙ *esfele sâfilîn* tamlaması ise "aşağıların en aşağısı" demektir.

Bu âyete "Sonra da onu aşağıların en aşağısına çeviririz" şeklinde geniş zaman anlamı vermek, önceki âyette olduğu gibi, anlamın güncellenmesini ve evrenselleşmesini sağlar.

1. Önceki âyette sözü edilen *el-insân* kelimesi bütün insanları kapsadığı için, her insan en güzel bir biçimde yaratılmıştır, demektir. Bu yaratılış, devam eden süreçte, yerini peyderpey *erzel-i ömür* denen "ömrün en sıkıntılı dönemi"ne bırakır.[566] İşte âyette sözü edilen *esfele sâfilîn,* ömrün bu döneminin ismi olur ve 6. âyetin başındaki *illâ* edatı, *lâkinne* anlamına gelir.[567] Bu durumda, âyetleri şu şekilde yorumlamalıyız: "Her insan için *esfele sâfilîn* dönemi mümkündür; özellikle iman edip iyi işler yapanlar için bu dönemde de yapılacak fedakârlıklar, kesintisiz ödülün gelmesini sağlamaya devam edecektir; onlar için ömrün ileri dönemleri bir kayıp değil, kazancın devam ettiği zaman dilimleridir."

2. Önceki âyette sözü edilen *el-insân* kelimesi, bütün insanları kapsamış olsa da, 5. âyette *esfele sâfilîn* dönemine itilenler, özellikle, en güzel biçimde yaratılmış olmasına rağmen bunun gereğini yerine getirmeyen "nankör insanlar" da olabilir. Bu tür insanlar, hayatlarındaki bazı olumsuz kararların ve davranışların sonucu olarak, *esfele sâfilîn*e döndürüleceklerdir. Bu durumda *esfele sâfilîn,* âhirette kâfirlerin ve münafıkların gideceği "cehennem"dir. Yüce Allah, cezalandırma anlamında hak etmeden hiçbir kimseyi aşağıların aşağısına çevirmez.

3. Kur'ân âyetleri ancak "sebep-sonuç ilişkisi" içerisinde değerlendirilince doğru anlaşılabilir. Bu nedenle şunu söylemeliyiz: Buradaki "aşağıların en aşağısına çevrilmek" bir sonuçtur; sebebi ise, A'râf 7/179, İsrâ 17/63, Sâd 38/85 gibi âyetlerde detaylandırıldığı üzere, insanın kendi hatalı kararları ve yanlış tutumudur. Cehennemin en alt tabakasına gideceği haber verilen insanlardan bir bölümü Nisâ' 4/145. âyete göre münafıklardır. Söz konusu âyete göre, "aşağıların en aşağısı" demek olan ateşin en derin yerine gitmek sonuçtur; sebebi ise insanın münafık olmayı tercih etmesi, öyle yaşaması, sonunda da nifak üzere ölmesidir. Zaten *esfele sâfilîn* şeklindeki sonla karşılaşmamanın yolu, devam eden âyette, "insanın iman edip iyi davranışlar yapması" olarak belirlenmektedir.

566 Nahl 16/70; Hacc 22/5.
567 Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri, İstanbul, 1990, X, 533.

c) İman - Sâlih Amel - Ödül İlişkisi

Yorumunu yaptığımız 5. âyette sözü edilen felâket, herkesi içermemektedir; bundan korunabilmek elbette mümkündür. İşte, inceleyeceğimiz âyetin ilk cümlesinde kurtuluşun reçetesi sunulmaktadır.

1. Amelsiz İman, Yeterli Olmaz

اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "İman edip iyi işler yapanlar hariç." Buradaki istisna, tıpkı 'Asr sûresinde de olduğu gibi, zarar ve ziyanda kalmanın bir kader olmadığını, bundan irade ile kurtulmanın yolunun açık olduğunu göstermektedir. Bu istisna, İslâm inanışında ümitsizliğe yer olmadığının da en önemli delilidir. Hiç kimse bu anlamda kaderci davranıp sorumluluğunu öteleyemez, inkâr edemez. Çünkü ziyanda olmanın mümkün olduğu, ancak bunu belirleyen hususun, insan iradesinin yanlış yöne çevrilmesi nedeniyle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu istisna cümleleri, insanlık için büyük bir ümit ve çıkış kapısıdır; insanlar bundan mutlaka istifade etmelidir.

a) Âyetteki "İman edip iyi işler yapanlar" ifadesi, iman ile sâlih amel denen iyi davranışların birlikteliğini gösterir. Dahası, burada vurgulanan husus, imanın iman olabilmesi için sâlih amelin gerekliliğidir. وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ *ve 'amilu's-sâlihât* cümlesinin başındaki *vâv* edatı atıf yani bağlaç olduğu için, âyette sâlih amel-iman birlikteliği ifade edilmektedir. Demek ki âyette sözü edilen iman sahipleri, aynı zamanda sâlih amel işleyenlerdir. Kurtuluş için iman-sâlih amel birlikteliği şarttır. Tâhâ 20/75'te bu durum çok net bir şekilde görülmektedir. Esfele sâfilîn'den kurtulmak isteyenler âyetteki istisna edatından sonraki bütün sıfatlara sahip olmalıdırlar. Bu nedenle iman-salih aöel brlikteliği kurtuluşun olmazsa olmazıdır. İmanı amelden, yani davranıştan bağımsız sayanlar varsa da biz bunun yeterli ve ikna edici referanslara sahip olmadığı kanaatindeyiz. Konuyla ilgili bütün âyetler Tâhâ 20/75. âyetin ıığında anlaşılmak zorundadır.

b) "Sâlih amel", bir kötülüğün, yerini iyiliğe bırakmasına vesile olan işlerdir. 'Asr sûresi 3. âyette de detaylandıracağımız üzere, bir anlamda sâlih amel, toplumsal yararı olan, sadece yapanına değil, çevreye de katkısı olan eylemlerdir. Bu nedenle, imanın toplumsal bir boyutunun olduğunun delillerinden biri, işte Kur'ân'daki bu tür ifadelerdir. Bir iyilik eğer imanlı bir şekilde yapılmışsa ve ferde yönelik ise, ona "ibadet" veya "hasenât" denilir. Eğer söz konusu davranış, toplumsal boyutu olan bir iş ise, buna da

"sâlih amel" adı verilir. İmandan yoksun olarak yapılan davranışlara bu üç isim de verilemez.

c) İyi davranışlarla desteklenmeyen iman, her tehlikeye açıktır ve en ufak bir müdahelede kaybolma tehlikesi vardır. Onun için, ölüm anında yapılan tevbe, tevbe değildir. Çünkü ölüm anında verilen sözün samimi olup olmadığının denenme zamanı kalmamıştır. Mesele sadece inanmaktan ibaret olsaydı, ölüm anındaki iman da geçerli olmalıydı.

d) Yûnus 10/91-92'de zikredilen, Firavun'un imanının reddedilmesi ile Nisâ 4/18'de ölüm anında yapılan tevbenin tevbe olmadığı ifadesi, imanın pratik faaliyetlerle desteklenmesini zorunlu kılmaktadır. Keyfî olmamak kaydıyla, çaresizlikler içerisinde olup imanını gizlemek zorunda kalan kişinin durumu, elbette sözünü ettiğimiz bu hususun dışındadır. Çünkü Nahl 16/106'da belirtildiğine göre, *ikrâh* (zorlama, tehdit) altında iken kalbi imanla dolu olan kişi, kalbini küfre açan kişiyle aynı sonu paylaşmayacaktır. Zorlama halini dışarda tutarsak, iman ile sâlih amelin birlikte yer almasını bu iki değerin birbirinden ayrılmaz olmasına bağlamak durumundayız.

e) Esasında Fâtır 35/10'da yer alan; "Güzel söz Allah'a çıkar; iyi amel de güzel sözü Allah'a yükseltir" ifadesinde söylenmek istenen husus da aslında bundan ibarettir. Güzel sözden kasıt "tevhid"dir; yani Allah'ı birlemektir. Onu Allah'a yükselten değer ise sâlih ameldir, iyi davranıştır. Tevhidin Allah'a yükselmesi sâlih amel ile desteklenmesine bağlanmakta, biri olmadan diğerinin yetersizliği dolaylı olarak vurgulanmaktadır. Fussılet 41/33'te de, Müslüman olmak, Allah'a davetten ve sâlih amel yapmaktan sonra sıralanmakta, mümin olmak gibi Müslüman olmanın da sâlih amelden sonra mümkün olduğu ortaya konulmaktadır. Buradan hareketle, imanın ve İslâm'ın geçerli olmasını sağlayan, iki önemli husus olduğunu söyleyebiliriz: Bunlardan biri, kalbin onaylaması, diğeri de imanın gereği olan salih amelleri ve iyi davranışları ortaya koymaktır. Bu konuyu İnşikaak 84/25'te daha geniş bir şekilde ele alacağımız için şimdilik bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

11. Başa Kakılmayan Ödül

فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ "Onlar için başa kakılmayan (eksilmeyen, ardı arkası kesilmeyen, devamlı) bir ödül vardır." Âyetteki اَجْرٌ *ecr* kelimesi "ödül", غَيْرُ مَمْنُونٍ *ğayru memnûn* ifadesi ise "başa kakılmayan" demektir.

Fussılet 41/8 ve İnşikaak 84/25'te de bildirildiği üzere, engellenemeyen, kesintiye uğratılmayan veya başa kakılmayacak ödüller, imanını sâlih amel ile destekleyen kişilerin olacaktır. Vâkı'a 56/33'te ifade edildiği üzere, Cennet nimetleri başkası tarafından kesintiye uğratılamayacağı gibi, engellenemeyecektir de. Ayrıca Ra'd 13/35'te belirtildiği gibi, cennetteki yemişler de gölgeler de devamlıdır. Buradan hareketle, kesintisiz ya da başa kakılmayan ödüllerin cennette verileceği, bunun dışındaki ödüllendirmelerin bu garantiye sahip olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Burada unutulmaması gerekn nokta, bu tür bir ecrin sonuç olduğudur. Sebep ise iman ve sâlih ameldir.

7-8. ÂYETLER:

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ﴿٧﴾ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ﴿٨﴾

"7. Ey inkârcı insan; artık sana dini (hesabı veya hesap gününü) yalanlatan nedir? 8. Allah, hüküm verenlerin en üstünü değil midir?"

Yüce Allah, en güzel şekilde yarattığı insanın, kendi iradesiyle şerri tercih etmesini, bunun sonucunda aşağıların en aşağısına gönderilmesini zikredince, bunun gerekçelerinden birine daha dolaylı gönderme yapmaktadır. Ayrıca hüküm vericiliğini de hatırlatmaktadır.

a) Dini Yalanlatmak Ne Demektir?

"Din"in yalanlanması veya yalanlatılması konusu, bu âyette soru edatıyla gündeme getirilmekte, aslında bunun saçma bir tavır olduğu hissettirilmektedir.

1. *Dîn* Kelimesi Ne Demektir?

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ "Ey inkârcı insan, artık sana dini (veya hesap gününü, hesabı) yalanlatan nedir?" Âyetteki يُكَذِّبُ *yükezzibu* fiili "yalanlamak", بَعْدُ *ba'dü* kelimesi "artık, bundan sonra", الدِّينِ *ed-dîn* sözcüğü ise "hesap, ceza, din" demektir.

Din kelimesi Arapça *d-y-n/deyn* kökünden mastar veya isimdir. Cevherî, dinin "âdet, durum; ceza, mükâfat; itaat" şeklinde üç anlamını

vermiş ve terim olarak dinin bu son anlamdan geldiğini belirtmiştir.[568] İbn Manzûr, bunlara "hesap" ve "İslâm" anlamını da eklemiştir.[569] Buna karşılık Isfehânî, sadece "itaat" ve "ceza" anlamını kaydetmiş, ayrıca kelimenin istiâre yoluyla "şeriat" anlamında kullanıldığını da belirtmiştir.[570]

Dîn kelimesi Kur'ân'da "İslâm (Dini)",[571] "tevhîd",[572] "hesap, ceza, karşılık",[573] "hüküm, kanun, hukuk",[574] "taat/itaat",[575] "âdet/gelenek",[576] "millet",[577] "yol",[578] "yaratılış kanunu",[579] "borç"[580] ve "din edinmek"[581] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[582]

11. Dini Yalanlamak Hesaptan Kaçma Teşebbüsüdür

a) Mealde tercih ettiğimiz anlama göre, muhatap "inkârcı insan"dır. Çünkü *dîn* kelimesinin yukarıda belirttiğimiz üzere "hesap ve karşılık" anlamı da vardır. Bu durumda, yalanlanmaya konu edilen şeyin âhiretteki hesap olma ihtimali söz konusudur. Zaten bir sonraki âyette ele alınacak hüküm, dünyada dinî içerikli hüküm belirlemek anlamına geldiği gibi, âhireti de kapsamaktadır. Bu sûrenin ilk muhatapları olan Mekkelilerin büyük çoğunluğu, âhirete inanmadıkları için, oradaki hesabı yalanlamaları bu

568 Cevherî, age., I, 431.
569 Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Mısır, trs., II, 1469. Arapça dışındaki Sâmî dillerin yanı sıra Farsça ve Sanskritçe gibi diğer bazı dillerde de din kelimesini andıran sözcükler vardır. Din kelimesinin diğer dillerdeki karşılıkları hakkında geniş bir inceleme için bk. Günay Tümer, "Din md.", DİA, İstanbul, 1994, IX, s. 312.
570 Isfehânî, age., s. 253.
571 Feth 48/28. Bu bağlamda, Bakara 2/132, 193, 256; Âl-i İmrân 3/19, 85; Nisâ' 4/46; Mâide 5/3; Enfâl 8/39, 72; Tevbe 9/11, 29, 33, 36, 122; Yûnus 10/105; Yûsuf 12/40; Nahl 16/52; Hacc 22/78; Rûm 30/30, 43; Şûrâ 42/13, 21; Feth 48/28; Nasr 110/2.
572 Örnekler için bk. Âl-i İmrân 3/19; A'râf, 7/29; Yûnus 10/22; 'Ankebût, 29/65; Rûm 30/30; Lokmân 31/32; Zümer 39/2; Ğâfir, 40/14, 65; Beyyine 98/5.
573 Örnek kullanımlar için bk. Fâtiha 1/4; Hicr 15/35; Nûr 24/25; Şu'arâ' 26/82; Sâffât 37/20, 53; Sâd 38/78; Zâriyât 51/6, 12; Vâkı'a 56/56, 86; Me'âric 70/26; Müddessir 74/46; İnfitâr 82/15, 17, 18; Mutaffifûn, 83/11; Tîn 95/7; Mâ'ûn 107/1; Kaafirûn 109/6.
574 Yûsuf 12/76; Nûr 24/2;
575 Tevbe 9/29.
576 Hucûrât 49/16.
577 Hacc 22/78; Beyyine 98/5.
578 En'âm 6/161
579 Rûm 30/30.
580 Bakara 2/282.
581 Tevbe 9/29.
582 Bu kelimenin geniş izahı için bk. Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, s. 159-163.

âyette kınanmaktadır. Sûrenin 4. âyetindeki "aşağıların en aşağısına gönderilmenin" bir gerekçesi de "dini yalanlamak"tır.

b) Âyetin meali şöyle de verilebilir: "(Ey Peygamber), artık bundan sonra din konusunda seni yalanlatan sebep ne olabilir ki?" Buna göre muhatap "Hz. Peygamber"dir. Bir anlamda kendisi rahatlatılmakta ve bunca gerçeklere rağmen, artık akıl sahibi olup aklını doğru kullanan insanların onu yalanlayamayacağı kendisine bildirilmektedir. Gerçekler ortaya çıkmış, din ile ilgili konularda onu yalanlatacak herhangi bir sebebin hiçbir şekilde bulunmadığı belirtilmiş olmaktadır. Hz. Peygamber'in din ile ilgili söylediği vahiy gerçekleri, yalanlanabilir şeyler değildir. Allah'a inanan bir insanın, O'nun gönderdiği vahiyden herhangi bir şüphesi olamaz, olmamalıdır.

b) Yargılayıcı: Yüce Allah

Yüce Allah, sûrenin son âyetinde âhiretteki yargılamayı gerçekleştireceğine dikkat çekerek inkârcılara gözdağı vermektedir.

أَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ "Allah, hüküm verenlerin en üstünü değil midir?" Âyetteki أَحْكَم *ahkem* kelimesi "en iyi hüküm veren", الْحَاكِمِينَ *el-hâkimîn* sözcüğü ise "hüküm verenler" demektir.

En güzel biçimde yaratılmasına, çeşitli bedensel ve ruhsal donanımlara sahip kılınmasına rağmen, eğer insan bu donanımlarının yaratıcısı olan Yüce Allah'ı inkâr eder ve O'nun gönderdiği dini veya ahiretteki hesabı yalanlarsa, bu defa âhirette Allah'ın hüküm vericilik sıfatıyla baş başa kalacağı kendisine hatırlatılmaktadır. Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin naklettiğine göre, Hz. Peygamber bu son âyeti okuyanların, "Evet, elbette ben de buna şâhitlik edenlerdenim" demesini istemiştir.[583]

Yüce Allah, asıl yargılayıcının Kendisi olduğunu beyan ederek, bir taraftan Hz. Peygamber'i ve müminleri motive etmekte, diğer taraftan da bütün zamanların inkârcılarına gözdağı vermektedir.

583 Ebû Dâvûd, Salât, 150; Tirmizî, Tefsîru Sûre-i Tîn.

TÎN SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Tîn sûresi, kutsal mekânlara dikkat çeken yeminlerle başlamakta ve bu mekânlar Hz. İbrahim, Hz. İsa, Hz. Musa ve Hz. Muhammed'in vahiy aldığı yerler olarak belirlenmektedir.

Söz konusu mekânları şerefli ve vahiyde anılmaya değer kılan sebep vahyin oralarda indirilmiş olmasıdır. Şimdilerde ve bütün zamanlarda Yüce Allah'ın övgüsüne mazhar olmanın yolu, gönderdiği vahiy ile buluşmaktan geçer. Başka yollar yol değildir.

(4-6. âyetler): Bu âyetlerde insanın, en güzel şekilde yaratılmasına rağmen, kendi iradesinin sonucu olarak en düşük mertebeye indirildiği beyan edilmektedir. Bu düşük hal, şüphesiz her insan için söz konusu değildir. Hayatını iman ile yani Allah'a inanıp O'na güvenme, güvende olma ve çevresine de güven verme şeklinde yaşayan, toplumsal anlamda bir sorunu giderip ıslah edici davranışları imanıyla buluşturan, böylece iman-amel birlikteliğini hayatının görüntüsü ve vazgeçilmezi haline getirenler, özü-sözü bir, inancıyla hayat pratikleri uyumlu insanlar olarak yaşarlar. İşte böyleleri için hem başa kakılmayan, hem de kesintisiz Cennet ödülü söz konusudur.

(7-8. âyetler): Bütün bu gerçeklere rağmen, dini, âhireti, hesabı, yargılanmayı ve sorgulanmayı yalan sayacak hiçbir gerekçe yoktur. Dini ve hakkı yalanlayanları ise Yüce Allah'ın eşsiz hüküm vericiliği karşılayacaktır.

Yargılanırken kurtuluş beratini alanlardan olmayı niyaz ediyoruz.

96. 'ALAK SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

'Alak sûresi, Kur'ân'ın ilk indirilen âyetlerinin de içinde bulunduğu bir sûredir. Adını ikinci âyetindeki *'alak* kelimesinden almıştır. İlk 5 âyeti ilâhî vahyin Hz. Peygamber'le ilk buluşturulduğu âyetlerdir. 19 âyetten oluşan bu sûre, resmî sıralamada 96. sûredir.

'Alak sûresi, insanın psikolojik tahlilinin yapılması ve Yüce Allah'ın hesap görücü olması noktalarında Tîn sûresiyle anlam ilişkisine sahiptir.

"Okumak"la ilgili ilk âyetleri gereği, sûrede kâinatın okunması, Yüce Allah'ın cömertliği ve insanı bilgilendirdiği konuları işlenmekte, bazı insanların azgınlaştığı, olumsuz davranışlar sergilediği ve Yüce Allah'ın böylesi insanları cezalandıracağı ifade edilmektedir.

Sûrenin son âyetinde, insanları saptırmaya çalışan bu gibilere itaat edilmemesi, secde ederek Yüce Allah'a veya cennete yaklaşılması emredilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذٖى خَلَقَۚ ﴿١﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍۚ ﴿٢﴾ اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُۙ ﴿٣﴾ اَلَّذٖى عَلَّمَ
بِالْقَلَمِۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْۜ ﴿٥﴾ كَلَّٓا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰىۙ ﴿٦﴾ اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰىۜ ﴿٧﴾ اِنَّ
اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰىۜ ﴿٨﴾ اَرَاَيْتَ الَّذٖى يَنْهٰىۙ ﴿٩﴾ عَبْدًا اِذَا صَلّٰىۜ ﴿١٠﴾ اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰىۙ
﴿١١﴾ اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰىۜ ﴿١٢﴾ اَرَاَيْتَ اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۜ ﴿١٣﴾ اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰىۜ ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِنْ لَمْ
يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِۙ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍۚ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُۙ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَۙ ﴿١٨﴾
كَلَّاۜ لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Yaratan Rabbinin adını oku! **2.** O, insanı asılı bir varlıktan (embriyodan) yarattı. **3-5.** Oku! Kalemle yazmayı öğreten ve insana bilmediğini bildiren Rabbin, en büyük kerem sahibidir. **6-7.** Gerçek şu ki, kendini yeterli gördüğü için insan azar. **8.** Oysa dönüş, sadece ve sadece Rabbinedir. **9-10.** Dua (ibadet) ederken bir kulu menedeni, onu engellemeye çalışanı bir düşün. **11-12.** (Ey nankör insan!) Düşün, ya o (ibadeti engellenen kul) doğru yolda ise, yani takvâyı emrediyorsa? **13.** Ne dersin o (meneden kişi, gerçeği) yalanlıyor ve doğru yoldan yüz çeviriyorsa (hali nicedir)! **14.** (Bu adam) Allah'ın, onun yapmakta olduğu engellemeyi gördüğünü bilmez mi! **15-16.** Hayır, hayır! Hâlâ vazgeçmediyse, derhal onu alından (perçemden) yakalarız. **17.** (Şimdi ya da mahşerde) gidip meclisini (kendi taraftarlarını) çağırsın. **18.** Biz de zebânîleri çağıracağız. **19.** Hayır! Hayır! Sakın sen ona uyma! Allah'a secde et ve (yalnızca O'na) yaklaş!

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ي خَلَقَۚ ﴿١﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍۚ ﴿٢﴾

اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُۙ ﴿٣﴾ اَلَّذ۪ي عَلَّمَ بِالْقَلَمِۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾

"**1.** Yaratan Rabbinin adını oku! **2.** O, insanı bir asılı varlıktan (embriyodan) yarattı. **3-5.** Oku! Kalemle yazmayı öğreten ve insana bilmediğini bildiren Rabbin, en büyük kerem sahibidir."

a) Âyetlerin İniş Sebebi

'Alak sûresinin bu ilk beş âyeti, milâdî 610 yılının Ramazan ayının (muhtemelen Temmuz veya Ağustos aylarının) son on gününde, Kadir Gecesi'nde indirilmiştir. Duhâ ve İnşirâh sûrelerinde de ifade ettiğimiz gibi Hz. Peygamber, Mekke'nin ağır ahlaksız yapısından bıkıp gerçeği aramak için Hira'ya sığınıyordu. Yaşananların ahlaksızlık olduğunu biliyor, ancak çözüm üretemiyordu. Çünkü 'Ankebût 29/45 ve Şûrâ 42/52. âyetlerde belirtildiği gibi, ilâhî kitabı, yani Tevrât'ı bilmiyordu. Kaldı ki Kasas 28/86. âyette de ifade edildiği üzere, kendisine "kitap" verilmesini de ummuyordu. İşte 'Alak sûresinin ilk âyetleri, bu arayışın cevabını oluşturmaya başlayan seslenişin âyetleşmiş cümleleridir.

Mekke'de, "muvahhidler" denen ve Hz. İbrahim'den kaldığı bilinen "haniflik" inancına mensup kişilerden birisi de Hz. Peygamber'di. Hz. Peygamber, Mekke'nin olumsuz yapısından bunaldığında Hira'ya çıkar, orada Rabbini tefekkür ederdi. Buna *tehannüs* adı verilmekteydi. Sahip olduğu tevhid inancı gereği, putperest toplumunun gidişatından derin rahatsızlık duyan Hz. Peygamber, henüz ilâhî vahiy ile buluşturulmadığı için, toplumda yaşanan sorunların cevabını bulamıyordu.

Hz. Peygamber, problemlerin ortasında kalmayı ve onlardan etkilenip bozulmayı değil, cevap bulacağı bir arayışı Hira'da yaşıyordu. Bu nedenle, çevresindeki bazıları "Muhammed Rabbine âşık oldu" diyerek onunla alay bile ediyordu. İşte Hz. Peygamber, Hira'ya gerçekleştirdiği yolculuklarının birinde, milâdî 610 yılının Ramazan ayının Kadir Gecesi'nde Yüce Allah tarafından Cebrail (as) ile buluşturulmuş ve bu ilk vahiyleri almıştı.

b) İslâm'ın İlk Emri: Oku

Yüce Allah, insanlara son seslenişi olan Kur'ân vahyini 'Alak sûresinin ilk beş âyetiyle başlatmıştır. Çeşitli değerlere dikkat çekilen bu âyet grubu, İslam dininin hangi değerlere öncelik verdiğini anlamada önemli bilgiler içermektedir.

1. Yaratıklarda Allah'ın Yüceliğini Bulmak Gerekir

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ي خَلَقَۚ "Yaratan Rabbinin adını oku!" Âyetteki اِقْرَاْ *ıkra'* emri, "kıraat etmek, okumak", بِاسْمِ رَبِّكَ *bismi rabbike* tamlaması "Rabbinin adını, O'nun adına", خَلَقَ *haleka* fiili ise "yaratmak" demektir.

a) Vahyin ilk âyetinde, اِقْرَاْ *ıkra'* "kıraat et, oku" emrinin yer alması oldukça dikkat çekicidir. Bir anlamı da "duyurmak, tebliğ etmek" olan bu ilk emrin "oku" diye belirlenmiş olması, bu dinin ilk şartının "okumak" olduğunu açıkça göstermektedir.

1. İlk emir "oku" olduğuna göre, belki de mahşerdeki ilk soru da "okudun mu?" olacaktır. Bu nedenle söz konusu emri ciddiyetle takip etmek ve gereğini yapmak zorunludur.

2. Kur'ân vahyi, aslında eğitici bir okulun ders programıdır ve programının ilk konusu "okumak" olarak belirlenmektedir. Dikkat edilirse *ıkra'* "oku" emrinin, neyi içerdiği âyette zikredilmemektedir. Bu emir, öncelikle Kur'ân'da vahyedilen esasların düşünülmesinin yanında, okunabilir olan her şeyin okunmasını muhataplardan istemektedir.

3. Âyetteki "oku" emrinin, *ütlü/tilâvet* şeklinde değil de, *ıkra'/kıraat* şeklinde belirlenmiş olması son derece ilginçtir. Âyetteki emir, yazılı bir metni okumak veya belli kelimeleri tekrarlamak değildi. Çünkü vahiy, yazılı olarak gelmemişti; kaldı ki ilk vahyin geliş zamanı da gündüz değil, geceydi. Öyle anlaşılıyor ki, âyette kastedilen okumak, "düşünmek, duyurmak, tebliğ etmek veya ibret nazarıyla gözlem yapmak" şeklinde, kendine özel bir çeşit "okumak"tır. Kıraat, aslında aklın veya zihnin okumasıdır. Çok genel olarak şunu ifade edelim: Tilâvet dilin, kıraat aklın, tertîl ise kalbin okumasıdır. Üç kavram birlikte vahyin hayata okunmasını bildirmiş olmaktdır. Bu konuda kitabımızın Giriş bölümündeki "Kur'ân Nasıl Okunmalı?" başlığında geniş bilgi vermiştik.

4. İlk indirilen âyetleri içermesine rağmen 'Alak sûresinin Kur'ân'ın son bölümüne yerleştirilmesinin de bazı gerekçeleri olmalıdır. Buna göre âyet sayısının az oluşu ve kısa sûrelerden sayılması bir sebeptir. Ancak asıl gerekçe, kanaatimizce resmî sıralamada sonlara gelindiğini ve vahyin yeniden, tekrar tekrar, dikkatlice ve samimiyetle okunmasının gerekliliğini ortaya koymak olmalıdır.

b) İlk âyette yer alan بِاسْمِ رَبِّكَ *bismi rabbike* tamlamasının çeşitli anlam ihtimalleri vardır.

1. Tamlamanın başındaki *bâ* harfi, eğer bir "bağlaç (*ilsâk*)" olursa, anlam "Yaratan Rabbinin adıyla oku" şeklini alır; genelde tercih edilen anlam budur. Buna göre okunacak şeylerin Allah'ın adıyla okunup bu eylemin ibadete dönüştürülmesi sağlanmış olur. Okumak-okunacak şeyler ve Allah'ın adı birbirine bağlanarak bir tevhid oluşturulmaya çalışılır.

2. *Bâ* eğer "yemin" anlamında ise, tercüme "Yaratan Rabbinin adına yemin ediyorum, oku" şeklinde olur. Bu ihtimal, Cebrail (as)'ın iki kez "oku" emrini tekrarladığı rivayetiyle de örtüşmektedir. İlk defa melekle karşılaşan Hz. Peygamber'in tereddüt göstermesi, etkilenmesi veya karşısındaki varlığı ilk etapta yadırgamış olması muhtemeldir. Bu nedenle, söz konusu ifadenin yeminle şekillendirilmesi bir zorunluluk halini almış olabilir.

3. *Bâ* edatı eğer "sebebiyet" olarak alınırsa, bu defa anlam "Yaratan Rabbinin adı aşkına, oku" şeklini alır. "Yaratan Rabbinin adı sebebiyle, O'nun hatırına, O'nun aşkına oku; okumayı Rabbin için yap" anlamı, Hz. Peygamber'in Yüce Allah'ı bildiği ve O'na yöneldiği gerçeğiyle örtüşmektedir. Hanîf oluşu ve çirkinliklere bulaşmamış oluşu da bunu göstermektedir.

4. Zayıf görse de Râzî'nin dediği gibi *bismi rabbike* ifadesindeki *bâ* harfi eğer "zâid" olursa, mesaj yaratıklarda Yüce Allah'ı bulmak, O'nu düşünmek halini alır; dolayısıyla ilk âyetin tercümesi, mealde verdiğimiz gibi "Yaratan Rabbinin adını oku" şeklinde olur.

Her şeyin yaratıcısı olan Yüce Allah'ın adının okunması, yarattığı varlıklardaki etkisini, gücünü, azametini ve kudretini düşünmek, O'nun mührünü, bir anlamda imzasını görmek, o yücelik hakkında tefekküre dalmak demektir. Pek çok âyette yer aldığı gibi Kur'ân, "düşünen insan" yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu nedenle ilk emrinin bu şekilde belirlenmiş olması, amacının ilk âyetten itibaren bu esas modele uygun insanlar yetiştirmek olduğunu göstermekte ve buna ne kadar önem verdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

c) Vahyin ilk âyetindeki *rabb* kelimesi, üçüncü âyette de, ayrıca sıklıkla ilk sûrelerde ve elbette bütünüyle Kur'ân'da kullanılmaktadır. Bu sıfatıyla Yüce Allah, bir taraftan Hz. Peygamber'in sahipsiz olmadığını ona hatırlatırken, diğer taraftan da onun bir "kul" olduğunu, konumunun risâlet ötesi -hâşâ ilâhlık gibi- bir duruma gelmemesi gerektiğini kendisine ve dolayısıyla ümmetine hatırlatmak istemektedir. İndirgemesi mantığın tutarsızlığı gibi aşırı yüceltmeci anlayışın da tehlikeli olduğu, özellikle rabb sıfatıyla ortaya konulmaktadır. "Kul elçi" kulluktan azade değildir; çünkü onun din adına davranışları ümmet hatta bütün insanlık için örneklik teşkil edecektir.

Rabb kelimesinin Kur'ân'da değişik kalıplarda değişik anlamları vardır. Bunlardan "sahip, efendi, idareci" şeklindeki anlamlar bu sûrenin ilk âyetlerinde söz konusudur. Yüce Allah Hz. Peygamber'in sahibi ve efendisi olduğunu ona beyan etmekte ve onu koruyup kollamak işleminin Kendisine ait olacağını Mâide 5/67'nin işaretiyle de garantiye almaktadır.

d) Vahyin, yani özellikle bu sûrenin ilk âyetinde الَّذِى خَلَقَ *ellezî haleka* "Yaratan Rabb" ifadesine yer verilmesi, kâinatın yaratıcısının ve sahibinin Yüce Allah olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca ikinci bir gerekçe de o günkü putperest toplumun ilk etapta tepkisini çekmeme amacına yönelik de olabilir. Çünkü onlar, yaratıcı olarak Yüce Allah'ı kabul ediyorlardı. Mekkeli müşriklere öncelikle itiraz edemeyecekleri ortak bir kabulle hitap edilmekte, böylece vahyin başlangıcında tepkilerinin çekilmemesi sağlanmak istenmektedir.

Eğer âyete veya vahye "Ortağı olmayan Rabbinin adı ile oku" diye başlansaydı, daha ilk cümleden itibaren derin bir muhalefet kaçınılmaz olurdu. Buradan hareketle, eğitimciler bu hitaptan şunu anlamalıdırlar: İnsanlara hitap ederken onlara, önce karşı çıkmayacakları şeyler söylenmeli, daha sonra diğer noktalara geçilmelidir.

e) İlk âyetin sonundaki الَّذِى خَلَقَ *ellezî haleka* "yaratan, yaratıcı" ifadesi, okunacak şeyin bütün yaratılmışlar olduğunu, bir anlamda "kâinatın âyetleri" olduğunu göstermektedir. Âyetteki *haleka* fiilinin nesnesinin söylenmemiş olması, maksadın başta Kur'ân vahyi olmak üzere bütün yaratıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi بِاسْمِ *bismi* ifadesindeki bâ harfinin "zaid" oluşu bir anlamda bu tercihi zorunlu kılmaktadır.

"İlk âyetteki okumanın konusu kâinat âyetleridir" derken, bizi bu kanaate götüren diğer bir sebep de ikinci âyetteki mesajdır. Orada insanın *'alak*tan yaratıldığı belirtilmektedir. Demek ki okumaya kâinat kitabının ilk konusu olan insandan başlanacak; insan kitabının yaratılış süreci ele alınacak, böylece insan kitabı tanınarak diğer kitaplara geçilecektir.

Ğâşiye 88/17'de geniş bir şekilde açıkladığımız üzere, âyetler ve dolayısıyla kitaplar iki türlüdür: Birincisi vahyedilen ve okunan "tenzîlî" âyetler veya kitaplar ki, bütün peygamberlerin aldığı ve tebliğ ettiği vahiyler bu kitapları oluşturmaktadır. Diğeri de tabiat kanunları anlamında "tekvînî" âyetler veya kitaplardır ki, bunlar da Yüce Allah'ın kâinata yazdığı tabiat kanunları veya âyetlerdir. Bu iki kitaba "insan kitabı"nı ve "ibret içerikli kıssaları" da ekleyebiliriz. Elbette hatırına kâinat kitabının yazıldığı, diğer mesajların da vahyedildiği insan da başlı başına bir kitaptır.

İnsanın yaratılışı hakkında bilgi veren 'Alak sûresinin 2. âyetinde bu mesele ele alınmakta ve insanın nereden veya hangi şeyden yaratıldığı konusu dile getirilerek kâinatın okunmaya başlaması amaçlanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu içeriğe sahip oldukça fazla âyet yer almaktadır. 610'lu yıllarda bu işlem bir çeşit ibret içerikli tefekkür ve tezekkür şeklinde yapılmışken, daha sonraları bunun farklı boyutları gündeme getirilmekte ve insanın ana rahmindeki yolculuğu çeşitli âyetlerde inceleme konusu edilmektedir.

ıı. İnsan 'Alaktan Yaratılmıştır

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ "O, insanı asılı/yapışkan bir varlıktan (embriyodan) yarattı." Âyetteki 'alak kelimesi "asılı duran, yapışkan, embriyo" demektir.

a) Bu âyetteki عَلَقٍ *'alak* kelimesinin *'alaka* kelimesinin çoğulu olduğu ifade edilmektedir. Oysa söz konusu kelimenin 'alaka şeklinde değil de 'alak şeklinde sonunda tâsız olarak getirilme sebebi önceki âyetin sonuyla uyumun sağlanması içindir (*halek, 'alak*). Elmalılı ve Ateş'in de belirttiği üzere bu kelime, "yapışıp ilişmek, asılı şey, kuyu makarası, kuyu ipi, kan pıhtısı, kırmızı kan, sülük" gibi manalara gelmektedir. Genelde bu kelimenin anlamı "kan pıhtısı" şeklinde kabul ve tercih edilmiştir. Oysa kelimenin asıl anlamı bu değildir.

Kur'ân'da insanın yaratılışı hakkında detay diyebileceğimiz bilgiler verilmektedir. Bu konuyu İnsân 76/2, 'Abese 80/18-19 ve Târık 86/5-7'de ele

alacağız. İnsanın ana rahmindeki yaratılış süreci hakkında Kur'ân'da pek çok âyet vardır. İşte bunlardan birisi de yorumunu yapacağımız bu âyettir.

b) *'Alak* kelimesi, tıpkı bir sülük gibi insanın ana rahmine yapışıp asıldığı aşama anlamında "embriyo" demektir. İnsanın embriyo halinden öncesi hakkında da Kur'ân'da bilgi vardır. *Nutfe* kelimesi bu aşamaların ilkidir. *Nutfe*, bugünkü bilimsel ifadeyle "zigot", yani "döllenmiş yumurta" demektir. İnsanın ilk halini ifade eden "zigot" anlamındaki *nutfe* kelimesine çeşitli âyetlerde yer verilmektedir.[584] Embriyo hali, zigottan sonraki aşamadır. Zigot sonrası aşamada insan, ana rahmine asılıdır, oraya yapışıktır ve karnından beslenmektedir.

Kur'ân'ın insanlığa sunduğu bu muhteşem bilgi ve ufuk doğrultusunda, bilim insanları daha ileri düzeyde araştırmalar yaparak Kur'ân-ı Kerîm'i çağın idrakine sunabilmelidirler. Çünkü Kur'ân, Yüce Allah tarafından her çağın idrakine mesajlar sunabilen bir yapıda şekillendirilmiştir.

c) *'Alak* kelimesinin maddî diyebileceğimiz bu anlamlarının yanında, bir de "alaka, ilgi, sevgi, şefkat, aşk" gibi manevî bir anlam boyutu da vardır. Buna göre, âyette Yüce Allah'ın insanı sevgi ve şefkat hamuruyla yoğurup yaratmasından, aynı zamanda bu yaratmanın o sevginin sonucu gerçekleşmesinden söz edilmektedir. İnsanın yaratılış gayelerinden biri Yüce Allah'ın merhametidir.[585] Diğeri ise, Yüce Allah'ı bilmek ve O'na kulluk yapmaktır.[586] Bu iki âyetin desteğiyle *'alak* kelimesine "sevgi, şefkat" anlamlarının verilmesinin de doğru bir yorum olduğunda şüphemiz yoktur.

Ayrıca, bilimsel gerçeklerin henüz keşfedilmediği dönemlerde bu anlamın son derece isabetli bir tefsir olduğu bir gerçektir. Ancak her çağın kitabı olan Kur'ân'da Yüce Allah'ın bu tür çok anlamlı kelimeler kullanmış olması, Kur'ân üzerinde her zaman düşünülmesinin yolunu açık tutmaktadır.

c) Yüce Allah'ın Cömert Oluşu

Vahyin ilk cümleleri arasında iki defa yer alan *ıkra'* emri, okumanın ve bir şeyler öğrenebilmenin "tekrar"la mümkün olduğunu göstermektedir.

584 Nahl 16/4; Kehf 18/37; Hacc 22/5; Mü'minûn 23/14; Fâtır 35/11; Mü'min 40/67; Kıyâmet 75/37; İnsân 76/2; 'Abese 80/19.
585 Hûd 11/119.
586 Zâriyât 51/56.

Ayrıca, vahyedilen esasların insanlara tekrar tekrar tebliğ edilmesi gereğini de bu ifadelerden anlamaktayız.

اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ الَّذ۪ي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ "Oku! Kalemle yazmayı öğreten ve insana bilmediğini bildiren Rabbin, en büyük kerem sahibidir." Âyetteki اَلْاَكْرَمُ *el-ekram* kelimesi "en cömert", عَلَّمَ *'alleme* fiili "öğretmek", يَعْلَمْ *ya'lem* fiili ise "bilmek" demektir.

1. *el-Ekram* kelimesi, Yüce Allah'ın kullarına son derece cömert ve lütufkâr olduğu anlamına gelirken, Hz. Peygamber'in de bu lütuftan nasibini fazlasıyla aldığında ve alacağında şüphe yoktur. Kalemle bir şeyler öğrenebilme yeteneğini insana bahşetmiş olması, Yüce Allah'ın insanlığa yönelik en önemli lütuflarındandır. Bu arada Hz. Peygamber'in de risâlet sonrası dönemde bu lütuftan yararlanmasının süreklilik arz edeceği kendisine hissettirilmektedir.

2. Âyetteki "kalem" semboliktir; maksat, bilgiye ulaşabileceğimiz bütün araçların kullanımının öğrenilmesidir. Sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş dolaylı olarak gündeme getirilmektedir. Göz ve yazıdan söz edilmesi, vahyin yazdırılmasının gereğini dolaylı olarak hatırlatmış olmaktadır. Söz uçar, yazı kalır; çünkü en silik yazı bile güçlü hafızalardan daha güvenilir sonuçlar verir.

3. Yüce Allah, Bakara 2/31'de kendisine gerekli ve imtihan amaçlı eşyanın bütün isimlerini Hz. Âdem'e öğrettiğini beyan etmektedir. Ayrıca Rahmân 55/1-4. âyetlerde ilâhî mesajı Yüce Allah'ın insanlara öğrettiğini ve kendini ifade edebilme yeteneğini ona verdiğini bildirmektedir. İşte bütün bunlar, Yüce Allah'ın insanoğluna ikramının bir bölümüdür. İkramın öğretimle ilgili olması, okumanın insan hayatındaki önemini göstermektedir.

Yûsuf 12/76'da ise, "Her bilenin üstünde çok daha iyi bilen bir varlığın, yani Kendisinin olduğunu" özellikle hatırlatmakta, öğrenmek için bir öğreticinin bulunmasının gerekliliğini dolaylı olarak ifade etmektedir. Elbette her şeyi en iyi bilen varlık, onları Yaratan'dır; yani bizzat Yüce Allah'tır. O halde en iyi bilen öğretince en iyi ve en doğru olan öğrenilmiş olacaktır.

4. Hz. Peygamber'e, bu çok önemli kaynaktan bilgilendirileceği haber verilmekte, başka şeyleri bilmemesinin çok önemli olmadığı hatırlatılmakta ve bilgide Yüce Allah'ın desteğinin önemine vurgu yapılmaktadır. İnsanın bilgilendirilmesi konusunda, ilk insan neslinden itibaren Yüce Allah'ın bu işlemi başlattığı, insanların sahipsiz ve bilgisiz bırakılmadığı anlaşılmakta-

dır. Sanıldığı veya iddia edildiği gibi, insanlığın ilk dönemlerinde hayvanı çağrıştıracak şekilde çeşitli bilgisizlik aşamalarının veya devirlerin yaşanmadığı da bu şekilde ortaya konulmaktadır.

5. "Allah adına okumak", Allah rızası için çalışmanın, her hayırlı işte O'nun rızasını kazanmanın, O'nu unutmamış olmanın, her an O'nun gözetiminde bulunduğunu fark etmenin, dahası, hayatına Allah'ı şahit tutmanın en kestirme ve en net yoludur. Okuyanlar Allah adına ve O'nun rızasına endeksli olarak bu işlemi gerçekleştirirlerse, başarısız olmak gibi bir endişeden daima uzak olurlar. Çünkü hayatla ilgili her alanda ilim öğrenmek, faydalı bir meşguliyettir ve bu tür işlerde Yüce Allah insanın yardımcısıdır.

6-8. ÂYETLER:

كَلَّٓا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰىۙ ﴿٦﴾ اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰىۜ ﴿٧﴾

اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰىۜ ﴿٨﴾

"**6-7.** Gerçek şu ki, kendini yeterli gördüğü için insan azar. **8.** Oysa dönüş, sadece ve sadece Rabbinedir."

Yüce Allah, okumanın önemini belirttikten ve öğreticinin de Kendisi olduğunu beyan ettikten sonra, insanın azgınlaşabilme özelliğine dikkat çekmekte, gerekçesini de ortaya koymaktadır. Burada şimdi yorumlayacağımız âyetlerin öncesindekilerle anlam ilişkisinin de kısaca kurmak durumundayız. Yüce Allah'ın "kıraat emrini yerine getirmeyen, O'nun Rabb oluşuna itibar etmeyen, yaratıcılığı üzerinde kafa yormayan, insanın kendi yaratılışını düşünmeyip ondan dersler çıkartmaya çalışmayan, Yüvce Allah'ın cömertliğini görmezlikten gelen ve O'nun hakiki öğretici olduğu gerçeğini görmezlikten gelenler" bir anlamda âhirete inanmayıp kendilerini müstağni görecek ve sonuçta azgınlaşacaklardır. Buna göre sûrenin 6-8. âyetleri bir anlamda ilk beş âyetteki esasları görmemenin sonucudur.[587]

587 Bu güzel bağlantıyı Yusuf Özkan Özburun'a borçluyum.

a) İnsanın Azgınlaşması

Yüce Allah, insanın azgınlaşmasının mümkün olduğunu bildirerek bunun nasıl gerçekleşeceğinin haberini vermektedir.

1. Nankör İnsan Azar

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى "Gerçek şu ki, (inkârcı) insan azar." Âyetteki الْإِنْسَانَ *el-insân* kelimesi "insan, nankör kişi", يَطْغَى *yatğâ* fiili ise "azgınlaşmak" demektir.

a) Kur'ân'da pek çok yerde geçen كَلَّا *kellâ* edatı hakkında Fecr 89/17'de geniş açıklamalar yaptık. Bu edat, her kullanıldığı yerde aynı anlamı vermemekte, bağlama göre anlam kazanmaktadır.

Bu edat, aslında genellikle bir karşı çıkışın cevabı olarak "hayır, asla öyle değil, sanıldığının aksine, durum sizin zannettiğiniz gibi değil, artık yeter" gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca bazı âlimlere göre, bu edata "gerçekten de, hakikat şu ki" veya "değil mi ki" ya da "evet, kesinlikle" anlamları verilebilir.[588] Yorumunu yapmakta olduğumuz 'Alak 96/6 ve benzer âyetlerde, söz konusu edata, sözün başlangıcı konumunda olduğu için "gerçekten, hakikaten" anlamları verilmelidir; çünkü bu edat, bir anlamda te'kid (vurgu) anlamı da içermektedir.[589]

Eğer bir konuda konuşma yeni başlamışsa ve onu reddedip karşı çıkan yoksa söze başlarken "hayır hayır" demeye gerek yoktur. *Kellâ* edatıyla başlayan bir cümlenin, çok önemli bir gerçeğe işaret edeceği, bu hitaptan herkesin yararlanması ve ders çıkartması gerektiği üzerinde bir vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır.

b) İlk beş âyetten sonraki âyet grubunun iniş sebebinin, Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'i namazdan engellemesi olduğu tefsirlerde beyan edilmektedir. Dolayısıyla azgın insanın da "Ebû Cehil" olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultudaki rivayetler, âyetlerin muhtevasına da uygun düşmektedir. Ancak, âyetlerin iniş nedeninin özel oluşu, mesajın genel olmasına engel değildir.

---

588 İslâmoğlu, age., s. 1279'da 7. not.

589 Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, Samsun, 2007, s. 635.

Burada sözü edilen "azgınlaşan insan" ifadesi, bütün insanları da nitelendirebilir. Yüce Allah, Şems 91/8'de ifade ettiği üzere, insanoğlunun yaratılışına *takvâ* özelliği koyduğu gibi, *fücûr* özelliği de koymuştur. Böylece azgınlaşan insan, yaratılışındaki *fücûr* özelliğini işletiyor, *takvâ*yı ihmal ediyor veya görmezlikten geliyor demektir.

11. Azgınlığın Nedeni Kendini Yeterli Görmektir

اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى "Kendini yeterli gördüğü için (insan azar)." Âyetteki رَاٰ *reâ* fiili "görmek", اسْتَغْنٰى *isteğnâ* fiili ise "kendini yeterli sanmak" demektir.

Bu ifade, önceki âyette sözü edilen azgınlığın sebebini ortaya koymaktadır. Burada sözü edilen insan tipi muhtemelen 'Abese 5'te de ele alınan Velîd b. Muğîra tipindeki kişilerdir. *İstiğnâ* fiiliyle ilgili detaylı bilgiyi 'Abese 80/5'te yapacağımız için burada kısaca bazı hatırlatmalarla yetineceğiz.

Leyl 92/8'de de olduğu gibi, *istiğnâ* "kendini yeterli görüp cimrilik yapmak ve gerçekleri yalanlamak" şeklinde tanımlanmakta, sonuç ise azgınlaşıp mahşerde azaba uğratılmak şeklinde verilmektedir.

İnsan azgınlaşınca, azgınlığının sonucuna katlanmak zorunda kalır. Kendini yeterli görmek "sebep", azgınlaşmak "sonuç"tur. Ateş azabı ise, "sonucun sonucu"dur. Bu durumdaki insan tipinin azgınlaşma nedeni, kendisini yeterli ve ihtiyaçsız görmesi, hayatı dünyadan ibaret sayması ve âhiret hayatına itibar etmemesi olarak belirlenmiş olmaktadır.

b) Allah'a Dönüş

Sûrenin sekizinci âyetinde kendini yeterli görüp azgınlaşan insan tipi başta olmak üzere, bütün insanlara âhiret ve yargılanma hatırlatılmaktadır.

اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰى "Oysa dönüş, sadece ve sadece Rabbinedir." Âyetteki الرُّجْعٰى *er-ruc'â* kelimesi "dönüş" demektir.

Bu âyette "kendine yeterli oluş" aldanmasına kapılanların da aralarında bulunduğu herkesin, Yüce Allah'ın huzuruna çıkmaya mecbur olduğu ifade edilmektedir. İniş sırasına göre ilk defa burada "âhiret" anlamına gelen bir kelime kullanılmaktadır. Tercih edilen kelime *er-ruc'â* sözcüğüdür. Kur'ân'da insanın yaratılış gayesine uygun olarak hayatın bu dünyadan

ibaret olmadığı, yaşanan bütün gerçeklerin, yapılan veya yapılması gerekmesine rağmen yapılmayan bütün davranışların karşılığının mutlaka görüleceği bir âhiret inancına özellikle vurgu yapılmaktadır. Bunun iman esaslarından olduğu ve Kur'ân'da genellikle Allah'a iman ile beraber yer aldığı pek çok âyette görülmektedir.

Âhiret hayatı bilinci, insanın daha sorumlu ve daha duyarlı olmasını sağlayan bir inanç esasıdır. Bu sayede haklının hakkını alabileceği, haksızın da yaptığının yanına kâr bırakılmayacağını bilerek ona göre yaşamasını öğrenmesi amaçlanmaktadır. Mutlak adalet sahibi olan Yüce Allah'ın, hayatı dünyadan ibaret bırakması, O'nun adalet sahibi oluşuyla elbette bağdaşmazdı. Bu nedenle vahyin ilk sûresinin ilk âyetlerinde âhiret hayatına dikkat çekilmesi, konunun önemini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, hayatı dünyadan ibaret sayıp zenginliği nedeniyle kendini ihtiyaçsız görenlerin bu tutumlarının, azgınlığa dönüşüp felakete neden olacağı da özellikle hatırlatılmaktadır.

Kanaatimize göre, bu âyet grubunda yer alan uyarı, sadece kâfirlere değil, herkese yöneliktir. Kendisini yeterli görünce azgınlaşmanın her insanda bulunan olumsuz bir özellik olduğu, inançsızlarda bunun çok daha fazla belirginleştiği söylenebilir. Ancak, zenginleşen her insanın da azgınlaşması gerekmez. Kendini kontrol eden, malını hak yoluna harcayan insanların sayısı hiç de az değildir. Fakat insanın yapısında böyle bir özellik bulunduğu için bunu kontrol etmesi ondan istenmekte, "yaptığı bazı iyilikler veya ibadetlerle artık görevinin bittiği" gibi bir yanılgıya düşmemesi ona özellikle bildirilmektedir.

Bu âyetlerdeki mesaj, devam eden âyet grubunda birtakım azgınlık çeşitleri olarak insanların bilgisine şöyle sunulmaktadır:

9-14. ÂYETLER:

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهٰى ﴿٩﴾ عَبْدًا إِذَا صَلّٰى ﴿١٠﴾

أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰى ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوٰى ﴿١٢﴾

أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿١٣﴾ أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللّٰهَ يَرٰى ﴿١٤﴾

"**9-10.** Dua (ibadet) ederken bir kulu menedeni, onu engellemeye çalışanı bir düşün. **11-12.** (Ey nankör insan!) Düşün, ya o (ibadeti engellenen kul) doğru yolda ise, yani takvâyı emrediyorsa? **13.** Ne dersin o (meneden kişi, gerçeği) yalanlıyor ve doğru yoldan yüz çeviriyorsa (hali nicedir)! **14.** (Bu adam) Allah'ın, onun yapmakta olduğu engellemeyi gördüğünü bilmez mi!"

Yüce Allah, azgınlığın bir türü olarak, dua ve ibadete engel olmayı kınamakta, bu arada hem engellenen hem de engelleyenin durumunun iyice düşünülmesi gerektiğini gündeme getirmektedir. Allah'ı unutmamak ise asıl görev olarak daima hatırlanmalıdır.

a) İbadete Engel Olmak

Sûrenin 9-12. âyetlerinde kulluk yapmak isteyen kişiye engel çıkartan anlayış ele alınmaktadır.

1. Allah'a Kulluk Özgürlüktür, Engellenmemelidir

اَرَاَيْتَ الَّذ۪ي يَنْهٰى عَبْدًا اِذَا صَلّٰى "Dua (ibadet) ederken bir kulu menedeni, onu engellemeye çalışanı bir düşün." Âyetteki اَرَاَيْتَ *eraeyte* fiili "gördün mü, bir düşün", يَنْهٰى *yenhâ* fiili "engellemek", عَبْدًا *'abd* kelimesi "kul", صَلّٰى *sallâ* fiili ise "dua veya ibadet yapmak" demektir.

a) اَرَاَيْتَ الَّذ۪ي يَنْهٰى "Menedeni, engellemeye çalışanı bir düşün."

1. Bu âyetteki اَرَاَيْتَ *eraeyte* ifadesi, aslında "gördün mü?" anlamına gelmektedir; ancak konu, zaten öncelikle Hz. Peygamber'in hayatındaki bir olayla ilgili olduğu için, mesaj olayın görülmesiyle değil, düşünülmesiyle ilgili olmalıdır. Dolayısıyla Elmalılı'nın vurguladığı gibi, bu hitaba "gördün ha, baksana, bilesin ha, anladın ha, gördün mü, ne dersin, söyle bakalım" gibi dikkat çekici bir anlam verilmesi gerekmektedir. Yoksa maksat, cevabı beklenen bir soru sormak değildir; çünkü olay zaten onu bizzat yaşayan kişiyle, yani Hz. Peygamber'le ilgilidir ve âyetteki ilk muhatap da Hz. Muhammed'dir.

2. Âyetteki الَّذ۪ي يَنْهٰى *ellezî yenhâ* ifadesi, aslında engellemeyi kendisine görev ve alışkanlık edinen, sürekli olarak, insanların hayır işlerine veya ibadet meşguliyetlerine engel olmaya çalışan insanı nitelendirmektedir. Âyette

bu işi yapanın kimliğinden veya isminden söz edilmemektedir. Rivayetlere göre, bu kişinin Ebû Cehil olduğu konusunda hemen hemen fikir birliği vardır. Rivayet şöyledir:

İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre, Ebû Cehil'in "Muhammed'in Kâbe'de namaz kıldığını görürsem, boynuna basıp yüzünü sürteceğim" demesi üzerine, Hz. Peygamber de, "Şayet bana yaklaşsaydı melekler onu paramparça ederdi" buyurmuştur.[590] Rivayetteki salât kelimesini "ibadet yapmak" şeklinde anlamlandırırsak, anlatılan konunun kabulünde bir sorun olmaz.

3. Râzî'ye göre sûrenin bu âyetinde muhtemelen Hz. Peygamber'in bir isteği ya da beklentisi cevaplandırılmaktadır. Efendimiz (as) şöyle dua etmişti: "Ey Rabbim, İslâm'ı ya Hattâb'ın oğlu Ömer ile veya Hişam'ın oğlu 'Amr (Ebû Cehil) ile destekle!"[591] Bu isteğe karşı Yüce Allah sanki şöyle demek istemektedir: "Sen, İslâm'ın bu kişiyle (Ebû Cehil) desteklenebileceğini sanıyordun. Namaz kılana (veya ibadet edene) engel olan böyle bir kişiyle İslâm desteklenir mi?"[592] Bu yorum son derece isabetli ve ufuk vericidir.

4. Hz. Peygamber'in sahipsiz bırakılmayacağı, mutlaka destekleneceği, Yüce Allah'ın onun Rabbi olduğu ve kendisinin de *'abd* "kul" olduğu ısrarla vurgulandığı için Hz. Peygamber'in morali yüksek tutulmaya çalışılmaktadır. Yüce Allah, bu dini kiminle destekleyeceğini elbette çok iyi bilmekte ve şartları da ona göre hazırlamaktadır. Bu durumda Hz. Peygamber de motive edilerek, bu görevde gereken performansı göstermesi daha işin başında kendisinden istenmiş olmaktadır.

b) عَبْدًا اِذَا صَلّٰى "Dua (ibadet) ederken bir kulu."

1. Sûrenin 10. âyetinde geçen عَبْدً *'abd* kelimesi, kanaatimizce iki nedenle nekra (belirsiz) getirilmektedir. İlk neden, Hz. Peygamber'e "kul" olduğunu ve mutlaka bir sahibinin ve destekleyicisinin bulunduğunu hatırlatıp, daha güçlü ve moralinin de yüksek olmasını sağlamaktır. Bir insan "kul" olmanın bilincine varırsa, Rabbi onu dışlayıp terk etmez. Diğer neden ise, maksadın ibadet eden herkes olduğunu ortaya koymak ve olayı sadece Hz. Peygamber'le sınırlı tutmamaktır.

590 Buhârî, Tefsîru Sûre-i 96/4.

591 Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, Musul, 1983, XI, 255.

592 Râzî, age., XXXII, 20.

2. Öte yandan, sûre indirildiğinde henüz namaz ibadeti farz kılınmadığı için, bu âyetteki صَلّٰى *sallâ* fiili, "namaz"dan ziyade, genel anlamda "hakka yönelmek, ibadet etmek, tevhid içerikli bir eylem yapmak" şeklinde yorumlanmalıdır. Kaldı ki *sallâ* ve aynı kökten gelen sözcükler, Kur'ân'da "namaz" anlamını verdikleri yerlerde genellikle *ekâme-yukîmu-ekım* gibi kelimelerle birlikte kullanılmaktadır. Dolayısıyla buradaki söz konusu fiili genel anlamıyla "tevhid çizgisinde olmak ve o yolda çalışmak" diye anlamlandırmak daha doğru bir kavrayış sağlar.

3. Sözünü ettiğimiz hususlar Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla ilgili olduğu için sûrenin 6. âyetinden sonraki bölümünün, ilk indirilen beş âyetlik pasajdan daha sonra indirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Başlangıçta dinin hayata yansıyan kısmıyla ilgili esasları henüz gönderilmeden ve dolayısıyla bazı pratikler de yaşanmadan, söz konusu ibadete engel olma işleminin gerçekleştiği iddiası doğru olamaz. Öyle anlaşılıyor ki, bu âyetler daha sonraki dönemlerde inmiş ve Cebrail (as) tarafından buraya konulması emredilmiştir.

Son olarak şunu söylemek gerekir: Âyetlerde isim zikredilmemesinin çok önemli bir anlam derinliği vardır: İbadet edene engel olmaya çalışan herkes, bu hitabın muhatabı olacaktır. Elbette âyette Hz. Peygamber döneminde yaşanmış bir olaya da gönderme yapılmaktadır; ancak Kur'ân'da şu metot sıklıkla kullanılmaktadır: "Olayın özel olması, mesajın genel olmasına engel değildir." Dolayısıyla, bu âyetlerde asıl vurgulanan husus, ibadet yapmanın bir özgürlük olduğu ve engellenmemesi gerektiğidir.

11. Davranışlar Sorgulanmalıdır

اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰىۙ اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰى "(Ey nankör insan!) Düşün, ya o (ibadeti engellenen kul) doğru yolda ise, yani takvâyı emrediyorsa?" Âyetteki اَرَاَيْتَ *eraeyte* fiili "gördün mü, düşün", الْهُدٰى *el-hüdâ* kelimesi "hidayet", اَمَرَ *emera* fiili "emretmek", التَّقْوٰى *et-takvâ* sözcüğü ise "duyarlılık" demektir.

Yüce Allah sorgulamaya ibadeti engellenen kişiden başlamakta ve durumunun kavranmasını muhataplarından istemektedir.

a) Bu âyetteki hitabın kime yönelik olduğu konusunda iki ihtimal vardır:

1. Buradaki hitap, Ebû Cehil'in şahsında ibadete engel olmaya çalışan herkese yöneliktir. Hidâyet üzere olan ve takvâyı emreden kişi de öncelikle Hz. Peygamber'dir, daha sonra o misyonun takipçileridir.

2. Bu âyette muhatap Hz. Peygamber de olabilir. Bu durumda anlam şöyle olur: "Ey Muhammed! İbadete duran kula engel olan şu adam, yani Ebû Cehil de hidayet üzere olsa ve takvayı emretse daha iyi olmaz mı?" Bu iki anlam da doğrudur; âyetin metin özelliği her iki ihtimali de içermektedir.

b) İnsân 76/3'te geniş bir şekilde açıkladığımız üzere, "doğru yol" anlamına gelen *hidâyet* kelimesi, insanın, yaratılışı doğrultusunda Yüce Allah'ın emrettiği yolda olmasını ifade etmektedir. Peygamberliğin ilk dönemlerinde hidâyet kavramına yer verilmesi, çok dikkat çekicidir. Aynı şekilde "korunmak, sorumluluğunu bilmek, sorumlu davranmak, hassas, donanımlı, bilinçli ve duyarlı olmak" anlamlarına gelen *takvâ* kavramına da bu gerekçeyle ilk dönem mesajlarında özellikle yer verilmektedir. Takvâ kavramını da Nebe' 78/31'de etraflıca açıklamaya çalıştık. Her iki kavramın peş peşe gelmesi, peygamberliğin asıl misyonunun "hidayet üzere olan ve duyarlılık gösteren insanlar yetiştirmek" olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

c) İnsan hangi tarafta olursa olsun, kendisinin ve karşısındakinin durumunu iyice düşünmeli, ona karşı tutumunu iyi belirlemelidir. Eğer bu kişi Ebû Cehil gibi bir insan ise, herhangi bir şey yapmadan önce, zarar vermeyi düşündüğü fertlerin doğru değerler üzerinde olabileceğini defalarca düşünmeli, sonradan pişman olacağı bir şeyi yapmamalıdır. Yok eğer bu kişi peygamber ahlâkına bürünmüş ve o misyonu devam ettirmeye çalışan biriyse, o da karşıdakinin haline üzülmeli, bir anlamda düzelmesi için dua ve niyazda bulunmalı, gayret sarf etmelidir. Bu görevin hakkıyla yapılabilmesi için, muhatapları uzun ve yorucu işler beklemektedir.

d) Takvâyı emretme ifadesinin başındaki أَوْ *ev* edatı, her zaman "veya" anlamına gelmez. Nitekim söz konusu edat burada "ve, yani, hatta" anlamlarına gelmekte, âyette konusu edilen hidayet üzere olmanın, aslında takva üzere olmak anlamına geldiği ifade edilmektedir. Bu nedenle tercümeyi bu şekilde yapmayı tercih ettik.

b) Yalanlama - Allah'ı Dikkate Almama

Yüce Allah, ibadete engel olanın tutumunu ve psikolojisini ortaya koymakta, muhatabın Allah'ı unutmaması gerektiğini öğretmektedir.

اَرَاَيْتَ اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰى "Ne dersin o (meneden kişi, Peygamber'i) yalanlıyor ve doğru yoldan yüz çeviriyorsa (hali nicedir)! (Bu adam) Allah'ın, onun yapmakta olduğu engellemeyi gördüğünü bilmez mi!" Âyetlerdeki كَذَّبَ *kezzebe* fiili "yalanlamak", تَوَلّٰى *tevellâ* fiili "yüz çevirmek", يَعْلَمْ *ya'lem* fiili "bilmek", يَرٰى *yerâ* fiili ise "görmek" demektir.

1. Buradaki hitapta da iki ihtimal söz konusudur. İlk ihtimale göre, muhatap Hz. Peygamber'dir ve ondan Ebû Cehil'in durumunu düşünmesi istenmektedir. Çünkü onun, hakkı yalanlayıp ondan yüz çevirmesi kınanmakta, sonuçta yaptıklarını Yüce Allah'ın görmediği zannı eleştirilmektedir. Ebû Cehil ve onun gibiler, gerçeği yalanlayıp sırtını ona dönünce, bu yaptıklarını Yüce Allah'ın gördüğünü bilmezlikten gelirler. Bu durumun sonu, elbette ziyandır.

2. Diğer ihtimale göre ise, muhatap Ebû Cehil ve onun gibilerdir ve âyetlerde anlatılmak istenen de şudur: Eğer Peygamber veya o misyonun takipçileri -başkaları öyle istiyorlar diye- asıl gerçeği yalanlıyor ve ondan yüz çeviriyorlarsa, onların neler yaptığını zaten Yüce Allah görmektedir. Bu durumda, yanlış yapmalarının sonucuna katlanacaklardır.

14. âyetin sonundaki yerâ fiilinin nesnesinin söylenmemiş olması, Yüce Allah'ın öncelikle söz konusu kişilerin yaptıklarını, sonrasında ise bütünüyle olup biten her şeyi gördüğünü vurgulamaya yöneliktir. Yüce Allah'ın görmesi, olup biten her şeyi kayıt altına aldırması ve Kıyâmet sonrası mahşerde hesabını soracak olması demektir.

O'nun gözetiminden ve kayıt altına alıcılığından kaçıp kurtulmanın mümkün olmadığı, burada verilmek istenen mesajlar arasında yer almaktadır. Yüce Allah'ın her şeyi görüp bildiği konusunu Beled 90/7'de geniş bir şekilde ele aldığımız için bu kadar bilgiyle yetinmek istiyoruz.

15-18. ÂYETLER:

كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾

"**15-16.** Hayır, hayır! (Bu azgınlığını artık terk etsin!) Eğer hâlâ vazgeçmediyse, derhal onu o yalancı, günahkâr alından (perçemden) yakalayacağız. **17.** (Şimdi ya da mahşerde) gidip meclisini (kendi taraftarlarını) çağırsın. **18.** Biz de zebânîleri çağıracağız."

Yüce Allah, ibadete veya tevhîde engel olanların aslında gerçeği yalanlayıp ondan yüz çevirdiğini ve Allah'ın her şeyi görüp bildiği hakikatini göz ardı ettiğini beyan ettikten sonra, bu tip insanlara meydan okumaktadır.

a) "Yalancı Alından Yakalamak" Nedir?

Buradaki gözdağı, nankör insanın perçeminden yakalamayla başlatılmakta ve perçem, çeşitli özellikleriyle tanıtılmaktadır.

1. İnkârcılar Mahşerde Küçük Düşürüleceklerdir

كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِۙ "Hayır, hayır! Eğer hâlâ vazgeçmediyse, derhal onu alından (perçemden) yakalarız." Âyetteki يَنْتَهِ *yentehi* fiili "vazgeçmek", نَسْفَعًا *nesfe'an* fiili "yakalamak", النَّاصِيَةِۙ *en-nâsıye* kelimesi ise "alın, perçem" demektir.

Buradaki *kellâ* edatı, dolaylı olarak "hayır, artık vazgeçsin" anlamında yorumlanabilir. Bu durumda âyetlerin genel anlamı da "artık Ebû Cehil ve onun gibiler sakınsın ve yaptıklarından vazgeçsin. Eğer hâlâ vazgeçmedilerse ve ileride de vazgeçmezlerse cezalandırılmaları kaçınılmaz olacaktır" şeklini almaktadır.

a) Sûrenin bu bölümündeki şiddetli tehdit, ilk grup âyetten sonraki bölümün, en azından peygamberliğin ilk dönemlerinde değil de, daha sonraki yıllarında indirildiğini göstermektedir. İbadete engel olmaya çalışan herkes, bu yaptığının karşılığını er veya geç görecektir.

b) Rivayetlere göre, burada sözü edilen kişi, Hz. Peygamber'in ibadetine engel olmaya kalkışan Ebû Cehil'dir; yakalanması ise Bedir'deki mağlubiyettir. İbn Abbâs'a göre buradaki *sef'* kelimesi, "damgalamak" demektir; yapılan işlem ise Kalem 68/16. âyette geçtiği üzere Ebû Cehil ile ilgilidir. Rivayete göre, bu âyetlerin Kureyş'lilere okunmasında cesaret sorunu yaşanmıştı. Bu işi başından beri isteyen İbn Mes'ûd, âyetleri onlara okuyunca Ebû Cehil onu tartaklamıştı. Daha sonra Bedir'de Ebû Cehil yere yığılmış haldeyken İbn Mes'ûd ona hak ettiği cezayı vermiştir.[593]

---

593 Râzî, age., XXXII, 23.

c) Âyette kullanılan لَنَسْفَعًا *le nesfe'an* kelimesinin hem başındaki *lâm* edatı, hem de sonundaki şeddesiz *nûn* (muhaffef nun) harfi,[594] cezalandırma işleminin mutlaka gerçekleşeceğini vurgulamak için getirilmekte ve manaya kuvvetlilik kazandırmaktadır. Perçeminden tutmaktan kasıt, kişinin azap için yakalanıp cezalandırılmasıdır. Bu tabir, Arapların kullandığı bir cezalandırma ifadesidir. Perçem, insanın başının ön kısmındaki saçlarıdır. Buradaki maksat, nankör insanın bir anlamda boyun büktürülmesi, gururunun kırılması ve başkalarına karşı uyguladığı kibrin yersiz olduğunun hem kendisine, hem de çevresindekilere gösterilmesidir.

11. Azabın Nedenleri Yalancılık ve Hatada Israrcılıktır

نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ "O yalancı, günahkâr alından (yakalarız)." Âyetteki كَاذِبَةٍ *kâzibe* kelimesi "yalancı", خَاطِئَةٍ *hâtıe* sözcüğü ise "hata yapan" demektir.

a) Cezalandırılmak için yakalanan perçemin iki özelliğine gönderme yapılmaktadır. Bunlar, söz konusu perçemin, dolayısıyla sahibinin hakkı sürekli yalanlaması ve sürekli hata yapmasıdır. Yalanlamak ve hata yapmak, elbette perçemin değil, sahibinin eylemleridir, dolayısıyla cezalandırılmak da perçemin sahibine yönelik olacaktır. Âyetteki üslup, "zikr-i cüz', irade-i küll", yani "parçayı anarak bütünü kastetmek" şeklindedir ve maksat da bütünüyle nankör insandır.

b) Bu âyetlerde çift yönlü hatırlatmalar yapılmaktadır. Bu uyarılar, söz konusu eylemleri yapanların mutlaka cezalandırılacağını ortaya koymaktadır. Ayrıca, böylesi davranışlar yapmayı düşünenlerin bunlardan hemen vazgeçmelerinin sağlanması istenmektedir. İnkârcıların asıl inkâr ettikleri, En'âm 6/33. âyette de vurgulandığı üzere Hz. Peygamber ve onun peygamberliği değil, bizzat Yüce Allah'ın âyetleridir.

c) Diğer hatırlatılan husus ise, gerçeğin savunucularına yöneliktir. Öncelikle Hz. Peygamber, peygamberlik öğretisini yayarken çeşitli sıkıntılarla karşılaşmış, son derece katı ve kararlı bir muhalefetle mücadeleye tutuşmuştu. Elbette ilk bakışta bu mücadelenin galibi düşmanlar olarak

594 Le nesfe'an kelimesi, fiildir; sonundaki iki üstün şeklindeki tenvin ise, aslında te'kid, yani "anlamı kuvvetlendirme" amaçlı olarak "mudâri" fiillerin veya emirlerin sonuna getirilen "muhaffef (şeddesiz, cezimli) nun" harfinin istisna bir yazılımıdır.

görünüyor, hakkın savunucuları mağlubiyetin tarafı olarak algılanıyordu. Ancak, insanlar ellerinden gelen fedakârlığı yapınca, Yüce Allah onlara destek olacağını ve onları yalnız bırakmayacağını beyan etmektedir.

d) Yüce Allah, hak edenleri sahiplenmesinin doğal sonucu olarak, yerin ve göklerin ordularıyla onları destekleyeceğini bildirmektedir. Gerektiğinde daha dünyadayken bile muhalifleri cezalandıracağını işte bu âyetleriyle ifade etmiş olmaktadır. Bunun sonucu olarak, hakkın savunucularının moral ve motivasyonlarının yüksek tutulması amaçlanmaktadır.

Bu haliyle âyetlerde verilen mesaj, evrensel bir mahiyet arz etmektedir: Hakkın savunulmasında moral bozukluğuna yer yoktur. Bu yolda kaybetme riski de bulunmamaktadır. İşte müminler, bu gerçeğe hem gönülden inanmalı, hem de uğruna fedakârlık yaptıkları değerlerin asıl sahibine güvenmelidirler.

b) Taraftar Toplama Şantajına Cevap

Yüce Allah, azgınlık yapan ve inananları tevhidden alıkoymaya çalışanların, kendi adamlarına güvenmelerini boşa çıkartmak üzere onlara meydan okumaktadır.

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُۙ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَۙ "(Şimdi ya da mahşerde) o, kendi taraftarlarını çağırsın. Biz de zebânîleri çağıracağız." Âyetteki يَدْعُ *yed'u* emri "çağırmak", نادى *nâdî* kelimesi "taraftar, kulüp", الزَّبَانِيَةَ *ez-zebânî* sözcüğü ise "zabıta, polis" demektir.

1. Önceki âyet grubundaki inkârcılara yönelik meydan okuma ve mü'minlere yönelik motivasyona burada da devam edilmekte ve olay biraz daha somutlaştırılmaktadır. Ebû Cehil, kendi gücünü ve taraftar zenginliğini arkasına alarak meydan okuyor, Hz. Peygamber'i ve inananları bunaltıyordu.

Hakkın savucuları yalnız değillerdir. Çünkü Yüce Allah'ın desteğine sahiptirler. Ebû Cehil gibilerin, taraftarlarını toplama şantajına karşılık, âhirette karşılarına zebanîlerin çıkartılacağı kesin ve açık bir dille belirtilmektedir. *Zebânî,* "şiddetli, kuvvetli, alt edilemez nitelikte melekler" olarak anlaşılmaktadır.

2. Meydan okuma bu dünyaya yönelik olarak algılanırsa, âyette şu hususun anlatıldığı ortaya çıkar: Mekke'de Müslümanlara karşı güç göste-

ren inkârcılar, ileride yani Medine'de karşılarında güçlü ve yiğit mü'minler bulacaklar ve onlar tarafından mağlup edileceklerdi. Söz konusu olaylar, zaten başta Bedir'de olmak üzere, Medine döneminde defalarca yaşanmıştı. Bu durumda inkârcılara çok önceden adeta meydan okunmuş ve onlara büyük bir gözdağı verilmiş demektir.

3. Bu meydan okuma âhirete yönelik olarak da algılanabilir. Mekkeli müşrikler, eğer bu dünyada müminlere karşı böyle bir harekete girişirlerse, âhirette bunun karşılığını çok ağır bir şekilde vereceklerdir. Mağlub edilemeyecek, karşı durulamayacak güçlü melekler onları cehenneme yuvarlayacak, böylece hak ettikleri sonla buluşturulmuş olacaklardır. Son âyetin başındaki *sîn* edatı, bu olayın ileride gerçekleşeceğini göstermektedir. Bu nedenle müfessirler her iki ihtimali de göz ardı etmemişlerdir.

Hz. Peygamber döneminde yaşanan bu tür olaylar, âyetlerin o dönemle sınırlı olduğunu göstermez. Bugün de, bundan sonra da, hakkın savunucularına karşı benzer tecavüzler veya saldırılar yapılırsa, onlara da karşı konulacak; Yüce Allah'ın yardımını daima artı bir değer ve destek olarak arkalarında hazır hissedebileceklerdir.

19. ÂYET:

كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

"**19.** Hayır! Hayır! Sakın sen ona uyma! Allah'a secde et ve (yalnızca O'na) yaklaş!"

Yüce Allah, sûrenin bu son âyetinde, azgın inkârcı kâfirin baskı ve saptırmalarına aldırış etmemesini Hz. Peygamber'e emretmekte, yönelişinin adresini belirlemektedir.

Azgınlara İtaatsizlik, Allah'a Yakınlık

Yüce Allah, azgınlara nasıl karşılık verilmesi ve onlara karşı nasıl bir tavır içerisinde olunması gerektiğini beyan etmekte ve Allah'a yaklaşmanın yolunu da "secde" olarak belirlemektedir.

ı. Baskıya ve Baskıcıya Boyun Eğilmez

كَلَّا لَا تُطِعْهُ "Hayır! Hayır! Sakın sen ona uyma!" Âyetteki لَا تُطِعْ *lâ tutı'* emri "itaat etmemek, aldırış etmemek" demektir.

Sûrenin bu son âyetinde Yüce Allah, Hz. Peygamber'in şahsında bütün müminlerden çok önemli iki tutum sergilemelerini istemektedir: Öncelikle inkârcılara, inkârcılığı yayanlara veya insanları inkâra zorlayanlara itaat ve aldırış edilmeyecek, onların isteklerine boyun eğilmeyecektir. Bu durumda, ilgili ifade "onun yaptıklarına ve dediklerine aldırış etme!" demektir. Bu, sadece yapılmaması gereken davranıştır. Yapılması gereken ise, bu tür inkâr eylemlerine karşı Yüce Allah'a daima boyun eğmek, O'nun dediklerini yapmak ve O'na yaklaşmak şeklindeki teslimiyettir. İşte bu husus âyetin son iki emridir.

ıı. Secde Allah'a Yakınlık Sağlar

وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ "(Allah'a) secde et ve (yalnızca O'na) yaklaş!" Âyetteki اُسْجُدْ *üscüd* emri "secde etmek", اِقْتَرِبْ *ıkterib* emri ise "yaklaşmak" demektir.

a) "Kulun Rabbine en yakın olduğu an, secde anıdır"[595] mealindeki hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere, secde, Yüce Allah'a en yakın olmanın gerçekleştiği bir ibadettir. Şüphesiz ki Yüce Allah'a boyun eğenler, bütün davranışlarında mümkün mertebe bu yakınlığı ve O'nun rızasını amaçlayan insanlardır. Dolayısıyla onları bu yakınlaşmadan uzak saymak doğru bir yaklaşım olamaz. Âyetteki secde emri, yukarıda naklettiğimiz hadis-i şerifin de desteğiyle, genellikle namazdaki secde olarak algılandıysa da, bu emrin Yüce Allah'a yakınlığı sağlayacak bütün eylemleri içermesine engel bir durum yoktur. Son âyetteki emirlerin, Hz. Peygamber'in şahsında bütün inananlara yönelik olduğunu belirtmek gerekir.

b) Âyetteki *vakterib* "yakın ol" emrinin farklı şekilde anlaşılması da mümkündür. Zira âyet, "inkârcılara boyun eğme, Rabbine karşı boyun bük, böylece de Allah'a (veya Cennet'e) yaklaş" şeklinde, Hz. Peygamber'in şahsında bütünüyle inananlara yönelik algılanabilir. Ayrıca, özellikle son ifade, inkârcılara yönelik de anlaşılabilir. Bu durumda mesaj, "Sen ey

595 Müslim, Salât, 215.

Muhammed, secdeyle Allah'a veya Cennet'e yakın ol; ve sen ey Ebû Cehil, azgınlığınla Cehenneme yakın ol" şeklini alır. İlk tercih daha yaygın bir kabule sahiptir. Ancak ikinci tercih de ihtimal dâhilindedir ve Ebû Cehil gibi olmak isteyenlere gözdağı vermeyi amaçlamaktadır.

'ALAK SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): İlk âyetlerde, kâinât ve insanın yaratılışının Allah'ın adıyla incelenmesi gerektiği ve insanları asıl bilgilendirenin Yüce Allah olduğu vurgulanmaktadır.

(6-8. âyetler): Bu âyetlerde kendisini yeterli görüp azgınlaşan insanın, başkalarını tevhitten uzaklaştırmaya gayret ettiği, ancak sonunda Allah'a döneceği hatırlatılarak gözdağı verilmektedir.

(9-14. âyetler): Bu âyetlerde insanların ibadetlerine engel olan kişilerin, hidayet ve takvayı emredenleri görmezlikten gelmeleri ve hakikatleri yalanlayıp arkalarını dönmeleri kınanmaktadır. Dahası bunların, yaptıklarını Yüce Allah'ın gördüğünü bilmezden geldikleri, oysa Allah'ın onları görmekte olduğu hatırlatılmaktadır.

(15-18. âyetler): Hz. Peygamber ve inananlar bu tür baskılara karşı motive edilmekte, sahipsiz olmadıkları kendilerine bildirilmekte, azgınlık yapanların ise Yüce Allah tarafından hak ettikleri şekilde cezalandırılacağı dile getirilmektedir. Kendi taraftarlarına güvenip hakkı inkâr edenlere, cehennemi işleten güçlü meleklerle karşılık verileceği de özellikle hatırlatılmaktadır.

(19. âyet): Sûrenin sonunda ise, bu azgınlara değil, Yüce Allah'a itaat edip boyun bükmek ve cennete yaklaşmak emredilmektedir. Kâfirlere boyun eğmeyenler Hakk'a boyun bükmüş ve O'na yaklaşmış olurlar.

Şûrâ 42/23'te de yer aldığı üzere, tebliğine karşılık Peygamberimizin istediği sadece şudur: "Allah'a yakınlık." Yüce Allah, bizi de Kendisine yakın olanlardan eylesin.

Vahyin emri doğrultusunda kıraati hakkıyla gerçekleştirenlerden ve kâinat kitabıyla Kur'ân'ı buluşturabilenlerden olmayı niyaz ediyoruz.

97. KADR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de indirilmiş olan ve 5 âyetten oluşan Kadr sûresi, resmî sıralamada 97, iniş sırasına göre ise 25. sûredir. Kur'ân'ın indirilmeye başlandığı Kadir Gecesi ve değerinden söz ettiği için sûreye bu isim verilmiştir.

Kadir Gecesi, insanlığın risâlet ve nübüvvetle son kez buluşturulduğu gecedir. Bu gece, risâletin başladığı gecedir. İnsanlar bu gecede son peygamberle buluşturulmaya başlanmıştır. Kadir Gecesinden söz eden Kadr sûresinin, 'Alak sûresinden sonraya konulmasının önemli bir gerekçesi vardır: 'Alak sûresinin ilk beş âyeti Hz. Peygamber'in peygamberliğinin başladığı bu gecede indirilmiştir. Dolayısıyla bu iki sûrenin peşpeşe sıralanması son derece isabetlidir ve birbirinin devamı gibi bir görüntü arz etmektedirler.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾
تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ اَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir Gecesi'nde indirmeye başladık. **2.** Kadir Gecesi'nin (mahiyetinin) ne olduğunu sen nereden bileceksin! **3.** Kadir Gecesi bin aydan hayırlıdır. **4.** Melekler, beraberlerinde Rûh (vahiy) da var-

ken, her işle ilgili olarak Rablerinin izniyle inerler. **5.** Ta fecrin doğuşuna kadar, o gece esenlik doludur.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-2. ÂYETLER:

اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ ف۪ي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾

"**1.** Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir Gecesi'nde indirmeye başladık. **2.** Kadir Gecesi'nin (mahiyetinin) ne olduğunu sen nereden bileceksin!"

Hz. Peygamber'in risâletle buluşturulduğu gece hakkında bilgi verilen bu sûre, Kur'ân'ın hayata kattığı anlamı ve hayatı aydınlatmasını ifade eden bir içerikte programlanmıştır. Vahyin mesajıyla buluşulan her zaman ve zeminin değerleneceği anlayışıyla yeni bir Kadir anlamı söz konusu edilmektedir. Bu durumda Kadir Gecesi, yakalanmaya çalışılan bir şans olmaktan çıkarılmakta, hayatın içinde ve her anına taşınabilir olarak tanıtılmaktadır.

Kadir Gecesi, milâdî 610 yılında bir kez yaşanmıştı; şimdilerde onun yıldönümleri kutlanmaktadır. Bizim yorumumuza göre, Kur'ân ile buluşulan her an kadir ve kıymet kazanmakta, Kur'ân ile meşgul olunan her zaman ve zemin, melek şahitliğine sahne olmaktadır. Kur'ân'ın evrensel mesajı, sonu fecr olan, yani esenlik vaad eden kutlu bir doğumun ve dirilişin müjdecisidir.

Kadr sûresinin ilk bölümünde Kur'ân'ın indiriliş zamanıyla ilgili bilgi verilmekte, bu arada zamanın değeri hakkında soru sorularak, vahiy desteği olmadan, sadece insan idrakiyle bunun bilinemeyeceğine dikkat çekilmektedir.

a) Kur'ân'ın "İnzâl"i

Yüce Allah, sûrenin ilk âyetinde kudretine, vahyin kaynağına ve indiriliş zamanına değinmektedir.

اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ ف۪ي لَيْلَةِ الْقَدْرِ "Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir Gecesi'nde indirmeye başladık." Âyetteki اَنْزَلْنَا *enzelnâ* fiili "indirmek, öğretmek", لَيْلَةِ الْقَدْرِ *leyletü'l-kadr* tamlaması ise "Kadir Gecesi" demektir.

1. Yüce Allah Neden "Biz" Demektedir?

a) Kur'ân'da Yüce Allah, kendisini ifade bağlamında bazen "ben", bazen "o", bazen de "biz" zamirlerini kullanmaktadır. Bunun sebebi, O'nun bir insan veya bir cinsiyet sahibi olarak algılanmasını engellemektir. Hiç kimse Yüce Allah'ı hiçbir şeye benzetemez; çünkü O'nun eşi ve benzeri olmadığı gibi,[596] benzeri (!) gibi bir şey de yoktur, olamaz.[597] Yani hiçbir şey Allah'a benzetilemez; dahası benzetildiği (!) var sayılan herhangi bir şey bile, O'nun benzeri (!) gibi olamaz. Bırakın O'na bir şey benzetmeyi, benzetilen şeylerin bile benzeri O'nu ifade edemez; çünkü O yegâne aşkın varlıktır.

b) Bu genel yaklaşımımıza ilave olarak, Yüce Allah'ın kendisi için "Biz" demesinin muhtemel başka bazı gerekçeleri de şöyle sıralanabilir:

1. Yüce Allah, kendi yüceliğini ve erişilmezliğini insanlara hatırlatmayı amaçlamış olabilir.

2. Yüce Allah, insanlara "biz" diyerek istişarenin önemini kavratmayı amaçlamış olabilir.

3. Yüce Allah, bununla insanlara tevazuyu, alçak gönüllüğü ve "ben" değil, "biz" demeyi öğretmeyi kast etmiş olabilir.

4. Yüce Allah, kâinatı idarede görevlendirdiği meleklere işaret etmiş olabilir.

5. Yüce Allah, özellikle insanların uyarılması ve bilgilendirilmesi amacıyla "melek elçi görevlendirme sistemi"ne dikkat çekmek için "biz" ifadesini kullanmış olabilir. Elbette her konuda olduğu gibi bu konuda da gerçeği sadece Yüce Allah bilir.

c) Âyetin başında إِنَّا *innâ* ve أَنْزَلْنَا *enzelnâ* ifadelerinin *nâ* "Biz" zamiriyle çoğul olarak getirilmesinin muhtemel bir diğer gerekçesi de şu olabilir: Bilgilendirme çok yüce ve aşkın bir güç tarafından yapılmaktadır, uyarı çok önemlidir, bütün muhatapların buna karşı çok dikkatli davranması hayâtî bir önem arz etmektedir. Bu bilgilendirmenin şakası yoktur; çünkü bilginin önemli oluşu, göndericinin yüceliğinden kaynaklanmaktadır. "Kur'ân'ı Biz indirdik" demek, onu -Hz. Peygamber dâhil- başkası değil, Yüce Allah bil-

596 İhlâs 112/4.
597 Şûrâ 42/11.

dirdi demektir. Vahiy, insan kaynaklı değildir, Allah'ın varlıkları bilgilendirme sistemlerinden biridir. Bu nedenle, ifade çok önemlidir.

II. Âyetteki Hû Zamiri Neyi İfade Etmektedir?

أَنْزَلْنَاهُ *enzelnâhü* ifadesindeki *hü* zamiri, ya 'Alak sûresinin ilk âyetlerini veya bu sûreyi ya da Kur'ân'ı, yani vahyi ifade etmektedir. Bu son ihtimal, gramer açısından *hû* zamirinin ait olduğu kelimeyi bulmada da yol göstermektedir. Çünkü bu sûreden hemen önce 24. sırada indirilmiş olan 'Abese sûresinin 11. âyetinde "Kur'ân"a, yani vahye, onun öğüt oluşuna dikkat çekilmekte, böylece bu sûrenin ilk âyetindeki zamir de aynı şeyi göstermiş olmaktadır. Söz konusu zamirin, 23. sırada indirilen Necm sûresinin 1-4 veya 59. âyetine gitmesi de mümkündür.

Sûrenin ilk âyetinin ilk kelimesinde doğrudan isim değil de, *hû* zamirinin kullanılmasının da bazı nedenleri vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

a) Konu herkesin gündeminde olduğu ve herkes tarafından bilindiği için isme gerek yoktur.

b) Bilinen bir şeyin isminin değil de zamirinin kullanılması, söz konusu şeyin değerini ve yüceliğini gösterir.

c) İsim değil de zamir kullanılması, ayrıca muhatapların dikkatini çekmeyi de amaçlamış olabilir.

III. Vahyin "İnzâl"i Ne Demektir?

أَنْزَلْنَا *enzelnâ* fiili, "indirdik, öğrettik, bildirdik" gibi anlamlara gelir. Buradaki öncelikli anlam, Kur'ân'ın ilk âyetlerinin yani 'Alak sûresinin ilk beş âyetinin Kadir Gecesi'nde indirilmeye veya öğretilmeye başlanmasıdır.

a) *İnzâl* kelimesi, tıpkı A'râf 7/26 ve Hadîd 57/25'te olduğu gibi, "vermek, öğretmek, bahşetmek" anlamlarına da gelir. Bu durumda Kur'ân'ın inzâli, onun öğretilmesi ve ihsan edilmesi demektir.

b) *İnzâl* kelimesi, "indirmek" anlamına da gelir. Bu durumda tıpkı yağmurun indirilmesi gibi, vahyin de yukarıdan, yani ilâhî makamdan indirilişi kastediliyor demektir. Yukarıdan indirmek, indirilen yerin yüceliğini ifade ettiği gibi, inen vahyin değerini de ortaya koymaktadır.

c) *İnzâl* kelimesinin, Kehf 18/107 ve Fussılet 41/32'de olduğu gibi, *nüzül* şeklinde bir de "ikram" anlamı vardır. Bu durumda "Kur'ân'ın inzâli" de-

mek, onun insanlara ikram edilmesi demektir. Duhâ 93/11'de ifade edildiği gib Kur'ân'ın bir "nimet" olduğu düşünüldüğünde, ikramın anlamı daha kolay kavranacaktır.

ıv. Vahyin "İnzâl"i ile "Tenzîl"i Farklı Mıdır?

Genellikle Kur'ân'ın "inzâli" ile "tenzîli"nin farklı şeyler olduğu kabul edilir. İddiaya göre *inzâl,* topluca ve Berat Gecesi gerçekleşen indirmedir; *tenzîl* ise peyderpey olan ve Kadir Gecesi başlayan süreçtir. Baştan belirtelim ki, Kur'ân'da, Kur'ân'ın indirilmesinden söz edilen tek gece Kadir Gecesi'dir. Dühân 44/3'te *leyle-i mübârake* ile kastedilen gece de aynı gecedir, yani Kadir Gecesi'dir. Çünkü hem Kadr sûresinin devam eden âyetlerinde, hem de Dühân sûresinin 3-6. âyetlerinde işlenen konular, büyük ölçüde aynıdır. Her ikisinde de vahyin insanlarla ilgili düzenleyici özelliğine dikkat çekilmektedir.

Kur'ân'ın indirilişi hakkında "topluca indirilişe" delil sayılan Dühân 44/3'te de, "peyderpey indirmeye" delil sayılan Bakara 2/185, Kadr 97/1 ve daha pek çok âyette aynı kelime, yani *enzelnâ/enzele/ünzile* fiilleri kullanılmaktadır. Ayrıca *tenzîl*in "peyderpey indirmeyi" ifade ettiği kabul edilse de bu kabul, Furkaan 25/32 ile de uyuşmamaktadır. Çünkü orada kâfirlerin, "Kur'ân'ın topluca indirilmesi" teklifi yer almakta ve *nüzzile* fiili kullanılmaktadır. Dahası, Âl-i İmrân 3/3 ve 4. âyetlerde Kur'ân'ın indirilişi hakkında hem *nezzele,* hem de *enzele* fiili kullanılmaktadır.

Özetle söyleyelim ki Kur'ân'ın "inzâli" de, "tenzîli" de, "nüzûlü" de tek indirilişi anlamında kullanılmaktadır. Bunların anlam farkının olduğunu ileri sürerek iki kez indirildiğini iddia etmek, Kur'ânî delilden yoksun bir görüştür.

v. Kur'ân, Kadir Gecesi İndirilmeye Başlanmıştır

فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ "Kadir Gecesi'nde" ifadesindeki *fî* edatı "...de, içinde" anlamına alınırsa, âyetin anlamı "Biz onu Kadir Gecesi'nde indirmeye başladık" şeklinde olur. Eğer bu edata "hakkında" anlamı verilirse bu defa âyet, "Biz onu Kadir Gecesi hakkında indirdik" demek olur. Bu durumda zamir, bu sûreyi ifade etmiş olur. Her iki anlamın da doğru olduğunu belirtmek gerekir.

Kadir Gecesi, "kıymet, ölçü gecesi" anlamına gelir. Kâinata kıymet ve ölçünün verildiği gece olan Kadir Gecesi, Kur'ân'ın da insanlarla ilk buluşturulduğu gecedir. Gecenin kıymeti, onda indirilen vahiy nedeniyledir. Bakara 2/185. âyet gereği "Ramazan ayında" ve Dühân 44/3. âyet gereği "mübarek ve bereketli bir gecede" indirilmeye başlanan Kur'ân, aydınlatan bir ışık olarak, karanlıklara inat, bir nur şeklinde Kadir Gecesi'nde ilk defa insanlarla buluşturulmuştur.

b) Kadir Gecesi - İdrâk İlişkisi

Sûrenin ikinci âyetinde Kadir Gecesi'nin idraki meselesi soruya konu edinilmektedir.

وَمَا أَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ "Kadir Gecesi'nin (mahiyetinin) ne olduğunu sen nereden bileceksin!" Buradaki وَمَا أَدْرٰيكَ şeklindeki soru, cevabı beklenen bir soru değildir. Cevabı, vahyin desteği olmadan, insan idrakiyle bilinemeyeceği vurgulanan bir sorudur; çünkü cevap bir sonraki âyette bizzat Yüce Allah tarafından verilmektedir. Bu soru türü hakkında Beled 90/12'de geniş bilgi vermiştik.

Âyetteki ikinci *mâ* edatı, farklı anlamlarda değerlendirilen edatlardandır. Buna göre edat hem zaman bildirebilir, hem de mahiyet.

1. Maksat eğer vahyin ilk indiriliş zamanı ise, söz konusu edatın zaman bildirmesi ihtimali çok doğru gözükmemektedir; çünkü Hz. Peygamber ilk vahyi aldığında çok etkilenmiş, adeta hayatı değişmişti. Onu böylesine derinden etkileyen bir geceyi ve tam zamanını unutmuş olması uzak bir ihtimaldir. Ancak Kadir Gecesi'nden maksat, eğer kâinatın yaratıldığı, şekillendirildiği veya evrenin varedildiği ilk zaman dilimi ise, bu durumda *mâ* edatı "zaman" anlamına alınabilir. Çünkü o zamanı hiçbir insan bilemez.

2. Bir sonraki âyete bakıldığında ise *mâ* edatının "mahiyet ve değer" anlamına geldiği ve gecenin değeriyle ilişkisi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü o gece hakkında çeşitli bilgiler sıralanmakta, vahyin hayata kattığı artı değerler gündeme getirilmekte ve yaşanan olağanüstülüklerin bir bölümü hatırlatılmaktadır. Bu durumda *mâ* edatına "mahiyet, değer" anlamı vermek, âyetler arası anlam ilişkilerinin gözetilmesi bakımından daha doğru gözükmektedir.

3-5. ÂYETLER:

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ اَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

"3. Kadir Gecesi, bin aydan hayırlıdır. 4. Melekler, beraberlerinde Rûh (vahiy) da varken, her işle ilgili olarak Rablerinin izniyle inerler. 5. Ta fecrin doğuşuna kadar, o gece esenlik doludur."

Yüce Allah, Kadir Gecesi'nin mahiyeti hakkında bilgi vermekte ve o gecede yaşananlarla ilgili açıklamalarda bulunmaktadır.

a) Bin Aydan Hayırlı Oluşun Anlamı

Yüce Allah, vahyin şenlendirdiği bir geceyi nasıl hayırlı kıldığını sembolik bir karşılaştırma ile ortaya koymakta, vahyin hayata etkisini gözler önüne sermektedir.

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ "Kadir Gecesi, bin aydan hayırlıdır." Âyetteki لَيْلَةُ الْقَدْرِ *leyletü'l-kadr* tamlaması "Kadir Gecesi", خَيْرٌ *hayr* kelimesi "daha hayırlı", اَلْفِ شَهْرٍ *elfi şehr* tamlaması ise "Bin ay" demektir.

Burada Kadir Gecesi'nin 1000 aydan, yani yaklaşık olarak 83 yıldan veya 30.000 günden daha hayırlı olduğu hatırlatılırken, bu gecenin ortalama bir insan ömrüyle eşdeğer olduğu söylenmek istenmektedir. 1000 gün, 1000 hafta, 1000 asır denebilecekken 1000 ay denmesi, insan ömrünü sembolize etmek için özellikle tercih edilmiş olsa gerektir.

Âyette yer alan sayısal ifadenin "çokluk" anlamı verdiği de kabul edilebilir. Bunu şu nedenle söylüyoruz: "Kadir Gecesi 1000 aydan daha hayırlıdır; ancak 1001 aydan daha hayırlı değildir" şeklindeki bir anlam burada söz konusu olamaz. Hayırlı oluş, hayatın anlam kazanmasıyla elde edilebilmektedir. Hayırlı oluş sağlanınca bunun başka şeylerle mukayesesi mümkün değildir.

İçinde Kur'ân'ın nurunun bulunduğu her an, insanın kadir anı olmaktadır diyebiliriz. Kur'ân ile dolu bir hayat Kur'ân'sız bin hayattan ileridir ve değerlidir. Bu nedenle Kadir Gecesi'nin kıymeti de Kur'ân'dan gelmektedir. Kıymet gecede değil, geceyi nitelendiren olaydadır ki o da Kur'ân'ın

o gecede vahyedilmeye başlanmasıdır. İçinde vahyin bulunmadığı geceye Kadir Gecesi denmeyeceği gibi, öyle bir gecenin diğerlerinden herhangi bir farkı da yoktur. Ramazan ayında Kadir Gecesi'ni aramaya çalışmanın en evrensel ve anlaşılabilir şekli, onu bütün zamanlara yaymak ve hayatı Kur'ân ile buluşma hassasiyetini geliştirmektir.

b) Gecenin Diğer Özellikleri

Kadir Gecesi'nin kıymeti ortaya konulduktan sonra, o geceye dair bazı detaylar verilmektedir.

1. Melekler Allah'ın İzniyle Vahyi Getirirler

تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ "Melekler, beraberlerinde Rûh (vahiy) da varken Rablerinin izniyle inerler." Âyetteki تَنَزَّلُ *tenezzelü* fiili "inmek", الْمَلٰٓئِكَةُ *el-melâikeh* kelimesi "melekler", الرُّوحُ *er-rûh* sözcüğü "vahiy, Cebrâîl, ruh", اِذْنِ *izn* kelimesi ise "izin, emir" demektir.

Bu âyette ele alınması gereken değişik konular vardır.

a) Âyetin başında تَنَزَّلُ *tenezzelü* fiili kullanılmaktadır. Bunun anlamı hakkında farklı açılımlar yapmak durumundayız. Fussılet 41/30-32. âyetlerde, "Rabbimiz Allah'tır" deyip istikamet üzere olanlara meleklerin ineceği, kendilerine korku olmadığı, hüzünlenmemeleri gerektiği, cennetlik olacakları, dünya hayatında da âhiret hayatında da dostlarının melekler olduğu, cennette arzu ettikleri her şeyin Yüce Allah'ın bir ödülü ve ağırlaması olarak kendilerine verileceği açıkça bildirilmektedir. İşte bu âyetlerde meleklerin inişinden söz edilmektedir.

Ayrıca Meryem 19/64'te de, bu inişin sürmekte olduğunu ifade eden نَتَنَزَّلُ *netenezzelü* kalıbı kullanılmaktadır. Demek ki meleklerin inişi devam etmektedir. Dolayısıyla, inişi "tek"e indirgemek anlamındaki yorumlar sorunludur.

Vahyin anlam kazandırdığı ve hayatını vahyin şekillendirdiği her insana meleklerin inmesi her zaman mümkündür. Bu durumda, bir gecelik inmekten değil de, vahiy ile buluşulan her dönemde bu birliktelikten söz edilebilir. Zaten âyetin başındaki *tenezzelü* fiili, aslında *tetenezzelü* kalıbındadır ve geniş zaman anlamı vermektedir. Âyeti böyle anlayınca, mesaj ev-

rensel bir özellik kazanır ve her insanın onunla buluşmasının yolu açılır. Aksi takdirde, mesele bir şansa dönüştürülüp dini hassasiyetlerin bir geceye indirgenmesi yaygınlık kazanır.

b) Âyetteki الرُّوحُ *er-rûh* kelimesi ve *hâ* zamiri bağlamında iki farklı anlam ihtimali söz konusudur:

1. Âyetteki *er-rûh* kelimesi "vahiy" anlamına alınabilir. Bunun bazı delilleri şunlardır:

ı. Mü'min 40/15 ve Şûrâ 42/52 gibi âyetlerde geçen *er-rûh/rûh* kelimesi "vahiy" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla *fîhâ* ifadesindeki *hâ* zamirini "melekler"e göndermek ve tercümeyi şöyle yapmak durumundayız. "Melekler, beraberlerinde Kur'ân vahyi de bulunduğu halde Rabblerinin izniyle inerler."

ıı. Özellikle Nahl 16/2'de "meleklerin ruhu indirdiği"nden söz edilmesi, bu âyetteki *er-rûh*'un "vahiy" olduğunun bir delilidir.

ııı. Tercihimizin bir başka gerekçesi de, bu sûrenin vahyin indirilişiyle ilgili oluşudur. Bütün sûrede vahyin Kadir Gecesi'nde indirilmesinden söz edilmektedir. Vahyin hayata dair getirdiği ilkeler, meleklerin Allah'ın izniyle gelişi, vahyin törensel indirilişi, her işle ve herkesle alakalı oluşu ve karanlıkları bitirip insanlığı aydınlıkla buluşturması gibi hususlar, vahyin özelliklerindendir. Bu nedenle biz, maksadı vahiy ile ilişkilendirmekte ve yorumlarımızı da bu doğrultuda yapmaktayız.

2. Burada geçen الرُّوحُ *er-rûh* kelimesi, bazı âlimlerimiz tarafından "Hz. Cebrâil", âyetteki فِيهَا *fîhâ* ifadesi de "o gecede" şeklinde yorumlanmaktadır. Bu durumda âyetin anlamı şöyle olur: "Melekler ve rûh o gecede Rablerinin izniyle inerler." Bu yorum Hz. Peygamber'in vahyi almaya başladığı gece için doğru olsa da, başka sorunlar vardır.

ı. "Melekler" ifadesi Hz. Cebrâîl'i de içerdiği için ayrıca "rûh"un zikredilmesine gerek yoktur. Bu noktada ilgili görüş sahipleri Cebrâîl (as)'ın vahyi getiren melek olması itibariyle bir ayrıcalığının bulunduğunu belirterek görüşlerini desteklemeye çalışsalar da bunun bir zorunluluk olmadığı kanaatindeyiz. Âyetin başka türlü anlaşılması mümkün olmasaydı bu izahlar makul olabilirdi.

ıı. Hz. Peygamber'den sonra vahyin inişi gerçekleşmemektedir. Oysa âyetteki تَنَزَّلُ *tenezzelü* fiili, bütün zamanları, özellikle de hali ve gelecek zamanı içerecek şekildedir.

ııı. Âyetin başındaki fiil, geniş zaman ifade ettiği için meleklerin inişinin devam ettiğini söylemek durumundayız. Bu durumda, söz konusu inişin devamının, vahyin gerçekleriyle buluşanlara yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Vahiy ile yani onun aydınlık mesajıyla buluşanlara meleklerin inişi devam etmektedir, diyebiliriz.

c) Âyetteki بِإِذْنِ رَبِّهِمْ *bi izni rabbihim* ifadesi, meleklerin inişinin kendiliğinden olmadığını, Yüce Allah'ın emri ve izni sayesinde gerçekleştiğini göstermektedir. Meryem 19/64. âyet bunun delilidir: "Biz, ancak ve ancak Rabbinin emriyle ineriz."

ıı. Gelen Vahiy Her İş veya Herkesle İlgili Mesajlar İçerir

مِنْ كُلِّ أَمْرٍ "Her işle (veya herkesle) ilgili olarak." Âyetin bu kısmı, "her iş" demektir ve gelen vahiylerin neye veya kime yönelik olduğunu ortaya koymaktadır.

a) Bu bağlamda Dühân 44/3-6. âyetleri hatırlatmak gerekmektedir. Orada belirtildiği üzere, o gece, ilâhî ölçüde çok önceden bilinen, ancak meleklerin bilgisine o gecede sunulan her işle ilgili hükümler ortaya dökülür, parça parça bildirilir. Sadece bir gecede değil, vahyin indirildiği her anda bu durum devam etmektedir. Bu işlerin bildirilmesi Yüce Allah'ın izni ve kontrolünde gerçekleşmektedir.

b) İbn Abbâs, bu ifadeyi *min küllimriin* şeklinde okumaktadır.[598] Buna göre, gelen vahiylerin herkesle ilgili olduğunu özellikle belirtmek zorundayız.

c) İnen meleklerin vahiy getirdiğini ve gelen vahyin de anlam olarak inişinin devam ettiğini kabul ettiğimizde, bu defa konu tamamen değişmekte ve evrensel bir boyut kazanmaktadır. Kur'ân'ın metin olarak inişi elbette Hz. Peygamber'in peygamberliği sürecinde bitmiştir; ancak onun muhatap alışı, anlam zenginliği, aydınlatıcı misyonu ise inmeye ve geçerli olmaya devam etmektedir.

Vahyin her insanın hayatını yakından ilgilendiren mesajları vardır. Kur'ân'ı hayatına indirenler bu mesajlarla tanışacaklardır. Vahyi düşünerek okuyanlar onun yeni anlamlarıyla ve vaad ettiği yeni ufuklarla buluşacaklardır.

598 Ferrâ, age., III, 280.

111. Vahiy Esenlik Getirir

سَلَامٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ "Ta fecrin doğuşuna kadar, o gece esenlik doludur." Âyetteki سَلَامٌ *selâm* kelimesi "esenlik", مَطْلَعِ الْفَجْرِ *matla'ı'l-fecr* tamlaması ise "fecrin doğuşu" demektir.

Bu ifadede şöyle mesaj çeşitlilikleri vardır:

a) Buna göre, esenliğin kaynağı vahiydir; dolayısıyla vahyin esenliği her karanlığın aydınlığa dönüştürülmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

b) Râzî'nin dediği gibi, "O gecede fecrin doğuşuna kadar melekler itaatkâr insanlara selam verirler, esenlik dilerler."[599] Bu anlama göre meleklerin gelişi aynı zamanda bir esenlik dilemeyi de içermektedir.

c) Vahiy, gece indirilmeye başlanmıştır ki karanlıklar aydınlığa dönüşsün. Bu nedenle vahyin geliş gayesi, karanlıkların, yerini Kur'ân aydınlığına terk etmesini sağlamaktır. Bu önemli hedefin yakalanmasında şüphesiz bazı sıkıntılar da yaşanacak, belki de hayatın bir bölümü bu kişiler için bir gece mesabesine dönüşebilecektir. Bazı dönemler sıkıntılar içerse de bunlar geçicidir; yakın veya uzak gelecekte mutlaka huzurla buluşulacaktır. Unutulmamalıdır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için dünya hayatı karanlık gibi görünenlerin âhiret hayatları tıpkı fecrin doğumu gibi aydınlık ve bayram olacaktır.

c) Kadr Sûresi ve Kadir Gecesi Hakkında

Sûrenin âyet âyet tefsirini bu şekilde yaptıktan sonra, son olarak sûreye konu edinilen Kadir Gecesi hakkında bazı değerlendirmeler yapmak istiyoruz:

a) Kadir Gecesi, insanlığın "son peygamber" ile buluşturulduğu ve insanlığın nübüvvetsiz bırakılmadığı kutlu bir gecedir. Bu gece, peygamberliğin başlangıç gecesidir.

b) Kadir Gecesi, son ilâhî seslenişin yaşandığı, son mektubun gönderilmeye başlanıp ilk satırlarının yazıldığı ilk gecedir.

c) Kadir Gecesi, Kur'ân'ın indirilmeye başlandığı kutsal bir gecedir;

---

599 Râzî, age., XXXII, 36.

kutlu doğumun yaşandığı gecedir. İnsanlığın peygamberle buluşturulduğu bu gece, onun için de muhteşem olan bu vahyin ilk kez indirilmeye başlandığı gecedir. İnşirâh sûresinin ilk âyeti ve orada yer alan *leke* "senin için" ifadesi, bunun en belirgin delillerinden birisidir.

d) Kadir Gecesi, "kadir ve kıymet"in nasıl anlamlı olabileceğini bildiren gecedir. Allah'ın kıymet verdiği şey kıymetlidir. Bu nedenle insan da kıymetini bu değerlere sadakatinden almaktadır. Kadir ve kıymeti, *kadîr* veya *kaadir* olan Yüce Allah belirler.

e) Kadir Gecesi, vahiy ile hayata "ölçü"nün kazandırıldığı gecedir. Kamer 54/49'da, her şeyin bir kadere, yani bir ölçüye göre yaratıldığı beyan edilmektedir. Bu ifade "kadir", "kadr" ve "ölçü" birlikteliğinin en güzel delillerinden biridir. Kâinattaki bütün varlıkların sahip kılındığı ölçü ile Kadir Gecesi indirilmeye başlanan Kur'ân'ın ruh ve amaç birlikteliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

f) Kadir Gecesi, Bakara 2/185'te belirtildiği gibi, Ramazan'a kıymetini veren, kendisi de kıymetini vahiyden alan bir gecedir.

g) Kadir Gecesi, insanlığın vahyin yol göstericiliğiyle, gerçeğin apaçık belgeleriyle ve doğruyu yanlıştan ayırt edebileceği esaslarla buluşturulduğu ilk gecedir. Bakara 2/185'teki *hüdâ, beyyinât ve Furkaan* kelimeleri bu anlamları vermektedir.

h) Kadir Gecesi, Bakara 2/185'te geçtiği üzere, Yüce Allah'ın yol göstericiliğinin karşılığında O'nu övmenin, O'na saygı duymanın ve teşekkür etmenin öğütlendiği kutlu bir gecedir. Âyetteki *tükebbirû* ve *teşkürûn* kelimeleri bu anlamları vermektedir.

i) Kadir Gecesi, Dühân 44/2. âyetin işaretiyle, apaçık ve açıklayıcı Kitâb'ın, yani Kur'ân'ın evrensel mesajlarının insanlıkla ilk kez buluşturulmaya başlandığı gecedir.

j) Kadir Gecesi, Dühân 44/3 ve Sâd 38/29. âyetlerde ifade edildiği gibi, vahyin hayatı bereketlendirmeye başladığı ilk gecedir.

k) Kadir Gecesi, Allah'a adanmışlığı öğreten ilk gecedir. Dühân 44/3'te yer alan *münzirîn* kelimesi, hem uyarıcılığı, hem de adanmışlığı ifade eder. Buradan hareketle peygamberlerin hem uyarıcı olduğunu, hem de mesajlarını ilettikleri davaya öncelikle kendilerini adadıklarını göstermektedir. Demek ki Kadir Gecesi, insanlardan öncelikle kendilerini Allah'a adamalarını isteyen ve bunu öğreten bir gecedir.

l) Kadir Gecesi, Dühân 44/4 ve Kadr 97/4. âyette de belirtildiği üzere, her iş ve herkesle ilgili ilkelerin tespit edildiği, bu işlemin vahiy ile başlayacağı ilk gecedir.

m) Kadir Gecesi, Dühân 44/5. âyette de dile getirildiği üzere, insanlığın rehbersiz ve sahipsiz bırakılmadığının gösterildiği ilk gecedir. Âyetteki *mursilîn* kelimesi bu anlamı vermektedir.

n) Kadir Gecesi, Dühân 44/6. âyette de hatrlatıldığı gibi, Yüce Allah'ın rahmetinin tecelli ettiği bir gecedir. Yüce Allah merhameti gereği kullarına mesaj göndermekte ve peygamber görevlendirmektedir. İşte bu gece, rahmet parıltılarının insanlıkla buluşturulduğu bir gecedir.

o) Kadir Gecesi, vahiy desteği olmadan insan idrakinin kendi başına halledemeyeceği hususlardan biridir. Kadr 97/2. âyetindeki *ve mâ edrâke* sorusu bunu ifade eder. Bu nedenle gecenin kadir ve kıymetini bizzat Yüce Allah açıklamaktadır.

p) Kadir Gecesi, 1000 aydan hayırlı oluşuyla hayatın, içi dolu bir ömre dönüşmesinin yolunu göstermektedir ki, bu yol vahiydir, vahiy ile tanışmaktır, onu tanımaktır, onu anlamak ve ona sarılmaktır. Buna göre hayat, vahiy ile anlamını bulmaktadır. Vahiyden yoksun hayat, mahşerde derin pişmanlıkların yaşanmasına neden olacaktır. Esasında içi vahyin hakikat nurlarıyla dolu olmayan dünya hayatı, âhiret günlerine göre çok sınırlı olacağı gibi, verimsiziliği nedeniyle de çok kısa bir zaman olarak tanıtılacaktır.[600]

r) Kadir Gecesi, vahyin törensel inişine sahne olan ilk gece olduğu için, vahiy ile buluşulan her zamanın bu ayrıcalığa sahne olacağı muhakkaktır. Çünkü Kadr 97/4'te bu inişin sürmekte olduğu, *tenezzelü* fiilinin geniş zaman kalıbında getirilmesiyle ortaya konulmaktadır. Ayrıca Meryem 19/64 ve Fussılet 41/30'da da benzer ifadeler kullanılmakta ve meleklerin inişinin vahiy ile buluşanlar için devam etmekte olduğunu göstermektedir.

ş) Kadir Gecesi, hayatın Yüce Allah'ın izni ve iradesi ile yaşanması gerektiğinin öğretildiği ilk gecedir. Kadr 97/4'te geçen *bi izni rabbihim* ifadesi bunu ortaya koymaktadır.

600 Mü'minûn 23/113-114; Nâzi'ât 79/46.

t) Kadir Gecesi, Kadr 97/5'te ifade edildiği gibi, esenlik vaadinin gerçekleştiği ilk gecedir. Çünkü vahiy ile buluşulan dönemler esenlik ve aydınlığın yaşanacağı dönemlerdir; bunun en tipik örnek zamanı Kadir Gecesi'dir.

ü) Kadir Gecesi, Târık 86/1-3'te dile getirilen "cehalet karanlıklarını delip geçen yıldız"ın ilk doğduğu gecedir. *Târık* ve *necm-i sâkıb*, Kur'ân vahyinin aydınlığını ifade eden yıldızdır. Vahyin yıldızla ifade edilmesi, her ikisinin de ışık üretmesi ve onu yansıtması noktasında buluşmaktadır.

v) Kadir Gecesi, ayrıca Fecr 89/1-2'de değinilen *fecr* "aydınlık" ve *leyâl-i aşr* "on gece"nin de yer aldığı ayrıcalıklı bir zaman diliminin içerisindeki bir gecedir. Mahşerde şahitliğine müracaat edilecek zaman dilimlerinden birisi de işte bu gecedir.

y) Kadir Gecesi, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkartacak esasların ilk defa insanlıkla buluşturulduğu gecedir. İbrâhim 14/1'de ifade edilen husus budur. Ayrıca, hakkın geldiği ve bâtılın yok olmaya başladığı ilk gece bu gecedir. İsrâ 17/81'deki mesaj bunu ilan etmektedir.

z) Kadir Gecesi, insanlık için bir okuma seferberliğinin ve aydınlanmanın başlatıldığı ilk gecedir. Zerreden kürreye her şeyi okumak, anlamak, incelemek ve tanımak üzere ilâhî kitabın ve kâinat kitabının buluşturulması anlamında ilk emrin verildiği gece bu gecedir.

Özetle söylemek gerekirse, Kadr sûresi, insanlığın nasıl bir ışıkla buluşturulduğunu göstermekte, hayata değer veren esasların vahiy ile şekillenenler olduğunu ve vahye dayalı bir ömür geçiren insanların hayatlarında karanlıkların kalmayacağını göstermektedir. Çünkü hayatın rövanşı demek olan âhiret, onlar için yüz akı ve göz aydınlığı oluşturacaktır. Ayrıca yine bu sûrede, Allah rızasına kilitlenen ve O'na kenetlenen hayatların her zaman aydınlıklarla buluşacağı ortaya konulmakta, dinî hayatı birer şans gibi değil, doğru değerlerin yaşandığı bir süreç olarak kabul etmenin mümkün olduğu, insanların algısına sunulmaktadır. Meleklerin beraberliği, işte bu insanlar için daima mümkündür. Fedakâr ve vahye dayalı hayatın sahibi insanlar, bu beraberlikle daima motive edilmektedir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Kadir Gecesi'ni inanarak, güvenerek ve sevabını Yüce Allah'tan umarak anlayıp yaşayanların, geçmiş

günahları bağışlanır.[601] İşte bu hadis, geceyi tanıtmakta ve önemini hayatın tamamına yaygınlaştırmayı öğütlemektedir. Bu ise, geceye kıymet ve anlamını veren Kur'ân'ı anlamak ve yaşamakla mümkündür.

Hz. Peygamber'in 23 yıllık risalet hayatı boyunca uyguladığı bundan başka bir şey değildi. Doayısıyla Hz. Peygamber'in devamlı sünneti de buydu. Sünneti doğru anlayıp yaşayanlardan olmamızı niyaz ediyoruz.

KADR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-2. âyetler): Sûrenin ilk iki âyetinde Yüce Allah, Kur'ân'ın Kadir Gecesi'nde indirilmeye başlandığını, gecenin kıymetini insanların kendi idrakleriyle kavrayamayacaklarını soru sorarak beyan etmektedir.

(3-5. âyetler): Bu âyetlerde öncelikle Kadir Gecesi'nin 1000 aydan daha hayırlı olduğu belirtilmektedir. Meleklerin beraberlerinde vahiy varken, Allah'ın izniyle, her iş veya herkesle ilgili olarak inecekleri de ifade edilerek, tan yeri ağarıncaya kadar o gecenin esenlik olacağı vurgulanmaktadır. Gecenin aydınlığa dönüşmesi bir anlamda vahyin aydınlatıcı özelliğini ortaya koymaktadır.

Sûrenin *leyl,* yani "gece" ile başlaması, vahyin indirilmeye başladığı dönemin karanlıklarını da temsil etmektedir. Vahiy, karanlıkları aydınlığa dönüştüreceği için sûrenin son kelimesi *fecr,* yani "aydınlık" olarak belirlenmiştir. Çünkü vahiy aydınlıktır.

Hayatını Kur'ân'ın aydınlattığı insanlardan olmamızı Yüce Rabbimizden diliyoruz.

601 Buhârî, Leyle-i Kadr, 1. Gecenin değerine dair bazı rivayetler için bk. Nesâî, Sıyâm, 5; İbn Mâce, Suyâm, 2.

98. BEYYİNE SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Medine'de indirilmiş olan, adını "kesin delil" anlamına gelen *Beyyine* kelimesinden alan ve 8 âyetten oluşan bu sûre, resmî sıralamada 98, iniş sırasına göre ise 100. sûredir.

Beyyine ile Kadr sûresi konu ortaklığına sahiptir. Zira her iki sûrede de Hz. Peygamber'den söz edilmektedir. Ayrıca kurtuluşun vahyin ilkelerine sarılmakla ve onları hayatın vazgeçilmezi yapmakla mümkün olacağı da ortak konulardandır. Kadr'de vahyin aydınlatıcı özelliği dikkatlere sunulurken, Beyyine'de de iyilerin Cennet'e gideceği bildirilmektedir.

İki sûrede de vahiyden, onun aydınlatıcı özelliğinden ve bu sûre ile birlikte peygamberlerin risâlet öğretilerindeki ortak noktalardan hareketle, insanlığın aynı değerleri takibinin gereğinden söz edilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكٖينَ مُنْفَكّٖينَ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُۙ ﴿١﴾ رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةًۙ ﴿٢﴾ فٖيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاۤءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُۜ ﴿٤﴾ وَمَاۤ اُمِرُوۤا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصٖينَ لَهُ الدّٖينَ حُنَفَاۤءَ وَيُقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دٖينُ الْقَيِّمَةِۜ ﴿٥﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكٖينَ فٖي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدٖينَ فٖيهَاۜ اُو۬لٰۤئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِۜ ﴿٦﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُو۬لٰۤئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِۜ ﴿٧﴾ جَزَاۤؤُ۬هُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَاۤ اَبَدًاۜ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُۜ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Kendilerine, içlerinde en doğru hükümlerin bulunduğu, Allah tarafından gönderilen ve tertemiz sahifeleri okuyan apaçık bir delil (elçi) gelinceye kadar, ehl-i kitaptan ve müşriklerden inkârcılar (küfürden) ayrılacak değillerdi. **4.** Kendilerine kitap verilenler ancak o açık delil (Peygamber) geldikten sonra ayrılığa düştüler. **5.** Hâlbuki onlara, dini yalnız Allah'a has kılarak ve hanifler olarak O'na kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emr olunmuştu. Sağlam din işte budur. **6.** Ehl-i kitap ve müşriklerden olan inkârcılar, içinde kalıcı olacakları cehennem ateşindedirler. İşte yaratıkların (insanların) en şerlileri onlardır. **7.** İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, yaratıkların (insanların) en hayırlısı da onlardır. **8.** Rableri katındaki mükâfatları, zemininden ırmaklar akan, içinde devamlı olarak kalacakları 'Adn cennetleridir. Allah kendilerinden razı, onlar da Allah'tan memnun olmuşlardır. Bu söylenenler, Rabbine saygı gösterenler içindir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُۙ ﴿١﴾

رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةًۙ ﴿٢﴾ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌۜ ﴿٣﴾

"**1-3.** Kendilerine, içlerinde en doğru hükümlerin bulunduğu, Allah tarafından gönderilen ve tertemiz sahifeleri okuyan apaçık bir delil (elçi) gelinceye kadar, ehl-i kitaptan ve müşriklerden inkârcılar (küfürden) ayrılacak değillerdi."

Yüce Allah, sûrenin ilk âyetlerinde, inkârcılık yapanların peygamber gönderilinceye kadar dışlanmayacağını ve onların kendiliklerinden küfürden ayrılmalarının beklenemeyeceğini ifade etmektedir.

a) Nankörlüğe Peygamberle Müdahale

Kitap ehlinden ve müşriklerden küfre saplananlarla ilgili bir özellik dile getirilmekte, ayrıca gerçeği aktaran peygamberlerin mesajlarının ruh birlikteliğine vurgu yapılmaktadır.

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُۙ

"Kendilerine apaçık bir delil (elçi) gelinceye kadar, ehl-i kitaptan ve müşriklerden bazı nankörler (küfürden) ayrılacak değillerdi." Âyetteki اَهْلِ الْكِتَابِ *ehli'l-kitâb* tamlaması "kitap ehli", الْمُشْرِكِينَ *el-müşrikîn* kelimesi "müşrikler", مُنْفَكِّينَ *münfekkîn* sözcüğü "ayrılmak, cezalandırılmak, terk edilmek", الْبَيِّنَةُ *el-beyyine* kelimesi ise "açık delil, peygamber" demektir.

مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ "Kitap ehlinden ve müşriklerden nankörler" ifadesinin başındaki *min* edatı, anılan insan gruplarının tamamının değil, bir bölümünün kastedildiğini göstermektedir. Çünkü yaşanan hayat pratikleri de göstermiştir ki, bu gruplar içerisinde Hz. Peygamber'e ve onun tebliğ ettiği vahiy gerçeklerine uyanlar olmuş ve dolayısıyla inkârlarını terk etmişlerdir.

1. Âyette geçen مُنْفَكِّينَ *münfekkîn* kelimesi farklı anlamlara gelmektedir.

a) Bu kelime, "ayrılmak, kopmak, dışlanmak, gözden çıkarılmak, mührün açılması, kaldırılması, sökülmesi" gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Buradan hareketle âyetin bu bölümü şu anlamda yorumlanabilir: "Kitap ehlinden ve müşriklerden bazı nankörler, kendilerine açık delil (elçi) gelinceye kadar eski bâtıl inançlarından ayrılmayacaklardı."

b) Bu kelimeye "dışlanmak" manası da verilmekte, bu durumda âyet, söz konusu nankörlerin, kendilerine açık delil gelinceye kadar dışlanmayacaklarını belirtmiş olmaktadır.[602]

c) Bu anlama yakın olarak, ilgili kelimeye "cezalandırmak" anlamı verenler de olmuştur. Bu durumda âyet, bazı nankör kitap ehli ve müşriklerin, kendilerine elçi gelinceye kadar cezalandırılmayacaklarını ifade etmektedir.[603] Bu son tercih, bir tür fetret dönemi anlayışını da hatırlatmış olmaktadır. *Münfekkîn* kelimesi, bütün bu anlamları içermektedir ve her biri kendi açısından bir gerçeği ifade etmektedir.

2. Âyette geçen الْبَيِّنَةُ *el-beyyine* kelimesi, "açık ve kesin delil" anlamına gelmekte, bir sonraki âyetin işaretiyle bunun "peygamber" olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in *beyyine* olarak isimlendirilmesi, risâletinin netliğini ve gerçeği açıklayıcılığını ortaya koymaktadır. Ebû Müslim, buradaki *el-beyyine* kelimesiyle bütün peygamberlerin kastedildiğini belirtmektedir.[604] Dolayısıyla, haktan sapanlar, bir anlamda insanlık tarihinde risâlet öncesi dönemlerde yaşayanları ifade etmiş olmaktadır.

b) el-Beyyine Nedir?

Yüce Allah, *el-beyyine* kelimesinin ne olduğunu açıklamakta ve bazı özelliklerini dile getirmektedir.

رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ "Allah tarafından gönderilen ve içlerinde en doğru hükümlerin bulunduğu tertemiz sahifeleri okuyan bir elçi." Âyetteki رَسُولٌ *rasûl* kelimesi "elçi, peygamber", يَتْلُوا *yetlû* fiili "okumak, aktarmak", صُحُفًا مُطَهَّرَةً *suhufen mütahhara* tamlaması "arındırıl-

602 İslâmoğlu, age., s. 1286.
603 Mustafa Öztürk, Kur'ân-ı Kerîm Meâli: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, Ankara, 2008, s. 598.
604 Râzî, age., XXXII, 41-42.

mış, tertemiz sayfalar, mesajlar", كُتُبٌ قَيِّمَةٌ *kütübün kayyime* ifadesi ise "en doğru hükümler" demektir.

1. Buradaki رَسُولٌ *rasûl* kelimesi, bir önceki âyette geçen *beyyinenin* "peygamber" olduğunu göstermektedir. Âyetin devamı, onun en önemli görevini şu şekilde ortaya koymaktadır: "İçlerinde en doğru hükümlerin bulunduğu tertemiz sayfaları okumak." Rasûlün tilâvet, yani ilâhî gerçekleri ümmete okumak, aktarmak ve kendisi bizzat yaparak örnek olmak şeklindeki görevine dair pek çok âyet vardır. İşte burada da aynı gerçeğe işaret edilmekte, Hz. Peygamber'in ilâhî öğretileri insanlara okuyup aktardığı ve bu öğretilerin yer aldığı sahifelerin, Şu'arâ' 26/196'da belirtildiği üzere, öncekilerin kitaplarında da bulunan evrensel ve kalıcı esaslar olduğu ifade edilmektedir. *el-Kar'ü* kökünden geldiği de kabul edilen *Kur'ân* kelimesinin "toplamak" anlamı, onun bu özelliğini ortaya koymaktadır. En'âm 6/161'de de, değişmeyen değerlerin vahyin ortak mesajları olduğu beyan edilmektedir.

2. صُحُفًا مُطَهَّرَةً *suhuf-i mütahhara* tamlaması, "Kur'ân sayfaları" olabileceği gibi,[605] "önceki vahiyler" anlamına da gelebilir.[606] Maksat, ilâhî mesajların aktarılması ve özellikle Kur'an ilkelerinin insan ve şeytan müdahalesinden uzak tutulduğunu göstermektir.[607] Kur'ân'ın önünden, arkasından; yani açıkça veya gizli ve haince, hiçbir bâtıl şey onu iptal edemeyecektir.[608] Çünkü Kur'ân, ilâhî koruma altındadır.[609] Onun arı-duru yapısını hiçbir şey bozamaz; çünkü ona tertemiz kılınmış meleklerden başkası kötü niyetlerle el süremez.[610]

3. كُتُبٌ قَيِّمَةٌ *kütüb-i kayyime* de ilâhî kaynaklı öğretilerin misyon ve ruh birlikteliğini göstermektedir. Ayrıca, tebliğ edilen değerlerin aslında aynı gerçeğin, yani bütün peygamberlerin tebliğ ettiği ve Allah'ın tek din olarak belirlediği evrensel "İslâm"ın değişmez ilkeleri olduğuna da bir anlamda işaret edilmektedir. Böylece, peygamberler silsilesinin aynı davayı aktarmakla yükümlü olduklarına parmak basılmış olmaktadır.

605 'Abese 80/13-16.
606 Necm 53/36; A'lâ 87/18-19.
607 Mâide 5/67; Hacc 22/52.
608 Fussılet 41/42.
609 Hıcr 15/9.
610 Vâkı'a 56/79.

4-5. ÂYETLER:

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٤﴾

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾

"4. Kendilerine kitap verilenler ancak o açık delil (Peygamber) geldikten sonra ayrılığa düştüler. 5. Hâlbuki onlara, dini yalnız Allah'a has kılarak ve hanifler olarak O'na kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emr olunmuştu. Sağlam din işte budur."

Yüce Allah, kitap ehlinden veya müşriklerden olup da nankörlük yapanların durumu ile onlara gerçekleri okuyan peygamberin misyonunu ifade ettikten sonra, şimdi de onların ayrılıklarına değinmektedir.

a) Ehl-i Kitâb'ın Tefrikaya Düşme Nedeni

Sûrenin 4. âyetinde özellikle kitap ehlinin ayrılığa düşmesinin gerekçesi dile getirilmektedir.

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ "Kitap verilenler ancak o açık delil (Peygamber) kendilerine geldikten sonra ayrılığa düştüler." Âyetteki تَفَرَّقَ *teferraka* fiili "ayrılmak", جَاءَ *câe* fiili ise "gelmek" demektir.

Bu âyetten anlaşılıyor ki, kitap ehli olanlar, kendilerine peygamber gelinceye kadar bir peygamberin gönderileceğini biliyor ve onu bekliyorlardı. Bakara 2/146 ve En'âm 6/20. âyetlerde de belirtildiği gibi, onlar Hz. Peygamber'i, kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanıyorlardı. Bu ifade, ancak gelecek bir peygambere inanmanın, onun niteliklerini ve tebliğ ettiği dinin esaslarını yakından bilmenin bir sonucu olabilirdi. İşte bu âyette hatırlatılan husus budur.

Ayrılığın Hz. Peygamber'den sonra olması, onun risâletini kabulde yaşanan tereddütleri akla getirmektedir. Bakara 2/213, Âl-i İmrân 3/19 ve Şûrâ 42/14. âyetlerde bu ayrılığın sebebi "aralarındaki kıskançlık" olarak belirlenmektedir.

Hz. Peygamber'in geleceğine dair kitaplarında bilgiler verilmiş olmasına rağmen ayrılığa düşenlerin olması, aslında Nebî (as) için bir tesellidir. Çünkü bilgisine rağmen inkâr edenler var olunca, ondan bu konuda hiçbir

bilgisi bulunmayan müşriklerin inanmayışına üzülmemesi istenmektedir. Demek ki, eski inanç mensuplarının bu tür karşı çıkışları, sanki onlarda bir gelenek halini almış olmaktadır.

Günümüzde de benzer sonuçlar görülmektedir. Çünkü kendi kabullerini din sanan çeşitli anlayışlar Kur'ân ile karşılaşınca veya onunla yüzleşince aralarında derin ihtilaflar bulunduğu açığa çıkmaktadır. Kur'ân'a uyanlar onda hiçbir ihtilafın olmadığını bilirler. Nitekim Nisâ' 4/82'de bu durum ifade edilmektedir. Ayrıca Nahl 16/64'te de Kur'ân'ın ihtilafları sona erdirici özelliği ortaya konulmaktadır. İhtilaftan kurtulmak vahye uymakla mümkündür. Görüşünü veya iddiasını vahye onaylatmaktan kaçanlar veya korkanlar derin yanılgı içinde olduklarını bilmelidirler.

b) İlâhî Mesajın Evrensel İlkeleri

Yüce Allah, kitap ehline emredilen hususları çeşitli başlıklarda vermekte ve bütün müminleri bu değerler için Kur'ân çevresinde toplanmaya çağırmaktadır.

1. Tek Allah'a Kulluk Yapılacak

وَمَٓا اُمِرُٓوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصٖينَ لَهُ الدّٖينَ حُنَفَٓاءَ "Halbuki onlara, dini yalnız Allah'a has kılarak ve hanifler olarak O'na kulluk etmeleri emrolunmuştu." Âyetteki اُمِرُٓوا *ümirû* fiili "emrolunmak", لِيَعْبُدُوا *li ya'büdû* fiili "ibadet etmek", مُخْلِصٖينَ *muhlisıın* kelimesi "ait kılmak, gönül vermek", حُنَفَٓاءَ *hunefâ'* sözcüğü ise "Allah'ı birleyenler" demektir.

Bu âyet, ilâhî öğretideki ruh ve hedef birliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Tek Allah'a kulluk ile ilgili olarak Kur'ân'da oldukça fazla âyet vardır. Burada özellikle vurgulanan husus, kulluğun hangi inançla yapılacağıdır. Bu amaçla, Yüce Allah'a kulluğun çok önemli iki boyutuna değinilmektedir.

a) مُخْلِصٖينَ لَهُ الدّٖينَ "Dini yalnız Allah'a ait kılmak." Âyette bu şekilde ifade edilen bu özellik, Zümer 39/2, 3, 11, 14 gibi âyetlerde de vurgulanmakta, dinin esaslarını belirlemede ve Kendisine kulluk yapılmasında Yüce Allah'ın hiçbir şekilde ortak kabul etmediği beyan edilmektedir.

b) حُنَفَٓاءَ "Hanîfler olmak." Âyette *hunefâ'* kelimesiyle karşılanan bu özellik, "bâtıl şeylerden yüzçevirip Allah'a yönelmek" anlamına gelmektedir. Bu kelime, "doğru asla yönelmek, doğru ve saf inanç" anlamıyla Kur'ân'da çeşitli âyetlerde yer almaktadır.[611] Haniflik, tevhidi tanımlamak üzere Hz. İbrahim'e kadar ulaştırılan arı-duru yolun adıdır. Hanîf olunmadan tevhide ulaşılamaz; çünkü hanifliğe inanmayan kişi muvahhid olamaz. Haniflik, İbrâhîmî sistemin eskimez tevhid çizgisinin olmazsa olmazıdır. Bu nedenlerle, Allah'a kulluk, dini sadece Yüce Allah'a ait kılıp, sadece O'na yönelmekle mümkün olabilmektedir.

ıı. Namaz Kılınacak

وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ "Namazı kılmaları (emrolunmuştu)." Namaz ibadeti de bütün insanlık tarihi kadar eski ve evrensel bir ibadet olarak tanıtılmaktadır. الصَّلٰوةَ *Salât* kelimesi يُقِيمُوا *yukımü* fiiliyle kullanıldığı için şekli belli bir ibadeti yani "namaz"ı ifade ettiği açıktır. Bu ifade, ayrıca dolaylı olarak bedensel anlamda bütün ibadetleri ve fedakârlıkları da içermektedir.

ııı. Zekât Verilecek

وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ "Zekât vermeleri (emrolunmuştu)." Âyetteki يُؤْتُوا *yü'tû* fiili "vermek", الزَّكٰوةَ *ez-zekâh* kelimesi "zekât" demektir.

Bu emir de evrensel ilkeler arasında yer almaktadır. Namaz nasıl ki bedensel ibadet ve eylemleri içeriyorsa, zekât da ekonomik yardımlaşmaların tamamını içermektedir.

Tekrar hatırlatmak gerekirse, önceki milletlere de emredilen hususlar arasında şunlar vardı: "Din koyma yetkisini Allah'a ait bilerek, sadece O'na kulluk etmek, bâtıl olan şeylerden uzak durmak,[612] daima Hakk'a tapan Müslümanlar olmak, ibadeti (namazı) hakkıyla eda etmek, zekâtı vermek (her türlü arınmayı gerçekleştirmek)." Bu âyetin hatırlattığı husus, Kur'ân'da çeşitli âyetlerde ifade edildiği üzere, ilâhî kaynaklı mesajların ve peygamberlerin ortak değerlere sahip olduğu gerçeğidir.[613]

---

611 Bakara 2/135; En'âm 6/161; Nahl 16/120; Rûm 30/30.
612 Esed, age., s. 1292.
613 Bakara 2/83; En'âm 6/90; A'râf 7/156; Hûd 11/87; Meryem 19/31; Şûrâ 42/13.

c) Dosdoğru Din

وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ "İşte dosdoğru din budur." Âyetteki دِينُ الْقَيِّمَةِ *dînü'l-kayyimeh* tamlaması "doğru din" demektir.

Bütün bu değerler, esasında bu mesajı vermek içindir. Elmalılı'nın da belirttiği gibi "sabit ve payidar kalacak olan milletin dini"[614] bu esaslardan meydana gelmektedir. En'âm 6/161'de ifade edildiği üzere, ilâhî kaynaklı esasların oluşturduğu bu değerler sistemine "dosdoğru din" denmektedir. Tek Allah'a kulluk, dini sadece Allah'a ait kılmak, namaz kılıp zekât vermek, ilâhî dinin olmazsa olmazlarındandır.

6-8. ÂYETLER:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾ جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

"**6.** Ehl-i kitap ve müşriklerden olan inkârcılar, içinde kalıcı olacakları cehennem ateşindedirler. İşte yaratıkların (insanların) en şerlileri onlardır. **7.** İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, yaratıkların (insanların) en hayırlısı da onlardır. **8.** Rableri katındaki mükâfatları, zemininden ırmaklar akan, içinde devamlı olarak kalacakları 'Adn cennetleridir. Allah kendilerinden razı, onlar da Allah'tan memnun olmuşlardır. Bu söylenenler, Rabbine saygı gösterenler içindir."

Sûrenin son âyetlerinde küfürde ısrar edenler ile iman sahiplerinin yaşayacakları iki farklı sona değinilmektedir.

a) İnkârın Sonu: Cehennem

Yüce Allah, kitap ehlinden ve müşriklerden olup da inkârda ısrarcı davrananların sonu hakkında şu bilgiyi vermektedir:

---

614 Yazır, age., IX, 363.

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِى نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا اُولٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ "Ehl-i kitap ve müşriklerden olan inkârcılar, içinde kalıcı olacakları cehennem ateşindedirler. İşte, yaratıkların (insanların) en şerlileri onlardır." Âyetteki شَرُّ الْبَرِيَّةِ *şerru'l-beriyyeh* tamlaması "canlıların, yaratıkların en kötüsü" demektir.

Bu âyette küfrün, şirkin ve nankörlüğün sonu, "ebedî cehennem" olarak belirlenmektedir. Bu sonucu hak edenler, yaratıkların yani insanların en kötüsü şeklinde ilân edilmektedir. Kur'ân ilkelerinin muhatabı insanlar olduğu için, bu ilkelere saygı göstermeyen, hayatında onlara değer vermeyen, onları dışlayan, hak ettikleri yeri onlara çok gören varlık insandır. Dahası başkalarının da bu değerlerden uzaklaşması için çalışan, bir anlamda sapmayla kalmayıp bunu başkalarına da bulaştırmaya gayret edenler, bu dünyanın madde planındaki sakinleri olan insanlardır. Bu nedenle, âyetler insanları ilgilendirmekte ve bu mesaj onları hedef almaktadır. Nankörlerin cehennemde kalış süreleri bu ve benzeri âyetlerde "çok uzun süre" veya "ebed" olarak nitelendirilmekte, kastedilen anlam ise, cehennemin varlığını devam ettirdiği süreyi kapsamaktadır.

Âyette sözü edilen "onlar Cehennem ateşindedirler" ifadesi, âhirette gerçekleşecek olan bir hakikati dile getirdiği için, sanki şimdiki zaman ifadesi gibi algılanmaktadır. Oysa âyetin maksadı, ateşte oluşun âhirette gerçekleşeceğini ortaya koymaktır.

b) İman ve Sâlih Amelin Sonu: Cennet

Kur'ân'da konuların ikili anlatımı demek olan "mesânîlik" özelliği gereği, şimdi de sıra, iyi insanlara ve alacakları ödüllere getirilmektedir.

ı. En Hayırlı İnsanlar İmanı ve Sâlih Ameli Olanlardır

اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ "İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, yaratıkların (insanların) en hayırlısı da onlardır." Âyetteki خَيْرُ الْبَرِيَّةِ *hayru'l-beriyyeh* tamlaması "yaratıkların en hayırlısı" demektir.

Bu âyette, bir önceki âyetin ifade ettiği hususların karşıtı ele alınmaktadır. İmanını davranışlarla süsleyen, yanlış giden işleri ıslaha çalışan bir nitelikte doğru ve yararlı iş yapanlar, insanların en iyisi, en hayırlısı-

dır. "İman ve sâlih amel" konusuna Tîn 95/6'da kısaca değinmiştik. 'Asr 103/3'te konuyu detaylandırarak inceleyeceğimiz için, burada daha fazla açıklama yapmayacağız. Şu kadarını söyleyelim ki, sâlih amel "sorumluluk duygusuyla, erdemli ve dürüst bir şekilde, imanla uygunluk içerisinde, yani inanarak, sahibini ve başkasını ıslah edici, sosyal amaçlı iyi ve güzel davranışlar"ın genel adıdır. Sûrenin ilk bölümünde ele alınan nankörlere ve davranışlarına karşılık, bu iki âyette imanlılar, davranışları ve en hayırlı oluşları dile getirilmektedir. Bir anlamda, hayatın sadece kötülerden ibaret olmadığı, iyilerin de var olduğu gösterilmektedir.

II. İman ve Sâlih Amelin Karşılığı

جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا "Rableri katındaki mükâfatları, zemininden ırmaklar akan, içinde devamlı kalacakları 'Adn cennetleridir." Âyetteki جَزَاءُ cezâ' kelimesi "karşılık", جَنَّاتُ عَدْنٍ cennatü 'adn tamlaması "Adn Cennetleri", تَجْرِى tecrî fiili "akmak", تَحْتِ taht kelimesi "alt yan", الْاَنْهَارُ el-enhâr sözcüğü "nehirler", خَالِدِينَ haalidîn sözcüğü "uzun süreli", اَبَدًا ebed kelimesi ise "ebedî" demektir.

Sûrenin 6. âyetinde olumsuzluk ve karşılığı tek bir âyette yer almışken, iyiler ve sonuçları hakkındaki izahlar iki âyete yayılmıştır. Böylece Kur'ân'ın, iyilere verdiği önem kendiliğinden öne çıkmaktadır. "Durulmaya değer cennetler" anlamındaki *'adn* cennetlerinin, zemininden ırmakların aktığı beyan edilmektedir. Orada bulunanların kalış sürelerinin ise cehennemdekilerden farklı olacağı ve artı bir değer ve farklılık arz edeceği, *ebedâ* kelimesiyle vurgulanmaktadır.

III. Allah Onlardan Razı, Onlar da Allah'tan Memnun

رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ "Allah kendilerinden razı, onlar da Allah'tan memnun olmuşlardır." Âyetteki رَضِىَ *radıye* fiilleri "razı olmak, memnun olmak" demektir.

Âyetin önceki cümlesinde dile getirilen ödüllerden çok daha önemlisi, cennete girenlerden Yüce Allah'ın razı oluşu, onların da Yüce Allah'tan memnuniyetleridir. Bu durum özellikle vurgulanarak, bir anlamda detaya girilmekte, cennet hayatı ve ödülleri bütün güzellikleriyle insanlara sunulmuş olmaktadır.

c) Allah'a Saygı

ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ "Bu söylenenler, Rabbine saygı gösterenler içindir." Âyetteki خَشِيَ *haşiye* fiili "derin saygı duymak" demektir.

Buradaki *haşyet*, aslında Yüce Allah'ın sevgisinden mahrum kalmamayı ifade etmektedir. *Haşyet* denen "ileri düzeyde farkına varış", sadece "âlimler" tarafından gerçekleştirilecektir.[615] Haşyet, övülen kulların bir özelliği olarak da Kur'ân'da yer almaktadır.[616]

Sûrenin son âyetinin sonunda, Yüce Allah'a yönelik duygunun "korku" anlamındaki *havf* kelimesiyle değil de, *haşyet*le ifade edilmesi çok önemlidir. "*Haşyet*, tazim, hürmet, sevgi ve yüceltme içerirken; *havf* bunları içermez. Kur'ân'da *haşyet* övülürken *havf* övülmez. *Haşyet*in kaynağı bilmek, *havf*ın kaynağı bilmemektir. Çünkü *havf*ın insan psikolojisini olumsuz etkileyip onun ruhsal dinamizmini yok eden ve manevî gücünü soğuran bir tarafı vardır. Yaratana *haşyet* duyan, yaratılandan *havf* etmez. *Havf*, korkanın güçsüzlüğünden, *haşyet* ise korkulanın yüceliğinden kaynaklanır."[617]

"Haşyet"in nasıl bir duygu olduğunu ifade bağlamında şu hadîs-i şerif de önemli bilgiler vermektedir: "Allah'ı en çok bileniniz, Allah'a karşı en çok duyarlı olanınızdır. Ben de Allah'a karşı en çok duyarlı olanınızım."[618] Benzer şekilde, "Hikmetin başı Allah'a karşı derin saygıdır"[619] sözünün de ifade ettiği gerçek, bundan ibarettir. Hiç şüphe yok ki, Allah korkusu, O'nun gazabından ve O'nun sevgisini kaybetmekten kaynaklanan bir korkudur; yoksa ürperti şeklinde uzaklaşmayı, tiksintiyi veya nefreti içeren bir duygu değildir. Kâfirlerin korkusu ise, dehşet ve nefret içermekten uzak değildir. *Haşyet* içerikli korkunun zirve yaptığı örneklerden birisi de, Enbiyâ 21/28. âyette de belirtildiği üzere, meleklerin korkusudur.

Beyyine sûresinin son âyetinde yer alan "Rabbine saygı duymak", gerçek mümin olmanın ve gerçek mutluluğu tadabilmenin en önemli özelliğidir.

615 Fâtır 35/28.
616 Yâsîn 36/11; Kaaf 50/33.
617 İslâmoğlu, age., s. 385'te 2. not.
618 Buhârî, İman, 13.
619 Râzî, age., XXXII, 56.

BEYYİNE SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Sûrenin ilk âyetlerinde, kitap ehlinden veya müşriklerden nankörlük yapanların, kendilerine apaçık gerçekleri okuyup aktaran elçi gelinceye kadar küfürden ayrılmayacakları beyan edilmektedir.

(4-5. âyetler): İlâhî kaynaklı dinlerin ruh ve mesaj birlikteliği, istenilen davranışların aynılığıyla ortaya konulmakta, "sağlam ve asıl dinin bu olduğu" beyan edilmektedir. Misyon birlikteliği anlamında, tek Allah'a kulluk yapılması, dinin sadece Yüce Allah'a ait kılınması ve O'na yönelmek gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bedensel anlamda fedakârlık olarak namaz kılmak ve ekonomik fedakârlık olarak da zekât vermek, bu birlikteliğin esasları arasında sayılmaktadır.

(6-8. âyetler): Kâfirlerin insanların en kötüsü, iman ehlinin ise insanların en iyisi olarak tanıtıldığı son âyetlerde, kâfirler için cehennem ateşi, sâlih amel sahibi müminler için de cennet ödülü vaad edilmektedir. Cennette kalış süresinin ebed olduğu beyan edilerek, oraya gidecek olanlardan Yüce Allah'ın razı, onların da Yüce Allah'ın verdiği nimetlerden memnun olacağı vurgulanmaktadır.

Allah'a inanan, O'nu seven, O'na layık kul olmaya çalışan, izzet ve itibarı O'nda arayan, O'nun rızasını kazanmak için her fedakârlığı canına minnet sayan, Allah'tan ve O'nun sevgisinden mahrum kalmayı azabın en şiddetlisi olarak kabul eden, O'ndan değil O'na hicret eden ve nihayet O'nun katını sığınak edinen, bilinçli ve haşyet yüklü kullar olmamızı diliyoruz.

99. ZİLZÂL SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Zelzele sûresi olarak da bilinen, iniş sırası hakkında farklı görüşler bulunan bu sûre resmî sıralamada 99. sûredir. Gerek konusu gerekse üslubu bakımından Mekkî'dir ve 8 âyetten oluşmaktadır. Genelde Medine'de indirildiği görüşü tercih edilse de, sûrenin konusu ve üslubu bu tercihi doğrulamamaktadır.

Bu sûrenin önceki Beyyine sûresiyle anlam ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Önceki sûrenin sonunda ödül hak edenlerin cennetlere gideceği müjdesi verilince, sanki "bu ödüle ne zaman kavuşacağız?" sorusu zımnen sorulmuş kabul edilir. İşte bunun cevabı olarak, "Yerküre kendisine has sarsıntı ile sallandığı zaman..." cümleleriyle başlayan Zilzâl sûresi indirilmiş kabul edilebilir. Kâfirlerin cehennem tehdidine aldırış etmemeleri üzerine, bunun mutlaka gerçekleşeceği ve zamanının da Kıyâmet-âhiret süreci olduğu sûrenin bütününde ifade edilmiş olmaktadır.

Bu sûrede, kâinat sisteminin yıkılışı ve yeni bir düzenin kurulması demek olan "Kıyâmet"ten söz edildiği görülmektedir. Diriltilme, yapılanların âhirette gösterilmesi ve zerre miktarı hiçbir şeyin gizli kalmayacağı içeriği, sûrenin Mekkî oluşunun delillerindendir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَاۙ ﴿١﴾ وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَاۙ ﴿٢﴾ وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَاۚ ﴿٣﴾ يَوْمَئِذٍ
تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَاۙ ﴿٤﴾ بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَاۜ ﴿٥﴾ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتاًۙ لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْۜ ﴿٦﴾
فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُۜ ﴿٧﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرّاً يَرَهُ ﴿٨﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı ve insan, "Ne oluyor buna!" dediği vakit. **4-5.** İşte o gün, Rabbinin ona bildirmesiyle (yeryüzü dile gelip) haberlerini anlatır. **6.** O gün, davranışları kendilerine gösterilsin diye insanlar grup grup ortaya çıkacaklardır. **7.** Kim zerre miktarı hayır yaparsa onu görecektir. **8.** Kim de zerre miktarı şer işlerse onu görecektir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

إِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَاۙ ﴿١﴾ وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَاۙ ﴿٢﴾ وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَاۚ ﴿٣﴾
يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَاۙ ﴿٤﴾ بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَاۜ ﴿٥﴾

"**1-3.** Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı ve insan; "Ne oluyor buna!" dediği vakit. **4-5.** İşte o gün Rabbinin ona bildirmesiyle (yeryüzü dile gelip) haberlerini anlatır."

Sûrenin ilk grup âyetinde kıyamet ve sonrasına dair çok çarpıcı ifadeler zikredilmektedir. Bu arada nankör insanın derin şaşkınlığı gündeme getirilmektedir.

a) Kıyâmet - Âhiret Süreci

Zilzâl sûresinin ilk üç âyetinde Kıyâmet-Âhiret gerçeklerine dair önemli bilgiler verilmekte ve çeşitli hatırlatmalar yapılmaktadır.

1. En Şiddetli Deprem: Kıyâmet

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا "Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı zaman." Âyetteki زُلْزِلَتْ *zülzilet* fiili "sarsılmak" demektir.

Kur'ân'da Kıyâmetle ilgili konularda genellikle edilgen kalıplar kullanılmaktadır. Bunun nedeni, olayın şiddetini ve dehşetini muhatabın zihninde canlandırmakta, ayrıca olayı yapanın kimliğinden ziyade, bizzat olayın etkisine dikkatleri daha yoğun bir şekilde çekmektir. Bu konuyu İnfitâr 82/1'de geniş bir şekilde ele alacağız.

Âyette de belirtildiği üzere, yerkürenin bütünüyle sarsılması, yaşanacak sarsıcı olayların büyüklüğünü göstermektedir. Burada "yeryüzünün sarsılması" ifadesinin söylenmesi, "parçayı anarak bütünü kastetme" kuralı gereğidir. Bu çerçevede maksat, kâinattaki sistemin bütünüyle sona ermesi, bir değişim ve dönüşüme tâbi tutulmasıdır.

Hacc 22/1-2'de bu konuda yeterli bilgi vardır: "Ey insanlar! Rabbinize karşı saygılı olun! Çünkü Kıyâmet vaktinin depremi müthiş bir şeydir! Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur; her gebe varlık yavrusunu düşürür. İnsanları da sarhoş olmamalarına rağmen sarhoş bir halde görürsün. Fakat Allah'ın (mahşerdeki) azabı çok daha dehşetlidir!"

Kıyâmetin herkesi etkileyecek karakteri hakkında Neml 27/87. âyette de şu bilgiler yer almaktadır: "Sûr'a üfürüldüğü gün -Allah'ın diledikleri hariç- göklerde ve yerde bulunanlar bayılır. (Sonunda) hepsi boyunları bükük olarak Allah'a gelirler." Benzer şekilde bayılmaların yaşanacağı bilgisi Zümer 39/68. âyette yer almaktadır. Her iki âyette de ifade edildiği üzere, bu büyük sarsıntı nedeniyle, göklerde ve yerde bulunanlar bayılacaktır; ancak Yüce Allah'ın diledikleri bundan istisna edilecekler ve o dehşetten etkilenmeyeceklerdir.

Ayrıca "Kim bir iyilikle gelirse (veya âhirete bir iyilik getirirse), ona daha iyisi verilir. Bu tür insanlar, o gün korkudan güvende olurlar" şeklindeki Neml 27/89. âyette Kıyâmet sonrası süreçte sıkıntıların yaşanacağı, ancak hayır sahiplerinin bundan ayrı tutulacağı açıkça ifade edilmektedir. Zilzâl sûresinin ilk âyetinde sözü edilen sarsıntı, "Sûr'a ilk üfürüş"le gerçekleşecek olandır; yani "Kıyâmet"tir.

Kıyamet konusunda detaylı açıklamaları Kıyâmet 75/1'de yapacağız.

II. Yeryüzü Ağırlıklarını Çıkartacak

وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَاۙ "Toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı zaman." Âyetteki اَخْرَجَتْ *ahracet* fiili "çıkarmak", اَثْقَالَ *eskaal* kelimesi ise "ağırlıklar" demektir.

Bu âyette sözü edilen olay, tıpkı İnfitâr 82/4. âyette belirtildiği gibi, kabirlerde bulunanların yani bütün insanların, bulundukları yerden sorgulanmak için mahşere çıkartılması işlemidir. Tercümede اَلْاَرْضُ *el-ard* kelimesini, "toprak" olarak vermemizin nedeni, konuyu ölülerin diriltilmesiyle ilişkilendirmemizdir.

a) Âyetteki اَثْقَالَ *eskaal* kelimesi, Nahl 16/7'de de ifade edildiği gibi, "eşya veya sahip olunan şeyler" demektir. Diriltilme sonrasında yeryüzünün dışarı çıkaracağı ağırlıklar, insanların mahşer için yeniden şekillendirilecek bedenleridir. Zerrelere ayrılmış, atomlara bölünmüş, çürümüş, toprak olmuş, yanıp küle dönmüş veya karada ya da denizde yabani hayvanların yemi haline gelmiş dahi olsalar, mahşer için bütün insanlar yeniden diriltilecektir. Ayrıca Rahmân 55/31. âyette ifade edildiği üzere, insanlara ve cinlere *sekaleyn* denmesinin nedeni, yeryüzünde ağırlık oluşturmaları ve yer işgal etmeleridir.

b) *Eskaal* kelimesine farklı bir anlam daha verilebilir. Buna göre yerküre, Kıyâmet günü içindeki bütün hazineleri dışarı çıkartacak, bir anlamda maddî varlıklar yerlerini ve konumlarını kaybedeceklerdir.

c) Kıyâmet günü yerküre içerisinde barındırdığı maddî-manevî her şeyi dışarı çıkarıp ortaya serecektir. Böylece gizli saklı hiçbir şey kalmayacaktır. Bir anlamda toprağın gizleme özelliği mahşere kadar sürecek, bu özellik İnşikaak 84/3-4'te dile getirildiği gibi, orada emaneti sahibine iade etmeye dönüşecektir. Bu âyetteki değişim ise, "Sûr'a ikinci üfürüş"le gerçekleşecektir.

III. İnsan Şaşıracak

وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَاۚ "İnsan, 'Ne oluyor buna!' dediği vakit." İlk iki âyette Kıyâmetin şiddeti ve yerkürenin içindekileri dışarı çıkartması hatırlatılmaktadır. Bu âyette ise insanoğlunun, gördüğü bu dehşet karşısında şaşkınlığını gizleyemeyeceği, hayret ve korkuyla neler olup bittiğini haykırıp sormaya başlayacağı bildirilmektedir.

Benzer bir durum Yâsîn 36/51-52. âyetlerde şöyle ifade edilmektedir: "Nihayet Sûr'a (ikinci kez) üfürüldüğünde, bir de bakarsın ki onlar, kabirlerinden (kalkarak) Rablerine koşarlar; ve 'Âh, eyvâh! Bizi (uyku yeri) kabrimizden kim kaldırıp (uyandırdı)? Bu, Rahmân'ın vaad ettiği (Kıyâmet ve mahşer)dir; peygamberler (demek ki) gerçeği söylemişlerdi (haklıymışlar!)' derler." Âyetlerde belirtilen insanın korkuyla karışık şaşkınlığı, yerini yeryüzünün gerçekleri ortaya koymasına bırakacaktır.

b) Yeryüzünün Konuşması

Bu âyetlerde âhiret şartlarında kendisine özel bir şekilde yeni haliyle yer alacak olan yeryüzü hakkında sıra dışı bilgiler verilmektedir.

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَاۙ بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَاۜ "İşte o gün Rabbinin ona bildirmesiyle (yeryüzü dile gelip) haberlerini anlatır." Âyetteki تُحَدِّثُ *tühaddisü* fiili "konuşmak, anlatmak", اَخْبَارَ *ahbâr* kelimesi "haberler", اَوْحٰى *evhaa* fiili ise "vahyetmek" demektir.

Yeryüzü, mahşerde haberlerini bir bir anlatacak ve gizli saklı hiçbir şey kalmayacaktır. Yüce Allah Kur'ân'da çeşitli varlıklara yemin etmektedir. Bazı müfessirler bu yeminleri şahitlik anlamına yorumlamaktadır. Bu bağlamda Târık 86/12 ve Şems 91/6 gibi âyetlerde de yeryüzü muhatap alınıp, bir anlamda onun şahitliği söz konusu edilmektedir. İşte âhirette yeryüzünün haberlerini anlatması, dünyadayken belirlenen şahitliğin âhirette bilfiil hayata geçirilmesidir.

Yeryüzünün âhirette konuşması, oranın şartlarına göre gerçekleşecektir. Dünyadayken bazı cansız varlıkların, mesela göğün ve yerin konuşmasından söz eden âyetler vardır.[620] Bu âyetteki konuşma işlemi, bir sonraki âyetin de işaretiyle,[621] yaratılışa uygun olarak varlığını ve işlevini devam ettirmek demektir. Nitekim yaratılış, bir anlamda Yüce Allah'ın varlıkların tabiatını özel ölçülerde şekillendirmesidir. Yeryüzü işte bu özelliği gereği kendi şartlarına göre ve belki de mecâzî olarak mahşerde dile gelecektir, çünkü ona da Yüce Allah vahyetmiş olacaktır.

Âhirette cehennemin konuşacağı[622] ve bazı vücut organlarının dile geleceği[623] de açıkça bildirilmektedir. Özellikle Fussılet 41/21'de bunun nasıl

620 Fussılet 41/11.
621 Fussılet 41/12.
622 Kaaf 50/30; Me'âric 70/17.
623 Nûr 24/24; Yâsîn 36/65; Fussılet 41/20.

gerçekleşeceği şu şekilde ifade edilmektedir: "Derilerine, 'Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?' derler. Onlar da: 'Her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu. Zaten sizi de ilk defa O yaratmıştır. Şimdi O'na döndürülüyorsunuz' derler." Bu âyetten de anlaşılacağı üzere, cansız varlıkların âhirette konuşturulması, dünyadaki ilâhî kayıt altına alınmanın işleme sokulması olarak gerçekleşecektir. Bunun nasıl olacağı bize meçhuldür. Bu dünyada yapılanlar -Allah bilir ya- belki de bir film gibi orada insanlara seyrettirilecektir. Bu takdirde, konuşanlar yine insanın aynı organları olacaktır.

Bir rivayete göre, Hz. Peygamber konuyla ilgili olarak, "Yeryüzü, Kıyâmet günü (dünyada) üzerinde işlenmiş bütün işleri haber verecektir"[624] buyurmaktadır. Bu rivayette de ortaya konulmuştur ki, âhirette yeryüzü konuşturulacak ve insan fiillerinde gizli saklı hiçbir şey kalmayacaktır.

6-8. ÂYETLER:

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتًا لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْ ۝٦

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝٧ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ۝٨

"6. O gün, davranışları kendilerine gösterilsin diye insanlar grup grup ortaya çıkacaklardır. 7. Kim zerre miktarı hayır yaparsa onu görecektir. 8. Kim de zerre miktarı şer işlerse onu görecektir."

Bu üç âyette, insanların mahşer için ortaya çıkacağı ve herkesin, dünyada yaptığını orada göreceği bildirilmektedir.

a) Diriltilme ve Amellerin Görülmesi

Kıyamet sonrası mahşerde insanlar bulundukları yerden diriltilip amellerşyle yüzleştirileeceklerdir.

1. Herkes Diriltilecektir

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتًا لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْ "O gün, davranışları kendilerine gösterilsin diye insanlar grup grup ortaya çıkacaklardır." Âyetteki يَصْدُرُ

624 Râzî, age., XXXII, 59.

yasdüru fiili "ortaya çıkmak", أَشْتَاتًا *eştât* kelimesi "grup grup", يُرَوْا *yürav* fiili "gösterilmek", أَعْمَال *a'mâl* sözcüğü ise "ameller" demektir.

Bu âyet, âhiretteki sorgulama için insanların ilâhî huzura çıkartılmasını konu edinmektedir. Kehf 18/48. âyet, bu konuda şu bilgileri içermektedir: "Hepsi Rabbinin huzuruna sıra sıra çıkarılacaktır. Andolsun ki, sizi ilk defasında yarattığımız şekilde bize geleceksiniz. Oysa size vaad edilenlerin gerçekleşeceği bir zaman tayin etmediğimizi sanmıştınız, değil mi?"

Benzer içerikte olmak üzere En'âm 6/94. âyette de şu bilgiler yer almaktadır: "Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi, teker teker bize geleceksiniz ve (dünyada) size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız. Yaratılışınızda ortaklarımız sandığınız şefaatçilerinizi de yanınızda göremeyeceğiz. Andolsun, aranız açılmış ve (tanrı) sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiş olacaktır."

Burada meallerini verdiğimiz her iki âyette de Yüce Allah, mahşerdeki sorgulama öncesinde insanların sorgu için tek tek huzura çıkarılacağını, son âyette özellikle ortak sanılıp tapınılan varlıkların onları terk etmiş olacağını ve ortalarda görülemeyeceklerini belirtmektedir.

Yüce Allah, Meryem 19/93-95'te ise, "Göklerde ve yerde bulunan herkesin Rahmân'ın huzuruna kul olarak çıkacağını, Yüce Allah'ın onları teker teker sayacağını ve hepsinin fert olarak Kıyâmet günü Allah'a hesap vermek için geleceğini" beyan etmektedir.

Nebe' 78/18. âyette, "Sûr'a üflendiği gün, bölük bölük Allah'a gelirsiniz" buyurulmakta; Câsiye 45/28'de, "O gün her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağırılır" ifadesi yer almaktadır. Ayrıca İsrâ 17/71'de de şöyle buyrulmaktadır: "Her bir insan topluluğunu önderleri ile birlikte çağıracağımız o günde, kimlerin amel defteri sağından verilirse, onlar en küçük bir haksızlığa uğramamış olarak amel defterini okuyacaklardır." Bu üç âyet ile önceki âyetler arasında herhangi bir anlam zıtlığı söz konusu değildir. Bu âyetleri Kehf 18/48'in "Hepsi Rabbinin huzuruna sıra sıra çıkarılmışlardır" şeklindeki ilk cümlesinin ışığında anlamak durumundayız. Buna göre, huzura çıkarılış gruplar halinde olacaksa da, sorgulama tek tek gerçekleşecektir.

11. Davranışlar Sahiplerine Gösterilecektir

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ "Kim zerre miktarı hayır yaparsa, onu görecektir. Kim de zerre miktarı şer işlerse, onu görecektir." Âyetteki يَعْمَلْ *ya'mel* fiili "yapmak, işlemek", مِثْقَالَ *miskaal* kelimesi "ağırlık", ذَرَّةٍ *zerra* sözcüğü "zerre ölçüsü, en küçük", يَرَ *yera* fiili ise "görmek" demektir.

Sûrenin bu son âyetleri, boyutu ne olursa olsun, insanoğlunun yaptığı hiçbir şeyin gizli kalmayacağını ve her şeyin açıkça ortaya konulacağını ifade etmektedir.

a) Âl-i İmrân 3/5'te "Yeryüzünde ve gökte hiçbir şeyin Allah'a gizli kalamayacağı" ifade edilirken, Bakara 2/284'te "gönüllerindeki düşünceleri ortaya koysa da, onları gizlese de Yüce Allah'ın insanları hesaba çekeceği" açıkça belirtilmektedir. Mü'min 40/19-20. âyetlerde "gözlerin hain bakışlarındaki gizliliği ve gönüllerde saklanan her şeyi Yüce Allah'ın bildiği" ilan edilmekte, hüküm vericinin de Allah olduğu belirtilmektedir.

b) "Sözünüzü ister gizleyin, ister açıkça söyleyin; O, gönüllerin derinliklerinde olanı bilir. Unutmayın ki Allah, yarattığı her şeyi bilir; O, her bilgiye vasıtasız bir şekilde ulaşan ve her bir şeyden haberdar olandır"[625] ifadeleri, Yüce Allah'ın bilgisindeki sınırsızlığı ortaya koymaktadır.

c) Ra'd 13/8-10'da konu daha farklı yönleriyle şu şekilde ortaya konulmaktadır: "Her dişinin neye gebe kalacağını, rahimlerin neyi eksik, neyi ziyade edeceğini Allah bilir. O'nun katında her şey ölçü iledir. O, görüleni de görülmeyeni de bilir; çok büyüktür, yücedir. Sizden, sözü gizleyenle, onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen (onun ilminde) eşittir."

d) Hz. Lokmân'ın, oğluna nasihatleri arasında yer alan şu hatırlatmalar da oldukça dikkat çekicidir: "Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Doğrusu Allah en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır."[626]

---

625 Mülk 67/13-14.
626 Lokmân 31/16.

e) En'âm 6/59. âyet ise, aslında her şeyi özetlemektedir: "Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilemez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. Yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."

f) Zilzâl sûresinin son iki âyeti, meallerini zikrettiğimiz ve daha zikredemediğimiz pek çok âyetin vermek istediği mesajı gözler önüne sermektedir. "İnsan fiillerinin kaydedildiği ve sorgulamaya konu edilecekleri gerçeği" bu âyetlerle iyice pekiştirilmektedir. Küçücük bir iyilik veya kötülük sahibine gösterilecek, fiilleri işleyenler şahitlerin huzurunda işledikleriyle yüzleştirilecek ve açık bir yargılamaya tâbi tutulacaklardır.

g) Kehf 18/49'da belirtildiğine göre, insan fiillerinin kaydedildiği amel defterleri, küçük-büyük ayırımı yapmadan mahşerde her şeyi gözler önüne serecek ve kötülük sahiplerini derin bir endişe kaplayacaktır.

h) Kamer 54/52-53. âyetlerde küçük-büyük bütün davranışların satır satır kaydedildiği ve yapılanların "ilâhî kayıt kütükleri" olan amel defterlerinde bulunduğu beyan edilmektedir.[627]

Elbette, yapılanların görülmesi ille de karşılıklarının verilip ödül veya azaba dönüşmesi demek değildir. Çünkü Yüce Allah dilediğini bağışlayacak, dilediğine ise azap edecektir.[628] Yaptığından hiçbir şekilde sorumlu tutulamayacak yegâne varlık Yüce Allah'tır.[629] Rahmeti her şeyi kuşatan,[630] şirk hariç, bütün günahları dilediğine bağışlayacağını beyan eden[631] Yüce Allah'ın merhametini beklemek ve O'na sığınmak, elbette boş çevrilmeyeceği umulan bir niyazdır.

ZİLZÂL SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Burada, yerkürenin ve bütünüyle kâinatın düzeninin sarsılıp bozulacağı, toprağın bağrında barındırdıklarını dışarı atacağı ve gizli saklı hiçbir şeyin kalmayacağı belirtilmektedir.

---

627 Benzer âyetler için bk. Yâsîn 36/12; Mücâdele 58/6.
628 Bakara 2/284.
629 Enbiyâ 21/23.
630 A'râf 7/156.
631 Nisâ' 4/48, 116; Zümer 39/53.

(6-8. âyetler): Bu âyetlerde ise, ayrıca hesap vermek üzere Kıyâmet günü herkesin huzura çıkarılacağı, hayır ve şer her ne yapılmışsa, zerre ölçüsünde bile olsa yapanı tarafından görüleceği beyan edilmektedir.

İlâhî sorgulamada merhametten dışlanmamayı ve ilâhî sevgiyle kucaklaşmayı kalbî duamız olarak dillendiriyoruz. Rabbimiz bizi mahçup olanlardan eylemesin.

Amelleriyle tüzleşince yüzü kararanlardan olmamayı Rabbimizden iyaz ediyoruz.

100. 'ÂDİYÂT SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de indirildiği içeriğinden de anlaşılan ve 11 âyetten oluşan 'Âdiyât sûresi, resmî sıralamada 100, iniş sırasına göre ise 14. sûredir.

Bu sûre, önceki sûreyle derin bir anlam ilişkisine sahiptir. Zilzâl'de inkârcı insanın mahşer yargılamasındaki durumu ele alınmıştı; bu sûrede de düşmanlık yapanların âhiretteki sonlarına değinilmektedir. Her iki sûrede de, diriltilmeden ve amellerin sahiplerine gösterilmesinden söz edilmektedir.

Sûrede, saldırganlığı başka insanlara zarara dönüşen, Yaratanına karşı nankörlüğü vurgulanan ve dünya malına aşırı düşkünlüğü eleştirilen insanın, âhirette hiçbir şeyinin gizli kalmadan deşifre edileceği hatırlatılmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا ﴿٢﴾ فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا ﴿٣﴾ فَاَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا ﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ﴿٥﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَاِنَّهُ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾ وَاِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ﴿٨﴾ اَفَلَا يَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ﴿٩﴾ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ﴿١٠﴾ اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ ﴿١١﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Öfkesinden dolayı soluk soluğa kalan düşmanlara, kalbindeki kin ateşini etrafındakilere püskürenlere, kin ve öfkeleriyle sabahlayanlara yazıklar olsun! **4-5.** Sırf bu sebeple onlar tozu dumana katıp toplumu derinden yaralarlar. **6.** Gerçek şu ki, bu (hak karşıtı) insan, Rabbine karşı çok nankördür. **7-8.** Şüphesiz buna kendisi de şahittir ve mal sevgisine aşırı derecede düşkündür. **9-10.** (Bu nankör insan) kabirlerde bulunanların diriltilip dışarı atılacağı (günü) ve kalplerde gizlenenlerin ortaya döküleceğini hiç düşünmez mi? **11.** Şüphesiz ki, Rableri o gün onlardan tamamıyla haberdardır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا ﴿٢﴾ فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا ﴿٣﴾

فَاَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا ﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ﴿٥﴾

"**1-3.** Öfkesinden dolayı soluk soluğa kalan düşmanlara, kalbindeki kin ateşini etrafındakilere püskürenlere, kin ve öfkeleriyle sabahlayanlara yazıklar olsun! **4-5.** Sırf bu sebeple onlar tozu dumana katıp toplumu derinden yaralarlar."

Düşmanlık İnsana Neler Yaptırır?

Sûrenin ilk beş âyetinde hakikat karşıtlarının anlaşılması zor tutumları üzerinde durulmaktadır.

Sûrenin ilk bu bölümü, genellikle Müslümanların ileride yaşayacakları kahramanlıklarla ilişkilendirilerek izah edilmişse de burada farklı değerlendirmeler yapmanın gerekliliği kaçınılmazdır. Çünkü bu sûrenin Mekke döneminde indirildiğinde ve o dönem Müslümanlarının böyle bir askerî güce sahip olmadıklarında hemen hemen fikir birliği vardır.

1. Hakikat Düşmanları Öfke Doludur

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا "Öfkesinden dolayı soluk soluğa kalan düşmanlara, kalbindeki kin ateşini etrafındakilere püskürenlere, kin ve öfkeleriyle sabahlayanlara yazıklar olsun!" Âyetteki الْعَادِيَاتِ ضَبْحًا *el'âdiyâti dabh* ifadesi "soluk soluğa kalarak düşmanlık yapanlar", الْمُورِيَاتِ قَدْحًا *el-mûriyâti kadh* ifadesi "ateş püskürenler", الْمُغِيرَاتِ صُبْحًا *el-müğîrâti subh* ifadesi ise "kin ve öfkeyle sabahlayanlar" demektir.

a) الْعَادِيَاتِ *el-'Âdiyât* kelimesi genellikle "besili, hızlı koşan atlar" anlamında değerlendirildiği için, bunun Mekke dönemi Müslümanlarına ait olması mümkün değildir. Bu nedenle âyetleri, indirildikleri dönemi de dikkate alarak izah etmek zorundayız.

Şayet "bu âyetler Mekke'de indirilmiştir; maksat Medine'de yaşanacak başarılarla onları motive etmektir" denilirse, bu durumda da sûrenin 6. âyetinden itibaren devam eden bölümün buna izin vermediğini söylememiz gerekmektedir. İlgili âyetleri izahımızda da görüleceği gibi, orada nankör insan ve yaşayacağı akıbete dair bilgi verilmektedir. Durum böyle olunca, sûre bir bütün olarak düşünülmeli ve kelimelere daha önce verilmiş olan tek anlama sıkışmaktan uzak kalınmalıdır.

الْعَادِيَاتِ *el-'Âdiyât* kelimesi *el-'adüvv, el-'adâvet* kökünden geldiği için, "düşmanlar" anlamındadır. Bu âyette de öncelikle, öfkesinden dolayı soluk soluğa kalmış, risâlete ve Kur'ân'a karşı düşmanlığı adeta zirveye çıkmış Mekkeli müşrikleri nitelendirilmektedir. Söz konusu kelimenin âyette isim olarak değil de sıfat olarak gelmesi, bu tür düşmanlıkları yapan herkesi içermesi nedeniyledir.

11. Düşmanlık Sınır Tanımaz

فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا "Sırf bu sebeple onlar tozu dumana katıp toplumu derinden yaralarlar." Âyetteki أَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا *eserne bihî nak'an* ifadesi "tozu dumana katmak", وَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا *vesatne bihî cema'an* ifadesi ise "toplumun ortasına dalmak, onu canecinden vurmak" demektir.

İçlerindeki kin ve öfke ateşi, sabahlara kadar gece-gündüz süregelen kıskançlık nöbetleri, sırf bu nedenle ortalığı tozu dumana katarcasına karıştırmaları ve sonunda Müslümanların oluşturduğu küçücük toplumu canevinden vurma çabaları, işte bu âyetlerde hatırlatılmaktadır. Tarihin her döneminde olduğu gibi, bugün de, yarınlarda da hakka karşı düşmanlık yapanların bulunacağının haberi verilmektedir.

Âyetlerin başındaki *vâv* edatları, "yemin" anlamında değerlendirilebileceği gibi, bu davranış sahiplerine Yüce Allah'ın şahit olduğu, onlardan habersiz olmadığı ve yaptıklarının yanlışlığı nedeniyle kendilerine yazık ettikleri anlamlarında da değerlendirilebilir. Bizim tercihimiz, onların kınanması şeklindeki anlamdır; amaç, benzer davranış sahiplerinin her zaman kınanacağı gerçeğinin hafızalara kazınmasıdır. Düşmanlık yapanlar yaptıklarının şahitliğiyle yüzleşecekler ve derin pişmanlıklar yaşayacaklardır.

Eski dönemlerde yapılan atlı saldırganlıklardan günümüzdeki teknolojik saldırganlıklara, yazılan makale ve kitaplardan takınılan tavırlara, ifadelerdeki olumsuzluklardan bakışlardaki kin ve öfkeye kadar geniş bir alan, 'Âdiyât sûresinin ilk grup âyetinin konusunu teşkil etmektedir.

6-8. ÂYETLER:

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَإِنَّهُ عَلَى ذَلِكَ لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾ وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ﴿٨﴾

"**6.** Gerçek şu ki, bu (hak karşıtı) insan Rabbine karşı çok nankördür. **7-8.** Şüphesiz, buna kendisi de şahittir ve mal sevgisine aşırı derecede düşkündür."

İnkârcı İnsanın Bazı Özellikleri

Yüce Allah, sûrenin bu üç âyetlik bölümünde ilk bölümün devamı olarak, nankörlerin dünyadaki bazı özellikleri hakkında bilgi vermektedir.

ı. İnkârcı İnsan Nankördür

إِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّه۪ لَكَنُودٌۚ "Gerçek şu ki bu tür bir insan, Rabbine karşı çok nankördür." Âyetteki كَنُودٌ *kenûd* kelimesi "çok nankör" demektir.

Rabbine karşı nankörlüğün sonu cehennemdir. İlk âyetlerdeki hitaba uygun olarak, buradaki kınamanın da aynı insan tipine yönelik olduğunu belirtmek gerekir.

Her insan mutlak surette Rabbine karşı nankörlük yapar mı? İnsanlar, Allah'a karşı kulluk görevlerinde bilerek-bilmeyerek veya isteyerek-istemeyerek bazı eksiklikler yapabilirler, kabahatler işleyebilirler; bu nedenle af ve mağfiret dilerler. Bu durum, istisnasız bütün insanların Rabbe karşı "nankörlük"le nitelendirilmelerini gerektirmez. Nitekim peygamberler, sâlih insanlar veya çocuklar bu konuda gözönünde bulundurulmalıdır.

Bu nedenle الْاِنْسَانَ *el-insân* kelimesindeki *el* takısının "cins" için değil de, belirli bir grubu nitelendiren bir anlamda yorumlayan görüşü esas almaktayız. Konuyu öncesiyle birlikte ele alırsak, bu tercihin daha doğru olduğu görülecektir.

ıı. Nankörlüğü Bilerek Yapar

وَاِنَّهُ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَه۪يدٌۚ "Şüphesiz buna kendisi de şahittir." Âyetteki شَه۪يدٌ *şehîd* kelimesi "şahit olan, gören" demektir.

Bu âyet, "nankörlük yapan insan"ı nitelendirmektedir ve buna göre âyet, söz konusu kişinin, yaptığının farkında olduğunu beyan etmektedir. Demek ki bu kişi, yaptığını bilinçli olarak yapar. Bu cümleye bazı âlimler, "Allah, insanın bu haline şahittir" şeklinde anlam vermişlerdir. Âyetteki *hû* zamiri her ne kadar bu anlam için de müsait olsa bile, nankör insanı nitelendiren iki âyet arasındaki zamiri, bu doğrultuda yani insana gidecek şekilde değerlendirmek daha doğru gözükmektedir.

ııı. Mala Aşırı Derecede Düşkündür

وَاِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَد۪يدٌۜ "O, mal sevgisine aşırı derecede düşkündür." Âyetteki حُبِّ الْخَيْرِ *hubbi'l-hayr* ifadesi "mal sevgisi" demektir.

a) Bu âyetteki "dünya malına düşkünlük", benzer şekilde dünya malının sonsuz olduğunu zanneden ve ona karşı aşırı düşkünlük gösteren nankör insanı nitelendirmektedir. Fecr 89/20 ve Hümeze 104/2-3. âyetler bunun delilidir. Bakara 2/180 ve Me'âric 70/21. âyetlerden delil getirerek, buradaki الْخَيْرِ *el-hayr* kelimesinin "mal, eşya" anlamına geldiğini belirtmeliyiz.

b) Bir başka anlam olarak da şunu söyleyebiliriz: Âyetteki الْخَيْرِ *el-hayr* ve شَدِيدٌ *şedîd* kelimeleri, mala düşkün olan cimri ve nankörlerin hayır konusunda problemli olduklarını, canlarının sıkıldığını, hayır teklifinden hoşlanmadıklarını bu tür tekliflerin kendilerine çok ağır geldiğini ifade etmiş olabilir. Bu farklı, ancak bağlama uygun olan anlam, genelde fazla taraftar bulamamıştır. "Dünya sevgisi bütün hataların başıdır" sözünün ifade ettiği husus da, benzer şekilde dünya malına aşırı tutkunun çeşitli sıkıntılara sebebiyet vereceği gerçeğidir.

Sûrenin bu üç âyetinde dile getirilen özellikler, her insanda aktif olarak bulunması zorunlu özellikler değildir. Bir insanın Rabbine karşı nankörlük yaparak Müslüman kalması mümkün olmadığı için, insanın hem nankör oluşu, hem bilinçli bir şekilde bunu yapması, hem de dünya malına aşırı düşkünlüğü, sûrenin ilk âyetlerinde işlenen "hak düşmanlarının özellikleri" olarak anlaşılmalıdır.

9-11. ÂYETLER:

اَفَلَا يَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا فِى الْقُبُورِۙ ﴿٩﴾ وَحُصِّلَ مَا فِى الصُّدُورِۙ ﴿١٠﴾

اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ ﴿١١﴾

"**9-10.** (Bu insan), kabirlerde bulunanların diriltilip dışarı atılacağı (günü) ve kalplerde gizlenenlerin ortaya döküleceğini hiç düşünmez mi? **11.** Şüphesiz ki Rableri o gün, onlardan tamamıyla haberdardır."

Sûrenin son üç âyetinde kabir sonrası mahşerde yaşanacak olaylara kısaca değinilmektedir. Bu arada Yüce Allah'ın erişilmez bilgisi de hatırlatılmaktadır.

a) Kabirlerin Boşaltılıp Her Şeyin Ortaya Dökülmesi

Mala aşırı düşkünlük ve Allah'a karşı bilinçli şekilde yapılan nankörlük hatırlatıldıktan sonra, konu mahşerde yaşanacakların bildirilmesine getirilmektedir.

ı. Her İnsan Diriltilecektir

اَفَلَا يَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا فِى الْقُبُورِ "(Bu insan), kabirlerde bulunanların diriltilip dışarı atılacağını hiç düşünmez mi?" Âyetteki بُعْثِرَ *bu'sira* fiili "dışarı çıkartılmak, diriltilmek", الْقُبُور *el-kubûr* kelimesi ise "kabirler" demektir.

a) Bu âyete "kabirdekiler diriltileceği zaman, (durumlarının ne olacağını) hiç düşünmez mi" şeklinde de anlam verilebilir. Bu durumda âyette kınayıcı anlamda gizli bir ما شأنهم *mâ şe'nühüm* "durumları ne olur?" sorusu var kabul edilir.

b) "Kabirlerden dışarı çıkartılacak varlıklar" nelerdir ki, burada *men* edatı değil de, *mâ* edatı getirilmiştir? Kıyâmet gününde kabirlerin içi dışına çıkacak, bir anlamda asıl muhataplar insanlar olsa da, yeryüzü nesnel veya fiziksel olarak çeşitli şekil değişiklikleri yaşayacaktır.[632] Yeryüzü ve gökler yeni bir hal alacak,[633] fiziksel anlamda çeşitli alçalmalar ve yükselmeler yaşanacak[634] ve yeryüzü ağırlıklarını çıkartacaktır.[635] Durum böyle olunca, 'Âdiyât 9. âyetteki edatın *mâ* şeklinde gelmesinin anlamı da ortaya çıkmış olmaktadır. Kâinatta bütünüyle bir değişim yaşanacağı için, hitabın herkesi içereceği gerçeği, başka bir şekilde daha insanlığın bilgisine sunulmuştur denebilir.

ıı. Gönüllerdekiler Ortaya Dökülecektir

وَحُصِّلَ مَا فِى الصُّدُورِ "Kalplerde gizlenenlerin ortaya döküleceğini (hiç düşünmez mi?)" Âyetteki حُصِّلَ *hussıle* fiili "tahsil edilmek, ortaya dökülmek", الصُّدُور *es-sudûr* kelimesi ise "gönüller" demektir.

632 İnfitâr 82/4.
633 İbrâhim 14/48.
634 Vâkı'a 56/3.
635 Zilzâl 99/2.

Bu âyette önceki âyette de olduğu gibi "durumları nice olur?" anlamının gizli olduğu kabul edilebilir.

Âyette yer alan "kalplerde gizlenenlerin ortaya dökülmesi" ifadesi, âhirette hiçbir şeyin gizli saklı kalamayacağını ve Allah'ın bilgisinin dışında başka bir alanın imkânsız olduğunu ortaya koymaktadır. Târık 86/9. âyette de ifade edildiği üzere, mahşerde bütün sırlar ortaya dökülecektir. İnsanlar daha hayattayken gözlerinin hain bakışlarını ve gönüllerinin içindekileri bilen[636] Yüce Allah'ın bu bilgisinin, âhirette de aynen devam edeceği Zilzâl 99/10. âyette beyan edilmektedir. Bu sayede insanların bu bilgiye göre hareket etmesi onlardan istenmekte, özellikle nankörlerin bu gerçeği görmezlikten gelmelerinin onlara bir kazanç sağlamayacağı hatırlatılmaktadır.

b) Allah'ın İnsanlarla İlgili Bilgisi

Sûrenin son âyetinde Yüce Allah, her şeyden haberdar olduğunu bildirerek gözdağı vermektedir.

إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ "Şüphesiz ki Rableri o gün, onlardan tamamıyla haberdardır." Âyetteki خَبِيرٌ *habîr* sıfatı "herşeyden haberdab olan" demektir.

Yüce Allah, âhiretteki hesap sorma işleminde insanların dünyadaki işlerinden âhirette de bütünüyle haberdar olduğunu tekrar vurgulamakta, bu bilgiyle insanların, özellikle de nankörlerin Kıyâmet sonrası için inkârdan vazgeçmelerini istemektedir. Bu âyette Yüce Allah'ın diğer isim ve sıfatlarının değil de "Rabb" sıfatının kullanılmış olması ilginçtir. Nankör bile olsalar insanların Rabbi olduğunu, O'ndan başka sığınılacak bir yerlerinin bulunmadığını, zamanında O'na yönelmenin yarar sağlayacağını, bir anlamda tevbe kapısını kapatmadığını ifade etmektedir.

Kendileri inkâr edip nankörlükte ısrar dahi etseler, Yüce Allah "Rabb" sıfatı gereği onlara nimet vermekte, hayat bahşetmekte, rızık takdir etmekte, mesaj göndermekte, haberdar kılmakta, zerreden kürreye varıncaya kadar, hayatın bütün imkânlarını adeta onlar için de seferber etmiş olmaktadır. Onlardan istenen ise Yaratanı tanıyıp O'na kulluk yapmalarıdır.

636 Mü'min 40/19.

'ÂDİYÂT SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Sûrenin ilk âyetlerinde, hayatını hak düşmanlığına adayan, inananlara kin ve öfke duyan ve onları can evinden vurmaya şartlanan hak ve insanlık düşmanları kınanmaktadır.

(6-8. âyetler): Bu âyetlerde, söz konusu insanların Rablerine karşı nankör oldukları, yaptıkları her kötü işe kendilerinin şahit olduğu, bunu bilinçli yaptıkları, ayrıca mal ve dünya sevgisinin gözlerini kararttığı beyan edilmektedir.

(9-11. âyetler): Böylesi insanlar bilmelidirler ki, kabirlerde bulunanlar mahşer için diriltilecek ve gönüllerindeki her şey ortaya dökülecektir. Çünkü Yüce Allah, o gün onlar hakkında her şeyi bilmektedir.

Mahşerde mahcup olmamak içim tavrını ve tercihini Yüce Allah'tan yana belirlemek gerekir. Ne mutlu, Yüce Allah'ı tanıyıp O'na kulluk edenlere ve Rasûlüne tâbi olup onun gibi yaşayabilenlere.

101. KAARİ'A SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de indirilen ve 11 âyetten oluşan bu sûre, resmî sıralamada 101, iniş sırasına göre ise 30. sûredir.

Bu sûrede, 'Âdiyât sûresinin adeta devamı olarak, Kıyâmetin dehşetine dair çeşitli enstantaneler verilmekte ve olayın şiddeti ortaya konulmaktadır. Âhiretteki sorgulanmada sevap tartıları ağır gelenlerin mutlu bir hayat yaşayacakları, hafif gelenlerin ise kasıp kavuran bir ateşe yaslanacakları bildirilmekte, özellikle böyle bir sondan uzak kalınması için insanlara öğüt verilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْقَارِعَةُۙ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُۚ ﴿٢﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُۜ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِۙ
﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِۜ ﴿٥﴾ فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَاز۪ينُهُۙ ﴿٦﴾ فَهُوَ ف۪ي ع۪يشَةٍ رَاضِيَةٍۜ
﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَاز۪ينُهُۙ ﴿٨﴾ فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌۜ ﴿٩﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا هِيَهْۜ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Büyük çarpma! **2.** Ne yaman bir çarpmadır o! **3.** O çarpanın ne olduğunu sana bildiren nedir ki! **4-5.** O gün, insanlar etrafa saçılan pervaneler, dağlar da atılmış yün gibi olacaktır. **6-7.** (Hayırlı, sevap) tartıları ağır gelen kişi, hoşnut edici bir yaşayış içinde olacaktır. **8-9.** Tartıları hafif olana gelince, işte onun anası (yeri, yurdu) Hâviye (uçurum)'dur. **10.** Nedir o (Hâviye) bilir misin? **11.** Kızgın ateş!

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

اَلْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ﴿٥﴾

"**1.** Büyük çarpma! **2.** Ne yaman bir çarpmadır o! **3.** O çarpanın ne olduğunu sana bildiren nedir ki! **4-5.** O gün, insanlar etrafa saçılan pervaneler, dağlar da atılmış yün gibi olacaktır."

İlk beş âyette, sûrede ele alınan iki temel konudan ilkine yer verilmektedir. Burada kıyametin şiddeti bağlamında bazı hatırlatmalar yapılmaktadır.

a) Kaari'a Nedir?

Yüce Allah Kaari'a sûresinin ilk âyetlerinde şiddetli çarpma adını verdiği Kıyâmetten söz etmektedir.

1. اَلْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُ "Büyük çarpma! Ne yaman bir çarpmadır o! O çarpanın ne olduğunu sana bildiren nedir ki!" Sûrenin ilk üç âyetinde de geçen اَلْقَارِعَةُ *el-kaari'a* kelimesi, "alabildiğine vuran, yüklenen, aniden gelen, başlara çarpan, ödleri patlatan, çarpan, çarpan bela" demektir.

Bu anlamıyla "Kıyâmetin isimlerinden biri"ni de oluşturan kelime, Kıyâmetin dehşetini, çarpan yapısını, korkunçluğunu, aniden gelişini ve

sarsıcı özelliğini ifade etmektedir. Mesajında korkutma anlamı bulunan Kur'ân âyetlerine *Kavârı'u'l-Kur'ân* denmesinin nedeni, kelimenin bu anlama sahip oluşudur.

Semûd ve 'Âd kavimlerinin helak edilişinden söz eden Hâkka sûresinin ilk âyetlerinde, onların *Kaari'a*yı, yani Kıyâmeti inkârları dile getirilmekte, bunun sonucunda Semûd kavminin şiddetli bir sarsıntı ile 'Âd kavminin ise uğultulu bir kasırga ile helak edildiği ifade edilmektedir. Ra'd 13/31. âyete göre, azabı hak eden insanların başına gelen her çarpıcı felakete de *Kaari'a* adı verilmektedir.

İkinci âyette, kelimenin sözlük anlamının dışında bir de terim ve ifade ettiği ayrı bir hakikat anlamının bulunduğunu hatırlatırcasına Yüce Allah *Kaari'a*nın ne olduğunu sormaktadır. Cevabı vermeden önce de üçüncü âyette, bunun ne olduğunu ve nasıl gerçekleşeceğini hiç kimsenin bilemeyeceğini bildirmektedir.

2. Beled 90/12'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere Kur'ân'da takip edilen anlatım üsluplarından birisi de, "soru sorarak meseleyi ortaya koymak"tır. Buna göre soru cümleleri farklılık ve çeşitlilik arz eden yapılarda kullanılmaktadır. İşte bunlardan birisi de وَمَا أَدْرٰيكَ *ve mâ edrâke* şeklindeki sorudur. Sorunun bu şekilde sorulmasının nedeni, muhatapların dikkatini daha yoğun bir şekilde çekmek olabilir.

وَمَا أَدْرٰيكَ *ve mâ edrâke* ifadesi, "Sen nereden bilebilirsin ki!", "Sana hangi şey bildiriyor ki!", "Bilir misin!", "(Bundan) maksat nedir!", "Bildin mi!" şeklinde de tercüme edilebilir. Kur'ân'da, bu tür soru ifadesiyle gündeme getirilen meseleyi Yüce Allah cevaplandırmadığı sürece, Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin bilemeyeceği ortaya konulmaktadır. İşte bu örnerden birisi de yorumunu yapmakta olduğumuz اَلْقَارِعَةُ *el-kaari'a* kelimesidir. Bu kelimenin ne anlama geldiği bir sonraki âyet grubunda ele alınmaktadır.

b) Kıyâmetin Dehşeti

Kur'ân'da pek çok âyette ele alınan Kıyâmet konusuna burada iki boyutuyla dikkat çekilmektedir. Önceki âyetteki *ve mâ edrâke* sorusunun cevabı şimdi verilmektedir.

1. İnsanlar Etrafa Savrulacak

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ "O gün, insanlar etrafa saçılan pervaneler gibi olacaktır." Âyetteki الْفَرَاشِ *el-ferâş* kelimesi "pervane", الْمَبْثُوثِ *el-mebsûs* sözcüğü ise "yayılmış" demektir.

الْفَرَاشِ *el-Ferâş,* "ışığın etrafında veya ateşin içinde uçuşan canlılar" demektir. Kıyâmet günü yaşanacak dehşet nedeniyle, insanlar etrafa yayılacak, yerlerinden savrulup çıkartılacak, Kamer 54/7'de olduğu üzere "yayılmış çekirgeler" gibi olacaklardır.

Râzî'nin de belirttiği üzere, bu âyetteki pervane benzetmesinin nedeni, Hz. Peygamber'in şu hadisidir: "İnsanlar ya bilgindir ya da öğrencidir. Diğerleri ise sefildirler."[637] Bu rivayetteki bilgilere uygun olarak, insanların çoğunluğu âhirette böyle olacak, adeta pervane veya yayılmış çekirgeler gibi sağa sola savrulacaklardır.

11. Dağlar Yün Gibi Atılacak

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ "Dağlar da atılmış yün gibi olacaktır." Âyetteki الْجِبَالُ *el-cibâl* kelimesi "dağlar", الْعِهْنِ *el-'ıhn* sözcüğü "yün", الْمَنْفُوشِ*el-menfûş* kelimesi ise "atılmış, savrulmuş" demektir.

Bu âyette ifade edilen "dağların atılmış yün gibi oluşu", Kur'ân'da Kıyâmetin anlatıldığı pek çok âyetteki anlatımların bir benzerini oluşturmaktadır. "Dağların yürütülmesi",[638] "un ufak edilip savrulması",[639] "tıpkı bulutlar gibi hareket etmesi",[640] "serpilmesi",[641] "yeryüzü ve dağların birbirine şiddetli bir şekilde çarpılması",[642] "dağların yüne dönüşmesi",[643] "etrafa saçılması"[644] ve "yürütülüp yerlerinin serap olması"[645] gibi olaylar, Kıyâmet gününün dehşetini ortaya koymaktadır.

637 Dârimî, Mukaddime, 32.
638 Kehf 18/47; Tekvîr 81/3.
639 Tâhâ 20/105.
640 Neml 27/88.
641 Vâkı'a 56/5.
642 Hâkka 69/14.
643 Me'âric 70/9.
644 Mürselât 77/10.
645 Nebe' 78/20.

Bütün azamet ve kudretiyle sarsılmaz gibi duran bu büyük kütlelerin, yaşanacak dehşet nedeniyle yün gibi savrulacakları, etrafa saçılacakları ve varlıklarını koruyamayıp un ufak, toz toprak haline gelecekleri ifade edilmektedir. En büyük nesnelerin bu hale geldiği bir olayda insanları nasıl bir sonun beklediği, Yüce Allah hariç hiç kimse tarafından bilinemez. Neml 27/87 ve Zümer 39/68'de belirtildiği üzere, bu esnada yaşanacak korkunç sahnelerden, Yüce Allah'ın dilediği bazıları istisna edilip korkudan emin kılınacaklardır.

6-11. ÂYETLER:

فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازٖينُهُۙ ﴿٦﴾ فَهُوَ فٖى عٖيشَةٍ رَاضِيَةٍۜ ﴿٧﴾

وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازٖينُهُۙ ﴿٨﴾ فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌۜ ﴿٩﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا هِيَهْۜ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

"**6-7.** (Hayırlı, sevap) tartıları ağır gelen kişi, hoşnut edici bir yaşayış içinde olacaktır. **8-9.** Tartıları hafif olana gelince, işte onun anası (yeri, yurdu) Hâviye (uçurum)'dur. **10.** Nedir o (Hâviye) bilir misin? **11.** Kızgın ateş!"

Sûrenin ikinci ve son bölümünde, mahşerde gündeme gelecek sevap tartıları konusu ele alınmaktadır.

a) Tartıları Ağır Gelenler ve Ödülleri

Tartı meselesine, öncelikle sevap tartıları ağır gelenlerden başlanmaktadır.

1. Ameller İçin Terazi Kurulacak

فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازٖينُهُۙ "(Hayırlı, sevap) tartıları ağır gelen kişi, hoşnut edici bir yaşayış içinde olacaktır." Âyetteki ثَقُلَتْ *sekulet* fiili "ağır gelmek", مَوَازٖينُهُ *mevâzîn* kelimesi ise "tartılar" demektir.

Yüce Allah, âhiret sürecinde insanlara yedi aşama yaşatacaktır. Bunlar, "diriltilme, toplanma, Allah'a sunulma, bilgilendirilme, sorgulanma, değer-

lendirilme ve ödül ya da azap yerine sevk edilme"dir.[646] İşte bu yedi aşama içerisinde yaşanacak "değerlendirme"nin bir parçası da "mîzan/tartı"dır.

İlâhî kararda, dünyadayken insanların anlayabileceği en kestirme yargılama usulü "tartı"dır. İnsanlar, adaleti terazi ile sembolize ederler. Nitekim Hukuk Fakültelerinin sembolü de genellikle terazidir. Hâkimin adaleti, iki kefesi dengede duran teraziye benzetilir. Kur'ân'da sözü edilen terazi ile de, âhirette Yüce Allah'ın şaşmaz adaleti anlatılmak istenmektedir.

İnsanlar gündelik hayatlarında ticari ihtiyaçlarını genellikle terazi kullanarak veya bu işlevi görecek başka bir yöntemle giderirler; neyin fazla, neyin az olduğunu mukayese ederek hayatlarını bu şekilde devam ettirirler. Ölçünün kullanılması, adaleti temine ve haksızlığı önlemeye yöneliktir. Sevap-günah mukayesesi de aynı şekilde terazinin iki kefesiyle karşılaştırılarak öğrenilebilir. Bu nedenle Yüce Allah, nasıllığını dünya hayatında kavrayamayacağımız bir biçimde, terazi sistemi kuracağını beyan etmektedir.

Kur'ân'da zikri geçen *mevâzîn* kelimesi, *mîzân* kelimesinin çoğuludur. *Mîzân,* "tartı aleti veya terazi", *mevzûn* ise "tartılan şey", yani özellikle bu tür âyetlerde "insanların dünya hayatlarında yaptıkları davranışlar" anlamına gelmektedir. Yüce Allah, *mevâzîn* denen tartı âletleriyle, insanların dünyada yaptıklarını Kıyâmette tartacak veya tarttıracaktır. Bazı kaynaklarda, tartılan şeylerin ameller değil, onların kaydedildiği sayfalar, yani amel defterleri olduğu ifade edilmektedir.

Her ne tartılırsa ve nasıl tartılırsa tartılsın, Kıyâmet gününde insanlar hakkındaki değerlendirmenin bu tartıdan sonra gerçekleştirileceği anlaşılmaktadır. Mîzândan asıl kasıt, adaletin tecellisidir. Kıyâmette mutlak adalet sağlanacak ve her hak sahibine hak ettiği tastamam verilecektir.[647] A'râf 7/8 ve Enbiyâ 21/47'de de vurgulandığı gibi, âhirette mîzân kurulacağı bir gerçektir.

646 Âhirette yaşanacak aşamalar hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?", Dördüncü bölüm.
647 Bu konuda geniş açıklamalar için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, s. 412.

ıı. Sevap Tartısı Ağır Gelenler Mutlu Olacaktır

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ "(Hayırlı, sevap tartıları ağır gelen kişi), hoşnut edici bir yaşayış içinde olacaktır." Âyetteki عِيشَةٍ *'îşeh* kelimesi "yaşantı, hayat", رَاضِيَةٍ *râdıye* kelimesi ise "mutlu, hoşnut" demektir.

A'râf 7/8 ve Mü'minûn 23/102'de, kurtuluşun bu tartıdaki ağırlıkla şekilleneceği belirtilmektedir. Kaari'a 6-7'de de insanların, dünya hayatındaki hayır ve sevap değeri taşıyan davranışları ağır gelirse, âhirette hoşnut ve huzurlu bir hayat yaşayacakları ifade edilmektedir.

Allah'ın âyetlerini ve âhireti inkâr edenlerin, bütün amelleri silinmiş olacağından, Kıyâmette onlar için teraziye gerek kalmayacaktır.[648] Bu insanlar zor ölecekleri gibi,[649] diriltilirken de irkilerek ve derin pişmanlıklar içerisinde haşr edileceklerdir.[650] Ardından amel defterleri kendilerine sol arka taraflarından verilecek,[651] kendileri suçluluklarını bilip görecekler,[652] dahası simalarından bu durumları adeta okunacaktır.[653] İşte böyleleri için mizana gerek kalmayacaktır; çünkü o aşamaya kadar çoktan sonucun nasıl olacağı anlaşılmış olacaktır. Demek ki bu tür insanlar yargılanmaya değer bile bulunmayacak, Allah katında hiçbir değer ve kıymetleri olmayacaktır.

b) Tartıları Hafif Gelenler ve Sonları

Bu âyetlerde ise ilkinin zıddına sevap tartıları hafif gelenler, yani günahları ağır basanlar, bir anlamda inkârcılar ele alınmaktadır.

وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا هِيَهْ نَارٌ حَامِيَةٌ "Tartıları hafif olana gelince, işte onun anası (yeri, yurdu) Hâviye (uçurum)'dur. Nedir o (Hâviye) bilir misin! Kızgın ateş!" Âyetteki خَفَّتْ *haffet* fiili "hafif gelmek", اُمّ *ümm* sözcüğü "ana, sığınak", هَاوِيَةٌ *hâviye* kelimesi "uşurum", حَامِيَةٌ *haamiye* sözcüğü ise "kızgın" demektir.

Sûrenin bu son grup âyetlerinde Kur'ân'ın "mesânî" oluşu gereği söz, ödülün karşıtı olacak şekilde, sevap tartıları hafif gelenlere getirilmektedir.

---

648 Kehf 18/105.
649 En'âm 6/39; Enfâl 8/50; Muhammed 47/27.
650 Yâsîn 36/52.
651 Vâkı'a 56/41; Hâkka 69/25-27; İnşikaak 84/10; Beled 90/19.
652 İsrâ 17/14; Kehf 18/49; Kıyâmet 75/14.
653 Rahmân 55/39-41; Kasas 28/78.

A'râf 7/9 ve Mü'minûn 23/103'te de ifade edildiği gibi, sevap tartıları hafif gelip değerlendirmeyi kaybedenleri maalesef ziyan ve hüsran beklemektedir.

I. Ümm Kelimesinin Anlamı

Tefsirini yaptığımız Kaari'a 9'da bu tür insanların âhirette varacakları "yer"den bahsedilmektedir. Asıl anlamı "ana" demek olan *ümm* kelimesine, eski âlimlerimiz "varılacak yer, yatak, kucak, sığınak ve anavatan" gibi anlamlar vermişlerdir. *Ümm* kelimesi elbette "anne" demektir. Burada ise beraberinde kullanılan *hâviye* kelimesi ve konu gereği "varılacak yer, sığınak" anlamı öne çıkmaktadır. Böylece kelimelerin, bulundukları bağlama göre anlam kazanacakları gerçeğine burada bir de örnek verilmiş olmaktadır.

II. Hâviye Nedir?

Râzî'nin belirttiğine göre *Hâviye,* cehennemin isimlerindendir. "Anası ölsün" şeklindeki beddua cümlesinde de bu iki kelime kullanılmaktadır.[654] Bu durumda, فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌ ifadesine "(Sevap tartıları hafif gelen kişinin) anası ağlamıştır, mahv ve perişan olmuştur, tepe taklak ateşe yuvarlanmıştır" anlamını vermek yanlış olmasa gerektir.

Sûrenin son iki âyetinde ise Yüce Allah önce *hâviye* kelimesinin âhirete yönelik hakikat anlamını Hz. Peygamber'in bile bilemeyeceğini belirtmekte, ardından soruyu cevaplayıp, kavramın içini bizzat Kendisi doldurmaktadır. Buna göre *hâviye,* "dağlayan, kızgın ve hararetli bir ateş" demektir. Son âyetteki *hâmiye* kelimesi, cehennem ateşinin niteliğini insan zihninde tanımlamak üzere kullanılmaktadır. "Kızışmak, kızartmak, kızgın" anlamıyla o ateşin dehşetinin zihinlerde yer etmesi, buna göre insanların ateşten uzak kalmak için çaba sarf etmeleri kendilerinden istenmektedir.

Mahşerde kızgın ateşe sığınmamak için, dünyada Allah'a sığınmak ve O'nun emirlerine sarılmak gerekmektedir. "Yaslanmak" anlamına gelen *salât* kelimesi, Allah'a yaslanmayı öğretir. Dünyada Allah'a, yani vahye yaslanmayanlar, âhirette ateşe yaslanmak zorunda kalacaklardır. Ana sıcaklığının âhirete taşınması vahye sarılmakla mümkündür. Bunu yapmayanlar kızgın ateşe mecbur ve mahkûm olacaklardır.

654 Râzî, age., XXXII, 74.

KAARİ'A SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Sûrenin ilk âyetlerinde Kıyâmetin korkunç yüzü gösterilmekte, insanların savrulmasından, en büyük kütlelerin, yani dağların etrafa atılmasına varıncaya kadar yaşanacak felaket anlatılmaktadır.

(6-11. âyetler): Sûrenin ikinci ve son bölümünde ise, âhirette sevap tartıları ağır gelenlerin mutlu olacakları, hafif gelenlerin de ateşe sığınmak zorunda kalacağı belirtilmektedir.

Rabbimiz, bütün müminleri cehennemin dehşetinden korusun ve cennetine girenlerden eylesin.

102. TEKÂSÜR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de indirilen ve 8 âyetten oluşan Tekâsür sûresi, resmî sıralamada 102, iniş sırasına göre ise16. sûredir.

Bu sûre, âhirette kayba uğrayacak kişilerin kimler olduğunu açıklayıcı bir içerikle Kaari'a sûresine bağlı bir anlam dünyasına sahiptir. Sevap tartıları hafif gelip azaba düçar olanlar, işte bu mal biriktirme tutkusuna kapılanlardır. Tekâsür sûresinde, mal yığma ve onunla övünme yarışının insanları oyalayıp, hem dünyada hem de âhirette felâkete sürüklediği konusu işlenmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

أَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُۙ ﴿١﴾ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَۜ ﴿٢﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَۙ ﴿٣﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَۜ

﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَق۪ينِۜ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَح۪يمَۙ ﴿٦﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَق۪ينِۙ ﴿٧﴾ ثُمَّ

لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّع۪يمِ ﴿٨﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-2. Çoğaltma hevesi sizi o kadar oyaladı ki, sonunda mezarlıkları dahi ziyaret ettiniz. **3.** Hayır! (Bunun doğru olmadığını) ileride bileceksiniz! **4.** Elbette ileride bileceksiniz! **5-6.** Gerçek, sandığınız gibi değil! Eğer kesin bilgi ile gerçeği bilmiş olsaydınız mutlaka ateşi görürdünüz. **7.** Sonra âhirette onu çıplak gözle göreceksiniz. **8.** Nihayet o gün, (dünyada size verilen) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-2. ÂYETLER:

أَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ ﴿١﴾ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ﴿٢﴾

"**1-2.** Çoğaltma hevesi sizi o kadar oyaladı ki, sonunda mezarlıkları dahi ziyaret ettiniz."

Tekâsür sûresinin ilk iki âyetinde yersiz bir tutkunun insanları ne hale getireceği bildirilmektedir.

a) Mala Aşırı Düşkünlüğün Sonucu

Yüce Allah, dünya malına aşırı derecede düşkün olmanın sonucunun felaket getireceğini bildirmektedir.

1. Mal Biriktirme Tutkusu Felakettir

أَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ "Çoğaltma hevesi sizi oyaladı." Âyetteki أَلْهٰى *elhâ* fiili "eğlemek, meşgul etmek, oyalamak", التَّكَاثُرُ *et-tekâsür* kelimesi ise "çokluk kuruntusu, gururu, iddiası, mal, makam ve şan şöhret çokluğu ile övünmek" demektir.

*** Âyetlerin Nüzul Sebebi**

Bu âyetlerin iniş sebebi olarak, şöyle bilgiler nakledilmektedir: Rivayete göre bu âyetler, Sehm ve Abd-i Menâf oğulları hakkında inmiştir. Onlar birbirlerine kalabalık olma konusunda övünürlermiş. Abd-i Menâf

oğulları diğerlerine göre daha kalabalık imiş. Sehm oğulları ise onlara şöyle dermiş: "Bütün dirilerinizi, ölülerinizi bizimkilerle karşılaştırarak sayalım." Sayım işlemi yapılınca Sehm oğulları daha kalabalık çıkmış, âyetler de işte bu olay üzerine inmiştir.[655]

Elbette bu nüzul sebebi hakkında fazlaca söylenecek bir şey yoktur; hem olay, hem de kullanılan uslüp âyetlere uygundur. Ancak âyeti bir tek nüzul sebebine indirgemek, âyetin mesajını sadece nüzul sebebiyle sınırlı tutmak doğru bir yaklaşım değildir. Önemli olan, burada verilmek istenen mesajdır.

İnsanlar mal veya çocuk bakımından ya da makam ve şan-şöhret bakımından birbirlerinden üstün gibi görünebilirler. Ancak, âyetten anlaşıldığına göre, bu tür üstünlüklerin insana hiçbir yararı yoktur; hatta insanın ziyanını artırmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'e göre, "İnsanların en üstünü, Allah'a karşı en duyarlı, yani takvaca en ileride olan"lardır.[656]

İnsanlar mala düşkünlükte birbirlerini geride bırakmayacak şekilde, yararsız bir yarış içine girmektedirler. İnsanın bu yönünü Hz. Peygamber şu şekilde ifade etmektedir: "Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa üçüncüyü ister... İnsanoğlunun karnını (gözünü) ancak toprak doldurur."[657] İşte hadis-i şerifte de belirtildiği gibi, insanoğlunun mala düşkünlüğü ortadadır. Bu düşkünlük bir de sahip olunan geçici dünya malıyla övünmeye dönüşürse, işte o zaman durum daha sıkıntılı ve tehlikeli bir hal alır.

Yüce Allah, yersiz şekilde övünmeyi,[658] özellikle insanlara kendisinin verdiği çeşitli nimetlerle övünmelerini hoş karşılamadığını bildirmektedir.[659] Tekâsür sûresinin ilk âyetinde dile getirilen övünmenin insanı oyalaması, onu mezarlıkları ziyarete ve ölüleri dahi saymaya kadar sürüklemesi sonucunu getirecektir. Bu durum, insanın iflası demektir.

11. Bu Tutku Kişiyi Mezarlıklara Sürükler

حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ "Ta ki mezarlıkları ziyaret ettiniz." Âyetteki زُرْتُمْ *zurtüm* fiili "ziyaret etmek, gitmek", الْمَقَابِرَ *el-mekaabir* kelimesi ise "mezarlıklar" demektir.

655 Râzî, age., XXXII, 76.
656 Hucürât 49/13.
657 Buhârî, Rikâk, 10; Müslim, Zekât, 116; Tirmizî, Zühd, 27.
658 Nisâ' 4/36.
659 Hadîd 57/23.

a) Tercümeyi bu şekilde vermemizin nedeni şudur: Genellikle "kabirleri ziyaret ettiniz" tercümesine göre الْمَقَابِرَ *el-mekaabir* kelimesi "kabirler" anlamına alınmış olmaktadır. Oysa *el-kabr* kelimesinin çoğulu *el-kubûr* şeklindedir. *el-Mekaabir* ise *el-makbera*'nin çoğuludur. "Ta ki mezarlıkları ziyaret ettiniz" ifadesi, nüzul sebebinde de aktardığımız üzere, mezarlıklara gidip ölüleri saymak ve onların çokluğuyla övünmek anlamına gelebilir.

b) Bu âyetler şöyle de yorumlanabilir: "Çokluk ile övünmeniz sizi o kadar oyaladı ki, sonunda mezarlıklara gittiniz", yani ölünceye kadar bu durumunuz devam etti. Sözünü ettiğimiz bu izah, âyetteki "kabirleri ziyaret"in mecaz olduğunu ortaya koyar. Bu anlamın doğal bir sonucu olarak *tekâsür,* yani çoklukla övünmenin ölünceye kadar devam etmesi, insanı Allah'a itaatten ve ibadetten de alıkoyması anlamına gelmektedir. Bu tercümede muhatap "ölüler" gibi görünse de, asıl maksat dirilerin böyle davranmamasını sağlamaktır.

Şimdilerde, kendileri bir şeyler yapmayıp atalarıyla veya onların eserleriyle övünenler de bu âyetin kınama mesajından paylarına düşeni almalıdırlar.

b) Kabir Ziyaretinin Amacı

Kabristanlıkların ziyaretinden söz eden bu âyeti izah ederken elbette "kabir ziyareti" konusuna da değinmek gerekmektedir. En başta şunu hatırlatalım: Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Sizi kabir ziyaretinden engellemiştim (onu size yasaklamıştım); artık kabirleri ziyaret edebilirsiniz; çünkü bu ziyaret, size âhireti hatırlatır."[660] Önceleri insanların kabir ziyaretindeki aşırı tutumları, onlardan yardım dilemeleri veya ölülerle övünmeyi devam ettirmeleri, bu tür ziyaretlerden uzak durulmasını zorunlu kılmıştı.

Daha sonraları, söz konusu tehlike ortadan kalkınca Hz. Peygamber bu yasağı kaldırmış ve "âhireti hatırlama vesileleri"nden saydığı mezar ziyaretini devam ettirmeleri için, uygulamayı özendirici ifadeler kullanmıştır. Rivayetteki "çünkü bu ziyaret, size âhireti hatırlatır" cümlesi, ziyaretin gerekçesini ortaya koymaktadır. Anlaşılan o ki, mezar ziyaretlerindeki asıl kazanç, ziyaret edenleredir; ölüler için de dua edilir ve elbette onların da bundan yararlandırılacağı Yüce Allah'tan beklenir.

660 Müslim, Cenâiz, 106.

Kabir ziyaretinde, ölüleri bağışlasın diye Yüce Allah'a dua edilir; onlara selâm verilir, yani esenlikleri için niyazda bulunulur. Mezarlıklarda Fâtiha okunmasının sağlam bir referansı yoktur. Ancak, eğer Fâtiha okunursa, bu sayede ibadet edilip sevap kazanıldığı inancıyla, ölülerin bağışlanması için daha içten niyazlarda bulunulmalıdır. Sevap dağıtımı veya sevap transferi çok yanlış bir davranıştır. Yapılması gereken şey, ölülerin bağışlanması için dua yapmaktır.

Kabir ziyaretiyle ilişkilendirilebilecek bir âyeti, ardından da çok meşhur bir rivayeti burada hatırlatmak gerekmektedir.

"Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki Sen çok şefkatli, çok merhametlisin!"[661] İşte geçmiş ölülerimiz için yapmamız gereken en önemli şey, bu âyette de ifade edildiği gibi "dua"dır. Ayrıca namazlarda okuduğumuz *rabbenâ* duası da aynı mesajı vermektedir.

Burada çok önemli bir husus daha bilinmelidir: Müşrikler ve imansız ölenler için, Yüce Allah'tan bağışlanma dileğinde bulunulamaz. Çünkü Tevbe 9/113'te Yüce Allah bunu yasaklamaktadır.

Konuyla ilgili aktaracağımız rivayet de şudur: İbn Abbâs anlatıyor: Rasûlüllah (sav), Medine ehlinin mezarlarına uğramıştı. Mezarlara yüzünü çevirerek: "*Esselâmü 'aleyküm* (selâm üzerinize olsun) ey kabir halkı! Allah sizi de bizi de mağfiret buyursun. Sizler bizim seleflerimizsiniz. Biz de arkadan geleceğiz" buyurdu.[662] Bu ve benzer rivayetlerde yer alan *selâm* kelimesi, kanaatimizce "rahmet ve esenlik dilemek" anlamına gelmektedir. Böylece hem âyetin anlamı, hem de rivayetteki mesaj aynı noktada buluşturulmuş olur. Ölen Müslümanlar için dua ve istiğfarın yapılabileceğine dair pek çok rivayet, eserlerde yer almaktadır.[663]

Kabirleri ziyaretin, ölüden ziyade diriye, yani kabri ziyaret edene faydası olacaktır. Çünkü kabir ziyareti insana ölümü, âhireti, yargılanmayı, cennet veya cehennemi hatırlatır ve âhireti için ibret almayı sağlar.[664] İnsanı zühd ve takvaya yöneltir. Aşırı dünya hırsını ve haram işlemeyi engeller.

661 Haşr 59/10.
662 Tirmizî, Cenâiz, 59.
663 Örnek için bk. Ahmed b. Hanbel, II, 509; VI, 252.
664 Müslim, Cenâiz, 108; Tirmizî, Cenâiz, 59; İbn Mâce, Cenâiz, 47-48; Ahmed b. Hanbel, I, 145.

Kişiyi iyilik yapmaya yöneltir.[665] Kabir ziyareti, ruhlara ferahlık sağlar ve yüce duyguların oluşmasına yardım eder. Ziyaret, insanın geçmişi, dinî kültürü ve tarihi ile bağlarının güçlenmesine de yardımcı olur.

İnsanlar bu tür ziyaretlerde, bağışlanma ve istikamet için Yüce Allah'a dua ederler ve geçmişlerini böylece yâd etmeye çalışırlar. Öyle anlaşılıyor ki, kabir ziyaretlerinde asıl ve öncelikli amaç, ziyaret edenin öğüt alması ve âhireti hatırlamasıdır. Yoksa kabirdekilerden yardım almak kesinlikle söz konusu değildir.

3-7. ÂYETLER:

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَۙ ﴿٣﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَؕ ﴿٤﴾

كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقٖينِؕ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحٖيمَۙ ﴿٦﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقٖينِۙ ﴿٧﴾

"3. Hayır! (Bunun doğru olmadığını) ileride bileceksiniz! 4. Elbette ileride bileceksiniz! 5-6. Gerçek, sandığınız gibi değil! Eğer kesin bilgi ile gerçeği bilmiş olsaydınız mutlaka ateşi görürdünüz. 7. Sonra âhirette onu çıplak gözle göreceksiniz."

Bu âyetlerde Yüce Allah, gerçeğin mutlaka fark edileceğini beyan ederek, gerçek bilgiyle bakılması halinde hakikatin görülebileceğini bildirmektedir.

a) Gerçeğin Fark Edilmesi

Sûrenin 3 ve 4. âyetlerinde aynı ifadeler iki kez yer almakta ve farklı amaçların söz konusu edildiği anlaşılmaktadır.

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَۙ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَؕ "Hayır! (Bunun doğru olmadığını) ileride bileceksiniz! Elbette ileride bileceksiniz!" *Kellâ* edatı hakkında Fecr 89/17'de geniş açıklamalar yapmıştık.

Bu âyetlerdeki *kellâ* edatlarının ilkine, Esed'in de tercih ettiği gibi "ama, ancak", ikincisine "ve bir kez daha" anlamı verilebilir. Elmalılı'ya

665 İbn Mâce, Cenâiz, 47.

göre ise her iki edata "hakikaten, gerçekten" anlamı da verilebilir. Bu iki tercihte de maksat, yapılan hataya karşılık, gerçeğin bir süre sonra farkına varılacağıdır. Müfessir Dahhâk'a göre, ilk âyette bileceği söylenenler kâfirler, ikincisinde ise müminlerdir.[666] Bu durumda, âyette bir tekrar veya vurguya gerek yoktur; çünkü muhataplar farklı kişilerdir.

Bu iki âyette hatırlatılan husus, çokluk yarışının ve övünme işleminin sonuçta yanlış olduğunun iki defa vurgulu şekilde bildirilmesidir. Bir anlayış eğer çok yanlış ise, ona yönelik uyarılar da benzer şekillerde güçlü ve vurgulu olarak getirilir. Maksat, dünya malıyla övünenlerin kınanması olarak kabul edilirse, bu durumda tehdidin ilki, dünyada başlarına gelebilecek bir sıkıntı, diğeri ise âhirette karşılaşacakları azap olarak anlaşılabilir.

Âyetlerdeki سَوْفَ *sevfe* edatı "gelecek, uzak gelecek" anlamı verdiği için, ilkini "dünya", diğerini "âhiret"e yönelik anlamlandırmakta bir sakınca yoktur. İnsanlar er veya geç, yaptıkları hataların yanlışlığını anlayacak ve yaptıklarının sonuçlarına katlanacaklardır. Âyette vurgulanan husus budur.

b) Dünyayı Cehenneme Çevirme Yarışı

Yüce Allah, bu âyetlerde çok önemli bir sosyal ve ekonomik felâkete dikkat çekmektedir.

1. Gerçek Bilgi Öngörü Sağlar

كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ "Gerçek, sandığınız gibi değil! Eğer kesin bilgi ile gerçeği bilmiş olsaydınız, mutlaka ateşi görürdünüz." Âyetteki تَعْلَمُونَ *ta'lemûne* fiili "bilmek", عِلْمَ الْيَقِينِ *'ılme'l-yakîn* tamlaması "kesin bilgi", تَرَوُنَّ *terevünne* fiili "görmek", الْجَحِيمَ *el-cahîm* kelimesi ise "cehennem, ateş" demektir.

a) Sûrenin 5. âyetinde üçüncü defa *kellâ* edatı kullanılmakta ve edat "gerçekten, samimiyetle" anlamına gelmektedir. عِلْمَ الْيَقِينِ *'ılme'l-yakîn* tamlaması "sağlam bilgi, şeksiz-şüphesiz bilgi" demektir. Bu durumda âyetin anlamı, "eğer sağlam, gerçek ve şeksiz-şüphesiz bir şekilde hakikati bilseydiniz, yani ona inansaydınız" demektir.

---

666 Râzî, age., XXXII, 78.

Genellikle âlimlerimiz, bu cümledeki *lev* edatının cevabının gizli olduğu kanaatindedirler. Oysa bizce bu edatın cevabı bir sonraki cümledir. Söz konusu cümlede Yüce Allah "ateşi görürdünüz" buyurmaktadır.

b) Buradaki لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ "Ateşin görülmesi" iki farklı şekilde anlaşılabilir.

1. Âyetteki الْجَحِيمَ *el-cahîm* kelimesi, Kur'ân'daki genel kullanımı doğrultusunda "cehennem" anlamına alınabilir. Bu durumda, onun "görülmesi", fiilen dünya gözüyle ve dünyada gerçekleşmiş olamaz. Çokluk yarışına giren ve birbirlerine karşı bu yönleriyle övünen, oyalamanın sonucunda Hakk'ı unutanlar, hem bu dünyada hem de âhirette "gerçeğin farkına varacaklar"dır. 3. ve 4. âyetlerde bu durum dile getirilmektedir.

Bu tür insanlar, eğer sağlam bilgiyle gerçeğin takipçisi olsalardı, henüz bu dünyadayken, cehennemin gerçekleşeceğinin farkına varabilirlerdi. Başka bir ifadeyle, sağlam bilgiye ulaşabilselerdi, cehennemin varlığını hissedebilecekler ve adeta onu görmüş gibi bir tutuma girebileceklerdi. Buna göre âyetteki لَتَرَوُنَّ *leteravünne* fiili, "gerçeği görmek" şeklinde anlaşılmış olur.

2. الْجَحِيمَ *el-cahîm* kelimesi, Sâffât 37/97'de olduğu üzere "ateş" anlamına da alınabilir.[667] Nitekim *nâr* kelimesi asıl olarak "cehennem" için kullanılsa da, zaman zaman dünyevî ateş anlamında kullanılmaktadır. *el-Cennet* kelimesi genellikle "müminlere vaad edilen nimet yurdu" anlamına gelse de, zaman zaman "dünyadaki herhangi bir bahçe" anlamında da kullanılmaktadır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. İşte bu türden olmak üzere, yorumunu yaptığımız Tekâsür sûresindeki *el-cahîm* kelimesi de "âhiretteki cehennem" değil, dünyadaki ateştir.

Bu tercihe göre, âyetlerin anlamı şöyledir: "Kesin bilgiye ulaşsaydınız, ateşi mutlaka görecektiniz." Âyetteki لَتَرَوُنَّ *leteravünne* fiilinde iki tane anlam güçlendirici vardır: İlki fiilin başındaki *lâm* edatı, diğeri ise sonundaki şeddeli *nûn* harfidir. Bu iki katkı, söz konusu gerçeğin mutlak surette görüleceğini beyan etmeyi amaçlamaktadır.

Ekonomik yarışların dünyayı nasıl cehenneme çevirdiğini, bugün çok daha net olarak görüyoruz. Ortalık kan, şiddet, felâket ve ateşten ge-

667 Bu yorumu ve açılımı Mustafa İslâmoğlu'na borçluyum.

çilmiyor. Yeraltı ve yerüstü zenginliklerini kapmak için kıyılan canların, yakılan ateşlerin ve cehennemi andıran görüntülerin haddi hesabı yoktur. Bu cinayetleri de en çok -sözüm ona- medenî olduğunu söyleyenler yapmaktadır. İnsanlık tarihinde belki de hiç bu kadar bir zulüm yaşanmamıştı. Yüce Allah işte bu âyetleriyle bütün insanları uyarmaktadır. Âyetlere böyle yorum getirilince, mesajların evrensele taşınması ve âyetlerin anlam olarak güncellenmesi mümkün olmaktadır.

Bu yorum doğrultusunda ilk âyetlerdeki mesaj daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Mal biriktirme tutkusunun oyaladığı ve sonunda ölüme giden insanlar, neler yaptıklarına baksalardı veya davranışlarını kontrol edip akıl süzgecinden geçirselerdi, nasıl bir ateş yaktıklarını görebilirlerdi. Esasında, 3. âyette de vurgulandığı üzere, dünya hayatlarının ileri bir döneminde ya da ölümleri esnasında bu gerçeği fark edeceklerdir. Onlar için daha ileri bilgi ise, 4. âyette dile getirildiği üzere, âhirette söz konusu olacaktır. Ancak ister ölürken, isterse âhirette sahip olunacak bu tür bilgilerin insana hiçbir yararı olmayacaktır.

11. Âhirette Gerçek Görülecektir

ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ "Sonra (âhirette) onu çıplak gözle göreceksiniz/bizzat müşahede edeceksiniz." Âyetteki عَيْنَ الْيَقِينِ *'ayne'l-yakın* tamlaması "bizzat müşahade etmek, görmek" demektir.

Bir önceki âyetteki *'ılme'l-yakîn* sonucu sahip olunan görme hali, olayın "gerçek anlamda bilinmesi ve dünyada görülmesi"yle ilgilidir; 7. âyetteki görme ise *sümme* edatıyla geldiği için daha sonra, yani âhirette gerçekleşecektir. Âyetteki *'ayn* kelimesi "göz" anlamına geldiği için, cümle "kesin olarak ve fiilen görmek" demektir. Buna göre, görülecek şey, âhiretteki "cehennem ateşi"dir.

Bu âyetlerde ortaklaşa yer alan لَتَرَوُنَّ *leteravünne* fiili, 6. âyette dünyada yakılan acı, ızdırap, kan, gözyaşı, sıkıntı, felâket ve perişanlık ateşini; 7. âyetteki ise, yine bunların sebep olduğu âhiretteki cehennemi görmeyi ifade eder. Her iki anlamda da "görmek" vardır; sadece görülecek şeyler farklıdır. İşte, uğruna fedakârlıklar yapılan mal çoğaltma ve dünya tutkusunun sonucu budur.

Yorumunu yaptığımız âyette sözü edilen "görmek", elbette cehenneme girmek değildir; çünkü sorgulanma işlemi son âyette zikredilmektedir.

Hayatı dünyadan ibaret sayıp âhireti inkâr edenler, mahşerde bilgilendirilip sorgulandıktan, yargılandıktan ve haklarında kesin hüküm verildikten sonra cehennem ateşine atılacaklardır. Azgınlar yargılanırken kendilerine cehennem gösterilecektir.[668] Bu durum, yargılamada da nasıl sıkıntıların yaşanacağını açıkça göstermektedir.

Cehennemlik insanlar eğer dünyada *'ılme'l-yakîn*, yani gerçek bilgi ile hareket etselerdi, dünyada yaktıkları ateşi göreceklerdi; bunu yapmadılarsa bu defa *'ayne'l-yakîn* olarak âhirette kendi gözleriyle bizzat ateşi görmüş olacaklardır. Yargılama sonrasında ise ateşte yanarak, *hakka'l-yakîn* şeklinde olayın içerisinde bulunacaklardır. Yüce Allah bizleri bunlardan uzak eylesin.

8. ÂYET:

ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴿٨﴾

"8. Nihâyet o gün (dünyadaki) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz."

Âhiretteki Yargılama

Bu âyetteki hitabın kimlere yönelik olduğu konusunda fikir ayrılığına düşülmüştür. Bazıları sûrenin genel konusunu gözönüne alarak, muhatabın nankörler veya cehennemlikler olduğunu ifade etmişlerdir. Bazıları ise, hesaba çekilmenin herkesi içereceği kanaatindedir. Bizce de buradaki hitap herkese yöneliktir. Yargılama işlemi, sorgulamadan sonra gerçekleşeceği için, nimetlerden hesaba çekilmek de bütün insanları kapsayacaktır. Bu anlamı destekler mahiyette pek çok rivayet vardır. Bunlardan birine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

"İnsan, dört şeyden hesaba çekilmeden önce yerinden kımıldamaz: Ömrü, malı, gençliği ve davranışı".[669] Bu rivayette ele alınan dört husus, insanoğlunun hayatının bütün evrelerini ve bütün meşguliyetlerini en ince ayrıntısına kadar zaten kapsamakta, hiçbir şeyi dışarıda bırakmamaktadır.

668 Şu'arâ' 26/91; Nâzi'ât 78/36.
669 Tirmizî, Kıyâme, 1.

Hayatta sahip olunan bütün değerler "nimet" kavramına dâhildir. Yüce Allah, hayatın bütününü bir imtihan alanı ilan etmekte,[670] peygamber göndermesini müminlere büyük bir iyilik olarak sunmakta,[671] ölümü ve hayatı yaratmayı imtihana endekslemekte,[672] insanı görebilen ve işitebilen bir varlık olarak şekillendirmeyi imtihan gerekçesine[673] bağlamaktadır. Bu ve daha pek çok âyette konu edilen nimetler ve imtihan, elbette hesaba çekilmek içindir.

Bu nedenle, Tekâsür sûresinin son âyetindeki "nimetlerden hesaba çekilme"nin bütün insanlığa yönelik olduğunu, sorgulama işleminden sonra insanların hak ettikleri yere gönderileceğini belirtmek, Kur'ân'ın ruhuna ve bütünlüğüne uygun bir yorumdur.

Eğer *na'îm* kelimesini, Duhâ 93/11'deki gibi "Kur'ân" anlamındaki *ni'met* kelimesinin çoğulu olarak alırsak, hesaba çekileceğimiz nimetlerin "Kur'ân'ın sunduğu bütün prensipler" olacağını da söyleyebiliriz. Nitekim Zuhruf 43/44'e göre, bu son ümmetin hesaba çekileceği asıl değer, onlar için şeref ve haysiyet olarak tanıtılan kitaplarıdır; yani Kur'ân'dır

TEKÂSÜR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-2. âyetler): Bu âyetlerde, dünya hayatını esas alıp çoklukla övünmenin felaket olduğu beyan edilmektedir.

(3-7. âyetler): Dünya hayatının oyaladığı insanlar, gerek dünyada gerekse âhirette elbette gerçeğin farkına varacaklardır. Sağlam bilgiyle baksalardı, gerçeği dünyadayken görebilirlerdi; ancak âhirette nasıl bir ateşle karşılaşacaklarını alenî olarak müşahede edeceklerdir.

(8. âyet): Bütün insanlar, dünyadaki bütün nimetlerden hesaba çekileceklerini bilmelidirler.

Mahşerdeki yargılamada hesabını kolay verenlerden ve cehennemden uzak tutulacaklardan olmayı Rabbimizden niyaz ediyoruz.

670 Bakara 2/155.
671 Âl-i İmrân 3/164.
672 Hûd 11/7; Mülk 67/2.
673 İnsân 76/2.

103. 'ASR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Kur'ân'ın en kısa sûrelerinden biri olan, Mekke'de indirilen ve üç âyetten oluşan 'Asr sûresi, resmî sıralamada 103, iniş sırasına göre ise 13. sûredir.

Bu sûrenin Tekâsür sûresiyle yakın anlam ilişkisi vardır. Buna göre, mal biriktirme tutkusuyla ömür tüketenler, aslında geçip gitmekte olan zamana dikkat etmemekteydiler. Mala ve dünyaya adeta tapan bu tipler, hem dünyada, hem de mahşerde zarar ve ziyan içerisinde olacaklardır.

Bu sûrede, akıp giden zamana dikkat çekilmekte, bunun farkına varmayan insanların ziyanda olacağı haber verilmekte, ancak güzel davranış, hak ve sabır tavsiyesi içeren iman sahiplerinin bu ziyandan kurtulacağı müjdelenmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفٖي خُسْرٍ ﴿٢﴾ اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ
وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Asra yemin olsun ki, iman edip sâlih ameller işleyenler ve birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler hariç, insanoğlu gerçekten ziyan içindedir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

وَالْعَصْرِۙ ﴿١﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفٖى خُسْرٍۙ ﴿٢﴾

اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

"**1-3.** Asra yemin olsun ki, iman edip sâlih ameller işleyenler ve birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler hariç, insanoğlu gerçekten ziyan içindedir."

Akıp giden zamana dikkat çekilen bu sûrede, ziyandan kurtulmanın ölçüleri verilmektedir. İmam Şâfiî, "Kur'ân, sadece bu sûreden ibaret olsaydı, yeterdi" sözüyle, sûrenin konu ve içerik gücüne dikkat çekmektedir. Sahâbîlerin birbirlerinden ayrılırken bu sûreyi okumaları da sûrenin hayatla iç içe oluşunun göstergesidir.

a) Zaman - Ziyan İlişkisi

'Asr sûresinin ilk iki âyetinde yemin ve gerekçesine yer verilmektedir.

1. 'Asr Nedir?

وَالْعَصْرِۙ "Asr'a yemin olsun." Sûrenin ilk kelimesi olan الْعَصْر *el-'asr*, "akıp giden zaman, ikindi vakti, gece-gündüz, tan yerinin ağarması, akşam-yatsı arası, insan topluluğu, aşiret, yağmur, hapsetmek, yasaklamak, vergi vermek, sıkıp suyunu çıkarmak" gibi anlamlara gelmektedir.

Zaman anlamı itibariyle bu kelime "içinde bulunulan zaman, 80 veya 100 yıllık zaman dilimi" olarak *karn* kelimesiyle aynı anlamda buluşmaktadır. Asr ile ilgili "Hz. Peygamber'in yaşadığı, peygamber olarak görevlendirildiği zaman, ikindi namazı, âhir zaman" yorumları da müfessirlerimiz tarafından ileri sürülmektedir.

'Asr kavramı, *dehr*den farklıdır. *Dehr*, başı sonu belli olmayan zamanın bütününün adıdır; *'asr* ise başı sonu belli olan, daha çok ortalama "bir insanın ömrünü oluşturan zaman dilimi"dir. Bu son anlamdan hareketle, âyette kastedilenin de bu doğrultuda olması gerektiği kanaatindeyiz. Dolayısıyla ilk iki âyetin mesajını şöyle anlayabiliriz: "Akıp gitmekte olan zamana yemin olsun ki, bunun farkına varmayan insan elbette ziyandadır."

ıı. İnsanoğlu Ziyandadır

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ "Muhakkak ki insanoğlu ziyandadır." Âyetteki خُسْرٍ *husr* kelimesi "zarar, ziyan, kayıp" demektir.

İnsanın ziyanda oluşunun nedeni, zamanın akıp gitmesi ve ömrün boş işlerle tüketilmesidir.

Rivayetlere göre Hz. Peygamber için "Muhammed bir hüsran içindedir" diyen Ebû Cehil'e bu âyetle cevap verilmiştir.[674] Âyetleri belli bir nüzul sebebiyle sınırlı tutmamak için, onları herkesi içerecek şekilde yorumlamayı daha anlamlı ve doğru bulmaktayız.

a) Âyetteki *el-insân* kelimesi, "insanoğlu" anlamına gelebilir. Bu durumda baştaki *el* takısı "cins" anlamını verir ve bütün insanları içerir. Âyetin mesajı ise, "insanın potansiyel olarak ziyana düşecek şekilde yaratıldığı" şeklini alır. Şems 91/8'de ifade edildiği gibi, insanın fücûr ve takvâ özelliği vardır. Takvayı terk edip fücûra yatırım yapan insan, hem dünyada hem de âhirette ziyanda olacaktır. Bu tercihimiz, âyetin uyarı anlamını ortaya koyar.

b) *el-İnsân* kelimesi, "belirli insanlar" anlamına da gelebilir. Bu durumda baştaki *el* takısı, "belirlilik" manası verir. Âyetin mesajı ise "Akıp giden zamana dikkat etmeyen insanlar ziyandadır" şeklini alır. Bu insanlar ömürlerini boş işlerle geçirdikleri için, âhiret onların felaketlerle karşılaşacağı yer olacaktır.

c) Âyetin hem dünya, hem âhiret için bir felaket habercisi olan yönü de vardır. Buna göre, vahyin ilkelerini dikkate almayanları dünyada dar ve sıkıntılı bir hayat beklemektedir. Tâhâ 20/100 ve 124'te vurgulanan husus budur. Ayrıca Zuhruf 43/36'ya göre de, vahiyden uzak yaşayanları şeytanın arkadaşlığı beklemektedir. Dünyada şeytana arkadaş olanların âhiretteki durumları ise gitgide artan azaba uğratılmalarıdır. Cinn 71/17'de hatırlatılan husus da budur.

b) Ziyandan Kurtulmanın Yolu

Yüce Allah, ikinci âyette sözünü ettiği ziyandan kurtulmanın yolunu maddeler halinde göstermektedir.

---

674 Râzî, age., XXXII, 87.

1. İman ve Sâlih Amel

اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "İman edip iyi ameller işleyenler hariç." Bu âyetteki istisna cümlesi, bu dinde ümitsizliğin yerinin olmadığını göstermektedir. Bu ifade aynı zamanda, ziyanda olmanın veya ziyanda kalmanın bir kader olmadığını da ortaya koymaktadır. Çünkü insan iradesi bu durumdan çıkabilmenin en önemli karar noktasıdır. İradesini ilâhî bilgilendirmeler doğrultusunda şekillendirenler, kayıpta olmamayı başaracaklardır. Kur'ân'da bu konudaki bütün istisna cümleleri, insanlara çıkış yolu göstermeyi amaçlayan kullanımlardır.

İman-amel ilişkisi anlamında yaşanan mezhep tartışmalarına girmek istemiyoruz. Şu kadarını söyleyelim ki, sâlih amel diye isimlendirilen değerler, aslında imanın gerekleridir. İmanın, ışık-gölge, ateş-ısı, güneş-ısı ve güneş-ışık gibi birbirlerinden ayrılmaz sonuçları vardır. Ölüm tehdidi gibi çok büyük bir tehlike hali hariç, kişinin imanı varsa sâlih ameli de olmalıdır.

Bu yaklaşımın doğru olabilmesi için, metnin de müsait olması gerekir. Tîn 95/6'da da açıkladığımız üzere, الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا "İman edenler" ifadesinden sonra gelen وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "İyi ve yararlı işler yapanlar" cümlesi, ziyandan kurtuluşun imanla beraber sâlih amellerle mümkün olacağını göstermektedir. Baştaki vâv "maiyyet" anlamına alırsak, bu durumda sâlih amelin imanın ayrılmaz parçası olduğunu söyleyebiliriz. Bu yaklaşımın imanı daha doğru, daha aktif, verimli, üretken, hayatın içinde ve kapsamlı bir şekilde anlamaya katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Esasında sâlih amelin imandan ayrılamaycağı Tâhâ 20/75'te açıkça ifade edilmektedir. Sâlih amel yoksa inanç "iman" olmaz; iman yoksa da davranışa "sâlih amel" denmez. Bu iki kavram birbiyle içiçe, birbirini tamamlayan, biri olmadan diğeri anlamını kaybeden değerlerdir. Bu ikisini birbirinden ayırınca bugün olduğu gibi, amelden yoksun bir iman anlayışının toplumu ne hale getireceği görülmektedir.

1. Ziyandan kurtulmanın ilk şartı "iman"dır. *İman,* "inanılması gereken bütün değerlere inanmak, inanılan değerlere güvenmek, güvende olmak ve çevreye güven vermek" demektir. Bu dört anlama sahip imanın doğal sonuçları, bu âyette "sâlih amel, hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye" olarak belirlenmektedir.

İmandan yoksun bir davranış "ibâdet" veya "hasenât" adını alamayacağı gibi, bunlara "salih amel" de denemez. Bu nedenle, bir davranışın değerlendirmeye tâbi tutulabilmesi için, onun inanarak, yani Allah'ın rıza-

sını kazanmak için yapılmış olması şarttır. Zaten Yüce Allah'a inanmayan insanın, bu anlamda bir beklentisi de olamaz. Bir okula kayıt yaptırmadan oradan mezun olmak mümkün olmadığı gibi, iman etmeden de sâlih amel sahibi olunamaz. Bu nedenle, ilâhî kayıtta olumlu anlamda yer almanın yolu, davranışların Allah rızasına uygunluğundan ve o niyetle gerçekleştirilmesinden geçer. İmandan yoksun davranışlar, âhirette sahibine yarar sağlamaz. İmanlı olmak, hüsrandan kurtulmanın ilk şartıdır; hatta olmazsa olmaz şartıdır.

2. Ziyana uğramamanın "iman"la beraber ikinci şartı "sâlih amel"dir. Sâlih amel, bir insanın iman iddiasının sadece gönüllerde ve dillerde kalmadığını, hislerine, aklına ve bütün davranışlarına yayıldığını göstermesi demektir. Bu durumda sâlih amel, namaz, oruç, hac, zekât gibi dinî pratikleri içermekle beraber, toplumsal anlamda kötü giden işlerin düzeltilmesi, bir anlamda ıslah faaliyetleri yapmak anlamına da gelmektedir.

Sâlih amel, iman iddiasının pratikte faaliyet alanlarına veya toplumun yaralarına merhem yapılmasına dönüşmesidir; bir bakıma mümin olma iddiasının ispatlanmasıdır. Bu ispat, eğer sadece ferdin Yüce Allah'a yönelik davranışı ve bir emrin yerine getirilişi ise, buna "ibadet" veya "hasenât" denir; topluma yönelik bir bozulmuşluğun düzeltilmesi veya ıslahı ise, o zaman bu davranış "sâlih amel" adını alır. Sâlih amel, bütün yararlı işlerin ortak adı olarak da anılabilir. İşte, ziyana uğramamanın imanla beraber ikinci esası budur.

11. Hakkı Tavsiye

وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ "Birbirlerine hakkı tavsiye edenler." Âyetteki تَوَاصَوْا *tevâsav* fiili "karşılıklı olarak tavsiyeleşmek" demektir.

Ziyandan kurtulmanın üçüncü şartı "insanların birbirlerine hakkı tavsiye etmeleri"dir. Burada tavsiyeye konu edinilen ilk değer *hakk*tır. "Hakk", bâtılın zıddı olması itibariyle Yüce Allah'ın insanlığa ulaştırdığı ve yapılmasını emrettiği bütün değerlerin ortak adıdır. Bu durumda, birbirine hakkı tavsiye etmek, bütün azimlerini Hakk'a yöneltmek, iman, amel ve sözlerini hep Hakk'a yönlendirmek demektir. Hakk'a götürmeyen her şey bâtıldır, sonu hüsrandır. Ziyan olmayacak iman ve amel de ancak Hakk'a iman ve Hakk yolunda çalışmaktır.[675]

675 Yazır, age., IX, 432.

Âyette hatırlatılan hususu daha iyi kavramak için, *el-Hakk* kelimesinin anlamlarına daha yakından bakmak gerekmektedir.

a) *el-Hakk*, Yüce Allah'ın isimlerinden biridir. Bu durumda tavsiyeye konu olacak ilk değer, elbette "Yüce Allah"tır. Burada insanlara, imanlarına şahit tuttukları Yüce Allah'ı davranışlarına da şahit tutmaları öğütlenmektedir. Hak yolda ve Hakk'ın yolunda fedakârlık yapılması için karşılıklı olarak tavsiyelerde bulunulmasının önemi âyette vurgulanmaktadır. Asıl söylenmek istenen şey, insanların bütün davranışlarında Yüce Allah'ı unutmamalarını birbirlerine tavsiye etmeleri ve O'ndan bağımsız bir alanın olmadığını öğütlemeleridir. Böylece Müslümanların gündeminde sürekli olarak Yüce Allah'ın bulunması sağlanmış olacaktır.

b) *el-Hakk* kelimesinin bir anlamı da "Kur'ân"dır. Yûnus 10/108'de belirtildiği üzere Kur'ân'ın isimlerinden birisi de *el-Hakk*'tır. Bu durumda hakkın tavsiye edilmesi demek, insanların birbirlerine Kur'ân'ı hatırlatmaları, onun farkına varılmasını istemeleri ve dinî hayata Kur'ân'dan bakmayı öğütlemeleri demektir. En'âm 6/70 ve Kaaf 50/45. âyetlerde açıkça ifade edildiği üzere, insanlar muhataplarını Kur'ân ile uyarmalı ve onlara Kur'ân'ı sunmalıdırlar. Çünkü gerçek ve en güzel öğüt Kur'ân'dır;[676] insanlara da öncelikle ve özellikle onun ilkeleri öğütlenmelidir. Yüce Allah'a davetin yolu Kur'ân'dan geçtiği gibi, Kur'ân'ı anlatmak da Yüce Allah tarafından cihâdın en büyüğü olarak ilan edilmektedir.[677] Geçip giden ömrün ziyana dönüşmemesinin en kısa yolu, Kur'ân'ın ışığıyla aydınlanmaktan geçmektedir.

c) Âyetteki mesajın "hakkın tahakkuku" şeklinde de bir anlam boyutu vardır. Müslümanlar, karşılıklı olarak hakkı tavsiye ederlerken, bu arada hakkın gerçekleşmesine de yardımcı olduklarını bilmelidirler. *el-Hakk* kelimesinin başındaki *bâ* harfine "sebebiyet" anlamı verilerek bu sonuca ulaşılabilir; aynı durum son cümle için de geçerlidir.

111. Sabrı Tavsiye

وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ "Birbirlerine sabrı tavsiye edenler." Ziyana uğramamanın dördüncü şartı ise "karşılıklı olarak sabrın tavsiye edilmesi"dir. Sabır, insanın her sıkıntıya boyun bükmesi olarak algılanmışsa da, bu yeterli bir

676 Nahl 16/125.
677 Furkaan 25/52.

yorum değildir. Sabır bazen "göğüs germek", bazen "dayanmak", bazen "boyun bükmek", bazen de "inandığı değerlere sadakatle sarılmak" anlamlarına gelmektedir. Bu âyette bu anlamların tümü vardır.

Ziyana uğramamak için iman etmek, bununla birlikte iyi ve yararlı işler yapmak, hakkı ve sabrı tavsiye etmek son derece önemlidir. Lokmân 31/17. âyette de belirtildiği gibi, bunları yapanlar bilmelidirler ki, başlarına sabır gerektirecek bazı sıkıntılar gelebilir. Hatta Hz. Peygamber "Cennet, zorluklarla çevrilmiş, cehennem de arzularla"[678] buyurarak, ödülle buluşmanın yolunun zorluklara karşı sabırlı, kararlı ve dirençli davranmaktan geçtiğini belirtmektedir.

Şu husus hiç unutulmamalıdır: Kur'ân'ın yarıdan çoğunu oluşturan kıssaların anlatılma gerekçesi, geçmiş nesillerin hayatlarındaki olguların ve sonuçlarının iyice bilinmesi ve morallerin bozulmamasının sağlanmasıdır. Hak yolundaki insanların başına elbette bazı sıkıntılar gelebilir; ancak yine akıldan çıkartılmamalıdır ki, Yüce Allah'ın yardımı daima bu tür insanlarla beraberdir. Pek çok âyette Yüce Allah, kendi rızasını kazanmak için hayatını seferber edenleri yalnız bırakmadığını ve onların destekçisi olduğunu ifade etmektedir.[679]

'ASR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): 'Asr sûresinde, akıp giden zamana dikkat etmeyen insanların ziyana düşmekte olduğu beyan edilmektedir. İnsanların ziyandan kurtulmaları ise bazı şartlara bağlanmaktadır: Bunlar "iman etmek, iyi ve yararlı işler yapmak, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmek" şeklinde belirlenmektedir.

Müslümanın görevi, imanını davranışlarla göstermek, hem kendine hem de toplumuna yararlı bir insan olmaktır. Bunun sonucunda ilâhî rahmet tecelli edecek ve âhiretteki ödüller, Allah'ın izniyle bu insanların olacaktır.

Ziyandan kurtulup nimetlerle buluşturulanlardan olmayı Rabbimizden niyaz ediyoruz.

678 Müslim, Cennet, 1
679 Bakara 2/153, 155, 157, 214; Mâide 5/56; En'âm 6/34; Yûsuf 12/110; Sâffât 37/172; Zümer 39/10; Muhammed 47/7; Mücâdele 58/21; Münâfikûn 63/8.

104. HÜMEZE SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de risâletin ilk yıllarında indirilen ve 9 âyetten oluşan Hümeze sûresi, resmî sıralamada 104, iniş sırasına göre 32. sûredir.

Bu sûrede, 'Asr sûresinde sözü edilen ziyana uğramanın bir örneği olarak, insanlarla alay eden, kendisini ebedî yaşatacağı zannıyla mal biriktiren, sonunda gönüllere işleyen ve içinden çıkılması mümkün olmayan Hutame ateşine atılacak olan inkârcılardan söz edilmektedir. Bu konu, iki sûrenin anlam ilişkisinin açık göstergesidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُۙ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُٓ اَخْلَدَهُۚ ﴿٣﴾ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ
فِي الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾ نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُۙ ﴿٦﴾ اَلَّت۪ي تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِ
﴿٧﴾ اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌۙ ﴿٨﴾ ف۪ي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Servetinin kendisini sonsuza kadar yaşatacağı zannıyla mal biriktirip onu (tekrar tekrar) sayan, (insanları) çekiştiren, (kaş-göz hareketleriyle) yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen kişilerin vay haline! **4.** Hayır, hayır!

Muhakkak ki, o kişi Hutame'ye atılacaktır. 5. Hutame'nin ne olduğunu sana bildiren nedir ki! 6-7. (Hutame), Allah'ın, (yandıkça) tırmanıp yürekleri çökerten tutuşturulmuş ateşidir. 8-9. O, uzatılmış sütunlarla onların üzerine kapatılıp kilitlenecektir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُۙ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُٓ اَخْلَدَهُۚ ﴿٣﴾

"1-3. Servetinin kendisini sonsuza kadar yaşatacağı zannıyla mal biriktirip onu (tekrar tekrar) sayan, (insanları) çekiştiren, (kaş-göz hareketleriyle) yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen kişilerin vay haline!"

Sûrenin ilk âyetlerinde "veyl" adlı cehenneme kimlerin gideceği beyan edilmekte ve bütün insanlar uyarılmaktadır.

Alay - Mal İlişkisi

Yüce Allah, malın sonsuz yaşatıcılığı zannıyla servet biriktirmeyi ve insanlarla alay etmeyi şiddetle reddettiğini ifade etmektedir.

1. Alay Etmek Felâkettir

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍۙ "(İnsanları) çekiştiren, (kaş-göz hareketleriyle) yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen kişilerin vay haline!" Bu âyetteki üç kelimeyi açıklamak gerekir.

a) Âyetteki وَيْلٌ *veyl* kelimesi, "yazıklar olsun", "vay haline" demektir. Bu durumda kelime "şiddetli şer, hüzün, helak ve elem verici azap" anlamlarını da içermektedir. Bazı âlimler "*Veyl*, dibinde kâfirlerin bir süre beklediği cehennemdeki bir vadidir" hadisini[680] referans göstererek, Rasûlüllah'ın bu kelimeyi cehennemde bir vadinin adı olarak zikrettiğini söylemişlerdir.

680 Hadis için bk. Tirmizî, Tefsîr Sûre 21; Ahmed b. Hanbel, III, 75.

b) هُمَزَة *hümeze* kelimesi, "ayıplamak, arkadan atmak, el ile çimdiklemek, dürtmek, kakmak, vurmak, sıkıştırmak, ısırmak, kırmak ve yere çalmak" gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamlar gereği *hümeze,* "gammazlığı âdet ve sanat haline getiren, gerek el ile gerekse dil ile, maddeten veya manen, şunu bunu itip kakmayı, kırıp incitmeyi âdet edinmiş dedikoducular" için kullanılır.

c) لُمَزَة *lümeze* ise, "mızrak saplamak gibi kötülemek, ayıplamak ve kaş göz kırparak, işaret ederek, eğlenerek birini diğerine göstermek" anlamlarına gelmektedir. Bu anlamlardan hareketle, söz konusu kelime "devamlı olarak herkesi ayıplayan, şuna buna ayıp ve eksiklik isnat ederek eğlenmeyi âdet edinmiş, kendini beğenmiş atak kişiler" demektir.[681] Hucürât 49/11. âyetindeki *lemz* de "kötülemek" anlamına gelmektedir.

Râzî'nin ifadelerine göre *hemz,* "iftira atmak, gıybet etmek, el hareketleriyle, yüze karşı, açıkça ayıplamak, insanlara lakaplar takmak, göz hareketleriyle karşısındakini kızdırmak" demektir. *Lemz* ise "ayıp kusur aramak, dil ile incitmek, arkadan, kaş gözle hakaret etmek" anlamlarına gelmektedir. Her iki kelime de şu noktada birleşir: "İnsanların şeref ve haysiyetlerini alay konusu etmek, ayıplarını deşifre etmek."[682] *Hümeze-lümeze* kelimeleri, daha derli toplu bir ifadeyle "gizli-açık, arkadan-önden, sürekli iftira atıp kara çalan, çekiştirip ayıp kusur arayan kişiler" demektir.[683]

Mekke döneminde Müslümanların inançlarıyla ilgili yaşanan tecrübe, önceleri ilgisizlik, umursamazlık, ciddiye dahi alınmama şeklindeyken, daha sonra bu durum, alaycılık ve rahatsız etmeye dönüşmüştü. Kalem 68/11'de, Hz. Peygamber'i arkadan çekiştiren ve ayıplayan hiç kimseye itaat edilmemesi emredilirken, böyle davrananların sonunun hüsran olacağı beyan edilmektedir.

Kur'ân'da, Müslümanların birbirleriyle alay etmeleri Hucürât 49/11'de yasaklandığı gibi, Bakara 2/13'te Müslümanlarla alay eden, inançlıları sefih, düşük ve değersiz olarak görenler kınanmaktadır. Alaycılık, İblis ahlaksızlığıdır. Çünkü ilk defa alaycılığı o yapmıştır. Hz. Âdem'i beğenmediği için, ilâhî emre boyun eğmemiş, sonuçta huzurdan kovulmuştu. İnananlarla

---

681 Yazır, age., IX, 438-439.
682 Râzî, age., XXXII, 92.
683 İslâmoğlu, age., II, 1302.

alay etmeyi en çok gerçekleştirenlerden biri de Hz. Nûh'un kavmidir;[684] ancak onlar da hak ettikleri cezaya çarptırılmışlardır.

Öncelikle Mekke döneminde, ardından bütün zamanlarda, inananlarla alay edenler ve yaşayacakları son hakkında Mütaffifûn 83/29-33'te geniş açıklamalar yapacağız.

II. Mal Biriktirip Saymak Aldanmaktır

اَلَّذ۪ي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُۙ "Mal biriktirip onu (tekrar tekrar) sayan." Âyetteki جَمَعَ *ceme'a* fiili "toplamak", عَدَّدَ *'addede* fiili ise "saymak" demektir.

Bu âyette, bu tür ahlakî bozukluk taşıyanların "mal biriktirip onu tekrar tekrar saymak" şeklinde öne çıkan iki özelliği gündeme getirilmektedir.

a) "Toplamak, biriktirmek" anlamına gelen جَمَعَ *ceme'a* fiili, bazı kıraat âlimleri tarafından *cemme'a* şeklinde okunmuştur. Bu durumda kelimenin anlamı, "malı şuradan buradan demeden, bir anlamda helaline ve haramına bakmadan toplamak" şeklini alır.[685] Malını biriktiren bu insanların, birikimlerini sürekli saymaları, onu daha da çoğaltma duygusunun bir sonucudur.

b) Âyetteki عَدَّدَ *'addede* fiili, "tekrar tekrar saymak" anlamı yanında, "malını kalkan yapmak" manasına da gelir.[686] "Mal canın yongasıdır" sözü gereği, eğer bu sevgi, dünya malına karşı aşırı bir tutkuya dönüşürse, söz konusu işlem, bu insanın dünya hayatına taptığını ve bu hayattan başka bir âleme inanmadığını da gösterebilir. Bir sonraki âyetin anlamı bunu desteklemektedir.

III. Dünya da Malı da Ebedî Değildir

يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُٓ اَخْلَدَهُۚ "Servetinin, kendisini sonsuza kadar yaşatacağını zanneder." Âyetteki يَحْسَبُ *yahsebü* fiili "sanmak, zannetmek", اَخْلَدَ *ahlede* fiili ise "ebedî yaşatmak" demektir.

Bir önceki âyette verdiğimiz anlam, bu âyetle de desteklenmektedir. Kişi, kazandığı malın onu dünyada ebedî yaşatacağını zanneder de, bir gün

684 Hûd 11/27.
685 Yazır, age., IX, 442.
686 Esed, age., s. 1306.

bu hayatın ve sahip olduğu emanetlerin hesabının kendisinden sorulacağına inanmazsa, işte o zaman etrafındakilere hor bakar, onları küçümser ve/ veya onlarla alay eder.

Bu üç âyetin iniş nedeni olarak çeşitli şahıs isimleri ve benzer olaylar nakledilmektedir. Elbette âyetlerde isim zikredilmemesi, hatta ilk âyette küll "herkes" kelimesinin kullanılması, mesajın evrenselliğini ifadeye yöneliktir. Kim böyle davranırsa, sonucuna katlanır. İster Hz. Peygamber döneminde ona karşı alaycı ve ayıplayıcı şekilde davranan Ahnes b. Şurayh olsun, ister Hz. Peygamber'i gıyabında çekiştirip yüzüne karşı ileri-geri konuşan Velîd b. Muğîre olsun, isterse Ümeyye b. Halef olsun,[687] ister dün olsun, ister bugün, isterse yarın olsun, durum değişmez. Zaten tarihin hemen her döneminde bu tür insanlar var olduğu için Yüce Allah bu son ümmeti böyle bir yanlışa düşmemeleri noktasında açıkça uyarmaktadır.

4-9. ÂYETLER:

كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِى الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾

نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ ﴿٦﴾ اَلَّتٖى تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِ ﴿٧﴾ اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ ﴿٨﴾ فٖى عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

"**4.** Hayır, hayır! Muhakkak ki, o kişi Hutame'ye atılacaktır. **5.** Hutame'nin ne olduğunu sana bildiren nedir ki! **6-7.** (Hutame), Allah'ın, (yandıkça) tırmanıp yürekleri çökerten tutuşturulmuş ateşidir. **8-9.** O, uzatılmış sütunlarla onların üzerine kapatılıp kilitlenecektir."

Sûrenin bu âyetlerinde, insanlarla alay edip, malının kendisini ebedî yaşatacağını zannedenlerin aldanmışlığı gündeme getirilmekte ve atılacakları ateş hakkında çarpıcı ifadeler kullanılmaktadır.

Hutame: Alay ve Mala Tapmanın Sonu

Yüce Allah, Kur'ân'da sadece burada "Hutame" adlı bir ateşten söz etmektedir. Onun sıra dışı bir anlamının olduğunu da, sıra dışı bir soruyla ortaya koymaktadır.

687 Râzî, age., XXXII, 91.

1. Hutame Ateşine Sığınacaklar

كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِى الْحُطَمَةِ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الْحُطَمَةُ "Hayır, hayır! muhakkak ki, o kişi Hutame'ye atılacaktır. O Hutame'nin ne olduğunu sana bildiren nedir ki!" Âyetteki يُنْبَذُ *yünbeze* fiili "atılmak", الْحُطَمَة *el-hutameh* kelimesi ise kırp parçalayan" demektir.

Fecr 89/17'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere baştaki *kellâ* edatı, önceki âyetlerle sıkı bir anlam ilişkisine sahiptir.

Bir önceki âyette "malı kendisini dünyada sonsuza kadar yaşatacağını" sanan kişilerin, bu zanlarının yanlış olduğu *kellâ* edatıyla karşılanmakta ve onlara "hayır, bu anlayış yanlıştır" mesajı verilmektedir. Bu tür zanların sahipleri, Hutame denen ateşe atılacaklardır.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'in bile Hutame'nin hakikat anlamını bilemeyeceğini soru cümlesi ile belirtmektedir. "Onun ne olduğunu sen nereden bilebilirsin ki!" buyurarak, söz konusu kelimenin anlamını, sonraki âyetlerde bizzat Kendisini vermektedir. وَمَا اَدْرٰيكَ ifadesini Beled 90/12'de geniş bir şekilde açıkladığımız için burada tekrara girmek istemiyoruz.

11. Hutame, Yüreklere İşleyen Ateştir

نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ الَّتِى تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِ "(Hutame), Allah'ın, (yandıkça) tırmanıp yürekleri çökerten tutuşturulmuş ateşidir." Âyetteki الْمُوقَدَة *el-mûkadeh* kelimesi "tutuşturulmuş", تَطَّلِعُ *tettali'u* fiili "tırmanmak, yükselmek, işlemek", الْاَفْـِٔدَة *el-ef'ide* sözcüğü ise "kalbler, yürekler" demektir.

Hutame, "ezmek, çer çöp haline getirmek" anlamlarıyla birlikte düşünüldüğünde, bunun "tutuşturulmuş bir ateş olduğu" ve "gönüllere işlediği" anlaşılmaktadır. Bu yapısıyla söz konusu ateşin, sirayet etmedik hiçbir yer bırakmadığı, insanı tâ can evinden vuran bir niteliğe sahip olduğu ifade edilmek istenmektedir.

Bu ifadeler, Hutame denen ateşin dehşeti hakkında insanları bilgilendirmeyi ve ona göre önlem almaları gerektiğini kendilerine öğretmeyi amaçlamaktadır. Âyetteki "*tettali'u* fiili, bu ateşin dışarıdan değil, içeriden dışarıya yükseleceğini, içinden yanıp dışını yakacağını ifade eder.

(Hutame), emanet edilen fıtratın, bastırılan vicdanın, saptırılan bilincin, güdülerin emrine verilen bilinçaltının ve duyguların, kendilerini Allah'tan mahrum eden sahiplerinden intikam almak için yaktığı bir ateştir."[688]

Bu ateşin vereceği acı ve ızdırap, kalbin cidarına ve merkezine işleyecek, yani insanın derinliklerine ulaşacak ve onu en derinden etkileyecektir. Bu cezanın nedeni şudur: Bu kişiler, insanlarla alay ederek, onları küçümseyerek kalplerini kırdılar, onları derinden üzdüler, gönüllerini yıktılar. O nedenle bu cezaya çarptırılacaklardır. Cezanın türü ve ağırlığı, işlenen suçun türü ve ağırlığına uygun olmaktadır. Suça denk bir ceza verilmektedir.[689]

111. Sütunları Vardır ve Kilitlidir

إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ فِى عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ "O, uzatılmış sütunlarla onların üzerine kapatılıp kilitlenecektir." Âyetteki مُؤْصَدَةٌ *mü'sadeh* kelimesi "kilitlenmiş", عَمَد *'amed* sözcüğü "direkler", مُمَدَّدَةٍ *mümeddedeh* kelimesi ise "uzatılmış, uzun" demektir.

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Hutame, içine girenlerin bir daha dışarı çıkamayacağı bir ateştir.

a) Âyetteki مُؤْصَدَةٌ *mü'sade* kelimesi, "tıpalanmış, sımsıkı kapatılmış" demektir. Bu durumda âyetteki maksat, Hutame cehenneminden çıkış olmayacağını ortaya koymaktır. Zaten Yüce Allah, cehennemde ölüm olmayacağını[690] ve oradan çıkmak isteyenlerin çıkarılmayacağını çeşitli âyetlerde dile getirmektedir.[691]

b) عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ "Uzatılmış sütunlar" ifadesi, benzer şekilde cehennemden çıkış olmayacağını ve orasının kuşatılmış bir yer olduğunu belirtmeye yönelik bir tamlama olsa gerektir. İnsanların onurunu kırıp haklarını gasp edenler, hatta vicdanlara kelepçe vurmaya kalkışanlar, orada sütunlara bağlanacaklardır. Kehf 18/29'da, cehennemin duvarlarının, içindekileri çepeçevre kuşattığından söz edilmektedir.

688 İslâmoğlu, age., s. 1302'de 4. not.
689 Bayraklı, age., XXI, 353.
690 Nisâ' 4/56; İbrâhim 14/17; Tâhâ 20/74; Furkaan 25/13-14; Fâtır 35/36; İnşikaak 84/11-12; A'lâ 87/13.
691 Fâtır 35/36-37; Müddessir 74/28.

Bu özellikleri gereği Hutame cehennemi, insanları can evinden vuran ve gönülden dışarıya doğru yükselen ateş yapısıyla, uzun direkler veya tomruklarla arkasından kapatılmış kapılarıyla, aslında dehşetli bir zindan havası vermektedir. Zindanların insandaki en önemli etkisi, gönüllerde oluşturduğu "sevgililerden uzak kalma hicranı" olsa gerektir.

HÜMEZE SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Bu âyetlerde, insanlarla gizli veya aşikâr alay eden, dünya malı biriktirip kendisine kalkan edindiğini sanan, sonra da malının kendisini dünyada sonsuza kadar yaşatacağını zannedenler kınanmaktadır.

(4-9. âyetler): Bu özellikteki insanların, yürekleri delen tutuşturulmuş ateşe, yani Hutame'ye atılacakları, orasının sütunlarla çevrili ve kilitli olduğu beyan edilerek, tam bir zindan havası verilmektedir.

Rabbim, bizleri dünyada bu tür ahlakî düşüklüklerden, âhirette de Hutame ateşinden muhafaza buyursun.

105. FÎL SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de indirilen ve 5 âyetten oluşan Fîl sûresi, resmî sıralamada 105, iniş sırasına göre 19. sûredir.

Bu sûrenin Hümeze ile anlam ilişkisi şöyle kurulabilir: Mal biriktirme sevdası ve kendinden başka adam tanımayan alaycı ve küstah tavrıyla Ebrehe de, muhtemelen Hutame'yi boylayacaklar arasında yer alacaktır.

Bu sûrede Hz. Peygamber'in doğumundan bir yıl önce meydana gelen ve "Fîl Olayı" diye anılan bir girişimden ve sonuçlarından söz edilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْف۪يلِ ﴿١﴾ اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ ف۪ي تَضْل۪يلٍ ﴿٢﴾ وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَاب۪يلَ ﴿٣﴾ تَرْم۪يهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجّ۪يلٍ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Rabbin, fil ordusuna neler yaptı, görmedin mi? **2.** Kurdukları tuzağı altüst etmedi mi? **3-4.** Kendilerine sert taşlar savuran sürü sürü uçuşan varlıklar gönderdi. **5.** Böylece Allah, onları yenmiş ekin tarlasına çevirdi.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-2. ÂYETLER:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾

"1-2. Rabbin, fil ordusuna neler yaptı, görmedin mi? Kurdukları tuzağı altüst etmedi mi?"

Fil Olayı ve Boşa Giden Tuzaklar

Yüce Allah, sûrenin ilk iki âyetinde Ebrehe'nin "Fil Ordusu"nu nasıl helak ettiğini ve oyunlarını nasıl bozduğunu beyan etmektedir.

1. Fîl Olayı Nedir?

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ "Rabbin, fil ordusuna neler yaptı, görmedin mi?" Âyetteki تَرَ *tera* fiili "görmek", أَصْحَابِ الْفِيلِ *ashâbu'l-fîl* tamlaması ise "fil ordusu" demektir.

a) Kaynaklarda verilen bilgilere göre 6. asrın son yarısında, Habeşistan'a bağlı Yemen'in valisi Ebrehe, ticaretin çoğunluğunun gerçekleştiği Mekke'ye alternatif olsun ve ticaret kervanlarıyla hacıları toparlasın diye, San'a'da bir kilise yaptırır. Bu kiliseye karşı yapılan bir nümayişi de bahane ederek, dönemin en güçlü ve donanımlısı demek olan fillerden oluşan bir orduyu, kendisi de başında olarak Mekke üzerine yürütür ve Kâbe'yi yıkmak ister.

Ancak, uçuşan varlıklar tarafından atılan pişmiş azap taşlarıyla, Ebrehe'nin güçlü ordusu yenmiş ekin tarlasına dönüşür. Ebrehe de geri dönüş yolunda hayatını kaybeder. Bu olay nedeniyle, olayın yaşandığı Mîlâdî 570 yılına "Fîl yılı" denilir. İlâhî müdahaleyle bu saldırıdan kurtuldukları için de Mekkeli Araplara *ehlüllâh,* yani "Allah'ın ev halkı" unvanı verilmiştir.

b) İlk âyette geçen أَلَمْ تَرَ *elem tera* ifadesi, "görmedin mi?" anlamına gelse de, burada "Haberin yok mu? Duymadın mı? Gözünde canlandıra-

bilir misin?"[692] şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü olay, Hz. Peygamber doğmadan önce gerçekleştiği için, onun bu olayı görmesi mümkün değildi. أَصْحَابِ الْفِيلِ *ashâbü'l-fîl* tamlaması ise, "fil ordusu, fil arkadaşları" demektir. Saldırıda fil kullanıldığı için ordu "fil" ile isimlendirilmektedir.

11. Tuzakları Boşa Çıkartıldı

أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِى تَضْلِيلٍ "Kurdukları tuzağı altüst etmedi mi?" Âyetteki يَجْعَلْ *yec'al* fiili "kılmak, yapmak", كَيْدَ *keyd* kelimesi "oyun, tuzak", تَضْلِيلٍ *tadlîl* sözcüğü ise "şaşkınlığa düşürmek, alt üst etmek" demektir.

Bu âyette Yüce Allah, Ebrehe ordusunun bir tuzağından söz etmektedir. Bu tuzak, onların Mekke'deki ticaret yoğunluğunu bahane ederek Kâbe'yi yıkmak istemeleri, dolayısıyla mabede karşı bir düşmanlık beslemeleri idi. Yüce Allah, insanların kurduğu tuzakları boşa çıkaracağını açıkça belirtmekte,[693] hatta tuzak kuranların, kurdukları tuzağın içine bizzat kendilerinin düşeceğini haber vermektedir. Fil ordusunun başına, Fâtır 35/43'te sözü edilen durum gelmiş, yıkmaya geldikleri mabedin yanında, kendileri yıkılmaya mahkûm edilmişlerdir.

Ebrehe, zamanının en güçlü ordusunu kurup saldırıya geçmişti. Ancak Züleyhâ'nın "Allah, hainlerin hilesini başarıya ulaştırmaz"[694] ifadesi ile, "Kâfirlerin çağrısı (duası) boşa gitmiştir"[695] gerçeğinin farkında değildi. Bir anlamda, kendi gücüne güvenip Yüce Allah'ı hesaba katmamıştı. O'nu hesaba katmayanlara, O, kendisini hatırlatıyordu ki Ebrehe'nin başına da bu gelmişti. Hesaba katmadığı Yüce Allah, onun bütün iğrenç planlarını alt üst etmiş, kendisini de ordusunu da şaşkınlık denizine yuvarlamıştı.

Bütün bunlardan hareketle, şu genel ilkenin bilinmesi ve unutulmaması gerekir: Hakk'a karşı duranlar, yaptıklarının karşılığını er veya geç alacaklardır. Bugün de benzer saldırılar yapılmakta, Allah'ın mabedlerine karşı çeşitli saldırılar düzenlenmektedir. Bu sûreden anlaşılıyor ki, bugün bunu yapanlar da benzer akıbeti paylaşacaklardır. Bu arada Hakk'ın savunucularına da psikolojik destek verilmekte ve morallerini yüksek tutmaları kendilerinden istenmektedir. Bilinmelidir ki, Hakk'ı destekleyenlerin des-

692 İslâmoğlu, age., s. 1304.
693 Enfâl 8/18; Yûnus 10/21.
694 Yûsuf 12/52.
695 Ra'd 13/14.

tekçisi hakkın sahibi olan Yüce Allah'tır. "Ey iman edenler, siz eğer Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder, ayaklarınızı sağlam tutar."[696]

3-5. ÂYETLER:

وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيلَۙ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍۙ ﴿٤﴾

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾

"**3-4.** Kendilerine sert taşlar savuran sürü sürü uçuşan varlıklar gönderdi. **5.** Böylece Allah, onları yenmiş ekin tarlasına çevirdi."

Sûrenin bu son âyetlerinde Yüce Allah Fil ordusunu nasıl bozguna uğratıp perişan ettiğini beyan etmektedir.

a) Fîl Ordusu Nasıl Perişan Edildi?

Bu âyetlerde kötülük planları yapanlara, yaptıkları cinsten karşılık verildiği gösterilmektedir.

1. Fil Ordusuna Karşı Kanatlı Ordusu

وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيلَۙ "Üzerlerine sürü sürü uçuşan varlıklar gönderdi." Âyetteki اَرْسَلَ *arsele* fiili "göndermek", طَيْرًا *tayr* kelimesi "uçuşan varlık, kuş, haşarat", اَبَابِيلَ *ebâbîl* sözcüğü ise "grup grup" demektir.

a) Burada sözü edilen husus, fil ordusunun üzerine yukarıdan saldırıldığı gerçeğidir. *İrsâl,* Yüce Allah'a nispet edildiğinde, bir yücelik anlamı verdiği anlaşılır. Gönderilenler de "uçuşan varlık" olduğu için, bu işlemin yukarıdan gerçekleştirildiğinde şüphe kalmamaktadır. Tefsirlerimizde bu varlıkların kuş olduğu belirtilmekte, nitelikleri hakkında da çok değişik ve anlaşılması mümkün olmayan detaylar yer almaktadır. Ayrıntıya girmeden, Yüce Allah'ın dediğiyle yetinip, uçuşan varlıkların "kuş" olmasının zorunlu olmadığını belirtmek istiyoruz.

696 Muhammed 47/7.

b) *Ebâbîl*, Türkçemizde bir kuş türü olarak kullanılırsa da, bu âyette söz konusu kelime "grup grup, bölük bölük, kalabalık, sürüler halinde" anlamlarına gelmektedir. Gramer olarak, bu kelimeyi kuşların ismi değil de sıfatı olarak almak zorundayız. Bu durumda, uçuşan varlıkların adından değil de geliş şekillerinden söz edildiği anlaşılmaktadır.

c) Bu arada çok önemli bir nüktenin daha burada gizli olduğunu söylemek isteriz: Uçuşan varlıkları eğer "kuş" olarak kabul edersek, bu durumda Yüce Allah, saldırganlara karşı, onlardan çok daha güçsüz gibi görünen, ama kendi cinslerinden, yani hayvanlardan bir ordu ile mukabele etmektedir, demektir. Güçlü hayvana karşı güçsüz hayvanlar kullanılmış ve Yüce Allah'ın desteğine sahip olanlar kazanmıştır. Ayrıca, savaşların sadece kara harekâtıyla değil, hava harekâtıyla da kazanılacağı, asıl gücün havadan etkili olabileceği imasına da burada yer verildiği kanaatindeyiz.[697]

d) Konuyla ilgili şu farklı ve oldukça önemli bilgileri de aktarmak istiyoruz: "*Ebâbîl*, sıfat olarak "katar katar, sürüler halinde" anlamına gelir. Kelimenin kökeni ve tekili olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Zayıf bir ihtimal olmakla birlikte, *bülbül*'den türetilmiş olması da mümkündür. *Tayr*, kuştan sineğe, görünenden görünmeyene dek, bir yerden bir yere havada / hava ile intikal eden her hareketli varlık için kullanılır. *Tayr*'ın ille de kanatlı olması şart değildir; zira En'âm 6/38'de "kanat" ayrıca zikredilir.

Bu veriler ışığında *tayr* kelimesi, "volkanik bir püskürtünün yakıp kavuran lavları" yorumunu da, buna benzer başka yorumları da dışlamaz. Her halükârda kesin olan, orada ve o anda ilâhi bir müdahalenin varlığıdır. Bu zamanlama bile, başlı başına bir olağanüstü müdahalenin yapıldığının bir göstergesidir. "Göklerin ve yerin bütün orduları Allah'ın emrine âmâdedir"[698] ve "Rabbinin ordularını O'ndan başka kimse bilmez"[699] âyetleri ışığında zımni anlam şu olur: Allah'ın, kimsenin akıl fikir erdiremediği ordularından bir ordu, fil ordusunu perişan etti."[700]

Olay ister kuşlarla, ister uçuşan varlıklarla, ister mikrobik müdahalelerle, isterse volkanik taşlarla gerçekleşmiş olsun, sonuç değişmemektedir. Olayda bir olağanüstülük ve Yüce Allah'ın müdahalesi olduğu çok açıktır. Yüce Allah, mabedine saldıranlara iradesiz Müslüman kullarıyla karşılık vermiş ve düşmanı helak etmiştir.

---

697 Benzer değerlendirmeler için bk. Bayraklı, age., XXI, 363-364.
698 Feth 48/4.
699 Müddessir 74/31.
700 İslâmoğlu, age., s. 1304'te 3. not.

ıı. Adrese Teslim Sert Taşlar

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ "Onlara (fil ordusuna) sert taşlar atıyorlardı." Âyetteki تَرْمِي *tarmî* fiili "atmak", حِجَارَة *hıcâreh* kelimesi "taş", سِجِّيل *siccîl* sözcüğü ise "şiddetli, katı, sert, kiremit gibi sertleşmiş taş, dünya seması" demektir.

Her iki kelime bir arada Hûd 11/82 ve Zâriyât 51/33. âyetlerin de işaretiyle "sertleşmiş, katı taş" demek olur. A'râf 7/133. âyetin işaretiyle ve *siccîl* kelimesinin "kova" anlamındaki *secl* köküne nispetle bu azabın "yukarıdan aşağıya doğru, kovalar dolusu, sert taşlardan" oluştuğu anlaşılmaktadır.[701] Burada, fil ordusunun üzerine yukarıdan sert taşların atıldığı ifade edilmektedir. Önceki âyette sözü edilen "uçuşan varlıklar" her ne ise, işte onlar fil ordusuna bu tür sert taşları atıyordu. Bu müdahalenin sonu hakkında da sonraki âyette bilgi verilmektedir.

ııı. Ve Hazin Son

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ "Böylece Allah onları yenmiş ekin tarlasına çevirmişti." Âyetteki عَصْف *'asf* kelimesi, "kırıp dökmek, eğip bükmek, ekin yaprağı, saman, taze yaprak, tane, taze ekin", مَأْكُول *me'kûl* sözcüğü ise "yenmiş" demektir.

Rahmân 55/12. âyette de geçen bu kelime, orada "yaprak" anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla Ebrehe ordusu, üzerlerine taş atılması gazabından kurtulamamış, adeta yenmiş ekin yaprağına dönüştürülmüştür.

b) Fil Olayının Bugüne Mesajı Nedir?

Âyetleri izah ederken sözünü ettiğimiz bütün ihtimaller, kelimelerin anlam zenginliğinden kaynaklanmakta ve her biri için bu izahlar makul görülebilmektedir. Bizim burada belirtmek istediğimiz asıl husus şudur: "Göklerin ve yerin bütün ordularının sahibi olan"[702] Yüce Allah, bazı kötü

701 Ayrıca tescîl şeklindeki kalıptan anlaşılabileceği gibi bu taşların adeta "adresi tespit edilmiş, tescillenmiş" olduğu ve siccîn kelimesiyle benzeşmesi gereği "azaplarının yazılı olduğu taşlar" anlamına geldiği de kaynaklarda ifade edilmektedir. (bk. Râzî, age., XXXII, 101; İslâmoğlu, age., s. 1304'te 4. not.)
702 Feth 48/4; 7.

niyetlilere karşı şiddetli bir azap uygulamıştır. "Allah'ın ordularını O'ndan başka hiç kimsenin bilemeyeceği"[703] ve "Kuvvet ve kudret sadece ve sadece, ancak ve ancak Allah'a ait olduğu"[704] için, azabın niteliği hakkında aklı zorlayan izahlara gerek olmadığı kanaatindeyiz. Gözden kaçırılmaması gereken husus budur. Azap bazen bir gürültü, bazen kıtlık, bazen kuraklık, bazen doğal bir afet, deprem, yanardağ patlaması, bazen de çeşitli hayvan istilaları ile olur.

Azaptan kurtulmaya çalışmak, azap gerektirecek davranışlardan uzak durmak ve ilâhî iradeyi görmezlikten gelmemek gerekir. Daha da önemlisi, Allah'ın rızası ve O'nun adına hareket etmenin, imanın zorunlu sonucu olduğunun unutulmamasıdır. Allah adına fedakârlık yapanlar, O'nun yardımı ve desteğinden mahrum bırakılmayacaklarını bilmeli, buna göre hayat yaşamaya çalışmalıdır.

Ebrehe ordusunun Kâbe'yi yıkma emelleri nasıl sonuçsuz kalıp, ordunun neferleri ve komutanı nasıl yerle bir edildiyse, Hakk'ın düşmanlarının da ilâhî iradeyle benzer şekilde karşılaşacakları bilinmelidir. Sûrenin asıl mesajı işte budur. Bu durumda Hz. Peygamber'e ve ona inanan ilk Müslümanlara, yalnız bırakılmayacakları mesajı verilmektedir. Hakk'ın karşısına dikilmeleri halinde Mekke müşriklerinin veya diğer insanların da er ya da geç Ebrehe ordusunun akıbetiyle karşılaşacakları beyan edilmektedir. Bu nedenle bütün muhataplar benzer hatalara düşmemeleri gerektiği noktasında uyarılmaktadırlar.

FÎL SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Vahyin ilk dönemine yakın bir geçmişte yaşanan ve o dönemde herkes tarafından etraflıca bilinen bu olay, mabede, yani Kâbe'ye, dolayısıyla Yüce Allah'a ve O'nun iradesine karşı çıkmanın ağır faturası hakkında bilgi vermekte, benzer niyetleri olanlar da böylece uyarılmaktadır.

Yüce Allah, Ebrehe ordusunu yok etme nedenini, Kâbe'nin kendi katındaki değerine bağlamıştır; diğer bir nedenini ise bir sonraki sûrede ele almaktadır.

Helaki hak edenlerden değil, ilâhî rızayı rehber edinip ödüllerle buluşturulanlardan olmayı niyaz ediyoruz.

703 Müddessir 74/31.
704 Buhârî, Ezân, 7; Müslim, Salât, 12.

106. KUREYŞ SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de indirilen, bazı âlimlere göre bir önceki sûrenin devamı olan ve 4 âyetten oluşan Kureyş sûresi, resmî sıralamada 106, iniş sırasına göre ise 29. sûredir.

Bu sûre, özellikle ilk kelimesi ve konusu nedeniyle Fîl sûresiyle bağlantılıdır. Sûrede işlenen konu, Fîl ordusunun yok edilmesinin Kureyş'in güvenliği amacına yönelik olduğu, kış ve yaz seferlerini rahat yapabilmeleri ve Kâbe'nin Rabbine, yani Yüce Allah'a ibadet etmelerinin istenmesidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لِاِيلَافِ قُرَيْشٍۙ ﴿١﴾ اِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَٓاءِ وَالصَّيْفِۚ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِۙ ﴿٣﴾ اَلَّذ۪ٓي اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-4. Kureyş'in güvenliği (sağlandığı) için, yani kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için, kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu Ev'in Rabbine kulluk etsinler.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-2. ÂYETLER:

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ۝١ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ۝٢

"1-2. Kureyş'in güvenliği (sağlandığı) için, yani kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için."

Sûrenin bu ilk âyetlerinde Ebrehe ordusunun imha edilmesinin ikinci gerekçesi zikredilmektedir.

Kureyş'in Güvenliği

Bu âyetlerde Kureyş'in huzuru, yaz ve kış mevsimlerindeki ticari seyahat güvenliğinin sağlandığı hatırlatılmaktadır. Yüce Allah'ın Kureyş'e sunduğu nimetler elbette sadece Fil ordusundan kurtarılmalarıyla sınırlı değildir. Kâbe'nin orada bulunması ve kıble yapılması, Hz. Peygamber'in kendi içlerinden seçilmesi gibi hususlar da, Mekkelilere özel nimetler arasında sayılabilir. Pek çok nimetin bir anlamda özeti durumunda olan güvenliğin sağlanması nedeniyle, kendilerinden bir istekte bulunulacağı belirtilmekte, istek zikredilmeden gerekçesi hatırlatılarak muhtemel karşı çıkışların önü kesilmek istenmektedir. Bu yorumumuz, Kureyş sûresinin ilk kelimesinin Fîl sûresinin ilk âyeti veya son âyetiyle ilişkilendirilmesi seçeneğinin sonucudur.

1. "Güvenliği için" anlamına gelen لِإِيلَافِ *li îlâfi* kelimesi değişik kelimelerle ilişkilendirilip farklı anlamlar elde edilebilir.

a) Bu kelime, Fîl sûresinin ilk âyetiyle ilişkili olabilir. Bu durumda anlam, "Rabbinin, Kureyş'in güvenliği, yani yaz ve kış seferlerinin güvenliği için Fil ordusuna neler yaptığını bir düşünsene" şeklinde olur.

b) Bu kelime, Fîl sûresinin son âyetiyle de ilişkili olabilir. Buna göre anlam, "Rabbin, onları (fil ordusunu), Kureyş'in güvenliği için, yani yaz ve kış seferlerinin güvenliği için yenmiş ekin yaprağına çevirdi" şeklini alır.

c) لِإِيلَافِ *li îlâfi* kelimesinin başındaki *lâm* edatı, üçüncü âyetteki فَلْيَعْبُدُوا *felya'büdû* "ibadet etsinler" emriyle de ilişkili olabilir. Bu durumda anlam, "Kureyş'in güvenliği sağlandığı -veya güvenliği için- şu Ev'in Rabbine ibadet etsinler" şeklini alır. Zımnen şu anlam kastedilmiş olur: "Başka ni-

metleri nedeniyle yapmıyorlarsa da, bari sadece bu nimeti için, Kâbe'nin sahibine, Rabbine ibadet etsinler." Bu tercihe göre konu, Fil ordusuyla değil de, sağlanan diğer imkânlar, güvenlik veya huzurla ilişkilendirilmiş olur.

2. Âyetin başındaki *lâm* edatının bu ihtimallerin dışında bir de "taaccüb" anlamından söz edilmektedir ki, bu durumda da anlam şöyle olur: "Kureyş'in güvenliğine, yani yaz ve kış seyahatlerindeki güven ve huzuruna şaşın."[705] Sûrenin ilk âyetleriyle ilgili farklı ihtimallerden ilkini tercih ettiğimizi ve yorumlarımızı bu temel üzerine inşa ettiğimizi belirtmek isteriz.

3-4. ÂYETLER:

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِۙ ﴿٣﴾ اَلَّذ۪ٓي اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

"**3-4.** (O halde), kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu Ev'in Rabbine kulluk etsinler."

Yüce Allah, bu âyetlerde Kureyş'e yönelik çeşitli nimetlerinin karşılığı olarak, Kendisine kulluk yapmalarını önce Kureyşten, sonra da ihsan ettiği nimetleri için bütün insanlardan istemektedir.

Kulluk Görevi

Âyetteki emir, öncelikle Mekkelilere, sonra bütün insanlığadır. Yaratılışın asıl gayesi, Kureyş özelinde bütün insanlığa hatırlatılmaktadır.

1. Kâbe'nin Sahibi'ne Kulluk Gerekir

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِۙ "(O halde), şu Ev'in Rabbine kulluk etsinler." Âyetteki لِيَعْبُدُوا *li ya'büdû* emri "ibadet etsinler", الْبَيْتِ *el-beyt* kelimesi ise "ev, mabed" demektir.

İlk iki âyette Mekkelilere hatırlatılan nimetler, daha öncesine ait Fil olayıyla ilişkilendirilmişti. Şimdi ise Yüce Allah, kendilerini bu sayede hem açlıktan koruduğunu, hem de korkudan emin kıldığını belirterek, bunun karşılığında O'na kulluk yapmalarını kendilerinden istemektedir. Mekke,

705 Bu anlamlar için bk. Râzî, age., XXXII, 104-105.

güvenli kılınmış bir şehirdir.[706] Ayrıca Kâbe, bu güvenin asıl merkezi ve nedenidir.[707] Bu özel güven nedeniyle âyette ilk muhataplar dönemin Mekkelileri, yani Kureyşlilerdir.

Bu âyette özellikle رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ "Şu Beyt'in sahibi" denilmiş olması, bir taraftan Kâbe'nin kıymetini ortaya koyup, gerçekleşen kolaylıkların onun hatırına yapıldığı fikrini hatırlatmaktadır. Diğer taraftan da Allah'a nispet edilen hiçbir şeyin O'nun koruması dışında kalmadığını belirtmektedir.

Kâbe'nin sahibi olan Yüce Allah, mukaddes değerlerin de risâletin de dinin de vahyin de sahibidir. O halde bu dünyada O'nun değer verdiği şeyler uğrunda fedakârlık yapanların Allah'ın desteğinden mahrum bırakılmayacakları bir kez daha ortaya konulmaktadır. Kâbe, değerini sahibinden, yani Yüce Allah'tan almaktadır. O halde O'nun değer verdiği her şey değerlidir.

11. İnsanları Doyuran ve Güvende Kılan O'dur

اَلَّذٖٓى اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ "(Allah) onları açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılandır." Âyetteki أَطْعَمَ *at'ame* fiili "yedirmek, doyurmak", جُوع *cû'* kelimesi "açlık", آمَنَ *âmene* fiili "güvende kılmak, güven vermek", خَوْف *havf* sözcüğü ise "korku" demektir.

Açlık ve korku, insanın bedenine ait duygulardır. Burada *zikr-i cüz' irade-i küll,* yani "parça anılarak bütünün kastedilmesi" kuralından yararlanmak durumundayız. Buna göre, kastedilen anlamın bütün nimetler olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İnsanları maddî sıkıntılardan kurtaran Yüce Allah, Hz. Peygamber'i elçi olarak göndererek bu defa âhirete yatırım yapmalarını insanlardan istemekte ve bunu kazanmaları imkânını kendilerine sağlamaktadır.

Allah'a kulluk yapmanın sayılamayacak kadar gerekçesi vardır. Nitekim her şeyimizle O'na aidiz. Buna rağmen belli nimetlerin zikredilme gerekçesi, duyarsız insanlara, yakın tarihten hatırlatmalar yapılarak inkârlarının önüne geçilme isteğidir. Mekkelilere hatırlatılan olay ile diğer insanlara Yüce Allah'ın sunduğu sayısız imkân ve nimetlerin hangi biri

706 Âyetler için bk. 'Ankebût 29/67; Tîn 95/3.
707 Âyetler için bk. Bakara 2/125, 126; Âl-i İmrân 3/96-97.

diğerinden daha eksik veya fazla ki! "Nimet ne kadarsa, sorumluluk da o kadardır" prensibine göre, sunulanların adaletsiz olmadığı sonucuna da ulaşılmış olur.

KUREYŞ SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-4. âyetler): Yüce Allah, bu sûrede nimet-külfet dengesini gündeme getirmekte ve sunduğu imkânlar karşılığında insanları Kendisine ibadete çağırmaktadır. Bu arada, nimetin asıl kaynağının Yüce Allah olduğu ve O'na yönelenleri her durumda korkudan güvende kılacağı da beyan edilmiş olmaktadır.

Ne mutlu, değerin ve değerlinin ne olduğunu doğru bilip, o değerler uğrunda fedakârlık yapabilenlere.

107. MÂ'ÛN SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de risâletin ikinci yılında indirilen ve 7 âyetten oluşan Mâ'ûn sûresi, resmî sıralamada 107, iniş sırasına göre ise 17. sûredir.

Mâ'ûn sûresinin Kureyş sûresiyle anlam ilişkisi son derece açıktır. Kureyş sûresinde Yüce Allah'a kulluk yapması özellikle istenen Kureyş ileri gelenlerinin nasıl bir nankörlük içerisinde bulundukları, gösterişten öte herhangi bir olumlu tutumlarının bulunmadığı da Mâ'ûn sûresinde ele alınmaktadır.

Bu sûrede, âhireti yalanlayanların sahip olduğu davranış bozuklukları ve sahte ibadet gösterileri ele alınıp kınanmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

اَرَاَيْتَ الَّذٖى يُكَذِّبُ بِالدّٖينِۜ ﴿١﴾ فَذٰلِكَ الَّذٖى يَدُعُّ الْيَتٖيمَۙ ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكٖينِۜ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلّٖينَۙ ﴿٤﴾ اَلَّذٖينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَۙ ﴿٥﴾ اَلَّذٖينَ هُمْ يُرَاۤؤُ۫نَۙ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Dini (âhirette yargılanmayı) yalanlayanı görüyorsun, değil mi? **2-3.** İşte böylesi, yetimi itip kakan ve yoksulu doyurmaya önayak olmayandır. **4-5.** Yazıklar olsun şu salât edenlere ki, onlar (yaptıklarını sandıkları) ibadetlerinden habersizdirler. **6.** Onlar gösteriş yaparlar. **7.** Hayra da engel olurlar.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

أَرَأَيْتَ الَّذِى يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ﴿١﴾

فَذٰلِكَ الَّذِى يَدُعُّ الْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣﴾

"1. Dini (âhirette yargılanmayı) yalanlayanı görüyorsun, değil mi? 2-3. İşte böylesi, yetimi itip kakan ve yoksulu doyurmaya önayak olmayandır."

a) Âyetlerin İniş Sebebi

Bu âyetlerin dini veya mahşerdeki hesabı yalanlayan kâfirler hakkında indirildiği beyan edilmektedir. Katâde'ye nispet edilen bir görüşe göre, âyet Vehb b. 'Âil, başka bir görüşe göre ise Âs b. Vâil hakkında indirilmiştir.[708] Velîd b. Muğîra veya Ebû Cehil hakkında indirildiği de rivayet edilmektedir.[709] Taberî, âyetin Allah'ın sevap vermesini ve azap etmesini yalanlayanlarla O'nun emirlerine ve yasaklarına itaat etmeyenlerle ilgili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca âyetin, Allah'ın hükmünü ve hesabı yalanlamak ile ilgili olduğu da beyan edilmektedir.[710] Zemahşerî, ilk üç âyetin Mekke'de, diğer dördünün Medine'de indirildiğini söylese de,[711] bütün bu rivayetlerden anlaşılıyor ki sûre bütünüyle Mekke'de, azılı kâfirler hakkında indirilmiştir.

708 Semerkandî, age., III, 625.
709 Yazır, age., IX, 501.
710 Taberî, age., XXX, 310.
711 Zemahşerî, age., IV, 798.

Kullanılan üslup, âyetlerin uyumu ve ele alınan konu, sûrenin bir anda indirildiğini göstermektedir. Sûreyi bu bütünlük içerisinde açıklamak mümkün iken, âyetlerinin az bir bölümünün Mekke'de, çoğunun Medine'de indirildiğini söylemeye gerek olmadığı açıktır. Kaldı ki, üç âyet Mekke'de, dört âyet Medine'de indirildiyse isimlendirme çoğunluğa göre olacağı için bu sûreye Medenî denilmesi gerekirdi. Oysa bu sûrenin risâletin ikinci yılında indirildiği hakkında da büyük oranda fikir birliği vardır. Dahası 4. âyetin başındaki *fâ* edatı, "gerekçe" bildiren bir konumdadır. Dini yalanlayan, yetimi itip kakan ve yoksulu doyurmaya önayak olmayan kişi veya kişiler, bu yüzden "salât" sandıkları eylemlerinden de habersizdirler. Gösteriş yaparlar ve her türlü yardımı muhataplardan esirgerler, hayra ve en küçük bir yardıma dahi engel olurlar.

b) İnkâr - Yetim - Yoksul İlişkisi

Yüce Allah, sûrenin ilk âyetlerinde dini yalanlamayı, yetimle ilgilenmemeyi ve yoksulu görmezlikten gelmeyi kınayıcı bir üslupla ele almaktadır.

1. "Dîn"i Yalanlayanlar Kayıptadır

أَرَأَيْتَ الَّذِى يُكَذِّبُ بِالدِّينِ "Dini (âhirette yargılanmayı) yalanlayanı görüyorsun, değil mi?" Âyetteki ifadeleri ayrı ayrı ele almak gerekmektedir.

a) Bu âyetteki أَرَأَيْتَ *eraeyte* fiili, "Gördün mü? Gördün, değil mi? Fark ettin, değil mi? Düşünebilir misin?" şeklinde tercüme edilebilir. Kelime burada "gözle görmek, görebilmek" şeklinde asıl anlamında kullanılmış olamaz. Söylenmek istenen, bunun bir ibret içerikli bakış olduğu ve ders alınması gereğidir. Fiilin başındaki *hemze,* cevabı beklenen soru edatı değil, durumun çirkinliğini, kötülüğünü veya vahametini ortaya koyan bir konumdadır; bir anlamda burada "bak, gördün mü şunun yaptığını!" der gibi bir mesaj söz konusudur.

b) الَّذِى يُكَذِّبُ *ellezî yükezzibu* "Yalanlayan" ifadesinin bu şekilde getirilmiş olması, bu tür yalanlama işleminin adeta bir alışkanlık haline getirildiğini göstermektedir. Yalanlamayı yapan kişi, bundan beslenmekte ve davranışlarına yansıtmaktadır ki, devam eden âyetler bunun bir ispatı durumundadır.

c) الدِّين *ed-dîn* kelimesinin anlam çeşitliliğini Tîn 95/7'de detaylı bir şekilde éle almıştık. Burada sadece şu kadarını belirtmekle yetinelim: *Dîn* kelimesi Kur'ân'da "tevhîd",[712] "hüküm, kanun",[713] "taat, itaat, boyun bükme",[714] "âdet, gelenek",[715] "nizam",[716] "yol",[717] "fıtrat, tabiat kanunu",[718] "borç"[719] ve "din edinmek"[720] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[721]

Mâ'ûn sûresinin 1. âyetindeki *ed-dîn* kelimesine, âlimlerimizin bir kısmı, mutlak anlamda "din" demişlerdir -ki bunun Kur'ân'da pek çok kullanım örneği vardır- ve bu kavramın bütün dinî değerleri kapsadığını ileri sürmüşlerdir. Bazıları ise kelimenin "hesap ve borç" anlamından hareketle, Fâtiha'da olduğu gibi "hesap ve ceza (günü)" anlamında olduğunu beyan etmişlerdir. Bu kelimenin "din" anlamından hareketle, dini bütünüyle yalanlamak da aynı sonucu vermektedir, diyebiliriz.

Bu kadar farklı anlamları bulunan *ed-dîn* kelimesine, Mâ'ûn sûresinin ilk âyetinde söz konusu bütün anlamların verilebileceği kanaatindeyiz. Bazı âlimlerimizin kelimeye verdiği "ahlâkî değerler sistemi"[722] ve "Allah'a karşı borçluluk sorumluluğu" anlamlarını[723] da oldukça ufuk açıcı bulduğumuzu belirtmek isteriz. İşte, sorumluluğun ve değerler sisteminin, asıl ve nihaî anlamını bulacağı yer olan âhiretteki yargılamayı ifade etmesi bakımından *ed-dîn* kelimesini "hesap ve yargılanma" manasında izahı tercih etmekteyiz. Sûrenin iniş zamanı ve ilk muhataplarının âhireti yalanlıyor oluşu, bu tercihimizde haklılığımızın bir delilidir.

11. Bunlar Yetimi İtip Kakar

فَذٰلِكَ الَّذِى يَدُعُّ الْيَتِيمَ "İşte böylesi, yetimi itip kakar." Âyetteki يَدُعُّ *yedü''u* fiili, "itip kakmak" demektir.

712 Zümer 39/2.
713 Yûsuf 12/76; Nûr 24/2.
714 Tevbe 9/29.
715 Hucürât 49/16.
716 Tevbe 9/36.
717 En'âm 6/161.
718 Rûm 30/30.
719 Bakara 2/282.
720 Tevbe 9/29.
721 Bu kelimenin değişik kullanım örnekleri hakkında bk. Okuyan, Vucûh ve Nezâir, s. 161-163.
722 Esed, age., s. 1312.
723 İslâmoğlu, age., s. 1309'da 1. not.

Burada da, ilk âyette olduğu gibi, bir eylemi alışkanlık haline getirmek anlamı vardır. Âhiret sorgulamasını inkâr eden kişinin bu dünyadaki en tehlikeli uygulaması, yetimi itip kakması veya onunla ilgilenmemesidir. Ergenlik çağına erişinceye kadar yetimleri gözetmek, onları koruyup kollamak,[724] yetimlere iyilik ve yardımda bulunmak,[725] yetimin malına kötü şekilde yaklaşmamak[726] ve yetimleri azarlamamak[727] Kur'ân'da açık ifadelerle emredilmektedir. Mallarını haksız yere yemek ise karınlara ateş doldurmak ve sonunda cehenneme yaslanmak olarak nitelendirilmektedir.[728] Kur'ân'ın yetimi gözetme noktasındaki bu hassas tutumu, âhiretteki yargılamayı yalanlayan kişinin dünya hayatındaki ilk tutumu olarak gündeme getirilmektedir.

Daha önce Fecr 89/17 ve Duhâ 93/9'da da ifade ettiğimiz üzere, Nebî (as) yetimlerle ilgili şöyle buyurmaktadır: "Kim, bir yetimin başını okşar, (bir sıkıntısı nedeniyle akan gözyaşını silerse), elinin değdiği her kıl, Kıyâmette onun için bir nur olur."[729] "Ben, ve Allah'a karşı duyarlı olduğu sürece yetimle ilgilenen kişi, yan yana iki parmak gibiyiz."[730]

Yetimi koruyup kollamak, onu kendine ve bütünüyle topluma yönelik bir emanet olarak kabul edip, ona gözü gibi sahip çıkmak istenmekteyken, yetimin itilip kakılması kabul edilebilir bir davranış değildir.

ııı. Yoksulu Gözetmezler

وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكٖينِ "Yoksulu doyurmaya önayak olmaz." Âyetteki يَحُضُّ *yehuddu* fiili "teşvik etmek", طَعَام *ta'âm* kelimesi yemek, yedirmek", الْمِسْكٖين *el-miskîn* sözcüğü ise "yoksul" demektir.

Bu özellik, bir öncekinin devamı niteliğinde, toplumsal yardımlaşmalara katılmamanın ötesinde, onları teşvik etmemenin de aynı sonucu vereceğini açıkça ortaya koymaktadır.

724 Nisâ' 4/6.
725 Bakara 2/83, 177, 215, 220; Nisâ' 4/2, 3, 8, 36, 127; Fecr 89/17-18; Beled 90/14-15.
726 En'âm 6/152; İsrâ 17/34.
727 Duhâ 93/9.
728 Nisâ' 4/10.
729 Ahmed b. Hanbel, V, 250.
730 Buhârî, Talâk, 25; Müslim, Zühd, 42.

a) "Yoksul" anlamına gelen المسكين el-miskîn kelimesi, fakirlikten daha ileri ve daha kötü bir düşkünlüktür. "Fakîrlik", genellikle, başkalarıyla ilgilenebilecek yeterlilikte bulunmamayı içerirken, "miskînlik" gününü geçirmeye mecali olmamayı, yoksulluktan dolayı yerinden kımıldayamamayı ve evinden dahi ayrılamamayı ifade eder. Durum böyle olunca, yetimin bakımıyla ilgilenmemenin bir devamı olarak yoksullarla ilgilenmemek, İslâm inancının şiddetle reddettiği bir davranış bozukluğudur. Yetimin kendi malını ona vermeyip onunla olumlu anlamda ilgilenmeyenlerin, sahip oldukları kendi mallarından başkalarına vermeleri hiç beklenemez.

b) Âyette yer alan يَحُضُّ yehuddu fiili, Râzî'nin de belirttiği üzere, "öncelikle kişinin yoksulu doyurmaya bizzat kendisini motive etmesi" anlamını verir. Kendisini bu işle görevli saymayan birinin, başkasını teşvik etmesi, samimiyetten uzak bir istek olacağı için, etkisi de bulunmayacaktır. Fecr 89/17-18'de, "yetime yardımcı olmayıp onlara ikramda bulunmama"nın peşinden, "yoksulu doyurmaya teşvik etmemek" zikredilmektedir. Hâkka 69/34'te ise, yoksulu doyurmaya teşvik etmemek, "Yüce Allah'a inanmama"nın hemen peşinde gelmekte ve konunun imanla yakın ilgisine dikkat çekilmektedir. Şüphe yok ki, garibanlara yardım etmek imanın bir parçasıdır, imkânlarla sınırlı ve bağımlı değildir.

c) Kur'ân'ın pek çok âyetinde, değişik şekillerde ve birçok yönüyle "infak" meselesi ve önemi üzerinde durulmakta, fakirin gönlüne giden yolun infaktan geçtiği ifade edilmektedir. Bu toplumsal görev bilincine yabancı olup ilgisiz kalmamak, Müslümanlığın ve insanlığın bir gereğidir. Kur'ân, insanlığa, insan onuruyla uyuşmayan esaslar getirmemiştir. Aksine, haysiyetiyle barışık yaşatacak ilkeler bütünü olarak proglamlanmıştır. Bu değerleri hayatının bir parçası yapan Hz. Muhammed'in örnekliğiyle, söz konusu değerlerin yaşanabilir olduğu herkese gösterilmektedir.

d) Eğer "Kur'ân'ın toplumsal anlamda en önemli önceliği nedir?" diye sorulsa, ilk cevap olarak "yetimlerin, fakirlerin ve yoksulların gözetilmesidir" diyebiliriz. İşte Kur'ân, daha ilk sûrelerinden itibaren konuyu bütünüyle kendine mesele edinmekte, inanırlarına bu görevden kaçınmamaları gerektiğini öğretmekte, durumu müsait olmasına rağmen, aksi davranışta olmayı dini ve âhireti yalanlamanın bir sorunu saymaktadır.

4-7. ÂYETLER:

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾

الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُنَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

"**4-5.** Yazıklar olsun şu salât edenlere ki, onlar (yaptıklarını sandıkları) ibadetlerinden habersizdirler. **6.** Onlar gösteriş yaparlar. **7.** Hayra da engel olurlar."

Bu âyetlerde, âhiret yargılamasını inkâr edenlerin davranış bozuklukları sayılmaya devam etmektedir.

a) Hangi Hareketler Felâkete Nedendir?

Yüce Allah, bu âyetlerde içi boş ibadet sanılarının nelere yol açacağını hatırlatmaktadır.

1. Yanlış Yere Yaslanmak

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ "Yazıklar olsun şu salât edenlere!" Bu âyette geçen الْمُصَلِّينَ *el-müsallîn* kelimesine genellikle "namaz kılanlar" anlamı verilmekte, bu nedenle çeşitli yorum zorlukları yaşanmaktadır.

a) Öncelikle şu husus unutulmamalıdır: Bu sûre, Kâfirûn sûresinden önce indirilmiştir. Sûre, Hz. Peygamber'in risâletinin ilk yıllarında ve Mekkeli inkârcıların düşmanlıklarının ortaya çıktığı dönemde indirildiğine göre kınananlar da öncelikle Mekke müşrikleridir.

b) Âyetin başındaki *veyl* kelimesi, Kur'ân'da cehennemlikler için kullanılan bir kınama ifadesidir. Allah'ın kitabını değiştiren,[731] layık olmayan sıfatları O'na yakıştıran,[732] Allah'ı anmadığı için kalbini karartan,[733] yalancı ve günaha batan,[734] dindarlarla alay eden[735] ve yolsuzluk yapan[736] kişiler

731 Bakara 2/79.
732 Enbiyâ 21/18.
733 Zümer 39/22.
734 Câsiye 45/7.
735 Hümeze 104/1.
736 Mütaffifîn 83/1.

için de kullanılan bu kelime, daha çok kâfirler,[737] müşrikler,[738] zalimler[739] ve ilâhî kaynaklı bildirimleri, yani hakkı yalanlayanlar için kullanılmaktadır.[740] Mâ'ûn sûresindeki *veyl* kelimesini de bu genel istikamet doğrultusunda anlamlandırmak gerekmektedir. Görülüyor ki, Allah'a, âhirete ve bütünüyle dinî değerlere inanan bir kişinin, eksiklikler içerse de yaptığı ibadete "yazıklar olsun" denemez.

c) *Salât* ve *musallî* gibi kelimelerin de türetildiği *s-l-y* kökünden gelen sözcüklerde "yaslanmak" anlamı vardır. Buradan hareketle, bunların yanlış bir yere, şeytana veya dünyaya yaslananlar olduğunu söyleyebiliriz. Dünyada yanlış yere yaslananların âhirette ateşe yaslanacakları Kur'ân'da açıkça ifade edilmektedir. Baştaki *veyl* kelimesinin "cehennemdeki bir tabaka" anlamından hareketle, bu yaklaşımımızın delilden yoksun olmadığı ortadadır.

d) Âyetlerde kullanılan ifadeler üzerinde düşündüğümüzde, maksadın "namaz" olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü *salât* sözcüğü, *ikâme* (*ekâme, yukîmü, ekım,* vs.) kelimesiyle birlikte kullanıldığında, "formu belli namaz" anlamına gelir. Burada böyle bir kullanım olmadığı için, âyetteki anlamı namazla ilişkilendirmek durumunda değiliz.

e) Sûrenin ilk âyetlerindeki "dini, hesabı veya âhireti yalanlamak, yetimi itip kakmak ve yoksulu doyurmaya önayak olmamak" şeklindeki inanç ve davranış bozukluklarının peşinden gelen *el-müsallîn* kelimesinde, bu sayılan özelliklerin sahiplerinin kınandığı anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda فَوَيْلٌ *fe veylün* ifadesindeki *fâ* edatı, *el-müsallîn* denen kişilerin önceki âyetlerde sıralanan olumsuz inanç ve davranışlarıyla ilişkisini ortaya koymaktadır. "Takıbiye" denilen bu edat, sayılanlar arasındaki birlikteliği ortaya koymak için kullanılır.

f) Âyette sözü edilenlerin, gösteriş yaptıklarını ve samimiyetsiz davranış sahibi olduklarını söylemek durumundayız. Bu hareketler, sahte ibadet niteliğiyle Mekke müşriklerine ait içi boş görüntülerdir. Tıpkı Enfâl 8/35'te olduğu gibi, buradaki *müsallîn* de, "salâtını ıslık çalmak ve el çırpmaktan ibaret tutanlar"dır.

737 İbrâhim 14/2; Meryem 19/37; Sâd 38/27; Zâriyât 51/60.
738 Fussılet 41/6.
739 Zuhruf 43/65.
740 Tûr 52/11; Murselât 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49; Mütaffifûn 83/10.

g) Bu âyetler ve sûreler indirildiğinde, yani Mekke'de, üstelik risâletin de ilk dönemlerinde, Hz. Peygamber'in çevresindeki Müslümanların ne kadar fedakâr ve samimi olduklarını söylemeye gerek bile yoktur. Onlar, canları pahasına Hz. Peygamber'in etrafında toplanmış, samimiyet ve fedakârlıklarını tarihin altın sayfalarına altın harflerle kaydettiren ender insanlardı. Onların arasında, âyette kınanan türden kişilerin bulunduğunu söylemek akla ziyandır.

Sözün özü şudur: Bu âyette kınananlar hiçbir şekilde Müslümanlar değildir; şeytana veya putlara yaslanan ve içi boş bazı hareketleri ibadet sanan Mekkeli müşriklerdir. Onların bu hareketleri zaten dini yalanlamanın, yetimi itip kakmanın ve yoksulu gözetmeye önayak olmamanın sonucu olarak zikredilmektedir ki, bu özellikler samimi Müslümanda bulunamaz. Bunlar şirkin ve inkârın sonucu olan bozuk inanç ve davranışlardır.

Kur'ân'daki âyetleri iniş sebepleri ve iniş zamanlarıyla sınırlı tutmamak adına, buradan dersler çıkartmak gerekmektedir. Olumsuz davranışların hatırlatılma nedeni, onları yapmamayı sağlamaktır. Çünkü kınanan tutum ve davranışlardan uzak durmak, Müslümanların önemli görevleri arasında yer almaktadır.

11. "Salât"tan Habersiz Olmak

الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ "Onlar (yaptıklarını sandıkları) ibadetlerinden habersizdirler." Âyetteki سَاهُون *sâhûn* kelimesi "habersizlik" demektir. Burada kastedilenlerin kim olduğu çok önemlidir.

a) Sûrenin Mekke'de ve risâletin ikinci yılında indirildiğini kabul ettiğimize göre, muhatapları da ona göre anlamak durumundayız. Önceki âyetin izahında *el-müsallîn* kelimesinden maksadın kimler olduğunu belirtmeye çalışmıştık. Bu doğrultuda bu âyetteki muhatapların da öncelikle "namazlarını ıslık çalmak ve el çırpmaktan"[741] ibaret sayan Mekke müşrikleri olduğunu söylemek durumundayız. Onlar yaptıklarının anlamından habersizce, güya ibadet olsun diye bunu yapmaya devam etmekteydiler. Onların "salât"i buydu. İşte âyette kınamaya sebep olan davranış, bu şekilde yapılan ibadet sanılarıdır.

741 Enfâl 8/35.

Mesajı günümüze getirmeye çalışırsak, şu sonucu elde edebiliriz: Maksat, *salât*'tan ve onun amacından gafil olanlardır. Yani, alkış ve ıslık eşliğinde yaptıkları tavafı ibadet (*salât*) zanneden müşrikler gibi, ibadetin hikmet, illet ve gayesini unutup, kendi kafasına göre yaptığının adını ibadet koyanlardır.[742]

b) Tefsir geleneğimizde bu âyetleri Müslümanlarla ilişkili görenler şu tartışmayı yapmışlardır: "Namazdan gafil olmak" ve "namazda gafil olmak" arasında fark var mıdır? "Namazdan gafil olma"yı, daha çok onun "içini, hakikatini, değerini bilmemek, namazı hatırlamamak, vakitlerini takip etmemek, namazı terk etmek" şeklinde yorumlamışlardır. "Namazda gafil olma"yı ise "namazı kılarken ne yaptığını bilmemek, başka düşüncelere dalmak" şeklinde anlamışlardır. Hatta bazı yorumlarda âyette *fî* edatının değil de *'an* edatının kullanılması ileri sürülerek, mesajın veya tehdidin Müslümanlara yönelik olmadığı ifade edilmiştir.[743] Bu noktayı ileri sürenler, kanaatimizce bir önceki âyetteki *el-müsallîn* kelimesini yeterince dikkate alamamışlardır. Eğer *el-müsallîn* kelimesi Müslümanları içeriyorsa, bu âyetteki edatın *fî* veya *'an* olması, sonucu değiştirmemektedir. Çünkü neticede namazı kılmayıp dışında kalanlar veya namazdayken ne yaptığını bilmeyenler yine Müslümanlardır ve bu davranışları kınanma konusudur.

Âyetlerin iniş sebeplerini açıklarken de söylediğimiz üzere, bu âyetler müşriklerle ilgilidir ve onların ibadet sanarak yaptığı davranışlar kınanmaktadır.

c) Burada unutulmaması gereken çok önemli bir husus vardır: Âyetlerin inişinin özel bir sebebe bağlı oluşu, onlardan genel sonuçlar çıkartmaya engel değildir. Dolayısıyla, kınanan bir durum varsa, ondan uzak durmak gerekir. Buradan hareketle, ibadette duyarlı olmak ve yapılanların içini doldurarak yapmak gerektiği açıktır.

En güzele ulaşmak için ilgili davranışları yapmaya devam etmek gereklidir. Bazı insanlar şöyle derler: "Mademki ibadetlerimde, meselâ namazımda tam anlamıyla Allah'ı hatırlayamıyorum -zaten her an bu mümkün de değildir-, öyleyse ibadet yapmama, meselâ namaz kılmama gerek yoktur." Böyle bir anlayış, "namazda gözü olmayanın ezanda kulağı olmaması" gibi, inandırıcılığı olmayan bir bahanedir ve hiçbir şekilde doğru

742 İslâmoğlu, age., s. 1309'da 4. not.
743 Râzî, age., XXXII, 113-114.

değildir. İnsanlar çalışarak olgunlaşırlar. Yüzmek bilmeyen birinin, yüzme öğrenebilmek için suya girmesi gerekir. "Ağzıma ara sıra su kaçıyor, ben dışarıda yüzme öğreneceğim" diyen kişiye "yüzmenin öğrenilme yeri sudur, başka bir yer değil" cevabı verilir. Sanatkârlar, eser ürete ürete sanatlarının zirvesine ulaşırlar. İbadette de durum aynıdır. İbadete devam ederek arzu edilen düzeye gelinir, bahaneler üreterek değil.

111. Gösteriş Yapmak

ٱلَّذِينَ هُمْ يُرَآءُونَ "Onlar gösteriş yaparlar." Âyetteki يُرَآءُونَ *yürâûn* fiili "gösteriş yapmak" demektir. Buradaki maksat, ibadeti gösteriye ve gösterişe dönüştürmektir.

a) Bu âyette sözü edilenler, öncekilerde olduğu gibi Mekkeli müşriklerdir. Bu tür insanlar, başkaları tarafından görülmek isterler. İbadeti gösteriye mahkûm ederler, çünkü niyetleri bozuktur. Yaptıklarında düzgün ve hâlis bir niyet olmadığı için yapılanlar şekilden öte bir değer taşımaz. İnkârcı bir kafaya sahip olanların, yaptıkları silinip gidecektir.[744] Esasında bu tipler, yaptıklarını iptal ettiklerinin farkına dahi varamazlar.

b) Bu âyetten Müslümanların da çıkartacağı mesajlar veya dersler vardır.

1. Bu âyeti genelde ibadet, özelde namazla ilgili yorumlarsak, Nisâ' 4/142'de sözü edilen münafıkların kıldığı namaz hatırlanmalıdır. Âyet şöyledir: "Münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar; oysa Allah, onların aldatmasını boşa çıkarmakta (başlarına çevirmekte)dir. Zaten namaza durdukları zaman da üşenerek kalkarlar ve insanlara gösteriş yaparlar; Allah'ı pek az hatıra getirirler." İşte gösteri ve gösteriş amaçlı kılınan namaz veya bu düşünceyle yapılan diğer faaliyetler insanı münafık özelliğine sahip kılar.

2. Bakara 2/264'te, sadakaların iptali "malını insanlara gösteriş olsun diye vermeye, Allah'a ve âhirete inanmamaya" bağlanmaktadır. Böyle bir infak, üzerinde azıcık toprak bulunan ve bir sağanakla toprağı yok olan kaya parçasına benzetilmektedir. İbadetlerin en önemli iptal gerekçesi, gösterişe mahkûm edilmesi ve Allah rızasından başka amaçlara hizmet için yapılmasıdır.

---

744 Muhammed 47/1.

3. Nisâ' 4/38'de, mallarını gösteriş için dağıtanlar, Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlar şeytanın arkadaşları olarak tanıtılmaktadır.

4. Gösteriş denen davranış bozukluğu, Enfâl 8/46-47'de ise şöyle ifade edilmektedir: "Allah'a ve Rasûlüne itaat edin, kavga etmeyin; aksi takdirde gücünüz ve rüzgârınız kaybolur, sabredin, Allah sabredenlerle beraberdir. Sakın ha, çalım satmak, insanlara gösteriş yapmak, onları Allah yolundan saptırmak ve engellemek için yurtlarından çıkanlar gibi olmayın..." Bu âyette gösteriş, bir küfür özelliği olarak zikredilmekte ve Müslümanlardan böyle bir davranıştan uzak kalmaları istenmektedir.

c) Hz. Peygamber'in, riya hakkında bu ümmeti uyarmak anlamında çok önemli bir tarifi vardır. Ne kadar hassas davranılması gerektiğini çok nefis bir benzetmeyle ortaya koyan ilgili rivayette Rasûlüllâh (as) şöyle buyurmaktadır: "Riya, bir karıncanın, zifiri karanlık bir gecede simsiyah bir yerdeki hareketinden çok daha gizlidir."[745]

Gönülden geçen şeylerin gönül süzgecinden doğru geçirilmesi ve Hakk'a yönelik rızada sapma olmaması için, davranışların özellikle niyet aşamasında herhangi bir sapma göstermemesi çok önemlidir. Gönüldeki milimetrik, en küçük bir sapma, davranışlarda haktan kilometrelerce uzaklaşmaya dönüşebilmektedir. Hz. Peygamber'in bu harika tanımıyla şu husus ortaya çıkmaktadır: Riya, kaçınılması çok zor bir hastalıktır ve Yüce Allah'ın yardımına sığınılmadan kendisinden uzak kalmak imkânsıza yakın derecede zordur.

ıv. Hayrı Engellemek

وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ "Hayra da engel olurlar." Âyetteki يَمْنَعُونَ *yemne'ûne* fiili "engel olmak", الْمَاعُونَ *el-mâ'ûn* kelimesi ise "hayır, küçük iyilikler" demektir.

Bu âyete "yardımı esirgerler" anlamı da verilebilir. Yardıma engel olanlar ve her hayrı engelleyenler öncelikle Mekkeli müşriklerdir. Yardımı engelleyenler elbette kendileri de yardım yapmayanlardır. Bunun aksini düşünmek mümkün değildir.

الْمَاعُونَ *el-mâ'ûn* kelimesi, bazı âlimlerimize göre "zekat" demektir, ge-

745 Ahmed b. Hanbel, IV, 403.

rekçeleri de namazla ilgili bir âyetin arkasından gelmesidir. Bazılarına göre *el-mâ'ûn*, "örfen verilmesi, verilmezlik yapılmaması gereken, zengin fakir herkesin birbirinden istediği her şey"in adıdır. Böyle şeyleri vermeyenler kötü huylu ve cimri sayılırlardı. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in, "Üç şey vardır ki onların verilmemesi helal değildir: Su, ateş, tuz"[746] hadisi delil olarak sunulmaktadır. Evlerdeki ufak tefek, herkesin, her zaman muhtaç olabileceği şeylere de *mâ'ûn* isminin verildiği yine kaynaklarda yer almaktadır.[747]

Buradan anlaşılan şudur: Davranışı kötü olan insanlar, dinî bir kaygı ve görev bilinci duymadan dahi, çevresindekilere en ufak bir yardımı bile yapmaz, insanî ilişkilerdeki zorunlu ihtiyaçları görmezlikten gelirler. Birgün kendisinin de muhtaç olabileceği ufak tefek şeyleri başkalarından esirgeyecek kadar çevresine karşı duyarsız olanlar bu âyette kınananlardır.

Cimrilik yapıp başkalarının da cimrilik yapmasını emredenler,[748] fakir düşme korkusunu yayarak insanları sadaka ve zekâttan alıkoyanlar,[749] yardıma muhtaçlara infak yapmayıp onları Allah'a havale edenler[750] ve nihayet her türlü hayrı ve iyiliği engelleyenler,[751] davranışları Kur'ân'da kınanan insanlardır. Böyleleri, toplumsal duyarlılığı da olmayan, gamsız, egoist ve kendinden başkasını görmeyen menfaatperestlerdir.

Bu nedenle sûrenin bu âyetinde Yüce Allah, müşriklerin "hayra engel olmak" şeklindeki bu yanlış davranışını "ibadetinden habersiz olan, yetimi itip kakan, yoksulu doyurmayan, ibadetinde gösteriş yapan ve hesabı yalanlayan kişi"nin davranışları arasında saymaktadır. Bu tutum, uzaklaşılması için üzerinde hassasiyet gösterilmesi gerekli arızalar arasında sayılmaktadır.

b) Âyetlerin Günümüze Mesajları

1. Kur'ân mesajını okuyan bütün muhatapların bu âyetlerden öğreneceği çok şeyler vardır. İlk muhataplar farklı insanlar olsa da, yapılan yanlışlıklardan dersler çıkartmak ve benzer yanlışlıklara düşmemeye çalışmak gerekmektedir. Müşrik yapınca hatalı olan davranışı Müslüman da yapsa yanlış olur. Bu nedenle dikkatli davranmak bir zorunluluktur.

746 Ebû Dâvûd, Zekât, 36.
747 Râzî, age., XXXII, 115-116
748 Nisâ' 4/37; Hadîd 58/24.
749 Bakara 2/268.
750 Yâsîn 36/47.
751 Kalem 68/12.

2. İbadet yapan bütün inananların, ibadetlerini bilinçli yapmaları gerektiği bu tür âyetlerle onlara öğretilmektir. İbadetlerin yapılışı esnasındaki dikkat ve hassasiyet ne kadar önemliyse, ibadet öncesi ve sonrasında da benzer özenin gösterilmesi gerekir. Hayatı, ibadetin gösterdiği ve programladığı şekilde yaşamak, hatta ömrü bütünüyle ibadete dönüştürürcesine yaşamaya çalışmak, bu âyetlerin mesaj hedefleri arasında yer almaktadır. Özenerek, hissederek, duyarak ve farkına vararak yapılan ibadetler, gerçekleri doğru kavramayı beraberinde getirir. Sonuçta hayatın tamamı ibadet alanına dönüştürülmüş olur.

3. Dinin veya Kıyâmetteki hesabın yalanlanması hariç, yetimin itilip kakılması ve yoksulun doyurulmasının teşvik edilmemesi, sadece âhireti veya hesabı inkâr edenlerle sınırlı değildir. Aynı şekilde, namazından ya da yaptığı ibadetlerden yeterince haberdar olmamak da sadece başkalarına ait bir durum değildir. Her yanlıştan ders çıkartıp, onları yapmamaya çalışmak, daha iyiye ve mükemmele doğru adım atmak her Müslümanın öncelikli görevidir.

Eğer bir âyette müşrik, kâfir ya da münafıklara ait yanlış bir davranıştan söz ediliyorsa, bilinmelidir ki onun anlatılma nedeni, benzer davranışları Müslümanların da yapmamasını ve sonunda aynı akıbeti paylaşmamalarını sağlamaktır. Kur'ân mesajları, herkesi özellikle Müslümanları öncelikli olarak ilgilendirmektedir.

MÂ'ÛN SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-7. âyetler): Dini (hesabı ve sorgulanmayı) inkâr eden, yetimi itip kakan, yoksulların doyurulması için insanları teşvik etmeyen, bilinçsizce ibadet yaptığını sanan, davranışlarını gösterişe kurban eden ve en küçük bir yardımı dahi insanlardan esirgeyenler, İslâm inancının evrensel güzelliklerinden yararlanmayanlardır.

Bu sûrede, dinin insana kazandırmayı amaçladığı kardeşlik ve beraberlik duygusunu zedelemeyip, şekil ve sembolden ileriye, ötelere geçerek inananlardan dinin hakikatlerine ulaşması istenmektedir. Gösterişin, yapılan olumlu davranışları ve ibadetleri yok edeceği, ayrıca toplumsal yardımlaşmanın her boyutunun önemli olduğu yine bu sûrede işlenmektedir.

Rabbimiz, bizleri bu tür yanlışlıklardan uzak, Kendisine yaklaştıracak davranışların sahibi ve devamlı uygulayıcısı eylesin.

108. KEVSER SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Âyet sayısı itibariyle Kur'ân'ın en kısa sûrelerinden biri olan bu sûre, resmî sıralamada 108. sûredir. Sûrenin iniş yeri ve zamanı tartışmalıdır.

Medine'de indirildiğini düşündüğümüz bu sûre, Mâ'ûn sûresiyle yakın anlam ilişkisine sahiptir. Önceki sûrede kınanan inkârcı insana karşılık, Yüce Allah bu sûrede, övdüğü Hz. Peygamber'e pek çok hayır verdiğini, bunun karşılığında ona sadakat içeren salât ve kurbanı emrettiğini beyan etmektedir. Asıl kaybın da, önceki sûrede olduğu gibi, peygambere karşı çıkmak özelinde, dinden uzak yaşamak olduğu hatırlatılmaktadır.

Bu sûrede "Hz. Peygamber'e *kevser*in verilmesinden, ibadetlerini sadece Yüce Allah için yapması gereğinden, son olarak da Hz. Peygamber'e "soyu kesik" anlamında sataşan kişinin asıl *ebter* (soyu kesik) olduğundan söz edilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِنَّٓا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَۜ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْۜ ﴿٢﴾ اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ ﴿٣﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. (Ey Peygamber!) Sana Kevser'i veren Biz'iz. **2.** O halde Rabbin için kulluk et ve kurban kes. **3.** Asıl (hayır) soyu kesik olan, şüphesiz sana hınç/kin besleyendir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

"**1.** (Ey Peygamber!) Sana Kevser'i veren Biz'iz. **2.** O halde Rabbin için kulluk et ve kurban kes. **3.** Asıl (hayır) soyu kesik olan, şüphesiz sana hınç/kin besleyendir."

a) Âyetlerin İniş Yeri ve Sebebi

1. Genelde âlimlerimiz, 3 âyetten oluşan bu sûrenin Mekke'de indirildiğini kabul ederler; gerekçelerini de sûrenin içeriğine ve üslubuna bağlarlar. Sûrenin iniş nedeni, yeri, zamanı ve Hz. Peygamber'e kimin *ebter* dediğiyle ilişkili olarak çeşitli görüşler vardır.

a) Bazılarına göre, Hz. Peygamber'in erkek çocukları ölünce Âs b. Vâil es-Sehmî ona *ebter* demiştir. Bazılarına göre bu kişi Ukbe b. Ebî Mu'ayt, bazılarına göre Ka'b b. Eşref, bazılarına göre ise Kureyşlilerdir.[752] Şahıslar değişik olsa da anlatılan olayların içeriği birbirine çok yakındır. Hz. Peygamber'in erkek çocukları ölünce, ileri gelen bazı müşriklerin ona "soyu kesik" anlamında *ebter* dedikleri anlaşılmaktadır. Bu durumda ise olayın Mekke'de yaşandığı ileri sürülebilir.

b) Buraya kadar sanki bir sorun gözükmüyorsa da Hz. Peygamber'in ölen çocuğunun "İbrahim" olduğu iddiaları, olaya farklı bir boyut kazandırmakta ve sûrenin iniş yerinin Mekke değil, Medine olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Ayrıca olay, Ka'b b. Eşref'le ilişkilendirilince de aynı şekilde sûrenin iniş yeri Medine olarak anlaşılmaktadır; çünkü Ka'b, Medinelidir.

2. Esasında sûrenin ilk âyeti, bu sûrenin, Duhâ sûresinde Hz. Peygamber'e verileceği vaat edilen bazı ödüllerle ilgili olmasını gerektirmektedir. Orada sözü edilen nimetler, âyetteki *sevfe* edatı gereği, Hz. Peygamber'e ileride verilecek olanlardır.

Bazı gerekçeler nedeniyle ise sûrenin Medenî olduğu söylenmelidir.

---

752 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Beyrut, 1988, XXX, 328-330.

a) Nitekim peygamberliğinin sonraki döneminin, yani Medine'nin Mekke'ye göre daha rahat ve huzurlu geçeceği ve orada çeşitli nimetlerle buluşturulacağı açıklamalarını yapmıştık. Bu durumda, Kevser sûresinin ilk âyetindeki *kevserin* Hz. Peygamber'e bir süre sonra, yani ileride Medine döneminde verilecek nimetleri ifade etmesi gerekir.

Hz. Peygamber ve müminler, Mekke'nin sıkıntılı ortamından sonra Medine'de huzur bulmuş, zaferler elde etmiş ve çeşitli nimetlere, ödüllere kavuşturulmuşlardı. İşte bütün bunların karşılığı olarak, ikinci âyette emredilen Allah için *salâtin* (bayram namazının veya tevhid içerikli bütün eylemlerin) ve kurbanın, çok daha sonraki dönemleri ilgilendiren görevler olduğu anlaşılmaktadır.

b) İbn Kesîr'in ifadelerine göre, Enes b. Mâlik kaynaklı bir rivayette, kendisinin de bulunduğu bir ortamda (Mescid'de) Hz. Peygamber'in bir an göğe doğru baktığı, sonra tebessüm ettiği, sebebi sorulunca, "Bana biraz önce bir sûre indirildi" dediği ve Kevser sûresini okuduğu belirtilmektedir.[753] Hz. Enes'in Medineli olduğu bilindiğine göre, onun Hz. Peygamber'le ilgili böyle bir rivayette bulunması, sûrenin Medine'de indirildiğinin bir delilidir. Çünkü o mescid Medine'dedir. Hicretten önce Mekke'de bu anlamda bir mescid henüz yoktu.

c) İbn Kesîr, sûreyi tanıtırken sûrenin Medenî olduğunu, bir görüş olarak Mekkî olabileceğini de başlıkta zikretmiştir.[754] Suyûtî, sûreyi "iniş yeri ihtilaflılar arasında" saymış ve "doğrusu Medine'de indirilmiş olmasıdır" demiştir. Bu ifadesinden sonra, Nevevî'nin de Enes b. Mâlik rivayeti nedeniyle Müslim şerhinde bunu tercih ettiğini belirtmiştir.[755]

Öyle görülüyor ki, sûrenin iniş yeri ve zamanı, aslında onun içeriğinden anlaşılmalı ve rivayetlerle sınırlı kalınmamalıdır. Rivayetlere öncelik verilince bu defa âyetlerin farklı anlaşılması veya farklı yorumlanması kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum, mesajın doğru anlaşılmamasına neden olmakta ve maksadın farklı yönlere kayması gündeme gelebilmektedir. Muhtemel hatalara düşmemek için sûrenin diğer sûrelerle anlam ilişkisini kurmak en doğru yoldur.

---

753 Rivayet için bk. Buhârî, Rikâk, 53; Müslim, Salât, 53.
754 Ebü'l-Fidâ İsmail ibn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm, İstanbul, 1986, IV, 556.
755 Celâlüddîn Abdurrahmân Ebû Bekir es-Suyûtî, el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1987, I, 26. Nevevî'nin Enes b. Mâlik rivayeti için de bk. Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, Şerhu Müslim, Beyrut, ts., IV, 112-113.

b) Kevser'in Verilmesi Ne Demektir?

Sûrenin ilk âyetinde Hz. Peygamber'e verildiği ifade edilen bir nimetten söz edilmektedir.

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ "(Ey Peygamber!) Sana Kevser'i veren Biz'iz." Âyetteki الْكَوْثَرَ *el-kevser* kelimesi çeşitli anlamlara gelmektedir.

1. الْكَوْثَرَ *el-kevser* kelimesinin asıl ve öncelikli anlamları "bolluk, çokluk, bereket" şeklindedir. Ayrıca "Hz. Peygamber'e verilen vahiy, bilgi, hikmet, iyilik, hem bu dünyada hem de öteki âlemde şerefli, onurlu olmak, iyi fiiller işlemek, bütün canlı varlıklara karşı şefkatli davranmak, böylece iç huzuruna ve tatmine kavuşmak" gibi soyut ve somut anlamda iyi ve güzel olan her şeyden bolca ihsan edilmesi de ilave anlamlar olarak zikredilebilir.[756]

Bunların dışında *el-kevser* kelimesinin en çok kabul edilen anlamı, "Hz. Peygamber'e cennette verileceği belirtilen ve mahiyeti hakkında çok değişik fikirlerin ileri sürüldüğü bir nehir/havuz oluşu"dur.[757] Bu anlam doğrultusunda, âyette geçmiş zaman kipindeki أَعْطَيْنَا *a'taynâ* fiiline gelecek zaman anlamı verilmeli ve "Sana kevseri Biz vereceğiz" tercümesi tercih edilmelidir.

2. Sûrenin ilk âyetindeki *a'taynâ* fiilinin geçmiş zaman kipinde oluşu, kanaatimizce verilmesinden söz edilen *kevser*in verilmiş olduğunu gösterir. Bu durumda, nüzul sebebini söylerken de ifade ettiğimiz gibi Duhâ sûresinde Hz. Peygamber'e verileceği vaad edilen çeşitli nimetler kastediliyor demektir. Bu nimetlerin neler olduğunu listelemeye gerek yoktur. Genel olarak Duhâ 93/4 ve 5. âyetlerini hatırlatmak yeterlidir: "Senin için sonrası öncesinden daha hayırlı olacaktır. Nitekim ileride Rabbin sana (çeşitli nimetler) verecek ve sen memnun olacaksın." Nimetlerin verilmesi daha çok Medine döneminde gerçekleştiği için, Kevser sûresinin de Medine'de indirildiğini söyleyen görüş yanlış olmasa gerektir.

3. Biz, sûrenin Medine'de indirildiği kanaatindeyiz. Çünkü *kevser* denilen ödüllerin dünyada verildiğini düşünmemiz için yeterli delilimiz vardır. Medine dönemi, risâletin ilk yıllarına göre daha rahat ve huzurlu bir

756 Esed, age., s. 1314'te 1. not.
757 Taberî, age., XXX, 320-323.

hayatın yaşandığı bir dönem olmuştur. Elbette, Kur'ân'da geçmiş zaman kipi kullanılmasına rağmen gelecek zamanın kastedildiği pek çok örnek vardır. Ancak burada bu anlamı zorlamaya gerek olmadığını düşünmekteyiz.

* *Kevser* Bütünüyle Medine Dönemi Nimetleridir

Hz. Peygamber'e Mekke'deki sıkıntılı süreçten sonra Medine'de pek çok nimet verilmiştir. İslâm, yörenin en etkili ve büyük dini olmuş, Medine şehri Müslümanların ülkesi olmuş, devlet oluşmuştur. Peygamberimiz davalardaki hükümlerinde üstün hikmetler içerecek kararlar vermiş, halkın memnuniyeti üst düzeye çıkmış, farklı inançtan insanlar dahi Hz. Peygamber'in hakemliğini ister hale gelmiştir. İnsanlık medeniyet alanında yeni ve parlak bir ışıkla buluşturulmuş, çeşitli insan toplulukları savaşsız bir şekilde Müslüman olmuş, zaferler kazanılmış, ümmetin sayısı artmış, saygın bir devlet olarak diğer devletlerarasında yer almıştır. Bu arada İslâm'ın şanı ve etkisi adeta dünyayı tutar olmuş, bütün bunların sonucu Duhâ 93/4 ve 5'teki vaatler de gerçekleşmiştir.

İslâm'ındevlet olmasıyla insanlık bir nefes almış, kadınlar hayatın içine girebilmiş, köle ve mal olmaktan fert olmaya dönüşmüş, erkekle eşit bir konuma getirilmiş, mal gibi alınıp satılırken, kendileri mal ve servet sahibi olabilmiş, mirastan payını alıp miras bırakır hale gelmiş, şahitliği erkekle birlikte kabul edilmiş, seçme hakkına sahip kılınmıştır. Kız çocukları kendi babaları tarafından öldürülmekten kurtarılıp toplumun ayrılmaz birer parçası haline getirilmiştir. Ekonomik alanda faizden ve tefecilikten uzaklaşılmış, toplum hukukunu oluşturan değerler vahyin kontrolünde şekillendirilmiş, adaletten ayrılmamayla ilgili âyetler gelmiş, en yakını hakkında, hatta kendi aleyhinde bile olsa, doğru şahitlik en önemli erdemler arasında sayılmıştır.

Devletlerarası hukukta eşine az rastlanır güzellikte insanca davranış örnekleri sergilenmiş, farklı din mensuplarıyla ilişkiler düzenlenmiş, onlara ibadet hürriyeti tanınmış, saldırmayana saldırılmaması emri getirilmiş, savaşta bile hukuksuzluk yapılmasının önüne geçilmiştir. Çevre bilinci kazandırılmış, hayvan hakları konusunda şimdilerde bile gözlemlenemeyen türden hayat hakkı örnekleri sunulmuş, o kadar ki haksız yere bir cana kıymak bütün insanlığı öldürmekle, bir canı ihya etmek de bütün insanlığı diriltmekle eşdeğer tutulmuştur. İnsanın, önce kendisinin, sonra canlı ve cansız çevresinin ve bu arada Yüce Allah'ın farkına varması, hayatı O'nun "yaşa" dediği yerden yaşaması öğrenilmiş, böylece insanca bir hayatın önündeki engeller kaldırılmış, insanlık adeta kendini bulmuştur.

Hz. Peygamber ve onun şahsında Müslüman toplum, daha burada sayamadığımız nice güzelliklerle buluşturulmuş, belki dünya hayatı için her şeyin en güzeli ve en bereketlisi önlerine serilmiştir. Bütün bu söylediklerimiz nedeniyledir ki, Nebî (as)'a verildiği belirtilen *kevser,* bu dünyada verilen nimetlerin bütününü kapsamaktadır.

Bütün bunlara ilâve olarak şunu da ifade etmeliyiz: Elbette Hz. Peygamber, âhiret hayatında da ilâhî ödüllendirmelerden payına düşeni fazlasıyla alacaktır. Onun peygamberlik dönemi, risâlet yıllarının öncesine göre nasıl daha hayırlı idiyse, peygamberliğinin son dönemi (Medine) ilk döneme (Mekke) göre nasıl daha rahat ve huzurlu idiyse, elbette âhiret hayatı da dünya hayatından çok daha hayırlı ve güzel olacaktır; Feth 48/2. âyet gereği bunda hiçbir şüphe yoktur. Bizim vurguladığımız husus, bu sûrede verilmesinden söz edilenlerin, dünyadayken bile gerçekleştiğini ortaya koymaktır.

c) Allah İçin İbadet ve Kurban

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ "O halde Rabbin için kulluk et ve kurban kes." Âyetteki صَلِّ *salli* emri "ibadet etmek", انْحَرْ *inhar* emri ise "kurban kesmek" demektir.

Bu âyette iki emir yer almaktadır: "Salât etmek" ve "nahr etmek". Âyetteki *salât* ve *nahr* kelimeleri hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir.

1. Bazı âlimlere göre, ilgili emirler Hz. Peygamber'in namaz kılmasıyla, bazılarına göre namazda sağ eli sol elin üzerine koymasıyla ilgilidir. Diğer görüşe göre *salât*tan maksat "farz namazlar", *nahr*dan maksat "deve kurban edilmesi"dir. Hatta bazılarına göre buradaki kurbanın Mina'da kesilmesi gerektiği ifade edilmektedir ki, bunun hacla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bazılarına göre *salât*tan maksat "Kurban Bayram namazı", *nahr*dan maksat ise "kurban"dır.

2. Bu âyetin iniş sebebi olarak çeşitli rivayetler vardır. Bunlara göre, bazı Mekkeliler namazı ve kurbanı Allah'ın dışında başka varlıklara tahsis ederlermiş; bunun üzerine söz konusu emirler gelmiştir. Bazı rivayetlere göre, bu âyet Hudeybiye antlaşmasının yapıldığı gün inmiştir. Nebî (as) Hudeybiye'deyken hacdan engellenince, Yüce Allah ona (bayram) namazı kılmasını ve deve kurban etmesini, ardından geri dönmesini emretmiş, o da emredilenleri aynen yapmıştır. Bu görüşleri, bütün rivayetleri içerecek

şekilde nakleden Taberî, âyetin mesajını şöyle özetlemiştir: Sana verdiği ve sana tahsis ettiği değer ve hayrın bir şükrü olarak, bütün namazlarını ve kurbanını putlara değil, sadece Rabbine tahsis et.[758]

3. Naklettiğimiz görüşler içerisinde ilk sırada olanı hariç, diğerlerinin hepsi, bu âyetin kurban ibadetiyle ilgili olduğunu, özellikle Hudeybiye ile ilişkilendirilince de Medine döneminin sonlarına yakın bir dönemi hatırlattığını açıkça ortaya koymaktadır. Durum böyle olunca, bu âyette anlatılan hususun kurban ibadetine ilişkinliğini, kurban kesmenin bir görev olduğunu, Hacc 22/34-37. âyetlerinde yer alan "kurbanın bütün ümmetlere bir görev olarak verildiği gerçeği"yle bu âyetin bütünleştiğini belirtmeliyiz.

4. Kurban ibadetinin ilâhî dinlerin sembolleştirdiği bir ibadet olduğunu vurgulayarak, âyette yer alan *salât* emrinin, namazı da içerecek şekilde bütün tevhid içerikli eylemler olduğunu özellikle vurgulamak isteriz. Âyette, salât ve kurban emrinin sadece ve sadece Yüce Allah'ın rızasına uygun olarak şekillendirilmesinin önemine dikkat çekilmektedir.

5. Âyetteki emir, sadece Hz. Peygamber'e yönelik değildir; onu takip etmek ve onu örnek almak durumunda olan bütün müminler bu hitabın muhatabıdır. Hem namazlarda, hem de diğer bütün ibadetlerde, özellikle kurban kesmede Yüce Allah'ın rızası dışına çıkmamak, put veya başka varlıklar adına kurban kesmemek ve kurban sunmamak, sonuçta her dinî eylemde Allah rızasına uygunluğu aramak, bu âyetin evrensel mesajını oluşturmaktadır. En'âm 6/162-163'te bu gerçek şöyle ifade edilmektedir: "De ki, salâtım (tevhid içerikli eylemlerim), kurbanım, hayatım ve ölümüm sadece ve sadece hiçbir ortağı olmayan, âlemlerin Rabbi Allah'a aittir. Ben böyle emrolundum ve ben Müslümanların önde geleniyim." Evet, Kur'ân'ın vermek istediği ruh, "hayatı Allah'ın dediği gibi yaşamak"tır.

d) Ebter Kimdir?

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ "Asıl soyu kesik olan, şüphesiz sana hınç/kin besleyendir." Âyetteki شَانِئَ *şânie/şene'e* kelimesi, "buğzetmek, öfke duymak", الْاَبْتَرُ *el-ebter/betr* kelimesi ise "kökünü kazımak" demektir.

758 Taberî, age., XXX, 325-328.

Bu âyette verilen mesaj, sûrenin inişine neden olan olayla ilgilidir. Hz. Peygamber'e "soyu kesik" diyenin, asıl kendi soyunun kesik olduğu hatırlatılmış olmaktadır. Elbette âyetin mesajı sadece inişe neden olan kişi veya kişilerle sınırlı değildir. Kimler ona hakaret ederlerse ve ona düşmanlık beslerlerse bu âyet gereği onlar da *ebter* olmayı hak ederler.

1. Kelimelerin yukarıda verdiğimiz anlamları doğrultusunda âyetin tercümesi "bedensel veya fiziksel olarak soyu kesik olmak" anlamında yorumlanmalıdır. Ancak *el-kevser* kelimesi nasıl "çok nimet ve çok hayır" anlamına geliyorsa, *el-ebter* kelimesi de onun zıddı bir anlama sahip olmalıdır. Bu durumda ayet, "Senden nefret edenler hayırdan, her türlü iyilik ve güzellikten kesilmiş, tamamen kopmuştur"[759] şeklini alır.

2. Bu nedenle âyete farklı bir açıdan bakmak ve değişik mesaj içerikli sonuçlara ulaşmak mümkündür:

"Ebter, soyut ve manevi değerler için kullanılır. Tıpkı "Besmeleyle başlamayan bir iş ebterdir" ifadesinde olduğu gibi. *Ebter*'e kelimenin sonradan kazandığı "soyu kesik" manası verenler, âyetin bu suçlamayı yapanlara iade ettiğinde hemfikirdirler. Oysa Kur'ân'ın kendisi soy-sop ile, evlat ve oğulla övünmeyi şiddetle kınar. Kur'ân'a göre, çocuksuzluk bir eksiklik değil, bir imtihandır. Kaldı ki bu sûrenin iniş nedeni olarak gösterilen Âs b. Vâil'e mukabele ediliyorsa, bu mukabele gerçekleşmemiş demektir. Zira oğlu (Amr b. Âs), torunu Abdullah ve onun nesli yaşamıştır. Eğer ebter ile manevi soyun kastedildiği söylenecek olursa, iman gibi küfrün de hep var olacağı bedihî bir hakikattir. Kâfirler sadece dünyada var olmayacaklar, âhirette de cehennemde var olacaklardır. Yani, küfrün ve kâfirin soyunun kesik olduğu şeklindeki bir anlayış da isabetli değildir."[760]

3. Hz. Peygamber'i motive eden, onu onurlandıran bu muhteşem sûre, onun yolunu takip edenler için de bir müjde mesabesindedir. Peygamber misyonunu takip edenler bilmelidirler ki, Hakk'ın savunucuları sürekli olarak saldırılara, hakaretlere ve haksız muamelelere maruz kalırlar. Ancak onuru, şerefi ve itibarı Yüce Allah'ın yanında arayanlar, hiçbir zaman yalnız bırakılmamışlardır. İlâhî irade onları asla yalnızlığa terk etmemiştir, terk etmeyecektir de. Yaşanan birtakım olaylar sadece birer öğretim faaliyetinin parçası gibi algılanmalı, Hakk'ın savunulmasında sabırdan taviz

759 Esed, age., s. 1314.
760 İslâmoğlu, age., s. 1313'te 3. not.

verilmemelidir. Sabır, sözlü saldırılara karşı göğüs germek, hakaretlere rağmen hakta direnmek, Allah için dayanmak, hakkı, hayrı ve doğruyu yılmadan usanmadan savunmak demektir.

4. Çok nimetle buluşmanın yolu, çok fedakârlık yapmaktan geçer. Fedakârlık yapmadan, yani hem bedenî anlamda ibadetlerini ve tevhid içerikli eylemlerini yerine getirmeden, hem de sunacağı sunakların adresini veya niyetini doğru belirlemeden bu yolda ilerlemek mümkün değildir. Kalpte ve gönülde sağlam istikameti olanlar, davranışta zikzaklar çizmez ve dosdoğru yolda bulunmanın huzurunu yaşarlar. İstikametini şaşıranlar hayır ve güzellikten nasiplerini almayı reddedenlerdir.

KEVSER SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Kevser sûresi, inananların sahipsiz olmadığını, dünyada ve âhirette çok hayır ve nimetle buluşturulduklarını ve buluşturulacaklarını hatırlatmaktadır. Ayrıca, bütün ibadetleri sadece Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için yapmak gerektiği, Hz. Peygamber'in örnekliğinde herkes için beyan edilmektedir. Son olarak da, iyi insanları kınayıp suçlayanların, aslında kendilerini tanıttıkları belirtilmiş olmakta, kınamalardan ve suçlamalardan uzak durulması gerektiği hatırlatılmaktadır.

Dünya hayatını doğru değerlerle şekillendirip, bu hayatta Hz. Peygamber'i örnek ve önder kabul edenler, ona vaad edilen nimetlerin benzerleriyle buluşturulacaklardır. Her Müslüman, Hz. Peygamber'in yolundan yürümeyi, yani Kur'ân'ı yaşamayı hayatında rehber edinmeli, onun yaptığı türden fedakârlıklar yapmayı canına minnet saymalı, ödüllerle buluşturulacağına inanmalı ve bunu ümitle beklemelidir.

Hayırla buluşturulup dinî hassasiyetlerini Allah rızasına uygun şekillendirenlerden olmayı niyaz ediyoruz.

109. KÂFİRÛN SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Bir adı da "İhlâs" olan, Mekke'de risâletin ilk yıllarında, Mâ'ûn sûresinin peşinden indirilen ve 6 âyetten oluşan Kâfirûn sûresi, resmî sıralamada 109, iniş sırasına göre ise 18. sûredir.

Kâfirûn ve Kevser sûrelerinde Hz. Peygamber övgünün konusu edilmekte, ona hakaret edenler yerilmektedir. Ayrıca, Kevser'de Hz. Peygamber'den istenen, Allah için kulluk yapması emri, Kâfirûn sûresinde Allah'tan başkasına tapmadığı ifadeleriyle ispatlanmaktadır.

Sûrede mutlak anlamda inkârcılara seslenilmekte, Hz. Peygamber'in onların tapındıkları gibi tapınmadığı ve eskiden de böyle bir durumun yaşanmadığı özellikle vurgulanmaktadır. Kâfirûn sûresi, din özgürlüğü alanında ufuk denebilecek esaslara sahip bir sûredir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ ﴿١﴾ لَٓا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَۙ ﴿٢﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۚ ﴿٣﴾ وَلَٓا اَنَا۬ عَابِدٌ مَا
عَبَدْتُمْۙ ﴿٤﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۜ ﴿٥﴾ لَكُمْ د۪ينُكُمْ وَلِيَ د۪ينِ ﴿٦﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. De ki: Ey kâfirler! **2.** Ben sizin tapmakta olduğunuz (varlıklara) tapmıyorum. **3.** Siz de benim kulluk yaptığım (güce, Allah'a) kulluk yapıcı değilsiniz. **4.** Zaten ben, sizin tapmış olduğunuz (varlıklara) asla tapıcı değildim. **5.** Siz de benim kulluk yaptığım (güce, Allah'a) kulluk yapıcı değildiniz. **6.** Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-6. ÂYETLER:

قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ ﴿١﴾ لَٓا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَۙ ﴿٢﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۚ ﴿٣﴾

وَلَٓا اَنَا۬ عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْۙ ﴿٤﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۜ ﴿٥﴾

لَكُمْ دٖينُكُمْ وَلِيَ دٖينِ ﴿٦﴾

"**1.** De ki: Ey kâfirler! **2.** Ben sizin tapmakta olduğunuz (varlıklara) tapmıyorum. **3.** Siz de benim kulluk yaptığım (güce, Allah'a) kulluk yapıcı değilsiniz. **4.** Zaten ben, sizin tapmış olduğunuz (varlıklara) asla tapıcı değildim. **5.** Siz de benim kulluk yaptığım (güce, Allah'a) kulluk yapıcı değildiniz. **6.** Sizin dininiz size, benim dinim de banadır."

a) Sûrenin İniş Sebebi

Kâfirûn sûresinin nüzul sebebi olarak kaynaklarda şöyle rivayetler vardır: "Müşrikler, bir yıl Allah'a, bir yıl da onların putlarına tapınmayı Hz. Peygamber'e teklif etmişler, bunun üzerine bu sûre indirilmiştir." Velîd b. Muğîre, Âs b. Vâil, Esved b. el-Muttalib ve Ümeyye b. Halef'ten oluşan bir grup birer yıllık ortak tapınma fikrini Hz. Peygamber'e teklif etmişler, hangisinde hayır olursa onda birleşmeyi taahhüt etmişler ve bunun üzerine bu sûre indirilmiştir.

Başka bazı rivayetlerde de, Hz. Peygamber'e çeşitli tekliflerin sunulduğu, istediği kadar malın kendisine verilebileceği, istediği kadınla evlen-

dirileceği, Mekke'nin en zengini haline getirileceği gibi çeşitli vaatlerde bulunulması üzerine bu sûre indirilmiştir.[761]

Rivayetlerde dile getirilen bütün hususlar doğru olabilir ve bu sûrenin Hz. Peygamber'in tevhid ilanında bulunması için indirildiğini ortaya koyabilir.

b) Tevhîd - Şirk Karşıtlığı

Yüce Allah, sûrenin bu âyetlerinde Hz. Peygamber'den, nankörlere bildirimde bulunmasını istemektedir:

1. Nankörlere Hitap

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ "De ki: Ey kâfirler!" Bu âyetle ilgili bazı hususları açıklamak gerekmektedir. Âyetteki قُلْ *kul* emri "de ki", الْكَافِرُونَ *el-kâfirûn* kelimesi ise "inkarcılar, nankörler" demektir.

a) Sûrenin قُلْ *kul* "de ki" hitabıyla başlamasının çeşitli nedenleri olduğu belirtilmektedir.

1. Râzî, bu doğrultuda 40 çeşit yorumun bulunduğunu söylemekte ve her biri için çeşitli izahlar yapmaktadır. Elbette burada onları saymak durumunda değiliz. Şu kadarını söyleyelim ki, bu emir öncelikle Kur'ân hakikatlerinin ilâhî kaynaklı oluşunu ortaya koymakta, Hz. Peygamber'in vahye kendisinden veya hevasından herhangi bir müdahalesinin bulunmadığını göstermektedir.

2. Bu ifade, Hz. Peygamber'in Yüce Allah tarafından programlandığını, hayatının ilkelerini O'nun belirlediğini, yani O'nun tarafından inşa edildiğini göstermektedir. Bu durumda, Hz. Peygamber'i yalanlayanlar En'âm 6/33. âyet gereği aslında Yüce Allah'ı ve O'nun âyetlerini yalanmış olmaktadırlar. İşte Kâfirûn ve benzer sûrelerde yer alan bütün *kul* "de ki" ifadeleri, Hz. Peygamber'i rahatlatmakta, asıl muhatabın Yüce Allah olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, sonuçta Hz. Peygamber'in de vahyi savunan diğer insanların da dün olduğu gibi bugün de yarın da Yüce Allah tarafından yalnız bırakılmayacağı garantisi dolaylı olarak verilmiş olmaktadır. İlâhî rızayı amaçlayan hiçbir davranış karşılıksız bırakılmayacaktır.

761 Taberî, age., XXX, 330-332.

b) Âyetteki يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَ "Ey kâfirler" hitabına bazı âlimlerimiz, "ey nankörler" demeyi tercih etmişlerdir ki bu tercüme de doğrudur. Çünkü inkâr, nankörlüğün en üst derecesidir. Esasında Zümer 39/64'te, Allah'tan başkasına ibadet etmesini isteyenlere Hz. Peygamber'in "Ey câhiller" diye hitap etmesi istenmektedir. Durum böyle olunca, oradaki *câhil* kelimesinin aslında "kâfir" anlamında kullanıldığı anlaşılmış olmaktadır.

c) Diğer taraftan الْكَافِرُونَ *el-kâfirûn* kelimesinin kimleri kapsadığı, bütün kâfirleri mi, yoksa sadece o dönemdekilerle mi sınırlı olduğu da tartışılmıştır. Râzî'nin vurguladığı gibi, devam eden âyetlerdeki hitap gereği, bunun öncelikle o dönemdeki inkârcı muhatapları içerdiğini söylemek durumundayız. Hitap böyle olsa da mesajın evrensel oluşuna herhangi bir engel yoktur. İnkârı veya küfrü kendisine ilke edinen ve devamlı bu haliyle anılan kişiler kastedildiği için, hitap fiili değil isim kalıbında getirilmiştir. Bu ifadeye "ey nankörler" anlamını verdiğimizde, yukarıdaki anlamın evrenselliği daha iyi anlaşılmış olur. Her kim bu tür nankörlüklerin içinde olursa, nerede, nasıl ve ne zaman nankörlük yaparsa yapsın, bu hitabın muhatabı olacağını bilmelidir. Zaten âyetlerde şahıs isminden söz edilmemesi, mesajın kişiler, olaylar veya zamanla sınırlı olmadığını ve yanlış yapan herkesi içerdiğini göstermek içindir.

11. Tevhîd, Sadece Yüce Allah'a Kulluktur

لَٓا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَۙ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۚ "Ben sizin tapmakta olduğunuz (varlıklara) tapmıyorum. Siz de benim kulluk yaptığım (güce, Allah'a) kulluk yapıcı değilsiniz." Âyetteki لَٓا اَعْبُدُ *lâ a'büdü* fiili "tapmamak", عَابِدُونَ *'âbidûn* kelimesi "tapanlar, tapıcılar", اَعْبُدُ *a'büdü* fiili ise "tapmak" demektir.

Niyetler farklı olunca eylemler de farklı kelimelerle ifade edilir. Muhataplar "put" ise tercümeyi "tapmak", "Yüce Allah" ise "kulluk yapmak" şeklinde vermeyi tercih ediyoruz. Bu âyetlerdeki ifadeler, "Allah'tan başkasına tapmamak" şeklindeki tevhid ilânını oluşturmaktadır. İlk cümlede Hz. Peygamber'in kararlılığı ortaya konulmaktayken, ikincide karşı tarafın tutumu dile getirilmiş olmaktadır.

a) Yûnus 10/104'te de ifade edildiği gibi, Hz. Peygamber müşriklerin taptığı varlıklara tapmamakta olduğunu ve ileride de tapmama kararlığını ilân etmektedir. Bu ifade, En'âm 6/56'da şu şekilde ortaya konulmaktadır:

"De ki, Allah'ın peşi sıra tapındığınız varlıklara tapınmak bana yasaklanmıştır. De ki, ben sizin hevanıza (arzularınıza) uymam; aksi takdirde sapmış ve hidayete erenlerden olmamış olurum." Yüce Allah, bu âyette Hz. Peygamber'in peygamberlikle görevlendirildiği dönemi ortaya koymakta ve onun puta tapmamakta olduğu gerçeğini âyetleştirerek herkese bildirmektedir.

b) Öte yandan, yine bu âyetten anladığımıza göre Hz. Peygamber'in karşısına dikilenlerin tapındığı putlar, bir anlamda Necm 53/19-23'te isimleri sayılan ve insanların kendi isimlendirmelerinin sonucu ilâh olarak tayin ettikleri varlıklardı.[762] Yüce Allah, En'âm 6/56'da bu putlara "insanların hevası, arzusu" adını vermektedir. Böylece kendisine kulluk yapılmasına layık varlığın sadece Kendisi olduğunu, insanların ilâh veya aracı olarak herhangi bir üstün güç belirleyemeyeceklerini beyan etmiş olmaktadır.

c) Hz. Peygamber'in risâlet döneminde puta tapmadığı gerçeğini ifade eden diğer bir âyet de Mü'min 40/66'dır: "De ki, (hele hele) bana Rabbimden apaçık deliller gelince, sizin Allah'ın peşi sıra taptığınız varlıklara tapmam bana (haliyle) yasaklandı; 'âlemlerin Rabbine teslim olmam' bana emredilmiştir." Bu âyete göre, Hz. Peygamber'in puta tapıcılıkla ilişkilendirilebilecek hiçbir uygulaması olmamıştı. O, hayatında tevhide odaklanmış ve âlemlerin Rabbi Yüce Allah'a teslim olmaktan başka hiçbir davranış ve düşüncenin içine girmemiştir. Kâfirûn 2 ve 3. âyetlerdeki لا *lâ* edatı bu anlamı zorunlu kılmaktadır. Hz. Peygamber'in peygamberlikten önceki hayatı hakkındaki bilgiyi 4. âyette izah etmeye çalışacağız.

d) Sonraki âyetlerde de kullanıldığı gibi, 2 ve 3. âyetlerde dikkat çeken diğer bir husus da, hem putlar için hem de Yüce Allah için aynı edatın kullanılmasıdır. Âyetlerdeki ما *mâ* edatı, tapınılan varlıkları nitelendirirse söz konusu durum meydana gelmektedir. Bu durumda edat *ellezî* anlamına gelir ve tapınılan varlıkların bizzat kendileri değil, onlara nispet edilen "güç, üstün güç" kastediliyor demektir. Şems 91/5-7'deki *mâ* edatları da böyle bir konumda bulunmaktadır. Eğer Kâfirûn 2, 3, 4 ve 5. âyetlerdeki *mâ* edatını *kemâ* anlamına alırsak, bu durumda sakınca ortadan kalkmakta, âyetlerin anlamı "benim kulluk yaptığım şekilde, sizin tapındığınız gibi" halini almaktadır.[763]

---

762 Benzer bir âyet için bk. Yûsuf 12/40.
763 Benzer değerlendirmeler için bk. Râzî, age., XXXII, 145-146.

e) Bu iki âyette ve devam eden diğer âyetlerde Yüce Allah Hz. Peygamber örneğiyle bütün tevhid taraftarlarına şu mesajı vermektedir: Tevhid en büyük samimiyet göstergesidir, herhangi bir şeyle ve herhangi bir varlığın hatırına onu zedelememek gerekir. Aksi takdirde, yapılanlar insanların hevası veya arzusu olarak nitelendirilmekte, şirk adını almakta ve ilâhî rızaya aykırılık oluşturmaktadır.

c) Hz. Peygamber: Mazisi Tertemiz İnsan

وَلَٓا اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْۙ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُ "Zaten ben, sizin tapmış olduğunuz (varlıklara) asla tapıcı değildim. Siz de benim kulluk yaptığım (güce, Allah'a) kulluk yapıcı değildiniz." Âyetteki عَابِدٌ *'âbid* kelimesi "tapan", عَبَدْتُمْ *'abettüm* fiili ise "tapınmış olmak" demektir.

Bu âyetler ilk bakışta 2 ve 3. âyetlerin tekrarı gibi algılanabilir. Oysa bu âyetler tekrar olmaktan ziyade, farklı bir gerçeği dile getirmektedir.

1. Önceki âyetlerde Hz. Peygamber'in peygamber olduğu ilk dönem ve sonrasında putlara tapmama kararlılığı ortaya konulmaktadır. 4 ve 5. âyetlerde ise, bir taraftan Hz. Peygamber'in peygamber olmadan önceki hayatı nitelendirilmekte ve onun hiçbir şekilde Mekke müşrikleri gibi puta tapmadığı belirtilmektedir. Diğer taraftan, Mekke müşriklerinin de o dönemlerde onun yaptığı gibi kulluk yapmadığı ifade edilmiş olmaktadır.

Şu husus açıkça ortadadır: Kulluk konusunda, peygamberlik sonrasında olduğu gibi, öncesinde de Hz. Peygamber ile Mekke müşrikleri arasında taban tabana zıtlık vardı. Kullukta herhangi bir şekilde şirk varsa, orada tevhid yoktur. Risalet öncesi dönemde hanîf ve muvahhid olan Muhammedü'l-Emîn'de elbette şirk olamazdı. Çünkü iki zıt bir arada bulunamaz.

2. Bu tespitimize temel olması bakımından iki âyeti karşılaştırmak istiyoruz: لَٓا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَۙ "Ben sizin tapmakta olduğunuz (varlıklara) tapmıyorum" ifadesi ile وَلَٓا اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْۙ "Zaten ben, sizin tapmış olduğunuz (varlıklara) asla tapıcı değildim" ifadesi arasında önemli bir fark vardır. İlk âyetteki iki cümle de fiil cümlesidir ve başındaki *lâ* edatı, hali de içerecek şekilde, geleceği ifade etmektedir. İkinci âyette ise, bir isim cümlesi ile bir fiil cümlesi vardır.

Bu âyet, Hz. Peygamber'in hayatında hiçbir şekilde ve hiçbir zaman puta tapıcılığın yaşanmadığını, onun puta tapıcılıkla asla ve asla anılamayacağını ortaya koymaktadır. Zaten 4. âyetteki, عَبَدْتُمْ *'abettüm* fiili de geçmiş zaman (mâzî) kalıbında özellikle getirilmiştir ki 2. âyetteki, تَعْبُدُونَ *ta'büdûn* şeklindeki hal ve gelecek zaman bildiren muzâri fiilden farklı olduğu ortaya konulabilsin.

3. Bu âyetler hakkında şunu da belirtmeliyiz: وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُ "Siz de benim kulluk yaptığım (güce, Allah'a) kulluk yapıcı değilsiniz" şeklindeki 3 ve 5. âyetler, birer tekrar değil, kendilerinden önceki âyetlerin vurgusu veya te'kididir. Bu doğrultuda ve vurgulu şekilde 2 ve 3. âyetlerin anlamları şöyledir: "Ben sizin tapmakta olduğunuz varlıklara tapmıyorum; nitekim siz de benim kulluk yaptığım varlığa kulluk yapmıyorsunuz." Burada özellikle üzerinde durulan husus, Hz. Peygamber'in de muhatapları olan Mekke müşriklerinin de risâlet döneminde birbirinden farklı şekillerde hareket ettiklerini ortaya koymaktır.

Vurgulu şekilde 4 ve 5. âyetlerin anlamı ise şöyledir: "Ben, sizin taptığınız varlıklara zaten tapmamıştım; nitekim siz de (o zaman bile) benim kulluk yaptığım gibi kulluk yapmıyordunuz." Buradaki vurgu ise Hz. Peygamber'in peygamber olmadan önce de puta tapmadığına, müşriklerden ve şirkten uzak bir ibadet şeklini takip ettiğine yöneliktir. Bu özellikteki inançlara "muvahhidlik" veya "haniflik" denilmekteydi. Risâlet öncesi Mekke'sinde sayıları az da olsa, Hz. İbrahim'den kalma ve sözlü bilgilerden oluşan dinî kabuller vardı; Hz. Peygamber de bu kabullere sahip olanlardan biriydi. Kâfirûn sûresinin 4 ve 5. âyetleri bizce bu gerçeğin ifadesidir.

d) Herkesin Yaptığı Kendine

Yüce Allah, Hz. Peygamber'den, sûrenin bu son âyetinde son ve evrensel bir hatırlatmada daha bulunmasını istemektedir.

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ "Sizin dininiz size, benim dinim de banadır." Bu âyet, adeta Kur'ân'ın bir özeti gibidir.

Âyetteki *dîn* kelimesi farklı anlamlara gelebilir.

1. *Dîn* kelimesi, dünyada yaşanan değerler sistemi olarak "din" manasına gelebilir. Bu durumda âyetin anlamı: "Sizin değerleriniz size, benimki de banadır" şeklinde olur.

2. Bu kelimeye "hesap" anlamı da verilebilir. Bu durumda anlam; "(Âhirette) sizin hesabınız size, benimki de banadır" şeklini alır. Böylece âhiretteki sorgulama gerçeğine dikkat çekilmiş olur. Zaten orada herkes hesaba çekilecektir: "...Onların hesabından sana bir sorumluluk yoktur. Senin hesabından da onlar sorumlu olmayacaklardır..."[764] "Biz kendilerine peygamber gönderilenlere de soracağız, peygamberlere de soracağız."[765] Sayılarını artırabileceğimiz bu konudaki âyetlerde verilmek istenen asıl mesaj, "herkesin kendinden sorumlu olduğu"[766] ve "hiç kimsenin başkasının yükünü taşıyamayacağı"dır.[767]

*** Kur'ân ve Din Özgürlüğü**

Kâfirûn sûresinin son âyeti İslâm dininin inanç özgürlüğüne bakışını simgelemektedir.

a) Kur'ân'a göre insanlar, inanma veya inanmamada serbest bırakılmışlardır.

"Sizi yaratan O'dur; kiminiz kâfir, kiminiz mü'minsiniz."[768]

"Biz, insana doğru yolu gösterdik; ya şâkir (mümin) olur, ya da kâfir (nankör)."[769]

"De ki Hak, Rabbinizden (gelen)dir. Dileyen iman etsin, dileyen de inkâr etsin."[770]

Bu ve benzeri pek çok âyette Yüce Allah inanç konusunu insan iradesine bıraktığını ifade etmekte, İbrâhim 14/4'te de dileyenleri hidayete erdireceğini, dileyenleri ise sapıklıkta bırakacağını beyan etmektedir.

b) İnanç, ancak irade hürriyetiyle bir anlam ifade eder. İnanabilme ve inanmama özelliğinde yaratılan insanın akıl ve iradesini kullanarak karar vermesi, kararının değerlendirmeye alınmasının ön şartıdır. İnsanlar inanmamayı seçerse, sonuçta, Kehf 18/29'da açıkça vurgulandığı üzere, âhirette ateş azabını hak etmiş olurlar. Bu nedenle peygamberler insanlara gerçeğin

764 En'âm 6/52.
765 A'râf 7/6.
766 Bakara 2/286; Fussılet 41/46; Câsiye 45/15; Necm 53/39.
767 İsrâ 17/15; Fâtır 35/18; Necm 53/38.
768 Teğâbün 64/2.
769 İnsân 76/3.
770 Kehf 18/29.

bilgisini sunar, tebliğ eder ve hayatlarıyla örnek olurlar; insanlar bu sunum doğrultusunda hakikati kabul ederlerse ödülü, reddederlerse azabı hak etmiş olurlar. Din, gönül eylemidir ve gönülde başlar; davranışlar da gönül desteğiyle, iman ve ahlak birlikteliğiyle değer kazanırlar. Kişi neye karar vermişse onun sonucuna katlanacağını bilmelidir.

c) Yüce Allah, Yûnus 10/40-44'te şu hususları bildirmektedir: "İnsanlardan (Kur'ân'a) inananlar da vardır; inanmayanlar da. Rabbin bozguncuları elbette çok iyi bilmektedir. Eğer seni yalanlarlarsa, onlara de ki: Benim işim bana, sizinki de sizedir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım. İçlerinden sana kulak verir (gibi yapanlar) vardır. Fakat akıllarını kullanmıyorlarsa, sen sağırlara gerçeği duyurabilir misin ki? İçlerinden sana bakıyor (gibi olanlar) da vardır. Eğer gerçeği görmek istemiyorlarsa, sen körleri doğru yola nasıl ulaştırabilirsin ki?" İşte bu âyet grubu meseleyi bütünüyle ortaya koymakta, inancın bir akıl ve irade işi olduğunu adeta bilinçlere kazımaktadır.

d) "Sen ey Peygamber, Rabbinden sana indirilmiş olanın tamamını tebliğ et. Eğer bunu yapmadıysan Allah'ın (sana yüklediği) peygamberlik görevini tebliğ etmemiş (insanlara ulaştırmamış) olursun..."[771]

"Eğer yüz çevirirlerse, biz seni onların üzerine bekçi olarak göndermedik. Senin görevin sadece tebliğ etmektir..."[772]

"Siz ey (müşrikler veya kâfirler), eğer gerçeği yalanlarsanız, sizden önceki ümmetler de yalanlamıştı. Peygambere düşen görev, sadece gerçeği açıkça duyurmaktır."[773]

"...Peygamberlere düşen görev, açıkça tebliğden başka bir şey değildir."[774]

Bu âyetler bütün peygamberlerin ve elbette Hz. Peygamber'in gönderiliş gayesinin tebliğ olduğunu ortaya koymaktadır.

e) İnanç bir akıl eylemidir ve iradeyle ortaya konulması gerekir. İman veya küfür de bunların sonucunda istenip tercih edilir. Peygamberler ilâhî gerçekleri duyurur, vahiy eseri kitaplar da birer yol haritasıdır. Bu durum-

771 Mâide 5/67.
772 Şûrâ 42/48.
773 'Ankebût 29/18.
774 Nahl 16/35. Benzer bir âyet için de bk. Yâsîn 36/17.

da insanların inanç ve davranış serbestîsine sahip olduğunu, hiç kimsenin hiç kimseyi zorlayamayacağını, karar verilen doğrultuda yaşanan hayatın hesabının âhirette verileceğini ve herkesin hak ettiği sonuçla buluşturulacağını bilmekte yarar vardır. Hürriyet, inanmamayı da içerir. Bu nedenledir ki Bakara 2/256'da "dinde zorlamanın olmadığı" açıkça belirtilmektedir. Ayrıca içinde iman olduğu sürece, dışarıdan zorlamalara maruz kalan bir insanın dıştan, yani diliyle söylediği inkârın değerlendirmeye alınmayacağı Nahl 16/106'da vurgulanmaktadır.

f) Din, öncelikle gönül eylemidir; gönüldeki veya niyetlerdeki sapmalar, davranışlarda kilometrelerce aykırılığa veya sapmaya dönüşmektedir. "İslâm" inancı, ilk peygamberden son peygambere kadar bütün peygamberlerin iman ettiği, yaşadığı, davranışlarıyla veya sözleriyle insanlara örnek olmaya çalıştıkları, Allah katındaki tek makbul dindir. Bu dinin özü "tevhid"dir; yani "tek Allah'a kulluk yapmak, başka varlıklara tapmamak ve Allah'a ibadette de başkalarını devreye sokmamaktır." "Andolsun ki, biz her ümmete mutlaka bir peygamber göndermişizdir: Allah'a ibadet edin; şeytandan kaçının diye..."[775] İşte risâlet kurumunun var ediliş gayesini bu âyet özetlemektedir. "Tek Allah'a iman ve sadece O'na kulluk yapmak" tevhid inancının olmazsa olmazıdır. Bu önemi nedeniyledir ki, Mekkeli müşrikler, kendi yanlışlarını terk etmek istemedikleri için, Hz. Peygamber'den, onlara "Sizin dininiz size, benimki de banadır" şeklinde hitap etmesi istenmektedir.

g) Kur'ân'da savaşın sadece "savunma" amaçlı olduğu, saldırganlığın şiddetle reddedildiği de özellikle vurgulanmaktadır.

"Size karşı savaş açanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat saldırganlık yapmayın! Allah saldırganlık yapanları sevmez."[776]

İnsanî erdemin en çok çiğnendiği ve haksızlık ve zulmün en çok işlendiği savaşa Kur'an meşru sınırlar içerisinde izin vermiş, fakat kirli savaşa izin vermemiştir. Bu yüzden bir savaş ahlâkı geliştirmiştir.[777] İşte bu âyette çok açık bir şekilde saldırganlık reddedilmekte, yasaklanmakta, sadece savaş açanlara savunma amaçlı karşılık verilmesinin emri yer almaktadır.

h) Kur'ân'da din ve irade özgürlüğü bağlamında ne kadar âyet varsa hepsini neshettiğine inanılan Tavbe 9/5. âyet çık yanlış yorumlara sahne

775 Nahl 16/36.
776 Bakara 2/190.
777 İslâmoğlu, age., s. 67'de 14. not.

olmaktadır. Seyf "kılıç" âyeti de denilen âyette sözü edilen durum, "durduğu yerde duran müşrikleri nerede bulurlarsa öldürmekle" ilgili değildir. Âyetteki *el-müşrikîn* kelimesinin başında bulunan *el* takısı, söz konusu müşriklerin nitelikleri belirli kişiler olduğunu ortaya koymaktadır. Yani herhangi bir müşrik değil, sadece Müslümanlara savaş açan müşrikler bulundukları yerde öldürüleceklerdir. Çünkü onlar fiilen savaş içerisindedirler ve düşmanlıklarına devam etmektedirler. Bakara 2/190'da da hatırlatılan mesaj bundan ibarettir. Burada yadırganacak bir durum yoktur; çünkü saldırganlık söz konusu değildir.

i) İnsanların en kutsal değerlerinden birisi hayat hakkıdır. Bir insanın hayatına kast etmek, sebepsiz yere insan öldürmek Kur'ân'a, hatta Tevrât'a göre bütün insanları öldürmekle eşdeğer tutulmuştur.[778] İlâhî irade hayat hakkı noktasında son derece nettir ve temel duruş insan hayatına saygıdan yanadır.

j) Bu noktada Müslümanların diğer inançlardan olan kişilere karşı tutumlarının nasıl olması gerektiğini kavramak için Mümtehıne 60/8-9. âyetleri çok iyi bilmek gerekir:

"Allah size, sizinle din savaşı yapmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselerle iyilik ve fedakârlığa dayalı bir ilişki geliştirmenizi yasaklamaz: Çünkü Allah fedakâr olanları pek sever. Allah size, yalnızca sizinle din savaşı yapan ve sizi yurtlarınızdan çıkaran veya sizin çıkarılmanıza destek verenlerle dostluk kurmanızı yasaklar. Artık kim onlarla dostluk kurarsa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."

Başka bazı âyetleri Mekke dönemi ile ilişkilendirip oralardaki hoşgörüyü hükümsüz gibi görenler özellikle hata yapmakta olduklarını işte bu âyetlerin mesajarını anladıklarında göreceklerdir. Saldırganlık yapmayana saldırmak bir tarafa onlara iyilik yapılması ve adaletle davranılması gereği üzerinde durulmaktadır. Çünkü Yüce Allah âyetin sonunda iyilik yapanları ve adalet sahiplerini sevdiğini beyan etmektedir.

Sözün sonunda şunu özellikle beyan etmeliyiz: Kur'ân'da savaş anlamında kullanılan kelimelerden biri *kıtâl/mukaatele*dir; diğeri ise *cihâd/mücâhede*dir.

---

778 Mâide 5/32.

Kıtâl aslında saldırgana karşılık verip savaş yapmak anlamına gelmekteyken, cihâd kavramı önüne gelen her inançsız veya farklı inançlardan olan kişileri öldürmeye değil, onları kazanmaya dayalı bir faaliyettir. Bu nedenledir ki Furkaan 25/52'de en büyük cihad Kur'ân'ı anlatmak şeklinde belirlenmiştir. Sadece bu âyet bile İslâm'ın savaş anlayışını kavramamıza yeter niteliktedir.

KÂFİRÛN SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Kâfirûn sûresi, bir adı da "İhlâs" olması nedeniyle, inançta arı-duru olmayı öne çıkartan bir sûredir. Hz. Peygamber'in risâlet öncesi ve sonrasında puta tapmadığı mesajı sûreye hâkimdir. Bu haliyle sûre, asıl nankörlüğün, şirke bulaşmış bir inanç bozukluğunda olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu sûrede tevhîd ilanı esastır. Gönüllerdeki ihlâs dile getirilmeli, gerekiyorsa ilân edilmeli ve kişinin kendi duruşu ortaya konulmalıdır. Böylece karşıdakinin de kendisini kontrol etme fırsatı ona tanınmalıdır. İnsanlara yanıldıklarını, yanlış yolda olduklarını söylemek de bir görevdir. Ancak bu görev, kırıp dökerek, sövüp sayarak veya paylayıp hakaret ederek gerçekleştirilmemeli, durumun gereği ne ise, ona göre bir metot takip edilmelidir.

(6. âyet): Herkes, hesabını kendisinin vereceğini bilerek dünyadaki hayatını yaşamalı, âhirette yaşanacaklara kendisini hazırlamalıdır. Hiç kimse kimseyi bir şeye zorlamamalıdır; aksine, durumu uygun olan herkes, irade ortaya koyup ihtiyaç hissedenleri bilgilendirmeye, aklını kullandırmaya ve sorumluluk sahibi olunduğunu hatırlatmaya çalışmalıdır. "Ey kâfirler" diye başlayan bu sûrenin son âyetinde, aslında yine öyle inananlara seslenilmekte ve sonuçta kaybedecekleri kendilerine hatırlatılmaktadır.

Kaybedenlerden değil, kazananlardan olmak niyazındayız.

110. NASR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

3 âyetten oluşan Nasr sûresi, resmî sıralamada 110, genel kabul doğrultusunda iniş sırasına göre ise 114, yani son sûredir.

Bu sûresinin Kâfirûn sûresiyle yakın bir irtibatı vardır. Bu irtibat, sözü edilen yardıma ve fethin veriliş nedenine bağlanmalıdır. Bizce bu neden, muhtemelen Hz. Peygamber'in Kâfirûn sûresinde dile getirdiği "ben, sizin taptığınız gibi o varlıklara tapmadım, tapmıyorum ve tapmayacağım" kararlılığıdır. İşte bu kararlılık, ona Allah'ın yardımı ve Mekke'nin fethi olarak geri dönmüştür.

Bu sûrede, genel tercihe göre Mekke'nin fethi müjdelenmektedir. İnsanların gruplar halinde Allah'ın dinine gireceği ve bunu Hz. Peygamber'in de göreceği ifade edilmekte, bu nedenle Yüce Allah'a hamd etmesi ve istiğfarda bulunması ondan istenmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ ف۪ي د۪ينِ اللّٰهِ اَفْوَاجًا ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Allah'ın yardımı ve zaferi geldiği, insanların da Allah'ın dinine bölük bölük girmekte olduklarını gördüğün vakit, Rabbine hamdederek O'nu tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

"**1-3.** Allah'ın yardımı ve zaferi geldiği, insanların da Allah'ın dinine bölük bölük girmekte olduklarını gördüğün vakit, Rabbine hamdederek O'nu tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir."

a) Sûrenin İniş Zamanı

Genel kabule göre ilk âyetteki *feth*in Mekke'nin fethi olması nedeniyle, bu sûrenin Medine döneminin sonlarına yakın bir zamanda, muhtemelen Hayber'in fethinden sonra hicrî 7. yılda indirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durumda, bazı rivayetlerde yer alan, Hz. Peygamber'in bu sûre indirildikten kısa bir süre sonra vefat ettiği yolundaki haberler, tekrar gözden geçirilmeye muhtaçtır ve Kur'ân metninin verileri ışığında yeniden değerlendirilmelidir.

b) Allah'ın Yardımı ve Zafer

Yüce Allah, sûrenin ilk âyetinde yardımının fethin kaynağına değinmekte ve çok önemli bir müjdeye yer vermektedir.

1. Mekke'nin Fethi Müjdeleniyor

اِذَا جَٓاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُۙ "Allah'ın yardımı ve zaferi geldiği zaman." Âyetteki نَصْرُ *nasr* kelimesi "yardım", الْفَتْحُ *el-feth* sözcüğü ise "zafer" demektrir.

Bu âyet Mekke'nin fethiyle ilgili yorumlanmaktadır.

a) Bu sûre, Kâfirûn sûresinin son âyetindeki "benim dinim bana, sizin ki de sizedir" ifadesiyle buluşturulabilir. Bu takdirde "benim dinim banadır" cümlesinin karşılığı, Nasr sûresinde sözü edilen yardım, fetih ve insanların gruplar halinde Allah'ın dinine girmesidir. "Sizin dininiz de sizedir" cümlesinin karşılığı ise bir sonraki sûre olan Mesed'de, Ebû Leheb'in kahrolması bedduasıdır. Râzî'nin kurduğu bu anlam ilişkisi, sûrelerin dizilişindeki sistemi ortaya koymada son derece çarpıcı ufuklar kazandırmaktadır.

b) Bu âyetteki اِذَا *izâ* edatı, başında bulunduğu fiilin henüz gerçekleşmediğini ve bir süre sonra meydana geleceğini göstermektedir. Geleceğinden söz edilen yardım ve fethin Mekke'nin fethi olduğunda âlimlerimiz fikir birliğindedir.[779] Esasında bu olay, Kasas 28/85. âyette vaad edilen "Me'âd (döndürülme yeri), yani Mekke'ye mutlaka döndürülme" sözüdür.

c) Ayrıca Duhâ 93/5. âyette Hz. Peygamber'e verileceği, onun da memnun olacağı bildirilen nimetlerden ikisi işte Nasr sûresindeki "yardım" ve "fetih"tir. Bu ikramlar aynı zamanda Kevser sûresindeki "çok hayır" kavramına yapılan bir göndermedir.

d) Âyetteki fethin Hayber'in fethi veya Taif'in fethi olduğu rivayetleri varsa da, fazlaca desteğe sahip değillerdir. Âyetin başındaki *izâ* edatı, geçmiş zaman kipini gelecek zamana da çevirir. Bu durumda, hem Allah'ın fethiyle yardımının, hem de insanların Allah'ın dinine gruplar halinde girmelerinin ileride gerçekleşeceği ifade edilmiş olmaktadır. Mekke'nin fethi gerçekleştikten sonra, her gazve ve fetihten sonra tekrarladığı üzere Hz. Peygamber şu duayı dile getirmiştir: "Allah'tan başka ilâh yoktur; O, kuluna yardım etmiştir ve müşrik toplulukları da yalnız başına hezimete uğratmıştır."[780]

779 Taberî, age., XXX, 332-334.
780 Buhârî, Meğâzî, 30; Da'avât, 52; Cihâd, 133, 197; Umre, 12; Müslim, Hacc, 147, 428.

e) Yüce Allah, müminleri yardımsız bırakmayacağını, onları destekleyeceğini, kendisinin ve elçilerinin mutlaka galip geleceğini açıkça beyan etmektedir.[781] Özellikle Saff 61/13'te fethin yakın olduğunu ve Feth 48/1'de fethin nasip kılındığını beyan ederek, Nasr sûresinde geleceğinden söz edilen fethin "Mekke'nin fethi" olduğunu ortaya koymaktadır.

f) Bu fethin, şirke veya küfre karşı bütün fetihleri kapsaması da mümkündür ve bu anlam, âyetin herkes, her zaman ve her mekân için daha evrensel bir mahiyet kazanmasını sağlamaktadır.

*** Fedakârlıklar İlâhî Yardımı ve Başarıyı Getirir**

1. Şu'arâ' 26/90 ve Kaaf 50/31'de de belirtildiği gibi, âhirette "takvâ sahiplerine cennet nasıl yaklaştırılacaksa", Hz. Peygamber kendisine düşen görevleri yaptığı için, bu dünyada da Allah'ın yardımına ve fethe o gitmemiş, ilâhî yardım ve fetih adeta onun ayağına getirilmiştir. Çünkü âyetteki ifade "Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman" şeklindedir. Demek ki insanlar, üzerlerine düşen görevleri hakkıyla yaparlarsa, hak ettikleri karşılık onlara mutlaka ulaştırılacaktır. Bu âyetin insanlara verdiği en önemli mesajlardan biri budur.

2. Hz. Nûh gemiyi suyun olmadığı yerde inşa etmesine rağmen, görevini yapmasının karşılığında deniz onun ayağına getirilmiş, ateşe atılan Hz. İbrahim için de, ateş serinlik ve rahatlık yurduna dönüştürülmüştür. Başkaları için zindan veya hayattan kopuş olarak nitelendirilse de, zindan Hz. Yûsuf için, ilâhî hakikatlerin okutulduğu bir okul olmuş, risâlet öğretilerinin ana maddeleri kendisine orada sunulmuştur. Yani okula o gitmemiş, adeta okul onun ayağına getirilmiş, tebliğ için insan arayışına girmeden, muhataplar onun önünde hazır bulundurulmuşlardır. Hz. Mûsa için de durum bundan farklı değildi. Sarayın yanından bile geçmek onlar için hayal iken, Yüce Allah Firavun'un sarayını onun barınağı yapmış, adeta kale içeriden fethedilmiştir.

3. Örneklerini daha da artırmamız mümkün olan bu tür gerçekler hakkındaki genel ilke, Nasr sûresinin bu ilk âyetinde dile getirilmiş olmaktadır. Bu âyet, insana yüklenen görev ve sorumluluğun yine ona dönen yanını öğretmekte, hak edenler hak ettikleri ödüle gitmeden, ödül adeta onların ayağına getirilmektedir. Büyük fedakârlıklar gerektiren fetihler tarihine ba-

---

781 Bakara 2/214; Âl-i İmrân 3/123-124; En'âm 6/34; Yûsuf 12/110; Mü'min 40/51; Muhammed 47/7; Mücâdele 58/21.

kılınca, bu sûrede müjdesi verilen Mekke'nin fethi için aslında "gidilen fetih yolculuğu"ndan değil, yürekten yapılan fedakârlıklarla şekillenmiş "gelen yardım ve fetih"den söz etmek durumundayız. Hayatında Yüce Allah'ı hesaba katıp O'nun rızasına odaklanan her eylem, aslında nimetin geleceği müjdesini içermektedir. Allah için çıkılan yolda kaybetmek asla yoktur; o yolun adı hem bu dünyada hem de âhirette daima kazanmaktır.

11. Gruplar Halinde Müslüman Olunacak

وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِى دِينِ اللّٰهِ اَفْوَاجًاۙ "İnsanların, Allah'ın dinine bölük bölük girmekte olduklarını gördüğün (zaman)." Âyetteki رَاَيْتَ *raeyte* fiili "görmek", يَدْخُلُونَ *yedhulûne* fiili "girmek", اَفْوَاجًا *efvâc* kelimesi ise "grup grup" demektir.

Burada sözü edilen husus, elbette Mekke'nin fethinde yaşanan gözyaşartıcı insan manzaralarıdır.

a) Hz. Peygamber, "Bugün size ne yapılmasını bekliyorsunuz?" diye sorunca, Mekkeliler "Sen değerli bir kardeşsin, değerli bir kardeşin oğlusun" demişti. Bunun üzerine, Nebî (as) da Hz. Yûsuf'un kardeşlerine dediği gibi, "Bugün size kınama yok, sizleri kınamıyorum; Allah sizi bağışlasın"[782] rahatlığını kendilerine vermişti.[783] "Gidiniz, serbestsiniz" denilerek, insanlar hiçbir şiddetle karşılaştırılmadan, haysiyetleriyle oynanmadan, herhangi bir müeyyideye tâbi tutulmadan, mallarına ve canlarına hiçbir zarar verilmeyip herhangi bir kısıtlamaya maruz bırakılmadan, Allah'ın tek din olarak belirlediği İslâm'a seve seve girmeye başlamışlardır. O zamana kadar *ihtidâ* denen "İslâm'a giriş"ler genellikle fert fert, ikişer ikişer gerçekleşirken, artık kitleler halinde müslümanlaşmalar başlamıştı. Âyette müjdelenen hususlardan biri budur.

b) Nasr sûresinin mesaj derinliklerinde, ileride yaşanacak çeşitli fetihler, mucize olarak önceden bildirilmekte ve insanların, Allah'ın dinine kitleler halinde girecekleri haber verilmektedir. Bunun, Hz. Peygamber dönemiyle sınırlı olmayacağı, bütünüyle tarihe yayılacağı müjdesi de bu âyetlerde görülmektedir. Yürekler fethedilince, ülkelerin fethi zaten gerçekleşmiş olacaktır. Gönül seferberliğini ve gönül birliğini amaçlayan İslâm,

---

782 Yûsuf 12/92.
783 Râzî, age., XXXII, 161-162.

Allah'a teslim olmanın, O'nun dinine girmenin ve hayatı O'nun emrettiği gibi yaşamanın derin hazzını insanların yaşamalarını sağlayacaktır.

c) Sûrede asıl vurgulanan ve sonraki nesillere verilmek istenen mesaj, işte bu güveni ve Yüce Allah'ın hayata bu şekilde müdahalesini Müslümanların bilgisine sunmak, onların morallerini, motivasyonlarını yüksek tutmak ve hayatlarında kaybetmenin yeri olmadığını beyan etmektir. Hz. Peygamber hayattayken Arap yarımadasında bu gerçeklik gözlemlenmiş, Feth 48/28'de de vurgulandığı gibi, "Allah'ın dini bütün dinlere üstün gelmiş" ve Mâide 5/3'te vaad edilen "Nimetinin tamamlanması gerçekleşmiş"tir. Söz konusu tecrübeler yaşandığı için, sonraki nesillerin ümitsiz olmaya ve mağlubiyet psikolojisine bürünmeye hakları yoktur; çünkü onların da yardımcısı Yüce Allah'tır.

III. Allah'ı Tesbîh ve O'ndan Bağışlanma Talebi

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا "(O halde) Rabbine hamdederek O'nu tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir." Âyetteki سَبِّحْ *sebbıh* emri "tesbih etmek, eksikliklerden uzak tutmak", حَمْد *hamd* kelimesi "övgü", اِسْتَغْفِرْ *istağfir* emri "bağışlanma dileğinde bulunmak, özür dilemek", تَوَّابًا *tevvâb* sözcüğü ise "tevbeleri çokça kabul eden" demektir.

Burada sözü edilen *tesbîh,* Hz. Peygamber'in ifadesiyle "Yüce Allah'ı, her türlü kötülük ve eksiklikten uzak tutmaktır, tenzihtir."[784]

a) Âyette emredilen tesbih ve istiğfarın, her fetih ve yardımdan sonra yapılmasının istenmesi kuvvetle muhtemeldir. Zaten rivayetlere baktığımızda, Hz. Peygamber'in hayatının sonlarına doğru şu duayı sıklıkla yaptığını görmekteyiz: سبحان الله و بحمده أستغفر الله و أتوب اليه "Allah'ı eksikliklerden tenzih ederim, O'na hamdederim; Allah'a istiğfar eder ve O'na yönelirim."[785]

Hayatın her anıyla ilişkili olarak Yüce Allah'a yönelik tesbih ve hamd görevimizin olduğunu Nasr 3'ten rahatlıkla öğrenebiliyoruz. لا أحصى ثناء

784 İbn Mâce, İkâme, 179.
785 Müslim, Salât, 221.

عليك أنت كما أثنيت على نفسك "Ben sana övgüleri saymakla tüketemem; Sen, kendini nasıl övüyorsan işte öylesin."[786]

b) Meleklerin,[787] gök gürültüsünün,[788] göklerde ve yerdekilerin, ayrıca uçuşan varlıkların,[789] nihayet bütün yaratılmışların[790] oluşturduğu kâinat korosuna Hz. Peygamber özelinde bu son ümmetin de katılması istenmektedir. Bu emir, hayatın tesbihe kodlanmış yapısının farkına varmayı ve insanın kendi iradesiyle o koroya katılmasını, bir anlamda çatlak ses çıkartılmamasını insanlardan istemektedir. Bu durumda tesbîh, hayatın her dönemiyle ilişkili bir bilinç olarak karşımızda durmaktadır, diyebiliriz.

c) Burada sözü edilebilecek *tenzîh,* yani Yüce Allah'ı eksikliklerden uzak tutma işlemi, önceleri Mekke'nin ve civarının bir gün Müslüman olması konusundaki tereddütlerle ilgili olabilir. Hz. Peygamber Mekke'den hicrete mecbur bırakıldığı için, onun yeniden oraya dönme arzusuna ulaşma isteği, belki de bazı "acaba"ları içermekteydi. Şimdi bu fetih gerçekleşince onun bu tereddüdü "Yüce Allah, her şeye kaadirdir; O'nun gücünün yetmeyeceği hiçbir şey yoktur" ikrarına dönüştürülmektedir. Kasas 28/85'te verilen dolaylı müjdeye rağmen, yaşanan muhtemel tereddütler, bu nedenle tesbih ve istiğfar emriyle karşılanmak istenmiş olabilir. *İstiğfâr,* "bağışlanma dileğinde bulunmak" demektir. "Acaba Mekke'ye dönebilecek miyiz?" şeklindeki bir kaygı, istiğfâra yer verilmesinin amacını karşılayabilir.

d) Ayrıca, Râzî'nin de belirttiği gibi, Hz. Peygamber'in, kendisine eziyet edenlerden bunun hesabını sormayı düşünmesinin ve bu doğrultuda Yüce Allah'tan yardım talebinde bulunmasının karşılığında, yardım ve fetih nasip olunca bir istiğfar ihtiyacı doğmuş da olabilir. Onun için, hiç kimseden intikam almadan Allah'a yönelmesi ve O'nu daima bağışlayıcı olarak bulacağı gerçeği kendisine hatırlatılmıştır, denebilir.[791]

e) Burada "Hz. Peygamber'in istiğfar gerektirecek bir davranışta bulunmasını" anlaşılamaz bulanlar bilmelidirler ki, Hz. Peygamber de bir insandır, o da hata yapabilir. Önemli olan, hatada ısrarcı olmamaktır. Muttakî insanların tanımının yapıldığı Âl-i İmrân 3/133-135'te takvâ sahibi olanların hata yapmamasından söz edilmez. Aksine, bir hata işlediklerinde

786 Müslim, Salât, 222.
787 Bakara 2/30.
788 Ra'd 13/13.
789 Nûr 24/41.
790 İsrâ 17/44.
791 Râzî, age., XXXII, 161.

veya kendilerine haksızlık yaptıklarında, hemen Yüce Allah'ı hatırlayıp, hataları nedeniyle bağışlanma dileğinde bulundukları ve bile bile hatada ısrar etmedikleri beyan edilmektedir. Kur'ân'da birtakım âyetler dikkate alındığında, hata yapmayan peygamber anlayışının yanlış olduğu hemen fark edilebilecektir.[792] Bu konuda unutulmaması gereken nokta şudur: "Bir peygamber aynı hatayı iki kere yapmaz; sürekli hata yapmaz, hatası düzeltilmeden ve istiğfar edip bağışlanmadan ölmez." Hatanın düzeltilmesi, söz konusu davranışın ümmet için bir hatanın devamını engellemeye yöneliktir. Peygamberlerin masumiyeti de vahyin insanlara ulaştırılması noktasındadır; yoksa hiç hata yapmamalarında değildir.

f) Nasr sûresinde, insanların bir istiğfar geleneği oluşturmaları, davranışları hakkında devamlı bir özür ihtiyacında bulunmaları ve hiç kimsenin kendisini garantide görmemesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, özür beyanında samimi olanların, Yüce Allah'ı, yönelişleri daima kabul edici olarak bulacakları da bildirilmektedir. Yüce Allah'ın tevbeyi kabuldeki tutumu, hem bu sûrenin sonundaki ifadede, hem de Nisâ' 4/110. âyette açıkça ortaya konulmaktadır.

g) Uzun süre yalnızlığın yaşandığı, çeşitli boykotlara tabi tutulma acılarının çekildiği ve pek çok sıkıntılı olayın tecrübe edildiği günlerden sonra, devletin kurulması, sistemin oturması, zulüm ve işkencenin ardından huzur ve mutluluğun perçinlendiği rahat ortamları yaşamak, elbette dünyevî mutluluklardır. İnsanlar sadece bunlarla bile büyük huzur yaşarlar. Ancak bütün bunlardan daha ileri ve değerli olmak üzere, bir davetin karşılığında insanların kitleler halinde ona katıldığını görmek, çok daha derin bir huzur oluşturur.

h) Peygamberlikten önceki hayatında güvenilir oluşu nedeniyle kendisine *el-emîn* sıfatı takılan Hz. Peygamber, hayata dair ileri düzeyde ve sistemli bir şekilde olumlu yönlendirmelerde bulunmayan, sade bir birey olarak hayatını sürdürmüştü. Pasif iyi bir insan olmak, Mekkeli müşrikler tarafından hiç de yadırganmıyor, hatta itibar bile görüyordu. Esasında, bir önceki sûrede belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber, peygamberlik döneminden önce de Mekkeliler gibi puta tapıcılık içerisinde değildi; haniflerle birlikte tek Allah inancına sahip biri olarak yaşıyordu. Ancak, toplumun kötü gidişatı nedeniyle zaman zaman Nûr Dağı'ndaki "Arayış" anlamındaki Hira mağarasına çekiliyordu. Onun bu hali için, çevresindekiler "Muhammed Rabbine âşık oldu" diyerek onunla eğleniyor, kendisine karşı bir önlem almayı düşünmek bir yana, onu ciddiye dahi almıyor, adeta içten içe alay ediyorlardı.

792 Tevbe 9/43; Ahzâb 33/37; Muhammed 47/19; Feth 48/2; Tahrîm 66/1; 'Abese 80/1-10.

i) Ne zaman ki Hz. Peygamber peygamberlikle görevlendirildi ve Allah adına bazı söylemlerde bulunmaya başladı, yani bir anlamda aktif iyi olmaya başladı, işte o zaman Mekkelilerin nevri döndü; güvendikleri insanı dışlamaya, onu ve inanırlarını toplumdan soyutlamaya, hatta işi onu öldürmeyi planlamaya kadar vardırdılar. Esasında, Allah adına gerçekleşen söylemlerinin dışında, yine ona karşı güvenleri tamdı. Nitekim hicret esnasında evinde bulunan eşyanın bir bölümü, onu hicrete mecbur bırakanlara aitti. Mallarını kendi adamlarına değil, ona emanet etmişlerdi.

j) Aradan geçen onca yıldan sonra, İslâm inancının mensupları artmıştı ve Hz. Peygamber ümidini yitirmişlik psikolojisine bürünmemesine rağmen, böyle bir durumla karşılaşınca, belki de nasıl teşekkür edeceğini bilemez bir duruma gelmişti. Böyle bir psikoloji eğer yaşandıysa, bunda garipsenecek bir hususiyet yoktur. İnsan, gördüğü büyük bir iyiliğe bazen nasıl teşekkür edeceğini bilemeyebilir. İşte bu durumda çaresizliğe düşmeden ve ne yapacağını bilemez bir hale gelmeden, Yüce Allah Hz. Peygamber'e yol göstermişti. Onca iyilik ve ihsanın karşılığında sadece tesbih ve istiğfar yapmasını ondan istemiş, böylece muhtemel bir yetersizlik ve yanlışlık yaşanmayıp, ilâhî irade doğrultusunda davranış şekli belirlenerek doğru bir yol tutulmuştur. Peygamberimizin yukarıda naklettiğimiz ifadeleri, işte bu teşekkür modelinin söze yansıtılmış şeklidir.

k) Yüce Allah, bu âyetleriyle sadece Hz. Peygamber'e değil, bütün insanlara bir davranış modeli sunmakta, adeta onlara hediyeleşmenin yolunu açmakta ve kendisine teşekkür etme şeklini ebedî bir gerçeklik olarak beyan etmektedir. Teşekkür, önce Yüce Allah'ı eksikliklerden uzak tutmak, ardından nimetlere hamd etmek ve yapılması muhtemel bazı hatalardan dolayı özür dilemek şeklinde sıralanmaktadır.

NASR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Nasr sûresinde genel olarak insanlara, bencillik duygusuna kapılmamaları, Yüce Allah'ın yardım ve desteğinden ümitsiz olmamaları, O'nun verdiği her sözün gereğini mutlaka yapacağını bilmeleri, O'nu hesaba katarak yaşamayı öğrenmeleri, sahipsiz bırakılmayacaklarını unutmamaları ve her nimetin karşılığında bir teşekkürün gerekli olduğu bildirilmektedir.

İlâhî yardımı hak eden ve cennet ödülleriyle buluşturulanlardan olmamızı niyaz ediyoruz.

111. MESED/TEBBET SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de risâletin ilk yıllarında indirilen Tebbet sûresi, Mesed adıyla da anılmakta ve 5 âyetten oluşmaktadır. Resmî sıralamada 111, iniş sırasına göre 6. sûredir.

Kâfirûn sûresinde, Hz. Peygamber'in tevhid ilanı iki yönlü sonuç vermişti. İlki tevhid taraftarlarının Allah'ın yardımı ve fetihle buluşmasıydı ki bu konu Nasr suresinde ele alınmıştı. Diğer sonuç ise tevhide karşı çıkanların sonudur ki bu da Mesed sûresinde ele alınmaktadır. Bu bağlantı, sûrelerin dizilişinde herhangi bir rastgeleliğin söz konusu olmadığını ve aralarında bir anlam ilişkisinin gözetildiğini göstermektedir.

Mesed sûresinde Ebû Leheb ve eşinin hazin sonu ibrete konu edinilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

تَبَّتْ يَدَٓا اَب۪ي لَهَبٍ وَتَبَّۜ ﴿١﴾ مَٓا اَغْنٰى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَۜ ﴿٢﴾ سَيَصْلٰى نَاراً ذَاتَ لَهَبٍۚ ﴿٣﴾
وَامْرَاَتُهُۜ حَمَّالَةَ الْحَطَبِۚ ﴿٤﴾ ف۪ي ج۪يدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ ﴿٥﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Ebû Leheb'in iki eli kahrolsun, kendisi de. **2.** Malı ve kazandıklarının ona faydası olmadı/olmayacak. **3-5.** Sonunda hem o, hem de boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde ve odun taşıyıcı olarak eşi, alevli bir ateşe yaslanacaktır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿١﴾ مَا أَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾

سَيَصْلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾ وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴿٤﴾ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ ﴿٥﴾

"**1.** Ebû Leheb'in iki eli kahrolsun, kendisi de. **2.** Malı ve kazandıklarının ona faydası olmadı/olmayacak. **3-5.** Sonunda hem o, hem de boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde ve odun taşıyıcı olarak eşi, alevli bir ateşe yaslanacaktır."

a) Sûrenin İniş Sebebi

1. Sûrenin iniş sebebi olarak şöyle bir olay anlatılır: Şu'arâ' sûresinin: "Yakın akrabanı uyar" şeklindeki 214. âyeti inince, Rasûlüllah (as) bir gün Safâ tepesine çıkıp, "Ey insanlar sabah oldu, uyanın!" diye seslenmişti. Kureyş oraya toplanıp, "Ne oldu, neyin var?" deyince, Nebî (as), "Size şu tepenin arkasından bir atlı grubun saldıracağını söylesem, bana inanır mısınız?" diye sormuş, onlar da, "Evet, biz senden şimdiye kadar doğrudan başka bir şey duymadık" cevabını vermişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şu davetini ve uyarısını yapmıştı: "Öyleyse ben, sizi önünüzde bulunan şiddetli bir azap ile uyarıyorum." Bu uyarının peşinden Ebû Leheb: "Yuh olsun, yazıklar olsun sana! Bizi bunun için mi buraya topladın?" deyip kalkıp gitmişti. İşte bu sûre bu olay üzerine indirilmiştir.[793]

2. Diğer bir rivayette ise şu bilgiler yer almaktadır: Bir gün Ebû Leheb, Hz. Peygamber'e hitaben, "Sana inanırsam bana ne verilecek?" diye sormuş, Nebî (as) da: "Müslümanlara verilen ne ise o" cevabını vermişti. Bunun üzerine o, "Benim onlara göre bir üstünlüğüm yok mu?" deyince, bu defa Hz. Peygamber, "Ne ile üstün tutulacaksın ki!" demişti. Bu cevabı alan Ebû Leheb, "Böyle bir dine yazıklar olsun, beni diğer insanlarla bir tutan böyle bir din olmaz olsun!" demiş ve Yüce Allah bu sûreyi indirmiştir.[794]

Bu iki rivayete göre de, sûrenin Mekke'de indirildiği rahatlıkla görülmektedir. Ancak, Mekke'nin ilk dönemlerinde mi, yoksa biraz daha ileri-

793 Buhârî, Tefsîru Sûre-i 111.
794 Taberî, age., XXX, 336.

ki dönemlerinde mi indiği noktasında bir tereddüt oluşmaktadır. Çünkü Şu'arâ' sûresi peygamberliğin 7. yılında indirildiğine ve bu rivayet de onun 214. âyetiyle ilişkilendirildiğine göre, Mesed sûresinin indiriliş zamanı hakkında tam bir zaman tayininden yoksun kalmaktayız. Belki şu söylenebilir: Şu'arâ' 214. âyet, sûrenin genelinden ayrı olarak, daha önceki tarihlerde inmiş olabilir. Bu durumda zaman sıkıntısı ortadan kalkmış olur. Sûrede işlenen konu, Ebû Leheb ve hanımıyla ilişkili olduğu için, sûrenin iniş zamanı Hz. Peygamber'in onlarla ilişkisinin problemli bir hal aldığı birkaç yıl sonrası olmalıdır.

Burada asıl önemli olan husus, sûrede verilen mesajın evrensel oluşu ve bu mesajın amacının, Ebû Leheb gibilerin daima var olacağı haberinin verilmesidir. Böylece, onlara karşı dikkatli davranılması gerektiği noktasında Müslümanlar uyarılmaktadır.

b) Ebû Leheb: Kınamanın Konusu

Yüce Allah, bu sûreye kınama ile başlamakta ve olumsuz insan tipine dair bir örnek sunmaktadır.

تَبَّتْ يَدَآ اَبِى لَهَبٍ وَتَبَّ "Ebû Leheb'in iki eli kahrolsun, kendisi de." Âyetteki تَبَّتْ *tebbet* fiili "kurusun, beddua, kahrolsun", يَدَآ *yedâ* kelimesi "iki el, sosyal ve ekonomik güç", اَبِى لَهَبٍ *ebî leheb* tamlaması ise "alev ve ateşin babası" demektir.

Âyette bir kahır ve kınama yer almaktadır.

1. تَبَّ *tebbe* kelimesi, Mü'min 40/37 ve Hûd 11/101. âyetlerin işaretiyle, "helak ve hüsran" anlamına gelmektedir. Kelimeler, emir formatında olduğu gibi, bazen fiil formatında da dua anlamında kullanılır; bunun Kur'ân'da çeşitli örnekleri vardır. Bu bağlamda "Allah seni affetsin...";[795] "Kahrolası, nasıl da ölçüp biçiyor, etrafa bakınıyor";[796] "Kahrolası insan, nasıl da nankörlük ediyor"[797] âyetleri zikredilebilir. Ayrıca; غفر الله "Allah mağfiret etsin", رحمه الله "Allah ona rahmet etsin", صلى الله عليه "Allah ona (Hz. Muhammed'e) yardım ve rahmet etsin" ifadelerinde olduğu gibi, bu

795 Tevbe 9/43.
796 Müddessir 74/19-20.
797 'Abese 80/17.

tür dua cümleleri Arapçada mâzî (geçmiş zaman) kipiyle de söylenmektedir.[798] Bu nedenle, Mesed sûresinin ilk âyetinde yer alan *tebbet* ve *tebbe* kelimeleri beddua anlamına gelmekte ve "kahrolsun" manasını vermektedir.

2. Râzî'nin ikinci görüş olarak belirttiği üzere, Mesed sûresinin bu ilk âyetinde geçen *tebbet* ve *tebbe* kelimeleri "beddua" anlamındadır. İlki Ebû Leheb'in amelinin helak olmasını, ikincisi ise bizzat kendisinin helak olmasını amaçlamaktadır.[799] Bu durumda her iki kelime de dua formunda kabul edilmiş olmaktadır ki, bizim tercihimiz bu yöndedir. *Tebbet* fiilinin müennes (dişil) gelmesi, *yed/yedâ* kelimesi nedeniyledir. İkinci *tebbe*nin müzekker (eril) gelmesi ise, sûrenin âyet sonları uyumu nedenine bağlanmaktadır; ancak biz bu kanaatte değiliz. Çünkü son âyetin fâsılası *bâ* değil, *dâl* harfidir; demek ki bütünüyle sûrede böyle bir uyum yoktur. Fiilin *tebbe* şeklinde müzekker gelmesi, failin Ebû Leheb'e ait *hüve* zamiri olması nedeniyledir. Aksi takdirde onun da *tebbet* şeklinde gelmesi gerekirdi.

3. Diğer görüşe göre ise, تَبَّتْ *tebbet* kelimesi "talep, istek" anlamı verir. Âyet sonundaki تَبَّ *tebbe* fiili ise *ve kad tebbe* şeklinde okunarak bu işlemin gerçekleştiği kabul edilmektedir. Âyet sonundaki *tebbe* kelimesi, eğer "gerçekleşmiş olma" anlamına alınacaksa, o zaman "kurudu, kuruyacak" şeklinde bir ifade tercih edilmelidir; çünkü bu sûre indirildiğinde Ebû Leheb'in böyle bir durumu söz konusu değildi. Onun helaki Bedir savaşından bir hafta sonradır ki, bu tarih sûrenin indiriliş zamanıyla uyuşmamaktadır.

4. Yüce Allah, Ebû Leheb'in temsil ettiği iki güce kahr ve lanet etmektedir: Bunlardan ilki onun ekonomik gücüdür; diğeri de toplumdaki sosyal gücü ve otoritesidir. Âyette yer alan يَدَا *yedâ* kelimesi, bir sonraki âyetin de işaretiyle "mal ve kazanç" anlamına alınabilir. Dolayısıyla, bu anlamla birlikte sosyal gücü ve otoriteyi de temsil etmektedir.

5. *Yed, yedâ, eyd* kelimeleri asıl olarak vücudun bir organı, yani "el" için kullanılır. Ancak bu kelimenin mecâzî bir anlamı daha vardır. Yâsîn 36/71'de bu kelime, Yüce Allah'ı nitelemekte ve "kendisi" anlamına gelmektedir. Mâide 5/64'teki *yed* ve *yedâ* kelimeleri, yine mecaz olarak Yüce Allah'ın cömertliğini ifade etmektedir. Aynı şekilde Feth 48/10. âyetteki *yed* sözcüğü Yüce Allah'ın onayı, *eydî* kelimesi ise insanların biat kararı an-

798 Dua ifadeleri konusunda bk. Burûc sûresi, 4. âyet.
799 Râzî, age., XXXII, 167.

lamındadır. Hacc 22/10. âyette olduğu gibi, *yedâ* kelimesi "parçayı anarak bütünü kastetme" kuralı gereği bütünüyle insan fiillerini, insan iradesini ve eylemlerini ifade etmektedir.

6. Bütün bu anlamlardan farklı olarak *eyd/eydî* kelimesi Zâriyât 51/47. âyetin işaretiyle "güç, takat" anlamına da gelmektedir. Bunca anlam çeşitliliğine sahip olan bu kelimenin Mesed sûresinde kullanılmış olması, âyetteki mesajın evrenselliğini de ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, ilgili kelimeyi "ekonomik güç ve sosyal nüfuz, otorite" olarak yorumlamayı uygun bulduk.

7. Âyetteki أَبِى لَهَبٍ *ebî / ebû leheb* tamlaması için de farklı yorumlar yapmak durumundayız.

a) Hz. Peygamber'in, asıl adı Abdüluzza olan amcası için kullanılan *Ebû Leheb*, yani "alevin babası" tamlaması, aslında ilgili şahsın kendi ismi değil, künyesidir. Çünkü bu kişinin Leheb adında bir oğlu yoktu; Utbe adında bir oğlu olduğu için künyesi Ebû Utbe olmalıydı. Ona "Ebû Leheb" denmesi, yanaklarının kıpkırmızı oluşu veya kızınca yanaklarının al al oluşu nedeniyledir.[800]

b) Layık olana "hayrın babası" veya "şerrin babası" dendiği gibi, Ebû Leheb'e de alay ve hakaret edilsin diye "ateşin babası" denilmiştir. Çünkü o, Kıyâmette ateş azabına çarptırılacak kişilerden birisidir.

c) Ebû Leheb'e bu künyenin verilme nedeni, çok parlak bir yüze sahip oluşu ve güzelliği de olabilir.[801] Bu durumda bu künye, yerme değil, övme amacına yöneliktir. Demek ki çevresindeki insanlar bu künyeyi ona duyulan bir hayranlığın, erişilmezliğin veya bir gıptanın ifadesi olarak layık görmüşlerdi; İslâm gelmeden önce de kişi bu künyeyle anılıyordu. İşte sûrenin ilk âyetinde onun hem sosyal gücü ve otoritesi, hem güzelliği, hem de malı ve kazancı kahır konusu edilmekte, böylece insanların ona duyduğu hayranlık, derin bir şekilde eleştirilip beddua konusuna dönüştürülmektedir.

c) Faydasız Mal ve Kazanç

İkinci âyette, dünyaya ait sahte değerlerin insan için aslında derin bir felâket olduğuna dikkat çekilmektedir.

800 Râzî, age., XXXII, 168; İslâmoğlu, age., s. 1321'de 1. not.
801 Esed, age., 1320'de 1. not.

مَٓا اَغْنٰى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَۜ "Malı ve kazandıklarının ona faydası olmadı." Âyetteki اَغْنٰى عَنْ *ağnâ 'an* ifadesi "fayda vermemek", مَالُ *mâl* kelimesi "mal, servet", مَا كَسَبَ *mâ kesebe* ifadesi ise "kazandıkları" demektir.

Bu âyetteki anlam farklarına değinmek gerekmektedir.

1. Baştaki *mâ* edatına göre, âyette farklı anlamlar söz konusudur:

a) Âyetteki ilk مَا *mâ* edatı, "olumsuzluk" anlamı verebilir. Kastedilen anlam ise, "Malı ve kazandıkları ona hiçbir yarar sağlamadı" şeklindedir. Tercümede tercih ettiğimiz anlama göre, Ebû Leheb'in malı ve kazancı, ona dünyaya tapma ve ateşi hak etme dışında hiçbir fayda sağlamamış, aksine onu felakete sürüklemiştir.

b) Cümleye, gelecek zaman anlamı da verebiliriz: "Malı da kazancı da ona hiçbir fayda sağlayamayacaktır." Anlatılmak istenen şey, malının da kazancının da hem dünyada, hem de âhirette Ebû Leheb'e yarar sağlamayacağını hatırlatmaktır. Bu durumda, "gelecekte meydana gelmesi kesin olan işler için, geçmiş zaman kipi kullanılması usulü" devreye girer. Her iki anlama göre de cümlenin başındaki *mâ* edatı, "olumsuzluk" anlamı verir.

c) Bu edat, olumsuzluk anlamı vermeyebilir de. Şeklen soru edatı olsa da, muhatabı susturmak veya kınamak da amaçlanmış olabilir. Buna göre anlam, "Malı ve kazandıkları ona ne fayda sağlamış ki!" veya "ne fayda sağlayacakmış ki!" şeklini alır.

2. مَالُهُ وَمَا كَسَبَ "Malı ve kazandıkları" ifadesinde de iki farklılık söz konusudur:

a) Bunlardan birine göre "mal", kişinin miras yoluyla sahip olduğudur; "kazandıkları" ise kendisinin çalışarak elde ettikleridir. Bu durumda kazandıkları, yani kesb ettikleri şeylere "mal" da "yapılan eylemler" de girer.

b) Diğer anlama göre "mal"ı, kişinin sahip olduğu bütün ekonomik değerler; "kazandıkları" ise onun çocuklarıdır.[802]

Şerre harcanan dünya malının kişiye hiçbir katkısının olmayaca-

802 Daha başka ihtimaller için de bk. Râzî, age., XXXII, 169-170.

ğı, Leyl 92/11'de ifade edilmektedir. Benzer şekilde, kişinin yakınlarının da ona yarar sağlayamayacağı çeşitli âyetlerde açıkça belirtilmektedir.[803] Durum böyle olunca, insanın sahip olduğu şeyler eğer hakkın ve hakikatin yolunda değilse, bunlar ister mal, miras, makam, ister otorite, şöhret, güzellik, isterse fazla çocuk veya fazla nüfus olsun, sonuç değişmemektedir. Bütün bunlar insanın başına dert olmakta, imtihanı kaybedip hem dünyada hem de âhirette azaba çarptırılmasına yol açmaktadır.

d) Acı Son: Cehennem

Yüce Allah mala, servete, şöhrete, otoriteye ve sosyal güce güvenmenin sonucu hakkında bilgi vermektedir.

1. Alevli Ateşe Yaslanacak

سَيَصْلٰى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍۚ "Sonunda o, alevli bir ateşte yaslanacaktır." Âyetteki يَصْلٰى *yaslâ* fiili "yaslanmak, girmek", ذَاتَ لَهَبٍۚ *zâte leheb* tamlaması ise "alevi olan, alevli" demektir.

a) Bu âyetteki يَصْلٰى *yaslâ* kelimesi, A'lâ 87/12'de genişçe izah ettğimiz üzere "girmek, yaslanmak" anlamına gelmektedir. Tıpkı Kaari'a 101/9'da olduğu gibi, böylesi kişilerin sığınağı ateş olacaktır. Ebû Leheb'in azmasının nedeni, malına ve ihtişamına güvenmesi idi. İşte böylesine mala düşkünlük gösterip, malının kendisini dünyada ebediyyen yaşatacağını sananlar için Hümeze sûresinde Hutame'den, yani gönüllere işleyen bir ateşten ve içinden çıkılması mümkün olmayacak direklere sahip bir azap mekânından söz edilmektedir.[804]

b) Mesed sûresindeki نَارًا *nâr* kelimesi, tek başına değil de, ذَاتَ لَهَبٍۚ *zâte leheb* sıfatı ile tanıtılmaktadır. Buna göre tamlama, "dünyada eşi, benzeri görülmemiş, son derece şiddetli bir alev ve ateş, yani sadece cisimleri yakan bir ateş değil, ruhları sarıp gönüllere nüfuz eden cehennem ateşi"dir.[805]

c) Sûrenin ilk âyetinde Ebû Leheb'in sosyal gücünü, otoritesini, zenginliğini, güzelliğini ve ihtişamını ifade eden *leheb* kelimesi, bu âyette onun

---

803 Lokmân 31/33; Fâtır 35/18; Me'âric 70/10-14; 'Abese 80/34-36.
804 Hümeze 104/1-9.
805 Yazır, age., X, 51.

gireceği ateşin sıfatı olarak sunulmaktadır. Demek ki, dünyada övünülen şeyler, âhirette insanın başına dert olabilir. Bu durum, çok ince bir mesaj güzelliği, sanatsal bir estetik ve ustalıklı bir anlatımla bilgimize sunulmaktadır. İlâhî rızadan yoksun bir itibar görüntüsü, durum değişmediği sürece, aslında kişinin felaketinin habercisidir. Parlaklık, güzellik, sosyal güç, otorite ve saygınlık gibi isimlendirmeler, gerçek anlamda bir değerin temsilcisi değil de, kişilerin kendilerini tatmine yönelik ürettikleri birer unsur iseler, sonuç maalesef çok acı olabilir.

İşte Mesed sûresinde bizlere verilmek istenen mesajın özü bu noktada şekillenmektedir. Sahte itibarlar felâket getirirler. "İzzet ve şeref isteyenler bilsin ki, gerçek izzet ve şeref bütünüyle Allah'ın yanındadır."[806]

Ey Rabbimiz, bizleri itibarı Senin yanında ve rızanda arayanlardan eyle.

11. Eşi de Beraberinde Olacak

وَامْرَاَتُهُۜ حَمَّالَةَ الْحَطَبِۚ "Odun taşıyıcı olarak eşi de (ateşe girecektir)." Âyetteki امْرَاَتُ *imraeh* kelimesi "eşi", حَمَّالَةَ الْحَطَبِۚ *hammâlete'l-hatab* tamlaması ise "odun taşıyıcısı" demektir.

Bu ifadeye "laf taşıyıcılığı yapan eşi de" anlamını vermemiz de mümkündür. Çünkü onun, bu kadından başka iki tane daha eşi olduğu, bunu onlardan ayırmak için böyle bir sıfata yer verildiği anlaşılmaktadır. Böylece, suçu işleyenle işlemeyeni ayırt etmenin gereğine işaret edilmiş olmaktadır.

a) Ebû Leheb'in eşinin ismi Ümmü Cemîl olup; Harb b. Ümeyye'nin kızı, Ebû Süfyân'ın kız kardeşi ve Muaviye'nin de halasıdır. Eşinin gireceği alevli ateşe bu kadın da girecektir. Rivayetlere göre bu kadın, Hz. Peygamber'e zarar vermek için onun yoluna odun ve diken taşıyıp atarmış. Ayrıca, insanlar arasında söz getirir-götürür, laf taşırmış; Hz. Peygamber'i fakirlikle ayıplar ve kınarmış.[807]

b) "Odun taşıyıcılığı" ifadesi, Araplarda yaygın bir kullanıma sahipti ve çok konuşanlara da böyle hitap edilirdi. Yanlış yere ve hatalı olarak çok konuşan kişi elbette günah yüklenecektir. Hz. Peygamber'i üzen, ona

806 Fâtır 35/10.
807 Rivayetler için bk. Taberî, age., XXX, 338-339; Râzî, age., XXXII, 171-172.

karşı yakışıksız söz ve davranışlarda bulunan bir kadının sonu, ateş azabıdır ve kendi azabının yakıtını, taşıdığı laflar ve yüklendiği günahlarla oluşturmaktadır. Bakara 2/24 ve Tahrîm 66/6. âyetlerde belirtildiği üzere, cehennemin yakıtları arasında insanlar da vardır ve bu kadın, işlediği ve yüklendiği günahlar nedeniyle yakıtını kendisinin oluşturduğu ve hazırladığı ateşe atılacaktır.

111. Eşinin Boynunda İp Bulunacak

فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ "Boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde." Âyetteki جِيد *cîd* kelimesi "boyun, gerdan", حَبْل *habl* sözcüğü "ip, halat", مَسَد *mesed* kelimesi ise "maddesi ne olursa olsun bükülmüş, kuvvetli" demektir.

Burada anlatılmak istenen husus, Ebû Leheb'in hanımı Ümmü Cemîl'in, dünyada yaptığı eylemlerin âhirette boynuna çelik bir halat gibi geçirileceğinin haber verilmesidir. Âhirette insanlar cehenneme atılırken zincirlere vurulacak, en ağır mahkûm muamelesine tabi tutulup, buradaki gurur ve kibirleri yerle bir edilecek;[808] adeta aşağılık bir varlık görüntüsüyle azaba bırakılacaklardır. Burada taşınan şeyler, orada azabın araçlarına ve yardımcılarına dönüşecektir. Böyle davrananlar dünyada çevresindekilere deşifre edilecek ve böylece gittikleri yolun yanlışlığı özellikle vurgulanmış olacaktır.

Bu sûrede "Ebû Leheb" künyesi yerine Abdüluzza veya Ebû Utbe, eşi için de "hanımı" denilip Ümmü Cemîl denmemesinin çok önemli bir nedeni olmalıdır. Bu tür hitaplar, Kur'ân'da genel bir üslup olarak takip edilmektedir. Amaç, anlatılan olayların kişilerle veya zamanlarla sınırlı kalmayıp, evrensel bir nitelik arz etmesini sağlamaktır. Bu sûrede olduğu gibi, kişiler neye güvenirlerse o cinsten bir sonla karşılaşır ve yaptıklarının derin pişmanlıklarını yaşarlar.

808 Furkaan 25/13; Mü'min 40/71-72; Hâkka 69/32.

MESED SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Sahip oldukları ekonomik varlıkların, kendilerini dünyada ebediyyen yaşatacağına inananlar, bu âyetlerde kınanmakta ve kahra konu edinilmektedirler. Ekonomik güç ve sosyal otorite insanı saptırınca, artık mal da kazançlar da kişiye fayda vermez olur. Sonunda, dünyada övündükleri şeyler cinsinden âhirette azaba uğratılırlar. İşte Mesed sûresinde, böyle bir ahlâk düşüklüğünün sonu, Ebû Leheb örnekliğinde dile getirilmektedir.

(4-5. âyetler): Hakk düşmanlarına yardım ve yataklık edenler de aynı sonu yaşayacaklar, onlar da yaptıkları cinsinden cezaya çarptırılacaklardır. Bu azap durumu Ebû Leheb'in eşi örnekliğinde insanlığa ibret olarak sunulmaktadır.

Malı kendisine sıkıntı olanlardan ve malının peşinden koşanlardan değil, malı peşinden koşturan ve malına hükmedenlerden olmamızı niyaz ediyoruz.

112. İHLÂS SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

İnsanı şirkten arındırmayı ve uzak tutmayı amaçladığı için adına İhlâs denen ve daha pek çok isimle anılan bu sûre, resmî sıralamada 112, iniş sırasına göre ise 22. sûredir. Mekke döneminin ilk yıllarında indirilmiştir ve 4 âyettir.

İhlâs sûresi, önceki Mesed ve daha önceki Kâfirûn sûresiyle anlam ilişkisine sahiptir. Kâfirûn sûresindeki tevhid ilanı bu sûrede açıklığa kavuşturulmaktadır. Mesed sûresinde ele alınan, dünyaya tapıp hakkın karşısına dikilme anlayışının karşıtı olarak İhlâs sûresi getirilmektedir. İnkârcılar için yaşanacak azap tehlikesinin zıddına, kurtuluşun iman reçetesi işte bu sûrede verilmekte ve Müslümanlar inşa edilmektedir.

Kayıpta olmak bir kader ve zorunluluk değildir, kurtuluşa kavuşmak esastır. Kurtuluşun yol haritası İhlâs sûresinde çizilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌۚ ﴿١﴾ اَللّٰهُ الصَّمَدُۚ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْۙ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ ﴿٤﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. De ki: "O, Allah'tır; tektir. **2.** Allah Samed'dir. **3.** Doğurtmamıştır ve doğurulmamıştır. **4.** O'nun dengi de yoktur."

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-4. ÂYETLER:

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌۚ ﴿١﴾ اَللّٰهُ الصَّمَدُۚ ﴿٢﴾

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْۙ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ ﴿٤﴾

"**1.** De ki: O, Allah'tır; tektir. **2.** Allah Samed'dir. **3.** Doğurtmamıştır ve doğurulmamıştır. **4.** O'nun dengi de yoktur."

a) Sûrenin İniş Sebebi ve Fazileti

İniş sebebi olarak oldukça fazla rivayet nakledilen bu sûre, muhtemelen Yüce Allah'ın varlığı hakkında sorulan sorulara cevap olarak indirilmiştir. Bu soruları Müslümanlar sormuş olabileceği gibi, alay etmek amacıyla kâfirler de sormuş olabilir.[809] Ayrıca bu sûre, Yüce Allah'a çocuk isnadında bulunan veya O'nunla nesep bağı kurmaya çalışan herkese açık ve evrensel bir cevaptır.

Bu sûrenin faziletine dair pek çok rivayet vardır. Besmele ve Fâtiha'da da söylediğimiz gibi, Kur'ân'ın bütün âyetleri ve sûreleri Yüce Allah'ın kelâmıdır. Bu itibarla, hiçbiri diğerinden daha iyi veya daha az iyi değildir, hepsi aynı değerdedir. Sadece, bu sûrenin Kur'ân'ın üçte birine denk sayılması,[810] konu bakımından tevhidi ele alması nedeniyledir. Çünkü Kur'ân'ın üç ana konusu vardır: Tevhîd, nübüvvet, âhiret. İşte İhlâs sûresi, tevhid konusunu ele alması itibariyle, böyle bir konum arz etmektedir.

b) Bir İsim, İki Sıfat: Allah, Ehad, Samed

Kur'ân'da Yüce Allah hakkında bilgi veren çeşitli âyetler[811] veya âyet grupları[812] olsa da, bütünüyle tek bir konu çerçevesinde Cenâb-ı Hakk'ı anlatan tek sûre İhlâs sûresidir. "İhlâs sûresi, bütünüyle Allah'ı tanıtan ilâhî

---

809 Nüzül sebepleri için bk. Taberî, age., XXX, 342-343.
810 Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, 13; Tevhîd, 1; Müslim, Müsâfirûn, 259.
811 Bakara 2/163, 255; Âl-i İmrân 3/2; Nûr 24/35; Zümer 39/67; ...
812 Haşr 59/22-24.

bir kartvizittir"[813] ifadesi, sûreyi çok güzel bir şekilde tanımlamaktadır. İhlâs sûresinde Yüce Allah'ın "Allah, tek ve samed oluş" şeklinde üç olumlu isim ve sıfat yer almışken, "doğurtmamış ve doğrulmamış olmak" ile "Kendisine hiçbir şeyin denk olmaması" noktasında da üç olumsuz nitelik üzerinde durulmaktadır. İlk üç ifade *takdîs,* son üç nitelik ise *tesbîh*tir. Önce olumluları açıklayalım.

I. Lafza-i Celâl: Allah (cc)

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ "De ki: O, Allah'tır; tektir." Bu cümleyi "De ki: O Allah, tektir" şeklinde tercüme edenler de vardır. Bu durumda, âyetin tek cümleden oluştuğu kabul edilmiş olur.[814] Bizim tercih ettiğimiz anlama göre ise, âyet iki cümledir ve anlam da buna uygun olarak "De ki: O Allah'tır; tektir" şeklindedir. Besmeleyi açıklarken de belirttiğimiz üzere, lafza-i celâl Yüce Allah'ın özel ismidir, tercüme edilemez.

II. Yüce Allah Tek'tir

Âyetteki اَحَدٌ *ehad* kelimesi, "teklik sadece kendisine ait olan" anlamında, sadece Yüce Allah'ı nitelendirir. "Bölünüp parçalara ayrılmayan" veya "parçalardan meydana gelmeyen varlık" anlamında Yüce Allah için kullanılan *ehad* kelimesi, *vâhıd*den farklıdır. Bu durumda *ehad,* maddî ve manevî, aklî ve hissî tüm açılardan biricikliği, eşsizliği ve benzersizliği ifade eder.[815] Bu nedenle de başına *el* "belirteç takısı" almamıştır. Çünkü bu takı, bir şeyi benzerlerinden ayırt etmek için kullanılır. Oysa Yüce Allah, eşsiz ve benzersiz tek varlıktır. *Ehad* sıfatının burada gelmesinin nedeni, müşriklerin şirk inancını reddetmeye yönelik olsa gerektir.

III. Yüce Allah Samed'dir

اَللّٰهُ الصَّمَدُ "Allah Samed'dir." Bu ifade, "Yüce Allah yaratıklara muhtaç değildir" demektir. *Samed,* "ihtiyaçlar konusunda kendisine yönelinen, başvurulan efendi, büyük" anlamına gelmektedir. Bu anlam, "Allah zengindir;

---

813 İslâmoğlu, age., s. 1323'te 2. not.
814 Âyetteki hüve zamiri, işaret isimlerinden olmadığı için, bu zamiri "mübtedâ", Allâh lafzını "birinci haber", ehad kelimesini ise "ikinci haber" olarak kabul etmek gerekir.
815 İslâmoğlu, age., s. 1323'te 2. not.

sizler O'na muhtaçsınız"[816] ve "Ey insanlar, hepiniz Allah'a muhtaçsınız... "[817] âyetleriyle de desteklenmektedir.

Kur'ân'da sadece burada kullanılan *samed* kelimesi için şu anlamlar zikredilmektedir: "Öncesiz, sonrasız, bütün kâinatın sahibi, evrenin yaratıcısı, her şeyi bilen, kerem sahibi, şan ve şerefi zirvede olan, kendisine yalvarılan, kendisinden yardım istenen, dilediğini yapan, istediği hükmü veren, kararından sorguya çekilemeyen, hükmüne karşı konulamayan, büyük, yüce, efendi, zengin, en yukarıda olan, doyuran, doyurulmayan, koruyan, korunmaya muhtaç olmayan, evvel olan, bâkî kalan, sonsuz, ölümsüz olduğu için kendisine vâris olunmayan, uyumayan, uyandırılmayan, başkalarıyla mukayese edilemeyen, ayıbı, kusuru bulunmayan, mutlak galip olup hiçbir şekilde mağlup edilemeyen, hiç kimseye ihtiyacı olmayan, gözlerin idrak edemediği, doğurtmamış ve doğurulmamış, değişmeyen ve farklılaşmayan."[818]

Bütün bu ifadeler, aslında *samed* kelimesinin Yüce Allah'ın mükemmelliğini ifade eden en önemli kelimelerden biri olduğunu göstermektedir. Belli ki, *samed* kelimesini birkaç kelimeyle izah etmek mümkün değildir. Mükemmellikler, akla gelebilecek ve gelemeyecek unsurları içerdiği için, Yüce Allah'ı herhangi bir şekilde sınırlayıcı ifadelerden kaçınmak durumundayız.

c) Yüce Allah Bakımından Üç İmkânsızlık

Sûrenin son iki âyetinde ise, Yüce Allah için mümkün olmayan üç husus ifade edilmektedir.

1. Doğurtmamıştır; Doğurulmamıştır

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ "O, doğurtmamış ve doğurulmamıştır." Aslında önce "doğmak"tan, daha sonra "doğurmamak"tan söz edilmesi gerekirken, burada öncelikle "Yüce Allah'ın hiç kimseyi "doğurtmaması" ifade edilmektedir. Bunun nedeni, Yüce Allah'a çocuk isnad edenleri susturmaktır.

---

816 Muhammed 47/38.
817 Fâtır 35/15.
818 Râzî, age., XXXII, 181-182.

a) Âyetin ilk cümlesi olan لَمْ يَلِدْ ifadesine "doğurmadı" anlmamını değil de "doğurtmadı" anlamını vermekteyiz. Çünkü doğurmak "dişi" varlığın sıfatıdır; bu nedenle âyette لَمْ تَلِدْ *lem telid* kalıbı kullanılmadığı için burada kast edilen anlamınYüce Allah'ın -hâşâ- anne olmadığı değil, hiç kimseyi doğurtmayan varlık anlamında "baba" olmadığını ortaya koymaktır. Elbette Yüce Allah "anne de değildir, baba da değildir." Kur'ân'ın indirildiği dönemde Yüce Allah'a çocuk nispetinde bulunanların maksadı O'nu "baba" motifiyle buluşturmaktı. İşte âyet bu algıyı kökünden reddetmektedir. Eşi de yoktur, çocuğu da yoktur. Dolayısıyla hiç kimsenin doğmasına fiziksel olarak neden olmadığı için "baba" da değildir. O sadece yaratandır; bütün babaları, anneleri ve çocukları O yaratmıştır; annelik, babalık ve çocukluk sıfatlarından münezzehtir.

b) Mekkeliler, Yüce Allah'a çocuk nispet ediyorlar veya melekleri O'nun kızları sayarak O'na kız çocuklar isnat ediyorlardı.[819] Bu âyetin öncelikle hedef aldığı kişiler, bu tür şirk içerisinde bulunanlardır. Öte yandan cinlerle de Allah arasında bir nesep ilişkisinin olduğunu sanarak, Allah'ın kız ve erkek çocukları olduğunu iddia edenler de vardı. En'âm 6/100 ve Sâffât 37/158 gibi âyetlerde bunlar hakkında bilgiler yer almaktadır. Dahası bazı Hıristiyanlar Hz. İsa'nın,[820] bazı Yahudiler Hz. Üzeyir'in,[821] hatta Yahudî ve Hıristiyanlar kendilerinin Yüce Allah'ın oğlu olduklarını iddia ediyorlardı.[822] İşte, İhlâs 3. âyette bütün bu iddiaların asılsız olduğu açıkça ortaya konulmaktadır.

c) Yüce Allah, hiç kimseyi doğurmadığı gibi, hiç kimse tarafından da doğurulmamıştır. Hiç kimseyi doğurmamış, yani ana veya baba olmamıştır; hiç kimse tarafından doğurulmadığı için de başkasının çocuğu olmamıştır. *Ehad* ve *Samed* olmak zaten bunu gerektirir. Başka bir varlığa aynısıyla ait olabilen sıfatlar, tek olan varlığa ait olamazlar. Çünkü başka varlıklarda bulunan sıfatlar bir başkası tarafından verilmiş demektir.

Doğurulan fani olduğu gibi, doğuran veya doğurtan da fanidir. Doğurulan varlık, sonradan var edilmiş demektir. Sonradan var edilmek veya fani olmak, Yüce Allah'ın hiçbir şekilde sıfatı olamaz. İhlâs sûresinin bu âyeti, Yüce Allah'ın zatına aykırı kabulleri reddetmeyi bize öğretmektedir.

---

819 Nisâ' 4/171; Nahl 16/57; İsrâ 17/111; Kehf 18/4; Meryem 19/90-92; Furkaan 25/2; Sâffât 37/151-153; Zuhruf 43/19; Necm 53/21; Cinn 72/3.
820 Mâide 5/17, 72, 73; Tevbe 9/30.
821 Tevbe 9/30.
822 Mâide 5/18.

11. Dengi de Yoktur

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ "O'nun hiçbir dengi de yoktur." Âyetteki كُفُوًا *küfüvv* kelimesi "denk" demektir.

Burada üzerinde durulan nokta, Taberî ve Râzî'nin de belirttiği gibi Yüce Allah'a denk veya benzer hiçbir şeyin olamayacağı gerçeğini vurgulamaktır. Ayrıca âyetin "Allah'ın eşi olmadığı" anlamına da gelebileceği ifade edilmektedir.[823] Bu son anlam bir önceki âyetle ilişkilidir. Çünkü doğurmak da doğurulmak da, sonuçta bir eşe ihtiyaç gösterir. Oysa hiçbir varlık, hiçbir şekilde Yüce Allah'ın eşi olmamıştır; olamaz da.[824] İşte Yüce Allah, kendisinin eşi olmadığı gerçeğini hatırlatarak, çocuk sahibi olmak ya da başkası tarafından doğurulmak işleminden uzak olduğunu bu şekilde beyan etmektedir.

Bu durumda, Yüce Allah'ın varlığında, kâinatı idare edişinde, varlıkları yok edişinde, yeniden diriltişinde, hâsılı O'na ait sıfatlarında hiçbir dengi ve benzeri olmadığı gibi, yardımcısı da yoktur. Çünkü bir dengi, benzeri veya yardımcısı olmak, şu veya bu şekilde bir eksiklik ifadesidir. Oysa Cenâb-ı Hakk *sübhân*dır, yani bütün eksikliklerden uzaktır. *Sübhân*lık, Yüce Allah'a nispeti caiz olmayan bütün sıfatları reddeder ki bu sûrenin son iki âyeti O'nun *sübhân*lığının bir ifadesidir. Sûrenin ilk iki âyeti ise O'nun *takdîs*inin, yani mukaddesliğinin veya bütün kemal sıfatlarla donanımlı oluşunun bir ifadesidir.

İHLÂS SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-4. âyetler): İhlâs sûresi bir arınma sûresidir. Bu sûrede, insanların şirk ve küfür batağına batması engellenmek istenmekte, inananların halis ve arı duru hale gelmelerini sağlamak amaçlanmaktadır. Ele aldığı konular bağlamında, bu sûrede Yüce Allah'ı tanıtan, ne olduğunu ve ne olmadığını ana hatlarıyla bildiren, tevhidin ana çizgisini belirleyen bir içerik vardır. Fıtratı harekete geçiren, haniflik vurgusunu içten içe hissettiren, kalbe yazılıp orada süslü gösterilen ve imanı pekiştiren mesajlar da bu sûrenin kapsamında yer almaktadır.

823 Taberî, age., XXX, 347-348; Râzî, age., XXXII, 184.
824 En'âm 6/101; Cinn 72/3.

Yaratılış gayesini Yüce Allah'ı tanımaktan başlatan, tek olan ve tekliğini hiç kimseyle paylaşmayan, insanların müracaat edeceği tek adres olarak ilâhî kapıyı işaret eden sıfatlar yine bu sûrededir. Yüce Allah'ı bir insan veya başka varlıklar gibi algılamaya çalışanlara "O'nun dengi yoktur" fermanını, Yüce Allah işte bu sûrede insanlığa açıkça ilan etmektedir. Yüce Allah inanılan, güvenilen, yardımına sığınılan ve yardımını esirgemeyen bir varlık olarak tanıtılmakta ve böyle bir ilâha kul oldukları bilinci insanlara verilmeye çalışılmaktadır.

Ele aldığı işte bu tevhid konusu nedeniyle de İhlâs sûresi, Kur'ân'ın üçte birine denk olacak kadar anlam derinliğine sahip bir sûredir ve onu anlayarak, düşünerek ve hissederek kıraat edenler Kur'ân'ın çok önemli bir konusunu, yani tevhidi anlamış olurlar.

İmanını ihlâsla bütünleştirebilen, tevhid dairesini kaybetmeden Yüce Allah'a kulluk yapabilen ve sonuçta cennetle ödüllendirileceklerden olmak Rabbimizden niyaz ediyoruz.

113. FELAK SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'nin ilk yıllarında indirilen ve 5 âyetten oluşan Felak sûresi, resmî sıralamada 113, iniş sırasına göre ise 20. sûredir.

Râzî'nin de vurguladığı üzere, Yüce Allah kendisini zatında ve sıfatlarında uygun olmayan şeylerden münezzeh kılmak üzere İhlâs sûresini anlamayı ve okumayı emredince sanki kul şöyle demiş gibidir: "Ya Rabb, bu itaat gerçekten çok büyük ve onu hakkıyla yapma konusunda kendime güvenemiyorum." Bunun üzerine, sığınmanın nasıl olacağı öğretilmek üzere bu iki sûre indirilmiş gibi görülebilir. Böyle olunca Felak ve Nâs sûrelerinin İhlâs'tan sonra sıralanışı ikna edici bir anlam kazanmış olur.

Bu sûrede insanları rahatsız eden asılsız bazı korkulardan sığınmanın adresi öğretilmekte, insan nelerden kime sığınacağı noktasında bilgilendirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِۙ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَۙ ﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَۙ ﴿٣﴾ وَمِنْ شَرِّ النَّفّٰثَاتِ فِي الْعُقَدِۙ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-5. De ki: "Yarattıklarının, ortalığı kaplayan karanlığın, düğümlere üfleyenlerin ve kıskançlık duyduğunda kıskancın şerrinden sabah aydınlığının Rabbine sığınırım."

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِۙ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَۙ ﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَۙ ﴿٣﴾

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِۙ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

"1-5. De ki: Yarattıklarının, ortalığı kaplayan karanlığın, düğümlere üfleyenlerin ve kıskançlık duyduğunda kıskancın şerrinden sabah aydınlığının Rabbine sığınırım."

a) Sûrenin İndiliş Yeri

Hem Felak hem de Nâs sûresinin nerede indikleri konusunda çeşitli kanaatler ileri sürülmüş ve değişik rivayetler esas alınarak farklı görüşler ortaya konulmuştur. Râzî, İbn Kesîr ve Elmalılı gibi bazı müfessirler bu iki sûrenin Medine'de indirildiği görüşünü kabul etmişlerdir. Taberî başta olmak üzere diğer pek çok müfessirimiz ise, sûrenin içeriği ve üslubu nedeniyle Mekke'de indirildiğini benimsemişlerdir.

Gerçekten, bu sûrelerin gerek üslubu, gerekse muhtevaları, tipik birer Mekke sûresi niteliğindedir. Dolayısıyla biz de bu görüşü benimseyerek izahlarımızı bu görüş doğrultusunda yapmaya çalışacağız.

b) Sığınılacak Tek Varlık: Yüce Allah

Felak sûresinde, çeşitli fitne ve şerlerden sığınılacak makam olarak Yüce Allah gösterilmekte, başka arayışlara girmeme noktasında mesaj verilmektedir.

1. Felak'ın Rabbine Sığınmak Gerekir

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِۙ "De ki: Sabah aydınlığının Rabbine sığınırım." Âyetteki قُلْ *kul* emri "de ki", اَعُوذُ *e'ûzü* fiili "sığınmak", الْفَلَقِ *el-felak* kelimesi "sabah aydınlığı" demektir.

Sûrenin قُلْ *kul* "de ki" emriyle başlamasından, bu konuda Hz. Peygamber'e bazı soruların sorulduğunu, ilgili sorulara cevap olarak da bu sûrelerin indirildiğini anlamaktayız.

a) Kendisinden sığınılmak istenen şeyler, daha çok cin ve şeytan gibi görünmeyen varlıklar olarak yaygınlık kazandığı için, sûrenin iniş nedenleri arasında bu doğrultuda bilgiler mevcuttur. Nahl 16/98'de belirtildiği üzere, Kur'ân okunduğunda kovulmuş şeytandan Allah'a sığınmak Allah'ın bir emridir. Benzer şekilde bir başka sığınma emri de Mü'minûn 23/97'de şeytanın vesveseleri nedeniyledir ve sığınılacak makam da yine Yüce Allah'tır.

b) Kur'ân okumak gibi hayırlı bir işte şeytandan Allah'a sığınmak emredildiğine göre, korkulan şeylerden de O'na sığınmak elbette çok daha anlaşılabilir insânî bir tutumdur. Kur'ân'dan herhangi bir bölüm okunurken *isti'âze* denilen sığınma işlemi nasıl ki insan aklının kötü düşüncelerden uzaklaşmasını sağlamaya yönelik bir tedbir ise, görünür-görünmez çeşitli tehlikelere karşı Yüce Allah'a sığınmak da benzer şekilde vücudun korumaya alınmasını içerir. Bu nedenle hem burada, hem de Nâs sûresinde korunulacak şeylerin sayısı bir tek varlık ile yani sadece şeytan ile sınırlı tutulmamaktadır.

c) Âyette geçen ve sûreye de isim olan الْفَلَقِ *el-felak* kelimesi, "cehennemde kapalı bir yer, cehennemde bir ev, kuyu, bizzat cehennemin isimlerinden biri, sabah ve sabahın aydınlığı" anlamlarına gelmektedir.[825] Dahası bu kelime, "yarılıp çıkmak, şafak, tan, iki tepe arasındaki alçak, oturaklı, düz yer, suçluların ayaklarına vurulan tomruk, falaka, çanak dibindeki süt" gibi anlamlara da gelir.[826] Kelimenin Felak sûresindeki anlamını En'âm 6/96'da da kullanıldığı üzere, "sabahın aydınlığı" şeklinde vermek daha doğru gözükmektedir.

d) *Felak* kelimesinin, mahlûkatın yoktan yaratılmasında, özellikle göklerin ve yerin başlangıçta birbirine yapışık olup sonradan ayrılmasında yaşanan patlamaya işaret etmesi de mümkündür. Dahası, mahşerde varlıkların yeniden meydana getirilmesi için yaşanacak şekillenmeyi de ifade edebilir. *Felak, infilâk* gibi yarılıp yeni bir şekil almayı beraberinde getirir. Bu doğrultuda âyette kast edilen husus, Yüce Allah'ın bütün bu hakikatlerin sahibi olduğu mesajını vermek olabilir.

e) Mekke'de yaşanan karanlık ve iç karartıcı şartların ardından aydınlık bir sabahın geleceği bu şekilde müjdelenmekte ve Müslümanların

---

825 Taberî, age., XXX, 349-350.
826 Yazır, age., X, 143-144.

bozuk moralleri böylece düzeltilmek istenmektedir. Sabahın müjdelenmesi ve yarınların daha güzel ve rahat olmasının haber verilmesi, sûrenin iniş yerinin Mekke olduğunun da bir delilidir. Sabahlar, karanlık gecelerden sonra yaşanır. İşte, Müslümanların gecesi durumundaki ilk dönemlerin, yerini aydınlığa bırakacağı Duhâ 93/4 ve 5. âyetlerde müjdelenen hususların bir anlamda destekçisi durumundadır. Müddessir 74/32-33'te karanlık gecenin gidip aydınlık günün gelmesinden söz edilmekte, Leyl 92/1-2'de de önce etrafı bürüyen karanlık geceye, ardından açılan gündüze dikkat çekilmektedir. Bunların hepsi kanaatimizce aynı gerçeği işaret etmektedir.

f) *Felak* kelimesi *rabb* kelimesiyle birlikte kullanılınca, "sabahın sahibi olan Yüce Allah'ın Müslümanların da sahibi olduğu ve onları yardımsız bırakmayacağı" dolaylı olarak ifade edilmiş olmaktadır. Zaten sığınma isteği, Müslümanların daima sığınacakları bir makamın bulunduğunu ortaya koymaktadır.

g) Kelimenin "cehennemde bir yer, ev veya cehennem" şeklindeki anlamları, benzer şekilde Müslümanları rahatlatmaya, düşmanlarını ise korkutmaya yöneliktir. Yüce Allah, hafife alınan uyarılar nedeniyle kendisini hatırlatmakta, azap yerinin sahibi olduğunu bildirmekte, dünyada Müslümanlara hayatı zindan edenlere, âhirette zindan türünden bir karşılık vereceğini beyan etmektedir. Mekke'nin ilk yıllarında Müslümanlara yaşatılan ağır boykotların uygulayıcıları, eğer tevbe etmeden ve Hakk'a boyun bükmeden ölmüşlerse onları bekleyen yer, Nebe' 78/26. âyet gereği "uygun bir karşılık olarak" benzer çukurlar, zindanlar ve hapishaneler olacaktır.

h) İşte *felak* kelimesinin hem "sabahın doğması", hem de "cehennemin adı" olması şeklindeki anlamları Müslümanları rahatlatmakta ve motive etmekte, karşıtlarını ise uyarmayı ve korkutmayı amaçlamaktadır. Bu durum dün böyleydi, bugün de böyledir, muhtemelen yarın da böyle olacaktır.

11. Yaratıkların Şerrinden

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ "Yarattıklarının şerrinden." Âyetteki شَرّ *şerr* kelimesi "şer, kötülük", مَا خَلَقَ *mâ haleka* fiili ise "yarattığı şey" demektir.

Yüce Allah, bu âyette yarattığı varlıkların şerrinden Kendisine sığınılmasını istemektedir; çünkü şerrin kaynağı O değildir, yaratılanlardır. Şerri Allah istemez ve yapmaz, yaratıklar ister, Yüce Allah ise imtihan gereği yaratır.

a) Burada sözü edilen yaratık, öncelikle "İblis"tir. Çünkü en çok şer isteyen ve aşılayan varlık odur. Bu nedenle onun yaptığı ve aşıladığı şerden ve kötülüklerden Yüce Allah'a sığınılmasını emretmektedir.

b) Âyette kastedilmesi muhtemel yaratıklardan bir diğeri "cehennem" olabilir. Bu durumda, cehennemin şerrinden veya felâketinden yine Yüce Allah'a sığınılması isteniyor demektir. Bu anlam, ilk âyetteki *felak* kelimesinin "cehennem" anlamıyla da örtüşmektedir.

c) Âyette sığınılması istenen yaratıkların şerri kavramını sadece "İblis" ve "cehennem"le sınırlı tutmak elbette âyetin anlamını daraltmak olacaktır. Bu itibarla, insana zararı dokunan, görünen-görünmeyen, hissedilen-hissedilmeyen, maddî-manevî ne kadar zararlı varlık ve zarar türü varsa, hepsinden uzak durmaya, onlardan etkilenmemeye veya korunmaya çalışmak insanın doğal olarak yapısında vardır. Burada hatırlatılan nokta, sığınılacak yerin Yüce Allah olduğu gerçeğidir.

d) Bakara 2/102'de de belirtildiği üzere, Yüce Allah izin vermedikçe hiç kimse hiç kimseye zarar veremez. Dolayısıyla, alınması gereken ve fıtrat olarak öğretilen önlemler alındıktan sonra, her türlü zararlının zarar girişiminden Yüce Allah'a sığınmak en doğru işlemdir. Doğru yere sığınanlar, Cinn sûresinde belirtildiği üzere, cinlere sığınan ve onların gereksiz yere şımarmalarına neden olanlar gibi davranmazlar. Varlıklar ne için yaratıldıysa o uğurda çalışmalı, görevlerini ve hadlerini bilmelidirler.

III. Karanlığın Şerrinden

وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَ "Ortalığı kaplayan karanlığın şerrinden." Âyetteki غَاسِق *ğâsık* kelimesi, "zifiri karanlık, dolgunluk, akmak, dökülmek, soğukluk ve dolmak", وَقَبَ *vekabe* fiili de "bastırmak, gitmek" demektir.

İlk âyetteki *felak* kelimesi nasıl ki "sabahın aydınlığı" anlamına geliyor idiyse, bu ifade de onun zıddı olarak "zifiri karanlığın bastırması" anlamına gelmektedir. *Ğâsık* kelimesinin "içilemeyecek derecedeki soğuk ve kötü kokulu meşrubat veya su" anlamı nedeniyle Nebe' 78/25. âyetteki "Yalnız kaynar su ve irin (içerler)" cümlesi de kelimenin bu anlamını destekler mahiyettedir.

a) Kurtubî'nin de belirttiği gibi, gece bilinmeyen ve görünmeyenden duyulan korku ve endişeyi artıran unsurdur. Aslında her karanlık, bir çeşit gizem ve korku nedeni olarak görülür. Önünü görememek, insanı na-

sıl davranacağı noktasında çaresiz bırakmaktadır. "İlk muhataplar geceyi öylesine öcüleştirdiler ki, onu bir tür "şer ilâhı" gibi görmeye başladılar. Dinlenme vakti olarak insana Allah'ın ikram ettiği geceye "şer ilâhı" rolü yüklemek, hiç şüphesiz akıl ve iradeyi bastıran cehalet karanlığının şerrine maruz kalmaktır."[827] Bu nedenle, karanlıkları sadece gündüzün zıddı olan gece olarak sınırlandırmak âyetin anlamını da daraltmak anlamına gelir.

b) Hayatı karartan her şey, öncelikle ve özellikle cehalet karanlıkları, insana şer olarak sunulabilecek en tehlikeli etkenlerdir. Bu sûre, bastıran karanlığın kötülük etkilerinden, yükselen sabahın Rabbine sığınma emrini içermekte, her olumsuzluğun üstünde bir olumlu değerin varlığı gerçeğini insana öğretmektedir. Eğer karanlıklar varsa, bilinmelidir ki aydınlık da vardır. Üstelik mecâzî karanlıklar yaratılmışların eseridir, süreklilik ve tutarlılık göstermezler. Oysa aydınlığın Rabbi her şeyin üstesinden gelen yegâne sığınak olarak hatırlatılmakta, bir anlamda çaresizlik edebiyatının bir aldatmaca olduğu ifade edilmiş olmaktadır. İnsan için bazı kötü etkiler varsa, karşılığında onun panzehiri olarak iyilikler de vardır; üstelik çareler çaresizliklerden daima daha fazladır.[828] Ümitsizlik bir karanlıktır, cehalettir; ümit ise onun karşı değeridir ve bilgiye dayalı imandır, vahiydir.

c) *Vekabe* fiilindeki "gitmek" anlamı nedeniyle, âyette "karanlığın bastırması" değil de "bitip tükenmesi" anlamı da vardır. Dolayısıyla yükselen ışığın, yani sabahın Rabbi olan Allah Teâlâ, bir taraftan hakkı yüceltirken, öte taraftan karanlığın batacağının haberini vermektedir. "De ki: Hakk geldi; bâtıl yok oldu. Zaten bâtıl yok olmaya mahkûmdur"[829] âyetinde vurgulandığı gibi, Hakk'ın nuru veya ışığı doğunca bâtılın bütün karanlıkları yok olmaya mahkûm olur. Bizce Felak sûresinin ilk âyetlerinde bu gerçek hatırlatılmaktadır.

ıv. Üfürenlerin Şerrinden

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ "Düğümlere üfleyenlerin şerrinden." Âyetteki النَّفَّاثَاتِ *en-neffâsât* kelimesi "tükürükle birlikte üfürmek", الْعُقَدِ *el-'ukad* kelimesi ise "düğümler" demektir.

a) Âyette kastedilen olayın, Yahudi Lebîd b. A'sam'ın Hz. Peygamber'e sihir yapan kızlarıyla ilgili olduğu ifade edilmektedir. Sûrenin Mekke'de

827 İslâmoğlu, age., s. 1327'de 5. not.
828 Talâk 65/2, 3, 4, 5, 7; İnşirâh 94/5-6.
829 İsrâ 17/81.

indirildiği gerçeğine karşılık bu rivayetin güvenilirliği tartışmalıdır. Mübâlağa içeren *neffâse* kelimesi, kehanet ve büyücülük işleriyle uğraşan kadın ve erkek herkesi, yani bu işi yapan toplulukları da içermektedir. النَّفَّاثَات *en-neffâsât* kelimesi "üfürme işlemi yaparak erkekleri yoldan çıkaran kadınlar" anlamına da gelmektedir. Ebû Müslim, Teğâbün 64/14 ve Yûsuf 12/28. âyetlerin desteğiyle bu görüşü ileri sürmekte, Râzî de bunu nakletmektedir.[830]

b) *el-'Ukad* kelimesi, "düğüm, yönetim, antlaşma, akar, bol ağaçlı yer, arazi, aç hayvanlar, bağ, kesin niyet, kin ve öfke" gibi anlamlara gelmektedir.[831] Bakara 2/235'te bu kelime "(nikâh) bağı" anlamındadır. Öyle anlaşılıyor ki, söz konusu kelime ille de "büyü için üflenen düğümler" anlamıyla sınırlı değildir. Bu kelimeyi "Cebrâil, Rûhu'l-kudüs ruhuma üfledi"[832] hadisinin desteğiyle, kalbe yapılan "müdahaleler" anlamına da alabiliriz. Yani maksat, düğümlere yapılan üfürükler değil, insan beynine veya bilincine yapılan yazılı sözlü, görünen görünmeyen, hissedilen hissedilemeyen, bilinen bilinmeyen, insan veya şeytan kaynaklı her türlü olumsuz ve kötü müdahaleler olarak kabul edilebilir.

c) En'âm 6/112 ve Nâs 114/5. âyetlerinin desteğiyle, bu düğümler nefsin kördüğümleri, onlara üfleyenler de duygu ve düşünce dünyasındaki düğümleri ve sorunları çözme iddiasıyla insanları aldatan umut tacirleri ve sahtekârlardır; ya da insanın şahsiyet ve onurunu, söz ve sebatını dağıtma çabasıdır. Buna, karşıt cinslerin birbirlerinin duygularını, cinselliği kullanarak kirletmeleri de dâhildir. Sözün özü, bu, insanın duygularını karıştırma girişiminin her türünü kapsar. Duygu kirlenmesi bunun sonucudur.[833]

v. Kıskançların Şerrinden

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ "Kıskançlık duyduğunda kıskancın şerrinden (sabah aydınlığının Rabbine sığınırım)." Âyetteki حَاسِدٍ *hâsid/hasede* kelimesi "kıskançlık" demektir.

830 Râzî, age., XXXII, 195-196.
831 Yazır, age., X, 156-157.
832 İsmail b. Muhammed el-'Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs 'ammâ İştehera Mine'l-Ehâdîs 'alâ Elsineti'n-Nâs, Beyrut, 1988I, s. 268.
833 İslâmoğlu, age., s. 1327'de 6. not; Yazır, age., X, 171.

a) Hased, "başkasında olan bir nimetin ondan alınıp kendisine verilmesini şiddetle istemek" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu âyette insan benliğinde bulunan hasetten değil de, aktif alana giren veya faaliyet göstermeye başlayan hasetten Allah'a sığınılması emredilmektedir. Haset hastalığının en önemli ilacı, haset edilen şey için dua etmektir.

b) Hasetle birlikte kullanılan birbirine yakın veya zıt anlamlı kelimeler ve anlamları şöyledir: *Hased,* "bende yok, onda da olmasın"; *buhl,* "bende var, onda olmasın"; *şuhh,* "onunki benim olsun"; *gıpta,* "onda var, bende de olsun"; *sehâvet,* "bende var, onda da olsun"; *îsâr,* "benim değil, onun olsun"; *cûd,* "bende yok, ama onda olsun"; *fakr,* "onda yok, bende de olmasın".[834] Görüldüğü gibi, bu kelimelerden ilk üç tanesi kötülük içerikli, diğerleri ise iyilik ve güzellik içeriklidir.

c) Bu bağlamda Hz. Peygamber'in şu hadisini burada hatırlatarak bitirelim: "Şu iki kişiden başkasına yönelik hased (gıpta) olmamalıdır: Biri, Allah'ın mal verdiği ve o malı hak yolda kullanan, diğeri ise, Allah'ın hikmet verdiği ve onunla amel edip insanlara öğreten adam."[835]

FELAK SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Kâfirûn sûresinde tevhid ilan edilmekte, Nasr sûresinde ilâhî yardım ve fetih müjdelenmekte, Mesed sûresinde tevhide karşı saldırganlık yapanların sonlarının ateş olduğu belirtilmekte, İhlâs sûresinde ise Yüce Allah'ın varlığı, ne olduğu ve ne olmadığı açıkça beyan edilmektedir. Bu sûrelerden sonra gelen Felak suresinde de Yüce Allah, yarattığı varlıkların, bastıran cehalet karanlığının, insan benliğini körelten müdahalelerin ve sonuçta bütün bunların asıl nedeni olan haset duygusunun şerrinden Kendisine sığınılmasını insanlara emretmektedir.

İşte bütün bu çıkarımlar doğrultusunda, insanlara yöneltilen ve onları etkisi altına alan çeşitli müdahalelerden Yüce Allah'a sığınmak gerekmektedir. Sûrenin asıl vermek istediği mesaj budur. İnsanlar, bu türden saldırılara maruz kalınca Yüce Allah'a ve O'nun vahyine sarılmak, onun koru-

834 İslâmoğlu, age., s. 1327'de 8. not.
835 Buhârî, Zekât, 5.

yucu etkisine sığınmak ve daima O'ndan yardım istemek durumundadır. Çünkü bilmelidirler ki, O'ndan başka her türlü sığınak görüntüleri birer yanılgıdan ve sahtelikten ibarettir. Kula düşen görev, onu inşa etmek için gönderilen vahye güvenmek, onun gereğini yerine getirmeye çalışmak ve bu arada asıl sığınılacak varlık olarak sadece Yüce Allah'ı kabul etmektir.

Allah'a inananlar O'na güvendikleri, O'nu gerçekten sevdikleri ve sevgilerinin gereğini yerine getirmeye başladıkları gün, karanlıklardan ve sıkıntılardan kurtuluşun kapısını da aralamış olacaklardır.

Aktif alana giren her türlü şerden herşeyin sahibi olan Yüce Allah'a sığınmak Müslümanın asıl gündemi olmalıdır. O'nun dışında sığınak olmadığını bilenler elbette Yüce Allah'ın engin rahmetine müracaat etmelidirler. O rahmetten yararlanan ve hayatını doğru değerlerle yaşayanlardan olmayı niyaz ediyoruz.

114. NÂS SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'nin ilk yıllarında indirilen ve 6 âyetten oluşan Nâs sûresi, resmî sıralamada 114, iniş sırasına göre ise 21. sûredir.

Bu sûre, Felak sûresiyle adeta konu bütünlüğü içerisindedir. Her iki sûrede de Yüce Allah'a sığınmanın gereği ve önemi vurgulanmaktadır.

Sığınma anlamı nedeniyle Felak ve Nâs sûrelerine *el-mu'avvizetân* adı verilmekte, sığınmanın ve kendisinden sığınılan varlığın kim veya kimler ya da neler olduğu ortaya konulmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِۙ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِۙ ﴿٢﴾ اِلٰهِ النَّاسِۙ ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِۙ ﴿٤﴾
اَلَّذ۪ي يُوَسْوِسُ ف۪ي صُدُورِ النَّاسِۙ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-6. De ki: "Cinlerden ve insanlardan oluşan, insanların gönüllerine vesvese veren sinsi vesvesecinin şerrinden, insanların ilâhına, hükümdarına yani Rabbine sığınırım."

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-6. ÂYETLER:

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِۙ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِۙ ﴿٢﴾ اِلٰهِ النَّاسِۙ ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِۙ

1-6" ﴿٤﴾ اَلَّذ۪ي يُوَسْوِسُ ف۪ي صُدُورِ النَّاسِۙ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾. De ki: Cinlerden ve insanlardan oluşan, insanların gönüllerine vesvese veren sinsi vesvesecinin şerrinden, insanların ilâhına, hükümdarına yani Rabbine sığınırım."

a) Mu'avvizetân'ın Ortak Noktaları

Felak sûresinde olduğu gibi, bu sûrede de insanları rahatsız eden asılsız bazı korkulardan sığınmanın adresi öğretilmekte, adeta insanların nelerden, kime sığınacağı noktasında bilgilendirilmektedir.

Yüce Allah, Felak sûresinde kendisini sabahın Rabbi olarak takdim ederken, burada ise insanların Rabbi, meliki ve ilâhı olarak tanıtmakta, kendisinden sakınılacak varlığı ise insan ve cinden oluşan şeytan sembolü olarak belirlemektedir.

Mushaf'ın bu son sûresinde, âyet sonlarında *sîn* harfinden kaynaklanan musiki, insan ve cin şeytanlarının insana verdiği vesveseyi hissettirmekte, adeta onların fısıltıları hakkında dikkatli olunmasını tenbih etmektedir.

b) Yüce Allah'ın Üç Sıfatı

Sûrenin ilk üç âyetinde, Yüce Allah Kendisini üç sıfatıyla tanıtmakta ve O'na sığınılmasını emretmektedir.

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِۙ مَلِكِ النَّاسِۙ اِلٰهِ النَّاسِۙ "De ki: İnsanların ilâhına, hükümdarına, yani Rabbine sığınırım." Âyetteki مَلِكِ *melik* kelimesi "hükümdar, sahip, yönetici", النَّاسِ *en-nâs* sözcüğü ise "insanlar" demektir.

Yüce Allah, Nâs sûresinin bu ilk üç âyetinde Hz. Peygamber'in şahsında bütün insanlara seslenmekte ve çeşitli kötülüklerin kaynağı olan insan ve cin şeytanlarının vesvesesinden Kendisine sığınmalarını istemektedir. Yüce Allah, burada Kendisini insanların rabbi, meliki ve ilâhı olarak tanıtmaktadır. Şimdi bu üç kelimeyi açıklamaya çalışalım.

1. *Rabb* "sahip, idare eden, yetiştiren, terbiye eden, büyüten"; *melik* "hükümdar, padişah, hükmü altında tutan, meleke ve güçlerini hayır üzere kullandıran, sahip"; *ilâh* ise "üstün güç" gibi anlamlara gelmektedir. Bu haliyle söz konusu kelimeler, Yüce Allah'ın insanlar özelinde bütün mahlûkatın sahibi ve yaratıcısı olduğunu hatırlatmaktadır.

2. Kendisine sığınılacak varlık, her şeyin sahibi olursa, o sığınma gerçek sığınmadır; başka ilavelere ihtiyaç hissettirmez. Bu nedenle Yüce Allah, görünür-görünmez, hissedilir-hissedilmez, maddî-manevî, insan-cin kaynaklı her türlü vesveseden Kendisine sığınılmasının gerçek bir korunma isteği olacağını beyan etmektedir. Sıkıntıdaki insanlar ancak bu şekilde kurtulabileceklerini bilmeli ve Yüce Allah'a güvenmelidirler.

3. *Rabb, melik* ve *ilâh* kelimelerinin her üçü de Yüce Allah'ı nitelendirmekte ve birbirinin açıklayıcısı olmaktadırlar. Bu nedenle âyetlerdeki anlam, "De ki: İnsanların Rabbine, yani melikine, yani ilâhına sığınıyorum" şeklini almaktadır. Âyetlerde üç defa *en-nâs* kelimesinin gelme nedeni de bir tekrar değil, insanın sığınmasındaki tek doğru yerin ilâhî makam olduğu gerçeğini insana her defasında hatırlatmaktır. Mademki üç âyette Yüce Allah'ın başka bir sıfatı zikrediliyor, o halde insanın da üç defa zikredilmesi bu ifade üslubuna uygunluk oluşturmaktadır.

4. Ayrıca, ilk üç âyette üç kez geçen *en-nâs* kelimesi, insanın değerini hatırlatmaya yönelik olarak da anlaşılabilir. İsrâ 17/70. âyette, "İnsanoğlu çok değerli bir varlık", Tîn 95/4'te de "En güzel şekilde yaratılan" olarak ifade edilmektedir. Bu değeri nedeniyle kendisine sığınılacak varlık olan Yüce Allah üç sıfatıyla anılınca, ona sığınacak varlığın, yani insanın da üç defa zikredilmesi daha etkileyici bir üslup oluşturmaktadır.

c) Sığınılması Gereken Şer Nedir?

Yüce Allah, sığınılacak varlığın Kendisi olduğunu beyan ettikten sonra, şimdi de sığınmaya konu olan şerrin kaynağına dikkat çekmektedir.

1. Sinsi Vesvesecinin Şerrinden

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ۙ "Vesvese veren sinsi vesvesecinin şerrinden."

Âyetteki الْوَسْوَاسِ *el-vesvâs* kelimesi, "vesvese oluşturabilecek her tür vesvese kaynağı", الْخَنَّاسِ *el-hannâs* kelimesi ise "sinmek, geri kalmak" demektir.

a) الْوَسْوَاسِ *el-vesvâs* kelimesinin anlamı çerçevesinde "bilinen bilinmeyen, hayal veya gerçek, bilinçaltı veya bilinçüstü, duyular veya güdüler, vehim veya endişe, insan kaynaklılık veya cin kaynaklılık, görülebilirlik veya görülemezlik, hissedilebilirlik veya hissedilemezlik" gibi unsurlar vardır. Bu nedenle, âyetteki *el-vesvâs* kelimesini izah eden Taberî, bunun "şeytan" olduğunu beyan etmekte[836] ve sürekli vesvese vermenin onun özelliği olduğunu belirtmektedir.

Şeytanın vesveselerinden kurtulmak için, Yüce Allah'a sığınmak gerekir. O'na sığınmayanlar bu defa şeytanın oyuncağı olmaktan kurtulamazlar. Âyetlerde özellikle, insanoğlunun bu vesveseciden uzak durmaya gayret etmesinin kendi menfaatine olacağı ortaya konulmaktadır. Allah'a sığınmayanlar mutlaka kendilerine başka bir sığınak ararlar. Böylece ilgili varlıklara hakkı olmayan özellikleri nispet ederek, onların da sapmalarına ve haktan uzaklaşmalarına neden olurlar.

b) الْخَنَّاسِ *el-hannâs* kelimesi ise, yukarıda ifade ettiğimiz gibi "sinmek, geri kalmak" demektir. Tekvîr 81/15'te "gezegenlerin sinmesi ve görünmemesi" anlamında kullanılan bu kelime, burada şeytanın sinsiliğini ortaya koymaktadır. Sa'îd b. Cübeyr, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmektedir: "İnsan, Rabbini hatırladığı zaman, şeytan geri çekilir ve kaçar (siner); ama Rabbini unuttuğu zaman ona vesvese verir."[837] Bu rivayetten anlaşılıyor ki, *el-hannâs* kelimesi, şeytanın sinmesi veya geri durması anlamlarına gelmektedir. Bu durum, bir çekingenlik ve güçsüzlük nedeniyle üstün güç olan Yüce Allah'ın huzurunda haddini bilme halidir.

11. Vesveseci Varlık Cin de İnsan da Olabilir

اَلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ "Cinlerden ve insanlardan oluşan, insanların gönüllerine vesvese veren (vesvesecinin şerrinden)." Âyetteki يُوَسْوِسُ *yüvesvisü* fiili "vesvese vermek", صُدُور *sudûr* kelimesi "gönüller", الْجِنَّة *el-cinneh* sözcüğü "cinler", النَّاس *en-nâs* kelimesi ise "insanlar" demektir.

836 Taberî, age., XXX, 355.
837 Taberî, age., XXX, 355; Râzî, age., XXXII, 198.

Burada sinsice vesvese vererek insanları huzursuz eden iki kaynağa gönderme yapılmaktadır. Bunlardan ilki cinlerden olan vesvesecidir yani şeytandır, diğeri ise insanlardır.

a) Şeytanın vesveseleri hakkında Kur'ân'da çeşitli ifadeler vardır. Şeytanın vesvese vermesi anlamında *istizlâl/istezelle* "kaydırmak",[838] *tahvîf/ yuhavvifü* "korkutmak",[839] *tadlîl/yüdıllü* "saptırmak",[840] *keyd* "tuzak",[841] *nezğ* "fitlemek",[842] *tâif* "vesvese, olumsuz müdahale"[843] ve *hemezât* "kışkırtma"[844] kelimeleri kullanılmaktadır. İnsanların bunlardan kurtulması için Yüce Allah'ı hatırlamaları ve O'na sığınmaları kendilerine emredilmektedir.

b) Şeytan kaynaklı vesveselerin içerikleri ve sonuçları hakkında Kur'ân'da pek çok ifade yer almaktadır. Birkaçını hatırlatmakta yarar görüyoruz. Şeytan apaçık düşmandır ve insanlara devamlı olarak kötülük ve çirkinlik emreder.[845] Cömertlik yapanları fakirlikle korkutur.[846] Kuruntu verdirir.[847] Kin ve düşmanlık meydana getirmek ister.[848] İnsanların yaptığı yanlışları onlara süslü ve doğru gibi gösterir.[849] Onlara görevlerini unutturur.[850] İnsanları saptırıp şaşırtır.[851] Kendi dostlarına süslü sözler, aldanma içerikli mesajlar ve Müslümanlarla mücadele etmelerini fısıldar, onları bu işlere teşvik eder.[852] İnsanların arasını açar.[853] Yanlış vaatlerde bulunur.[854] Sadece aldanma vaad eder.[855] Vahyi bozmak ve ona bir şeyler katıştırmak ister.[856] İnsanı yüzüstü bırakıp rezil eder.[857] İnsanı ateş azabına çağırır.[858]

---

838 Âl-i İmrân 3/155.
839 Âl-i İmrân 3/175.
840 Nisâ' 4/60.
841 Nisâ' 4/76.
842 A'râf 7/200; Fussılet 41/36.
843 A'râf 7/201.
844 Mü'minûn 23/97.
845 Bakara 2/168-169; Nûr 24/21.
846 Bakara 2/268.
847 Nisâ' 4/118-120.
848 Mâide 5/91.
849 En'âm 6/43; Enfâl 8/48; Nahl 16/63; Neml 27/24; 'Ankebût 29/38.
850 En'âm 6/68; Yûsuf 12/42; Kehf 18/63.
851 En'âm 6/71.
852 En'âm 6/112, 121.
853 Yûsuf 12/100; İsrâ 17/53.
854 İbrahim 14/22.
855 İsrâ 17/64.
856 Hacc 22/52.
857 Furkaan 25/29.
858 Lokmân 31/21.

İnsanları kötülüğe sürükler ve onlara boş ümit verir.[859] İnsanı etkisi altına alır ve Allah'ı hatırlamayı ona unutturur.[860]

c) Kur'ân, şeytan kavramını sadece cinlerden ibaret saymaz, insanlardan da şeytanlar olduğu haberini verir. Meselâ En'âm 6/112'de hem insan hem de cin şeytanların peygamberlere düşman olduklarından söz edilmektedir. Ayrıca, tefsirini yaptığımız Nâs sûresinin bu son âyeti, bu konuda son derece açık bir delildir. İnsanı en çok ve en etkili şekilde azdıran varlık, insan şeytanlardır, insan kılığındaki şeytanlardır, başka bir ifadeyle şeytanlaşmış insanlardır.

d) Kaaf 50/16'da Yüce Allah, insanı Kendisinin yarattığını ve nefsinin ona neleri vesvese verdiğini gayet iyi bildiğini, çünkü insana şah damarından daha yakın olduğunu beyan etmektedir. Demek ki, insana vesvese veren varlık sadece şeytan değildir; insan nefsi de vesvese vermekte ve insanı Hakk'tan uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Hz. Yûsuf kıssasında Züleyha'nın itiraf ettiği gibi "kötülük emreden nefis",[861] şeytanın insandaki şubesidir. İnsan, bununla şeytanlaşır, şeytanca işler yapar, azar, sapar ve çevresindekileri saptırmaya çalışır.

e) İnsana yine insandan veya diğer varlıklardan gelebilecek sıkıntılardan Yüce Allah'a sığınmak onlara önemli bir kapı olarak sunulmaktadır. Böylece insanoğlu, bir taraftan her türlü vesvese veya tehlikeye açık bir varlık olarak tanıtılmakta, diğer taraftan tehlikelerden korunmasının yolu da kendisine gösterilmektedir. İnsanlara sahipsiz bırakılmadıkları hatırlatılmakta, yanlış yerlerde çözüm aramamaları gerektiği onlara öğretilmekte, başka varlıklara ve yanlış kapılara müracaatın sonuçsuzluğu daha başından kendilerine bildirilmektedir.

Bu âyetlerden ve sûrelerden anlaşıldığına göre, peygamberler dâhil hiç kimse, kendini her şerden korunmuş gibi algılamamalıdır. İnsanlar, bu tür cin veya insan kaynaklı vesveseler konusunda şarlatanlara değil, asıl sahibimiz olan Yüce Allah'a sığınmalıdırlar. Allah adına O'nun adını, dinini, kitabını ve ilâhî mesajını menfaatlerine kurban edenlere asla müracaat etmemelidirler. Sadece ve sadece Yüce Allah'ı sığınak bilmeli ve bu doğrultuda davranmalıdırlar.

---

859 Muhammed 47/25.
860 Mücâdele 58/19.
861 Yûsuf 12/53.

Burada sûreyle ilgili son söz olarak şunu söyleyelim: Bu sûrede, âyet sonlarındaki *nâs* kelimelerinin her âyetin sonunda gelmesi sûreye değişik bir ses ve bir armoni katmakta, sanki fısıltı veya vesvesenin oluşturduğu garip etki hissettirilmeye çalışılmaktadır. Kısa kısa gelen her âyetin sonundaki sesle, bu tür vesveselerin insanı çepeçevre kuşatabileceği, etkileyebileceği veya kuşatılmışlık duygusuna kaptırabileceği hissi verilmek istenmiş olabilir.

Yüce Allah her konuda en iyiyi bilendir.

NÂS SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-6. âyetler): Yüce Allah, *el-mu'avvizetân* diye isimlendirilen Felak ve Nâs sûrelerinde, Kendisini bir sığınak ve sahip olarak tanıtmaktadır. İnsanlar, değişik sıkıntılarından dolayı *rabb, melik* ve *ilâh* sıfatlarının sahibi Yüce Allah'a sığınmalıdırlar. Felak sûresinde "yaratılmışların, bastıran karanlığın, düğümlere üfleyenlerin ve haset ettiğinde hasetçinin" şerrinden, Nâs sûresinde ise "sürekli olarak insanların gönüllerine vesvese veren ve sinen cin ve insan şeytanlarının" şerrinden Allah'a sığınmak, başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün insanlara emredilmektedir.

Kısa sûreleri incelemeye çalıştığımız bu eserde, Yüce Allah'ın son mektubu olan Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya ve gücümüz nispetinde anlatmaya çalıştık. Kul yapısı her şey eksiktir, hata içerir. Bu nedenle naçizane bizim bu çalışmamız da çeşitli yönlerden eksiklikler içerebilir. Mümin kardeşlerimizden bize yardımcı olmalarını bekliyoruz. Hiç olmazsa, dualarını bizden esirgemesinler.

Allah'ın kelamı için ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa, yine de söz biter, ama O'nun kelimeleri ve hakikatleri bitmez. Hakikat denizinden bir damla almayı niyaz ediyoruz.

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu çalışmamı;

Merhum babama,

kıymetli anneme ve

bütün Kur'ân talebelerine

ithaf ediyorum.

DÜŞÜN YAYINCILIK

Yayın No : 174
Kitabın Adı : Kısa Sûrelerin Tefsiri II
Yazar : Prof. Dr. Mehmet Okuyan
İç Mizanpaj & Kapak : AFM CREATIVE
5.Baskı : 2013
ISBN : 978-605-4195-90-9

Baskı ve Mücellit : **Çalış Ofset**
Davutpaşa Cad. Yılanlı Ayazma Sk.
No: 8 Davutpaşa/Topkapı/İSTANBUL
Tel: 0212 482 11 04
Sertifika No: 12107

Genel Dağıtım : **ADIM DAĞITIM**
(0212) 524 7 524 / www.kidap.com.tr

İletişim : Mehmet OKUYAN
OMÜ İlahiyat Fak. Kurupelit/SAMSUN
0362 312 19 19 / 61 61
0532 571 50 82

Yayıncı Sertifika No : 12628
Yayıncı Adresi : Topkapı Mh. Kahalbağı Sk.
No:49/A Topkapı / İstanbul
(0212) 521 91 13 - 23 fax (0212) 521 90 86

KISA SÛRELERİN TEFSÎRİ

2

(NEBE', NÂZİ'ÂT, 'ABESE, TEKVÎR, İNFİTÂR, MUTAFFİFÛN, İNŞİKAAK, BURÛC ve TÂRIK SÛRELERİ)

Prof. Dr. Mehmet OKUYAN

DÜŞÜN YAYINCILIK

İÇİNDEKİLER

78. NEBE' SÛRESİ

79. NÂZİ'ÂT SÛRESİ

80. 'ABESE SÛRESİ

81. TEKVÎR SÛRESİ

82. İNFİTÂR SÛRESİ

83. MUTAFFİFÛN SÛRESİ

84. İNŞİKAAK SÛRESİ

85. BURÛC SÛRESİ

86. TÂRIK SÛRESİ

KISA SÛRELERİN TEFSÎRİ
-II-

78. NEBE' SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 40 âyetten oluşan ve adını ikinci âyetteki "haber" anlamındaki *en-nebe'* kelimesinden alan Nebe' sûresi, resmî sıralamada 78, iniş sırasına göre ise 80. sûredir. Bu sûre, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Nebe' sûresi, resmî sıralamada peşinden geldiği Murselât sûresiyle yakın bir konu ilişkisine sahiptir. Her iki sûrede de, kıyâmet ve sonrasından söz edilmekte, kâinat kitabından konu başlıklarına yer verilmekte ve cehennem ateşinin korkunç yapısı ile cennetin göz kamaştıran güzelliklerine değinilmektedir.

Sûrenin ilk üç âyetinde, Mekkeli müşriklerin, hakkında tartıştıkları büyük haber anlamında, kıyâmetle ilgili bilgiler ele alınmaktadır. İnkârcıların yakında gerçeği fark edecekleri iki âyette peş peşe vurgulanmakta; bu arada Yüce Allah'ın kâinata koyduğu çeşitli özellikler öncelikle inkârcılara, ardından bütün insanlara hatırlatılmaktadır.

Kâinat ve insan kitabından çeşitli konular ele alınmakta, Yüce Allah'ın gücüne vurgu yapılmaktadır. Kıyâmet ve mahşerle ilgili bilgiler verilerek, inkârcıların azaplarının artırılacağı beyan edilmektedir. Duyarlılık sahiplerine de çeşitli ödüllerin verileceği belirtildikten sonra, mahşerdeki yargılama hakkında çeşitli bilgilendirmeler yapılmaktadır.

Sûrenin sonunda, insanların uzak gördüğü mahşerdeki azabın aslında yakın olduğu ve kâfirlerin toprak olmayı arzu edecek hale geleceği bildirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

عَمَّ يَتَسَٓاءَلُونَۚ ﴿١﴾ عَنِ النَّبَاِ الْعَظ۪يمِۙ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ي هُمْ ف۪يهِ مُخْتَلِفُونَۜ ﴿٣﴾ كَلَّا
سَيَعْلَمُونَۙ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهَادًاۙ ﴿٦﴾ وَالْجِبَالَ اَوْتَادًاۙ
﴿٧﴾ وَخَلَقْنَاكُمْ اَزْوَاجًاۙ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًاۙ ﴿٩﴾ وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًاۙ ﴿١٠﴾ وَجَعَلْنَا
النَّهَارَ مَعَاشًاۖ ﴿١١﴾ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًاۙ ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًاۖ ﴿١٣﴾ وَاَنْزَلْنَا مِنَ
الْمُعْصِرَاتِ مَٓاءً ثَجَّاجًاۙ ﴿١٤﴾ لِنُخْرِجَ بِه۪ حَبًّا وَنَبَاتًاۙ ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ اَلْفَافًاۜ ﴿١٦﴾ اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ
كَانَ م۪يقَاتًاۙ ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ اَفْوَاجًاۙ ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًاۙ
﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًاۜ ﴿٢٠﴾ اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًاۙ ﴿٢١﴾ لِلطَّاغ۪ينَ مَاٰبًاۙ
﴿٢٢﴾ لَابِث۪ينَ ف۪يهَٓا اَحْقَابًاۚ ﴿٢٣﴾ لَا يَذُوقُونَ ف۪يهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًاۙ ﴿٢٤﴾ اِلَّا حَم۪يمًا وَغَسَّاقًاۙ
﴿٢٥﴾ جَزَٓاءً وِفَاقًا ﴿٢٦﴾ اِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًاۙ ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كِذَّابًاۜ ﴿٢٨﴾ وَكُلَّ
شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ نَز۪يدَكُمْ اِلَّا عَذَابًاۚ ﴿٣٠﴾ اِنَّ لِلْمُتَّق۪ينَ مَفَازًاۙ ﴿٣١﴾
حَدَٓائِقَ وَاَعْنَابًاۙ ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ اَتْرَابًاۙ ﴿٣٣﴾ وَكَاْسًا دِهَاقًاۜ ﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ ف۪يهَا لَغْوًا
وَلَا كِذَّابًاۚ ﴿٣٥﴾ جَزَٓاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَٓاءً حِسَابًاۙ ﴿٣٦﴾ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًاۚ ﴿٣٧﴾ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّاۜ لَا يَتَكَلَّمُونَ اِلَّا مَنْ
اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّۚ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪ مَاٰبًا ﴿٣٩﴾ اِنَّٓا
اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَر۪يبًاۚ يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَن۪ي كُنْتُ تُرَابًا
﴿٤٠﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. "Birbirlerine neyi soruyorlar?" "(İnanıp inanmamakta, ayrılığa düşmekte oldukları o büyük haberi." **4.** Hayır, (durum onların sandığı gibi

değil)! (Bir gün gerçeği) bilecekler! 5. Evet, evet mutlaka zamanı geldiğinde (gerçeği) bilecekler! 6-7. Biz yeryüzünü bir beşik ve dağları da birer kazık yapmadık mı? 8. Sizi çifter çifter yarattık. 9. Uykunuzu bir dinlenme (aracı) kıldık. 10-11. Geceyi bir örtü, gündüzü de çalışıp kazanma zamanı yaptık. 12. Üstünüzde yedi kat sağlam göğü bina ettik. 13. (Orada) alev alev yanan bir kandil yarattık. 14-16. Su vesilesiyle ürünler (tohumlar), bitkiler ve ağaçları (birbirine) sarmaş dolaş bahçeler yetiştirmemiz için sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik. 17. Muhakkak ki, hüküm günü vakit olarak belirlenmiştir. 18. Sûr'a üflendiği gün, bölük bölük Allah'a gelirsiniz. 19. Gökyüzü açılır ve orada pek çok kapılar oluşur. 20. Dağlar da yürütülmüş, serap haline getirilmiş olur. 21-22. Muhakkak ki, cehennem azgınların durağı olarak gözetlemektedir. 23. (Azgınlar) orada çağlar boyu kalacaklardır. 24-26. (Dünyadaki inkârlarına) uygun bir karşılık olarak, kaynar su ve irinden başka orada bir serinlik ya da (susuzluk gideren) bir içecek tadamazlar. 27. Çünkü onlar (mahşerdeki) hesabı ummazlardı. 28. Âyetlerimizi de yalanladıkça yalanlamışlardı. 29. Biz ise her şeyi bir kitapta sayıp kaydetmişizdir. 30. "(Artık azabı) tadın! Bundan sonra yalnızca azabınızı artıracağız." 31-34. Muhakkak ki muttakîler için de bahçeler, bağlar, birbiriyle uyumlu eşler ve içi dolu kâselerden oluşan her türlü ödül vardır. 35. Onlar orada boş bir lâkırdı da yalan da işitmezler. 36-37. Bunlar, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların -Rahmân olan- Rabbinin hesapsız bir bağışı ve mükâfatı olarak (verilecektir). (Bununla ilgili olarak o gün hiç kimse) O'na karşı konuşma imkânı bulamayacaktır. 38. Ruh(lar) ve meleklerin saf duracakları o gün, Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar; konuşan da doğruyu söyler. 39. İşte o gün gerçektir, gerçekleşecektir. O halde dileyen, Rabbine dönen bir yol tutar. 40. Biz, yakın bir azap ile sizi uyardık. O gün kişi, önceden yaptıklarına bakacak ve nankör inkârcı: "Âh, keşke toprak olsaydım!" diye feryat edecektir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

عَمَّ يَتَسَٓاءَلُونَۚ ﴿١﴾ عَنِ النَّبَإِ الْعَظ۪يمِۙ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ي هُمْ ف۪يهِ مُخْتَلِفُونَۜ ﴿٣﴾

كَلَّا سَيَعْلَمُونَۙ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

"1-3. 'Birbirlerine neyi soruyorlar?' (İnanıp inanmamakta) ayrılığa düşmekte oldukları o büyük haberi. 4. Hayır, (durum onların sandığı gibi değil)! (Bir gün gerçeği) bilecekler! 5. Evet, evet mutlaka zamanı geldiğinde (gerçeği) bilecekler!"

Nebe' sûresinin ilk âyetlerinde "büyük haber"den söz edilmekte, bu konuda Mekkelilerin tartışmakta olduğu bilgisi verilmekte, sonuçta gerçeği anlayacakları haber verilmektedir.

a) Mekkelilerin Gündeminde Ne Vardı?

Mekkelilerin gündemi Hz. Peygamber'in risâletinden sonra hemen hemen tamamen değişmiş ve onun tebliğ ettiği esaslar insanların dikkatlerini meşgul eder olmuştu. İşte, Nebe' sûresinin ilk âyetlerinde bu gündemden çok önemli bir başlık ele alınmaktadır.

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ "Birbirlerine neyi soruyorlar?" Âyetteki عَمَّ *'amme* ifadesi "neden, neyi", يَتَسَاءَلُونَ *yetesâelûn* fiili "birbirine sormak, soruşturmak" demektir.

a) Soru edatı olan مَا *mâ* harfinin başına cer harflerinden biri gelirse bu harf *me* şeklinde yazılır ve okunur. Kur'ân'daki فِيمَ *fîme*[1] veya بِمَ *bime*[2] örnekleri bu kuralın sonucu kullanımlardır.

İşte bu âyetin ilk kelimesi, "-den, -dan" anlamındaki عَنْ *'an* ve "ne" anlamındaki soru edatı مَا *mâ* harfi birleştirilerek عَمَّ *'amme* şeklinde getirilen soru ifadesidir. Anlamı, "neyi, hangi şeyi, hangi şeyden" şeklindedir. Bu ifadenin "niçin, neden dolayı" anlamı da vardır; bu durumda Mekkelilerin neyi sordukları değil, niçin sordukları gündeme getirilmiş olmaktadır.

b) "Tefâül" kalıbındaki يَتَسَاءَلُونَ *yetesâelûne* fiili, "sormak, istemek" anlamındaki *s-e-l* kökündendir. Bu âyette "birbirlerine sormak, soruşturmak" şeklinde soranların birden çok olduğunu ve hepsinin de aynı şeyi birbirlerine sorduğunu göstermektedir. Sorgulamanın amacı, sorgulanan şey ve bunu kimlerin yaptığı konularında bazı hatırlatmalar yapmak istiyoruz.

1. Bu soruşturmada amaç "alay etmek" olabilir. Bu durumda onların kıyâmete ve ötesine inanmadıkları meydana çıkmış olur ki Kur'ân'da bunu

1 Nâzi'ât 79/43.
2 Neml 27/35.

destekleyen pek çok âyet vardır. Kıyâmete ve mahşere inanmayan Mekkeli müşriklerin, alaya aldıkları bu mesele hakkında öteden beri karşı çıkış içerisinde oldukları sonucunu çıkartabiliriz. Necm 53/27'de de işaret edilen husus budur.

Karşı çıkanlar önemli oranda ve aynı zamanda alaya da alırlar. Nitekim Mütaffifûn 83/29-32. âyetlerde dile getirildiği üzere, müminleri gördüklerinde ya da özellikle yanlarına gittiklerinde alaycı bir tavırla gülerler, kaş göz hareketleri yaparak dalga geçerler, kafadarlarıyla buluşunca da yaptıklarıyla övünerek zevklenirlerdi. Bütün bunlarla da yetinmeyip, Müslümanları her gördüklerinde onlara "şaşkın ve sapık" suçlamasını yapmaktan geri durmazlardı. İşte, müminlere karşı tavrı bu şekilde olanlar, aynı zamanda kıyâmetin ne zaman kopacağı noktasında da alaycı sorular sormaktan çekinmiyorlardı.[3]

2. Bu soruşturmada amaç "gerçekliği sorgulamak" da olabilir. O zaman da, meselenin ciddiyetini önemsedikleri ve bu nedenle aralarındaki konuşmalarda bu konuya sıklıkla yer verdikleri ortaya çıkmış olur. Kur'ân'da verilen bilgilere göre, Mekkeliler içerisinde kıyâmetin kopmasına inanmayanlar olduğu gibi, bu konuda tereddüt içerisinde bulunanlar da vardı. Yüce Allah, onların tereddüt içerisinde bulunduğunu, ancak zanlarının da ağırlıklı olarak inanmamaya yakın olduğunu bildirmektedir.[4]

3. Soruşturma işlemini yapanlar arasında bazı müminlerin de bulunmasında bir sakınca yoktur. Tartışanlar arasında inananlar da bulunmalı ki tartışmanın ve soruşturmanın bir anlamı olsun. Müminler imanlarını güçlendirirken, kâfirler küfürde ileri gitmiş olurlar. Bakara 2/26'da geçen "sivrisinek örneği"ni alay konusu ederek "bu da neymiş?" sözleriyle hafife alanlar olduğu gibi, bu sayede imanları artanlar da olmuştur. Aynı şekilde, bir sûre indirildiğinde bunun bazı insanların imanını artırdığı, bazılarının ise kalplerindeki imansızlık hastalığını daha da ilerlettiği ve kâfir olarak öldükleri de Kur'ân'da haber verilmektedir.[5]

Âyete konu edinilen "soruşturma" işleminde bunu yapanların kâfirler olduğu ve alay için bunu gerçekleştirdikleri görüşü bizce diğerlerine göre daha önceliklidir; çünkü 4 ve 5. âyetlerde bunun tehdit içerikli bir şekilde cevaplandırıldığı görülmektedir.

---

3 Yûnus 10/48; Enbiyâ 21/38; Sebe' 34/29; Yâsîn 36/48; Mülk 67/25.
4 Kehf 18/36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.
5 Tevbe 9/124-125.

b) en-Nebeü'l-'Azîm Nedir?

Yüce Allah, Mekkeli müşriklerin veya diğer insanların neyi soruşturdukları sorusunu gündeme getirmekte ve bütünüyle sûreyi içerecek bir konuya dikkat çekmektedir.

عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ "O büyük haberi." Âyetteki النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm* tamlaması "büyük haber" demektir.

"Çok önemli bir haber" denilerek dikkatler olayın büyüklüğüne çekilmektedir. İlk âyetteki sorunun ne ile ilgili olduğunun cevabını Yüce Allah burada vermektedir.

Mekkeli müşriklerin konuyu alaya alarak ve küçümseyici ifadeler kullanarak konuştukları bu meselenin, aslında çok büyük bir hakikat olduğu ve derin anlamlar içerdiği hissettirilmektedir. Böylece, konunun değerli, yüce ve çok büyük bir önem içerdiği Yüce Allah tarafından dile getirilmiş olmaktadır. Elbette alaycıların ciddiyetle ve samimiyetle bu konuya *en-nebeü'l-'azîm* demeleri düşünülemez.

Bu âyet grubunda, hem soru hem de cevap cümlesi Yüce Allah'a aittir. "Hem soru hem cevap bir arada olabilir mi?" şeklinde bir soru akla gelebilir. Bilinmelidir ki bunun Kur'ân'da değişik örnekleri vardır.

* "De ki: 'Göklerde ve yerde olanlar kimindir?' De ki: 'Allah'ındır'."[6]

* "Bugün mülk kimindir? O tek ve güçlü olan Allah'ındır."[7]

* "De ki: 'Sizi göklerden ve yerden kim rızıklandırıyor?' De ki: 'Allah'."[8]

Bu örneklerde de olduğu gibi, Yüce Allah hem soruyu soruyor, hem de cevabını Kendisi veriyor; bu bir Kur'ân üslubudur. Yüce Allah, Mekke ileri gelenlerinin kendi aralarında konu edindikleri meselenin ne olduğunu Hz. Peygamber'e bildirerek, adeta "Neler konuştuklarını biliyor musun?" anlamındaki soruyu soruyor ve peşinden de cevabı bizzat Kendisi veriyor.

Âyetlerin Nüzul Sebebi

Peki, o zaman âyetteki النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm* "büyük haber" nedir? Rivayetlere göre, bu âyetlerin iniş nedeni olarak şöyle bir olay anla-

6 En'âm 6/12.
7 Mü'min 40/16.
8 Sebe' 35/24.

tılmaktadır: Hz. Peygamber risâletle görevlendirilince, Mekkeli müşrikler kendi aralarında bu görevlendirmeyi soruşturmuşlar, Yüce Allah da bu âyetleri indirmiştir.[9] Buna göre ilk âyetteki sorunun maksadı, müşriklerin kendi aralarında konuştuklarından Hz. Peygamber'in haberdar edilmesidir.

Bu rivayeti ve konuyla ilgili olabilecek diğer bazı âyetleri de esas alarak, ikinci âyetteki النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm* ifadesinin muhtemel anlamları hakkında bilgi vermek istiyoruz.

1. النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm,* "kıyâmet" olabilir. Sûrenin iniş zamanı dikkate alındığında, o zamana kadar yaşanan gerçekler arasında en çok itiraza neden olan konu, onların kıyâmetle ilgili tutumudur. Bu süreç içerisinde ihtilaf ettikleri şeylere ve ileride gerçeği fark edecekleri bilgisine göre buradaki "büyük haber" kıyâmet olarak anlaşılabilir.[10]

Sûrede bütünüyle işlenen konu kıyâmet ve mahşer merkezli olduğu için bu görüş isabetlidir. Zaten 4-5. âyetlerde, dahası 17-20. âyetlerde dile getirilen husus, onların ileride bu gerçeği anlayacaklarıdır. Kıyâmet günü herkes irkilecek ve onu inkâr edenler nasıl bir yanılgıya düştüklerini anlayacaklardır.

Bağlam dikkate alındığında, bu görüşün öncelikli olarak doğru olduğu anlaşılmaktadır. Râzî bu görüşü desteklemek üzere iki delil zikretmektedir. Bunlardan biri Sâd 38/67-68'dedir. Diğeri de Mütaffifûn 83/5'tir. Nebe' 2'deki عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm* ifadesinden maksadı "kıyâmet" olarak kabul etmekle beraber, Râzî tarafından ileri sürülen bu delillerin ikna edici olmadığını belirtmek durumundayız.

2. النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm,* "Hz. Peygamber'in risâleti" olabilir. Çünkü onların ilk karşı çıktıkları şey Hz. Peygamber'in peygamberliğidir.[11] Yûnus 10/2 ve Kaaf 50/2'de de belirtildiği üzere Mekkeliler Hz. Muhammed'in peygamber olarak görevlendirilmesine şaşmış ve bunu kabule yanaşmamışlardı. Ayrıca Sâd 38/4-5'te de onun risâletle görevlendirilmesinden öte, "ilâhları tek ilâha dönüştürme şeklindeki ilâhî prensibi"ni çok şaşılacak şey olarak karşılamışlardı.

9 Ebû Ca'fer Muhammed ibn Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Beyrut, 1988, XXX, 1; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Bahru'l-'Ulûm, Beyrut, 1996, III, 536.
10 Taberî, age., XXX, 2.
11 Semerkandî, age., III, 536.

Onların psikolojisini anlamak üzere düşünüldüğünde, gerçekten de, içlerinden birinin peygamber olarak görevlendirilmesi onlar için "büyük bir haber" değerindeydi. Çünkü onlar bir melek peygamber istiyor veya bekliyorlardı;[12] ille de insan olacaksa, ya Mekke'den Velîd b. Muğîra veya Tâif'ten Urve es-Sekafî olmalıydı. Onların gündemini uzun süre bu olay meşgul ettiğinden, âyette kastedilen "büyük haber", Hz. Peygamber'in risâleti olabilir.

3. النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm*, "Kur'ân" olabilir.[13] Sâd 38/67-68'deki ifadelere bakıldığında, Mekkeli müşriklerin kendisinden yüz çevirdikleri şeyin Kur'ân olduğu açıktır. Gerçekten de Kur'ân çok büyük bir haberdir ve onların asıl sorunu da Kur'ân'ı kabulle ilgilidir.

Hâkka 69/40-42'de Kur'ân'ın güvenilir bir elçinin getirdiği söz olduğu, şair ve büyücü sözü olmadığı ısrarla vurgulanmaktadır.[14] Bunun anlamı şudur: Onlar Kur'ân hakkında ileri geri konuşuyorlardı ki Yüce Allah onlara cevap vermişti ve Hz. Peygamber'i haberdar etmişti. Dolayısıyla, âyetteki maksadın "Kur'ân" olduğu görüşü de dikkate değerdir.

4. النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm*, "âhiret" veya "mahşer" olabilir.[15] Diğer görüşlere göre bu görüş daha önde görülmektedir. Çünkü hem o günkü müşriklerin tartışmaları, hem de inkârları bunu daha öne çekmektedir. Kur'ân'da pek çok âyette dile getirilen husus, onların öldükten sonra yeniden diriltilmeyi inkârlarıdır. Sûrenin ileriki bölümlerinde, özellikle son bölümünde bu husus açık bir şekilde ifade edilmektedir. Müşriklerin asıl inkârları, mahşer sorgulamasına yönelikti; çünkü onlar dünyada yaptıklarından bir daha sorgulanacaklarına hiçbir şekilde inanmıyorlardı.

Bu dört görüşün sahipleri, her biri kendi açısından çeşitli gerekçelere sahiptirler; dolayısıyla bu âyetlerde ele alınan konunun bu dört görüşü de içerdiğini söyleyebiliriz. Mekkeli müşrikler ve günümüzün inkârcıları bir taraftan Hz. Peygamber'in risâletini inkâr ederken, diğer taraftan Kur'ân'ı da, kıyâmeti de, mahşer duruşmasını da inkâr etmektedirler. Durum böyle olunca, maksadı evrensel anlamda değerlendirmek ve kapsamını mümkün olduğu kadar geniş tutmak hatalı bir tutum değildir.

12 En'âm 6/8-9; İsrâ 17/94-95.
13 Semerkandî, III, 536; Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer Fahruddîn er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, Beyrut, baskı tarihi yok, XXXI, XXXI, 3-4.
14 Benzer suçlamalar için bk. Tûr 52/29-34; Necm 53/2-4.
15 Taberî, age., XXX, 2.

c) Kafa Karışıklığı

"Büyük Haber"i sormak durumunda olanların en önemli özelliklerinden birisi onların bu konuda fikir birliğine sahip olmamalarıdır.

ٱلَّذِى هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ "(İnanıp inanmamakta) ayrılığa düşmekte oldukları (o büyük haber)." Âyetteki مُخْتَلِفُونَ *muhtelifûn* kelimesi "ihtilafa düşenler" demektir.

Bu büyük ve önemli haber, "hakkında ihtilaf ettikleri bir haber"dir.

1. İhtilaf Nedir?

a) İhtilaf etmek, "anlaşmazlığa düşmek, farklılık ortaya koymak" demektir. Eğer farklılık, genelin yanlışına karşı doğrunun tarafında yer almak veya doğruyu ortaya koymak ise, bu övülecek bir davranıştır. Ancak, ihtilaf denince genelde bu anlaşılmaz; daha çok "doğruyu terk edip yanlışın yanında yer almak, yanlış yola sapmak, birliği bozmak veya tefrikaya sebep olmak" anlamları akla gelir.

b) Âl-i İmrân 3/105'te şöyle buyrulmaktadır: "Kendilerine hakikatin apaçık belgeleri geldikten sonra parçalanıp birbirlerine düşen kimseler gibi olmayın; işte bunlar için korkunç bir azap vardır." Bu âyette vurgulandığı gibi ihtilaf eğer tefrikayı getiriyorsa azabı gerektirir. Tefrika ve ihtilaf peş peşe getirildiği için, buradan hareketle tefrikanın sonuçta ihtilafa dönüşebileceğine dikkat çekilmiş demektir.

Sadece bir görüş farkı olmakla kalmayıp, vaktinde önü alınmayan tefrikalar maalesef ihtilafların tetikleyici ve hareketlendirici unsuru olabilmektedir. Buradan hareketle, Müslümanların parçalanmasına sebep olan ihtilaftan kaçınmaları gerektiğini söylemek durumundayız.

c) Kur'ân'da ihtilafın geçtiği âyetlere bakıldığında, bunun genellikle, yerilen içeriklerde kullanıldığı görülmektedir.[16] Ancak, bazı âyetlerde bunun müminler arasında da yaşanabileceği anlaşılsa da, hüküm veren Yüce Allah'ın hükmü doğrultusunda bunun sona erdirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.[17]

---

16 Bakara 2/113, 176, 213; Âl-i İmrân 3/19, 55; Nisâ' 4/157; Mâide 5/48; En'âm 6/164; Enfâl 8/42; Yûnus 10/19, 93; Hûd 11/110; Nahl 16/39, 92, 124; Meryem 19/37; Hacc 22/69; Neml 27/76; Secde 32/25; Zümer 39/3, 46; Fussılet 41/45; Zuhruf 43/63, 65; Câsiye 45/17.

17 Bakara 2/213; Şûrâ 42/10; Nahl 16/64.

Bütün bu kullanımların ötesinde Bakara 2/253'te, ihtilafın imana dönüşmesi durumunda övülebileceği, ancak sonuçta küfrün de muhtemel olduğu ortaya konulmaktadır. İnkârdan imana geçişte olumlu olmasının yanında, müminler arasındaki ihtilafın parçalanmaya sebep olacağı da gözden kaçırılmamalıdır.

d) Görüş ayrılıkları hayat ayrılıklarına ve farklı önceliklerin doğmasına vardırılıp tefrikaya neden olunmamalıdır; bu nedenle tefrikadan da mümkün mertebe ihtilaftan da kaçınmak durumunda olduğumuz ortadadır. Gerçeği araştırmak ve doğruyu tespit etmek amacıyla ümmetin ihtilafı rahmet olsa da, ihtilafta kalmak rahmet olamaz. İhtilaf sadece hakikati aramada yaşanabilecek farklı metotlar için müsamaha ile karşılanabilir; yoksa ihtilafı mezhep veya meslek edinmek ve bunu ısrarla vaz geçilmeze dönüştürmek doğru değildir.

Nebe' sûresinin 3. âyetinde dile getirilen ihtilaf da, eğer inkârcıların inkâr türlerini ifade ediyorsa, bunun yararı yoktur; ancak gerçeği aramak noktasında bütün Mekkelileri içeriyor ve müminleri de kapsıyorsa, bunun yerilecek bir tarafı olamaz. Nitekim Taberî, âyeti izahında ihtilafın inkâr eden veya onaylayan Mekkeliler arasında gerçekleştiğini belirtmektedir.[18] Bu görüşe rağmen, sûrenin devam eden âyetlerine bakıldığında, buradaki ihtilafın övülen türden değil, yerilen türden olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

11. Müşrikler Hangi Konuda İhtilaftaydı?

a) İlk âyeti yorumlarken de belirttiğimiz üzere, Mekke müşrikleri özellikle âhiret konusunda aynı inanç durumunda değillerdi. Bazıları "dehr"e inanarak herhangi bir dirilişi kesinlikle kabul etmiyor, kendilerini sadece "dehr"in, yani zamanın yok edeceğini sanıyorlardı.[19] Bunlar, tipik birer materyalist gibi, maddenin yerine zamanı yerleştirmiş ve ilâhî gücün yeni bir sistem yaratacağı gerçeğini inkâr etmişlerdi. Aynı âyette, bu inanca sahip olanların aslında hiçbir kesin bilgilerinin bulunmadığı ve sadece zanna uydukları ifade edilmektedir.

b) Mekkeli müşriklerin bir bölümü ise âhirete hiçbir şekilde inanmıyorlardı. İşte bu durumda olanlar ilk âyette de belirttiğimiz üzere âhiret veya mahşer duruşmasını alaya alıyor, inananlarla da eğleniyorlardı.[20] Necm 53/28'deki bilgilere göre bunların da bu noktada kesin bilgileri yok-

18 Taberî, age., XXX, 2.
19 Câsiye 45/24.
20 Necm 53/27; Mütaffifûn 83/29-32.

tu; dehr'e inananlar gibi onlar da sadece yanlış bir zannın peşinden gidiyorlardı.

c) Mekkeli müşriklerin bir kısmının ise yeniden diriltilme konusunda tam inkârları da yoktu, tam inançları da.[21] Ancak konunun ele alındığı âyetlere bakıldığında, bunların inanmama yönündeki tutumlarının biraz daha ağır bastığını söyleyebiliriz.

Bu üç ihtimal, âyetteki muhatapların inanmayanlardan oluştuğu düşüncesi doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Sûrenin devam eden âyetleri bunu bir anlamda zorunlu kılmaktadır. Eğer bütünüyle Mekkeliler bu noktada muhatap iseler, o zaman, yaşanan ihtilafı açıklamak daha da kolaydır; çünkü Hz. Peygamber'in risâleti, Kur'ân, kıyâmet ve âhirete iman konularında Mekke genelinde tam anlamıyla inkârcılar olduğu gibi, sayıları günden güne artan Müslümanlar da vardı. Bu durumda yaşanan gerçek, şehrin tamamını içermekte ve tek tip insan grubundan söz edilmediği anlaşılmaktadır.

d) Gerçeklerin Fark Edilmesi

Yüce Allah, bazı insanların bazı konulardaki karşı çıkışları ileri düzeyde olduğu için, onlara yönelik cevapları da aynı vurgularla dile getirmektedir. İşte bunun örneği Nebe' sûresinin 4-5. âyetleridir.

كَلَّا سَيَعْلَمُونَۙ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ "Hayır, (durum onların sandığı gibi değil)! (Bir gün gerçeği) bilecekler. Evet, evet, mutlaka zamanı geldiğinde (gerçeği) bilecekler!" Âyetteki يَعْلَمُونَۙ *ya'lemûn* fiilleri "bilmek, anlamak" demektir.

Fecr 89/17'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere bu iki âyette yer alan كَلَّا *kellâ* edatına farklı anlamlar verebiliriz.

1. Bu edatın ilk âyette olanına "hayır, hayır, (durum onların sandığı gibi değil)", ikincisi ise "evet, evet; mutlaka" anlamı verilebilir. Bu ifade, müşriklerin inkâr ettiği hususların aslında gerçek olduğunu, durumun onların sandığı gibi olmadığını gösteren bir red ifadesidir.

2. Her iki âyetteki bu edata, سَيَعْلَمُونَ *seya'lemûne* fiilinin anlamını öne çıkartacak şekilde ve aynı anlam doğrultusunda olumlu olarak "evet, (bir gün gerçeği fark edecekler)" veya "elbette (zamanı geldiğinde bilecekler)"

21 Kehf 18/36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.

anlamları da verilebilir. Bu durumda, bilgilenmenin mutlak surette gerçekleşeceği muhatabın dikkati çekilerek beyan edilmiş olmaktadır.

3. Hatta *kellâ* edatına *elâ* "tenbih" anlamı verenler bile vardır ki bu durumda âyetin anlamı: "Dikkat edin, zamanı geldiğinde gerçeği bilecekler" şeklini alır.[22]

Onların bileceği gerçek ise, ilk âyetlerde dile getirilen ve onların ihtilaf edip soruşturdukları "büyük haber"dir. İster kıyâmet, ister Hz. Peygamber'in risâleti, ister Kur'ân, isterse âhiret olsun, Mekke'nin ileri gelen müşrikleri inkâr ettikleri gerçekle zamanı geldiğinde yüzleşeceklerdir.

Âyetlerdeki fiillerin başındaki *sîn* edatı bilme ve fark etme işleminin ileride gerçekleşeceğini ortaya koymaktadır. Yakın gelecek veya uzak gelecek ayırımı insanlar için söz konusu olsa da, Yüce Allah için zaman söz konusu değildir. Bu nedenle, ilgili edata "zamanı gelince" veya "ileride" anlamını vermeyi tercih ettik.

Tekâsür 102/3-4'te de olduğu gibi, bazen ileriye yönelik ifadelerin başına *sevfe* edatı da getirilebilir; ancak gerçeğin görülme yeri ve zamanı anlamında herhangi bir değişiklik yoktur. Onlar gerçeğe karşı alaycı tavırlar içerisinde bir ömür tükettikleri için, bu alaycılıklarının karşılığını mahşerde görecekler ve yaptıklarının yanlış olduğunu derin bir pişmanlık içerisinde anlayacaklardır. Fakat Fecr 89/24'te de geçtiği üzere, zamanı geçmiş bir hatırlamanın hiçbir faydası olmayacaktır.

İkinci âyetteki ثُمَّ *sümme* ve كَلَّا *kellâ* edatlarının birlikte getirilmesi, ifadeye bir vurgu anlamı kazandırmak içindir. Bir anlamda ikinci âyet ilkinden daha kuvvetli bir uyarı içermektedir, diyebiliriz. Âyetin yeniden zikredilme nedeni, İnfitâr 82/17-18'de de olduğu gibi, onların inkârlarındaki şiddet ve kararlılığının aynı şekilde ve vurguyla karşılanmasıdır.

6-16. ÂYETLER:

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ﴿٦﴾ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ﴿٧﴾

وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٩﴾

22 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1988, XIX, 111.

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًاۙ ﴿١٠﴾ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًاۖ ﴿١١﴾

وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًاۙ ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًاۖ ﴿١٣﴾

وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَٓاءً ثَجَّاجًاۙ ﴿١٤﴾ لِنُخْرِجَ بِه۪ حَبًّا وَنَبَاتًاۙ ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ اَلْفَافًاۜ ﴿١٦﴾

"**6-7.** Biz yeryüzünü bir beşik ve dağları da birer kazık yapmadık mı? **8.** Sizi çifter çifter yarattık. **9.** Uykunuzu bir dinlenme (aracı) kıldık. **10-11.** Geceyi bir örtü, gündüzü de çalışıp kazanma zamanı yaptık. **12.** Üstünüzde yedi kat sağlam göğü bina ettik. **13.** (Orada) alev alev yanan bir kandil yarattık. **14-16.** Su vesilesiyle ürünler (tohumlar), bitkiler ve ağaçları (birbirine) sarmaş dolaş bahçeler yetiştirmemiz için sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik."

Nebe' sûresinde ele alınan temel konu mahşer duruşması olduğu için, âhirete inanmayanlara karşı Yüce Allah bu hayattan ve kâinattaki düzenden hatırlatmalar yapmakta ve inanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu üslubun Kur'ân'da oldukça fazla örneği vardır. "Bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, somuttan soyuta, görünenden görünmeyene" doğru bir bilgi akışı sağlanmaktadır. Böylece inkârcı insanlara, inanmaları için çeşitli seçenekler sunulup, mahşerde mazeretleri kalmayacak şekilde bilgilendirilmeler yapılmaktadır.

a) Yeryüzünün ve Dağların Yapısı

Kur'ân'da pek çok âyette yer alan bu konu hakkında Nebe' sûresinin 6-7. âyetlerinde bu sunumlardan iki tanesi yer almakta ve söz yeryüzü ile başlatılmaktadır.

1. Yeryüzü Beşiktir

اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهَادًاۙ "Biz yeryüzünü bir beşik yapmadık mı?" Âyetteki لَمْ نَجْعَلْ *lem nec'al* fiili "yapmamak, şekillendirmemek", مِهَادًا *mihâd* kelimesi ise "beşik" demektir.

مِهَادًا *mihâd* kelimesi Kur'ân'da özellikle Hz. İsa'nın beşikte konuşmasını ifade bağlamında "beşik" anlamında kullanılmaktadır.[23] Elmalılı Hamdi Yazır bu kelimeyi "bir beşik veya karyola gibi döşenmiş, hazırlanmış bir

23 Âl-i İmrân 3/46; Mâide 5/110; Meryem 19/29.

döşek" anlamında değerlendirmekte, yeryüzünü insanın doğduğu, yaşadığı ve konakladığı özel bir mekân olarak izah etmektedir.[24] Bakara 2/22, Zâriyât 51/48 ve Müddessir 74/14'ten de destek alarak *el-mehd* kelimesinin "döşek" anlamına gelebileceğini söyleyebiliriz.[25]

Tâhâ 20/53 ve Zuhruf 43/10'da geçtiği üzere, yeryüzünün beşik veya döşek olması, onun insan hayatı için bütün ihtiyaçları içerecek şekilde hazırlanmış olması demektir. Bu hazırlanışta yeryüzü, yayılmış (*sütıhat*),[26] serilmiş (*feraşnâ*),[27] döşenmiş (*tahâ*),[28] dört devirde çeşitli özellikleri oluşturulacak şekilde şekillendirilmiş (*bârake* ve *kaddera*)[29] ve yuvarlak bir cisim olarak düzene kavuşturulmuştur (*dehâ/dehv*).[30] Bütün bu kullanımlarda yeryüzünün insan ve diğer varlıklar için uygun bir mekâna dönüştürüldüğü mesajı vardır.

Yüce Allah'a inanan ve yeryüzünü O'nun yoktan var ettiğini kabul eden bazı insanların, öldükten sonra diriltilmeye inanmaması anlaşılabilir bir şey değildir. Bu nedenle inançsız insanlardan yakınlarındaki varlıkları göz önüne alarak onlarda her an yaşanan değişim ve dönüşümü gözlemleyip âhiret inancına ulaşmaları istenmektedir. Nebe' sûresinde bu ibret içerikli gözlem yeryüzü ile başlatılmaktadır. Çünkü insanlar gözleri önünde yaşanan sayısız gerçekliklerden habersiz bir tutum içerisine giremezler, girmemelidirler.

Nasıl ki bir bebek için uygun bir beşik ve döşek hazırlanır, onun orada rahat ve güven içerisinde büyümesi sağlanırsa, insan için de kâinatın konumu aynıdır; hatta çok daha ileri düzeydedir. Âhireti inkâr eden insanların bu gerçekliklere bakarak ders çıkartmaları istenmektedir. Çünkü onların büyük çoğunluğu Yüce Allah'ın yaratıcı olduğunu kabul ediyor, ancak diriltilmeye inanmıyorlardı.

Çocuk için beşiğin hazırlanmasının anlamı, onun büyümesini sağlamak olduğuna göre, dünyanın da beşik yapılması aslında âhirete hazırlanmayı ifade etmektedir. Dünya veya yeryüzü beşik olduğuna göre onun insanı hazırladığı asıl hayat alanı âhiret olmaktadır.

---

24 Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul, 1992, VIII, 489.

25 el-Mihâd şeklindeki kullanımında bu kelime "cehennem"i nitelendirmektedir. Bk. Bakara 2/206; Âl-i İmrân 3/12, 197; A'râf 7/41; Ra'd 13/18; Sâd 38/56.

26 Ğâşiye 88/20.

27 Zâriyât 51/48.

28 Şems 91/6.

29 Fussılet 41/9-10.

30 Nâzi'ât 79/30.

Âhireti hesaba katmadan yaşayanlar, kendileri için beşiği hazırlayanları inkâr edenlerdir. Oysa beşikte büyütülen insanların onları büyütenlere karşı görev ve sorumlulukları olduğu gibi, yaratılan insanların da onları Yaratan'a karşı görev ve sorumlulukları vardır. "Beşik-bebek-yeryüzü-hayat" ilişkisinde "dünya-âhiret" beraberliğinin muhteşem bir uyumu olduğu gözler önüne serilmektedir.

11. Dağlar Dayanaktır

وَالْجِبَالَ اَوْتَادًا "Dağları da birer kazık (yapmadık mı?)" Âyetteki الْجِبَال *el-cibâl* kelimesi "dağlar", اَوْتَادًا *evtâd* sözcüğü ise "ayak, sütun, kazık, çivi ve dayanak" demektir.

İbret içerikli sunulan derslerden ikincisi dağların yapısıdır. Kur'ân'da dağların yapısı hakkında çeşitli bilgiler vardır. Özellikle Nâziât 79/32'de geçen "dağların yeryüzüne çakılması" ifadesi, bu anlamda derin izahlar gerektirecek bir önem arz etmektedir. Orada bu konuyu ele alacağımız için şimdilik detaya girmek istemiyoruz.

"Parçayı anarak bütünü kastetme" kuralı gereği, aslında "dağlar"ın sembollüğünde bütün nesnel varlıkların incelenmesi isteğinin âyette zımnen var olduğunu söyleyebiliriz. Onca büyüklüklerine ve ihtişamlı yapılarına rağmen, dağların Yaratıcı'sını kabul eden müşriklerin büyük bir çoğunluğunun, yeniden diriltilme konusunda inançsız olmalarının anlamsızlığı bu şekilde ortaya konulmaktadır.[31]

Yüce Allah, inkârcılara karşı yeryüzü ve dağları hatırlatarak, onların yapısını şekillendiren eşsiz ve erişilemez gücünün, insanları yeniden yaratmaya da elbette kadir olduğunu beyan etmektedir. Böylece, mahşer duruşmasına inanılması gerektiğini bildirmiş olmaktadır.

b) İnsanların Çifter Yaratılışı, Uyku, Gece ve Gündüz İlişkisi

Yüce Allah, bu âyetlerde sözü insanların yaratılışına, uykunun önemine ve gece ile gündüzün var ediliş amacına getirmektedir.

31 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Ğâşiye sûresi, 19. âyet.

ı. İnsanlar Çift Yaratılmıştır

وَخَلَقْنَاكُمْ اَزْوَاجًا "Sizi çifter çifter yarattık." Âyetteki خَلَقْنَا *haleknâ* fiili "yaratmak", اَزْوَاجًا *ezvâc* kelimesi ise "çiftler" demektir.

a) Burada kastedilen anlam Necm 53/45 ve Kıyâmet 75/39'da da açıkça ifade edildiği üzere, "insanların erkek veya dişi olarak iki farklı cinsiyette yaratılmış" oluşudur. Âyetteki asıl anlam bu olmakla birlikte, burada insanların zıtlar halinde renk renk, uzun-kısa, sınıf sınıf, boy boy farklı oluşlarına da işaret vardır.[32] Bu farklılıklar daha üstün gibi duranın şükretmesi, diğerinin de sabretmesi amacına yönelik anlaşılabilir ki imtihanın asıl amacı da zaten budur. Bu şekilde, insanların birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarının bulunduğu fark edilerek, hayatın müşterek yaşanan bir süreç olduğu anlaşılabilsin ve yaratılışın asıl amacı gerçekleştirilebilsin.

b) Çeşitli âyetlerden destek alarak Nebe' 8. âyetteki maksadın bütün yaratılmışları içerecek şekilde "kâinattaki çift kutupluluğa" işaret olması da mümkündür. Çünkü Yüce Allah çeşitli âyetlerde her şeyden çiftler yarattığını beyan ederek bu hakikati ortaya koymaktadır.[33] Bu doğrultuda, söz konusu yaklaşımın da dikkate değer olduğunu söyleyebiliriz.

Âyetteki maksat her ne olursa olsun, âhireti inkâr edenler Yüce Allah'ın bu eşsiz kudretini düşünmeli ve bazen iç içe geçmiş zıtları yaratan o yüce gücün, insanları yeniden dirilteceğine de inanmalıdır. Bu ifadenin yeryüzü ve dağlardan sonra getirilme nedeni, "uzaktan yakına metodu"nu kullanarak inkârcıları eğitmektir. Yeryüzü ve dağların eşsiz güzellikteki yapılarını inceleyerek ibret almayan inkârcı insan, bari kendi varlığını veya cinsini ya da kâinattaki çifterli yaratılış sistemini düşünmeli ve sonunda âhiret bilincine sahip olmalıdır. İşte sıralamadaki asıl hedef bu olsa gerektir.

ıı. Uyku Dinlenme Vaktidir

وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا "Uykunuzu bir dinlenme (aracı) kıldık." Âyetteki نَوْم *nevm* kelimesi "uyku", سُبَاتًا *sübât* sözcüğü ise "dinlenme, ölüm, rahat, hareketsizlik, kısa süreli ara vermek ve kesinti" demektir.

a) Sûrenin bu âyet grubunda Yüce Allah'ın insanlara sunduğu nimetler hatırlatıldığı için, âyette kastedilen anlamın "dinlenme ve rahat" olması gerekmektedir. Zaten dinlenme günü olması nedeniyle İsrâiloğulları'na yö-

32 Taberî, age., XXX, 3; Semerkandî, age., III, 537; Râzî, age., XXXI, 6.
33 Ra'd 13/3; Tâhâ 20/53; Hacc 22/5; Şu'arâ' 26/7; Lokmân 31/10; Yâsîn 36/36; Zümer 39/6; Zuhruf 43/12; Kaaf 50/7; Zâriyât 51/49; Rahmân 55/52.

nelik Cumartesi gününe de "sebt" adı verilmiştir.[34] Bu durumda uykunun devamlı değil de kesintili yapısının bir nimet olduğu hatırlatılıyor diyebiliriz. Eğer uyku devamlı olsaydı hayatın bir anlamı kalmazdı. Âyette çift yönlü bir nimetten söz edildiği anlaşılmaktadır.

b) Bu âyetteki anlamın "ölüm" olma ihtimali de vardır. Kur'ân'da uykunun ölüme benzetildiği başka âyetler de bulunmaktadır.[35] Dolayısıyla âyetteki سُبَاتًا *sübât* kelimesi "ölüm" anlamına alınınca, bu defa maksat uykunun uyanışla devam ettiğini hatırlatmaktır. Sûrenin 11. âyetini delil getirerek bazı âlimlerimiz bu anlamı tercih etmişlerdir.[36]

c) Âyetin inkârcılara yönelik mesajı şudur: Uykunun peşinden uyanmak geldiğine göre, bu dünya hayatından sonra da mutlaka bir uyanma yeri ve zamanı olarak âhiret gelecektir. Mahşer duruşmasına inanmayanlar için âyete bu açıdan bakıldığında bu yorumun da doğru olduğunu söylemek durumundayız.

III. Gece Örtüdür

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا "Geceyi bir örtü yaptık." Âyetteki الَّيْل *el-leyl* kelimesi "gece", لِبَاسًا *libâs* sözcüğü ise "örtü" demektir.

Hatırlatılan nimetler bağlamında düşünüldüğünde, gecenin örtü olması ibret alınması için çok önemli bir başka lütuftur.

a) Gecenin karanlığı insanları kaplar. Elbise insanların ayıp yerlerini örttüğü ve insanı soğuk gibi etkilerden koruduğu gibi, gece de bazı ayıpları örter. Meselâ karanlık, insanı düşmandan koruduğu gibi düşmana karşı faaliyette bulunmak için de iyi bir zaman dilimi oluşturur. Ayrıca, gündüz yaşanan bazı sıkıntılar geceleyin unutulup insanın huzur bulmasına da vesile olur.

b) Gece, insan için önemli bir "örtünme" ve "kuşanma" zamanıdır. Elbiseye kuşatıcı özelliğinden bakıldığında, gecenin insanı inşası da akla gelir. Belki sırf bu nedenle bile, gece vakitlerinde Kur'ân'ın anlamı hakkında düşünülmesi, âyetlerinin kıraat edilmesi ve tertîl üzere okunması,

---

34 Semerkandî, age., III, 537.
35 En'âm 6/60; Zümer 39/42.
36 Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, el-Keşşâf 'an Hakâikı Ğavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl, Beyrut, 1995, IV, 672.

insanın manevî olarak şekillendirilip bilgi ile kuşanmasını sağlamaktadır. Müzzemmil sûresinin ilk grup âyetlerinde bu nedenle, insanın geceleyin Kur'ân ahlâkıyla inşa edilişi ve gündüzünü adeta tesbîhe dönüştürmesi gündeme getirilmektedir.

c) Bu âyet grubunda gecenin örtü sıfatıyla nitelendirilme nedeni, bir önceki âyette dile getirilen uykuyla da bağlantılıdır. Gece ile uykunun birbiriyle yakın anlam ilişkisi vardır. Uykunun asıl vakti, genellikle gecedir. Bu nedenle, gecenin örtü oluşu, uykuyu getirip insanı uyuyabilecek duruma hazırlaması anlamına gelmektedir.

d) Gece devamlı değildir; eğer öyle olsaydı hayat anlamını kaybeder, Allah'tan başka hiç kimse de bu nimeti insanlara sunamazdı. Aynı durum gündüz için de geçerlidir. Yüce Allah bunu insanlara hatırlatarak, bu şekildeki nimetlerinin unutulmamasını herkesten istemektedir.[37]

Âhireti inkâr edenler açısından konuya bakıldığında, şunu söyleyebiliriz: Zamanın dönüşümü, gecenin devamlı olmayıp gündüzle takip edilmesi, aslında bu dünyanın da benzer bir dönüşüme sahip kılındığını göstermektedir. Verilen örnekler hep dünya hayatının geçiciliğini ortaya koymakta ve âhiretin gerçekleşeceğini insanlara özellikle hatırlatmayı amaçlamaktadır.

ıv. Gündüz, Geçimi Sağlama Zamanıdır

وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا "Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık." Âyetteki النَّهَارَ *en-nehâr* kelimesi "gündüz", مَعَاشًا *me'âş* sözcüğü ise "geçimlik, hayat için çalışmak, çalışma zamanı" demektir.

Yüce Allah, öncelikle inkârcı insan tipine, ardından da bütün insanlara yönelik nimetlerinden birini daha hatırlatmaktadır. Gündüz, insanın hayatını devam ettirebilmesi ve ailesine bakabilmesi için gıda temini zamanıdır; Kasas 28/73'te bu husus açıkça dile getirilmektedir.[38] Burada önemli olan nokta, gündüzün geceden sonra zikredilmesidir. Bu da bir dönüşümün varlığını ifade etmekte ve dünya hayatının geçiciliğini ortaya koymaktadır.

Geceden sonra gündüzün gelmesi, dünyadan sonra âhiretin geleceğini göstermesi bakımından bu noktada ders verici bir niteliktedir. Dünya bir anlamda gece gibi algılanırsa, âhiret gündüze karşılık gelir. Gündüzünü oruçla geçiren kişi için akşam iftarı nasıl bir huzur kaynağı ise, Ramazan ayını değerlendiren kişi sonunda nasıl bayramla buluşacaksa, dünya haya-

37 Kasas 28/71-73.
38 Benzer bir âyet için bk. Cum'a 62/10.

tını Kur'ân ile yaşayan için de âhiret inşallah bayram olacaktır. Biz âyetlerde böyle bir anlam inceliğinin de bulunduğu kanaatindeyiz.

c) Yedi Kat Gökler ve Güneş

Yüce Allah, mahşere dikkat çekmek üzere yeryüzü ve dağların yapısını zikretmekte, ardından insanların çifterli yaratılışı, uyku, gece ve gündüz hakkında bilgi vermektedir. Şimdi ise "yakından uzağa anlatım metodu" gereği, sözü üzerimizdeki âleme, yani uzaya ve Güneş'e getirerek dikkatleri ufuklara çekmektedir.

1. Gökler Güçlü Bir Şekilde Bina Edilmiştir

وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا "Üstünüzde yedi kat sağlam göğü bina ettik." Âyetteki بَنَيْنَا *beneynâ* fiili "bina etmek, şekillendirmek", فَوْقَ *fevk* kelimesi "üst, üzeri", سَبْعًا شِدَادًا *seb'an şidâd* tamlaması ise "güçlü, kuvvetli yedi" demektir.

Yüce Allah bu âyette, üzerimizdeki yedi güçlü yapıya dikkat çekmekte, insanoğluna gökbilimleriyle ilgili ödevler vermekte ve Astronomi biliminin Müslümanların en çok önem verecekleri alanlardan birisi olduğunu kendilerine bildirmek istemektedir.

a) Nebe' 12'de de olduğu gibi Kur'ân'da "göklerin yedi kat olduğu" beyan edilmektedir.[39] Mü'minûn 23/17'de geçen "üzerimizdeki yedi yol" ve diğer âyetlerde yer alan سَبْعًا *seb'an* "yedi" sayısının rakamsal bir değer mi ifade ettiği, yoksa çokluk anlamına mı geldiği, bilim insanlarının araştırma ve incelemesine bırakılmaktadır. Bunun tespiti, başta bilim insanları olmak üzere bütünüyle insanoğluna ev ödevi olarak verilmektedir. Kur'ân'da bazen bu tür sayısal ifadelerin rakamsal bir değerden öte çokluk anlamı verdiği de bilinmektedir.[40]

b) Âyetteki شِدَادًا *şidâd* kelimesi, cümlede var kabul edilen gizli bir *semâvât* kelimesini nitelendirmektedir.[41] Anlamı ise Zâriyât 51/47'de "güçlü" anlamına gelen *eyd* kelimesiyle verilmekte ve orada şöyle buyrulmaktadır: "Göğü güçlü bir şekilde bina ettik ve biz (onu) genişletmekteyiz."[42] Bu

39 Talâk 65/12; Mülk 67/3; Nûh 71/15.
40 Bakara 2/261; Tevbe 9/80; Kadir 97/3.
41 Zemahşerî, age., IV, 672.
42 Zâriyât 51/47.

âyete göre Yüce Allah, uzay denilen boşluğu veya yedi kat göğü, yarattığı şekilde bırakmamıştır; onu genişletmeye devam etmektedir. Buradan hareketle uzay sisteminin yaratılış olarak çok güçlü şekillendirildiği ve zamanın geçmesiyle herhangi bir deformasyona uğramayacağı, genişleme devam ettiği için de sistemin işleyişinin aynı kararlılıkta sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

c) Göklerin yükseltilmesi, insanların göremeyeceği türden direklerinin olması, uzaydaki denge ve ölçü hakkında Kur'ân'da değişik içerikte âyetler vardır. Ra'd 13/2, Hacc 22/65, Lokmân 31/10 ve Rahmân 55/7 bu konularda bilgi verilen âyetlerden bazılarıdır.[43] Ayrıca Enbiyâ 21/30'da dile getirilen "göklerin ve yerin önceleri bitişik olduğu, sonradan ayrıldıkları" meselesi ise çok daha kapsamlı araştırmaları gerektirecek önemde ve boyuttadır.

d) Bütün bu âyetler ışığında *semâ'* veya *semâvât* denilen "uzay boşluğunun", "yedi kat göklerin",[44] "üzerimizdeki yedi yolun",[45] "göklerin tabaka tabaka oluşunun",[46] "yörüngelere sahip oluşunun",[47] "yükseltilmesinin",[48] "korunmuş bir tavan olarak şekillendirilmiş oluşunun",[49] "dönüş hareketini gerçekleştirmesinin"[50] ve "burçlara sahip kılınışının"[51] aslında ne anlama geldiği konuları insanlığın ilgisini çekmeye devam etmelidir. Bu doğrultuda araştırmalar yapmaları onlardan istenmektedir.[52]

e) Nebe' sûresinin 6-11. âyetlerinde dile getirilen konular çeşitli başlıkları oluşturmaktadır. 12. âyetteki "göklerin yedi kat olarak güçlü bir şekilde bina edilmesi" de benzer şekilde üzerimizdeki âlem anlamında bütün uzayı ve içindekileri kapsayan bir ifade olarak anlaşılmalıdır. İnkârcı insan tipinin, üzerindeki göklere bakarak onların ihtişamını gözlemlemesi, Mülk 67/3-4'te dile getirildiği üzere bu işlemi defalarca yapsa da sonunda göklerin yaratılışında herhangi bir düzensizliğin olmadığını anlayacağı beyan edilmektedir.

43 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, "Kur'ân'ın Tabiat İlimlerine Bakışı", Kur'an Mesajı, İlmi Araştırmalar Dergisi, sayı: 16-17-18, İstanbul 1999, ss. 150-168.
44 Talâk 65/12; Mülk 67/3; Nûh 71/15.
45 Mü'minûn 23/17.
46 Mülk 67/3-4; Nûh 71/15.
47 Zâriyât 51/7.
48 Ğâşiye 88/18.
49 Enbiyâ 21/32.
50 Târık 86/11.
51 Hıcr 15/16; Furkaan 25/61; Burûc 85/1.
52 Göklerin yapısı hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, Târık sûresi 11. âyet ve Ğâşiye sûresi 18. âyet.

Bunca ihtişama rağmen sistemin varlığını sürdürmesi ve insan için vazgeçilmez önemini devam ettirmesi elbette ibret almak için son derece önemlidir. Başta inkârcılar olmak üzere bütün insanlar bu ihtişam ve sanat karşısında boyun bükmeli, sahibine selam durmalıdır.

Mü'min 40/57'de geçtiği gibi, gökleri ve yeri yaratmak insanları yaratmaktan çok daha zor ve büyük bir iştir. Bu itibarla Yâsîn 36/81'de de belirtildiği üzere, gökleri ve yeri bu güzel ve ince sisteme sahip olarak yaratan Yüce Allah elbette insanları mahşerde yeniden yaratabilecek kudrettedir; Nebe' 12. âyette aslında verilmek istenen mesaj budur.

11. Güneş Işık ve Isı Kaynağıdır

وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا "(Orada) alev alev yanan bir kandil yarattık." Âyetteki سِرَاجًا *sirâc* kelimesi "güneş", وَهَّاجًا *vehhâc* sözcüğü ise "ışık veren" demektir.

Âyette "güneş" anlamına gelen الشَّمْس *eş-şems* kelimesinin değil de, سِرَاجًا *sirâc* kelimesinin kullanılması, maksadın uzaydaki ışık ve ısı veren bütün yıldızlar olması ihtimalini de akla getirmektedir. Ancak Nûh 71/16'da *sirâc, eş-şems* kelimesini niteleyecek şekilde geldiği ve Furkaan 25/61'de "Ay" ile beraber "Güneş" anlamında bir konumda kullanıldığı için, buradaki asıl maksadın "Güneş" olduğunu söylemek durumundayız. *Sirâc* sıfatı ayrıca Ahzâb 33/46'da "insanlığa aydınlık bilgi veren kişi" anlamında Hz. Peygamber için de kullanılmaktadır.

وَهَّاجًا *vehhâc* kelimesinin "hem ışık hem de ısı verici" anlamına geldiği ifade edildiği gibi, onun "parıl parıl parlamak, aydınlatmak" anlamına geldiğini ileri süren âlimler de vardır.[53]

Bir önceki âyette sözü edilen göklerin yedi kat oluşu ifadesinin her ne kadar bütün gök cisimlerini içerdiğini söylemiş olsak da, bu cisimler içerisinde "Güneş"in elbette ayrı bir konumu vardır. Bu konumu gereği Yüce Allah, onu ayrıca zikretmekte ve böylece yaratılmışlar, özellikle de insanlar için önemine dikkat çekmektedir. Dikkati asıl çekilmek istenenler tabii ki inkârcılardır; çünkü Yüce Allah'ın bu âlemdeki eşsiz sistemini görüp O'nun başka âlemler yaratamayacağını sananlar kınanmayı da hak edenlerdir.

53 Taberî, age., XXX, 4; Semerkandî, age., III, 537; Zemahşerî, age., IV, 672; Râzî, age., XXXI, 8.

d) Yağmurlar, Bitkiler ve Bahçeler

Yüce Allah, inkârcı insan tipine yönelik yaptığı ibret içerikli hatırlatmalarının son bölümünde sırayı yağmurlara ve bitkilere getirmektedir. Bir anlamda her gün insanın gözünün önünde meydana gelen "yağmur-bitki-ürün" ilişkisi ve yaşanan dönüşümden ders alması inkârcılar başta olmak üzere herkesten istenmektedir.

1. Yağmurları Yüce Allah Yağdırmaktadır

وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا "Sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik." Âyetteki اَنْزَلْنَا *enzelnâ* fiili "indirmek", الْمُعْصِرَاتِ *el-mu'sırât* kelimesi "bulutlar, bulut sürükleyen rüzgârlar, gökler", mâ' sözcüğü "su, yağmur", ثَجَّاجًا *seccâc* sıfatı ise "bolca, alabildiğince, peş peşe" anlamlarına gelmektedir.[54]

Buradaki الْمُعْصِرَاتِ *el-mu'sırât* kelimesinin muhtemel üç anlamı da aslında aynı kapıya çıkmaktadır. Çünkü yağmur yukarıdan, yani rüzgârın sürüklediği ve aşıladığı bulutlardan, bir anlamda gökten yağdırılmaktadır.

Yüce Allah, Enbiyâ 21/30'da "Her canlı şeyi sudan yarattığını" ifadesiyle hayatın kaynağına suyu yerleştirdiğini beyan etmektedir. Bir çeşit canlanmak demek olan bitkilerin yeşerip ürün vermesi için de öncü vesilenin "su" olduğunu belirtmektedir. Suyun bitkilerin ürün vermesindeki etkisini ortaya koymak anlamında Kur'ân'da çeşitli bilgiler vardır.[55] Hepsini birlikte düşünerek, bu âyette Yüce Allah'ın suyun yaratılışımız ve varlığımızı devam ettirmemizdeki önemine bir kez daha dikkat çekmekte olduğunu söyleyebiliriz.

Yûnus 10/31, Neml 27/60 ve 'Ankebût 29/63. âyetlerde yağmuru yağdıran varlığın Yüce Allah olduğunu itiraf eden bu nankör insan tipinin sorunu, yoktan Yaratıcı'nın yeniden yaratmaya da gücünün yeteceğini kabuldedir. Bilinenden bilinmeyene, görünenden görünmeyene, basitten karmaşığa, yakından uzağa, parçadan bütüne doğru gidilerek insanların eğitilmesi önemli bir eğitim ilkesidir. İşte buna uygun olarak, insanın her gün veya her an gözlemlenen gerçeklerden başlayıp sorgulamayı öğrenmesi ve gerçeğe ulaşmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

---

54 Taberî, age., XXX, 5; Semerkandî, age., III, 537; Zemahşerî, age., IV, 672-673; Râzî, age., XXXI, 8.
55 Yûnus 10/24, Kehf 18/45, Hacc 22/5, Neml 27/60, Hadîd 58/20, 'Abese 25-32.

Yağmurun bolca yağdırılmasının amacı bir sonraki âyette şu şekilde beyan edilmektedir:

11. Ürünleri ve Bahçeleri Var Eden de O'dur

لِنُخْرِجَ بِهٖ حَبًّا وَنَبَاتًا وَجَنَّاتٍ اَلْفَافًا "Su vesilesiyle ürünler (tohumlar), bitkiler ve ağaçları (birbirine) sarmaş dolaş bahçeler yetiştirmemiz için (sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik)." Âyetlerdeki نُخْرِجَ *nuhrice* fiili "çıkarmak, bitirmek", حَبًّا *habb* kelimesi "ürün ve tohum", نَبَاتًا *nebât* sözcüğü "bitki", جَنَّاتٍ *cennât* kelimesi "bahçeler, ormanlar", اَلْفَافًا *elfâf* sıfatı ise "sık, sarmaş dolaş, salkım saçak" demektir.

Yüce Allah, bir önceki âyette zikrettiği yağmurun bolca yağdırılmasının sebebini burada vermekte, gerekçeyi "ürün ve bitki yetiştirmek" olarak belirlemektedir. Bu âyetteki لِنُخْرِجَ *li nuhrice* ifadesi 'Abese 80/26-27'de شَقَقْنَا *şakaknâ* ve اَنْبَتْنَا *enbetnâ* kelimeleriyle karşılanmaktadır.

'Abese 80/25-32'de detaylı bir şekilde ele alacağımız üzere buradaki maksat, inkârcılara Yüce Allah'ın bütün insanları mahşerde yeniden yaratmaya gücünün yeteceğini bildirmektir. Yağmur yağınca nasıl ki cansız görülen toprak adeta canlanıp ürün ve bitki veriyorsa, insanlar da öldükten sonra âhirette diriltilip hesaba çekileceklerdir. Küçücük bir zerreden koca koca ağaçlar veya çeşit çeşit meyveler meydana getiren kudret, elbette insanları da âhirette yeniden yaratacaktır, diriltecektir. İnkârcılar bu gerçeği bilip ona göre davranmalı, müminlerin de imanları bu vesileyle güçlenmeli ve artmalıdır. Sûrenin devam eden âyetlerinde işte bu konu dile getirilmektedir.

17-20. ÂYETLER:

اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًاۙ ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ اَفْوَاجًاۙ ﴿١٨﴾

وَفُتِحَتِ السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًاۙ ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًاۜ ﴿٢٠﴾

"**17.** Muhakkak ki hüküm günü vakit olarak belirlenmiştir. **18.** Sûr'a üflendiği gün, bölük bölük Allah'a gelirsiniz. **19.** Gökyüzü açılır ve orada

pek çok kapılar oluşur; **20.** Dağlar da yürütülmüş, serap haline getirilmiş olur."

Bu âyet grubunda Yüce Allah, önceki âyetlerde dile getirilen ibret levhalarının zikredilmesinin asıl gayesini açıklamaktadır. Bu doğrultuda, hüküm gününden ve kıyâmetin kopuşundan söz etmekte, mahşerde yaşanacak bazı olayları gündeme getirmektedir.

a) Hüküm Günü

Yüce Allah, sûrenin bu bölümüne Hüküm Günü ile ilgili çok kısa da olsa bilgi vererek, yaşanacak gerçekliği güçlü bir ifade üslubu kullanarak dikkatlere sunmaktadır.

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا "Muhakkak ki, hüküm günü vakit olarak belirlenmiştir." Âyetteki الْفَصْل *el-fasl* kelimesi "ayırt etmek, ayrışmak, ayırım ve hüküm vermek", مِيقَاتًا *mîkaat* sözcüğü ise "zaman, dönem, vakit" demektir.

Yevmü'l-Fasl Ne Demektir?

İnsanların mahşerde yaşayacağı yedi aşamadan biri "değerlendirilme"dir.[56] Bu aşamada yaşanacaklar hakkında Yüce Allah çeşitli bilgiler vermekte ve bazı kavramları gündeme getirmektedir. İnsanların davranışları değerlendirilirken "Allah'ın Hükmü",[57] "Allah'ın Fethi",[58] "Allah'ın Kadâsı"[59] ve "Allah'ın Emri"[60] ifadelerinden başka bu âyette bir de "Allah'ın Faslı" ifadesi söz konusu edilmektedir.

1. Âhirette gerçekleştirilecek değerlendirilme/hüküm verme işlemi hakkında Yüce Allah يَفْصِلُ *yefsılü* fiilini kullandığı gibi, bu kelimenin isim halini de söz konusu etmektedir. *Fasl,* "iki şeyden birini diğerinden veya hakkı bâtıldan ayırmak ve bu işin yapıldığı günün adı" anlamlarına gelmektedir.[61] Buradan hareketle, âhiretteki *fasl* ile, insanlar hakkında hük-

56 Kur'ân'da âhiret aşamaları hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?, Samsun, 2007, 4. bölüm.
57 Bakara 2/113; Nisâ' 4/141; En'âm 6/62; Ra'd 13/41; Nahl 16/124; Hacc 22/69, 56-57; Neml 27/78; Tîn 95/8.
58 Secde 32/28-29.
59 Yûnus 10/93; Neml 29/78; Şûrâ 42/21; Câsiye 45/17.
60 İbrâhim 14/22; Meryem 19/39.
61 Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb el-Isfehânî, Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'ân, Beyrut, 1997, s. 638.

mün verilmesi, değerlendirme aşamasında insanların birbirlerinden ayrılacağı veya hükmün ayrıntılı olarak "fasl" edileceği ifade edilmiş olmaktadır. Bu anlamıyla, ilgili kelime Kur'ân'da çeşitli âyetlerde yer almaktadır.[62] Murselât 77/13-14'te sözü edilen *yevmü'l-fasl* kıyâmette yaşanacaklardan sonra geldiği için mahşerdeki hüküm gününü ifade ettiği gibi, aynı sûrenin 38. âyetinde ve devamında da benzer şekilde mahşerde yaşanacaklara dair bilgiler verilmektedir. Buradan hareketle, söz konusu tamlamanın mahşerle ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Vâkı'a 56/49-50'den de destek alarak şunu söyleyebiliriz: Öncekiler de sonrakiler de, yani bütün insanlar belirli bir günün buluşma vaktinde bir araya getirileceklerdir. Bu gerçek ışığında özellikle inkârcıların yeniden bir durum değerlendirmesi yapmaları gerektiği açıktır; âyette özellikle ve öncelikle hatırlatılan husus bu olsa gerektir. Bu arada, inananlarla inanmayanların birbirlerinden ayrılacağını ve aralarında verilen hüküm gereği farklı yerlere gideceklerini ortaya koyan başka ifadeler de vardır.[63]

2. Yeryüzü ve dağların yapısıyla başlayan ibret manzaraları insanların çifter yaratılmışlığı, uyku, gece ve gündüzün insan hayatındaki önemi ile devam etmiş, yedi kat gökler, güneş, yağmurlar, bitkiler ve bahçelerle sona erdirilmiştir. Bütün bu örneklerin verilme nedenleri, Yüce Allah'ın eşsiz gücünü hatırlatmak, insana sunduğu nimetlerin çeşitliliğini ve sayılamazlığını ortaya koymaktır. Öte yandan, bu hatırlatmalar sayesinde inkârcı insana bu varlıklar âleminde yaşanan değişim ve dönüşüme dikkat etmesi, bu dünya hayatının sonunda başka bir âlemin daha var edileceği ve onların diriltilecekleri de bildirilmiş olmaktadır. İşte Nebe' 17'de yer alan *yevmü'l-fasl* tamlaması bu işlem gününü, *mîkaat* ise bunun belirlenmiş bir vaktinin olduğunu beyan etmektedir.

3. Kıyâmetin gerçekleşmeyeceğine inanıp bunu alaycı bir tavırla soruya dönüştüren ve "Eğer iddianızda samimiyseniz, bu azap vaadi ne zamanmış?"[64] türü cümleleri sarf edenlere, Yüce Allah bu âyetiyle dolaylı olarak cevap vermiş de olabilir. Bir anlamda söylenmek istenen şudur: "Siz boşuna nefes tüketip gereksiz sorular sorup oyalanmayı bırakın; kıyâmetin de mahşerin de zamanı ilâhî bilgide zaten belirlenmiştir; sizin samimiyetsiz ve alaycı istek ve sorularınız kıyâmetin zamanını öne almayı sağlayamayacaktır. Ancak bilmelisiniz ki, kıyâmetin de mahşerin de elbette bir zamanı vardır ve onu inkâr edenler inkâr ettikleri gerçekle mutlaka yüzleştirilecеklerdir."

---

62 Hacc 22/17; Secde 32/25; Sâffât 37/20-21; Duhân 44/40-42; Mümtehıne 60/3; Murselât 77/7-15, 38.
63 Rûm 30/14; Yâsîn 36/59.
64 Yûnus 10/48; Enbiyâ 21/38; Sebe' 34/29; Yâsîn 36/48; Mülk 67/25.

Sûrenin ilk âyetlerinde sözü edilen *en-nebeü'l-'azîm,* yani "büyük haber"den maksat eğer "kıyâmet" ise, 17. âyetin bu konuyu hatırlatan bir mesaj içermesi son derece isabetli bir yorumdur.

4. Sonuçta *yevmü'l-fasl,* yani "hüküm günü" ifadesini şu üç şekilde yorumlayabiliriz:

a) Bu tamlama "mahşer"le ilgili olabilir. Bu durumda âyet, "hüküm verme" anlamında sorgulanmayı ve kişiler hakkında değerlendirmeyi ifade etmiş olur. Zaten devam eden âyetlerde de inkârcı insanlara yönelik çeşitli uyarılar ve hatırlatmalar yer almaktadır. Buna göre, başta inkârcılar olmak üzere bütün insanların yargılanacak oluşu gündeme getiriliyor demektir.

b) Devam eden âyetlere bakıldığında, âyeti "kıyâmet" ile ilişkilendirmek de mümkün olabilir.[65] Maksat kıyâmet ise söz konusu tamlamayı "ayrışma günü" şeklinde tercüme etmek durumunda oluruz. Buna göre ilgili ifade, dünya ile âhiretin ayrıştırıcısı olarak kıyâmet olayını ifade etmiş olmaktadır.

c) Bazı âlimlerimiz ise âyetten maksadı dünyanın tâbi tutulduğu vakit sınırı ve yaratıkların buluşacakları son olduğunu beyan etmektedirler.[66] Buna göre âyetten maksat dünya hayatının sonudur.

b) Sûr'a Üflenmesi

Kıyâmet veya mahşerle ilgili bir ön bilgi veren âyetle birlikte Yüce Allah, yeni bir sistemin başlatılacağını beyan etmektedir. Bu işlem Sûr'a üflenmesidir.

يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَتَأْتُونَ اَفْوَاجًاۙ "Sûr'a üflendiği gün, bölük bölük Allah'a gelirsiniz." Âyetin başındaki يَوْمَ *yevme* kelimesi "gün, dönem" anlamına gelirken, يُنْفَخُ *yünfehu* fiili "üflenmek", الصُّورِ *es-sûr* ise kendisine iki defa üflenilecek ve mahiyeti bizce bilinmeyen bir boru demektir. Âyetin ikinci cümlesindeki تَأْتُونَ *te'tûne* fiili "gelmek", sonundaki اَفْوَاجًا *efvâc* kelimesi ise "grup grup, bölük bölük" anlamlarına gelmektedir.

1. Sûr'a Üflenmesi Ne Demektir?

Bu âyette de yer alan الصُّورِ *es-sûr* kelimesi Kur'ân'da toplam 10 âyette kullanılmaktadır.[67] Genel kabul gören görüşe göre ve kelime izahında da

65 Semerkandî, age., III, 537.
66 Zemahşerî, age., IV, 674.
67 En'âm 6/73; Kehf 18/99; Tâhâ 20/102; Mü'minûn 23/101; Neml 27/87; Yâsîn 36/51; Zümer 39/68;

ifade ettiğimiz gibi Sûr, nasıl olduğu bizce bilinemeyen, ancak kendisine üflenince, ilkinde kıyâmetin kopup göklerde ve yerdekilerin düşüp bayılacağı, ikincisinde ise insanların mahşer için yeniden diriltileceği bir bildirim şeklidir.

Sûr'a ilk üflemede, maksadın bu boru veya boynuz olduğunu kabulde bir sorun yoksa da, ikincisinde farklı bir yorum söz konusu olabilir. الصُّور *es-sûr* kelimesi, "bedenler, suretler" anlamında الصورة *es-sûret* kelimesinin çoğulu olarak الصُّوَر *es-suver* şeklinde de okunabilir. Böylece "üfleme"den maksadın "ruhların suretlere, yani bedenlere üflenmesi" olduğu beyan edilmiş olur.[68] Mahşer için diriltilmede yaşanacak şey, ölümsüz olan ruhların bedenlere yeniden üflenmesi, böylece yargılamanın ruh ve beden birlikteliğiyle yapılmasının sağlanmasıdır.

11. Bu Kaçıncı Üflemedir?

a) "O gün Sûr'a üflenecek" şeklindeki ilk cümle eğer önceki âyetin devamı kabul edilirse, söz konusu âyetteki "Ayrışma Günü"nün mahşerde olacağı ve maksadın da yargılanma olduğu ortaya çıkar. Böylece, sözü edilen üfleme işlemi "İkinci Üfleme" anlamına gelmiş olur. Zümer 39/68'de Yüce Allah iki üflemeden söz etmekte, ilkinde göklerde ve yerde bulunan herkesin bayılacağını, ikincisinde ise insanların ayağa kalkıp etrafa bakınacaklarını beyan etmektedir. İşte Nebe' 18. âyetteki üfleme bu ikincisidir.

Yine bu tercihin bir delili olarak, âyetin başındaki *yevme* kelimesinden önce gizli bir *hüve* zamiri var kabul edilerek, ayrışma gününün vakti belirlenmiş olur. Ayrışma (Hüküm) Günü için belirlenen vakit, böylece Sûr denilen boruya ikinci kez üflenmesi zamanı şeklinde belirlenmiş olur. Bu tercihe göre âyetteki ikinci cümle, insanların yargılanmak üzere gruplar halinde huzura çıkışını ifade eder.

b) "O gün Sûr'a üflenecek" şeklindeki ilk cümleyi yine önceki âyetin devamı olarak alıp "fasl günü"nün kıyâmet günü olduğunu kabul edenler de vardır. Bu durumda sözü edilen üfleme, Zümer 39/68'deki birinci cümleyi karşılayan "İlk Üfleme" anlamına gelir.

Bu ikinci tercih şeklen mümkün görülse de, âyetin ikinci cümlesi bu tercihi geçersiz hale getirmektedir. Çünkü üflemeden sonra insanların huzura getirilmesinden söz edilmektedir. Oysa ilk üflemede insanların bayıl-

Kaaf 50/20; Hâkka 69/13; Nebe' 78/18.
68 Râzî, age., XXXI, 10.

ması, ikincisinde ise ayılması ve mahşer için diriltilip huzura çıkışları söz konusu edilmektedir.

c) Bu âyette sözü edilen Sûr'a üflenmenin "İkinci Üfleme" olduğunu kabul ederek son cümlenin de insanların gruplar halinde yargılanma yerine geleceğini ifade ettiğini söylemek gerekir. Âyetteki أَفْوَاجًا *efvâc* kelimesinin "gruplar" anlamına gelmesinin bir diğer anlamı İsrâ 17/71'de yer almaktadır. Orada Yüce Allah mahşer günü her ümmeti önderleriyle çağıracağını beyan etmektedir. Gruplar halinde geliş, her ümmetin peygamberiyle ya da kimin peşinden gidilmişse onlarla birlikte hesap meydanına geliş demektir.

c) Göğün Açılması

Yüce Allah bu âyet grubundaki konulardan birisini mahşerle ilişkilendirmekte ve göğün yapısını gündeme getirmektedir.

وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا "Gökyüzü açılır ve orada pek çok kapılar oluşur." Âyetteki فُتِحَتْ *fütihat* fiili "açılmak", أَبْوَابًا *ebvâb* kelimesi ise "kapılar" demektir.

Âyetteki السَّمَاءُ *es-semâ'* kelimesi kök olarak "yükseklik, her şeyin tavanı, üstü" anlamındaki *s-m-v/es-sümüvv*'den türetilmiştir.[69] Yaygın kullanıma göre *es-semâ'* kelimesi "gök" anlamına gelse de, maksat dünyaya göre görsel olarak yüksekte bulundukları için bütünüyle "uzay ve içerdiği gök cisimleri"dir.

1. Göğün Açılması Ne Demektir?

a) "Göğün açılması" ile ilgili olarak farklı kanaatler ileri sürmek mümkündür. Öncelikle belirtmeliyiz ki, bu işlem bazı âlimlerimizce kıyâmetin bir parçası olarak görülmüş, dolayısıyla maksat "göğün yapısının bozulması" olarak anlaşılmıştır. Çünkü onlara göre *fütihat* fiili ile *infetarat* ve *inşekkat* fiilleri birbirlerine yakın anlamlara gelmektedir ve ifade ettikleri anlam da göğün kıyâmette yarılmasıdır.[70] Bu yoruma göre âyet, kıyâmetle ilişkili görülen bir sonraki âyetteki "dağların yürütülmesi" ile de anlam ilişkisine sahip olur.

b) Diğer kanaate göre göğün açılmasından maksat, mahşerde "meleklerin gelmesi için açılması"dır. Bu yoruma göre konu âhiretle ilişkilendirildiği için, meleklerin gelmesi tıpkı Fecr 89/22'de olduğu gibi yargıla-

69 Ebû Abdirrahmân el-Ferâhîdî Halil b. Ahmed, Kitâbü'l-'Ayn, Beyrut, 1988, VII, 318-319.
70 Râzî, age., XXXI, 11.

ma emrinin yerine getirilmesinin ilk aşamasını oluşturur. Bu arada konu Furkaan 25/25'te de göğün yarılması ve meleklerin inişiyle ilişkilendirilmektedir. Benzer içerikte, "O gün (bütün) rûhlar ve melekler saf saf kıyama duracaklar"[71] buyurulmakta, dolayısıyla âyet mahşerle ilgili bir hakikati ifade etmiş olmaktadır.

c) A'râf 7/40'ta şöyle bir bilgi vardır: "Âyetlerimizi inkâr edip onlara karşı kibir gösterenlere göğün kapıları açılmayacak, halat (deve) iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir." Bu âyette açılmayacağı belirtilen gök kapıları, inkârcılara yönelik "rahmet tecellileri" olarak anlaşılmak durumundadır. Nebe' 19'da da bu açılmanın cennetliklerin ödüllendirilmesi şeklinde sağlanacağı anlamı vardır. A'râf 7/96'ya göre de göğün ve yerin açılması bereketle ilişkilendirilmekte ve konu nimetlendirilmek olarak belirlenmektedir.

Bu âyetlerden de hareket ederek, Nebe' 19'daki "göğün açılmasını" kıyâmetle değil de âhiretle ilgili görmenin daha isabetli bir yorum olduğunu ifade etmek durumundayız. Nitekim Elmalılı merhumun tercihi de bu yönde olmuştur.[72]

II. Kapılardan Maksat Nedir?

Göğün açılıp "kapılar olması" ifadesi, bazı âlimlerimize göre meleklerin inişi için "göklerin pek çok açık kapısının var edilmesi"dir. Diğer bazılarına göre de göklerin kapıları orada "açılacak yollar" anlamına gelmektedir.[73] Bizce bu ifade, bilgilenme anlamında hiçbir eksikliğin kalmaması, hiçbir sırrın söz konusu edilemeyecek olması ve her şeyin açıkça ortaya çıkmasının sağlanması demektir.

III. Bütünüyle Âyetin Maksadı Nedir?

Göğün açılıp kapılar oluşması, Tekvîr 81/11'deki "Gökyüzü sıyrılıp alındığı zaman" ifadesiyle de ilişkili olarak açıklanabilir. Mahşerin en önemli özelliklerinden biri göğün sıyrılıp açılmasıdır. Kur'ân'da sadece Tekvîr 81/11'de kullanılan كُشِطَتْ *küşitat* fiili, "bir şeyin derisinin sıyrılması" demektir.[74] Ferrâ, bunun "bir şeyin üzerindeki tabakanın zorla sökülmesi" anlamına geldiğini belirtmektedir.[75]

---

71 Nebe' 78/38.
72 Yazır, age., VIII, 497.
73 Semerkandî, age., III, 537.
74 Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyya İbn Fâris, Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüğa, Beyrut, 2001, III, 786.
75 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ', Me'âni'l-Kur'ân, Beyrut, tarihsiz, III, 241.

a) Nebe' 19'daki mesaj, mahşerde yeni sistemin şekillenmesinin bittiğini ve yargılama için her şeyin hazır olduğunu ifade eder. Bu durumda anlam "göğün perdesi açıldığında", yani "yeniden yapılanma bitip herşey hazır olduğunda" demektir. Mahşerde yaşanacak yeniden şekillenme konusunu İnfitâr 82/1'de geniş bir şekilde inceleyeceğimiz için şimdilik bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

b) Âyete mahşerdeki şekilsel düzenleme bakımından değil de, yargılama işleminin başlaması açısından bakıldığında, kayıtların tutulduğu o yüce makamdan emirlerin gelmesi ve yargılamanın başlaması anlamı söz konusu olur. Bu durumda *es-semâ'* kelimesine "yüce makam", *fütihat* fiiline de "açığa çıkarılmak" anlamını vermek gerekir. Göğün sıyrılıp açılması yüce mahkemenin kurulması demektir. Tekvîr 81/11 ve Fecr 89/22. âyetler bu yorum için destek olabilir.

c) Eğer konuya bilgilenme açısından bakılacaksa bu durumda mesaj "her şey ortaya konulduğunda" şeklini alır. Göğün sıyrılıp açılması da gizli saklı hiçbir şeyin kalmaması anlamına gelir. İbrâhim 14/48, Mü'min 40/16, Kaaf 50/22 ve Hâkka 69/18 gibi âyetler mahşerde gizli saklı hiçbir şeyin kalmayacağını, her şeyin bütün varlığı ve hakikatiyle ortaya çıkartılacağını ifade eder.[76]

Bu yorumlarımız doğrultusunda Nebe' 19. âyetin bağlamla ilgisi şöyle olur: Mahşer, inkârcı insanlara bir tehdit oluşturmaktadır, kanaatleri ve hayatlarının hiçbir aşaması hiçbir şekilde gizli kalmayacak şekilde, her şey ortaya serilecek ve kendilerine bildirilecektir.

d) Dağların Seraba Dönüşmesi

Bu âyet grubunun sonunda Yüce Allah dağların durumunu ele almakta, yaşanacak şiddet ve dehşetin boyutları hakkında ibret oluşturacak bilgiler vermektedir.

وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا "Dağlar da yürütülmüş, serap haline getirilmiş olur." Âyetteki سُيِّرَتِ *süyyirat* fiili "yürütülmek", الْجِبَالُ *el-cibâl* kelimesi "dağlar", سَرَابًا *serâb* sözcüğü ise "serap, olmayan, ancak varmış gibi görünen su yanılgısı" demektir.

Bu âyeti kıyâmetle ilgili görmek mümkünse de, esasında önceki âyetin devamında geldiği için mahşerle ilgili görmek daha isabetlidir. Âyetin başındaki *vâv* edatını "atıf" edatı olarak gördüğümüzde, bu anlam zorunlu olur.

76 Bu konuda geniş açıklamalar için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, Tekvîr sûresi, 11. âyet.

Ayrıca bu cümleyi "açıklayıcı" olarak kabul edersek bu tercihimiz kaçınılmaz olur. Bu durumda her iki âyetin anlamı şöyle olur: "Dağlar yürütülüp serap haline getirilmişken gök açılmış ve orada pek çok kapılar oluşmuştur." Dağlar zerrelere dönüşünce köklerinden, yani toprak altındaki asıllarından kopartılıp paramparça toz zerrecikleri haline gelince[77] onların yerlerini görenler "su" var zannederler; oysa dağlar varlıklarını kaybetmiş, büyük bir dönüşüm geçirmiş olacaklardır. İşte bu durum, mahşerde yeryüzünün büyük ve düz bir duruşma alanı haline getirilişinin de sembolik bir ifadesidir.

Yeryüzünün yürütülmesi konusu Kur'ân'da daha çok kıyâmetle ilgili olarak ele alınmaktadır. "Dağlar (savrulup) yürütüldüğü zaman"[78] şeklindeki ifadenin bir benzeri Kaari'a 101/5'te şu şekilde geçmektedir: "Dağlar atılmış yün gibi olacak." Kur'ân'da kıyâmet sahneleri ve dağlarla ilgili çeşitli bilgiler vardır: "Dağların yürütülmesi",[79] "un ufak edilip savrulması",[80] "tıpkı bulutlar gibi hareket etmesi",[81] "serpilmesi",[82] "yeryüzü ve dağların birbirine şiddetli bir şekilde çarpması",[83] "dağların yüne dönüşmesi"[84] ve "etrafa saçılması"[85] gibi olaylar kıyâmetin dehşetini ortaya koymaktadır.

Bütün bu âyetlerdeki kıyâmet sahneleri arasında yer alan "dağların savrulması" ve özellikle Nebe' 20'deki "serap oluş" da elbette yok olmalarını değil, şekil değiştirmelerini ifade etmektedir. Çünkü mahşer için yaşanacak yeniden yapılanmada değişim geçirecek olsalar da yeryüzü ve gökler yine yer alacaktır.[86]

İşte bu âyette Yüce Allah, inkârcı insan tipi öncelikli olmak üzere bütün insanlara bir ders vermekte ve bu eşsiz gücün sahibinin kudreti karşısında sadece boyun bükmek gerektiğini ifade etmek istemektedir. İhtişamlı dağlar yerlerini seraba terk edeceğine göre, insanoğlunun tutunacağı tek dal, iman ve istikamet sahibi oluşunun sonucu olarak "ilâhî rahmet"tir. Bu büyük hakikati görmezlikten gelenleri cehennem ateşinin beklediği sonraki âyetlerin konusu olarak belirlenmektedir.

---

77 Vâkı'a 56/5-6.
78 Tekvîr 81/3.
79 Kehf 18/47.
80 Tâhâ 20/105.
81 Neml 27/88.
82 Vâkı'a 56/5.
83 Hâkka 69/14.
84 Me'âric 70/9.
85 Mürselât 77/10.
86 İbrâhim 14/48.

21-26. ÂYETLER:

إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢١﴾ لِلطَّاغِينَ مَآبًا ﴿٢٢﴾ لَابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾ جَزَاءً وِفَاقًا ﴿٢٦﴾

"**21-22.** Muhakkak ki, cehennem azgınların durağı olarak gözetlemektedir. **23.** (Azgınlar) orada çağlar boyu kalacaklardır. **24-26.** (Dünyadaki inkârlarına) uygun bir karşılık olarak, kaynar su ve irinden başka orada bir serinlik ya da (susuzluk gideren) bir içecek tadamazlar."

Yüce Allah bu âyet grubunda inkârcılar için cehennemin konumunu belirlemekte, bu arada cehennemin bazı niteliklerini dile getirmekte ve azaba girenlerin bunu kendilerinin hak etmiş olacağına özellikle dikkat çekmektedir.

a) Cehennemin Gözetleyiciliği

Nebe' sûresinin hemen hemen bütününe yayılacak şekilde, Yüce Allah mahşer için inkârcılara gözdağı vermekte ve kendilerini bekleyen cehennemin bazı özelliklerini hatırlatmaktadır.

إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا "Muhakkak ki, cehennem gözetlemektedir." Âyetteki مِرْصَادًا *mirsâd* kelimesi "gözetlemek, gözetleme yeri" demektir.

Cehennem kimi gözetlemektedir? Bu soruya cevap olarak çeşitli görüşlerin ileri sürüldüğünü belirtmek gerekir.

1. Bazı âlimlerimiz bunun dünyada, cehennemi ve Allah'a ulaşmayı yalanlayanları içerdiği gibi, bunları onaylayanları da içerdiğini beyan etmektedirler. Buna göre cehennemin gözetleyiciliğinden herkes nasibini almış olacaktır; ateşi geçmeden cennete ulaşmak mümkün değildir; kurtuluşun başka yolu yoktur.[87]

2. Diğer bazı âlimlerimize göre ise maksat cehennemin sadece kâfirleri gözetlemesidir. Melekler kâfirlerin cehenneme girmelerini gözetlerler.[88] Her iki görüşü benimseyen âlimlerimiz de vardır.[89]

87 Taberî, age., XXX, 9; Kurtubî, age., XIX, 115.
88 Semerkandî, age., III, 538; Kurtubî, age., XIX, 116.
89 Zemahşerî, age., IV, 675.

3. Âyetin anlamını düşünürken öncesi ve sonrasıyla ilgi kurmak işi kolaylaştıracaktır. Yüce Allah bir sonraki âyet grubunda, cehennemin kimleri gözetleyeceğini açıkça şöyle beyan etmektedir: "Bunlar haddini bilmez azgınlardır; orada çok uzun zamanlar kalacaklardır; yürekleri parçalayan kaynar su ve irinden başka hiçbir serinlik ve meşrubat tadamayacaklardır. Bu karşılığı hak etmişlerdir; çünkü onlar hesaba inanmıyor, Allah'ın âyetlerini de yalanlıyorlardı." Bu âyetlere rağmen cehennemin mümin, kâfir herkesi gözetlediğini, oraya uğramadan cennete gidilemeyeceğini söylemek gerçeği yansıtmamaktadır.

4. Bu âyetin mesajı dünyada yaşayan herkesi ilgilendirdiği için, öncelikle kâfirler olmak üzere bütün insanlar cehennemin gözetleyici olduğunu bilmek ve ona göre davranmak zorundadır. "Çünkü Rabbin (her an, herkesi ve yaptıklarını) gözetlemektedir"[90] âyeti herkesi ilgilendirmekte ve bilgilendirmektedir. Bunun amacı insanlara Allah'ın farkına varmalarını öğretmektir; Allah ile yaşamayı bildirmektir; Allahsız bir alan olmadığı inancını beyinlere kazımaktır.

Aksi takdirde, bu gözetleyicilik mahşerde onlar için gerçeğe dönüşür ve artık azabın kavuruculuğundan kurtuluş imkânsızlaşır. İnsanlar, yaptıklarının yanlarına kâr kalacağını sanmamalıdırlar. Zira Yüce Allah, insanların yaptıklarını meleklerine kaydettirmektedir; mahşerde bu kayıtlar amel defteri olarak her insanın karşısına çıkartılacaktır.[91] Yüce Allah'ın gözetlemesi, İbn Abbâs'ın da ifade ettiği gibi "O'nun her şeyi işitmesi ve görmesi" anlamındadır.[92]

5. Yüce Allah'ın gözetlemesi, kâfirler için sonu azapla sonuçlanan bir eylem olarak da anlaşılabilir. Zaten Fecr 89/14'teki ifade, çeşitli azgın ve sapkınların cezalandırılması bağlamında zikredilmektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz Nebe' 21'de cehennemin, İnşikaak 84/15'te ise Yüce Allah'ın gözetleyiciliğinden söz edilmektedir. Dolayısıyla, buradaki maksadın kötülük yapanlara yönelik bir gözdağı vermek olduğu ve caydırıcılık içerdiği anlaşılmaktadır. Yüce Allah, önceki azgınları gözetleyip yaptıklarını kayıt altına aldırmış ve dünyada hak ettikleri cezalara kendilerini çarptırmıştır. Onlardan sonra gelen bütün nesiller de bu bilinçle hareket etmeli, doğru ve istikametli bir hayat yaşamalıdırlar.

90 Fecr 89/14.
91 Yûnus 10/21; Yâsîn 36/12; Kaaf 50/18.
92 Taberî, age., XXX, 181; Kurtubî, age., XX, 34.

Sözün özü şudur: Allah vardır ve herkesi her an gözetlemektedir. Buna önem vermeyip -hâşâ- Allah yokmuş gibi davranan, âhireti ve yargılanmayı inkâr edenler için cehennemin gözetleyici olduğunu hatırlatan Yüce Allah, insanlara bu gerçeğe inanarak ve bu doğrultuda yaşayarak azaptan kurtulmaları için çağrıda bulunmaktadır.[93]

b) Azgınların Barınağı

Nebe' 21'de dile getirilen "cehennemin gözetleyiciliği"nden sonra, Nebe' 22'de bu gözetleyiciliğin kime yönelik olduğu açıklanmaktadır.

لِلطَّاغِينَ مَآبًا "Azgınların durağı olarak." Âyetteki الطَّاغِينَ *et-tâğîn* kelimesi "azgınlar", مَآبًا *meâb* sözcüğü ise "varılacak son yer, durak" demektir.

Buradaki mesaj, cehennemin kâfirlerin durağı olacağıdır. Bu âyet, bir önceki âyetin devamıdır ve cehennemin kimler için gözetleyici olduğunu cevaplamaktadır.

1. Cehennemin genel olarak herkesi gözetlediği görüşünü benimseyenler oranın özellikle azgınlar için son durak olduğunu ifade etmektedirler. Bu yorum gereği aynı kişiler bu âyeti "anlamı müstakil bir âyet" kabul edip öncekiyle ilişkilendirmemektedirler.[94] Bu yaklaşım kanaatimizce pek isabetli değildir; çünkü bu âyetin başındaki *lâm* edatı, önceki âyetteki *mirsâd* kelimesiyle ilgilidir ve gözetleyiciliğin bu azgınlara yönelik olduğunu göstermektedir. Aksi takdirde bu edatın kullanılmasının anlamı kalmamaktadır. Her iki âyeti birlikte değerlendirdiğimizde, cehennemin azgınları hem gözetlediğini, hem de onlar için bir son durak olduğunu söylemek durumundayız. Benzer kelimelerin kullanıldığı Sâd 37/55-56'ya göre de azgınlar için en kötü sonun, yani cehennemin bulunduğu ve orasının çok kötü bir karargâh/beşik(!) olacağı ifade edilmektedir.

2. الطَّاغِينَ *et-tâğîn* kelimesinin Kur'ân'da isim ve fiil olarak değişik kullanım örnekleri vardır. Buna göre fiil olarak *tağâ/tağav* özellikle Firavun[95] ve diğer azgın insan tipi için[96] kullanılmakta,[97] azgınlaşmamış insan anlamında

93 Allah'ın gözetlemesi ve herkesin yaptığını bilip görmesi anlamında geniş açıklamalarımız için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Beled sûresi, 7. âyet.
94 Râzî, age., XXXI, 13.
95 Tâhâ 20/24, 43; Nâzi'ât 79/17;
96 Nâzi'ât 79/37; Fecr 89/11.
97 Yine bu kalıpta, ancak "suyun kabarması" anlamında da kullanılmaktadır (Hâkka 69/11).

Hz. Peygamber'i nitelendirmektedir.[98] "Azgınlaşmamak, haddi aşmamak, sınır tanımamak" anlamlarında *lâ tatğav* kullanımı da bulunan bu kelime,[99] *tâğûn/tâğîn,*[100] *tuğyân*[101] ve *tâğût*[102] şeklinde sıfat ve isim olarak Kur'ân'da yer almaktadır. Bu kelimenin değişik kalıplarda daha başka kullanım örnekleri de vardır. Bütün bu kullanımlardan hareketle Nebe' 21 ve 22. âyetlerin aslında azgın insanlara yönelik bilgi içerdiğini söylemek durumundayız.

Ayrıca Nâzi'ât 79/37-39'a göre, bazı insanlar azgınlıkları gereği dünya hayatını tercih etmekte ve onun sonucunda cehennemi boylamaktadırlar. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, dünya hayatını tercih edenler bütün insanlar değil, insanların azgın olanlarıdır ve cehennem de işte onları gözetlemektedir.

3. Cehennemin azgınlar için son durak oluşunun Kur'ân'da başka delilleri de vardır. Bu anlamda kullanılan kelimelerden biri de الأشقى *el-eşkaa* sözcüğüdür. A'lâ 87/11-12'de şöyle buyrulmaktadır: "En azgın kimse ise öğütten kaçacaktır. (O azgın) en büyük ateşe girecek kişidir." İşte bu iki âyet öğütten azgınların kaçınacağını, uzaklaşacağını ve sonunda cehennemi boylayacağını ifade etmektedir. *el-Eşkaa* kelimesi, Hûd 11/106'da *şakıı* şeklinde "azgın", Leyl 92/15'te ise "en azgın, en kötü, en duyarsız kişi" anlamında geçmektedir.

4. Bu ifadelerimizdeki kastımız, cehennemin özellikle azgın ve şakî insanları gözetlemekte olduğunu, hitabın herkesi içermediğini ortaya koymaya çalışmaktır. Hitap azgınlara yönelik bir gözdağıdır ve onların yerinin cehennem olacağı beyan edilmektedir. Bunun dışında, mesajın evrensel olmasında da herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Hitabın veya iniş sebebinin özel olması, hükmün veya mesajın genel ve evrensel olmasına engel değildir. Üzerinde durmaya çalıştığımız nokta, cehennemin gözetleyiciliğinin oraya gitmeyi hak edenlerle sınırlı olduğunu beyandır; çünkü Enbiyâ 21/101-102'ye göre, muttakîler ve haklarında güzel hüküm verilenler cehennemden zaten uzak tutulacaklar, uğultusunu dahi duymayacaklardır. Meryem 19/71'deki "Sizden oraya uğramayacak yoktur" ifadesini de bağlam gereği "âhireti inkâr edenler" olarak aldığımızda, bu âyetlerde sözü edilen gözetlemenin bu tür inkârcı azgınlara yönelik olduğunu belirtmekte hiçbir sakınca kalmamaktadır.

---

98 Necm 53/17.
99 Hûd 11/112; Tâhâ 20/81; Rahmân 55/8.
100 Sâffât 37/30; Sâd 38/55; Zâriyât 51/53; Tûr 52/32; Kalem 68/31;
101 Bakara 2/15; Mâide 5/64, 68; En'âm 6/110; A'râf 7/186; Yûnus 10/11; İsrâ 17/60; Kehf 18/80; Mü'minûn 23/75.
102 Bakara 2/256, 257; Nisâ' 4/51, 60, 76; Mâide 5/60; Nahl 16/36; Zümer 39/17.

c) Cehennemde Kalış Süresi

Yüce Allah, cehennemin azgın insanlara yönelik gözetleyiciliğini ifade ettikten sonra bu defa ateşe atılacakların orada kalış süreleri hakkında bilgi vermektedir.

لَابِثِينَ فِيهَٓا اَحْقَابًاۚ "(Azgınlar) orada çağlar boyu kalacaklardır." Âyetteki لَابِثِينَ *lâbisîn* kelimesi "kalacaklar, kalıcı olacaklar", اَحْقَابًا *ahkaab* ise "çağlar boyu, uzun zaman" anlamına gelmektedir.

1. İnkârcıların cehennemde kalış süresi hakkında bilgi verilen bu âyete göre, orada çok uzun süre kalınacağı anlaşılmaktadır. اَحْقَابًا kelimesinin zaman olarak 80, 100, 300, 70.000 yıl, sınırsız süre anlamları verdiği rivayet edildiği gibi, ne kadar bir zamanı içerdiğinin bilinemeyeceği de ifade edilmektedir.[103] Dahası bunun "devamlı, süresiz" anlamına geldiğini söyleyen âlimler de vardır.[104] İlgili kelimeyi zamanla alakalı görmeyip, bunun "cehennemdeki darlık ve sıkıntılı hâl" anlamına geldiğini beyan edenler de olmuştur.[105]

2. Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, dünyada kullanılan zaman kavramları ile âhirettekiler aynı süreyi ifade etmezler. Bazı âyetlere göre Allah katında bir gün bizim saydığımız 1000 yıl gibidir.[106] Kadir gecesi 1000 aydan daha hayırlı olduğuna göre, bir gün de 30.000 günden daha hayırlı olabiliyor demektir.[107] Hatta Allah katında "bir gün"ün 50.000 yıla tekabül ettiği de yine Kur'ân'da beyan edilmektedir.[108] Daha farklı örnekleri de bulunan bu konuda aslında verilmek istenen mesaj, iki âlemdeki zaman mefhumunun birbirinden çok farklı olduğunu, hatta ahirettekinin kavranamayacağını ortaya koymaktadır. Zaman denilen şey, insan için bu dünyada ruh beden birlikteliğinde anlaşılabilir. Uyurken bile zamanın farkına varılamadığı gerçeğinden hareketle, âhiretteki zaman kavramları hakkında net bilgiler ortaya koymamak durumundayız.

3. Konu Yüce Allah'ın gücüyle ilgili görülünce, maksadın insan algısının ötesinde bir hakikat içerdiğini itiraf etmek durumundayız. Âhiret kendi şartlarına göre bir âlem olacağı için, oradaki mekânları da, zaman kavram-

---

103 Taberî, age., XXX, 11-12; Râzî, age., XXXI, 13-14.
104 Semerkandî, age., III, 538.
105 Zemahşerî, age., IV, 675.
106 Hacc 22/47; Secde 32/5.
107 Kadr 97/3.
108 Me'âric 70/4.

larını da oraya göre kabul etmek zorundayız. Bu çerçevede bakıldığında, Kur'ân'da cennet veya cehennemde kalışın *hulûd* ve *ebed* kavramlarıyla ifade edilişini de aynı şekilde kabul etmek gerekir. Âhiret şartlarında *ebed* ve *hulûd*ün ne olduğunu bu dünyadaki zaman kavramlarıyla izah edemeyiz. Nebe' 23'teki ifade için "Çok çok uzun zamanlar" diyerek meseleyi imana terk etmek en çıkar yoldur.[109]

4. Yüce Allah dışında diğer varlıklardan herhangi birinin veya pek çoğunun O'nunla birlikte varlığını devam ettireceğini söylemek, Hadîd 57/3. âyet gereği Yüce Allah'ın *evvel* ve *âhır* olması gerçeğiyle örtüşmez. *Evvel* olan Yüce Allah varken O'nunla birlikte başka hiçbir şey var olmadığı gibi, en sonunda *âhır* olarak Allah varken de O'nunla birlikte başka hiçbir varlık sonsuz olmayacak ve kalmayacaktır. Yüce Allah ezeldeki tekliğini ebedde de başkalarıyla paylaşmayacaktır. Evvel olan O'ydu, âhır kalacak olan da sadece O'dur.

5. Cehennemden çıkmak isteyenlere verilecek cevaplardan biri de "Onlar oradan çıkartılmayacaklardır"[110] şeklindedir. Aynı şekilde, cennetliklerin de oradan çıkartılmayacağı beyan edilmektedir.[111] Ancak hem cennetlikler için ödül, hem de cehennemlikler için azap süresinden söz edilen Hûd 11/106-108'de "gökler ve yer devam ettiği sürece" ödül veya azabın söz konusu olacağı beyan edilmektedir. Kur'ân'da konuyla ilgili bütün âyetleri, Hûd sûresinin bu âyetlerini dikkate alarak anlamlandırmak gerekmektedir. Bu durumda âhirette de gökler ve yerin olacağı anlaşılmaktadır. İşte ödül veya azap, gökler ve yerin devamına bağlanmakta, dahası Allah'ın dilemesi halinde her iki yerden de daha önce çıkılabileceği beyan edilmektedir. Yüce Allah, dilediğini yapabilen tek varlıktır;[112] yaptığından sorumlu tutulamayacak yegâne varlık da yine O'dur.[113] Cennet ve cehennem var olduğu sürece, yani âhiret hayatı süresince Yüce Allah'ın dilemesi hariç oradakiler de var olacaktır.

Nebe' 23'teki mesaja tekrar dönerek şunu belirtmek istiyoruz: Yüce Allah âhireti ve mahşer duruşmasını inkâr edenlere yönelik olarak çeşitli dersler vermekte, kıyâmet sonrası diriltilmeye ve orada yaşanacaklara dair

---

109 Azabın ve ödülün süresi geniş bilgi için bk. Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri, İstanbul, 1991, X, 291-292; Mustafa İslâmoğlu, Hayat Kitabı Kur'ân Gerekçeli Meal-Tefsîr, İstanbul, 2008, s. 421'de 5. not; Yusuf Şevki Yavuz, DİA, "Azap" mad., İstanbul, 1991, IV, 305.
110 Bakara 2/167; Mâide 5/37; Secde 32/20; Mü'min 40/11.
111 Hıcr 15/48.
112 Hûd 11/107; Burûc 85/16.
113 Enbiyâ 21/23.

açıklamalar yapmaktadır. Daha sonra, cehennemin özellikle azgınları gözetlemekte olduğunu beyan ederek, onların cehennemde kalış sürelerinin uzunluğuna dikkat çekmektedir.

d) Cehennemin Menüsü

Yüce Allah cehennemliklerin orada kalışlarının çok uzun zaman süreceğini beyan ettikten sonra, bu defa konuyu cehennemin şartlarına, içecek ve yiyeceklerine getirmekte, en sonunda da insanlığa evrensel değerde bir hukuk ilkesi öğretmektedir.

1. Cehennemde Serinlik ve Meşrubat Yoktur

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا "Orada bir serinlik ya da (susuzluk gideren) bir içecek tatmazlar." Âyetteki يَذُوقُونَ *yezûkûne* fiili "tatmak", بَرْدًا *berd* kelimesi "serinlik, esenlik", شَرَابًا *şerâb* sözcüğü ise "(susuzluğu giderecek) içecek" anlamına gelmektedir.

Bu âyette لَا يَذُوقُونَ فِيهَا "Orada tadamazlar" ifadesi yer almakta ve bunun "hissetmek" anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Çünkü içecekler tadılsa da, soğuk, gölge ve esenlik denen şeyler hissedilir ve yaşanırlar, tadılmazlar. Âyette cehennemde sahip olunamayacak çok önemli iki değerden söz edilmektedir.

a) بَرْدًا "Serinlik", yani esenlik. Cehennemin hararetini, yani azabı hafifletecek hiçbir ferahlık vesilesi orada olmayacaktır.[114] Ne bir serin rüzgâr, ne ateşe engel olabilecek gölge, ne de bir ferahlık, bunlar cehennemde olmayacak şeylerdir ve cehennemlikler bunlardan hiçbir şekilde istifade edemeyeceklerdir.

Bu âyetteki *berd* kelimesinin "uyku" anlamına geldiği de söylenmektedir. Cehennemde yaşanamayacak şeylerden birisi de uykudur.[115] İnsana sıkıntıyı unutturan ve onu geçici de olsa ferahlatan uyku cehennemde yoktur; çünkü oradaki azap kesintisizdir.

Âyetteki *berd* kelimesinin "yürek serinletici bir haber" anlamına gelebileceği de beyan edilmektedir.[116] Bu anlam daha çok mecâzî bir yaklaşım ifadesidir. Gerçekten de yürek yakan şeylerin zıddı yürek ferahlatan şey-

---

114 Bakara 2/86, 162; Âl-i İmrân 3/88; Nahl 16/85; Fâtır 35/36.
115 Râzî, age., XXXI, 14.
116 İslâmoğlu, age., s. 1212.

lerdir; dolayısıyla soğuk su gibi içecekler sonuçta insanı ferahlatan nimetlerdir. Ancak azaptaki insanı asıl ferahlatacak olan, azabın bittiğine dair haberin gelmesidir. Bu durumda bu son yorumun da isabetli bir yaklaşım olduğunu söylemek durumundayız.

b) شَرَابًا "İçecek." Cehennemde yaşanamayacak değerlerden biri de ateşin sıcaklığının verdiği harareti hafifletmeye yarayacak sudur. A'râf 7/50'de belirtildiğine göre, cehennemlikler cennetliklerden kendilerine su dökmelerini veya rızık atmalarını isteyecekler, ancak bunun mümkün olmadığı cevabıyla karşılaşacaklardır. Su hem ateşin hararetini hafifletmek, hem de susuzluğun giderilmesi amacıyla istenecek, ancak bu çok önemli nimetten yoksun bırakılacaklardır.

Âyetteki *berd* ve *şerâb* kelimelerinin nekra, yani belirsiz gelmesi cehennemliklere hiçbir şekilde esenlik ve içeceğin sunulmayacağını, onların bu değerlerin hiçbir çeşidiyle hiçbir şekilde buluşturulmayacaklarını göstermektedir.

11. Cehennemin Gıdası Kaynar Su ve İrindir

إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا "Kaynar su ve irinden başka." Âyetteki حَمِيمًا *hamîm* kelimesi "kaynar su", غَسَّاقًا *ğassâk* sözcüğü ise ise "irin" demektir.

Bu kelime "yapışmak ve saplanmak, bir şeyi istemekte ısrar etmek, bir şeye düşkün olmak" manalarına da gelmektedir. İsim kalıbında ise, "kötü huyluluk, zıt mizaçlılık, dayanılamayacak kadar soğuk, irin, kokuşmuş şey ve karanlık" anlamlarına gelmektedir. Bu iki şey cehennemin menüsünü oluşturmaktadır.

Sâd 37/57-58'e göre, cehennemliklere kaynar su ve irin verilecek, dahası onlara pek çok azap türü de sunulacaktır. Cehennemlikler Vâkı'a 56/42-43'e göre "Son derece kaynamış suda, kapkara bir gölgede (bulunacaklardır)." Rahmân 55/44'e göre kaynar suların arasında kavrulacakları belirtilmekteyken, Ğâşiye 88/6-7'de onların kaynar bir gözeden su içirilecekleri, beslemeyen ve açlığı gidermeyen kuru dikenden başka gıdalarının olmayacağı ifade edilmektedir.

Kur'ân'da verilen bilgilere göre, cehennemliklere irinli su içirilecek,[117] kendilerine kaynar su verilecek[118] ve bu su bağırsakları parça parça edecek-

117 İbrâhim 14/16-17.
118 Sâffât 37/67; Vâkı'a 56/42, 54, 93; Nebe' 78/25.

tir.[119] Ayrıca cehennemliklerin başlarının üzerinden kaynar su dökülecek,[120] hatta kendileri kaynar suya sürükleneceklerdir.[121]

Âyetteki *hamîm* kelimesini "kavurucu bir umutsuzluk", *ğassâk* kelimesini ise "zift gibi sıvanan buz gibi bir karanlık" şeklinde anlamlandıran âlimler de vardır.[122] Bu yorumlarda göze çarpan husus *hamîm* ve *ğassâk* kelimelerinin bir önceki âyetteki *berd* ve *şerâb* kelimelerini karşılamalarıdır. Esenlik ve iç huzuru ile insanı rahatlatan vesilelerin karşılığı elbette umutsuzluk ve zifti andıran zifiri bir karanlıktır.

e) Yapılanlara Uygun Karşılıklar

Yüce Allah, azgın insanlara gidecekleri yer hakkında bilgi verirken bir taraftan bütün insanları cehenneme karşı uyarmakta, diğer taraftan uygulanacak azabın dünyada yapılan hatalara denk olacağı bilgisini vermektedir.

جَزَاءً وِفَاقًا "(Dünyadaki inkârlarına) uygun karşılık olarak." Âyetteki جَزَاءً *cezâ'* kelimesi "karşılık", وِفَاقًا *vifâk* sözcüğü ise "uygun, tam" demektir.

Sûrenin 24 ve 25. âyetlerinde âhireti ve yargılamayı inkâr edenlere uygulanacak cehennem azabının ve orada kaynar su ve irin dışında kendilerini rahatlatacak hiçbir unsurun bulunmamasının açılımı ve gerekçesi "tam uygunluk" olarak belirlenmektedir. Bu cezalar, yaptıklarına uygun karşılık olarak insanlara verilecektir. Demek ki Yüce Allah, Kur'ân'ın geldiği dönemde hukukta bir devrim yaparak "suça denk ceza" ilkesi koymuştur. Aynı ilkeyi Şûrâ 42/40'ta da görmekteyiz: "Bir kötülüğün/suçun cezası, ona denk bir cezadır."

Şimdi günaha karşı azap denkliğinin nasıl oluşturulabileceğini ifadeye çalışalım. 25. âyette geçen *hamîm* ile *ğassâk* kavramlarına, daha sonraki âyetlerin içeriğine göre farklı mana yükleyerek bunu sağlayabiliriz. Yüce Allah, 27. âyette onların bu dünyada "Hesap gününün geleceğini ve âhirette amellerin sorgulanıp değerlendirileceğini beklemediklerini" haber vermektedir. Bu insanlar, âhirette azaptan kurtulma umutsuzluğunu kaynar su gibi yaşayacaklar demektir; yani *hamîm,* suyun sıcaklığını değil de ümitsizliğin sıcaklığını ifade etmektedir. İşte, dünyadayken âhiretteki hesaba inanmayanlar, âhirette cezadan kurtulmanın, dünyaya geriye dönüp iyi

119 Muhammed 47/14.
120 Dühân 44/48.
121 Mü'min 40/72.
122 Esed, age., s. 1225; İslâmoğlu, age., s. 1212.

amel sahibi iyi insan olmanın çok sıcak, adeta insanı yürekten yakan ümitsizliğini derinden hissedeceklerdir. Muhammed 47/15'te ifade edildiği üzere, boğazdan aşağı inen ve bağırsakları doğrayacak kadar sıcak ve kaynar olan su gibi, bu ümitsizliğin sıcaklığını orada yüreklerinde yaşayacaklardır.

Diğer taraftan 25. âyetteki cezanın bir nedeni de 28. âyette "Allah'ın âyetlerini yalanlamak" şeklinde gösterilmektedir. Bir bakıma Allah'ın âyetlerini yalanlamanın karşılığı, 25. âyette "irin" diye manalandırdığımız *ğassâk* olmaktadır. Bu kelimenin İsrâ 17/78 ve Felak 113/3. âyetlerden delil getirerek "zifiri karanlık" anlamının olduğunu söylemek durumundayız.

Bu kelimenin hem "irin", hem de "zifiri karanlık" anlamlarına geldiğinden hareketle, bu ikisinin birbiriyle yakın anlam ilişkisine sahip olduğunu şöyle ifade edebiliriz: İrin, vücutta oluşan karanlık işlerin meydana getirdiği enfeksiyondur, çıbandan çıkan sudur. Bu karanlık işlerden ancak manevi irinler akmaktadır. Toplumdaki karanlık işler de toplumun çıbanları ve ondan akan irinlerdir.

Yüce Allah'ın âyetlerini yalanlayanların beyinleri ve gönülleri karanlıktır ve onları zifiri karanlık bürümüştür. Bu zifiri karanlık, yalanlamanın, inkârın, onların getirdiği cehaletin ve bilmezliğin karanlığıdır. Allah'ın âyetlerini yalanlamak, manevi yapının çıbanlaşması ve durmadan irin akıtmasıdır. İşte bu karanlık ve irin, âhirette onlara tattırılacak ve içirilecektir. Çünkü "yapılana denk ceza" verilecektir. İrinleşmiş kafalara irin içirilmesi bu ilkenin gereğidir.

Kur'ân'ı anlatanlar ve bu anlamda öğrenci yetiştirenler, insanların kafalarının ve gönüllerinin irinleşmesini, "zifiri karanlığın" içinde kalmasını önlemeli, onları inkârdan ve yalanlamadan kurtarmak için büyük çabalar harcamalıdır. Onlara doğru bilgi ve doğu inanç aşılamalı, onları donanımlı hale getirmelidir. Bilgisizliğin, yani cehaletin, imansızlığın karanlığından ve çıbanından onları kurtarmalı, manevi çıbanlarını bilgi ve imanla tedavi etmelidir.

Onun için, din eğitimi tıp doktorluğuna benzer. Beyindeki tümörleri alan doktor gibi, insanların cehalet ve imansızlık tümörlerini manevi beyin ve gönüllerinden almalıdır. Din eğitimi bu manevi doktorluğunu yaptığı sürece başarılı olacaktır. İnsanlara aktardığımız her doğru bilgi bir operasyon ve bir manevi ameliyat niteliğindedir. İnsanların beyninde ve gönlünde bir ışık yakmak, binlerce manevi çıbanın irinini akıtmak demektir.[123]

---

123 Bu değerlendirmeler için bk. Bayraktar Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsîri,

27-30. ÂYETLER:

إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾

وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾

"27. Çünkü onlar (mahşerdeki) hesabı ummazlardı. 28. Âyetlerimizi de yalanladıkça yalanlamışlardı. 29. Biz ise her şeyi bir kitapta sayıp kaydetmişizdir. 30. (Artık azabı) tadın! Bundan sonra yalnızca azabınızı artıracağız."

Sûrenin bu âyet grubunda, bir önceki grubun devamı olarak inkârcıların âhiretteki azabı hak etme gerekçeleri dile getirilmektedir. Bu arada, dünyada yaptıklarının unutulduğu zannına karşılık, her şeyin kaydedildiği bilgisine de yer verilmekte, bir özür dileyebilme zamanının kalmadığı ve sadece azabın artırılacağı ifade edilmektedir.

a) Azabın Gerekçeleri

Bu âyetlerde Yüce Allah, öncelikle inkârcıların dünyadaki durumlarını ele almakta ve nasıl bir yanlışlık içerisinde bulunduklarını ortaya koymaktadır.

1. Hesaba Çekilmeye İnanmıyorlardı

إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا "Çünkü onlar (mahşerdeki) hesabı (gününü ve geleceğini) ummazlardı." Âyetteki لَا يَرْجُونَ *lâ yercûne* fiili, "ummamak, inanmamak, istememek", حِسَابًا *hısâb* kelimesi ise "muhasebe, hesaba çekilmek, hesap" anlamlarına gelmektedir.

a) Azgın insanların azap gerekçelerini dile getirmek üzere Yüce Allah onların âhiretteki hesaba inanmamalarını zikretmektedir. Hesabı ummamaları ise ona inanmamaları ve hesabı istememeleri demektir. Hesabı istememelerinin nedeni, yaptıklarıyla yüzleşmeye cesaret edememeleridir. Çünkü dünya hayatında yaptıkları onlar için yeterince bir azap nedenidir ve elbette onlarla karşılaşmak kendileri için felâkete hazırlanmak demektir.

Âyetteki حِسَابًا *hısâb* kelimesinin tekil gelişi, hesâbın tek oluşunu ifade etmektedir. Fâtiha'daki *mâliki yevmi'd-dîn* âyetinde vurgulanan husus

İstanbul, 2007, XXI, 291-293.

da budur. İnkârcıların dünyada da böyle bir muhasebeyi ihtimal dâhilinde görmediklerini ortaya koymaktadır. Âyeti şöyle de anlamlandırabiliriz: "Onlar hiçbir hesaba inanmaz ve böyle bir şey istemezlerdi; hatta hiçbir hesaptan da korkup çekinmezlerdi."

b) Allah'a ulaşmaya, âhirete ve oradaki hesaba inanmak demek, bu doğrultuda sâlih amel yapmak ve ibadetinde Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak demektir.[124] Bunun karşıtı olarak, yargılanmaya inanmayanlar ise öncelikle Allah'a ulaşmaya inanmıyor, hesabı ve buluşmayı da isteyip benimsemiyorlardı.[125] Bunun doğal sonucu olarak, âhirette yeniden diriltilmeye elbette inanmıyorlardı.[126] Allah'a ulaşmaya ve mahşerde diriltilmeye inanmayan bu tipler, dünya hayatıyla yetinip onunla tatmin olanlar ve Allah'ın âyetlerinden gafil olanlardır; o âyetlere karşı ilgisiz ve saygısız davrananlardır. Dahası, bunun sonucu olarak söz konusu kişiler, yaptıklarının karşılığı olarak son durak anlamında ateşe yaslanacaklardır.[127]

c) Âhirette yaşayacakları felaketle karşılaşınca amel defteri kendilerine sol taraflarından verilecek olan bu tiplerin bazı itiraf ve istekleri şöyle dile getirilmektedir: "Âh, eyvâh! Keşke amel defterim bana hiç verilmeseydi. Hesabımın ne olduğunu keşke bilmeseydim. Âh, keşke! (Ölümle) her şey bitmiş olsaydı. Malım bana hiçbir yarar sağlamadı; gücüm ve saltanatım da yok olup gitti."[128] İşte bu âyetlerde de dile getirildiği üzere, inkârcı insan tipi mahşerde karşılaşacağı felaketi görünce derin bir pişmanlık yaşayacaktır; ancak bunun kendisine hiçbir getirisi olmayacaktır.

d) Yüce Allah, Nebe' 27'de azgın insanların azaba uğratılmalarının ilk gerekçesini "mahşerde hesap vermeye inanmamaları" olarak belirlemektedir. Bu insanlar yargılanmaya inanmadıkları için, dünyada hukuk tanımamak başta olmak üzere, zulmün ve haksızlığın hemen hemen bütün türlerini kendilerine hak olarak görüyor ve muhataplarına hayatı adeta zindan etmeye çalışıyorlardı.

Mekke müşriklerinin hukuk tanımazlığı, tarihin kaydettiği en büyük örnekler arasında yer almaktadır. Hatta yaptıklarının bir kuş gibi uçup gittiğini sanan bu insanlara Yüce Allah İsrâ 17/13'te şu bilgiyi vermektedir: "Biz her insanın *tâirini* (amel defterini veya uçup gittiğini sandıkları

124 Kehf 18/110.
125 Yûnus 10/7, 15; Furkaan 25/21.
126 Furkaan 25/40.
127 Yûnus 10/7-8.
128 Hâkka 69/25-29.

kuşu) boynuna takmışızdır. Kıyâmet günü önünde açık bulacağı bir kitap olarak onu karşısına çıkartacağız." Hesap vereceğine inanmayan insanlar Kur'ân'da inkârcı ve azgın olarak tanıtılmakta ve azabı hak edişlerinin ilk gerekçesi de bu inançsızlıkları olarak belirlenmektedir.

11. Âyetleri Yalanlıyorlardı

وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا "Azgın inkârcılar, âyetlerimizi de yalanladıkça yalanlamışlardı." Âyetteki كِذَّابًا / كَذَّبُوا *kezzebû/kizzâb* kelimeleri "yalanlamak" demektir.

Bu âyet, inkârcı azgınların azabı hak edişlerinin ikinci nedenini ortaya koymaktadır. Âyette hem كَذَّبُوا *kezzebû,* hem de كِذَّابًا *kizzâb* kelimelerinin birlikte kullanılmış olması, onların bu tür yalanlama işlemini adeta bir alışkanlık haline getirdiğini ve yalanlamanın her türlüsünü yaptıklarını göstermesi bakımından oldukça ilginçtir. Bu türden bir yalanlamayı yapan kişiler, bundan beslenmekte ve davranışlarına yansıtmaktadır. Esasında Kur'ân kıssalarına bakıldığında eski milletlerin de peygamberlerine karşı tutumları "yalanlama, alay etme, suçlama ve tehdit" şeklinde gerçekleşmişti. Bu âyette de Mekke müşriklerinin "yalanlaması" dile getirilmektedir.

a) Burada "yalanlamaya" konu olan şeyler, hem genel manada "ilâhî vahiy", hem de özel anlamda "âhiret duruşmasını ifade eden âyetler"dir. Esasında bu tip azgın insanlar, inanılması gereken bütün değerleri açıkça veya gizlice inkâr edenler ve inananları da inançları nedeniyle zorlayıp engellemeye çalışan ve onlara eziyette bulunanlardır. Bu insanlar yalandan ve yalanlamaktan beslenenlerdir, yalanı hayat tarzı edinenlerdir, yalansız dünyası olmayanlardır, bütünüyle dini ve dinî değerleri yalan sayanlardır.

b) Yüce Allah, kendisini yalanlayanlara karşı derin bir moral bozukluğu yaşayan[129] Hz. Peygamber'i motive etmekte, zâlimlerin aslında Peygamber (as)'ı değil, Yüce Allah'ın âyetlerini yalanladıklarını beyan etmektedir.[130] İşte, Nebe' 28'de de bir taraftan bu gerçek dile getirilmekte, diğer taraftan onların bu inkârlarının âhiretteki cehennem azabının öteki gerekçesini oluşturmaktadır.

---

129 Kehf 18/6; Şu'arâ' 26/3; Fâtır 35/8.
130 En'âm 6/33.

c) Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, inkârcı azgınların "âhirete inanmayıp hesabı göz ardı etmeleri" mahşerde kendileri için bir hasret ateşine dönüşecektir. Ayrıca "âyetleri yalanlamaları" da bir taraftan kendi fıtratlarını karanlığa gömmek anlamına geldiği gibi, diğer taraftan da inananların hayatını zindana çevirmelerine neden olmuştu. Bunun karşılığı olarak, Yüce Allah onları *hamîm* denen "yürek yangınına" ve *ğassâk* denilen "zifiri karanlığa" mahkûm etmiş olacaktır. Bu iki gerekçe onlara verilecek cezanın tam karşılığı olarak sunulmakta ve ilâhî yargılamada adaletsizliğe yer olmayacağı belirtilmektedir.

d) Yüce Allah, bu son âyetlerinde yargılamanın âdil olacağını beyan ederek, insanların da dünyada adaletten sapmamaları gerektiğini onlara öğretmektedir. Diğer taraftan, suça karşılık denk bir cezanın verilmesi gerektiğini ilke haline getirmekte ve insanlığa evrensel bir hukuk ilkesi öğretmektedir.

e) Bu âyetlerde bize başka bir prensip daha kazandırılmaktadır: İnsanlar bir davranışı ortaya koyarken ya da birine bir ceza vermek durumunda kalırken ona gerekçe sunmalıdırlar. Suçunun ne olduğunu bildirmeden cezalandırmanın eğitici bir tarafı olamaz. Bu nedenle Yüce Allah insanlara bu şekilde bir hukuk ilkesi daha öğretmekte ve suçluya verilecek cezanın gerekçesini bildirmenin önemini hatırlatmaktadır.

f) Dünya hayatında karşılaşılan sıkıntıların giderilmesinde ve özellikle çocuk ya da öğrencilerin eğitiminde gerekçeli bilgi vermenin çok daha etkili bir öğretim metodu olduğu ortaya konulmaktadır. Mahşer yargılamasındaki aşamaların detaylı bir şekilde açıklanmasının amacı, inkârcılara bile âhirette haksızlık yapılmayacağını öğretmek ve hukuksal meselelerde insanlara bir davranış modeli kazandırmaktır. Kur'ân, hayatı inşa ederken bilgilendirmeyi esas prensip olarak belirlemekte ve bilgili insanlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Buradaki özel mesaj ise yargılamanın herkes için tarafsız ve âdil bir şekilde yapılacağı gerçeğidir.

b) Yapılanların Kayıt Altına Alınışı

İnkârcı azgınlar, yaptıklarının yanlarına kâr kalacağını sanarak âhirete ve hesaba inanmamaktaydılar. Oysa bütün davranışlarının kayıt altına alındığını Yüce Allah şu şekilde beyan etmektedir:

وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا "Biz ise her şeyi bir kitapta sayıp kaydetmişizdir." Âyetteki اَحْصَيْنَا *ahsaynâ* fiili, "saymak, kaydetmek, sayıp dökmek ve detaylı bir şekilde dökümünü yapmak", كِتَابًا *kitâb* kelmesi ise "kayıt defteri, amel defteri, kitap" demektir.

1. İnsanların Davranışları Yazdırılmaktadır

Bütün insanların davranışları Yüce Allah tarafından meleklere yazdırılıp kaydettirilmektedir. Bu husus Kur'ân'da çeşitli âyetlerde ortaya konulmaktadır. Bu âyetlerden birkaçı şöyledir:

a) "Şüphesiz elçilerimiz, kurmakta olduğunuz tuzakları yazıyorlar."[131] Âyetin başından itibaren Yüce Allah, nankör insanın, bir sıkıntının ardından kendisine nimet verilmesinden sonraki davranışlarını ele almakta ve onun, Allah'ın âyetleri aleyhinde çeşitli tuzaklar peşine düşmekte olduğunu ifade etmektedir. İnsanların, özellikle de bu tür nankörlerin kurduğu tuzakları Allah'ın elçilerinin, yani meleklerin kayıt altına almakta olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu âyetteki yazma veya yazdırma işlemi, genel hakkındaki bir gerçeği özel örneklerle anlatmadır. Buna "zikr-i cüz', irade-i küll" yani "parçayı anarak bütünü kastetmek" kuralı denmektedir ve âyet, bütün insanların yapmakta olduğu her şeyin kayıt altına alındığını göstermektedir.

b) "Kesinlikle hayır! Biz onun söylediğini yazacağız ve azabını uzattıkça uzatacağız. Onun dediğine biz vâris oluruz, kendisi de bize yapayalnız gelecektir."[132] Bu âyette de yukarıdakine benzer bir durum söz konusudur. Allah'ın âyetlerini inkâr edip kendisine mal ve evlat verileceğine dair yemin eden nankör insana, "Gaybı bilip Rahmân'dan söz alıp almadığı" sorulmaktadır. Sonunda onun ve benzeri durumdaki insanların sözlerinin yazılacağı ve haklarında azabın uzatılacağı bilgisi verilmektedir. Buradaki yazma işleminde insanların sadece davranışlarının değil, bütün sözlerinin dahi kayıt altına alınmakta olduğundan söz edilmektedir. Benzer bir kullanım Âl-i İmrân 181. âyette, "Onların dediklerini yazacağız..." şeklindedir.

c) "Şüphesiz ki ölüleri ancak Biz diriltiriz. Onların yaptıkları her işi, bıraktıkları her izi yazarız. Biz, her şeyi apaçık bir kitapta sayıp yazmışızdır."[133] Yüce Allah'ın insanların yaptıkları her işi ve geride bıraktıkları her izi yaz-

131 Yûnus 10/21.
132 Meryem 19/79-80.
133 Yâsîn 36/12.

dırmakta olduğu ve bu işlemin ölümden sonra mahşerde diriltilen bütün insanlık için genel bir uygulama olduğu ifade edilmekte, ardından yeni bir cümleyle de her şeyin açık bir kütükte teker teker sayılıp döküldüğü beyan edilmektedir.[134] Bu âyetteki *imâm-ı mübîn*, bazı âlimlere göre "Levh-i Mahfûz", bazılarına göre ise "amel defteri"dir. Biz "amel defteri" anlamını benimsediğimizden, amel defteri için kullanılan ifadelerden birinin de *imâm-ı mübîn* olduğunu söylüyoruz.

d) "Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır, öyle değil; yanlarındaki elçilerimiz (melekler) yazmaktadırlar."[135] Bu âyet, Yüce Allah'ın, insanoğlunun gizlediğini de açıkladığını da duyduğunu, dahası her insanın yanında bulunan meleklerin, onların yaptıklarını yazmakta olduğunu ifade etmektedir.

e) "İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen, yazmaya hazır bir melek bulunmasın."[136]

f) "Yaptıkları her şey kitaplarda (amel defterlerinde) mevcuttur. Küçük büyük her şey satır satır yazılmıştır."[137]

Bu iki âyette de, insanların dünyada yaptığı küçük-büyük her şeyin *zübur*da, yani amel defteri anlamına gelen kitaplarda kayıt altına alındığı ve satır satır yazıldığı ifade edilmektedir. Buna göre amel defteri anlamında kullanılan kelimelerden birinin de *zübur* olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Kaaf 50/4. âyette bu işlem için *kitâb-ı hafîz*den, yani insanların dünyada yaptıklarının kaydedilip muhafaza altına alındığı bir kitaptan veya kayıt defterinden söz edilmektedir.

g) "Şunu iyi bilin ki, üzerinizde bekçiler, yani değerli yazıcılar var. Onlar, yapmakta olduklarınızı bilirler."[138] İnfitâr sûresinin bu üç âyetinde konu adeta toparlanırcasına insanların üzerinde, onların yaptıklarını kayıt altına alan, her yaptıkları işi bilen ve o kayıtları koruyan meleklerin bulunduğu beyan edilmektedir.

h) "Her can üzerinde bir koruyucu/bir denetleyici mutlaka vardır."[139] Bu âyette sözü edilen *hâfız*, Ra'd 13/11. âyette geçen "koruyucu" anlamına

134 Benzer bir kayıt altına alma işlemi için ayrıca bk. Cinn 72/28.
135 Zuhruf 43/80.
136 Kaaf 50/17-18.
137 Kamer 54/52-53.
138 İnfitâr 82/10-12.
139 Târık 86/4.

gelebileceği gibi, İnfitâr 82/10-11'de olduğu üzere "denetleyici, kaydedici" anlamlarına da gelebilir. Kanaatimizce burada kastedilen asıl anlam da bu ikincisidir. Bu son âyetlerde *kitâbet* kökünden kelimeler kullanılmamış olsa da, sözü edilen meleklerin, kişilerin hem yaptıklarını yazmakta olduğu hem de sözlerini kayıt altına aldığı *telekkaa* fiiliyle ifade edilmektedir.

i) "Biz, yaptıklarınızı kaydediyorduk."[140] Amellerin kaydedilmesi anlamındaki kullanımlardan biri de "istinsâh"tır ve insanların yapıp ettikleri istinsah edilmektedir.

Melekler bu görevi yerine getirirken bazen sadece yapılanların kayıt altına alınmasından söz edilmekte, yazma işini yapanlardan söz edilmemekte; bazen *rusül* kelimesi kullanılmakta, bazen de *hâfız* ve *kâtip* kelimelerine yer verilmektedirr.

Bu üç kelimenin dışında, yine yazıcı meleklerin bir ismi mahiyetinde *şehîd* kelimesi de Kur'ân'da şu şekilde kullanılmaktadır: "Herkes, yanında bir sürücü ve bir de şahitle beraber gelir."[141] Bu âyette herkesin mahşerdeki sorgulanmaya iki melekle getirileceğinden bahisle bunlardan birinin *sâık*, diğerinin de *şehîd* olduğu belirtilmektedir. Râzî'nin beyanına göre *sâık*, "insanı duruşma yerine, yani oturacağı yere götüren melek", *şehîd* de "insanların davranışlarını yazan melek"tir. İyinin de kötünün de *sâıkı* vardır.[142] Kaaf sûresinden naklettiğimiz âyetlerde yazma işlemini yapan melekler için *mütelakkıyân* ve *rakıb* kelimeleri kullanılmaktadır. İşte adına *rasûl/rusül, hâfız, kâtib, sâık, şehîd, mütelakkıyân* ve *rakıb* denen meleklerin yazdığı amellerin yer aldığı kayıt defterine Kur'ân'da *kitâb* ve *zübur* dendiği gibi *suhuf* da denmektedir. "(Amellerin yazılı olduğu) defterler açıldığında" şeklindeki âyet bunun delilidir.[143]

11. Cezada Bilgilendirme Esastır

Bütün bu detayın ardından yeniden Nebe' 29'a dönersek, maksadın inkârcı insana gözdağı vermek ve mahşer yargılaması için bütün insanların bilgilendirilmesi olduğunu ifade edebiliriz. Bu âyet bize başka bir ilkeyi daha öğretmektedir: Birisine ceza verilecekse, kişinin yaptığını kaydetmek ve böylece itiraza imkân bırakmayacak şekilde meseleyi ortaya koymak gerekir. İhtimallerle veya şüpheli şeylerle insanlara ceza verilmemesi ge-

140 Câsiye 45/29.
141 Kaaf 50/21.
142 Râzî, age., XXVIII, 164.
143 Tekvîr 81/10. Amellerin yazdırılması konusunda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?, s. 348-352.

rektiği, doğru ve sağlam bilgilerin kullanılma zorunluluğu âyette bütün insanlara öğretilmektedir.

İnsanlar âhirette diriltildikten sonra, henüz sorgulamaya geçilmeden birkaç yolla bilgilendirileceklerdir. Bu bilgilendirmenin gayesi, ödül veya cezadan önce muhataba kendisiyle ilgili hükümlerin gerçekleştirilebilmesi için bilgilendirme yapılmasıdır. Tıpkı modern hukuktaki "sanığa suçunun söylenmesi" gibi âhirette de bilgilendirilme türleri yaşanacaktır.

Kur'ân'ın modern hukuka hediyelerinden biri olarak gördüğümüz bu uygulama, gerçek bir sorgulama yapılmadan, amel defteri ortaya konmadan ve şahitler getirilmeden azabın gerçekleştirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Kur'ân'ın insanlığa sunduğu bu evrensel hediye, gözlerden kaçırılmamalıdır.

Bu uygulamadaki adalet prensibini görmezlikten gelmeye neden olmayacak şekilde, Kur'ân'daki suç-ceza veya iyi davranış-ödül ilişkisini ortaya koymadaki en önemli veri, Kur'ân'ın "sorgulamadan önceki bilgilendirme uygulaması"dır. İşte bu bilgilendirme türlerinden biri kitapla, yani davranışların kaydedildiği amel defteriyle yapılacaktır. Kötülerin amel defterleri Siccîn'de, iyilerinki ise 'Illiyyîn'de olacaktır.[144] Bu iki kayıt kütüğünde de insanların dünyadayken yaptığı faaliyetler teker teker kayıt altına alınmıştır.

İnsanlara amel defterinin verilmesiyle ilgili Kur'ân'da çeşitli âyetler vardır.[145] Bu âyetlerde de görüleceği üzere insanlara, dünyadayken yaptıklarının kaydedildiği amel defteri âhiret sürecinde verilecektir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Tekvîr sûresindeki "(Amellerin yazılı olduğu) defterler açıldığında"[146] âyetinde de sayfaların, yani amel defterlerinin açılma zamanı ve yerini âhiret süreci olarak belirlenmektedir. Nebe' sûresinin bu âyet grubunda ise bu amaçla öncelikle ve özellikle inkârcı azgınlara gözdağı verilmektedir. Elbette bu arada bütün insanların da bu gerçeğe dikkat ederek hayatlarını düzenlemeleri gerektiği kendilerine hatırlatılmış olmaktadır.[147]

144 Mutaffifîn 83/7-9, 18-21.
145 İsrâ 17/13-14; Kehf 18/47-49; Zümer 39/69; Hâkka 69/19-20, 25-26; İnşikaak 84/7-9, 10-11; Beled 90/17-20.
146 Tekvîr 81/10.
147 Amel defterlerinin verilmesi konusunda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?, s. 352-356.

c) Azabın Artırılması Ne Demektir?

Bu bölümün azgın kâfirlerle ilgili bu son âyetinde, Yüce Allah onların azaptaki hallerinin devamını dile getirmektedir.

فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ اِلَّا عَذَابًا "(Artık azabı) tadın! Bundan sonra yalnızca azabınızı artıracağız." Âyetteki ذُوقُوا *zûkû* emri "tattırmak", نَزِيدَ *nezîd* kelimesi "artırmak", عَذَابًا *'azâb* sözcüğü ise "azap" demektir.

Bu âyette azabın artırılması ifadesi hak edilenin fazlasının verilmesi olarak anlaşılmamalıdır. Nebe' 26'da da ifade ettiğimiz üzere, onlara hak ettiklerinin tam karşılığı verilecektir. Demek ki dünya hayatlarında sürekli artan inkâr ve düşmanlıklarının sonucu olarak âhirette de kendilerine artan bir azap uygulanacaktır. Bu artış hak ettikleri bulununcaya kadar devam edecektir; yoksa hak edilmeyen bir ceza hiç kimseye uygulanmayacaktır; Kur'ân'ın sunduğu ilke budur.[148]

Azabın hafifletilmesi isteği veya azaptan çıkartılma arzusu devamlı olarak dile getirilecek, ancak bu istekler hiçbir şekilde dikkate alınmayacaktır.[149] Buradan hareketle, azabın artırılması aslında hafifletilme veya bitirilme isteklerinin dikkate alınmaması ve böylece süre geçtikçe azabın artışı gibi bir his vermesi şeklinde de anlaşılabilir. Konuyla ilgili diğer âyetler de dikkate alındığında maksadın cehennem süresince azaptaki devamlılık olduğu anlaşılmaktadır.

İnkârcı azgınların azapta kalış sürelerinden, oradaki mahrumiyetlerinden, azabın gerekçelerinden, davranışların kayıt altına alınmasından ve sonuçta azaplarının artırılmasından söz edildikten sonra, şimdi de sıra muttakîlere getirilmektedir.

31-37. ÂYETLER:

اِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًاۙ ﴿٣١﴾ حَدَٓائِقَ وَاَعْنَابًاۙ ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ اَتْرَابًاۙ ﴿٣٣﴾ وَكَأْسًا دِهَاقًاۜ ﴿٣٤﴾

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًاۚ ﴿٣٥﴾ جَزَٓاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَٓاءً حِسَابًاۙ ﴿٣٦﴾

رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًاۚ ﴿٣٧﴾

148 Bakara 2/281; En'âm 6/160; Yâsîn 36/54; Şûrâ 42/40.
149 Bakara 2/86, 162; Âl-i İmrân 3/88; Nahl 16/85; Fâtır 35/36.

"**31-34.** Muhakkak ki muttakîler için de bahçeler, bağlar, birbiriyle uyumlu eşler ve içi dolu kâselerden oluşan her türlü ödül vardır. **35.** Onlar orada boş bir lâkırdı da yalan da işitmezler. **36-37.** Bunlar, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların -Rahmân olan- Rabbinin hesapsız bir bağışı ve mükâfatı olarak (verilecektir). (Bununla ilgili olarak o gün hiç kimse) O'na karşı konuşma imkânı bulamayacaktır."

Yüce Allah, Kur'ân'da konuları anlatırken "çifterli anlatım tekniği" kullanmaktadır. Yani hayır-şer, iyi-kötü, melek-şeytan, sevap-günah, ödül-azap, dünya-âhiret, cennet-cehennem gibi karşıt-çiftli konuları peş peşe ele almaktadır. Kur'ân'daki bu kullanım özelliğine "mesânî" oluşu da denmektedir. Bu üslubu gereği Yüce Allah, önce azgın kâfirleri ve hak ettikleri azabı ifade ettikten sonra, şimdi de sırayı cennetliklere ve orada kendilerine vereceği bazı ödüllere getirmektedir.

a) Takvâ - Muttakî - Kurtuluş - Ödül İlişkisi

Sûrenin bu bölümünde cennetliklerden söz edilmekte ve ödülü hak edeceklerle ilgili takvâ kavramı gündeme getirilmektedir.

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا "Şüphesiz muttakîler için de ödül vardır." Âyetteki الْمُتَّقِينَ *el-muttakîn* kelimesi "duyarlı insanlar, dinî duyarlılık sahipleri, korunanlar", مَفَازًا *mefâz* sözcüğü ise "kurtuluş, kurtuluş yeri" anlamlarına gelmektedir.

Bu âyetin başındaki إِنَّ *inne* edatı, cehennemden söz eden 21. âyetteki hitaba uygun olarak burada da cümlenin anlamını kuvvetlendirmek için getirilmiştir.

ı. Takvâ Nedir?

Yüce Allah, azgın inkârcıların karşıtı olarak takvâ sahiplerini gündeme getirmektedir. Şems 91/8'de de ifadeye çalıştığımız üzere *takvâ*, "kötülüklerden korunabilme özelliği"dir. Asıl itibariyle *v-k-y* kökünden gelen ve "korumak" anlamını veren *takvâ* kelimesi, *ittekaa* şeklinde beş harfli fiil olarak "korunmak, sorumluluğunu bilmek, sorumlu davranmak, hassas ve bilinçli olmak" demektir. Demek ki *muttakî*, "sorumluluğunu bilen, günahlardan korunan, sorumlu davranan, hassas, bilinçli ve nihayet duyarlı kişi" demektir.

Kelimenin bütün bu anlam alanını içine alacak şekilde düşünürsek *takvâyı* "duyarlı olmak", *muttakîyi* de "duyarlı kişi" olarak tercüme edebiliriz. *Takvâ* duyarlılıktır; bu itibarla *takvâ*, bir taraftan *fücûr* denen kötülük-

lere karşı insanı uyarmakta, diğer taraftan iyilik yapabilmenin insandaki potansiyelini harekete geçirmeye vesile olmaktadır. Bazı ilim adamları bu kavram için "bağışıklık sistemi" yorumunu yapmaktadırlar ki bu anlam, *takvâyı* anlamada çok önemli bir ufuk kazandırmaktadır.[150]

Hz. Peygamber, *takvânın*, yani duyarlılık ve samimiyetin yerini "kalb" olarak belirlemektedir.[151] Allah'a karşı takvânın, yani duyarlılığın herkesin görevi olduğunu beyan eden Hz. Peygamber,[152] Yüce Allah'tan takvâ istemenin[153] ve Allah'a karşı takvâ sahibi olmanın gereğine de vurgu yapmaktadır.[154] İnsanın kendisiyle cennete gidebileceği değerin takvâ olduğunu beyan eden Hz. Peygamber,[155] gerçek ilmin de saygı ve Allah'a karşı takvâ demek olduğunu ifade etmekte,[156] müminin değerinin onun takvâsı olduğunu belirtmektedir.[157]

"Takvâ"nın tanımını ve kavramla ilgili Hz. Peygamber'in bazı hadislerini verdikten sonra çeşitlerini de sıralamak istiyoruz.

11. Takvâ Çeşitleri

a) Doğuştan Getirilen Takvâ

Takvâ kavramı Kur'ân'da çeşitleri ve sonuçlarıyla geniş bir anlam ve kullanım alanına sahip kavramlardan biridir. Yüce Allah Şems 91/8'de takvânın doğuştan getirilen boyutuna dikkat çekmekte ve *fucûr* ile birlikte *takvânın* da insanın fıtratına, yani yaratılışına yerleştirildiğini beyan etmektedir. Her insanın yaratılışında sakınma ve korunma duygusu, kötülüklerden uzaklaşma ve doğruya yönelme eğilimi vardır. İnsandan bu özelliğine yatırım yaparak yaşaması istenmektedir.

---

150 Bayraklı, age., XXI, 154.

151 Hadis için bk. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, el-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1992, Birr, 32; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, es-Sünen, İstanbul, 1992, Birr, 18; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, İstanbul, 1981, II, 277, 360; III, 135, 491; IV, 66, 69; V, 24, 25.

152 Hadis için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1992, İmân, 42; Tirmizî, De'avât, 45; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd ibn Mâce, es-Sünen, İstanbul, 1992, Mukaddime, 6; Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman ed-Dârimî, es-Sünen, Beyrut, 1986, Mukaddime, 19.

153 Müslim, Zikir, 73; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, es-Sünen, Haleb, 1986, İsti'âze, 13, 65.

154 Süleymân b. Eş'as Ebû Dâvûd, es-Sünen, Beyrut, 1992, Sünnet, 5; Tirmizî, İlim, 16; İbn Mâce, Cihâd, 8.

155 Ahmed. b. Hanbel, II, 392.

156 Dârimî, Mukaddime, 29.

157 Mâlik b. Enes, el-Muvatta', İstanbul, 1992, Cihâd, 35.

Leyl 92/5'teki *takvâ* kelimesinin Leyl 92/8'deki *istiğnâ*nın karşıtı olduğunu da söylemeliyiz. Buna göre *takvâ* doğuştan getirilen duyarlılık ve sorumluluk bilincidir; *istiğnâ* ise kendini yeterli görüp başka varlıklara karşlı duyarsız olma anlamını vermektedir.

'Alak 96/12'deki takvâ ise 'Alak 96/11'deki hişdayetin sonucu olarak verilmektedir. Hidayet bir varlığın yarayılış amacına uygun olarak şekillendirilmesidir; insan için hidayet de fıtratına uygun olarak Yüce Allah'ı tek ilah olarak kabuyl edevbilme duyarlılığıdır. Buradan hareketle doğuştan getirilen takvâ ile hidayetin birbiriyle olan ilişkisi ortaya çıkmakta, bu iki değerin birbirini tamamlayan özelliğine dikkat çekilmiş olmaktadır.

b) Geliştirilen veya Olgunlaştırılan Takvâ

Bakara 2/197'de takvânın sonradan kazanılan ve üzerine yatırım yapılan boyutuna dikkat çekilmektedir. Çünkü Bakara'daki bağlamda *takvâ*, "en hayırlı azık" olarak tanıtılmakta ve insanlardan âhiret için azık hazırlamaları istenmektedir. Eğer bir şeye yatırım yapılıyor ve artması sağlanıyorsa, o şeyin sonradan şekillenebilen veya değişebilen ya da geliştirilebilen yapısı var demektir. İşte *takvâ* da "azık" olarak tanıtılmakta ve bu azık için yatırım yapılması istenmektedir: Bu haliyle takvânın sonradan kazanılan yapısı gündeme getirilmiş olmaktadır. Namaz, oruç, hacc, kurban, örtünme gibi farz ibadetler özelinden hareketle bütün ibadetlerin aslında insandaki takvayı geliştirmeye yardımcı olduğunu belirtmeliyiz. Her bir ibadet takvâ denizine akan bir ırmak mesabesindedir. Tesettürün anlam kazanması da A'râf 7/26'da takva elbisesine bürünmüşlük şartına bağlanmıştır. Bu itibarla ibadetlerdeki niyet ve eylem sağlamlığı ile samimiyet takva denizinin temiz ve arınmış oluşunu sağlayacaktır.

c) Örtü Olan Takvâ

*Takvâ*nın bir de "örtü" boyutu vardır. A'râf 7/26'da ele alındığı üzere insanı çepeçevre kuşatan, onu tehlikelere karşı koruyup kollayan, insan için adeta bir sığınak özelliği taşıyan bu boyutuyla *takvâ*, sahibinin *muttakî* olarak nitelendirilmesini sağlar.

Demek ki *takvâ*, insan için hem doğuştan getirilen bir korunma yeteneğidir; hem üzerine yatırım yapılan ve büyütülen bir değerdir; hem de sahibini korunaklı ve duyarlı kılan bir imân, samimiyet, teslimiyet ve ihsân göstergesidir.

III. Takvânın Sonuçları

a) Takvâ sahibi (muttakî) insan, kendisine şeytandan bir vesvese geldiğinde hemen Yüce Allah'ı hatırlar, bütün organları adeta göz kesilir ve insan bu haliyle derin bir duyarlılık sahibi olur.[158]

b)Takvâ'nın, sahibine sağladığı en önemli kazanımlardan birisi, Yüce Allah'ın bu sayede insanı "Furkan" sahibi kılmasıdır. Enfâl 8/29'da belirtildiği üzere iman edenler, eğer Allah'a karşı takvâ sahibi olurlarsa, yani derin bir duyarlılık gösterirlerse Yüce Allah onlar için furkân yaratacaktır. *Furkan*, "doğruyu yanlıştan ayırt eden şey" veya "doğruyu yanlıştan ayırt edebilme gücü" anlamına gelir. Bu durumda, Kur'ân'ın da isimlerinden olan "furkan" sahibi olmak, Kur'ân'la bütünleşen bir hayatın, sahibine bahşedilen muhteşem bir ödülle buluşması demektir.

c) Takvâ sahibi olabilmenin en önemli kazanımlarından bir diğeri, en sıkıntılı dönemlerde bile Yüce Allah'ın onun için mutlaka bir çıkış yolu yaratacağı müjdesidir. Talâk 65/2-5'te bu husus ayrıntılı olarak ele alınmakta, takvâ sahibi bir insanın sahipsiz bırakılmayacağı ve hiç hesap etmediği bir yerden rızıklandırılacağı belirtilmektedir. Yüce Allah'a güvenen kişiye O'nun yeteceği, Allah'ın her şey için bir ölçü yarattığı, işlerde kolaylıklar ihsan edeceği, sonuçta kişinin günahlarını örteceği ve onun ödülünü artıracağı da Talâk sûresinin bu âyet grubunda dile getirilmektedir.

d) Takvâ sahibi olabilmenin insana kazandırdığı değerler ve sonuçlardan bir başkası da, bunların hidâyet üzere oluşları ve sonunda kurtulanlar arasına katılmalarıdır.[159]

e) Takvâ sahipleri için asıl kazanım ise, cennetin hazırlanmış olduğu müjdesidir.[160] Nebe' sûresinin 31. âyetinden itibaren, cennet nimetlerinden bir bölümü hatırlatılmaktadır. Cennet ödülleriyle buluşmak sonuçtur; bunun sebebi ise, o ödülü hak edecek şekilde fedakârlık yapmaktır.

Takvâ sahibi olmanın kişiye kazandıracağı bazı nimetleri sıralamaya çalıştık. Elbette Kur'ân'da konuyla ilgili başka âyetler de vardır; ancak biz bu kadarını zikretmekle yetinmek ve muttakîlerin kimler olduğu konusuna değinmek istiyoruz.

---

158 Âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/133-135; A'râf 7/201.
159 Bakara 2/5.
160 Bakara 2/5; Âl-i İmrân 3/133; Ra'd 13/35; Hıcr 15/45; Nahl 16/30-31; Sâd 38/49; Şu'arâ' 26/90; Dühân 44/51-52; Muhammed 47/15; Kaaf 50/31; Zâriyât 51/15; Kalem 68/34; Murselât 77/41-42.

ıv. Muttakî Kimdir?

Yukarıda *takvâ* kelimesinin anlamını incelerken de söylediğimiz üzere *muttakî* "sorumluluğunu bilen, günahlardan korunan, sorumlu davranan, hassas, donanımlı ve bilinçli kişi" demektir. Kısaca *takvâ* "duyarlı olmak", *muttakî* de "duyarlı kişi" anlamında kabul edilebilir. Bu duyarlılık bir taraftan şeytandan gelecek dürtü veya vesveselere karşı insana düzgün davranış özelliği kazandırırken, diğer taraftan da Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına karşı nasıl davranılması gerekiyorsa o şekilde davranmayı öğretir.

Duyarlılık, çift taraflı işleyen bir değerdir ve insandaki bağışıklık sistemi görevini yerine getirir. Hatalı davrananlara hatada ısrar etmeyip ondan dönmeyi öğrettiği gibi, kişiye hatayı yapmadan önlem alma becerisi de kazandırır. Mikroplara karşı bağışıklık sistemi vücutta neyi ifade ediyorsa, takvâ da küfre, inkâra ve günaha karşı onu ifade eder; dolayısıyla muttakî insan için duyarlılık zirvede bir değerdir.

Muttakîlerin kimler olduğu konusunda Hz. Peygamber'den bize gelen ve inananlara yönelik olan şu hadisi hatırlatmakla yetineceğiz: Nebî (as), "Benim dostlarım sadece muttakîlerdir" buyurmaktadır.[161] İşte muttakî olmanın en önemli görüntüsü, Hz. Peygamber'in, dolayısıyla Yüce Allah'ın dostluğunu kazanmaktır. Dostluğunu böyle belirleyenlerden olmayı niyaz ediyoruz.

Bu ifadelerimizden sonra şimdi de muttakîlerle ilgili Kur'ân'da sözü edilen birtakım niteliklere değinelim.

v. Mutakkîlerin Kur'ân'daki Bazı Özellikleri

"Duyarlı kişiler" anlamını verdiğimiz muttakîlerin özelikleri bağlamında Kur'ân'da çeşitli bilgiler vardır. Bu anlamda bazı âyet gruplarını sıralamak ve incelemek istiyoruz.

a) Bakara 2/2-4. âyetler

Yüce Allah Kur'ân'ın resmî sıralamadaki ikinci sûresinin hemen başında, Kur'ân'ın muttakîlere yol gösterici olduğunu beyan etmekte, bu arada Fâtiha sûresinde sözü edilen "kendilerine nimet verilenler"i açıklamak üzere muttakîlere ait bazı özellikleri saymaktadır.

1. "Gayba inanırlar." Muttakîlerin ilk özelliği tam ve şeksiz-şüphesiz bir şekilde gayba inanmaktır. Gayb, idraki aşan bütün hakikatler demektir.[162] İslâm inancının sınır kapısı gayba imandır; güncel ifadeyle söylemek gere-

161 Ebû Dâvûd, Fiten, 1; Ahmed. b. Hanbel, V, 235.
162 İslâmoğlu, age., s. 6.

kirse, gayba iman, bir ülkeye giriş için ilk geçilecek yer anlamında gümrük mesabesindedir. Gümrüğe uğramadan o ülkeye girilemez. Bu anlamda gayba iman, "pasaport" görevini karşılamaktadır. İman olmadan davranışlara ibadet adı verilmeyeceği için kurtuluşun olmazsa olmaz değeri "gayba inanmak"tır.

2. "Namazı kılarlar." İmandan sonra, sırayı ibadet kavramı almakta ve ibadetlerin başına da "namaz" getirilmektedir. Bu özellik, dinin en büyük değerleri arasında çok önemli bir konuma sahiptir; o kadar ki, Hz. Peygamber namazı "dinin direği" olarak tanıtmaktadır.

3. "Rızıklardan infak ederler." Bu cümle, ekonomik paylaşımın önemini ifade etmekte, dolayısıyla infâk, zekât, sadaka, fitre, fidye ve îsâr gibi bütün değerleri içermektedir.

4. "Kur'ân'a ve önceki vahiylere inanırlar." Bu özellik de ilâhî vahiylerdeki tabiat birlikteliğine vurguyu içerir. Muttakîler, ilâhî bilgilendirmelerde ayırım yapmaz, peygamberleri ve kitapları aynı gerçeklerin değişik zaman ve mekânlarda dile getirilmesi olarak görürler.

5. "Âhirete gönülden inanırlar." Âhirete iman, muttakî olmanın bu âyet grubundaki temelleri arasındadır. Rablerine saygı duyup kıyâmetten korkanların bu korkusu da[163] aslında konunun âhiretle ilişkisi bağlamında ele alınabilir. Dünyadayken âhiret bilinciyle yaşayan kişi, nasıl bir hayat sürdürmesi gerektiğini bilir ve uğruna fedakârlık yaptığı bir âlemdeki nimetleri hak edecek davranışları daha yürekten ve isteyerek gerçekleştirir.

b) Bakara 2/177. âyet

Bu âyette Yüce Allah, *takvâ* ile *birr* denilen "dindarlık, takva, doğruluk, gerçek iyilik ve istikamet"i aynılaştırmaktadır. Bu âyette öncelikle *birrin*, yani asıl dindarlığın ne olmadığı açıklanmaktadır: "Birr (gerçek dindarlık veya takvâ), yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz değildir." Demek ki bir insan, yüzünü doğuya veya batıya çevirerek "ben doğuluyum", "ben batılıyım" demekle doğulu veya batılı olamaz. Aynı şekilde, kişi iyiliği kastederek, ancak sadece şekilsel olarak doğu veya batıya dönerek de iyi olamaz veya iyiyi bulamaz.

---

163 Enbiyâ 21/49.

1. Muttakî, Bakara 2/3'e de uygun olarak önce inanç esaslarını eksiksiz ve şüphesiz bir şekilde kabul edendir. Âyete göre "birr; Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaba ve bütün peygamberlere iman etmektir."

2. Muttakî, ekonomik anlamda fedakârlık yapan kişidir. Âyete göre "birr; akrabalara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, isteyenlere, köle ve cariyelere, kendisi muhtaç olmasına rağmen, -sevdiğinden, kendisi muhtaç olmasına rağmen, sevdiğine, Allah'ı sevdiği için ve seve seve- malından vermektir."

3. Muttakî, ibadetleri yüksünmeden ve gönülden yapan kişidir. Âyete göre "birr; namaz kılmak ve zekât vermektir." İyinin üçüncü unsuru, namaz ve zekâttır. Allah'a olan namaz borcunu ödeyen ve fakirin hakkı olan zekâtı veren kimse, ibadet yönünden kendini zenginleştirmektedir.

4. Muttakî, sosyal içerikli ibadetleri ihmal etmeyen kişidir. Âyete göre "birr; sözleştikleri zaman sözlerini yerine getirmektir." Sözünün gereğini yerine getiren ve ahde vefa gösteren insanların, iyiyi doğuda veya batıda aramasına lüzum yoktur; onun bu davranışı bizzat iyinin kendisidir.

5. Muttakî, fedakârlık zamanında sabır gösteren kişidir. Âyete göre "birr, sıkıntıda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanda sabır gösterenin iyiliğidir."

6. Muttakî, iman iddiasında sadâkât sahibi kişidir. Âyete göre "birr; inanç ve uygulamasında doğru olanlardır ve işte onlar takvâ sahipleridir."

Özetle söylemek gerekirse, iman, sevdiği maldan fedâkârlık, namazı kılmak, zekâtı vermek, sözünde durmak ve sabretmek iyinin binasını oluşturan temel taşlardır. Demek ki Bakara 177. âyet, bir taraftan takvayı, diğer taraftan da doğru insanı tanımlamaktadır. Böylece takvaya giden yolun hangi amellerden geçtiğini öğretmektedir ki bunlar iman, fedakârlık, ibadet, sabır ve sözünde durmak olarak sıralanmaktadır.

c) Âl-i İmrân 3/134-135. âyetler

Bu âyetlerde *muttakî* özellikleri ve bunun *muhsin* kelimesiyle ilişkisi ortaya konulmaktadır.

1. "Muttakîler hem bollukta hem de darlıkta infak ederler." *Muttakî,* sadece imkânları bol olduğu zamanda değil, dar olduğu anlarda da infak etmeyi bilen kimsedir. Asıl maharet, darlıkta infak etmektir. Âyetin bu kısmında yer alan "bolluk" ve "darlık" anlamına gelen kelimeler, ekono-

mik manada alınabileceği gibi, psikolojik manada da alınabilir. Psikolojik manada alındığında anlam, "Sevinçli ve sıkıntılı anlarında infak ederler" şeklinde olur.

2. "Öfkelerini yutarlar." *Muttakî*nin ikinci özelliği, öfkesini kontrol altında tutmasıdır. Âyetin bu kısmında geçen *kâzım* kelimesi, lügatte "gizlemek, örtmek, bastırmak, durdurmak" gibi anlamlara gelmektedir. Bu manalarıyla kavram, psikolojik boyut kazanmaktadır. Hz. Peygamber bu âyetin tefsirini yaparcasına şöyle buyurmuştur: "Öfkesinin gereğini yerine getirebilecek güçte olduğu halde öfkesini yutan adamın kalbini Yüce Allah güven ve imanla doldurur."[164]

3. "İnsanları affederler." Âl-i İmrân 134'teki "affetmek" ifadesi, Bakara 280'de "borcu silmek" şeklinde yer almaktadır. Âl-i İmrân 134. âyetin başındaki *infâk* kelimesi ile irtibatlandırdığımız zaman, bu yorumun doğru olduğunu söyleyebiliriz. Âyet, "borcunu ödeyemeyen ve gelecekte ödeme ihtimali de olmayan bir kimsedeki alacağından vazgeçmek veya borcu bağışlamak" anlamlarına gelebilir.

4. "Allah'ı görüyormuş gibi hareket ederler." 134. âyetle 133. âyetin sonunda geçen *muttakî*lerin nitelikleri açıklanmıştır. Buna göre, kendileri için gökler ve yer genişliğinde cennetin hazırlandığı muttakîler, bollukta ve darlıkta infak edenler, öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir.

Böylece, takvânın hangi eylemlerle elde edileceğine başka bir açıdan açıklık getirilmiş ve böylesi kimseler, 134. âyetin sonunda *muhsin* sıfatıyla vasıflandırılmıştır. Demek ki *muttakî* ile *muhsin* Zâriyât 51/15-16'da da geçtiği üzere, hemen hemen aynı anlama gelmekte ve aynı ruh olgunluğunu ifade etmektedirler.

5. "Utanç verici bir iş veya kendilerine karşı bir haksızlık yaptıklarında hemen Allah'ı hatırlarlar." Âyetin bu kısmında yer alan *fâhişe* kavramı, genelde "zina" (İsrâ 17/32) ve "homoseksüellik" (A'râf 7/80) için kullanılmaktadır. Ayrıca, "yüz kızartıcı ve utanç verici her davranış" anlamına da gelmektedir. Demek ki *müttakî* ve *muhsin*in de büyük günah işleme ihtimali vardır.

6. "Günahları için hemen istiğfar ederler." Günahtan sonra Allah'ı hatırlamak, günahın farkına varmak anlamına gelir. Bu hatırlama, kişide derin bir pişmanlık meydana getirir ve böylece günahları için Allah'tan af

164 Ebû Dâvûd, Edeb, 4.

diler. İşlediği günahlardan ötürü af dilemek, peygamber ahlâkının bir parçasıdır. Takvâ sahibi bir Müslüman, günahları sadece Allah'ın bağışlayabileceğinin bilincinde olur. Günahlarını affettirmek için başka bir mercie yalvarmaz ve başkasını aracı yapmaz.

7. "Günahları Allah'tan başkasının bağışlayamayacağını bilirler." Bu âyette Yüce Allah, tevhid inancı gereği kendisinden başkasının insanların günahını affedemeyeceğine ve bu gerçeği muttakînin bilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

8. "Bile bile günahlarında ısrar etmezler." Önemli olan husus, günah işledikten sonra günahta ısrar etmeyip af dileyebilmektir. Alışkanlık haline getirmeden, ısrar etmeden günahtan vazgeçmek ve af dilemek insanı şeytan ahlâkından uzaklaştırır.

Şeytan ile insanı birbirinden ayıran en önemli özelliklerden biri de budur. Çünkü İblis işlediği günahtan dolayı af dilemedi, şeytan olup huzurdan kovuldu; ama Hz. Âdem hatasından sonra tevbe etti, af diledi ve bağışlandı. Nitekim takvâ sahibi insan, Nisâ' 4/17. âyete göre tevbenin kabul edilmesinin en önemli şartlarından birinin de günahtan hemen sonra yapılması olduğunu bilir ve buna göre davranır.[165]

d) Zâriyât 51/15-19. âyetler

Bu âyetlerde Yüce Allah, öncelikle muttakîlerin cennetlerde ve pınar başlarında kendilerine verilecek nimetleri alacaklarını beyan etmektedir. Daha sonra, bu tür nimete erişmelerinin aslında *muhsin* olmalarından kaynaklandığını beyan etmekte, hem *muttakî* olmanın hem de *muhsin* sıfatını kazanabilmenin şartlarını sıralamaktadır.

1. "Gecenin az bir kısmında uyurlar." Muttakî ve Muhsin olabilmenin bu âyet grubundaki ilk özelliği, "geceleyin az uyumak" şeklinde belirlenmiştir. Bu özellik, Yüce Allah'ın âyetlerine inanıp güvenenlerin geceleyin yataklarından ayrılmaları ve korku ve ümit içerisinde Rablerine dua etmelerinden söz eden Secde 32/16. âyetle uyumludur. Ayrıca yine bu özellik, bir peygamber ahlâkı olan "geceleyin vahyin düşünülmesi ve kavranması"ndan söz eden Müzzemmil 74/2-4 ve 20. âyetleriyle de uyumludur.

---

165 Takvâ ve muttakîlerin özellikleri hakkında çeşitli yorumlar için bk. Bayraklı, age., II, 398-401.

2. "Seher vakitlerinde istiğfar ederler." Bu özellik bir öncekinin devâmı gibi de kabul edilebilir ve bağışlanmak için Yüce Allah'a yalvaran kulların çeşitli özelliklerinin sayıldığı Âl-i İmrân 3/17 ile de aynı mesaja sahiptir.

3. "Mallarında, isteyebilen ve isteyemeyen muhtaçların payı vardır." Bu özellik, söz konusu kişilerin ekonomik yükümlülüklerini yerine getirdiklerini beyan etmektedir.

Kur'ân'da muttakîlerin daha başka özellikleri de elbette zikredilmektedir;[166] ancak biz bu kadarıyla yetinip, muttakîlere âhirette verilecek ödüller konusuna geçmek istiyoruz.

b) Muttakîlere Verilecek Bazı Ödüller

Nebe' sûresinin 31. âyetinde Yüce Allah, muttakîlere verilecek ilk ödülü dile getirmekte ve bunun arzu edilen büyük kurtuluş olduğuna dikkat çekmektedir.

1. İlk Ödül Cennet'tir

انَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا "Şüphesiz muttakîler için de ödül vardır." Âyetteki مَفَازًا *mefâz* kelimesi "ödül, kurtuluş, kurtuluş yeri, mutluluk yurdu, korku ve acılardan kurtulup gayelere erişmek" demektir.

Maksat eğer "ödül veya kurtuluş yeri" ise o zaman muttakîlerin ilk ödülünün "cennet" olduğunu söylemek durumundayız. Kur'ân'da bu kökten gelen kelimelerin kullanımına bakıldığında, birkaç örnek olarak *fâze,*[167] *efûze,*[168] *el-fâizûn,*[169] *mefâz*[170] ve *mefâze*[171] kelimeleri görülmektedir. Söz konusu kelimenin daha çok *el-fevz* kalıbındaki kullanımları dikkati çekmekte ve bu kullanım da, *el-mübîn*[172] ve *el-kebîr*[173] dışında pek çok âyette *el-'azîm* sıfatıyla getirilmektedir. Bu kullanımların yine pek çoğunda *el-fevz* kelimesi "cennetteki ödüllerle buluşmak" anlamında yer almakta veya cennete girmenin sonucundaki hali ifade etmektedir.

Buradan hareketle biz, Nebe' 31'deki *mefâz* kelimesinin, azabın içinden kurtulup cennete girmeyi değil, azaba hiç girmeden cennete alınmayı ifade ettiğini düşünmekteyiz.

---

166 Muttakîlerin özellikleri hakkında ayrıca bk. Enbiyâ 21/49.
167 Âl-i İmrân 3/185; Ahzâb 33/71.
168 Nisâ' 4/73.
169 Tevbe 9/20; Mü'minûn 23/111; Nûr 24/52; Haşr 59/20.
170 Nebe' 78/31.
171 Âl-i İmrân 3/188; Zümer 39/61.
172 En'âm 6/16; Câsiye 45/30.
173 Burûc 85/11.

Azaptan uzak tutulup cennete alınanlar kurtulanlardır.[174] Allah'a ve Elçi'sine itaat edenler büyük kurtuluşu elde edenlerdir.[175] Enbiyâ 21/101 ve 102. âyetlere göre, kendilerine güzellik yazılan ödül sahipleri cehennemden uzak tutulmuş olacaklardır ve ateşin uğultusunu dahi işitmeyeceklerdir.[176] İşte muttakî olmanın âhiretteki ilk sonucu azaptan kurtuluştur.

ıı. Bahçeler ve Bağlar

حَدَائِقَ وَاَعْنَابًا "(Orada) bahçeler ve bağlar (vardır)." Âyetteki حَدَائِقَ *hadâık* kelimesi "bahçeler", اَعْنَابًا *a'nâb* sözcüğü ise "üzüm, üzüm bağları" demektir.

Cennet'teki nimetlerin bir grubu "bağlar ve bahçeler"dir. *Hadîka* kelimesinin çoğulu olan *hadâık* kelimesi, "suyu olan ve içinde çeşit çeşit meyve ağaçları ve çiçekleri bulunan, etrafı duvarlarla çevrili bahçeler" anlamına gelmektedir.

'Ineb kelimesinin çoğulu olan *a'nâb* ise diğerinden az da olsa farklıdır. Bu kelime, asmalı bitki ve meyveleri nitelendirmekte, hatta hem bağın hem de üzümün adı olarak kullanılmaktadır. Bu iki kelime, Cennet'teki bütün bitki ve meyve türlerini kapsayan bir anlam alanına sahiptir. "Parçayı anarak bütünü kastetme" kuralı gereği, bütün bahçe ve meyveler bu şekilde ifade edilmiş olmaktadır.

ııı. Uyumlu Eşler

وَكَوَاعِبَ اَتْرَابًا "(Orada) birbiriyle uyumlu eşler (vardır)." Âyetteki كَوَاعِبَ *kevâ'ıb* kelimesi "eşler, genç kızlar", اَتْرَابًا *etrâb* sözcüğü ise "uyumlu, yaşıt" demektir.

a) Özellikle belirtmeliyiz ki كَوَاعِبَ *kevâ'ıb* kelimesinin çeşitli anlamları vardır. Bunları detaylandırarak vermek istemiyoruz; sadece tercihimizi ortaya koymakla yetineceğiz. Biz söz konusu kelimenin "kaliteli, değerli" anlamını tercih ederek, cenneti hak eden erkek veya kadın herkesin ödülü olabilecek "harika eşler" anlamına gelebileceği kanaatindeyiz. Çünkü bu kelimenin dişili de erkeği de aynı kalıpta gelmektedir; anlam özellikle cinsiyet içerikli olarak kadınları nitelendiren bir alana sıkıştırılmamalıdır.

174 Âl-i İmrân 3/185.
175 Ahzâb 33/71.
176 Yüzü ağaranların Allah'ın rahmetinde, yani cennette olacağı ve orada uzun süre kalacaklarından söz eden âyete (Âl-i İmrân 3/107) göre de, bu zafer veya kurtuluş azaptan ya da cehennemden sonra cennete gitmek şeklinde anlaşılmamalıdır. Râzî'nin belirttiği gibi buradaki kurtuluş, arzu edilen nimetlerle buluşturulmak demektir; yoksa azabın içinden kurtulmak değildir (Râzî, age., XXXI, 21).

Cennetliklere verilecek ödüllerin sıralandığı başka bir pasajda ve *etrâb* kelimesinin nitelendirdiği *'urub* kelimesi vardır. Vâkı'a 56/37'de geçen *'urub* kelimesine "sevgi dolu" anlamı verilince, *kevâ'ıb* sözcüğünün de benzer bir anlamda kullanıldığını düşünmek hatalı olmasa gerektir. Bu nedenle, söz konusu kelimeyi "kaliteli, değerli" anlamında yorumlamak diğer tercihlere göre ve Kur'ân kullanımları doğrultusunda daha doğru görülmelidir.

b) Âyetteki أَتْرَابًا *etrâb* kelimesi ise âlimlerimizin de tercihi doğrultusunda "yaşıt, denk, uyumlu" anlamlarına gelmektedir.[177] Bu kelimenin tıpkı *kevâ'ıb* ve *hûr* gibi dişili ile erkeği aynıdır; birlikte kullanıldığı isimlere denkliği ifade eder.

Cennete gidecek olan muttakîlere verilecek nimetler, önce "kurtuluş" veya "kurtuluş yeri anlamında cennet", sonrasında çeşit çeşit "bahçeler, bağlar" ve tabii ki her türden meyveler şeklinde belirlenmektedir. Bununla birlikte o güzelliklerin daha bir anlamlı olması için, harika, uyumlu ve birbirine denk eşlerin de ödüller arasında yer alacağı ifade edilmiş olmaktadır. Bu eşlerin mahiyetini dünyevî yorumlarla algılamak ve tarif etmek mümkün değildir. Bunlar cennete gidilince hakikati kavranabilecek eşler olarak kabul edilmek durumundadır. Özellikle bu tamlamaya "genç kızlar" anlamını verip de âyetin mesajını ve cinsiyet ayırımı yapmadan bütün müminleri kapsayan içeriğini daraltmamak gerekmektedir.

ıv. Dolu Kâseler

وَكَأْسًا دِهَاقًا "(Orada) içi dolu kâse(ler vardır)." Âyetteki كَأْسًا *ke's* kelimesi "kâse, kadeh", دِهَاقًا *dihâk* sözcüğü ise "dopdolu, taşan" demektir.

a) Dolup taşan kadehlerden kasıt, cennet ırmaklarından sunulacak içecekler olarak algılanabilir. Nitekim İnsân 76/5'te, *ebrâr* denilen "iyiler"in cennette hoş kokulu çiçekler ile tatlandırılmış bir kâseden içecekleri beyan edilmektedir. Ayrıca Vâkı'a 56/17-18'de, cennetliklere tertemiz kaynak sularından doldurulmuş kâseler, ibrikler ve fincanlarla servis yapılacağı belirtilmektedir. Kur'ân'da su kaynakları, bahçeler, meyveler, yiyecekler ve yaşanacak huzur anlamında pek çok örnek âyet vardır.[178]

Onların karşılanacağı bu su, aslında dünya hayatlarındaki fedakârlıkların karşılığı olarak kabul edilmelidir. Bunlar müminlerin dün-

177 Bu anlamlar için bk. Muhammed Esed, Kur'ân Mesajı Meal-Tefsîr, ter. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, 1997, s. 1227'de 16. not; İslâmoğlu, age., s. 1215'te 3. not.

178 Bazı örnekler için bk. Hıcr 15/45; Sâd 38/49-52; Dühân 44/51-52; Muhammed 47/15; Zâriyât 51/15; Tûr 52/23; Kamer 54/54; Rahmân 55/50, 66; Vâkı'a 56/17-23; Kalem 68/34; Murselât 77/41-43; Mutaffifûn 83/25-28; Ğâşiye 88/12.

yada Allah korkusuyla döktükleri gözyaşlarının veya yürekleriyle ortaya koydukları samimiyet ve iyilik pınarlarının karşılığı olarak kabul edilmelidir.[179] Hatta haram olduğu için yanaşmadıkları sarhoşluk verici içeceklerin yerine, Yüce Allah onlara cennet meşrubatı sunacaktır. Onlar dindeki ihlâs ve samimiyetleriyle gönüllerini doldurmuştu; işte bu gönüllerin beslediği iman cennette ikrama dönüşmüş olacaktır.

b) Biz burada suyun veya kâselerin yapısı ya da kaynağı anlamında detaya girmeyeceğiz; ancak bu kâselerle sunulan şeyin mecâzî olarak mutluluk anlamına da gelebileceğini ifade etmek istiyoruz. Cennette nimetlerle buluşmak, yaşanabilecek güzelliklerin insana vereceği derin haz ve mutluluğun göstergesi olacaktır.

c) Muttakîlere sunulacak bu nimetleri, azaptakilerin isteyip elde edemedikleri ve kendilerine servis edilen şeylerle karşılaştırmamız da mümkündür. Azgın kâfirler cehennemde gölgelik veya serinlik isteyecekler, ancak buna sahip olamayacaklardır. İşte bunun cennetteki zıddı, muttakîlere sunulacak bahçeler ve bağlardır. Azgın inkârcılar meşrubat isteyecekler, ancak bundan da mahrum bırakılacaklar ve kendilerine kaynar su ile irin verilecektir. Cennetliklerin bu anlamda elde edeceği ödül ise dopdolu kâseler olacaktır.

Yüce Allah, kendi rızasını gözeterek fedakârlık yapanlara hak ettiklerinden çok daha fazlasını ikram edecek, azgın inkârcıları ise azapta derin bir hasretlik ortamına terk edecektir. Yüce Allah'tan, bizleri de nimet verdiklerinin arasına katmasını ve hasrete terk ettiklerinden uzak tutmasını niyaz ediyoruz.

v. Cennette Boş Söz ve Yalan Yoktur

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا "Onlar orada boş bir lâkırdı da, yalan da işitmezler." Âyetteki لَغْوًا *lağv* kelimesi "boş söz, lakırdı", كِذَّابًا *kizzâb* s.zcüğü ise "yalan" demektir.

a) Bu âyette Yüce Allah, cennet hakkında başka bir açıdan bilgi vermekte ve insanların orada boş söz ve yalan duymayacaklarını beyan etmektedir. Benzer bir ifade de Vâkı'a 56/25'te şu şekildedir: "Orada boş söz de günaha sokan bir laf da işitmezler." Yüce Allah, Ğâşiye 88/11'de "Orada boş bir söz işitmezler" buyurarak, ödül yeri olan cenneti tanıtmaktadır.

179 İslâmoğlu, age., s. 1252'de 6. not.

Cennette boş söz, gereksiz iş ve yalan gibi olumsuz davranışlar yoktur. Bir önceki âyette dile getirildiği üzere içtikleri meşrubat saçma şeyler konuşmaya neden olmayacak ve içenleri günaha da sokmayacaktır.[180]

b) Dünyada *lağv* denen boş sözlerden kaçınmak, boş şeylerle karşılaşınca oradan uzaklaşmak mümin olmanın gerekleri arasında sayılmaktadır.[181] İşte bunu başarıp cennetlik olanlar bu fedakârlıklarının karşılığında cennette hiçbir şekilde boş söz işitmeyecekleri gibi, hiçbir yalana da şahit olmayacaklardır. Dünyada onlara vaad edilen ödülle ilgili yalanlanmadıklarını görecekler ve bunun mutluluğunu yaşayacaklardır.

c) Cennetliklerin boş söz veya yalan işitmemeleri, orada hiçbir sesin olmadığı anlamına da gelmez. Cennetliklerin sözleri, birbirlerine esenlik dileme[182] ve Allah'a hamdden oluşacaktır.[183] Cennetlikler, cehennemliklerin duyduğu uğultuları[184] oradan uzaklaştırılmış oldukları için işitmeyeceklerdir. Dahası canlarının çektiği nimetler içerisinde ebedî olarak kalacaklardır.[185] Konuyu cehennemliklerin duydukarıyla ilişkilendirme nedenimiz, ödül yeri olan cennetin yüksekliği ve yüceliğidir. Cennettekiler yüksekte olacakları için aşağıdaki cehennemliklerin azap seslerini duymayacaklardır.

d) Gereksiz şeyleri duymaktan uzak tutulmak, aynı zamanda cennetliklerin orada boş şeyleri yapmaktan ne kadar uzak olacaklarını da ortaya koymaktadır. Dünyada *lağv* denen gereksiz şeylerden uzak duranlar ve yalan konuşmayıp yalan üzere hareket etmeyenler, âhirette onları yapmak bir tarafa, seslerini dahi duymayacak ve nimeti doya doya yaşayacaklardır.

e) Nebe' 27-28'de ifade edildiği gibi, inkârcı azgınlar hesabı ummaları ve ona inanmaları bir yana, inananlarla alay ediyor, onlarla dalga geçiyorlardı. Âhiret, cennet, cehennem, ödül, azap gibi konular onlara boş sözler gibi geliyor, müminlerle karşılaşınca da onları küçük görüyorlardı.[186] İtibar etmeyip hakir gördükleri sözler ve vaadler âhirette bir bir gerçekleşince, dünyadayken alay ettiklerine hasret kalacaklar, bu defa onların feryadı müminler için birer *lağv* konumuna gelecektir.

---

180 Tûr 51/22.
181 Mü'minûn 23/3; Furkaan 25/72.
182 Meryem 19/62.
183 Yûnus 10/10; Vâkı'a 56/26.
184 Furkaan 25/12; Mülk 67/7.
185 Enbiyâ 21/101-102.
186 Mutaffifûn 83/29-31.

Ayrıca bu inkârcı azgınlar, dünyada Yüce Allah'ın bütün âyetlerini şiddetli bir şekilde yalanlıyor ve inananları sapkınlıkla nitelendiriyorlardı.[187] Onların yalanlamaları mahşerde azaba dönüşmüş olacak ve yalanlamalarının karşılığını tadacaklardır. İşte cennetteki müminler, onların feryadını işitmeyecek ve onlar azapta unutulacaklardır. Nebe' 35'te sözü edilen "cennette boş söz ve yalan duymamak", inkârcı azgınların halleriyle ilişkilendirilince, âyetler arasında daha yoğun ve derin bir anlam birlikteliğinin olduğu gözlemlenebilecektir.

c) Yüce Allah'ın Sınırsız İkramı

Sûrenin 31-35. âyetlerinde, sözü edilen ödüllerin kaynağına ve Yüce Allah'ın muttakîlere karşı ikramının hak edilenlerden çok daha fazla olduğuna dikkat çekilmektedir.

جَزَآءً مِنْ رَبِّكَ عَطَآءً حِسَابًا "Bunlar Rabbinin hesapsız bir bağışı, mükâfatı olarak (verilecektir)." Âyetteki جَزَآءً *cezâ'* kelimesi "karşılık", عَطَآءً *'atâ'* sözcüğü "ikram", حِسَابًا *hısâb* ise "hesapsız, yeterli, sayısız, yeter mi yeter" demektir.

1. Âyetteki *hısâb* kelimesi *'atâ'* kelimesinin bir sıfatı olarak "Allah'ın hesabına göre bolca" anlamına gelebilir. Böylece O'nun hesabı insan algısının ötesinde olduğu için, tıpkı Vâkı'a 56/33'te olduğu gibi nimetlerin hem kesintisizliği hem de engellenemezliği ortaya konuluyor demektir. Aynı şekilde, söz konusu kelime bir taraftan "cennetteki nimetlerin tür olarak sayısızlığını", diğer taraftan da "verilenlerin sınırsız olduğunu" da ifade edebilir.

2. Azgın inkârcılara verilecek karşılığın, onların yaptıklarına tam uygun olduğu, bir anlamda hak ettiklerinin tam karşılığını oluşturduğu 26. âyette ifade edilmişti. Burada ise, muttakîlere verilecek ödüllerin Yüce Allah'ın sınırsız ikramının bir gereği olduğuna dikkat çekilmektedir. Suça verilecek karşılık en çok suç kadar olmalıdır; yani suçun karşılığı en üst düzeyde, -maksimum- suç kadar olmalıdır;[188] ancak, daha az da verilebilir; hatta af bile söz konusu olabilir.[189]

Kur'ân'a Göre İyilik - Ödül İlişkisi

Suçun karşılığı için durum bu olsa da, ödülün böyle bir üst sınırı yoktur. Kur'ân, bu anlamda farklı ifadeler ve seçenekler sunmaktadır:

187 Mutaffifûn 83/32.
188 Şûrâ 42/40.
189 Nisâ' 4/31; Zümer 39/53; Ahkaaf 46/16.

ı. Ödülün alt sınırı, en az "fedakârlık kadar"dır.[190] Yani yapılan iyilik her ne kadarsa, ona verilecek karşılık da en az o kadar olacaktır.[191]

ıı. Sevabın karşılığı "daha güzeli"yle de verilebilir.[192] Bu anlamda ödülün üst sınırı yoktur. Alt sınırı ise "bir fazla" olarak kabul edilebilir. Yûnus 10/26'da dünyada yapılanların karşılığının âhirette daha güzelleriyle insanlara sunulacağı bildirilmektedir.[193]

ııı. İyiliğin karşılığı "çok daha fazlası" da olabilir. Yûnus 10/26'da dile getirilen "Daha güzel karşılık ve fazlası" ifadesi ödülün artık katlanmaya müsait yapısını gündeme getirir. Ayrıca Yüce Allah, "İşte onlar, yaptıklarının en iyileri kabul edilip kötülüklerinin de üstünü çizeceğimiz kimselerdir"[194] buyurmaktadır. Buradan anlaşılıyor ki cennetlikler, dünyada yaptıklarının en güzelleriyle karşılanacaklardır.

ıv. İyiliğin karşılığı "on katı" olarak da verilebilir. En'âm 6/160'ta sözü edilen "on katı" ifadesi rakamsal olarak "on" diye anlaşılmak zorunda değildir; buradaki maksat "çokluk" da olabilir.

v. İyiliğin karşılığı "yedi yüz", hatta katlanarak "çok daha fazlası" da olabilir.[195] Ödülün 700'er şekillerde katlanması, bir önceki maddede söylediğimiz gibi çokluk veya sınırsızlık anlamı verebilir. İşte Nebe' 36'daki "hesapsız, tastamam ikram" ifadesi bu kapsamda değerlendirilmelidir. Zümer 39/10'da yer alan "Sabredenlere ödülleri hesapsız ödenecektir" ifadesi, ödülde sınırsız katlanmışlığı ortaya koymaktadır.

İyiliklere verilecek karşılıktaki oranın değişik olmasının sebebi ise şöyle açıklanabilir:

a) Fark, fedakârlıkların gönülle ilgisinden kaynaklanabilir. Aynı işi yapsalar da, bazı insanların daha fazla ödül alması, samimiyetiyle ilgili görülebilir. Kişi, yüreğinden gelen bir hassasiyetle ve ilgili işi gönül samimiyetiyle yaparak daha fazla ödül alabilir. Bu durumda farkı belirleyen husus, gönül olmaktadır.

b) Fark, bazı iyiliklerin 1, bazılarının 10, bazılarının 700, bazılarının ise 700'er katlamalı olarak karşılanması anlamına da gelebilir. Bu takdirde

190 Bakara 2/272; Nahl 16/30; Necm 53/40-41.
191 Zümer 39/70.
192 Neml 27/89; Kasas 28/84.
193 Benzer örnekler için bk. Nahl 16/30; Zümer 39/35.
194 Ahkaaf 46/16.
195 Bakara 2/261.

oran farkı, yapılan iş ve fedakârlıkların çeşitliliğinden ve önem derecesinden kaynaklanmış olur.

c) Ayrıca, iyilik yapan kişilerin ekonomik durumları da farkın belirleyicisi olabilir. Çok varlıklı birinin verdiği miktarı dar imkânlı bir kişi verse, elbette onun ödülü daha fazla olur. Özellikle, kendisi muhtaç iken başkasını gözetebilenler, ödülün de en büyüğünü hak edeceklerdir.

d) İyiliklerin kime ve ne zaman yapıldığı da ödül farkını belirleyebilir. Muhtaçlar için veya savaş halleri gibi ihtiyacın yoğun olduğu dönemlerde yapılan iyilik, diğerlerine göre farklı olacaktır.

e) Bu arada son bir ihtimal olarak da şunu belirtmeliyiz: İyiliği başa kakmadan, eziyete dönüştürmeden ve gönül kırmadan usulüne uygun olarak verenler, bu hassasiyetleri yeterince gözetmeyenlere göre daha fazla bir şekilde ödüllendirileceklerdir. Çünkü riya ile veya başa kakarak yapılan infak, bırakalım ödülün katlanmasını, Bakara 2/264'e göre iptal edilecektir.

Konu böyle değerlendirilmezse, Kur'ân'da birbiriyle çelişik oranların bulunduğu iddiası gündeme gelebilir.

d) Rabb - Rahmân - Ödül İlişkisi

Yüce Allah, Nebe' sûresinin bu âyetinde, bir öncekinin devamı olarak cennette muttakîlere nimetleri kendisinin vereceğini beyan ederek, bütün yaratılmışların sahibi olduğuna ve mutlak otoritesine dikkat çekmektedir.

رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًاۚ "(Ödüller), göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rahmân olan Rabbinin (hesapsız bir bağışı ve mükâfatı olarak verilecektir. O gün hiç kimse) O'na karşı konuşma imkânı bulamayacaktır." Bu âyet bir öncekinin açıklaması mesabesindedir. Oradaki جَزَٓاءً مِنْ رَبِّكَ "Rabbinden bir karşılık olarak" ifadesi, bu âyette açıklanmakta ve Yüce Allah'ın *rabb* oluşu detaylandırılmaktadır.

1. Rabb Sıfatının Tekrarlanma Gerekçesi

Nebe' 37 ve 38. âyetlerde رَبّ *rabb* kelimesi iki kez yer almaktadır. Bunun nedenini ve âyetlerin mesajını çeşitli yönlerden ele almak istiyoruz.

a) Maksat, "Hz. Peygamber'i ve bütün müminleri motive etmek" olabilir. Yüce Allah, Hz. Peygamber'in ve müminlerin "sahibi" olduğunu beyan ederek, iki âlemden asıl ebedî olanının nimetlerini kendilerine bah-

şedeceğini ve onlara âhirette de sahip çıkacağını ifade etmektedir. Böylece maksat, sahipsizlik veya terk edilmişlik psikolojisine kapılmamalarını sağlamaktır.

b) Maksat, "inkârcılara gözdağı vermek" olabilir. Buna göre Yüce Allah, azgınlık yapanlara gözdağı vermekte ve dünyada mağdur ettikleri insanların rabbi olarak, bunun hesabını kendilerine mutlaka soracağının haberini vermektedir.

c) Diğer mesaj ise bütünüyle "dünya insanlığı"na olabilir. İster inananlar, isterse inanmayanlar olsun, herkes kendi konumunu bu bilgiler ışığında belirlemelidir. Kötülük veya zulüm sahipleri, yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağını, bir gün kendilerinden hesabın mutlaka sorulacağını bilmeli ve ona göre davranmalıdırlar. Zulme uğratılanlar da, sahiplerinin Yüce Allah olduğunu bir an bile hatırlarından çıkarmayarak zulme karşı direnmeli, Allah'tan yana olmanın derin duyarlılığını hayatlarına hâkim kılmalıdırlar.

11. Her Şeyin Rabbi Yüce Allah'tır

رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا "(O), göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir." Âyetteki السَّمٰوَاتِ *es-semâvât* kelimesi "gökler, uzay boşluğu", الْاَرْضِ *el-ard* sözcüğü "arz, yeryüzü", مَا بَيْنَهُمَا *mâ beynehüma* ifadesi ise "ikisinin arasındakiler" demektir.

"*Rabb* kelimesi Kur'ân'da "ilâh"[196], "sahip, efendi, idareci"[197], "kendini Rabbe adayan kişi"[198] ve "üvey evlat"[199] anlamlarında kullanılmaktadır.[200] Âyetteki *rabb* kelimesi, Yüce Allah'ın kendi dışındaki bütün varlıkların sahibi olduğunu, onları yetiştirdiğini, eğitip terbiye ettiğini, onları sahipsiz bırakmayacağını, bütün yaratılmışların sığınağı olduğunu, başka arayışların bâtıl olduğunu ve mürebbilerin çocuğu koruması gibi O'nun da varlıkları koruduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple de Yüce Allah göklerin, yerin ve aralarındaki her şeyin Rabbidir.

196 Âl-i İmrân 3/80.
197 Yûsuf 12/42.
198 Âl-i İmrân 3/79, 146; Mâide 5/44, 63.
199 Nisâ' 4/23.
200 Bu kelimenin geniş izahı için bk. Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, Samsun, 2007, s. 440-441.

Yüce Allah kendisini çeşitli varlıkların Rabbi olarak tanıtmaktadır. Bunları şu şekilde sayabiliriz: "Büyük, kerîm Arş'ın",[201] "izzetin",[202] "Mûsâ ve Hârûn'un",[203] "göğün ve yerin",[204] "yedi göğün",[205] "göklerin ve yerin",[206] "gökler, yer ve arasındakilerin",[207] "insanların, atalarının",[208] "doğuların",[209] "doğuların ve batıların",[210] "iki doğu ve iki batının",[211] "doğu ve batının",[212] "doğu, batı ve arasındakilerin",[213] "belde (Mekke)'nin",[214] "ev (Kâbe)'nin",[215] "şı'râ yıldızının",[216] "sabahın"[217] ve sonuçta "göklerin, yerin ve âlemlerin Rabbi."[218]

Nebe' 37'deki tamlama, Yüce Allah'ın رَبّ الْعَالَمِينَ *rabbu'l-'âlemîn,* yani "bütün âlemlerin rabbi oluşu"nun değişik bir ifadesidir. Başka bir ifadeyle, söz konusu tamlama وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ *ve hüve rabbü külli şey'* "O, her şeyin rabbidir"[219] cümlesinin açılımıdır.

Bütün bu detayı verme nedenimiz, konu gereği Yüce Allah'ın kendisini farklı varlıkların Rabbi olarak tanıtmasının bir üslup gereği olduğunu ortaya koymaktır. Bilinmelidir ki, bu ifadeler parça parça sunulsa da, maksadı öğrenebilmek, konunun bütününü görmeye bağlıdır. Dolayısıyla "göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbi" ifadesi, Yüce Allah'ın bütün yaratılmışların Rabbi olduğunu ilan etmek amacına yöneliktir.

Yüce Allah bu sahipliğini, muttakî kullarına âhirette vereceği ikramlarda herhangi bir izne muhtaç olmadığı gerçeğiyle de birleştirmektedir. O, dilediğine, dilediği şekilde ve dilediği kadar ihsanda ve ikramda bulunur;

---

201 Tevbe 9/129; Enbiyâ 21/22; Mümnûn 23/86, 116; Neml 27/26; Zuhruf 43/82.
202 Sâffât 37/180.
203 A'râf 7/122; Tâhâ 20/70; Şu'arâ' 26/48.
204 Zâriyât 51/23.
205 Mü'minûn 23/86.
206 Ra'd 13/16; İsrâ 17/102; Kehf 18/14; Enbiyâ 21/56; Zuhruf 43/82.
207 Meryem 19/65; Şu'arâ' 26/24; Sâffât 37/5; Sâd 38/66; Dühân 44/7 .
208 Enbiyâ 21/56; Şu'arâ' 26/26; Sâffât 37/126; Zuhruf 44/8; Nâs 114/1.
209 Sâffât 37/5.
210 Me'âric, 70/40.
211 Rahmân 55/17.
212 Müzzemmil 73/9.
213 Şu'arâ' 26/28; Nebe' 78/37.
214 Neml 27/91;
215 Kureyş 106/3.
216 Necm 53/49.
217 Felak 113/1.
218 Câsiye 45/36.
219 En'âm 6/164.

çünkü dilediğini yapan[220] ve yaptığından sorumlu tutulamayan tek varlık O'dur.[221] Yüce Allah bu ikramını niçin yapacağını ise bir başka sıfatıyla bildirmektedir.

ııı. Yüce Allah Rahmân'dır

الرَّحْمٰنِ "(O), Rahmân'dır." Âyetteki الرَّحْمٰنِ *rahmân* kelimesi "merhametin kaynağı, merhameti bol" demektir.

Yüce Allah bu âyette kendisini hem *rabb* olarak hem de *rahmân* olarak tanıtmaktadır. Bunun âyetle ve işlenen konuyla mutlaka bir ilgisinin olduğunu düşünmekteyiz. Âyette *rahmân* kelimesine yer verme nedeni, Yüce Allah'ın merhametin kaynağı olduğunu bildirmesidir.

Fâtihâ sûresinin ilk âyetinde detaylandırarak izah ettiğimiz üzere, *Rahmân* kelimesi Kur'ân'da hem Besmele'nin hem de Fâtiha'nın bir parçası olarak, ayrıca pek çok âyette yer almaktadır. Bu çerçevede Yüce Allah'ın merhametiyle ilgili olarak şu âyetleri hatırlatmakta yarar vardır:

* "Allah insanlara çok şefkatlidir; çok merhametlidir."[222]

* "Rabbiniz merhameti kendisine yazmıştır."[223]

* "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır."[224]

* "Biz seni ancak ve ancak âlemlere rahmetimiz gereği gönderdik."[225]

* "Allah size merhamet (yardım) ediyor; melekleri de."[226]

Bu ve benzeri âyetlerde Yüce Allah, kendisini hem merhametin kaynağı hem de merhamet eden varlık olarak tanıtmaktadır.

Süreklilik ve değişmezlik bildiren sıfat-ı müşebbehe olarak *Rahmân,* "özünde merhametli" demektir.[227] Merhamet edebilmek için elbette öncelikle merhametin sahibi olmak gerekir ki, Yüce Allah kendisini bu şekilde tanıtmaktadır. *Rahmân,* "kullardan, benzerinin çıkması düşünülemeyen nimetler veren varlık" olarak Yüce Allah'ın sıfatıdır.[228]

---

220 Hûd 11/107; Târık 86/16.
221 Enbiyâ 21/23.
222 Bakara 2/143.
223 En'âm 6/54.
224 A'râf 7/156.
225 Enbiyâ 21/107.
226 Ahzâb 33/43.
227 İslâmoğlu, age., I, 3'te 4. not.
228 Râzî, age., I, 233-234.

Hayatın en rahat dönemi insanın doğumundan öncesine aittir. Yüce Allah'ın: "En güçlü, en sağlam yer"[229] ifadesini kullandığı bu yer "ana rahmi"dir. İşte insanın en rahat ve muhafazalı yeri olan *rahm/erhaam* (rahim/rahimler) ile Yüce Allah'ın *Rahmân* sıfatı aynı anlam kökünden, yani "merhamet"ten gelmektedir. Yüce Allah'ın, bir annenin yavrusuna şefkatinin kat kat fazlasını kullarına beslediğinde hiç şüphe yoktur.

Yüce Allah'ı merhametiyle tanımak ve tanıtmak amacıyla, O kendisini bu sıfatıyla bize anlatmakta ve bizden de aynı doğrultuda eğitim yapmamızı istemektedir. Dışlayan, azap etmek için fırsat kollayan, kullarına azap etmekten zevk alan bir varlık olarak değil de, merhameti bütün yaratılmışları çepeçevre kuşatan bir Allah anlayışını topluma kazandırmak durumundayız. "Sürekli yakan ve azarlayan Allah" motifi yerine, "seven, şefkat ve merhamet eden, koruyup kollayan, ödüllendirmede sınır tanımayan, şefkatiyle anılan, bağışlayan bir Allah" motifiyle O'nu tanıtmak zorundayız; çünkü O, kendisini böyle tanıtmaktadır.[230]

İşte, Nebe' sûresinin 37. âyetinde Yüce Allah kendisini hem *rabb,* hem de *rahmân* sıfatıyla tanıtarak, dünyada verdiği nimetler bir tarafa, âhirette vereceği çeşitli ikramlarını da bu sahipliği ve merhameti gereği yapacağını bu şekilde bizlere bildirmektedir. O, Rahmân olduğu için merhameti gereği mahşerde hak eden muttakî kullarına çeşitli nimetler ikram edecektir.

ıv. Yüce Allah'a Karşı Söz Söylenemez

لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا "(Bununla ilgili olarak o gün hiç kimse) O'na karşı konuşma imkânı bulamayacaktır." Âyetteki لَا يَمْلِكُونَ *lâ yemlikûne* fiili "sahip olamamak, imkânında bulunmamak, güç yetirememek", خِطَابًا *hıtaab* kelimesi ise "konuşma" demektir.

Bu cümle, mahşerde hiçbir kulun Yüce Allah'a karşı hiçbir söz söyleme imkânının olamayacağını ifade etmektedir.

a) Âyeti bağlama uygun olarak düşündüğümüzde bu hitap, verdiği nimetler konusunda hiç kimsenin Yüce Allah'a itiraz edemeyeceği anlamına gelmektedir. Bu hitap aynı zamanda, hiçbir varlığın hiçbir şekilde Yüce Allah'ın işine karışamayacağı anlamını da beraberinde getirmektedir.

229 Mü'minûn 23/13; Mürselât 77/21.
230 Rahmân ve Rahîm sıfatları hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I, Fâtiha sûresi, Samsun, 2008, Besmele'nin Tefsiri.

b) Gerek azaba uğratılanlar, gerekse nimetle buluşturulanlar ne azabın hafifletilmesi ne de ödülün artırılması konusunda herhangi bir müdahale hakkına sahip olamayacaklardır. Hesap gününün tek sahibi olarak Yüce Allah, dilediği işlemleri sadece kendisinin yapabileceğini ve bu noktada hiçbir fikre ihtiyaç duymayacağını belirtmiş olmaktadır. Bu arada bütün yaratıklar da kendileriyle ilgili verilen karara saygı duymak zorunda kalacaklardır.

c) Dünya hayatında Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını alaya alıp, gereken saygıyı göstermeyen ve ileri geri konuşmaktan sakınmayıp aklına estiği gibi hakaret savuranlar, mahşerde hiçbir şekilde konuşamayacak, isteseler dahi kendilerine izin verilmeyeceği için mazeret dahi ileri süremeyeceklerdir.[231] Bu dünyada Allah'ı konuşturmamak için elinden gelen her şeyi yapanlar, Allah'ı hayata katmayanlar, O'na adeta "sen gökte dur, orasını idare et; ama bizim işlerimize karışma" diyenler, âhirette Allah'ın huzurunda başları eğik, pişmanlık içinde olacaklar ve çıt çıkaramayacaklardır.[232]

d) Âyetten bu yorumu anlamak mümkün olmakla beraber, Nebe' 37'deki ifade ödülün hemen peşinden geldiği için, konuşmaya imkân bulamayacak kişilerin nimet verilenler olduğunu söylemek daha yakın bir ihtimaldir. Çünkü Yüce Allah onların hak ettiklerini fazlasıyla kendilerine vermiş olacağı için, yeni bir talep ya da verileni beğenmemekten kaynaklanan bir konu gündemde olmayacaktır. Asıl anlam bu olsa da, diğerleri de âyetin mesaj hanesinde bulunmaktadır.

38-40. ÂYETLER:

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّاۜ لَا يَتَكَلَّمُونَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾

ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّۚ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪ مَاٰبًا ﴿٣٩﴾

اِنَّٓا اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَر۪يبًاۚ يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَن۪ي كُنْتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

"**38.** Ruh(lar) ve meleklerin saf duracakları o gün, Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar; konuşan da doğruyu söyler. **39.** İşte

231 Nahl 16/84; Mü'minûn 23/108; Neml 27/85; Mü'min 40/51-52; Tahrîm 66/7; Kıyâmet 75/16-19; Murselât 77/35-36.
232 Bayraklı, age., XX, 300.

o gün gerçektir, gerçekleşecektir. O halde dileyen, Rabbine dönen bir yol tutar. 40. Biz, yakın bir azap ile sizi uyardık. O gün kişi, önceden yaptıklarına bakacak ve nankör inkârcı: 'Âh, keşke toprak olsaydım!' diye feryad edecektir."

Yüce Allah, Nebe' sûresinin bu son üç âyetinde artık mahşer duruşmasını, o günün gerçek oluşunu ve yaşanacak birtakım pişmanlıkları gündeme getirmekte, bütünüyle insanoğlunu "yakın azap" dediği cehennem azabına karşı uyarmaktadır.

a) Mahşer Duruşması

Yüce Allah, sûrenin 38. âyetinde önce mahşerde yaşanacak duruşmanın bir anlamda bazı detaylarını vermekte, ardından "Rahmân'ın izni" kavramını gündeme taşımaktadır.

1. Ruhlar ve Melekler Saf Duracaklar

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّا "Ruh(lar) ve melekler o gün saf duracaklardır." Âyetteki يَقُومُ *yekûmü* fiili "kalkmak", الرُّوحُ *er-rûh* kelimesi "ruh, ruhlar", الْمَلٰٓئِكَةُ *el-melâike* sözcüğü "melekler", صَفًّا *saff* kelimesi ise "saf, dizi dizi" demektir.

Buradaki يَقُومُ *yekûmü* fiili "kalkmak" anlamına gelse de cümlede صَفًّا *saff* kelimesi yer aldığı için her ikisine birden Fecr 89/22'nin de işaretiyle "saf tutmak, saf saf dizilmek" anlamı verilmektedir.

a) Âyetin bu cümlesini önceki âyetle ilişkili görüp her iki âyetin ilgili bölümünü şöyle tercüme etmek mümkündür: "Ruh(lar) ve meleklerin saf duracakları o gün hiç kimse O'na karşı konuşma imkânı bulamayacaktır." Bu anlama göre bu cümle önceki âyette yer alan "konuşamama"nın yeri ve zamanını ifade etmiş olur. Bu tercih uzak ihtimal olsa da bazıları tarafından benimsenen bir görüştür.

b) Diğer ihtimale göre ise bu cümle müstakildir ve kendisinden sonraki cümlenin başlangıcını oluşturmaktadır. Bu durumda da bütünüyle âyetin anlamı şöyledir: "Ruh(lar) ve meleklerin saf duracakları o gün Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar; konuşan da doğruyu söyler." Bu tercihe göre de durum bütünüyle mahşerle ilişkilendirilmekte ve duruşma için şöyle bir detay verilmektedir: Yargılama işleminde başlangıç ruh ve meleklerin saf saf dizilmesiyle şekillenecektir. Bizim tercihimiz de bu istikamettedir.

c) Âyette sözü edilen الرُّوحُ *er-rûh* ile kast edilen kimdir? Bu çok yerinde bir sorudur ve âyeti doğru anlamada önemli bir konumdadır.

1. Bazı âlimler burada "Rûh"tan kastın "Cebrâîl" olduğunu söylemişlerdir. "Melekler" kavramının kapsamında Hz. Cebrâîl de bulunduğu için bu görüş çok itibar görmemektedir.

2. Bazı âlimler âyetteki *rûh* kavramının çoğul olarak "bütün insanların ruhları"nı ifade ettiğini söylemişlerdir.[233] Bazıları da aynı anlamı vermek üzere ifadenin aslında *zü'r-rûh* "ruhu olanlar" takdirinde olduğunu beyan etmişlerdir.[234] O zaman mahşerde bütün insanların bedenleri ruhlarıyla buluşturulup meleklerle birlikte kalkıp saf tutacaklardır. Zaten bazı âlimlerimiz Sûr'a ikinci üfürüşü "ruhların suretlere üflenmesi", yani bedenlerin ruhlarla buluşturulması olarak anlamaktadırlar.[235] Dolayısıyla bu görüşe göre, yargılama başlamadan önce insanlar ve melekler hazır bir halde bekleyişe girecekler ve Yüce Allah'ın fermanının gelmesini bekleyeceklerdir.

3. Fecr 89/22. âyette şu bilgi verilmektedir: "Melekler saf saf dizili iken Rabbin(in emri) geldiği zaman (durumunuz ne olacak?)" Bu âyette sözü edilen işlem, Sûr denilen boruya ikinci kez üfürülmesiyle mahşerde yaşanacak gerçekler arasında yer alacaktır. Mahşer, "diriltilme", "toplanma", "Allah'a arz edilme", "bilgilendirilme", "sorgulanma", "değerlendirilme" ve "cennete veya cehenneme sevk edilme" şeklinde birbirini izleyen yedi aşamadan oluşacaktır.[236]

İşte bu aşamalardaki olaylardan biri, sorgulama için meleklerin ve dolayısıyla Yüce Allah'ın emrinin gelmesi işlemidir. Yorumunu yapmaya çalıştığımız Nebe' 38'i de düşünürsek, meleklerin gelişinin insan ruhlarıyla birlikte gerçekleşeceğini kabul etmek durumunda oluruz. Tam gerçeği Yüce Allah bilir.

11. Konuşmak Allah'ın İznine Tâbi Olacak

لَا يَتَكَلَّمُونَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا "Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar; konuşan da doğruyu söyler." Âyetteki لَا يَتَكَلَّمُونَ *lâ yetekellemûne* fiili "konuşamamak", اَذِنَ *ezine* fiili, "izin vermek", صَوَابًا *savâb* kelimesi ise "doğru, hakikat" anlamına gelmektedir.

233 Taberî, age., XXX, 22-24. Ayrıca bk. Zemahşerî, age., IV, 677.
234 Râzî, age., XXXI, 23.
235 Râzî, age., XXXI, 10.
236 Bu yedi aşama ve içinde yaşanacaklar için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, Dördüncü Bölüm.

a) Bu âyette ifade edilen konuşamama durumu kimlerle ilgilidir? Kullanılan zamirler ve Kur'ân bütünlüğüne göre bu sorunun birden çok cevabı bulunabilir.

1. Elmalılı'nın ifadesine göre bunlar "ruhlar ve melekler" olabilirse de, önceki âyette sözü edilen "hitaba imkânı olmayan herkes" anlamına alınması daha doğrudur.[237] Buna göre, Yüce Allah'ın izni olmadan mahşerde hiçbir varlık, hiçbir isteği, hiçbir şekilde dile getiremeyecektir. Bu durumda لَا يَتَكَلَّمُونَ *lâ yetekellemûne* fiilindeki zamir kendinden önceki ilgili bütün kelimelere gidebilir.

2. Konuşamayanlar sadece "insanlar" olacaktır. Zaten bir önceki âyette, insanların konuşamayacağı beyan edilmekteydi. Bu durumda لَا يَتَكَلَّمُونَ *lâ yetekellemûne* fiilindeki zamir daha uzaktaki, yani bir önceki âyetteki لَا يَمْلِكُونَ *lâ yemlikûne* fiiline gider. Bu uzak bir ihtimaldir.

3. Konuşamayanlar "melekler" olacaktır; çünkü kendilerine izin verilmesi konu edinilenler onlardır. Dahası لَا يَتَكَلَّمُونَ *lâ yetekellemûne* fiilindeki zamir, kural gereği en yakın olarak الْمَلَٓائِكَةُ *el-melâike* kelimesine gidebilir. Üstelik aynı cümledeki لَا *lâ* edatı ile اِلَّا *illâ* edatı vurgu ifade etmek için birlikte kullanılan iki edattır; zorunluluk olmadıkça ikisini birbirinden ayrı düşünmek doğru olmaz. Bu durumda, meleklerin dışında hiçbir varlığın konuşamayacağı anlaşılacağı gibi, meleklerin konuşmasının da izne bağlı olacağı dile getirilmiş olmaktadır.

b) Konuşabilmenin şartı var mıdır? Konuşabilecek durumda olacak varlıklar bunu ne zaman gerçekleştirebilecekler?

1. Allah'ın izninden sonra konuşacakların "insanlar" olduğunu kabul edenler, konuyu şefaatle ilişkilendirmektedirler. Bu âyette veya bütünüyle sûrede şefaatle ilgili hiçbir işaret olmadığı için, bu tercihi zorlama bir yorum olarak görmekteyiz. Kaldı ki genellikle, konuyu şefaatle ve insanlarla ilgili görenler Enbiyâ 21/28'i delil getirirler. Oysa bu âyette sözü edilenler insanlar değil, meleklerdir. Necm 53/26'nın da delaletiyle, melekler Yüce Allah izin verdikten sonra sadece Allah'ın razı olduklarına şefaat edeceklerdir. Açıkça anlaşılıyor ki Nebe' 38'deki konunun şefaatle ilgisi yoktur; olsa da şefaatine izin verilecek olanlar da meleklerdir.

237 Yazır, age., VIII, 503.

2. Konuyu eğer "melekler" olarak kabul edersek, bu konuşmanın Yüce Allah'ın izninden sonra gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. Âyetteki *lâ* ve *illâ* edatları bir anlamda bu tercihi zorunlu kılmaktadır. Dahası مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ "Rahmân'ın izin verdiği kişi" ifadesi, izin bekleyenlerin olduğunu gösterir ki bunlar meleklerdir. Çünkü onlar yargılamanın başlatılması ve sistemin işletilmesi için de emir bekleyeceklerdir.

"Rahmân'ın izin verdiği kişi" ifadesini, dolaylı olarak "Rahmân'a kulak veren", "O'nun emrini veya buyruğunu can kulağıyla dinleyen", "gelecek emrin gereğini yerine getirmeyi bekleyen varlık" şeklinde yorumlamak, konuyu daha da netleştirmektedir. Mahşer insanların konuşma yeri değil, gerçeği konuşanları dinleme yeridir.

c) Sûrenin 37. âyetinde de ifade ettiğimiz üzere, dünya hayatında Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını alaya alıp, gereken saygıyı göstermeyen ve ileri geri konuşmaktan sakınmayıp aklına estiği gibi hakaret savuranlar, mahşerde hiçbir şekilde konuşamayacak, isteseler de kendilerine izin verilmeyeceği için mazeret ileri süremeyeceklerdir.[238]

d) Kanaatimizce bu iş için can kulağıyla buyruk bekleyen varlıklar meleklerdir ve onlar da وَقَالَ صَوَابًا *ve kaale savâbâ* ifadesi gereği, sadece ve sadece gerçeği söyleyeceklerdir. Onların iradesi olmadığı için, gerçeğin dışında bir şey söylemeleri mümkün değildir. Bu durumda Yüce Allah, melekleri programladığı temel esas üzere orada konuşturacak ve amellerini yazdıkları bütün insanlar hakkında şahitlik edeceklerdir. Nitekim Kur'ân'da insanların yargılanması esnasında meleklerin şahitliğiyle ilgili âyetler de vardır.[239]

Özetle söyleyelim ki, bu âyette konuşmasından söz edilenler Yüce Allah'ın izin verdiği ve sadece doğruyu söyleyecek olanlar "melekler"dir. İlâhî huzurda sadece onlar konuşabileceklerdir ve bu konuşma da bir anlamda onların zaten dünyada kaydettikleri insan davranışları hakkında şahitlikte bulunmaları şeklinde tecelli edecektir. Çünkü mahşerdeki duruşmada artık yapanlar değil, yapılanlar konuşacak veya konuşturulacaktır. Yapılanlar kayıt altına alındığı için adeta bir film gibi her şey insanın bilgisine sunulacak ve o da verilen karara sadece saygı duymak zorunda kalacaktır. Gerçeği sadece Yüce Allah bilir.

---

238 Nahl 16/84; Mü'minûn 23/108; Neml 27/85; Mü'min 40/51-52; Tahrîm 66/7; Kıyâmet 75/16-19; Murselât 77/35-36.

239 Örnek için bk. Hûd 11/103; Zümer 39/69; Mü'min 40/51-52.

b) Gerçekleşmesi Kesin Gün: Mahşer

Yüce Allah dünya hayatının geçiciliğine dikkat çekerek ve asıl günün de mahşerde yaşanacağını bildirerek, inkârcılar başta olmak üzere bütün insanlığı uyarmakta ve kendilerinden Rabbe giden yolun takibini istemektedir.

1. Mahşer'in Gerçekleşmesi Kesindir

ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ "İşte (ruhların ve meleklerin saf duracağı) o gün gerçektir, gerçekleşecektir." Âyetteki ذٰلِكَ الْيَوْمُ *zâlike'l-yevm* ifadesi "o gün"", الْحَقُّ *el-hakk* kelimesi ise "gerçek, gerçekleşmek" demektir.

Âyetin bu cümlesi hakkında iki farklı tercüme ve bu doğrultuda iki farklı yorum yapmak mümkündür.

a) "İşte (ruhların ve meleklerin saf duracağı) o gün gerçektir, gerçekleşecektir." Gramer açısından âyetteki ذٰلِكَ الْيَوْمُ *zâlike'l-yevm* ifadesini "mübtedâ", الْحَقُّ *el-hakk* kelimesini ise "haber" yaparak, bu anlam elde edilir.

1. Bu durumda âyetin maksadı Vâkı'a 56/1-3, Hâkka 69/1-3 ve Kaari'a 101/1-3 gibi âyetlerde belirtildiği üzere, kıyâmet ve mahşerin mutlaka gerçekleşeceği bilgisini vermektir. Âyetteki öncelikli muhatap, kıyâmeti ve âhireti inkâr edenlerdir. Hakkında bunca detay verilen o gün muhakkak gerçekleşecektir, bunda hiçbir şüpheye mahal yoktur.

2. Aynı anlamın devamı olarak, o günde bütün haklar sahibiyle buluşturulacak, her türlü bâtıl hak ettiği yeri bulacaktır. Âyetin anlam derinliğinde hem o günün gerçekleşeceği bilgisi vardır; hem o günde hakikatin ortaya çıkıp herkes tarafından anlaşılacağı beyan edilmiş olmaktadır; hem de her hakkın yerini bulacağı ifade edilmektedir.

b) Bu cümleye "İşte o, (kesin olarak gelecek) gerçek gündür" şeklinde anlam vermek de mümkündür. Bu durumda âyetteki ذٰلِكَ *zâlike* edatını "mübtedâ", الْيَوْمُ *el-yevm* kelimesini "haber", الْحَقُّ *el-hakk* sözcüğünü de onun "sıfatı" kabul ederek bu anlama ulaşmış oluruz.[240] Bu tercümeye göre mesaj nasıl bir hâl almaktadır? Yüce Allah bu durumda dünya hayatının

240 Bu gramer tahlili için bk. Muhyiddîn ed-Dervîş, İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânüh, Beyrut, 1996, X, 359.

geçiciliğine dikkat çekmiş ve gerçek hayatın ya da gerçek günün mahşerde yaşanacağını beyan etmiş olur. Geçici dünya hayatı, kalıcı âhiret hayatı için yaşanırsa hayat doğru yaşanmış olur; doğru bir yatırım gerçekleştirilmiş olur. Hakkın tecelli ettiği gündür o beklenen gün. Bu nedenle asıl hayat, uğrunda çalışılıp fedakârlık yapılan âhiret hayatıdır.

II. Dileyen, Rabbine Giden Yolu Bulur

فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪ مَاٰباً "O halde dileyen, Rabbine dönen bir yol tutar." Âyetteki شَٓاءَ *şâe* fiili "dilemek", اتَّخَذَ *ittehaze* fiili "edinmek, tutmak, takip etmek", مَاٰباً *meâb* kelimesi ise "dönüş, varış, gidiş" anlamlarına gelmektedir.

Bu âyetin ilk cümlesinde Yüce Allah mahşer gününün gerçekleşeceğine dair kesin bilgi vermekte ve daha öncesinde o günde yaşanacakların bir bölümüne dikkatleri çekmektedir. Artık bilgilendirme ve uyarılar yapıldığına göre, geriye insan iradesinin bu yolda kullanılması kalmaktadır. İşte bu âyette Yüce Allah, dileyen herkesin Rabbine giden yolu tutabileceği bilgisini vererek, herkesten bu yolu tutmasını istemektedir.

III. Kur'ân - İrâde - Hidâyet İlişkisi

a) Tekvîr sûresinin son âyetlerini yorumlarken de detaylı bir şekilde izah edeceğimiz üzere, Kur'ân bir *tezkira*'dır, yani öğüttür ve hatırlatmadır. *Zikr*, *tezkira* ve *zikrâ* kalıplarında bu kelime "gerçeğin hatırlatılması" anlamına gelmekte ve pek çok âyette Kur'ân'ın bir ismi olarak yer almaktadır.[241]

b) Genelde bütün konular, özelde kıyâmet, âhiret ve mahşerle ilgili bu sûrede anlatılan konuların hepsi birer öğüttür, hatırlatmadır. İşte bu öğütten kimlerin yararlanabileceği konusunda verilen cevaplardan birisi Nebe' sûresinin bu âyetinde yer almaktadır: "Dileyen, Rabbine dönen veya varan bir yol tutar." Demek ki istikameti dilemek gerekir. Tekvîr 81/28'e göre Kur'ân "İçinizden doğru yolda gitmek isteyenler için (bir öğüttür)." İşte bu ifade Kur'ân'ın öğüt oluşundan kimlerin yararlanacağını ortaya koymaktadır.

241 Hûd 11/114; Hıcr 15/6, 9; Nahl 16/44; Kehf 18/28; Tâhâ 20/99; Enbiyâ 21/24, 50; Furkaan 25/18, 29; Yâsîn 36/11; Sâffât 37/3; 168; Sâd 38/8, 49; Zümer 39/22-23; Fussılet 41/41; Zuhruf 43/5, 36, 44; Necm 53/29; Mücâdele 58/19; Talâk 65/10; Kalem 68/51; Cinn 72/17; Müzzemmil 73/19; Müddessir 74/54; İnsân 76/29; 'Abese 80/11; Tekvîr 81/27.

c) Hidâyet vermek ve doğru yolu göstermek sadece Yüce Allah'a aittir.[242] Gösterilen bu yolu tercih etmek ise insana bırakılmıştır.[243] Bu noktada Hz. Peygamber bile devreye girememekte ve kişi istemediği sürece sevdiğini dahi hidayete erdirememektedir.[244] Kur'ân'da, hidayeti kulun istemesi gerektiği[245] ve hidayetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmekte, bunun şansa bırakılacak herhangi bir yönünden söz edilmemektedir. Yüce Allah isteyene hidayet verir; isteyeni de sapıklıkta terk eder.[246] Peygamberin (as) yapabileceği şey, Yüce Allah'ın da çağırdığı gibi[247] Allah'ın yolunu göstermek ve ona davet etmektir.[248] İman edene[249] ve Hakk'a yönelene hidayet edilir.[250] Çünkü Fâtiha 1/6'da olduğu gibi hidayet bir isteğin sonucudur.[251]

d) Kehf 18/29'da hakkın, yani gerçeğin Rabbimiz tarafından bildirildiği ifade edilmekte, artık dileyenin inanabileceği, dileyenin ise inkâr edebileceği, ancak inkârcılara azabın hazırlandığı vurgulanmaktadır. Teğâbün 64/2'de ise "İnsanları Yüce Allah'ın yarattığı, bazılarının mümin, bazılarının ise kâfir olduğu" beyan edilmektedir. Bu durumda insanların, sonuçlarına katlanmak kaydıyla serbest bırakıldığı açıkça ortaya konulmaktadır. Kur'ân'dan öğüt almak isteyenler için onun insana tanınmış bir fırsat olduğunu beyan eden Tekvîr 81/27-28'de sözü edilen husus açıkça budur.

e) Bazı âyetlerde mutlak anlamda, Yüce Allah'ın kudretinin her şeye yeteceği, dilerse herkesi hidayete erdirebileceği de beyan edilmektedir.[252] Bu husus elbette doğrudur; dilemesi halinde herkesi inandırabileceği gerçeğine rağmen Yüce Allah bunu insan iradesi olmadan dilememiştir; çünkü bu durumda hayatın bir imtihan alanı oluşu anlamını kaybedecektir.

Hidâyeti veya istikameti kulun dilemesi durumunda Yüce Allah kesinlikle devre dışında bırakılmamaktadır. Hidâyeti veya istikameti dileyenler için, onu onaylayan makam yine ilâhî iradedir.

f) Kur'ân'ın, istikamet sahibi olmak isteyenler için öğüt oluşundan sonra gelen Tekvîr 81/29'daki "Böylece zaten âlemlerin Rabbi Allah'ın dilediğini dilemiş olursunuz" anlamındaki âyete göre, insanlardan bunu ger-

242 Nahl 16/9; Leyl 92/12.
243 İnsân 76/1-5.
244 Bakara 2/272; Kasas 28/56.
245 Fâtiha 1/6.
246 İbrâhim 14/4; Müddessir 74/31.
247 Yûnus 10/25.
248 Şûrâ 42/52-53.
249 Teğâbün 64/11.
250 Ra'd 13/27.
251 Hacc 22/16.
252 Âl-i İmrân 3/26-27; En'âm 6/35, 39, 149; Yûnus 10/99; Hûd 11/118; Nahl 16/93.

çekleştirenler, aslında zaten Yüce Allah'ın dilediğini dilemiş olacaklardır. Yüce Allah, insanların hidayete ermelerini istemektedir. Onun için kitaplar ve peygamberler göndermiş, hayat prensipleri belirlemiş, kıyâmet ve âhiret hakkında Nebe' sûresi ve diğer pek çok sûrede detaylı denebilecek bilgiler vermiştir.

g) Küfür ve şükür ilişkisi bağlamında kulları için Yüce Allah'ın belirlediği sistem şu âyettedir: "Eğer nankörlük ederseniz unutmayın ki Allah size asla muhtaç değildir ve kullarının nankörlüğünden hoşnut olmaz, buna razı değildir. Şükredecek olursanız işte O sizin bu tavrınızdan hoşnut olur."[253] Yüce Allah, kullarının hidayet üzere yaşamalarından razı olacaktır ve bu nedenle, öğüt olan Kur'ân'ı onlara göndermiştir. Müddessir 74/54-56, İnsân 76/29-30 ve 'Abese 80/11-12'de de ifade edildiği üzere, Kur'ân'ın öğüdünden yararlanmak isteyenler, aslında Yüce Allah'ın onlardan istediği hidayeti dilemiş olacaklardır. Yüce Allah onlar için istedikleri hidayeti yaratacak ve kendilerine ihsan edecektir.

h) Nebe' sûresinin 39. âyetinde Yüce Allah mahşer duruşmasına özellikle dikkat çekmek için sûrenin başından itibaren çeşitli bilgiler vermekte ve sonunda mahşer gününün gerçekleşeceğine vurgu yapmaktadır. Bu vurgudan sonra, kullarından dileyen herkesin Allah'a giden veya O'na dönen yolu bulabileceğini beyan ederek, aslında o yolun bulunmasını istediğini beyan etmiş olmaktadır. İşte bütünüyle Kur'ân veya özel olarak bu sûre, âhiret gerçeklerini öğrenmede önemli bir değer ve bilgilendirme kaynağıdır. Yüce Allah'ın istediği şey, insanların bu bilgilerden yararlanmaları ve Kur'ân doğrultusunda hayatlarını inşaya çalışmalarıdır.

i) Yüce Allah, Yûnus 10/25'te herkesi Dâr-ı Selâma, İslâm'a, Kur'ân'a, yani dünyada "esenlik içerisinde bir hayata" çağırıyor ve dileyen herkesi o yola ulaştıracağını ilân etmektedir. Davet Yüce Allah'tan geliyor, bir anlamda ilâhî irade garantisi de veriliyor; pek çok âyet bu konuda ışık sunuyor olmasına rağmen, insanların bu hakikat yolunu tercih etmemek için bahanelere sarılmaları, onlar için felaket habercisidir. Yüce Allah, Nebe' 39'da ve bu başlıkta saydığımız onlarca âyette O'na ulaşacak yolun herkese açık olduğunu beyan ederek, o yolun yolcularını bekliyor:

"Dileyenler Rabbine giden yolu bulsunlar. Bunun önünde engel yoktur." Rabbimiz bizi de o yolun yolcuları arasına katsın. Âmîn.

253 Zümer 39/7.

c) Yakın Azaba Karşı Açık Uyarı

Yüce Allah Nebe' sûresinin bu son âyetinde bütün insanları "yakın azab"a karşı uyarmakta, aksi takdirde mahşerde yaşanacak pişmanlıkların kişiye hiçbir yararının olamayacağını hatırlatmaktadır.

1. Cehennem Azabı Yakındır

اِنَّٓا اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًاۚ "Biz, yakın bir azap ile sizi uyardık." Âyetteki اَنْذَرْنَا *enzernâ* fiili "uyarmak", عَذَابًا قَرِيبًاۚ *'azâben karîbâ* tamlaması ise "yakın azap" demektir.

a) Yüce Allah İçin "Biz" Kalıbının Muhtemel Anlamları

1. Kadr 97/1' detaylı bir şekilde açıkladığımız üzere, Yüce Allah Kur'ân'da kendisini ifade bağlamında bazen "ben", bazen "o", bazen de "biz" zamirlerini kullanmaktadır. Bunun muhtemel sebebi, öncelikle bir insan gibi veya bir cinsiyet sahibi ya da algılanabilir bir özellikte olmadığını insanlara bildirmektir.

2. Yüce Allah'ın kendisi için "Biz" demesinin şöyle gerekçeleri de olabilir: Yüce Allah, bununla insanlara alçak gönüllülüğü ve "ben" değil, "biz" demeyi öğretmeyi kast etmiş olabilir.

Ayrıca "biz" diyerek istişarenin önemini, Kendi yüceliğini ve erişilmezliğini insanlara hatırlatmayı amaçlamış da olabilir. Özellikle insanların uyarılması için "melek elçi görevlendirme sistemi"ne dikkat çekmek üzere "biz" ifadesinin kullanılmış olması da muhtemeldir.

3. Nebe' sûresinde Yüce Allah sıklıkla *nâ* "biz" ifadelerini kullandıktan sonra *rabb* ve *rahmân* sıfatlarına yer vermektedir. Son âyette yeniden "biz" zamirine dönerek, bir taraftan "Büyük Haber"e gönderme yapmak istemekte, diğer taraftan da muhatapların dikkatini çekmek için "iltifat sanatı"nı[254] kullanmaktadır.

4. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin başındaki اِنَّٓا *innâ* ifadesinin ve اَنْذَرْنَا *enzernâ* fiilideki *nâ* zamirinin çoğul olarak getirilmesinin muhtemel gerekçesi şu olabilir: Uyarı çok yüce ve aşkın bir güç tarafından yapılmaktadır, uyarı çok önemlidir, bütün muhatapların buna karşı çok dikkatli davranması da hayâtî bir önem arz etmektedir. Bu uyarının şakası yoktur, çünkü bilginin önemi göndereninin yüceliğinden kaynaklanmaktadır.

254 "İltifat sanatı", bir konuşmada veya yazıda bilerek zamir veya muhatap değişimine denilir.

b) Uyarılanlar Kimlerdir?

1. Âyetin öncesiyle bağlantısı kurularak buradaki muhatabın "inkârcı, azgın, cehennemlik olma yolunu tercih etmiş, nankör insan tipi" olduğunu söylemek daha doğrudur.

Konu bütünlüğü açısından âyete bakıldığında, özellikle muhatapların bu tip insanlar olduğu akla gelen ilk ihtimaldir. Bu tip azgın ve nankör insanlar, aslında azabı inkâr ettikleri için Yüce Allah onlara bir taraftan azabın var olduğunu kesin bir dille hatırlatmakta, diğer taraftan da bu azabın yakınlığına dikkatlerini çekmektedir.

Sûrenin 21-30. âyetleri arasında, inkârcılara yönelik cehennem azabına dair çeşitli detaylar verilmekte ve onların imansızlığı giderilmeye çalışılmaktadır. Verilen bilgilerden yararlanmayı tercih etmeyen inkârcı azgınlara karşı Yüce Allah, son bir defa daha azabın gerçekliğini hatırlatmakta ve orada yaşanacak pişmanlık cümlelerine yer vermektedir. Özellikle sûrenin 39. âyetindeki "İşte Gerçek Gün odur" veya "İşte o gün muhakkak gerçekleşecektir" bilgisi de düşünülerek, öncelikle âhireti ve mahşer duruşmasını inkâr edenlerin âyette uyarıldığını belirtmekte yarar vardır.

2. Yüce Allah bu cümlede bütün insanlara hitaben, onları daha önce olduğu gibi uyardığını ve son vahiy olan Kur'ân ile bu uyarının devamlılığını da ifade etmiş olabilir. Âyetteki كُمْ *küm* "sizi" zamiri, hitabın öncelikle ilk muhataplar olduğunu gösterse de, bu durum maksadın genel ve mesajın evrensel olmasına hiçbir şekilde engel değildir.

3. İster bütün zamanların inkârcıları olsun, isterse bütün zamanların müminleri olsun, bu âyetteki "ilâhî uyarı"nın sonuçta herkesi ilgilendirdiğini söylemekte ve bu gerçeği vurgulamakta yarar vardır. Çünkü Yüce Allah insanlığı peygambersiz, yani uyarıcısız bırakmamıştır.[255] Yüce Allah, ilk insan neslinden itibaren sayısını bilemeyeceğimiz kadar peygamberler göndermiş ve onların genel olarak sıfatlarını مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ *mübeşşirîn* ve *münzirîn*, yani "müjdeleyiciler ve uyarıcılar" olarak belirlemiştir.[256]

Nebe' 40'taki أَنْذَرْنَا *enzernâ* "uyarmak" kelimesi de aynı kökten bir sözcük olarak belirlendiği için, ilâhî uyarının evrensel olduğunu ve tarihinin insanlık kadar eskilere uzandığını özellikle belirtmek durumundayız.

255 Yûnus 10/47; Ra'd 13/7; Nahl 16/36.
256 Bakara 2/213.

Bu mesajın evrenselliğini ispat bağlamında çok önemli bir bilgi içeren Fâtır 35/24'ü de burada hatırlatmak gerekmektedir: "Biz seni bir amaçla, bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Zira hiçbir ümmet yoktur ki içlerinde bir uyarıcı olmasın." İşte bu âyete göre de Yüce Allah, bütün ümmetlere birer peygamber veya daha fazla uyarıcı göndermiştir; uyarıcıyı ifade eden kelime, özellikle نَذِيرٌ *nezîr* olarak belirlenmiştir.

Uyarı konusuyla ilgili pasajlarda kullanılan kelimelerin genellikle aynı kökten gelecek şekilde seçilmesi gerçeğinden hareket ederek, Nebe' 40'ta sözü edilen uyarının evrensel anlamda bütün insanlık tarihini içerdiğini, bu nedenle mesajın evrensel olarak anlaşılmasının önemli delillere sahip olduğunu belirtmekte yarar vardır.

c) Yakın Azap Hangisidir?

Nebe' sûresinin son âyetindeki اِنَّٓا اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا "Biz, yakın bir azap ile sizi uyardık" ifadesinde Yüce Allah çok açık bir şekilde insanları "yakın bir azap" ile uyarmaktadır. Söz konusu bu "yakın azap", âyetin bağlamından ve devam eden cümlelerinden de kolayca anlaşılabileceği gibi "kıyâmet günü gerçekleşecek azap"tır.

Nebe' sûresinin içeriğine bakıldığında, "Büyük Haber" diye soru sorulduğu ve cevabının da kıyâmet-âhiret süreci diye verildiği görülmektedir. Bu arada, diriltilmeyi kabul etmeyenlere yönelik olarak, dünyanın sahip olduğu muhteşem düzen ibret olsun diye hatırlatılmakta, tabiattaki dirilişin aslında âhiretteki dirilişi haber verdiği ve gösterdiği ifade edilmektedir.

Geniş bir şekilde açıklamaya çalıştığımız üzere, bu bağlamda özellikle de sûrenin 17. âyetinden sonra kıyâmet ve sonrası tanıtılmakta, önce 21-30. âyetler arasında cehennemliklerle ilgili yaşanacaklar verilmekte, ardından 31. âyetten itibaren bu defa muttakîlerle ilgili ödüllerden söz edilmektedir. 37 ve 38. âyetlerde Yüce Allah'ın izin verdiği meleklerden başka hiç kimsenin konuşamayacağı, onların da sadece gerçeği konuşacakları, bir anlamda gerçeğe şahitlik edecekleri belirtilmektedir. Daha sonra 39. âyette kıyâmet gününün "gerçek" olduğu vurgulanmakta, yorumunu yapmakta olduğumuz 40. âyette de Yüce Allah'ın insanlara dünyada ilettiği "yakın azap" uyarısı yer almaktadır.

Yüce Allah'ın beyanına göre âhirette, yani mahşer yargılamasından sonra yaşanacak olan azap "yakın azap"tır. Çünkü Yüce Allah, "İnsanlar

onu (kıyâmeti) uzak görüyorlar, ancak biz ise onu yakın görüyoruz"[257] buyurarak kıyâmetin ve sonrasının aslında çok yakın olduğunu beyan etmektedir. Cehennemdeki ateş azabı yakındır; çünkü kıyâmet çok yakındır.[258]

İşte Yüce Allah bu gerçeği dile getirerek ölümü veya kıyâmeti ya da mahşeri kendilerinden uzak gören herkesi uyarmakta ve aslında ölümün de, kıyâmetin de, mahşerin de çok yakın olduğunu beyan etmektedir. Özellikle inkâr edenler için bu uyarı aynı zamanda bir gözdağı niteliğindedir.

11. Herkes Yaptığını Görecektir

يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ "O gün kişi, önceden yaptıklarına bak(ıp onları görecek)tir." Âyetteki يَنْظُرُ *yenzuru* fiili "bakmak, görmek", الْمَرْءُ *el-mer'ü* kelimesi "kişi", مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ *mâ kaddemet yedâhü* ifadesi de "ellerin yapıp öne sürdüğü şey, ameller" demektir.

a) Âhirette Bilgilendirme Yapılacaktır

Âyetin يَوْمَ *yevme* edatıyla başlayan kısmında Yüce Allah insanların dünyada yaptıklarını göreceklerini beyan etmektedir. Buradaki يَنْظُرُ *yenzuru* fiili, âhirette yaşanacak yüzleşmeyi ifade etmektedir. Bu yüzleşmeler aslında mahşer yargılamasında yaşanacak yedi aşamadan birisi olan "bilgilendirme" işleminin bir gereğidir.[259] Yüce Allah insanları mahşerde çeşitli şekillerde bilgilendireceğini Kur'ân'da şu şekilde ifade etmektedir:

1. Amel defterini vererek,[260]

2. Haber vererek,[261]

3. Beyan ederek,[262]

---

257 Me'âric 70/6-7.
258 İsrâ 17/51; Enbiyâ 21/1, 97; Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; Kamer 54/1.
259 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?, s. 248-275.
260 İsrâ 17/13-14; Kehf 18/47-49; Mü'minûn 23/62; Yâsîn 36/12; Zümer 39/69; Câsiye 45/29; Mücâdele 58/6; Hâkka 69/19-26; Nebe' 78/29; Tekvîr 81/10; İnfitâr 82/10-12; İnşikâk 84/7-11; Beled 90/17-20.
261 Nebbe'e kökünden fiillerin kullanıldığı bilgilendirme örnekleri için bk. Mâide 5/14, 48, 105; En'âm 6/60, 108, 158-160, 164; Tevbe 9/94, 105; Yûnus 10/23; Nûr 24/64; 'Ankebût 29/8; Lokmân 31/15, 23; Fâtır 35/14; Zümer 39/7; Fussılet 41/50; Cum'a 52/8; Teğâbün 53/7; Mücâdele 58/6-7; Kıyâmet 75/7-13.
262 "Beyân ederek bilgilendirme" için bk. Nahl 16/92.

4. Kıssa ederek,[263]

5. Organları konuşturarak.[264]

Buna göre insanlar hayır ve şer adına dünyada neler yaptıysalar onların tamamını göreceklerdir.[265] Yapılanlar insanların önüne açık bir kitap olarak çıkartılacak,[266] dünyada ortaya konulmuş olan bütün çalışmaları insanlara gösterilecektir.[267] Sadece yapılanlar değil, insanların içinden geçirdikleri de hesabın konusu edilecektir.[268]

Çünkü bir davranışın ne olarak isimlendirileceği, yapanın niyetine göre şekillenecektir. Bu nedenle sadece fiiliyata dökülenler değil, bilerek, tasarlayarak ve planlayarak zihindeki çalışmaların bile ortaya döküleceği bir mahşer duruşması yaşanacaktır.

Âyetteki الْمَرْءُ *el-mer'ü* kelimesinden maksat "bütün insanlar" olabileceği gibi "nankör insan" tipi de olabilir. Nitekim bazı âlimler maksadın "kâfir insan tipi" olduğu kanaatindedir. Bağlam dikkate alındığında bu tercihin pek de haksız olmadığı kolayca anlaşılmaktadır. Ancak, mahşerde insanların dünyada yaptıklarıyla yüzleşmesi ve yaptıklarını görmesi, herkesi ilgilendiren ve herkesin yaşayacağı bir gerçektir. Bu itibarla mesajı evrensel anlamda herkesi ilgilendiren bir içerikte yorumlamak öncelikli tercihimizdir.

Bütün bu ifadelerimizden anlaşılması gereken mesaj şudur: Mahşer duruşmasında insanlar dünyada yaptıklarından ve tasarladıklarından dolayı hesaba çekilmek üzere bütün yaptıklarıyla yüzleştirileceklerdir. Yapılan veya tasarlanan hiçbir fikir ve davranış gizli, saklı kalmayacaktır. Yapılanlar özellikle olumsuz davranış sahiplerinin yanına kâr kalmayacaktır.

b) "Ellerin Takdimi" Ne Demektir?

Âyetteki, مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ *mâ kaddemet yedâhü* ifadesi, "ellerin yapıp öne sürdüğü şeyler, ameller" demektir. Bu ifade, insanın yaptığı ve yapması

263 "Kıssa ederek bilgilendirme" için bk. En'âm 6/57; A'râf 7/7.
264 "Organların konuşturulmasıyla bilgilendirme" için bk. İsrâ 17/36; Nûr 24/24; Yâsîn 36/65; Fussılet 41/19-21.
265 Zilzâl 99/7-8.
266 İsrâ 17/13.
267 Necm 53/40.
268 Bakara 2/225, 284; 'Âdiyât 100/10.

gerekmesine rağmen yapmadığı her şeyi içine almaktadır. Yapılıp ortaya konulan veya düşünce ile üretilen, fikir veya akıl yürütme şeklinde de olsa insanın iradesiyle ortaya koyduğu küçük-büyük her davranış ve düşünce mahşerde görülecektir;[269] çünkü yapılan her şey kayıt altına aldırılmakta ve ilâhî bilgide muhafaza edilmektedir.[270]

Âyetteki يَدَاهُ *yedâhü* "elleri" ifadesi, sadece organik olarak iki eli değil, kelimenin "güç, takat" anlamı gereği bütün bedensel ve fikrî eylemleri içermektedir.

İnsanların dünyada yaptıklarını âhirette görecekleriyle ilgili âyetlerden bazıları şunlardır:

1. "Namazı kılınız, zekâtı veriniz, yaptığınız her iyiliği Allah katında bulacaksınız."[271]

2. "O halde, zaten kolay olan Kur'ân'dan okuyunuz. Namazı kılınız. Zekâtı veriniz. Güzel bir ödünçle Allah'a ödünç veriniz. Kendiniz için önden gönderdiğiniz iyiliğin, Allah katında hayrını daha çok, ödülünü daha büyük olarak bulacaksınız."[272]

3. "Her can neyi hazırladığını bilecektir."[273]

4. "Herkes (yapıp) gönderdiklerini ve (yapmayıp) geride bıraktıklarını bir bir anlayacaktır."[274]

İnsanoğlu dünyada yapıp öne sürdüğü ve yapmayıp tehir ettiği her şeyi görecek ve bilecektir. Âhirette sistem yeniden inşa edilecek ve herkes dünyada neleri yaptığını ve neleri önemsemeyip terk ettiğini çok iyi bilecektir. Her insan, neyi öncelediğini ve neyi ertelediğini fark edecektir; yaptıklarını ve yapması gerektiği halde yapmadıklarını bilecektir.

Sözün özü şudur: Kur'ân'da çeşitli âyetlerde belirtildiği gibi,[275] Nebe' 40'a göre de, insanoğlu bu dünyada yapıp ettiği ve yapmayıp terk ettiği,

---

269 Kehf 18/49; Lokmân 31/16; Necm 53/40; Kamer 54/52-53; Zilzâl 99/7-8.
270 En'âm 6/59.
271 Bakara 2/110.
272 Müzzemmil 73/20.
273 Tekvîr 81/14.
274 İnfitâr 82/5.
275 Kehf 18/49; Yâsîn 36/12; Kıyâmet 75/13; İnfitâr 82/5; Tekvîr 81/14; Zilzâl 99/7-8.

kısaca ellerinin takdim ettiği her şeyi mahşerde görecek ve bilecektir. İşte sûrenin bu son âyetindeki mesaj, insanın mahşer duruşmasına hazır olmasını sağlamaya yöneliktir. Çünkü amellerinden hiçbiri gizlide veya saklıda kalamayacak, bütün detaylarıyla birlikte ilâhî huzurda deşifre edilecektir.

111. Kâfirler Pişman Olacaktır

وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِى كُنْتُ تُرَابًا "Nankör inkârcı: 'Âh, keşke toprak olsaydım!' diye feryad edecektir." Âyetteki يَقُولُ *yekuulü* fiili "söylemek", يَا لَيْتَنِى *yâ leytenî* ifadesi "âh, keşke ben", تُرَابًا *türâb* kelimesi ise "toprak" demektir.

a) *el-Kâfir* Kelimesi Kimi İfade Etmektedir?

Bu âyetteki الْكَافِرُ *el-kâfir* kelimesi, sûrenin başından beri kendisine çeşitli nedenlerle gönderme yapılan "nankör, azgın inkârcı insan tipi"dir. Âyetin bundan önceki cümlesindeki الْمَرْءُ *el-mer'ü* kelimesini, genel anlamda "insanlık" olarak kabul edersek, son cümlede bunun "nankör insan"a indirgendiğini kabul etmek zorunda kalırız.

Eğer âyetin ilk cümlesindeki söz konusu الْمَرْءُ *el-mer'ü* kelimesini "kâfir insan tipi" olarak yorumlarsak, bu defa da الْكَافِرُ *el-kâfir* kelimesinin bu kelimeyi açıkladığını ve ondan bedel olduğunu belirtmek durumunda oluruz.

Nankör insanın ahretteki söylemi, bir yakarış olarak anlaşılmalıdır. Bu nedenle, cümlenin ilk iki kelimesinin, âhiretteki feryadı dile getirmekte olduğu kesindir. Böylece ilgili ifadeyi, "Kâfir şöyle feryad edecektir" şeklinde anlamlandırmak daha doğrudur.

b) *Yâ Leyte* İfadesinin Anlamı Nedir?

Âyetteki يَا لَيْتَنِى *yâ leytenî* ifadesi, iki kez pişmanlık anlamı verir: İlki يَا *yâ* edatıdır; ikincisi de لَيْتَ *leyte* kelimesidir. لَيْتَ *leyte* kelimesinin anlamı "keşke"dir. يَا *yâ* edatının ise üç değişik anlam ihtimali vardır:

1. *Nidâ* yani "hitap": يَا *yâ* edatı, genellikle kendi asıl anlamı olarak "ey" anlamı verir. Kur'ân'da bunun oldukça fazla örneği mevcuttur.

2. "Sevinç, mutluluk": يَا *yâ* edatı, bazen "â, ne güzel!" anlamı verir; Yûsuf 12/19 ve Yâsîn 36/26'da bunun örnek kullanımları vardır.

3. "Pişmanlık": يَا *yâ* edatı, bazen "âh, eyvâh" gibi anlamlara da gelir. Yorumunu yaptığımız âyette ve daha pek çok yerde bunun örnekleri vardır.

Tercümelerde genellikle hesaba katılmayan bu edat, *leyte* "keşke" kelimesinin anlamıyla geçiştirilir. Oysa يَا *yâ* edatı, pişmanlığın boyutunu iki katına çıkartmayı amaçlayan bir anlam verir. İkisini de anlama katarak söz konusu ifadeyi, "Âh, ne olurdu keşke" veya "Âh, n'olaydım keşke"[276] şeklinde tercüme etmek, bu maksadı açıkça ortaya koymaktadır.

c) Pişmanlık Cümleleri Havada Uçuşacaktır

Suçlu ve nankör insanların âhirette çeşitli pişmanlık cümleleri olacaktır. Konuyla ilgili âyetlerin bir bölümünü hatırlatarak yetinelim.

1. Pişmanlıklar henüz ölmeden başlayacaktır. İbrâhim 14/44, Mü'min 40/11 ve Münâfikuun 63/10'da "ölümün veya azabın biraz daha geciktirilmesi" bunun delilidir.

2. Pişmanlıklar ölümden hemen sonra devam edecektir. Mü'minûn 23/99-100 ve Secde 32/12'de yer alan "dünyaya geri dönüş isteği" bunun delilidir.

3. Fecr 89/24'e göre, âhiretteki ilk pişmanlık muhtemelen "âhiret hayatı için dünyadayken çeşitli iyilikler yapmayı" dile getirmekten oluşacaktır.

4. Mülk 67/10-11'de "dünyadayken gerçeğe kulak verip onu akledebilme itirafı" âhiretteki pişmanlıklardan birisidir.

5. Bakara 2/167'de âhirette gerçekleşecek şu itiraf yer almaktadır: "Kötülere uyanlar şöyle derler: Keşke, bir daha dünyaya geri gitmemiz mümkün olsaydı da, şimdi onlar bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık." Bu âyette derin bir pişmanlık ve insanları saptıranlara karşı büyük bir öfke dile getirilmektedir.

6. Şu'arâ' 26/102'de "Keşke, bizim için dünyaya bir dönüş daha olsa da müminlerden olsaydık" şeklinde bir başka itiraf yer almaktadır.

7. Furkaan 25/27-28'de şu ifadelere yer verilmektedir: "O gün, zâlim kimse (pişmanlıktan) ellerini ısırıp şöyle der: Âh, keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım! Yazık bana! Âh, keşke falancayı (bâtıl yolcusunu) dost edinmeseydim!"

8. Ayrıca Hâkka 69/25-29'da amel defterinin alınıp sonrasıyla ilgili şu

276 Yazır, age., IX, 200, 205; İslâmoğlu, age., s. 1257.

yakınmaların ve pişmanlıkların yaşanacağı bildirilmektedir: "Kitabı sol tarafından verilene gelince, der ki: 'Âh, keşke, bana kitabım verilmeseydi! Şu hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim! Âh, keşke, onunla (ölümle) her iş olup bitseydi! Malım bana hiç fayda sağlamadı; saltanatım da benden (koptu), yok olup gitti."

9. Furkaan 25/13 ve İnşikaak 84/11'de ise bu inkârcı insan tipinin pişmanlığı ve arzusu "yok olmak" isteği şeklinde dile getirilmektedir.

Bu ve benzer âyetlere göre, cehennemlikler sorgulanmalarının ardından çeşitli itiraflarda bulunacaklar, ancak bu itiraflar onların âkıbetini değiştirmeyecektir.[277]

10. Yorumunu yapmakta olduğumuz Nebe' 40, bu konuda âdeta son noktayı koymaktadır: "O gün, kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkârcı kişi: 'Âh, keşke, toprak olsaydım!' diyecektir." Bu âyete göre, kâfir kişi, kendi durumunun nasıl olacağını bildiği ve sonucu gördüğü için toprak olmayı arzu edecektir.

"Toprak olma" isteği, kâfirler için "dünyadayken de keşke insan olmasaydım, toprak olup sorumsuz kalsaydım" şeklinde bir anlamda da değerlendirilebilir. Ancak bu talepler, yerine getirilmesi mümkün olmayan birer boş arzu olacak ve işlem görmeyecektir.

Bu noktada, kâfirlerin dünyadayken alışık olduğu bir cümlenin âhirette pişmanlık cümlesine dönüşeceğini de görmek gerekir. Kâfirler dünya hayatlarında mahşerdeki diriltilmeyi inkâr ettikleri için alaycı bir üslupla "Ölüp toprak olduğumuzda mı diriltileceğiz?"[278] diyorlardı. Onların alay olarak dillendirdiği bir ifade, mahşerde kendilerinin ciddiyetle gerçekleşmesini arzu edecekleri bir umuda ve hasrete dönüşecektir. Ancak elbette bu, dikkate alınmayacak, sadece söyleyeninin dilinde ve gönlünde bir hasret ifadesi olacak kalacaktır.

Rabbimizden niyazımız, bu pişmanlığa mecbur kalanlardan olmamamızı nasip etmesidir.

277 Bu konuda benzer âyetler için ayrıca bk. En'âm 6/27; Enbiyâ 21/14, 97; Mü'minûn 23/106; Şu'arâ 26/97; Ahzâb 33/66; Sâffât 37/20; Zuhruf 43/38; Müddessir 74/45-47.
278 Örnek için bk. Sâffât 37/53; Vâkı'a 56/47.

NEBE' SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Yüce Allah, Nebe' sûresinin ilk âyetlerinde, Mekkelilerin gündemlerinde "risâlet", "Kur'ân" veya "kıyâmet" anlamında "Büyük Haber"in bulunduğunu Hz. Peygamber'e bildirmekte ve bu gündemle ilgili olarak kafalarının karışık olduğunu beyan etmektedir. Bu kafa karışıklığı, bir mazeret oluşturmayacak, gerçeği yakın bir gelecekte dünyada veya ölümleri anında ve sonrasında mahşerde fark edeceklerdir.

(6-16. âyetler): Yüce Allah, "uzaktan yakına, yakından uzağa, somuttan soyuta, soyuttan somuta" giden çeşitli anlatım metotlarını kullanarak, bir insanın niçin ve nasıl inanması gerektiğinin örneklerini vermektedir. Sadece "inanın" diyerek sonuç alınamayacağını insanlara öğreten Yüce Allah, iman için gerekli bilgi ve ibret altyapısı hazırlamanın önemini vurgulamaktadır. Bu ibret levhalarının sunulma nedenlerinden birisi de, kâinat kitabının incelenmesi ve Yaratan'ın eşsiz kudreti önünde saygı ile eğilmektir.

Yüce Allah, insanlık için mahşere kadar sürecek çalışma alanı ve konuları belirlemiştir. Bu doğrultuda, insanlığa ev ödevleri olarak sunduğu bu başlıklarda araştırmalar yapmayı öğütlemektedir. İbadet ve görevlerimizin neler olduğu noktasında da dolaylı bilgilendirmeler yaparak, yaygın pratikler halini alan ve yapılması zorunlu olan namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerin, kulluk görevlerimizin tamamını oluşturmadığını ortaya koymaktadır. Kâinat kitabındaki ihtişamı gözlemleyenlerin, Yüce Allah'a kulluk yapma bilincinin ileri düzeylere çıkacağını söylemeye gerek bile yoktur.

Yüce Allah, mahşerde yeniden diriltilmeye inanmayanlara çeşitli açıklamalar yapmakta, yeryüzünün ve dağların yapısını, insanların çifter yaratılışını, uyku, gece ve gündüzün insan için anlamını hatırlattıktan sonra, göklerin yedi kat oluşunu, güneşi, yağmurları, bitkileri ve bahçeleri ibrete konu edinerek, inkârcıların inanması noktasında açıklamalarda bulunmaktadır. Bütün bu varlıklardaki değişim ve dönüşümün genelde dünya hayatı, özelde insan hayatı için de yaşanacağını birer ibret levhası olarak önce inkârcıların, ardından bütün insanların önüne sermektedir.

(17-20. âyetler): Tabiat dediğimiz bu doğal çevremizden verilen bunca örnek, aslında hüküm gününe dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. O gün öncesinde kıyâmet için Sûr'a ilk kez üflenecek, diriltilmenin başlaması ve yargı süreci için bu işlem ikinci kez tekrarlanacaktır. Göğün gizemi açılacak, gizlide saklıda hiçbir şey kalmayacak, ilâhî irade tecelli edecek, koca dağların yerleri adeta serap halini alarak dünya toprağı geniş ve dümdüz bir mahkeme salonuna dönüştürülecektir.

(21-25. âyetler): Cehennem, insanların yargılanması esnasında azgın nankör inkârcıları gözetleyecek, onlar için başka değil, sadece kendisinin barınak olacağını adeta haykıracak ve azabı hak edenler çağlar boyu orada kalacaklardır. Serinlik ve içeceğin arandığı, ancak kaynar su ve irinden başka içeceğin bulunmadığı o azap mekânında inkârcılar, derin hasretler içerisinde yürek yangınları yaşayacak ve ferahlatıcı bir nesneyle buluşamayacakları gibi, rahatlatıcı bir haber de duyamayacaklardır.

(26-30. âyetler): Onlara yönelik bu azap ve ateş menüsü aslında dünyada yaptıklarının tam karşılığı olarak kendilerine sunulacaktır; çünkü suçun karşılığı, en çok dengi kadar olacaktır. Kendilerine uygun azabın verilme gerekçeleri de dünyadayken hesaba ve yargılanmaya inanmamaları ile Yüce Allah'ın genelde bütün, özelde ise risâlet ve mahşerle ilgili âyetlerini yalanlamaları olarak belirlenmektedir. Onlar her ne kadar diriltilmeye ve yargılanmaya inanmamış olsalar da Yüce Allah onların yaptığı her şeyi kayıt altına aldırdığı için, bir bir sayıp önlerine döktürecektir. Dünyada inkâr ve şaşkınlıkları arttığı gibi, aynı oranda âhirette de azapları arttırılacak, bir ferahlama veya hafifleme yaşayamayacaklardır.

(31-35. âyetler): Bu âyetlerde Kur'ân'ın, konuları çifterli anlatma metodu dediğimiz "mesânîlik" özelliği gereği, Yüce Allah sözü muttakilere getirmekte ve onlara sunulacak çeşitli nimetleri saymaktadır. Bunlar arasında cennet, bahçeler, bağlar, uyumlu harika eşler ve dopdolu kâseler hakkında bilgi verildikten sonra, cennette hiçbir boş iş ve söz duymayacakları gibi, hiçbir yalanla da karşılaşmayacakları beyan edilmektedir.

(36-37. âyetler): Bütün bu ve benzer ödüller Yüce Allah'ın sınırsız ve tastamam ikramı olarak sunulacaktır. Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki bütün varlıkların Rabbi, aynı zamanda merhametin de kaynağı anlamında Rahmân olan Yüce Allah'ın bunca ikramı, kullarına verdiği önem ve değerin bir nişanesi olarak cennetliklere takdim edilecektir. Kulları arasından hiçbir kişi, O'nun kararı noktasında söz söyleyemeyecek ve herkes kendisine uygulanan muameleyi kabullenmiş olacaktır. Azaptakiler kendilerine haksızlık yapıldığını düşünemeyeceği gibi, ödüllendirilenler de nimetlerin azlığından şikâyet etmeyeceklerdir.

(38. âyet): Sonunda bütün ruhlar ve melekler mahşerde saf duracaklar, Rahmân'ın izin verdiği meleklerden başka hiç kimse konuşamayacak, konuşmasına müsaade edilen melekler de sadece gerçeği, yani hakkı söyleyerek şahitlik yapacaklardır.

(39. âyet): İşte Mahşer Günü mutlaka gerçekleşecek ve o gün gelecektir. Aslında "asıl gün" de işte o gün olacak, hayat ancak onunla anlamını bulacaktır. Bu nedenle hüküm günü adı verilen o gün, hakkın tecelli edeceği gün olacaktır. Bu muhteşem günde yanılgıya ve azaba düşenlerden olmamak için Yüce Allah'ın sunduğu ilâhî bilgilerden, kurduğu rahmet sofrasından, yani vahyinden yararlanarak Allah'a giden yolu bulmak da insanların dilemesine terk edilmiştir: "Dileyen, Rabbine giden yolu bulur."

(40. âyet): Sûrenin son âyetinde ise Yüce Allah insanlık tarihiyle yaşıt evrensel ilkesini hatırlatmakta, bütün insanlığı muhatap alarak "Sizi yakın bir azaba karşı uyarmaya devam ediyorum" buyurarak, daha sonradan yaşanacak pişmanlıkların önünü kesmeyi amaçlamakata ve herkesin inanmasını istemektedir. Çünkü bilinmelidir ki, herkes dünyadayken yapıp ettiği ne varsa tamamını mahşerde karşısında hazır görecektir. Bu büyük buluşmada azgın nankör inkârcı insan tipi, derin bir pişmanlık içerisinde ve umutsuzluk dolu sözcüklerle "toprak olmayı" isteyecek, ancak bu isteği dikkate alınmayacak ve işlem görmeyecektir.

Yüce Rabbimiz bizleri isteği reddedilenlerden eylemesin; cennetine aldığı ve nimetleriyle âbâd ettiği kulları arasına ilhâk eylesin. Âmîn.

79. NÂZİ'ÂT SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 46 âyetten oluşan ve adını "söküp çıkaranlar" anlamındaki *en-nâzi'ât* kelimesinden alan Nâzi'ât sûresi, resmî sıralamada 79, iniş sırasına göre ise 81. sûredir. İniş sırasına göre de resmî sıralamada da Nebe' sûresinin peşinde yer alır. Bu sûre, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Nâzi'ât sûresi ile Nebe' sûresi, hem iniş sırasına göre, hem de resmî sıralamaya göre peş peşe geldikleri için adeta birbirlerinin devamı gibi bir görüntü vermekte, ifade üslupları değişik olsa da konular büyük bir benzerlik arz etmektedir.

Sûrenin ilk âyetlerinde, neyi ifade ettikleri hususunda tartışmaların yaşandığı beş sıfat üzerinde durulmaktadır. Ardından, kıyâmet ve o esnada yaşanacak korkunç manzaralardan bir demet sunulmakta ve inkârcıların diriltilmeyle ilgili alaycı sözlerine değinilerek, kıyâmetin ansızın geleceği bilgisine yer verilmektedir.

Daha sonra Hz. Mûsâ'nın Firavun ile olan mücadelesinden, Firavun'un karşı çıkışlarından ve yaşadığı sondan söz edilerek, bu kıssanın ibretler içerdiği beyan edilmektedir.

İbretler kâinat kitabından da verilmeye devam edilerek, konu yeniden kıyâmete getirilmekte ve mahşerde yaşanacak sınıflandırmanın sonuçları hakkında bilgi verilmektedir.

Sûrenin sonunda ise, kıyâmetin vaktinin Hz. Peygamber dâhil hiç kimse tarafından bilinemeyeceği ilân edilerek, o konuda bilginin sadece Yüce Allah'a ait olduğu bildirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًاۙ ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًاۙ ﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًاۙ ﴿٣﴾ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًاۙ ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًاۢ ﴿٥﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُۙ ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُۜ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌۙ ﴿٨﴾ اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌۢ ﴿٩﴾ يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِى الْحَافِرَةِۜ ﴿١٠﴾ ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةًۜ ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ اِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌۢ ﴿١٢﴾ فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌۙ ﴿١٣﴾ فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِۜ ﴿١٤﴾ هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰىۢ ﴿١٥﴾ اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىۚ ﴿١٦﴾ اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰىۖ ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰىۙ ﴿١٨﴾ وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰىۚ ﴿١٩﴾ فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰىۖ ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصٰىۖ ﴿٢١﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰىۖ ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادٰىۖ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰىۖ ﴿٢٤﴾ فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰىۜ ﴿٢٥﴾ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشٰىۜ ﴿٢٦﴾ ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَٓاءُۜ بَنٰيهَاۙ ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَاۙ ﴿٢٨﴾ وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَاۖ ﴿٢٩﴾ وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَاۜ ﴿٣٠﴾ اَخْرَجَ مِنْهَا مَٓاءَهَا وَمَرْعٰيهَاۖ ﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَاۙ ﴿٣٢﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْۜ ﴿٣٣﴾ فَاِذَا جَٓاءَتِ الطَّٓامَّةُ الْكُبْرٰىۘ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰىۙ ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرٰى ﴿٣٦﴾ فَاَمَّا مَنْ طَغٰىۙ ﴿٣٧﴾ وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۙ ﴿٣٨﴾ فَاِنَّ الْجَحِيمَ هِىَ الْمَاْوٰىۜ ﴿٣٩﴾ وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰىۙ ﴿٤٠﴾ فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِىَ الْمَاْوٰىۜ ﴿٤١﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَاۜ ﴿٤٢﴾ فِيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَاۜ ﴿٤٣﴾ اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَاۜ ﴿٤٤﴾ اِنَّمَٓا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَاۜ ﴿٤٥﴾ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا ﴿46﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-5. Söküp çıkaranlara, yavaşça şenlendirenlere, yüzdürdükçe yüzdürenlere, yarıştıkça yarışanlara (yarışta önde olanlara) ve işleri düzenleyen-

lere yemin olsun! **6-9.** Şiddetli depremin ortalığı sarsacağı, onu diğerlerinin izleyeceği gün, kalpler çarpılmış (gibi) titreyecek, gözler düşük ve perişan olacaktır. **10-11.** Diyorlar ki, "öldükten sonra, üstelik çürümüş kemik olmuşken, (dünyadaki) eski halimize döndürüleceğiz, öyle mi?" **12.** "O zaman bu, ziyanlı bir dönüş olur" derler. **13.** Bu dönüş, sadece bir seslenmeye bakar. **14.** Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler. **15.** Musa'nın haberi sana geldi, değil mi? **16.** Hani, Rabbi kutsal Tuvâ Vâdisi'nde ona şöyle seslenmişti: **17.** "Firavun'a git, o iyice azgınlaştı." **18-19.** (Devamla ona) de ki: "Arınmak ister misin? (Kabul edersen) seni Rabbine yönlendireyim. (Böylece) saygılı olursun." **20.** Sonunda ona en büyük belgeyi (mucizeyi, delili) gösterdi. **21.** (Ancak Firavun, gerçeği) yalanladı ve isyan etti. **22.** Sonra (tereddüt etmeden ve kararlı bir şekilde) hızlıca arkasını dönüp gitti. **23-24.** (Yandaşlarını) topladı; onlara seslendi ve dedi ki: "Ben sizin rabbinizim, en büyük benim." **25.** (Bunun üzerine), Allah onu âhiret ve dünya azabıyla yakaladı. **26.** Şüphe yok ki, bu kıssada gerçekten saygı duyacaklar için çeşitli dersler vardır. **27.** Sizin yaratılışınız mı daha güçlüdür, yoksa Allah'ın inşa ettiği gök mü? **28.** Allah, göğün (yüzen) cisimlerini yükseltmiş ve onları düzene kavuşturmuştur. **29.** Gecesini karanlık yapmış, (gündüz) ışığını çıkarıp var etmiştir. **30.** Daha sonra da yeryüzünü yayarak döşemiştir. **31.** Yerküreden suyunu ve bitki örtüsünü de O çıkarmıştır. **32.** Dağları (yere) O çakmıştır. **33.** (Allah bütün bunları) sizin ve hayvanlarınızın geçimi olarak (yaratmıştır). **34-35.** O büyük olay gerçekleştiğinde, işte o gün insanoğlu (dünyada) neler yaptığını hatırlayacaktır. **36.** Gör(mesi gerek)enler için cehennem ortaya çıkartılacaktır. **37-39.** Kim azgınlık yapmış ve dünya hayatını tercih etmişse, Cehennem (onların) sığınağıdır. **40-41.** Rabbinin makamından korkan ve kendisini arzulara (uymaktan) alıkoyanlara gelince, işte böylelerinin sığınağı da Cennet'tir. **42.** Sana Son Saat'in demir atma zamanından soruyorlar. **43.** Onu bilme konusunda sen nerede olabilirsin ki! **44.** Onun sonuyla ilgili bilgi sadece Rabbine aittir. **45.** Sen sadece ondan (Son Saat'ten) saygı ile korkanları uyarıcısın. **46.** Mahşeri gördükleri gün, (dünyada) sanki bir gece veya kuşluğu kadar kalmış gibi olacaklar.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ۝١ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ۝٢ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ۝٣

فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ۝٤ فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًا ۝٥

"1-5. Söküp çıkaranlara, yavaşça şenlendirenlere, yüzdürdükçe yüzdürenlere, yarıştıkça yarışanlara (yarışta önde olanlara) ve işleri düzenleyenlere yemin olsun!"

Nâzi'ât sûresinin bu âyetlerinde beş varlığa yemin edilmekte ve onlara dikkat çekilmektedir. Kur'ân'da yeminlerin yer alması, yemin sonrası mesajın büyük önem arz ettiğini gösteren önemli bir işarettir. Yeminler, devam eden âyetlerdeki mesajın sıra dışı ve çok önemli olduğunu göstermektedir. Yeminlerin Kur'ân'da bulunmasının muhtemel gerekçelerini Kıyâmet 75/1'de geniş bir şekilde izah ettiğimiz için, aynı şeyleri burada tekrarlamak istemiyoruz.

a) Yemine Konu Beş Şey Nedir?

İlk beş âyette yemin edilen varlıkların neler olduğunun açıkça zikredilmeme nedeni, Kur'ân âyetleri üzerinde düşünmenin bitmemesi gerektiğini göstermek olabilir. Çünkü "kesin anlamı şudur" denemeyeceği için, bu tür âyetler hakkında sözün bitmeyeceğini belirtmekte yarar vardır. Bunların farklı varlıklar mı olduğu, yoksa aynı şeyin değişik özelliklerini mi ifade ettikleri noktasında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Biz yemin edilen varlıklar arasında mutlak surette bir anlam ilişkisinin bulunduğu gerçeğinden hareket ederek yorumlar yapmaya çalışacağız.

1. Söküp Çıkaranlar

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا "Söküp çıkaranlara yemin olsun!" Âyetteki النَّازِعَاتِ *en-nâzi'ât* kelimesi "çekip çıkarmak, sökmek", غَرْقًا *ğark* sözcüğü ise "boğmak, daldırmak, uzağa gitmek" gibi anlamlara gelmektedir.

a) Âlimlerimize göre, bu âyette sözü edilenler "insanların ruhlarını alan melekler",[279] "ölüm", "batmakta olan yıldızlar", "taş gibi sert cisimler

279 Râzî, age., XXXI, 27.

veya oklar"dır. Bazı âlimlerimiz, Yüce Allah bunların ne olduğunu açıkça ifade etmediği için maksadın "çöküp çıkaran her şey" olduğu görüşünü benimsemektedirler.[280]

Diğer bazı âlimlerimiz ise, maksadın "kâfirlerin canlarını zorla alan melekler",[281] "savaşanların atları veya ellerindeki okları" ya da "bütün gezegenler" olduğunu ileri sürmektedirler.[282] Ayrıca maksadın "can alan melekler" veya "can çekişme halindeki canlar" olabileceği de ifade edilmektedir. Buna göre söz konusu kelimeler, insanların canlarının boğularak alınmasını ifade etmiş olur ki, bu durumda cihâd esnasındaki kuvvetler de devreye girer.[283]

b) Bu kelimenin verdiği anlam hakkında sözünü ettiğimiz ihtimallerden çok farklı olarak, bir de kelimeyi "Kur'ân ve vahiy" ile ilişkilendiren yaklaşım vardır.[284] Buna göre, benzer sıfatların kullanıldığı Sâffât, Nâzi'ât, Murselât ve 'Âdiyât sûrelerinin doğrudan veya dolaylı olarak vahiy ile ilişkisi vardır. Nitelendirileni verilmeyen sıfatlarla başlayan bu sûrelerde de vahye işaret edilmektedir. Bu işaretin "vahyin âyetleri", "onu getiren melekler", "onun geldiği peygamberler" ya da "gelen vahyin ona inanan veya onu inkâr eden muhatapları" olması işin özünü değiştirmez.[285]

c) Bu son yaklaşım doğrultusunda bakıldığında Sâffât sûresinin ilk âyetlerinde vahyin insanları düzene sokan, kötülüklerden vazgeçirip istikamet sahibi kılan ve uyarmak için peş peşe gelen yönüne işaret edildiği görülecektir. Zâriyât sûresinin ilk âyetlerinde de vahyin hidayeti gönüllere saçan, ağır iman yükü taşıyan, kolayca kalpleri fetheden ve ilâhî emirleri paylaştıran yönüne değinilmektedir.

Kalıbı bu olmasa da, peyderpey indirilen vahiylere veya Kur'ân'ın indiği gönüllere yeminin yer aldığı Vâkı'a 56/75'teki *mevâkı'* kelimesiyle kastedilen anlam da bu olsa gerektir. Dahası Tekvîr 81/15-18'de, Necm ve Târık sûrelerinin ilk âyetlerinde kastedilen anlamın da vahye dikkat çekmek üzere "Kur'ân" olduğu kanaatindeyiz. Buna göre, *en-necm* "vahiy parçacıkla-

280 Örnek için bk. Taberî, age., XXX, 27-28.
281 Semerkandî, age., III, 541.
282 Zemahşerî, age., IV, 679; Kurtubî, age., XIX, 124.
283 Yazır, age., VIII, 509-510.
284 Bu ve devam eden dört âyetteki vahiy içerikli yorumları Mustafa İslâmoğlu'nun açılımına borçluyum.
285 İslâmoğlu, age., s. 1292'de 2. not.

rı", *et-Târık* ve *en-necmü's-sâkıb* da "cehalet karanlıklarını delip geçen vahiy aydınlığı"dır. "Vahy"e *necm*, yani "yıldız" denmesinin sebebi, karanlıkları aydınlatması nedeniyledir.

Bu örnek âyet grupları, meselenin olumlu örneklerini oluşturmaktadır. Buna karşılık 'Âdiyât sûresinin ilk âyetlerinde ise, vahye karşı düşmanlık yapan, etrafına kin ve öfke saçan, sabahlara kadar çatlarcasına kıskançlık histerilerine kapılan, sonuçta ortalıkta düşmanlıklarıyla tozu dumana katan ve Müslümanları can evinden vurmaya çalışan azgınlara, yani vahiy ve hakikat düşmanlarına değinilmektedir.

Yukarıdaki anlamlara uygun olarak Nâzi'ât sûresinin ilk âyetlerinde de benzer bir durumun olduğunu ve vahiy eksenli bir anlamın kastedilmiş olmasında hiçbir sakınca bulunmadığını belirtmek isteriz. Daha önce naklettiğimiz görüşler arasında bulunan "kâfirlerin canlarının zorla çıkartılması" anlamının dışında, meselenin olumsuz bir tarafından söz edilmediği görülmektedir.

Olumlu bir anlam vermesi doğrultusunda özel bir varlığın isminin zikredilmemesi, söz konusu *en-nâzi'ât* sıfatının bu anlamdaki özelliklere sahip bütün varlıkları kapsadığını gösterebilir; buna bir engel yoktur. Ancak biz, naklettiğimiz başka bazı kullanımları da dikkate alarak, maksadı vahiy ile yani Kur'ân âyetleri ile ilişkilendiren görüşü benimsemekteyiz.

Buna göre âyetin anlamı, "(İnkârcıların yüreklerinden küfrü) şiddetli bir şekilde söküp atanlara yemin olsun!" şeklini alır.

11. Huzurlu Kılanlar

وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا "Yavaşça şenlendirenlere yemin olsun!" Âyetteki النَّاشِطَاتِ *en-nâşitât* ve نَشْطًا *naşt* kelimeleri "kolayca çekmek, düğümü yavaşça çözmek, bir yere çıkmak, gönül hoşluğu, şenlik ve bu işi yapanlar" demektir.[286]

a) Buradaki maksat, bir önceki âyette olduğu gibi âlimlerimiz tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bazıları konuyu yıldızlarla ilişkiledirerek, "yörüngelerinde istikrarlı bir şekilde hareket edenler" anlamını tercih etmiştir. Ancak, konu daha çok meleklerle ilgili görülmüş ve anlam "müminlerin canlarını yavaşça alan melekler" şeklinde belirlenmiştir. Önceki âyette "kâfirlerin canlarını zorla alan melekler" tercihi öne çıkın-

286 Yazır, age., VIII, 510.

ca, bu âyette de "müminlerin canlarını yavaşça alan melekler" anlamı haliyle kaçınılmaz olmaktadır. İlk âyetteki *ğark,* kâfiri boğarak yani zorla, bu âyetteki *naşt* ise mümini yavaşça öldürmeyi ifade etmiş olur.

b) Bizim de tercih ettiğimiz görüşe göre ise, maksat vahiy ile yani âyetlerle ilgilidir. Kelimenin anlamlarını verirken ifade ettiğimiz üzere, bunun "gönül hoşluğu, şenlik" gibi anlamları da vardır. Buradan hareketle, âyette vahyin rahatlatıcı ve şenlendirici özelliğine dikkat çekildiğini düşünmekteyiz. Anlam, vahyin rahatlatıcı ve yüceltici yönüyle alakalı olunca, ikinci âyette ilk âyetteki mesajın karşıtı veya tamamlayıcısı bir boyut söz konusu ediliyor demektir. Orada küfrün gönüllerden zorla çıkartılmasını tercih edince, bu âyette de küfrün yerine iman ve rahmet tecellilerinin dolması devreye giriyor.

Buna göre âyetin anlamı, "yürekleri ferahlatan, ferahlatıcı mesajlarla insan ruhunu şenlendiren (âyetlere veya mesajlara) yemin olsun" şeklini alır.

III. Tesbîhle Buluşturanlar

وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا "Yüzdürdükçe yüzdürenlere yemin olsun!" Âyetteki السَّابِحَات *es-sâbihât* ve سَبْحًا *sebh* kelimeleri "yüzenler, yüzdürenler, yüzmek, yüzdürmek, hareket etmek, hareket ettirmek ve tesbih" demektir.

a) Sûrenin bu âyetinde sözü edilenlerin kimler olduğu konusunda "ölüm, yörüngelerinde yüzen yıldızlar, gezegenler veya gemiler" gibi çeşitli fikirler ileri sürülmektedir.[287] Bu arada, maksadı "melekler"le ilişkilendiren âlimler, insanların ruhlarını alırken meleklerin şefkatli davrandıklarını ve önceki âyete uygun olarak, burada anlatılmak istenenin de bu olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bu meleklerin farklı olabileceğini beyan ederek, âyetteki maksadın meleklerin gökten aşağıya hızlı bir şekilde inmeleri olabileceğini de belirtmişlerdir.[288]

1. Bu görüş sahipleri, bakış açılarına göre kendilerini haklı görebilirler. Ancak "gökten hızlı inen melek" ile "canları yufka bir şekilde alan melek" tercihleri, zor anlaşılabilecek şeylerdir. Çünkü ikisi çok farklı şeylerdir. Birisi, "hızlı inişi", diğeri ise "meleklerin can alışı"dır. İki anlam, aynı anda aynı varlıklara ait olamaz.

287 Taberî, age., XXX, 30.
288 Râzî, age., XXXI, 27-28; Kurtubî, age., XIX, 126..

2. Ayrıca, ilk âyetlerdeki varlıkları "can alan melekler" olarak kabul edip, bu âyettekini "gezegenler" şeklinde yorumlamak da, âyetler arasında anlam ilişkisi bakımından derin boşluklar meydana gelmesine neden olmaktadır.

3. Konuyu "gemiler"le ilişkili görmenin ise herhangi bir dayanağı yoktur.

b) Elmalılı'nın zikrettiği gibi, buradaki maksadı "ölümden önce doğru bir istikamet belirleyen, nefisle mücadele edip içini dışını temizleyen ve ilâhî bilgilerde yükselen erdemli nefisler" olarak belirlemek de mümkündür. Çünkü bu tip insanlar, şehevî arzularından sıyrılıp mukaddes âlemin hasretini çekerler. Olgunlukta yükselme mertebelerinde yüzerler; sonra kusurlu ve eksik nefislerin terbiyecisi ve olgunlaştırıcısı olurlar.[289] Bu yorum, diğerlerine göre meseleyi daha anlaşılabilir yapan bir açılıma sahiptir. Demek ki, kelimelerin anlam dünyasından hareket ederek farklı yorumlar yapılabilmektedir.

c) Biz ise, maksadı ilk iki âyettekine uygun olarak, yine vahiy ile, vahyin sunduğu ilkelerle ilişkilendirerek açıklamaya çalışacağız. Kanaatimizce maksat, ilâhî makamdan vahiy hakikatlerinin insanlara indirilmesidir. Çünkü oradan gelen ve müminlerin gönüllerine ulaşan vahiy, daha önce küfürden arındırılmış gönüllerde kolayca yer bulacağı için, onun gelişi bir anlamda vahyin yüzmesi gibi bir şeydir. İlâhî hakikatler, bir taraftan yüzerek insan gönlüyle buluşturulurken, diğer taraftan bu gerçeklerle buluşturulan ve vahye açılan gönüllerin sahipleri de adeta sevinç çığlıklarıyla göğe yükselir gibi bir huzur içerisinde olurlar.

d) Vahiy ile buluşanlar, hayatlarını onunla şekillendirecekleri için, tıpkı gecesini vahiy ile inşa edenlerin gündüz işleri ve meşguliyetleri tesbihe döndüğü gibi, bunların da hayatları adeta tesbihe dönmüş olacaktır. Âyetteki kelimelerin anlam alanında aynı kökten türetilen *tesbîh* kelimesi de vardır. Bu kelime, ilâhî kodlama ile bütün varlıkların tesbîh üzere programlanışını ifade etmektedir. Vahiy ile inşa olunan gönüllerin sahipleri, hayatlarını doğru değerlerle yaşayacakları için, hem huzurlu bir hayatın sahibi olacaklar, böylece sevinç ve neşe içerisinde bulunacaklar; hem de vahyin şekillendirdiği gönüllerin ve eylemlerin sahipleri olacakları için zamanlarını ve meşguliyetlerini tesbihe dönüştüreceklerdir.

289 Yazır, age., VIII, 511.

ıv. Öncü Kılanlar

فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا "Yarıştıkça yarışanlara (yarışta önde olanlara) yemin olsun!" Âyetteki السَّابِقَاتِ *es-sâbikât* ve سَبْقًا *sebk* kelimeleri "önde olanlar, yarışı önde götürenler, önde olmak" demektir.

a) Bunların kimler olduğu konusunda da öncekilerde olduğu gibi "melekler", "yıldızlar", "savaş atları" ve "ölüm" gibi fikirler ileri sürülmektedir. Konuyu meleklerle ilişkilendirenler, bunların kâfirlerin ruhlarını cehenneme, müminlerinkini ise cennete götürmek için adeta yarıştıklarını ileri sürmektedirler.[290]

b) Yorumunu yapmakta olduğumuz Nâzi'ât 4'te, vahiy ile ilişkili gördüğümüz önceki âyetlerle uyumlu olarak, vahyin insan hayatındaki etkisine dikkat çekildiğini söylemek durumundayız. Yarışanlar insanlardır, yarıştıranlar da onlara bu bilgileri veren vahiydir, âyetlerdir, yani son mesaj olan Kur'ân'dır. Kur'ân'daki kullanımlardan hareketle, burada kastedilen anlamın insanlarla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Demek ki, hayırda yarışmak insanlarla ilişkilidir, meleklerin böyle bir özelliği yoktur.

Bakara 2/148'de şu ifadeler yer almaktadır: "Herkesin yöneleceği bir yönü vardır; o halde hayır işlerinde yarışın (hayra koşun). Nerede olursanız olun, Allah sizi bir araya getirecektir." İşte bu âyet, hayırda yarışmanın insanlardan istenen bir davranış olduğunu ve hayırda yarışanları Yüce Allah'ın bir araya getirip başarılı kılacağını beyan etmektedir.[291] Tevbe 9/100'de belirtildiği üzere, Yüce Allah hicrette öncü davrananlardan ve diğerlerinden razı olacak ve onlara çeşitli ödüller verecektir.

Âyetlerden anlaşılan o ki, hayırda yarışmak, dünyadaki imtihanın bir parçasıdır ve özellikle insanları ilgilendirmektedir. Vâkı'a 56/10'da ifade edildiği üzere, dünya hayatında imtihan gereği hayırda yarışıp imtihanı önde giderek başaranlar, âhirette ödülü elde etmede de önde olacaklardır.

c) Bir önceki âyette sözü edilen "hayatını sevinç ve huzurlu" bir şekilde geçirip adeta mutluluktan uçanların bir diğer özelliği de burada verilmekte ve bunun fedakârlık gerektiren bir erdem olduğuna dikkat çekilmektedir. Hayatı tesbîhe dönüştürmek için büyük fedakârlıklar gerekir; bunların başında hayırda ve fedakârlıkta önde ve önder olmak gelir. Âyetteki *sebkan* kelimesi, aslında âyete "hayrın her türlüsünü içeren bir an-

290 Râzî, age., XXXI, 29; Yazır, age., VIII, 511.
291 Benzer âyetler için bk. Mâide 5/48; Mü'minûn 23/61; Fâtır 35/32.

lam" katmaktadır. Akla gelebilecek ve insanoğlunun elinden gelebilecek bütün fedakârlıklar bu kapsamdadır.

Kur'ân'da "sebep-sonuç ilişkisi" gözetilen bir anlatım metodu vardır. Genellikle "sebep" önce, "sonuç" sonra zikredilirken, bazı âyetlerde bunun tersi de olabilir. İşte burada sonucun önce, sebebin sonra geldiğini düşünmekteyiz. "Sonuç", bir önceki âyette geçen "vahyin etkisiyle hayatın sevinç ve huzur içerisinde yaşanabileceği"dir; "sebep" ise "hayırda ve fedakârlıkta önde olmak"tır.

v. İşleri Düzene Koyanlar

فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًا "İşleri düzenleyenlere yemin olsun!" Âyetteki الْمُدَبِّرَاتِ *el-müdebbirât* kelimesi "tedbir edenler, yürütenler, yoluna koyanlar ve yerine getirenler", اَمْرًا *emr* sözcüğü ise "iş, buyruk" demektir. *Emr* kelimesi tekil olsa da, anlamı cins olarak kabul edilir ve bütün işleri kapsar.

a) Âlimlerimiz önceki âyetlere uygun olarak burada sözü edilenlerin de "melekler" olduğunu belirtmekte ve maksadın, onların kâinat sistemini idaredeki görevlendirilmeleri olduğunu beyan etmektedirler.[292]

b) "Tedbir"den söz eden Nâzi'ât 5'teki الْمُدَبِّرَاتِ *el-müdebbirât* kelimesi, çoğul olarak gelmekte ve Kur'ân'da sadece burada yer almaktadır. Bu durumda, önceki âyetlerle de irtibat kurarak onu anlamlandırmak gerekmektedir. Demek ki, ilâhî emirleri veya prensipleri insanlara ulaştıran veya öğretenler vahyin parçalarıdır; taksim edilen bölümleridir. Zaten bu nedenle, vahiy peyderpey indirilmiş, aralıklarla ve hayatın her alanıyla ilgili temel prensipler getirmiştir. Önceki âyetlerle ilgi kurarak, maksadın vahiy olduğunu ve onun, işleri düzene koyan yapısına dikkat çekildiğini söylemek durumundayız.

c) Yüce Allah, bütün işleri kendisinin idare ettiğini beyan etmektedir.[293] Dolayısıyla işlerin idare edilmesi anlamında bu kelime tekil olarak sadece Yüce Allah'a nispet edilmektedir. Bu durumda, "başka aracı idareciler edinmek" anlamına gelebilecek yaklaşımlar sorunludur. Melekler idare etmezler, onlar verilen görevleri yerine getirirler; çünkü onların iradeleri yoktur, kendilerine verilen emirleri aynen yaparlar, asla isyan etmezler.[294] İradesiz varlıkların idaresinden söz etmek, doğru bir yaklaşım değildir.

292 Taberî, age., XXX, 31; Semerkandî, age., III, 542; Râzî, age., XXXI, 30; Yazır, age., VIII, 511.
293 Yûnus 10/3, 31; Ra'd 13/2; Secde 32/5.
294 Nahl 16/50; Enbiyâ 21/27; Tahrîm 66/6.

İşin arka planını bilerek ve önünde nelerle karşılaşılacağından bütünüyle haberdar olarak işlerin yürütülmesi işlemi Yüce Allah'a aittir; bu konuda O'nun başkaca yardımcıları da yoktur. "Dikkat edin, bütün yaratma ve yaratılanları idare etme işlemi sadece Allah'a aittir"[295] âyetinde sözü edilen gerçek budur. "Mutlak hükümranlık, sonsuz yönetme işi, mutlak yetki" anlamlarıyla *emr* kelimesinin ifade ettiği anlam, idarenin Yüce Allah'a aidiyetini ispat için yeterli görülmelidir.

b) Vahyin Bazı Özellikleri

Yüce Allah, Nâzi'ât sûresinin ilk beş âyetinde vahyin birtakım özelliklerini gündeme getirerek, onun hayatla nasıl iç içe olduğunu, insanların gönülleriyle ve eylemleriyle nasıl bir birliktelik oluşturduğunu gözler önüne sermektedir.

1. Vahiy, öncelikle inkârcıların gönüllerindeki küfrü söküp atmakta etkin bir ikna gücüne sahip kılınmıştır. Bu arada mümin gönülleri ferahlatan, ferahlatıcı mesajlarla insan ruhunu şenlendiren ve onu huzurlu kılan yapısı, onun ayrılmaz parçasıdır. Gönüllere etkisi ise fıtrat gereğidir; hiçbir tereddüt içermeden sahibiyle buluşur ve onun vahiy ile buluşan hayat meşguliyetlerini tesbihe dönüştürür.

Vahyin, insanı bu yüce derecelere getirmesi elbette birer sonuçtur; sebebi ise, insanların elden geldiğince fedakârlık yapmalarıdır. Bu önemli ödevin gerekliliğini kendilerine öğretmek, yine vahyin mesaj içerikleri arasında yer almaktadır. Çünkü vahiy, aynı zamanda getirdiği ilkelerle işlerin düzgün idare edilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, vahyin idare ile ilgili yönü üzerinde biraz daha durmak gerektiği kanaatindeyiz.

2. "Vahy"in *emr* kelimesiyle anlam ilişkisine sahip olduğu bir gerçektir.

a) Yüce Allah, Dühân 44/1-5'te, apaçık olan ve hakikati açıklayan kitaba, yani Kur'ân'a yemin ettikten sonra, onu mübarek bir gecede, yani Kadir Gecesi'nde indirmeye başladığını belirtmekte ve vahiy ile uyanda bulunduğunu ifade etmektedir. Vahyin indirildiği gecede, katından verilen bir emirle her işin ayrıştırılarak bir hükme bağlandığını da belirtmektedir. Böylece "vahiy" ile "işlerin idaresi" arasında bir anlam ilişkisi kurulmaktadır. Yüce Allah, işlerin idaresi vahyin ışığında sürsün diye, kitaplar veya vahiy göndermiş ve peygamberler görevlendirmiştir.

295 A'râf 7/54.

b) Benzer şekilde Kadr sûresinde de yer aldığı üzere, meleklerin vahiy indirdiği Kadir Gecesi'nde ve elbette vahyin indirildiği bütün zaman ve mekânlarda, her işle ilgili olarak insanlara bilgiler verilmekteydi. Vahyin indirilmesi, bir anlamda insanların bir işiyle ilgili mesajın gönderilmesi anlamına gelmekteydi. Vahiy demek iş demek, emir demek, buyruk demektir. İlâhî makamdan gelen vahyin kâinatın işleyişi ve insanın bu işleyişteki konumunu belirlemek diye bir özelliği vardır. Dolayısıyla vahyin söz konusu edildiği her yerde, işleyişten ve ilâhî iradenin sisteme koyduğu ilkelerden ve kararlardan da söz ediliyor demektir.

c) Zâriyât sûresinin ilk âyetlerinde de aynı mantık görülmektedir. İndirildiğinde gönüllerdeki hidayet tohumlarını hareketlendiren, ona ağır anlamlar yükleyen, gönüllere kolayca akan, sonunda ilâhî emirleri hayatın her alanıyla ilişkilendiren ve onları taksim eden vahyin bu özelliklerine yemin edilmekte, Kur'ân'ın bu yönüne dikkat çekilmektedir. Aynı mantık Nâzi'ât'ın ilk âyetlerine de hâkimdir.

6-14. ÂYETLER:

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾

يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِى الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾ ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ اِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾

فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾

"**6-9.** Şiddetli depremin ortalığı sarsacağı, onu diğerlerinin izleyeceği gün, kalpler çarpılmış (gibi) titreyecek, gözler düşük ve perişan olacaktır. **10-11.** Diyorlar ki, 'öldükten sonra, üstelik çürümüş kemik olmuşken, (dünyadaki) eski halimize döndürüleceğiz, öyle mi?' **12.** 'O zaman bu, ziyanlı bir dönüş olur' derler. **13.** Bu dönüş, sadece bir seslenmeye bakar. **14.** Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler."

Vahyin bu beş özelliği ifade edildikten sonra şimdi de sıra, yeminlerin gerekçesi olan mesaja getirilmektedir. Bir anlamda, bu hayatın var edilme

nedeni olan âhiret bilincinin insanlara kazandırılması gündeme taşınmaktadır. Hayatın düzgün yaşanması için çeşitli emirler verilmesi ve pekçok ilkenin belirlenmesinin amacı, insanların hem dünyada, hem de âhirette mutlu kılınmasıdır. Bu beş âyetteki ifadelerin gizli cevabı şudur: "Bütün bunlar şahit olsun ki, hepiniz diriltileceksiniz; bundan hiç kimse istisna edilmeyecektir."

Yüce Allah, sûrenin ikinci grup âyetinde, kıyâmetin dehşet manzaralarından bir kısmını sunarak inkârcıların alaycı sözlerini hatırlatmakta ve beklenen sonun aniden geleceğini bildirmektedir.

a) Kıyâmetin Bazı Özellikleri

Yüce Allah, Nâzi'ât sûresinin bu âyetlerinde dikkatleri kıyâmete çekmekte, vahyin insana kazandırmayı amaçladığı en önemli bilincin bu hakikatleri hesaba katarak yaşamak olduğunu ifade etmek istemektedir. İlk konu kıyâmet ve dehşetli bazı manzaralarıdır.

1. Şiddetli Sarsıntı Yaşanacak

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ "O gün, şiddetli deprem ortalığı sarsacaktır." Âyetteki يَوْمَ *yevme* kelimesi "gün, kıyâmet günü", تَرْجُفُ *tercufu* fiili "sarsmak", الرَّاجِفَةُ *er-râcife* sözcüğü ise "sarsıcı şey, deprem" demektir.

a) Kur'ân'da kıyâmetin sarsıcı özellikleri bağlamında çeşitli âyetler vardır. Bunların bir bölümünü zikretmeden önce, *râcife* kelimesi hakkında bir hatırlatmada bulunmak istiyoruz. Âyetteki *er-râcife* kelimesi, genel olarak "sarsıcı şey" anlamına gelse de, burada özel olarak "kıyâmetin sarsıcılığı"nı ifade etmektedir. "Sarsıcı, deprem" olarak tanıtılan bu kelimenin açılımı Müzzemmil 73/14'te şu şekildedir: "O gün yer ve dağlar şiddetli bir şekilde sarsılacak ve sonunda (devasa) dağlar, kum yığınına dönüşerek eriyip gidecektir."

Sarsıcı depremle şekillenecek kıyâmet, bütünüyle sistemin değişim ve dönüşüm geçirmesi anlamında değerlendirilebilir. Bu takdirde Enbiyâ 21/30. âyeti de hatırlamak gerekir. Şöyle buyuruyor Yüce Allah: "O nankörler göklerin ve yerin bitişik olduğunu bilmezler mi? Onları biz ayırdık." İşte bu âyetteki *fatk* işlemi "büyük patlama"yı ifade ederken, kıyâmet esnasındaki deprem de, muhtemelen o patlamanın ters yönde tekrarlanması anlamına gelebilir. Sözün özü şudur: Kıyâmet sarsıntısı bütün sistemi ilgilendirecek şiddette ve boyutta gerçekleşecektir.

b) Kıyâmet günü yeryüzünün başka bir yeryüzüne, göklerin de başka göklere dönüşeceği,[296] dağların yürütüleceği, yeryüzünün alaçık görüleceği,[297] dağların paramparça yapılacağı, çukur ve tümsek kalmayıp yerlerinin boş ve dümdüz bırakılacağı,[298] göğün çalkalanacağı,[299] erimiş yağ gibi kıpkırmızı bir gül halini alacağı,[300] ayın yarılacağı,[301] yeryüzünün şiddetli bir şekilde sarsılacağı, yükseklerin alçalacağı, alçakların yükseleceği ve dağların serpilip toz duman haline geleceği[302] Kur'ân'da açıkça ifade edilmektedir.

Ayrıca, Sûr'a ilk üfürülüşte yeryüzünün ve dağların etrafa saçılıp öteye beriye taşınacağı, sonunda birbirine çarpıp darmadağın olacağı ve artık kıyâmet işinin meydana geleceği,[303] göğün erimiş bir maden gibi olacağı, dağların yün gibi atılacağı,[304] güneş ve ayın bir araya getirileceği,[305] yıldızların silineceği, göğün yarılacağı, dağların un ufak savrulacağı,[306] güneşin katlanıp dürüleceği, yıldızların (kararıp) döküleceği, dağların (savrulup) yürütüleceği, gebe develerin salıverileceği, (kendilerinden korkulan) vahşî hayvanların bir araya toplanacağı, denizlerin kaynatılıp kabartılacağı,[307] yeryüzünün parça parça hale getirileceği[308] ve nihayet yeryüzünün şiddetli bir depremle sarsılıp içindekileri dışarı fırlatacağı[309] ifadeleri, kıyâmetle ilgili Kur'ân'da yer alan bilgilerden bir kısmıdır.

c) Bütün bu âyetlerde ifade edilen gerçeklik doğrultusunda, Nâzi'ât 6. âyetin anlamı "kıyâmet koptuğunda" demektir; bir anlamda maksat, Yüce Allah'ın kıyâmet olayını büyük bir gerçeklik olarak sunması ve kullarını ona karşı uyarmasıdır. Buradan hareketle âyette sözü edilen sarsıntının "Sûr'a ilk üfürüş" olduğunu söylemek durumundayız.

---

296 İbrâhim 14/48.
297 Kehf 18/47.
298 Tâhâ 20/105-107.
299 Kehf 18/99-100; Tûr 52/9.
300 Rahmân 55/37.
301 Kamer 54/1.
302 Vâkı'a 56/3-6.
303 Hâkka 69/13-15.
304 Me'âric 70/8-9; Kâri'a 101/5.
305 Kıyâmet 75/8.
306 Murselât 76/8-10.
307 Tekvîr 81/1-7.
308 Fecr 89/21.
309 Zilzâl 99/1-2.

Demek ki *er-râcife* kelimesi, tıpkı *es-sayha* "şiddetli gürültü", *es-sâhha* "çığlık, gürültü",[310] *el-vâkı'a* "meydana gelen büyük olay",[311] *el-hâkka* "gerçekleşen hakikat"[312] ve *el-kaari'a* "çarpıp gelen şey"[313] gibi kıyâmetin isimlerinden biridir, diyebiliriz.

11. Sarsıntı Devam Edecek

تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ "Onu diğerleri izleyecektir." Âyetteki تَتْبَعُ *tetbe'u* fiili, "takip etmek", الرَّادِفَةُ *er-râdife* kelimesi ise "sonra gelen, izleyen" demektir.

a) Bu âyet, sarsıntının devam edeceği anlamına gelmektedir. Konuyu böyle yorumlayanlar, önceki âyetteki *râcifeyi* "gürültü", buradaki *râdifeyi* ise "bizzat deprem, yani kıyâmet" olarak kabul etmektedirler. Bu durumda her iki âyeti, Sûr'a ilk üfürülüş ve yaşanacak felaketler şeklinde anlamak gerekir. Ayrıca ilk âyeti "yeryüzünün", ikincisini ise "gök cisimlerinin sarsıntısı" olarak alıp meseleyi yine Sûr'a ilk üfürülüş ile ilişkilendirenler de vardır.

b) Bu âyette, mahşer için Sûr'a ikinci kez üfürme anlamı da söz konusu olabilir. Devam eden âyetlere bakıldığında âyetten maksat, diriltilmeye kadar geçecek süreçte yaşanacakları ifade etmektir.[314] Buna göre, sarsıntı bir tane olmayacak, çeşitli şekillerde devamı gelecektir, ta ki Sûr'a ikinci kez üfürülünceye kadar. İşte hem o sarsıntılar hem de Sûr'a ikinci kez üfürülüş bu kelime ile ifade edilmiş olmaktadır.

c) Burada bu vesileyle hatırlanması gereken bir başka gerçeklik de şudur: Yüce Allah'ın bütün bu işleri yaptırması, bizim anladığımız türden zaman kavramlarıyla izah edilemez. Çünkü zaman için vazgeçilmez olan "güneş ve dünya" da, bu sistemdeki varlıklarını kaybedip değişim ve dönüşüme tâbi tutulacaklardır. Bu nedenle onlarla ilişkilendirerek kullandığımız zaman kavramları, kıyâmet esnasında anlamını kaybedecektir.

Bu vesileyle "acaba kıyâmet ne kadar sürecek?" gibi bir soru sorulacak olsa, Yüce Allah adeta bunun cevabı sadedinde şöyle buyurmaktadır: "Bizim emrimiz ise sadece göz açıp kapamak gibi bir anlık iştir";[315] "Son Saat'in (kıyâmetin) gelip çatması sadece bir göz açıp kapamak gibi veya

310 'Abese 80/33.
311 Vâkı'a 56/1.
312 Hâkka 69/1-3.
313 Kaari'a 101/1-3.
314 Yazır, age., VIII, 512.
315 Kamer 54/50.

daha da kısa bir zamanda meydana gelecektir."[316] Yukarıda saydığımız pek çok âyette verilen bilgilerin gerçekleşme süresini anlamak için, mevcut zaman kavramlarını kullanmak doğru, yeterli ve anlamlı değildir.

ııı. Kalpler Titreyecek

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ "O gün kalpler çarpılmış (gibi) titreyecektir." Âyetteki قُلُوبٌ *kulûb* kelimesi "kalpler", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi "o gün", وَاجِفَةٌ *vâcife* sözcüğü ise "titremek, korkmak" demektir.

a) Sûrenin bu âyetinde Yüce Allah kıyâmetin dehşeti nedeniyle bütün kalplerin ürpereceğini ve korkudan titreyeceğini ifade etmektedir. Bu yoruma göre, bu ve önceki iki âyette Sûr'a ilk üfürülüşte yaşanacaklar bildiriliyor, demektir. Neml 27/87 ve Zümer 39/68'de sözü edilen, "Sûr'a üfürüldüğünde Allah'ın diledikleri hariç, göklerde ve yerde bulunan herkes düşüp bayılacaktır" âyeti, Sûr'a ilk üfürüşle ilişkilendirilince maksadın bu âyette sözü edilen korku olduğu anlaşılmaktadır.

b) Diğer bir ihtimale göre ise, yaşanacak korku ve ürperti, Sûr'a ikinci üfürüşle ilgilidir ve burada artık mahşer yargılaması için huzura getirilecek kişilerin derin korkusu ifade edilmiş olmaktadır. Bu sahne, diriltilme işleminden sonra, ancak yargılamanın hemen öncesinde kabul edilmelidir. Âyetle ilgili her iki görüş de doğru kabul edilebilir.

ıv. Gözler Yıkılacak

أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ "Gözler düşük, perişan olacaktır." Âyetteki أَبْصَار *ebsâr* kelimesi "gözler", خَاشِعَةٌ *hâşi'a* sözcüğü ise "düşük, yıkılmış, perişan" demektir.

Burada sözü edilen durum, tıpkı önceki âyette olduğu gibi bir görüşe göre kıyâmet esnasında yaşanacaklarla ilgilidir, diğer görüşe göre ise mahşerle ilgilidir.

v. Kıyâmet / Mahşer İnsanları Nasıl Etkileyecek?

Kıyâmet denilen müthiş deprem nedeniyle, kâinattaki bütün varlıklar derin bir etkileşim, değişim ve dönüşüm geçirmek durumunda kalacağı için, bundan insanların etkilenmemesi elbette düşünülemez. Zaten devasa dağlar gibi büyük kütlelerin, bütünüyle yeryüzünün veya sayısını

316 Nahl 16/77.

ve şeklini bilemediğimiz çok büyük gök cisimlerinin bile darmadağın olacağından Kur'ân'da söz edilmesinin asıl amacı, insanın bilinçlendirilmesi ve inkâr edenlerin inkârlarından vazgeçirilmesinin sağlanmasıdır. Maksat, insanla ilgili olunca, elbette Kur'ân'da bu anlamda bilgilerin bulunması kaçınılmazdır. Konuyu ister kıyâmet, isterse mahşerle ilgili olarak ele alalım, insanların korkudan kaynaklanan değişik bazı yüz ifadelerinin ve derin gönül yaralanmalarının olacağı anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili bir kısım örneği hatırlatmakla yetineceğiz.

Sarsıntının şiddetiyle her emziklinin emzirdiğini terk edeceği, her gebenin yükünü düşüreceği, sarhoş olmamasına rağmen insanların sarhoş olarak görüleceği,[317] Sûr'a ilk üfürülüşte göklerde ve yerdekilerin bayılıp düşeceği,[318] gözlerin kamaşacağı,[319] dehşetten donup kalacağı ve suçluların başlarını dikerek koşacağı,[320] özellikle inkârcıların gözlerinin yuvalarından adeta fırlayacağı,[321] zillete bürünmüş bir halde yılgın ve bitkin gözlerle[322] savrulmuş çekirgeler gibi mezarlarından kalkacağı,[323] sonunda insanların yayılmış pervaneler gibi olacağı[324] da, Kur'ân'da konuyla ilgili haber verilen durumlardandır.

Tâhâ 20/108'de mahşerde insanların seslerinin kısılmış olacağı ifade edilmekte, Nûr 24/37'de kıyâmet veya mahşer günü için "yüreklerin ve gözlerin (dehşetten) ters döneceğinden" bahsedilmekte, yaşanacak felaketin büyüklüğü ortaya konulmaktadır. Aynı şekilde "Yüreklerin, sahibini adeta boğarcasına gırtlağa dayanacağı dehşet gününe karşı insanları uyar" mealindeki Mü'min 40/18'de de, benzer korkunç bir manzaraya dikkat çekilmektedir.

Kaaf 50/22'de o gün mahşerden gaflette olanların perdelerinin açılacağı ve gözlerin çok keskin bir şekilde her şeyi göreceğinden söz edilmesi de, dolaylı olarak muhataba gözdağı vermekte ve o günün dehşetini gözler önüne sermektedir. Ayrıca Şûrâ 42/45'te, cehennemliklerin ateşe sunulurken zilletten iki büklüm bir halde, feri kaçmış gözlerle ve kaçamak bakışlarla etrafı süzeceği belirtilmektedir. Nihayet Gâşiye 88/2-4'te, mahşerde

317 Hacc 22/2.
318 Neml 27/87; Zümer 39/68.
319 Kıyâmet 75/7.
320 İbrâhim 14/42-43; Kamer 54/8.
321 Enbiyâ 21/97.
322 Kalem 68/43; Me'âric 70/44.
323 Kamer 54/7.
324 Kaari'a 101/4.

bazı yüzlerin zillet içinde perişan ve umutsuz bir halde yıkılmış, eli kolu dökülmüş, tarifi imkânsız bir ateşi boylayacağından söz edilmekte ve manzaranın dehşeti ortaya konulmaktadır.

b) İnkârcıların Alay Dolu İfadeleri

Yüce Allah, kıyâmet veya mahşerle ilgili bu korkunç gerçekleri haber vermesine rağmen, inkârcılar çeşitli alay cümlelerini dile getirmeye devam etmekteydiler. İşte onlardan bir kısmına burada değinilmektedir.

1. Yeniden Diriltilmeyle Alay Ediyorlar

يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِى الْحَافِرَةِ "Diyorlar ki, (öldükten sonra biz, dünyadaki) eski halimize döndürüleceğiz, öyle mi?" Âyetteki مَرْدُودُونَ *merdûdûn* kelimesi "döndürülmek", الْحَافِرَةِ *el-hâfira* sözcüğü ise "çukur, kabir, geri" anlamlarına gelmektedir.

Bu âyette Yüce Allah, inkârcıların öldükten sonra diriltilmeye karşı tutumlarını bize aktarmaktadır. Kullanılan kelimeler itibariyle, kastedilen anlamda bazı farklılıklar olabilmektedir. Buna göre *el-hâfire* kelimesine, eğer "kabir, çukur" anlamı verilirse "Biz kabirlere geri mi döndürüleceğiz?" anlamı söz konusu olur. Şayet ilgili kelimeye, "gelinen önceki yer" anlamı verilirse, bu defa da "Biz eski halimize ve dünyaya geri mi döndürüleceğiz?" mesajı söz konusu olur. Her iki durumda da ifade edilmek istenen şey, öldükten sonra diriltilmeye inanmayla ve doğal olarak buna inananlarla alay edilmesidir.

Kur'ân'da, mahşerdeki diriltilme konusunda oldukça fazla âyet yer almaktadır.[325] Zaten önceki âyet grubunda ve daha pek çok âyette kıyâmet ve âhiretle ilgili bilgi verilmesinin nedeni de, onların inkârlarının deşifre edilmesi ve diğer insanların aynı hataya düşmelerinin engellenmesidir.

11. Kemiklerin Diriltilemeyeceğini Sanıyorlar

ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً "Hem de çürümüş kemik olduktan sonra, öyle mi?" Âyetteki عِظَامًا *'ızâm* kelimesi "kemik", نَخِرَةً *nehıra* sözcüğü ise "çürümüş, ufalanmış, rüzgârla savrulmuş, delik deşik, göz göz olmuş" demektir.

Mekkeli müşrikler âhirete inanmadıkları için, inanmama gerekçelerini

325 En'âm 6/29; Hûd 11/7; İsrâ 17/49, 98; Nahl 16/38; Mü'minûn 23/35, 37, 82; Yâsîn 36/52; Sâffât 37/16, 53; Câsiye 45/24; Kaaf 50/3; Vâkı'a 56/47.

kendilerince belirlemeye çalışmış ve konuyu kemiklerle ilişkilendirmişler ve bu tür bir diriltilmeyi alay konusu edinmişlerdi.[326]

Müşrikler sadece "kemik" anlamına gelecek *'ızâm* kelimesini kullanmakla yetinmemişler, bu âyette de olduğu üzere, *nehıra* gibi kemiğin bazı niteliklerini ve benzer kelimeleri de dile getirmişlerdir. *Ramîm* "çürümüş, toza toprağa karışmış",[327] *rufât* "toz toprak olmuş"[328] ve *türâb* "toprak"[329] gibi kelimeleri de özellikle kullanarak, kemiklerin bile un ufak, toz toprak olduğunu söyleyerek, diriltilmenin imkânsız olduğunu belirtmek istemişlerdir. Kendilerince, diriltilmeyi inkârda mantık üretmişler ve insan vücudundaki en sert yapıları örnek vererek, "hani belki vücudun et, kas gibi kısımları diriltilebilir, bu kolay olabilir; ama kemiklerin diriltilmesi, üstelik toza toprağa karıştıktan sonra bunun gerçekleşmesi mümkün değil" demeğe getirmişlerdir.

ııı. Alaya Devam Ediyorlar

قَالُوا تِلْكَ اِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ "(Desenize) o zaman bu, ziyanlı bir dönüş olur! derler." Âyetteki تِلْكَ *tilke* edatı "o, o dönüş", اِذًا *izen* edatı "o takdirde, öyleyse", كَرَّةٌ *kerra* kelimesi "tekrar, dönmek, geri", خَاسِرَةٌ *hâsira* sözcüğü ise "ziyanlı, zararlı" demektir.

Âyetin başındaki قَالُوا *kaalû* "dediler" fiilini, kıyâmette gerçekleşeceği için "derler" şeklinde geniş zaman olarak tercüme ettik. Yüce Allah, inkârcı nankörlerin kıyâmet ve âhiretle ilgili duygu ve düşüncelerini kendi ifadelerini kullanarak bizlere hatırlatmakta, adeta Nebe' 78/30'da da dile getirdiği üzere, âhirette azabın artırılmasının gerekçelerini sıralamaktadır.

Müşriklerin bir bölümü kıyâmet ve âhiret konusunda diğerlerinden farklı bir inanca sahiptiler; hepsi âhireti inkâr etmiyordu; içlerinden bazıları, bu konuda kesin kanaate sahip olmadıklarını ve bu noktada tereddütleri bulunduğunu belirtiyorlardı.[330] Bu gerçekten hareketle, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette kastedilen anlamın, bu tür kişilere ait olabileceğini de göz önünde tutmak mümkündür. Söylemek istediğimiz husus, bu son cümlenin mutlak inkârcılara ait değil de, bu tür tereddütlü kişilere ait

326 İsrâ 17/49, 98; Mü'minûn 23/35, 82; Yâsîn 36/78; Sâffât 37/16, 53; Vâkı'a 56/47; Kıyâmet 75/3.
327 Yâsîn 36/78.
328 İsrâ 17/49, 98.
329 Mü'minûn 23/25, 82; Sâffât 37/16, 53; Vâkı'a 56/47.
330 Kehf 18/36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.

olabileceği ihtimalini hatırlatmaktır. Zayıf da olsa böyle bir ihtimalin bulunduğunu düşünmek gerekir.

Bağlam dikkate alındığında elbette son üç âyette dile getirilen hususların inkârcı, azgın ve alaycı nankörlere ait olduğunu söylemek durumundayız. Mutaffifûn 83/29-32'de ifade edildiğine göre, inkârcı suçlu zalimler, âhiretteki diriltilmeye ve hesaba çekilmeye inananları her gördüklerinde onlara gülmüş, özellikle yanlarına gittiklerinde kaş göz hareketleri yaparak kendilerini küçümsemeye çalışmışlardı. Bu arada kafadarlarının yanına döndüklerinde de yaptıklarından övünüp eğlenmişlerdi. Dahası, müminleri gördükleri zaman "bunlar şaşkın ve sapıktırlar" suçlamasında bulunmuşlardı. Hümeze sûresinin ilk âyetinde, insanları diliyle çekiştiren, kaş göz hareketleriyle alay içerikli hareketler yapanların da aynı tip inkârcılar olduğunu söylemekte yarar vardır.

İşte Yüce Allah, bu inkârcıların âhiret ve mahşer konusundaki duyarsız tutumlarını ifade bağlamında önce "Yeniden eski halimize mi döndürüleceğiz?" cümlelerini, peşinden de "Ne yani, bu un ufak, toz toprak olmuş kemikler de mi diriltilecek?" sözlerini aktarmaktadır. En sonunda bu inkârcılar, "(Desenize) o zaman bu, ziyanlı bir dönüş olur!" diyerek alay ve inkârlarını olabilecek en yüksek noktaya, yani zirveye çıkartmışlardır.

İnkârcılıkta sınır tanımayan bu insanların alay edici cümleleri öylesine ileri bir boyut kazanmıştı ki, Yüce Allah, bunlara karşılık kıyâmet ve mahşerle ilgili pek çok manzara ortaya koymaktadır. İnkâr ve alay çok olunca hatırlatmalar ve uyarılar da o kadar fazla olabiliyor. Yüce Allah'ın bu tür inkârcılarla ilgili olarak, Kur'ân'da ve özellikle de Mekke dönemi sûrelerinde niçin bu kadar ısrar ettiği ortaya çıkmaktadır. İnkâr derin, yaralayıcı, etrafı, özellikle de müminleri rahatsız edici ve çok boyutlu olduğu için, uyarı ve hatırlatmalar da aynı oranda yoğun ve korkutucu olmaktadır.

c) Kaçınılmaz Son: Kıyâmet

Alaycı nankörler, bu ve benzer türden pek çok sözü söylerken, kendilerince alay etmeye çalışmışlardı. Ancak Yüce Allah, onların alaylarını başlarına yıkacak şekilde ve bazen de sözü çok uzatmadan kısa ifadelerle, onlara hak ettikleri sonu hatırlatmayı tercih etmektedir.

1. Çığlık Kopacak

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ "Bu dönüş, sadece bir seslenmeye bakar." Âyetteki زَجْرَةٌ *zecra* kelimesi "gürültü, çığlık",[331] وَاحِدَةٌ *vâhıde* sözcüğü ise "tek, bir" demektir.

a) İnkârcılar alay dolu sözlerini söyledikten sonra, hem bunlara bir cevap niteliğinde hem de yaşanacak felâketi haber vermek üzere Yüce Allah, aslında onların beklediği şeyin tek bir çığlık ve gürültüden ibaret olduğunu haber vermektedir. Burada sözü edilen gürültü ve çığlık, Yâsîn 36/49'da da geçen "sayha-i vâhıde"dir; bir anlamda bu, Sûr denilen boruya "ilk üfürülüş"tür.[332] Zaten Nâzi'ât 6 ve 7'deki *râcife* ve *râdifeyi* de benzer şekilde yorumlamaya çalışmıştık.

b) Âyetlerin indirildiği dönemde yaşayanların bu kıyâmet çığlığını duymayacağı, dolayısıyla bu tehdidin onları ilgilendirmediği gibi bir kanaat oluşabilir. Bu fikri şöyle cevaplandırmak mümkündür:

1. Öncelikle, her insanın ölümü esnasında yaşayacağı şeyler aynı değildir. Nitekim inkârcıların ölümleri esnasında büyük felâketler yaşayacakları, meleklerin onların yüzlerine ve arkalarına vuracağı, Kur'ân'da açıkça beyan edilmektedir.[333] Durum böyle olunca, bu tip insanların ölümleri anında, en azından kendileri için benzer bir kıyâmeti yaşadıklarında şüphe yoktur. Dünyada yaşamakta olanlar bunu hissetmese de, Yüce Allah işin böyle gerçekleşmekte olduğunu haber vermektedir.

2. Kıyâmet esnasında göklerdekilerin ve yerdekilerin kıyâmetin dehşetinden dolayı düşüp bayılacakları beyan edilmektedir.[334] Buradan hareketle, daha önce bedeni ölmüş kişilerin de kıyâmet dehşetini ruhlarıyla duyup hissedecekleri anlaşılmaktadır. Yüce Allah, ilgili âyetlerde "diledikleri hariç", herkesin bundan etkileneceğini beyan ederek, bu dehşeti inkârcılar için bir gözdağı ve hakikate geri dönmek için bir fırsat olarak sunmaktadır.

Kişinin kıyâmeti uzak görmesinin hiçbir anlamı yoktur; çünkü onun yakın olduğu Kur'ân'da belirtildiği gibi,[335] insanların kendilerinden uzak

---

331 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir. b. Abdilkaadir er-Râzî, Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'âni'l-'Azîm, Tahkik: Hüseyin Elmalı, Ankara, 1997, s. 211.
332 Neml 27/87; Zümer 39/68.
333 En'âm 6/93; Enfâl 8/50; Muhammed 47/27.
334 Neml 27/87; Zümer 39/68.
335 Nahl 16/77; Enbiyâ 21/1; Kamer 54/1, 50.

sandıkları o büyük günü Yüce Allah "yakın" diye tanıtmaktadır.[336] Dahası, hafife ve alaya aldıkları azap için de Nebe' sûresinin son âyetinde "yakın azap" ifadesini kullanarak gerekli bilgilendirmeyi yapmaktadır.

Zaman kavramının göreceliliğinden hareketle, insanların her türlü azaba her an yakın oldukları bilinmelidir. İnsan ne zaman öleceğini bilemeyeceği için,[337] herkes ölüme ve hak edenler de yargı sonrası azaba yakın durumdadır. Ölen kişi için zaman veya saat artık durdurulmuştur; bir daha çalışma zamanı kıyâmettir. Bu nedenle azabı uzak görmek doğru bir yaklaşım değildir. İnkârcıların bir bölümünün sıkıntısı daha dünyadayken de başladığı için, kıyâmeti veya tehdit edilen azabı onların görmeyeceği fikri doğru değildir.

3. Bu âyetler, aynı zamanda bütün zamanların insanlarına yönelik bir bilgilendirme olarak da anlaşılmak durumundadır. Hedef, sadece Mekkeli müşriklerin uyarılması ve kendilerine gözdağı verilmesinden ibaret değildir. O dönemde ve kıyâmete kadar yaşayacak bütün insanlar, bu âyetlerin muhatabıdırlar ve herkes bu âyetlerdeki mesaj ve uyarılara kulak vermek durumundadır; aksi takdirde, son pişmanlığın fayda vermeyeceği herkesin malumudur.

11. Kendilerini Mahşerde Bulacaklar

فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ "Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler." Âyetteki السَّاهِرَة *es-sâhira* kelimesi "ıssızlığa atılmak, açıkta, ortalıkta kalmak, dümdüz, ıssız yer, uyanık göz, açık yeryüzü, meydan, gözleri açılarak apaçık mahşer yerinde buluşmak"[338] demektir.

Yüce Allah, burada bir önceki âyette sözü edilen kıyâmet veya mahşerin dehşetinin insanda meydana getireceği etkiyi ortaya koymaktadır. Râzî'nin de dediği gibi, aşırı korkudan dolayı insanın uykusu kaçacak ve kendisini derin bir korku kaplayacaktır. Çarpılmış kalpler ve yıkılmış gözlerin sahibi olan bu tip insanlar, mahşerde daha korkunç bir âkıbeti yaşayacakları için, gözleri adeta fal taşı gibi açılacaktır.

---

336 Me'âric 70/6-7.

337 Lokmân 31/34.

338 Ebu-l-Hüseyin Ahmed ibn Fâris b. Zekeriyyâ, Mücmelü'l-Lüğa, Beyrut, 1986, II, 476; Ebû Nansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, Mu'cemu Tehzîbi'l-Lüğa, Beyrut, 2001, II, 1784-1785; Râzî, Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'âni'l-'Azîm, s. 217; Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân, III, 232; Yazır, age., VIII, 514.

Âyeti "Onlar kendilerini orada yalnız bir halde bulacaklar" veya "Onlar orada gerçeği anlayacaklar" şeklinde de yorumlamak mümkündür. Buna göre, insanların mahşerdeki yalnızlığı ve gerçeği fark edişleri dile getirilmiş olur. Her iki durumda da maksat, insanların kendilerini mahşer alanında bulması ve yaşayacakları sıkıntının meydana getireceği derin oluşumları ortaya koymaktır. Bu durum, doğrudan olmasa bile, dolaylı olarak insanların mahşer için diriltilmesini ifade etmektedir. Evrensel olarak, bu gerçekle herkesin yüzleşeceği mesajını anlayabileceğimiz gibi, âyette özellikle inkârcılara yönelik bir tehdit ve gözdağının bulunduğunu da söyleyebiliriz.

15-26. ÂYETLER:

هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ مُوسٰى ﴿١٥﴾

اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴿١٧﴾

فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى ﴿١٨﴾ وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى ﴿١٩﴾ فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى ﴿٢٠﴾

فَكَذَّبَ وَعَصٰى ﴿٢١﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادٰى ﴿٢٣﴾ فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى ﴿٢٤﴾

فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰى ﴿٢٥﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشٰى ﴿٢٦﴾

"**15.** Musa'nın haberi sana geldi, değil mi? **16.** Hani, Rabbi kutsal Tuvâ Vâdisi'nde ona şöyle seslenmişti: **17.** 'Firavun'a git, o iyice azgınlaştı.' **18-19.** (Devamla ona) de ki: 'Arınmak ister misin? (Kabul edersen) seni Rabbine yönlendireyim. (Böylece) saygılı olursun.' **20.** Sonunda ona en büyük belgeyi (mucizeyi, delili) gösterdi. **21.** (Ancak Firavun gerçeği) yalanladı ve isyan etti. **22.** Sonra (tereddüt etmeden ve kararlı bir şekilde) hızlıca arkasını dönüp gitti. **23-24.** (Yandaşlarını) topladı; onlara seslendi ve dedi ki: 'Ben sizin rabbinizim, en büyük benim.' **25.** (Bunun üzerine), Allah onu âhiret ve dünya azabıyla yakaladı. **26.** Şüphe yok ki, bu kıssada gerçekten saygı duyacaklar için çeşitli dersler vardır."

Vahyin insan üzerindeki etkisi ve kıyâmet-mahşer olgusundan söz edildikten sonra, şimdi de inkârın adeta zirvesini işgal eden bir örneğe yer verilmekte ve Hz. Musa'nın Firavun ile yaşadığı kıssadan çeşitli pasajlar sunulmaktadır.

a) Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya Seslenişi

Yüce Allah, sûrenin bu âyet grubunda öncelikle Hz. Peygamber'e hitap ederek Hz. Musa'nın Firavun ile olan mücadelesinden bir kesit sunmaktadır.

ı. Hz. Musa'nın Haberi

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰى "Musa'nın haberi sana geldi, değil mi?" Âyetteki اَتٰى *etâ* fiili "gelmek", حَدِيثُ *hadîs* kelimesi ise "söz, olay, haber" anlamlarına gelmektedir.

Âyetin izahına geçmeden önce هَلْ اَتٰيكَ *hel etâke* ifadesinin ve حَدِيثُ *hadîs* kelimesinin muhtemel anlamlarını vermek istiyoruz.

a) Ğâşiye 88/1'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, âyetin başındaki هَلْ *hel* edatı, soru anlamına alınabileceği gibi, *kad* edatı anlamına da alınabilir. Her iki durumda da anlam, ele alınacak mesele hakkında Hz. Peygamber'in bilgilendirilmiş veya bilgilendirilmekte olduğunu beyandır. Buna göre, Hz. Peygamber'e Firavun ve Hz. Musa ile ilgili bilgilerin daha önce geldiği beyan edilmiş olmaktadır.

b) *Hadîs* kelimesi de, yine Ğâşiye 88/1'de detaylı bir şekilde ele aldığımız üzere, "vâki olmak, yokken var olmak, yeni olmak ve bir şeyi yeniden meydana getirmek," fiil olarak "icat etmek, anlatmak, ortaya koymak,[339] anmak,[340] açıklamak,[341] meydana getirmek ve yaratmak",[342] isim olarak da "Kur'ân, mesaj,[343] olay, olgu, haber,[344] sır, gizli bir mesele,[345] öğreti, söz,[346] efsane, masal,[347] sonradan söylenen ve yeni"[348] gibi anlamlara gelmektedir. *Hadîs* kalıbı da özel olarak "haber, Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrîrleri" anlamında kullanılmaktadır.

---

339 Zilzâl 99/4; Bakara 2/76.
340 Duhâ 93/11.
341 Kehf 18/70.
342 Talâk 65/1; Tâhâ 20/113.
343 Nisâ' 4/78; Kehf 18/6; Tûr 52/34; Necm 53/59; Vâkı'a 56/81; Kalem 68/44.
344 Tâhâ 20/9. "Olgu, olay, olaylar" anlamlarındaki kullanımlar için bk. Yûsuf 12/6, 21, 101; Zâriyât 51/24; Nâzi'ât 79/15; Burûc 85/17; Ğâşiye 88/1.
345 Tahrîm 66/3.
346 Zümer 39/23. Söz anlamındaki kullanımlar için bk. Nisâ' 4/42, 87, 140; En'âm 6/68; A'râf 7/185; Yûsuf 12/111; Lokmân 31/6; Ahzâb 33/53; Câsiye 45/6; Mürselât 77/50;
347 Mü'minûn 23/44; Sebe' 34/19.
348 Enbiyâ 21/2; Şu'arâ 26/6. Bu kelimenin geniş açıklaması için bk. Okuyan, Vucûh ve Nezâir, s. 271-273.

Bu anlam çeşitliliğinde de görüldüğü üzere, yorumunu yapmakta olduğumuz Nâzi'ât 15'te geçen *hadîs* kelimesi "haber" anlamına gelmektedir. Maksat, söz konusu kıssanın bu ümmet için ibret içerikli mesajlarının bulunduğunu hatırlatmaktır. "Gerçeği, olayları ve olguları içeren söz" veya "ilâhî bildirim" özel anlamıyla *hadîs* kelimesi, Kur'ân'da "ders içeren kıssa"lar için de kullanılmaktadır.

Bu sûreden çok daha önce indirilen bazı sûrelerde bu kıssadan söz edildiği için, Yüce Allah "Musa'nın haberi sana gelmişti, değil mi?" ifadesini kullanmaktadır.

Kıyâmetin ve mahşerin etkileyici yapısı hatırlatıldıktan sonra, sözün bu kıssaya getirilmesi manidardır. Çünkü şiddetli karşı çıkışların yaşandığı Mekke'de buna uygun şiddette hatırlatmalar gerekliydi. Hz. Peygamber'i bunaltan Mekke oligarşisi Firavun'a benzetilmekte, onun yaşadığı feci âkıbetin, benzer şekilde Mekke müşriklerini de beklediği mesajı verilmektedir. Daha fazla askere ve silâh teçhizatına sahip olmasına rağmen, Firavun'u denizde boğup helak eden ilâhî kudretin, Mekke müşriklerini de helak edip insanlığa ibret kılabileceği mesajı söz konusu edilmek istenmektedir. Böylece Hz. Peygamber ve inananlar motive edilirken inkârcılara ise gözdağı verilmektedir. Bu içeriğiyle kıssa, kıyâmete kadar insanlığa mesaj vermeye devam edecektir.

11. Kutsal Tuvâ Vâdisi'ndeki Hitap

اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىۚ "Hani, Rabbi kutsal Tuvâ Vâdisi'nde ona şöyle seslenmişti:" Âyetteki اِذْ *iz* edatı "hani, hatırla", الْوَادِ *el-vâd* kelimesi "vadi", الْمُقَدَّسِ *el-mukaddes* sözcüğü "kutsal, kutsanmış" demektir. طُوًىۚ *tuva* kelimesi ise "özel isim"dir.

a) Tuvâ Vâdisi, Hz. Musa'nın vahyi ilk aldığı dağın bulunduğu vadidir. Benzer ifadeler, bazı içerik ve detay farklarına rağmen Tâhâ 20/12, Neml 27/8 ve Kasas 28/30'da da geçmektedir. Bu vadinin sağ yamacındaki ağaçtan Hz. Musa'ya seslenilmişti. Kaynaklarda söz konusu Vadi'nin, Şam çölünde Sînâ Dağı'nın eteğinde veya Medine ile Mısır arasında bulunduğu belirtilmektedir.[349]

b) Âyetteki *tuvâ* kelimesinin çeşitli anlamları vardır. Buna göre bu sözcük "iki kere kutsanmış" anlamına geldiği gibi, "gecenin bir saatinde"

349 Ferrâ, age., III, 232; Râzî, age., XXXI, 38.

anlamına da gelebilir.[350] İki kere kutsanmışlık, bu bölgede hem Hz. İbrâhim, hem de Hz. Mûsa'nın vahiy alması nedeniyledir. Bu anlama göre âyet, "Rabbi ona iki kere kutsanmış vadide seslenmişti" demek olur. "Gecenin bir vakti" anlamına göre ise âyetin anlamı, "Rabbi ona kutsanmış vadide gecenin bir saatinde seslenmişti" şeklini alır.

c) Yüce Allah, Tuvâ Vâdisi'nde Hz. Musa'ya sesleni̇şini Hz. Peygamber'e hatırlatmaktadır. Çünkü her iki peygamberin de vahiy alışlarında dağ, vadi ve ağacın önemli bir yeri vardır. Âyetteki *rabb* sıfatı ise, peygamberlerin ve inananların sahipsiz olmadığını göstermektedir.

d) Yüce Allah'ın seslenmesi, niteliği kavranamayacak bir hakikattir. Vahyin bir özelliği de, melek aracılığı olmadan kalbe ilham ve perde arkasından seslenilmesidir. İşte, bu ve benzer âyetlerdeki durum bunun bir örneğidir. Perde arkasından oluş, mahiyetinin kavranamazlığını göstermektedir. Şûra 42/51'de geçtiği üzere, *hıcâb* denilen "perde"nin mahiyetini sadece Yüce Allah bilmektedir. Aşkın varlık ve O'nun aşkın özellikleri sadece O'nun tarafından bilinebilir; başkasının bu konuda imkân ve iradesi yoktur.

Elbette insanlar, hatta peygamberler bile bunun nasıllığını bilememektedir. Çünkü onlar da sadece sesi duymaktaydılar; sesin kaynağını göremiyorlardı. Peygamberler, sesin mesaj ve içeriğiyle meşguldüler; gerekeni yapmaya kilitlenmişlerdi. Dolayısıyla, Yüce Allah'ın açıklamadığı bir özelliği üzerinde kafa yormuyorlardı. Bizler de bu mesaja kulak vermeye ve ondan dersler çıkartmaya çalışmalıyız.

b) Azgın Firavun'a Tebliğ

Nâzi'ât sûresinde Hz. Peygamber'e hatırlatılan Hz. Musa olgusunun ana konusu Firavun'a tebliğdir. Bu tebliğin gerçekleştirilmesi için Hz. Musa görevlendirilmişti. İşte bu görevlendirme ifadeleriyle konu başlatılmaktadır.

1. Tebliğ İçin Gerekirse Muhatabın Ayağına Gidilmelidir

اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى "Firavun'a git, o iyice azgınlaştı." Âyetteki اِذْهَبْ *izheb* emri "gitmek", طَغٰى *tağâ* fiili ise "azmak, azgınlaşmak, haddi aşmak" gibi anlamlara gelmektedir.

---

350 Râzî, age., XXXI, 38.

a) Yüce Allah, Tâhâ 20/43'te bu emri Hz. Musa ve Hz. Harun'a birlikte yöneltmişken, burada sadece Hz. Musa söz konusu edilmektedir. Âyetler arasında çelişki olamayacağı için, bunun ayrı bir görevlendirme olma ihtimali yüksektir. Nitekim Tâhâ 20/24'teki "Firavun'a git, o iyice azdı" şeklindeki emir, aynı ifadelerden oluştuğu için bunun bir delilidir. Söz konusu emrin Tâhâ 20/43 ışığında anlaşılması da mümkündür. Bu durumda hitap "bir kişi"ye olsa bile, maksadın "iki kişi" olduğu kabul edilir.

b) Firavun'un azgınlığı bir ihtimale göre "Hakk"a, diğerine göre ise "halk"a karşı idi. Her iki ihtimali bir arada düşünerek, Firavun'un Hakk'a karşı azgınlığının sonucu olarak halkı ezdiği, onlara zulüm yaptığı ve bu nedenle azgınlıkla nitelendirildiği ifade edilmelidir. Âyette Firavun'un bu şekilde iyice azgınlaştığı belirtilerek, ona yönelik tebliğ için Hz. Musa'ya görev verilmektedir. Buradan hareketle 'Abese 80/2, 8 ve 9'da ifade edildiği üzere, bazen gelenlere tebliğ gerektiği gibi, bazen de gelmeyene gitmenin zorunlu olduğu anlaşılmaktadır.

c) Tebliğ yapmak bütün peygamberlerin asıl görevidir; bu nedenle, söz konusu görev, asla ihmal edilmemeliydi ve edilmedi de.

Tebliğ öncelikle, yapana faydalıdır; çünkü sorumluluk yerine getirilmiş olur.[351] Tebliğin müminlere faydalı olacağı ise Kur'ân garantisine sahiptir.[352] Ayrıca tebliğ, inanmayan ve inanmayacak olanlara da yapılmalıdır ki onların bahanesi ve mazereti kalmasın. İnsanlar gaybı bilemeyeceği için tebliğ herkese yapılmalıdır. Bugün ve bu defa inanmayanlar, yarın veya başka bir vesileyle inanabilirler. O inanmasa da çevredeki yakınları inanabilir.

Tebliğ mutlaka yarar sağlar.[353] Firavun bile tebliğe değer ve layık görüldüyse, dahası kendisine yumuşak söz söylenmesi emredildiyse,[354] bugün hiç kimseyi bundan uzak görmemeli ve tebliği gereksiz saymamalıyız. Çok ısrarcı olmamak ve insanları bıktırmamak şartıyla, tebliğin esaslı bir görev olduğu hatırdan çıkartılmamalıdır.

d) Kişi azgınlaşmış bile olsa, ona yardımcı olmak anlamında, hak ve hakikatin bilgisiyle buluşturulması toplumsal bir görevdir. Hiç kimse "bu benim hayatımdır, istediğimi yaparım" diyerek intihar edemez, uyuşturu-

351 A'râf 7/164.
352 Zâriyât 51/55.
353 A'lâ 87/9.
354 Tâhâ 20/44.

cu kullanamaz. Eğer intihara kalkışır veya uyuşturucu kullanırsa, toplum ona engel olmakla yükümlüdür. Tebliğde de durum bundan farklı değildir.

Görev ve sorumluluk bilinciyle, doğru zamanda, doğru yerde, doğru metotlar kullanarak ve muhatabı kazanmak duygusuyla yapılacak tebliğin herkese faydası olacağı kesindir. Bu nedenle Yüce Allah, tebliğden yararlanmayacağını bilmesine rağmen Firavun'a Hz. Musa'yı göndermiştir. Böylece tebliğcilere, bu görevlerinde çok önemli bir ufuk kazandırılmış olmaktadır.

11. Önce Arınma İhtiyacı Hissettirilmelidir

فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلَٓى اَنْ تَزَكّٰى "De ki: Arınmak ister misin?" Âyetteki هَلْ لَكَ *hel leke* ifadesi "ister misin, var mısın, senin için uygun mu" şeklinde anlaşılabilir. تَزَكّٰى *tezekkâ* ise "arınmak" demektir.

Âyetteki تَزَكّٰى *tezekkâ* fiili, aslında *tetezekkâ* kalıbında olmasına rağmen, söyleniş zorluğu nedeniyle bir *tâ* harfi düşürülmüştür. Gerçi bunu *tezzekkâ* şeklinde idğamlı okuyanlar da vardır. Okunuşu nasıl tercih edilirse edilsin, maksat "arınma" anlamını vermektir.

Âyetin anlamını tamamlamak için burada gizli bir kelimeye daha ihtiyaç vardır. Buna göre âyette سبيل *sebîl* veya حاجة *haace* gibi kelimeler var kabul edilir. Böylece âyetin anlamı "Arınmana gidecek bir yol var mı?" veya "Arınmaya bir ihtiyacın var mı?" şeklini alır.[355]

*** Âyetteki Tebliğ İlkeleri**

Yüce Allah, bu âyette Hz. Musa'ya ve bütün din tebliğcilerine şu tebliğ metotlarını öğretmektedir.

a) Tebliğde öncelikle muhatap davet edilir, kendisine baskı kurulmaz.

b) "Sen çok kötüsün" denmeyip, "arınır mısın?" sözüyle giriş yapılır. Böylece, tepki çekmeden, durumun iyi olmadığı mesajı verilir. Tepki çekmemek için hiçbir şey söylememek de doğru değildir; sadece, ifadeler doğru ve hassas seçilmelidir.

c) Arınmayı gündeme getirmek, arınmanın önemini ve gereğini muhataba hatırlatmayı sağlar.

d) Tâhâ 20/44'te de olduğu gibi, yumuşak üslup kullanmak, söz dinleme veya azgınlaşmamanın vesilesini oluşturabilir.

355 Râzî, age., XXXI, 39.

e) Nahl 16/125'te ifade edildiği gibi, Allah'ın yoluna hikmetli sözler ve güzel öğütlerle davet edilmelidir.

f) Ğâşiye 88/22'de olduğu gibi, tebliğci zorbalık yapmamalıdır; çünkü zorbalık, muhatabı daha çok uzaklaştırır.

g) Şûrâ 42/48'de geçtiği gibi, peygamberler ve tebliğciler insanlar üzerinde baskıcı değillerdir.

h) Kaaf 50/45'te hatırlatıldığı üzere, tebliğciler *cebbâr* yani "zorba" olmamalıdırlar. Çünkü zorbalık, insanın inanmasını değil, inkârını veya nifakını körükler.

Tebliğde hedef yüreklerdir, gönüllerdir. Gönülleri fethetmek, gönüllerin yaratıcısı Yüce Allah'ın öğrettiği metotla mümkün olur.

ııı. Sonra Yol Göstericilik Teklif Edilmelidir

وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰىۚ "(Kabul edersen) seni Rabbine yönlendireyim. (Böylece) saygılı olursun." Âyetteki اَهْدِيَ *ehdiye* fiili "hidayet etmek, ulaştırmak, yol göstermek", تَخْشٰىۚ *tahşa* fiili ise "saygı duymak" demektir.

a) Burada Yüce Allah, Hz. Musa'ya, sonuçta bütün tebliğcilere ve eğitimcilere metot öğretmeye devam ederek, bazı inceliklere yer vermektedir. اَهْدِيَ *ehdiye* fiili, "alıp götürmek, taşımak, üstlenmek" değil, sadece "yol göstermek ve öğretmek" demektir.

Böylece tebliğde amaç, Peygamberin kendisine değil, Allah'a davettir. Tebliğde yol gösterecek kişi de o yolu gitmekle yükümlüdür. Hiç kimse "sorumlu olmadığı zannıyla" kendisini garantide göremez. İslâm inancı "aracı" kavramını reddeder. Bu nedenle bütün tebliğciler, çağırdıkları Allah yolunun yolcuları olduklarını bilmelidirler.

b) Âyette رَبِّكَ *rabbike* "Rabbin" ifadesine yer verilmesinin çok önemli mesajları vardır.

*** Âyetteki Tebliğ İlkeleri**

1. "Rabbin" diyerek, o dönemde rablık iddiasında bulunan Firavun'a ders verilmekte, onun rab olmak bir yana, gerçek ve tek Rab olan Allah'ın kulu olduğu kendisine hatırlatılmaktadır.

2. "Rabbin" diyerek doğrudan "sen rabb değilsin" denmemiş, böylece işin başında tepki vermemesi sağlanmıştır. Demek ki, tebliğe tepki çekmeyecek sözlerle başlamalı, ancak farklı üsluplarla da olsa, verilmesi gereken mesaj verilmelidir.

3. "Rabbin" diyerek, zımnen "eğer öğüt alırsan Allah senin de Rabbin olduğu için seni bağışlar, sahiplenir" demek istenmektedir.

4. "Rabbin" diyerek, hem dolaylı olarak Hz. Musa'nın sahibinin bulunduğu beyan edilmekte, hem de itaat etmezse Firavun'un hesabının ağır olacağı kendisine hatırlatılmış olmaktadır.

c) Âyetteki تَخْشٰى *tahşâ* fiili, Allah'a davetin, sonunda saygıyı getirebileceğini ortaya koymakta ve haşyet duygusunun insanda arzu edilen bilinç olduğunu gündeme getirmektedir. Hidayet denilen yol göstermeden sonra, saygının meydana gelebileceği bu şekilde beyan edilmektedir. "Allah'a, kullarından sadece âlim kulları gereği gibi saygı duyar"[356] âyetinde belirtilen husus da bu olsa gerektir. Haşyet sahibi olmak için, ilim sahibi olmak zorunludur; çünkü asıl saygı, gerçeği bilenlerin saygısıdır.

d) Âlimlerimizin de belirttiği üzere, Allah'a saygı duyan kişi her hayrı yapar veya yapmaya çalışır. Buna karşılık saygı dışı bir üslupla, farklı dayanaklar hesap ederek kendisini güvende hisseden, Allah'ın dışında başka güven kaynakları arayan kişiler de her şerri yapmaya cüret eder veya onu yapar.[357] Nitekim Nebî (as) bu konuda şu uyarıcı bilgiyi vermektedir: "Korkan (veya tedbirli olmak için dikkatli davranan kişi) erken yola çıkar; sonunda da arzu ettiği sona ulaşır (istediği veya arzu ettiğiyle buluşur)."[358]

Hadis-i şerifte değinilen "korkmak", aslında bir şeyi elde etmek için yüreğinde endişe bulundurmak ve istekli olmak demektir. İstek bilgiye dönüşürse maksat hâsıl olur. Nâzi'ât 19'da sözü edilen hidayete davet, kişinin istemesini sağlama eylemidir. Kişi isterse, yapılan bilgilendirmeden fayda görür ve sonuçta haşyet denilen saygılı davranmayı öğrenir; hayatını bu doğrultuda yaşar.

e) Bu âyetteki أَهْدِيَ *ehdiye* fiili, Tâhâ 20/44'teki *kavl-i leyyin*, yani "yumuşak söz"le birbirini tamamlamaktadır. Hidayete çağrının kabalık veya hakaretlerle değil, gönül alıcı sözlerle yapılması gerektiği ortaya konul-

---

356 Fâtır 35/28.
357 Zemahşerî, age., IV, 682.
358 Tirmizî, Kıyâmet, 18.

maktadır. Böylece, aynı âyette geçtiği üzere, muhatabın öğüt almasının, yani saygı duymasının beklendiği ifade edilmiş olmaktadır. "Tezekkür" ile "haşyet" denilen duygular, aslında aynı kaynaktan beslenen ve davranışa dönüştürülen duyarlılık örnekleridir. Her iki âyette de Firavun'a tebliğ için yönlendirilen Hz. Musa'dan istenen davranış, sonuçta saygıyı getirecek bir davet metodudur.

f) Bu dünyada kendisine yumuşak ve gönül alıcı sözler söylenmesi gerektiği ifade edilen Firavun örneği, bizlere şunu hatırlatmaktadır: Firavun'a bile yumuşak söz söylenmesi istendiğine göre, hiç kimse başkasına hakaret etmemelidir. Düşmanlıklarına ve hakaret dolu dünyasına rağmen Firavun'a layık görülen tebliğ, bütün din tebliğcilerine, eğitim ve öğretimcilerimize örnek olmalıdır. Tebliğ yapmak bir görevdir; onun olumlu sonucunu görmek gerekli değildir. Tebliğciler görevlerini yaparlar, gerisini muhatabın isteğine ve Yüce Allah'ın onayına bırakırlar. Kur'ân'da konuyla ilgili bunca detayın verilme nedeni de zaten budur.

ıv. Sonunda Delil Sunulmalıdır

فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى "Böylece ona en büyük belgeyi (mucizeyi, delili) gösterdi." Âyetteki اَرٰى *erâ* fiili "göstermek", اَلْاٰيَةَ *el-âyet* kelimesi "mucize, delil, işaret, belge", اَلْكُبْرٰى *el-kübrâ* sözcüğü ise "büyük, en büyük" demektir.

Burada sözü edilen "en büyük âyet"ten kasıt, peygamberlerin peygamberliğini belirleyen "delil" olmalıdır. Bu âyette söz konusu delilin ne olduğu konusunda farklı kanaatler ileri sürülmektedir.

a) Bu delil, Hz. Musa'ya Yüce Allah'tan gelen peygamberlik öğretileri olabilir. Tâhâ 20/47-48'de bunun işareti vardır. Orada "Kurtuluş, hidayeti izleyenlerindir. Azap da yalanlayan ve yüz çevirenleredir" buyrulmaktadır. Bu ifadelerden anlaşılan husus, buradaki "âyet"in bilgiler içeren belge anlamına geldiğidir.

b) Bu delil, İsrailoğullarına yönelik gösterilen bütün mucizeler de olabilir. Tâhâ 20/56. âyet de bunun delilidir. Bu durumda âyetteki "en büyük âyet" ifadesi, büyük olan bütün belgeler veya mucizeler anlamına gelmiş olur.

c) Bu delil, Hz. Musa'ya verilen "dokuz mucize" de olabilir. Bunlar "tufan", "çekirge", "kurbağa istilası", "böcekler", "kan (gibi su)", "asâ", "büyü bozan asâ", "*yed-i beydâ'* (el)" ve "denizi geçmek" gibi mucizeler ola-

bilir.[359] Nâzi'ât 20. âyetteki kasıt, bütün bu âyetlerdeki bilgiler de olabilir. Nitekim A'raf 7/133'te bu mucizeler için *âyâtin müfassalât* denilmektedir. Ancak bunlar bütünüyle İsrailoğullarına verildiği için Firavun'la ilgisi zayıftır.

d) Âyetteki "en büyük delil", bizce Firavun'u asıl olarak çıldırtan, güvendiği adamlarının bir bölümünü kaybetmesine neden olan "büyü bozucu asâ"dır. Çünkü bundan sonra açıkça ilâhlık iddiasında bulunmuştur. Elmalılı'nın da tercihi bu yöndedir.[360] Bu "asâ mucizesi", Hz. Musa'ya verilen diğer bir mucize olan "el"inden çıkarak gerçekleştiği için, maksadı hem el hem de asâ olarak anlamakta bir sakınca yoktur.

c) Firavun'un Tepkisi

Yüce Allah, en azgın insana bile olsa tebliğin gerekliliğini ortaya koymakta, peygamberini gerektiğinde böyle bir kişinin ayağına kadar göndermekte, böylece tebliğciliğin vazgeçilmez bir görev olduğunu insanlara öğretmektedir. Ancak, her tebliğ görevinin muhatap açısından başarılı olması gerekli de değildir. İşte bu anlamda en çarpıcı örneklerden birisi Firavun'dur.

Yüce Allah, bu âyet grubunda, onun verdiği cevapları ya da ortaya koyduğu aşırılıkları dile getirmiş, Hz. Peygamber'i bir anlamda motive ederek, peygamberlerin yardımcısının Allah olduğunu kendisine hatırlatmıştır. Şüphesiz, inanmayanlar sadece Mekkelilerden ibaret de değildir; daha önce nice azgınlar yaşamış, ancak sonları hiç de iyi olmamıştır. Dünyadaki perişanlıktan öte, asıl sıkıntı âhirette yaşanacaktır. Yüce Allah en uç örneği vererek, adeta Hz. Peygamber'in yaşayacaklarının bir bölümünün haberini vermekte, ancak bunların öncekilerden daha ağır olmayacağını da hissettirmektedir.

Firavun'un karşı çıkış hamlelerini birkaç başlıkta ele almak gerekmektedir.

1. Gerçeği Yalanladı ve İsyan Etti

فَكَذَّبَ وَعَصٰى "(Ancak, Firavun gerçeği) yalanladı ve isyan etti." Âyetteki كَذَّبَ *kezzebe* fiili "yalanlamak", عَصٰى *'asâ* fiili ise "karşı çıkmak, isyan etmek" demektir.

---

359 Âyetler için bk. Bakara 2/60; A'râf 7/107, 108, 133; Tâhâ 20/17-21, 22-23; Şu'arâ' 26/32-34, 61-66; Neml 27/10; Kasas 28/31-32.
360 Yazır, age., VIII, 515.

a) كَذَّبَ *kezzebe* "yalanladı." Firavun'un tutumu sadece yalanlama ile kalmadı; peşinden "Ey Musa, sizin Rabbiniz de kimmiş?"[361] veya "Âlemlerin Rabbi de neymiş!"[362] diyerek alay etmeye de dönüştü.

Peygamberler tarihine bakıldığında risalet karşıtlarının peyagamberlere karşı tutumu şu dört tutumdan oluşmaktadır:

1. Yalanlama,

2. Alay etme,

3. Suçlama,

4. Tehdit etme.[363]

İşte Hz. Musa, Firavun'a risâletinin en büyük delilini göstermesine, onca kibar ve esnek davranmasına rağmen, Firavun şiddetli bir tepki göstererek onu yalanladı. Âyette *kezzebe* fiilinin nesne veya tümlecinin getirilmeme nedeni, onun her şeyi yalanladığını beyan etmektir. Firavun hak ve hakikat adına kendisine sunulan her şeyi yalanlamıştı. Hz. Musa'yı da, getirdiği mucizeyi de yalanlamış, Hz. Musa'ya "büyücü", mucizeye de "büyü" demişti.

En'âm 6/33-34'e baktığımızda onun bu tavrının aslında peygambere (Hz. Musa'ya) değil, Yüce Allah'a ve O'nun âyetlerine karşı olduğunu söylemek durumundayız. Peygamberlerin sunduğu âyetler veya belgeler kendiliklerinden ürettikleri şeyler değil, Yüce Allah'ın âyetleridirler. Dolayısıyla peygamberlerin yalanlanması, aslında Allah'ın gönderdiği ilkelerin veya prensiplerin, yani âyetlerinin yalanlanmasıdır. Firavun, insanlık tarihinde "âyetleri" yalanlayanlardan biri, belki de en azılısı olarak tarihin kara sayfalarına geçmiştir.

b) Âyette yer alan *'asâ* fiili, onun bu yalanlamadaki sert tutumunu göstermektedir. Yalanlamanın sadece sözde kalmadığını, düşmanlığa ve dolayısıyla katı eylemlere de sahne olacağını göstermektedir. *'Asâ*'nın "değnek" anlamından hareketle, "dikleşmek" anlamı da burada söz konusu edilebilir.[364] Böyle olunca isyanının boyutları daha kolay bir şekilde anlaşılmaktadır.

---

361 Tâhâ 20/49.

362 Şu'arâ' 26/22.

363 Bu olumsuz tutumlarla ilgili bazı âyetler için bk. Bakara 2/13; A'râf 7/60, 66, 75-76, 82, 88; Hûd 11/27; İbrâhim 14/10; Meryem 19/46; Mü'minûn 23/24, 33-38; Şu'arâ' 26/34-35; Neml 27/47; Yâsîn 36/21; Mütaffifûn 83/29-32.

364 İslâmoğlu, age., s. 1218.

c) Âyetteki عَصَى *'asâ* fiili ile Firavun'un isyanı dile getirilmekteyken, aynı kelime Hz. Musa'nın mucizevî "asâ"sı olarak, bu defa Firavun'un perişanlığını da adeta haber vermektedir. İnsan ne yaparsa genellikle yaptığı cinsten karşılığını bulur. İşte *'asâ* kelimesinin böyle bir anlam çeşitliliğinin bulunduğunu söylemek gerekir.

d) Bu âyetteki *kezzebe* fiiliyle birlikte kullanılan *'asâ* fiili, bizce başka bir şeyi daha gündeme getirebilir. Gerçeği yalanlamanın sonucu sadece yalanlama ile bitmez, sahibini isyana da sürükleyebilir. Yalanlamak işin başlangıcı olur; ancak mesele bununla kalmaz, isyanı da beraberinde getirir. Yalanlama sebep, isyan ise sonuç olur.

11. Hidayetten Hızla Uzaklaştı

ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى "Sonra (tereddüt etmeden ve kararlı bir şekilde) hızlıca arkasını dönüp gitti." Âyetteki اَدْبَرَ *edbera* fiili "arkasını dönmek, gitmek", يَسْعٰى *yes'â* fiili ise "koşmak, uzaklaşmak, hızla hareket etmek" demektir.

a) Bu âyette Firavun'un, yalanlama ve isyandan sonra Hz. Musa'nın tebliğine verdiği üçüncü tepki dile getirilmektedir. İlâhî uyarıdan kaçanlar, aslında koşar adımlarla cehenneme doğru yol almakta olduklarını bilmelidirler. İnsanlar ya Allah'a ya da şeytana koşar ve yaslanırlar. Bu âyetlerde Hz. Musa Yüce Allah'a, Firavun ise şeytana koşanları sembolize etmektedir.

b) Âyetteki *edbera* fiili, bitişi temsil eden "gece" için kullanıldığı gibi,[365] arkasına bakmadan seğirtmek, hızlı koşmak ve gerçeğe sırtını dönmek anlamını da vermektedir. İşte Firavun, kendisine sunulan ilâhî bilgilendirmeye fütursuzca sırtını dönmüş ve çeşitli faaliyetler yapmak niyetiyle ortamdan uzaklaşmıştır.

c) Firavun'un hızlı bir şekilde arkasını dönmesi, onun oradan fiziksel anlamda kaçışını belirtmez; çünkü Firavun Hz. Musa'nın değil, aksine Hz. Musa Firavun'un yanına gitmişti. Bu nedenle anlaşılıyor ki, hızla arkasını dönmek, "gerçeğe karşı kesin bir kararlılıkla reddedişi" temsil etmektedir. Âyetteki *yes'â* fiili, bu dönüşün aslında salt bir sırt çeviriş değil, çeşitli entrikalar ve düşmanlıklarla faaliyete geçişi ifade etmektedir.

365 Müddessir 74/33.

d) Müddessir 74/23'ten de öğrendiğimize göre *edbera* fiili, inatçı kâfirin tutumunu ortaya koymakta, kibirli davranışı temsil etmekte ve sonu cehennemle şekillenmektedir. İblis'in Hz. âdem'e, Nuh kavminin Hz. Nûh'a, 'Âd kavminin Hz. Hûd'a, Semûd kavminin Hz. Sâlih'e, Medyen'lilerin Hz. Şu'ayb'a karşı tutumu, Firavun'un Hz. Musa'ya karşı tavrıyla devam etmiş, Velîd b. Muğîra gibilerin Hz. Muhammed'e karşı düşmanlıkları da bunun son ümmetteki halkasını oluşturmuştur. Benzer tutumları ortaya koyanlar, benzer âkıbetleri yaşayacaklarını bilmelidirler.

ııı. Yandaşlarını Topladı

فَحَشَرَ فَنَادٰى "(Yandaşlarını) topladı ve (onlar) şöyle seslendi:" Âyetteki حَشَرَ *haşera* fiili "toplamak", نَادٰى *nâdâ* fiili ise "seslenmek" demektir.

Bu âyette Firavun'un eylem için harekete geçtiği beyan edilmektedir. Bir önceki âyetteki *sa'y* işte burada eyleme dönüşmektedir.

a) Firavun, adamlarını ve yandaşlarını topladı. Bu toplama, pek çok âyette ifade edildiği gibi, büyücülerin bir araya getirilmesi için ülkenin bütün büyücülerini çağırma amaçlı da olabilir.[366] Bu bir ihtimaldir, ancak çok güçlü değildir.

b) Âyetteki "toplama" ifadesi, bir sonraki fiilin de işaretiyle bir ilan, duyuru veya kibir ve tehdit içerikli bir densizliği ortaya koymayı ifade etmektedir.

Zayıf ve donanımsız insanlar, tehditle etraflarına adam toplarken, bilgi ve hikmet dolu sözlerle değil, kibir ve densizlik bağırtılarıyla çevreyi etkilemeye çalışırlar. İşte Firavun, şeklen üstün görülse de aslında bilgi, hikmet ve değerden yoksun olduğu için, bağırma ve laf kalabalığı ile beraberindekileri etkilemeye çalışmaktaydı.

Yaşadığı çaresizlik ve telaş ile insanlık tarihinde hiçbir zaman ve hiç kimse tarafından cüret edilmeyen çok büyük bir laf etmiş, kendince çözümü bu haddini bilmezlikte bulacağını zannetmişti.

ıv. İlâhlık İddiasında Bulundu

فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى "Ben sizin rabbinizim, en büyük benim, dedi." Âyetteki رَبّ *rabb* kelimesi, "rab, sahip, idare eden, yetiştiren, bakımını üstlenen", الْاَعْلٰى *el-a'lâ* sözcüğü ise "en yüce, en büyük" demektir.

366 A'raf 7/111; Yûnus 10/79; Şu'arâ 26/36, 53.

a) Burada Firavun, sınırı tamamen aşarak ilâhlık iddiasında bulunmuş, kendisinin en büyük olduğunu sanarak İblis ahlaksızlığını temsilde adeta zirve yapmıştır. Kibir, insan için en büyük felakettir ve Firavun buna kalkışmıştır. Daha sonra bundan vazgeçmek istemişse de zamanı kalmamış ve hak ettiği sonla buluşturulmuştur.[367]

Allah'a çocuk isnadı büyük bir yalandı;[368] gökleri parçalayacak, yeri yaracak ve dağları toz duman edecek bir yakıştırmaydı.[369] Çünkü Yüce Allah, ulûhiyet ve vahdaniyetini hiçbir şekilde ve hiç kimseyle paylaşmadığı için, bu haddini aşan iddiaları şiddetli bir şekilde reddetmiş ve sahiplerini cezalandırmıştı. Bundan çok daha ağır olan ve Firavun tarafından dile getirilen ilahlık iddiası da, elbette cevapsız kalmayacaktı, kalmadı da.

b) Firavun, "en yüce rab" olduğunu iddia etmiyor, adeta "tek rabb"in sadece kendisi olduğunu, rablığı hiçbir varlıkla paylaşmayacağını ilan ediyordu. Bu nedenle, âyetteki الأعلى *el-a'lâ* kelimesini رَبُّ *rabb* kelimesinin sıfatı olarak değil, أنا *ene* sözcüğünün haberi olarak anlamak durumundayız. Böyle olunca, Firavun bir taraftan tek ilâh olduğunu, diğer taraftan da en büyük olduğunu ilan etmiş oluyordu.

c) Âyetteki الأعلى *el-a'lâ* kelimesini, şeklen رَبُّ *rabb* kelimesinin sıfatı olarak kabul etmek de mümkündür. Bu takdirde âyetin anlamı, "Ben sizin en büyük rabbinizim" şeklini alır. Bu ihtimal mümkün olsa da, diğer âyetlerin işaretiyle bunun öncelikli tercih olmaması gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü Kasas 28/38'de belirtildiğine göre, Firavun, toplumuna "Sizin için benden başka ilâh görmüyorum, tanımıyorum" diyerek, başka hiçbir ilâh kabul etmediğini ve başka tür bir inancı benimsemediğini göstermiş oluyordu.

d) Firavun, bu iddiasıyla, kendi hadsizliğinin ve densizliğinin yanında, başkalarının inanmasını da engellemeye çalışıyor, iradelere ve gönüllere prangalar vurmaya kalkışıyordu. Oysa gönüller pranga kaldırmaz vekalplere müdahale edilemezdi. Gönüllerin ve kalplerin yegâne hâkimi Yüce Allah'tır. İnsan, sonuçlarına katlanmak kaydıyla, inanmama hürriyetine sahiptir; ancak, başkasının inancını engellemek hiç kimsenin hakkı da haddi de değildir. İşte Firavun hem inanmamayı, hem de inanca engel olmayı gerçekleştirmek isteyerek iki büyük hatayı işlemişti.

367 Yûnus 10/90-92.
368 Kehf 18/5.
369 Meryem 19/88-92.

e) Firavun, elbette ilâh olmadığını biliyordu; çünkü başka hiçbir şeyi yoktan var edemeyen ve bizzat kendisi de yaratılmış olan bir mahlûk olduğunun bilincindeydi. Fakat bu ifadeleri de kullandığı kesindi. Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Musa'nın sözleri ve gösterdiği mucizeler nedeniyle adeta kendini kaybetmiş, savunacak bir iddiası da olmadığı için şiddete ve kaba kuvvete başvurmuştu. "Benim ilâhlığımı, ilâh olduğumu kabul edin" demek yerine, "Ben sizin rabbinizim, en büyük benim" veya "Sizin için kendimden başka ilâh tanımıyorum" demeyi tercih etmişti. İşte bu ifadeler bir zayıflığın, acziyetin ve tükenmişliğin göstergesiydi.

Bu sözleriyle Firavun, daha yaşarken bitmişliği acı bir şekilde tadıyordu. Kaba kuvvet ve baskı acziyetin zirvesidir. Çünkü başka insanlara çeşitli baskı ve tehditlerle bazı şeyleri inandırmaya çalışsa da, bizzat kendisi ilâh olmadığını çok iyi biliyordu. Buna rağmen, söz konusu ifadeleri kullanması onun tükenmişliğinin en önemli göstergesi durumundaydı.

Bu büyük iddia ve yalan, yakında cevabını bulacaktı ve gecikmeden buldu da. Daha fazla insanı aldatması engellendi ve hak ettiği cezayla buluşturuldu. Devam eden âyetler bu gerçeği dile getirmektedir.

d) Firavun'un Azapla Buluşturulması

Firavun, gerçeği yalanlayıp inkâr ettiği, hidayet davetinden hızla uzaklaştığı, düşmanlık yapmak ve Hz. Musa'yı mağlup etmek üzere yandaşlarını topladığı ve sonunda ilâhlık iddiasında bulunup haddini tamamen aştığı için, Yüce Allah ona şu muameleyi uygun gördüğünü beyan etmektedir:

فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰى "(Bunun üzerine), Allah onu âhiret ve dünya azabıyla yakaladı." Âyetteki اَخَذَ *ehaze* fiili "almak, yakalamak, enselemek", نَكَالَ *nekâl* kelimesi "gören veya duyanı caydırıcı azap, ceza", الْاٰخِرَةِ *el-âhiret* sözcüğü "âhiret", الْاُولٰى *el-ûlâ* kelimesi ise "dünya" demektir.

1. Yüce Allah, Firavun'un inkârı ve ilâhlık iddiasının sonunda, onun hem dünyada hem de âhirette cezalandırılmayı hak ettiğini beyan etmektedir. İki cezayı hak etmesinin sebebi, âlimlerimiz tarafından iki sözüne bağlanmaktadır: İlki "Sizin için benden başka ilâh tanımıyorum" cümlesi, diğeri ise "Ben sizin rabbinizim, en büyük benim" sözüdür. Bu haddini bilmezliğin sonucu olarak, Firavun için iki ceza söz konusu edilmiştir.[370] Başka

370 Semerkandî, age., III, 543; Taberî, age., XXX, 41-42; Zemahşerî, age., IV, 682.

bir açıdan bakıldığında, iki azabın nedenlerinden biri, kendisinin azgınlaşması, diğeri de başkalarını engellemesi veya onları azdırması olarak da belirlenebilir.

İki azap ifadesinin sadece Firavun'a özel olduğu zannı hatalıdır; nitekim Kur'ân'da bu konuda değişik örnekler vardır ve bunlarda iki azabın nedeni bu tür ifadelerle sınırlı da değildir. İnkârcı zalimlere karşı uygulanan azap prosedürü hakkında, Kur'ân'da önce dünya, ardından âhiret azabından söz edilmektedir.[371] Firavun'un dünyadaki cezalandırılması, elbette âhirettekinden önceydi ve denizde boğularak gerçekleştirilmiştir.[372] Bu gerçeğe rağmen Yüce Allah, Firavun için önce âhiret azabını, ardından dünyadakini zikretmektedir. Bunun bazı sebepleri olmalıdır:

a) Firavun'un ilâhlık iddiası en büyük günah olduğu için, hak ettiği azabın da en büyüğü zikredilmektedir.

b) Âhiret azabı en büyük azaptır.[373] Önce bunun hatırlatılması Firavunlaşmaya özenenlere ders verme amacını taşır.

c) Sebeplerden biri de âyet sonlarındaki kafiye uyumu olabilir. "Â" sesiyle biten diğer âyetlerle, bu âyetteki الأُولَى el-ûlâ kelimesi ses uyumuna sahiptir.

2. Âyetteki *nekâl* kelimesinin anlamlarından birisi de, "başkalarına ibret olacak ceza"dır.[374] Böylece Firavun'a yönelik gerçekleştirilen dünya azabının insanlara ibret olmasının amaçlandığı belirtilmiş olmaktadır. Zaten Yûnus 10/92'de de ifade edildiği üzere, denizde boğulmasının ardından bedeninin korunacak olması, daha sonrakiler için bir ibret oluşturması içindi. Böyle olunca, Firavun gibi bir hayat tarzı edinenler veya inananlara baskı ve zulüm reva görenler, böylece vazgeçip istikamet sahibi olsunlar, yapmayı düşündükleri eziyetleri yapmak bir yana, onları zihinlerinden dahi geçirmesinler.

İnsanların inanmasına ve din tercihlerine ambargo koyan Firavun tipi zorbaları âhirette en büyük azap, bunun öncesinde ise dünyada rezillik beklemektedir.

371 Bakara 2/85; Ra'd 13/34; Secde 32/21.
372 Yûnus 10/90.
373 Bakara 2/85; Ra'd 13/34; Secde 32/23; Kalem 68/33; Ğâşiye 88/23.
374 Râzî, age., XXXI, 43.

e) Firavun Kıssası - İbret İlişkisi

Kur'ân'da sözü edilen kıssaların hepsinin anlatılma gerekçesi, "saygılı insanlar yetiştirmek için ibretler sunmak"tır. Bu doğrultuda, Nâzi'ât'ta ele alınan Firavun kıssasının da elbette amacı budur.

1. Hz. Musa-Firavun Kıssasının Amacı

إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشٰى "Şüphe yok ki, bu kıssada gerçekten saygı duyacaklar için çeşitli dersler vardır." Âyetteki عِبْرَةً *'ıbret* kelimesi "ders, ibret", يَخْشٰى *yahşâ* fiili ise "saygı duymak" demektir.

Kur'ân'da kıssaların bulunma nedenini ve kıssalarla ilgili çeşitli açıklamaları nüzul sırası itibariyle muhtemelen ilk geçtiği yer olan Müzzemmil sûresinin 15. âyetinde geniş bir şekilde ele alacağız. Burada sadece şu hatırlamalarla yetinmek istiyoruz:

Nâzi'ât 26. âyet, özelde bu sûredeki Hz. Musa-Firavun kıssasının anlatılma gerekçesini ortaya koymaktadır. Çünkü kıssalar, Yüce Allah'ın insanlara sunduğu "âyetler"dendir. "Kâinat kitabı", "vahye konu kitaplar" ve "insan kitabı" gibi, "kıssalar" da âyetlerdendir.

Kıssaların asıl amacı, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de geçtiği üzere, "ibret" olarak belirlenmektedir. Nâzi'ât 26'daki لَعِبْرَةً *le 'ıbra* kelimesinin başındaki ل *lâm* edatı, "muhakkaklık" anlamı verir. Ayrıca yine âyetteki فِى ذٰلِكَ *fî zâlike* ifadesinin عِبْرَةً *'ıbra* kelimesinden önce getirilmesi, bu anlamı daha da kuvvetlendirmekte ve vurguyu artırmaktadır.

Kıssaların anlatılma gerekçesi Hûd 11/120'de "müminlere", Yûsuf 12/111'de ise "sağduyu ve derin kavrayış sahiplerine" rehberlik olarak belirlenmişti. Bu âyette ise her ikisini de içerecek şekilde "haşyet sahibi olmak isteyenlere rehberlik" diye ifade edilmektedir. Firavun'un küstahlığından ve hak ettiği azaplardan dersler çıkarmak, sonuçta, isteyen insanlara saygıyı öğretecek ve o korkunç felaketten onları kurtaracaktır. Saygısız Firavun'un kıssası, saygılı insanlar yetiştirmeyi sağlayabilecektir.

Bu ve diğer sûrelerde ele alınan bu kıssanın, her geçtiği yerde farklı boyutta dersler içerdiği kesindir. Buradaki asıl ibret, ilâhlık iddiasının neden olduğu dünya ve âhiret azabına dikkat çekmek, dolayısıyla bu küstahlıktan uzak durulması gerektiğini kavratmaktır.

Kıssalar ve Kur'ân'da anlatılma gerekçeleri hakkında Müzzemmil 73/15'te dataylı bilgi vereceğimiz için şimdilik bu kadarıyla yetinmek ve tekrar bu sûredeki kıssaya değinmek istiyoruz.[375]

11. Firavun Kıssasının Bu Sûre ile İlişkisi

Hz. Musa ve Firavun kıssasının burada yer almasının muhtemel nedeni, Mekkelilerin müminlere yaptığı veya yapacağı eziyetlere karşı dayanıklı olunması gereğini bildirmektir. Mekke'de de, daha sonraki dönemlerde de, Firavun'a özenen veya özenecek olanlar çıkabilir. İnkârcılık sadece Firavun'la sınırlı değildi.

Mekkeli bazı müşrik ileri gelenler, Firavun türü zulümlere özenme belirtileri göstermeye başlamış, kendileri inanç esaslarını reddetmekten öte, inananlara baskı kurmayı ve onları şehirden uzaklaştırmayı fiiliyata sokmaya çalışmışlardı. Aslında söylenmek istenen husus, bir bölümü başlamış da olsa, yakın bir gelecekte veya daha ileri zamanlarda Müslümanların başına çeşitli sıkıntılar geleceğinin önceden haber verilmesi ve bu noktada hazırlıklı olunmasının sağlanmasıdır.

Ancak, başlarına nasıl sıkıntılar gelirse gelsin, belki de hiçbiri burada anlatılan kadar haddini aşmış bir zulüm oluşturamayacağı için, müminler bir anlamda rahatlatılmak istenmektedir. Firavun, ilâhlık iddiasının ve kavmine yaptığı akıl almaz zulümlerin karşılığını önce bu dünyada görmüştür; âhirette de daha ağırını görecektir. Böylece, Mekke müşriklerinin ve benzerlerinin Müslümanlara reva göreceği ağır işkencelerin veya insanlık dışı muamelelerin karşılıksız bırakılmayacağı beyan edilmektedir.

Bu durumda, bir taraftan Hz. Peygamber ve müminler motive edilirken, diğer taraftan da inanca karşı mücadele eden kâfirlere gözdağı verilmektedir. Bu tehdit, Hz. Peygamber dönemindeki hak karşıtı zalimlere yönelik olmayla başlamıştır; kıyâmete kadar yaşanacak hak-bâtıl mücadelesinde de mesajını devam ettirecektir.

---

375 Kıssa anlatımının gerekçeleri hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Okuyan, "Kur'ân'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı: XIII, İstanbul, 2004, ss. 45-109.

27-33. ÂYETLER:

ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَٓاءُۜ بَنٰيهَاࣙ ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَاۙ ﴿٢٨﴾ وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَاۖ ﴿٢٩﴾

وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَاۜ ﴿٣٠﴾ اَخْرَجَ مِنْهَا مَٓاءَهَا وَمَرْعٰيهَاۖ ﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَاۙ ﴿٣٢﴾

مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْۜ ﴿٣٣﴾

"**27.** Sizin yaratılışınız mı daha güçlüdür, yoksa Allah'ın inşa ettiği gök mü? **28.** Allah, göğün (yüzen) cisimlerini yükseltmiş ve onları düzene kavuşturmuştur. **29.** Gecesini karanlık yapmış, (gündüz) ışığını çıkarıp var etmiştir. **30.** Daha sonra da yeryüzünü yayarak döşemiştir. **31.** Yerküreden suyunu ve bitki örtüsünü de O çıkarmıştır. **32.** Dağları (yere) O çakmıştır. **33.** (Allah bütün bunları) sizin ve hayvanlarınızın geçimi olarak (yaratmıştır)."

Yüce Allah, söz konusu kıssayı muhataplara hatırlattıktan sonra, bu defa da kâinat kitabının âyetlerini devreye sokmaktadır. Yüce Allah, kıssalardan ders almayanlar için konuyu daha net ortaya koymak ve anlatım çeşitliliği oluşturmak üzere, herkesin her an müşahede ettiği gerçeklerden örnekler vermektedir. İşte şimdi inceleyeceğimiz âyet grubunda bu tür ifadeler yer almaktadır.

a) İnsanın ve Göğün Yaratılış Mukayesesi

Yüce Allah, "yakından uzağa anlatım metodu" gereği, öncelikle inkârcı insana, ardından bütün insanlığa bir ibret levhası sunmaktadır. İnsanın ve dolayısıyla bütün mahlükatın yaratıcısının Yüce Allah olduğunu kabul eden Mekkeli müşrikler, âhirette yeniden diriltilme konusunda büyük oranda inkâr içindeydiler. Bu inkârın anlamsızlığını ve delilden yoksunluğunu deşifre etmek üzere mukayese yapılmaktadır.

1. Göğün Yapısı İnsana Göre Daha Güçlüdür

ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَٓاءُۜ بَنٰيهَا "Sizin yaratılışınız mı daha güçlüdür, yoksa Allah'ın inşa ettiği gök mü?" Âyetteki اَشَدُّ *eşedd* kelimesi "şiddetli, güçlü, sağlam", خَلْقًا *halk* sözcüğü "yaratılış", السَّمَٓاءُ *es-semâ'* kelimesi "gök, uzay",

بَنٰى *benâ* fiili ise "bina etmek, inşa etmek, yaratmak, kurmak ve dağınık parçaları bir araya getirmek" demektir.

Âyetteki بَنٰى *benâ* fiili, Ferrâ'nın da belirttiği üzere hemen öncesindeki *es-semâ'* kelimesini nitelendirmektedir.[376]

a) Yüce Allah, önceki kıssaya da dolaylı bir gönderme yaparak Firavun'un sahte ve güçsüz ilâhlık iddiasının yersizliğini ortaya koymakta, insanı da gökleri de yaratanın Kendisi olduğunu beyan etmektedir. Böylece hem Firavun'un güçsüzlüğünü hatırlatmakta, hem Mekkeli müşrik yöneticilere ders vermekte, hem de bütün insanların dikkatlerini bu gerçeğe çekmektedir.

b) Gökleri ve yeri yaratanın, onların ve insanların sahibinin, onları rızıklandıranın, dahası kâinatın idaresini elinde bulunduranın Yüce Allah olduğunu itiraf eden[377] Mekkeli bazı müşrikler, mahşer diriltilmesini inkâr ediyorlardı. Kâinatı bunca düzenine ve ince planına sahip olarak yaratan gücün, insanı yeniden yaratamayacağı zannı, Kur'ân'da şiddetle reddedilmektedir. Yüce Allah, gökleri ve yeri yaratmanın daha ağır ve büyük bir iş olduğunu beyan ederek, insanların yeniden yaratılmasının çok daha kolay olduğunu ifade etmekte, böylece müşriklerin mantıksızlığını gözler önüne sermektedir.[378] İşte, yorumunu yaptığımız Nâzi'ât 27'de de aynı konu gündeme getirilmekte, Yüce Allah'ın eşsiz ve erişilmez gücüne dair bir mukayese yapılmakta ve o gücün varlıklar üzerindeki etkinliği ve yetkinliği özellikle dikkatlere sunulmaktadır.

c) Bu âyeti, "Sizi (tekrar) yaratmak, göğü yaratmış olan Allah için daha mı zordur?" şeklinde anlamlandıranlar da vardır.[379] Bu durumda maksat, bağlama da uygun olarak, insanın mahşer için yeniden diriltilmesiyle ilgilidir. Söylenmek istenen şudur: "Ey nankör insan tipi, bunca ihtişamına rağmen gökleri ve yeri Yüce Allah'ın yarattığını kabul ediyorsunuz da, insanın âhirette yeniden diriltilmesini neden inkâr ediyorsunuz ki! İnsanı yeniden yaratmak, gökleri, yani kozmik âlemi yaratmaktan daha zor değil ki!"

Firavun'un yaptığı gibi, sahte ilâhlık iddiası nasıl büyük bir densizlik ise, mahşer diriltilmesini inkâr da benzer içerikte kınamaya konu edilmektedir.

376 Ferrâ, age., III, 233.
377 En'âm 6/12; Yûnus 10/31; Mü'minûn 23/86-89; 'Ankebût 27/61-63; Lokmân 31/25; Zuhruf 43/87.
378 Yâsîn 36/81; Mü'min 40/57.
379 Esed, age., s. 1232.

11. Gök Cisimleri Çok Yüksektedir ve Düzenlidir

رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَا "Allah, göğün (yüzen) cisimlerini yükseltmiş ve onları düzene kavuşturmuştur." Âyetteki رَفَعَ *refe'a* fiili "yükseltmek", سَمْك *semk* kelimesi "yüzen cisim, aşağıdan yukarıya doğru mesafe, boy ve yükseklik", سَوّٰى *sevvâ* fiili ise "düzene koymak, dengeli kılmak" demektir.

a) Yüce Allah, bir önceki âyette uzayın yapısının insana göre daha güçlü ve sağlam olduğunu beyan ettikten sonra, bu âyette de sözü uzay cisimlerinin konumuna ve düzenine getirmektedir. Âyette özellikle göğün, yükseklik olarak mesafesinin çok uzun olduğu, bir anlamda insan tarafından ucu bucağı kestirilemeyen bir uzaklık ifade ettiği söylenebilir.

b) Kur'ân'da, göklerin insanların görebileceği direkler olmadan yükseltildiği,[380] yeryüzüne düşmemesi için göğün yüksekte tutulduğu,[381] insanların üzerinde yedi yol ve sistemin şekillendirildiği[382] ve yükseltilen göğün, çok güçlü olarak inşa edildiği beyan edilmektedir.[383]

c) Bunların dışında, göğün yükseltildiğini ve sisteme bir dengenin konulduğunu ifade eden Rahmân 55/7. âyet ile bu âyetteki سَوّٰى *sevvâ* fiili benzer bir anlamda buluşmaktadır. "Dengeli kılmak" ve "düzene koymak" aynı hedefin parçalarıdır. Bütün varlıkların tesviyesinden söz eden A'lâ 87/2'deki *sevvâ* fiilinin anlam alanı içerisinde elbette gökler de vardır.

Bu durumda, en baştan beri varlıkların Yüce Allah tarafından bir düzene sahip kılındığını ve onlarda herhangi bir karmaşıklığın ve düzensizliğin bulunmadığını söylemek durumundayız. Nitekim Kaaf 50/6 ve Mülk 67/3-4'te dile getirilen "tabaka tabaka yedi kat göğün yapısında düzensizlik olmadığı, tekrar tekrar incelense de orada bir boşluk, kusur ve ayıbın bulunamayacağı" beyan edilmektedir. Bu kusursuzluk ile yorumunu yaptığımız âyetteki ifadeler birbirini desteklemektedir.

d) Âyetteki سَمْك *semk* kelimesi, "balık" anlamıyla da ortak bir köke sahip olduğu için, gök cisimlerinin yüzmekte olduğunu söyleyebiliriz. Böylece, Yâsîn 36/37-40 ve Enbiyâ 21/33. âyetlerinde sözü edilen gezegenlerin ve yıldızların kendi yörüngelerinde yüzmekte olduğu gerçeği, bu âyetle muhteşem bir uyum içerisindedir.

---

380 Ra'd 13/2; Lokmân 31/10; Ğâşiye 88/18.
381 Hacc 22/65.
382 Mü'minûn 23/17.
383 Zâriyât 51/47.

Yükseltilen ve eşsiz bir dengeye kavuşturulan uzay ve gök cisimlerinin bu yapısı, ilâhi kudretin erişilmezliğinin en önemli delilleri arasında yer almaktadır.

ııı. Gecesi Karanlık, Gündüzü ise Aydınlıktır

وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَا "Gecesini karanlık yapmış, (gündüz) ışığını çıkarıp var etmiştir." Âyetteki اَغْطَشَ *ağtaşe* fiili "karartmak, karanlık yapmak",[384] لَيْل *leyl* kelimesi "gece", اَخْرَجَ *ahrace* fiili "çıkartmak", ضُحٰى *duhâ* sözcüğü ise "ışık, gündüz, kuşluk" demektir.

Yüce Allah, "uzaktan yakına anlatım metodu"nu kullanarak, uzaydaki düzenden sonra, sözü daha yakına, gece ve gündüze getirmektedir.

a) Yâsîn 36/37'de ifade edildiği üzere, gündüzün ışığı geceden sökülüp alınınca insanlar karanlığa düşerler. Bu âyetle de sistemin bir diğer yönü hatırlatılmakta, önce gecenin karanlık hâline, ardından gündüzün aydınlığına dikkat çekilmektedir.

b) Bu âyetin mesajı A'râf 7/54, Lokmân 31/29 ve Zümer 39/5. âyetleriyle birlikte anlaşılmalıdır. Gece ve gündüz birbirini takip eder; hiçbir gece sürekli olmadığı için başka bir geceyle takip edilmez; peş peşe iki gece gelmez.[385] Gece sürekli olsaydı ışığı, gündüz sürekli olsaydı dinlenmek için geceyi, Allah'tan başka hiçbir varlık getiremezdi.[386] İşte bütün bu âyetler, Yüce Allah'ın kâinatı programladığı sistemini göstermekte ve onun erişilmez gücünü ispat etmektedir.

c) Bu âyette لَيْلَهَا *leylehâ* "göğün gecesi" ve ضُحٰيهَا *duhaahâ* "göğün gündüzü" denilerek hem gece hem de gündüz اَلسَّمَاءُ *es-semâ'* kelimesine, yani "göğe" nispet edilmekte, dolayısıyla *hâ* zamirleri اَلسَّمَاءُ *es-semâ'* kelimesine gitmektedir. Bunun sebebi, gece ve gündüzün güneş ışıklarının dünyaya ulaşması veya ulaşmamasıyla meydana gelişidir. Işıkla buluşan yerlerde gündüz, buluşmayan yerlerde ise gece olmaktadır. Yani gece, ışıktan yoksun zamandır. Bu itibarla, gök cisimlerinden biri olan Güneş nedeniyle gece ve gündüz göğe nispet edilerek sunulmaktadır. Aslında bir önceki âyetteki *semk* kelimesinin "balık" ve "yüzmek" anlamları sayesinde, uzay boşluğundaki cisimlerin muhtemelen elips şeklinde ve hareket halinde oldukları an-

384 Ferrâ, age., III, 233.
385 Yâsîn 36/40.
386 Kasas 28/71-72.

laşılmaktadır. Enbiyâ 21/33 ve Yâsîn 36/40'da sözü edilen yüzme işleminin anlamı da bu olsa gerektir.

Ayrıca Târık 86/11'de ifade edildiği üzere, uzaydaki bütün gezegenler ve yıldızlar bir dönüş hareketine sahiptirler. Bunların arasında elbette güneş de vardır; ancak güneş ışıklarının dünyaya ulaşmasında, güneşin hareketi değil, dünyanın güneş etrafındaki dönüşü etkindir. Kavram dünya ile ilgili olsa da gece ve gündüzün oluşumu bütünüyle sistemi ilgilendirdiği için Nâzi'ât 29'daki gece ve gündüz *es-semâ'* kelimesine, yani göğe nispet edilerek kullanılmaktadır.

d) "Gecenin içinden aydınlığın çıkartılması", fiziksel bir dönüşümü ifade ettiği gibi, aynı zamanda karanlıkların sürekli olmadığını da beyan etmiş olmaktadır. Gecenin en karanlık anı gündüze en yakın zamanıdır. Bu nedenle Mekke müşriklerine hem kâinatın düzeni hakkında bilgi ve ibret levhaları sunulmakta, hem de müminlere moral verilerek şirk ve inkâr karanlığının sona ereceği müjdesi verilmiş olmaktadır.

Yüce Allah, sistemi gereği geceyi kararttığını, gündüzü de aydınlık yarattığını ve bu gücün sahibinin sadece Kendisi olduğunu belirtmektedir.

b) Yeryüzünün Yapısı

Yüce Allah, kudretini ortaya koymak ve öncelikle inkârcıların, ardından da bütün insanların o kudret karşısında saygı ile eğilmelerini sağlamak için "uzaktan yakına anlatım metodu"nu kullanarak sözü bu sefer yeryüzüne getirmektedir.

1. Yeryüzü Döşenmiştir

وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا "Daha sonra da yeryüzünü yayarak döşemiştir." Âyetteki اْلاَرْضَ *el-ard* kelimesi "yeryüzü", دَحٰى *dehaa* fiili ise "yaymak, yuvarlaklaştırmak, döşemek" demektir.

a) دَحٰى *dehaa* fiili "yuvarlaklaştırmak", yani yeryüzüne elips veya yuvarlağa benzer coğrafik şeklini vermek anlamına gelir. Yeryüzünün bu yapısı "çevresinin kuşatılması",[387] "yayılması"[388] ve "uzatılıp genişletilmesi"yle[389]

387 Şems 91/6
388 Kaaf 50/7; Ğâşiye 88/20.
389 Ra'd 13/3.

birlikte düşünülmelidir. Bu özellikleriyle yeryüzü tıpkı bir beşik[390] veya döşek gibi[391] insanlığın hizmetine sunulmuş ve hayatın devamı için gerekli olan her şey orada var edilmiştir.[392]

b) Âyetin tercümesi "yeryüzünü yuvarlaklaştırarak bir düzene koydu"[393] şeklinde de yapılabilir. Bu durumda, âyette yeryüzünün yumurtaya benzeyen küresel yapısına işaret edildiği ortaya konulmuş olur. Nitekim Râzî'nin belirttiği gibi, *ed-dahv* kelimesinin "devenin yuvası" şeklinde bir anlamı da vardır.[394] Dolayısıyla, yeryüzünün şeklinin yumurtaya benzer bir yapıda olduğu gerçeğine bu kelimeyle de işaret edildiğini söylemekte bir sakınca yoktur.

Elbette âyetin bu şekilde yorumlanması, nüzûl dönemi insanları için yeni bir bilgi-haber niteliğindedir. Kur'ân'daki bazı kelime ve kavramların çok anlamlı oluşundan yararlanarak, farklı dönemlerde farklı anlamları kullanmanın gerekliliği açık bir gerçektir. Böylece, Kur'ân'da bilimsel gerçeklere işaret eden ve onların keşfini önce Müslümanlara, sonra bütün bilim insanlarına görev olarak yükleyen âyetlerin varlığı bir kez daha ortaya çıkmış olmaktadır.

11. Yeryüzünün Yaratılışı Göklerden Sonradır

a) Âyette yer alan بَعْدَ ذَلِكَ *ba'de zâlike* ifadesi "bundan sonra, daha sonra" demektir.[395] Buradan hareketle, yeryüzünün göklerden sonra yaratılıp düzenlendiğini söylemek durumundayız. Zaten bu konuda 40 civarındaki âyette, yeryüzünün göklerden sonra yaratıldığı ifade edilmektedir. Çünkü ilgili âyetlerde büyük çoğunlukla gökler önce, yeryüzü sonra zikredilmektedir.[396]

390 Nebe' 78/6.
391 Bakara 2/22.
392 Fussılet 41/9-10.
393 İslâmoğlu, age., s.1218.
394 Râzî, age., XXXI, 47.
395 Bu ifadeyi "aynı zamanda, bununla birlikte" anlamında kabul edenler, âyetteki anlamın yaratılışın sıralamasıyla ilgili olmadığını belirtmektedirler (Taberî, age., XXX, 45-46; Râzî, age., XXXI, 47; Yazır, age., VIII, 520-521).
396 Yaratılışta göklerin önce, yeryüzünün sonra yaratıldığı gerçeğinden istisna olarak Tâhâ 20/4. âyeti zikretmek zorundayız. Bu âyetteki durum, âyet sonlarındaki ses uyumunun sağlanması nedenine bağlanmalıdır. Çünkü sûrenin ilgili âyetlerindeki ses uyumu "â" şeklindedir ve es-semâvât kelimesinin sıfatı olan el-'ulâ kelimesi bu nedenle âyetin sonuna getirilmiştir. Böylece âyette önce el-ard, sonra es-semâvât kelimesi getirilmiştir.

Ancak Fussılet sûresinde, yeryüzünün iki evrede yaratıldığı, yaratılıp düzenlenmesinin dört evre sürdüğü, ardından iki evrede de "duman" halindeki göğe yönelip düzenlendiği belirtilmektedir.[397] Yüce Allah, benzer şekilde Bakara 2/29'da da, yeryüzündeki bütün varlıkları insanlar için yarattığını, daha sonra göğe yönelip onu yedi gök halinde şekillendirdiğini beyan etmektedir. Bu iki âyetteki ifadelerden hareketle yeryüzünün daha önce yaratıldığı anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü her iki âyette de daha önce var edilen veya duman haline getirilmiş olan gökten bahsedilmektedir.

b) Konuyla ilgili bütün âyetleri dikkate alarak, yaratılışın şu şekilde sıralandığını söyleyebiliriz: Önce gökler potansiyel olarak veya duman halinde yaratıldı. Daha sonra yeryüzü iki evrede ve bir bütün halinde var edildi. Ardından yeryüzüne çeşitli ağırlıklar veya dağlar yerleştirildi, bereketler verildi ve besinleri takdir edildi. Yeryüzüyle ilgili bu düzenlemeler yaratılışıyla birlikte dört evreyi kapladı. Bundan sonra ise Yüce Allah, daha önce yarattığı ve duman halinde bulundurduğu göğe yöneldi ve onu da yedi gök halinde iki evrede şekillendirdi. Bütün bu işlemler altı evrede tamamlanmış oldu.

III. Su Kaynakları ve Bitki Örtüsü Vardır

اَخْرَجَ مِنْهَا مَاۤءَهَا وَمَرْعٰيهَاۖ "Yerküreden suyunu ve bitki örtüsünü de O çıkarmıştır." Âyetteki اَخْرَجَ *ahrace* fiili "çıkartmak", مَاۤء *mâ'* kelimesi "su, su kaynağı", مَرْعٰى *mer'â* sözcüğü ise, A'lâ 87/4'te de geçtiği gibi "bitki, bitki örtüsü ve besin kaynakları" demektir.

a) Yüce Allah, bir önceki âyette yeryüzünün coğrafî yapısı hakkında bilgi verdikten sonra, şimdi de yeryüzünde su ve besin kaynaklarını var edişini gündeme getirmektedir. Konuya biraz daha farklı boyutuyla Fussılet 41/10'da değinilmekte, yeryüzünün bereketlendirildiği, besin kaynaklarının şekillendirildiği ve bütün bunların yeryüzü sakinlerinin hizmetine sunulduğu beyan edilmektedir. Dolayısıyla, Nâzi'ât 31 ile Fussılet 41/10. âyetlerin birbirinin tefsîri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Burada üç kelimeyle değinilen konu orada adeta detaylandırılarak sunulmakta, böylece "Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsîri" tekniğinin güzel ve çarpıcı bir örneği verilmiş olmaktadır.

b) 'Abese 80/24-32'de gıdaların oluşum safhaları gündeme getirilmekte ve Kaaf 50/7-11'de de benzer bilgilere yer verilmektedir. Hıcr 15/14-21'de

397 Fussılet 41/9-12.

her şeyin dengeli ve ölçülü bir şekilde yaratıldığı, insanlar ve diğer varlıklar için hayat ve geçim imkânlarının var edildiği, her şeyin kaynağının Allah katında olduğu ve belli bir ölçüye göre hizmete sunulduğu beyan edilmektedir. Nahl 16/15'te yeryüzünde nehirlerin ve yolların yaratıldığı ve Enbiyâ 21/30'da hayatın kaynağının su olduğu belirtilerek, suyun önemine dikkat çekilmektedir. Bu konuda daha pek çok örnek âyet Kur'ân'da vardır.

c) Kur'ân'da, suyun gökten, yani bulutlardan yağdırıldığını ifade eden âyetler bulunmasına rağmen, bu âyette konu, yeryüzündeki su gözeleri, su kaynakları, ırmaklar veya nehirler olarak belirlenmektedir. "Suyu çıkarmak" ifadesi, yeraltından çıkan ve çeşitli boyutlara oluşan bütün su çeşitlerini içermektedir. Ayrıca *mer'â* kelimesi, doğrudan veya dolaylı olarak toprak kaynaklı bütün besin kaynaklarını içermektedir. "Zikr-i cüz' irâde-i küll", yani "parçayı anarak bütünü kastetme" kuralı gereği, burada sözü edilen *mâ'* "su" ve *mer'â* "otlak" kelimeleri, bütün su ve besin kaynaklarını ifade etmektedir.

d) Sûrede "uzaktan yakına anlatım metodu" kullanılarak, önce gökten söz edilmekte, ardından sıra yeryüzüne getirilmektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz Nâzi'ât 30-31. âyette ise, bu anlatım yeniden daha yakına getirilerek, inkârcı insanın ders alması sağlanmak istenmektedir. İnsan ne kadar inkârcı veya nankör olsa da, içtiği suya ve yediği gıdaya bakmak durumundadır. Böylece en yakınında ve onun için vazgeçilmez olan şeylere ibret nazarıyla bakmasını sağlamak önemli bir eğitim tekniğidir, Kur'ân'da kullanılan üslup da budur.

Suyun ve besin kaynaklarının topraktan çıkartılışı, aslında bir anlamda öldükten sonra âhirette diriltilmeyi de düşündürten bir gerçektir. Yaşanan sürekli değişim ve dönüşüm, bir gün bu hayatın da sona ereceğini ve yerine yeni bir hayatın başlayacağını adeta haykırmaktadır. İşte, Yüce Allah'ın su ve besin kaynaklarını var eden güç olduğu beyan edilerek, mahşer için diriltmede de eşsiz gücüne dikkat çekilmektedir.

c) Dağların Yere Çakılışı

Yüce Allah, yeryüzünün yapısı hakkında verdiği bilgileri dağların durumuyla da zenginleştirerek ibret kalemlerini artırmaktadır.

1. Dağların Çakılmasından Neden Söz ediliyor?

وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَاۙ "Dağları (yere) O çakmıştır." Âyetteki الْجِبَال *el-cibâl* kelimesi "dağlar", اَرْسٰى *ersâ* fiili de "yerleştirmek, oturtmak, dikmek ve çakmak" anlamlarına gelmektedir.

Kur'ân'ın indirildiği dönemlerde, uzayla ilgili bilgiler boyut olarak elbette günümüzdeki seviyede değildi; dolayısıyla o dönem insanları gezegenlerin hacimleri hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdi. Onların gözünde belki de en büyük cisimler "dağlar"dı. Bu nedenle Yüce Allah, Kur'ân'da pek çok âyette dağların yapısını gündeme getirmekte, hem o dönemde yaşayanların anlayacağı bilgileri vermekte, hem de daha sonraki dönemlerde yaşayacakların keşfedeceği bilimsel gerçeklere ışık tutmaktadır. Bu nedenle, Kur'ân'da sıklıkla dağlara değinilmekte ve dağlar ibret içerikli anlatımlara konu edinilmektedir.[398]

ıı. Dağların Çakılması Ne Demektir?

Nebe' 78/7 ve Ğâşiye 88/19'da da açıkladığımız üzere, dağlar yeryüzüne çakılmış birer kazık vazifesini gören ve dikili oluşlarıyla çukurları dengeleyen bir konumda yaratılmışlardır.

Dağların dikilmesi (*nüsıbet*)[399] ve çakılması (*ersâ*)[400] ifadeleri, onların yeryüzü için anlamını ortaya koymaktadır. Yüce Allah, dağları yeryüzüne çaktığını ve sağlam bir şekilde yere diktiğini beyan etmektedir. Dağlar yeryüzünün bir anlamda ayakları mesabesindedir. "Yeryüzü ölçeğinde bir beşiğe, dağlardan ayak yakışırdı. Bebeği insan olan bu beşiği sallayan el, Yüce Allah'ın kudret eli; bu eli harekete geçiren şefkat ise ilâhî rahmettir."[401]

Dağların yere çakılması, bugünkü jeodezik verilerle de tespit edilmiştir. Nitekim yer kabuğunun kalınlığı, dağların altında 60-70 km'ye kadar varmakta, okyanusların tabanında ise 5-6 km'ye kadar incelmektedir. Ayrıca dağların yeryüzünün değişik bölgelerinde ve değişik yüksekliklerde kazık şeklinde oluşturulması, o bölgelerin "izostatik denge"sinin devamı için son derece büyük bir önem arz etmektedir. İşte, dağların dikilmesi ya da çakılması ile yeryüzündeki dengenin devamı ilişkisi, incelenmesi gereken çok önemli bir konudur.[402]

ııı. Ağırlıkların Savrulmayı Engellemesi Ne Demektir?

Dünyanın ya da üzerindekilerin savrulmaması veya sarsılmaması için Yüce Allah'ın koyduğu kanunların, nelerden oluştuğunun araştırılması da gereklidir. Bu bağlamda yerin içinde, magmanın da altındaki çekirdek kıs-

398 Haşr 59/21.
399 Ğâşiye 88/19.
400 Nâzi'ât 79/32.
401 İslâmoğlu, age., s. 1213'te 6. not.
402 Bu bilgileri Jeomorfoloji Bilim dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Ali Uzun'a borçluyum.

mının bu sarsılmayla ilgisinin nasıl olduğu, yine araştırılması gereken konulardandır. Konuyu Kur'ân'ın işaretleriyle ele aldığımızda, şu tespitlerde bulunabiliriz:

a) Kur'ân'da çeşitli âyetlerde yer alan ve *revâsî* denilen "ağırlıklar"ın yeryüzüne konulması,[403] onların yerin içine, yani magmanın da altındaki çekirdek kısmına yerleştirilmesi demektir. Buradaki ağırlıklar, yerin içine yerleştirilen "değişik ağır metaller" olmalıdır; bu sayede yeryüzü savrulmaktan ve yalpalanmaktan kurtulmaktadır. Bu ağırlıklar bir anlamda dengeyi sağlamak görevini yerine getirmektedir.

Bu bağlamda *ard* kelimesinin başında *fî* edatının kullanılması, "ağırlıklar"ın yerin üstüne değil, içine konulduğunu ifade etmektedir; âyetleri bu şekilde anlamak bir zorunluluktur.

b) Yüce Allah Murselât 77/25'te yeryüzü için *kifât* kelimesini kullanmaktadır. Bu kelime hem "toplanma, bir arada yaşama yeri", hem de "çekim gücü" anlamını vermektedir. Bu anlamıyla ilgili kelime, Murselât 77/27'de sözü edilen "yeryüzüne yüce ağırlıkların yerleştirilmesi" mesajıyla yakın bir anlam birlikteliği meydana getirir. Yeryüzünün çekim gücüne sahip kılınması (*kifât*), magmanın altındaki çekirdek kısmına ağır metallerin yerleştirilmesiyle de ilişkili olmalıdır.

c) İster *ersâ*, ister *mürsâ*, isterse *râsiye* veya *revâsî* kelimeleri olsun, hepsinde "ağırlık, çakmak, demir atmak" gibi "ağırlık"la ilgili bir anlam ortaklığı vardır. Özellikle Nâzi'ât 42'de de olduğu üzere, bu kökten gelen *mürsâ* kelimesinin "demir atma" anlamına gelmesi çok ilginçtir.

"Demir, ağırlık, çakmak" anlamları, yerin altındaki, yani magmanın altında bulunan ağırlıklarla ilişkilendirildiğinde, oradaki ağır metallerden bir bölümünün "demir metalleri" olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Buradan hareketle, yerin en merkezinde bazı ağır metallerin bulunduğu ve bunlar sayesinde savrulmanın engellendiği, sistemin bu şekilde belirlendiği anlaşılmış olmaktadır.

Öyle görülüyor ki, "yeryüzü, dağlar, ağırlıklar, çakmak ve savrulmak" gibi konular, daha uzun yıllar veya asırlar sürecek şekilde bilim insanlarının dikkatini çekmek durumundadır.

d) Sarsılmayla ilgili durum bu olmasına rağmen, yorumunu yapmakta olduğumuz Nâzi'ât 32. âyette sözü edilen husus ise "dağların yerküreye

403 Ra'd 13/3; Nahl 16/15; Enbiyâ 21/31; Lokmân 31/10.

çakılması"dır. Bu çakılma işlemi, dağların toprak altındaki derinliklerde adeta dişliler gibi birbirine geçmiş ve çakılmış durumlarını anlatmaktadır. Onların hareketsiz gibi görünen bu sağlam ve sabit hallerini yaratan gücün farkına varılması ve önünde saygı ile boyun bükülmesi insan olmanın gereğidir. Yüce Allah'a layık olan şey, büyüklüğünü idrak etmemiz ve emirlerine saygı duyarak gereğini yerine getirmemizdir.

d) Yaratıklar-Hayat İlişkisi

Yüce Allah göğü, yükseltilişini, düzenini, gece-gündüz kavramlarını, yeryüzünün durumunu, su ve besin kaynaklarını ifade ettikten sonra dağların yapısını da beyan etmekte, bütün bunların niçin ve hangi amaç doğrultusunda yaratıldığını şu âyette belirtmektedir:

مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ "(Allah bütün bunları) sizin ve hayvanlarınızın geçimi olarak (yaratmıştır)." Âyetteki مَتَاعٌ *metâ'* kelimesi "geçim, geçimlik, dünyalık", أَنْعَام *en'âm* sözcüğü ise "hayvanlar" demektir.

1. Sûrenin 27. âyetinden itibaren yer verilen bütün konular ve zerreden kürreye bütün yaratılmışların var ediliş gayesi işte bu âyette özetlenmektedir: "İnsanların ve diğer canlıların geçimi olsunlar diye." 'Abese 80/32'de de benzer içerikte, varlıklar âlemine dair detay denilebilecek bilgiler verildikten sonra, Yüce Allah gıdaların ve çeşitli besin maddelerinin yaratılış gerekçesini de aynı şekilde belirlemektedir.

2. Âyetteki مَتَاعٌ *metâ'* kelimesi, dünyalık gıdalar için kullanıldığından, bu besinlerin geçiciliği de bir anlamda hatırlatılıyor demektir. *Metâ'* geçicidir, sabit (devamlı) değildir ve cennet nimetlerinin aksine kâmil bir yapıları da yoktur.

3. *Metâ'*ın geçiciliği, ona gereği kadar değer vermeyi gerektirir. Mal, metâ', servet hepsi birer imtihandır. Bu nedenle, onlarla övünmemek gerekir. Aksi takdirde, bunlarla övünenler, sonu ateş olan bir yola girmiş olurlar.[404] Metâ' ve malın geçici olduğunu bilenler, ona sahip olmayı becerir, başarır ve onun imtihanını başarıyla vermeye çalışırlar. Mala devamlı ve kalıcı gözüyle bakanlar ise malının kölesi olur ve onun altında aldanmışlık duygusuyla azabın şiddetini artırırlar.

404 Âl-i İmrân 3/197, 185.

34-36. ÂYETLER:

فَاِذَا جَٓاءَتِ الطَّٓامَّةُ الْكُبْرٰىۘ ﴿٣٤﴾

يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰىۙ ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَح۪يمُ لِمَنْ يَرٰى ﴿٣٦﴾

"34-35. O en büyük olay gerçekleştiğinde, işte o gün insanoğlu (dünyada) neler yaptığını hatırlayacaktır. 36. Gör(mesi gerek)enler için cehennem ortaya çıkartılacaktır."

Yüce Allah, önceki âyet grubunda kâinatın yaratıcısı ve sahibi olduğunu beyan ederek, bir taraftan erişilmez gücünü tanıtmakta, diğer taraftan da bu dünyanın geçiciliğini unutmamayı öğütlemektedir. Bu gerçek, bu dünyada ve zamanında fark edilince anlamlı olur; aksi takdirde, anlamı da faydası da olmaz. İşte, ele alacağımız âyet grubunda bu durum dile getirilmektedir.

a) "En Büyük Olay" Nedir?

Dünya ve nimetlerinin insanlar ve hayvanlar için önemi ve geçiciliği ifade edildikten sonra, Yüce Allah sözü âhiret hayatının gerçekleşeceği mesajına getirmektedir.

فَاِذَا جَٓاءَتِ الطَّٓامَّةُ الْكُبْرٰىۘ "O en büyük olay gerçekleştiğinde." Âyetteki الطَّٓامَّةُ *el-tâmme* kelimesi "olay, hakikat, gürültü, ses, güç yetirilemeyen büyük bela, her şeyin üstündeki büyük olay, baskın gelen şey", الْكُبْرٰى *el-kübrâ* sözcüğü ise "en büyük, büyük" demektir.

Sûrenin 6. âyetinden itibaren dikkat çekilen kıyâmet ve mahşer olgusu, bu sûrenin temel konusudur. Bu nedenle, arada başka bazı konulara değinilmiş olsa da asıl konuya dönülmekte ve mahşer duruşmasının mutlaka yaşanacağı bu şekilde beyan edilmektedir.

1. "En büyük olay", bazı âlimlerimiz tarafından "kıyâmet" olarak anlamlandırılmışsa da,[405] tıpkı Nebe' 78/1'de olduğu gibi, insanların daima bilinçli davranmak ve hazırlıklı olmak zorunda oldukları âhiret sürecidir. Nitekim İbn Abbâs ve Hasan el-Basrî gibi bazı âlimler, bunun Sûr'a ikinci kez üfürülüş, yani mahşer için çağrı olduğunu beyan etmektedirler.[406]

405 Taberî, age., XXX, 47; Ferrâ, age., III, 234; Semerkandî, age., III, 544.
406 Râzî, age., XXXI, 50; Kurtubî, age., XIX, 134.

Demek ki "en büyük olay", insanların yargılanmak üzere diriltilecekleri mahşer duruşmasının habercisi olan sestir, sesleniştir, duyurudur, çağrıdır. Çağrı yaptıran varlık Yüce Allah olduğu için, bu olay hayatı anlamına uygun yaşamayı öğretecek, kişinin kendisine, canlı-cansız çevresine ve Allah'a karşı görev bilincine sahip olmasını ve duyarlı davranmasını sağlayacaktır.

2. Bazı âlimlerimiz de "en büyük olay"ın, insanların cennete veya cehenneme sevk edilecekleri an olduğunu beyan etmektedirler ki, bu kanaat de konuyu âhiretle ilişkilendirdiği için isabetlidir. Esasında bir sonraki âyette konu, diriltilmeden sonra yaşanacak pişmanlıklarla ilgili olduğu için, "en büyük olay"ı mahşerle ilişkilendirmek bir anlamda kaçınılmaz olmaktadır.

3. Bu âyetin öncesiyle ilişkisi, tıpkı 'Abese sûresindeki gibidir ve dünya nimetlerinin var ediliş gayesini ve geçiciliğini anlamayanlar, mahşer duruşması hakkında uyarılmaktadır. Dünyayı ve nimetlerini, hak ettikleri kadar ve âhireti kazanma gayesi doğrultusunda değerlendirmek gerekir. Bu asıl hedefi kaçıranlar başta olmak üzere, diğer bütün insanlar da âhiret konusunda duyarlı olmaya davet edilmektedir.

b) Gerçeği Hatırlamanın Faydasız Olduğu Yer Neresidir?

Yüce Allah, "en büyük olay"ı ifade ettikten sonra, bu olayın bazı sonuçlarını da vermektedir. Bu sûrede ve bu âyet grubundaki ilk sonuç, insanların dünyada yaptıklarını hatırlamaları şeklinde verilmektedir.

يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰىۙ "İşte o gün, insanoğlu (dünyada) neler yaptığını hatırlayacaktır." Âyetteki يَوْمَ *yevme* zaman edatıdır ve "o gün" demektir. يَتَذَكَّرُ *yetezekkeru* fiili "hatırlamak", سَعٰى *se'â* fiili ise "yapmak, izlemek, peşinden koşmak" demektir.

Bir önceki âyette "en büyük olay"ın gerçekleşmesinden söz edilince, bunun mahşer yargılaması için insanların diriltilmesi ve duruşmaya çağrılması olduğu işte bu âyetten anlaşılmaktadır.

1. Âyetteki الْاِنْسَانُ *el-insân* kelimesini genel olarak "insanoğlu" diye anlarsak, maksadın herkesi içeren bir mesaj vermek olduğunu söyleyebiliriz. Mahşerde herkes dünyada yaptığını hatırlayacak ve yaptıklarını görecektir.[407]

407 Kehf 18/49; Lokmân 31/16; Necm 53/39-40; Kamer 54/54; Zilzâl 99/7-8.

2. *el-İnsân* kelimesini dar anlamda "nankör insan" olarak anlamak da mümkündür. Çünkü sûrenin 10-12. âyetlerinde bu tip inkârcılardan söz edilmektedir. Dolayısıyla buradaki hatırlamayı onlara yönelik bir pişmanlık olarak yorumlamak daha doğrudur. Esasında bir sonraki âyette "cehennemin ortaya çıkartılması"ndan söz edilmesi, bu hatırlamanın nankör insanlara ait olacağını ortaya koymaktadır. Fecr 89/24'te ifade edildiğine göre, inkârcı insan o gün gerçeği hatırlayacak, ancak bunun ona hiçbir faydası olmayacaktır.

3. Nankör insanlar, dünyada yaptıklarını unutmuş olsalar da, Yüce Allah onları kayıt altına aldırdığı için yapılanlar tek tek sayılıp dökülecek, bütün yaptıklarını kendilerine haber verecektir.[408] İnsanlar âhirette hatırlamayı istemeyecekleri şeyleri dünyada yapmamalıdırlar. Aksi takdirde bilinmelidir ki, yapılan her şey kayıt altına alınmaktadır ve zamanı gelince de sahibinin önüne getirilecektir.

4. Gerçeği fark edip hatadan dönmenin yeri bu dünya hayatıdır. Ölürken veya diriltilirken yaşanacak hatırlama ya da pişmanlıklar hiçbir anlam ifade etmeyecektir, çünkü bunlar dikkate alınmayacaklardır.

Âyetteki مَا *mâ* edatı, kişinin dünyada yapıp ettiği, hatta düşündüğü bütün fiilî veya zihnî çalışmaları içermektedir. Bu nedenle, akla ve zihne hâkim olmadan organlara hâkim olunamayacağı bilinmeli, ona göre davranılmalıdır; çünkü son pişmanlık fayda vermez.

c) Cehennemin Ortaya Çıkartılışı

"En büyük olay" gerçekleşip, nankör insanlar da dünyada yapıp ettiklerini hatırlayınca, işte o esnada bir tehdit unsuru olarak cehennem devreye sokulacak ve görüntüye verilecektir.

وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرٰى "Gör(mesi gerek)enler için cehennem ortaya çıkartılacaktır." Âyetteki بُرِّزَ *burrize* fiili "ortaya çıkartılmak", الْجَحِيم *el-cahîm* kelimesi "cehennem", لِمَنْ يَرٰى *limen yerâ* ifadesi ise "görebilen kişi için" demektir.

1. Cehennemin ortaya çıkartılışı veya görünür hale getirilmesi, onun o zamana kadar içinin boş olduğunu, faaliyete geçmediğini ve tehdit için

408 Mücâdele 58/5-7.

gösterildiğini ifade eder. Nitekim Tekvîr 81/12'de cehennemin, yargılama esnasında tutuşturulacağı açıkça belirtilmektedir.

2. Cehennemin gösterilmesi de esasında bir çeşit sıkıntıdır. Yargılanacak kişinin atılacağı yeri görerek çekeceği bu derin mahcubiyet de yaşanacakların dehşetini ortaya koymaktadır. Yargılama esnasında cehennemin görüleceği Tekâsür 102/7'de açıkça belirtilmektedir.

a) Tâhâ 20/124-125'te ifade edildiği üzere, Yüce Allah'ın öğüdünden yüz çevirenlerin hayatı dar olacak ve kıyâmet günü "kör" olarak toplanacaklardır. İsrâ 17/72'de de ifade edildiği gibi, bu dünyada hakikate karşı kör davrananlar, âhirette de kör, hatta daha da yolunu şaşırmış olacaklardır. Bu âyetlerin de işaretiyle, onların mahşerdeki körlüğünü, "nimet ve huzur görememek" anlamında bir körlük olarak anlamaktayız. Bu durum, cehennemi görmelerine engel olmayacaktır. Çünkü onların cehennemi görmesi de cezanın bir parçası olacaktır.

b) Enbiyâ 21/101-102. âyet gereği, ödülle buluşturulacak insanlar cehennemden uzak tutulacak, onun uğultusunu bile duymayacaklardır. Bu nedenle cehennemi görecek kişilerin aynı zamanda cehennemlik olduğunu söylemek durumundayız. Şu'arâ' 26/90-91. âyetler bu hususu açıkça ortaya koymaktadır: "Cennet muttakîlere yaklaştırılacak, cehennem ise azgınlar için ortaya çıkartılacaktır." İşte burada, cehennemin kimler için ortaya çıkartılacağı açıkça beyan edilmektedir.

3. Eğer bir önceki âyetteki *el-insan* kelimesinden maksadı, "bütün insanlar" olarak kabul edersek, bu defa da herkesin cehennemi göreceği ifade ediliyor demektir. Ancak muhtemelen müminler çok uzaktan görecek ve ondan etkilenmeyeceklerdir.[409] Semerkandî gibi bizim de tercihimiz ilk görüştür.[410]

4. Âyetteki يَرٰى *yerâ* fiilini, تَرٰى *terâ* şeklinde okuyanlar da vardır. Buna göre anlam farklılaşmakta ve çok anlamlı açılımlar söz konusu olmaktadır.

a) Eğer bu fiil *terâ* şeklinde okunursa, gören varlık "cehennem" olur. Bu durumda âyetin anlamı, "Cehennem, gördüğü cehennemliklere yaklaştırılır" şeklinde olur. Bu tercihte de muhatapların cehennemlikler olduğu anlaşılır. Bu anlamın delili ise Furkaan 25/12. âyettir. Yüce Allah söz konusu âyette şöyle buyurmaktadır: "Cehennem cehennemlikleri uzaktan gördüğünde onun öfkeli kükremesini ve uğultusunu işiteceklerdir."

409 Taberî, age., XXX, 48; Zemahşerî, age., IV, 684.
410 Semerkandî, age., III, 544.

b) Fiilin *terâ* şeklindeki okunuşuna göre, gören kişi Hz. Peygamber de olabilir. Bu durumda anlam "Ey Peygamber, senin gördüğün kimselere cehennem gösterildiğinde" şeklini alır. Hz. Peygamber'in gördüğü kimseler ise elbette onu bunaltan azgın kâfirler ve müşriklerdir.[411]

Bütün bu anlam çeşitlilikleri Kur'ân'ın üslup zenginliğinin sonucudur. Okunuş farklılıkları bazı anlam değişikliklerinin oluşmasına vesile olabilir; böylece ilâhî mesajın daha çok insan tarafından ve daha değişik boyutlarda kavranmasının da yolu açılmış olur.

37-41. ÂYETLER:

فَاَمَّا مَنْ طَغٰى ﴿٣٧﴾ وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَاِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَاْوٰى ﴿٣٩﴾

وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّه۪ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ﴿٤٠﴾ فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَاْوٰى ﴿٤١﴾

"**37-39.** Kim azgınlık yapmış ve dünya hayatını tercih etmişse, Cehennem (onların) sığınağıdır. **40-41.** Rabbinin makamından korkan ve kendisini arzulara (uymaktan) alıkoyanlara gelince, işte böylelerinin sığınağı da Cennet'tir."

Yüce Allah, önceki âyet grubunda genel olarak mahşer çağrısını dile getirmekte, insanın dünyada yapıp ettiklerini orada hatırlayacağını belirtmekte ve hak edenler için cehennemin ortaya çıkartılacağını belirtmektedir. Kısmen genel olan bu ifadelerden sonra, şimdi de mahşerde insanların oluşturacağı iki ana gruba değinmektedir.

a) Cehennem: Azgınlığın Sonu

Ödül alma veya azap görme anlamında genel olarak insanların iki gruba ayrılacağı ifade edilince, Yüce Allah söze önce olumsuzlardan başlamaktadır. Böylece bir anlamda, önceki âyet grubunda dile getirilen "cehennemin ortaya çıkartılmasının" da bunlarla ilgili olduğu hissi verilmektedir.

1. Azgınlık Felâkettir

فَاَمَّا مَنْ طَغٰى "Kim azgınlık yapmışsa." Âyetteki طَغٰى *tağâ* fiili "azgınlık yapmak" demektir.

---

411 Zemahşerî, age., IV, 684; Râzî, age., XXXI, 50.

a) Yüce Allah, mahşerde insanların, dünyada yaptıklarını hatırlayacaklarını ve cehennemin ortaya çıkartılacağını beyan ettikten sonra, sözü azgınlık yapanlara getirmektedir. Şems 91/11'de de Semûd kavminin Hz. Sâlih'i yalanlamasının nedeni aynı şekilde azgınlık olarak belirlenmektedir.

b) Nebe' 78/21-26'da bu tiplerin yaşayacakları son hakkında geniş bir şeklide bilgi vermiştik; sözü uzatmamak ve tekrara düşmemek için aynı şeyleri ifade etmeyeceğiz. Oradakinden farklı olarak, Yüce Allah bu âyetlerde azgın insanların azgınlıklarının birinci derecedeki sonucuna dikkat çekmekte ve azgınlığın dünya hayatını tercihe neden olduğuna dikkat çekmektedir.

11. Dünyayı Tercih Azgınlığın Sonucudur

وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا "Dünya hayatını tercih etmişse." Âyetteki اٰثَرَ âsera fiili "tercih etmek", الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا *el-hayâtü'd-dünyâ* tamlaması ise "yakın, yaşanmakta olan hayat, dünya hayatı" demektir.

a) 'Alak 96/6-7'de, nankör ve inkârcı insan tipinin, özellikle kendini yeterli görünce azgınlaşacağı beyan edilerek, azgınlığın "sonuç"; kendini yeterli ve ihtiyaçsız görmenin ise "sebep" olduğu ortaya konulmuştu. Burada ise, konunun farklı bir boyutu ele alınmaktadır: İlâhî öğretilere ihtiyaç hissetmeyen ve sonuçta azgınlaşan kişinin dünyanın, geçiciliğine aldırmadan bu hayatı tercih edişi gündeme getirilmektedir.

b) Azgınlıkla iç içe geçmiş çeşitli faaliyetler Kur'ân'da kınayıcı bir üslupla zikredilmekte, burada ise özellikle dünya hayatını tercih hatasına parmak basılmaktadır. A'lâ 87/16-17'de, âhiret hayatının daha hayırlı ve kalıcı olmasına rağmen dünya hayatını tercih edenler, kurtuluşa eremeyecek kişiler olarak zikredilmektedir. Kıyâmet 75/20-21'de de dünyayı aşırı sevip âhireti göz ardı edenler kınanmakta ve âhirette ziyana uğrayacak kişiler olarak tanıtılmaktadır.[412]

c) Dünya hayatını tercih, insanın dünyaya adeta tapması ve âhireti hiç hesaba katmaması, hatta âhirete inanmaması şeklinde olursa bu tehditler söz konusudur. Yoksa insanın bu hayatı dışlaması veya onu aşağılaması gibi bir anlayış Kur'ân'dan referans bulamaz. Âhiret hayatı ebedîdir ve o

412 "Dünya sevgisi her hatanın başıdır" anlamındaki rivayetin sıhhati tartışmalıdır. Bunu kabul edenler de rivayeti "dünyayı aşırı sevmek ve âhireti hiç hesaba katmamak" şeklinde yorumlamalıdırlar. (Rivayet için bk. İsmail b. Muhammed el-'Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs, Beyrut, 1988, I, 344-345).

hayatın kazanılma yeri de dünyadır. Hiç ciddiye alınmayan ve sürekli hor ve hakir görülen bir hayat ile, ebedî ödül mekânı olan cennet de kazanılmaz.

Dünya bir sürgün yeri değil, âhiretin kazanılması için imar edilmesi istenen bir mekândır. Bu nedenle, ölçüyü kaçırmamak ve âhireti öteleyip inkâra düşmemek kaydıyla, dünyayı sevmenin ve ona değer vermenin herhangi bir sakıncası yoktur. Bu konuyu A'lâ sûresinin 16-17. âyetlerinin tefsirinde geniş bir şekilde açıklamaya çalıştığımız için burada bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

ııı. Cehennem Azgınların Sığınağıdır

فَاِنَّ الْجَح۪يمَ هِيَ الْمَأْوٰى "Cehennem (onların) sığınağıdır." Âyetteki الْجَح۪يمَ *el-cahîm* kelimesi "cehennem", الْمَأْوٰى *el-me'vâ* sözcüğü ise "sığınak, barınak, korunak ve son durak" demektir.

Bu âyette, önceki iki âyette söylenen bozuklukların sahiplerinin dikkatleri özellikle çekilmekte ve varacakları yerin cehennem olacağı kendilerine bildirilmektedir.

a) Cümledeki هِيَ *hiye* zamiri, bu buluşmanın mutlaka gerçekleşeceğini gösteren bir konumda anlamı vurgulu hale getirmektedir. Ayrıca ifadenin isim cümlesi şeklinde getirilmesi de bu amacı desteklemektedir.

b) Bu âyette bir taraftan söz konusu azgın kişiler uyarılmakta, diğer taraftan da kendilerine gözdağı verilmektedir. Aslında geçiciliği 23. âyette *metâ'* kelimesiyle hatırlatılan bu dünya ve onun nimetlerini bu şekilde kabul etmeyenler, üstelik bir de dünyaya taparcasına bir tercihin sahipleri olunca, cehennem ile buluşmaları artık kaçınılmaz olmaktadır.

c) Âyetin mesajını evrensele taşımak ve hitabın herkesi ilgilendirdiğini de söylemek durumundayız. Söylenmek istenen şudur: "Ey insanlar, iyi biliniz ki azgınlık yapıp dünyayı tercih eder, âhirete de inanmaz veya onu önemsemezseniz, sizi bekleyen sığınak da cehennem olacaktır." Bu gerçeği unutmadan hayatı yaşamak gerekir.

b) Cennet: Ödül Yeri

Yüce Allâh, azgınlık yapıp dünyayı tercih edenlerin cehenneme sığınmak zorunda kalacaklarını beyan ettikten sonra, Kur'ân'ın "mesânî" oluşu gereği, şimdi de sırayı ödülü hak edenlere getirmektedir.

1. Rabbe Saygılı Olmak İşin Başıdır

وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّه "Rabbinin makamından korkan." Âyetteki خَافَ *haafe* fiili "korkmak", مَقَام *makaam* kelimesi ise "makam, huzur" demektir.

a) Azgın kişilerden söz eden 37. âyetin Ebû Cehil veya 'Âmir b. Umeyr, bu âyetin ise Mus'ab b. Umeyr veya Hz. Ebû Bekir hakkında nâzil olduğu beyan edilmektedir. İbn Abbâs kaynaklı başka bir rivayette ise, bu âyetin bir kötülüğe yönelip tek başına onu yapabilecek durumdayken Allah korkusundan dolayı onu terk eden kişiler hakkında indirildiği rivayet edilmektedir.[413] Bu yaklaşımlar doğru olabilir; ancak Yüce Allah'ın isim zikretmemesi, mesajın bütün bu özellikte olan kişileri kapsadığını göstermektedir. Her kim böyle davranırsa hak ettiği âkıbetle buluşturulacaktır.

b) "Rabbinin makamından korkmak" ifadesi, bir önceki âyet grubunda yer alan "azgın insan tipi"nin karşıtıdır. Sonu cehennem olan azgınlığın zıddına, sonu cennet olacak davranış ve bilinç "Allah'ın makamından korkmak" şeklinde belirlenmektedir.

"Rabbinin makamından korkmak", "O'nun huzurunda bulunup hesap vermekten" veya "O'nun mutlak otoritesinden korkmak" demektir. *Makaam* kelimesi, hem durma yeri hem zamanı hem de durmak anlamlarına gelmektedir. Bu durumda ilgili cümleyi "Allah'ın huzurundaki duruş yerinden, duruş zamanından veya duruşmadan korkmak" şeklinde anlamak gerekmektedir. Taberî'nin de dediği gibi bu ifade "kıyâmet, yani mahşer günü Allah'ın huzurunda gerçekleşecek sorgulamadan korkanlar" anlamına gelmektedir.[414]

c) Yüce Allah, Rahmân 55/46'da makamından, huzurunda yargılanmaktan, yani mutlak otoritesinden korkup sakınanlara iki cennet vereceğini beyan etmektedir. Her iki âyet, sonu cennet nimetleriyle buluşmak anlamında buluşmaktadır.

d) Yüce Huzur'da verilecek hesaptan ve yaşanacak duruşmadan çekinenler, bunun gereklerini dünyadayken yerine getirmeye gayret ederler. Orada hüzün vereceğini düşündüğü ve bildiği davranışlardan burada uzak durmaya çalışırlar. Allah'ın farz olan emirlerini yerine getirerek, yasaklarından da mümkün mertebe kaçınarak bunu gerçekleştirme uğraşısı içerisinde olurlar. Âyette yer alan ikinci cümle, bunun nasıl başarılabileceği noktasında çok önemli bir bilgi sunmaktadır.

413 Rivayetler ve detayları için bk. Kurtubî, age., XIX, 135.
414 Taberî, age., XXX, 48.

II. Nefsi Putlara Tapmaktan Korumak Esastır

وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى "Kendisini arzulara (uymaktan) alıkoyanlara (gelince)." Âyetteki نَهٰى *nehâ* fiili "alıkoymak, engellemek", النَّفْس *en-nefs* kelimesi "nefs, öz benlik", الْهَوٰى *el-hevâ* sözcüğü ise "arzu, istek, heva" demektir.

a) "Kendisini arzulara (uymaktan) alıkoymak", bir önceki âyet grubunda yer alan "dünyayı tercih etme"nin karşıtıdır. Azgınlık yapıp dünyayı tercih edenlerin sonu cehennem olacaktır; aynı şekilde, bunun zıddı olarak Allah'ın makamından korkarak, kendisini puta tapmaktan veya şeytanın vesveselerine uyup Allah'ın yasaklarına kapılmaktan alıkoyanların sonu ise elbette ödül yeri olacaktır.

Allah'a saygı duymak, hayatını O'nun ilkelerine uydurmayı gerektirir. Saygı duyacağı makamı iyi ve doğru belirleyenler, azgınlıktan ve dünyayı tercihten uzaklaşır, sonuçta cehenneme sığınmaktan da kurtulur.

b) Yüce Allah'ın huzurunda sorgulanmaktan korkmak için elbette öncelikle o makam hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Âlim kulların gerçek anlamda Allah'a saygı duyacağı gerçeğinden hareketle, ilâhî makamda yargılanmadan korkmak için de bilinç gereklidir. Demek ki, bu insanlar aynı zamanda söz konusu mesele hakkında yeterli bilgiye sahiplerdir. Bilenler korkarlar; bilmeyenler neden korksunlar ki! Bilmek ve korkmak, kişinin kendisini putlara tapmaktan uzaklaştırmasını getirir. İşte âyette vurgulanan husus budur. Bilmeyenleri ve sonuçta korkmayanları da âhirette derin ayrılıklar ve hasretlikler beklemektedir.

Nefsini veya hevesini ilâh edenlerin ya da ilâh anlayışını hevesine dönüştürüp kurban edenlerin[415] şiddetle kınandığı gerçeği düşünüldüğünde, buradaki uyarının önemi daha net olarak anlaşılmaktadır.

III. Cennet de Saygılıların Sığınağıdır

فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَاْوٰى "İşte böylelerinin sığınağı da Cennet'tir." Âyetteki الْجَنَّة *el-cennet* kelimesi "cennet", الْمَاْوٰى *el-me'vâ* sözcüğü ise "sığınak, barınak, korunak ve son durak" demektir.

415 Furkaan 25/43; Câsiye 45/23.

a) Sûrenin 39. âyetindeki üslup gereği bu âyette de iyi ve saygılı davranarak nefsini hevâ ve heveslerine tapmaktan engelleyenlerin varacağı yer cennet olarak ilan edilmektedir. 39 ve 41. âyetlerdeki هِيَ *hiye* zamiri bu buluşmaların mutlaka gerçekleşeceğini gösteren bir anlama sahiptir.

b) Sûrenin 37-41. âyetlerinde iki zıt anlayış, iki zıt davranış ve iki zıt sonuçtan söz edilmektedir. Azgınlık yapıp dünyayı tercih edenlerin sonu cehennem, Yüce Allah'ın makamındaki sorgulamadan korkarak kendisini puta tapmaktan alıkoyanların sonu ise Allah'ın izniyle cennet olacaktır. Kişiler tercihleri doğrultusunda işleme tâbi tutulacaklardır; cennetlik veya cehennemlik olmayı bir anlamda kendi çabaları belirleyecektir. Cenneti kazananlardan olmayı niyaz ediyoruz.

c) Âyetlerdeki ifadelere dikkatle bakıldığında, bu anlayış ve davranışların insanlar tarafından tercih edildiği, herhangi bir dayatmanın veya zorlamanın söz konusu olmadığı rahatlıkla görülecektir. Pek çok âyette Yüce Allah, insan iradesinin önemine ve sonucu şekillendirmedeki katkısına dikkat çekmektedir.[416] İşte yorumunu yaptığımız bu âyetler de bu gerçeğin değişik birer örneğidir.

42-46. ÂYETLER:

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَاۜ ﴿٤٢﴾ فٖيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَاۜ ﴿٤٣﴾ اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَاۜ ﴿٤٤﴾

اِنَّمَٓا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَاۜ ﴿٤٥﴾ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُٓوا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا ﴿٤٦﴾

"**42.** Sana Son Saat'in demir atma zamanından soruyorlar. **43.** Onu bilme konusunda sen nerede olabilirsin ki! **44.** Onun sonuyla ilgili bilgi sadece Rabbine aittir. **45.** Sen sadece ondan (Son Saat'ten) saygı ile korkanları uyarıcısın. **46.** Mahşeri gördükleri gün, (dünyada) sanki bir gece veya kuşluğu kadar kalmış gibi olacaklar."

Yüce Allah, sûrenin sonunda, sözü yeniden asıl konuya getirmekte ve Son Saat hakkında ileri geri konuşmaları bitirmek için son noktayı koymaktadır. Yüce Allah, alaycı ifadelerle meseleyi hafife alanlara yönelik susturucu cümlelerin yer aldığı bu pasajda, kıyametle ilgili bilgileri hiç kimseyle paylaşmadığını beyan ederek konunun hassasiyetini ortaya koymaktadır.

416 A'lâ 87/10-12; Şems 91/9-10; Leyl 92/5-10; 'Alak 96/6-7.

a) Son Saat: Kıyâmet

Mekke müşriklerinin büyük çoğunluğu kıyâmet konusunda derin şüphe içerisindeydiler. Bu grubun içinden bir bölümü ise konuyu alaya alıp, müminleri bunaltıyor ve onlarla dalga geçiyorlardı. İşte bu alay cümlelerinden birine gönderme yapılan ifade, sûrenin bu âyetinde dile getirilmektedir.

1. Kıyâmetin Demir Atması Nedir?

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَاۜ "Sana Son Saat'in demir atma zamanından soruyorlar." Âyetteki يَسْـَٔلُونَ *yes'elûne* fiili "sormak", السَّاعَة *es-sâ'a* kelimesi "kıyâmet vakti, son saat", مُرْسٰى *mürsâ* sözcüğü ise "kopmak, demir atmak, çakmak ve boşaltmak" demektir.

a) *Ersâ/mürsâ* kelimesi, gemi ve dağ gibi varlıklar için kullanılır. Kur'ân'daki "ağırlıklar" anlamına gelen *revâsî* kelimesi de aynı köktendir ve benzer bir anlam verir. Ayrıca söz konusu kelime, bu sûrenin 32. âyetinde "dağların yere çakılması" anlamında yer almaktadır. Bu fiilin kıyâmetle ilişkilendirilmesinin nedeni, kıyâmetin gemiye benzetilmesindendir.

Gemiler, hareketlerinden veya yolculuklarından sonra nasıl ki demir atar ve dururlarsa kıyâmetin kopması da böyle bir şeydir. Şüphe yok ki bu durum, ayakta duran kişinin ayakları üzerine kalkışı gibi değil, meselâ adaletin ve hakkın kaim ve hâkim oluşu gibi, bir şeyin ortaya çıkması ve sabit olması anlamındadır.[417] Özetle söylemek gerekirse, Son Saat'in demir atması dünya sisteminin bitmesi demektir.

b) Sûrenin 6-12. âyetlerinde de geçtiği üzere, inkârcı insanların kıyâmetin kopma şekli ve zamanı hakkında alay içeren kanaatleri vardı. Bu kanaatlerini dile getirdikleri alaycı cümlelerinden biri de şudur: "Kıyâmetin kopması ne zamanmış!" Onlar âhirete inanmadıkları için dirilmeyi, bunun öncesinde de kıyâmeti inkâr ediyorlardı. Ayrıca, "Eğer doğru söylüyorsanız o vaat ne zamanmış!" şeklindeki ifadeler de onların alay cümlelerindendir.[418] Müminlerin kıyamet hususunda yürekleri titrerken, müşriklerden kıyâmete inanmayanlar onu acele istiyor, alaycılıklarını adeta zirveye çıkartıyorlardı. Oysa Son Saat hakkında şüphe yayanlar derin bir yanılgıya gömülmüşlerdir.[419]

417 Ferrâ, age., III, 234; Taberî, age., XXX, 48-49; Râzî, age., XXXI, 52.
418 Yûnus 10/48, Enbiyâ 21/38, Neml 27/71, Yâsîn 36/48, Mülk 67/25.
419 Şûrâ 42/18.

c) Kıyâmetin kopma vaktinin sorulduğu çeşitli alaycı ifadeler Kur'ân'da zikredilmektedir.[420] İşte Nâzi'ât 42 ve diğer bazı âyetlerde "kıyâmet" anlamı verilen kelime *es-sâ'a* sözcüğüdür. "Son Saat" demek olan bu kelimeyle kastedilen anlam, "kıyâmet"tir; yani bu sistemin sona erdirilmesi ve yeni bir oluşumun meydana getirilme sürecidir. السَّاعَة *es-sâ'a,* olayın başlama zamanını ifade ederken, *kıyâmet* kelimesi, yeni sistemin yaratılış sürecini ortaya koymaktadır. *Kıyâm* veya *kıyâmet,* esasında bir çeşit "ayağa kalkış, oluşum, meydana geliş ve kurulum" olduğu için Kur'ân'da âhiret için kullanılan ifadelerden birisi de *yevmü'l-kıyâmet,* yani "kıyâmet günü" ifadesidir.

Durum böyle olunca, yorumunu yaptığımız âyetten kasıt, bu kâinat sisteminin biteceği "Son Saat"in vaktinin sorulmasıdır. Son Saat'in demir atması bu sistemin artık durması ve bitmesi anlamına gelmektedir.

11. Kıyâmetin Vaktini Nebî (as) da Bilemez

فِيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَا "Onu bilme konusunda sen nerede olabilirsin ki?" Âyetteki فِيمَ *fîme* ifadesi "nerede", ذِكْرٰى *zikrâ* kelimesi ise "hatırlamak, bilmek" demektir.

Hz. Ayşe'den gelen bir rivayete göre, Rasûlüllâh (sav) kıyâmet konusunda çok düşünür, merak eder ve konuşurmuş. Çünkü çevresindekiler onu bu noktada sorularıyla meşgul ederlermiş, o da bu konuda çok düşünürmüş. İşte âyet bu bağlamda, konunun muhatabının Hz. Peygamber olmadığını beyan etmek üzere indirilmiştir.[421]

a) Arapçada *mâ* soru edatının başına cer harflerinden biri gelirse *mâ* edatı *me* şeklinde yazılır ve okunur. İşte bu âyet bu kuralın bir örneğidir. Âyetteki فِيمَ اَنْتَ *fîme ente* ifadesi, özellikle birinin bir başkasına, aslında ona sorulmaması gereken bir soruyu sorması durumunda söylenir. Bir anlamda "bunun seni ilgilendiren tarafı ne?" veya "bu seni ilgilendirmez!" demektir.[422]

b) Bu âyete, "Sen nerede, onun vaktini bilmek nerede!" veya "Sen nerede, onu anlatmak nerede!" veya "Sen onun vaktini nereden bileceksin ki!" ya da "Sen onu nasıl ifade edebilirsin ki!" şeklinde de anlam verile-

420 A'râf 7/187; Ahzâb 33/63.
421 Rivayet için bk. Semerkandî, age., III, 545; Taberî, age., XXX, 49; Zemahşerî, age., IV, 685.
422 Râzî, age., XXXI, 52.

bilir. Yazır'ın da dediği gibi, bu âyet "Onu anlatmak senin görevin değildir" veya "O, senden uzaktır" anlamlarına gelir. "Muhataplar bu konuda soru sorunca sorularıyla meşgul olma, onları kendi hallerine bırak" anlamı âyetteki kullanımdan hissedilmektedir.

Sonuç olarak şunu söylemek gerekir: Bu âyet, kıyâmetin kopma vaktini Hz. Peygamber'in de bilemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Zaten bir sonraki âyet bu anlamı zorunlu kılmaktadır.

ııı. Kıyâmeti Sadece Yüce Allah Bilir

إِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَاۜ "Onun sonuyla ilgili bilgi sadece Rabbine aittir." Âyetteki مُنْتَهٰى *müntehâ* kelimesi "son, sonuç ve nihayet" demektir.

Bir önceki âyette kıyâmetin vaktiyle ilgili Hz. Peygamber'in hiçbir şekilde bilgi sahibi olmadığı ifade edilince, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette bilginin adresi sunulmakta ve adeta bu konuda başka arayışların önü kesilmek istenmektedir. Kıyâmetin nihâî bilgisi sadece Yüce Allah'a aittir ve O bunu yaratıklarından hiç kimseye bildirmemiştir.

b) Kıyâmet - Gayb İlişkisi

Kıyâmetle ilgili olarak Kur'ân'da oldukça fazla âyet vardır. Bunlardan bir kısmı konuyu gaybla ilişkilendirerek sunulmaktadır.

ı. Kıyamet Gayb ile İlişkilidir

a) Kıyâmetle ilgili bilgi veren A'râf 7/187. âyetten sonra gelen A'râf 7/188'de Yüce Allah, Hz. Peygamber'den şunu söylemesini istemektedir: "De ki: Allah dilemedikçe ben (dahi) kendime ne yarar sağlayabilirim, ne de zararı önleyebilirim. Zira eğer gaybı bilseydim, kendime tüm güzelliklerden daha çok pay ayrılmasını sağlardım; üstelik bana hiçbir kötülük de erişemezdi. Ben, inanan insanlar için yalnızca bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim."

b) Konu gaybla ilgili olunca, bu artık yaratıklar için bilgi alanının dışındadır, demektir. Çünkü Yüce Allah Neml 27/65'te şunu beyan etmektedir: "De ki: Göklerde ve yerde Allah'tan başka hiç kimse gaybı bilemez. Dolayısıyla onlar ne zaman diriltileceklerini de bilemezler."

c) Kur'ân'da diğer peygamberlerin olduğu gibi,[423] Hz. Peygamber'in de gaybı bilemeyeceği açıkça beyan edilmektedir. Hz. Peygamber ve gayb konusunda son derece önemli mesaj veren âyetlerden birisi de şudur: "De ki: Ben size, Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum. Gaybı da bilmem; size melek olduğumu da söylemiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum."[424] Yüce Allah, Kur'ân'da Hz. Peygamber'e gaybı bilemeyeceğini bu şekilde açıkça itiraf ettirmesine rağmen, gaybla ilgili onlarca veya yüzlerce sözü ona isnat etmek anlaşılabilir bir durum değildir.

d) Yüce Allah, Kur'ân'da Hz. Peygamber'e yönelik olarak bazen *ve mâ edrâke*, bazen de *ve mâ yüdrîke* kalıplarında sorular sorar. Konuyla ilgili çeşitli âyetlerin yorumlarında da ifade ettiğimiz üzere, bunlardan *ve mâ edrâke* şeklinde olanların cevabını bizzat Yüce Allah vermekte, konuyla ilgili farklı anlamların söz konusu olduğunu öğretmektedir. Bir anlamda Kur'ân'ın Rabb'ca bir anlam dünyasının olduğunu ortaya koymaktadır. Yüce Allah *ve mâ yüdrîke* şeklindeki sorularının cevabını ise vermemektedir. Kur'ân'da bunun üç tane örneğinden iki tanesi kıyâmetle ilgilidir: "Sen nereden bileceksin, belki de Son Saat çok yakındır."[425] Bir tanesi ise gaybla ilgidir.[426] Kıyâmet de gaybın konusu olduğuna göre, bunun bilinemeyeceği açıkça ortadadır.

11. Kıyâmetin Vaktinin Bilinemeyeceğiyle İlgili Bazı Âyetler

Kıyâmet-gayb ilişkisi konusunu bu şekilde ifade ettikten sonra, şimdi de kıyâmetin vaktinin bilinemeyeceğiyle ilgili bazı âyetleri hatırlatmak istiyoruz.

1. A'raf 7/187'de kıyâmetle ilgili soruya ve ona verilmesi gereken cevaba şu şekilde yer verilmektedir: "Sana, Son Saat'in demir atma zamanından soruyorlar. De ki: Kıyâmetin bilgisi sadece Rabbinin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası ortaya koyamaz. O, bütün ağırlığını göklerde ve yerde hissettirecektir; size ansızın gelecektir. Sanki sen onu bilebilirmişsin gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi sadece Allah katındadır; fakat insanların çoğu bu gerçeği bilmezler."

Bu âyete rağmen kıyâmet hakkında fikir beyan etmek gerçekten büyük cesaret ister. Çünkü kıyâmetin kopma vakti gaybın konusudur. Gaybı

423 Hûd 11/31.
424 En'âm 6/50.
425 Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17.
426 'Abese 80/3.

da Yüce Allah'tan başka hiçbir varlık bilemez. Dahası, kıyâmetin gelişi "aniden" gerçekleşecektir. Âyetteki *bağte* kelimesi bu anlamı vermektedir. Aniden gelecek veya gerçekleşecek bir olayın bilinmesi de gelecek alametlerinin olması da mümkün değildir. Çünkü alamet varsa anilik ortadan kalkar.

ıı. Tâhâ 20/15'te bu konuda çok çarpıcı başka bir ifade yer almaktadır: "Kıyâmet mutlaka gerçekleşecektir. Onun bilgisini nerdeyse Kendimden bile gizleyeceğim." Bu ifadesiyle Yüce Allah bu bilgiyi hiç kimseyle paylaşmadığını ortaya koymaktadır.

ııı. Enbiyâ 21/109'de şöyle buyrulmaktadır: "Eğer yüz çevirirlerse, de ki: Ben size eşit olarak gerçeği duyurdum. Vaad edildiğiniz şeyin (kıyâmetin) yakın mı, yoksa uzak mı olduğunu bilmiyorum." İşte Yüce Allah, bu âyette de inkârcılara karşı Hz. Peygamber'den kıyâmet hakkında bilgi sahibi olmadığını ilan etmesini istemektedir. Benzer ifadeler Cinn 72/25-27'de de yer almaktadır.

ıv. Ahzâb 31/63'te şu ifade yer almaktadır: "İnsanlar sana Son Saat'ten soruyorlar. De ki: Onun bilgisi sadece Allah katındadır." Âyetteki *innemâ* edatı, bu bilginin sadece Yüce Allah'a ait olduğunu, bu konuda başkasının hiçbir şekilde bilgi sahibi olamayacağını göstermektedir.

v. Lokmân 31/34'te Yüce Allah, gaybına dair üç konuyu gündeme getirmekte ve onları Kendisinden başka hiçbir varlığın bilemeyeceğini ifade etmektedir. Âyet şöyledir: "Son Saat'in bilgisi sadece Allah katındadır. Yağmuru O yağdırır. Rahimlerdekini de O bilir. Hiçbir can yarın ne kazanacağını bilemez. Hiçbir can ne zaman öleceğini bilemez. Allah her şeyi hakkıyla bilendir; her şeyden hakkıyla haberdar olandır." Burada sözü edilen "bilinemeyenler" üç tane olarak belirlenmekte ve ilki Son Saat denilen kıyâmet olarak ifade edilmektedir. Bu âyetteki *'ındehû* kelimesinin *'ılmu's-sâ'a* tamlamasından önce gelmesi de vurgu içindir ve bu bilgiye başka hiç kimsenin ulaşamayacağı beyan edilmek istenmektedir.

vı. Muhammed 47/18'de ise, diğer âyetlerde bulunmayan çok önemli başka bir detay vardır. Âyet şöyledir: "Şimdi onlar Son Saat'in ansızın gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar? Doğrusu, işte onun bütün alametleri de gelmiştir." Bu âyette kıyâmetin ansızın kopacağı beyan edilerek, bunu hiçbir mahlûkun bilemeyeceği ifade edilmiş olmaktadır. Kıyâmetin bütün alâmetlerinin de geldiği belirtilerek, artık alâmet arayıp beklemenin de anlamsız olduğu ortaya konulmaktadır.

Peygamber olarak öncelikle Hz. İsa'nın,[427] daha sonra Hz. Muhammed'in gönderilmesi ve kaynak olarak da Kur'ân'ın indirilişi kıyâmetin son alametleridir. Bunlardan sonra artık kıyâmetin ansızın kopuşu söz konusudur. Başka alametler beklemek, bu âyetler ışığında desteğini ve anlamını yitirmektedir. Elbette aniden (*bağteten*) gelecek şeyin alâmetinin olamayacağı da herkesin mâlumudur.

İşte, kıyâmetin bilinmesiyle ilgili olarak, başta Hz. Peygamber olmak üzere, bütün yaratılmışların durumu bu âyetlerde açıkça ortaya konulmuş olmaktadır. Konuyla ilgili rivayetlerin bu âyetler çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi ve anlaşılmaya çalışılması gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki Hz. Peygamber Kur'ân'a aykırı şeyler söylemez; Kur'ân'a aykırı konuşan bir insan da peygamber olamaz. Bu nedenle, konuyla ilgili âyetleri esas alıp, ilgili rivayetleri mümkünse yorumlamak gerekir. Yorumu mümkün değilse, bu tür rivayetlerin Hz. Peygamber'e ait olmadığını kabul ederek, konuyu Kur'ân'da sunulan bilgilerle anlamaya çalışmak gerekmektedir.

c) Uyarı Kime Etki Eder?

Kıyâmetin kopma vaktinin bilinemeyeceği uyarısından sonra Yüce Allah, Hz. Peygamber'e asıl görevini hatırlatmakta ve gerisiyle ilgilenmemesi gerektiğini zımnen kendisine bildirmektedir.

إِنَّمَآ اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَاۜ "Sen sadece ondan (Son Saat'ten) saygı ile korkanları uyarıcısın." Âyetteki مُنْذِرُ *münzir* kelimesi "uyarıcı", يَخْشٰى *yahşâ* fiili ise "saygı ile korkmak" demektir.

Yüce Allah, Son Saat'in vaktini Hz. Peygamber dâhil, Kendisinden başka kimsenin bilemeyeceğini beyan ettikten sonra, bu defa uyarıların kimlere yarar sağlayacağını belirtmektedir.

1. Kıyâmetle alay edenlerin durumuna üzüldüğü anlaşılan Hz. Peygamber, Yüce Allah tarafından motive edilmekte ve alaycılar uyarıdan yararlanmasa da saygılı müminlerin ve kıyâmet-âhiret sürecinden korkanların bundan istifade edeceği beyan edilmektedir. Böylece Hz. Peygamber'in tebliğe ve uyarıya devam etmesi gerektiği ortaya konulmuş olmakta, kıyâmetin kopmasıyla ilgili bilginin sadece Yüce Allah'a ait olduğu vurgulanmaktadır.

---

427 Zuhruf 43/61.

2. *Nezîr/nüzür* kelimesi "uyarıcı" demektir; bu özellik, bütün peygamberlerin sıfatıdır. İşte yorumunu yaptığımız âyette de, Hz. Peygamber'in sadece uyarıcı olduğu dile getirilerek, onun görevini yapmanın dışında başka bir tercihinin olmayacağı da ortaya konulmaktadır. Hz. Peygamber'in bu konudaki görevi, kıyâmet ve sonrası hakkında muhatapları uyarmaktır, yoksa kıyâmetin vaktini bildirmek değildir.

3. Cümlenin başındaki إِنَّمَا *innemâ* edatı, Hz. Peygamber'in görevini açıkladığı gibi bu konuda kınanamayacağını da belirtebilir. Bu işlem, peygamberin peygamberliğinin gereğidir.

4. Âyetin sonundaki يَخْشٰى *yahşâ* fiili, saygılı olmayı ve ilgili meseleden ders çıkartıp gereken hassasiyeti gösterebilmeyi ifade eder. Dolayısıyla, uyarıların bir anlamda saygı duymayı da beraberinde getirebileceği anlaşılmaktadır. Elbette her uyarı bunu sağlayamayabilir; ama eğer saygılı bir tavır bekleniyorsa, uyarının edebe uygun şekilde yapılması gereklidir. Uyarı "sebep", haşyet denen saygı ise "sonuç"tur.

d) Dünya Hayatının Kısalığı

Kıyâmeti ve dolayısıyla mahşeri inkâr edenler için kıyâmetle ilgili çok çarpıcı bir cümle ve ilginç bir mukayese ile, sûre sona erdirilmektedir.

كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا "Mahşeri gördükleri gün, (dünyada) sanki bir gece veya kuşluğu kadar kalmış gibi olacaklar." Âyetteki يَلْبَثُوٓا *yelbesû* fiili "kalmak", عَشِيَّةً *'aşiyye* kelimesi "gece, yatsı vakti", ضُحٰى *duhâ* sözcüğü ise "gündüz, kuşluk" demektir.

Sûrenin son kelimesi olan ضُحٰيهَا *duhâhâ* sözcüğündeki *hâ* zamirinin, عَشِيَّةً *'aşiyye* kelimesine aidiyeti çok anlamlıdır. Buradaki maksat, kuşluk vaktinin ikinci bir güne değil de, yatsının bulunduğu güne ait olduğunu göstermektir. Böylece, dünyada kalış süresi, iki günün iki vakti, yani iki farklı gün değil de, aynı günün çok kısa iki vaktinden biri olarak belirlenmiş olur.

1. Âyette "görüleceği" belirtilen gün, "mahşer günü" olabilir. Bu durumda Yüce Allah, mahşerde kâfirlerin durumu hakkında bilgi vermekte ve yaşayacakları psikolojiyi ortaya koymaktadır. "Onların göreceği gün" ifadesi, mahşerdeki hayatı ifade eden bir anlam verir. Çünkü herkes, o günü âhiret şartlarına göre görecektir. O gün herkes için fiilen yaşanacaktır.

a) "Yatsı, gece, kuşluk, gündüz ve saat" gibi ifadeler, âhirete göre dünya hayatının ne kadar kısa olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ahkaaf 46/35'te bu konu gündeme getirilmekte, "kâfirlerin, kendilerine vaad edilen günü gördüklerinde, sanki dünyada günün bir saati kadar kalmış olacaklarını sanacakları" belirtilmektedir. Aynı şekilde, Mü'minûn 23/112-114. âyetler de bunu desteklemektedir: Yüce Allah azaptakilere dünyada ne kadar kaldıklarını soracak; "Bir gün veya daha az bir süre" cevabını vereceklerdir. Yüce Allah da "Çok kısa bir süre kaldıklarını" kendilerine söyleyecektir.

b) Âhirete göre dünya hayatı son derece kısadır; bunu nankörler açık bir şekilde fark edeceklerdir. Gerçekten de zaman göreceli bir kavramdır; onu göreceli yapan ise tâbi olduğu şartların farklılığıdır. Ancak bundan daha da önemlisi o zamanın nasıl geçirildiğidir. Eğer doğru ve içi dolu bir hayat yaşanmışsa bu görecelilik tersine bile dönebilir. Çünkü Kadr sûresinde, vahyin şenlendirdiği bir gecenin 83 yıla, yani bir ömre bedel olduğu beyan edilmekte, böylece vahiy ile bezenmiş bir hayatın dünyalardan ya da bütün zamanlardan daha hayırlı olduğu ortaya konulmuş olmaktadır.

c) Âyetlerde konusu edilen durum, âhireti inkâr edip dünya hayatını ebedi sananlarla ilgilidir. Boşa geçirilen bir ömür, âhirete göre çok kısadır; çünkü içi boştur ve anlamsızdır. Anlamsızlığın değer taşımadığı ve herhangi bir fiyatının oladığı, herkesin malumudur. Dolayısıyla, boşa geçirilmiş bir ömür, geriye değer diye bir şey bırakmadığı için, zamanın en küçük kavramlarıyla ifade edilmektedir. Buradan hareketle "yatsı, kuşluk, bir saat, günün bir kısmı" gibi ifadeler, hiç olmazsa bu kadarının dolu geçtiğini dahi göstermez. Maksat, o ömrün tamamen boşa geçirildiğini beyandır. Çünkü âhirette dünya için kullanılan zaman kavramları yorumlanarak anlaşılmak durumundadır. Meryem 19/62'deki "sabah-akşam" ifadeleri nasıl ki "süreklilik" anlamına geliyorsa, buradaki yatsı, kuşluk gibi zaman kavramları da "çok kısalık" anlamını verir.

d) Aslında bu karşılaştırmada zımnen âhiretten dünyaya geri gönderilme arzusu da hissedilebilir; ancak bu tür taleplerin ciddiye alınmayacağı da Kur'ân'da dile getirilmektedir.[428]

2. Âyette görüleceği belirtilen gün, "kıyâmet günü" de olabilir. Bu durumda Yüce Allah, bir taraftan kıyâmet esnasında yaşanmakta olan

---

428 Nisâ' 4/77; İbrâhim 14/44; Mü'minûn 23/99-100; Secde 32/12; Fâtır 35/37; Münâfikûn 63/10.

inkârcıları, diğer taraftan da Mekkeli inkârcıları muhatap almaktadır. Kıyâmet esnasında yaşamakta olanların, dünya hayatını o esnada çok kısa olarak tanıtmaları anlaşılabilirdir. Gerçekten de o gün inkârcı insanlar, kıyâmetin dehşeti ve kendi hayatlarının boş ve anlamsızlığı nedeniyle bu kanaate sahip olabileceklerdir.

Ancak, âyetlerin indirildiği dönem inkârcıları için durum nasıl olacaktır? Buna, bu sûrenin 13. âyetinde de ifadeye çalıştığımız üzere, birkaç yönden cevap verilebilir:

a) Kâfirler, ölümleri esnasında çok derin sıkıntılar çekeceklerdir. "Görseydin o inkâr edenleri: Melekler onların canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuruyorlar."[429] Burada Yüce Allah, Müslümanlarla savaşan kâfirlerin hem savaş esnasında çarpışırlarken, hem de arkalarını dönüp kaçarlarken, meleklerin onları vurarak öldürdüğünü beyan etmektedir. Durum böyle olunca, bu tipteki inkârcıların savaş dışında da, ölürken kıyâmet dehşetine benzeyen oranda sıkıntı çekiyor olmaları muhtemeldir. Böylece, ölürken yaşadıkları ve ileride yaşayacakları sıkıntılar nedeniyle, dünya hayatının çok kısa olduğunu söylemeleri âyetin maksadına uygundur.

b) Zâlimlerin ölümleri esnasında yaşayacakları sıkıntılar hakkında bilgi veren bir diğer âyet de şudur: "O zâlimler, ölüm dalgaları içinde melekler ellerini uzatmış: 'Haydi, çıkarın canlarınızı, Allah'a iftiranızdan ve O'nun âyetlerine karşı kibirli davranışınızdan dolayı, bugün alçaklık azabıyla cezalandırılacaksınız' derken onların hallerini bir görsen!"[430] İşte bu âyette de, hayatını Allah'a iftiraya bağlayan ve yalandan beslenen zâlimlerin, ölümleri esnasında yaşadıkları büyük sıkıntı dile getirilmektedir. Allah'ın onlara ölümleri esnasında kıyâmete benzer sıkıntı çektiriyor olması ile âyeti anlama arasında bir problem yoktur.

c) Kıyâmet esnasında göklerde ve yerdekilerin, kıyâmetin dehşetinden dolayı düşüp bayılacakları beyan edilmektedir.[431] Buradan hareketle, daha önce bedeni ölmüş kişilerin de kıyâmet dehşetini ruhlarıyla duyup hissedecekleri anlaşılmaktadır.

3. Eğer "görülecek gün" ifadesini kıyâmetle ilişkilendirirsek, "yatsı, kuşluk, bir saat, günün bir kısmı" gibi ifadelerin farklılığını da şu gerekçe-

429 Enfâl 8/50. Benzer bir âyet için de ayrıca bk. Muhammed 74/27.
430 En'âm 6/93.
431 Neml 27/87; Zümer 39/68.

ye bağlayabiliriz: Bu kavramlar, sahiplerinin hiç olmazsa hayatlarında bu kadarlık bir zamanı dolu geçirdiklerini gösterebilir. Bunun için bazılarına dünya hayatının bir kuşluk kadar, bazılarına yatsı kadar, bazılarına günün bir bölümü kadar, bazılarına da bir saat kadar gelmesi mümkündür. Böylece söz konusu kavramları kendi asıl anlamlarında kabul etmiş oluruz. Çünkü henüz bu insanlar bu dünyadadır ve onlar için âhiret şartları başlamamıştır. Fakat sonuçta amel tartılarında sevapları ağır gelmeyenler kaybedeceklerdir. Onlar, amacına uygun hayat sürmedikleri, verimsiz, hedefsiz, anlamsız ve amaçsız bir ömür tükettiklerinden dolayı, dünya hayatı onlar için tam bir kayıp zaman olarak hüsranın adı olacaktır.

Rabbimiz, bizi bu ziyanı yaşayacaklardan değil, rahmetiyle buluşturulacaklardan eylesin. Âmîn.

NÂZİ'ÂT SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Sûrenin ilk âyet grubunda beş değişik sıfata yemin edilmekte, insan hayatında vahyin inşa ediciliği ile hayata dair bazı söylemlerine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda küfrü yüreklerden çıkartması, gönüllere huzur vericiliği, hayatı tesbîhle buluşturması, iman sahiplerini fedakârlıkta öncü kılması ve bütün işleri düzene koyması vahyin hayattaki etkinliğinin göstergelerindendir.

(6-14. âyetler): Bu âyetlerde, kıyâmet ve mahşer için yaşanacak şiddetli sarsıntıların kalplerde ve gönüllerde oluşturacağı titremeler veya büyük korkular ile gözlerdeki yıkılmışlık ve perişanlıklar hatırlatılmaktadır.

İnkârcı insan tipiyle ilgili olarak, onların dile getirdiği yalanlama ve alay içerikli cümleler gündeme getirilip, yeni bir hayat için diriltilmenin olamayacağı iddiasını -kemikler özelinde- ileri sürenlerin sözlerine yer verilmektedir.

Özelde bu inkârcı insanlar, genelde bütün insanlar için, mahşer çağrısı anlamında şiddetli bir seslenişten sonra, herkesin kendini yargılama meydanında bulacağı ifade edilmektedir.

(15-26. âyetler): Bu âyetlerde, insanlık tarihinde inkârını zirveye çıkartan Firavun ile ona karşı duran Hz. Musa'nın kıssasından küçük bir kesit sunulmakta ve Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya kutsal Tuvâ Vâdisi'ndeki seslenişi dile getirilmektedir.

Yüce Allah, en azılı inkârcıyla bile konuşulurken takip edilmesi gereken metot hakkında çarpıcı örnekler sunmaktadır. Nezaketi elden bırakmamak ve karşı tarafı da suçlayıp en baştan düşmanlığını tahrik edecek

ifadelerden kaçınmak söz konusu metodun en önemli noktasını oluşturmaktadır. Bu itibarla Yüce Allah, Hz. Musa'ya Firavun'a gitmesini söylerken onun arınmayı isteyip istemediğini kendisine sordurmakta, ardından, Allah'a giden yolu kendisine gösterip böylece saygılı olabileceğini Firavun'a hatırlatmasını istemektedir.

Tebliğci kişi peygamber olunca, muhatabın inkâr durumuna göre mucize ve belge sunulması da bir tebliğ ilkesi olarak yer almaktadır.

Her şeye rağmen yalanlayıp isyan eden, kibirlenerek gerçeğe arkasını dönen Firavun, bütün bu iyi niyetli teşebbüsleri reddetmiş, yandaşlarını ve bilinçsiz tebaasını etrafına toplayarak, insanlık tarihinin eşi-benzeri görülmemiş densizliğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda "Ben sizin ilâhınızım, en büyük benim" diyerek, haddini aşmış ve ilâhlık iddiasında bulunmuştur.

Bu haddini bilmezlik, elbette karşılıksız kalmamalıydı; zaten kalmadı da. Bu doğrultuda Yüce Allah, onu en büyük azap olan cehennem azabına çarptıracağını bildirmiş, dünya rüsvalığıyla da kendisini cezalandırarak, ilâhlık iddiasının faturasını daha dünyadayken ona ödettirmiştir.

Bütün Kur'ân kıssalarında olduğu gibi, elbette bu kıssada da Hakka saygılı insanlar için çeşitli ibretler bulunduğu ifade edilmektedir. En büyük fayda, insanoğluna haddini bilmeyi öğretmesidir.

(27-33. âyetler): Kıssadan sonra, Yüce Allah inkârcıların dikkatini diğer bir âyet grubuna, kâinat kitabına çekmektedir. Vahyedilen âyetler gibi, insan da kıssalar da kâinat da Yüce Allah'ın varlığını, birliğini ve erişilmez gücünü gösteren âyetler arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda "uzaktan yakına anlatım metodu" gereği, Yüce Allah söze önce insanın yaratılışına göre çok daha güçlü olan göklerin yapısını hatırlatarak başlamakta, gök cisimlerinin yükseltildiğini ve yörüngelerinde bir düzen ve denge içinde yüzmekte olduklarını belirtmektedir.

Daha sonra, gecenin karanlık, gündüzün ise ışık sahibi kılındığı hatırlatılarak, gece-gündüz ilişkisinin fiziksel dönüşümü ortaya konulmaktadır. Böylece gecenin, yerini gündüze terk edeceği mesajı ile karanlıkların bitip aydınlıkların geleceği müjdesi söz konusu edilmektedir.

Uzay ve gezegen hareketlerinden sonra söz, yeryüzünün dairesel bir şekle sahip kılınışına getirilmekte, bu arada bilimsel bir gerçeğe de işaret edilerek, yerkürenin elips yapıda yaratıldığı ifade edilmektedir. Bu âyette insanların, kâinatın inceliklerini keşfetmeleri görevinin kendilerine verildiği de dolaylı olarak dikkatlere sunulmaktadır.

Yeryüzünün su ve besin kaynaklarına sahip kılındığı hatırlatılarak, bitki-besin-su-hayat ilişkisine özellikle gönderme yapılmaktadır. Sarsılmaz sanılan dağların yeryüzüne çakıldığı ifade edilerek, o kadar büyük olmalarına rağmen, Yüce Allah'ın onları adeta bir çivi veya kazık gibi yerin derinliklerine çaktığı belirtilmektedir.

Uzaydan yeryüzüne, bitkilerden dağlara varan bu çeşitli nimetlerin yaratılış gayesi, insanların ve hayvanların geçimliği olarak belirlenmekte, bu arada bütün bunların geçiciliği ve imtihan aracı oldukları hissettirilmektedir.

(34-36. âyetler): Kâinatın bu eşsiz sistem ve düzeninin de bir gün bozulacağı, kıyâmet-âhiret-mahşer denilen o muhteşem olayların bir bir yaşanacağı belirtilerek, insanların dünya hayatlarında yaptıklarının tamamını âhirette hatırlayacakları beyan edilmekte, cehennemin ortaya çıkartılacağı ve inkârcıların ona bakarak yargılanacakları dile getirilmektedir. Bütün insanların bu gerçeklere göre dünyada davranmaları kendilerinden istenmektedir.

(37-41. âyetler): Azgınlık yapıp dünya hayatını tercih eden, dolayısıyla dünyada Allah'a ve O'nun ilkelerine boyun eğmeden yaşayarak âhireti inkâr edenlerin, sonunda cehenneme yaslanıp sığınacakları vurgulu ifadelerle ortaya konulmaktadır.

Yüce Allah'ın makamından, O'nun huzurunda yargılanacak olmaktan çekinerek kendi heva ve arzularına tapmasını engelleyen iyi insanların cennete sığınacağı, son duraklarının orası olacağı da aynı vurgularla beyan edilerek müjdelenmektedir.

(42-46. âyetler): Kıyâmetin kopma vaktini soranların bunu genellikle alay konusu ettiği hissettirilerek, bu konuda Hz. Peygamber dâhil, hiçbir kimsenin bilgi sahibi olmadığı ve olamayacağı, Yüce Allah'ın bu bilgiyi hiç kimseye açmadığı özellikle vurgulanmaktadır.

Hz. Peygamber'in görevinin, saygılı insanları uyarmak olduğu dile getirilmekte; kıyâmet günü nankör insanların, dünyada kalış sürelerini, bir yatsı veya kuşluk kadar kısa bir süre olarak hatırlayıp tanımlayacakları beyan edilerek sûre sona erdirilmektedir.

Mahşerde sığınağı ve son durağı cennet olanlardan kılınmayı Rabbimizden niyaz ediyoruz.

80. 'ABESE SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 42 âyetten oluşan ve adını "yüzünü ekşitti" anlamına gelen *'abese* kelimesinden alan 'Abese sûresi, resmî sıralamada 80, iniş sırasına göre ise 24. sûredir. Bu sûre, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

'Abese sûresi, Nâzi'ât ile yakın konu ilişkisine sahiptir. Vahyin, işleri düzenleme özelliği ile öğüt oluşu noktasındaki anlam ilişkisine ilaveten, kâinat kitabına yapılan ibret içerikli göndermeler ve mahşerde yaşanacaklar hakkındaki bilgilerde de konu birlikteliği söz konusudur.

Sûrenin ilk âyet grubunda, görme engelli bir sahâbînin kendisinden bilgi almak için gelmesine rağmen ona değil de Mekke'nin ileri gelenlerinden bir gruba yönelmeye devam ettiği için Hz. Peygamber'i uyaran bilgilere yer verilmektedir. İlerleyen pasajda, vahyin bir öğüt olduğu ve dileyen kişinin ondan yararlanabileceği ve vahyin güvenilir eller sayesinde korunduğu özellikle bildirilmektedir.

Daha sonra insanın yaratılış kaynağına dikkat çekilerek onun hayat yolculuğu özetlenmekte ve bu yolculuğun mahşerde sona erdirileceği beyan edilmektedir. Âhiret inancı olmayan insanın, yediği gıdalara ibret gözüyle bakması istenmekte ve mahşer duruşmasına dikkat çekilmektedir.

Sûrenin sonunda, mahşerde kişinin yakınlarından bile kaçacağı ve herkesin meşgul olmak durumunda kalacağı bir işinin bulunacağı dile getirilmektedir. Orada bazı yüzlerin sevinçli, bazılarının ise sıkıntılı olacağı hatırlatılarak, bunun yoldan sapan nankörlerin bir niteliği halini alacağı ifade edilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

عَبَسَ وَتَوَلّٰىٓ ﴿١﴾ اَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰى ﴿٢﴾ وَمَا يُدْر۪يكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰىٓ ﴿٣﴾ اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ
الذِّكْرٰى ﴿٤﴾ اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى ﴿٥﴾ فَاَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰى ﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ
جَٓاءَكَ يَسْعٰى ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشٰى ﴿٩﴾ فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى ﴿١٠﴾ كَلَّٓا اِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُ
﴿١٢﴾ ف۪ي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾ بِاَيْد۪ي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾ قُتِلَ
الْاِنْسَانُ مَٓا اَكْفَرَهُ ﴿١٧﴾ مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّب۪يلَ يَسَّرَهُ
﴿٢٠﴾ ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُ ﴿٢١﴾ ثُمَّ اِذَا شَٓاءَ اَنْشَرَهُ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَٓا اَمَرَهُ ﴿٢٣﴾ فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ
اِلٰى طَعَامِه۪ٓ ﴿٢٤﴾ اَنَّا صَبَبْنَا الْمَٓاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَاَنْبَتْنَا ف۪يهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾
وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَٓائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَاَبًّا ﴿٣١﴾ مَتَاعًا لَكُمْ
وَلِاَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾ فَاِذَا جَٓاءَتِ الصَّٓاخَّةُ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخ۪يهِ ﴿٣٤﴾ وَاُمِّه۪ وَاَب۪يهِ ﴿٣٥﴾
وَصَاحِبَتِه۪ وَبَن۪يهِ ﴿٣٦﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْن۪يهِ ﴿٣٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾
ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ
الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-2. Görme engelli biri ona geldi diye, yüzünü ekşitti ve arkasını döndü. **3-4.** (Ey Peygamber), nereden biliyorsun, belki de o (görme engelli kişi) arınacak, yani öğüt alacak da öğüt kendisine fayda verecek(ti). **5-7.** Kendini (hiçbir şeye) muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun; oysa onun temizlenip arınmamasından sen sorumlu değilsin. **8-10.** Fakat (Allah'a) saygı içerisinde koşarak sana gelenle ilgilenmiyorsun. **11-12.** Hayır, (hayır, bu davranış doğru değil)! Hiç şüphe yok ki, bunlar birer öğüttür ve dileyen o (Kur'ân)'dan öğüt alır. **13-16.** (Kur'ân), kıymetli ve güvenilir elçilerin ellerinde, yüceltilmiş, arındırılmış, mukaddes, değerli sahifelerdedir. **17.**

Kahrolası insan, gerçeği nasıl da inkâr eder! **18.** Allah onu nereden yaratır (bir düşünse ya)? **19.** Bir nutfeden (embriyodan) yaratıp ona şekil verir. **20.** Sonra ona yolu (hayatı) kolaylaştırır. **21.** Daha sonra, onun canını alıp kabre koydurur. **22.** En sonunda dilediği zaman onu yeniden diriltir. **23.** Gerçek şu ki, (bu insan tipi, Allah'ın) ona emrettiği (görevleri)ni yerine getirmedi. **24.** (Allah'ın emrettiğini yapmayan) bu insan, yediğine bir baksın! **25-32.** Sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak için, yağmuru bolca yağdırmakta, ardından toprağı göz göz yarmakta, bu şekilde orada tahıl ürünleri, üzümler, sebzeler, zeytinler, hurmalar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirmekteyiz. **33-36.** Kulakları sağır eden o ses geldiğinde, kişi işte o gün kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar. **37.** (Çünkü) o gün herkesin kendine yetip artacak bir işi, meşguliyeti olacaktır. **38-39.** O gün birtakım yüzler parıl parıldır, güler ve müjdelere sevinir. **40-41.** Yine o gün birtakım yüzlerde de toz-toprak (keder) vardır; (hüzünden âdeta) kapkara kesilmiştir. **42.** İşte bunlar kâfirlerdir, günaha dalan suçlu insanlardır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-2. ÂYETLER:

عَبَسَ وَتَوَلّٰىۙ ﴿١﴾ اَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰىۜ ﴿٢﴾

"**1-2.** Görme engelli biri ona geldi diye, yüzünü ekşitti ve arkasını döndü."

'Abese sûresinin ilk iki âyetinde Yüce Allah, gerçeği öğrenmek için koşarak gelen bedensel engelli bir kişiye yönelik olumsuz bir davranışı kınamaktadır.

a) Bedensel Engelliye Yönelik Olumsuz Davranış

Kur'ân'ın en önemli olarak ele aldığı konulardan birisi engelleiler ve garip, yoksul ve kimsesizlerle ilgilenmedir. Bu bağlamda bu sûrenin ilk âyetlerinde de bu konulardan birisi ele alınmaktadır.

1. Âyetlerin Nüzul Sebebi

Tefsirlerde yer alan rivayetlere göre, sûrenin ilk âyetleri şöyle bir olay üzerine nazil olmuştur: Hz. Peygamber bir gün 'Utbe b. Rabî'a, Şeybe

b. Rabî'a, Ebû Cehil b. Hişâm, Abbâs b. Abdilmuttalib, Übeyy b. Halef, Ümeyye b. Halef ve Velîd b. Muğîra gibi Mekke'nin ileri gelenlerine tebliğ yaparken, görme engelli bir sahâbî olan Abdullah ibn Ümmi Mektûm[432] onun yanına gelmişti. Arzusu, vahyin kendisine de açıklanmasıydı. O esnada, Hz. Peygamber Mekke'nin ileri gelen bu kişilerine hitap ediyordu; onların Müslüman olmaları büyük bir kitlenin de Müslüman olması anlamına gelebilecekti. Bu nedenle, âmâ sahâbî ile gerektiği gibi ilgilenememişti. İşte bu olay üzerine, sûrenin ilk grup âyeti indirilmiş ve böylece bu davranışın hatalı olduğuna dikkat çekilmiştir. Âyetler indirildikten sonra, Hz. Peygamber İbn Ümmi Mektûm'a, "Merhaba, ey Rabbimin kendisi sebebiyle beni uyardığı kişi, bir arzun var mı?" diyerek özel ilgi gösterirmiş.[433]

ıı. Yüzünü Ekşitip Arkasını Dönen Kimdi?

عَبَسَ وَتَوَلَّى "Yüzünü ekşitti ve arkasını döndü." Âyetteki عَبَسَ *'abese* fiili "yüzünü ekşitmek", تَوَلَّى *tevellâ* fiili ise "arkasını dönmek" demektir.

Bu iki fiilin kime ait olduğu noktasında, âlimlerimiz arasında hemen hemen fikir birliği vardır. Nüzul sebebi rivayetinde de aktardığımız üzere, olay Hz. Peygamber'in görme engelli bir sahâbîye karşı tutumuyla ilgili görülmekte ve devam eden âyetlerde, bunun yanlış bir davranış olduğu beyan edilmektedir. Bu konu ile ilgili iki görüş hakkında bilgi verecek ve bazı değerlendirmeler yapacağız.

a) Yaygın kabule göre, görme engelli bir sahâbî, daha önce başlamış bir tebliğ faaliyetinin arasına girince Hz. Peygamber bundan hoşlanmamış ve arkasını dönmüştür.

1. Aslında bu sahâbî her ne kadar görme engelli olsa da, duymasında bir sorun yoktu ve muhtemelen Hz. Peygamber'in yanında birilerinin olduğunu işitmekteydi. Bu nedenle, onun da söze girmemesi ve konuşmanın bitmesini beklemesi gerekirdi.

2. Esasında, Hz. Peygamber yakın akrabasını uyarmakla emr olunmuştu[434] ve söz konusu kişilerle de bu emir doğrultusunda görüşüyor-

---

432 Bu âmâ zatın isminin Ömer b. Kays veya Abdullah b. Şurayh olduğu ifade edilmektedir (Bk. Semerkandî, age., III, 546; Taberî, age., XXX, 50-51; Zemahşerî, age., IV, 687-688; Râzî, age., XXXI, 54-55; Kurtubî, age., XIX, 138-139).

433 Bk. Semerkandî, age., III, 546; Taberî, age., XXX, 50-51; Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhıdî, Esbâbu'n-Nüzûl, Beyrut, 1988, s. 365; Zemahşerî, age., IV, 687-688; Râzî, age., XXXI, 54-55; Kurtubî, age., XIX, 138-139.

434 Şu'arâ' 26/214.

du. Bu durumda, daha önce Müslüman olan İbn Ümmi Mektûm'un, Hz. Peygamber'den ilk etapta alabileceği bilgileri almış olması gerekirdi; muhtemelen bunları almıştı da. Dolayısıyla daha acil olan durum, diğerlerinin dini dinlemesi ve tebliğden yararlanmasıydı. İbn Ümmi Mektûm, daha önemli olanı daha az önemli olana tercih etmeli ve konuşmanın bitmesini beklemeliydi.

Buradan bakıldığında, Hz. Peygamber'e nispet edilen "ilgilenmeme" davranışı mazur görülebilirdi. Ancak "Seni izleyen müminlere kol kanat ger" şeklindeki Şu'arâ' 26/215. âyetinde ise, onun çevresindeki müminleri dışlamamak ve onları koruyup gözetlemek emri yer almaktaydı. Bu nedenle Hz. Peygamber, Yüce Allah tarafından uyarılmak durumunda kalmıştı. Demek ki, Hz. Peygamber burada bir içtihat hatası yapmıştı ve bu nedenle de uyarılmıştı.

3. Toplumda fakirler ve düşkünler kendilerinin ikinci plana itildikleri gibi bir kanaate sahip olmamalıydı; bireysel ve toplumsal olarak onlara bir önceliğin verilmesi gerekliydi. Bu açıdan Hz. Peygamber uyarılmış ve davranışının yanlışlığı mesajı kendisine verilmişti. Aslında Yüce Allah, En'âm 6/52'de Hz. Peygamber'e "Rablerinin rızasını gözeterek sabah akşam O'na yalvaranları huzurundan kovma" buyurarak, bu konuda bir uyarıda bulunmuştu.

Eğer 'Abese sûresinin ilk âyetindeki fiiller Hz. Peygamber'e aitse, En'âm 6/52'deki bu uyarının da 'Abese 1'deki davranışla ilgili olduğunu söylemek durumundayız. Çünkü bir peygamber, uyarıldığı bir konuda aynı hatayı iki kere yapmaz. Kaldı ki Hz. Peygamber Kehf 18/28'de, "Rablerinin rızasını gözeterek sabah akşam O'na yalvaranlarla birlikte sen de sabret" buyrularak, sabırlı olması noktasında uyarılmıştı. Durum böyle olunca, En'âm 6/52 ve Kehf 18/28'deki uyarıların 'Abese 1'deki davranıştan sonra indirildiğini söylemek zorundayız. Ancak, sûrelerin kabul edilen iniş sırası bu görüşü zora sokmaktadır.

b) Yüzünü ekşitip arkasını dönme işini Mekke'nin ileri gelenlerinin yaptığını benimeseyenler de vardır. Buna göre, yüzünü çevirip arkasını dönen kişi Hz. Peygamber değil, yanındaki kibirli şahıstı.[435] Bu görüşün bazı delilleri olduğunu düşünmekteyiz.

1. Âyetteki عَبَسَ *'abese* ve تَوَلّٰى *tevellâ* fiillerinin ait olduğu kişinin, Müddessir 74/22-23'te de geçtiği üzere Velîd b. Muğîra olma ihtimali yüksektir. Orada hem *'abese* hem de "arkasını dönmek" anlamındaki *edbera* ke-

435 İslâmoğlu, age., s. 1221.

limeleri geçmektedir. Söz konusu fiillerin vahyin muhatabı bir peygambere aidiyeti noktasında sorun görülebileceği için yüzünü ekşitip arkasını dönme eylemi Hz. Peygamber'e nispet edilmek istenmemektedir. Kur'ân'da iki kez geçen عَبَسَ *'abese* fiilinin bir yerde Velîd b. Muğîra'ya, diğer yerde Hz. Peygamber'e nispeti zihinleri yorabilecek sonuçlara da neden olabilir. Fiili, Hz. Peygamber'e nispet etmeme durumu çok önemli bir hassasiyet ifadesidir; Hz. Peygamber'i böyle bir davranıştan uzak görme arayışıdır. Bu yaklaşımın saygıdeğer olduğu kuşkusuzdur.

2. 'Abese sûresi, iniş sırasına göre 23. sıradaki Necm sûresinden hemen sonradır, yani 24. sıradadır. Bu durumda 'Abese sûresinin ilk iki âyetindeki zamirlerin ait olduğu şahsı Necm'de aramak yanlış değildir; hatta eğer bir sorun varsa, zamirin ait olduğu kelimeyi orada aramak bir zorunluluktur. Buna göre, Necm 53/33-42. âyetlerde, haktan yüz çeviren bir tipten söz edilmekte ve 33. âyette bu kişinin ilk özelliği, tıpkı 'Abese'de olduğu gibi تَوَلَّى *tevellâ* fiiliyle ifade edilmektedir. Kaynaklarda belirtildiğine göre, bu şahıs da Müddessir'de olduğu gibi Velîd b. Muğîra'dır.[436]

Anlaşılan o ki, bu kişi hem kendini diğer insanlardan üstün gören, hem de başkalarının dertleriyle ilgilenmemede ısrarcı bir anlayışa sahip birisiydi. Dolayısıyla, görme engelli sahâbî Hz. Peygamber'in yanına geldiğinde yüzünü ekşitip arkasını dönenin Velîd olduğunu söylemek, diğer görüşe göre daha doğrudur; çünkü bu iki sûre peş peşe indirilmiştir. Duhâ ve İnşirâh'ta veya Fîl ve Kureyş sûrelerinde, hatta bütün sûrelerde olduğu gibi, Necm ve 'Abese sûreleri arasında da konu ilişkisinin bulunduğunu ifade ederek, bu yaklaşımın isabetli olduğunu belirtmek zorundayız. Vahyin indiriliş sırasına göre peş peşe olan sûrelerden zamirlerin önceki sûredeki bir isme ait olmasında bir sorun yoktur.

3. Sûrenin ilk iki âyetindeki fiillerin gâib, yani üçüncü tekil şahıs sigasında getirilmesi de, bu tercihin dolaylı destekçisi durumundadır. Her ne kadar 3. âyetteki muhatap zamirine geçişin bir "iltifat sanatı" gereği olduğu kabul edilse de, ilgili fiilleri bir önceki sırada indirilen sûrede ve sözü edilen Velîd'e ait görmenin önemli bir tercih olabileceğini belirtmek durumundayız.

4. İniş sırasındaki peşpeşeliğe ilaveten resmî sıralamada 'Abese sûresinden önceki sûre olan Nâzi'ât sûresinde de, iki insan tipinden söz edilmektedir. Buna göre, sûrenin 37-39. âyetlerinde azgın insana yer ve-

---

436 Semerkandî, age., III, 365.

rilmekte, onun dünya hayatını tercihi gündeme getirilmekte ve sonunda varacağı yerin Cehennem olduğu beyan edilmektedir. İşte 'Abese'deki yüzünü ekşitip arkasını dönen kişinin, böyle bir tip olduğunu söylemek ve maksadı Velîd b. Muğîra olarak belirlemek gerekir. Çünkü resmî sıralamada da sûreler arasında çok önemli konu bağları mevcuttur.

5. Bir peygamberin yanında bulunan mağdur ve mazlum kişilerin oradan uzaklaştırılması isteği, kâfir yöneticilere ait bir talep ve beklenti olarak Kur'ân'da yer almaktadır. Kâfir ileri gelenler, "ayak takımı, sığ görüşlüler, toplumun en düşükleri" olarak gördükleri o günün müminlerini Hz. Nûh'un yanından uzaklaştırmasını ondan istemiş, Hz. Nûh ise bunu yapamayacağını kendilerine ifade etmişti.[437] Bu âyetlerden de açıkça anlaşıldığı üzere, küfrün tabiatında İblis'ten gelme bir bozukluk olarak "imanı ve mümini hakir görmek" vardır. Eğer 'Abese sûresinin ilk âyetindeki fiilleri Velîd b. Muğîra ile ilişkilendirirsek, bunu küfrün tabiatını devam ettirmesi olarak anlayabiliriz. Onların isteği, statü farkı yaratmak ve sınıf ayırımı yapmaktı.

6. Ebû Leheb örneğinde de olduğu üzere, çevredeki diğer müminleri hor ve hakir görenler vardı. Mesed sûresinin iniş nedeni olarak gösterilen rivayete göre Ebû Leheb: "Yuh olsun, yazıklar olsun sana! Bizi bunun için mi buraya topladın?" diyerek kalkıp gitmişti.[438]

Diğer bir rivayette ise şu bilgiler yer almaktadır: Bir gün Ebû Leheb Hz. Peygamber'e hitaben: "Sana inanırsam bana ne verilecek?" diye sorunca, Nebî (as), "Müslümanlara verilen ne ise o" cevabını vermişti. Bunun üzerine o, "Benim onlara göre bir üstünlüğüm yok mu?" deyince, bu defa Hz. Peygamber, "Ne ile üstün tutulacaksın ki?" demiştir. Bu cevabı alan Ebû Leheb, "Böyle bir dine yazıklar olsun! Beni diğer insanlarla bir tutan böyle bir din olmaz olsun!" demişti.[439]

İşte, küfrün yapısında imanı hakir görmek olduğu için, 'Abese sûresinin ilk iki âyetindeki fiillerin Velîd b. Muğîra'ya ait olması fikrinin diğer görüşe göre daha tutarlı olduğunu belirtmek durumundayız. Bu nedenle ve saydığımız gerekçeler doğrultusunda, "yüzünü ekşitip arkasını dönen kişinin Hz. Peygamber değil, Velîd b. Muğîra olduğu görüşünü benimsediğimizi özellikle belirtmek istiyoruz.

437 Âyetler için bk. Hûd 11/27-31; Şu'arâ' 26/111-115.
438 Buhârî, Tefsîru Sûre-i Mesed.
439 Taberî, age., XXX, 336.

111. Tebliğde Öncelik Kimindir?

أَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰى "Görme engelli biri ona geldi diye."[440] Âyetteki جَٓاءَ *câe* fiili "gelmek", الْاَعْمٰى *el-a'mâ* kelimesi ise "görme engelli, âmâ" demektir.

Bu görme engelli zatın isminin Ömer b. Kays veya Âmir b. Lüheyy oğullarından Abdullah b. Şurayh b. Mâlik b. Rabî'a el-Fihrî olduğu ifade edilmektedir.[441]

a) Nüzûl sebebini aktarırken de belirttiğimiz üzere, bu zat Hz. Peygamber'den bilgi öğrenmek üzere gelmiş, ancak yanı dolu olduğu için Hz. Peygamber kendisiyle ilgilenememişti. Burada öne çıkan husus, tebliğde kimin öncelik hakkına sahip olduğunun bilinmesidir. Bir insan görme engelli olabilir; bu nedenle ortamı bütün detaylarıyla ve hakkı ile bilemeyebilir; olup bitenlerin ne tür bir önem arz ettiğini fark edememiş olabilir. Bu yüzden, masum bir istekle gelip bilgi almak istemesi nedeniyle, öğütten yararlanıp yararlanmayacağı belli olmayan insanların gerisinde bırakılması, uyarı gerektiren bir tutum olarak görülmüş ve ilâhî müdahale yapılmıştır.

b) Bilindiği üzere, Kur'ân'da sûrelerin dizilişi de rasgele değildir; sıralama çok önemli ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmiş ve sûreler arasında muhteşem anlam ilişkileri gözetilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, 'Abese sûresinin Nâzi'ât sûresiyle de elbette anlam ilişkisi vardır. İşte tam da bu noktada, tebliğde önceliğin kime verilmesi gerektiği sorusunu cevaplandırmak için Nâzi'ât 79/45'e de bakmak durumundayız. Orada Yüce Allah, Hz. Peygamber'e "Sen sadece onun (kıyâmetin) azametinden korkanları uyarabilirsin" diyerek, uyarının öncelikli olarak kime yapılması gerektiğini de belirtmiş olmaktadır.

c) Yâsîn 36/11'de ifade edildiğine göre, Hz. Peygamber, öğüdün peşinden gitmek isteyen ve Rahmân'a gaybda saygı duyan kişileri uyarabilecek, başka bir ifadeyle, uyarıdan bu kişiler yararlanabilecektir. Bu itibarla, sonucu nasıl şekilleneceği bilinmeyen bir tebliğ ile, peşinen yararlanması kesin gibi olan bir tebliğin muhatapları arasında tercih ikinciden yana olmalıydı. Bu nedenle, kendince güçlü mazereti bile olsa, Hz. Peygamber bu öteleme nedeniyle bir sonraki âyette uyarılmak durumunda kalmıştı. Uyarıya konu eylemi "çok büyük bir hata" olarak görmektense, "daha uygun olanı tercih

440 Âyetteki en edatını "çünkü" anlamındaki iz edatı manasına almak da mümkündür (bk. Ebû Muhammed Mekkî b. Tâlib el-Kaysî, Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân, Beyrut, 1987, II, 801).

441 Bk. Semerkandî, age., III, 546; Taberî, age., XXX, 50-51; Zemahşerî, age., IV, 687-688; Râzî, age., XXXI, 54-55; Kurtubî, age., XIX, 138-139.

etmemek" şeklinde algılamak mümkündür. Ancak hemen belirtelim ki, bu bile bir peygamber için0 uyarılmayı gerektirecek bir davranış biçimidir, sonuç da bu şekilde tecelli etmiştir.

d) Görme engelli sahâbîye kızıp arkasını dönen kişi ister Hz. Peygamber olsun, isterse müminleri onun yanında görmek istemeyen kibirli Velîd olsun, belli ki Hz. Peygamber Mekke'nin hatırlılarına yönelmişken bu durum meydana gelmişti. Burada bize öğretilen husus, "gerçeği öğrenmek isteyenlerin dışlanmaması gerektiği"dir. Yüce Allah, Duhâ 93/10'da Hz. Peygamber'i, kendisinden bir şey istenmesi durumunda muhatabı azarlamaması noktasında bilgilendirmişti. Bu noktada, soru soran kişinin azarlanmaması gereği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Önceden bu konuda uyarılan Hz. Peygamber'in buna rağmen görme engelli sahâbîye surat asması ve ona arkasını dönmesi oldukça sıkıntılı sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle sûrenin ilk âyetlerindeki iki fiilin fâilini Velîd b. Muğîra olarak görmek çok daha doğrudur. Yüzünü ekşitip arkasını dönmediğini düşündüğümüz Hz. Peygamber'in, onunla yeterince ilgilenmeyip Mekkeli ileri gelenlere yönelmeye devam etmesi de elbette bir sorundu. Bu durum, bir sonraki âyet grubunda yeni bir eleştiri konusu olarak görülmüş ve bu defa ifadeler çok açık bir şekilde doğrudan Hz. Peygamber'e yöneltilerek dikkati çekilmiştir.

e) 'Abese sûresinin ilk âyetlerindeki fiilleri Hz. Peygamber'le ilişkili görürsek, bir insanın peygamber bile olsa hata yapabileceğini ve önemli olanın hatada ısrar etmemek olduğunu söylemeliyiz. Muttaki ve muhsin insanların başında yer alan peygamberler de elbette hata yapabilirler. Ancak onlar diğer insanlardan farklı olarak, "bir hatayı iki kere yapmazlar, sürekli hata işlemezler, hatadan tevbe etmeden ve yanlışları düzeltilmeden ölmezler." Çünkü onlar model insanlardır; yaptıkları bir hata düzeltilmeden ölürlerse, ilgili davranış ümmete daha büyük bir yanlış olarak kalabilir. Bu nedenle onların hatadan dönmeyi gerçekleştiren ve bunu öğreten bir hassasiyette olduğu da bu şekilde ortaya konulmuş olmaktadır. Âdem de, İblis de hata yapmıştır; aralarındaki fark, Âdem hatasından dönerek Hz. Âdem olmuş, İblis ise hatada ısrar ederek "şeytan" adını almıştır. Hatadan dönmek erdemdir; yanlışta ısrar ise şeytanlıktır.

b) Bedensel Engellilere Karşı Nasıl Davranmalı?

Bedensel engellilere, yani engelli doğanlara, sonradan engelli olanlara ve ana rahmindeki engellilere karşı nasıl davranmamız gerektiğine de bu vesileyle değinmekte büyük yarar görmekteyiz.

1. Bedensel Engellilere Karşı Tutum Medenîlik Ölçüsüdür

a) Bu âyetler, bedensel engelli insanlara ayrıcalıklı ve öncelikli davranmamızı öğütlemektedir. Bedensel engelli bir insandan, diğer kişiler gibi davranması beklenemez. Bu nedenle, eğer herhangi bir eksiklik yapmışlarsa, bunlar eksiklik olarak görülmemeli ve onların mutlaka hayata ve topluma katılmaları sağlanmalıdır. Aslında kendileri geri durmak isteseler bile onları hayatın merkezine almaya çalışmak gerekirken, kendisi talip olan bir engellinin mutlak surette bir önceliğe sahip kılınması zorunludur.

Peygamberliğin ilk yıllarında henüz inşa edilmemiş bile olsa, bir süre sonra Hz. Peygamber'in bu tür insanlara yönelik çok hassas davrandığı ve onları hayatın merkezine aldığı, hatta İbn Ümmi Mektûm'u iki defa Medine'de yerine vekil bıraktığı bilinmektedir.[442] Bu olay bile, Rasûlüllah (as)'ın söz konusu kişiye yönelik bir tebliğ sıralaması eksikliği yaptığını göstermektedir.

b) Bedensel engellilere öncelik verilmesi ve onların hayattan dışlanmaması gerektiği bu âyetlerde mesaj olarak yer almaktadır. Günümüz şehir planlamacılığında, bedensel engelli vatandaşlarımızın hayatın merkezinde ve yapabilecekleri bütün görevlerde mutlak surette istihdam edilmelerini sağlayacak tedbirlerin alınması gereklidir. Mabetlerden kültür etkinliklerinin yapıldığı mekânlara varıncaya kadar, insanı ilgilendiren her yerde bedensel engellilerin gözetilmesi zorunluluktur; aksinin yapılması veya onların ihmal edilmesi insanlık suçudur.

Artık toplum mühendisliği yapanlar, toplumun bütün fertlerini ve bütün katmanlarını plan ve projelerinin öncülü olarak görmeli, tedbir almada herhangi bir gevşeklik veya tembellik göstermemelidirler. Gelişmişlik ölçüleri arasında, bedensel engellilerine sahip çıkmak da artık çok önemli bir veri olarak kabul edilmekte, onlara sahip çıkmak ile gelişmişlik arasında yakın ve doğrudan bir ilişki kurulmaktadır, kurulmalıdır.

c) Engellilerin ekonomik varlıklarından yararlanmak isteyenler onlara yönelik hizmet yaparken, meselâ araba veya araç-gereç üretirken, diğer insanlar da bu görevi ibadet ve sorumluluk bilinciyle gerçekleştirmelidirler. Sosyal yardımlaşma kurumlarının veya belediyelerin, hizmet alanları içerisinde bedensel engelli vatandaşlarımıza yönelik hizmet üretmeleri artık bir lüks değil, hayatın ayrılmaz bir gerçeğidir.

---

442 Taberî, age., XXX, 51.

Yetimlerin ve engellilerin topluma emanet edildiği bilinciyle hareket edenler, kendi öz ve engelsiz çocuklarından önce, yetimler ve özürlülerle ilgilenmelidirler. Bilmelidirler ki, onların kimsesi yoktur; onların kimsesi, kendilerine sahip çıkma duyarlılığını gösteren toplum fertleridir. Onlar herkese muhtaçtır ve bu ihtiyaç bir gün herkesin kapısını çalabilir. Bugün sağlam olanlar yarın engelli olabilir; bugün yardım etmek durumunda olanlar yarın yardıma muhtaç hale gelebilirler. Bu nedenle, sorunu önemseyerek çözüm için çareler üretmek, insan olma onurunun gereğidir.

d) Engelli çocukları olan aileler de şunu unutmamalıdır: İnsan ölünce onun amel defteri kapanır; sadece üç yoldan açık kalır: Sadaka-i câriye, sâlih bir çocuk ve kendisinden yararlanılan ilim veya ilmî çalışma.[443] İşte, engelli çocukları olup onlarla ilgilenen ailelerin sadaka-i câriyesi onların çocuklarıdır. Çocukların her çağrısı ve yardım talebi, aileleri için birer sadakadır. Onların imtihanları aynı zamanda sadaka-i câriyeleri olarak işlemektedir. Engelli çocuklar onların cennet yoldaşlarıdır. Bu çocuklara sahip çıkan herkes bu arkadaşlıktan nasipkâr olacaktır.

11. Ana Rahmindeki Engelli veya Engelsiz Çocuklara Yaklaşım

a) Buraya kadar söylediklerimiz, hayatta olan engelliler için yapılması gerekenler noktasındaki bir kısım fikirlerimizdir. Henüz doğamayanlara yönelik görevlerimizin olduğu da unutulmamalıdır. Ana rahmindeki ceninler üzerinde çeşitli araştırmalar yapılıp, özürlü doğacağı tahmin edilen veya anlaşılan çocukların hayat hakkı ellerinden alınmaktadır. Bedensel engellilere sahip çıkmaktan ve onlara karşı görevlerini tam anlamıyla yapmaktan kaçınanlar, çareyi çocukları öldürmekte arıyorlar.

Nûr 24/61 ve Feth 48/17 gibi âyetlerde, bedensel engellilere yönelik hüküm esnekliği getiren Kur'ân, onların hayattan dışlanmaması gerektiğini ortaya koyarken, sözüm ona medeni olduğunu iddia edenler, özürlüleri hayattan uzaklaştırmayı yeğliyorlar. Engelli doğacağı belli olan çocuklar için yeni çalışmalar yaparak onlar için gerekli ortamları sağlamanın yanında, o tür rahatsızlıkların tedavisi için araştırmalar yapmak, projeler üretmek ve bilimin bütün verilerini kullanarak çözüm aramak, insan olmanın gereğidir. Bedensel engelliler hayatın bir gerçekliği olduğu için, tıpkı diğerleri gibi onlara yönelik de çalışmalar öncelikle yapılmalı, araştırmalar ötelenmemeli ve terk edilmemelidir.

443 Hadis için bk. Müslim, Vasıyyet, 14; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36.

b) Bedensel engellilerin bu durumu, hem kendileri için, hem aileleri için, hem de bütünüyle toplum, hatta insanlık için birer imtihandır. İnsan, tâbi tutulduğu imtihanı başarmalıdır; imtihan sorularını iptal etmeye çalışmamalı, aksine soruları cevaplamaya gayret etmelidir. Hayatın devasa problemleri karşısında başarıyı elde etmek için, standart dışına çıkmak ve üstün gayretler ortaya koymak gerekmektedir. Bu hayatın imtihan sorularını bizzat Yüce Allah belirlemekte ve insanlardan onları doğru cevaplamalarını beklemektedir. Bedensel engelli olmak da bir soru türüdür ve onlara yönelik çalışmalar yapmak ise cevabı oluşturmak demektir. Bir çeşit tedavi gerektirecek hayat gerçekliği olan engellilik konusunda öncelikle bilim adamlarının görev bilincine sahip olması beklenmekte, çalışmaların seyri ve ilerleme trendi onların samimiyet ve çalışmalarına bağlanmaktadır.

Bedensel engelli doğmak çocuk için bir kader olabilirse de, engelli kalmak kader değildir; aksine, onun tedavisi için çalışmak da bir kaderdir. Bedensel engellilik hallerinin tedavisi için çaba sarf etmek bilim adamlarının; onları ekonomik olarak desteklemek ise, kurumların, devletin ve bireylerin görevidir. Ana rahminde özürlü olanlar, herkesten daha çok yardıma muhtaçtırlar. Onlara yardım elini uzatmak, onların tedavisi için çalışmak demektir. Zekât kurumunu, fakirleri gözetmek esasından ayırmamak kaydıyla bu tür araştırmalara da yönlendirmek hayâtî bir önem arz etmektedir.

c) Bedensel veya zihinsel engelli çocuk sahibi olma noktasında risk taşıyan evliliklerden mümkün mertebe uzak durmaya çalışmak da bir duyarlılıktır. Ancak bilinmelidir ki, bütün özürlüler bu tür evlilikten kaynaklanmamaktadır. Engelli doğmak her zaman mümkün olduğu gibi, sonradan engelli olmak da bazen kaçınılmaz olabilmektedir. Bu nedenle, sadece yapılan evlilikleri sorgulamakla yetinmemeli, sonradan meydana gelebilecek engelliliklerin yaşandığını da hatırdan çıkartmamalıyız.

d) Genellikle kız-erkek ayırımı yapılmadan, ancak kısmen de olsa kızlara yönelik olarak daha sıkça işlenen çocuk cinayetleri var. Kur'ân'ın insanlığa sunduğu en önemli hediyelerden biri "hayat hakkı"dır. İşte evrensel duyuru: "Cinayet işleyen veya yeryüzünde bozgunculuk çıkaran hariç, kim bir cana kıyarsa bütün insanlığı öldürmüş gibidir. Kim de bir hayat kurtarırsa bütün insanlığı kurtarmış gibi olur."[444] Hayat hakkı en kutsal değerlerdendir. Bunu garanti altına almadan herhangi bir değerden söz edile-

---

444 Mâide 5/32.

mez. Şimdilerde yaşanan "kürtaj" olayları veya aşılanmış yumurta demek olan "zigot" halindeki ceninin ana rahmine ulaşmasını engelleyen uygulamalar da, çocukların hayat hakkına müdahaleden başka bir şey değildir.

Aşılanmayı, yani döllenmeyi engellemekte bir sakınca yoksa da aşılanmış bir yumurtanın ana rahmine ulaşmamasını sağlayıp ceninin ölümüne neden olmak, onun hayat hakkını elinden almak demektir. Bunu yaptıranlar, çocukların bizzat kendi anneleri veya istekte bulunan babalarıdır. Şimdi bunu yapanların çocuk haklarından ya da hayat hakkına saygıdan söz etmesi mümkün müdür? Bu fiili işleyenler hangi vicdanla, neyi savunacaklar? Kalkıp da Firavun'u veya Mekkeli müşrikleri nasıl kınayabilecekler? Hangi duruşlarıyla medenî olmaktan söz edebilecekler?

e) Tekvîr 81/8-9'da genişçe ele aldığımız üzere, annenin ölümü ile çocuğun ölümü arasındaki bir tercih hâli hariç, çocukların doğması hiçbir nedenle engellenemez, onların hayat hakkı ellerinden alınamaz; dinin bu uygulamaya bakışı, hayat hakkına saygıdan yanadır. Ceninler için ana rahmi en güvenilir yerdir; anneler de en güvenilir varlıklardır. Çocukları ana rahmine emanet eden varlık Yüce Allah'tır ve O, "ana rahmi" ile *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatlarını aynı kelimeyle paylaşmıştır. Durum böyle olunca, hayat yolculuğuna başlayan bir çocuğun hayat hakkı en mukaddes hak olarak koruma altına alınmalı, her türlü saygısızlığa, müdahaleye ve tecavüze karşı muhafaza edilmelidir.

f) İktidarı kaybetmemek için erkek çocukları öldürten Firavun'un yaptığının, elbette kabul edilebilir hiçbir tarafı yoktur. Ayıp saydıkları veya rızık endişesiyle kız çocuklarını öldüren Mekke müşriklerinin yaptığı ise vahşetin ta kendisidir; bunların akılla, vicdanla, insanlıkla ve insafla bağdaşır bir durumu tabii ki yoktur. Ancak, bir annenin kendi rahmindeki çocuğunu öldürmesinin, bu iki çirkinliğe göre ne kadar daha ağır olduğunu anlamak için çok zeki olmaya gerek var mı? Bu işi yapan anneler, aslında ne yaptığını anlamak için, yıllarca çocuk hasreti çekenleri ibretle izlemeli ve ondan sonra nasıl davranmaları gerektiğine karar vermelidirler.

g) Sözün sonunda, şu asırda bir kez daha hatırlanmasında yarar gördüğümüz husus şudur: Rahminde kendisine emanet edilen yavrusunu çeşitli bahanelerle katletmek üzere olanlar, acaba kendilerine emanet edilen çocuğu mu beğenmiyorlar; yoksa emaneti gönderen Yüce Allah'ı mı? Emanetin değeri, onu gönderenden kaynaklanmaktadır. Emanete hıyanetlik yapanlar bunun hesabının kendilerine sorulacağını iyi bilmelidirler. Bu tür âyetlerdeki mesajlar, muhatapları her yönüyle bilgilendirmeyi amaçla-

maktadır. Bize düşen görev, ilgili mesajları doğru anlamak ve görevimizi yerine getirmektir.

Bedensel veya zihinsel engelli insanlara yönelik davranışlarımız bağlamında bu bilgileri verdikten sonra, yeniden 'Abese sûresinin ilk âyetlerine dönmek istiyoruz. Engelli bir insanla yeterince ve olması gerektiği gibi ilgilenmemek, uyarı gerektiren bir davranış olduğu için, Hz. Peygamber bu noktada esaslı bir şekilde bilgilendirilip inşa edilmektedir.

3-10. ÂYETLER:

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰى ﴿٣﴾ اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى ﴿٤﴾

اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى ﴿٥﴾ فَاَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰى ﴿٧﴾

وَاَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ يَسْعٰى ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشٰى ﴿٩﴾ فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى ﴿١٠﴾

"**3-4.** (Ey Peygamber,) nereden biliyorsun, belki de o (görme engelli kişi) arınacak, yani öğüt alacak da öğüt kendisine fayda verecek(ti). **5-7.** Kendini (hiçbir şeye) muhtaç görmeyene gelince sen ona yöneliyorsun, oysa onun temizlenip arınmamasından sen sorumlu değilsin. **8-10.** Fakat (Allah'a) saygı ile koşarak sana gelenle ilgilenmiyorsun."

'Abese sûresinin bölümünde, önce Hz. Peygamber'in bir anlamda tebliğ sıralaması hatası yaptığı ifade edilmekte, ardından "tebliğden yararlanıp Müslüman olurlar" beklentisiyle kendilerine yöneldiği kibirli insan tipi tanıtılmakta ve böylelerine karşı ısrarcı olmanın doğru olmadığı bilgisi verilmektedir. Daha sonra, arınma duygusuyla gelen kişiyle yeterince ilgilenmemenin yanlışlığı vurgulanmaktadır.

a) Vahiy - Hz. Peygamber İlişkisi

'Abese sûresinin 3-12. âyetleri arasındaki ifadeler, Kur'ân'ın "Hz. Peygamber'in sözü olmadığı"nın en belirgin delillerindendir. Çünkü bütün bu âyetlerde Hz. Peygamber açıkça uyarılmakta, yaptığı tercihin hatalı olduğu beyan edilmekte ve arınmak istemeyen kişi veya kişilerden yana tavır koymasının eksiklik olduğu ortaya konulmaktadır. Kur'ân, Hz. Peygamber'in kendi sözü olsaydı, en azından sûrenin bu âyet grubuna kitabında yer vermez ve kendisini kınayıcı ifadeler kullanmazdı. Sadece bu

ifadeler bile, Kur'ân'ın ilâhî vahyin ürünü olduğunu net bir şekilde ortaya koymaya yetmektedir.

Yüzünü ekşitip arkasını dönen kişi eğer Hz. Peygamber idiyse, devam eden âyetlerdeki uyarının da doğrudan ona yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Yüzünü ekşitip arkasını dönmenin bir peygambere hiç yakışmadığı burada söz konusu ediliyor demektir. Hatırlı insanlarla meşgul olup diğerleriyle ilgilenmemek, hatta bedensel engelli bir sahâbîye yüzünü ekşitip arkasını dönmek, elbette bir eleştiri konusu olarak görülmeliydi; yaşanan olaylar ve gelen vahiyler de bunun yanlışlığını tescil etmekteydi. Bir insan, peygamber bile olsa gaybı bilemez. Kimin, neden ve nasıl etkileneceği noktasında ilâhî vahiy olmadan bilgi sahibi olamaz. Bu nedenle sûrenin ilk iki âyetindeki davranış eğer Hz. Peygamber'e aitse, şimdi yorumlayacağımız âyetlerdeki mesaj da onların devamı olarak Hz. Peygamber'e yönelik olmaktadır.

Söz konusu davranışı Mekkeli ileri gelenlerin temsilcisine ait görürsek, Hz. Peygamber'le ilgili hitabın 3. âyetten itibaren başladığını söylemek gerekir ki bizim de kanaatimiz bu yöndedir. Yüzünü ekşitip arkasını görme engelli sahâbîye dönen kişi Hz. Peygamber olmasa da, bunu yapan Mekkelilerle ilgilenmeye devam ettiği için sûrenin 3-12. âyetleri arasındaki ifadeler bu noktada Hz. Peygamber'in bir tebliğ sıralaması hatası yaptığını açıkça göstermektedir. Aslında beklenen davranış, görme engelli sahâbî ile ilgilenmekti ki Yüce Allah'ın müdahalesi de bu noktada gelmiştir.

b) Arınma - İstek İlişkisi

Bu sûrenin bundan sonraki 10 âyetinde Yüce Allah Hz. Peygamber'i, tebliğin mahiyeti ve nasıl yapılması gerektiği noktasında inşa etmekte, hangi hareketlerin nasıl zararlar verebileceğini ve tebliğden kimin yararlanabileceğini beyan etmektedir.

1. Kimin Arınacağını Sadece Yüce Allah Bilir

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰىۙ "(Ey Peygamber), nereden biliyorsun, belki de o (âmâ kişi) arınacak(tı)." Âyetteki يُدْرى *yüdrî* fiili "bildirmek, idrak ettirmek", يَزَّكّٰى *yezzekkâ* fiili ise "arınmak" demektir.

a) Âyetin başındaki وَمَا يُدْرِيكَ *ve mâ yüdrîke* ifadesi, "Sen nereden bilebilirsin ki!", "Sana hangi şey bildiriyor ki!", "Bilir misin?", "(Bundan) maksat nedir?" veya "Bildin mi?" şeklinde de tercüme edilebilir.

Yüce Allah وَمَا يُدْرِيكَ şeklindeki soru ifadesiyle gündeme getirdiği meseleyi, Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin bilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Çünkü Yüce Allah, bu şekilde sorduğu soruyu cevaplandırmamaktadır. Zaman zaman hatırlattığımız gibi Kur'ân'da sözlük anlamları itibariyle bilinmesine rağmen, bazı kavramlara Rabb'ca diyebileceğimiz yeni anlamlar yüklenmiştir.[445]

Beled 90/12'de genişçe ele aldığımız üzere, Kur'ân'da Yüce Allah وَمَا أَدْرَاكَ *ve mâ edrâke* dediği yerlerde Hz. Peygamber'e sorduğu şeylerin cevabını verirken وَمَا يُدْرِيكَ *ve mâ yüdrîke* dediği yerlerde cevabı vermemektedir. Çünkü Kur'ân'da وَمَا يُدْرِيكَ *ve mâ yüdrîke* ifadeleri, kıyâmetin kopma vakti[446] ve yorumunu nyapmakta olduğumuz bu âyette de olduğu gibi insanın peygamber bile olsa gaybı bilememesiyle ilgilidir. İşte, Yüce Allah bildirmediği için O'ndan başka hiçbir varlığın bilemeyeceği konulardan biri de 'Abese 3-4'te geçmektedir. Tebliğden kimin yararlanacağı konusu, gaybla ilgilidir ve Yüce Allah bildirmediği sürece bunu hiç kimse bilememektedir. Bu noktada, Hz. Peygamber'in bir sıralama hatası yaptığı ve arınmayı kimin gerçekleştireceğini bilemeyeceği kendisine hatırlatılmış olmaktadır.

b) Âyetteki يَزَّكَّى *yezzekkâ* fiili, aslında يَتَزَكَّى *yetezekkâ* kalıbındadır ve dilde ağırlığa neden olunmaması için *tâ* harfi *zâ*'nın şeddesine dönüştürülmüştür. *Zekâ, zekkâ, tezekkâ ve tezkiye* kelimeleri "temizlemek, temize çıkarmak, eğitmek, yetiştirmek, arınmak ve nefsini arındırmak" anlamlarını içerir. Yorumlamaya çalıştığımız 'Abese 3'te geçen ilgili kelime de *yezzekkâ* olarak belirlenmiştir. Sorulan husus, arınmak için gelen görme engelli sahâbî ile yeterince ilgilenmeyip Mekke'nin ileri gelenlerine yönelmeye devam eden Hz. Peygamber'in, kimin arınacağını bilemeyeceğini ortaya koymaktır.

c) Râzî'nin de dediği gibi لَعَلَّهُ يَزَّكَّى *le'allehû yezzekkâ* ifadesindeki *hû* zamirinin ve *yezzekkâ* fiilindeki gizli zamirin failinin Mekkeli ileri gelen kişiye ait olması da mümkündür. Yani, sen onun arınmasını umuyordun, ancak bu konuda kesin bir bilgin yoktu. Bu anlam ihtimal dâhilinde olsa da, biz-

445 Rabb'ca anlamları olduğunu belirttiğimiz kelime veya kavramların geçtiği âyetler için bk. Hâkka 69/3; Müddessir 74/27; Murselât 77/14; İnfitâr 82/17, 18; Mütaffifûn 83/8, 19; Beled 90/12; Kadr 97/2; Kaari'a 101/3, 10; Hümeze 104/5. Ve mâ yüdrîke şeklindeki ifadeler için de bk. Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; 'Abese 80/3.
446 Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17.

ce ilk tercih daha isabetlidir. Çünkü zamirlerin öncelikle "uygun en yakın isme ait olması" kuralı, maksadın görme engelli sahâbî olduğunu göstermektedir. لَعَلَّ *le'alle* edatının verdiği "umulur ki" anlamı da yararlanmak isteyerek gelenin, ayağına gidilene göre daha çok arınabileceğini ve öğüt alabileceğini göstermektedir.

11. Kimin Öğüt Alacağını da Sadece Yüce Allah Bilir

أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى "Yani öğüt alacak da öğüt kendisine fayda verecek(ti)." Âyetteki يَذَّكَّرُ *yezzekeru* fiili "hatırlamak, öğüt almak", تَنْفَعُ *tenfe'u* fiili "fayda vermek, yarar sağlamak", الذِّكْرٰى *ez-zikrâ* kelimesi ise "öğüt" demektir.

Âyetin başındaki أَوْ *ev* edatını "veya" şeklinde değil de, "yani" anlamında değerlendirmekteyiz. Bu nedenle bu âyetler şu anlamı verir: "Sen nereden biliyorsun, belki de o (görme engelli kişi) arınacak, yani öğüt alacak ve öğüt kendisine yarar sağlayacaktı." Bu tercihimiz "arınma" ile "öğüt alma"nın aslında aynı şeyleri karşıladığı kanaatimize dayanmaktadır.

a) Önceki âyette yer alan *yezzekkâ* fiili gibi, buradaki يَذَّكَّرُ *yezzekkeru* fiilinin de aslı *yetezekkeru* şeklindedir. Özellikle müennes ve muhatap kalıplarda iki *tâ* harfi yan yana dile ağır gelebileceği için, *zâl* harfi şeddeli hale getirilmiştir.

b) "Hatırlamak, öğüt almak" anlamına gelen *zikr* kelimesi, beş harfli kalıpta *tezekkür* şeklinde de aynı anlamı vermektedir. *Zikr, tezkira, müzekkir* ve *zikrâ* kelimeleri hem görev olarak Hz. Peygamber'i ilgilendirmekte, hem de Kur'ân'la ilgili mesaj vermektedir. Sûrenin 11 ve 12. âyetlerinde de ifade edeceğimiz üzere, bu kelime, bir anlamda ilâhî gerçeklerin muhataplara iletilmesini ifade eder. 'Abese sûresinin bu âyetinde dile getirilen husus, Hz. Peygamber'in kendisiyle yeterince ilgilenmediği görme engelli sahâbînin arınabileceğinin, yani öğüt alabileceğinin hatırlatılmasıdır.

c) Öğüt, dinleyen ve dinlemeyen herkes için fayda sağlar, herkes öğütten yararlanır. Tam bir istikamet sahibi olmasa da, en azından mesajdan haberdar olması yönüyle öğüdün herkese yararı vardır. "Sen öğüt ver; çünkü öğüt müminlere yarar sağlayacaktır"[447] âyeti gereği, müminlerin öğütten

447 Zâriyât 51/55.

yararlanacağı kesindir. "Öğüt ver; çünkü öğüdün muhakkak yararı vardır"[448] âyeti de öğüdün yararını ortaya koymaktadır.[449] İşte, görme engelli sahâbî bu esastan yararlanmak isteyerek Hz. Peygamber'e gelmiş, ancak diğer kişilerle ilgilenmeye devam eden Hz. Peygamber onunla meşgul olamamıştı. Bu nedenle, Yüce Allah asıl öğüt almak durumunda olanın bu görme engelli kişi olabileceğini beyan ederek Peygamberini uyarmıştır.

d) Bu âyet grubu bizlere şu mesajı vermektedir: İnsanlara tebliğde bulunurken, sınıf farkı gözeten bir tutum sergilememeliyiz. Sadece sınıf farkı gözetmek de değil, sırası geldiğinde bedensel engelli vatandaşlara pozitif anlamda ayırım yapıp onları öncelemeliyiz. Öğüdün kimlere yarar vereceğini Yüce Allah'tan başkası bilemeyeceği için, kendi anlayışımıza uygun olarak çeşitli sıralamalar yapmamak durumundayız. Kim daha çok istek gösteriyorsa ve yürekten gelen bir çaba ortaya koyuyorsa sıralamada öncelik onun hakkı olmalıdır.

e) Ekonomik gücü veya sosyal statüsü diğerlerine göre daha farklı ve ileri olanları sırf bu özellikleri nedeniyle öncelememek gerekmektedir. Boynu bükük, hakkı arayan ve huzuru vahyin aydınlığında arayan mazlum ve mağdurlara öncelik verilmesi muhataplardan istenmektedir. Aksi takdirde, yapılan iş sonuç vermeyebileceği gibi ilâhî uyarının gelmesine de neden olabilmektedir. İşte bu âyetler, benzer bir önceleme hatası yapan Hz. Peygamber'in uyarıldığını göstermekte ve ümmetin de benzer hataları yapmaması kendilerine öğütlenmektedir.

f) Uyarı ve tebliğ, öğüdü takip etmek isteyen ve Rahmân'a gönülden saygı duyanlara yarar sağlayacağı için, dış görünüşlere bakmadan ve kişileri samimiyet testine de tâbi tutmadan görev yapmaya çalışmak en uygun yol ve yöntemdir. Öğüt almak için gelen varken, kendiliğinden gelen ve bilgi almak isteyenlerin öncelenmesi daha doğru bir davranıştır. Ancak, öğüt almaya gelmiş herhangi bir kişi yokken, başkasına öğüt vermek için onların yanına gitmeye de engel bir durum yoktur. Hz. Musa'nın Firavun'un ayağına gitmesi bunun bir örneğidir. Öncelik, bilgi için gelenden yana belirlenmelidir; sınıf ve ekonomik farklılıklarını öne çıkartanlara da hak ettiklerinden fazla ısrarcı olunmamalıdır.

c) Kendini Yeterli Görene Tebliğ Israrı

Yüce Allah, bu âyetlerde öncelikle kendini yeterli görüp başka bir şeye ihtiyaç hissetmeyen insan tipini çok önemli bir kelimeyle nitelendirmektedir.

---

448 A'lâ 87/9.

449 Öğüt ve öğütten yararlanma ilişkisi hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, A'lâ Sûresi 9. âyet.

1. *İstiğnâ* Felakettir

أَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى "Kendini (hiçbir şeye) muhtaç görmeyene gelince." Âyetteki اِسْتَغْنٰى *isteğnâ* fiili "kendini yeterli görmek" demektir.

Görme engelli bir sahâbî Hz. Peygamber'den bilgi alıp arınma isteğini ortaya koyduğunda, yanında bulunan kişilerin özelliği işte bu âyette verilmektedir. Burada bir psikolojik tahlil yapılmakta ve *istiğnâ* kelimesi kullanılmaktadır.

a) اِسْتَغْنٰى *isteğnâ* fiilinin kalıbı, "lâyık olmamasına ve gerekli özellikleri taşımamasına rağmen öyleymiş görüntüsü vermeyi" ifade eder. *İstikbâr*, "büyük olmamasına rağmen kendini büyük göstermek, büyüklük taslamak" anlamına geldiği gibi, *istiğnâ* da "zengin ve ihtiyaçsız olmamasına rağmen kendisini böyle sanan, ukalalık yapan, pervasız, fütursuz kişi" anlamına gelir. Bu tipler kibirli insanlar oldukları için, ilâhî rehberliğe ihtiyaç hissetmezler. Bunlar, imandan da Allah'tan da uzak yaşamayı yeğlerler; hiçbir işte ilâhî bilgilendirmeye yanaşmazlar, çünkü kendilerini kendine yeter görürler.

b) *İstiğnâ* kelimesi, Kur'ân'da başka içeriklerde de kullanılmaktadır. Teğâbün 64/6'da belirtildiğine göre, bu kibirli tipler, kendilerine peygamber geldiğinde "Bir insan mı bize yol gösterecek"[450] diyerek inkâr etmiş, arkalarını dönmüş ve Allah'a muhtaç olmadıklarını ifade etmişlerdir. Âyetin sonunda ise, Yüce Allah kendisinin *ğanî*, yani gerçek zengin ve ihtiyaçsız varlık olduğunu beyan ederek, *istiğnânın* insana yakışmadığını özellikle bu kalıpta dile getirmiştir. Burada *istiğnâ*, yani kendini haksız yere yeterli görme zannı, *ğinâ*'nın, yani gerçek zenginliğin zıddı olarak sunulmaktadır. 'Abese'de sözü edilen kibirli kişi işte tam da buna benzemektedir. Çünkü bunların Hz. Peygamber'den hoşlanmadıkları ve peygamberliğini kabul etmedikleri gibi yanına gelen Müslümanlardan hoşlandıkları da söylenemez. 'Abese 5'teki *istiğnâ*, imana karşı bir ilgisizlik olarak tanımlanabilir.

c) Leyl 92/8'de bu kelime, yine bir insan tipi tahlilinde ele alınmakta ve bu defa *istiğnâ*, *takvânın* zıddı olarak tanıtılmaktadır. "Duyarlılık veya sorumluluk bilinci" olarak tanımlayabileceğimiz *takvânın* zıddı olarak *istiğnâ*, "duyarsızlık, sorumsuzluk" anlamıyla tam karşılanmaktadır. Gerçekten de bu tipler, kendilerini Allah'a karşı sorumsuz ve duyarsız gördükleri gibi,

---

450 Bu ifade, insanın kendi türünden ümidini kestiğini ve "melek peygamber" beklentilerini içeren önemli bir itiraftır.

başka varlıklara karşı da benzer bir duyarsızlık ve ilgisizlik içerisinde davranırlar. Bu tür duyarsızlık, toplumsal hayata karşı ilgisizlik anlamına da gelmektedir. Allah'a ve peygambere karşı sorumsuz anlayışlar hayata da yansımış olmaktadır.

d) 'Alak 96/7'de de geçen bu kelime, orada azgınlığın gerekçesi olarak sunulmaktadır. İnsan kendisini yeterli gördüğünde azgınlaşır. Azgınlık sonuçtur; sebebi ise başkasına muhtaç olunmadığı zannıdır. Mekke'nin ileri gelen kibirli müşrikleri de bu psikoloji ile hareket ediyor, Hz. Peygamber'in risâlet görevini bir türlü kabul edemiyorlardı. Çünkü onlar bir "insan peygamber" istememe bahanesini, aslında Allah'ın âyetlerini yalanlama perdesi haline getiriyorlardı. Böyle bir anlayış veya tutum, Kur'ân'ın ifadesine göre *istiğnâ*dır ve *istiğnâ* insan için bir felakettir.

e) Yüce Allah, Kur'ân'da pek çok âyette asıl ve gerçek zenginin kendisi olduğunu beyan ederek, dünya hayatındaki zenginlik görüntülerinin birer imtihan aracı olduğunu belirtmektedir. Fâtır 35/15'te, "Ey insanlar, hepiniz Allah'a muhtaçsınız; zengin olan ve övgüye layık olan varlık ise sadece Allah'tır" buyrularak, insanların ihtiyaç sahibi varlıklar olduğu ortaya konulmaktadır. Muhtaç olan varlık insandır, ihtiyaçları gerçekte karşılayan ise sadece Yüce Allah'tır. Muhammed 47/38'de de, "Zengin olan Allah'tır; sizler fakirsiniz, (yani O'na muhtaçsınız)" buyrularak benzer mesajlar verilmektedir.

Bu gerçekler ışığında 'Abese 5'e tekrar bakarsak, Hz. Peygamber'in yöneldiği söz konusu kişilerin, aslında mağrur, kibirli ve kendini ihtiyaçsız görenler olduğu ortaya çıkacaktır. Nitelikleri bu şekilde belirlenen bu tipler hakkında Hz. Peygamber'in tavrının hatalı olduğu ise şu cümlede dile getirilmektedir:

11. Kibirliye Israr Doğru Değildir

فَاَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى "Sen ona yöneliyorsun." Âyetteki تَصَدّٰى *tesaddâ* fiili "yönelmek" demektir.

Âyette geçen تَصَدّٰى *tesaddâ* fiili, aslında *tetesaddâ* şeklindedir. Önceki âyetlerde geçen *yezzekkâ* ve *yezzekkeru* fiillerinde de olduğu gibi, bu kalıpta söyleniş zorluğu çekilebileceği gerekçesiyle baştaki *tâ* harfi düşürülmüştür. Kelimenin anlamı, "yönelmek, üzerine düşmek, dinlemek, kulak vermek" şeklindedir.

Kibirli olup, kendine yeterli olduğunu sanarak böyle davranan Mekkeli ileri gelen müşriklere yönelmesi, Hz. Peygamber için bir hata olarak ele alınmakta, böyle bir davranışın ona yakışmadığı, adeta kendisine bir daha böyle bir şey yapmaması gerektiği hatırlatılmaktadır. Hz. Peygamber'in bu kişiye yönelişi, kınama üslubuyla dile getirilmektedir. Sebebi ise, aslında yönelmesi gereken başkası varken, bunlara yönelmeyi tercih etmesi veya hatalı yönelişi devam ettirmesidir. Yüzünü ekşitip arkasını dönen kişinin Hz. Peygamber olmama ihtimali çok yüksekse de, kibirli ve hatırlı Mekkelilere yönelen kişinin Hz. Peygamber olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Yüce Allah, bu yönelişin hatalı olduğunu devam eden âyette açıkça beyan etmektedir.

111. Arınmak İstemeyenin Sorumluluğu Kendinedir

وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰى "Oysa onun temizlenip arınmamasından sen sorumlu değilsin." Âyetteki لَا يَزَّكّٰى *lâ yezzekkâ* fiili "arınmamak" demektir.

Bu âyet, "Senin işin, mutlaka onların arınmış olmalarını sağlamak değildir" şeklinde de anlaşılabilir.

a) Kibirli müşrikin üzerine çok düşen Hz. Peygamber, işte bu âyetle açıkça uyarılmakta ve kendisine "sen onların arınmamasından sorumlu değilsin" mesajı verilerek, yaptığı tercihin hatalı olduğu beyan edilmiş olmaktadır. Bu âyet, insanlara tebliğ yapmanın zorunlu olmadığı anlamına gelmez. Mesele, istemeyen veya tenezzül etmeyen kibirli insanlara ısrar etmenin yanlışlığıdır. Dahası, bedensel engelli bir vatandaş yüreğiyle gelip bilgi almak istemesine rağmen, kibirlilere yönelmeye devam etmek doğru değildi; uyarı da bu yönde gelmişti.

b) Âyetteki mesajın, Elmalılı Yazır'ın yaptığı gibi "Oysa onun temizlenmemesinden sana ne?" şeklinde anlaşılması da mümkündür. Bu durumda, fazla ısrarcı davranıp asıl yönelmek durumunda olduğu kişileri ihmal etmemenin gerekliliği ortaya konulmaktadır, diyebiliriz.

Kur'ân'da, bütün peygamberlerin olduğu gibi[451] Hz. Peygamber'in de asıl görevinin "tebliğ"[452] ve "hatırlatıcılık"[453] olduğu bildirilmektedir. Bu gerçeğe rağmen kendi hedeflediği kişiler üzerinde fazla ısrarcı olmak, ilâhî irade tarafından uyarı gerektiren bir tutum olarak değerlendirilmektedir.

451 Nahl 16/35; Yâsîn 36/14.
452 Mâide 5/76; 'Ankebût 29/18; Şûrâ 42/48.
453 En'âm 6/70; Kaaf 50/45; Ğâşiye 88/21.

c) Tercümede tercih ettiğimiz anlam "uyarı" içereceği gibi, ayrıca Hz. Peygamber için bir moral anlamı da verebilir. Nitekim Kehf 18/6, Şu'arâ' 26/3 ve Fâtır 35/8'de açıkça belirtildiği üzere, Hz. Peygamber Mekkelilerin Kur'ân'a inanmamasından dolayı çok üzülüyor ve kendini harap edecek düzeyde etkileniyordu. Yüce Allah, onun bu hassasiyetini gözeterek, muhatapların inanmaması nedeniyle çok fazla üzülmemesi gerektiğini kendisine bu şekilde hatırlatmakta ve inkârcılıklarından onun sorumlu olmayacağını beyan etmektedir. Elbette bu ifadeye bu açıdan bakıldığında âyetin Hz. Peygamber için bir teselli oluğu anlamını da görmekteyiz.

d) Bu âyet grubu, tebliğde nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini bütün Müslümanlara öğretmekte, bedensel engellilere öncelikli davranmanın önemini hatırlatmakta ve aksi bir davranışın uyarıyı gerektireceğini ifade etmiş olmaktadır. İnsanlar birbirlerine gerçekleri söyler, hatırlatır ve hayat tarzıyla örnek olurlar; bazen konuşarak bazen de susarak tebliğini yapar, sonucunu insanın isteğine ve Yüce Allah'ın onayına bırakırlar.

Kendi karar ve beklentilerimizin etkili olamayabileceğini hesap ederek tebliğ görevini yapıp, kararı kişilerin kendilerine bırakmak önemli bir eğitim ilkesidir. Âyetlerin bize öğretmek istediği de budur; yoksa maksat, Hz. Peygamber'in hatasını bize öğretmek değildir. Bir davranış Hz. Peygamber'in bile uyarılmasına neden olabiliyorsa, benzer hataları yapmamak gerektiği hatırdan çıkartılmamalıdır. Onu uyaran irade, bize neler demez ki?

Rabbimiz bizi şiddetli uyarılarına muhatap olmaktan ve gazabını hak etmekten muhafaza buyursun.

d) Samimiyet - İlgi İlişkisi

Sûrenin 8-10. âyetlerinde Yüce Allah, Hz. Peygamber'in davranışının yanlışlığını ifade etmek üzere, görme engelli sahâbîye gerekli ilgiyi göstermediğini dile getirmekte ve dolaylı olarak onu uyarmaktadır.

1. Hakikate Gitmek Gerekir

وَاَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ يَسْعٰىۙ وَهُوَ يَخْشٰىۙ "Fakat (Allah'a) saygı ile koşarak sana gelen kişiye gelince." Âyetteki يَسْعٰى *yes'â* fiili, "hayır istemek için koşmak",[454] جَٓاءَ *câe* fiili "gelmek", يَخْشٰى *yahşâ* fiili ise "saygı duymak" anlamına gelmektedir.

454 Zemahşerî, age., IV, 688.

a) Âyetin izahına geçmeden önce çok ince bir mesajın burada yer aldığını belirtmek durumundayız. يَسْعٰى *yes'â* fiili, eğer جَاءَ *câe* fiilini açıklamak üzere kullanılmışsa bu gelişin hayır içerdiğini, amacın olumlu ve bir hizmet içerikli olduğunu gösterir. Nitekim Kasas 28/20 ve Yâsîn 36/20'de sözü edilen, şehrin en ileri gelen, akıllı, hatırlı ve muhakemesi güçlü kişisinin koşarak gelmesi olayında da durum aynıdır; onların geliş gayesi hayır içerikli bir hizmettir. Kasas 28/20'deki kişi Hz. Musa için kurulmakta olan tuzağı kendisine haber vermek için koşuşuturmakta, Yâsîn 36/20'deki kişi ise Habîb-i Neccâr olarak bilinen ve şehir halkına peygamberelere itaat etmeleri gerektiğini öğütleyen şahıstır. İşte bu iki örnekle birlikte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette sözü edilen görme engelli sahâbînin de Hz. Peygamber'e geliş niyetinin salim olduğu böylece ortaya konulmuş olmaktadır.

b) Bu iki âyette Yüce Allah, Hz. Peygamber'e koşarak gelen görme engelli sahâbîyi anlatmakta ve onun gelişinin, gerçeği aramak için gerçekleştiğini beyan etmektedir. Demek ki görme engelli sahâbî, Cum'a 62/9'daki ilâhî emre uygun olarak hayır elde etmek, bilgi sahibi olmak ve yeni gelen vahiylerden istifade etmek için bedensel engelli bir insan olmasına rağmen koşarak gelmişti. Elbette bu koşmanın fiziksel anlamda olması gerekmez. Asıl önemli olan, bu uğurda koşturmak idi ve ilgili sahâbî de bunu yapmış, ilâhî vahiyde kendisine yer verilmesini sağlamıştı. Aslında sûrenin ilk âyetlerinden çıkartılacak oldukça fazla dersler olsa da, bizce en önemli noktalardan biri "bu engelli sahâbîye vahiyde yer verilmesi"dir.

c) "Gaybdaki Rahmân'dan haşyet duymaya"[455] uygun olarak, görme engelli sahâbî, hakikatin peşinden gitmek üzere adeta yollara düşmüş, samimi bir niyet taşıdığı da ilâhî vahiy ile tescillenmiştir. Aslında, yaşanan olaylardan dolayı onun kırıldığını düşünmek bile bizce doğru değildir.

Tıpkı Hz. Zeyneb'in Hz. Peygamber'le evlenmesinden söz eden âyetlerde ifade edildiği üzere, nikâhını Yüce Allah'ın onaylaması[456] onuru gibi, benzer bir onur bu defa İbn Ümmi Mektûm için söz konusu edilmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in yanına gelirken yaşadığı duygu, Yüce Allah'ın onayına mazhar olmuş, bir anlamda niyet testinden başarıyla geçtiği belgelenmiştir. Benzer bir başka onur ise iftiraya uğrayan Hz. Ayşe'ye layık görülmüş ve Nûr sûresinin 11-20. âyetleri arası pasaj onun suçsuzluğunu ilan etmiştir.

---

455 Yâsîn 36/11.
456 Ahzâb 33/37.

Bu büyük ödüle vesile olan davranış Hz. Peygamber için uyarı gerektirecek bir nitelikte olsa da, görme engelli sahâbî için tarifsiz bir müjde olmuştur.

d) Söz konusu görme engelli sahâbînin haşyet içerisinde olduğu وَهُوَ يَخْشٰى *ve hüve yahşâ* cümlesiyle dile getirilmektedir. "Haşyet", korkulanın yüceliğinden kaynaklanan ve kaynağını bilgiden alan bir saygıdır.[457] "Allah'a, kulları içinde yalnızca (hakikatin hikmet ve amacını) bilenler hakkıyla saygı duyarlar"[458] âyetinde de vurgulandığı üzere "haşyet", hakikatin bilgisiyle dolu kalbin Allah'a saygı duyması ve hayatı bu saygının kontrol edişi demektir. Haşyet, aynı zamanda meleklerin Yüce Allah'a olan saygılarının da ifadesidir.[459]

Âyette sözü edilen "haşyet içerisinde olma"nın muhtemel anlamlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. وَهُوَ يَخْشٰى *ve hüve yahşâ* cümlesinde, görme engelli sahâbînin korku nedeni, çevredeki kâfirler, müşrikler ve onların yapacağı eziyetler olabilir. Vahyin ilk dönemlerinde yaşanan trajediler düşünüldüğünde, bu sahâbînın, çevredeki zalimlerden korkmasına rağmen tercihini yine de Rasûlüllâh'tan yana kullanması takdire şayan bir özveridir. Âyette bu anlamda bir hassasiyetin kastedilmiş olması da muhtemeldir.

2. وَهُوَ يَخْشٰى *ve hüve yahşâ* cümlesi, görme engelli bir sahâbînin, Hz. Peygamber'in yanına gelirken yanında bir mihmandar olmadığı için yolda tökezlemekten korkması anlamına da gelebilir. Bu durumda yolda karşılaşılabilecek bir sıkıntı ve yaşanabilecek bir problemin varlığı daima mümkün olsa da, bu sahâbî tercihini Hz. Peygamber'in yanına gitmekten yana kullanmış ve saygı değer bir davranış ortaya koymuştur.[460] Bu ihtimal, davranışın derinliğini biraz hafifletse de yine de muhtemel anlamlar arasında sayılmalıdır.

3. وَهُوَ يَخْشٰى *ve hüve yahşâ* cümlesinin bütün bu anlam ihtimallerinden farklı olarak ayrı bir mesajının bulunması da muhtemeldir. İbn Ümmi Mektûm görme engelli bir sahâbî olduğu ve Hz. Peygamber'in yanına muhtemelen yalnız geldiği için, onun yanında kimlerin bulunduğunu bil-

457 İslâmoğlu, age., s. 385'te 2. not.
458 Fâtır 35/28.
459 Enbiyâ 21/28.
460 Bu anlamlar için bk. Zemahşerî, age., IV, 688; Râzî, age., XXXI, 57.

memesi mümkündü. Dolayısıyla "hatalı bir iş yaparım veya yanlış bir şey konuşurum" korkusuyla ürkek bir tutum içerisinde bulunuşu da bu cümleyle ifade edilmiş olabilir. Böyle olunca, onun ne kadar hassas bir yapıda olduğu ve Hz. Peygamber'i incitmemek için ne kadar gayret gösterdiği bu şekilde ifade edilmiş olabilir. Onun hassasiyeti, Hz. Peygamber'i ve muhtemelen yanındaki muhatapları incitmemek şeklinde belirlenmesine rağmen, karşılaştığı davranış onu rencide etmiş olabilir. Fakat sonunda, vahyin onayladığı bir niyetin sahibi olduğu haberini almış olması onun için her halde ödüllerin en büyüğü olsa gerektir.

d) Bu âyetler bize, öğrenmek için ilmin ayağına gitme ahlâkını da kazandırmayı amaçlamaktadır. Edeple gitmek, muhatabı rencide etmemek, âdâbı elden bırakmamak, bedensel engelliye öncelik tanımak, ilâhî iradenin engelliler için takındığı hassas tavrı hayat prensibi yapmak, bu arada atılan her adımın Allah rızasını gözeterek atılmasını sağlamak inananlar için önemli birer eğitim ilkesidir.

11. Öğrenmeye Gelenle İlgilenmemek Yanlış Bir Davranıştır

فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰىۚ "Sen onunla ilgilenmiyorsun." Âyetteki تَلَهّٰىۚ *telehhâ* "ihmal etmek" demektir.

Bu cümleyi, "Sen onu ihmal ediyorsun" veya "Sen onu görmezden geliyorsun" ya da "Sen onu bırakıyorsun" şeklinde tercüme etmek de mümkündür.

a) Âyetteki تَلَهّٰىۚ *telehhâ* fiili aslında *tetelehhâ* kalıbındadır. Bu sûrede *yezzekkâ, yezzekkeru* ve *tesaddâ* fiillerinden sonra, şimdi de "muhatap veya müennes kalıpta ifade zorluğu olmaması" için *tetelehhâ* fiilinin *tâ* harfi düşürülmüştür. Bu kelime, "oyalanmak, yeterince ilgilenmemek, anlamazlıktan gelmek, gafil olmak ve başka bir işle meşgul olmak" gibi anlamlara gelmektedir. Tekâsür sûresinin ilk âyetindeki *elhâ* kelimesiyle aynı kökten gelen bu fiil, "oyalanmak" anlamıyla, Hz. Peygamber'in zengin, kibirli ve ileri gelen kişilere yönelip de görme engelli sahâbî ile yeterince ilgilenmemesini ve sonuçsuz bir işle meşgul olmasını anlatmaktadır. Elbette bu fiil, dolaylı olarak Hz. Peygamber'in tebliğ sıralamasındaki tercihinin hatalı olduğunu da ortaya koymaktadır.

b) Bu âyet bize, gereksiz işlerden uzak kalmayı, daha önemli olan işlere yönelmemiz gerektiğini ve önemine binaen bazı işleri öncelememizin zorunluluğunu öğretmeyi amaçlamaktadır. Hz. Peygamber'in hayatından

bizlere sunulan bu kesit, bu vahyin Hz. Peygamber kaynaklı olmadığını gösterdiği gibi, onun yaptığı türden sıralama hatası yapmamız durumunda aynı uyarıyı bizim de hak edeceğimizi göstermektedir. Onu uyaran ilâhî irade, bizleri bir daha uyarmayacağından, artık yaşanan bu tecrübeden ders çıkartarak, davranışlarımızı düzenlememiz gerektiğini özellikle hatırlatmaktadır.

c) "Hatalı bir davranışı Hz. Peygamber yaptığına göre, biz daha fazlasını yapabiliriz" dememek durumundayız. Çünkü peygamberler, bir hatayı iki kez tekrarlamadıkları gibi, sürekli hata yapmazlar ve hatadan tevbe etmeden veya hatası düzeltilmeden de ölmezler. Durum böyle olunca, ümmete düşen görev, hatayı düzeltici yeni bir vahyin gelmeyeceğini bilerek, hataları asgariye indirmeye çalışmaktır. Vahyin geliş aşamalarında bazen, davranışların hangilerinin hatalı olduğunu kestirmekte zorluk yaşanmış olabilirdi. Oysa, hangi davranışların hatalı veya isabetli olduğu, vahyin ilkeleri ve Hz. Peygamber'in sahih sünneti ile ortaya konulmuştur. Görevimiz, Kur'ân'ın aydınlığında ve Hz. Peygamber'in önderliğinde tebliğ görevimizi hakkıyla yapmaya çalışmaktır.

d) Âyette yer alan *telehhâ* fiili, bir taraftan hakkı ve hakikati öğrenmeye gelen kişilere yönelmemenin hatalı bir davranış olduğunu ortaya koyduğu gibi, diğer taraftan da böyle bir niyetle ve samimiyetle gelenlere yönelmenin şart olduğunu vurgulamaktadır. "Bir şeyi yapmak yasak ise o şeyi yapmamak da şarttır." Gelenle ilgilenmemek hata ise, o zaman onunla ilgilenmek gereklidir. Gerçeği öğrenmek için gelen kişileri veya bu konuda soru soranları azarlamamak Kur'ân'ın bir emridir.[461]

Öğrenmek için gelen varken, öğrenip öğrenmeyeceği belli olmayanlara yönelmek hatadır; dahası eğer gelen kişi bedensel engelli biriyse ona öncelik vermek ilâhî kaynaktan onaylanmış bir davranış biçimidir. Çünkü Kur'ân mesajı, öncelikle yüreklere hitap eden ve yüreklerin fethedilmesini isteyen bir kelamdır. Onu "kulaklar"la sınırlı görüp de "yürekler"e indirmeyenler, şeklen yapılanların yeterli olduğu zannına kapılabilirler. Oysa yüreklerden beslenmeyen ve gönülden gelmeyen istek görüntüleri hakka ve hakikate kapı aralayamazlar.

e) Mekke'nin ileri gelen inkârcıları görüntüde bir buluşmayı gerçekleştirirken bile, görme engelli bir sahâbînin Hz. Peygamber'in yanına gelmesinden rahatsızlık duymuş, hiyerarşik yapıya kendilerini kaptırarak top-

461 Duhâ 93/10.

lumda sınıf farkına dayalı bir anlayışı benimsediklerini göstermişlerdi. Bu nedenle Yüce Allah, bu tür ayrımcılarla gereğinden fazla ilgilenmenin ve hakkı öğrenmek için adeta can atan ve koşuşturanlara yeterince ilgi göstermemenin yanlışlığını Hz. Peygamber'in şahsında bütün insanlığa öğretmiş olmaktadır. Vahyin insanda yanaşacağı liman, önyargılardan uzak kalmış akıldır, gönüldür. Kur'ân gemisi, insanda akıl limanına demir atar ve aklın onayıyla gönülde yeşermek için yer bulur, hayırlı hizmetler üretmenin ilk kıvılcımını oluşturur.

Yüce Allah, 'Abese sûresinin bundan sonraki ilk grup âyetinde de vahyin tabiatına dikkat çekerek, asıl görevin yüreklerde sağlanacak değişim için tebliğ yapmak olduğunu vurgulamaktadır. Mekke'nin ileri gelen inkârcıları bu değerden yoksun oldukları için, vahyin şu özellikleri insanlığa hatırlatılmaktadır:

11-16. ÂYETLER:

كَلَّٓا اِنَّهَا تَذْكِرَةٌۚ ﴿١١﴾ فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُۢ ﴿١٢﴾

ف۪ي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍۙ ﴿١٣﴾ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍۙ ﴿١٤﴾ بِاَيْد۪ي سَفَرَةٍۙ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍۜ ﴿١٦﴾

"**11-12.** Hayır, (hayır, bu davranış doğru değil)! Hiç şüphe yok ki bunlar birer öğüttür ve dileyen o(Kur'ân)'dan öğüt alır. **13-16.** (Kur'ân), kıymetli ve güvenilir elçilerin ellerinde, yüceltilmiş, arındırılmış, mukaddes, değerli sahifelerdedir."

Yüce Allah, bu altı âyetlik grupta, Kur'ân'ın öğüt oluşunu gündeme getirerek, dileyenin ondan yararlanabileceğini beyan etmektedir.

a) Kur'ân - Öğüt - Dileme İlişkisi

Sûrenin 11 ve 12. âyetlerinde, Kur'ân'ın bir hatırlatma olduğu ve bundan isteyen kişinin faydalanabileceği belirtilmektedir.

1. Kur'ân Âyetleri Birer Öğüttür

كَلَّٓا اِنَّهَا تَذْكِرَةٌۚ "Hayır, (hayır, bu davranış doğru değil)! Hiç şüphe yok ki bunlar birer öğüttür." Âyetteki تَذْكِرَةٌ *tezkira* kelimesi "hatırlatma, öğüt" demektir.

Bu âyetteki كَلَّا *kellâ* edatı, konunun öncesiyle bağlantısı nedeniyle "hayır, hayır" anlamına gelmektedir. Bu edat hakkında geniş açıklamalarımızı Fecr 89/17'de yapmıştık.

a) Önceki âyetlerde ele alınan konu, Hz. Peygamber'in görme engelli sahâbî ile yeterince ilgilenmeyip kibirli inkârcıya yönelmesiydi. Bu davranışın hatalı olduğunu beyan maksadıyla Yüce Allah Hz. Peygamber'i uyarmakta ve yaptığının yanlış olduğunu açıkça beyan etmektedir. Hatta bazı rivayetlere göre, Cebrâîl (as) bu âyetleri Hz. Peygamber'e okuduğunda, yüzünün rengi değişti ve kül gibi oldu. Çünkü yaptığının yanlış olduğunu anladığı için hakkında Allah'ın vereceği hükmü (endişeyle) bekliyordu. Cebrâîl (as) "kellâ" (bir daha böyle yapma) deyince Hz. Peygamber sevindi.[462]

b) Bu edata "gerçekten de, gerçek şu ki" anlamlarını vermek de mümkündür. Çünkü önceki konu artık bitmiş sayılır ve yeni bir konuya dikkat çekmek için âyet bu edatla başlatılmış olarak da kabul edilebilir.[463]

c) Bu âyette Yüce Allah, Kur'ân'ın bir öğüt ve hatırlatma olduğunu beyan etmektedir. Âyetteki zamirin إِنَّهَا *innehâ* şeklinde gelmesi, öncelikle maksadın "bu nasihatler" veya "bu sûre" olduğunu gösterse de asıl gayenin bütünüyle Kur'ân olduğunu, bir sonraki âyette gelen ذَكَرَهُ *zekerahû* fiilindeki *hû* zamiri göstermektedir. Aslında âyetteki تَذْكِرَةٌ *tezkira* kelimesi müennes/dişil geldiği için, çok zorunlu olmasa da zamirin bu nedenle dişil geldiğini söylemek de mümkündür. Başka bazı âyetlerde, Kur'ân'ın öğüt olduğunu beyan maksadıyla söz konusu zamirin *innehû* şeklinde geldiği de görülmektedir.[464]

d) *Zikr, tezkira, müzekkir* ve *zikrâ* kelimeleri, hem görev olarak Hz. Peygamber'i ilgilendirmekte, hem de Kur'ân'la ilgili mesaj vermektedir.[465] Bu kelime, bir anlamda ilâhî gerçeklerin muhataplara hatırlatılmasını ifade eder. Bu nedenle, Kur'ân'ın isimlerinden biri de *zikr, tezkira* ve *zikrâ*dır.[466]

462 Rivayet için bk. Râzî, age., XXXI, 57.
463 Kurtubî, age., XIX, 140.
464 Müddessir 74/54.
465 Hûd 11/114; Hıcr 15/6; 9; Nahl 16/44; Kehf 18/28; Tâhâ 20/99; Enbiyâ 21/24; 50; Furkaan 25/18; 29; Yâsîn 36/11; Sâffât 37/3; 168; Sâd 38/8; 49; Zümer 39/22-23; Fussılet 41/41; Zuhruf 43/5; 36; 44; Necm 53/29; Mücâdele 58/19; Talâk 65/10; Kalem 68/51; Cinn 72/17; Müddessir 74/54; İnsân 76/29.
466 Kur'ân'ın Kur'ân'daki isimleri ve sıfatları hakkında bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Giriş bölümü.

Kur'ân'ın *tezkira* oluşunun bu âyetlerde dile getirilmesinin nedeni, "öğüt vermek" olduğu için, ondan, isteyenlerin yararlanabileceği bildirilmektedir.

11. Dileyen Öğüt Alır

فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُ "Dileyen o(Kur'ân)'dan öğüt alır." Âyetteki شَٓاءَ *şâe* fiili "dilemek", ذَكَرَ *zekera* fiili ise "öğüt almak" demektir.

a) Hz. Peygamber, Mekkelilerin tebliğden dersler çıkartıp Müslüman olmalarını isterken, amacı bu mesajın daha fazla insan tarafından kabulünü sağlamaktı. Bu durumda, hatırlı ve ileri gelen kişilerin kabulü daima daha avantajlı sonuçların elde edilmesine vesile olabilirdi. Yöneticilerin halkı etkileyeceği ve sonucun çok daha kolayca alınabileceği duygusuyla hareket etmiş olması muhtemel olan Hz. Peygamber, bu dinin güçlü insanlarla desteklenmesini arzuluyordu.

İşte Yüce Allah, yorumunu yapacağımız âyet grubunda, vahyin, değerini kaynağından aldığını, izzet ve şeref noktasında farklı arayışlara girmenin yanlış olduğunu bildirmekte ve dileyen insanların Kur'ân öğüdünden yararlanabileceğini belirtmektedir.

b) Yüce Allah insanları barış yurduna, yani İslâm'a davet ederken, dileyen herkesi "dosdoğru yol" demek olan *sırât-ı müstakîme* ulaştıracağını beyan ve vaat etmektedir.[467] Kur'ân vahyi, insanlığa sunulmuş son bir imkândır, son ilâhî bilgidir, son mesajdır, son mektuptur. Onun herkese açık mesaj ve rahmet dünyasından yararlanmak herkesin hakkıdır.

Kur'ân bir öğüttür, dileyen kişi Rabbine giden yolu tutar.[468] Kur'ân bir hatırlatmadır, dileyen ondan faydalanır. Tercihini böyle belirleyenler, zaten Allah'ın kendilerinden istediğini dilemiş olacaklardır.[469] Kur'ân, fedakârlıkta önde olmak veya geride kalmak isteyen insanlar için bir uyarıdır.[470] Nihayet Kur'ân, istikamet sahibi olmak isteyenler için âlemlere sunulmuş bir öğüttür, bundan yararlanılması Yüce Allah'ın isteğidir.[471]

---

467 Yûnus 10/25.
468 Müzzemmil 73/19.
469 Müddessir 71/54-56; İnsân 76/29-30.
470 Müddessir 71/36-37.
471 Tekvîr 81/27-29.

c) Hidâyet vermek ve doğru yolu göstermek sadece Yüce Allah'a aittir.[472] Gösterilen bu yolu tercih etmek ise insana bırakılmıştır.[473] Bu noktada Hz. Peygamber bile devreye girememekte, kişi istemediği sürece, sevdiğini dahi hidayete erdirememektedir.[474] Kur'ân'da, hidayeti kulun istemesi gerektiği[475] ve hidayetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmekte, bunun şansa bırakılacak veya tamamen ilâhî kadere terk edilecek herhangi bir yönünden söz edilmemektedir.

Yüce Allah isteyene hidayet verir; isteyeni de sapıklıkta terk eder.[476] Hz. Peygamber'in yapabileceği şey, Yüce Allah'ın da çağırdığı gibi,[477] Allah'ın yolunu göstermek, ona davet etmektir.[478] İman edene[479] ve Hakk'a yönelene hidayet edilir.[480] Çünkü Fâtiha 1/6 ve Hacc 22/16'da da belirtildiği üzere, hidayet bir isteğin sonucudur.[481]

d) 'Abese sûresinin yorumladığımız âyetlerinde dile getirilen husus, vahyin insanlara sunulmuş bir fırsat ve yol haritası olduğudur. Onun öğüt oluşunun asıl anlamı, sunduğu yol haritasından ve insanlara bu noktada yaptığı rehberlikten yararlanılmasıdır. Herkese açık olan bu imkândan kimler yararlanacak? İşte فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ "Dileyen ondan (Kur'ân'dan) öğüt alır" şeklindeki 'Abese 12. âyet, bu soruyu cevaplandırmakta ve isteyen herkese bu kapının açık olduğunu ilan etmektedir.

Yüce Allah hiç kimseye inanç dayatmamakta, sadece imkân sunmakta ve bunun sonucunda da hayatı bir imtihan alanı olarak belirlemiş olmaktadır. Sonuçlarına katlanmak kaydıyla, insanoğlu tercihinde serbest bırakılmıştır. İsteyen, istediği doğrultuda kendisine yol edinebilir. Bu noktada Kur'ân, gerçeğe giden tek yol olarak tanıtılmakta ve dileyen herkesin bu yolun yolcusu olabileceği beyan edilmektedir.

e) Sanıldığı gibi, ilâhî irade, senaryoyu yazıp bütün rolleri insanlara dağıtmış değildir. Yüce Allah senaryoyu yazmış, yani kuralları belirlemiş,

---

472 Nahl 16/9; Leyl 92/12.
473 İnsân 76/1-5.
474 Bakara 2/272; Kasas 28/56.
475 Fâtiha 1/6.
476 İbrâhim 14/4; Müddessir 74/31.
477 Yûnus 10/25.
478 Şûrâ 42/52-53.
479 Teğâbün 64/11.
480 Ra'd 13/27.
481 Hidâyet ve irade ilişkisi hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri III, Tekvîr sûresi 27-29. âyetler.

ancak rolleri dağıtmamış, tanıtmıştır. Şimdi insanlar bu rollerden istediğini seçebilecek ve seçimi doğrultusunda bir işleme tâbi tutulacaktır. Elbette Yüce Allah'ın her şeye gücü yeter; ancak, hayat bir imtihan alanı olarak belirlendiği için, tercihlerin veya alternatiflerin belirlenmesinde aklın ve iradenin vazgeçilmez önemi vardır. İnsân 76/2-3'te ve daha pek çok âyette ifade edildiği gibi, insanlar imtihan için yaratılmış ve imtihanın gerekli koşulları sağlanmıştır. Bu koşullar içerisinde en anlamlı olan da, insanın seçme hürriyetine sahip kılınmasıdır.

b) Vahyin Kaynağı ve Güvenilirliği

Sûrenin bu dört âyetlik bölümünde Yüce Allah Kur'ân'ın bazı niteliklerі üzerinde durmakta ve değerinin aslında bu özelliklerden kaynaklandığını bildirmektedir.

1. Kur'ân Kıymetli Sayfalardadır

فِى صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ "(Kur'ân) mukaddes, değerli sahifelerdedir." Âyetteki صُحُفٍ *suhuf* kelimesi "yazılı veya yazılacak kâğıt" anlamındaki *sahîfe*nin çoğuludur; مُكَرَّمَةٍ *mükerrame* ise "değerli, kutsal ve seçkin" anlamlarına gelmektedir.

Bu ifade, Kur'ân'ın bu âyet grubundaki niteliklerin ilkini hatırlatmaktadır.

a) Kur'ân'ın bu özelliği elbette onun ilâhî makamdaki halini tasvir etmektedir; dolayısıyla maksat, Kur'ân'ın Levh-i Mahfûz'daki halidir. Çünkü bu kelimeler 11. âyetteki "Kur'ân" anlamındaki *tezkira* kelimesini nitelemektedir. Yüce Allah, bu son vahyi, korunmuş bir kitapta ve arındırılmış meleklerden başkasının dokunamayacağı bir yücelikte bulunmakla tanıtmaktadır.[482] Kur'ân'ın şerefli bir yapıda olduğu ve Levh-i Mahfûz'da bulunduğu da yine Kur'ân'da beyan edilmektedir.[483] Ayrıca Yüce Allah'ın *Ümmü'l-Kitâb* adıyla anılan "ilim sıfatı"nın sadece O'nun katında olduğu[484] ifade edildiği gibi, Kur'ân'ın da Allah'ın katında Ümmü'l-Kitâb'da olduğu gerçeği yine Kur'ân'da belirtilmektedir.[485]

b) *Suhuf* kelimesinin önceki peygamberlere verilen ilâhî mesajlar anlamındaki kullanımlarından hareketle,[486] buradaki maksadın "önceki kitap-

482 Vâkı'a 56/77-79.
483 Burûc 85/21-22.
484 Ra'd 13/39.
485 Zuhruf 43/4.
486 Tâhâ 20/133; Necm 53/36; A'lâ 87/18-19.

lar" olduğu da söylenmektedir. Böylece burada onların değerine gönderme yapılıyor demektir. Bu kelimenin mahşerde herkesin eline verilecek "amel defteri" anlamındaki kullanımı[487] ve "açık özel bilgi"[488] anlamları bir tarafa, özel olarak Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği ilâhî mesaj "Kur'ân" veya "vahiy parçaları"[489] olma ihtimali de elbette vardır.

c) Bu ihtimallere rağmen, âyetteki maksadın özellikle Kur'ân'ın Levh-i Mahfûz'daki orijinal haline işaret etmek olduğunu ve Kur'ân'ın asıl değerini de oradan aldığını düşünmekteyiz. Bu, nedenle Hz. Peygamber'in Mekke'nin ileri gelenlerinden bu dine destek sağlanması arzusu, eğer dinin onlarla izzet kazanması amacına yönelik idiyse, Yüce Allah bunu reddetmekte ve Kur'ân'ın değerinin insanlarla artırılamayacağını ortaya koymaktadır. Çünkü Kur'ân, zaten değerlerin en büyüğünü taşımakta, ilâhî kaynaklı oluşu da desteğin en büyüğüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

11. Kur'ân Yücedir ve Arı-Durudur

مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ "Yüceltilmiş, arındırılmıştır." Âyetteki مَرْفُوعَةٍ *marfû'a* kelimesi "yükseltilmiş, yüceltilmiş", مُطَهَّرَةٍ *mutahhara* sözcüğü ise "arındırılmış" demektir.

Bu nitelikler de Kur'ân'ın Levh-i Mahfuz'daki yüceltilmiş durumunu ve orada bulunması nedeniyle her türlü şaibeden ve müdahaleden uzak tutulduğunu ortaya koymaktadır.

a) Kur'ân مَرْفُوعَةٍ *merfû'a* oluşuyla hem mekân olarak hem de makam ve değer açısından yücelerdedir.

1. Onun yüceliği sahibinden kaynaklanmaktadır. Yüce Allah yüce olduğu için elbette onun kelâm sıfatı demek olan Kur'ân da yücedir, yüceltilmiştir. Kur'ân'ı artık başkalarının yüceltmesine gerek yoktur, buna ihtiyaç da yoktur, imkân da yoktur. Onu yücelten zaten lâyık olduğu kadar yüceltmiştir; dolayısıyla şimdilerde onun insanları yüceltmesine ihtiyaç vardır. Artık Kur'ân'ı yüceltmek gayesiyle onu yükseklere çıkarmak amaç olmamalıdır.

2. Elbette Kur'ân'ı belden aşağıya düşürmemeye çalışmak ve bu noktada hassas davranmak gerekir. Ancak, bilinmelidir ki Kur'ân'a gösterilme-

487 Tekvîr 81/10.
488 Müddessir 74/52.
489 Beyyine 98/2.

si gereken asıl saygı, onu yüksekte tutmakla yerine getirilmiş olmaz; dediklerini yapmak ve yasaklarından kaçmak gerçek saygının gereği ve görüntüsüdür. Kur'ân'a saygı olsun diye onu evlerin tavanlarına asıp ulaşılamaz bir konuma getirenler ve dolayısıyla onu hiç ellerine almayanlar, yeterince saygılı davrandıklarını iddia edemezler. Hangi tavana asılırsa asılsın, maddi anlamda hangi yüksekliğe çıkartılırsa çıkartılsın, hangi kaba konulursa konulsun, hangi tezyinatla süslenirse süslensin, hangi yazıyla veya kamışla yazılırsa yazılsın, hangi matbaada basılırsa basılsın, hangi kapakla sunulursa sunulsun, ne tür bir muhafazaya alınırsa alınsın, onu açıp okumayan ve dediği gibi hayatı yaşamayanlar Kur'ân'a gerçek saygıdan söz edemezler.

3. Kur'ân müzelik bir eser değildir; asâr-i atika da değildir; dolayısıyla onu özel korumalı ve el altında olmayacak mekânlara koymak onu hapsetmek, mesajını öldürmek ve "anı" haline getirmek demektir. Kur'ân, anıların veya hatıraların konusu değildir. Onu hatırası yâd edilecek bir değer gibi görmek misyonunu yok etmek anlamına gelebilir. En yüce makamdan gelen bu mesaj elbette kaynağına uygun değerlerle gönderilmiş olmalıdır. Bir mesajın değeri ve önemi onu gönderenden kaynaklanır; dolayısıyla, ona gösterilmesi gereken saygı da sahibi nedeniyle olmalıdır.

4. Elçiye kıymet veya saygı göstermek nasıl ki göndereni nedeniyle ise, mesajın değeri de aynı sebebe dayalıdır. Kur'ân bu anlamda saygının en büyüğüne layıktır ve ona gösterilecek edepli davranışlar da mesajlarıyla ilgilenip arzu edilen düzgün hayatı yaşamakla yerine getirilebilir. Kur'ân'ın yüceltilmiş oluşu bu anlamdadır.

b) Kur'ân'ın مُطَهَّرَةٌ *mutahhara* oluşu ise, onun arı-duru oluşunu, müdahalelerden uzak tutulduğunu ve Levh-i Mahfûz'daki haline uygunluğunu koruduğunu ortaya koymaktadır. "Ona, arındırılmışlardan başkası dokunamaz"[490] âyeti, Kur'ân'ın asıl kaynağındaki korunmuşluğunun en açık ifadesidir. Korunmuş bir kitapta bulunan Kur'ân'a, meleklerden başkası istese de el süremez, onun saf ve arı duru özelliğini bozamaz, buna güç de yetiremez. Levh-i Mahfûz'a müdahale imkânsızlığının ötesinde, yüce makamdan bilgi çalma teşebbüsleri her defasında başarısızlıkla sonuçlanan şeytanların da bu anlamda müdahale istekleri sonuçsuz kalmıştır.[491] Dahası, o âlemden insanlık âlemine, yani peygamberlere inen mesajlara müdahale istekleri de aynı şekilde başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[492]

490 Vâkı'a 56/79.
491 Sâffât 37/7-10; Cinn 72/8-9.
492 Hacc 22/52; Cinn 72/27.

Kur'ân'ın *mutahhar* oluşunu, çelişkilerden, yalandan ve eksiklikten uzak oluş şekilde anlayan âlimlerimiz de vardır.[493] Elbette bu bakış da Kur'ân için uygundur; ancak maksadı onun Levh-i Mahfûz'daki haliyle ilişkilendirmek daha doğru olsa gerektir. Bu itibarla, Kur'ân'ın *mutahhar* oluşu şeytanların müdahalesinden uzak tutulması ve sadece arındırılmış meleklerin ona ulaşabilmesi demektir. Buradaki anlam, meleklerin vasıtasız bir şekilde onunla iletişim kurabileceği ile ilgilidir.[494]

ııı. Kur'ân Elçilerin Güvenli Ellerindedir

بِاَيْدِى سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ "Kıymetli ve güvenilir elçilerin ellerindedir." Âyetteki اَيْدِى *eydî* kelimesi "eller, güçler", سَفَرَةٍ *sefera* sözcüğü "elçiler", كِرَامٍ *kirâm* kelimesi "değerli", بَرَرَةٍ *berara* sözcüğü ise "itaat edilen, erdemli, çok hayır sahibi, takvâ sahibi" demektir.

Bu âyetlerde elçilerden ve bazı özelliklerinden söz edilmektedir.

a) Elçiler Güçlüdür

بِاَيْدِى سَفَرَةٍ "Elçilerin ellerindedir." Bu sıfatlar elbette öncelikli olarak meleklerle ilgilidir.

1. Günümüzde "sefir" kelimesi, "elçi" anlamında kullanılmaktadır. Bu durumda, âyetteki elçilerden kasıt, Kur'ân'ı Levh-i Mahfûz'dan yazıya geçiren melekler olmaktadır. سَفَرَةٍ *sefera* kelimesinden maksadın "okuyucular, amelleri sayanlar" olduğu da tefsirlerde nakledilmektedir.[495] Söz konusu kelimenin "elçiler" anlamının dışında, *esfâr* şeklinde "kitaplar, ilâhî kitaplar" anlamları da vardır.[496] Buradan hareketle, *sefera* kelimesinin ilâhî kitapları yazanlar, yani vahiy kâtipleri anlamının bulunduğunu söylemek durumundayız.[497]

2. Âyetteki اَيْدِى *eydî* kelimesinin "eller" anlamının dışında "güç, takat, kudret" anlamları da vardır. Nitekim Kur'ân'da bu kelimenin bu anlamda kullanım örnekleri mevcuttur.[498] Buradan hareketle, ilâhî vahyin korun-

493 Semerkandî, age., III, 547.
494 Zemahşerî, age., IV, 689.
495 Taberî, age., XXX, 53-54.
496 Cum'a 62/5.
497 Bu görüş İbn Abbâs'a aittir. Bk. Buhârî, Tefsîru Sûre-i 'Abese.
498 Sâd 38/17; Zâriyât 51/47.

muşluğu ve meleklerin gözetiminde bulundurulduğu anlaşılabilir. Zaten vahyin peygamberlere gönderilişinde korumalarla indirildiği Kur'ân'da haber verilmektedir.[499]

3. Bu anlam ihtimallerini göz önüne alarak şunu söyleyebiliriz: Söz konusu âyetlerde, Kur'ân'ın Levh-i Mahfuz'daki güçlü durumu, müdahalelerden uzak tutuluşu ve kıymetinin oradan kaynaklanması kastedilmiş olabilir. Ayrıca, onun insanlık âlemine indirilişindeki güvenilirlik ve güvenilir insanların ellerinde yazıya geçirilmiş oluşu da muhtemel anlamlar arasında yer almaktadır.

Gönderen varlık "güvenin kaynağı olan Yüce Allah", aracı "güvenilir elçi melekler", ilk muhatap "güvenilir peygamber" ve ilk yazıya geçirenler de "güvenilir vahiy kâtipleri" olunca, vahyin nasıl bir güven ortamından geldiği ve insanlara nasıl aktarıldığı açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Kur'ân'a her zaman duyulan güvenin kaynağı, onun bu şekilde belirlenmiş tabiatıdır. Onu okuyanlar da gerektiği gibi okumalı, asıl okumanın "yürekten okumak"la gerçekleşeceğini bilmelidirler. Çünkü Kur'ân, sadece bu şekilde hayata doğru olarak yansıtılabilecektir.

b) Elçiler Değerli ve Erdemlidir

كِرَامٍ بَرَرَةٍ "Kıymetli ve erdemlidirler." Bu iki sıfat da meleklere aittir. Çünkü *berara* kelimesinin "günahtan uzak olanlar" anlamı bulunduğu için, bu özelliği insanlara ait görmemek gerekir. Bu nedenle, maksadın meleklerle ilgili olduğunu, değer verilen, hatta ilâhî huzurda kendilerine itaat edilen varlıkların da melekler olduğunu[500] söylemek durumundayız.

Elçilerin bu üç özelliği, vahyin nasıl bir güvenilirliğe sahip kılındığının en önemli delillerindendir. Levh-i Mahfûz'daki değerli sahifelerde bulunan, yüceltilmiş ve her türlü müdahaleden uzak tutulmuş olan bu ilâhî kelâm, aynı zamanda güçlü, değerli, erdemli ve güvenilir elçi meleklerin gözetiminde çok özel bir yapıya sahip kılınmıştır.

Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Kur'ân'ı ezberlemiş olarak veya anlamını hayatında uygulayarak okuyanlar, değerli, erdemli ve güvenilir elçilerle birlikte olacaktır. Onu zorlanarak okuyanlara ise iki ecir vardır."[501] Kur'ân, değerini bu güvenli yapısından almaktadır. Dolayısıyla,

---

499 Cinn 72/27.
500 Tekvîr 81/21.
501 Buhârî, Tefsîru Sûre-i 'Abese; Müslim, Müsâfirîn, 244; Ebû Dâvûd, Vitr, 14; Tirmizî, Sevâbu'l-

onun başkası tarafından yüceltilmeye ihtiyacı yoktur. O zaten yücedir, yüceltilmiştir. Onu anlayan ve yaşayanlar yücelmeye başlayacak ve yaratılış amacına uygun olarak onu takip edebileceklerdir.

Her zaman olduğu gibi, şimdi de insanları yüceltmek için gönderilmiş olan Kur'ân'la yücelmenin zamanıdır. İzzet ve şerefi Allah'ın yanında arayanlar için Kur'ân çok önemli bir rehberdir,[502] ilâhî izzete ulaşmak için net bir yol haritasıdır. Bu yolu takip edenler, meleklerin de şahitliğini kazanarak ilâhî rızanın muhatabı olmayı hak edeceklerdir. Bunlardan olmayı Rabbimizden niyaz ediyoruz.

17-23. ÂYETLER:

قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَٓا اَكْفَرَهُۜ ﴿١٧﴾ مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُۜ ﴿١٨﴾

مِنْ نُطْفَةٍۜ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُۙ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّب۪يلَ يَسَّرَهُۙ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُۙ ﴿٢١﴾ ثُمَّ اِذَا شَٓاءَ اَنْشَرَهُۜ ﴿٢٢﴾

كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَٓا اَمَرَهُۜ ﴿٢٣﴾

"**17.** Kahrolası insan, gerçeği nasıl da inkâr eder! **18.** Allah onu nereden yaratır (bir düşünse ya)? **19.** Bir nutfeden (zigottan) yaratıp ona şekil verir. **20.** Sonra, ona yolu (hayatı) kolaylaştırır. **21.** Daha sonra, onun canını alıp kabre koydurur. **22.** En sonunda, dilediği zaman onu yeniden diriltir. **23.** Gerçek şu ki, (bu insan tipi, Allah'ın) ona emrettiği (görevleri)ni yerine getirmedi."

Yüce Allah, bu âyetlerde nankör insan tipinin inkârcılığını hayrete konu edinmekte, yaratılışın muhteşem düzenine karşı ilgisizliğini ve umursamazlığını dikkatlere sunmaktadır.

a) Nankör İnsan Tipi

Sûrenin 17. âyetinde, inkârcı tipin ilâhî irade karşısında nasıl bir hitaba layık görüldüğüne çarpıcı bir şekilde yer verilmektedir.

قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَٓا اَكْفَرَهُ "Kahrolası insan, gerçeği nasıl da inkâr eder!" Âyetteki قُتِلَ *kutile* fiili "öldürülmek, kahredilmek, kahrolası", مَٓا اَكْفَرَهُ *mâ ekferahû* ifadesi ise "nasıl da nankör" demektir.

Kur'ân, 13; İbn Mâce, Edeb, 52; Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 11; Ahmed b. Hanbel, VI, 48, 94, 110, 266.
502 Fâtır 35/10.

Bu âyette Yüce Allah bir talep (dua) ifadesine yer vermekte ve muhatabı kınamaktadır.

1. Âyetteki قُتِلَ *kutile* fiili, "öldürüldü" anlamına gelse de, Arapçada dua formlarından biri bu olduğu için, söz konusu ifade "kahrolası" anlamına da gelmektedir. Zaten İbn Abbas'tan gelen bir görüşe göre, Kur'ân'daki bütün قُتِلَ *kutile* ifadeleri "lanet olsun" demektir.[503] Tebbet 111/1 ve Bürûc 84/4'te dua ifadeleri hakkında geniş bilgi verdiğimiz için burada aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz.

Arapçada emir kalıpları üç türlüdür: İstek eğer insanlar veya arkadaşlar ya da konumu birbirine yakın olanlar tarafından ve yine benzer konumdakilere yapılıyorsa, buna "talep" veya "istek" denir. Talep eğer yüce veya daha üstün bir makamdan daha aşağıya doğru geliyorsa, ona "emir" denir. İstek eğer düşük makamdan daha yükseğine yönelik ise, buna da "dua, arz" denir. Kulun Rabbinden olan istekleri emir kalıbında olsa da bunun anlamı "dua"dır; yoksa istek veya emir değildir. Bu âyetlerde kalıp her ne kadar emir şeklinde değilse de bir dua metodu olarak fiillerle de bunun yapıldığının bilinmesi gerekir.

Yüce Allah'ın, diğer örneklerde olduğu gibi, 'Abese 17'deki kastı, bu tür insanların aslında kahrın, lanetin veya azabın en şiddetlisini hak ettiğini, hem söz konusu insana hem de diğer bütün insanlara bildirmek olsa gerektir. Aksi takdirde, Yüce Allah daha başka birinden yardım talebinde bulunmuş olur ki her şeyden güçlü ve üstün olan Allahü Te'âlâ'nın, başkasından yardım isteme şeklinde bir ihtiyaç içerisinde olması kesinlikle söz konusu değildir.

2. Bu âyette sözü edilen الإنْسَانُ *el-insân* kelimesinden maksadın kim olduğu da merak edilebilir.

a) İlk etapta, bununla genel olarak "bütün insanlar"ın kastedildiği anlaşılsa da, maksadın belli nitelikteki insanlar olduğunu söylemek durumundayız. Hem sûrenin başında sözü edilen kibirli insan tipi, hem de bu âyetten sonraki bölümde gelen konular gereği, maksadın inkârcı ve nankör insan tipi olduğu anlaşılmaktadır. Esasında bu âyetin Utbe b. Ebî Leheb veya Hz. Peygamber'in yanındaki kibirli kişiler hakkında indirildiği de rivayet edilmektedir.[504]

503 Kurtubî, age., XIX, 189.
504 Semerkandî, age., III, 547; Râzî, age., XXXI, 59; Kurtubî, age., XIX, 142.

Kahır ve laneti gerektirecek eylem sahiplerinin bu şekilde nitelendirildiğini kabul etmek daha doğrudur. Yaratılışta yaşanan dönemler, hayat yolculuğu, ölüm, kabir ve yeniden diriltilme şeklindeki aşamaların anılmasından sonra, özellikle âhirete inanmayan insan tipinin bahse konu edilmesi, bu fikri destekleyen unsurlar arasındadır.

b) Maksadı "bütün insanlar" olarak anlayanlar da vardır. Bu durumda âyetin anlamını, nankörlük edip lanet gerektirecek işleri yapmaması gerektiği noktasında insanoğluna bir uyarı olarak yorumlamak zorunda kalırız. Bu tercih, bir anlamda dolaylı bir yorum olur. Bunun yerine, hem nüzûl sebebini hem de bağlamı dikkate alacak şekilde âyetleri yorumlamayı uygun bulmaktayız.

3. Âyetteki مَا أَكْفَرَهُ *mâ ekferahû* ifadesi, "Ne kadar da nankörlük etti!", "Ne kadar da nankördür o!" veya "Nasıl da inkâr etti!" gibi anlamlara gelmektedir. Bu tercümelerden de anlaşılacağı gibi, bu kalıp "taaccüb" denilen ve hayret ifadesi içeren bir kalıptır. Söz konusu tipin bu davranışının akla ziyan olduğu ve sınır tanımazlığı ifade edilmiş olmaktadır.

Elbette, hayrete düşen varlık Yüce Allah değildir. Maksat, yapılanın dehşet verici bir yanlış olduğunu insan idrakine sunmak ve benzer yanlışlıkların yapılmamasını sağlamaktır. Nankörlük hayret verici noktalara ulaşınca, ona verilecek karşılık da benzer ağırlıkta olacaktır.

مَا أَكْفَرَهُ *mâ ekferahû* ifadesini hayret kalıbında görmek yerine, başındaki *mâ* edatını soru edatı olarak kabul etmek de mümkündür. Bu takdirde anlam, "Kahrolası insana gerçeği inkâr ettiren nedir?" şeklini almış olur.[505]

Anlam her ne şekilde olursa olsun, Yüce Allah bu âyette nankör insan tipinin psikolojisini tahlil etmek üzere, inkârın kahır gerektiren yapısına dikkat çekmektedir. Nankörlüğün bir çeşidi sonraki âyette de ifade edildiği üzere "yaratılış sürecini unutmak ve yaratıcı yokmuş gibi davranmak"tır.

b) İnsanın Yaratılışı ve Hayat Serüveni

Yüce Allah, sûrenin 18-22. âyetlerinde insanın yaratılış süresinden bir kesit sunmakta, ölüm ve yeniden diriltilmeye dair bilgiler vererek, nankörlüğün aslında nerelerden başladığına dikkatleri çekmektedir.

505 Semerkandî, age., III, 547; Taberî, age., XXX, 54; Râzî, age., XXXI, 59; Kurtubî, age., XIX, 142.

1. İnsan Nereden Yaratıldığını Düşünmelidir

مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ "Allah onu nereden yaratır (bir düşünse ya)?" Âyetteki اَيِّ شَيْءٍ *eyyü şey'* ifadesi "hangi şey, ne", خَلَقَ *haleka* fiili ise "yaratmak" demektir.

Bu âyet, bir soru cümlesidir ve inkârcı kişinin nereden yaratıldığını düşünmemesini kınayıcı ve ayıplayıcı bir üslupla dile getirmektedir.

a) Bu ve devam eden âyetlerdeki fiiller mâzî, yani geçmiş zaman kalıbında getirilse de, anlamı "geniş zaman" olarak vermeyi uygun bulmaktayız. Böylece yaratılışın hem geçmiş dönemleri, hem hâli, hem de geleceği içeren yapısını öne çıkarmayı hedeflemekteyiz.

Zaten 21 ve 22. âyetlerdeki ifadeler, bir anlamda âyetleri geniş zaman olarak anlamlandırmamız gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü ölüm, kabre konulmak ve mahşer için diriltilmek, yaşamakta olanlar için gelecek zamanı zorunlu kılmaktadır. Bu nedenlerle, bu âyetlerdeki fiilleri Yüce Allah'ın ilâhî kaderinin ve sisteminin bir parçası olarak kabul edip, tercümeyi geniş zaman şeklinde vermeyi tercih ettik.

b) "Hangi şeyden yaratıldı ki kalkmış da nankörlük yapıyor?" Bu mesaj, bir önceki âyette sözü edilen nankörlüğün başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Yaratıldığı nesneye bakmadan ve geçmiş halini düşünmeden insanın nankörlüğe kalkışması, onun inanç durumunun ne kadar temelsiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Yüce Allah, bu âyette bir taraftan öncelikle nankör insanın yaratılış serüveni hakkında düşünmesini isterken, diğer taraftan da haddini bilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Nankör insan için amaç bunlar olmakla birlikte, bütünüyle insanlık için de benzer gayelerin hedeflendiğini söylemek durumundayız.

c) Bu âyette, yaratılışın araştırılmasının önemi de vurgulanmaktadır diyebiliriz. Çünkü âyette مِنْ اَيِّ شَيْءٍ *min eyyi şey'in* "Hangi şeyden" anlamını veren ifade kullanılmaktadır. Maksat, yaratılışın nesnel kaynağının nelerden oluştuğuna dikkat çekmektir.

"Hangi şeyden" demek, doğrudan, yaratılışın orijinine ulaşmayı amaçlamaktadır. Yaratılış hakkında çalışmalar yapmak, ilmî faaliyetlere girişmek, teknolojik verilerden yararlanarak insanın yaratılışı hakkında bilgi sahibi olmak ve insan kitabının fiziksel yapısındaki muhteşem incelikleri

keşfetmek gibi hususlar, Yüce Allah'ın insanoğluna verdiği ev ödevleri arasında yer almaktadır. Bu sûrede, insanın biyolojik yapısıyla ilgili ve oldukça kısa bilgiler verilmektedir. Biyolojik süreçle ilgili ilk bilgi "nutfe" ile başlatılmaktadır.

11. İnsan "Zigot"tan Yaratılıp Şekillendirilmiştir

مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ "(Allah, insanı) bir nutfeden (zigottan) yaratıp ona şekil verir." Âyetteki نُطْفَة *nutfe* kelimesi "zigot", قَدَّرَهُ *kaddera* fiili ise "takdir etmek, şekil vermek" demektir.

Bu âyette Yüce Allah insanın biyolojik olarak ilk canlı haline dikkat çekmektedir.

Âyetlerde devrik ifadelerin getirilme nedeni, âyet sonlarındaki uyumun sağlanmasıdır. Sûrenin 11-23. âyetlerinde *hû* zamiri uyumu gözetildiği için, bu âyetlerde de fiillerin ve *hû* zamirlerinin sona getirilmesi üslubu tercih edilmiştir.

a) Âyetteki نُطْفَة *nutfe* ifadesi, insanın biyolojik veya embriyolojik anlamdaki ilk safhasını oluşturmaktadır. 18. âyette yer alan "(Allah) insanı hangi şeyden yarattı?" sorusunun cevabı, işte bu âyette verilmeye başlanmaktadır.

Târık sûresi 5-7. âyetlerin tefsîrinde genişçe açıkladığımız üzere, Kur'ân'da insanın yaratılışı hakkında iki genel kategori oluşturulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, ilk insanın "elementer" geçmişiyle, yani tabiattaki cansız ve potansiyel haliyle ilgili olandır. İlk insan, su,[506] toprak,[507] çamur,[508] yapışkan çamur,[509] kupkuru çamur,[510] özlü kara balçık[511] ve pişmiş çamur[512] aşamalarını geçirdikten sonra, *nefs-i vâhıde* denilen "ilk can" aşaması başlamıştır. İlk insan ve eşi işte bu ilk cevher veya ilk candan yaratılmıştır.[513]

506 Enbiyâ 21/30.
507 Âl-i İmrân 3/59; Hacc 22/5; Kehf 18/37; Rûm 30/20; Mü'min 40/67; Mü'minûn 23/35. Toprağı çağrıştıran diğer bir kullanım da Nûh 17. âyettedir; orada insanların yerden ot bitirir gibi bitirildiği, yani yaratıldığı ifade edilmektedir.
508 A'râf 7/12; Secde 32/7. Bu âyette insanın yaratılışının bir süreç içerisinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Çünkü âyette "insanı çamurdan yaratmaya başlamıştır" ifadesi yer almaktadır.
509 Sâffât 37/11.
510 Hıcr 15/28.
511 Hıcr 15/26.
512 Rahmân 55/14.
513 Nisâ' 4/1; En'âm 6/98; A'râf 7/189; Zümer 39/6.

İnsanın yaratılış aşamalarına işaret etmesi bakımından şu âyet çok ilginçtir: "Yarattığı her şeyi güzel yapan ve insanı da yaratmaya çamurdan başlayan O'dur."[514] Bu âyet ile "O, sizi aşama aşama yarattı"[515] ifadesi, insanın yaratılış sürecinde çeşitli aşamaların[516] yaşandığını açıkça göstermektedir.[517]

b) Âyette yer alan خَلَقَهُ *halekahû* fiiliyle, yaratılışın bedensel boyutu gündeme getirilmektedir. İnsanın yaratılışıyla ilgili elementer aşamadan sonraki ikinci grup bilgi ise, insanın ana rahmindeki "biyolojik" veya "embriyolojik yapısı"yla ilgilidir. Âyetteki *haleka* fiili, insanın bedensel olarak "bir şeyden" yaratıldığını göstermektedir. *Haleka/halk*, "bir şeyden başka bir şeyi yaratmak", bir anlamda "dönüştürmek" anlamına gelmektedir. İnsanın bu aşamada *nutfe*den,[518] bugünkü bilimsel ifadesiyle "zigot"tan yaratıldığı, bunun *nutfe-i emşâc*,[519] yani döllenmiş yumurta aşaması olduğu, daha sonra buradan *'alak/'alaka*,[520] yani "embriyo" aşamasına geçildiği Kur'ân'da ifade edilmektedir.

Aynı şekilde, "oluşmuş, ancak henüz tam şekillenmemiş bir çiğnem et" gibi bir duruma getirildiğinden de söz edilmekte,[521] bunun peşinden bir çiğnem et halin kemiğe dönüştürülmesi ve onun da et, yani kas ile giydirilmesi bilgisine yer verilmektedir.[522] Dahası, insanın ana rahminde üç karanlık içerisinde bulunduğu Kur'ân'da belirtilmekte,[523] bilimsel olarak bunların "amniyon, koriyon ve decidua zarları" olduğu dile getirilmektedir. Bu arada, Yüce Allah'ın insana ruh üflediği[524] veya onu bambaşka bir yaratılışın sahibi yaptığı da âyette vurgulanmaktadır.[525]

c) Âyetteki قَدَّرَ *kaddera* kelimesi, *haleka* fiilinden daha farklı bir boyutu ortaya koymaktadır. Bu fiil, "takdir etmek" anlamına gelmektedir. Yüce

514 Secde 32/7.
515 Nûh 71/14.
516 Bu tür kullanımlar için bkz: Kehf 18/37; Hacc 22/5; Mü'minûn 23/12-14; Fâtır 35/11; Mü'min 40/67; İnfitâr 82/7.
517 İnsanın yaratılış süreci hakkında geniş bilgi için bk. Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri, İstanbul, 1991, X, 183-231.
518 Hacc 22/5; Fâtır 35/11; Mü'min 40/67; Kıyâmet 75/38; 'Abese 80/19. Eğer nutfeye "sperm" anlamı verilirse, bu takdirde ilgili kelime ile insanın yarısı anlamında erkek hücresi kastediliyor demektir.
519 İnsân 76/2.
520 Hacc 22/5; Mü'min 40/67; Alak 96/2.
521 Hacc 22/5.
522 Mü'minûn 23/14.
523 Zümer 39/6.
524 Secde 32/9; Sâd 38/72.
525 Mü'minûn 23/14.

Allah her şeyi bir ölçüye göre yaratmıştır. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette, insanın ana rahmi yolundaki zigot halinden sonra, muhtemelen rahim içerisinde onun bir ölçüye göre takdir edilip şekillendirildiği "embriyo" aşamasına dikkat çekilmektedir. Bu aşamada, insanın her organının belirli veya belirsiz şekillerdeki yapısına gönderme yapılarak, detaya varıncaya kadar onun bir plan ve program çerçevesinde yaratıldığı hatırlatılmakta, rastgelelik veya amaçsızlıktan uzak tutulduğu beyan edilmek istenmektedir.

*** Kâinatta da Ölçü Vardır**

Mülk 67/3-4'te belirtildiği gibi, Yüce Allah'ın yaratmasında herhangi bir düzensizlik veya uygunsuzluk yoktur. Talâk 65/3'te Yüce Allah her şey için bir ölçü koyduğunu beyan etmektedir. A'lâ 87/3'teki "takdir etmek" ifadesi ile Kamer 54/49'daki "her şeyin bir kadere göre, yani bir ölçü ve bir sisteme sahip olarak yaratıldığı" açık birer Kur'ân gerçeğidir. Hıcr 15/21'de geçtiği üzere, bulutlardan yağmurun indirilişindeki ölçülülükten, kâinattaki bütün varlıkların bir düzen ve ölçüye sahip kılınmışlığına kadar, bütünüyle mahlûkat aynı ölçünün sonucu olarak varlık âlemine getirilmiştir. Bundan sonra getirilecek olanlar da aynı ölçüye tâbi olacaklar ve rastgelelikten uzak tutulacaklardır.

Ölçülü yaratılmış olmak, aynı zamanda boşuna yaratılmamışlığı[526] ve abes olmamayı[527] da beraberinde getirir. Bu iki husus, yaratılışta bir oyun ve eğlencenin amaçlanmadığını göstermektedir.[528] Boşuna yaratılmamışlık ise, haliyle anlamlı olmayı gerektirmektedir.[529] Bütün bunlar zerrelerden kürelere, zincirleme olarak birbirine bağlanmış hakikatlerdir. Dünya yaratılırken nimetlerinin belirlenmesinde,[530] ayın menzillerinin hassasiyetle şekillendirilmesinde,[531] gece ve gündüzün yapısında,[532] hâsılı, bütün varlıkların şekillendirilmesinde aynı ölçü, denge ve hassasiyet gözetilmiştir.[533] Sadece bu âlemde değil, âhirette cennet nimetlerinin belirlenmesinde de aynı hassas durum söz konusudur.[534]

526 Sâd 38/27.
527 Mü'minûn 23/115.
528 Dühân 44/38.
529 Hıcr 15/85; Dühân 44/39.
530 Fussılet 41/10.
531 Yûnus 10/5; Yâsîn 36/39.
532 Müzzemmil 73/20.
533 Furkaan 25/2.
534 İnsân 76/16.

Bütün bu ve benzer nedenlerle, "takdîr etmek" ifadesinin, "kaderle buluşturulmak, ölçüye sahip kılınmak ve başıboşluktan uzak tutulmak" anlamlarına geldiğini söyleyebiliriz. Genel yapının içerisinde, insanın yaratılışındaki takdirin anlamını ve önemini bu çerçeveye oturtarak, asıl amacın insanın yaratılışına Yüce Allah'ın verdiği önemi kavratmak olduğunu anlamak zor olmasa gerektir.

III. Hayat Yolu İnsana Kolaylaştırılmıştır

ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ "Sonra ona yolu (hayatı) kolaylaştırır." Âyetteki السَّبِيل *es-sebîl* kelimesi "yol", يَسَّرَ *yessera* fiili ise "kolaylaştırmak" demektir.

Yüce Allah, insan için yolun kolaylaştırıldığını beyan etmektedir. Âyetteki السَّبِيل *es-sebîl* "yol"dan kastın ne olduğu önemlidir.

a) Buradaki السَّبِيل *es-sebîl* "yol"dan kasıt, İbn Abbâs gibi bazı âlimlerimize göre "insanın rahimden çıkması", yani doğması olabilir. Sûrenin bu bölümünde, Yüce Allah nankör insanın duyarsızlığını gündeme getirerek, yaratılış sürecine dikkat etmemesini kınamakta, ayrıca bu süreçten ibret alınmasını herkesten istemektedir. Yaratılış hakikatine rağmen buna itibar etmeyen ve dersler çıkartmayan insanın, inkâr ettiği âhiret için yeniden dikkati çekilmektedir.

Ana rahmindeki evrelerden sonra, çok zor hatta imkânsız gibi görünen doğumun nasıl gerçekleştiği gündeme getirilerek, Yüce Allah'ın kudreti hatırlatılmaktadır. Fizikî şartlardaki bu olağanüstülüklerin sahibi olan Yüce Allah'ın, insanı mahşer için yeniden diriltebileceği bilgisini insanlara ulaştıran peygamberlere itibar etmeyenler, bu şekilde yeniden kınanmakta ve duyarsızlıkları hayret konusu edinilmektedir.

b) Âyetteki "yol"dan kasıt, Mücâhid gibi bazı âlimlere göre, İnsân 76/3 ve Beled 90/10'da işaret edildiği gibi "hayır veya şer yolu" olabilir.[535] Bu görüş de son derece isabetlidir. Çünkü aynı şekilde, duyarsızlık yapan nankör insandan söz edilen Beled 90/4-10. âyetlerde, her insana olduğu gibi bu tür insanlara da iki yolun gösterildiği beyan edilmektedir. Ancak nankör tiplerin fedakârlık gerektiren ve sonu cennete çıkan yolu tercih etmedikleri kınayıcı bir üslupla dile getirilmektedir.

535 Semerkandî, age., III, 548; Taberî, age., XXX, 55; Zemahşerî, age., IV, 690; Râzî, age., XXXI, 60; Kurtubî, age., XIX, 142-143.

İnsan, hayır veya şer anlamında bir yol tutabilecek şekilde yaratılmıştır. Hangi yolu tercih ederse o yol ona kolaylaştırılır. Leyl 92/4-10. âyetlerde dile getirilen husus da budur. Tercih insana aittir, insanın bu tercihini kolaylaştıran varlık ise Yüce Allah'tır. Hz. Peygamber örneğinde olduğu gibi,[536] hayır tercih edilmişse hayrın kendisi, ona ulaşma yolları ve onun ulaştıracağı cennet yolu Yüce Allah tarafından kolaylaştırılır; şer seçilmiş ise, bu defa kolaylaştırılan yol cehenneme giden olur. Bu yorumumuz, söz konusu *sebîl* kelimesinin hayır ya da şer olarak iki yol anlamına gelebileceği esasına dayalıdır.

c) Âyetteki bu "yol"un, Hasan el-Basrî'nin dediği gibi "hak ve hayır yolu" anlamında "İslâm" olma ihtimali de vardır.[537] Bu durumda maksat, Kur'ân'ın ve onu anlamanın insana kolaylaştırıldığının bildirilmesidir. Elbette bunun da delilleri vardır;[538] ancak kanaatimizce, maksadın önceki görüşler olması daha önceliklidir.

Doğru bilgiyle buluşmasını sağlamak noktasında, insan aklının etkin kılındığı ve bu amaçla insanın hayatı ve hakikati daha kolay kavrayabilecek şekilde yaratıldığı bir gerçektir. Akıl ve iradenin verilmiş olması nedeniyle, insanın doğru değerlerle donatıldığını söylemek durumundayız. Yaratılıştan getirilen beyan sahibi olma,[539] kalemi kullanabilme yeteneği[540] ve benzeri özellikler, elbette insanın yaratılış sürecinin bir parçasıdır; ancak bu âyette doğumun ve hayat şartlarının insanın hizmetine uygun şekilde yaratıldığı anlamı kastedilmiş olmalıdır.

ıv. Öldürme Yetkisi Yüce Allah'ındır

ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُۙ "Daha sonra onun canını alıp kabre koydurur." Âyetteki اَمَاتَ *emâte* fiili "öldürmek", اَقْبَرَ *akbera* fiili ise "kabre koydurmak" demektir.

Zigot halinden başlayarak, insanın embriyolojik aşamadaki özellikleri ve doğumu zikredildikten sonra şimdi de sıra ölüme ve kabre koydurulmaya getirilmektedir.

a) Âyette vurgulanan husus şudur: İnsanı öldüren, ona ölümü tattıran ve Mâide 5/31'de geçtiği üzere kabre koydurma sistemini insanlığa öğ-

536 A'lâ 87/8.
537 Taberî, age., XXX, 55.
538 Meryem 19/97; Dühân 44/58; Kamer 54/17, 22, 32, 40.
539 Rahmân 55/3-4.
540 'Alak 96/4-5.

reten varlık Yüce Allah'tır. Bu âyet grubundaki fiiller Yüce Allah'a nispet edilerek, varlığın, yaratılışın, sistemin devamının, sona erdirilmesinin ve yeniden inşa edilmesinin sadece Yüce Allah'ın kudretinde olduğu özellikle işlenmektedir.

b) İnkârcı insana yönelik olarak hayatın bu aşamalarının hatırlatılması âhiret bilincinin kazandırılmasını amaçlamaktadır. Yüce Allah hayatın bu âlemde ve gözler önünde yaşanan kısmını gündeme getirerek, bir taraftan gözlem yapılmasını istemekte, diğer taraftan da sürecin devamı olan âhiret boyutunu düşünmenin gereğini ve ona göre hayatı düzgün yaşamanın önemini kavratmayı amaçlamaktadır. Yaratılan ve yaşatılan insan, elbette ölümü tadacak ve kabri boylayacaktır.

Necm 53/43-44'te geçtiği üzere güldüren de ağlatan da öldüren de diriltecek olan da sadece Yüce Allah'tır. Sistem O'nun kararı ve onayı ile işlemektedir. Asıl unutulmaması gereken nokta burasıdır, nankör insan tipi özellikle bu noktada kınanmaktadır.

c) Âyette ele alınan insanın "kabre koydurulması" işleminde insan bedenine verilen önem açıkça görülmektedir. Başına bir iş gelmemiş, normal bir şekilde ve insanların yanında ölmüşse, bir insanın bedenine saygı göstermenin gerekliliğini de burada görmekteyiz. Kurda kuşa yem olmadan, herhangi bir olumsuz muameleye tâbi tutulmadan ve insan onurunu zedelemeyecek şekilde, cesedi kabre koydurma işleminin öğretilmesi de ilâhî bir lütuftur.

d) Kabrin insan cesedine yönelik önemli bir durak olduğunu ifade ederek, bir anlamda insanın yeniden gündeme getirileceği mesajının da âyette verildiğini düşünmekteyiz. İnsanlar, bir süre sonra ele alacakları şeyleri özenle saklarlar, zamanı gelince onunla yeniden buluşurlar. Aynı şekilde, kabre konulmanın mahşerdeki diriltilmeye yönelik önemli bir haberci olduğunu unutmamak gerekmektedir. İnsanın bedeni de saygıdeğer olduğuna göre, onu asıl insan yapan ruhunun kıymetini ifadeye gerek bile yoktur. İşte bu ruhun ev sahipliğini yapan bedene yönelik uygulamalar da ruhun hak ettiği türden olmalıdır. Ruh yeniden bedenle buluşturulacağı için, bedenin saygıdeğer oluşu insanlara özellikle hatırlatılmaktadır.

Allah için değerli olan şey, O'nun rızasına uygun olarak yaşanan hayattır; bunu sağlamak için insana bu bedende akıl ve irade verilmiştir. Sağlamken ve hayattayken yaratılış amacına uygun bir şekilde yaşayan insanlar, bir sonraki aşamada ödüllerin en büyükleriyle buluşturulacaklardır.

e) İnkârcı insanın ruhu iman etmemiş bile olsa, hücreleri Yüce Allah'ı tesbihe kodlandığı için o beden de saygıdeğerdir; ölünce ona da kabir gereklidir. Beden için öngörülen bu saygınlığa karşılık, inkârcı insanın Yaratıcı'ya karşı çıkışının nasıl bir nankörlük olduğu, işte bu nedenle sûrenin 17. âyetinde açıkça dile getirilmiştir. Devam eden âyetlerdeki kınamalar, aslında öncelikle bu tip insanlara yönelik olarak anlaşılmalıdır. İnançsız ve nankör olan bir insanın bedenine uygulanan bu insanca muameleye rağmen, o tip insanların Yaratıcı'ya ve O'nun ilkelerine kulak vermemeleri, sadece nankörlüğün bir sonucu olarak kabul edilmelidir.

İnsan nankör bile olsa bedeni saygınlığını korumaya devam etmektedir. Çünkü Tîn 95/4'e göre insanoğlu en güzel kıvamda yaratılmıştır. Sırf bu nedenle Yüce Allah İsrâ 17/70'te, insanoğlunun "kerîm" bir varlık olduğunu ve ona çeşitli ikramlarda bulunduğunu ilan ederek, saygınlığına dikkat çekmektedir. Yüce Allah'ın insana layık gördüğü saygınlığa karşılık onun nankörlüğü kınamayı gerektirecek bir olumsuzluktur.

v. İnsanı Âhirette Yüce Allah Diriltecektir

ثُمَّ اِذَا شَٓاءَ اَنْشَرَهُ "En sonunda, dilediği zaman onu yeniden diriltir." Âyetteki شَٓاءَ *şâe* fiili "dilemek", اَنْشَرَ *enşera* fiili ise "diriltmek" demektir.

Bu âyette diriltilme zamanının bilinemeyeceğine vurgu yapılmaktadır. Bu ifade, aynı zamanda kıyâmetin kopma zamanının da Hz. Peygamber dâhil hiç kimse tarafından bilinemeyeceğini göstermektedir.[541] Yeniden diriltmenin sahibi sadece Yüce Allah'tır; dolayısıyla âhirette yeniden bedenlenmenin ne zaman gerçekleşeceğini de sadece O bilmektedir. Başkasının istemesiyle diriltilme olmayacağı gibi, diriltilme işleminden kurtulan da hiçbir şekilde olmayacaktır.

Bu âyet grubunda ele alınan konulara bakıldığında insan için hayatın öncesi, hayatın kendisi, sonlandırılması, bedenin kabre koydurulması ve en sonunda yeniden diriltilmesi aşamaları sıralanmaktadır. Bu husus Bakara 2/28 ile de gayet uyumludur; bir anlamda onun bir açılımı durumundadır. Orada Yüce Allah, insan yokken veya cansız maddelerdeyken onu hayat sahibi kıldığını, sonra öldüreceğini, sonra yeniden dirilteceğini ve sonunda Allah'a sunulacağını beyan etmektedir. Bu âyet grubunda ise asıl olarak

541 Gayb ve kıyametin kopma zamanının bilinemeyeceğini bildiren âyetler için bk. A'râf 7/187-188; Tâhâ 20/15; Enbiyâ 21/109; Neml 27/65; Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; Muhammed 47/18; Nâzi'ât 79/42-44.

insan bedeninin inşası, hayatı, ölümü, kabre konulması ve yeniden diriltilmesine değinilmektedir.

Burada verilmek istenen mesaj, bütün bunların anlamsız olmadığının bilinmesidir. Özellikle inkârcı insanın bu gerçeklere kulak vermesi gerektiği hatırlatılırken, inananların da bu gerçeği unutmamaları ve ona uygun hayat yaşamaya çalışmaları kendilerinden istenmektedir.

Mesajın öncelikle nankör insan tipine yönelik olduğu ifadesiyle, sûrenin başından beri bu tip inkârcı insanın öncelikle muhatap alındığını söylemek istiyoruz. Görme engelli sahâbî geldiğinde yüzünü ekşitip arkasını dönen, öğütten yararlanmayan ve yaratılış sürecine dikkat etmeyip nankörlüğü tercih eden inkârcı insan tipi, kabirden sonrası için özellikle bilgilendirilmekte, kabre konulmanın boşuna ve anlamsız olmadığı kendisine hatırlatılmaktadır.

Zaten bir sonraki âyet grubunda da hitap benzer bir şekilde nankör insan özelinde ifadelendirilmektedir. Bütün bunlara rağmen, mesajın evrensel anlamda herkesi ilgilendirdiğini de unutmamak gerekmektedir.

c) Nankörlük - Kulluk Yapmama İlişkisi

'Abese sûresinin 17-23. âyetlerinde ele alınan nankör insan tipinin son özelliği bu âyette zikredilmekte ve takınılan tavrın hoş olmadığı açıkça vurgulanmaktadır.

كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَٓا اَمَرَهُ "Gerçek şu ki, (bu insan tipi, Allah'ın) ona emrettiği (görevleri)ni yerine getirmedi." Âyetteki لَمَّا يَقْضِ *lemmâ yakdı* fiili "yerine getirmemek", اَمَرَ *emera* fiili ise "emretmek" demektir.

Âyetin başındaki edat nedeniyle, farklı anlamlara ulaşmak mümkündür.

1. Bu âyetteki كَلَّا *kellâ* edatına, konunun öncesiyle bağlantısı nedeniyle "hayır, hayır" anlamı da verilebilir. Bu anlamı tercih edersek, âyette bu nankör insan tipinin tuttuğu yolun yanlışlığı vurgulanmış olur. Yapılan bunca bilgilendirmeye rağmen hâlâ yanlış bir yolun takip edilmesi sarsıcı bir hitabı gerekli kılmaktadır. Bu yorum, ilgili edata "hayır, hayır" anlamının verilmesi de doğrudur. Bizim tercihimiz ise, bütün bu gerçeklere ve sahip olunan beklentilere rağmen, nankör insan tipinin kendisine emredileni yapmadığının tespitine dayalıdır.

2. Âyette sözü edilen insanın kim olduğu konusunda farklı görüşler vardır.

a) Genelde âlimlerimiz bunun "bütün insanlar" olduğunu beyan etmektedir. Hz. Âdem'den itibaren hiçbir insanın ilâhî emirleri tam anlamıyla, yani kemaliyle yerine getirmediği bu şekilde ifade edilmiş olmaktadır.[542] Buna göre, sûrenin ilk âyetlerinde uyarılan Hz. Peygamber'in bu şekilde teselli edildiği ve "kusursuz kul olmaz" denilerek rahatlatılmak istendiği belirtilmektedir.[543]

Bu yorum genel olarak insanları bir anlamda sorumluluk noktasında durumlarını düzeltmeye sevk etmek açısından isabetli görülebilir; ancak Râzî'nin de dediği gibi لَمَّا يَقْضِ *lemmâ yakdı* ifadesinin failini bulmada bu anlamda zorluk söz konusudur.

b) Bu fiilin failinin, sûrenin başında da kınanan özellikle 17. âyette lanete konu edinilen "nankör insan tipi" olduğunu düşünmekteyiz. Yani Yüce Allah'ın emrini yerine getirmeyen kişi, bu nankör tiptir. Âyetteki لَمَّا *lemmâ* edatı da zaten bu tip insanın hiçbir ilâhî emri, hiçbir zaman yerine getirmediğini ifade eden bir anlam vermektedir. Bu insan tipi, inanca ve ibadete konu esasları bütünüyle reddettiği için kınanmaktadır.

Aksi takdirde, önceki yoruma bakıldığında, içerisinde peygamberlerin de bulunduğu sorumlu insanların hiçbir zaman görevlerini tam yapamadıkları gibi bir sonuç çıkar. Maksadı "insanoğlu" olarak aldığımızda, mükellef olmadan ölen çocukların veya delilerin de kınanması söz konusu olacaktır ki bu durum, Kur'ân'ın insana yüklediği sorumluluk ilkeleriyle bağdaşmaz.

3. Âyetin sonunda yer alan مَآ اَمَرَهُ *mâ emerahû* "emrettiği şeyler" cümlesi de, doğru tercihi bulmada belirleyicidir. Çünkü cümlenin başındaki مَا *mâ* edatı, Yüce Allah'ın emrettiği bütün görevleri kapsayan bir anlam vermektedir. Diğer anlam kastediliyor olsaydı, bu edatın *mimmâ* "bir kısmı" şeklinde olması gerekirdi ki, durum böyle değildir. Bu sûrede kınamaya konu edinilen nankör insan, Yüce Allah'ın hiçbir emrini yerine getirmediği için kınanmakta ve duyarsız tutumu bu şeklide deşifre edilmektedir.

---

542 Taberî, age., XXX, 56; Semerkandî, age., III, 548; Zemahşerî, age., IV, 690; Râzî, age., XXXI, 61.
543 Bu yorum için bk. İslâmoğlu, age., s. 1222'de 14. not.

4. Konu bütünlüğünü sağlama anlamında, bir sonraki âyet grubunda da, sûrenin son bölüm âyetinde de aynı insan tipi öncelikle muhatap alınmakta ve takındığı tavrın kesinlikle doğru olmadığı vurgulanarak herkese ders verilmektedir. Bir anlamda, vahyin aydınlatıcı yüzünden yararlanmayan, peygamberin tebliğ ettiği gerçeklere kulak vermeyen ve kendi yaratılış sürecine hiç dikkat etmeyen insan kınanmaktadır. Dahası, doğumunu, hayatını, ölümünü ve kabre konuluşunu sorgulamayan, sonunda yeniden diriltileceği gerçeğini bütünüyle gözardı eden nankör insan tipinin, hayatının hiçbir zamanında kendisinden beklenen görevleri yapmadığı bu şekilde ortaya konulmuş olmaktadır.

Bu nedenlerle ifadeler vurgulu ve sarsıcı bir içerikte seçilmiş, ibret almaları için insanların aklına, iradelerine ve anlayışlarına sunulmuştur. Sonuçta, diğer konularda olduğu gibi, bu derste de öncelikli muhatap nankör insan olsa da, mesaj bugünün ve yarının bütün insanlarına yönelik olarak da anlaşılabilir. Bütün insanlar kınanan davranışlardan özenle uzak durmalıdırlar.

24-32. ÂYETLER:

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِهٖۙ ﴿٢٤﴾ اَنَّا صَبَبْنَا الْمَٓاءَ صَبًّاۙ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّاۙ ﴿٢٦﴾

فَاَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّاۙ ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًاۙ ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًاۙ ﴿٢٩﴾ وَحَدَٓائِقَ غُلْبًاۙ ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَاَبًّاۙ ﴿٣١﴾

مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْۜ ﴿٣٢﴾

"**24.** (Allah'ın emrettiğini yapmayan) bu insan, yediğine bir baksın! **25-32.** Sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak için, yağmuru bolca yağdırmakta, ardından toprağı göz göz yarmakta, bu şekilde orada tahıl ürünleri, üzümler, sebzeler, zeytinler, hurmalar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar yetiştirmekteyiz."

Sûrenin bu âyet grubunda, yukarıdakilere de uygun olarak ve onların bir devamı niteliğinde, nankör insanın çevresine ibretle bakması istenmekte ve yaratılana bakarak Yaratan'ın bulunması gerektiği gündeme taşınmaktadır.

a) Tabiata İbretle Bakma Gereği

Yüce Allah, öncelikle nankör insandan, daha sonra bütün insanlardan, yedikleri gıdaya ibretle bakmalarını istemekte ve dersler çıkartmaları gerektiğini kendilerine bildirmektedir.

1. Tabiat Yüce Allah'ın İki Kitabından Biridir

Kur'ân'da özellikle âhiret hayatına iman vurgulanırken, ibret amaçlı çeşitli eğitim metotları ve bilgiler kullanılmaktadır. Bunlardan bir bölümü "yakından uzağa metodu", "somuttan soyuta gidiş" veya "tümevarım"dır. Sözünü ettiğimiz metotların güzel bir örneği bu âyetlerde yer almaktadır.

a) Çeşitli vesilelerle hatırlattığımız üzere Yüce Allah'ın temelde iki kitabı vardır: İlki, vahye konu olan ve bütün peygamberlere gönderilen mesajlar anlamında "tenzîlî kitap"tır; bu kitaba "vahyedilen", "öğretilen" veya "okunan kitap" da denilir. Diğeri ise, kâinata koyduğu kanunlar anlamında "tekvînî kitap"tır; buna da "tabiat kanunları" veya "kâinata yazılmış kitap" denilebilir. İşte, "kâinat kitabı"nı incelemenin önemi ve gerekliliği noktasında Kur'ân'da oldukça fazla yönlendirici âyet vardır.[544] Bu konuyu Ğâşiye 88/17'de geniş bir şekilde ele aldığımız için burada tekrara düşmek istemiyoruz.

b) İlâhî kitapla olduğu kadar, onun bir emri olarak kâinat kitabıyla da yeterince ilgilenmek, araştırma merkezleri kurmak, projeler üretmek, araştırma grupları oluşturup geliştirmek ve kurumları bu yöne kanalize etmek Müslümanların asıl görevlerindendir. Bu uğurda fonlar kurmak, onları desteklemek ve araştırmacıların hizmetine sunmak çok büyük bir görevi yerine getirmektir. İslâm'ın infâk esasları arasında yer alan ve öncelikle fakirlerin gözetilmesini hedefleyen zekât müessesesini zedelememek gerekir. Ancak bununla yetinmeyip tabiat kitabını ve insanın yaratılışını incelemek için harcamalarda bulunmak da Müslümanların vazgeçilmez görevleri arasında yer almalıdır.[545]

İşte 'Abese sûresinin bu âyet grubunda, tabiat kitabına bakıp, insanın gıdası oluşuna kadar bitkilerin geçirdiği evreler hakkında araştırma yapılması emredilmektedir. Târık sûresinin "İnsan hangi şeyden yaratıldığına bir baksın!" meâlindeki 5. âyetinde ve daha pek çok âyette olduğu gibi,

544 Bazı örnek âyetler için bk. Neml 27/92; Fussılet 41/53; Kaaf 50/6-8; Zâriyât 51/21-23; Târık 86/5-7.
545 Bu konuda geniş değerlendirmelerimiz için Ğâşiye sûresi 17-20. âyetlerin tefsîrine bakılabilir.

'Abese 18-19. âyetlerde de Yüce Allah insanoğluna ev ödevi vermektedir; insanın nereden ve hangi şeyden yaratıldığının araştırılmasını isterken, bazı ipuçları da sunmaktadır.

Kur'ân'da elbette daha pek çok örneği bulunan kâinat kitabıyla ilgilenme konusunda yaşanan sorunlar, iki kitabı doğru anlayamamaktan ve hayatın merkezine almamaktan kaynaklanmaktadır. Bu yanlış gidişe dur demek için, başta inkârcı insan tipi olmak üzere diğer bütün insanların dikkati çekilmekte ve bu âyet grubunda tabiat kitabına yönelik inceleme emri gıdalardan başlatılmaktadır.

11. İnsan Yiyeceğine İbretle Bakmalıdır

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِه۪ٓ "(Allah'ın emrettiğini yapmayan) bu insan, yediğine bir baksın!" Âyetteki فَلْيَنْظُرْ *felyenzur* emri "baksın, düşünsün, incelesin", طَعَامِ *ta'âm* kelimesi ise "gıda, yiyecek" demektir.

Bu âyette kullanılan فَلْيَنْظُرْ *felyenzur* emri, Yüce Allah'ın insanoğluna yüklediği ev ödevlerini gündeme getirmektedir.

a) Bu âyetteki فَلْيَنْظُرْ *felyenzur* emri, tıpkı Târık 86/5 ve Ğâşiye 88/17'deki gibi, inceleme ve araştırma işlemini içermektedir. 'Abese sûresinin 24-32. âyetlerinde, kâinat kitabının tabiat kısmına ve özellikle bitkilerin gıdaya dönüşümünde yaşanan ilginçliklere dikkat çekilmekte, nankör insan tipinin duyarsızlığı gözler önüne serilmek istenmektedir. İnsanın yaratılış kaynağına dikkat çekilmesinin asıl amacında olduğu gibi, tabiat kitabına dikkat çekilme nedeni de, öncelikle öldükten sonra mahşer duruşması için yeniden diriltileceğinin inkârcı insana öğretilmesi olarak belirlenmektedir.

b) Âyetteki الْاِنْسَانُ *el-insân* kelimesi, dar anlamda "inkârcı insan"ı nitelendirmekte, dolayısıyla öncelikle bu tiplerin ibret alması istenmektedir. Sûrede işlenen konulara bakıldığında, en baştaki "yüzünü ekşitip arkasını dönme" davranışından itibaren, bu insanların öğütten de yüz çevirdiği anlaşılmaktadır. Özellikle 17. âyette dile getirilen, nankör insanın lanetlenmesi ve peşinden bu tip insanların kendi yaratılış süreçlerine hiç dikkat etmemeleri de ayrıca bir kınama konusu olarak görülmelidir. 23. âyette dile getirilen "Bu insanlar, Allah'ın kendilerine emrettiği hiçbir şeyi yerine getirmemişlerdir" ifadesi gereği, maksadın inkârcı nankörler olduğu açıkça ortaya konulmaktadır.

Yorumunu yaptığımız âyetteki "insân", öncelikli olarak aynı konunun ve aynı duyarsızlığın devamı gereği, aynı insan tipidir. Kur'ân'da Yüce Allah'ın uyguladığı anlatım ilkelerinden birisi olan "yakından uzağa anlatım metodu", 'Abese sûresinde de gözlemlenmekte, nankör insana yönelik ilk ibret içerikli bakış emrinin hedefi, kendi yaratılışı olarak belirlenmektedir. Bunun ardından söz gıdalara, yani tabiattaki muhteşem dönüşüme getirilmekte ve gözlem yapılması emredilmektedir.

c) Âyeti geniş ve evrensel anlamda değerlendirdiğimizde ise, tabiatı inceleme emrinin herkesi içerdiğini söylemek durumundayız. İlk muhatap nankörler olsa da mesajın evrensel oluşuna bir engel de bulunmamaktadır. İstenen şey, tabiattaki bitkilerin gıdaya nasıl dönüştürüldüklerinin araştırılıp bilinmesidir. Bilgide mesafe alındığı oranda, Yüce Allah'ın kudreti daha iyi kavranabilecek, böylece bu sistemin sahibinin âhirette yeni bir sistem kurmada hiçbir şekilde zorlanmayacağı rahatlıkla anlaşılabilecektir.

d) Zigottan, yani nutfeden yaratılan insan, bu hayatını yaşadıktan sonra ölüp kabre konulacak, daha sonra Yüce Allah dilediğinde yeniden diriltilecektir. Bu gerçeği desteklemek amacıyla, aslında nutfenin kaynağının gıdalar olduğu dolaylı olarak beyan edilmekte ve yaşanan dönüşümün âhiretteki diriltilmeye kadar varacağı ifade edilmektedir.

Tek bir tohumdan meydana gelen bu sistemli yaratılış, gıdaların topraktan getirildiğini göstermektedir. Aynı şekilde Tâhâ 20/55'te ifade edildiği gibi, topraktan yaratılıp hayat sahibi kılınan insanoğlu yine toprak olacak, sonunda bu topraktan diriltilip mahşere sevk edilecektir. Bunca yüklü hakikatlere ulaşmak için, insanoğlu her şeyden önce yediğine baksın, onun geçirdiği evreleri gözlemlesin, daha sonra diğer âyetlere de elbette bakması gerekecektir. 'Abese 24. âyette esas olarak vurgulanan husus budur.

b) Bitkilerin Gıdaya Dönüşüm Süreci

Kur'ân'da sıklıkla kendisine göndermede bulunulan "kâinat kitabının incelenmesi"ne 'Abese sûresinin bu âyet grubunda, yağmurun yağdırılmasından başlanmaktadır. Nebe' 14-16. âyetlerde genel olarak ele alınan bu konu, 'Abese sûresinde adeta detaylandırılmaktadır.

1. Yağmurun Yağdırılması

أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا "Yağmuru bolca yağdıran Biz'iz." Âyetteki صَبَبْنَا *sabebnâ* ve صَبًّا *sabb* kelimeleri "indirmek, yağdırmak, bol bol dökmek", الْمَاءَ *el-mâ'* sözcüğü ise "yağmur" demektir.

a) Bu âyeti önceki âyetle ilişkilendirerek, baştaki أَنَّا *ennâ* edatına "nasıl" anlamı da verilebilir. Bu durumda her iki âyet şöyle tercüme edilebilir: "Nankör insan gıdasına baksın ki, (onu oluşturan) suyu nasıl bol bol yağdırmışız".[546] Tercümede "bol bol, bolca" ifadelerine yer vermemizin nedeni, âyette fiilin mef'ulle aynı kökten getirilmesidir.[547]

b) Nebe' 78/14'te de açıkladığımız üzere, Yüce Allah hayatın kaynağına suyu yerleştirdiğini ve her canlı şeyi sudan yarattığını beyan ederek[548] bir çeşit "canlanmak" demek olan bitkilerin yeşerip ürün vermesi için öncü gücün su olduğunu belirtmektedir. Suyun bitkilerin ürün vermesindeki etkisini ortaya koymak anlamında daha başka âyetler de vardır.[549] Hepsini birlikte düşünerek, suyun hayatımızdaki önemine bir kez daha dikkat çekilmekte olduğunu söyleyebiliriz.

c) Aslında yağmuru yağdıran varlığın Yüce Allah olduğunu itiraf eden[550] bu nankör insan tipinin sorunu, yoktan yaratanın yeniden yaratmaya da gücünün yeteceğini kabuldedir. Bilinenden bilinmeyene, görünenden görünmeyene, basitten karmaşığa, yakından uzağa, parçadan bütüne doğru gidilerek, insanların eğitilmesi önemli bir eğitim yöntemidir. İşte buna uygun olarak, insanın her gün veya her an gözlemlenen gerçeklerden başlayıp sorgulamayı öğrenmesi ve gerçeğe ulaşmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

Sûrenin son bölümünde de vurgulanacağı üzere, bu tip insanlar âhirete inanmadıkları için, Yüce Allah onlara hem kendi vücut yapılarındaki dönüşümleri, hem de tabiattaki değişim örneklerini hatırlatmakta, bu hayatın sonunda başka bir hayatın daha yaşanacağını bilip ona inanmalarını istemektedir.

11. Toprağın Yarılması

ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا "Ardından toprağı göz göz yaran Biz'iz." Âyetteki شَقَقْنَا *şekaknâ* ve شَقًّا *şakk* kelimeleri "yarmak, çatlamak", الْاَرْضَ *el-ard* sözcüğü ise "yeryüzü, toprak" anlamlarına gelmektedir.

---

546 Böyle bir tercih için bk. Kurtubî, age., XIX, 144.

547 Bir cümlede fiil mef'ulle aynı kökten getirilince, yani mef'ul-u mutlak ile fiil birlikte aynı kökten olduğunda, bu kullanım anlama güçlülük, tutarlılık ve te'kid katar. İfadede kastedilen anlamın, sıra dışı ve mutlak ölçülere göre daha sistemli oluşunu ortaya koyar. Bir anlamda mef'ul-ü mutlak fiilin sıfatıdır diyebiliriz.

548 Enbiyâ 21/30.

549 Yûnus 10/24; Kehf 18/45; Hacc 22/5; Neml 27/60; Hadîd 58/20.

550 Yûnus 10/31; Neml 27/60; 'Ankebût 29/63.

شَقَقْنَا *şekaknâ* ve شَقًّا *şakk* kelimelerinin birlikte kullanımı, bir önceki âyette olduğu gibi, "mef'ul-u mutlak" örneğidir ve yarma işleminin çeşitliliğini, sistemini, fazlalığını, ustalıklı oluşunu ve akıl sır erdirilemezliğini ifade eder.

a) Âyetin başındaki ثُمَّ *sümme* edatı, toprağın yarılmasının yağmurun yağmasından sonra gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bu yarılmadan maksat, yağmurla buluşan tohumun toprağın altında filizlenmesi ve toprağı yararak ortaya çıkmasıdır. Bu işlem insanlar tarafından toprağa ekilen tohumun filizlenmesi şeklinde olabileceği gibi, insan müdahalesi olmadan da gerçekleşebilir. Burada önemli olan husus, toprağın yağmurun yağmasından sonra yarılmasıdır, kastedilen budur.

Hacc 22/5'te öldükten sonra diriltilmenin bir anlamda ispatı bağlamında şu şekilde ifade edilmektedir: "Önce yeryüzünü kupkuru bir halde görürsün; fakat ona indirdiğimiz suyun ardından canlanır, kabarır ve her türden göz alıcı bitkilerle yeşerir." Her iki âyeti birlikte düşündüğümüzde, maksadın yağmurla buluşmasından sonra tohumun filizlenmesi ve ardından toprağın yarılması olduğu kolaylıkla anlaşılabilecektir. Hacc 22/5'in bütününde de ifade edildiği gibi, burada hedef inkârcı insan tipine hayatın her alanından örnekler getirilerek öldükten sonra diriltilmenin gerçekleşeceğini beyan etmektir.

b) Kuru toprağın canlandırılmasının asıl amacını belirlemede Fussılet 41/39. âyet de çok önemlidir ve ufuk açıcıdır. Âyet mealen şöyledir: "O'nun varlığının delillerinden biri de şudur: Sen toprağı boynu bükük (hareketsiz, ölü, cansız) olarak görürsün; ama onun üzerine (yağmur) suyunu indirdiğimiz zaman, harekete geçer ve kabarır (uyanıverir). Ona hayat veren, elbette ölülere de hayat verecektir. Çünkü O, her şeye gücü yetendir." İşte bu âyette, suyun toprakta meydana getirdiği değişim ortaya konulmakta ve konu, öldükten sonra mahşerde yeniden diriltilmeyle ilişkilendirilmektedir.

c) 'Abese 26'da ifade edilen "toprağın yarılması" işlemi, kuraklık nedeniyle yaşanan çatlamalar demek olmadığı gibi, kıyâmet için yeryüzünün parçalanması da değildir.[551] Burada anlatılan husus, bitkilerin oluşum sürecine dikkat çekmek, suyun etkisini ortaya koymak ve hepsinden önemlisi, bütün bu yaşananların Yüce Allah'a nispetinin unutulmamasıdır. Suyu

---

551 Meryem 19/90; Kaaf 50/44.

yağdıran da, toprağı yaran da asıl itibariyle Yüce Allah'tır; O'nun koyduğu prensipler sayesinde bunlar gerçekleşmektedir.

d) Bu arada, suyun indirilmesinin herhangi bir taşkına veya sel felaketine neden olmaması da ayrı bir önem arz etmektedir. Yüce Allah eğer bir mahsulün yok olmasını dilemişse, onu fırtına, kasırga veya sel aracılığıyla yok edebilir; nitekim Kur'ân'da böyle örnekler yer almaktadır.[552] Bu tür bir felaketin gerçekleşmemesi için, yağmurun yağdırılma biçimi ve bırakılan su miktarı da kesinlikle bir ölçüye göre gerçekleştirilmelidir.

Konuyla ilgili çok çarpıcı bir âyet meali şöyledir: "Gökten yağmuru bir ölçüye göre sürekli indiren O'dur. Bu sayede Biz, ölü toprağı diriltmekteyiz. İşte yine aynı şekilde siz de (öldükten sonra topraktan) böyle çıkartılacaksınız."[553] Bu âyette Yüce Allah, yağmurun belli bir ölçüye göre, yani ne kadar gerekiyorsa o kadar yağdırıldığını, bu sayede ölü toprağın yeşertildiğini ifade etmekte; âhirette yaşanacak diriltilmenin de bu şekilde gerçekleşeceğini beyan etmektedir.

c) Ürünlerin Yetiştirilmesi

Yüce Allah, yağmuru yağdırıp toprağı yarmasını ziraat mahsullerinin yetiştirilmesiyle sonuçlandırmakta ve bazı ürünlerin isimlerini vermektedir. Elbette 'Abese 27-31. âyetlerde sözü edilenler, topraktan elde edilen ürünlerin tamamı değildir. Burada sadece bir demet sunulmakta, "parçayı anarak bütünü kastetme kuralı" işletilmektedir. Âyetlerin maksadı, sözü edilen veya edilmeyen türden topraktan çıkan ne kadar ürün varsa, hepsinin aynı ilâhî irade doğrultusunda yetiştirildiği mesajının verilmesidir.

Ele alınan örnekler, şüphesiz insan hayatı için çok önemli ve vaz geçilmezleri arasından seçilmektedir. Bir anlamda her insan için gerekli ürünlerden bir demet sunulmakta, ayrıca hayvanların yiyeceği de ihmal edilmemektedir. Bu hatırlatmalardan sonra şimdi âyetlerde sıralanan ürünleri inceleyelim.

1. Tahıl Ürünleri

فَاَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّاۙ "Orada tahıl ürünlerini yetiştiren Biz'iz." Âyetteki اَنْبَتْنَا *enbetnâ* fiili, "yetiştirmek, bitirmek", حَبًّا *habb* kelimesi ise "arpa, buğday gibi hububat, tahıl" anlamına gelmektedir.

552 Örnekler için bk. Yûnus 10/24; Kalem 68/19-20.
553 Zuhruf 43/11.

Habb veya *habbe* hem ürünün tohumu, hem de bizzat ürünün meyvesi için kullanılan ortak bir kelimedir. Kur'ân'da bu kelime, tekil ve çoğul anlamda aynı kalıpta kullanılmaktadır.[554]

a) Bu âyet grubunda ilk sırada tahıl ürünlerinin getirilmesinin muhtemel nedeni, bu ürünlerin insan hayatındaki yaygın kullanım gereksinimi olabilir. İbret almak için bazen en yakındaki varlıklardan başlamak gerekir; bu nedenle her insanın tahıl ürünleriyle şu veya bu şekilde ilişkisi vardır. Özellikle hububat işleriyle uğraşanların, onların yaratılış sürecini gözlemleyerek önemli dersler çıkartması mümkündür.

Bu ifadelerin bu pasajda verilmesinin öncelikli hedefi ibret alınmasıdır; yaratılana bakarak Yaratan'a ulaşmaya çalışmaktır. Bu asıl hedefin yanında, yine Yaratıcı'yı, O'nun eşsiz gücünü idrak edebilmek için bu tür bilimsel faaliyetlere girişmek de benzer bir hakikatin elde edilmesini sağlayacaktır. Kâinat kitabının âyetlerini incelemek Müslümanlar için vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

b) *Habb, habbe, hubb, mahabbet, habîb, mahbûb* ve *ahıbbâ'* kelimeleri aynı kökten gelir. Bu nedenle "tohum ve ürünleri"yle "sevgi"nin yakın ilişkisi vardır. Yüce Allah'ın sevgisi, merhameti ve eşsiz koruyuculuğu olmasaydı, bu yaratıklar varlık âlemine gelemezdi. Bu âyet özelinde söylenebilecek sözlerden biri şudur: Tahıl ürünlerinin ve diğer mahsullerin tohumuna *habb/habbe* denildiği için, ilâhî sevgi olmadan hiçbir tohum, ürüne dönüşemez. *Mahbûb* olan Yüce Allah'ın sevgisi olmadan hiçbir *habbe* canlanamaz.

Aynı şekilde muhabbetin eseri olan insan da, varlık ağacının hem tohumu hem meyvesidir.[555] İnsan da diğer bütün yaratıklar da, Yüce Allah'ın sevgisinin birer tezahürüdürler. Asıl sevgiliyi ve sevginin kaynağını unutmadan hayatı yaşamaya çalışmak, o ebedî sevgiyle buluşmayı sağlayacaktır.

11. Üzüm Bağları ve Sebze Bahçeleri

وَعِنَبًا وَقَضْبًا "Üzümler ve sebzeler." Âyetteki عِنَبًا *'ıneb* kelimesi "üzüm, üzüm bağları", قَضْبًا *kadb* sözcüğü ise "sebze" demektir.

---

554 Bakara 2/261; En'âm 6/59, 95, 99; Enbiyâ 21/47; Lokmân 31/16; Yâsîn 36/33; Kaaf 50/9; Rahmân 55/12; Nebe' 78/15; 'Abese 80/27.
555 İslâmoğlu, age., s. 91'de 4. not.

İsrâ 17/91'de de geçen عِنَبًا *'ıneb* kelimesi, "üzüm" anlamına gelmekte, pek çok âyette ise *a'nâb* şeklinde çoğul kalıpta kullanılmaktadır.[556] Ancak قَضْبًا *kadb* kelimesi sadece bu âyette vardır ve "sebze" anlamına gelmektedir.

Bazı âlimler, bunun hayvan yiyeceği anlamında "yonca, ekin" anlamına geldiği görüşündedir.[557] Bu görüş de doğru olabilir. Ancak *kadb* kelimesinin, insan yiyeceği olan "sebze" anlamı da vardır. "Otlak, çayır, ekin" anlamlarına gelen أَبًّا *ebb* kelimesi pasajın sonunda zikredildiği için *kadb* kelimesini "sebze" anlamında almayı tercih ettik.

Âyetteki kelimeler tekil olsa da maksadın çoğul olduğunu söylemek durumundayız. Zaten bu tür ifadeler, söz konusu şeylerin türünü gösterdiği gibi, belki de meyveden ziyade bunların yetiştiği bahçeleri ve bağları da göstermiş olabilir.

ııı. Zeytinlik ve Hurmalıklar

وَزَيْتُونًا وَنَخْلاً "Zeytinler ve hurmalar." Âyetteki kelimeler zeytin ve hurma anlamına geldiği gibi, bir anlamda bunların yetiştirildiği zeytinlik ve hurmalıkları da ifade etmektedir.

ıv. Sık Ağaçlı Bahçeler

وَحَدَائِقَ غُلْبًا "Sık ağaçlı bahçeler." Âyetteki حَدَائِقَ *hadâık* kelimesi "bahçeler", غُلْبًا *ğulb* ise "sık" demektir.

Hadîka kelimesinin, "etrafı çevrilmiş bahçeler"[558] anlamının da bulunduğu beyan edilmektedir.[559] Bu takdirde maksat "çevrili ve sık bitkilerin bulunduğu özel bahçeler" olur. İbn Abbâs da *ğulb* kelimesinin "iri" anlamına geldiğini beyan etmektedir.[560] Öyleyse maksat yeryüzünde iri ve sık ağaçların bulunduğu bahçeler veya ormanlardır.

Her iki görüşü de dikkate alarak, âyetteki bu tamlamanın, bir taraftan "etrafı çevrili ve özenle yetiştirilmiş bahçeler", diğer taraftan "iri ve sık ağaçların bulunduğu ormanlar" anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Her iki

556 Bakara 2/266; En'âm 6/99; Ra'd 13/4; Nahl 16/11, 67; Kehf 18/32; Mü'minûn 23/19; Yâsîn 36/34; Nebe' 78/32.
557 Taberî, age., XXX, 57; Semerkandî, age., III, 548; Zemahşerî, age., IV, 690; Râzî, age., XXXI, 62.
558 Neml 27/60; Nebe' 78/32.
559 Kurtubî, age., XIX, 144.
560 Râzî, age., XXXI, 63.

durumda da bahçelerin veya yeşilliklerin, insanların muhtaç olduğu ve her zaman kendilerinden çeşitli şekillerde yararlandıkları küçük-büyük bitkilerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

v. Meyveler ve Çayırlar

وَفَاكِهَةً وَأَبًّا "Meyveler ve çayırlar." Âyetteki فَاكِهَةً *fakihe* kelimesi "meyveler", أَبًّا *ebb* sözcüğü ise "çayır" demektir.

Kur'ân'da oldukça fazla yerde kullanılan فَاكِهَةً *fâkihe* kelimesi "meyve" anlamına gelmekte ve bir anlamda bütün meyve türlerini içermektedir. Bu kelime çoğul olarak *fevâkih* şeklinde de üç âyette geçmektedir.[561]

Kur'ân'da sadece bu âyette geçen أَبًّا *ebb* kelimesi ise Nâzi'ât 79/31'in de işaretiyle "ot, çayır" anlamına alınmalıdır. Bu kelime hakkında çeşitli tartışmalar yapılmışsa da, maksadın bir sonraki âyette yer alan "hayvanlar" anlamındaki *en'âm* kelimesi gereği "hayvan yiyeceği, yani ot, çayır" olduğunu düşünmekteyiz. *Fâkihe,* esas olarak insan yiyeceği anlamına alınırsa, *ebb* de hayvan yiyeceği olarak anlaşılabilir. Bu durumda, Yüce Allah'ın, insanların ve diğer canlıların hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerekli gıdaları yarattığı anlaşılmaktadır.

d) Hayat - Nimet İlişkisi

Yaratan, yarattığını sahipsiz ve hayata elverişsiz bir şekilde bırakıp terk etmemiştir. Sûrenin şimdi yorumlayacağımız âyetinde bu husus açıkça dile getirilmektedir.

مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ "Sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak için (bütün bunları var eden Biz'iz)." Âyetteki مَتَاعًا *metâ'* kelimesi "geçimlik", أَنْعَام *en'âm* sözcüğü ise "hayvanlar" demektir.

Bütün yaratılan ürünlerin yaratılma nedeni, insanların ve hayvanların geçimi olarak belirlenmektedir. Âyetteki مَتَاعًا *metâ'* kelimesi, genellikle *ni'met/na'îm* kelimelerinin zıddı olarak kullanılır ve dünyevî hazları ifade eder. Bu nedenle *metâ'* denen geçimlikler, devamlı ve sabit değildir; ayrıca bir mükemmellik de arz etmezler.[562]

561 Mü'minûn 23/19; Sâffât 37/42; Murselât 77/42.
562 İslâmoğlu, age., s. 142'de 3. not.

Bu kelime, özellikle insanın dünya hayatına aldanışını ifade eden bir bağlamda Âl-i İmrân 3/196'da da geçmektedir. Gerçekten de 'Abese sûresinin bu âyet grubunda pek çok nimetin sayılma nedeni, risâleti veya vahyi kabul etmeyip âhireti inkâr eden nankör insan tipini eleştirmektir. Bu tipin özellikle derin bir yanılgı içinde bulunduğu ve ebedî sandığı bu hayat ve gıdaların aslında süreklilik, sebat ve tamlık içermediği işte bu kelimeyle bir kez daha ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla, öncelikle inkârcı insandan, ardından da diğer bütün insanlardan bu noktada ibret almaları istenmekte ve beklenmektedir.

Sûrede yer alan konular ve birbirine bağlı olarak gündeme getirilen örnekler, baştan beri hedeflenen bir mesajı işaret etmektedir ki, bu mesaj "öldükten sonra diriltilmeye iman"dır. Allah'a imandan sonra Kur'ân'da en çok geçen bu inançtan yoksun olmak felaketlerin en büyüklerindendir. Çünkü âhirette yaşanacak gerçekler, sûrenin son bölümünde dile getirilmektedir.

33-42. ÂYETLER:

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ ﴿٣٣﴾

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾

لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

"**33-36.** Kulakları sağır eden o ses geldiğinde, kişi işte o gün kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar. **37.** (Çünkü) o gün herkesin kendine yetip artacak bir işi, meşguliyeti olacaktır. **38-39.** O gün birtakım yüzler parıl parıldır, güler ve müjdelere sevinir. **40-41.** Yine o gün birtakım yüzlerde de toz-toprak (keder) vardır; (hüzünden âdeta) kapkara kesilmiştir. **42.** İşte bunlar kâfirlerdir, günaha dalan suçlu insanlardır."

'Abese sûresinin bu son âyet grubunda Yüce Allah öncelikle âhirete inanmayan nankör insan tipine, ardından da bütün insanlara yönelik olarak, mahşeri ve yargılanma öncesinde özellikle inkârcı tiplerin kaçışmalarını hatırlatmaktadır. Daha sonra, bazı yüzlerin mutlu, bazılarının ise mutsuz olacağını belirterek, bunların haddi aşan nankörler olduğunu ilan etmektedir.

a) Kıyâmet ve Mahşerden Sahneler

Yüce Allah bu sûrenin sadece 33. âyetinde, mahşerde yaşanacakların başlangıcı anlamında sarsıcı olaya değinmekte ve sonrasında yaşanacakların bir bölümüne ise devam eden âyetlerde yer vermektedir.

1. Gürültü Kopacak

فَإِذَا جَآءَتِ الصَّآخَّةُ "Kulakları sağır eden o ses geldiğinde." Âyetteki جَآءَتْ *câet* fiili "gelmek", الصَّآخَّةُ *es-sâhha* kelimesi, "vurmak, çarpmak" anlamına gelmektedir.

Âyetin başındaki إِذَا *izâ* edatı bir "şart edatı" olduğu için, devam eden cümle de "şart cümlesi"dir. Bu cümlenin cevabı "Herkes kendi canıyla meşgul olacaktır" anlamında gizli bir ifade olarak kabul edilmektedir.[563]

a) الصَّآخَّةُ *es-sâhha* kelimesi bazı âlimlere göre "kıyâmetin isimlerinden biri"dir.[564] Buna göre, âyetin anlamı "kıyâmet koptuğunda" demektir; bir anlamda maksat, Yüce Allah'ın kıyâmet olayını büyük bir gerçek olarak sunması ve kullarını ona karşı korkutup uyarmasıdır. Böylece âyette kastedilen anlam, İbn Abbâs'a nispet edilen "Sûr'a ilk üfürüş" görüşüdür.[565]

Bu anlam doğrultusunda *es-sâhha* kelimesi tıpkı *el-vâkı'a* "meydana gelen büyük olay",[566] *el-hâkka* "gerçekleşen hakikat",[567] *et-tâmme* "her şeyi bastıran büyük felâket"[568] ve *el-kaari'a* "çarpıp gelen şey"[569] gibi kıyâmetin isimlerinden biridir. Haliyle الصَّآخَّةُ *es-sâhha* kelimesi de "kulakları sağır eden gürültü" anlamına gelmektedir.

563 Muhyiddîn ed-Dervîş, İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânüh, Beyrut, 1996, X, 386.
564 Semerkandî, age., III, 549.
565 Taberî, age., XXX, 61.
566 Vâkıa 56/1.
567 Hâkka 69/1-3.
568 Nâzi'ât 79/34.
569 Kâri'a 101/1-3.

b) Âyetteki الصَّاخَّةُ *es-sâhha* kelimesi, bazı âlimlere göre ise, mahşer için insanların yeniden diriltilmesine yönelik sesleniştir. Zemahşerî, söz konusu kelimenin "bir sese kulak vermek" anlamındaki kullanımı gereği, âyetin diriltilmeye ve yargılanmaya yönelik bir anlam verdiğini beyan etmekte, böylece Sûr'a üfürmenin *sâhha* ile nitelendirilmesinin mecaz olduğunu belirtmektedir.[570] Bu yoruma göre söz konusu âyet kıyâmetle değil, mahşerle ilişkilidir; haliyle anlam da "Sûr'a ikinci üfürülüş" olmaktadır.

c) Bu âyetin Sûr'a ikinci üfürmeyle ve mahşer duruşmasının başlangıcıyla ilgili olması, akla o esnada yaşanacak bağrışmaları da getirmektedir. Gerçekleşecek sorgulamanın meydana getireceği korkunç ortam, özellikle suçlu insanların feryatlarına da neden olacaktır. Bu durumda, âyetteki *sâhha* adlı gürültünün gelmesi, böyle bir bağrışmanın yaşanmasını da ifade edebilir. Mahşerde cehennem ateşine atılacak suçluların bağrışmaları[571] ve imdat çığlıkları Kur'ân'da haber verilen gerçeklerdendir.[572] Bu durumda âyetteki maksadın, yargılamanın hemen öncesinde yaşanacak bir durum olduğunu söylemek de mümkündür.

11. Kaçışmalar Yaşanacak

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيهِۙ وَاُمِّهِ وَاَبِيهِۙ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ "Kişi, işte o gün kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar." Âyetlerdeki يَفِرُّ *yefirru* fiili "kaçmak", الْمَرْءُ *el-mer'u* kelimesi "kişi", اَخِي *ahî* sözcüğü "kardeş", اُمّ *ümm* kelimesi "anne", اَبِي *ebî* sözcüğü "baba", صَاحِبَتِ *sâhıbe* kelimesi "eş", بَنِي *benî* sözcüğü ise "oğullar, çocuklar" demektir.

İlk âyetin başındaki يَوْمَ *yevme* kelimesi, bir önceki âyette yer alan الصَّاخَّةُ *es-sâhha* kelimesinin bir anlamda izahını oluşturmaktadır. Yani "kaçışmaların yaşanacağı işte o günde, kulakları patlatan o dehşetli gürültü meydana gelecektir."

a) Âyetteki يَفِرُّ *yefirru* fiili "kaçmak, uzaklaşmak" demektir. Bu üç âyette, kişinin kaçacağı yakınlarından söz edilmektedir. Kardeş, anne, baba, eş ve çocuktan sırasıyla söz edilmesi, belki de bunların insanın en düşkün olduğu yakınlarını oluşturmasına işarettir. Başkalarından kaçmak bir yana,

570 Zemahşerî, age., IV, 692.
571 Fâtır 35/37.
572 İbrâhim 14/22.

âyetlerde, insanın kendi yakınlarından bile kaçmasını gerektirecek ciddiyette bir olayla karşı karşıya olunduğu mesajı verilmektedir.

b) Bu kaçışın yakınlardan oluşu, insanların daha çok kendi yakınlarına karşı yanlışlık yaptığını da gösterebilir. Gerçekten de, adliyelerdeki davalara bakıldığında, genellikle insanların kendi yakınlarıyla davalı oldukları, onların hak ve hukukuna tecavüz ettikleri, dolayısıyla birbirini rahatsız edenlerin daha çok çevrelerindeki kendi yakınları olduğu görülmektedir. Bu durumda, kendi yakınlarından kaçışmaların yaşanmasının nedeni, bu hayattaki tecrübeler bağlamında kolayca anlaşılabilmektedir.

c) Âyetteki يَفِرُّ *yefirru* fiili "yakınlara yardımdan kaçmak" anlamına da gelebilir. Bu durumda âyetin anlamı daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Başkasına yardım etmek bir tarafa, kişinin kendi yakınlarıyla bile ilgilenemeyecek oluşu, yargılamada insanların birbirleriyle kesinlikle yardımlaşamayacağını göstermektedir.

Bu durum, Kur'ân'da pek çok âyette dile getirilmektedir. Hiç kimse bir başkasının sorumluluğunu taşıyamayacaktır; hiç kimse başkasının günah yükünü çekemeyecektir.[573] Hiç kimse başkasından, yani hiçbir baba oğlundan, oğul da babasından bir şey gideremeyecektir.[574] Kişi en yakınından yardım istese de, günah yükünden hiçbir şey başkasına devredilemeyecektir.[575] Yardım isteyenin imdadına yetişmek mümkün olmayacağı gibi,[576] kendisinden yardım istenenler de buna güç yetiremeyeceklerdir.[577] Azabı gördüklerinde, kendilerine tâbi olunanlar, tâbi olanlara sırtlarını dönecekler, aralarındaki bütün ilişkiler kökten kesilecek[578] ve hiçbir dost başka bir dostundan yardım alamayacaktır.[579]

Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu âyetlerde de görüldüğü üzere, mahşerde yargılanma öncesinde ve o esnada herhangi bir yardımlaşma mümkün olmayacak, kişiler kendi yaptıklarını karşılarında bulacaklardır.[580]

'Abese 34-36'da sözü edilen kaçışma, mahşerin bu hakikatine bir işaret olarak da anlaşılabilir. Şu husus unutulmamalıdır ki, bu kaçışma yargılan-

573 En'âm 6/164; İsrâ 17/15; Fâtır 35/18; Zümer 39/7; Necm 53/38.
574 Lokmân 31/33.
575 Fâtır 35/18.
576 İbrâhim 14/22.
577 Yâsîn 36/75.
578 Bakara 2/166.
579 Dühân 44/41; Me'âric 70/10.
580 Necm 53/39-41; Zilzâl 99/7-8.

ma öncesindedir. Yargılama sonrasında cennetlik oldukları ortaya çıkanlar ise, sâlih olan babaları, eşleri ve nesilleriyle birlikte 'adn cennetlerine girecek,[581] nesilleriyle buluşturulacak[582] ve ailelerinin yanına mutlu bir şekilde döneceklerdir.[583]

d) 'Abese sûresinin bu âyetlerinde dile getirilen kaçışma, aslında mahşerin bir başka gerçeğini de hatırlatmaktadır. Dünya dolusu altın fidye vermek isteseler de, inkârcı olarak ölenlerden bunun kabul edilmeyeceği Kur'ân'da beyan edilmektedir.[584] Suçlu insanlar âhirette birbirlerinin görüş alanına girdiklerinde, azaptan kurtulmak için kendi öz oğullarını, eş, kardeş ve kendilerini besleyen yakınlarını, hatta yeryüzündeki bütün insanları fidye vermek isteyecekler,[585] ancak bu teklifler kesinlikle dikkate ve ciddiye alınmayacaktır.

e) Öyleyse, mahşerde birbirinden kaçışmaya veya fidye vermeye neden olabilecek davranışlardan bu dünyada uzaklaşmak durumunda olduğumuz ortaya çıkmaktadır. Dünya hayatında malına, şöhretine, parasına, makamına veya çevresine güvenip mahşer duruşmasını inkâr eden ve bu sûrenin başından beri davranışları kınanan nankör insan tipi başta olmak üzere, bütün insanlar bu ilâhî sese kulak vermeli ve dünya hayatlarını istenen düzende ve düzeyde yaşamaya çalışmalıdır.

III. Kaçışmaların Nedeni

لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ "(Çünkü) o gün herkesin kendine yetip artacak bir işi, meşguliyeti olacaktır." Âyetteki امْرِئٍ *imri'* kelimesi "kişi, şahıs", شَأْنٌ *şe'n* sözcüğü "iş, meşguliyet", يُغْنِي *yuğnî* fiili ise "kendine yetmek" anlamına gelmektedir.

Son iki kelimeyi birlikte "yeterli mazereti olmak"[586] veya "yeterli bir endişe kaynağı"[587] şeklinde anlamak da mümkündür.

Bu âyet, öncekilerde sözü edilen kaçışın gerekçesini ortaya koymakta ve herkesin o gün kendisine yetecek kadar işinin ve meşguliyetinin bulu-

581 Ra'd 13/23; Yâsîn 36/56.
582 Tûr 52/21.
583 İnşikâk 84/9.
584 Âl-i İmrân 3/91.
585 Me'âric 70/11-14.
586 İslâmoğlu, age., s. 1224.
587 Esed, age., s. 1237.

nacağını beyan etmektedir. Hiç kimse, en yakını dahi olsa başkasıyla ilgilenemeyecek, herkes dünya hayatındaki kazanımlarının hesabını kendisi verecektir. Âyetteki *yuğnî* fiili, "kişinin kendisini meşgul etmesi" anlamına geldiği gibi, "kişiyi yakınlarından alıkoymak, geri durdurmak, yüz çevirtmek" anlamına da gelebilir.[588] Bu durumda, her ne olursa olsun, kişinin kendi durumunu düşünmek ve kendi meselesiyle ilgilenmekten başka bir işe fırsatının ve imkânının bulunmayacağı ortaya çıkmaktadır.

İnsanların mahşerde diriltilme şekillerinin nasıllığı noktasında Hz. Ayşe'den Rasûlüllah (as)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Kıyâmet gününde insanlar çıplak, yalın ayaklı, elbisesiz ve sünnetsiz olarak haşr edilecektir." Hz. Ayşe: "Yâ Rasûlallah, erkekler ve kadınlar hep bir arada birbirlerine bakarak mı?" deyince, Nebî (as) şöyle buyurdu: "Ey Ayşe, o gün yaşanacaklar, insanları birbirilerine baktıramayacak kadar ağır olacaktır."[589] Başka bir rivayette ise, söz konusu cevabından sonra Nebî (as)'ın 'Abese sûresinin bu âyetini okuduğu bildirilmektedir.[590]

İşte bu hadîs-i şerif, mahşerde yaşanacakların insanları nasıl etkileyeceğini ve başkasıyla nasıl ilgilenemez duruma getireceğini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle bu hadiste yer alan ifadeler, âyette kastedilen anlamın kavranmasında son derece kolaylık sağlamakta, akla gelebilecek muhtemel bütün soruları cevaplandırmaktadır.

Mahşer duruşması için, insanlar yedi aşama yaşayacaklardır. Bunlar sırasıyla "diriltilme, toplanma, Allah'a sunulma, bilgilendirilme, sorgulanma, değerlendirilme (yargılanma) ve cennet veya cehenneme sevk edilme."[591] Âyetteki meşguliyet işte diriltildikten sonraki bütün bu aşamaları içermektedir. Bu aşamaların yaşanması noktasında, sorgulanma yerine gelmek için *sâhha* denilen müthiş sese kulak verilmesi ve kaçışma işlemi, "diriltilme" ile "toplanma" aşamaları arasında yaşanacaktır.

b) Oluşacak Yüz İfadeleri

Yürekleri hoplatan gürültü, insanların en yakınlarından bile kaçışması ve herkesin kendi derdiyle baş başa kalmasından sonra, artık hüküm veril-

588 Râzî, age., XXXI, 64.
589 Buhârî, Enbiyâ, 8, 48; Rikâk, 45; Müslim, Cennet, 56, 59; Tirmizî, Kıyâmet, 3; Nesâî, Cenâiz, 118, 119; İbn Mâce, Zühd, 33; Dârimî, Rikâk, 80, 82; Ahmed b. Hanbel, I, 220, 223, 229, 235, 253, 397; VI, 53, 90.
590 Semerkandî, age., III, 549.
591 Bu konuda datayh bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?, İstanbul, 2007, s. 311-437.

miş ve değerlendirme aşamasına gelinmiş olacaktır. İşte bu esnada, insanların yüz ifadelerinde de iki ana grup oluşacaktır. Şimdi inceleyeceğimiz âyetlerde bunlar hakkında tanıtıcı bilgiler verilmektedir.

I. Sevinçli Yüzler

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ "O gün birtakım yüzler parıl parıldır; güler ve müjdelere sevinir." Âyetlerdeki مُسْفِرَةٌ *müsfira* kelimesi "ışıl ışıl, pırıl pırıl, sabah aydınlığı gibi", ضَاحِكَةٌ *dâhıke* sözcüğü "(sevinçten dolayı) gülen, neşeli, rahat", مُسْتَبْشِرَةٌ *müstebşira* kelimesi ise "sevinçli" demektir.

Âyette kastedilen yüzler, mümin, itaatkâr ve cennetlik oldukları kendilerine bildirilen insanlara ait olacaktır. Burada yüzlerin anılması "parçayı anarak bütünü kastetme" kuralı gereğidir, maksat ödülü hak edenlerdir. Yüzün sevinçli olması, sahibinin huzurlu oluşunu ifade etmektedir.

Bu anlamda değerlendirilebilecek bilgilerden birisi, Elmalılı'nın da naklettiği ve Hz. Peygamber'e nispet edilen şu hadis-i şeriftir: من كثرت صلاته بالليل حسن وجهه بالنهار "Geceleyin salâtı çok olanın, gündüz yüzü güzel olur."[592] Bu rivayet, aslında gece namazını çokça kılmayı teşvik için söylenmiş kabul edilir; bu anlayış doğru olabilir. Ancak, biz burada kullanılan *salât* kelimesinin özel olarak "namaz" anlamından ziyade, genel olarak Allah rızası için yapılan bütün fedakârlıklar anlamına geldiğini düşünmekteyiz. Çünkü *salât* kelimesi, *ikaame* kökünden sözcüklerle birlikte kullanıldığında özel olarak "namaz ibadeti" anlamını verir; burada böyle bir kullanım söz konusu değildir.

II. Perişan Yüzler

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ "Yine o gün birtakım yüzlerde de toz-toprak (keder) vardır; (hüzünden âdeta) kapkara kesilmiştir." Âyetlerdeki وُجُوهٌ *vücûh* kelimesi "yüzler", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi "o gün", غَبَرَةٌ *ğabera* sözcüğü "toz toprak", تَرْهَقُ *terheku* fiili "kaplamak", قَتَرَةٌ *katera* kelimesi ise "kapkara" demektir.

İbn Abbâs *katera* kelimesinin "zillet" anlamına geldiğini beyan ederken, diğer bazı âlimler ise *ğabera* ve *katera* kelimelerinin aynı anlamı ver-

592 İbn Mâce, İkâme, 174.

diğini belirtmişlerdir.[593] Dolayısıyla, bazı insanların yüzlerini zilletin kaplayacağı, böylece toz toprak içerisinde kapkara kesilecekleri ifade edilmiş olmaktadır.

Âhirette insanların yüz ifadeleri hakkında daha başka âyetler de vardır.

a) "Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin de karardığı günü (düşünün). Yüzleri kararanlara, 'İnanmanızdan sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı!' (denilir). Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içindedirler; orada çok uzun süreli kalacaklardır."[594]

b)"Dehşeti her şeyi kaplayan kıyâmetin haberi sana geldi mi? O gün birtakım yüzler zelildir. Durmadan çalışır, (fakat boşuna) yorulur; kızgın ateşe girer. Onlara kaynar su pınarından içirilir. Onlar için kuru dikenden başka yemek yoktur. O ise ne besler, ne de açlığı giderir. O gün birtakım yüzler de vardır ki mutludurlar, çabalarından hoşnut olmuşlardır. Yüce bir cennettedirler. Orada boş bir söz işitmezler."[595]

c) "Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldayacaktır. Rablerini bekleyeceklerdir. Yüzler de vardır ki, o gün buruşacaktır."[596]

d) Cennetliklerle cehennemliklerin yüz ifadelerinin ikişerli olarak bir arada verildiği bu örneklerin dışında, Mü'minûn 23/104'te, "Ateş yüzlerini yakar, orada suratları çirkin ve gülünç bir halde bulunurlar" buyrularak, yanan yüzün durumu dile getirilmektedir.

e) Furkaan 25/34'te "Yüzükoyun cehenneme (sürülüp) toplanacak olanlar; işte onlar, yerleri en kötü, yolları en sapık olanlardır" ifadesi gereği, bunların yüzüstü cehenneme sürülecekleri ifade edilmektedir. Yine, Ahzâb 33/66'da yüzlerinin ateşe çevrileceği, İbrâhim 14/50'de yüzleri ateşin bürüyeceği, Zümer 39/60'ta yüzlerinin kararacağı şeklinde bilgiler verilmektedir.

f) Enbiyâ 21/39'da yüz ve sırtlara ateşin vurulmasından da söz edilmektedir. Tevbe 9/35'te geçen bir ifadeye göre, cehenneme atılanların o gün alın, yan ve sırtlarının ateşle dağlanacağından söz edilmektedir.[597]

593 Taberî, age., XXX, 63.
594 Âl-i İmrân 3/106-107.
595 Ğâşiye 88/1-11.
596 Kıyâmet 75/22-25.
597 Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?, s. 415-417.

III. Perişanlık Kâfirlere Yöneliktir

أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ "İşte bunlar kâfirlerdir, günaha dalan suçlu insanlardır." Âyetteki الْكَفَرَةُ *el-kefera* kelimesi "küfrü hayat tarzı edinenler, kâfirler, nankörler", الْفَجَرَةُ *el-fecera* sözcüğü ise "fütursuzca günah işleyen, ilâhî emirlere hiç itaat etmeyen, yoldan çıkmış, sorumsuz kişiler" demektir.

Sûrenin son âyetinde ise, yüzü toz toprak içerisinde olacakların kimlikleri açıklanmaktadır. İşte bunlar, yüzleri kapkara kesilecek kişilerdir. Buradaki *el-fecera* kelimesini *el-kefera* kelimesinin bir sıfatı olarak da kabul edebiliriz ki bu durumda "haddi aşan kâfirler" anlamı söz konusu olur.

Sûrenin başından beri kendilerinden söz edilen, nankörlük yaptıkları belirtilen, yaratılışı hakkında hiç düşünüp ibret almadığı gibi çevresine de bakmayan bu tiplerin, nankörlükte ileri giden ve bütünüyle yoldan çıkanlar olduğu açıkça beyan edilmiş olmaktadır. Bunlar Yüce Allah'ın kesin emirlerini görmezlikten geldikleri gibi, haramlarını da tereddütsüz bir şekilde işleyenlerdir. Bu insanlar dünyada gerçeğin üzerini örttükleri gibi, âhirette de zillet kendilerini örtecek, adeta tanınmaz hale geleceklerdir.

'Abese sûresinin son âyetinde kullanılan *hüm* zamiri, nankörlüğü, azgınlığı, ilgisizliği, hak hukuk tanımazlığı, haddi aşmayı, duyarsızlığı ve nihayet inkârı hayat tarzı edinen bu tiplerin, özellikle bu hale getirilecek kişiler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, her günahkârın böyle olmasının gerekmediği sonucunu dolaylı olarak vermektedir. Çünkü Yüce Allah, küçük günah işleyenleri,[598] dahası şirk hariç bütün günahları dilediğine bağışlayabileceğini pekçok âyette belirtmektedir.[599]

'ABESE SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-2. âyetler): Yüce Allah 'Abese sûresine, Mekke'nin kibirli ve şımarık ileri gelenine ait olumsuz bir davranışı kınayarak başlamaktadır. Görme engelli sahâbî Hz. Peygamber'in yanına geldiği için Mekkeli Velîd b. Muğîra bu durumdan hoşlanmayıp yüzünü ekşitti ve arkasını döndü.

(3-10. âyetler): Bu davranıştan sonra Hz. Peygamber de muhatabı olan Mekkeli ileri gelenlere itibar edip, görme engelli sahâbî ile yeterince ilgilenmemesi noktasında uyarılmaktadır.

598 Nisâ' 4/31.
599 Örnek bazı âyetler için bk. Bakara 2/284; Nisâ' 4/48, 116; Zümer 39/53.

Arınmak istemeyen, kendini yeterli ve ihtiyaçsız görenlerin arınmak istememesinin sorumluluğunun Hz. Peygamber'e ait olmayacağı beyan edilerek, bilgilenmek için gelen görme engelli Abdullah ibn Ümmi Mektûm'la daha yakından ilgilenmesinin gereği üzerinde durulmuştur. Bu âyetlerde hem arınma ve öğüt almanın insan isteğiyle ilişkisi gündeme getirilmekte, hem de bedensel engelli insanlara öncelik verilmesinin, en azından rencide edilmemeleri gerektiğinin önemi vurgulanmaktadır.

(11-16. âyetler): Özelde Kur'ân'ın, genelde bütün ilâhî bilgilendirmelerin birer öğüt olduğu ve dileyen herkesin onlardan yararlanabileceği bildirilerek, vahyin asıl değerini kaynağından aldığına, başka değerler aramanın gereksizliğine dolaylı olarak göndermeler yapılmaktadır. Vahiy zaten değerlidir; yüksek bir makamın insanlığa seslenişidir. Bu gerçeği görmezlikten gelmemek, ayrıca onu yüceltmek yerine, onun yüceliğinden yararlanarak insanın da yüceltilmesi gerektiğine özellikle dikkat çekilmektedir.

(17-23. âyetler): Sûrenin ilk âyetlerinde sözü edilen nankör, kibirli, zengin ve kaba kişi özelinde insanın nankörlüğü hatırlatılmakta, öğüt almayan yapısıyla kınanması gerektiği vurgulanmakta, bu arada nereden yaratıldığına bakmaması da olumsuz bir davranış olarak dile getirilmektedir.

Elbette kınayıcı ifadelerin öncelikli muhatabı nankör insan tipidir. Ancak, âyetin mesajını evrensele taşırsak, insanın nereden ve hangi şeylerden yaratıldığını incelemesi, gözlemlemesi ve yaratıcı kudretin ihtişamını fark etmesi bütün insanlığa sunulmuş önemli bir ev ödevidir. Bu amaçla araştırmalar yapmak, kâinat kitabıyla ilgili projeler geliştirmek ve Yüce Allah'ın bütün âyetlerini anlamaya çalışacak gayretler ortaya koymak, insanlığın özellikle de Müslümanların önemli görevleri arasında yer almaktadır.

İbret nazarıyla incelenecek olan yaratılış sürecinde asıl hedefin hayatın sonu ve yeniden diriltilmeye dair karşı çıkışların ortadan kaldırılması olduğu da yine âyetlerde ele alınmaktadır.

Bütün söylenenlere rağmen, nankör insan tipinin ilâhî emirlerin hiçbirisini yerine getirmediği, alması gereken dersleri almadığı, dolayısıyla yükümlülüklerini hiçbir şekilde yerine getirmediği de vurgulanan hususlar arasında yer almaktadır.

(24-32. âyetler): Kendi yaratılışı ve ilâhî vahyin aydınlık yüzünden yararlanmayan nankör insan tipine yönelik bir başka çağrı da, her gün aldığı gıdaların oluşum sürecine dikkatle bakmasıdır. Suyu ve yağmuru ölçülü

ve ihtiyacı karşılayacak şekilde yağdırıp bırakan, yeryüzünü bitkilerin filizlenmesiyle yarmakta olan, sonrasında hem insanların hem de hayvanların geçimliği için tahıl ürünleri, üzüm, yonca, sebze, zeytin, hurma, gür ağaçlı bahçeler, çeşit çeşit meyveler ve çayırlar yetiştiren varlık Yüce Allah'tır. Bu örnekler, dünyanın ve içindeki nimetlerin geçiciliğini, asıl kalıcı hayatın âhirette yaşanacağını ve oradaki nimetlerin sürekliliği bilgisini dolaylı olarak vermektedir.

(33-42. âyetler): Sûrenin son grup âyetinde mahşer yargılaması için insanların çağrılacağı, o çağrıyı herkesin duyacağı, bu arada insanların en yakınlarından dahi kaçacağı, o gün herkesin kendisine yetecek kadar işi ve meşguliyetinin bulunacağı bildirilmektedir.

Yargılama sonrasında bazı yüzlerin ışıl ışıl, sevinçli ve müjdelenmişlik nedeniyle rahat ve huzurlu olacağı, bazılarının ise toz toprak içerisinde zillet kaplamış bir şekil alacağı beyan edilerek, bu yüzlerin kâfir ve yoldan çıkmış insanlara ait olacağı vurgulanmaktadır.

Zemahşerî'nin naklettiği üzere, Rasûlüllah (as) şöyle buyurmuştur: "Kim 'Abese sûresini kıraat ederse, yüzü sevinçli ve müjdelenmiş bir şekilde kıyâmete gelir."

Rabbimiz bizi de yüzü cennetle müjdelenmişliğin sevinciyle şekillenenlerden kılsın, cennetiyle bizleri de ödüllendirsin.

81. TEKVÎR SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 29 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "dürülmek" anlamındaki *küvvirat* kelimesinden alan Tekvîr sûresi, resmî sıralamada 81, iniş sırasına göre ise 7. sûredir. Bu sûre, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Bu sûre, "Kur'ân'ın değeri, kaynağı ve öğüt oluşu" noktalarında öncesindeki 'Abese sûresi ile konu ilişkisine sahiptir.

Sûrenin ilk grup âyetinde, kıyâmet esnasında yaşanacak olayların altı tanesinden söz edilmektedir. Daha sonra, yine altı madde halinde, bu defa mahşerde yaşanacak çeşitli olaylar konu edinilmekte ve âhiret ortamını oluşturacak şekilde yeni sistemin bazı özelliklerine yer verilmektedir.

Devam eden âyetlerde, çeşitli yıldız ve gezegenlere, ayrıca gece ve gündüze yemin edilmekte, Kur'ân'ın güvenilir bir elçinin getirdiği söz olduğuna ve bu elçinin bazı özelliklerine de değinilmektedir.

Daha sonra, söz Hz. Peygamber'e getirilerek, çevresindekilerin onu suçladıkları şeylerden uzak olduğu, verdiği bilgileri kendisinin uydurmadığı ve bunların ilâhî bilgilendirmeyle ona ulaştırıldığı beyan edilmektedir.

En sonunda, özellikle yolunu şaşıranlara hitap edilerek, Kur'ân'ın bütün âlemler içinde istikamet bulmak isteyen herkes için bir hatırlatma olduğu belirtilmekte, bundan yararlananların -aslında Yüce Allah'ın da kendilerinden istediği şeyi- dilemiş olacakları ifade edilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْۙ ﴿١﴾ وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْۙ ﴿٢﴾ وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْۙ ﴿٣﴾ وَاِذَا الْعِشَارُ
عُطِّلَتْۙ ﴿٤﴾ وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْۙ ﴿٥﴾ وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْۙ ﴿٦﴾ وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْۙ ﴿٧﴾
وَاِذَا الْمَوْؤُ۫دَةُ سُئِلَتْۙ ﴿٨﴾ بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْۚ ﴿٩﴾ وَاِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْۙ ﴿١٠﴾ وَاِذَا السَّمَٓاءُ كُشِطَتْۙ
﴿١١﴾ وَاِذَا الْجَح۪يمُ سُعِّرَتْۙ ﴿١٢﴾ وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْۙ ﴿١٣﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَٓا اَحْضَرَتْۜ ﴿١٤﴾ فَلَٓا
اُقْسِمُ بِالْخُنَّسِۙ ﴿١٥﴾ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِۙ ﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ اِذَا عَسْعَسَۙ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَۙ ﴿١٨﴾ اِنَّهُ
لَقَوْلُ رَسُولٍ كَر۪يمٍۙ ﴿١٩﴾ ذ۪ي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَك۪ينٍۙ ﴿٢٠﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ اَم۪ينٍۜ ﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُمْ
بِمَجْنُونٍۚ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُب۪ينِۚ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَن۪ينٍۚ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ
شَيْطَانٍ رَج۪يمٍۙ ﴿٢٥﴾ فَاَيْنَ تَذْهَبُونَۜ ﴿٢٦﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَم۪ينَۙ ﴿٢٧﴾ لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ
يَسْتَق۪يمَۜ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَٓاؤُ۫نَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٢٩﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-6. Güneş katlanıp dürüldüğü, yıldızlar (kararıp) döküldüğü, dağlar (savrulup) yürütüldüğü, gebe develer salıverildiği, (kendilerinden korkulan) vahşî hayvanlar bir araya toplandığı ve denizler kaynatılıp kabartıldığı zaman (kıyâmet kopmuş olacaktır). **7-14.** İnsanlar eşleştirildiği, diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğünün sorulduğu, amel defterleri açıldığı, gökyüzü sıyrılıp alındığı, Cehennem tutuşturulduğu ve Cennet yaklaştırıldığı zaman, kişi (âhiret için dünyada) neler hazırladığını öğrenmiş olacaktır. **15-21.** Devamlı dönen ve hareket edip gizlenenlere, kararmaya yüz tuttuğunda geceye ve ağarmaya başladığında sabaha yemin ediyorum ki, o (Kur'an), şüphesiz çok değerli, çok güçlü, Arş'ın sahibi (Allah'ın) katında çok itibarlı, saygın ve güvenilir bir elçinin (getirdiği) söz(ü)dür. **22.** Arkadaşınız hiçbir şekilde mecnun değildir. **23.** Yemin olsun ki, onu (melek elçiyi) apaçık ufukta görmüştü. **24.** O, gaybın bilgilerini de hiçbir şekilde esirgemez. **25.** (Kur'ân ise), asla kovulmuş şeytanın sözü değildir. **26.** Hal böyle iken, nereye gidiyorsunuz? **27-28.** O (Kur'ân), âlemler

için, yani içinizden doğru yolda gitmek isteyenler için sadece bir öğüttür. **29.** (Bu öğütten yararlanırsanız), zaten âlemlerin Rabbi Allah'ın dilediğini dilemiş olursunuz.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-6. ÂYETLER:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾

"**1-6.** Güneş katlanıp dürüldüğü, yıldızlar (kararıp) döküldüğü, dağlar (savrulup) yürütüldüğü, gebe develer salıverildiği, (kendilerinden korkulan) vahşî hayvanlar bir araya toplandığı ve denizler kaynatılıp kabartıldığı zaman (kıyâmet kopmuş olacaktır)."

Yüce Allah, Tekvîr sûresinin bu ilk altı âyetlik bölümünde bu âlemin sona erdirilmesi anlamında çeşitli sahneleri hatırlatmaktadır.

a) Kıyâmet Sahneleri

Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kıyâmet günü bana bakmak (benimle beraber olmak) isteyenler *ize'ş-şemsü küvvirat*'i okusunlar."[600] Bu rivayetten de anlaşılacağı üzere, sûre kıyâmet ve mahşer sahnelerini anlatmaktadır. Kıyamet konusunda detaylı bilgiyi Kıyâmet 75/1'de vereceğiz.

Tekvîr sûresinin ilk 13 âyetlik bölümünde de olduğu gibi, Kıyâmet ve Mahşer ile ilgili konular anlatılırken Kur'ân'da genellikle edilgen kalıpların kullanıldığı görülmektedir. Bunun şekilleri ve gerekçelerini İnfitâr 82/1'de geniş bir şekilde ele alacağız. Kıyâmet sahnelerinden altı tanesinin yer aldığı bu ilk bölümde sayılacaklar Sûr'a ilk üfürüşle, 7-14. âyetlerde ele alınan hususlar ise mahşerle ilgilidir ve ikinci üfürüşle gerçekleştirilecektir.

Yüce Allah, insanların içerisinde yaşadığı bu sistemin yıkılmasına -yani kıyâmet konusuna- öncelik vererek kıyâmet sahnelerine güneşin durumuyla başlamaktadır.

---

600 Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Bahru'l-'Ulûm, Beyrut, 1996, III, 550. Kurtubî'de yer alan rivayete göre, okunacak sûrelere İnfitâr ve İnşikaak sûreleri de eklenmiştir (Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1988, XIX, 148).

1. Güneş Dürülecek

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ "Güneş katlanıp dürüldüğü zaman." Âyetteki الشَّمْسُ *eş-şems* kelimesi "güneş", كُوِّرَتْ *küvvirat* fiili ise "dürülmek, dürülüp sarılmak" anlamlarına gelmektedir.[601] Bu durumda âyetteki maksat, güneşin ışığını kaybedeceğini beyandır.

a) Taberî ve Râzî'nin de belirttiği üzere, gözü görmeyen kişi için söylenen "kör" kelimesi Farsçadır ve âyette bu kelimeyle kastedilen anlam da güneşin kör edilmesidir.[602] Güneşin dürülmesi, ya etrafının çepeçevre kuşatılması ve dolayısıyla ışığını kaybetmesi şeklinde ya da güneşin bizatihi kaybolmasıyla olur. Kıyâmet sahnesi olarak ilkinin daha anlaşılabilir olduğunu söylemek durumundayız. Murselât 77/8'de geçen "yıldızların sönmesi" ifadesi, elbette bir yıldız olarak güneşi de içermektedir. Dolayısıyla güneşin dürülmesini, ışığının sönmesi olarak anlamak gerekmektedir.

b) Güneşin dürülmesi, aslına dönmesi, ayrıldığı ilk fıtratına doğru yol alması ve yeniden yapılanma için bir taraftan yolun sonuna gelip diğer taraftan yeni bir oluşumun ilk adımını atması şeklinde de anlaşılabilir. Nitekim Enbiyâ 21/104'e göre, Yüce Allah kıyâmet günü gökleri "sayfaları dürer" gibi dürecek ve âlemi ilk kez nasıl yarattıysa yaratılışı iade edecek, yani onu yeniden yaratacaktır. Sayfaların yazı tomarı gibi dürülmesi, bir gün onların yeniden açılmasını hatırlattığı gibi, göğün dürülmesi de bir süre sonra yeniden açılmasını çağrıştırmaktadır.

Bu genel yapı içerisinde "güneş dürülecek" demek, bir süre sonra onun da yeniden yapılanmaya tâbi tutulacağı anlamına gelebilir. Söz konusu dürülme sonucunda güneş ve diğer kozmik varlıklar, bir çekirdek gibi aslına dönecek, yeniden yaratılış bu çekirdeğin yeniden çatlatılması ile meydana gelecektir.[603]

c) كُوِّرَتْ *küvvirat* fiili, tıpkı sarığın sarılması gibi, yuvarlak bir biçimde dürülme veya bükülme anlamına gelmektedir.[604] Bu kelime "bir taraftan eksilirken diğer taraftan artma"yı da içerir.[605] Bu durum, sadece yuvarlak nesnelerde gerçekleşebilir. Güneşin dürülme işleminde olduğu gibi, yuvar-

601 Halil b. Ahmed, Kitâbü'l-'Ayn, Beyrut, 1988, V, 401-402; Ebu'l-Hüseyin Ahmed ibn Fâris, Mücmelü'l-Lüğa, Beyrut, 1986, III, 773.
602 Taberî, age., XXX, 64; Râzî, age., XXXI, 66.
603 İslâmoğlu, age., s. 1227'de 1. not.
604 Halil b. Ahmed, age., V, 402; Semerkandî, age., III, 550; Kurtubî, age., XIX, 148.
605 İbn Fâris, age.,III, 774.

lak cisimler için kullanılan bu fiilin, Zümer 39/5'te "gece ve gündüz" için de kullanılması, dünyanın yuvarlak veya elips şeklinde olduğunu hatırlatan mucizevî bir işaret olarak görülebilir.

11. Yıldızlar Dökülecek

وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ "Yıldızlar (kararıp) döküldüğü zaman." Âyetteki النُّجُومُ *en-nücûm* kelimesi "yıldızlar", انْكَدَرَتْ *inkederat* fiili ise "dökülmek" demektir.

a) Yıldızların sönüp dökülmesi kıyâmet sahnelerindendir. Yıldızların kararıp dökülmesi elbette Murselât 77/8'de geçen "yıldızların sönmesi" anlamını da içermektedir. Yıldızların veya gezegenlerin bu hali işlevlerini tamamlamaları anlamındadır. İnfitâr 82/2'de yeniden yapılanma, burada ise sistemin yıkılması dile getirilmektedir.

b) Yıkılmak hiçbir şekilde bir yok oluş değil, şekil ve misyon açısından yeni bir oluşum öncesinde yaşanan değişimdir. Zaten İbn Abbâs'tan gelen bir görüşe göre انْكَدَرَ *inkedera* fiilinin anlamlarından biri de "değişmek"tir.[606] Yıldızların yeri değişmiş olacağı için, mevcut ışıkları da kalmayacaktır.[607] Bu durumda yıldızların dökülmesi, bir taraftan sönüp ışığını kaybetmesi anlamına geldiği gibi, diğer taraftan yaşayacakları değişim anlamına da gelmektedir. انْكَدَرَ *inkedera* fiilinin "hızlı hareket etmek" anlamı vardır.[608] Buradan hareketle, yaşanacak değişim ve dönüşümün hızlı bir şekilde gerçekleşeceğini söylemek durumundayız.

c) Bazı âlimlerimiz, Enbiyâ 21/98'i delil getirerek güneş ve yıldızların kıyâmet günü cehenneme atılacağını, böylece onlara tapanlara gösterileceklerini ifade etmektedirler.[609] Söz konu âyette "Siz ve tapındığınız varlıklar cehennemin yakıtı olacaksınız" buyurulmaktadır. Buradan hareketle, kendilerine tapınılan varlıkların insanları saptıran "insanlar ve şeytanlar" olduğunu söyleyebiliriz. Cansız ve sorumsuz varlıkların cehenneme atılması Kur'ân'da sadece "taşlar" için kullanılmaktadır.[610] "Taş"ların seçilmesinin nedeniise ateşin şiddetini belirtmek ve tapınılan varlıkların acziyetini ortaya koymaktır.

606 Taberî, age., XXX, 65.
607 Kurtubî, age., XIX, 149.
608 İbn Fâris, age., III, 780.
609 Zemahşerî, age., IV, 694.
610 Bakara 2/24; Tahrîm 66/6.

ııı. Dağlar Yürütülecek

وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ "Dağlar (savrulup) yürütüldüğü zaman." Âyetteki الْجِبَالُ *el-cibâl* kelimesi "dağlar", سُيِّرَتْ *süyyirat* fiili ise "yürütülmek" demektir.

Bu ifadenin bir benzeri Kaari'a 101/5'te şu şekilde geçmektedir: "Dağlar atılmış yün gibi olacak." Kur'ân'da kıyâmet sahneleri ve dağlarla ilgili çeşitli bilgiler vardır: "Dağların yürütülmesi",[611] "un ufak edilip savrulması",[612] "tıpkı bulutlar gibi hareket etmesi",[613] "serpilmesi",[614] "yeryüzü ve dağların birbirine şiddetli bir şekilde çarpması",[615] "dağların yüne dönüşmesi",[616] "etrafa saçılması"[617] ve "yürütülüp yerlerinin serap olması"[618] gibi olaylar, kıyâmetin dehşetini ortaya koymaktadır.

Bütün azamet ve kudretine rağmen, sarsılmaz gibi duran bu büyük kütlelerin yaşanacak dehşet nedeniyle yün gibi savrulacakları, etrafa saçılacakları, varlıklarını koruyamayacakları ve un ufak olup toz-toprak haline gelecekleri ifade edilmektedir. En büyük nesnelerin bu hale geldiği bir olayda insanları nasıl bir sonun beklediği hakkında derin derin düşünülmelidir.

Tekvîr 1-6'da yer alan kıyâmet sahnelerinden üçüncüsünü oluşturan "dağların savrulması" da elbette yok olmalarını değil, şekil değiştirmelerini ifade etse gerektir. Çünkü değişim geçirecek olsa da yeryüzü, mahşer için yaşanacak yeniden yapılanmada, yer alacaktır.[619]

ıv. Doğumu Yakın Develer Salıverilecek

وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ "Gebe develer salıverildiği zaman." Âyetteki الْعِشَارُ *el-'ışâr* kelimesi "on aylık gebe deve" anlamına gelen *el-'uşera* kelimesinin

611 Kehf 18/47.
612 Tâhâ 20/105.
613 Neml 27/88.
614 Vâkı'a 56/5.
615 Hâkka 69/14.
616 Me'âric 70/9.
617 Mürselât 77/10.
618 Nebe' 78/20. Bu âyetteki serap oluş kıyâmetle de mahşerle de ilgili olabilir. Çünkü Nebe' 19. âyetin devamında gelişi dağların varlığını kaybetmesini ve seraba dönüşmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durumda bu âyet bir hâl cümlesi olabilir ve anlam mahşerde dağların olmayıp yerlerinin seraba dönüşmesi olarak yorumlanmış olur. Bu tercih diğer kabule göre daha isabetlidir.
619 İbrâhim 14/48.

çoğuludur.[620] عُطِّلَتْ *'uttılet* fiili ise, "tatil edilmek, dağılmak, saçılmak" demektir.

a) Araplarda "on aylık gebe deve" çok kıymetli kabul edilirdi. Kıyâmet esnasında insanlar bu develeri bile salıvermek durumunda kalacak ve onlarla ilgilenemeyeceklerdir. Hacc 22/1-2'de dile getirilen hususlar, yaşanacak felaketin boyutları hakkında fikir vermektedir:

"Kıyâmet gününün sarsıntısının çok şiddetli olacağı, o gün her emziklinin yavrusunu unutacağı, her gebenin düşük yapacağı ve sarhoş olmamalarına rağmen insanların sarhoş olarak görüleceği korkunç bir olay"dan söz edilmektedir. Kucağında ve kendisine muhtaç olan yavrusunu annesine unutturan şiddetin, gebe develeri de salıverdirmeye neden oluşunda anlaşılmaz bir durum yoktur.

b) Bugün *el-'ışâr* kelimesini "en değerli mallar" şeklinde anlamak durumundayız. Çünkü her çağın, her yörenin ve her insanın en değerli malı "on aylık gebe deve" değildir. İnsanlar, kıyâmet vaktinde her neye sahipseler, yaşanacak dehşet onların terk edilmesine neden olacak kadar büyük olacaktır.

c) Âyetteki *el-'ışâr* kelimesi, "yağmur yüklü bulutlar" anlamına da gelebilir.[621] Bu durumda âyetten maksat "bulutların, suyunu tamamen çekmesi veya kesmesi" olur. Kıyâmet esnasında yaşanacak büyük değişim, bulutların yapısını da elbette etkileyecektir. "Yerkürenin suyunu kaybetmesi", suyun buharlaşıp artık çekilmesini ve su özelliğini yitirmesini de haliyle beraberinde getirecektir.

"Nice ülkelerin halkını zulmederlerken yok ettik. Artık duvarları çatıları üzerine çökmüş, kuyuları kullanılmaz olmuş, yüce sarayları terk edilmiştir."[622] İşte bu âyette "kuyu suyunun kuruması veya çekilmesi", *'uttıle* fiiliyle aynı kökten gelen *mu'attala* kalıbında getirilmektedir. Dolayısıyla Tekvîr 4'teki ifade de "yağmur yüklü bulutların kıyâmet esnasında suyunu tamamen çekmesi" anlamına gelebilir. Zaten, devam eden 6. âyette "denizlerin kaynaması"ndan söz edildiği için, bulutların neden yağmur içermediği böylece kolayca anlaşılmaktadır.

---

620 Halil b. Ahmed, age., I, 247; İbn Fâris, age., III, 669-670; Taberî, age., XXX, 66; Semerkandî, age., III, 550; Zemahşerî, age., IV, 694.
621 Râzî, age., XXXI, 67.
622 Hacc 22/45.

d) Bir sonraki âyeti de hesaba katarak, âyete farklı bir yorum daha getirilmektedir: Kıyâmete yakın dönemde "insanlar, özellikle gençler alabildiğine serbest bırakılacak, özgürlükler vahşete, yani vahşiliğe ve insanlığa yabancılaşmaya dönüşecek, iyiler salıverilecek, dağılacak ve vahşiler toplanacaktır. İyilerde dağılma, kötülerde birleşme olacaktır. İşte bu, sosyal hayatın kıyâmetinin kopması demektir."[623] Bu yorumla birlikte, âyetlerin mesaj derinlikleri fiziksel dönüşümden manevî bir alana çekilmiş olmaktadır ki bu çöküş de bir başka kıyâmettir.

v. Vahşiler Ortalıkta Toplanacak

وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ "(Kendilerinden korkulan) vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman." Kur'ân'da sadece bu âyette kullanılan الْوُحُوشُ *el-vuhûş* kelimesi "ünsiyetin zıddı, ürkütücü, yabani, ehil olmayan",[624] حُشِرَتْ *huşirat* fiili ise "toplanmak" demektir.

a) Kıyâmet sahnelerinden biri de, vahşi hayatın normal hayatla bir araya gelmesidir. Burada maksat, kendi inlerinde yaşayan ve insanlardan kaçan vahşi hayvanların bile kıyâmetten etkilenmeleri ve yerlerini terk ederek ortalıkta dolaşmaları veya insanlardan kaçmamalarıdır.

b) Vahşi hayvanların bu halleri, on aylık hamile develeri onlardan koruma ihtiyacının hissedilmemesi demektir. Bu durum, kıyâmet esnasında insanların en çok kıymet verdikleri varlıkları her ne ise, onları korumayı göze alamayaklarını ve bir anlamda onlarla ilgilenmeyeceklerini göstermektedir.

c) Önceki âyeti "bulutların yağmur yağdırmaması" anlamına aldığımızda ise, maksat vahşi hayvanların da sudan yoksunluk nedeniyle hayat endişesiyle insanların yaşadığı yerlere kadar gelmesi olur. Çünkü su onlar için de vazgeçilmezdir.

d) Vahşilerin toplanması, onların adeta avcılarına sığınması anlamına da gelebilir. Bu durumda, kimin kimden kaçtığı veya kaçmadığı görülecek ve böylece bütün varlıklar, alışılmadık tepkiler ortaya koymak zorunda kalacaklardır.[625]

Bu âyete getirdiğimiz bütün bu yorumların kıyâmetle ilgili olduğu, ilk altı âyette henüz mahşer konusuna girilmediği anlaşılmaktadır.

---

623 Bayraklı, age., XX, 376.
624 İbn Fâris, age., IV, 918.
625 İslâmoğlu, age., s. 1227'de 3. not.

*** Hayvanlar Mahşerde Diriltilecek mi?**

1. Bazı âlimlerimiz, bu âyette sözü edilen "vahşilerin toplanması"nı, sivrisineğe varıncaya kadar tüm vahşi hayvanların insanlardan haklarını almaları (kısas) anlamında mahşerle ilişkilendirmekte,[626] görüşlerini desteklemek için En'âm 6/38'i gündeme getirmektedirler. İlgili âyet şöyledir: "Yeryüzünde yürüyen ve iki kanadıyla uçan kuşlar da ancak sizin gibi birer mahlûktur, topluluktur. Biz ilâhî yasada hiçbir şeyi eksik bırakmadık. En sonunda Rablerinin huzurunda toplanacaklar."

Burada, insanların dışında, dünyada yaşayan diğer canlıların da birer topluluk olduğu, onların da bu hayatı insanlarla paylaşma hakkının bulunduğu inkârcılara hatırlatılmakta ve hayatın müşterekliğine vurgu yapılmaktadır. Hz. Sâlih'in kavmine yönelik uygulamada sözü edilen "Allah'ın devesi" sembolü, insanların başka varlıklara karşı da sorumlu olduğunu öğretmeyi amaçlamaktadır.[627]

En'âm 6/38'in sonundaki, "Rablerinin huzurunda toplanacaklar" ifadesi, inkârcılara yönelik bir uyarıdır; çünkü kullanılan *hüm* "onlar" zamiri öncelikle "insanlar"ı ifade etmektedir. Âyetin içerisindeki *küm* zamirinin *hüm* şekline gelmesi bir "iltifat sanatı"[628] örneğidir. *Hüm* zamirinin, âyetteki *dâbbe, tâir* ve *ümem* şeklindeki üç varlığın hepsini kapsaması da mümkündür; ancak, biz âyetin diğer âyetlerle bağlantısı kurularak anlaşılmasının daha doğru olduğunu düşünmekteyiz.

Bu âyetin öncesinde, yani En'âm 6/36'da Yüce Allah, kalben ölü olanları dirilteceğini, sonunda Allah'a döndürüleceklerini beyan etmekte, 37'de ise inançsızların mucize istediklerini, ancak mucizeyi Yüce Allah'ın gönderebileceğini ve insanların çoğunun bu gerçeği bilmediklerini ifade etmektedir. İşte bütün bu âyetlerde, konu ve kullanılan zamirler aynıdır ve inkârcılarla ilgilidir. Dolayısıyla 38'deki "Rablerinin huzurunda toplanacaklar" cümlesinin de, nankörlere yönelik olduğunu ifade etmek durumundayız. Mahşer sorgulamasında insanların her şeyden hesaba çekileceği hatırlatılmakta ve diğer varlıklara yönelik davranışlarında daha duyarlı olmaları gerektiği kendilerine bildirilmektedir.

---

626 Zemahşerî, age., IV, 694; Râzî, age., XXXI, 67.

627 A'râf 7/73; Hûd 11/64; Şu'arâ' 26/155; Kamer 54/26-27; Şems 91/13.

628 "İltifat sanatı", Arapçada bir amacı gerçekleştirmek, yani muhatabın zihnini dinç tutmak için, bir hitabın başka bir hitaba dönüştürülmesidir. Bunun için zamir geçişi sağlanır. "Siz-onlar", "ben-o" gibi.

ıı. Hayvanların mahşerde diriltileceğini savunanlar Ebû Hureyre kaynaklı bir de rivayete yer vermektedirler. Buna göre, Rasûlüllah (as), "boynuzsuz koyunun boynuzludan hakkını alacağını" ifade buyurmuştur.[629] Başka rivayetlerde konu karıncaya veya sivrisineğe kadar götürülmektedir.[630] Bunlara karşılık olarak, insan ve cinlerin dışındaki varlıkların, mükellef olmadıkları için diriltilmeyeceği ve toplanmayacağına dair görüşler de vardır. Elmalılı Hamdi Yazır'ın bu rivayetin ilâhî adaleti beyan etmesi bakımından sahih olduğunu, ancak Tekvîr 5 ile bir ilişkisinin bulunmadığını ifade etmektedir.[631]

ııı. Vahşi hayvanların mahşerde Allah'ın huzurunda toplanmaları demek, mahşer için öncelikle diriltilmeleri demektir ki, bu konuda Kur'ân'da herhangi bir bilgi yoktur. İnsanlar mahşer yargılaması için önce diriltilecek, sonra toplanacak, ardından Allah'ın huzuruna sevk edileceklerdir. Hayvanlar için sözü edilen aşamalar hakkında Kur'ân'da açık bilgiler yoktur.

ıv. İnsanlarla ilişkisi bağlamında diriltileceğine inanılan hayvanları bu noktada tek görmek de doğru değildir. Dünya hayatında haklarına tecavüz edilenler, aslında daha çok evcil hayvanlardır; onların diriltilmesinden söz edilecek yerde, vahşi hayvanlardan söz edilmesi anlaşılabilir bir durum değildir. Kaldı ki, insanların zarar verdiği varlıkların sadece hayvanlar olduğunu kabul etmek de doğru değildir. Doğal çevremizde yaşayan bütün haşerelerin, bitkilerin ya da cansız varlıkların da insan üzerinde hakları vardır. Bu anlayışa göre bütün bunların da diriltilmesinden söz etmek gerekecektir ki, bu konuda elimizde delil bulunmamaktadır.

v. Sorumlu olmayanların diriltilmesi meselesinde, akla "çocukken ölenlerin durumu" gelmektedir. Onların âhirette diriltilmesi, genel olarak insanların diriltilmesi bağlamında kabul edilmelidir; ancak sorgulanmayacakları da bilinir. Kendilerine eziyet edilen hayvanların durumunu, hiçbir eziyete uğratılmayan, hatta kayıpları ana babaları için büyük bir imtihan ve acı nedeni olan çocuklara benzetmek bu açıdan doğru görülmemelidir. Ölen çocuğuna kavuşmak ebeveyn için büyük bir özlemdir; ancak bunu hayvanlar için, özellikle vahşi hayvanlar için dile getirmek çok doğru görünmemektedir.

vı. Cennetliklere cennette çeşitli nimetler sunulacak ve Vâkı'a 56/21'de geçtiği üzere, bu nimetler arasında "kuş eti" de yer alacaktır. Cennette kuş

629 Müslim, Birr, 60; Tirmizî, Kıyâmet, 2; Ahmed b. Hanbel, II, 235.
630 Zemahşerî, age., IV, 694; Râzî, age., XXXI, 67.
631 Yazır, age., IX, 15.

etinin olması, onların orada diriltilmesini gerektirmez. Kuş eti nimet bolluğunu simgeler. Cennet nimetleri içerisinde yer alan sayısız nimetin buradan oraya gönderildiğini kabul etmektense, orada yaratılacaklarını söylemek daha doğrudur. Kuş eti de bu şekilde orada yaratılacak bir et olabilir; burada ölen kuşun orada yeniden diriltilip kesilmesi ve gıdaya dönüştürülmesi anlaşılabilir bir şey değildir. Kaldı ki cennette insanlara verilecek ödüllerin dünyadakilere benzemesine[632] ilave olarak, orada cennetlikler için gizlenmiş nice göz aydınlıklarının bulunacağı da Kur'ânî bir gerçektir.[633] Bu açıdan, cennetteki nimetlerin hepsini dünyevî bilgilerle izaha çalışmak her zaman doğru sonuçlar vermeyebilir. Gerçeği sadece Yüce Allah bilir.

Konuyu bu şekilde değerlendirdikten sonra, tekrar âyete dönecek olursak kısaca şunu söyleyebiliriz: Kıyâmet sahneleri arasında yer alan "vahşilerin toplanması", dünyanın sonunda gerçekleşecek kıyâmetin şiddet ve dehşetini ortaya koyan bir olaydır; konuyu başka şekillerde ele almak metni ve bağlamı zorlamak demektir.

vı. Denizler Kaynatılacak

وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ "Denizler kaynatılıp kabartıldığı zaman." Âyetteki الْبِحَارُ *el-bihaar* kelimesi "denizler", سُجِّرَتْ *süccirat* fiili ise, "ateşlenmek, fırın kızdırmak, fokur fokur kaynamak, fırın veya tandırı tutuşturmak" anlamlarına gelmektedir.

Âyetteki fiille aynı kökten Kur'ân'da iki âyette daha kullanılmaktadır. Buna göre, ilki Mümin 40/72'de "(cehennemde) yakılmak", diğeri ise Tûr 52/6'da "fokur fokur kabartılmak" anlamındadır.

Burada sözü edilen kaynatılmak, kıyâmet esnasında (denizlerden muhtemelen volkanların çıkması veya) denizlerin suyunu ateşe çevirip tamamen çekmesi olabilir. Buhârî'de bunun, "Denizlerde bir damla bile su kalmaması" veya "Denizlerin birbirine karışıp tek deniz halini alması" olabileceğine yönelik rivayetler de vardır.[634] سُجِّرَتْ *süccirat* fiilinin "doldurulmak" anlamının olduğu da beyan edilmektedir ki bu takdirde âyet, "denizlerin taşıp dünyayı kaplaması" şeklinde yorumlanmış olur. Bu âyet, bu sûredeki kıyâmet sahnelerinin sonuncusudur.

---

632 Bakara 2/25.

633 Secde 32/17.

634 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1992, Tefsîr, Tefsîru sûre-i 81.

b) Kıyâmet İçin Bu Sahnelerin Seçilme Nedeni

Yüce Allah, kıyâmet sahnelerini anlatırken hemen hemen bütün yaratıkları dile getirmektedir. Kozmik âlemden başlayan bu varlıklar âleminin yıkılmasına dair bilgilendirmeler, altı âyetlik grupta yer almaktadır. Şüphesiz tek tek bilgi vermek yerine burada "parçayı anarak bütünü kastetme" metodu uygulanmaktadır. Yıkılırken yaşanacak olanlar, yeni bir âlemin ilk aşamasını oluşturacaktır.

1. Güneşin dürülmesi ve yıldızların dökülmesi uzaydaki değişim ve dönüşümü ifade etmektedir. Güneş ve yıldızlar uzayda bizim gördüğümüz veya göremediğimiz, keşfedilen veya henüz keşfedilmemiş olan bütün gök cisimlerini kapsamaktadır.

2. Dağların yürütülmesi, yeryüzünün devasa kütlelerinin parçalanmasını, cüssesi büyük bu varlıkların kıyâmetin dehşeti karşısında eriyip yerlerinde yeller esecek hale getirileceğini ifade etmektedir. Bu âyet, kıyâmet esnasında yeryüzünde yaşanacak bütün şekil değişikliklerini içermektedir. Nehirler, vadiler, göller, çöller, ormanlar, bitkiler, kısaca yeryüzündeki bütün nesnel varlıklar 3. âyetteki ifadenin kapsamına dâhildir.

3. Doğumu yakın develerin salıverilmesi, kıyâmet esnasında insanların sahip olduğu en değerli varlıklarından bile vazgeçmelerini ifade eder. Bu âyet, ayrıca ehil hayvanları sembolize etmektedir. On aylık gebe develerin ortalığa salıverilmesi tıpkı Hacc 22/1-2'de dile getirildiği gibi, anaların emzikli yavrularını bıraktıracak bir şiddeti nitelemektedir. Maksat, sadece en değerli varlıklardan vazgeçmekle sınırlı da değildir. En çok özen göstermesi gereken zamanda "her ananın yavrusunu bırakması" da, mesaj olarak âyette yer almaktadır.

4. Yağmur yüklü bulutların artık yağmur yağdıramaması anlamı da 4. âyette vardır. Bu durumun sebebi ise, 6. âyette dile getirilen "denizlerin kaynatılması"dır. Bu anlam, hava şartlarının ve mevsim oluşumlarının artık söz konusu olamayacağını ve susuz bir dönemin nasıl bir ortam oluşturacağını da hissettirmektedir.

5. Vahşilerin toplanması, yabani hayatın bütünüyle kıyâmetten etkileneceğini, her varlığın kıyâmet olayına karşı alışık olunandan çok farklı tepkiler vereceğini sembolize etmektedir. Bu âyet, aslında ehil olmayan bütün hayvan türlerini kapsamına almaktadır.

6. Denizlerin kaynatılması ise artık kıyâmet sahnelerinin tamamlandığını göstermektedir. Çünkü su bitince dünyaya ait bedensel hayat da bitmektedir.

Esasında bütün bu hercümercin gerçekleşmesi için, yerçekiminin ve gravitenin, yani maddi varlıkları bir arada tutan atomlar-arası çekim gücünün Yüce Allah tarafından tek ve basit bir emirle iptal edilmesi, tüm bu sahnelerin yaşanması için yeterli olacaktır.

7-14. ÂYETLER:

وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾ وَإِذَا الْمَوْءُۥدَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِأَيِّ ذَنبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾

وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾

وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا أَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾

"**7-14.** İnsanlar eşleştirildiği, diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğünün sorulduğu, amel defterleri açıldığı, gökyüzü sıyrılıp alındığı, Cehennem tutuşturulduğu ve Cennet yaklaştırıldığı zaman, kişi (âhiret için dünyada) neler hazırladığını öğrenmiş olacaktır."

Bu sekiz âyetlik grupta, ilk gruptakilerin devamı veya ikinci aşaması diyebileceğimiz "mahşer" ele alınmaktadır. Altyapı anlamındaki değişim ve dönüşüm âyetlerinin ardından, artık bu dönüşümün nedeni olarak insanların yargılanması ve o esnada yaşanacak bazı gerçeklikler gündeme getirilmektedir.

a) Mahşer Sahneleri

Yüce Allah, mahşeri temellendirirken burada konuya öncelikle insanların eşleştirilmesiyle başlamaktadır.

1. İnsanlar Eşleştirilecek

وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ "İnsanlar eşleştirildiği zaman." Âyetteki النُّفُوسُ *en-nüfûs* kelimesi "nefisler", زُوِّجَتْ *züvvicet* fiili ise "birleştirilmek, eşleştirilmek" demektir.

Bu âyetteki النُّفُوسُ en-nüfûs kelimesi İsrâ 17/25'te de geçmekte ve "bizzat insanın kendisi, özü, ruh, zat" anlamlarına gelmektedir.[635] Dilimizde "nüfus" kelimesi "insan" anlamında kullanılmaktadır. زُوِّجَ züvvice/tezvîc kelimesi ise, Râzî'nin dediği gibi, "bir araya getirmek, bir şeyi benzeriyle eşleştirip bir araya getirmek" anlamına gelmektedir. Kelimelerin anlamından hareketle, âyette maksadın nefislerin bir araya getirilmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Bu âyet hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmekte ve maksadın "ruhların bedenlerle, herkesin, dünyada iken kendisinden hiç ayrılmadığı yöneticilerle, müminlerin hurilerle, kâfirlerin şeytanlarla, Yahudi'nin Yahudi ve Hıristiyan'ın Hıristiyan'la veya canların amelleriyle birleştirilmesi, ruhların bedenlerle[636] ya da ödüllerle buluşturulması"[637] olduğu beyan edilmektedir.

Kıyâmet dehşetinden söz eden âyetlerden sonra, Vâkı'a 56/7-10'da şu bilgiler yer almaktadır: "Sizler üç sınıfa ayrılacaksınız. Defterini sağdan alanlar ne mutlu insanlardır onlar! Defterini soldan alanlar, ne mutsuz insanlardır onlar! (Hayır ve fedakârlıkta) önde olup (ödülde de) önde olanlar." İşte bu âyetlere göre, Tekvîr 7'de sözü edilen husus, İbn Abbâs ve Hasan el-Basrî'nin de belirttiği gibi, mahşerde insanların inanç bakımından gruplara ayrılmasıdır.[638] Aslında bu yorum öncekilerin hepsini doğrudan veya dolaylı olarak içermektedir. Dolayısıyla "Mahşerde bütün insanları önderleriyle çağıracağız"[639] âyetiyle bu izah birbirini desteklemektedir.

Bu bölümleme veya gruplara ayrılma, yargılamadan öncedir; buna, mahşerdeki "diriltilme"den sonra yaşanacak "toplanma" aşaması olarak bakmalıyız. Bunlardan sonra "Allah'a sunulma, bilgilendirilme, yargılanma, değerlendirilme ve ödül veya azap yerine gönderilme" aşamaları gerçekleştirilecektir. Zaten sûrenin devam eden âyetlerinde bu aşamaların bir kısmına değinilecektir.

---

635 Aslında bütün canlılar için de kullanılan ve nefs sözcüğünün çoğulu olan el-enfüs kelimesi, elif lâmlı olarak Kur'ân'da "canlar" (Bakara 2/155), "insan fıtratı" (Nisâ' 4/128), "insanın bizzat kendisi" (Nahl 16/7), "insanların canları" (Zümer 39/42; Zuhruf 43/71) ve "nefsânî arzular" (Necm 53/23) anlamlarında yer almaktadır.

636 Taberî, age., XXX, 69-71; Semerkandî, age., III, 551; Zemahşerî, age., IV, 694; Râzî, age., XXXI, 69; Kurtubî, age., XIX, 151.

637 Esed, age., s. 1239.

638 Râzî, age., XXXI, 69; Yazır, age., IX, 17.

639 İsrâ 17/71.

11. Kız Çocukların Öldürülmesi Sorgulanacak

وَاِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ "Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğu zaman." "Kur'ân'da sadece bu âyette geçen الْمَوْؤُدَةُ *el-mev'ûde* kelimesi "ağırlık altına bırakılan kız çocuğu", سُئِلَتْ *süilet* fiili "sorulmak", ذَنْبٍ *zenb* kelimesi "günah", قُتِلَتْ *kutilet* fiili ise "öldürülmek" demektir.

*** Yaşanan Olay Neydi?**

Câhiliye döneminde bazı Araplar, kız çocuklarını diri diri toprağa gömerlerdi. Hanımları doğum yapacağı zaman, onlara bir kuyunun kenarında doğum yaptırırlardı; eğer kız olursa çocuğu kuyuya atarlar, erkek olursa onu alırlardı. Bir başka uygulamaları ise, kız çocuğun boyu altı karışa ulaşınca, onu güzelce giydirtip, yakınlarını ziyaret bahanesiyle evden götürürlermiş. Daha önce kazdıkları çukura gelince, çocuğu başka bir tarafa baktırıp onu oraya atarlar ve üzerini toprakla kapatırlarmış.[640] Hatta bazı bilgilere göre, kız çocuklarını köpeklere yedirirlermiş. Kays b. Âsım et-Temîmî, Nebî (as)'a gelip "Câhiliye zamanında sekiz kız çocuğunu öldürmüştüm (ne yapmam gerekir?) diye sorunca, Hz. Peygamber, "Her biri için bir köle azat et" cevabını vermiştir.[641]

Kur'ân'da bu konuda çeşitli bilgiler vardır. Nahl 16/57-59 ve Zuhruf 43/15-20'de yer alan bilgilere göre, bu insanlar, kız çocuğu kendilerine müjdelendiğinde öfkeden çatlayacak bir psikolojiye bürünür ve nihayet karar verip çocuklarını öldürürlermiş. Kız çocuklarını öldürenler alaycı bir üslupla şöyle de derlermiş: "Melekler Allah'ın kızlarıdır. Kızları O'nunla buluşturun. O, onlara daha layıktır."

Bu arada şunu da belirtmeliyiz: Bütün Araplar bu vahşeti yapmıyorlardı. Bu kıyımı engellemeye çalışan yiğitler de toplumda vardı. Meselâ Sa'sa'a b. Nâciye adlı kişi, kız çocuklarını bu tür ölümden kurtaran biriydi ve şair Ferezdak, dedesi olan bu şahısla haklı olarak övünürdü.[642]

*** Soruyu Kim Kime Soracak?**

a) Buradaki سُئِلَتْ *süilet* fiilini *seelet*, قُتِلَتْ *kutilet* fiilini ise *kutiltü* şeklinde okuyanlar da vardır.[643] Buna göre anlam, "Diri diri toprağa gömülen kız

---

640 Zemahşerî, age., IV, 694; Râzî, age., XXXI, 69. Bu konuda rivayetler için bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 199, 204, 205.

641 Taberî, age., XXX, 72.

642 Zemahşerî, age., IV, 695.

643 Taberî, age., XXX, 71; Semerkandî, age., III, 551.

çocuğu, 'Hangi günahtan dolayı öldürüldüm?' diye sorduğunda" şeklini alır; bu tercih de doğrudur. Söz konusu kıraate göre kız çocuğu, kendisini öldüren ve katili olan babasına hesabını bizzat kendisi soracak ve böylece hakkını arayacaktır.

b) Tercümede tercih ettiğimiz okuyuşun daha doğru olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü burada cümle edilgendir ve adeta olayı yapan değil de, olayın dehşeti gündeme getirilmiş olmaktadır. Bunu kim yapmış olursa olsun, bu bir vahşettir ve mutlaka gündeme getirilmelidir. İşte bu bakımdan, âyetin edilgen kalıpta anlaşılması, yaşanan vahşet ve dehşetin gözler önüne serilmesi ve yapanların hak ettikleri sonla buluşturulmaları bağlamında çok anlamlı bir mesaj içermektedir.

c) Sorunun mağdura yöneltilmesinin nedeni zalimin susturulup utandırılması ve cevap veremez hale getirilmesidir; yoksa çocuğun sorgulanması değildir. Benzer bir durum, mahşerde Hz. İsâ'nın, kavminin teslisi hakkında muhatap alınıp kendisine soru sorulmasında da yaşanacaktır.[644] Kendi çocuğunu öldürenler mücrimlerdir ve onlara mahşerde soru bile sorulmayacaktır.[645]

Bunlar normal olarak muhatap alınmayacak, hak ettikleri cezaya çarptırılacaklardır. Yaptıkları iş veya gerçekleştirdikleri cinayet öylesine ağırdır ki, onların bu günahını teraziler dahi çekemeyecektir; bu nedenle, kendileri için kıyâmet günü terazi kurulmayacaktır, bir anlamda terazi kurulmasına gerek bile kalmayacaktır.[646] Esasında yaşadıkları süreç bir anlamda hak ettikleri noktasında yeterli bilgi vermiş olacaktır.

*** Olayın Tarihsel Arka Planı: Firavun Örneği**

Bu vahşet, Câhiliye Araplarıyla başlamış değildi. İnsanlık benzer bir zorbalığı Firavun döneminde de yaşamıştı. İktidarı kaybetme korkusuyla İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürten Firavun, çocukların annelerini sağ bırakıyordu.[647] Annelerin sağ bırakılmasından, onların katliamdan istisna edildikleri zannedilmemelidir. Firavun, annelere çocuk yapmama talimatını vermiş olmalı ki, çocuk yapan annelere acının en büyüğünü tattırıyordu. Bir annenin elinden, öldürmek üzere çocuğunu alıp onu katletmek, anneye yapılabilecek en büyük eziyettir; ona verilebilecek en büyük cezadır

644 Mâide 5/116. Benzer sorular için bk. Mâide 5/109; Sebe' 34/40-41.
645 Kasas 28/78.
646 Kehf 18/105. Bu âyette sözü edilen "terazi kurulmaması" onlara hiçbir şekilde değer verilmeyeceğini de ifade eder (İslâmoğlu, age., s. 576).
647 Bakara 2/49; A'râf 7/127, 141; İbrâhim 14/6.

veya anneye tattırılabilecek en ağır acıdır. İşte Firavun, bunu dönemindeki erkek çocuk sahibi annelere insafsızca uygulamıştı.

Kızların sağ bırakılması da, ileride sahipsizliğe terk edilmeleri, evlenememeleri ve sonuçta bütün bir neslin topluca yok edilmesinin nedeni olacağı için, ayrıca büyük bir felakettir, topluma yönelik şiddetli bir eziyettir.

Çocukların öldürülmesinde Firavun ile Cahiliye Arapları aynı ahlâksızlığı ve vahşeti yapmış durumdaydı. Annelere yaşatılan ıstırapta ikisi birbirinden geri kalmamaktaydı. Câhiliyedeki annenin ıstırabı, ölüme gittiğini bile bile kızını eliyle süslemesi ve onu ölüme göndermek zorunda bırakılmasıydı. İşte Firavun, işte cahiliye Arapları! "Al birini vur ötekine." Biri iktidarı kaybetme korkusuyla erkek çocukları öldürtmüş, diğerleri ise ayıp saydıkları kızlarını. Ortak noktaları, "çocuk katili olmaları ve annelerin yüreklerini paramparça etmeleri"ydi. Kızlarını öldürenlerin Firavun'dan biraz daha gaddar olduğunu söylemek de yanlış olmasa gerektir; çünkü bunlar kendi çocuklarını öldürme canavarlığını yapıyorlardı.

*** Bugün Durum Nasıl?**

1. Peki, bugün insanlık, çocukları, özellikle de kız çocukları noktasında nerelerdedir? Mirastan payına düşeni alamayan, toplumda hor görülen, çeşitli şekillerde şiddete ve cinsel istismara maruz bırakılan, törelere kurban edilen, layık olduğu şerefli konumdan uzaklarda tutulan kızlarımızın ve kadınlarımızın durumu nedir? Bu soruların cevabını şu satırlardan okuyalım:

"Günümüzde kız çocukları farklı şekillerde katledilmektedir. Yetişkin veya gençlik çağına daha yeni adım atan kızlar, erkeklere peşkeş çekilmekte, kirletilmekte, satılıp sırtlarından para kazanılmakta ve böylece âdeta cinsel ahlaksızlığın mezarlarına diri diri gömülmektedirler. Kur'ân bu âyetiyle kadınları bu durumdan kurtarma hareketini başlatmıştır. Nice kızlarımız yanlış ve ağır törelerin kurbanı olmuş, hak etmedikleri ölüme götürülmüşlerdir.

Kur'ân, kadın sorununu çözmesine rağmen, Müslümanlar bu sorunu çözecek atılımı yapamamakta ve çözümsüzlük devam edip gitmektedir. Bu uygulamaları ile insanlık, Allah'ın huzuruna çıkma cesaretini kendinde bulamayacaktır. Kendini doğuran, emziren, besleyen, büyüten kadın nesline erkeklerin zulmü, insanlığın geleceğini karartmaktadır. Günümüzün cahiliyeti, Arapların cahiliyetinden geri kalmamaktadır."[648]

648 Bayraklı, age., XX, 381.

11. Bu ifadeler, doğan çocuklara yönelik şiddetin ve negatif ayrımcılığın görüntülerindendir. Günümüzde bir de henüz doğamadan öldürülen çocuklar var. Genellikle kız-erkek ayrımı yapılmadan, ancak kısmen de olsa kızlara yönelik işlenen çocuk cinayetleri var. Kur'ân'ın insanlığa sunduğu en önemli hediyelerden biri "hayat hakkı"dır. İşte evrensel duyuru: "Cinayet işleyen veya yeryüzünde bozgunculuk çıkaran hariç, kim bir cana kıyarsa, bütün insanlığı öldürmüş gibidir. Kim de bir hayat kurtarırsa, bütün insanlığı kurtarmış gibi olur."[649]

Hayat hakkı en kutsal değerlerdendir. Bunu garanti altına almadan, herhangi bir haktan veya saygıdan ya da duyarlılıktan söz edilemez. Şimdilerde yaşanan "kürtaj" olayları veya aşılanmış yumurta demek olan "zigot" halindeki ceninin ana rahmine ulaşmasını engelleyen uygulamalar da, çocukların hayat hakkına müdahaleden başka bir şey değildir. Aşılanmayı, yani döllenmeyi engellemekte bir sakınca yoksa da, aşılanmış bir yumurtanın ana rahmine ulaşmasını engelleyip ceninin ölümüne neden olmak, onun hayat hakkını elinden almak demektir.

Bunu yaptıranlar, bizzat çocukların kendi anneleri veya istekte bulunan babaları! Şimdi, bunu yapanların çocuk haklarından ya da hayat hakkına saygıdan söz etmesi mümkün mü? Bu fiili işleyenler hangi vicdanla, neyi savunacaklar? Kalkıp da Firavun'u veya Mekkeli müşrikleri nasıl kınayabilecekler? Hangi duruşlarıyla medenî olmaktan söz edebilecekler?

Bedensel engellilere karşı tutumumuz hakkında 'Abese 80/1-2'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, annenin ölümü ile çocuğun ölümü arasındaki bir tercih hali hariç, hiçbir nedenle çocukların doğması engellenemez, onların hayat hakkı ellerinden alınamaz; dinin bu uygulamaya bakışı, hayat hakkına saygıdan yanadır. Ceninler için ana rahmi en güvenilir yerdir; anneler de en güvenilir varlıklardır. Çocukları ana rahmine emanet eden varlık ise Yüce Allah'tır ve O, "ana rahmi" ile *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatlarını aynı kelimeyle paylaşmıştır. Durum böyle olunca, hayat yolculuğuna başlayan bir çocuğun hayat hakkı en mukaddes hak olarak koruma altına alınmalı, her türlü saygısızlığa, müdahaleye ve tecavüze karşı muhafaza edilmelidir.

İktidarı kaybetmemek için erkek çocukları öldürten Firavun'un yaptığının elbette kabul edilebilir hiçbir tarafı yoktur. Ayıp saydıkları veya rızık endişesiyle kız çocuklarını öldüren Mekke müşriklerinin yaptığı ise vahşe-

649 Mâide 5/32.

tin ta kendisidir; bunların akılla, vicdanla, insanlıkla ve insafla bağdaşır bir durumu tabii ki yoktur. Ancak, bir annenin kendi rahmindeki çocuğunu öldürmesinin, bu iki çirkinliğe göre ne kadar daha ağır olduğunu anlamak için çok zeki olmaya gerek yoktur. Bu işi yapan anneler, aslında ne yaptıklarını anlamak için, yıllarca çocuk hasreti çekenleri ibretle izlemeli ve ondan sonra, nasıl davranmaları gerektiğine karar vermelidir.

Sözün sonunda, 'Abese sûresinin ilk âyetlerini yorumlarken de vurguladığımız gibi, şu asırda bir kez daha hatırlanmasında yarar gördüğümüz husus şudur: Rahminde kendisine emanet edilen yavrusunu katletmek üzere olanlar, acaba kendilerine emanet edilen çocuğu mu beğenmiyorlar; yoksa emaneti gönderen Yüce Allah'ı mı? Emanetin değeri, onu gönderenden kaynaklanmaktadır. Emanete hıyanetlik yapanlar bunun hesabının kendilerine sorulacağını iyi bilmelidirler. Bu tür âyetlerdeki mesajlar, muhatapları her yönüyle bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Bize düşen görev, ilgili mesajları doğru anlayıp görevimizi yerine getirmemizdir.

111. Amel Defterleri Açılacak

وَاِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ "Amel defterleri açıldığı zaman." Âyetteki الصُّحُفُ *es-suhuf* kelimesi "sayfalar, amel defterleri, kayıtlar", نُشِرَتْ *nüşirat* fiili ise "açılmak" demektir.

Mahşerde yaşanacakların bu âyet grubunda yer alan üçüncüsü, "amel defterlerinin açılması"dır. "Diriltilme, toplanma ve Allah'a sunulma" aşamalarından sonra gelen işlem "insanların bilgilendirilmesi"dir. Mahşerde insanlar şu beş şekilde bilgilendirileceklerdir: Amel defteri verilerek, haberdar edilerek, beyan şeklinde, kıssa yoluyla ve organlar konuşturularak.[650] İşte bu âyette, insanlara verilecek amel defterlerinin açılmasından söz edilmektedir.

Kur'ân'da verilen bilgilere göre, insanların dünya hayatında yaptığı ve sorumluluk alanına giren bütün davranışlar, Yüce Allah tarafından meleklere yazdırılmakta ve muhafaza edilmektedir. Bu husus, Kur'ân'da çeşitli âyetlerde açıkça ortaya konulmaktadır.[651]

650 Mehmet Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, İstanbul, 2007, s. 348-375.
651 Âl-i İmrân 3/181; Yûnus 10/21; Meryem 19/79-80; Yâsîn 36/12; Zuhruf 43/80; Câsiye 45/29; Kaaf 50/17-18; Kamer 54/52-53; Cinn 72/28; Târık 86/4.

Adına *rasûl/rusül,*[652] *sâık, şehîd,*[653] *hâfız, kâtib,*[654] *mütelakkıyân,*[655] *rakîb*[656] ve nihayet topluca *kirâmen kâtibîn* denilen meleklerin yazdığı amellerin yer aldığı kayıt defterine Kur'ân'da *zübur*[657] ve *imâm-ı mübîn*[658] dendiği gibi, *suhuf* adı da verilmektedir. İşte, kayıt altına alınan bu davranış sicilleri mahşerde insanların önlerinde açık bulacakları birer "kitap" olarak meydana çıkartılacaktır.[659] Zilzâl 99/7-8'de yer aldığı üzere, herkes yaptığını orada görecektir.

ıv. Gök Soyulup Gerçekler Ortaya Serilecek

وَاِذَا السَّمَٓاءُ كُشِطَتْ "Gökyüzü sıyrılıp alındığı zaman." Âyetteki السَّمَٓاءُ *es-semâ'* kelimesi "gökyüzü, uzay", كُشِطَتْ *küşitat* fiili ise açılmak" demektir.

Kur'ân'da sadece burada kullanılan كُشِطَتْ *küşitat* fiili, "bir şeyin derisinin sıyrılması" anlamına gelmektedir.[660] Ferrâ, bunun "bir şeyin üzerindeki tabakanın zorla sökülmesi" anlamına geldiğini belirtmiştir.[661]

a) Bu ifade, mahşerde yeni sistemin şekillenmesinin bittiğini ifade eder. Bu durumda anlam, "Göğün perdesi açıldığında", yani yeniden yapılanma bittiğinde demektir. Mahşerde yaşanacak yeniden şekillenme konusunu İnfitâr 82/1'de geniş bir şekilde inceleyeceğimiz için bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

b) Âyete şekilsel düzenleme bakımından değil de, yargılama işleminin başlaması açısından bakıldığında, kayıtların tutulduğu o yüce makamdan emirlerin gelmesi ve yargılamanın başlaması anlamı söz konusu olur. Bu durumda *es-semâ'* kelimesine "yüce makam" anlamını vermek gerekir. Göğün sıyrılıp açılması, yüce mahkemenin kurulması demek olur. Fecr 89/22. âyet bu yorum için destek olabilir.

c) Eğer konuya bilgilenme açısından bakılacaksa bu durumda mesaj, **"Her şey ortaya konulduğunda"** şeklini alır. Göğün sıyrılıp açılması da,

652 Yûnus 10/21; Zuhruf 43/80;
653 Kaaf 50/21.
654 İnfitâr 82/10-12; Târık 86/4.
655 Kaaf 50/17.
656 Kaaf 50/18.
657 Kamer 54/53.
658 Yâsîn 36/12.
659 İsrâ 17/13; Kehf 18/49; Zümer 39/69; Hâkka 69/19-20.
660 İbn Fâris, age., III, 786.
661 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ', Me'âni'l-Kur'ân, Beyrut, tarihsiz, III, 241.

gizli saklı hiçbir şeyin kalmaması anlamına gelir. İbrâhim 14/48, Mümin 40/16, Kaaf 50/22 ve Hâkka 69/18 gibi âyetler, mahşerde gizli saklı hiçbir şeyin kalmayacağını, her şeyin bütün varlığı ve hakikatiyle ortaya çıkartılacağını ifade eder. İnsanların üç gruba ayrılması, kız çocuğunun hesabının sorulması ve amel defterlerinin açılması sonrasında bu âyetin gelmesi, bu son maddede söylediklerimizin bir başka delilidir. Kız çocuğuyla ilgili sorgulamanın öne alınma nedeni, konunun öneminden kaynaklanmış olabilir.

v. Cehennem Tutuşturulacak

وَاِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ "Cehennem tutuşturulduğu zaman." Âyetteki الْجَحِيمُ *el-cahîm* kelimesi "cehennem", سُعِّرَتْ *su''ırat* fiili ise "tutuşturulmak, kızıştırılmak" demektir.

Bu âyette Yüce Allah, cehennemin tutuşturulma zamanını açıkça kıyâmet sonrası mahşer olarak belirlemektedir. Kur'ân'da onlarca âyet, bu konuda çok net bilgiler içermekte ve "cehennem azabı"nın yerini ve zamanını açıkça âhiretle ilişkilendirmektedir.[662]

Mahşer öncesinde cehennem ateşinin yanmakta olduğu konusundaki kanaatler bu âyet ışığında yeniden değerlendirilmelidir.[663] Taberî, bu âyeti yorumlarken, maksadın cehennem ateşinin tutuşturulup kızgın hale getirilmesi olduğunu beyan etmekte[664] ve olayın mahşerle ilişkisine dikkat çekmektedir.

vı. Cennet Yakınlaştırılacak

وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ "Cennet yaklaştırıldığı zaman." Âyetteki الْجَنَّةُ *el-cenneh* kelimesi "cennet", اُزْلِفَتْ *üzlifet* fiili ise "yaklaştırılmak, yakınlaştırılmak" anlamına gelmektedir.

662 Nisâ' 4/10, 30, 56, 115; İbrâhim 14/16-17, 29; Hıcr 15/43-47; İsrâ 17/18; Furkaan 25/11-13; Şu'arâ 26/87-91; Yâsîn 36/64; Sâd 38/56, 59, 81-85; Mü'min 40/48; Dühân 44/47-48; Sâffât 37/22-23; Kaaf 50/30-31,34; Zâriyât 51/13-14; Tûr 52/7-14; Kamer 54/48; Rahmân 55/43; Vâkı'a 56/94; Mücâdele 58/8; Mülk 67/6-8; Hâkka 69/21-24, 30-32;,Me'âric 70/8-18; Müzzemmil 73/12-14; Müddessir 74/26-29; Nebe' 78/17-30; Nâzi'ât 79/36; İnfitâr 82/15; Mutaffifûn 83/16; İnşikaak 84/12; A'lâ 87/11-12; Ğâşiye 88/4-10; Fecr 89/23; Leyl 92/15; Hümeze 104/4-9; Mesed 111/3-5.

663 Cennet ve cehennemin faaliyet zamanı hakkında geniş açıklamalar için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, s. 426-437.

664 Taberî, age., XXX, 73. Benzer ifadeler için de bk. Zemahşerî, age., IV, 696; Râzî, age., XXXI, 70; Kurtubî, age., XIX, 153.

Şu'arâ' 26/90 ve Kaaf 50/31'de de kullanılan bu kelime, cennetliklerin cennete gitmek için yorulmayacakları hissini vermekte ve adeta "cennete gitmek" yerine, "cennetin onların ayağına getirilmesi" mesajını içermektedir.

Tekvîr sûresinin ilk 13 âyetlik bölümünde Yüce Allah 12 hususa değinmektedir. Bunların 6 tanesi kıyâmet olayının çeşitli sahneleridir; diğerleri ise 6 başlık halinde kıyâmet sonrası mahşeri konu edinmektedir. İşte cennetin yakınlaştırılması da söz konusu konuların bu sûredeki sonuncusudur.

b) Mahşer - Bilgilenme İlişkisi

Mahşerde yaşanacak bu olaylar esnasında, insanın dünyada yapıp ettikleri ve yapmayıp terk ettiği ne varsa hepsinin bilineceği, bu âyette dile getirilmektedir.

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا أَحْضَرَتْ "Kişi, (ahiret için dünyada) neler hazırladığını öğrenmiş olacaktır." Âyetteki عَلِمَتْ *'alimet* fiili "bilmek, نَفْسٌ *nefs* kelimesi "kişi", أَحْضَرَتْ *ahdaret* fiili ise "hazırlamak, sunmak" demektir.

Bu âyet, sûredeki *izâ* edatlarının cevabı durumundadır. Kıyâmet ve mahşerin yaşanma nedeni, işte burada özetlenmektedir. İnsanoğlu, yargılama için dünya hayatında neleri hazırladığını mahşerde öğrenecektir. İnfitâr 82/5'te de genişçe ele alacağımız üzere, pek çok âyette bu konu dile getirilmektedir.[665]

Mahşerde yaşanacak beş çeşit bilgilendirilme işleminden sonra,[666] insanlar ya ödül yeri olan cennete ya da azap yeri olan cehenneme sevk edileceklerdir.[667] Bilgilendirilme yapılmadan cennet ödülü veya cehennem azabı fiilen olmayacak, hiç kimse için özellikle yargısız infaz yapılmayacaktır.

Mahşerdeki yargılamanın detaylandırılarak verilmesinin bir nedeni, Yüce Allah'ın insanlara dünyada nasıl yargılama yapmaları gerektiğini öğretmek de olabilir. Âyetlerden böyle bir mesaj çıkartılmasında herhangi bir sakınca görülmemelidir.

665 Kehf 18/49; Yâsîn 36/12; Kamer 54/52-53; Hâkka 69/19-29; Kıyâmet 75/13; Zilzâl 99/7-8.
666 Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, s. 348-375.
667 Zümer 39/71-73.

15-21. ÂYETLER:

فَلَٓا اُقْسِمُ بِالْخُنَّسِۙ ﴿١٥﴾ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِۙ ﴿١٦﴾

وَالَّيْلِ اِذَا عَسْعَسَۙ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَۙ ﴿١٨﴾

اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَر۪يمٍۙ ﴿١٩﴾ ذ۪ي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَك۪ينٍۙ ﴿٢٠﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ اَم۪ينٍۜ ﴿٢١﴾

"15-21. Devamlı dönen ve hareket edip gizlenenlere, kararmaya yüz tuttuğunda geceye ve ağarmaya başladığında sabaha yemin ediyorum ki, o (Kur'an), şüphesiz çok değerli, çok güçlü, Arş'ın sahibi (Allah'ın) katında çok itibarlı, saygın ve güvenilir bir elçinin (getirdiği) söz(ü)dür."

Yüce Allah, bu âyetlerde önceki âyet grubuyla bağlantılı olarak, dönüşen ve oluşan sisteme yemin etmekte, Kur'ân'ın kaynağına dair bilgiler vermektedir. Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma nedenini Kıyâmet 75/1'de verdiğimiz için burada aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz.

a) Çeşitli Varlıklara Yemin

Kur'ân'da kendilerine yemin edilen varlıkların çeşitlilik arz ettiği bilinmektedir. Tekvîr 15-18'de de bu farklı varlıklardan birkaç tanesine yer verilmektedir.

1. Etkileyici Vahiyler veya Bazı Gök Cisimleri

فَلَٓا اُقْسِمُ بِالْخُنَّسِۙ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِۙ "Devamlı dönen ve hareket edip gizlenenlere yemin ediyorum." Âyetlerdeki الْخُنَّسِ *el-hunnes* kelimesi "dönen, yumulan, gizlenen, sinsi şey", الْجَوَارِ *el-cevâr* sözcüğü "seyahat eden, hareket eden, gezegen, akıp giden şey", الْكُنَّسِ *el-künnes* kelimesi ise "kaybolan, yuvasına giren şey" demektir.[668]

Bu iki âyette hangi varlıklara yemin edildiği açıkça ifade edilmemekte, bir anlamda sıfatlar, yani niteleyenler olsa da, mevsuf, yani nitelenen şey yer almamaktadır. Bu nedenledir ki yorumlarda çeşitli kanaatler ileri sürülmekte, konuya farklı açılardan bakılabilmektedir. Bazılarına göre, maksat gündüz kaybolup gece görünen "yıldızlar"dır; bazılarına göre ise, gece ortalığa çıkan ve gündüz inlerine giren "vahşi hayvanlar"dır veya "ceylanlar"dır.[669]

668 Üç kelimenin anlamı için bk. Zemahşerî, age., IV; 696-697; Râzî, age., XXXI, 71.
669 Taberî, age., XXX, 74-77; Semerkandî, age., III, 552; Râzî, age., XXXI, 71; Esed, age., s. 1239.

a) Bu âyetlerdeki üç kelimenin "gizlenmek, hareket etmek ve kaybolmak" şeklindeki anlamları, maksadın yıldızlar veya gezegenler olduğunu gösterebilir. Meselenin hayvanlarla ilişkisi ise konu bütünlüğüne uymamaktadır.

b) Sûrenin ilk altı âyetiyle uyumlu bir yorum yapacak olursak, maksadın bu kâinat sisteminin, uzay ve içerisindeki bütün gezegenlerin yavaş yavaş aldığı şekil olduğunu söyleyebiliriz. Bu sistem hareket halindedir. Bilindiği kadarıyla, yıldızların ve gezegenlerin yapısında ışık kaynağı olma veya ışıkla buluşmalarına göre zaman zaman karanlığa gömülme, hareketlilik ve gizlenmeye benzer bir durum söz konusudur.

Her sistemin veya galaksinin kendine ait bir varlık kanunu elbette vardır ve bu iki âyette aslında o varlıkların bir değişim ve dönüşüme doğru yol almakta olduğu hatırlatılıyor olabilir. Oluşum yavaş yavaş fesada, yani bozulmaya doğru gitmektedir; ancak bu gidiş bir yok oluş değil, yeni bir oluşumun zemininin hazırlanmasıdır. Zaten bir sonraki âyette yer alan gecenin durumu da, bunu destekler mahiyettedir. Bu tür yeni oluşuma Kur'ân'da oldukça fazla işaret olduğunu belirtmekte yarar vardır. İnfitâr 82/1'de bu konuyu detaylı bir şekilde incelemeye çalışacağız.

c) Tekvîr 15 ve 16'da sözü edilen özelliklerin "vahiy" veya "vahyin inşa ettiği müminler" olma ihtimali de vardır. Bu takdirde âyetlerin anlamı şöyle olur: "Yemin ederim, gönüllere gizlenerek onları harekete geçiren vahye, o vahyin yörüngesinde kâh gizli, kâh aleni atağa kalkan müminlere."[670]

Bu yorum, son derece ufuk açıcı ve meseleyi anlamada yol göstericidir. Zira âyetlerdeki maksadı, "vahşi hayvanlar" şeklinde anlayanlar konuyu bağlamından koparmakta, diğerleri ise meseleyi sadece önceki âyetlere bağlamaktadırlar. Bu ikincilerin tercihinde esasında bir sakınca yoktur; ancak konuyu vahiy ile ilişkilendirmek, mesajı yeminlerden sonraki cümlenin anlamıyla buluşturmak bakımından son derece önemlidir. Burada yemin edilmesinin nedeni, vahyin ilâhî kaynaklı oluşuna dikkat çekmektir; dolayısıyla 15 ve 16. âyetlerdeki niteliklerin vahiy ve müminlerle ilişkilendirilmesi oldukça isabetli ve yerinde bir yorumdur.

670 İslâmoğlu, age., s. 1227'de 12. not.

ıı. Yönelen Gece

وَالَّيْلِ اِذَا عَسْعَسَۙ "Kararmaya yüz tuttuğunda geceye (yemin ediyorum)." Yemine konu edinilen ikinci varlık "gece"dir. Âyetteki اللَّيْل *el-leyl* kelimesi "gece", عَسْعَسَ *'as'ase* fiili ise çift anlamlı kelimelerdendir; dolayısıyla gecenin hem gelmesi, hem de gitmesi anlamını vermektedir.

a) "Gecenin gelmesi" anlamına göre, maksat önceki âyetlerde dile getirilen sona doğru gidişin geceyle sonuçlanmasıdır; bir anlamda bozulmanın veya bu sistemin bitişinin tamamlanmasıdır. Tekvîr sûresinin ilk altı âyetinde ifade edilen sahnelerin artık sonuçlandığı bu şekilde ifade edilmiş olmaktadır.

b) "Gecenin gitmesi" anlamı tercih edilecekse, bu durumda maksat, yeniden yapılanmanın hemen öncesinde gecenin bitişini ifadedir. Buhârî'de yer alan bir rivayete göre, عَسْعَسَ *'as'ase* kelimesi, أدبر *edbera* "gitti" anlamına gelmektedir.[671] Nitekim bu kelime Müddessir 74/33'te "gecenin bitmesi"ni ifade etmekte, 34'te ise "sabahın ağarması" dile getirilmektedir. Bu âyetlerde de durum benzerlik arz etmekte ve bir sonraki âyette sabahın gelişinden söz edilmektedir.

c) Yeminleri vahiy ile ilişkilendiren yaklaşıma göre, gecenin gidişi çok anlamlıdır. Çünkü gecenin gitmesi sabahın gelişinin habercisidir. Böylece önceki âyetleri vahiy ve müminlerle ilişkilendirince, vahyin, karanlıkları gideren yönüne işaret edilmekte olduğu ortaya çıkmış olur. Dahası, yeminlerin birbiriyle konu birlikteliği de sağlanmış olur.

ııı. Ağaran Sabah

وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَۙ "Ağarmaya başladığında sabaha da (yemin ediyorum)." Âyetteki الصُّبْح *es-subh* kelimesi "sabah", تَنَفَّسَ *teneffese* fiili ise "ağarmak" demektir.

Buradaki mesajın iki çeşit anlaşılma durumu vardır.

a) Sûrenin ilk bölümdeki âyetleri düşünürsek, maksat, eski sistemin değişip dönüşmesinden sonra yeni bir âlemin şekillendirilmesi olabilir. Buna göre, mahşer için her şey tamamdır; dünya karanlığı bitmiş, âhiret aydınlığı, nefeslenme, soluklanma ya da ağarma başlamış demektir.

671 Buhârî, Tefsîr Sûre-i Tekvîr,

Müddessir 34'teki أسفر *esfera* kelimesi ile buradaki تَنَفَّسَ *teneffese* kelimesi "ağarmak" anlamını vermektedir.

b) Diğer bir yoruma göre, bu durum, cahiliye gecesinin zifiri karanlığında imanın neredeyse yok olup vahyin aydınlığı ile tekrar ortaya çıkışını çağrıştırmaktadır.[672] İlk iki yemini vahiy ile buluşturunca, sonuçta aydınlığın geleceği, vahyin aydınlık vaad ettiği ve karanlıkları ortadan kaldırıcı yönünün dikkatlere sunulduğu daha kolay bir şekilde anlaşılmış olur.

Eğer âyetleri böyle anlar ve yorumlarsak, âyetlerin yeminlerden sonraki mesajla da ortak yönlerini ve anlam ilişkilerini ortaya koymuş oluruz. Kur'ân'da yeminlerin, kendilerinden sonraki mesajla yakın ilgisinin bulunduğu bilinmelidir. Bu anlam ilişkilerini ortaya çıkartacak yaklaşımların tercih edilmesi, mesajın daha net anlaşılmasını da sağlayacaktır.

b) Kur'ân - Elçi İlişkisi

Önceki âyetlerin devamı olarak, bu üç âyette yeminin asıl konusu ve gerekçesi gündeme getirilmektedir. Burada öncelikle Kur'ân'ın gerçekliğine vurgu yapılıp onun Cebrâîl (as)'ın getirdiği söz olduğu hatırlatılmaktadır.

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ "O (Kur'an), şüphesiz değerli bir elçinin (getirdiği) söz(ü)dür." Âyetteki قَوْل *kavl* kelimesi "söz", رَسُولٍ كَرِيمٍ *rasûlin kerîm* tamlaması ise "değerli elçi" demektir.

Kur'ân'da yeminlerden sonraki ilk cümle çok önemli olduğu için, bunların öncesinde yemin ifadeleri getirilmektedir. Bu cümlelere aynı zamanda "yeminin cevabı" denilmektedir. Sûrenin başından beri, bu âyetin mesajına dikkat çekilmekte ve adeta zihinler buraya hazırlanmaktadır.

1. Kâinat kitabına yönelik göndermelerde asıl amaç, Ra'd 13/1, Fussılet 41/53, Kaaf 50/5 ve Zâriyât 51/23 gibi âyetlerde belirtildiği üzere, Kur'ân'ın gerçek olduğunu, yani Yüce Allah tarafından gönderilmiş olduğunu ispatlamaktır. İşte burada da aynı mantık sürdürülmekte ve Kur'ân'ın kaynağı gündeme getirilerek, bu vahyin Hz. Peygamber'in sözü değil, Cebrâîl (as)'ın Yüce Allah'tan getirdiği söz olduğu vurgulanmaktadır.

672 İslâmoğlu, age., s. 1227'de 16. not.

2. Bu âyetin başındaki *hû* zamirinin hangi kelimeye ait olduğu konusu çok önemlidir. Bunu tıpkı Târık 86/13'te olduğu gibi "şan zamiri"[673] olarak kabul etmek mümkündür. Bununla birlikte 15. âyetteki *el-hunnes* kelimesini "vahiy" veya "ilâhî mesaj" olarak kabul edersek, bu zamirin yeri de belli olur ve maksadın "Kur'ân" olduğu açıklığa kavuşur.

3. Âyetteki قَوْل *kavl* kelimesi, "söz" demektir ve Kur'ân'ın, "Cebrâîl (as)'ın getirdiği söz" olduğu anlamını vermektedir. Kur'ân *kelâmullâh*tır, yani Yüce Allah'ın kelâmıdır ve bunun Kur'ân'da delilleri vardır.[674] Kur'ân'ı tanıtma anlamında onun *kavlullâh,* yani "Allah'ın sözü" olduğuna dair bir tamlama Kur'ân'da Yüce Allah'a nispet edilmez. Sadece En'âm 6/73'te *kavlühû* ve Nahl 16/40'ta *kavlüna* ifadeleri yer almaktadır. Bunlar da Kur'ân vahyini veya başka herhangi bir ilâhî vahyi değil, yokluktan varlığa geçişi ifade eden emir ve karar anlamındadır.[675]

4. Hâkka 69/38-40'ta aynı şekilde yeminlerden sonra Kur'ân'ın değerli bir elçinin sözü olduğu ifade edilmektedir. Kur'ân'ın Cebrâîl (as)'ın sözü oluşu, bu kelimeleri onun dizmesi veya şekillendirmesinden öte, Yüce Allah'tan alıp iletmesi veya getirmesi anlamındadır. Melekler iradesiz varlıklar olduğu için, onların herhangi bir tercihi söz konusu olamaz. Yüce Allah Hz. Cebrâîl'e anlamı bildirmiş, bu bildirim meleğin ağzından bu şekilde Hz. Peygamber'in kalbine indirilmiştir. Bakara 2/97, Nahl 16/102 ve Şu'arâ' 26/192-195'te bu husus açıkça yer almaktadır.

5. Sözün Cebrâîl (as)'a nispeti, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in sözü olduğu suçlamasını reddetmek içindir. Necm 53/1-7'de de aynı konu dile getirilmekte ve peyderpey indirilen Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in sözü olmadığı, kendisine vahyedilen bir bilgi olduğu ve onu Cebrâîl'in öğrettiği ifade edilmektedir.

c) Cebrâîl (as)'ın Özellikleri

Kur'ân'ın "elçinin getirdiği söz oluşu" beyan edildikten sonra, şimdi de elçinin, yani Hz. Cebrâîl'in bazı özellikleri sıralanmaktadır. Elçinin üstün özellikli oluşu, özelliklerinin kıymeti getirdiği mesaj için de önemli bir referanstır.

673 "Şan zamiri" karşıdakinin dikkatini söylenecek söze çekmek için kullanılan zamirdir; bu tür zamirler için önce bir ismin geçmesi gerekmez.
674 Bakara 2/75; A'râf 7/144; Tevbe 9/6; Feth 48/15.
675 İslâmoğlu, age., s. 504'te 7. not.

ı. Değerlidir

كَرِيمٍ "(Elçi) çok değerlidir." Âyetteki كَرِيمٍ *kerîm* kelimesi "değerli, muazzam, türünün en kalitelisi"[676] gibi anlamlara gelmektedir.

Bu kelime Kur'ân'da şu varlıkları nitelendirmektedir: "Yüce Allah",[677] "Cebrâîl (as)",[678] "Kur'ân",[679] "rızık",[680] "melek",[681] "arş",[682] "bitki çifti",[683] "makam",[684] "kitap, mektup",[685] "ödül",[686] "cennet",[687] "peygamber",[688] "rahatlatıcı, huzur verici"[689] ve "söz".[690] Bunların dışında olumsuz anlamda azaptakilere yönelik olarak da sadece bir âyette geçmektedir.[691]

Kullanımlarına bakıldığında *kerîm* kelimesinin olumlu anlam verdiği anlaşılmakta, bu arada Cebrâîl (as)'ın da değerli bir elçi olduğu ifade edilmektedir. Hem gönderen Yüce Allah, hem elçi Hz. Cebrâîl, hem gönderilen ilâhî mesaj Kur'ân, hem de peygamber Hz. Muhammed "değerli" olduğu için, dört unsur da Kur'ân'da *kerîm* sıfatıyla nitelendirilmekte ve ilâhî vahyin tabiatı değerlerle dolu olarak tanıtılmaktadır. İşte bu âyette geçen *kerîm* kelimesi Cebrâîl (as)'ın ilk özelliği olarak sunulmaktadır.

ıı. Güçlüdür

ذِي قُوَّةٍ "Çok güçlüdür." Âyetteki ذِي قُوَّةٍ *zî kuvveh* ifadesi "kuvvetli" demektir.

Cebrâîl (as)'ın güçlülüğü, üstlendiği elçilik görevini yerine getirmedeki başarısı, görevinde herhangi bir eksiklik yapmaması, başka varlıklardan ve özellikle şeytanın vahye müdahale teşebbüslerinden etkilenmemesi gibi anlamlara gelmektedir. Onunla ilgili benzer nitelendirmeler Necm 53/5-

676 İslâmoğlu, age., s. 1226.
677 Neml 27/40; İnfitâr 82/6.
678 Hâkka 69/40; Tekvîr 81/19.
679 Vâkı'a 56/77.
680 Enfâl 8/4, 74; Hacc 22/50; Nûr 24/26; Ahzâb 33/31; Sebe' 34/4.
681 Yûsuf 12/31.
682 Mü'minûn 23/116.
683 Şu'arâ' 26/7; Lokmân 31/10;
684 Şu'arâ' 26/58; Dühân 44/26.
685 Neml 27/29.
686 Ahzâb 33/44; Yâsîn 36/11; Hadîd 57/11, 18.
687 Nisâ' 4/31.
688 Dühân 44/17.
689 Vâkı'a 56/44.
690 İsrâ 17/23.
691 Dühân 44/49.

6'da da şöyle yer almaktadır: "Onu melekeleri son derece güçlü bir (melek) öğretti: Etkileyici ve tam donanımlı."

Ayrıca eğer Cinn 72/27'deki *rasûl* kelimesini "melek" anlamına alırsak, vahiy indirilirken elçinin gözetim altında tutulduğu ve dış müdahalelerden korunduğu da söylenebilir. Bu ve benzer nedenlerle, vahiy meleğinin çok güçlü olduğu kolaylıkla anlaşılmış olmaktadır.

ııı. İtibarlıdır

عِنْدَ ذِى الْعَرْشِ مَكِينٍ "Arş'ın sahibi (Allah'ın) katında çok itibarlıdır." Âyetteki عِنْدَ *'ınde* edatı "katında, yanında", ذِى الْعَرْشِ *zi'l-'arş* ifadesi "Arşın sahibi", مَكِينٍ *mekîn* kelimesi ise "itibarlı" demektir.

عِنْدَ ذِى الْعَرْشِ "Arş'ın sahibi katında" ifadesi, Cebrâîl (as)'ın önceki sıfatı olan "kuvvetlilik ve güçlülük" ile de ilgili olabilir. Cebrâîl (as)'ın *mekîn* oluşu, Yüce Allah'ın katında "itibarlı, makam ve mekân sahibi"[692] veya "şerefli ve haysiyetli oluşu" demektir.[693] Makam ve itibar, ona Yüce Allah tarafından ihsan edilmiştir. Bu yönüyle de elçilik görevine daha büyük bir inandırıcılık kazandırılmak istenmektedir.

ıv. Kendisine İtaat Edilir

مُطَاعٍ ثَمَّ "Orada kendisine itaat edilir." Âyetteki مُطَاعٍ *mutaa'* kelimesi "itaat edilen", ثَمَّ *semme* sçzcüğü ise "orada" anlamına gelir.

Bu âyete göre, Arş'ın sahibi Yüce Allah'ın katında, Cebrâîl (as)'a muhtemelen diğer melekler tarafından itaat edildiği ve saygı gösterildiği anlaşılmaktadır.

İlgili edat *sümme* olarak da okunabilir. Bu durumda âyet "kendisine itaat edilendir, sonra da ayrıca güvenilir olandır" anlamına gelir.[694] Her iki okuyuşa göre de âyetin anlamında önemli bir farklılık oluşmamaktadır.

v. Güvenilirdir

اَمِينٍ "Güvenilirdir." Bu sıfat, Cebrâîl (as)'ın bu âyet grubundaki son niteliğidir. Güvenilir olmak, emanet edene, emanet ettiği şeyde hıyanetlik

692 Râzî, age., XXXI, 73.
693 Yazır, age., IX, 34.
694 Râzî, age., XXXI, 73.

yapmamak demektir. Seçen varlık Yüce Allah olduğu için, elçi seçiminde hata bulunma ihtimali sıfırdır. Melekler Yüce Allah tarafından kendilerine emredilen şeyi aynen yaparlar; hiçbir şekilde isyanın tarafı olmazlar.[695]

Buradan hareketle, Hz. Peygamber'e ulaştırılan vahyin hiçbir şekilde değişime veya bozulmaya uğramadığı, mesajda eksilme veya ilaveler yaşanmadığı, Allah nasıl emrettiyse bütünüyle o şekilde insanlara iletildiği, böylece bir defa daha dile getirilmektedir. Yüce Allah mesajını bu garantide ve sistemde ulaştırdığı için, Hz. Peygamber'e de onu aynı şekilde bozmadan insanlara ulaştırmasını emretmiştir.[696]

d) Elçinin Özelliklerinin Verilme Nedeni

İndiriliş olarak risaletin ilk yılında nâzil olan bu sûrede, Hz. Cebrâîl hakkında neden bu kadar detay verildiği sorusu akla gelebilir. Bizce bunun birkaç nedeni vardır:

1. Vahiy meleği tanıtılmakta, böylece vahye muhatap olan Hz. Peygamber'in, ilk Müslümanların ve diğer müminlerin merakı giderilmekte ve vahyi getiren varlık hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmaktadır.

2. İnkârcılara karşı önemli bir güç tanıtımı yapılması ve gözdağı verilmesi amaçlanmış olabilir. Allah katında konumu bu şekilde olan bir elçinin vahyin gönderilmesindeki aracılığı, müşrik veya inkârcı karşıtlara da anlamlı bir cevap niteliği taşımaktadır.

3. İslâm inancını insanlara tebliğ edecek kişilere de, nasıl niteliklere sahip olmaları gerektiği öğretilmek istenmiş olabilir. Din tebliğinde bulunanlar, "toplumun bilgide önde ve önderlerinden, bilgi ve ahlâk ile donanımlı olanlarından, saygın ve itibar sahiplerinden, kendisine itaat edilip sözüne güvenilen kişilerinden" olması gerektiği bu şekilde insanlara hatırlatılmaktadır.

Kendisinde bu nitelikler bulunmayanların sonuç beklemeleri hayalden öte bir değer taşımaz; çünkü onlar, bu yetersizlikleriyle aslında tebliğ de yapmış sayılmazlar. Tebliği gereği gibi yapmayanlar bu davranış eksikliklerinden de sorumlu tutulacaklardır.

4. Yüce Allah güvenilirdir; elçisi de peygamberi de güvenilirdir. O halde, şimdi Yüce Allah için din anlatan ve yorumlayanlar da aynı hassasi-

695 Nahl 16/50; Tahrîm 66/6.
696 Mâide 5/67.

yeti göstererek, vahye ilaveler yapmadan ve onun gerçeklerini kırpmadan insanlara anlatmalıdırlar. Sistem güven esasına dayalıdır; bu nedenle dini bozmamak noktasında Cebrâîl (as) ve Hz. Muhammed örnek alınmak zorundadır.

5. Sonuç olarak şunu söyleyelim: Elçi'nin görevlerinin bu detaylarda sayılmasının nedeni, tebliğ yapacak insanların bu konuda daha duyarlı olmalarını sağlamaktır.

22-26. ÂYETLER:

وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾

وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿٢٥﴾

فَاَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾

"**22.** Arkadaşınız hiçbir şekilde mecnun değildir. **23.** Yemin olsun ki, onu (melek elçiyi) apaçık ufukta görmüştü. **24.** O, gaybın bilgilerini de hiçbir şekilde esirgemez. **25.** (Kur'ân ise), asla kovulmuş şeytanın sözü değildir. **26.** Hal böyle iken, nereye gidiyorsunuz?"

Bu pasajda, Hz. Peygamber'i suçlayanlara cevap verilmekte, onun Cebrâîl (as) ile ilişkisi yeniden gündeme getirilmekte ve vahyin kaynağına dair yanlış kanaatler reddedilmektedir.

a) Arkadaş Peygamber Anlayışı

Yüce Allah, bu sûrede Hz. Peygamber'in özellikleri bağlamında ilk olarak onun "arkadaşlığı"nı gündeme getirmektedir.

وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ "Arkadaşınız hiçbir şekilde mecnun değildir." Âyetteki صَاحِب *saahıb* kelimesi "arkadaş", مَجْنُون *mecnun* sözcüğü ise "deli" demektir.

Âyette olumsuzluk anlamı veren *mâ* edatı, sonunda *bâ* ve nekra (belirsiz) bir kelime ile kullanıldığı için, burada dile getirilen şeyin hiçbir şekilde söz konusu olamayacağı, bunu düşünmenin bile akla ziyan olduğu özellikle vurgulanmak istenmektedir.

1. Bu âyet, Hz. Peygamber'i cinlenmiş olmakla, yani delilikle suçlayanlara karşı bir cevaptır. Önceki peygamberlere de olduğu gibi,[697] Mekke müşrikleri ona "deli",[698] "şair",[699] "büyücü/büyülenmiş"[700] veya "yalancı"[701] diyorlardı. Bizzat kendilerinin *el-emîn* dedikleri ve güvenleri nedeniyle kıymetli eşyalarını kendisine emanet ettikleri Hz. Peygamber'e bu sıfatları yakıştıranların, nasıl bir psikolojiye sahip oldukları ve ne düzeyde bir yürek parçalanmışlığı yaşadıkları anlaşılmaktadır.

2. Yüce Allah, bu âyetiyle bir taraftan Hz. Peygamber'in böyle bir niteliğin sahibi olmadığını ifade etmekteyken, diğer taraftan onun insan bir peygamber olduğunu da vurgulamaktadır. İnsanlar için görevlendirilen peygamber, insan olmak zorundaydı; bu nedenle melek peygamber bekleyenler şiddetli bir şekilde reddedilmektedir.[702] Melek peygamber beklemek, kendi türünden ümit kesmek ve sorumluluğu reddetmektir. Nitekim Hz. Nûh'un kavmi de, benzer bir arzuyu dile getirerek melek peygamber beklentilerini ifade etmişlerdi.[703]

3. A'râf 7/184, Sebe' 34/46 ve Necm 53/2'de de geçtiği üzere, Yüce Allah bu âyette صَاحِب *sâhıb* diyerek, Hz. Peygamber'in, onların "arkadaşı" olduğunu özellikle dile getirmektedir. Hz. Peygamber onların arasında yıllarca yaşamıştı. Nitekim "Ben o (Kur'ân vahyedilmeden) önce yıllarca sizin aranızda kalmıştım zaten"[704] ifadesi, bu âyetin anlamını pekiştirmektedir. *Sâhıb* demek, "sohbetinde bulunan" ya da "sohbet eden" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, yıllarca süre gelen arkadaşlık ve sohbet ortamlarında birlikte oldukları arkadaşları için bu tür yakıştırmalarda bulunmaları anlaşılamaz bir tutumdur. Âyette bu duruma da işaret ve gönderme vardır.

4. Hz. Peygamber'e muhataplarının "arkadaşı" denmesi, aslında onun da diğer insanlar gibi bir beşer olduğunu, ilâh olmadığını ve sorumluluk taşıdığını ortaya koymaktadır. Çağdaşı olan veya olmayan bütün muhataplar, Hz. Peygamber'in "insan" olduğu gerçeğini unutmamalıdırlar; vahye adres olma yönüyle de, ilâhî rızayı kazanmak için takip edilmesi gereken örnekliği hatırdan çıkartılmamalıdırlar.

697 A'râf 7/109; Tâhâ 20/63; İsrâ 17/101; Şu'arâ' 26/27, 34; Mü'min 40/24, 37; Zuhruf 43/49; Zâriyât 51/39, 52; Kamer 54/9, 25.
698 Hıcr 15/6; Sâffât 37/36; Dühân 44/14; Tûr 52/29; Kalem 68/2, 51.
699 Enbiyâ 21/5; Yâsîn 36/69; Sâffât 37/36; Tûr 52/30; Hâkka 69/41.
700 Yûnus 10/2; İsrâ 17/47; Furkaan 25/8; Sâd 38/4; Tûr 52/29.
701 Sâd 38/4.
702 En'âm 6/8, 111; İsrâ 17/94-95; Furkaan 25/7.
703 Mü'minûn 23/24.
704 Yûnus 10/16.

b) İlk Buluşma Apaçık Ufukta

Yüce Allah, Hz. Peygamber'in vahiy meleği Cebrâîl (as) ile ilişkisini, vahyin ilk gelişi ve onu asıl şeklinde ilk görüşü ile örneklendirmektedir.

وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِينِ "Yemin olsun ki, onu (melek elçiyi) apaçık ufukta görmüştü." Âyetteki رَاٰ raâ fiili "görmek", الْاُفُقِ الْمُبِينِ el-ufuki'l-mübîn tamlaması ise "apaçaık ufuk" demektir.

Bu âyet, diğerlerinden farklı olarak وَلَقَدْ velekad ifadesiyle başlamaktadır ki, bu çok önemli bir vurgu ve yemin içerir.

1. Yüce Allah'ın bir konuda yemin etmesi, muhatapların çok şiddetli bir inkâr içerisinde olduğunu ve inkârın doğru olmadığını öğretmek içindir. Karşıdakiler güçlü bir şekilde mukavemet gösteriyorsa, onlara karşı aynı güçte söz söylenmelidir; yeminin gayesi budur. Baştaki *vâv* edatı "yemin", *lâm* ve *kad* edatları ise "te'kid", yani "anlamı güçlendirme ve muhakkaklık" ifade eder. İşte bu kullanım, konu gereği mümkün olan bütün vurguları ortaya koymaktadır.

2. Âyette dile getirilen mesele, Hz. Peygamber'in Cebrâîl (as)'ı görmesiyle ilgilidir. Kendisine kitap verileceğini ummayan ve melek beklemeyen bir insanın[705] melekle karşılaşıp onu görmesine, üstelik ondan bilgi almasına, önce kendisinin inanması çok büyük bir olaydır. Hz. Muhammed, bu büyük imtihanı başarmasının ardından, daha sıkıntılı bir süreçle yüz yüzeydi; çünkü bu defa, gördüklerini insanlara inandırmaya çalışacaktı. Bunu tek başına başarması elbette ondan beklenemezdi.

Bu nedenle Yüce Allah, onunla ilgili konuları bizzat Kendisi üstlenip ifade ederek, Peygamberinin işini kolaylaştırmakta, meleği gördüğü haberini Yüce Allah vermektedir. Hatta Hz. Peygamber'i yalanladıklarında da Yüce Allah, o zalimlerin Hz. Peygamber'i değil, Allah'ın âyetlerini inkâr ettiklerini belirterek onu sahiplenmekte ve motive etmektedir.[706] Dahası, çevresindekilerin inanmadığını gördüğünde çok üzülen ve neredeyse kendisine yazık edecek kadar sıkıntı çeken[707] Hz. Peygamber'e, yaşanacakların haberi önceden verilmekte, bir anlamda kendisinden buna hazır olması istenmektedir.

---

705 Kasas 28/86.
706 En'âm 6/33.
707 Kehf 18/6; Şu'arâ' 26/3; Fâtır 35/8.

3. Tekvîr 23'te ele alınan konu, Hz. Peygamber'in Cebrâîl (as)'ı "apaçık ufukta görmesi"yle ilgilidir. Bu konu, Necm 53/5-12'de şöyle ifade edilmektedir: "Onu, melekeleri son derece güçlü, etkileyici ve tam donanımlı bir (melek) öğretti. Derken o kendini olanca haşmetiyle gösterdi; (önce) en uzak (en yüce) ufukta belirmişti; daha sonra yaklaştı, derken iyice sokuldu; öyle ki iki yay aralığı, hatta daha az bir mesafe kaldı. İşte (Allah)'ın kuluna vahyettiğini böylece iletmiş oldu. Gördüğünü gönül yalanlamadı. Şimdi siz, gördüğü şey hususunda onunla tartışacak mısınız?"

Tekvîr 23'te bir âyet halinde değinilen konu, Necm'de 8 âyete serpiştirilerek detaylandırılmaktadır. Burada önemli olan husus, olayı Yüce Allah'ın anlatmasıdır ki, bu durum bir çeşit sahiplenmedir. Aksi takdirde olay, "De ki ben, ..." şeklinde Hz. Peygamber'in dilinden de vahye konu edilerek sunulabilirdi.

4. Necm 53/7'deki *el-ufuku'l-a'lâ* "en yüce ufuk" tamlaması Tekvîr 23'te *el-ufuku'l-mübîn* "apaçık ufuk" şeklinde ifade edilmektedir; ikisi de aynı olayı ve aynı yeri tanımlamaktadır. Yine Necm 53/13-15'te Hz. Peygamber'in vahiy meleğini başka bir inişinde daha gördüğü ifade edilmektedir. Her iki sûrede konuyla ilgili olarak beş defa, "görmek" anlamına gelen *raâ/yerâ* fiili kullanılmaktadır ki bu da Nebî (as)'ın Hz. Cebrâîl'i asıl suretinde en az iki kez gördüğünün delilidir.

5. "Ufk"un *mübîn* oluşu, aslında ilâhî kaynaktan gelen bilgilerin apaçık ve açıklayıcı olduğunu da dolaylı olarak göstermektedir. Yücelerden gelen bilgiler ufuk bilgilerdir, ufuk açıcı bilgilerdir. Apaçık oldukları için, apaçık ve açıklayıcı hakikatleri de getiren prensiplerdir. Müslüman, bilgi olarak yücelerden beslenen, ufuk fikirler üreten ve açık gerçekleri bütün açıklığıyla insanlığa sunan insan olmalıdır.

c) Gerçeğin İlân Edilmesi Gereği

"Arkadaş" peygamber, vahiy meleğini apaçık ufukta görüp vahye muhatap kılınınca, bazıları bunu kabul etmeye hiç yanaşmamışlardı. Dahası, verdiği bilgiler konusunda kendisini suçlamaya yeltenmişlerdi. İşte bu âyet konuyu ortaya koymaktadır.

وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ "O, gaybın bilgilerini de hiçbir şekilde esirgemez." Âyetteki الْغَيْبِ *el-ğayb* kelimesi "gayb", ضَنِينٍ *danîn* sözcüğü ise "zanlı, cimri" demektir.

Burada konu Hz. Peygamber'in vahiy ile ilişkili gayb konusundaki tutumudur. Âyetteki ضَنِينٍ *danîn* kelimesine âlimlerimiz iki anlam vermişlerdir:

1. "Cimri". Buna göre, âyette Hz. Peygamber'in kendisine vahyedilen gaybın iletilmesi konusunda hiçbir şekilde cimri davranmadığı anlatılmış olur. Mâide 5/67 ile bu âyet aynı konuyu içeren mesajlar olarak görülebilir. Bu durumda bir taraftan, vahyin esirgenmeden insanlara ulaştırıldığı anlatılırken, diğer taraftan bilginin herkesle buluşturulmasının gereği ifade edilmiş ve âyetin mesajının günümüze gelmesi de sağlanmış olmaktadır.

2. "Zanlı". Buna göre de, âyette Hz. Peygamber'in gayb ile ilişkili olan vahyin iletilmesi konusunda hiçbir şekilde suçlanamayacağı ifade edilmiş olur. Vahyi almada ve onu insanlara tebliğ etmede hiçbir şekilde suçlu, zanlı ve töhmet altında bırakılacak birisi olmadığı vurgulanmış olmaktadır. Âyetin bu anlamından hareketle, gerçeği söyleyenlerin de suçlanmaması gerektiği sonucunu elde edebiliriz.

d) Vahiy - Şeytan Karşıtlığı

Hz. Peygamber'i vahiy konusunda suçlayanlar, tebliğ ettiği esasların şeytan kaynaklı olduğu suçlamasında da bulunmuşlardı. İşte bu âyette buna değinilmektedir.

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ "(Kur'ân ise) asla kovulmuş şeytanın sözü değildir." Âyetteki قَوْل *kavl* kelimesi "söz", شَيْطَانٍ رَجِيمٍ *şeytân-ı racîm* tamlaması ise "kovulmuş şeytan" demektir.

Bu âyeti iki türlü anlayabiliriz:

1. Âyetteki *hüve* zamiri, eğer Kur'ân'a ait olursa, onun kovulmuş şeytanın sözü olmadığı ifade edilmiş olur. Şu'arâ' 26/210-212'de de belirtildiği üzere Kur'ân'ı şeytanlar indirmemiştir; bu, hem onların işi değildir, hem de buna güçleri yetmez; çünkü onlar vahyi işitmekten bile kesinlikle men edilmişlerdir.

2. Zamir Hz. Peygamber'e giderse, anlam "Peygamber, hiçbir şekilde şeytan kaynaklı bir sözle ilgilenmez" şeklini alır. 22. âyetten itibaren konu Hz. Peygamber'le ilgili olduğu için ve bağlam gözetilerek bu ikinci ihtimalin de mümkün olduğu söylenebilir. Her iki anlam da doğrudur; fakat âlimlerimiz ilk anlamı tercih etmişlerdir.

e) Sorgulanması Gereken Yöneliş

Her türlü karşı çıkışa ve düşmanlığa rağmen, Yüce Allah yine de muhatapların kendi durumlarını kontrol etmeleri gerektiğini, inanç ve uygulamalarını sorgulamalarını onlardan istemektedir.

فَاَيْنَ تَذْهَبُونَۜ "Hal böyle iken, nereye gidiyorsunuz?" Âyetteki اَيْنَ *eyne* edatı "nereye, nerede", تَذْهَبُونَ *tezhebûne* fiili ise "gitmek" demektir.

Yüce Allah konunun sonunda, bunca gerçeğe rağmen inkârcıların inkârı seçmelerinin sorgulanmasını istemekte ve bu tercihin adeta felaket getireceğini haber vermektedir. Kıyâmete ve âhirete, Yüce Allah'ın çeşitli varlıklara yemin etmesine, vahyin gerçekliğine ve Hz. Peygamber'in misyonuna vurgu yapılmasına rağmen, insanların inkârdan yana tavır koyması derin bir yanılgı olarak sunulmaktadır. Bu tercihin sahipleri kendilerini mutlaka sorgulamalı, nereye gittiklerini iyi hesap etmeli ve uyarılara kulaklarını tıkamamalıdırlar.

Âyeti güncele ve evrensele taşıdığımızda şunu söyleyebiliriz: İnançlar ve bilgiler sorgulanarak sahiplenilmelidir. Kişiler dünyada takip edecekleri yolu iyi belirlemeli, âhiret için doğru tercihlerde bulunmalıdır.

27-29. ÂYETLER:

اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَم۪ينَۙ ﴿٢٧﴾ لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَق۪يمَۜ ﴿٢٨﴾

وَمَا تَشَٓاؤُ۫نَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٢٩﴾

"**27-28.** O (Kur'ân), âlemler için, yani içinizden doğru yolda gitmek isteyenler için sadece bir öğüttür. **29.** Böylece, zaten âlemlerin Rabbi Allah'ın dilediğini dilemiş olursunuz."

Bu âyetlerde, sûrenin asıl vermek istediği mesaj, 19. âyette olduğu gibi yeniden gündeme getirilmekte ve doğru yolu takip etmek isteyenler için Kur'ân'ın bir öğüt olduğu vurgulanmaktadır.

a) Öğüt - İstikamet İlişkisi

Kur'ân'ın Kur'ân'da pek çok isim ve sıfatından söz edilmektedir. Konunun izahını daha önce yaptığımız için,[708] burada sadece Kur'ân'ın *zikr* oluşuna değinmek istiyoruz.

1. Kur'ân Öğüttür

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ "O (Kur'ân) âlemler için sadece bir öğüttür." Âyetteki ذِكْرٌ *zikr* kelimesi "öğüt", الْعَالَمِينَ *el-'âlemîn* sözcüğü ise "alemler, insanlar" demektir.

Bu âyette Kur'ân'ın öğüt oluşu ifade edilmektedir. "Kur'ân'ın âlemler için sadece bir öğüt oluşu", yararlanmak isteyenee yönelik öğüt oluşu anlamına gelir. Kur'ân'ın öğüdünden yararlanmak isteyenler daha çok insanlar olduğu için âyetteki *el-'âlemîn* kelimesini "insanlar, akıllılar" anlamında değerlendirmek gerekir. Bu kelimenin *el-'ılm* "ilim" kelimesiyle aynı kökten geldiği düşünüldüğünde, "âlem" adını almanın "ilim"le ilişkisi ortaya konulmuş olur.

Bu arada cinlerin de bu vahyin aydınlığından yararlandığına dair Kur'ân'da mesajlar bulunmaktadır. Ahkaaf 46/29-32 ve Cinn 72/1-2. âyetler bunun delilidir. Muhatapların çoğunluğu kimlerden oluşuyorsa hitap ona göre şekillendirilmektedir. Dolayısıyla mesajın içeriğinde cinlerin bulunmasına bir engel yoktur.

Kur'ân bir öğüttür, hatırlatmadır. Bu kökten gelen kelimeler Kur'ân'da sıklıkla kullanılmaktadır. *Zikr, tezkira* ve *zikrâ* kalıplarında bu kelime "gerçeğin hatırlatılması" anlamına gelmekte ve pek çok âyette Kur'ân'ın bir ismi olarak yer almaktadır.[709]

11. İstikameti Dilemek Gerekir

لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ "İçinizden doğru yolda gitmek isteyenler için (bir öğüttür)." Âyetteki شَاءَ *şâe* fiili "dilemek", يَسْتَقِيمَ *yestekım* fiili ise "doğru yolda olmak" demektir.

708 Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Giriş, "Kur'ân'ın Kur'ân'daki İsimleri" bölümü.
709 Hûd 11/114; Hıcr 15/6, 9; Nahl 16/44; Kehf 18/28; Tâhâ 20/99; Enbiyâ 21/24, 50; Furkaan 25/18, 29; Yâsîn 36/11; Sâffât 37/3; 168; Sâd 38/8, 49; Zümer 39/22-23; Fussılet 41/41; Zuhruf 43/5, 36, 44; Necm 53/29; Mücâdele 58/19; Talâk 65/10; Kalem 68/51; Cinn 72/17; Müzzemmil 73/19; Müddessir 74/54; İnsân 76/29; 'Abese 80/11.

İşte bu ifade, Kur'ân'ın öğüt oluşundan kimlerin yararlanacağını ortaya koymakta ve önceki âyetteki *el-'âlemîn* kelimesini açıklamaktadır.

Çeşitli vesilelerle ifade ettiğimiz üzere, hidâyet vermek ve doğru yolu göstermek sadece Yüce Allah'a aittir.[710] Gösterilen bu yolu tercih etmek ise insana bırakılmıştır.[711] Bu noktada Hz. Peygamber bile devreye girememekte ve kişi istemediği sürece, sevdiğini hidayete erdirememektedir.[712] Kur'ân'da hidayeti kulun istemesi gerektiği[713] ve hidayetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmektedir. , Yüce Allah isteyene hidayet verir; istemeyeni de sapıklıkta terk eder.[714] Peygamberin (as) yapabileceği şey, Allah'ın yolunu göstermek ve ona davet etmektir.[715] İman edene[716] ve Hakk'a yönelene hidayet edilir.[717] Çünkü Fâtiha 1/6'da olduğu gibi hidayet bir isteğin sonucudur.[718]

Kehf 18/29'da hakkın, yani gerçeğin Rabbimiz tarafından bildirildiği açıkça ifade edilmekte, artık dileyenin inanabileceği, dileyenin ise inkâr edebileceği, ancak inkârcılara azabın hazırlandığı vurgulanmaktadır. Teğâbün 64/2'de ise, "İnsanları Yüce Allah'ın yarattığı, bazılarının mümin, bazılarının ise kâfir olduğu" beyan edilmektedir. Bu durumda insanların, sonuçlarına katlanmak kaydıyla serbest bırakıldığı açıkça ortaya konulmaktadır. Kur'ân'dan öğüt almak isteyenler için onun insana tanınmış bir fırsat olduğunu beyan eden Tekvîr 27-28'de sözü edilen husus açıkça budur.

Bazı âyetlerde mutlak anlamda Yüce Allah'ın kudretinin her şeye yeteceği, dilerse herkesi hidayete erdirebileceği de beyan edilmektedir.[719] Bu husus elbette doğrudur; dilemesi halinde herkesi inandırabileceği gerçeğine rağmen, Yüce Allah bunu insan iradesi olmadan dilememiştir; çünkü bu durumda hayatın bir imtihan alanı oluşu anlamını kaybedecektir.

710 Nahl 16/9; Leyl 92/12.
711 İnsân 76/1-5.
712 Bakara 2/272; Kasas 28/56.
713 Fâtiha 1/6.
714 İbrâhim 14/4; Müddessir 74/31.
715 Şûrâ 42/52-53.
716 Teğâbün 64/11.
717 Ra'd 13/27.
718 Hacc 22/16.
719 Âl-i İmrân 3/26-27; En'âm 6/35, 39, 149; Yûnus 10/99; Hûd 11/118; Nahl 16/93.

b) İnsanın ve Yüce Allah'ın Dileği Nedir?

İsteyenin istikamet sahibi olabilmesinin başka bir şekilde ifadesi ise sûrenin son âyetinde yer almaktadır:

وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ "Böylece, zaten âlemlerin Rabbi Allah'ın dilediğini dilemiş olursunuz." Âyetteki تَشَاؤُنَ *teşâûne* fiili "dilemek", رَبُّ الْعَالَمِينَ *rabbu'l'âlemîn* tamlaması ise "âlemlerin Rabbi" demektir.

Kur'ân'ın, istikamet sahibi olmak isteyenler için öğüt oluşundan sonra gelen bu âyete göre, insanlardan bunu gerçekleştirenler, zaten Yüce Allah'ın dilediğini dilemiş olacaklardır. Yüce Allah insanların hidayete ermelerini istemektedir. Onun için kitaplar ve peygamberler göndermiş, böylece hayat prensipleri belirlemiştir.

Küfür ve şükür ilişkisi bağlamında, kulları için Yüce Allah'ın belirlediği sistem şu âyettedir: "Eğer nankörlük ederseniz, unutmayın ki, Allah size asla muhtaç değildir ve kullarının nankörlüğünden hoşnut olmaz, buna razı değildir. Şükredecek olursanız, işte O, sizin bu tavrınızdan hoşnut olur."[720] Yüce Allah, kullarının hidayet üzere yaşamalarından razı olacaktır ve bu nedenle, öğüt olan Kur'ân'ı onlara göndermiştir. Müddessir 74/54-56, İnsân 76/29-30 ve 'Abese 80/11-12'de de ifade edildiği üzere, Kur'ân'ın öğüdünden yararlanmak isteyenler aslında Yüce Allah'ın onlardan istediği hidayeti dilemiş olacaklardır. Yüce Allah onlar için, istedikleri hidayeti yaratacak ve kendilerine ihsan edecektir.

İrade, öğüt ve Allah'ın dilemesi konusunda detaylı bilgiyi İnsân sûresinin son âyetlerinde vereceğiz.

TEKVÎR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-6. âyetler): Sûrenin ilk altı âyetinde kıyâmet, sonraki altı başlıkta mahşer sahnesi ele alınmaktadır. Kıyâmetle ilgili olarak güneş dürülecek, yıldızlar dökülecek, dağlar yürütülecek, değerli varlıklar sahiplenilmeye-

720 Zümer 39/7.

cek, bulutlar yağmur yağdırmayacak, vahşi hayvanlar toplanacak ve denizler kaynatılıp kıyâmet kopacaktır.

(7-14. âyetler): Mahşerde ise insanlar eşleştirilecek, kızların öldürülmesi sorgulanacak, amel defterleri açılacak, gök soyulup gerçekler ortaya serilecek, cehennem tutuşturulacak, cennet hak edenlerine yakınlaştırılacak ve herkes âhiret için neler sunduğunu bilecektir.

(15-21. âyetler): Yüce Allah gezegenlere, vahiyden etkilenen gönüllere, yönelen veya gitmekte olan geceye, ayrıca ağaran sabaha yemin ederek, Kur'ân'ın güvenilir elçi Cebrâîl (as)'ın getirdiği söz olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca o elçinin değerli, güçlü, itibarlı, kendisine itaat edilen ve güvenilir oluşuna dikkat çekmektedir.

(22-26. âyetler): Daha sonra söz Hz. Peygamber'e getirilmekte, onun bir insan ve muhataplarının da arkadaşı olduğu hatırlatılmaktadır. Delirmediği ve vahye dair söylediği bilgileri, apaçık ufukta gördüğü Cebrâîl'den aldığı vahyin hiçbir şekilde şeytan kaynaklı olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca, bu gerçeği kabul etmeyenlerin yönelişlerini sorgulamaları gerektiği, özellikle soru ve kınama şeklinde kendilerine hatırlatılmaktadır.

(27-29. âyetler): Kur'ân'ın, akıllı varlıklardan istikamet sahibi olmak isteyenler için bir öğüt olduğu özellikle bildirilerek, bunu gerçekleştirenlerin aslında Yüce Allah'ın da dilediğini istemiş olacakları vurgulanmaktadır. Bu husus, bir taraftan insan iradesine tanınan hürriyeti, diğer taraftan da Hakk'a yönelik kabullerin ilâhî iradeyle örtüşeceğini ortaya koymaktadır.

Tercihini Yüce Allah'ın isteği doğrultusunda şekillendirenlerden olmayı Rabbimizden niyaz ediyoruz.

82. İNFİTÂR SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 19 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "çatlamak" anlamına gelen *infetarat* kelimesinden alan İnfitâr sûresi, hem resmî, hem de iniş sırasına göre 82. sûredir. Bu sûre de, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Bu sûre, "mahşerin çeşitli sahneleri ve orada herkesin her şeyi öğreneceği" noktasında öncesindeki Tekvîr sûresi ile konu ilişkisine sahiptir.

Sûrenin ilk grup âyetinde, mahşer için sistemin yeniden inşa süreci hakkında bilgi verilmektedir. İşte o günde insanoğlunun dünyada yapıp ettiği veya yapmayıp ertelediği her ne varsa, onları bileceği özellikle hatırlatılmaktadır.

Devam eden âyetlerde Yüce Allah'a karşı nankörlük ve aldanmışlığın anlamsızlığı üzerinde durularak, O'nun insanı yaratmasındaki bazı sıfatları gündeme getirilmektedir. Daha sonra, nankörlüğün bir devamı olarak, bazılarının mahşer duruşmasını inkâr ettiği, oysa onların yaptığı her şeyi kaydeden meleklerin görevli olduğu ve kayda devam ettikleri beyan edilmektedir.

İyilerin nimetler içinde, azgınların ise cehennemde olacakları ifade edildikten sonra, cehennemde kalış süresi hakkında bilgi verilmektedir.

Hesap Günü'nün mahiyetinin nasıllığını hiç kimsenin bilemeyeceği belirtilerek, o günde hiçbir canın, başka hiçbir can için hiçbir yetkisinin olamayacağı, ayrıca yetkinin bütünüyle Yüce Allah'a ait olduğu prensibiyle sûre sona erdirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْقُبُورُ
بُعْثِرَتْ ﴿٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾
الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ
﴿٩﴾ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي
نَعِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾
وَمَا أَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَا أَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا
وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ ﴿١٩﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-5. Gökyüzü yarıldığı, yıldızlar serpildiği, denizler kabartıldığı ve kabirler boşaltıldığı zaman, insanoğlu (yapıp) gönderdiklerini ve (yapmayıp) geride bıraktıklarını bir bir anlayacaktır. **6.** Ey insan! İhsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir? **7.** (Oysa Allah), seni yaratan, şekillendiren ve yaratılışını dengeli hale getirendir. **8.** Seni istediği herhangi bir şekilde parçalardan oluşturandır. **9.** Hayır, hayır, sizler hesabı yalanlıyorsunuz. **10-12.** Üzerinizde, yapmakta olduklarınızı bilen, değerli yazıcılardan oluşan hafızaya kaydediciler vardır. **13.** İyiler, elbette nimet içerisinde bulunacaklardır. **14-16.** Suçlular ise cehennemde olacaklar, Hesap Günü'nde oraya girecekler ve oradan bir daha da ayrılamayacaklardır. **17.** Hesap Günü nedir, bilir misin? **18.** Evet, evet, nedir acaba o Hesap Günü, bilir misin? **19.** O gün, hiçbir kimse başka hiçbir kimse için hiçbir şey yapamaz. O gün, yetki sadece Allah'ındır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْۙ ﴿١﴾ وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْۙ ﴿٢﴾ وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْۙ ﴿٣﴾

وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْۙ ﴿٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ ﴿٥﴾

"**1-5.** Gökyüzü yarıldığı, yıldızlar serpildiği, denizler kabartıldığı ve kabirler boşaltıldığı zaman, herkes (yapıp) gönderdiklerini ve (yapmayıp) geride bıraktıklarını bir bir anlayacaktır."

Yüce Allah, İnfitâr sûresinin ilk âyetlerinde âhiret âleminin inşası hakkında birtakım bilgiler vermektedir.

a) Âhiret Âleminin İnşası

Yüce Allah, dünya hayatının sonunda yeni bir âlemin kurulacağı gerçeğini izah bağlamında dört değişik oluşumdan söz edip, konuya "gök"le başlamaktadır.

1. Gök Yarılacak

اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْۙ "Gökyüzü yarıldığı zaman." Âyetteki السَّمَٓاءُ *es-semâ'* kelimesi "gök, uzay boşluğu", انْفَطَرَتْ *infetarat* fiili ise "yarılmak" demektir.

Bu âyette ifade edilen göğün yarılması, Tekvîr 81/1'dekinden farklıdır ve tıpkı İnşikaak 84/1'de olduğu gibi sistemin yıkılışını değil, yeniden inşasını ifade etmektedir.

a) *es-Semâ'* ve *el-İnfitâr* Kelimelerinin Anlamları

Âyetteki السَّمَٓاءُ *es-semâ'* kelimesi, kök olarak "yükseklik, her şeyin tavanı, üstü" anlamındaki *s-m-v/es-sümüvv*'den türetilmiştir.[721] Yaygın kullanıma göre "gök" anlamına gelse de maksat, dünyaya göre görsel olarak yüksekte bulundukları için bütünüyle "uzay ve içerdiği gök cisimleri"dir.

"Bir şeyi uzunlamasına yarmak, yaratmak, orucu açmak" anlamlarındaki *fetara* kökünden gelen اِنْفَطَرَ *infetara* fiili, "yarılmak" demektir. Bu

721 Halil b. Ahmed, age., VII, 318-319.

kelime "ıslâh", yani yapım için kullanıldığı gibi, "fesâd", yani yıkım için de kullanılır.[722] Üç harfli fiil olarak *fetara* şeklinde "yoktan var etmek" anlamında Yüce Allah'a nispet edildiği gibi,[723] *fâtır* şeklinde "Göklerin ve yerin yaratıcısı" anlamında yine Yüce Allah'ın sıfatı olarak kullanılmaktadır.[724]

"Yoktan var etmek" için *fetara* kelimesi de kullanıldığına göre, özellikle âhiretin inşası için bu kelimenin kullanılması manidardır. Nitekim "bir şeye yeniden fıtrat kazandırmak" şeklindeki anlam gözetildiğinde şunu söyleyebiliriz: Hem bu âyetteki *infetarat* fiili, hem de Müzzemmil 73/18'deki *münfetır* kelimesi, göklerin yok olması değil de, yeniden inşası anlamında değerlendirilmelidir; bu son derece doğru ve delile sahip bir bakış açısıdır.[725]

Bu kökten gelen *yetefettarne* kalıbı iki âyette geçmektedir. Bunların ilki Meryem 19/90'dadır ve Yüce Allah'a çocuk isnadının, bu sistemin çöküşü ve âhiret inşasının başlangıcı olduğu anlamını vermektedir. Diğeri ise Şûrâ 42/5'tedir ve o da, insanların üzerindeki bu gök sisteminin mahşer için yarılmasını ya da Zâriyât 51/47'de olduğu gibi mevcut sistemin genişlemesini ifade etmektedir.[726]

b) *İnfitâr* ve *Fıtrat* İlişkisi

İnfitâr ile aynı kökten gelen *fitrat*, "Yüce Allah'ın insanın yaratılışına potansiyel olarak yerleştirdiği tevhîd çizgisinde iman sahibi olabilmesi yeteneği"dir.[727] Fıtrata uygun davranmak, insanın yaratılışına yerleştirilen potansiyelin iradeli olarak dışa vurulması eylemidir. Tâhâ 20/50 ve A'lâ 87/3'te ifade edildiği gibi, Yüce Allah her şeye hidayetini vermiştir. Varlıklara hidayetlerinin verilmesi, yaratılış amaçlarına uygun olarak programlanmaları demektir.

Suyun, kuşun, yağmurun, bulutun, güneşin, ayın, yıldızların, ağaçların, bitkilerin, yeryüzünün, göklerin vs. bütün varlıkların hidayeti, yaratıldıkları amaç doğrultusunda farklıdır. Bu arada insanın hidayeti ise Yüce Allah'ı tevhîd çizgisinde kabul edebilecek şekilde fıtrat üzere yara-

722 Râğıb el-Isfehânî, Müfredâtu Elfâzı'l-Kur'ân, Beyrut, 1997, 640.

723 En'âm 6/79; Hûd 11/51; İsrâ 17/51; Tâhâ 20/72; Enbiyâ 21/56; Rûm 30/30; Yâsîn 36/22; Zuhruf 43/27.

724 En'âm 6/14; Yûsuf 12/101; İbrâhim 14/10; Fâtır 35/1; Zümer 39/46; Şûrâ 42/11.

725 Bu yorumu Mustafa İslâmoğlu'na borçlu olduğumuzu itiraf etmeliyiz. Bk. İslâmoğlu, age., s. 1230'da 1. not.

726 Mülk 67/3'teki futûr kelimesi ise "kusur, başıboşluk, delik, gedik, yırtık, çatlak" gibi anlamlara gelmekte ve gök sisteminde böyle kusurların bulunmadığını ifade etmektedir.

727 Halil b. Ahmed, age., VII, 418; Isfehânî, age., s. 640.

tılmasıdır. İnsanlar Yüce Allah'ın Rab'lığını, yani sahipliğini bilecek şekilde yaratılmıştır. Esasında "Elest" denen sözleşme de bu programın, yaratılış sürecinde her insan için mecaz yoluyla ifade edilmesinden ibarettir.[728] Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: "Her doğan fıtrat üzere doğar..."[729] İşte Rasûlüllah (as)'ın da vurguladığı husus, yaratılıştaki ilâhî programın kusursuzluğudur. İnsanlar bu ilâhî kodlamayla doğarlar, daha sonra kendi iradeleri veya başkalarının yönlendirmesiyle başka yolları tercih ederler.

c) Kıyâmet ve Mahşer Haberleri: Edilgen Yapılar

اِنْفَطَرَ *infetara* kalıbı, Arapçada "mutâva'at" diye isimlendirilir ve "etki altında kalmak, bir şeyi kabullenmek" gibi bir anlam verir. Bu fiil, İnfitâr 1'de "başka bir güç tarafından yarılmak zorunda bırakılmak" anlamına gelir. Fiiller bazen doğrudan edilgen kalıpta, bazen de edilgen anlam veren kalıplarda getirilir. Bunun sebebi olayın önemine dikkat çekilmek istenmesidir.

Özellikle kıyâmet ve mahşerle ilgili anlatımlarda bu ifade tekniğine Kur'ân'da sıklıkla yer verilir. Bu konuda *inşekka,*[730] *infetara, inkedera,*[731] *ıkterabe*[732] gibi beş harfli "mutava'at" kalıbında fiiller kullanıldığı gibi, *'urıda, vüdı'a,*[733] *yüde''ûne,*[734] *yu'rafu, yü'hazü,*[735] *rucce, büsse,*[736] *nüfıha, humile, dükke, tu'radu, ûtiye,*[737] *cümi'a,*[738] *tumise, fürice, nüsife, ukkıte,*[739] *üzlife,*[740] *bürrize,*[741] *yünfehu, fütiha, süyyira,*[742] *küvvira, 'uttıle, huşira, süccira, züvvice, süile, kuti-*

728 Bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Şems sûresi, 8. âyet.
729 Buhârî, Cenâiz, 92; Süleymân b. Eş'as Ebû Dâvûd, es-Sünen, Beyrut, 1992, Sünne, 17; Tirmizî, Kader, 5; Mâlik b. Enes, el-Muvatta', İstanbul, 1992, Cenâiz, 52; Ahmed b. Hanbel, II, 233, 275, 393, 410, 481; III, 353.
730 Kamer 54/1; Rahmân 55/37; Hâkka 69/16; İnşikaak 84/1.
731 İnfitâr 82/1-2.
732 Kamer 54/1.
733 Kehf 18/48-49.
734 Tûr 51/13.
735 Rahmân 55/41.
736 Vâkı'a 56/4-5.
737 Hâkka 69/13-14, 18-19, 25.
738 Kıyamet 75/9.
739 Murselât 77/8-11.
740 Şu'arâ' 26/90; Tekvîr 81/13.
741 Şu'arâ' 26/90-91; Kaaf 50/31; Nâzi'ât 79/26.
742 Tâhâ 20/102; Nebe' 78/18-20; Tekvîr 81/3.

le, nüşira, küşita, su''ıra,[743] *füccira, bu'sira,*[744] *hukka, müdde,*[745] *tüblâ*٢ ve *zülzile*[746] gibi edilgen kalıplarda fiiller de kullanılmıştır.

Elbette kıyâmet ve mahşerle ilgili olarak *temûru, tesîru,*[747] *yahrucü,*[748] *tekûnü*٢ ve *tercüfü*٢ gibi etken kalıptaki kullanımlara da Kur'ân'da yer verilmektedir.[749] Ancak genel yapıya dikkat edildiğinde edilgen kalıplar daha sıklıkla görülmektedir; sebebi de olayın önemidir. Çünkü olayı gerçekleştiren varlık, öylesine açık ve bilinmektedir ki, artık onu her defasında bir daha zikretmeye gerek kalmamaktadır.

d) Göğün Yarılması Ne Demektir?

İnfitâr sûresinin ilk âyetinde ve daha pek çok âyette dile getirilen göğün yarılması, genellikle sistemin yıkılması anlamında yorumlanmıştır.[750] Oysa -ister *İnşikaak* kelimesiyle, isterse *İnfitâr* kelimesiyle olsun- göğün yarılması, kıyâmetin peşi sıra sistemin yeniden kurulmasının ilk aşamasıdır. Bu yarılmada öncelikle gökyüzü, yani uzay göz alıcı bir kırmızılığa bürünecek,[751] çok güçlü bir şekilde bina edilen[752] ve benzersiz bir dengeye sahip kılınan gök[753] bütün direncini kaybedecektir.[754]

Gökler açılıp, kapıları olan bir görüntüye sahip kılınacak,[755] mevcut gizemli yapı bir anlamda bu özelliğini kaybedip, herkesin görebileceği şekilde ortaya serilecektir.[756] O gün gökyüzü, bulutlarıyla birlikte parçalanacaktır.[757] Yani bütün halinde uzayın varlığı değişime tâbi tutulacaktır. Kıyâmette, sadece gök ve bulutlar değil, yeryüzü de çok hızlı bir şekilde yarılacaktır.[758] Benzer şekilde ay da aynı sonu yaşayacaktır.[759]

---

743 Tekvîr 81/1-12.
744 İnfitâr 82/3-4.
745 İnşikaak 84/2-5.
746 Zilzâl 99/1.
747 Tûr 51/9-10.
748 Kamer 54/7.
749 Bu konuda çeşitli değerlendirmeler için bk. İslâmoğlu, age., s. 1236.
750 İnfitâr sûresinin ilk âyetleri kıyamet olarak, yani yıkılış anlamında değerlendirilmiştir. Taberî, age., XXX, 85; Semerkandî, age., III, 554; Zemahşerî, age., IV, 701; Râzî, age., XXXI, 76-77; Kurtubî, age., XIX, 160; Muhammed b. Muhammed el-İmâdî Ebussuud, İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, 1990, IX, 120; Yazır, age., IX, 46; Esed, age., s. 1243.
751 Rahmân 55/37.
752 Zâriyât 51/47.
753 Rahmân 55/7.
754 Hâkka 69/16.
755 Nebe' 78/19.
756 Tekvîr 81/11.
757 Furkaan 25/25.
758 Kaaf 50/44.
759 Kamer 54/1.

İnşikaak sûresinin ilk âyetlerinde dile getirilen, göğün ve yerin yarılması, sahip oldukları sistemi kaybetmeleri demektir. Hiç şüphe yok ki bu bir yok oluş değil, yeni bir başlangıcın ilk aşamasıdır. Enbiyâ 21/104'te dile getirilen "göğün kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi dürülmesi" ve peşinden "ilk yaratılışta olduğu gibi yaratılışın iade edilmesi", âhirette yeni bir sistemin kurulacağının açık ifadesidir.

Rûm 30/26-27'de göklerin ve varlıkların yaratılışından, yaratılışın tekrarından ve ikinci yaratmanın ilkine göre çok daha kolay olacağından söz edilmektedir. Ayrıca Tekvîr 81/1-6'da güneşin dürülmesi gibi olaylar bu sistemin yıkılışını ifade ederken, hem İbrâhim 14/48, hem Tekvîr 81/11, hem İnfitâr 82/1-4, hem de İnşikaak 84/1-5'te bu sistemin yeniden inşa edileceği ve âhiret şartlarına göre yeni bir sistemin kurulacağı ifade edilmektedir. Üstelik bu yeni oluşum, Kur'ân'ın açık ifadeleriyle yine bu toprakta ve uzayda,[760] ancak değişim geçirmiş bir halde gerçekleştirilecektir.

Târık 86/11'de dile getirilen "göğün dönüşü" ile bu dönüşümün amaçlandığı da söylenebilir. Bununla, göğün ve cisimlerinin kıyâmette parçalanıp mahşer için yeniden bir var oluş sürecine girmesi kastedilmiş olabilir.[761]

Anlaşılan o ki, kıyâmet bir yok oluş değil, bir sistem değişikliğidir. Bu anlamda *İnfitâr* kelimesi, sanıldığının aksine parçalanıp yok olmayı değil, özünde potansiyel olarak var kılınan bir yapının tıpkı çekirdeğin yarılması gibi yeniden hayat sahnesine çıkartılmasıdır. Gerçeği elbette sadece Rabbimiz bilmektedir.

11. Yıldızlar Serpilecek

وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ "Yıldızlar serpildiği zaman." Âyetteki الْكَوَاكِبُ *el-kevâkib* "yıldızlar", انْتَثَرَتْ *inteserat* fiili ise "serpilmek" demektir.

Kevkeb, "ışığı en parlak gök cisimleri"ni ifade eder. Burada "yıldızlar" anlamında *en-nücûm* kelimesinin değil de, *el-kevâkib* kelimesinin kullanılmış olması manidardır. Nitekim Tekvîr 81/2'de sistemin yıkılmasından söz edilirken *en-nücûm* kelimesi kullanılmış, İnfitâr'da ise *el-kevâkib*'e yer verilmiştir.

Buradan hareketle, maksadın yıkımdan farklı bir şey olduğu, muhtemelen yapım olduğu hissedilmektedir. Demek ki, âhiret âleminde göklere

760 Kehf 18/47; Tâhâ 20/106-107.
761 Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, Târık sûresi, 11. âyet.

serpilecek varlıkların adı *kevâkib* denilen "yeni doğmuş, genç yıldızlar"dır. Yeni bir dizayn gerçekleştirilecek, muhtemelen sayıları ve yapıları da mevcut gök cisimlerinden farklı olacaktır.

"Saçmak, dağıtmak, yaymak, ayırmak, bir şeyi eliyle ayrı ayrı atmak" anlamlarındaki *n-s-r* kökünden türetilen اِنْتَثَرَ *intesera* fiili de aynı anlamı vermektedir.[762] Yıldızların serpilmesi genellikle sistemin yıkılması anlamında kıyâmet günü etrafa saçılması olarak yorumlanmıştır.[763] Aslında bu fiil, "yayılmak, serpilmek, ayırmak" anlamlarıyla bir yıkılışı değil, daha çok yeni bir sistemin kuruluşunu anlatmaktadır.[764] Genç yıldızların serpilmesi, ince detayına kadar yeniden inşayı işaret etmektedir.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, beş harfli "mutâvaat" kalıbı "etki altında kalmayı" veya "bir şeyi kabullenme"yi ifade eder. Bu nedenle, genç yıldızların serpilmesi, Tekvîr 81/2'de ifade edilen yıldızların sönmesinden sonra meydana gelecek olan yeniden serpiştirilme demektir.

Esasında *en-nesra* kelimesinin "gökteki yıldız"[765] anlamından hareketle, İnfitâr 2'deki serpilmenin yeniden yıldız olmak, yeniden fonksiyon icra etmek anlamına gelebileceği düşünülmelidir. Bu durumda, ikinci âyetin anlamı "(Sönen) yıldızlar yeniden yıldızlaşınca" veya "Sönen bir yıldız yeni bir yapıda ışık verir hale gelince" şeklini alır.[766]

Âlimlerimiz bu sûrenin ilk âyetlerinde sayılanları tıpkı Tekvîr sûresinin ilk altı âyetinde sıralanan kıyâmet sahnelerinin bir parçası kabul etmişlerdir. Oysa sûrenin devam eden âyetlerinde mahşer sonrasıyla ilgili açıklamalar getirildiği için, ilk gruptakilerin de kıyâmetle değil, mahşerle ilgili olduğu gayet açıktır.

ııı. Denizler Kabaracak

وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ "Denizler kabartıldığı zaman." Âyetteki الْبِحَارُ *el-bihaar* kelimesi "denizler", فُجِّرَتْ *füccirat* fiili ise "fışkırtılmak, kabarmak" anlamına gelmektedir.

762 Halil b. Ahmed, age., VIII, 219; Isfehânî, age., s. 790.

763 Taberî, age., XXX, 85; Semerkandî, age., III, 554; Zemahşerî, age., IV, 701; Râzî, age., XXXI, 76-77; Kurtubî, age., XIX, 160; Ebussuûd, age., IX, 120; Yazır, age., IX, 46; Esed, age., s. 1243.

764 İslâmoğlu, age., 1230'da 2. not.

765 İbn Fâris, age., III, 854-855.

766 İnsân 76/19'da kullanılan mensûr kelimesi "saçılmış, serpilmiş" anlamıyla incilerin etrafa saçılmasını, serpilmesini, bir anlamda görülmesini ifade etmektedir. Bu kelime aynı kalıpta Furkaan 25/23'te ise kötülük sahiplerinin kötülüklerinin etrafa saçılması, yani zerreler halinde bile olsa görünür hale getirilmeleri anlamında kullanılmıştır.

İnfitâr sûresinin bu ilk âyetlerini kıyâmetle ilişkili görenler âyetteki maksadın, aralarındaki berzah denilen engelin kaldırılıp birbirine karışması, bütün suların birleşip tek deniz haline gelmesi ya da suların tamamen çekilmesi olduğunu beyan etmişlerdir.[767] Tekvîr 81/6'da *süccirat/tescîr*, yani denizlerin ateşlenmesi ve kaynatılıp buharlaşmasından söz edilirken, sistemin özelliğini kaybetmesi ifade ediliyordu.

Nitekim Hz. Peygamber de, "Bir damla bile su kalmayacak" buyurarak bu gerçeği dile getirmişti.[768] Burada ise denizlerin *füccirat/tefcîr*, yani fışkırtılması veya kabartılmasından söz edilmektedir. Önceki iki âyete uygun olarak bu âyetteki ifadeden de, denizlerin yeniden oluşturulacağı, kaynaklardan fışkırtılacağı ve yeni sistemdeki yerini alacağı anlaşılmaktadır.

Mahşer için önce uzay ve içindekiler yeniden inşa edilecek, gök cisimleri sistemdeki yerlerini alacak, ardından yeryüzündeki denizler kaynaklarından fışkırtılıp kabaracaktır. Son aşama bir sonraki âyettedir.

ıv. Kabirler Boşaltılacak

وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ "Kabirler boşaltıldığı zaman." Âyetteki الْقُبُورُ *el-kubûr* kelimesi "kabirler", بُعْثِرَتْ *bu'sirat* fiili ise "boşaltılmak" demektir.

İlk üç âyette ve diğer sûrelerde konuyla ilgili sayılan hususlar, bir anlamda mahşerdeki duruşmanın hazırlık aşamalarıdır. Bunların sonunda duruşma için kabirler boşaltılacaktır.

Sıklıkla gündeme getirdiğimiz üzere, âhiret sürecinde şu yedi aşama yaşanacaktır: "Diriltilme, toplanma, Allah'a sunulma, bilgilendirilme, yargılanma, değerlendirilme ve ödül ya da azapla buluşturulma." İnsanın mahşer duruşması için yaşayacağı ilk olay, diriltilmesidir. Bu anlamda Kur'ân'da pek çok kelime kullanılmaktadır. İşte bunlardan biri de, "bir şeyin/toprağın altını üstüne çevirmek, toz toprağa çevirmek, dışarı çıkarmak" anlamındaki *be'sera* kelimesidir.[769]

Bu kelime, بعث *bu'ıse* ve أثير *üsîra* kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen bileşik bir kelimedir.[770] 'Âdiyât 100/9'da da geçen bu kelime,

767 Örnek için bk. Yazır, age., IX, 47.
768 Buhârî, Tefsîr sûre 81.
769 Bu anlam için bk. Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, es-Sıhâh: Tâcu'l-Luğa, Beyrut, 1979, I, 99.
770 Bu görüş ve kelimenin anlamı için bk. Isfehânî, age., s. 133.

"kabirlerde bulunanların mahşer duruşması için dışarı çıkartılması" anlamına gelmektedir. Bazıları bu âyeti yorumlarken "kabirlerin altüst olması" ifadesini kullanmışlardır.[771] Bunun nedeni, bu dört âyeti kıyâmetle ilişkili görüp mahşerle ilişkilendirmemiş olmalarıdır.

Bizce bu yaklaşım, meseleyi kıyâmetin dehşetini anlatan Vâkı'a 56/3 ile karıştırmaktan kaynaklanmaktadır. Orada tıpkı Tâhâ 20/106-107'de olduğu gibi, fiziksel olarak dünyanın yüksek ve çukur yerlerinin yer değiştirip, tümsekliğin ve çukurluğun, yerini dümdüz bir şekle terk etmesi anlatılmaktadır. İnfitâr'da ise, konu fiziksel olarak yeryüzünün şekil değiştirmesi değil, insanın yargılanmak üzere diriltilmesiyle ilgilidir.

İnfitâr sûresinin bu ilk grup âyetinden, âhiret için yeni bir âlem şekillenmesinin yaşanacağı anlaşılmaktadır. Uzay, potansiyel olarak kendisine yerleştirilen yeni özelliklerini, bir çekirdeğin yarılıp filiz çıkarması gibi ilâhi emirle ortaya dökecektir. Gök cisimleri yeniden ve muhtemelen değişik sayı ve özelliklerde, farklı şekillerde sisteme kavuşturulacaktır. Bütün bu hazırlık aşamalarından sonra sıra insanın diriltilmesine gelecek ve bu anlamda kabirlerde bulunanlar, yani bütün insanlar mahşer için, bulundukları konumdan dışarı çıkartılacaklardır.

Varlıklar bu dönüşümü ilâhî bir programın icrası şeklinde gerçekleştirecek, tıpkı Fussılet 41/11 ve İnşikaak 84/2 ve 5'te de ifade edildiği gibi, âhiret için bütün dönüşümler söz konusu varlıkların kaderi olarak yeniden hayat bulacaktır. İbrâhim 14/48, Enbiyâ 21/104, Rûm 30/27 ve İnşikaak 84/1-5'te açıkça ifade edildiği üzere, âhiret için sistem yeniden şekillendirilecektir. Bu yeni inşa, bir yok oluşun değil, bir dönüşümün parçası olarak yaşanacaktır. Kanaatimizce, İnfitâr sûresinin bu âyetlerinde, kendi şartlarına uygun fiziksel inşa sürecinin değişik kalemlerinden bir kesit vardır.

b) İnsanın Gerçeği Bilmesi

Tıpkı Tekvîr 81/14'te olduğu gibi, âhiretteki detayların verilme nedeni, insanın bilgilendirilmesidir. Bu âyetlerde, dünyevî işlerde de insanları bilgilendirmenin önemi hakkında dolaylı olarak hatırlatma yapılmaktadır.

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ "Herkes (yapıp) gönderdiklerini ve (yapmayıp) geride bıraktıklarını bir bir anlayacaktır." Âyetteki عَلِمَتْ *'alimet* fiili "bilmek", نَفْسٌ *nefs* kelimesi "kişi, insan", قَدَّمَتْ *kaddemet* fiili "öne sürmek", اَخَّرَتْ *ahharat* fiili ise "geriye bırakmak" demektir.

771 Esed, age., s. 1243.

İşte sonuç bu: İnsanoğlu dünyada yapıp öne sürdüğünü veya yapmayıp tehir ettiğini görecek ve bilecektir. Sûrenin ilk grup âyetinin sonu burasıdır. Âhiret âlemi yeniden inşa edilecek ve herkes dünyada neleri yaptığını ve neleri terk ettiğini çok iyi bilmiş olacaktır.

Bu âyeti çeşitli şekillerde anlamak mümkündür:

1. "Her insan neyi öncelediğini ve neyi ertelediğini fark edecektir."[772] Bu tercüme, insanın daha fazla önem verdikleriyle, kendince değersiz görüp terk ettiklerini içerir. Buna göre, âyette bu tür insanın övgüye değer herhangi bir eyleminden söz edilmemekte, karar ve tercihlerinin tamamen hatalı olduğu belirtilmektedir.

2. "Her insan, yaptıklarını ve yapması gerektiği halde yapmadıklarını bilecektir." Bu ifade, insanın görev ve sorumlulukları noktasındaki duruşunu ortaya koyar. Görevini yaptıysa takdimi, yapmadıysa tehiri söz konusudur. Takdimi, yaptığı farzlar, tehiri ise yapmadıklarıdır.[773] Buna göre, takdimler sevapları, tehirler günahları sembolize eder. Bu anlamıyla âyet, Müddessir 74/37'de sözü edilen iki seçeneği içerir: "Ya iyilik yapıp cennete gitmek ya da kötülük yapıp cehennemi tercih etmek".

3. "Her insan bütün hazırladıklarını bilecektir." Bu anlama göre âyet, Tekvîr 81/14'ün değişik bir anlatımıdır.

4. "Her insan (ekonomik anlamda) takdimini ve tehirini bilecektir." Buna göre, kişinin kendisi için harcadığı malı onun takdimi, vârislerine bıraktığı ise tehiri olmaktadır.[774] Burada bir yergi ve kınama yoktur.

5. "Her insan, yaptığı her şeyi bilecektir." Buna göre kişi, yaptığı hayır ve şerri görecektir ki buna takdîm ettiği şey denilir. Tehir ettiği ise, örnek olup geriye bıraktığı ve sonrakilerin de işlemesine sebep olduğu iyi veya kötü şeylerdir.[775] Bu anlamın Kur'ân'dan da delili vardır: "Her kim bir işe öncülük eder veya destek verirse ona da bir pay vardır. Kötülüğe öncülük eden veya destek verene de sorumluluk vardır."[776] Hadisten delili ise Hz. Peygamber'in ilan ettiği şu prensiptir: "Her kim güzel bir çığır açarsa, onu yapanların sevabından ona da vardır. Her kim de kötü bir çığır açarsa, ona

772 İslâmoğlu, age., s. 1230 ve 1231'de 5. not.
773 Taberî, age., XXX, 86.
774 Yazır, age., IX, 48.
775 Taberî, age., XXX, 86.
776 Nisâ' 4/85.

da onu işleyenlerin vebali vardır."[777] Adeta davranışların kaydedildiği defterde araya bir karbon kâğıdı konulmaktadır.

6. "Her insan (sonunda), ilerisi için ne hazırladığını ve (bu dünyada) ne bıraktığını anlayacaktır."[778] Bu tercüme, insanın neler yaptığını ve neleri yapmadığını ifade eder. Âyetin bu şekildeki mesajı çift yönlü olarak insanın bütün eylemlerini kapsar. Hem yapması gerektiği halde yaptıklarını, hem de görevi olup yapmadıklarını, ayrıca hem yapmaması gerektiği halde yaptıklarını, hem de yapması gerektiği halde yapmadıklarını içerir.

7. Ebû Müslim'in kanaatine göre, her insanın ömrünün başında (muhtemelen zamanında) yaptığı şeyler takdimini, ömrünün sonuna bırakıp yapamadığı şeyler ise tehirini oluşturur.[779]

Sözün özü şudur: Tekvîr 81/14'te de kısaca değindiğimiz ve Kehf 18/49, Yâsîn 36/12, Kıyâmet 75/13 ve Zilzâl 99/7-8 gibi âyetlerde de belirtildiği gibi, bu âyete göre "insanoğlu bu dünyada yapıp ettiği ve yapmayıp terk ettiği her şeyi mahşerde görecek ve bilecektir." İşte sûrenin ilk beş âyetindeki ortak mesaj, insanın gerçekleşecek mahşer duruşmasına hazır olmasını sağlamaktır.

6-8. ÂYETLER:

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾

الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾

"6. Ey insan! İhsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir? 7. (Oysa Allah), seni yaratan, şekillendiren ve yaratılışını dengeli hale getirendir. 8. Seni istediği herhangi bir şekilde parçalardan oluşturandır."

Yüce Allah, sûrenin ilk beş âyetinde mahşerde yaşanacak gerçekliklere değindikten sonra, asıl maksadının insanı uyarmak olduğunu beyan ederek, yaratıp şekillendirdiği insanın, Rabbine karşı aldanmaması gerektiğini hatırlatmaktadır.

777 Müslim, Zekât, 69; İlim, 15; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, es-Sünen, Haleb, 1986, Zekât, 64; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd ibn Mâce, es-Sünen, İstanbul, 1992, Mukaddime, 14; Ahmed b. Hanbel, IV, 357, 359, 360, 361.

778 Esed, age., s. 1243.

779 Râzî, age., XXXI, 77.

a) İnsanın Aldanması

Âhirette bilgilendirileceği ifade edilen insanın, hiçbir şekilde inkâra saplanmaması ve kendini garantide görmemesi gerektiği bu âyette dile getirilmektedir.

يَا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ "Ey insan! İhsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?" Âyetteki غَرَّ *ğarra* fiili "aldatmak", رَبِّكَ الْكَرِيمِ *rabbüke'l-kerîm* tamlaması ise "cömert Rabbin" demektir.

Bu âyette Yüce Allah, nankör insan tipine seslenmekte ve ikram sahibi Rabbine karşı onu nelerin aldanmaya sevk ettiğini sormaktadır. Bu soru elbette cevabı beklenen bir soru değildir. Çünkü Yüce Allah, kimin, neyi, niçin yaptığını çok iyi bilmektedir. Buradaki maksat, bu durumdaki kişinin kendisini sorgulamasını sağlamak, yaptığının yanlış olduğunu ona öğretmek ve hayatına çekidüzen vermesi gerektiğini hatırlatmaktır.

1. Âyetteki اَلْاِنْسَانُ *el-insân* kelimesi bütünüyle insanoğlu, yani insanlık değil de, Taberî'nin dediği gibi inanç ve davranışları yanlış olanlar anlamında "kâfir insan" olmalıdır.[780] Bu nedenle tercümeyi "ey insanoğlu" değil de "ey insan" şeklinde vermeyi tercih ettik.

2. Âyette insanın aldanmasını ifade eden kelime غَرَّ *ğarra* fiilidir. Bu fiil ve aynı kökten gelen kelimeler Kur'ân'da hep olumsuz içerikte kullanılmaktadır. Bunlar "münafıkların müminleri suçladığı aldanmışlık,[781] dünya hayatının,[782] kuruntuların,[783] şeytanın,[784] iftiraların,[785] kâfirlerin seyahatlerinin kendilerini aldatması,[786] kâfirlerin ve zalimlerin aldanması"[787] şeklinde ve daha çok münafık, kâfir, zâlim ve özellikle de *el-ğarûr* diye isimlendirilen şeytana nispet edilmektedir.

Âyette yerilen *ğurûr* ile günümüzde kullanılan "gurur" kelimelerini karıştırmamak gerekir. "Onur" anlamını verdiğimiz gurur, kişinin haklı bir davadaki başarısını ve övüncünü ifade eder. İnsanlar yaptıkları güzellik-

780 Taberî, age., XXX, 87.
781 Enfâl 8/49; Ahzâb 33/12.
782 Âl-i İmrân 3/185; En'âm 6/70, 130; A'râf 7/51; Lokmân 31/33; Fâtır 35/5; Câsiye 45/35; Hadîd 57/20.
783 Hadîd 57/14.
784 Nisâ' 4/120; En'âm 6/112; A'râf 7/22; İsrâ 17/64; Lokmân 31/33; Fâtır 35/5; Hadîd 57/14.
785 Âl-i İmrân 3/24.
786 Âl-i İmrân 3/196; Mü'min 40/4.
787 Mülk 67/20; Fâtır 35/40.

lerle veya hayır işleriyle ya da elde ettikleri başarılarla gurur duyabilirler, bunda bir sakınca yoktur. Âyette konusu edilen şey, şeytan kaynaklıdır; aldanmaya dayalıdır ve adı da *el-ğurûr* olarak özellikle belirlenmiştir.

3. Âyetin başındaki hitabın genelde insanoğlu olması ihtimalinden hareketle de, buradaki aldanmanın, Allah'ın keremine, merhametine ve affediciliğine güvenerek, yapılan bütün hataları kapsadığı söylenmektedir. Çok aldatıcı olan şeytanın, insanları Allah ile aldatmaması uyarısı[788] ile bu âyet birlikte düşünüldüğünde bu sonuç kaçınılmazdır. Ancak, Yüce Allah'ın ikramının bol olmasını insanı yaratması, şekillendirmesi, dengeli kılması ve dilediği şekilde onu bir araya getirmesi olarak, dünya hayatı için sunduğu imkânlar biçiminde anlamak daha doğrudur; bizim de kanaatimiz bu yöndedir.

4. Burada sözü edilen kişinin kimliği veya âyetin iniş sebebi hakkında tefsirlerimizde çeşitli rivayetler yer almaktadır. Bu doğrultuda âyetteki الْإِنْسَانُ *el-insân* kelimesinden maksadın Ebu'l-Eşed b. Kelede,[789] Velîd b. Muğîre ve Übeyy b. Halef gibi kişiler olduğu ifade edilmektedir.[790]

5. Şahısların kimlikleri çok önemli değildir; çünkü "iniş sebebinin özel olması, mesajın genel olmasına engel değildir." Bu itibarla Yüce Allah, âyette herhangi bir isim zikretmemekte, Rabbine karşı kendisini aldatan herkesin muhatap olduğunu beyan etmek istemektedir. Âyette رَبِّكَ *rabbike* kelimesinin kullanılması, söz konusu kişilerin Allah'ı bilenler olduğunu ortaya koymaktadır. Önceki âyetler ve devam eden 9. âyetle birlikte düşünüldüğünde, bu nankör insanın aslında mahşer yargılamasını, yani bütünüyle âhireti yalanladığı anlaşılmaktadır.

Âyetin devamında Yüce Allah'ın insanı yoktan yaratıp ona şekil vermesi ve dengeli yaratması ifadeleri, ölümden sonra yeni bir hayatın varlığına vurgu yapmak içindir. Durum böyle olunca, âyetteki muhatabın özellikle inkârcı insan tipi olduğu ve maksadın "Allah ile aldatma" değil de, ikramı bol olan Yüce Allah'a karşı kişinin kendisini aldatması olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Burada, inanan insanın aldanmasından ziyade, âhirete inanmayanların dikkatlerinin çekilmesi ve mümkünse inanmalarının sağlanması söz konusu edilmektedir.

---

788 Lokmân 31/33; Fâtır 35/5.
789 Semerkandî, age., III, 554.
790 Kurtubî, age., XIX, 161.

6. Her iki ihtimali de göz önüne alarak, hem inkârcı insanın aldanmasının, hem de kişinin kendisini ikramı bol olan Yüce Allah ile aldatmasının yanlış olduğu âyetten anlaşılabilir. Yüce Allah, işte bu âyette, her ne sebeple olursa olsun, insanın Rabbine karşı veya Rabbinin ihsanına güvenerek kendisini aldatması, âhireti inkârı gibi yanlış gidişatına dikkatleri çekmektedir. Bu sunumda meselenin düz bir cümle ile değil de soru şeklinde ortaya konulması daha fazla dikkat çekmeyi amaçlamakta, konunun sorgulanması gerektiğini ve sahibinin de kınanmayı hak ettiğini ortaya koymaktadır. Sorunun cevabı zaten 9. âyette yine Yüce Allah tarafından verilmektedir.

b) Yüce Allah'ın Bazı Sıfatları

Âhireti inkâr eden kişiye yönelik olarak Yüce Allah kendisini bazı sıfatlarıyla tanıtmakta ve yoktan var eden ilâhî gücün, insanı öldükten sonra mahşerde yeniden diriltmeye de gücünün yeteceğini bildirmektedir.

1. Yüce Allah Cömerttir

الْكَرِيمِ "(Rabbin) cömerttir." Bazıları, bu kelimenin "her yapılanı dikkate almayarak ihsan eden"[791] veya "cezada acele etmeyerek ihsan eden"[792] anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu bakış açısıyla, aldanmanın inananları da içerdiği ve bunun Yüce Allah'ın merhametine güvenden kaynaklandığı ifade edilmiş olur. Oysa buradaki *el-kerîm* kelimesi,[793] Allah'ın varlıkları yaratmasını ve insanlar için sınırsız nimetler vermesini ifade eder.

Bakara 2/28-29'da bu mesele şu şekilde ortaya konulmaktadır: "Cansız iken size hayat bahşeden, ardından sizi öldürecek, sonra da diriltecek olan, en sonunda sizi kendisine döndürecek Allah'a karşı nasıl nankörlük ediyorsunuz? Yeryüzündekilerin tümünü sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onu yedi gök olarak düzenleyen O'dur. Nihayet her şeyin bilgisine sahip olan da O'dur." İşte bu âyetler Yüce Allah'ın kerem sahibi oluşunun en güzel ifadelerindendir. Bu nedenle İnfitâr 6'ya "Bu kadar cömert olan Rabbine karşı seni aldatan nedir?" anlamını vermeyi tercih ettik. Zaten kelimenin ne anlama geldiği devam eden iki âyette ortaya konulmakta ve şöyle buyurulmaktadır:

791 Kurtubî, age., XIX, 161.
792 Semerkandî, age., III, 554.
793 Bu kelimenin anlamı ve Kur'ân'daki kullanım örnekleri için bk. Tekvîr sûresi, 19. âyetin tefsîri.

ıı. Yüce Allah Yaratandır

الَّذِى خَلَقَكَ "Seni yaratandır." Bu âyetlerde Yüce Allah'ın Kendisini ifade ettiği ikinci sıfatı, cömertliğinin gereği ve sonucu olarak gerçekleşen "yaratması"dır. Bu sıfatı ile Yüce Allah, insanı bir amaç uğruna yarattığını da anlatmış olmaktadır. الَّذِى خَلَقَ *ellezî haleka* ifadesi, aslında خالق *hâlık* demektir. Bu nedenle Yaratıcı olmak, O'nun ayrılmaz bir niteliği olduğu için ifade isim cümlesi olarak verilmiştir.

Halk/haleka fiilinin Kur'ân'daki kullanımlarına bakıldığında bunun "yoktan var etmek"ten ziyade, "var olandan başka bir şeyi var etmek" anlamında kullanıldığı görülmektedir. İnsanın yaratılış objesinden söz edildiği gibi, başka varlıkların da nereden yaratıldığı noktasında bazı bilgilendirmeler görmekteyiz. Bu durum böyle olsa da, bütün varlıkların yoktan var edicisi Yüce Allah'tır, bunda hiçbir şüphe yoktur. Yoktan var etme eylemi için de *fetara, bede'a* gibi farklı fiiller kullanılmaktadır.

ııı. Yüce Allah Şekillendirendir

فَسَوّٰيكَ "Seni şekillendirendir." Âyetteki سَوّٰى *sevvâ* fiili "tesviye etmek" demektir.

Bu fiil, bu âyette yaratılan insanın düzgün bir şekle sahip kılındığını ve rastgele olmaktan uzak tutulduğunu ortaya koymaktadır. Her varlığın bir yaratılış gayesi olduğu için, yaratılışın da o gayeyi gerçekleştirecek şekilde düzenlenmesi gerekiyordu. İşte âyetteki *sevvâ* fiili, bir anlamda insanın bu amaç doğrultusunda şekil düzgünlüğüne sahip olarak yaratılması anlamına gelmektedir. Kehf 18/37'de, insanın topraktan ve zigottan yaratılışının peşinden, onun insan şeklinde tesviyesi, yani düzenlenmesi zikredilmektedir.

Sevvâ fiili, A'lâ 87/2'de de burada olduğu gibi yaratmanın peşinden getirilmektedir. Bu fiil, insan ile ilgili olunca anlamı "hücrenin insan şekline sokulması" demek olur ve Şems 91/7 ile Tîn 95/4'teki gibi en güzel şekilde yaratılmış olmayı ifade eder.

ıv. Yüce Allah Dengeli Yapandır

فَعَدَلَكَ "Seni dengeli hale getirendir." Buradaki عَدَلَ *'adele* fiili "yaratılışı dengeli yapmak, organları uyumlu yaratmak" anlamına gelmektedir.[794]

794 Zemahşerî, age., IV, 702; Râzî, age., XXXI, 80; Kurtubî, age., XIX, 161.

Dolayısıyla insanın yaratılışının ölçüye bağlılığı, dengesizlikten ve rastgelelikten uzak olduğu ifade edilerek, bir anlamda onun itidal sahibi olarak yaratılmışlığı da âyette kastediliyor olabilir. Madde-mana ve beden-ruh birlikteliğinin bu düzende yer aldığını söylemek âyete aykırı olmaz. Kanaatimizce bir sonraki âyet bu anlamı vermektedir.

Cömert olan, yaratan, şekillendiren ve dengeli bir şekilde insanı var eden Yüce Allah, bunu hangi surette yarattığının cevabını, devam eden şu âyette vermektedir:

v. Yüce Allah Dilediği Şekli Verendir

فِي اَيِّ صُورَةٍ مَا شَاۤءَ رَكَّبَكَ "Seni istediği herhangi bir şekilde parçalardan oluşturandır." Âyetteki اَيِّ صُورَةٍ *eyyu sûra* ifadesi "hangi şekil", شَاۤءَ *şâe* fiili "dilemek", رَكَّبَ *rakkebe* fiili ise "bir araya getirmek" demektir.

Bu âyet, insanın yaratılış şekli hakkında başka hiçbir varlığın söz sahibi olmadığını, kararı bütünüyle Yüce Allah'ın verdiğini ve insan için dilediği yapıyı O'nun belirlediğini ortaya koymaktadır.

İnsanın farklı şeylerden bir araya getirilmesi, madde olarak, yani elementer ve biyolojik yapısıyla ilgili olabileceği gibi, bunun farklı bir değerle desteklenmesi anlamına da gelebilir.

Hıcr 15/29'da ifade edildiği gibi, bu işlem insanın yaratılış sürecinde gerçekleşen düzenlemeyi takip eden "ruhun üflenmesi" anlamına da gelebilir. İşte bu farklı değer, insanı insan yapan asıl değerdir ve adı da "ruh"tur. Mü'minûn 23/14'te sözü edilen, "insanın başka bir yaratılışa sahip kılınması"nın anlamı da bu olsa gerektir. Böylece Tîn 95/4'e göre en güzel şekilde yaratılan insanın bu güzelliği içerisinde elbette ruhu da vardır. Yüce Allah, İsrâ 17/70'de dile getirilen "kerîm", yani "değerli kılınan" insana bu ismi ruhu ve bedeniyle birlikte vermiştir. İçinde ruhun bulunmadığı cesedin "kerim" olmasının anlamı kavranamaz.

Yüce Allah, bu beş özelliğini dile getirerek, insanın nankörlük yapmaması gerektiğini ona öğütlemekte, insana verdiği bütün bu nimetlerin karşılığının nankörlükle sonuçlandırılmasının önünü kesmek istemektedir. Bunca nimetin karşılığı aldanmak olmamalıdır. Cömert olan Yüce Allah'ın hakkı tevhiddir, birlenmektir, ortak koşulmamaktır, gönderdiği prensiplere uyulmasıdır. Yaratılışın değişik evreleri insana hatırlatılarak, onu yoktan var eden Allah'ın yeniden yaratmaya da gücünün elbette yeteceği herkese hatırlatılmaktadır.

9-12. ÂYETLER:

كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِۙ ﴿٩﴾

وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَۙ ﴿١٠﴾ كِرَامًا كَاتِبِينَۙ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾

"**9.** Hayır, hayır, sizler hesabı yalanlıyorsunuz. **10-12.** Üzerinizde, yapmakta olduklarınızı bilen, değerli yazıcılardan oluşan hafızaya kaydediciler vardır."

Yüce Allah, bu âyetlerde nankör insanların yalanlamasına dikkat çekmekte ve yapılanların kayıt altına alındığının haberini vermektedir.

a) Nankör İnsanın Hesabı Yalanlaması

İnkârcıların âhirete inanmama gerekçesi, orada yargılanmayı kabul etmemelerine dayalıdır. İşte bu âyette onların hesabı yalanlamaları gündeme getirilmektedir.

كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ "Hayır, hayır, (bütün bunlara rağmen) sizler hesabı yalanlıyorsunuz." Âyetteki تُكَذِّبُونَ *tükezzibûne* fiili "yalanlamak", الدِّينِ *ed-dîn* kelimesi ise "din, hesap" demektir.

Bu âyetteki كَلَّا *kellâ* edatı, 6. âyetteki "Ey insan! Cömert Rabbine karşı seni aldatan nedir?" ifadesinin cevabı konumunda kabul edilebilir. Buna göre, âyetteki muhataplar bu tür nankörlüğü tercih ettikleri için, tutumlarının yanlış olduğu ilan edilmekte, "anlayışınız ve tutumunuz kesinlikle doğru değildir" anlamı devreye girmektedir. Beraberinde kullanılan بَلْ *bel* edatı da, önceki cümlelerde doğrudan veya dolaylı olarak istenen tutumun tercih edilmemesi bir tarafa, tam tersinin yapıldığını göstermek için kullanılmaktadır. *Kellâ* edatı hakkında geniş açıklamalarımızı Fecr 89/17'de yaptığımız için burada detaya girmiyoruz.

Önceki âyetlerde, insanların mahşer için hazırlıklı olmaları ve öldükten sonra mahşerde diriltilmeye inanmaları istenmişti. Bu gaye gerçekleşsin diye, Yüce Allah insanın yoktan var edilmesini, şekillendirilmesini, dengeli hale getirilmesini ve çeşitli yapılardan teşekkül ettirilmesini gündeme getirmektedir. Yoktan var edilmeye inanan insanın, yeniden diriltilmeye inanmaması akıl kârı değildir. İşte, bu gerçekleri kabul etmeleri gerektiği halde, inkârcılar bunun tam tersini yapmayı yeğlemektedirler. Peki yanlış olan tercihleri neydi? İşte sorunun cevabı âyetteki şu cümledir:

تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ "Dini yalanlıyorsunuz." Buradaki الدِّينِ *ed-dîn* kelimesi, kurulu inanç sistemi anlamında "din" veya "İslâm dini" anlamına gelebileceği gibi, "borç" anlamından hareketle "hesap", "Hesap Günü" anlamına da gelebilir. Bağlam gereği, maksadın özel olarak "Hesap Günü" olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Allah'a karşı aldanmanın yerilme nedeni âhirete inanmamaktır. Dahası, insanın yaratılış sürecine değinilmesi, "yok"tan yaratılmaya inanan insanın, "var"dan da yaratılabileceğine inanması gerektiğini ortaya koymayı amaçlar.

Bu nedenle, âyette yalanlamaya konu edinilen şeyin genel anlamda "din" olmaktan öte, Tîn 95/7 ve Mâ'ûn 107/1'de de yer aldığı gibi, özel anlamda "Hesap Günü" olduğunu düşünmekteyiz. Bu sûrenin iniş zamanı ve ilk muhatapları dikkate alınıp, asıl sorunun âhirete inançla ilgili olduğu düşünüldüğünde bu tercihimizin doğru olduğu ortaya çıkacaktır. Kaldı ki, devam eden âyetlerde dile getirilen "meleklerin yazması" da konunun mahşerle ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.

b) Meleklerin Görevleri

Aldanan ve mahşer duruşmasını inkâr edenlere hatırlatılan bir diğer husus, meleklerin konumudur. Kur'ân'da melekler hakkında çeşitli bilgiler vardır. Bu doğrultuda, meleklerin şu şekilde bir görev çeşitliliğinden söz edilebilir:

"Savaşçı melekler"[795], "helâkle görevli melekler"[796], "elçi melekler",[797] "Kadir Gecesi inip işleri planlayan melekler",[798] "vahiy meleği, elçi melekler",[799] "Arş'ın etrafını kuşatan ve onu taşıyan melekler",[800] "ölüm meleği",[801] "yazıcı melekler",[802] "zebânîler, güçlü azap melekleri",[803] "cenneti veya cehennemi bekleyen bekçi melekler"[804] ve "koruyucu melekler".[805]

---

795 Bedir'de savaşan melekler hakkında bk. Âl-i İmrân 3/124-125; Enfâl 8/9. Ordu olan melekler için bk. Müddessir 74/31.
796 Bunlara "rasûl" denmektedir. Bk. Hûd 11/69-70
797 Hz. Meryem'e gelen melekler için bk. Âl-i İmrân 3/42, 45. Bunların içinde gelen Hz. Cebrâîl için de rasûl kelimesi kullanılmıştır. Bk. Meryem 19/17.
798 Kadir 97/4.
799 Bakara 2/97; Mâide 5/110; Nahl 16/2; Şu'ara 26/193-194. Ayrıca elçi melekler için bk. Hacc 22/75; Fâtır 35/1.
800 Zümer 39/75; Hâkka 69/17
801 En'âm 6/61, 93; Enfâl 8/50; Nahl 16/28, 32; Secde 34/11.
802 Kaaf 50/17-18; İnfitâr 82/10-12
803 Tahrîm 66/6; 'Alak 96/18.
804 Zümer 39/71, 73; Mülk 67/8; Müddessir/18-25
805 En'âm 6/61; Ra'd 13/11.

İnceleyeceğimiz âyetlerde, insanların üzerindeki meleklerin görevleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Melekler Muhafızdır

وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَۙ "(Şunu iyi bilin ki), üzerinizde hafızaya kaydediciler vardır." Âyetteki عَلَيْكُمْ *'aleyküm* ifadesi "üzerinizde", حَافِظِينَ *haafızın* kelimesi "koruyucular, kaydediciler" demektir.

Bu âyette sözü edilen muhafızlar, meleklerdir ve onların muhafız oluşu, insanların davranışlarını kaydedici olmaları anlamına gelir. Elbette En'âm 6/61 ve Ra'd 13/11'de de geçtiği üzere, meleklerin koruyuculuk özellikleri vardır. Ancak devam eden iki âyette, meleklerin her insan için olduğu gibi, özellikle inkârcıların yaptıklarını kaydettikleri ifade edilmektedir. Dolayısıyla âyetteki حَافِظِينَ *haafızın* kelimesi amellerin tespit edilip kaydedilmesi anlamına gelmektedir.

Bu ve devamında gelen iki cümle, bir önceki âyeti açıklayıcı olarak kabul edilebilir. Bu durumda, dört âyetin birlikte verdiği mesaj şöyledir: "Bunca gerçeğe rağmen ve üzerinizde, yapmakta olduklarınızı bilen, değerli yazıcılardan oluşan hafızaya kaydediciler de varken, Hesap Günü'nü hâlâ nasıl yalanlayabiliyorsunuz?"

11. Melekler Yazıcıdır

كِرَامًا كَاتِبِينَۙ "(Onlar) değerli yazıcılardır." Âyetteki كِرَامًا *kirâm* kelimesi "değerli", كَاتِبِينَ *kâtibin* sözcüğü ise "yazıcılar" demektir.

Bu âyette inkârcılara karşı çok önemli bir uyarı yapılmakta ve meleklerin, onların davranışlarını yazıya geçirip kaydettiği kendilerine hatırlatılmaktadır.

Kur'ân'a göre, insanların yaptığı davranışlar, Yüce Allah tarafından meleklere yazdırılmaktadır. Bu husus Kur'ân'da çeşitli âyetlerde ortaya konulmaktadır.[806] Muhafız melekler, davranışı kötü olan insanların da kaydını tutmaktadır; dahası inkâr ettikleri mahşer gününde işte bu kayıtlar, birer karne gibi herkesin eline verilecektir.

806 Âl-i İmrân 3/181; Yûnus 10/21; Meryem 19/79-80; Yâsîn 36/12; Zuhruf 43/80; Câsiye 45/29; Kaaf 50/17-18; Kamer 54/52-53; Cinn 72/28; Târık 86/4. Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, s. 348-352.

III. Melekler İnsanların Yaptıklarını Bilirler

يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ "Yapmakta olduğunuz her şeyi bilirler." Âyetteki يَعْلَمُونَ *ya'lemûn* fiili "bilmek", تَفْعَلُونَ *tef'alûn* fiili ise "yapmak" demektir.

İşte bu âyet, meleklerin kayıt tutuculuklarının en belirgin özelliğini oluşturmakta ve insanın onlardan bir şeyler gizlemesinin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Meleklerin kayıt tutuculukları, âhireti inkâr edenler için adeta bir son uyarı niteliğindedir.

Sûrenin bu üç âyetinde meleklerin bu yönleriyle ifade edilmesi, inkârcı insanlara bir gözdağı vermeyi amaçlamakta ve yaşadıkları çelişkilere dikkatleri çekmektedir. Aslında, bu son âyetlerde inkârcılara zımnen bir gözdağı da yer almakta, yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağı kendilerine bildirilmektedir. Cömert olan Allah'a karşı aldanmanın, insan için artı bir değer olmadığı beyan edilerek, çeşitli konularda bilgilendirmeler yapılmaktadır.

Seçilen yardımcı konular bazen inanılan ortak değerlerden olabildiği gibi, karşı tarafın inanmadığı, ancak gerçek olan esaslardan da oluşabilir. Mekke müşrikleri büyük oranda âhirete inanmasa da, Yüce Allah'ın varlığına ve yaratıcı olduğuna inanmaktaydılar; dahası melek inançları da vardı. Öyle ki, Hz. Peygamber'in risâletiyle ilgili tereddütlerini, "yanında bir meleğin olmaması"na bağlamışlardı.[807]

İşte bu ortak inanç değerleri de hatırlatılarak, çok önemli bir eğitim ilkesi uygulanmakta, "eğitmeye karşıdakinin de kabul ettiği ortak esaslardan başlanması" ilkesi takip edilmektedir. Mutlak anlamda reddedileceği bilinen bir konu değil, daha esnek davranmayı sağlayacak yaklaşımların sergilenmesi, günümüzde de uygulanması güzel sonuçlar verebilecek bir eğitim metodudur.

---

807 En'âm 6/8, 111; İsrâ 17/92, 95; Furkaan 25/7.

13-16. ÂYETLER:

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ ﴿١٣﴾

وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِى جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾

"13. İyiler, elbette nimet içerisinde bulunacaklardır. 14-16. Suçlular ise, cehennemde olacaklar, Hesap Günü'nde oraya girecekler ve oradan bir daha da ayrılamayacaklardır."

Bu âyet grubunda Yüce Allah, iyilerin ödülünü kısaca zikredip, suçluların cezasına daha detaylı bir şekilde yer vermektedir. İlk söz iyilerle ilgilidir:

a) İyilerin Ödülleri

Dünyada Yüce Allah'ın isteklerine uygun bir hayat yaşayanların âhirette ödüllendirileceği beyan edilerek şöyle buyrulmaktadır:

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ "İyiler, elbette nimet içerisinde bulunacaklardır." Âyetteki الْأَبْرَارَ *el-ebrâr* kelimesi "iyiler", نَعِيمٍ *na'îm* sözcüğü ise "nimet" demektir.

el-Ebrâr kelimesinin anlamı ve Kur'ân'daki kullanım örnekleri hakkında kısa bilgi vermek istiyoruz.

1. Birr Nedir ve Ebrâr Kimlerdir?

B-r-r kökünden türetilen *birr* kelimesi sözlükte "her türlü iyilik, sıdk, itaat, salâh, hayr, doğruluk" gibi anlamlara gelmektedir.[808] Âyetteki الْأَبْرَار *el-ebrâr* kelimesi de, aynı kökten türetilmiştir ve *birr* kelimesinin çoğuludur. Asıl anlamı "iyilik" demek olan *el-birr* kelimesi Kur'ân'da "takvâ",[809]

808 Birr kelimesinin anlamı hakkında bk. Isfehânî, age., s. 114; Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît, Beyrut, 1987, s. 444; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, Tehzîbu'l-Luğa, Kahire, 1969, XV, 185; Zemahşerî, Esâsu'l-Belâğa, Kahire, 1960, s. 41.
809 Bakara 2/189; Âl-i İmrân 3/92; Mücâdele 58/9.

"itaat",[810] "iyilik etmek, iyi olmak",[811] "şefkatli, kerem sahibi",[812] "kara parçası, yeryüzü"[813] ve "meleklerin bir sıfatı"[814] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

İnfitâr 13'te de geçen bu kelime, "iyiler, iyiliği hak edenler" anlamına gelmektedir. Mutaffifûn 83/18'e göre, iyilerin amel kayıtları *'ılliyyûn* denilen yücelerdedir. Bu kişilere amel defterleri sağ taraflarından verilecek[815] ve nimetler içerisinde olacaklardır.

11. *Na'îm* Ne Demektir?

Âyetteki نَعِيمٌ *na'îm* kelimesi, bazı âyetlerde *cennet* veya *cennât* kelimeleriyle kullanıldığı için,[816] maksat "cennetteki nimetler"dir. Bu kelime Tevbe 9/21'de *mukîm* kelimesiyle birlikte "cennetlerdeki kalıcı nimetler", Tûr 52/17'de ise *cennât* kelimesine atıf olarak "farklı ödüller" için kullanılmaktadır. Söz konusu kelime, sadece bir âyette "dünyadaki nimetler" için yer almaktadır.[817]

Dünyada ilâhî rıza doğrultusunda yaşamaya çalışanların, mahşerdeki ödülleri, nimetler içerisinde olmakla şekillenecektir. İyilerin âhiret hayatında cennet vardır. Bu cennet, Secde 32/17'de ifade edildiği gibi, nimetlerle dolu olacak, akla hayale gelmeyen rızıklar, göz aydınlıkları ve sınırsız ikramlar iyi insanlara sunulacaktır. Âhirette nimet cennetleriyle buluşmanın yolu, dünyada Yüce Allah'ın verdiği nimetleri O'nun rızasına uygun şekilde değerlendirmekten geçmektedir. Âhirette nimet verileceklerden olmak bir sonuçtur; sebebi ise dünyadaki nimetlerin birer sınav olduğunu bilmek ve bu doğrultuda davranmaktır.

b) Suçluların Cezası

İyilerin ödülleri kısaca zikredildikten sonra, sıra daha önemli olan hususa getirilmekte ve suçluların hangi felaketlerle karşılaşacakları konusuna birkaç âyette değinilmektedir.

---

810 Âl-i İmrân 3/193, 198; Mâide 5/2; İnsân 76/5; İnfitâr 82/13; Mutaffifîn 83/18, 22.

811 Bakara 2/224; Mümtehıne 60/8. "İyilik etmek, iyilik, iyiler" anlamında örnekler için bk. Bakara 2/44, 177, 189; Âl-i İmrân 3/92, 193, 198; Mâide 5/2; Meryem 19/14, 32; Mücâdele 58/9; İnsân 76/5; İnfitâr 82/13; Mütaffifûn 83/18, 22.

812 Tûr 52/27-28.

813 Mâide 5/96; En'âm 6/59, 63, 97; Yûnus 10/22; İsrâ 17/67, 68, 70; Neml 27/63; 'Ankebût 29/65; Rûm 30/41; Lokmân 31/32.

814 'Abese 80/13-16.

815 İnşikaak 84/7. Amel defterini sağ taraftan alma konusunda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, İnşikaak sûresi 7. âyet.

816 Mâide 5/65; Yûnus 10/9; Hacc 22/56; Şu'arâ' 26/85; Lokmân 31/8; Sâffât 37/43; Vâkı'a 56/12, 89; İnsân 76/20; Kalem 68/34; Me'âric 70/38; İnfitâr 82/13; Mutaffifûn 83/22, 24.

817 Tekâsür 102/8.

وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفٖى جَحٖيمٍ "Suçlular ise cehennemde olacaklardır." Âyetteki اَلْفُجَّارَ *el-füccâr* kelimesi "suçlular", جَحٖيمٍ *cahım* sözcüğü ise "cehennem" demektir.

el-Füccâr kelimesinin anlamı ve suçluların âkıbeti hakkında bilgi vermek istiyoruz.

ı. Füccâr'ın Yeri Cehennemdir

Âyetteki الْفُجَّارَ *el-füccâr,* "yarıp çıkmak" anlamındaki *f-c-r* kökünden türetilmiştir. "Sabah aydınlığı, karanlığı delip geçen aydınlık" anlamındaki *fecr* ile, "yoldan çıkmak, şer içerikli davranışlar" anlamındaki *fücûr* da aynı köktendir. "İnsan kişiliğini yarıp parçaladığı, onu fıtratıyla ayrı düşürdüğü ve hidayetine giden yoldan onu uzaklaştırdığı" için günaha da *fücûr* denilmektedir.

Füccâr Kur'ân'da "iyiler" anlamındaki *ebrârın*[818] ve "sorumlular, duyarlı kişiler" demek olan *muttakînin* karşıtı olarak yer alır.[819] Buradan hareketle *füccâr* kelimesine "kötüler, haddini aşanlar, sorumluluğunu yerine getirmeyenler veya duyarsız davrananlar" anlamlarını verebiliriz. Aynı kökten gelen *fâcir* ve *fecera* kelimeleri de, *keffâr* ve *kefera* kelimeleriyle birlikte kullanılmaktadır. Bunlardan birinde *fücûr* "nankörlük" içeren,[820] diğerinde ise *küfür* "yoldan çıkmışlık" anlamını kapsayan bir nitelik olarak gündeme getirilmektedir.[821]

Mutaffifûn 83/7'de ifade edildiği gibi bu kişilerin amel defter kayıtları Siccîn'dedir. İnşikaak 84/10'da yer aldığı üzere bu kişilere amel defterleri arka taraflarından sol ellerine verilecektir.[822] Kayıtları Siccîn'de tutulan suçluların gideceği yer de cehennem olacaktır.

ıı. Cehenneme Âhirette Gireceklerdir

يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدّٖينِ "Hesap Günü'nde oraya gireceklerdir." Âyetteki يَصْلَوْنَ *yaslevne* fiili "girmek, yaslanmak", يَوْمَ الدّٖينِ *yevmü'd-dîn* tamlaması ise "din günü, hesap günü" demektir.

---

818 İnfitâr 82/13-14; Mutaffifûn 83/7-18.
819 Sâd 38/28; Şems 91/8.
820 Nûh 71/27.
821 'Abese 80/42.
822 İnşikaak 84/10. Amel defterini taraftan sol eline alma konusunda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 2, İnşikaak sûresi 10. âyet.

Buradaki يَصْلَوْنَ *yaslevne* fiili A'lâ 87/12. âyetinde genişçe açıkladığımız üzere *s-l-y* kökünden türemekte ve "bir şeye veya bir yere yaslanmak" anlamına gelmektedir. Bu âyette, fiilin "ma'lûm" sigada, yani etken bir kalıpta getirilmesinden anlaşılıyor ki, Yüce Allah hiç kimseyi haksız yere ateşe atmayacaktır; cehenneme gidecek kişiler kendi hak edişlerinin karşılığında oraya girmiş olacaklardır.

Kişi iki şeyden birine yaslanmak durumundadır: Ya Allah'a ya da şeytana. Dünya hayatında Yüce Allah'ın buyruklarına uygun bir hayat yaşayan kişi, sonunda Allah'a yaslanmanın karşılığında âhirette cennet ödülüyle buluşturulacaktır. Bir önceki âyette bu konu ele alınmıştı. Dünya hayatında şeytana yaslananlar ise öbür âlemde ateşe yaslanacaklardır. Sûrenin bu âyetinde dile getirilen husus da budur.

A'lâ 87/12'de de belirtildiği üzere, ilâhî öğütten kaçınmanın sonu, "en büyük ateşe yaslanmak"tır. Kişi ya öğüde yaslanmalı, ondan yararlanmalı ve o doğrultuda hayatını yaşayıp cennete gidebilmelidir; ya da öğütten yararlanmayarak sonuçta ateşe yaslanacağını bilmeli ve ona göre davranmalıdır.

Cehenneme gidecekleri bildirilen *füccâr*'ın oraya girme zamanı, "Hesap Günü" olarak belirlenmiştir. Cehenneme girmeden önce, altı aşamanın yaşanacağı Kur'ân'da bildirilmektedir. Sıklıkla hatırlattığımız bu aşamalar şunlardır: "Diriltilme, toplanma, Allah'a sunulma, bilgilendirilme, yargılanma, değerlendirilme ve sonuç: Ödül yeri olarak cennet veya azap yeri olarak cehennem."[823] Demek ki hak edenler, mahşerde yaşanacak bu aşamaların sonuncusu olarak ateş azabıyla buluşturulacaklardır. Yorumunu yaptığımız İnfitâr 15'te bu husus açıkça ifade edilmektedir.

111. Azaptan Kurtulamayacaklardır

وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ "Onlar cehennemden bir daha da ayrılamayacaklardır." Âyetteki غَائِبِينَ *ğâibîn* kelimesi "ayrılmak" demektir.

İşte, cehennemlik olmanın en vahim sonuçlarından biri budur. Bu tür insanların orada ebedî olarak kalacaklarına ve azabın şiddet ve dehşetine dair Kur'ân'da oldukça fazla delil vardır.[824] *Füccâr* denilen suçlular, aslında

823 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?", Dördüncü bölüm.

824 Bakara 2/162; Nisâ' 4/56, 169; Furkaan 25/13, 65-66; Mülk 67/8; Hâkka 69/26-33; Beled 90/20;

âhireti inkâr ettikleri için, onlara yönelik tehdit içerikli sunumlar olabildiğince caydırıcılık içeriklidir, bir anlamda onların inkârının boyutu ne kadar ileri ise, Allah'ın cevabının şiddeti de o boyutta olmaktadır.

17-19. ÂYETLER:

وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِۙ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِۜ ﴿١٨﴾

يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـٔاًۜ وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ ﴿١٩﴾

"**17.** Hesap Günü nedir, bilir misin? **18.** Evet, evet, nedir acaba o Hesap Günü, bilir misin? **19.** O gün, hiçbir kimse başka hiçbir kimse için hiçbir şey yapamaz. O gün, yetki sadece Allah'ındır."

Sûrenin bu son âyetlerinde "mahşer günü" hakkında insan idrakinin iş göremeyeceği, bunu akılla izah etmenin ve hakkında bilgi vermenin imkânsızlığı vurgulanmaktadır.

a) Mahşer - İdrâk İlişkisi

Yüce Allah, hesap gününün nasıl yaşanacağını, Kendisi bildirmeden hiç kimsenin bu konuda fikir beyan etmemesi gerektiğini, çünkü hiç kimsenin bu konuda bilgi sahibi olmadığını belirtmektedir.

وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِۙ ثُمَّ مَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِۜ "Hesap Günü nedir, bilir misin? Evet, evet, nedir acaba o Hesap Günü, bilir misin?" Bu iki âyette aynı soru iki kez sorulmuş gibi görünüyor. Önce soru ifadesinin anlamını inceleyelim, daha sonra ikinci kez gelişin nedenine değineceğiz.

1. *Ve Mâ Edrâke* Ne Demektir?

Beled 90/12'de de ifadeye çalıştığımız üzere, bu âyetlerde geçen وَمَٓا اَدْرٰيكَ *ve mâ edrâke* ifadesi, "Sen nereden bilebilirsin ki!", "Sana hangi şey bildirdi?", "Bilir misin?" "(Bundan) maksat nedir?" veya "Bildin mi?" şeklinde de tercüme edilebilir. Yüce Allah, *yevmü'd-dîn* yani "din günü" ifadesinden maksadın ne olduğunu iki kez peş peşe sormakta ve bunu O bildirmediği sürece, Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin bilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Kâri'a 101/11; Hümeze 104/5-9; Mesed 111/3.

Sıkça hatırlattığımız gibi, Kur'ân'da sözlük anlamları itibariyle bilinmesine rağmen bazı kavramlara Rabb'ca diyebileceğimiz yeni anlamlar yüklenmiştir.[825] İşte bunlardan biri *yevmü'd-dîn* yani "din günü" kavramıdır. Aslında "din günü, hesap günü, karşılık veya ceza günü" anlamlarına geldiği bilinen bu ifade hakkında, Yüce Allah Hz. Peygamber'e bunun başka bir açılımının bulunduğunu hatırlatmakta ve sorunun cevabını bir sonraki âyette bizzat kendisi vermektedir.

Yüce Allah وَمَٓا اَدْرٰيكَ *ve mâ edrâke* diyerek Hz. Peygamber'e sorduğu şeylerin cevabını vermekte, ancak وَمَا يُدْرِيكَ *ve mâ yüdrîke* dediği yerlerde cevabı vermemektedir. Kur'ân'da وَمَا يُدْرِيكَ *ve mâ yüdrîke* ifadeleri kıyâmetin kopma vakti[826] ve peygamber bile olsa insanın gaybı bilememesiyle ilgilidir.[827] Zaten kıyâmet zamanını Yüce Allah'tan başka hiçbir varlık bilememektedir; çünkü onu hiç kimseye bildirmemiştir. İnfitâr'da sözü edilen husus, kıyâmetin kopma zamanı değildir. Bu nedenle sorular *ve mâ edrâke* olarak sorulmakta, cevabı ise sonraki âyette bizzat Yüce Allah tarafından verilmektedir.

11. *Ve Mâ Edrâke* İfadesi Neden İki Kez Gelmiştir?

Sûrenin bu son âyetlerinde söz konusu soru iki defa zikredilmektedir. Kur'ân'da sadece burada yer alan bu sorunun iki kez getirilme nedeni, dikkat çekmekte ve iki cevap akla gelmektedir.

a) Râzî'nin de dediği gibi, ilk sorudan maksat, iyi insanlarla, diğeri ise suçluların durumuyla ilgili olabilir. Kıyâmet ve sonrası hakkında sadece ilâhî mesajlar sayesinde bilgi sahibi olmak mümkündür; aksi takdirde, herhangi bir insanın bu konuda kanaat sahibi olması veya fikir yürütmesi kesinlikle doğru değildir. İster nimetlerin tam anlamıyla bilinmesi, isterse azabın detaylarının anlaşılabilmesi olsun, bu mümkün olmadığı için soru iki kez sorulmuş ve bilinmeye konu edinilen şeylerin farkı gözetilmiş olabilir. Hz. Peygamber bile devreden çıkartılınca, bu konuda görevimiz söz söylemek değil, ilâhî kelâma kulak vermektir.

---

825 Rabb'ca anlamları olduğunu belirttiğimiz kelime veya kavramların geçtiği âyetler için bk. Hâkka 69/3; Müddessir 74/27; Murselât 77/14; İnfitâr 82/17, 18; Mütaffifûn 83/8, 19; Beled 90/12; Kadr 97/2; Kâri'a 101/3, 10; Hümeze 104/5. Ve mâ yüdrîke şeklindeki ifadeler için de bk. Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; 'Abese 80/3.
826 Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17.
827 'Abese 80/3.

b) Âhirette hem ödülü hak edenlere hazırlanan nimetler, hem de azabı hak edenlerin karşılaşacağı âkıbet hakkında insan idrakini aşan hakikatler söz konusudur. Bu konuda insanların kendi çabalarıyla bilgi sahibi olmaları mümkün olmadığı için, mesele iki kez vurgulu bir şekilde gündeme getirilmektedir. Amaç, bu konuda bilgilenmenin ne kadar imkânsız olduğunun kavratılması olabilir.

Âyette muhatap ilk etapta her ne kadar Hz. Peygamber ise de, asıl ders alması gerekenler diğer insanlardır. Durum böyle olunca, vahye sarılmanın önemi yeniden ve vurgulu bir şekilde gündeme getirilmekte ve adeta "bilemeyeceğiniz konuda akıl yürütmeyin" mesajı verilmek istenmektedir.

Sözün özü şudur: Âhiret hayatı hakkında konuşmak, sadece Yüce Allah'ın tekelindedir. O bilgilendirmediği sürece bu konuda hiç kimse hiçbir şey söyleyemez. O'nun bildirdikleri de Kur'ân'da olanlardır. Mesele son derece hassas olduğu için, bu mesaj peş peşe getirilmekte ve insanlar açık bir şekilde uyarılmaktadır.

b) Tek Yetkili: Yüce Allah

Önceki âyetlerde sorulan sorunun cevabı, işte bu âyette verilmekte ve Yüce Allah'ın tek yetkili olduğu beyan edilmektedir.

1. Mahşerde Yardımlaşma Yoktur

يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـًٔا "O gün hiçbir kimse başka hiçbir kimse için hiçbir şey yapamaz." Âyetteki لَا تَمْلِكُ *lâ temlikü* fiili "sahip olmamak", نَفْسٌ *nefs* kelimesi "can, insan", شَيْـًٔا *şey'* sözcüğü ise "hiçbir şey, herhangi bir şey" demektir.

Son âyetin bu bölümünde, mahşer duruşmasında insanların birbirlerine yardımcı olamayacağı ifade edilmekte, bu arada kullanılan *nefs* kelimesiyle de bunun hiçbir canın işi olmadığı özellikle vurgulanmaktadır. Sadece insan değil, can taşıyan hiçbir varlık, o gün başkasına yardımcı olamayacaktır.

Târık 86/10'da şöyle buyurulmaktadır: "(O gün) insan için hiçbir güç ve yardımcı olmayacaktır." Mahşerdeki duruşma ve sorgulamada nankör insanın, Allah'ın azabından kurtaracak gücü ve takati olmayacağı gibi, hiçbir şekilde yardımcısı da bulunmayacaktır. Oysa bu tür insanlar dünyada övündükleri yakınları, arkadaşları, akrabaları varken adeta esip savuruyorlardı. Bu geçici âlemde yaşanan yanlış tecrübelerin âhirette benzerlerinin

bulunmayacağı, her nankör insanın kendi yaptığıyla baş başa kalıp, adeta yalnızlığa ve çaresizliğe terk edileceği anlaşılmaktadır.

Mahşerde insana mirası, malı ve çocukları fayda vermeyeceği gibi,[828] gücü, otoritesi ve saltanatı da yarar sağlamayacaktır.[829] Dünyadayken çevresinde dolaşanlar veya kendisinin çevresinde dolaştığı ya da tapındığı varlıklar, bu tapınma iddialarını inkâr edeceklerdir.[830] Mahşerde Allah'tan başka ne bir dost, ne bir yardımcı, ne bir güç, ne de bir kuvvet kaynağı olacaktır.[831] Bu nedenle, dünya hayatındayken Allah'a yaslanmak ve O'nun kulu olup dediği gibi yaşamaya çalışmak gerekmektedir. Aksi takdirde, bilinmelidir ki nankör insanın mahşerde gücü ve yardımcıları olamayacaktır. Allah'a yaslanmayanlar azaba yaslanmak zorunda kalacaklardır.[832]

Yüce Allah, âhirette yardımlaşmanın imkânsızlığını kavratmak için meseleye çeşitli açılardan bakılmasını sağlamaktadır. İnfitâr 19'a mesaj olarak benzeyen, ancak bazı açılımlar da içeren şu âyet son derece önemlidir: "Hiç kimsenin hiç kimse adına hiçbir şey ödeyemeyeceği, kimseden şefaatin kabul edilmeyeceği, kurtuluş akçesi alınmayacağı ve hiç kimsenin yardım görmeyeceği günün (dehşetine karşı) duyarlı olun!"[833]

Konuyla ilgili bir başka âyet şudur: "Ey insanlar! Rabbinize karşı duyarlı olun! Dahası hiçbir anne-babanın çocuğuna, hiçbir çocuğun da anne-babasına hiçbir fayda sağlayamayacağı bir günün dehşetinden sakının!"[834] Hiçbir yarar sağlanamamasının nedeni ise 'Abese sûresinde ifade edilmektedir: "O gün, kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacak. Çünkü o gün, herkesin birbirinden kaçması için yeterli bir mazereti olacak."[835]

Kaçmak bir tarafa, o gün çok daha ağır durumlar da yaşanacaktır. Nitekim Me'âric sûresinde konuyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır: "(O gün), hiçbir yakın dost, başka bir dostundan hiçbir şey sorup isteyemeyecek. Birbirlerine gösterilecekler. O gün, suçlular azaptan kurtulmak için kendi çocuğunu, eşini, kardeşini, kendisine sığınmış bütün yakınlarını,

828 Şu'arâ 26/88; Hâkka 69/28; Leyl 92/11; Tebbet 111/2.
829 Hâkka 69/29.
830 İbrâhim 14/22; Meryem 19/82.
831 Bakara 2/107, 120; En'âm 6/70; Tevbe 9/74, 116; Ra'd 13/11, 37; 'Ankebût 29/22; Şûrâ 42/8, 31.
832 Âhirette yardım edilmemesi konusunda bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, Târık sûresi 10. âyet.
833 Bakara 2/48, 123.
834 Lokmân 31/33.
835 'Abese 80/34-37.

hatta yeryüzünde yaşayan herkesi fidye vermek isteyecek ki kurtulabilsin. Fakat ne mümkün!"[836]

Bu âyetler meseleyi yeterince ortaya koymaktadır. Şu kadarını söyleyelim ki, mahşerde insanlar başkalarından yardım isteyemeyecekler, isteseler de yardım gerçekleşmeyecektir. Bunun nedeni ise, sûrenin ve âyetin şu son cümlesindedir:

11. Yetki Sadece Yüce Allah'ındır

وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ "O gün, yetki sadece Allah'ındır." Âyetteki اَلْاَمْرُ *el-emr* kelimesi "iş, yetki, buyruk", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi ise "o gün, mahşer günü" demektir.

Fâtiha 1/4'te de geçtiği üzere, Hesap Günü'nün tek sahibi ve hâkimi Yüce Allah'tır. O'nun huzurunda bütün sesler kısılmış[837] ve bütün yüzler saygı ile yere eğilmiş olacaktır.[838] Dahası, o gün hiç kimse O'na karşı söz söyleme cesaretini ve imkânını asla kendinde bulamayacak,[839] sadece Rahman'ın izin verdikleri ve sadece doğruyu söyleyecek kişiler konuşabilecektir.[840] Şartları böyle belirlenmiş olan bir ortamda başkasından bir şey istemenin nasıl bir izahı yapılabilir ki?

İnsanlar kendilerini seven veya acıyan yakınlarının yardımını isterler, bu doğrudur ve anlaşılabilirdir; ancak yardım isterken, kendilerini en çok kimin sevdiğini o esnada unuttuklarının farkında olamamaktadırlar. Şu gerçek bilinmelidir ki, hiçbir varlık insanı Yüce Allah kadar sevemez. Yüce Allah'ın sevgisini kaybetmiş insan, asıl sevgiyi yitirdiği için, sevilmeye de layık değildir. Gerçek Sevgili'nin sevgisini kaybeden kişi, sevgiyi anlayamamıştır. Kim, kime, kimden daha yakınmış ki, insan ile Yüce Allah arasına girebilsin.

İnsan ile Allah arasında, başka hiçbir varlığın giremeyeceği kadar yakınlık vardır; hatta aralarında başkalarının girebileceği hiçbir alan yoktur ki başkasına fırsat doğsun. Yüce Allah, insana şah damarından daha yakındır;[841] dahası O, insan ile kalbi arasına girecek güce sahip tek varlıktır.[842]

836 Me'âric 70/10-15.
837 Tâhâ 20/108.
838 Tâhâ 20/111.
839 Nebe' 78/37.
840 Nebe' 78/38.
841 Kaaf 50/16.
842 Enfâl 8/24.

O'ndan isteyene karşılık vereceğini ilan etmesine rağmen,[843] başkalarını devreye sokmaya çalışmak, Yüce Allah'ın merhametini hiç anlamamak demektir. Af, mağfiret, merhamet, ödülle buluşmak veya azaptan kurtulmak için Yüce Allah'tan başka hiçbir kapı doğru adres değildir. O'na ulaşmak için vahyine sarılıp Nebî (as)'ı kılavuz edinmenin dışında başka yollar çıkmaz sokak mesabesindedir.

Unutulmamalıdır ki, Yüce Allah kullarına "niçin geldin?" demez; "neden gelmedin?" der. O'nun kapısı rahmet parıltılarının kâinatı tutacak kadar engin olduğu tek kapıdır. Rahmân ve Rahîm olan Allah varken, başkasına ne hacet! Merhametin kaynağı olan ve rahmeti bütün yaratılmışları kuşatan Yüce Allah'tan başkasından yardım istemek, Allah'ı uzağında görmek ve O'ndan istemeye yüzü olmamak demektir. Allah'tan istemek için yüzümüz olsun yeter. O'na açılmış eller ve yönelmiş gönüller, inşallah mahzun ve mahcup bırakılmayacaktır.

İNFİTÂR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): İnfitâr sûresinde Yüce Allah, mahşer sorgulaması için ortamın hazırlanacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda, sistemin inşa edilmesi anlamında göğün yeniden şekilleneceğini, yeni yıldızların oluşturulacağını, denizlerin fışkırtılacağını ve kabirlerdekilerin dışarı çıkartılacağını beyan ettikten sonra, her insanın dünyada neler yapıp ettiğini ve neleri ihmal ettiğini bileceğini belirtmektedir.

(6-8. âyetler): İnsanı yoktan var eden, şekillendiren, dengeli kılan ve dilediği şekilde onu çeşitli varlıklardan bir araya getiren cömert Allah'a karşı insanın neden nankörlük yaptığı sorgulanmaktadır.

(9-12. âyetler): Yeniden diriltilme gerçeğine ve üzerlerinde muhafız meleklerin, yaptıklarını kaydetmekte olmasına ve işlediklerini detaylı bir şekilde bilmelerine rağmen, inkârcıların âhiretteki hesabı yalanladığı kınayıcı bir üslupla dile getirilmektedir.

(13-16. âyetler): Dünyada iyilik sahibi olanlar, âhirette nimet içerisinde yüzeceklerken, suçlular cehenneme gireceklerdir. Adeta cehenneme yaslanarak, dünyadaki yanlış tercihlerinin faturasını ebedi azapta kalarak ödemek durumunda kalacaklardır. Cehennem onlar için, içinden çıkılama-

843 Bakara 2/186; Mü'min 40/60.

yacak bir mekân olarak belirlenmekte ve oraya düşmemek için önlem alınması gerektiği mesajı verilmektedir.

(17-18. âyetler): Hesap Günü'nün mahiyetinin hiç kimse tarafından akılla idrak edilemeyeceği iki kez vurgulanarak, bu konuda vahye kulak verme gereği hatırlatılmaktadır. Son söz olarak da, mahşerde hiçbir canın başka hiçbir cana hiçbir şekilde yararının olamayacağı ve yetkinin bütünüyle Yüce Allah'a ait olacağı açıkça beyan edilmektedir.

Rabbimizden niyazımız, mahşerde bizleri ve bütün müminleri kendi rahmet ve yardımından mahrum bırakmamasıdır.

83. MUTAFFİFÛN SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminin en son sûresi olup, 36 âyetten oluşan ve adını "yolsuzluk yapanlar" anlamındaki *el-mutaffifûn* kelimesinden alan Mutaffifûn sûresi, resmî sıralamada 83, iniş sırasına göre ise 86. sûredir. Bu sûre de, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Bu sûre, "aldanmanın bir çeşidi olarak yolsuzluğun örneklendirilmesi, âhirete inanmanın gerekliliği ve mahşer yargılamasına değinilmesi" noktalarında öncesindeki İnfitâr sûresi ile konu ilişkisine sahiptir.

Bazı âlimler tarafından Medine döneminde indirildiği iddia edilen sûrenin ilk grup âyetinde, yolsuzluk yapanların bunu nasıl yaptıklarına dair bilgi verilmekte, daha sonra bunların âhirette büyük günün gerçekleşmesi noktasında inanç sorunu yaşadıkları gündeme getirilmektedir. Yolsuzluk yapanların isimlerinin zikredilmeme nedeni, âyetlerdeki mesajın evrenselliğini sağlamaktır.

Füccâr denilen kötü insanların *siccîn, ebrâr* denilen iyi insanların da *'ılliyyûn* diye bilinen kayıt defterine dair bilgiler verilmekte, her iki grubun yaşayacağı olaylar açıklanmaktadır. *Füccâr*dan veya *ebrâr*dan olmayı insanlar tercih edeceğine göre insanların *ebrâr*dan olmak için yarışmaları istenmektedir. Öte yandan, günah batağına batanların dünyadaki küstahlıkları hakkında adeta detay verilmektedir.

Dünya hayatında iman edenlere gülüp onlarla alay eden şaşkınlara âhirette gülüneceği bildirilmekte, en sonunda, küfrü hayat tarzı edinenlerin kendi yaptıklarının karşılığını görecekleri mesajı verilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ اَلَّذِينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ
يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ اَلَا يَظُنُّ اُولٰٓئِكَ اَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾ كَلَّٓا اِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ ﴿٧﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌ
﴿٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾ اَلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهٖٓ اِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ
اَثِيمٍ ﴿١٢﴾ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّٓا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ اِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ
يُقَالُ هٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾ كَلَّٓا اِنَّ كِتَابَ الْاَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ
مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى
الْاَرَٓائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ
﴿٢٥﴾ خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا
يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾ اِنَّ الَّذِينَ اَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَاِذَا مَرُّوا
بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَاِذَا انْقَلَبُٓوا اِلٰٓى اَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَاِذَا رَاَوْهُمْ قَالُٓوا اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ
لَضَٓالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَٓا اُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ
﴿٣٤﴾ عَلَى الْاَرَٓائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! 2. Onlar insanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam ölçerler. 3. Onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksiltirler. 4-6. Onlar, büyük bir günde, yani insanların âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracakları günde tekrar diriltileceklerini hiç düşünmezler mi? 7. Doğrusu, günahkârların kaydı muhakkak Siccîn'dedir. 8. "Siccîn nedir, bilir misin?" 9. "(O, suçluların suç-

larının, yani) amellerin açıkça yazıldığı bir kitaptır." 10-11. O gün, Hesap Günü'nü yalan sayanların vay haline! 12. Onu ancak günaha dalıp haddi aşanlar yalanlar. 13. Böyle birine âyetlerimiz hatırlatılınca, "eskilerin masalları" der. 14. Gerçekten (durum sanıldığı gibi değil). Aksine, onların işlemiş olduğu (kötülükler) kalplerine pas tutmuştur. 15. Dahası, elbette onlar o gün Rablerinden mahrum bırakılacaklardır. 16-17. Daha sonra cehenneme girecekler ve ardından kendilerine: "İşte yalanlamış olduğunuz (cehennem) budur" denilecektir. 18. Doğrusu, iyilerin kaydı ise, muhakkak İlliyyûn'dadır. 19. "'İlliyyûn nedir, bilir misin?" 20-21. "(O, iyilerin iyiliklerinin, yani) amellerin açıkça yazıldığı bir kitaptır ve onu, Allah'a yaklaştırılmış olanlar (sevinçle) görür. 22-23. İyiler, koltuklar üzerinde etrafa bakınır halde nimet(ler) içinde olacaktır. 24. Yüzlerinde nimetin sevincini göreceksin. 25. Kendilerine mühürlü hâlis bir içecek sunulacak. 26. (İçiminin) sonu misk olacaktır. İşte yarışanlar ancak onu elde etmek için yarışsınlar. 27. (O içeceğin) karışımı Tesnîm'dendir. 28. (Tesnîm, Allah'a) yaklaştırılmış olanların içecekleri bir kaynaktır. 29. Şüphesiz suçlular, (dünyadayken) iman edenlere gülerlerdi. 30. Onlara uğradıklarında kaş-göz hareketi yaparlardı. 31. (İnanç) ailelerine döndüklerinde keyiflenerek dönerlerdi. 32. Müminleri gördüklerinde ise, "Şüphesiz bunlar sapıtmış" derlerdi. 33. Hâlbuki onlar, müminleri gözetleyici olarak gönderilmemişlerdi. 34-35. İşte bugün (yani ahirette) de, iman edenler koltuklar üzerinde onlara bakarak kâfirlere gülecekler. 36. "Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı? (Elbette buldular.)"

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-6. ÂYETLER:

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ اَلَّذِينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾

اَلَا يَظُنُّ اُولٰٓئِكَ اَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

"1. Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! 2. Onlar insanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam ölçerler. 3. Onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksiltirler. 4-6. Onlar, büyük bir günde, yani insanların âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracakları günde tekrar diriltileceklerini hiç düşünmezler mi?"

Sûrenin bu ilk grup âyetinde, yolsuzluk yapanların bunu nasıl gerçekleştirdikleri ifade edilmekte, daha sonra bu tip insanların, âlemlerin Rabbi'nin huzurunda bulundurulacakları büyük gün için, diriltilmeye inanıp inanmadıkları sorulmaktadır.

a) Ölçü ve Tartıda Hile: Yolsuzluk

Yüce Allah, güncel ifadeyle "yolsuzluk yapanları" cehennemlik olarak nitelendirmekte ve âkıbetlerinin felaket olacağı haberini vermektedir.

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ "Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun!" Âyetteki وَيْلٌ *veyl* ifadesi "yazıklar olsun, vay haline", الْمُطَفِّفِينَ *el-mütaffifûn* kelimesi ise "yolsuzluk yapanlar" demektir.

Mutaffifûn sûresi, bir kınama ifadesiyle başlamaktadır.

I. *Veyl* Ne Demektir?

Buradaki وَيْلٌ *veyl* ifadesi, "şiddetli şer, hüzün ve helak, elem verici azap" anlamlarını da içermektedir. Bazı âlimler "*Veyl*, dibinde kâfirlerin bir süre beklediği cehennemdeki bir vadidir" hadisini[844] referans göstererek, Rasûlüllah'ın bu kelimeyi cehennemde bir vadinin adı olarak zikrettiğini de söylemişlerdir. *Veyl* kelimesinin, yukarıda verdiğimiz anlamlarıyla, cehennemin bir vadisi şeklindeki anlamı çok ilginç bir şekilde "kötülük, şer, helak ve bunların sebep olduğu cehennemin adı" olarak ortak bir paydada buluşmaktadır.

II. *Mutaffifûn* Kimlerdir?

Sûreye adını veren *mutaffifûn* kelimesi "alırken dolgun, tam, satarken ise eksik ölçenler" demektir. Kelimenin bu anlamı, devam eden iki âyette ortaya konulmaktadır. Kelimenin kök anlamına bakıldığında "eksiltmek, kenarına kadar getirmemek, eksik ölçmek" gibi anlamlar görülse de, bizce bu kelime, *Rabb*'ca anlamı olan kelimelerdendir. Bilinen anlamlarının yanında, eğer bir kelimeye Yüce Allah tarafından ilave açılımlar yapılmışsa, bunlar anlamın vahiy dilindeki Kur'an'casını oluşturmaktadırlar. İşte *mutaffif* kelimesi de bunlardandır; çünkü kelimenin neyi ifade ettiği takip eden iki âyette açıklanmaktadır.

844 Hadis için bk. Tirmizî, Tefsîr Sûre 21; Ahmed b. Hanbel, III, 75.

Güncel olarak bu kelimenin dilimizdeki karşılığı, İslâmoğlu'nun dediği gibi "yolsuzluk yapanlar" şeklindedir. Bu ifade, bizce de yapılanı tam anlamıyla karşılamaktadır. Esasında yolsuzluklar artık şekil değiştirmiş, terazi ve diğer elektronik tartı aletleri, yerlerini masa başı hırsızlıklara terk etmiş, insanların gözüne baka baka onları aldatmanın her çeşidi yaygınlık kazanmıştır. Üstelik bunu yapanlar, çok maharetli bir iş yapıyormuş gibi davranıp, insanların bilgisizliğinden yararlanarak ve suret-i haktan görünerek muhataplarını aldatma sanatları geliştirmişlerdir.

Aldatanlar aslında aldananlardır, ancak muhatap anlamasa da, kişi neyi, niçin ve nasıl yaptığını çok iyi bildiği için yaptığının hesabını verecek, yapılan kötülük ve aldatma, yapanın yanına kâr kalmayacaktır. Nitekim Hz. Peygamber, "Aldatan (veya Bizi aldatanlar) bizden değildir" buyurmaktadır.[845] Kur'ân'da vurgulanan husus, insanların aldatılmasının çirkinliğidir; artık bunu kim ve nasıl yaparsa yapsın, söz konusu eylem, sahibini azabın ortasına itecek sonuçları verecektir. Çünkü tartıdaki eksiklik, imandaki zayıflığın sonucudur. Âhirete iman eksikliği, başka bir eksiklik doğurmuş, iman zayıflığı insanların aldatılmasına dönüştürülmüştür.

Şu evrensel gerçek bilinmeli ve ona göre davranılmalıdır: İnsanlar alışveriş yaparlarken masanın veya tezgâhın her iki tarafında da gönül huzuru içerisinde olmalıdır. Mal alırken de satarken de kendisini karşı tarafın yerine koymalı, eğer huzurluysa işini yapmalıdır. Tek taraftaki rahatlık, işin doğruluğunu göstermeye yetmez.

III. Alırken de Aldatırlar

اَلَّذ۪ينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَۘ "Onlar insanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam ölçerler." Âyetteki اكْتَالُوا *iktâlû* fiili "ölçerek almak", يَسْتَوْفُونَ *yestevfûn* fiili ise "bolca almak isterler" demektir.

a) Bu âyet, ilk etapta şöyle anlaşılmıştır: Bunlar, kendileri başkalarından bir şey alırken noksansız, tastamam, hatta bastıra bastıra, belki taşıra taşıra alırlar. Bu bakış açısıyla yapılan alışverişte herhangi bir hatadan söz edilmemektedir. Sadece bu kişilerin çifte standart uyguladıklarına işaret edilmekle yetinilmiş olmaktadır.

b) Âyet için bu değerlendirme veya yaklaşım doğru kabul edilse de, burada çok daha başka bir mesajın olduğunu söylemek durumundayız.

845 Müslim, Îmân, 164; Ebû Dâvûd, Buyû', 50; Tirmizî, Buyû', 72; İbn Mâce, Ticârât, 3.

Şöyle ki:

Âyetteki اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ "İnsanlardan ölçüp aldıklarında" ifadesinde çok ince bir detay vardır. Elmalılı'nın da dediği gibi, âyetteki عَلَى *'alâ* edatı, alırken de insanlar aleyhinde, onları mağdur ederek, kandırarak veya onlar üzerinde baskı kurarak bu işlemin gerçekleştirildiği anlamını vermektedir. Aksi takdirde, *'alâ* edatının yerine *min* veya *'an* edatının kullanılması gerekirdi. Güncel anlamda söylersek, bu durum, haciz işleminde bir kişinin borcu kadar değil de ele ne geçirirse zorla hepsini talan edercesine almayı ifade edebilir. Günümüzde yaşanan "üreticiden ürün alırken yok pahasına almak, üreticiyi buna mecbur bırakmak" gibi uygulamalar da bu türden aldatmanın bir örneğidir.

Bu ölçü, kişinin alacağını tam alması şeklinde masum bir alışveriş olsaydı, kınama cümlesinin peşinden gelmezdi. Belli ki bu tür ölçüp tartanlar, aslında alırken de yolsuzluk yapıyorlardı. Ölçüdeki yolsuzluk, tıpkı Nisâ' 4/29'daki bâtıl yolla malları yemeğe benzemektedir. Âyet mealen şöyledir: "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayalı ticaret yoluyla da olsa, birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin! Kendinize kıymayın; çünkü Allah, sizin için bir rahmet kaynağıdır." Bu âyetteki husus, ticaret adı altında da olsa, kişi mecbur kalmışsa onu zorla razı ettirerek malını haksız yere yememeyi emretmektedir. Üstelik Yüce Allah böyle bir eylemi kişinin kendisini öldürmesi olarak tanıtmaktadır. Kanaatimizce Mutaffifûn 2'deki ölçmede de böyle bir gizli aldatma vardır. Bu nedenle, ilk kınanan davranış budur.

ıv. Satarken de Aldatırlar

وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَۜ "Onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksiltirler." Âyetteki كَالُوا *kâlû* fiili "ölçmek", وَزَنُوا *vezenû* fiili ise "tartmak" demektir.

Buradaki كَالُوا *kâlû* ve وَزَنُوا *vezenû* kelimeleri, yakın anlam veren kelimelerdendir. Âyette اَوْ *ev* edatı bulunduğu için aralarında bir anlam farkının bulunduğu da muhakkaktır. Bu nedenle *kâlû* fiili "ölçü ile verdiklerinde", *vezenû* fiili de "tartı ile verdiklerinde" demektir. يُخْسِرُونَ *yuhsirûn* fiili ise "eksiltirler, eksik verirler" anlamına gelmektedir.

Mutaffif denilen kişilerin asıl yaptığı yolsuzluk, açık bir şekilde bu âyette dile getirilmekte, hem tartıda, hem de ölçüde eksiklik ve hilekârlık yaptıkları ifade edilmektedir. Bu işe kelimenin tam anlamıyla "yolsuzluk"

denir. Günümüzde yaşanan alışverişlere bakıldığında, yanlış tartan tartıların kullanılması, sahte malların pazarlanması, iyi malın üste, defolu olanın ise alta konup gizlenmesi, meseleyi reklâmdan ibaret görüp göz boyayıcı birtakım faaliyetlerin veya aldatmacaların yapılması gibi davranışlar, hep bu yolsuzluk kavramının kapsamında değerlendirilmelidir.

Sûrenin bu iki âyetini söz konusu işi yapanları aynı insanlar veya farklı kişiler olarak kabul ederek şu şekillerde de yorumlayabiliriz:

a) Aynı insanlar olarak

1. Sûrede sözü edilen davranışları aynı insanın iki ayrı tutumu olarak gördüğümüzde, söz konusu kişilerin "çifte standart uygulayarak yolsuzluk yaptığını" söyleyebiliriz. Yani kendileri bir malı alırken olabildiğince hassas davranır, belki bu arada hile de yaparlar, ancak başkalarına mal satarken aynı hassasiyeti göstermedikleri gibi, bir de eksik vererek hırsızlık yaparlar.

2. Bu iki âyeti birlikte düşündüğümüzde, ilk âyet belki de "takas işinde bir aldatmacanın saklandığını" ifade eder. Yani alırken tam alır ve karşıdakine sahte bir güven telkin eder, ama satarken adamın canına okur. Bu da kınanmayı gerektiren bir yolsuzluk ve bozukluktur.

3. Bir kişi birinden ödünç mal alırken kılı kırk yararcasına dikkatli davranır, tam ölçer biçer, öyle alır; aynı kişi borcunu geri verirken tam değil, eksik verir. Âyetteki zamirlerin verdiği anlam en çok bu tercihi öne çıkarmaktadır. Günümüzde, özellikle enflasyonlu ortamda alınan borçlar geri ödenirken, değeri değil de miktarı öne çıkartan yaklaşım da benzer bir aldatmacadır. Borç olarak para veya mal alındığında, geri öderken de gerçek değeri ne ise o değerden verilmelidir. Bakara 2/279'da da ifade edildiği gibi, haksızlık etmek de yok, haksızlığa uğramak da. Aksi takdirde bu davranış kınanması gereken değişik bir yolsuzluktur.

b) Farklı insanlar olarak:

Bu iki âyette sözü edilenler farklı insanlar da olabilir. Yani bir malı alırken haksızlık yapan ile satarken haksızlık yapan kişiler farklı olabilir. Mesajın doğru anlaşılması için mutlak surette iki yanlışın birlikte yapılması gerekmez. Alırken hileli, zorla, tehditle, kandırarak veya göz boyayarak almak bir haksızlıktır. Bunun yolsuzluk diye isimlendirilmesi için ille de satışının da yapılması gerekmez. Sadece alırken de sadece satarken de söz konusu aldatmayı yapmak yolsuzluktur.

v. Kâinat - Ölçü İlişkisi

Ölçüyle ilgili diğer bir âyet grubu kâinat düzeniyle ilgilidir. "Allah, göğü yükseltmiştir. Teraziyi/ölçüyü koymuştur. Sakın terazide haksızlık etmeyin/ölçüyü bozmayın. Ölçüyü adaletle tutun ve eksik tartmayın."[846]

Yüce Allah, önemine binaen ölçüyle ilgili olarak, uzay cisimlerine koyduğu dengeyi de *el-mîzân* kelimesiyle ifade etmekte ve insanlardan bunun bozulmamasını özellikle istemektedir. Aslında söylenmek istenen husus, makro âlemdeki düzenin sarsılmamasının insan ilişkilerindeki dengeye bağlı olduğu gerçeğidir. Rûm 30/41'de vurgulanan husus budur.

İnsanlar kendi aralarında hak-hukuk tecavüzü yaparlarsa, dar anlamda fertlerin, geniş anlamda toplumun dengesi bozulur. Dengesiz toplumlar insanlığı zulümle perişan ederler ve sonunda ilâhî müdahale gelir, herkesi kuşatan bir azapla helak edilirler. Böylece, varlıklar âlemindeki dengenin önemi bir kez daha ortaya konulmuş olmaktadır.

vı. Yolsuzluğun Tarihî Arka-planı

Mesele çok önemli olduğu için Kur'ân'da Yüce Allah geçmiş milletlerden de bu konuda örnekler vermekte, bu tür yolsuzluk yapanların âkıbetleri hakkında ibretlik bilgiler sunmaktadır. Bu konuda Hz. Şu'ayb'in Medyenli kavmi çok ilginç bir örnektir:

"Medyen'e de kardeşleri Şu'ayb'i gönderdik. Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin! Sizin için O'ndan başka tanrı yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Zira ben sizi hayır içinde görüyorum ve ben sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum. Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın. İnsanlara eşyalarını eksik vermeyin. Yeryüzünde bozguncular olarak da dolaşmayın."[847] A'râf 7/85'te de dile getirildiği üzere, Hz. Şu'ayb onlara ekonomide ölçüyü, bu ölçünün getireceği adaleti, bu iki değerin oluşturduğu ekonomik ahlâkı önermekte ve onlara öğütte bulunmaktaydı. Çünkü ölçü ve tartıdaki haksızlıklar, yani yapılan yolsuzluklar, herkesi kuşatacak bir azabın nedeni olarak sunulmaktadır. İşte, Medyenliler de peygamberlerinin öğüdüne kulak tıkadılar ve tarihten silinip gittiler.

---

846 Rahmân 55/7-9.
847 Hûd 11/84-85.

vıı. Vahiy Sürecindeki Durum ve Hz. Peygamber'in Evrensel Uyarısı

Meseleye vahyin geliş dönemleri itibariyle bakıldığında şunlar görülmektedir: Sûreyi tanıtırken de söylediğimiz gibi, bu sûrenin ilk grup âyetlerinin Medine'de indirilmiş olması muhtemeldir. Nitekim Medine'ye hicret edildiğinde oradaki ticaret erbabının ölçü ve tartıda hile yaptıkları ifade edilmektedir. Bu sebeple, Yüce Allah Mütaffifûn sûresinin bu âyetlerini indirmiş,[848] Hz. Peygamber de Medine'lilere bu âyetleri okuyup şu yorumu yapmıştır:

"Beş şey, beş şeyle beraberdir. 'Ya Rasûlallah, o beş şey nedir?' diye sorulunca, Nebî (as) şu cevabı vermiştir: 'Bir toplum verdiği sözde durmazsa Allah onlara düşmanlarını musallat eder. Allah'ın indirdiğinden başkası ile hükmederse aralarında yoksulluk artıp yayılır. İçlerinde çirkinlik ve fuhuş çıkarsa ölümler çoğalır. Tartıyı eksik yaparlarsa bitkiden yoksun bırakılırlar ve kıtlık ile cezalandırılırlar. Zekâtı vermezlerse onlardan yağmur tutulup eksiltilir."[849]

İşte bu ölümsüz ve evrensel bakış açısıyla Hz. Peygamber, toplum için hayatî öneme sahip olmak üzere sosyal ilişkilerde, hukukta, cinsel ahlakta, ekonomide ve yardımlaşmada dengenin önemi üzerinde durmakta, bu alanlardaki ölçünün bozulmasının toplumları çürüteceği uyarısını yapmaktadır.

vııı. Yolsuzluğun Kapsamı

Konuyla ilgili bu detayı verdikten sonra, şimdi de meseleye güncel olarak bakmak ve mesajı toparlamak istiyoruz. "Aslında konuyu sadece alışveriş gibi ticari bir işin sınırları içine sıkıştırmamak gerekiyor. Çünkü ölçü dendiğinde hayatın her alanı devreye girmektedir.

* İnsan, varlığını ve varlığını devam ettirecek olan tüm gerekli nimetleri Allah'tan tam alır, yani Allah ona bu nimetleri tam verir; ama insan, görevlerini tam olarak yerine getirmez, onlarda hile yapar. İşte bu da aynı kavramın kapsamına girmektedir.

* Siyasette bir ölçü vardır: Kendinden önceki yöneticilerden bütçeyi tam alıp, kendinden sonrakilere eksik bırakmak da bu kavramın kapsamına alınabilir.

848 Nüzûl sebebi için bk. Taberî, age., XXX, 91.
849 Zemahşerî, age., IV, 705.

* Kendinden önceki neslin yöneticilerinden tam bir kültür mirası alıp, o mirası azaltarak bir sonraki neslin yöneticilerine teslim etmek de bu kavramın kapsamına girmektedir.

* Ülkesini dünya siyaset arenasında tam bir prestij ile devralıp o prestiji azaltanlar da bu kavramla açıklanmalıdır. Çünkü siyasi alanda milletine irtifa kaybını yaşatanlara da "Vay haline!" demek gerekiyor. Kendinden önceki nesilden ahlâkî değerleri tam alan, ama o ahlâkî yapıyı bozup noksanlaştırarak bir sonraki nesle teslim edenlere de kınanarak "Vay haline!" denmelidir.

* Bir önceki nesilden tam bir dini anlayış, bilinç ve eğitim alıp da bir sonraki nesle manevi dejenere ile teslim etmek, yine bu kavramın kapsamında ele alınmalıdır. Bir milletin dini hayatına saldırarak onu güçsüz düşürmenin gayreti içinde olanlar, alışverişte hile yapanlardan daha hilebaz değil midirler?

* Vatan topraklarını bir önceki nesilden tam alıp, onu eksilterek, başkalarına peşkeş çekerek bir sonraki nesle teslim edenler hırsız değil midirler? Onlara da "yazıklar olsun!" denmemeli midir?

* Yüce Allah bize çocuklarımızı yaratılıştan tam olarak emanet ediyor; ancak eğitimlerini eksik veya yanlış yaparak bu değerli emanetleri Yüce Allah'a noksan, yani eksik teslim ediyoruz. Bir bakıma bu da eğitim açısından *tatfîf*, yani eğitimdeki kısmalar ve eksiklikler olmaktadır.

Demek ki, burada hayatın maddî ve manevî alanında ölçüyü kaybetmenin vebaline dikkat çekilmektedir. Ülkesinin siyasetine, ahlâkına, ekonomisine, dinî hayatına irtifa kaybettirenler, bu kavramın kapsamına girmektedir, diyebiliriz. Ülkenin bu alanlarında eksiklik yapanlar, ülkenin mutluluğundan, potansiyelinden ve geleceğinden çalmışlar demektir."[850]

Bu gibi son derece önemli ve ufuk açıcı tespitlerle birlikte düşünüldüğünde, Yüce Allah'ın yolsuzluk ve emanete hıyanet gibi konularda ne kadar hassas davranılmasını istediği açıkça ortaya konulmaktadır.

b) Yolsuzluk - Âhirete İman İlişkisi

Yüce Allah, âhirete tam iman bir yana, kalbinde en ufak bir inanç kırıntısı bile olsa, bir insanın yolsuzluk yapamayacağını beyan etmektedir.

850 Bayraklı, age., XX, 431-433.

1. "Büyük Gün"e İnanmıyorlar

اَلَا يَظُنُّ اُولٰٓئِكَ اَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَۙ لِيَوْمٍ عَظِيمٍۙ "Onlar, çok büyük bir günde tekrar diriltileceklerini hiç düşünmezler mi?" Âyetteki يَظُنُّ *yezunnu* fiili "sanmak, bilmek, zannetmek", مَبْعُوثُونَ *meb'ûsûn* kelimesi "diriltilemek", يَوْمٍ عَظِيمٍ *yevm-i 'azîm* tamlaması ise "büyük gün, mahşer günü" demektir.

Bu âyetlerde, yolsuzluk yapanların âhiret inançları gündeme getirilmekte, bir anlamda yolsuzluk yapmak âhiret inancından yoksun olmakla ilişkilendirilmektedir.

a) Âyette geçen يَظُنُّ *yezunnu* fiili, kişinin kendi inanç yapısına ilişkin kullanımlarda, aslında "bilmek" anlamına gelmektedir.[851] Burada da ilgili kelime "bilmek, düşünmek" demektir. Bu durumda, yolsuzluk yapan kişiler âhirete inananlar olarak anlaşılmaktadır. İnancına rağmen insanın niçin böyle davrandığı konusu ise, inançtaki gevşeklik olarak izah edilebilir.

b) Eğer يَظُنُّ *yezunnu* fiilini, "zannetmek" anlamına alırsak, bu defa, söz konusu kişilerin âhiret hayatına dair en küçük bir zanlarının bile bulunup bulunmadığı sorgulanmaktadır, demektir. Yani, âyette bu insanlar için "âhirete inanmıyorlar, bari bir zan da mı beslemiyorlar?" sorusu sorulmaktadır.

c) Yolsuzluğun âhirete tam anlamıyla -yani olması gerektiği gibi- inanmamakla ya da hiç inanmamakla ilişkisi açıktır. Bir insan âhirete gerçekten inanıyorsa, bu yolsuzluğu kesinlikle zaten yapmaz, yapamaz. İman derecesindeki kabul bir yana, âhirete dair en küçük bir zannı da bulunsa bir kişinin bunu yapması mümkün değildir. Ancak, eğer âhiret inancı yoksa kişi bunu yapmakta bir tereddüt göstermez ve yaptığını yanına kâr görerek yolsuzluğa devam eder.

d) Âyetin başındaki اَلَا *elâ* edatını tenbih anlamında kabul edip, âyetlere "Büyük gün için diriltileceklerini bilmeleri gerekmez mi?" anlamını vermek de mümkündür. Bu durumda, bir insanın bir şey yaparken mutlak surette âhiret bilinci taşıması gerektiği ona hatırlatılıyor demektir. Âhirete hiç inanmayanlar inanç noktasında uyarılıyor, inananların da bunun gereğini yerine getirme noktasında bir kez daha dikkatleri çekiliyor demektir.

---

851 Bakara 2/46, 249; Hâkka 69/20; Kıyâmet 75/28; İnşikaak 84/14.

e) Âhiret için لِيَوْمٍ عَظِيمٍ "Büyük gün" ifadesi, o günde yaşanacak ince hesap nedeniyledir. İnsanlar böyle bir güne, değil tam inanmak, bir inanç kırıntısına bile sahip olsalar kesinlikle yolsuzluğa cüret edemezler, etmemelidirler.

11. İnsanlar Mahşerde Diriltileceklerdir

يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ "Âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracakları günde." Âyetteki يَقُومُ *yekuumü* fiili "kalkmak, durmak, hazır olmak" demektir.

İşte bu cümle, bir önceki لِيَوْمٍ عَظِيمٍ "Büyük gün" ifadesinin açılımıdır. Günün büyüklüğü yargılamayı yapacak makamın büyüklüğünden de kaynaklanmaktadır. Mahşer günü, bütün insanlar Yüce Allah'ın huzurunda ayağa kalkıp toplanacaktır. Yâsîn 36/51'de "Sûr'a üfürülünce, bir de bakarsın ki onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler" şeklinde özetle hatırlatılan olay da budur.

Zümer 39/68-75 ile Hâkka 69/13-33'te, bu kalkışın detayı verilmekte ve konuyla ilgili yaşanacaklar genel çerçevede ele alınmaktadır. İşte bu muhteşem olayların yaşanacağı yer âhirettir, mahşerdir. Oraya inanan bir insanın yolsuzluk yapması veya kul hakkına girmesi akıl kârı bir davranış değildir. Bu nedenle Yüce Allah, söz konusu yanlış davranışı yapanların âhiret inancıyla ilgili konumlarını yeniden hatırlatmakta, inanmayanların inanması gerektiğini, inananların ise inancı gereği davranmasını öğütlemektedir.

7-13. ÂYETLER:

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ ﴿٧﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٩﴾

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿١١﴾

وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾

"7. Doğrusu, günahkârların kaydı, muhakkak Siccîn'dedir. 8. 'Siccîn nedir, bilir misin?' 9. (O, suçluların suçlarının, yani) amellerin açıkça ya-

zıldığı bir kitaptır. 10-11. O gün, Hesap Günü'nü yalan sayanların vay haline! 12. Onu ancak günaha dalıp haddi aşanlar yalanlar. 13. Böyle birine âyetlerimiz hatırlatılınca, 'eskilerin masalları' der."

Bu yedi âyetlik grupta, kötülük sahibi ve sorumsuz kişilerin amel defterleriyle ilgili bilgi verilmekte, âhireti inkâr etmeleri kınanmakta, bunların haddi aşanlar ve günaha dalanlar olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca bütün bu sayılanların gerekçesi olarak da vahy ile alay edişleri gündeme getirilmektedir.

a) Füccâr - Siccîn İlişkisi

Yüce Allah, insanlardan kötülüğü kendisine rehber edinenleri *füccâr* olarak isimlendirmekte ve onların kayıtlarının tutulduğu yere dikkat çekmektedir.

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ "Doğrusu, günahkârların kaydı, muhakkak Siccîn'dedir." Âyetteki الْفُجَّارِ *el-füccâr* kelimesi "suçlular, günahkârlar", سِجِّينٍ *siccîn* sözcüğü ise "hapis" demektir.

Bu âyet grubunun ilki, *füccâr* denilen kötülerin amel defterleriyle ilgilidir. Âyette açıklanması gereken çeşitli ifadeler olduğu için onları sırasıyla ele almak istiyoruz.

1. *"Füccâr'ın Kitâbı"* Nedir?

a) Kur'ân'da pek çok yerde geçen *kellâ* edatı, her kullanıldığı yerde aynı anlamı vermemekte, bağlama göre anlam kazanmaktadır. Bu edatın anlamı konusunda Fecr 89/17'de geniş açıklama yaptığımız için burada tekrara düşmek istemiyoruz.

Şu kadarını belirtelim ki, كَلَّا *kellâ* edatı, aslında genellikle bir karşı çıkışın cevabı olarak "hayır, asla öyle değil, sanıldığının aksine, durum sizin zannettiğiniz gibi değil, artık yeter" gibi anlamlara gelmektedir. Ancak, çeşitli âyetlerde söz konusu edata, sözün başlangıcı konumunda olduğu için "gerçekten, hakikaten" gibi anlamlar verilmelidir; çünkü bu edat bir anlamda te'kid (vurgu) anlamı da içermektedir.[852] Eğer bir konuda konuşma yeni başlamışsa ve onu reddedip karşı çıkan yoksa söze başlarken "hayır, hayır" demeye gerek yoktur.

852 Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, Samsun, 2007, s. 635.

Mutaffifûn 7'deki *kellâ* edatı ise, öncesinde bir inkâr cümlesi bulunduğu ve çok yanlış bazı davranış örnekleri geçtiği için "hayır, durum onların sandığı gibi değil, doğrusu şu..., hayır, hayır; yaptıkları yanlışlıkları yapmasınlar" anlamlarına gelmektedir. Burada, yolsuzluk yapanlar kınanmakta, yolsuzluk yapma şekilleri dile getirilmekte, bu arada âhirete iman noktasındaki inançsızlıkları veya en azından küçük bir zanda dahi bulunmamaları açık ifadelerle hayret konusu edilmektedir.

Bu gerçekler doğrultusunda, âyetin başındaki *kellâ* edatının hem öncesiyle ilişkili olarak bir reddediş, hem de yeni bir âleme dikkat çekiş bakımından uyarı anlamı vermesi son derece normaldir.

b) Âyette *füccâra*, yani kötülere nispet edilen كِتَاب *kitâb* kelimesi, başka âyetlerin de işaretiyle[853] "amel defteri, karne, kayıt" gibi anlamlara gelmektedir. Âhireti inkâr edenler bilmelidirler ki, dünyada yapıp yanlarına kâr kaldığını zannettikleri davranışlar, melekler tarafından kayda alınmakta ve her biri için ayrı birer kayıt tutulmaktadır; dahası, inkâr ettikleri defterler mahşerde karşılarına çıkartılacaktır.

11. *Füccâr* Kimdir?

Âyetteki اَلْفُجَّار *el-füccâr* kelimesi, İnfitâr 82/14'te genişçe izah ettiğimiz üzere "yarıp çıkmak" anlamındaki *f-c-r* kökünden türetilmiştir ve *fâcir* kelimesinin çoğulu olarak "suçlular" anlamına gelmektedir.

Füccâr denilen kişilerin nankörler olduğu, inkârcılık yaptıkları, iyiliğin karşısında durdukları ve sorumsuzluk gösterip duyarsızlık sergiledikleri anlaşılmaktadır. İşte bu tür duyarsız insanların amel defterleri *Siccîn*'dedir. *Siccîn*'de olmak demek, "orada arşivlenmek, kayıt altında tutulmak, kayıp ve kaçaktan uzakta muhafaza edilmek" demektir. Bu haliyle, Mutaffifûn denilen yolsuzluk yapanlara çok önemli bir uyarı yapılmaktadır.

Onlar, dünya hayatlarında sürekli yaptıkları bazı haksızlıkların unutulup gideceğini, bir daha önlerine gelmeyeceğini, dolayısıyla yapılanlardan herhangi bir yerde ve şekilde hesaba çekilmeyeceklerini sanmaktaydılar. Böyle sananların âhirete inanmamaları, hatta en küçük bir zan dahi beslememeleri kendilerini kurtaramayacaktır.

İsrâ 17/13-14'te şu ölümsüz gerçek yer almaktadır: "Biz, her bir insanın kaderini kendi çabasına bağlı kıldık. Nitekim kıyâmet günü onun önüne

853 İsrâ 17/13-14, 71; Hâkka 69/19, 25; İnşikaak 84/7, 10.

(dünyada yapıp ettiği) her şeyi kayıtlı bulacağı bir sicil koyacak (ve diyeceğiz ki): Oku amel defterini (karneni, sicilini)! Bugün, kendi hesabını görmek için sen sana yetersin."

Benzer bir hakikat da Kehf 18/49'dadır: "Sonunda tutulan kayıt (önlerine) konulur. Bunun üzerine suçluların orada gördüklerinden dolayı dehşetle irkildiklerini ve şöyle dediklerini görürsün: 'Âh, yazıklar olsun bize! Bu nasıl bir kayıtmış ki, küçük büyük dememiş, hepsini bir bir sayıp dökmüş.' Yapıp ettiklerini önlerinde hazır bulurlar; zira Rabbin hiç kimseye haksızlık etmez."

Yâsîn 36/12'nin mesajı da bu anlamda çok önemlidir: "Elbette Biz, evet, ölüyü Biz dirilteceğiz ve onların önden yolladıklarını da arkada bıraktıkları eserleri de Biz yazacağız. Böylece her şeyi, tarifsiz ve çok gelişmiş bir ana (bellek)te kayıt altına almış oluruz."

Bu mesajları özetler mahiyette, Kamer 54/52-53'ü de hatırlatmak gerekir: "Yaptıkları her şey korunaklı sayfalarda kayıt altına alınmıştır. Küçük olsun büyük olsun, her ne yapmışlarsa satırlara geçmiştir."

Bu örneklerle yetindiğimiz bu meseledeki mesaj, insanların dünyada yaptıklarını âhirette karşılarında bulacakları gerçeğidir. İşte, Mutaffifûn 7'de dile getirilen husus budur. Amel defterinin *siccîn*de oluşu, yapılanların kaydedildiği defterin muhafaza altında bulunduğunu beyandır. Defter korunduğuna göre defterdekiler de elbette korunmaktadır. Esasında defterin korunma sebebi, zaten içindeki kayıtlardır. Yolsuzluk yapanlar ve âhireti inkâra kalkışanlar, yaptıklarının bir bir kaydedildiğini bilmeli, ona göre davranmalıdırlar.

b) Siccîn Nedir?

Kötülükten nemalananların kayıtlarının tutulduğu yer, yapılanlara uygun olarak isimlendirilmekte ve ilâhî bilgilendirmeyle anlaşılabileceğine vurgu yapılmaktadır.

1. وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا سِجّ۪ينٌ "Siccîn nedir, bilir misin?" Bir önceki âyette de yer alan سِجّ۪ينٍ *siccîn* kelimesi, sözlükte "hapis" demektir. Kelimenin asıl anlamından farklı bir açılımının bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim anlamını bizzat Yüce Allah vereceği için, burada "Sana *siccîn*ın ne olduğunu bildiren nedir?" demektedir. Esasında Hz. Peygamber'e bile "sen bunun hakikatini kendi aklınla ve idrakinle bilemezsin" demek isteyerek, kelimenin Arapçadan ayrı olarak bir de Rabb'ca anlamının bulunduğunu hatırlat-

mak istemektedir. Bu soru ifadesi hakkında geniş açıklamalarımızı Beled 90/12'de yapmıştık.

*Siccîn*in ne olduğu dirayetle bilinemez; çünkü bu kelime de idraki aşan bir içeriğe sahiptir; dolayısıyla onun da anlamını sadece Yüce Allah bilir ve sadece O isterse istediğine bildirir. İşte bu cümleden olarak, Yüce Allah bir sonraki âyette *siccîn*in anlamını şu şekilde vermektedir:

2. كِتَابٌ مَرْقُومٌ "(O, suçluların suçlarının, yani) amellerin açıkça yazıldığı bir kitaptır." Âyetteki كِتَابٌ *kitâb* kelimesine "amel defteri, karne, kayıt, sicil" anlamı verilince, مَرْقُومٌ *markuum*a da "yazılmış, rakamlanmış, açıklık getirilmiş, işaretlenmiş" gibi anlamlar vermek gerekir.

İbn Fâris, bu kelimeyi açıklarken *rakîm*in "kitap", *kitabun markuum* ifadesinin de "harfleri açıkça görünen kitap" olduğunu beyan etmiştir.[854] Buradan anlaşılıyor ki, söz konusu tamlama, "insanların yaptıklarının açıkça kaydedildiği ve kayıtların açıkça okunabildiği kayıt defteri" demektir.

Suçluların amel defterlerinin *Siccîn*'de bulunduğu beyanından sonra, bunun ne olduğunu hiç kimsenin bilemeyeceği ifade edilmiştir. Daha sonra, anlamı bizzat Yüce Allah vererek, *siccîn*in "içeriği açıkça belli olan, bir anlamda hiçbir gizlilik ve kaybın yaşanmadığı, kapalılığın bulunmadığı, her şeyiyle ortada bir mahiyet arz eden kayıt defteri" olduğunu açıklamıştır. Demek ki, yolsuzluk yapanlar ve mahşer duruşmasını yalanlayanlar, dünyada yaptıkları haksızlıkları, âhirette, korunmuş, kayıpsız, kaçaksız, hazır ve tastamam olarak karşılarında bulacaklardır. İşte Yüce Allah'ın açıklamasına göre, *Siccîn*'deki amel defterinin anlamı budur.

c) Yalanlayanların Durumu

Yüce Allah, sûrenin ilk kelimesini yeniden kullanarak, yapılan yanlışlığın sonuçlarının çok ağır olacağını beyan etmek üzere, hakikati yalanlayanları kınamaya devam etmektedir.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ "O gün, yalancıların vay haline!" Mutaffifûn sûresi, bir kınama ifadesiyle başlamıştı; ikinci kınama ifadesi de, gerçeği yalanlayanlarla ilgili olarak bu âyette kullanılmaktadır. Âyetteki *veyl* kelimesinin anlamı hakkında sûrenin ilk âyetinde de söylediğimiz üzere, bu kelimeye "yazıklar olsun, vay haline" şeklinde anlamlar verilebilir. Kıyâmet günü

854 İbn Fâris, age., II, 393.

yaşanacak gerçekler ve dünyada yapılan kötülüklerin mahşerde deşifre edilecek olması nedeniyle, o âlemi yalanlayanları derin bir pişmanlık beklemektedir.

Buradaki الْمُكَذِّبِينَ *el-mükezzibîn* kelimesiyle kastedilenler, mutlak anlamda hem ilâhî vahyi, yani risaleti ve getirilen mesajları, hem de özellikle âhiret duruşmasını inkâr edenlerdir. Esasında bunlar, inanılması gereken bütün değerleri açıkça veya gizlice inkâr ederler. Bu insanlar, adeta yalandan ve yalanlamaktan beslenenlerdir, yalanı hayat tarzı edinenlerdir, yalansız dünyası olmayanlardır, bütünüyle dini ve dinî değerleri yalan sayanlardır. Yüce Allah, devam eden âyetlerde bu tip insanların duygu ve inanç dünyalarını şu ifadelerle deşifre etmektedir:

1. Bunlar, "Hesap Günü"nü İnkâr Edenlerdir

الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ "Onlar, Hesap Günü'nü yalan sayarlar." Bu âyet, bir önceki âyette genel olarak dile getirilen yalancıların neyi yalanladıklarını açıklayan cümlelerin ilkidir. Genel anlamda "yalancılar" diye nitelendirilen kişilerin ilk yalanladığı şey "Hesap Günü"dür.

Âyetteki يَوْمِ الدِّينِ *yevmü'd-dîn* tamlaması, "din günü" demektir. Bu tamlamayı daha iyi kavrayabilmek için *dîn* kelimesinin anlamına ve Kur'ân'daki kullanımlarına değinmek gerekmektedir.

Tîn sûresinin 7. âyetinde detaylı bir şekilde ele aldığımız üzere, *din* kelimesi, Arapça *d-y-n/deyn* kökünden mastar veya isimdir. "İslâm, hesap, itaat, ceza, âdet, durum ve mükâfat" gibi çeşitli anlamları vardır.

Dîn kelimesi, Kur'ân'da "İslâm (Dini)",[855] "tevhîd",[856] "hesap, ceza, karşılık",[857] "hüküm, kanun, hukuk",[858] "taat/itaat",[859] "âdet/gelenek",[860]

---

855 Feth 48/28. Bu bağlamda, Bakara 2/132, 193, 256; Âl-i İmrân 3/19, 85; Nisâ' 4/46; Mâide 5/3; Enfâl 8/39, 72; Tevbe 9/11, 29, 33, 36, 122; Yûnus 10/105; Yûsuf 12/40; Nahl 16/52; Hac 22/78; Rûm 30/30, 43; Şûrâ 42/13, 21; Feth 48/28; Nasr 110/2.

856 Örnekler için bk. Âl-i İmrân 3/19; A'râf, 7/29; Yûnus 10/22; 'Ankebût, 29/65; Rûm 30/30; Lokmân 31/32; Zümer 39/2; Ğâfir, 40/14, 65; Beyyine 98/5.

857 Örnek kullanımlar için bk. Fâtiha 1/4; Hıcr 15/35; Nûr 24/25; Şu'arâ 26/82; Sâffât 37/20, 53; Sâd 38/78; Zâriyât 51/6, 12; Vâkı'a 56/56, 86; Me'âric 70/26; Müddessir 74/46; İnfitâr 82/15, 17, 18; Mutaffifûn, 83/11; Tîn 95/7; Mâ'ûn 107/1; Kâfirûn 109/6.

858 Yûsuf 12/76; Nûr 24/2;

859 Tevbe 9/29.

860 Hucürât 49/16.

"millet",[861] "yol",[862] "yaratılış kanunu",[863] "borç"[864] ve "din edinmek"[865] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[866]

Dîn kelimesinin anlamı ve kullanımı hakkında bu kısa bilgileri verdikten sonra, şimdi de يَوْمِ الدِّينِ *yevmü'd-dîn* tamlamasını yorumlamaya çalışalım. Fâtiha 1/4'te de geçen bu tamlama, âhiretteki sorgulamayı, yani "Hesap Günü"nü ifade eder. İnfitâr 82/17-19'da da ele aldığımız üzere "Dîn Günü", âhirette yaşanacak "diriltilme, toplanma, Allah'a arz olunma, bilgilendirilme, sorgulanma, değerlendirilme, ödül veya azapla buluşturulma, yani cennete veya cehenneme sevk edilme" aşamalarını oluşturan ve âhirete dair bütün bir günün genel adıdır.[867] İşte o günde tek yetkili varlık Yüce Allah'tır ve kararlarını hiç kimseye danışmadan verecektir. Çünkü o gün, herkes sadece O'nun huzurunda yargılanacaktır.[868]

Bütün bu açıklamalardan sonra şunu söyleyebiliriz: Mutaffifûn 11'de sözü edilen inkâr konusu, mahşerdeki "Hesap Günü"dür. Dünyada yolsuzluk yapan yalancıların ilk yalanladığı şey, kıyâmet sonrasında yaşanacak olan bu gündür. Yüce Allah, onların asıl sorununun bu inançtan yoksunlukları olduğunu beyan etmektedir.

11. Günaha Saplanıp Haddi Aşanlardır

وَمَا يُكَذِّبُ بِهٖٓ اِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ اَث۪يمٍۙ "Onu ancak günaha dalıp haddi aşanlar yalanlar." Âyetteki مُعْتَدٍ *mu'ted* kelimesi, "hak yoldan çıkmak, sınırı aşmak, hakkı tecavüz etmek, saldırmak", اَث۪يمٍ *esîm* sözcüğü ise "günahkâr, günaha batan, günaha düşkün olan" demektir.

Bu iki kelime, âhireti yalanlayanların iki ayrı sıfatı olarak algılanabileceği gibi, tek sıfat olarak da algılanabilir. Bu durumda "Hesap Günü'nü, ancak yoldan çıkan ve günaha dalan kişiler yalanlar" anlamı doğru olduğu gibi, "Hesap Günü'nü ancak günaha dalıp haddi aşanlar yalanlar" anlamı da doğrudur.

---

861 Hacc 22/78; Beyyine 98/5.
862 En'âm 6/161
863 Rûm 30/30.
864 Bakara 2/282.
865 Tevbe 9/29.
866 Bu kelimenin geniş izahı için bk. Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, s. 159-163.
867 Âhirette yaşanacak bu yedi aşama hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, 4. bölüm.
868 Mâide 5/109; A'râf 7/6; Sebe' 34/40-41.

Âyetteki *mâ* ve *illâ* edatlarının birlikte kullanılmasıyla elde edilen vurgu, aslında âhireti yalanlayanların sadece günaha saplanmış haddi aşanlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Âyetin Velîd b. Muğîre, Nadr b. Hâris ve Ebû Cehil gibiler hakkında indiği rivayetleri kaynaklarda yer almaktadır.[869] Bu rivayetler doğru olabilir. Ancak âyette yer alan كُلُّ *küll* ifadesi, maksadın "haddi aşan ve günaha dalan herkes" olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Şimdilerde, Allah'ın âyetlerine karşı sınırı aşıp O'nun emirlerine aykırı davranan, sonuçta Rabbine karşı fütursuzca günaha dalanların, âhirete iman konusunda derin şüphelerinin olduğu muhakkaktır. Kendini, -hâşâ Allah yerine koyup- din adına neyin doğru neyin yanlış olduğunu söyleme cüretinde bulunanlar "filanca âyetteki hükümlerin modası geçmiştir" diyerek âyetleri tarihe gömmeye gayret edenler, ardından kendi düşüncelerini din haline getirmeye çalışanlar da haddini aşanlar ve günaha dalanlardır. Bu tipler, Hucürât 49/16'da da ifade edildiği üzere, "dinlerini Allah'a öğretme" saygısızlığını dahi yapmaktan geri durmayanlardır.

Haddi aşmak ve günaha dalmak her zaman Allah'ı veya âhireti inkârdan ibaret değildir. Yüce Allah'ın dinine ilave yapma çabasına girenler ve âhiretteki yargılamada başka güçlerin de devrede olacağını sananlar da benzer şekilde haddini aşanlar ve günaha dalanlar grubuna girebilirler. Bu tür anlayış ve davranışlar, sahibini bir süre sonra inkâra götürür, bazen farkına varmadan insanlar dinden bile çıkmış olabilirler. Bu nedenle, özellikle din adına ve dinî alanda konuşurken çok dikkatli davranmak gerektiği açıkça ortadadır.

III. Âyetlere "Masal" Diyenlerdir

اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَۜ "Böyle birine âyetlerimiz hatırlatılınca 'eskilerin masalları' der." Âyetteki تُتْلٰى *tütlâ* fiili "okunmak, aktarılmak, hatırlatılmak", اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ *esâtîru'l-evvelîn* tamlaması ise "öncekilerin masalları" demektir.

Âyette sözü edilen kişi, bir önceki âyette nitelikleri sayılan inkârcı insan tipidir. Kendisine okunan "âyetler" ise, bütünüyle ilâhî vahiyler olabileceği gibi, özel olarak âhirete imanla ilgili âyetler de olabilir; metin her iki ihtimale de açıktır.

---

869 Semerkandî, age., III, 557; Kurtubî, age., XIX, 170; Yazır, age., IX, 69.

Burada yer alan اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ *esâtîru'l-evvelîn* kavramı, "öncekilerin, eskilerin, geçmişin masalları" diye tercüme edilmekte ve Kur'ân'da sekiz yerde daha geçmektedir.[870] Özellikle burada konu âhirete imanla ilişkili olduğu için "eskilerin masalları" dedikleri şey, tıpkı Mü'minûn 23/83, Neml 27/68 ve Ahkaaf 46/17'de de olduğu gibi, muhtemelen mahşerle ilgili âyetlerdir. Bağlam gereği, bu anlam diğerine göre biraz daha öncelikli görünmektedir. En'âm 6/25, Enfâl 8/31, Nahl 16/24, Furkaan 25/5 ve Kalem 68/15'te geçen "eskilerin masalları" ifadesi ise "vahiy ile indirilen her şey" anlamına alınmalıdır.

Yolsuzluk yapanların bu âyet grubunda sayılan özelliklerinin sonuncusu, âhiretle ilgili âyetleri yalanlamalarıdır. Aslında onların genel özelliği "yalanlamak" olduğu için âhireti de âhiretle ilgili uyarıları da inkâr ettikleri kolayca anlaşılmaktadır. Bu durumda, onların inançla ilgili mesajlar için "eskilerin masalları, öncekilerin yalanları, dedikoduları" şeklindeki alaycı ifadeleri, bir bütünün parçasını oluşturmaktadır.

Bu tipler, esasında Allah'ın âyetlerini inkâr ettikleri için, bu kapsamda peygamberlik kurumunu ve bütünüyle vahiy kültürünü reddediyorlardı. Her ne vesileyle kendilerine bir gerçek hatırlatılmış olsa, tereddütsüz onu inkâr ediyorlar, hakikatin yanından geçmeye bile tahammül edemiyorlardı. Çünkü biliyorlardı ki dinleseler inanacaklardı. İnanmamak için dinlememeyi tercih ediyor, dinleyenleri engelliyor, vahyin okunması esnasında gürültü çıkartarak onun sesini ve etkisini kısıp kapatma yolunu tercih ediyorlardı.[871]

14-17. ÂYETLER:

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾

ثُمَّ اِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هٰذَا الَّذ۪ي كُنْتُمْ بِه۪ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾

"**14.** Gerçekten (durum sanıldığı gibi değil). Aksine, onların işlemiş olduğu (kötülükler) kalplerine pas tutmuştur. **15.** Dahası, elbette onlar o

870 En'âm 6/25; Enfâl 8/31; Nahl 16/24; Mü'minûn 23/83; Furkaan 25/5; Neml 27/68; Ahkaaf 46/17; Kalem 68/15.

871 Fussılet 41/26.

gün Rablerinden mahrum bırakılacaklardır. 16-17. Daha sonra cehenneme girecekler ve ardından kendilerine, 'İşte yalanlamış olduğunuz (cehennem) budur' denilecektir."

Bu âyet grubunda bir önceki grubun devamı olarak inkârcıların âhiretteki âkıbetlerinden söz edilmektedir. Önceki grupta inkârcıların dünyadaki inanç ve davranışları ele alınmış, açıklanmış ve ortaya konulmuştu; şimdi ise konu, olayın âhiret boyutuna getirilmektedir.

a) İnkârın Sonuçları

Yüce Allah, dünya hayatlarında inkâr batağına saplanarak bir ömür geçirenlerin âhiretteki sonlarını çeşitli başlıklarda bizlere sunmaktadır. Sırasıyla bunları incelemeye ve onlara daha yakından bakmaya çalışalım.

1. Kalpleri Pas Tutmuştur

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ "Gerçekten (durum sanıldığı gibi değil). Aksine, onların işlemiş olduğu (kötülükler) kalplerine pas tutmuştur." Âyetteki رَانَ *râne* fiili "pas tutmak", قُلُوب *kulûb* kelimesi "kalpler, gönüller", يَكْسِبُونَ *yeksibûn* fiili ise "kazanmak, yapmak" demektir.

Bu âyette inkârcıların kalpleriyle ilgili bilgi verilmektedir.

a) Baştaki كَلَّا *kellâ* edatı, ilgili anlayışın ve tutumun kesinlikle yanlış olduğunu, bu tavırdan hemen dönülmesinin gerekliliğini ifade etmiş olmaktadır. Bu haliyle *kellâ* edatı sayesinde önceki âyetlerde geçen *mu'tedin esîm* "günaha dalıp haddi aşanlar" ve onların sözleri reddedilmektedir. Bu nedenle, söz konusu edata "Gerçekten (durum sanıldığı gibi değil)" anlamını vermeyi tercih ettik.

b) كَلَّا *kellâ* edatının peşinden, bu defa بَلْ *bel* edatı getirilmekte, bu sayede meselenin sanılanın tam aksi bir mahiyet ve önem arz ettiği açıklanmaktadır. Onlar her ne kadar sözleri ve fiilleriyle kendilerini aldatmaya veya avutmaya çalışıyorlarsa da, bu tür anlayışlar kişinin kalbinin paslanmasından başka bir işe yaramaz.

c) İnsanlar kendi yaptıklarıyla kalplerini karartırlar. Âyetteki رَانَ *râne* fiili, "bir şeyin üzerini kaplamak" demektir.[872] Bu durumda, söz konusu

872 İbn Fâris, age., II, 411.

kişilerin kalplerinin kaplandığı, kapatıldığı, köreltildiği, hatta paslandığı ifade edilmiş olmaktadır. Bu kelimenin anlamı hakkında çeşitli izahlar yapılmıştır. Nitekim bunun "mühürlenmek" anlamına geldiğini söyleyenler olduğu gibi,[873] kalbin "günahla kaplanması" anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Esasında Bakara 2/81'e bakıldığında, kötülük işleyenleri, işledikleri kötülüğün kapladığı ve sonunda cehennemlik olacakları beyan edilmektedir. Bu durumda, kalbin günahla birlikte anılmasından günahın ondan hiç ayrılmadığı sonucu da çıkarılabilir.

d) İçkinin aklı örtmesi gibi, günahın kalbe galip gelmesi ve onu bütünüyle kuşatması anlamı da görüşler arasında yer almaktadır.[874] Bu tür insanların, büyük günahları işlemeye devam edip tevbeyi öteleyen ve sonunda tevbe edemeden kalbi mühürlenenler olduğu anlaşılmaktadır. Artık böylelerinin hayrı da kabul edilmez; çünkü hayra meyletmezler. Hasan el-Basrî'nin ifadesiyle, böyleleri sürekli günah işlerler, sonunda kalpleri kararır.[875]

e) Günahta ısrar, kapısı küfre açılan yöne sapma biçimidir. Müstakîm yol, rotasını ve sınırlarını Yüce Allah'ın belirlediği yoldur; bunun dışındaki yolların ucu bir şekilde cehenneme çıkabilir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Küçük ve önemsiz sanılan günahlardan kaçınınız. Esasında bir günahı peş peşe işlemek veya peş peşe çeşitli günahlar işlemek, sahibinin üzerine koca bir ateş tutuşturur."[876]

Gerçekten de bir işi tekrar tekrar yapmak, o işin meleke halini almasını sağlar. Zaman geçer, kişi alışkanlık halini alan söz konusu işi artık düşünmeden yapmaya başlar; öyle olur ki, bir süre sonra, yaptığı işin hatalı olduğunu dahi unutur. Daha da kötüsü, yapılanın yanlış olduğunu bilerek yapmak günahtır; ancak onun hatalı veya haram olmadığını düşünmek, kişinin imanının gitmesine neden olabilir. Bu nedenle, günahların küçüklerinden de kaçınmaya çalışmak en doğru davranıştır.

f) Bütün bu ve benzeri kanaatlerden hareketle, رَانَ *râne* fiilinin "paslanmak ve mühürlenmek" anlamlarının öne çıktığı görülmektedir. Mühürlenmek, kişinin küfürde ısrarının sonucu gerçekleşen bir onay işlemidir. Kur'ân'da bu anlamda pek çok âyet yer almaktadır. Kur'ân'da konular sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde ele alındığından, konuyla ilgili

873 Semerkandî, age., III, 557.
874 Taberî, age., XXX, 97.
875 Zemahşerî, age., IV, 708.
876 Hadis için bk. Râzî, age., XXXI, 94.

âyetlere bakıldığında, mühürlenmenin küfür, isyan ve nifâkın sonucu olduğu rahatlıkla görülecektir.[877] Bu durumda küfür, isyan ve münafıklık "sebep", mühürlenme, paslanma veya kararma ise "sonuç"tur.

Zaten yorumunu yaptığımız Mutaffifûn 14'te de kalplerdeki paslanmanın veya lekelenmenin sebebinin, مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ "kazandıkları şeyler" ifadesi gereği, insanların dünyada yaptıkları eylemler olduğu açıkça dile getirilmektedir.

g) Ebû Hureyre kaynaklı bir rivayette, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Kul hata yaptığı zaman kalbinde bir siyah nokta oluşur. Yaptığının hatalı olduğunu fark edip istiğfar eder ve gerçeğe yönelirse kalbi yeniden temizlenir, parlar. Aynı hataya tekrar dönerse leke artar, sonunda onu bütünüyle kaplar. İşte, Yüce Allah'ın Kitâb'ında zikrettiği *rân* budur."[878]

h) İlgili âyetlerden ve rivayetlerden anlaşılıyor ki, kişinin kazandığı, yani yaptığı şeyler onun kaderini belirlemektedir. Kazanılan şeylerin kalpte leke veya pas oluşturmasının nedeni ise, yapılan eylemlerin her şeyden önce kalpte başlamasıdır. İnsanın yaptığı şeyin adı, onu hangi niyetle yaptığına bağlıdır. Yapılan yararlı bir iş, eğer Yüce Allah'a inanarak yapılıyorsa ona "ibadet", "hasenât" veya "sâlih amel" denilir. İnanmadan yapılıyorsa söz konusu işe bu adlar verilmez. Demek ki, her işin başında onun ne adına yapıldığını bilmek gerekir.

i) "Kalbin kazanması veya eylemi", bazılarına göre bir anlam ifade etmiyor sanılsa da, insanın asıl hesaba çekilmesini gerektirecek şeyler kalpte başlar. Bakara 2/284'te Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Göklerde ve yerde olanların tümü Allah'a aittir. Siz içinizdekini açıklasanız da gizleseniz de, Allah sizi ondan dolayı hesaba çekecektir; ardından, istediğini bağışlar, istediğine azap eder. Allah her şeye kaadirdir."

İnsanın kalbinden geçirdiği şeyler eğer özellikle tasarladığı şeyler ise, bunlar hesabın konusudur. Bazen insanın elinde olmadan, tasarlamadan aklına bazı olumsuz düşünceler gelebilir; bu durumda da devreye "Allah

---

877 Âyetler için bk. Bakara 2/6-7, 88; Nisâ' 4/155; A'râf 7/100, 101; Tevbe 9/87, 93; Yûnus 10/74; Nahl 16/108; Rûm 30/59; Mü'min 40/35; Câsiye 45/23; Muhammed 47/16; Saff 61/5; Münâfikûn 63/3.

878 Tirmizî, Tefsîru Sûre-i Mutaffifîn; İbn Mâce, Zühd, 29. Rivayet için ayrıca bk. Semerkandî, age., III, 557.

hiçbir canı gücünün yetmediği şeylerle sorumlu tutmaz"[879] âyeti girer. Anlaşılıyor ki, insanlar, güçlerini ve iradelerini aşan şeylerden dolayı hesaba çekilmeyeceklerdir.

j) Kalbin kazandığı şeyler, sorumluluğun başladığı şeylerdir. İşte âyet: "Allah, düşünmeden yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutmaz; fakat kalplerinizin aldığı tavırdan sorumlu tutacaktır."[880] Ağızdan çıkan yeminler eğer bir niyetin değil de ağız alışkanlığının sonucu ise, cezayı gerektirmez; ancak kalbin bir onayı ve kararı varsa, sorumluluk başlar. Sorumluluk niyetle ilgilidir. İnsan, kalbinden inanmışsa, diliyle bunu söylemese de imanlıdır. Aynı şekilde, kişi kalbinden inanmamışsa fakat diliyle imanlı olduğunu söylüyorsa, o da Allah katında gerçek bir mümin sayılmaz.

Kişi abdest organlarını abdest niyeti olmadan yıkasa yıkanmış olur; ancak niyetle birlikte yaparsa abdest almış olur. Benzer şekilde, sahurdan akşama kadar yeme, içme ve cinsellikten uzak duran kişi eğer bunu ibadet niyetiyle yapmışsa oruç tutmuş olur; fakat niyeti yoksa sadece aç ve susuz kalmış olur. Ramazan'dan geriye sadece açlık ve susuzluğu kalanlardan söz eden rivayetlerde Hz. Peygamber'in işaret buyurduğu meselede buna da işaret vardır. Kasten insan öldürme ve hataen öldürmede de, cezanın şiddetini belirleyen husus niyetle ilgilidir.

Örnekleri daha da çoğaltmak mümkün olsa da biz bu kadarıyla yetinmek istiyoruz. Amacımız, Mutaffifûn 14'te insanın yaptığı kötülüklerin kalbiyle ilişkilendirilmesinin nedenini açıklamaya çalışmaktır.

k) Davranışlarda kalbin kararı belirleyici olduğu için, dünya hayatında kötülük yapanların kalplerinin kararacağı, pas tutacağı, mühürleneceği veya kuşatılacağı beyan edilmektedir. Hayatını sürekli günahlarla ve bu karartılarla geçirenler, eğer istiğfar ve tevbeyi başaramadan âhirete göçerlerse, işte inkârlarının ilk sonucu "paslanmış bir kalple diriltilmeleri" olacaktır. Bu nedenle inkârcıların âhiretteki durumları kalp pası ile tanıtılmaktadır. Böyle bir kalple diriltilmemeyi diliyoruz.

11. Rablerinden Mahrum Olacaklardır

كَلَّآ اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَۜ "Dahası, elbette onlar o gün, Rablerinden mahrum bırakılacaklardır." Âyetteki مَحْجُوبُونَ *mahcûbûn* kelimesi "mahrum bırakılmak" demektir.

---

879 Bakara 2/286.
880 Bakara 2/225. Benzer bir âyet için de bk. Mâide 5/89.

Bu âyette, inkârcıların mahşerdeki durumlarının ikincisi dile getirilmektedir. Onlar âhirette Yüce Allah'a karşı mahcubiyet içerisinde olacaklardır. Serbest bir çeviriyle şöyle söyeleyebiliriz: "O'na bakacak yüzleri olmayacak, utanacak, sıkılacak ve kendilerini ayıplayacaklardır."

Buradaki *kellâ* edatı, bir önceki âyettekinin tekrarı değildir; cümleye daha ileri düzeyde bir uyarı anlamı katmaktadır. Bu edat, insanların kalplerine pas yapacak, onların mahşere paslı kalplerle gelmesini sağlayacak fiillerden kaçınmalarını kendilerine öğütlemektedir. Kalbi paslatan söylem ve eylemlerin yanlış olduğu, bu edatla bir kez daha ve daha duyarlı olunsun diye hatırlatılmış olmaktadır.

a) Âyetin son kelimesi olan مَحْجُوبُونَ *mahcûbûn* kelimesi ise, "mahrum bırakılmak, perdelenmiş olmak, örtünün arkasında kalıp görememek ve bir şeyden yoksun bırakılmak" gibi anlamlara gelmektedir. Âyetteki mesaj, inkârcıların âhirette Yüce Allah'ın merhametinden uzaklaştırılmış olacakları, ilâhî rızadan yoksun bırakılacakları ve ümitlerini tamamen yitirecekleridir.

Nankör veya inkârcı kişiler, inanmadıkları âhiret gerçekleştiğinde de dünyadaki gibi kendilerine çeşitli oranda nimetlerin verileceğini sanmaktadırlar.[881] Yüce Allah, bu tür kabulleri şiddetle reddetmekte ve karşılaşacakları âkıbete çeşitli âyetlerde değinmektedir.

Bakara 2/174'te de ifade edildiği üzere, Allah'ın Kitâb'ında indirdiği gerçekleri gizleyenler ve onları az bir bedel karşılığında satanlar karınlarına ateş yiyenlerdir. Yüce Allah kıyâmet gününde onlarla konuşmayacak ve onları arındırmayacaktır; elem verici azap da onlaradır. Aynı şekilde Âl-i İmrân 3/77'ye göre de Allah'a karşı taahhütlerini ve yeminlerini az bir pahaya satanların âhirette payı olmayacak, kıyâmet günü Allah onların yüzüne bakmayacaktır. İşte Mutaffifûn 15'te sözü edilen mahrumluk bu şekilde anlaşılmak durumundadır.

b) Âlimlerimizin geneli bu âyette sözü edilen "Rablerinden perdelenmişlerdir" ifadesini, inkârcıların kıyâmette Yüce Allah'ı göremeyecekleri şeklinde yorumlamışlardır. Buna karşılık, Katâde, âyeti ilgili kişilerin Allah'ın rahmetinden ve ikramından engellenmeleri anlamına almış, Mücâhid ise rahmetiyle onlara bakmaması, kendilerini arındırmaması ve elem verici azaba onları çarptırması şeklinde yorumlamıştır.[882] Bir sonra-

881 Kehf 18/35-36; Meryem 19/77-78; Fussılet 41/50.
882 Bu görüşler için bk. Kurtubî, age., XIX, 171.

ki âyette, bu tür insanların cehenneme atılacağı bilgisi yer aldığı için, bu âyetteki maksadın nimetlerden mahrum bırakılmak olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

c) Gözlerin ve beşerî görüş ve tasavvurların Yüce Allah'ı idrak edemeyeceği, buna karşılık O'nun, bütün gözleri ve beşerî idrak ve tasavvurları bütünüyle kuşatacağı En'âm 6/103'te ifade edilmektedir. Bu gözlerin Yüce Allah'ı görüp idrak edemeyeceği açıkça belirtilmektedir. Ayrıca A'râf 7/143'te geçen, Hz. Mûsâ'nın Yüce Allah'ı görme isteğinin "Beni asla göremeyeceksin" şeklinde cevaplandırılması da, Allah'ı görme noktasında sıradan şeyler söylememek durumunda olduğumuzun ifadesidir.

Buna karşılık, Kıyâmet 75/23'te mahşerde bazı yüzlerin Rablerine nazar edeceğinden, Fecr 89/22'de ise Rabbin gelmesinden söz edilmektedir. Allah'a nazar etmek, "O'nun emir ve lütfunu beklemek"; gelmesi ise "emir ve kararının gelmesi" şeklinde yorumlanabilir. Elbette Yüce Allah'ın zatıyla ilgili olarak elinin, yüzünün, avuç içinin vs. olduğu şeklinde Kur'ân'da yer alan ifadeleri anlarız, onlara iman ederiz; ancak hakikatlerini bilemeyiz. Bu tür âyetler müteşâbih kapsamında, hakikatini sadece Yüce Allah'ın bildiği âyetlerdir.

Bu gerçekten hareket ederek, Yüce Allah'ı görmenin de bizim anladığımız şekilde bir görme değil de, O'na yönelik bir nazar şeklinde gerçekleşeceğine inanırız. Âyetlerde *ru'yet* kelimesinin kullanılmamış oluşu ve maksadın bizim algılamamızdan farklı olduğunu, kendine özel bir mahiyet arz edeceğini göstermektedir. Bu konuda dar bir kanaat sahibi olarak tartışmanın, karşı tarafı suçlamanın ve sonuçta gerçeği daraltmanın hiç kimseye bir faydası da yoktur. Konuyla ilgili geniş açıklamalarımızı Kıyâmet 75/23'te yapacağız. Elbette gerçeği sadece Yüce Allah bilir.

III. Alevli Ateşe Yaslanacaklardır

ثُمَّ اِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَح۪يمِ "Sonra onlar cehenneme gireceklerdir." A'lâ 87/12'de genişçe izah ettiğimiz üzere, âyetteki صَالُوا *sâlû* fiili, "yaslanmak, doğrultulmak, girmek" gibi anlamlara gelir. Başındaki *lâm* harfi de bu işlemin muhakkak gerçekleşeceğini göstermektedir. الْجَح۪يمِ *el-cahîm* ise "cehennem, alevi çok" demektir.

Âhireti yalanlayanların orada karşılaşacakları üçüncü sonuç cehenneme atılmaktır. Bu âyet, İnşikaak 84/12'de dile getirilen, amel defterini arka taraflarından alacakların âkıbeti olarak da ifade edilen gerçeği ortaya koy-

maktadır. Orada Yüce Allah, söz konusu kişiler için, "Alevli ateşe girecektir" buyurmaktadır. Kötülük sahibi insanların mahşerde karşılaşacakları son durum, *sa'îr* denilen "alevli ateş"e, yani başka bir ifadeyle الْجَحِيم *el-cahîm* adındaki "alevli ateş"e girmek olacaktır.

İnşikaak'ta sözü edilen "ateşe girmek" anlamındaki fiil يَصْلَى *yaslâ* şeklinde ma'lûm, yani "etken" kalıpta getirilmişken, burada صَالُوا *sâlû* şeklinde isim kalıbında getirilmektedir. Her iki kelime de *s-l-y* kökünden türemekte ve "bir şeye veya bir yere yaslanmak" anlamına gelmektedir. Her iki âyette de ilgili kelimelerin "ma'lûm" ve "isim" kalıbında, yani etken bir kalıpta getirilmelerinden anlaşılıyor ki, Yüce Allah hiç kimseyi haksız yere ateşe atmaz, cehenneme gidecek kişiler, kendi hak edişlerinin karşılığında oraya gitmiş olacaklardır.

Zaman zaman dile getirdiğimiz üzere, insanoğlu iki şeyden birine yaslanmak, biri için tercih koymak zorundadır. Ya Yüce Allah'tan yana tavır koymalı, O'nun emirleri doğrultusunda hayatını yaşamaya çalışmalı, sıkıntı çekse de sonunun huzurlu ve ödülle neticeleneceğini bilmeli ve fedakârlıktan kaçınmamalıdır. Ya da şeytandan yana tavır koyar ve dünyada belki rahatmış gibi görünen bir hayat yaşasa da, âhirette alevli ateşe yaslanmak zorunda kalır.

İşte Mutaffifûn 16'da, bu ikinci grup insanların yaşayacağı son hakkında bilgi verilmekte ve yaslanacakları yerin cehennem olacağı ilan edilmektedir. İlâhî öğütten kaçınmanın sonu, A'lâ 87/12'de de belirtildiği üzere, "en büyük ateşe yaslanmak"tır. Kişi ya öğüde yaslanmalı, ondan yararlanmalı ve o doğrultuda hayatını yaşayıp cennete gidebilmelidir; ya da öğütten yararlanmayarak sonuçta ateşe yaslanacağını bilmeli ve ona göre davranmalıdır.

b) Alaya Konu Edilmek

Yüce Allah, inkâr ettikleri azapla karşılaştıklarında *füccâr* denen azgın kişilerle alay edecek ve yalanladıkları gerçekle onları yüzleştirecektir.

ثُمَّ يُقَالُ هٰذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِه۪ تُكَذِّبُونَ "Sonra onlara: 'İşte yalanlamış olduğunuz (cehennem) budur' denilir." Bu âyet, sûrenin 10. âyetinde dile getirilen, "O gün, yalanlayanların vay haline!" ifadesinin âhirette alaya dönüştürülmüş biçimidir. Onlara adeta şöyle seslenilecektir: "İşte, dünya hayatınızda sürekli alay ederek yalanlamakta olduğunuz cehennem azabı bu; nasılmış, gördünüz mü? Hakikatlere 'eskilerin masalları ve yalanları' demenizin karşılığı olarak şimdi azabı tadın."

Âhireti ve oradaki azabı yalanlayanlara dair Kur'ân'da pek çok âyet vardır. Örnek olması bakımından iki âyeti hatırlatmak istiyoruz: "Âh, eyvâh! Bizi yattığımız yerden kim kaldırdı? diyecek (ve cevabı da kendileri verecek)tir: Rahmân'ın vaad ettiği bu olsa gerek; demek ki, elçiler doğruyu söylemişlerdi."[883] "Âh, eyvâh! Bu, işte o Hesap Günü budur! derler. İşte bu, yalanlayıp durduğunuz (iyi ile kötünün) arasını ayırma günüdür."[884] İnkârcıların mahşerde yaşayacağı sonun önemli aşamalarından biri bu şekilde tahkir edilmeleri ve kendileriyle alay edilmesidir. Bu durum, inkârcıların mahşerde yaşayacakları felâketlerden birini oluşturacaktır.

Mutaffifûn 1-17'de, sûrenin ilk konusu olan yolsuzluk yapanların dünyada ve âhiretteki durumlarına dikkat çekilmektedir. Önce onların dünyadayken âhireti ve yargılanmayı inkâr etmeleri, günaha dalan bir azgınlığın sahibi olmaları, genelde bütün ilâhî öğretilere, özelde âhiretle ilgili uyarılara "geçmişin masalları veya yalanları" deyip alay etmeleri hatırlatılmaktadır. Ardından, söz konusu kişilerin âhirette gönüllerinin kararıp pas tutacağı, Rablerinin rahmet ve nimetlerinden mahrum bırakılmayı hak edecekleri, cehenneme yaslanmak durumunda kalacakları ve nihayet, gerçekleri yalanlayanların bu sözlerinin kendilerine alaycı bir üslupla iade edileceği ifade edilmektedir.

18-21. ÂYETLER:

كَلَّٓا اِنَّ كِتَابَ الْاَبْرَارِ لَف۪ي عِلِّيّ۪ينَۜ ﴿١٨﴾

وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا عِلِّيُّونَۜ ﴿١٩﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌۙ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَۜ ﴿٢١﴾

"**18.** Doğrusu, iyilerin kaydı ise, muhakkak 'İlliyyûn'dadır. **19.** 'İlliyyûn nedir, bilir misin?' **20-21.** '(O, iyilerin iyiliklerinin, yani) amellerin açıkça yazıldığı bir kitaptır ve onu, Allah'a yaklaştırılmış olanlar (sevinçle) görür."

Kur'ân'da konular genellikle karşıt eşleriyle, yani zıtlarıyla anlatılır ki insanlar mukayese yapabilsinler, doğruyu ve yanlışı ayırt edebilsinler ve böylece tercihlerini sağlıklı bir şekilde ortaya koyabilsinler. Kur'ân'daki bu üsluba "mesânî oluş" denmektedir. Bu metot gereği, sûrenin bu bölümünde "kötüler"in zıddı "iyiler" gündeme getirilmekte ve onlarla ilgili iyiliğe özendirici bilgiler verilmektedir.

883 Yâsîn 36/52.
884 Sâffât 37/20-21.

a) Ebrâr - 'İlliyyûn İlişkisi

Sûrenin başından beri ele alınan olumsuz insan tipi ve yaşayacağı son hakkında bilgi verildikten sonra, sıra iyilere getirilmekte ve onların amel defterleri hakkında açıklamalar yapılmaktadır.

كَلَّا اِنَّ كِتَابَ الْاَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ "Doğrusu, iyilerin kaydı ise muhakkak İlliyyûn'dadır." Âyetteki اَلْاَبْرَارِ *el-ebrâr* kelimesi "iyiler", عِلِّيِّينَ *'ılliyyîn* sözcüğü ise "yüceler yücesi makam" demektir.

Dört âyetten oluşan bu âyet grubu, *ebrâr* denilen iyilerin amel defterleriyle ilgilidir. Âyette açıklanması gereken çeşitli ifadeler olduğu için onları sırasıyla ele almak istiyoruz.

Sûrenin 7. âyetinde de ifadeye çalıştığımız üzere, Kur'ân'da pek çok yerde geçen كَلَّا *kellâ* edatına, bağlama uygun olarak çeşitli anlamlar vermek mümkündür. Aslında bir karşı çıkışın cevabı olarak "hayır, hayır; asla öyle değil" anlamlarına gelen bu edata, "gerçekten de, hakikat şu ki, ancak, öte yandan, ama, kesinlikle evet, doğrusu" gibi anlamlar da verilebilir. Biz burada "doğrusu" anlamını tercih ettik.

ı. "Ebrâr'ın Kitâbı" Nedir?

Âyette *ebrâra*, yani iyilere nispet edilen كِتَابَ *kitâb* kelimesi, sûrenin 7. âyetinde de geniş bir şekilde açıklamaya çalıştığımız üzere, "amel defteri, karne, kayıt" gibi anlamlara gelmektedir. Âhirete iman edenler de inkâr edenler de bilmelidirler ki, dünyada yapıp ettikleri iyilikler veya yanlarına kâr kaldığını zannettikleri davranışlar, aslında melekler tarafından kayda alınmakta ve onların her biri için ayrı birer kayıt tutulmaktadır.

ıı. *Ebrâr* Kimdir?

İnfitâr 82/13'te de açıkladığımız üzere, *ebrâr* kelimesi *birr* kelimesinin çoğuludur ve "iyiler" anlamına gelmektedir. *Ebrâr* ve bu kökten gelen diğer kelimelerin anlamlarına bakıldığında, "iyi, iyilik, sorumluluk" gibi öğelerin öne çıktığı görülmektedir. Duyarlı insanların amel defterleri *'ılliyyûn*'dadır. Burada olmak demek, "orada arşivlenmek, kayıt altında tutulmak, kayıp ve kaçaktan uzakta muhafaza edilmek" demektir. İnsanların dünya hayatlarında yaptığı davranışlar bütünüyle kayıt altına alınmakta ve kitapta muhafaza edilmektedir, sonunda bunlar herkesin önüne getirilecektir.

b) *'İlliyyûn* Nedir?

Yüce Allah, iyilere *ebrâr* dedikten sonra, amel defterlerinin yerini de *'ılliyyûn* kelimesiyle gündeme getirmektedir. Şu farkla ki, bu tür kelimelerin anlamını Yüce Allah bildirmeden onlar akılla elde edilebilecek idrakin konusu olamazlar.

عِلِّيُّونَ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا "İlliyyûn nedir, bilir misin?" Bir önceki âyette de yer alan عِلِّيُّونَ *'ılliyyûn* kelimesi, "yükseklerden sonra yükseklikler, yüceler yücesi, sonsuzluk" demektir.[885] Kelimenin asıl anlamından farklı bir açılımının bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Yüce Allah, kelimenin anlamını bizzat Kendisi vereceği için, burada "Sana *'ılliyyûn*'un ne olduğunu bildiren nedir?" demektedir. Sûrenin 8. âyetinde bu soru *siccîn*le ilgili de sorulmakta, Hz. Peygamber dâhil, bunun anlamını Yüce Allah bildirmediği sürece hiç kimsenin bilemeyeceği ifade edilmektedir. Yüce Allah *'ılliyyûn*'un anlamını bizzat kendisi vermektedir.

كِتَابٌ مَرْقُومٌ "(O, iyilerin iyiliklerinin, yani) amellerin açıkça yazıldığı bir kitaptır." Âyetteki كِتَابٌ *kitâb* kelimesi "amel defteri, karne, kayıt, sicil", مَرْقُومٌ *markuum* da "yazılmış, rakamlanmış, açıklık getirilmiş, işaretlenmiş" demektir.

Sûrenin bu iki âyet grubunda dört defa geçen *kitâb* kelimesine, "amel defteri, karne, kayıt, sicil" anlamı vermek gerekir; devam eden *markuum* da buna uygun olarak "yazılmış, rakamlanmış, açıklık getirilmiş, işaretlenmiş" demektir. *Kitabun markuum* şeklindeki tamlamaya, "harfleri açıkça görünen kitap" açıklaması getirilmektedir.[886] Buradan anlaşılıyor ki, hem kötülük yapanlar için *siccîn,* hem de iyilik sahibi olanlar için *'ılliyyûn* kelimelerini açıklayan كِتَابٌ مَرْقُومٌ ifadesi, "içinde insanların yaptıklarının açıkça kaydedildiği ve kayıtların da açıkça görünüp okunduğu kayıt defteri" demektir.

"İyilerin amel kayıtları 'ılliyyûn'dadır" ifadesi, iyilik sahiplerinin amellerinin, "içeriği açıkça belli olan, hiçbir gizlilik ve kaybın yaşanmadığı yükseklerde ve yücelerde bir kayıt defterinde" olduğunu ortaya koymaktadır. Demek ki, iyilik ve hayır sahipleri dünyada yaptıkları güzel davranışların karşılığını âhirette göreceklerdir. Bu anlamda herhangi bir kayıp kesinlikle söz konusu olmayacaktır. Dünyada yaptıklarını âhirette karşılarında,

885 Ferrâ, age., III, 247.
886 İbn Fâris, age., II, 393.

korunmuş, kayıpsız, kaçaksız, hazır ve tastamam olarak bulacaklardır. İşte Yüce Allah'ın açıklamasına göre, *'ılliyyûn*daki amel defterinin de anlamı budur.

c) *Mukarrabûn* Kimlerden Oluşur?

Âyetlerde *ebrâr* denilen iyiler ve amel defterlerinin muhafaza edildiği yer hakkında bilgi verildikten sonra, şimdi de onlara kimlerin şahitlik edeceği konusuna değinilmektedir.

يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ "O kitabı, Allah'a yaklaştırılmış olanlar görür." Âyetteki يَشْهَدُ *yeşhedü* fiili, tıpkı Ramazan ayına erişmek anlamında kullanılan *şehide* fiili gibi,[887] "buluşmak, ortamında bulunmak, erişmek, görmek" anlamlarına gelmektedir. Fiilin peşinden gelen *hû* zamiri ise *kitâba* aittir.

1. Amel defterine sevinçle şahit ve sahip olacak kişiler ise, *mukarrabûn*, yani "hakka yaklaştırılmış olanlar"dır. الْمُقَرَّبُونَ *el-mukarrabûn* kelimesi, Kur'ân'da "Hakk'a yaklaştırılmış melekler" için de kullanılmaktadır.[888] Ancak asıl kullanım alanı insanlarla ilgilidir. Nitekim Vâkı'a 56/7-11'de insanların mahşerde üç gruba ayrılacağı bildirilmektedir.

Bunlar "defteri kendisine sağ taraftan verilenler", "sol taraftan verilenler" ve "sâbıklar"dır. *Sâbikûn* denilenler "dünyada fedakârlıkta önde olup âhirette ödülde de önde olacak kişiler"dir ve Yüce Allah, bunlara "(Hakk'a) yaklaştırılmış olanlar" anlamında الْمُقَرَّبُونَ *el-mukarrabûn* adını vermektedir. İşte, Mutaffifûn 21 ve 28 ile Vâkı'a 56/88'de sözü edilenler bunlardır. Elbette bunların arasında öncelikle Nisâ' 4/69'da sayılan şu dört grup insan yer almaktadır: "Peygamberler",[889] "hakkı onaylayan sıddîklar", "hakka şahit olan şehîdler" ve "inancı ile davranışı uyumlu olan sâlihler."

Mahşerde herkese amel defteri verilecektir; burada sözü edilenler, amel defteriyle buluşmaktan memnun olanlardır. Nitekim amel defterini sağ tarafından alanlar şöyle sevinç çığlıkları atacaktır: "Alın işte, okuyun karnemi. Kesinlikle ben, hesabımla yüzleşeceğime gönülden inanmıştım."[890] Mutaffifûn 21'de sözü edilenler bunlardır. Karnesi sol eline verilenler ise şu cümleleri söylemek zorunda kalacaktır: "Âh, eyvâh! Keşke bana amel def-

---

887 Bakara 2/185.
888 Nisâ' 4/172. Bu kelime, Firavun'un kendine yakınlaştıracağını söylediği büyücüler için dünyevî bir ödül olarak da zikredilmektedir (A'râf 7/114; Şu'arâ' 26/42).
889 Hz. İsâ da mukarrabûn arasında sayılan özel insanlardan biridir (Âl-i İmrân 3/45).
890 Hâkka 69/19-20.

terim hiç verilmeseydi! Hesabımın ne olduğunu (keşke) hiç bilmeseydim!"[891] "Kitap ortaya konulacak; bunun üzerine, suçluların orada gördüklerinden dolayı dehşetle irkildiklerini ve 'Âh, eyvâh! Bu nasıl bir kitapmış ki, küçük büyük dememiş, hepsini bir bir sayıp dökmüş' dediklerini görürsün."[892] Bu ifadeler de amel defteriyle buluşmaktan memnun olmayanlara ait olacaktır.

2. Bazı âlimlerimiz, âyetteki *el-mukarrabûn* kelimesini "melekler" olarak kabul etmiş ve amel defterlerinin ilgililere ulaştırılması esnasında meleklerin buna şahit olacağını beyan etmişlerdir.[893] Âyetteki *yeşhedü* fiilinin anlamını verirken de söylediğimiz üzere, bu kelime "buluşmak, ortamında bulunmak, erişmek, görmek" gibi anlamları içermektedir. Durum böyle olunca, ifade edilen bu yaklaşımın da doğru olabileceğini ve delilden yoksun olmadığını belirtmek durumundayız. Mahşerde gerçekleşecek duruşma ortamında her ümmetten şahitler getirileceği, bu arada Hz. Peygamber'in de şahitlik yapacağı ifade edilmektedir.[894] Şahitlik kurumunun bir parçası olarak meleklerin de bu işte görevlendirilecekleri anlamıyla bu görüş oldukça dikkat çekicidir.

3. Mahşerde insanlara amel defterleri verilirken daha önce defterini alan ve yargılamadan başarıyla geçen diğer şahitlerin de bu noktada şahitlik yapacakları anlamı âyette var kabul edilebilir. Bu yaklaşımla sadece meleklerin değil, hakka yaklaştırılmış diğer bütün insanların da şahitlik yapacakları gerçeği, yargılamanın aleni, yani herkese açık olacağının da bir delilidir.

Bu son iki yaklaşıma rağmen, bizim tercihimiz birinciden yanadır. Çünkü sûrenin devamında 28. âyette de söz konusu kişilerin insanlar olması ihtimali daha baskındır. Konu gereği aynı bağlamda farklı varlıkların kastedilmesinin ikinci bir görüş olarak görülmesi gerektiği kanaatindeyiz.

891 Hâkka 69/25-26.
892 Kehf 18/49.
893 Bu görüş için bk. Râzî, age., XXXI, 97.
894 Nisâ' 4/41; Nahl 16/84, 89.

22-28. ÂYETLER:

إِنَّ الْاَبْرَارَ لَف۪ي نَع۪يمٍۙ ﴿٢٢﴾ عَلَى الْاَرَٓائِكِ يَنْظُرُونَۙ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ ف۪ي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّع۪يمِۚ ﴿٢٤﴾
يُسْقَوْنَ مِنْ رَح۪يقٍ مَخْتُومٍۙ ﴿٢٥﴾ خِتَامُهُ مِسْكٌۜ وَف۪ي ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَۜ ﴿٢٦﴾
وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْن۪يمٍۙ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَۜ ﴿٢٨﴾

"**22-23.** İyiler, koltuklar üzerinde etrafa bakınır halde nimet(ler) içinde olacaktır. **24.** Yüzlerinde nimetin sevincini göreceksin. **25.** Kendilerine mühürlü hâlis bir içecek sunulacak. **26.** (İçiminin) sonu misk olacaktır. İşte yarışanlar, ancak onu elde etmek için yarışsınlar. **27.** (O içeceğin) karışımı Tesnîm'dendir. **28.** (Tesnîm, Allah'a) yaklaştırılmış olanların içecekleri bir kaynaktır."

Sûrenin 1-17. âyetlerinde, yolsuzluk yapan inkârcıların dünyadaki inanç ve davranışları ile âhiretteki konumları ele alınmışken, 18-21 arasında iyi insanların amel defterlerinin konumu ele alınmıştı. Şimdi de bu iyi kişilerin âhiretteki ödüllerinden söz edilmektedir.

a) İyilerin Ödülleri

Yüce Allah, dünya hayatlarında fedakârlık yaparak ömür geçirenlerin âhiretteki ödüllerini çeşitli başlıklarda bizlere sunmaktadır.

1. Nimet cenneti

إِنَّ الْاَبْرَارَ لَف۪ي نَع۪يمٍ "İyiler, nimet(ler) içinde olacaktır." Âyetteki نَع۪يمٍ *na'îm* kelimesi, İnfitâr 82/13'te genişçe izah ettiğimiz üzere, "nimet" demektir ve diğer âyetlerin delaletiyle bu nimetler cennette verileceklerdir.

Suçluların mahşerdeki durumu, özellikle 16. âyette "cehennem" olarak belirlenmişti. İyilerin âhiret hayatında karşılanacakları yer ise "cennet"tir. Bu nimetlerle dolu cennet ödülünün yanında, çeşitli göz aydınlıkları ve sınırsız ikramlar iyi insanlara sunulacaktır. Devam eden âyetlerde, nimet çeşitleri hakkında bazı bilgiler gelecektir. Ödüle kavuşmanın yolu dünyada Yüce Allah'ın verdiği nimetleri O'nun rızasına uygun şekilde değerlendirmekten geçmektedir. Nimetle buluşmak sonuçtur; sebebi ise dünya hayatında fedakârlık yapmaktır.

ıı. Koltuklar

عَلَى الْاَرَائِكِ يَنْظُرُونَ "Koltuklar üzerinde etrafa bakacaklar." Âyetteki الْاَرَائِكِ *el-erâik* kelimesi "sedir, taht, divan, koltuk ve yatak" anlamlarındaki *el-erîke* kelimesinin çoğuludur. Kelimenin başındaki عَلَى *'alâ* edatı, bunların üzerine oturulduğunu ifade eder. يَنْظُرُونَ *yenzurûne* fiili ise "bakmak, seyretmek, umutla beklemek" gibi anlamlara gelir.

Bu ifade cennettekilerin fiziksel anlamda oturuş şekillerini ve bakışlarını dile getirmektedir.

Cennetlikler orada nimetler içerisinde tahtlar üzerinde etrafı seyredeceklerdir. Onların baktığı şey, kendilerine verilen nimetler veya cennet manzaraları olabilir. Mutaffifûn 34-35'in işaretiyle, bakacakları şeyin cehennemlikler olması da muhtemeldir. Bazı âlimlerin ifade ettiği gibi, bunun "Yüce Allah'a bakmak" anlamına geldiği kanaatinde değiliz.

Cennetliklerin baktığı şeyin ne olduğunun cevabı Kur'ân'da vardır. Nitekim Hıcr 15/45-47'de şöyle buyurulmaktadır: "Muttakiler, cennetlerde ve gözelerin başlarında olacaklar. Onlara: 'Esenlik ve güvenlik içinde oraya girin' denilecek. Biz, onları, içlerine işlemiş her türlü olumsuz duygu ve düşünceden tamamen arındıracağız. Onlar mutluluk tahtları üzerinde kardeşler olarak karşılıklı oturacaklar." Burada da açıkça görüldüğü üzere, cennetlikler tahtlar üzerinde karşılıklı oturmuşlardır. Sâffât 37/44'te de yer aldığı gibi, bu tür bir oturuşta insanlar birbirlerine bakarlar. Dühân 44/53'te ise, bu oturuşta ipek ve altın işlemeli olarak giyilen elbiselere de gönderme yapılarak, adeta göz göze birbirleriyle bakışacakları beyan edilmektedir.

Vâkı'a 56/15-16'da da şu ifadeler vardır: "(Cennetlikler altın işlemeli) huzur tahtlarına kurulacaklar; birbirlerine (sevgi ile) bakarak onlara yaslanacaklardır." Bu âyette Yüce Allah, cennetliklerin yaslandıkları şeyleri zikrettikten sonra, *mütekaabilîn* kelimesini kullanmaktadır. Bu kelime, Mutaffifûn 23'teki *yenzurûn* sözcüğünün karşılığıdır. Buradan hareketle, cennetliklerin baktığı şeyin öncelikle kendileri gibi cennetlik kardeşleri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

ııı. Sevinçli Yüz İfadeleri

تَعْرِفُ فِى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ "Yüzlerinde nimetin sevincini göreceksin." Âyetteki تَعْرِفُ *ta'rifu* fiili "bilmek", نَضْرَةَ *nadra* kelimesi, "sevinç, neşe, mut-

luluk, tazelik, güzellik", وُجُوهٌ *vücûh* kelimesi "yüzler", النَّعِيمِ *en-na'îm* sözcüğü ise "nimet" demektir..

Bu ifade, cennetliklerin yüz ifadeleri hakkında bilgi vermektedir.

a) Burada sözü edilen husus, âhirette cennetliklerin yüzlerinde oluşacak ifadenin güzelliğidir. Öyle ki onların yüzlerinde nimetlendirilmekten kaynaklanan bir ışıltı ve sevinç bulunacak, kendilerine bakanlar yüz ifadelerinden onların cennetlik olduklarını anlayacaklardır.

b) Âyetin başındaki تَعْرِفُ *ta'rifü* fiili meçhûl, yani edilgen kalıpta *tu'rafü* veya *yu'rafü* şeklinde de okunabilir. Bu durumda anlam, "Onların yüzlerinde nimetten kaynaklanan mutluluklar görülecektir" şeklini alır.[895] Cümlenin böyle okunması daha kapsamlı bir anlam verilmesinin de önünü açar.

Âhirette insanlar hak ettikleri sonla ilgili olarak çeşitli yüz ifadelerine sahip olacaklardır. Bu doğrultuda Kur'ân'da, "ağaran veya kararan yüzler",[896] "zelil veya mutlu yüzler",[897] "ışıl ışıl parlayan veya buruşuk yüzler",[898] "pırıl pırıl veya kederli kapkara yüzler"[899]den söz edilmektedir. Cennetliklerle cehennemliklerin yüz ifadelerinin ikişerli olarak bir arada verildiği bu örneklerin dışında, ayrıca "ateşin yaktığı",[900] "yüzükoyun cehenneme (sürülüp) toplanacak",[901] "ateşe çevrilecek",[902] "ateşin bürüyeceği",[903] "kararan",[904] "ateşle dağlanan"[905] ve "kendilerine vurulan yüzler"den[906] de Kur'ân'da söz edilmektedir.

Anlaşılan o ki, âhirette gerçekleşecek yüz ifadelerinden biri de cennetliklere ait olandır. Mutaffifûn 24'te sözü edilenler bu mutluluk yüzlerine yansıyacak ve gözlerinden okunacak kişilerdir. Esasında bu insanlar dünyadayken de yüzlerindeki secde izlerinden tanınıyor, diğer insanlar arasın-

895 Ferrâ, age., III, 248.
896 Âl-i İmrân 3/106-107.
897 Ğâşiye 88/1-11.
898 Kıyâmet 75/22-25.
899 'Abese 80/37-42.
900 Mü'minûn 23/104.
901 Furkaan 25/34.
902 Ahzâb 33/66.
903 İbrâhim 14/50.
904 Zümer 39/60.
905 Tevbe 9/35.
906 Enbiyâ 21/39.

da farklı bir konum arz ediyorlardı: "Onların nişanları yüzlerindeki secde izleridir. Bu, onların Tevrat'taki temsilidir."907

Yüce Allah'a kul olan ve bu doğrultuda sadece O'na yaslanan bir hayatı tercih edip yaşamaya çalışanlar, tarih boyu aynı nuru ve secde izini taşıyan yüzlerin sahipleri olmuşlardı. Âyette vurgulanan evrensel husus budur. Âhirette nimetlerin mutluluğu yüzlerine yansıyanlar dünyada yüzlerinde secde izleri taşıyanlardır. Burada secde ile tanışmayanların orada mutlulukla buluşması akla ziyandır. Kur'ân'daki sebep-sonuç ilişkisi esası bu sonucu çıkartmamızın en önemli gerekçesidir.

b) Cennetteki Bazı Gıdalar

Yüce Allah, önceki âyetlerde, ödülü hak edenlerin cennete gönderileceğini, orada koltuklara yaslanacaklarını ve sevinçli yüz ifadelerine sahip olacaklarını beyan ettikten sonra, şimdi de cennetteki bazı gıdalarını saymaktadır.

1. Onlara Hâlis İçecekler Verilecek

يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ "Kendilerine hâlis bir içecek sunulacak." Âyetteki يُسْقَوْنَ *yüskavne* fiili "(içecek) verilmesi, sunulması", رَحِيق *rahîk* "içecek, kaliteli, hâlis, içinde onu bozacak bir şey bulunmayan"[908] demektir. Baştaki fiilin edilgen kalıpta oluşu, cennetliklere özel görevlilerin servis yapacağını göstermektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Şu'arâ' 26/90 ve Kaaf 50/31'de ifade edildiği üzere, cennet muttakilere yaklaştırılacak, bunun bir devamı olarak cennetliklere içecek ikram edilecek ve bunu almaya gitmelerine bile gerek kalmayacaktır.

Âyette sözü edilen katıksız içeceğin özellikleri bağlamında şu bilgiler yer almaktadır:

a) İçeceğin Ağzı Kapalıdır

مَخْتُومٍ "(O içecek) mühürlüdür, kapalıdır." Âyetteki مَخْتُومٍ *mahtûm* kelimesi, "mühürlü, kapalı" demektir. Bu sözcük, söz konusu içeceğin mühürlü olduğunu ve daha önce açılmadığını göstermektedir. Bu ifade, sözü edilen içeceğin şahsa özel bir mahiyet arz edeceğini ve kıymetli oluşu nede-

907 Feth 48/29.
908 İbn Fâris, age., II, 424; Semerkandî, age., III, 558; Taberî, age, XXX, 105-106; Zemahşerî, age., IV, 710;

niyle kapatılmış olacağını ortaya koymaktadır. Günümüzde de özel hediyeler, sunumlardaki veya müzayedelerdeki ilgili nesneler, önce kapalı bir şekilde getirilmekte, daha sonra sahibinin önünde açılmaktadır.

Cennetliklere sunulacak bu içeceğin özel bir kapla getirileceği de ağzının kapatılmış olmasından anlaşılmaktadır. Ağzının kapalılığı, söz konusu içeceğin ilk defa içileceğini, tadının daha önce bilinmediğini de gösterebilir. Vâkı'a 56/18'de belirtildiği üzere, bu içecekler kâse, ibrik ve kupalarla sunulacak, Nebe' 78/34'te geçtiği gibi, kaplar da alabildiğine dolu olacaktır. İşte üzeri kapatılan içecekler bu kaplarla servis edilecektir. Dahası, bu durum bunun seri bir üretim değil, kişiye özel oluşunun göstergesidir. Allah için her kul özeldir. Özgün ve özel kulluklara, özgün ve özel ikramlar layıktır.[909]

b) İçiminin Sonu Misktir

خِتَامُهُ مِسْكٌ "(İçiminin) sonu misk olacaktır." Âyetteki خِتَامٌ *hitâm* kelimesi "son, sonu, bitimi", مِسْكٌ *misk* sözcüğü ise "hoş koku" demektir.

Bu ifade, cennetliklere sunulacak dördüncü nimet olan katkısız içeceğin ikinci niteliğidir. Burada anlatılmak istenen husus, üzeri kapalı, kişiye özel, örtülü, katkısız, hâlis içeceğin, içiminin sonunda sahibine hoş koku vereceğidir. İçildikten sonra rahatsızlık verici bir kokusu ve etkisi olmayan bu içeceğin, Muhammed 47/15'te sayılan dört grup ırmakla ilişkili olabileceğini düşünmekteyiz. Orada Yüce Allah, cennetteki ırmakların "bozulmayan su, tadı değişmeyen süt, içene doyumsuz lezzet veren meşrubat ve süzme bal ırmakları" olduğunu beyan etmektedir. İşte yorumunu yaptığımız âyetteki "sonu misk" olacak içecekler de muhtemelen bunlardır.

Âyette, içilecek şeyin neden oluştuğu açıklanmadığı için, diğer âyetlerdeki meşrubatın niteliği burada verilmektedir diyebiliriz. Vâkı'a 56/89'da ifade edilen huzur, güzel rızık ve mutluluğun bir parçası sonu misk olan bu tür içeceklerdir.

11. Cenneti Kazanmak İçin Yarış Gerekir

وَفِي ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ "İşte, yarışanlar, ancak onu elde etmek için yarışsınlar." Âyetteki لِيَتَنَافَسِ *li yetenâfes* emri ve الْمُتَنَافِسُونَ *el-mütenâfisûn* kelimesi, "başkasında görülen bir erdeme imrenip onu geçmek uğruna nefislerin yarışması duygusu, başkasında olana sadece kendisinin sahip olması duygusu" anlamına gelir.

909 İslâmoğlu, age., s. 1234'te 8. not.

Özellikleri bu şekilde sıralanan içecekler için yarışılması gerektiği ortaya konulmaktadır. Kelimenin kökünde "nefislerin arzu ettiği, tutkulu bir şekilde istenen şey, güzel olan şey" anlamı da vardır. İşte bu nedenle maksat, bu değer uğrunda insanların "yarışmasını" sağlamaktır.[910]

Cennetliklere sunulacak içeceğin nitelikleri henüz bitirilmeden, araya bu cümle getirilmiştir. Bunun nedeni, Elmalılı'nın da vurguladığı gibi, bu tür nimetleri elde etmek için kararlı ve devamlı bir yarışın gerekli olduğunu ortaya koymaktır. Yarışın hatırlatılması, bir anlamda dünyanın ve hayatın bütünüyle bir sınav yeri ve zamanı oluşundan kaynaklanmaktadır. Hayat imtihandır; onu başarmak ise şansa değil, çalışmaya bağlıdır.

Sâffât 37/60-61'de, "Muhakkak ki bu, muhteşem bir başarıdır. Çalışanlar işte buna benzer bir sonuç için çalışsınlar" buyurulmakta ve her iki âyette de benzer mesajlar verilmektedir. İnşirâh 94/8'de yer alan, "Sadece Rabbine rağbet et" emrinde istenen de, benzer bir rağbetin sağlanmasıdır. İnsanların rağbeti, Rablerine ve O'nun cennetteki nimetlerine olmalıdır. Âyetteki asıl mesaj budur.

Kurtulmak ve ödülle buluşmak sonuçtur; sonuca ulaşmak için, sebepleri yerine getirmek gerekir. Nimetlerin nitelikleri sayılırken araya bu ifadenin getirilmesi, konunun öneminden kaynaklanmaktadır. Ulaşılamayacak nimetleri saymanın da övmenin de bir anlamı olmaz. Cennet nimetlerine ulaşmak mümkün olduğu için, onlarla buluşmanın yolu çalışmak şeklinde belirlenmiştir. Tercihini Allah'tan yana koyup hayatını O'nun rızasına uygun şekilde yaşamaya çalışanlar bir kez daha bilgilendirilmekte, özellikle yarışı bırakmamaları gerektiği kendilerine hatırlatılmaktadır.

Yüce Allah, insanlara ümitsizlik aşılanmaması gerektiğini de bu âyetiyle ortaya koymaktadır. Allah dediğine göre mesele yoktur; şüpheye de yer yoktur. Bilinmelidir ki, bir yarışı kazanmak için her şeyden önce o yarışa girmek gerekir. Bu yarışı, katılanlardan sadece birisi kazanabileceği halde, Yüce Allâh'ın açtığı bu yarışmada çalışan herkes kazanmakta ve hiç kimseye haksızlık yapılmamaktadır.

ııı. İçeceğin Karışımı Yücelerdendir

وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ "(O içeceğin) karışımı Tesnîm'dendir." Âyetteki مِزَاجُ *mizâc* kelimesi "karışım", تَسْنِيم *tesnîm* sözcüğü ise "yüceler, yücelik"[911] anlamında "cennet çeşmelerinden birinin özel ismi"dir.[912]

910 Taberî, age., XXX, 108.
911 Taberî, age., XXX, 108; Kurtubî, age., XIX, 174.
912 Semerkandî, age., III, 558.

Bu âyet, cennetliklere yönelik nimetlerden olan içeceğin üçüncü özelliğini ifade etmektedir. *Rahîk* kelimesine "hâlis, katkısız" anlamını vermiştik. Buradaki *mizâc* kelimesi ile *rahîk* kelimesi arasında bir anlam çelişkisi yoktur; zira *mizâc* kelimesi, *rahîk* olan bu içeceğe cennetin yücelerinden bir katkının sağlanacağını ifade etmektedir. Böylece, hâlis olan içeceğe *tesnîm* denilen çeşmeden de karıştırılarak, daha lezzetli bir hal alması sağlanacaktır. Bir anlamda su, süt, meyve ve saf bal ırmaklarına *tesnîm*den de karıştırılarak çok daha değişik bir tadın elde edileceğini söylemek mümkündür.

İnsân 76/5'te, iyilerin içeceğiyle ilgili olarak şöyle bir ifade yer almaktadır: "Elbette iyiler de hoş kokulu çiçek özü katkılı tarifsiz bir kadehten içecekler." Burada yer alan *kâfûr* kelimesi, söz konusu içeceğin karışımını ifade etmekte ve son derece hoş bir tadının bulunduğunu ortaya koymaktadır. *Kâfûr* ile *tesnîm,* mükemmel bir tadın oluşumundaki birlikteliği ortaya koymaktadır.

Bu bilgilerin sonunda şunu itiraf etmeliyiz: Cennette insanlara verilecek ödüller hakkında çok net bilgiler vermekten de kaçınmak gerekir. Çünkü Secde 32/17'de belirtildiğine göre, cennetliklere dünyada yaptıklarının karşılığı olarak, hiçbir canın bilemeyeceği türden göz aydınlıkları gizlenmiştir. Hz. Peygamber'in de "Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir akla gelmeyen türden cennet nimetleri"nin olduğuna dair bildirimleri vardır.[913]

İşte bütün bunlar gibi, Mutaffifûn 25-28'de de sözü edilen içeceğin verileceğine inanırız, ancak maddesinin ve mahiyetinin nasıl olduğu konusunda kesin bilgi vermekten kaçınmak durumundayız.

"Tesnîm" denilen çeşmenin önemli bir özelliğine ise bir sonraki âyette değinilmektedir:

ıv. Onu Hakk'a Yaklaştırılanlar İçecektir

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ "(Tesnîm, Allah'a) yaklaştırılmış olanların içecekleri bir kaynaktır." Âyetteki عَيْنًا *'ayn* kelimesi "göze", يَشْرَبُ *yeşrabü* fiili "içmek", الْمُقَرَّبُونَ *el-mukarrabûn* sözcüğü "yaklaştırılanlar" demektir.

Cennetteki yüksek çeşmeden, hakka yaklaştırılmış olanlar içeceklerdir.

913 Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman ed-Dârimî, es-Sünen, Beyrut, 1986, Rikâk, 98, 105; Ahmed b. Hanbel, II, 313, 370, 407.

a) Âyetteki الْمُقَرَّبُونَ *el-mukarrabûn* kelimesini eğer "melekler" olarak kabul edersek, o zaman bu çeşmeden, herhangi bir katkıyla karıştırılmadan sadece onların yararlandığı anlaşılır. Bu kaynaktan biraz alınıp *rahîk* denilen saf suya karıştırılarak da *ebrâr* denilen iyilere içirilecek demektir. Ancak, cennet bir ödül yeri olduğu için, oradaki bu tür nimetlendirilmelerin meleklerle ilişkilendirilmesi çok sağlıklı bir tercih olmasa gerektir.

b) Biz, 18. âyette sözü edilen *ebrârın*, aynı zamanda 21. âyetin de işaretiyle *mukarrabûn* olduğunu düşünmekteyiz. Durum böyle olunca, cennetteki "tesnîm" adlı kaynaktan cennetin yüksek konuklarının yararlanacağını söylemek gerekir. Çünkü İnsân 76/5'te, *ebrâr* denilen iyi insanların, karışımı *kâfûr* olan bir kadehten içecekleri belirtildikten sonra, 6. âyette şöyle buyurulmaktadır: "(Bunların doldurulduğu) öyle bir göze vardır ki, Allah'ın has kulları gürül gürül fışkıran bu kaynaktan içeceklerdir."

Demek ki çeşitli âyetlerde sözü edilen *ebrâr* (iyiler), *'ıbâdüllâh* (Allah'ın has kulları) ve *mukarrabûn* (hakka yaklaştırılanlar) şeklinde isimlendirilenler aslında aynı kişilerdir. Böylece konunun "melekler"le değil, "iyi insanlar"la ilişkili olduğu ortaya çıkmış olur. Bu sayede Vâkı'a 56/10-11'de sözü edilen *sâbikûn* adındaki "yarışta ve ödülde önde olanlar"ın insan olduğu ve *mukarrabûn* olarak isimlendirildiği ifade edilmiş olur. Konuya böyle yaklaşınca, âyetler arasında herhangi bir anlam çelişkisinin olmadığı kendiliğinden ortaya çıkar.

c) Yüksek çeşmelerden içenler veya bunu hak edenler, yüksek değerlerin sahipleridirler. Dünyada yüksek ideallerin sahibi olup bunlar uğrunda fedakârlık yapanlar, âhirette yüksek kaynaklardan içeceklerdir. Yüksek kaynaklardan içenler, haliyle kendileri de yükselmiş olacaklardır. Âyetleri okuyup anlamaya çalışırken asıl maksadı gözden kaçırmamak gerekir. Yüce Allah bütün bu özendirici nimetleri bir amaç gerçekleştirilsin diye anlatmaktadır. Bütünüyle bir imtihan olan hayatın sonunda ödülle buluşmayı özendirmek için, cennetteki bu yüksek kaynağın katışıksız suyundan içilmesi arzu edilmektedir. Elbette bunu başarmak, dünyadaki sınavı başarmaya bağlıdır.

Hedef olarak gösterilen bu yüce nimetlere ulaşmak için fedakârlık yapmak durumunda olan varlıklar insanlardır. Sırf bu nedenle bile, âyetlerde kastedilenlerin melekler değil, insanlar olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Meleğin sahip olacağı bir nimeti insan için yarışma konusu yapmaktansa, onu insana özel bir nimet olarak algılamak daha doğru bir yaklaşımdır.

Zaten 26. âyette emredilen yarış da ancak bu şekilde anlam kazanır; çünkü meleklerin yarışmak ve yarışı kazanmak gibi bir özelliği ve sorumluluğu yoktur; bunlar insanlar için söz konusudur.

d) Hedefi olmayanlar veya küçük hesapların peşinden koşanlar bu yükseklikleri anlayamazlar; bunlar uğrunda fedakârlık yapmanın gereğini kavrayamazlar ve dolayısıyla bu uğurda çaba da göstermezler. Yolsuzluk yaparak ve haram yiyerek, önce kendilerini, sonra da nesillerini helak edenler, bütün bir toplumu yok olmaya götürdüklerinin farkında değillerdir. Yüce Allah, bu ve benzeri yanlışlıkları yapmak bir yana, bunların akıldan dahi geçirilmemesi gerektiğini hatırlatarak, ufuklar ötesi ödüllerden söz etmektedir. Sözü edilen yüksek mükâfatlara ulaşmak için sadece büyük hatalar yapmamak yetmez, büyük fedakârlıklarda bulunmak da gerekir.

İşte adına *sâbikuun* denilen "hayır ve gayrette önde olanlar"ın, *ebrâr* adını alarak *mukarrabûn* kimliğiyle Hakk'a yaklaştırılmaları sağlanacak ve muhteşem ödüller bunların olacaktır. "Rabbim bizi de bunların arasına katılmayı hak edenlerden eylesin!"

29-33. ÂYETLER:

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾

وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾

وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾

"**29.** Şüphesiz suçlular, (dünyadayken) iman edenlere gülerlerdi. **30.** Onlara uğradıklarında kaş-göz hareketi yaparlardı. **31.** (İnanç) ailelerine döndüklerinde keyiflenerek dönerlerdi. **32.** Müminleri gördüklerinde ise, 'Şüphesiz bunlar sapıtmış' derlerdi. **33.** Hâlbuki onlar, müminleri gözetleyici olarak gönderilmemişlerdi."

Yüce Allah, bu âyet grubunda, Kur'ân'ın "mesânî oluş" özelliği gereği, sözü yeniden suçlulara getirmekte, onların inananlara karşı tutumlarını kınayıcı bir üslupla deşifre etmekte ve benzer hatalı tutum göstermemeleri noktasında muhatapların dikkatini çekmektedir.

a) Suçluların Dünyadaki Davranışları

Sûrenin bu bölümünde, âhirette çeşitli cezalara çarptırılacak kişilerin dünyada nasıl bir hayat yaşadıkları, özellikle müminlere karşı hangi tutum ve davranışları sergiledikleri sıralanarak, bir davranış bozukluğu listesi verilmektedir.

1. Müminlere Gülerlerdi

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ "Suçlular (dünyadayken) iman edenlere gülerlerdi." Âyetteki أَجْرَمُوا *ecramû* fiili "suç işlemek", يَضْحَكُونَ *yadhakûn* fiili ise "gülmek" demektir.

Buradak إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا "Suçlular" ifadesi, "günahkârlar, günah bataklığına gömülmüş olanlar, suçluluğu hayat tarzı edinenler, suçluluktan beslenenler ve suçlulukla adeta özdeşleşenler",

a) Bu sûre özelinde düşünecek olursak, sûrenin ilk âyetlerinde de geçtiği üzere bu insanlar, "yolsuzluk yapanlar", "her türlü ilâhî öğretiyi inkâr edenler", "âhireti yalanlayanlar", "günaha dalıp haddi aşanlar", "Allah'ın âyet veya uyarılarına 'geçmişin yalanları, masalları' diyenler"den oluşmaktadır. Bu sûrede sayılan özelliklere bakıldığında, sözü edilen kişilerin suçları, sadece kendilerini ilgilendirmemekte, başkalarının inanç ve davranışlarına da müdahale niteliği taşımaktadır.

b) İlâhî emre uymayıp onunla alay etmek, şeytanın bir sıfatıdır. İnananlara gülmek, insanlık tarihi kadar eski bir hastalıktır. Hz. Âdem'e, -bilgisi nedeniyle- secde etmesi emredilen İblîs, alaycı bir üslupla "Bana üstün kıldığın bu mu?"[914] diyerek, alay kültürünü başlatmıştır. Şu halde bilinmelidir ki, inananlarla alay edenler şeytanın yolunu tutanlardır. Öte yandan Hz. Nûh'un kavminin inananlarla alay edişleri, insanın yüzünü kızartacak türden hakaretler içermekteydi.[915] Hz. Mûsâ'nın kavmine de âyetler geldiğinde, onlar da gülüyorlardı.[916] Demek ki, vahye gülmekte Firavun ahlaksızlığı da vardır.

c) Bir taraftan soyut vesveseci şeytandan, diğer taraftan somut varlık insandan gelen bu tür alaycılık ifadeleri, insan onuruna ve inanca yapılan baskının değişik ifadesidir. İlk insan neslinden bu son ümmete kadar geçen

914 İsrâ 17/62.
915 Hûd 11/27; Şu'arâ' 26/111.
916 Zuhruf 43/47.

süreçte, çeşitli alay cümleleri havada uçuşmuş, müminler dışlanarak adeta toplumun vebalıları gibi gösterilmeye çalışılmıştır.

d) Hz. Peygamber döneminde de benzer alaycılar çıkmış ve Müslümanlarla alay etmişlerdir. Âyetin nüzûl sebebi olarak anlatıldığına göre Mekke'de Ebû Cehil, Velîd b. Muğîre, Âs b. Vâil ve benzeri müşrikler Ammâr, Süheyb, Hubâb ve Bilâl-i Habeşî gibi fakir Müslümanlarla alay ediyorlardı.[917]

Mü'minûn 23/109-110'da bu konuda şu bilgiler yer almaktadır: "Kullarım arasında bir grup vardı. Onlar: 'Rabbimiz! Biz iman ettik; o halde bizi bağışla, bize merhamet et! Zira merhametlilerin en hayırlısı Sensin' diyorlardı. Ne var ki siz onlarla alay ettiniz. En sonunda alayınız size Beni hatırlamayı unutturdu; üstelik bir de müminlerin halini gülünç buluyordunuz." Müşriklerin psikolojisini ortaya koyan bu âyetler, nasıl bir alaycılık içerisinde yuvarlandıklarını açıkça göstermektedir.

e) Müşriklerin güldüğü şeylerden biri de, bizzat vahyin kendisiydi. "Siz bu sözü (vahyi, haberi) tuhaf mı buluyorsunuz? Aslında ağlanacak halinize gülüyor musunuz? Üstelik bir de kafa tutuyorsunuz, öyle mi?"[918] Bu âyetlerde, müşrik zihniyet deşifre edilip, yüreklerinde sakladıklarını sandıkları şeyler bir bir ortaya dökülmektedir.

f) Kur'ân, insanların birbirleriyle alay etmelerini yasaklayan ve insan onuruna uygun davranışların sahibi olarak yetişmelerinin önünü açan bir kitaptır. Alay edenlerle ilgili kınayıcı bir sûre olan Hümeze'ye sahip bulunan Kur'ân'da, özellikle Müslümanların birbirleriyle alay etmemeleri kendilerine emredilmektedir.[919] Dahası, "Allah'tan başka, O'nun peşi sıra putlara tapanların tapındıkları varlıklara sövmemek" de Kur'ân'da yer alan önemli bir hassasiyettir.[920] İnançla alay edilmez; çünkü insanla alay edilmez.

11. Kaş - Göz Hareketleri Yaparlardı

وَاِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ "Onlara uğradıklarında kaş-göz hareketi yaparlardı." Âyetteki مَرُّوا *merrû* fiili "uğramak", يَتَغَامَزُونَ *yeteğâmezün* fiili ise "işaret etmek, küçük görmek" anlamlarına gelmektedir.

917 Zemahşerî, age., IV, 710; Râzî, age., XXXI, 101; Kurtubî, age., XIX, 175.
918 Necm 53/59-61.
919 Hucürât 49/11.
920 En'âm 6/108.

a) Kur'ân'da sadece bu âyette geçen söz konusu kelime, aynı zamanda zayıf akıllılar için de kullanılmaktadır.[921] Bağlama bakıldığında, bu anlamın, müşrik alaycıların Müslümanlara bakışını özetlediğini söylemek durumundayız. Onlar Müslümanlara *süfehâ'* "düşük, basit insanlar" diyerek aşağılamaya çalışıyorlar,[922] kendi akıllarını her şeyin üzerinde görerek diğer insanları basit, hatta akılsız sanıyorlar ve inançlarıyla da küstahça alay ediyorlardı. Önceki âyetteki "gülmeleri" ikinci aşamada artık kaş-göz hareketleriyle eyleme dönüşmektedir.

b) Türkçemizdeki "gammazlamak" kelimesi, biraz anlam kayması yaşayarak bu kelimeden alınmış olmalıdır. İnsanların birbirleriyle alay etmeleri, birbirlerinin görüş ve düşüncelerine hakaret ederek onları aşağılamaya çalışmaları, olanı olduğu gibi değil de abartarak veya kırparak başkasına aktarmaları işte bu alayın değişik versiyonlarıdır. *Ğamz* kelimesinin "gamzeleriyle alay hareketi yapmak" gibi bir anlamı da bu vesileyle hatırlanabilir.

c) Âyetin başındaki وَاِذَا مَرُّوا بِهِمْ "Onlara uğradıklarında" ifadesi, bu alaycıların Müslümanlarla alay etmek için yanlarına özellikle gittiğini göstermiş olabilir. Nitekim bir sonraki âyette, kafadarlarının yanına dönünce keyiflendikleri bildirilmekte ve böylece gidişin özel olarak alay etmek için gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Eğer "karşılaştıklarında bunu yaparlardı" denmek istenseydi, başka fiillerin kullanılması gerekirdi.

d) Buradan hareketle, şimdilerde dünyanın değişik yerlerinde, farklı zamanlarda ve farklı araçlar kullanılarak, değişik alay tekniklerinin geliştirildiğini görmekteyiz. Gün geçmiyor ki makale, kitap, dergi gibi yazılı basın ve film, tiyatro, sinema gibi görsel yayınlar ve faaliyetler kullanılarak Müslümanların değerleriyle alay ediliyor olmasın. Artık dünya küçüldü ve insanlar istedikleri yere ve diledikleri kişilere istedikleri boyutta bilgi ulaştırmakta, bunu faydalı bir şekilde kullananlar olduğu gibi, şer içerikte kullananlar da maalesef her yeni gün artmaktadır. Televizyon ve internet aracılığı ile bu hakaret ve alay türleri yaygınlık kazanmıştır, kazanmaya da devam etmektedir.

e) Kur'ân bize bu tür saldırıların olabileceğini haber vermek için, geçmişte yaşananları hatırlatmaktadır. Peygamberler tarihinde benzer trajediler fazlasıyla yaşanmış, ancak inancı uğrunda fedakârlık yapanlar sonunda

921 İbn Fâris, age., III, 686;
922 Bakara 2/13.

başarıya ulaşmışlardır. Bazı kitap ehli insanlardan ve müşriklerden çeşitli eziyetlerin duyulacağı bizlere haber verilmekte ve onlara karşı inancımızda ısrarcı ve dayanıklı olmamız istenmektedir.[923]

Hakaret ve kötülük sahibi ellerini ve dillerini Müslümanların üzerinden çekmeyen ve onlara devamlı kötülük yapmak isteyen, dahası Müslümanların küfre düşmesini arzu edenlerden de Kur'ân'da söz edilmektedir.[924] Bunlara karşı uyanık olmak ve dik durmak Müslüman şahsiyetinin gereğidir.

f) Ayakta kalmak için donanımlı olmak gerekiyor. İnancını ve değerlerini doğru bilmeyenler, bu tür saldırılar karşısında dayanıklılık gösteremezler. İşte Mutaffifûn 30. âyette daha önce yaşamış alaycıların bulunduğu haber verilerek, benzer veya daha ağır alaylarla karşılaşabileceğimiz hatırlatılmakta ve duruşumuz şekillendirilmek istenmektedir.

Kaş-göz hareketleriyle karşılaşanlar da değişik muamelelere tâbi tutulanlar da bilmelidir ki küfrün tabiatında bu vardır. Onlar bilgiyle, akılla, mantıkla ve üretimle kendilerini ispat edemeyecekleri için ahlâksızca hakaretlere başvuracak ve muhatapları etkileme yoluna gideceklerdir. Şekli, boyutu ve mahiyeti değişen saldırıların karşısında durabilmek için, Müslümanların sağlam iman ve güçlü bilgiyle donanımlı olmaları kaçınılmaz ve ertelenemez bir zorunluluktur.

ııı. Kafadarlarının Yanına Keyifle Dönerlerdi

وَاِذَا انْقَلَبُوٓا اِلٰٓى اَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَۘ "(İnanç) ailelerine döndüklerinde keyiflenerek dönerlerdi." Âyetteki انْقَلَبُوا *inkalebû* fiili "dönmek", اَهْل *ehl* kelimesi "aile, yandaş, kafadar", فَكِهِينَ *fekihîn* sözcüğü ise "eğlenmek, keyiflenmek" demektir.

Bu âyet, nankör inkârcıların Müslümanlarla alay ettikten sonra adeta zevkten dört köşe olduklarını haber vermektedir. Bu tavır insanların her zaman görebildiği bir ahlâk düşüklüğüdür.

* *Ehl* Kelimesinin Anlam Alanı

Âyetteki اَهْل *ehl* kelimesi "aile" anlamına gelse de, bunun "taraftar, kafadar, inanç ailesi" anlamına alınması gerekmektedir. Bu âyette sözü

923 Âl-i İmrân 3/186.
924 Mümtehıne 60/2.

edilen *ehl* kelimesi, kişinin sadece kan bağıyla bağlı olduğu ailesi değildir; benzer kabuller ve davranışlar nedeniyle benzer sonucu hak eden arkadaş grubudur.

a) Hz. Nûh'un oğlu "sûreten", yani biyolojik olarak onun oğlu olmasına rağmen, "sîreten" yani inanç ve ahlâk açısından böyle değildi. Hz. Nûh, boğulan oğlunun acısıyla "oğlum benim ehlimdendir" deyince, Yüce Allah ona, "Ey Nûh, kesinlikle o senin ehlinden, ailenden sayılamaz; dolayısıyla onun yaptığı kötü bir iştir" buyurmuş[925] ve aile kavramına, zürriyetinden olmanın dışında inanç boyutunu da katmıştır. Zaten gemiye bindirmesini istediği kişiler için *ehl* kelimesini kullanması da bu anlamın zorunlu sonucudur.[926]

b) Şeklen veya beden olarak birinin nesebinden olmak, onun ehli olmaya yetmez; iman, ahlak, değerler ve yaşantı birlikteliği de bu kavram için şarttır.[927] Bu ifadelerle birlikte *ehl* kelimesinin Kur'ân'daki kullanım örneklerinde "aile",[928] "sahip",[929] "yolcu",[930] "layık"[931] ve "şehir halkı"[932] gibi anlamlar da vardır. Biz sadece farklılığa dikkat çekmekle yetinmek istiyoruz.

c) Mutaffifûn 31'deki *ehl* kelimesinin kapsamına, -eğer inkârcılardan iseler- alaycı kişilerin aileleri de elbette girmektedir. Eğer inkârcılık aile boyu devam ediyorsa, maksat elbette hepsidir; ancak biz, âyetin bir kurumsal açılımının olduğunu düşünmekteyiz. Buradan hareketle, Mekkeli müşriklerin Müslümanlarla alay ettikten sonra *dâru'n-nedve* denilen mekânlarında bir araya geldiklerini söyleyebiliriz. Yaptıklarını övünerek anlatır, adeta şerde yarışın lideri olma arzularını dillendirirlerdi.

925 Hûd 11/45-46.
926 Hûd 11/40.
927 Ehl kavramının "inanç birlikteliği" içeren anlamı için bk. A'râf 7/83, 100; Hûd 11/81; Hıcr 15/65; Enbiyâ 21/76, 84; Mü'minûn 23/27; Şu'arâ' 26/169-170; Neml 27/49; 'Ankebût 29/32-33; Sâffât 37/76, 134; Sâd 38/43; Zümer 39/15; Şûrâ 42/45; Tûr 52/26; Mütaffifûn 83/31.
928 Ehl kavramının "aile" anlamı için bk. Bakara 2/196; Âl-i İmrân 3/121; Nisâ' 4/35, 92; Mâide 5/89; Yûsuf 12/25, 26, 62, 65, 88, 93; Meryem 19/16, 55; Tâhâ 20/10, 29, 132; Neml 27/7; Kasas 28/29; Ahzâb 33/33; Yâsîn 36/50; Feth 48/11-12; Zâriyât 51/26; Tahrîm 66/6; Kıyamet 75/33; İnşikaak 84/9, 13.
929 Ehl kavramının "sahip" anlamı için bk. Nisâ' 4/25; Yûnus 10/24; Nûr 24/27; Fâtır 35/43.
930 Ehl kavramının "yolcu" anlamı için bk. Kehf 18/71.
931 Ehl kavramının "layık" anlamı için bk. Nisâ' 4/58; Feth 48/26.
932 Ehl kavramının "şehir halkı" anlamı için bk. Bakara 2/126, 217; Nisâ' 4/75; En'âm 6/131; A'râf 7/94, 123; Hûd 11/117; Kehf 18/77; Neml 27/34; Kasas 28/4, 15, 59; 'Ankebût 29/31; Ahzâb 33/13; Haşr 59/7.

*** Gerçek Keyfin Yeri ve Zamanı**

Âyetin sonunda yer alan فَكِهِينَ *fekihîn* kelimesi, "alay içerikli gülmek, keyiflenmek" anlamlarına gelmektedir. Onların bu durumu alaycılığı rastgele değil, bilinçli bir şekilde yaptıklarının delilidir. Özellikle bu ifadeden, gittiği yerden geri dönerken "görevini yapmanın derin huzurunu (!) duyan bir adam" edasını sergiledikleri anlaşılmaktadır.

* Müslümanlar keyif verici meşguliyetlerini âhirette yaşayacaklardır. Yâsîn 36/55'te beyan edildiğine göre, cennetlikler, mahşerde onları mutlu edecek işlerin sahibi olacaklardır. Bu anlamı veren kelime, söz konusu âyette *fâkihûn* şeklinde belirlenmiştir. Bir insan için mutluluk verici işler, onu yücelten işler olmalıdır ve ilâhî rızaya bağlı olarak yapılmalıdır. Elbette mutluluk, uğrunda fedakârlık yapan herkesin hakkıdır; ancak bunun eğlenceye dönüşmesinin yeri fâni olan dünya hayatı olmamalıdır.

Dünyada bu şekilde şer yolunda eğlenenler, üstelik eğlence konusunu Müslümanların inancıyla alay etmek şekilde belirleyenler, mahşerde bunun faturasını çok ağır bir şekilde ödeyeceklerdir. Akıllı insan, eğlence ve mutluluğunu âhiret hayatında yaşaması için çalışandır. Yâsîn 36/55 ve Ğâşiye 88/9-10'da sözü edilen mutluluk verici çalışmaların yeri cennettir. Sonunda cennet nimetleri vaad edilen çalışmalar, bu dünya hayatında sahibine bazı sıkıntılar verse de mahşer onun için bayram olacaktır.

* Şimdilerde alaycı eğlenmenin kapsamının ulusal veya uluslararası teşkilatlara kadar genişlediğini söylemek durumundayız. Dış destekler ve iç işbirlikçilerin oluşturduğu din karşıtı mihrakların devletler arenasında bazı mazlum milletlere neler yaptığını, sonunda da nasıl güldüklerini herkes görmektedir. İnsanların inanç aileleri eski kavgalarını unutmuş görünüp, kendi aralarında yeni birlikler kurmaya çalışırlarken, İslâm dünyasının sürekli bölünmeye çalışılması anlaşılabilir bir durum değildir.

Müslümanları veya ortak değerlere sahip olanları bölmek için uğraşanlar, perde arkasından adeta ellerini ovuşturmakta ve kurdukları tuzağın işe yaradığını görmekten derin haz duymaktadırlar. İnananlarla alay edip onları perişanlığa terk edenlerin oluşturduğu çeşitli grup veya anlayışlar, maalesef insanlığa kan kusturmakta, medeniyet adına bütün insanlığı felakete sürüklemekte hiçbir sakınca görmemektedirler.

İslâm ve insanlık düşmanlarını sevindirmemek Müslümanların ve vicdanlı insanların elindedir; yeter ki, sorumluluğunu bilerek yaşamayı öğrensinler ve bunu çekinmeden uygulamayı başarsınlar. Unutmasınlar ki,

onlar gerekeni yaparlarsa, destekçileri daima üstün ve gerçek güçlü olan Yüce Allah'tır.

* Mutaffifûn 31'de kınanmaya konu edinilen "kafadarlarıyla buluşunca keyiflenme"nin sonucu, sûrenin 14-17. âyetlerinde de ifade edildiği üzere "kalplerin paslanması, Allah'ın rahmetinden mahrum bırakılmak, cehenneme yaslanmak ve kendileriyle alay edilmesi"dir. Bu aldatıcı dünya görüntüsünün cazibesine kapılanların mahşerdeki âkıbeti Kur'ân'da haber verildiği üzere ve kelimenin tam anlamıyla "perişanlık"tır.

ıv. Müminlere "Sapık" Derlerdi

وَاِذَا رَاَوْهُمْ قَالُوا اِنَّ هٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ "Müminleri gördüklerinde ise, 'Şüphesiz bunlar sapıtmış' derlerdi." Âyetteki رَاَوْ *raev* fiili "görmek", قَالُوا *kaalû* fiili "demek, söylemek", هٰؤُلَاءِ *hâülâi* edatı "bunlar", ضَالُّونَ *dâllûn* kelimesi ise "sağıklar, şaşkınlar" demektir.

Nankör müşriklerin veya inançsızların müminlere yönelik hakaret içerikli cümlelerinden biri de işte budur.

a) Bu âyetteki suçlamayı bazıları "yazık, bunlar doğru yoldan sapmış!" şeklinde tercüme ederek, bunu bir tür "acıma" olarak algılasalar da,[933] bunun çok isabetli olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü müşrikler bir araya geldiklerinde yaşadıkları o sahte sevinç ve mutluluk kendilerinde bir alışkanlığa ve kararlılığa dönüşmüş olmalı ki, artık müminleri her gördüklerinde "sapıklar" değerlendirmesi yapar olmuşlardı.

Bu ifadede yer alan "anlamı kuvvetlendirici kullanımlar", söz konusu kişilerin bu noktadaki kararlılıklarını göstermektedir. Adeta yemin edercesine ve kendilerinden emin bir edayla "evet, evet, bunlar kesinlikle sapmış ve şaşırmışlar; bunlar tamamen ve iyiden iyiye şaşkınlığa kapılmışlar" diyerek suçlamalarına devam etmişlerdi.

b) Şaşkınlık veya sapıklık suçlamalarının konusu Hz. Peygamber'in risaleti ve özellikle âhiret hayatının varlığına dair okuyup tebliğ ettiği âyetlerdi. Aslında şunu söylemek istiyorlardı: "Bu adamlar, önlerinde bulunan ve gözleriyle gördükleri bu dünyanın nimetlerinden yararlanmıyorlar, bunun yerine olup olmayacağı, gelip gelmeyeceği ve yaşanıp yaşanmayacağı belli olmayan bir âleme inanıp o uğurda sıkıntı çekiyorlar, bu olacak şey değil." İşte, sadece dünyaya inanan aklın ulaşabileceği materyalist

---

933 Esed, age., s. 1248.

düşünce ve son nokta budur. Müslüman iki âleme inanır, özellikle âhiret hayatı için yatırım yapar, fedakârlıklarını daha çok o âlemdeki mutluluk için seferber eder. İnanmayan için bunu kabul etmek akla ziyandır.

Bu nedenle, Yüce Allah insanları böyle düşünmemeleri noktasında uyarmakta ve peygamberler tarihinin örnekliğinde benzer hataları yapmamaları için muhatapların dikkatini çekmektedir. İnkâr ve alay, temelde İblis ve Firavun'un ahlakıdır. Müslüman bu temelsizliklerden ve çukura düşmekten uzak durmalıdır. Sûrenin bu âyet grubunda asıl verilmek istenen mesaj bu olsa gerektir.

b) İnanç - Zorbalık İlişkisi

Sûrenin 29-32. âyetlerinde, suçluların çeşitli davranış bozukluklarına değinilmekte ve benzer özelliklerden kaçınılması gerektiğine dair mesajlar verilmektedir. 33. âyette ise inancın zorbalıkla hiçbir ilişkisinin olamayacağı gündeme getirilerek, inanan veya inanmayan herkese çok açık bir eğitim, öğretim ve tebliğ ilkesi hatırlatılmaktadır.

وَمَٓا اُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ "Hâlbuki onlar, müminleri gözetleyici olarak gönderilmemişlerdi." Âyetteki مَٓا اُرْسِلُوا *mâ ursilû* fiili "gönderilmemek, görevlendirilmemek", حَافِظِينَ *haafızîn* kelimesi ise "koruyucular, gözetleyiciler" demektir.

Bu âyette, müminlerle alay eden, kafadarlarının yanına döndüklerinde sahte mutluluk gösterisinde bulunan, sonunda müminleri sapıklıkla suçlayan inkârcılara mesaj verilmektedir. Bu nankörler, müminlerin inanç bekçisi değillerdir; çünkü Yüce Allah hiç kimseyi kimsenin başına zorba göndermemiştir.

1. Bu nankörler aslında vücut aynasında kendilerini görmüşlerdi.[934] Karşıdakinin inancını benimsemeyen ve ona saygı duymayan kişiler kendilerinin doğru yolda olduğunu sanırlar. Bu nedenle, muhataplarına karşı sınır tanımayan çıkışlar yapmaya kalkışabilirler. İşte burada böyle bir saygısız tutum örneğine dikkatler çekilmektedir. Yolsuzluk yapanlar ve âhireti inkâr edenler çevrelerindeki müminlerin inanç yapılarını ve yaşantılarını bozuk gösterme ve gerçeği tersyüz etme yanlışını da yapmış oluyorlardı. Kur'ân, bile bile doğruyu yanlışa karıştırmanın tehlikesini ortaya koymak-

934 Bayraklı, age., XX, 433.

ta, bu anlamda herkesi uyarmaktadır.[935] Bu uyarıya rağmen, onlar gerçeğin farkına varamadan toplumun bozulmasına neden oluyorlardı.[936]

2. İnsanlar, doğruyu yaşamayınca yaşadığı yanlışa inanmaya başlarlar; başka bir ifadeyle, yanlışı doğru göstermeye uğraşırlar. Bazıları bu noktada kendisini görevli sanarak karşısındakilere ağır baskılar dahi uygularlar. Nitekim Firavun'un şu sözü bunun açık delilidir: "Ben, Mûsâ'nın sizin dininizi değiştirmesinden korkuyorum."[937] Firavun'un inkârcı mantığıyla müşrik nankörün mantığı aynı yanlışta buluşmuştu. Onlar da tıpkı Firavun gibi müminlerin inanç yapısı üzerinde etkilerinin olduğunu düşünerek, çeşitli müdahalelere kalkışma yetkisini kendilerinde görüyor ve bunu yapıyorlardı.

Âyetteki حَافِظِينَ *haafızîn* kelimesini "muhafızlar, koruyucular" anlamına alıp, müşriklerin bunu inananları kendince koruma (!) mantığıyla yaptığı dahi söylenmektedir. Buna göre, onlar bir anlamda müminlere acıyarak bunu yapmış olurlar ki bu görüş isabetli değildir. Çünkü acıdıkları kişiler, hakikati kendi iradeleriyle seçen insanlardı; onların koruyucusu da elbette Yüce Allah'tır. Kelimeye "gözetleyiciler, zorbalar" anlamı verilince tercihimizin doğruluğu ortaya çıkmaktadır.

3. Konuyu bu şekilde izah ederken, bu arada inanç-zorbalık ilişkisinde meselenin sadece "inanmayanların inananlar üzerinde baskı kuramayacaklarını" söylemekle yetinemeyiz. Nitekim Kur'ân bunun tersinin de yanlış olduğunu vurgulamaktadır: "Sen onların üzerinde bir zorba değilsin"[938] âyeti, Hz. Peygamber'in hiçbir şekilde bir zorba olmadığını ve olamayacağını ifade etmektedir. Çünkü inanç zorla aktarılan veya kabul edilebilen bir değer değildir. İman bir gönül eylemidir; önce gönüldeki kabul ile başlar, ardından davranışlara yansıtılır. Gönül elde edilmeden ve yürekler fethedilmeden yapılan çalışmalar sadece "duyurma" ile sınırlı kalmaktadır.

4. Tebliğde zorlama olmamalıdır. "Tebliğ", önce doğru bilgilerle donanımlı hale gelerek, peşinden anlatarak, bu arada anlattığını yaşayarak, güzel örnek olarak, bazen duruş, bazen konuşma, bazen de gerekiyorsa susmayla yapılması gereken bir görevdir. Hz. Peygamber'in risâlet hayatı boyunca yaptığı da işte buydu. O, görevini Kur'ân'ı anlatmaya, onu yaşamaya ve çevresindekilere örnek olarak aktarmaya adamış bir gönül fâtihi

935 Bakara 2/42.
936 Bakara 2/12.
937 Mü'min 40/26.
938 Ğâşiye 88/22.

idi. Onun tebliğinde Nahl 16/125. âyet etkindi: "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; insanlarla en güzel şekilde mücadele et, tartış." İşte bu âyetin *üd'u* şeklindeki ilk kelimesi bile meseleyi ortaya koymakta ve yapılacak işin "davet, çağrı" olduğunu hatırlatmaktadır.

Dinde zorlama olmaması[939] hususu, anlamını sadece böyle bulabilir. Hz. Peygamber'in inanç dayatan ve bunu zorla koruyan bir bekçi olmadığını ifade eden Şûrâ 42/48'deki mesaj da bundan ibarettir. Zorlamanın ve zorbalığın olduğu yerde gönül yoktur. Gönül onayının bulunmadığı yerde de iman yoktur. Bir konuda zorlama ve zorbalık varsa orada din durmaz. Gönüller fethedilmeden beldeler fethedilemez. Gönlü ihmal edenler sadece yaptıkları zorbalıklarla kalır ve öyle anılırlar.

5. Hz. Peygamber'in insanlar üzerinde bir zorba olmadığını beyan eden Ğâşiye 88/22 ile Kaaf 50/45'teki "Sen onların üzerine cebbâr (zorba) değilsin" ifadesi, tam bir uyum içerisindedir. İnsanın insana *cebbâr* olması "zorbalık" anlamına gelir. Hz. Peygamber'in tebliğinde bu tür davranışlar baştan beri yasaklanmış olduğu gibi, zaten kendisi de böyle bir uygulama yapmamıştır. Kur'ân'da hidâyetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmektedir. Özellikle Hz. Peygamber bile kendi sevdiği insanlara hidayet edemeyeceği[940] noktasında bilgilendirildiği için, aksine bir davranışta bulunması söz konusu bile olamazdı. Mekke'nin ve onca insanın fethi önce yüreklerinde gerçekleşmişti. Yürek fethedilince geriye sadece daha ileri düzeyde tanışmak ve birlikte yaşamak kalmaktadır.

6. Şimdilerde ve gelecekte din tebliği yapacak kişilere Kur'ân'ın eskimez ilkesi şudur: "Gerçeği hatırlatmak, bunu Kur'ân ile yapmak, insanları hiçbir şekilde zorlamamak ve zorbalık yapmamak." İnsanlar tartışmaktan korkuyorlar, oysa tartışmanın bir zararı yoktur. Delili güçlü olduktan sonra ve hakaret içermemek kaydıyla herkesle tartışılabilir. Tartışmak fikir dayatmak şeklinde olmadığı sürece hakikatlerin de ortaya çıkmasına vesile olabilir. Bu nedenle, zorlamadan ama gerçeği doğru bir usul ile sunarak iletişimin devamına çalışmak dini anlatmak durumunda olanların görevleri arasındadır.[941]

Özetle şu husus bilinmelidir: Hiç kimse hiç kimseye inanç dayatamaz, hiç kimse hiç kimsenin iman muhafızlığına da soyunamaz. İman bir gönül

939 Bakara 2/256.
940 Bakara 2/272; Yûnus 10/25; Ra'd 13/27; İbrâhim 14/4; Kasas 28/56.
941 Din ve zorbalık ilişkisi konusunda bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, Ğâşiye sûresi, 22. âyet.

eylemidir, gönüllere müdahale ise sadece isteyen için Yüce Allah'ın yetki alanına girer. İnananın koruyucusu Yüce Allah'tır, inanmayan da hesabını mahşerde sadece Yüce Allah'a verecektir.

34-36. ÂYETLER:

فَالْيَوْمَ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَۙ ﴿٣٤﴾ عَلَى الْاَرَٓائِكِ يَنْظُرُونَۜ ﴿٣٥﴾

هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

"**34-35.** İşte bugün (yani âhirette) de, iman edenler koltuklar üzerinde onlara bakarak kâfirlere gülecekler. **36.** 'Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?' (Elbette buldular.)"

Mutaffifûn sûresinin bu son üç âyetinde mahşerde yaşanacak bir hakikate dikkatler çekilmekte ve kişinin dünyada yaptığı yanlışlıkların hesabının mutlaka sorulacağı gündeme getirilmektedir.

a) Âhiret - Rövanş İlişkisi

Dünya hayatında müminlere gülen nankörler, yaptıkları cinsten bir davranışla karşılaşacaklardır. Yorumunu yapacağımız ayetlerde bu konu gündeme getirilmektedir.

1. Müminler Mahşerde Kâfirlere Gülecektir

فَالْيَوْمَ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَۙ "İşte bugün (yani ahirette) de, iman edenler kâfirlere gülecekler." Âyetteki الْيَوْمَ *el-yevme* kelimesi "bugün, mahşer günü", الْكُفَّار *el-küffâr* sözcüğü "kâfirler, nankörler", يَضْحَكُونَ *yadhakûn* fiili ise "gülmek" demektir.

Burada sözü edilen gülme işlemi kâfirlerin dünya hayatında müminlere yaptıklarının karşılığıdır. Âyetin başındaki الْيَوْمَ *el-yevme* kelimesi, "bugün" demektir. Başındaki *elif lâm* takısı bunun bilinen bir gün, yani mahşer günü olduğunu göstermektedir.

a) Bu sûrenin 29-32. âyetlerinde de ifade edildiği üzere, kâfirler, dünyadayken müminlere gülüyorlar, onların inançlarıyla alay etmek için özellikle yanlarına gidiyorlar, kafadarlarıyla buluşunca da yaptıklarıyla övü-

nüyorlardı. Dahası, müminleri her gördüklerinde onların sapık olduğuna hükmedip, onlarla alay etmekten geri durmuyorlardı.

Onların bu yaptıklarına karşılık verilmesinin yeri elbette dünya hayatı değildir. Eğer dünyada karşılık verilecek olsaydı, bu defa yapılan yanlışın aynısının tekrarı söz konusu olurdu. Bu çelişkiye düşmemek için Yüce Allah müminlerin kâfirlere gülmesinin âhirette gerçekleşeceğini beyan etmektedir. Mahşerde, hesap anında ve ödül veya azap esnasında yaşanacak bu gerçeklere karşı herkesin uyanık olması istenmektedir. Âhirette kendisine gülünmesini istemeyenler dünyada başkalarına gülmemelidirler.

b) Sâffât 37/50-57'de verilen bilgilere göre, mahşerde bazı insanlar birbirlerine çeşitli sorular soracak ve içlerinden biri şunları dile getirecektir: "Benim bir arkadaşım vardı, öldükten sonra mahşerde diriltilmeye inanıp inanmadığımı alaycı bir şekilde sorardı. Şimdi onu size göstereyim mi, onu görmek ister misiniz?" Devamında ilgili kişiye bakar, onu ateşin ortasında görür ve "Aman Allah'ım! Az kalsın beni de mahvedecektin. Eğer Rabbimin yardımı olmasaydı, ben de burada tutulanlardan olmuştum!" diyecektir.

İşte Mutaffifûn 34'te sözü edilen husus buna benzemektedir. Burada kendisini garantide görenler âhirette derin bir hayal kırıklığı yaşayacaklardır. Dünyadayken alay ettikleri insanların nimetler içerisinde olduğunu görecekler ve pişmanlıkları bir o kadar daha artacaktır.

c) Dünyada beğenmedikleri için yüzlerine bakmadıkları müminlerden âhirette "su veya gıda" yardımı isteyecekler, ancak bu talep şiddetli bir şekilde reddedilecektir.[942] Benzer yakınmalar Tâhâ 20/124-127'de dile getirilmekte, orada Kur'ân'dan yüz çevirenlerin manevi olarak sıkıntılı bir hayat yaşayacakları, mahşerde kör olarak diriltilecekleri beyan edilmekte, körlüğünün sebebini soranlara ise şu ölümsüz cevap verilmektedir: "Evet, haklısın (dünyada görüyordun). Sana âyetlerimiz gelmişti, fakat sen onları unutmuştun (görmezlikten gelmiştin), sonuçta bugün de sen unutulacaksın. İşte Biz haddi aşan ve Rabbinin âyetlerine güvenip inanmayan kişileri böyle cezalandıracağız. Âhiret azabı ise çok daha şiddetli ve kalıcıdır."

Haşr 59/19'da ise şu bilgileri görmekteyiz: "Aman ha, kendileri Allah'ı unutan, bunun sonucu olarak da Allah'ın kendilerine bizzat kendilerini unutturduğu sorumsuzlar gibi olmayın! İşte onlar yoldan sapanlardır." Âyetlerden anlaşılan şudur: Unutmanın sonu unutulmaktır; unutanlar unutulurlar. Dünyada müminlere gülenlere mahşerde müminler gülecektir.

---

942 A'râf 7/50-51.

11. Müminler Mahşerde Kâfirleri Seyredecektir

عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ "Koltuklar üzerinde (kâfirlere) bakacaklardır." Âyetteki الْأَرَائِكِ *el-erâik* kelimesi "koltuklar", يَضْحَكُونَ *yadhakûn* fiili ise "gülmek, alay etmek" demektir.

Bir benzeri yine bu sûrenin 23. âyetinde geçen bu ifade, mahşerde müminlerin kâfirlerin durumunu seyretmeleriyle ilgilidir. Dolayısıyla bu cümle bir önceki âyetteki يَضْحَكُونَ *yadhakûn* fiilini nitelendirmektedir.[943] Bu durumda her iki âyetin anlamını birlikte düşünmek gerekir. Kâfirlerin durumuna gülen müminler, bu işlemi koltuk veya tahtların üzerine oturmuş bir şekilde onlara bakarak ve sıkıntılı durumlarını seyrederek gerçekleştireceklerdir.

Kâfirler dünya hayatlarında özellikle müminlerin yanına giderek onlarla alay etmiş, hallerine gülmüş, kaş-göz hareketleri yaparak dalga geçmiş ve kendi arkadaş çevrelerinde onlara yaptıklarıyla alay ederek eğlenmişlerdi. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, bir de müminleri her gördükleri yerde onların "sapık" olduğunu suçlayıcı bir üslupla dile getirmişlerdi. Sapıklık suçlamasını yapan bu azgın nankörler belki bunu sahiplenmek duygusuyla veya acıyarak yaptıklarını sanmış olsalar da kullanılan ifadeler ve yapılan alay içerikli davranışlar durumun çok daha ciddi olduğunu göstermektedir.

b) Küfrün Sevabı (!) Nasıldır?

Yüce Allah, sevap kavramını kâfirler için bir alay konusu olarak ibret olsun diye sûrenin sonunda kullanmaktadır.

هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ "Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı? (Elbette buldular.)" Âyetteki ثُوِّبَ *süvvibe* fiili "karşılığının verilmesi", الْكُفَّارُ *el-küffâr* kelimesi "kâfirler, nankörler", يَفْعَلُونَ *yef'alûn* fiili ise "yapmak" demektir.

Mutaffifûn sûresinin bu son âyetinde Yüce Allah, kâfirlere çok anlamlı bir ders daha vermektedir.

Ğâşiye 88/1'de genişçe ele aldığımız üzere, âyetin başındaki هَلْ *hel* edatı, soru anlamına alınabileceği gibi, *kad* edatı anlamına da alınabilir. Her

943 Zemahşerî, age., IV, 711; Râzî, age., XXXI, 102.

iki durumda da anlamlar doğrudur ve birbiriyle çelişmemektedir. Âyette kastedilen anlam, kıyâmet günü kâfirlere hak ettikleri karşılığın muhakkak verilmesi ile ilgilidir.

Âyetteki fiil için de birden çok anlam ihtimali vardır:

1. Âyetteki ثُوِّبَ *süvvibe* fiili, tıpkı *cezâ* kelimesinde olduğu gibi "karşılığının verilmesi" demektir.[944] Buna göre *hel* edatıyla birlikte bu fiil, kâfirlerin dünyada yaptıklarının karşılığını gördüklerini alaycı bir üslupla dile getiren bir anlam vermiş olur. Onlar dünyada yaptıklarının karşılığını mahşerde buldular. Âyetin vermek istediği asıl ve öncelikli mesaj budur.

2. Bu fiil, "sevap verilmesi" şeklindeki asıl anlamında da düşünülebilir. Bu durumda kâfirlere yönelik alaycı ve müminleri de bilgilendirme amaçlı olarak şöyle denilmiş olur: "Nasılmış, yaptıklarının sevabı (!) kâfirlere verilmiş mi?" Bu anlamın Kur'ân'da oldukça fazla delili vardır. Pek çok âyette geçen "Onlara elem verici azabı müjdele!"[945] emrinin anlamı kâfirlerle alay edilmesidir.

3. Bu âyeti bir önceki âyetle ilişkili olarak da anlamlandırmak mümkündür. Buna göre tahtlarına oturan müminler "kâfirlere, dünyada kendilerine yaptıklarının karşılığının verilip verilmediğine bakarlar" anlamı söz konusu edilmiş olur.[946]

4. Âyetteki *süvvibe* fiilinin "elbise" ile de anlam ilişkisi vardır. Buna göre kâfirlere, dünyada yaptıklarının karşılığı olarak azap elbisesi giydirilmiş olacaktır. Cehennemi insanlar kendi davranışlarıyla ve hak edişleriyle kazanırlar. Yüce Allah hiç kimseyi hak etmediği sürece cezalandırmaz; insanlar yaptıklarını karşılarında göreceklerdir.[947] Amel defterini alırken yaşanacak pozisyon, kişinin nasıl bir muameleyi hak ettiğini gösterecek, hesap görücü olarak kendisi kendisine yeterli sayılacaktır.[948]

Dünyada seçtiği inanç, ahlâk ve davranış elbiselerini âhirette giyecektir. Dahası, buradan sipariş ettiğini orada karşısında hazır bulmuş olacaktır. Şüphe yok ki, bu karşılaşma kâfirleri derin bir hüzne ve ümitsizliğe düşü-

944 Taberî, age., XXX, 112; Semerkandî, age., III, 559; Zemahşerî, age., IV, 711.
945 Âl-i İmrân 3/21; Nisâ' 4/138; Tevbe 9/3, 34; Lokmân 31/7; Câsiye 45/8; İnşikaak 84/24.
946 Bu anlam için bk. Kurtubî, age., XIX, 176.
947 İsrâ 17/13; Kehf 18/49.
948 İsrâ 17/14.

recek, müminleri ise "Rabbimizin vaad ettiğini gerçek olarak bulduk, siz de buldunuz mu?"[949] diyecek rahatlığa sevk edecektir.

İnanana acıyanlar inanca acıyorlar demektir. İnanca acıyanlar da onun esaslarını belirleyen güce acıdıklarını bilmelidirler. İşte bu nankörler bunu fark edemediler. Sandılar ki, müminlere acımaları onlara bir iyilik olacaktı. Oysa gerçeklerle alay edenler aslında kendi geleceklerini karartanlardır. Rüzgâr ekerken fırtına biçeceklerini unuttular. O kadar derin bir inkâra ve alaya dalmışlardı ki adeta ne yaptıklarını bilemez hale gelmişlerdi.

Yaptıkları kötülüklerin yanlarına kâr kalacağını sananlar, yaptıklarıyla mutlaka karşılaşacaklardır. İlâhî adalet insanları anlamsızlığa[950] ve başıboşluğa terke müsait değildir.[951] Bu genel kural gereği, Yüce Allah özellikle dünya hayatında insanlara zulmeden, onların inançlarıyla alay eden her gördükleri yerde onları aşağılamaya çalışan zâlimleri, bazen bu dünyada da olmak üzere, ama âhirette mutlaka cezalandıracaktır. Bu sûrenin son grup âyetinde dile getirilen hususlar insan onuruyla alay edilmesinin faturasının ne kadar ağır olacağını açıkça göstermektedir.

MUTAFFİFÛN SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Yüce Allah, Mutaffifûn sûresinin ilk âyetlerinde güncel hayatta da yakinen kullanılan bir kavramı insanlığa hatırlatmakta ve "yolsuzluk yapanlar"a dikkat çekmektedir. Yolsuzluğun iki türüne de değinen Yüce Allah, mecburiyet karşısında bulunan insanlardan mal veya ürün satın alırken insanlara karşı zorbalık yapılarak gerçekleştirilen işlemi öncelikle kınamaktadır. Bir anlamda hacizlik durumlarda yaşanan yürek yaralayıcı manzaraların, Müslümanların gündeminden düşmesini ve yeni mağduriyetlerin meydana gelmesinin önünün kesilmesini istemektedir.

Yolsuzluğun ikinci türü ise, bir malı satarken gerek metre ile ölçüde, gerekse kantardaki tartıda eksiklik yapılmasıdır. Daha çok bunun üzerinde durulması nedeniyle, ölçü ve tartıdaki haksızlıklar genellikle malı satarken

949 A'râf 7/44.
950 Mü'minûn 23/115.
951 Âl-i İmrân 3/179; 'Ankebût 29/2; Kıyâmet 75/36.

akla gelmekte, alırken yapılan haksızlıklara değinilmemektedir. Oysa yolsuzluğun her iki türü de âyette kınanmakta ve bunu yapanların âhirette "veyl" denilen cehennemi hak edecekleri beyan edilmektedir.

(4-6. âyetler): Yolsuzluk yapanların aslında âhirete inanmadıkları, büyük gün demek olan mahşerdeki yargılamayı ciddiye almadıkları ifade edilmektedir. Esasında âhiretteki yargılamaya tam anlamıyla inanmak bir yana, en ufak bir zanları bile varsa kişilerin bu büyük hatayı yapmamaları gerektiği vurgulanmaktadır.

(7-13. âyetler): "Füccâr" adı verilen kişilerin yaptığı haksızlıklar "siccîn" denilen kayıt defterinde saklanmakta, orada kaydedilenlerin hiçbir silinti ve kazıntıya uğramadan net bir şekilde okunacağı beyan edilmektedir. Amel defterini sol arka tarafından alacak kişiler de denilen "yolsuzluk yapanlar", aslında her gerçeği yalanlayanlar olarak da nitelendirilmektedir. Onlar adeta yalandan beslenmekte, yalancılık onların ayrılmaz parçası haline gelmektedir. Bu günaha dalmış azgın ve haddini aşan yalancılar, özellikle âhireti inkâr etmekte, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda ise, "bunlar geçmişin masalları veya yalanları" diyerek mesajları alaya almaktadırlar.

(14-17. âyetler): Yolsuzluğu prensip haline getiren bu inkârcı tip, âhirete kalbi paslanmış ve kararmış bir şekilde getirilecek, Allah'ın rahmetinden de mahrum bırakılacaktır. Onlar dünyada tercihlerini belirledikleri ve desteklerini sundukları şeytan gibi ateşe yaslanacaklardır. Dünyada ciddiye almadıkları o ölümsüz gerçek kendilerine sunulacak ve "işte yalanlayıp durduğunuz ateş bu" denilerek kendileriyle alay edilecektir.

(18-28. âyetler): Âhirette "iyilik sahipleri" de bulunacaktır. "Ebrâr" adı verilenlerin amel defterleri "'İlliyyûn"da korunacak ve açıkça okunabilecek şekilde hazırlanmış olacaktır. Bunlar, kendi durumlarının iyi olması nedeniyle artık çevreyi ve özellikle inkârcıların hallerini seyredeceklerdir. Bunlar, tahtlara kurulmuş olacaklar; yüzlerinde, ödüllendirilmekten kaynaklanan sonsuz bir mutluluk okunacaktır. Ayrıca kendilerine sunulacak hâlis içecek, üzeri kapatılmış bir şekilde ve seri üretim olmayıp şahsa özel bir mahiyet arz edecektir. İçiminin sonunda içenine misk gibi bir koku vereceği ve karışımı Hakk'a yaklaştırılmışların içeceği Tesnîm'den olacağı için, tadı ve güzelliği benzersiz olacaktır. Böyle bir nimet uğrunda yarışılmasının gerekliliği insanlara hatırlatılarak, buna ulaşmak için fedakârlık yapılması gereğine dikkatler çekilmektedir.

(29-33. âyetler): Sûrenin sonuna doğru, söz yeniden suçlulara getirilerek onların dünyadaki şımarık halleri sıralanmaktadır. İman edenlere gülüp kaş-göz hareketleriyle onları rahatsız ederek yanlarına gitmeleri, özellikle bu iş için plan ve program yaptıklarını göstermektedir. Durum böyle olduğu için, kendi kafadarlarının yanına döndüklerinde aynı alaycı tavrı takınarak yaptıklarının doğruluğuna çevredekileri de ikna etmeye çalıştıkları anlaşılmasktadır.

Müminlere karşı düşmanlıkları ve kararlılıkları öylesine bir hal almıştı ki, onları her gördüklerinde "bunlar sapık" diyecek kadar ileri gider, hakaret ve tehditlerini adeta havada uçuştururlardı. Hâlbuki hiç kimse hiç kimsenin inanç koruyucusu olarak görevlendirilmemiştir. İnancı zorbalığa dönüştürme çabalarının her türlüsünün yanlışlığı dile getirilmekte, bu noktada Müslümanların da gereken hassasiyeti göstermeleri kendilerine dolaylı olarak bu şekilde bildirilmektedir.

Günümüzde inanca saygı noktasında insanlığın durumu, bu sûrenin indiği dönemden daha iyi görünmemektedir. Her türlü eziyet ve aşağılamanın ulusal ve uluslararası arenada nasıl yaşandığı gözler önündedir. İnsanlık bu hassas insan hakkı konusunda "kendisine yapılmasını istemediği şeyi başkasına da yapmaması gerektiğini" maalesef hatırlamamaktadır. Empati denilen duyguyu ihmal edenler, bugün yaptıkları haksızlıklar yarın kendilerine yapıldığında yardım istemeye yüz bulamayacaklardır. Müslüman ve vicdanlı insanlar yetiştirmek iddiasındaki İslâm inancının mensupları, bu hassasiyeti göstermede en ileri noktada olmak ve bayrağı onlar taşımak zorundadırlar.

(34-36. âyetler): Sûrenin en sonunda, Yüce Allah mahşer günü kâfirlerin durumuna yeniden temas ederek, dünyada müminlere gülen bu zavallılara âhirette de müminlerin güleceğinin haberini vermektedir. Üstelik müminler bu seyirde tahtlara oturmuş bir şekilde olacaklar ve gerçekleşen vaadin derin huzurunu yaşayacaklardır.

Rabbimiz bizleri de hak ve hakikat yolunda yarışıp, sonuçta cennet nimetleriyle buluşturduğu kullarından eylesin.

84. İNŞİKAAK SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 25 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "yarılmak" anlamındaki *inşekkat* kelimesinden alan İnşikaak sûresi, resmî sıralamada 84, iniş sırasına göre ise 83. sûredir. Bu sûre de, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Bu sûre, "kıyâmete, mahşere ve amel defterlerine dikkat çekilmesi, suçluların azaba gireceği ve dünyadaki sahte mutluluk gösterilerinin âhirete yansımayacağı" noktalarında öncesindeki Mütaffifûn sûresi ile konu ilişkisine sahiptir.

Sûrenin ilk beş âyetinde mahşer için gerçekleşecek bazı olaylar gündeme getirilmekte, daha sonra insanoğlunun ilâhî huzura varacağına dikkat çekilmektedir. Sorgulanma öncesinde yapılan bilgilendirmelerde amel defterlerinin verilmesinden söz edilmekte ve amel defterlerini alış şekline göre sonucun şekilleneceği ifade edilmektedir.

Ateş yârânı olanların, aslında dünyada mutlu yaşadıkları, Allah'a dönmeyi ummadıkları, fakat Yüce Allah'ın bu tipleri de görmekte olduğu beyan edilmektedir.

Daha sonra çeşitli varlıklara yemin edilerek, insanların adım adım yaklaştırıldıkları mahşere dikkat çekilmekte, Kur'ân'ın ilkelerine boyun eğmedikleri, gerçeği yalanlamaya devam ettikleri ve sonuçta Yüce Allah'ın, kalplerinde sakladıklarını bildiği ifade edilmekte ve kendilerine azap edileceği haberi verilmektedir.

İman edip sâlih amel işleyenlerin ise, mahşerde kesintisiz bir ödüle kavuşturulacağı mesajıyla sûre sona erdirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْۙ ﴿١﴾ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْۙ ﴿٢﴾ وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْۙ ﴿٣﴾ وَاَلْقَتْ مَا ف۪يهَا
وَتَخَلَّتْۙ ﴿٤﴾ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْۜ ﴿٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ كَدْحاً فَمُلَاق۪يهِۚ ﴿٦﴾
فَاَمَّا مَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ بِيَم۪ينِه۪ۙ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَاباً يَس۪يراًۙ ﴿٨﴾ وَيَنْقَلِبُ اِلٰٓى اَهْلِه۪ مَسْرُوراًۜ
﴿٩﴾ وَاَمَّا مَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ وَرَٓاءَ ظَهْرِه۪ۙ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُوراًۙ ﴿١١﴾ وَيَصْلٰى سَع۪يراًۜ ﴿١٢﴾ اِنَّهُ
كَانَ ف۪ٓي اَهْلِه۪ مَسْرُوراًۜ ﴿١٣﴾ اِنَّهُ ظَنَّ اَنْ لَنْ يَحُورَۚ ﴿١٤﴾ بَلٰىۚ اِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِه۪ بَص۪يراًۜ ﴿١٥﴾ فَلَٓا اُقْسِمُ
بِالشَّفَقِۙ ﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَۙ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَۙ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍۜ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَۙ ﴿٢٠﴾ وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَۜ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَۘ ﴿٢٢﴾ وَاللّٰهُ
اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَۘ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍۙ ﴿٢٤﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ
غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-5. Gök yarıldığı, Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği, yeryüzü dümdüz edildiği, içinde bulunanları atıp boşaldığı ve Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği zaman (insanoğlu yaptıkları ile karşılaşacaktır). **6.** Ey insan! Şüphe yok ki, Rabbine (giden yolda) çaba üstüne çaba göstermektesin; sonunda O'na varacaksın. **7-9.** Kimin kitabı sağından verilirse, kolay bir şekilde hesaba çekilecek ve sevinçli olarak ailesine dönecektir. **10-12.** Kimin de kitabı arkasından verilirse, derhal yok olmayı isteyecek ve alevli ateşe girecektir. **13-14.** Hâlbuki o, (dünyada inanç) ailesi içinde (veya çevresinde) çok mutluydu ve (Rabbine) de kesinlikle dönmeyeceğini sanıyordu. **15.** Hayır, (durum sandığı gibi değil). Rabbi gerçekten onu görüyordu. **16-19.** Dikkat edin! Şafağa, geceye, karanlığın topladıklarına ve dolunay olmuş aya yemin ediyorum ki, siz elbette bir halden bir hale geçeceksiniz. **20.** Böyleyken, onlara ne oluyor da inanmıyorlar? **21.** Onlar, kendilerine Kur'ân okunduğunda secde de etmezler. **22.** Aksine, bu kâfirler (gerçeği) yalanlıyorlar. **23.** Hâlbuki Allah onların gizlediği şeyleri çok iyi bilir. **24.** Onlara acı azabı müjdele! **25.** İman edip sâlih amel işleyenler başkadır; onlar için başa kakılmayan (arkası kesilmeyen) bir ödül vardır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

اِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْۙ ﴿١﴾ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْۙ ﴿٢﴾

وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْۙ ﴿٣﴾ وَاَلْقَتْ مَا ف۪يهَا وَتَخَلَّتْۙ ﴿٤﴾ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْۜ ﴿٥﴾

"1-5. Gök yarıldığı, Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği, yeryüzü dümdüz edildiği, içinde bulunanları atıp boşaldığı ve Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği zaman (insanoğlu yaptıkları ile karşılaşacaktır)."

Yüce Allah, İnşikaak sûresinin ilk beş âyetinde, kıyâmet sonrasıyla ilgili bazı bilgileri dile getirmekte, dünya hayatının sonunda yeni bir âlemin yaşanacağını, bu amaçla mevcut sistemin değiştirilip mahşer için yeni düzenlemelerin yapılacağı mesajını vermektedir.

a) Kıyâmet Sonrası Göklerin Durumu

Sûrenin ilk iki âyetinde, kıyâmet sonrasında yaşanacaklardan birisi olan, göğün yarılması konusu ve ilâhî emre boyun büküşü ele alınmaktadır.

1. Gök Yarılacak

اِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْۙ "Gök yarıldığı zaman." Âyetteki السَّمَٓاءُ *es-semâ'* kelimesi "gök, bütünüyle uzay ve içerdiği bütün yıldız ve gezegenler", اِنْشَقَّ *inşekka* fiili ise "yarılmak, ayrılmak, parçalanmak" demektir.

Bu âyette kıyâmet sonrası mahşer için yaşanacak bir olay gündeme getirilmektedir. Âyetteki السَّمَٓاءُ *es-semâ'* kelimesi, İnfitâr 82/1'de genişçe izah ettiğimiz üzere, "gök" anlamına gelse de, maksat "bütünüyle uzay ve içerdiği bütün yıldız ve gezegenler"dir. اِنْشَقَّ *inşekka* fiili ise, *şekka* fiilinin beş harfli kalıbıdır ve "yarılmak, ayrılmak, parçalanmak" anlamlarına gelmektedir.

Bu fiil, mutâvaat kalıbında olduğu için burada "başka bir güç tarafından yarılmak zorunda bırakılmak" anlamına gelir. Kıyâmet sonrasıyla ilgili fiillerin edilgen kalıplarda getirilmesinin sebebi, olayın önemidir. Çünkü

olayı gerçekleştiren varlık öylesine bilinmektedir ki artık onu her defasında bir daha zikretmeye gerek kalmamaktadır.

Pek çok âyette dile getirilen göğün yarılması, yeni oluşumun ilk aşamalarındandır. Hiç şüphe yok ki, kıyâmet bir yok oluş değil, yeni bir başlangıcın ilk aşamasıdır. Enbiyâ 21/104, İbrâhim 14/48 ve İnfitâr 82/1-4'te dile getirilen hususlar bunu desteklemektedir. Konuyu İnfitâr 82/1'de detaylı bir şekilde incelediğimiz için burada ayrıntıya girmek istemiyoruz.

11. İlâhî Emre Kulak Verecek

وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ "Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği (zaman)." Âyetteki اَذِنَتْ *ezinet* fiili "kulak vermek", حُقَّتْ *hukkat* fiili ise "boyun eğmek" demektir.

Kıyâmet sonrasında göklerin yaşayacağı değişimin zorunlu bir boyun büküş olacağı anlaşılmaktadır. اَذِنَ *ezine* fiili, *lâm* cer harfiyle "dinlemek, kulak vermek" demektir.[952] "Kulak" anlamına gelen *üzün* kelimesiyle aynı kökten gelen bu fiil, göklerin ilâhî emre boyun bükeceğini, bir anlamda ilâhî kader gereği yaratılış amacını gerçekleştireceğini ifade eder. Âyetteki حُقَّتْ *hukkat* fiili de bu işin muhakkak gerçekleştirilmiş olacağını ortaya koymaktadır.

a) Âyetin başındaki وَ *vâv* harfini "hâl edatı", اَذِنَتْ لِرَبِّهَا cümlesini de "hâl cümlesi", yani durum bildiren bir yapıda kabul edebiliriz. Bu durumda, göğün yarılmasının ve yeni bir sistemin kurulmaya başlamasının kendiliğinden değil, Rabbe kulak vermekle meydana geleceği anlaşılır. İlâhî program bir anlamda bu tür donanımlara sahip bir program olarak işletilmiş olur. Ayrıca, âyetin başındaki *vâv* harfini "tefsîr edatı" olarak da kabul edebiliriz. Bu durumda anlam "yani, Rabbine kulak verdiğinde" şeklini alır ve göğün yarılmasının aslında ilâhî programın bir işleyişi olduğu beyan edilmiş sayılır.

b) "Rabbine kulak vermek", elbette mecâzî veya sembolik bir ifadedir. Nitekim bunun benzerlerine Kur'ân'da yer verilmektedir.

1. "(Allah), göğe ve yeryüzüne; 'ister istemez (zorunlu olarak) varlık haline gelin' dediğinde, onlar da; 'boyun bükerek geldik' demişlerdi. Onları iki aşamada yedi gök olarak var etti ve her bir göğe kendi görev yasasını

952 İbn Fâris, age., I, 91.

vahyetti."[953] Bu âyette göğe vahyedilen yasanın bir gereği, kıyâmet sonrası için yarılıp yeniden şekillenmeye başlamasıdır.

2. Tâhâ 20/50 ve A'lâ 87/3'te ifade edildiği gibi, Yüce Allah bütün varlıkları bir amaç için yaratmış ve hidayetlerini yaratılış amaçları olarak belirlemiştir. Âyetlerdeki *bi'l-hak* ifadesi bunun değişik bir şeklidir. Gök, yaratılış amacı doğrultusunda bu âlemdeki görevini tamamlayıp parçalanacak ve yeni oluşumun bir parçasını oluşturacaktır.

3. Benzer bir konuşma türü âhirette cehennem için şu şekilde söz konusu olacaktır: "O gün cehenneme; 'doldun mu?' diyeceğiz. O da, 'daha var mı?' diyecektir."[954] Şüphesiz bu konuşma da mecâzîdir ve âhiret şartlarına uygun bir şekilde ve gerçeklikte mutlaka yaşanacaktır.

4. Kulak, göz ve gönül, kazandıklarından hesaba çekileceği gibi,[955] diller, eller ve ayaklar da yaptıklarıyla ilgili mahşerde şahitlik yapacaklardır.[956] Sorgulamada ağızlar mühürlenecek, eller konuşacak, ayaklar da kazandıklarıyla ilgili şehadette bulunacaktır.[957]

5. Dünyada yapılanların ortaya çıkartılmasında kulakların ve gözlerin şahitliğine deriler de katılacak, bu esnada kişiler derilerine, "Niçin bizim aleyhimizde şahitlik yaptınız?" diye sorunca da, "Her şeyi konuşturan (Allah) bizi de konuşturmuştur" cevabını alacaklardır.[958]

6. Dünyada yapılan kötülüklerin kalpte leke bırakması,[959] aslında mahşer duruşması için bir veri oluşturacak, adeta lekeler de konuşturulmuş olacaktır. İşte bu konuşmalar varlıkların hangi amaç için yaratıldıklarının ispatıdır.

c) Konuşmak için mutlak surette ağıza, dile, damağa, dudağa, ciğere, nefes borusuna, gırtlağa vs ihtiyaç yoktur. Yapılanların kayıt altına alınması gerçeği bir tarafa, varlıklara "konuş" emrini veren makam Yüce Allah olunca, artık konuşmak için ağıza gerek kalmaz, bizzat organlar ağız halini alır ve konuşur. Suçunu inkâr eden bir katilin tespitinde parmak izinin ne kadar büyük rol oynadığı herkesin malumudur.

953 Fussılet 41/11-12.
954 Kaaf 50/30.
955 İsrâ 17/36.
956 Nûr 24/24.
957 Yâsîn 36/65.
958 Fussılet 41/20-21.
959 Mütaffifûn 83/14.

Ağız her ne kadar inkâr etse de parmak uçlarındaki o eşsiz kodlama her şeyi açıkça ortaya sermekte, suçlunun yüz rengi bile onu ele verebilmektedir. Kulların kullandığı bu teknikler bile konuşmanın başka araçlarla da gerçekleşebileceğini ortaya koyduktan sonra, Allah'ın emri doğrultusunda yaratıkların konuşturulması elbette çok daha kolaydır.

Bu itibarla, ilâhî emre veya kodlamaya uygun olarak göğün de Rabbine kulak vermesi ve ilgili emir doğrultusunda görevini yerine getirmesi son derece açık bir gerçek olarak görülmelidir.

b) Mahşerde Yeryüzünün Durumu

Kıyâmet sonrasında yaşanacak bir diğer olay da yeryüzüyle ilgilidir ve bu âyette de bu konu gündeme getirilmektedir.

1. Yeryüzü Yayılacak

وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْ "Yeryüzü dümdüz edildiği zaman." Âyetteki الْاَرْضُ *el-ard* kelimesi "arz, yeryüzü", مُدَّتْ *müddet* fiili ise "uzatılmak, genişletilmek, yayılmak" gibi anlamlara gelmektedir.

a) Kıyâmet sonrasında yeryüzünün alacağı şekli anlatan bu kelime, o gün herhangi bir tepenin ve çukurun kalmayacağını ifade etmektedir. Dünyanın şu durumdaki hali için de Kur'ân'da *medde* kelimesi kullanılmaktadır.[960] Ancak bu sistemde dünyada dağlar da çukurlar da vardır. Anlaşılan o ki, şu an içinde yaşadığımız bu evren örneğinde de olduğu gibi[961] kıyâmet sonrası için gerçekleşecek uzama, genişleme veya yayılma, mevcudun varlığını değiştirip yeni bir şekil alması biçiminde olacaktır. Nitekim "Kıyâmet günü dağları yürütüp düzleyeceğimiz o gün, yeryüzünü düz ve çıplak görürsün"[962] âyetinde yer alan *bârize* kelimesi, "alaçık ve çıplak" anlamına gelmektedir. Yürütülen dağlar çukurları dolduracak, böylece yeryüzü dümdüz bir şekil alacaktır.

Benzer bir ifade de Tâhâ 20/105-107'dedir: "Sana o gün dağların durumundan sorarlar. De ki, Rabbim onları ufalayıp savuracak; böylece arzı çırılçıplak, kupkuru bir düzlük olarak bırakacak; orada ne bir çukur ne de bir tümsek göreceksin." İşte bu âyetler, kıyâmet günü yaşanacak korkunç sarsıntı nedeniyle, onca cüsselerine rağmen dağların da savrulup parçala-

960 Ra'd 13/3; Hıcr 15/19; Kaaf 50/7.
961 Zâriyât 51/47.
962 Kehf 18/47.

nacağını, yerlerinin dümdüz olacağını, artık tepe ve çukurdan söz edilemeyeceğini göstermektedir.

b) Kullanımlardan açıkça anlaşıldığı gibi, kıyâmet bir yok oluş değil, sadece bir durum değişikliğidir. Çünkü İbrâhim 14/48'de bu konuda şu bilgiye yer verilmektedir: "O gün yer başka bir yere, gökler ise (başka göklere) dönüştürülür." Bu âyette sözü edilen durum, yerin ve göklerin değişime uğratılacağıdır. Bu başkalaşım tamamen farklı bir yapının oluşturulması anlamına gelebileceği gibi, var olanın değiştirilmesi anlamına da gelebilir. Zira mahşer için yaşanacak diriltilmeden söz eden âyetlerde insanların bu topraktan çıkartılacağı bilgisine yer verilmesi, kıyâmette yaşanacak olanın bir değişim olduğunu göstermektedir.

c) *Ba's* kelimesi, çeşitli kalıplarda "öldükten sonra mahşer için diriltilme"yi ifade ederken akla ilk gelen anlam, insanın bu topraklardan, yani gömüldüğü bu arzdan tekrar diriltilmesini anlatmasıdır.[963] Diriltilmenin yine bu topraklardan olacağını belirtmede daha açık bir anlam veren kelime ise *ıhrâc* sözcüğüdür ve insanların sorgulanmak için bu topraklardan diriltilip çıkartılmasını ifade etmektedir. "(Allah), 'Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan (diriltilip) çıkartılacaksınız' dedi."[964] Bu âyette Yüce Allah, Hz. Âdem ve eşinin nimet yurdunun dışında, ama yine bu toprakta yaşayacaklarını, bu toprakta öleceklerini ve haşr edilmek için yine bu topraktan çıkartılacaklarını belirtmektedir.

Tâhâ 20/55'te bütün insanların bu topraktan yaratıldığı, oraya iade edilecekleri, yani ölecekleri veya oraya gömülecekleri ve sonunda açıkça bir kez daha oradan âhiret için çıkartılacakları zikredilmektedir.[965] Zilzâl 99/2'de ise mahşer günü bu yeryüzünün içindeki ağırlıkları çıkartacağı belirtilmekte, dolayısıyla mahşer için yaşanacak yargılamanın "dümdüz hale getirilen dünya toprakları"nda gerçekleşeceği ifade edilmiş olmaktadır.

Bu söylediklerimiz doğrultusunda âyete tekrar dönersek, yeryüzünün genişletilip yayılmasının ve uzatılmasının mahşer duruşmasına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Sûrenin bu ilk âyetleri, mahşer için yaşanacakları, bir anlamda ön hazırlığı ifade etmektedir. Nitekim bir sonraki âyette de bu durum şu şekilde dile getirilmektedir:

---

963 En'âm 6/29, 30, 36; A'râf 7/14; Hûd 11/7; Hıcr 15/36; Nahl 16/21; İsra 17/21, 49, 98; Meryem 19/15, 33; Hacc 22/7; Mü'minûn 23/16, 37, 82; Şu'arâ 26/87; Neml 27/65; Rûm 30/56; Lokman 31/28; Yâsîn 36/52; Sâffât 37/16, 144; Sâd 38/79; Vâkı'a 56/47; Mücâdele 58/6; Teğâbün 64/7; Mutaffifûn 83/4.

964 A'râf 7/25.

965 Ihrâc ile ilgili diğer âyetler için bk. A'râf 7/57; Rûm 30/19, 25; Zuhruf 43/11; Ahkaf 46/17; Kaaf 50/11, 42; Kamer 54/7; Nûh 71/18.

11. İçi Boşaltılacak

وَاَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ "İçinde bulunanları atıp boşaldığı zaman." Âyetteki اَلْقَتْ *elkat* fiili "atmak", تَخَلَّتْ *tehallet* fiili ise "içini boşaltmak" demektir.

Burada, yeryüzünün mahşer için genişletilip yayılması aşamasında içindekileri çıkartıp boşalacağı beyan edilmektedir. *İlkaa* kelimesi kök olarak "karşılaşmak, buluşmak" gibi anlamlara gelse de burada "atmak" demektir.

a) Sözü edilen işlem, yeryüzündekilerin mahşer duruşması için kabirlerden dışarıya çıkartılması veya atılmasıdır. Ayrıca âyetteki *tehallî* de bu atılma işleminin sonucunda yeryüzünün "boşalması" demektir. Hapisten çıkartmak için kullanılan "tahliye" kelimesi de bu anlamdadır. Kur'ân'da mahşer için "yeryüzünün ağırlıklarını çıkartmasından"[966] ve "kabirlerdekilerin (dışarıya) savrulmasından"[967] söz edilmesi ile İnşikaak 4'teki ifade aynı gerçeği dile getirmektedir.

b) Yeryüzünün içindekileri dışarı çıkartması ve içini boşalması, genel olarak kâinatın ve dolayısıyla dünya sisteminin altüst olması anlamına da gelir; hatta Zemahşerî'nin dediği gibi, bu işlem yeraltındaki hazinelerin boşalması da olabilir.[968] Bu durumda hazinelerin işlevlerini bitirmeleri, ömürlerini tamamlamaları veya bir anlamda misyonlarını yerine getirmeleri de kastedilmiş olabilir. Kâinata konulan kanunların yaratılış amacına uygun olarak varlıklarını sürdürmeleri nasıl ilâhî bir görevlendirmenin sonucu ise, bu görevin bitmesi ve yeni bir oluşumun devreye sokulması da aynı iradenin bir başka sonucudur. İşte, yeryüzünün içindekileri dışarı çıkartıp boşaltması da benzer bir hakikatin ifadesidir.

c) Bu ifadelerin yanında, yeryüzünün altüst oluşunun ve içindekileri atıp boşalmasının asıl meydana geliş gerekçesi, insanların hesaba çekilmesidir. Bu durumda, söz konusu boşaltmanın herhangi bir gizli ve saklı şeyin kalmamasını sağlayacak bir mahiyet arz etmesi de mesaj olarak anlaşılabilir. Ayrıca yeryüzünde insanlar genellikle kabirlere konulup toprakla karıştıkları için, yeryüzünün içini boşaltması ve içindekileri dışarı çıkartması denince zaten ilk olarak akla insanların diriltilmesi gelmektedir. Âyetlerin bağlamı bu anlamı öncelikli kılmaktadır.

---

966 Zilzâl 99/2.
967 İnfitâr 82/4; 'Âdiyât 100/9.
968 Zemahşerî, age., IV, 71.

ııı. İlâhî Emre Boyun Eğecek

وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ "Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği (zaman)." Sûrede ikinci kez yer alan bu ifade hakkında gerekli izahı ikinci âyette yapmıştık. Bu âyet, kıyâmet sonrasında yeryüzünün içindekileri dışarı çıkartıp boşalmasının zorunlu bir boyun büküş şeklinde gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Söz konusu âyet, bu durumda bağımsız bir âyet olarak anlamı destekleyen bir konumda kabul edilir.

Âyetin başındaki *vâv* harfini "tefsîr edatı" olarak kabul etmek de mümkündür. Bu durumda anlam "yani, Rabbine kulak verdiğinde" şeklini alır ve göğün yarılmasının aslında ilâhî programın bir işleyişi olduğu beyan edilmiş olur.[969]

Sûrenin ilk âyetinden itibaren gelen *izâ* edatlı cümlelerin cevabı, genel olarak gizli bir kelime olarak kabul edilmiş, gizlenme nedeni ise bu gerçeğin Kur'ân'da sıklıkla ele alınması ve herkes tarafından bilinmesi şeklinde ifade edilmiştir.[970]

Esasında bu cümlelerin cevabını, bir sonraki âyette yer alan يَا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ *yâ eyyühe'l-insân* ifadesi olarak da kabul etmek mümkündür. Bu durumda âyetlerin anlamı şöyle olur: "Ey insanoğlu, gök yarıldığında, yeryüzü yayılıp genişletildiğinde, içindekileri dışarı çıkartıp boşaldığında sevabı da azabı da göreceksin."

6. ÂYET:

يَا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ﴿٦﴾

"**6.** Ey insan! Şüphe yok ki, Rabbine (giden yolda) çaba üstüne çaba göstermektesin; sonunda O'na varacaksın."

Bu âyet, sûrede asıl dikkat çekilen mesajların öne çıkardığı noktadır. Yüce Allah, insanoğlunun Rabbine giden bir yolun yolcusu olduğunu hatırlatmaktadır.

969 Bu anlam için bk. İslâmoğlu, age., s. 1237.
970 Ferrâ', age., III, 250.

Hayat Yolculuğunun Sonu

يَا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ "Ey insan! Şüphe yok ki, Rabbine (giden yolda) çaba üstüne çaba göstermektesin; sonunda O'na varacaksın." Âyetteki كَادِحٌ *kâdıh* kelimesi, "çalışmak, çaba sarf etmek, gayretin işte etkisini göstermesi", مُلَاقٍ *mülâkı* sözcüğü ise "karşılaşmak, ulaşmak, varmak" gibi anlamlara gelmektedir.

Bu durumda âyetteki maksadın, Yüce Allah'a ulaşmak ve sonu O'na varacak hayırlı işlerde çaba sarf etmek olduğu anlaşılmakta ve sonuçta kişinin Allah'a ulaşacağı hatırlatılmış olmaktadır.

Bu âyetin muhatabı olarak Esved b. Abdi'l-Esved, Übeyy b. Halef gibi kâfirlerin isimleri öne çıkartılsa da[971] maksadın Hz. Peygamber veya bütün insanlar olduğunu söyleyenler de vardır. Bu durumda âyetin anlamını farklı boyutlarıyla düşünmek durumundayız.

1. Maksadın Übeyy b. Halef gibi kâfirler olduğu fikri kabul edilirse âyetin anlamı şöyle olur: "Ey bütün çabasını dünyayı elde etmeye, Peygambere düşmanlığa, ona eziyet etmeye ve küfürde ısrara yönlendiren kişi, sonunda inkâr ettiğin Rabbine ulaşacaksın, haberin olsun, ona göre davran."

2. Eğer muhatabı Hz. Peygamber olarak düşünürsek, o zaman anlam şöyle olur: "Ey Peygamber, sen Allah'ın sana yüklediği risâlet görevini tebliğ etmede, insanları doğru yola ulaştırmada, kâfirlerden gelen sıkıntıları göğüslemede ölünceye kadar çaba sarf etmeye devam et. Bu çabalarının sonucunda, yani ölünce elbette Yüce Allah'a ulaşacaksın." Bu anlama göre âyetteki *ilâ* harfini "sonuna kadar" anlamında almış oluruz.[972]

3. Bu iki ihtimalin dışında maksadın ve hitabın bütün insanlara yönelik olduğunu söylemek durumundayız. Bazı âyetlerde konu gereği bazı isimler öne çıkartılsa da, Yüce Allah genel olarak insanoğluna hitap etmekte ve yapılan işin, hayır olsun, şer olsun sonunda mutlak surette Allah'a ulaşacağı mesajını vermektedir. Âyette "Sen ey insanoğlu, bu tür çabalarınla Rabbine kavuşacaksın" anlamı söz konusu ediliyor demektir.

971 Semerkandî, age., III, 560.
972 Bu anlamlar için bk: Râzî, age., XXXI, 105.

Eğer bu âyetten sonraki cümlelerde sadece nankör insandan söz edilseydi, o zaman maksadın inkârcı insan tipi olduğunu söyleyebilirdik; ancak burada durum böyle değildir. Aksine, sonraki ilk âyette ödülü hak edenlerden söz edilmekte, sonrasında ise söz kötü insanlara getirilmektedir. Bu iki grup insandan söz edilmesi buradaki "ey insan" hitabından maksadın, genel olduğunu ve iyi-kötü herkesi içerdiğini göstermektedir. Taberî'nin de dediği gibi söylenmek istenen şudur: "Ey insan, dünyada yapacağın işler seni Yüce Allah'ın gazabından kurtaracak ve O'nun rızasını kazandıracak türden olsun, sakın gazabını gerektirecek türden olmasın, yoksa helak olursun."[973]

4. Âyetin son kelimesi olan مُلَاقِيهِ *mülâkıh* ifadesindeki zamirin, *kedh* kelimesine gitmesi de mümkündür.[974] Bu durumda anlam şöyle olur: "Ey insanoğlu, Rabbine giden yolda üstün çaba sarf edip, yaptığın işlere mutlaka kavuşacaksın." Bu anlam, aslında kişinin dünyada yaptığı işleri âhirette göreceğini bildiren âyetlerle de uyumludur. "İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur ve çalışması da ileride kendisine gösterilecektir."[975] "Kim zerre miktarı hayır yaparsa onu görecektir; kim de zerre miktarı kötülük yaparsa onu görecektir."[976] İnsanoğlu dünya hayatında ne uğrunda çalışırsa âhirette onunla karşılaşır. Bütün uğraşılar ilâhî sistemde kayıt altına alınmaktadır. Yapılan her iş sonuçta Yüce Allah'a ulaşır; hayır ise sonu hayırla ve ödülle şekillenir; şer ise âkıbet şer ile ve azapla tamamlanır.

Âyette hatırlatılan husus özetle şudur: İnsanın her işi Yüce Allah'a malumdur. İster ibadet ve itaat türü meşguliyetler ve fedakârlıklar şeklinde sonu hayırla neticelenecek türden işler olsun, isterse aksi özelikte olsun, yapılan her şey ve işi yapanlar Yüce Allah'a ulaşacaklardır. Yapılanlar iyi amellerden oluşuyorsa, âyet bir müjde içermekte ve sahibinin Yüce Allah'a ulaşacağını beyan etmektedir. Kötü işler yapılıyorsa bu durumda muhatap kınanmakta, azarlanmakta ve bütün yaptığı işlerin başına dert olacağı bilgisi verilmektedir.

---

973 Taberî, age., XXX, 115.
974 Râzî, age., XXXI, 105.
975 Necm 53/39-40.
976 Zilzâl 99/7-8.

7-15. ÂYETLER:

فَاَمَّا مَنْ اُو۫تِىَ كِتَابَهُ بِيَمٖينِهٖۙ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسٖيرًاۙ ﴿٨﴾ وَيَنْقَلِبُ اِلٰٓى اَهْلِهٖ مَسْرُورًاۜ ﴿٩﴾

وَاَمَّا مَنْ اُو۫تِىَ كِتَابَهُ وَرَٓاءَ ظَهْرِهٖۙ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًاۙ ﴿١١﴾ وَيَصْلٰى سَعٖيرًاۜ ﴿١٢﴾

اِنَّهُ كَانَ فٖٓى اَهْلِهٖ مَسْرُورًاۜ ﴿١٣﴾ اِنَّهُ ظَنَّ اَنْ لَنْ يَحُورَۚ ﴿١٤﴾ بَلٰىۚ اِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهٖ بَصٖيرًاۜ ﴿١٥﴾

"7-9. Kimin kitabı sağından verilirse kolay bir şekilde hesaba çekilecek ve sevinçli olarak ailesine dönecektir. **10-12.** Kimin de kitabı arka tarafından verilirse, derhal yok olmayı isteyecek ve alevli ateşe girecektir. **13-14.** Hâlbuki o, (dünyada inanç) ailesi içinde (veya çevresinde) çok mutluydu ve (Rabbine) de kesinlikle dönmeyeceğini sanıyordu. **15.** Hayır, (durum sandığı gibi değil). Rabbi gerçekten onu görüyordu."

Genel olarak insanın Rabbine ulaşacağından söz edilen âyette, maksadın âhiretteki hesap olduğu bu âyetlerde ortaya konulmaktadır. Bir konuyu zıddıyla anlatmak Kur'ân'ın üslubudur. Bu üslup onun "el-mesânî" oluşundan kaynaklanmaktadır. İşte bu nedenle, öncelikle söz iyilere, ardından da amel defterleri kendilerine arka tarafından verilenlere getirilmektedir.

a) İyilere Nasıl Davranılacak?

Bu âyet grubunda iyilik sahibi insanlara mahşerde nasıl davranılacağı, nasıl hesaba çekilecekleri ve sonunda neler yaşanacağı hakkında kısa bilgi verilmektedir.

1. Amel Defterleri Sağ Taraftan Verilecek

فَاَمَّا مَنْ اُو۫تِىَ كِتَابَهُ بِيَمٖينِهٖۙ "Kimin kitabı sağından verilirse." Âyetteki اُو۫تِىَ *ûtiye* fiili "verilmek", كِتَابَ *kitâb* kelimesi "amel defteri", يَمٖين *yemîn* sözcüğü ise "sağ, sağ taraf" demektir.

Konuyla ilgili bu ve benzer iki kullanımın daha ne anlama geldiği noktasında geniş açıklamalarımızı Beled 90/18'de yaptığımız için burada sadece şu kadarını söylemekle yetineceğiz:

Yorumunu yaptığımız İnşikaak sûresinde de olduğu gibi, *yemîn* ya da diğer âyetlerdeki *ashâbü'l-meymeneh* veya *ashâbü'l-yemîn* ifadeleri, "Âhirette

amel defterini sağ taraftan alanlar" veya "Amel defteri sağ eline verilenler" demektir. İnşikaak 7. âyette olduğu gibi, İsrâ 17/71 ve Hâkka 69/19'da konu açıkça "Kitabı, yani amel defteri kendisine sağ tarafından verilenler" şeklinde yer almaktadır.

Bu ifade, her ne kadar iyilik sahibi insanlarla ilgili tanımlayıcı bir cümle gibi görülse de aslında iyilere yönelik ilk ödülü de ifade etmektedir.

a) Bu ödül, kitaplarının yani amel defterlerinin sağ taraflarından verilmesidir. Bir anlamda karnelerin sağ taraftan alınması daha sonra yaşanacakların habercisi olmakta ve durumun iyi olacağı hissini vermektedir.

b) "Kitabın sağ taraftan verilmesi" ifadesi, "Kitabın sağ ele verilmesi" anlamına da gelmektedir. Bu durum, kişinin dünya hayatında yaptığı bütün eylemlerinin kaydedildiği kayıt defteriyle buluşturulması demektir. Daha güncel bir ifadeyle, dünya hayatını eğer bir "imtihan" kabul edersek, âhirette verilecek amel defterini de "karne" olarak anlayabiliriz. Demek ki, karnenin alınışı bile sonrası hakkında bilgilenme vesilesi olacaktır.

11. Hesaba Çekilmeleri Kolay Olacak

فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا "Kolay bir şekilde hesaba çekilecek." Âyetteki يُحَاسَبُ *yuhâsebü* fiili "hesaba çekilmek", حِسَابًا يَسِيرًا *hisâben yesîrâ* tamlaması ise "kolay hesap" demektir.

Âhirette iyilere yönelik ikinci davranış, onların kolay bir şekilde hesaba çekilmeleridir. Kolay hesap şu şekillerde anlaşılabilir:

a) Mağfiret Edilmek

Hesabın kolay oluşu, hesaba hiç çekilmemek değildir; zira insanların gönüllerinden geçirdiklerinden bile hesaba çekilecekleri Bakara 2/284'te açıkça beyan edilmektedir. Hesabın kolay oluşu, yine aynı âyette geçen "Allah dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder" ifadesiyle birlikte anlaşılınca, maksadın mağfiret yani "bağışlamak" olduğu ortaya çıkmaktadır.

b) Yaptıklarının En Güzeliyle Ödüllendirilmek

Yûnus 10/26'da şu ifadeler yer almaktadır: "Güzel davrananlara daha güzel karşılık, hatta daha da fazlası vardır." İşte bu âyet, dünyada yapılanların karşılığının âhirette daha güzelleriyle insanlara sunulacağı bilgisini içermektedir.[977]

977 Benzer örnekler için bk. Nahl 16/30; Zümer 39/35.

Ayrıca Yüce Allah, "İşte onlar, yaptıklarının en iyileri kabul edilip kötülüklerinin de üstünü çizeceğimiz kimselerdir"[978] buyurmaktadır. Buradan anlaşılıyor ki, cennetlikler, dünyada yaptıklarının en güzelleriyle karşılanacaklardır.

Yapılan bir iyiliğin karşılığı olarak on katının verilmesi,[979] dahası bir iyiliğin en az yedi yüz, hatta katlanarak çok daha fazla karşılığının olabileceği ifadesi de burada hatırlanmalıdır.[980]

c) Kötülüklere En Çok Dengiyle Muamele

Dünyada yapılan yanlışlıklara karşılık, Yüce Allah âhirette en çok denk ceza verilebileceği esasını belirlemiştir: "Bir kötülüğün cezası ona denk bir kötülüktür."[981] Ayrıca iyiliklerin on katıyla karşılanıp kötülüklere denk muamele yapılması da bu kategoride ele alınabilir.[982]

d) *Seyyiât* Denen Küçük Günahların Silinmesi

Ahkaaf 46/16'da şöyle buyurulmaktadır: "İşte onlar, yaptıklarının en iyileri kabul edilip kötülüklerinin de üstünü çizeceğimiz kimselerdir. Verilmiş olan söze sadakatin bir gereği olarak, cennet ehli arasındaki yerlerini alacaklardır." Burada Müslümanların âhiretteki durumları ortaya konulmakta ve dünyada yaptıkları davranışların en iyilerinin dikkate alınıp,[983] bazı kötülüklerin üzerlerinin çizileceği bildirilmektedir.

Benzer bir ifade de Nisâ' 4/31'de şu şekildedir: "Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin için küçüklerinizi örteriz ve sizi şerefli bir yere koyarız." Bu ve benzer âyetlerde de "küçük günahların affedilmesi"nden söz edilmektedir.[984]

e) En Kötü Davranışların Bile Silinmesi

Kolay hesabın bir türü de sadece küçük günahların değil, "en kötü davranışların silinip en güzel davranışların karşılığının verilmesi" şeklinde de gerçekleşebilir. Nitekim Zümer 39/35'te bu konu şu şekilde dile getiril-

978 Ahkaaf 46/16.
979 En'âm 6/160.
980 Bakara 2/261.
981 Şûrâ 42/40.
982 En'âm 6/160.
983 Benzer bir âyet için bk. Nûr 24/38.
984 Benzer âyetler için bk. Bakara 2/271; Âl-i İmrân 3/195; Mâide 5/12, 65; Enfâl 8/29; 'Ankebût 29/7; Muhammed 47/2; Feth 48/5; Teğâbün 64/9; Talâk 65/5; Tahrîm 66/8.

mektedir: "Böylece, Allah onların geçmişte yaptıkları en kötü hareketleri bile örtecek ve yaptıklarının en güzeline denk olarak ödüller verecektir."

f) Kötülüklerin İyiliklere Çevrilmesi

İnsanın dünya hayatında yaptığı davranışlar bir süre kötülük özelliğinde olsa da, daha sonra bunların yerine iyilikler yapılırsa, o iyilikler kötülükleri giderir. Bu durum, artık kötülük yapmamak anlamına gelse de âhirette amellerin değerlendirilmesinde kötülüklerin iyiliklere çevrilmesi şeklini de alabilir. Hûd 11/114'te, iyiliklerin kötülükleri gidermesi genel kuralı konulmuşken, Furkaan 25/70'te, iyiliklerin kötülüklerin yerine değiştirileceği mesajı verilmektedir. Bu da elbette âhirete yansımaları bakımından yargılamadaki kolaylığın bir türünü oluşturacaktır.

Amel defteri sağ eline verilen kişilerin kolay bir şekilde hesaba çekilmesinin anlamı hakkında Kur'ân'dan yapabildiğimiz çıkarımlardan sonra, şimdi de Hz. Peygamber'den gelen bazı rivayetleri hatırlatalım.

Hz. Ayşe, Rasûlüllah (as)'ı, "Ey Rabbim, beni kolayca hesaba çek" diye dua ederken işitince ona: "Kolay hesap nedir?" diye sormuş, Nebî (as) da: "Kişinin kötülüklerine bakıp onların silindiğini görmesidir. Hesabı tartışmalı geçen kişi ise, o gün helak olmuştur" buyurmuştur.[985] Bu tür bir hesabın hiç tartışılmadan, sadece arz ve kitaba bakılıp geçilmesiyle gerçekleşen bir hesap olduğu anlaşılmaktadır.

Biz de Rasûlüllâh'ın, "Ey Allah'ım, beni kolay bir şekilde hesaba çek" şeklindeki duasını kendimiz için yapıyor, kabul edileceğine inandığımız bu duasına Yüce Allah'ın bizleri de katmasını niyaz ediyoruz.

b) İnanç Ailesiyle Buluşma

وَيَنْقَلِبُ اِلٰٓى اَهْلِه۪ مَسْرُورًاۜ "Sevinçli olarak ailesine dönecektir." Âyetteki يَنْقَلِبُ *yenkalibü* fiili "dönmek", اَهْل *ehl* kelimesi "aile, inanç ailesi", مَسْرُورًا *mesrûr* sözcüğü ise "mutlu" demektir.

İyilik sahiplerine yargılama sonrası âhirette sunulacak bir nimet de "ailesinin yanına dönmek"tir. Bu âyette sözü edilen *ehl* kelimesi, kişinin sadece kan bağıyla bağlı olduğu ailesi değildir. Benzer sonucu hak eden

985 Rivayet için bk. Taberî, age., XXX, 115; Semerkandî, age., III, 561. Ayrıca tartışmalı veya ayrıntılı hesaba çekilmenin helak anlamına geleceğiyle ilgili benzer rivayetler için de bk. Buhârî, İlim, 35; Tefsîru Sûre-i İnşikaak; Rikâk, 49; Müslim, Cennet, 79-80; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 1; Tirmizî, Kıyame, 5; Ahmed b. Hanbel, VI, 48, 185.

arkadaş grubudur. Bu konuda Hz. Nûh'un gemiye bindirdiği inanç ailesi ve gemiye binmeyen imansız oğlu güzel bir örnektir.[986] Bu kavram hakkında Mutaffifûn 83/31'de geniş bilgi verdiğimiz için burada detaya girmek istemiyoruz.

Cennet ödülleriyle buluşturulacak olan iyi kişilere verilecek ödüllerden olan "ailesinin yanına dönmek", elbette inanç birlikteliği olması şartıyla, kişinin kendi ailesini de içerecektir. Cennete gidecek kişiler sâlih olmak şartıyla kendi ailesinden babaları, eşleri ve çocuklarıyla birlikte 'adn cennetlerine gireceklerdir.[987] Bu doğrultuda Yâsîn 36/56'da sözü edilen *ezvâc* kelimesi de "cenneti hak eden eşler" anlamına alınabilir.

Tûr 52/21. âyet şöyledir: "İman eden ve soyları da bu imanı izleyenlere gelince: Biz onları soylarıyla buluşturacağız ve kendi yaptıklarının karşılığından da hiçbir şey eksiltmeyeceğiz." İşte bu âyet, iman birlikteliği olması şartıyla, kişilerin kendi zürriyetleriyle buluşturulacaklarını açıkça beyan etmektedir. Bu buluşturulma bir sonuçtur; bunun sebebi, Nisâ' 4/9, Tûr 52/26 ve Tahrîm 66/6'da belirtildiği gibi, ailelerin dünya hayatlarında çocukları üzerine adeta titremeleri ve onların âhireti için kendilerini motive etmeleri ve yetiştirmeleridir.

Nesiller arasında yaşanması istenen birlik, onların iman kardeşliğini sağlamaları ve mahşerde ödül yeri olan cennette de birlikte olmalarının sağlanmasıdır. Mümin atalarla onların yolunu izleyen çocukları arasındaki iman sinerjisi[988] istenen ruh birlikteliğidir.

Sözünü ettiğimiz diğer âyetlerin de desteğiyle İnşikaak 84/9'da ifade edilen husus özetle şudur: İlki amel defterinin sağ taraftan verilmesi, diğeri hesabının kolayca gerçekleştirilmesi olan cennetlikler için bir başka huzur kaynağı da cennette kendi ailesiyle birlikte olmaktır. Bu üç nimet, iyilik sahibi insanların âhirette karşılaşacağı nimetlerden sadece birkaç tanesidir. Çünkü daha pek çok âyette cennette yaşanacak çeşitli güzelliklere değinilmekte ve insanların bu mutluluğu yaşamaları sağlanmak istenmektedir.

c) Kötülere Nasıl Davranılacak?

Bu âyet grubunda ise kötülük sahiplerine mahşerde nasıl davranılacağı, amel defterlerini nasıl alacakları, hangi psikolojiye sahip olacakları ve ne tür isteklerde bulunacakları hakkında kısa bilgi verilmektedir.

986 Hûd 11/40, 45-46.
987 Ra'd 13/23.
988 İslâmoğlu, age., s. 1050'de 5. not.

1. Amel Defterleri Arka Taraftan Verilecek

وَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ وَرَاۤءَ ظَهْرِهِۙ "Kimin de kitabı arka tarafından verilirse." Âyetteki وَرَاۤءَ *verâ'* kelimesi "arka, arka taraf", ظَهْر *zahr* sözcüğü ise "sırt, arka" demektir.

Her ne kadar kötülük sahibi insanların bir niteliği olarak anlaşılmaktaysa da bizce bu ifade aynı zamanda bu tür insanların mahşerde yaşayacakları sıkıntılardan birisini göstermektedir. Âyetteki ظَهْر *zahr* ve وَرَاۤءَ *verâ'* kelimeleri ikisi birden "arka taraf" anlamına gelmektedir. Bir anlamda oradaki felaketin ilk habercisi ve ilk görüntüsü amel defterlerinin arka taraftan verilmesi olacaktır.

Kur'ân'da âyetler birbirini tefsîr ederler; bu anlamda Kur'ân hem "müfesser"dir, hem de "müfessir". Bir ayetteki ifade, başka âyetlerde daha çok izah edilebilir veya konunun başka boyutlarına açıklık getirilebilir. Bu nedenle âyetlerde söylenenin tam olarak ne anlama geldiğini kavramak için konuyla ilgili bütün âyetleri bilmek gerekir. İşte bu genel özelliğin buradaki örneği amel defterlerinin verilme biçimidir.

a) Amel defterlerinin verilmesi konusunda Kur'ân'da iki gruptan söz edilmektedir. İlki, 7. âyette de açıkladığımız üzere "sağ tarafından" veya "sağ eline verilenler", diğeri ise "sol taraftan verilenler"dir. اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ *ashâbü'l-meş'emeh*[989] ve اَصْحَابُ الشِّمَالِ *ashâbü'ş-şimâl*[990] veya مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ *men ûtiye kitâbehû bi şimâlih*[991] ifadeleri aynı gerçeğin değişik şekillerdeki ifade biçimidir ve amel defterlerinin sol taraftan alınmasını ifade eder.

b) Kötü insanlara âhirette amel defterlerinin verilme biçimi konusunda Kur'ân'da daha çok "sol taraf" veya "sol el" ifadesi kullanılmışken, İnşikaak 10'da ifade "amel defterinin arka tarafından verilmesi" şeklinde ortaya konulmaktadır. İki ifade arasında herhangi bir anlam zıtlığı kesinlikle söz konusu değildir.

c) Amel defterinin "arka tarafından verilmesi" sözü ile bu işlemin zorluğuna ya da uğursuzluğuna işaret edilmektedir. Defteri alacak olan organ yine sol eldir; ancak bu buluşma rahat olmayacak ve çeşitli zahmetler içerecektir. Amel defterinin hem sol taraftan, hem de sırtın arkasından verilme nedeni, suçlarının çok daha ağır olması şeklinde de belirlenebilir.[992]

---

989 Vâkı'a 56/9; Beled 90/19.
990 Vâkı'a 56/41.
991 Hâkka 69/25.
992 Râzî, age., XXXI, 106.

d) "Amel defterinin arka taraftan alınması" ifadesinin başka bir anlamı daha vardır. Bu ifade ile, bir anlamda amel defterinin soldan alınmasının gerekçesine işaret edilmektedir. Bakara 2/101'de "Kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı sanki gerçeği bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kitabına sırt döndüler" buyurulmaktadır. Ayrıca Âl-i İmrân 3/187'de şu ifadeler yer almaktadır: "Allah, kendilerine kitap verilenlerden 'Bunu insanlara açıklayın ve ondan hiçbir şeyi gizlemeyin' diye söz almıştı. Fakat onlar, bu sözlerini arkalarına attılar ve onu az bir fiyatla sattılar. Bu, ne kötü bir alışveriştir!"

Tıpkı kitap ehlinden bazılarının yaptığı gibi, bu son ümmet içerisinde de gerçeğe sırtını dönenler olmuş ve Kur'ân'da pek çok âyette şiddetli bir biçimde kınanmışlardır.[993] Nebe' 78/26'daki "denk bir karşılık" şeklindeki genel ifadeyle de uyumlu olacak şekilde, işte bu tür insanlar, dünya hayatlarında ilâhî gerçeklere arkalarını döndükleri için, âhirette de amel defterleri kendilerine arka taraflarından verilecektir.

11. Yok Olmak İsteyecek

فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا "Derhal yok olmayı isteyecektir." Âyetteki يَدْعُو *yed'û* fiili "istemek, çağırmak", ثُبُورًا *sübûr* kelimesi ise "yok olmak" demektir.

Kötü insanlar mahşerdeki felaketi görünce derhal yok olmak isteyecekler, bir anlamda yok olmak için yalvaracaklardır. Bu durum onların mahşerdeki psikolojilerini ifade etmektedir. Âyetin başındaki سَوْفَ *sevfe* edatı, bu işlemin gelecekte gerçekleşeceğini göstermekte, başındaki *fâ* edatı ise, bunun amel defterinin alınmasının hemen peşinden gerçekleşeceği anlamını âyete katmaktadır. Elmalılı'nın ifadesine göre bu âyet, "artık ey helak, nerdesin, gel, yetiş imdadıma; helak olayım da bu dertten kurtulayım" demektir.[994] Araplar da *vâ sübûrâh* diyerek "yok oluş veya helak" isteğinde bulunurlarmış.[995]

Furkaan 25/13-14'te şu ifadeler yer almaktadır: "Birbirlerine kelepçeli/bağlı olarak oranın oldukça dar bir yerine atıldıklarında, işte tam orada yok olmak için yalvaracaklar. Bugün yok olmak için bir tek ölümü çağırmayın; yok olmak için tüm ölümleri çağırın." İşte bu âyetler, azabı hak edenlerin cehennemdeki hallerini ortaya koymada son derece çarpıcı bilgiler vermektedir.

993 Örnek âyetler için bk. Müddessir 74/23, 50; Tekvîr 81/26; A'lâ 87/11; Ğâşiye 88/23; Leyl 92/16.
994 Yazır, age., IX, 86.
995 Ferrâ, age., III, 250.

Ayrıca Hâkka 69/25-29'da amel defterinin alınıp sonrasıyla ilgili şu yakınmaların ve pişmanlıkların yaşanacağı bildirilmektedir: "Kitabı sol tarafından verilene gelince, der ki: 'Âh, keşke, bana kitabım verilmeseydi! Şu hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim! Âh, keşke, onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi! Malım bana hiç fayda sağlamadı; saltanatım da benden (koptu), yok olup gitti." Bu âyetlerde de aynı şekilde, cehennemde yaşanacak felaketin şiddeti ortaya konulmaktadır.

Nebe' 78/40'ta konuyla ilgili çok önemli bilgiler yer almaktadır: "O gün, kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkârcı kişi: 'Âh, keşke toprak olsaydım!' diyecektir." Bu âyete göre kâfir kişi, kendi durumunun nasıl olacağını bildiği ve sonucu gördüğü için toprak olmayı isteyecektir. Bu talep, yukarıdaki âyetleri de dikkate aldığımızda bir anlamda yok olmak anlamına gelmektedir. Ancak bu, yerine getirilmesi mümkün olmayan boş bir arzu olacaktır.

İbrâhim 14/16-17'de ise azabın boyutlarına dikkat çekilmekte, cehennemliklere her taraftan ölüm yağacağı, ancak arzu ettikleri ölümün hiçbir şekilde gerçekleşmeyeceği, azabın daha da artacağı beyan edilmektedir.

Bütün bu âyetlerden anlaşılıyor ki, amel defteri kendisine arka tarafından verilen kişi mahşer sorgulamasından sonra derin bir pişmanlık duyacak, ölüp yok olmayı veya topraklaşmayı arzu edecek, ancak bu istek kesinlikle dikkate alınmayacaktır. Böyle bir sonla karşılaşmamak için Yüce Allah insanları bilgilendirmekte ve onlara, gecikmeden önlem almayı öğütlemektedir.

ııı. Ateşe Girecek

وَيَصْلٰى سَعٖيرًا "Alevli ateşe girecektir." Âyetteki يَصْلٰى *yaslâ* fiili "yaslanamak, girmek", سَعٖيرًا *sa'îr* kelimesi ise "ateş, cehennem" demektir.

Kötülük eden insanların mahşerde karşılaşacakları son durum, سَعٖيرًا *sa'îr* denilen "alevli ateş"e girmek olacaktır. Âyetteki يَصْلٰى *yaslâ* fiili, A'lâ 87/12'de de geniş bir şekilde açıkladığımız üzere, *s-l-y* kökünden türemekte ve "bir şeye veya bir yere yaslanmak" anlamına gelmektedir. Fiilin "ma'lûm" sigada getirilmiş olması, cehenneme gitmeyi kişinin kendisinin hak ettiğini ortaya koymaktadır. Bazı kıraat âlimleri, söz konusu fiili "meçhul", yani edilgen kalıpta okumuş ve anlamı "alevli ateşe atılacaklar" şeklinde vermişlerdir.[996]

996 Taberî, age., XXX, 117-118; Semerkandî, age., III, 561; Zemahşerî, age., IV, 704; Râzî, age., XXXI, 107; Kurtubî, age., XIX, 179.

Kişi ya Yüce Allah'a ya da azaba yaslanacağını bilmelidir. Dünyada Yüce Allah'ın prensiplerine göre yaşayan insan, âhirette cennet ödülüyle buluşturulacaktır. Sûrenin bundan önceki âyetlerinde bu konu ele alınmıştı. Şeytana yaslananlar ise öbür âlemde ateşe gireceklerdir.

d) Azabı Hak Edenin Dünyadaki Durumu

Kötülük sahibi insanların mahşerde karşılaşacakları gerçekler üç âyette özetlendikten sonra, şimdi de bu insan tipinin dünyadaki iki hali dile getirilmektedir.

1. Dünyada Çok Mutluydu

إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا "Hâlbuki o, (dünyada inanç) ailesi (veya çevresinde) çok mutluydu." Âyetteki أَهْل *ehl* kelimesi "aile, taratar, inanç ailesi", مَسْرُورًا *mesrûr* sözcüğü ise "mutlu" demektir.

Bu âyette, alevli azaba yaslanan cehennemlik kişinin dünya hayatındaki tam tersi durumu hatırlatılmaktadır. Dünyadaki mutluluk ve keyif, mahşerde yerini azaba terk edecektir. 7. âyette de genişçe izah ettiğimiz üzere, buradaki *ehl* kelimesi sadece kan bağına dayalı birlikteliği değil, asıl olarak inanç veya ahlak beraberliği demektir. Dolayısıyla, bu âyette sözü edilen "ehlinin arasında mutluydu" ifadesi, kişinin sadece ailesini nitelendirmez. Çünkü ailesi içinde iyi insanlar da bulunmuş olabilirdi; ancak onlarla aynı sonu paylaşması mümkün olmayacaktır.

a) Âyetteki maksat aynı ideali, anlayışı, görüşü, inancı, ahlakı ve yaşantıyı paylaşanlar olmak durumundadır. Böyle olunca âyetin anlamı çok daha net ve kapsayıcı bir mahiyet arz etmektedir. Dünyada insan hangi değerlerin peşinden giderse, mahşerde o doğrultuda muamele görür ve aynı sonu hak edenlerle birlikte değerlendirilir; aynı sonu paylaşır.

Dünya hayatında şeytanın yoluna yaslananlarla birlikte olanlar, mahşerde de aynı grupla bu defa ateş azabına yaslanacaklardır. Dünyada kiminle gönül birlikteliği yaşanırsa, bunun karşılığı olarak âhirette de aynı beraberlikler yaşanacaktır. İşte âyette dolaylı olarak hatırlatılan husus budur.

b) İnşikaak 7-9'da, ödülü hak edenlerin amel defterini sağ eline alıp kolay bir hesaptan sonra inanç ailesine dönmesi hatırlatılmıştı. Burada ise bunun zıddı bir durum, bu defa dünyadaki tercihin yanlışlığı noktasında vurgulanmakta ve muhataplar alaycı bir üslupla kınanmaktadır.

Mutaffifûn 83/29-32'de geçtiği üzere, suçlular müminlere güler, onlarla alay eder, kafadarlarının yanına dönünce de keyiflenirlerdi. Hatta müminleri her gördüklerinde, onları sapıklıkla itham ederlerdi. Dünyada inananlarla alay edip kendilerine karşı küstahlık yapanların sonu, İnşikaak 10-12'de hatırlatılmıştı. 13. âyette de, bu tür insanların dünyada gönül birlikteliği kurduğu kişilere yönelik tercihlerinin ne kadar hatalı olduğu özellikle vurgulanmaktadır.

c) İnsanlar mahşerde kiminle birlikte olmak istiyorlarsa, dünyada da onlarla birlikte olmaya çalışmalıdırlar. Bu ifade, elbette mahşerde kimin nereye gideceğini önceden bilmek anlamına gelmez. Mahşerde nelerin yaşanacağı konusunda Kur'ân'ın verdiği ayrıntılı bilgiler, insanın ders almasını sağlama amacına yöneliktir.

"Rüzgâr eken fırtına biçer" kabilinden olaya bakıldığında görülecektir ki, insanlar sonu cehennem olan tercihlerden uzak durmalıdır. Mühim olan, ilâhî yönlendirmelere dikkat eden, vahyin aydınlığını kendisine ilke edinen ve hayata Allah'ın bak dediği yerden bakıp ömrünü bu istikamette yaşamaya çalışanlarla birlikte olmaya çalışmaktır. Aksi takdirde yine zarar, yine hüsran kaçınılmaz olacaktır.

d) Sâffât 37/51-57'de bir ibret levhası daha verilmektedir: "İçlerinden biri şöyle diyecek: Bir zamanlar benim bir arkadaşım vardı; bana, 'Sahi, sen gerçekten de onun doğruluğuna inananlardan mısın? Ne yani, biz ölüp gittikten, toza toprağa karışmış bir iskelet halini aldıktan sonra hesap vereceğiz, öyle mi?' derdi. 'Onun halini görmek ister misiniz?' diye sorunca, dönüp bakar ve onu dehşet verici bir ateşin ortasında görür ve şöyle der: Aman Allah'ım, az kalsın beni de mahvedecektin. Eğer Rabbimin lütfu olmasaydı ben de şimdi burada azaba uğratılanlar arasında olurdum."

İşte, dünya hayatında Hz. Peygamber'i ve âhireti fütursuzca inkâr eden kişi ve onlarla fikir birlikteliği yaşayanlar için, âhirette yaşanacak manzara bu şekilde gerçekleşecektir. Dünyada inkârı meslek haline getirip bunu başkalarına da bulaştırmaya çalışanlar yaptıklarından zevk duyuyor, kafadarlarıyla birlikte mutluluktan adeta havalara uçuyorlardı. Ancak, mahşerdeki durum hiç de onların sandığı gibi olmayacaktır.

e) Bir başka ilginç itiraf Zuhruf 43/36-39'dadır: "Kim Rahmân'ın öğüdünden uzak yaşarsa (onu görmezden gelirse), ona kendisine adeta yapışan (ondan ayrılmayan) bir tür şeytan musallat ederiz. Artık şeytanlar onları hak yoldan alıkoyar ve bunlar da kendilerinin doğru yolda olduğunu

sanırlar. Sonunda bu kişi bize geldiğinde (kendisini saptıran şeytanî güçlere) der ki: 'Âh, n'olaydı, keşke benimle senin aranda doğuyla batı kadar mesafe olsaydı.' Meğer ne kötü bir arkadaşmış! Ama o gün, bunun size hiçbir faydası olmaz. Madem zulmettiniz, şimdi azabı paylaşın."

Burada da durum, bir önceki âyet grubundakine benzemekte, orada sapmayan ve ödülle buluşturulan kişi konuşturulmuşken, burada sapan kişinin feryadı dile getirilmektedir. Sapanlar kendilerini saptıranları suçlasalar da sonuç değişmeyecek, Sâffât 37/27-39'da da ifade edildiği üzere, azabı ortaklaşa yaşayacaklardır.

f) İnşikaak sûresindeki âyetler, bu son iki âyet grubunda dile getirilen konuşmaların mahşerde yaşanmaması için insanları bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. "Son pişmanlık fayda vermez" sözünü âhirete uyarlarsak, tıpkı Fecr 89/24'te olduğu gibi, âhiret yurdundaki pişmanlıkların dikkate alınmayacağını söylemek durumundayız. Pişman olmaktansa, arkadaş ve dost tercihini doğru yapmaya çalışmak tek çaredir. Âyetlerin bize yönelik tarafları bunu başarmamızı istemektedir.

11. Allah'a Dönmeyeceğini Sanıyordu

إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ "Gerçekten o, (Rabbine) de kesinlikle dönmeyeceğini sanıyordu." Âyetteki ظَنَّ *zanne* fiili "zannetmek, bilmek, anlamak", يَحُورَ *yehûr* kelimesi ise "dönmek, tamam bir halden sonra eksilmeye ve yok olmaya dönmek, eksilmek ve değişmek"[997] demektir.

Bu âyet, inkârcı insanın dünyadaki inanç yapısı hakkında bilgi vermekte ve bu tür insanların, öldükten sonra diriltilmeye inanmadıklarını ortaya koymaktadır.[998] Bu âyette olduğu gibi, başında olumsuzluk edatı olan yapısıyla kelime, âhireti inkâr eden ve Allah ile buluşmaya inanmayan birinin anlayışını ortaya koymaktadır. Bir sonraki âyette gelen *belâ* edatı ise, bunun cevabı olarak "aksine, kesinlikle değişecekler, diriltilecekler" anlamını vermektedir.[999] Bu tür kişiler dünya hayatından sonra herhangi bir şekilde durumlarının değişmeyeceğini, buradaki neşe ve huzurlarının bitmeyeceğini sanmaktaydılar. Böyle bir düşünce elbette çok büyük bir yanlış ve yanılgıdır.

997 İbn Fâris, age., I, 256.
998 Kelimenin bu anlamı için bk. Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Bekir b. Abdillâh er-Râzî, Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'âni'l-'Azîm, Ankara, 1997, s. 202.
999 Ferrâ, age., III, 251.

Tıpkı zamana tapanlar gibi, "Hayat işte bu yaşadığımızdan ibarettir; ölürüz, diriliriz; bizi sadece dehr (zaman) helak eder"[1000] diyen bir anlayış burada söz konusudur. Ayrıca bu anlayış sahipleri "Bu (malın mülkün) hiçbir zaman yok olacağını sanmıyorum"[1001] diye kabul eden bahçe sahipleriyle de aynı durumdaydılar. Hatta bunları "O, malının kendisini ebedîleştireceğini sanmıştı"[1002] diyenlerle de bir tutmak durumundayız. Hepsinin ortak noktası, dünya hayatının ebedî olduğunu sanmaları ve âhiret inancından yoksun olmalarıdır.

Arap müşriklerin önemli bir bölümü âhirete inanmadıkları için, âyette verilen mesaj öncelikle bu tür inançsızlara yöneliktir. Ancak belirtmek gerekir ki, Mekkelilerin, hatta müşriklerin hepsi de âhirete inanmayanlardan oluşmuyordu; içlerinden bu konuda kesin inanca sahip olmasa da şüphede olanları vardı.[1003] Fakat burada sözü edilenler âhiret için diriltilmeye kesinlikle inanmayanlardır.

Hayatı dünyadan ibaret sayan bu tipler, dünya hayatlarında kendileri gibi düşünen kafadarları arasında şen şakrak bir tutum içerisindeydiler. Başka bir âleme inanmadıkları için, mevcut düzenlerinin sonsuz olduğu zannıyla inananlarla alay ediyor, onları hor görebiliyor veya toplumdan dışlamaya çalışıyorlardı. Âhirete inanan bir insanın böyle davranması mümkün değildir. Bu nedenle İnşikaak 13-14'te inkârcı insan tipinin dünyadaki düşünceleri ortaya konulmaktadır. Bir anlamda, bu âyetlerde onların psikolojilerinin tahlil edildiğini ve yanlışlıklarının deşifre edildiğini söylemek durumundayız.

Âyetlerde yapılan bu tür analizler ve gerçekleştirilen deşifre örnekleri şu amaca yöneliktir: Yüce Allah, onların düşünce bozukluğunu gündeme getirerek, diğer insanların ibret almalarını sağlamak istemekte, kendilerine çekidüzen vermelerini emretmektedir. Aksi takdirde, benzer sonun onları da beklediğini ilan etmektedir. Âhirette azaba uğratılacak kişilerin cezalandırılma nedeni, onların dünya hayatlarındaki bozuk inançtan kaynaklanan yanlış tutum ve davranışlarıdır. Yüce Allah hiç kimseye haksızlık etmez, hiç kimseyi hak etmediği şekilde cezalandırmaz.

1000 Câsiye 45/24.
1001 Kehf 18/35.
1002 Hümeze 104/3.
1003 Kehf 18/36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.

e) Allah'ın Gözetleyiciliği

Bu âyet grubundaki son konu, Yüce Allah'ın, kötülük sahiplerinin durumlarını en ince detayına kadar görmesiyle ilgilidir.

بَلٰىۤ اِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِه۪ بَص۪يرًا "Hayır, (durum sandığı gibi değil). Rabbi gerçekten onu görüyordu." Âyetteki بَص۪يرًا *basîr* kelimesi "gören" demektir.

Cümlenin başındaki بَلٰى *belâ* edatı, önceki cümlenin anlamının tersinin doğru olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda âyetin mesajı şu şekilde olmaktadır: "Sen âhirette Allah'a döndürüleceğini hiç sanmıyordun, ama durum hiç de sandığın gibi değildir. Diriltilemeyeceğini sanıyordun, ancak Rabbine diri olarak elbette döneceksin."[1004]

İnsanlar, dünyada yaptıklarının yanlarına kâr kalacağını sanıyorlarsa aldanıyorlar, hiç kimse keyfine göre davranamayacak, dönmeyeceğini sandığı varlık olan Yüce Allah'a döndürülecek ve bu hayatta yaptıklarının hesabını mahşerde verecek, sonunda da mutlak surette hak ettiği yere gidecektir.

1. Yüce Allah'ın görmesi ve bilmesi konusunu Beled 90/7'de geniş bir şekilde ele almıştık. Burada şu kadarını söylemekle yetinelim: Yüce Allah'ın görmesi, O'nun her şeyi bilmesi demektir. Burada konu, diriltilmeye inanmayan kişiyi Yüce Allah'ın görmesiyle ilgilidir.

Beled 90/7'de, nankör insan için, "Hiç kimsenin onu görmediğini mi sanıyor?" buyurulmaktadır. Orada İnşikaak 13-15'te olduğu gibi, söz konusu nankör insanın psikolojik tahlili yapılmaktadır. İnsanın kendisini yaptığı eylemlerinde hiç kimsenin görmediği zannı, aynı şekilde hayret ve kınayıcı bir üslupla dile getirilmektedir. Zemahşerî'nin dediği gibi bu tür insanlar hasta ruhlu, gönül hastası ve yürek fesadı yaşayanlardır.[1005]

2. Yüce Allah, yorumunu yapmakta olduğumuz İnşikaak 15'te inkârcı insanı görmekte olduğunu beyan ederek, inançla ilgili bir konuda da olsa O'na hiçbir şeyin gizli kalamayacağını beyan etmektedir. Buradaki mesaj bütün insanlaradır ve âyetler insana diriltileceğini ve hesaba çekileceğini bildirmektedir. Hiçbir yanlış iş yapanın yanına kâr kalmayacaktır, çünkü gözetleyen Yüce Allah vardır.[1006]

1004 Taberî, age., XXX, 118; Zemahşerî, age., IV, 714.
1005 Zemahşerî, age., IV, 743-744.
1006 Yüce Allah'ın görmesi hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, Beled

16-19. ÂYETLER:

فَلَٓا اُقْسِمُ بِالشَّفَقِۙ ﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَۙ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَۙ ﴿١٨﴾

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍۜ ﴿١٩﴾

"16-19. Dikkat edin! Şafağa, geceye, karanlığın topladıklarına ve dolunay olmuş aya yemin ediyorum ki, siz elbette bir halden bir hale geçeceksiniz."

Kıyâmet, mahşer, yargılama ve ödül ya da azapla karşılaşma ifadelerinin ardından, Yüce Allah çeşitli varlıklara yemin ederek sözü yeniden yaklaşmakta olan kıyâmete getirmektedir.

"Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma nedeni ve yemin ifadelerinden birisi olan "*lâ uksimu* kullanımının anlam çeşitliliği" hakkında Kıyâmet 75/1'de detaylı bilgi verdiğimiz için, aynı bilgileri tekrarlamak istemiyoruz.

a) Çeşitli Varlıklara Yemin

Kur'ân'da kendilerine yemin edilen varlıkların çeşitlilik arz ettiği bilinmektedir. İnşikaak 16-18'de de bu farklı varlıklardan birkaç tanesine yer verilmektedir.

1. Şafak

فَلَٓا اُقْسِمُ بِالشَّفَقِۙ "Dikkat edin! Şafağa yemin ediyorum." Bu âyette geçen الشَّفَق *eş-şefak* kelimesi, "güneş batarken gökte görülen kızarıklık, kırmızılîk" demektir.[1007]

İmam Halil b. Ahmed'e göre bu kelime "alacakaranlık, güneşin batmasından yatsı vaktine kadarki kızarıklık",[1008] Ferrâ ve İmâm Azam'a göre ise "beyazlık" anlamına gelmektedir.[1009] Ayrıca Mücâhid'den gelen bir görüşe göre *şafak,* "gün ışığı"dır; hatta "bütün gün"dür.[1010] Bu kelimenin çift anlamlı kelimelerden olduğu, bu nedenle "kızarıklık ve beyazlık" anlamına

sûresi, 7. âyet.
1007 İbn Fâris, age., II, 507; Ferrâ, age., III, 251.
1008 Halil b. Ahmed, age., V, 45.
1009 Ferrâ, age., III, 251. İmâm Azam'ın görüşü için de bk. Semerkandî, age., III, 561; Zemahşerî, age., IV, 714.
1010 Semerkandî, age., III, 561.

geldiği de belirtilmektedir.[1011] Ancak genel kanaat, kelimenin "kızarıklık, akşam vaktinden sonraki kırmızlık" anlamına geldiği şeklindedir.[1012]

Yüce Allah, bu âyette "akşam vaktinin bitimiyle yatsının başlangıcına kadar olan gökyüzündeki kırmızılığa, alacakaranlığa" veya "oluşan geçici beyazlığa" ya da "bütün güne" yemin etmektedir. *Şafak* kelimesi, mecâzî olarak "gecenin içinde saklı gündüzleri" ifade etmektedir.[1013] Daha sonra gelecek olan *el-kamer* kelimesiyle birlikte bunun nasıl bir aydınlık oluşturacağını kestirmek zor olmasa gerektir.

Şafak kelimesinin günümüzdeki kullanımında vaktin sabahla ilişkisi bu kelimenin "fecr" anlamında kabul edilmesinden kaynaklanmış olabilir.

II. Gece

وَاللَّيْلِ "Geceye (yemin ediyorum)." Âyetteki اللَّيْل *el-leyl* kelimesin "gece" demektir. *eş-Şafak* kelimesi "gün batımındaki kızarıklık veya alacakaranlık" anlamına geldiğine göre *el-leyl* kelimesi de bu vaktin bitimiyle başlayan "gecenin ilk saatleri"ni ifade etmelidir. Eğer *şafak* kelimesi Mücâhid'in dediği gibi, "bütün gün" anlamına geliyorsa, o zaman *leyl* kelimesi de "bütün gece" anlamını verir. Böylece Yüce Allah bütün zamanlara yemin etmiş ve şahitliklerini gündeme getirmiş demektir.

III. Karanlığın Topladıkları

وَمَا وَسَقَ "Karanlığın topladıklarına (yemin ediyorum)." Âyetteki وَسَقَ *veseka* fiili "gecenin derleyip içine topladığı her şey" anlamına gelmektedir.[1014]

a) "Gecenin topladığı şeyler" ifadesi, elbette gökyüzünün geceleyin görülebilen eşsiz süsleri anlamında "yıldızları" da içerir. Ancak biz bu kelimenin, gecenin topladığı veya sakladığı her ne varsa hepsini içerdiğini düşünmekteyiz. Nitekim *veseka* fiili, özellikle insanların geceleyin yaptıkları, fakat kaydedilmediğini sandıkları şeylerin de mahşerde deşifre edileceğini, bir anlamda gecenin onların şahitleri olacağını hatırlatmış olmaktadır. Baştaki *mâ* edatı, âyete geceyle ilgili bütün gerçekleri içine alan bir anlam zenginliği katmaktadır.

1011 Taberî, age., XXX, 119.
1012 Râzî, age., XXXI, 108-109; Kurtubî, age., XIX, 180-181.
1013 İslâmoğlu, age., s. 1238'de 11. not.
1014 Halil b. Ahmed, age., V, 191; Ferrâ, age., III, 251; İbn Fâris, age., IV, 925; Yazır, age., IX, 87.

b) Âyetteki وَمَا وَسَقَۙ *mâ veseka* ifadesi, fiziksel olarak geceyle ilgili bütün nesneleri içerdiği gibi, niyet ve davranış olarak da insanla ilgili bütün hakikatleri kapsamaktadır. Kur'ân'daki yemin ifadelerini eğer "şahit tutmak, tanıklığa çağırmak" şeklinde anlarsak, bu takdirde geceleyin yapılan her davranışın mahşerde şahitliğe çağrılacağı anlamı ortaya çıkar.

c) Yukarıdaki *şafak* kelimesine "bütün gün", *leyl* kelimesine "bütün gece" anlamını verdiğimizde, *mâ vesak* ifadesine de "gündüz ve gece insanın yapıp ettiği her şeyin toplanması" anlamını verebiliriz. Böylece üç varlığa peş peşe niçin yemin edildiği ve aralarındaki anlam ilişkisine ulaşılmış olur.

ıv. Dolunay Halindeki Ay

وَالْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَۙ "Dolunay halindeki aya da (yemin ediyorum)." Âyetteki الْقَمَر *el-kamer* kelimesi "ay", اتَّسَقَ *ittiseka* fiili ise "derli toplu, düzgün, munfazam ve tastamam olmak"[1015] demektir.

a) Meseleye davranışların toparlanıp kaydedilmesi anlamında yaklaşırsak şunu da söyleyebiliriz: Gündüz veya gece yapılan, şu veya bu şekilde bir değer veya kötülük ifade eden ve insana ait olan bütün davranışlar toparlanmaktadır. En sonunda bunlar mahşerde gerçeği ortaya çıkartan bir berraklıkta ve olgunlukta ele alınacaktır. Gizli saklı hiçbir şey kalmayacaktır, yapılan kötülükler de yapanın yanına kâr bırakılmayacaktır. Ayın dolunay oluşu bu sırların deşifresini simgeleyebilir.

b) Biz, vahyin aydınlığını gündüzleyin güneşin, geceleyin de ayın ışığına benzetiyoruz. Karanlık dünyanın zifiri ve gizem dolu karanlıklarında ayın ışığı elbette çok büyük değer ifade eder. Kötü alışkanlıkların ve insana zarar vermeye dayalı eylemlerin genellikle gecenin karanlığında yapıldığı bilinen bir gerçektir. Gecenin bile Bedir şeklindeki aydınlatıcısı bulunduğuna göre, mahşerde hiçbir gizliliğin söz konusu olamayacağı gerçeği bu âyet grubunda mesaj olarak hatırlanmalıdır. Zaten bir sonraki âyette de insanların aşama aşama âhirete yaklaşmakta oldukları belirtilmektedir.

c) Ayın dolunay hali, bir anlamda varlıkların değişimine ve mükemmellik yolundaki olgunlaşma sürecine de işaret etmektedir. Hilâl halinden başlayan bu aşamalar ya da menziller, tıpkı ay gibi gün geçtikçe kalınlaşmaya, parlamaya ve daha çok ışık yansıtmaya dönüşür. Ayda gerçekleşen

---

1015 Halil b. Ahmed, age., V, 191.

bu haller gibi hakikatin ışığı da böyle bir seyir takip eder. Yavaş yavaş başlayan vahiy aydınlığı peyderpey bütün dünyaya yayılmış, çeşitli düzey ve şekillerdeki cehalet karanlıklarını bastırmayı başarmıştır. Târık 86/1-3'teki "gecenin karanlığını delip geçen yıldız" anlamındaki *Târık* kelimesinin ve Fecr 89/1-4'teki *fecr* aydınlığının anlamı da budur. Bütün bunlar ilâhî vahyin insan için gelişen önemini ve vazgeçilmezliğini ortaya koymaktadır.

d) Bu âyetleri zamanın dönüşümü açısından da yorumlayabiliriz: İnsanlar zaman zaman sorunlarla karşılaşabilir, onları çözmek için uğraşı verir. Kimi zaman ümidini dahi yitirmek üzere olabilir. İşte tam da bu sırada, ilâhî yardım dolunay gibi etrafı aydınlatır; böylece ilâhî rızaya bağlı hayatta ümitsizliğe yer olmadığı insanlara kavratılmış olur. Çünkü Yüce Allah her bir zorluktan sonra en az bir tür kolaylık yaratacaktır[1016] ve her bir zorluğun en az iki kolaylığı vardır.[1017] Dolunay, kanaatimizce bu kolaylıkları temsil etmektedir. Bu dört varlığa yemin edilen ayetlerde, yaşanan bazı sıkıntıların kalıcı olmadığı insanlara öğretilmektedir.

e) Konuya sıkıntı bağlamında bakarken âyetlerden şu sonucu da elde edebiliriz: Sıkıntılar dünya hayatının imtihan oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bazı sorular kısmen kolay, bazıları daha zor olabilir. Sorular da cevapları da standart değildir. Zor olanların altında mağlup olmadan elden gelen fedakârlıklar yapılırsa, sonunda dolunay anlamında ödüller gelecektir. Mekke'nin sıkıntılı ve inananlara adeta zindan olan o zulüm zamanlarının sonunda, Medine döneminde Müslümanlar için dolunay anlamında "Bedir" yaşanmıştır.

Şimdilerde her Müslüman bu inançla değerlerine sarılmalı ve kaybetme riskinin hiçbir şekilde söz konusu olmadığını bilmelidir. Dahası, dünya hayatını çeşitli boyutlarda sıkıntılarla geçirenler âhiretin kendileri için Bedir olacağını akıllarından çıkarmamalıdırlar. Şafak şeklindeki kızarıklıklar veya gece şeklindeki karanlık günlerin oluşturduğu dünya hayatı, Müslüman için ümitsizlik nedeni olmamalıdır, çünkü âhiret dolunay olarak onları beklemektedir. Bu durum, tıpkı dünyası ramazan olanın âhiretinin bayram olması gibidir.

f) Bu âyetlerde dört varlığa yemin edilmesi ve bunların anlam ilişkisi şöyle izah edilebilir: Kızarıklıkla başlayan, gece ve karanlıkla devam eden bir sürecin peşinden berrak ve tastamam bir aydınlık gelecektir. Mekke'nin

1016 Talâk 65/2, 3, 4, 7.
1017 İnşirâh 94/5-6.

cehalet günleri, aşama aşama yerini zifiri karanlıklara bırakmış, insanlık bütünüyle ümidini kesmek üzereyken, vahyin aydınlığıyla buluşturulmuştur.

b) Aşamaların Sonu: Âhiret

Yüce Allah, dört değişik kavrama yemin etme gerekçesini, insanların çeşitli hallerle karşılaşacağına bağlamaktadır.

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ "Siz elbette bir halden bir hale geçeceksiniz." Âyetteki لَتَرْكَبُنَّ *leterkebünne* fiili "binmek, geçmek", طَبَق *tabak* kelimesi ise "hal, tabaka, uygunluk, aşama, asır, bir şeyi onun gibi başka bir şeyin üzerinde tutmak, uygun hale getirmek" demektir.[1018]

1. Bu ifade ilk anlam olarak insanın yaratılış aşamalarını, yani elementer geçmişini ve biyolojik varlık haline gelme safhalarını ifade edebilir. Özellikle cansız görünen toprak ve onun bitirdiği gıdaların canlanıp biyolojik bir hücreye dönüşmesi, tabakadan tabakaya geçmeyi yeterince açıklamaktadır. Bitkiden gıdaya, oradan da hücreye geçiş çok önemli bir madde ve canlılık aşamasını göstermektedir. Daha sonra, üreme hücrelerinin yaratılması, hamilelik, doğum, çocukluk, büyüme, gençlik ve yaşlılık, bu hayatın çeşitli aşamalarını oluşturmaktadır. İşte bundan sonra, devreye yeniden diriltilme ve mahşerde hesaba çekilme girecektir.

2. Kur'ân'da *t-b-k* kökünden gelen *tıbâk* kelimesi de kullanılmakta ve göklerin yedi kat şeklinde tabaka tabaka yaratıldığı ifade edilmektedir.[1019] Buradan hareketle, İnşikaak 19'daki *tabak* kelimesi, ruhun manevî olarak yücelmesini, bir makamdan başka bir makama yükselebileceğini ve sonunda ilâhî rızayı kazanmasının mümkün olabileceğini de ifade edebilir.

3. Öte yandan, âyetin mesajı, insanın bir halden başka bir hale geçeceğiyle, yani mahşerle de ilgilidir. Bu ifade, insanların geçirdiği bütün değişimlerden sonra mahşerde Yüce Allah'a ulaşacakları bilgisini vermektedir. لَتَرْكَبُنَّ *leterkebünne* fiilinin başındaki *lâm* edatı ve sonundaki şeddeli *nûn,* bu gerçeğin mutlaka meydana geleceğini ifade etmektedir. Bu olay kesin olarak gerçekleşecektir; başka bir ihtimal akla ziyandır.

Tabak kelimesinin ilkine "âhiret", ikincisine "dünya" anlamı vererek, âyetteki maksadın, insanoğlunun âhirete ulaşması olduğunu da söyleyebiliriz. Sûrenin 6. âyetindeki hitap bütün insanlığa olduğu için bu akıbe-

1018 Halil b. Ahmed, age., V, 108; Ferrâ, age., III, 251-252; Yazır, age., IX, 88.
1019 Mülk 67/3; Nûh 71/15.

ti herkes yaşayacaktır. Oradaki *mülâkıhi* kelimesi de, zaten insanoğlunun Yüce Allah'a kavuşacağını ifade etmektedir. "Onlara ne oluyor da inanmıyorlar?" şeklindeki bir sonraki âyette kastedilen de "âhiret" olsa gerektir.

4. Tabakadan tabakaya geçişten maksat, âhirette işlerin zorlaşması ve özellikle cehennemliklere uygulanacak azabın sürekli artması da olabilir. Bir sonraki âyete bakıldığında, bunun bir anlamda tehdit olduğu rahatlıkla görülebilecektir.[1020] Cinn 72/17'de belirtilen gerçek bu anlamın delilidir.

5. İnsanın bilgi ve kültür düzeyindeki değişimi de bu aşamalar arasında sayılabilir. Gün geçtikçe insanın bilgisi, görgüsü ve anlayışı gelişebilir. Her düzeyde ondan istenen davranış özellikleri tanımlanmasını sağlar. Hz. Peygamber'in ifade buyurduğu şu ölümsüz ilke meseleyi ortaya koymaktadır: "İki günü eşit olan aldanmıştır."[1021] Halden hale geçiş ve sürekli olgunlaşmaya çalışmak ise söz konusu gerçeğin Rabb'casıdır.

"Hayat bir güne benzer; sabahı, akşamı, gecesi ve yeniden dirilişi var. İyisi ve kötüsü, acısı ve tatlısı var. Mümini ve kâfiri, sâdıkı ve fâsıkı var. Ama mutlaka bir sonu ve Hesap Günü var."[1022]

Sözün özü şudur: Hangi tür davranışlarla ve hangi kalite düzeyinde yaşanmış olursa olsun, insanın varıp duracağı karar yeri ilâhî huzurdur. Bu âyetin özellikle yeminlerden sonra gelmesi, bu ölümsüz gerçeği dile getirmek içindir.

20-24. ÂYETLER:

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَۙ ﴿٢٠﴾ وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَۜ ﴿٢١﴾

بَلِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَۘ ﴿٢٢﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَۘ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍۙ ﴿٢٤﴾

1020 Taberî, age., XXX, 125.

1021 Bu rivayeti Deylemî'nin Hz. Ali'den merfu olarak zayıf bir isnatla naklettiği belirtilmektedir. Rivayetin teknik olarak aidiyetinde şüphe varsa da, anlamının son derece isabetli olduğunda şüphemiz yoktur. Nitekim, insanları hayırdan yana teşvik eden bu rivayet, Müslümanın hayatında durağanlığa ve yeterlilik rehavetine yer olmadığını ifade etmektedir. (Bk. İsmail b. Muhammmed el-'Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs 'an Meştehera mine'l-Ahâdîs 'alâ Elsineti'n-Nâs, Beyrut, 1988, s. 233.)

1022 İslâmoğlu, age., s. 1238'de 14. not.

"20. Böyleyken, onlara ne oluyor da inanmıyorlar? 21. Onlar, kendilerine Kur'ân okunduğunda secde de etmezler. 22. Aksine, bu kâfirler (gerçeği) yalanlıyorlar. 23. Hâlbuki Allah, onların gizlediği şeyleri çok iyi bilir. 24. Onlara acı azabı müjdele!"

Bu âyet grubunda, iman etmeyenler, vahye boyun bükmeyenler ve gerçeği yalanlayanlar kınanmakta, Yüce Allah'ın her şeyi bildiği hatırlatılarak, inkârcılar alaycı bir üslup kullanılarak azapla müjdelenmektedir.

a) İnançsızlık İnsana Neler Yaptırır?

Sûrenin başından itibaren dikkat çekilen kıyâmet ve mahşer duruşmalarına dair mesajlar, bazılarının iman etmesine vesile olmayınca, Yüce Allah onlara yönelik olarak şu soruyu sormaktadır:

1. Neden İman Etmezler?

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ "Böyleyken, onlara ne oluyor da inanmıyorlar?" Buradaki *imânın* "inanmak" anlamına geldiğinde şüphe yoktur. Bilinmelidir ki iman, istisnalar içeren ya da bazı şüpheler taşıyan bir mahiyette olmamalıdır. Âhirete imandan söz eden âyetlerde, Yüce Allah *îmân* kelimesini kullandığı gibi, "kesin inanç" anlamına gelen *îkaan* veya *yûkınûn* fiiline de yer vermektedir.[1023] Bu fiil, içerisinde hiçbir şüphenin bulunmadığı bir inancı ifade eder. Bu nedenle, özellikle Mekke'deki bazı inkârcıların dile getirdiği "şüpheci âhiret inancı" kabul edilmez.[1024]

a) Önceki âyetlerle bağlantılı olarak ele alınırsa, bu âyetteki sorunun, muhatapların âhirete neden inanmadıklarıyla ilgili olduğu anlaşılır. Bu durumda, kendi hayatlarında ve çevrelerinde her gün defalarca gözlemledikleri değişimin onları ilgilendirmediğini sanmaları bu âyette eleştirilmektedir. Çünkü bütün yaratılmışlarda bir çeşit değişim ve dönüşüm yaşanırken, insanın bundan istisna edilmesi söz konusu olamaz. Bu nedenle, ilgili gerçeklere aldırmadan âhirete inanmayanların bu tutumu kınanmakta alaycı bir üslupla onlara bu soru sorulmaktadır.

b) *İmânın* "inanma"nın yanında "güvenmek", "güvende olmak" ve "güven vermek" anlamları da vardır. Burada sözü edilen inanmama durumu, Hz. Peygamber'e ve onun tebliğ ettiği esaslara inanmama ile ilgili olabilir. Hatta bir sonraki âyet bunu bir anlamda zorunlu kılmaktadır. Mekke

1023 Bakara 2/4; Neml 27/3; Lokmân 31/4.
1024 Kehf 18/35-36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.

Müslümanlarında derin ve samimi bir inanç bulunuyordu. Güvenmek ve güven vermek şeklindeki özellikler, onların imanlarında kendini gösteriyor, iman bütün boyutlarıyla hayatlarında izler taşıyordu. İman etmek fedakârlık ve güven demekti; gerekiyorsa malından, ailesinden, şan ve şöhretinden, otoritesinden, makamından ve çevresinden uzaklaşmak, hatta canından bile vazgeçmek demekti.

Bu ve benzer nedenlerle, imanın anlamını iyi bilen Mekke inkârcıları imana yaklaşmıyorlardı. Oysa Hz. Peygamber'in peygamber olduğunun onlar da farkındaydı. Öyle ki, emanet edilmeye değer varlıklarını ona emanet ediyor ve adının peşine *el-emîn* sıfatını onlar ekliyordu. Yaratıcı varlığın Yüce Allah olduğunu itiraf ediyor,[1025] ancak O'nun "Rabb" oluşunu, hayatı yönlendiriciliğini, prensipler ve peygamberler göndermesini, sonuçta hayatlarına müdahale edilmesini kabul edemiyorlardı.

c) Buna ilave olarak, لَهُمْ *lehüm* ifadesinden hareketle âyet şöyle de yorumlanabilir: "İnanmıyorlar da ellerinde kendi lehlerine bir delilleri mi var? Kabul edilebilir bir dayanakları var da, ona mı güveniyorlar? Bildikleri bir şey mi var ki, inanmıyorlar?" Konuyla ilgili şu âyetleri delil olarak kullanabiliriz:

"Yoksa size ait bir kitap var da ondan mı okuyorsunuz? Onda beğendiğiniz her şey sizin için vardır (diye mi yazılı)? Yoksa 'ne hükmederseniz mutlaka doğrudur' diye, sizin lehinize olarak tarafımızdan verilmiş, kıyâmet gününe kadar geçerli bir sözleri mi var?"[1026]

"Yoksa gayba ait bilgiler yanlarında da onlar mı yazıyorlar?"[1027]

İşte bu âyetlerde benzer kabulleri olanlar şiddetli ve alaycı bir şekilde kınanmakta, bu tür anlayışların yanlış olduğu ve sonunun felaket getireceği muhataplara bildirilmektedir. Elbette bu âyetteki soru "inkârî"dir; yani cevabı beklenen bir soru değildir. Bu tür sorular, muhatabı ayıplamak ve yapılan işin mantıksız olduğunu beyan etmek için sorulur.

d) Bu üç görüşü düşünerek âyetteki mesajın müşriklere ve inanmayan herkese yönelik olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yüce Allah, öncelikle müşriklere, sonra da bütün inanmayanlara kendini tevhid ölçülerinde neden tasdik etmediklerini, öldükten sonra diriltilmeye neden inanmadıkları-

---

1025 Yûnus 10/31; Mü'minûn 23/84-89; 'Ankebût 29/61, 63; Lokmân 31/25; Zümer 39/38; Zuhruf 43/9.
1026 Kalem 68/37-39.
1027 Tûr 52/41; Hâkka 69/47.

nı ve nihayet vahye neden kulak vermediklerini sorgulamalarını onlardan istemektedir. Sorgulayarak karar vermek en sağlıklı yoldur, çünkü önyargısız bir şekilde sorgulayanlar gerçeği mutlaka bulurlar.

11. Kur'ân'a Boyun Eğmezler

وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَ "Onlar, kendilerine Kur'ân okunduğunda secde de etmezler." Âyetteki قُرِئَ *kurie* fiili "okunmak", لَا يَسْجُدُونَ *lâ yescüdûn* fiili ise "secde etmemek, boyún eğmemek" demektir.

Kendilerine Kur'ân okunduğu zaman secde etmemeleri, ona kulak vermemeleri, boyun eğmemeleri ve ilâhî gerçekleri kabul etmemeleri demektir. Şurası bir gerçektir ki, Mekke müşriklerinin en büyük problemlerinden birisi, kendilerine insan peygamber gönderilmesi noktasındadır. Peygambere inanmamak demek, tebliğ ettiği esaslara da inanmamak demektir. Dolayısıyla onlar imansızlıklarının gereğini yapıyorlar, ilâhî uyarılara değer vermiyorlardı.

a) Âyette sözü edilen "secde etmeme" durumu, öncelikle Kur'ân'a inanmamakla ilgilidir. Kur'ân okununca ilk yapılması gereken şey, kovulmuş şeytandan Allah'a sığınmaktır.[1028] Kıraat bir anlamda zihnin düşünce eylemi olduğu için, saf, arı duru ve önyargısız bir şekilde Kur'ân'a yaklaşılmalıdır. İsti'âze denen bu sığınma eylemi, aslında zihnin abdestidir. Buna sahip olarak Kur'ân hakkında fikir yürütülmeli, zihnen çalışmalar yapılmalı ve Yüce Allah'ın âyetlerindeki maksadı üzerinde kafa yorulmalıdır.

Tedebbür denen "düşünerek, hissederek, anlam ilişkileri kurarak, satırı okuyup satır arasını görerek, söylenene bakarak söylenmek isteneni anlayacak okuma biçimi" bunu zorunlu kılmaktadır. İşte bu nedenle, Kur'ân kıraat edeceği zaman, Hz. Peygamber bile kovulmuş şeytandan Allah'a sığınmakla emrolunmuştur. Kur'ân'ı kıraat edenler şeytanı en çok rahatsız edenlerdir; şeytan da en çok bunlarla uğraşır ve onları Kur'ân'ı düşünmekten uzak tutmaya çalışır. Tam da bu sırada müminler şeytandan korunmak ve arı duru bir zihinle Kur'ân'ı anlamak için Yüce Allah'ın yardımına sığınır ve ilâhî bereketlerden nasiplenmeyi başarırlar.

Kur'ân kıraat edildiğinde secdeye kapanmayan imansızların bu eylemi, şeytandan bağımsız olmamaları, hatta onunla birlikte davranmaları nedeniyledir. Gerçeği Kur'ân'da arayanlar, onun aydınlık dünyasından ya-

1028 Nahl 16/98.

rarlanabilirler. İmansızların böyle bir duygusu olmadığı için kıraat esnasında ilâhî ilkelere boyun eğmez, kulak vermezler. Çünkü onlar şeytanın şube müdürlüğüne soyunmuşlardır.

b) Âyetteki "secde etmeme" ifadesi, Kur'ân'ı dinlememekle de ilgilidir. A'râf 7/204'te şu bilgi yer almaktadır: "Kur'ân kıraat edildiğinde, onu can kulağıyla dinleyin ve sesinizi kesin ki rahmete eriştirilesiniz." İnananlar için, Kur'ân okunduğunda yapılması gereken en önemli davranış, onu can kulağıyla dinlemeleridir. İşte inkârcılar bunu yapmadıkları için, Yüce Allah onların kıraat esnasında secde etmediğini, yani ona ve ilkelerine kulak vermediklerini beyan etmektedir.

c) Âyetteki "secde etmeme" durumu, Kur'ân'ın dinlenilmemesi için gürültü yapılmasıyla da ilgilidir. Nitekim Fussılet 41/26'da şöyle buyurulmaktadır: "İnkârcılar, 'Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, onu karalayıp şamata yapın ki bastırabilesiniz' dediler." Kıraat esnasında secde etmeyenler, sadece secde etmemekle kalmadılar, aynı zamanda gürültü yapıp onun duyulmasını engellemeye de çalıştılar. Kur'ân okunurken yapılan gürültülerin bu esas çerçevesinde düşünülmesi ve yapılan bu yanlıştan kurtulma yollarının aranması gereklidir.

d) Âyetteki "secde etmeme" ifadesi, Kur'ân'ın sesinin bastırılmasıyla da ilgilidir. Yukarıda zikrettiğimiz Fussılet 41/26'da bu husus dile getirilmektedir. Orada, gürültü yapma isteğinin temelinde Kur'ân'ın sesinin kısılması, duyulmaması ve bastırılması yatmaktadır. Kur'ân'ın etkileyici mesajı ve ilkeleri duyulduğunda, ona karşı konulamayacağı esasından hareketle, inkârcılar Kur'ân'ın sesini bastırmayı maharet saymışlardır.

Günümüzde Kur'ân adına konuşmasına rağmen, sırayı Kur'ân'a hiç getirmeyen, insan kaynaklı fikirleri Allah'a aitmiş gibi gösteren, dini ilâhî kaynaklı olmaktan çıkartıp, insan kaynaklılığa dönüştüren din anlatımlarının da, bu çerçevede yeniden değerlendirilmesinin zamanı çoktan gelmiştir ve geçmektedir. Din adına Kur'ân gerçeklerinin konuşulduğu yerde, Kur'ân dışında insan kaynaklı fikirler elbette birer iddiadan öteye geçemezler.

Dolayısıyla Kur'ân okunurken gürültü çıkartılması işleminin günümüzde aldığı şekil bir anlamda gizli şirk ve gizli küfür olarak daha tehlikeli bir hal almıştır. Din adına konuşanlar neyi konuştuğunu ve kim adına

konuşmakta olduklarını bilmedikleri ya da bu önemli gerçeği fark etmeye yanaşmadıkları için, Kur'ân'ın indirildiği dönemdeki şamatalara göre bugünküler daha tehlikeli ve sakınılması gereken boyutlardadır.

e) Âyetteki mesajı bir önceki ve bir sonraki âyetle buluşturursak, bu defa anlamın çok daha farklı bir açılım içerdiğini görürüz. İlgili âyetlerde Yüce Allah onların inanmamasından, dolayısıyla hakikati yalanlamalarından söz etmektedir. "Secde etmezler" cümlesine "inanmamak" ve "yalanlamak" ile uyumlu bir anlamın verilmesi de mümkündür ki bu durumda âyet, "Onlara Kur'ân kıraat edildiğinde onu onaylayıp teslim olmuyorlar" anlamına gelir.[1029] Ayrıca bu âyet, ilâhî vahyi onaylamanın iman gereği olduğunu, tasdik etmeyenlerin hakkı yalanlamış olacaklarını ve sonunda elem verici bir azapla karşılaşacaklarını beyan etmiş olmaktadır.

f) Âyetteki "secde etmeme" durumu, secde âyetleri dinlenildiğinde fiziksel olarak secde yapılmamasıyla da ilgili görülmüştür. Buradan hareketle, şu rivayet hatırlatılmaktadır: Hz. Peygamber bir gün "Secde yap ve Hakk'a yaklaş" anlamındaki 'Alak 96/19'u okumuş, yanındaki müminlerle birlikte secdeye kapanmış, Kureyşliler ise el çırpıp ıslık çalmışlardı. Dolayısıyla bu âyet de bu olay üzerine inmiştir. Hatta bu âyetten hareketle, tilavet secdesinin zorunluluğu noktasında İmam Azam'ın kanaat sahibi olduğu, başka bazı âlimlerin ise bunu çeşitli sebeplerle sünnet olarak algıladıkları da kaynaklarda yer almaktadır.[1030]

g) Âyetteki "secde etmeme"yi namazla ilişkili görenler de vardır.[1031] Bu yaklaşımın bazı sorunlar içerdiğini düşünmekteyiz. Çünkü Kur'ân'da, namazdan ayrı olarak secde yapılması emri zaten yer almaktadır. Dolayısıyla bu âyetteki secdeyi namazla ilişkilendirmek yeterli delile sahip değildir.

h) Konuyu fiziksel anlamda secde ile de izah etmek yeterli olmasa gerektir. Çünkü Yüce Allah, bu âyetin hemen öncesinde iman etmeyenlerden söz etmekte ve adeta onları kınamaktadır. İnanmayan birinin ne namazından ne de fiziksel olarak secdesinden söz edilebilir. Onlar için söylenebilecek tek şey, ilâhî buyruklara inanmamaları nedeniyle onlara kulak vermemeleri ve boyun bükmemeleridir.

Sözün özü şudur: Yüce Allah'ın peygamberleri aracılığıyla gönderdiği vahyi imanının ayrılmaz parçası yapmak, onu can kulağıyla dinlemek,

1029 Bu yorum için bk. İslâmoğlu, age., s. 1238'de 16. not.
1030 Rivayet için bk. Zemahşerî, age., IV, 715; Râzî, age., XXXI, 112.
1031 Kurtubî, age., XIX, 184-185.

anlamak için zihin yormak, hayatında uygulamak ve nihayet ilâhî rızayı elde etmek için boyun bükmek, secdenin kapsamına girmektedir. Mekke müşriklerinin kınandığı davranış işte bunu gerçekleştirmemiş olmalarıdır.

ııı. Gerçekleri Yalanlarlar

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ "Aksine, bu kâfirler (gerçeği) yalanlıyorlar." Âyetteki الَّذِينَ كَفَرُوا *ellezîne keferû* ifadesi "söz konusu bu kâfirler", يُكَذِّبُونَ *yükezzibûne* fiili ise "yalanlamak" demektir.

Bu âyette Yüce Allah, inkârı hayat tarzı haline getirenlerin gerçekleri yalanladıklarına dikkat çekmektedir. Baştaki بَلْ *bel* edatı "aksine, tam tersi, bilakis" gibi anlamlara gelmektedir. Bu edâtın kullanılmasıyla, aslında hakikatlere inanmaları ve Kur'ân okunduğu zaman onun prensiplerine boyun eğmeleri gerekmesine rağmen, onların bunu yapmadıkları ifade edilmiş olmaktadır.

الَّذِينَ كَفَرُوا *ellezîne keferû* ifadesi de "küfrü, inkârı veya nankörlüğü hayat tarzı haline getirenler" demektir. Bu ifade, aynı zamanda "inkârda direnenler" veya "inkâra şartlananlar" anlamını da vermektedir. Çünkü hem öncesinde hem de sonrasında söz konusu kişilerin inanç noktasında olumsuz bir tutum içerisinde olmakta ısrarcı oldukları anlaşılmaktadır.

Peki, bu nankörler neyi yalanlıyorlardı? Sorunun cevabı iki şekilde verilebilir:

a) Hz. Peygamber'i ve vahyi yalanlıyorlardı. Bu ihtimal Mekkeli inkârcıların peygamberlik kurumuna karşı takındıkları olumsuz tavrı ifade etmektedir. Onlar Hz. Peygamber'i inkâr etmekle, aynı zamanda vahyi, dolayısıyla ilâhî gerçekleri de reddetmiş oluyorlardı. Elçiyi inkâr etmek, tebliğ ettiği şeyleri ve onu göndereni reddetmek demektir. Kur'ân'a göre, bu yalanlama aslında Hz. Peygamber'i değil, Yüce Allah'ın âyetlerini kabul etmemek anlamına gelmektedir.[1032]

b) Âhireti inkâr ediyorlardı. Âyetlerin bağlamı bu anlamı daha çok öne çıkarmaktadır. Sûrenin başından beri ele alınan ve üzerine vurgu yapılan konu, inkârcıların âhirete yönelik olumsuz ve dışlayıcı bakışlarıdır. Dolayısıyla, bu tür insanların yalanladığı şeyler denilince, akla ister istemez âhiret inancı gelmektedir. Âyetin ilk muhatapları olan Mekke müşrikleri-

1032 En'âm 6/33.

nin inanç noktasındaki temel sorunlarından biri, bir bölümü âhirete inansa da önemli bir kısmının âhirete hiç inanmaması ya da bu noktada tereddütlü oluşlarıydı. İnanmamak, yalanlamak anlamını da zımnen içerdiği için, Mekkeli nankörlerin yalanladığı ilk değer âhirettir, diyebiliriz.

Âyetin başında da belirttiğimiz üzere, onlar gerçeğe veya âhirete inanıp, vahyin aydınlığı kendilerine ulaştırıldığında onun önünde saygı ile eğilmeliydiler. Ancak bunu yapmak bir yana, tam zıddı hareketleri tercih ederek inkârcı ve saygısız bir tutum sergilemiş olmaları, kendilerinin inkâra nasıl şartlandığını ve yalanlamayı nasıl ilke edindiklerini açıkça ortaya koymaktadır.

Kur'ân vahyinin insanlıkla buluşturulduğu ilk dönemdeki nankörlerin tutumu böyle anlatılırken, sonraki nesillere de benzer yanlışlıklara düşmemeleri noktasında uyarılar yapılıyor demektir. Onların imansız, saygısız, inkârcı ve yalanlayıcı diye nitelendirilmelerine neden olan olumsuz tutum ve davranışlardan uzak durmayanlar, şu veya bu şekilde benzer sonu yaşayabilirler. Bu nedenle, vahyin zaten bütünüyle aydın yüzüne benliğimizi çevirmek ve o aydınlıktan yararlanarak hayatı yaşamaya çalışmak imanlı oluşun vazgeçilmezidir.

b) Yüce Allah'ın Her Şeyi Bilmesi

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ "Hâlbuki, Allah onların gizlediği şeyleri çok iyi bilir." Âyetteki اَعْلَمُ *a'lemü* kelimesi "çok iyi bilmek", يُوعُونَ *yû'ûn* fiili ise "gizlemek, toplamak"

Buradaki يُوعُونَ *yû'ûn* fiili tıpkı Me'âric 70/18'de olduğu gibi, "gizlemek, toplamak" demektir. Yûsuf 12/76'da geçen *vi'â'/ev'ıye* kelimeleri de "içine bir şeyler konulup saklanılan yük, kap, kaplar" demektir.

1. Kelime bu anlamıyla düşünüldüğünde âyetin maksadı hakkında şunlar söylenebilir: Yüce Allah, inkârcı müşriklerin Allah'ın kitabını ve Rasûlünü yalanlama anlamında gönüllerinde sakladıkları her şeyi çok iyi bilmektedir.[1033]

2. Nankör yalancılar, belki de sadece açıktan yaptıklarının bilindiğini, gizlide kalan duygu, niyet, plan ve davranışlarının bilinmediğini sanabilirler. Gönüllerde saklanan küfür, haset, azgınlık ve düşmanlık türü ne kadar olumsuzluk varsa, Yüce Allah bunların tamamını bilir. Dolayısıyla, âyette O'na hiçbir şeyin gizli kalamayacağı ifade edilmiş olmaktadır.

1033 Taberî, age., XXX, 126.

3. Sûrenin 15. âyetinde, ayrıca Fecr 89/14 ve Beled 90/7'de detaylı bir şekilde açıkladığımız üzere, Yüce Allah her şeyi bütün ayrıntılarıyla görmekte, bilmekte ve gözetlemektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz 23. âyetteki mesaj da Yüce Allah'a hiçbir gizliliğin olmadığı ve O'nun her şeyi çok iyi bildiğidir. Âyetteki أَعْلَمُ *a'lemü* kalıbı, Yüce Allah'ın "daha iyi bilen" veya "en iyi bilen" olduğunu değil, "çok iyi bilen" ya da "tek iyi bilen" olduğunu gösterir. Bu kalıp, insanlar için görecelilik anlamı verse de Yüce Allah için hiçbir varlıkla mukayese doğru ve anlamlı değildir. Bu nedenle, tercümede ve izahta "çok iyi bilir" ifadesini tercih ettik.

4. Âyetin başındaki *vâv* edatını "hâl" anlamına alırsak, devam eden cümleye de "hâl cümlesi" manası verebiliriz. Bu durumda وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ "Hâlbuki Allah onların gizlediği şeyleri çok iyi bilir" âyetini, بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ "Aksine, kâfirler yalanlıyorlar" şeklindeki bir önceki âyetin açıklayıcısı olarak kabul etmiş oluruz. Tercihimiz doğrultusunda her iki âyetin anlamı şu şekli alır: "Hâlbuki Allah onların gizlediği şeyleri çok iyi bilmesine rağmen, kâfirler gerçeği yalanlamaktadırlar." Âyetlerin çeşitli anlam ihtimallerinden yararlanarak vahyin evrensel dünyasını daha yakından tanıma fırsatı vardır. İşte bu yolu takip ederek, âyetlere daha değişik açılardan bakmaya çalışmaktayız.

İnandıkları Allah'ın neleri bilebildiğini fark edemeyen müşrikler, küçük ve dar akıllarıyla, engin olan ilâhî sistemi kendilerince daraltmaya çalışmaktaydılar. Onlar inandıkları Allah'ı, O'nun kendisini tanıttığı gibi değil, istedikleri gibi tanımlamaya çalışmakta, dolayısıyla, neyi bilip neyi bilemeyeceği noktasında isabetsiz, yakışıksız, garip ve yetkisiz müdahalelere cüret etmekteydiler. Buna kalkışmak, en hafif ifadesiyle haddini bilmezlikti.

c) İnkârın Sonu: Elem Verici Azap

Yüce Allah, inançsız insanların yaşayacakları âkıbet hakkında bilgi vererek, elem verici azabı gündeme getirmektedir.

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ "Onlara acı azabı müjdele!" Âyetteki بَشِّرْ *beşşir* emri "müjdelemek", عَذَابٌ اَلِيمٌ *'azâb-ı elîm* tamlaması ise "elem verici azap" demektir.

Âhireti inkâr eden, orada yaşanacakları hafife alan, hesabı anlamsız gören, dahası bu hayatın bir muhasebesinin yapılacağını akla ziyan sanan

nankör insanlar, inkâr ettikleri âlemde büyük bir azap ile karşılaşacaklardır. Azabın *elîm* oluşu devamlılığı nedeniyledir.[1034] Bu azap, bir anlamda hafifletilmeyecek olması sebebiyle de bu ismi almış olabilir.

Bir önceki âyette, nankör müşriklerin gönüllerinde sakladıkları çeşit çeşit olumsuz düşünce veya gizlice yaptıkları fitne ve kötülüklerin birer karşılığı olarak, Yüce Allah Hz. Peygamber'e, onları elem verici bir azapla müjdelemesini (!) emretmektedir. Onlar, Yüce Allah'ın zamana yemin ederek vurgulamasına rağmen, âhireti ve bütün ilâhî gerçekleri inkâr etmiş, o buyruklar karşısında boyun bükmeyi değil, yalanlamayı tercih etmişlerdi.

Yandaşlarıyla veya kafadarlarıyla birlikte, şen şakrak geçirdikleri dünya hayatının sonunda onları bu müjdeli (!) azap beklemektedir. Azabın müjdelenmesi demek, azabı inkâr edenlerle alay edilmesi demektir. Âhiret hayatını alaycı üslupla hafife alanlarla, hak ettikleri şekilde alay edilecektir. İşte bu alaycı karşılık, daha dünyadayken azabın haber verilmesi aşamasında başlatılmaktadır.

25. ÂYET:

إِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

"25. İman edip sâlih amel işleyenler başkadır; onlar için başa kakılmayan (arkası kesilmeyen) bir ödül vardır."

Bu âyet, insanların ümidi yitirmemeleri gerektiğini ortaya koyarak, kurtuluşun ilkelerini öğretmektedir.

İmân - Sâlih Amel - Ödül İlişkisi

İnşikaak sûresi, bütünüyle kıyâmet ve sonrasında yaşanacakları inkâr edenlere verilen çeşitli cevap cümlelerinden oluşmaktadır. Özellikle inanmayanların yaşayacakları âkıbete de dikkat çekilerek, bir anlamda kurtuluş yolunun öncelikle imandan geçtiğine vurgu yapılmaktadır. Azap nedenleri ve şekillerinden söz eden âyetlerden sonra, Yüce Allah -Kur'ân'ın "mesânî oluşu" gereği- konuyu kurtuluşun yolunu göstermeye getirmekte, imanın ve sâlih amelin sonucunu gözler önüne sermektedir. Bununla Yüce Allah, son çarenin iman ve sâlih amel olduğuna dikkat çekmektedir.

1034 Semerkandî, age., III, 562.

1. İmân - Sâlih Amel Birlikte Olmalıdır

الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "İman edip sâlih amel işleyenler." Tîn 95/6 ve 'Asr 103/3'te geniş bir şekilde açıkladığımız üzere, Kur'ân, inancı ve davranışı birbirini tamamlayan, inancıyla davranışı uyumlu olan, özü, sözü ve pratik uygulamaları çelişmeyen insanlar yetiştirmek ister. Bu itibarla inanç ve amel denen iki değer Müslümanın olmazsa olmaz iki parçasıdır; biri olmadan diğeri yaşayamaz. Onun için zaman zaman bu konular yer değiştirilerek bizlere sunulmaktadır.

a) Kur'ân'da pek çok âyette iman ile sâlih amel peş peşe gelmiştir. Buralarda önce "iman", sonra "sâlih amel" zikredilmiştir. Âyetlerde yer alan, الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "Yararlı işler sahibi müminler" ifadesi, iman ile salih amel denen iyi davranışların birlikteliğini gösterir. Dahası, burada vurgulanan husus, imanın iman olabilmesi için sâlih amel yapılmasının gerekliliğidir.

İman-amel ilişkisinde yaşanan mezhep tartışmalarına girmeden, bu değerlerin birlikteliğinin "ışık-gölge, ateş-ısı, güneş-ısı ve güneş-ışık" ilişkisi gibi olduğunu belirtmekle yetiniyoruz.

b) Âyetlere bu anlamın verilmesi için, tabii ki metnin de müsait olması gerekmektedir. "İman edenler" ve sonrasında gelen "İyi ve yararlı işler yapanlar" cümlesi istisna edatından sonra sıralanmaktadır. Bu nedenle elem verici azaptan kurtulmanın bu iki değerle birlikte mümkün olacağı beyan edilmektedir. İman ve sâlih amel onusunun ele alındığı âyetleri Tâhâ 20/75 ışığında anlamak gerekir. Orada iman ile sâlih amel arasında atıf edatı kullanılmamakta, adeta imanın iman olabilmesi sâlih amele bağlanmaktadır.

Meseleye böyle yaklaşmanın imanı daha doğru, daha aktif, verimli, üretken, hayatın içinde ve kapsamlı bir şekilde anlamaya katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Aksi takdirde, bugün olduğu gibi, amelden yoksun bir iman anlayışının kuru bir iddiadan ibaret kalarak toplumu sarabileceği tehlikesi daima gündemde olacaktır. İmanı amelden, yani davranıştan bağımsız kabul edenler varsa da biz bunun yeterli ve ikna edici referanslara sahip olmadığını düşünüyoruz.

c) *İmân,* "inanılması gereken bütün değerlere inanmak, inanılan değerlere güvenmek, kendini güvende hissetmek ve çevreye güven vermek" demektir. *İmân,* hayır içerikli her şeyin öncülüdür; imansız yapılan davranışlara "sâlih amel" denemez. Bir davranışın "ibadet" adını alması gibi

"makbul" olabilmesi de inanarak yapılmasına bağlıdır. Bir okula kayıt yaptırmadan nasıl ki oranın diploması alınamazsa, imansız yapılan bir işten de sevap beklenemez. Bu tür davranışlara dünyada sevap verilmeyeceği gibi âhirette de bir ödül karşılığından söz edilemez.

d) "Sâlih amel", bir kötülüğün, yerini iyiliğe bırakmasına vesile olan işlerdir. Sâlih amel, toplumsal yararı olan, sadece yapanına değil, çevreye de katkısı olan eylemlerdir. Bu nedenle, imanın, toplumsal bir boyutunun olduğunun delillerinden biri, işte Kur'ân'daki bu tür ifadelerdir.

Bu bakış açısıyla İnşikaak 25. âyeti yeniden incelemek ve anlamak durumundayız. Amelin en hayırlısı, şüphesiz ki Allah yolunda yapılandır. Böyle olursa, imanlı olarak ve Allah rızasını kazanmak için yapılan işe "sâlih amel" denilir. Sâlih amele sahip müminlere kesintisiz bir ödül verilecektir.

11. Ödül Başa Kakılmaz ve Kesintisizdir

لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ "Onlar için başa kakılmayan (arkası kesilmeyen) bir ödül vardır." Âyetteki اَجْرٌ *ecr* kelimesi "ödül, mükâfat", غَيْرُ مَمْنُونٍ *ğayru memnûn* ifadesi ise "başa kakılmayan, kesintisiz" demektir.

Taberî buradaki *ecr* kelimesine "sevap" anlamı vermiştir ki, sonuç aynı kapıya çıkmaktadır.[1035] غَيْرُ مَمْنُونٍ *ğayru memnûn* tamlaması ise "başa kakılmayan, eksilmeyen, hesapsız, kesintisiz, boğaza takılmayan" gibi anlamlara gelmektedir. Bu haliyle söz konusu ifade, cennet nimetlerinin niteliği hakkında bilgilenmemizi sağlamaktadır. Cennet nimetleri devamlıdır,[1036] kesintisizdir ve engellenemezdir.[1037] Cehennemdeki yiyecek ve içecekler ile cennet nimetlerinin bir bölümü hakkında Ğâşiye 88/5-16'da bilgi vermiştik.

İnşikaak sûresinin son âyetindeki مَمْنُونٍ *memnûn* kelimesinin asıl anlamı "başa kakmak, eziyet edilmek" şeklindedir. Kur'ân'da bu kelime, yapılan infakın karşılığında insanlara eziyet edenlerin kınandığı bir bağlamda kullanıldığı gibi,[1038] Müslüman oluşlarını bir minnet aracı haline getirenlerin kınanması bağlamında da[1039] daha başka anlamlarda da kullanılmaktadır. Ancak, cennet ödülünü açıklayan konumdaki anlamı, ödülün ilâhî

1035 Taberî, age., XXX, 126.
1036 Ra'd 13/35.
1037 Vâkı'a 56/33.
1038 Bakara 2/262, 264.
1039 Hucürât 49/17.

iradeye bağlılığını, başkası tarafından sevk ve kontrol edilemediğini, dahası, başa kakmak ve eziyete konu edinmek gibi bir durum arz etmeyeceğini ifade etse gerektir.[1040]

Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesinde çok önemli ilkelerden biri olan, "sebep-sonuç ilişkisi" içerisinde âyetleri anlama metodu, bu sûrede de açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. İmanlı olarak sâlih amel işlemek veya sâlih amel işleyerek iman sahibi olmak "sebep", kesintisiz cennet ödülüyle buluşturulmak ise "sonuç"tur. Cennetin kesintisiz ve eziyetsiz ödülleriyle buluşmanın yolu, sâlih amel işleyerek imanlı olmaktan geçer.

Bazı âlimlerimiz, sûrenin bu son âyetinin başındaki *illâ* edatının "ve" anlamına geldiğini, dolayısıyla âyetin önceki âyetlerle bir anlam ilişkisinin bulunmadığını ifade etmişlerdir.[1041] Bu yaklaşım da doğru olabilir; nitekim böyle bakıldığında da sonuç değişmemekte ve sâlih amel içerikli imanın, insanı kurtuluşa erdireceği mesajı yine verilmiş olmaktadır.

İNŞİKAAK SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Yüce Allah, İnşikaak sûresinin ilk beş âyetlik bölümde, kıyâmet sonrası mahşer öncesinde yaşanacak bazı olayları ve düzenlemeleri hatırlatmaktadır. Bu çerçevede göğün yarılması, bir taraftan dünya hayatının sona ermesi ve sistemin ömrünü tamamlaması anlamına gelirken, diğer taraftan da mahşer için yeni bir düzenlemenin ilk aşamasını ifade etmektedir. Yeryüzünün uzatılması, yayılıp genişletilmesi ve içindeki insan cesetleri veya maden gibi değerleri dışarı atıp boşaltması ise, aynı şekilde mahşerin ilk aşamaları arasında yer alacaktır. Gök ve yerin istenilen şekilde hareket etmesi, ilâhî emre kulak vermelerinin sonucunda gerçekleşecektir.

(6. âyet): Bu âyette, insanoğlunun Yüce Allah'a ulaşma yolundaki çabalarının sonuçsuz kalmayacağı, iyi davranışların ve sahiplerinin mahşerde Allah'a ulaşacağı bilgisine yer verilmektedir.

(7-15. âyetler): İnsanlar mahşerde iki temel gruba ayrılacaklardır. İlk grup, amel defteri kendilerine sağ taraflarından sağ ellerine verilenlerdir. Bunlar, çok kolay bir hesap aşaması geçirecekler, yargılanmaları kolay ola-

1040 Benzer değerlendirmeler için bk. Semerkandî, age., III, 562; Râzî, age., XXXI, 112.
1041 Kurtubî, age., XX, 186.

cak ve aynı durumdaki insanların oluşturduğu inanç ailesinin yanına sevinçli bir şekilde döneceklerdir.

Diğer grup ise, amel defterlerini sırtlarının arkasından olmak üzere sol taraftan alacaklardır. Bunlar, henüz cehenneme atılmamalarına rağmen, durumun vahameti nedeniyle yok olmayı isteyecekler ve ölmek için adeta yalvaracaklar, fakat durum değişmeyecektir. Amel defterinin arka taraftan verilmesi bile başlı başına bir azap olacağı için devamında ateş azabına yaslanacaklardır.

(16-19. âyetler): Sûrenin ilerleyen bölümlerinde Yüce Allah, şafak denen, akşam sonrası güneşin batımıyla batı tarafında yaşanan kırmızılığa, geceye, gecenin sakladığı her şeye ve dolunay halini alan aya yemin etmekte, onların şahitliğini kullanacağını ilan etmekte ve insanoğlunun mahşerde gizli saklısının olamayacağını bildirmektedir.

(20-24. âyetler): Yaşanan dünya hayatında hem insanoğlunun, hem de kâinat çevresinin tâbî olduğu muhteşem bir dönüşüm sistemi vardır. Yüce Allah, kurduğu bu sisteme de atıfta bulunarak, her şeyin bir dönüşümü, bir anlamda kemali varken, insanın bundan istisna edilmeyeceğini de hatırlatmaktadır. Dünyanın ötesinde yeni bir âlem daha vardır ve insanoğlu işte o âleme doğru aşama aşama, tabaka tabaka ilerlemektedir. Kendi hayatımızda ve çevremizde bu deveran yaşanırken, dünyanın sonunda âhiretin olmayacağını düşünmek anlaşılabilen bir durum değildir.

(25. âyet): Hayat, elbette sadece nankörlerin yaşadığı bir süreç değildir. Bu tür nankörlükleri hayatına sokmayan, Yüce Allah'ın emirlerine ve yasaklarına uyan, o ilkeleri ve prensipleri hayatının vazgeçilmezi yapan, imanına şahit tuttuğu Yüce Allah'ı, ameline de şahit tutmayı başaran kullar da tabii ki vardır. İşte bu kullar için "sâlih amel sahibi müminler" ifadesi kullanılmakta ve ödüllerinin de hiçbir şekilde bitmeyeceği, engellenemeyeceği ve başa kakılmayacağı bilgisine yer verilerek sûre bitirilmektedir.

Rabbimizden niyazımız, bizi de bütün inananları da bu ödülden mahrum bırakmamasıdır.

85. BURÛC SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 22 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "burçlar" anlamındaki *el-burûc* kelimesinden alan Burûc sûresi, resmî sıralamada 85, iniş sırasına göre ise 27. sûredir. Bu sûre, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"nın sonuncusudur.

Bu sûre, "âhiretteki yargılama, cennetlik veya cehennemlikler, yemin ifadeleri ve Kur'ân'a dikkat çekme" noktalarında öncesindeki İnşikaak sûresi ile anlam ilişkisine sahiptir.

Göğe, vaad edilen güne, şahide ve hakkında şahitlik edilen varlıklara yemin edilen bu sûrede, çukur kazanlar ve müminleri yakanlar özellikle kınanmaktadır.

Ateş yakarak müminleri oraya atanların ve bu esnada çevrede oturup seyredenlerin düştüğü alçak duruma özellikle dikkat çekilmektedir. Sadece Yüce Allah'a inandıkları için kendilerine bu haksızlığın reva görüldüğü insanlar ve bu haksızlığı yapanlar başta olmak üzere, Yüce Allah her şeye şahit olduğunu ve yapılanların hesabını mutlaka soracağını belirtmektedir.

İman edip sâlih amel işleyenlerin ödüllerinin cennet olacağı hatırlatıldıktan sonra, Yüce Allah eşsiz kudretini gündeme getirmekte ve istediğini sonuna kadar yapabilen tek varlığın sadece kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Önceki bazı kavimlerden örnekler verilerek, onların hakkı yalanlamaları hatırlatılmakta ve Yüce Allah'ın kuşatıcılığı hakikatiyle konu bitirilmektedir.

Sûrenin sonunda, Kur'ân'ın yüceliği ve Levh-i Mahfuz'daki konumuna dikkat çekilerek muhataplar Kur'ân hakkında bilgilendirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ﴿٣﴾ قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِ
﴿٤﴾ اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ﴿٥﴾ اِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ﴿٦﴾ وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِن۪ينَ شُهُودٌ ﴿٧﴾
وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ اِلَّٓا اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَز۪يزِ الْحَم۪يدِ ﴿٨﴾ اَلَّذ۪ي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدٌ ﴿٩﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِن۪ينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ
جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَر۪يقِ ﴿١٠﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْر۪ي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَب۪يرُ ﴿١١﴾ اِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَد۪يدٌ ﴿١٢﴾ اِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُع۪يدُ ﴿١٣﴾
وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ الْمَج۪يدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِمَا يُر۪يدُ ﴿١٦﴾ هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ الْجُنُودِ
﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾ بَلِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا ف۪ي تَكْذ۪يبٍ ﴿١٩﴾ وَاللّٰهُ مِنْ وَرَٓائِهِمْ مُح۪يطٌ ﴿٢٠﴾ بَلْ
هُوَ قُرْاٰنٌ مَج۪يدٌ ﴿٢١﴾ ف۪ي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Burçlarla dolu gökyüzüne, geleceği bildirilmiş olan güne, (o günde) şahitlik edene ve hakkında şahitlik edilene yemin olsun. **4-5.** Tutuşturulmuş ateşin çukur kazan sahipleri kahrolsun! **6-7.** Hani müminlere yapmakta oldukları işkenceyi seyrederlerken (ateşi yakanlar) da başlarına oturmuşlardı. **8-9.** Sırf güçlü ve övgüye layık olan, göklerin ve yerin mülkü Kendisine ait bulunan Allah'a iman ettikleri için o (müminler)den intikam aldılar. Oysa Allah her şeye şahittir. **10.** İnanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip, sonra tevbe de etmeyenlere cehennem azabı, yani yakıcı azap (hasret ateşi) vardır. **11.** Yararlı işler sahibi müminlere ise alt tarafından ırmaklar akan bahçeler verilecektir. İşte büyük kurtuluş budur. **12.** Şüphesiz ki, Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir. **13-16.** Bilin ki O, yaratmayı başlatan ve devam ettirendir. O, çok bağışlayandır, çok sevendir. Arş'ın sahibidir, yücedir; dilediğini de elbette yapandır. **17-18.** Firavun ve Semûd ordularının haberi sana geldi, (değil) mi? **19.** Doğrusu inkâra şartlananlar

(gerçeği) yalanlamada ısrarcıdırlar. **20.** Hâlbuki Allah onları arkalarından kuşatmıştır. **21-22.** Hayır hayır! O (yalanladıkları şey) Levh-i Mahfûz'daki şerefli Kur'an'dır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ﴿١﴾

وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ﴿٢﴾

وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ﴿٣﴾

"**1-3.** Burçlarla dolu gökyüzüne, geleceği bildirilmiş olan güne, (o günde) şahitlik edene ve hakkında şahitlik edilene yemin olsun."

"Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma nedenleri" hakkında Kıyâmet 75/1'de geniş bilgi verdiğimiz için burada aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz.

a) Bazı Varlıklara Yemin

Yüce Allah, Burûc sûresinin ilk üç âyetinde dört varlığa yemin etmektedir. Bunlar sırasıyla şöyledir:

ı. Burçları Olan Gök

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ "Burçlarla dolu gökyüzüne yemin olsun." Âyetteki السَّمَاءِ *es-semâ'* kelimesi "gök", الْبُرُوجِ *el-burûc* sözcüğü ise "burçlar" demektir.

Bu âyetteki *es-semâ'* kelimesi, "yükseklik" anlamında uzay boşluğunu ve muhtemelen bütün yıldız ve gezegenleri içermektedir. Âyetin *semâ'* kelimesinden sonraki ذَاتِ الْبُرُوجِ *zâti'l-burûc* ifadesi de bu anlamı doğrulamaktadır. Burçlarla neyin kastedildiği ilim adamlarınca tartışılmıştır. Detaya girmeden bu konudaki görüşleri kısaca hatırlatmak istiyoruz.

Burûc, burc kelimesinin çoğuludur ve "yıldızlar", "köşkler", "kum ve yağmur", "güneş ve ayın menzilleri", "atlar" ve "güzel yaratıklar" gibi an-

lamlara gelmektedir.[1042] Zemahşerî, bunların 12 burç veya göğün kapıları olduğunu, dünyadaki köşklere benzetilerek göğün köşkleri olarak belirlendiklerini ifade etmektedir.[1043] Elmalılı, bunların "görünen şey" anlamından hareketle, her bakanın gözüne çarpacak şekilde görünen "yüksek köşk, şehir surları, kalelerin yüksek yerleri" olduğunu, bu anlamdan hareketle maksadın gökteki yıldızlar veya yıldız kümeleri ya da 12 burç (Zodyak) olduğunu da beyan etmektedir.[1044]

el-Burûc kelimesi Kur'ân'da fiil olarak "açılıp saçılmak, kendini göstermek",[1045] isim olarak çoğul kalıpta "köşkler" anlamında kullanılmaktadır.[1046] Yorumunu yaptığımız Burûc 1, Hıcr 15/16 ve Furkaan 25/61'de ise bu kelime "burçlar, yıldızlar" anlamında kullanılmaktadır. Bu üç ortak kullanımdan hareketle, göklerin burç sahibi olmasının, görünen yıldızlara sahip olması anlamına geldiği görüşü diğerlerine göre daha öndedir.

Devam eden âyetlerle birlikte düşünüldüğünde bu kelimeyle farklı anlamların da kastedilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda maksadın, dünyadaki köşklere benzetilerek gökteki köşkler veya onlara açılan kapılar olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, asıl maksadın âhiret sorgulaması öncesinde müminlere yönelik bir moral desteği sağlanması olduğu göz ardı edilmemelidir.

11. Vaad Edilen Gün

وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ "Geleceği bildirilmiş olan güne yemin olsun." Âyetteki الْيَوْمِ الْمَوْعُودِ *el-yevmü'l-mev'ûd* tamlaması "vaad edilen gün" demektir.

Âyette sözü edilen günün, haklının haksızdan, doğrunun yanlıştan, müminin kâfirden ayrılacağı, mümine vaad edilen, kâfirin ise tehdit edildiği kıyâmet günü olduğunda âlimlerimiz arasında hemen hemen fikir birliği vardır. Çünkü Ebû Hureyre kaynaklı bir rivayete göre, Hz. Peygamber vaad edilen günün kıyâmet günü olduğunu ifade etmiştir.[1047] Elbette bu ifadeler, maksadı mahşer olarak anlamanın sonucudur. Çünkü yargılama yeri ve zamanı mahşerdir.

1042 Taberî, age., XXX, 127-128; Semerkandî, age., III, 563; Râzî, age., XXXI, 113; Kurtubî, age., XIX, 187.
1043 Zemahşerî, age., IV, 716.
1044 Yazır, age., IX, 94-95.
1045 Nûr 24/60; Ahzâb 33/33.
1046 Nisâ' 4/78.
1047 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 85.

Bu ifadeden kastın, sistemin yıkılması anlamında kıyâmetin kopması olduğu da belirtilmektedir.[1048] Bu görüş de doğru olabilir. Çünkü ilk âyette göğün ödül yeri olmasından söz edildiğini kabul edersek, bunun müminlere bir moral olacağını belirtmiştik. İkinci âyette de kâfirlerin tehdit edildikleri kıyâmetin kastedildiğini söyleyerek iki âyet arasında anlam ilişkisini bu şekilde kurmuş oluruz. İlk görüşü kabul ettiğimizde de iki âyet arasında ödül ve ödül yeri anlamında anlam birlikteliği sağlanmış olmaktadır.

III. Şâhid ve Meşhûd

وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ "(O günde) şahitlik edene ve hakkında şahitlik edilene yemin olsun." Âyetteki شَاهِد *şâhid* kelimesi "şahitlik eden", مَشْهُود *meşhûd* sözcüğü ise "hakkında şahitlik edilen" demektir.

Bu âyetteki kelimelerin neleri içerdiği noktasında oldukça farklı görüşler vardır. *Şâhid*den maksadın, "Cuma günü", "insan", "Hz. Muhammed", "Kurban bayramı"; *meşhûd*dan maksadın ise, "Arafe günü", "kıyâmet günü", "Cuma günü" şeklinde çeşitli günler olduğu beyan edilmektedir.[1049]

Bu âyette kastedilen şahitliğin, kıyâmetle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. *Şâhid*, "Allah şâhid olarak yeter"[1050] anlamındaki âyetlerde de olduğu gibi, hem "Allah"tır; hem de "Biz seni ancak bir şâhid olarak gönderdik"[1051] âyeti gereği "Hz. Peygamber"dir. Ayrıca hem "İçlerinde bulunduğum sürece durumlarına şahittim"[1052] âyeti gereği "Hz. İsa"dır; hem de "Böylece sizi diğer insanlara şahit olasınız diye şahitler yaptık"[1053] âyeti gereği "bütün müminler"dir. Dahsı hem "O gün, insana hesap görücü olarak kendisi yeter"[1054] âyeti gereği "her insanın kendisi"dir; hem de "O gün onlara dilleri, elleri ve ayakları yaptıkları hakkında şahitlik yapacaktır"[1055] âyeti gereği "insanın vücut organları"dır. Ayrıca Kaaf 50/21 ve Fecr 89/22'de "melekler"in şahitliği ile Nisâ' 4/41'de "her ümmetin peygamberi"nin şahitliği de bu kapsama girmektedir.

Meşhûd hakkında, âlimlerimiz genellikle Hûd 11/103 ve Meryem 19/37. âyetler gereği "kıyâmet günü" tercihini kabul etmişlerdir. Kıyâmetin

1048 Râzî bu görüşü Kaffâl'in görüşü olarak vermiştir. Bk. Râzî, age., XXXI, 113.
1049 Taberî, age., XXX, 128-131; Semerkandî, age., III, 563;
1050 Nisâ' 4/79; En'âm 6/19.
1051 Ahzâb 33/45; Nisâ' 4/41.
1052 Mâide 5/117.
1053 Bakara 2/143.
1054 İsrâ 17/14.
1055 Nûr 24/24.

kendisi şahit olmamak durumundadır; çünkü orası yeni tanıklıkların yeri değildir. Orada artık kararlar verilecektir. Kıyâmetin şâhitliği demek, o günde insanlar aleyhine çeşitli şahitliklerin yapılacağının bilinmesi demektir. Bu nedenle *meşhûd* kelimesi, "hakkında şahit tutulan kişi", yani "sanık" anlamına alınmalıdır.

Nisâ' 4/41'de de açıkça vurgulandığı üzere, bu şahitlikler kıyâmet günü için söz konusu edilecektir. Dolayısıyla *şâhidi* "tanık", *meşhûdu* ise "sanık" olarak kabul etmek durumundayız. Aksi takdirde, *şâhid* ile *meşhûd* arasında anlam farkı kalmamaktadır. Yukarıda saydığımız âyetlerden de anlaşılacağı üzere, hemen her şey şahit olmaktadır; işte onların şahitliği birilerinin sanık olması esasına bağlıdır. Bu nedenle *meşhûda* "sanık" demek zorundayız.

b) Yemin Edilen Varlıklar Arasındaki Anlam İlişkisi

Üç âyeti birlikte düşündüğümüzde, aralarındaki anlam ilişkisini şu şekilde kurabiliriz: Burçları olan gök, hak edenler için ödül yeridir; vaad edilen gün, bir taraftan kıyâmet esnasında yaşanacak felaketi, diğer taraftan da kıyâmet sonrası mahşeri anlatmaktadır. Her iki durumda da, ilk âyetteki anlamın bir devamı olarak, nankör insanı bekleyen çeşitli azapların haberi verilmektedir, diyebiliriz. Üçüncü âyetteki şahitlik meselesi ise, her varlığın kıyâmet sorgusunda şahitlik yapabileceği, bu arada tanıklar olacağı gibi, insan için bir sanıklık durumunun da kaçınılmaz olduğu belirtilmektedir. Bu durumda, kıyâmet sonrasında yaşanacak büyük duruşma için insanların uyarıldığını ifade edebiliriz.

Aslında ödül alması istenen insanoğlu, eğer nankörlüğü tercih ederse, bilmelidir ki mahşerde başta Yüce Allah, melekleri, peygamberleri ve ümmet olmak üzere, bizzat insanın kendisi, hatta organları bile onun aleyhinde şahitlik yapacaktır. Bu nedenle, ödüllerin yüceliğine, yargılamanın yapılacağı güne ve şahit olacak varlıklara da hakkında şahitlik yapılacak insana da yemin edilerek, insanların dikkatleri bu hakikatlere çevrilmektedir.

4-7. ÂYETLER:

قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِۙ ﴿٤﴾ اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِۙ ﴿٥﴾

اِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌۙ ﴿٦﴾ وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ﴿٧﴾

"4-5. Tutuşturulmuş ateşin çukur kazan sahipleri kahrolsun! 6-7. Müminlere yapmakta oldukları işkenceyi seyrederlerken (ateşi yakanlar) da başlarına oturmuşlardı."

Yeminlerden sonra gelen bu âyet grubu, yeminlerin cevabı durumundadır. Direkt cevap bu ilk âyet olabileceği gibi, burada gizli bir cevabın bulunması da muhtemeldir. Buna göre, "tutuşturulmuş ateşin sahiplerine olduğu gibi, müşrikliği tercih eden Kureyşlilere de lanet olsun" denmek istenmektedir. Burada anlatılacakların önemi nedeniyle, sûrenin başında dört değişik varlığa, özellikle de bizzat bunu yapanlara dikkat çekilmekte ve onların şahitliğine başvurulacağı kendilerine hatırlatılmaktadır.

a) "Katledilmek" Ne Demektir?

"Katledilmek" şeklinde tercüme edilen *kutile* kelimesinin anlam çeşitliliği, âyetin mesajının genişlemesini sağlamaktadır. Bu nedenle öncelikle bu konuyu açıklamak gerekir.

قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِۙ اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِۙ "Tutuşturulmuş ateşin çukur kazan sahipleri kahrolsun!" Âyetlerdeki قُتِلَ *kutile* fiili "öldürülmek, kahr edilmek", اَصْحَابُ الْاُخْدُودِ *ashâbü'l-uhdûd* tamlaması "çukur sahipleri", اَلنَّارِ *en-nâr* kelimesi "ateş", ذَاتِ الْوَقُودِ *zâti'l-vekuud* ifadesi ise "tutuşturulmuş" demektir.

1. Bu ifadenin birkaç türlü anlaşılması mümkündür:

a) Âyette yer alan قُتِلَ *kutile* fiili, aslında "öldürüldü" anlamına gelmektedir; maksat, ateşe atılma işleminin gerçekleştiğini beyan etmektir. Bu durumda âyet: "Çukura atılanlar öldürüldü, şehit edildi" demektir.

b) Bu fiil *kuttile* şeklinde dört harfli kalıpta okunup, bu öldürtülme işleminin, yönetici tarafından emrindeki adamlara yaptırıldığını ifade etmiş de olabilir.

c) Bir üçüncü ihtimal olarak, kelime yine *kutile* veya *kuttile* şeklinde okunup, "bunu yapanlar da öldürüldü" veya "öldürtüldüler" anlamının kastedilmiş olması da muhtemeldir.[1056]

Yapılan çeşitli araştırmalarda böyle yakılmış toplu insan mezarlarının çıktığı ifade edilmektedir.[1057] Bulgular üzerinde bir "DNA" araştırması yapılıp bu cesetlerin maktüllere mi, yoksa katillerine mi ait olduğunu tespit imkânından yoksunuz. Âyetteki أَصْحَابُ الأُخْدُودِ *ashâbü'l-uhdûd* ifadesini, "ateşe atılanlar" olarak da, "ateşi yakanlar" olarak da kabul etsek, baştaki *kutile* kelimesini "öldürüldüler" veya *kuttile* şeklinde "öldürtüldüler" şeklinde anlayabiliriz.

d) Pek çok müfessirin kabul ettiği doğrultuda âyeti değerlendirdiğimizde, buradaki *kutile* fiilinin "öldürülmek" anlamında değil de, beddua için kullanıldığını kabul etmiş oluruz. Bu durumda anlam "kahrolsun" şeklini alır. Bu nedenle Arapçadaki dua veya beddua ifadeleri hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir.

2. Müddessir 74/19'da geniş bir şekilde ele aldığımız, 'Abese 80/17, Burûc 85/4 ve Mesed 111/1'de de kısaca değindiğimiz üzere, Kur'ân'da çeşitli şekillerde dua ve beddua formları vardır. Arapçada dua veya beddua ifadeleri, her zaman emir kalıbında gelmeyebilir; zaman zaman fiil kalıbı kullanımları da tercih edilir ve bunun Kur'ân'da çeşitli örnekleri vardır. Bu bağlamda "Allah seni affetsin..."[1058]; "Yalancılar kahrolsun"[1059]; "Kahrolası, nasıl da ölçüp biçiyor, etrafa bakınıyor"[1060]; "Kahrolası insan, nasıl da nankörlük ediyor"[1061]; "Ebû Leheb'in iki eli kahrolsun, kendisi de"[1062] âyetleri zikredilebilir.

Bu nedenle Burûc 4'teki قُتِلَ *kutile* fiili "öldürüldü" anlamına alınabileceği gibi, "kahrolsun, kahrolası" şeklinde de anlaşılabilir. Zaten İbn

1056 Zemahşerî, age., IV, 717.
1057 İslâmoğlu, age., s. 1241'de 10. not.
1058 Tevbe 9/43.
1059 Zâriyât 51/10.
1060 Müddessir 74/19-20.
1061 'Abese 80/17.
1062 Tebbet 111/1.

Abbas'tan gelen bir görüşe göre Kur'ân'daki bütün قُتِلَ *kutile* ifadeleri "lanet olsun" demektir.[1063]

b) Uhdûd (Çukur) Halkı Kimdir?

1. Âyetteki اَصْحَابُ الْاُخْدُودِ *ashâbü'l-uhdûd* ifadesini "ateşe atılanlar" şeklinde anlamlandırırsak bunların kimlikleri hakkında fazla bir şey söylemeye veya isim belirlemeye gerek yoktur. Kur'ân'da *ashâbu'n-nâr* tamlaması pek çok âyette "cehenneme girecek kişiler, cehennemlikler" anlamında kullanılmaktadır. Buradan hareketle, Burûc sûresinde de bu ifadenin "dünyadayken ateşe atılanlar" anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Maksat, elbette cehennem ateşi değildir; çünkü sûrenin 8. âyetinde bunların "imanları nedeniyle öldürülenler" olduğu açıkça ifade edilmektedir. Burada üzerinde durduğumuz husus, *ashâbü'l-uhdûd* tamlamasının neyi ifade ettiğini ortaya koymaktır.

2. *Ashâbu'n-nâr* tamlaması her yerde "cehennemlikler, cehennemin içinde olanlar" anlamında kullanılmamaktadır. Müddessir 74/31'de de geçen bu tamlama "cehennemlikler" demek değildir; maksat, cehennemin işletilmesinde görevli olanlardır. Bu kullanımdan da destek alarak eğer *ashâbü'l-uhdûd* ifadesini bu işi yapanlar olarak kabul edersek, âyetlerde sözü edilenlerin kim olduğu hakkında tefsirlerde çeşitli kanaatlerin yer aldığını belirtmek durumunda oluruz. Buna göre, bunların Mecûsî kalıntıları veya İsrail oğullarından bir grup veya Habeşliler ya da Necranlılar olduğu ifade edilmekte ve bu bağlamda uzun uzun rivayetlere yer verilmektedir.[1064]

3. *Uhdûd,* yeryüzündeki "yarık, çukur" anlamlarındaki *hadd* kelimesinden türetilmiştir. Bu işlemi yapanların kimliği âyette açıkça zikredilmediğine göre, mesajın evrensele taşınmasının gerekliliği anlaşılmaktadır. Ancak, yine de bu olayın tarihsel bir geçmişinin olduğunu düşünmek durumundayız. Tefsirlerimizde konuyu Yemen, Irak, Necran, Suriye, Sümer, Babil, Filistin, Habeşistan veya Anadolu ile dolayısıyla Hz. İbrâhim dönemi, Nebukadnezar veya Zerdüşt kralıyla ilişkilendiren yaklaşımlar vardır. Tercihimiz, olayın milâdî 523 yılında Himyer kralı Zûnüvâs'ın o dönem müminlerine yaptığı bir baskı ve zulümle ilgili olduğu görüş doğrultusundadır. Bu dönem, Hz. İsâ ile Hz. Muhammed arası bir fetret dönemidir.[1065]

1063 Kurtubî, age., XIX, 189.
1064 Taberî, age., XXX, 131-135; Semerkandî, age., III, 566;
1065 Kurtubî, age., XIX, 189.

Zûnüvâs, müminleri yakmak için içi ateş dolu çukurlar kazmış, onları orada şehit etmişti.[1066]

4. Râzî'nin de işaret ettiği gibi, bunun bir defa yaşanmış olması gerekmez; değişik dönemlerde, farklı yerlerde ve farklı insanlara böyle işkencelerin yapılmış olması da mümkündür. *Uhdûd* kelimesi tekil olarak kullanılmış olsa da, anlamı çoğul kabul edilebilir. Bu durumda, kaynaklarımızda sözü edilen rivayetlerde yanlışlık ve çelişki değil, farklı dönemlerdeki uygulamaların hatırlatıldığı kabul edilebilir.[1067]

5. Âyette anlatılmak istenen husus şudur: Tarihin bir döneminde veya çeşitli dönemlerinde insanlar inançları nedeniyle çeşitli sıkıntılara uğratılmış, akıl almaz işkencelere maruz bırakılmış, sonuçta hayatlarını topluca yitirmişlerdir. Yaşanan veya ileride yaşanacak bazı sıkıntılar önceden haber verilmekte, tarihten örneklerle muhatapların motive edilmeleri sağlanmak istenmektedir. Bu amaçladır ki, bu tür kıssalarda tarih, yer ve şahıs isimleri özellikle verilmemekte, böylece mesajın evrenselliği sağlanmaktadır.

6. Bu kıssasın burada yer almasının muhtemel nedeni, Mekkelilerin müminlere yaptığı veya yapacağı eziyetlere karşı dayanıklı olunması gereğini bildirmektir. Aslında söylenmek istenen husus, bir bölümü başlamış da olsa, yakın bir gelecekte veya daha uzak zamanlarda Müslümanların başına çeşitli sıkıntılar geleceğinin önceden haber verilmesi ve bu noktada hazırlıklı olunmasının hatırlatılmasıdır. Nasıl sıkıntılar gelirse gelsin, belki de hiçbiri burada anlatılan kadar yürek burkan düzeyde olmayacaktır.

Sûrede sözü edilen Uhdûd sahipleri, yaptıklarının karşılığını dünyada gördükleri ve âhirette de görecekleri gibi, Mekke müşriklerinin de Müslümanlara yapacaklarının karşılıksız bırakılmayacağı beyan edilmektedir. Böylece, bir taraftan Hz. Peygamber ve müminler motive edilirken, diğer taraftan da inanca karşı mücadele eden kâfirlere gözdağı verilmektedir. Bu tehdit, Hz. Peygamber döneminde hak karşıtı zalimlere yönelik olmayla başlamıştır; kıyâmete kadar yaşanacak hak-bâtıl mücadelesinde de mesajını devam ettirecektir.

1. Ateş Çukuru Kazanların Tutumu

اِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ "Hani müminlere yapmakta oldukları işkenceyi seyrederlerken, (ateşi yakanlar) da başlarına

1066 Geniş bilgi ve tahliller için bk. İslâmoğlu, age., s. 1240-1241 ve ilgili notlar.
1067 Râzî, age., XXXI, 117-118.

oturmuşlardı." Âyetlerdeki قُعُودٌ *ku'ûd* kelimesi "oturuş, oturmak", يَفْعَلُونَ *yef'alûne* fiili "yapmak", شُهُودٌ *şuhûd* sözcüğü ise "şahitlik, seyir" demektir.

Âyetlerdeki zamirler farklı şekillerde anlaşılabilmektedir.

a) Bu zamiri, Râzî'nin de dediği gibi "ateşe atılanlara" ait görmek mümkündür. Bu durumda maksat, "Müminler ateşin içine atılmışlar, orada yanıyorlar" şeklinde olur. İkinci âyetteki zamir de aynı kişilerle ilgili olabilir; anlam ise "ateşte olanlar, diğer müminlere de neler yapıldığına şahit oluyorlar" şeklini alır. Bu anlamlar doğrudur, ancak âyetlerin anlamı bunlarla sınırlı değildir.

b) İlk âyetteki هُمْ *hüm* zamirinden kasıt, içi ateşle dolu çukurları kazanlardır. Ateşi yakanlar, ateşten etkilenmeyecek şekilde, yüksekçe bir yerde oturup, olup bitenleri seyrediyorlardı. Her iki âyetteki *hüm* zamirlerini bu işi yapanlara ait gördüğümüzde, ilk âyette, ateşi yakanların orada oturup bakındıkları anlamı çıkar. İkinci âyette ise, dünyada müminlere yaptıkları bu eziyetle ilgili olarak âhirette bizzat kendilerinin yine kendi aleyhlerine şahit tutulacakları anlamı söz konusu olur. Nitekim Nûr 24/24, Yâsîn 36/65 ve Fussılet 41/20'de dünyada yapılanların âhirette deşifre edileceği ve bunu vücut organlarının gerçekleştireceği açıkça belirtilmektedir.

c) Bu ihtimalin ikinci bir versiyonu olarak, ateşi yakanların çevreye oturdukları ve ateşe attıklarını seyrettikleri anlamı da söz konusudur. 7. âyetin başındaki *vâv* edatını "hâl", yani durum bildiren edat, cümleyi de "hâl cümlesi" olarak kabul ettiğimizde bu anlam zorunluluk kazanır. Esasında bizim öncelikli olarak âyetten anladığımız da budur.

Bu katiller hem inananları bilinçli ve planlı bir şekilde ateşte yakıyorlar, hem de çevrelerinde oturup seyrediyorlardı. Kin ve öfkeleri öylesine derinlere sirayet etmişti ki, yaptıkları bu canavarlığı seyredip ondan keyif alabiliyorlardı. Dahası, bu cinayeti işleyenlerin yanında, fiilen buna iştirak etmeseler de çevrede oturup, olup bitenleri seyredenler de, söz konusu fiili işleyenler gibi sorumluydular. Âyetteki kınayıcı ifadeler, elbette bu insanları da içermektedir.

ıı. 4-7. Âyetlere Farklı Bir Yaklaşım

Burûc 4-7'deki ifadeleri farklı bir şekilde, yani âyetleri bütünüyle âhiretle ilişkilendirerek anlamak da mümkündür. 4. âyetteki قُتِلَ اَصْحَابُ

الْأُخْدُودِ ifadesindeki *kutile*, tıpkı Mesed suresindeki *tebbet* kelimesinde olduğu gibi "beddua" olarak alınınca "kahrolsun" anlamını verir. İlgili bölümde bunu geniş bir şekilde açıklamıştık. Bu doğrultuda *uhdûd* kelimesi *nâr* anlamında alınıp *ashâbu'l-uhdûd* tamlaması *ashâbü'n-nâr* gibi "cehennemlikler" şeklinde tercüme edilebilir. *Uhdûd* "çukur" anlamına geldiği gibi *cehennem* de zaten İbranice "derin kuyu" anlamında "go-hinnom" kelimesinden gelmektedir.[1068] Her iki kelime "çukur" anlamında buluşmaktadır.

Kaari'a 101/9'da "cehennem" *hâviye* adıyla "uçurum" anlamında bir kelimeyle karşılanmakta, dolayısıyla *uhdûd* ile *nâr* kelimeleri yine "çukur, uçurum" anlamlarında buluşmaktadır. Bir de Meryem 19/59'da "cehennem" anlamında *ğayy* ifadesi kullanılmakta ve "cehennemde bir çukurun adı" olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla *uhdûd* kelimesinin "çukur" anlamının bir gereği olarak "cehennem" anlamına geldiği ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki, cehennemin konum olarak aşağıda bir yer olduğu[1069] ve oraya atılmaktan söz edildiği âyetlerle sabittir.[1070]

Durum böyle olunca, النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ "Tutuşturulmuş ateş" tamlamasının "cehennem"i tarif ettiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü Hümeze 104/5-6'da Hutame cehennemi tarif edilirken, onun "tutuşturulmuş ateş" olduğu açıkça ifade edilmekte, ayrıca Bakara 2/24 ve Tahrîm 66/6'da cehennemin yakıtının insanlar ve taşlar olduğu beyan edilmektedir.

Bu iki âyeti böyle izah edince, 6 ve 7. âyetleri de şöyle yorumlamak gerekir: "Dünyada müminlere yaptıklarını bizzat yaşamak ve müşahede etmek üzere, artık onlar da ateşin üzerine oturmaktadırlar." Âyetin içeriğinde şu mesaj vardır: Zalimlere, dünyada yaptıkları türden bir ceza verilecek ve zulümleri yanlarına kâr kalmayacaktır.

Bu durum, tıpkı Mesed sûresindeki muhteşem ifade sanatını hatırlatmaktadır. Orada 3. âyette geçen *nâr* kelimesi tek başına değil de *zâte leheb* sıfatı ile kullanılmaktadır. Hz. Peygamber'in amcası ve asıl adı da Abdüluzza olan şahıs için Kur'ân'da *Ebû Leheb* ifadesi kullanılmaktadır. Ona Ebû Leheb denmesinin nedeni, yanaklarının kırmızılığı veya kızınca yanaklarının al al oluşuydu.[1071] Bu durumda, tıpkı layık olana "hayrın babası" veya "şerrin babası" dendiği gibi, ona da alay ve hakaret edilsin diye "ateşin babası" denmiştir.

1068 İslâmoğlu, age., s. 1256'da 19. not.
1069 Nisâ' 4/145; A'râf 7/50.
1070 Furkaan 25/13; Mülk 67/8.
1071 Râzî, age., XXXII, 168; İslâmoğlu, age., s. 1321'de 1. not.

Ebû Leheb'e bu künyenin verilmesinin bir başka nedeni ise, "çok parlak bir yüze sahip oluşu ve güzelliği" olarak ifade edilmektedir.[1072] Bu durumda, bu künye bir yerme değil, övme amacına yöneliktir. Dünyada kendisine duyulan hayranlığın bir ifadesi olarak verilen *ebû leheb* künyesi, 3. âyette onun âhiretteki ateşinin sıfatı olarak sunulmaktadır. Dünyada övünülen şeylerin, âhirette insanın başına dert olacağının hatırlatılması, çok ince bir mesajın ve sanatsal estetiğin örneğidir.[1073]

İşte Burûc sûresinde de durum buna benzetilebilir. Zûnüvas ve adamları, inananları dünyada ateş dolu çukura atıp yaktıkları gibi, onlar da âhirette benzer şekilde ateş dolu çukurlara atılacak, hak ettikleri cezalara çarptırılacaklardır. 8. âyette de belirtildiği üzere, sırf Yüce Allah'a inandıkları için kendilerinden intikam alınan ve yakılan insanların hesabı sorulacak, onların da intikamı âhirette alınmış olacaktır. Bu yorumumuz, âhirette karşılaşılacak ceza türünün, dünyada yapılanı çağrıştırması esasına bağlıdır. Nitekim Nebe' 78/26'da da belirtildiği üzere, âhirette verilecek ceza dünyada işlenen suça en uygun olanıdır. Kanaatimizce Burûc 4-7'yi böyle anlamlandırmak, en az diğerleri kadar geçerli ve doğrudur.

Acaba eski çağlarda ve farklı insanların yaptıklarını ifade eden bu âyetler, günümüze hangi mesajları vermekte, o çukurlar ve sahipleri bugün neyi temsil etmektedir?

c) *Uhdûd* Bugün Ne Anlama Geliyor?

İnsanlık tarihi, 27 Aralık 2008 ile 28 Ocak 2009 arasını maalesef kara bir leke olarak kaydetmiştir. Tarihte gerçekleşen ve belki de pek çok kez yaşanan bu yürek acıtıcı olay, günümüzde de en acı şekillerde yeniden sahnelenmektedir. İsrail'in Filistin'e uyguladığı insanlık dışı vahşetin, tarihte yaşanan bu tür olaylardan ne farkı var ki? Daha ileri ve daha zalimce olduğunda hiç şüphemiz olmayan bu zulümleri yapanlar, bir taraftan eylemlerine devam ederlerken, diğer taraftan da yaptıklarını seyretmektedirler. Dahası, vahşetlerini dünyanın diğer ülkelerine de canlı yayınlarla anında seyrettirmektedirler.

Kullandıkları silahların nelerden yapıldığını ve hangi kimyasal maddeleri içerdiğini bilen olmadığı gibi, yazık ki bunu merak eden de yok gibi. İnsan hayatını nasıl sonlandırdığını ve yaralı olanları nasıl sakat bıraktığını, bir süre sonra ne tür kimyasal sonuçlar doğuracağını hesap eden de yok.

1072 Esed, age., 1320'de 1. not.
1073 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Tebbet sûresi 3. âyet.

Yüreğinde zerre kadar insanlık değeri taşıyan hiç kimsenin yapamayacağı bu vahşeti yapanların ilk olmadığı, tarihte örnek (!) alabilecekleri atalarının ve babalarının bulunduğu işte bu sûrede bizlere hatırlatılmaktadır.

Zûnüvas denen Yahudînin o günkü İsevîlere yaptığını hatırlatan bu sûre, günümüze de ışık tutmaktadır. Zûnüvasların, Firavunların ve benzerlerinin bitmediği, sadece isim değiştirdikleri ve bunlara karşı dikkatli olunması gerektiği bütün insanlara haber verilmektedir. Her dönemin müminleri bu tür işkencelere maruz bırakılmışlardı; durum bugün de böyledir, muhtemelen yarın da aynı olacağa benzemektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, bunu yapanlar kendi ateşlerini seyrediyorlar da haberleri yok. "Onlar, yakarken yandıklarının (veya yanacaklarının) farkında değildiler. Onlar, aslında imanı yakmaya çalışmakla ebedi hayatta kendilerini yakacaklarını dile getirmekteydiler. Onların müminlere yaptıkları kendi başlarına gelmiştir."[1074]

Çeşitli vesilelerle söylediğimiz gibi, "rüzgâr ekenler fırtına biçecekler"ini bilmelidirler. Bugün Filistinli çocukları katledenler, aslında kendi çocuklarını katlediyorlar; onlar sadece Gazze'yi değil, kendi hayatlarını bombalıyorlar. Etrafa saçılan insan cesetlerinin ve ailesinin bütün fertlerini kaybeden mazlum insanların katilleri, bu ateşin bir gün onları da yakacağını akıllarından çıkarmamalıdırlar. Şimdi Filistin'i seyredenler, aslında kendi sonlarının fitilini ateşlediler ve adeta kendi sonlarını seyre daldılar.

Sönen ocakların ardında tüten dumanları uçaklardan, televizyonlardan, uydudan veya başka şekillerde seyredenler, aslında kendi felaketlerini kameraya kaydediyorlar, ama farkında değiller. Bilmiyorlar ki, ilâhî kayıt asla boşa işlemez, boşa kürek çekmez. Gayretüllâha dokunanlar bunun faturasını en ağır biçimde elbette ödeyeceklerdir. Dökülen gözyaşları ve akıtılan kanlar, ilâhî gazabın depolanıp felakete dönüşmesini sağlayacaktır.

Filistin'in veya dünyadaki başka herhangi bir mazlum milletin gencecik insanlarının, yaşlılarının, masum kadınlarının, hele hele körpecik yavrularının ortaya koyduğu bu felaket görüntülerinin zalimleri, yaptıklarının yanlarına kâr kalmadığını mutlaka göreceklerdir. Bosna'da, Çeçenistan'da, Moro'da, Doğu Türkistan'da, Irak'ta, Afganistan'da ya da dünyanın başka yerlerinde yaşanan insanlık dışı olayların sahipleri, akıttıkları kanların hesabını er veya geç vereceklerdir.

1074 İslâmoğlu, age., s. 1241'de 6 ve 7. notlar.

Dünya tarihi için milletlerin hayatındaki onlu yıllar kısa sayılır. Beş-on yıl, bu tür olaylar için çok kısa sürelerdir. Yaşayanlar görecektir ki, bu zalimler iflah olmayacak ve asla huzur bulmayacaklardır; yataklarında rahat uyuyamayacak, sokaklarında rahat yürüyemeyecek ve geleceğe güvenle bakamayacaklardır. Gözlerini her açıp çevreye baktıklarında akıttıkları kanın ve döktürdükleri gözyaşlarının derin izlerini mutlaka göreceklerdir. Bu gözyaşları, onların kâbusu olacaktır. Bu nedenle, zalimler bugün yaptıklarıyla kendi kâbus dolu yarınlarını hazırlamaktadırlar; aslında onların yarınlarına yarın bile denmemelidir; çünkü yarınlarını yok etmektedirler.

Filistin'de yaşananların sorumluları, yaptıklarını kendileri seyrettikleri gibi, dünyanın da seyretmesini sağlamış görünüyorlar. Maalesef bu seyirciler arasına Müslümanları da katmayı başarmaktadırlar. Oysa dünyanın neresinde ve ne adına olursa olsun, mazlum ve suçsuz insanların kılına bile zarar gelmesini istemez, meydana gelen olaylara kayıtsız kalmamaya çalışırız. Dinimizin bizden istediği budur. "Cinayet işleyen veya yeryüzünde bozgunculuk çıkaran hariç, kim bir cana kıyarsa bütün insanlığı öldürmüş gibidir. Kim de bir hayat kurtarırsa bütün insanlığı kurtarmış gibi olur."[1075] İşte öncelikli olarak İsrailoğullarının alındığı bu âyette, ilâhî kudretin hayata bakışı özetlenmektedir.

Bu âyetteki mesajın İsrailoğullarına yönlendirilmesi gerçeği ile bugünün İsrail devletinin zulmü nasıl da örtüşmektedir. Demek ki bunlar da hak hukuk tanımama ahlaksızlığı eskilerinden bir miras gibi devam ettmektedir. Ancak hemen belirtelim ki bu barbarlığa karşı duran Yahudiler de elbette vardır ve haysiyetleriyle bu zulmü laneylemeye çalışmışlardır; hatta kendi devletleri tarafından onlar da acımasızca cezalandırılmışlardır.

Bu dinin muazzez peygamberi Hz. Muhammed (as), bir insanın başına gelen bir sıkıntı nedeniyle ızdırap duymayana, insan da Müslüman da denemeyeceğini beyan etmektedir. Müslümanlar başkasının başına gelen sıkıntılara bile kayıtsız kalmamak durumunda olmasına rağmen, bugün Filistinli kendi kardeşlerinin uğradığı insanlık dışı muameleyi maalesef seyretmektedirler; en azından arzu edilen tepkiyi yeterince göstermemektedirler. Elbette bir şeyler yapanlar oluyor; ancak yetmediğini ve daha çok şeyler yapmak gerektiğini bilmek durumundayız.

1075 Mâide 5/32.

*** Bir Başka Mukayese**

"Geçmiştekiler müminlere yaptıkları ve onları yaktıkları çukurun etrafında toplanarak seyrediyorlardı; ama şimdi müminlerin önüne kazdıkları siyasî, sosyal, ekonomik ve dinî çukurların etrafında, medyadan seyrederek ve kendi kuruluşlarında toplanarak müminlere yaptıkları işkenceleri kahkahalarla kutlayıp anlatmakta ve seyretmektedirler.

"Bir taraftan bombalar yağdırarak alevler saçan çukurlar açıyorlar, diğer taraftan açlığa terk ederek ekonomik; bölüp parçalayarak ve yalnızlığa iterek siyasi; bâtıl mezhepleri öne çıkararak ve müminler arasında tefrika yaratarak dinî; müminleri kendi manevî değerlerinden ve kültürlerinden kopararak da kültürel çukurlar açıyorlar. İşte çeşitli şekillerde bu çukurların etrafında oturarak müminlerin halini seyrediyorlar.

"Yüce Allah, asırlarca önce bunu haber vererek, geçmişte olanları günümüze ve geleceğe taşıyarak müminleri uyarmaktadır. İman düşmanı olanların, hakka ters düşenlerin her nesilde olacağı ve onların bu çukurları müminlerin önünde açacaklarının uyarısını yapmaktadır. Bu çukurlara düşmemenin yolu aklını kullanmak, düşünmek, bilgiyi elde etme sevdasına tutulmak, bilgiyi teknolojiye çevirmek, bilgi üstünlüğünü elde etmek ve ekonomik üstünlüğe sahip olmaktan geçiyor.

"Bütün bunları gerçekleştirebilmek için çalışmak, çalışmak ve yine çalışmanın gereğini anlayıp hayata geçirmek gerekiyor. Çalışmadan, kâfirlerin oluşturduğu ateş çukurlarına düşmeden geçmek mümkün değildir. Müminlerin düşmanları, müminlerin eline sabaha kadar çekecekleri tesbîhleri ile kazdıkları çukurun içine attılar. Filmlerini çekip oynattılar, kendileri de koltuklarına kurulup kahkahalarla seyrettiler ve seyrediyorlar.

"Sebe' sûresinin 13. âyetinde olduğu gibi, çalışmanın bir şükür ibadeti olduğunu din âlimleri halka öğretselerdi; namazda tahiyyeye oturunca ayağın alacağı şekil üzerinde durdukları kadar, çalışmanın ibadet olduğu ilkesinin üzerinde dursalardı; mezarların başında ölülere telkin verdikleri kadar insanlara Kur'ân'ın anlamını ve onun hedeflerini öğretselerdi; Kur'ân'ı okuma şekline verdikleri önem kadar, Kur'ân'ın akla, düşünceye, bilgiye ve çalışmaya verdiği önemi beyinlere kazısalardı, haccın ana farzlarının dışında kalan ve haccın ruhu ile ilgili olmayan meseleler üzerinde durup yazdıkları kitaplar kadar Kur'ân'ın orta milleti olup dünya problemlerini çözmenin önemi ve yolları üzerinde dursalardı ve bu uğurda kitaplar yazsalardı, beşerî görüşlere ve içtihatlara verdikleri önem kadar Kur'ân'a

önem verselerdi ve Kur'ân'a sırtlarını dönmeselerdi müminlerin önünde bu ateş çukurları kazılmayacaktı ve onlar da çukurlar kazamayacaklardı.

"Mülk sûresi 22'de olduğu gibi, yüzüstü sürünen insan ile dimdik ayakta ve doğru yolda yürüyen insanın farkı açıklansaydı ve Mülk 10'da geçtiği üzere, bunun farkının "aklını kullanmak" olduğu anlatılsaydı, müminler ateş çukuruna düşmeyecek, dolayısıyla kâfirler de onların etrafında oturup kahkahalarla seyretmeyeceklerdi."[1076]

Yüce Allah, söz konusu zalim toplumu ve yaptıklarını hatırlattıktan sonra şimdi de onların bu cinayetleri neden işlediğini gündeme getirmektedir.

8-10. ÂYETLER:

وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٨﴾

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٩﴾

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾

"**8-9.** Sırf güçlü ve övgüye layık olan, göklerin ve yerin mülkü Kendisine ait bulunan Allah'a iman ettikleri için o (müminler)den intikam aldılar. Oysa Allah her şeye şahittir. **10.** Şüphesiz inanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip sonra tevbe de etmeyenlere cehennem azabı, yani yakıcı azap (hasret ateşi) vardır."

Bu âyet grubunda, ateş hazırlayanların intikam sebepleri dile getirilmekte, mümin erkek ve kadınlara bu eziyeti reva görenleri tevbe etmedikleri takdirde yakıcı azabın beklediği vurgulanmaktadır.

a) Çukur Kazmalarının Nedeni Neydi?

Yüce Allah, çukur kazan Uhdûd sahiplerinin neden böyle bir işe tevessül ettiklerini beyan etmek üzere, konuyu imanla ilişkilendirerek meseleyi evrensel bir boyuta taşımaktadır.

1076 Bayraklı, age., XXI, 23-24.

وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ اِلَّٓا اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِۙ اَلَّذٖى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهٖيدٌ "Onlardan(müminlerden), sırf, güçlü ve övgüye layık olan, göklerin ve yerin mülkü kendisine ait bulunan Allah'a iman ettikleri için intikam aldılar. Oysa Allah her şeye şahittir." Bu âyetlerdeki نَقَمُوا *nekamû* fiili "intikam almak", يُؤْمِنُوا *yü'minû* fiili "iman etmek", الْعَزِيزِ *el-'azîz* kelimesi "üstün", الْحَمِيدِ *el-hamîd* sözcüğü "övgüye değer", مُلْكُ *mülk* kelimesi "mülk, sahiplik", السَّمٰوَاتِ *es-semâvât* sözcüğü "gökler", الْاَرْضِ *el-ard* kelimesi "arz, yeryüzü", شَهٖيدٌ *şehîd* sözcüğü ise "şahit, gören" demektir.

İşte 8. âyette, insanları ateşe atıp yakan, sonra da çevreden onları seyredenlerin bu işi neden yaptıkları dile getirilmekte ve gerekçe "inkârcılık intikamı" olarak belirlenmektedir.

1. Değişik vesilelerle ifade ettiğimiz üzere, Kur'ân'da konular sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ele alınırlar. Bakara 2/6-7 ve Saff 61/5'te olduğu gibi, genellikle sebep önce, sonuç sonra verilir. Bazen de A'râf 7/179'da olduğu gibi, önemine binaen önce sonuç üzerinde durulur, sonra da bunun nedenine değinilir. Burûc 4'te "hendek kazanlar kahrolsun" denildiğinde de hendeği kimin kazdığı öncelikle çok önemli değildi; çünkü ateş dolu kuyularda yakılmak, her şeyden daha önemli ve öncelikliydi. Bu nedenle, daha büyük ve daha önemli şeylere öncelik verilmesinin gereği kendiliğinden anlaşılmaktadır.

2. İntikamın sebebi, müminlerin Yüce Allah'a iman etmeleri olarak belirlenmektedir. Demek ki bu mazlum insanların zalimlere karşı fiilî bir davranışı, saldırısı veya kışkırtması olmamıştı; onlara herhangi bir zarar da vermemişlerdi. Tek suçları (!) vardı; o da Yüce Allah'a iman etmek. Peygamberler tarihinde yaşanan benzer olaylarda da benzer düşmanlıklar görülmektedir. İtibar ettikleri kişiler kendilerinden farklı düşününce, onları en ağır şekillerde paylamışlar, onlara hakaret etmişler, şiddetle karşı çıkmışlar, kendilerine ve taraftarlarına eziyet ve işkenceler yapmışlardı.[1077] Peygamberlere karşı yapılanlar hemen hemen bütün eziyet türlerini içermekteydi. Yüce Allah, bunları muhataplara moral desteği olsun diye anlatmaktadır. İşte bazı âyetlerin mealleri:

1077 Örnek âyetler için bk. A'râf 7/88; Hûd 11/28, 32, 62; İbrâhim 14/13; Meryem 19/46; Mü'minûn 23/24-25, 33-38; Şu'arâ' 26/27, 29, 54, 111, 153; Neml 27/46; Yâsîn 36/18.

a) "Onların söylediklerinin seni üzdüğünü biliyoruz. Şu bir gerçek ki, onların yalanladığı sen değilsin; bu zalimlerin asıl inkâr ettiği Allah'ın âyetleridir. Doğrusu, senden önce de elçiler yalanlanmıştı. Ama yalanlandıkları hakikat üzerinde direndiler ve bu yüzden eziyete uğratıldılar; en sonunda kendilerine yardımımız yetişti. Zira hiçbir güç Allah'ın kesin vadini değiştiremez. Doğrusu, peygamberlere dair bir kısım bilgiler daha önce de sana ulaşmıştı."[1078] Bu âyetler, aslında yalanlananın peygamberler değil, onları gönderen Yüce Allah olduğunu ortaya koymaktadır. Zira elçiyi yalanlamak, onu göndereni yalanlamak demektir.

b) "Senden önce gönderdiğimiz peygamberler, kentlerin ahalisinden (seçip) kendilerine vahyettiğimiz adamlardan başkası değildi. Hem onlar yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı? Öyle yapsalardı kendilerinden öncekilerin başına gelen feci âkıbeti görmüş olurlardı. Allah'a karşı duyarlı olanlar için ahiret yurdu daha hayırlıdır. Bunu olsun akletmiyor musunuz? Önceki peygamberler öylesine zorlandılar ki, en sonunda neredeyse tüm umutlarını yitirdiler; artık iyiden iyiye yalanlandıklarını düşünmeye başlayınca, yardımımız kendilerine ulaştı; sonuçta, dilediğimizi kurtuluşa ulaştırmışızdır. Azabımız, günaha gömülmüş toplumdan asla geri çevrilmez."[1079]

Öyle anlaşılıyor ki, bütün peygamberler ve onların taraftarları çeşitli eziyetlere maruz bırakılmış, işkencelere tâbi tutulmuşlar, peygamberler dahi ümitsizlik sınırına gelmişken, Yüce Allah'ın yardımı yetişmiş, inananlar kurtarılmış ve suçlular hak ettikleriyle buluşturulmuşlardır. Sonra gelenlerden de, onların yaşadıkları yerleri gidip görmeleri ve çarptırıldıkları cezalardan ders çıkartmaları istenmektedir.

c) Bakara 2/214'te de belirtildiği gibi, öncekilerin çektiği sıkıntıların, başlarına gelen zorlukların, boğucu darlıkların benzerleri yaşanmadığı sürece, cennete gitme beklentisi boş bir kuruntudan öte bir anlam taşımamaktadır. Âl-i İmrân 3/142'de ifade edildiği gibi, Allah yolunda fedakârlık yapan ve direniş gösterenler bilinip ayırt edilmeden, Tevbe 9/16'da vurgulandığı üzere, Allah için fedakârlık yapıp Yüce Allah, Rasûlü ve müminlerden başka can dost edinip edinmedikleri denenmeden hiç kimse bırakılmayacaktır.

d) İşte bütün bu anlatılanlar ve benzerleri gösteriyor ki, iman etmek bir kısım sıkıntıları peşin olarak kabullenmek ve ilâhî rıza uğruna bazı

1078 En'âm 6/33-34.
1079 Yûsuf 12/109-110.

fedakârlıklara katlanmak demektir. Tarihte olduğu gibi, bugün de yarınlarda da tercihini haktan yana kullananları benzer sıkıntılar beklemekte, bazı eziyetler adeta kaçınılmaz olmaktadır. Ancak, adam olmak, zor zamanda kendini gösterir. Sıkıntının olmadığı "ekmek elden su gölden" mantığıyla hayatı yaşamaya alışanların bu durumu, elbette ilâhî sünnete uygun değildir. "Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın" yaklaşımı, bir müminin yaklaşımı olamaz.

e) Bu nedenle, tarihte yaşanan ve belki de en uç örnekleri oluşturan tecrübeler hatırlatılarak, müminler moral açısından desteklenmekte ve Yüce Allah'ın, tercihini haktan yana kullananları yalnız bırakmayacağı müjdesi verilmektedir. Allah'a yaslananları Allah yüzüstü bırakmamıştır; bundan sonra da bırakmayacaktır. Bu duyguların sahipleri şunu da bilmelidirler: Hayat sadece dünyada yaşanan değildir; asıl hayat ebedi olandır, yani ahirettir. Allah yolunda fedakârlık yapanlar bu dünyada da âhirette de kazanacaklardır. Burada ilâhî istekler uğrunda yaşayanlar dünyayı cennet yapmanın uğraşısını verenlerdir. Ömürleri yetmeyip bu uğurda ölenler ise zaten makamların en büyüğü olan şehâdet mertebesini elde etmiş olacakları için onlar adına hiçbir şekilde kayıptan söz edilemez.

f) Burûc sûresinde kısaca kıssası anlatılan müminler, imanları nedeniyle ağır bir işkenceye maruz bırakılmışlar, dünya hayatlarında maalesef yakılmışlardır. Herhalde bundan daha ağır bir sonuç, dünya için söz konusu olamaz. İşte Kur'ân, bu son ümmete bu örneği hatırlatarak ve başa gelecek sıkıntıların bundan daha ağır olamayacağını bildirerek, yaşanacaklara göğüs gerilmesi gerektiğini öğütlemektedir.

g) Tercihini Allah'tan yana belirleyip O'nun rızasını kazanmak için çalışanlar, tıpkı Hz. Lokmân'ın, oğluna yaptığı nasihatlerde olduğu gibi bazı eziyetlerle karşılaşabileceklerdir. Namazı kılıp iyiliği emreden ve kötülükten nehy edenlerin başına, sabretmelerini gerektirecek şeyler gelecektir; işte onlara karşı sabırlı ve dayanıklı davranabilmek işlerin en çok azim gerektirenlerindendir.[1080] Gerçek Müslüman, bu tür zor zamanlarda ve ağır şartlarda samimiyetini göstermelidir; zira adamın iyisi zor zamanda kendini belli eder.

Burûc sûresinin, yorumunu yapmakta olduğumuz 8 ve 9. âyetlerinde Yüce Allah kendisini dört sıfatıyla tanıtmaktadır. Bunlar sırasıyla *el-'azîz* ve *el-hamîd* olması, göklerin ve yerin sahibi oluşu ve her şeye şahitliğidir. Şimdi bu sıfatlar hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz:

1080 Lokmân 31/17.

b) Çukurculara Karşı Allah'ın Dört Sıfatı

Yüce Allah, kendisine inandıkları için dünya hayatlarında ateşe atılarak cezalandırılan müminleri sahiplenmekte ve karşıtlarına da çok önemli dört sıfatını hatırlatmaktadır. Buradaki amaç, ateş çukurlarında insanları yakıp sonra da karşılarına geçerek seyredenlere, asıl güçlünün kim olduğunu bildirmek, her dönemin müminlerine moral desteği sağlayıp düşmanlarına da gözdağı vermektir. İşte bu sıfatlar:

1. *el-'Azîz*

Âyetteki اَلْعَزِيز *el-'azîz* kelimesi "güçlü, üstün, mağlup olmayı engelleyen güç" anlamlarına gelmekte ve pek çok âyette "Yüce Allah'ın sıfatı" olarak kullanılmaktadır.[1081] Söz konusu kelimenin farklı anlamlarını ve kullanıldığı âyetleri kısaca hatırlatmak istiyoruz.

el-'Azîz kelimesi Kur'ân'da, "şeref",[1082] "üstünlük",[1083] "gurur, taassup",[1084] "katı, şiddetli, onurlu olmak",[1085] "ağır",[1086] "yüce",[1087] "put adı"[1088], "galip gelmek",[1089] "desteklemek"[1090] ve "yüceltmek"[1091] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Kur'ân'daki kullanımlarını bu şekilde ifadeye çalıştığımız *el-'azîz* kelimesi, Burûc 8'de Yüce Allah'ın ilk sıfatı olarak kullanılmaktadır. Bu kullanımın amacı, asıl güç ve kudretin sahibinin Cenâb-ı Hakk olduğunu beyan etmek, O'ndan daha üstün hiçbir varlığın bulunamayacağını hatırlatmak ve izzet ve şerefi O'nun yanında arayanların asla mağlup edilemeyeceklerini ilan etmektir. Böylece müminleri bu dünyada yakanların, kendilerinden çok daha büyük bir gücün huzuruna çıkartılacakları ve O'na hesap verecekleri beyan edilmektedir.

Tercihini Allah'tan yana kullananların, aslında haktan yana oldukları ve üstün gelecekleri de ifade edilmiş olmaktadır. Çünkü izzet ve şeref ara-

---

1081 Isfehânî, age., s. 563.
1082 Fâtır, 35/10. Benzer âyetler için bk. Nisâ' 4/82; Münâfikûn 63/8
1083 Sâd 38/82.
1084 Bakara 2/206.
1085 Mâide 5/54.
1086 İbrâhîm, 14/20. Benzer bir âyet için bk. Tevbe 9/128.
1087 Fussılet 41/41.
1088 Necm 53/19.
1089 Sâd 38/23.
1090 Yâsîn 36/14. Benzer bir âyet için bk. Meryem 19/81.
1091 Âl-i İmrân 3/26. 'Azîz ve bu kökten gelen kelimelerin Kur'ân'daki kullanımları için ayrıca bk. Bayraklı, age., I, 25-27; Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, s. 86-88.

yanlar, güçlü sandıklarının yanında değil, Nisâ' 4/139, Yûnus 10/65, Fâtır 35/10 ve Münâfıkuun 63/8'de de hatırlatıldığı üzere, Yüce Allah'ın yanında aramalı ve O'nu tercihin izzetini yaşamalıdırlar.

ıı. *el-Hamîd*

Âyetteki الحميد *el-hamîd* sıfatı, Yüce Allah'ın övgüye layık tek varlık olduğunu ifade eden bir kelimedir. *Hamd*, "övgü" anlamına gelmekte ve Kur'ân'da fiil kalıbında sadece bir âyette kullanılmaktadır.[1092] Bunun dışında söz konusu kelime 43 kez *hamd*, birer âyette *el-hâmidûn*[1093] ve *mahmûd*,[1094] 17 âyette *hamîd* kalıbında gelmekte ve her yerde "övgü" anlamını vermektedir. Ayrıca, bir âyette bu kökten gelen *Ahmed*,[1095] dört âyette ise Hz. Peygamber'in ismi olarak *Muhammed* şeklinde kullanılmaktadır.[1096]

Hamd konusunda geniş açıklamalarımızı Fâtiha sûresinin ikinci âyetinde yaptığımız için burada detaya girmek istemiyoruz. Sadece bazı hatırlatmalarla yetineceğiz.

Burûc 8'de Yüce Allah'ın kendisini bu sıfatla tanıtmasının amacı, kelimenin verdiği övgü anlamı nedeniyledir. Kâinat O'na hamde programlanmışken, bazı nankörlerin bu programı tanımayıp insanlara eziyet etmeleri, sonucu kesinlikle değiştirmeyecektir. Onlar müminleri yakarak diğer insanlardan belki bir şekilde övgü almayı beklerlerken, asıl övülenin ve övgüye layık varlığın Yüce Allah olduğunu unutmaktaydılar. Ayrıca, katillerin yanında övülmeyi bekleyenlere de bu âyette cevap vardır ve onların, övgüyü yanlış insanlardan beklediği kendilerine hatırlatılmış olmaktadır. Günümüzde ve gelecekte insanların, gerçek övgünün sahibini unutmamaları gerektiği, övgüyü sadece Yüce Allah'a yönlendirip O'ndan övgü almayı hak etmeleri, özellikle de zalimlerden uzak durmaları, bütün zamanların insanlarına ilan edilmektedir.

ııı. *el-Mâlik*

Burûc 9'da Yüce Allah, kendisini göklerin ve yeryüzünün sahibi olarak tanıtmaktadır. Âyette *el-mâlik* kelimesi geçmemekte, sadece لَهُ مُلْكُ *lehû mülk* şeklinde kullanılmaktadır. Bu sahipliğin Yüce Allah'ın *el-mâlik* sıfa-

1092 Âl-i İmrân 3/188.
1093 Tevbe 9/112.
1094 İsrâ 17/79.
1095 Saff 61/6.
1096 Âl-i İmrân 3/144; Ahzâb 33/40; Muhammed 47/2; Feth 48/29.

tının değişik bir ifadesi olduğu kesindir. *el-Mâlik* ne anlama gelmektedir? Bu soruyu doğru cevaplayabilmek için söz konusu kelimenin Kur'ân'daki kullanımlarını incelemek gerekmektedir.

Bu kelimenin fiil olarak Kur'ân'daki anlamlarına bakıldığında iki anlamı öne çıkmaktadır: Nisâ' 4/3, Nûr 24/61, Yâsîn 36/71 gibi pek çok âyette geçen *emlikü, meleke(t), temlikü, yemlikü* fiilleri "sahip olmak" anlamında[1097] kullanılmaktadır. Mâide 5/41 ve A'râf 7/188 gibi âyetlerde *emlikü, temlikü* gibi fiiller "muktedir olmak" anlamında değerlendirilmelidir. *Mülk* kavramı Allah için sürekli bir hak anlamına gelir. "Mülk de hamd da sadece O'nundur"[1098] âyetiyle, "De ki: Ey mülkün sahibi Allah'ım, dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden alırsın"[1099] âyeti bu gerçeğin delillerindendir.

Bu genel bilgilerden sonra, şimdi de *mülk* kelimesinin diğer kullanım ve anlamlarına değinmek istiyoruz.

"Siyasî güç, erk, idare",[1100] "peygamberlik"[1101], "sahip, yönetici",[1102] "hükümranlık",[1103] "zenginlik, servet",[1104] "melek",[1105] "köle",[1106] "âmir, hükümdar, kral",[1107] "kudret"[1108] ve "kanun".[1109] Bu anlamlarının dışında Burûc' sûresinde de geçtiği üzere, "mülkün sahibi" veya *mâlik* kelimesi, "mutlak güç, Allah'ın sıfatı" olarak da pek çok âyette kullanılmaktadır.[1110]

Burûc sûresinde yer alan "Yüce Allah'ın, göklerin ve yeryüzünün sahibi oluşu" ifadesi, ateş çukurlarının içinde insanları yakanların, aslında kendilerine ait olmayan bir âlemde hükümranlık yapma cüretlerini deşifre

1097 Bu anlam için bk. Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'ân: Islâhu'l-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, 1983, s. 440-441.
1098 Teğâbûn 64/1.
1099 Âl-i İmrân 3/26.
1100 Nisâ' 4/53; En'âm 6/73; A'râf 7/185; Yûsuf 12/101; İsrâ 17/111; Tâhâ 20/114; Hacc 22/56; Mü'minûn 23/88, 116; Furkaan 25/2; Fâtır 35/13; Haşr 59/23; Cum'a 62/1.
1101 Bakara 2/251.
1102 Âl-i İmrân 3/26, 189; Mâide 5/17-18, 40, 120; A'râf 7/158; Tevbe 9/116; Nûr 24/42; Furkaan 25/2; Yâsîn 36/71; Sâd 38/10; Zümer 39/44; Şûrâ 42/49; Zuhruf 43/85; Câsiye 45/27; Feth 48/14; Hadîd 57/2, 5; Burûc 85/9.
1103 En'âm 6/75; A'râf 7/185.
1104 Mâide 5/20. Benzer bir âyet için de bk. Tâhâ 20/87.
1105 Zuhruf 43/77; Secde 32/11.
1106 Nahl 16/75.
1107 Yûsuf 12/50. Benzer kullanımlar için de bk. Bakara 2/246, 247; Yûsuf 12/43, 54, 72, 76; Kehf 18/79; Tâhâ 20/114; Mü'minûn 23/116; Neml 27/34; Haşr 59/23; Cum'a 62/1.
1108 Tâhâ 20/87.
1109 En'âm 6/75.
1110 Kamer 54/54-55; Tâhâ 20/114; Mü'minûn 23/116; Haşr 59/23; Cum'a 62/1; Nâs 114/2.

etmeyi amaçlamaktadır. Onlar da içinde yaşadıkları bu âlem de yaktıkları da yakıtları da ateş de, hâsılı her nerede ne varsa hepsinin sahibi Yüce Allah'tır. O'nun olmayan hiçbir şey yoktur. Bu gerçek bir kez daha hatırlatılarak daha sonra yaşayacak kişiler bilgilendirilmekte ve buna göre tedbirli davranmaları kendilerinden istenmektedir.

Âyetteki *semâvât*, bütünüyle uzayı ve içindekileri, *ard* kelimesi de bütünüyle yeryüzünü ve içindekileri kapsamaktadır. Dolayısıyla, hem bütün yaratılmışlar Yüce Allah'ın yarattığı varlıklardır; hem de onlar sadece O'na aittirler. Bu gerçek doğrultusunda, hiç kimse Yüce Allah'ın vermediği bir yetkiyi O'nun adına kullanamayacağı gibi, insanı yakma cezasını da hiç kimse hiçbir şekilde hiç kimse için kullanamaz. Yapılan iş, öylesine ağır ve sonuçları öylesine felaket içeriklidir ki, sûrenin bu âyetlerinde Yüce Allah'ın, hiç kimseyle paylaşmadığı bu sahipliği hatırlatılmakta, O'nun mülkünde O'nun rızası dışında bir şeyler yapanların, en şiddetli şekilde cezalandırılacakları beyan edilmek istenmektedir.

ıv. *eş-Şehîd*

Şâhid, şehîd, şühedâ' ve *şehâdet* gibi kelimeler aynı kökten gelmekte, çeşitli varlıklar için "şâhit olmak" anlamını vermektedir. Meryem 19/37'de *meşhed* ve Hûd 11/103'te *meşhûd* kalıbında "şahit tutulan gün" ve "insanların huzurunda, şahit olunan yer" anlamında kıyâmet için kullanılmaktadır. Buna karşılık, *şehîd* kelimesi de "Allah yolunda öldürülenler" için söz konusu edilmektedir.[1111] Oysa Türkçede kullandığımız "şehit" kelimesinin Arapçadaki karşılığı bu değildir ve Kur'ân'da *şehîd* kelimeleri "şehit" anlamında hiç kullanılmamaktadır; daha çok "şâhit" veya "gerçeğe şehadet eden" anlamı söz konusu edilmektedir.

Bu kelimelerin Kur'ân'daki kullanım ve anlamlarına baktığımızda şunlarlakarşılaşmaktayız:"Peygamberlerin,[1112]meleklerin,[1113]buümmetin[1114] ve fertlerin şâhitliği"[1115], "ortak, put"[1116], "görünen âlem",[1117] "şâhit, şâhit

1111 Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yuni'n-Nevâzır fî 'İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir, thk. Muhammed Abdülkerîm Kazım er-Râdî, Beyrut, 1984, s. 377-378.

1112 Nisâ' 4/41. Benzer âyetler için de bk. Mâide 5/117; Hûd 11/18; Nahl 16/84.

1113 Kaaf 50/21.

1114 Bakara 2/143; Hacc 22/78.

1115 Bakara 2/133, 282; Nisâ' 4/72; Mâide 5/106-108; Nûr 24/2; Furkaan 25/72; Kasas 28/44; Talâk 65/2; Müddessir 74/13.

1116 Bakara 2/23.

1117 En'âm 6/73.

olmak"[1118], "erişmek, ulaşmak",[1119] "inanmak"[1120] ve "hakka şahit olanlar."[1121] Bu kelime Burûc 3'te ise "tanık ve sanık" anlamında kullanılmaktadır.

Çeşitli kalıplarda bu tür anlamları veren *ş-h-d* kökünden kelimelerden biri de, işte Burûc 9'da, Yüce Allah'ın sıfatı olarak gelmekte ve önceki âyet grubundaki ifadelere uygun olarak seçilmiş olmaktadır. Yüce Allah'ın üstün oluşu, övgüye layık oluşu, her şeyin sahibi oluşunun peşinden, her şeyi bilmesi sıfatının getirilmesi belki de daha uygun görülebilirdi. Ancak *şehîd*, yani "her şeye şâhid oluşu" sıfatının seçilmesi çok mânidârdır. Onlar, ateşe attıkları insanlara bakıp yaptıklarını seyrediyorlardı. İşte, yaptıklarına uygun olarak, Yüce Allah da onlara bakmakta, yaptıklarını onlara kıyâmet günü bir bir haber vereceğini bildirmektedir.

Şâhit olmak, meseleyi kaydettirmenin ve zamanı gelince onu ilgililerin önüne koymanın ilk aşamasıdır. Bu nedenle, söz konusu sıfatın seçilmesi son derece anlamlı ve mesaj içeriklidir. İnançlı insanları, sırf Allah'a inandıkları için öldüren ve bir de kenara çekilip keyifle yaptıklarını seyre dalan bu insanlar, kendi yaptıklarının da kayıt altına alındığını unutmuşlardı. Yüce Allah, bu duyarsız zalimlere kendisini hatırlatmakta ve asıl şahitliğin kendisine ait olduğunu haber vermektedir. Çünkü âyette de bildirildiği üzere, O'nun şahitliği her şeyi kuşatmakta ve hiçbir şeyin O'nun bilgisi dışında kalamayacağı ifade edilmektedir.

Sûrenin 3. âyetindeki *şâhid* ve *meşhûd* ile 7. âyetteki *şuhûd* kelimesi, 9. âyette Yüce Allah'ın *şehîd* sıfatıyla birlikte düşünüldüğünde, çok önemli ve derinlik kazandırıcı bir mesajla karşılaşılmaktadır. İnsanlar nelere şâhit olacaklarını iyi belirlemeli, mahşerde karşılaşmak istemeyecekleri şeylerden dünyada da uzak durmaları gerektiğini unutmamalıdırlar. Bu nedenledir ki, Yüce Allah Furkaan 25/72'de övdüğü kullarının nitelikleri arasına "yalana, asılsız şeylere ve günaha şahit olmama"yı önemli bir nitelik olarak sıralamaya almaktadır.

Bu âyetlerin mesajını birarada düşündüğümüzde, nelere şahit olmamız gerektiği, nelerden de uzaklaşmak durumunda olduğumuzu iyi belirlemekle yükümlü tutulduğumuz açıkça ortaya konulmaktadır. Ayrıca, şâhidi Yüce Allah olan bu kâinatta insanoğlu, bu şehâdete layık davranışlar ortaya koymaya çalışmalıdır. Çünkü tanık Yüce Allah'tır; sanık ise insan.

1118 Bakara 2/282; En'âm 6/19; Neml 27/49.
1119 Bakara 2/185.
1120 Âl-i İmrân 3/86.
1121 Nisâ' 4/69.

Yüce mahkemede gerçekleşecek yargılamada, hakkında hayır şehâdetinde bulunulanlardan olmak için elden gelen çaba gösterilmelidir.

c) Eziyet - Tevbe İlişkisi

Çukur adamlar çukur kazdıkları için Yüce Allah onların bu yaptıklarını elbette karşılıksız bırakmayacaktı; nitekim bırakmadı da. İşte bu âyette onların yaşayacakları feci sona dikkat çekilmektedir.

اِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا "Şüphesiz, inanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip, sonra tevbe de etmeyenlere (cehennem azabı, yani yakıcı azap vardır)." Âyetteki فَتَنُوا *fetenû* fiili "fitneye düşürmek, cezalandırmak", لَمْ يَتُوبُوا *lem yetûbû* fiili ise "tevbe etmemek" demektir.

Âyette geçen فَتَنُوا *fetenû* fiili, "imtihan etmek, fitneye düşürmek, belaya uğratmak" anlamları doğrultusunda burada "insanları ateşte yakmak" şeklinde yorumlanmıştır.[1122]

Bu âyette sözü edilen eziyeti yapanların, öncelikle *ashâb-ı uhdûd,* yani "içi ateşle tutuşturulmuş çukur kazanlar" olduğu aşikârdır. Ancak bu âyetin hitabını evrensel anlamda düşündüğümüzde, maksadın bu tür işleri yapan herkes olduğu ve bu davranışlarda bulunanların âyetin devamında dile getirilen feci âkıbetle karşılaşacakları anlaşılmaktadır.

Âyette yer alan ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا "Sonra tevbe de etmediler" şeklindeki ikinci cümle ise, bu işi yapanların tevbe etmemesiyle ilgilidir. Yüce Allah, bu tür işkenceleri yapanların diğer bir suçlarının da tevbe etmemeleri olduğunu beyan etmiş olmaktadır.

Tevbe ile *istiğfâr* kavramları birbirine karıştırılarak anlam kaymalarına maruz bırakılmaktadır. Bu nedenle, her iki kavramı Kur'ân çerçevesinde değerlendirmek ve aralarındaki anlam farkına dikkat çekmek istiyoruz.

1. Tevbe

T-v-b kökünden gelen *tevbe,* "yanlış bir işten vazgeçip, onu bir daha yapmamak üzere kesin dönüş yapmak" demektir. Kesin dönüş yapmak, söz konusu eylemi yapmamanın yanında, onun tersini yapacak şekilde

---

1122 Taberî, age., XXX, 136-137; Semerkandî, age., III, 566; Zemahşerî, age., IV, 719; Kurtubî, age., XIX, 194.

yeni bir yön belirlemesini de içerir. Birisi tevbe ettiyse, artık kötü şeyleri yapmadığı gibi, iyi şeylere yöneliyor ve onları yapıyor olmalıdır ki dönüşün adına "tevbe" denilmiş olsun. Bu anlamıyla söz konusu kelimenin Kur'ân'da oldukça fazla kullanım örneği vardır.[1123]

"Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün"[1124] Burada ve diğer âyetlerde olduğu gibi, *t-v-b* kökünden gelen kelimeler, Kur'ân'da *tâbe* ve benzer kalıplarda *ilâ* veya *min* cer harfiyle veya tek başına kullanıldıkları yerlerde "yönelmek, tevbe etmek" anlamlarına gelir. Bu anlamda *tevbe* kelimesi *metâb* şeklinde isim olarak da kullanılmaktadır.

Tevbe kelimesinin ikinci bir anlamı "tevbeyi kabul etmek"tir. Bu kelime *'alâ* cer harfiyle kullanılmışsa ilgili kelimenin faili daima Yüce Allah'tır ve kelimenin anlamı "tevbeyi kabul etmek" şeklindedir. Konuyla ilgili bir örnekle yetinelim: "Bu durum devam ederken, Âdem, Rabbinden birtakım ilhamlar aldı ve Allah onun tevbesini kabul etti. Çünkü Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır."[1125]

Tevvâb kelimesi Kur'ân'da tekil olarak "tevbeleri kabul eden" anlamında Yüce Allah'ın sıfatı olarak, *tevvâbîn* ise Bakara 2/222'de "tevbe edenler" anlamında insanlar için kullanılmaktadır.[1126]

11. İstiğfâr

"Bağışlanma dileğinde bulunmak" anlamına gelen *istiğfâr* kelimesi, "bir şeyi onu kötülüklerden koruyacak şekilde örtmek, giydirmek" anlamındaki *ğ-f-r* kökünden türetilmiştir. *Ğufrân* ve *mağfiret* de "Allah'ın, kula azap erişmesinden onu koruması" demektir.[1127] "Bağışlayıcı" anlamındaki *ğafûr* ve *ğaffâr* kelimeleri Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak Kur'ân'da pek çok âyette kullanılmaktadır.

"Rabb'inizden mağfiret dileyin"[1128] âyetindeki *istiğfâr*, şirkten dolayı "mağfiret dilemek" anlamında değerlendirildiği gibi mutlak anlamda "bağışlanma dileği" şeklinde de anlamlandırılmaktadır.[1129]

1123 Bir örnek için bk. Nisâ' 4/17-18.
1124 Tahrîm 66/8.
1125 Bakara 2/37.
1126 Tevbe kelimesinin anlamı hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân'da Vücûh ve Nezâir, s. 556.
1127 Isfehânî, age., s. 609.
1128 Hûd 11/90. İstiğfâr kelimesinin "bağışlanma dileğinde bulunmak" şeklindeki anlamıyla ilgili örnek âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/17; Tevbe 9/80; Yûsuf 12/29; Mü'min 40/3, 7; Nûh 71/10.
1129 İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yun, s. 90.

111. Tevbe - İstiğfâr Farkı

Biraz önce de belirttiğimiz üzere, *tevbe* ve *istiğfâr* kelimeleri genellikle birbirinin yerine kullanılan ve sık sık anlamları karıştırılan iki kavramdır. Bu karıştırmayı ortadan kaldırmak üzere, Kur'ân'da bu iki kavramın birlikte kullanıldığı bazı âyetleri de hatırlatarak konuyu açıklamaya çalışacağız.

وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا اِلَيْهِ "Rabb'inizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ..."[1130] Bu âyette ve Hûd 11/3 ve 52'de de olduğu gibi, *istiğfâr* ile *tevbe* kelimeleri peş peşe zikredilmektedir. *İstiğfâr,* önceden yapılan hatalardan dolayı özür dilemek ve bağışlanma dileğinde bulunmaktır. İşte bu istekte buluna kişinin samimi olup olmadığının test edilişi de *tevbe* ile mümkündür. Çünkü *tevbe,* önceki hataları yapmamak ve hatanın tersini, yani doğruyu yaparak bu yönelişi göstermek demektir. *İstiğfar,* hayatın yaşanmış kısmındaki hatalardan özür dilemeyi kapsarken, *tevbe* hayatın yaşanmakta ve yaşanacak olan kısmındaki istikameti ve kararlılığı ifade eder. Her iki kavram birlikte hayatın tamamını içerir.

İddia edildiği gibi, *tevbe* hatalardan sadece özür dilemekle sınırlı bir kavram değildir. Elbette tevbenin içinde ve hatta öncesinde *istiğfar* zaten vardır; ancak *tevbe* bu *istiğfar*daki samimiyetin ortaya konulma kararlılığı, yönelişi ve pratikleridir. Eğer tevbenin ileriye dönük bir yöneliş anlamı olmasaydı, o zaman ölmek üzere olan insanın tevbesinin kabulünde de bir sorun olmaması gerekirdi. Hâlbuki hem Firavun'un tevbesi, hem de genel olarak ölüm anında yapılan tevbenin kabul edilmediği Kur'ân'da açıkça yer almaktadır.[1131]

Tevbeyi "af dilmek"ten ve "istiğfar"dan ayırmamızın önemli gerekçelerinden biri, ifadeye çalıştığımız gibi "tevbenin geleceğe, istiğfarın ise geçmişe yönelik olması"dır. Bir diğer sebep de şudur: Bir kimse başkası için tevbe edemez, ama başkası için Allah'tan af dileyebilir. Buna delil olan pek çok âyet vardır: Bir örnekle yetinelim: "Ey Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün beni, anamı, babamı ve bütün müminleri bağışla."[1132]

Bu açıklamalardan sonra, tekrar Burûc 10. âyete dönelim. Suç işleyenler, bir taraftan suç işledikleri gibi diğer taraftan da günah işlemiş olurlar.

1130 Hûd 11/90. İstiğfâr kelimesinin "bağışlanma dileğinde bulunmak" şeklindeki anlamıyla ilgili örnek âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/17; Tevbe 9/80; Yûsuf 12/29; Mü'min 40/3, 7; Nûh 71/10.
1131 Nisâ' 4/18; Yûnus 10/90-91. İstiğfâr kelimesinin anlamı hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân'da Vücûh ve Nezâir, s. 254-255.
1132 İbrâhim 14/41. Benzer örnekler için bk. Nisâ' 4/64; Hûd 11/3, 52; Mü'min 40/7.

Bu nedenle, suçun cezası dünyaya aitken, günahın cezası âhirete kalır. Suç işleyenler tevbe ederlerse sadece âhiretteki cezadan kurtulurlar, tevbe etmezlerse dünyadaki cezaya ilaveten âhirette de cezalandırılırlar. O zaman, tevbe varsa şartlara veya suçlara göre onların âhiretteki cezaları Yüce Allah tarafından affedilebileceği gibi dünyadaki cezalarında da af söz konusu olabilir.

Buradan hareketle, âyetteki ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا "sonra da tevbe etmediler" ifadesi, söz konusu işkenceyi yapanların bu duyguda kararlı olmaya devam ettiklerini, yaptıklarından pişman olmadıklarını, belki de yeniden fırsatları olsa aynı şeyleri tereddütsüz bir şekilde yapmaktan çekinmeyeceklerini ortaya koymaktadır. Anlaşılıyor ki, bu tür insanlar yaptıkları fiilleri bilinçli bir düşmanlığın sonucu olarak yapmışlardı. İşte bunları bekleyen azap da şu şekildedir:

d) Müminlere Eziyetin Sonu: Ateş Azabı

فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ "(Müminlere işkence yapıp, tevbe etmeyenlere) cehennem azabı, yani yakıcı azap vardır." Âyetteki عَذَابُ جَهَنَّمَ *'azâbu cehenneme* ifadesi "cehennem azabı", عَذَابُ الْحَرِيقِ *'azâbu'l-harîk* tamlaması ise "yakıcı azap" demektir.

Bu son ifadede şeklen iki cümle vardır ve bunun sonucu olarak, iki ayrı azaptan söz edildiği görülmektedir.

1. Bazı müfessirlerimiz bu iki azabın ilkini "cehennem azabı", diğerini ise "dünyadaki azap" olarak yorumlamaktadırlar.[1133] Buna göre, dünyadaki azap, müminleri öldürdükleri ateş lavlarının dönüp onları da yakmasıdır.[1134] Bu anlayışa göre, âyette önce âhiret azabının gelmesi anlamını yitirmektedir. Zorunluluk olduğunda bazı tercihler yapılabilir; ancak burada böyle bir durum olmadığını düşünmekteyiz.

2. Bazıları, iki azabın da ahirette olacağını, birinin küfürleri sebebiyle, diğerinin de insanları yakmaları sebebiyle yaşanacağını ifade etmektedirler.[1135]

3. Diğerleri ise, iki azabın da cehennemde gerçekleşeceğini, ancak bir kısmının cehennemin daha soğuk, diğer kısmının ise daha sıcak yerinde olacağını belirtmektedirler.[1136]

1133 Taberî, age., XXX, 137.
1134 Râzî, age., XXXI, 121.
1135 Semerkandî, age., III, 566; Zemahşerî, age., IV, 719
1136 Kurtubî, age., XIX, 194.

Müfessirlerimize ait bu farklı görüşler, iki azap ifadesi arasındaki *vâv* bağlacından kaynaklanmaktadır. Onlar bu bağlaca "ve" anlamı vermekte, dolayısıyla âyette iki farklı azabın zikredildiği sonucuna varmaktadırlar. Oysa Kur'ân, bir suçun karşılığının dengi bir ceza olduğunu beyan etmektedir. Hacc 22/60, Nahl 16/126 ve Şûrâ 42/40'ta bu husus açıkça vurgulanmaktadır. Buna göre günahın karşılığı olan ceza neyse sadece o verilir.

Suç dünyada ceza gerektiriyorsa o verilir; günahından tevbe edilmediyse onun da cezası âhirette verilir. Suçun da günahın da cezası birer tanedir. Böyle olunca, âyetteki azap ifadelerini tek azap olarak açıklamak zorundayız. Cehennem azabından sonra ayrıca bir azaptan söz etmektense, aradaki *vâv* bağlacını *tefsiriyye*, bir anlamda "yani" manasına alabiliriz. Bu durumda "yakıcı azap"tan maksadın farklı bir azap değil, cehennem ateşinin yakıcılığını, nasıl hasretlere neden olduğunu ve yürekleri nasıl parçaladığını ifade eden bir açıklama olduğunu kabul etmiş oluruz.[1137]

Sırf inancından dolayı böylesi işkenceler maalesef bugün de vardır, belki yarın da olacaktır. Ancak işkencenin sahipleri bilmelidirler ki, dünyada yapılan haksızlıklar, yapanların yanına kâr kalmamaktadır; hele hele bunlar bir insan hakkı ihlali ve zulüm oluşturuyorsa durum çok daha ağır bir hal arz etmektedir. Hz. Peygamber nasıl da güzel söylemiş: "Mazlumun bedduasından korun! Çünkü onunla Allah arasında perde yoktur."[1138] İşte mesele bu kadar önemlidir ve açıktır.

İnsanlara zulmedenler payidar olamazlar; zaten zulmün binası da olmaz. Mutluluklar başkalarının gözyaşı üzerine kurulursa ona mutluluk denemez; dense dense üzeri küllenmiş, örtülmüş ve saklanmış huzur gösterisi denir; gerçek ise onun altında saklı bulunan zulüm tortusudur. Vakti geldiğinde her şey ortaya dökülür ve zalimler başarıya ulaşamazlar.[1139]

11. ÂYET:

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾

1137 Muhammed Esed, âyetin anlamını "onları cehennem azabı beklemektedir: evet yakıcı azap beklemektedir onları" şeklinde vererek bizim de tercihimiz doğrultusunda bir meal gerçekleştirmiştir (bk. Esed, age., s. 1253).

1138 Buhârî, Zekât, 63; Cihâd, 180; Mezâlim, 9, 35; Meğâzî, 60; Müslim, İmân, 29; Ebû Dâvûd, Zekât, 5; Tirmizî, Zekât, 6; Birr, 68; Nesâî, Zekât, 1, 46; İbn Mâce, Zekât, 1; Dârimî, 1986, Zekât, 1; İmâm Mâlik, Muvatta', Da'vete'l-Mazlûm, 1; Ahmed b. Hanbel, I, 233; II, 343; III, 153.

1139 Yûsuf 12/23.

"11. İman edip yararlı işler yapanlara ise alt tarafından ırmaklar akan bahçeler verilecektir. İşte büyük kurtuluş budur."

Sıklıkla belirttiğimiz üzere, Kur'ân'da konular daima zıddıyla anlatılır; buna Kur'ân'ın "mesânî oluş" özelliği denir. Zalimlerin yaptıkları ve âhirette karşılaşacakları son hakkında Yüce Allah'ın verdiği bu bilgilerden sonra, şimdi de sıra bu zulme uğrayanların ya da iyilerin ödüllerine getirilmektedir.

Sâlih Amel Sahibi Müminlerin Ödülleri

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبٖيرُ "Yararlı işler sahibi müminlere ise, alt tarafından ırmaklar akan bahçeler verilecektir. İşte büyük kurtuluş budur." Âyetteki جَنَّاتٌ *cennât* kelimesi "bahçeler", تَجْرٖى *tecrî* fiili "akmak", تَحْتَ *taht* sözcüğü "alt tarafı", الْفَوْزُ الْكَبٖيرُ *el-fevzü'l-kebîr* tamlaması ise "büyük kurtuluş" demektir.

Bu âyette büyük kurtuluşu sağlayan şeylerin nelerden oluştuğu beyan edilmekte ve iman-amel birlikteliğine özellikle dikkat çekilmektedir.

Tîn 95/3, 'Asr 103/3 ve İnşikaak 84/25'te de açıkladığımız üzere, Kur'ân inancıyla davranışı birbiriyle uyumlu ve birbirini tamamlayan, özü, sözü ve pratik uygulamaları birbiriyle çelişmeyen insanlar yetiştirmek ister.

İmân, "inanılması gereken bütün değerlere inanmak, inanılan değerlere güvenmek, güvende olmak ve çevreye güven vermek" demektir. *İmân,* hayır içerikli her şeyin öncülüdür; imansız yapılan davranışlara "sâlih amel" denemez. "Sâlih amel", bir kötülüğün, yerini iyiliğe bırakmasına vesile olan işlerdir; bir anlamda toplumsal yararı olan, sadece yapanına değil, çevreye de katkısı olan eylemlerdir. İmanın gerçek olmasını sağlayan iki önemli husus olduğunu söyleyebiliriz: Bunlardan biri "kalbin onaylaması", diğeri de "imanın gereği olan sâlih amelleri, yani iyi davranışları ortaya koymak"tır.

Bu bakış açısıyla Burûc 11. âyeti incelemek ve anlamak durumundayız. Sâlih amele sahip müminlere, altlarından ırmaklar akan cennetler ödül olarak verilecektir. Peki, acaba Burûc sûresinde kıssası kısaca anlatılan ve ateş dolu çukurlarda yakılan bu insanların iman ve sâlih amel durumları neydi? Cevaplandırılması gereken soru budur. Hiç şüphe yok ki, sûrenin

8. âyetinde de açıkça beyan edildiği üzere, söz konusu müminler başka sebeplerle değil, sadece Yüce Allah'a güvenip inandıkları için kendilerinden intikam alınmış ve sonuçta şehit edilmişlerdi.

İşte bu insanlar imanlarına şahit tuttukları Yüce Allah'ı hayatlarına da ölümlerine de şahit tutmuşlardı. Fedakârlığın en büyüğünü onlar yapmış ve Allah yolunda can vermeyi canlarına minnet saymışlardı. Mesele sadece inanmaktan ibaret olsaydı, onu kalplerinde gizler ve yakılmaktan kurtulabilirlerdi. Oysa onlar bunu hiçbir şekilde düşünmediler, inançları ve dinleri uğruna hayatlarını feda ettiler. Amellerin en hayırlısı, Allah yolunda verilen candır. Fâtır 35/10'da da belirtildiği üzere, "Güzel sözler Allah'a yükselir; onları yükselten değer ise sâlih ameldir."

"Sebep-sonuç" ilişkisi içerisinde âyetleri anlama metodu bu sûrede de açık bir şekilde ortaya konulmakta ve iman uğruna fedakârlık yapmak "sebep", cennet ödülüyle buluşturulmak da "sonuç" olarak belirlenmektedir.

Ashâb-ı uhdûd denen zalimlerin katlettiği müminler, sâlih amelin zirve örneğini ortaya koymuş, sâlih amel içerikli imanlarına Hakk'ı şahit kılmışlardır. Bunlar, altlarından ırmaklar akan cennetlere gideceklerdir ve büyük kurtuluş da elbette cennet ödülleriyle buluşturulmak olacaktır. Büyük ödülü veya büyük kurtuluşu elde etmek büyük fedakârlıklar yapmaya bağlıdır. "Ekmeyen biçemez" sözüyle de ifade edildiği gibi, uğruna canlarını verdikleri hak din için dünyada fedakârlık eken bu insanlar, âhirette en büyük ödül olan cennet nimetleriyle buluşturularak sonuç biçeceklerdir, ayette vurgulanan husus budur.

12-16. ÂYETLER:

إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾

وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾

"**12.** Şüphesiz ki, Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir. **13.** Bilin ki O, yaratmayı başlatan ve devam ettirendir. **14.** O, çok bağışlayandır, çok sevendir. **15.** Arş'ın sahibidir, yücedir. **16.** Dilediğini de elbette yapandır."

Yüce Allah, bu âyet grubunda kendisine ait çeşitli sıfatlarını gündeme getirmekte, bir taraftan azgınlık ve zulüm yapanlara gözdağı verirken,

diğer taraftan mağfiret ve sevgi kaynağı oluşunu hatırlatarak muhatapları motive etmektedir.

a) Yüce Allah'ın Yakalaması

Yüce Allah, kötülerin ve iyilik sahiplerinin âhirette nelerle karşılaşacaklarına dair bilgiler verdikten sonra, kudretini ortaya koymak üzere, azabından veya yakalamasından hiç kimsenin kurtulmasının mümkün olmadığını dile getirmektedir.

1. Azap Şiddetli Olacak

إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ "Şüphesiz ki, Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir." Âyetteki بَطْشَ *batş* kelimesi "yakalama", شَدِيدٌ *şedîd* sözcüğü ise "şiddetli" demektir.

Âyette yer alan kavramların incelenmesi gerekmektedir. Çünkü burada geçen iki kavram, sûrenin genelinde anlatılan konulara ışık tutacak şekilde seçilmiştir.

a) بَطْشَ *batş*, "güç, kuvvet, ceza, tutmak, yakalamak" gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Meselâ, "Biz de bunlardan daha güçlü (kuvvetli) olan kavimleri helâk etmiştik"[1140] âyetindeki *batş* kelimesi, "kuvvet" anlamına gelmektedir.[1141] Âyette, geçmiş milletlerin fiziksel özellikleri itibariyle güçlü ve kuvvetli oluşları beyan edilmektedir. Bu kelime A'râf 7/195 ve Kasas 28/19'da insanlara ait bir fiil olarak "tutmak, yakalamak" anlamlarını vermektedir. Elbette insana ait bu tür bir yakalama işleminde şiddetin varlığı hemen anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Şu'arâ' 26/130'daki *betaştüm* fiilleri de insana nispet edilmekte, dolayısıyla *cebbârîn*, yani "zorbalık yapanlar"ın haksız eylemlerini nitelendirmektedir.

Batş kelimesi insana nispet edildiği gibi, Yüce Allah'a da nispet edilmektedir. Meselâ, Kamer 54/36'da geçen ve okunuşunda da zorluk hissedilen *batşetenâ* kelimesi, Lût kavminin helâkiyle ilgilidir ve bu doğrultuda Yüce Allah'ın hem dünyadaki, hem de âhiretteki azabını ifade etmektedir. Dühân 44/16'da sözü edilen *el-batşetü'l-kübrâ* "en büyük yakalayış" ise, Bedir'de müşriklerin mağlubiyetini ifade edebileceği gibi, âyetin başındaki *yevme* kelimesi gereği ve âhiretteki azabı da ifade edebilir.

1140 Zuhruf 43/8. Benzer bir âyet için bk. Kaaf 50/36.

1141 Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'ân, s. 72; İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yun, s. 188.

Âyetlerdeki kullanımlara bakıldığında *batş* kelimesinin insana nispet edilirse "hak hukuk tanımamak, insanlara zulmetmek, zorla yakalamak ve tutmak", Yüce Allah'a nispetinde ise "ceza vermek, haddini bildirmek" anlamlarına geldiğini söyleyebiliriz.

b) Âyetin sonuna لَشَدِيدٌ *leşedîd* kelimesinin getirilmesi, Yüce Allah'ın, zalim insanları cezalandırmak üzere yakalamasının ne kadar kuvvetli, engellenemez ve ötelenemez olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. *Batş* kelimesi, "yakalamanın kuvvetini", *şedîd* kelimesi de bunun "güçlü ve engellenemezliğini" ifade etmesine rağmen, bir de *şedîd* kelimesinin başına "te'kid edatı" *lâm* harfinin getirilmesi, ilâhî cezadan kurtuluşun imkânsızlığını vurgulamaktadır.

Bu tür ifadeler, söz konusu eylemin önemini ve karşısında direnmenin mümkün olmadığını gösterdiği gibi, bunu hak edenlerin gerçekleştirdiği eylemin olabildiğince kötü, iğrenç ve insafsızca yapıldığını da göstermektedir. Eğer cevap vurgulu şekilde getirilmiş ve konu da cezalandırılmayla ilgili ise, söz konusu ifadeler buna neden olan fiilin ne kadar haddi aştığını ve zalimce işlendiğini, hukuku ne boyutta katlettiğini ve insanları hangi boyutlarda mağdur ettiğini göstermeyi amaçlamaktadır. İlâhî gazabın bu kadar yoğun şekilde dile getirilmesine neden olan şey, benzer yoğunluktaki haksızlıklardır.

"Sebep-sonuç" ilişkisi çerçevesinde konuya bakarsak, şu tespiti yapabiliriz: *Ashâb-ı uhdûd* denen ve ateş çukuru kazıp müminleri yakanların bu yakma eylemi "sebep", onların da yakalanıp ilâhî azaba çarptırılmaları "sonuç"tur. Onlar yaptıkları eylem cinsinden cezalandırılacaklardır. Zaten sûrenin 10. âyetinde dile getirilen kavurucu cehennem ateşi, onların yaktığı ateşin kendileri için azaba ve yakıta dönüşmüş halidir. Onlar aslında müminleri değil, kendi geleceklerini yakmışlardı.

11. Âyette Rabb Sıfatının Kullanılma Nedeni

Âyette bir de *rabb* kelimesi yer almaktadır. Bu kelimenin âyetteki fonksiyonunu ve bütünüyle âyetin mesajını çeşitli yönlerden ele almak istiyoruz.

a) Maksat, tarihte gerçekleşen söz konusu yakma işleminin mağdurlarına yöneliktir. Yüce Allah, onların sahibi olduğunu iki âlemden asıl ebedî olanını kendilerine bahşedeceği için, onlara sahip çıkacağını ve kendilerini orada ödüllendireceğini beyan ederek, manevî âlemde onları müjdelemektedir.

b) Maksat, tarihte müminleri yakanlara yöneliktir. Buna göre Yüce Allah, bu tür bir zulmü yapanlara gözdağı vermekte ve dünyada mağdur ettikleri insanların Rabbi olarak, bunun hesabını kendilerine mutlaka soracağının haberini vermektedir.

c) Maksat, Hz. Peygamber'i ve müminleri, yani onun ashâbını motive etmeye yöneliktir. Âyetteki رَبِّكَ *rabbike* kelimesindeki *kâf* harfi, öncelikle Hz. Peygamber'i nitelendirmektedir. Bu durumda anlatılmak istenen husus, tarihte yaşanan türden zalimliklere karşı kendilerini Yüce Allah'ın sahipleneceğini bildirmek, böylece sahipsizlik veya terk edilmişlik psikolojisine kapılmamalarını sağlamaktır. Bu hitapta Hz. Peygamber'in ve arkadaşlarının, tarihte yaşanan olayların hatırlatılmasıyla motive edildiklerini söyleyebiliriz. Bu arada, onların başına gelen sıkıntılardan çok daha ağırlarının önceki ümmetlerde yaşandığı bildirilerek, bu son ümmette bu türden dünyevî cezaların yaşanmamasının ilâhî bir lütuf olduğu vurgulanmaktadır.

d) Dördüncü mesaj ise, bütünüyle dünya insanlığınadır. İster inananlar, isterse inanmayanlar olsun, herkes kendi konumunu bu bilgiler ışığında belirlemelidir. Kötülük veya zulüm sahipleri, yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağını, bir gün mutlaka hesabının sorulacağını bilmeli ve ona göre davranmalıdırlar. Zulme uğratılanlar da sahiplerinin Yüce Allah olduğunu bir an bile hatırlarından çıkarmayarak, zulme karşı direnmeli ve Allah'tan yana olmanın derin duyarlılığını hayatlarına hâkim kılmalıdırlar.

Bu arada, hayatın dünyadan ibaret olmadığını da bilerek, asıl hayat için yatırım yapmanın gereklerini uygulamalı, büyük kurtuluş demek olan cennet ödüllerinin kendilerini beklediği bilincini kaybetmemelidirler.

Ödülün büyüklüğü fedakârlığın da büyüklüğüyle doğru orantılıdır. Bu nedenle, imanlarına şahit tuttukları Yüce Allah'ı hayatlarına da şahit tutmayı başarmalıdırlar. İmanı ve hayatı Yüce Allah'ın şahitliğinde şekillenenlerin ölümleri de âhiretleri de bu şahitliğe uygun güzelliklerle olacaktır. Hayatı Yüce Allah yolunda çalışmak ve fedakârlık örnekleri sunmakla şenlenenlerin ölümleri, onlar için düğün-bayram olacaktır. Hayatını Rabbine adayanların dünyevî nimetlerden kısmen mahrum kalışları onların orucu ve Ramazan'ı olacaktır; elbette hayatını ramazanlaştıranların ölümü ise bayram olacaktır. Rabbimizden niyazımız, bizleri hayatı ramazan, ölümü de bayram olanlardan ayırmamasıdır.

b) Yüce Allah'ın Bazı Sıfatları

Âhirette insanlara yönelik gerçekleşecek hakikatleri yapabilecek tek kudretin Yüce Allah olduğu beyan edilerek, O'nun bazı sıfatları hatırlatılmakta ve bu konuda hiçbir tereddüde yer olmadığı ifade edilmek istenmektedir.

1. Yaratmayı Başlatan ve Yenileyendir

إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ "O, yaratmayı başlatan ve devam ettirendir." Âyetteki يُبْدِئُ *yübdiü* fiili "başlatmak", يُعِيدُ *yu'îdü* fiili ise "iade etmek, yeniden yaratmak" demektir.

Bu âyet farklı şekillerde anlaşılabilir:

a) Yüce Allah'ın bütün varlıkların yaratıcısı olduğunu, yani yaratmayı O'nun başlattığını ve sonuçta mahşer için de insanları yeniden dirilteceğini beyan etmektedir. Bu durumda âyet, "Bilin ki O, ilk hayatı da ölümden sonraki hayatı da yaratandır" şeklinde anlaşılmış olur. Bu anlamın delili Rûm 30/27. âyettir. Söz konusu âyette vurgulanan husus, yoktan yaratmanın Allah'ın işi olduğu, yaratılışın âhirette iadesinin de yani diriltmenin de O'na ait olduğudur. Ayrıca bunun yoktan var etmeye göre çok daha kolay olduğu açıkça beyan edilmektedir.

b) Rûm 30/27'yi, yaratma sisteminin dünya ve kâinat için başlaması ve devam ettirilmesi şeklinde de anlayabiliriz. Âyette kullanılan fiillerin kalıbı bunu desteklemektedir. Varlıklar âlemindeki yaratmanın devam ettirilmesi Yüce Allah'ın sıfatları arasında yer almaktadır. Nitekim Kur'ân'daki الَّذِى خَلَقَ *ellezî haleka* "yaratan" ifadesi, aslında خالق كل شىء *hâliku külli şey'* "her şeyin yaratıcısı" demektir.[1142] Kaldı ki, Yüce Allah'ın yaratma sıfatını ifade eden *haleka* fiili, Kur'ân'da "mudâri'", yani gelecek zaman veya geniş zaman kalıbında da gelmekte,[1143] dolayısıyla yaratmanın devam ettirildiği anlamı söz konusu edilmektedir.

"Göklerde ve yerde bulunan herkes O'na muhtaçtır (O'ndan ister, O'nu sorar); O, her an hayata ve varlığa dair bir iştedir"[1144] şeklindeki âyette,

1142 Bakara 2/29; En'âm 6/1, 73; A'râf 7/54; Yûnus 10/3; Hûd 11/7; İbrâhim 14/32; İsrâ 17/99; Enbiyâ 21/33; Furkaan 25/54, 59; Secde 32/4; Yâsîn 36/36, 81; Zuhruf 43/12; Ahkaaf 46/33; Hadîd 57/4; Talâk 65/12; Mülk 67/2, 3; A'lâ 87/2; 'Alak 96/1.
1143 Âl-i İmrân 3/47; Mâide 5/17; Nahl 16/8, 17; Nûr 24/45; Kasas 28/68; Rûm 30/54; Yâsîn 36/81; Zümer 39/4, 6; Şûrâ 42/49; Zuhruf 43/16.
1144 Rahmân 55/29.

yaratma işleminin devam ettirilmekte olduğu açıkça ifade edilmektedir. Bu kullanım örneklerinden de anlaşılacağı üzere, Burûc 13'te kastedilen anlam kâinattaki sistemin kıyâmete kadar devam ettirilmesiyle ilgilidir.

c) Bu iki anlamın dışında, söz konusu âyetteki maksadın, kâfirlere yönelik azap olması da mümkündür. Zemahşerî'nin belirttiği gibi, Burûc 12'de geçen "Yüce Allah'ın kâfirleri yakalaması" elbette bir azabı hatırlatmaktadır. İşte Burûc 13'teki ifade, onların yakalanmasının hem dünyada hem de âhirette azaba uğratılmaları nedenine bağlanmış olabilir. Yüce Allah onlara dünyada azap etmiştir, âhirette de azaba devam edecektir.

İnsanlar birbirlerini sadece dünyada ve en çok bir kere öldürebilirler. Tıpkı İsrailoğullarından Hz. Mûsâ'nın tarafına geçen büyücülere Firavun'un uygulamak istediği azaba karşı onların söylediği şu söz gibi: "Sen yapacağını yap; çünkü sen sadece bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin."[1145] İşte bu ifade gibi, Ashâb-ı Uhdûd da müminlere ancak bu dünyada ceza verebildi, onları sadece bir kez öldürebildi. Onların verdiği cezalar sonuçta en çok ölüme kadar uzanabilmekteydi. Oysa Yüce Allah'ın hak eden insanları cezalandırmak üzere yakalaması şiddetlidir.[1146] Dünyada verdiği ceza uzun süreli olabileceği gibi, âhiretteki cezası da sürekli tekrarlanan bir yapı arz edebilecektir.[1147]

d) Burûc 13'ü, devam eden âyetle birlikte düşündüğümüzde, Yüce Allah'ın bağışlama ve sevgisinin gereği olarak yaratılışı devam ettirdiği anlaşılabilir. Eğer 14. âyeti "hâl cümlesi" olarak alırsak, yaratılışın dünyadaki devamlılığının, cezalandırma amacıyla değil de, tevbe imkânı sağlanması için yapıldığı gündeme gelebilir. Bu durumda, çok büyük hatalar da yapsa, insanların önünde daima bir tevbe kapısının açık tutulduğu bildiriliyor demektir.

11. Sevgi İçeren Bağışlayıcı O'dur

وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ "O, çok bağışlayandır, çok sevendir." Âyetteki الْغَفُورُ *el-ğafûr* kelimesi "çok bağışlayan", الْوَدُودُ *el-vedûd* sözcüğü ise "çok seven" demektir.

el-Ğafûr kelimesi "bağışlamak" anlamına gelen *ğ-f-r* kökündendir ve sûrenin 10. âyetinde de izah ettiğimiz üzere Yüce Allah'ın "çok bağışlayıcı"

1145 Tâhâ 20/72.
1146 Hûd 11/102.
1147 Nisâ' 4/56.

olduğu anlamını vermektedir. Açıklamayı orada yaptığımız için burada diğer sıfatla ilgili vermek istiyoruz.

*** Meveddet Ne Demektir?**

el-Vedûd kelimesi, "sevgi" anlamına gelen *vüdd* kelimesiyle aynı köktendir ve hem "seven", hem "sevginin kaynağı", hem de "sevilen" anlamlarına gelir. *V-d-d* kökünden kelimeler Kur'ân'da *vedde, yeveddü, teveddü, yüvâddûn, vüdd* ve *meveddet* şeklinde çeşitli kalıplarda "sevmek, istemek, sevgi" anlamlarında kullanılmaktadır. Hûd 11/90 ve Burûc 85/14'te *vedûd* kalıbında, Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak "sevginin kaynağı, asıl sahibi, seven ve sevilmeye en layık olan" anlamlarında yer almaktadır. Bu anlamlardan çok farklı olarak, Nûh 71/23'te bu kelime *vedd* kalıbında, bir putun adı olarak kullanılmaktadır; nedeni de muhtemelen ona duyulan sevgiydi.

Vüdd, meveddet "sonradan kazanılan sevgi" için kullanılır. Sırf bu nedenledir ki, iman edip sâlih amel işleyenler için Yüce Allah *vüdd,* yani "imana dayalı bir sevgi" yaratacağını beyan etmektedir.[1148] Aynı şekilde, Hz. Peygamber'in, tebliğine karşılık muhataplarından istediği *el-meveddet* de, "içeriği dinle şekillenmiş, Allah merkezli ve Allah'a daha yakın olma sevgisi" anlamına gelmektedir.[1149] İman edenlerin, Yüce Allah'a ve müminlere düşman olanlara yönelik kalplerinde beslediği *meveddet* kınanmaktadır.[1150] Sebebi ise bu sevginin iman birlikteliğinden kaynaklanmamasıdır. Bütün bu kullanımlar, *meveddet* denen sevginin sonradan kazanıldığını, dinî değerlerle dolu ve bir anlamda "amaçlı ve anlamlı bir sevgi" olduğunu ortaya koymaktadır.

*** Muhabbet Nedir?**

"Muhabbet" ise *hubb, mahabbet* ve *habîb* gibi kelimeler şeklinde, daha çok "doğuştan getirilen sevgi"yi ifade eder. Bu durumda, söz konusu sevgide sonradan kazanılmadan ziyade, doğuştan getirilen bir özellik söz konusudur. Yüce Allah, insanların kalplerine imanı sevdirdiğini söylerken *habbebe* kelimesini kullanmakta,[1151] böylece muhabbetin doğuştan getirilen yapısına dikkat çekmektedir.

Mahabbet denen sevgide dinî değerlerin hiç olmadığını elbette söylemiyoruz. Nitekim, Yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'e duyduğumuz sevgi

---

1148 Meryem 19/96.
1149 Şûrâ 42/23.
1150 Mümtehine 60/1.
1151 Hucürât 49/7.

için *muhabbet* kelimesini de kullanmaktayız.[1152] Ayrıca dinden kaynaklanan karşılıklı sevgi için *tehâbbû* fiili de kullanılmaktadır.[1153] Ancak *mahabbet* kelimesinin doğuştan getirilen sevgi olması nedeniyle, Müslüman olmayanlar için de söz konusu edildiği görülmektedir. "Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; ancak Allah dileyene hidayet verir"[1154] âyetinde kullanılan "sevgi" anlamındaki kelime *ahbebte* sözcüğüdür. Demek ki, iman etmeyen insanlara da *muhabbet* duyulabilir; ancak *meveddet* duyulamaz.

Meveddet ve *mahabbet* kavramları hakkında bu değerlendirmeleri yaptıktan sonra, tekrar Burûc 14. âyete dönmek ve bazı mülahazalarda bulunmak istiyoruz.

a) Öncelikle âyette Yüce Allah'ın bağışlayıcılık özelliğine değinilmektedir. Bağışlamak için bir kabahatin olması gerekir. Bu durumda sûrede bağışlanmaya konu olan eylemler, "insanları yakmak, yapılanları seyretmek ve tevbe etmemek" olarak görülmektedir. Her şeye rağmen, Yüce Allah insanların her türlü günahını bağışlayabileceğini bildirmektedir. Eğer *el-vedûd* kelimesini *el-ğafûr* kelimesinin sıfatı kabul edersek, Yüce Allah'ın bağışlamasının sevgisinden kaynaklandığını ifade etmiş oluruz.[1155]

Sûrenin 10. âyetinde, müminleri yakıp da "sonradan tevbe etmeyenler"den söz edilmektedir. Demek ki ilgili âyette insanları yakma eyleminden sonra bile tevbe edilebileceği beyan edilmekte ve dünyevî suçun cezası çekilse de âhiretle ilgili günahın cezasını Yüce Allah'ın bağışlayabileceği müjdesi verilmektedir. Bu âyeti önceki âyetlerle birlikte düşünürsek bu anlam zorunluluk arz eder. Suçsuz yere öldürülenlerin âhiretteki derecesini burada belirtmeye bile gerek yoktur. Çünkü onlar derecelerin en büyüğü olan şehâdete erişmişlerdir.

b) Eğer 14. âyeti 13'e bağlarsak, bu defa anlam daha farklı olur. Yüce Allah'ın sevgi içeren bağışlayıcılığı ifadesi "hâl cümlesi" ve âyetin başındaki *vâv* harfi de *vâv-ı hâliye* olarak kabul edilirse, o zaman anlam, yapılanların affedilmesiyle ilgili olmaz. Bu bağışlama, kişiler henüz dünyada iken tevbe etmelerinin sağlanması amacıyla yeni vesileler yaratılmasını ifade eder. Bir anlamda, yaratılışın iadesinin gerekçeleri ortaya konulmuş olur. Yüce

1152 Âl-i İmrân 3/31.
1153 Tehâbbû fiiliyle ilgi hadisler için bk. Buhârî, Ezân, 36; Zekât, 16; Hudûd, 19; Müslim, İmân, 93; Zekât, 91; Ebû Dâvûd, Edeb, 131; Salât, 185; Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 54; İsti'zân, 1; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Edeb, 11; Ahmed b. Hanbel, I, 165, 167; II, 391, 442, 477, 495, 512.
1154 Kasas 28/56.
1155 İslâmoğlu, age., s. 1241'de 13. not.

Allah, sevgisi nedeniyle bağışlayıcı olduğu için, yaratılışı her an yeniden başlatır ve yaratılışın iade sistemini devam ettirir. Kişilerin, çukur kazıp müminleri yakması günahına rağmen, ölmeden önce onlara tevbe etmelerinin fırsatı tanınmış olur.

Bu yorumun zorlamalar içerdiğini itiraf etmekle beraber, böyle bir anlamın da görülmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Nitekim bu durumda, *ashâb-ı uhdûd* denen kişilerin aslında her dönemde yaşayıp insanları haksız yere cezalandıranlara ait bir örnek ifade olduğu gündeme getirilmiş olur.[1156] Bu durumda âyetin, tarihsel birtakım olaylarla değil, her dönemle ilgili uyarılar içerdiği sonucuna varılmış olur.

c) Bu âyeti, önceki âyetlerle ilişkilendirmeyip müstakil bir konumda da kabul edebiliriz. Bu durumda âyette, Yüce Allah'ın eşsiz bağışlayıcılığı, ayrıca seven, sevilen ve sevginin kaynağı olduğu mesajının verildiğini söylemiş oluruz. Böylece Yüce Allah, kendisini, hak eden insanları şiddetli bir şekilde yakalayabilecek güçte varlık olarak tanıtmakta, daha sonra, gücünün erişilmezliği nedeniyle yaratmanın ve yaratılışın iadesinin de Kendi kontrolünde olduğunu hatırlatmaktadır. İşte bu iki noktadan sonra, bu defa bağışlayıcılık ve sevgi konusunu gündeme getirmekte, rahmetinin gazabını geçtiğini,[1157] merhametinin her şeyi kuşattığını[1158] ve zatına merhameti yazdığını[1159] beyan etmektedir. Âyetteki maksadın bu olduğunu ve kanaatimizin de bu yönde şekillendiğini belirtmek isteriz.

Fâtiha'da tekrarlanan *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatları gibi, burada da *mağfiret* ve *meveddet* sıfatları gündeme getirilmekte, bağışlayan ve sevgi dağıtan bir Allah anlayışı zihinlere kazınmaktadır. Demek ki, Yüce Allah tanıtılırken O'nun bu tür sıfatlarına daha bir öncelik vermek gerekmektedir.

ııı. Arş'ın Sahibidir ve Yücedir

ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ "Arş'ın sahibidir; yücedir." Bu âyette Yüce Allah, sıfatlarını dile getirmeye devam etmekte ve Arş'ın sahibi oluşunu önceki sıfatlara ilave etmektedir.

1156 Benzer bir görüş için bk. Esed, age., s. 1253'te 4. not.

1157 Bir hadiste Ebû Hureyre Rasûlüllah(as)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Yüce Allah, mahlûkatı yaratmadan önce 'rahmetim gazabımı geçmiştir' şeklinde bir yazı yazmıştır. Bu, 'arşın üstünde kendi katında yazılıdır (kayıtlıdır)." (Hadis için bk. Buhârî, Tevhîd, 55.)

1158 A'râf 7/156.

1159 En'âm 6/54.

el-'Arş

a) الْعَرْش *el-'Arş,* "Allah'ın bütün yaratıkları üzerindeki mutlak hüküm ve iktidarı"nı,[1160] yani "sınırsız güç ve makamı"nı ifade eder.[1161] Bu anlamda yedi âyette âlemlerin yaratılması bağlamında geçer.[1162] ذُو الْعَرْش *zü'l-'arş* ifadesi, "egemenliği elinde bulundurmak" şeklinde yorumlanabilir. Bu anlam doğrultusunda yorumunu yaptığımız bu âyet ile İsrâ 17/42 ve Tekvîr 81/20'de Yüce Allah "arşın, yani otoritenin sahibi", Tevbe 9/129, Enbiyâ 21/22 ve Mü'minûn 23/116'da ise "arşın Rabbi" olarak zikredilmektedir.

Hûd 11/7'de "Allah'ın arşının su üzerinde olduğu" beyan edilerek, maksadın hayatın su ile başladığı hakikatine işaret olduğu açıklanmaktadır. Ayrıca Zümer 39/75'te "arşın çevresi" ifadesi ile meleklerin onun etrafında toplanmaları yer almakta, Hâkka 69/17'de ise, "Allah'ın arşı"nı sekiz meleğin taşıdığından söz edilmektedir. Böylece Yüce Allah'ın kudret tahtı ifade edilerek, konunun aşkın ve mecâzî boyutuna dikkat çekilmiş olmaktadır.

b) *'Arş* kelimesi kullar için de kullanılmaktadır. *el-'Arş,* Hz. Yûsuf'un, ailesini yerleştirdiği taht için "makam" anlamına gelmekteyken,[1163] Seba Melikesi Belkıs'ın tahtı olarak onun "idaresi, yönetiminin sembolü" olarak da Kur'ân'da yer almaktadır.[1164]

'Arş kavramı, bütün bu kullanımlarıyla, insanlar için bir anlamda yönetimin veya iktidarın görünen yönünü sembolize etmektedir. Yüce Allah için ise "egemenliği elinde bulundurmak, mutlak hüküm ve iktidar sahibi olmak" şeklinde aşkın bir mahiyet arz etmekte ve insan algısından uzak, mecâzî bir anlatımın örneği olarak sunulmuş olmaktadır.

Âl-i İmrân 3/7'de sözü edilen "müteşâbih"lerden birinin bu kavram olduğunu düşünmekteyiz. Müteşâbihler, *'arş* kavramında da olduğu üzere, bazen hakkında sözün tükendiği âyetlerdir, bazen de *mukatta'a* harflerinde olduğu gibi sözün tükenmeyeceği âyetlerdir. Şu kadarını söyleyelim ki, müteşâbih âyetler hakkında "kesin anlam veya mesaj şudur" deyip, konuyu bir anlama hapsetmek doğru değildir. Kelimelerdeki direkt anlamı verip, Kur'ân bütünlüğüne, iman esaslarına ve tevhid ilkelerine aykırı

1160 Esed, age., s. 281-282'de 43. not.
1161 İslâmoğlu, age., s. 272.
1162 A'râf 7/54; Yûnus 10/3; Ra'd 13/2; Tâhâ 20/5; Furkaan 25/59; Secde 32/4; Hadîd 57/4.
1163 Yûsuf 12/100.
1164 Neml 27/23, 38, 41, 42.

düşmeyecek şekilde yorumlar yapılabilir, sonunda da "gerçeği sadece Yüce Allah bilir" denmelidir.

el-Mecîd

الْمَجِيدُ *el-Mecîd* kelimesi, "yüce, değerli, şanlı, şerefli ve özlü" anlamlarına gelmektedir. Bu âyette *el-mecîd* kelimesinin ne ifade ettiği veya neyi nitelendirdiği noktasında iki yaklaşım ortaya konulmaktadır.

a) Âyetteki *el-mecîd, el-'arş* kelimesini nitelendirebilir. Nitekim Mü'minûn 23/116'da *el-kerîm,* Tevbe 9/129 ile Neml 27/26'da *el-'azîm* sıfatları *el-'arş* kelimesini nitelendirmektedir. Durum böyle olunca, Burûc 15'teki *el-mecîd* kelimesi "kesra" okunarak *el-'arş* kelimesinin sıfatı olarak kabul edilebilir.[1165] Böylece *el-mecîd,* bu âyette Yüce Allah'ın ayrı bir sıfatı değil de *'arş'*ın sıfatı olarak "yüce arşın sahibi" şeklinde anlamlandırılmış olur.

b) *el-Mecîd* kelimesini 12. âyetteki *rabb* kelimesinin sıfatı kabul edip "kesra" okumak da mümkündür.[1166] Bu durumda da söz konusu kelime yine Yüce Allah'ın ayrı bir sıfatı olarak kabul edilmiş olur.

c) Âyetteki *el-mecîd* kelimesini 13. âyetteki *hüve* zamiri gereği, Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak kabul etmek de mümkündür ve bu tercih diğerlerine göre daha doğrudur. Zaten, söz konusu kelimenin son harekesinin "ötre" oluşu da bu tercihin sonucudur. Bu durumda *el-mecîd* kelimesi, Yüce Allah'ın bu âyet grubundaki altıncı sıfatı olur ve âyetin anlamı da "(Allah), arşın sahibidir, yücedir" şeklini alır. Yüce Allah'ın *el-mecîd* oluşu, tıpkı Hûd 11/73'te olduğu gibi, O'nun hem yüceliğini ve şerefini hem de yücelik ve şeref kaynağı oluşunu ifade eder.

Yüce Allah'ın yaratmayı başlatması, devam ettirmesi ve âhirette yenilemesi O'nun kudretini ifade ederken, bağışlaması ve sevgisi ise merhametini ortaya koymaktadır. Bu arada, arşın sahibi oluşu, yani mutlak hükümranlığı elinde bulundurması O'nun *mecîd* oluşuyla ve yüceliğiyle daha kapsamlı bir anlam ifade eder. Âyetlere bu şekilde bütüncül olarak bakıldığında, hem önceki iki âyetin, hem de sonraki âyetin mesajı daha iyi kavranmış olur. Bu nedenle, *el-mecîd* kelimesini *el-'arş* kelimesinin sıfatı değil de, *hüve* zamirinin haberi olarak Yüce Allah'ın başka bir sıfatı şeklinde kabul etmek daha doğrudur.

1165 Bu kıraat için bk. Semerkandî, age., III, 567; Zemahşerî, age., IV, 719-720; Ebussuûd, age., IX, 138.
1166 Bu ihtimal için bk. Kurtubî, age., XIX, 195.

ıv. Dilediğini Yapabilen Tek Varlıktır

فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ "Dilediğini de elbette yapandır." Âyetteki فَعَّالٌ *fe''âl* kelimesi "çok çeşitli olarak iş yapan", يُرِيدُ *yürîdü* fiili ise "istemek" demektir.

Yüce Allah'ın bu âyet grubunda dile getirdiği son sıfatı budur.

a) فَعَّالٌ *fe''âl* kalıbı, Hûd 11/107'de de geçtiği üzere mübalağa ifade eder ve "işini çok iyi yapan" veya "bir işi çeşitli şekillerde yapabilen" ya da Elmalılı'nın dediği gibi "yapar da yapar" anlamlarını verir. الخالق *el-haalık* kelimesi "bir çeşit yaratan", الخلاق *el-hallaak* "her çeşit yaratabilen, yaratmanın her türlüsünü yapabilen" anlamına geldiği gibi, الفاعل[1167] *el-fâ'il*, "bir işi bir çeşit yapan", الفعال *el-fe''âl* ise "bir işi çeşit çeşit yapabilen" demektir ve Yüce Allah için kullanılmaktadır.

Başka varlıklar, bir şeyi yaparken çeşitli araçlara muhtaç iken, Yüce Allah'ın kesinlikle böyle bir ihtiyacı yoktur. İnsanlar kendiliğinden güçlü değillerdir; bu nedenle, bir işi yapabilmek için Yüce Allah'ın onlara güç, kuvvet ve imkân vermiş olması gerekir. Oysa Yüce Allah'ın böyle bir eksikliği söz konusu değildir. Dahası, başka varlıklar yaptıklarını belki birilerinden izin alarak yaparken, Yüce Allah için böyle bir durumdan da söz edilemez.

İnsanlar yaptıklarından hesaba çekilecek konumundayken, Yüce Allah hesaba çekecek olandır.[1168] Allah, bir şeyin olmasını istediğinde yaptığı sadece "ol" demektir; ilgili iş de hemen oluşmaya başlar.[1169]

b) Âyetteki لِمَا يُرِيدُ *limâ yürîdü* ifadesi, Yüce Allah'ın yapabileceklerinin sınırsızlığını ortaya koymaktadır. Fiilin başındaki *mâ* edatı, mutlak belirsizlik ifade eder ve akla gelen gelmeyen, insanın yapabildiği yapamadığı, hayal edilebilen edilemeyen her ne varsa hepsini içerir. Allah'ın iradesi asla engellenemez, O'nun hedefi hiçbir şekilde şaşmaz.

c) Burûc sûresinin bu bölümünde Yüce Allah'ın yedinci sıfatının bu şekilde getirilmesi, elbette sûrenin içerdiği konularla da bağlantılıdır. İnsanlar ne kadar hata işleseler de, Yüce Allah onları bağışlayabilir, istediğine istediği cezayı verebileceği gibi istediğinden de cezayı kaldırabilir.

1167 Hıcr 15/86; Yâsîn 36/81.
1168 Enbiyâ 21/23.
1169 Âl-i İmrân 3/59; Meryem 19/35; Yâsîn 36/82.

Bakara 2/284 ve 'Ankebût 29/21'de de belirtildiği üzere Yüce Allah dilediğine azap eder, dilediğini ise bağışlar.[1170] Âl-i İmrân 3/26-27'de Allah, kâinatın mutlak hâkimi olduğunu, her şeyin O'nun kontrolünde gerçekleştiğini, sevk ve idarenin O'na ait olduğunu ve her şeye gücünün yettiğini beyan etmektedir.

Durum böyle olunca, Yüce Allah kendisine yönelenlerden dilediğini bağışlayabileceği gibi, azabı hak edenlere de azap edebilir. Hûd 11/107'de belirtildiği gibi bu azabı kaldırması da mümkündür.

Hz. İsâ'nın şirk koşanlar için mahşerde dile getireceği, "Onlara azap edersen, onlar Senin kullarındır; kendilerini bağışlarsan, üstün olan ve hükmünde isabet kaydeden sadece Sensin"[1171] cümlesi de, bu gerçeğin başka bir ifadesidir. Gerçekleştirdiği vaadleri yapacak olan Yüce Allah, va'îdlerinden, yani tehditlerinden vazgeçebilir. Âyetlerden anladığımız budur. Bu durumda "ebedi azap" kavramının insan algısı ve kavrayışının ötesinde başka bir gerçekliğinin bulunduğunu hatırdan çıkarmamak durumundayız.

d) İlâhî huzur ümitsizlik kapısı değildir; oraya kim yönelirse Yüce Allah o yönelişi kabulde kimseden izin almaya mecbur değildir. Aynı şekilde, her kim azabı hak etmiş, Yüce Allah da onu onaylamışsa bu noktada hiç kimse O'na karşı gelemez, engel olamaz, geciktiremez ve öteleyemez. Mutlak yetkinin sahibi sadece O'dur.

e) Yüce Allah'ın bu pasajda dile getirdiği yedi sıfatı ilk etapta daha çok bağışlama içeriğiyle öne çıkmaktaysa da, 12. âyette dile getirilen "O'nun yakalamasının şiddetli oluşu" azabının da unutulmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Nitekim sûrenin devam eden ve şimdi yorumlamaya çalışacağımız 17-20. âyetlerindeki ifadeler, konunun bu yönünün ihmal edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, azgınlardan ve hakkı yalanlayanlardan olmamamız noktasında dikkatlerimiz bir defa daha çekilmektedir. Yüce Allah'ın merhametine güvenip görev ve sorumluluklarımızı unutmamak durumundayız.

1170 Ya da dünya hayatında azaptan yana tercihini kullananlara azap, hidayeti tercih edenlere de rahmet eder.

1171 Mâide 5/118. Benzer bir ifade de Hz. İbrâhim'e aittir. Bk. İbrâhim 14/36.

17-20. ÂYETLER:

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْجُنُودِۙ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَۜ ﴿١٨﴾

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍۙ ﴿١٩﴾ وَاللّٰهُ مِنْ وَرَٓائِهِمْ مُحِيطٌۚ ﴿٢٠﴾

"17-18. Firavun ve Semûd ordularının haberi sana geldi, (değil) mi? 19. Doğrusu, inkâra şartlananlar (gerçeği) yalanlamada ısrarcıdırlar. 20. Hâlbuki Allah onları arkalarından kuşatmıştır."

İlk iki âyette, azgınlığı hayat tarzı haline getiren ve gerçeği yalanlamaktan beslenen iki kavim hatırlatılmakta ve onların durumundan ders alınması istenmektedir.

a) Firavun ve Semûd Örneği

Yüce Allah, çukur adamların en başta gelen diğer örneklerini sûrenin sonunda hatırlatarak, çukurculuğa özenenleri uyarmakta, Firavun ve Semûd kavimlerinden bundan ders çıkartmalarını istemektedir.

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ "Firavun ve Semûd ordularının haberi sana geldi, (değil) mi?" Âyetteki اَتٰى *etâ* fiili "gelmek", حَدِيثُ *hadîs* kelimesi "olay, haber", الْجُنُودِ *el-cünûd* sözcüğü ise "askerler" demektir.

1. Ğâşiye 88/1'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, 17. âyetin başındaki هَلْ *hel* edatı, soru anlamına veya *kad* edatı anlamına alınabilir. Her iki durumda da, söz konusu meselenin artık Hz. Peygamber'e bildirildiği anlaşılmış olmaktadır.

Yine Ğâşiye 88/1'de ele aldığımız üzere, *hadîs* kelimesi kök olarak, "vâki olmak, yokken var olmak, yeni olmak, bir şeyi yeniden meydana getirmek, icat etmek" gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Bu kavram, fiil halinde "anlatmak, ortaya koymak ve haber vermek",[1172] "anmak",[1173] "açıklamak",[1174] "çıkarmak, yaratmak"[1175] gibi anlamlara gelmektedir. İsim

1172 Zilzâl 99/4; Bakara 2/76.
1173 Duhâ 93/11.
1174 Kehf 18/70.
1175 Talâk 65/1; Tâhâ 20/113.

olarak da "Kur'ân, mesaj",[1176] "olay, olgu, haber",[1177] "sır, gizli bir mesele",[1178] "öğreti, söz",[1179] "efsane, masal",[1180] "sonradan söylenen ve yeni"[1181] gibi anlamları vermektedir.

Bu anlam çeşitliliğinde de görüldüğü üzere, yorumunu yaptığımız Burûc 17'de geçen *hadîs* kelimesi, "haber" anlamına gelmektedir. Maksat, her iki kavmin bu ümmet için ibret içerikli kıssalarının kısa bir şekilde hatırlatılmasıdır.

2. Daha önce gelen Müzzemmil 73/16 ve Fecr 89/9-14'te bu iki kavim hakkında kısmen bilgi verildiği için, bu sûrede sadece isimleri hatırlatılmaktadır. Kalabalık ve güçlü ordulara sahip olmalarına rağmen Allah'ın onları nasıl azap kamçısıyla perişan ettiğine gönderme yapılmaktadır.[1182]

Böylece bir taraftan Hz. Peygamber ve müminler motive edilirken, diğer taraftan inkârcı karşıtlara ve çukurculara da gözdağı verilmektedir. Mesajı güne getirirsek, bu defa âyetteki maksadın, kıyâmete kadar gelecek bütün müminler ve bütün kâfirler için yukarıdaki gibi sonuçlar vermeyi amaçladığını söyleyebiliriz.

Sûrenin 19-20. âyetlerinde, bütün zamanların inkârcıları ve Allah'ın onlara karşı tutumu ortaya konulmaktadır.

b) İnkârcı Tutum ve Allah'ın Kuşatıcılığı

Firavun ve Semûd kavmi örnekleri verildikten sonra, bunların da benzer durumda olan diğer insanların da aslında aynı yanlışta buluştukları ve ortak paydalarının yalanlamak olduğu beyan edilmektedir. Bu arada bir başka ortak yönleri de Yüce Allah'ın kuşatıcılığını unutmaları olarak belirlenmektedir.

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى تَكْذِيبٍ وَاللّٰهُ مِنْ وَرَآئِهِمْ مُحِيطٌ "Doğrusu, inkâra şartlananlar, (gerçeği) yalanlamada ısrarcıdırlar. Hâlbuki Allah onları arkalarından

---

1176 Nisâ' 4/78; Kehf 18/6; Tûr 52/34; Necm 53/59; Vâkı'a 56/81; Kalem 68/44.
1177 Tâhâ 20/9. "Olgu, olay, olaylar" anlamlarındaki kullanımlar için bk. Yûsuf 12/6, 21, 101; Zâriyât 51/24; Nâzi'ât 79/15; Burûc 85/17; Ğâşiye 88/1.
1178 Tahrîm 66/3.
1179 Zümer 39/23. Söz anlamındaki kullanımlar için bk. Nisâ' 4/42, 87, 140; En'âm 6/68; A'râf 7/185; Yûsuf 12/111; Lokmân 31/6; Ahzâb 33/53; Câsiye 45/6; Mürselât 77/50;
1180 Mü'minûn 23/44; Sebe' 34/19.
1181 Enbiyâ 21/2; Şu'arâ 26/6. Bu kelimenin geniş açıklaması için bk. Okuyan, Vucûh ve Nezâir, s. 271-273.
1182 Bu konuda detaylı bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, Fecr sûresi 9-14. âyetler.

kuşatmıştır." Âyetlerdeki الَّذِينَ كَفَرُوا ellezîne keferû ifadesi "kâfir olanlar", تَكْذِيب tekzîb kelimesi "yalanlamak", وَرَائِ verâ' sözcüğü "arka", مُحِيطٌ muhîıt kelmesi ise "kuşatıcı" demektir.

Bu iki âyeti iki farklı içerikte yorumlamak istiyoruz.

1. Bir görüşe göre, önceki iki âyetin devamı olarak, bu âyette Firavun ve Semûd'un inkârcılığa dayalı yalanlayıcılıkları dile getirilmekte ve Yüce Allah'ın onları nasıl kuşatıp perişan ettiği hatırlatılmaktadır. Fecr 89/11-12'de de belirtildiği gibi, onlar ülkelerinde azgınlık yapmış ve bozgunculuk çıkartmışlardı. Her iki âyet grubunu birlikte düşündüğümüzde, ortak özelliklerinin gerçeği yalanlamak olduğunu ifade edip mesajları bütünleştirebiliriz.

İster kayaları yontup vadi yapan ve güvende olduğunu sanan Semûd kavmi olsun, isterse piramitleriyle kendince insanlara ve Yüce Allah'a meydan okuyan(!) Firavun olsun, sığındıkları maddî dayanaklardan mahrum bırakılmış ve Yüce Allah'ı hesaba katmamanın cezasını çekmişlerdir. Çünkü Müzzemmil 73/16 ve Fecr 89/13-14'te belirtildiği gibi, azap kamçısından paylarına düşeni almışlardı, zaten Yüce Allah onları gözetlemekteydi. Görüldüğü üzere, bu yaklaşım Kur'ân'dan çeşitli destekleri olduğu için doğru kabul edilmelidir.

2. İkinci ve asıl tercihimiz olan ihtimal ise, bu yalanlamanın ve kuşatılmışlığın muhataplarının Hz. Peygamber dönemindeki inkârcılar olduğudur. Bu durumda önceki âyetlerde dile getirilen Firavun ve Semûd kavminin durumları sadece hatırlatılmış kabul edilir.

Uyarıya rağmen Mekkeli inkârcılar, şartlanmış tutumlarıyla gerçeği yalanlamaya devam edince, bu âyetler onların hallerini deşifre etmiş olmaktadır. Özellikle âyetin başındaki بَلْ bel edatı, konunun ve muhatapların değiştiğini göstermekte, bir anlamda önceki bölümde istenen ve beklenen öğüt alma sağlanmayınca, ifade vurgulu bir şekilde Hz. Peygamber'in yaşadığı döneme taşınmış olmaktadır.

Kıssaların anlatılma gerekçesi öğüt ve ibret alınmasıdır. Bu gerçekleşsin diye beklenirken, inkârcıların tutumu değişmeyince, âyet بَلْ bel edatı ile başlatılmış ve tıpkı Hz. Nûh'un kavminde görüldüğü gibi,[1183] bunlar da

1183 Nûh 71/7.

daha şiddetli bir şekilde haktan uzaklaşmışlardı. Yüce Allah'ın onları arkalarından kuşatması ise, yaptıklarının kaydedilmesi, inkâr üzere ölürlerse bunun hesabını vermeleri ve ilâhî yargıdan kurtulamayacakları bilgisidir.

Kur'ân, yöresel birtakım unsurları kullanmış olsa da mesajı evrensele taşıyan bir üsluba sahiptir. Bu özelliği gereği, bazen kavimlerin ve mekânların isimlerini verse de başka ayrıntılı listeler vermez, bazen de hiç isim zikretmez. Her iki durumda da asıl amaç, mesajın evrenselliğinin sağlanmasıdır. Bu son ümmetin öncekilere benzer türden yanlışlıklar yapması ve kötülükler planlaması halinde, Nahl sûresinde dile getirilen çeşitli cezalar onları da beklemektedir.[1184]

21-22. ÂYETLER:

بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَجٖيدٌۙ ﴿٢١﴾ فٖي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

"**21-22.** Hayır hayır! O (yalanladıkları), Levh-i Mahfûz'daki şerefli Kur'ân'dır."

Burûc sûresinin bu son iki âyetinde dikkatler Kur'ân'a çekilmekte, onun değerine ve korunmuşluğuna vurgu yapılmaktadır. 21. âyetin başındaki بَلْ *bel* edatı, bir öncekinin adeta cevabı olmaktadır. Kâfirlerin gerçeği yalanlamalarının aksine Kur'ân'ın doğruluğu ve yüceliği, söz konusu edatla tekrar vurgulanmaktadır. Âyetteki هُوَ *hüve* zamiri "onların yalanladığı şey" anlamında vahye gitmektedir.

a) Vahiy - Değer İlişkisi

Yüce Allah, gerçeği yalanlayanların bu ümmetteki ilk halkasını oluşturan Mekkeli müşriklere sözü getirerek, onların da ilâhî mesajı inkârda öncekilerin yolunu izledikleri mesajını vermek istemektedir.

1. Son Vahiy Kur'ân'dır

بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَجٖيدٌۙ "Hayır hayır! O (yalanladıkları şey), şerefli Kur'ân'dır." Kur'ân'ın isimleri, sıfatları, tanımı gibi konularda geniş açıklamayı ilk kitabımızın Giriş kısmında yaptığımız için, burada aynı bilgileri tekrarlamak

1184 Nahl 16/45-47. Kur'ân'da kıssaların anlatılma nedenleri hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Fecr sûresi 6-10. âyetler.

istemiyoruz. Burada sadece, *Kur'ân* kelimesi üzerinde kısaca bilgi vermekle yetineceğiz.

Aslında bizim de kanaatimiz olduğu üzere son vahyin özel ismi olan *Kur'ân* kelimesi, Kur'ân'da 70 yerde geçmektedir ve *k-r-e* kökenine uygun olan ismi olarak kabul edilmektedir. Bu kökten düşünüldüğünde *Kur'ân* kelimesi "toplamak, bir araya getirmek, okumak, çok okunan şey" anlamlarına gelmektedir. Kıraat, "anlamını düşünerek, anlayarak ve hissederek okumak" demektir. 'Alak 96/1'deki ilk emir böyle bir okumayı ifade eder, yani kâinatı okumak, düşünmek ve anlamaya çalışmak.

Kur'ân'ı okumak, onu önce anlamayı (*kıraat*), sindire sindire okumayı (*tertîl*) ve ardından, gerekeni yapıp aktarmayı (*tilavet*) zorunlu kılmaktadır. Tilâvet dilin, kıraat aklın, tertîl ise kalbin okumasıdır. Bu üçü de okumanın içinde olmalıdır, bunlardan herhangi biri yoksa okuma eksiktir. Kur'ân okumak aslında Kur'ân'ı hayata okumaktır. Bu nedenle üç kelimenin anlamını bütünleştirerekKur'ân okunmalıdır.

11. Kur'ân Mecîddir

Yorumunu yaptığımız Burûc 21'de geçmekte olan مَجِيدٌ *mecîd* kelimesi, Kur'ân'ın sıfatı olarak Kaaf 50/1'de de yer almaktadır. Bu kelime, vahyin etkisini ifade etmek üzere "hem özünde şerefli olan, hem de hayatını onunla inşa edene şeref ve onur katan" anlamına gelmektir.[1185] Kur'ân'ın yukarıda saydığımız diğer sıfatlarına bakıldığında *mecîd* kelimesinin diğerleriyle yakın anlam ilişkisine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Mecîd kelimesinin bu âyette *Kur'ân*'ı nitelendirmesi şeklindeki esas görüşün yanında, bunun Yüce Allah'ın sıfatı olma ihtimalinden de söz edilmektedir.[1186] Ancak biz, sûrede 19. âyetten itibaren yeni bir konunun başladığını ve bu bölümde Mekkeli inkârcılardan söz edildiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla, âyetteki *mecîd* kelimesinin Kur'ân'ı nitelendirmesinin önünde herhangi bir engel yoktur. İlgili kelime bir zorunluluk olmadıkça uzak veya gizli bir kelimeyi değil, yakınındaki kelimeyi nitelendirmelidir. Bu nedenle tercihimiz, *mecîd* kelimesinin *Kur'ân*'ı nitelendirdiği yönündedir.

Mekkeliler vahye dayalı bilgileri, yani eskilere ait ders içerikli anlatımları ısrarla reddedince, Yüce Allah bu yaklaşımın doğru olmadığını belirtmektedir. Bu durumda hem müminler teselli ile motive edilmekte hem de

---

1185 İslâmoğlu, age., s. 1033'te 2. not.

1186 Bu tercih ve kıraat için bk. Zemahşerî, age., IV, 720; Râzî, age., XXXI, 124.

karşıtlarına gözdağı verilmektedir. Bu arada vahye dayalı bilgilendirmelerin güvenilirliği, değerli ve doğru mesajlar içerdiği de muhataba kavratılmaya çalışılmaktadır.

b) Kur'ân'ın Levh-i Mahfûz'da Oluşu

Kur'ân hakkında "şerefli ve şeref katan" anlamındaki *mecîd* kelimesi kullanıldıktan sonra, sûrenin sonunda onun ilâhî korumada olduğu gündeme getirilmekte ve insan müdahalesinden uzak tutulduğu hatırlatılmak istenmektedir.

فِى لَوْحٍ مَحْفُوظٍ "(Kur'ân), Levh-i Mahfûz'dadır." Âyetteki لَوْحٍ *levh* kelimesi "levha", مَحْفُوظٍ *mahfûz* sözcüğü ise "korunmuş" demektir.

Bu ifade, genel kabule göre "korunmuş, muhafaza altına alınmış levha, kayıt" anlamlarına gelmektedir. Bu tamlama, Kur'ân'ın, maddî bir levhada kayıtlılığından ziyade, mecazî olarak korunmuşluğunu, müdahalelerden uzaklığını ve bozulmalardan kurtarılmışlığını ortaya koyar.

Vâkı'a 56/77-79'da belirtildiği üzere, Kur'ân değerli bir hitaptır ve sağlam korunan bir kitaptadır. Öyle ki, oradaki haline arındırılmışlardan, yani meleklerden başkası dokunamaz. Kur'ân'ın vahye konu olan bu metinsel görüntüsü, söz konusu *Levh-i Mahfûz* "Korunmuş Levha" ve *Kitâb-ı Meknûn* "Sağlam Korunan Kitap"tan, kelimelere ve cümlelere dönüştürülmüş şeklidir. Bu özelliği Kur'ân'ın müdahalelerden ve bozulmalardan uzak tutulmuş oluşunun en önemli delillerindendir.

Önünden veya arkasından onu iptal edebilecek hiçbir şeyin gelemeyeceği garantisine sahip kılınan Kur'ân,[1187] böylece bazı âyetlerinin iptali anlamına gelen *nesh*ten de uzak bir kitaptır. Kur'ân'da hükmü iptal edilmiş hiçbir âyet olmadığı gibi, unutulan âyetleri de kesinlikle söz konusu değildir. Çünkü Hıcr 15/9'da açıkça belirtildiği üzere, "Kur'ân'ı indiren Yüce Allah'tır ve onun koruyucusu da elbette yine O'dur." Bu garantili yapısıyla ilâhî kelam, kaybolmak veya unutturulmak illetinden de uzak tutulmuştur.

Her peygambere gönderilen vahye müdahale girişimi olduğu gibi, şeytanın Kur'ân'a da benzer müdahale girişimi olmuştur. Ancak Hacc 22/52'de açıkça beyan edildiği gibi Yüce Allah şeytanın bu müdahale teşeb-

1187 Fussılet 41/42.

büsünü ortadan kaldırmış ve âyetlerini sapasağlam koruma altına almıştır.[1188] Bu anlamda Kur'ân'ın muhkem oluşu bu gerçeğin ifadesidir.[1189]

23 yıllık indiriliş sürecine, Mekkî-Medenî şeklinde birbirinden çok farklı iki dönemde indirilmesine ve 114 bağımsız sûresi olmasına rağmen, Kur'ân muhteşem bir uyum arz eder. Yıllar süren indirilişine rağmen adeta bir anda indirilmiş gibi bir ifade akıcılığına ve üslup güzelliğine sahiptir. Âyetleri farklı zamanlarda indirilen bazı sûrelerin âyet sonlarının şiire benzeyen kafiye uyumu, erişilmez bir kudretin eseri olduğunun en belirgin delillerinden biridir.

Bu anlattıklarımız, Kur'ân'ın korunmuşluğunun, müdahalelerden uzak tutuluşunun ve ilâhî muhafazaya sahip kılınışının yine Kur'ân'dan delillerle ispatıdır.

Levh-i Mahfûz, Yüce Allah'ın ezelî sıfatlarından biri olan "ilim" sıfatının değişik bir ifadesidir. Bu anlamda Korunmuş Levha, Yüce Allah'ın kelam sıfatının da kayıtlı olduğu bir bilgi hazinesidir. En'âm 6/59 ve Hûd 11/6'daki *kitâbün mübîn* ile Ra'd 13/39 ve Zuhruf 43/4'teki *ümmü'l-kitâb* kavramları Levh-i Mahfûz'u ifade etmektedir. Genel kanaate göre Yâsîn 36/12'deki *imâmün mübîn* de Levh-i Mahfûz'dur. *Levh-i Mahfûz,* tıpkı bilgisayarlardaki gibi "merkezi belleğin" sınırsız olanı gibidir, akıl sır ermez bir levhadır.[1190]

Hâsıl-ı kelâm, *Levh-i Mahfûz,* bu sûrede de geçen *'arş* kelimesi gibi, Kur'ân'ın müteşâbih konularındandır ve hakikat anlamını Yüce Allah'tan başka kimse bilemez.

Âyetteki لَوْحٌ *levh* kelimesini *lûh* diye okuyup, anlamını "gök ile yer arasındaki hava"[1191] şeklinde belirleyen âlimler de vardır. Bu durumda, Kur'ân'ın yedi kat göğün üzerinde bir yücelik makamında olduğu ifade edilmiş olur. Âyetin sonundaki مَحْفُوظٌ *mahfûz* kelimesinin harekesi *Kur'ân* kelimesinin sıfatı kabul edilip "ötre" okunarak, *Kur'ân*'ı nitelendirdiği ifade edilmiş olmaktadır.[1192] Bu tercihlerin hangisi kabul edilirse edilsin, maksat Kur'ân'ın korunmuşluğunun vurgulanmasıdır.

1188 Hacc 22/52.
1189 Hûd 11/1.
1190 İslâmoğlu, age., s. 1242'de 17. not.
1191 Kelimenin bu anlamı için bk. İbn Fâris, age., III, 798.
1192 Zemahşerî, age., IV, 720; Râzî, age., XXXI, 125.

Elbette delili olan bütün tercihler saygıdeğerdir, anlamlıdır, hatta Kur'ân'ın anlam çeşitliliğini gösteren son derece güzel örneklerdendir. Kur'ân'ın bu yapısı onun üzerinde konuşulmaya devam etmenin zorunlu olduğunu göstermektedir. Hiç kimse, Yüce Allah'ın kelâmını tam olarak anladığını, mesajlarını bütünüyle kavradığını ve maksadını eksiksiz bir şekilde özümsediğini iddia edemez. Kur'ân hakkında araştırma yapıp konuşanlar onunla ilgili sözün bittiğini asla iddia edemezler. Kur'ân'a bakıldıkça nurunun tecellisi devam edecek ve manaları da hiçbir şekilde tüketilemeyecektir.

Kur'ân metninin indirilişi elbette Hz. Peygamber zamanında tamamlanmıştır; ancak onun anlam dünyası ve zihinlere yönelecek akışı devam etmektedir. Yüce Allah, hakikati onda arayanların elini asla boş çevirmeyecektir. Sunduğu ilkeler bütün zamanları aydınlatmaya yetecek güçtedir. Çünkü o, kıyâmete kadar devam edecek tek ilâhî hitaptır, son sesleniştir. Bu itibarla Kur'ân'ı konuşanlar, Kur'ân'la konuşanlar, Kur'ân'ı konuşturanlar, Kur'ân'ın konuşulmasını sağlayanlar, dahası gündemini Kur'ân'la şekillendirenler, önce kendilerine, ardından çevrelerine, sonuçta Yüce Allah'a daha anlamlı ve bilinçli bir bakışı gerçekleştireceklerdir.

Kur'ân'ın *Levh-i Mahfûz*'daki halinin bilinememesi, onun elimizdeki bu metinsel yapısının da bilinemeyeceğini göstermez. Oradaki bilinemezlik burada bilinebilirliğe dönüştürülüp, insanlığa hidayet kaynağı olarak bir yol haritası kimliğinde sunulmuştur. Yüce Allah'ın zatını kavramak mümkün olmadığı gibi, O'nun sıfatlarının da orijinal hallerindeki mahiyetlerini bilemeyiz. Ancak, bize gönderilen ilâhî metin, bizim anlayabileceğimiz şekle getirilerek kolaylaştırılmış[1193] ve en iyi anlaşılabilecek bir sıfat olarak bu vahiyler belirlenmiştir.

İnsanoğlu, Yüce Allah'ın herhangi bir sıfatını ancak Kur'ân'daki bilgiler kadar anlayabilir, yine de hakikatin bilgisini Yüce Allah'a havale etmelidir. Meleklerin itiraf ettiği "Bize bildirdiğinden öte bilgimiz yoktur"[1194] cümlesi bizim için de ölçü olmalıdır.

Anlaşılabilir yapısıyla Kur'ân, Hz. Peygamber ve bütün insanlık için rehber kılınmış ve vahye güven duyulması Yüce Allah'a da güven duyulması ile eşdeğer sayılmıştır.

1193 Meryem 19/97; Dühân 44/58; Kamer 54/17, 22, 32, 40.
1194 Bakara 2/32.

BURÛC SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-7. âyetler): Burûc sûresinin ilk âyetlerinde Yüce Allah burçlara sahip göğe, vaad edilen kıyâmet gününe, bütün tanıklara ve sanıklara yemin ederek, tutuşturulmuş ateşi yakan ve orada müminleri öldürenlerin yaptığı bu ağır işe dikkat çekmektedir. İnsanları ateşte yakarak cezalandıranlar, yaptıkları yetmezmiş gibi, bir de onları seyretmek için ateşin kenarına bir yere oturup ortamı temaşaya dalmışlardı. Bu olay, geçmişte yaşanmış olsa da aslında amaç, onu günümüze taşımak ve inançları nedeniyle insanlara haksızlık yapılmaması gerektiğini inanan inanmayan herkese öğretmektir.

Günümüzde çukurlar şekil değiştirmiş, anlayışlar kılıflanmış, cilalanmış, allanıp pullanarak güzelmiş gibi bir görüntüye sahip kılınmış, sonuçta sınır tanımayan ve merhamet içermeyen bir azgınlıkla herkesi yavaş yavaş yakar olmuştur. Şimdilerde bazı devletlerin çeşitli milletlere karşı giriştiği yok etme saldırılarının, eskilerden hiç bir farkı yoktur.

Sözde medenileşen dünyanın, zulüm uygulamaları konusunda karnesi hiç de iyi değildir. Son iki asırda yaşanan savaşların ve çekilen sıkıntıların, tarihte yaşananlardan daha hafif olduğu asla iddia edilemez. Tabir caizse, insanlık kendi onuruna yakışan ve hak ettiği davranışları sergilemeyi başarmadığı için çevreye de diğer varlıklara da gereken saygıyı bir türlü gösterememektedir.

(8-10. âyetler): İnanca yapılan bu zulmü Yüce Allah görmekte ve bunu yapanların, yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağını bildirerek, *'azîz, hamîd, mâlik* ve *şâhid* sıfatlarını hatırlatmaktadır. O'ndan daha üstünü olmadığı gibi O'nun gibi, övülmeye layık varlık da yoktur. Bütün yaratılmışların sahibi sadece O'dur. Bu nedenle, yapılan her şeyi hakkıyla bilmekte ve zamanı gelince de hesabını soracağı mesajını vermektedir. İnanan erkek ve kadınlara eziyet edip, sonra da bu işten pişmanlık duyup tevbe etmeyenler yakıcı ateşe atılacaklardır.

(11. âyet): Buna karşılık, Yüce Allah'tan ve Hz. Peygamber'den yana tercihte bulunanlar, Yüce Allah'a imanını "O'na inanmak, güvenmek, güvende olmak ve çevreye de güven vermek" diye belirleyenler de elbette ödüllendirileceklerdir. İçlerinden ırmaklar akan cennetler onlar için hazırlanmıştır, büyük kurtuluşu onlar başaracaklardır.

(12-16. âyetler): Yüce Allah, kendisini hesaba katmayanlara varlığını ve kudretini hatırlatmakta, azap için yakalamasının insanlarınkine benzemediğini, şiddetinin boyutlarının tasavvur edilemeyeceğini ve buna insanların hayallerinin bile yetişemeyeceğini vurgulamaktadır.

Yüce Allah, yaratmayı ilk başlatan olduğu gibi, âhiret için insanları yeniden diriltecek olan da O'dur. Bu özelliği nedeniyle Yüce Allah, hak edenlere azabı tekrar tekrar uygulayabileceğini beyan ederek, insanların yaptığı cezalandırmaların neticede ölümle sona ereceğini, ancak O'nun yaptığı cezalandırmada ölümün bile aranacağını, fakat bu arayışların sonuçsuz kalacağını ilan etmektedir. Nitekim metnin izahında da vurguladığımız üzere, mahşerdeki cezalandırmada cehennemlikler ölümü arzu edecekler, ancak bu arzuları hiçbir şekilde dikkate ve ciddiye alınmayacaktır.

Kur'ân'da konuların ikişerli bir anlatımla ele alındığı bilinmektedir. Bu doğrultuda azapla ilgili bilgilendirmelerden hemen sonra, söz bu defa Yüce Allah'ın bağışlayıcılığına ve sevginin kaynağı olduğuna getirilmektedir. Arş'ın sahibi oluşu ve her şeyden yüceliği de hatırlatılarak istediğini yapabilen, bir iş için başkasına muhtaç olmayan, başkasından izin almayan, başkasına ait kudrete ihtiyaç hissetmeyen ve yaptığından asla sorumlu tutulamayan tek varlık olduğu açıklanmaktadır.

(17-18. âyetler): İnsanlık tarihinin çirkin sayfalarına sahip iki aşırı azgın kavim hatırlatılarak, hem Semûd kavmi hem de Firavun, ibret konularının baş aktörleri olarak sunulmakta, onların durumundan dersler çıkartılarak, insanların daha dikkatli ve istikametli bir hayat yaşamaları kendilerinden istenmektedir. Şimdilerde yaşanan sıkıntılar, eğer hak edişlerin karşılığı ise bunlardan da dersler çıkartmak gerekir.

(19-20. âyetler): İnkârcıların inkâr nedenleri, mutlak anlamda gerçeği yalanlamaları, adeta yalanlama işleminden beslenmeleri, hayatlarını o esasa göre programlamaları ve çevredekileri de inanmaktan alıkoymaya çalışmalarıdır. Ancak, bu kişiler kendilerini Yüce Allah'ın çepeçevre kuşattığı gerçeğini bilmemekte, dolayısıyla felaketten habersiz bir tutum içerisine girmektedirler.

(21-22. âyetler): Tıpkı Târık sûresinde olduğu gibi, bu sûrede de bütün vurgu Kur'ân'ın gerçek bir mesaj olduğuna yöneliktir. Kur'ân'ın yüceliği, korunmuşluğu ve insan veya şeytan müdahalesinden uzak tutulduğu bildirilerek, Kur'ân'a güvenenlerin doğru yolda olduğuna özellikle dikkat çekilmektedir.

Gerçekler tıpkı burçlar gibi etrafı aydınlatır, yıldızlar gibi yön belirlemede yardımcı olur, onlara uyanları hedefe götürür. İşte, vahyin gerçekleri de bu yapısıyla insanları aydınlığa çağırmakta, Yüce Allah'tan yana

tavır koymayı emretmekte, sonuçta dünyada insanca yaşamayı, âhirette ise ödülle buluşmayı vaad etmektedir.

Kur'ân aydınlığından yararlanmayı, bunu en iyi başaran Hz. Peygamber'in örnekliğinden ve önderliğinden ayrılmamayı diliyor, bu noktada Yüce Allah'tan bizlere yardım lütfetmesini niyaz ediyoruz.

86. TÂRIK SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 17 âyetten oluşan ve adını "geceleyin gelen" anlamındaki *et-Târık* kelimesinden alan Târık sûresi, resmî sıralamada 86, iniş sırasına göre ise 36. sûredir. Bu sûre *el-Mufassalü'l-Evsat* denilen "orta uzunluktaki kısa sûreler"in ilkidir.

Târık sûresinin önceki Bürûc sûresiyle anlam ilişkisi, "semâ"ya yeminle başlaması, Kur'ân'ın güvenilirliğine vurgu yapması, nankör ve inkârcı insanın inanç bozukluğuna dikkat çekmesi ve Yüce Allah'ın gücünü ortaya koyması noktalarında görülmektedir.

Göğe ve gece gelene yeminle başlayan bu sûrede, *târık* kelimesi, "delip geçen yıldız" olarak "vahyin cehalet karanlıklarını delip geçen yapısı"yla dolaylı bir anlam ilişkisine sahiptir. İnsanlığa ev ödevi denebilecek çok önemli bir emirle devam eden sûrede, insanın yaratılışı hakkında ilginç tespitlere yer verilmektedir.

Âhirette bütün gizliliklerin açığa çıkartılacağı ve insanın hiçbir şekilde başka bir güce veya yardımcıya sığınamayacağı hatırlatılarak, bu gerçeğe uygun davranılması emredilmektedir.

Sûrede, göğün geri dönüş hareketi gerçekleştirmekte olduğuna ve yeryüzünün bitki üreten yapısına özellikle dikkat çekilmekte, Kur'ân'ın hak olduğu vurgulanmaktadır. Kur'ân'ın ilâhî bir "hak-bâtıl ayırım ölçüsü" verdiği ve hiçbir şekilde anlamsızlık içermediği ifade edildikten sonra, bazı kötü niyetlilerin tuzak kurduğu, buna karşılık Yüce Allah'ın da bu tuzağı boşa çıkartıcı olduğu belirtilmektedir. Sûre, kâfirlere biraz mühlet verilmesi gerektiği mesajıyla sona erdirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالسَّمَٓاءِ وَالطَّارِقِۙ (١) وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُۙ (٢) اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُۙ (٣) اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌۜ (٤) فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَۜ (٥) خُلِقَ مِنْ مَٓاءٍ دَافِقٍۙ (٦) يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَٓائِبِۜ (٧) اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِه۪ لَقَادِرٌۜ (٨) يَوْمَ تُبْلَى السَّرَٓائِرُۙ (٩) فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍۜ (١٠) وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الرَّجْعِۙ (١١) وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِۙ (١٢) اِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌۙ (١٣) وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِۜ (١٤) اِنَّهُمْ يَك۪يدُونَ كَيْدًاۙ (١٥) وَاَك۪يدُ كَيْدًاۚ (١٦) فَمَهِّلِ الْكَافِر۪ينَ اَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا (١٧)

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Semâ'ya ve Târık'a yemin olsun. 2. (Ey Peygamber!) Târık'ın ne olduğunu sana bildiren nedir? 3. (O, parıl parıl parlayan ve karanlığı) delen yıldızdır. 4. Her can üzerinde bir koruyucu mutlaka vardır. 5. İnsan hangi şeyden yaratıldığına bir baksın! 6-7. Bel ile kaburga kemikleri arasından akan bir sudan yaratılmıştır. 8-10. İşte (insanı böyle yaratan Allah), onu bütün sırların ortaya çıkartılacağı ve insan için hiçbir güç ve yardımcının bulunmadığı gün tekrar yaratmaya da elbette kadirdir. 11-14. Dönüş sahibi olan göğe ve yarılan yere yemin olsun ki, Kur'ân (doğru ile yanlışı) ayıran bir sözdür; o, asla bir şaka değildir. 15-16. Onlar (Kur'ân gerçeklerine karşı) tuzak kurarlar, Ben de tuzağı boşa çıkartırım. 17. (Desteğimiz sana geleceği için) kısa bir süre kâfirlere mühlet ver.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-4. ÂYETLER:

وَالسَّمَٓاءِ وَالطَّارِقِۙ (١) وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُۙ (٢) اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُۙ (٣)

اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌۜ (٤)

"1. Semâ'ya ve Târık'a yemin olsun. 2. (Ey Peygamber!) Târık'ın ne olduğunu sana bildiren nedir? 3. (O, parıl parıl parlayan ve karanlığı) delen yıldızdır. 4. Her can üzerinde bir koruyucu mutlaka vardır."

Yüce Allah, Târık sûresinin ilk âyetlerinde, sûreye adını veren kelime üzerinde durmakta ve bunun anlamı hakkında insanların kendi idrakleriyle herhangi bir sonuca ulaşamayacaklarını beyan etmek istemektedir. Bu arada, insanların dünyada yaptıklarının kayıt altına alındığı bilgisine de yer vererek, daha dikkatli davranmaları gerektiğini hatırlatmaktadır.

a) *Târık* Ne Demektir?

Yüce Allah, Târık sûresinin ilk âyetinde iki varlığa yemin ederek, ele alacağı konunun veya vereceği mesajın sıra dışı olduğuna dikkat çekmektedir. Bu arada, kavramların standart anlamlarının bulunmadığını ve farklı konumlarda farklı anlamların mümkün olduğunu beyan edercesine, kelimelere bilinmeyen yeni anlamlar yüklemektedir.

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُ "Semâ'ya ve Târık'a yemin olsun. (Ey Peygamber!) Târık'ın ne olduğunu sana bildiren nedir?" Âyetteki السَّمَاءِ *es-semâ'* kelimesi "gök, yücelik, uzay", الطَّارِقِ *et-târık* sözcüğü ise "vurmak, çarpmak, geceleyin gelen yıldız" demektir.

Târık sûresinin ilk âyetinde Yüce Allah *es-semâ'* ve *et-Târık* kelimelerine yemin etmektedir. "Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma nedeni" hakkında Kıyâmet 75/1'de detaylı bilgi verdiğimiz için, burada aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz.

Yemin ifadelerine "ilgili varlığa yemin ediyorum" şeklinde anlam verilebileceği gibi, "o varlıklara dikkat ediniz, onların şahitliğine kulak veriniz, onların ibret oluşlarını unutmayınız" şeklinde de anlam verilebilir.

1. Târık sûresinin ilk âyetindeki *es-semâ'* kelimesi, "yükseklik" anlamında "uzay boşluğunu ve muhtemelen bütün yıldız ve gezegenleri" içermektedir. Bu haliyle kelime, uzaydaki bütün varlıkları kapsayabileceğine göre aynı âyetteki *et-Târık* kelimesine "yıldız" anlamından farklı bir anlam vermek durumundayız. Nitekim 3. âyetteki *en-necm* kelimesinin birden çok anlamının bulunması bu yaklaşımımızı doğrulamaktadır.

2. Beled 90/12'de de ifade ettiğimiz üzere, bu âyette geçen وَمَا اَدْرٰيكَ *ve mâ edrâke* ifadesi, "Sen nereden bilebilirsin ki!", "Sana hangi şey bildir-

di?", "Bilir misin?", "(Bundan) maksat nedir?" veya "Bildin mi?" şeklinde de tercüme edilebilir. Yüce Allah bu âyette *Târık* kelimesinden maksadın ne olduğunu sormakta ve bunu Kendisi bildirmediği sürece, Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin bilemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır.

3. Kur'ân'da, sözlük anlamları itibariyle bilinmesine rağmen bazı kavramlara Rabb'ca diyebileceğimiz yeni anlamlar yüklenmiştir.[1195] İşte bunlardan biri de *Târık* kavramıdır. "Vurmak, çarpmak, geceleyin gelen yıldız ve benzeri her şey, düşünce veya hayal mahsulü şey"[1196] anlamlarına geldiği bilinen bu kelime hakkında, Yüce Allah Hz. Peygamber'e bunun diğer anlamlarından farklı olarak, başka bir açılımının bulunduğunu hatırlatmakta ve sorunun cevabını bir sonraki âyette bizzat Kendisi vermektedir.

b) Kur'ân - Yıldız İlişkisi

es-Semâ' ve *et-Târık* kelimelerine yeminden sonra, özellikle *et-Târık* kelimesinin anlamını Yüce Allah vermekte ve bunun sıra dışı bir anlam olduğunu da *ve mâ edrâke* sorusuyla hissettirmektedir.

اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ "(O, karanlığı) delen yıldızdır." Âyetteki اَلنَّجْمُ *en-necm* kelimesi "yıldız, aydınlık vesilesi şey", الثَّاقِبُ *es-saakıb* sözcüğü ise "delip geçen" demektir.

"Delip geçen yıldız"dan kastın, Süreyya veya Zuhal Yıldızı olduğu ve gecenin karanlığını deldiği için bu adı aldığı ifade edilmektedir. Bu yorumlar doğru olabilir; ancak *en-necm* kelimesinin Kur'ân'daki bütün kullanımlarına bakıldığında çok farklı anlamlarıyla karşılaşmaktayız.

1. *Necm* Kelimesinin Üç Anlamı

a) Yıldız

"(Onlar) yıldızlarla da yol bulurlar."[1197] Bu ve benzer âyetlerdeki[1198] *en-necm* veya *en-nücûm* kelimeleri "yıldız" veya "yıldızlar" anlamına gelmektedir.

1195 Rabb'ca anlamları olduğunu belirttiğimiz kelime veya kavramların geçtiği âyetler için bk. Hâkka 69/3; Müddessir 74/27; Murselât 77/14; İnfitâr 82/17, 18; Mütaffifûn 83/8, 19; Beled 90/12; Kadr 97/2; Kâri'a 101/3, 10; Hümeze 104/5. Ve mâ yüdrîke şeklindeki ifadeler için de bk. Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; 'Abese 80/3.
1196 Râzî, age., XXXI, 126; Yazır, age., IX, 105.
1197 Nahl 16/16.
1198 Nahl 16/12; Sâffât 37/88.

b) Gövdesiz bitki

"Necm (gövdesiz bitkiler) ve ağaçlar (gövdeli bitkiler Allah'a) secde etmektedirler."[1199] Bu âyetteki *en-necm* "gövdesiz, küçük bitkiler", *eş-şecer* ise "gövdeli bitkiler" anlamına gelmektedir.[1200] Rahmân 55/6'da "bitkiler" şeklinde çoğul bir anlam vermesine rağmen, kelime *en-necm* kalıbında getirilmiştir. Eğer bu kelime "yıldızlar" anlamında olsaydı öncelikle çoğul olarak ve *en-nücûm* kalıbında getirilmeliydi. Bu durum, söz konusu kelimenin "bitkiler" anlamına geldiğinin en önemli delillerinden biridir.

c) Kur'ân'ın peyderpey indirilmesi

"Peyderpey inene (Kur'ân'a) yemin olsun."[1201] Bu âyetteki *en-necm* kelimesi "yıldız" anlamına gelebileceği gibi, *Tencîmu'l-Kur'ân* yani "Kur'ân'ın yavaş yavaş, bölüm bölüm indirilmesi" anlamına da gelebilir. Nitekim bazı müellifler bu âyetteki *en-necm* kelimesini "Kur'ân'ın peyderpey indirilmesi" anlamında değerlendirmişlerdir.[1202] Vâkı'a 56/75'teki *mevâkı'u'n-nücûm* ifadesinde de "yıldızların yerleri"nden ziyade, "Kur'ân'ın peyderpey indirilişi"ne ve "Kur'ân'ın indirildiği gönüller"e dikkat çekilmektedir.

11. Vahiy Aydınlıktır

"Kur'ân" ile "yıldız" arasında bir anlam ilişkisi kurulacaksa, bu ilişki Kur'ân'ın her parçasının, her âyet grubunun veya her bir sûresinin bir yıldız gibi ışıması ve etrafı aydınlatması şeklinde olmalıdır.[1203]

Necm kelimesinin üçüncü anlamından hareketle, Târık sûresindeki "delip geçen yıldız" ifadesinden maksadın "Kur'ân vahyi" olduğunu söyleyebilir miyiz? Nahl 16/16'da belirtildiğine göre insanlar yıldızlar sayesinde yol buluyor ve yön belirlemede yıldızlar etkin oluyor. İşte Kur'ân ile yıldızlar bu anlamda da buluşuyorlar demektir. Yıldızlar madde anlamında yol gösterirken, Kur'ân da hidayet anlamında yol göstermektedir.

Bu durumda, "manevî semâ" diyebileceğimiz ilâhî iradeden insanların gönüllerine etki eden, insanı bütün inkâr ve cehalet karanlıklarından imanın aydınlığına ulaştıran Kur'ân vahyine dikkat çekildiği ortaya çık-

1199 Rahmân 55/6.
1200 Dâmeğânî, age., s. 449; İbnu'l-Cevzî, age., s. 581; Zemahşerî, age., IV, 433.
1201 Necm 53/1.
1202 Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'ân, s. 449; İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yun, s. 581. Ayrıca bk. İslâmoğlu, age., s. 1054.
1203 Necm kelimesinin anlam çeşitliliği hakkında bk. Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, s. 419-420.

maktadır. Böylece, manevî yücelik makamı olan Hakk'a ve insanları karanlıklardan çıkartan Kur'ân aydınlığına yemin edilerek sûreye başlandığını söyleyebiliriz. Bu durumda sûrenin üçüncü âyetindeki, اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ "Delip geçen yıldız" ile maddî bir yıldızdan ziyade, manevî bir aydınlığın kastedildiği anlaşılmış olmaktadır.[1204] Böylece Yüce Allah, *et-Târık* kelimesine bilinen anlamlardan farklı olarak, Rabb'ca diyebileceğimiz bir boyut kazandırmış olmaktadır.

Târık kelimesinin "gece gelme" ile ilgili anlam boyutunu, vahyin Kadir Gecesi gelmeye başlamasıyla birleştirince, çok önemli anlam buluşmalarının yaşandığı görülmektedir. Yıldızlar karanlığı yarıp ışığını etrafa ulaştırdığı gibi, Kur'ân da şirk, küfür ve cehalet karanlıklarını ilâhî nurla aydınlığa dönüştürmektedir. Bu haliyle de her iki kavramın birlikteliği adeta göz kamaştırmaktadır.

c) Davranışların Kayıt Altına Alınması

Yüce Allah manevî yüceliklere ve vahyin aydınlık yüzüne yemin edip, onları insanların dikkatlerine sununca bu yeminin yapılma nedeni olarak şu mesajı gündeme getirmektedir:

اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ "Her can üzerinde bir koruyucu mutlaka vardır." Âyetteki كُلُّ نَفْسٍ *küllü nefs* ifadesi "her can, her insan", حَافِظٌ *haafız* kelimesi ise "koruyucu" demektir.

Bu ifadeyi "Her insanı koruyan bir melek vardır" veya "Her canın yaptığını kaydeden bir melek vardır" şeklinde de anlayabiliriz. En'âm 6/61, Kaaf 50/18 ve İnfitâr 82/10-12 gibi âyetlerdeki "koruyucu veya kaydedici melekler" ifadesi, bu âyetle buluşturulabilir. Ayrıca Ra'd 13/11'de, insanı Yüce Allah'ın emriyle koruyan meleklerin bulunması da bu anlamın destekleyicisi durumundadır. İşte sûrenin ilk âyetlerindeki yemin ve dikkat çekmenin amacı, bu hakikatin önemine vurgu yapmaktır. İnsan mutlak surette, bizzat Yüce Allah'ın görevlendirdiği melekler tarafından gözetlenmektedir.[1205]

Bu gerçeğin bilinmesini ve ona göre davranılmasını sağlamak üzere, Târık sûresi yeminle başlamakta, yemine konu olan kavramın içini bizzat Yüce Allah doldurmakta ve insanlardan vahyin aydınlatıcı yüzüyle bu-

1204 Benzer değerlendirmeler için bk. Yazır, age., IX, 106-107.
1205 Bu konuda bazı âyetler için bk. Mâide 5/117; Fecr 89/14.

luşmaları istenmektedir. Bize göre, insanı koruyacak şeyin aslında vahyin aydınlığı olduğu mesajı da âyette verilmek istenmektedir. İnsan, vahyin koruyuculuğuna daima muhtaçtır. Doğruyu yanlıştan ayırt etme anlamında furkan sahibi olabilmenin yolu Furkan olan Kur'ân'ı bilmekten ve onu yaşamaktan geçer. Kanaatimizce, koruyuculuğuna dikkat çekilen şey "vahiy"dir, kaydediciliğine dikkat çekilen varlık ise "Yüce Allah ve O'nun melekleri"dir.

5-10. ÂYETLER:

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَۜ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِنْ مَٓاءٍ دَافِقٍۙ ﴿٦﴾ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَٓائِبِۜ ﴿٧﴾

اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِه۪ لَقَادِرٌۜ ﴿٨﴾ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَٓائِرُۙ ﴿٩﴾ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿١٠﴾

"**5.** İnsan hangi şeyden yaratıldığına bir baksın! **6-7.** Bel ile kaburga kemikleri arasından akan bir sudan yaratılmıştır. **8-10.** İşte (insanı böyle yaratan Allah), onu bütün sırların ortaya çıkartılacağı ve insan için hiçbir güç ve yardımcının bulunmadığı gün tekrar yaratmaya da elbette kadirdir."

a) Kur'ân - İnsan - Tabiat İlişkisi

Yüce Allah, yemin ifadelerine yer verip asıl maksadını insanın âhiret için daha duyarlı olmasını sağlamak diye belirleyince, bu defa konuyu insanın yaratılışına getirmektedir.

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ "İnsan hangi şeyden yaratıldığına bir baksın!" Âyetteki فَلْيَنْظُرِ *felyenzur* emri "baksın", خُلِقَ *hulika* fiili ise "yaratılmak" demektir.

Pek çok âyette olduğu gibi bu âyette de Yüce Allah insanoğluna ev ödevi vermekte, insanın nereden, yani hangi şeyden yaratıldığının araştırılmasını isterken bazı ipuçları da sunmaktadır. İnsanın yaratılış kaynağına dikkat çekilmesinin asıl amacı, öldükten sonra mahşer duruşması için yeniden diriltileceğinin inkârcı insana öğretilmesi olarak belirlenmektedir.

1. Çeşitli vesilelerle ve özellikle Ğâşiye 88/17'de genişçe açıkladığımız üzere, Yüce Allah'ın temelde iki kitabı vardır. Bunlardan ilki, vahye konu edindiği "ilâhî mesajlar"dır; yani "tenzîlî vahiyler", "öğretilmiş vahiyler"

ya da "okunan vahiyler"dir. Bu bağlamda bütün peygamberlere indirilen mesajların söz konusu edildiğini belirtmek durumundayız.

Diğeri ise "kâinat kitabı"dır. Bu kitabın âyetlerine "tekvînî âyetler" veya "yazılı âyetler" ya da "tabiata yazılan kanunlar" diyebiliriz. Tabiat kitabının içerisinde özellikle insanları özel bir kitap kabul etmek durumundayız. Bununla birlikte, bütün yaratıkları ve insanlık tarihinden sunulan kıssaları da birer âyet olarak düşünmek gerekir. Bütün âyetlerin sunulma gerekçesi aslında insana dikkat çekilmesidir. Bu nedenle Kur'ân'da insan kitabından genişçe söz edilmektedir.

2. İncelemeye konu edindiğimiz âyetlerde seçilen kelime çok önemlidir. 'Abese 80/24 ve Ğâşiye 88/17'de de olduğu gibi, Târık 5. âyetteki istek, يَنْظُرُ *yenzuru* kelimesiyle dile getirilmektedir. Bu fiil "bakmak, görmek, gözlemlemek, incelemek ve ibret alma"yı içeren bir anlam derinliğine sahiptir.

Bütün bu çalıştırmaları gerçekleştirmek üzere, günümüzde araştırma merkezleri kurmak, projeler üretmek, araştırma grupları oluşturup geliştirmek, kurumları bu yöne kanalize etmek Müslümanların asıl görevlerindendir. Bu uğurda fonlar kurmak, onları desteklemek ve araştırmacıların hizmetine sunmak, elbette çok büyük bir görevi yerine getirmektir. İslâm'ın infak esasları arasında yer alan ve öncelikle fakirlerin gözetilmesini hedefleyen zekât müessesesini zedelememek gerekir. Ancak, bununla yetinmeyip, tabiat kitabını ve insanın yaratılışını incelemek için harcamalarda bulunmak da Müslümanların vazgeçilmez görevleri arasında yer almalıdır. İşte Târık sûresinin bu âyet grubunda, insanın yaratılışı hakkında araştırma yapılması emredilmekte ve yaratılış sürecinden bir kesit sunulmaktadır.

3. Âyetteki *el-insân* kelimesi, dar anlamda "inkârcı insan"ı nitelendirmekte ve onun ibret alması istenmektedir. Ancak, âyeti geniş ve evrensel anlamda değerlendirdiğimizde, bu isteğin herkesi içerdiğini söylemek durumundayız. İstenen şey, insanın nereden, yani hangi şeyden yaratıldığının araştırılıp bilinmesidir. Bilgide mesafe alındığı oranda, Yüce Allah'ın kudreti daha iyi kavranabilecek, bu sistemin sahibinin âhirette yeni bir sistem kurmada hiçbir şekilde zorlanmayacağı rahatlıkla anlaşılabilecektir.

b) İnsanın Yaratılış Süreci

İnsân 76/1-2 ve 'Abese 80/18-19. âyetlerin tefsirinde de ele aldığımız üzere, Kur'ân'da insanın yaratılışı hakkında iki genel kategori oluşturulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, ilk insanın "elementer" geçmişiyle,

yani tabiattaki cansız ve potansiyel haliyle ilgili olandır. İnsanın yaratılışı hakkında bilgi veren âyetlere bakıldığında, canlılığın kaynağı olan suyun[1206] dışında, toprak,[1207] çamur,[1208] yapışkan çamur,[1209] kupkuru çamur,[1210] özlü kara balçık[1211] ve pişmiş çamurdan[1212] söz edilmektedir.

Bundan sonra ise *nefs-i vâhıde* denilen "ilk can" aşaması başlamıştır. İlk insan ve eşi işte bu ilk cevher veya ilk candan yaratılmıştır.[1213] Öncelikle "insan" anlamına gelen *nefs* kelimesinin, bu ilk cevherin yine insanın potansiyel olarak bütün özelliklerini içerdiğini söyleyebiliriz. Genetik bilimi ve genlerle ilgili haritalar, insanda bir genetik kodlamanın olduğunu göstermektedir.

İlk insanın yaratılışında bir süreçten söz edildiği gerçektir; ancak bunun türler arası bir "evrim"le hiçbir ilgisi de yoktur; sadece kendi türü için bir süreç söz konusudur. Süreçte geriye doğru gidilirken başka bir canlı türünden hiçbir şekilde söz edilmemekte, bu noktada en küçük bir işaret dahi bulunmamaktadır. Esasında Kur'ân ilk insanın yaratılışı hakkında bilgi verirken o henüz herhangi bir canlı halinde bile değilken ona "insan" veya "beşer" adını vermektedir.[1214] Bu nedenle insanın yaratılışında elementer bir süreçten söz edilse de bu hiçbir şekilde türler arası bir geçişi ifade etmez. Dolayısıyla en başta bile yaratılacak varlığın tek bir adı vardır, o da "insan"dır.

İkinci grup bilgi ise, insanın ana rahmindeki "biyolojik veya embriyolojik yapısı" ile ilgilidir. İnsanın "ana rahminde aşama aşama yaratıldığı" Kur'ân'ın açık ifadesidir.[1215] Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, insanın bu aşamada *nutfe*den,[1216] bugünkü bilimsel ifadesiyle "zigot"tan yaratıldığı,

1206 Enbiyâ 21/30.
1207 Âl-i İmrân 3/59; Hacc 22/5; Kehf 18/37; Rûm 30/20; Mü'min 40/67; Mü'minûn 23/35. Toprağı çağrıştıran diğer bir kullanım da Nûh 17. âyettedir; orada insanların yerden ot bitirir gibi bitirildiği, yani yaratıldığı ifade edilmektedir.
1208 A'râf 7/12; Secde 32/7. Bu âyetten, insanın yaratılışının bir süreç içerisinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Çünkü âyette "insanı çamurdan yaratmaya başlamıştır" ifadesi yer almaktadır.
1209 Sâffât 37/11.
1210 Hıcr 15/28.
1211 Hıcr 15/26.
1212 Rahmân 55/14.
1213 Nisâ' 4/1; En'âm 6/98; A'râf 7/189; Zümer 39/6.
1214 Hıcr 15/26, 28; Sâd 38/71; İnsân 76/1-2; Târık 86/5; 'Alak 96/2.
1215 Zümer 39/6.
1216 Hacc 22/5; Fâtır 35/11; Mü'min 40/67; Kıyâmet 75/38; 'Abese 80/19. Eğer nutfeye "sperm" anlamı verilirse bu takdirde ilgili kelime ile insanın yarısı anlamında erkek hücresi kastediliyor demektir.

bunun *nutfe-i emşâc,*[1217] yani "döllenmiş yumurta" aşaması olduğu, daha sonra buradan *'alak/'alaka,*[1218] yani "embriyo" aşamasına geçildiği Kur'ân'da ifade edilmektedir. Aynı şekilde, "oluşmuş, ancak henüz tam şekillenmemiş bir çiğnem et" gibi bir duruma getirildiğinden de söz edilmekte;[1219] bunun peşinden, çiğnem et halinin kemiğe dönüştürülmesi ve onun da et, yani kas ile giydirilmesi bilgisine yer verilmektedir.[1220] Dahası insanın ana rahminde üç karanlık içerisinde bulunduğu belirtilerek[1221] bunların "amniyon, koriyon ve decidua zarları" olduğu dile getirilmektedir. Bu arada Yüce Allah'ın insana ruh üflediği[1222] veya onu bambaşka bir yaratılışın sahibi yaptığı da ifade edilmektedir.[1223]

Bütün bu aşamalara işaret etmesi bakımından şu âyet çok ilginçtir: "Yarattığı her şeyi güzel yapan ve insanı da yaratmaya çamurdan başlayan O'dur."[1224] Bu âyet ile "O, sizi aşama aşama yarattı"[1225] ifadesi, insanın yaratılış sürecinde çeşitli aşamaların[1226] yaşandığını açıkça göstermektedir.[1227]

1. İnsan Hücrelerinin Kaynağı

خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ "Akan bir sudan yaratılmıştır." Âyetteki خُلِقَ *hulika* fiili "yaratılmak", مَاءٍ *mâ'* kelimesi "su, sıvı", دَافِقٍ *dâfik* sözcüğü ise "akan, dökülen, atılan" demektir.

Âyetteki "yaratma" eyleminden söz eden خُلِقَ *hulika* kelimesi, "bir şeyden başka bir şey yaratmak", başka bir ifadeyle "dönüştürmek" anlamına gelmektedir. مَاءٍ *mâ'* kelimesi "su" anlamına gelmekteyse de, burada maksat, insanın yaratılışından söz eden Furkaan 25/54 ve Murselât 77/20'deki gibi insanın yaratıldığı "erlik suyu"dur. "Her canlı şeyin yaratıldığı su"[1228] ile bu su aynı olmasa gerektir.

1217 İnsân 76/2.
1218 Hacc 22/5; Mü'min 40/67; 'Alak 96/2.
1219 Hacc 22/5.
1220 Mü'minûn 23/14.
1221 Zümer 39/6.
1222 Secde 32/9; Sâd 38/72.
1223 Mü'minûn 23/14.
1224 Secde 32/7.
1225 Nûh 71/14.
1226 Bu tür kullanımlar için bkz: Hacc 22/5; Mü'minûn 23/12-14; Fâtır 35/11; Mü'min 40/67.
1227 İnsanın yaratılış süreci hakkında geniş bilgi için bk. Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri, İstanbul, 1991, X, 183-231.
1228 Enbiyâ 21/30.

Târık sûresinin bu âyetinde, söz konusu erlik suyu, دَافِقٍ dâfık kelimesiyle nitelendirilmektedir ki, bu kelime "çıkmak, atılmak, akmak ve dökülmek" gibi anlamlara gelmektedir. Vücuttan bu sıvının çıkması ifadesi, ilk etapta ilgili suyun atılması, dışlanması, hatta Murselât 77/20'de olduğu gibi "basit, zayıf, dayanıksız ve hakîr" anlamında değerlendirilebilir. Böylece bu suyun önemsizliği, hatta tiksindirici hali dile getirilmiş olmaktadır. Bu anlamın bir devamı olarak دَافِقٍ *dâfık* kelimesine "atılan" anlamı verildiğinde, bunun "erkeğin spermi" olduğu anlaşılır ve kadının yumurtasıyla buluşması için bu sıvının ileri atılmasının kastedildiği söylenebilir.

Burada şu husus unutulmamalıdır: Âyetteki "sıvı"dan maksat erkeğin spermi ise, insanın yaratılış sürecinde bu aşama henüz döllenmenin gerçekleşmediği aşamadır. Zira döllenmenin işlendiği âyetlerde "su" ile birlikte *nutfe,*[1229] *nutfe-i emşâc*[1230] ve *'alak*'tan[1231] söz edilmektedir. Bu âyetler dikkate alındığında Târık 6'da insanın henüz zigot ve embriyo olmadan önceki sperm haline değinildiği söylenebilir.

Bütün bunlar kadar önemli olan başka bir husus ise, âyetteki مِنْ *min* edatının *teb'îd/ba'dıyet* "bir kısmı" anlamında kullanılmasıdır. Buna göre insan, söz konusu suyun tamamından değil, bir bölümünden yaratılmıştır. Bugün, insanın yaratılışında milyonlarca spermden sadece bir tanesinin kadının yumurtasıyla birleştiği ve döllenmenin meydana geldiği bilinmektedir. Ayrıca Bakara 2/28 ve Mülk 67/22'de ifade edildiği üzere, önce ölümün, sonra hayatın yaratılmasının insan için anlamı da bu olsa gerektir. Bir canlının ve hayatının oluşması için bazı kısmî ölümler olmasının veya yarı-canların ölmesinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda ilgili âyete göre, yaratılış aşamalarının başında önce ölüm, sonra da hayat dile getirilmektedir.

Bir sonraki âyette bu sıvının insan bedeninde nereden çıktığına dair bilgiler verilmektedir.

11. İnsan Hücrelerinin Yaratıldığı Yer

يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ "Bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar."
Âyetteki يَخْرُجُ *yahrucü* fiili "çıkmak", الصُّلْبِ *es-sulb* kelimesi "bel kemiği",

1229 'Abese 80/19.
1230 İnsân 76/2.
1231 'Alak 96/2.

التَّرَائِب *et-terâib* sözcüğü ise "göğüs kemikleri, kaburga kemikleri" demektir.[1232]

Bu âyette, insanı oluşturan sıvının çıkış yeri veya üretilme yeri hakkında bilgi verilmektedir. Bu kelimelerin anlamları ve önceki âyetle ilişkisi bağlamında şunlar söylenebilir:

a) Bir önceki âyetteki sıvı, eğer erkeğin spermi ise burada kastedilen anlam, sperm hücrelerinin üretilme veya oluşturulma yeridir. Bu durumda, kadının üreme hücrelerine değinilmediği ve yaratılışın sadece erkekteki parçasına dikkat çekildiği anlaşılır.

b) Önceki âyette sözü edilen sıvıdan kastın insanın ilk birleşik hücresi olduğu söylenirse, bu durumda *sulb*, erkeğin "bel kemiği", *terâib* ise kadının "göğüs veya kaburga kemikleri" olduğu ve ceninin içinde bulunduğu sıvının bu bölgeden çıktığı ifade edilmiş olur.[1233]

Her iki görüşün kendine göre doğru ve haklı tarafları elbette vardır. Ancak bu iki âyeti insanın üreme sistemiyle ilişkili olarak açıklamanın daha doğru olduğunu düşünmekteyiz. Bu suyun, üreme hücrelerinden oluşan sıvı olduğunu düşünürsek,[1234] bu defa maksadın hem erkekten gelen sperm, hem de kadının yumurtası olduğunu söylemek durumundayız.

c) Bundan daha önemli olan husus şudur: Hem erkeğin hem de kadının üreme hücrelerinin, A'râf 7/172'nin de işaretiyle, embriyo henüz 5. haftasında iken, vücudun sırt bölgesinde kalan ve bel kemiği ile kaburga kemikleri arasındaki bölgede yaratıldığı bilinmektedir. Bu, embriyologların da kabul ettiği bir gerçektir.[1235] 6. âyetteki دَافِق *dâfık* kelimesini "akmak, aşağıya inmek" anlamına alırsak, bu durumda üriner sisteme ait hücrelerin embriyodaki ilk oluşum yeri akla gelir. *Sulb* ve *terâib* arasında yaratılan hücreler oradan aşağıya doğru inerek sistemdeki işleyiş mekânlarına yerleştirilirler.

1232 Râzî, age., XXXI, 129; Yazır, age., IX, 110-111.

1233 Ebû Ca'fer Muhammed ibn Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Beyrut, 1988, XXX, 143; Râzî, age., XXXI, 129; Yazır, age., IX, 110-111.

1234 İslâmoğlu, age., s. 1244.

1235 Bu konuda geniş bilgi için bk. Keith L. Moore, T.V.N. Persaud, The Developing Human, Sounders, Philadelphia, 2003, s. 304-308; Keith L. Moore, T.V.N. Persaud, İnsan Embriyolojisi, çevirenler: Mehmet Yıldırım, İmer Okar, Hakkı Dalkıç, 6. Baskı, İstanbul, 2002, s. 323-324.

Demek ki, bu âyetlerde üreme hücrelerinin kimden geldiği değil, ilk olarak oluşturulma yeri veya bölgesi hakkında bilgi verilmektedir. Bu haliyle Kur'ân'da insanın yaratılış süreciyle ilgili, ana rahmine düşmeden çok önceki aşaması hakkında da bilgi verildiği görülmektedir.

Tekrar vurgulamak gerekirse, bu âyetlerde insan henüz embriyo halinde iken, üriner sistem hücrelerinin embriyodaki oluşum yeri hakkında bilgi verildiği anlaşılmaktadır. Bu haliyle söz konusu bilgi, müthiş bir "Kur'ân mucizesi" olarak isimlendirilmelidir.

c) Mahşerde Yeniden Yaratılış

İnsanın yaratılışı, özellikle üriner hücrelerin yaratılıştaki yeri hakkında bilgi verilmesinden sonra, söz bu defa mahşer için diriltilmeye getirilmektedir.

1. Yüce Allah İnsanı Yeniden Diriltecektir

إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ "O (Allah) insanı tekrar yaratmaya da elbette kadirdir." Âyetteki رَجْع *rac'* kelimesi "dönüş, geri döndürme", قَادِرٌ *kaadir* sözcüğü ise "kudretli olmak, gücü yetmek" demektir.

Bu âyette sözü edilen geri dönüşün, insanın insan olmadan önceki durumuna veya su haline tekrar geri döndürülmesi olduğu ifade edilmektedir. Maksadın çocukluk, gençlik ve yaşlılık sürecinin tersine çevrilmesi olduğu da görüşler arasında yer almaktadır.[1236] Bu üç yaklaşımın nedeni, رَجْعِهِ *rac'ıhî* kelimesindeki zamirin, altıncı âyetteki مَاءٍ *mâ'* sözcüğüne gönderilmesidir.

Hâlbuki konu insanın yaratılmasıyla ilgili olduğu için, zamirin *insân* kelimesine ait olması daha doğrudur. Dahası zamir eğer مَاءٍ *mâ'* kelimesine ait görülürse, daha büyük sıkıntılar ortaya çıkar. Çünkü geri döndürülen su değil, insandır. Esasında suya ait zamir kullanımında zamirin dişi, yani *hâ* şeklinde getirilmesi de gerekliydi.

a) Allah'a döndürülmekten söz eden pek çok âyetin açık ifadesiyle maksadın, âhiret için diriltilmek olduğu anlaşılmaktadır.[1237] Târık sûresindeki konuyla ilgili bir sonraki âyet zaten bu döndürülmenin nerede ve ne zaman olacağını açıkça ortaya koymaktadır.[1238]

1236 Taberî, age., XXX, 145-146; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1988, XX, 7.

1237 Mü'minûn 23/15-16; Rûm 30/27; Yâsîn 36/79.

1238 Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Bahru'l-'Ulûm, Beyrut, 1996, III, 569; Taberî, age., XXX, 146; Râzî, age., XXXI, 130.

b) Önceki iki âyette insanın nereden, yani hangi şeyden yaratıldığına bakması istenmekteydi. Bu âyette ise insanın başka bir âlemde yeniden diriltileceği gündeme getirilmektedir. Esasında Kur'ân'da çeşitli anlatım tekniklerinin kullanıldığı bilinmektedir. Bunlar arasında "yakından uzağa, uzaktan yakına; bilinenden bilinmeyene, bilinmeyenden bilinene; somuttan soyuta, soyuttan somuta anlatım" teknikleri sayılabilir. Bütün bunların amacı, insanın ibret almasını ve ders çıkartmasını sağlayıp, âhirete inanmayanların inanmasını gerçekleştirmektir. Kur'ân'da pek çok örneği bulunan bu anlatım türüne dair iki âyet grubunu hatırlatmakla yetineceğiz.

1. Kaaf 50/3'te "Öldüğümüzde ve toprak olduğumuzda biz mi diriltileceğiz? Doğrusu bu, çok uzak bir dönüştür, yani imkânsızdır" deyip de diriltilmeyi inkâr edenlere karşı Yüce Allah, aynı sûrenin 4-11. âyetlerinde çeşitli ibret levhaları sunmakta, sonunda ise "İşte, diriliş de böyledir" ifadesini kullanmaktadır. Bu cümlenin getiriliş amacı, âhireti inkâr edenlerin bundan vazgeçip inanmalarını sağlamaktır. Demek ki, kâinata dair verilen bilgiler, âhiret inancını sağlamaya ve pekiştirmeye yöneliktir.

2. Hacc 22/1-2'de, kıyâmet ve o esnada yaşanacaklar hakkında bilgi verildikten sonra, 5. âyette öldükten sonra diriltilme konusunda şüphede olanlara, insanın topraktan yaratılması ve ana rahmindeki aşamaları hatırlatılmaktadır. 6. âyette, Yüce Allah'ın gerçek olduğu, ölüleri dirilteceği ve her şeye gücünün yeteceği ilan edilmekte, 7. âyette ise kıyâmetin mutlaka kopacağı, bunda hiçbir şüphenin olamayacağı ve Yüce Allah'ın kabirlerdeki ölüleri de dirilteceği açıkça belirtilmektedir.

İşte bu iki örnekte ve Kur'ân'daki daha pek çok âyette de görüleceği üzere, kâinat kitabına ve insanın yaratılışına yapılan göndermelerde asıl amaç, âhiret hayatına imanın sağlanmasıdır. Örneklerin veriliş amacı budur. Bu genel amaca uygun olarak Târık sûresinde de, önce insanın yaratılış kaynağından bir kesit sunulmakta, ardından insanı yoktan var eden Yüce Allah'ın onu âhirette de hayata döndüreceğine, yani tekrar dirilteceğine yer verilmektedir.

11. Bütün Sırlar Ortaya Dökülecektir

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ "Bütün sırların ortaya çıkartılacağı günde (yeniden diriltilecektir)." Âyetteki تُبْلَى *tüblâ* fiili "ortaya çıkartılmak, görünmek", السَّرَائِرُ *es-serâir* kelmesi ise "sırlar" demektir.

Yeniden bedenlenme veya hayata döndürülme yeri, sanıldığı gibi bu dünya değil, âyetteki يَوْمَ *yevme* kelimesi gereği, muhakkak ki âhirettir. Üstelik o hayatta bütün sırlar ortaya dökülecektir.

Kâinatta hiçbir şey Yüce Allah'a gizli değildir; O her şeyi hakkıyla ve bütün detaylarıyla bilmektedir. Madde planında değil, gönüllerde olanları da sadece O bilmektedir. Yüce Allah açısından dünya hayatında durum böyle olduğu gibi, âhirette de aynı olacaktır. İşlerin ortaya çıkması insanların bilgilendirilmesi amacına yöneliktir. Nitekim Hâkka 69/18'de "Bütün insanların mahşerde ilâhî huzura arz edileceği ve insanlara ait hiçbir şeyin gizli kalmayacağı" açıkça beyan edilmektedir.

Muhammed 47/31'de olduğu gibi تُبْلَى *tüblâ* kelimesi, hem insanların imtihan edilmesi, hem de haberlerinin ortaya konulması anlamına gelmektedir.[1239] Haberin ortaya konulacağı yer hiç şüphe yok ki âhirettir. Yapması gerekmesine rağmen yapmadığı bir işi yaptığını söyleyenler olduğu gibi, bunun tersini söyleyenler de dünya hayatında vardır, olmaktadır. Halini inkâra kalkışanların gizlediği şeyler mahşerde ortaya dökülecektir, işte âyette haber verilen durum budur.

İnsanların gönüllerinde barındırdıkları şeyler de hesaba konu edilip tahsil edilecek,[1240] yapıp unutturduklarını sandıkları davranışlar defterlerinde ortaya dökülecek,[1241] yaptıkları küçük-büyük her şey önlerine konulacak,[1242] sözün gizlisi ile âşikârı arasında dünyada da âhirette de Yüce Allah için hiçbir fark söz konusu olmayacaktır.[1243] İnsanlar yaptıkları hayır veya şer türü her şeyi görmek üzere diriltileceklerdir.[1244] Dünyadaki davranışlar, yapanlarına gösterilecek ve yaptıklarının tam karşılığı kendilerine verilecektir.[1245] İnsanlar yaptıklarını dilleriyle inkâra kalkışsalar bile bu defa eller, ayaklar ve deriler devreye sokulacaktır.[1246]

Sözün özü şudur: Amel defterlerinin, peygamberlerin ve meleklerin şahitliği ile dahası Yüce Allah'ın yapılanları haber vermesiyle, gizli kapaklı hiçbir şey kalmayacaktır. Mahşerde hiç kimse Yüce Allah'a sürpriz yapamayacaktır, ancak insanlar orada pek çok sürprizle karşılaşabileceklerdir.

1239 Kurtubî, age., XX, 7.
1240 Bakara 2/284; 'Âdiyât 100/10.
1241 İsrâ 17/13.
1242 Kehf 18/49.
1243 Ra'd 13/9-10; Mülk 67/13-14.
1244 Zilzâl 99/6-8.
1245 Necm 53/39-41.
1246 Nûr 24/24; Yâsîn 36/65; Fussılet 41/20-21.

111. İnsanın Gücü de Yardımcısı da Olmayacaktır

فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ "(O gün) insan için hiçbir güç ve yardımcı olmayacaktır." Âyetteki قُوَّة *kuvvet* kelimesi "güç, takat", نَاصِر *nâsır* sözcüğü ise "yardımcı" demektir.

Mahşerdeki duruşma ve sorgulamada nankör insanın, Allah'ın azabından kurtulacak gücü ve takati olmayacağı gibi, hiçbir şekilde yardımcısı da bulunmayacaktır. Oysa bu tür insanlar, dünyada övündükleri yakınları, arkadaşları veya akrabaları varken adeta esip savuruyorlardı. Bu geçici âlemde yaşanan yanlış tecrübelerin âhirette benzerlerinin bulunmayacağı, her nankör insanın kendi yaptığıyla baş başa kalıp adeta yalnızlığa ve çaresizliğe terk edileceği anlaşılmaktadır. Âyetteki *hû* zamiri, 5. âyetteki *el-insân* kelimesi bağlamında "bütün insanoğlu"na ait olabileceği gibi, "nankör insan tipi"ne de ait olabilir. Zira mahşerde iyi insanlara Yüce Allah yardım edeceği için, zamirin maksadını "nankör insanlar" olarak almak bizce daha doğrudur.

Mahşerde insana mirası, malı ve çocukları fayda vermeyeceği gibi,[1247] gücü, otoritesi ve saltanatı da yarar sağlamayacaktır.[1248] Dünyadayken çevresinde dolaşanlar veya kendisinin çevresinde dolaştığı ya da tapındığı varlıklar, bu tapınma iddialarını inkâr edecekler;[1249] hatta kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacaktır.[1250] İşin şiddetinden ve dehşetinden dolayı suçlu kişi, o gün oğlunu, eşini, kardeşini ve kendisini barındıran ailesini, hatta yeryüzündeki bütün insanları fidye olarak vermek isteyecek,[1251] ancak sonuç değişmeyecektir.

Mahşerde Yüce Allah'tan başka ne bir dost ne bir yardımcı ne bir güç ne de bir kuvvet kaynağı olacaktır.[1252] Bu nedenle, dünya hayatındayken Yüce Allah'a yaslanmak ve O'nun kulu olup, dediği gibi yaşamaya çalışmak gerekmektedir. Aksi takdirde, bilinmelidir ki nankör insanın mahşerde gücü, takati ve yardımcıları olamayacaktır. Allah'a yaslanmayanlar azaba yaslanmak zorunda kalacaklardır.

Yüce Allah'tan niyazımız, bizi mahşerde güçsüz, takatsiz ve yalnız bırakmamasıdır; yardımından da mahrum etmemesidir.

1247 Şu'arâ 26/88; Hâkka 69/28; Leyl 92/11; Tebbet 111/2.
1248 Hâkka 69/29.
1249 İbrâhim 14/22; Meryem 19/82.
1250 'Abese 80/34-36.
1251 Me'âric 70/11-14.
1252 Bakara 2/107, 120; En'âm 6/70; Tevbe 9/74, 116; Ra'd 13/11, 37; 'Ankebût 29/22; Şûrâ 42/8, 31.

11-14. ÂYETLER:

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١١﴾ وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ﴿١٢﴾
اِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴿١٤﴾

"**11-13.** Dönüş sahibi olan göğe ve yarılan yere yemin olsun ki, Kur'ân (doğru ile yanlışı) ayıran bir sözdür. **14.** O, asla bir şaka değildir."

Kur'ân'da kâinat ve insan şeklinde iki kitaba daha gönderme yapıldığı sıklıkla görülmektedir. Yüce Allah, sûrenin ilk âyetinde olduğu gibi, bu iki âyetinde de yemin etmekte ve gökle yerin önemli özelliklerine dikkat çekmektedir. Sûrenin 5-7. âyetlerinde "insan kitabı"na dikkat çektikten sonra, asıl maksada tekrar dönülmüş ve âhirete imana vurgu yapılmıştı. Şimdi ise diğer kitaptan, yani "kâinat kitabı"ndan bir ders ve ibret çıkartılması gündeme getirilmektedir.

a) Göğün ve Yeryüzünün Yapısı

Kâinat kitabının ibrete konu edinilen konularından birisi "gök", diğeri de "yeryüzü" olarak belirlenmekte ve söze "gök"le başlanmaktadır.

1. Dönüşlü Gök

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ "Dönüş sahibi olan göğe yemin olsun." Âyetteki السَّمَاء *es-semâ'* kelimesi "gök, uzay, gök cisimleri", ذَاتِ الرَّجْعِ *zâtu'r-rac'* ise "dönüş sahibi oluş" demektir.

Yeminle başlayan bu âyette kâinat kitabının bir âyetine dikkat çekilmekte; üzerinde düşünülmesi gerektiğine, onu inceleme ve araştırma konusu yapmanın zorunluluğuna vurgu yapılmaktadır. Bu âyette sözü edilen "göğün dönmekte olduğu" çeşitli şekillerde yorumlanmıştır.

a) Araplar, bulutların denizin buharını yukarıya doğru taşıyıp ardından yere indirdiğini kabul ederlermiş. Bu nedenle göğün bu şekilde nitelendirildiği ifade edilmektedir.[1253] "Yağmurun peyderpey yağması", "yağmur yüklü bulutların birbirini takibi" ya da "her yıl rızık vesilesi bulutların dönüşü"nün âyette söz konusu edildiği de belirtilmektedir.[1254]

1253 Zemahşerî, age., IV, 723.
1254 Semerkandî, age., III, 569; Taberî, age., XXX, 147.

b) Bazılarına göre âyetten maksat, güneş, ay ve yıldızların batıp doğmasıdır;[1255] hatta bir kısmı bununla göğün meleklerle dolu olup kulların amellerini oraya götürmelerinin kastedildiğini söylemişlerdir.[1256]

c) Göğün dönüşü ile bir dönüşümün amaçlandığı da söylenebilir. Bununla göğün ve cisimlerinin kıyâmette parçalanıp mahşer için yeniden bir varoluş sürecine girmesi de kastedilmiş olabilir. Nitekim Enbiyâ 21/104'e göre, kıyâmet günü gök, kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi dürülecektir. Bu dürülme daha sonra yeni bir açılmayı da beraberinde getirecektir. Zaten aynı âyetin devamında, ilk yaratmaya başlandığı gibi yaratılışın iade edileceği, yani yeniden bir yaratılışın yaşanacağı açıkça ortaya konulmaktadır.

Rûm 30/26-27'de göklerin ve varlıkların yaratılışından, yaratılışın tekrarından ve ikinci yaratmanın ilkine göre çok daha kolay olacağından söz edilmektedir. Bu durum, İnfitâr 82/1-2'de sistemin yeniden şekillendirilmesi olarak ortaya konulmakta, İbrâhim 14/48'de ise arzın başka bir arza, göklerin de başka göklere dönüştürülmesi şeklinde dile getirilmektedir.

Tekvîr 81/1-6 ve daha pek çok âyette sistemin bozulup dönüştürülmesi, İbrâhim 14/48, Enbiyâ 21/104, Rûm 30/26-27, İnfitâr 82/1-2 ve İnşikaak 84/1-5 gibi âyetlerde ise mahşer için sistemin yeniden inşa edilmesi anlatılmaktadır. Târık 11'de de âlemin âhiret için yeniden şekillendirilmesinden söz edildiği anlaşılabilir.

d) Bu görüşler, gerek kelimelerin verdiği anlam, gerekse söylendikleri dönemin şartları gereği doğru sayılabilir. Ancak biz bu âyetteki kullanımdan, daha başka bir anlamın kastedildiğini düşünmekteyiz. Buna göre âyetteki السَّمَاءِ *es-semâ'* kelimesi "uzayı ve gök cisimlerini", ذَاتِ الرَّجْعِ *zâtu'r-rac'* yani "dönüş sahibi oluşu" da "onların hareketini ve başlangıç noktasına dönüşlerini" ifade etmektedir.[1257]

Bu yaklaşımın Kur'ân'dan delili de vardır. Nitekim Zâriyât 51/7'ye göre göğün yörüngeleri vardır. Yörüngeye sahip olmak, onu takip etmeyi, bir anlamda bir dönüş hareketi yapmayı gerektirir. Zâriyât 51/47'ye göre ise "gök çok güçlü bir şekilde bina edilmiştir ve genişletilmesi de devam etmektedir." Göğün genişlemesi onun hareketi demektir. İşte Târık sûresindeki bu âyet, söz konusu hareketin bir dönüş içerdiğini ve gök cisimlerinin dairesel bir hareket gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Çünkü dönüş için önce gidiş gerekir.

1255 Taberî, age., XXX, 148; Râzî, age., XXXI, 132.
1256 Kurtubî, age., XX, 9.
1257 Ateş, Tefsîr, X, 413.

Göğün, dönüş hareketine sahip olarak bu şekilde yapılandırılması, aynı zamanda bütün varlıkların hücre ve atom yapılarına da uygundur. Çekirdeğin etrafında dönen elektronlar ile birbirinin çevresinde ve belli yörüngelerde hareket eden gezegenlerin oluşturduğu bu eşsiz koroya göklerin de katılmış olduğu bu şekilde beyan edilmiş olmaktadır. Kozmik âlemin bizim anlayamayacağımız türden iradesiz tesbihi demek olan bu dönüş, iradeli varlık olan insanın Hac ibadetinde kendini göstermektedir.

Kâinattaki iradesiz tesbihe, yani tavaf korosuna insanın katılmasının gerekliliği bu şekilde hatırlatılmaktadır. Konu dönüş, yani tavaf olunca elbette bir şeyin etrafında dönülmesi gereği de ortaya çıkmaktadır. Târık 13'ün işaretiyle, insan için çevresinde dönülmenin ve kendisinden ayrılmamanın istendiği merkez değer, hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Göğün yapısı hakkında bilgi verildikten sonra şimdi de sıra yeryüzüne getirilmekte ve şöyle buyurulmaktadır:

11. Yarılmış Yer

وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ "(Bitki çıkarmak için) yarılan yere yemin olsun." Âyetteki الْأَرْضِ *el-ard* kelimesi "yeryüzü", ذَاتِ الصَّدْعِ *zâtu's-sad'* ifadesi ise "yarılan" demektir.

Yemine konu edinilen ikinci ders ise, yeryüzüyle ilgilidir. Yeryüzü, bu âyette yarılma özelliğiyle ele alınmaktadır. Bu yarılma nedir?

a) Maksat "bitkilerin çıkması" olabilir. Bu yorumun âyet desteği de vardır. Yüce Allah 'Abese 80/26'da, yeryüzünü yardığını ifade ettikten sonra, 27-32. âyetlerde bununla şu oluşumların gerçekleştiğini bildirmektedir: Yerin yarılmasıyla tohumlar, üzüm bağları, sebze bahçeleri, zeytinlik ve hurmalıklar, ağaçları sık ormanlar, meyveli ve meyvesiz bitkiler yetiştirilmekte ve bütün bunlar insanların ve hayvanların geçimi için gerçekleştirilmektedir. Demek ki, yerin yarılması öncelikle insan ve hayvanların beslenmesi amacına yöneliktir.

b) Maksat "yarıklar ve geçitler şeklinde yollar" olabilir.[1258] Bu durumda Enbiyâ 21/31 ve Zuhruf 43/10'da yeryüzünde yollar yapılmasının ve yarıklar oluşturulmasının anlamı da ortaya çıkmış olmaktadır.

1258 Semerkandî, age., III, 569; Râzî, age., XXXI, 132; Kurtubî, age., XX, 9.

c) Maksat "ölülerin mezara konulması ve mahşer için oradan tekrar çıkartılması" da olabilir."[1259] Bu anlam da çok dikkat çekicidir. Gerçekten de özellikle Mekke müşriklerinin önemli bir bölümünün âhirete inanmadıkları düşünüldüğünde, bu anlamın oldukça isabetli olduğu ortaya çıkar. Her gün insanların gözleri önünde cereyan eden topraktaki diriltilişin, aslında âhiret için bir haberci olduğu âyette hatırlatılıyor olabilir. Bu durumda, toprağa ekilen tohum gibi, insanlar da ölünce toprağa konulmaktadır. Tohum bitki olarak yeryüzüne nasıl çıkıyorsa, insanlar da mahşer için aynı şekilde yeniden diriltileceklerdir. Bu diriltilme ve kabirlerden çıkartılma işlemi yine bu topraktan olacaktır. Demek ki, toprak insan için iki kez yarılacaktır: İlki ölünce mezara konulmak, diğeri de mahşer duruşması nedeniyle oradan çıkartılmak içindir.

b) Kur'ân'ın Şaka Değil, Gerçek Oluşu

İki âyette dile getirilen "göğün dönüş hareketi" ile "yeryüzünün yarılma özelliğine sahip oluşu"na yemin edilmesi veya dikkat çekilmesi, Kur'ân'a yönelik şu bilginin önemine vurgu yapmak içindir:

1. Kur'ân Gerçeği Getiren Sözdür

إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ "Kur'ân, (doğru ile yanlışı) ayıran bir sözdür." Âyetteki لَقَوْلٌ فَصْلٌ *le kavlün fasl* tamlaması "ayıran bir söz" demektir.

Kur'ân'da bazı mesajlar çok önemli olduğu için önlerine yemin ifadeleri getirilmektedir. Bu cümlelere aynı zamanda "yeminin cevabı" denilmektedir. Aslında sûrenin başından beri bu âyetin mesajına dikkat çekilmekte, adeta zihinler buraya hazırlanmaktadır. Semâ'ya, Târık'a, dönüşü olan göğe ve yeryüzüne yemin edilmesi Kur'ân'ın hak oluşuna yönelik bildirimlerdir.

Çeşitli vesilelerle, belirttiğimiz üzere, kâinata ve özellikle insan kitabına yönelik göndermelerdeki asıl amaç, Kur'ân'ın Yüce Allah tarafından gönderilmiş gerçek olduğunu ispatlamaktır.[1260] Târık sûresinde de bu amaç gözetilmektedir.

a) Âyette إِنَّهُ *innehû* ifadesindeki *hû* zamirinin hangi kelimeye ait olduğu âlimlerimiz tarafından tartışılmıştır.

1259 Kurtubî, age., XX, 9.
1260 Ra'd 13/1; Fussılet 41/53; Kaaf 50/5; Zâriyât 51/23.

1. Bu zamirin "şan zamiri"[1261] olma ihtimalinin yanında, bazı âlimler onun "Kur'ân"a, bazıları ise 9. âyetteki ifadeye ait olduğunu söylemişlerdir. Bu ikinci görüşe göre anlam, "mahşerde bütün sırların ortaya döküleceği bilgisi, gerçeği ortaya koyan bir sözdür" şeklini alır. Bu anlamı tercih eden Râzî, zamirin "Kur'ân"a ait olduğu görüşünü eleştirmekte, gerekçesini "zamirin daha önce geçen bir kelimeye ait olması gerektiği kuralı"na dayandırmaktadır.[1262]

2. Bu eleştiri ilk etapta haklı görülse de, Râzî'nin tercihi de isabetli olmasa gerektir. Çünkü zamir eğer 9. âyetteki hükme ait görülürse, o zaman da 11 ve 12. âyetteki yeminlerin yerleri anlamını kaybetmiş olur. Bir anlamda, konu değiştikten ve önemi çok önceden ortaya konulduktan sonra yemin edilmiş olur ki, bu durum yeminin mantığıyla örtüşmez. Kaldı ki zamir kendinden önceki bir kelimeye gönderileceğine göre, bunu *es-semâ'* veya *el-ard* kelimelerine veya bunların da içinde bulunduğu âyetlere göndermek de mümkündür. Bu durumda sûrenin asıl mesajı anlaşılmamış ve mesele karmaşık bir hal almış olur.

3. Bizce zamir, sûrenin üçüncü âyetindeki *en-necm* kelimesine gitmektedir. O âyeti izah ederken de belirttiğimiz gibi, sûrenin ilk iki âyetindeki *Târık* kelimesinin, "yıldız"dan farklı anlamları da vardır. Nitekim 3. âyetteki *en-necm* kelimesi, Kur'ân'ın aydınlığını ve peyderpey indirilişini ifade eden bir kelimedir ve sûrede de Kur'ân'ın aydınlık mesajlarına dikkat çekilmektedir. Durum böyle olunca, zamirin yeri daha doğru bir şekilde belirlenmiş ve gerçeği yanlıştan ayırt eden şeyin Kur'ân olduğu ortaya çıkmış olur.

b) Âyetteki, لَقَوْلٌ فَصْلٌ *le kavlün fasl* "ayıran bir söz" ifadesi, Kur'ân'ın hakkı bâtıldan ayıran özelliğini, yani onun Furkan oluşunu dile getiren değişik bir tamlamadır. Hakkı bâtıldan ayırmak, din adına neyin doğru neyin yanlış olduğunu ortaya koyabilmek, bu noktada ölçü belirlemek, hatta bizzat kendisi ölçü olmak demektir.

Âyette geçen *fasl* kelimesi, "ayırmak, hüküm vermek, ayrılmak ve ertelemek"[1263] anlamlarına geldiği gibi, kıyâmet günü yaşanacak hüküm verme işlemi için de kullanılmakta ve o günün adı olarak zikredilmekte-

---

1261 "Şan zamiri", muhatabın söylenecek söze dikkatinin çekilmesi için kullanılan zamirdir; bu nedenle kendisinden önce herhangi bir ismin geçmesi gerekmez.
1262 Râzî, age., XXXI, 132.
1263 "Ayrılmak" anlamı için bk. Bakara 2/233, 249; Yûsuf 12/94; Lokmân 31/14; Ahkaaf 46/15. "Ertelemek" veya "kesin yasa" anlamı için bk. Şûrâ 42/21.

dir.[1264] Ayrıca Hacc 22/17'de çeşitli inanç grupları anıldıktan sonra, Yüce Allah'ın kıyâmet günü bunlar arasında hüküm vereceği beyan edilmekte ve bu işlem için *yefsılü* kelimesi kullanılmaktadır.[1265]

Kur'ân, *fasl* işini yapan bir sözdür. Onun bu özelliği, âyetlerinde çeşitli meseleleri açması veya açıklaması anlamına gelmektedir.[1266] Bu kullanımlar, Kur'ân'ın "kesin hükümler ortaya koyan" bir kitap olduğunu göstermektedir. O, bu yönüyle insanlara hedef gösterir ve ufuk kazandırır.

11. Kur'ân Şaka Değildir

وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ "O, asla bir şaka değildir." Kur'ân'ın *el-hezl* olmaması, onun "bir şaka, oyun ve eğlence aracı" olarak kabul edilmemesi, yani "anlamsız bir lakırdı olmaktan uzak olması" demektir.

a) Kur'ân'da anlamsız, yararsız ve hedefsiz mesajlar bulunmamaktadır. Kur'ân bir ciddiyet abidesidir; içerisinde hiçbir bâtıl yoktur. Onu iptal edebilecek hiçbir şey de gelmeyecektir.[1267] Kur'ân, gönüllere etki eden, kalplerde büyüyen, anlamaya çalışarak okuyanını ve dinleyenini yücelten bir yapıya sahiptir. Kur'ân demek, ciddiyet demektir, anlam demektir, amaç demektir. Kur'ân, gerçeği ortaya koyan ilâhî bir sözdür. Kaynağı Yüce Allah olduğu için onda şaka, alay, eğlence veya lakırdıya yer yoktur.

Kâinat kitabından başlayıp insan kitabıyla devam eden okumaların ve bu arada yapılan onca yeminin hedefi işte bu son iki âyetteki mesajı ortaya koymaktır.

b) Bu doğrultuda düşünüldüğünde, sûrenin bu iki âyeti şöyle de tercüme edilebilir: "Muhakkak ki Kur'ân, hiçbir şekilde şaka veya lakırdı içermeyen gerçeği yanlıştan ayıran bir sözdür." Bu tercümede, وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ *vemâ hüve bi'l-hezl* cümlesinin başındaki *vâv* edatı "hal, durum" bildirebilir; âyet de "hâl cümlesi" olarak kabul edilmiş olabilir. Buna göre Kur'ân'ın nasıl bir söz olduğu hakkında açıklayıcı bir bilgi verilmiş olur.

c) Konunun ciddiyetini ortaya koymak için olsa gerek, *el-hezl* kelimesi Kur'ân'da başka hiçbir âyette, hiçbir varlık için kullanılmamaktadır. Sadece

1264 Sâffât 37/21; Dühân 44/40; Murselât 77/13-19, 38; Nebe' 78/17.
1265 Benzer âyetler için bk. Secde 32/25; Mümtehıne 60/3.
1266 En'âm 6/55, 57, 97, 98, 114, 119, 126, 145, 154; A'râf 7/32, 52, 133, 174; Tevbe 9/11; Yûnus 10/5, 24, 37; Hûd 11/1; Yûsuf 12/111; Ra'd 13/3; İsrâ 1712; Rûm 30/28; Fussılet 41/3, 44. Hüküm ortaya koymak anlamıyla Hz. Dâvûd için de aynı kelime kullanılmaktadır (Sâd 38/20).
1267 Fussılet 41/42.

Kur'ân için ve sadece bu âyette geçmesi, Kur'ân'ın ciddiyetsizlikle hiçbir ilgisinin olmadığını ortaya koymaktadır.

ııı. Hz. Cebrâîl'in ve Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı Tarifleri

Bu noktada Kur'ân'ın söz konusu özelliğine dair iki hadis-i şerif aktarmak istiyoruz:

a) Hz. Ali'den gelen bir rivayete göre Rasûlüllah (as) şöyle buyurmuştur: Cebrâîl bir gün yanıma gelip, "Ümmetin senden sonra ayrılıklara düşecektir" deyince, "Çıkış yolu nedir?" diye sordum; o da şu cevabı verdi: "Allah'ın kitabıdır. Yüce Allah onunla zorbaları perişan eder. Ona sıkıca sarılanlar kurtulur, terk edenler (dünyada ve âhirette olmak üzere) iki kere helak olur. O ayırt edici sözdür, alay veya lakırdı değildir. Onu okumakla diller yorulmaz, incelikleri de bitmez. Sizden öncekilerin haberi ve işlerinizin hükmü ondadır. Sizden sonra gelip yaşayacakların bilgisi de ondadır."[1268]

b) Bu rivayetin, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den naklettiği ve sözleri Hz. Peygamber'e ait olan daha uzun bir versiyonu ise şöyledir: Hâris el-A'ver anlatıyor: Bir gün Mescid'e uğradım. Baktım ki insanlar Kur'ân dışı farklı konulara dalmışlar. Halife Hz. Ali (ra)'a gidip bu durumu haber verdim. "Gerçekten böyle mi yaptılar?" diye sorunca, "Evet" cevabını verdim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Rasûlüllah (as)'ın, 'Yakında bir fitne çıkacak' dediğini duymuştum. "Çıkış yolu nedir?" diye sorunca şunları ifade etmişti: "Çıkış Allah'ın kitabıdır (ona sarılmaktır). Onda öncekilerin ve sonrakilerin haberi, sizin de durumunuza dair hüküm vardır. Kur'ân, şaka ve lakırdı olmayan kesin bir doğru-yanlış ayırım ölçüsüdür. Onu azgınlığı nedeniyle terk edeni Allah perişan eder. Hidayeti ondan başka bir yerde arayanı Allah şaşırtır. Kur'ân, Allah'ın sağlam ipidir, doğru yoludur. Arzular onunla azmaz, diller karışmaz, âlimler şaşmaz. Tekrarıyla eskimez, ilginçlikleri, incelikleri bitmez. Cinler bile onu duyunca geri dönüp ondan vazgeçmez. Onu konuşan doğruyu konuşur. Onunla amel eden ödüllendirilir. Onunla hüküm veren adalet yapmış olur. Ona çağıran (veya onun çağrısına uyan) kişi de doğru yola ulaştırılmış olur."[1269]

İşte hem Cebrâîl (as), hem de Hz. Peygamber (sas) Kur'ân'ın gerçeği yanlıştan ayıran özelliğini ve bütünüyle insan hayatındaki yerini bu şekilde

1268 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 91.
1269 Hadis için bk: Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ et-Tirmizî, es-Sünen, İstanbul, 1992, Fedâilü'l-Kur'ân, 14; Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman ed-Dârimî, es-Sünen, Beyrut, 1986, Fedâilü'l-Kur'ân,1 hadis no: 3334.

anlatmıştır. Bunun sonucunda dolayısıyla bizden de bunu böyle bilmemiz istenmiştir. Kur'ân'ın hayata bakan yönleri ancak bu kadar güzel ifade edilebilirdi. Zaten rivayetlerde bu hassasiyet ortaya konulmuştur. Bu noktada sözün bittiği yerdeyiz. Şimdi Müslümanlara düşen görev, Yüce Allah'ın kitabını bu özellikleriyle tanımak, gerçek ve yanlışın nelerden oluştuğunu anlayıp bildikten sonra kararını vermektir.

15-17. ÂYETLER:

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾

فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

"**15.** Onlar (Kur'ân gerçeklerine karşı) tuzak kurarlar. **16.** Ben de tuzağı boşa çıkartırım. **17.** (Desteğimiz sana geleceği için) kısa bir süre için kâfirlere mühlet ver."

Yüce Allah, sûrenin bu son üç âyetinde konuyu kâfirlerin tutumuna getirmekte, yapmaya çalıştıklarının anlamsızlığını ve geçersizliğini ortaya koymakta, sonuçta Hz. Peygamber'in de buna karşı tutumunun nasıl olması gerektiğini beyan etmektedir.

a) Tuzaklar ve Boşa Çıkartılmaları

Tuzak kurmak, öteden beri ilâhî mesajlara karşı direncin bir yolu olarak belirlenmiştir. Kötü niyetli insanlar, vahyin sunduğu aydınlıklara ve onları tebliğ eden peygamberlere karşı çeşitli entrikalar peşinde olmuşlar; Yüce Allah da her defasında onların bu oyunlarını boşa çıkartmıştır. İşte bu âyetlerde bu genel tutum hakkında bilgi verilmektedir.

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا وَأَكِيدُ كَيْدًا "Onlar (Kur'ân gerçeklerine karşı) tuzak kurarlar. Ben de tuzağı boşa çıkartırım." Âyetlerdeki يَكِيدُ *yekîdü* ve أَكِيدُ *ekîdü* fiilleri ile كَيْدًا *keyd* kelimeleri aynı köktendir ve "tuzak kurmak, tuzağı boşa çıkartmak" demektir.

Bu âyetteki *hüm* zamiri 5. âyetteki "nankör insan tipi"ne aittir. Onlar inkârları nedeniyle Hz. Peygamber'e karşı tuzaklar kuruyorlardı.

1. Âyetteki كَيْدًا *keyd* kelimesi[1270] ile diğer âyetlerdeki *mekr* kelimesi hemen hemen aynı anlamı vermektedir.

a) Tuzak kurmak Mekke müşriklerinin kararıydı ve Hz. Peygamber'e karşı kendilerince çok yaman tuzaklar kurmuşlardı. Düşmanlıkları öylesine ileri düzeydeydi ki ne olursa olsun, içinde öldürmenin dahi bulunduğu her seçeneği düşünüyor ve Hz. Peygamber'i engellemek istiyorlardı.[1271] Ancak Yüce Allah onların tuzağını her defasında boşa çıkarmıştı. Bundan sonra da hakkın karşısına dikilenler, karşılarında Yüce Allah'ın kudretini bulacaklardır. Âl-i İmrân 3/54, Enfâl 8/18 ve 30'da ifade edildiği üzere Yüce Allah inkâr edenlerin tuzağını boşa çıkartıcıdır.

b) Daha pek çok örnekte olduğu gibi, Târık 16'da da insanların tuzak kurma girişimlerine Yüce Allah'ın aynı türden karşılık vereceği beyan edilmektedir. "Bir kötülüğün karşılığı dengi bir kötülüktür"[1272] kuralı gereği, insanların yaptıkları türden kendilerine cevap verileceği âyetlerde ortaya konulmaktadır.[1273] A'râf 7/99'da hakkı yalanlayanların, Yüce Allah'ın tuzakları boşa çıkartıcı kudretinden güvende olamayacakları beyan edilmektedir.

c) Tuzak kurmak sadece eylemlerle sınırlı değildir; aklın gerçeklere karşı şartlanmışlığı ve yanlışın izinden gitmekteki ısrar da çeşitli tuzak tiplerini oluşturur. Ancak Yüce Allah bütün bu girişimlerden daha süratlidir ve insanların kurguladığı bütün tuzakları meleklerine kaydettirmektedir.[1274]

d) Tuzak kurma işlemi sadece Hz. Peygamber dönemiyle sınırlı değildir. Daha önce Hz. Nûh'un kavmi de ona karşı büyük tuzaklar kurmuşlardı.[1275] Demek ki, peygamberlere veya hakikate karşı tuzak kurma eylemi, peygamberler tarihi kadar eskidir ve kıyâmete kadar da süreceğe benzemektedir.

2. Yüce Allah'a nispet edilen tuzak işlemini Enfâl 8/18'in ışığında anlamak durumundayız. Orada Yüce Allah tuzaklara karşı *mûhin*, yani "boşa çıkartıcı" olduğunu söylemektedir. Aslında insanların tuzaklarının sonucu-

1270 Keyd kelimesinin "tedbir, tasarı, hile" gibi anlamları da vardır. Bk. Enbiyâ 21/57; Hacc 22/15; Fîl 105/2.
1271 Enfâl 8/30.
1272 Nahl 16/126; Şûrâ 42/40.
1273 Benzer kullanımlar için de bk. Bakara 2/15; Nisâ' 4/142; Haşr 59/19.
1274 Yûnus 10/21.
1275 Nûh 71/22.

na da Fâtır 35/10'daki ifade çerçevesinde yaklaşılmalıdır. Yüce Allah orada, tuzak kurmanın şiddetli azap nedeni olduğunu beyan etmekte ve âyetin sonunda da *yebûr* fiilini kullanarak, kötü niyetlilerin tuzaklarının etkisiz kalacağını, sıfıra çıkacağını, yani yok olacağını belirtmektedir.

3. A'râf 7/182-183 ve Kalem 68/44-45'te de belirtildiği üzere, Yüce Allah'ın tuzakları boşa çıkartma işlemi bir anlamda hak eden insanları yavaş yavaş, adım adım yok etme veya eritme şeklindeki cezalandırmasıdır. Bu işlem yapılırken zamana yayılma nedeniyle, insanlar bunu fark bile edemezler; dolayısıyla kendilerine bunun ansızın geldiğini sanırlar. Oysa Yüce Allah'ın ilâhî cezalandırma anlamındaki muamelesi son derece güçlüdür, azabı hak edenlere sadece biraz zaman tanımaktadır.

4. Tuzak kurmak insanlar için bir acizliğin ifadesidir; mertçe yapılamayan bir mücadelenin kaçamak yolunu tercih etmektir. Yüce Allah ise her gücün üstündedir. Tuzak, karşıdakinin bilemeyeceği bir şekilde kurulur. Oysa Yüce Allah'ın bilemeyeceği, O'na gizli olan hiçbir alan ve hile söz konusu olamaz. Âyetlerde Yüce Allah'a nispet edilen bu tür ifadeler, O'nun cezalandırmasını ve yapılanlardan haberdar olduğunu bildirmesidir.

5. Bu arada kâfirlerin tuzaklarının boşa çıkartılmasıyla Hz. Peygamber'e ve kıyâmete kadar yaşayacak bütün müminlere moral verilmekte, onların sahipsiz ve desteksiz olmadıkları bildirilmekte, kâfirlere de gözdağı ile karışık korku salınmaktadır.[1276] İşte bunun önemli bir örneği Bedir'de yaşanmıştı. Tercihini Yüce Allah'tan yana kullananlar yalnız bırakılmamıştır. Bedir'de meleklerin desteğini ortaya koydurarak onları motive etmiş[1277] ve kâfirlerin kalplerine de korku salmıştı.[1278] İşte Yüce Allah'ın saldığı bu tarifsiz korku nedeniyle, müşrikler bir tür algı yanılması olan halüsinasyon görmek suretiyle, savaş meydanında Müslümanları gerçek sayılarıyla görememişler, onları az sanarak gevşek davranmış ve mağlup olmuşlardı.[1279]

Mühim olan, Yüce Allah'ın desteğini almayı hak etmektir. O'nun desteği her gücün üstündedir. Destekçisi Yüce Allah olanlar, kaybetme riskinden uzaktırlar. Onlar bu hayatta da gelecek hayatta da hak ettikleri yardımla mutlak surette buluşturulacaklardır.

1276 Nahl 16/47.
1277 Âl-i İmrân 3/123-126.
1278 Enfâl 8/12.
1279 Enfâl 8/44. Bu konudaki korku-halüsinasyon ilişkisini Din Psikolojisi öğretim üyesi Prof. Dr. Ali Rıza Aydın'a borçlu olduğumu belirtmeliyim.

b) Kâfirlere Süre Tanınması

Yüce Allah tuzakları boşa çıkartacağı için Hz. Peygamber'den de bu noktada acele etmemesini istemekte ve onlara zaman tanımasını emretmektedir.

فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا "(Desteğimiz sana geleceği için) kısa bir süre kâfirlere mühlet ver." Âyetteki مَهِّلْ *mehhil* ve أَمْهِلْ *emhil* emirleri "zaman tanımak, mühlet vermek", رُوَيْدًا *ruveydâ* kelimesi ise "biraz, az bir süre" demektir.

Sûrenin bu son âyetinde geçen الْكَافِرِينَ *el-kâfirîn* kelimesi, daha önce 15. âyette geçen *hüm* zamirinden kastın 5. âyetteki "nankör insan tipi" olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Yüce Allah bu âyette Hz. Peygamber'e hitaben, ondan kâfirlere zaman tanımasını istemektedir. Bu zaman tanıma, "Onlar hakkında acele etme..." şeklinde dile getirilmekte[1280] ve müminlere moral desteği sağlamaktadır. Bu tür bir davranışın amacı, Yüce Allah'ın gayba hâkim olup onların içinden de Müslüman olacakların bulunacağı bilgisine sahip olmasıdır.

"Az zaman"dan kasıt Bedir olabileceği gibi, bunun kıyâmet olduğu da söylenmektedir. Bedir anlamıyla kastedilen husus ortadadır; kıyâmet yorumu ise Allah için doğrudur. O'na göre zaman yoktur. İnsanlar için uzun zamanlar O'nun için çok yakındır."[1281]

Yüce Allah, bu bilgisi gereği Meryem 19/84'te de hatırlattığı gibi Hz. Peygamber'den acele etmemesini istemektedir. Bu arada ısrarla inanmayacaklar için de A'râf 7/182-183 ve Kalem 68/44-45'te ifade edildiği gibi, muhataplar farkına varmasalar da kâfirlerin yavaş yavaş, adım adım azaba sürüklendiklerinin haberi verilmektedir. Durum böyle olunca, burada bir eğitim ilkesinin gözetildiğini söyleyebiliriz: İnsanlara zaman tanımak, onları sıkboğaz etmemek ve hemen sonuç almayı beklememek eğitimde çok önemlidir.

1280 Meryem 19/84.

1281 Me'âric 70/6-7. Benzer bir âyet için de bk. Nebe' 78/40.

TÂRIK SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-4. âyetler): Yüce Allah, yücelik makamına ve cehalet karanlıklarını delip geçen Kur'ân'a yemin etmekte, insanın yapıp ettiklerinin muhakkak surette kaydedildiğini bildirmektedir.

(5-10. âyetler): Yüce Allah'ın Kur'ân anlamında "ilâhî rehberlik" adını verdiği okunan kitabının yanında, bir de kâinat kitabı vardır. Önce bu kitabın insan başlığını gündeme getirerek, insanoğlunun yaratılış sürecinin incelenmesini istemektedir. Bu istekte iki muhatap vardır. İlki, diriltilmeyi inkâr eden nankör insandır ki ondan kendi yaratılışına bakıp ibret alması beklenmektedir. Diğer muhatap ise bütünüyle insanoğludur. Bu durumda öncelikle inananlardan, sonra bütün insanlardan insanın yaratılışı konusunda bilimsel araştırmalar yapıp yaratılışın inceliklerini keşfetmeleri istenmektedir.

İnsan, yaratılış inceliklerinden ders alarak, mahşer duruşması için yeniden diriltileceğini bilmelidir. Mahşerde bütün sırların ortaya döküleceği hatırlatılarak, öyle bir günde mahçup olmamak için çalışması da beklenmektedir. Çünkü o gün, Yüce Allah'tan başka hiçbir güç ve yardımcı olmayacaktır. Kurtarılabilecek herkes sadece O'nun yardımıyla azaptan kurtulup ödüle kavuşturulacaktır.

(11-14. âyetler): Kâinat kitabına tekrar dönülerek, bu defa dikkatler gidiş-dönüş sahibi bir hareketi gerçekleştiren göğe ve bitkiler, yollar veya mezarlar için yarılan yeryüzüne çevrilmektedir. Bu mesele yemine konu edilerek, Kur'ân'ın alay, şaka veya lakırdı içermeyen bir hüküm kitabı olduğuna vurgu yapılmakta ve Kur'ân'ın hakkı bâtıldan ayıran özelliğine dikkat çekilmektedir. Kur'ân, hayatın içinde bir kitaptır; hayatın insanca yaşanması ve ebedî hayatın kazanılması için Yüce Allah'ın gönderdiği ilkeler bütünüdür.

(15-17. âyetler): Kur'ân, Yüce Allah'ın insanlığa son seslenişidir, son mektubudur. Bugün görüldüğü gibi itilmişlik onun hakkı değildir. Üstelik dini konuşanların Kur'ân'a karşı bu duyarsız tutumu, manzarayı daha da düşündürücü kılmaktadır. İşte, söz konusu duyarsızlıklar bu tür âyetlerin iyi anlaşılması ve yaşanması vesilesiyle inşallah yerini duyarlılığa bırakacaktır.

İnsanlık, peygamberlerle buluşturulduğu günden beri hakkın karşısında daima bâtıla şahit olmuştur, bundan sonra da böyle olacaktır. Onlara karşı dik durmak için Kur'ân'ı ve mesajını çok iyi bilmek gerekir. İşte, bilin-

mesi ve uygulanması istenen hususlardan birisi de kâfirler hakkında aceleci davranmamaktır. Çünkü bugün inanmayanlar yarın inanabilir, burada inanmayanlar başka yerde inanabilir. İnanmayan babanın çocukları veya torunları inanabilir. Bu nedenle bilinmelidir ki nankörlerin tuzaklarına karşı Yüce Allah'ın desteğine sığınmak ve o desteği hak etmeye çalışmak en önemli yoldur. Allah vardır ve inananlarla birliktedir. O halde gerisi hakkında ümitsizliğin anlamı yoktur.

Ne mutlu, hayatını Yüce Allah'ın emrettiği gibi yaşayıp ilâhî desteği hak edebilenlere! Ne mutlu, kâinat ve insan kitabıyla Kur'ân'ı buluşturabilenlere! Ne mutlu, bu üç kitabı da anlayıp sahibini bulabilenlere!

Rabbim, cehalet karanlıklarını hakikat kıvılcımlarıyla vahyin aydınlığına dönüştürebilenlerden eylesin! Rabbim, yaratılış gayesini kavrayabilenlerden ve mahşerde yardımcısı olduklarından eylesin! Rabbim, mühlet verilip kaybedenlerden değil, zamanını hakkın yolunda değerlendirip kazananlardan eylesin!

KISA SÛRELERİN TEFSİRİ

-III-

MEHMET OKUYAN

DÜŞÜN
YAYINCILIK

Yayın No	174
Kitabın Adı	KISA SURELERİN TEFSİRİ -III-
Yazar	Prof. Dr. Mehmet OKUYAN
Yayın Editörü	Abdurrahman Okuyan
İç Mizampaj - Kapak	AFM CREATIVE
ISBN	978-605-4195-91-6
1. Baskı	2011, İstanbul
Baskı ve Mücellit	İstanbul Matbaacılık Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi B Blok No: 21 Topkapı-Zeytinburnu/İSTANBUL Tel: 0212 482 51 66
Yayıncı Adresi	Topkapı Mh. Kahalbağı Sk. No: 55/A Topkapı-İSTANBUL
Tel & Fax	Tel: (0212) 521 91 13 • Fax: (0212) 521 90 86
Sipariş Tel & Web	(0212) 524 7 524 • www.kidap.com.tr
İletişim	Mehmet OKUYAN OMÜ İlahiyat Fak. Kurupelit/SAMSUN 0362 312 19 19 / 61 61 0532 571 50 82

KISA SÛRELERİN TEFSÎRİ

3

(MÜZZEMMİL, MÜDDESSİR, KIYÂMET, İNSÂN ve MURSELÂT SÛRELERİ)

Prof. Dr. Mehmet OKUYAN

DÜŞÜN YAYINCILIK

İÇİNDEKİLER

73. MÜZZEMMİL SÛRESİ

74. MÜDDESSİR SÛRESİ

75. KIYÂMET SÛRESİ

76. İNSÂN SÛRESİ

77. MURSELÂT SÛRESİ

KISA SÛRELERİN TEFSÎRİ

-III-

73. MÜZZEMMİL SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Müzzemmil sûresi Mekke döneminde risaletin başında indirilmiş olup, 20 âyetten oluşmuş ve adını ilk âyetteki "bürünen, sorumluluk sahibi kılınan kişi" anlamındaki *el-müzzemmil* kelimesinden almıştır. Resmî olarak 73. sırada olan bu sûre *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Sûre, genel kanaate göre 4. sırada indirilmiştir. Ancak bazı âlimler bu kanaati doğru bulmamakta ve inişinin 'Alak'tan sonra ikinci sırada olduğunu beyan etmektedirler.

Müzzemmil sûresi, öncesindeki Cinn sûresiyle yakın anlam ilişkisine sahiptir. Cinn sûresinde vahyin kapsamı hakkında bilgi verilerek, kulluk bilincine gönderme yapılmakta, sonunda kıyâmete vurgu yapılıp, vahyin gönderilme gerekçesi "insanlara tebliğ" olarak belirlenmektedir. Müzzemmil'de de vahyin ilk muhatabı inşa edilmekte, Cinn sûresiyle benzeşerek, önceki azgın kavimlerden Firavun örneği verilmekte ve kıyâmete dikkat çekilmektedir.

Sûrenin ilk âyetlerinde, Hz. Peygamber'in zamanı nasıl değerlendirmesi gerektiğine, vahyin mahiyetine ve hayatı kuşatıcılığına değinilmektedir. Nebî (as)'ın Yüce Allah'a yönelik tutumuna karşı tavrına dair bazı bilgiler verilmekte, peşinden peygamberlerin birtakım sıkıntılarla karşılaşılacağı, bu nedenle davaya sadakatten ayrılmamak gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bu arada, inkârcılara karşı ilâhî iradenin müminlere destek olacağı müjdesi verilmektedir. Azabın şiddetine ve azgınlık yapanların sonunun nasıl olacağına da dikkat çekilerek muhataplar bilgilendirilmektedir.

Son âyette, müminlerin geceyi nasıl değerlendirdiğine dikkat çekilmekte, Yüce Allah'ın kudretine vurgu yapılmakta ve Kur'ân kıraatinin önemi iki kez gündeme getirilmektedir. Namaz, zekât ve ekonomik yardımlaşmanın gereğine değinildikten sonra, kişilerin dünyada yaptıklarını mahşerde karşılarında hazır bulacakları belirtilerek, Allah'a yönelik bağışlanma dileği ve O'nun merhamet sahibi olduğu hatırlatılarak sûre sona erdirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُۙ ﴿١﴾ قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيلاًۙ ﴿٢﴾ نِصْفَهُٓ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلاًۙ ﴿٣﴾ اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيلاًؕ ﴿٤﴾ اِنَّا سَنُلْقِى عَلَيْكَ قَوْلاً ثَقِيلاً ﴿٥﴾ اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِىَ اَشَدُّ وَطْـًٔا وَاَقْوَمُ قِيلاًؕ ﴿٦﴾ اِنَّ لَكَ فِى النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلاًؕ ﴿٧﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيلاًؕ ﴿٨﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلاً ﴿٩﴾ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلاً ﴿١٠﴾ وَذَرْنِى وَالْمُكَذِّبِينَ اُولِى النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلاً ﴿١١﴾ اِنَّ لَدَيْنَٓا اَنْكَالاً وَجَحِيمًاۙ ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلاً ﴿١٤﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَٓا اِلَيْكُمْ رَسُولاً شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَٓا اَرْسَلْنَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ رَسُولاًؕ ﴿١٥﴾ فَعَصٰى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَاَخَذْنَاهُ اَخْذًا وَبِيلاً ﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ اِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًاۗ ﴿١٧﴾ اَلسَّمَٓاءُ مُنْفَطِرٌ بِهٖؕ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولاً ﴿١٨﴾ اِنَّ هٰذِهٖ تَذْكِرَةٌۚ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيلاً ﴿١٩﴾ اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَىِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَٓائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَؕ وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَؕ عَلِمَ اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِؕ عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰىۙ وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِى الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِۙ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِۘ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُۙ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًاؕ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرًا وَاَعْظَمَ اَجْرًاؕ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Ey risalet görevine bürünen (Peygamber)! **2-4.** Birazı hariç, geceleri kalk. (Yani gecenin) yarısında, ondan biraz kısarak (yani daha erken), ona ilave ederek (yani gece yarısından sonra) kalk ve Kur'ân'ı ağır ağır oku. **5.** (Çünkü) yakında Biz sana (içeriği ve sorumluluğu) ağır bir söz vereceğiz, vahyedeceğiz. **6.** Şüphesiz, gecenin inşası daha başarılı ve kalıcıdır; sözü de daha etkilidir. **7.** Muhakkak ki, gündüzün senin için uzun (ve değerli) meşguliyetler olacaktır. **8.** Rabbinin adını an. Bütün varlığınla O'na yönel. **9.** (Allah) doğunun da batının da Rabbidir; Kendisinden başka hiçbir ilâh da yoktur. (Bu nedenle, sadece) O'nu vekîl tut. **10.** O (müşriklerin) söyledik-lerine karşı (inancında) sabırlı (yani kararlı) ol ve onlardan güzellikle uzak-laş. **11.** Nimet sahibi (kılınmış) o yalancıları Bana bırak; sen de onlara biraz mühlet ver. **12-13.** Hiç şüphesiz (onlar için hazırlanmış) prangalar, yakıcı ateş, boğazdan geçmeyen yiyecek ve elem verici bir de azap sadece bizim katımızda vardır. **14.** O gün (yani Kıyâmet Günü) yeryüzü ve dağlar sars(ıl) acak; dağlar da erimiş bir kum yığınına dönecektir. **15.** Doğrusu Firavun'a peygamber gönderdiğimiz gibi size de hakkınızda şahitlik edecek bir pey-gamber gönderdik. **16.** Buna rağmen, Firavun o peygambere karşı gelmişti. Biz de onu kahredici bir şekilde kıskıvrak yakalamıştık. **17.** Eğer çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günü inkâr ederseniz, nasıl korunabileceksi-niz ki! **18.** Gökyüzü o gün nedeniyle yarılacaktır. (Böylece) Allah'ın vaadi de gerçekleşmiş olacaktır. **19.** Muhakkak ki işte bütün bunlar bir öğüttür. Artık, kim dilerse Rabbine bir yol tutar. **20.** Rabbin, senin ve beraberinde bulunanların gecenin üçte ikisinden daha az bir kısmında, yarısında ve üçte birinde ayakta olduğunu elbette biliyor. Gece ve gündüzü ölçüye kavuştu-ran Allah'tır. O, sizin bunu (tam anlamıyla) sayamayacağınızı bildiği için tevbenizi kabul etmiştir. O halde, zaten kolay olan Kur'ân'ı kıraat edin. İçi-nizde hastalar bulunacağını, bir kısmının Allah'ın lütfundan (rızık) aramak üzere yeryüzünde sefere çıkacağını, diğer bir kısmının da Allah yolunda savaşacağını Allah bilmektedir. O halde, (mümkün olan her durumda) za-ten kolay olan Kur'ân'ı kıraat edin. Namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a gönül hoşluğuyla ödünç verin. Kendiniz için önden (dünyada iken) ne iyi-lik hazırlarsanız Allah katında onu, hem de daha üstün ve mükâfatça daha büyük olmak üzere bulursunuz. Allah'tan mağfiret dileyin. Şüphesiz Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-4. ÂYETLER:

يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُۙ ﴿١﴾

قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَل۪يلاًۙ ﴿٢﴾ نِصْفَهُٓ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَل۪يلاًۙ ﴿٣﴾ اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْت۪يلاًۜ ﴿٤﴾

"**1.** Ey risalet görevine bürünen (Peygamber)! **2-4.** Birazı hariç, geceleri kalk. (Yani gecenin) yarısında, ondan biraz kısarak (yani daha erken), ona ilave ederek (yani gece yarısından sonra) kalk ve Kur'an'ı ağır ağır oku."

Yüce Allah, sûrenin ilk âyetlerinde bir sonraki Müddessir sûresinde de olduğu gibi, Hz. Peygamber'i risalet için inşa etmekte ve hayatı boyunca ayrılmaması gereken ilkeleri ona öğretmektedir. Hz. Peygamber'e yönelik, "zamanı nasıl değerlendirmesi gerektiği" konusunda bildirimde bulunulan bu âyetler, aynı zamanda diğer müminlere de hayat prensibi olarak gönderilmiş olmaktadır.

a) el-Müzzemmil Ne Demektir?

Yüce Allah, elçilik görevi yüklediği Hz. Peygamber'e hitap ederken Kur'ân'da farklı kelimeler kullanmaktadır. Bunlardan ikisi bu sûredeki *el-müzzemmil* ile sonraki sûrenin başındaki *el-müddessir* kelimeleridir.

ı. el-Müzzemmil Kelimesinin Kökeni ve Anlamı

يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُۙ "Ey (risalet görevine) bürünen (Peygamber)!" Âyetteki الْمُزَّمِّلُ *el-müzzemmil* kelimesi, "içine kapanmış, bürünmüş olan, örtünen kişi" demektir.

Buradaki الْمُزَّمِّلُ *el-müzzemmil* kelimesi, "başını içine çekmek, gizlenmek, kaçınmak, rahata meyletmek, yavaş yürüyüş, yük yüklenmek" gibi mecazî, "üstüne ağır bir yük yüklenmek, örtünmek, üzerine elbise almak, ses" gibi zahirî anlamlardaki *z-m-l* kökünden türetilmiştir. Bu kelimenin beş harfli kalıbı *tezemmele* şeklindedir. Bazı harflerinin kural gereği başka harflere dönüştürülmesi sonucunda, bu kalıp *izzemmele* şeklini almıştır ve الْمُزَّمِّلُ *el-müzzemmil* de bu kalıbın "ism-i fâil" şeklini oluşturmuştur.

Asıl kalıbı, içerisinde *tâ* harfinin de bulunduğu الْمُتَزَمِّلُ *el-mütezemmil* olan bu kelimenin الْمُزَّمِّلُ *el-müzzemmil* şekline dönüştürülmesinin elbette

bir anlamı olmalıdır. İşte bu bağlamda bazı âlimler, bunun Hz. Peygamber için şiddetli bir uyarı olduğunu, bazıları ise bunun bir teşvik anlamı verdiğini beyan etmektedirler.[1]

Muhataba sarsıcı bir ifadeyle seslenilen bu kalıbın uyarı anlamı verdiğini söylemek, diğerine göre daha doğru görünmektedir. Bir sonraki sûrede de olduğu gibi, Hz. Peygamber'e âdeta şöyle söylenmektedir: "Ey sorumluluk sahibi kılınan Peygamber! Şimdi kenara çekilip durma zamanı değil, harekete geçme zamanıdır; artık harekete geçmek için kalk."

11. Örtünme Vahiy ve Risaletledir

Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinin iniş sebebi olarak çeşitli rivayetler vardır. Bunları Müddessir sûresinin ilk bölümünde ele alıp değerlendireceğiz. Burada sadece en yaygın kabul gören bir rivayeti hatırlatmakla yetinmek istiyoruz. İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre, Nebî (as)'a ilk gelip görünen varlık Cebrâil (as) idi. Hz. Peygamber onu gördüğünde, kendisini cin çarptığını düşünerek korkup evine döndü. Hz. Hatice'ye "Beni örtün!" diye istekte bulununca o da kendisini örttü. Daha sonraki bir seferinde yine Cebrâil (as) yanına geldiğinde kendisine "Ey bürünüp örtünen!" diye seslendi.[2]

İşte bu ve benzer rivayetlere konu olan ve daha sonra farklı kanaatlerin ortaya konulduğu söz konusu örtünmenin nasıl olduğuna dair bazı hatırlatmalarda bulunacağız.

a) Âyetteki örtünme ifadesi, aktardığımız rivayette de geçtiği üzere maddî bir nesne ile örtünmek yani üzerine bir şey almak, keçe, kadife veya battaniye ile üzerini örtmek anlamına gelebilir. Genelde âlimlerimizin kanaati bu şekildedir.

b) Kelbî gibi âlimler bu örtünmeyi, Hz. Peygamber'in namaz için örtünmesi şeklinde yorumlamışlardır. Bu sûrenin indirildiği dönemde, bugün bilinen ve uygulamakta olduğumuz şekliyle namaz ibadetinin henüz farz kılınmadığı düşünüldüğünde bu görüş sağlıklı görünmemektedir.

c) İkrime'nin de ifade ettiği gibi, buradaki anlam "büyük yük yüklenmek" şeklinde mecâzî de olabilir ki, bu durumda hitap "Ey peygamberlik yükünü yüklenen kişi!" demek olur.[3]

---

1 Yazır, age., VIII, 392-393.
2 Râzî, age., XXIX, 171.
3 Taberî, age., XXIX, 124; Zemahşerî, age., IV, 623; Râzî, age., XXIX, 171.

d) İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre ise buradaki örtünme Hz. Peygamber'in Kur'ân ile örtünmesidir.[4]

Hz. Peygamber'in risaletin ilk günlerinde Hira Mağarası'nda Cebrâil (as)'ı kendi asıl şeklinde gördüğünde ondan korkup etkilenmesi doğaldır. Bunun sonucunda evine gelip bir süre eskisi gibi davranamamış olması da normaldir. Ancak konuyu maddî nesnelerle örtünmekten ibaret saymak ve açıklamaları bu istikamette şekillendirmek, mesajın anlam bakımından daralmasına neden olur. Kaldı ki maksat maddî şeylerle örtünmek olsaydı burada çok daha farklı kelimelerin kullanılması gerekirdi.

"Vahiy ile buluşturulmak ve sorumluluk sahibi kılınmak çok büyük ve onurlu bir görevle buluşturulmak" yaklaşımlarıyla son iki tercih diğerlerine göre daha doğru gözükmektedir. Esasında sûrenin 5. âyetinde vahiy için "ağır söz" ifadesinin kullanılması ilk âyetteki الْمُزَّمِّلُ *el-müzzemmil* hitabıyla kastedilenin "vahiyle yükümlü tutulmak" olduğunu göstermektedir. Diğer görüşler de elbette saygıdeğerdir; ancak bizim kanaatimiz bu yöndedir.

b) Hz. Peygamber'i İnşâ İlkeleri

Yüce Allah, Hz. Peygamber'i risaletle görevlendirince, onu bu görev için donanımlı hale getirmek gayesiyle kendisine prensipler göndermiştir. Bu cümleden olarak ilk vahiylerden olan bu sûrede Yüce Allah Hz. Peygamber'i risaletle ilgili bilinçlendirmeye ve onu peygamberliğin uzun ve zorlu yoluna hazırlamaya başlamaktadır.

1. Geceleyin En Az Üç Kere Kalkması İsteniyor

قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَليلاًۙ نِصْفَهُٓ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَليلاًۙ اَوْ زِدْ عَلَيْهِ "Birazı hariç, geceleri kalk. (Yani gecenin) yarısında, ondan biraz kısarak (yani daha erken) ve ona ilave ederek (yani gece yarısından sonra) kalk." Âyetteki قُمْ *kum* emri "kalkmak", الَّيْلَ *el-leyl* kelimesi "gece", قَليلاًۙ *kalîl* sözcüğü "az", نِصْفَ *nısf* kelimesi "yarı, yarısı", اُنْقُصْ *unkus* emri "eksiltmek", زِدْ *zid* emri ise "artırmak" demektir.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e ilk vahyini gönderdikten sonra, onun vahiy karşısındaki tutumunun nasıl olması gerektiğini kendisine öğretmek üzere geceleyin kalkmasını istemektedir. Geceleyin kalkmak ve uykuya ara vermek Hz. Peygamber'e verilmiş özel bir görevdir.[5]

4 Kurtubî, age., XIX, 22.
5 İsrâ 17/79.

1. Âyetlerin "Nesh Edildiği" İddiası

Genelde tercih edilen yaklaşıma göre, bu âyetlerde Hz. Peygamber'in geceleyin en az bir kere kalkması istenmektedir. İmam Ferrâ bu âyetlerde sözü edilen emrin öncelikle gecenin son üçte birinde kalkmayı, ardından da gecenin yarısında kalkmayı ifade ettiği kanaatindedir. Ona göre, gecenin yarısında kalkmak emri âyetin devamındaki "veya ondan biraz kısalt" emriyle gecenin yarısından üçte birine indirilerek ruhsata bağlanmıştır.

Bir başka seçenek ise, gece yarısında kalkmanın gecenin son üçte ikisine artırılması şeklindedir. Genel yaklaşıma göre, bu âyetlerdeki üç seçenek beş vakit namazın farz kılınmasından önceydi. Tıpkı zekât ibadetinin diğer sadakaları ve Ramazan orucunun diğer oruçları kaldırması gibi, beş vakit namaz emri gelince bu hüküm de nesh edilmiştir, yani kaldırılmıştır.[6]

a) Bize göre Kur'ân'da nesh edilmiş, yani hükmü kaldırılmış âyet yoktur. Dolayısıyla âyetle ilgili nesih yorumunu doğru bulmamaktayız. Sûrenin ilk âyetlerinde neshe konu bir durum yoktur. Çünkü âyette namazdan söz edilmemektedir.

Âyetteki قُمْ *kum* "kalk" şeklindeki emri "namaza kalkmak" diye yorumlamak doğru değildir. قُمْ *kum* emri eğer *salât* kelimesiyle birlikte kullanılırsa maksadın "namaz kılmak" olduğu bilinmektedir. Kaldı ki, bu sûre Kur'ân'ın indirilmeye başladığı ilk vahiylerden oluştuğu için, şekli belli olan namaz emri henüz bahis konusu değildi. İnançla ilgili temel bilgiler yerleştirilmeden, hemen ilk günlerde namazla ilgili bir hükmün gelmesi elbette doğru değildi. Zaten 4. âyetin son cümlesinde, geceleyin kalkılınca Kur'ân'ı *tertîl* üzere okumanın gerekliliği açıkça beyan edilmektedir. Geceleyin kalkınca yapılacak iş, vahiy ile sindire sindire meşgul olmaktır.

İnsanlar gece kalktıklarında ibadet ederler ve bu ibadet kavramının içerisinde elbette namaz da olur; ancak vahyin ilk günlerinde sözü edilen emrin namazla ilgili olmadığı da gün gibi aşikârdır. Şimdilerde insanlar gece kalktıklarında *tertîl* üzere Kur'ân da okumalı, namaz da kılmalı, tefekküre de dalmalıdır; bunun önünde herhangi bir engel yoktur. Burada yanlış olan şey, Müzzemmil sûresinin ilk âyetlerini namazla ilişkilendirip, sonra da bu hükümlerin nesh edildiğini, yani namaz vakitlerini bildiren âyetlerin gelişiyle bunların hükümlerinin sonradan kaldırıldığını iddia etmektir.

---

6 Ferrâ, age., III, 196.

b) Bu âyetler hakkında "nesh" denilen işlemin gerçekleşebilmesi için, daha sonradan "geceleyin bir defa kalkmayla ilgili" başka bir emrin gelmesi gerekirdi. Yani "artık geceleyin fazlaca kalkmanıza gerek yoktur, gece birkaç kez kalkmayın" mealinde yeni bir emrin gelmesi beklenirdi; oysa böyle bir durum kesinlikle söz konusu değildir.

c) Âyetler Hz. Peygamber'e özel bir hüküm getirdiği için, bütün Müslümanlara yönelik namaz emriyle ilgili bir âyetin, özel bir mesaj içeren âyeti hükümsüz bırakması da düşünülemez, bu durum neshin mantığına aykırıdır.

Âyetlere yönelik "hükümsüz bırakıldıkları" iddiasını bu şekilde cevaplamaya çalıştıktan sonra, şimdi de "geceleyin kaç kez kalkmak gerektiği" sorusunu ele almak istiyoruz.

2.Geceleyin Kaç Kez Kalkmak Emredilmektedir?

a) "Geceleyin kalkmak" eğer geceyi ihya etmek ise, o zaman âyetin devamındaki نِصْفَهُ "Gecenin yarısı", انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًاۙ "Yarıdan biraz kıs", زِدْ عَلَيْهِ "Yarıdan sonrasını artır" şeklindeki ifadeler, gecede birkaç kez kalkmayı değil, kalkınca gecenin üçte birini veya yarısını ya da üçte ikisini ayakta geçirmeyi ifade eder. Bu tercihte öne çıkan husus, gecenin çoğunun ayakta geçirilmesidir.

Eğer maksat bu şekilde anlaşılırsa, o zaman قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيلا "Birazı hariç, geceleyin kalk" emri ile اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًاۙ "Gecenin üçte birinde" ve نِصْفَهُ "Yarısında" ifadeleri arasında sıkıntı meydana gelir. Çünkü bu durumda Hz. Peygamber'in gecenin çoğunu ayakta geçirmemiş olması söz konusu olur; sadece "üçte ikisinde ayakta oluşu" anlam kazanır. Böyle bir istek, aslında yerine getirilmesi mümkün olmayan bir talep gibi gözüküyor; çünkü gecenin yarısında kalkan birisinin artık ilk üçte birinde kalkması söz konusu olamaz. Gecenin son üçte ikisinde kalkan birinin de ilk seçenekleri yerine getirmesinden söz edilemez. Her halükârda, âyetlerdeki mesajı "geceyi bütüncül olarak değerlendirmek" şeklinde anlamakta zorluklar vardır.

b) "Geceleyin kalkmak" bir gecedeki kalkış sayısını ifade ediyor olabilir. Buna göre, Yüce Allah Hz. Peygamber'den her gece mutlak surette en az bir kere kalkmasını istemektedir. Böyle olunca, gecenin ya ilk üçte birinde veya yarısında ya da son üçte ikisinde kalkması kendisine emrediliyor demektir. Bazı gecelerde ilk üçte birde, bazılarında yarısında, diğer bir kısmında ise son üçte ikisinde kalkmasının gerekliliği üzerinde durulduğu

anlaşılabilir. قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيلًا "Birazı hariç, geceleyin kalk" emrinden sonra zikredilen "gece ile ilgili zaman ifadeleri", gecenin hangi vaktinde kalkılacağını ortaya koymaktadır. İlk tercih yarısında kalkmaktır, diğerleri ise yarısından önce veya yarısından sonradır.

Aslında bu yorum da gecenin çoğunun ayakta geçirilmesi gerektiğini ortaya koyan قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيلًا "Birazı hariç, geceleyin kalk" emri ile uyumlu sonuç vermez. Çünkü gecede bir defa kalkmak sadece ilk üçte bir zamandan itibaren ayakta oluş ile uyumlu olur; diğer iki ifade gecenin çoğunu ayakta geçirmeyi karşılamaz.

c) Biz bu âyetteki emrin, gecenin çoğunu ayakta geçirmeyle ilgili oluşundan hareketle, gecede üç kez kalkmanın emredildiğini düşünmekteyiz. Bunun Hz. Peygamber'i inşada önemli bir eğitim metodu olduğu kanaatindeyiz. Gecenin üzerinde çok durulmasının gerekçesi, sûrenin 6. âyetinde yer almakta ve gecenin inşa faaliyetindeki etkin rolü ortaya konulmaktadır. Vahyin indirilmeye başladığı zamanın Kadir Gecesi olduğu düşünüldüğünde, dinî bilgilendirmede gecenin önemi zaten ortaya çıkmış olacaktır.

Yorumunu yapmakta olduğumuz Müzzemmil 1-4. âyetlerde yer alan emirler ve orada bulunan اَوْ *ev* edatlarının "veya" değil de "ve" anlamına alınmasının daha doğru olacağını düşünmekteyiz. Bu doğrultuda, geceleyin Hz. Peygamber'in birkaç kez kalkmasının istendiği âyetlerde belirtiliyor demektir. Çünkü yine bu sûrenin son âyetinde gecenin ilk üçte birinde, yarısında ve son üçte ikisinde kalkanlardan söz edilmesi, bu anlamı tercih etmemiz gerektiğini ortaya koymaktadır. Son âyette *ev* edatı değil, doğrudan *ve* edatı kullanılmaktadır. Kur'ân'da *ev* edatının *tahyîr* denilen "seçenek" anlamının dışında *tafsîl* denilen, "yani", "diğer bir ifadeyle", "aslında" anlamına gelen kullanım örnekleri de bulunmaktadır. Örnek olarak Bakara 2/200, Mü'minûn 23/6, Nûr 24/3 ve Me'âric 70/30 gibi âyetleri zikretmekle yetinelim.

Sûrenin her iki âyetini birlikte düşündüğümüzde, ilk âyetlerin 20. âyette hafifletildiği görüşünü değil, ilk âyetleri 20. âyet ışığında anlamanın gerekliliğini tercih ettiğimiz anlaşılacaktır. Çünkü Hûd 11/1. âyetinde, "âyetlerin yine bizzat Yüce Allah tarafından âyetlerle açıklandığı" beyan edilmektedir. Dolayısıyla 20. âyetteki ifade 1-4. âyetlerdekini açıklığa kavuşturmakta ve her gece üç defa kalkmasının Hz. Peygamber'e emredildiği ortaya çıkmaktadır.

3. Geceleyin Kalkmanın Anlamı

Geceleyin üç kez kalkmanın ileri derecede bir fedakârlık gerektirdiği açık bir gerçektir. Ancak unutulmamalıdır ki, peygamberlik kurumu da ancak bu tür fedakârlıkları gösterebilen yiğitlerin kurumudur. Anlaşılan o ki geceleri değerlendirmede ideal olan davranış, her gece üç kez kalkmaktır. Başta Hz. Peygamber olmak üzere yiğit müminlerin bunu başardığı sûrenin 20. âyetinde açıkça ortaya konulmaktadır.

Şüphe yok ki, idealler ortaya konulacak ki, o uğurda fedakârlık yapanlar da bulunabilsin. Bir anlamda çıta yükseğe konuldukça daha yüksek dereceler elde edilir. Tabana yakın veya zeminde kalan ya da en az fedakârlık gerektiren işlerle medeniyet kurulamaz; insanlığa yön verilip ideal toplumlar oluşturulamaz. Gecesine ve uykusuna hükmedemeyenlerin yarınlara hükmetmekten söz etmesi gülünç bir iddiadan öte bir değer taşımaz.

Başkaları uyurken kendileri de uyuyanların onlardan farkı kalmaz. Önemli olan, herkes uyurken uyanık kalabilmek ve zamanı vahyin istediği şekilde değerlendirip hayatı Yüce Allah'ın istediği gibi yaşamaktır. Bunu başarmak yiğitlik ister; başta peygamberler ve özellikle Hz. Peygamber olmak üzere gerçek yiğitler bunu başarmışlardır.

Geceleyin kalkmak, bir anlamda geceyi de ayağa kaldırmaktır.[7] Elbette bu iş yürek ister, azim ister, kararlılık ister. Hayatı yatmaktan ve uzun uzun uyumaktan ibaret sayanların yapacağı iş değildir bu. Gecelerini ihya edenler gündüzlerini ve hayatı inşa edenlerdir. Geceleyin vahyin uyandırıp dirilttiği gönüllerin sahipleri, gündüz yaşayacakları hayatı doğru planlayabilirler. Çünkü gecenin ihyası ve inşası, hayatın ihyası ve inşasıdır.

4. Uyku İhtiyacı Zihinle Belirlenir

Gecenin çoğunda ayakta duranlar elbette uyku ihtiyaçlarını da karşılamak durumundadırlar. Âyette emredilen husus, gece sabaha kadar hiç yatmamak değil, uykuya ara vererek zamanı verimli kullanmayı öğretmektir. Geceleyin yeterince uyku alınmadığı için, adına "kaylüle" denilen gündüz kestirmelerle açık kapatılmaktadır. Ehli tarafından bilinir ki, uykunun bir bölümü gündüz saatlerine bırakılırsa, insan çok daha dinç ve zinde olmaktadır. Yıllarca geceleyin çalışıp sabaha kadar vahiy ile buluşmaya ve onu anlamaya çalışanların varlığından haberdarız.

Uyku meselesi önce beyinde başlamaktadır; orada karar verilince vücudun buna hazırlıklı hale getirilmesi son derece kolay olmaktadır. Nor-

7 İslâmoğlu, age., s. 1185'te 2. not.

mal zamanlarda insanlar 5-6 saatten fazla aç ve susuz duramazlarken, Ramazan'da özellikle yaz aylarında 15-16 saat aç ve susuz kalabilmektedirler. Bunu sağlayan en önemli etken, beyinde verdiğimiz karardır. Beyin diğer organlara komut verince organlar da kendilerini ona göre programlamakta ve zor gibi görülen şeyler kolaylıkla yapılabilmektedir. "Her kim Yüce Allah'a karşı sorumluluğunu bilir ve duyarlı davranırsa Allah da onun için çıkış yolu yaratır; hiç beklemediği veya hesap etmediği yerden onu rızıklandırır. Allah'a güvenenlere Allah yeter; çünkü işini hakkıyla yerine getirebilen yegâne varlık Allah'tır."[8]

Hz. Peygamber'i geceleyin uzun uzadıya uykuya terk etmeyen ilâhî irade, onun ümmeti olan bizlere de benzer hassasiyetler göstermemizi öğütlemektedir. Din hizmetleri başta olmak üzere, bütün meslekler fedakâr insan isterler. Din adına hizmet edenler, dini anlatmak durumunda olanlar, bir anlamda tebliğ ve davet işiyle meşgul olup "emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münker" görevini yerine getirmek isteyenler, her şeyden önce kendilerini görevlerine adamalı ve herkesten daha çok fedakârlık yapmalıdırlar.

Din tebliği ve eğitimi yapanlar yüreklerini vahiyle ve onun aydınlık ilkeleriyle buluşturmalı, bu arada karanlık olan gecelerini de vahyin aydınlığı ile münevver kılmalıdırlar. Onun için geceleri sıklıkla kalkmalı ve vahyin aydınlığı ile buluşmalıdırlar. Karanlıkları ışığıyla delip geçen ve çevresini aydınlatan yıldızlara benzetilen Kur'ân ve vahiy, önce bizim gecemizi aydınlatsın ki bu aydınlanma ile başkalarının karanlıklarına ışık olmayı başaralım.

11. Her Gece Tertîl Üzere Kur'ân Okunacak

وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْت۪يلًاۜ "Kur'an'ı ağır ağır oku." Âyetteki رَتِّلِ *rattil* ve تَرْت۪يلًا *tertîl* kelimeleri "sindire sindire, ağır ağır, yavaş yavaş okumak" demektir.

Bu âyette Hz. Peygamber'e, vahyi tane tane, yavaş yavaş, ağır ağır, anlayarak, sindire sindire ve hissederek okuması emredilmektedir. Geceleyin kalkmanın gerekçesi işte bu cümle ile ortaya konulmaktadır. Her gece kalkılacak ve vahiy üzerinde derin derin düşünülecek. Vahyin Hz. Peygamber'i ilk inşası bu emirle şekillendirilmektedir.

8 Talâk 65/2-3.

1. *Tertîl* Üzere Kur'ân Okumak Ne Demektir?

a) *Tertîl,* bir şeyi güzelce düzene kavuşturarak ve kusursuz bir şekilde açık açık hakkını vererek beyan etmektir.[9] Ayrıca *tertîl,* "sözü tane tane, yavaş yavaş, aralıklarla, güzel bir sıraya koyarak açıklamaya ve söyleme"ye de denir. Kur'ân'ı tertîl üzere okumak, her harfini, söylenme biçimini, şeklini ve anlamını hakkını vererek okumaktır. رَتِّلِ *rattil* emrinin âyetin sonunda yeniden تَرْتِيلًا *tertîlâ* kelimesiyle desteklenmesi, arzu edilen "anlayarak okuma"nın ideal şekilde yerine getirilmesi gerektiğini öğretmeyi amaçlamış olmalıdır. Bir söz ne kadar güzel olursa olsun, eğer güzel söylenmezse beklenen etkiyi göstermez.

b) Kur'ân'ın tertîl üzere okunması, sadece ses güzelliğiyle gelişi güzel, eze büze teğanni etmek, saz teli gibi sadece ses üzerinde yürümek türünden bir musikî işi değildir. Kelimelerin anlam ile ilişkisi ve dilin edebiyat özellikleri, ayrıca ruhsal ve manevî açıdan her türlü uygunluk gözetilerek bir okuma gerçekleştirilmelidir. Asıl maksat, manayı duymak, onu hissetmek ve mümkün olduğu kadar onu başkalarına da duyurmak için tecvid ile okumaktır. Tecvid de, *kaaf* harfini çatlatırken anlamı kaybetmek değildir.[10]

Elmalılı merhumun bu güzel tespitlerine katılmamak mümkün değildir. Arzu edilen şekilde Kur'ân'ı tertîl üzere okumak için elbette onu anlamak, yüreğinde hissetmek, bütün hücrelerine onu ulaştırmak ve bütünüyle sesini ve nefesini duymak gerekir. Çünkü vahiy bir sesleniştir; onu duymak ise muhatabın asıl görevdir. Kur'ân Yüce Allah'ın kelâmıdır; yani Yüce Allah bu kelâmıyla insanlara seslenmektedir. Seslenen veya konuşan varlık Yüce Allah olduğuna göre, onun konuşmasını başkalarını dinler gibi dinlemek hiçbir şekilde doğru olamaz. Aynı şekilde, Yüce Allah'ın kelâmını başka yazıları okur gibi okumak da yeterli olamaz. Hz. Peygamber'in ifadesiyle, "Yüce Allah'ın kelâmının diğer sözlere olan üstünlüğü, Yüce Allah'ın mahlûkata üstünlüğü gibidir."[11] O halde vahyi okurken takip edilmesi gereken metot, onu anlamaya ve hayata taşımaya yönelik olmak zorundadır.

c) Yüce Allah, Furkaan 25/32'de, vahyin peyderpey indirilişini gerekçelendirirken, önce Hz. Muhammed'in, sonra da bütün muhatapların yüreklerini, yani iç dünyalarını inşa edip pekiştirmekten söz etmektedir. Anlaşılıyor ki, insanların iç dünyalarını imar ve inşa etmiyorsa, Kur'ân doğru

9 Isfehânî, Müfredât, r-t-l mad.
10 Yazır, age., VIII, 397.
11 Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân, 25; Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 6.

okunmuyor demektir. Buradan hareketle şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Kur'ân'ı tertîl üzere okumak, vahyi hayata okumaktır.[12] Vahyin indiriliş gayesi hayata müdahale etmektir. Hayata yansıtılmıyor ise indiriliş gayesi de kaybolma tehlikesiyle yüzyüzedir.

d) Kur'ân'ı tertîl üzere okumak, ilâhî kelâmın anlamını kendimize indirmemizle de ilgilidir. Yukarılarda duran anlamların hayata indirilmesi için onun anlaşılması gerekmektedir. Bu nedenle lafızların sadece okunması veya tekrar edilmesi yeterli bir okuma biçimi değildir. Okumalarımızı mutlak surette anlamaya ve hayata yansıtmaya dönüştürmeliyiz. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki *tertîl*in anlamı ancak böyle hayat bulur. Şimdilerde yapıldığı gibi, Kur'ân'ı "okunmasıyla sevap kazanılan bir sevap makinesi"ne dönüştürmemeliyiz. İnsanlar makine gibi davranamaz. Bu tür faaliyetler mekanik okumalardır, bunları yavaş yavaş irfânî okumaya dönüştürmeliyiz.

2. Tilâvet, Kıraat ve Tertîl Nasıl Birer Okumadır?

Kur'ân okumayla ilgili çok önemli üç kavramın yakından tanınması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu nedenle, "lafız"dan "anlam"a, oradan da hayatın ruhuna akışı içerecek bir sıralama ile bu üç kavramı ele almak istiyoruz.

a) Dilimize "okumak" diye tercüme edilen *tilâvet*, "lafızları arka arkaya dizmek, tekrar etmek, aktarmak, hatırlatmak, gündeme getirmek, izlemek, gereğini yapmak ve takip etmek" anlamlarına gelmektedir. "Onlara İbrâhim'in haberini tilavet et"[13] mealindeki âyetlerde maksat, söz konusu peygamberlerin kıssalarının aktarılması, hatırlatılması ve gündeme taşınmasıdır. "De ki: Gelin, size Rabbinizin neleri haram kıldığını tilavet edeyim"[14] âyetindeki maksat da onların aktarılması ve öğretilmesidir. "Kur'ân'ı tilâvet etmem (bana emrolundu)"[15] âyetindeki *tilâvet* ise "okumak veya tekrarlamak" anlamına gelmektedir.

*Tilâvet*in "takip etmek" anlamı, Hûd 11/17 ve Şems 91/2'deki *telâ* fiilinin kullanımlarında özellikle çok belirgindir. Bu iki âyetten Şems sûresinde olanı çok ilginç mesajlar içermektedir. Ay, Güneş'i nasıl takip ediyorsa, Kur'ân'ı okuyan ve kendisine Kur'ân okunan kimse de Kur'ân'ı takip etme-

12 İslâmoğlu, age., s. 704'te 13. not.
13 Şu'arâ' 26/69.
14 En'âm 6/151.
15 Neml 27/92.

lidir. Bir anlamda hükümlerini, ilkelerini, dünya ve âhiret görüşünü hayatının vazgeçilmezi yapmalıdır. Bunun sonucunda, tilavet eden kişi aklını ve gönlünü Kur'ân'ın yörüngesine koymuş olacaktır.

Ay'ın Güneş'i takibinin en önemli sonucu, hem kendisinin aydınlanması hem de ışığını alıp başka taraflara yansıtmasıdır. İşte tilâvet denen okuyuşta, bir taraftan Kur'ân'ı takip etmek ve onun ilkelerini uygulamak vardır; diğer taraftan da onun ışığını alıp insanlığa yansıtmak anlamı vardır. Işığı yansıtabilmek için önce aydınlanmak gerekir. Kendisi aydınlanmadan başkasını aydınlatmak mümkün değildir. Bu nedenle Yüce Allah, insanoğlunun aydınlanmasını Kur'ân ile iletişim şartına bağlamıştır.

Kehf 18/27 ve 'Ankebût 29/45 gibi âyetlerde Kitâb'ın, yani Kur'ân'ın tilavetinden maksat, hem onun okunması, hem tekrar edilmesi, hem başkalarına aktarılması, hem de emirlerinin ve yasaklarının gereğinin yerine getirilmesi, böylece diğer insanlara örnek olunmasıdır.

b) *Kıraat, tilâvet*ten farklıdır ve ondan daha geniş bir anlam alanına sahiptir. Çünkü kıraat, tilâvete göre daha entelektüel bir okuma faaliyetidir. Bilindiği gibi vahyin ilk emri 'Alak sûresinin ilk âyetlerindeki *ıkra'*dır. Hz. Peygamber ilk vahiy aldığında Cebrâîl (as) ona *ıkra'* demişti. Vahyin yazılı bir şekilde gelmediği gerçeği göz önünde bulundurulursa, söz konusu emrin şimdi anladığımız anlamda basit bir okuma olmadığı rahatlıkla görülecektir.

Kıraat emrinin yer aldığı âyette, aslında bunun nasıl bir okuma olduğuna dair güçlü bir işaret vardır. Orada Yüce Allah, Kendisini "yaratan" sıfatıyla tanıtmaktadır. Yarattığının ne olduğunu belirtmemesi, maksadının "her şey" olduğunu ortaya koymaktadır. "Yaratan Rabbin adının kıraat edilmesi", yarattığı her şeyde yüceliğinin düşünülmesini istemesidir. Bir anlamda *kıraat*, "yaratılana bakarak Yaratan'ı bulmak" demektir. İkinci âyetteki "insanın *'alak*tan yaratılması" ifadesi, söz konusu kıraatin bir düşünce eylemi olduğunu göstermektedir. Kıraat aklın ve zihnin okumasıdır. Bu yüzden Kur'ân okunurken Şeytan'dan Yüce Allah'a sığınmanın emredildiği Nahl 16/98'de *tilâvet* değil, *kıraat* kelimesi kullanılmaktadır. Şeytan, Kur'ân'ı anlama çabasına yönelik kıraati saptırır; tilaveti değil.[16] Kur'ân'ı kıraat etmek, anlamları üzerinde düşünmek ve aklı harekete geçirmek demektir.

---

16 İslâmoğlu, age., s. 866'da 7. not.

c) Türkçeye "okumak" şeklinde çevrilen diğer bir kelime de *tertîl*dir. Furkaan 25/32 ve Müzzemmil 73/4'te geçen bu sözcük, daha önce de genişçe açıkladığımız üzere "özümseyerek, hissederek, yüreğinde duyarak, vahiy ile âdeta bütünleşerek yavaş yavaş okumak" demektir. Buradan anlaşılıyor ki Kur'ân'ı okumak, onu önce anlamayı (*kıraat*) ve sindire sindire okumayı (*tertîl*), ardından da gerekeni yapıp aktarmayı (*tilavet*) zorunlu kılmaktadır. Bu üçü de okumanın içinde olmalıdır; bunlardan herhangi biri yoksa okuma eksik kalır.[17]

Bütüncül ve sonuç veren okuma eylemi, anlamayarak tekrardan veya sadece aktarımdan oluşan mekanik bir okuma değildir. Tam aksine irfânî, yani bilinçli bir kıraat oluşturmaktır. Demek ki *tilâvet,* sadece okumak, tekrarlamak veya aktarmak değil, aynı zamanda okunanı uygulamaktır. Anlaşılmadan ve gereği yerine getirilmeden yapılan okumalar elbette gereksiz veya lüzumsuz değildir, ancak yeterli hiç değildir.

3. Kur'ân Nasıl Okunmalıdır?

Ele aldığımız ve kısaca açıklamaya çalıştığımız bu üç temel kavram da okuma için gereklidir. Anlamaya ve yaşamaya dayalı okumalar arzu edilen okumalardır. Kur'ân ile ilgili görevimiz anlaşılmadan sadece okumakla bitseydi ve bu tür okumalarla yeterli sevap kazanılsaydı, şimdilerde en çok sevap kazananlar okumaya programlanmış elektronik aletler olurdu. Bilgisayarlara yüklenecek çeşitli programlarla günde birkaç kez hatim yapılması mümkündür. Ancak Kur'ân okuduğu için duygulanan veya yaş döken bir bilgisayardan söz edilemez. Çünkü bilgisayarlar veya diğer teknolojik aletler Kur'ân okumuyor; onlar sadece seslendirmede aracılık yapıyorlar. İnsanlar da aynı şekilde görevlerinin sadece seslendirmekten ibaret olmadığını bilmeli ve elektronik bir araçtan farklı olduklarını uygulamalarıyla ortaya koymalıdırlar.

Kur'ân, her şeyden önce insanın içini inşa eder. Yüreği vahyin aydınlığına kavuşan insanın davranışlarına da bu aydınlık yansır, yansımalıdır. Bu nedenle okumalarda anlamak ve inanarak okumak çok önemli bir yer tutmaktadır. Enfâl 8/2'de, gerçek müminler Allah anıldığında kalpleri ürperen ve kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanları artan insanlar olarak tanıtılmaktadır. Benzer bir ifade Tevbe 9/124'te de yer almaktadır. Secde 32/15'te, Allah'ın âyetlerine gerçekten iman edenlerin âyetler kendi-

17 Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Giriş Bölümü.

lerine hatırlatıldığında hemen secdeye kapandıkları ve Yüce Allah'a hamd ederek tesbih ettikleri bildirilmektedir.

Yüce Allah, Zümer 39/23'te sözün en güzelini işte bu Kur'ân olarak indirdiğini beyan ettikten sonra, Rablerine karşı derin saygı duyanların Kur'ân'dan ve onun benzersiz ilkelerinden etkilendikleri için derilerinin ürperdiğini, tüylerinin diken diken olduğunu ifade etmektedir. Hadîd 57/16'da da "İman edenlerin, Allah'ı ve indirilen hakikati anınca tâ kalplerinde ürperti duymalarının vakti hâlâ gelmedi mi?" ifadesi yer almaktadır. Bütün bu ve benzer âyetlerde dile getirilen duyarlılıkların sahibi olmak için, elbette Kur'ân'ı anlayarak okumak bir zorunluluktur; bunun başka bir çıkar yolu da yoktur. İşimiz sadece "okumak" değil, okuduğumuzu anlayarak hayatımıza yansıtmak olmalıdır. Yaşamak için okumalı, okuduğumuzu da mutlaka yaşamalıyız.

Sözün burasında özellikle şu hususun altını çizmeliyiz: "Kur'ân, eğer anlaşılmıyorsa okunmasına da gerek yoktur" türünden yaklaşımlar doğru değildir. Günümüzde bazı insanlar, Kur'ân'ın anlamını bilmenin öneminden söz ederken, "anlamıyorsan okumana da gerek yoktur" demektedirler. Böylece metni olabildiğince küçümsediklerini fark edememektedirler. Arapçayı bilmeyen, bu nedenle okuduğu metni anlayamayan insanların Kur'ân ile irtibatını kesmenin kime ne faydası olabilir ki?

Anlamak için önce okumak gerekir. Okumadan anlamak mümkün olmadığı için, anlamayı bu işin ikinci basamağı olarak görmekteyiz. Okumasını bilmeyen, ancak inancında tereddüt bulunmayan nice Müslümanlar vardır ki, Kur'ân metninin yüzüne bakarak duygulanır, gözyaşı dökerler. Ona bakarken veya anlamadan da olsa onu okurken ilâhî mesajı gönderen Yüce Allah'ı düşünür ve ibret alacak bir anlayışa sahip olabilirler.

Yaşı geçmiş, artık metnin yüzüne bakmaktan veya onu anlamadan da olsa okumaktan başka çaresi kalmamış olanlara söyleyecek hiçbir sözümüz yoktur. Şüphe yok ki, bu durum zamanında tedbir almayıp doğru okumanın ne olduğunu öğrenmemiş olmalarının sonucudur. Böyle sonuçlarla karşılaşmamak için önceden tedbirli olmak ve doğru bilgi ile buluşmak gerekmektedir. Kur'ân'ın anlaşılarak okunması idealdir ve doğru olandır. Bunun dışındakiler ise eksiktir ve sahibini doğruyu aramaktan uzaklaştırabilecek bir nitelik arz edebilir.

Yaşlıların veya çaresizlerin sözünü ettiğimiz türden okumaları birer mazeret şeklinde anlaşılmalıdır; durumu müsait olanların ise mutlak suret-

te Kur'ân'ı anlayarak okumaları bir zorunluluktur. Kur'ân'ı hayata taşımanın bundan başka bir yolu yoktur. Dinî okumalarımızı ve anlatımlarımızı Kur'ân'dan başlatmalıyız; din adına ilk referansımız ise elbette Kur'ân olmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in dini anlama ve tebliğ için 23 yıllık peygamberlik hayatındaki uygulaması bu olmuştur. Her konuda olduğu gibi bu konudaki örneğimiz de Hz. Peygamber ve onun Kur'ân'ı hayata geçirme anlamındaki sahih uygulaması olmalıdır. Zaten Hz. Peygamber'in en vazgeçilmez sünneti de budur.

4. Kur'ân Okurken Ses Güzelliği Ne Demektir?

Günümüz İslâm dünyasında, Kur'ân okunurken ses güzelliği, nefes uzunluğu ve makam incelikleri bağlamında çeşitli ölçüler ortaya konulmaktadır. Buna göre Kur'ân'ı güzel okuyarak muhatapların yüreklerine ince ve derin mesajlar verilmesi amaçlanmaktadır.

Elbette "bir şeyi düzgün okumak, işi yoluna koymak" anlamına gelen *tecvîd* kelimesinden hareketle, Kur'ân'ın tecvidle okunması çok önemlidir. Kelimelerin doğru telaffuz edilmesi, anlamı da yakından ilgilendirmektedir. Arapçada sesleri birbirine çok benzeyen, bu nedenle de telaffuzda genellikle karıştırılan harfler vardır. Bu karışıklığa meydan vermemek için Kur'ân'ı "tecvid"le okumanın gerekliliği son derece açıktır.

Bu noktada şu hususun da altını çizmekte büyük yarar görmekteyiz: Yazılı metnin bulunduğu "Mushaf"ı yüceltip de, o metni yücelten ilâhî kelâmı ötelemek yanlış bir tutumdur. Saygı gereği abdestsiz olarak Mushaf'a dokunmayanlar, Kur'ân'ı abdestsiz bir şekilde ezberden okumakta bir sakınca görmemektedirler. Aynı şekilde, tecvidi yeterli görüp tertîli terk etmek de son derece hatalı ve eksik bir davranış biçimidir. Tertîli tecvide indirgeyip kıraat ve tertîli de anlamadan okumaya, sese ve makama indirgemek, meseleyi lafızdan ibaret saymak anlaşılabilir bir tutum değildir.

Hz. Peygamber, Kur'ân'la ilgili en güzel sesi tarif ederken şu evrensel tanımı yapmıştır: "İnsanların Kur'ân okurken sesi en güzel olanı, onu dinlerken Allah'a derin saygı duyduğunu (haşyet içerisinde bulunduğunu) gördüğün kişidir."[18] Ayrıca "Kur'ân okurken teğanni yapan kişi bizden değildir"[19] hadisinde de Hz. Peygamber Kur'ân okumanın nasıl olmaması gerektiği noktasında çok önemli bir uyarıda bulunmaktadır. İmam

18 İbn Mâce, İkaame, 176; Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 34.
19 Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 34.

Mücâhid, Kur'ân'ı anlayarak okuma noktasında şunları ifade etmiştir: İnsanlar arasında Kur'ân okuyuşlarını Yüce Allah'ın en çok sevdiği kişiler, okurken onu akledenler, yani mesajını düşünüp anlayanlardır.[20]

"Kur'ân'ı seslerinizle süsleyin"[21] mealindeki hadisleri de bu iki hadis ışığında anlamak durumundayız. Çünkü Kur'ân'ın süse ihtiyacı yoktur; onu okuyan sesler onun nuruyla aydınlanmış ve bereketiyle süslenmiş olurlar. Kur'ân âyetleri nasıl ki birbirinin tefsiri durumunda iseler, hadisleri de birbirinin tefsiri gibi düşünmek ve konuyla ilgili hepsini düşünerek birlikte kanaat sahibi olmak gerekir.

Kur'ân'ın süse ihtiyacı olmadığını ifade ederken, yukarıda naklettiğimiz rivayetin tam tersi başka bir rivayeti ise İbn Abbâs'tan öğrenmekteyiz. Bu rivayete göre, Hz. Peygamber "Seslerinizi Kur'ân ile süsleyin, güzelleştirin"[22] buyurmuştur. Bu ikinci rivayet, yukarıda naklettiğimiz diğer rivayetleri de doğrulamakta, Kur'ân okumaktan maksadın yürekleri, gönülleri, sesleri ve nihayet hayatı onunla süslemek olduğunu ortaya koymaktadır.

5. Vahyin İndirilişi Neden 23 Yıl Sürmüştür?

Bilindiği üzere, vahyin indirilişi Milâdî 610 yılında başlamış, 632 yılında bitmiştir. Demek ki Kur'ân yaklaşık olarak 23 yılda indirilmiştir. Onun çok daha kısa sürede indirilmesi elbette mümkündü. Hatta bunu soruya konu edinen Mekkeli kâfirlere Yüce Allah Furkaan 25/32'de cevap verirken, gerekçesini vahyin yürekleri dayanıklı veya mukavemetli hale getirmesi olarak belirlemiştir. Vahyin amacı hayatı inşa etmek olduğu için indirilişi de yavaş yavaş gerçekleştirilmiştir. Bu gerçeği göz önünde tutarak, indirilişi tertîl şeklinde yavaş yavaş ve ağır ağır gerçekleştirilen vahyin okunuşunun da elbette yine tertîl üzere olması kaçınılmazdır. Yorumunu yaptığımız Müzzemmil sûresinin dördüncü âyetindeki emir işte bu istikamette bir okumayı ifade etmektedir. Çünkü hızlı okumalar anlamın kaybedilmesine neden olmaktadır.

Yüce Allah, tıpkı indirilişi ve okunuşunda olduğu gibi, İsrâ 17/106'da bu mesajın insanlara kıraat edilmesi hakkında bilgi verirken, bunun yavaş yavaş gerçekleştirilmesi gerektiğini bildirmektedir. Vahyi okurken onu

20 Kurtubî, age., XIX, 26.
21 Buhârî, Tevhîd, 52; Ebû Dâvûd, Vitr, 20; Nesâî, İftitâh, 83; İbn Mâce, İkâme, 176; Ahmed b. Hanbel, IV, 282, 285, 296, 304; Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 34.
22 'Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 442-443.

nasıl düşünce süzgecinden geçirmeliysek, başkalarına anlatırken de aynı hassasiyeti gözetmek durumundayız. Sahâbîlerin vahyi dinlerken yaptıkları uygulama da bu şekildeydi. 10 âyetlik bir dinleme, öğrenme ve yaşama aşamaları geçildikten sonra yeni bir 10 âyetlik gruba geçiliyor ve böylece vahyin hayatı inşası sağlanmış oluyordu.

Abdullah b. Amr'dan gelen bir rivayete göre o, Rasûlüllah (sav)'a "Kur'ân'ı ne kadar zamanda okuyabileceği" ile ilgili bir soru sorunca, Nebî (as)'dan "Kur'ân'ı bir ayda oku!" cevabını almıştır. Bunun üzerine "Daha fazlasına da gücüm yeter (yani daha kısa zamanda da okuyabilirim)" deyince Nebî (as), "Onu yedi günde oku; bu sayıyı daha da artırma (yani daha az zamanda okumaya kalkışma)" buyurmuştur.[23]

Hz. Peygamber'in ilk cevabından anlaşılıyor ki, Kur'ân'ı en erken bir aylık sürede okumaya çalışmak gerekir. Ramazan'da mukabele okunmasının gerekçelerinden birisi, "o yıl gelen vahiylerin onaylanması" idi. Diğer sebep de belki Kur'ân'ın anlaşılarak ancak bir ayda okunabileceğinin öğretilmesiydi. Bir haftaya indirilmesindeki sebep ise, Kur'ân'ı çok iyi bilenlerin bile okumayı bir haftadan daha kısa bir süreye çekmemeleridir. Bu noktada asıl belirleyici gerekçe, daha az zamanda okunursa anlamının kaybedilmesi ihtimali olmalıdır. Kur'ân ile ilişkimiz, iletişimimiz ve diyalogumuz Hz. Peygamber'in yaptığı ve yaptırdığı şekilde olmalıdır. Bunun başka bir çıkar yolu yoktur.

İndirilişi uzun zaman almış, hayata yansıtılması ise çok kısa sürede gerçekleştirilmiş olan eşsiz hitap Kur'ân ile iletişimimiz sıcak, canlı ve hayata yansıtılabilir şekilde olmalıdır. Kur'ân metni üzerinde tertîl üzere gerçekleştirilecek bir okuma biçimi, onun inmeye devam eden anlamlarıyla buluşmayı da sağlayacaktır. Metin olarak indirilişi Hz. Peygamber'in vefatıyla bitmiş olsa da, insan gönlüne ve hayata yönelik anlam akışı devam etmektedir.

Metni Arapça olan ilâhî hitabın anlamının Rab'ca olduğunda ve hayatı inşa edici yönünün bütün kemaliyle devam ettiğinde hiçbir şüphe yoktur. Bu akışı görüp müşahede etmek için onunla sağlıklı bir iletişim kurmanın diğer bir adı onu tertîl üzere okumaktır. Özetle tertîl, Kur'ân'ı âdeta Kur'ânlaşarak okumak, bütün gönlümüzde içselleştirip hayatımızda canlı olmasını sağlamak ve onu hayata okumaktır.

23 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 34.

5-9. ÂYETLER:

إِنَّا سَنُلْقِى عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٥﴾

إِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِىَ أَشَدُّ وَطْـًٔا وَأَقْوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾ إِنَّ لَكَ فِى النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿٧﴾

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿٩﴾

"**5.** (Çünkü), yakında Biz sana (içeriği ve sorumluluğu) ağır bir söz vereceğiz, vahyedeceğiz. **6.** Şüphesiz, gecenin inşası daha başarılı ve kalıcıdır; sözü de daha etkilidir. **7.** Muhakkak ki, gündüzün senin için uzun (ve değerli) meşguliyetler olacaktır. **8.** Rabbinin adını an. Bütün varlığınla O'na yönel. **9.** (Allah) doğunun da batının da Rabbidir; Kendisinden başka hiçbir ilâh da yoktur. (Bu nedenle, sadece) O'nu vekîl tut."

Yüce Allah, sûrenin ilk âyetlerinde Hz. Peygamber'i vahiy ile inşa ederken, vahiy ile özellikle geceleyin buluşmasını ve vahiy üzerinde yoğunlaşmasını kendisine emretmektedir. Böylece Kadir Gecesi indirilmeye başlanan Kur'ân hakkında yine geceleyin düşünülmesinin önemi vurgulanmış olmaktadır. 5-9. âyetlerde ise, vahyin özellikleri, gece bilgilenmenin etkinliği, Hz. Peygamber'in Yüce Allah'a karşı birtakım sorumlulukları bağlamında zikrin ve O'na yönelip O'nu vekîl edinmenin gerekliliği hatırlatılmaktadır. Çünkü insanın hayatında iki tür görevi vardır: Birisi, yaratıcı kudret olan Yüce Allah'a karşı görevleri, diğeri de insanlarla ilişkileri. İşte bu âyetlerde öncelikle Hz. Peygamber'in ve dolayısıyla müminlerin Yüce Allah'a karşı görevlerinden bir bölümü üzerinde durulmaktadır.

a) Vahyin Ağırlığı Ne Demektir?

Yüce Allah, sûrenin 5. âyetinde, ilk âyetlerde emrettiği "her gece çeşitli defalar vahiy ile buluşma"nın, üzerinde uzun uzun düşünmenin ve onunla hemhâl olmanın sebebini gündeme getirmektedir.

1. Vahyin Gönderilişini Yüce Allah Sahiplenmektedir

إِنَّا سَنُلْقِى عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا "(Çünkü) yakında Biz sana (içeriği ve sorumluluğu) ağır bir söz vereceğiz, vahyedeceğiz." Âyetteki نُلْقِى *nulkı* fiili "indirmek, atmak, bırakmak, vermek, ilka etmek, vahyetmek", قَوْلًا *kavlen* kelimesi "söz", ثَقِيلًا *sekılâ* sözcüğü ise "ağır" demektir.

Yüce Allah, sûrenin bu âyetinde daha önceki âyetlerde dile getirdiği, "geceleyin kalkış"ın neden üç kez olduğunu, niçin uzun zaman içermesi gerektiğini gerekçelendirmektedir. Kısa süreli veya az sayıdaki kalkışlar, daha az fedakârlık gerektiren işler için söz konusu olabilir. Ancak risâlet gibi, önce peygamberlerin kendilerini, ardından yakın ve uzak çevrelerini, nihayet bütün insanlığı dönüştürecek büyük ve iddialı bir görevin muhatapları elbette yoğun gayretlerin sahibi olmak durumundadırlar. Görevin büyüklüğü fedakârlığın da olabildiğince üst düzeyde gerçekleşmesini zorunlu kılar.

Âyetteki إِنَّا *innâ* edatı, vahyi Yüce Allah'ın sahiplendiğini ve vahiy göndermede melek görevlendirme usulünü ortaya koymaktadır. Bu arada نُلْقِى *nulkıı* fiilinin başındaki سَ *sîn* edatı vahiy akışının devam edeceği bilgisini Hz. Peygamber'e ulaştırmaktadır. "Yakında" anlamına gelen bu *sîn* edatı, vahyin başlangıç dönemlerinde ara sıra *fetratü'l-vahy* denilen "kısa süreli kesinti"lerin olacağını da dolaylı olarak haber vermekteydi.

11. Vahyin Ağırlığı Üç Şekilde Anlaşılabilir

Âyette yer alan "ağır söz"ün mahiyeti hakkında farklı yaklaşımlar söz konusudur. Şimdi bunları ele almak istiyoruz.

a) Âyette sözü edilen "ağırlık", müfessirlerimizin büyük çoğunluğunun da kabul ettiği üzere, hiç şüphe yok ki vahyin içeriğinin ağırlığıdır. Önceki âyetlerde sözü edilen "geceleyin kalkış"ın nedeni, vahyin değeridir; yani kadru kıymeti anlamındaki ağırlığıdır. Kur'ân, içerdiği emirler, yasaklar ve dolayısıyla muhataba yüklediği görevler itibariyle ağır ve dolu bir konum arz etmektedir. Ancak bilinmelidir ki, burada sözü edilen ağırlık, insan gücünün ve takatinin üstünde bir boyutta değildir. Çünkü Kur'ân'da "Yüce Allah'ın hiçbir cana kaldırmayacağı yükü yüklemeyeceği" beyan edilmektedir.[24] Ayrıca başka bir âyette de Yüce Allah'ın, dinde zorluk ve imkânsızlar yaratmadığı belirtilmektedir.[25] Buradaki ağırlık, imkânsızlık anlamına gelmez; sadece biraz daha fazla fedakârlık gerektirmektedir.

Sûrenin 20. âyetinde belirtildiğine göre başta Hz. Peygamber olmak üzere müminlerden önemli bir bölümü veya hepsi bu duyarlılığı göstermeyi başarmışlardı. Bu durumda Hz. Peygamber'in konumu daha özel bir hal ifade eder. Çünkü hem kendisi bu yükümlülüklerin gereğini yerine

24 Bakara 2/233, 286; En'âm 6/152; A'râf 7/42; Mü'minûn 23/62; Talâk 65/7.
25 Hacc 22/78.

getirmiş olacak, hem de muhataplarına bunu tebliğ edip onların da görevlerini yapmalarını sağlayacak katkıyı sunacak. Aslında dinlenme zamanı olan "gece vakitlerinde kalkmak" görevin büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Dünya hayatında vahyin bu yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışanlar için mahşerde de sevap tartılarının ağırlığı artacaktır.

b) Müfessirlerimizin önemli bir bölümü, "ağır söz" tamlaması hakkında bilgi verirken, konuyu vahyin gelişi esnasında yaşanan fiziksel ağırlık ve bedensel olarak hissedilen yükle de ilişkilendirmişlerdir. Buna dair çeşitli rivayetler kaynaklarımızda yer almaktadır. Bu cümleden olarak, devenin üzerinde bulunduğu bir esnada Hz. Peygamber'e vahiy gelince, devenin çöktüğü ve hareketsiz kaldığı nakledilmektedir.[26] Aynı şekilde Nebî (as)'a soğuk günlerde bile vahiy gelirken yüzünden ter aktığı ve vahyin ağırlığı nedeniyle yüzünün kızardığı ifade edilmektedir.[27] Olayın bu boyutu vahyin yüklediği sorumluluğun fiziksel boyutunu göstermektedir.

c) "Ağır söz"den maksat, bu değerlerin Kıyâmet Günü tartıda oluşturacağı manevî ağırlık da olabilir. Çünkü bu sözler hafif ve değersiz değildir. Aksine doğruluğunu, faydalarını ve açıklamalarının son derece güçlü olduğunu da unutmamak gerekir. Maksat Kur'ân'ın bereketinin ağırlığı olduğu belirtilerek, dünyadaki bu ağırlık gibi âhirette de tartıda ağırlık oluşturacağı beyan edilmektedir.[28] Bu rivayete göre vahyin ağırlığı dünya için "hakikat", âhiret için değer anlamında "mecaz" ifade eder.

d) Yüce Allah'ın koruma garantisinde olduğu için vahyin başkaları tarafından bozulamaması ve herhangi bir dış unsurun onu iptal edemeyecek olması da bu noktada hatırlanmalıdır. Ağırlığı "içerik bakımından doluluk" anlamına alınca, çeşitli ilim adamlarının asırlar boyu ondan yararlandığını ve yararlanmaya devam edeceğini, bunun sonucunda ilâhî mesajın ağırlığından hiçbir şey kaybetmeyeceğini özellikle hatırda bulundurmak zorundayız.

e) Ayrıca bu ağır sözlerin münafıklara ve dolayısıyla müşrik ve kâfirlere uygulamada çok güç geleceği de ifade edilen görüşler arasında yer almaktadır.[29] Âyetlerin iniş zamanı dikkate alındığında bu son görüş biraz zayıf görünse de, kıyâmete kadar bâkî kalacak bu ilâhî mesaja karşı kâfir ve münafıkların olumsuz tutumu bakımından isabetli görülmelidir.

26 Semerkandî, age., III, 509; Taberî, age., XXIX, 127; Râzî, age., XXIX, 174.
27 Zemahşerî, age., IV, 625.
28 Taberî, age., XXIX, 127.
29 Bu görüşler için bkz. Râzî, age., XXIX, 174-175.

f) "Vahyin ağırlığı" tıpkı yağmur yüklü bulutların ağırlığı gibi hayatı yeşerten, ona anlamını kazandıran ve hayatı dolu dolu yaşamayı sağlayan bir içerikle de anlaşılabilir. Yağmur nasıl kuru toprakları yeşertip canlandırıyorsa vahiy de aynı şekilde çorak gönüllere hayat vermektedir. Uzak bir yorum gibi görünse de vahyin ağırlığına bu açıdan da bakılabileceği kanaatindeyiz.

Vahiy değer ve içerik açısından hem hakikat hem de mecaz olarak çok ağır olduğu için, onunla donanımlı olanlar elbette onun ağırlığını ve sorumluluğunu üzerlerinde hissedeceklerdir. Söz ağır, sorumluluk da ağır olunca onu elde edebilmek için fedakârlıkların da aynı oranda ağır ve büyük olması elbette kaçınılmazdır. Bu nedenledir ki, geceleyin en az üç kez kalkmak ve gecenin çoğunu ayakta geçirmek önemli bir duyarlılık olarak benimsenmeli ve uygulanmalıdır.

b) Geceleyin İnşâ Olmanın Önemi

Yüce Allah, sûrenin 6. âyetinde, önceki âyetlerde dile getirdiği yükümlülükler bağlamında geceleyin kalkmanın diğer bir gerekçesini hatırlatmakta ve bilgilenmede gecenin farkını bizlere öğretmektedir.

1. Geceleyin Elde Edilen Bilgi Daha Etkili ve Kalıcıdır

اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِىَ اَشَدُّ وَطْـًٔا وَاَقْوَمُ قٖيلًاۜ "Şüphesiz, gecenin inşası daha başarılı ve kalıcıdır; sözü de daha etkilidir." Âyetteki نَاشِئَةَ *nâşie* kelimesi "kalkış, diriliş, inşa, neşe", الَّيْلِ *el-leyl* sözcüğü "gece", اَشَدُّ *eşedd* kelimesi "daha şiddetli, güçlü", وَطْـًٔا *vat'* kelimesi "sağlam, kuvvetli, etkili", اَقْوَمُ *akvem* kalıbı "güçlü, dayanıklı, kalıcı", قٖيلًاۜ *kıl* kelimesi ise "söz, deyiş, anlayış" demektir.

Bu âyette gecenin bazı özellikleri dile getirilmekte ve muhatabı yetiştirmedeki etkinliği gündeme taşınmaktadır.

a) اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ "Şüphesiz, gecenin nâşiesi, inşası." Gecenin inşa ediciliği, "gecenin bazı vakitlerini" ve "o vakitlerde yapılan işleri" içerir. "Gecenin bazı vakitleri"nden kasıt, elbette kalkılan üç vakittir ki bunlar gecenin üçte biri, yarısı ve üçte ikisidir. Sûrenin ilk âyetlerinde bu üç vakte ve orada kalkmaya dair emir yer almaktadır. Buna göre âyetteki نَاشِئَةَ الَّيْلِ *nâşiete'l-leyl* tamlaması, gecenin belli vakitlerindeki kalkışı ve bunların hayata yansımalarını ifade etmiş olur.

"Gecenin nâşiesi", gecenin insanı inşasıdır; yani geceleyin yapılacak fedakârlıklarla insanların şekillendirilmesi, bazı olaylara hazır ve donanımlı hale getirilmesidir. Başka bir ifadeyle, insanın yeniden inşası anlamına gelmektedir. Bitkilerin inşası, nasıl ki yerden bitirilip tohumundan farklı yeni bir şekil alması ise,[30] geceleyin inşa olmak da kişiyi eskisinden farklı bir hale getirmeye vesile olur. Nitekim insanın tek bir candan veya cevherden yaratılıp ona çeşitli organlar verilmesinden söz eden âyetlerde de aynı şekilde *enşee/inşâ'* fiili kullanılmaktadır.[31] Dahası, insanların ilk yaratılışlarından ve mahşerdeki diriltilmelerinden söz edilirken kullanılan kelimelerden birisi de *nünşie/en-neş'e* sözcüğüdür.[32] Kur'ân'daki bu kullanım örneklerinden hareketle, geceleyin gerçekleştirilecek inşa faaliyetinin sonuçlarının, öncesinden çok daha farklı ve etkili olacağını söylemekte hiçbir sakınca yoktur.

"Gecenin inşası" bir anlamda geceleyin dirilmek demektir. Geceleyin donanımlı hale gelip manevî olarak dirilmiş olanlar, kalktıkları geceyi de diriltmiş olurlar. Çünkü inşa etmek ihya etmek demektir. Bu nedenle, risaletin ilk dönemlerinde Hz. Peygamber'den neden bu şekilde davranmasının istendiği ortaya çıkmış olmaktadır. Âyetin başındaki اِنَّ *inne* edatı bu gerçekliğin sağlamlığını ortaya koymada anlama güç katmaktadır. Bu doğrultuda Hz. Peygamber'in geceleyin inşasının, ilk vahyi almaya başladığı zamanla da uyumlu olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

b) هِيَ اَشَدُّ وَطْـًٔا وَاَقْوَمُ قِيلاًۜ "(Gecenin inşası) daha başarılı ve kalıcıdır; sözü de daha etkilidir." İmam Ferrâ buradaki وَطْـًٔا *vat'* kelimesini açıklarken onun "alabildiğine sebatlı, kararlı ve etkin" anlamlarına geldiğini beyan etmektedir. Gece vakitlerinde kalb boş olduğu ve farklı işlerle meşgul olmadığı için, gece saatleri daha etkili sonuçların elde edilmesine vesile olur. Bu kelimenin *vıt'* ve *vitâ'* şeklinde de okunabildiği, buna göre anlamının "uygunluk, onarıcılık" olduğu ifade edilmektedir.[33] وَاَقْوَمُ قِيلاًۜ *akvemu kılâ* ifadesi ise, sözün çok daha kalıcı ve etkisinin devamlı oluşu demektir.

Gecenin sakin yapısı bir taraftan insanın psikolojik açıdan dinginliğini sağlarken, diğer taraftan da başka gürültü ve meşguliyetler bulunmadığı için sözün çok daha net bir şekilde duyulmasını, anlaşılmasını ve korunmasını temin edecektir.

---

30 En'âm 6/141; Vâkı'a 56/72.
31 En'âm 6/98; Mülk 67/23.
32 Vâkı'a 56/61-62.
33 Ferrâ, age., III, 197; Yazır, age., VIII, 399.

Bütün bu izahlarımızın sonucunda şunu söyleyebiliriz: Âyetin verdiği anlam, geceleyin kalkışın çok daha uygun bir davranış olduğu ve maksadı gerçekleştirmede çok daha ileri düzeyde etkinlik sağlayacağı şeklindedir.

11. Gece İnşa Olmuş Gündüz Meşguliyetleri Tesbihe Döner

إِنَّ لَكَ فِى النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا "Muhakkak ki, gündüzün senin için uzun (ve değerli) meşguliyetler olacaktır." Âyetteki النَّهَارِ *en-nehâr* kelimesi "gündüz", سَبْحًا *sebh* sözcüğü "meşguliyet, uğraşı, tesbih", طَوِيلًا *tavîl* kelimesi ise "uzun, çok" demektir.

a) Önceki âyetin devamında gelen bir âyet olarak, burada Hz. Peygamber'in ve diğer muhatapların gece inşa edilmelerinin bir başka gerekçesi ele alınmaktadır. Gündüz insanların çeşitli meşguliyetleri olacaktır; dolayısıyla vahyin aydınlığını doğru ve arzu edilen düzeyde elde edememek söz konusu olabilir. Onun için, öncelikle geceleyin vahiy ile donanımlı hale gelmenin gereği üzerinde durulmakta, ardından bunu engelleyebilecek bazı meşguliyetlerin varlığı hatırlatılarak, insanların dikkatleri bu noktaya çekilmektedir.

b) Gündüz yaşanacak meşguliyetlerden birisi de şüphesiz gece sahip olunan bilgilerin gündüzleri diğer insanlara ulaştırılmasıdır. Geceleri bilgi depolamak, gündüzleri onları diğer insanlara tebliğ etmek için çok önemli bir metottur. Bir anlamda gündüz yapılacak hayırlı hizmetler için gece inşa olmak zorunluluk arz etmektedir.

c) Bazı müfessirlerimiz âyetteki سَبْحًا *sebh* kelimesini "uyku için boş zaman" anlamına alarak, maksadı şu şekilde ifade etmektedirler: Gecelerini değerlendirmek üzere uyanık kalanların bu ihtiyacı karşılamaları için gündüz bolca zaman ve fırsatları olacaktır. Bu durum başta Hz. Peygamber olmak üzere diğer müminlere hatırlatılmaktadır.[34] Böyle olunca, gündüzün çeşitli zamanlarında uyku ihtiyacı giderilerek vücudun herhangi bir sağlık sorunu yaşamasının önü de kesilmiş olmaktadır.

d) Âyette verilmek istenen diğer bir mesaj da şudur: Buradaki سَبْحًا *sebh* kelimesi ile *tesbîh* kelimesinin aynı kökten geldiği düşünüldüğünde âyette neden bu kelimenin seçildiği daha iyi anlaşılmaktadır. Kur'ân'ı geceleyin anlayarak ve hissederek okuyanın, yani gecesini vahiy ile inşa ve ihya eden kişinin gündüz yaşayacağı meşguliyetler tesbihe dönüşecektir. Çün-

---

34 Taberî, age., XXIX, 132; Zemahşerî, age., IV, 626.

kü bu insanlar, geceleyin vahiyden aldıkları bilinçle dolu olacakları için, gündüzleyin Allah'ın gazabını gerektirecek davranışlardan uzak duracaklardır. Böylece geride Allah rızasına dayalı bir hayat kalacaktır.

Hz. Peygamber'in risaletle görevlendirildiği dönemde insanların sahip olduğu derin bozukluklar, cehalet karanlıkları ve insanlık dışı kabuller ve uygulamalar birer "gece", yani karanlık mesabesindeydi. İşte Yüce Allah o karanlıkların yakın bir gelecekte yerini aydınlığa terk edeceğini Hz. Peygamber'e müjdelemektedir. Karanlıklar er veya geç yerini aydınlığa bırakacaktır. Bu arada kıyâmet sabahına kadar gelecek duyarlı insanlar da motive edilmekte ve morallerini kesinlikle bozmamaları gerektiği kendilerine hatırlatılmaktadır. Hem Mekke toplumunun inkârcı ileri gelenlerine hem de kıyâmete kadar gelecek inkârcılara açıkça gözdağı verilmektedir.

c) Yüce Allah'ı Zikr Etmenin ve O'na Yönelmenin Önemi

Vahyin gece gönderilmeye başlanmasıyla uyumlu olarak, geceyi vahiy ile değerlendirmenin önemi, vahyin içerik olarak ağırlığı ve değeri, gecenin insanı bilgili ve donanımlı hale getirmedeki etkinliği ele alındıktan sonra, Yüce Allah şimdi de bir başka duyarlılığa dikkat çekmektedir.

1. Allah'ın İsminin Anılması, Şanının Yüceltilmesi Demektir

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ "Rabbinin adını an." Âyetteki اذْكُر *üzkür* emri "anmak, zikretmek, hatırlamak", اسْمَ رَبِّكَ *isme rabbik* tamlaması ise "rabbinin adı, yüceliği" demektir.

a) وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ "Rabbinin adını an." Yüce Allah'ın isminin zikredilmesi adının ve dolayısıyla yüceliğinin anılması veya tesbih edilmesi demektir. Bu emirdeki üç kelimeyi ayrı ayrı olarak kısaca açıklamak istiyoruz.

1. Âyetteki اذْكُر *üzkur* emri, "anmak, hatırlamak" anlamıyla Yüce Allah'ın insan fıtrâtına yerleştirdiği "O'nu tek ilâh olarak tanıma" programına uygun hareket etmektir. Buradaki اذْكُر *üzkur* emri, tıpkı A'lâ 87/1'de olduğu gibi, başka yerlerde *sebbıh* şeklinde de gelmektedir. Bu kullanımlar birbirlerinin yerini alabilmekte ve "zikir" ile "tesbih" birbirlerini tamamlayan kavramlar olarak görülmektedir.

Hatırlatmak için bir şeyin önceden bildirilmesi veya öğretilmiş olması gerekir. "İlâhî gerçekleri hatırlatma" anlamıyla vahyin en yaygın isimlerin-

den biri de *zikr/zikrâ/tezkira*'dır. Kur'ân'ın hatırlatıcılığı, içerdiği ilkeleri insan fıtratının yadırgamaması demektir. İnsan iradesinin müdahale etmediği, beşer kanaatlerinin işe karıştırılmadığı arı duru bir dinî sunum, amacına hizmet eden bir faaliyettir. Ancak yapılan bazı olumsuz müdahaleler Yüce Allah'ın iki kitabının birbirini kabul etmemesine neden olmaktadır. Vahiy denilen ilâhî kitap ile insan kitabı, eğer doğru bir iletişim kurulursa birbirlerini asla yadırgamayacak, birbirlerini asla yalanlamayacaktır. Hatırlatmayı doğru yapmak, hatırlatılan şeyin doğru olmasıyla ve üslubun güzelliğiyle amacına ulaşır.

2. Yüce Allah'ın isminin hatırlatılması emrinde *Allâh* kelimesi değil, O'nun *ism*i yer almaktadır. اِسْمَ *ism* kelimesi "ad, isim" anlamında kullanıldığı gibi, *sümüvv* kökünden geldiği kabul edilerek "yücelik" anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla Allah'ın isminin anılması demek, O'nun yüceliğinin anılması ve büyüklüğünün farkına varılıp kulların acizliklerini itiraf etmeleri demektir.

3. Âyetteki رَبِّكَ *rabbike* "senin Rabbin" tamlaması da dikkat çekmektedir. Vahyin ilk dönemlerinde gelen sûrelerde büyük çoğunlukla *Allâh* kelimesi değil de *rabb* sıfatı tercih edilmektedir. Elbette bunun bir sebebi olmalıdır. Kanaatimizce bunun muhtemel sebebi, Hz. Peygamber'in sahipsiz olmadığının kendisine bildirilmesidir. "Sahip, koruyup kollayan, yetiştiren, terbiye eden" gibi anlamlara gelen *rabb* sıfatı, bir taraftan müminleri motive ederken, diğer taraftan da inkârcı muhataplara gözdağı vermektedir. Bu önemli incelik vahyin indirildiği dönemle sınırlı değildir; bütün zamanların müminlerini ve inkârcılarını ilgilendirmektedir.

b) Yüce Allah'ın anılması bazı âlimlerimiz tarafından özel olarak "namaz"la ilişkilendirilmektedir.[35] Oysa bu âyetin indirildiği dönemde, yani vahyin ilk günlerinde bugün bilinen ve uygulanan haliyle namaz emrinin henüz gelmediği bilinen bir gerçektir. Buradaki emirden maksat, önceki âyetlerle uyumlu olacak şekilde, gece ve gündüz Allah'ın yüceliğini hatırlamaya devam etmektir. Gece kalkınca öncelikle Kur'ân'ı *tertîl* üzere okumak bu emrin gereğini yerine getirmek demektir. Gece vakitlerinde Kur'ân üzerinde yoğunlaşanlar aynı zamanda Yüce Allah'ı zikretmektedirler. Gündüz meşguliyetleri de bu sayede anlam kazanmakta ve Allah'ı zikretmek hayatın tamamını kuşatacak bir boyuta ulaşmış olmaktır. Çünkü vahyi düşünerek ve hissederek okumaya çalışmak, onu indiren ilâhî kudretin yüceliğini anlamaktır.

35 Semerkandî, age., III, 510.

c) Allah'ı zikretmek, *tesbih* yani *sübhânellâh, tehlîl* yani *lâ ilâhe illellâh*", *tekbîr* yani *Allâhü ekber, temcîd* yani "Allah'ı yüceltmek" ve *tevhîd* yani "Allah'ın bir olduğunu ilan etmek" anlamlarını içerir. Ayrıca namaz kılmak, Kur'ân tilâveti, ilim tahsili ve benzer şekillerde Hz. Peygamber'in gece ve gündüz devam ettiği ve onun hayatını kuşatan bütün eylemleri de kapsar.[36]

d) Âyette, "sabah-akşam, gündüz-gece" gibi, Allah'ı zikretmenin herhangi özel bir zamanından söz edilmemektedir. Bu durumda maksadın, mümkün olan bütün zamanlarda zikre devam etmek olduğu açıktır. Esasında "Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin"[37] âyeti dikkate alındığında, Yüce Allah'ı çokça zikretmenin ayrı bir emir olduğu ortaya çıkacaktır. Devamlılık, görevi veya işlemi mümkün olan her fırsatta yerine getirmeyi ifade eder. Allah'tan bağımsız bir alan olmadığı bilincini kazananlar, hayatın her alanında O'nun varlığını ve şahitliğini unutmayarak yaşamanın erdemini bilirler. Bunu insanlar içerisinde en iyi ve en başarılı şekilde uygulayan ilk ve tek kişi, son ilâhî vahyin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber Efendimizdir.

e) *Zikr* "hatırlamak" ile birlikte "gündemde tutmak" anlamını da beraberinde taşımaktadır. Gündemini Allah'ın belirlediğini bilmek ve Allah'ı gündeminin asıl unsuru olarak kabul edip bu dikkat ve hassasiyetle yaşamak, yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyette emredilen hususlar arasında yer almaktadır. Duyarlılık sahibi insanlar, hem namazlarında ve diğer ibadetlerinde, hem de hayatın her alanında yerine getirdikleri görevlerinde bir anlamda zikir yapmaya devam etmektedirler. Buna göre, dua ve istiğfarlarında, davet ve fedakârlıklarında, emirlere sarılmalarında ve yasaklardan kaçınmalarında, hâsıl-ı kelâm insanın bulunduğu her alanda gösterdikleri dikkatli tutumları sebebiyle ödüllendirileceklerdir. Bu nedenle, Yüce Allah Müzzemmil sûresinin bu âyetinde, önce Hz. Peygamber'e, ardından bütün müminlere "Rablerini hatırda tutmaları gerektiğini" emretmektedir. Kur'ân ile geçirilen her an zikir olduğu için, âyetin önceki âyetlerle mesaj uyumu son derece açıktır.

Hayatın gündüz yaşanan meşguliyetlerinde zikre devam etmek, Yüce Allah'ın yarattığı her şeyi, kâinata sahip kıldığı erişilmez gücünü temaşa etmek ve O'nun huzurunda saygı ile eğilmek demektir. Yaratılana bakıp Yaratan'ı düşünmek zikirdir. O muhteşem yüceliğin sahibi olan Yüce

36 Zemahşerî, age., IV, 626.
37 Ahzâb 33/41; Cum'a 62/10.

Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmek işte bu şekilde gerçekleştirilen zikirle mümkün ve anlamlı olur.

İnsân sûresinin 25-26. âyetlerinde de ifade edileceği üzere, hayat sadece gündüzden ve gündüzleri yapılanlardan ibaret değildir. Geceleyin de yapılması gereken fedakârlıklar vardır. Bu nedenle, gündüz yapılması istenen zikrin peşinden, geceleyin de secde ve tesbih emri gündeme getirilmektedir. İşte Müzzemmil sûresinin bu âyetiyle İnsân sûresinin söz konusu âyetleri mesaj olarak birbirini tamamlamaktadır.

11. Tebtîl Sağlam Bir Yöneliş Sergilemektir

وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْت۪يلاًۜ "Bütün varlığınla O'na yönel." Âyetteki تَبَتَّلْ/تَبْت۪يلاًۜ *tebettel/tebtîl* kelimeleri "yürekten adamak, yürekten yönelmek" demektir.

Allah'ı zikretmenin yanında ikinci bir emir ise, dua ve ibadetlerde Yüce Allah'a karşı ihlâslı ve samimi olmaktır. *Tebettül,* başkasından ilgiyi keserek sadece birine yönelmek şeklinde açıklanmaktadır. Ayrıca bu kelime, özellikle Hz. Meryem'le ilişkilendirilerek, onun ibadette sadece Allah'a yönelmesini, bir anlamda başkalarından ilgiyi kesmesini, dahası iffetli oluşunu ifade etmektedir. Dünyadan ve onun meşgalelerinden ayrılan kullar için de bu kelime söz konusu edilmektedir.[38] *Betûl* kelimesi, erkeklerden uzak duran, onlara ilgi duymayan iffetli kadınlar için kullanılmaktadır.[39]

Bütün bu kullanımlardan anlaşılan şudur: *Tebettül,* bir insanın dünya ile ilişkisini gerektiği sınırda tutması ve bütün varlığı ve samimiyetiyle Allah rızasına yönelmesi demektir. İşte bu âyette Yüce Allah Hz. Peygamber'e hitaben, onun öncelikle Rabbini hatırında tutmasını ve bütün kemaliyle sadece O'na yönelmesini istemektedir.

Âyetin sonundaki تَبْت۪يلاًۜ *tebtîl* kelimesi de zaten bu yönelişin olması gerektiği gibi yapılmasını ifade etmeyi amaçlamaktadır. Aslında kural gereği bu kelime *tebettül* şeklinde fiilin cinsinden ve onunla aynı kalıpta getirilmeliydi. *Tebettül* denilen "başka varlıklardan kesilip uzaklaşma"nın meydana gelmesi için kişinin kendisini ilgili şeylerden uzak tutması gerekir. İşte *tebtîl* "uzak tutmak, ilgisini kesmek" demektir. *Tebettül* ileri düzeyde bir fedakârlıktır ve *tebtîl*in sonucudur. Kişi kendisini başka şeylerden uzak tutarsa *tebettül*e ulaşır. Bu nedenle âyetin sonundaki kelime *tebtîl* kalıbında getirilmiştir.[40]

38 Semerkandî, age., III, 510; Taberî, age., XXIX, 12; Zemahşerî, age., IV, 626.
39 Râzî, age., XXIX, 178.
40 Râzî, age., XXIX, 178.

Bunun diğer bir nedeni de şöyle açıklanmaktadır: Bazı âlimlerin beyan ettiği gibi *tebtîl* şeklindeki kalıbın verdiği anlam ile *tebettül* kalıbının anlamı aynıdır; sûrenin bundan önceki âyet sonlarındaki ifade uyumu için (*îlâ*) bu kalıp tercih edilmiştir.[41]

Müzzemmil sûresinin ilk grup âyetinde vahyin dikkatli ve yavaşça okunmasının zamanı "gece vakti" olarak belirlenmektedir. Buna rağmen, risaletin ilk dönemlerinde gündüzleri âyetler üzerinde hiç düşünülmediği gibi bir kanaat kesinlikle doğru değildir. Vahiy ile iletişim noktasında ideal olan vakit gece olsa da, diğer zamanlarda da ilâhî mesaj üzerinde zihin yormak, düşünce üretmek ve kulluk bilincini artırmaya çalışmak elbette gereklidir. İlk dönemlerde vahyin üzerinde gece çalışılmasının emredilme gerekçesi, geceleyin yapılan bilgilendirilmenin daha etkili ve kalıcı olması ile, insanların gündüzleri fazlaca meşguliyetlerinin bulunması olarak belirlenmiştir.

Gece öğrenilen hakikatler gündüz muhataplara iletilecek, böylece toplumda karşılıklı ve verimli bir bilgilenme yaşanacaktır. Ayrıca eğer geceleyin doğru bir donanım sağlanmışsa o gecenin sabahında kişiler ilâhî gazabı gerektirecek yanlışlıklar yapmamayı da öğrenecektir. Böylece, gündüz yaşanan meşguliyetler âdeta bir tesbih bilinciyle şekillendirilmiş olacaktır. Bu arada Yüce Allah'ı zikrederek O'nu hayatın merkezine alanlar, daha ileri düzeyde bir başarı elde etmek için bütün varlıklarıyla O'na yönelmeyi de başaracaklardır. Başta Hz. Peygamber olmak üzere, hem risaletin ilk yıllarındaki Müslümanlar, hem de kıyâmete kadar gelecek müminler bu yolu kendilerine rehber edinecek ve kulluk bilinciyle, hayatı örnek alınacak bir şekilde yaşamaya çalışacaklardır.

d) Doğu ve Batının Rabbinin Vekîl Edinilmesi

Yüce Allah sûrenin 9. âyetinde çok önemli bir başka noktayı gündeme getirmekte, bir taraftan Kendisinin erişilmez gücüne ve kudretine değinmekte, diğer taraftan da O'nu vekîl edinmenin gerekliliğini hatırlatmaktadır.

1. Tek İlâh Olan Yüce Allah Doğunun ve Batının Rabbidir

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ "(Allah) doğunun da batının da Rabbidir; Kendisinden başka hiçbir ilâh da yoktur." Âyetteki الْمَشْرِقِ *el-meşrık* kelimesi "doğu", الْمَغْرِبِ *el-mağrib* sözcüğü ise "batı" demektir.

41 Zemahşerî, age., IV, 626.

a) رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ "(Allah) doğunun da batının da Rabbidir." Yüce Allah, Kur'ân'da başka âyetlerde de "doğu ve batı" kavramlarını çeşitli bağlamlarda kullanmaktadır. Söz konusu âyetleri iki başlıkta ele alabiliriz:

1. İlk örnek kullanımlar "namaz" veya "yapılacak iyilik ve fedakârlıklar"la ilgilidir:

ı. "Doğu da batı da Allah'ındır, nereye yönelirseniz Allah'ın rızası oradadır."[42]

ıı. "De ki: Doğu da batı da Allah'ındır, dileyeni doğru yola ulaştırır."[43]

ııı. "Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz yeterli iyilik değildir, asıl iyilik Allah'a, âhirete, meleklere, kitâba ve peygamberlere gönülden inanmanızdır..."[44]

Bu örneklerde insanların ibadetlerindeki kalbî yönelişler öne çıkartılmakta, yapacakları fedakârlıklarda asıl önemli olan hususun Allah rızası olduğu beyan edilmektedir.

2. Diğer kullanımlarda ise Yüce Allah'ın kudreti ve her şeyin sahibi olduğu muhtevası söz konusudur:

ı. "İbrahim (putperest muhatabına) dedi ki: Allah güneşi doğudan getirir; hadi sen de batıdan getir bakalım..."[45]

ıı. "(Mûsâ, Firavun'a) dedi ki: Allah doğunun, batının ve ikisi arasındaki bütün varlıkların Rabbidir..."[46]

ııı. "Allah iki doğunun ve iki batının Rabbidir."[47]

ıv. "Allah göklerin, yerin, ikisi arasındaki varlıkların ve bütün doğuların Rabbidir."[48]

v. "Doğuların ve batıların Rabbine yemin olsun ki, Biz her şeye kaadiriz."[49]

---

42 Bakara 2/115.
43 Bakara 2/142.
44 Bakara 2/177.
45 Bakara 2/258.
46 Şu'arâ' 26/28.
47 Rahmân 55/17.
48 Sâffât 37/5.
49 Me'âric 70/40.

Bu âyetlerde ele alınan konu, Yüce Allah'ın bütün varlıkların Rabbi olduğu, O'nun sahipliğinin dışında başka hiçbir varlığın böyle bir iddiasının olamayacağıyla ilgilidir. Yüce Allah, A'râf 7/128'de bütün yeryüzünün Kendisine ait olduğunu ve dilediğini oraya vâris kılacağını beyan ederek, başka sahiplik iddialarının geçersizliğini ortaya koymaktadır.

Âyetlerin indirildiği dönem itibariyle doğunun İran'a, batının ise Roma'ya ait olduğu vehmi Kur'ân tarafından düzeltilmekte ve yaratılmış her mekânın gerçek sahibinin Yüce Allah olduğu ilan edilmektedir.[50] Böylece ilk muhataplar başta olmak üzere, bütün müminlere moral, karşıtlarına da gözdağı verilmesi amaçlanmaktadır.

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette "doğu ve batı", diğer bazı âyetlerde "iki doğu, iki batı", bazılarında ise "bütün doğular ve batılar" ifadeleri yer almaktadır. Bazı âlimlerimiz "doğu ve batı" kavramlarını güneşin ve ayın doğması ve batması ile ilişkilendirmekte, çoğul kullanımların sebebinin ise bu doğuş ve batışların her gün yer değiştirmesi olduğunu belirtmektedirler. Bu yaklaşım doğru olsa da asıl maksat, bütün mahlûkların Yüce Allah'a aidiyetini ortaya koymaktır. Âyetlerdeki kalıp değişiklikleri bu konudaki mesajın bu şekilde anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

b) لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ "Kendisinden başka hiçbir ilâh da yoktur." Bu ifade ile Yüce Allah, doğu ve batının Rabbi oluşunun gerekçesini, Kendisinden başka ilâh olmaması ile de güçlendirmektedir. O'ndan başka üstün güç olmadığına göre, bütün varlıkların Rabbi sadece O'dur. Bu nedenle sadece O sevilmeli, O'na gönül verilmeli, O'nun emir ve yasaklarına riayet edilmeli, O'na kul olunmalı, O'nun rızası gözetilmeli, izzet, itibar, şeref ve onur sadece O'nun katında aranmalıdır.

Âyetlerin indirildiği Mekke döneminde ekonomik güce, doğru değerlerden oluşmayan temelsiz bir otoriteye ve benzersiz bir baskıya boyun eğiş söz konusu idi. Bu nedenle insanlar büyük çoğunlukla şahsiyetsizleştirilmiş ve bunun sonucunda da köleleştirilmişlerdi. Köle ruhlu insanlar çoğalmıştı. Toplumda nelerin değerli ve saygın olması gerektiği ve nelere itibar edilmesinin doğru olduğu noktasında derin sorunlar yaşanıyordu. Kur'ân, işte tam da böyle sahte bir itibar gösterisinin hâkim olduğu ortamda, saygının kaynağını ve adresini Yüce Allah olarak belirlemekte ve başta Hz. Peygamber olmak üzere, kıyâmete kadar gelecek bütün müminler bu noktada inşa edilmeye çalışılmaktadır.

50 İslâmoğlu, age., s. 1185'te 9. not.

Bir anne nasıl ki anneliğini başkalarıyla paylaşmıyorsa, Yüce Allah da ilâhlığını başka varlıklarla kesinlikle paylaşmamaktadır. Bu noktada aracılık kabul eden bütün anlayışlar kesin bir dille reddedilip, böyle inananlar müşriklikle tanımlanmaktadırlar. Çoğunluğunu putperest insanların oluşturduğu Mekke'de müşrikler yaratıcı Allah inancına sahip olsalar da edindikleri aracı putlar Yüce Allah'ın yerini almakta, kulluk ve fedakârlık adına yapılan şeyler putlara yönlendirilmekteydi.

İçlerinde "heva ve arzularını ilâhına dönüştüren" veya "ilâhını hevasına dönüştüren" kişilerin bulunduğu Mekke'de tek ilâh vurgusunun her fırsatta yapılması bir zorunluluktu. Bu itibarla, Yüce Allah, yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyette "doğu ve batının Rabbi" olduğunu ifade ettikten sonra, Kendisinden başka hiçbir ilâhın bulunmadığı mesajını muhataplara vermektedir. Böylece bütün yaratılmışların Rabbi olmak için tek ilâh olmanın şart olduğu, ortaklıkların bu meseleye uygun olmadığı özellikle beyan edilmektedir.

11. Vekîl Sadece Yüce Allah'tır

فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا "(Bu nedenle, sadece) O'nu vekîl tut." Âyetteki اتَّخِذْ *ittehız* emri "edinmek, tutmak", وَكِيلًا *vekîlâ* kelimesi ise "vekil, kefil" demektir.

Bu âyette verilmek istenen mesajı "(Bu nedenle), O'nun himayesine sığın, sadece O'nu vekîl tut; sadece O'na güven" şeklinde anlamak durumundayız. Râzî'nin de isabetle değindiği gibi, madem ki Yüce Allah doğunun ve batının Rabbidir ve kendisinden başka hiçbir ilâh da yoktur; o halde O'nu vekil ve dayanak edinip, bütün işleri O'nun emirlerine ugun hale getirmek, amelleri ve kulluk faaliyetlerini O'nun rızasına endekslemek gerekmektedir.

İmam Ferrâ, buradaki emrin Yüce Allah'ın vaad ettiği şeyleri yerine getirmede "kefil tutulması" anlamına geldiğini beyan etmektedir.[51] Bu yorum da isabetlidir; çünkü vahyin ilk dönemlerinde Hz. Peygamber'in ve müminlerin şiddetle muhtaç oldukları şey, kendilerini büyük bir güce yaslamaları ihtiyacı idi. İşte âyette bu ihtiyaç karşılanmakta, verdiği sözleri tutmada dayanak olarak Yüce Allah'ın yeterli olacağı muhataplara hatırlatılmaktadır.

51 Ferrâ, age., III, 198.

Vekîl kelimesi, gündelik kullanımda "başkasına ait bir işin çözüm için emanet edildiği kişi, makam" demektir. Bu kavram "görevini yapabilmek için bir başkasına dayanmak" anlamına da gelmektedir. *Vekîl* kelimesi, Yüce Allah için kullanıldığında bazen "koruyucu",[52] bazen "destekçi, savunucu",[53] bazen de "her şeyi gözetiminde tutan"[54] anlamını vermektedir. Yüce Allah kendisinden başka hiçbir varlığın "vekil" edinilmemesi gerektiğini,[55] "vekil" olarak Kendisinin yeterli olacağını[56] beyan etmektedir.

En'âm 6/66'daki *vekîl* kelimesi "korumalık yapmak ve sorumluluğunu üstlenmek" anlamlarında kullanılmaktadır. Orada Hz. Peygamber'den, kendisini yalanlayanlara karşı "vekil olmadığını" söylemesi istenmektedir. Din adına vekâlet kavramı sadece Yüce Allah'a nispet edilmektedir; insanlar din adına birbirinin vekili olamayacakları gibi, birbirlerine vekâlet de veremezler. Çünkü Yüce Allah, Hz. Peygamber'in bile insanlara vekil olmadığını,[57] yani onları koruyup sahiplenemeyeceğini, onların üzerinde otorite sahibi olmadığını ve güven kaynağının sadece Kendisi olduğunu[58] ifade etmektedir.

Hz. Peygamber'in risaletle görevlendirildiği ilk dönemde gelen bu âyet, onun Yüce Allah'ı vekil ve kefil tutmasını, sadece O'na güvenmesi gerektiğini öngörmektedir. Çünkü peygamberlik kurumu böyle bir tarihî gerçekliğe sahiptir. Hz. Mûsâ'ya yönelik bir hitapta da bunun böyle olduğu açıkça görülmektedir.[59]

Başta Hz. Peygamber olmak üzere, bütün zamanların müminleri sadece Allah'a güvenmeli, O'nu otorite kabul etmeli, O'nun desteğini istemeli, O'nu koruyuculuğuna sığınmalı ve O'nun rızasını arzu etmelidir. Kendisinden başka ilâh olmayan varlık vekil edinilmeye lâyıktır. Bunun dışında, kulluk görevlerinde başkasını vekil tutmak, başkalarına vekâlet vermek, başka destekçi ve otorite aramak, bu âyetin verdiği mesaj gereği doğru bir davranış değildir.

---

52 Âl-i İmrân 3/173; En'âm 6/107.
53 Nisâ' 4/109.
54 En'âm 6/102; Hûd 11/12; Zümer 39/62.
55 İsrâ 17/2.
56 Nisâ' 4/171; Ahzâb 33/3.
57 En'âm 6/107; İsrâ 17/54.
58 En'âm 6/102.
59 İsrâ 17/2.

10-14. ÂYETLER:

وَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَم۪يلًا ﴿١٠﴾

وَذَرْن۪ي وَالْمُكَذِّب۪ينَ اُو۬لِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَل۪يلًا ﴿١١﴾

اِنَّ لَدَيْنَٓا اَنْكَالًا وَجَح۪يمًاۙ ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا اَل۪يمًا ﴿١٣﴾

يَوْمَ تَرْجُفُ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَث۪يبًا مَه۪يلًا ﴿١٤﴾

“**10.** O (müşriklerin) söylediklerine karşı (inancında) sabırlı (yani kararlı) ol ve onlardan güzellikle uzaklaş. **11.** Nimet sahibi (kılınmış) o yalancıları Bana bırak; sen de onlara biraz mühlet ver. **12-13.** Hiç şüphesiz (onlar için hazırlanmış) prangalar, yakıcı ateş, boğazdan geçmeyen yiyecek ve elem verici bir de azap sadece bizim katımızda vardır. **14.** O gün (yani Kıyâmet Günü) yeryüzü ve dağlar sars(ıl)acak; dağlar da erimiş bir kum yığınına dönecektir.”

Sûrenin ilk âyetlerinde Hz. Peygamber'in risalet için inşasının temel ilkeleri hakkında genel bilgi verildikten sonra, Yüce Allah'ın doğu ve batının, yani bütün yaratılmışların rabbi olduğu, Kendisinden başka hiçbir ilâhın bulunamayacağı, bu nedenle sadece O'nu vekil edinmenin gereği üzerinde durulmuştur. Bunun nedeni, Hz. Peygamber'in Yüce Allah ile olan ilişkisini düzenlemek ve O'na karşı görevlerini kendisine öğretmektir. Şimdi ise, ikinci görev ve sorumluluğu bağlamında, inkârcı insanlarla ilişkisi ve iletişimi üzerinde çeşitli bilgilendirmeler yapılmaktadır.

a) İnkârcılara Nasıl Davranmalı?

Yüce Allah'a karşı kulluk görevi yapılırken bu arada yaşanabilecek incitici müdahalelere hazırlıklı olması, onlara karşı kararlı bir duruş sergilemesi ve dirençli olması Hz. Peygamber'den, dolayısıyla bütün mümin muhataplardan istenmektedir.

1. Kötülüğe Karşı Sabır ve Hakta Israrcılık Esastır

وَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ “O (müşriklerin) söylediklerine karşı (inancında) sabırlı (yani kararlı) ol.” Âyetteki اصْبِرْ *ısbir* emri “sabretmek, kararlı ve ısrarcı olmak”, يَقُولُونَ *yekuulûne* fiili ise “söylemek” demektir.

Yüce Allah Hz. Peygamber'i peygamberlik görevinin henüz ilk döneminde inşa etmek için, ona vahiyle ilişkisi noktasında görevler vermiş, geceleyin kalkmasının gerekçesini vahyin içeriğine ve sorumluluğunun ağırlığına bağlamıştır. Yüce Allah'ı zikretmenin ve bütün varlığıyla O'na yönelmenin önemi bildirilmiş, bu arada Yüce Allah'ın mahlûkatın Rabbi olduğu ve sadece O'nu vekil edinmesinin gereği üzerinde durulmuştur.

Bütün bunlar, Mekke gibi şirk, küfür ve hukuksuzluğun büyük boyutlara ulaştığı bir yerde çeşitli tepkilere neden olacaktı. İşte Yüce Allah, bu âyette Hz. Peygamber'e bunun haberini vermekte ve ondan sabırlı davranmasını istemektedir.

Sabır Ne Demektir?

a) Âyetteki emir "sabır"dır. *Sabr,* "hak ve hakikat üzere direniştir, inançları savunmaktır." "İnsanın nefsini dizginlemesi" anlamında *sabr* "yılgınlık, korkaklık, çöküntü ve dert yanmanın zıddı"dır. İzzet ve şeref veren şey sabırdır; zillet ve mezellete düşüren şey sabır değil, acziyettir.

1. *Sabera* fiili bu âyette de olduğu gibi *'alâ* edatıyla "...karşı göğüs germek"; *'an* edatıyla "...rağmen hakta direnmek"; *li* edatıyla "...için sabretmek, direnmek" demektir. Edatsız veya *bâ* edatıyla olan kullanımında ise bu anlamların hepsi vardır.[60]

2. *Sabr/ısbirû* kelimesinin "direnmek" anlamı şu âyette çok belirgindir: "Ey iman edenler! Zorluklara karşı direnin; direnirken birbirinizle dayanışma içerisinde olun; mevzilerinizi koruyun ve Allah'a karşı duyarlı olun ki kurtuluşa erebilesiniz."[61]

3. *Sabr* kelimesinin "dik durmak" anlamını ise şu âyetlerde görmekteyiz: "(Ey müminler!) direnerek (gereğini yerine getirerek ve (sonunda) dua ederek (dik durarak) yardım isteyin."[62]

4. *Sabr* kelimesinin "savunmak" anlamı da son derece önem arz etmektedir. Bu anlamın öne çıktığı bir âyeti hatırlatmakla yetineceğiz: Sâd 38/4-6'da Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'in tebliğine karşılık şunları söylemişlerdi: "Bu (Muhammed) (as), yalancı bir büyücüdür. Bütün ilâhları tek ilâh haline mi getiriyor? (Bütün ilâhları kaldırıp tek ilâh inancı mı getiriyor?) Bu, cidden tuhaf bir şeydir. İçlerinden bir grup ileri atılarak dediler ki:

60 İslâmoğlu, age., s. 1300'de 8. not; s. 1185'te 10. not.
61 Âl-i İmrân 3/200.
62 Bakara 2/45, 153.

Yürüyün, harekete geçin! İlâhlarınıza sahip çıkın. Sizden istenen budur." İşte burada sözü edilen *vasbirû 'alâ âlihetiküm* ifadesindeki sabır, "savunmak, sahiplenmek, inançtan ve iddiadan ayrılmamak" demektir.

5. Bu kelimenin *ıstabera* kalıbı ise "kararlı olmak" demektir. Bu kullanım örneğinde konu aile fertlerine veya taraftarlarına namazın emredilmesiyle ilgilidir. Bu istekte kararlı ve ısrarcı olunmasını ifade için *ıstabır* kelimesi kullanılmaktadır.[63]

6. 'Asr sûresinde, ziyana uğramamanın dördüncü şartı "karşılıklı olarak sabrın tavsiye edilmesi"dir. Sabır, bazıları tarafından insanın her sıkıntıya boyun bükmesi olarak algılanmışsa da, bu yeterli bir yorum değildir. Çünkü bu kelime, kabullerdeki kararlılığı içerir. Baskı ve zulümlere karşı direnci esas alır. Sabrın zillet içerikli bir anlamı yoktur. Çünkü zillet, sahibini şahsiyetsizleştiren bir düşüklüktür.

7. Sabrın anlamlarından biri de takva içerikli davranıştır. Yani sabır, sorumluluğunun bilincinde olup gereken duyarlılığı göstermektir. İşte konuyla ilgili âyet: "Mallarınız ve çocuklarınızla ilgili olarak mutlaka imtihan edileceksiniz. Bu arada bazı kitap ehli kişilerden ve kâfirlerden çeşitli eziyetler duyacaksınız. Bunlara karşı sabreder, sorumlu davranırsanız, bilin ki bu, azim ve kararlılık isteyen işlerdendir."[64] İşte, mealini verdiğimiz bu âyette sabır ve takva yan yana gelmektedir. Bu şekilde sabrın takva ile ilişkisi ortaya konulmuş olmaktadır.

İşte bütün bu yönleriyle sabır, boyun büküp itiraz etmemek veya baskılara boyun eğmek değil, aksine inancında ısrarcı ve kararlı olmak anlamına gelmektedir.

b) Lokmân 31/17. âyette de belirtildiği gibi, din adına fedakârlık yapanlar bilmelidirler ki, başlarına sabır gerektirecek bazı sıkıntılar gelebilir. Hatta Hz. Peygamber "Cennet zorluklarla çevrilmiş, cehennem de arzularla"[65] buyurarak, ödülle buluşmanın yolunun zorluklara karşı sabırlı, kararlı ve dirençli davranmaktan geçtiğini belirtmektedir.

Yüce Allah, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette sabır emri ile Hz. Peygamber'e Mekke'de karşılaşacağı çeşitli sözlü veya fiilî eziyetlere karşı dolaylı olarak hazırlıklı olmasını emretmektedir. Bu doğrultuda baskılara karşı dik durmasını, olumsuz istekleri elinin tersiyle itmesini, kendi doğru

63 Tâhâ 20/132; Kamer 54/27.
64 Âl-i İmrân 3/186.
65 Müslim, Cennet, 1

inancında istikametini bozmamasını, yani inancında ve tebliğ ettiği değerler noktasında ısrarcı olmasını kendisinden istemektedir. Hz. Peygamber'in bu şekilde samimi davranıp dik duruş ortaya koyması çok önemliydi; çünkü onun dik duramadığı bir ortamda, davet ettiği müminlerin halinin nasıl olacağı ortadadır. Herhangi bir yanlışlık ve sıkıntı yaşanmaması için Yüce Allah onu önceden bilgilendirmektedir.

Yüce Allah verdiği bu bilgi ile eğitime de ölümsüz bir ilke kazandırmaktadır. Bilgilendirmeksizin istekte bulunmak veya bilgi sunmadan sorumluluk istemek, hatta bilinç kazandırmadan azarlamak ya da cezalandırmak doğru bir eğitim metodu değildir. İnsanlara zamanında gerekli bilgi verilecek ki onlardan doğru davranış beklenebilsin. Zaten asıl önemli olan nokta, sorun çıktıktan sonra onu çözüme kavuşturmak değildir; doğru metot, sorun çıkmadan önce hazırlıklı ve tedbirli olmayı başarmaktır.

11. İnkârcılardan Güzelce Uzaklaşmak Gerekir

وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا "Onlardan güzellikle uzaklaş." Âyetteki اهْجُرْ *uhcur* emri "ayrılmak, uzaklaşmak", جَمِيلًا *cemîlâ* kelimesi ise "güzel, güzelce" demektir.

Yüce Allah, inkârcıların olumsuz tavırlar sergileyeceğini Hz. Peygamber'e haber vererek, onlarla nasıl bir ilişki içerisinde bulunması gerektiğini kendisine öğretmektedir. Bu bağlamda, incitici söz ve davranışlara karşı direnç göstermek ilk emirdir; inkârcı düşmanlardan güzelce uzaklaşmak da ikinci görev olarak belirlenmektedir.

Hicret Nedir?

Ühcur/hicret emri, kullanıldığı kelimelere ve bulunduğu bağlama göre farklı anlamlar verir.

a) "Hicret", Müddessir 74/5'te "ilişkisini tamamen kesmek, uzaklaşmak" anlamına gelmektedir. Çünkü oradaki emir "bütün çirkinliklerden özenle uzaklaşmak" gereğini içermektedir. İlgili âyette de ele alacağımız üzere çirkinliklerden uzaklaşmak demek, onlarla ilişkimize ara vermek ve bir süre sonra yeniden onlarla buluşmak değildir. Maddî veya manevî çirkinliklerden uzaklaşmak her zaman için emirdir ve yerine getirilmesi dinî bir zorunluluktur. Bu nedenle Müddessir 74/5'teki hicret emri, "kötülükleri ebediyyen terk etmek" anlamına gelmektedir.

b) Bu kelime, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de olduğu gibi, جَمِيلًا *cemîlâ* şeklinde olumlu bir sıfatla gelirse, bu defa anlam farklı bir boyut kazanır. Hz. Peygamber'in müşrik veya inkârcılardan uzaklaşması, onlarla bütün ilişkisini kesmesi anlamına gelmez. Çünkü dini tebliğde muhataplar onlardı ve kendileriyle iletişimi devam etmeliydi.

Kur'ân'da yer alan "inkârcılardan uzaklaş" emri, aslında onların "davranışlarından uzaklaşma"yı içermektedir. "Selâm size, yolunuz açık olsun, biz kendini bilmezlerle bir arada bulunmak istemeyiz"[66] ifadesi gereği, inkârcılarla iletişimde gözetilecek esas, onlarla alaya veya hakarete dönüşecek konuşmalar yapmamak ve bu şartlarda aynı ortamı paylaşmamaktır.

Benzer bir anlam, Furkaan 25/63'te söz konusudur: "Kendini bilmezlerle karşılaştıklarında 'selâm' der geçerler." Buradaki mümin özelliği de aynı anlamı içermektedir. "Onlardan yüz çevir, onlara nasihate devam et, kendilerine açık ve etkili sözler söyle"[67] âyetinde öne çıkan mesaj da bu şekildedir.

Yüz çevirmek, ebediyen irtibatı kesmek şeklinde anlaşılmamalıdır. Nitekim boşanmamak için ve bir ön tedbir olarak eşlerini yataklarında yalnız bırakmaktan söz eden Nisâ 4/34'te kullanılan *fehcürûhünne* ifadesi de bu anlama gelmektedir.

Bütün bu örnekler ışığında söylemek istediğimiz husus şudur: Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki "Onlardan güzelce ayrıl" emri, konuyla ilgili âyetleri doğru anlamada çok önemli bir yer tutmalıdır. Diğer âyetleri de bu âyet ışığında anlamak durumundayız.

c) A'râf 7/199'da olduğu gibi, eğer muhataplar şiddetli bir inkârın içerisindeyseler, bu takdirde onlardan yüzçevrilmesi istenir; ancak yine ilişkinin tamamen kesilmesi üzerinde durulmaz. Bugün yüz çevirenlerin yarın hakkı kabul etmeyeceklerinin garantisi hiç kimsede yoktur. Biz tebliğle yükümlüyüz; alay ve hakaretten uzak durmalı, durum neyi zorunlu kılıyorsa ona göre davranmalıyız. Şartlar mutlaka ayrılmayı gerektiriyorsa, geçici sürelerle ayrılmakla yetinmeliyiz. Çünkü onların yeniden kazanılması için tebliğe devam etmekle yükümlüyüz.

d) Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette kastedilen mesaj eğer "kâfirlerden tamamen uzaklaşmak" olsaydı, o zaman burada *ühcur* de-

66 Kasas 28/55.
67 Nisâ' 4/63.

ğil de, *ütruk* "terk et" kelimesinin kullanılması gerekirdi. Nitekim Hz. Peygamber'in mahşerde kavminden şikâyet edeceği ve Furkaan 25/30'da yer alan "Kur'ân'dan hicret edenler, onu *mehcûr* bırakanlar" için de aynı durum söz konusudur. Kur'ân ile birlikte olması gerektiği halde onunla gerekli iletişimi kurmayıp, onu bir kenara itenlere yönelik olarak da *mehcûr* kelimesi kullanılmaktadır. Bu âyette şikâyete konu edilenler, sanıldığı gibi müşriklerden ibaret değildir. Maksat sadece müşrikler olsaydı "terk edilmiş" anlamındaki *metrûk* kelimesi kullanılırdı.

Furkaan 25/30'da *mehcûr* sözcüğünün özellikle seçilme nedeni, Kur'ânlı da Kur'ânsız da yapamayanların uyarılmasıdır. İbn Teymiye'nin isabetle belirttiği gibi, Kur'ân'ı hiç okumayanlar, okuyup anlamayanlar ve okuyup anlamasına rağmen onu yaşamayanlar Kur'ân'dan hicret etmiş sayılırlar.[68] Müşriklerin Kur'ân'dan uzaklaşmaları anlaşılabilir bir durumdur; çünkü onu kabul etmiyorlardı. Ancak müminlerin Kur'ân'dan hicreti tam bir felâkettir; yürek yangınıdır. Bu tutumdan vazgeçmeli, Kur'ân'dan değil, Kur'ân'a hicret etmeliyiz.

e) *Hicret* kelimesi eğer *hâcera* kalıbında kullanılırsa, "güzellikle ve geri dönmek arzusuyla bir şeyden ayrılmak" demektir. Mekke'den Medine'ye hicrette aynı mantık söz konusuydu. Hicret, aslında geri dönmek için yola çıkmak ve geri dönüş özlemini hiç kaybetmeden, geçici olarak ayrılmak demektir.

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki "güzelce uzaklaşmak" emri, inkârcı muhataplardan ebedi olarak uzaklaşmak değildir. İnkârcıların inkârlarından ve ortaya koydukları çirkinliklerden uzaklaşmakla yetinmek gerekir. Kur'ân'da konuyla ilgili bütün âyetleri işte bu âyetin ışığında anlamak durumundayız. Biz insanlardan değil, onların kötülüklerinden uzak durmaya çalışmalıyız. Çünkü onlarla iletişimimiz, onları kaybetmek esasına değil, kendilerini kazanma özlemine dayalı olarak şekillenmelidir.

b) İnkârcılara İlâhî Kaynaklı Gözdağı

Yüce Allah, Hz. Peygamber'in inkârcılara karşı tavrının nasıl olması gerektiğini ifade ettikten sonra, hem onu hem de müminleri motive etmek için, inançsızlığını düşmanlığa dönüştürenleri ve "gerçeği yalanlayanlar"ı gündeme getirmektedir. Onlar hakkında hem Kendisinin ne yapacağını, hem de Hz. Peygamber'in ne yapması gerektiğini ifade ederek konuyu açıklamaktadır.

68 Muhammed Ali e-Sâbûnî, et-Tibyân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1985, s. 10.

1. Yalanlayanların Hesabı Yüce Allah'a Kalmıştır

وَذَرْنِى وَالْمُكَذِّبِينَ اُولِى النَّعْمَةِ "Nimet sahibi (kılınmış) o yalancıları Bana bırak." Âyetteki ذَرْنِى *zernî* emri "Bana bırak", الْمُكَذِّبِينَ *el-mükezzibîn* kelimesi "yalanlayıcılar, yalancılar", اُولِى النَّعْمَةِ *uli'n-na'meh* ifadesi ise "nimet sahipleri, nimetle buluşturulmuş olanlar, nimet içinde yüzenler" demektir.

Bu âyetlerin, Kureyş'in ileri gelenleri ve Mekke'nin inkârcı elebaşılarından olup Hz. Peygamber'le alay edenler hakkında indirildiği rivayet edilmektedir. Mukaatil'e göre bu buyruk, Bedir günü düşman askerlerine yemek yediren 12 kişi ile ilgilidir. Yahyâ b. Sellâm'a göre bunlar Muğîra'nın oğullarıdır.[69] Bu rivayetlerden ilki daha doğru gözükmektedir. Konuyu Bedir'le ilişkilendirmek, âyetlerin indiriliş zamanı açısından sorunlara neden olmaktadır. Kaldı ki, âyetlerde özellikle isim zikredilmemesinin sebebi, verilmek istenen mesajın evrensel olması içindir. Kur'ân'da konular veya olaylar anlatılırken şahıs isimlerinden ziyade, nitelikler ve yapılan eylemler üzerinde durulur. Böylece mesajın belli insanlarla sınırlı, yöresel ve tarihsel olmadığı anlaşıldığı gibi, vahyin güne, hayata ve herkese yönelik esaslar içerdiği de ortaya konulmuş olur.

a) وَذَرْنِى وَالْمُكَذِّبِينَ "O yalancıları Bana bırak." Yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyetin ilk cümlesi motivasyon içerikli bir mesaja sahiptir. Buna göre, bu sûreden sonra ele alacağımız Müddessir 74/11'de de olduğu gibi, Yüce Allah inkârcı ve güçlü kâfirler karşısında Hz. Peygamber'in moralsiz kalmasını engellemek için onu sahipleneceğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda Yüce Allah hak ve hakikat düşmanlarını Kendisinin helak edeceğini, bir anlamda onların hakkından geleceğini beyan etmektedir. Kalem 68/44'te de benzer bir ifade yer almakta ve Yüce Allah Hz. Peygamber'e onları Kendisine bırakmasını emrederek, Kur'ân'ı yalanlayanları yavaş yavaş hiç bilemedikleri bir yerden azaba yaklaştırdığını haber vermektedir.[70] İnkâra şartlananların mahşerde derin ıstıraplar ve cehennem azabı yaşayacağı da bir sonraki âyette söz konusu edilmektedir.

1. Bu âyete şu şekilde anlam vermek de mümkündür: "Nimet içinde olup hakkı yalanlayanlarla Beni baş başa bırak." Burada verilmek istenen mesaj, hakkı yalanlayanların düşmanlıkta başarılı olamayacakları ve geçici üstünlüklerinin Hz. Peygamber'i mağlup etmeye yetmeyeceğidir. Yüce Al-

69 Kurtubî, age., XIX, 31.
70 Benzer bir âyet için ayrıca bkz. A'râf 7/182.

lah, Hz. Peygamber'i, kendi işine bakması noktasında bilgilendirmekte ve vahiyden yararlanmak isteyenlerle meşgul olmasının daha doğru olacağını ona bildirmektedir. Zaten vahyin ilk dönemlerinde Müslümanların sayısı çok az olduğu için, karşıtlarıyla fiziksel olarak mücadele etmeleri mümkün değildi.

Bu nedenle Yüce Allah inkârcılık ve düşmanlık yapan muhatapları Hz. Peygamber'in gündeminden düşürmektedir. Onlarla uğraşarak daha işin başında düşmanlık filizlerinin yeşertilmesinin önünü tıkamayı amaçlamaktadır. Peygamberlik döneminin daha henüz başındayken, düşmanlık yapmak isteyenlerin eline koz vermek ve hoşgörüye dayalı bir öğretinin şiddet yanlısı gibi gösterilmesine fırsat vermek elbette doğru değildi.

2. Yüce Allah, hem o dönemin, hem de her dönemin muhataplarına şu dersi vermektedir: Düşmanlığı azgınlığa, alaycılığa, hakarete ve nihayet saldırganlığa dönüştüren kâfirler bilmelidirler ki, karşılarında daima Yüce Allah'ın iradesini, erişilmez gücünü ve engellenemez kudretini bulacaklardır. Bu buluşma er veya geç, dünyada veya âhirette mutlaka gerçekleşecektir.

3. Burada verilmek istenen muhtemel mesajlardan birisi de şudur: "Onları cezalandırma işini Bana bırak." Yüce Allah onlara ceza vermede yetkin ve yeterlidir. Dahası, inançsızlık içerisinde bulunup bunu hayat tarzı haline getirenlere yönelik ceza verme işleminde söz sahibi varlık sadece Yüce Allah'tır. İnançsızlığın faturasını Yüce Allah keser ve kimin gerçekten inanıp inanmadığını veya bugün inanmayanların yarın inanıp inanmayacağını sadece O bilir.

Bu nedenle, inanç noktasında kişilere ceza verilmesinde insanlar değil, sadece Yüce Allah yetkilidir ve bu yetkisini başkalarına devretmediği gibi kimseyle de paylaşmamıştır. Bu konuyu Murselât 77/18'de geniş bir şekilde ele alacağımız için şimdilik bu kadar bilgi vermekle yetinmek istiyoruz.

b) Âyetteki أُولِى النَّعْمَةِ *uli'n-na'meh* ifadesi ise "nimet sahipleri, kendilerine nimet verilmiş olanlar, nimetle buluşturulmuş olanlar, nimet içinde yüzenler" demektir. Râzî'nin de dediği gibi, *uli'n-na'meh* "nimet içinde olmak", *uli'n-nı'meh* "nimetlendirmek, nimetlendiriciler", *uli'n-nu'meh* ise "sevinçli olanlar" demektir. Âyetteki kullanım, nimetlerin söz konusu inkârcı tiplere Yüce Allah tarafından verildiğini göstermektedir.

Müddessir 74/11-15'te de açıklayacağımız üzere Yüce Allah, bu kişilere çeşitli nimetler ikram etmiş, devamlı artan mallar ve göz önünde çocuk-

lar vermiş, bir anlamda dünyevî hemen her güzellikle kendilerini buluşturmuştu. İşte bunca nimete rağmen, nimetleri veren Yüce Allah'a kulluk yapmayı değil de, inkârı tercih edenler elbette bu tercihlerinin sonucuna katlanacaklardır.

11. Kendilerine Biraz Zaman Tanınmalıdır

وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا "Sen de onlara biraz mühlet ver." Âyetteki مَهِّلْ *mehhil* emri "zaman vermek", قَلِيلًا *kalîlâ* kelimesi ise "biraz, az" demektir.

a) Yüce Allah, âyetin ikinci cümlesinde inkârcılara hemen ceza verilmemesi gerektiğini ve kendilerine zaman tanınmasının önemini gündeme getirmektedir. Kimin ne zaman, hangi vesileyle hidâyete yöneleceği belli olmaz; hele ki bunun zamanını kullar kesinlikle bilemez. Bu itibarla insanları hemen cezalandırmak yerine, onlara biraz zaman tanımak, düşünmelerini, konuları tartma ve analiz imkânlarını kendilerine sunmak, günümüz eğitim teknikleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Benzer bir konu Taarık sûresinin son âyetinde de yer almaktadır. Yüce Allah orada Hz. Peygamber'e şöyle emretmektedir: "(Desteğimiz sana geleceği için) kısa bir süre kâfirlere mühlet ver." Yüce Allah, Hz. Peygamber'den kâfirlere zaman tanımasını istemektedir. Bu zaman tanıma, "Onlar hakkında acele etme…"[71] şeklinde de dile getirilmektedir. Her iki istekteki amaç, müminlere moral desteği sağlanmasıdır. Zaman tanınmasındaki asıl gaye, Yüce Allah'ın gaybı bilmesi ve bilahare o dönemdeki inkârcıların içinden de Müslüman olacakların çıkacağını hissettirmesidir.

b) Âyette sözü edilen "az zaman"dan kasıt "Bedir" de, "kıyâmet" de olabilir. Bedir anlamıyla kastedilen husus ortadadır. Kıyâmet yorumu ise Tûr 52/45'e göre doğrudur. Çünkü bu âyette Yüce Allah inkârcıların bırakılmasını dile getirirken, onların terk edilme süresini "kendilerini kaybedecekleri Kıyâmet Günü" olarak belirlemektedir. Kaldı ki insan için kıyâmet aslında kendi ölümüdür. Bir insan ölüme ne kadar yakınsa onun için kıyâmet de o kadar yakındır. Dolayısıyla yorumunu yapmakta olduğumuz âyette sözü edilen قَلِيلًا *kalîlâ* "az zaman" ifadesi gerçek anlamıyla da benzer bir mesaj vermektedir.

Kıyâmet olayının yakınlığı Yüce Allah için zaten doğrudur; çünkü O'na göre zaman yoktur. İnsanlar için uzun zamanlar, O'nun için çok kısadır ve

71 Meryem 19/84.

yakındır.[72] Yüce Allah Hıcr 15/3'te benzer içerikte yine Hz. Peygamber'e hitap ederek, onları kendi hallerine bırakmasını emretmektedir. Onların da yiyip içerek dünya nimetlerinden faydalanabileceklerini beyan ederek, ancak zamanı gelince gerçeği anlayacaklarını ifade etmektedir ki bu zaman "kıyâmet"tir.

Yüce Allah, Meryem 19/84'te de Hz. Peygamber'den acele etmemesini istemektedir. İçlerinden inananlar çıkması muhtemel olduğu gibi, inkârdaki ısrarlarıyla yaptıklarının teker teker kaydedildiği de özellikle hatırlatılmaktadır. Bu arada, inanmamakta kararlı olanlar için de A'râf 7/182-183 ve Kalem 68/44-45'te çok daha esaslı bilgiler yer almaktadır. Buna göre, kendileri farkına varmasalar da kâfirlerin yavaş yavaş, adım adım azaba sürüklendikleri haber verilmektedir.

Âyeti bütünüyle özetleyecek olursak şunu söylemeliyiz: İnkârcılara karşı şiddet, alay, hakaret ve saldırı içerikli bir iletişim içerisinde bulunmamak gerekir. Zaten mutlak inkârcıları Yüce Allah kendisine saklamakta ve onlara hak ettikleri cezayı kendisinin vereceğini beyan etmektedir. O halde, geriye bizim tebliğ görevini doğru yapmamız kalmaktadır. Bizim duruşumuz insan kaybetmeye değil, onları kazanmaya dayalıdır.

Bu nedenle, bugün ve burada inanmayanlar, yarın başka bir yerde başka bir vesileyle inanabilirler. Onun için, muhataba zaman tanımak ilâhî eğitimin ölümsüz ve evrensel bir ilkesidir. İnsanlara zaman tanımak, onları sıkboğaz etmemek ve hemen sonuç almayı beklememek eğitimde hayâtî bir öneme sahiptir.

c) Azabın Dört Özelliği

Yüce Allah, inkârcılara nasıl davranılacağını, onları hak ettikleriyle cezalandırmanın Kendisine ait olduğunu ve bir süre daha bu insanlara zaman verilmesi gerektiğini belirttikten sonra, onları âhirette bekleyen azap hakkında dört özellik sıralamaktadır.

1. Prangalar ve Yakıcı Alev

إِنَّ لَدَيْنَآ اَنْكَالًا وَجَحِيمًاۙ "Hiç şüphesiz (onlar için hazırlanmış) prangalar ve yakıcı ateş sadece Bizim katımızda vardır." Âyetteki لَدَيْنَآ *ledeynâ* ifadesi "katımızda", اَنْكَالًا *enkâl* kelimesi "prangalar, bukağılar, kelepçeler, tomruklar", جَحِيمًاۙ *cahîm* sözcüğü ise "ateş, alev, cehennem" demektir.

72 Me'âric 70/6-7. Benzer bir âyet için de bkz. Nebe' 78/40.

a) Bu âyet grubunda Yüce Allah inkârcılara mahşerde uygulayacağı azap hakkında bilgi vermektedir. Özellikle لَدَيْنَا *ledeynâ* "katımızda" ifadesinin cümlede öne alınması, sözü edilecek azabın sadece Yüce Allah'ın kontrolünde olduğunu ve O'ndan başkasının azap etme yetkisinin bulunmadığını vurgulamaktadır. Bu anlam inceliği, önceki âyette yer alan "Sen o yalanlayıcıları Bana bırak" cümlesiyle de birebir örtüşmektedir.

b) Âyette mahşerdeki azap hakkında ilk kullanılan kelime, *nikl* veya *nekel*'in çoğulu olan اَنْكَالًا *enkâl* sözcüğüdür. Bu çoğul kelime, mahşerdeki "prangalar, bukağılar, kelepçeler veya tomruklar"ın çok fazla sayıda olduğunu, onlardan kurtulmanın imkânsızlığını ortaya koymaktadır.

c) Mahşerdeki azapla ilgili bu âyette kullanılan ikinci kelime, "ateş, alev, cehennem" anlamlarındaki جَحِيمًا *cahîm* sözcüğüdür. Kur'ân'da Cehennemin birtakım isimlerinden söz edilmektedir. Bunlar *cehennem, cahîm* "harlı ateş", *nâr* "ateş", *sa'îr* "tutuşmuş, harlı alev", *lezâ* "şiddetli, kavurucu ateş", *hutame* "kırıp geçiren, yüreklere işleyen ateş" ve bir de "ateşle kızartmak, kavurmak" anlamına gelen *sekar* kelimesidir.

Yüce Allah, risalet öğretilerine karşı çıkan ve Allah'ın âyetlerini yalanlamayı kendilerine âdeta görev edinip inkârdan beslenen, alaycılık, hakaret ve azgınlıkla Müslümanlara düşmanlık yapan azılı İslâm karşıtlarına âhirette bu cezayı vereceğini beyan etmektedir. Âyetteki اَنْكَالًا *enkâl* kelimesi, söz konusu azgınlık yapan kişilerin ateş azabına getirilirken kendilerine vurulacak demir kelepçeleri, جَحِيمًا *cahîm* sözcüğü ise onların atılacağı alevi ifade etmektedir.

Bu iki kelime, inkârcı saldırganların dünyadaki iki farklı özelliğini hatırlatmaktadır. Onlar dünyada bir taraftan dinî hakikatlere karşı kendi zihinlerine vurdukları prangaları mahşerde karşılarında göreceklerdir. Diğer taraftan da, inançlı insanlara karşı uyguladıkları maddî manevî yaptırımlarla ve onları imkânsızlıklar içerisine terk ettikleri boykot ve ambargolarla karşılaşacaklardır.

Müslümanlara çektirdikleri sıkıntılarla onların yüreklerinde tutuşturdukları ateşe mahşerde kendileri atılacaktır. Neler yaptılarsa karşılarında onu göreceklerdir. Yaptıkları kötülükler kendilerine azap olarak geri döndürülecektir. Bu itibarla, insanlar inançsızlığın aslında bir yürek yangını olduğunu bilmeli, gerçeğe karşı yaktıkları bu hasret ateşinde mahşerde kendilerinin yanacağını akıllarından çıkarmamalıdırlar. Cehennemdeki

odununu taşıyacak olan Ebû Leheb'in eşi gibi inkârcılar da kendi ateşlerini kendilerinin yakmakta olduğunu bilmelidirler.

11. Yutulamayan Yiyecekler ve Elem Verici Azap

وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا اَلِيمًا "Boğazdan geçmeyen yiyecek ile elem verici bir de azap vardır." Âyetteki طَعَامًا *ta'âm* kelimesi "yiyecek, gıda", ذَا غُصَّةٍ *zâ ğussa* ifadesi "boğaza takılan, yutulamayan, düğümlenen", عَذَابًا اَلِيمًا *'azâben elîmâ* tamlaması ise "elem verici azap" demektir.

a) Bu âyette sözü edilen ilk azap ifadesi, "boğazdan geçmeyen yiyecek"tir. Nebî (as)'ın bu âyeti okurken kendinden geçtiği kaynaklarda yer almaktadır.[73] İbn Abbâs bu kelimeyi "irin, diken ve zakkum" olarak tarif etmektedir.[74]

Yüce Allah, burada sözünü ettiği yiyeceğin nasıl olduğunu Ğâşiye 88/6-7'de şöyle açıklamaktadır. "Onlar için, beslemeyen ve açlığı gidermeyen kuru dikenden başka yiyecek de yoktur." Cehennemin yemek menüsü olarak Kur'ân'da çeşitli bilgiler verilmekte, irin[75] ve zakkum ağacı[76] bu menünün vazgeçilmezleri arasında sayılmaktadır.

Ğâşiye 88/6'daki *darî'* kelimesi "kuru diken" anlamına gelmekte, bunun Mekke ve Yemen yolu arasında bulunan ve yendiğinde boğazdan geçmeyen bir diken olduğu belirtilmektedir.[77] Esasında söz konusu kelimenin anlamı Ğâşiye 88/7'de verilmekte, bunun bedene hiçbir yararının bulunmadığı, insanı beslemediği ve açlığı da gidermediği belirtilerek, maddesi her nereden olursa olsun, insana eziyetten başka bir katkısının olmadığı anlaşılmaktadır.

Yorumunu yapmakta olduğumuz Müzzemmil 73/13'te de boğazdan geçmeyecek özellikte olan her türlü maddenin kastedildiğini söylemek yanlış olmasa gerektir. ذَا غُصَّةٍ *zâ ğussa* ifadesi, zaten boğaza takılıp kalan diken gibi, boğaza giren, ancak aşağı geçmediği gibi geri de çıkarılamayan bir nesneyi ifade etmektedir. Elbette böyle bir yiyecek insana azaptan başka bir katkı sağlamaz; sahibini eziyette bırakır. İşte âyette sözü edilen azap türlerinin üçüncüsü de budur.

---

73 Taberî, age., XXIX, 135; Zemahşerî, age., IV, 627.
74 Kurtubî, age., XIX, 32.
75 Sâd 38/57, Hâkka 69/36, Nebe' 78/25.
76 Sâffât 37/66, Dühân 44/44-45, Vâkı'a 56/52-53.
77 Bu anlamlar için bkz. Semerkandî, age., III, 574; Râzî, age., XXXI, 152-159.

b) Bu âyetlerde sayılan azap türlerinin sonuncusu ise "elem verici azap" şeklinde ifade edilmektedir. Bu tamlama, azabın geri kalan bütün türlerini içerecek şekilde kapsayıcı bir anlam alanına sahiptir. Kelimelerin nekra seçilmesi, maksadın belli bir türü değil de azabın bütün ayrıntılarını içermekte olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Dahası, Râzî'nin de dediği gibi, bu ifade biçimi, elem verici azabın sözü edilenlerden daha şiddetli olduğunu da belirtmektedir.

Dünya hayatında helal-haram demeden beslenenler, âhirette güzel ve iyi bir şekilde beslenemeyeceklerini bilmeli, orada cennet nimetleriyle beslenmek için dünyada çalışmak gerektiğini hatırlarından çıkartmamalıdırlar. Beslenmek ebedî hayat için olursa, bunun bir anlamı olur; fânî, yani geçici bir hayatın beslenmesi de geçici olmaktan kurtulamaz. Kendilerine dünya nimetlerinden bolca verilmesine rağmen, nimet veren kudreti görmezlikten gelen, O'na isyan edip görevlendirdiği peygambere karşı olumsuz bir tavır içerisine girenlerin mahşerdeki gıdaları da işte âyette sözü edilen türden olacaktır.

Elbette sadece sıkıntı veren yiyecekler değil, elem verici her azap şekli, vahyi ve risaleti inkâr edenleri beklemektedir. O inkârcılar nasıl ki çevrelerindeki müminlere sıkıntı veriyor, onlara âdeta hayatı zindan etmeye çalışıyor idiyseler, mahşerde de kendileri benzer bir âkıbetle buluşturulacaklardır. Elem verenlere elem verilecektir. Gönül kıranların gönlü kırılacaktır.

Bu nedenle, günümüz insanı da bu gerçeği unutmadan, gönül kırmamaya ve ilâhî ilkeleri gözeterek müminlere eziyet etmemeye özen göstermelidir. Aksi takdirde, şunu bilmelidirler: Âyette sıralanan azap türleri onları da beklemektedir. Kur'ân'ın haber verdiği gerçekler onları da ilgilendirmektedir. İnkâr ettikleri azapla mutlaka buluşturulacaklardır.

d) Azabın Gerçekleşme Zamanı: Kıyâmet-Âhiret Süreci

Yüce Allah, önceki iki âyette dile getirdiği azap türlerinin nerede gerçekleşeceğini sûrenin 14. âyetinde açıklamaktadır. Bu âyette kıyâmetin şiddeti ve dehşetinin hangi boyutta olduğu hakkında çok çarpıcı bilgilendirmeler yer almaktadır.

1. Yeryüzü ve Dağlar Sarsılacak

يَوْمَ تَرْجُفُ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ "O gün (yani Kıyâmet Günü) yeryüzü ve dağlar sars(ıl)acaktır." Âyetteki يَوْمَ *yevme* kelimesi "gün, Kıyâmet Günü", تَرْجُفُ

tercufu fiili "sarsmak, deprem oluşturmak", الْأَرْضُ *el-ard* kelimesi "yeryüzü", الْجِبَالُ *el-cibâl* sözcüğü ise "dağlar" demektir.

Kur'ân'da kıyâmetin sarsıcı özellikleri bağlamında olayın farklı boyutları hakkında çeşitli âyetlerde bilgiler verilmektedir. Vahyin indiriliş sürecinde muhtemelen bu konu ilk defa burada zikredilmektedir. Bu nedenle kıyâmet hakkında kısa da olsa bazı açıklamalarda bulunmak istiyoruz. Kıyâmeti mahşer için bir kalkış şeklinde anladığımız için kıyâmet-âhiret kavramlarını bir arada ele alacağız.

1. Kur'ân'da "âhiret" anlamında kullanılan kelimelerden biri *kıyâmet*tir. القيمة *el-kıyâmet*, kök anlamı itibariyle "kalkmak" demektir. Kur'ân'da, يوم *yevm* kelimesiyle birlikte "Yüce Allah'ın kullarını hesaba çekmek için dirilteceği günün ismi, son saatin gerçekleşeceği gün, Kıyâmet Günü" anlamında يوم القيمة *yevmü'l-kıyâmet* tamlaması pek çok âyette kullanılmaktadır.[78] Kıyametle ilgili hususları Kıyamet sûresinde geniş bir şekilde ele alacağımız için burada detaya girmiyoruz.

2. Yüce Allah, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de olduğu üzere Nâzi'ât 79/6'da "O gün, şiddetli deprem ortalığı sarsacaktır" buyurarak, hem *tercufu* fiilini, hem de sarsıntının ismi olarak *er-râcife* kelimesini kullanmaktadır. *er-Râcife* kelimesi, genel olarak "sarsıcı şey", *tercufu* fiili de "sarsmak" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla söz konusu fiil burada özel olarak "kıyâmetin sarsıcılığı"nı ifade etmektedir. "Sarsmak, deprem" olarak tanıtılan bu kelimenin açılımı, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette yer almaktadır.

Anlaşılan o ki incelediğimiz âyetteki anlam kısaca "kıyâmet koptuğunda" demektir. Çünkü yeryüzünün ve devasa dağların sarsıntı geçirmesinden maksat, Yüce Allah'ın kıyâmet olayını büyük bir gerçeklik olarak sunması ve kullarını ona karşı uyarmasıdır. Buradan hareketle, âyette sözü edilen sarsıntının "Sûr'a ilk üfürüş" olduğunu da söylemek durumundayız. İkinci üfürüş ise mahşerdeki diriltilme işlemi için gerçekleştirilecektir.

---

78 Bu kelimenin geniş izahı için bkz. Isfehânî, age., s. 690-691; Semîn el-Halebî, age., III, 354; Cevherî, age., II, 356.

11. Dağlar Erimiş Kum Yığınına Dönüşecek

وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا "Dağlar da erimiş bir kum yığınına dönecektir." Âyetteki كَثِيبًا *kesîb* kelimesi "büyük kum yığını", مَهِيلًا *mehîl* sözcüğü ise "erimiş, dağılmış, akan" demektir.

Bu cümlede Kıyâmet Gününün dağları nasıl bir yapıya dönüştüreceği, onları yün gibi nasıl savuracağı,[79] böylece yaşanacak değişim ve dönüşümün hangi boyutlara varabileceği noktasında bilgi verilmektedir. Dağların erimiş bir kum yığınına dönmesinin hemen öncesinde, tıpkı bulutların hareketi gibi onların da hareket edeceği, çeşitli yönlere âdeta yayılacakları bilgisi Kur'ân'da yer almaktadır. Kıyâmetin gerçekleşmesinden söz eden Neml 27/87'de, önce Sûr borusuna üfleneceği, herkesin düşüp bayılacağı ve Allah'ın huzuruna başı önde geleceği ifade edilmektedir. Ardından 88. âyette sabit, donuk veya hareketsiz sanılan bu devasa dağların da Yüce Allah'ın eşsiz sanatının ve kudretinin bir göstergesi olarak tıpkı bulutlar gibi hareket edip varlıklarını dönüştüreceği beyan edilmektedir. İşte, erimiş kum yığınına dönüşmenin öncesinde bu tür bir hareketliliğin yaşanacağı açıkça ortaya konulmaktadır.

Olayın bir başka boyutu olarak Tâhâ 20/105-107'de de şu bilgiler yer almaktadır: Dağlar un ufak olup savrulacak, yeryüzü al açık ve kupkuru bir düzlük halini alacak, sonuçta orada çukur da tümsek de kalmayacaktır. İşte, dağların erimiş bir kum yığınına dönmesi de yaşanacak fiziksel değişimi ortaya koymaktadır. Mekkeli müşriklerin veya kıyâmeti ve mahşeri yalanlayanların genellikle bu sistemin bozulamayacağı zannı, işte bu cümle ile iptal edilmektedir. Kâinata bu yapıyı veren ilâhî kudretin aynı şekilde farklı müdahalelerde bulunmasında da garipsenecek bir nokta yoktur.

Onca büyüklüklerine rağmen, dağları savuracak bir felâketin insanları ne hale getireceği ve onları nasıl etkileyeceği de insanların algısına sunulmuş olmaktadır. Amaç, muhatapların inanmasını sağlamak ve ibret içerikli bir ömür yaşayarak, hem dünyayı hem de âhireti değerlendiren bir hayatın sahibi olunmasına katkıda bulunmaktır.

Yüce Allah, sûrenin 11. âyetinden itibaren ele aldığı inkârcıların durumu ve onlara vereceği cezanın zamanı hakkında bu âyette bilgi vermektedir. Kıyâmet inkârcılara göre çok uzak görünse de Yüce Allah için çok yakındır. Dolayısıyla kişinin ölümü bir anlamda kıyâmeti olduğu için, felâket ve azabın çok yakın olduğu açıktır.

---

79 Kaari'a 101/5.

Hz. Peygamber'in risaletinin ilk dönemlerinde Mekkeli müşrik ileri gelenlerin ona karşı olumsuz ve düşmanca tutumları bu âyetlerdeki bilgilerle karşılanmakta ve müminlerin moralinin yüksek tutulması amaçlanmaktadır. Bu âyetlerdeki ifadeler evrensel anlamda bütün müminleri ilgilendirmekte ve inkârcılığını düşmanlığa dönüştürenlere karşı müminleri motive etmektedir.

15-19. ÂYETLER:

إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾

فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾ اَلسَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾

إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَى رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿١٩﴾

"**15.** Doğrusu Firavun'a peygamber gönderdiğimiz gibi size de hakkınızda şahitlik edecek bir peygamber gönderdik. **16.** Buna rağmen, Firavun o peygambere karşı gelmişti. Biz de onu kahredici bir şekilde kıskıvrak yakalamıştık. **17.** Eğer çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günü inkâr ederseniz, nasıl korunabileceksiniz ki! **18.** Gökyüzü o gün nedeniyle yarılacaktır. (Böylece) Allah'ın vaadi de gerçekleşmiş olacaktır. **19.** Muhakkak ki işte bütün bunlar bir öğüttür. Artık, kim dilerse Rabbine bir yol tutar."

Yüce Allah, inkârcılara karşı tavrın nasıl olması gerektiğini, onları tehdit ettiği azabın türlerini, bunun gerçekleşme zamanı ve mekânı olarak kıyâmeti ve mahşeri hatırlattıktan sonra, şimdi de önceki nesiller içinde önemli bir azgın olan Firavun'u ve âkıbetini haber vermektedir. Ayrıca, ona benzemek isteyenleri yeniden uyararak kıyâmet ve mahşere tekrar dikkat çekmekte ve Kur'ân'ın gönderiliş gayesini insanlara bildirmektedir.

Âyetlerin yorumuna geçmeden önce Kur'ân kıssaları ve onların anlatılma gerekçeleri hakkında bazı açıklamalar yapmak istiyoruz.

a) Kur'ân'da Kıssalar ve Yer Alma Gerekçeleri

Kıssalar Kur'ân'da çok önemli bir anlatım metodudur. Kur'ân'ın çoğunluk âyetleri kıssalardan oluşmaktadır. Bu nedenle söz konusu âyetlere nasıl yaklaşılacağı ve onları anlamada nasıl bir yöntemin uygulanacağı konusu çok önemlidir.

1. Kur'ân Kıssaları

Kıssalar Yüce Allah'ın insanlara sunduğu "âyetler"dendir. "Vahye konu kitapların", "kâinat kitabının" ve "insan kitabının" âyetleri gibi "kıssalar" da ibret içerikli âyetlerdendir. Bu nedenle, Kur'ân'da kıssaların anlatılma gerekçeleri üzerinde durmak yararlı olacaktır. Çünkü kıssalar Kur'ân'ın yarısından çoğunu oluşturmaktadır.

a) *Kıssa* Kelimesinin Anlamı

Kur'ân mesajının insanlara ulaştırılması için kullanılan metotlardan birisi de kıssa aktarmaktır. *Kıssa* kelimesi, Rağıb'ın ifadesine göre *k-s-s* kelimesinden türetilmiş olup "anlatmak, haber vermek" anlamına gelmektedir.[80] İbn Manzûr'a göre ise *kıssa,* olaylar anlamında "haber" demektir; *kasas* da "anlatılan haberler" anlamına gelmektedir.[81] İbn Teymiyye'ye göre *kıssa,* "anlatılan haber ve olay"dır; *kaass* ise "Bu Kur'ân'ı sana vahyetmekle en güzel kıssaları sana anlatıyoruz"[82] âyetindeki kullanım gereği "gerçeği anlatan kişi" demektir.[83] Abdülkadir er-Râzî'ye göre *kassa* fiili "izini takip etmek" anlamına gelir.[84]

b) Kur'ân'daki Kullanımı

Bu kelime Kur'ân'da fiil olarak *kassa,*[85] *kasansâ,*[86] *yekussu,*[87] *yekussûne,*[88] *naksus,*[89] *nekussenne*[90] ve *nekussu*[91] sigalarında "anlatmak, haber vermek" an-

80 Râğıb el-Isfahânî, Müfredât, s. 671.
81 İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, V, 3651.
82 Yûsuf 12/3.
83 İbn Teymiyye, Mecmû'u Fetâvâ, XVII, 18-19.
84 Abdülkadir er-Râzî, Muhtâru's-Sıhâh, I, 225. Benzer bir görüş için ayrıca bkz: el-Feyyûmî, el-Misbâhu'l-Münîr, II, 505-506.
85 Kasas 28/25.
86 Nisâ 4/164; Nahl 16/118; Ğâfir 40/78.
87 En'âm 6/57; Neml 27/76.
88 En'âm 6/130; A'râf 7/35.
89 Nisâ 4/164; Ğâfir 40/78.
90 A'râf 7/7.
91 A'râf 7/101; Hûd 11/100; 120; Yûsuf 12/3; Kehf 18/13; Tâhâ 20/99.

lamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca *uksus*[92] ve bir de *lâ taksus*[93] sığalarında iki yerde emir ve nehiy olarak "anlat, anlatma" anlamında, isim olarak ise *kasas*[94] şeklinde 5 âyette "kıssalar" anlamında Kur'ân'da yer almaktadır. Kehf 18/64'teki *kasasan* kelimesi ile Kasas 28/11'deki *kussî* emri "izini takip etmek" şeklinde bir anlam vermektedir.

Kur'ân'da son iki şekil hariç bütün kullanımlarında "anlatmak, haber vermek" anlamında kullanılan bu kelimeden hareketle, yaşanmışlığı veya yaşanmamışlığı[95] muhtemel olan hikâyeler için "kıssa" teriminin kullanılması hoş karşılanmamış,[96] kıssaların mitolojik unsurlardan ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiği özellikle belirtilmiştir.[97]

c) Kur'ân Kıssaları Kıssaların Tamamı mıdır?

Sözün burasında hemen belirtelim ki Kur'ân'daki kıssalar bütün peygamberler ve geçmiş toplumların hayatlarını oluşturmaz. Nisâ 4/164 ve Mü'min 40/78'de açıkça beyan edildiği üzere Kur'ân'da kıssası anlatılan peygamberler olduğu gibi kıssası anlatılmayan peygamberler de vardır. Risalet tarihi Kur'ân'da adı geçen 25 veya 28 peygamberden ibaret olamaz. Nitekim Hz. Peygamber peygamberlerin sayısının 24.000 veya 124.000 olduğunu beyan ederek bu gerçeği dile getirmiştir. Biliyoruz ki peygamberler tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Bu nedenle peygamberlerin sayısı hakkında tam bir rakam vermektense Hz. Peygamber'in ifadesinde de olduğu gibi "çokluk" anlamı verilerek sayının kabarık olduğunu belirtmekle yetinmek gerekir.

Kıssalar bir grubun veya kişinin hayatının tamamını değil, müminlerin gönüllerini motive edecek kısmını içerecek şekilde anlatılır. Bu husus Hûd 11/120'de açıkça belirtilmektedir. Ayrıca En'âm 6/34 ve Kasas 28/3'te ise, kıssaların anlatılan kısmının, olayın sadece bir bölümü olduğu, bu ümmete örnek olacak kısmının seçildiği ve bu nedenle tamamının anlatılmadığı ifade edilmektedir. Söz konusu âyetlerdeki *min* edatı, anlatılan kısmın

92 A'râf 7/176.
93 Yûsuf 12/5.
94 Âl-i İmrân 3/62; A'râf 7/167; Yûsuf 12/3; 111; Kasas 28/25.
95 Eğer bu kıssaların yaşanmamış olma ihtimali varsa, yaşanmamış şey bâtıldır, asılsızdır; "Kur'ân'a önünden de arkasından da bâtıl şeyler yaraşmaz." Bu âyet için bkz: Fussılet 41/42.
96 Sadık Kılıç, Tarih Felsefesi Açısından Kur'ân Kıssaları, I. Kur'ân Sempozyumu, Bilgi Vakfı, s. 89.
97 İdris Şengül, Kur'ân Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi, I. Kur'ân Sempozyumu, Bilgi Vakfı, s. 135.

sadece bir bölümden oluştuğu anlamını vermektedirç. Hz. Mûsâ ve Hz. Yûsuf kıssası en geniş anlatılan örnekler olmasına rağmen, bu iki peygamberin hayatlarının tamamı değil, gerekli olan kısımları nakledilmiştir.

Kur'ân'da yer alan kıssa sahiplerinin Orta Doğu'ya gönderilmiş peygamberlerden seçilmesi de dikkatlerden kaçmamaktadır. Elbette bunun muhtemel bazı gerekçeleri olmalıdır:

1. Kur'ân'da kıssası anlatılan peygamberlerin hayatlarında bu son ümmet için yeterli ibretler bulunduğu için sadece bu peygamberlerin kıssaları anlatılmış olabilir.

2. Kur'ân'da zikri geçen peygamberler ve halkları isimlerini ve hayatlarının bir bölümünü Mekke ve Medine toplumunun bildikleri kişiler ve toplumlardır. Bu nedenle ortak kabullerden hareket edilerek daha kısa sürede ve etkin sonuç alınması hedeflenmiş olabilir.

3. Dünyanın başka yerlerine gönderilmiş olmasına rağmen isimleri bilinmeyen peygamberlerden söz edilseydi bu durumda ilk muhatapların karşı çıkışları ve yalanlamaları artabiliridr. Seçilen örnekler bilinenler olduğu için yalanlamanın da önüne geçilmiş olmaktadır. Elbette daha başka gerekçeler de vardır; ancak bu kadarını hatırlatmakla yetinelim.

d) Kur'ân Kıssaları

Bilindiği gibi Kur'ân'da pek çok kıssa zikredilmektedir. Hz. Âdem-İblis, melekler, şeytan, cennetten kovulma olayı ile ilgili diyaloglar, Hz. Âdem-eşi, Haabil-Kaabil olayı ve Kâbe'nin inşası gibi kıssalar ilk dönem insanlık tarihiyle ilgilidir. Tâlût-Câlût, Hz. Dâvûd-Câlût arasındaki mücadele, ayrıca İsrailoğullarının Firavun ile aralarında geçen olaylar, Hz. Mûsâ'nın Firavun ve sihirbazlarıyla mücadelesi, Hz. Mûsâ'nın Hz. Şu'ayb ile diyalogu, İsrailoğullarının kurban kesme (Bakara) olayı, Hz. Nûh, Hz. Hûd ve Hz. Lût'un kavimleriyle olan mücadeleleri ve âkıbetleri, ibret içerikli kıssalardandır. Bununla birlikte, Eyke ve Medyen halklarının helakleri, Hz. İbrâhim'in babasıyla ve kavmiyle mücadelesi, oğullarıyla diyalogları, Bâbil, Hârût-Mârût ve sihir meselesi, Hz. Süleyman'ın hayvanlarla, Belkıs ve cinlerle yaşadığı bildirilen hususlar da çok önemli mesajlar vermektedir. Hz. Yakûb ve Hz. Yûsuf'un kıssası, Hz. Lokman'ın oğluna nasihatleri, Hz. Eyyûb, Hz. Yûnus, Hz. Zekeriyya, İmrân ailesi, Hz. Meryem, Hz. İsâ'nın doğumu, Havâriler, gök sofrası, Zülkarneyn, Ashâb-ı Kehf ve Ebrehe ordusunun helakine ilişkin anlatımlar da Kur'ân'daki belli başlı kıssalar arasında yer alır.

Bazı kıssalar diğerlerine göre uzun, bazıları oldukça vecîz ibarelere sahiptir ve kısadır. Bazı kıssalar da vardır ki, Kur'ân'da birden fazla yerde zikredilmişlerdir. Bunun sebebi, öncelikle, her zikredilen yerde detaya ait farklılıklar üzerinde durmaktır. Ayrıca, içinde bulunduğu konu bütünlüğü açısından, yani siyak ve sibaka uygun mesajlar vermek ve söz konusu mesajı daha farklı boyutlarıyla işleyip muhatabı daha iyi bilgilendirmek de sebepler arasındadır. Kur'ân'da hiçbir kıssa, iki veya daha fazla yerde tamamen aynı içerikte ele alınmamış, aksine aynı kıssanın farklı yönleri üzerinde durulmuştur.

11. Kıssaların Anlatılma Gerekçeleri

Kıssaların asıl amacı derin saygı duymak isteyenler için onlardan "ibret almak"tır.[98] Bu konuda diğer gerekçeler müminlere ve sağduyu, yani derin kavrayış sahiplerine rehberlik etmek[99] şeklinde belirlenmiştir. Bu sûredeki kısa örnekten hareketle söyleyelim ki, Firavun'un küstahlığından ve hak ettiği azaplardan dersler çıkarmak, sonuçta isteyenlere saygıyı öğretecek ve o korkunç felâketten onları kurtaracaktır. Saygısız Firavun'un kıssası, saygılı insanlar yetiştirmeyi sağlayabilecektir. Bu ve diğer sûrelerde ele alınan kıssaların her geçtiği yerde farklı boyutta dersler içerdiği kesindir.

Yûsuf 12/111'de kıssalarda "ibret, ders, mesaj" bulunduğu belirtilerek bunun özellikle ulü'l-elbâb için böyle olduğu ifade edilmektedir. "Çekirdeğin özü" anlamındaki *lübb* kelimesinin çoğulu olan *el-elbâb* kelimesinin ibretle ilişkilendirilmesi çok manidardır. Çünkü Kur'ân kıssalarından yeterince istifade edebilmek için kıssanın özüyle ilgilenmek, gereksiz ayrıntılara dalmamak ve kabukla sınırlı kalmamak gerekmektedir. Mesaja dayalı okumalar Nâzi'ât 79/26'da da belirtildiği üzere *haşyet* denen "derin saygı"yı oluşturacaktır.

Kur'ân'da bu kıssaların yer almasının amacı, elbette tarihin tespiti veya tarihî olayların yer, zaman ve şahıs bilgilerinin kronolojisini vermek değildir. Amaç, geçmiş milletlerin başına gelen olayları ana hatlarıyla anlatıp, olayların sonuçlarına dikkat çekmek ve aynı davranışların benzer sonuçlar doğuracağını bildirerek, daha doğru davranılmasını sağlamaktır. Bu nedenle, Kur'ân'da zikri geçen pek çok kıssada yer, zaman ve şahıs isimlerine yer verilmez; sadece konu ana hatlarıyla açıklanır.[100]

98 Yûsuf 12/111; Nâzi'ât 79/26.
99 Hûd 11/120.
100 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Okuyan, Kur'ân'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası, Din

Kur'ân kıssalarına hikâye de denmez, tarih de. Çünkü hikâye olmuş veya olması muhtemel olayların anlatımıdır; kıssalar ise mutlak surette gerçekleşmiş hayat kesitleridir. Tarih ise yer, şahıs ve zaman verilerek yapılan tespitlerdir. Bu itibarla da kıssalarda genellikle yer ve şahıs ismi verilmez; dahası zamandan ise hiç söz edilmez. Bu nedenle kıssalar tarih adıyla anılamazlar, sadece tarihe ışık tıutarlar. O kadar ki pekçok sûrede Firavun'dan söz edilmesine rağmen onun asıl adı verilmez. Hâmân ve Kaarûn'da da durum aynıdır.

Mesed sûresi Ebû Leheb ve eşi hakkında indirilmiş olmasına rağmen onların da adları değil sıfatları verilmiştir. Ebû Leheb'in adı Abdüluzzâ, eşininki ise Ümmü Cemîl'dir. Mesajın evrensel olması için kıssalarda genellikle yer ve şahıs ismi verilmez.

Bu noktada Yâsîn 36/13-32. âyetler arasında yer alan "bir şehir halkının kıssası" da çok güzel bir örnektir. Şehrin, yöneticilerinin, elçilerin ve "şehrin en ileri gelenlerinden bir yiğit adam"ın adı verilmeyerek, tam bir evrensel mesaj vurgusu ortaya konulmuş olmaktadır. Kur'ân'da kıssaların mesajına dikkat çekilmesi için bu tür detaylar verilmemesine rağmen, yorumcuların bu noktada çeşitli tahminler ileri sürerek meseleyi mesajdan uzaklaştıracak açıklamalr yapması faydasız bir işlemdir.

Kur'ân kıssalarının anlatılmasının ana gayesi, biraz önce de belirttiğimiz gibi bunlardan "ibret alınması"dır diyebiliriz. Bu genel amaç ışığında, Kur'ân'da kıssaların anlatılma gerekçeleri hakkında özetle şunları söyleyebiliriz:

* Hz. Peygamber'i ve müminleri motive etmek,[101]

* İnsanların düşünmesini ve tefekkür sahibi olmalarını sağlamak,[102]

* Gerçeği öğretmek, öğüt vermek, geçmişi hatırlatmak ve yaşayanları uyarmak,[103]

* Güçlü-pozitif duygulara, İslam inanç ve ilkelerine yöneltmeye, canı ve malı, hak, hayır ve iyilik uğruna fedâ etmeye kanalize etmek,[104]

Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı: XIII, İstanbul, 2004. ss. 1-4.

101 Bu konudaki âyetler için bkz: En'âın 6/33; Yûnus 10/94; Hûd 11/12; 120; Hıcr 15/97; Tâhâ 20/1-9; Şu'arâ 26/3-4; Kasas 28/3-6; Kalem 68/48-49; Nûh 71/1-28.

102 A'râf 7/176.

103 Hûd 11/120.

104 Bu konudaki âyetler için bkz: A'râf 7/11-27; Yûnus 10/75-83; Fussılet 41/15-16; Şu'arâ' 26/69-104.

* İnananların yüreklerine güven ve huzur, inanmayanların kalplerine ise korku, endişe ve psikolojik ıstırap içeren bir gözdağı vermek,[105]

* Hz. Peygamber'in hak peygamber olduğuna, ona vahiy indirildiğine ve onun vahiy bilgilerini tebliğ ettiğine işaret etmek.[106]

Yeniden vurgulamak gerekirse Nâzi'ât 79/26'da da kısmen açıkladığımız üzere, kıssa aktarımı Kur'ân'da takip edilen çok önemli bir anlatım metodudur. Kıssalar insanlık tarihinin bir özeti olduğu için Kur'ân bütün insanlık tarihini ve birikimini adeta bu son ümmetin önüne açmıştır. Anlatılmak üzere seçilen peygamber kıssaları tam bir tebliğ örneği oluşturduğu için anlaşılması ve uygulanması durumunda muhatapların önü açılmış ve çok kısa zamanda uzun mesafelerin kat edilmesi sağlanmış olacaktır.

Kıssalar Yüce Allah'ın insanlara sunduğu "âyetler"dendir. "Vahye konu kitapların", "kâinat kitabının" ve "insan kitabının" âyetleri gibi "kıssalar" da ibret içerikli âyetlerdendir. Bu nedenle, Kur'ân'da kıssaların anlatılmasının bir Kur'ân üslubu olduğunu özellikle belirtmek durumundayız. Esasında Kur'ân'ın büyük bir bölümünün kıssalardan oluştuğu düşünüldüğünde bunun ne derece önemli olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Kur'ân'daki kıssalarla ilgili bu bilgileri verdikten sonra şimdi Müzzemmil sûresinin ayetlerini yorumlamaya devam edelim.

b) Nebî (as)'ın Şahitliği, Firavun'un Hz. Mûsâ'ya Karşı Tutumu

Yüce Allah, sûrenin 15 ve 16. âyetlerinde Hz. Peygamber'in bu ümmet için konumunu belirlerken Firavun ve Hz. Mûsâ ilişkisini hatırlatmakta, bu arada Firavun'un yaşadığı felâketi ibret olsun diye gündeme taşımaktadır.

1. Hz. Peygamber Son Ümmet İçin Şahittir

اِنَّٓا اَرْسَلْنَٓا اِلَيْكُمْ رَسُولاً شَاهِدًا عَلَيْكُمْ "Size, hakkınızda şahitlik edecek bir peygamber gönderdik." Âyetteki اَرْسَلْنَا arselnâ fiili "göndermek, peygamber göndermek", رَسُولا rasûl kelimesi "peygamber, elçi", شَاهِدًا şâhid sözcüğü ise "şahit" demektir.

105 Bu konudaki âyetler için bkz: Hûd 11/84-95; Mü'min 40/51-52; Kamer 54/9-32; Hâkka 69/1-8.
106 Bu konudaki âyetler için bkz: Nisâ' 4/163-166; Şûrâ 42/13; Müzzemmil 73/15-16.

a) اِنَّٓا اَرْسَلْنَٓا اِلَيْكُمْ رَسُولاً "Size bir peygamber gönderdik." Yüce Allah, "Seni Biz gönderdik" ifadesiyle âyetin ilk cümlesinde Hz. Muhammed'in toplum karşısındaki konumunu ortaya koymaktadır. Onun kendiliğinden herhangi bir misyon sahibi olmadığını, ilâhî irade tarafından peygamberlikle görevlendirildiğini ve tebliğ ettiği şeylerin ona vahyedildiğini ilan etmektedir. Zaten risalet, elçilik anlamıyla başkasına ait bir mesajı ilgililere ulaştırmak demektir.

1. Yüce Allah, Necm sûresinin ilk âyetlerinde peyderpey indirdiği vahye yemin ettikten sonra, Hz. Peygamber'in şaşkın olmadığını ve azgınlaşmadığını, dahası kendi arzu ve hevesinden konuşmadığını, söylediklerinin de kendisine vahyedilen bilgiler olduğunu bildirmektedir. Böylece bir anlamda peygamberini sahiplenmekte ve ona yönelecek olumsuz tavırların aslında Kendisini hedef alacağını muhataplara haber vermektedir.

2. En'âm 6/33'te de ifade edildiği gibi, zâlimler dün olduğu gibi bugün de Hz. Peygamber'i değil, Yüce Allah'ın âyetlerini inkâr etmektedirler. Konuya bu açıdan bakıldığında, Hz. Peygamber'e dolaylı olarak moral, muhataplara ise gözdağı verildiği anlaşılmaktadır. Dahası, onun Yüce Allah tarafından sahiplenildiği ve yalnız bırakılmadığı mesajını yorumunu yapmakta olduğumuz âyetten kolaylıkla anlayabiliriz.

3. Bu âyetteki ilk muhataplar ebetteki Mekkeli müşriklerdir. Dar anlamda durum böyle olsa da, geniş ve evrensel anlamda muhataplar bütün insanlıktır. Hz. Peygamber'in risalet görevi bütün insanlığa yöneliktir. Onun tebliğ ettiği mesajlar yöresel motifler içerse de mesaj bütünüyle evrenseldir. Kur'ân'da Hz. Peygamber'in risaletinin bütün insanlığa yönelik olduğunu gösteren pek çok âyet vardır. Dolayısıyla, yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki اِلَيْكُمْ *ileyküm* "size" ifadesinden hareketle, maksadın sadece Mekkeliler olduğunu söylemek gerçeği yansıtmamaktadır.

Elbette ilk muhataplar önce Hz. Peygamber'in en yakınlarıydı;[107] daha sonra kavmi idi;[108] ardından Mekke şehri ve civarıydı.[109] Nihayet bütün insanlık bu son vahyin muhatabı kılınmıştı.[110] Bütüncül bir okuma ile Kur'ân'da konuyla ilgili bütün âyetleri göz önünde tutarak bir kanaate varmak gerekir. Bu nedenle, âyette sözü edilen elçilik alanının yöreselden başlayıp evrensele yayıldığını özellikle belirtmek durumundayız.

107 Şu'arâ' 26/214.
108 Yâsîn 36/6; Sebe' 34/44.
109 Şûrâ 42/7; Cum'a 62/2.
110 En'âm 6/19; A'râf 7/158; Enbiyâ 21/107; Sebe' 34/28; Cum'a 62/3.

4. Mesajı yöreselde bırakmak için kullanılmak istenen "nüzûl sebebi" kurumu da iyi anlaşılmalıdır. Bazı âyetlerin iniş sebebi olarak birtakım rivayetler nakledilse de, bu tür bilgiler âyetlerin mesajlarını yöresel ve tarihsel kılmazlar; sadece mesajın daha kolay anlaşılmasına katkı sağlarlar. Çünkü sebebin özel olması hükmün veya mesajın genel olmasına engel değildir. Bu nedenlerle, âyette sözü edilen risaletin bütün insanlığa yönelik olduğunu ve yöreselliğe terk edilemeyeceğini özellikle bilmek gerekir.

5. Şu hususu da bu vesileyle hatırlatalım: Peygamberlik kurumunda nübüvvet ve risalet ayrı ayrı şahısları ifade etmez. Bütün peygamberler önce nebîdirler, yani ilâhî kaynaktan bilgilendirilirler; sonra da rasûldürler, yani sahip oldukları ilâhî mesajları insanlara iletirler. Özetle söyleyelim ki bütün peygamberler hem nebidirler hem de rasûl. Her rasûl nebidir; her nebi de rasûldür.[111]

b) شَاهِدًا عَلَيْكُمْ "Hakkınızda şahitlik edecek." Yüce Allah, Hz. Peygamber'i rasûl olarak görevlendirdiğini beyan ettikten sonra onun çok önemli bir misyonuna veya görevine değinmektedir. Hz. Peygamber'in bu önemli görevi, Hacc 22/78, Ahzâb 33/45 ve Feth 48/8'de geçtiği üzere, ümmeti hakkındaki şahitliğidir.

*** Şahitlik ve Hz. Peygamber'in Şahit Olması**

Peki, şahitlik ne demektir? Bu konuda bazı açıklamalar yapmak gerekir:

Şâhid kelimesi fiil olarak "mahkemede şahitlik etmek, bir yerde hazır olmak, kesin olarak haber vermek, muttali olmak, yemin etmek, bir şeyi huzura getirmek ve çocuğun büluğ çağına ermesi" gibi anlamlara gelmektedir. Allah'a izafe edilince "Allah'ın bilmesi ve Allah'ın ilmi"ni ifade etmektedir. İsim olarak *şehâdet* "ikrar, delil, görünen âlem, duyulardan biri ile idrak etmek, duyum" manalarına gelmektedir. Bu bağlamda, söz konusu kelime Kur'ân'da "peygamberlerin mahşerdeki şahitliği",[112] "hakka şahitlik yapan fedakâr insanlar",[113] "şahit, delil, mahkemede şahitlik yapmak",[114]

111 Bu konuda Kur'ân Sempozyumu'nda sunmak üzere uzunca bir tebliğ hazırlamıştık: Bkz. Okuyan, "Kendisine Kitap Verilen ve Verilmeyen Peygamberler (Rasûl-Nebî Ayrımı ve Bunun İstismarı)", Kur'ân Sempozyumu, Fecr ve Dost-Der, Samsun, 2008.
112 Nisâ 4/41; Mâide 5/117; Hûd 11/18; Nahl 16/84.
113 Nisâ' 4/69.
114 Bakara 2/282; En'âm 6/19.

"kavuşmak, ulaşmak",[115] "bir yerde bulunmak",[116] "inanmak",[117] "bilmek",[118] "yardımcılar, ortak, put"[119] ve "görünen âlem"[120] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[121]

1. Yorumunu yapmakta olduğumuz Müzzemmil 73/15'te sözü edilen şahitlik, Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'e yaptığı veya yapmakta olduğu ya da yapacağı eziyetlerle ilgilidir. Yapılan eziyetler mahşerde yeniden hatırlatılarak, hak ettikleri cezalar inkârcı muhataplara verilecektir. İfade, bu anlamıyla inkârcı düşmanlara karşı bir tehdit içermektedir. Yapılan eziyetler bunları yapanların yanına kâr kalmayacak, hesabı mutlaka sorulacaktır.

2. Mahşerdeki yargılamada yargıç Yüce Allah, sanıklar ise dünyada suç işleyen kişilerdir. Geriye kararın sonuca bağlanmasında çok önemli bir görev icra edecek olan şahitlik kurumu kalmaktadır. İşte Hz. Peygamber'in şahitliği bu âyette verilmek istenen mesajın diğer bir unsurunu oluşturmaktadır.

3. "Mahkemede şahit olmak" anlamına göre şahitlik, insanların problemlerini veya davalarını çözmek için gerekli bir kurumdur. Hz. Peygamber'in ümmete şahitliği[122] bu dünyada insanların problemlerini çözmek için gönderilmesi demektir. Mahkemelerdeki şahitlik kurumu da bir davanın çözüme kavuşturulması amacına yöneliktir.

Hz. Peygamber'in şahitliği onun bu ümmete örnek ve model olması şeklinde de anlaşılabilir. Böylece Hz. Peygamber'in şahitliği onun *üsve-i hasene* dediğimiz "en güzel örnek" oluşunu ifade eder.

**** Ümmetin Şahitliği**

Şâhid veya *şühedâ'* kelimesi, Hz. Peygamber'in olduğu gibi son ümmetin de bir özelliği olarak Kur'ân'da kullanılmaktadır. Yüce Allah, Bakara 2/143'te İslâm ümmetinin diğer ümmetlere şahit olması gerektiğini beyan etmekte ve bu ümmetin "orta ümmet" olmasının gerekçesini de "şahitlik" olarak tespit etmektedir. Ümmetin örnek oluşu insanlığın imanına şahit ol-

115 Bakara 2/185.
116 Neml 27/49.
117 Âl-i İmrân 3/86.
118 Bakara 2/84; Âl-i İmrân 3/70.
119 Bakara 2/23.
120 En'âm 6/73.
121 Bu kelimenin kullanım örnekleri için bkz. Okuyan, Kur'ân'da Vücûh ve Nezâir, s. 531-532.
122 Bakara 2/282.

ması, insanlığı imanına şahit kılması ve ana yürekli toplum olması demektir. Buna göre, imam ümmetin manevî annesi, ümmet de insanlığın manevî annesi konumunda kabul edilmiş olur.[123]

Müslümanlar orta millet olacağından, insanların problemlerini çözer, dertlerine şifa bulur ve sosyal hastalıklarına çare üretir. İnsanlara Allah'ın yarattığı bir değer olarak saygı duyar, onları anlamaya çalışır, onlarla beraber olmanın yollarını arar. Farklılıklardan ziyade benzer noktaları öne çıkarır. Daima insanlara yardımcı olmaya çalışır ve insanlar için bir denge unsuru olur.

Yüce Allah, Müslümanları insanların problemlerini çözen ve onlara yardımcı olan vasat bir ümmet olarak belirlemiştir. "Orta ümmet" olmak, bir eğitim işidir. Aşırılıklardan uzak ve dengeli bir beyne sahip olmak, kendiliğinden gerçekleşecek bir iş değildir; ilâhî eğitime ihtiyaç göstermektedir. Müslüman ümmetin, bu görevi yapmamak gibi bir seçeneği yoktur. Allah tarafından bu görev son ümmete verilmiştir. Hacc 22/78'de de "Müslüman" ismine lâyık olmanın gereklerinden birisi "şahitler olmak" şeklinde belirlenmektedir.[124]

Müzzemmil 73/15. âyetin ilk cümlesinde Hz. Peygamber'in risalet görevi ve ümmete şahit oluşu dile getirilmekte, diğer cümlesinde ise önceki ümmetlerden bir örnek hatırlatılmaktadır.

11. Firavun'a da Elçi Gönderilmişti

كَمَٓا اَرْسَلْنَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ رَسُولًاۜ "Firavun'a da peygamber gönderdiğimiz gibi." Âyetteki كَمَا *kemâ* edatı "gibi", اَرْسَلْنَا *arselnâ* fiili "göndermek" demektir.

Yüce Allah bu cümlede yakın tarihten bir ismi gündeme getirmektedir. Kur'ân'ın nüzûl sürecinde kıssalara ilk gönderme yapılan yer muhtemelen burası olmalıdır. Bu nedenle kıssalarla ilgili açıklamalarımızı bu âyetin başında yapmayı tercih ettik.

* Firavun ve Hz. Mûsâ'nın Hatırlatılmasının Hikmeti

Sûrenin buraya kadarki bölümünde Hz. Peygamber'in Yüce Allah'a karşı görev ve sorumlulukları hatırlatılıp Mekkeli inkârcılarla ilişkisinin

123 İslâmoğlu, age., s. 54'te 7. not.
124 Şâhid kelimesinin anlamı, Kur'ân'daki kulanım örnekleri ve çeşitli değerlendirmeler için bkz. Bayraklı, age., II, 279-280.

nasıl olması gerektiği ele alınmıştı. Yüce Allah'ın inkârcılara hazırladığı azap türleri hakkında bilgi verildikten, yani kıyâmetin ve mahşerin etkileyici yapısı hatırlatıldıktan sonra sözün bu kıssaya getirilmesi manidardır. İkinci sırada indirilen Müzzemmil sûresinde bu kıssanın çok kısa da olsa hatırlatılmasının bazı gerekçeleri olmalıdır. Bu amaçla şunları sıralayabiliriz:

a) Râzî'nin de belirttiği gibi Hz. Mûsâ, Firavun'un sarayında büyümüş, yetiştirilmişti. Buna rağmen Firavun onu kendisine düşman edinmiş, getirdiği ilâhî mesajları inkâr etmişti. Aynı şekilde Mekkeliler de kendi içlerinde doğup büyüyen Hz. Muhammed'e karşı bir tavır içerisine girmiş ve tebliğ ettiği ilâhî prensipleri inkâr etmişlerdi. Hem Hz. Mûsâ Firavun'un sarayında hem de Hz. Muhammed Mekke'de gözde ve güvenilir bir konuma sahipti. Üstelik Mekkeliler ona çok güvendikleri için kendisine *el-emîn* sıfatını takmışlardı. Birbirlerine değil, ona güvendikleri için kıymetli eşyalarını ona teslim etmişlerdi. Hicret esnasında yanında bulunan kıymetli eşyalar, onu hicrete mecbur bırakan Mekkelilere ait idi. İşte Mekkeliler ve Firavun bu noktalarda benzeştiği için bu örnek tercih edilmiştir.

b) Bir başka sebep, şiddetli karşı çıkışların yaşandığı Mekke'de buna uygun şiddette hatırlatmaların yapılması olabilir. Hz. Peygamber'i bunaltan Mekke oligarşisi Firavun'a benzetilmekte, onun yaşadığı feci âkıbetin benzer şekilde Mekke müşriklerini de beklediği mesajı verilmektedir. Daha fazla askere ve silâh teçhizatına sahip olmasına rağmen Firavun'u denizde boğup helak eden ilâhî kudretin Mekke müşriklerini de helak edip insanlığa ibret kılabileceği mesajı söz konusu edilmektedir.

c) Bir diğer sebep, Hz. Muhammed'in Hz. Mûsâ'nın izinden gittiğini beyandır. Ona karşı çıkanlar ise Firavun'un izinden gitmiş ve onun yaşadığı âkıbeti hak etmiş olurlar. Bu içeriğiyle kıssa, müminlere ve bütün muhataplara kıyâmete kadar mesaj vermeye devam edecektir. İnsanlar ya peygamberin izinden gidecek, hem bu dünyada mutlu yaşayacaklar hem de âhirette cennet ödülleriyle buluşturulacaklar; ya da Firavun tipli kişilerin peşinden gidecek, dünyada azgınlık ve zulüm yapıp mahşerde ateş azabına yaslanacaklardır. Sonuçlarına katlanmak kaydıyla tercih kendilerinindir.

d) Bu kıssasın burada yer almasının muhtemel başka bir nedeni, Mekkelilerin yaptığı veya yapacağı eziyetlere karşı dayanıklı olunması gereğini müminlere bildirmektir. Mekke'de de, daha sonraki dönemlerde de Firavun'a özenen veya özenecek olanlar çıkabilir. İnkârcılık sadece Firavun'la sınırlı değildi. Mekkeli bazı müşrik ileri gelenler, Firavun türü

zulümlere özenme belirtileri göstermeye başlamış, kendileri inanç esaslarını reddetmekten öte, inananlara baskı kurmayı ve onları şehirden uzaklaştırmayı fiiliyata sokmaya çalışmışlardı. Aslında söylenmek istenen husus, bir bölümü başlamış da olsa, yakın bir gelecekte veya daha ileri zamanlarda Müslümanların başına çeşitli sıkıntılar geleceğinin önceden haber verilmesi ve bu noktada hazırlıklı olunmasının sağlanmasıdır.

e) Bu konuda son bir gerekçe de kanaatimizce şudur: Mekkelilerin zulümleri ne kadar ileri düzeyde olursa olsun, başlarına nasıl sıkıntılar gelirse gelsin, belki de hiçbiri Firavun'un ve adamlarının yaptığı kadar haddini aşmış bir zulüm oluşturamayacaktır. Bu nedenle, müminler bir anlamda rahatlatılmak istenmektedir. Firavun, ilâhlık iddiasının ve kavmine yaptığı akıl almaz zulümlerin karşılığını önce bu dünyada görmüştür; âhirette de daha ağırını görecektir. Böylece, Mekke müşriklerinin ve benzerlerinin Müslümanlara reva göreceği ağır işkencelerin veya insanlık dışı muamelelerin karşılıksız bırakılmayacağı beyan edilmektedir.

Bütün bu anlattığımız gerekçeler göz önünde tutularak şu son değerlendirmeyi yapmak durumundayız: Bu kıssanın hatırlatılması bir taraftan Hz. Peygamber'i ve müminleri motive ederken, diğer taraftan da inanca karşı mücadele eden kâfirlere gözdağı vermeyi amaçlamaktadır. Bu tehdit, Hz. Peygamber dönemindeki hak karşıtı zâlimlere yönelik olmayla başlamıştır ve kıyâmete kadar yaşanacak hak - bâtıl mücadelesinde de mesajını devam ettirecektir.

c) Firavun'un Azgınlığı ve Âkıbeti

Yüce Allah, Firavun'u ve Hz. Mûsâ'yı bu sûrede niçin hatırlattığını beyan etmek üzere, onun peygambere karşı takındığı tavrı ve bunun sonucunda nasıl bir muameleyi hak ettiğini bildirmektedir.

1. Firavun Hz. Mûsâ'ya Karşı Gelmişti

فَعَصٰى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ "Buna rağmen, Firavun o peygambere karşı gelmişti." Âyetteki عَصٰى *'asâ* fiili "isyan etmek, karşı gelmek" demektir.

a) Yüce Allah Firavun'un ilâhî öğretilere karşı takındığı tavrı "isyan etmek" fiiliyle ifade etmektedir. Sonunda tevbe ile düzeltilmeyen isyan azgınlığın son noktasıdır. Bu itibarla Yüce Allah bu sûrede Firavun'u isyankârlıkla nitelendirmekte, ancak herhangi bir detay vermemektedir. Onun isyanının nasıl gerçekleştiğiyle ilgili açıklamaları kısaca ve topluca

Nâzi'ât 79/21-24'te görmekteyiz. Firavun gerçeği yalanlamış ve isyan etmişti. Sonra hızla, tereddüt etmeden ve kararlı bir şekilde arkasını dönüp gitmişti. Yandaşlarını toplamış ve onlara şöyle seslenmişti: "Ben sizin rabbinizim, en büyük benim."

İşte azgınlığın ve isyanın son noktası budur. Yüce Allah, ilâhlık iddiasında bulunan Firavun'u Mekkeli müşriklere örnek göstererek, onların sahip olduğu şirk inancının da ilâhî iradeyi benzer şekilde rahatsız ettiğini kendilerine haber vermektedir. İlâhlık iddiası ile şirk, sonuçta tevhidin hiçbir şekilde kabul edemeyeceği bir bozukluktur. Bu itibarla muhatapların bu noktada istikametten ayrılmamaları gerektiği, aksi takdirde yaşanacak şeylerin sonuç olarak birbirinden farklı olmayacağı beyan edilmiş olmaktadır.

b) Âyette *er-rasûl* kelimesinin kullanılıp Hz. Mûsâ'nın isminin zikredilmemesinin çok önemli bir nedeni olmalıdır: Bir peygambere karşı çıkmak, bütün peygamberlere karşı çıkmak demektir. Hz. Mûsâ'ya inanmayan birinin Hz. Muhammed'e inanmayan birinden farkı yoktur. Bunun tersi de doğrudur: Hz. Muhammed'e inanmayanın Hz. Mûsâ'ya imanının bir anlamı yoktur. Peygamber isminin değil de *rasûl* kelimesinin tercih edilmesi, mesajı evrensele dönüştürmek amacına yöneliktir. Peygambere itaat Allah'a itaat olduğu gibi,[125] peygambere isyan da Allah'a isyandır. Bu nedenle muhatapların risalet konusunda son derece dikkatli olması gerekir.

11. Şiddetli Bir Şekilde Enselenmişti

فَاَخَذْنَاهُ اَخْذًا وَبِيلًا "Biz de onu kahredici bir şekilde kıskıvrak yakalamıştık." Âyetteki اَخْذًا / اَخَذْنَا ahaznâ/ahz kelimeleri "yakalamak, ele geçirmek", وَبِيلًا *vebîl* sözcüğü ise "fena halde, kahredici bir şekilde" demektir.

Firavun, azgınlık ve isyanının karşılığında Yüce Allah tarafından şiddetli ve kahredici bir şekilde yakalanmış, Nâzi'ât 79/25'te de belirtildiği gibi hem dünyada hem de âhirette perişan edilmiştir. Yüce Allah A'râf 7/137'de Firavun ve avenesinin yapıp yücelttiği ne varsa hepsini yerle bir etmiş, tarihe gömmüştür.

Yıllarca sürecek kuraklığa ve ürün kıtlığına mahkûm edilmişler;[126] tufan, çekirge, kurbağa sürüleri, zararlı böcekler ve kan kırmızı su kendilerine sıkıntı olarak verilmiş; böylece varlıktan darlığa düşmenin derin yarasını

---

125 Nisâ' 4/80.
126 A'râf 7/130.

kalplerinde hissetmiş, hayatlarında da yaşamak zorunda kalmışlardı.[127] Köleleştirdiği insanlara iktidarını kaptırması ve kendisine gerçeklerin hatırlatılması, sabah akşam onu ve avanesini âdeta ateşe sokan bir yürek hasretine dönüşmüştü.[128] Kıyâmet Günü de kavminin önüne düşüp onları ateşe sürükleyecektir.[129] Anlaşılan o ki Firavun ve adamları hem bu dünyada lanete uğramışlardı; hem de Kıyâmet Gününde lanete takılmış olacaklardır.[130]

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin bu cümlesi, Firavun'u örnek almanın sonunu bildirmektedir. Mekkeli müşrik ileri gelenlerin Hz. Peygamber'e karşı takınacakları olumsuz ve düşmanca tavır onları perişanlığa itecektir. Hem onlar hem de kıyâmete kadar yaşayacak bütün inkârcılar vahyin karşısında düşmanlık yapmanın ne demek olduğunu bilsinler diye Yüce Allah bu ifadeleri bizlere hatırlatmaktadır. Sonuç olarak ifade edelim ki, vahye karşı düşmanlık yapanlar, yani bir anlamda firavunlaşanlar, onun âkıbetini paylaşmayı göze aldıklarını da bilmelidirler.

d) Kıyâmetin Dehşeti

Yüce Allah, inkârın sonunu daha iyi kavratmak ve inkârcılara bir anlamda gözdağı vermek için, önemine binaen kıyâmete tekrar dikkat çekmekte ve vaadinin mutlaka gerçekleşeceğini beyan etmektedir.

1. Çocukları Yaşlandıran Gün Kıyâmettir

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ اِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًاۙ "Eğer çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günü inkâr ederseniz, nasıl korunabileceksiniz ki!" Âyetteki كَيْفَ *keyfe* edatı "nasıl", تَتَّقُونَ *tettekuune* fiili "korunmak", كَفَرْتُمْ *kefertüm* fiili "inkâr etmek", يَوْمًا *yevm* kelimesi "gün, Kıyâmet Günü", يَجْعَلُ *yec'alü* fiili "kılmak, yapmak, dönüştürmek", الْوِلْدَانَ *el-vildân* kelimesi "çocuk", شِيبًا *şîb* sözcüğü ise "yaşlı, ak saçlı, ihtiyar" demektir.

a) Âyetin başındaki كَيْفَ *keyfe* aslında soru edatı olmasına rağmen, burada herhangi bir soru sorulmadığını düşünmekteyiz. Kıyâmeti ve dolayısıyla mahşeri inkâr edenlerin o günün dehşetinden korunamayacakları kendilerine hatırlatılmakta, söz konusu edat ile inkârcılar kınanıp ayıplanmaktadırlar. Bu nedenle, ilgili ifadeyi "Nasıl korunabileceksiniz bakalım!",

127 A'râf 7/133.
128 Mü'min 40/46.
129 Hûd 11/98.
130 Hûd 11/99.

"Nasıl, korunabilecek mişsiniz ki!" şeklinde anlamlandırmanın daha doğru olduğu kanaatindeyiz.

b) Bu arada "korunmak" anlamı verdiğimiz تَتَّقُونَ *tettekuune* fiili de özellikle bu gibi âyetlerde asıl anlamını vermektedir. Çünkü konu, inkârcı kişilerin azaptan veya kıyâmetten ya da mahşerin dehşetli yapısından korunması ile ilgilidir. Bu nedenle, söz konusu fiile bu âyette "korunmak" anlamını vermeyi daha doğru bulduk. Bu fiil veya bu kökten gelen kelimeler için genellikle tercih ettiğimiz "duyarlı olmak, sorumluluğunu bilmek, sorumlu davranmak" anlamının bu içerikte uygun olmadığını da bu vesileyle söylemek durumundayız.

c) İmam Ferrâ ve Vâhıdî gibi bazı âlimler âyetteki اِنْ كَفَرْتُمْ *in kefertüm* "inkâr ederseniz" ifadesinin aslında cümlenin sonunda da okunabileceğini, burada bir "takdim ve tehir"in bulunduğunu belirtmişlerdir.[131] Takdim ve tehir, özel bir anlam elde etmek için zorunlu olarak âyetin dizilişinde kelimelerin yer değiştirmesi anlamına gelmektedir. Bu takdirde âyetin anlamı şöyle olur: "Eğer inkâr ederseniz, çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden kendinizi nasıl koruyacaksınız!"

Esasında bu tercihe gerek olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü mevcut sıralamada bunu gerektirecek bir zorunluluk yoktur; âyetin bu dizilişinde de aynı anlam zaten mevcuttur. Buna göre اِنْ كَفَرْتُمْ *in kefertüm* "inkâr ederseniz" ifadesi, kendisinden sonraki يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا "Çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o gün" cümlesiyle ilgilidir ve inkârın Kıyâmet Günü veya mahşer ile ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Mekkeli müşriklerin asıl sorunu kıyâmete ve âhirete inanmamaları idi; dolayısıyla verilen mesaj tam da bunu ortaya koymaktadır. Büyük zorunluluklar olmadıkça âyetleri mevcut haliyle anlamlandırmaya çalışmak daha doğru bir metottur.

Âyetlerin ve içeriklerinin dizilişi "tevkîfî"dir; yani Hz. Cebrâîl'in öğretisi ile vahye dayalı olarak şekillendirilmiştir. Bu özelliğe halel getirecek yaklaşımlardan özenle kaçınmak gerektiğini düşündüğümüz için tercihimizi mealdeki gibi belirledik. Eğer "takdim ve tehir" gibi değişikliklerin kapısı aralanırsa, o zaman hiç kimse bunun nerede duracağını kestiremez; her türlü istismarın da önü açılmış olur.

---

131 Ferrâ, age., III, 198; Râzî, age., XXIX, 183-184.

d) يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا "Çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o gün." Yüce Allah Firavun örneğini vererek Mekkelilerin düşmanca tutumlarına son vermelerini istedikten sonra, bu defa konuyu yeniden kıyâmetin korkunç yapısına getirmekte ve çok ilginç bir ifadeye yer vermektedir. "Çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o gün" ifadesi, hakikat anlamında olmasa gerektir. Çünkü Kur'ân öğretilerine göre çocuklar sorumlu değildir; meselenin şiddeti onları hedef almamalıdır. "Nasıl korunacaklar?" sorusunda da muhatapların çocuklar olmadığı açıktır. Çocukların imanı da inkârı da herhangi bir sonuç doğurmaz. Bunun için maksadın onlar olmadığını anlamakta bir sorun yoktur. Kaldı ki âyetteki mesajın inkârcılara yönelik bir tehdit olduğunu düşündüğümüzde çocukların bu tehdidi hak edecek bir durumlarının olmadığı da herkesin kabul edeceği bir gerçektir. O halde bu âyeti nasıl anlamak gerekir?

e) Söz konusu cümle, "korkunç olaylarla geçen gün" için mecazî bir kullanımdır. Râzî bunun bir teşbih olduğunu belirtmiştir. Bizce de bu ifadenin anlamı, bir taraftan kıyâmet veya mahşerin şiddetini ve dehşetini ortaya koymaktır; diğer taraftan da onu inkâr edenleri uyarmak ve kendilerine bir gözdağı vermektir. Kıyâmetin insan üzerindeki etkisinden söz edilirken, her emziklinin emzirdiğini unutacağı, hamilelerin yavrularını düşüreceği ve sarhoş olmamalarına rağmen insanların sarhoş bir hale geleceği haber verilmektedir.[132] Yüce Allah'ın diledikleri hariç, Kıyâmet Günü göklerde ve yerde bulunan herkesin dehşete kapılacağı ve düşüp bayılacağı beyan edilmektedir.[133] Ayrıca o gün zâlimlerin gözlerinin yuvalarından fırlayıp bir noktada donakalacağı, başlarının enseye yıkılacağı ve gözlerinin yuvalarına geri dönemeyip donuklaşacağı bildirilmektedir.[134]

Sayısını daha da artırabileceğimiz pek çok âyette verilen bilgiler kıyâmetin dehşetini ortaya koymakta ve olayın şiddetinin çeşitli boyutlarını insanlara hatırlatmaktadır. Buradan hareketle Kıyâmet Gününün ne kadar korkunç olduğu ve insanı ne kadar derinden etkileyeceği az çok anlaşılabilmektedir.

f) Bütünüyle sûre veya yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyetler öncelikle indirildiği dönemdeki inkârcıları muhatap almaktadır. Yani tehdit onlara yöneliktir. O halde âyeti Mekke müşriklerini ve kıyâmeti birlikte nasıl anlayacağız? Muhtemel anlamlar şöyledir:

---

132 Hacc 22/1-2.
133 Neml 27/87; Zümer 39/68.
134 İbrâhim 14/42-43.

1. Öncelikle belirtelim ki, bu ifade ilk muhatapların ölümlerinin derin sıkıntılar içerisinde gerçekleşeceğini, ölürken kıyâmete benzer bir şiddeti yaşayacaklarını ifade etmiş olabilir.

2. Ayrıca âyetteki mesajın bütün zamanların inkârcılarına yönelik bir uyarı olduğu da bir gerçektir. Bu nedenle, mesajın Kıyâmet Günü yaşayacak inkârcılara yönelik bir bildirim içerdiğini de söyleyebiliriz.

3. Bu iki ihtimalin dışında, yukarıda da aktardığımız üzere bir de, kıyâmet esnasında Allah'ın diledikleri hariç, göklerde ve yerde bulunan herkesin dehşete kapılacağı ve düşüp bayılacağı, Kur'ân'da beyan edilmektedir. Böyle olunca, sözü edilen Mekkeli inkârcı ilk muhatapların ruhlarının da bundan etkileneceğinde hiç şüphe yoktur.

11. Gök Yarılacak ve Allah'ın Vaadi Gerçekleşecektir

اَلسَّمَاۤءُ مُنْفَطِرٌ بِهٖۜ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا "Gökyüzü o gün nedeniyle yarılacaktır. (Böylece) O'nun vaadi de gerçekleşmiş olacaktır." Âyetteki اَلسَّمَاۤءُ *es-semâ'* "gök, gökyüzü", مُنْفَطِرٌ *münfetır* "yarılmak, açılmak", وَعْدُهُ *va'dühû* "Allah'ın vaadi, O'nun azap sözü", مَفْعُولًا *mef'ûlâ* ise "yerine getirilmek" demektir.

a) اَلسَّمَاۤءُ مُنْفَطِرٌ بِهٖ "Gökyüzü o gün nedeniyle yarılacaktır." Bu âyeti, bir önceki âyetle konu birlikteliğine sahip olarak veya birbirinin devamı olarak, Kıyâmetin dehşetiyle ilişkilendirmemiz mümkündür. Buna göre, âyeti "o gün nedeniyle göğün yarılması, dürülüp varlığını dönüştürmesi ve kıyâmetin kopacağına dair Yüce Allah'ın sözünün gerçekleşmesi" şeklinde anlayabiliriz.

Âyetteki مُنْفَطِرٌ *münfetır* kelimesini "çekirdeğin yarılması" anlamından hareketle "sistemin programlandığı üzere yeniden inşası" şeklinde de anlayabiliriz. Böyle olunca mesajı kıyâmetle değil, mahşerle ilişkilendirmiş oluruz. Sonuçta elbette mahşer kıyâmetin bir sonucudur; hatta kıyâmet, mahşerin kurulmasının ilk aşamasıdır.

Sûrenin ilk muhataplarının mahşerle ve diriltilme ile ilgili inkârcılıkları göz önüne alındığında, bu âyetteki mesajı mahşerle ilişkilendirmenin daha doğru olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle âyetin mesajına biraz daha yakından bakmak istiyoruz.

1. *İnfitaar* Nedir?

İnfitaar sûresinin ilk âyetinde de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere,[135] bu âyetteki السَّمَاءُ *es-semâ'* kelimesi, kök olarak "yükseklik, her şeyin tavanı, üstü" anlamındaki *s-m-v/es-sümüvv*'den türetilmiştir.[136] "Bir şeyi uzunlamasına yarmak, yaratmak" vs. anlamlarına gelen *fetara* kökünden türetilen اِنْفَطَرَ *infetara* fiili, "yarılmak" demektir. Bu kelime "ıslâh", yani yapım için kullanıldığı gibi, "fesâd", yani yıkım için de kullanılır.[137] Üç harfli fiil olarak *fetara* şeklinde "yoktan var etmek" anlamında Yüce Allah'a nispet edildiği gibi,[138] *fâtır* şeklinde "Göklerin ve yerin yaratıcısı" anlamında yine Yüce Allah'ın sıfatı olarak da kullanılmaktadır.[139]

اِنْفَطَرَ *infetara* ve dolayısıyla مُنْفَطِرٌ *münfetır* kalıbı, Arapçada *"mutâva'at"* diye isimlendirilir ve "etki altında kalmak, bir şeyi kabullenmek" gibi bir anlam verir. Bu kelime Müzzemmil 73/18 ve İnfitaar 82/1'de "başka bir güç tarafından yarılmak zorunda bırakılmak" demektir. Özellikle kıyâmet ve mahşerle ilgili anlatımlarda bu kullanım tekniğine Kur'ân'da sıklıkla yer verilir. Bu ifadelerin seçilme sebebi de olayın önemidir. Çünkü olayı gerçekleştiren varlık öylesine açıktır ve bilinmektedir ki, artık onu her defasında bir daha zikretmeye gerek kalmamaktadır.

Âhiretin inşası için *fetara* kelimesinin kullanılması manidardır. Nitekim kelimenin "bir şeye yeniden fıtrat kazandırmak" anlamı gözetildiğinde şunu söyleyebiliriz: Hem İnfitaar 82/1'deki *infetarat* fiili, hem de Müzzemmil 73/18'deki *münfetır* kelimesi, göklerin yok olması değil, yeniden inşası anlamında değerlendirilmelidir; bu son derece doğru ve delile sahip bir bakış açısıdır.[140] Demek ki İnfitaar yaratıklara Yüce Allah'ın yerleştirdiği fıtratın dışa vurumudur.

2. *Fıtratı* Nasıl Anlamalıyız?

Tâhâ 20/50 ve A'lâ 87/3'te ifade edildiği üzere, Yüce Allah her şeye hidayetini vermiştir. Varlıklara hidayetlerinin verilmesi, yaratılış amaçlarına

135 Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri III-IV, s. 57-61.
136 Halil b. Ahmed, age., VII, 318-319.
137 Râğıb el-Isfehânî, Müfredâtu Elfâzı'l-Kur'ân, Beyrut, 1997, 640.
138 En'âm 6/79; Hûd 11/51; İsrâ 17/51; Tâhâ 20/72; Enbiyâ 21/56; Rûm 30/30; Yâsîn 36/22; Zuhruf 43/27.
139 En'âm 6/14; Yûsuf 12/101; İbrâhim 14/10; Fâtır 35/1; Zümer 39/46; Şûrâ 42/11.
140 Bu yorumu Mustafa İslâmoğlu'na borçlu olduğumuzu belirtmeliyiz. Bkz. İslâmoğlu, age., s. 1230'da 1. not.

uygun olarak programlanmaları demektir. Suyun, kuşun, yağmurun, bulutun, güneşin, ayın, yıldızların, ağaçların, bitkilerin, yeryüzünün, göklerin vs. bütün varlıkların hidayeti, yaratıldıkları amaç doğrultusunda farklıdır. *İnfitaar* ile aynı kökten gelen *fıtrat*, "Yüce Allah'ın insanın yaratılışına yerleştirdiği tevhîd çizgisinde iman sahibi olabilmesi yeteneği"dir.[141] Fıtrata uygun davranmak, insanın yaratılışına yerleştirilen potansiyelin iradeli olarak dışa vurulması eylemidir.

İnsanlar Yüce Allah'ın Rab'lığını, yani sahipliğini bilecek şekilde yaratılmıştır. Esasında "Elest" denen sözleşme de bu programın, yaratılış sürecinde her insan için mecaz yoluyla ifade edilmesinden ibarettir.[142] Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: "Her doğan fıtrat üzere doğar..."[143] Hz. Peygamber'in vurguladığı husus, yaratılıştaki ilâhî programın kusursuzluğudur. İnsanlar doğarken bu ilâhî kodlamayla doğarlar; daha sonra kendi iradeleri veya başkalarının yönlendirmesiyle başka yolları tercih ederler.

3. Göğün Yarılması Ne Demektir?

Müzzemmil 73/18, İnfitaar 82/1 ve İnşikaak 84/1 gibi âyetlerde dile getirilen "göğün yarılması", genellikle sistemin yıkılması anlamında yorumlanmıştır.[144] Oysa -ister *inşikaak* kelimesiyle, isterse *İnfitaar* kelimesiyle olsun- göğün yarılması, kıyâmetin peşi sıra sistemin yeniden kurulmasının ilk aşamasıdır. Bu yarılmada öncelikle gökyüzü, yani uzay göz alıcı bir kırmızılığa bürünecek,[145] çok güçlü bir şekilde bina edilen[146] ve benzersiz bir dengeye sahip kılınan gök[147] bütün direncini kaybedecektir.[148] Gökler açılıp kapıları olan bir görüntüye sahip kılınacak,[149] mevcut gizemli yapı bir anlamda bu özelliğini kaybedip, herkesin görebileceği şekilde ortaya

141 Halil b. Ahmed, age., VII, 418; Isfehânî, age., s. 640.
142 Bkz. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I-II, s. 498-499.
143 Buhârî, Cenâiz, 92; Süleymân b. Eş'as Ebû Dâvûd, es-Sünen, Beyrut, 1992, Sünne, 17; Tirmizî, Kader, 5; Mâlik b. Enes, el-Muvatta', İstanbul, 1992, Cenâiz, 52; Ahmed b. Hanbel, II, 233, 275, 393, 410, 481; III, 353.
144 İnfitâr sûresinin ilk âyetleri kıyâmet olarak, yani yıkılış anlamında değerlendirilmiştir. Taberî, age., XXX, 85; Semerkandî, age., III, 554; Zemahşerî, age., IV, 701; Râzî, age., XXXI, 76-77; Kurtubî, age., XIX, 160; Muhammed b. Muhammed el-İmâdî Ebussuud, İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, 1990, IX, 120; Yazır, age., IX, 46; Esed, age., s. 1243.
145 Rahmân 55/37.
146 Zâriyât 51/47.
147 Rahmân 55/7.
148 Hâkka 69/16.
149 Nebe' 78/19.

serilecektir.[150] O gün gökyüzü, bulutlarıyla birlikte parçalanacaktır.[151] Yani uzayın varlığı bütün halinde değişime tâbi tutulacaktır. Kıyâmette, sadece gök ve bulutlar değil, yeryüzü de çok hızlı bir şekilde yarılacaktır.[152] Benzer şekilde Ay da aynı sonu yaşayacaktır.[153]

İnşikaak 84/1'de geçen, göğün ve yerin yarılması, sahip oldukları sistemi kaybetmeleri demektir. Hiç şüphe yok ki bu bir yok oluş değil, yeni bir başlangıcın ilk aşamasıdır. Enbiyâ 21/104'te dile getirilen "göğün kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi dürülmesi" ve peşinden "ilk yaratılışta olduğu gibi yaratılışın iade edilmesi", âhirette yeni bir sistemin kurulacağının açık ifadesidir. Rûm 30/26-27'de, göklerin ve varlıkların yaratılışından, yaratılışın tekrarından ve ikinci yaratmanın ilkine göre çok daha kolay olacağından söz edilmektedir. Ayrıca Tekvîr 81/1-6'da güneşin dürülmesi gibi olaylar bu sistemin yıkılışını ifade ederken, hem İbrâhim 14/48, hem Tekvîr 81/11, hem İnfitaar 82/1-4, hem de İnşikaak 84/1-5'te bu sistemin yeniden inşa edileceği ve âhiret şartlarına göre yeni bir düzenin kurulacağı ifade edilmektedir. Üstelik bu yeni oluşum, Kur'ân'ın açık ifadeleriyle yine bu toprakta ve uzayda,[154] ancak değişim geçirmiş bir halde gerçekleştirilecektir.

Taarık 86/11'de dile getirilen "dönüş sahibi gök" ifadesi ile bu dönüşümün amaçlandığı da söylenebilir. Bununla, göğün ve cisimlerinin kıyâmette parçalanıp mahşer için yeniden bir var oluş sürecine girmesi kastedilmiş olabilir.[155]

Anlaşılan o ki, kıyâmet bir yok oluş değil, bir sistem değişikliğidir. Bu anlamda *İnfitaar* ve *münfetır* kelimeleri, sanıldığının aksine, parçalanıp yok olmayı değil, özünde potansiyel olarak var kılınan bir yapının tıpkı çekirdeğin yarılması gibi yeniden hayat sahnesine çıkartılmasıdır. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz Müzzemmil 18'deki *İnfitaar* da muhtemelen bu hakikatin değişik bir ifadesidir.

b) كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا "O'nun vaadi gerçekleşmiş olacaktır." Âyetin sonundaki bu ifade, yeniden yapılanmanın mutlak surette gerçekleşeceğini göstermektedir. Yüce Allah geleceğe yönelik bir olay hakkında bazen geçmiş

150 Tekvîr 81/11.
151 Furkaan 25/25.
152 Kaaf 50/44.
153 Kamer 54/1.
154 Kehf 18/47; Tâhâ 20/106-107.
155 Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I-II, s. 318-319.

zaman kalıbı kullanmaktadır ki bu bir Kur'ân üslubudur. Özellikle kıyâmet ve mahşer konularında göze çarpan bu üslubun tercih edilme sebebi, olayın meydana gelmesinde herhangi bir tereddüdün kesinlikle söz konusu olmamasıdır. Gerçekleşmesi kesin olan bir olayı olmuş gibi ifade etmek, muhtemel karşı çıkışların önünü kesmeyi amaçlamaktadır.

e) Öğüt Alma - İrade İlişkisi

Yüce Allah, öncelikle sûrenin 11. âyetinden itibaren ele aldığı konuların ve sonrasında Hz. Peygamber'e indirdiği bütün ilâhî öğretilerin aslında birer öğüt olduğunu beyan etmektedir. Ardından da bunların asıl hedefinin kişileri istikamete sokmak olduğunu hatırlatmaktadır.

Bu konu, İnsân 76/26-29'da çok daha geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Orada, "Kur'ân'ın öğüt oluşu, Rabbe giden yolun tutulması, Allah'ın dilemesi, kulun istemesi, rahmete ulaşmak ve zulmü tercih etmek, azaba muhatap olmak" gibi konular aynı pasajda yer aldığı için, konuyla ilgili detaylı açıklamalarımızı İnsân sûresinin söz konusu âyetlerinde yapacağız. Bu âyette ise kısa hatırlatmalarla yetineceğiz.

1. Bütün İlâhî Öğretiler Birer Öğüttür

إِنَّ هٰذِهٖ تَذْكِرَةٌۚ "Muhakkak ki işte bütün bunlar bir öğüttür." Âyetteki هٰذِهٖ *hâzihî* işaret ismi "bunlar, bu öğütler, vahyin hakikatleri", تَذْكِرَةٌ *tezkira* ise öğüt" demektir.

Bu âyette sözü edilen şeyler kıyâmet ve mahşerin dehşetiyle ilgili bilgilendirmelerdir. هٰذِهٖ *hâzihî* işaret ismi bu anlamda değerlendirilmelidir. Ancak kapsamı daha geniş tutup mesajı evrensele taşımak için maksadı bütünüyle vahiy ile ilişkilendirmek de mümkündür.

*** Kur'ân'ın *Tezkira* Oluşu**

Daha önce çeşitli âyetlerin tefsirinde de ifade ettiğimiz üzere, Kur'ân'ın isimlerinden biri de "öğüt ve hatırlatma" anlamında *zikr, zikrâ* veya *tezkira*dır.[156]

156 Hûd 11/114; Hıcr 15/6, 9; Nahl 16/44; Kehf 18/28; Tâhâ 20/99; Enbiyâ 21/24, 50; Furkaan 25/18, 29; Yâsîn 36/11; Sâffât 37/3; 168; Sâd 38/8, 49; Zümer 39/22-23; Fussılet 41/41; Zuhruf 43/5, 36, 44; Necm 53/29; Mücâdele 58/19; Talâk 65/10; Kalem 68/51; Cinn 72/17; Müzzemmil 73/19; Müddessir 74/54; İnsân 76/29; 'Abese 80/11.

Kur'ân'ın *zikr* veya *tezkira*, yani "öğüt ve hatırlatma" oluşu, onun daha önce insana bildirilmiş olmasını gerektirir. Nitekim insanlara bir şeyleri hatırlatmak demek, onların daha önceden haberdar edilmişliği demektir. Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz: Vahyin hatırlatıcılığı, onun fıtrata uygun gerçekler içermesi demektir. Fıtrat, yaratılışta insanı Yüce Allah'ın şekillendirdiği ilâhî programın adıdır. Bütün değerler, fıtrata ilmek ilmek işlenmiştir. İnsandan istenen de buna uygun tercihler ve tavırlar ortaya koyması, bir anlamda fıtratıyla ters düşmemesidir. Fıtrata işlenen "Allah'ı tek ilâh olarak tanıma" imzası, Kur'ân'ın sunduğu hatırlatmaları fıtratın hiçbir şekilde yadırgamayacağını ortaya koymaktadır. İnsan, daha önce aşina olduğu şeyleri duyunca onları hatırlar ve zihninde herhangi bir çelişki ile karşılaşmaz.

Bu itibarla, "zikir" ile "fıtrat" uyumu son derece önemlidir. Mutlak inkârcılar hariç olmak üzere, eğer sunulan ilâhî bildirimler karşı taraftan red cevabı alıyorsa, bilinmelidir ki ya yapılan sunumda bir yanlışlık vardır, ya da ilâhî prensipleri doğru anlamada bir sorun yaşanmaktadır. İlâhî prensiplerin yer aldığı Kur'ân'ı Yüce Allah'ın bir kitabı, insanı ve onun fıtratını da diğer bir kitabı olarak kabul ettiğimize göre, bütünüyle iki kitabın ve parça parça âyetlerinin birbiriyle çelişmesi kesinlikle mümkün değildir.

11. Dileyen Kişi Rabbine Giden Yolu Bulur

فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبٖيلًا "Artık, kim dilerse Rabbine bir yol tutar." Âyetteki شَٓاءَ *şâe* fiili "dilemek", اتَّخَذَ *ittehaze* fiili "edinmek, tutmak, takip etmek", سَبٖيلا *sebîl* kelimesi ise "yol" demektir.

Âyetin bu ikinci cümlesini "Artık, kim dilerse Rabbine giden bu yolu tutsun" şeklinde de tercüme etmek mümkündür. Bu âyetin ilk cümlesinde Yüce Allah yaptığı bilgilendirmelerin bir tür hatırlatma olduğuna dikkatleri çekmektedir. Artık bilgilendirme ve uyarılar yapıldığına göre, geriye insanın iradesini bu yola yönlendirmesi kalmaktadır. İşte bu âyette Yüce Allah, dileyen herkesin Rabbine giden yolu tutabileceğini bildirerek, herkesten bu yolu tutmasını istemektedir.

Genelde bütün konular, bu sûre özelinde kıyâmet, âhiret ve mahşerle ilgili olanlar birer öğüttür, hatırlatmadır. İşte bu öğütten kimlerin yararlanabileceği konusunda verilen cevaplardan birisi bu âyette yer almaktadır: "Kim dilerse, Rabbine bir yol tutar." Demek ki istikamet için dilemek gerekiyor. Tekvîr 81/28'e göre Kur'ân "İçinizden doğru yolda gitmek isteyenler

için (bir öğüttür)." İşte bu ifade Kur'ân'ın öğüt oluşundan kimlerin yararlanacağını ortaya koymaktadır.

Hidâyet vermek ve doğru yolu göstermek sadece Yüce Allah'a aittir.[157] Gösterilen bu yolu tercih etmek ise insana bırakılmıştır.[158] Bu noktada Hz. Peygamber bile devreye girememekte ve kişi istemediği sürece sevdiğini dahi hidayete erdirememektedir.[159] Kur'ân'da, hidayeti kulun istemesi gerektiği[160] ve hidayetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmekte, bunun şansa bırakılacak herhangi bir yönünden söz edilmemektedir. Yüce Allah isteyene hidayet verir; isteyeni de sapıklıkta terk eder.[161] Peygamberin (as) yapabileceği şey, Yüce Allah'ın da çağırdığı gibi[162] Allah'ın yolunu göstermek ve ona davet etmektir.[163] İman edene[164] ve Hakk'a yönelene hidayet edilir.[165] Çünkü Fâtiha 1/6'da olduğu gibi, hidayet bir isteğin sonucudur.[166]

20. ÂYET:

اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَٓائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَۜ وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ
الَّيْلَ وَالنَّهَارَۜ عَلِمَ اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِۜ عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ
مِنْكُمْ مَرْضٰىۙ وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِى الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِۙ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ
اللّٰهِۘ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُۙ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًاۜ وَمَا تُقَدِّمُوا
لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرًا وَاَعْظَمَ اَجْرًاۜ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

۲۰

"**20.** Rabbin, senin ve beraberinde bulunanların gecenin üçte ikisinden daha az bir kısmında, yarısında ve üçte birinde ayakta olduğunu elbette

157 Nahl 16/9; Leyl 92/12.
158 İnsân 76/1-5.
159 Bakara 2/272; Kasas 28/56.
160 Fâtiha 1/6.
161 İbrâhim 14/4; Müddessir 74/31.
162 Yûnus 10/25.
163 Şûrâ 42/52-53.
164 Teğâbün 64/11.
165 Ra'd 13/27.
166 Hacc 22/16.

biliyor. Gece ve gündüzü ölçüye kavuşturan Allah'tır. O, sizin bunu (tam anlamıyla) sayamayacağınızı bildiği için tevbenizi kabul etmiştir. O halde, zaten kolay olan Kur'an'ı kıraat edin. İçinizde hastalar bulunacağını, bir kısmının Allah'ın lütfundan (rızık) aramak üzere yeryüzünde sefere çıkacağını, diğer bir kısmının da Allah yolunda savaşacağını Allah bilmektedir. O halde, (mümkün olan her durumda) zaten kolay olan Kur'ân'ı kıraat edin. Namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a gönül hoşluğuyla ödünç verin. Kendiniz için önden (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu, hem de daha üstün ve mükâfatça daha büyük olmak üzere bulursunuz. Allah'tan mağfiret dileyin. Şüphesiz Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."

Sûrenin bu son âyeti, önceki 19 âyete göre çok daha uzundur ve içerik olarak da oldukça farklıdır. Âlimlerimizin bir bölümü bu âyetin daha sonraki dönemlerde indirildiğini benimsemiştir. Bu yaklaşım gereği bu zaman aralığı bazılarına göre 1 yıl, bazılarına göre 10 yıl, Hz. Ayşe'ye göre ise 8 aydır. Diğer bazıları ise âyetin Medine'de indirildiğini ifade etmişlerdir. Bunların gerekçesi ise âyette yer alan "Allah yolunda savaşacaklar" ifadesidir. Hâlbuki söz konusu cümlelerin başındaki سَيَكُونُ *seyekûnü* "ileride olacak, meydana gelecek" ifadesinde "gelecek zaman" anlamı veren *sîn* edatı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu âyetin mucizevî bir şekilde gelecek döneme ait bir bildirimde bulunduğu açıktır. Âyetin üslubu ve ele aldığı konular itibariyle, ilk grup âyetten daha sonra indirildiğinde şüphe yoktur; ancak bunun Medine dönemine kadar uzatılması da ikna edicilikten uzaktır.

a) Gece Kalkış ve Kur'ân Kıraati

Yüce Allah, bu âyetin ilk bölümünde sûrenin ilk âyetlerindeki "geceleyin kalkıp Kur'ân okumak" emrini yeniden gündeme getirmekte ve bunu başta Hz. Peygamber olmak üzere müminlerin yerine getirdiğini bildiğini belirtmektedir. Bu arada bazı eksikliklerin de olabileceğini beyanla, Kur'ân okumaya devam emrini yinelemektedir.

1. Yüce Allah Geceleri Üç Kez Kalkanları Bilmektedir

اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَٓائِفَةٌ مِنَ الَّذٖينَ مَعَكَۜ "Rabbin, senin ve beraberinde bulunanların gecenin üçte ikisinden daha az bir kısmında, yarısında ve üçte birinde ayakta olduğunu elbette biliyor." Âyetteki تَقُومُ *tekuumü* fiili "ayakta olmak", اَدْنٰى *ednâ* kelimesi "yakın, daha az", ثُلُثَيِ *sülüsey* sözcüğü "üçte ikisi", نِصْفَ *nısf* kelimesi "yarısı", ثُلُثَ *sülüs*

sözcüğü "üçte bir", طَآئِفَةٌ *tâife* kelimesi "grup, insanlar" ve مَعَكَ *me'ake* ise "seninle" demektir.

Yüce Allah, âyetin bu ilk cümlesinde, sûrenin başındaki "geceleyin üç kez kalkmak" şeklindeki emriyle ilgili olarak gecenin üç vaktine dikkat çekmektedir. Bunlar, gecenin üçte ikisinden daha az bir vakti, yarısı ve üçte biridir.

a) Âlimlerimiz özellikle âyetteki اَدْنٰى *ednâ* kelimesinin cümledeki konumunu tartışmışlardır. Bir kısım âlimimize göre Hz. Peygamber ve beraberindeki müminler gecenin üçte ikisinden, yarısından ve üçte birinden azını ayakta geçirmekteydiler. Bu tercihte *ednâ* kelimesi, "azını" anlamını vermekte ve kendisinden sonra gelen üç zaman ifadesini de ilgilendirmektedir. Buna göre نِصْفِ *nısf* ile ثُلُثِ *sülüs* kelimeleri kesra "esre" okunarak başlarındaki *vâv* edatı ثُلُثَيِ *sülüsey* kelimesine bağlı kabul edilmektedir.[167]

Buna göre gecenin üçte ikisinden azını ayakta geçirmek, yarısının ve üçte birinin azını ayakta geçirmekle çelişmektedir. Çünkü bir kişi bir gecede bu üçünü bir arada yaşayamaz; bu mümkün değildir. Bu nedenle zorunlu olarak, âyette kastedilenin bir seçenek sunmak olduğunu ifade etmişlerdir. Bazen gecenin üçte ikisinden azını, bazen yarısından azını, bazen de üçte birinden azını ayakta geçirdikleri sonucunu elde etmişlerdir.

b) Âyetteki *ednâ* kelimesini "azında" anlamına alırsak bir sorun olmadığını görürüz. Çünkü gecenin üçte ikisinden azında, yarısında ve üçte birinde ayağa kalkmak bir gecede üç kez kalkmayı ifade eder ki bunda anlaşılmayacak bir durum yoktur. Zaten sûrenin başındaki emirde yer alan *ev* edatlarının "ve" anlamına alınması gerektiğine dikkat çekerek, iki âyet grubu arasında herhangi bir anlam çelişkisinin bulunmadığını belirtmiştik. Biz bu sûrenin ilk âyetlerinde bir gecede üç defa kalkmanın emredildiğini, ancak kalkılınca ne kadar ayakta kalınacağına değinilmediğini düşünmekteyiz. İlk etapta zor gibi görünse de, alışılınca bu durumun hiç de zor olmadığı fark edilecektir.

Zaten Yüce Allah, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette başta Hz. Peygamber olmak üzere, emir kendilerine yönelik olmasa da, müminlerin bunu başardıklarını haber vermektedir. Demek ki Hz. Peygamber ve müminler sûrenin ilk âyetlerindeki emri "gecede üç kez kalkmak" şeklinde

167 Ferrâ, age., III, 199.

anlamış ve öyle uygulamışlardı. Zâriyât 51/17-18'de muttakîlerin özelliklerinden söz edilirken onların geceleyin çok az uyudukları ve sahurlarda bağışlanma dileğinde bulundukları beyan edilmektedir.

Ayrıca Secde 32/15'te de Yüce Allah'ın âyetlerine gerçekten inananların, âyetler kendilerine hatırlatıldığında saygıyla yere kapanıp boyun büktükleri ve kibir göstermeyerek Rablerine hamd ile O'nu tesbih ettikleri belirtilmektedir. Devamında 16. âyette bu kişilerin geceleri yataklarından ayrıldıkları, korku ve ümit içerisinde Rablerine yalvardıkları ifade edilmektedir. Demek ki İslâm inanışında geceleri hep uyumak değil, onu gerektiği kadar uyanıklıkla değerlendirmek diye bir yükümlülük vardır. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette hatırlatılan husus bu olsa gerektir.

c) Bu arada وَطَٓائِفَةٌ مِنَ الَّذ۪ينَ مَعَكَۜ ifadesindeki طَٓائِفَةٌ *tâife* kelimesinin kimleri ifade ettiği de önemlidir. Buna göre genelde âlimlerimiz âyetteki مِن *min* edatına *ba'diyyet* anlamı vermişler ve bazı müminlerin geceleyin Hz. Peygamber gibi davrandığını ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe göre, zaten sayıları az olan topluluktan bazı müminlerin bu uygulamayı terk ettikleri sonucu çıkar ki, biz ilk dönem sahâbîlerinde böyle bir istisnanın bulunduğu kanaatinde değiliz.

Hz. Peygamber'in gönül arkadaşları en ileri düzeyde fedakârlık yaparak, bu dinin günümüze kadar ulaşmasında çok büyük bir hizmet yapmışlardı. Daha sonraki dönemler için birtakım sıkıntılar meydana geldiğini zaten âyetteki hükmün hafifletilmesinden anlamaktayız. Ciddi mazeretler olduğu zaman insanların hüküm hafifletilmesinden yararlanabileceğini söylemeye bile gerek yoktur; bu zaten bir haktır.

Bu nedenle âyetteki طَٓائِفَةٌ *tâife* kelimesinin o günkü bütün müminleri içerdiğini, مِن *min* edatının da "beyâniye" anlamını tercih ettiğimizi belirtmeliyiz. Râzî bu ifadeyi tefsir ederken, müminler içerisinden ayrı bir grup olarak değil de "senin geceleyin kalkan ashâbın" şeklinde ifadeler kullanmıştır.[168]

Böyle olunca, Hz. Peygamber'in dava arkadaşlarının tıpkı onun gibi fedakâr insanlar olduğunu, ona yönelik bir emri kendilerine de verilmiş kabul ederek gecelerini vahiy ile değerlendirdiklerini söylemek durumundayız. Onlar bu durumu çok ciddi bir şekilde uyguladıkları için övgüye

168 Râzî, age., XXIX, 186.

mazhar olmuşlardır. Ancak bazı sıkıntıların ve mazeretlerin de devreye girebileceğinden hareketle Yüce Allah âyetin ileriki cümlelerinde bu hükmü hafiflettiğini beyan etmektedir. Hükmün hafifletilmesi demek, ilk emredildiğinde insanların onu en ileri düzeyde anlamış ve uygulamaya çalışmış olmaları demektir.

11. Yüce Allah Geceyi ve Gündüzü Takdir Edendir

وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۜ "Gece ve gündüzü ölçüye kavuşturan Allah'tır." Âyetteki يُقَدِّرُ *yukaddiru* fiili "takdir etmek, ölçüye kavuşturmak", الَّيْلَ *el-leyl* kelimesi "gece", النَّهَارَۜ *en-nehâr* sözcüğü ise "gündüz" demektir.

Yüce Allah gece ve gündüzün düzenini belirleyen, gece ile gündüzün saatlerini takdir eden, onları vasıtasız bir şekilde bilip belli bir düzene kavuşturan yegâne varlıktır. Bu takdir işleminde başka hiçbir varlığın hiçbir şekilde bir müdahalesi yoktur. Şimdilerde insanlar belli araçlarla gece ve gündüz hakkında oldukça ileri düzeyde bilgiye sahip olsalar da, sahip oldukları bilgilerin sistemini şekillendirenler kendileri değillerdir. Yani onlar belli ölçülerde ve çeşitli araçlar kullanarak, bazen yanılgı da içerecek şekilde bilgiye ulaşmış olabilirler; bunun yadırganacak bir tarafı elbette yoktur. Kaldı ki aklederek bilgiye ulaşmak bizâtihi Yüce Allah'ın müminlere emridir. Ancak ulaşılan bilgileri nihai bilgiler şeklinde anlamamak gerekir. Çünkü her bilenin üzerinde daha iyi bilen bir varlık vardır ki o da Yüce Allah'tır.[169]

Yüce Allah hem gece ve gündüzü yaratan, sistemini kuran ve işleyişi devam ettiren güçtür; hem de gece ve gündüzde olup biten her şeyi bütün ayrıntılarıyla bilen yegâne varlıktır. Ayrıca, içerisinde kalkmaya konu edilen gecenin bölümlerini iyiden iyiye belirleyen de sadece O'dur.

Ne zaman ne yapılması gerektiğinin kararını sadece Yüce Allah vermektedir. İşte âyette sözü edilen "Yüce Allah'ın tek takdir edici" olduğu ifadesi, bütün zamanları O'nun yarattığını göstermektedir. Ayrıca gece ve gündüz ölçeğinde zamanın nasıl değerlendirilmesi gerektiğini de yine sadece O belirleyebilir; bu konuda başkasının müdahale şansı ve hakkı yoktur.

169 Yûsuf 12/76.

111. Yüce Allah Mazeretleri Dikkate Alacaktır

عَلِمَ اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ "O, sizin bunu (tam anlamıyla) sayamayacağınızı bildiği için tevbenizi kabul etmiştir." Âyetteki عَلِمَ *'alime* fiili "bilmek", تُحْصُوا *tuhsuu* fiili "saymak, itaat etmek, güç yetirmek", تَابَ عَلَى *tâbe 'alâ* ifadesi ise "tevbesini kabul etmek" demektir.

Yüce Allah, müminlerin gece kalkışlardaki dikkatlerini devam ettiremeyeceklerini bildiğini ve bu nedenle muhtemel hataları nedeniyle onları bağışlayacağını beyan etmektedir. Bu cümledeki لَنْ تُحْصُوهُ *len tuhsuuhü* fiili, müminlerin gece ve gündüzün her birinin zaman açısından parçalarını, yani istenen vakitlerin zamanlarını tam olarak belirleyemeyeceklerini, bir anlamda buna güçlerinin yetmeyeceğini ifade etmektedir.[170]

Mukaatil, müminlerin bu zamanı tam bilememek endişesiyle gece sabaha kadar namaz kıldıklarını, ayaklarının şiştiğini ve renklerinin değiştiğini nakletmektedir.[171] Güç yetirilemeyecek bir şeyin emredilmesi doğru olmadığı için, âlimlerimiz bunun zor bir şekilde yerine getirilmek anlamına geldiğini belirtmişlerdir.[172]

Kelimenin başındaki لَنْ *len* edatı, müminlerin bunu yapamadıklarını değil, ileride yapamayacaklarını ifade etmektedir. Gerekçe de âyetin devamında belirtildiği gibi hastalıklar, yolculuklar, rızık temini çalışmaları ve Allah yolunda savaş gibi çeşitli meşguliyetler olarak ifade edilmektedir. Buradan hareketle, bu âyetin sûrenin başındaki hükmü kaldırdığı şeklindeki kanaatleri doğru bulmadığımızı özellikle belirtmek istiyoruz.

Âyette sözü edilen husus, ileride yaşanacak bir kısım zorunlu meşguliyetlerle ilgilidir. Bu durumun, bazı insanların geceleri istenen ölçüde tam olarak ibadetle değerlendirememelerine neden olacağını haber vermektedir. Yüce Allah birtakım zorunluluklar nedeniyle gecelerini istenildiği şekilde değerlendiremeyenlere merhametiyle muamele edeceğini ve onların tevbelerini kabul edeceğini kendilerine bildirmektedir.

170 Zemahşerî, age., IV, 630.
171 Kurtubî, age., XIX, 36.
172 Râzî, age., XXIX, 186.

ıv. Kalkınca Yapılacak İş Kur'ân Kıraatidir

فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ "O halde, zaten kolay olan Kur'an'ı kıraat edin." Âyetteki فَاقْرَؤُا *fakraû* emri "kıraat etmek, okumak", تَيَسَّرَ *teyessera* fiili ise "kolay olan" demektir.

a) Sûrenin bu son âyetinde artık gece kalkılmamasından söz edilmemektedir. Sadece geceleyin istenen kalkışlarda saatin tam tutturulamayabileceğine gönderme yapılarak, yine de Kur'ân kıraatine devam üzerinde durulmaktadır. Zaten sûrenin başında gece kalkılınca yapılması istenen şey, Kur'ân'ın tertîl üzere okunmasıdır. Durum böyle olunca, geceleri kalkmanın ideal bir duruş olduğu hükmü devam etmekte, ancak bazı zorunlu hallerde bunu tam anlamıyla başaramayanların da kalktıklarında Kur'ân kıraatine devam etmeleri kendilerinden istenmektedir.

Burada emredilen "kıraat" nedir? Bu konuda farklı değerlendirmeler yapılmaktadır:

1. Gece kalkılınca yapılması istenen şeyin namaz kılmak olduğu, dolayısıyla âyetteki kıraatin de namazda Kur'ân okumak olduğu Semerkandî, Taberî, Râzî ve Kurtubî gibi âlimlerimiz tarafından beyan edilmektedir.[173]

Elbette namaz kılarken Kur'ân da okunmaktadır. Meseleye bu açıdan bakıldığında maksadı böyle anlayanlara hak verilebilir. Ancak sûrenin ilk âyetlerinde de olduğu gibi, gece kalkılınca yapılması istenen iş, Kur'ân üzerinde düşünmektir, zihin yormaktır, vahyi anlamaya ve onunla bütünleşmeye çalışmaktır. Bunu yaparken insanlar namaz da kılabilirler, bunda bir sakınca zaten yoktur, olamaz da.

Buradaki emri direkt olarak "namaz kılmak" şeklinde anlayınca, Kur'ân'da namazla ilgili diğer âyetlerle bu âyet arasında zaman ve vakit açısından farklılıklar olduğu için bu defa âyetlerin birbirini nesh ettiği sonucu kaçınılmaz olmaktadır. Âyetlerin birbiriyle zıt hükümler içermesi bir çeşit ihtilaf olduğu ve Kur'ân'da hiçbir şekilde ihtilaf bulunamayacağı Yüce Allah tarafından ilan edildiği için,[174] konuyu bu yöne çekmeyi doğru bulmamaktayız.

---

173 Semerkandî, age., III, 512; Taberî, age., XXIX, 141; Zemahşerî, age., IV, 630; Râzî, age., XXIX, 186-187; Kurtubî, age., XIX, 36.
174 Nisâ' 4/82.

Esasında âyetin devam eden kısmında namaz kılmayla ilgili emir doğrudan وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ "Namazı kılınız" şeklinde yer almakta ve namazın önemi müminin gündemindeki yerini korumuş olmaktadır. Durum böyle olunca, söz konusu kıraat emrini namazdan farklı anlamanın gerekliliği ortaya çıkmış olmaktadır.

2. Aynı âlimlerimiz tarafından âyetteki maksadın her gece 50 veya 100 âyet okumak olduğuna dair görüşler de nakledilmektedir. Hatta geceleri 100 âyet okuyanlarla Kur'ân'ın tartışmayacağı, onların *kaanitîn*den yani "Allah'a boyun bükenlerden yazılacağı" belirtilmektedir.[175] Âlimlerimizin naklettiği bu görüş, âyetteki kelime kullanımına ve sûredeki konu bütünlüğüne çok daha uygundur. Çünkü bu sûrede vahyin gündeme taşınması ve hayatı inşa ediciliği temel konu olarak belirlenmektedir. Bu nedenle, âyetlerdeki kelimelerin kullanıldığı asıl anlamları öncelemek, mesajı daha iyi ve daha doğru anlamada son derece önemlidir.

Âyette sözü edilen *kıraat* eylemi, *tilâvet* ve *tertîl*den farklıdır. Sûrenin dördüncü âyetinde geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, "kıraat" bir anlamda aklın ve zihnin okumasıdır, entelektüel bir eylemdir. Sanıldığı gibi Kur'ân'ı anlamadan okumak kıraat değildir, o bir çeşit tilavettir. Burada emredilen ise kıraattir, yani Kur'ân mesajları üzerinde uzun uzun düşünüp, onun hayata yansıtılması için gereken hassasiyetin gösterilmesidir.

b) مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ "Kur'ân'dan kolay olan şey" ifadesi hakkında da bazı hatırlatmalarda bulunmak gerekmektedir.

1. Bu ifade Kur'ân'ın bazı bölümlerinin kolay, bazılarının ise zor olduğu sonucunu verebilir. Dolayısıyla muhataplar vahyin indirilmeye başlandığı ilk dönemlerde Kur'ân metninin her tarafını aynı kolaylıkta göremiyor olabilirlerdi. Bu nedenle "Kur'ân'dan kolayınıza geleni kıraat edin" anlamı öne çıkmaktadır.

Şimdilerde "Kur'ân okumak" denilince kıraat, tertîl ve tilâvet ayırımı yapılmadığı için, herkes onun okunmasını lafızlarının tekrar edilmesi şeklinde anlamaktadır. Oysa âyette emredilen husus onun kıraatidir, yani üzerinde düşünülmesi ve kafa yorulmasıdır. Bu nedenle buradaki emri sadece metnin okunması olarak anlamlandırmak yeterli değildir.

---

175 Taberî, age., XXIX, 141; Zemahşerî, age., IV, 630; Râzî, age., XXIX, 186-187; Kurtubî, age., XIX, 36.

2. Yüce Allah Kur'ân'ın anlaşılması ve öğütlerinden yararlanılması için onu kolaylaştırdığını açıkça beyan etmektedir. "Doğrusu Biz bu Kur'ân'ı ders alınsın diye kolaylaştırdık; öyleyse ders alan var mı?" İşte bu ifade Kamer sûresinde dört kez yer almaktadır.[176] Aynı âyetin dört kez hatırlatılması konunun öneminden kaynaklanmaktadır. Bu mesaj, insanlara yol göstersin diye indirilmiştir. Bu nedenle vahyin kolay olması gerekliydi, zaten kolaylaştırılarak da indirilmiştir.

Yüce Allah bu vahyi Hz. Peygamber'in diliyle kolaylaştırdığını beyan ederek, gerekçesini muttakîlerin müjdelenmesi, sorumsuzluk yapanların uyarılması ve insanların öğüt alması şeklinde belirlemiştir.[177] Bu âyetler anlaşılsın ve üzerinde düşünülsün diye Kur'ân'ın kolaylaştırıldığını, sanıldığı gibi zor olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

3. Cümledeki مِنَ الْقُرْاٰنِ ifadesindeki *min* edatını "beyâniye" anlamına aldığımızı da özellikle belirtmek durumundayız. Dolayısıyla yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki ifadeyi "O halde, zaten kolay olan Kur'an'ı kıraat edin" şeklinde tercüme ettik.

Sonuç olarak şunu söyleyelim: Geceleri kalkıldığında, Yüce Allah tarafından kolaylaştırıldığı için Kur'ân'ı kıraat etmek, onun üzerinde derin derin düşüncelere dalmak ve onu hayatın merkezine almak âyette emredilen asıl görevdir. Bu görev her zaman Müslümanların önündedir, gereği gibi davranmak da ideal olana ulaşmaya çalışmaktır. Ancak, ideale ulaşılamıyorsa onu büsbütün terk etmek ise kesinlikle doğru değildir. Bu nedenle Yüce Allah geceleri kalkma noktasında arzu edilen düzeyi gerçekleştiremeyenlerin bulunabileceğini beyan ederek, onları bağışlayacağını ifade etmekte, ideale ulaşamamanın nedenlerini de âyetin devam eden cümlelerinde dile getirmektedir.

b) Muhtemel Bazı Mazeretler

Yüce Allah, özellikle gece kalkıp zamanı vahiy ile değerlendirmenin gerekliliğine değinmiş ve bazı Müslümanların bu konuda gerekeni tam yapamayabileceğinden söz etmişti. Şimdi de bu konuda ne tür mazeretlerin söz konusu olabileceğini hatırlatmakta ve Müslümanların belki de Medine dönemi hakkında bazı saptamalarda bulunmaktadır.

---

176 Kamer 54/17, 22, 32, 40.
177 Meryem 19/97; Dühân 44/58.

ı. Hastalıklar

عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰى "Allah içinizde hastalar bulunacağını bilmektedir." Âyetteki عَلِمَ *'alime* fiili "bilmek", سَيَكُونُ *seyekûnü* fiili "meydana gelecek olmak" ve مَرْضٰى *mardâ* ise "hastalar" demektir.

Yüce Allah, gece kalkışla ilgili insan hayatında meydana gelebilecek en temel mazeret olarak "hastalık" halini ilk sırada zikretmektedir. Bu nedenle, muhatapların arzu edilen görevi ideal olarak yerine getirememesi sonucunda kendilerini cezalandırmayacağını, onları bağışlayacağını beyan etmektedir. Gece vakitlerinde kalkamayanların veya emredildiği sayıda ve zaman sürecinde bunu başaramayanların sahip olabileceği mazeretlerden birisi "hastalık" halidir.

Yüce Allah, burada gözden kaçırılmaması gereken temel noktaya dikkat çekmekte, hastalara yönelik bazı farklı hükümler koyduğunu, yani sağlam olanlara göre biraz daha esnek davranabilecekleri serbestîsi tanıdığını bildirmektedir. Bu çerçevede Kur'ân'da, hastalara zorluk yapılamayacağı ve onların yokuşa sürülemeyeceği ifade edilmektedir.[178] Oruç tutamama hallerinden birisi "hastalık" durumu olarak belirlenmektedir.[179] Benzer bir mazeret Hacc sırasında saçların tıraş edilmemesinde de söz konusudur.[180] Teyemmümün uygulanabileceği şartlar içerisinde suyun kullanılamaması veya su ile abdest alamamanın mazeretlerinden birisi de hastalık halidir.[181] Ayrıca, savaşa katılamama[182] ve savaş halinde cephede namaz kılarken silahları bırakma mazeretlerinden birisi de yine hastalıktır.[183]

Bütün bu âyetlerde de görüldüğü üzere Yüce Allah hastalığı bazı hükümlerden muaf sayma veya hükümlerde esneklik yapmanın sebebi olarak tanımlamaktadır. İşte bu genel bakışa uygun olarak, geceleri istenen vakitlerde kalkamama mazeretlerinden ilki "hastalık" veya "hastalar" şeklinde belirlenmiş olmaktadır.

ıı. Rızık Temini İçin Yapılan Yolculuklar

وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِى الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ "Bir kısmı Allah'ın lütfundan (rızık) aramak üzere yeryüzünde sefere çıkacaktır." Âyetteki اٰخَرُونَ

178 Nûr 24/61; Feth 48/17.
179 Bakara 2/185.
180 Bakara 2/196.
181 Nisâ' 4/43; Mâide 5/6.
182 Tevbe 9/91.
183 Nisâ' 4/102.

âharûne kelimesi "diğerleri, bir kısmı", يَضْرِبُونَ *yadribûne* fiili "yolculuk yapmak", الْاَرْضِ *el-ard* kelimesi "yeryüzü", يَبْتَغُونَ *yebteğûne* fiili "istemek, elde etmek", فَضْلِ اللّٰهِ *fadlüllâh* tamlaması ise "Allah'ın fazlı, ikramı, ihsanı" demektir.

Yüce Allah, geceleri kalkma emrinin tam olarak yerine getirilememesi konusundaki ikinci mazereti "rızık temini" olarak belirlemektedir. İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek ve ailelerinin geçimini temin etmek için elbette çalışmalı ve kendi ihtiyaçlarını karşılamaya gayret etmelidirler. Bu nedenle helal rızık temini için uğraşmak da Yüce Allah'ın başka bir emridir.

a) Yüce Allah konuyla ilgili bazı âyetlerde şu gerçekleri hatırlatmaktadır: Gündüzlerin Allah'ın âyeti kılınmasının gerekçesi, insanların rızık temini olarak açıklanmaktadır.[184] Cuma namazı sonrasında yapılacak en önemli işin Allah'ın lütfundan payımıza düşeni talep etmek olduğu açıkça beyan edilmektedir.[185] Hacc ibadeti esnasında rızık temini için çalışanlara herhangi bir sorumluluk yüklenmeyeceği, yani o mevsimde bile ticaret yapılabileceği belirtilmektedir.[186] Denizlerin ve gemilerin insanların emrine verilme gerekçesi de Allah'ın yarattığı rızıklardan yararlanmak, onları bulmak şeklinde belirlenmektedir.[187] Bu âyetlerde de görüldüğü gibi, Allah'ın insanlar için yarattığı rızıklardan yararlanmak için çalışmak, çok önemli bir kulluk göstergesidir.

1. İslâm, helalinden mal kazanmayı ve o malı Allah yolunda harcamayı öngören bir dindir. Bu nedenle Hz. Peygamber, "zengin ve güçlü mümin, zayıfından daha hayırlıdır" buyurmuştur.[188] İnfâk ve bu bağlamda zekât, sadaka, fitre, fidye ve kefaret gibi ekonomik içerikli ibadetler Müslümanın zengin, yani varlıklı olmasıyla yerine getirilebilir. Bu nedenle, zengin olmak için çalışmak, malı Allah'ın yarattığı ve onu insan için bir imtihan aracı kıldığı bilincini kaybetmeden helal rızık için gayret etmek önemli bir duyarlılıktır.

2. Esasında yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki bu ifade, Allah yolunda savaş yapmanın öncesinde veya beraberinde yer aldığı için, cihâd yapmak ile helal rızık temini için çalışmak arasında önemli bir yakınlık bulunduğunu söylemek de hatalı değildir.

---

184 İsrâ 17/12; Kasas 28/73.
185 Cum'a 62/10.
186 Bakara 2/198.
187 Nahl 16/14; İsrâ 17/66; Rûm 30/46; Fâtır 35/12; Câsiye 45/12.
188 Müslim, Kader, 34; İbn Mâce, Mukaddime, 10; Zühd, 14; Ahmed b. Hanbel, II, 366, 370.

3. Burada gözden kaçırılmaması gereken husus şudur: Rızık temini için çalışmak elbette önemlidir; ancak bu rızkı Allah'ın yarattığı bilincinde olmak şartıyla. Müslüman, hayatında Allah'ın müdahil olmadığı bir alan veya zaman bulunmadığını bilen ve buna göre davranan adam olma şuurunu kaybetmemelidir.

Allah bilincini kaybetmeyip rızık kavramını Allah'ın iradesiyle buluşturmak, bu uğurda yapılacak çalışmaları ve ortaya konulacak gayretleri ibadet mesabesine yükseltecektir. Sûrenin yedinci âyetinde dile getirilen "Senin için gündüz uzun uzun meşguliyetler vardır" ifadesini, "gece vahiy ile inşa olan insanın gündüz yaşayacağı meşguliyetler ibadete ve tesbihe dönüşür" şeklinde anlamamızın bir gerekçesi de budur. Diğer işlerin ibadete dönüşmesi onları Allah rızası için yapma şartına bağıdır. Bu nedenle Yüce Allah yorumunu yapmakta olduğumuz cümlede يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ "Allah'ın ikramını aramak" ifadesine yer vermiştir.

b) Müfessirlerimiz helal yollardan rızık elde etmek için çalışmanın gereği ve önemi hakkında çeşitli rivayetler aktarmaktadırlar. Bu vesileyle biz de birkaç tanesini hatırlatmak istiyoruz:

İbrâhim'in Alkame'den naklettiği rivayete göre, Rasûlüllah (as) şöyle buyurmuştur: "Bir beldeden bir diğerine gıda götürüp de onu o günün fiyatına satan bir kişinin Allah katındaki konumu mutlaka şehitler mertebesinde olur." Bu ifadesinden sonra Nebî (as) Müzzemmil sûresinin bu son âyetini okumuştur.[189]

İbn Mes'ûd da şunları belirtmiştir: "Her kim bir şehirden Müslümanların yaşadığı başka bir şehre, sabrederek ve sevabını Allah'tan umarak bir şeyler getirir de onu o günün fiyatına satarsa, Allah katında şehitler mertebesine yazılır."[190] Sayısını çoğaltabileceğimiz bu rivayetlerden anlaşıldığına ve âyette "rızık için çalışanlar" ile "Allah yolunda savaşanlar" yan yana zikredildiğine göre demek ki, helal rızık temini için çalışmak cihâdla yan yana bir değere ve öneme sahiptir.

Böyle bir emir söz konusu olduğu için başka bir emrin tam hakkıyla yerine getirilememesinden doğacak sorumluluk Yüce Allah tarafından bağışlanacaktır. Âyetteki temel mesajlardan birisi de budur.

---

189 Semerkandî, age., III, 512.
190 Kurtubî, age., XIX, 37.

111. Allah Yolunda Cihâd

وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ "Diğer bir kısmı da Allah yolunda savaşacaktır." Âyetteki اٰخَرُونَ *âharûne* kelimesi "diğerleri, bir kısmı", يُقَاتِلُونَ *yukaatilûne* fiili "savaşmak", فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ *fî sebîlillâh* tamlaması ise "Allah yolunda" demektir.

a) Yüce Allah sûrenin bu son âyetinde dile getirdiği mazeretlerin üçüncüsünü ise "Allah yolunda savaşmak" şeklinde belirlemektedir. Cihâd, Müslümanın hayatında çok önemli bir yer tutacağı için, vahyin ilk dönemlerinde onların bu gerçeğe hazırlıklı olması gerektiği kendilerine önceden haber verilmektedir. Âyette kullanılan kelime يُقَاتِلُونَ *yükaatilûne* fiilidir ve "savaşmak" anlamına gelmektedir. Tarihî bilgilere göre Mekke döneminde fiilî savaş yaşanmamıştı. Bu nedenle söz konusu fiilde kastedilen maksadı "Medine döneminde yaşanacak savaşlar" şeklinde anlamak gerekir; bu bir zorunluluktur. Mesajı böyle anlamamız bu âyetin Medine'de indirildiği sonucunu da vermez. Sadece Yüce Allah'ın, Mekke dönemi Müslümanlarına Medine döneminde yaşayacakları hakikatler bağlamında önceden bilgi verdiği anlaşılmış olur.

b) Âyetin Mekke döneminde indirildiği ve mesajın öncelikle o günkü Müslümanları ilgilendirdiği gerçeğinden hareketle şunu söylemek durumundayız: Âyette kullanılan يُقَاتِلُونَ *yükaatilûne* fiilinin anlamını "cihâd etmek" şeklinde de yorumlayabiliriz. Mekke dönemindeki cihâd daha çok, Allah yolunda fedakârlık yapmak, çalışmak,[191] bütün gayretini ortaya koymak[192] ve Kur'ân'ı anlatmak şeklinde yaşanmaktaydı. Bu sonuncusu Yüce Allah tarafından "en büyük cihâd" olarak tanımlanmaktadır.[193] Allah yolunda cihâd yapılırken o esnada diğer emirlerde bazı eksikliklerin olması da elbette mümkündür.

Yüce Allah'ın affedeceğini söylediği eylemlerden birisi de cihâd esnasında "gece kalkışlarda yaşanabilecek eksiklikler"dir. Böylece bir taraftan cihâdın önemi kavratılmakta, diğer taraftan Yüce Allah'ın insanlardan imkânsızı yapmalarını istemeyeceği beyan edilmektedir.

191 'Ankebût 29/69.
192 En'âm 6/109.
193 Furkaan 25/52.

c) Yapılması Gerekenler

Yüce Allah, sözünü ettiği bu mazeretlere rağmen, yapılması gerekenler hakkında bilgi vermekte, bir anlamda görev, sorumluluk ve fedakârlık kurumunun insanların ölümüne kadar devam ettirilmesi gerektiğini bildirmektedir.

1. Kur'ân'ı Kıraat Etmek Vazgeçilmez Bir Görevdir

فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ "O halde, (mümkün olan her durumda) zaten kolay olan Kur'ân'ı kıraat edin." Âyetteki فَاقْرَؤُا *fakraû* emri "kıraat etmek, okumak", تَيَسَّرَ *teyessera* fiili ise "kolay olan" demektir.

Bu âyette emredilen "kıraat"in ve "Kur'ân'dan kolay olan kısım" ifadesinin ne anlama geldiğini daha önce uzun uzadıya anlatmıştık. Aynı şeyleri tekrarlamamak için sadece aynı âyette bu emrin ikinci kez yer almasının nedeni hakkında bazı açıklamalarla yetineceğiz.

a) Her şeyden önce şunu belirtelim ki, Kur'ân üzerinde düşünce üretmek, onun mesajlarını anlamaya çalışmak, onunla birlikte olmak ve ilkelerinin hayatın her alanına yayılması için fedakârlık yapmak bir görevdir. İnsan ne tür zorlukların içerisinde bulunursa bulunsun, mutlak surette Kur'ân ile iletişim halinde bulunmalı ve onunla irtibatını asla kesmemelidir. Çünkü Kur'ân'dan kopmak hayattan kopmaktır. Bir Müslüman için bundan daha ağır bir ayrılık düşünülemez. Kaldı ki Kur'ân'dan ayrılmak mahşerde Hz. Peygamber'in şikâyetine de konu olmaktır.[194]

Bu konuda merhum İbn Teymiye ne de güzel bir tespitte bulunmuş: "Kur'ân'ı kıraat etmeyenler ondan hicret etmişlerdir. Kur'ân'ı okuyup, anlamlarını derinden derine düşünüp anlamaya çalışmayanlar da Kur'ân'dan hicret etmişlerdir. Dahası, Kur'ân'ı okuyup anlamını iyice araştıran, ancak hükümleriyle amel etmeyenler de ondan hicret etmişlerdir."[195]

b) Müslüman, Kur'ân'dan hicret eden adam olmamalıdır; ona yakışan davranış, Kur'ân'a hicret etmektir. İşte bu önemi nedeniyledir ki Yüce Allah, hastalık hallerinde veya rızık temini için çıktıkları yolculuk şartlarında ya da bilfiil savaş ortamında bile Müslümanların Kur'ân ile ilişkilerini kesmemeleri gerektiğini, mümkün olan her şart ve ortamda Kur'ân kıraatine devam etmelerinin zorunluluğunu kendilerine bildirmektedir. Cephedey-

---

194 Furkaan 25/30.

195 Muhammed Ali e-Sâbûnî, et-Tibyân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1985, s. 10.

ken bile namazın terk edilemeyeceğini beyan eden Yüce Allah,[196] benzer bir hususu Kur'ân kıraatine de uygulamakta ve Müslümanın hayatında Kur'ân'dan ayrılığın hiçbir mazeretinin bulunamayacağını en uç örneklerle ortaya koymaktadır. Bu örneklerin seçilmesinden anlıyoruz ki, büyük mazeretlerde bile Kur'ân kıraatinden ayrılmamak gerektiğine göre, diğer meşguliyetler aslında belki de mazeret bile kabul edilmemelidir. Bu nedenle Müslümanlar her hâl ve şartta Kur'ân ile ilgilerini devam ettirmeli, onu okuyup anlamaya ve anladıkça da yaşamaya gayret etmelidirler.

c) Dar ve zor zamanlardaki tutumlar insanların kalitesini ortaya koyar. Zor zamanda okumayanlar rahat zamanlarda da genellikle okumazlar. İnsanlar hayatın en zor zamanlarında nelere öncelik vermeleri gerektiğini çok iyi belirlemelidirler. Fedakârlık meşguliyetlerdeki sıralamalarda kendini gösterir. Kanaatimiz odur ki, aynı âyette Kur'ân kıraati emrinin iki kez yer almasının nedeni, meselenin öneminden kaynaklanmaktadır. Âyetin devam eden cümlelerindeki emirlerde de benzer hassasiyetler gösterilmesi istenmektedir.

11. Namaz Kılmak

وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ "Namazı kılın." Âyetteki اَق۪يمُوا *ekımû* emri "kılmak", الصَّلٰوةَ *es-salât* ise "namaz, dua" demektir.

Yüce Allah en zor şartlarda bile terk edilemeyecek ikinci görevi "namaz kılmak" şeklinde belirlemektedir. Biraz önce de değindiğimiz üzere savaş ortamında, yani cephedeyken bile terk edilemeyecek ibadet olarak tanıtılan namaz ibadetinin önemine dair fazla söz söylemeye ihtiyaç yoktur.

Namazın "ikame" edilmesi, onu hayatın merkezine almak, hayatı namazın yönlendirici fonksiyonlarıyla yaşamak demektir. Allah'ın huzurunda yaşanan bu derin huzur, bir sonraki vakte kadar Allah'ın azabını ve gazabını gerektirecek davranışlardan uzaklaşmayı da beraberinde getirecektir.

Âyetteki emir, namazı hakkını vererek ve istikamet üzere kılmaktır; niyeti ve maksadı doğru belirleyerek onu ifa etmektir. Namazın doğru kılınması kişiyi her türlü çirkinlikten ve kötülükten alıkoyması içindir. Namaz esnasında kişinin Allah'ı hatırlaması çok önemli ibadetlerdendir.[197] Bunun sonucu olarak, namazında Allah'ı hatırlayanları Allah'ın hatırlama-

196 Nisâ' 4/102.
197 'Ankebût 29/45.

sı, yani onları anması ise en büyük ödüldür. "Siz Beni anın ki Ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin" âyeti,[198] Allah'ın kulunu anmasının şartını kulun Allah'ı anması şeklinde belirlemektedir.

Namazı kılmak, namazın da insanı kılması içindir. Namaz insanı nasıl kılar? Bu sorunun cevabı, "hayata namazın 'bak' dediği yerden bakmak ve bu ömrü Allah'ın istediği şekilde yaşamak" şeklindedir. İşte namazın insanı kılması için onun hayata "ikame" edilmesi gerekir. Hayatın dışına itilmiş bir namaz, şekilden ve içi boşaltılmış bir işlemden ibaret kalır.

"Namaz" anlamını verdiğimiz *salât* veya "namaz kılmak" şeklinde tercüme ettiğimiz *sallâ - yüsallî* fiilinin kökü *s-l-y* harfleridir. Bu kökten gelen kelimelerin asıl anlamı "bir şeye yaslanmak, destek olmak"tır. Bunun sonucunda *salât* kelimesi "Allah'a yaslanmak, hakka yönelmek, tercihini O'ndan yana belirlemek, O'nun değerlerine gönülden bağlı olmak, ibadet etmek ve tevhid içerikli bir eylem yapmak" anlamlarında "namaz" ibadetinin adı olmuştur. Çeşitli vesilelerle ifade ettiğimiz gibi "birine salât etmek" demek ona destek vermek demektir. Hz. Peygamber'e yönelik *salât-selâm,* onun için "dua etmek" anlamına geldiği gibi, ona "destek olmak ve onun getirdiği değerlere gönülden teslim olmak" anlamına da gelmektedir. Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde bu ifade böyle anlaşıldığı ve uygulandığı için Müslümanlar üstün gelmişlerdi.

Namaz ibadetinin evrensel olduğunu ve farz kılınmasının insanlık tarihi kadar eskiye gittiğini söyleyebiliriz. Kur'ân'da eski milletlere, özellikle kitap ehline de namaz emrinin verildiği beyan edilmektedir.[199] Ayrıca İsrailoğullarından alınan sözlerde namaz emri de yer almaktadır.[200] Hz. İsâ'ya yönelik görevlendirmelerde de namaz emrinin bulunduğunu görmekteyiz.[201] Esasında bu son ümmete yönelik dinî esasların Hz. Nûh'a, Hz. İbrâhim'e, Hz. Mûsâ'ya ve Hz. İsa'ya da vahyedilenler olduğu belirtilerek,[202] insanlara tebliğ edilen ilâhî prensiplerde herhangi bir değişikliğin bulunmadığı ifade edilmektedir.

İşte bütün bu nedenlerle yorumunu yapmakta olduğumuz âyette, insanların en zor zamanlarda bile terk edemeyecekleri görevleri arasında namaz ibadetinin neden yer aldığı anlaşılmış olacaktır. İster hastalık hali,

198 Bakara 2/152.
199 Beyyine 98/5.
200 Bakara 2/83.
201 Meryem 19/31.
202 Şûrâ 42/13.

ister rızık temini için yapılan yolculuklar, isterse savaş halleri olsun, insanlar Kur'ân kıraatini terk edemeyecekleri gibi namaz kılmaktan da muaf tutulmamışlardır.

111. Zekât Vermek

وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ "Zekâtı verin." Âyetteki اٰتُوا *âtû* emri "vermek", الزَّكٰوةَ *ez-zekât* kelimesi ise "zekât, arınmak" demektir.

a) İnsan hayatındaki zorluklarda bile ihmal edilmemesi gereken görevlerden birisi de "zekât vermek"tir. *Zekât* kelimesi, Kur'ân'da pek çok âyette özel olarak "arınmak, artmak" anlamlarına gelen *zekkâ/tezkiye* kelimeleriyle mâlî/ekonomik bir ibadetin adı olarak kullanılmakta ve maldaki arınmışlığı sağlayan değer olarak tanıtılmaktadır. Tevbe 9/103'te "sadạka"nın sonuçlarından söz edilirken onun temizleyicilik ve arındırıcılık özelliğine gönderme yapılmakta, kelime ile eylemin ortak noktası "arınmak, arındırmak" şeklinde belirlenmektedir.

Zekât vermek malı arındırarak bu sayede insanın arınması demektir. Arınmak her türlü şirk, küfür ve isyandan uzaklaşıp Allah'ın emirlerine sarılmak ve onları yerine getirmekle ilişkilidir. Şirk ve küfürden arınmak, لا اله الا الله *lâ ilâhe illallâh* demekle başlar; diğer bütün ilâhî emirlere sarılmakla birlikte özellikle haramlardan kaçınmakla sonuç verir.[203]

b) Arınmış olmanın tam anlamıyla ne demek olduğu veya kimin arınmış olduğu âhirette belli olacaktır. Bu nedenle haksız yere kendini temize çıkaranlar, bir anlamda arınma iddiasını ispatlayamayanlar Kur'ân'da kınanmaktadır. Arınmayı kimin başardığı konusunda son değerlendirme sadece Yüce Allah'a aittir.[204]

Mü'minûn 23/4'te kurtuluşa erenler arasında "arınmak için çalışanlar" ifadesi kullanılmaktadır. Bu âyetteki maksat genel anlamda arınma amaçlı her türlü faaliyette bulunmaktır. Bunu gerçekleştirenler için hem bu dünyada söz konusu kötülüklerden kurtulmak, hem de âhirette tarifi imkânsız cennet ödülleriyle buluşturulmak mümkün olacaktır. Kurtuluş her iki âlemi de içermektedir.

c) Şems 92/8-9'u dikkate aldığımızda, yorumunu yaptığımız bu âyetteki "zekât veriniz" emrinin aslında takvâyı artırmak, yani nefse yerleş-

---

203 Benzer görüşler için bkz. Taberî, age., XXX, 155-156.
204 Nisâ' 4/49; Nûr 24/21; Necm 53/32.

tirilen takvâya yatırım yapmak olduğu da söylenebilir. Bakara 2/197'deki takvâ azığını hazırlama işlemi de bu şekilde anlaşılmalıdır. Bu durumda arındırma işleminin hayat boyu süreceği ve kurtuluşun âhirete yönelik bir müjde olduğu sonucuna varılmış olur.

Yüce Allah, sıkıntılı hallerde terk edilmemesi gerektiğini bildirdiği esasların üçüncüsünü toplumsal hayatla ilişkilendirmektedir. "Zekât" toplumsal bir sorumluluk ve ibadettir. Toplumsal hayatta yardımlaşmanın ne kadar önemli olduğu işte bu âyette bir kez daha ortaya konulmaktadır. Bu âyetin Mekke döneminde indirildiğini kabul ettiğimize göre, İslâm dininin toplumsal hayata ne kadar değer ve önem verdiğini anlayabiliriz. Fakirlik insanları derinden etkileyen bir haldir. Bunun giderilmesi için insanların birbirleriyle yardımlaşmaları onların insanlık görevidir. Bu durum ertelenemez ve ötelenemez bir mahiyet arz ettiği için zekât veya infak Kur'ân'ın üzerinde en çok durduğu konular arasında yer almaktadır.

ıv. Yüce Allah'a Borç Vermek

وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا "Allah'a gönül hoşluğuyla ödünç verin." Âyetteki اَقْرِضُوا *akriduu* emri "borç vermek", قَرْضًا حَسَنًا *kardan hasenen* tamlaması ise "güzel borç" demektir.

a) *Kard-ı hasen,* yorumunu yapmakta olduğumuz âyette zorunlu hallerde bile terk edilmemesi gereken görevlerimiz arasında dördüncü sırada yer almaktadır.

1. Bakara 2/245, Hadîd 57/11, 18 ve Teğâbün 64/17'de de geçen *kard-ı hasen,* geleneksel algıda "Allah rızası için insanlara borç vermektir." Hibe için az vermektense, *kard-ı hasen* şeklinde çok miktarda yardım yapıp, sonradan geri almak daha iyi bir davranış olarak görülmüş ve bu tür yardımlaşmalar teşvik edilmiştir. Bu anlayışa göre borç vermek hibe etmekten daha hayırlı kabul edilmiştir. Zekâtın peşinden borcun getirilmesi, toplumsal hayatta ekonomik yükümlülüklerin birden çok çeşidinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

2. Âyetin metni bu anlayışın dışında daha başka bir inceliğe de sahiptir. Sözünü ettiğimiz anlayışa göre âyetin metnindeki اللّٰهَ *Allâh* lafzı لِلّٰهِ *lillâh* şeklinde anlamlandırılmaktadır. Buna göre âyetin meali "Allah için güzel borç veriniz" şeklini almaktadır. Âyetin metni böyle olmadığı için maksadı "geri almak üzere şahıslara borç vermek"ten ziyade, "karşılığını Yüce Allah'tan beklemek anlamında Yüce Allah'a borç vermek" şeklinde

anlamak daha kapsayıcıdır. Böyle bir anlayışla garibanlara yönelik yapılan yardım çok daha anlamlı olacak ve çok daha kalıcı etki bırakacaktır.

3. Sözün burasında maksadı ifade ederken, yani karşılıksız yardımın önemini vurgularken, Müslümanların birbirine borç vermesini küçümsememiz kesinlikle söz konusu değildir. Elbette borç vermek bir duyarlılıktır, kardeşliğin bir gereğidir, bir ve beraber yaşamanın ayrılmaz parçasıdır. Toplumsal hayatta dayanışmanın önemi ve vazgeçilmezliği zaten tartışmasız bir şekilde kabul edilen bir yükümlülüktür. Ancak âyetin metni bunu karşılıksız yapmanın çok daha güzel olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

b) *Kard-ı hasen*, "Yüce Allah'a güzelce borç vermek" demektir. Bunun anlamı, verdiğinin karşılığını yani sevabını sadece Yüce Allah'tan beklemektir. İnsân 76/9'da da ifade edildiği gibi en makbul paylaşım sadece Allah rızası için yapılandır. Eğer bir kişi mağdur ve mazlum birisine yardım yapıyorsa ondan hiçbir karşılık, hatta bir teşekkür bile beklememelidir; çünkü yapılan iyiliğin karşılığını dünyada almak âhiretteki ödülü etkileyebilir.

İnfak servetin budanmasıdır; bu nedenle *kard-ı hasen* Allah'a güvenin sonucu bir fedakârlıktır. Güven imanın ahlâkî karşılığıdır. Allah'a güzel borç verenler bunu içlerinden gelerek verecekler, verdiklerini hissettirmeyeceklerdir. Çünkü Allah'a zaten borçlu olduklarını unutmayacaklardır. Verip başa kakmayacaklar ve verdiğinin karşılığını insanlardan beklemeyeceklerdir.[205] Çünkü onların verdiklerinin karşılığını Yüce Allah onlara kat kat fazlasıyla verecektir, dahası kendilerini bağışlayacaktır.[206]

c) Yüce Allah için gerçekleştirilen güzel borcun en güzeli O'nun yolunda cihâd etmek ve sonuçta şehit olmaktır. İşte Bakara 2/245'te Yüce Allah O'na verilen güzel borcun karşılığını vereceğini ifade ederken bir önceki âyette, yani Bakara 2/244'te Allah yolunda savaşı dile getirmektedir. Demek ki Allah yolunda ölenlere Yüce Allah ölümsüz bir hayatı, yani cennetini verecek, onları en güzel ödülleriyle buluşturacaktır. Geçici hayatı Allah'a borç vermek, ebedî hayatı kazanmaktır; işte kat kat karşılık veya katlarla ifade edilemeyecek karşılık böyle bir ödüldür.

Yorumunu yapmakta olduğumuz Müzzemmil 73/20'deki *kard-ı hasen* denen ve Yüce Allah'a verilen güzel borcun böyle bir borç olduğunu söylemekte de bir sakınca yoktur. Çünkü Müslümanları ileriki dönemlerde

---

205 İslâmoğlu, age., s. 1085'te 11 ve 1087'de 14. not.
206 Bakara 2/245; Hadîd 57/11, 18; Teğâbün 64/17.

benzer fedakârlıklar beklemekteydi. Eğer bir önceki maddede ele aldığımız *zekât*ı "ekonomik içerikli bütün fedakârlıklar" şeklinde anlarsak, o zaman *kard-ı hasen* emrini de daha ileri düzeyde bir fedakârlık olarak kabul etmemizde bir sakınca yoktur. Şüphe yok ki duyarlılığın en ileri noktası canını vermektir ve böyle insanlara Yüce Allah ödüllerin en büyüğünü ikram edecektir.

d) Sonuç Hakkında Bazı Değerlendirmeler

Sûrenin son âyetinin son cümlelerinde yapılan fedakârlıkların karşılığının fazlasıyla görüleceği müjdesi yer almaktadır. Bu arada yaşanacak bazı eksikliler nedeniyle de Yüce Allah'tan özür dilemenin gerekliliğine değinilmektedir.

1. Fedakârlıkların Karşılığı Fazlasıyla Verilecektir

وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرًا وَاَعْظَمَ اَجْرًاۜ "Kendiniz için (dünyada iken) ne tür bir iyilik sunarsanız, Allah katında onu hem daha üstün ve hayırlı hem de mükâfatça daha büyük olarak bulursunuz." Âyetteki تُقَدِّمُوا *tukaddimû* fiili "sunmak, önceden hazırlamak, göndermek", لِاَنْفُسِكُمْ *lienfüsiküm* ifadesi "kendiniz için", خَيْرٍ *hayr* kelimesi "hayır, iyilik", تَجِدُوا *tecidû* "bulmak", عِنْدَ اللّٰهِ *'ındellâh* tamlaması "Allah'ın katında", اَعْظَمَ *a'zame* kelimesi "daha büyük", اَجْرًا *ecr* sözcüğü ise "ecir, ödül" demektir.

Sûrenin ilk âyetlerinden itibaren ele alınan ve Müslüman hayatını inşa etmeyi amaçlayan bütün emirler kastedilerek, Allah için yapılması kaydıyla, gerçekleştirilecek her ne tür faaliyet olursa onların karşılığının mutlaka verileceği beyan edilmektedir. Gece kalkıp Kur'ân'ı kıraat eden, mazeretlere rağmen kıraati mümkün olan her fırsatta sürdüren, bu arada elbette farz namazları kılan, zekâtı vermeye özen gösteren ve Allah'a en güzel şekilde borç veren kişiler bütün bu yaptıklarının zayi olmayacağını bilmelidirler. İşte incelediğimiz ifade bu gerçeği ortaya koymaktadır. Yüce Allah müminlerin imanlarını ve elbette buna bağlı olarak imanla yaptıkları amelleri zayi etmeyecektir.[207]

1. Ameller Mahşerde Sahiplerine Gösterilecektir

Yüce Allah, dünya hayatında yapılan ve adına "hayır" veya "şer" denilen her ne türlü faaliyet varsa bunların sahiplerine gösterileceğini, onların

207 Bakara 2/143.

da ilgili şeyleri göreceğini beyan etmektedir.[208] "Kim zerre miktarı hayır yaparsa onu görecektir. Kim de zerre miktarı şer işlerse onu görecektir."[209] Bu âyetlerde, boyutu ne olursa olsun insanoğlunun yaptığı hiçbir şeyin gizli kalmayacağı ve her şeyin açıkça ortaya konulacağı ifade edilmektedir.

Kur'ân'da "Yeryüzünde ve gökte hiçbir şeyin Allah'a gizli kalamayacağı"[210] ifade edilirken, "gönüllerindeki düşünceleri ortaya koysalar da onları gizleseler de Yüce Allah'ın insanları hesaba çekeceği"[211] açıkça bildirilmektedir. Ayrıca "gözlerin hain bakışlarındaki gizliliği ve gönüllerde saklanan her şeyi Yüce Allah'ın bildiği" ilan edilmekte, hüküm vericinin de Yüce Allah olduğu vurgulanmaktadır.[212] "Sözünüzü ister gizleyin, ister açıkça söyleyin. O, gönüllerin derinliklerinde olanı bilir. Unutmayın ki Allah, yarattığı her şeyi bilir. O, her bilgiye vasıtasız bir şekilde ulaşan ve her bir şeyden haberdar olandır"[213] ifadeleri, Yüce Allah'ın bilgisindeki sınırsızlığı ortaya koymaktadır.

Başka bir âyet grubunda konu daha farklı yönleriyle şu şekilde ele alınmaktadır: "Her dişinin neye gebe kalacağını, rahimlerin neyi eksik, neyi ziyade edeceğini Allah bilir. O'nun katında her şey ölçü iledir. O, görüleni de görülmeyeni de bilir; çok büyüktür, yücedir. Sizden sözü gizleyenle onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen (onun ilminde) eşittir."[214] Hz. Lokmân'ın, oğluna nasihatleri arasında yer alan şu hatırlatmalar da oldukça dikkat çekicidir: "Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır."[215]

En'âm sûresindeki şu âyet ise aslında her şeyi özetlemektedir: "Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilemez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. Yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."[216]

---

208 Lokmân 31/16; Necm 53/39-41.
209 Zilzâl 99/7-8.
210 Âl-i İmrân 3/5.
211 Bakara 2/284.
212 Mü'min 40/19-20.
213 Mülk 67/13-14.
214 Ra'd 13/8-10.
215 Lokmân 31/16.
216 En'âm 6/59.

Meallerini zikrettiğimiz ve daha zikredemediğimiz pek çok âyetin vermek istediği mesaj şu şekilde göz önüne serilmektedir: "İnsan fiilleri kaydedilmektedir ve bunlar sorgulamaya konu edileceklerdir." Küçücük bir iyilik veya kötülük bile sahibine gösterilecek, fiilleri işleyenler şahitlerin huzurunda, işledikleriyle yüzleştirilecek ve açık bir yargılamaya tâbi tutulacaklardır. İnsan fiillerinin kaydedildiği amel defterleri küçük-büyük ayırımı yapmadan mahşerde her şeyi gözler önüne serecek ve kötülük sahiplerini derin bir endişe kaplayacaktır.[217] Ayrıca küçük büyük bütün davranışların satır satır kaydedildiği ve yapılanların "ilâhî kayıt kütükleri" olan amel defterlerinde bulunduğu beyan edilmektedir.[218]

Elbette yapılanların görülmesi, mutlak surette karşılıklarının verilip ödül veya azaba dönüşmesi demek değildir. Çünkü Yüce Allah dilediğini bağışlayacak, dilediğine ise azap edecektir.[219] Yaptığından hiçbir şekilde sorumlu tutulamayacak yegâne varlık Yüce Allah'tır.[220] Rahmeti her şeyi kuşatan,[221] şirk üzere ölüm hariç, bütün günahları dilediğine bağışlayacağını beyan eden[222] Yüce Allah'ın merhametini beklemek ve O'na sığınmak, elbette boş çevrilmeyeceği umulan bir niyazdır.[223]

2. Davranışların Karşılığı Değişiktir

Davranışlara mahşerde verilecek karşılıklar hakkında Kur'ân'da birden çok ifade yer almaktadır. Şimdi bunları hatırlatmak istiyoruz.

a) Kötülüklerin Karşılığı En Fazla O Kötülük Kadardır

Azgın inkârcılara verilecek karşılığın, onların yaptıklarına tam uygun olduğu bir anlamda hak ettiklerinin tam karşılığını oluşturduğu, Nebe' 78/26. âyette şu şekilde ifade edilmektedir: "(Dünyadaki inkârlarına) uygun karşılık olarak." Suça verilecek karşılık en fazla "suç kadar" olmalıdır. Bu durum Şûrâ 42/40'ta açıkça beyan edilmektedir. Suça çok daha az karşılık verilmesi veya suçun tamamen affedilmesi bile söz konusu olabilir.[224]

217 Kehf 18/49.
218 Kamer 54/52-53. Benzer âyetler için bkz. Yâsîn 36/12; Mücâdele 58/6.
219 Bakara 2/284.
220 Enbiyâ 21/23.
221 A'râf 7/156.
222 Nisâ' 4/48, 116; Zümer 39/53.
223 Bu konuda bkz. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I-II, s. 165-166.
224 Nisâ' 4/31; Zümer 39/53; Ahkaaf 46/16.

b) İyiliklerin Karşılığı Sınırsız Olabilir

Suçun karşılığı için durum bu olsa da verilecek ödülün böyle bir üst sınırı yoktur. Kur'ân, bu anlamda farklı ifadeler ve seçenekler sunmaktadır:

ı. Ödülün alt sınırı, en az "fedakârlık kadar"dır.[225] Yani yapılan iyilik her ne kadarsa, ona verilecek karşılık da en az o kadar olacaktır.[226]

ıı. Sevabın karşılığı "daha güzeli"yle de verilebilir.[227] Bu anlamda ödülün üst sınırı yoktur. Alt sınırı ise "bir fazla" olarak kabul edilebilir. Yûnus 10/26'da dünyada yapılanların karşılığının âhirette daha güzelleriyle insanlara sunulacağı bildirilmektedir.[228]

ııı. İyiliğin karşılığı "çok daha fazlası" da olabilir. Yûnus 10/26'da dile getirilen "Daha güzel karşılık ve fazlası" ifadesi ödülün katlanmaya müsait yapısını gündeme getirir. Ayrıca Yüce Allah, "İşte onlar, yaptıklarının en iyileri kabul edilip kötülüklerini (cezalandırmaktan) vazgeçeceğimiz kimselerdir"[229] buyurmaktadır. Buradan anlaşılıyor ki cennetlikler, dünyada yaptıklarının en güzelleriyle karşılanacaklardır.

ıv. İyiliğin karşılığı "on katı" şeklinde de verilebilir. En'âm 6/160'ta sözü edilen "on katı" ifadesi rakamsal anlamda "on" diye anlaşılmak zorunda değildir; buradaki maksat "çokluk" olarak da anlaşılabilir.

v. İyiliğin karşılığı "yedi yüz", hatta katlanarak "çok daha fazlası" da olabilir.[230] Ödülün 700'er şekillerde katlanması, bir önceki maddede söylediğimiz gibi çokluk veya sınırsızlık anlamı verebilir. İşte Nebe' 78/36'daki "hesapsız, tastamam ikram" ifadesi bu kapsamda değerlendirilmelidir. Zümer 39/10'da yer alan "Sabredenlere ödülleri hesapsız ödenecektir" ifadesi, ödülde sınırsız katlanmışlığı ortaya koymaktadır.

3. Ödüllerdeki Farklılığın Muhtemel Sebepleri

ı. Fark, fedakârlıkların gönülle ilgisinden kaynaklanabilir. Aynı işi yapsalar da bazı insanların daha fazla ödül alması samimiyetleriyle ilgili görülebilir. Kişi, yüreğinden gelen bir hassasiyetle ve ilgili işi samimiyetle

---

225 Bakara 2/272; Nahl 16/30; Necm 53/40-41.
226 Zümer 39/70.
227 Neml 27/89; Kasas 28/84.
228 Benzer örnekler için bkz. Nahl 16/30; Zümer 39/35.
229 Ahkaaf 46/16.
230 Bakara 2/261.

yaparak daha fazla ödül alabilir. Bu durumda farkı belirleyen husus gönüldeki samimiyet olmaktadır.

ıı. Fark, bazı iyiliklerin 1, bazılarının 10, bazılarının 700, bazılarının ise 700'er katlamalı olarak karşılanması anlamına da gelebilir. Bu takdirde oran farkı, yapılan iş ve fedakârlıkların önem derecesinden kaynaklanmış olur.

ııı. Ayrıca, iyilik yapan kişilerin ekonomik durumları da farkın belirleyicisi olabilir. Çok varlıklı birinin verdiği miktarı dar imkânlı bir kişi verse, elbette onun ödülü daha fazla olur. Özellikle kendisi muhtaç iken başkasını gözetebilenler ödülün de en büyüğünü hak edeceklerdir.

ıv. İyiliklerin kime ve ne zaman yapıldığı da ödül farkını belirleyebilir. Muhtaçlar için veya savaş halleri gibi ihtiyacın yoğun olduğu dönemlerde yapılan iyilik diğerlerine göre farklı olacaktır.

v. Bu arada son bir ihtimal olarak da şunu belirtmeliyiz: İyiliği başa kakmadan, eziyete dönüştürmeden ve gönül kırmadan usulüne uygun olarak verenler, bu hassasiyetleri yeterince gözetmeyenlere göre daha fazla ödüllendirileceklerdir. Çünkü riya ile veya başa kakarak yapılan infak, bırakalım ödül katlamasını, Bakara 2/264'e göre iptal edilecektir.

İşte yorumunu yapmakta olduğumuz Müzzemmil sûresinin son âyetindeki, خَيْرًا وَاَعْظَمَ اَجْرًاۜ "Daha hayırlı ve ödülü daha büyük" ifadesi bütün bu ihtimalleri kapsamaktadır.

ıı. Yüce Allah'ın Bağışlaması Bütün Günahlardan Büyüktür

وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ "Allah'tan mağfiret dileyin. Şüphesiz Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir." Âyetteki اسْتَغْفِرُوا *istağfirû* emri "bağışlanmayı istemek", غَفُورٌ *ğafûr* kelimesi "çok bağışlayan", رَح۪يمٌ *rahîm* sözcüğü ise "merhametli" demektir.

Sûrenin son cümlesi hakkında özellikle "istiğfâr" ve bununla birlikte kullanılan "tevbe" kavramlarına değinmek yararlı olacaktır.

a) وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَۜ "Allah'tan mağfiret dileyin." "Tevbe" ve "istiğfâr", kültürümüzde genellikle birbirine karıştırılarak anlam kaymalarına maruz bırakılan kavramlar arasında yer almaktadır. Bu kavramları, aralarındaki farkı ve Kur'ân'daki kullanım örneklerini Burûc 85/10'da da geniş bir şekilde ele aldığımız için burada sadece istiğfârla ilgili kısa bir hatırlatma ile yetineceğiz.

*** İstiğfâr**

"Bağışlanma dileğinde bulunmak" anlamına gelen *istiğfâr* kelimesi, "bir şeyi onu kötülüklerden koruyacak şekilde örtmek ve giydirmek" anlamındaki *ğ-f-r* kökünden türetilmiştir. *Ğufrân* ve *mağfiret* de "Allah'ın, kula azap erişmesinden onu koruması" demektir.[231] "Bağışlayıcı" anlamındaki *ğafûr* ve *ğaffâr* kelimeleri Yüce Allah'ın birer sıfatı olarak Kur'ân'da oldukça fazla âyette kullanılmaktadır.

"Rabb'inizden mağfiret dileyin"[232] âyetindeki *istiğfâr,* şirkten dolayı "mağfiret dilemek" anlamında değerlendirildiği gibi mutlak anlamda "bağışlanma dileği" şeklinde de anlamlandırılmaktadır.[233]

"Rabb'inizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ... "[234] Bu âyette ve Hûd 11/3 ve 52'de de olduğu gibi *istiğfâr* kelimesi ile *tevbe* kelimesi peş peşe zikredilmektedir. *İstiğfâr,* önceden yapılan hatalardan dolayı özür dilemek ve bağışlanma dileğinde bulunmaktır. İşte bu istekte bulunanın samimi olup olmadığının test edilişi de *tevbe* ile mümkündür. Çünkü *tevbe,* önceki hataları yapmamak ve hatanın tersini yani doğruyu yaparak bu yönelişteki samimiyeti göstermek demektir. *İstiğfar,* hayatın yaşanmış kısmındaki hatalardan özür dilemeyi kapsarken, *tevbe* hayatın yaşanmakta ve yaşanacak olan kısmındaki istikameti ve kararlılığı ifade eder. Her iki kavram birlikte hayatın tamamını içerir.

Yorumunu yapmakta olduğumuz Müzzemmil sûresinin son cümlesi olarak "Allah'tan bağışlanma dileğinde bulunun" ifadesinin getirilmesinin elbette bir nedeni vardır. Kanaatimize göre bu neden sûrenin başından itibaren dile getirilen görevlerde yaşanabilecek bazı eksiklilikler nedeniyle ümitsizliğe düşülmemesidir. Yüce Allah bir kuluna "neden geldin?" demez; "neden gelmedin?" der. Bu sebeple ilâhî makam ümitsizlik kapısı değil, bütünüyle ümit kaynağıdır. İşte bu sûre Yüce Allah'ın merhamet içerikli iki sıfatıyla bitirilmektedir.

b) إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ "Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyendir." *Ğafûr* kelimesi, önceki cümlede de izah ettiğimiz üzere, "bağışla-

231 Isfehânî, age., s. 609.
232 Hûd 11/90. İstiğfâr kelimesinin "bağışlanma dileğinde bulunmak" şeklindeki anlamıyla ilgili örnek âyetler için bkz. Âl-i İmrân 3/17; Tevbe 9/80; Yûsuf 12/29; Mü'min 40/3, 7; Nûh 71/10.
233 İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yun, s. 90.
234 Hûd 11/90. İstiğfâr kelimesinin "bağışlanma dileğinde bulunmak" şeklindeki anlamıyla ilgili örnek âyetler için bkz. Âl-i İmrân 3/17; Tevbe 9/80; Yûsuf 12/29; Mü'min 40/3, 7; Nûh 71/10.

mak" anlamına gelen *ğ-f-r* kökündendir ve Yüce Allah'ın "çok bağışlayıcı" olduğu anlamını vermektedir. *Rahîm* ise "mağfiret"in merhamet içerikli olduğunu gösteren bir acıma sıfatıdır. Yaşanabilecek her ne türlü günah olursa olsun, kişi bağışlanma dileğinde bulunur, sonra da tevbe ederse, yani hatasından samimiyetle vazgeçip Yüce Allah'ın emrine ve O'nun yoluna dönerse Yüce Allah onu da bağışlayabilir. Dilediğini bağışlayan, dilediğine de azap edebilecek varlık sadece O'dur.

Burûc 85/16'da da geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, Yüce Allah dilediğini yapabilen yegâne varlıktır. İnsanlar yaptıklarından hesaba çekilecek konumundayken, Yüce Allah hesaba çekecek olandır.[235] İnsanlar ne kadar hata işleseler de Yüce Allah onları bağışlayabilir; istediğine istediği cezayı verebileceği gibi, istediğinden de cezayı kaldırabilir. Bakara 2/284 ve 'Ankebût 29/21'de de belirtildiği üzere, Yüce Allah dilediğine azap eder, dilediğini ise bağışlar.[236] Âl-i İmrân 3/26-27'de Allah, kâinatın mutlak hâkimi olduğunu, her şeyin O'nun kontrolünde gerçekleştiğini, sevk ve idarenin O'na ait olduğunu ve her şeye gücünün yettiğini beyan etmektedir.

Durum böyle olunca, Yüce Allah kendisine yönelenlerden dilediğini bağışlayabileceği gibi, azabı hak edenlere de azap edebilir. Hûd 11/107'de belirtildiği gibi bu azabı kaldırması da mümkündür.

Hz. İsâ'nın şirk koşanlar için mahşerde dile getireceği, "Onlara azap edersen, onlar Senin kullarındır; kendilerini bağışlarsan, üstün olan ve hükmünde isabet kaydeden sadece Sensin"[237] cümlesi de, bu gerçeğin başka bir ifadesidir. Gerçekleştirdiği vaadleri yapacak olan Yüce Allah, va'îdlerinden yani tehditlerinden vazgeçebilir. Âyetlerden anladığımız budur. Bu durumda "ebedi azap" kavramının insan algısı ve kavrayışının ötesinde başka bir gerçekliğinin bulunduğunu hatırdan çıkarmamak durumundayız.

Son söz olarak şunu söyleyelim: İlâhî huzur ümitsizlik kapısı değildir; oraya kim yönelirse Yüce Allah o yönelişi kabulde kimseden izin almaya mecbur değildir. Aynı şekilde her kim azabı hak etmiş, Yüce Allah da onu onaylamışsa bu noktada da hiç kimse O'na karşı gelemez, engel olamaz, hükmünü geciktiremez ve öteleyemez; çünkü mutlak yetkinin sahibi sadece O'dur.

---

235 Enbiyâ 21/23.

236 Ya da dünya hayatında azaptan yana tercihini kullananlara azap, hidayeti tercih edenlere de rahmet eder.

237 Mâide 5/118. Benzer bir ifade de Hz. İbrâhim'e aittir. Bkz. İbrâhim 14/36.

Müzzemmil sûresinin son âyetinde, bir Müslümanın hayatı fedakârlık noktasında özetlenmektedir. Geceleyin kalkıp vahyin aydınlığı ile buluşma görevi bütün Müslümanlara yönlendirilerek bir bilinç inşa edilmeye çalışılmaktadır. Bu arada bu görevi yapabilenler olduğu gibi, çeşitli mazeretler nedeniyle bunu arzu edilen düzeyde yapamayanlar da olabilir.

Hastalık halleri veya rızık temini için yapılan yolculuklar ya da Allah yolunda savaşmak gibi diğer görevler nedeniyle yaşanabilecek sıkıntılara rağmen yine de mümkün olan her hâl ve şartta Kur'ân'ı kıraat etmek ve onun üzerinde zihin yormak, Müslümanın vazgeçilmez görevleri arasında özellikle yer almaktadır. Bu arada namaza devam etmek, zekâtın verilmesine özen göstermek ve Allah'a güzel borç vermek de esaslı görevler arasında ilk sıralarda yer almaktadır.

Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan bütün fedakârlıklar karşılıklarını yine O'nun katında bulacaklardır. Ancak bu duyarlılıklar, yapılanlardan çok daha hayırlı ve ödülü çok daha büyük olarak sahiplerine sunulacaktır.

Ödülü hak edenlerden olmayı Rabbimizden en kalbî niyazımız olarak diliyoruz. Rabbimiz bizi ve bütün müminleri razı oldukları arasına katsın. Amin.

MÜZZEMMİL SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-4. âyetler): Yüce Allah, sûrenin ilk âyetlerinde Hz. Peygamber'i risalet için inşa etmekte ve hayatı boyunca ayrılmaması gereken ilkeleri ona öğretmektedir. Vahiy ve peygamberlikle buluşturulan, o sorumluluğu üstlenen kişi anlamına gelen *el-müzzemmil* kelimesi bir sorumluluk ahlâkı ortaya koymaktadır. Bu nedenle, geceyi değerlendirmek ve geceleyin kalkmak önemli bir hassasiyet olarak tanımlanmaktadır. "Gecesine ve uykusuna hükmedemeyenler yarınlara hükmedemezler." Dahası, diğer insanlar uyurken kendileri de uyuyanların onlardan farkı kalmaz. "İnsanlar uyurken uyanık kalabilenler, yarınların sahibi ve medeniyet inşasının mimarları olurlar."

Gece kalkılınca yapılacak en temel iş Kur'ân'ı tertîl üzere okumaktır. *Tertîl,* Kur'ân'ı âdeta Kur'ânlaşarak okumak, onu bütün gönlümüzle içselleştirip hayatımızda canlı olmasını sağlamak ve onu hayata okumaktır. Hz. Peygamber'e yönelik "zamanı nasıl değerlendirmesi gerektiği" konusunda

bildirimde bulunan bu âyetler, aynı zamanda diğer müminlere de hayat prensibi olarak gönderilmiş olmaktadır.

(5-9. âyetler): Vahiy değer, içerik ve sorumluluk bakımından çok ağır olduğu için onunla donanımlı olanlar da elbette onun ağırlığını ve sorumluluğunu üzerlerinde hissedeceklerdir. Söz ağır, sorumluluk da ağır olunca, onu elde edebilmek için fedakârlıkların da aynı oranda ağır ve büyük olması elbette kaçınılmazdır. Bu nedenledir ki geceleyin üç kez kalkmak ve gecenin çoğunu ayakta geçirmek önemli bir duyarlılık olarak benimsenmeli ve uygulanmalıdır.

Geceleyin kalkmak, insanın bilgilendirilmesi ve inşa edilmesi bakımından çok önemli bir davranıştır ve maksadı gerçekleştirmede ileri düzeyde etkinlik sağlayacaktır. Gecesini ihya edenlerin gündüz yaşayacakları meşguliyetler bir anlamda tesbihe dönecektir. Çünkü gece vahyin inşa ettiği kişi gündüz Allah'ın azabını ve gazabını gerektirecek yanlışlıklardan uzak durmayı büyük oranda başarır.

Yüce Allah'ı zikretmek ve O'na sağlam bir yönelişle yönelebilmek de ancak ve ancak vahyin inşasıyla mümkündür. Çünkü vahyin şekillendirici gücü, doğu ve batının Rabbi olan Allah'a dayanmaktadır. O'ndan başka ilâh olmadığı için "vekîl" edinilmeye lâyık tek varlık da O'dur.

(10-14. âyetler): Bu âyetlerde Hz. Peygamber'in görev ve sorumluluğu bağlamında inkârcı insanlarla ilişkisi üzerinde çeşitli bilgilendirmeler yapılmaktadır. "Kötülüklere karşı inançta dirençli ve ısrarcı olmak" diye tanımlanan *sabr*, bir davranış türü olarak muhataplara emredilmekte, bu arada kötülük sahiplerinin kötülüklerinden de güzelce uzaklaşması gerektiği hatırlatılmaktadır. Müslümanlardan, inkârcıları tamamen terk ediş değil, onların eziyetlerine karşı mesafeli duruş istenmektedir.

İnkârcılıkta ve düşmanlıkta kararlı olanlarla mücadele yerine, onların Allah'a havale edilmesi ve kendilerine zaman tanınması da yükümlülükler arasında yer almaktadır. Zaman belki onların dönüşlerine vesile olabilir. Bu arada ısrarcı inkârlarının karşılığı olarak kendilerini mahşerde büyük ve şiddetli bir azabın beklediği hatırlatılarak, âkıbetlerinin çok kötü olacağı özellikle haber verilmektedir.

(15-19. âyetler): Bu âyetlerde Mekkeli azgın ve düşman kâfirlere önceki nesiller içerisinden önemli bir azgın olan Firavun ve onun yaşadığı

âkıbet hatırlatılmaktadır. Ona benzemek isteyenler yeniden uyarılarak, kıyâmet ve mahşere tekrar dikkat çekilmektedir.

Bu vesileyle "çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek gün" ifadesi kullanılarak, kıyâmet veya mahşerin korkunç yapısı gündeme getirilmekte, bu hakikatleri inkâr edenlerin o günün şiddetinden korunmasının mümkün olmadığı özellikle vurgulanmaktadır.

Bütün anlatılanlar veya özellikle son âyet grubunda dile getirilenler bağlamında Kur'ân'ın gönderiliş gayesi insanlara bildirilmekte ve onun gerçeği hatırlatan kaynak olduğu ifade edilmektedir. Bu gerçeğe kulak verenlerin Rabbe giden hakikat yolunu bulmuş olacakları ve sonuçta memnun edilecekleri de âyetlerin mesajları arasında yer almaktadır.

(20. âyet): Yüce Allah son âyetin ilk bölümünde, sûrenin ilk âyetlerindeki "geceleyin kalkıp Kur'ân okumak" emrini yeniden gündeme getirmekte ve bunu başta Hz. Peygamber olmak üzere müminlerin yerine getirdiğini bildiğini ifade etmektedir. Bu arada bazı eksikliklerin de olabileceğini beyanla Kur'ân okumaya devam emrini yinelemektedir.

Yüce Allah, özellikle gece kalkıp zamanı vahiy ile değerlendirmenin gerekliliğine değinmektedir. Bu arada bazı Müslümanların bu konuda gerekeni tam yapamayabileceğine dolaylı olarak işaret edilmekte ve gerekçeler birtakım mazeretler şeklinde belirlenmektedir. Bunlar "hastalıklar, rızık temini için yapılan yolculuklar ve Allah yolunda savaşmak" şeklinde sıkıntıların en uç noktalarından seçilmektedir. Bu arada diğer mazeretlerin insanları asıl görevlerini yapmaktan geri bırakmaması gerektiği de âyette hatırlatılmaktadır.

Yüce Allah, sözünü ettiği bu mazeretlere rağmen, yapılması gereken uygulamalar hakkında da bilgi vermektedir. Bu çerçevede, mümkün olan her fırsatta "Kur'ân kıraatine devam" meselesinde ısrar edilmekte, böylece Kur'ân üzerinde yoğunlaşmanın ertelenemez bir önem arz ettiği muhataplara öğretilmektedir. Ayrıca "namaz, zekât ve Allah'a güzel borç vermek" şeklindeki diğer asıl görevlerin de elbette ihmal edilmemesi gerektiği, bunların fert ve toplum açısından vazgeçilmez önemde oldukları da gündeme taşınmaktadır. Bu bağlamda bir anlamda görev, sorumluluk ve fedakârlık kurumunun insanların ölümüne kadar devam ettirildiği bildirmektedir.

Sûrenin son âyetinin son cümlelerinde, yapılan fedakârlıkların karşılığının fazlasıyla görüleceği müjdesi yer almakta, bu arada yaşanacak bazı eksikliler nedeniyle de Yüce Allah'tan özür dilemenin gerekliliğine değinilerek sûre sona ermektedir.

Rabbimiz bizi rızasından ayırmasın. Vahyini anlayanlardan, yaşayanlardan ve yaşatanlardan eylesin. Hayatını inşa ederken vahye sarılanlardan eylesin. Dünyasındaki inşayı âhireti için ihyanın öncüsü kılsın. Işığını Kur'ân, örneğini de Hz. Peygamber edinen kulları arasına bizleri de ilhak eylesin. Amin.

74. MÜDDESSİR SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Müddessir sûresi Mekke döneminde risaletin başında indirilmiş olup, 56 âyetten oluşmuş ve adını ilk âyetteki "bürünen, sorumluluk sahibi kılınan kişi" anlamındaki *el-müddessir* kelimesinden almıştır. Sûre, resmî olarak 74. sıradadır. Bu sûre de, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

İniş sırası hakkında çeşitli kanaatler ileri sürülse de sûrenin Fâtiha, 'Alak, Duhâ, İnşirâh ve Müzzemmil'den sonra indirildiği görüşü tercihimizdir. İlk indirilen âyetlerden sonra vahiy bir süre kesilmişti ki buna *fetretü'l-vahy* denmektedir. Bu sürenin üç yıl olduğu dahi ileri sürülmektedir. Risaletin hemen başında bu kadar uzun süre vahyin kesilmesi anlaşılabilir bir durum değildir. Bir kesinti olmuştur; ancak bunun süresi bir veya birkaç ayla sınırlı olmalıdır. Yüce Allah Duhâ 93/3'te peygamberini terk etmediğini ve ona darılmadığını vahye konu edinerek kendisini onurlandırmıştır.

Hz. Peygamber'in vahiy ile inşası noktasında öncesindeki Müzzemmil sûresiyle yakın anlam ilişkisine sahip olan bu sûrede, genel olarak Hz. Peygamber'i risâlet konusunda inşa eden prensiplerin bir bölümü ele alınmakta, bu arada vahye karşı düşmanca bir tavır içerisine giren bir örnek ve onun düşmanlıkları tanıtılmaktadır. Ardından, bu kişinin cehenneme atılacağı ve cehennemin bekçilerinin 19 melekî güç olduğu hatırlatılarak bu sayının zikredilmesiyle ilgili çeşitli gerekçeler sıralanmaktadır.

Daha sonra çeşitli varlıklara yemin edilerek, cehennemin en büyük azap yeri olduğu, insanların yaptıklarına karşılık rehin kalacağı, amel defterini sağdan alanların kurtulacağı ve iki grup arasında çeşitli diyalogların

yaşanacağı beyan edilmektedir. Devam eden bölümde müşriklerin şefaat beklentisi ele alınmakta, bu bağlamda şefaatin onlara hiçbir yarar sağlamayacağı bildirilmektedir. Ayrıca, öğütten yüz çevirenlerin yaban merkepleri gibi vahiyden kaçıp kendilerine özel vahiy istedikleri belirtilmektedir. Sûrenin sonunda ise, Kur'ân'dan dileyen herkesin yararlanacağı ve bu tercihin Allah'ın iradesiyle uyumlu olacağı mesajıyla sûre bitirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُۙ ﴿١﴾ قُمْ فَاَنْذِرْۙ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْۙ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْۙ ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْۙ ﴿٥﴾
وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُۙ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْۜ ﴿٧﴾ فَاِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِۙ ﴿٨﴾ فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌۙ
﴿٩﴾ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ﴿١٠﴾ ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًاۙ ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًاۙ
﴿١٢﴾ وَبَنِينَ شُهُودًاۙ ﴿١٣﴾ وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًاۙ ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَزِيدَۙ ﴿١٥﴾ كَلَّاۜ اِنَّهُ كَانَ لِاٰيَاتِنَا
عَنِيدًاۜ ﴿١٦﴾ سَاُرْهِقُهُ صَعُودًاۜ ﴿١٧﴾ اِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَۙ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ
﴿٢٠﴾ ثُمَّ نَظَرَۙ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَۙ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَۙ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُۙ
﴿٢٤﴾ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِۜ ﴿٢٥﴾ سَاُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُۜ ﴿٢٧﴾ لَا تُبْقِي وَلَا
تَذَرُۚ ﴿٢٨﴾ لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِۚ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَۜ ﴿٣٠﴾ وَمَا جَعَلْنَٓا اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةًۖ وَمَا
جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُواۙ لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِيمَانًا
وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَۙ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَٓا
اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًاۜ كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَۜ
وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِۚ ﴿٣١﴾ كَلَّا وَالْقَمَرِۙ ﴿٣٢﴾ وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَۙ ﴿٣٣﴾ وَالصُّبْحِ اِذَٓا اَسْفَرَۙ ﴿٣٤﴾
اِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِۙ ﴿٣٥﴾ نَذِيرًا لِلْبَشَرِۙ ﴿٣٦﴾ لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَۜ ﴿٣٧﴾ كُلُّ نَفْسٍ
بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌۙ ﴿٣٨﴾ اِلَّٓا اَصْحَابَ الْيَمِينِۜ ﴿٣٩﴾ فِي جَنَّاتٍ يَتَسَٓاءَلُونَۙ ﴿٤٠﴾ عَنِ الْمُجْرِمِينَۙ
﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَۙ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَۙ ﴿٤٤﴾

وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَآئِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٤٦﴾ حَتّٰى اَتٰينَا الْيَقِينُ ﴿٤٧﴾ فَمَا
تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾ كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥٠﴾
فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُؤْتٰى صُحُفًا مُنَشَّرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ
الْاٰخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّآ اِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَآءَ ذَكَرَهُ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ هُوَ اَهْلُ
التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Ey (risalet görevine) bürünen (Peygamber)! **2.** Kalk ve (insanları) uyar. **3.** Sadece Rabbini yücelt. **4.** Kendini (elbiselerini) arındır. **5.** Tüm kötü ve pis şeyleri terk et. **6.** (Yaptığın iyiliği) çok görerek başa kakma. **7.** Sadece Rabbin için sabret. **8-10.** Çünkü Sûr'a üfürüldüğü zaman, işte o gün çok zor bir gün olacaktır; özellikle kâfirler için (hiç de) kolay olmayacaktır. **11-14.** Tek başıma yarattığım, geniş servet ve göz önünde duran çocuklar verdiğim, kendisine her türlü imkân sunduğum kişiyi/kişileri bana bırak. **15.** Üstelik o (kişi, nimetlerimi) daha da artırmamı arzu eder. **16.** Asla (ummasın)! Çünkü o, âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıydı. **17.** Ben de onu zamanı gelince sarp bir azap yokuşuna sardıracağım! **18.** Zira o (nankör kişi), düşünüp taşındı ve ölçüp biçti. **19.** Kahrolası, nasıl da ölçüp biçti! **20.** Sonra, tekrar canı çıkasıca, nasıl da ölçüp biçti! **21.** Ardından (kararını) kontrol etti, gözden geçirdi. **22.** Peşinden, yüzünü ekşitti, suratını astı. **23-25.** En sonunda, (gerçeğe) sırtını döndü; (yersiz bir şekilde) büyüklük tasladı ve "Bu (vahiy, Kur'ân), geçmişten nakledilen bir büyüden başka bir şey değildir"; yani "insan sözünden başka bir şey değildir" dedi. **26.** Ben de zamanı gelince onu Sekar'a (cehenneme) sokacağım. **27.** Sekar'ın ne olduğunu sana bildiren ne olabilir ki! **28.** Hem (bütün bedeni helâk ederek sağlam bir parça) geri bırakmaz; hem de (azabı bitirip kişiyi) terk etmez. **29.** (Gerçeği bütün detayıyla) insanın önüne serer. **30.** Üzerinde de ondokuz (melekî güç) vardır. **31.** Biz, cehennemin muhafızlarını ancak melekler yapmışızdır. Onların sayısını da inkârcılar için sadece bir imtihan yaptık ki, kendilerine kitap verilenler gönülden ikna olsunlar; iman edenlerin imanı artsın; hem kendilerine kitap verilenler hem de müminler şüpheye düşmesinler;

kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de, "Allah bu misalle ne demek istemiştir ki!" desinler. İşte böylece Allah, dileyeni sapıklıkta bırakır; dileyeni de doğru yola ulaştırır. Rabbinin ordularını kendi Zâtı'ndan başka hiç kimse bilemez. Bütün bunlar, insanlık için sadece bir öğüttür. **32-37.** Hayır, hayır, (onlar yine de öğüt almazlar). Aya, dönüp gitmekte olan geceye ve ağarmakta olan sabaha yemin olsun ki, o (cehennem) büyük musibetlerin birisidir ve insanlık için, yani sizden ileri gitmek ya da geri kalmak isteyenler için uyarıcıdır. **38.** Her nefis kazandığının karşılığında tutukludur. **39.** Ancak sağın adamları (defterini sağ tarafından alanlar) hariç. **40-42.** Onlar cennetlerdeyken, "Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?" diye suçluların durumundan soracaklar. (Suçlular ise şöyle) cevap vereceklerdir: "Biz, salât edenlerden değildik. Yoksulu da doyurmazdık. (Bâtıla) dalanlarla birlikte biz de boş şeylerle meşgul olurduk. Dahası, Hesap Günü'nü de yalanlardık. Sonunda hakikat(i ortaya çıkartan ölüm) bize gelip çattı." **48.** (Bekledikleri) şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermeyecektir. **49-51.** Böyle iken, onlara ne oluyor da, âdeta aslandan ürküp kaçan yaban merkepleri gibi bu öğütten (Kur'ân'dan) yüz çeviriyorlar? **52.** Esasında, onlardan her biri, kendisine (önünde) açılmış sahifeler (ilâhî vahiy) verilmesini istiyor. **53.** Hayır! Hayır! Aslında onlar (inanmadıkları için) ahiretten de korkmuyorlar. **54.** Asla, (durum düşündükleri gibi değil)! Muhakkak ki bu (Kur'ân), bir hatırlatmadır. **55.** Dileyen kişi onu (düşünüp) öğüt alır. **56.** (Kur'ân'ın öğüdünü tercih edenler,) zaten ancak Allah'ın dilediğini öğüt almış olurlar. Saygı duyulmaya lâyık olan da O'dur; mağfiret sahibi de O'dur.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-7. ÂYETLER:

يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُۙ ﴿١﴾

قُمْ فَاَنْذِرْۙ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْۙ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْۙ ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْۙ ﴿٥﴾

وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُۙ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْۜ ﴿٧﴾

"**1.** Ey (risalet görevine) bürünen (Peygamber)! **2.** Kalk ve (insanları) uyar. **3.** Sadece Rabbini yücelt. **4.** Kendini (elbiselerini) arındır. **5.** Tüm kötü ve pis şeyleri terk et. **6.** (Yaptığın iyiliği) çok görerek başa kakma. **7.** Sadece Rabbin için sabret."

Peygamberliğin bir nübüvvet bölümü bir de risalet boyutu vardır. Kanaatimiz odur ki, Hz. Peygamber'in bu sûreye kadar aldığı vahiyler onun nübüvvetini inşa ederken Müddessir sûresi ile de risalet görevi başlamıştır. Her peygamber hem nebîdir, hem de rasûldür; ancak önce nebidir, sonra rasûldür.

Peygamberler peygamber olabilmek için her şeyden önce ilâhî bilgilerle buluşturulmuş olmalıdırlar; sonra da söz konusu bilgileri muhataplara ulaştırmalıdırlar. İlâhî bilgilendirmeye muhatap olmadan peygamberlik söz konusu olamaz. Bu nedenle nübüvvet ve risaletin her peygamber için söz konusu olan iki özellik olduğunu beyan ederek risalet kurumu hakkında bazı açıklamalar yapmak istiyoruz.

a) Risalet Kurumu

Yüce Allah, peygamber gönderme gerekçesi olarak çok önemli bir ilke koyduğunu hatırlatarak, bu tür görevlendirmelerin insanları azaptan ve sıkıntıdan kurtarma amacına yönelik olduğunu bildirmektedir. Bu amaçla insanların ilk nesilden itibaren peygambersiz bırakılmadığı bir gerçektir.

1. Kur'ân'da kendisine ayrıntılı şeriat verilen ilk peygamber olarak Hz. Nûh'un zikredildiğini ifade edebiliriz.[238] Buradan hareketle ondan önce peygamber gönderilmediği gibi bir sonuç kesinlikle çıkartılmamalıdır. Çünkü Kur'ân'da adı verilen ve kıssası anlatılan peygamberler peygamberlerin tamamı değildir. Yüce Allah Nisâ 4/163-164 ve Mü'min 40/78'de çok açık bir şekilde kıssası anlatılan peygamberler olduğu gibi kıssası anlatılmamış peygamberlerin de bulunduğunu beyan etmektedir. Sadece bu açıdan bakılsa bile Hz. Nûh'tan önce başka peygamber gönderilmediği veya peygamberlik kurumunun onunla başladığı söylenemez.

İnsanlık tarihinin ne kadar eski olduğu ve Hz. Peygamber'in ifadesiyle 24.000 veya 124.000 peygamberin gönderildiği düşünüldüğünde mesele biraz daha ortaya çıkmış olur. Elbette bu sayıların da rakamsal bir değer vermesi şart değildir; ancak ne olursa olsun, maksadın çok fazla sayıda peygamber gönderildiğini söylemek olduğu aşikârdır.

2. Bu arada bir konuya daha kısaca değinmekte yarar olabilir. Kur'ân'da acaba neden sadece 28 peygamberden söz edilmektedir? Buna birkaç şekilde cevap verebiliriz: Öncelikle o peygamberlerin kıssalarında bu son ümmet için dersler olması nedeniyle onlar seçilmiş olabilirler. Ay-

238 Nisâ 4/163; Şûrâ 42/13.

rıca Kur'ân vahyinin indirildiği dönemde ilk muhataplar sadece bu peygamberlerin adını bildikleri için bunlarla sınırlı kalınmış olabilir. Bir başka sebep olarak da Ortadoğu bölgesinde yaşayan peygamberlerin adı bilindiği için Hz. Peygamber'in muhatapları tarafından yalanlanmaması sağlanmak istenmiş olabilir.

Daha başka gerekçelerin olabileceğini ifade ederek özellikle şu hususun altını çizmek istiyoruz: İnsanlık tarihi ne kadar eskilere gidiyorsa risalet de o kadar eskiye gitmektedir. Bu nedenle Hz. Nûh'un ilk peygamber olduğu iddiası hatalı olduğu gibi Kur'ân'da adı verilen peygamberlerin bütün peygamberler olduğu kanaati de aynı şekilde hatalıdır.

3. Yüce Allah'ın Hz. Âdem'e bilgi öğrettiği[239] ve onun da Yüce Allah'tan çeşitli kelimeler aldığı[240] Kur'ân'da açıkça bildirilmektedir. Dahası Yüce Allah seçkin kıldığı insanları sayarken ilk olarak Hz. Âdem'i zikretmekte, ardından Hz. Nûh, Hz. İbrâhim ailesi ve İmran ailesini sıralamaktadır.[241] Dolayısıyla risaletin Hz. Âdem'le başladığı, onun da peygamber olduğu rahatlıkla söylenebilir. Aksi takdirde insanoğlunun önceleri başıboş bırakıldığı,[242] ortalığa salındığı, hatta materyalistlerin ileri sürdüğü gibi yontma taş devri, cilalı taş devri gibi çeşitli devirlerden geçtiği, daha sonra kendi çabasıyla ve tecrübeleriyle bilinçlendiği gibi sonuçlar kaçınılmaz olur.

Yüce Allah insanı yarattığında onu bilgilendirdiğini ve onu kendisini ifade etme yeteneğiyle buluşturduğunu beyan etmektedir.[243] Bunun doğal sonucu olarak insanın halife olarak görevlendirdiği de Kur'ân'da ifade etmektedir.[244] Yaratılış gayesinin ele alındığı İnsân sûresinin ilk âyetlerinde insanın imtihan edilmek için yaratıldığı bildirilmektedir.[245] İmtihan edileceklerin bütün insanlık olduğu düşünüldüğünde bunun ilk insan neslinden itibaren başladığı rahatlıkla söylenebilir. Böyle olunca kendi aklî güçleriyle hakkı bulamayan ve dolayısıyla toplumda huzursuzluk çıkartanların ıslahı için ilk nesle de peygamber gönderilmesinin gereği kendiliğinden anlaşılmaktadır.

4. Yüce Allah meleklerden ve insanlardan elçiler seçtiğini haber vererek[246] peygamberlik kurumunu kendisinin şekillendirdiğini ifade etmiş

239 Bakara 2/31.
240 Bakara 2/37.
241 Âl-i İmrân 3/33.
242 Kıyâmet 75/36.
243 Rahmân 55/3-4.
244 Bakara 2/30.
245 İnsân 76/2.
246 Hacc 22/75.

olmaktadır. Her topluma bir peygamber gönderildiği, her toplumun bir hidayete çağırıcısının bulunduğu da Kur'ân'da açıkça beyan edilmektedir.[247] Risâlet öğretilerine ulaşamayan, bir anlamda vahyî bilgilerden haberdar olamayanlara azap edilmeyeceği ise bir başka gerçektir.[248]

Bütün bu anlattıklarımızdan şu sonucu çıkartabiliriz: İlk insan nesli ilk peygamberle de buluşturulmuştur. Muhatapların durumu veya ihtiyacı ne oranda ise risaletin içeriği de elbette ona uygun şekillendirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında kurulu bir din veya hukukî düzenlemeler içeren bir şeriatın Hz. Nûh ile başladığı ve bu kurumun Hz. Muhammed (as) ile sona erdirildiği inkâr edilemez bir gerçektir. İşte son peygamber Hz. Muhammed'in risalet görevi Müddessir sûresi ile başlamakta, artık kendisine yönelik ilâhî bildirimleri muhataplara ulaştırması gereği bu sûre ile ona öğretilmektedir.

Yüce Allah sûrenin ilk âyetlerinde, Hz. Peygamber'i risalet için inşa etmekte ve hayatı boyunca ayrılmaması gereken ilkeleri ona öğretmektedir. Peygamberliğin ilk döneminde ona yöneltti̇ği ilkeleri diğer müminlere de hayat prensibi olarak göndermiş olmaktadır. Bu nedenle ele alınacak ilkeleri bize yönelik olarak da okumak durumunda olduğumuzu unutmamalıyız.

b) *el-Müddessir* Ne Demektir?

Yüce Allah, peygamberlik görevi verdiği Hz. Peygamber'e hitap ederken Kur'ân'da farklı kelimeler kullanmaktadır. *Rasûl* ve *nebî* kelimeleri en yaygın olanlarıdır. Bunlardan ayrı olarak, önceki sûredeki *el-müzzemmil* ve bu sûredeki *el-müddessir* kelimeleri de Hz. Peygamber için kullanılan özel sözcüklerdir. "Örtünen, bürünen" anlamına gelen bu kelime ile ilgili detay vermeden önce âyetlerin nüzul sebebi hakkında bilgi vermek istiyoruz.

1. Âyetlerin İniş Sebebi

Âyetlerin nüzûl sebebi olarak kaynaklarımızda çeşitli rivayetler yer almaktadır. Birkaç tanesini nakletmekle yetinelim.

a) Hz. Peygamber bir gün, örtüsüne bürünmüş bir halde uyurken, Cebrâîl (as) gelip onu uyandırmış ve bu âyetleri kendisine indirmiştir.[249]

Bu rivayette sûrenin ilgili âyetlerinin indiriliş yeri ve zamanı hakkında bilgi verilmemekte, sadece uyku halindeyken bu âyetlerin kendisine indirildiği beyan edilmektedir.

247 Ra'd 13/4; Nahl 16/36; Fâtır 35/24.
248 İsrâ 17/15.
249 Taberî, age., XXIX, 144-145; Râzî, age., XXIX, 189.

b) Câbir b. Abdillâh'tan gelen bir rivayete göre Nebî (as) olayı şöyle anlatmıştı: "Hira Dağı'ndaydım. Aniden 'Ey Muhammed, sen Allah'ın elçisisin' diye bana seslenildi. Sağıma soluma bakındım; hiç kimseyi göremedim. Yukarıya doğru bakınca, gök ile yer arasında bir taht üzerinde oturur vaziyette o meleği gördüm. Korktum ve Hatice'nin yanına vardım. 'Beni örtün, üzerime soğuk sular dökün' dedim. Bunun üzerine Cebrâîl (as) gelip, 'Ey örtüsüne bürünen' âyetlerini indirdi."[250]

c) Yine Câbir'den gelen başka bir rivayete göre, Rasûlüllah (as) vahyin bir süre kesilmesinden söz ederken, gökten bir ses duyduğunu, başını yukarı kaldırdığında Hîrâ'da kendisine gelen meleğin gök ile yer arasında bir kürsüye oturmuş bir halde olduğunu ifade etmiştir. Devamla Nebî (as), bunun üzerine korkarak eve döndüğünü ve ailesine, *zemmilûnî zemmilûnî* "beni örtün, beni örtün" dediğini, onların da kendisini örttüğünü belirtmiştir.[251]

Önceki rivayete benzeyen, ancak sonraki dönemlerle ilgili olduğu anlaşılan bu rivayete göre, Hz. Peygamber daha önceden Cebrâîl (as)'ı gördüğünü beyan etmiş olmaktadır. Demek ki, bu âyetler iddia edildiği gibi vahyin ilk âyetleri değildir; muhtemelen kısa kesintiden sonra gelen ilk bölümdür.

Olay eğer vahyin ilk yaşandığı Hirâ Mağarası'ndan dönüşle veya kısa kesintiden sonrası ile ilgili ise, Hz. Peygamber'in kendisini örtme isteğinde bulunduğu kişi Hz. Hatice olmalıdır. Ona yönelik isteğinde *zemmilû* veya *dessirû* şeklinde çoğul bir ifade değil, *zemmilî* veya *dessirî* şeklinde "müfred müennes", yani tekil dişi kalıp söz konusu olmalıydı. Buradan hareketle, meseleyi maddî bir nesne ile örtünme şeklinde anlamanın çok sağlıklı bir tercih olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. O halde, söz konusu "örtünme" nasıl anlaşılmalıdır? Şimdi bu konuyu ele alalım.

11. Hz. Peygamber Ne ile Örtünmüştü?

يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ "Ey (risalet görevine) bürünen (Peygamber)!" Âyetteki الْمُدَّثِّرُ *el-müddessir* kelimesi, "içine kapanmış, bürünmüş olan, örtünen kişi" demektir.

250 Buhârî, Tefsîru Sûre-i Müddessir, 1-3; Müslim, İmân, 144; Zemahşerî, age., IV, 632.
251 Taberî, age., XXIX, 143.

Vahyin ilk dönemlerinde Hz. Peygamber'i inşa etmeye dair esasların ele alındığı bu sûrede sözü edilen ilk kelime الْمُدَّثِّرُ *el-müddessir* sözcüğüdür. Bu kelime *d-s-r* kökünden türetilmiş, *müzzemmil* kelimesinde olduğu gibi *tedessera* kalıbındaki değişiklikle *iddessera* mâzî kalıbından *el-müddessir* şeklini almıştır.

1. Kök anlamı itibariyle bu kelime, hem maddî hem de manevî olarak bir şeyle örtünme anlamını birlikte verebilir. Müfessirlerimizin önemli bir çoğunluğu, bu örtünmeyi Hz. Peygamber'in vahiy alacağını hissettiği zaman üzerine maddî olarak yorgan veya keçe ya da kadife türü bir nesne alması şeklinde anlamışlardır. Bazı müfessirlerimiz ise *el-müddessir* kelimesini Hz. Peygamber'in uyurken elbiselerini üzerine örtmesi şeklinde yorumlamıştır.[252]

2. *el-Müzzemmil* kelimesinin kalıbı olan *tezemmele* fiili "bir şeyi üstüne almak" anlamına gelirken, *el-müddessir* kelimesinin kalıbı olan *tedessera* fiili "bir şeyi altına almak" şeklinde bir anlam verir.[253] Buna göre ilk maddede naklettiğimiz ve genelde kabul edilen anlam çok sağlıklı görünmemektedir.

3. Görüldüğü üzere, *el-müddessir* kelimesini "maddî şeylerle örtünmek" şeklinde anlayınca, mesele içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Bu nedenle ilgili kelimeyi mecâzî anlamda yorumlamak diğerine göre çok daha isabetlidir. Bu doğrultuda üç değişik yaklaşımı hatırlatarak konuyu incelemeye çalışalım.

a) Taberî'nin İkrime'ye nispetle naklettiği bir görüşe göre, bu kelime "Hz. Peygamber'in nübüvvet ve risalet elbisesine bürünmesi" anlamındadır.[254] Bu doğrultuda sûrenin ilk iki âyetinin anlamı şöyle olur: "Ey nübüvvet ve risalet elbisesine bürünen peygamber! Kalk ve insanları uyar."

b) Yine bu anlamla uyumlu olacak şekilde, söz konusu kelime Hz. Peygamber'in Hira Mağarası'ndaki saklanmışlığını ve yalnızlığını da ifade edebilir. Buna göre ilgili âyetlerin mesajı şöyle olur: "Ey yalnızlığa bürünüp saklanan peygamber! İşinin gereğini yerine getir; sessizlik ve yalnızlık köşesinden çıkıp halkı uyar ve onları hakka davet et."

c) Üçüncü bir anlam da şöyledir: "Ey şerefli ilim, güzel ahlâk ve mükemmel rahmet elbiselerine bürünen peygamber! Kalk ve Rabbinin azabı hususunda insanları uyar."[255]

---

252 Taberî, age., XXIX, 142.
253 İslâmoğlu, age., s. 1189'da 1. not.
254 Taberî, age., XXIX, 144.
255 Râzî, age., XXIX, 190.

Görüldüğü üzere, üçüncü maddede naklettiğimiz görüşlerin her biri ilk maddedeki yaklaşımdan daha isabetlidir. Çünkü o yaklaşıma göre mesele maddîdir. Oysa konuyu maddî bir örtüyle ilişkilendirmek, mesajı daraltmaya ve sorumluluğu basite indirgemeye neden olabilir. Esasında anlam maddî örtünmeyle ilgili olsaydı, burada *libâs, siyâb* gibi başka kelimelerin kullanılması da mümkündü. Kur'ân'da birer defa ve sadece bu iki sûrede geçen *el-müzzemmil* ve *el-müddessir* kelimelerinin kullanılması, anlamlarının da derin mesajlar verecek özellikte olmasını gerektirir.

Sorumluluk sahibi olmak, peygamberlik kurumuyla tam uyumlu bir yaklaşımdır. Nitekim Yüce Allah takvâ örtüsünden söz etmekte, böylece örtünmenin maddî varlıklarla sınırlı olmağını, manevî bürünmüşlüğün de bu kavramın kapsamında yer aldığını, hatta bu örtünmenin çok daha hayırlı olduğunu ifade etmektedir.[256] "Takvâ örtüsü" nasıl manevî bir bürünme ise, *el-müzzemmil* ve *el-müddessir* kelimeleri de benzer şekilde manevî olarak "risalet görevini üstlenmek" anlamına alınmalıdır.

Yüce Allah, Müzzemmil 73/5'te Hz. Peygamber'e "ağır bir söz vahyedeceğini" beyan etmekte, böylece hem vahyin içeriğinin dolu olduğunu, hem de sorumluluğunun ağırlığını dile getirmiş olmaktadır. Bu âyetteki mesajla da uyumlu olarak ilgili kelimeyi mecâzî anlamda değerlendirmek, diğer tercihlere göre daha önceliklidir. Bizim de kanaatimiz bu yönde olduğu için, hem bu kelimeyi hem de sonrasındaki âyetleri bu istikamette yorumlamayı daha doğru bulmaktayız.

Âyetteki hitap her ne kadar öncelikle Hz. Peygamber'e yönelik ise de, mesajı güne getirmek âyetlerin canlılığını sağlamada son derece önemlidir. Bu nedenle, sûrenin ilk âyetlerinin günümüze hitabıyla ilgili olarak şunları söyleyebiliriz: İnsanları din adına uyarmak isteyenler öncelikle vahyin ruhu ve aydınlığı ile buluşmalı, Allah adına konuşanlar da Allah'ın kitabından konuşmak zorunda olduklarını bilmelidirler. Vahiy ile buluşmadan, vahyin gözlüğünü takmadan ve dinî hayata "vahyin bak dediği yerden" bakmadan din adına tebliğ görevi yapılamayacağı da özellikle unutulmamalıdır.

c) Vahyin Peygamber İnşasının İlkeleri

Yüce Allah, sorumluluk sahibi kıldığı peygamberine çeşitli emirler vererek, hem bedensel anlamda hem de manevî dünyasında onu vahyin

256 A'râf 7/26.

şefkatli ve aydınlık ortamında şekillendirmeye ve programlamaya devam etmektedir. Başlangıç 'Alak, Müzzemmil gibi sûrelerin ilk âyetleriyle gerçekleşmişti. Şimdi ele alacağımız âyetlerde, bu inşa projesinin çeşitli unsurları tek tek ele alınmakta ve bu değerleri bütün inananların da sahiplenmesi gerektiği dolaylı olarak hatırlatılmaktadır.

1. Harekete Geçip Uyarıya Başlamak

قُمْ فَانْذِرْ "Kalk ve (insanları) uyar." Âyetteki قُمْ *kum* emri "kalkmak, harekete geçmek", اَنْذِرْ *enzir* emri ise "uyarmak" demektir.

a) Yüce Allah, sûrenin bu ilk âyet grubunda Hz. Peygamber'e yönelik ilk emrini قُمْ *kum* diyerek, "kalkmak" şeklinde belirlemektedir. Bununla söylenmek istenenin ne olduğu konusunda bazı bilgiler vermek gerekir.

1. Bu emir, ilk âyete verilen "bir nesne ile örtünmek" anlamı doğrultusunda fiziksel olarak "ayağa kalkmak" şeklinde yorumlanmıştır. Bu yorum, yatağından kalkmayı veya uykudan uyanmayı çağrıştırmaktadır. Buna göre, belli ki Hz. Peygamber vahyi aldıktan sonra yatmış veya istirahate çekilmişti; Yüce Allah da onu uyararak kalkmasını kendisine emretmişti.

2. Bu emri fiziksel bir hareketten ziyade, sorumluluğun gereğini yerine getirmek için "harekete geçmek" şeklinde anlamak da mümkündür ve bu yorum diğerine göre daha doğrudur. İlk âyetteki sorumluluk yüklenmiş olmanın doğal sonuçlarından birisi, sorumluluğun gereğini yerine getirmektir. Bunun için yerine göre bazen ayakta olmak, bazen oturmak, yerine göre de bazen konuşmak, bazen de susmak gerekli olabilir. Önemli olan nokta, ne gerekiyorsa onu gerektiği yerde ve gerektiği gibi yapmaktır.

Yüce Allah, peygamberliğin ilk dönemlerinde vahyin kendisine yüklediği ağır sorumluluğun gereğini yerine getirmede henüz yeterli bilgisi olmadığı için Hz. Peygamber'i bilgilendirmektedir. Peygamberler risalet görevini nasıl yaptılarsa, Hz. Peygamber de işte bu konuda yavaş yavaş bilgilendirilmeye başlanmaktadır.

Mekke'nin Sosyal Yapısı ve Risâlet:

Mekke'de "muvahhidler" denen ve Hz. İbrahim'den kalan "haniflik" inancına mensup kişilerden birisi de Hz. Peygamber'di. Sahip olduğu tevhid inancı gereği, putperest toplumunun gidişatından derin rahatsızlık duyan Hz. Peygamber, henüz ilâhî vahiy ile buluşturulmadığı için, toplumda yaşanan sorunların çözümünü bilmiyor, onlara çare bulamıyordu. Bu me-

siyle birlikte kullanılırsa, müjdelemenin zıddına bu defa "azapla uyarmak, azaba uğratılmamak için muhatapları bilgilendirmek, ikaz etmek" anlamlarına gelir.

3. *İnzâr* kelimesi özellikle bu âyetteki kullanımında "ilk bilgilendirme" anlamına alınırsa, Şu'arâ' 26/214'ün de desteğiyle bu defa mesaj, "duyuruya yakın akrabadan başlamak" şeklini alır. Bu âyetlerin vahyin ilk dönemiyle ilgili olduğu gerçeğinden hareketle, Hz. Peygamber'in risalet ilkelerini tebliğ için en yakınından başlaması gerektiği bu emrin hedefi olarak görülebilir. Yüce Allah, Hira'da sorularına cevap verdiği Hz. Peygamber'den bu bilgileri etrafına ulaştırmasını istemektedir. Çünkü vahyin hedefi, en yakınından başlayarak bütünüyle insanlıktır.

Her dinin ilkeleri ilk muhatapları sayesinde diğer insanlara ulaştırılmıştır. Bu genel kural gereği, Hz. Peygamber de tebliğine en yakınından başlamış, peyderpey yaşadığı topluma, Mekke'ye ve civarına ulaştırmıştır. Bu faaliyet, sonrakiler tarafından diğer yörelere ve nihayet bütün insanlığa ulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle biz de âyetteki emrin "ilk muhataplardan başlayacak şekilde tebliğ faaliyetinde bulunmak" anlamına geldiğini düşünmekteyiz.

4. *İnzâr* kelimesinin bunların dışında, bir de "adamak" anlamı vardır. *Nezr* veya *nüzûr* kalıplarında bu kelime Kur'ân'da "adak, adaklar" anlamında da kullanılmaktadır.[257] İşte bu anlam, âyeti doğru anlayıp yorumlamada bizlere çok önemli ufuklar kazandırmaktadır. Yüce Allah, Hz. Peygamber'den kendisini bu göreve adamasını istemektedir. İnsanın bir işte arzu edilen başarıyı yakalaması için kendisini o göreve adaması gerekir: Görevi yapmak için onu yaşamak gerekir. Özellikle peygamberlik görevi adanmışlık ister. Risalet sıradan bir görev değildir, hayatı bütünüyle o görev uğrunda yaşamayı zorunlu kılan bir adanmışlık ve fedakârlık kurumudur.

Peygamberler, vahyin gözetiminde görevlerinde başarıyı üst düzeyde gerçekleştirmekle yükümlüydüler. İşte dini doğru anlayıp yaşamak şeklindeki bu başarıyı yakalamak müminlerden de istenmektedir. Din, uğruna adanmış insanlar ister. Âyetin günümüze mesajını bu noktada anlamak bizim için bir zorunluluktur.

257 Bakara 2/270; Hacc 22/29; İnsân 76/7.

11. Sadece Yüce Allah'ı Yüceltmek

وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ "Sadece Rabbini yücelt." Âyetteki رَبَّكَ *rabbeke* tamlaması "senin rabbin", كَبِّرْ *kebbir* emri "büyük tanımak, yüceltmek" demektir.

a) Harekete geçip uyarıda bulunmak emrinin ilk konusu "Allah'ı yüceltmek" şeklinde belirlenmektedir. Bu ifade, bir anlamda "Allah'tan başka ilâh kabul etmemek" demektir. Nitekim Yüce Allah, Hûd 11/2, Nahl 16/2 ve Nûh 71/2-3'te uyarının ilk konusunu bu şekilde "tevhid" olarak ilkeleştirmiştir.

Mekke toplumunun inanç yapısı dikkate alındığında, âyetteki maksadın "sadece Yüce Allah'ı büyük tanımak" olduğu anlaşılmaktadır. Artçı putları tanrı kabul edenlerin ilk muhataplar olduğu bir dönemde, sadece Yüce Allah'ı büyük, ulu ve üstün güç olarak tanımak asıl hedef olsa gerektir. "Sadece Yüce Allah'ı üstün tanımak" demek başka varlıklara üstünlük atfetmemek demektir; bir anlamda çok-tanrıcılığı ve putperestliği terk etmek demektir. Kur'ân'ın indirildiği ilk muhatapların tevhid konusundaki derin bozukluklarına karşılık, onları tevhide çağırmak vahyin asıl gönderiliş gayeleri arasında yer almaktadır. Bu bakış açısına göre, âyeti "Sadece Rabbini büyük tanı" şeklinde de tercüme edebiliriz.

Âyette رَبَّكَ *rabbeke* kelimesinin كَبِّرْ *kebbir* emrinden önce zikredilmesi, mesajın vurgulu hale gelmesini sağlamak içindir. Normalde sıralama tersine olmalıydı; ancak Yüce Allah vurgu tekniklerinden birisini kullanarak başka hiçbir varlığın ilâh anlamında üstün güç olarak kabul edilmemesi gerektiğini öğretmeyi amaçlamaktadır.

b) Âyetteki emrin "tekbir getirmek" olması da mümkündür. Buna göre *Allâhü ekber* demek, bu emrin gereğini yerine getirmek demektir. Namazlardaki tekbirler ile namaz dışı tesbihlerdeki bu ifadeler de aynı emre icabet etmektir. Rivayetlere göre, Hz. Peygamber bu âyet gelince *Allâhü ekberu kebîrâ* "gerçek ve tek büyük Allah'tır" demiş, Hz. Hatice de ona eşlik etmiştir.[258]

c) Âyette Yüce Allah'ın özellikle *rabb* sıfatının zikredilmesinin muhtemel sebebi, hem Hz. Peygamber'i ve çevresindeki müminleri motive etmek, hem de inkârcılara gözdağı vermektir. *Rabb* kelimesi, Yüce Allah'ın "sahiplenme, koruyup kollama ve yetiştirme" sıfatıdır. Böylece Hz. Peygamber'in

258 Râzî, age., XXIX, 191.

ve inananların sahipsiz olmadıkları hem kendilerine hem de muhataplarına bildirilmiş olmaktadır. Vahyin ilk sûrelerinde Yüce Allah'ın diğer sıfatlarından birinin değil de özellikle bu sıfatının kullanılmış olması, ilk dönem müminlerini ve vahiy ile ilk defa karşılaşanları motive etmeyi ve huzurlu kılmayı amaçlamaktadır.

Bu emir, bizim için de aynı metodu kullanmayı zorunlu kılmaktadır. Biz de dini anlatırken her şeyden önce Yüce Allah hakkında doğru bilgi vermek ve tebliğe Allah inancı ile başlamak durumundayız. Kendi doğrusunu anlatamayanlar, başkasının yanlışlarını bitirmekle baş edemezler.

111. Arınmış Olmak

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ "Kendini (elbiselerini) arındır." Âyetteki ثِيَابَ *siyâb* kelimesi "elbiseler, bedenler", طَهِّرْ *tahhir* emri ise "temizlemek" demektir.

a) *Siyâb* kelimesini "elbiseler", *tahhir* emrini de maddi anlamda "temizlemek" şeklinde kabul edince, âyetteki emrin "temizlenmeyi, maddi kirlerden arınmayı ve elbiseleri temiz tutmayı" içerdiğini söyleyebiliriz. Çünkü Mekkeli müşriklerin elbiseleri kirli ve pisti. Onların bu haline karşılık Yüce Allah, Hz. Peygamber'den elbiselerini ve dolayısıyla bedenini temiz tutmasını istemektedir. Bu yorum tefsirlerimizde öne çıkmaktadır. Buna göre, âyette bütün Müslümanlara yönelik olarak, kirli ve pis şeylerden uzak durmanın ve necasetten temizlenmenin ibadetler, özellikle namaz için gerekli olduğu sonucu çıkartılabilir.

b) Elbiselerin temiz tutulması, onların temiz, yani helal para ile kazanılması gerektiğini ifade edebilir. Bu yoruma göre, *siyâb* insanın giysi anlamında kullandığı bütün nesneleri içerir; *tahhir* "temizle" emri ise mecâzî anlamda "helal kıl" demek olur.

c) Buradaki *siyâb* kelimesi, "kişinin bedeni, nefsi" anlamına da gelebilir. Bu durumda âyetteki emir, Hz. Peygamber'in ve bütün müminlerin bedenlerini temiz tutmaları gerektiğiyle ilişkilendirilmiş olur.

d) *Siyâb* kelimesi, mecâzî olarak "kalb" anlamına da gelebilir. Buna göre âyetteki mesaj, "kalbin bütün muhtemel kötü düşünce ve niteliklerden arındırılması" ile ilgili olur. Bu haliyle âyetin mesajı bütün müminleri kapsamaktadır. Çünkü içi temiz olanın dışı da temiz olur. Müslüman, içi dışı bir ve tertemiz insandır.

e) Âyete "Gönlünü ferah tut" anlamını verenler de vardır.[259] Bu anlamda gözetilen maksat, Hz. Peygamber'in rahatlatılması ve manevî sıkıntılardan uzaklaşmasının sağlanmasıdır. Gönlün ferahlatılması, muhatabın yaşadığı veya muhtemelen yaşayacağı sıkıntılar karşısında dik durması, pes etmemesi, inancında kararlı olması ve davranışlarında zikzaklar çizmemesi anlamına da gelmektedir.

Âyetteki bütün bu ihtimaller doğrudur. Genelde tercih edilen "maddî temizlik" seçeneği ise diğerlerine göre daha öncelikli kabul edilmektedir. Ancak, meseleyi daha ileri düzeyde ve gönül arınmışlığı olarak kabul etmek, en az diğer tercih kadar önemlidir. Çünkü gönlü kirlerden, yanlış ve hatalı kabullerden arındırmadan beden için temizlik önerisi çok anlamlı görünmemektedir.

Bize göre, beden veya şekil temizliği "sonuç"tur; bunun "sebeb"i ise gönül temizliğidir; yani kalbin kötü düşünce ve kabullerden arındırılmış olmasıdır. Kalbinde kötü ve zararlı düşünceler barındırmayan insanlar elbette maddî temizliği de ihmal etmezler. Bu nedenle, âyetteki emrin öncelikli olarak gönülden başlayan ve daha sonra şeklî ve maddî nesnelere yaygınlaştırılan temizlik olduğu kanaatindeyiz. Âyetteki muhatap ilk olarak Hz. Muhammed olsa da, mesaj bütünüyle müminlere yöneliktir ve evrensel bir mahiyet arz etmektedir.

ıv. Bütün Çirkinliklerden Uzak Durmak

وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْۙ "Tüm kötü ve pis şeyleri terk et." Âyetteki الرُّجْزَ *er-rucz* kelimesi "kötülük, pislik, çirkinlik", اهْجُرْۙ *ühcur* emri ise "uzaklaşmak" demektir.

er-Ricz "azap, belâ" anlamına gelirken,[260] *er-rics* "pislik, iğrençlik",[261] *er-rucz* ise "bütün kötülük ve pislikler, put ve şirk" anlamlarına gelmektedir. Üç kavramın da birbirine yakın anlamlar verdiği ve insanların uzak durması istenen olumsuzluklar içerdiği görülmektedir.

a) Yüce Allah, bu âyette Hz. Peygamber'den bütün pisliklerden, çirkinliklerden ve kötülüklerden uzak durmasını istemektedir. Önceki âyetteki emri daha çok kalp arınmışlığı olarak kabul edince, buradaki emri de maddî manevî her türlü kirlilik olarak anlamak durumundayız. Bu bağlamda şu ihtimalleri göz ardı etmemek gerekir:

259 Esed, age., s. 1204.
260 Bakara 2/59; A'râf 7/134; Câsiye 45/11.
261 Mâide 5/90; En'âm 6/125; A'râf 7/71; Yûnus 10/100.

1. Kelimenin *er-ricz* kalıbındaki "azap, belâ, musibet, felâket" anlamlarından hareketle, âyete "Seni azaba ve felâkete uğratacak her şeyi terk et" anlamı verilebilir.

2. Kelimenin "pislik, çirkinlik, kötülük" anlamlarından hareketle de, âyeti "Bütün kabalık, sefihlik ve çirkin şeylerden uzaklaş" şeklinde anlayabiliriz.

b) *Hecr/hicret* emri, Müzzemmil 73/10'daki gibi *hecran cemîlâ* şeklinde olumlu bir sıfatla veya *hâcera* kalıbında kullanılırsa, "güzellikle ve geri dönmek arzusuyla bir şeyden ayrılmak" demektir. Mekke'den Medine'ye hicrette de aynı mantık söz konusuydu. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki uzaklaşmak emri ise "kötülük ve çirkinliklerden ebedi olarak uzaklaşmak, onları ebediyyen terk etmek" anlamına gelmektedir.

c) Sûrenin 4 ve 5. âyetlerindeki kalbin arındırılması ve kötülüklerden uzaklaşma emri, Hz. Peygamber'in daha önce sözü edilen olumsuzluklara sahip olduğu anlamına gelmez. Çünkü hiçbir bilgi onun çirkinliklere bulaşmış olduğunu ortaya koymamaktadır. Buna göre, yorumunu yaptığımız âyetlerde Hz. Peygamber'e yönlendirilen hususlarda, onun daha önce herhangi bir olumsuzluk içerisinde bulunmadığını söylemekte bir sakınca yoktur. Nitekim Kur'ân'da bu anlamda çeşitli örnek ifadeler bulunmaktadır. Birkaçını hatırlatmakla yetinelim.

1. Fâtiha 1/6'da zaten Müslüman olanların "Bizi sırât-ı müstakîme, yani nimet verdiklerinin yoluna ulaştır" şeklindeki isteklerinde, dalâletten uzaklaşmak değil, hidayet üzere devam kast ediliyor demektir.

2. Kur'ân'ın muttakilere hidayet kaynağı olduğunu beyan eden Bakara 2/2'de ifade edildiği gibi, vahyin hidayet kaynağı oluşu hem dalâletten hidayete eriştirmek hem de hidayette kalmayı sağlamak anlamındadır.

3. Nisâ 4/136'daki iman etmiş kişilere yönelik ikinci "iman ediniz" emrinde de durum aynıdır. Âyetteki maksat, imanın devamı ve güvene dönüştürülmesidir.

4. Meryem 19/76'ya göre, Yüce Allah zaten hidayet üzere olanların hidayetini artıracağını ifade ederek, hidayetin bir anlamda desteklenip güçlenmesini kastetmektedir.

5. Hacc 22/54'te Yüce Allah, iman etmiş olanları *sırât-ı müstakîm* denen "doğruluk ve hakikat yolu"na ileteceğini beyan etmektedir. Buradaki mesajda iman ve istikamet ilişkisinin birlikteliğine gönderme yapılmaktadır.

6. Teğâbün 64/11'de, Yüce Allah iman edenlerin kalbine hidayet vereceğini dile getirmekte ve böylece imanın devamı olarak hidayetin söz konusu edileceğini belirtmiş olmaktadır.

Bu ve benzer örneklerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber'e yönelik istekler konusunda daha önceden onda istikametsizlik bulunduğu söylenemez. Yorumunu yaptığımız âyette de olduğu gibi, ona çirkinliklerden ve pisliklerden uzak durmasının emredilmesi, söz konusu davranışları daha önceden yaptığını kesinlikle göstermez. Aksine, zaten yaşamakta olduğu güzelliklere devam etmesi ve birtakım yeni emirlerin muhatabı kılınması söz konusu ediliyor demektir.

Âyetin günümüz Müslümanına yani bizlere mesajı, önce kalbimizi inkâr ve şüphelerden arındırmamız, daha sonra da maddî manevî bütün çirkinliklerden, pisliklerden ve kötülüklerden uzak durmamız şeklindedir. Âyetin ilk muhatabı Hz. Peygamber olsa da, mesaj evrenseldir ve sorumluluk sahibi kılınan Müslümanların arı duru bir yapıya sahip olmalarını kendilerinden istemektedir. Âl-i İmrân 3/179'da sözü edilen "çirkinliklerin temiz şeylerden ayrılması" şeklindeki değişim emri ile bu âyetin mesajı aynı noktada şöyle buluşmaktadır: Bütün Müslümanlar maddî manevî kötülüklerden ve çirkinliklerden olabildiğince uzak durmalıdırlar.

v. Yapılan İyiliği Çok Görmememek

وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ "Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma." Âyetteki تَمْنُنْ *temnün* kelimesi "başa kakmak, minnet altında bırakmak, kazanç kapısı yapmak", تَسْتَكْثِرُ *testeksir* fiili ise "çok görmek" demektir.

Âyete yer alan *menne/temnün* kelimesi Yüce Allah'a nispet edilirse "iyilik, ikram ve ihsan" demek olur ve olumlu bir anlam verir;[262] insanlara nispet edilirse olumsuzluk içerir ve "başa kakmak" demek olur.[263] Bu ayırımın en güzel örneği Hucürât 49/17'dedir: "Müslüman olmalarını senin başına kakıyorlar. De ki: Müslüman oluşunuzu benim başıma kakmayın. Aksine, eğer iddianızda doğru iseniz biliniz ki, sizi hidayete erdirdiği için Allah size büyük bir ikramda bulunmuştur." Bu âyetteki *yemünnûne* ve *temünnû* kelimeleri insanlara nispet edilerek olumsuz içerikle "başa kakmak" anlamına gelmekteyken, âyetteki üçüncü *yemünnü* fiili ise Yüce Allah'a nispet edilmekte ve "ihsan etmek" anlamını vermektedir.

262 Âl-i İmrân 3/164; Tâhâ 20/37; Sâffât 37/114; Hucürât 49/17.
263 Bakara 2/262-264; Sâd 38/39; Hucürât 49/17.

Menn kelimesi hakkında bu kısa açıklamayı yaptıktan sonra, şimdi de âyetin mesajına değinmek istiyoruz.

a) Yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyetin önceki âyetlerle anlam ilişkisini kurarak, burada şu mesajın verildiğini düşünmekteyiz: Yüce Allah, Hz. Peygamber'e sorumluluk yüklediğini, bu nedenle harekete geçip çevresindeki insanları uyarmasını, kalbini arındırmasını ve maddî manevî her türlü kötülük ve çirkinliklerden uzaklaşmasını emretmektedir. Ardından, yapacağı bu işleri çok görerek Rabbini minnet altında bırakma veya başa kakma gibi bir yanlış yapmaması gerektiği kendisine hatırlatılmaktadır.

b) Âyetteki minnet ve töhmet altında bırakmama emri, elbette önce Hz. Peygamber'e yöneliktir, ancak muhatap bu defa Yüce Allah değil, müminler olabilir. Bu durumda mesaj şöyledir: "İnsanlara öğrettiğin dinî değerler nedeniyle müminleri minnet altına alma; yaptığın tebliğ görevini onların başına kakma. Sen bu görevi Allah rızası ve O'nun emri olduğu için yaptın; dolayısıyla karşılığını sadece Yüce Allah'tan bekle."

c) Âyetteki mesaj, insanlara yapılan bir iyiliğin çok görülerek başa kakılmaması gerektiği ile de alakalı olabilir. Nitekim Bakara 2/264'te başa kakarak ve eziyete dönüştürerek yapılan iyiliğin sadakaları iptal ettireceği beyan edilmektedir. Bakara 2/262'de Rableri katında ecir sahibi kılınacak ve korku ile hüzünden uzak tutulacak kişilerden söz edilirken bunların, mallarını Allah yolunda infâk ettikleri, infaktan sonra bu iyiliklerini başa kakmaya ve eziyete dönüştürmedikleri ifade edilmektedir. Hatta Bakara 2/263'te eziyete dönüştürülen iyilikleri yapmaktansa, gönül alıcı hoş bir söz söyleyip rahmet dilemek çok daha hayırlı bir eylem olarak tanıtılmaktadır.

d) Âyetteki تَمْنُنْ *temnün* kelimesi, Sâd 38/39'da olduğu gibi "vermek" anlamına da gelebilir. Bu durumda âyet, "Daha fazlasını elde edeceğini umarak verme" demek olur. Buna göre, *testeksiru* kelimesinin başında gizli bir *en* edatı var kabul edilir.

Daha fazlasını elde etmek eğer dünyaya yönelik bir beklenti ise bu kötüdür. Çünkü yapılan iyiliklerin çok daha fazlası Yüce Allah tarafından mahşerde sahiplerine verilecektir. Demek ki dünyada ve dünyevî karşılık beklemeden iyilik yapmak gerekir. Bakara 2/272, İnsân 76/9, Leyl 92/20 ve benzer âyetlerde iyiliklerin sadece Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için yapılması gerektiği açıkça beyan edilmektedir.

e) Âyeti şöyle anlamlandıran âlimler de vardır: "İyilik yapmayı kendine dünyevî bir kazanç kapısı görme."[264] Bu âyette dile getirilen mesaj, maddî ve dünyevî bir kazanç elde etmek için iyilik yapmamak gereğidir. İyilik yapmayı kendine dünyevî bir kazanç kapısı görmek, iyiliği hiç tanımamak veya onu istismar etmek demektir.

Bütün peygamberler gibi Hz. Peygamber de dünyevî beklenti içerisinde olmamalıydı, olmadı da. Çünkü onların ücreti sadece Yüce Allah'a aittir.[265] İnsanlardan karşılık beklemek hem karşılığın az olmasına, hem de karşılık beklenen kimsenin yanında boynu bükük kalmaya neden olur. Bu iki sebepten dolayı, Hz. Peygamber'in yaptığı fedakârlıkların karşılığını sadece Yüce Allah'tan beklemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Esasında bir sonraki âyette yer alan "Sadece Rabbin için sabret" emri de bu anlamı destekler mahiyettedir.

Bu âyet genel olarak bir yardım ve iyilik ahlâkı öğretmektedir. İnsanlar iyilik yaparlarken iyiliği başa kakmamalı ve karşılığını da muhataptan değil, Yüce Allah'tan beklemelidirler. Böyle yapılan iyilikler bir taraftan iyiliğin sahibini mutlu ve huzurlu eder; diğer taraftan da iyilik yapılan kişinin boynu bükük kalmasını engellemiş olur.

Boyutu ne kadar olursa olsun, insanların insanlara yaptığı hiçbir iyilik Yüce Allah'ın onlara yaptığı kadar olamaz; aynı şekilde iyiliklere verilecek karşılıkların hiçbirisi de Yüce Allah'ın dünyada ve âhirette vereceği kadar olamaz. Bu nedenle yapılan iyilikler asla çok ve yeterli görülmemeli, daima daha fazlası için fedakârlıkta bulunmanın arayışı içerisinde olunmalıdır. Peygamberlik fedakârlık kurumudur ve adanmışlık ister; müminlik de öyle.

vı. Yüce Allah İçin Sabırlı Olmak

وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْۜ "Sadece Rabbin için sabret." Âyetteki لِرَبِّكَ *lirabbike* ifadesi "Rabbin için, O'nun rızası için", فَاصْبِرْ *fasbir* emri ise "sabretmek" demektir.

Sabır konusunu Müzzemmil 73/10'da geniş bir şekilde incelediğimiz için burada benzer şeyleri tekrarlamak istemiyoruz.

Yüce Allah, sûrenin ilk yedi âyetlik bölümünde, kendisini ifade bağlamında ikinci kez *rabb* sıfatını kullanmaktadır. Bunun muhtemel nedeni,

---

264 Esed, age., s. 1204; İslâmoğlu, age., s. 1189.
265 Hûd 11/29; Şu'arâ' 26/109, 127, 145, 164, 180; Yâsîn 36/21; Şûrâ 42/23.

hem Hz. Peygamber'in ve müminlerin sahipsiz olmadıklarını, sahiplerinin Yüce Allah olduğunu beyan ederek onları motive etmek, hem de bu sayede kâfirlere ve müşriklere gözdağı vermektir.

a) Âyette Hz. Peygamber'den, Rabbinin rızası için sabretmesi istenmektedir. Bu sabır emri, bir önceki âyetle ilgili olabilir. Buna göre, yaptığı iyilikleri çok görerek başa kakmamada sabırlı olması ondan istenmektedir.

Ayrıca yaptığı iyiliklerin karşılığını insanlardan değil, Rabbinden beklemede sabır göstermesi de istenmiş olabilir. Karşılığı Yüce Allah vereceğine göre, acele davranmaması ve bu davranış doğrultusunda sebatkâr olması bekleniyor olabilir.

b) Âyetteki sabırlı olmak emri, sûrenin başından beri sıralanan hususları yerine getirme, yani emirleri aynen uygulama, yasaklardan da hemen uzaklaşma şeklinde bir istek olarak da anlaşılabilir. Bu durumda verilmek istenen mesaj, yapılan bütün fedakârlıkların sadece Yüce Allah'ın rızası için yapılması gerektiğidir.

c) Bu âyetteki muhtemel mesajlardan bir diğeri de, yine Hz. Peygamber'e yönelik olarak yorumlanabilir. Onun bu isteklerde olduğu gibi, daha sonra gerçekleşecek başka isteklerde de sabır ve metanet göstermesi kendisine emredilmektedir.

Sûrenin ilk yedi âyetlik bölümü bir peygamber inşası projesidir ve son olarak Hz. Peygamber'in şahsında bir kez daha uygulamaya konulmuştur. İlk muhatap Hz. Peygamber olsa da mesaj bütün insanlık için evrenseldir.

Sorumluluk sahibi kılınan peygamberler ve onların misyonunu yürütmek durumunda olan kişiler, yalnızlığı terk edip harekete geçmeli, kendini davasına adayıp uyarıya başlamalı ve sadece Rablerini yüceltmelidir. Ayrıca kalplerini arındırmalı, maddî manevî bütün kirlerden uzaklaşmalı, yaptıkları iyilikleri çok görerek başa kakmamalı ve bütün bunları sadece ve sadece Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için gerçekleştirmelidirler. Fedakârlıklar Allah rızası için yapılırsa ibadet anlamında değerli olurlar ve sahibini ödüle mazhar kılarlar. Aksi takdirde, yapılan bütün uygulamalar âhirete yatırım değil, dünyevî bir işlem olarak kalmış olur.

8-10. ÂYETLER:

فَاِذَا نُقِرَ فِى النَّاقُورِۙ ﴿٨﴾

فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَس۪يرٌۙ ﴿٩﴾ عَلَى الْكَافِر۪ينَ غَيْرُ يَس۪يرٍ ﴿١٠﴾

"**8-10.** Çünkü Sûr'a üfürüldüğü zaman, işte o gün çok zor bir gün olacaktır; özellikle kâfirler için (hiç de) kolay olmayacaktır."

Sûrenin ikinci âyet grubunda inkârcı insanlara yönelik olarak âhiret gününün şiddeti hakkında bilgi verilmekte ve özellikle kâfirler için mahşerin zorluğu gündeme getirilmektedir.

a) *Nâkuur*'a Üflenmesi Ne Demektir?

Sûrenin ilk grup âyetinde Hz. Peygamber'in vahiy ile inşası bağlamında yer alan ilkelerden birisi "insanları uyarmak" idi. Bu uyarının ilk konularından birisi "kıyâmet ve mahşer olayı" dır. Bu nedenle, yorumlayacağımız âyetlerde mahşere dikkat çeken mesajlar bulunmaktadır.

1. Sûr Borusu'na Üflenecektir

فَاِذَا نُقِرَ فِى النَّاقُورِۙ "Çünkü Sûr'a üfürüldüğü zaman." Âyetteki نُقِرَ *nükıra* fiili "üfürülmek", النَّاقُورِ *en-nâkuur* ise "Sûr Borusu" demektir.

Yüce Allah, kıyâmet ve sonrasındaki mahşer için çeşitli defalar ifade edeceği "Sûr Borusu'na üflenmesi işlemi" hakkında bu defa farklı bir ifadeye yer vermektedir. *Nükıra* ve *en-nâkuur* kelimeleri elbette *nüfiha* ve *es-sûr* kelimelerinden az da olsa farklı olmalıdır. *Nükıra* fiilinde "vurmak, didiklemek" gibi bir anlam vardır. Dolayısıyla âyette sözü edilen üflemenin şiddetli olacağı ve korkunç sonuçları da beraberinde getireceği söylenebilir.

Sûr Borusu'nun bir diğer adı ise *nâkuur*dur. Mesajı âhiretle ilgili görenler bir tarafa, kıyâmetle ilgili görenlere göre kıyâmetin kopuşunun gündeme getirildiği bu âyet, kâinatın bir gün mutlaka son bulacağı uyarısını insanlara ve dolayısıyla inkârcılara bildirmektedir. Sûr'a üfürülme konusu En'âm 6/73, Tâhâ 20/102, Neml 27/87, Yâsîn 36/51, Zümer 39/6, Kaaf 50/20 ve Hâkka 69/13 gibi âyetlerde gündeme getirilmektedir.

11. Âyetteki Üfleme Kaçıncıdır?

Kur'ân'da, dünya sonrasına dair Sûr Borusu'na iki defa üflenmesinden söz edilmektedir. İlki kıyâmet, ikincisi ise mahşer, yani âhiret içindir. Bu âyetteki üfleme işleminin bunlardan hangisi olduğu konusunda âlimler arasında farklı görüşler vardır. Bazıları bunun ilk üfleme, bazıları ise ikinci üfleme olduğu kanaatindedirler.

Âyette sözü edilen üfleme işlemi, kullanılan kelimelerin az da olsa verdiği farklı anlam gereği "ilk üfleme" olmalıdır. Bunun "ikinci üfleme" olabileceği görüşü de devam eden âyetlerle anlam ilişkisi bakımından kayda değerdir; çünkü mahşer gününün çok zor olacağı ve kâfirler için hiçbir kolaylık içermeyeceği, ilgili âyetlerde beyan edilmektedir.

Yorumunu yaptığımız âyetin başındaki *fâ* edatı, Râzî'nin de belirttiği gibi, "sebebiyet" içindir; yani sebep bildirmektedir. Yüce Allah Hz. Peygamber'e "Onların eziyetlerine karşı Rabbin için sabret" deyince, bu sabrın ferahlatıcı unsuru olarak onların önünde kıyâmet ve mahşerin bulunduğunu hatırlatmaktadır. Böylece, hem Hz. Peygamber'e ve müminlere moral, hem de kâfirlere gözdağı verilmesi amaçlanmış olmaktadır.

b) Kıyâmetin veya Mahşerin Zorluğu

Yüce Allah, sûrenin 9. ve 10. âyetlerinde o günün zorluğundan ve özellikle kâfirler için hiçbir kolaylık içermeyeceğinden söz etmektedir.

1. O Gün Çok Zor Olacaktır

فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ "İşte o gün çok zor bir gün olacaktır." Âyetteki يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi "o gün", يَوْمٌ *yevm* kelimesi "gün", عَسِيرٌ *'asîr* sözcüğü ise "zor" demektir.

a) Âyette sözü edilen "gün" ifadesini Sûr'a ilk defa üfürülecek olan "Kıyâmet Günü" olarak kabul edebiliriz. Buna göre Yüce Allah, Kıyâmetin kopuş ânının çok zorlu olacağını, yani insanları dehşete düşüreceğini gündeme getirmektedir. Kur'ân'da Kıyâmet Günü'nün şiddeti hakkında oldukça fazla bilgi vardır. Konuyu Müzzemmil 73/14'te kısmen ele almıştık. Daha geniş açıklamayı ise Kıyâmet 75/7-12. âyetlerin tefsirinde yapacağımız için burada detaya girmek istemiyoruz.

Şu kadarını söylemekle yetinelim: Neml 27/87 ve Zümer 39/68'e göre Yüce Allah'ın diledikleri hariç göklerde ve yerde olan herkes o gün çok bü-

yük bir sarsıntı geçirecek, düşüp bayılacaktır. Hacc 22/1-2'de ise olay şöyle tasvir edilmektedir: "Ey insanlar! Rabbinize karşı saygılı ve duyarlı olun. Çünkü Son Saat'in sarsıntısı çok korkunç olacaktır. Kıyâmeti gördüğün gün her emzikli dişi emzirdiğini unutur, her gebe varlık taşıdığı yavrusunu düşürür. Sarhoş olmamalarına rağmen insanları da sarhoş bir halde görürsün. Ancak Allah'ın (âhiretteki) azabı çok daha şiddetlidir." Bu ve benzer âyetlerden anlaşıldığına göre, kıyâmet olayı son derece şiddetli olacak ve bütün yaratıklar olaydan en üst düzeyde etkileneceklerdir; sadece Yüce Allah'ın müstesna kıldığı kişiler, yani iyi insanlar durumdan endişe duymayacaklardır.[266]

b) Âyette sözü edilen "gün" ifadesini Sûr'a ikinci kez üfürülecek olan "mahşer günü" olarak da kabul edebiliriz. Buna göre, Yüce Allah mahşerin çok zor bir süreç halinde yaşanacağını bildirmektedir. İyilik sahipleri hariç, endişeli gözlerle etrafa çaresizlik içerisinde bakılacak olan mahşerdeki kıyâm (diriltilip kalkmak), elbette herkes için zor ve çetin olacaktır.

c) Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin son kelimesi olan عَسِيرٌ *'asîr*, ilişkili olduğu kelimeler itibariyle iki türlü ele alınabilir:

1. Âyetin sonundaki *'asîr* kelimesi cümlenin sonu sayılırsa, yani cümlenin bu kelime ile bittiği kabul edilirse, mahşerin herkes için zor olduğu anlamı söz konusu olur. Prensip olarak bu durum mümkün olsa da, Kur'ân'ın ifadesine göre o günün büyük korkusu iyilik sahibi olanları etkilemeyecektir; çünkü onları melekler karşılayacaktır.[267]

2. Âyetin *'asîr* kelimesi ile bitmediği, bir sonraki âyetle anlam ilişkisinin devam ettiği kabul edilirse bu defa da kıyâmetin veya mahşerin sadece kâfirler için zor olacağı, bu zorluktan müminlerin etkilenmeyeceği mesajı anlaşılır. Esasında yukarıda naklettiğimiz Enbiyâ 21/103'teki ifadeler bu görüşün dayanaksız olmadığının en belirgin delilidir. Ayrıca İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre de kıyâmetin veya mahşerin kâfirler için zor olması, bunun müminler için kolay geçmesi anlamına gelmektedir.[268] Âyetlerdeki bu anlam çeşitliliği bir çelişki ve karmaşa değil, Kur'ân'ın çok anlamlı yapısının zenginliği ve zorunlu sonucu olarak görülmelidir.

266 Enbiyâ 21/103.
267 Enbiyâ 21/103.
268 Râzî, age., XXIX, 197.

11. Kâfirlere Kolaylık Olmayacaktır

عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ "(O gün) özellikle kâfirler için (hiç de) kolay olmayacaktır." Âyetteki الْكَافِرِينَ *el-kâfirîn* kelimesi "kâfirler, inkârcılar, nankörler", غَيْرُ يَسِيرٍ *ğayru yesîr* ifadesi ise "kolay değildir" demektir.

a) Buradaki mesaj, kıyâmet veya mahşerin kâfirler için hiçbir şekilde kolay olmayacağı ile ilgilidir. Önceki âyetin son kelimesini eğer bu âyetle ilişkili görürsek anlam şöyle olur: "İşte o gün, kâfirlere çok zor bir gün olacaktır; kolay olmayacaktır." Eğer iki âyeti birbirinden bağımsız kabul edersek, âyetlerin mesajı "kıyâmet veya mahşer günü herkes için zor olacaktır; özellikle kâfirler için hiçbir kolaylık yaşanmayacaktır" şeklini alır. Olay bazı müminler için de zor olacak, ancak onlar bu zorluktan ve dehşetten bir süre sonra kurtulacaklardır. Ancak kâfirler için hiçbir kolaylık ânı olmayacağını ifade etmek için âyette özel olarak kâfirlerin durumu ele alınmaktadır. Zaten عَلَى الْكَافِرِينَ *'ale'l-kâfirîn* ifadesinin öne alınması da bu anlamın kast edildiğini hissettirmektedir.

b) "İnkârda ısrar edenler, ondan beslenenler ve onu hayat tarzı edinenler" anlamlarına gelen *el-kâfirûn* kelimesi, "örtmek, kapatmak" anlamındaki *küfr* kökünden türetilmiştir. Bu kelime hakkında İnsân sûresinde geniş açıklamalar yapacağız. Burada şu kadarını söylemekle yetinelim: *Kâfir* kelimesinin isim kalıbında getirilmesi, bu tür nankörlüğü hayat tarzına dönüştürmüş olmayı ifade eder. İnkâr kendisinin âdeta ayrılmaz parçası olmuş kişiler için kullanılan bu isim, sahibine âhirette de nimetlerin kapatılacağını, onların hiçbir şekilde nimetle buluşturulmayacağını ifade eder. İşte yorumunu yaptığımız âyetteki "kolay olmamak" hali bu olsa gerektir.

Yüce Allah, kıyâmetin veya mahşerin bu şiddetli durumunu gündeme getirmekle, öncelikle kâfirleri yanlış inanışlarından caydırmayı amaçlamakta, ardından da müminlerin inançlarında sabit kalmalarını istemektedir. Esasında zor olan bir günün Yüce Allah'a ve O'nun emir ve yasaklarına riayet ederek nasıl kolaylaştırılacağı mesajı da bu âyetlerde yer almaktadır. Leyl 92/8-10'da ifade edildiği gibi, Hakk'ın yanında yer almayıp cimrilik yaparak tüm iyilik ve güzellik değerlerini yalanlayanlar için zor olan cehennem yolu kolaylaştırılacaktır.

11-17. ÂYETLER:

ذَرْن۪ي وَمَنْ خَلَقْتُ وَح۪يدًاۙ ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًاۙ ﴿١٢﴾ وَبَن۪ينَ شُهُودًاۙ ﴿١٣﴾

وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْه۪يدًاۙ ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَز۪يدَۗ ﴿١٥﴾

كَلَّاۜ اِنَّهُ كَانَ لِاٰيَاتِنَا عَن۪يدًاۜ ﴿١٦﴾ سَاُرْهِقُهُ صَعُودًاۜ ﴿١٧﴾

"**11-14.** Tek başıma yarattığım, geniş servet ve göz önünde duran çocuklar verdiğim, kendisine her türlü imkân sunduğum kişiyi/kişileri bana bırak. **15.** Üstelik o (kişi, nimetlerimi) daha da artırmamı arzu eder. **16.** Asla (ummasın)! Çünkü o, âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıydı. **17.** Ben de onu zamanı gelince sarp bir azap yokuşuna sardıracağım!"

Yüce Allah, sûrenin bu âyetlerinde, önceki bölümde dikkat çektiği "kâfirlerin nankörlük biçimleri"ne değinmekte ve onlara hak ettikleri karşılığı mutlaka vereceğini haber vermektedir. Bu arada sözün başında onların hakkından geleceğini ifadeyle, Hz. Peygamber'i ve müminleri motive ederken kâfirlere de gözdağı vermektedir.

a) Yaratılanın Güçsüzlüğü

Yüce Allah, nankörlükten beslenen ve çevresine âdeta tehditler savuran inkârcı tipin çok abartılmaması gerektiğine dikkat çekerek, bir anlamda ilâhî gücün erişilmezliğine vurgu yapmaktadır.

ذَرْن۪ي وَمَنْ خَلَقْتُ وَح۪يدًاۙ "Tek başıma yarattığım kişiyi bana bırak." Âyetteki ذَرْ *zer* emri "bırak", خَلَقْتُ *halaktü* fiili "yaratmak", وَح۪يدًاۙ *vahîd* kelimesi ise "tek başına, tek olarak" demektir.

ı. Âyetin Nüzûl Sebebi

Bu âyetin Velîd b. Muğîra hakkında indirildiği konusunda âlimlerimiz arasında büyük oranda fikir birliği vardır. Rivayetler çeşitli olsa da kişi aynıdır. Dolayısıyla bir rivayeti aktarmakla yetineceğiz.

Velîd şöyle dermiş: "Ben, Vahîd oğlu Vahîd'im. Yani Araplar içinde ne benim, ne de babamın bir benzeri var!"[269] İşte Yüce Allah onun bu yersiz ve haksız övünmesini reddederek bu âyeti ve devam eden bölümü indirmiştir.

269 Râzî, age., XXIX, 198.

11. Âyetin Muhtemel Anlamları

a) Âyeti farklı şekillerde tercüme etme imkânımız vardır. Özellikle âyetin sonundaki وَحِيدًا *vahîd* kelimesi bu çeşitliliği ortaya koymamızı sağlamaktadır. İşte muhtemel anlamlar:

1. "Tek başıma yarattığım kişiyi bana bırak." Bu tercihte âyetin sonundaki وَحِيدًا *vahîd* kelimesi خَلَقْتُ *halaktü* fiiliyle ilişkili kabul edilmektedir. Bu anlama göre, Yüce Allah insanı yaratırken onu başkasının değil, Kendisinin programlayıp hayata getirdiği mesajını vermiş olmaktadır. Bir insanın nasıl ki bir tane gerçek annesi varsa, aynı şekilde bir tane de yaratıcısı vardır ki o da Yüce Allah'tır. Yüce Allah kulunu başkasıyla paylaşmamaktadır.

2. "Tek başına yarattığım kişiyi bana bırak." Bu tercihe göre وَحِيدًا *vahîd* kelimesi مَنْ خَلَقْتُ *men halaktü* ifadesiyle ilişkili kabul edilmiş olur. Buna göre mesaj, insanın yaratılışındaki tek başınalıkla ilgilidir. İnsanlar tek başına yaratılmıştır, yani her insan diğerinden bağımsız yaratılmıştır, yaratılmaktadır. Ana rahminde her insan tektir, onun başkalaşmış bir versiyonu yoktur. Bazı rahimlerde ikiz, üçüz, dördüz olunsa da, yine de her insan bir birey olarak diğer kardeşlerinden bağımsızdır, tektir. Nitekim En'âm 6/94 ve Kehf 18/48'de dile getirildiği gibi insanlar tek tek yaratılmıştır. Ana rahminde insanın malı da gücü de taraftarı da yoktur, her haliyle yalnızdır.

Ayrıca bu anlam tercihinde, insanın ana rahmindeki yaratılışında mal, servet, şan, şöhret, çocuk ve arkadaş gibi övünç vesilesi sayılan şeylerden mahrum olduğu gerçeğine de gönderme yapılmaktadır. İşte yorumunu yaptığımız âyetin bu tercüme tercihinde, insanın tek başına ve göreceli bazı değerlerden mahrum bırakılmış olarak yaratıldığına işaret edilmekte, yersiz övünmemesi gerektiği kendisine hatırlatılmaktadır.

3. "Beni, yarattığım kişiyle baş başa bırak." Bu tercihe göre de وَحِيدًا *vahîd* kelimesi hem ذَرْنِى *zernî* hem de مَنْ خَلَقْتُ *men halaktü* ifadelerini nitelemiş olmaktadır. Buna göre âyetin mesajı, Yüce Allah'ın inkârcı muhataplara meydan okumasıyla ilgili olur. Bu durumda âyette "Onu bana bırak; sen onunla baş edemezsin; onun hesabını ben görürüm" gibi çeşitli mesaj ihtimalleri akla gelmektedir. Âyetteki asıl meydan okuma anlamı bu tercihle ortaya çıkmış olmaktadır.

4. "Yarattığım kişiyi, yani Vahîd'i bana bırak." Bu tercihe göre, وَحِيدًا *vahîd* kelimesi, Velîd b. Muğîra'nın lakabı olarak kabul edilmektedir. Nüzûl sebebini zikrederken de belirttiğimiz üzere bu kişi *vahîd* lakabıyla övünürmüş. İşte Yüce Allah bu yalanı ve yersiz övüncü kınamakta, kendisini erişilmez sanan bu zavallıya gözdağı vererek muhatapları bilgilendirmiş olmaktadır. Bazı âlimlerimiz tarafından eleştirilse de,[270] bu anlam nüzûl sebebi ile uyumlu olduğu gibi, ayrıca gramer açısından da herhangi bir sorun içermemektedir.

5. "Yarattığımı sen bana bırak." Bu tercihte gramer olarak herhangi bir özellikten veya incelikten söz edilmemektedir; sadece anlamdan hareketle değişik bir mesaj gündeme getirilmiş olmaktadır. "Benim kendisinin Yaratıcısı ve Rabbi olduğumu unutan insana ne yapılacağına karar vermeyi yalnız Bana bırak." Bu tercihe göre "hakikati inkâr edenler"e karşı beşerî cezalandırma yolu kapatılmış olmaktadır.[271]

Bu son yaklaşımın da son derece değerli olduğunu ifade ederek, sözünü ettiğimiz bütün anlamların doğru olduğunu ve her birinin gramer olarak da anlam olarak da isabet kaydettiğini belirtmek durumundayız.

Meal Okumada Bir Metot Önerisi

Bu âyet örneğinde de açıkça görüleceği üzere, anlam çeşitliliği ve zenginliğine rağmen Kur'ân meallerinde sadece bir anlam tercih edilmekte ve haliyle diğerleri tercümeye alınmamış olmaktadır. Bu nedenle, meallerle yetinmek son derece hatalı bir tutumdur. Meal okurken ve dolayısıyla Kur'ân'ı doğru anlamada ilk etapta bir okuma biçimi olarak şöyle bir yol izlenmelidir:

I. Bir meal değil, birden çok meal okunmalı.

II. Okurken meallerde karşılaştırmalar yapılmalı.

III. Çeşitli anlamlar tespit edildiğinde not alınmalı.

IV. Âyetlerin iniş sırası takip edilmeli.

V. Meallerle sınırlı kalınmamalı.

VI. Meal okumaları ileri aşamalarda mutlak surette kısa tefsirlere yön-

270 Eleştiriler için bkz: Râzî, age., XXIX, 198.
271 Esed, age., s. 1204.

lendirilmeli, rivayet ve dirayet tefsirlerine müracaat ihmal edilmemelidir. Kur'ân'ı anlamada tefsirlere ulaşıp onları takip etmek ötelenemez, ertelenemez ve terk edilemez şekilde hayatî bir öneme sahiptir. İşte bizim de bu nâçiz çalışmayı kaleme alışımızın temelinde bu amaca hizmet yatmaktadır.

b) Âyetteki mesaj, inkârcı insanın bu tutumuna Hz. Peygamber'in veya herhangi bir insanın değil, bizzat Yüce Allah'ın cevap vereceği, onunla bizzat Yüce Allah'ın ilgileneceği ile ilgilidir. Elbette bu insan tipinin densizliğine Yüce Allah meydan okumakta ve onun yaratılışına dikkat çekmektedir. Aslında güçsüz ve bir anlamda kimsesiz olan bu tipin yaptığı bu inkârcılık ve takındığı inkârcı tavır dolaylı olarak kınanmakta, muhataplar da Yüce Allah'ın erişilmez kudreti hakkında bilgilendirilmektedir.

Sıklıkla hatırlattığımız üzere, Kur'ân'ın eşsiz bir üslubu olarak genellikle şahıs ismi zikredilmemesi, mesajın evrensele taşınmasını sağlamak içindir. Bu ve benzer pek çok âyette de görüleceği üzere, Yüce Allah şahıs ismi vermemekte, nitelikler üzerinde durmaktadır. Çünkü ancak bu sayede Kur'ân'ın mesajı tarihsel kalmaktan kurtulur ve her çağın insanına hitap etme özelliğini muhafaza edebilir. Yorumunu yaptığımız âyetteki şahsın genel anlamda sahip olduğu nitelikleri, dinî değerleri, emir ve yasakları, kıyâmeti, âhireti ve sonuç olarak bütünüyle dini yalanlamasıdır. Belki de bu nedenledir ki, önceki sûre olan Müzzemmil 73/11'de benzer içerikte bir mesaj yer almakta, ifade bu defa tekil değil, "el-mükezzibîn" şeklinde çoğul olarak getirilmektedir.

Buradan hareketle şunu söylemeliyiz: Kur'ân şahıslar üzerinde değil, nitelikleri üzerinde durur; nitelikleri tanıtır ve böylece sözü edilen davranışları kim yaparsa sonuçlarına katlanacağı mesajını verir. İnsanlar bu noktada uyarılmakta ve olabildiğince dikkatli davranmaları özellikle istenmektedir.

b) Yüce Allah'ın İnkârcıya Verdiği Bazı İmkânlar

Yüce Allah, nankör insana meydan okuyup başta Hz. Peygamber olmak üzere müminleri rahatlatmış ve morallerini yüksek tutmalarını sağlayacak müjdeyi kendilerine vermiştir. Şimdi de ilgili insan tipinin diğer bazı özelliklerini sıralamaktadır.

1. Malları Çoktur

وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًاۙ "Oną hayli mal vermiştim." Âyetteki جَعَلْتُ *ce'altü* fiili "sahip kılmak, vermek", مَالًا *mâl* kelimesi "mal, servet, imkân", مَمْدُودًا *memdûd* ise "geniş, çok, hayli" demektir.

Âyette sözü edilen "geniş mal" hakkında bazı tefsirlerde çeşitli oranlarda nakit para miktarı verilse de, maksadın insana verilmiş bütün imkânlar olduğu anlaşılmaktadır. مَمْدُودًا *memdûd* kelimesindeki "artan, çoğalan" anlamından yararlanarak, burada âyetin iniş sebebi olarak da kabul edilen Velîd b. Muğîra'ya verilmiş olan mal ve servetin çokluğu kastediliyor olmalıdır. Yaz kış devam eden, ziraat mahsulü veya nakit olarak sahip olduğu değerler ya da mal varlıkları âyette söz konusu edilmektedir. Malın artışı bir anlamda hayvancılık olarak kabul edilebilir ki hayvanların her geçen dönemde artması bu anlamı destekler mahiyettedir. Tarım ürünlerindeki artış da bu türden kabul edilebilir.

Burada üzerinde durulan konu, insanların sahip olduğu mal ve servetin onlar tarafından yaratılmadığı, ilgili değerlerin kendilerine Yüce Allah tarafından ikram edildiğidir. İnsanı ilk defa ve tek başına yaratan ilâhî güç, onu aynı zamanda çeşitli değerlere sahip kılan güçtür. Bu nedenle kişi, kazanımlarını asla kendisine nispet etmemeli, "bunu ben yoktan var edip kazandım" anlamına gelebilecek sözler söylememelidir. Varlık veya yaratılış sistemini Yüce Allah'ın belirleyip şekillendirmediği hiçbir varlık veya alan yoktur ki insanlar kazanımlarını kendilerine nispet etmekte haklı olabilsinler. Bu nedenle âyette hatırlatılan asıl konu, sahip olunan değerlerin insana Yüce Allah tarafından verildiğidir.

Önceki âyette de belirttiğimiz üzere âyette isim zikredilmemesinin sebebi, olayı kişiselleşmekten kurtarmaktır. İster Velîd olsun, isterse başka nankörler, ister vahyin indirildiği dönemdekiler olsun, isterse kıyâmete kadar yaşayacak olanlar, durum değişmemektedir. Nankörlük Velîd'le de, yaşadığı dönemle de sınırlı değildir. Her kim onun gibi bir iddianın veya bir tutumun sahibi olursa, aynı sonuçla her zaman karşılaşacağını bilmelidir. Âyetlerin bu şekilde yorumlanması, onları indirildikleri dönemde bırakmayıp, mesajlarının güne getirilmesini sağlayacaktır. Böylece geçerliliklerini kaybetmeyerek âyetlerin her dönemle ve her insanla ilişkili mesajların sahibi oldukları ortaya konulmuş olacaktır.

11. Çocukları Vardır

وَبَنِينَ شُهُودًا "Göz önünde duran çocuklar (verdim)." Âyetteki بَنِينَ *benîn* kelimesi "çocuklar, oğullar", شُهُودًا *şuhûd* sözcüğü ise "göz önünde, şahitler" demektir.

Yüce Allah bu âyette nankör insanlara verdiği önemli nimetlerden bir diğerini hatırlatmakta ve sözü çocuklara getirmektedir. Vahyin indirildiği dönem müşriklerinin en önemli özelliklerinden birisi çocuklarının çokluğu ile övünmeleriydi. Bu durum Hadîd 57/20'de açıkça, Tekâsür 102/1-2'de dolaylı olarak ifade edilmektedir. Âyetlerin iniş sebebine konu olan Velîd b. Muğîra'nın çok sayıda çocuğunun olduğu, onlarla övündüğü, yanından ayırmadığı, zengin olduğu için çocuklarını başka taraflara göndermek zorunda kalmadığı, her zaman gözünün önünde bulundurduğu, bu arada çeşitli toplantılarda onları yanına alarak kendileriyle övündüğü kaynaklarda ifade edilmektedir.[272]

İnsanın çocuk sahibi olması elbette bir nimettir, sevinç kaynağıdır. Ancak önemli olan, onları Yüce Allah'ın verdiğini hiçbir şekilde unutmamak ve onlarla yersiz bir şekilde övünmemektir. Bir önceki âyette yer alan جَعَلْتُ لَهُ *ce'altü lehû* "Ona Ben verdim" ifadesi bu âyeti de ilgilendirmekte ve çocukları Yüce Allah'ın ikram ettiği anlamını âyete katmaktadır. Âyette verilmek istenen mesaj, çok-tanrıcılıktan uzaklaşarak Yüce Allah'ı tek ilâh olarak kabul edip, cömertliğinin bir sonucu olarak mal ve çocuk gibi nimetleri veren varlığın hayata dair söylediklerini esas alarak yaşamayı başarmaktır.

Kehf 18/46'da belirtildiği gibi mal da çocuk da dünya hayatının süsüdür; ancak onları hayatın birer imtihan aracı olarak görmeyi de unutmamak gerekir. Çünkü bâkî kalacak olan değerler sâlih amel adı verilen güzel ve ıslah edici davranışlardır. Âl-i İmrân 3/14'te de geçtiği gibi çocuk sevgisi insanlara süslü gösterilen şeyler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Bazı şeyleri sevmek insanoğluna yaratılışta verilmiş bir özelliktir, bunun kınanacak bir tarafı yoktur. Sadece, sevgiyi bu varlıklara hasretmemek ve bunu tutkuya dönüştürmemek gerekmektedir.

Tutku insanın gözünü kör eder, fark edilmesi gereken pek çok değeri görmemeye neden olur. Mesele şudur: Sevgiye konu edilen varlıkların bir imtihan vesilesi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Varlıklara yönelik ilgi onlar ne kadar sevgiyi hak ediyorlarsa o kadarla sınırlı tutulmalıdır.

---

272 Semerkandî, age., III, 515; Râzî, age., XXIX, 199.

Yaratılış anlam ve amaçtan yoksunluk değildir. Gökler, yer ve ikisi arasındaki varlıklar bâtıl olsun diye, yani anlam ve amaçtan yoksun olarak yaratılmamıştır.[273] Yaratılışta amaçsızlık ve anlamsızlık olmadığı gibi, oyun ve eğlence aracı olmak da[274] abesle meşguliyet de söz konusu değildir.[275] Buradan hareketle, her yaratığın mutlak surette bir yaratılış amacının olduğu unutulmamalı, varlıkları yaratılış amaçları doğrultusunda kabul edip, ilgili varlıklara karşı buna uygun davranılmalıdır.

Başta mal ve çocuklar olmak üzere, sahip olunan bütün değerlerin birer imtihan aracı olduğu unutulmamalı, bu değerleri kişinin kendisinin elde etmediği ve bütün bunların Yüce Allah'ın bir ikramı olduğu özellikle hatırda tutulmalıdır. Nankör insan tipi bu hassas bakışı terk ettiği için, ilâhî buyruklara sırtını dönmeyi tercih etmekte, cehalet ve şirk karanlıklarını vahiy aydınlığının önüne geçirmektedir. Yüce Allah bu âyetlerde nimet vericiliğini hatırlatarak nankörlük yapılmaması gerektiğine dikkatleri çekmektedir.

111. Her Türlü İmkâna Sahip Kılınmıştır

وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًاۙ "Kendisine her türlü imkân verdim." Âyetteki مَهَّدْتُ / تَمْهِيدًاۙ *mehhettü/temhîd* kelimeleri "bolca vermek, her imkânı önüne sermek" demektir.

Yüce Allah, önceki iki âyette sözünü ettiği "çok mal ve çocuk verme" nimetlerini bu âyette farklı bir ifadeyle toparlamakta ve nankör insana her türlü ikramda bulunduğunu beyan etmektedir.

Âyetteki iki kelime de "beşik" anlamındaki *el-mehd* kelimesi ile aynı kökten gelmektedir. Beşik bir bebek için nasıl ki her imkânın sağlandığı korunaklı mekân anlamına geliyorsa, Yüce Allah'ın insana sunduğu nimetler de aynı şekilde onun huzurunu sağlayıcı bir mahiyet arz etmektedir. İnsanın "el bebek, gül bebek beslenmesi" ifadesi ile bu âyette verilmek istenen mesaj birbiriyle örtüşmektedir.

Ayrıca beşikteki bebekler çevresindekiler için nasıl önemli ve üzerine âdeta titrenen bir konumda iseler, Yüce Allah için de yarattığı insanın durumu aynıdır. İnkârcı da olsa insana sayısız nimetler vermiş, ihtiyacını hissedeceği maddî manevî her değeri ve imkânı kendisine sunmuştur.

273 Âl-i İmrân 3/191; Yûnus 10/5; Sâd 38/27; Dühân 44/38.
274 Enbiyâ 21/16; Dühân 44/38.
275 Mü'minûn 23/115.

Allah-insan ilişkisinde durum böyle olduğu gibi, âyetlerin iniş sebebi olarak nakledilen Velîd b. Muğîra'nın toplum içerisindeki konumu da bunu hatırlatmaktadır. Ona da çevresindekiler büyük önem veriyor ve kavmi içerisinde kendisine "Kureyş'ın reyhânesi", yani "Kureyş'in gülü" deniyordu.[276]

Hem Yüce Allah'ın verdiği sayısız nimet ve imkânlara, hem de çevresindekilerin gösterdiği büyük hürmete rağmen, Velîd'in şahsında bütün nankör insanlar bunca nimet ve itibarı görmezlikten gelerek, kulluk bilincini ve pratiklerini Yüce Allah'a yöneltmemekte, müşrik bir tutumla putperestliği tercih edebilmektedirler. İşte Yüce Allah, bu son üç âyette insanoğluna verdiği bunca nimeti hatırlatarak, inanç ve davranışlarındaki tutarsızlığı, dengesizliği ve nankörlüğü kınamakta, bu âyetleri okuyan herkesin bu noktada duyarlılık sahibi olmasını istemektedir.

c) İnkârcının Nimete Karşı Tutumu ve Aldığı Cevap

Yüce Allah, bütünüyle insanoğluna, özelde nankör insan tipine verdiği nimetlerin bir bölümünü hatırlattıktan sonra, şimdi de söz konusu nankörün nasıl bir istekte bulunduğunu ve sonrasında alacağı cevabı gündeme getirmektedir.

1. Daha Fazlasını İster

ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَزِيدَ "Üstelik o (nankör kişi, nimetlerimi) daha da artırmamı arzu eder." Âyetteki يَطْمَعُ *yatma*'u fiili "istemek, yürekten arzu etmek", اَزِيدَ *ezîde* fiili ise "artırmak" demektir.

Sûrenin bu âyet grubunun iniş sebebi olarak aktarılan bilgilere göre, Velîd b. Muğîra malının çokluğu ve çocuk sayısının fazlalığı ile hatta onların artışı ile Rasûlüllah (as)'a karşı övünürmüş.[277] Bu tutumu nedeniyle Yüce Allah, bu insan tipinin duygularını bizlere hatırlatmak üzere bu âyetleri indirmiştir.

a) Âyetin başındaki ثُمَّ *sümme* edatı, "sonralık" anlamıyla bilinen bir edattır. Ancak Râzî'nin En'âm 6/1'i de delil getirerek isabetle vurguladığı üzere, bu edat bazen hayret, yadırgama ve kınama anlamı da verebilir. "Sana şunu şunu verdim, buna rağmen kalkmış bir de şöyle yapıyorsun, şunu istiyorsun" ifadesinde olduğu gibi, burada da maksat aynıdır. Yüce

276 Zemahşerî, age., IV, 635; Râzî, age., XXIX, 199.
277 Semerkandî, age., III, 516.

Allah bu âyetlerde iletmek istediği mesajını kanaatimizce şöyle vermektedir: "Nankör insana bunca nimetler verdim; o bunların kıymetini bilmek bir tarafa nankörce bir tutum içerisine girmeyi tercih etmekte, bu yetmiyormuş gibi şimdi de kalkmış daha fazlasını istemektedir."

b) Nankör insan tipinin bu isteği dile getirme zamanı ve yeri konusunda iki farklı yaklaşım söz konusu olabilir:

1. Bu istek dünya hayatında gerçekleşmiş olabilir. Çünkü müşriklerin büyük çoğunluğu âhirete inanmamaktaydılar. Onların putları şefaat için aracı kabul etmeleri de dünya hayatlarında kendilerine daha çok mal ve servet verilmesini sağlamaya yönelik asılsız ve saçma bir beklentiden ibaretti. Bu noktada bazı delillerden söz etmek mümkündür:

ı. Âyetlerin iniş sebebi dikkate alındığında bu yaklaşımın doğru olduğu ifade edilebilir. Yukarıda âyetin iniş sebebi hakkında bilgi verdiğimiz için aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz.

ıı. Fecr 89/15-16. âyetler de bu noktada ufuk açıcıdır. Yüce Allah'ın imtihana tâbi tutup kendisine ikramda bulunduğu ve nimet verdiği kişi "Rabbim bana ikram etti" demekte, aynı kişi nimetler biraz kısılınca da bu defa ihanete uğradığını söyleyebilmektedir. İşte bu tutum nankörlüğün bir sonucudur.

ııı. Hz. Peygamber'in insanoğlunun mala düşkünlüğünü tanımladığı bir rivayette yer alan bilgiler bu noktada son derece önemlidir. Şöyle buyuruyor Nebî (as): "Âdemoğlunun iki vâdi dolusu altını olsa üçüncüyü ister; üçüncüsü olsa dördüncüyü ister; ... Âdemoğlu'nun karnını ancak toprak doldurur."[278] Genelde insanoğlunun, özelde nankörlerin mala ve dünyaya karşı düşkünlüğünü ortaya koyduğunu düşündüğümüz bu rivayet, yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki mal artışı isteğinin dünyada olduğu görüşünü desteklemektedir.

Malı, serveti ve dünyayı sevmek kötü değildir; yeter ki bu sevgi, vereni ve veriliş gayesini unutturacak şekilde tutkuya dönüştürülmesin. Âyetteki kınama bu noktada nankörlerin doğru bir tutum ortaya koymamaları nedeniyledir.

2. Çok az da olsa müşriklerin âhirete inananları bulunduğu için bu istek âhirette de gerçekleşecek olabilir. Bu durumda Yüce Allah bu nankör tiplerin âhirette dile getirecekleri bazı ifadeleri hatırlatıyor olabilir. Bu noktada bazı deliller ileri sürülebilir:

---

278 Müslim, Zekât, 116, 119; Tirmizî, Menâkıb, 32; Ahmed b. Hanbel, V, 117.

I. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetten sonra gelen 16. âyetteki "O, âyetlerimize karşı düşmanca bir tutum içerisindeydi" ifadede yer alan *kâne* fiili bunun en önemli delilidir. Çünkü *kâne* fiili "daha önce" anlamına da gelmektedir. Durum böyle olunca söz konusu isteğin dünya hayatındaki bazı yanlışlıkları ifade ettiği ortaya çıkmaktadır. 17. âyette ise nankör kişinin âhirette azaba uğratılacağı beyan edilerek, nimet artırım isteğinin âhirette gerçekleşeceği ortaya konulmuş olmaktadır.

II. İnkârcı insanın sözlerini ve inancını ifade eden Meryem 19/77'ye bakalım: "Küfre saplanmış olan, üstelik 'servet de mal da bana verilecektir' diyen kişiye baksana bir." Yüce Allah bu sözün sahibini bir sonraki âyette, yani Meryem 19/78'de cevaplamakta ve "Yoksa gaybı mı biliyor ya da Rahmân'dan bir söz mü almış!" diyerek paylamaktadır. Demek ki bu insan tipi âhirette kendisine daha çok mal verileceğine inanmaktadır.

III. Kehf 18/35-36 ve Fussılet 41/50'de dile getirildiği üzere, aslında kıyâmete ve âhirete inanmayan, ancak bunlar gerçekleşecekse kendisine dünyadakilerden çok daha fazla ve daha güzel mal verileceğini ifade eden kişiler de benzer nankörlüğe sahip olanlardır. İşte bütün bu deliller, nankör insanın daha çok mal ve servet isteğini mahşerde dile getireceğini ortaya koymaktadır.

Söz konusu mal artırım isteği, ister dünya hayatında iken olsun, isterse âhirette olsun, durum değişmemektedir. Burada önemli olan nokta, nankörlüğün sınır tanımazlığı ve pervasızlıkta nasıl bir düzey kazandığıdır. Malı, serveti ve çocukları veren asıl gücü, veriliş gayelerini ve hayatın anlamını fark edemeyenler, neyi, nasıl, ne zaman ve kimden isteyeceğini de bilemeyenlerdir.

II. Bu İsteğe Verilecek Cevap "Hayır"dır

كَلَّاۜ اِنَّهُ كَانَ لِاٰيَاتِنَا عَن۪يدًاۜ "Asla (ummasın)! Çünkü o, âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıydı." Âyetteki كَلَّا *kellâ* edatı "hayır, asla", عَن۪يدًا *'anîd* kelimesi ise "inkârcı, inatçı" demektir.

a) Yüce Allah mal, servet veya çocuklarının artırılmasını isteyen kişiye olumsuz cevap vermekte ve bu isteğin kesinlikle reddedileceğini كَلَّا *kellâ* edatıyla ortaya koymaktadır. Bu edat hakkında Fecr 89/17'de detaylı bilgi vermiştik.

b) Âyette kullanılan كَانَ *kâne* edatı, inkârcılığın bu tiplerde kalıcı olduğunu, kendilerinin ayrılmaz bir parçası haline geldiğini ve bu şekilde anılmaya devam etmeyi ifade etmektedir. Bu tercihe göre âyetin anlamı şöyledir: "Asla (ummasın)! Çünkü o, âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıdır."

Öte yandan, *kâne* edatı sayesinde konu âhiretle ilişkilendirilerek, nankör kişinin inkârcılığının dünyada olduğu ortaya konulmaktadır. Bu takdirde de anlam şöyledir: "Asla (ummasın)! Çünkü o, âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıydı." Bu edatı her iki anlamıyla değerlendirerek âyete kattığı anlam zenginliğini ortaya koymak, âyetleri anlamada önemli ufuklar kazandırır.

c) Âyette inkâra konu edinilen şeyler اٰيَاتِنَا *âyâtinâ* "ayetlerimiz", yani "Allah'ın âyetleri" olarak ifade edilmektedir. Bu ifade ile kastedilenlerin neler olduğu da önemlidir. Âyetlerin iniş sebebinden de anlaşılacağı üzere, burada sözü edilen kişi öncelikle Velîd b. Muğîra'dır. Onun inkâr ettiği şeyler ise;

ı. Yüce Allah'ın birliği, gücü ve kudretidir.

ıı. Hz. Peygamber'in risaletidir.

ııı. Kıyâmettir.

ıv. Diriltilmedir.

v. Âhirettir, mahşerdir, sorgulanmadır.

Sözü edilen bu beş hususu ortaya koyan kaynak "Yüce Allah'ın âyetleri"dir. Durum böyle olunca, nankör kişinin vahyin ortaya koyduğu bütün değerleri inkâr ettiği sonucunu elde edebiliriz.

d) İnkârcı insanın dünya hayatındaki en önemli özelliği gerçeğe karşı inatçılığıdır. Yüce Allah bu âyette inatçılık anlamında *'anede* kökünden türetilen عَنِيدًا *'anîd* sıfatını kullanmaktadır. Bu kelime, "doğru olan bir şeyi, doğruluğunu bildiği halde reddeden veya doğruya karşı çıkan kimse" demektir. *'Anîd* veya *mu'annid* kelimeleri "gerçeğe karşı kendisini bilerek şartlandıran veya konuşlandıran kişi"yi ifade eder. Kelime bu anlamıyla tam da Velîd b. Muğîra'yı ve onun gibi düşünenleri nitelendirmektedir.

Mesele elbette sadece Velîd ile ve onun dönemiyle sınırlı değildir. Her kim esaslarını ilâhî iradenin belirleyip şekillendirdiği inanç, davranış ve

ahlâkî değerleri inkâr ederse, burada sözü edilecek tehdide ve âkıbete muhatap olacağını bilmelidir.

111. Azaba Çarptırılacaktır

سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا "Ben de onu zamanı gelince sarp bir azap yokuşuna sardıracağım!" Âyetteki أُرْهِقُ *urhiku* fiili "sürmek, sardırmak", صَعُودًا *sa'ûd* kelimesi ise "sarp yokuş" demektir.

Bu âyeti önceki ile birlikte düşünürsek, iki âyeti şöyle tercüme edebiliriz: "Mademki o, bizim âyetlerimize karşı çetin bir inatçı oldu, ben de buna karşılık zamanı gelince kendisini sarp bir yokuşa süreceğim."

a) Âyetin başındaki *sin* edatı "yakın gelecek" anlamı verdiği için, "zamanı gelince" diye anlamlandırmayı tercih ettik. Çünkü âyette sözü edilen azap cehennem ateşidir; zamanı ve yeri âhiretle ilgilidir. İnkârcı kişinin sıkıntılı hali bazen dünya hayatında, bazen de ölümü anında başlar. Ölümün ne zaman geleceği belli olmadığına ve kişi her an ölebileceğine göre, âyetteki *sin* edatının "yakın zaman" anlamı her zaman devrededir.

b) "Sardırmak, sürüklemek, sürmek" anlamlarına gelen أُرْهِقُ *urhiku* fiili, aslında "istenmeyen bir şeye veya bir yere doğru zorla sürüklemek" anlamına gelmektedir. Bu âyette birlikte kullanıldığı صَعُودًا *sa'ûd* kelimesi dikkate alındığında, söz konusu fiilin anlam dünyasında bir zorlamanın, sıkıntının ve acının bulunduğu kendiliğinden anlaşılabilecektir.

c) "Azap", özellikle "cehennem ateşi" anlamına aldığımız صَعُودًا *sa'ûd* kelimesi, zorluk ve sıkıntı anlamını beraberinde bulunduran bir kelimedir ve cehennemdeki sarp bir yokuşun adıdır. Yüce Allah, Cinn 72/17'de zikrinden, yani kitabından veya öğüdünden yüz çevirenleri gittikçe artan, zor ve sarp bir azaba sürükleyeceğini beyan ederken de aynı kökten gelen صَعَدًا *sa'ad* kelimesini kullanmaktadır.

d) Önceki âyetteki "inkârcılığı" dünya hayatında devam eden bir nitelik olarak kabul edersek, bu âyette sözü edilen azaba sürüklenmeyi, dünya hayatında çekilen sıkıntılar şeklinde anlamlandırabiliriz. Semerkandî'nin naklettiği gibi Velîd b. Muğîra, hayatının son dönemlerinde derin sıkıntılara düşmüş ve fakirlikle ölmüştür.[279] Ayrıca Yüce Allah Tâhâ 20/124'te, öğüdünden yüz çevirenlerin dar ve sıkıntılı bir hayat yaşayacaklarını, mah-

279 Semerkandî, age., III, 516.

şerde de nimetlere karşı kör, yani onlardan mahrum olacak şekilde diriltileceklerini beyan etmektedir.

Dünya hayatında ilâhî gerçeklere karşı zorba bir tavır takınanlar, dünya hayatında dar ve sıkıntılı bir hayat yaşayacakları gibi âhirette de aynı türden zor bir azaba çarptırılacaklardır. Velîd b. Muğîra örnekliğinde tarihin her döneminde benzer türden yanlışlıklar içerisinde bulunanlar zor, sıkıntılı, acı veren, zorluğu ve şiddeti gittikçe artan bir azapla karşılaşacaklarını bilmelidirler. İşte bu âyet indirildiği dönemde başta Hz. Peygamber olmak üzere diğer müminleri motive ettiği gibi günümüzde ve kıyâmete kadar da bütün müminlere moral desteği sağlamayı amaçlamakta, onları bu bilgilerle müjdelemekte, ayrıca inkârcı nankörlere de gözdağı vermeyi hedeflemektedir.

18-25. ÂYETLER:

إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾

ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾

فَقَالَ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ﴿٢٤﴾ اِنْ هٰذَآ اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٢٥﴾

"**18.** Zira o (nankör kişi), düşünüp taşındı ve ölçüp biçti. **19.** Kahrolası, nasıl da ölçüp biçti! **20.** Sonra, tekrar canı çıkasıca, nasıl da ölçüp biçti! **21.** Ardından (kararını) kontrol etti. **22.** Peşinden, yüzünü ekşitti, suratını astı. **23-25.** En sonunda (gerçeğe) sırtını döndü; (yersiz bir şekilde) büyüklük tasladı ve: 'Bu (vahiy, Kur'ân), geçmişten nakledilen bir büyüden başka bir şey değildir'; yani 'insan sözünden başka bir şey değildir' dedi."

Yüce Allah, inkârcılara verdiği çeşitli nimetleri, onların yeni isteklerini ve uğratılacakları azabı ifade ettikten sonra bu âyet grubunda yine aynı nankör insan tipinin vahye karşı takındığı olumsuz ve düşmanca tutum hakkında bilgi vermektedir.

a) Vahiy Düşmanlığının Kişiye Yaptırdıkları

Sûrenin 18-20. âyetlerinde başta âyetlerin iniş sebebi olarak nakledilen Velîd b. Muğîra olmak üzere, genel olarak vahiy karşıtlarının çeşitli zihnî faaliyetleri hatırlatılmaktadır.

1. Hezeyan Üretmek

اِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَۙ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ "Zira o (nankör kişi), düşünüp taşındı ve ölçüp biçti. Kahrolası, nasıl da ölçüp biçti! Sonra, tekrar canı çıkasıca, nasıl da ölçüp biçti!" Buradaki فَكَّرَ *fekkera* fiili "düşünmek", قَدَّرَ *kaddera* fiili "takdir etmek, ölçüp biçmek", قُتِلَ *kutile* fiilleri "kahrolası", كَيْفَ *keyfe* edatları ise "nasıl? nasıl da!" demektir.

Âyetlerin İniş Sebebi

Âyetlerin iniş sebebi olarak şöyle bir olay nakledilmektedir: Velîd b. Muğîra vahye karşı duyduğu derin öfke ile çeşitli zihnî çalışmalar yapmış, Dâru'n-Nedve denilen toplantı yerinde kafadarlarıyla birlikte Hz. Peygamber ve vahiy hakkında düşmanca faaliyetlere girişmişti. Çevredekiler, Hz. Peygamber'e "deli, şair ve kehanet sahibi" gibi yakıştırmalarda bulunmayı teklif etmişler, ancak her defasında bunun ona uygun olmayacağını düşünüp itiraf etmekten de geri duramamışlardı. Yapılan yakıştırmaların ve atılan iftiraların hiçbirisinin tutmayacağını düşünen Velîd b. Muğîra, ayrıca ve kendince bir çözüm arayışına girişmiş, bir süre kafadarlarının yanından ayrılıp tekrar onlara (Mahzûm oğullarına)[280] dönerek şu sözleri söylemiştir: "Onun durumu hakkında çok düşündüm. Kişiyi eşi ve akrabalarından ayrı düşürdüğü için 'büyücü' olduğuna karar verdim." Bunun üzerine çevresindekiler de bu fikirde karar kılmıştı.[281]

Nüzûl sebebi olarak aktarılan ve içerik bakımından buna benzer başka rivayetlerin de bulunduğunu ifade etmeliyiz.[282] Aktardığımız nüzûl sebebi rivayetinde ilk etapta herhangi bir sorun gözükmemektedir; ancak devam eden âyetlere bakıldığında muhatabın Hz. Peygamber değil, vahiy olduğu kolayca anlaşılabilecektir. Nitekim sûrenin 24 ve 25. âyetlerinde söz konusu kişi; "Bu (Kur'an) olsa olsa (büyücülerden) nakledilen bir büyüdür; insan sözünden başka bir şey de değildir" diyerek, hedefindekinin vahiy olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle rivayet kısmen doğru olsa da muhatap konusunda sorun içerdiği aşikârdır.

a) Kötü Düşünce Üretmek Felâkettir

اِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَۙ "Zira o, düşünüp taşındı ve ölçüp biçti."

280 Zemahşerî, age., IV, 363.
281 Semerkandî, age., III, 516; Taberî, age., XXIX, 156-157.
282 Ferrâ, age., III, 202; Âlûsî, Rûhu'l-Ma'ânî, XV, 154.

"Vahye karşı sığ ve yanlış düşünce üretmek"[283] anlamlarına alınan فَكَّرَ *fekkera/tefkîr* kalıbı elbette *tefekkür*den farklıdır. Çünkü *tefekkür*, üzerinde uzun süre çaba sarf edilen ve övülen bir faaliyet olarak Kur'ân'da yer almaktayken, *tefkîr* sadece bu âyette geçmekte ve olumsuz bir içerikte kullanılmaktadır. Anlaşılan o ki, Velîd ve onun gibilerin vahiy karşısındaki tutumları derin düşüncelerin ürünü değildi. Onların sözleri hınçla üretilmiş, öfkeyle doldurulmuş, köksüz, temelsiz ve asılsız yakıştırmalardan oluşan hezeyanlardan ibaret şeylerdi.

Bu ve devam eden iki âyette geçen قَدَّرَ *kaddera* fiilleri de bu bağlamda yapılan işin temelsiz bir ölçüp biçmeden ibaret olduğunu ortaya koymaktadır. Küfür, şirk ve düşmanlık içerikli faaliyetler her türlü övgüden uzak hezeyanlar şeklinde onların hayatlarında varlığını devam ettiriyordu. Vahye karşı esaslı bir karşı çıkış ortaya koyamayan Velîd gibi edebiyatçılar, kendi zihinlerinde çeşitli entrikalar üretseler de, kendilerini sıkıntıdan ve çaresizlikten kurtaramıyorlardı.

Sabahlara kadar düşmanlık planları yapan, kin ve öfke çukurlarını boylayan ve orada debelenen Velîd gibiler, 'Âdiyât 100/1-5'te de belirtildiği gibi, vahye hınçla saldırmakta, öfke ateşiyle etrafı tutuşturmaya çalışmakta, sabahlara kadar kıskançlık içerisinde kıvranmakta, tozu dumana katarak ortalığı bulandırmakta ve Müslüman toplumu can evinden vurmaya gayret etmekteydiler. 'Âdiyât 100/3'te yer alan ve "dibini boylamak, alçalmak" anlamındaki *ğavr* kökünden gelen *el-muğîrât* kelimesi ile Velîd'in babası olan Muğîra'nın isim ve sıfat benzerliği de son derece çarpıcı bir husustur.

Vahye karşı olumsuz bakış sadece Velîd ile ve vahyin indirildiği dönemle sınırlı değildir. İşte vahye karşı olanların "tefkîri" yani "temelsiz düşüncesi" ve "takdîri" yani "hesapsız ve amaçsız ölçüp biçmesi" bu niteliğiyle çağları aşarak günümüze gelmiştir. Bugün vahyin karşısında yer alanlar da benzer hezeyanları etrafa saçıp savurmaya devam etmektedirler. Metotları ve araçları değişmiş olsa da maksatları ve düşmanlıkları aynen devam eden bu kötü niyetli insanlara karşı uyanık olmak, vahyi savunmaya devam etmek, vahiy ile dik duruşu terk etmemek Müslümanların vazgeçilmez görevleri arasında yer almaktadır.

b) Hezeyanlar Lanet Sebebidir

283 İslâmoğlu, age., s. 1191.

فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ "Kahrolası, nasıl da ölçüp biçti! Sonra, tekrar canı çıkasıca, nasıl da ölçüp biçti!" Bu âyetlerde bir kınama, lanet ve kahır söz konusudur.

'Abese 80/17, Burûc 85/4 ve Mesed 111/1'de de açıkladığımız üzere, Kur'ân'da çeşitli şekillerde dua ve beddua formları vardır. Arapçada dua veya beddua ifadeleri, her zaman emir kalıbında gelmeyebilir; zaman zaman fiil kalıbı kullanımları da tercih edilir ve bunun Kur'ân'da çeşitli örnekleri vardır. Bu bağlamda "Allah seni affetsin..."[284]; "Yalancılar kahrolsun"[285]; "Kahrolası insan, nasıl da nankörlük ediyor"[286] ve "Ebû Leheb'in iki eli kahrolsun, kendisi de"[287] âyetleri örnek olarak zikredilebilir. Ayrıca, غفر الله "Allah mağfiret etsin", رحمه الله "Allah ona rahmet etsin", صلى الله عليه "Allah ona (Hz. Muhammed'e) rahmet ve yardım etsin" ifadelerinde olduğu gibi, bu tür dua cümleleri Arapçada mâzî (geçmiş zaman) kalıbıyla da söylenmektedir. Bu nedenle Müddessir 19-20'de geçen قُتِلَ *kutile* fiilleri "kahrolsun, kahrolası" şeklinde anlaşılmalıdır.

Arapçada emir kalıpları üç türlüdür:

I. İstek, eğer konumları yakın olanlar tarafından birbirlerine yapılıyorsa, buna "talep veya istek" denir.

II. İstek, eğer yüce veya daha üstün bir makamdan daha aşağıya doğru geliyorsa ona "emir" denir.

III. İstek, eğer düşük makamdan daha yükseğine yönelik ise buna da "dua veya arz" denir.

İşte, kulun Rabbinden olan istekleri emir kalıbında olsa da, bunun adı ve anlamı duadır; yoksa istek veya emir değildir. Bu âyetlerde her ne kadar kalıp "emir" şeklinde değilse de bir "dua metodu" olarak fiillerle de bunun yapıldığının bilinmesi gerekir.

Yüce Allah'ın birilerine beddua etmesi, elbette başka ve -hâşâ- daha üstün (!) bir varlıktan yardım beklemek şeklinde olamaz; bu konudaki âyetler de kesinlikle böyle anlaşılmamalıdır. Maksat, bu tür insanların laneti hak ettiklerini beyandır. Nitekim İbn Abbas'tan gelen bir görüşe göre

284 Tevbe 9/43.
285 Zâriyât 51/10.
286 'Abese 80/17.
287 Tebbet 111/1.

Kur'ân'daki bütün قُتِلَ *kutile* ifadeleri "lanet olsun" demektir. Lanetlik iş yapanlar hem bu dünyada laneti hak ederler; hem de âhirette lanetin sonucu olarak ateş azabına terk edilirler.

c) Lanet Neden İki Kez Zikredilmiştir?

Kur'ân'da sadece burada yer alan bu şekildeki kınama ve kahır ifadelerinin iki kez getirilmesi dikkat çekmekte ve bunun sebebi olarak muhtemel iki cevap akla gelmektedir.

1. Mesele çok önemli olduğu için ifadeler iki kez yer almış olabilir. Gerçekten de vahye karşı takınılan olumsuz ve düşmanca tavır ilâhî irade tarafından öylesine şiddete ve nefrete konu edinilmiştir ki önemine binaen, konu tekrar tekrar vurgulanmış olabilir. İnfitaar 82/17-18'de de benzer şekilde hesap günü ile ilgili bir soru iki kez yer almaktadır.

2. Bedduanın ikinci kez getirilmesinin bir başka sebebi, bunun ilkinden daha ileri düzeyde bir tehdit olduğunu ortaya koymak da olabilir. Kişilerin durumları neyi gerektiriyorsa onlara karşı cevaplar da benzer türden olmalıdır. İlk ve basit karşı çıkışlara basit ifadelerle, daha şiddetli ve kararlı düşmanlıklara ise daha kuvvetli ifadelerle karşılık verilir.

Esasında cümlenin başında bulunan ثُمَّ *sümme* edatı, bir taraftan bunun şiddetini ve ileri bir aşama oluşunu, diğer taraftan da vahye karşı düşmanlık yapanların bunu ısrarla sürdürdüklerini, düşmanlıklarından vazgeçmediklerini, artan bir şiddetle bu işi devam ettirdiklerini ortaya koymaktadır. İşte onların bu tutumuna karşılık Yüce Allah da kahır ve kınama ifadelerini iki kez tekrarlamış olabilir.

Âyetten maksat bu iki yaklaşım da olabilir; başka gerekçeler de söz konusu edilebilir. Ancak şu husus çok net olarak bilinmelidir: Vahye karşı düşmanlık yapanlar, düşmanca bir tutum içerisine girenler, çeşitli zihnî, fikrî ve fiilî çalışmalar yapanlar bunun karşılığını göreceklerini bilmelidirler. Vahyin ilk yıllarında durum böylesine kınama gerektirecek boyutlara varmış, başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün müminler bundan etkilenmişlerdi.

Şimdilerde de durum çok farklı değildir. Kitaplar, makaleler, karikatürler, filmler, tiyatrolar, internet ortamları gibi pek çok unsur bu anlamda devreye sokulmakta, vahye karşı düşmanca tavırlar artan hızla devam etmektedir. Bu faaliyetlere karşı Müslümanların dikkatli, duyarlı ve uyanık

olmaları bir zorunluluktur. Gereken tavır ve tepkiler muhatapları mağlup edecek şekilde geliştirilmeli, saldırganlığa, alaya, hakarete ve şiddete bulaşmamak kaydıyla işin ehli tarafından her yeni gün, yeni ve sonuç alıcı çalışmalar yapılmalıdır.

11. Kararını Kontrol Etmek

ثُمَّ نَظَرَۙ "Ardından (kararını) kontrol etti, gözden geçirdi." Âyetteki نَظَرَ *nezara* fiili "bakmak, aramak, beklemek" demektir.

a) Cümlenin başındaki ثُمَّ *sümme* edatı nedeniyle, vahye karşı olumsuz çabanın içerisindeki Velîd ve onun gibilerin çeşitli zihnî faaliyetlerde bulunurlarken belli bir sıra takip ettiklerini söyleyebiliriz. Buna göre, vahye karşı söz konusu olumsuz tavrın sahiplerinin önce düşündükleri, sonra düşündüklerini ölçüp biçtikleri, en sonunda da bütün bunları kontrol amaçlı gözden geçirip, yapılacaklar hakkında kararlılık sahibi olmak istedikleri anlaşılmaktadır. Râzî'nin de belirttiği gibi ihtiyatlı ve kararlı davranış bunu gerektirir. Anlaşılan o ki, Velîd ve onun gibi vahiy düşmanları düşmanlıklarında son derece kararlılık göstermekte ve fikrî bağlamda gerekli önlemleri almayı ihmal etmemekteydiler.

b) Âyetteki نَظَرَ *nezara* fiilinin "bakmak, aramak" anlamından hareketle, âyeti "yeni çareler aramak" şeklinde anlamak da mümkündür. Buna göre, vahye karşı olanların devamlı yeni arayışlar içerisinde bulunacakları ve entrikalar çevirmek için çalışacakları beyan edilmiş olur.

c) Âyetteki *nezara* fiilini "maddî anlamda bir şeyleri gözlemlemek, gözden geçirmek" şeklinde anlamak da mümkündür. Herhangi bir gizlilik esasından hareketle değil, çevreyi süzüp kontrol etmek ve bütün önlemleri almak anlamında bir faaliyette bulunmak da âyette kast edilen anlamlardan birisi olabilir. İşini düzgün ve esaslı bir şekilde yürütmenin gereği olarak, böyle bir tavır içerisinde bulunmak da burada söz konusu edilmiş olabilir.

d) Bu fiili, "gizli gizli çalışmalar yapmak" şeklinde de anlayabiliriz. Müslümanların güçsüz olduğu ilk dönemlerden farklı olarak, daha sonraları onların güçlü olduğu dönemlerdeki din düşmanlarının sinsi faaliyetleri bu âyetteki mesajlardan elde edilebilir. Osmanlı'ya karşı girişilen faaliyetler elbette bu noktada önemli bir örnek olarak önümüzde durmaktadır.

Günümüze mesajları bakımından ele alındığında bu âyetin özellikle din düşmanlarının psikolojilerini ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Yeni

planlar yaparak ve çeşitli yeni argümanlar geliştirerek vahye ve onun değerlerine karşı girişilecek faaliyetlerin haberi, işte bu âyetle bir defa daha verilmiş olmaktadır. Onlara karşı dikkatli davranmak ise Müslümanlara yüklenmiş esaslı görevlerdendir.

111. Kaşlarını Çatarak Suratını Asmak

ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ "Peşinden yüzünü ekşitti, suratını astı." Âyetteki عَبَسَ *'abese* fiili "yüzünü ekşitmek, kaşlarını çatmak, yüzünün rengi değişmek", بَسَرَ *besera* fiili ise "suratını asmak, öfke ve kızgınlıkla bakmak, rengi atmak" demektir.

a) Yüce Allah, vahye karşı düşmanlık yapan kişilerin kızgınlık ve öfkelerinin yüzlerine yansıyacağını Velîd b. Muğîra örnekliğinde gündeme getirmektedir. Bu şahıs hem vahye hem de Müslümanlara karşı derin bir öfke duyuyordu. 'Abese sûresinin ilk âyetlerinde ifade edildiği üzere, Hz. Peygamber'in yanına âmâ bir sahâbî geldi diye, yüzünü ekşitip arkasını dönen şahıs da aynı kişiydi. Dolayısıyla Kur'ân'da iki kez geçen *'abese* fiili, geçtiği iki yerde de bu şahsın, yani Velîd b. Muğîra'nın davranışını ifade etmektedir.

b) İlâhî buyruklara karşı düşmanca tavır takınanların dünya hayatlarındaki olumsuz yüz ifadeleri, mahşerde de aynı şekilde derin bir mahrumiyete dönüşecektir. Nitekim Yüce Allah, Kıyâmet 75/24'te bu durumu gündeme getirmekte, bazı yüzlerin asık olacağı haberini vermektedir. Mahşerdeki asık yüzler vahye ve Müslümanlara karşı dünyadaki derin öfkenin sonucu olacaktır. İşte Velîd ve onun gibiler, bu hayattaki kin ve öfkelerinin karşılığını mahşerde mahrumiyet şeklinde yaşacaklardır.

c) Vahye karşı takınılan düşmanca tavır kişinin psikolojisini olumsuz yönde etkilediği için fizyolojisine de yansımakta, böylece duygular bedeni etkilemektedir. İşlediği bir suçtan dolayı muhataplarından ve öldürülmekten korkan Hz. Musâ nasıl ki dili dönmez, rahat konuşamaz olduysa,[288] burada da duyguların beden üzerindeki etkisi olumsuz şekilde örneklendirilmektedir.

Râzî'nin de belirttiği gibi, Velîd ve onun gibilerin yüzlerine yansıyan bu düşmanlık, esasında gerçeği anlamanın ve çaresizliğin bir sonucudur. Vahye karşı sinsice ve düşmanca düşünceler üretmeye çalışan, çeşitli entri-

---

288 Tâhâ 20/27; Şu'arâ' 26/13-14; Kasas 28/33.

kalar peşinde koşup fitne içerikli hezeyanları ölçüp biçen, sonunda yaptıklarını tekrar tekrar gözden geçirip kontrol eden bu tiplerin, mağlubiyet ve çaresizlik sonucunda yüz ifadeleri şiddet ve nefrete dayalı bir şekil almaktadır. Çünkü yüzlerindeki öfke yüreklerinde kopan fırtınayı yansıtmaktadır.

Âyetlerin indirildiği dönemdeki din düşmanlarının bu hali, günümüzde de varlığını devam ettirmekte, öfke ve kin bu defa sadece yüzlere yansımakla kalmamakta, tavır ve davranışlara sirayet ederek hayatın hemen hemen her alanında çeşitli şekillerde kendisini göstermektedir.

Velîd b. Muğîra her ne kadar bir tane idiyse de, velîdlik yapanlar her geçen gün sayılarını da etkilerini de artırmaktadırlar. Vahye düşmanlık yapanlara karşı, Müslümanlar da kendi inançlarında samimi, devamlı, ısrarcı, dayanıklı, sebatkâr ve istikamet sahibi olmayı başarmalıdırlar.

ıv. Kibir İçerisinde Gerçeğe Sırt Dönmek

ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَۙ "En sonunda, (gerçeğe) sırtını döndü ve (yersiz bir şekilde) büyüklük tasladı." Âyetteki اَدْبَرَ *edbera* fiili "arkasını dönmek", اسْتَكْبَرَۙ *istekbera* fiili ise "haksız yere büyüklük taslamak" demektir.

İlâhî buyrukları dikkate almayan ve onlara karşı düşmanca bir tutum içerisine giren kişinin bu âyet grubundaki son özellikleri işte bu âyette dile getirilmektedir. Düşmanca ve sinsice fikir üretip onları uygulamaya sokmaya çalışan Velîd ve onun gibilerin vahye karşı en önemli özellikleri, gerçeği görmezlikten gelip haksız bir büyüklük psikolojisine sahip olmalarıdır.

a) Buradaki اَدْبَرَ *edbera* fiili, "arkasını dönmek, sırt çevirmek, itibar etmemek" anlamlarına gelmektedir. "Arkasını dönmek" eylemi hakkında fiziksel bir hareket olarak "Velîd'in diğer insanlardan ayrılıp ailesinin yanına dönmesi" şeklinde rivayetler vardır.[289] Ancak asıl anlamın "itibar etmemek ve dikkate almamak" olduğunda şüphemiz yoktur. Nitekim Semerkandî de bu fiili "imandan ve dolayısıyla hakikatten yüz çevirmek" şeklinde yorumlamıştır.[290]

"Arkasını dönmek" veya "sırt ya da yüz çevirmek" eylemleri hakkında *edbera* kelimesinden başka *tevellâ* ve *a'reda* fiilleri de kullanılmaktadır. Üç

289 Râzî, age., XXIX, 201.
290 Semerkandî, age., III, 516.

kelimenin anlam olarak birbirinden farkının bulunduğunu söylemek gerekir. Meallerde veya tefsirlerde her üçüne de genellikle aynı anlam verilse de aralarında çok önemli farkların bulunduğu bir gerçektir.

İdbâr, yorumunu yapmakta olduğumuz âyetlerde de görüleceği üzere *istikbâr*'ın sebebidir. Çünkü *edbera* fiili *istekbera* fiilinden hemen önce zikredilmektedir. *İdbâr* ayrıca *tevellî*'nin sonucudur. *Tevellî*, *idbâr* ve *istikbâr* kâfirin küfründeki merhalelerdir. Basit inkârdan karmaşık ve kararlı küfre doğru geçişin çeşitli aşamaları olarak anlaşılmalıdırlar. *Tevellî*'ye karşı müminin tavrı *i'râd* yani kontrollü ilişki, *idbâr*'a karşı müminin tavrı ise *zerhüm* emri gereği[291] ilişki kesmektir.

Tevellî iyiden yüz çevirmek demektir. *Tevellî* hem iyiden yüz çevirmeyi, hem iyiye sırt dönenden yüz çevirmeyi ifade eder. *İ'râd* ise kötüden yüz çevirmektir; aynı zamanda kötü ve kötü sanılanla mesafeyi sınırlamayı ifade eder. Fakat kesilip kopmak değil, kötünün iyiden kesilmesine mukabil olarak ondan kesilmeyi anlam olarak içerir. Eğer o iyiden tevellisinden vazgeçerse, siz de ondan i'rad etmekten vazgeçin.[292] Yani eğer o iyilik yapmaya başlarsa siz de ona yönelmeye devam edin.

b) Âyetteki ikinci fiil olan اسْتَكْبَرَ *istekbera* kelimesi, "haksız yere büyüklük taslamak" demektir. Vahye karşı takınılan tavır aslında bir anlamda bu kelime ile özetlenmektedir. Bu fiilin cümle içerisinde iki farklı anlamı olabilir:

1. اسْتَكْبَرَ *istekbera* fiilinin başındaki *vâv* edatı *atıf*, yani "bağlaç" olabilir; buna göre anlam, "Gerçeğe sırtını döndü ve büyüklük tasladı" şeklinde olur. Bu durumda *istikbâr*, vahye karşı duran kişilerin 18. âyetten itibaren sayılan özelliklerinin sonuncusunu oluşturur.

2. اسْتَكْبَرَ *istekbera* fiilinin oluşturduğu cümle "durum bildiren" bir anlam da verebilir; buna göre anlam, "Büyüklük taslayarak gerçeğe sırtını döndü" şeklinde olur. Bu durumda *istikbâr*, vahye karşı duran kişilerin 18. âyetten itibaren sayılan özelliklerinin birincisi yani sebebi diğer özellikler ise bunun sonucu olmuş olur. Gerçeğe karşı düşmanca duruşun sebebi, kişinin kibir göstermesidir.

"İstikbâr", aslında İblîs'in bir özelliğidir. Onun Hz. Âdem'e ve dolayısıyla ilâhî buyruklara karşı çıkışı büyüklük taslamasının bir sonucu idi. Kendisinin ateşten, Hz. Âdem'in ise topraktan yaratıldığını söyleyerek

---

291 En'âm 6/91, 112, 137; Hıcr 15/3; Mü'minûn 23/54; Zuhruf 43/83; Tûr 52/45; Me'âric 70/42.
292 İslâmoğlu, age., s. 1057'de 2 ve 1192'de 4. notlar.

ateşi topraktan daha hayırlı saymasının sonucunda büyüklük taslamış ve mahşere kadar ilâhî huzurdan kovulmuştur. Onun yolunu izleyenler de 'Alak 96/6-7'de belirtildiği gibi, kendilerini yeterli ve ihtiyaçsız gördüklerinde, yani kibir tasladıklarında azgınlaşır, böylece şeytanlaşmış bir tavrın sahibi olurlar.

İnsanlık tarihinde bu yolu izleyip hayatını zindana çeviren ve mahşerde de ilâhî gazaba muhatap olmayı hak eden çok sayıda insanın bulunduğu Kur'ân'dan anlaşılmaktadır. Müslümanlar, Velîd örnekliğinde hatırlatılan bu yersiz kibir hastalığından uzak durmada azami dikkati göstermelidirler. Çünkü bu ifadelerin Kur'ân'da yer almasının sebebi Müslümanların uyarılmasıdır.

b) Düşmanlığın Sonu: İftira

Yüce Allah, vahye karşı düşmanca bir tutum içerisinde olan kişilerin bu düşmanlıklarının sonunun nereye varacağı noktasında çok önemli bir bilgi vermekte, gerçeği inatla ve bilerek reddetmenin nasıl bir iftiraya dönüşeceğini hatırlatmaktadır.

1. Vahyin Büyü Olduğu İddiası Büyük Bir Yalandır

فَقَالَ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُۙ "(O nankör kişi) 'Bu (vahiy, Kur'ân), geçmişten nakledilen bir büyüden başka bir şey değildir' dedi." Âyetteki سِحْرٌ *sıhr* kelimesi "büyü", يُؤْثَرُ *yü'ser* fiili ise "nakledilmek, miras kalmak" demektir.

Bu âyette Yüce Allah, ilâhî buyruklara karşı duran Velîd ve onun gibilerin vahiy hakkındaki iftira cümlelerinden ilkini bizlere bildirmektedir. Velîd'e göre, Hz. Peygamber'in söyledikleri insan kaynaklıdır ve eskilerden nakledilen birtakım büyülü sözlerden ibarettir.[293] Vahyi kabul etmeyenler bunun kaynağının Bâbil olduğunu da ifade etmekteydiler.[294] Hem bu âyette hem de bir sonraki âyette "nefy ü istisna" denilen "vurgulu ifade" tekniği kullanılmasının nedeni Velîd'in bu noktadaki kararlılığını göstermektir. Ona göre, vahyi başka şekillerde tanımlamak doğru da değildir; mümkün de değildir.

a) Âyette "büyü" anlamına gelen سِحْرٌ *sıhr* kelimesini nitelendiren يُؤْثَرُ *yü'ser* fiili, Râzî'nin de ifade ettiği gibi, bir kişi veya toplumun ölümünden

---

293 Bu konuda çeşitli isimler için bkz. Semerkandî, age., III, 516-517.
294 Ferrâ, age., III, 203.

sonra onların eserlerini veya haberlerini nakletmek için kullanılmaktaydı. Daha sonra bu fiil yaşamakta olan kişilerin sözlerini nakletmek için de kullanılır olmuştur.

b) Bu fiil ayrıca *âsera* kalıbıyla ilişkilendirilerek "tercih edilmek, üstün görülmek, göz kamaştırıcı" anlamlarına da alınmaktadır. Böylece, vahyin diğer sözlerden ya da büyülerden farklı ve üstün olduğu, dolayısıyla daha aldatıcı (!) olduğu, Velîd tarafından ortaya konulmuş olmaktadır.

Esasında Velîd ve onun gibiler, vahyin büyü olmadığını çok iyi biliyorlardı. Çünkü nakledilen veya uygulanan büyüler hiçbir şekilde vahye benzemiyorlar, aldatıcı ve uydurma oldukları her hallerinden belli oluyordu. Meselenin farkında olan Velîd b. Muğîra, bir taraftan vahyi kabul etmemekte, diğer taraftan da onun diğer sözlerden çok farklı ve üstün olduğunu belki de farkında olmadan itiraf etmekteydi. Vahye "eskilerin masalları" diyenlerden farklı olarak, o bu sözün etkisini ve göz kamaştırıcılığını يُؤْثَرُ *yü'ser* fiiliyle ifade etmiş olmaktadır.

11. Vahyin İnsan Sözü Olduğu İddiası da İftiradır

اِنْ هٰذَٓا اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِۜ "Bu (vahiy), insan sözünden başka bir şey değildir' (dedi)." Âyetteki قَوْلُ الْبَشَرِ *kavlü'l-beşer* tamlaması "insan sözü, beşer sözü" demektir.

a) Bu âyet bir öncekinin devamı olarak kabul edilebilir. Belâgat açısından bu tür ifadelere "bedel", "te'kid" veya "atf-ı beyân" denilmektedir. Amaç, önceki sözü açıklığa kavuşturmak ve muhtemelen yaşanan fikir değişikliğini ortaya koymaktır.

Velîd b. Muğîra, vahyin "öncekilerden nakledilen büyü" olduğu yalanını ve iftirasını bu kadarla sınırlı tutmamıştır. Belki de farkında olmadan vahyi yücelttiğini anlayınca bu defa vahyin değerini düşürmek için onu normal bir insan sözüne veya sıradan bir söz mesabesine indirmeyi amaçlamıştır.

Esasında önceki âyette yer alan سِحْرٌ يُؤْثَرُۙ *sıhrun yü'ser* ifadesi "göz kamaştırıcı büyü" anlamında yüceltici bir mesaj da verir. Çünkü Velîd ve onun gibilerin, eskilerden nakledilen sözlere karşı olumsuz bir tutumlarının olmadığı bilinmektedir. Hatta vahye karşı atalarından kalan inancı tercih etmekte ısrarcı oldukları da herkesin malumudur. Durum böyle olunca, onun bu ikinci sözü söylemesinin amacı önceki sözünden vazgeçtiğini göstermek olmalıdır.

b) Vahye "beşer sözü" iftirasında bulunmak, onun üretilebilir olduğunu kabul etmek demektir. Oysa Kur'ân'da yer alan meydan okuma cümleleri, indirildiği dönemde olduğu gibi kıyâmete kadar bütün insanları muhatap almaya devam edecektir. İsrâ 17/88 ve Tûr 52/34'te "bütünüyle vahy"e, Hûd 11/13'te "on sûre"ye ve nihayet Yûnus 10/38 ve Bakara 2/23'te "tek sûre" getirmeye dair meydan okuma cümleleri Kur'ân'da yer almaktadır. Sonunda Bakara 2/24'te bunun başarılamadığı ve ebediyyen de başarılamayacağı beyan edilerek, bu konuda karşıt güçlere meydan okuma geçerliliğini sürdürmektedir.

Ne o gün birisi çıkıp bu meydan okumaya cevap verebilmiştir, ne de daha sonra başkaları! Bu gerçekten hareketle, Velîd ve onun gibilerin, vahye karşı düşmanca tutumlarında her defasında mağlup olmaya mahkûm oldukları bilinmelidir.

Yüce Allah, bu sûrenin 18-25. âyetleri arasında, vahye karşı düşmanca bir tavır içerisinde bulunanların çeşitli özelliklerini hatırlatarak, onların her zaman bu düşmanlıklarını devam ettirmekte oldukları mesajını bizlere vermektedir. Sinsice fikirler üretmek, çeşitli hezeyanları ölçüp biçmek, düşünülenleri defalarca kontrol etmek, yeni entrikalar peşinde koşup fitne içerikli arayışlara girmek, çatık kaşlarıyla asık suratlara bürünmek ve nihayet büyüklük taslayarak gerçeğe sırtını dönmek, işte bu tiplerin genel özelliklerinden sadece bir bölümüdür.

Kin ve öfkeye bürünerek kararını olumsuz yönde şekillendiren bu tipler, düşmanlıklarının sonucunu iftiraya dönüştürmekten kurtulamazlar. Bu arada fikir zikzakları çizerek muhataplarına nasıl iftira atacaklarını ve onları nasıl mağlup edeceklerini de genellikle bilemezler. Vahye "büyü" veya "insan sözü" demek vahyi hiç tanımamaktır. İster risalet yıllarında olsun, isterse sonraki dönemlerde olsun, ilâhî vahyi tanımayanlar devamlı olarak ona karşı olumsuz bir tutum içerisine girmişlerdir; şimdilerde de girmeye devam etmektedirler.

"Kişi bilmediğinin düşmanıdır" sözü bu gerçeğin değişik bir ifadesidir. Günümüzde vahye karşı duranların önemli bir bölümü onu doğru tanımamakta, önyargılı bakışlarla veya kulaktan dolma sözlerle kanaat sahibi olmakta, nihayetinde hatalı sonuçlara varabilmektedirler.

Bu değişik durumlar karşısında Müslümanın görevi, dinini doğru kaynaktan ve doğru bir şekilde öğrenmesi, yapılan saldırılara karşı doğru bir duruş ortaya koyabilmesi ve körü körüne taklidin değil, gerçek bilginin sahibi ve savunucusu olmasıdır. İşte bunun yolu, kitap olarak Kur'ân'ı bilmekten, insan olarak da Hz. Peygamber'i doğru tanımaktan ve onu anlayarak örnek almaktan geçmektedir.

26-30. ÂYETLER:

سَاُصْليهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُۜ ﴿٢٧﴾

لَا تُبْقٖى وَلَا تَذَرُۚ ﴿٢٨﴾ لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِۚ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَۜ ﴿٣٠﴾

"**26.** Ben de zamanı gelince onu Sekar'a (cehenneme) sokacağım. **27.** Sekar'ın ne olduğunu sana bildiren ne olabilir ki! **28.** Hem (bütün bedeni helâk ederek sağlam bir parça) geri bırakmaz; hem de (azabı bitirip kişiyi) terk etmez. **29.** (Gerçeği bütün detayıyla) insanın önüne serer. **30.** Üzerinde de ondokuz (melekî güç) vardır."

Yüce Allah, sûrenin bundan önceki bölümünde dile getirdiği olumsuz tutum sahiplerinin ve onların sahip olduğu düşmanca zihniyetin, mahşerde nasıl bir sonla buluşturulmaya neden olacağını beyan etmektedir. Bu bağlamda, cehennemin çeşitli özelliklerini sıralamakta ve görevlilerinin sayısını vermektedir. Elbette bu arada müminleri motive ederken karşıtlarına da gözdağı vermeyi amaçlamaktadır.

a) Kibir, İnkâr ve İftiranın Sonu: Sekar Cehennemi

Yüce Allah, sûrenin 26-30. âyetlerinde inkârcı insan tipinin kibir ve iftiralarının sonucunda atılacağı ateş azabı hakkında bilgi vermekte, bu arada ilâhî iradenin açıklamaları dışında, bu konuda başka hiç kimsenin doğru bilgi veremeyeceğini de beyan etmiş olmaktadır.

1. Vahiy Düşmanlığı Sekar'ı Getirir

سَاُصْليهِ سَقَرَ "Ben de zamanı gelince onu Sekar'a (cehenneme) sokacağım." Âyetteki اُصْلٖى *uslî* fiili "sokmak, koymak, atmak, yaslamak", سَقَرَ *sekar* kelimesi ise "kavurucu ateş" demektir.

Yüce Allah, vahye karşı düşmanlık yapan kişiyi, zamanı gelince ateş azabına atacağını bildirmektedir. Bu bilgiyi vermek üzere kullanılan اُصْلٖى *uslî* fiili "yaslamak" anlamıyla, dünya hayatında vahyin karşısında şeytana yaslananların mahşerde ateşe yaslanacağını ifade etmektedir.

Cehennemin birtakım isimlerinden söz edilmektedir. Bunlar Müzzemmil 73/12'de de sıraladığımız üzere, *cehennem* ve *cahîm* "harlı ateş", *nâr* "ateş", *sa'îr* "tutuşmuş, harlı alev", *lezâ* "şiddetli, kavurucu ateş" ve *hutame*

"kırıp geçiren, yüreklere işleyen ateş"tir. Âyetteki سَقَرَ *sekar* kelimesi de cehennemin isimlerinden birisidir[295] ve kelime olarak "ateşle kızartmak, kavurmak" anlamına gelmektedir.

Müfessir Mukaatil bu ismin cehennemin beşinci, İbn Abbâs ise altıncı tabakası olduğunu beyan etmektedir.[296] Kelimenin sözlük anlamı hakkında bu şekilde bilgi vermekle yetinelim; çünkü terim anlamını bizzat Yüce Allah vermektedir.

11. Sekar'ın Terim Anlamını Kimse Bilemez

وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُۜ "Sekar'ın ne olduğunu sana bildiren ne olabilir ki!" Âyetteki اَدْرٰى *edrâ* fiili "anlamak, bilmek" demektir.

Beled 90/12'de geniş bir şekilde açıkladığımız üzere, Kur'ân'da takip edilen anlatım üsluplarından birisi de "soru sorarak meseleyi ortaya koymak"tır. Bu soru tipinde amaç muhatapların Yüce Allah bildirmediği sürece ilgili konuda bilgi sahibi olamayacaklarını beyan etmektir. İşte bu konulardan birisi de Sekar cehennemidir ve bunun ne anlama geldiğini takip eden âyetlerde bizzat Yüce Allah vermektedir. Çünkü bu tür ifadelerin anlamı Rabbcadır.

b) Sekar Cehenneminin Özellikleri

Kibir, inkâr ve iftirayı hayat tarzı edinenlerin mahşerde varacağı yer cehennemdir. Bu ateş azabının yeri olarak zikri geçen kelime de *sekar*dır. Bilinen sözlük anlamından farklı olarak Yüce Allah'ın bu kelimeye yüklediği tanıtıcı ve Rabb'ca anlamları incelemeye çalışalım.

1. Azap Şiddetli ve Devamlıdır

لَا تُبْقٖي وَلَا تَذَرُۚ "Hem (bütün bedeni helâk ederek sağlam bir parça) geri bırakmaz; hem de (azabı bitirip kişiyi) terk etmez." Âyetteki لَا تُبْقٖي *lâ tubkıı* fiili "bırakmamak", لَا تَذَرُۚ *lâ tezeru* fiili ise "terk etmemek" demektir.

Bu âyete, "O (içindekini) ne diri bırakır, ne de ölüme terk eder" şeklinde anlam veren âlimler de vardır.[297] لَا تُبْقٖي *lâ tübkıı* "bâkî bırakmaması"

295 Ferrâ, age., III, 203.
296 Semerkandî, age., III, 517; Râzî, age., XXIX, 202
297 Taberî., age., XXIX, 158. Bu doğrultuda örnek için bkz. Esed, age., s.1026; İslâmoğlu, age., s.1191.

cehennemin insana dair her zerreyi azaptan etkileyiciliğini, لَا تَذَرُ *lâ tezeru* "terk etmemesi" ise azabın dışına itmemesini ortaya koymaktadır; bir anlamda burada azabın şiddeti ve devamlılığı kastediliyor demektir. Özellikle لَا تَذَرُ *lâ tezeru* ifadesinin, cehennemin bütün azap türlerini içermesi, hiçbir azabı dışlamaması anlamına geldiği de ifade edilmektedir.[298] Ayrıca yine bu fiil, cehennemin yaktığı kişiyi yanıklık veya kül haline terk etmeyeceği, kişinin yeniden oluşturulup veya daha canlı hale getirilip azabın devam ettirilmesi anlamı da söz konusudur.

Âyetteki maksat, cehennemin şiddetli yapısını, oraya girenleri bırakmayacak özelliğini ve devamlılığını ortaya koymaktır. Nitekim Furkaan 25/65'te cehennem azabının son derece sargın olduğu ve dolayısıyla azaptakileri bırakmayacağı beyan edilmektedir. Ayrıca Nisâ 4/56'da deriler her defasında yanıp soyulunca yerine yenilerinin getirileceği, maksadın ise hak edenlerin azabı tam anlamıyla tatmaları olduğu ifade edilmektedir.

Cehennemin durumuyla ilgili bu özellikler elbette orada bulunacak suçluları tehdide yöneliktir. Nitekim Tâhâ 20/74 ve A'lâ 87/13'te de yer aldığı üzere, suçlu kişiler "Orada ne tam ölecek, ne de tam dirilecekler!" Başka bir ifadeyle de "Orada ölemeyecekler ki dirilsinler!" İbrâhim 14/17'de ifade edildiğine göre bu insanlara her taraftan ölüm gelecek olmasına rağmen ölemeyeceklerdir.

Furkaan 25/13-14'e göre de bu insanlar ateş azabında yok olmayı isteyecekler, ancak kendilerine "Bugün bir defa yok olmayı değil, çok defalar yok olmayı isteyin" denecektir. Bütün bunlara ilave olarak Hâkka 69/27'de, mahşer duruşmasında amel defteri kendilerine sol taraftan verilecek kişilerin orada işin bitirilmesini ve ölüp gitmiş olmayı isteyecekleri beyan edilmektedir.

İşte bu ve benzer âyetlerden anlaşılabileceği gibi, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de cehennemin sargınlığı ve içerisine girenleri ne tam sağlam bıraktığı, ne de azap dışına terk ettiği ifade edilmektedir.

11. Gerçeği Ortaya Dökücüdür

لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ "(Gerçeği bütün detayıyla) insanın önüne sericidir." Âyetteki لَوَّاحَةٌ *levvâha* kelimesi "yakıcı, kavurucu, değiştirici, parlayıcı, gösterici", الْبَشَرِ *el-beşer* sözcüğü ise "deri, insan" demektir.

---

298 Râzî, age., XXIX, 202.

Bu âyete, kelimelerin farklı anlamları gereği farklı yorumlar getirebiliriz.

a) لَوَّاحَةٌ *levvâha* kelimesine eğer "yakıcı, değiştirici" anlamı verilirse, o zaman الْبَشَر *el-beşer* kelimesine de "deri" anlamı verilmelidir. Bu durumda "(Cehennem) deriyi kavurucudur, karartıcıdır"[299] tercümesi söz konusu olur. Önceki âyetle ilişkisi bakımından ele alındığında bu anlam doğru görülebilir. Bu tercihe göre, cehennemin şiddetine dair yeni bir vurgunun yapıldığı anlaşılır. Ancak, önceki âyette yer alan şiddet ve devamlılık, aslında azabın mahiyetini yeterince ortaya koymakta olduğu için, bu âyette azapla ilgili daha ileri düzeyde bir boyut veya açılım gerekli olmalıydı.

Azabın her türlüsünü içeren, kişide sağlam bir yer bırakmayan ve sahibini azabın dışına itmeyen yapısıyla cehennem azabı hakkında bundan ileri bir aşamadan söz edildiğini bilmiyoruz; çünkü bunun daha ilerisi hakkında bilgi verilmemektedir.

Belâgat açısından bakıldığında da bir konuda önce en ileri düzeyde ve detaylı bilgiler verilip sonra daha küçük bilgiler verilmesi anlamlı gözükmemektedir. Hafiften ağıra doğru bir ifade biçimi çok daha anlamlıdır. Bu nedenle, yorumunu yaptığımız âyeti azabın mahiyetiyle ilişkilendirmeyi çok isabetli görmemekteyiz.

b) لَوَّاحَةٌ *levvâha* kelimesine eğer "parlamak, ortaya koymak, göstermek" anlamı verilirse, الْبَشَر *el-beşer* kelimesine bu defa "insan" anlamı verilmelidir. Bu durumda ise anlam, "(Cehennem) insana (gerçeği veya kendisini) gösterir" şeklini alır.[300] Bu yorum, diğerine göre çok daha isabetlidir; çünkü âyette herhangi bir azap boyutundan değil, farklı bir açıdan konuya bakılıyor demektir.

Azabın şiddetini ve devamlılığını ifade ettikten sonra, Yüce Allah suçlu insanın geç de olsa gerçeği anlayacağını bildirmektedir. Onun için gerçek bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmış olacaktır; insanın kendisine dünyada neler yaptığı âdeta ekrana yansıtılacak, hakikatler levha levha insanın gözünün önüne serilmiş olacaktır.

Bu yaklaşım diğerine göre elbette daha isabetlidir; çünkü azap, insanın dünya hayatında kendisine nasıl yazık ettiğinin bir yansımasıdır. Azap vasıtası ile insan kendi özünü görür, insana nihai hakikat böylece gösterilmiş olur.[301]

299 Ferrâ, age., III, 203.
300 Bu anlam için bkz. Râzî, age., XXIX, 202.
301 Esed, age., s. 1206-1207'de 14. not; İslâmoğlu, age., s. 1191-1192'de 9. not.

c) Yüce Allah, İnsân 76/12'de cennetliklere vereceği ödüllerden söz ederken önce *cennet*, sonra da *harîr*den söz etmektedir. Orada da ifade ettiğimiz gibi, âyetteki *harîr* kelimesini "ipek" anlamına almadık; çünkü öncesindeki *cennet* kelimesi zaten bunu içermekteydi. Bu nedenle ilgili kelimeye cennet nimetlerinin zirvesini oluşturacağını düşündüğümüz "hürriyet" anlamını vermiştik.[302]

İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de maksat, cehennemin şiddetinden yani azabın mahiyetinden ve niceliğinden farklı olmalıdır. Âyetin başında atıf edatı bulunmaması nedeniyle burada mesele "etkilenmedik bir parça bırakmayan ve kişiyi ateşin dışına terk etmeyen" bu azabın uygulanış gerekçesini ortaya koymakla ilgili görülmelidir. Bu bakış açısıyla söz konusu âyetteki anlamın "derileri yakıp kavurmak" veya "insanın suretini değiştirmek" şeklinde olması gerektiği kanaatindeyiz.

Esasında, anlam derilerle ilgili olsaydı *el-beşer* kelimesinin yerine Nisâ 4/56'da da ifade edildiği gibi *cild/cülûd* kelimelerinin kullanılması daha anlaşılabilir olurdu. Çünkü orada da ebediyyen cehennemlik olan inkârcıların durumu ele alınmaktadır. Farklı bir bakış açısı ile "insana gerçeği göstermek, hakikatin ortaya çıkmasını sağlamak, gerçeğin ser levha ortaya dökülmesi" gibi yaklaşımlar bu âyetin daha doğru anlaşılmasını temin edecektir.

Bilindiği gibi, sûrenin bundan önceki 18-25. âyetlerinde Velîd b. Muğîra ve onun gibilerin sinsice planlar yaptıkları, ölçüp biçtikleri, kararlarını defalarca kontrol ettikleri, kaşlarını çatarak suratlarını astıkları ve bütün bunları kibirlerinin sonucu gerçekleştirdikleri ifade edilmişti. İşte bu tür davranışları ortaya koyan ve yüreklerinde küfür ve inkâr fırtınaları kopan kişiler, mahşerde gerçeğin bütün boyutları ve ayrıntılarıyla ortaya çıkacağını da çok iyi bilmelidirler.

Mahşerdeki ateş azabı ile bir taraftan inkârcı muhataba en ağır ceza uygulanırken, diğer taraftan gerçeğin meydana çıkması sağlanacak, yüreklerde saklanan ve zaman zaman da ortaya konan hezeyanlar deşifre edilecektir. İnsanların yaptıklarını levhalar halinde ortaya çıkartıcı ateş azabından kurtulmak, dünya hayatında azaba neden olacak benzer yanlışlıkları yapmamakla mümkündür.

---

302 Bu önemli tespiti Mustafa İslâmoğlu'na borçlu olduğumu belirtmeliyim.

111. Üzerinde Ondokuz Melekî Güç Vardır

عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ "Üzerinde de ondokuz (melekî güç) vardır." Âyetteki عَلَيْهَا *'aleyhâ* ifadesi "üzerinde", تِسْعَةَ عَشَرَ *tis'ate 'aşera* tamlaması ise "ondokuz" demektir.

Burada ele alınan konu hakkında âlimlerimiz tarafından farklı görüşler ileri sürülmektedir.

a) Başta Râzî olmak üzere bazı ilim adamları, konuyu insanla ve onun sahip olduğu çeşitli güçlerle ilişkilendirmekte, 19 rakamının içeriğini değişik kuvvetlerle doldurmaktadırlar. Bu görüş sahiplerine göre, عَلَيْهَا *'aleyhâ* ifadesindeki *hâ* dişil zamiri "insan"a gitmekte ve "cehennem"i ilgilendirmemektedir. Zamirin ait olduğu kelimeyi bulmada yaşanan soruna ilave olarak, aslında konunun cehennemle ilgili olduğu devam eden âyetten kolayca anlaşılmaktadır.

b) Diğer görüşe göre, mesele cehennemin işleticiliği ile ilgilidir ve 19 sayısı da kendilerine bu görev verilmiş olan meleklerin sayısıdır. Cehennemin işleticilerinin "melekler" olduğu zaten bir sonraki âyette açıkça dile getirilmektedir. Melekler "19 saf" veya "19 sınıf" olarak da yorumlanmıştır.[303] Buna göre عَلَيْهَا *'aleyhâ* ifadesindeki zamir 26. âyette yer alan ve sonraki âyetlerde de kendisine uygun *müennes*, yani "dişil" kullanımların yer aldığı *sekar* kelimesine gitmektedir.

Sekar cehenneminin işleticileri olan meleklerin sayısının neden 19 olduğu sorusunun cevabı bir sonraki âyette verilmektedir. Bu nedenle konuyla ilgili açıklamaları orada yapacağız.

Burada şu konuyu özellikle hatırlatmak isteriz: 19 rakamını, üzerinde Kur'ân'ın kodlandığı bir şifre gibi gören ve bu doğrultuda çeşitli açıklamalar yapmaya çalışan yaklaşımlar bu âyetten hiçbir şekilde destek alamazlar. Çünkü 19 rakamı bu âyette Kur'ân'la hiçbir şekilde ilişkilendirilmemekte, konu açıkça "sekar" cehennemini ilgilendirmektedir.

Buradaki 19 rakamı övülecek bir içerikte de yer almamakta, inkârcı muhatapları paylamayı ve onlara gözdağı vermeyi amaçlamaktadır. Şifreleri ve şifreciliği değil, "mübîn" oluşunun gereği olarak verdiği açık beyanlarla insanlara hitap etmekte olan bu eşsiz kitabı bazı şifrecilerin anlayışına ve tekeline bırakmak doğru bir davranış olamaz.

303 Zemahşerî, age., IV, 638; Râzî, age., XXIX, 203.

Dahası, şifre iddialarını doğrulatabilmek için âyetlerin sıhhatine dair nasıl oynamaların yapıldığı ve ne tuhaf hezeyanların üretildiği de ehlince bilinmektedir. Bu nedenle Kur'ân'ın apaçık oluşunu ve açıklayıcı özelliğini esas alarak, onun derin ve evrensel mesajlarını anlamaya çalışmanın çok daha doğru bir davranış olduğuna inanmakta, çalışmalarımızı bu doğrultuda şekillendirmeye gayret etmekteyiz.

31. ÂYET:

وَمَا جَعَلْنَٓا اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةًۖ وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِلَّذ۪ينَ كَفَرُواۙ لِيَسْتَيْقِنَ الَّذ۪ينَ
اُو۫تُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا ا۪يمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَۙ وَلِيَقُولَ
الَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًاۜ كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ي
مَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَۜ وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾

"**31.** Biz, cehennemin muhafızlarını ancak melekler yapmışızdır. Onların sayısını da inkârcılar için sadece bir imtihan yaptık ki, kendilerine kitap verilenler gönülden ikna olsunlar; iman edenlerin imanı artsın; hem kendilerine kitap verilenler hem de müminler şüpheye düşmesinler; kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de, 'Allah bu misalle ne demek istemiştir ki!' desinler. İşte böylece Allah, dileyeni sapıklıkta bırakır; dileyeni de doğru yola ulaştırır. Rabbinin ordularını kendi Zâtı'ndan başka hiç kimse bilemez. Bütün bunlar, insanlık için sadece bir öğüttür."

Yüce Allah, Sekar cehennemi hakkında çeşitli açıklamalarda bulunduktan sonra, özellikle sözünü ettiği 19 rakamını verme gayesini dile getirmekte, sonuçta bununla nelerin meydana geleceğini beyan etmektedir.

Yorumunu yapmakta olduğumuz Müddessir sûresinin 31. âyetinde Yüce Allah مَا *mâ* ve اِلا *illâ* edatlarını aynı âyette dört kez kullanarak cümleleri vurgulu hale getirmektedir. Maksat, ele alınan konularda Yüce Allah'tan başka hiç kimsenin bilgi sahibi olamayacağını beyan etmektir. İnkârcı Velîd b. Muğîra ve onun gibilerin sûrenin 24 ve 25. âyetlerinde dile getirdiği vurgulu ifadelere karşılık, Yüce Allah da benzer tekniği bu defa bir âyette dört kez kullanarak ona cevap vermektedir.

a) Cehennem İşleticileri

Yüce Allah kibir, inkâr ve iftiracının sonu hakkında Sekar cehennemi vurgusunu yaptıktan ve bu azabın nitelikleri hakkında bilgi verdikten sonra, şimdi de sözü cehennem işleticilerinin sayısı hakkındaki gerekçelere getirmektedir.

1. Cehennemin Görevlileri Meleklerdir

وَمَا جَعَلْنَٓا اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةً "Biz, cehennemin muhafızlarını ancak melekler yapmışızdır." Âyetteki جَعَلْنَا *ce'alnâ* fiili "kılmak, yapmak, görevlendirmek", اَصْحَابَ النَّارِ *ashâbe'n-nâr* tamlaması "ateşin sahipleri, azabın işleticileri", مَلٰٓئِكَةً *melâikeh* sözcüğü ise "melekler" demektir.

a) Yüce Allah, inkârcı insan tipine karşı gözdağı vermeye devam etmektedir. Onların azabı hafife alan alaycı yaklaşımlarını reddetmek üzere, cehennemin muhafızlarının melekler olduğunu ilan etmektedir. "Üzerinde 19 vardır" mealindeki önceki âyet indirilince Velîd b. Muğîra, Ebû Cehil ve Ebu'l-Eşedd gibi Mekke'nin ileri gelenleri, bu sayının azlığını hissettirmek üzere, alaycı ifadeler de kullanarak, onlarla rahatlıkla baş edebileceklerini belirtmişlerdi.[304]

Söz konusu âyette "19" sayısını nitelemek için "melek" veya başka bir açıklayıcı kelime kullanılmadığı için, Mekke müşrikleri "19" sayısı ile alay etmişler, dolayısıyla azabı küçümsemişlerdi. İşte onların bu yaklaşımlarını reddetmek üzere Yüce Allah cehennemin işleticilerinin veya muhafızlarının melekler olduğunu beyan etmektedir. Bu arada melekleri başka güçlerle mukayese etmenin doğru olmadığı mesajı vurgulu bir şekilde verilmektedir.

Tahrîm 66/6'da da geçtiği gibi ateşin üzerinde, yani onu işletmekte olan meleklerin kararlı ve tavizsiz oldukları, Yüce Allah'ın hiçbir emrinde O'na karşı gelmeyecekleri ve kendilerine emredileni aynen yerine getirecekleri beyan edilmektedir. Dahası, vahye ve risalete karşı derin bir düşmanlık içerisinde bulunup Müslümanlara meydan okuyanlara Yüce Allah cevap vermektedir. Bu amaçla 'Alak 96/18'de, onlara azap etmek için "güçlü kuvvetli, elinden kaçıp kurtulmanın mümkün olmadığı" anlamına gelen *zebânî* adlı melekleri görevlendireceğini bildirmektedir. Cenâb-ı Hakk, âyette kullandığı *mâ ... illâ* "nefyü istisna" denilen vurgulu ifade ile azaptan

304 Semerkandî, age., III, 517; Râzî, age., XXIX, 203-204.

kurtulmanın mümkün olmadığını da muhataplara özellikle haber vermek istemektedir.

b) Âyetteki اَصْحَابَ النَّارِ *ashâbu'n-nâr* ifadesi "cehennemin işleticileri" veya "cehennemin muhafızları" anlamına gelmektedir. Söz konusu tamlama Kur'ân'da sadece bu âyette "cehennemlikler" demek değildir. Kur'ân'da sürekli olarak "cennetlikler" anlamına gelen *ashâbu'l-cenneh* tamlaması da sadece Kalem 68/17'de "bahçesi olanlar, bahçe sahipleri" anlamında kullanılmaktadır. Bunların dışındaki kullanımlarında söz konusu ifadeler "cennetlikler" veya "cehennemlikler" anlamına gelmektedir.

c) Sûrenin 26. âyetinden itibaren ele alınan konu "Sekar cehennemi" olduğu için önceki âyette yer alan "üzerinde 19 vardır" ifadesinin de insanın çeşitli özelikleri ile değil, cehennemin muhafızlarıyla ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Cehennemin muhafızlarını görevlendirmek, insanları ödüllendirmek veya onları azaba terk etmek, hâsılı, âhiretteki bütün işleyişin esaslarını belirlemek Yüce Allah'a aittir; bu konuda O'nun herhangi bir karar ortağı yoktur. Âyetteki جَعَلْنَا *ce'alnâ* "Biz yaptık" ifadesi bu anlamı özellikle içermektedir.

11. 19 Sayısı Kâfirler İçin Bir Sınavdır

وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِلَّذ۪ينَ كَفَرُواۙ "Onların sayısını da sadece inkârcılar için bir imtihan yaptık." Âyetteki عِدَّتَ *'ıdde* kelimesi "sayı", فِتْنَةً *fitne* sözcüğü ise "sınav, imtihan, deneme" demektir.

Önceki cümlede olduğu gibi vurgulu bir ifade kullanılarak cehennemin muhafızları hakkında sayı verilmesinin asıl amacı, "inkârcıların imtihan edilmesi" olarak belirlenmektedir. Bu sınav, muhtemelen onların bu sayıyı az bulmaları ve konuyu alaycılıkla ilişkilendirmeleri nedenine bağlanabilir. Âyetin iniş sebebinde de ifade ettiğimiz üzere, onlar bu sayıyı çok az bulmuş, hatta bazıları sadece kendi çocuklarıyla bile meselenin üstesinden gelebileceklerini beyan etmişlerdi. İşte inkârcı insanların ilâhî kaynaklı bilgilere itibar etmeme saplantıları ile Yüce Allah'ın gücünü ve kudretini hesaba katmamaları, onların sınav konularını oluşturmaktadır. Buradaki bütün mesele, Yüce Allah'ın verdiği bilgilere ve yaptığı risalet görevlendirmesine itibar etmemekle ilgilidir.

Yüce Allah, yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyetin ilerleyen cümlelerinde bu sınav hakkında bazı ipuçları vermektedir. Nitekim âyetteki bilgiye göre, kalplerinde inançsızlık hastalığı bulunanlar ve kâfirler, "Allah

bu temsil ile neyi kastetmiş olabilir ki!" diyerek alaycılıklarını ortaya koymaktadırlar. Cehennem muhafızlarının sayısına itibar edenler için de etmeyenler için de bu sayı bir imtihan konusudur. Çünkü Yüce Allah, âyetin devamında, bununla dileyenleri sapıklıkta terk edeceğini, dileyenleri ise hidayete erdireceğini beyan etmektedir.

b) İmtihanın Dört Farklı Boyutu

Cehennem muhafızlarının sayısı bir taraftan inkârcıların sınavı olmaktadır, diğer taraftan da farklı boyutlarıyla muhatapları ilgilendirmektedir. Bu bağlamda âyette dört değişik boyut gündeme getirilmektedir. Sırasıyla bunları ele almak istiyoruz.

1. Kitap Verilenlerin Gönülden İkna Olmaları

لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ اُو تُوا الْكِتَابَ "Kendilerine kitap verilenler gönülden ikna olsunlar diye." Âyetteki يَسْتَيْقِنَ *yesteykıne* fiili "gönülden ikna olmak", اُو تُوا الْكِتَابَ *ûtü'l-kitâb* tamlaması ise "kendilerine kitap verilenler" demektir.

a) Yüce Allah, cehennem muhafızlarının sayısının 19 olduğunu ifade edince, kendilerine daha önce kitap verilmiş olanlar bu sayı nedeniyle gönül rahatlığına erişmişlerdir. Anlaşılıyor ki, 19 rakamı onların kitaplarında da vardı. Böylece son vahyin de onlarınki gibi ilâhî kaynaklı olduğunda şüpheleri kalmamıştı. Bu yaklaşım, Kur'ân'ın doğruluğuna dair kitap ehlinin ikna olmasını ifade etmektedir. Bu sayede Kur'ân'a inanmak isteyen kitap ehli gönülden ikna olmanın huzuruna kavuşmuştu.

b) Âyetin mesajına farklı bir açıdan bakmak da mümkündür: Kitap ehlinin o dönem ellerinde bulunan vahiyler bazı bozulmalara uğradığı için, cehennem muhafızlarının sayısı hakkında sahip oldukları bilgilere belki de çok güvenemiyorlardı. Kur'ân vahyi bu konuda 19 rakamını getirince, böylece onlar da sahip oldukları bilginin doğru ve güvenilir olduğunu görmenin huzuruyla buluşmuş oldular.

Bu cümlenin mesajı her iki açıdan da doğru kabul edilmelidir. İster Kur'ân'a inanmakta tereddüdü bulunanların tereddütlerinin giderilmesi noktasında olsun, isterse kendi sahip oldukları bilginin doğruluğunu ispat noktasında olsun, maksat bu sayının doğru olduğunu beyandır ve buna karşı herhangi bir tereddüt içerisinde bulunmamanın gerekliliğini kavratmaktır. Vahyin en önemli özelliklerinden birisi, hatta birincisi "Allah'ın verdiği bilgilere inanmak ve güvenmek"tir. Bu inanca ve güvene sahip olanlar, imanlı olmanın derin huzurunu ve mutluluğunu kalplerinde hissederler.

11. İman Edenlerin İmanlarının Artması

وَيَزْدَادَ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِيمَانًا "İman edenlerin imanı artsın (diye)." Âyetteki يَزْدَادَ *yezdâde* fiili "artmak" demektir.

Yüce Allah, cehennem muhafızları sayısının 19 oluşunun diğer boyutunu iman edenlerle ilişkilendirmekte ve maksadın onların imanlarının artmasını sağlamak olduğunu beyan etmektedir. Burada sözü edilen iman artışı nedir veya nasıldır?

a) İmanın artması, inanılacak şeylerin artmasıyla elde edilen bir durum olabilir. Nitekim Tevbe 9/124'te de belirtildiğine göre, her bir sûre indirildiğinde bazı kâfirler, "Bu sûre hanginizin imanını artırdı?" diye sorarlardı. Yüce Allah buna cevap olarak, "İman edenlerin imanlarının artacağını" ifade etmektedir.

b) İmanın artması, ilâhî gerçeklerin hatırlatılması ve onların muhataplara aktarılmasıyla da elde edilebilir. Nitekim Yüce Allah Enfâl 8/2'de, gerçek müminlerin Allah'ın adının anılmasıyla kalplerinin ürpereceğini ve kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında veya aktarıldığında imanlarının artacağını belirtmektedir. Buradan hareketle, ilâhî bilgilendirmeler yapılarak imanın artabileceği sonucuna varılabilir.

c) Meryem 19/76 ve Muhammed 47/17'de, hidayet üzere olanların hidayetlerinin artırılacağından söz edilmektedir. Hidayetin artması onun güçlenmesi, pekiştirilmesi ve sarsılmaz şekilde mukavemetli kılınması anlamlarına gelmektedir. Hidayet artacağına göre, bir çeşit hidayet demek olan iman da elbette artabilir.

d) İbn Abbâs, Ebû Hureyre, Mücâhid ve Ebu'd-Derdâ gibi bazı sahâbîlerden ve âlimlerimizden nakledilen rivayetlere göre, iman ve islâm artabilir de eksilebilir de.[305] Bu bağlamda İmam Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh* adlı eserinin *Kitâbü'l-İmân* "İmân Kitâbı" başlığı altında çeşitli âyetlerden deliller getirerek, çok önemli ve bir o kadar da isabetli bir tespitte bulunup, imanın artabileceğini ve eksilebileceğini beyan etmiştir.[306]

e) Hidayet artışı gibi iman artışını da imanın pekiştirilmesi veya güçlendirilmesi ya da imanlı kalmada sebatkâr kılınmak anlamına almamız da elbette mümkündür.

---

305 İbn Mâce, Mukaddime, 9.
306 Buhârî, İmân, 1.

f) Özellikle yorumunu yapmakta olduğumuz âyet çerçevesinde düşünmemiz gerekirse, burada kastedilen iman artışının, iman edenlerin sayısının artması olması da mümkündür. Bu yaklaşım zayıf bir ihtimaldir. Yani kitap ehlinden olup imanları güçlenenlerin bulunması, müminlerin de imanlarının güçlenmesine katkı sağlamaktaydı. Âyetlerin indirildiği dönem düşünüldüğünde, bu tür iman kardeşliğinin ve imanlı kişi sayısının artışının nasıl büyük bir önem arz ettiği kolayca anlaşılabilecektir.

Bu bağlamda farklı bir bakış açısı olarak, âyette sözü edilen "iman edenler"in, önceki cümledeki "kitap ehli kimseler" olduğu görüşü akla gelse de, bir sonraki cümle bunun doğru olmadığını, maksadın bu vahye inanan müminler olduğunu göstermektedir.

Vahyin tamamlanmasından sonra artık bir artışın olamayacağı, sadece imanın güçlü veya zayıf olabileceğinden söz edilebilir.

111. Kitap Ehlinin ve Müminlerin Şüpheye Düşmemesi

وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ "Kendilerine kitap verilenler ve müminler şüpheye düşmesinler (diye)." Âyetteki لَا يَرْتَابَ *lâ yartâbe* fiili "şüphelenmemek" demektir.

Bu âyete "Kendilerine kitap verilenler ve müminler şüpheden kurtulsunlar (diye)" şeklinde anlam verenler de vardır.[307] Bu durumda maksat, kalplerde bulunan şüpheden kurtulmaktır.

Yüce Allah, cehennem muhafızlarının sayısını verme gerekçelerinden üçüncüsünü, önceki iki maddeyle yeniden ilişkilendirmektedir. Bir taraftan kitap ehlinden olanların güçlü bir güven duyarak ikna olmaları, diğer taraftan da bu son vahye inanan müminlerin iman artışlarının sağlanması hükme bağlanmaktadır. Vahyin verdiği sarsılmaz bilgi, ona inananları güçlü bir ilmin ve imanın sahibi yapar.

Maksat şudur: Yüce Allah'ın herhangi bir konuda verdiği bilgi kesindir, doğrudur, şüphe içermemektedir, kendisinden sonra hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde net ve güvenilirdir. Vahiy, insanlara doğrunun bilgisini getirir ve şüphelere düşmekten de onları korur. Bir kişi vahyin bilgisiyle donanımlı hale gelince, artık o bilginin güvenilirliğinden asla şüphe duymamalıdır. Yüce Allah müminleri bu noktada yeniden uyarmakta ve kitap ehline de bu son vahye karşı hiçbir tereddüdün haklı hiçbir gerekçesinin olamayacağını beyan etmektedir.

307 Esed, age., s. 1206.

Mümin, elbette Yüce Allah'ın verdiği bilgilere şüpheyle bakmamalıdır, bakamaz da. Burada mesajın asıl adresi kitap ehli kimseler olarak görülmelidir. Çünkü onlarda bu vahye karşı bir tereddüdün bulunması akla gelebilir. Âyete "şüpheden kurtulmak" anlamı verilince maksadın bu olduğu zaten anlaşılmaktadır. İşte ilâhî bilgilendirmelerin adresi olan bu son vahye bütünüyle insanoğlunun sarılması gerektiği âyette özellikle vurgulanmaktadır.

ıv. Nankörlerin Alaycılıklarının Artması

وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلاًۜ "Kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de, 'Allah bu misalle ne demek istemiştir ki!' desinler diye." Âyetteki يَقُولَ *yekuule* fiili "söylemek", قُلُوب *kulûb* kelimesi "kalpler", مَرَضٌ *merad* sözcüğü "hastalık, manevî rahatsızlık", اَرَادَ *erâde* fiili "istemek, kastetmek", مَثَلاً *meselâ* ise "misal, örnek, temsil" demektir.

Azap muhafızlarının sayısıyla ilişkilendirilen sınavın dördüncü boyutu, kalplerinde inançsızlık rahatsızlığı bulunanların ve mutlak inkârcıların alaycılıkları şeklinde gündeme getirilmektedir. Bu cümle, tercümede de esas aldığımız üzere onların alaycılıklarını ortaya koymaktadır. Esasında gerçekten cevabını bekledikleri bir soru sormamakta, sadece konuyla ve muhataplarla alay etmektedirler.

a) الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ "Kalplerinde hastalık bulunanlar" ifadesiyle kimlerin kastedildiği müfessirlerimizi meşgul etmiş ve farklı kanaatler ileri sürmelerine neden olmuştur. Genel olarak bu ifade ile "münafıklar"ın kastedildiği kabul edilmiş ve ileride meydana gelecek bir durumu Kur'ân'ın önceden haber vermesi de bir Kur'ân mucizesi olarak takdim edilmiştir. Bu yaklaşıma bazı açılardan cevap verilebilir:

1. Âyetteki anlamı öncelikle indirildiği dönemle ilişkilendirmek ve mesajı bu doğrultuda anlamak gerekmektedir. Eğer başka türlü anlama imkânı kalmazsa, bu defa farklı açılımlara yönelmek durumunda kalabiliriz ki bu âyette böyle bir zorunluluk olmadığını düşünmekteyiz. Sûrenin ve elbette bu âyetin indirildiği risaletin ilk dönemlerinde, Mekke'de vahye konu edilebilecek düzeyde münafık bulunmadığı herkesin bildiği bir gerçektir.

2. Âyetin ilk cümlelerinde inkârcılar muhatap alınmakta ve cehennem muhafızlarının sayısı onların imtihan edilmesi gerekçesine bağlanmakta-

dır. Bir âyetin yarısını Mekke dönemi ile, diğer yarısını Medine dönemiyle ilişkilendirmek büyük bir zorunluluk yoksa düşünülmemelidir.

3. "Kalplerinde inançsızlık hastalığı bulunanlar" ifadesi "münafıklar"la[308] ve başkalarıyla[309] birlikte kullanılmakta, hatta bazen müstakil olarak[310] da yer almaktadır. Durum böyle olunca, söz konusu ifadeyi "münafıklar" şeklinde anlamak doğru değildir.

4. Bu ifade ile kastedilenler, mutlak kâfir veya müşriklerden farklı olarak, doğruyu yanlıştan, hakkı bâtıldan ayırmada güçsüz kalan ve inanç ile inkâr arasında bocalayanlar olmalıdır. Bunlar, iman ile inkâr arasında bulunan halleri ile tam ortada değil de, daha çok inkâra meyilli olanlar veya yarım gönüllüler şeklinde anlaşılabilir. Tercihimizi bu şekilde belirleyince, âyetteki "Allah bu misalle ne demek istemiştir ki!" sorusunu, cevabı merak edilen bir soru olarak da, alaycılık şeklinde de anlamamız mümkün olmaktadır.

İncelemeye çalıştığımız مَرَضٌ *merad* kelimesi, mutlak anlamda "inkâr"ı değil de, daha çok "şüphe"yi ifade etmekte, sonunda sahibini inançsızlığa sevkedecek bir hastalığı belirtmektedir. Söz konusu kelimeyi maddî anlamda bir rahatsızlık, kalp rahatsızlığı şeklinde anlamlandırmak ise hiçbir şekilde doğru ve mümkün değildir.

b) Âyetteki الْكَافِرُونَ *el-kâfirûn* "kâfirler" ifadesi ile kastedilenler ise, Allah'ın varlığına inanan, ancak inancında şirk bulunduranlar olmalıdır. Kelimenin başındaki *vâv* bağlacı, bunların "kalplerinde hastalık bulunan" öncekilerden farklı olduğunu, bir çeşit inkâr demek olan şirkte kalıcı bulunduklarını ve inkârı kendilerine hayat tarzı edinen kararlı kâfirler olduklarını ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında âyetin indirildiği dönem itibariyle söz konusu nitelikteki kişilerin Mekke'de fazla sayıda oldukları bilinen bir gerçektir.

c) مَاذَا أَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا "Allah bu misalle ne demek istemiştir ki!" cümlesinde inkârcıların alay konusu edindikleri şey cehennem muhafızlarının sayısıydı. İşte onlar bu soru ifadesini kullanarak alaycılıklarını kelimelere dökmüşlerdir. Benzer bir ifade, Bakara 2/26'da bu defa Yüce Allah'ın eşsiz gücünü ve sanatını ortaya koyan sivrisinek örneğinde yer almaktadır. Hacc

308 Enfâl 8/49; Ahzâb 33/12, 60.
309 Müddessir 74/31;
310 Bakara 2/10; Tevbe 9/125; THacc 22/53; Nûr 24/50; Muhammed 47/20, 29.

22/73'te, Yüce Allah'tan başka varlıklara yalvaranlara misal getirilmekte ve hepsi bir araya toplansalar da kendisine tapınılan putların bir sivrisinek dahi yaratamayacakları gündeme getirilmektedir. Dahası, sivrisinek onlardan bir şey kapıp kaçacak olsa onu geri almaya bile güçleri yetmez. Çünkü almak isteyen de acizdir, kendisinden alınmak istenen de.

Bu örneğin verilmesi konusunda Bakara 2/26'da şu ifadeler yer almaktadır: "Allah bir sivrisineği ya da daha küçük varlıkları misal vermekten hayâ etmez. İman edenler, bunun Rableri tarafından gelen bir hakikat olduğunu bilirler. Kâfirler ise, 'Allah bu misal ile ne demek istemiş ki!' derler. Bununla Allah birçoğunu saptırırken birçoğunu da doğru yola iletir. Fakat yoldan çıkmışlardan başkasını kesinlikle saptırmaz."

İşte burada da açıkça ifade edildiği üzere, kâfirler Yüce Allah'ın verdiği örnekleri alaya almakta, onların gerçekte veriliş gayesini merak etmemekte, onlara itibar edenleri ise ciddiye dahi almamaktadırlar. Bu cümleden olarak, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de durum bundan farklı değildir. Yüce Allah, cehennem muhafızlarının sayısını 19 olarak verince, onlar bununla alay ederek âhireti de hesabı da azabı da hafife almışlardı. Onlar hem sayıyı az görerek bir kibir içerisine girmişler; hem de Yüce Allah'ın gücünün ne demek olduğunu, nasıl bir kudretin sahibi bulunduğunu, aslında O'nun sayılar vererek gücünü göstermeyi değil, muhatapları imtihan etmek istediğini fark edememişlerdi.

Maksadı kaybeden inkârcılar bu şekilde gereksiz ve sonuçsuz tartışmalarda boğulup gideceklerini anlayamadılar. Sonunda, Yüce Allah'ı ve O'nun ilâhî buyruklarını sorgulamak gibi çok büyük bir ayıbı ve hatayı işlediler. Yaratıcının mesajlarını kavramaya çalışmak bir tarafa, kendilerince bir varlık veya haklılık ispatı için vahye yön vermeye kalkıştılar. Yüce Allah'ın mesajlarını beğenmeyip, verdiği bilgileri alay konusu haline getirdiler. Elbette bu haddini aşmanın önemli sonuçları olacaktı; işte âyetin devam eden bölümü bu noktada bilgiler içermektedir.

c) Vahiy - İrâde İlişkisi

Sûrenin bu uzun âyetinin ilk bölümlerinde cehennem muhafızlarının sayısı imtihan konusu yapılmakta, bu arada 19 rakamının verilmesinin dört farklı boyutunun bulunduğu ifade edilmekteydi. Kalan kısmında ise bu imtihanın sonuç olarak bazı insanların dalâletini pekiştireceği, bazılarının ise hidayetine vesile olacağı beyan edilmektedir. En sonunda, bütün bu anlatılanların insanlar için bir öğüt olduğu özellikle belirtilmektedir.

1. Allah Dileyeni Saptırır; Dileyeni Hidayete Erdirir

كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُۜ "İşte böylece Allah, dileyeni sapıklıkta bırakır; dileyeni de doğru yola ulaştırır." Âyetteki كَذٰلِكَ *kezâlike* edatı "işte, böylece", يُضِلُّ *yüdıllü* fiili "saptırmak, sapıklıkta bırakmak", يَشَٓاءُ *yeşâü* fiili "dilemek", يَهْد۪ي *yehdî* fiili ise "hidayet etmek, eriştirmek, ulaştırmak" demektir.

Sûrenin bu cümlesi, yukarıda sözü edilen cehennem muhafızları sayısının neden 19 olarak belirlendiğini cevaplandırmaktadır. Bu sayı acaba rakamsal bir değer mi ifade eder; yoksa çokluk anlamı mı verir? Bu noktalar bizim için merak konusu değildir. Önemli olan nokta şudur: Yüce Allah bir konuda bir şey dediyse, onun mutlak anlamda doğru olduğunu kabul etmek gerekir.

Müslüman, bu noktada herhangi bir tereddüdün tarafı olamaz, olmamalıdır. Sayı 19 olarak belirlenmişse, "bu niye budur da başka değildir?" gibi sorular çok anlamsızdır. Çünkü verilecek bir başka rakam için de aynı veya benzer sorular gündeme getirilecektir. Sorunun sonu yoktur, bu nedenle verilen sayıya iman gerekir.

Yüce Allah, yorumunu yaptığımız bu cümlede söz konusu sayıyı verme nedenini imtihana bağladığını açıkça beyan etmektedir. "Bu bir imtihan konusudur; dileyen iman eder, hidayete erdirilir; dileyen de alaya alıp inkâr eder, sapıklıkta kalır."

Âyette yer aldığı üzere, kendilerine kitap verilenler ve müminler bu noktada tercihlerini imandan yana belirlemişken, kalplerinde inançsızlık hastalığı bulunanlar ve kâfirler de inkârı seçmişlerdir. Tıpkı Bakara 2/26'da sivrisinek örneğinde olduğu gibi mesele bu kadar açıktır ve başka türlü açıklamalara da müsait değildir. Muhataplar imtihan ediliyorlar, herkes bunun bir imtihan olduğunu fark etmeli ve tercihini ona göre belirlemelidir.

İnsân 76/29-31'de detaylı bir şekilde ele alacağımız üzere, Yüce Allah dalâleti de hidayeti de isteyene vereceğini beyan etmektedir. Hidayet ve dalâlet konusunda istek kulundur, söz konusu isteği yaratmak ise elbette Yüce Allah'a aittir. Çünkü yaratmak eyleminde hiçbir varlık Yüce Allah'ın rakibi veya ortağı olamaz.

Öte yandan, insan iradesini ortadan kaldırmayı ifade edecek şekilde "Allah istediğini saptırır; istediğine hidayet verir" tercümesinin de çok sağ-

lıklı olmadığını söylemek durumundayız. Burada şu hususu hemen belirtmekte yarar vardır: Bakara 2/26 ve daha pek çok âyette de ifade edildiği üzere, Yüce Allah zaten sapık veya kâfir ya da zâlim olanları o hal üzere bırakır, yoksa hak etmeyenlere böyle bir son takdir etmez.

Meseleye "Allah'ın buna gücü yetmez mi?" şeklinde yaklaşılınca da cevap "elbette yeter" şeklindedir. Ancak En'âm 6/35, 149, Yûnus 10/99 ve daha pek çok âyette de belirtildiği üzere, Yüce Allah dileseydi elbette herkesi hidayete erdirirdi; fakat bunu dilemedi. Aksi takdirde, hayatın bir imtihan alanı ve süreci olması bütünüyle anlamını yitirmiş olacaktır. Meseleye bu açıdan yaklaşmak, hiçbir şekilde Yüce Allah'ın iradesine müdahale anlamını içermemektedir. Sadece, imtihanın muhatabı olan insan iradesinin fark edilmesini ve bu iradeye Yüce Allah'ın verdiği değeri ve hürriyeti anlamayı sağlamayı amaçlamaktadır.

11. Yüce Allah'ın Ordularını Sadece O Bilir

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَۜ "Rabbinin ordularını kendi Zâtı'ndan başka hiç kimse bilemez." Âyetteki يَعْلَمُ *ya'lemü* fiili "bilmek", جُنُودَ *cünûd* kelimesi ise "ordular" demektir.

Yüce Allah kıyâmeti, âhireti ve yargılanmayı inkâr edenlerin, özellikle cehennem muhafızlarının sayısını alay konusu edinenlerin bu inkârlarını cevaplandırmak üzere, kendi orduları hakkında başkalarının hiçbir bilgisinin olamayacağını vurgulu ifadelerle beyan etmektedir. Sûrenin 30. âyetinde dile getirilen "cehennem muhafızlarının sayısının 19 olduğu", bu cümle ile açıklığa kavuşturulmaktadır.

Sayıdan maksadın 19 rakamı mı olduğu, yoksa bunların her birinin birer sınıf mı oluşturduğu, dolayısıyla mahiyetlerinin nelerden ibaret bulunduğu gibi konular bütünüyle insan bilgisinin dışındadır. Yüce Allah'ın ordularını, onların mahiyetlerini, sayılarını, güçlerini ve etkinlik alanlarını O'ndan başka hiç kimse bilemez. Bu konu insan bilgisinin ve idrak alanının dışındadır.

Feth 48/4 ve 7'de de ifade edildiği üzere, göklerin ve yerin bütün orduları Yüce Allah'a aittir ve onlar sadece O'nun kontrolündedir. Hz. Nûh'a yardım eden bulutlar, yağmurlar ve yerden fışkıran gözeler, Hz. Hûd'a yardım eden ve 7 gece, 8 gün devam eden fırtına veya kasırga, Hz. Sâlih'e ve Hz. Lût'a yardım eden tabii sarsıntılar, Hz. İbrahim'e yardım eden ateş, Hz. Mûsâ'ya yardım eden asâ, deniz ve böcekler, Hz. İsa ve diğer peygam-

berlerle buluşturulan ilâhî yardım örnekleri ve daha nice nice ordular, bunların hepsi Yüce Allah'ındır ve sadece O'nun iradesi ile görev yapmaktadırlar.

Yüce Allah'ın iradeli Müslüman kulları, elbette sahipsiz bırakılmamıştır ve bırakılmayacaklardır da. Çünkü O'nun iradesiz Müslüman kulları olan tabii güçler, iradeli olan Müslüman kullarına yardıma programlanmıştır. Önemli olan, insanların kendi iradelerini Yüce Allah'ın iradesi doğrultusunda kullanmaları ve O'nun istediği gibi bir hayat yaşamaya çalışmalarıdır. 'Ankebût 29/69'da da dile getirildiği gibi, insanlar ellerinden gelen fedakârlığı yaptıklarında Yüce Allah onlara bütün yollarını açacak ve onları yardımcısız bırakmayacaktır.

İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette verilmek istenen mesaj bu doğrultuda anlaşılmalıdır. Bütün zamanların inkârcı ve alaycı kâfirleri, hayatı dünyadakinden ibaret saydıkları için, mahşere dair verilen bilgileri dikkate ve ciddiye almamakta, cehennem muhafızlarının 19 oluşunu da bu bağlamda alay konusu edinmektedirler. Oysa Yüce Allah'ın insan idrakinin üzerinde orduları, güçleri ve imkânları vardır. Âyetteki mesaj Yüce Allah'a, O'nun eşsiz ve erişilmez gücüne tereddütsüz inanmak ve güvenmekle ilgilidir. Sadece Yüce Allah'a güvenenler bu güvenlerinin sonunda mahcup ve mağlup olmayacaklarını da bilmelidirler. İnananlar bu güvenle moral bulmalı, karşıtları ise kendilerine esaslı bir gözdağı verildiğini ve inanmaya davet edildiklerini unutmamalıdırlar.

111. Vahiy Bütünüyle Bir Öğüttür

وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ "Bütün bunlar, insanlık için sadece bir öğüttür." Âyetteki ذِكْرٰى *zikrâ* kelimesi "öğüt, hatırlatma", اَلْبَشَرِ *el-beşer* sözcüğü ise "insan, insanoğlu, insanlık" demektir.

Burada sözü edilen öğüdün konusu, sûrenin 26. âyetindeki *sekar* kelimesi de olabilir; devamında onunla ilgili sayılan nitelikler de olabilir; daha sonra cehennem muhafızlarıyla ilgili verilen bilgiler de olabilir; bütünüyle vahye dair bilgilendirmeler de olabilir. Bütün bunlar, vahyin insana sunduğu geniş perspektifi göstermektedir. İsimlerinden biri zaten *zikir, zikrâ* ve *tezkira* olan bu son ilâhî vahyin bütün mesajları birer öğüt mesabesindedir ve muhataplarından sürekli ilgi beklemektedir.

Âyetteki vurgulu ifade, doğru öğüdün kaynağı hakkında bilgi vermekte, gerçek öğüdü sadece ve sadece Yüce Allah'ın vereceğini beyan

etmiş olmaktadır. İnkârcılara, kibirlilere, alaycılara, kendine varlık nispet ederek başkasına karşı hiçbir sorumluluk ve yükümlülüğü bulunmadığını sananlara hem vahyin indirildiği dönemde, hem de kıyâmet sabahına kadar verilebilecek en esaslı cevap ya da yapılacak en doğru sunum ve tebliğ, sadece ve sadece Kur'ân'la yapılan olacaktır. Hatırlatmanın ve öğüdün en güzeli, asıl ve gerçek güzelin öğüdüdür, yani Yüce Allah'ınkidir, vesselâm.

32-37. ÂYETLER:

كَلَّا وَالْقَمَرِ ﴿٣٢﴾ وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَ ﴿٣٣﴾ وَالصُّبْحِ اِذَٓا اَسْفَرَ ﴿٣٤﴾

اِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِ ﴿٣٥﴾ نَذ۪يرًا لِلْبَشَرِ ﴿٣٦﴾ لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَ ﴿٣٧﴾

"**32-37.** Hayır, hayır, (onlar yine de öğüt almazlar). Aya, dönüp gitmekte olan geceye ve ağarmakta olan sabaha yemin olsun ki, o (cehennem) büyük musibetlerin birisidir ve insanlık için, yani sizden ileri gitmek ya da geri kalmak isteyenler için uyarıcıdır."

Yüce Allah inkârcı, yalancı ve alaycı insan tipi ile onun mahşerde yaşayacağı âkıbet hakkında bilgi verdikten sonra, bu âyet grubunda da çeşitli varlıklara yemin ederek, hakkında uyarılarda bulunduğu cehennemin insanlık için çok önemli bir uyarıcı olduğunu ifade etmektedir.

a) Üç Varlığa Yemin

Sûrenin bu bölümünde, birbiriyle çok güçlü anlam ilişkisi bulunan üç varlığa yemin edilerek, vahyin aydınlık dünyasına dolaylı göndermeler yapılmaktadır.

1. *Kellâ* ve Yemin İfadeleriyle Dikkat Çekiliyor

كَلَّا وَالْقَمَرِ "Evet, evet! Ay'a yemin olsun!" Âyetteki كَلَّا *kellâ* edatı, "hayır; kesinlikle; şüphesiz", اَلْقَمَرِ *el-kamer* kelimesi ise "ay, hilal" demektir.

a) *Kellâ* Edatının Anlamları:

Bu edat hakkında Fecr 89/17'de detaylı bilgi vermiştik. Kur'ân'daki kullanımlarına bakıldığında كَلَّا *kellâ* edatının, "hayır, hayır, asla; evet, kesinlikle; şüphesiz, hakikaten, gerçek şu ki" gibi değişik anlamlar verdiği görülmektedir. Bu âyetteki kullanıma çeşitli açılardan yaklaşabiliriz:

1. Edatın bu âyetteki anlamı, inkârcı ve alaycı muhataba yönelik olarak söylenecek söze dikkatini çekmek için "evet, evet; gerçek şu ki; kesinlikle" şeklinde olabilir ki, bizim de tercihimiz bu yöndedir. Yüce Allah, vahye karşı takınılan olumsuz tavır nedeniyle muhatapları uyarmak için sarsıcı bir ifade olsun diye bu edatı kullanmış olabilir. Bu anlama göre söylenmek istenen şudur: "Ey inkârcı muhatap! Şimdi söylenecek söze bütün dikkatini yönelterek kulak ver, çünkü bundan sonraki ifadeler çok önemli gerçekleri ortaya koymaktadır."

2. *Kellâ* edatının "hayır, hayır" şeklindeki asıl anlamı kastediliyor da olabilir. Buna göre verilmek istenen mesaj şudur: "Ey nankör insan! Mesele senin zannettiğin gibi değil; yanılıyorsun; vazgeç bu tutumundan." Buradaki muhtemel gayelerden birisi, inkârcıların cehennem muhafızlarını az görerek onlara galip gelecekleri şeklindeki asılsız ve anlamsız zanlarını reddetmektir.

3. Bu edatın anlamını dilimize aktarmada tercih edebileceğimiz ifadelerden biri de "Fakat ne gezer!" sözüdür. Bir önceki anlamın devamı olarak, Yüce Allah'ın verdiği bütün bilgilere ve yaptığı uyarılara rağmen, inkârcı kişi kılını dahi kıpırdatmamakta, inkâra, yalana ve alaycılığa devam etmektedir.

b) Kur'ân'daki Yeminlerin Gayesi:

Kur'ân'da bir ifade üslubu olarak gördüğümüz yeminlerin getiriliş gayesi, yemin geleneğini takip etmek, sözü güçlendirmek, varlıkların önemine vurgu yapmak, söylenecek söze karşı muhatabın dikkatini çekmek ve söz konusu varlıkların şahitliğine vurgu yapmak olabilir. Bu itibarla, yemin ifadelerine "ilgili varlığa yemin ediyorum", "o varlıklar şahit olsun", "onları ve yaratılış gayelerini düşün" gibi anlamlar verilebilir. Hatta bazı âlimlerimiz bu tür yeminlerde anlamın söz konusu varlıkları yaratan güce, yani Yüce Allah'a yemin olduğunu beyan etmektedirler.[311] Maksat, kâinatta hiçbir varlığın anlamsız ve amaçsız yaratılmadığını fark etmek ve onların yaratılış gayeleri ile kendi yaratılışımız arasındaki ilişkiyi kurabilmektir.

Yemin konusu gündeme geldiğinde akla ilk gelen yemin, Yüce Allah'a yönelik olandır. "Allah'a yemin olsun" ifadesi, "Allah şahit olsun", "O'nu bu konuda şahit tutuyorum; O'nun şahitliğini istiyorum; O'nun şahitliğini biliyor ve O'na inanıyorum" demektir. Maksat, hayatı Yüce Allah'a iman ve O'na güven bilinciyle yaşama kararlılığıdır. Müslüman, "Allah vardır

311 Semerkandî, age., III, 518.

ve bana da hayata da şahittir" bilinciyle yaşayan insandır. İşte yeminler bu bilinci ifadede önemli bir yer tutar.

11. Aya, Geceye ve Gündüze Yemin Ediliyor

Yüce Allah bu sûrede üç şeye yemin etmekte, muhatapların dikkatini bu varlıklara çekmektedir.

a) "Ay"a Dikkat Çekiliyor

وَالْقَمَرِۙ "Ay'a yemin olsun!" Yüce Allah'ın bu âyet grubundaki ilk yemin konusu "ay"dır. Ayın "hilâl"den "dolunay"a doğru sahip olduğu evreler, aydınlanmanın kozmik âlemdeki örneklerinden biridir. Ay, nasıl ki gece karanlığını peyderpey aydınlatmak için ışık yansıtmaya programlanmış ise, ilâhî vahyin gönderiliş amacı da cehalet karanlıklarını peyderpey kaldırıp, yerine Kur'ân aydınlığını getirmektir. Evreleri olan bir gezegenin burada zikredilmesi, risaletin ilk dönemlerini, yani hilâl evresini hatırlatmaktadır. Artık yavaş yavaş bu aydınlanma dolunaya dönüşecek ve bütün dünya insanlığını etkisi altına alacaktır. Âyette böyle bir mesaj inceliğinin bulunması, Kur'ân'ın eşsiz ve erişilemez anlam dünyasının bir sonucudur.

b) "Dönüp Giden Gece" Hatırlatılıyor

وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَۙ "Dönüp gitmekte olan geceye yemin olsun." Âyetteki الَّيْلِ *el-leyl* kelimesi "gece", اَدْبَرَ *edbera* fiili ise "arkasını dönüp gitmek, geçip gitmek" demektir.

Yüce Allah, önceki âyette Ay'a yemin ettikten sonra, şimdi de onunla uyumlu olacak şekilde "gece"ye dikkat çekmektedir. Ay'ın gece ile ilgisi aşikârdır. Ay'ın ışık yansıtıcı özelliği nedeniyle, gece zifiri karanlıktan kısmen kurtulmakta, böylece karanlığın devamlı olmadığı, içinden çıkma anlamında bir aydınlığın sürekli bulunduğu duygusu insana verilmektedir.

Âyetteki اَدْبَرَ *edbera* fiiline bazı âlimlerimiz "gündüz ve sabahtan sonra dönüp gelmek" anlamını vermişlerdir.[312] Bir sonraki âyette "ağaran sabâh" ifadesi yer aldığı için, bu tercihin çok sağlıklı olmadığını düşünmekteyiz. Gecenin dönüp gelmesi için öncelikle araya bir sabahın girmesi gerekir. Bu nedenle, söz konusu fiilin bu âyette "geçip gitmek, bitmek" anlamının daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Gece'nin Ay ile ilişkisi karanlığının delinmesi, yani giderilmesi şeklindedir. Bir sonraki âyette de "ağaran sabah" ifadesi

312 Ferrâ, age., III, 204; Semerkandî, age., III, 518; Râzî, age., XXIX, 209.

geldiği için, aradaki yeminin "geçip gitmekte olan gece" şeklinde anlaşılmasının daha isabetli olacağı anlaşılmaktadır.

إِذْ أَدْبَرَ *iz edbera* ifadesi Mekke ve Kûfe'lilerce إِذَا دَبَرَ *izâ debera* şeklinde de okunmuştur ki, âlimlerimiz bu okuyuşla anlamın değişmediğini ve maksadın "gecenin bitmesi" olduğunu belirtmişlerdir.[313]

"Ay"ın temsil ettiği vahyin aydınlatıcı yönü, cehalet, şirk ve inkâr karanlıklarını sembolize eden "gece"nin bitmesini de beraberinde getirmektedir.

c) "Ağaran Sabah" Müjdeleniyor

وَالصُّبْحِ إِذَا أَسْفَرَ "Ağarmakta olan sabaha yemin olsun!" Âyetteki الصُّبْح *es-subh* kelimesi "sabah", أَسْفَرَ *esfera* fiili ise "ağarmak, parlamak, aydınlanmak" demektir.

Yüce Allah, bu sûrede inkârcıları uyarmak için dile getirdiği çeşitli gerçekleri detaylandırarak açıklamıştı. Ardından üç varlığa yemin ederek yeniden onlara yönelik bir hatırlatmada daha bulunmaktadır. "Ay" ve "dönüp giden gece"den sonra, bu ikisiyle yakın anlam ilişkisine sahip üçüncü bir değere, "ağaran sabah"a sıra getirilmektedir.

Bu üç varlık, inkârcıların gözlerinin önünde ve sürekli olarak bu işlevlerini devam ettirmektedir. Esasında burada dile getirilen dönüşüm, bu dünya hayatının da bir dönüşümü olacağını, mahşerin, hesabın, ödül ya da azabın mutlaka gerçekleşeceğini insanlara hatırlatmaktadır. Cehennemi ve onun şiddetini inkâr edenlere bunun mutlaka gerçekleşeceği bilgisi, bu tür dönüşüm örnekleriyle verilmektedir.

Yüce Allah, Kur'ân'da çeşitli sûrelerde zaman kavramına yemin etmekte ve zamanın önemine dikkat çekmektedir. Kur'ân'da "kararmaya başlayan geceye ve ağarmaya başlayan gündüze",[314] "şafağa ve geceye",[315] "fecre, on geceye, çift varlıklara ve Tek olana, ayrıca geçip gideceği zaman geceye",[316] "güneşin ışığını ortaya çıkartan gündüze ve ışığı kaplayan

313 Taberî, age., XXIX, 162.
314 Tekvîr 81/17-18.
315 İnşikaak 84/16-17. Bu âyette geçen eş-şefak kelimesine genellikle gün başı veya sabah öncesi zaman anlamı verilse de esasında bu kelime günbatımından sonraki alkaca karanlık demektir. (Konuyla ilgili geniş açıklamalarımız için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri III-IV, s. 165-166.)
316 Fecr 89/1-4.

geceye",[317] "ışığı kaplayan geceye ve göründüğü zaman gündüze",[318] "gündüzün aydınlığına ve bastırdığı zaman geceye"[319] ve nihayet "akıp gitmekte olan asra, yani zamana, yani ömre"[320] yemin edilmektedir. Bütün bu yeminlerde bir umut ortaya konulmakta ve çaresizliklerin Müslümanın hayatında yeri bulunmadığı öğütlenmektedir. Vahyin aydınlığıyla buluşmanın, isteyen için her zaman mümkün olduğu duygusu verilmektedir. Yeminlerdeki hedef daha sorumlu ve daha bilinçli birer Müslüman olunmasını sağlamaktır.

Yaşanan dönüşüm nasıl ki ağaran sabah ile devam etmektedir; aynı şekilde karanlıklarla geçen bir hayatın içinde "Ay" gibi aydınlık vesileleri aranmalıdır. Aslında her karanlığın, bağrında bir aydınlık barındırdığı bilinmelidir. İşte hayatın karanlıklarının içerisindeki aydınlıklar vahyin sunduklarıdır, yani Kur'ân'dır. Karanlıkların kalıcı olmadığı ve bunların bir kader oluşturmadığı duygusuyla vahye sarılmanın öğütlendiği Kur'ân'da, muhataplar sürekli olarak aydınlıkla müjdelenmekte, çeşitli sıkıntıların yaşandığı bu hayatın sonunda aydınlığın geleceği beyan edilmektedir. Bu hayatı şeklen zor ve karanlık gibi yaşayanlar, mahşer aydınlığıyla karşılanacaklarını bilmelidirler. Meleklerin selamı, ödüllerin en güzelleri ve ilâhî mağfiretin parlattığı yüzlerin sahipleri olmak onları beklemektedir. Dünyada vahyin ağarttığı hayatların sahipleri, 'Abese 80/38'de de müjdelendiği gibi sevinçten parıldayan yüzlerin sahipleri olacaklardır.

Ramazan günlerinde oruç nedeniyle çekilen geçici sıkıntılar nasıl ki iftar ile son buluyorsa, nasıl ki fedakârlığa dayalı bir oruç dönemi bayram ile nihayete eriyorsa, İslâmoğlu'nun dediği gibi, aynı şekilde ramazanlaşan bir hayat için ölüm ve mahşer de inşâallah bayram olacaktır. Rabbimiz, bizi ve bütün müminleri dünya hayatını ramazanlaştırıp âhiretini bayram edenlerden kılsın!

b) Cehennem - Uyarı İlişkisi

Yüce Allah, yemin ifadelerinden sonra, bunların gerekçesi olan konuyu gündeme getirmekte ve bütünüyle insanlara, özellikle inkârcılara yönelik olarak azabın şiddetine dikkatleri çekmektedir.

317 Şems 91/3-4.
318 Leyl 92/1-2.
319 Duhâ 93/1-2.
320 'Asr 103/1.

ı. Sekar Cehennemi En Büyük Belâlardan Biridir

اِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِۙ "O (cehennem), en büyük (musibet)lerin birisidir." Âyetteki اِحْدَى ıhdâ kelimesi "biri, ilki", *el-kübrâ* kelimesinin çoğulu olan الْكُبَرِ *el-küber* sözcüğü ise "en büyükler" demektir.

Burada sözü edilen mesele, Sekar cehenneminin en büyük sıkıntılardan birisi oluşuyla ilgilidir. اِنَّهَا *innehâ* ifadesindeki *hâ* dişil zamiri, 26. âyetteki *sekar* kelimesine gitmektedir. Bazı âlimlerimize göre, âyette verilmek istenen mesaj, Sekar denen cehennemin, ateşteki derecelerin en büyüğü olduğu ile ilgilidir.[321] Anlaşılan o ki, cehennemde bundan başka yerler, yani şiddeti farklı mekânlar da vardır. Zaten 26. âyetin yorumunda da belirttiğimiz üzere, cehennemin *cehennem* ve *cahîm* "harlı ateş", *nâr* "ateş", *sa'îr* "tutuşmuş, harlı alev", *lezâ* "şiddetli, kavurucu ateş" ve *hutame* "kırıp geçiren, yüreklere işleyen ateş" gibi 7 tane ismi ve muhtemelen şiddetine göre de 7 farklı mekânı vardır. İşte bu âyette, Sekar cehenneminin en şiddetli azap yerlerinden biri olduğu mesajı verilmektedir.

Vahye karşı en büyük düşmanlıkları yapan, çeşitli planlar ortaya koyup müminleri sıkıntıya düşürmeye çalışan, ilâhî bilgilendirmelere ve risalete karşı derin öfke duyan kişiler, Nebe' 78/26'da ifade edildiği gibi mahşerde buna uygun bir azap ile karşılanacaklarını bilmelidirler. İnsanlar vahye karşı nasıl bir tutum ortaya koymuş, ne tür bir tavır içerisine girmişler, hangi boyutta bir entrikanın ve hezeyanın peşinden koşmuşlarsa, mahşerde buna uygun bir âkıbetle karşılanacaklarını unutmamalıdırlar.

Müslüman, tavrını ve tercihini Hakk'tan yana belirleyen insandır. İlâhî bilgilendirmeler ondan nasıl davranmasını ve ne tür bir fedakârlıkta bulunmasını istiyorsa, o uğurda çalışmayı canına minnet sayar, saymalıdır. Aksi takdirde etrafa savrulmaktan ve bâtıl yola sapmaktan kurtulmayı başaramaz.

ıı. Uyarı Bütün İnsanlığa Yöneliktir

نَذ۪يرًا لِلْبَشَرِۙ "(Azap bilgisi) bütün insanlık için uyarıcıdır." Âyetteki نَذ۪يرًا *nezîr* kelimesi "uyarıcı", الْبَشَرِ *el-beşer* sözcüğü ise "insanlık" demektir.

Bu ifade, önceki âyeti açıklamakta, en büyük belâlardan biri olan Sekar cehenneminin, aynı zamanda bütün insanlık için bir uyarıcı olduğunu

321 Semerkandî, age., III, 518.

beyan etmektedir. Gramer açısından bu cümle öncekinin açıklaması konumundadır. Her iki durumda da bu âyet, Sekar cehennemi ile ilgili bildirimlerin Kur'ân'da yer almasının gerekçesini ortaya koymaktadır ki bu gerekçe "uyarıcılık"tır.

111. Önde Olmak veya Geride Kalmak İsteğe Bağlıdır

لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَ "(Yani) sizden ileri gitmek ya da geri kalmak isteyenler için (uyarıcıdır)." Âyetteki شَٓاءَ *şâe* fiili "dilemek, istemek", يَتَقَدَّمَ *yetekaddeme* fiili "önde olmak, öne geçmek", يَتَاَخَّرَ *yeteehhara* fiili ise "arkada kalmak, geride olmak" demektir.

Sûrenin bu âyeti de öncekileri açıklamakta ve insan iradesine verilen değeri ortaya koymaktadır. En büyük azaplardan biri olup bütünüyle insanlık için bir uyarıcı olarak tanıtılan Sekar cehenneminin bu durumu muhatapların bilgisine ve dikkatine sunulmaktadır.

a) Uyarılara karşılık, isteyen duyarlı davranıp ibadet ve itaatte öne geçer, dolayısıyla Sekar cehenneminden kurtulanlar arasına katılır. İsteyen de duyarsızlık gösterip isyana devam eder ve mahşerde azabı hak edenlerden olur. Kişi serbesttir, sonuçlarına katlanmak kaydıyla dilediği gibi hareket edebilir. Bu yoruma göre, "öne geçmek" müminler arasına girip cennetlik olmayı, "geride kalmak" ise kâfir olup azapta kalmayı tercih etmek anlamına gelmektedir.

Bu yaklaşım Kehf 18/29, Teğâbün 64/2 ve İnsân 76/3'teki temel sınıflandırmadan destek almaktadır. Âyette iradesini kullanan insanların bu genel kategoride yer almasının zorunluluğu ifade ediliyor demektir. Bu uyarıya muhatap olan herkes, bir şekilde karar verecek ve isterse haktan yana, isterse şerden yana tavrını ortaya koyacaktır.

b) Âyette sözü edilen "önde olmak veya geride kalmak" ifadesini önceki âyetten bağımsız olarak da anlayabiliriz. Bu durumda, önceki âyetteki mesaj bütün insanlığa yönelik anlaşılır ve daha çok inkârcılara gözdağı vermeyi amaçladığı kabul edilir. Bu âyette ise mesaj müminlerle ilişkilendirilmiş olur. Gerçek müminlerin bile bazen günaha bulaşabileceklerine ve bu nedenle uyarılmaları gerektiğine işaret ediliyor demektir.[322]

Müminlere veya müttakîlere hidayet olan bu ilâhî vahiy, içerdiği bütün esasları itibariyle herkese mesaj vermeye devam etmektedir. "Ey

322 Esed, age., s. 1208'de 24. not.

iman edenler! İmanınızı güvene dönüştürün"[323] âyetinde de, benzer başka âyetlerde de olduğu gibi, Yüce Allah hidayet üzere olanların hidayetini ve müminlerin imanını artırmak için onlara yeni bildirimlerde bulunmaktadır. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyeti de bu türden bir hitap olarak kabul etmemizde hiçbir sakınca yoktur.

Âyetlerin birden çok anlam ihtimali bulunması Kur'ân'ın zenginliğinin bir sonucudur. Mesaj ve maksat yanlış bir tarafa yönlendirilmiyor, anlam çarpıtılmıyor ve gerektiğinde yorumun başka delilleri de bulunabiliyorsa, farklı anlamlara ulaşmakta hiçbir sorun yoktur. Aksine, bu anlamların bulunması "tedebbür" denilen ve meselenin köküne inmeyi gerektiren düşünme ve araştırma biçiminin bir gereğidir.

Sekar cehennemine gidecekler içerisinde elbette öncelikle Velîd b. Muğîra ve onun gibi vahiy ve hakikat düşmanları yer almaktadır. Ancak önceleri iman edenlerden bulunan ve daha sonra bu imanı terk edip vahyin karşısında yer alanlar da benzer bir son ile karşılaşacaklardır. Bu yüzden, mesajı herkese yönelik olarak anlayıp yorumlamak, tek tip yoruma göre çok daha isabetli ve yararlıdır. Yüce Allah, iradesini haktan yana belirleyip, hak yol üzere devamlı kalmak isteyenlerin yardımcısıdır.

Ne mutlu, bu yönde davranıp bütün ateş azabı türlerinden uzak kalanlara ve cennet ödülleriyle buluşturulanlara! Cennet nimetlerine kavuşacak kişilerden olmayı niyaz ediyoruz.

38-48. ÂYETLER:

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾ اِلَّٓا اَصْحَابَ الْيَمِينِ ﴿٣٩﴾

فٖي جَنَّاتٍ يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿٤٠﴾ عَنِ الْمُجْرِمٖينَ ﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ فٖي سَقَرَ ﴿٤٢﴾

قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلّٖينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكٖينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَٓائِضٖينَ

﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدّٖينِ ﴿٤٦﴾ حَتّٰٓى اَتٰينَا الْيَقٖينُ ﴿٤٧﴾

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعٖينَ ﴿٤٨﴾

323 Nisâ' 4/135.

"**38.** Her nefis, kazandığının karşılığında tutukludur. **39.** Ancak sağın adamları (defterini sağ tarafından alanlar) hariç. **40-42.** Onlar cennetlerdeyken, 'Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?' diye suçluların durumundan soracaklar. **43-47.** (Suçlular ise şöyle) cevap vereceklerdir: 'Biz, salât edenlerden değildik. Yoksulu da doyurmazdık. (Bâtıla) dalanlarla birlikte biz de boş şeylerle meşgul olurduk. Dahası, Hesap Günü'nü de yalanlardık. Sonunda hakikat(i ortaya çıkartan ölüm) bize gelip çattı.' **48.** (Bekledikleri) şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermeyecektir."

Sûrenin bu âyet grubunda öncekilerle de uyumlu olacak şekilde, inkârcı ve alaycı kişilerin mahşerdeki perişan durumları ele alınmakta, kendilerine sorulacak bazı sorular ve onların vereceği cevaplar ile yapacakları itiraflara yer verilmektedir.

a) Mahşerdeki Rehinlik ve Bundan Kurtulanlar

Yüce Allah, özellikle inkârcılara gözdağı vermek üzere, mahşerde bir tutukluluk halinin bulunacağını gündeme getirmekte ve bu halden kurtulanların olacağını haber vermektedir.

1. İnsanlar Kazandıklarına Karşılık Rehin Olacaktır

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ "Her nefis, kazandığının (edindiğinin) karşılığında tutukludur." Âyetteki نَفْسٍ *nefs* kelimesi "can, insan", كَسَبَتْ *kesebet* fiili "kazanmak, elde etmek", رَهِينَةٌ *rahîneh* sözcüğü ise "tutuklu, rehin" demektir.

a) En'âm 6/70'de de yer aldığı üzere, dünya hayatına dalarak eğlenceyi ve geçici zevklerini din haline getirenler dünyadaki amellerinin karşılığında bir çeşit rehinlik yaşayacaklardır. Kazandıkları şeyler ve sahip oldukları inkâr, onların kötü sonlarını belirlemede etkili ve belirleyici olacaktır.

Tûr 52/21'deki ifadeye göre, âhiretteki rehinlik, mutlak anlamda olumsuz bir yapı arz etmemektedir. Çünkü o âyette, imanlı atalarını imanla takip edenlerin onlarla mahşerde buluşturulacağı ve amellerinde hiçbir eksiltilmenin yaşanmayacağı belirtilerek, her insanın âkıbetinin kendi kazandığına bağlı olduğu beyan edilmektedir. Anlaşılan o ki, Yüce Allah insanı âdeta kendisine borç vermiştir. İnsan bu borç karşılığında rehindir, ancak kulluk ve fedakârlık yaparak kendisini kurtaracaktır.[324]

324 İslâmoğlu, age., s. 1050'de 6. not.

b) Bir sonraki âyette yer alan istisna cümlesi, burada sözü edilen tutukluluk halinin olumsuz bir şekilde gerçekleşeceğini ve bir anlamda ceza oluşturacağını ortaya koymaktadır. Durum böyle olunca, özellikle yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki كُلُّ نَفْسٍ *küllü nefs* "her nefis" tamlamasının "her kâfir kişi" anlamına geldiğini söylemekte bir sakınca yoktur. Çünkü sonraki âyetteki istisna cümlesi "amel defterini sağ taraftan alanları" içermekte, dolayısıyla geriye söz konusu defteri "sol taraftan" alanlar kalmaktadır ki onlar da zaten inkârcılardır.

c) Âyetteki كُلُّ نَفْسٍ *küllü nefs* "her nefis" tamlaması, aslında "her can" anlamına gelse de Tûr 52/21'deki كُلُّ امْرِئٍ *küllümriin* tamlaması, maksadın "her insan, fert, kişi" olduğunu ortaya koymaktadır. Âyetlerin birbirini açıklama özelliği nedeniyle, bazı yerlerde farklı kelimeler kullanılmış olsa da verilmek istenen mesajı anlatmakta sıkıntı yaşanmamaktadır.

d) Bu âyette çok önemli bir hususa daha dikkat çekildiği kanaatindeyiz. Sûrenin 36 ve 37. âyetlerinde insan iradesine göndermede bulunulmuş ve yapılan uyarılardan isteyenlerin öğüt alacağı beyan edilmişti. Bu mesajlara uygun olarak, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de aynı şekilde kişilerin mahşerdeki konumlarını dünya hayatındaki kendi kazanımlarının belirleyeceği ifade edilmiş olmaktadır. بِمَا كَسَبَتْ *bimâ kesebet* "insanın kazandığı/edindiği şey" ifadesi, kişinin dünya hayatındaki tercihleridir, kesbettiği şeylerdir, yani hem kalbiyle onaylayıp karar verdiği, hem de bu doğrultuda bedeniyle uyguladığı şeylerdir.

Burada insan iradesine yapılan vurgu, âyetteki devrik yapıdan da açıkça anlaşılmaktadır. Cümlenin sonundaki رَهِينَةٌ *rahîne* kelimesi normal olarak بِمَا كَسَبَتْ *bimâ kesebet* ifadesinden önce gelmeliydi. Ancak mesaja vurgu katmak için bu diziliş tercih edilmiş ve sorumluluğun kişinin kendi kazanımları sonucunda şekilleneceği beyan edilmiştir.

Yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyette sözü edilen konu mahşerle ilgilidir ve burada, insanların dünya hayatında kazandıklarına karşılık âhirette bir tutukluluk halinin gerçekleşeceği beyan edilmektedir. Âyet, kişilerin sorgulanmadan bırakılmayacağı, herkesin mutlak surette yargılanacağı mesajını vermeyi amaçlamaktadır. Amel defterini sağ taraftan alanlar kurtulacak; diğerleri ise hak ettikleri azapla buluşturulacaklardır.

11. *Ashâbü'l-Yemîn* Tutuklu Olmayacaktır

اِلَّٓا اَصْحَابَ الْيَم۪ينِۜ "Ancak sağın adamları (defterini sağ tarafından alanlar) hariç." Âyetteki اَصْحَابَ الْيَم۪ينِ *ashâbü'l-yemîn* tamlaması, "sağın adamları, yeminin sahipleri, amel defteri kendilerine sağ taraftan verilenler" demektir.

Önceki âyette yer alan ve mahşerdeki tutukluluk halini haber veren mesajın bütün insanlık için olumsuz anlamda gerçekleşmeyeceği, bazı insanların bunun dışında bırakılacağı işte bu âyette dile getirilmektedir. İstisna edilenlerin daha az, diğerlerinin daha fazla olacağından hareketle, büyük çoğunluğun bu tutukluluk halini yaşayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Kurtulanlar "sağın adamları" olacaktır.

Ashâbü'l-Yemîn "Sağın Adamları" İfadesi Ne Demektir?

Beled 90/18'de de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, Kur'ân'da cennet ödülleri veya cehennem azabı konularının işlendiği yerlerde kullanılan tabirlerden biri de "sağın adamları" ifadesidir. Bu ne anlama gelmektedir?

اَصْحَابَ الْيَم۪ينِ *ashâbü'l-yemîn* tamlamasına, "iyiler"[325] veya "dürüstlüğe ve erdemliliğe erişmiş olanlar"[326] anlamı da verilebilir. Âyetteki الْيَم۪ينِ *el-yemîn* kelimesinin asıl anlamından hareketle şu hatırlatmaların yapılması gereklidir:

a) Genel olarak "yemin" veya "organ" demek olan *el-yemîn/el-eymân* kelimeleri, "sağ el",[327] "sağ taraf",[328] "kuvvet",[329] "yemin",[330] "ahit",[331] "güvenilen yan, kişinin şüphelenmeyeceği taraf"[332] anlamlarına geldiği gibi, ayrıca مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ *mâ meleket eymânuküm* şeklinde kullanıldığında mecâzî bir anlam kazanır ve sağ ellerin sahipliği "kişinin sahip olması" manasını verir.[333]

325 İslâmoğlu, age., s. 1191.
326 Esed, age., s. 1271.
327 İsrâ 17/71; Tâhâ 20/17; Vâkı'a 55/8, 27; Hâkka 69/19; Müddessir 74/39; İnşikaak 84/7.
328 A'râf 7/17; Kasas 28/29; Hadîd 57/12; Tahrîm 66/8; Me'âric 70/36-37.
329 Zümer 39/67. Benzer örnek için bkz. Sâffât 37/93; Hâkka 69/45.
330 Bakara 2/225; Mâide 5/89; En'âm 6/109; Nahl 16/94; Nûr 24/53; Fâtır, 35/42.
331 Tevbe 9/12; Kalem 68/39.
332 Sâffât 37/28.
333 Nisâ' 4/3, 24, 25, 36; Nahl 16/71; Mü'minûn 23/6; Nûr 24/31, 33, 58; Rûm 30/28; Ahzâb 50, 55; Me'âric 70/30.

b) Bizim "sağ el" anlamını verdiğimiz âyetlerdeki *el-yemîn* kelimelerine "cennet" anlamı da verilmiştir.[334] Ancak biz bu kullanımların "sağ el" anlamına geldiğini, buradaki sağ elin, âhiret şartlarına göre de olsa, yine vücudun sağ tarafıyla ilgili bir organ olacağını, bu nedenle ifadelerin "sağ taraf" anlamına alınması gerektiği kanaatindeyiz.[335]

c) Yorumunu yaptığımız Müddessir 74/39 ve Beled 90/18'de de olduğu gibi, *ashâbü'l-yemîn* veya *ashâbü'l-meymeneh* ifadeleri "âhirette amel defterini sağ taraftan alanlar" demektir. İsrâ 17/71, Hâkka 69/19 ve İnşikaak 84/7'de konu açıkça "kitabı/amel defteri veya karnesi kendisine sağ tarafından verilenler" şeklinde geçmektedir. Vâkı'a 56/27'deki tamlama ile Müddessir 74/39'daki ifade *ashâbü'l-yemîn* şeklinde yine aynı anlamda kullanılmaktadır. Âyetlerin birbirini anlam olarak desteklemesi ve tamamlaması açısından bakıldığında bunun böyle olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

d) Söz konusu tamlamalar "âhirette amel defterini sağ taraftan alanlar" şeklinde anlamlandırıldığı gibi, "dünyadayken Yüce Allah'a verdikleri kul olma yeminine sadık kalanlar" anlamında da kabul edilebilir. Bu anlam, kişinin yaratılışına uygun olarak, fıtratının gereği ve yaratılırken organlara Yüce Allah'ın programladığı ilâhî kodlamaya uygun bir şekilde zımnen yapıldığı kabul edilen bir yemini de hatırlatabilir. Dünya hayatında "Hakk'a kul olma yemini"ne sadık kalanlar ve bu doğrultuda hayat yaşayanlar, âhirette bu sadakatlerinin karşılığı olarak cennetle ödüllendirileceklerdir.

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette kastedilenlerin çocuklar olduğu ve inkârcıların cehenneme girme nedenlerinin neler olduğunu bilmedikleri için bunu onlara soracakları ifade edilmektedir.[336] İlk etapta doğru gibi görünen bu yaklaşım, "amel defterinin sağ taraftan verilmesi" ifadesiyle çelişmektedir. Çünkü çocuklara amel defteri verilmeyeceği için bu yaklaşım ikna edici değildir.

Enbiyâ 21/101-102'de ifade edildiğine göre, haklarında olumlu karar verilenler azaptan uzak tutulacaklar, hatta cehennemin uğultusunu dahi işitmeyeceklerdir. Mahşerdeki tutuklamadan etkilenmeyecek kişiler mutlaka olacaktır. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyet bunun haberini vermektedir.

---

334 Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'ân, s. 506.
335 Yemîn kelimesinin anlamı hakkında bkz. Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, s. 591-592.
336 Ferrâ, age., III, 205; Semerkandî, age, III, 518.

111. Müminler Suçluların Durumunu Soracaklar

فِي جَنَّاتٍ يَتَسَاءَلُونَ عَنِ الْمُجْرِمِينَ "Onlar cennetlerdeyken, suçluların durumundan soracaklar." Âyetteki جَنَّاتٍ *cennât* kelimesi "cennetler, bahçeler", يَتَسَاءَلُونَ *yetesâelûne* fiili "soruşturmak", الْمُجْرِمِينَ *el-mücrimîn* kelimesi ise "suçlular" demektir.

Yorumunu yapmakta olduğumuz 40 ve 41. âyetlerde, 39. âyette yer alan ve tutukluluktan istisna edilen *ashâbü'l-yemîn*in durumuna dair bilgiler verilmektedir. Önce, onların tutukluluktan uzak halleri gereği nerede bulunacakları, ardından ne yapacakları konusu ele alınmaktadır.

Kur'ân'da "konuların zıddıyla anlatılması usulü" takip edilmektedir ki buna "mesânîlik" adı verilmektedir. İyiler-kötüler, hak-bâtıl, müminler-kâfirler, cennet-cehennem, aydınlık-karanlık, dünya hayatı-âhiret hayatı, ödül-azap gibi kavramlar büyük çoğunlukla peş peşe ele alınır ki, muhataplar bir konuyu okurken zıddını da bilmiş olsunlar. Bu metot, konuların etraflıca kavranabilmesinde çok önemli bir anlatım biçimidir. Kur'ân'ın ifade üsluplarından olan bu metot gereği, sûrenin önceki bölümlerinde alaycı inkârcılar ve gidecekleri cehennem azabı ele alındıktan sonra, şimdi de kul olma yeminine sadık kalanlar ve alacakları ödüller dile getirilmektedir:

a) Âyetteki فِى جَنَّاتٍ *fî cennât* ifadesi, onların cennetlerde, yani nimet yurtlarında bulunacaklarını ortaya koymaktadır. Buradan hareketle tutukluların böyle bir sonu elde edemeyeceklerini ve yerlerinin cehennem olacağını söyleyebiliriz. Nitekim sûrenin 26. âyetinde, inkârcıların gideceği yer Sekar cehennemi olarak ilan edilmekte ve barınak veya sığınaklarının(!) da azap olacağı bildirilmektedir.[337]

***Cennet/Cennât* Kelimesinin Anlamı:**

Cennât kelimesi, *c-n-n* kökünden gelen *cennet* sözcüğünün çoğuludur. Bu kelime, "örtülü, saklı yer, bahçe" anlamlarına gelmektedir. Aklı örtülü olduğu için delilere *mecnûn* denilir. Görünmedikleri için, saklı varlıkların bir bölümüne *cinn* adı verilmektedir. Ana rahminde saklı ve korunaklı olduğu için insan embriyosuna da *cenîn/ecinne* denmektedir. Kelimenin "bahçe" anlamı da, diğer anlamlarla yakından ilgilidir; çünkü ağaçlar, yapraklar, çiçekler ve meyveler toprağı örttükleri ve toprak âdeta saklı bir halde yukarıdan görünmediği için bahçeye de *cennet* adı verilmektedir.

337 Kaari'a 101/9-11.

Müminlere vaad edilen "cennetler" de benzer şekilde bahçeler anlamıyla aynı temele sahiptir ve mahşerdeki cennetlerin yapısı muhtemelen dünyadaki bahçelere benzer şekilde gerçekleştirilecektir. Elbette buradakilerden çok daha güzel ve durulmaya değer bir mahiyette hazırlanmış olacaklardır. İşte âhirette amel defterleri kendilerine sağ taraflarından verilecek kişiler bu cennetlerde ağırlanacaklardır, âyette bildirilen husus budur.

b) Cennet ödülleriyle buluşturulacak müminler orada boş durmayacaklar ve çeşitli meşguliyetlere sahip olacaklar, ancak bu meşguliyetten dolayı yorulmayacak ve bıkkınlık içerisine girmeyeceklerdir. Bu konuda Hıcr 15/48, Fâtır 35/35 ve Yâsîn 36/55'te çeşitli bilgiler yer almaktadır. Ğâşiye 88/8-10'da geniş bir şekilde açıkladığımız üzere, cennetlikler orada sahip olacakları işlerden mutlu ve memnun olacaklardır. Cennetliklerin meşguliyetlerinden birisi de, yorumunu yapmakta olduğumuz âyetlerde şu şekilde yer almaktadır:

يَتَسَآءَلُونَۙ عَنِ الْمُجْرِمِينَۙ "Onlar (cennetlerdeyken) suçluların durumundan sorarlar." Bu cümlenin iki şekilde tercümesi yapılabilir:

İlki, mealde tercih ettiğimiz tercümedir. Buna göre, soruyu soranlar da, soru kendilerine sorulanlar da cennetlikler olarak kabul edilebilir. Zemahşerî'nin dediği gibi, kendilerine soru sorulan müminler, daha önce bu soruyu suçlulara sormuş olanlardır. Şöyle denmek isteniyordur: "Biz, onlara 'Sizi ateşe sokan sebep nedir' diye sormuştuk." Râzî, bu tercihe başka bir açıdan daha yaklaşmakta ve suçluları henüz görmedikleri için, soruyu müminlerin birbirlerine soracaklarını ifade etmektedir. Daha sonra cehennemlikleri azabın içerisinde gördüklerinde ise, devam eden soruyu onlara yöneltmiş olacaklarını beyan etmektedir. Her iki izah tarzı da doğrudur ve kabul edilebilir bir mantığa sahiptir.

İkinci olarak, bu ifadeye "Onlar (cennetlerdeyken) suçluların durumunu sorarlar" anlamı da verilebilir. Bu durumda الْمُجْرِمِينَۙ *el-mücrimîn* kelimesinin başındaki عَنِ *'an* edatı "zâid", yani anlama doğrudan katkısı olmayan bir edat olarak kabul edilmiş olur. Cennetliklerin, azapta olan suçluları orada görünce durumlarını soracakları böylece ifade edilmiş olmaktadır.

Mücrim Ne Demektir?

Mücrim kelimesi, *c-r-m* kökünden türetilen bir isimdir ve özet olarak "günah, cürüm veya suç işlemek" anlamına gelmektedir. الْمُجْرِمِينَۙ *el-mücrimîn*, "suç işlemeyi hayat tarzına dönüştüren veya suçu savunan kişiler" demektir.

Mücrimlerin Özellikleri Nelerdir?

Kelime anlamında da belirttiğimiz gibi, bunlar sürekli günah veya suç işleyenlerdir. Kur'ân'da zikredildiğine göre mücrimler "af kapsamı dışında bırakılmışlardır."[338] Bu insanlar, "yüzü korkudan ve dehşetten dolayı moraranlar, körleşenler" şeklinde tanıtılmakta ve azabın muhatapları olarak sunulmaktadırlar.[339]

Bunların, "başları eğik ve mahcup bir şekilde diriltilecekleri"[340] ve "kendilerinden intikam alınmasını gerektirecek şekilde suç işleyenler oldukları" anlaşılmaktadır.[341] Ayrıca mücrimlerin, "azabın içerisinde çok uzun süre kalacakları",[342] çünkü "Müslüman olmayı değil, teslim olmamayı tercih ettikleri" belirtilmektedir.[343] Yani bir anlamda mücrimlik, günahtan kaçınmak için Allah'a teslim olmayı değil, günah işlemek için teslimiyetten kaçınmayı ifade etmektedir.[344]

Mücrimler, şımarık Kaarûn özelinde "suçlular" şeklinde tanıtılmakta, bunlar için mahşerde günahları nedeniyle sorgulama ihtiyacı bile hissedilmeyeceği beyan edilmektedir.[345] Öyle anlaşılıyor ki bunlar, insanların en azgınları arasında yer almaktadırlar. Nitekim günahları nedeniyle sorgulanmayacak bu kişilerin, simalarından tanınacakları ifade edilmektedir.[346]

Toplumda mücrimler, bozgunculuk yapan liderler ve kendini aldatanlar,[347] cinsel sapkınlık yapanlar,[348] hakkı istemeyenler,[349] Allah'a karşı yalan iftira edenler,[350] insanlara inanç özgürlüğü tanımayanlar[351] ve insanları yoldan saptıranlardır.[352] İnanç ve inananlar bağlamında düşündüğümüzde bunlar müminlere gülen, onların yanına gittiklerinde onlarla alay eden, bu alaycılık sonrasında kafadarlarının yanına keyifle ve eğle-

---

338 Tevbe 9/66.
339 Tâhâ 20/102.
340 Secde 32/12.
341 Secde 32/22.
342 Zuhruf 43/74.
343 Kalem 68/35.
344 İslâmoğlu, age., s. 1160'ta 17. not.
345 Kasas 28/78.
346 Rahmân 55/39-41.
347 En'âm 6/123.
348 A'râf 7/80-84.
349 Enfâl 8/8.
350 Yûnus 10/17.
351 Tâhâ 20/70-73.
352 Şu'arâ' 26/99.

nerek dönen, inananları gördüklerinde onlara sapıklık ithamında bulunan kimselerdir.[353]

İşte bütün bu anlattıklarımız ışığında, Yüce Allah'ın çizdiği bu tabloya bakarak, mücrimlerin ilk insan neslinden kıyâmete kadar var olacağı ve hepsinin aynı muameleye tâbi tutulacağı anlaşılmaktadır. Onların mahşerdeki durumlarının nasıl olacağı sorusu orada kendilerine mutlak surette sorulacak ve kendi ağızlarından suçlarını itiraf edeceklerdir. İşte takip eden âyetlerde bu konu ele alınmaktadır.

ıv. Cehenneme Sürükleyen Sebep Nedir?

مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ "(Müminler, cehennemliklere) 'Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?' (diye soracaklardır)." Âyetteki سَلَكَ *seleke* fiili "sokmak, sürüklemek, sebep olmak", سَقَرَ *sekar* kelimesi ise "kavurucu ateş, cehennem ateşi" demektir.

Âyetteki سَلَكَ *seleke* fiilinin *mâzî*, yani "geçmiş zaman" kalıbı ile getirilme sebebi, olayın meydana geldiğini değil, henüz gerçekleşmemiş de olsa mutlak surette yaşanacağını bildirmeyi amaçlamaktadır. Bu ifade biçimi Kurân'da bir metottur. İleride gerçekleşmesi kesin olan olaylar için, özellikle kıyâmet ve mahşer halleri için genellikle bu tür geçmiş zaman kalıbı kullanılmaktadır. Suçluların bu soruya verecekleri cevaplarda da aynı şekilde ve aynı gerekçeyle geçmiş zaman kalıbı tercih edilmektedir.

Önceki âyetlerde sözü edilen soru cümlesi işte bu âyette yer almaktadır. "Sizi kavurucu ateşe sürükleyen sebep nedir?" sorusu, inkârcı insanların ateş azabına gitmelerinin sebebinin yine kendileri olduğunu, başka sebepler veya failler aramamaları gerektiğini ortaya koymaktadır.

Âyetteki soru edatının مَنْ *men* değil de مَا *mâ* olması çok manidardır. Çünkü edat eğer *men* olsaydı, anlam "Seni azaba kim sürükledi?" şeklini alacaktı. Oysa *mâ* edatı, burada şahısları değil, eylemleri ifade etmektedir. İnsanların azaba sürüklenmeleri, onların dünyadaki karar ve eylemlerinin sonucunda gerçekleşecektir. İşte Yüce Allah, devam eden âyetlerde bu gerçeği onların dilinden madde madde sıralamakta ve ders almaları için insanlığa sunmaktadır.

353 Mütaffifûn 83/29-33.

b) Azaba Neden Olan Eylemler

Yüce Allah, suçluların ateş azabında olacaklarını ve mahşerde bu durumun nedenlerinin kendilerine sorulacağını beyan ettikten sonra, onların da çeşitli cevaplar vereceğini bildirmekte ve muhatapları aynı yanlışlara düşmemeleri noktasında uyarmaktadır.

1. Yüce Allah'tan Yana Olmamak

قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَۙ "(Suçlular ise şöyle) cevap vereceklerdir: Salat edenlerden değildik." Âyetteki لَمْ نَكُ *lem nekü* ifadesi "değildik, olmadık", الْمُصَلِّينَۙ *el-müsallîn* kelimesi ise "destek verenler, yaslananlar, ibadet edenler, namaz kılanlar" demektir.

a) Genellikle "namaz" ibadeti ile ilişkilendirilen *el-müsallîn* kelimesinin anlam içeriğinde elbette bir tevhîd eylemi olarak namaz da vardır. Ancak kelimenin özel olarak "namaz" anlamı vermesi için *ekaame, yukıımu, ikaamet, ekım, ekıımû* gibi kelimelerle birlikte kullanılması gerekir. Bu nedenle, âyette الْمُصَلِّينَۙ *el-müsallîn* sözcüğüyle kastedilen anlam, özel olarak namaz ibadetinden ziyade, namazı da içerecek şekilde bütünüyle tevhid eylemlerini yapanlardır. Bir sonraki âyette ekonomik bir faaliyet yer aldığı için bu âyetteki mesajın bütünüyle bedensel ibadetler olduğunu söylemekte bir sakınca görmemekteyiz. Meseleye bu açıdan bakınca, âyeti "Tevhîd üzere Hakk'a yönelenlerden, yani ibadet edenlerden değildik" şeklinde tercüme etmenin çok daha doğru olduğu açıkça ortadadır.

b) Hz. Peygamber namaz ibadetini "dinin direği" olarak tanıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında âyeti namazla ilişkilendirmek doğru gözükebilir. Ancak, namazı oluşturan hareketlerin ibadet değeri taşıması için onun inanarak kılınması gerektiği de herkesin malumudur. Çok büyük bir günah da olsa namaz kılmamak, farzıyetini inkâr etmediği sürece kişiyi dinsiz yapmaz. Bu açıdan bakıldığında, ateş azabına atılmanın ilk gerekçesini davranışlarla ilişkilendirmektense, onu inançla ilgili görmek daha doğrudur. Bu nedenle, *el-müsallîn* kelimesini öncelikle inançla ilişkilendirerek bütün tevhid eylemlerinin sahipleri olarak anlamlandırmak daha doğru bir yaklaşımdır.

Kelimenin kök olarak "yaslanmak, destek olmak" anlamlarından hareketle, âyette kastedilen mesajın, bu kişilerin Yüce Allah'a yaslanmayanlar ve O'nun dinine destek olmayanlar olduğu da ifade edilebilir. Kişi dünya-

da neye veya kime yaslanmışsa, kimden yana olmuş, kimin yanında yer almış, kime güvenmiş ve kime destek vermişse, mahşerde de ona göre bir muameleye tâbi tutulacaktır. Dünyada Yüce Allah'tan yana olanlar mahşerde cennete, şeytandan yana olanlar da ateşe yaslanacaklardır.

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette, cehennemliklerin ateşe atılma gerekçelerinin başına inanç yoksunluğu yerleştirilmiştir. En geniş anlamıyla tevhidden, yani Yüce Allah'tan yana olmamak ve bunun sonucunda inanarak ibadet yapmamak, ateşe atılmanın ilk sebebi olarak itirafa konu edinilmektedir. Dünya hayatında Yüce Allah'ın dinine destek verip ona yaslanmayanlar, mahşerde ateş azabına yaslanmak zorunda kalacaklarını unutmamalıdırlar.

11. Yoksullarla İlgilenmemek

وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَۙ "Yoksulu da doyurmazdık." Âyetteki نُطْعِمُ *nut'ımü* fiili "yedirmek, doyurmak, ilgilenmek", الْمِسْكِينَ *el-miskîn* kelimesi ise "yoksul" demektir.

Mahşerdeki sorgulamada Sekar cehennemindeki azabı hak edenler, kendilerini azaba sürükleyen sebeplerin ikincisini "yoksulu doyurmamak" şeklinde itiraf edeceklerdir.

الْمِسْكِينَ *el-miskîn* kelimesi, "fakirliğin kendisinde yerleştiği, mesken tuttuğu kişi" demektir. Günlük konuşmalarda "miskin" kelimesine genelde "boş boş oturan kişi" anlamı verilmesi tamamen hatalı bir kullanımdır. Çünkü bu kelime, "muhtaç, düşkün, kendi gücüyle kazanmaktan aciz kişi"[354] anlamına gelmektedir.

Âyetteki maksat, inkârcıların mahşerdeki sıkıntılı duruma düşmelerinin sebebini ortaya koymaktır. İnançtan yana olumsuzluk içerisinde bulunmak anlamında "Allah'tan yana olmama"nın peşinden, konu ekonomik yükümlülüklere getirilmektedir. Sekar cehennemine gideceği ifade edilen kişiler, müminlerin kendilerine soracağı, "Sizi Sekar'a sürükleyen sebep nedir?" sorusuna yönelik ikinci cevabı şöyle vereceklerdir: "Biz, açlık ve yoksulluk nedeniyle âdeta karnı toprağa yapışmış haldeki insanları doyurmazdık."

Fecr 89/17-18, Beled 90/13-16 ve Mâ'ûn 107/2-3. âyetlerde detaylı bir şekilde ele aldığımız üzere, ilâhî vahyin muhataplarından öncelikli istek-

354 İslâmoğlu, age., s. 343, 1203, 1204'te 4. not.

leri arasında “fakirlerin ve yoksulların sahiplenilmesi” çok önemli bir yer tutmaktadır. Risaletin özellikle Mekke döneminde indirilen sûrelerinin pek çoğunda bu emri görmekteyiz. İnsân 76/8. âyetinde de ele alacağımız gibi, dinin toplum hayatındaki en önemli işlevlerinden birisi, yetim ve yoksullarla ilgilenilmesi, kendilerinin sahiplenilmesi ve dertlerinin paylaşılıp, kimsesizlik duygusundan kurtarılmalarının sağlanmasıdır.

Toplum hayatındaki bu vazgeçilmez görevi yapmayanlar bilmelidirler ki, ilgilenmedikleri fakir ve yoksulları açlık ve sıkıntı azabına terk etmektedirler. Fakirlik, yoksulluk, yetimlik gibi durumlar bir toplumun gelişmişlik ölçütleriyle ilgili bilgi vermektedir. Fakirleriyle yeterince ilgilenmeyen topluluklar, ekonomik olarak ne kadar zengin olurlarsa olsunlar, onlar insanlık fakiridirler ve gelişmişlikleri de sanıldığı gibi ileri bir düzey oluşturmamaktadır. Bir ülkenin gelişmişlik ölçüsü fakirlerle ilgilenmeyle doğru orantılıdır.

Dünyada yaşanan bu tür dengesizlikler aslında daha dünyadayken ateş oluşturmakta ve toplumun bir kesimini manevî olarak ateşin içerisine itmektedirler. Fakirleri bu şekilde sıkıntılara mahkûm edenler, bu ilgisizliklerinin karşılığında mahşerde kendilerini Sekar cehenneminin kavurucu ateşinde bulacaklardır. Yoksula ilgisiz kalan zenginler, dünyada tutuşturdukları “fakiri gözetmeme ateşi”yle mahşerde mutlaka buluşacaklardır.

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyet grubunda dile getirilen hususlar, bu anlamda çok önemli mesajlar ve dersler içermektedir. Âhirette ateş azabına düşmemek ve bu itiraflarda bulunmak zorunda kalmamak için, fakirlere yardım konusunda duyarlı olmamız gerektiğini unutmamalıyız.

111. Boş İşlere Dalmak

وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ “(Bâtıla) dalanlarla birlikte biz de boş şeylerle meşgul olurduk.” Âyetteki نَخُوضُ *nehuudu* fiili “dalmak, meşgul olmak”, الْخَائِضِينَ *el-haaidın* kelimesi ise “boş işlere, günaha dalanlar” demektir.

Ateş azabına çarptırılmanın üçüncü gerekçesi bu âyette dile getirilmektedir. Boş ve anlamsız şeylerle meşgul olmak, günahlara dalmak, ilâhî öğretilerle alay etmek ve gereksiz işlere dalmak insanın hem dünyasını anlamsızlaştırır, hem de âhirette derin mahcubiyetlere ve mahrumiyetlere sebep olur.

En'âm 6/68'de, Hz. Peygamber'i inşa eden esaslar arasında yer alan şu bilgi son derece çarpıcıdır: "Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşanları gördüğün zaman, onlar başka konulara geçinceye kadar onlardan uzak dur. Ama eğer Şeytan sana unutturursa, hiç değilse hatırladıktan sonra zâlimlerle birlikte bulunma!" Bu âyetten anlaşıldığına göre, yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki davranış da benzer özelliktedir ve Allah'ın âyetleri hakkında alay içerikli konuşmaları ifade etmektedir. Âyetlerle alay edenler, bundan tevbe etmedikleri sürece bu dinin hiçbir yerinde olamazlar. Yine aynı âyetten anladığımıza göre, bu tür alaycılık yapanlar zâlimler olarak nitelendirilmektedir. Zâlimin mahşerdeki yeri de elbette ateş azabıdır.

Yüce Allah, kurtuluşa erecek müminlerin niteliklerini ele aldığı Mü'minûn 23/1-11'de ikinci özellik olarak "lağvden, yani kıymetsiz, değersiz, itibarsız, boş ve anlamsız şeylerden yüz çevirme"yi dile getirmektedir. Ayrıca Furkaan 25/72'de de Rahmân'ın has kullarının yalana şahitlik etmeyip, yararsız şeylerle karşılaştıklarında da vakarla çekip gittikleri ifade edilmektedir.

Yüce Allah boş ve anlamsız şeylerle ilgili olarak şu evrensel ahlâkı bildirmektedir: "Allah size kitapta şunu indirmiştir: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini duyduğunuz zaman, onlar (bu sözü bırakıp) başka bir söze dalıncaya kadar onlarla birlikte oturmayın, yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Şüphesiz ki Allah, bütün ikiyüzlüleri ve kâfirleri cehenneme toplayacaktır."[355]

Mahşerde ateş azabıyla karşılaşmamak için hayatın anlamsızlıklardan uzak yaşanması gerektiği son derece açıktır. Günah sözlerden ve işlerden kaçınmak, onların bulunduğu yerleri terk edip onlara şahit olmamak, yalandan şiddetle uzak durmak, hakikatlere, özellikle ilâhî mesajlara karşı alaycılık yapmamak Müslüman'dan istenen davranışlardan sadece bir kısmıdır. Bu yanlışlıkları işlemek nasıl ki haram ise ve azabı gerektiriyorsa, söz konusu eylemlerin zıddını yapmak da aynı derecede farzdır ve sonucu ödüllerle buluşmaktır. İşte mahşerde sızlanmak istemeyenler, dünya hayatında nasıl davranması gerektiğini Kur'ân'dan ve Hz. Peygamber'in sahih sünnetinden öğrenmeli ve bunu hayatında uygulamalıdır.

355 Nisâ' 4/140.

ıv. Hesap Günü'nü Yalanlamak

وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِۙ "Hesap Günü'nü de yalanlardık." Âyetteki نُكَذِّبُ *nükezzibu* fiili "yalanlamak", يَوْمِ الدِّينِ *yevmü'd-dîn* tamlaması ise "Hesap Günü" demektir.

Sekar cehennemine gitmenin dördüncü sebebi de mahşer yargılamasını inkâr etmektir. Bu durum, inkârcılar tarafından orada itiraf edilecektir. Kur'ân'da pek çok âyette geçen bu tamlama "Din Günü" olarak anlaşılmakta, tamlamadaki *dîn* kelimesi bu doğrultuda "borç, hesap" anlamıyla mahşerdeki yargılamayı ifade etmektedir. "Din Günü" demek "Hesap ve Yargılama Günü" demektir.

Dünya hayatında herhangi bir ölçü ve sınır tanımadan, hak hukuk gözetmeden her türlü yanlışlığı ve haksızlığı yapabilmeyi kendisinde hak görenler, bunun son derece yanlış bir tutum olduğunu mutlaka anlayacaklardır, ancak o zaman iş işten çoktan geçmiş olacaktır. Kur'ân'da yüzlerce âyette yer alan, kıyâmete ve âhirete iman konusu, Allah'a imandan sonra dinin olmazsa olmaz değerleri arasında ilk sıralardadır. Gayba imanın en temel esasları arasında yer alan bu konudaki en küçük tereddüt, sahibini imandan yoksun bırakmaya yetecektir.

Bu nedenle Allah'a güvenmemek, yoksullarla ilgilenmemek, boş ve anlamsız şeylerle meşgul olmak, sonuçta kişiyi âhireti ve oradaki yargılamayı inkâra götürebilir. Ciddi konulara gereken hassasiyeti göstermemek bir süre sonra sahibini inkârın kucağına itebilir. "Sebep-sonuç" ilişkisi bağlamında meseleye bakılırsa, söz konusu üç davranış "sebep", âhireti inkâr ise "sonuç" olur. İnkârın sonucu ise mahşerde ateş azabıyla karşılaşmak ve o azabın içerisinde derin ıstıraplara dûçâr olmaktır.

c) İnkârın Sonuçları

Yüce Allah, insanların kazandıklarının karşılığında tutuklu olacakları ve azaba neden olan dört eylem hakkında bilgi verdikten sonra, sahip olunan yanlışlıkların nereye kadar devam edeceğini ve bazı beklentilerin nasıl sonuçsuz kalacağını beyan etmektedir.

ı. Ölene Kadar Gerçeğe Geri Dönememek

حَتّٰٓى اَتٰينَا الْيَقٖينُۜ "Sonunda hakikat(i ortaya çıkartan ölüm) bize geldi." Âyetteki اَتٰى *etâ* fiili "gelmek", اَلْيَقٖينُ *el-yakîn* kelimesi ise "gerçek, hakikat, ölüm" demektir.

Yüce Allah, suçluların azaba uğratılmalarının gerekçelerini mahşerde, dört başlık halinde kendilerine itiraf ettirecek ve bu duyarsızlıklarını ölünceye kadar devam ettirdiklerini söylemelerini sağlayacaktır. Buradan anlaşılması gereken şudur: İnsanlar bazı hataları işlemeye devam edince, bir süre sonra, yaptıkları yanlışların hata olmadığına inanabilir; ölünceye kadar geri dönme ya da özür dileme ihtiyacı hissetmeyebilirler.

Tekâsür 102/1-2'de de hatırlatıldığı üzere, insanlar hata işlemeyi alışkanlık haline getirince artık ondan dönmeyi genellikle başaramamaktadırlar. Hatalar bazen inanmamanın sonucu olarak, bazen de "nasıl olsa bir gün dönerim" veya "nasıl olsa bağışlanırım" rahatlığıyla işlenir. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyet grubundaki durum, inanmamanın sonucu olarak işlenenlerle ilgilidir. Hayatında yanlışlardan vazgeçmeyi başaramayanlar, ölüm gerçeğiyle yüzleşince, davranışlarının hatalı olduğunu anlayacaklardır; çünkü ölüm melekleri onları bilgilendirecektir. İşte konuyla ilgili âyet:

En'âm 6/93'te, vahye karşı duran, Allah'a yalan iftira eden, vahiy aldığını iddia eden, vahyin benzerini kendisinin de uydurabileceğini ifade eden kişiler "en zâlimler" olarak tanıtılmaktadır. Bu kişiler ölüm sancısı çekerlerken, melekler ellerini uzatmış olarak kendilerine "Ruhlarınızı teslim edin" diyecektir. Devamla, "Allah'a yalan iftira etmelerinin ve mesajlarına karşı kibir göstermelerinin karşılığı olarak" ölüm anında onur kırıcı bir azapla karşılaşmakta olduklarını onlara haber vereceklerdir. İşte bu âyet, yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki الْيَقِينُ *el-yakîn* denen "ölüm gerçeği"nin ne olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

İnsanların ölüm biçimleri, hayatlarının istikametiyle ilişkilidir. Bazıları sevgiliyle buluşma sevinci ve meleklerin selamlamaları ile, bazıları ise derin sıkıntı ve hüzünlerle ölüm gerçeğini yaşarlar. Nahl 16/28 ve 32. âyetler bu konuda açıklayıcı bilgiler içermektedir. Kendilerine kötülük yapıp yazık edenleri melekler vefat ettirdiklerinde, "Biz hiçbir kötülük yapmamıştık" diye barış eli uzatacaklar; ancak meleklerin, "Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilendir" cevabıyla karşılanacaklardır. Öte yandan, iyilik sahipleri ise meleklerin "Selam sizlere olsun! Yapmış olduklarınızdan dolayı cennet girin!" hitabıyla ödüllendirileceklerdir.

Enfâl 8/50 ve Muhammed 47/27'de ifade edildiğine göre, küfrü tercih edip küfür üzere yaşayanları melekler vefat ettirirken, feci halleri görülmeye değerdir. Çünkü melekler onların suratlarına ve sırtlarına vuracaklardır.

Bütün bu âyetlerden anlaşılıyor ki, kişilerin dünya hayatında sahip oldukları inanç ve uygulamaya devam ettikleri düşmanca faaliyetler, ölümleri anında ölüm şekillerini de belirlemede etkili olacaktır. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki "gerçeğin kendilerine gelmesi" ifadesi, onların ölümleridir. Hıcr 15/99'da da zikredildiği üzere, ölünceye kadar Allah'a kulluk yapması gereken bu nankörler, ölüm esnasında hakikati anlayacaklar ve yaptıklarının hatalı olduğunu elbette fark edeceklerdir; ancak ne yazık ki bunun onlara hiçbir faydası da olmayacaktır.

Tevbenin zamanı çok önemlidir; çünkü Nisâ 4/18 ve Yûnus 10/91'de belirtildiğine göre, ölüm anındaki tevbenin geçerliliği olmayacaktır. Tevbe iddiasındaki samimiyetin ortaya konulması için zamana ihtiyaç vardır. Oysa ölüm geciktirilmeyeceği için, ölmek üzere olan kişinin böyle bir imkânı kalmamıştır. Bu nedenle, yapılan kötülüklerden ve hatalı eylemlerden zamanında uzaklaşmak ve bu kararda samimi olunduğunu ispatlamak gerekmektedir.

11. Şefaatten Yararlanamamak

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَۜ "(Bekledikleri) şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermeyecektir." Âyetteki تَنْفَعُ *tenfe'u* fiili "yarar sağlamak, fayda vermek", شَفَاعَةُ *şefâ'at* kelimesi "şefaat, çift yapmak, iltimas, torpil", الشَّافِعِينَۜ *eş-şâfi'în* sözcüğ ise "şefaatçiler" demektir.

Daha önceki pasajda sıralanan "Allah'tan yana olmamak, yoksulla ilgilenmemek, boş ya da anlamsız işlerle meşgul olmak ve Hesap Günü'nü yalanlamak" şeklindeki hatalı inanç ve davranışların ikinci sonucu işte bu âyette yer almaktadır. Bu kişiler, bekledikleri türden bir ayrımdan ve kayırmadan kesinlikle yararlanamayacaklardır.

Yûnus 10/18'de yer aldığına göre, Mekkeli müşrikler putların kendilerine şefaat edeceğine inanmakta ve onlara sırf bu nedenle tapındıklarını ifade etmekteydiler. Yüce Allah onların bu iddiasını aynı âyette, "Siz, göklerde ve yerde Allah'ın bilmediği bir şeyi mi O'na haber veriyorsunuz?" diyerek reddetmektedir.

Zümer 39/43'te, yine Mekkeli müşriklerin Allah'ın peşi sıra bazı şefaatçiler edindikleri ifade edilerek, "Hiçbir şeye güçleri yetmese ve akılları ermese de mi?" cümlesiyle bu beklenti reddedilmektedir. Çünkü Zümer 39/44'e göre, "bütünüyle şefaat, göklerin ve yerin idaresi sadece kendisinde olan ve insanlar da sadece kendisine döndürülecek olan Allah'a aittir. Buna

göre, Yüce Allah'ın izin ve kontrolü dışında başka şefaatçiler aramak son derece bâtıl bir beklentidir.

İşte Yüce Allah, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette, vahye karşı düşmanlık yapan ve anılan dört davranışı kendilerine ilke edinenlerin şefaatten kesinlikle yararlanamayacaklarını beyan etmektedir. Cehenneme atılmanın gerekçeleri arasında sayılan dört temel bozukluk, bizzat onların sahipleri tarafından mahşerde itiraf edilecektir. Bu arada, söz konusu olumsuzlukların bazı sonuçlarının bulunacağı da belirtilmektedir. İlk sonuç, ölünceye kadar gerçeğe geri dönememektir ki bunun nasıl bir felâket olduğunu izaha bile gerek yoktur. Diğeri ise şefaatten yararlanamamaktır ki bu da ödülü hak edenlerle birlikte bulunamamak anlamında başka bir mahrumiyettir.

Âyetle ilgili bu yorumumuzdan sonra, şimdi de hakkında çeşitli yanlış anlaşılmaların yaşandığı, birtakım anlam kaymalarının görüldüğü ve "nasıl olsa bir kayıranımız olur" beklentisiyle insanları tembelliğe sevk eden "şefaat" konusuna değinmek istiyoruz.

Şefaat Meselesi:

Kur'ân'da "tek olanı çift yapmak" anlamındaki *ş-f-'a* kökünden kelimeler 26 âyette kullanılmaktadır. Nisâ 4/85'te *yeşfa'/şefaat* kelimesi dünya hayatı için "öncülük etmek, katkıda bulunmak" ve Fecr 89/3'teki *şef'* kelimesi de "çift" anlamına gelmektedir. Âhiretle ilişkilendirilen diğer kullanımları ise beş başlıkta ele almamız mümkündür:

1. Şefaatin sadece Yüce Allah'a ait olduğunu beyan eden âyet: "De ki: Şefaat bütünüyle ve sadece Allah'a aittir."[356] Şefaatle ilgili bütün âyetler bu âyet ışında anlaşılmalı ve yorumlanmalıdır.

2. Şefaati mutlak anlamda reddedip onun fayda vermeyeceğini içeren âyetler: "Öyle bir günden korkun ki, o günde hiç kimse başkası için herhangi bir ödemede bulunamaz; hiç kimseden şefaat kabul olunmaz, fidye alınmaz, onlara asla yardım da yapılmaz."[357] "Ey iman edenler! Kendisinde artık alış-veriş, dostluk ve şefaat (kayırma) bulunmayan gün (kıyâmet) gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın. Gerçekleri inkâr edenler elbette zâlimlerdir."[358] Konuyla ilgili bu iki âyetin mealini vermekle yetinmek istiyoruz.[359]

356 Zümer 39/44.
357 Bakara 2/48.
358 Bakara 2/254.
359 Bakara 2/48, 123, 254; En'âm 6/51, 70, 94; A'râf 7/53; Yûnus 10/18; Şu'arâ' 26/100; Rûm 30/13;

3. Şefaati Allah'ın iznine bağlayan âyetler: "İzni olmadan O'nun katında kim şefaat edebilir?"[360] Bu konuda başka âyetler de vardır.[361]

4. Şefaat edebilecek varlıklar: Bunlar Kur'ân'ın ifadesine göre "Rahmân'ın katından söz alan melekler"dir.[362]

5. Kendilerine şefaat edilebilecekler: Bunlar da "Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseler";[363] "Allah'ın razı olduğu müminler;[364] "Allah'ın izin verdiği kimseler"[365] ve "Allah'ın dilediği ve razı olduğu kişiler"dir.[366]

Bu âyet gruplarından çıkartılabilecek çeşitli sonuçlar vardır:

a) Şefaatle ilgili bütün bu âyetleri birlikte düşündüğümüzde, şefaatin mutlak anlamda sadece Yüce Allah'a ait olduğunu kabul etmek ve ısrarla bu gerçeği vurgulamak durumundayız. Yüce Allah'tan başkasından şefaat beklemek, O'nu yeterince tanımamaktır. Şu husus asla unutulmamalıdır: Hiçbir varlık, insanı Yüce Allah'ın sevdiği kadar sevemez. Dolayısıyla bağışlanmayı ve şefaati Yüce Allah'tan beklemek tek çıkar yoldur. Bağışlanmak için araya başkalarını sokanlar, Yüce Allah ile aralarına mesafe koyanlardır; dahası Yüce Allah'ı kendilerinden uzak sananlardır. Oysa Kaaf 50/16'ya göre Yüce Allah insana şahdamarından hatta Enfâl 8/24'e göre insanın bizzat kendisinden daha yakındır. Allah - kul - şefaat ilişkisinde anlayışımız bu olmalıdır.

b) Ayrıca, Mekkeli müşriklerin beklediği türden bir şefaatin olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Allah'tan başkasını otorite kabul edip, bazı artçı tanrıcıklar veya çakma tanrılar edinen ve sonunda onlardan torpil bekleyenler, bu beklentilerinin karşılığını kesinlikle göremeyeceklerdir. İkinci maddede saydığımız âyetlerde de görüleceği üzere, Kur'ân bu konuda son derece kesin ve olumsuz ifadeler içermektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz Müddessir 74/48'de ele alınan konu da budur.

c) Üçüncü maddede naklettiğimiz âyetlerde Yüce Allah şefaati bütünüyle Kendi iznine bağlamaktadır. O'nun izni olmadan -hâşâ- sanki O'na

---

Secde 32/4; Yâsîn 36/23; Zümer 39/43; Mü'min 40/18; Müddessir 74/48.
360 Bakara 2/255.
361 Yûnus 10/3; Necm 53/26.
362 Meryem 19/87; Enbiyâ 21/28; Necm 53/26; Zuhruf 43/86.
363 Tâhâ 20/109.
364 Enbiyâ 21/28.
365 Sebe' 34/23.
366 Necm 53/26.

rakip anlayışlar türetiliyormuş gibi yeni bir şefaat kurumu oluşturmamak gerekir.

d) Yüce Allah, 4 ve 5. maddelerde aktardığımız âyetlerde, şefaat etmeleri için ve şefaate lâyık olabilmeleri için bazı özellikler saymaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, şefaat Allah'ın iznine bağlıdır. O'nun izin verdiği melekler, yine O'nun izin verip razı olduğu kullara yönelik gerçekleşecektir. "Allah'ın razı olduğu kişiye şefaate ne gerek var?" diye bir soru sorulabilir. Buna verilecek cevap, kelimenin kök anlamında gizlidir: "Tek olanı çift yapmak" demek olan *şef'* kelimesi, cennete gitmiş kişilerin oradaki derecelerinin artırılması anlamını vermektedir. Bir dereceyi hak eden kişilere Yüce Allah bir üst dereceyi verebilir. Bunu melekler eliyle ilgili kişilere bildirir, böylece meleklerin şefaati de anlaşılmış olur.

e) Şûrâ 42/5'e göre, meleklerin yeryüzündeki bütün insanlar için gerçekleşecek olan bağışlanma duaları, Mü'min 40/7'ye göre, iman etmiş kişiler için kabul edilmiş olacaktır. İşte onların duası kabul edilince, derece artırım kararı onların eliyle müminlere iletilir ve şefaat gerçekleşmiş olur. Esasında Nisâ 4/69'daki mesaj da bunun tamamlayıcısıdır: "Allah'a ve Peygamber'e itaat eden kimseler, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, Hakk'a sadık kalanlar, hayatını imanına şahit kılanlar ve iyiliği yayanların safında olurlar. Bunlar ne güzel dostturlar." Şefaat, bu dört grupla mahşerde cennet ödülleri içerisinde birlikte olma halidir ve bunu sağlayacak olan da sadece Yüce Allah'tır. Haklarında bu karar verilenlere sevindirici haberi melekler vermiş olacaktır. Onların bağışlanma dileği şeklinde müminlere yönelik duaları da böylece kabul edilmiş bulunacaktır.

f) Öte yandan, şefaatin "cehennemden çıkartılıp cennete gönderilme" şeklinde gerçekleşeceği anlayışı ise, kişiyi büyük günah işlemeye teşvik edeceği ve onu tembelliğe sevk edeceği için doğru görülmemelidir. Yüce Allah, Nisâ 4/31'de "Büyük günahlardan kaçınırsanız diğerlerini örter ve sizi değerli bir ödül yerine (cennete) koyarız" buyurmaktadır. Genelde algılandığı üzere şefaat, büyük günah işleyenlere yönelik gerçekleşecektir. Oysa bu kabul, söz konusu âyetle taban tabana zıttır.

Hz. Peygamber'e nispet edilen ve bir kısmı âyetlerle açıkça çelişen rivayetleri Kur'ân ışığında yeniden değerlendirme zorunluluğu vardır. Çünkü Hz. Peygamber Kur'ân'a aykırı konuşamaz, Kur'ân'a aykırı konuşan kişi de peygamber olamaz. Bu durumda, Hz. Peygamber'den geldiği iddia edilen, ancak Kur'ân'a aykırılığı da son derece açık olan rivayetleri esas alıp âyetleri yorumlamak doğru değildir. Yapılması gereken şey, bunun tam

zıddıdır: Âyetler esas alınmalı, rivayetler ise yorumlanmalıdır. Kur'ân'a uygun rivayetler kabul edilmeli, aykırı olanlar ise "Bunlar Peygamber (as)'ın sözü olamaz" diyerek tevil edilmeli veya açıkça reddedilmelidir.

g) Nâfile ibadetleri Hz. Peygamber'in şefaatini elde etmek için yapmak ise son derece büyük bir hatadır ve mutlaka bundan dönülmelidir. "Hz. Peygamber'den şefaat istemek" yerine, onunla birlikte olmak anlamında "onun şefaatini istemek" gerekir. Peygamberimizin şefaati, onun arkadaşlığının istenmesidir ve Müslümanların böyle bir istekte bulunmaları imanlarının gereğidir. Allah razı olmadığı için azapta kalanları Peygamberimiz savunamaz; Allah'ın sevmediğini Peygamberimiz de sevemez. Dolayısıyla, şefaati ispat etmek için Hz. Peygamber'i -hâşâ- Yüce Allah'ın razı olmadıklarının savunucusu durumuna getirmek hiçbir şekilde doğru bir anlayış değildir.

49-53. ÂYETLER:

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَۙ ﴿٤٩﴾ كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌۙ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍۜ ﴿٥١﴾

بَلْ يُر۪يدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُؤْتٰى صُحُفًا مُنَشَّرَةًۙ ﴿٥٢﴾ كَلَّاۜ بَلْ لَا يَخَافُونَ الْاٰخِرَةَۜ ﴿٥٣﴾

"**49-51.** Böyle iken, onlara ne oluyor da, âdeta aslandan ürküp kaçan yaban merkepleri gibi bu öğütten (Kur'ân'dan) yüz çeviriyorlar? **52.** Esasında, onlardan her biri, kendisine (önünde) açılmış sahifeler (ilâhî vahiy) verilmesini istiyor. **53.** Hayır! Hayır! Aslında onlar (inanmadıkları için) âhiretten de korkmuyorlar."

Yüce Allah, sûrenin bu bölümünde inkârcıların vahye karşı tutumlarına dair bilgi vermekte, peygamberlik kurumunun yapısıyla hiçbir şekilde uyuşmayacak isteklerine ve âhiretle ilgili korkusuzluklarına değinmektedir.

a) İnkârcıların Vahiyden Kaçışı

Sûrenin 49-51. âyetlerinde Mekkeli müşriklerin Kur'ân ile ilgili anlaşılamaz olumsuz tavırları iki önemli yaklaşımla ele alınmakta ve muhataplara tanıtılmaktadır.

1. Öğütten Yüz çeviriyorlardı

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَۙ "Böyle iken, onlara ne oluyor ki, bu öğütten (Kur'ân'dan) yüz çeviriyorlar?" Âyetteki فَمَا لَهُمْ *femâ lehüm* ifadesi, "onlara ne oluyor ki?", التَّذْكِرَة *et-tezkira* kelimesi "öğüt, Kur'ân", مُعْرِضِينَۙ *mu'ridîn* sözcüğü ise "yüz çevirenler" demektir.

Bu âyette sözü edilenler, genel anlamda sûrenin 10. âyetinden itibaren kendilerinden bahsedilen kâfirlerdir. Özel anlamda bu kişi, 11-26. âyetlerde yaptıkları hakkında bilgi verilen Velîd b. Muğîra'dır. Yüce Allah, vahyin indirilmeye başladığı zamandaki Mekkeli inkârcıları ve bütün zamanların inkârcılarını içerecek şekilde vahye karşı olumsuz tutumlarını "vahiyden yüz çevirmek" şeklinde tanıtmaktadır.

a) Cümlenin başındaki فَمَا لَهُمْ *femâ lehüm* ifadesi, "Onlara ne oluyor ki?" şeklinde de, "(Bunun) kendilerine ne faydası var?" şeklinde de tercüme edilebilir.[367] Bu anlamdan hareketle âyette verilmek istenen mesaj şudur: "Vahiyden yüz çevirmekle ellerine ne geçecek? Bu durum onların lehine nasıl sonuçlar doğurabilir ki!"

b) Âyetteki التَّذْكِرَة *et-tezkira* kelimesi "öğüt, Kur'ân" anlamına gelmektedir. Bilindiği üzere Kur'ân'da, Kur'ân'ın pek çok isim ve sıfatından söz edilmektedir. Konunun izahını daha önce yaptığımız için,[368] burada sadece Kur'ân'ın *tezkira/zikr* oluşu hakkında kısa bilgi vermek istiyoruz.

Yorumunu yaptığımız Müddessir 74/54 ve İnsân 76/29. âyette de ayrıntılı olarak açıklayacağımız üzere, Kur'ân "insana gerçekleri ve Yüce Allah'ı hatırlatan" ilâhî kaynaklı evrensel bir hitaptır, sesleniştir. Bu doğrultuda *zikr*, *tezkira* ve *zikrâ* kelimeleri de Kur'ân'la ilgili mesaj vermektedir. Bu kelime, bir anlamda ilâhî gerçeklerin muhataplara hatırlatılmasını ifade eder. Bu nedenle Kur'ân'ın isimlerinden biri de *zikr*, *tezkira* ve *zikrâ*dır. Kur'ân bir öğüttür, hatırlatmadır. *Tezkira* kelimesi "gerçeğin hatırlatılması" anlamına gelmekte ve pek çok âyette Kur'ân'ın bir ismi olarak yer almaktadır.[369]

---

367 Yazır, age., VIII, 431.

368 Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I, Giriş bölümü.

369 Hûd 11/114; Hıcr 15/6, 9; Nahl 16/44; Kehf 18/28; Tâhâ 20/99; Enbiyâ 21/24, 50; Furkaan 25/18, 29; Yâsîn 36/11; Sâffât 37/3; 168; Sâd 38/8, 49; Zümer 39/22-23; Fussılet 41/41; Zuhruf 43/5, 36, 44; Necm 53/29; Mücâdele 58/19; Talâk 65/10; Kalem 68/51; Cinn 72/17; Müzzemmil 73/19; Müddessir 74/54; İnsân 76/29; 'Abese 80/11.

Kur'ân'ın *zikr* veya *tezkira* oluşu, onun fıtrata uygun gerçekler içermesi anlamına gelmektedir. Fıtrata işlenen "Allah'ı tek ilâh olarak tanıma" imzası, Kur'ân'ın sunduğu hatırlatmaları fıtratın yadırgamayacağını ortaya koymaktadır. İnsan daha önce aşina olduğu şeyleri duyunca onları hatırlar ve zihninde herhangi bir çelişki ile karşılaşmaz. Bu itibarla zikir ile fıtrat uyumu son derece önemlidir.

c) Burada Mekkeli müşriklerin vahye karşı tutumlarını ifade eden kelime ise مُعْرِضِينَ *mu'ridîn* sözcüğüdür ve "yüz çevirenler" anlamına gelmektedir.

Velîd b. Muğîra başta olmak üzere, zamanın inkârcıları bir taraftan Hz. Peygamber'in risaletle görevlendirilmesini kabul etmiyorlar. Diğer taraftan da ona bu görevi veren Yüce Allah'ın âyetlerini, dolayısıyla tevhidi inkâr ediyorlardı. Bu nedenle öğüt olarak kendilerine sunulan ne kadar bilgi ve mesaj var idiyse, hepsine karşı derin bir düşmanlık ve öfke besliyorlardı. Yüce Allah onların bu olumsuz tutumunu eleştirerek, öğütten yüz çevirmelerinin kendilerini sorumluluktan hiçbir şekilde kurtaramayacağını ve onların bu sayede hiçbir kazanım elde edemeyeceğini beyan etmektedir. Ayrıca, inkâr ettikleri kıyâmet ve mahşer duruşmasının ve bunun sonucunda gerçekleşecek ateş azabının mutlaka onları da bulacağını ifade etmektedir.

Âyetin verdiği mesaj bütün inkârcıları kapsamakta ve müminlerin de hiçbir şekilde benzer bir inkâr pozisyonu almamaları gerektiği kendilerine hatırlatılmaktadır. İmam Mukaatil'in de belirttiği üzere öğütten, yani Kur'ân'dan yüz çevirmek iki türlüdür: İlki mutlak anlamda inkâr şeklindedir; diğeri ise Kur'ân hükümlerini terk etmekle gerçekleşir.[370]

Kişiler, Kur'ân'daki bütün emirlerin ilâhî bir eğitimin parçası olduğunu ve onları benimseyip uygulamakla yükümlü tutulduklarını bilmelidirler. Bu ilâhî emirleri öğüt olarak algılamayıp, akıllarına estiği gibi günah işleyenler, işledikleri günahlara bir süre sonra alışmakta, daha sonra da onların günah olup olmadıklarını sorgulamaya başlamaktadırlar. En sonunda da ilgili davranışların aslında yasak olmaması gerektiği sonucuna varmaktadırlar. Meseleye böyle bakınca, bu âyetin sadece inkârcıları ilgilendirmediği ortaya çıkmaktadır. Âyette, müminlerin de vahiy ile yakın bağlarını devam ettirmeleri gerektiği öğretilmekte, böylece mesaj evrensele taşınmaktadır.

370 Kurtubî, age., XIX, 58.

11. Ürkek Sürü Gibi Kaçıyorlardı

كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ "(İnkârcılar) âdeta aslandan ürküp kaçan yaban merkepleri gibi (öğütten yüz çeviriyorlardı)." Âyetteki حُمُرٌ *humur* kelimesi "merkepler", مُسْتَنْفِرَةٌ *müstenfira* sözcüğü "korkak, ürkek", فَرَّتْ *ferrat* fiili "kaçmak", قَسْوَرَةٍ *kasvera* kelimesi ise "aslan, avcı, zorlu avcı alayı" demektir.

Yüce Allah bu iki âyette, vahiyden yüz çevirenleri ürkek merkeplere benzetmektedir. Bu benzetmede yer alan ifadeleri ayrı ayrı ele almak istiyoruz.

a) كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ "(İnkârcılar) âdeta ürküp kaçan yaban merkepleri gibi (öğütten yüz çeviriyorlardı)." Bu ifadede geçen حُمُرٌ *humur* kelimesi الحمار *el-hımâr* sözcüğünün çoğuludur ve "yaban merkepleri" anlamını vermektedir. Vahiyden yüz çevirenlerin bu şekilde bir benzetmeye tâbi tutulması, bizzat şahısları hedef almaktan ziyade, onların vahyin gerçeklerinden hızla ve kararlı bir şekilde uzaklaşmalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Âyetteki حُمُرٌ *humur* kelimesini nitelendiren مُسْتَنْفِرَةٌ *müstenfira* sözcüğü "şiddetli korkaklık ve ürkeklik" anlamını vermektedir. Dolayısıyla, bu kişiler gerçeklerden korktukları için Yüce Allah onları ürkek ve korkak bir sürüye benzetmektedir. Benzetme yönü, "sürü"den ziyade, onların "ürkekliği ve korkaklığı"dır. Aksi takdirde, âyette مُسْتَنْفِرَةٌ *müstenfira* sözcüğünü zikretmenin hiçbir anlamı olmazdı ve sadece حُمُرٌ *humur* kelimesiyle yetinilmesi gerekirdi. Dahası, bir sonraki âyetteki ifadeler de bizim bu yaklaşımımızın doğru olduğunu destekler mahiyettedir.

b) فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ "Aslandan ürküp kaçan." Bu ifadede geçen فَرَّتْ *ferrat* fiili "süratle ve ürkerek kaçmak" anlamına gelmektedir. قَسْوَرَةٍ *kasvera* kelimesi ise İmam Ferrâ ve Zemahşerî'nin ilk tercihlerine göre "avcılar" demektir. Aynı müellifler, bu kelimenin "aslan" anlamına geldiği görüşünü de nakletmektedirler.[371]

371 Ferrâ, age., III, 206; Semerkandî, age., III, 519; Taberî, age., XXIX, 168-170; Zemahşerî, age., IV, 643.

Her iki görüş de aslında sürünün kaçışına neden olan etkenler anlamında aynı yerde buluşmaktadır. Bu ifadedeki maksat, sürünün ürküp kaçmasının nedenini ortaya koymaktır. Avcıların veya aslanın önünden ürkerek kaçan sürünün durumu neyse, vahiyden yüz çeviren Mekkeli inkârcıların durumu da aynıdır.

Aslında meseleye biraz daha yakından bakınca şu husus görülmektedir: Sürünün kaçışı bir menfaat doğrultusunda gerçekleşmektedir. Çünkü onlar kurtuluşa kaçmaktadırlar; yaşamayı ve hayatta kalmayı amaçlamaktadırlar. Vahyin aydınlığından kaçanlar ise bundan çok daha farklı bir konum arz etmektedir. Çünkü onlar aydınlıktan ve hayattan, üstelik hem dünya hayatından hem de ebedî âhiret hayatından kaçıyorlar. Onlar aydınlıktan kaçmak ve karanlıkta kalmak için vahiyden yüz çeviriyorlar. Bu açıdan bakıldığında âyetlerde kastedilen anlamın, insan ile hayvan karşılaştırması olmadığı, sadece hızlı kaçışla ilgili bir benzetmenin yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Esasında, iradesini doğrudan yana kullanmayanlar, en düşük konumun sahipleri olarak tanıtılmaktadırlar.[372]

Kur'ân öğüdünden yüz çevirmek, kişiyi dünyada sıkıntılı ve dar bir hayatın sahibi yapar,[373] kendisine şeytanın musallat edilmesine neden olur,[374] âhirette ise söz konusu kişiyi sürekli zorlaşan bir azaba sürükler.[375] Bu itibarla, yorumunu yapmakta olduğumuz âyetlerde kınama konusu edilen tutumun herkesi ilgilendirdiği ve kınanan davranışlardan hemen uzaklaşılması gerektiği, aksi takdirde aynı kınama ifadelerine muhatap olunacağı ifade edilmektedir.

b) İnkârcıların Beklentileri ve Âhiretle İlgili Tutumları

Yüce Allah, inkârcıların vahiyden yüz çevirmelerini kınadıktan ve onların bu durumunu ürkek sürünün kaçışına benzettikten sonra, onların asıl beklentilerinin ne olduğu sorusunu cevaplamakta, ardından da inanç sorunları hakkında bir açıklamada bulunmaktadır.

1. Her Biri Kendisine Özel Vahiy İstiyordu

بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُؤْتٰى صُحُفًا مُنَشَّرَةً "Esasında, onlardan her biri, kendisine (önünde) açılmış sahifeler (ilâhî vahiy) verilmesini istiyor." Âyetteki

372 A'râf 7/179; Furkaan 25/44.
373 Tâhâ 20/124.
374 Zuhruf 43/36.
375 Cinn 72/17.

بَلْ *bel* edatı "aksine, aslında", يُرِيدُ *yürîdü* fiili "istemek, beklemek", كُلُّ امْرِئٍ *küllümriin* tamlaması "herkes, her biri", يُؤْتَى *yü'tâ* fiili "verilmek, ulaştırılmak", صُحُفًا *suhuf* kelimesi "sayfalar, belgeler, vahiyler", مُنَشَّرَةً *müneşşera* ise "açık seçik, açılmış, dağıtılmış" demektir.

Bu âyet, inkârcıların "peygamberlik" kurumunu kabul etmediklerini ve kendilerine ayrıca bilgi ve belge verilmesini beklediklerini gösteren önemli bir delildir. Onların her biri, kendisine özel bilgilendirmeler yapılması gerektiğini ifade ediyor ve bunu bekliyordu. Kendilerine mesaj ulaştırılmasında aracı olarak peygamberlik kurumunu kabul etmeyenler, Allah'a kulluk yapmada kendileri putları aracılar edinmekten geri durmamışlar ve şirk içerisine girmekten kaçınmamışlardı. Bu yaman çelişkinin farkına varamayan Mekkeli inkârcıların özel vahiy beklentisi içerisinde bulunduğu bu âyette bildirilmektedir.

a) En'âm 6/124'te, inkârcıların özel olarak bilgilendirilme istekleriyle ilgili benzer bir konu şu şekilde geçmektedir: "Ne zaman onlara bir âyet gelse, 'Allah'ın peygamberlerine verdiklerinin benzeri bize de verilmedikçe inanmayız' derler. (Oysa), risaletini kime vereceğini en iyi bilen Allah'tır." İşte bu âyet, inkârcı mantığı son derece açık bir şekilde deşifre etmektedir.

b) Bakara 2/118'de şu ifadeler yer almaktadır: "Gerçeği bilmeyenler, 'Allah bizimle konuşmalı veya bize açık bir belge gelmeli değil miydi?' diye soruyorlardı. Onlardan öncekiler de aynen onların sözlerini söylemişlerdi. Akılları da birbirine benzemektedir." Vahye ve peygamberliğe karşı inkârcı insanın tutumu çok önceki nesillerden beri aynı şekildedir. Anlaşılıyor ki, inkârın mantığında herhangi bir değişiklik yaşanmamaktadır.

c) En'âm 6/7'de Hz. Peygamber'e onların elle dokunabilecekleri bir kitap indirilse, buna da "açık büyü" diyecekleri ve dolayısıyla inanmayacakları beyan edilmektedir.

d) En'âm 6/8'de dile getirildiği üzere, kendilerine melekler gönderilse bile yine de inanmayacakları haber verilmektedir.

e) Ra'd 13/31'de Kur'ân, mucize olarak kendisiyle dağların yürütüldüğü, yerin yarıldığı veya ölülerin konuşturulduğu bir kitap olsa da bunların inanmayacağı ve küfürde ısrarcı olacakları ifade edilmektedir.

f) İsrâ 17/90-93'te yerden sular fışkırtıncaya veya özel hurma bahçeleri, üzüm bağları sahibi oluncaya veya gökten üzerlerine bir azap parçası

indirinceye ya da -hâşâ- Allah'ı ve melekleri önlerinde hazır bulunduruncaya kadar inanmayacakları dile getirilmektedir. Bunların yanında, altından yapılmış bir sarayı oluncaya ya da göğe yükselip oradan kendilerinin okuyabilecekleri türden yazılı ve maddî bir kitap getirinceye kadar Hz. Peygamber'e iman etmeyecekleri de beyan edilmektedir.

g) Furkaan 25/7-8'de inkârcılar kendilerince peygamberlik ölçüsü koyarak, Hz. Peygamber'e bir meleğin indirilmesini ve onunla birlikte uyarıcılık yapması gerektiğini, dahası kendisine hazineler indirilmesi veya özel besleneceği bir bahçesinin bulunmasının zorunlu olduğunu belirtmektedirler.

h) Bütün bu ve benzer âyetlerde dile getirilen istekler yerine getirilmiş olsa bile, En'âm 6/111'de ifade edildiği üzere melekler kendilerine indirilmişse de ölüler onlara konuşsa da istedikleri her şey önlerine toplanmış olsa da yine iman etmeyeceklerdi.

İstekleri, kendilerine bir şeyler verilmesinden veya belli ölçülerin tutturulmasından ibaret değildir. Asıl mesele ya da problem, onların inançsızlığıyla ilgilidir. Nitekim bir sonraki âyette durumun böyle olduğunu Yüce Allah açıkça bildirmektedir.

Vahyin indirilmeye başlandığı Mekke döneminde durum böyleydi de, acaba şimdilerde manzara bundan çok farklı mı? Ne yazık ki, bu soruya verilecek cevap "hayır" şeklindedir. Çünkü şimdilerde bazı inkârcılar Hz. Peygamber'i ve ona gönderilen vahiyleri beğenmemekte, onlara karşı mesafeli durmakta, vahye "çöl kanunu" diyerek onunla alay etmekte, devrinin geçtiğini beyan etmekte, ona karşı derin düşmanlık beslemekte ve her fırsatta hakaret etmeye çalışmaktadır.

Kitap, makale, dergi, film, dizi, tiyatro, karikatür gibi yazılı ve görsel bütün iletişim araçlarını kullanarak alay ve hakaret etmeye devam etmekte, bu arada vahyin aydınlığını karanlık gibi göstermeye çalışmaktadırlar. Yüreklerindeki derin düşmanlık ve öfke çalışmalarına yansımış bir halde, ellerine geçirdikleri her fırsatı vahiy karşıtlığı olarak değerlendirmeye çalışmaktadırlar. Demek ki, hakikat ve vahiy düşmanlığı, yaşadığımız dönem itibariyle hızını ve etkinliğini hiç de kaybetmemiştir; aksine yükselen bir ivme kazanarak yoluna devam etmektedir.

11. Âhirete İnanmıyorlardı

كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْاٰخِرَةَ "Hayır! Hayır! Aslında onlar (inanmadıkları için) ahiretten de korkmuyorlar." Âyetteki كَلَّا *kellâ* edatı "hayır, hayır", بَلْ *bel* edatı "aslında, esasında", لَا يَخَافُونَ *lâ yehaafûne* fiili "korkmamak", الْاٰخِرَةَ *el-âhırah* kelimesi ise "âhiret, mahşer" demektir.

Yüce Allah, bir önceki âyette inkârcıların beklentilerini dile getirdikten sonra, bu âyette onların inanmamalarının asıl nedenini açıklamaktadır. Bütün mesele, "onların âhirete inanmamaları" veya "âhiret yargılamasından çekinmemeleri" idi. Mekkelilerin büyük çoğunluğu âhirete inanmamaktaydı.[376] Sayıları az da olsa belli belirsiz bir âhiret inancı taşıyanları da vardı.[377] Ancak onların da mahşerde kendilerine daha iyi şeyler verileceğine[378] inandıklarını bilmekteyiz.

Bütün bu esaslar doğrultusunda Yüce Allah, Mekkeli inkârcıların peygamberlik veya ilâhî rehberlik noktasındaki tereddütlerinin sebebini, yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyette ortaya koymaktadır. Sebep, onların âhiretten, oradaki yargılamadan ve Allah'ın azabından korkmamaları ve diriltilmeye inanmamalarıydı.

Âyetin başındaki كَلَّا *kellâ* edatı, önceki âyette sözü edilen istek yerine getirilmiş olsa da onların yine de inanmayacaklarını ifade etmektedir. Peşinden gelen بَلْ *bel* edatı ise, asıl meselenin başka olduğunu ortaya koymaktadır. Sözle dile getirilen isteklerden öte, onların yüreklerinde ve gönüllerinde büyük ve derin bir iman sorununun bulunduğu hatırlatılmakta, yürekten desteklenmeyen isteklerin bir anlam ifade etmediği ortaya konulmaktadır.

Mekkeli müşrikler özelinden başlayarak, evrensel olarak bütün zamanları ve insanları kapsayacak şekilde şu ilâhî hakikat ortaya konulmaktadır: Kalbinde Allah sevgisi ve duyarlılığı ile âhiret korkusu taşımayanların dünya hayatlarında istikametten söz edilemez. Onların âhirette de herhangi bir ödüllerinin olmayacağı özellikle bilinmelidir.

---

376 Necm 53/27.
377 Kehf 18/36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.
378 Kehf 18/36; Fussılet 41/50.

54-56. ÂYETLER:

كَلَّٓا اِنَّهُ تَذْكِرَةٌۚ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُۜ ﴿٥٥﴾

وَمَا يَذْكُرُونَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

"**54.** Asla, (durum düşündükleri gibi değil)! Muhakkak ki bu (Kur'ân), bir hatırlatmadır. **55.** Dileyen kişi onu (düşünüp) öğüt alır. **56.** (Kur'ân'ın öğüdünü tercih edenler,) zaten ancak Allah'ın dilediğini öğüt almış olurlar. Saygı duyulmaya lâyık olan da O'dur, mağfiret sahibi de O'dur."

Yüce Allah, sûrenin sonunda vahyin öğüt olduğu gerçeğini yeniden hatırlatarak, dileyen herkesin ondan yararlanabileceğini beyan etmektedir. Bu arada tercihini bu şekilde belirleyenlerin de ilâhî iradeye uygun bir tercih ortaya koymuş oldukları belirtilmektedir.

a) Vahyin Öğüt Oluşu ve Etki Alanı

Sûrenin 54-55. âyetlerinde, insan fıtratı ile vahyin uygunluğuna işaret edilmekte ve vahyi algılamada insan iradesinin önünde hiçbir engelin bulunmayacağı beyan edilmektedir.

1. Kur'ân Bir Hatırlatmadır

كَلَّٓا اِنَّهُ تَذْكِرَةٌۚ "Asla, (durum düşündükleri gibi değil)! Muhakkak ki bu (Kur'ân), bir hatırlatmadır." Âyetteki كَلَّا *kellâ* edatı "hayır, hayır, asla", تَذْكِرَةٌ *tezkira* ise "hatırlatma, öğüt" demektir.

a) Bu cümlede yer alan اِنَّهُ *innehû* ifadesindeki هُ *hû* zamiri, sûrenin 24 ve 25. âyetlerindeki هٰذَا *hâzâ* kelimelerinde de olduğu gibi, bütünüyle vahyi, yani ilâhî mesajı nitelendirmektedir. Bir sonraki âyette yer alan ذَكَرَهُ *zekerahû* fiilinin sonundaki *hû* zamirinin verdiği anlam da aynı şekilde vahyi, yani Kur'ân'ı ifade etmektedir.[379] Kur'ân'ın *tezkira* oluşu hakkında Müzzemmil 73/19'da bilgi verdiğimiz için burada aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz.

b) Özel vahiy bekleyerek kendilerine ayrıcalıklı bir paye verilmesini isteyen, hatta dolaylı olarak her biri teker teker peygamber olma isteğini

379 Zamirin bu konumu hakkında bkz. Taberî, age., XXIX, 171-172; Zemahşerî, age., IV, 643; Râzî, age., XXIX, 213.

11. Âhirete İnanmıyorlardı

كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْاٰخِرَةَۜ "Hayır! Hayır! Aslında onlar (inanmadıkları için) ahiretten de korkmuyorlar." Âyetteki كَلَّا *kellâ* edatı "hayır, hayır", بَلْ *bel* edatı "aslında, esasında", لَا يَخَافُونَ *lâ yehaafûne* fiili "korkmamak", الْاٰخِرَةَ *el-âhırah* kelimesi ise "âhiret, mahşer" demektir.

Yüce Allah, bir önceki âyette inkârcıların beklentilerini dile getirdikten sonra, bu âyette onların inanmamalarının asıl nedenini açıklamaktadır. Bütün mesele, "onların âhirete inanmamaları" veya "âhiret yargılamasından çekinmemeleri" idi. Mekkelilerin büyük çoğunluğu âhirete inanmamaktaydı.[376] Sayıları az da olsa belli belirsiz bir âhiret inancı taşıyanları da vardı.[377] Ancak onların da mahşerde kendilerine daha iyi şeyler verileceğine[378] inandıklarını bilmekteyiz.

Bütün bu esaslar doğrultusunda Yüce Allah, Mekkeli inkârcıların peygamberlik veya ilâhî rehberlik noktasındaki tereddütlerinin sebebini, yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyette ortaya koymaktadır. Sebep, onların âhiretten, oradaki yargılamadan ve Allah'ın azabından korkmamaları ve diriltilmeye inanmamalarıydı.

Âyetin başındaki كَلَّا *kellâ* edatı, önceki âyette sözü edilen istek yerine getirilmiş olsa da onların yine de inanmayacaklarını ifade etmektedir. Peşinden gelen بَلْ *bel* edatı ise, asıl meselenin başka olduğunu ortaya koymaktadır. Sözle dile getirilen isteklerden öte, onların yüreklerinde ve gönüllerinde büyük ve derin bir iman sorununun bulunduğu hatırlatılmakta, yürekten desteklenmeyen isteklerin bir anlam ifade etmediği ortaya konulmaktadır.

Mekkeli müşrikler özelinden başlayarak, evrensel olarak bütün zamanları ve insanları kapsayacak şekilde şu ilâhî hakikat ortaya konulmaktadır: Kalbinde Allah sevgisi ve duyarlılığı ile âhiret korkusu taşımayanların dünya hayatlarında istikametten söz edilemez. Onların âhirette de herhangi bir ödüllerinin olmayacağı özellikle bilinmelidir.

---

376 Necm 53/27.
377 Kehf 18/36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.
378 Kehf 18/36; Fussılet 41/50.

54-56. ÂYETLER:

كَلَّٓا اِنَّهُ تَذْكِرَةٌۚ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُۜ ﴿٥٥﴾

وَمَا يَذْكُرُونَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

"**54.** Asla, (durum düşündükleri gibi değil)! Muhakkak ki bu (Kur'ân), bir hatırlatmadır. **55.** Dileyen kişi onu (düşünüp) öğüt alır. **56.** (Kur'ân'ın öğüdünü tercih edenler,) zaten ancak Allah'ın dilediğini öğüt almış olurlar. Saygı duyulmaya lâyık olan da O'dur, mağfiret sahibi de O'dur."

Yüce Allah, sûrenin sonunda vahyin öğüt olduğu gerçeğini yeniden hatırlatarak, dileyen herkesin ondan yararlanabileceğini beyan etmektedir. Bu arada tercihini bu şekilde belirleyenlerin de ilâhî iradeye uygun bir tercih ortaya koymuş oldukları belirtilmektedir.

a) Vahyin Öğüt Oluşu ve Etki Alanı

Sûrenin 54-55. âyetlerinde, insan fıtratı ile vahyin uygunluğuna işaret edilmekte ve vahyi algılamada insan iradesinin önünde hiçbir engelin bulunmayacağı beyan edilmektedir.

1. Kur'ân Bir Hatırlatmadır

كَلَّٓا اِنَّهُ تَذْكِرَةٌۚ "Asla, (durum düşündükleri gibi değil)! Muhakkak ki bu (Kur'ân), bir hatırlatmadır." Âyetteki كَلَّا *kellâ* edatı "hayır, hayır, asla", تَذْكِرَةٌ *tezkira* ise "hatırlatma, öğüt" demektir.

a) Bu cümlede yer alan اِنَّهُ *innehû* ifadesindeki هُ *hû* zamiri, sûrenin 24 ve 25. âyetlerindeki هٰذَٓا *hâzâ* kelimelerinde de olduğu gibi, bütünüyle vahyi, yani ilâhî mesajı nitelendirmektedir. Bir sonraki âyette yer alan ذَكَرَهُ *zekerahû* fiilinin sonundaki *hû* zamirinin verdiği anlam da aynı şekilde vahyi, yani Kur'ân'ı ifade etmektedir.[379] Kur'ân'ın *tezkira* oluşu hakkında Müzzemmil 73/19'da bilgi verdiğimiz için burada aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz.

b) Özel vahiy bekleyerek kendilerine ayrıcalıklı bir paye verilmesini isteyen, hatta dolaylı olarak her biri teker teker peygamber olma isteğini

379 Zamirin bu konumu hakkında bkz. Taberî, age., XXIX, 171-172; Zemahşerî, age., IV, 643; Râzî, age., XXIX, 213.

dillendiren Mekkeli inkârcı ileri gelenlere bu âyette esaslı bir cevap verilmektedir. Yüce Allah, onların söz konusu bu isteklerini hiçbir şekilde yerine getirmeyeceğini açıkça beyan etmektedir.

Özellikle 55. âyette dile getirilen, "dileyen herkesin Kur'ân'dan öğüt alabileceği" mesajı, ilâhî vahyin sadece ilk muhatabı olan peygamberleri değil, bütün insanlığı ilgilendirdiğini ortaya koymakta ve bunu ilan etmektedir. Yani Hz. Peygamber'e gönderilen ilâhî prensipler aynı zamanda inkârcı karşıtlara da indirilmiş demektir. Mesajlar gönderildiği ilk insan olan peygamberle sınırlı olmadığı için, kendilerine özel kitap isteyenler de o kitapların kendileriyle sınırlı olmayacağını bilmelidirler. Kur'ân, herkesi kapsayan bir çağrıdır; onun öğüt oluşundan herkes yararlanmalıdır. "Şahsa özel risalet" anlamında vahiy olmayacağı için, şahsa özel bir dinden de hiçbir şekilde söz edilemez.

Âyetlerin konu ilişkisini bu şekilde ortaya koyduktan sonra, şimdi de Kur'ân'ın öğüdünden kimlerin yararlanabileceği ile ilgili âyeti inceleyelim.

11. Dileyen Onun Öğüdünden Yararlanır

فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُۜ "Dileyen kişi onu (düşünüp) öğüt alır." Âyetteki شَٓاءَ *şâe* fiili "dilemek, istemek", ذَكَرَ *zekera* fiili ise "hatırlamak, öğüt almak, öğüdünden yararlanmak" demektir.

a) Yüce Allah bu âyette vahyin belli kişilerle sınırlı olmadığını ve isteyen herkesin ondan yararlanabileceğini dile getirmektedir. Sûrenin 31. âyetinde de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, Yüce Allah insan iradesine gereken önemin verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. İnsan sorumlu bir varlık olduğuna göre, tercih hakkına da sahip olmalıdır. Yine bu sûrenin 37 ve 38. âyetlerinde ifade edildiği üzere kişiler, kendi tercihlerinin ve yaptıklarının karşılığında bir işleme muhatap kılınacaklardır.

'Abese 80/11-12'de de benzer ifadeler yer almakta ve vahyin aydınlatıcı mesajlarından herkesin yararlanabileceği esası üzerinde durulmaktadır.[380]

b) İradesini kullanabilecek şekilde yaratılmış olan insanoğlu, tarih boyunca gönderilen vahiylere ve görevlendirilen peygamberlere inanmakla yükümlü tutulmuştur. İradesini hangi yönde şekillendirmişse o yolda bir işleme tâbi tutulacağı Kur'ân'da defalarca hatırlatıldığı için, artık hiç kimsenin bu noktada mazeret ileri sürmesi söz konusu olamaz.

380 Kur'ân, hidayet, öğüt, irade ilişkisi hakkında ayrıca bkz. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 2, s. 51-53; 315-317; 428-431.

Kur'ân'ın öğüdünden yararlanmanın aslında ne demek olduğu, İnsân 76/29'da şu şekilde beyan edilmektedir: "Şüphesiz ki bütün bunlar, (yani Kur'ân) bir hatırlatmadır. Artık, kim dilerse Rabbine bir yol tutar." Bu konu Tekvîr 81/27-29'da ve Nebe' 78/39'da da yer almaktadır.

Hidâyet ve dalâlet ile kulun iradesi meselesi hakkında geniş değerlendirmeyi İnsân 76/26-29'da yapacağımız için, burada detaya girmek istemiyoruz. Şu kadarını söyleyelim ki Kur'ân ilâhî mesajdan yararlanmak isteyen herkese sunulmuş bir imkândır ve bu imkândan dileyen herkes yararlanabilir, Rabbine giden yolu tutabilir, dahası tutmalıdır.

b) İlâhî İrade ve İnsanın Öğüt Alışı

Sûrenin son âyetinde, hemen öncesindeki 54 ve 55. âyetlerde dile getirilen "vahyin öğüdünden yararlanma"yı tercih edenlerin aslında ne yaptığı konusuna açıklık getirilmekte ve bu konu çok çarpıcı bir cümle ile ortaya konulmaktadır.

1. Yüce Allah'ın Dilediğini Öğüt Almak Gerekir

وَمَا يَذْكُرُونَ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ "(Kur'ân'ın öğüdünü tercih edenler), zaten ancak Allah'ın dilediğini öğüt almış olurlar." Âyetteki يَذْكُرُونَ *yezkürûne* fiili "hatırlamak, öğüt almak", يَشَآءَ *yeşâe* fiili ise "dilemek" demektir.

a) Benzerleri İnsân 76/30 ve Tekvîr 81/29'da da yer alan bu ifade, "Allah dilemedikçe onlar öğüt alamazlar" şeklinde tercüme edilmekte ve genellikle hatalı sonuçlar çıkartılmasına neden olunmaktadır. Oysa âyetin vermek istediği mesajı öncesindeki âyetlerle birlikte anlamak durumundayız. Âyet, "Kur'ân'ın bir hatırlatma" olduğunu beyan eden âyetlerden sonra gelmektedir. Dolayısıyla bu âyette sözü edilen öğüt alma işleminin öncesindekilerle yakın ilgisi olmalıdır. Söylenmek istenen şudur: Kur'ân'ın öğüdünden yararlanmayı tercih edenler, zaten Yüce Allah'ın dilediği esasları öğüt almış olacaklardır. Yüce Allah insanların hidayete ermelerini istediğine göre, alınan öğüt de O'nun istediği doğrultudadır.

b) Âyetteki مَا *mâ* ve اِلَّا *illâ* edatlarının anlama katkısı, cümleyi vurgulu hale getirmek şeklindedir. Dolayısıyla bu cümledeki mesajın "Allah'ın dilediğini öğüt almak" olduğu anlaşılmaktadır. Peki, Allah'ın dilediği nedir?

Yüce Allah'ın, kulları için belirlediği sistem şu âyettedir: "Eğer nankörlük ederseniz, unutmayın ki Allah size asla muhtaç değildir ve kullarının nankörlüğünden hoşnut olmaz, buna razı değildir. Eğer şükredecek

olursanız, işte O, sizin bu tavrınızdan hoşnut olur."[381] Konuyla ilgili bütün âyetler bu âyet ışığında anlaşılmak zorundadır. Yüce Allah, kullarının hidayet üzere yaşamalarından razı olacaktır ve bu nedenle, öğüt olan Kur'ân'ı onlara göndermiştir. 'Abese 80/11-12'de de ifade edildiği üzere, Kur'ân'ın öğüdünden yararlanmak isteyenler aslında Yüce Allah'ın onlardan istediği hidayeti dilemiş olacaklardır. Yüce Allah onlar için, istedikleri hidayeti yaratacak ve kendilerine ihsanda bulunacaktır.

İstikamet sahibi olmak isteyenler için Kur'ân'ın öğüt oluşunu ifade eden âyetin peşinden gelen Tekvîr 81/29'daki şu ifade çok ilginçtir: "Böylece zaten, âlemlerin Rabbi Allah'ın dilediğini dilemiş olursunuz." İşte bu âyete göre, insanlardan bunu gerçekleştirenler aslında zaten Yüce Allah'ın dilediğini dilemiş olacaklardır. Yüce Allah, insanların hidayete ermelerini istemektedir. Kitaplar ve peygamberler göndermesinin nedeni de budur.

11. Saygı ve Mağfiret Makamı Yüce Allah'tır

هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ "Saygı duyulmaya lâyık olan da O'dur, mağfiret sahibi de O'dur." Âyetteki اَهْلُ التَّقْوٰى *ehlü't-takvâ* tamlaması "saygı ve duyarlılığın sunulacağı zât", اَهْلُ الْمَغْفِرَةِ *ehlü'l-mağfira* tamlaması ise "bağışlama makamındaki varlık" demektir.

Allah rızası dışında başka arayışlar ve adresler peşinde koşanlara Yüce Allah bu iki tamlama ile Kendisini tanıtmaktadır. Başka emeller peşinde koşanlar, yani mal, servet, makam, şöhret, hâsıl-ı kelâm sahte itibarlar için çalışanlar, elbette peşinden koştuklarının bir anlamda kulu ve kölesi olurlar. Onlara saygı gösterir, onlardan izzet ve itibar ister veya beklerler. Nisâ 4/139 ve Fâtır 35/10. âyetlere göre izzet ve itibar bütünüyle Yüce Allah'ın katındadır. O makamın dışında başka varlıklardan hiçbir şekilde izzet ve onur beklenmemelidir.

Sûrenin ikinci grup âyetinden itibaren kendisine zaman zaman göndermede bulunulan Velîd b. Muğîra gibi inkârcı insan tipi, bu son âyetle yeniden uyarılmaktadır. Bu doğrultuda, saygının da bağışlanmanın da tek adresinin bulunduğu herkese hatırlatılmaktadır; o adres Yüce Allah'tır, O'nun rızasıdır ve bağışlamasıdır.

Rabbimizden, bizi de sadece Kendisine saygı duyanlardan ve bağışladıklarından kılmasını en kalbî duygularımızla niyaz ediyoruz.

381 Zümer 39/7.

MÜDDESSİR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-7. âyetler): Sûrenin ilk grup âyetinde, Hz. Peygamber'in risalet için inşa ediliş esaslarından bir bölümü üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede, Yüce Allah Hz. Peygamber'e sorumluluk yüklediğini, bu nedenle harekete geçip çevresindeki insanları uyarmasını, kalbini arındırmasını ve maddî manevî her türlü kötülük ve çirkinliklerden uzaklaşmasını emretmektedir. Ayrıca, yapacağı bu işleri çok görerek Rabbini minnet altında bırakma veya başa kakma gibi bir yanlışın da sahibi olmaması gerektiğini kendisine hatırlatmaktadır.

Benzer yükümlülükler, vahyi insanlara iletmek durumunda olanlar ve sorumluluk sahibi kılınan kişiler için de geçerlidir. Onlar da kendilerini davalarına adamış olarak harekete geçmeli, sadece Allah'ı yüceltmeli, elbiselerini, benliklerini ve yüreklerini maddî manevî her türlü kirden temizlemelidirler. Bu insanlar da yaptıklarını yeterli görerek dünyevî bir beklenti içerisine girmemeli, muhatapları töhmet altında bırakacak bir tutum sergilememelidirler.

Bu arada, yapılan bütün bu fedakârlıkların, sahiplerine birtakım sıkıntılar getirebileceği de hatırlatılmakta, sadece Allah rızası için sabredilmesi gerektiği, kişilerin davalarına sıkıca sarılmak zorunda oldukları ve adanmışlık gerektiren bu tür görevlerde sadakatin vazgeçilmez bir önem arz ettiği de vurgulanmaktadır.

(8-10. âyetler): Sıradaki üç âyette, kıyâmete veya mahşere dikkat çekilerek, hem kıyâmetin hem de mahşerin pek çok zorluklara sahne olacağı beyan edilmektedir. Özellikle kâfirler için hiçbir kolaylığın söz konusu olmayacağı ifade edilmektedir.

(11-17. âyetler): Yüce Allah bu âyetlerde, önceki bölümde dikkat çektiği "kâfirlerin nankörlük biçimleri"ne değinmekte ve onlara hak ettikleri karşılığı mutlaka vereceğini belirtmektedir. Bu arada, sözün başında onların hakkından geleceğini ifade ederek Hz. Peygamber'i ve müminleri motive ederken, kâfirlere de gözdağı vermektedir.

Tek başına yaratılan, kendisine oldukça fazla mal veya imkân ile göz önünde övünç aracı çocuklar verilen, hâsıl-ı kelâm her türlü ikram sahibi kılınan bu nankör insan tipi, nimetlerin karşılığı olarak Allah'a kulluk yapması ve şükretmesi gerekirken, azgınlıkta çok daha ileri giderek verilenlerden daha fazlasını isteme cüretinde bulunmaktadır. Yüce Allah bu inkârcı tipin, Allah'ın âyetlerine karşı amansız bir inkârın içerisine girdiğini ifade

ederek, bu nankörlüğünün karşılığında kendisini hem dünyada hem de âhirette sarp bir azap yokuşuna tırmandıracağını belirtmektedir.

(18-25. âyetler): Yüce Allah, bu âyet grubunda yine aynı nankör insan tipinin vahye karşı takındığı olumsuz ve düşmanca tutum hakkında bilgi vermektedir. Çeşitli hezeyanlar üreterek, yaptığı planları defalarca kontrol eden, öfkesinden dolayı kaşlarını çatıp suratını asan ve sonunda kibir göstererek hakikate sırtını dönen bu inkârcı insan tipi, düşmanlığının bir sonucu olarak olayı iftiraya dönüştürmektedir. Bu çerçevede, vahyin çok eski dönemlerden itibaren nakledilen büyüden başka bir şey olmadığını, dolayısıyla bu tür mesajların insan sözü olduğunu özellikle vurgulayarak düşmanca bir inkâr psikolojisi ortaya koymaktadır.

(26-30. âyetler): Yüce Allah, sûrenin bundan önceki bölümünde dile getirdiği düşmanca zihniyetin ve olumsuz tutumun sahiplerinin mahşerde nasıl bir sonla buluşturulacaklarını beyan etmektedir. Bu bağlamda, ilgililerin gireceği Sekar cehennemini gündeme getirmektedir. Yüce Allah, ilâhî bildirim olmadan, bir insan olarak Hz. Peygamber'in bile onun hakikatini bilemeyeceğini beyan ederek, onun çeşitli özelliklerini sıralamaktadır.

Bu çerçevede, Sekar cehenneminin azabının çok şiddetli ve sürekli olduğunu, gizlendiği sanılan bütün gerçekleri ortaya çıkaracağını ifade ederek, melekî güçler anlamında görevlilerinin sayısını 19 olarak vermektedir. Elbette bu arada müminler motive edilirken karşıtlarına da gözdağı verilmesi amaçlanmaktadır.

(31. âyet): Yüce Allah, Sekar cehennemi hakkında çeşitli açıklamalarda bulunduktan sonra, özellikle sözünü ettiği 19 rakamını verme gayesini dile getirmekte, sonuçta bununla nelerin meydana geleceğini beyan etmektedir. Bu âyette Yüce Allah, dört kez vurgulu ifade kullanmaktadır. Maksat, ele alınan konularda Yüce Allah'tan başka hiç kimsenin bilgi sahibi olamayacağını beyan etmektir. İnkârcı Velîd b. Muğîra ve onun gibilerin sûrenin 24 ve 25. âyetlerinde dile getirdiği vurgulu ifadelere karşılık, Yüce Allah da benzer tekniği bir âyette bu defa dört kez kullanarak onlara cevap vermektedir.

Cehennem muhafızlarının sayısı, bir taraftan inkârcıların sınavı olmakta, diğer taraftan da farklı boyutlarıyla muhatapları ilgilendirmektedir. Bu bağlamda, âyette dört değişik boyut gündeme getirilmektedir. Kitap verilenlerin gönülden ikna olması, müminlerin imanlarının artması, bu iki gru.un hiçbir şekilde şüpheye düşmemesi ve nankörlerin alaycılıklarının artması bu konuda belirlenen gerekçelerdir.

Âyetin devam eden kısmında, bu imtihanın isteyen insanların dalâletini pekiştireceği, isteyenlerin ise hidayetine vesile olacağı beyan edilmektedir. Sonuçta Allah'ın askerlerini O'ndan başka hiç kimsenin bilemeyeceği vurgulanarak, vahyin bütünüyle insanlar için bir öğüt olduğu özellikle belirtilmektedir.

(32-37. âyetler): Yüce Allah, inkârcı, yalancı ve alaycı insan tipi ile onun mahşerde yaşayacağı âkıbet hakkında bilgiler verdikten sonra, bu âyet grubunda Ay'a, geceye ve sabaha yemin ederek, hakkında uyarılarda bulunduğu cehennemin insanlık için çok önemli bir uyarıcı olduğunu ifade etmektedir. Sekar cehennemi en büyük belâlardan biridir ve onun uyarıcılığı, fedakârlıkta önde olmayı ya da kullukta geri kalmayı tercih eden bütün insanlara yöneliktir.

(38-48. âyetler): Sûrenin bu âyet grubunda, inkârcı ve alaycı kişilerin mahşerdeki perişan durumları ele alınmakta, kendilerine sorulacak bazı sorular ve onların vereceği cevaplar ile yapacakları itiraflara yer verilmektedir.

Yüce Allah, özellikle inkârcılara gözdağı vermek üzere mahşerde bir tutukluluk halinin bulunacağını gündeme getirmekte ve adına *ashâbü'l-yemîn* denen mutlu kişilerin bu tutukluluk halinden kurtulmuş olacaklarını haber vermektedir.

Suçluların ateş azabında olacakları ve mahşerde bu durumun nedenlerinin kendilerine sorulacağı beyan edildikten sonra onların da çeşitli cevaplar vereceği bildirilmektedir. Bu çerçevede Yüce Allah'tan yana olmamak, yoksullarla ilgilenmemek, boş ve anlamsız şeylere dalmak ve Hesap Günü'nü yalanlamak en önemli gerekçeler olarak verilmektedir.

Tevhidden yoksunluk, sosyal hayata katkısızlık, duyarsızlık, empati eksikliği veya başkasıyla ilgilenme yoksunluğu ve yapılanlardan sorguya çekilmeyi yalanlamak, işte hayatı çepeçevre kuşatan ve anlamlı kılan bu değerlerden ayrı ve uzak yaşamak azabın nedenleri arasında sayılmaktadır. Bütün bunların hatırlatılma gerekçesi, elbette muhatapları aynı yanlışlara düşmemeleri noktasında uyarmaktır.

Sayılan bu özellikler kişide kendisinden ayrılmaz bir yapı halini alırsa, artık bu kişiler ölünceye kadar bu olumsuzluklardan kurtulamazlar. Söz konusu insanlar mahşerde bekledikleri türden bir torpil veya kayırmacılık demek olan şefaatten de yararlanamayacaklarını özellikle bilmelidirler.

(49-53. âyetler): Yüce Allah, sûrenin bu bölümünde inkârcıların vahye karşı tutumlarına dair bilgi vermekte, peygamberlik kurumunun yapısıyla hiçbir şekilde uyuşmayacak isteklerine ve âhiretle ilgili korkusuzluklarına değinmektedir. İnkârcılar, öğüt olan vahiyden yüz çeviriyorlar ve bunun sonucunda da aslandan ya da avcıdan ürken merkep sürüleri gibi vahiyden kaçıyorlardı.

Vahiyden yüz çevirmek, sahibini anlaşılamaz veya tahmin edilemez yanlışlıklara da sürüklemektedir. İşte bu cümleden olarak, söz konusu bu inkârcı tipler, her birine özel vahiyler verilmesi gerektiğini söyleyecek kadar işi ileri götürmektedirler. Peygamberlik kurumunu gereksiz hale getirecek şekilde veya her biri peygamber olmayı isteyerek Yüce Allah'ın iradesine yön verme cüretinde bulunabilmektedirler. Onları bu imkânsız isteklerin sahibi kılan perde arkasındaki asıl neden âhiretten korkmamaları, yani âhirete inanmayıp oradaki yargılanmayı inkâr etmeleriydi.

(54-56. âyetler): Yüce Allah, sûrenin sonunda vahyin öğüt olduğu gerçeğini yeniden hatırlatarak, dileyen herkesin ondan yararlanabileceğini beyan etmektedir. Bu arada tercihini bu şekilde belirleyenlerin de ilâhî iradeye uygun bir tavır ortaya koymuş olacaklarını belirtmektedir.

Bu âyetlerde insan fıtratı ile vahyin uygunluğuna da işaret edilmekte ve vahyi algılamada insan iradesinin önünde hiçbir engelin bulunmadığı beyan edilmektedir. Kur'ân bir öğüttür ve dileyen herkes onun öğüdünden yararlanabilir. Tavrını ve tercihini bu şekilde belirleyenler ise, zaten Yüce Allah'ın dilediği şekilde bir tercihte bulunup öğüt almış olacaklardır. Yüce Allah'tan yana olanlar, saygı duyulmaya lâyık asıl varlığın ve bağışlama makamının sadece Yüce Allah olduğunu bilenlerdir. Bu bilince sahip olan kullarının arasına katılmış olmayı Rabbimizden niyaz ediyoruz.

75. KIYÂMET SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Kıyâmet sûresi Mekke döneminde indirilmiş olup, 40 âyetten oluşmuş ve adını ilk âyetteki "yeniden diriliş, Kıyâmet" anlamındaki *el-kıyâmeh* kelimesinden almıştır. Sûre, resmî sıralamada 75, iniş sırasına göre ise 33. sûredir. Bu sûre de, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Bu sûre, resmî sıralamada öncesindeki Müddessir sûresiyle yakın konu ilişkisine sahiptir. Kıyâmet sûresinde Kıyâmet ve sonrasına dair bilgiler verilmekte, Müddessir'de ise kıyâmet sonrasında özellikle inkârcılar için yaşanacak felâket gündeme getirilmektedir. Her iki sûrede de Kıyâmet ve sonrasında insanı sıkıntıya sokacak aşırı dünya sevgisi eleştirilmekte, böylece bu iki temel konu iki sûrenin ortak mesajını oluşturmaktadır.

Sûrenin ilk âyetlerinde yer alan *lâ uksimu* şeklindeki yemin ifadeleri, Kıyâmetin kopmasının kesin olarak gerçekleşeceğine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. İleriki bölümde inkârcı insanın nankörlüğü ve Yüce Allah'a nispet etmeye çalıştığı mahşerdeki diriltilmeye dair güçsüzlük(!) reddedilmektedir. Daha sonra kıyâmetin kopuşu hakkında kısa bilgi verilmekte, inkârcı insanın mahşerde kaçacak yerinin olamayacağı beyan edilerek, Allah'a hesap vermekten kurtulmanın mümkün olmadığı belirtilmektedir.

Sorgulama ve sonrasında yaşanacak birtakım manzaralar hakkında da bilgi verildikten sonra, nankör insan tipinin dünyayı sevip âhireti terk ettiği hatırlatılarak, iyilik sahiplerinin o gün sevinçli olacakları ve ilâhî nimetleri beklemeye devam edecekleri müjdelenmektedir. İnkârcıların ise o gün mutsuz bir yüze sahip olacakları, sıkıntılı bir sürecin kendilerini bek-

lediğini anlayacakları ve azabı hak etmiş olduklarının kınayıcı bir üslupla kendilerine duyurulacağı beyan edilmektedir.

Sûrenin sonunda ise, insanoğlunun dünya ve âhirette başıboşluğa terk edilmeyeceği ifade edilmekte, yaratılışı hakkında çok özet bilgiler verilerek onu yoktan var eden gücün mahşerde kendisini yeniden diriltmeye de kadir olduğu vurgulanmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَٓا اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ ﴿١﴾ وَلَٓا اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُۜ ﴿٣﴾ بَلٰى قَادِر۪ينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ ﴿٤﴾ بَلْ يُر۪يدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُۚ ﴿٥﴾ يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِۜ ﴿٦﴾ فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُۙ ﴿٧﴾ وَخَسَفَ الْقَمَرُۙ ﴿٨﴾ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُۙ ﴿٩﴾ يَقُولُ الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ اَيْنَ الْمَفَرُّۚ ﴿١٠﴾ كَلَّا لَا وَزَرَۜ ﴿١١﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّۜ ﴿١٢﴾ يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَۜ ﴿١٣﴾ بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِه۪ بَص۪يرَةٌۙ ﴿١٤﴾ وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذ۪يرَهُۜ ﴿١٥﴾ لَا تُحَرِّكْ بِه۪ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِه۪ۜ ﴿١٦﴾ اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُۚ ﴿١٧﴾ فَاِذَا قَرَاْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُۚ ﴿١٨﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۜ ﴿١٩﴾ كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَۙ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَۜ ﴿٢١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌۙ ﴿٢٢﴾ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌۚ ﴿٢٣﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌۙ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ اَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌۜ ﴿٢٥﴾ كَلَّٓا اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَۙ ﴿٢٦﴾ وَق۪يلَ مَنْ رَاقٍۙ ﴿٢٧﴾ وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُۙ ﴿٢٨﴾ وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِۙ ﴿٢٩﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُۜ ﴿٣٠﴾ فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰىۙ ﴿٣١﴾ وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۙ ﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰٓى اَهْلِه۪ يَتَمَطّٰىۜ ﴿٣٣﴾ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰىۙ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰىۜ ﴿٣٥﴾ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًىۜ ﴿٣٦﴾ اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰىۙ ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰىۙ ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۜ ﴿٣٩﴾ اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى ﴿٤٠﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Hayır, hayır! (İş, sizin zannettiğiniz gibi değil!) Kıyâmet Günü'ne yemin ediyorum. Kendini kınayan nefse de yemin ediyorum ki, (nankör) insan (kendisini diriltip) kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor! **4.** Evet evet; Biz, onun parmak uçlarını bile (yeniden) düzenlemeye kadiriz. **5-6.** Fakat (inkârcı) insan, "Kıyâmet Günü de ne zamanmış!" diye sorarak, önündekini (yani Kıyâmeti) yalanlamak ister. **7-10.** İşte göz(ler kamaşıp) şimşek çaktığı (dehşetle etrafa bakındığı), Ay karardığı, Güneş ve Ay bir araya getirildiği zaman, işte o gün (nankör) insan: "(Acaba) nereye kaçmalı?" diyecektir. **11.** Hayır, hayır! (Kaçıp) sığınacak (başka) yer yoktur! **12.** O gün varıp durulacak yer, sadece Rabbinin huzurudur. **13.** O gün, yaptığı ve yapmadığı ne varsa insana bildirilecektir. **14-15.** (Birtakım) mazeretler ileri sürmeye kalkışsa da (veya gerçeğin üzerini örtmeye çalışsa da) artık insan kendi kendinin şahididir. **16.** (Ey suçlu kişi), artık onu (yani hakkındaki bilgiyi veya hükmü) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. **17.** Şüphesiz onun toplanması ve okunması sadece Bize aittir. **18.** O halde Biz onu okuduğumuz zaman sen okunuşunu takip et. **19.** Sonra onu açıklamak da sadece Bize mahsustur. **20-21.** (Bütün bunlara rağmen) Hayır! Doğrusu siz, çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyorsunuz da âhireti bırakıyorsunuz. **22-23.** O gün bazı yüzler Rablerini (O'nun nimetlerini) beklerken ışıl ışıl parıldayacaktır. **24-25.** O gün bazı asık yüzler de vardır ki bel kemiklerini kıran bir felâkete uğratılacağını sezeceklerdir. **26-30.** "(Dikkat edin!) Gerçekten can köprücük kemiğine dayanıp: 'Tedavi edebilecek kimdir?' dendiğinde, (can çekişen kişi) bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anlayıp bacak bacağa dolaştığında, işte o gün sevk edilecek, varılacak yer sadece Rabbinin huzuru olacaktır. **31.** (İnkârcı kişi, Peygamber'in getirdiğini) doğru kabul etmemiş, böylece Hakk'a da yönelmemişti. **32.** Dahası (gerçeği) yalan saymış ve (ondan) yüz çevirmişti. **33.** Sonra da çalım satarak kendi (inanç) ailesine gitmişti. **34-35.** Lâyıktır (o azap) sana, lâyık! Evet, lâyıktır (o azap) sana, lâyık! **36.** İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor! **37.** O, (döl yatağına) akıtılan meninin içinden bir nutfe (sperm) değil miydi? **38-39.** Sonra bu, 'alaka (aşılanmış yumurta/embriyo) olmuş, derken Allah onu (insan biçiminde) yaratıp şekillendirmişti ve ondan da iki eşi, yani erkek ve dişiyi var etmişti. **40.** Peki (bütün bunları yapan Allah)'ın ölüleri tekrar diriltmeye gücü yetmez mi?

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-6. ÂYETLER:

لَٓا اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ ﴿١﴾ وَلَٓا اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُۜ ﴿٣﴾ بَلٰى قَادِرٖينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ ﴿٤﴾

بَلْ يُرٖيدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُۚ ﴿٥﴾ يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِۜ ﴿٦﴾

"**1-3.** "Hayır, hayır! (İş, sizin zannettiğiniz gibi değil!) Kıyâmet Günü'ne yemin ediyorum. Kendini kınayan nefse de yemin ediyorum ki, (nankör) insan (kendisini diriltip) kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor! **4.** Evet evet; Biz, onun parmak uçlarını bile (yeniden) düzenlemeye kadiriz. **5-6.** Fakat (inkârcı) insan, 'Kıyâmet Günü de ne zamanmış!' diye sorarak, önündekini (yani Kıyâmeti) yalanlamak ister."

Yüce Allah, sûrenin ilk âyetlerinde, benzerleri başka bazı sûrelerde de olduğu gibi, çeşitli gerçekliklere yemin etmekte, asıl olarak Kıyâmete ve mahşerde yaşanacak diriltilmeye dikkat çekmektedir.

a) Kur'ân'da Niçin, Nelere ve Nasıl Yemin Edilmektedir?

Yüce Allah, Kıyâmet sûresinin ilk iki âyetinde "Kıyâmet Günü'ne" ve "kınayan nefse" yemin etmektedir. Yemin ifadeleri kullanılması bir ifade biçimidir ve hemen her dilde bunun çeşitli örnekleri vardır. Bu bağlamda Arapçada ve dolayısıyla Kur'ân'da da yeminler yer almaktadır. Kur'ân'daki yemin ifadeleri, sûrelerin başında olabildiği gibi, aradaki âyetlerde de bulunmaktadır. Tek varlığa yemin edilebildiği gibi, birbiri ardına birden çok varlığa da yeminler söz konusu olabilmektedir. Duhâ sûresinin ilk âyetinin tefsirinde detaylı bir şekilde ele aldığımız bu konu hakkında kısa bilgiler vermekle yetineceğiz.

ı. Niçin Yemin Edilmektedir?

1. Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma gerekçeleri, "Araplarda böyle bir geleneğin bulunması", "yemin edilen varlıkların önemini vurgulamak" ve "konunun ciddiyetinin kavranmasını sağlamak" şeklinde belirlenebilir.

2. Yemin ifadeleri, mahşerde ilgili varlıkların şahitliğine müracaat edileceğini göstermektedir. Bir varlığa yemin etmek, aynı zamanda o varlığın şahitliğini söz konusu etmektir.

3. Yemin edilen varlıklarla yeminlerin peşinden gelen mesajın anlam ilişkisini bulmak gerekir. Yemin edilen varlıklar eğer birden fazla ise, hem bu varlıklar arasında, hem de yeminlerle sonrasında gelen cümle veya cümleler arasında anlam bağının bulunduğunu unutmamak gerekir. Aksi takdirde yeminle diğer mesajların arası kopuk olur ve anlam bütünlüğü kavranamamış olunur.

4. Kur'ân'da yeminlerin asıl bulunma nedeni, öncelikle yeminden sonraki ilk cümlenin, ardından bütünüyle konuların önemine vurgu yapmak ve mesaja dikkat çekmektir. Zaten yemin etmek, sonraki ifadenin veya bilginin güçlenmesini ve inandırıcılığını artırmayı istemek demektir. Muhatabın inkâr veya tereddüt durumuna göre yeminlerin şekli veya sayısı belirlenir. Eğer bir karşı çıkış veya tereddüt yoksa yemine de gerek olmaz.

5. Tabiat kitabından verilen yemin örneklerinde ise diğer gerekçelerin yanında şu maksat da görülmelidir: Tabiattaki varlıklar çeşitli dersler ve ibretler içermektedir. İnsanlar bu varlıkları incelemeli, büyük kudretin önünde eğilmeli ve ilâhî mesajlara gönül vererek onları hayatın vazgeçilmezi yapmalıdırlar.

11. Nelere Yemin Edilmektedir?

Yukarıda da söylediğimiz gibi, Kur'ân'da sûrelerin başlarında veya aralarda yemin ifadelerinin bulunduğu bilinmektedir. Bu bağlamda 17 sûrenin başında yeminler vardır. Yemin ifadeleri bazen grup olarak sıralanmakta ve bunların bir kısmı melekler, rüzgârlar, insanlar veya canlılar şeklinde anlaşılmaktadır. Bazen de bizzat Yüce Allah'a, Kur'ân'a, kitâba, vahye, vahyin yer ettiği gönüllere, nefse, kendini kınayan nefse, vahyin ifade biçimini oluşturan ve adına mukatta'ât denilen harflere, kaleme ve satır satır yazdıklarına yönelik olarak yer almaktadır. Ayrıca kıyâmete, âhiret gibi soyut değerlere yemin edildiği gibi, yeryüzüne, karaya, denize, göğe, yani uzaya veya yükseklikler, yıldızlara, gezegenlere, güneşe, aya, dağa, şehre ve vahyin indirildiği çeşitli bölgelere de yeminler Kur'ân'da mevcuttur. Bunların yanı sıra mutlak anlamda zamana, asra, geceye, gündüze, fecre, sabaha, kuşluk vaktine ve belli gecelere de yemin edilmektedir. Genel olarak, doğuran her varlığa ve doğan varlıklara, her türlü şahide, hakkında şahitlik yapılacak insanlara yeminler de vardır. Hatta, vahye kar-

şı düşmanlık yapanlara da kınayıcı bir üslupla yeminler bulunmaktadır. Hâsıl-ı kelâm, tek olan Allah'a ve çift olan her şeye Kur'ân'da yemin edildiği bilinmektedir.

Bütün bunlara bakıldığında Yüce Allah'ın, Kur'ân'da konusunu ettiği yeminlerde insan ve varlıklar için önemli olan her şeye yemin ettiği açıkça görülmektedir.

III. Nasıl Yemin Edilmektedir?

Yemin ifadelerinde genellikle ilgili kelimelerin başına "kasem/yemin" edatı olarak *vâv* harfi getirilir. Bazen *tâ* harfi kullanılarak *tellâhi* "Allah'a yemin olsun ki" şeklinde yemin örneklerine de rastlanmaktadır.[382] Ayrıca edat kullanımı örneklerinden farklı olarak, tefsirini yapmakta olduğumuz bu sûrede de olduğu üzere, *lâ uksimu* "yemin ediyorum" cümlesi de Kur'ân'da yemin ifadeleri arasında yer almaktadır.

IV. Yeminler Nasıl Tercüme Edilmeli?

Yemin ifadeleri "ilgili varlığa yemin ediyorum" şeklinde tercüme edilebileceği gibi, "söz konusu varlıklara dikkat ediniz", "onların şahitliğine kulak veriniz", "onların ibret oluşlarını unutmayınız" biçiminde de anlamlandırılabilir. Diğer pek çok örnekte olduğu gibi, sûrelerin ve dolayısıyla âyetlerin başındaki yemin ifadelerinin ilgili şeylere, varlık gayelerine ve özelliklerine dikkat çekmek için söz konusu edildiklerini söyleyebiliriz.

Yeminlerle ilgili bu bilgileri verdikten sonra şimdi de لَآ اُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesi hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

V. Lâ Uksimu İfadesinin Anlamı

لَآ اُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesi Kur'ân'da toplam sekiz yerde[383] Yüce Allah'ın yemin için kullandığı ifadelerden biridir ve bunun çeşitli anlam ihtimalleri vardır. Bu anlamlar ve gerekçeleri şu şekildedir:

i. لَآ اُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesinin başındaki لَآ *lâ* edatı, "te'kîd/vurgu" olarak kabûl edilir ve anlamı kuvvetlendirerek, "muhakkak yemin ediyorum ki" manasına gelir. Bu durumda لَآ *lâ* edatı, metin olarak bu şekilde yazılmış

382 Yûsuf 12/73, 85, 91; Nahl 16/56, 63.
383 Vâkı'a 56/75; Hâkka 69/38; Me'âric 70/40; Kıyâmet 75/1, 2; Tekvîr 81/15; İnşikaak 84/16; Beled 90/1.

olsa da okunuş *le uksimu* şeklinde kabul edilir. لَا *lâ* edatının, bu anlamda biri Tevbe 9/47, diğeri de Neml 27/21'de olmak üzere Kur'ân'da iki tane daha örneği vardır.

ii. لَآ أُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesinin başındaki لَا *lâ* edatı, "zâid" kabul edilir.[384] Bu durumda cümlenin anlamı "yemin ediyorum ki" olur. Kur'ân'da yazıda bulunmasına rağmen, kendi asıl anlamını vermeyen başka edat veya harf kullanımları da vardır. Meselâ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا "Allah şahit olarak yeter" gibi âyetlerde بِاللّٰهِ *billâhi* kelimesinin başındaki *bâ* edatı zaittir ve Kur'ân'da bunun örnekleri de oldukça fazladır.[385]

iii. لَآ أُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesinin başındaki لَا *lâ* edatı, "nefy", yani "olumsuzluk" edatı olarak kabul edilir ve cümlenin anlamı, "hayır hayır, iş sizin zannettiğiniz gibi değil, yemin ediyorum ki" şeklinde olur. Bu durumda لَا *lâ* edatı أُقْسِمُ *uksimu* fiiliyle ilişkili olarak değerlendirilmez; müstakil bir edat olarak anlamlandırılmış olur.[386]

iv. لَآ أُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesinin başındaki لَا *lâ* edatı, aynı şekilde "nefy", yani "olumsuzluk" anlamı veren edat olarak kabul edilir ve cümlenin anlamı, "iş o kadar açık ki, yemin bile etmiyorum" şeklinde olur.[387] Bu durumda لَا *lâ* edatı, أُقْسِمُ *uksimu* fiiliyle ilişkili olarak, *mudârı'* fiilin ileride olumsuzluk anlamı veren "nefy-i istikbâl" kalıbını ifade eder. Bu ihtimali yerinde gören Ebû Hayyân da özellikle Beled sûresinin başındaki bu ifadenin olumsuzluk anlamı verdiğini beyan etmiştir.[388]

Bu dört değişik ihtimalin her biri kendine göre doğru sayılabilir; ancak âlimlerimizin hemen hemen tamamı لَآ أُقْسِمُ *lâ uksimu* ifadesini "yemin ediyorum" şeklinde anlamışlardır. Kanaatimiz ve tercihimiz bu yönde olduğu için, tercümede bu ifadeye yer verdik.

b) Kıyâmetle İlgili Bazı Temel Kavramlar

Yüce Allah bu sûrede olduğu gibi çeşitli varlıklara yemin etmektedir. Kur'ân'da kendisine sıklıkla gönderme yapılan konuların başta gelenlerin-

384 Bu tercih için bk. Semerkandî, age., III, 397.
385 Bu iki ihtimal için bk. Zemahşerî, age., IV, 456. Benzer bir örnek için de bk. Hadîd 58/29.
386 Bu tercih için bk. Semerkandî, age., III, 397.
387 Bu anlamın Abduh'a ait olduğu görüşü için bk. İslâmoğlu, age., s. 1259'da 1. not.
388 Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endülûsî, el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr, Beyrut, 1992, X, 479.

den birisi de kıyamet ve âhiret konusudur. Bu nedenle biz bu âyetin tefsirinde ilgili kavramları ana hatlarıyla tanıtmak istiyoruz.

1. *Kıyâmet* ve *Sâat* Kavramları

a) Kıyâmet, "ayağa kalkmak, bir şeyin meydana gelmesi" demektir. Buradan hareketle şunu söylemek mümkündür: Kıyâmet Günü'ne yemin etmek, diriltilmeyi inkâr edenlere yönelik olarak, onun mutlaka gerçekleşeceği bilgisini vermek demektir. Kıyâmet Günü nelerin yaşanacağı ile ilgili olarak Tâhâ 20/101-112'de geniş açıklamalar yer almaktadır. Buna göre "Kıyâmet Günü" ifadesi, hem bu kâinat sisteminin yeni bir hal almak üzere değişim ve dönüşüm geçirmesi demektir, hem de âhiret şartlarında insanların diriltilip hesaba çekilmesi ve haklarında değerlendirme yapılması demektir.

b) Kıyâmet ve âhiretle ilgili olarak ele alınabilecek kavramlardan birisi de الساعة "kıyâmet saati, kıyâmet vakti" sözcüğüdür. Konuyla ilgili kavramlara bakıldığında Kur'ân'da kıyâmet veya son saatle ilgili pek çok âyetin varlığı görülecektir. Ayrıca, bunun devamı olarak âhirette yaşanacak çeşitli aşamalar farklı kelimelerle ve farklı tamlamalarla ifade edilmektedir. Bu kullanımlar şu şekildedir:

11. Kıyâmet ve Âhiretle İlgili Diğer Kavramlar

الغاشية *el-ğâşiye* "bürüyen/kaplayan",[389] الحاقة *el-hâkka* "gerçek olan",[390] القارعة *el-kaari'a* "çarpan/her şeyi birbirine çarpan",[391] الساعة *es-sâ'a* "kıyâmet saati/vakti",[392] الصاخة *es-sâhha* "gürültü",[393] الصيحة *es-sayha* "gürültü",[394] الطامة *et-tâmme* "felâket",[395] الواقعة *el-vâkı'a* "gerçekleşen/gerçekleşecek olan",[396] يوم الأزفة *yevmü'l-âzife* "yaklaşmakta olan gün",[397] يوم البعث *yevmü'l-ba's* "diriltiliş günü",[398] يوم الجمع *yevmü'l-cem'* "toplanma günü",[399] يوم الدين *yevmü'd-dîn*

389 Ğâşiye 88/1.
390 Hâkka 69/1-3.
391 Kaari'a 101/1-3.
392 M. Fuad Abdülbâkî, el-Mu'cemü'l-Müfehres, Kahire, 1991, s. 470--471.
393 'Abese 80/33.
394 M. Fuad Abdülbâkî, age., s. 529.
395 Nâzi'ât 79/34.
396 Vâkı'a 56/1.
397 Mü'min 40/18. Benzer bir başka kullanım için ayrıca bkz. Necm 53/57.
398 Rûm 30/56.
399 Şûrâ 42/7; Teğâbün 64/9.

"din/hesap günü",[400] يوم الفتح *yevmü'l-feth* "fetih/hüküm günü",[401] يوم الحسرة *yevmü'l-hasra* "hasret günü",[402] يوم الحساب *yevmü'l-hısâb* "hesap günü",[403] يوم الخلود *yevmü'l-hulûd* "ebedîlik günü",[404] يوم الخروج *yevmü'l-hurûc* "çıkış günü",[405] يوم القيمة *yevmü'l-kıyâme* "Kıyâmet Günü",[406] اليوم الموعود *el-yevmü'l-mev'ûd* "vaadedilen gün",[407] يوم التغابن *yevmü't-teğâbün* "aldanma günü",[408] يوم التلاق *yevmü't-telâk* "karşılaşma/kavuşma günü"[409] ve يوم التناد *yevmü't-tenâd* "çağırma/bağrışma günü".[410]

111. Kıyâmetle İlgili Çeşitli Oluşumlar

Sarsıcı depremle şekillenecek kıyâmet, bütünüyle sistemin değişim ve dönüşüm geçirmesi anlamında değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Enbiyâ 21/30. âyeti özellikle hatırlamak gerekir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Göklerin ve yerin bitişik olduğunu o nankörler bilmezler mi? Onları biz ayırdık." İşte bu âyetteki *fatk* işlemi "büyük patlama"yı ifade ederken, kıyâmet esnasındaki deprem de muhtemelen o patlamanın ters yönde tekrarlanması anlamına gelebilir. Sözün özü şudur: Kıyâmet sarsıntısı, bütün sistemi ilgilendirecek şiddette ve boyutta gerçekleşecektir.

Kıyâmet sûresinin 7-9. âyetlerinde de açıklayacağımız üzere Kıyâmet Günü çeşitli değişim ve dönüşümler yaşayacaktır. Bu çerçevede yeryüzü başka bir yeryüzüne, gökler de başka göklere dönüşecektir.[411] Ayrıca dağların yürütüleceği, yeryüzünün al açık görüleceği,[412] dağların paramparça yapılacağı, çukur ve tümsek kalmayıp yerlerinin boş ve dümdüz bırakılacağı[413] da bildirilmektedir. Buna ilave olarak, göğün çalkalanacağı,[414] erimiş

400 M. Fuad Abdülbâkî, age., s. 340-341.
401 Secde 32/29.
402 Meryem 19/39.
403 Sâd 38/16, 26, 53; Mü'min 40/27. Benzer başka bir kullanım için de ayrıca bkz. İbrahim 14/41.
404 Kaaf 50/34.
405 Kaaf 50/42. Benzer bir başka ifade için de ayrıca bkz. Kaaf 50/11.
406 M. Fuad Abdülbâkî, age., s. 738-739.
407 Burûc 85/2.
408 Teğâbün 64/9.
409 Mü'min 40/15.
410 Mü'min 40/32. Bu son iki kullanımın kıyâmet-ahiret sürecinin "toplanma" aşamasını da ifade ettiğini söylemek durumundayız.
411 İbrâhim 14/48.
412 Kehf 18/47.
413 Tâhâ 20/105-107.
414 Kehf 18/99-100; Tûr 52/9.

yağ gibi kıpkırmızı bir gül halini alacağı,[415] ayın yarılacağı,[416] yeryüzünün şiddetli bir şekilde sarsılacağı, yükseklerin alçalacağı, alçakların yükseleceği ve dağların serpilip toz duman haline geleceği[417] de Kur'ân'da açıkça ifade edilmektedir.

Ayrıca, Sûr'a ilk üfürülüşte yeryüzünün ve dağların etrafa saçılıp öteye beriye taşınacağı, sonunda birbirine çarpıp darmadağın olacağı ve artık kıyâmet işinin meydana geleceği belirtilmektedir.[418] Göğün erimiş bir maden gibi olacağı, dağların yün gibi atılacağı,[419] güneş ve ayın bir araya getirileceği,[420] yıldızların silineceği, göğün yarılacağı, dağların un ufak olup savrulacağı,[421] güneşin katlanıp dürüleceği, yıldızların (kararıp) dökülece-ği, dağların (savrulup) yürütüleceği, gebe develerin salıverileceği, (kendilerinden korkulan) vahşî hayvanların bir araya toplanacağı ve denizlerin kaynatılıp kabartılacağı[422] da hatırlatılmaktadır. Bunun dışında, yeryüzünün parça parça hale getirileceği[423] ve nihayet yeryüzünün şiddetli bir depremle sarsılıp içindekileri dışarı fırlatacağı[424] ifadeleri, kıyâmetle ilgili olarak Kur'ân'da yer alan bilgilerden bir kısmıdır.

Kıyâmet ve âhiretle ilgili bu açıklamaları yaptıktan sonra şimdi yeniden sûrenin âyetlerini yorumlamaya geçelim.

c) İki Varlığa Yemin

Yüce Allah sûreye iki şeye yemin ederek başlamakta, bir anlamda onların şahitliğine başvuracağını beyan ederek insanların mahşer için hazırlıklı olmalarını istemektedir.

1. "Kıyâmet Günü" Kıyam Günüdür

لَآ اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ "Hayır, hayır! (İş, sizin zannettiğiniz gibi değil!) Kıyâmet Günü'ne yemin ediyorum." Âyetteki لَآ اُقْسِمُ *lâ uksimü* fiili "yemin ediyorum", يَوْمِ الْقِيٰمَةِ *yevmu'l-kıyâmeh* tamlaması ise "Kıyamet Günü" demektir.

415 Rahmân 55/37.
416 Kamer 54/1.
417 Vâkı'a 56/3-6.
418 Hâkka 69/13-15.
419 Me'âric 70/8-9; Kaari'a 101/5.
420 Kıyâmet 75/8.
421 Murselât 76/8-10.
422 Tekvîr 81/1-7.
423 Fecr 89/21.
424 Zilzâl 99/1-2.

Yemine konu edilen Kıyâmet Günü, özellikle Mekke müşriklerinin pek çoğunun inkâr ettiği bir konu olduğu için, Kur'ân'da hakkında en çok bilgi verilen hususlardandır. Onların inkârı nedeniyle Yüce Allah o günü yemine konu edinmekte ve önemine vurgu yapmış olmaktadır.

a) Neml 27/87 ve Zümer 39/68'de ifade edildiğine göre Sûr denilen boruya ilk üfürüldüğünde, Yüce Allah'ın diledikleri hariç göklerde ve yerde bulunan herkes düşüp bayılacaktır. Yaşanacak bu olağanüstü durum, kâinat sisteminin bu şeklini kaybedeceğini, yeryüzünün ve göklerin başka yeryüzüne ve göklere dönüştürüleceği gerçeğini ortaya koymaktadır.[425]

Kur'ân'da, Kıyâmetin kopması anlamındaki bütün âyetler,[426] bu âlemin yeniden inşa edilmek üzere nasıl bir değişim ve dönüşüm yaşayacağını gösteren çeşitli içeriklere sahiptir. İşte Kıyâmet Günü denilen gerçeğin bir yönü, bu değişim ve dönüşümle ilgilidir. Bu konudaki geniş açıklamalarımızı Tekvîr ve İnfitaar sûrelerinin birinci âyetlerinde yaptığımız için burada detaya girmiyoruz.

b) "Kıyâmet Günü"nün ikinci yönü ise, insanların mahşer için diriltilmesi ve ayağa kalkmalarıyla ilgilidir ki, buna âhiret şartlarında gerçekleşecek "mahşer" denmektedir. Bu sahneler, Sûr denilen boruya ikinci kez üfürüldüğünde gerçekleşecektir. Kur'ân'da pek çok âyette yeniden inşa ve insanların sorgulanması konusu ele alınmaktadır.[427] İnsanlar, Sûr'a ikinci kez üfürüldüğünde kalkıp korkuyla etrafa bakınacaklar,[428] ardından da kabirlerinden kaldırılıp Rablerine koşacaklardır.[429]

Sûrenin bu ilk âyetinde yemine konu edinilmiş olan "Kıyâmet Günü" ifadesinin iki yönünün bulunduğunu ifadeye çalıştık. Şimdi de sûredeki ikinci yemine değinmek istiyoruz.

11. "Kınayan Nefis" Nedir?

وَلَآ اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ "Hayır, hayır! (Yine iş sizin zannettiğiniz gibi değil!) Kendini kınayan nefse yemin ediyorum." Âyetteki النَّفْسِ *en-nefs* kelimesi "nefis, insan", اللَّوَّامَةِ *el-levvâmeh* ise "çok kınayan" demektir.

425 İbrâhim 14/48.
426 Örnek bazı âyetler için bkz: Hacc 22/1-2; Neml 27/88; Yâsîn 36/49-50; Vâkı'a 56/1-6; Hâkka 69/13-16; Me'âric 70/6-10; Murselât 77/7-15; Nâzi'ât 79/6-7; Tekvîr 81/1-6.
427 Örnek bazı âyetler için bkz: Tâhâ 20/102-112; Yâsîn 36/51-53; Zümer 39/68-74; Mü'min 40/16-18; Kaaf 50/19, 41-44; Tûr 52/7-11; Nebe' 78/17-20; 'Abese 80/33-37; Tekvîr 81/10-14; İnfitâr 82/1-5; İnşikaak 84/1-5.
428 Zümer 39/68.
429 Yâsîn 36/51.

a) Âyeti, "Hayır, hayır! (Yine iş sizin zannettiğiniz gibi değil!) Kendini kınayan nefse yemin ediyorum" şeklinde tercüme edince, bunun önemli bir değer olduğu anlaşılmaktadır. Yüce Allah genellikle önem ve değer verdiği varlıklara yemin etmektedir. Buradan hareketle "nefs-i levvâme"nin, bu bağlamda olumlu bir anlam verdiğini söylemek durumundayız.

b) Buna karşılık, söz konusu kavramı olumsuz anlamda yorumlamak da mümkündür. Yüce Allah Kur'ân'da 'Âdiyât sûresinin ilk âyetlerinde olduğu gibi, olumsuz varlıklara da yemin etmekte, bu durumda onları kınamayı amaçlamaktadır. Sûrenin ilk âyetinde Kıyâmet Günü'ne yeminin ve sonrasında inkârcı insanla ilgili açıklamaların getirilmiş olması, bu anlamı diğerine göre daha öne çıkartmaktadır. Bu tercihte âyetin mesajı, mahşerde kendisini kınamak durumunda kalacak kişilerin mutlaka bulunacağını beyan etmek ve onların dünya hayatında uyarılmalarını sağlamaktır.

Bu iki temel yaklaşımı ifade ettikten sonra şimdi de bu konudaki çeşitli açılımları hatırlatmak istiyoruz.

1. Bu âyette sözü edilen "Nefs-i levvâme"den kasıt, ister itaatkâr, isterse günahkâr olsun, "her nefis"tir. Bu görüşü Râzî, İbn Abbâs'a nispet etmektedir.[430] İtaatkâr olan kişi neden daha çok itaat etmediği, diğeri ise niçin hiç itaat etmediği noktasında mahşerde kendisini kınayacaktır. Bu yorum, âyetin evrensel anlamda bütün insanları kapsamasını sağlamaktadır. Fakat sûrenin genel kurgusuna ve bu âyetin peşinden gelen âyetlerin mesajına bakıldığında, söz konusu yaklaşımın pek uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu sûrede genel olarak inkârcı ve nankör insan tipinin mahşerde yaşayacağı sıkıntılar ele alınmaktadır.

2. "Nefs-i levvâme", dünya hayatında yaptıklarını az gören, bu nedenle de devamlı olarak bu hayatta kendisini kınayan nefis olabilir. Dünyada arzuları istikametinde yaşayan duyarsız insanlar ise, yaptıklarını yeterli görerek herhangi bir pişmanlık içerisine girmezler. Bu tercih de ilk âyetteki "Kıyâmet Günü'ne yemin"den sonra konuyu yeniden dünya ile ilişkilendirmeyi zorunlu kılacağı için pek isabetli görünmemektedir.

3. "Nefs-i levvâme", dünya hayatında takvâyı terk edenleri mahşerde kınayacak olan muttakîlerin nefsi de olabilir. Buna göre buradaki kınama ifadesi, daha çok karşıdakileri suçlamak ve yaptıklarının pişmanlık gerektirecek yanlışlıklar olduğunu beyan etmek şeklinde anlaşılmak durumundadır. Bu tercih ilk iki tercihe göre daha isabetlidir.

---

430 Râzî, age., XXX, 215.

4. "Nefs-i levvâme", mahşerde özellikle hesaptan sonra yaşanacak şiddet ve dehşet nedeniyle kendilerini kınayacak olumsuz insanlar da olabilir. Nitekim Zümer 39/56'da belirtildiğine göre bu tür insanlar mahşerde, "Allah'a karşı yabancılaştığım ve gerçeği alay konusu edindiğim için yazıklar olsun bana!" diyerek kendilerini kınayacaklardır. Bu tercih ise, diğerlerinden daha doğru gözükmektedir; çünkü âyetlerin bağlamına uygun olan budur.

III. İki Yemin Arasındaki Anlam İlişkisi

Yeminlerle ilgili başlıklarda da ele aldığımız üzere, farklı varlıklara peş peşe yemin edildiğinde bu varlıklar arasında mutlak surette bir anlam ilişkisi vardır. Sûrenin ilk iki âyetinde "Kıyâmet Günü"ne ve "nefs-i levvâme"ye yemin edilince bu iki kavram arasındaki anlam bağını bulmak gerekir. Kıyâmet Günü mutlaka gelecektir, bunu insanlar arasında inkâr edenler çoğunlukta olacağı için, söz konusu inkâr âhirette bir pişmanlığa ve kendini kınamaya dönüşecektir. Bu nedenle, Yüce Allah iki âyette birbiriyle ilgili iki kavramı gündeme getirmekte ve onları önce inkârcıların, ardından da bütün insanların dikkatine sunmaktadır. Kıyâmeti ve dolayısıyla mahşerdeki hesabı inkâr edenler bunun faturasını ağır bir şekilde ödemek durumunda kalacaklardır. Onlar inkâr ettikleri için Yüce Allah kıyâmeti bizzat yeminine konu edinerek, bu inkârın ne kadar sakıncalı bir inanç sapması olduğunu ve sahibini nasıl bir perişanlığa sürükleyeceğini belirtmiştir.

Yemin ifadelerinin Kur'ân'da yer alma gerekçesinin yeminden sonraki mesajın önemini vurgulamak olduğunu daha önce dile getirmiştik. İşte şimdi söz asıl mesaja getirilmektedir.

d) Diriltilmeyi İnkâr ve Buna Verilen Cevap

Mahşerde kendisini kınayacak olan nefsin inkârcı nefis olduğu yorumunu yapacağımız bu âyetle açıkça ıspatlanmaktadır. Yüce Allah önce bu nankör insanın inkâr ettiği meseleyi gündeme getirmekte, ardından ona esaslı bir cevap vermektedir.

1. Diriltilmeyi İnkâr Büyük Bir Yanılgıdır

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُۜ "(Nankör) insan (kendisini diriltip) kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor!" Âyetteki يَحْسَبُ *yahsebü* fiili "sanmak, zannetmek", الْاِنْسَانُ *el-insân* kelimesi "nankör ve inkârcı insan tipi", نَجْمَعَ *necme'a* fiili "toplamak, bir araya getirmek", عِظَامَ *'ızâm* sözcüğü ise "kemikler" demektir.

Yüce Allah, Kur'ân'da sıklıkla ele aldığı ve şiddetle kınadığı "mahşerde diriltilmeyi inkâr" konusunu burada inkârcı insan tipinin iddiası şeklinde alaycı bir soruya dönüştürmektedir.

Âyetlerin İniş Sebebi

Genel olarak Kıyâmet sûresinin nüzûl sebebi olarak da aktarılan bir rivayet şöyledir. Nebî (as) şöyle dua edermiş: "Allah'ım! (İki) kötü komşumun şerrinden beni koru (onların hakkından gel)!" Burada sözü edilen kişilerden biri Ahnes b. Şurayk, diğeri ise Adiyy b. Ebî Rabî'â idi. Bu kişi Rasûlüllah (sav)'a gelerek alaycı bir şekilde: "Bana kıyâmeti anlat, ne zaman kopacak ve nasıl meydana gelecek!" dermiş. Nebî (as) da kendisine cevap verirmiş; ancak bu kişi onu şöyle karşılarmış: "O günü gözümle görsem bile sana inanmam, Allah o kemikleri nasıl bir araya getirecek ki!" İşte bu diyalog üzerine bu âyetlerin, hatta bütünüyle sûrenin indirildiği kabul edilmektedir.[431] İbn Abbâs bu kişinin Ebû Cehil olduğunu, başka bazı âlimler ise maksadın öldükten sonra diriltilmeyi inkâr eden herkes olduğunu beyan etmişlerdir.

Âyetin nüzûl sebebi olarak aktarılan bu olay, âyetlerin muhtevası ile uyumlu görünmektedir. Böyle olsa da âyette isim zikredilmemesi nedeniyle, maksadın bir kişi ile sınırlı olmadığını ve bu nitelikteki bütün insanları içerdiğini söylemek durumundayız. *el-İnsân* kelimesi inkârcı insan tipini ifade etmektedir. Bu nedenle kelimenin başındaki *eliflâm* takısının cins anlamı verdiğini ve dolayısıyla bu inkâra sahip olan bütün fertleri içerdiğini belirtmek durumundayız.

Kemiklerin bir araya toplanması konusunda dile getirilen benzer cümleler, inkârcıların sözü olarak çeşitli âyetlerde gündeme getirilmektedir.[432] Bu cümleden olarak, Yâsîn 36/78'deki şu ifadeyi aktarmakla yetinmek istiyoruz: "Kendi yaratılışını unutarak Bize örnek getiriyor ve diyor ki: Çürüyüp toza toprağa karışmış kemikleri kim diriltecekmiş!" İşte bu âyetteki tip, bir önceki âyette kınamaya konu edilen ve nutfeden (zigottan) yaratılıp birden bire apaçık hasım haline gelen nankör insan tipidir. Yüce Allah Yâsîn sûresinin son âyetlerinde bu inkârcı tipe üç değişik şekilde cevap vererek, onları âdeta ebedî suskunluğa terk etmiştir.

431 Râzî, age., XXIX, 217.
432 Bu âyetler için bkz: İsrâ 17/49, 98; Mü'minûn 23/35, 82; Sâffât 37/16, 53; Vâkı'a 56/47; Nâzi'ât 79/11.

Mekkeli müşrikler kendilerince insan vücudundaki en sert hücrelerden örnekler vererek ve "onlar bile çürüdüğüne göre diğerleri zaten yok olup gitmişlerdir" demek isteyerek diriltilmeyi inkâra kalkışmışlardı. Derilerden, etlerden, kaslardan vs.den söz etmeyip kemikleri öne çıkartmalarının sebebi bu olsa gerektir. İlk yaratmayı ve Yaratıcı'yı kabul etmelerine rağmen, diriltilmeyi inkârı dayandırdıkları mantık son derece anlamsızdır ve çürüktür.

Yoktan var eden gücün vardan var etmesi veya dönüştürmesi, hatta zıtlardan zıtlar yaratması bile basit bir iştir. Hatta onları bir arada tutup belirli moleküler yapıda kendilerinden (yanıcı Hidrojen ve yakıcı Oksijenden) ikisinin de zıddı üçüncü bir varlığı, yani söndürücü suyu meydana getirmesi de Yüce Allah için son derece kolaydır. Çünkü Yüce Allah her yarattığını bildiği gibi, her türlü yaratmayı da bilen yegâne varlıktır.[433] Dahası, elbette göklerin ve yerin yaratılışı insanınkinden çok daha zor ve büyük bir iş olmasına rağmen,[434] onları yaratan varlığın Yüce Allah olduğuna inanan müşriklerin,[435] mahşer diriltilmesine inanmamaları anlaşılabilir bir şey değildir.

En büyük galaksileri içeren bu uzay boşluğundaki sayısız cisimleri yaratan kudretin, mahşer için insanları yeniden diriltemeyeceğini sanan inkârcı insan tipi, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette soru cümlesi halinde kınanmaktadır. Hak ettiği cevap ise bir sonraki âyette kendisine şu şekilde verilmektedir:

11. Parmak Uçları Bile Yeniden Düzenlenecektir

بَلٰى قَادِرٖينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ "Evet evet; Biz, onun parmak uçlarını bile (yeniden) düzenlemeye kadiriz." Âyetteki بَلٰى *belâ* edatı "evet, elbette, bilakis, aksine", قَادِرٖينَ *kaadirîn* kelimesi "gücü yetenler", نُسَوِّيَ *nüsevviye* fiili "düzenlemek, şekillendirmek", بَنَانَ *benân* kelimesi ise "parmak uçları" demektir.

a) Âyetteki بَلٰى *belâ* edatı "tasdik/onay" anlamı vermektedir. Böylece söz konusu edat, önceki âyetteki ifadenin veya sorunun tersinin doğru olduğu anlamına gelmektedir. Oradaki soru "nankör insanın mahşerde kemiklerinin bir araya getirilemeyeceği zannı"yla ilgiliydi. İşte bu edat, soru-

433 Bu yaratma türleri için bkz: Yâsîn 36/79-81.
434 Mü'min 40/57.
435 'Ankebût 69/61; Lokmân 31/25.

yu olumlu şekle çevirmekte ve "kemiklerinin elbette bir araya getirileceği" mesajını vermektedir.

b) "Güç yetirmek, gücünün yetmesi, güç yetirenler" şeklinde anlamlandırılabilecek olan قَادِرِينَ *kaadirîn* kelimesinin çoğul getirilme nedeni, Yüce Allah'ın yüceliğine işaret olabileceği gibi, diriltmede melekleri görevlendirmesi de olabilir. Mahşerde kurulacak yeni sistemin insan idrakini aşan boyutuna gönderme yapıldığı anlaşılan bu ifadede, Yüce Allah için güç sınırlandırması yapmanın anlamsızlığı ortaya konulmaktadır.

c) "Düzenlemek, yeniden düzgün bir şekle sokmak" anlamındaki نُسَوِّيَ *nüsevviye* fiili hakkında A'lâ sûresinin ikinci, İnfitaar sûresinin de yedinci âyetinde geniş açıklamalar yapmıştık. Burada şu kadarını söyleyelim ki, âyetteki en önemli mesajlardan birisi şudur: Mahşerde insanlar yeni bir bedenle yaratılacaklardır ve mahşer, diriltilme bağlamında ve kendi şartlarına göre maddî bir mahiyet arz edecektir. İnsanlara yönelik sorgulama işlemlerinde muhatap sadece insanın ruhu değil, hem ruhu hem de bedeni olacaktır. Âyetin bu hususa işaret ettiği de bir gerçektir.

d) Âyette بَنَانَ *benân* kelimesinin kullanılması nedeniyle mesaj mahşerde insanoğlunun en küçük zerrelerine varıncaya kadar diriltilmesiyle ilgilidir. Söz konusu kelime bazı çağrışımlara vesile olmaktadır. Şöyle ki:

1. "Parmak uçları" anlamına gelen بَنَانَ *benân* kelimesi, insanın âhirette yeniden programlanacağını işaret etmektedir. En ince detayına varıncaya kadar yeniden bir bedenlenme söz konusu olacaktır. Vücudun daha iri ve büyük parçalarını yaratmak belki muhataba daha kolay gibi geleceği için, Yüce Allah büyük parçaları yaratmanın ötesinde, en küçük zerreleri dahi yaratacağını beyan etmekte ve kudretine vurgu yapmaktadır.

2. Bu ifadeyi insan vücudunun en basit yeri olarak anlamak da mümkündür. Buna göre, inkârcı insanın alaycı bir üslupla dile getirdiği "bu en küçük kemiklerin bile bir araya getirilemeyeceği" zannı cevaplandırılmış olabilir. Bu durumda söylemek istedikleri şey şudur: "En küçük bir kemiği bile tekrar yaratmak mümkün değilken, daha büyük olanlarını düşünmeye ne hacet! Onların yaratılması hiçbir şekilde mümkün değildir." Bu kanaatin cevabı olarak, Yüce Allah onların inkârına konu olan kemik parçalarından öte, kemiklerden çok daha küçük ve detay arz eden parmak uçlarının bile yeniden düzenleneceğini ve buna O'nun kudretinin fazlasıyla yeteceğini ifade etmiş olmaktadır.

3. Cevabın "parmak uçları"yla verilmesinin elbette başka incelikleri de vardır. Parmak uçları her insan için farklıdır ve insanın âdeta nüfus kâğıdı veya özel kimlik belgesi durumundadır. Herkesin parmak uçları farklı olduğu için, günümüzde kriminal çalışmalarda parmak izlerinin önemi tartışılmaz bir gerçektir. Faili meçhul pek çok cinayet veya olayda parmak ucu izleri failleri ele vermekte ve sayısız olay bu şekilde aydınlığa kavuşturulmaktadır.

4. Dil yalan konuşsa da el yalan konuşmamaktadır. İnsan, iradesi ile yalan konuşsa da iradesiz parmak uçları gerçeği haykırmaktadır. İradeli insan gerçeği gizlese de iradesiz Müslümanlardan olup "insan kitabı"nın bir âyeti konumunda bulunan parmak uçları sahibinin yalanını deşifre etmektedir. Belki de bu nedenle, mahşerde insanların organlarının diriltileceğinden söz eden âyetlerde sayılan parçalardan birisi de "el" şeklinde belirlenmektedir.[436] İnsan eli denilince ilk etapta parmaklar, parmaklar denilince de parmak uçları akla gelir.

5. Bu arada Fussılet 41/20'de "derilerin şahitliği"nden söz edilmekte ve deri kavramının içerisinde elbette parmak uçlarını oluşturan bölüm de yer almaktadır. Âyetin bu ve benzer inceliklere işaret etmekte olduğunu görmek ve bunu bir Kur'ân mucizesi olarak sunmak önemli bir husustur.

e) Kıyâmete Karşı İnkâr ve Alaycılık

Sûrenin 5 ve 6. âyetlerinde Yüce Allah sözü yeniden inkârcı insan tipine getirmekte ve onun kıyâmete karşı tutumunu deşifre etmektedir.

1. Nankör İnsan Önündeki Gerçeği İnkâr Eder

بَلْ يُر۪يدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُۚ "Fakat (inkârcı) insan, önündekini (yani Kıyâmeti) yalanlamak ister." Âyetteki بَلْ *bel* edatı "evet, fakat, ne var ki, bilakis", يُر۪يدُ fiili *yürîdü* "istemek", يَفْجُرَ *yefcüra* fiili "yalanlamak, fücur işlemek", اَمَامَ *emâm* kelimesi ise "ön, önü" demektir.

a) Sûrenin bu âyeti, ilk âyetin mesajıyla uyumlu bir anlam verebilir. Âyetteki يَفْجُرَ *yefcüra* fiili "inkâr etmek, yalanlamak" anlamına alınabilir.

1. Buna göre, Kıyâmeti inkâr eden kişi yeniden gündeme getirilmekte ve bu nankör insan tipinin, önündeki kıyâmeti inkâr etmeyi dilediği ifa-

436 Nûr 24/24; Yâsîn 36/65.

de edilmektedir. Bu anlam tercihi sadece ilk âyetle değil, bir sonraki âyetle de gayet uyumludur. Nitekim orada alaycı bir ifadeyle bu tipin "Kıyâmet Günü de ne zamanmış!" diye soracağı beyan edilmektedir. Tercümede bizim tercihimiz de bu yönde olmuştur.

2. Söz konusu anlam çerçevesinde inkârcı insan tipinin yalanlamak istediği şeyin "önüne serilmiş hakikatler" olması da mümkündür.

3. Yalanlanan şeyler, hayatın yaşanacak kısmıyla ilgili olarak dünya ve âhireti de içerebilir. يَفْجُرَ *yefcüra* fiiline "yalanlamak" anlamı verilince, bu üç ihtimal de söz konusu olabilir.

b) Bu âyet Elmalılı'nın da tercih ettiği gibi, inkârcı insan tipinin yaşamakta olduğu ve yaşayacağı hayatında fısk-u fücura devam kararlılığı anlamını da verebilir. Bu durumda âyetteki يَفْجُرَ *yefcüra* fiili, "günaha ve azgınlığa devam etmek" anlamına alınmış olur.

İbn Abbâs'a göre bu kişiler "nasıl olsa tevbe ederim" der ve günaha devam ederler; bir anlamda günahları yapıp tevbeyi terk ederler. Böylece hayatlarını günaha terk etmiş olurlar ve bu hal üzere ölürler.[437] Bu anlam doğrultusunda bir sonraki âyette dile getirilen "Kıyâmet Günü de ne zamanmış!" şeklindeki soruları, bu alaycılıktan vazgeçmeyeceklerini ortaya koyar.

c) Râzî'nin ifade ettiği gibi, âyetin başındaki *bel* edatını soru anlamına alarak, "nankör insanın, önündeki gerçekleri yalanlamak mı istediği" de sorulmuş olabilir. Bu durumda, 3. âyetteki soru cümlesi ile bu âyet aynı doğrultuda kabul edilmiş olur.

11. Alay Ederek Kıyâmeti Sorar

يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِ "(İnkârcı insan): 'Kıyâmet Günü de ne zamanmış!' diye sorar." Âyetteki يَسْـَٔلُ *yes'elü* fiili "sormak", اَيَّانَ *eyyâne* edatı "ne zaman, zamanı", يَوْمُ الْقِيٰمَةِ *yevmü'l-kıyâmeh* tamlaması ise "Kıyâmet Günü" demektir.

a) Bu soruyu bir önceki âyetle birleştirerek her iki âyetin anlamını şu şekilde vermemiz mümkündür: "Fakat (nankör) insan, 'Kıyâmet Günü de ne zamanmış!' diye sorarak, önündekini (Kıyâmeti) yalanlamak ister." İki

---

437 Semerkandî, age., III, 521; Zemahşerî, age., IV, 647.

âyeti ayrı kabul edip birbirinden bağımsız olarak anlamlandırmak da tabii ki doğrudur. Bu nedenle, âyetleri ayrı başlıklarda ele alarak bunun da isabetli olduğunu ortaya koymayı amaçladık.

b) Kur'ân'da beş âyette yer alan "Eğer doğru söylüyorsanız, o vaad ettiğiniz şey ne zamanmış!"[438] ifadeleri ile bu âyetin verdiği mesaj aynı doğrultudadır. Kur'ân'da "Son Saat'in ne zaman gerçekleşeceği"[439] şeklindeki sorularda kast edilen anlam da kıyâmetle ilgilidir. Ayrıca "Hesap Günü de ne zamanmış!"[440] mealindeki âyette yer alan sorunun sorulma amacı alaycılıktır.

c) Özellikle bu konudaki bazı âyetlerde yer alan *eyyâne* edatı, sorulan şeyin gerçekleşme ihtimalinin ne kadar uzak olduğunu düşündüklerini göstermektedir.[441] Demek ki bu edat sadece soru anlamı vermemekte, aynı zamanda sorulan kıyâmetin ne kadar uzak ve hatta imkânsız olduğu alayını anlama katmaktadır. Mü'minûn 23/36'da yer alan ve "uzak, çok çok uzak" manasına gelen *heyhâte heyhâte* kelimelerinin verdiği anlam da buna benzemektedir.

7-12. ÂYETLER:

فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُۙ ﴿٧﴾ وَخَسَفَ الْقَمَرُۙ ﴿٨﴾ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُۙ ﴿٩﴾

يَقُولُ الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ اَيْنَ الْمَفَرُّۚ ﴿١٠﴾

كَلَّا لَا وَزَرَۜ ﴿١١﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّۜ ﴿١٢﴾

"**7-10.** İşte, göz(ler kamaşıp) şimşek çaktığı (dehşetle etrafa bakındığı), Ay karardığı, Güneş ve Ay bir araya getirildiği zaman, işte o gün (nankör) insan: '(Acaba) nereye kaçmalı?' diyecektir. **11.** Hayır, hayır! (Kaçıp) sığınacak (başka) yer yoktur! **12.** O gün varıp durulacak yer sadece Rabbinin huzurudur."

438 Yûnus 10/48; Enbiyâ 21/38; Neml 27/68; Yâsîn 36/48; Mülk 67/25.
439 A'râf 7/187; Ahzâb 33/63; Nâzi'ât 79/42.
440 Zâriyât 51/12.
441 İslâmoğlu, age., s. 1197'de 6. not.

3. Bu olayın mahşerde "diriltilme esnasında" yaşanacak olması da muhtemeldir. Çünkü mahşer diriltilmesi için Sûr borusuna ikinci kez üfürüldüğünde derin bir pişmanlığın yaşanacağı,[445] diriltilenlerin orada kalkarak korkuyla etrafa şaşkın bir şekilde bakınacakları,[446] gözlerinin bir noktaya takılı kalacağı, hareket edemez hale geleceği, başları dik kalmış şekilde gözlerin yuvalarına dönemeyeceği ve yüreklerin bomboş kalacağı bir günden söz edilmektedir.[447]

f) Konuyu bu şekilde âhiretle ilişkilendirirsek, mahşerdeki hayatın bedensel bir hayat olacağını, orada insanların organlarının bulunacağını ve haşrin hem maddî hem de ruhî olarak gerçekleşeceğini bu âyetle de desteklemiş oluruz. Çünkü âyette "gözler"den söz edilerek organ tanımı yapılmış olmaktadır. Mahşerde insanların vücut organlarının bulunacağı beyan edilmektedir. Bu bağlamda yüzler, alınlar, yanlar, sırtlar, eller, ayaklar, deriler, gözler, kulaklar ve kalplerden bahs edilmesi, bu gerçeğin delilleri arasında yer almaktadır.[448]

Ayrıca cennet nimetlerinden ve cennetin özelliklerinden söz eden pek çok âyet ile, cehennemliklere takılacak pranga, tasma veya zincirlerden,[449] dahası cehennemin çevresindeki surlardan söz eden âyetler,[450] âhiretin kendi şartlarına göre maddî bir mahiyet arz edeceğini, dolayısıyla oradaki hayatın da kendi şartlarına göre maddî olacağını açıkça göstermektedir. Bu konuda daha başka âyetlerde de benzer ifadelerin yer aldığını hatırlatmakla yetinmek istiyoruz.

g) Burada akla şöyle bir soru da gelebilir: Âyette ifade edilen kamaşma ve şimşek çakması kimler içindir ve bu durum nasıl anlaşılmalıdır? Bu soruya birkaç yönden cevap verebiliriz:

1. Bu ifade, âyetlerin indirildiği dönem için esasında bir gözdağıdır. O günkü inkârcıları ve benzer bir inanca sahip olanları tehdit etmeyi amaçlamaktadır. Kıyâmetin ne zaman kopacağı bilinemeyeceği için, her an meydana gelebileceğini düşünerek inkârcı insanların bu nankörlüklerinden vazgeçmeleri istenmektedir.

445 Yâsîn 36/51-52.
446 Zümer 39/68.
447 İbrâhim 14/42-43.
448 Mahşerde insanların bedenleri ve organlarının bulunacağı hakkında bazı âyetler için bkz. Nisâ 4/56; Tevbe 9/35; İsrâ 17/36; Mü'minûn 23/104; Nûr 24/24; Yâsîn 36/65; Fussılet 41/20-21; Rahmân 55/41; 'Alak 96/15-16.
449 Hacc 22/19-21; Mü'min 40/71-72; İnsân 76/4; Hâkka 69/31-32.
450 Kehf 18/29.

2. İnkârı aynı olanlar eğer kıyâmete şahit olacaklarsa bu âkıbeti onlar bizzat yaşayacaklardır. Dolayısıyla, âyetin kıyâmet esnasında yaşayacak nesiller için tehdit değil, hakikat anlamı verdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

3. Bu söylediklerimize ilave olarak bir de şu hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz: Kıyâmet esnasında göklerde ve yerde bulunan ruhlar olayın dehşeti nedeniyle korkudan düşüp bayılacaklardır.[451] Durum böyle olunca, inkârcı insanların ruhlarının da bu olaydan dehşete kapılmaları elbette söz konusudur.

Sonuç olarak şunu söyleyelim: Gözlerin kamaşıp şimşek çakar hale gelmesi, bütün gözleri ve sahiplerini içermekte, canlı hayatın sona ereceğini ortaya koymaktadır.

11. Ay Işığını Kaybedecek

وَخَسَفَ الْقَمَرُ "Ay kararacak." Âyetteki خَسَفَ *hasefe* fiili "sönmek, kararmak, tutulmak", الْقَمَرُ *el-kamer* kelimesi ise "Ay" demektir.

Burada kıyâmetle ilgili ikinci sahne ele alınmaktadır ki bu da "Ay'ın kararması" olayıdır. Bu olayı "ay tutulması" şeklinde anlayanlar olduğu gibi, meseleyi "Ay'ın ışığını, hatta bütünüyle varlığını kaybetmesi" olarak yorumlayanlar da vardır.

a) "Ay'ın kararması" cümlesindeki خَسَفَ *hasefe* fiili, Kur'ân'da bir azap ifadesi olarak "yerin dibine geçirmek" şeklinde geçmektedir.[452] Durum böyle olunca, yorumunu yaptığımız âyette de bu kelime aynı şekilde bir azap sahnesi olarak anlaşılabilir. Ay'da meydana gelecek bu değişim ve dönüşüm, dünya hayatının bittiğini ve sistemin varlığını kaybettiğini, yeni bir âlemin başlangıcı için ilk adımın atıldığını göstermektedir. Bu haliyle, ilgili âyette inkârcıların bu manzara karşısında nasıl bir dehşete kapılacakları haberi verilmektedir.

Kamer 54/1'de ele alındığı üzere, kıyâmet yaklaşınca, bir anlamda meydana gelişi esnasında yaşanacak gerçeklerden birisi de Ay'ın yarılması veya parçalanmasıdır. "Şakk-ı kamer" ya da "inşikak-ı kamer" denilen olay, kıyâmet esnasında Ay'ın ışığını ya da varlığını kaybetmesi demektir ve bu iki âyette de aynı olay ele alınmaktadır. Demek ki Ay'ın kararması, yansıttığı ışığı kaybedip sönmesi veya bu halini kaybetmesi demektir.

---

451 Neml 27/88; Zümer 39/68.
452 Nahl 16/45; İsrâ 17/68; Kasas 28/81-82; 'Ankebût 29/40; Sebe' 34/9; Mülk 67/16.

b) Âyette "Ay'ın kararması"ndan söz edilmesi, önceki âyette de olduğu gibi "parçayı anarak bütünü kastetme kuralı" gereği, bütün yıldız ve gezegenlerin de aynı sonu paylaşacaklarını göstermektedir. Kozmik âlem büyük bir değişim ve dönüşüme sahne olarak varlığını yeni bir yapılanmaya terk edecektir.

Elmalılı'nın da ifade ettiği gibi Ay, kıyâmet esnasında insanların geceleyin temaşa ettikleri ve mehtabında huzur buldukları yapısını kaybedecektir. Bu durumda, olaya şahitlik edecek kişiler de dünya hayatının bittiğini, kıyâmetin kopmakta olduğunu ve mahşer duruşmasının artık yaklaştığını anlayacaklardır. Bu durum, olayı yaşamakta olan inkârcılar için derin bir hüzün ve sıkıntı nedeni olacaktır. Müminler için ise böyle bir korku elbette söz konusu değildir. Çünkü o esnada Yüce Allah, dilediklerini bu şiddetli korkudan uzak tutacaktır.[453]

111. Güneş ve Ay Bir Araya Getirilecek

وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ "Güneş ve Ay bir araya getirilecek." Âyetteki جُمِعَ *cümi'a* fiili "bir araya getirilmek, toplanmak, birleştirilmek, çarpıştırılmak", الشَّمْسُ *eş-şems* kelimesi "güneş", الْقَمَرُ *el-kamer* sözcüğü ise "ay" demektir.

Bu âyette kıyâmetle ilgili üçüncü sahne ele alınmaktadır: Güneş ve Ay bir araya getirilecektir. Bu olay "Ay ve Güneş tutulması" anlamına gelmekten öte, kıyâmet esnasında bütün yıldız ve gezegenlerin düzenlerini kaybetmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Yâsîn 36/40'ta da ifade edildiği üzere, normal düzende Güneş Ay'a yetişemez, gece de gündüzün önüne geçemez. Onların bu şekilde varlıklarını devam ettirmeleri, her şeyi en iyi ve en ince ayrıntısına kadar bilen Yüce Allah'ın takdiri sayesinde gerçekleşmektedir.

Kıyâmet Günü bu durum artık sona erecek ve varlıklar alışık olunan yapılarını kaybedip yeni bir âlemin yeni parçaları halini alacaklardır. İbrâhim 14/48'e göre, arz başka bir arza, gökler de başka göklere değiştirileceklerdir. Zümer 39/67'ye göre, Kıyâmet Günü yeryüzü Allah'ın kontrolünde bulunacak, gökler ise O'nun kudreti ile dürülmüş olacaktır. Enbiyâ 21/104'e göre, yazı tomarlarını rulo yapar gibi gök de dürülüp katlanacaktır.

İnfitaar 82/1 ve İnşikaak 84/1'e göre ise, mahşer için yeni bir yarılma ve şekillenme gerçekleştirilecek ve varlıklar âlemi yeni bir mahiyet arz

453 Enbiyâ 21/103; Neml 27/88; Zümer 39/68.

ederek, âhiret şartları için yeniden düzenlenmiş olacaktır. Buna göre, mevcut kâinat büyük ve çok esaslı bir değişim ve dönüşüm geçirecektir. İşte, Kıyâmet sûresinin yorumunu yaptığımız âyetinde bu hakikatin bir parçasına dolaylı olarak işaret edilmektedir.

Son üç âyetle ilgili sözün özü şudur: İnsanların gözleri özelinde bütünüyle canlılar alışılan varlıklarını kaybedecek, Ay'ın sembollüğünde gezegenler artık ışık yansıtamayacaklardır. Ayrıca Güneş ile Ay'ın örnekliğinde de bütün yıldız ve gezegenler bilinen şekillerini ve sistem özelliklerini yitirip, yeni bir âlemin oluşum aşamalarından bir kısmını gerçekleştireceklerdir. İşte bütün bunlar kıyâmeti inkâr edenlere yönelik çok önemli hatırlatmalar şeklinde kabul edilmelidir.

b) İnsanın Kaçış İçin Feryadı ve Alacağı Cevap

Yüce Allah, sûrenin 10-12. âyetlerinde önceki âyetlerdeki konuyla bağlantılı olarak, kıyâmeti inkâr edenlerin o esnada nasıl bir psikolojiye sahip olacakları ve nasıl cevap alacakları hakkında bilgi vermektedir.

ı. Kaçış İçin Çare Aranacak

يَقُولُ الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ اَيْنَ الْمَفَرُّ "İşte o gün (nankör) insan: '(Acaba) nereye kaçmalı?' diyecektir." Âyetteki يَقُولُ *yekuulü* fiili "söylemek, sormak", الْاِنْسَانُ *el-insân* kelimesi "nankör kişi", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi "o gün", اَيْنَ *eyne* edatı "neresi, nerede", الْمَفَرُّ *el-mefarr* kelimesi ise "kaçacak yer" demektir.

Bu âyette nankör ve özellikle mahşerde diriltilmeyi inkâr eden insanın o gün nasıl bir ruh haline bürüneceği ve neler söyleyeceği beyan edilmektedir.

Gözlerin kamaşıp âdeta şimşek gibi çakma zamanı eğer "ölüm ânı" olarak alınırsa, "kaçacak yer neresi?" sorusunun ölümden kaçıp kurtulmak için sorulduğu anlaşılmış olur. Konu eğer "kıyâmet" ile ilişkilendirilirse, bu durumda da kıyâmetin dehşeti nedeniyle bir sızlanma ve feryat söz konusu ediliyor demektir. Meseleyi "mahşer" ile ilgili görürsek, işte o zaman bu soru, yargılanmaktan ve ateşe atılmaktan korkulduğu için dile getirilmiş bir soru olarak gündeme getiriliyor olmaktadır.

a) Âyetteki الْمَفَرُّ *el-meferr* kelimesi bu şekilde mimli mastar olarak "fetha"lı okunursa, anlam "Nereye kaçmalı? Kaçış nerede?" anlamını verir.

Bu durumda soru hem gerçekten kaçmak için bir yer arama çabasını ifade eder, hem de inkârî bir soru olarak "kaçacak hiçbir yer yok" mesajını verir.

b) Bu kelime mekân ismi olarak *el-mefirr* kalıbında "kesra"lı da okunabilir. Bu durumda anlam, "Kaçılacak yer nerede!" şeklini alır ve ifade soru olmaktan çıkar, bir ümitsizlik haykırışına dönüşmüş olur.

c) Kurtubî'nin ifadesine göre, bu kelime *mîm* harfinin "kesra"sı ve *fâ* harfinin "fetha"sıyla *el-miferr* şeklinde de okunabilir. Bu durumda anlam "çok iyi kaçan o kişi nerede?" şeklini alır ve bir meydan okuma mesajı devreye girer.[454]

İlk iki okuyuş biçimini düşünerek, Kıyâmet Günü veya mahşer sorgulaması esnasında suçlu ve nankör insan tipinin kaçmak isteyeceği, kaçacak yer arayacağı, bu nedenle sızlanıp duracağı ya da feryat edeceği anlaşılmaktadır. Bu kaçışın nedeni hem azap yeri olan cehennemi görüp oradan kaçmak, hem de Allah'a yüzü olmadığı için O'ndan uzak kalmak olabilir. Bu durumda bilinmelidir ki kaçmak mümkün olmayacaktır; zaten sonraki âyette verilen mesaj da budur.

Üçüncü okuyuşa göre de, dünyada Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına gereken ilgiyi ve hassasiyeti göstermeyip O'ndan kaçanların, hatta hiçbir gücün kendisini yakalayamayacağını zannedip her yaptığının yanına kâr kalacağını sanan sahte kaçkınların, bütün bu iddialarından vazgeçmiş olacakları ifade edilmiş olur.

11. Sığınılacak Yer Yoktur

كَلَّا لَا وَزَرَ "Hayır, hayır! (Kaçıp) sığınacak (başka) yer yoktur!" Âyetteki كَلَّا *kellâ* edatı, "hayır, hayır, kesinlikle", وَزَرَ *vezera* kelimesi ise "sığınak, kaçacak yer" demektir.

Âyetin başındaki كَلَّا *kellâ* edatı hakkında Fecr 89/17'de detaylı bilgi vermiştik. وَزَرَ *vezera* kelimesi, "kendisine sığınılan kale, dağ ve benzeri şeylere" denilir. Bu âyette sözü edilen husus, önceki âyette dile getirilen ve inkârcı insanın feryadına konu edilen "Kaçacak yer neresi?" sorusuyla ilgilidir.

İster çaresizlik içinde olsun, isterse başka amaçlarla söylensin; Yüce Allah, ölüm anında, kıyâmet esnasında ya da mahşerde kaçacak yer ara-

---

454 Kurtubî, age., XIX, 64.

mak durumunda olanlar için bunun mümkün olmadığını ifade etmektedir. Dahası, hiçbir şekilde ve hiçbir mekânda kaçılacak ya da sığınılacak herhangi bir mekânın veya makamın bulunmadığını açıkça beyan etmektedir.

Bu ifade hem dünya hayatında inkârcı insanlara yönelik olarak kendilerine gözdağı vermek için söylenmiştir, hem de âhirette yargılanma esnasında sığınak arayacak kişiler için o zaman ve mekânda söylenmiş olacaktır. Maksat şudur: Ölüm esnasında ölümden kurtulmanın, kıyâmet zamanında kıyâmetten etkilenmemenin ve mahşerde Yüce Allah'ın yargılamasından kaçmanın hiçbir çaresi yoktur.

111. İstikrar Yeri Yüce Allah'ın Katıdır

اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ "O gün varıp durulacak yer sadece Rabbinin huzurudur." Âyetteki يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi "o gün, mahşer günü", الْمُسْتَقَرُّ *el-müstekarr* kelimesi ise "istikrar, istikrar yeri, son durak" demektir.

a) "Sadece Rabbinedir" anlamındaki اِلٰى رَبِّكَ *ilâ rabbike* ifadesinin cümlenin başına getirilmesinin nedeni, cümleye bir vurgu ve aidiyet anlamı kazandırmasıdır. Söylenmek istenen veya vurgulanması arzu edilen mesaj, mahşerde istikrar bulunacak tek yerin Yüce Allah'ın katı olduğunu bildirmektir.

b) Bu âyetteki mesaj hakkında farklı ihtimaller ileri sürülebilir. İki seçenekten oluşan bu yaklaşımlar temel olarak şu içeriğe sahiptir:

1. Bir yaklaşıma göre bu âyet bir öncekinin devamı olarak anlaşılabilir. Buna göre Yüce Allah'ın huzurundan başka hiçbir istikrar yerinin ve sığınağın bulunmadığı ifade edilmiş olur. Hiç kimse mahşerde Yüce Allah'tan başka bir varlığa, bir makama veya başka bir şeye güvenip dayanamayacaktır. Başka sığınak olmaması tek sığınağın Yüce Allah'ın katı olduğu bilgisini vermektedir. Kur'ân'da son varılacak makamın Yüce Allah'ın katı olduğu, işlerin O'na döndürüleceği ve son varış yerinin sadece O'nun huzuru olduğu açıkça beyan edilmektedir.[455]

2. Bu âyette kastedilen başka bir anlam ise şöyledir: Mahşerde kişiler hakkında verilecek son karar Yüce Allah'a ait olacaktır. Dilediğini ödüllendirmek için hak edenleri cennetine sokacaktır, dilediğini ise cezalandırmak için cehenneme atacaktır. Karar O'na aittir; başkasının söz söyleme, kararı etkileme veya hükmü değiştirme yetkisi olmayacaktır.

455 Bakara 2/28, 210; Fâtır 35/18; Şûrâ 42/53; Necm 53/42; 'Alak 96/8.

c) Burada konusu edilmesi gereken bir diğer husus, âyetteki hitabın kime yönelik olacağıdır.

1. Metnin akışından da anlaşılabileceği gibi akla gelen ilk ihtimal, Yüce Allah'ın bu sözü ölüm, kıyâmet veya mahşerde inkârcı insanlara söyleyeceğidir. Kaçacak yer arayacak olan kişiye, böyle bir yerin olmadığını ve sığınılacak başka bir kudretin bulunmadığını ifade edecektir. Buna göre son durağın Yüce Allah'ın huzuru olduğu ve O'nun vereceği son hükümle kararın şekilleneceği beyan edilmiş olmaktadır.

2. Bu sözü inkârcı insan da söylemiş olabilir. Kaçacak yer arayan nankör insan tipi, öncelikle.kaçacak bir yerin ve sığınağın olmadığını kendisi mırıldanacak, ardından da son durağın mahşerde sadece Yüce Allah'ın katı olduğunu itiraf edecektir. Bu yorumlar içerisinde ilk yaklaşımın âyetin bağlamına daha uygun olduğunu belirtmek istiyoruz.

13-19. ÂYETLER:

يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ ﴿١٣﴾ بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِه۪ بَص۪يرَةٌ ﴿١٤﴾

وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذ۪يرَهُ ﴿١٥﴾ لَا تُحَرِّكْ بِه۪ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِه۪ ﴿١٦﴾

اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُ ﴿١٧﴾ فَاِذَا قَرَاْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ ﴿١٨﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ﴿١٩﴾

"**13.** O gün, yaptığı ve yapmadığı ne varsa insana bildirilecektir. **14-15.** (Birtakım) mazeretler ileri sürmeye kalkışsa da (veya gerçeğin üzerini örtmeye çalışsa da), artık insan kendi kendinin şahididir. **16.** (Ey suçlu kişi), artık onu (yani hakkındaki bilgiyi veya hükmü) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. **17.** Şüphesiz onun toplanması ve okunması sadece Bize aittir. **18.** O halde, Biz onu okuduğumuz zaman sen okunuşunu takip et. **19.** Sonra onu açıklamak da sadece Bize mahsustur."

Sûrenin bu âyet grubunda öncekilerin devamı olarak, insanoğluna mahşerde amel defterinin verilip yaptıklarından haberdar edileceği ve insanın kendi durumuna vâkıf kılınacağı bildirilmektedir. Bu arada bazı mazeretler üretmeye kalkışsa da sert bir dille paylanacağı ve artık konuşmanın değil, susup verilecek hükmün gereğini yerine getirme zamanının geldiği kendisine ifade edilecektir.

a) İnsanın Bilgilendirilmesi

Kıyâmet sonrasında mahşerde insanlar önce diriltilecek, ardından toplanacak, Allah'a sunulacak, bilgilendirilecek, sorgulanacak, haklarında değerlendirme yapılacak ve en sonunda cennete veya cehenneme sevk edileceklerdir.[456] Yorumunu yapacağımız ilk âyette, işte bu yedi aşamanın dördüncüsü olan "bilgilendirilme" durumu dile getirilmektedir.

1. İnsanlar Yargılanmadan Önce Mahşerde Bilgilendirilecektir

يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ "O gün, yaptığı ve yapmadığı ne varsa insana bildirilecektir." Âyetteki يُنَبَّؤُا *yünebbeü* fiili "bildirilmek, haber verilmek, haberdar edilmek", الْاِنْسَانُ *el-insân* kelimesi "insan, bütün insanoğlu", قَدَّمَ *kaddeme* fiili "yapmak, ileri sürmek, yerine getirmek", اَخَّرَ *ahhara* fiili ise "geride bırakmak, yapmamak, tehir etmek" demektir.

Bu âyeti iki farklı içerikte ele almak mümkündür:

a) Âyetteki الْاِنْسَانُ *el-insân* kelimesi gereği muhatap "bütün insanlar" olabilir. Buna göre âyetin ifade ettiği husus, mahşerde bütün insanların bilgilendirileceği gerçeğinin onlara hatırlatılmasıdır. Yüce Allah insanları yargılamadan onlara cehennem azabı uygulamayacak veya cennet ödülü vermeyecektir. Yargılama gerçekleşirken de hiç kimseye yargısız infazda bulunulmayacak, herkes yaptığı ile hesaba çekilecektir.

1. Herkes yaptığı hayrı da şerri de görecektir. Hiç kimsenin yaptığı kötülük yanına kâr kalmayacağı gibi iyiliği de zayi edilmeyecektir.[457] Mahşerde, amel defteri denilen kitap ortaya konulacak; oradaki bilgiler nedeniyle suçlular korkarak: "Şu kitaba ne oluyor da, küçük büyük demeden her şeyi sayıp dökmüş!" diye sızlanacaktır. Esasında onlar dünyada yapmış olduklarını âhirette karşılarında hazır bulmuş olacaklardır. Çünkü Yüce Allah hiç kimseye haksızlık etmeyecektir.[458] Ayrıca insanların dünyada yaptıkları her şeyin kayıt altına alındığı ve küçük büyük her şeyin satır satır kaydedildiği de Kur'ân'da açıkça belirtilmektedir.[459]

---

456 Kıyâmet sonrası mahşerde yaşanacak 7 aşama hakkında geniş bilgi için bkz. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?", Dördüncü bölüm.
457 Zilzâl 99/7-8.
458 Kehf 18/49.
459 Kamer 54/52-53.

2. İnsanların yapıp öne sürdüğü ve yapmayıp geriye terk ettiği bütün davranışların veya eylemlerin yazılmakta olduğu ve her şeyin açık bir kayıt defterinde tek tek sayıldığı belirtilmektedir.[460] Benzer ifadeler başka bir âyette şu şekilde yer almaktadır: "Allah, onları dirilteceği gün ne yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Allah onların bütün yaptıklarını sayıp dökmüştür. Onlar ise yaptıklarını da Allah'ı da unutmuşlardır. Oysa Allah her şeye şahittir."[461] Her insanın *tâir*i, yani amel defteri boynuna asılmış olacak ve Kıyâmet Günü önüne açık bir şekilde çıkartılacağı bir kitap halini alacaktır. Daha sonra, kendisine "Kitabını oku! Bugün hesap görücü olarak sana kendin yeteceksin" denilecektir.[462] Hiç kimse başkasının günah yükünü yüklenemeyecek, herkese yaptığı davranışlar gösterilecek, sonra da yapılanın tam karşılığı sahibine tastamam verilecektir.[463] İnsanlara mahşerde hiçbir şekilde haksızlık yapılmayacak, herkese yaptığının karşılığı sunulacaktır.[464]

3. Bu ve benzer âyetlerde yer alan bilgiler mahşerde her şeyin bütün detaylarına varıncaya kadar ortaya döküleceğini, yapılan yanlışlıkların yapanın yanına kâr kalmayacağını, iyiliklerin de hiçbir şekilde zayi edilmeyeceğini ortaya koymaktadır. Bütün bu âyetlerde ele alınan konular, mahşerde insanların bilgilendirileceği gerçeğini hatırlatmaktadır. İşte bu bağlamda unutulmaması gereken en önemli âyetlerden birisi de şudur: "Herkes (yapıp) gönderdiklerini ve (yapmayıp) geride bıraktıklarını bir bir anlayacaktır."[465] İnsanoğlu dünyada yapıp öne sürdüğü ve yapmayıp tehir ettiği şeyleri görecek ve bilecektir. Âhiret âlemi yeniden inşa edilecek ve herkes dünyada neleri yaptığını ve neleri terk ettiğini çok iyi anlamış olacaktır.

b) Âyetteki اَلْاِنْسَانُ *el-insân* kelimesi gereği muhatap "nankör insanlar" da olabilir. Buna göre, dünyada yapıp ettiği her şeyi yanına kâr kabul eden ve kıyâmeti de mahşerdeki yargılamayı da inkâr eden bu insan tipine yönelik bir tehdit ve gözdağı verildiğini söylemek de doğrudur. İlk maddede ele aldığımız ve hakkında detaylı açıklamalar yaptığımız ilk görüşün asıl anlam olduğunu itiraf ederek, sûrenin genel konusunun bu ihtimali de görmemizi gerektirdiğini söylemek durumundayız.

---

460 Yâsîn 36/12.
461 Mücâdele 58/6.
462 İsrâ 17/13-14.
463 Necm 53/38-41.
464 Yâsîn 36/54.
465 İnfitâr 82/5.

11. Takdim ve Tehir Edilen Şeyler Nedir?

Yorumunu yaptığımız âyette geçen "takdim edilen ve tehir edilen her şey"den kastın ne olduğu konusunda farklı değerlendirmeler yapmamız mümkündür. İnfitaar sûresinde geniş bir şekilde ele aldığımız üzere bu âyetle ilgili bazı ihtimallerden söz etmek durumundayız:

a) Âyeti şu şekilde tercüme etmek mümkündür: "Her insana, öncelediği ve ertelediği her şey tek tek haber verilecektir." Bu tercüme, insanın kendince daha fazla önem verdikleriyle, değersiz görüp terk ettiklerini içerir. Buna göre, âyette bu tür insanın övgüye lâyık herhangi bir eyleminden söz edilmemekte, karar ve tercihlerinin tamamen hatalı olduğu belirtilmektedir.

b) Âyeti, "Her insana, yaptıkları ve yapması gerektiği halde yapmadıkları bir bir haber verilecektir" şeklinde de tercüme edebiliriz. Bu ifade, insanın görev ve sorumlulukları noktasındaki duruşunu ortaya koyar. Görevini yaptı ise takdimi, yapmadıysa tehiri söz konusudur. Takdimi yaptığı farzlar, tehiri ise yapmadıklarıdır.[466] Buna göre takdimler sevapları, tehirler günahları sembolize eder. Bu anlamıyla âyet, Müddessir 74/37'de sözü edilen iki seçeneği içerir: "Ya iyilik yapıp cennete gitmek ya da kötülük yapıp cehennemi tercih etmek."

c) Söz konusu âyeti "Her insana (ekonomik anlamda) takdimi ve tehiri bildirilecektir" şeklinde de anlayabiliriz. Buna göre, kişinin kendisi için harcadığı malı onun takdimi, vârislerine bıraktığı ise tehiri olmaktadır.[467] Burada bir yergi ve kınama yoktur. Dahası Taberî'ye göre bu âyet, kişinin ölmeden önce kendi elleriyle yaptıklarını ve kendisinin önder olup ölümünden sonra da yapılmasını sağladığı yani yapılmasına vesile olduğu şeylerdir.[468]

d) Âyeti "Her insana yaptığı ve hazırladığı her şey haber verilecektir" şeklinde tercüme etmek de mümkündür. Buna göre kişi, yaptığı hayır ve şerri görecektir ki buna takdîm ettiği şey denilir. Tehir ettiği ise, örnek olup geriye bıraktığı ve sonrakilerin de işlemesine sebep olduğu iyi veya kötü şeylerdir.[469] Tekvîr 81/14 ve İnfitaar 82/5. âyetler bu tercihin değişik ifadelerini oluşturur. Ayrıca şu mesaj konuya açıklık getirmede ufuk açıcıdır: "Her kim bir işe öncülük eder veya destek verirse ona da bir pay vardır. Kötülüğe öncülük eden veya destek verene de sorumluluk vardır."[470]

466 Taberî, age., XXX, 86.
467 Yazır, age., IX, 48.
468 Taberî, age., XXIX, 183.
469 Taberî, age., XXX, 86.
470 Nisâ' 4/85.

Hz. Peygamber'in ilan ettiği şu ölümsüz prensip ise söz konusu âyetlerin tefsiri mesabesindedir: "Her kim güzel bir çığır açarsa, onu yapanların sevabından ona da vardır. Her kim de kötü bir çığır açarsa, ona da onu işleyenlerin vebali vardır."[471]

e) Ebû Müslim bu âyetle ilgili şu yorumu yapmıştır: Her insanın ömrünün başında (muhtemelen zamanında) yaptığı şeyler takdimini, ömrünün sonuna bırakıp yapamadığı şeyler ise tehirini oluşturur.[472]

Bütün bu ihtimaller ışığında âyette verilmek istenen mesaj şu hakikate yöneliktir: "Her insana, yaptığı ve yapmadığı her şey bildirilecektir." Bu tercüme, insanın neler yaptığını ve neleri yapmadığını ifade eder. Âyetin bu şekildeki mesajı çift yönlü olarak insanın bütün eylemlerini kapsar. Hem yapması gerektiği halde yaptıklarını ve yapmadıklarını, hem de yapmaması gerektiği halde yaptıklarını ve yapmadıklarını içerir.[473]

Kehf 18/49, Yâsîn 36/12, Tekvîr 81/14 ve Zilzâl 99/7-8 gibi âyetlerde de belirtildiği gibi, yorumunu yaptığımız âyete göre "bu dünyada yapıp ettiği ve yapmayıp terk ettiği her şey insanoğluna mahşerde bir bir haber verilecektir." Böylece insanlar dünyada yaptıkları her şeyden haberdar edilmiş olacaklardır. İşte sûrenin bu âyetlerindeki ortak mesaj, gerçekleşecek mahşer duruşmasına insanın hazır olmasını sağlamaya yöneliktir.

b) İnsanın Kendine Şahitliği

Yüce Allah, dünyada yaptıkları noktasında insanoğlunu mahşerde bilgilendirdikten sonra, kişiler kendi durumlarını az çok anlayacaklardır. Bazı organları kendi aleyhlerinde şahitlik yapacağı gibi, birtakım mazeret üretme çabaları da kesinlikle sonuçsuz kalacaktır.

1. İnsan Kendi Durumunu Anlayacaktır

بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِه۪ بَص۪يرَةٌ "Artık, insan kendi kendinin şahididir." Âyetteki اَلْاِنْسَانُ *el-insân* kelimesi "insan, insanoğlu", عَلٰى نَفْسِه۪ *'alâ nefsihî* ifadesi "kendi aleyhine, kendisi hakkında", بَص۪يرَةٌ *basîra* kelimesi ise "şahit, gözlemci, gözetleyici" demektir.

471 Müslim, Zekât, 69; İlim, 15; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, es-Sünen, Haleb, 1986, Zekât, 64; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd ibn Mâce, es-Sünen, İstanbul, 1992, Mukaddime, 14; Ahmed b. Hanbel, IV, 357, 359, 360, 361.
472 Râzî, age., XXXI, 77.
473 Taberî, age., XXIX, 183-184; Zemahşerî, age., IV, 648; Râzî, age., XXIX, 221..

a) Âyetin başındaki بَلْ *bel* edatı, genel olarak "aslında, esasında, gerçekten, bilakis, aksine" gibi anlamlar vermektedir. Bu âyette özellikle önceki cümlenin tersi bir anlam verilmesi söz konusu olmadığı için, *bel* edatını "doğrusu şu ki, esasında, aslında, gerçekten" şeklinde anlamlandırmak gerekmektedir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: "Esasında (mahşerde) insanoğlu kendisine şahit olacaktır."

b) Âyetteki الْاِنْسَانُ *el-insân* kelimesinin kimleri içerdiği de önemli bir konudur. Önceki âyette de olduğu gibi, farklı ihtimaller üzerinde durmak, mesajın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1. *el-İnsân* kelimesiyle bütün insanların kastedildiğini söyleyebiliriz. Buna göre "insan kendi benliğine şahittir" diyerek âyetin mesajını hem dünya hem de âhiret ile ilişkilendirmek mümkündür. İnsanoğlu dünyada iken yaptıklarına şahit olduğu gibi mahşerde de bu şahitliği devam edecektir. İsrâ 17/14'te dile getirildiği üzere mahşerde hesap görücü olarak herkese bizzat kendisi yetecektir, yani bütün insanlar durumlarının ne olacağını anlayacak ve nasıl bir sonun kendilerini beklediğini fark edeceklerdir.

2. Âyetteki *el-insân* kelimesinin bütün insanları değil de, "nankörler"i kapsadığını söylemek de mümkündür. Sonraki عَلٰى نَفْسِه *'alâ nefsihî* ifadesinde yer alan *'alâ* edatı bu şahitliğin lehte değil aleyhte olduğunu göstermektedir. Kişi kendi aleyhine şahitlik yapacaktır. Bu şahitliğin bazı organlar tarafından gerçekleştirileceği Kur'ân'da açıkça beyan edilmektedir.[474] Bu âyetlerden de anlaşılacağı üzere, insanın kendi aleyhine şahitliğinde onun el, ayak, göz, kulak, kalp ve deri gibi çeşitli organları ya da o organlara dair hücreleri konuşturulacaktır. Bu anlam, "bütünü anarak parçayı kastetme kuralı" gereğidir. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette *el-insân* kelimesi kullanılmış, ancak âyetlerde sözü edilen bazı organları kastedilmiştir.

3. Bu âyetteki *el-insân* kelimesiyle özellikle "mazeret ileri sürmeye çalışan tipler"in kastedildiği de söylenebilir. Bir sonraki âyetle bu âyeti birlikte düşündüğümüzde bu anlamın da en az diğerleri kadar doğru olduğu açıktır. Bu durumda her iki âyetin birlikte anlamı şöyle olur: "Bazı mazeretler ileri sürmeye çalışsa da bu insan tipine bizzat kendi nefsi aleyhte şahitlik yapacaktır." Durumun vahameti ortaya çıkacak ve bu insanlar pişmanlığın en derin halini işte o zaman yaşamak zorunda kalacaklardır.

474 İsrâ 17/36; Nûr 24/24; Yâsîn 36/65; Fussılet 41/20.

c) Cümlenin sonunda yer alan بَصِيرَةٌ *basîra* kelimesi ise "insanın kendisini gözetlemesi" anlamına gelebileceği gibi "şahitlik yapması" anlamına da gelebilir. İnsan nefsi bu görevleri çok iyi yapar hale geleceği için kelimenin sonuna "mübalağa" anlamı veren *tâ* harfi getirilmiştir.

11. Mazeretler İşe Yaramayacaktır

وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذ۪يرَهُۜ "(Birtakım) mazeretler ileri sürmeye kalkışsa da (veya gerçeğin üzerini örtmeye çalışsa da durum değişmeyecektir)." Âyetteki اَلْقٰى *elkaa* fiili, "atmak, bırakmak, ileri sürmek", مَعَاذ۪يرَ *me'âzîr* kelimesi ise "mazeretler, özürler, bahaneler" demektir.

a) Yorumunu yaptığımız bu âyet hem öncesiyle hem de sonrasıyla ilişkilendirilerek farklı şekillerde anlaşılabilir.

1. Önceki âyet ile ilişkilendirilince anlam şöyle olur: İnsan kendisi hakkında özür beyan etse, bunu savunsa, hatta her türlü delili bulup getirse de bunun ona hiçbir yararı olamayacaktır; çünkü bizzat nefsi kendisi hakkında aleyhte şahitlik yapacaktır. Buna göre, insanın bahaneler üretmesinin hiçbir anlamı olmayacaktır; çünkü bahanelerin gerçek olmadığını kendisi de bilecektir. Bir anlamda, bu bahanelere onları ortaya koyan insan bile inanmayacaktır.

2. Bu âyeti bir sonraki âyet grubuyla ilişkilendirince bu defa şöyle bir anlam devreye girer: Buna göre "suçlu kişi bazı mazeretler ileri sürmeye teşebbüs etse de", kendisine "artık, hükmü acele elde etmek için dilini depreştirme" uyarısı yapılacaktır.

b) Âyetteki مَعَاذ۪يرَ *me'âzîr* kelimesine "örtüler" anlamı veren âlimler de vardır. Buna göre anlam "bütün örtülerini üzerine alsa da sonuç değişmeyecektir" şeklinde olur.[475] Âyetin bu şekilde yorumlanması çok önemli bir noktada önümüzü açmaktadır. Şöyle ki: Murselât sûresinde Yüce Allah: "Bu, ağızlarını açıp konuşamayacakları bir gündür; o gün kendilerine izin verilmez ki özür dilesinler" buyurmaktadır.[476] Buna göre, yorumunu yapmakta olduğumuz âyeti ya "mazeret ileri sürme teşebbüsü" şeklinde anlamlandırmalıyız ya da söz konusu kelimeye "örtüler" anlamı vererek, "örtülerini üzerlerine çekmeye çalışırlarsa da" şeklinde açıklamalıyız.

475 Ferrâ, age., III, 211; Zemahşerî, age., IV, 648.
476 Murselât 77/35-36.

Bu anlamı verince bu defa Mü'min 40/52'yi şöyle tercüme etmeliyiz: "O gün mazeretleri, yani gerçeği örtme çabaları zâlimlere hiçbir fayda vermez." Mahşer mazeret ileri sürme veya gerçeği saklayabilme ya da nutuk çekme yeri değildir. Orada bütün hakikatler ortaya çıkacak ve verilecek hükme zorunlu olarak rıza gösterilecektir.

Murselât 77/35-36'da geniş bir şekilde ele alacağımız üzere, bu âyetlerde sözü edilenler inkârcılar ve zâlimlerdir. Bu doğrultuda Yüce Allah tarafından, inkârda ısrar edenlere mazeret beyan etme fırsatı verilmeyeceği gibi, suçlarını itiraf edip af dileme imkânı da tanınmayacaktır.[477] "Bugün mazeret beyan etme günü değildir" demek istenircesine, "Ey kâfirler! Bugün mazeret göstermeyin"[478] emri de bu konuda çok önemli bir yere sahiptir.

Bütün bu âyetlerde günümüze şu mesajların verildiği kanaatindeyiz: Yüce Allah pek çok âyette inkârcıları uyarmakta, onların bahane üretme ve gerçeği perdeleme çabalarının yersizliğini vurgulamakta, yanlıştan vazgeçme zamanının ve mekânının dünya olduğunu bildirmektedir. Müslümanlar Müslüman kalmaya çalışmalı, inançsızlar da bu durumlarından hızla uzaklaşmalıdırlar.

c) Hükmü Acele Bilme Çabaları ve Alınan Cevaplar

Sûrenin bu bölümünde inkârcı insanın mahşerdeki çaresizliği, aceleyle hükmün ne olduğunu öğrenme girişimleri ve ona verilecek esaslı cevaplar ele alınmaktadır.

1. İnkârcı İnsan Mahşerde Dilini Depreştiremeyecektir

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ "(Ey suçlu kişi), artık onu (yani hakkındaki bilgiyi veya hükmü) çarçabuk almak için dilini kımıldatma." Âyetteki تُحَرِّكْ *tuharrik* emri "kıpırdatmak, hareketlendirmek", لِسَان *lisân* kelimesi "dil", تَعْجَل *ta'cele* fiili ise "acele etmek" demektir.

a) Bu âyetlerdeki muhatap "Hz. Muhammed", ele alınan konu ise "vahyi acele istemesi nedeniyle onun uyarılması" şeklinde kabul edilmektedir. Bu görüş tefsir kitaplarının hemen hemen tamamında yer almaktadır. İslâm kültüründe genellikle vahyin indirilişi ve bu esnada Hz. Peygamber'in va-

---

477 Nahl 16/84.
478 Tahrîm 66/7.

hiy karşısındaki tutumuyla ilişkilendirilen bu âyetlerin, aslında bu iddiayla ilişkisi bir zorlamadan ibarettir. Konu bütünüyle inkârcı insanın âhiretteki şaşkınlığı ve perişanlığı ile ilgilidir. Zaten âyetlerin önü ve sonu bu tercihi zorunlu kılmaktadır.

Bu noktada bazı hatırlatmalar yapmak gerekmektedir.

1. Âyetlerin Hz. Peygamber'le ilişkilendirilmesi durumunda âyetler arasında çok büyük anlam kopukluğu yaşanmakta ve hiç arzu edilmeyen farklı ve Kur'ân bütünlüğünü bozan fikirlerin doğmasına neden olunmaktadır. Dahası birtakım insanlar, Kur'ân âyetlerinin sıralanışında hataların bulunduğunu ileri sürmekte, böylece Kur'ân vahyinin korunmuşluğu ve güvenilirliği zedelenmiş olmaktadır.

2. Bu âyetlerdeki, hatta bütünüyle sûredeki asıl konu kıyâmet ve sonrasıyla ilgilidir. Âyetleri genelde işlenen ve kıyâmet-âhiret sürecinden söz eden konu bütünlüğünden koparıp başka bir konuyla ilişkilendirmemek gerekir. Bu hitabı Hz. Peygamber ve vahiy ile ilişkisi çerçevesinde bir uyarı olarak kabul etmemek gerekir. Çünkü bu sûrenin söz konusu âyetlerinden önce de sonra da Hz. Peygamber ve Kur'ân vahyi ile ilgili hiçbir bilgi ve işaret yoktur. Bu nedenle bu âyetlerdeki *hû* zamirlerini Kur'ân'a ait kılmak, zorlama bir tercih olduğu gibi, muhatabın Hz. Peygamber olduğunu iddia etmek de aynı şekilde delilden yoksun bir yaklaşımdır.

3. Rivayetlerdeki ifadeleri sorgulanamaz bir gerçek gibi kabul edince, maalesef âyetlerin mesajları anlaşılmaz bir hal alabilmektedir. Rivayetleri esas alıp âyetleri yorumlamak yerine, âyetleri esas alıp rivayetleri yorumlamak çok daha doğru bir yöntemdir. Kabul veya ret noktasında toptancılıktan kaçınmak ve rivayetlerde seçici davranmak bir zorunluluktur. Rivayetler arasındaki tercihte ölçü mutlak surette Kur'ân'dır, onun hakemliğidir. "Kur'ân'a uygun olan rivayetler doğrudur, aykırı olanlar ise yanlıştır." Çünkü o tür sözler Hz. Peygamber'e ait olamazlar. Bir peygamber tebliğ ettiği vahye aykırı konuşamaz, vahye aykırı konuşan kişi de zaten peygamber olamaz.

4. Râzî, Kaffâl'den bu âyetlerin Hz. Peygamber ile ilgili değil, inkârcı kişinin mahşerdeki durumuyla ilgili olduğuna dair bir görüş nakletmektedir.[479] Bizim de benimsediğimiz bu görüşe göre âyetler inkârcı insanla ilgi-

479 Râzî, age., XXIX, 223-224. Bu konuda Elmalılı Hamdi Yazır da bu görüşün mümkün olduğunu, ancak daha doğru olanın, konunun Hz. Peygamber ile ilişkilendirilmesi olduğunu belirtmektedir (Bkz. Yazır, age., VIII, 442-443).

lidir; çünkü hitap bütünüyle ona yöneltilen ifadelerden oluşmaktadır ve bu inkârcı tip özellikle paylanmaktadır.

5. Kıyâmet sûresinde işlenen konu tektir ve 13. âyetten itibaren, âhirette karşılaşacağı uygulamalar insana bildirilmektedir. Nankör insan tipine öncelikle dünyada yaptıkları ve yapmayıp terk ettikleri haber verilecek, daha sonra kendi durumuna şahit olacağı kendisine hatırlatılacaktır. Ardından insanın bazı mazeretler ileri sürmeye kalkışacağından ya da gerçeğin üzerini örtme girişiminden söz edilerek, ilgili kişiye yönelik bir uyarı daha yapılmaktadır. Aslında Yüce Allah, söz konusu insana sanki şunu söylemektedir: "Şimdi mazeret sıralamanın zamanı değildir. Sana düşen görev, sahip olduğun ve sana sunulan amel defterindeki bilgilerin okunmasını ve açıklanmasını beklemektir. Zira o amel defterinin muhataba okunması ve açıklanması Bizim işimizdir."

b) Bu genel açıklamalarımızdan sonra, benimsediğimiz görüş doğrultusunda âyeti şöyle yorumlamak durumundayız:

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ "(Ey suçlu kişi), artık onu (hakkındaki bilgiyi veya hükmü) çarçabuk almak için dilini kımıldatma." Âyetteki *hû* zamirleri 13. âyette dile getirilen ve kişiye bildirilecek olan habere gitmektedir. Bu emrin muhatabı daha önce de belirttiğimiz üzere, bilgilendirilmede mazeret ileri sürmeye çalışan nankör kişidir. Bu nedenle söz konusu kişiden acele mazeretler üretmemesi istenmekte ve amel defterindeki bilgilere acele ulaşma arzusu reddedilmektedir. Gerekçe ise, amel defterindeki bilgilerin bir araya getirilip kendisine okunması işleminin Yüce Allah'a veya meleklerine ait olduğunu bildirmektir. Nahl 16/84, Rûm 30/57 ve Mürselât 77/35-36. âyetlere göre söz konusu inkârcı ve suçlu insan, bu tür mazeretler ileri sürmeyi zaten başaramayacaktır.

11. Belgeleri Toplayıp Okumak İlâhî İradeye Aittir

إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُ "Şüphesiz onun toplanması ve okunması sadece Bize aittir." Âyetteki عَلَيْنَا *'aleynâ* ifadesi "bize, bize ait", جَمْعَهُ *cem'ahû* tamlaması "onu toplamak", قُرْاٰنَهُ *kur'ânehû* ise "onu okumak, okutmak" demektir.

Hem bu âyette hem de bir sonrakinde yer alan *kur'ân* kelimesi, konu ve bağlam gereği vahiy anlamında "Kur'ân" değil, "okumak, okunmak" demektir. Bu âyette sözü edilen durum, öncekiyle aynıdır ve mahşerde suçlu insanın hakkındaki hükmü veya amel defterini acele elde etme girişimi sonrasında ona verilecek cevaplardan birisini oluşturmaktadır. Amel defte-

ri kendisine verilen suçlu kişiye mahşerde şöyle denilecektir: "Kitabını oku. Bugün kendi hesabını görmek için sen sana yetersin."[480]

Kişi amel defteriyle buluşturulduktan sonra ilâhî irade tarafından kendisine "Artık, hükmü toparlamak ve onu yüzüne okumak Bizim işimizdir" denilecektir. Bu ifade, aslında "suçun ve kararın muhatabın yüzüne okunması" uygulamasının bir delili durumundadır. Suçlu insana suçunun ne olduğu söylenmeden hakkında karar verilmez. Mahşerde yaşanacak aşamalardan birisi olan "bilgilendirilme"de yaşanacak gerçeklerden en esaslı olanı işte budur.

Âyette vurgulu bir ifadenin tercih edildiği görülmektedir. Bunun sebebi şudur: Yüce Allah yargılama işleminde tek yetkilidir; çünkü "Hesap Günü'nün yegâne sahibi O'dur."[481] Hesaba çekmede, yargılamada ve değerlendirme yapıp son kararı vermede Yüce Allah'ın hiç kimseyle hiçbir şekilde ortaklığı olmayacaktır. O'nun zatından başka her şey dünyada olduğu gibi mahşerde de O'nun kulları hükmünde olacaktır.[482]

111. Hüküm Okunduğunda Gereği Yapılacak

فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ "O halde, Biz onu okuduğumuz zaman, sen okunuşunu takip et." Âyetteki قَرَأْنَاهُ *kara'nâhü* ifadesi "onu okuduğumuzda", فَاتَّبِعْ *fettebı'* emri "uy, takip et, gereğini yerine getir", قُرْآنَهُ *kur'ânehû* tamlaması ise "okunuşu" demektir.

Bu âyette ele alınan konu, öncekilerin devamı mahiyetindedir. Hükmü acele isteyen nankör kişi önce dilini depreştirmemesi konusunda uyarılmaktadır. Ardından, kendisiyle ilgili hükmü toparlayıp onu yüzüne okumanın ilâhî iradeye ait olduğu beyan edilmektedir. Bu âyette ise, okunan hükmün doğru olduğunu kabul edip suçunu itiraf etmesi kişiden istenmektedir. Bu doğrultuda kendisine "hükmü okuduğumuzda, söylenenlerin doğruluğunu sen de itiraf et ve verilen hükme rıza göster" demek istenmektedir. Söz konusu ifade bu okuma işleminin Yüce Allah veya melekleri tarafından gerçekleştirileceğini, ardından da insanın onun gereğini yerine getirmek durumunda olacağını göstermektedir.

---

480 İsrâ 17/14.
481 Fâtiha 1/4; Mü'min 40/16; İnfitâr 82/17-19.
482 Meryem 19/93.

ıv. Hükmün Açıklanması da İlâhî İradeye Aittir

ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۜ "Sonra onu açıklamak da sadece Bize aittir." Âyetteki عَلَيْنَا *'aleynâ* ifadesi "bize, bize ait", بَيَانَهُ *beyânehû* tamlaması ise "onun açıklaması" demektir.

a) Bu ifadede dile getirilen "daha sonra açıklaması yapılacak olan husus", amel defterinde yer alan bilgilerin veya verilen hükmün sonuç olarak neyi içermekte olduğu ile ilgilidir. Hakkındaki hükmü eline verilen defterde gören suçlu kişi bunun ne anlama geldiğini de yine aynı makamdan, yani ilâhî kudretten öğrenecektir. İlâhî kudrete ait bu görevde insanoğlunun herhangi bir etkisinin bulunmadığı, söz konusu durumda tamamen Allah'ın iradesinin geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim âyetteki vurgulu ifade bunu gerekli kılmaktadır. Ayrıca bu meyanda kula düşen görevin de verilen hükme sadece rıza göstermek olduğu açıkça ortaya konulmaktadır.

b) Âyette sözü edilen beyanın ne olduğu konusunda, meselâ İsrâ 17/14-15. âyetler bize bir yol gösterebilir. Mahşerde kişilere amel defterleri verildikten sonra kendilerine, "Kitabını oku; bugün hesap görücü olarak sen kendine yeteceksin" buyrulduktan sonra, kitaptaki hükmün beyanı yapılırcasına şu ifadelere yer verilmektedir: "Kim hidâyet yolunu seçerse, bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa, kendi zararına sapmış olur. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü üstlenemez. Biz, bir peygamber gönderinceye kadar (kimseye) azap edecek değiliz." Kanaatimiz o ki bu âyetler, Kıyâmet sûresindeki *beyân*ın bir açıklaması durumundadır.

d) Vahiy ve Hz. Peygamber'in Tebyîn Görevi

Bu âyetleri ve konuyu açıklarken, vahiy ve Hz. Peygamber'in vahiy ile ilişkisi bağlamında bazı görevlerini hatırlatmakta yarar vardır.

ı. Kur'ân Mübîndir

Âyetteki mesaj, eğer iddia edildiği gibi Hz. Peygamber ve vahiy alması esnasındaki acelesi ile ilgili olsaydı, bu defa başka ve alternatif bir vahiyden daha söz etmek gerekirdi. Zira vahiy olan Kur'ân alındıktan sonra, ayrıca bir de bütün olarak onun beyanı veya izahı gibi yeni ve ayrı bir vahiy kurumundan söz etmek gerekecekti. Bu durum, zaten kendisi *beyân*[483] olan

483 Âl-i İmrân 3/138.

Kur'ân'ın *mübîn* oluşuyla bağdaşmazdı. Çünkü *mübîn* kelimesi hem "açık, apaçık olan", hem de "açıklayan, açıklayıcı" demektir. Kur'ân hem meseleleri hem de kendisini beyan etmektedir.

Sözün burasında Hûd 11/1 ve Fussılet 41/3 gibi âyetlerde dile getirilen "Kur'ân'ın Yüce Allah tarafından tafsîl edilmesi, yani açıklanmış olması" bu ifadelerimizle kesinlikle çelişmemektedir. Çünkü Kur'ân'da bazı âyetler diğer bazılarını açıklamaktadır. Bir yerde kısa ve topluca hakkında bilgi verilen bir konu için başka yerlerde daha geniş ifadeler yer alabilir. İşte bu tür âyetler birbirinin beyanı durumunda olurlar.

11. Hz. Peygamber de Mübeyyindir

"Yüce Allah, Hz. Peygamber'e de vahyi açıklama, onun pratiklerini uygulayarak gösterme görevini yüklemektedir. Bu, vahyin kaynağından hedefine ulaştırılması sürecinin bir beyan süreci olduğunun göstergesidir. Bu süreçte vahiy Allah'ın beyanı, muhkem âyetler müteşabih âyetlerin beyanı, Medenî sureler Mekkî sûrelerin beyanı, sünnet ve hadis Kur'ân'ın beyanıdır."[484] Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Kur'ân'da bazı âyetler diğer bazısının beyanı olduğu gibi, bazı hadislerin de Kur'ân'ı beyan olduğu görülmektedir. Zaten Hz. Peygamber'in görevleri arasında *tebyîn* görevinin bulunduğu Kur'ânî delillerle sabittir.[485]

Hz. Peygamber'in *tebyîn* görevi, vahyin kısmen zor anlaşılabilen kısımlarının tefsiri, mecaz ve istiarelerinin açıklanması, ibadetlerde ve hukukî düzenlemelerdeki örnekliği gibi konularda gerçekleşmiştir. Tıpkı Bakara 2/187'deki siyah ip - beyaz ip ifadesinin, gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığı anlamına geldiğinin beyan edilmesi gibi.[486] Yine "imana zulmün karıştırılmamasının"[487] izahında buradaki zulmün, Lokmân 31/13'ün delaletiyle şirk olduğunun açıklanması gibi.[488] Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber'in *tebyîn* görevi bütünüyle Kur'ân âyetlerini içermemekte, izahta kısmen zorluk çekilen konularda kendini göstermektedir.

Rahmân 55/3'te sözü edilen *beyân* ise Kur'ân'dan önce ilk insandan itibaren bütün insanlığa öğretilen veya onun fıtratına yerleştirilen olayları kavrama, ayırt etme, eşyayı soyutlama, ona adlar verme ve onu zihninde kategorize etme yeteneği olarak algılanabilir.[489]

---

484 İslamoğlu, Üç Muhammed, s. 248.
485 İbrahim 14/4; Nahl 16/44, 64.
486 Buhârî, Tefsîr Sûre 2.
487 En'âm 6/82.
488 Buhârî, Tefsîr Sûre 6.
489 İslamoğlu, Üç Muhammed, s. 246-247.

Bütün bu anlattıklarımız, Kıyâmet sûresinde geçen *beyân*ın Kur'ân'ın beyanıyla ilgili olmadığını, kıyâmet-âhiret sürecinde yaşanacak bilgilendirilmenin bir parçasını oluşturduğunu da ortaya koymaktadır. Çünkü konu bütünlüğü bunu zorunlu kılmaktadır. Araya Kur'ân ve Hz. Peygamber'le ilgili yeni bir pasajın girmesi konu bütünlüğünü bozduğu gibi, âyetlerin anlaşılmasını da hayli zorlaştırmaktadır. Sonuçta bu durum, haliyle zorlama yorumları ve telafisi imkânsız hataları da beraberinde gerektirmektedir.

111. Hz. Peygamber'in Vahiy Almadaki Acelesi Meselesi

Yorumunu yapmakta olduğumuz Kıyâmet sûresinin 16-19. âyetleri, daha önce de belirttiğimiz üzere müfessirlerimiz tarafından büyük çoğunlukla Hz. Peygamber'in vahiy alması esnasındaki acelesiyle ilişkilendirilmektedir. Bu kanaatin hatalı olduğunu beyan edip, âyetleri "nankör insanın mahşerde yaşayacağı felâketler" şeklinde izah etmeye çalıştık. Bununla birlikte, vahyin acele istenmesi konusunda Kur'ân'da herhangi bir bilginin bulunmadığını da kesinlikle söylemek istemiyoruz.

Kur'ân'da Hz. Peygamber'e yönelik olarak, vahiy alırken acele etmemesi konusunda açık bir uyarı bulunmaktadır: "Gerçek hükümdar olan Allah, yücedir. O'nun sana olan vahyi tamamlanmadan önce Kur'ân'ı (okumakta) acele etme ve 'Rabbim, benim ilmimi artır' de."[490] İşte bu âyet, Hz. Peygamber'in vahiy alırken, henüz vahiy tamamlanmadan önce acele etmemesi gerektiği konusunda açıkça uyarıldığını göstermektedir.

Bir önceki âyette de aynı konu işlenmektedir: "Biz onu böylece Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ve onda ikazları tekrar tekrar açıkladık. Umulur ki onlar (bu sayede günahtan) korunurlar yahut da o (Kur'ân) kendileri için bir ibret ortaya koyar."[491] Durum böyle olunca Tâhâ sûresinin bu âyetlerinde vahyin indirilişi esnasında Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı alma konusunda acele etmemesi noktasında uyarıldığı açıkça görülmektedir.

Tâhâ sûresinden naklettiğimiz bu âyetlerde, Kur'ân'ın indirilmesinden, içeriğinden, öğüt oluşundan ve vahyedilişinden söz edilmektedir. Ancak, Kıyâmet sûresinde işlenen konunun Hz. Peygamber veya vahyin alınması ile ilgili olabileceğine dair böyle hiçbir işaret bulunmamaktadır.

İsrâ 17/105-106. âyetlerde Kur'ân'ın hak ile indirildiği, onun da hakkı getirdiği, Hz. Peygamber'in müjdeci ve uyarıcı olarak gönderildiği, Hz.

490 Tâhâ 20/114.
491 Tâhâ 20/113.

Peygamber'in vahyi, Kur'an olarak, insanlara dura dura okuması için âyet âyet, sûre sûre ayrıldığı, indirildiği ve onun peyderpey inzal edildiği konuları işlenmektedir. Furkaan sûresinin 32. âyetinde ve Müzzemmil sûresinin 4. âyetinde yine Kur'ân'ın tane tane, parça parça okunduğu veya okunması gerektiği ifade edilmektedir. A'lâ sûresinin 6-10. âyetlerinde ise Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e okutturulması, Hz. Peygamber'in öğüt vermesi ve Allah'a saygı duyanların öğüt alabileceği bildirilmektedir.

20-25. ÂYETLER:

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَ ﴿٢١﴾

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ اَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾

"**20-21.** Hayır! Doğrusu siz, (bütün bunlara rağmen), çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyorsunuz da âhireti bırakıyorsunuz. **22-23.** O gün bazı yüzler Rablerini (onun nimetlerini) beklerlerken ışıl ışıl parıldayacaktır. **24-25.** O gün bazı asık yüzler de vardır ki bel kemiklerini kıran bir felâkete uğratılacağını sezeceklerdir."

Yüce Allah sûrenin bu bölümünde, inkârcı insanlara yönelik bir tahlil yapmakta, onların dünya lehine tercihlerini dile getirmekte, bunun sonucunda mahşerde insanların iki temel gruba ayrılacağı gerçeğine dikkat çekmektedir.

a) Dünyayı Tercih, Âhireti İnkâr

Yüce Allah, sûrenin 20 ve 21. âyetlerinde nankör insan tipinin dünyaya yönelik tercihini ve âhireti dikkate almayan tutumunu ele almakta, günümüz insanına da bu anlamda doğru yolu takip etmesinin gerekliliğini öğütlemektedir.

1. Aşırı Dünya Sevgisi Felâkettir

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ "Hayır! Doğrusu siz, (bütün bunlara rağmen), çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyorsunuz." Âyetteki كَلَّا

kellâ edatı "hayır, asla, gerçekten, esasında", بَلْ *bel* edatı "bilakis, aksine", تُحِبُّونَ *tuhıbbûne* fiili "sevmek, istemek", الْعَاجِلَة *el-'âcile* kelimesi ise "acil olan, peşin, yakında, hemen, şimdiki, burada olan, gelip geçici, çarçabuk geçen" demektir.

a) Yüce Allah, kıyâmetin ve mahşerdeki yargılamaların mutlak surette gerçekleşeceğini bildirdikten sonra, inkârcı insanların bütün söylenenlere rağmen doğru bir istikamet belirlemediklerini ilân etmektedir.

Buradaki muhataplar, bazılarının iddia ettiği gibi "bütün insanlar" olamaz. Çünkü sûrede ele alınan konu, öncelikle kıyâmeti ve mahşeri inkâr edenlerin bu tutumlarının yanlışlığını ortaya koymayla ilgilidir. Günümüz insanının da mesajı bu şekilde anlayıp benzer bir hataya düşmemeyi sağlayıcı bir sonuç çıkartması, bu mesajların bize hatırlatılmasının temel nedenini oluşturmaktadır.

Âyetin başındaki كَلَّا *kellâ* edatı bu bağlamda "hayır, sizin düşündükleriniz doğru değil, gerçek şu ki"[492] anlamını vermektedir. Beraberinde gelen بَلْ *bel* edatı da aynı anlamı destekler mahiyette, cümleye "Bilakis, mesele elbette sizin düşündüğünüz gibi değil, tam aksine" şeklinde bir boyut kazandırmaktadır.

b) İnsân sûresinin 27. âyetinde inceleyeceğimiz ve A'lâ sûresinin 16-17. âyetlerinde detaylı bir şekilde ele aldığımız üzere, dünyayı sevmek, sevgiyi dünyaya hasretmek, yani sadece dünyaya ilgi duymak şeklinde olmamalıdır. Söz konusu âyette de, inkârcı insanların dünya hayatını aşırı bir şekilde sevdikleri, âhiret hayatını ise arkalarına atıp onu artık hiç ciddiye almadıkları ifade edilmekte ve bu durum şiddetle reddedilmektedir.

Dünya hayatının sevilmesi, esasında bütünüyle kötü bir duygu da değildir. Burada yanlışlığı vurgulanan husus, bir sonraki âyetin de işaretiyle, âhireti tamamen terk edişi getirecek aşırı, hatta tutkuya dönüşen sevgidir. Bu sevgi, kişiyi âdeta başka hiçbir şeyi görmeyecek şekilde kaplamakta, başka değerlerin varlığını bile göz ardı etmeyi beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, söz konusu aşırı tutkuya dönüşen dünya sevgisi burada eleştirilmekte, bundan kurtulamama sonucunda gelinen noktanın âhireti inkâr olduğu özellikle vurgulanmaktadır.

492 Râzî, age., XXX, 226.

11. Âhireti İnkâr Çok Büyük Bir Kayıptır

وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَ "Âhiret (inancını) bırakıyorsunuz." Âyetteki تَذَرُونَ *tezerûn* fiili "terk etmek, bırakmak, dikkate almamak", الْاٰخِرَةَ *el-âhıreh* kelimesi ise "âhiret" demektir.

Bu âyet, önceki âyette verilen mesajı tamamlamaktadır. Dünya hayatını aşırı derecede sevmek, sadece dünya hayatı için çalışmak ve bu uğurda fedakârlık yapmak, insanı âhiret inancından ve o yolda kulluk yapmaktan alıkoymaktadır. Bu nedenle iki âyet peş peşe getirilmekte ve âhiret inancını terk etmenin "sonuç", dünyayı tutku derecesinde sevmenin ise "sebep" olduğu beyan edilmektedir.

Burada iki âyette yer alan bu konu, İnsân 76/27'de tek âyette zikredilmektedir. A'lâ sûresinde ise aynı konu 16-17. âyetlerde yine iki âyet olarak, ancak dünya hayatının geçiciliği ile âhiretin kalıcılığı meselesine gönderme yapılarak ele alınmaktadır. İster iki, isterse tek âyet halinde bulunsun, verilmek istenen mesaj son derece açıktır: Dünya hayatı geçicidir; bu nedenle onun uğrunda sınırsız fedakârlık yapmak kişiyi âhiret inancından uzaklaştırabilir. İşte böyle bir durum insan için en büyük felâkettir.

Sûrenin bu iki âyetindeki konu, nankör ve inkârcı insanların duyarsızlığını ortaya koymakla ilgilidir. Âyetlerde âdeta şu mesaj verilmek istenmektedir: "Bunca tehdide ve âhirette yaşanacak gerçeklere rağmen, sizler hâlâ bu dünyayı aşırı bir şekilde, hatta tutku derecesinde seviyor, âhireti ise terk ediyorsunuz. Bütün hassasiyetlerinizi ve meşguliyetlerinizi dünya için belirliyorsunuz; önceliklerinizi dünyaya vermekle kalmıyor, âhiret hayatını ve mahşer için çalışmayı bütünüyle hayatınızdan çıkartıyorsunuz. Bunun sonu felâkettir."

b) Huzur Dolu Yüzler

Yüce Allah, inkârcı insan tipinin dünyayı tercih edip âhireti görmezlikten gelme yanlışlığını ifade ettikten sonra, şimdi de mahşerde insanların yüz ifadelerinin nasıl olacağı sorusunu cevaplandırmaktadır. Bu bağlamda önce sâlih amel sahiplerinin yüz ifadeleri tanıtılmaktadır.

1. Bazı Yüzler Mutluluk İçerisinde Olacaktır

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ "O gün bazı yüzler ışıl ışıl parıldayacaktır." Âyetteki وُجُوهٌ *vücûh* kelimesi "yüzler", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi "o gün, mahşer günü", نَاضِرَةٌ *nâdıra* kelimesi ise "ışıl ışıl, apaydınlık, parlak" demektir.

Bu âyette, dünya hayatında Yüce Allah'ın istediği şekilde hayatını yaşayan ve mahşerde ilâhî mağfirete uğrayan mutlu insanların oradaki yüz ifadeleri hakkında bilgi verilmektedir. Mahşerde yüzlerin parlak, ışıl ışıl veya apaydınlık olması bir sonuçtur, sebebi ise dünyada Allah'tan yana tavır koymak ve hayatı O'nun emir ve yasaklarını dikkate alarak yaşamış olmaktır.

İnkârcılık yapanlara bu âyette dolaylı bir gönderme yapılmakta, âkıbetlerinin kesinlikle felâket olacağı beyan edilmektedir. Dünyayı tercih edip âhireti öteleyen veya hiç dikkate ve gündemine almayanların hangi sonla karşılaşacağı ele alınmaktadır. Bir anlamda söz konusu tarcih bu âyetle dolaylı olarak cevaplandırılmakta ve hak ettikleri sonun parlak ve ışıl ışıl bir yüz olmayacağı kesinlikle vurgulanmaktadır.

Kur'ân'da iki yerde geçen نَضْرَةٌ *nadra* kelimesi, "cennetliklerin yüzlerine yansıyacak nur"[493] ve "nimetlere ulaşmanın derin huzuru"[494] anlamını veren bir içerikte yer almaktadır. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki نَاضِرَةٌ *nâdıra* kelimesi de bu anlamın zorunlu devamı niteliğinde, iyilik sahibi insanların mahşerde "mutluluktan ışıl ışıl yüzleri" için kullanılmaktadır.

Burada sözü edilen "parlaklık" veya "aydınlık yüzler" ifadesi Kur'ân'da başka âyetlerde başka kelimelerle açıklanmakta, bir anlamda detaylandırılmaktadır. Meselâ bu yüzler için "beyaz, ak, berrak",[495] "mutluluktan parıldayan, ışıl, ışıl, ağardıkça ağaran, güleç, müjdelere sevinen, şen-şakrak"[496] ve "nimetlere gark olmuş"[497] ifadeleri kullanılmaktadır.

Ayrıca bu yüzlere "kara çalınmayacağı ve hiçbir şekilde horlanmayacakları" belirtilmekte,[498] dahası söz konusu yüzlerde "sonsuz mutluluğun ve tarifsiz parıltının görüleceği" beyan edilmektedir.[499] İşte bütün bu anlatılanları kapsayacak şekilde, Kıyâmet sûresinin yorumunu yapmakta olduğumuz 22. âyetinde, Yüce Allah iyilik sahiplerinin yüzlerinin mahşerde ışıl ışıl parlayacağını ve apaydınlık olacağını beyan etmektedir.

---

493 İnsân 76/11.
494 Mütaffifûn 83/24.
495 Âl-i İmrân 3/106.
496 'Abese 80/38-39.
497 Ğâşiye 88/8.
498 Yûnus 10/26.
499 Mütaffifûn 83/24.

Sûrenin 23. âyetinde ise bu mutluluğun asıl sebebi üzerinde durulmakta ve bu yüzlerin sahipleri olan mutlu insanların, Rablerine nazar edecekleri ifade edilmektedir. İşte söz konusu âyet ve anlamı:

11. Rablerine Nazar Edeceklerdir

اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ "Rablerine nazar eder halde (olacaklar)." Âyetteki اِلٰى رَبِّهَا *ilâ rabbihâ* ifadesi "Rablerine", نَاظِرَةٌ *nâzıra* kelimesi ise "nazar etmek, bakmak, beklemek" demektir.

Buradaki اِلٰى رَبِّهَا *ilâ rabbihâ* "Rablerine" ifadesinin başa gelmesi, mahşerde ödülü hak eden cennetliklerin sadece Rablerine nazar edecekleri, başka şeylerle ilgilenmeyecekleri anlamını veren vurgulu bir ifade biçimidir.

a) İslâm kültüründe üzerinde en çok tartışma yapılan konulardan biri de "Yüce Allah'ın mahşerde görülüp görülemeyeceği" meselesidir. Bir konuda tartışmanın olması o konuda farklı görüşlerin bulunduğunu gösterir.

Bu bağlamda âlimlerimizin büyük çoğunluğu, Yüce Allah'ın mahşerde görülebileceği kanaatindeyken diğer bir kısmı ise bunun mümkün olmadığını ifade etmektedirler. Râzî, âyetin tefsirinde bu konudaki farklı görüşleri ve delillerini detaylı bir şekilde ele almaktadır.[500] Konu çok tartışmalı olduğu ve taraflar aynı delilleri kendi istedikleri doğrultuda değerlendirdikleri için, benzer tartışmaları yeniden gündeme taşımanın gereksiz olduğu kanaatindeyiz. Biz bu konudaki derin ve sonuçsuz tartışmalara girmeden, temel olarak iki yaklaşıma dair bilgi vermekle yetineceğiz.

1. Cennetliklerin orada Yüce Allah'ı göreceğine inananların en önemli delillerinden birisi, bu âyetin verdiği direkt anlamdır; ayrıca bazı rivayetlerin de onlar için delil değeri olduğu anlaşılmaktadır. Bir rivayette şu bilgiler yer almaktadır: "Rasûlüllah (as) buyurdu ki: Cennet ehlinin en aşağısında bulunanları, bin yıllık mesafede bahçelerine, eşlerine, hizmetçilerine ve tahtlara bakanlardır. En değerlileri ise, sabah akşam O'nun yüzüne bakanlardır."[501]

Bu rivayeti nakleden Tirmizî, rivayetin "garib" bir hadis olduğunu, sadece İbn Ömer'den nakledildiğini, dolayısıyla Hz. Peygamber'e isnad

---

500 Râzî, age., XXX, 226-228. Ayrıca konuyla ilgili olarak bkz. Kurtubî, age., XIX, 70-72.
501 Buhârî, Rikâk, 51; Müslim, İmân, 308.

edilmediğini belirtmiştir. Ayrıca, "cennetliklerin, Yüce Allah'ı ayın 14'ü gibi göreceği" şeklindeki rivayetin de "hasen ve garib" olduğunu beyan etmiştir.[502] Bu konuda daha başka rivayetler de kaynaklarımızda mevcuttur.

2. Biz, dünyada olduğu gibi mahşerde de Yüce Allah'ın görülemeyeceği kanaatindeyiz. Konuya yaklaşımımızın gerekçelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

ı. A'râf 7/198'de, Yüce Allah "Onların sana nazar ettiklerini görüyorsun, ancak görmüyorlar" ifadesini beyan etmektedir. Bu âyette de tıpkı yorumunu yaptığımız Kıyâmet 23'te olduğu gibi, "bakmak" anlamında *nezara/yenzuru* fiili kullanılmaktadır. "Nazar etmek" mutlak surette "görmek" demek değildir. Zaten ilgili âyetin sonundaki *lâ yübsırûn* fiili, onların görmediğini ifade etmektedir.

ıı. A'râf 7/143'te Hz. Mûsâ, Yüce Allah'ı görmek için O'na nazar etmek isteyince, Yüce Allah onun Kendisini görmeyeceğini belirtip dağa bakmasını emretmişti. Eğer dağ yerinde durabilirse O'nu görebileceğini beyan etmişti. Yüce Allah dağa tecelli edince de bu defa Hz. Mûsâ düşüp bayıldı; dolayısıyla Yüce Allah'ı görmeyi başaramadı. Bu âyette de yer aldığı üzere, Yüce Allah'ın görülebilmesi için, önce O'nun Kendisini göstermesi gerekir. Çünkü âyette *erinî* "bana Kendini göster" isteği söz konusu edilmektedir. Bu istek, görme arzusunun öncesinde yer almaktadır. Yüce Allah'ın dünyada veya âhirette Kendisini göstereceğine dair herhangi bir delil bulunmamaktadır.

ııı. En'âm 6/103'te şu ifade yer almaktadır: "Gözler O'nu idrak edemezler; fakat O, her türlü görmeyi çepeçevre kuşatır." Mahşerde insanların sahip olacağı görme organı için de *basar/ebsâr* kelimesi kullanıldığına göre, demek ki gözler Allah'ı hiçbir şekilde göremezler.

ıv. Bir şeyi görmek onu sınırlandırmak demektir. Yüce Allah hiçbir mekâna ve algıya sıkıştırılamayacağı ve hiçbir varlık O'nu bilgi olarak kuşatamayacağı için, görülmesi de mümkün değildir. Yüce Allah tanımlanabilir ve belirlenebilir bir sınırın sahibi değildir.

v. Yüce Allah'ı görmekle insanlar O'nu artık tanımış olacakları için, bu işlemde bir tür maddeleştirme de söz konusu olacaktır. Ancak Yüce Allah madde değildir; maddî tanımlara da asla benzememektedir. Yüce Allah'ın görülmesi eğer rüyaya benzetilirse, bu durumda da âhiretin kendine özel maddi şartlarda gerçekleşeceği kabulü tehlikeye düşer.

502 Tirmizî, Cenneh, 17.

vı. Kur'ân'da çeşitli âyetlerde "Dönüş sadece Allah'adır";[503] "Duracak yer sadece Rabbinin katıdır";[504] "Sevk edilecek yer sadece Rabbindir";[505] "Bütün işler sadece Rabbine döner";[506] "Siz sadece O'na döndürüleceksiniz"[507] şeklinde ifadeler yer almaktadır. Bu âyetler Yüce Allah'ın zatında herhangi bir değişikliğin veya dönüşümün olmasını göstermez. Aksine, mahşerin tek hâkiminin Allah olduğunu, O'nun katı dışında başka hiçbir sığınağın bulunmadığını ortaya koyar. Aynı şekilde, Allah'a nâzır olmak O'nun zatını görmeyi değil, nimetleriyle buluşma arzusunu ifade eder.

vıı. Yüce Allah, mahşerde bazı insanlara nazar etmeyeceğini beyan etmektedir.[508] Bu ifade, Yüce Allah'ın ilgili şahısları görmemesini değil, onlara ikramda bulunmayacağını bildirir. Allah'ın nazar etmemesi varlıkları görmeyle ilgili değil, onlara ilgi göstermemesi, ikram ve ihsanda bulunmaması ve kendilerini nimetlendirmemesi anlamına alınmalıdır.

vııı. Birine nazar etmek, "onunla ilgilenmek, onu beklemek, gözetlemek ve beklenti içerisinde olmak" şeklinde dilimizde de sıklıkla kullanılmaktadır. Nezarethane, birinin gözetimde tutulmasıyla ilgili bir mekândır. Ayrıca Osmanlı Devleti'ndeki bakanlık görevleri için "nâzır" kelimesinin kullanıldığı bilinmektedir. Demek ki nâzır olmakla ilgili ifadelerde maksadın maddî veya nesnel olarak "görmek" olmadığı açıktır.

Biz, bütün bu saydığımız ve sayamadığımız diğer gerekçeler doğrultusunda, âyette yer alan "Sadece Rablerine nazar ederler" ifadesinin, Yüce Allah'tan gelecek yeni ve çeşitli nimetlerin beklenmesi anlamına geldiği kanaatindeyiz. Rabbe nazar etmek, "O'nu beklemek, O'nu gözlemek, O'nu özlemek, O'nun vereceği nimetleri arzuyla istemek" şeklinde anlaşılabilir.

Nitekim İmam Mücâhid, buradaki maksadın Yüce Allah'tan gelecek sevabı, rızkı ve ihsanı beklemek olduğunu, çünkü yaratılmışlardan hiçbir varlığın O'nu göremeyeceğini beyan etmektedir. Ayrıca bazı rivayetlerde geçen "insanların Rablerini göreceği" şeklindeki bilgiye karşılık olarak da, "O'na bakarlar, ancak hiçbir varlık O'nu göremez" cevabını vermiştir. Dahası bu âyetteki maksadın, Yüce Allah'ın kendilerine emrettiği şeyleri beklemek olduğunu açıkça belirtmiştir.[509]

503 Fâtır 35/18.
504 Kıyâmet 75/12.
505 Kıyâmet 75/30.
506 Şûrâ 42/53.
507 Yâsîn 36/83.
508 Âl-i İmrân 3/77.
509 Taberî, age., XXIX, 192-193; Semerkandî, age., III, 522.

Allah'a nazır olmak, mahşerde sadece Yüce Allah'tan bir beklenti içerisinde bulunmak demektir. Başka hiçbir varlığın o gün hiçbir yetkisinin bulunmayacağı bilinciyle,[510] bütün varlığını Yüce Allah'tan ve O'nun vereceği karardan yana belirlemek demektir. Mahşerin tek sahibinin Yüce Allah olduğu gerçeğinden hareketle,[511] o gün bütün dikkatlerin Yüce Allah'a çevrileceği, nimet veya ödülü hak edenlerin de âdeta bu arzu ile Yüce Allah'tan gelecek yeni ve sürpriz göz aydınlıklarına[512] kilitleneceği mesajı bu âyette öne çıkartılmaktadır.

b) Yorumunu yapmakta olduğumuz 23. âyeti, önceki âyetin devamı olarak kabul etmemiz de elbette mümkündür. Buna göre iki âyetin ortak mesajı şöyledir: "Bazı yüzler Rablerine nazar eder halde mutluluk içerisinde ışıl ışıl parlayacaktır." Buna göre âyetin mesajında, ödülü hak edenlerin kendilerine verilecek yeni nimetlerin beklentisi içerisinde bulunacağı, sevinçle, özlemle, ışıl ışıl, apaydınlık ve parıldayan bir yüz ifadesiyle o ortamda bulunacakları ifade edilmiş olmaktadır.

c) Mahşere ait bilgilerin çok önemli bir bölümünün insan idrakini aştığını itiraf ederek, her konuda olduğu gibi bu konuda da gerçeği sadece ve sadece Yüce Allah'ın bileceğini beyan etmek durumundayız. "Kesin bilgi ve tek doğru budur" diyerek anlam daraltmasına girmenin, karşıt görüşlerin kesinlikle yanlış olduğunu ifade etmenin doğru olmadığını düşünmekteyiz. Dahası, konu hakkında fikir üretmenin önünü tıkamanın yanlışlığını düşünerek, bu konudaki kanaatimizin söylediğimiz istikamette olduğunu beyan ederek konuyu toparlamak istiyoruz. Gerçeği elbette sadece ve sadece Yüce Allah bilir.

Kur'ân, üzerinde düşünülmeye devam edilmesi gereken, düşündükçe insanların yeni ve evrensel anlam dünyası ile buluşturulacağına inanılan, düşünce ufuklarının önünün kapatılmayacağı, hatta anlamlarının tüketilemeyeceği muhteşem bir rehber ve kaynaktır. Önemli olan onun evrensel anlam yapısı ile buluşmaya çalışmak, bu uğurda zihin yormak ve fikirlerin buluşmasıyla zihinde yeni fikrî doğumların yaşanmasını sağlamaktır.

c) Perişan Suratlar

Sûrenin 22 ve 23. âyetlerinde mutlu insanların ışıl ışıl parlayan yüzleri hakkında bilgi verildikten sonra, şimdi de bunun zıddı yüzler gündeme getirilmektedir. Bu üslup, Kur'ân'ın "mesânî" oluşunun gereğidir.

---

510 İnfitâr 82/19.
511 Fâtiha 1/4.
512 Secde 32/17.

1. Bazı Yüzler de Asık Olacaktır

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ "O gün bazı yüzler de vardır ki asık ve donuk olacaktır." Âyetteki بَاسِرَةٌ *bâsira* kelimesi "donuk, asık, kederinden ekşimiş, kararmış" demektir.

Bu âyette, dünya hayatında Yüce Allah'ın istediği şekilde hayatını yaşamayan ve sonunda mahşerde ilâhî azaba uğrayacak kötü ve umutsuz insanların oradaki yüz ifadeleri hakkında bilgi verilmektedir. Mahşerde yüzlerin asık, perişan veya donuk olması önceki âyetlerde olduğu gibi bir sonuçtur. Sebebi ise dünyada Allah'tan yana tavır koymamak ve hayatı O'nun emir ve yasaklarını dikkate almadan yaşamış olmaktır.

İnkârcılık yapanlara işte bu âyette doğrudan seslenilmekte ve âkıbetlerinin kesinlikle felâket olacağı haber verilmektedir. Dünyayı tercih edip âhireti öteleyen veya hiç dikkate ve gündemine almayanların hangi sonla karşılaşacağı bu âyette ele alınmakta, hak ettikleri sonun kesinlikle perişanlık olacağı vurgulanmaktadır.

Kur'ân'da azgın, kibirli ve suratını asmış nankör kişiyi tarif eden bir içerikte sadece Müddessir 74/22'de geçen *besera* kelimesi, sözünü ettiğimiz bu içerikle de uygun olarak "cehennemliklerin yüzlerine yansıyacak perişan hal"i ifade etmektedir.

Âyette sözü edilen "perişan ve asık yüzler" tanıtımı, Kur'ân'da başka âyetlerde başka kelimelerle açıklanmaktadır. Meselâ, bu yüzler için "kararmış";[513] "sıkıntıdan dolayı toza toprağa bürünmüş, karanlığa mahkûm edilmiş";[514] "mahcubiyetten öne düşmüş, zillet içinde yıkılmış, işi bitmiş, eli kolu dökülmüş"[515] ifadeleri kullanılmaktadır. Ayrıca bu yüzlerin sahiplerinin "tarifi imkânsız kızgın bir ateşi boylayacağı, umutsuzluk ve kaynatılmış bir pınardan içecekleri, doyurmayan ve beslemeyen kuru dikenden başka yiyeceklerinin bulunmayacağı" belirtilmektedir.[516]

İşte bütün bu anlatılanları kapsayacak şekilde, Kıyâmet sûresinin yorumunu yapmakta olduğumuz 24. âyetinde Yüce Allah, kötülük sahiplerinin yüzlerinin mahşerde asık ve donuk olacağını, kederinden ekşimiş ve kararmış bir hal alacağını beyan etmektedir.

513 Âl-i İmrân 3/106.
514 'Abese 80/40-41.
515 Ğâşiye 88/2-3.
516 Ğâşiye 88/5-7.

11. Başlarına Felâket Geleceğini Anlayacaklardır

تَظُنُّ اَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ "Bel kemiklerini kıran bir felâkete uğratılacağını sezeceklerdir." Âyetteki تَظُنُّ *tezunnü* fiili "bilmek, zannetmek, sezmek, anlamak", يُفْعَلَ *yüf'ale* fiili "yapılmak, uygulanmak", فَاقِرَةٌ *fâkıra* kelimesi ise "büyük belâ, büyük felâket" demektir.

Yüce Allah, mahşerde asık yüzlerin sahiplerinin kendi durumları hakkında gerçeği fark edeceklerini beyan etmektedir. Bu kişiler mahşerdeki yargılanma işlemi öncesinde veya esnasında ya da sonrasına nasıl bir sonla karşılaşacaklarını anlayacaklardır.

a) Kur'ân'da *zanne/yezunnü/zann* kelimeleri genel olarak iki anlam vermektedir. Yaygın olan anlamı "zannetmek"[517] şeklindedir. Diğeri ise "anlamak, bilmek"tir.[518] İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de تَظُنُّ *tezunnü* fiili "zannetmek" değil, "kesinlikle anlamak, bilmek, fark etmek" anlamında kullanılmaktadır. Çünkü mahşer artık zannın değil, gerçeğin yaşandığı yerdir. Kötülük sahibi insanlar, orada durumun vahametini ve nasıl bir felâketin kendilerini beklediğini çok iyi bir şekilde anlamış olacaklardır.

b) Âyetin sonunda yer alan فَاقِرَةٌ *fâkıra* kelimesi de "beli büken, beli çatırdatan, kemikleri kıran, dehşetli, korkunç belâ" anlamıyla cehennemdeki azabın şiddetini ortaya koymaktadır. Kıyâmetin yeryüzünü çatırdatan yapısına uygun olarak,[519] azgınlık yapanlar ve onları azgınlaştıranlar da tepe taklak ateşe atılacaklardır.[520] Bu âyetlerde geçen *dükke/dekk* kelimelerinin anlamını destekler mahiyette, yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki *fâkıra* kelimesi de benzer şekilde azabın şiddetini, kemik kırıp parçalayan veya bel kıran yapısını ve insanı ümitsizliğe terk eden özelliğini ortaya koymaktadır.

---

517 Bakara 2/78; Âl-i İmrân 3/154; Nisâ 4/157; En'âm 6/116, 148; A'râf 7/66, 171; Yûnus 10/24, 36, 60, 66; Hûd 11/27; Yûsuf 12/42; İsrâ 17/52, 101, 102; Kehf 18/35, 36; Hacc 22/15; Enbiyâ 21/87; Nûr 24/12; Şu'arâ' 26/186; Kasas 28/38, 39; Ahzâb 33/10; Sebe' 34/20; Sâffât 37/87; Sâd 38/27; Mü'min 40/37; Fussılet 41/22, 23, 48, 50; Câsiye 45/24, 32; Feth 48/6, 12; Hucürât 49/12; Necm 53/23, 28; Cinn 72/5, 7, 12; İnşikaak 84/14.

518 Bakara 2/46, 230, 249; Tevbe 9/118; Yûnus 10/22; Yûsuf 12/110; Kehf 18/53; Sâd 38/24; Haşr 59/2; Hâkka 69/20; Kıyâmet 75/28; Mütaffifûn 83/4.

519 Hâkka 69/14; Fecr 89/21.

520 Şu'arâ 26/94.

c) Bu âyette, mahşerde suçlu insanların neler hissedecekleriyle ilgili korkunç bir manzara oluşacağı hakkında muhatapların bilgilendirilmesi amaçlanmaktadır. Kur'ân'da bu anlamda pek çok âyet vardır. Bir bölümünü özellikle zikretmek istiyoruz:

1. İsrâ 17/13-14'te her insanın davranışlarının kaydedildiği bir kayıt defterinin bulunduğu, onun herkesin boynuna asılı durduğu, Kıyâmet Günü açıp okuyacakları bir kitap olarak karşılarına çıkartılacağı belirtilmektedir. Bunun sonucunda kendilerine o kitabı okumalarının emredileceği beyan edildikten sonra, "o gün insanoğluna hesap görücü olarak kendisinin yeterli olacağı" belirtilmektedir.

2. Kehf 18/49'da kıyâmet ve mahşer sonrasında insanlar diriltilip yargılanmak üzere huzura çıkartıldıklarında kendilerine ait amel defterinin ortaya konulacağı, suçluların o defterdeki bilgilerden dolayı korkacağı ve sızlanacağı belirtilmektedir. Sonrasında amel defterindeki bilgileri görünce de "Bu kitaba ne oluyor da küçük büyük dememiş, hepsini sayıp dökmüş" diye feryat edip derin bir pişmanlığa kapılacağı beyan edilmektedir.

3. Yâsîn 36/12 ve Mücâdele 58/6-7'de insan davranışlarının hepsinin açık bir kaynağa kaydedildiği, Yüce Allah'ın mahşerde insanlara bunları haber vereceği, unutulan şeylerin ise bir bir ortaya çıkartılacağı vurgulanmaktadır.

4. Necm 53/39-41'de her insana sadece kendi yaptığının yarar sağlayacağı, faaliyetlerinin kendisine gösterileceği ve bunların tam karşılığının ona sunulacağı, özellikle bütün peygamberler tarihinin ortak ilkesi olarak hatırlatılmaktadır.

5. Kamer 54/52-53'te insanların dünyada yapıp ettikleri her şeyin kayıt altına alındığı ifade edilerek, küçük büyük bütün davranışların satır satır kaydedildiği hatırlatılarak, insanın dikkatli davranması kendisine öğütlenmektedir.

6. Hâkka 69/19-34'te oldukça ayrıntılı bir şekilde, amel defterlerini alacak olan iki tür insan hakkında bilgi verilmektedir. İyilik sahibi olanların mutlu, huzurlu ve ödüller içerisinde olacakları, diğerlerinin ise "Keşke bu amel defteri bana verilmeseydi" diyerek çeşitli sızlanmalar ileri süreceği belirtilmektedir.

7. Kıyâmet 75/14-15'te insanın kendisi hakkında şahitlik yapacağı, durumunu anlayacağı ve bazı mazeretler ileri sürmeye kalkışsa da sonucun değişmeyeceğini göreceği ifade edilmektedir.

8. Tekvîr 81/14'te kıyâmet sonrasında mahşerdeki diriltilme gerçekleşince her insanın âhiret için neleri hazır ettiğini göreceği, böylece gerçeği bilip anlayacağı beyan edilmektedir.

9. İnfitaar 82/5'te mahşer sonrası yeni âlemin şekillenmesinden sonra her canın dünyada neleri yapıp öne sürdüğünü ve neleri de ihmal edip terk ettiğini anlayacağı bildirilmektedir.

10. Zilzâl 99/7-8'de bütün insanları içerecek bir mesaj yer almakta ve her insanın, yaptığı hayrı da şerri de göreceği belirtilmekte, yapılan ya da kazanılan hiçbir şeyin kaybolmayacağı ilan edilerek, insanların dikkatli ve duyarlı yaşamayı öğrenmeleri öğütlenmektedir.

Sayısını daha da çoğaltabileceğimiz bu içerikte pek çok âyette dile getirilen ortak husus, insanların dünya hayatında duyarlı davranmalarını, iyi bir insan ve iyi bir kul olmayı başarmalarını öğütlemektir. Bu doğrultuda, hayatın hesabının mahşerde mutlak surette sorulacağını hatırlatmak, yapılan kötülüklerin yapanların yanına kâr kalmayacağını özellikle vurgulamak ve iyiliklerin de zayi edilmeyeceğini bilerek, ilâhî huzurda yaşanacak yargılamaya hazır olmayı sağlamaktır.

26-30. ÂYETLER:

كَلَّٓا اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَۙ ﴿٢٦﴾ وَق۪يلَ مَنْ رَاقٍۙ ﴿٢٧﴾ وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُۙ ﴿٢٨﴾

وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِۙ ﴿٢٩﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُۜ ﴿٣٠﴾

"**26-30.** (Dikkat edin!) Gerçekten can köprücük kemiğine dayanıp: 'Tedavi edebilecek kimdir?' dendiğinde, (can çekişen kişi) bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anlayıp bacak bacağa dolaştığında, işte o gün sevk edilecek, varılacak yer sadece Rabbinin huzuru olacaktır."

Sûrenin bu bölümünde Yüce Allah, dünyayı tutku derecesinde seven insanların bu davranışlarının yanlışlığını yeniden gündeme getirmekte ve can boğaza gelince yaşanacak sıkıntılı hali hatırlatmaktadır.

a) İnkârcıların Ölüm Anındaki Durumu

Âhiret hayatını öteleyen ve hiç gelmeyeceğini sanan insanların, ölümleri anında gerçeği fark edecekleri, kurtuluş için çare arayacakları belirtile-

rek, bunun artık geri dönülmez bir yol olduğunu anlayacakları, ancak bu bilginin hiçbir yararının olmayacağı bildirilmektedir.

1. Can Boğaza Dayandığında Kurtarıcı Aranacaktır

كَلَّٓا اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَۙ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍۙ "(Dikkat edin!) Gerçekten can köprücük kemiğine dayanıp: 'Tedavi edebilecek kimdir?' dendiğinde." Âyetteki كَلَّا *kellâ* edatı "iş öyle değil, gerçek şu ki, hayır, asla, esasında", بَلَغَ *beleğa* fiili "ulaşmak, gelip dayanmak, düğümlenmek", التَّرَاقِيَۙ *et-terâkıı* kelimesi "boğaz, köprücük kemikleri", رَاقٍ *raak* kelimesi ise "tedavi edici, hekim, şifacı" demektir.

a) كَلَّٓا اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَۙ "(Dikkat edin!) Gerçekten can köprücük kemiğine dayandığında." Kellâ edatının anlamı hakkında geniş açıklamalarımızı Fecr 89/17'de yapmıştık. Burada şu kadarını söylemekle yetinelim: Âyetin başındaki كَلَّا *kellâ* edatına iki türlü anlam verilebilir.

1. Söz konusu edat olumlu anlamda kabul edilerek muhatapların uyarılması amaçlanmış olabilir. Bazı âlimlerimizin de naklettiği gibi "dikkat edin, gerçek şu ki, esasında" şeklindeki anlamlar bu maksadı karşılar.[521] Bizim de tercihimiz, ilgili edatın bu âyette bu anlamı verdiği şeklindedir. Çünkü burada yeni bir pasajın başladığı kanaatindeyiz.

2. Yaygın kabule göre ise, 20. âyette de olduğu gibi kıyâmeti ve âhireti inkâr eden muhataplara yönelik olarak şu mesaj veriliyor olabilir: "İş sizin tercihiniz gibi değildir. Hayır, mesele zannettiğiniz gibi değildir. Dünyayı tercih edip âhireti reddedişiniz kesinlikle doğru değildir." Bu anlama göre de âyetler yukarıdakilerle yakın anlam ilişkisinde kabul edilir.

Âyette yer alan بَلَغَتِ *beleğat* fiili "ulaşmak, gelip dayanmak" demektir. Bu fiil, sûrenin 2 ve 14. âyetinde geçen *nefs* kelimeleriyle ilgili olduğu için müennestir, yani dişil kalıpta getirilmektedir.

Buradaki التَّرَاقِيَۙ *et-terâkıı* kelimesi "boğaz, köprücük kemikleri" demektir. Can köprücük kemiklerine geldiğinde, yani can boğaza gelip kişiye derin sıkıntı vermeye başladığında, ölümün dehşeti bütün yönleriyle hissedilecektir. Bu durum, Vâkı'a 56/83'te de ele alındığı gibi, ölüm anında can boğaza geldiğinde yaşanacak sıkıntılı hali ve çaresizliği ifade etmekte-

521 Semerkandî, age., III, 523; Râzî, age., XXX, 230.

dir. İbn Abbâs'ın belirttiği gibi, âyette sözü edilen manzara kâfir bir insanın ölüm anını göstermektedir. Kıyâmeti ve âhireti inkâr edenin bu durumdaki sahipsizliği ile içerisinde bulunacağı derin ümitsizlik hali âyette dolaylı olarak ele alınmaktadır.

b) وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ "Tedavi edebilecek kimdir? dendiğinde." Bu cümle ise, ölmekte olan bu insanın çevresindekiler tarafından atılacak çığlığı ifade etmektedir.

1. Ölüm anında yaşanacak çaresizlik hakkında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Siz ona boş ve çaresizlik içerisinde bakıp dururken Biz ona sizden çok daha yakınız, fakat siz göremezsiniz."[522] İşte bu âyetlerin de desteğiyle, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette, ölmekte olan inkârcı kişiye Yüce Allah'tan başka hiç kimsenin yardım edemeyeceğinin hatırlatıldığını söyleyebiliriz. Bu anlam, âyetin ölmekte olan kişiyle ilgili mesaj verdiği ve soruyu da diğer insanların sorduğu yönündedir.

2. Asıl ve öncelikli anlam bu olsa da, bazı âlimlerimiz buradaki maksadın daha farklı olduğunu söylemektedirler. Onlara göre âyetteki رَاقٍ *raak* kelimesinin anlamı "kurtarıcı, şifa verici, tedavi edici" değil de, "yükselten, yukarı çıkartan" anlamına gelmektedir. İsrâ 17/93'te söz konusu kelime *tarkaa* ve *rukıyy* şeklinde "(göğe) yükselmek" anlamında iki kez geçmektedir. Bu durumda âyetteki maksat, ölen bu kişinin ruhunu Yüce Allah'a yükseltme işlemini hangi meleklerin yapacağı ile ilgili olur. İbn Abbâs'ın da belirttiği gibi, ölüm melekleri kâfir kişiye yaklaşmak istemezler. Bu nedenle, ölüm meleği bu kişinin ruhunu rahmet meleklerinin mi yoksa azap meleklerinin mi taşıyacağını sorarlar.[523] Âyette sorulan soru budur ve demek ki bu soruyu melekler sormaktadır.

Meleklerin gaybı bilmediği gerçeğinden ve ölen kişinin mahşerde nasıl bir muameleye tâbi tutulacağını bilemediklerinden hareketle, bu anlamın da muhtemel anlamlardan biri olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bir sonraki âyetin mesajına bakıldığında, ilk tercihin daha doğru olduğunu söylemek durumundayız.

---

522 Vâkı'a 56/84-85.
523 Taberî, age., XXIX, 195; Râzî, age., XXX, 231.

ıı. İnkârcı Kişi Bunun Ayrılık Vakti Olduğunu Anlayacaktır

وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُۙ "(Can çekişen kişi) bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anladığında." Âyetteki ظَنَّ *zanne* fiili "anlamak, bilmek, fark etmek, zannetmek", اَلْفِرَاقُ *el-firaak* kelimesi ise "ayrılık" demektir.

a) Sûrenin 25. âyetinde geçtiği ve orada da izah ettiğimiz üzere, buradaki ظَنَّ *zanne* fiili "zannetmek" değil, "kesin olarak anlamak, bilmek, fark etmek" demektir ve ölmekte olan kişinin ölümle ilgili gerçeği bilmesini ifade eder. Eğer söz konusu fiile "zannetmek" anlamı verilirse, bu defa anlam ölümden öncesiyle ilişkilendirilmiş olur ve bazı hallerin ölümü çağrıştırdığı ve ayrılık zamanının yaklaştığı tahminini ortaya koyar. Çünkü Lokmân 31/34'e göre hiçbir can nerede öleceğini bilemez.

b) Âyetteki اَلْفِرَاقُ *el-firaak* kelimesi de "ayırım, ayrılık" anlamıyla iki âlem arasının kesin olarak birbirinden ayrılmasını ifade etmektedir. Kelimenin başındaki *el* takısı bu ayrılığın herhangi bir ayrılık değil, bilinen ve hakkında daha önce bilgi verilmiş olan bir ayrılık olduğunu gösterir. Kıyâmeti ve âhireti inkâr eden insanlar için bu durum, Yâsîn 36/52 ve Mülk 67/27'de sözü edilen hakikattir. Ayrıca Cum'a 62/8'de kısaca değinilen, kendisinden kaçılan ölümün insanları yakalayacağı gerçeğinin ifadesidir.

c) Ölmekte olan nankör kişi, sırtını döndüğü, terk edip hiç dikkate almadığı âhiret hayatına karşılık, çok sevdiği dünya hayatının, malının, servetinin ve şanının artık bittiğini ve geri dönüşün mümkün olmadığını kesin olarak anlayacaktır. Bitmeyeceğini sandığı dünyanın sona erdiğini görecek ve ısrarla inkâr edip hayatından dışladığı âhiret yolculuğunun kendisi için kesin olarak başladığını anlamış olacaktır; çünkü artık o hayat kendisi için âdeta start almış olacaktır.

ııı. Ayaklar Birbirine Dolaşacaktır

وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِۙ "Bacak bacağa dolaştığında." Âyetteki اِلْتَفَّ *ilteffe* fiili "dolaşmak, birbirine karışmak", اَلسَّاقُ *es-saak* kelimesi ise "ayak, bacak" demektir.

Yüce Allah bu âyette, ölüm anında kişinin yaşayacağı sıkıntıyı ve çaresizliğin son noktasını ifade etmektedir. Âyet hakkında bazı anlam ihtimalleri bulunduğu için onları hatırlatmakta yarar görmekteyiz.

a) "Bacakların birbirine dolanması" ölüm anında yaşanacak şeylerin zorluğunu ortaya koymaktadır. Bir anlamda ölüm acısıyla el ayak birbirine karışır, kişinin yapabileceği hiçbir şey kalmaz. Bu tercihe göre *saak* kelimeleri ve dolayısıyla âyet mecazî bir anlam ifade etmiş olur. Kalem 68/42'de sözü edilen sıkıntılı durum bunun bir delilidir.

b) "Ayakların birbirine dolanması" ölüm anında dünya işlerindeki zorluk ile âhiret işlerinin zorluklarının birbirine karışması anlamına da gelebilir. Buna göre ölüm anı dünya hayatının sonunu, ölüm ise âhiret yolculuğunun başlangıcını ifade etmiş olur. Kıyâmeti ve âhireti inkâr eden için bu durum son derece ağır sıkıntıların yaşanacağı bir haldir.

c) "Ayakların birbirine dolanması" çok sevilen, hatta tutku ile kendisine bağlanılmış olan dünyadan ayrılmanın şiddeti ile inkâr edilen âhiret hayatının başlangıcının oluşmasıyla gerçekleşecek korkunun birbirine karışması da olabilir. Sevilenden ayrılmanın verdiği hüzün, beklenmeyen ve istenmeyen hayat ile buluşma korkusuna karışır ve sahibine büyük sıkıntılar verir.

d) "Ayakların birbirine dolanması" Katâde'ye göre ölüme yakın dönemde, belki ölümün hemen öncesinde ayakların kişiyi taşıyamaması anlamına da gelebilir. Buna göre ayaklar, sahibini zamanında sağlam bir şekilde taşıyorken artık bu işlevini göremez hale geleceklerdir. İşte âyet, yaşanacak bu fiilî durumu da anlatmış olabilir. Pek çok insanın ölümünde bu durumun yaşandığı bizzat gözlenmektedir. Şüphesiz, ölmekte olan kişinin imanlı ya da inkârcı oluşuna herhangi bir gönderme yapılmamış olmaktadır.

e) "Ayakların birbirine dolanması" ölüm sonrasında kişinin iki ayağının kefende birbirine bağlanması da olabilir. Çeşitli âlimlerimizden bu noktada görüşler nakledilmektedir.[524]

Yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyetteki anlam ihtimallerinin hepsinin elbette doğruluk değeri vardır. Bu görüşlerin bir bölümünün delilleri olduğu gibi bizzat hayattaki müşahedeler de bunları desteklemektedir. Konu bütünlüğü ve âyetlerin birbiriyle olan anlam ilişkisi gözetildiğinde saydığımız bu anlam ihtimallerinden ilkinin daha doğru olduğunu özellikle beyan etmek istiyoruz.

---

524 Semerkandî, age., III, 523; Taberî, age., XXIX, 196-197; Zemahşerî, age., IV, 651; Râzî, age., XXX, 232; Kurtubî, age., XIX, 73.

b) Gerçek ve Tek Sevk Yeri: Yüce Allah'ın Katı

Sûrenin 30. âyetinde ölüm sonrasına dair bilgi verilmekte, ölümün bir son değil, aksine yeni bir başlangıç olduğu özellikle hatırlatılmaktadır.

اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ "İşte o gün, sevk edilecek/varılacak yer, sadece Rabbinin huzurudur." Âyetteki اِلٰى رَبِّكَ *ilâ rabbike* ifadesi "sadece Rabbine", الْمَسَاقُ *el-mesaak* kelimesi ise "sevk, götürülme, gidiş" demektir.

Sûrenin 26. âyetinden itibaren, ölüm anında insanların nasıl bir ruh hali yaşayacakları ifade edilmektedir. Bu bağlamda can boğaza dayanacak, kurtarıcı birileri aranacak, ancak kişi bunun bir ayrılık olduğunu anlayacak ve bacakları birbirine dolanacaktır. İşte bütün bunların sonucunda kişinin varış yerinin neresi olacağı bu âyette belirtilmektedir.

Âyetteki يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* kelimesi hem ölüm anını, hem de ölüm sonrasında mahşer gününü ifade etmektedir. Bu âyetteki devrik ifade ile varılacak yerin sadece ve sadece Yüce Allah'ın katı olduğu özellikle vurgulanmaktadır. İnkârcı kişilere bu âyette esaslı bir cevap verilmekte, kaçıp durdukları, hatta varlığını hiç kabul etmedikleri ilâhî huzurun veya ilâhî makamın kendilerini beklediği, bu hayatın hesabının mutlaka sorulacağı, mahşerde Yüce Allah'ın dışında hiçbir varlığın söz sahibi olamayacağı âdeta hafızalara kazınmaktadır.

Müminler için bu ifadeler bir müjde mesabesinde iken, inkârcılar için durum hiç de böyle değildir. İnanmadıkları bir âleme gitmek ve yargılamasını hesaba katmadıkları Yüce Allah'ın huzurunda bulunmak üzere diriltilmek onlar için felâketin en büyüğü olsa gerektir.

31-35. ÂYETLER:

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰىۙ ﴿٣١﴾ وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۙ ﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰٓى اَهْلِه۪ يَتَمَطّٰىۜ ﴿٣٣﴾

اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰىۙ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰىۜ ﴿٣٥﴾

"**31.** (İnkârcı kişi, Peygamber'in getirdiğini) doğru kabul etmemiş, böylece Hakk'a da yönelmemişti. **32.** Dahası, (gerçeği) yalan saymış ve (ondan) yüz çevirmişti. **33.** Sonra da çalım satarak kendi (inanç) ailesine gitmişti. **34-35.** Lâyıktır (o azap) sana, lâyık! Evet, lâyıktır (o azap) sana, lâyık!"

Sûrenin bu âyet grubunda önceki bölümün devamı olarak, ölüm anında yaşanacak sıkıntılı hal hakkında detaylı bilgi verildikten sonra, inançsız insanların dünya hayatındaki tutumları ve hak ettikleri kınama ifadelerine yer verilmekte, muhataplar uyarılmaktadır.

a) İnkârcı İnsanın Tutumu

Yüce Allah, sûrenin 31-33. âyetlerinde, inkârcılığa alışmış, oradan beslenen ve bu özelliği kendisinden ayırmak istemeyen nankör insan tipinin inanç yapısını ve davranışlarını tanıtmakta, bunları detaylı bir şekilde açıklayarak muhatapları bilgilendirmektedir.

1. Hakkı Onaylamaz, Ona Yönelmezdi

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰى "(İnkârcı kişi, Peygamber'in getirdiğini) doğru kabul etmemiş, böylece Hakk'a da yönelmemişti." Âyetteki صَدَّقَ *saddeka* fiili "onaylamak, tasdik etmek", صَلّٰى *sallâ* fiili ise "yönelmek, desteklemek, dua etmek, namaz kılmak" demektir.

Bu âyet grubunda sözü edilen insanın Ebû Cehil olduğu tefsirlerimizde zikredilmektedir.[525] Bu rivayetler doğru olabilir; ancak sûrenin geneline bakıldığında, bu kişinin mutlak anlamda "inkârcı insan" olduğu anlaşılmaktadır. Yorumunu yapmakta olduğumuz Kıyâmet sûresinin 3, 5, 6, 13 ve 36. âyetlerinde sözü edilen insan tipi ile bu insan tipi aynıdır. Bu kişi, mutlak olarak "inkârcı insan"ı temsil etmektedir ve evrensel olarak bütün inkârcıları içermektedir.

a) فَلَا صَدَّقَ "Tasdik etmemişti." Nankör insanların bu âyet grubunda sözü edilen dünya hayatındaki ilk özelliği, "hakkı tasdik etmemeleri, yani gerçeği kabul etmemeleri"dir. İnsanlar, peygamberlerin getirip tebliğ ettikleri değerleri onaylamak, onlara gönülden bağlanmak ve hayatlarında onları yaşamak gibi bir sorumluluğun sahibidirler.

Onlardan öncelikli olarak beklenen şey, inançta sorun yaşamamaları, yani inanılması gereken değerleri eksiksiz olarak kabul etmeleridir. Arzu edilen bu hassasiyeti yerine getirmeyip onu inkâr edenler, yapılmaması gerekeni yaparak olumsuz bir tavır ortaya koymuşlardır. İşte bu âyetlerde sözü edilen ilk günah, "hakkı onaylamamaları" şeklinde belirlenmektedir. Bu noktada bazı hatırlatmalarda bulunmak istiyoruz.

525 Semerkandî, age., III, 523; Taberî, age., XXIX, 199; Zemahşerî, age., IV, 651; Râzî, age., XXX, 232; Kurtubî, age., XIX, 74.

1. Bu konu Leyl 92/4-10. âyelerinde de ele alınmakta ve insanların temel olarak iki gruba ayrıldığı ifade edilmektedir. Cömertlik yapıp sorumluluğu doğrultusunda duyarlılık gösteren ve gerçeği onaylayanlar için "kolayın daha da kolaylaştırılacağı" belirtilerek, hem dünyada hem de âhirette ödüllendirilecekleri beyan edilmektedir. Ardından söz bunların zıddına getirilerek, cimrilik yapıp kendini ihtiyaçsız gören, yani başkalarına karşı hiçbir sorumluluğunun bulunmadığını sanan ve hakikatleri yalanlayanlar için de, aslında zor olan şeylerin, yani şerrin ve sonunda cehenneme gitmenin kolaylaştırılacağı ifade edilmektedir.

2. Leyl 92/6'da geçen "En güzeli tasdik etmek" ifadesi, "Âhiretteki ödülün gerçekleşeceğine inanmak" şeklinde de anlaşılabilir. Bu anlamın çeşitli âyetlerden destekleri vardır: Yûnus 10/26, Şûrâ 42/23 ve Necm 53/31. âyetler ışığında söz konusu ifade, "en güzel ödülü, yani cenneti onaylarsa", "daha güzel ödülü alacağına inanırsa", "en güzel kelimeyi, yani tevhîdi kabul ederse" gibi anlamlara gelebilir. Esasında *el-hüsnâ* kelimesi, "daha güzel, çok güzel" anlamıyla Yüce Allah'ı da ifade edebilir. Böylece âyetin anlamı "Her kim Allah'a inanırsa" şeklini alır.

3. İşte bu âyetlerden de destek alarak, yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki maksadın, inkârcı insanın bu değerleri onaylamaması olduğunu söyleyebiliriz. Tasdik etmedikleri şey aslında iman değerleridir. Bunlar inançla ilgili olarak din adına hiçbir değere inanmamaktadırlar. Dolayısıyla, ibadet anlamında da hiçbir fedakârlığın sahibi olmamışlardır.

4. Bazı âlimlerimiz âyetteki فَلَا صَدَّقَ *fe lâ saddeka* ifadesini ekonomik anlamda "sadaka vermemek" ya da "tasadduktta bulunmamak" şeklinde anlamışlardır.[526] Bu anlam bir önceki sûre olan Müddessir 74/43-44'te "salât ehli olmama"nın peşinden "yoksulların doyurulmaması" getirilmekte ve bu özellikler ateşe atılmanın gerekçelerinden iki tanesi olarak belirlenmektedir. Ancak, bir sonraki âyette "tasdik"in karşıtı olarak "yalanlamak" geldiği için, bu anlamın öncelikli olmadığını ifade etmek durumundayız. Dahası, henüz inanmamış bir insanın sadaka vermesinden veya tasaddukta bulunmasından söz etmek de akla çok yatkın gelmemektedir.

b) وَلَا صَلّٰى "Hakk'a da yönelmemişti." Bu âyet grubunda, kıyâmete ve âhiretteki diriltilmeye inanmayan inkârcı insanın ikinci özelliği "salât etmemek" şeklinde belirlenmektedir. Bu ifadeye âlimlerimiz ilk anlam olarak "namaz kılmamak" anlamı vermişlerse de, aslında henüz inanmamış bir insanın namaz kılmamasından değil, inancın gereği olan "Hakk'a teslim

526 Ebû Hayyân, el-Bahr, VIII, 390.

olmaması"ndan söz edilmesi gereklidir. Nitekim bazı yorumcular bu fiili "teslim olmamak" şeklinde anlamlandırmışlar ve Müslüman insanın bir isminin de *musallî* olduğunu beyan etmişlerdir.[527]

Bir önceki sûre olan Müddessir 74/43'te sözü edilen "musallî olmamak" da, peygamberliğin ilk dönemlerinde gelen sûrelerdeki ilgili kelimeler de aynı anlamda yorumlanmalıdırlar. Çünkü henüz iman etmemiş kişinin namazından değil, tavrını ve tercihini kimden yana belirlediğinden söz edilmelidir.

Salât kelimesinin "yaslanmak, destek vermek" gibi anlamlara geldiği de bilinmektedir. İnkârcı insan tipinin Allah'tan yana olmadığı açıkça ortadadır. Bu nedenle, bu âyette geçen "salât etmemek" ifadesi, "Allah'tan yana olmamak, yönünü Allah'a dönmemek" şeklinde anlaşılmalıdır. Bir sonraki âyette gelen ve bu fiilin zıddı bir anlam veren tevellâ kelimesinin "yüz çevirmek, sırt dönmek" anlamına geldiği düşünüldüğünde, bu tercihimizin doğru olduğu ortaya çıkacaktır.

II. Gerçeği Yalanlar, Ona Sırt Çevirirdi

وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۙ "Dahası, (gerçeği) yalan saymış ve (ondan) yüz çevirmişti." Âyetteki كَذَّبَ *kezzebe* fiili "yalanlamak", تَوَلّٰى *tevellâ* fiili ise "yüz çevirmek, arkasını dönmek, sırt çevirmek" demektir.

Bu âyette de inkârcı insan tipinin başka özellikleri sayılmaktadır. Hakkı onaylamayıp ona yönelmeyen inkârcı insan, aynı zamanda, onaylaması gereken şeyleri yalanlamakta, yönelmesi gereken değerlerin sahibine, yani Yüce Allah'a sırtını dönmeyi tercih etmektedir. Bu âyetteki *kezzebe* fiili önceki âyetteki *saddeka* fiilinin, *tevellâ* fiili de *sallâ* fiilinin karşıtı durumundadır.

III. Böbürlenerek Taraftarlarına Dönerdi

ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰٓى اَهْلِه۪ يَتَمَطّٰىۜ "Sonra da çalım satarak kendi (inanç) ailesine gitmişti." Âyetteki ذَهَبَ *zehebe* fiili "gitmek", اَهْلِه۪ *ehlihî* tamlaması "ailesi, taraftarları", يَتَمَطّٰى *yetemettaa* fiili ise "çalım satmak, böbürlenmek" demektir.

"Böbürlenmek" anlamına gelen يَتَمَطّٰى *yetemettaa* fiilinin aslının يَتَمَطَّطُ *yetemettatu* olduğunu hatırlatarak yorumlarımıza geçmek istiyoruz.

527 Semerkandî, age., III, 523.

*** *Ehl* Kelimesinin Anlam Alanı**

Âyetteki *ehl* kelimesi "aile" anlamına gelse de, bunun "taraftar, kafadar, inanç ailesi" anlamına alınması gerekmektedir. Bu âyette sözü edilen *ehl* kelimesi, kişinin sadece kan bağıyla bağlı olduğu ailesi değildir, benzer sonucu hak eden arkadaş grubudur.

Hz. Nûh'un oğlu "sûreten", yani biyolojik olarak onun oğlu olmasına rağmen "sîreten" yani inanç ve ahlâk açısından böyle değildi. Hz. Nûh, boğulan oğlunun acısıyla "oğlum benim ehlimdendir" deyince, Yüce Allah ona: "Ey Nûh, kesinlikle o senin ehlinden, ailenden sayılamaz, dolayısıyla onun yaptığı kötü bir iştir" buyurmuş[528] ve aile kavramına, zürriyetinden olmanın dışında inanç boyutunu da katmıştır. Zaten gemiye bindirmesini istediği kişiler için *ehl* kelimesini kullanması da bu anlamın zorunlu sonucudur.[529]

Şeklen veya beden olarak birinin nesebinden olmak, onun ehli olmaya yetmez, iman, ahlâk, değerler ve yaşantı birlikteliği de bu kavram için şarttır.[530] Bu ifadelerle birlikte, *ehl* kelimesinin Kur'ân'daki kullanım örneklerinde "aile",[531] "sahip",[532] "yolcu",[533] "lâyık"[534] ve "şehir halkı"[535] gibi anlamlar da vardır. Biz sadece farklılığa dikkat çekmekle yetinmek istiyoruz.

Mutaffifûn 83/31'de geçen *ehl* kelimesinin kapsamına, -eğer inkârcılardan iseler- alaycı kişilerin aileleri de elbette girmektedir. Eğer inkârcılık aile boyu devam ediyorsa maksat elbette hepsidir; ancak biz, âyetin bir kurumsal açılımının olduğunu düşünmekteyiz. Buradan hareketle, Mekkeli müşriklerin Müslümanlarla alay ettikten sonra *dâru'n-nedve* denilen mekânlarında bir araya geldiklerini söyleyebiliriz. Yaptıklarını övünerek anlatır, âdeta şerde yarışın lideri olma arzularını dillendirirlerdi.

528 Hûd 11/45-46.
529 Hûd 11/40.
530 Ehl kavramının "inanç birlikteliği" içeren anlamı için bkz. A'râf 7/83, 100; Hûd 11/81; Hıcr 15/65; Enbiyâ 21/76, 84; Mü'minûn 23/27; Şu'arâ' 26/169-170; Neml 27/49; 'Ankebût 29/32-33; Sâffât 37/76, 134; Sâd 38/43; Zümer 39/15; Şûrâ 42/45; Tûr 52/26; Mütaffifûn 83/31.
531 Ehl kavramının "aile" anlamı için bkz. Bakara 2/196; Âl-i İmrân 3/121; Nisâ' 4/35, 92; Mâide 5/89; Yûsuf 12/25, 26, 62, 65, 88, 93; Meryem 19/16, 55; Tâhâ 20/10, 29, 132; Neml 27/7; Kasas 28/29; Ahzâb 33/33; Yâsîn 36/50; Feth 48/11-12; Zâriyât 51/26; Tahrîm 66/6; Kıyâmet 75/33; İnşikaak 84/9, 13.
532 Ehl kavramının "sahip" anlamı için bkz. Nisâ' 4/25; Yûnus 10/24; Nûr 24/27; Fâtır 35/43.
533 Ehl kavramının "yolcu" anlamı için bkz. Kehf 18/71.
534 Ehl kavramının "lâyık" anlamı için bkz. Nisâ' 4/58; Feth 48/26.
535 Ehl kavramının "şehir halkı" anlamı için bkz. Bakara 2/126, 217; Nisâ' 4/75; En'âm 6/131; A'râf 7/94, 123; Hûd 11/117; Kehf 18/77; Neml 27/34; Kasas 28/4, 15, 59; 'Ankebût 29/31; Ahzâb 33/13; Haşr 59/7.

Yüce Allah, bu âyet grubunda "gerçeği onaylamayıp ona yönelmemek, hakikati yalanlayıp ona sırt çevirmek" şeklinde belirlediği ilk dört olumsuz nitelikten sonra, bir anlamda bütün bunların sonucunun ne olduğunu beyan ederek şunu belirtmektedir: Bu tür inkârcı insanlar, böbürlenerek kendi kafadarlarının yanına dönerlerdi. Sözün burasında "hangi davranıştan sonra bu dönüşün gerçekleştiği" sorulmalıdır.

b) İnkârcıların Müminlere Karşı Tutumları

Sorunun cevabını Mütaffifûn 83/29-32'de bulmaktayız. Konuyu orada detaylı olarak ele aldığımız gibi burada da çeşitli bilgiler vermeye çalışacağız. Bu âyetlerde, âhirette çeşitli cezalara çarptırılacak kişilerin, yani inkârcıların dünyada nasıl bir hayat yaşadıkları, özellikle müminlere karşı hangi tutum ve davranışları sergiledikleri sıralanmaktadır.

Kıyâmet sûresinin yorumunu yapmakta olduğumuz 33. âyetini esas alarak, Kur'ân'da bu konuyla ilgili çeşitli âyetleri başlıklar altında hatırlatmak istiyoruz.

ı. Müminlere Gülerler

"Suçlular (dünyadayken) iman edenlere gülerlerdi."[536] Mütaffifûn sûresi bağlamında düşünecek olursak, sûrenin ilk âyetlerinde de geçtiği üzere bu insanlar "yolsuzluk yapanlar", "her türlü ilâhî öğretiyi inkâr edenler", "âhireti yalanlayanlar", "günaha dalıp haddi aşanlar" ve "Allah'ın âyetlerine veya uyarılarına 'geçmişin yalanları, masalları' diyenler"den oluşmaktadır. Bu sûrede sayılan özelliklere bakıldığında, sözü edilen kişilerin suçları sadece kendilerini ilgilendirmemekte, başkalarının inanç ve davranışlarına da müdahale niteliği taşımaktadır.

Müşriklerin güldüğü şeylerden biri de bizzat vahyin kendisiydi. "Siz bu sözü (vahyi, haberi) tuhaf mı buluyorsunuz? Aslında ağlanacak halinize gülüyor musunuz? Üstelik bir de kafa tutuyorsunuz, öyle mi?"[537] Bu âyetlerde müşrik zihniyet deşifre edilip, yüreklerinde sakladıklarını zannettikleri şeyler bir bir ortaya dökülmektedir.

ıı. Alay Ederler

İlâhî emre uymayıp onunla alay etmek şeytanî bir tavırdır. İnananlara gülmek, insanlık tarihi kadar eski bir hastalıktır. Hz. Âdem için, -bilgi-

536 Mütaffifûn 83/29.
537 Necm 53/59-61.

si nedeniyle- secde etmesi emredilen İblîs, alaycı bir üslupla "Bana üstün kıldığın bu mu?"[538] diyerek alay kültürünü başlatmıştır. "Ben ondan daha hayırlıyım. Çünkü beni ateşten, onu ise topraktan yarattın"[539] sözünde de aynı kibir ve alay görülmektedir. Şu halde bilinmelidir ki, inananlarla alay edenler şeytanın yolunu tutanlardır. Öte yandan Hz. Nûh'un kavminin inananlarla alay edişleri, insanın yüzünü kızartacak türden hakaretler içermekteydi.[540] Hz. Mûsâ'nın kavmine âyetler geldiğinde onlar da gülüyorlardı.[541] Demek ki vahye gülmekte Firavun ahlâksızlığı da vardır.

Bir taraftan soyut vesveseci şeytandan, diğer taraftan somut varlık insandan gelen bu tür alaycı söylemler insan onuruna ve inanca yapılan baskının değişik tezahürleridir. İlk insan neslinden bu son ümmete kadar geçen süreçte, çeşitli alay cümleleri havada uçuşmuş, müminler dışlanarak âdeta toplumun vebalıları gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Hz. Peygamber döneminde de benzer alaycılar çıkmış ve Müslümanlarla alay etmişlerdir. Âyetin nüzûl sebebi olarak anlatıldığına göre, Mekke'de Ebû Cehil, Velîd b. Muğîra, Âs b. Vâil ve benzeri müşrikler Ammâr, Süheyb, Hubâb, Bilâl-i Habeşî gibi fakir Müslümanlarla alay ediyorlardı.[542]

Mü'minûn 23/109-110'da bu konuda şu bilgiler yer almaktadır: "Kullarım arasında bir grup vardı. Onlar: 'Rabbimiz! Biz iman ettik; o halde bizi bağışla, bize merhamet et! Zira merhametlilerin en hayırlısı Sensin' diyorlardı. Ne var ki siz onlarla alay ettiniz. En sonunda alayınız size Beni hatırlamayı unutturdu; üstelik bir de müminlerin halini gülünç buluyordunuz." Müşriklerin psikolojisini ortaya koyan bu âyetler, nasıl bir alaycılık içerisinde yuvarlandıklarını açıkça göstermektedir.

Kur'ân, insanların birbirleriyle alay etmelerini yasaklayan ve insan onuruna uygun davranışların sahibi olarak yetişmelerinin önünü açan bir kitaptır. Alay edenlerle ilgili kınayıcı bir sûre olan Hümeze'de ve Hucürât'ta özellikle Müslümanların birbirleriyle alay etmemeleri emredilmektedir.[543] Dahası "Allah'tan başka, O'nun peşi sıra putlara tapanların tapındıkları varlıklara sövmemek" de Kur'ân'da yer alan önemli bir hassasiyettir.[544] İnançla alay edilmez, çünkü insanla alay edilmez.

538 İsrâ 17/62.
539 A'râf 7/12; Sâd 38/76.
540 Hûd 11/27; Şu'arâ' 26/111.
541 Zuhruf 43/47.
542 Zemahşerî, age., IV, 710; Râzî, age., XXXI, 101; Kurtubî, age., XIX, 175.
543 Hucürât 49/11.
544 En'âm 6/108.

III. Kaş-Göz Hareketleri Yaparlar

"Onlara uğradıklarında kaş göz hareketi yaparlardı."[545] Kur'ân'da sadece Mütaffifûn 83/30'da geçen *yeteğâmezûn* fiili, aynı zamanda zayıf akıllılar için de kullanılmaktadır.[546] Bağlama bakıldığında bu anlamın, müşrik alaycıların Müslümanlara bakışını özetlediğini söylemek durumundayız. Onlar Müslümanlara *süfehâ'* "düşük, basit insanlar" diyerek aşağılamaya çalışıyorlar,[547] kendi akıllarını her şeyin üzerinde görerek diğer insanları basit, hatta akılsız sanıyorlardı; inançlarıyla da küstahça alay ediyorlardı. Gülüp alay etmeleri üçüncü aşamada artık kaş-göz hareketleriyle eyleme dönüşmektedir.

Türkçemizdeki "gammazlamak" kelimesi, biraz anlam kayması yaşayarak bu kelimeden alınmış olmalıdır. İnsanların birbirleriyle alay etmeleri, birbirlerinin görüş ve düşüncelerine hakaret ederek onları aşağılamaya çalışmaları, olanı olduğu gibi değil de abartarak veya kırparak başkasına aktarmaları işte bu davranışın değişik versiyonlarıdır. *Ğamz* kelimesinin "gamzeleriyle alay hareketi yapmak" gibi bir anlamı da bu vesileyle hatırlanabilir.

Mütaffifûn 83/30. âyetin başındaki "Onlara uğradıklarında" ifadesi, bu alaycıların özellikle Müslümanlarla alay etmek için yanlarına gittiğini göstermiş olabilir. Nitekim bir sonraki âyette, kafadarlarının yanına dönünce keyiflendikleri bildirilmekte, böylece gidişin özel olarak alay etmek için gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Eğer, "karşılaştıklarında bunu yaparlardı" denmek istenseydi, başka fiillerin kullanılması gerekirdi.

Yorumunu yapmakta olduğumuz Kıyamet sûresinin 33. âyetinde de onların bu davranışı hatırlatılmaktadır. Dolayısıyla âyetlerin birbiriyle ilişkili mesajlar verdiği açıkça görülmektedir.

IV. Sanatlarıyla Saldırırlar

Şimdilerde dünyanın değişik yerlerinde, farklı zamanlarda ve farklı araçlar kullanılarak, değişik alay tekniklerinin geliştirildiğini görmekteyiz. Gün geçmiyor ki makale, kitap, dergi, karikatür gibi yazılı basın; film, tiyatro, sinema gibi görsel yayınlar ve faaliyetler gerçekleştirilerek Müslümanların değerleriyle alay ediliyor olmasın. Artık dünya küçüldü, insanlar

545 Mütaffifûn 83/30.
546 İbn Fâris, age., III, 686.
547 Bakara 2/13.

istedikleri yere ve diledikleri kişilere istedikleri boyutta bilgi ulaştırmakta, bunu faydalı bir şekilde kullananlar olduğu gibi, şer içerikte kullananlar da maalesef her yeni gün artmaktadır. Televizyon ve internet aracılığı ile bu hakaret ve alay türleri yaygınlık kazanmıştır, kazanmaya da devam etmektedir.

v. Eziyet Ederler

Kur'ân bize bu tür saldırıların olabileceğini haber vermek için, geçmişte yaşananları hatırlatmaktadır. Peygamberler tarihinde benzer trajediler fazlasıyla yaşanmıştı, ancak inancı uğrunda fedakârlık yapanlar sonunda başarıya ulaşmışlardır. Bazı kitap ehli insanlardan ve müşriklerden çeşitli eziyetlerin geleceği, bizlere haber verilmekte ve onlara karşı inancımızda ısrarcı ve dayanıklı olmamız istenmektedir.[548] Hakaret ve kötülük sahibi ellerini ve dillerini Müslümanların üzerinden çekmeyen ve onlara devamlı kötülük yapmak isteyen, dahası Müslümanların küfre düşmesini arzu edenlerden de Kur'ân'da söz edilmektedir.[549] Bunlara karşı uyanık olmak ve dik durmak Müslüman şahsiyetinin gereğidir.

vı. Kafadarlarının Yanına Keyifle Dönerler

"(İnanç) ailelerine döndüklerinde de keyiflenerek dönerlerdi."[550] Bu âyet, inkârcıların Müslümanlarla alay ettikten sonra âdeta zevkten dört köşe olduklarını haber vermektedir. Bu tavır insanların her zaman görebildiği bir ahlâk düşüklüğüdür. Yorumunu yapmakta olduğumuz Kıyâmet 75/33'teki mesaj ile bu âyet tam bir anlam uyumuna sahiptir.

Şimdilerde alaycı eğlenmenin kapsamının ulusal veya uluslararası teşkilatlara kadar genişlediğini söylemek durumundayız. Dış destekler ve iç işbirlikçilerin oluşturduğu din karşıtı mihrakların devletler arenasında bazı mazlum milletlere neler yaptığını, sonunda da nasıl güldüklerini herkes görmektedir. İnsanların inanç aileleri eski kavgalarını unutmuş görünüp kendi aralarında yeni birlikler kurmaya çalışırlarken, İslâm dünyasının sürekli bölünmeye çalışılması anlaşılabilir bir durum değildir.

Müslümanları veya ortak değerlere sahip olanları bölmek için uğraşanlar, perde arkasından âdeta ellerini ovuşturmakta ve kurdukları tuzağın işe yaradığını görmekten derin haz duymaktadırlar. İnananlarla alay edip onları perişanlığa terk edenlerin oluşturduğu çeşitli gruplar veya anlayışlar, maalesef insanlığa kan kusturmakta, medeniyet adına bütün insanlığı

548 Âl-i İmrân 3/186.
549 Mümtehıne 60/2.
550 Mütaffifûn 83/31.

felâkete sürüklemekte hiçbir sakınca görmemektedirler. İslâm ve insanlık düşmanlarını sevindirmemek Müslümanların ve vicdanlı insanların elindedir; yeter ki sorumluluğunu bilerek yaşamayı öğrensinler ve bunu çekinmeden uygulamayı başarsınlar. Unutmasınlar ki, onlar gerekeni yaparlarsa, destekçileri daima üstün ve gerçek güçlü olan Yüce Allah'tır.

Mutaffifûn 83/31'de kınamaya konu edilen "kafadarlarıyla buluşunca keyiflenme"nin sonucu ise, sûrenin 14-17. âyetlerinde de ifade edildiği üzere "kalplerin paslanması, Allah'ın rahmetinden mahrum bırakılmak, cehenneme atılmak ve kendileriyle alay edilmesi"dir. Bu aldatıcı dünya görüntüsünün cazibesine kapılanların mahşerdeki âkıbeti, Kur'ân'da haber verildiği üzere ve kelimenin tam anlamıyla "perişanlık"tır.

vıı. Müminlere "Sapık" Derler

"Müminleri gördüklerinde ise, 'Şüphesiz bunlar sapıtmış' derlerdi."[551] Nankör müşriklerin veya inançsızların müminlere yönelik hakaret içerikli cümlelerinden biri de işte budur.

Bu âyetteki suçlamayı bazıları "yazık, bunlar doğru yoldan sapmış!" şeklinde tercüme ederek bunu bir tür "acıma" olarak algılasa da[552] bunun çok isabetli olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü müşrikler bir araya geldiklerinde yaşadıkları o sahte sevinç ve mutluluk kendilerinde bir alışkanlığa ve kararlılığa dönüşmüş olmalı ki, artık müminleri her gördüklerinde "sapıklar" değerlendirmesi yapar olmuşlardı. Bu ifadede yer alan "anlamı kuvvetlendirici kullanımlar", söz konusu kişilerin bu noktadaki kararlılıklarını göstermektedir. Âdeta yemin edercesine ve kendilerinden emin bir edayla "evet evet, bunlar kesinlikle sapmış ve şaşırmışlar, bunlar tamamen ve iyiden iyiye şaşkınlığa kapılmışlar" diyerek suçlamalarına devam etmişlerdi.

Şaşkınlık veya sapıklık suçlamalarının temel konusu, Hz. Peygamber'in risaleti ve özellikle âhiret hayatının varlığına dair okuyup tebliğ ettiği âyetlerdi. Aslında şunu söylemek istiyorlardı: "Bu adamlar, önlerinde bulunan ve gözleriyle gördükleri bu dünyanın nimetlerinden yararlanmıyorlar, bunun yerine olup olmayacağı, gelip gelmeyeceği ve yaşanıp yaşanmayacağı belli olmayan bir âleme inanıp o uğurda sıkıntı çekiyorlar; bu olacak şey değil." İşte, sadece dünyaya inanan aklın ulaşabileceği materyalist düşünce ve son nokta budur. Müslüman iki âleme inanır, özellikle âhiret ha-

551 Mütaffifûn 83/32.
552 Esed, age., s. 1248.

yatı için yatırım yapar, fedakârlıklarını daha çok o âlemdeki mutluluk için seferber eder. İnanmayan için bunu kabul etmek ise akla ziyandır.

Bütün bu ve benzer tutumlara karşı ayakta kalmak için, donanımlı olmak gerekiyor. İnancını ve değerlerini doğru bilmeyenler bu tür saldırılar karşısında dayanıklılık gösteremezler. İşte Kur'ân'da, daha önce yaşamış alaycıların bulunduğu haber verilerek, benzer veya daha ağır alaylarla karşılaşabileceğimiz hatırlatılmakta, bunlara karşı duruşumuz ona göre şekillendirilmektedir. Kaş-göz hareketleriyle karşılaşanlar da, değişik muamelelere tâbi tutulanlar da bilmelidir ki küfrün tabiatında bu vardır. Onlar bilgiyle, akılla, mantıkla ve üretimle kendilerini ispat edemeyecekleri için ahlâksızca hakaretlere başvuracak ve muhatapları etkileme yoluna gideceklerdir. Şekli, boyutu ve mahiyeti değişen saldırıların karşısında durabilmek için, Müslümanların sağlam iman ve güçlü bilgiyle donanımlı olmaları, kaçınılmaz ve ertelenemez bir zorunluluktur.

Bu nedenle Yüce Allah, yorumunu yapmakta olduğumuz Kıyâmet 75/31-33'te inkârcı insan tipinin inanç özelliklerinden söz ederek, insanları böyle düşünmemeleri noktasında uyarmakta, çeşitli sûrelerde peygamberler tarihinden örnekler vererek, benzer hataları yapmamaları için muhatapların dikkatini çekmektedir. İnkâr ve alay, temelde İblis ve Firavun'un ahlâkıdır. Müslüman bu temelsizliklerden ve çukura düşmekten uzak durmalıdır. Sûrenin bu âyet grubunda asıl verilmek istenen mesaj bu olsa gerektir.

c) İnkârcılığın Sonu

Yüce Allah, sûrenin 34-35. âyetlerinde önceki âyetlerde söz konusu ettiği inkârcılık özelliklerinin sonucunu bildirmektedir. Bu doğrultuda bu tür inkârcılığın, sahibine kınamayı ve gözdağı verilmesini gerektirecek âkıbetine dikkat çekmektedir.

اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰىۙ ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰىۜ "Lâyıktır (o azap) sana, lâyık! Evet, lâyıktır (o azap) sana, lâyık!" Âyetlerdeki اَوْلٰى *evlâ* kelimeleri "lâyık, yakın, gerekli" demektir.

1. Âyetlerin İniş Sebebi

Bu âyetlerin iniş sebebi olarak şöyle bir olay rivayet edilmektedir: Bir gün Nebî (as), Ebû Cehil'in elini tuttu ve "Yakındır tehdit edildiğin azap, çok yakındır" buyurdu. Bunun üzerine Ebû Cehil şu karşılığı verdi: "Beni

ne ile tehdit ediyorsun? Sen de Rabbin de bana hiçbir şekilde zarar veremezsiniz, ben bu vâdinin en şereflisiyim." Sözlerinin sonunda elini Nebî (as)'ın elinden çekip uzaklaştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in ona söylediği ifadeleri Yüce Allah iki âyet olarak indirdi.[553]

11. *Evlâ Leke* İfadesinin Anlamı

Burada dört kez tekrarlanan *evlâ* kelimelerine "tekrar tekrar yazıklar olsun!" veya "oh olsun!" veya "tekrar tekrar gerektir" ya da "inkâr ettiğin şey yakındır, hem de çok yakın" anlamlarını vermek de mümkündür. Bu ifadeler, inkârcı muhatapları inkârcılıklarından sakındırmayı amaçlamaktadır. Kelimelerin tekrarlarındaki maksat ise hem mesajın vurgulu hale getirilmesi ve kınamanın daha güçlü bir ifadeyle şekillendirilmesidir; hem de azabın dünyada ve âhirette ilgili kişileri tekrar tekrar bulacağının kendilerine bildirilmesidir.

a) Bu kelimeye "yazık" anlamı verildiğinde, söz konusu kelimenin *veyl* kelimesinden dönüştürüldüğü kabul edilmektedir. Buna göre ilgili ifadeler "veyl olsun", yani "yazıklar olsun" anlamı vermektedir. İnanca saygı duymayıp onunla alay edenlere "yazıklar olsun" denmesi âyetlerin mesaj bütünlüğüne uymaktadır.

b) İlgili kelimeye "oh olsun" anlamı verilmesinde maksat, Ebû Cehil ve onun gibilerin inkârcılıklarına karşılık azabın gerekli oluşunu göstermektedir. Ayrıca, muhatabın bunu hak edişi nedeniyle kendisine "oh olsun, hak ettiğini buldun" denilmiş olmaktadır. Sûrenin 33. âyetinde dile getirilen, onların çalım satarak müminlerle alay etmeleri, kendi kafadarlarının yanına sahte gülücüklerle dönmelerine karşılık olarak inkârcı insanlara yönelik "oh olsun size, bakın alay etmek nasılmış!" denmesi de konu akışına gayet uygundur.

c) "Gerektir, gereklidir bunlar sana" anlamında, söz konusu inkârları nedeniyle kâfirlere azabın gerekli olduğu ve bunun yakında dünyada, ileride ise âhirette gerçekleşeceği mesajı verilmektedir. Kur'ân'da konuların "sebep-sonuç" ilişkisi çerçevesinde ele alınması üslubunun bir gereği olarak, azabın bir hak ediş olduğu ve sahibinin azabı gerektirecek olumsuzluklarla dolu bir hayat yaşadığı, bu nedenle azabın kaçınılmaz bir hal aldığı beyan edilmektedir.

d) "Yakındır, hem de çok yakın" anlamındaki maksat ise, inkârcıların öncelikli inkâr konusu olan kıyâmetin, onlar için yakın, hem de çok yakın

553 Râzî, age., XXIX, 233.

olduğunun bildirilmesidir. Çünkü insanın ölümü kendisinin kıyâmetidir. İnkârcı insanın ölürken çektiği sıkıntılar ve sonrasında yaşanan derin pişmanlıklar, mahşerde yaşanacakların bir anlamda habercisi durumundadır. Kıyâmetin de mahşerin de kişinin ölümü kadar kendisine yakın olduğu ve bu gerçeklerin hemen yanı başında ve yakınında yer aldığı herkese açık bir dille hatırlatılmaktadır.

Sûrenin genel konusu, söz konusu kelimelere "yakınlık" ve "lâyık olma" anlamlarını vermemizi gerektirmektedir. Çünkü bu âyetlerin hemen öncesinde şu bilgiler yer almaktadır: "Dünyaya tutku derecesinde sevgi besleyip âhireti ihmal ve inkâr, ölürken yaşanacak derin ıstırap ile dünya hayatındaki duyarsız tutum ve davranışlar." Bu ifadeler, yorumunu yapmakta olduğumuz âyetlerdeki maksadı azabın ve felâketin hak edilmişliği, hatta çok da yakın olduğu şeklinde belirlememize neden olmaktadır.

Âyetlerdeki ve hatta bütünüyle sûredeki mesaj, inkârcı insanların nasıl bir psikolojiye sahip olduklarının ortaya konulması ve insanların bunlardan ibret almalarını sağlayıp, benzer hatalara düşülmesinin engellenmesidir. Âyetlerde konular işlenirken isim verilmemesinin en önemli sebebi, mesajın evrenselliğini sağlamak ve Kur'ân ilkelerinin tarihe gömülmesi gayretlerinin önüne geçmektir. Kur'ân'ın bütün hakikatlerinde olduğu gibi, bu âyet grubundaki asıl mesaj, sözü edilen türden hatalardan uzak kalınması ve Yüce Allah'ın istediği gibi inanç ve ibadet hassasiyeti ile bir hayat yaşamayı başarmaktır.

36-40. ÂYETLER:

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾

اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰى ﴿٣٨﴾

فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى ﴿٣٩﴾ اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى ﴿٤٠﴾

"**36.** (İnkârcı) insan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor! **37.** O, (döl yatağına) akıtılan meninin bir kısmından (oluşan) bir nutfe (zigot) değil miydi! **38.** Sonra bu (zigot), 'alakaya (embriyoya) dönüşmüş, derken (Allah) onu (insan biçiminde) yaratıp şekillendirmiştir. **39.** (Allah) o (meni) den de iki eşi, yani erkek ve dişiyi var etmiştir. **40.** Peki (bütün bunları yapan Allah)'ın, ölüleri tekrar diriltmeye gücü yetmez mi?"

Yüce Allah, sûrenin son bölümünde insanın hem dünya hayatında hem de âhirette başıboşluğa terk edilmeyeceğini beyan etmektedir. Ayrıca insanın yaratılış kaynağına dikkat çekmekte ve ilk yaratmaya gücü yeten Zât'ın ikincisine de elbette kaadir olacağını vurgulu bir ifadeyle önce inkârcılara, ardından da bütün insanlığa duyurmaktadır.

a) Başıboşluk Yanılgısı

Sûrenin 36. âyetinde inkârcı insanın bir yanılgısı gündeme getirilmekte ve konu "inkârî bir soru" tekniği kullanılarak ele alınmaktadır.

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًىۜ "(İnkârcı) insan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor!" Âyetteki يَحْسَبُ *yahsebü* fiili "sanmak, zannetmek", يُتْرَكَ *yütrake* fiili "bırakılmak, terk edilmek", سُدًى *südâ* kelimesi ise "başıboşluk" demektir.

1. يَحْسَبُ *yahsebü* fiilinin başındaki hemze edatı ile cevabı beklenen bir soru sorulmamaktadır; çünkü âyetteki hemzeli ifade, cevabı kendi içerisinde bulundurmaktadır. Arapçada bu tür soru edatlarına "istifhâm-ı inkârî" denilir ve soruya konu edinilen şeyin tersinin doğru olduğu mesajını verir. Buna göre âyette "insan başıboş bırakılacağını mı sanıyor!" denilerek, insanoğlunun başıboş bırakılmayacağı vurgulanmış olmaktadır. Maksat, başıboşluk zannına sahip olanların bu noktada derin bir yanılgı içerisinde olduklarını bildirmek ve bütün muhatapların benzer bir hataya düşmemeleri gerektiğini ortaya koymaktır.

2. Burada sözü edilen الْاِنْسَانُ *el-insân* kelimesinden kastın kim olduğu da çok önemlidir.

a) Yüce Allah, bu sûrede genel olarak, kıyâmeti ve âhireti inkâr eden nankör kişinin durumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Buna göre, âyette sözü edilen "insan"ın öncelikli olarak "inkârcı insan" olduğu görüşü daha doğru gözükmektedir. Bu takdirde *el-insân* kelimesinin başındaki *eliflâm* takısı "belirteç" olarak kabul edilir ve "özel, bilinen ve kendisinden söz edilen insan" anlamını verir.

b) Öte yandan, âyetlerin güne ve bütün insanlığa mesaj verdiği gerçeğinden hareketle, maksadı "bütün insanlık" olarak belirlemek de doğrudur. Bu durumda *el-insân* kelimesinin başındaki *eliflâm* takısı "cins" anlamında kabul edilmiş olur. Böylece âyetin anlam dünyası daha kuşatıcı olur ve kapsamı çok daha geniş bir mahiyet arz edebilir.

3. Âyetteki سُدًى *südâ* kelimesi, "başıboş, anlamsız, terk edilmiş" anlamına gelmektedir. Kelimenin verdiği bu anlam çeşitliliği ve mesajın muhtemel alanları üzerinde bazı açıklamalar yapmak durumundayız.

a) Bu âyetteki hitabı, sûredeki konu bütünlüğünü de esas alarak kıyâmet ve âhireti inkârla ilişkilendirmemiz zorunludur. Buna göre âyetteki maksat, inkârcı insanın mahşerde başıboş bırakılmayacağını hem kendisine hem de bütün insanlığa bildirmektir. Kur'ân'da yüzlerce âyette âhirete imandan söz edilmekte, bu inanç ise, iman değerlerinin olmazsa olmazları arasında yer almaktadır.

Mekkeli müşriklerin en önemli inanç eksikliği bu noktadaydı. Bu nedenle, âyeti öncelikli olarak mahşerde hesap ve yargılamadan söz eden bir içerikte kabul etmek durumundayız. Sûrenin konu bütünlüğü ve indiriliş nedeni olarak kabul edilen rivayetlerdeki bilgiler de bu âyeti mahşer yargılamasıyla ilgili görmeyi zorunlu kılmaktadır.

b) Esas ve öncelikli anlam bu olsa da, âyetin verdiği güncel ve evrensel mesaj bağlamında başka yorumlar da yapabiliriz. İkinci olarak, bu âyetteki hitabı dünya hayatındaki başıboşluk iddiasının geçersizliği ile ilişkilendirerek, konuyla ilgili bazı âyetleri hatırlatmak istiyoruz.

Enbiyâ 21/16 ve Dühân 44/38'de Yüce Allah gökleri, yeri ve ikisinin arasındaki bütün varlıkları oyun olsun diye yaratmadığını beyan etmektedir.

Sâd 39/27'de göğün, yerin ve arasındakilerin bâtıl ve anlamsızlık olsun diye yaratılmadığı belirtilmekte, varlıkların bâtıllık oluştursun diye var edildiği zannının kâfirlere ait olduğu özellikle vurgulanmaktadır.

Yûnus 10/5, İbrâhim 14/19 ve Dühân 44/39'e göre gökler, yer ve bütün varlıklar, ancak ve ancak bir anlam ve amaç için yaratılmıştır.

Âl-i İmrân 3/191'de müminlerin Yüce Allah'ın kâinattaki varlıkları anlamsız ve amaçsız yaratmadığını itiraf ettikleri, sonraki nesil müminlerinin de aynı bilince sahip olmaları gerektiği ortaya konulmaktadır.

Tûr 52/35'te Yüce Allah inkârcı insanların anlamsız ve amaçsız yaratılmadıklarını bildirmekte, genel olarak da hayatın anlam ve amaçtan yoksun olmadığı özellikle vurgulanmaktadır. Benzer bir ifade Mü'minûn 23/115'te "insanların abes olsun diye yaratılmadığı" şeklinde yer almaktadır. Her iki âyetteki mesaj da inkârî soru olarak dile getirilmektedir.

Bakara 2/155, Âl-i İmrân 3/186, Hûd 11/7, Mülk 67/2 ve İnsân 76/2 gibi âyetlerdeki bilgilere göre, hayatın var edilişi ile devamının amacı "imtihan" olarak belirlenmektedir. Ayrıca Tevbe 9/16 ve 'Ankebût 29/2'ye göre, imtihana tâbi tutulmadan başıboşluğa terk edilme iddiası yanlıştır. Ayrıca Bakara 2/214 ile Âl-i İmrân 3/142'ye göre de sıkıntılarla denenmeden cennete girme beklentisi derin bir yanılgıdır.

Tûr 52/56'ya göre, yaratılışın asıl gayesi Allah'a kulluktur. Bu arada Âl-i İmrân 3/179'a göre Yüce Allah müminleri inanç, ibadet ve ahlâkta yanlış, eksik ve bâtıl olan kirlilikleriyle baş başa bırakmayacaktır. Bu olumsuz özellikler yerlerini iman, fedakârlık ve düzgün ahlâk anlamında temiz değerlere bırakıncaya kadar onları bulundukları hal üzere terk etmeyecektir. Demek ki hayatın imtihan alanı oluşu birtakım değişim ve dönüşümlerin gerçekleştirilmesi amacını beraberinde getirmektedir. Bu da insanın dünya hayatında başıboş bırakılmadığını gösteren en önemli delillerden birisidir.

İkinci ihtimal olarak verdiğimiz bu görüşün de doğru olduğunu beyan etmeliyiz. Fakat sûrenin genel konusu itibariyle ilk yaklaşımın öncelikli tercihimiz olduğunu tekrar belirtmek istiyoruz.

Bütün bu âyetler insanın dünya hayatında başıboş bırakılmadığını, onun çeşitli şekillerde imtihana tâbi tutulacağını, böylece bu hayatın hesabının kendisine sorulacağını ifade etmektedir. Ayrıca, mutlak anlamda bütün insanların anlamsız ve amaçsız bir hayatın muhatabı olmadıklarını özellikle vurgulamış olmaktadır. İnsanoğlu, yaptıklarından ahlâken sorumludur. Bu sorumluluk hem dünya hayatında hem de âhirette geçerliliğini sürdürmektedir.

b) İnsanın Yaratılış Süreci

Yüce Allah, insanın mahşerde sorgulanmak üzere yeniden diriltileceğini bildirerek, onun bu inanca sahip olmasını istediği için insanın yaratılışı hakkında kısa hatırlatmalarda bulunmaktadır. Çünkü kıyâmeti ve mahşeri inkâr eden Mekkeli müşriklerin büyük çoğunluğu aslında yoktan var edenin Yüce Allah olduğunu kabul etmekteydiler. İşte bu inanç esas alınarak, ilk yaratma ile yeniden yaratma arasında olumsuz anlamda bir fark olmadığı, hatta ilk yaratılışın yoktan var ediliş anlamında daha zor olduğu dolaylı olarak hatırlatılmış olmaktadır.

1. İnsanın İlk Hali "Zigot"tur

أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى "O, (döl yatağına) akıtılan meninin bir kısmından (oluşan) bir nutfe (zigot) değil miydi!" Âyetteki أَلَمْ يَكُ *elem yekü* sorusu "değil miydi?", نُطْفَةً *nutfe* kelimesi "zigot, sperm", مَنِيٍّ *meniyy* sözcüğü "döl suyu, meni", يُمْنٰى *yümnâ* fiili ise "atılan, akıtılan" demektir.

Kur'ân'da ilk insanın elementer geçmişi ile biyolojik varlık halindeki gelişimi hakkında başlı başına iki genel kategoride bilgi verilmektedir. Bu konuyu daha önce 'Abese 80/17-19, Taarık 86/5-7 ve 'Alak 96/2. âyetlerin tefsirinde geniş bir şekilde ele aldığımız için, burada tekrara girmek istemiyoruz.

a) Yüce Allah, yorumunu yaptığımız bu âyette insanın rahim yolundaki yaratılış sürecinin ilk merhalesini ele almaktadır. Buradaki نُطْفَةً *nutfe* kelimesi, bazı âlimlerimiz tarafından "erkekten gelen sperm" olarak anlamlandırılmaktadır. Buna göre âyette hatırlatılan konu, insanın rahim yolundaki döllenmesinden önceki erlik suyu ile ilgili olmaktadır.

Eğer maksat bu olsaydı, kanaatimizce burada *nutfe* kelimesine gerek olmazdı, sadece مَنِيٍّ يُمْنٰى *meniyyin yümnâ* "akıtılan meni" denmesi yeterli olurdu. Oysa âyette *nutfe* kelimesi özellikle kullanılmaktadır. Anlaşılan o ki, *nutfe* kelimesi insanın erkekten gelen meni aşamasından bir sonraki haliyle ilgilidir ve İnsân 76/2'de ifade edildiği üzere bu aşama *nutfe-i emşâc,* yani "döllenmiş yumurta" safhası olmalıdır.[554] İnsanın embriyo halinden öncesi hakkında da Kur'ân'da bilgi vardır. *Nutfe* kelimesi bu aşamaların ilkidir. *Nutfe,* bugünkü bilimsel ifadeyle "zigot", yani "döllenmiş yumurta" demektir. Nitekim insanın ilk halini ifade eden "zigot" anlamındaki *nutfe* kelimesine çeşitli âyetlerde yer verilmektedir.[555]

b) Kur'ân'da yer alan edatların kullanımları hem müfessirler için hem de ilim insanları için çok büyük ufuklar kazandırıcı niteliktedir. Edatlar özellikle seçilmiştir, böylece âyetlerde farklı anlamların bulunduğu bilgisi muhataplara verilmek istenmektedir. Kur'an-ı Kerîm'de bunun çok sayıda örneği vardır. İşte bunlardan birisi de bu âyette yer almaktadır.

554 Necm 53/46'daki min nutfetin izâ tümnâ ifadesini de bu âyetin ışığında anlamak gerektiği kanaatindeyiz. Ayrıca Necm 53/46'daki nutfe kelimesine "meni=sperm" anlamı da verilebilir.
555 Nahl 16/4; Kehf 18/37; Hacc 22/5; Mü'minûn 23/14; Fâtır 35/11; Mü'min 40/67; İnsân 76/2; 'Abese 80/19.

مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى *min meniyyin yümnâ* "akıtılan meniden" ifadesinde yer alan *min* edatı "bir kısmı, bazısı" anlamına gelmektedir ve bu edata "min-i teb'îdiyye" denmektedir. Buradan hareketle, erkekten gelen hücrelerin tamamının değil, sadece bir bölümünün, hatta bir tanesinin insana dönüşmek için yumurta ile buluşup döllendiği anlaşılmaktadır. Bilimsel araştırmaların da ortaya koyduğu bu gerçeğe Kur'ân'ın işaret etmesi, üzerinde durulması ve düşünülmesi gereken çok önemli bir noktadır.

c) Âyette, erkekten gelen ve akıtılan meniden söz edilip kadının yumurta hücresinden söz edilmemesinin muhtemel sebebi, erkek hücrelerinin görülebiliyor oluşudur. Çünkü âyetlerin indirildiği zaman itibariyle kadın hücrelerinin görülme imkânı yoktu.

11. Sonraki Aşama "Embriyo"dur

ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰى "Sonra bu (zigot), 'alakaya (embriyoya) dönüşmüş, derken (Allah) onu (insan biçiminde) yaratıp şekillendirmiştir." Âyetteki عَلَقَةً *'alaka* kelimesi "embriyo", خَلَقَ *haleka* fiili "yaratmak", سَوّٰى *sevvâ* fiili ise "şekillendirmek, biçime sokmak" demektir.

a) Bu âyette, insanın ana rahmindeki embriyo aşaması ve insan şeklini alıncaya kadar geçirdiği yaratılış ve şekillendiriliş süreci topluca ele alınmaktadır.

Cümlenin başındaki ثُمَّ *sümme* edatı, "embriyo" anlamındaki *'alaka* aşamasının "zigot" anlamındaki *nutfe*den sonra olduğunu göstermektedir. Bu durum Hacc 22/5, Mü'minûn 23/14 ve Mü'min 40/67'deki örneklerde de görülmektedir. Dahası âyetteki كَانَ *kâne* fiili de bir oluşum ve dönüşümü gösteren anlam vermektedir. Tıpkı *kün feyekûnü* ifadesindeki oluşumun bir benzeri insanın yaratılışında yaşanmakta ve bir süreçten söz edildiği anlaşılmaktadır.

'Alak 96/2'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, *'alak* veya *'alaka* kelimesi, tıpkı bir sülük gibi insanın ana rahmine yapışıp asıldığı aşama anlamında "embriyo" demektir. Embriyo hali, zigottan sonraki aşamadır. Zigot sonrası aşamada insan ana rahmine asılıdır, yapışıktır ve karnından beslenmektedir. Kur'ân'ın insanlığa sunduğu bu muhteşem bilgi ve ufuk doğrultusunda bilim adamları daha ileri düzeyde araştırmalar yaparak

Kur'ân-ı Kerîm'i çağın idrakine sunabilmelidirler. Çünkü Kur'ân, Yüce Allah tarafından her çağın insanına mesajlar sunabilen mucizevî bir mesajdır.

b) Âyetteki خَلَقَ *haleka* ve سَوّٰى *sevvâ* fiillerinin de anlama büyük katkıları vardır.

1. خَلَقَ *haleka/halk* fiilinin Kur'ân'daki kullanımlarına bakıldığında bunun "yoktan var etmek"ten ziyade, "var edilen bir şeyden başka bir şeyi var etmek", yani bir anlamda dönüştürmek anlamında kullanıldığı görülmektedir. Yoktan var etme eylemi için de *fetara, bede'a, enşee* gibi farklı fiiller kullanılmaktadır.

Bu âyetteki yaratma eylemi, zigot ve embriyo aşamasının peşinden, insanın ana rahmindeki gelişim sürecini ifade etse gerektir. Burada üzerinde asıl durulması gereken nokta, bu sürecin kendiliğinden başlayıp devam etmediğidir. Çünkü kullanılan fiiller bütün bu eylemlerin Yüce Allah'ın müdahalesi ile meydana geldiğini göstermektedir.

Âyetteki yaratma eyleminden "insana ruhun üflenmesi ve dolayısıyla maddesi ve ruhuyla insanın bir bütün haline getirilmesi" de kastediliyor olabilir. Nitekim İbn Abbâs da bu kanaattedir.[556] Meseleyi ruhun üflenmesiyle ilişkilendirince bu defa Mü'minûn 23/14'te sözü edilen "bambaşka yaratılış"ın gerçekleşmesi esnasında insanın zigot ve embriyo halinden sonraki yaratılış süreci devreye girer. Buradan hareketle fiziksel şekillendirilme esnasında bedene ruhunun üflendiği söylenebilir. Ancak bunun tam anlamıyla hangi evrede gerçekleştiği, kaç haftalıkken cesedin ruhla buluşturulduğu konusunda kesin ifadelerde bulunmamak gerekmektedir. Bedenin ruhla buluşturulmasının zamanını sadece ve sadece Yüce Allah bilir.

2. "Şekillendirmek, biçime sokmak, tesviye etmek" anlamlarına gelen سَوّٰى *sevvâ* fiili, bu âyette yaratılan insanın düzgün bir şekle sahip kılındığını ve rastgele olmaktan uzak tutulduğunu ortaya koymaktadır. Her varlığın bir yaratılış gayesi olduğu için yaratılışın da o gayeyi gerçekleştirecek şekilde düzenlenmesi gerekiyordu. İşte âyetteki *sevvâ* fiili, bir anlamda insanın bu amaç doğrultusunda şekil düzgünlüğüne sahip olarak yaratılması anlamına gelmektedir. Sözü edilen aşamalardan sonra getirilen *sevvâ* fiili,

556 Râzî, age., XXIX, 234.

insanın ana rahminde organlarının kemale erdirilmesi, şekil olarak da artık tam bir insan halini aldığını göstermektedir.

Âyette herhangi bir isim veya sıfat değil de *sevvâ* fiilinin kullanılması, tıpkı *haleka* fiilinde olduğu gibi düzenleme işleminin kendiliğinden gerçekleşmediğini, bizzat Yüce Allah'ın kontrolünde ve O'nun iradesi ile meydana geldiğini göstermektedir. Kehf 18/37'de de, insanın topraktan ve zigottan yaratılışının peşinden, onun insan şeklinde tesviyesi, yani düzenlenmesi zikredilmektedir. Bu gerçek, Kur'ân'da ortak bir ifade biçimiyle dile getirilmektedir.

Sevvâ fiili burada olduğu gibi A'lâ 87/2'de de "yaratma"nın peşinden getirilmektedir. Bu fiil, insan ile ilgili olunca anlamı "hücrenin insan şekline sokulması" demek olur ve Şems 91/7 ile Tîn 95/4'teki gibi, en güzel şekilde yaratılmış olmayı ifade eder.

111. Erkek ve Dişi Cinsleri de Allah Yaratmıştır

فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۜ "(Allah) o (meni)den de iki eşi, yani erkek ve dişiyi var etmiştir." Âyetteki جَعَلَ *ce'ale* fiili "yaratmak, şekillendirmek, kılmak", الزَّوْجَيْنِ *ez-zevceyn* kelimesi "iki cins, iki eş", الذَّكَرَ *ez-zeker* sözcüğü "erkek", الْاُنْثٰى *el-ünsâ* kelimesi ise bunun zıddı "dişi" demektir.

a) İnsanın zigot halini takiben embriyo aşaması ve yaratılıp biçime sokulması hakkında bilgi verildikten sonra şimdi de cinslerin, yani erkek ve dişinin nereden yaratıldığı konusu gündeme getirilmektedir.

Âyette yer alan مِنْهُ *minhü* ifadesindeki *hû* zamirinin hangi kelime ile ilgili olduğu çok önemli bir noktadır. Zamiri en yakınındaki uygun kelimeye gönderme kuralı gereği, bu zamiri *'alaka* kelimesine de *nutfe* kelimesine de göndermek mümkün değildir. Çünkü bu iki kelimeye zamir göndermek için dişil olan *hâ* zamirini kullanmak gerekirdi. Âyette *hâ* değil, *hû* zamiri kullanıldığı için bunu bir önceki âyette geçen *meniyy* kelimesine göndermek zorundayız. İlk etapta belki bunun çok önemli olmadığı akla gelebilir; ancak durum hiç de böyle değildir. Bu kullanım, insan cinsiyetini belirleyen hücrenin erkekten gelen ve akıtılan menî yani sperm olduğunu mucizevî bir şekilde ortaya koymaktadır.

b) Bu arada Necm 53/45-46'daki kullanım hakkında da kısaca bilgi vermek gerekmektedir. Çünkü orada da erkek ve dişi iki cinsin yaratılı-

şından söz edilmektedir. Ancak bu defa zamir kullanılmayıp erkek ve dişi iki cinsin "atılan nutfe"den yaratıldığı beyan edilmektedir. Bu durumda âyetteki *nutfe* kelimesine "sperm" anlamı verilmelidir ki bu durumda delilimiz, yorumunu yapmakta olduğumuz Kıyâmet 37-39 olur. Yani Necm sûresindeki ilgili âyetleri, Kıyâmet sûresindeki söz konusu âyetler ışığında anlamamız gerekmektedir.

Eğer Necm 53/45-46'daki *nutfe* kelimesine "zigot" anlamı verirsek bu durumda ilgili kelimeyi, içerisinde zigotun da bulunduğu "döl sıvısı" olarak yorumlamak durumundayız. Âl-i İmrân 3/6, A'râf 7/11 ve Teğâbün 64/3'e göre ana rahmindeki embriyoyu evreden evreye sokan varlık sadece Yüce Allah'tır. Şûrâ 42/49-50'ye göre de dilediğini yaratan Yüce Allah dilediğine kız, dilediğine erkek çocuk verir, dilediğine kız ve erkek birlikte verir, dilediğini ise çocuksuz bırakır. Bütün bu ve benzer âyetlerde Yüce Allah tek hükümran olarak kendisini tanıtmakta, O'nun belirlediği cinsiyete hiç kimsenin müdahalede bulunamayacağını ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.

Kanaatimizce bu âyette insanın yaratılışı konusunda Kur'ân'ın bilim âlemine sunduğu en önemli ufuk bilgilerden birisi yer almaktadır. Bilim dilinde kadının hücreleri XX, erkeğin hücreleri ise XY ile sembolize edilmektedir. Buna göre, çocuğun cinsiyeti erkekten gelen hücreler ile belirlenmektedir. Kadından X geleceğine göre erkekten de X gelirse çocuk kız, kadından yine sadece X geleceğine göre erkekten Y gelirse bu defa çocuk erkek olur. İşte âyetteki hû zamirinin kullanımı bu gerçeğe açıkça işaret etmektedir.

Kıyâmet sûresinin bu âyet grubunda insanın yaratılış sürecinden neden söz edildiği sorusunun cevabı ise sûrenin son âyetinde şu şekilde verilmektedir:

c) Gerçek Kudretin Sahibi: Yüce Allah

Mekkeli müşriklerin kıyâmet ve âhiret hakkındaki inkârlarına Yüce Allah, insanın yaratılışından örnekler sunarak cevap vermekte, bu sayede inkârdan vazgeçmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. İşte sûrenin 37-39. âyetlerinde yaratılış konusunun dile getirilme sebebi bu hedefi gerçekleştirmeye yöneliktir. Yaratılış hakkında bunca ince detay verildikten sonra, bütün bunlara kadir olan varlığın, insanı mahşerde yeniden yaratmaya da elbette kadir olacağı vurgusu soru cümlesi şeklinde son âyette yer almaktadır.

اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى "Peki, (bütün bunları yapan Allah)'ın, ölüleri tekrar diriltmeye gücü yetmez mi?" Âyetteki اَلَيْسَ *eleyse* edatı "değil mi?", قَادِرٍ *kaadir* kelimesi "gücü yeten", يُحْيِيَ *yuhyiye* fiili "diriltmek, yeniden hayat vermek", الْمَوْتٰى *el-mevtâ* kelimesi ise "ölü, ölüler" demektir.

Yüce Allah, dünya hayatını var eden güç olduğuna göre, O'nun ikinci hayatı da var edebileceğinden hiç kimsenin şüphe duymaması gerektiğini beyan etmektedir. Yâsîn 36/81'de gökleri ve yeri yaratan gücün, insanların benzerlerini mahşerde de diriltmeye gücünün yeteceği gerçeği aynı şekilde soru cümlesi olarak dile getirilmektedir.

Bir damla bile olmayan, sadece tek hücreden meydana gelen ve henüz bütün detaylarının nasıl olduğu tam anlamıyla keşfedilemeyen insanın bu eşsiz yaratılış sürecine gönderme yapılarak aslında âhiretteki diriltilmeye dikkat çekilmektedir. Benzer ifadeler Hacc 22/5-7'de de dile getirilmekte, diriltilme konusunda şüphesi olanların kendi yaratılış süreçlerine bakmaları istenmektedir. Söz konusu âyetlerde işlenen konu kısaca şu bilgileri içermektedir:

İnsanın toprak hali anlamında elementer geçmişine kısa gönderme yapıldıktan sonra onun rahim yolundaki ilk hücre halini aldığı *nutfe* "zigot" hali, ardından ana rahmindeki *'alaka* "embriyo" ve ana organları belirmiş, ancak tâli organları henüz belirmemiş *cenîn* aşaması hatırlatılmaktadır. Daha sonra, doğan çocuklardan küçükken de ölenler bulunduğu, bir kısmının ömrün ileri safhalarına kadar yaşatıldığı ifade edilmektedir.

Bu arada söz, kuru ve cansız duran toprağa getirilmekte, yağmur sayesinde toprağın, yani üzerindeki bitkilerin canlandığı, toprağın kabardığı ve her türden göz alıcı bitkilerin yetiştiği dikkatlere sunulmaktadır. Sonunda bu örneklerin verilme gerekçesi ortaya konulmakta, gerçek varlığın sadece Yüce Allah olduğu, ölüleri de işte böyle dirilteceği, O'nun her şeye gücünün yeteceği, kıyâmetin kopacağı ve kabirlerde bulunanların oradan çıkartılıp diriltilecekleri beyan edilmektedir.

Mü'minûn 23/12-17'de insanın yaratılış sürecine dair çeşitli bilgiler verildikten sonra insanların ölecekleri, ardından Kıyâmet Gününde diriltilecekleri ve Yüce Allah'ın yaratma konusunda her şeyi en yetkin biçimde gerçekleştirme gücünde olduğu ifade edilmektedir.

Yâsîn 36/33-35. âyetlerinde de benzer içerikte ölü toprak ve onun bitkilerle yeşertilmesi gündeme getirilmekte, oluşan bahçeler hatırlatılmakta ve meyvelerinden beslenilmesi dikkatlere sunulmaktadır.

Sayılarını daha da artırabileceğimiz bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Yüce Allah, mahşer diriltilmesine inanılmasını sağlamak için çeşitli bilgilendirmelerde bulunmaktadır. Şüphesiz bunların en çarpıcı olanı, insanın yaratılışı ile ilgili olanlardır. Kıyâmet sûresinin genel içeriğinde anlatılan inkârcı insan tipinin nasıl bir ruh yapısına sahip olduğu detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Sûrenin sonunda ise inkârcılıkları gerçeğine uygun şekilde kendi yaratılış özellikleri hatırlatılarak, insanı yoktan var eden gücün onları yeniden yaratmaya da elbette gücünün yeteceği beyan edilmektedir.

KIYÂMET SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-6. âyetler): Sûrenin ilk grup âyetinde, Kıyâmet Günü'ne ve kendini kınayan nefse yemin edilmekte, diriltilmeyi inkâr edenler kınanmakta, onların parmak uçlarına varıncaya kadar yeniden düzenleneceği belirtilmektedir. Ayrıca nankör insanın, önündeki gerçeği inkâr ederek Kıyâmet Günü'nün ne zaman olacağını alaycı bir üslupla sorduğu bildirilmektedir.

(7-12. âyetler): Bu âyetlerde kıyâmetten bazı sahneler dile getirilmekte, bu çerçevede gözlerin kamaşıp şimşek çakacağı, Ay'ın ışığını kaybedeceği, Güneş ve Ay'ın bir araya getirileceği hatırlatılmaktadır. Ardından, insanın kaçış için feryat edeceği, ancak sığınılacak başka bir yerin olmadığı ve tek istikrar makamının Yüce Allah'ın katı olduğu dile getirilmektedir.

(13-19. âyetler): Bu âyetlerde, mahşerdeki yargılamadan önce insanların bilgilendirileceği, âhiret için takdim ettiği ve ihmal edip geride bıraktığı şeylerin kendisine haber verileceği bildirilmektedir. Bunun sonucunda insanın kendi durumuna şahit olacağı, mazeret ileri sürme girişimlerinin sonuçsuz kalacağı özellikle ifade edilmektedir. Bu arada, hakkındaki hükmü acele elde edip öğrenme isteğine karşılık, dilini kıpırdatmaması gerektiği muhataba hatırlatılacaktır. Dahası belgeleri toplayıp okumanın ilâhî iradenin işi olduğu, hüküm okununca gereğinin yapılacağı ve hükmü açıklamanın da aynı şekilde ilâhî iradeye ait olduğu beyan edilmektedir.

(20-25. âyetler): İnkârcılığın bir göstergesi olarak dünyayı tutku derecesinde sevip âhireti reddetmenin tehlikeli bir durum olduğu belirtilmektedir. Daha sonra, mahşerde bazı yüzlerin huzur dolu olup Rablerinin yeni ve eşsiz ikramlarını bekleyecekleri müjdelenmektedir. Buna karşılık,

diğerlerinin ise perişan bir hal alacağı, yüzlerinin asık olacağı ve başlarına felâketlerin geleceği hatırlatılmaktadır.

(26-30. âyetler): Âhiretteki pozisyonlar hakkında genel bilgi verildikten sonra bu defa söz konusu âkıbeti hak edecek kişilerin ölüm anında neler yaşayacağı dile getirilmektedir. Buna göre, can boğaza dayandığında inkârcı kişinin çareler arayacağı, ancak bunun tam bir ayrılık vakti olduğunu anlayacağı beyan edilmektedir. Dahası, bu esnada bacakların birbirine dolaşacağı hatırlatılarak, tek ve gerçek sevk yerinin Yüce Allah'ın katı olduğu vurgulanmaktadır.

(31-35. âyetler): İnkârcıların ölüm anında neler yaşayacağı beyan edildikten sonra, bu defa inkârcıların dünyadaki inanç ve davranış tutumları hakkında bilgi verilmektedir. Bu bağlamda söz konusu kişilerin dünya hayatında hakkı onaylamayıp hakka yönelmediği, gerçeği yalanladığı ve ona sırtını çevirdiği, sonunda böbürlenerek taraftarlarının yanına döndüğü ifade edilmektedir. Bütün bunların sonucunda kendisine azabın lâyık olduğu, onların da bunu ve kınanmayı hak ettikleri, bu azabın çok uygun ve yakın olduğu özellikle dile getirilmektedir.

(36-40. âyetler): Sûrenin son bölümünde, insanın dünyada başıboş bırakılmadığı gibi âhirette de başıboşluğa terk edilmeyeceği, yani kötülük yapanların, yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağı inkârî bir soru olarak sorulmaktadır. Burada sorunun tersinin doğru olduğu ve başıboşluğun söz konusu olmayacağı beyan edilmek istenmektedir. Diriltilmeyi inkâr edenlere insanın yaratılışı hakkında çok önemli hatırlatmalar yapılmakta, insanı yoktan var eden gücün onu yeniden diriltmeye de elbette gücünün yeteceği, açık bir ifadeyle dile getirilmektedir.

Mahşerdeki diriltilmeye inanan ve hayatını bu inanç doğrultusunda şekillendiren duyarlı Müslümanlardan olmayı niyaz ediyoruz.

76. İNSÂN SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

İnsân sûresi 31 âyetten oluşmuş ve adını ilk âyetteki "insanoğlu" anlamındaki *el-insân* kelimesinden almıştır. Resmî sıralamada 76, iniş sıralamasında ise 33. sûre olan İnsân sûresi, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır. Bazı âlimler sûrenin Medenî olduğunu söylese de, üslubu ve muhtevası, Dehr adı da verilen bu sûrenin Mekkî olduğunu göstermektedir.

İnsân sûresi kendinden önceki Kıyâmet sûresiyle yakın konu ilişkisine sahiptir. Her iki sûrede de âhiretten söz edilmekte, insanın yaratılış kaynağına ve gayesine dikkat çekilmekte, hür iradeye sahip kılınışı gündeme getirilerek, yaratılışın gayesi imtihan olduğu için insanoğlunun başıboşluğa terk edilmeyeceği vurgulanmaktadır.

Sûrenin ilk âyetlerinde insanın yaratılışı ve gerekçesi dile getirilmekte, kâfirlere verilecek azabın ardından, yolunu hidayetten yana belirleyenlerin mahşerde ödüllendirileceğine ve bu ödüllerin çeşitliliğine değinilmektedir. Âhirette nimetlendirilmenin sonuç olduğu hatırlatılarak, dünyada yapılan iyiliklere ve onların yapılış biçimine dair bilgiler verilmektedir.

Daha sonra, Kur'ân'ın indirilişi gündeme getirilerek, günaha dalmışlara ve nankörlere itaat edilmemesi, onlara boyun eğilmemesi vurgulanmaktadır. Ayrıca Yüce Allah'ı sürekli olarak zikretmenin, geceleyin secde ve tesbihin önemi üzerinde durulmaktadır. Dünya hayatını aşırı derecede sevmenin sonuçta âhireti ihmale neden olacağına özellikle dikkat çekilmektedir.

Sûrenin sonunda Kur'ân'ın öğüt olduğu, dileyenin ondan yararlanabileceği, böylece Yüce Allah'ın insandan istediğinin gerçekleştirilmiş olacağı hatırlatılmakta, zâlimlerin ise azaba çarptırılacakları haber verilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْـًٔا مَذْكُورًا ﴿١﴾ اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ
اَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٢﴾ اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا
﴿٣﴾ اِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا۬ وَاَغْلَالًا وَسَعِيرًا ﴿٤﴾ اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ
كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ
وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا
وَاَسِيرًا ﴿٨﴾ اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَٓاءً وَلَا شُكُورًا ﴿٩﴾ اِنَّا نَخَافُ مِنْ
رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١٠﴾ فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ﴿١١﴾
وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ﴿١٢﴾ مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَٓائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا
وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ
مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا۬ ﴿١٥﴾ قَوَارِيرَا۬ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا
كَاْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ
مُخَلَّدُونَ اِذَا رَاَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا ﴿١٩﴾ وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ رَاَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا
﴿٢٠﴾ عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّٓوا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا
طَهُورًا ﴿٢١﴾ اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَٓاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٢﴾ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ
الْقُرْاٰنَ تَنْزِيلًا ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًا ﴿٢٤﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ
رَبِّكَ بُكْرَةً وَاَصِيلًا ﴿٢٥﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ﴿٢٦﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ يُحِبُّونَ
الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَٓاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٢٧﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَٓا اَسْرَهُمْ وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَٓا
اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا ﴿٢٨﴾ اِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَٓاؤُنَ اِلَّٓا اَنْ
يَشَٓاءَ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٠﴾ يُدْخِلُ مَنْ يَشَٓاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ اَعَدَّ لَهُمْ
عَذَابًا اَلِيمًا ﴿٣١﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. İnsanın üzerinden, henüz anılan bir şey olmadan çok uzun bir süre muhakkak geçmiştir. **2.** Gerçek şu ki Biz, insanı katışık (döllenmiş) bir nutfeden yarattık. Onu imtihan edeceğiz; bu yüzden kendisini işitir ve görür kıldık. **3.** Muhakkak ki, insanoğluna yolu gösteren Biziz. Ya şükredici olur; ya da nankör. **4.** Biz, inkâr edenler için (âhirette) zincirler, halkalar ve alevli bir ateş hazırladık. **5.** İyiler ise, (Cennet'te) kâfûr katılmış bir kadehten içeceklerdir. **6.** (Kâfûr) Allah'ın has kullarının içecekleri ve akıttıkça akıtacakları bir pınardır. **7.** (Allah'ın has kulları,) verdikleri sözü yerine getirirler ve şerri/şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarlar. **8.** Onlar, kendileri muhtaç olmalarına rağmen yoksulu, yetimi ve esiri yedirir, doyururlar. **9-10.** (Bu esnada şöyle derler:) "Biz, sizi sadece Allah rızası için doyuruyoruz; sizden herhangi bir karşılık da, teşekkür de istemiyoruz. (Çünkü) biz, çetin ve belâlı bir günde Rabbimizden (O'nun azabına uğramaktan) korkuyoruz." **11.** İşte bu yüzden, Allah onları o günün şiddetinden koruyacak, (yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine de) sevinç verecektir. **12.** (Ayrıca) onlara, sabretmelerine karşılık cenneti ve hürriyeti lütfedecektir. **13.** Orada koltuklara kurulmuş olacaklar; yakıcı sıcak da dondurucu soğuk da görmeyeceklerdir. **14.** (Cennet ağaçlarının) gölgeleri cennetliklerin üzerlerine sarkacak, meyveleri kolayca istifadelerine sunulacaktır. **15.** Çevrelerinde gümüşten kaplar ve billur kupalar dolaştırılacaktır. **16.** Miktarlarını kendilerinin belirleyeceği o billur kupalar gümüştendir. **17-18.** Onlara orada, adına Selsebîl denen pınardan, karışımı zencefil olan bir kâseden içirilecektir. **19.** O (ebrâr denen cennetliklerin) etrafında, yaşlanmayan gençler dolaşır ki, kendilerini gördüğünde onları saçılıp dağılmış inciler sanırsın. **20.** (Cennette) her nereye bakarsan, (pek çok) nimet ve yüce bir saltanat görürsün. **21.** Üzerlerinde ince ipekten yeşil elbiseler ve kalın ipek kumaşlar olacaktır; gümüş bilezikler takınacaklardır. Rableri onlara tertemiz bir içecek ikram edecektir. **22.** (Onlara şöyle denilecektir:) "Bu(nlar), sizin için bir mükâfattır. Çalışma(ları)nız karşılığını bulmuştur." **23.** (Ey Peygamber! Başkası değil,) Kur'ân'ı sana indiren elbette Biziz, Biz. **24.** Artık Rabbinin hükmüne (boyun eğip) sabret; onlardan hiçbir günahkâra yahut hiçbir nankörе boyun eğme. **25.** Sabah akşam Rabbinin ismini hatırlamaya devam et. **26.** Gecenin bir kısmında O'na secde et; gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et. **27.** Bu insanlar, çarçabuk geçen dünyayı seviyorlar da çetin günü (âhireti) arkalarına atıyorlar. **28.** Onları biz yarattık ve yaratılışlarını sapasağlam yaptık. Dilediğimizde (kendilerini yok eder), yerlerine benzer-

lerini getiririz. **29.** Şüphesiz ki bütün bunlar (yani Kur'ân'ın öğüdü) bir hatırlatmadır. Artık, kim dilerse Rabbine bir yol tutar. **30.** (Böyle olunca) zaten ancak Allah'ın dilediğini dilemiş olursunuz. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir. **31.** (Allah,) dileyeni rahmetine koyar. Zâlimler için de elem verici bir azap hazırlamıştır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-2. ÂYETLER:

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْـًٔا مَذْكُورًا ﴿١﴾

اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٢﴾

"**1.** İnsanın üzerinden henüz anılan bir şey olmadan çok uzun bir süre muhakkak geçmiştir. **2.** Gerçek şu ki Biz, insanı katışık (döllenmiş) bir nutfeden yarattık. Onu imtihan edeceğiz; bu yüzden kendisini işitir ve görür kıldık."

Yüce Allah, sûrenin ilk iki âyetinde insanın yaratılışı hakkında farklı iki süreçle ilgili çok ilginç bilgiler vermektedir.

a) Sınırı Bilinmeyen Zaman: Dehr

Yüce Allah, insanoğlunun yaratılışı öncesinde, daha anılmaya değer bir varlık olmadan çok uzun süreler geçtiğini hatırlatarak, zamanın insan algısının üstünde bir boyutunun olduğunu ifade etmek istemektedir.

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْـًٔا مَذْكُورًا "İnsanın üzerinden henüz anılan bir şey olmadan, çok uzun bir süre muhakkak geçmiştir." Âyetteki اَتٰى *etâ* fiili "gelmek, geçmek", الْاِنْسَانِ *el-insân* kelimesi "insan, insanoğlu", حِينٌ *hıın* edatı "zaman", الدَّهْرِ *ed-dehr* sözcüğü "çok uzun süre", شَيْـًٔا *şey'* kelimesi "şey," مَذْكُورًا *mezkûr* sözcüğü ise "anılan, hatırlanan" demektir.

1. *Hıın* ve *Dehr* Kelimeleri Ne Demektir?

Ğâşiye 88/1'de açıkladığımız üzere, âyetin başındaki هَلْ *hel* edatının çeşitli anlam ihtimalleri vardır:

a) هَلْ *hel* edatı, soru anlamında kabul edilebilir; ancak kastedilen husus bir cevap beklemek değil, cevabı kendi içinde bulunan bir ifadeyi ortaya koymaktır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "İnsanın üzerinden henüz anılan bir şey olmadan çok uzun bir süre geçti mi?" هَلْ *hel* edatına قد *kad* anlamı da verilebilir. Bu durumda anlam, "İnsanın üzerinden henüz anılan bir şey olmadan çok uzun bir süre muhakkak ki geçmiştir" şeklini alır.

b) Bu âyeti "İnsanın üzerinden, henüz anılan bir şey olmadan çok uzun bir süre geçti, değil mi?" şeklinde de tercüme edebiliriz. Her üç tercüme de aynı noktayı işaret etmektedir.

İnsân sûresinin ilk âyetinde de geçen ve "uzun zaman" anlamına gelen *dehr* kelimesi, İslâm kültüründe çeşitli şekillerde yer almış bir kavramdır.

Âyette yer alan حِينٌ *hın* kelimesi, "başı sonu belli olan süre, uzun zaman" demektir. اَلدَّهْرُ *ed-dehr* ise çok daha geniş bir kapsam ifade ederek, başı-sonu belirlenemeyen, herhangi bir ölçüyle izah edilemeyen, -bir anlamda- kavramlara sıkıştırılamayan bir süreyi ifade eder. Buna göre *dehr*, âlemin yaratılışından son bulacağı zamana kadarki bütün süreyi kapsayan bir kavramdır.[557] *Dehr* kavramı *hın* denilen "zaman"dan farklıdır; çünkü *hın* kelimesi zaman olarak "az veya çok her türlü süre" için kullanılmaktayken, *dehr* deyince "çok uzun bir süre" anlaşılır. Türkçedeki "felek" kelimesi *dehr*in karşılığı olarak kabul edilebilir.[558]

1. Hz. Peygamber'in "dehr" ile ilgili şöyle bir ifadesi vardır: "Dehre sövmeyin; çünkü dehr Allah'tır."[559] Bu hadisin anlamı şöyle yorumlanmıştır: Dehre nispet edilen hayır, şer, iyilik, kötülük vs. şeylerin yapıcısı veya yaratıcısı Allah'tır. Dolayısıyla dehre sövmek -hâşâ- Allah'a sövmek anlamına gelebilir. Bu nedenle dehre sövmemek gerekir.

Bazı âlimler ise, bu kelimenin Allah'a nispetinin *dâhir* olarak, yani "zamanın yaratıcısı" anlamına geldiğini beyan etmektedirler.[560] Bu yaklaşım diğerine göre daha isabetli ve daha anlaşılabilir görünmektedir. Başka bir rivayette ise şu ifadeler yer almaktadır: "Yüce Allah buyurdu ki: Âdemoğlu dehre sövmekle beni incitir. Dehr Benim; işler Benim elimdedir. Geceyi

557 Râğıb el-Isfehânî, Müfredât, s. 319.
558 Süleyman Ateş, Kur'ân Ansiklopedisi, V, 53.
559 Ahmed b. Hanbel, V, 399.
560 Râğıb el-Isfehânî, Müfredât, s. 319-320.

gündüze çeviren Benim."[561] Bu rivayet de diğeriyle yakın bir anlam vermektedir.

2. En'âm sûresinde yer alan şu beyan, dehre sövmemeyle ilgili rivayeti nasıl anlamamız gerektiği noktasında bize ışık tutabilir: "Allah'tan başkalarına yalvaranlara sövmeyin! Yoksa, onlar da bilgisizce Allah'a söverler."[562] Demek ki Yüce Allah, sövgüyü bu kültürden dışlamakta, İslâm'ın küfürle değil, gönülle ilgili kabuller içerdiğini göstermektedir. Dehre sövmemek de bu genel çerçevede ele alınmalıdır.

3. Câsiye 45/24'te yer alan bilgiye göre, Mekkeli inkârcılar hayatı dünyadan ibaret saymakta ve âhirete inanmamaktaydılar. Mekkelilerin bir bölümü âhirete hiç inanmazken,[563] bir bölümünün ise belli-belirsiz zandan oluşan bir inançları vardı.[564] Burada sözü edilenler ise âhirete hiç inanmayanlardır. Onlara göre ölüm ve hayat bu dünya ile ilişkilidir ve sınırlıdır. Çünkü onlar kendilerini sadece dehrin, yani zamanın yok edeceğini kabul etmekteydiler. Buradan bakınca, mutlak anlamda "dehr"e inananların bu inançlarının doğru olduğunu söylemeye imkân yoktur.

Kavramla ilgili bu açıklamaları yaptıktan sonra, şimdi de sûrede geçen asıl konuya dönmek istiyoruz.

11. İnsan Yaratılmadan da Zaman Vardı

a) Âyette kullanılan الْإِنْسَانُ *el-insân* kelimesi, hem ilk insanı, yani insan neslini, insanoğlunu, hem de teker teker bütün insanları ifade etmektedir.[565] Gerçekte de hem ilk insanın elementer geçmişi, hem de her insanın ana rahmine düşmeden ve insan hücresi halini almadan önceki durumu, onun tabiattaki çeşitli maddelerdeki potansiyel varlığını ifade etmektedir. Asıl anlam, ilk insanın yaratılışından önce geçen zamanı ortaya koymak ise de, bunu her insan için düşünmenin de doğru olduğunu belirtmek durumundayız. Böyle olunca, âyetin anlamı daha evrensel bir mesaj halini alır ve ibret alınma noktasında çok daha çarpıcı bir durum ortaya konulmuş olur.

b) İnsanın yaratılış sürecinin çok uzun bir zaman aldığı beyan edilerek, söz konusu sürenin de içinde bulunduğu daha geniş bir sürecin geçmiş

561 Buhârî, Tefsîr Sûre 45; Edeb, 101; Tevhîd, 35; Müslim, Elfâz, 2-4; Ebû Dâvûd, Edeb, 169; İbn Hanbel, II, 238, 272.
562 En'âm 6/108.
563 Yûnus 10/7, 15; Câsiye 45/32; Necm 53/27.
564 Kehf 18/32; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.
565 Yazır, age., VIII, 453.

olduğu ifade edilmektedir. İnsanın yaratılış sürecinden önce de zamanın var olduğu, bu çok uzun süreçte insanın yaratılışını ifade eden zamanın diğerine göre daha kısa olduğu anlaşılmaktadır.

İnsanın varlık haline getiriliş süresi hakkında حِينٌ *hıın* kelimesini izah bağlamında, bazı âlimlerimiz 40 gün, 40 yıl, 60 yıl, 120 yıl gibi zaman dilimlerini kullanmışlardır. Hatta insanın çamur, pişmiş çamur, balçık hallerinin her birinin 40'ar yıl olduğu, toplam sürenin de 120 yıl olduğu belirtilmektedir.[566] Hâlbuki insanın yaratılış yeri ve zamanı hakkında âyette böyle bir belirleme yapılmadığı için, söz konusu süreyi belli bir zaman dilimiyle ifade etmek durumunda değiliz.

111. "Hatırlanabilir Olmamak" Ne Demektir?

Âyetteki, لَمْ يَكُنْ شَيْـًٔا مَذْكُورًا "Anılan bir şey değildi" ifadesi konuya çok ilginç boyutlar kazandırmaktadır. İnsanın anılan veya hatırlanabilen bir varlık olmaması, onun beden ve ruh birlikteliği sağlanmış şekilde henüz tam insan olmadan önceki durumunu ortaya koymaktadır. Sanıldığı gibi insanoğlu bir anda yaratılmış veya yaratılışında bir süreç yaşanmamış değildir. Bir sonraki âyette yer alan *nutfe-i emşâc,* yani "döllenmiş yumurta" ifadesi onun "biyolojik" ilk halini anlattığına göre, demek ki bundan öncesinde de bazı aşamalar yaşanmıştır.

a) Taarık 86/5-7 ve 'Abese 80/18-19. âyetlerin tefsirinde genişçe izah ettiğimiz üzere, insanın biyolojik ilk hücre aşamasından önce bir de "elementer" geçmişi vardır. Henüz canlı bir hücre halini almadan, insan hücrelerinin oluşum safhalarını hazırlayan su, toprak, çamur gibi aşamalar onun bu geçmişini haber vermektedir. İşte "anılan bir şey olmadan" ifadesi, insanoğlunun bu aşamalarını bizlere anlatmaktadır.

"Anılan" veya "hatırlanan" olmamak, onun hiçbir şekilde var olmadığı anlamına gelmemektedir. Zaten âyette "insan hiçbir şey değildi" denmemekte, "anılan bir şey olmadığı" ifade edilmektedir. Burada, tam anlamıyla bilinemeyen ve insan diye isimlendirilmeye müsait olmayan aşamaların yaşandığı vurgulanmaktadır. Bu aşamalar arasında hiçbir şekilde başka ara varlıkların bulunması söz konusu bile değildir.

İddia edildiği gibi türler arası bir evrim zannının, Kur'ân'dan alabilecek hiçbir referansı yoktur. Çünkü "su"dan yaratılış canlı hayatın ve dola-

566 Semerkandî, age., III, 525; Taberî, age., XXIX, 202; Râzî, age., XXX, 235; Kurtubî, age., XIX, 78.

yısıyla insanın yaratılışının ilk aşamasıdır.[567] Bu aşamada insan için özellikle "insan türü" anlamına gelen *beşer* kelimesi kullanılmaktadır.[568] Dolayısıyla ara canlılar hiçbir şekilde söz konusu edilmemekte, insanın ilk yaratılış aşamasındaki haline "beşer" adı verilmektedir. İnsân sûresinin yorumunu yapmakta olduğumuz ilk âyetinin mesajından, "ilk insan nesline ait ilk hücrenin oluşum aşaması"nın yaşandığı anlaşılmaktadır. İkinci âyetin de desteğiyle bu âyette hatırlatılan husus öncelikle budur.

b) Buraya kadar söylediklerimiz, ilk insanın yaratılışı öncesindeki süreciyle ilgilidir. Bu âyeti her insan için de düşünmek mümkündür. İnsanın erkek spermi ile kadın yumurtasının birleşimi demek olan "zigot" hali onun biyolojik ilk safhasını oluşturmaktadır. Her insanın bu ilk hücre haline gelmesini sağlayan uzunca bir geçmişi vardır. İnsan hücrelerinin erkek ve kadında oluşabilmesi için tabiattaki çeşitli besinler, mineraller vs maddelerde yaşadığı bir süreç vardır. İşte bu sürecin her insan için ne kadar olduğu veya ne kadar gerilere gittiği bilinmemektedir.

Böyle olunca, "insan" diye anılmadan önce insanın üzerinden çok uzun sürelerin geçtiğini söylemek çok isabetli bir ifadedir. Buna göre, âyetin sadece ilk insan türüyle değil, bütünüyle her insan ile ilgisi ortaya konulmuş olur ve âyetin mesajının güne ve güncele getirilmesi sağlanır.

b) *Nutfe-i Emşâc* Nedir?

Sûrenin ikinci âyetinde insanın ana rahmindeki yaratılışı hakkında çok kısa bir bilgi verilmektedir. Önceki âyet insanın canlı haline gelmeden önceki halini haber vermişti. Şimdi ise ilk hücre aşaması hakkında bilgi vermektedir.

اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍۗ "Biz, insanı katışık (döllenmiş) bir nutfeden yarattık." Âyetteki خَلَقْنَا *halaknâ* fiili "yaratmak", الْاِنْسَانَ *el-insân* kelimesi "insan, insanoğlu", نُطْفَةٍ *nutfe* sözcüğü "saf su, damla, katre, meni, erkek hücresi, hücre, zigot", اَمْشَاجٍ *emşâc* kelimesi ise "katışık, döllenmiş, karışmış" demektir.

1. İnsanı Yüce Allah Yaratmıştır

a) İnsanın yaratılışının işlendiği âyetlerde Yüce Allah'ın kullandığı kelimelerden biri خَلَقْنَا *halaknâ/haleka* fiilidir. Bu fiil, genel olarak "yoktan var

567 Enbiyâ 21/30.
568 Hıcr 15/28; Furkaan 25/54; Sâd 38/71.

etme" değil de, daha önce yine Yüce Allah tarafından yaratılmış olan bir şeyden bir başka şeyi yaratmak, bir anlamda "geliştirmek, dönüştürmek" demektir.

Âyetin başındaki اِنَّا *innâ* ifadesi[569] ile خَلَقْنَا *halaknâ* "Biz yarattık" fiilinin kullanım kalıbı, yaratma işleminin Yüce Allah tarafından gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. İnsan kendiliğinden veya doğal bir süreç halinde değil de, yüce bir kudret tarafından yaratılmıştır. Bu yüzden âyetteki vurgular şu gerçeği göz ardı etmemeyi gerektirmektedir: "İnsanı başkası değil, bizzat Biz yarattık; insan kendiliğinden de var olmuş değildir; onun var edicisi de elbette Biz'iz."

b) Burada sözü edilen "insanın yaratılması" olayı, bütün insanları içermektedir ve âyette hem ilk insanı, hem de bütün insanları kapsayan bir mesaj yer almaktadır. Kur'ân'da pek çok âyette dile getirilen ve yaratılışın ilk canlı kaynağı olarak ifade edilen *nefs-i vâhıde* de bu ilk cevheri ifade etmektedir. Demek ki ilk insan da diğer insanlar da hücreden yaratılmıştır. Durum böyle olunca, maksadın içerisinde Hz. Âdem'in de eşinin de diğer ilk insan neslinin de bulunduğunu söylemek durumundayız. Hatta Hz. İsa'nın annesinin vücudunda bulunan iki tür hücre gereği, bu ifadenin onu da içerdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.[570]

11. İnsan Döllenmiş Yumurtadan Yaratılmıştır

a) نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ *Nutfe-i emşâc* tamlaması hakkında çeşitli kanaatler ileri sürülmüştür. Öncelikle tamlamada yer alan iki kelimeyi ayrı ayrı kısaca tanıtmak istiyoruz.

1. نُطْفَة *nutfe* kelimesi "saf su, damla, katre, meni, erkek hücresi, hücre"[571] anlamlarına gelmektedir. Güncel ve bilimsel ifadeyle buna "zigot" denmektedir. Kıyâmet 75/37. âyet dikkate alındığında, *nutfe* kelimesinin sadece "meni" anlamına alınmasının doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Bu kelime bir başka kelimeyle birlikte insanın ilk hücresi anlamına alınmalıdır. Çünkü erkekten gelen her sperm insana dönüşmemekte, sadece bir tanesi döllenmektedir. Bu durumda âyetteki اَمْشَاجٍ *emşâc* kelimesi çok önemli bir konum

569 Kur'ân'da "Biz" ifadesi kullanılmasının muhtemel gerekçeleri hakkında bu sûrenin 23. âyetinin tefsîrinde de geniş açıklama yapacağız.
570 Hz. Meryem'in mucize yaratılışı hakkında geniş bir çalışmamız için bkz. Okuyan, "Kur'ân'da Hz. Meryem Mucizesi," Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2005, sayı: XVI, ss. 129-157.
571 Isfehânî, age., s. 811.

arz etmektedir. *Emşâc* "karışık, katışık" gibi anlamlara gelmektedir.[572] Güncel ve bilimsel ifadeyle buna "döllenmiş, aşılanmış" anlamını vermek de mümkündür. Kur'ân'da insanın yaratılışından söz eden âyetlerdeki *nutfe* kavramını işte bu kelimeyle oluşturulan tamlama doğrultusunda anlamak gerekmektedir.

2. Bazıları, karışık *nutfe* ifadesini Taarık 86/7. âyetle izah ederek, bunu erkek ve kadın hücrelerinin karışması veya buluşması olarak yorumlamışlardır.[573] İlk bakışta doğru gibi görünen bu yaklaşım, mesaj olarak doğru olsa da konunun Taarık sûresiyle ilişkilendirilmesi bakımından hatalıdır. İlgili âyetlerde geniş bir şekilde açıkladığımız gibi, Taarık sûresinde ana rahminde hücrelerin buluşması değil, hücrelerin ilk yaratılma yeri mucizevî bir şekilde ortaya konulmaktadır. Orada ele alınan konu, üreme hücrelerinin buluşması ile ilgili değildir; aksine, hücrelerin embriyodaki ilk yaratılış yerini göstermektir.

3. Bazı âlimlere göre *nutfe-i emşâc,* bir cismin bir halden başka bir hale, bir sıfattan başka bir sıfata dönüşümü demektir.[574] Buna göre bu ilk hücre çeşitli renklere, süreçlere ve kabiliyetlere sahip kılınacak şekilde programlanmış bir karışımı ifade eder. Esasında insan için ilk hücre demek, onun potansiyel olarak bütün özelliklerini bünyesinde bulundurması demektir. Günümüzde genlerle ilgili yapılan çalışmalar ve insanların gen haritalarının çıkartılması, en küçük bir insan ceninînde, hatta ilk hücrede bile bu özelliklerin planlı bir şekilde yerleştirildiğini ispatlamaktadır.

b) İlk insan hücresi anlamında Kur'ân'da *nefs-i vâhıde* tamlaması da kullanılmaktadır.[575] İlk insan için maksadın ilk can, ilk canlı, ilk cevher olduğunu ifade ederek, bunun diğer insanlar için de ilk hücre olduğunu belirtmek durumundayız. Güncel ve bilimsel ifadeyle hem *nefs-i vâhıde*nin, hem de *nutfe-i emşâc*ın ilk hücre anlamında "zigot" olarak yorumlanmasında herhangi bir sakınca görmemekteyiz.

Sûrenin ilk âyetinde, ilk insanın yaratılmasından ve hatırlanabilir bir şey olmasından önce, çok uzun süre geçtiği beyan edilmişti. Biz o süreç için insanın "elementer geçmişi" ifadesini kullanmıştık. Bu âyette ise insanın "embriyolojik veya biyolojik" ilk safhasının ele alındığı kanaatindeyiz. Bu bakış açısına göre, İnsân sûresinin ilk iki âyetinde insanın yaratılış süreci-

572 Isfehânî, age., s. 769.
573 Taberî, age., XXIX, 202-203; Semerkandî, age., III, 526.
574 Zemahşerî, age., IV, 654; Râzî, age., XXX, 236.
575 Nisâ 4/1; En'âm 6/98; A'râf 7/189; Zümer 39/6.

nin özetlendiği söylenebilir. Genel ve çok kısa olan söz konusu bu iki bilginin içini ise farklı âyetlerdeki mesajlarla doldurmak gerekir ki Kur'ân'ın bu konuya bakışı net bir şekilde ortaya konulmuş olsun.

c) İnsanın Yaratılış Gayesi

Yüce Allah, insanın yaratılış sürecinden kısaca söz ettikten sonra, sözü bu yaratılışın amacına getirmektedir. Yaratılışın ve amacının çok kısa olan bir âyette yer alması yaratılışın anlam ve amaçtan yoksun olmadığını göstermektedir.

نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا "Onu imtihan edeceğiz; bu yüzden kendisini işitir ve görür kıldık." Âyetteki نَبْتَلِي *nebtelî* fiili "imtihan etmek, sınava tâbi tutmak", جَعَلْنَا *ce'alnâ* fiili "kılmak, şekillendirmek, yapmak", سَمِيعًا *semî'* kelimesi "işiten", بَصِيرًا *basîr* sözcüğü ise "gören" demektir.

1. İnsan İmtihan Edilmek İçin Yaratılmıştır

"İmtihan etmek" anlamındaki نَبْتَلِيهِ *nebtelîhi* ifadesinin cümledeki durumu çeşitli şekillerde yorumlanmıştır.

a) Bazı âlimler نَبْتَلِيهِ *nebtelîhi* cümlesini önceki cümleyle ilişkilendirmişler ve yaratılışın gayesinin imtihan olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Biz, insanı deneyeceğimiz için onu döllenmiş yumurtadan yarattık." Esasında bu yaklaşımın Kur'ân'dan destekleri vardır. Nitekim Mülk sûresinde şu ifade yer almaktadır: "Sizden hanginizin daha güzel davranacağını denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur."[576] Demek ki, hayatın ve ölümün var ediliş gayesi insanın imtihan edilmesidir. Bütün kâinatın yaratılış gayesinin insanın imtihanı olduğunu ifade eden başka âyetler de vardır.[577]

İnsanoğlu abes olsun diye yaratılmamıştır[578] ve dünyada başıboş bırakılmadığı gibi âhirette de başıboşluğa terk edilmeyecektir.[579] Üstelik insanoğlu sadece "inandım" demekle de salıverilmeyecektir; niteliği ve şartları farklı olsa da önceki milletler gibi mutlak surette çeşitli sınavlara tâbi

576 Mülk 67/2.
577 Hûd 11/7.
578 Mü'minûn 23/115.
579 Kıyâmet 75/36.

tutulacaktır.[580] İmanda, ahlâkta ve davranışlarda yanlış, bozuk, eksik ve çirkin olan her şey, yerini doğru, sağlam ve iyi olana terk edinceye kadar bu değişim devam ettirilecektir.[581] Ayrıca, "Ben cinleri ve insanları sadece Bana kulluk yapsınlar diye yarattım"[582] âyetinin verdiği anlam ile önceki mesajlar arasında paralellikler vardır.

Yorumunu yaptığımız bu âyetin açık ifadesine göre, insanın yaratılış amacı "imtihan"dır. İmtihan "sebep", yaratmak ise "sonuç"tur. Bu gerçekle çelişmeyecek şekilde, fakat öncekilerin tersi olarak yaratmayı "sebep", imtihanı ise "sonuç" olarak kabul etmek de mümkündür. Her iki durumda da imtihan, yaratılışla ilişkili bir konum arz etmektedir.[583]

b) Bazı âlimlerimiz ise âyetteki نَبْتَلِيهِ *nebtelîhi* ifadesini, önceki cümle ile değil de kendisinden sonraki cümle ile ilişkilendirmektedir. Buna göre bir "takdim-tehir" var kabul edilir. Elbette bu ifadede, âyetlerin dizilişinde bir hatadan söz edilmemektedir; sadece anlamın öne çekilmesi veya tercümenin öyle yapılması gerektiği kast edilmiş olmaktadır. Bu durumda نَبْتَلِيهِ *nebtelîhi* "Onu imtihan edeceğiz" ifadesini "sebep", devamında gelen فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا "Bu yüzden, kendisini işitir ve görür kıldık" ifadesini ise "sonuç" olarak kabul etmişlerdir.

Bu tercih doğrultusunda iki cümlenin anlamı şöyle verilebilir: "İnsanı imtihan edeceğimiz için onu işiten ve gören bir varlık yaptık." Buna göre, son cümlenin başındaki *fâ* edatı, "Bu yüzden, bu nedenle, bu amaç doğrultusunda" şeklinde sonuç bildiren bir edat olarak anlamlandırılmaktadır. Ayrıca نَبْتَلِيهِ *nebtelîhi* ifadesinin başında da "neden, gerekçe" bildiren bir *lâm* edatı var kabul edilir.[584]

c) Bu iki ihtimalin dışında, فَجَعَلْنَاهُ *fe ce'alnâhü* ifadesinin başındaki *fâ* edatına "atıf" anlamı verenler de vardır. Buna göre anlam şöyle olur: "Sınava tâbi tutmayı (diledik) ve ardından ona işitme ve görme yeteneği verdik."[585] Bu tercihte de asıl anlam gözetilmiş ve âyetlerde anlatılmak istenenler sebep-sonuç ilişkisi biçiminde değil de sıralama halinde ele alınmış demektir.

580 'Ankebût 29/2-3.
581 Âl-i İmrân 3/179.
582 Zâriyât 51/56.
583 Zemahşerî, age., IV, 654; Râzî, age., XXX, 237.
584 Taberî, age., XXX, 205; Zemahşerî, age., IV, 654; Râzî, age., XXX, 237; Kurtubî, age., XIX, 79.
585 İslâmoğlu, age., s. 1201.

نَبْتَلِيهِ *nebtelîhi* ifadesini ister önceki cümleyle, isterse devamında gelen ifadeyle ilişkilendirelim ya da onlarla ilişkilendirmeyip bağımsız bir cümle gibi kabul edelim, her üç durumda da insanın yaratılış gayesinin imtihan olduğu vurgulanmaktadır. Bu yüzden, imtihanı hakkıyla verebilecek bir şekilde donanımlı hale getirildiği de âyetlerde ifade edilmiştir.

11. İnsanın İşiten ve Gören Oluşu Ne Demektir?

İnsanoğlunun سَمِيعًا *semî'* "işiten" ve بَصِيرًا *basîr* "gören" olarak şekillendirilmesi, hem biyolojik veya organik olarak bu iki duyu ile yaratıldığını ortaya koymaktadır, hem de gerçeği görüp anlamak şeklinde manevî bir yapıyı ifade etmektedir.

a) Şüphesiz, Yüce Allah insanı sadece gören ve işiten bir varlık olarak yaratmış değildir. Burada "parçayı anarak bütünü kast etme kuralı" gereği, bütün duyu organları kastedilmiş olmalıdır. Nitekim İsrâ 17/36 ve Secde 32/9'da, *sem'* "duymak/kulak" ve *besar/ebsâr* "görmek/göz/gözler"e ilave olarak, *ef'ide* yani "kalplere, duygu ve düşünce yeteneklerine" de yer verilmektedir. Eğer mesele sadece organik yaratılıştan ibaret olsaydı, tıpkı Beled 90/8-10'da olduğu gibi *'ayneyn* "iki göz", *lisân* "dil" ve *şefeteyn* "iki dudak" gibi ifadeler de kullanılırdı.

b) Organların yaratılış gayesi, insanın imtihana muhatap oluşudur. Nitekim A'râf 7/179'da kalpleriyle gerçeği anlamayan, gözleriyle Kur'ân nurunu görmeyen ve kulaklarıyla hakikati işitmeyenlerden söz edilmekte ve yaşayacakları âkıbetin felâketine dikkat çekilmektedir. Bu âyette *kulûb* "kalpler", *a'yün* "gözler" ve *âzân* "kulaklar" anlamlarındaki kelimeler kullanılarak, hem organik özellikler, hem de onların hakikate karşı işlevleri dile getirilmektedir.

Diğer taraftan Furkaan 25/44'te insanların çoğunun, kalpleri ve kulakları olmasına rağmen gerçeği görmezlikten geldikleri ifade edilerek, onların da diğer canlılar gibi hatta daha düşük bir düzeyde oldukları belirtilip, asıl maksadın organik değil manevî olduğu ortaya konulmaktadır. Dahası, Hacc 22/46'da gözlerin kör olmayacağı, ancak göğüslerdeki kalplerin körleşeceği açıkça belirtilmektedir. "Ey Peygamber, sağıra işittirebilir ya da köre, yani açıkça derin bir sapıklığa gömülüp orada karar kılan birine doğru yolu gösterebilir misin?"[586] Demek ki Kur'ân, organik olarak duymayana veya

586 Zuhruf 43/40.

görmeyene "sağır ve kör" dememekte, bunu gerçeğin anlaşılması ile ilişkilendirmektedir.

c) Bütün bu âyetler bağlamında düşünüldüğünde, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de konuyla ilgili diğer âyetlerde de insanın gören ve duyan bir varlık olarak yaratılmasının, hakikati görme ve duyma anlamında olduğunu ifade etmek durumundayız. İnsan imtihan için yaratılmıştır. Bunun sonucu olarak da gerçeği görebilecek, işitebilecek ve anlayabilecek şekilde donanımlı bir hale getirilmiştir.

111. Âhiretteki Körlük Ne Anlama Gelmektedir?

a) Gerçeklere karşı dünya hayatında kör davrananlar, âhirette de nimetlere ve huzura karşı kör kalacak, onları görüp nimetlerden yararlanamayacaklardır.[587] Bu durum, şüphesiz ki onların cehennemi görmelerine engel olmayacaktır; çünkü cehennemin görülmesi de cezanın bir parçası olacaktır. Hatta dünya hayatında ilâhî gerçeklere sırtını dönenler, onlar yokmuş gibi davrananlar ve bu hakikatlere karşı kör ve sağır kalanlar mahşerde kör olarak diriltilince "Yâ Rabbi, ben dünyadayken görüyordum, şimdi beni niye kör olarak dirilttin?" diye soracaklardır. Ardından şu cevabı alacaklardır: "Evet, haklısın (dünyada organik olarak görüyordun; ancak) sana âyetlerimiz geldi ve sen onları (görmezlikten gelerek) unuttun, şimdi sen de bu şekilde unutulacaksın."[588]

İsrâ 17/97'de de vurgulandığı üzere, dünya hayatında Allah'ın kitabına karşı kör ve sağır davrananlar, bunun karşılığında mahşerde derin mahrumiyetler yaşayacaklardır. Bu mahrumiyetin nasıllığını ortaya koymada ufuk açıcı olan iki âyeti daha hatırlamakta yarar vardır. "Cehennemlikler cennetliklere şöyle seslenecekler: 'Üzerimize bir parça su dökün ya da Allah'ın size bahşettiği rızıklardan (bize de verin).' Cennetlikler şöyle diyecekler: Unutmayın, Allah inkâr edenleri her ikisinden de mahrum bırakmıştır ki, onlar dinlerini oyun ve eğlenceye çevirip dünya hayatının albenisine kananlardır. Onlar nasıl bu Hesap Günü'nün gelip çatacağını unuttular ve mesajlarımızı inkâr ettilerse, Biz de bugün onları unutulmaya terk edeceğiz."[589]

b) Âhiretteki körlüğün organik olmayacağını belirtmeliyiz. Kehf 18/53'te şu ifade yer almaktadır: "Suçlular ateşi gördüklerinde, artık içine

587 İsrâ 17/72.
588 Tâhâ 20/124-126.
589 A'râf 7/50-51.

düşeceklerini iyice anladılar; fakat ondan kaçacak bir yer bulamadılar." Burada sözü edilen "ateş" cehennem ateşidir ve suçluların onu görecekleri beyan edilmektedir. Ayrıca Nâzi'ât 79/36'da "Gör(mesi gerek)enler için cehennem ortaya çıkartılacaktır" buyrulmaktadır. İlgili âyette yer alan *limen yerâ* ifadesi ise "görebilen kişi için" demektir. Yani "cehennemi görmeleri gerekenler" anlamına gelmektedir. Çünkü cehennemin gösterilmesi işlemi de esasında bir çeşit azaptır. Atılacağı yeri görerek yargılanacak kişinin çekeceği bu derin mahcubiyet, yaşanacakların dehşetini ortaya koymaktadır. Yargılama esnasında cehennemin görüleceği gerçeği Tekâsür 102/7'de de çok açık bir şekilde belirtilmektedir.

c) Enbiyâ 21/101-102. âyetler gereği, ödülle buluşturulacak insanlar cehennemden uzak tutulacak ve onun uğultusunu bile duymayacaklardır. Bu nedenle, cehennemi görecek kişilerin zaten cehennemlik olduğunu söylemek durumundayız. Şu'arâ' 26/90-91. âyetler bu hususu açıkça ortaya koymaktadır: "Cennet muttakîlere yaklaştırılacak, cehennem ise azgınlar için ortaya çıkartılacaktır." İşte burada, cehennemin kimler için ortaya çıkartılacağı açıkça beyan edilmiş olmaktadır.

Bütün bu âyetleri dikkate alarak şunu söyleyebiliriz: Âhiretteki körlük, organik olacaksa ya geçici olacaktır ya da nimetlerden ve huzur içerisinde yaşamaktan mahrumiyet şeklinde gerçekleşecektir, dünyadaki gibi organik olmayacaktır. Gerçeği sadece Yüce Allah bilir.

3-6. ÂYETLER:

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴿٣﴾

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا ﴿٤﴾

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾

"**3.** Muhakkak ki, insanoğluna yolu gösteren Biziz. Ya şükredici olur; ya da nankör. **4.** Biz, inkâr edenler için (âhirette) zincirler, halkalar ve alevli bir ateş hazırladık. **5.** İyiler ise, (Cennet'te) kâfûr katılmış bir kadehten içeceklerdir. **6.** (Kâfûr,) Allah'ın has kullarının içecekleri ve akıttıkça akıtacakları bir pınardır."

Yüce Allah, insanın insan şeklinde yaratılıp hatırlanabilir bir şey olmadan önce üzerinden çok uzun süre geçtiğini belirtmişti. Ardından, yaratılış gayesinin imtihan olduğunu ifade ettikten sonra, hakikat yoluna karşı insanlığın iki temel gruba ayrıldığını beyan etmektedir: "Kötülüğü tercih edenler veya iyilikten yana olanlar." Bunların âkıbetleri hakkında bu sûrede çeşitli açıklamalar yapılmaktadır.

a) Hakikat Yolu

İnsân sûresinin üçüncü âyetinde insanlara gerçeğin yolunun gösterildiği ifade edilerek, buna karşı takınılan iki zıt tavır gündeme getirilmektedir.

1. Yol Gösterici Sadece Yüce Allah'tır

اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ "Muhakkak ki, insanoğluna yolu gösteren Biziz." Âyetteki اِنَّا *innâ* ifadesi "muhakkak ki Biz", هَدَيْنَا *hedeynâ* fiili "rehberlik yapmak, yol göstermek", السَّبِيلَ *es-sebîl* kelimesi ise "yol, gerçeğin yolu" demektir.

*** Hidâyet Ne Demektir?**

H-d-y kökünden türetilen *hidâyet* kelimesi, "yol göstermek, eriştirmek, rehberlik yapmak" gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca "bir varlığın, ne için yaratılmışsa o uğurda varlığını sürdürmesi" de hidayet kavramının kapsamındadır.

A'lâ 87/3'te de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, hidâyet, "varlıkların yaratılış amacına uygun bir şekilde programlanması" demektir. A'lâ 87/2'deki *sevvâ*, yani "tesviye"nin bir adım ilerisi olarak düşünülürse hidâyet, "bir varlığın hangi şey için yaratılmışsa uygun bir donanıma sahip kılınıp ona yönlendirilmesi" olarak algılanmalıdır. Rüzgârın hidayeti, esmesi veya bulut yoğurması vs.dir; suyun ve yağmurun hidayeti, akması, yağması vs.dir; güneşinki ışık ve ısı vermesi vs.dir; ayınki güneşi takip etmesi ve insanların hesaplarına öncülüğü vs.dir. Toprağın hidayeti, içindekileri örtmesi, bitki bitirmesi vs.dir; hayvanın hidâyeti, otlaması ve insanın hizmetine sunulmasıdır; insanınki ise adına "fıtrat" denen ilâhî programa uygun olarak tevhid dairesinde Allah'a kul olmasıdır.

Şu husus bilinmelidir ki, bütün yaratılmışların mutlak surette bir yaratılış amacı vardır. İşte Kur'ân bu amaca "onların hidayeti" demektedir. Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'a Firavun'un yöneltiği, "Sizin Rabbiniz kimmiş!" şek-

lindeki alaycı soruya Hz. Mûsâ şu cevabı vermiştir: "Bizim Rabbimiz, her şeye yaratılışını veren ve onu yaratılış amacına uygun yönlendirendir."[590] İşte buradaki *hidâyet* kelimesi, tüm varlıkları çepeçevre kuşatan ve hepsinin bir yaratılış amacının bulunduğunu ortaya koyan bir anlamdadır.

Yüce Allah'ın yaratmasında herhangi bir uygunsuzluk, boşunalık, oyun, eğlence ve abes olmadığı gibi amaçsızlık da kesinlikle yoktur. İlâhî sistem, anlam ve amaç üstüne programlanmıştır. İşte, hidayet etmek "yaratılış hedefini göstermek" demektir. Her mahlûkun bir var ediliş gerekçesi vardır. Canlı-cansız çevremizde görebildiğimiz veya göremediğimiz, bildiğimiz ya da bilemediğimiz ne kadar mahlûk varsa hepsinin mutlak surette bir yaratılış amacı vardır. Pek çok âyette olduğu gibi Dühân 44/38-39'da da bu gerçek şöyle ifade edilmektedir: "Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındaki varlıkları oyun olsun diye yaratmadık. Onları bir amaç uğruna yarattık, ancak insanların çoğu bu gerçeği bilmiyorlar." Demek ki, yaratılmışların elbette bir yaratılış amacı vardır. İradeli-iradesiz her yaratık, büyük düzenin birer parçası olarak, varlıklar âleminde görev yapmaktadır. Bu varlıkları ve yaratılış gayelerini insanların bilmek istememesi ve buna uygun davranmaması ise sonucu asla değiştirmez.

*** Hidâyet Etmek Kimin İşidir?**

İnsân sûresinin 3. âyetinin ilk cümlesinde Yüce Allah, yol göstericinin yani hidayet edicinin sadece Kendisi olduğunu beyan etmektedir. Kur'ân'da *h-d-y* kökünden kelimeler incelendiğinde, hidâyet etmenin farklı anlamlarda, farklı varlıklara nispet edildiği görülmektedir. Bu anlamları ve muhataplarını şöyle özetleyebiliriz:

1. Hidâyet, "rehberlik yapmak, yol göstermek" anlamlarında Hz. İbrâhim'e,[591] Hz. Dâvûd'a,[592] Hz. Mûsâ'ya,[593] İsrailoğullarından mümin bir kişiye[594] ve yine İsrailoğullarından mümin bir topluluğa,[595] onların önderlerine,[596] bütün peygamberlere,[597] Hz. Muhammed'e[598] ve çeşitli ibret-

590 Tâhâ 20/49-50.
591 Meryem 19/43.
592 Sâd 38/22.
593 Nâzi'ât 79/19.
594 Mü'min 40/29, 38.
595 A'râf 7/159; 181.
596 Secde 32/24.
597 Enbiyâ 21/73.
598 Bakara 2/272; Yûnus 10/43; Ra'd 13/7; Neml 27/81; Kasas 28/56; Rûm 30/53; Şûrâ 42/52; Zuhruf 43/40; Teğâbün 64/6.

lik olaylara[599] nispet edilmektedir. Bu âyetlerde sözü edilen rehberlikte, rehberlik yapılacak konunun esasları rehberlik yapanlar tarafından belirlenmemekte, sadece Yüce Allah'ın öğrettiği esaslar insanlara ulaştırılmaktadır.

2. Hidâyet "konu hakkında bilgi vermek" anlamında vahye, yani Kitâb'a/Tevrât'a[600] ve Kur'ân'a[601] da nispet edilmektedir. Burada da konu, öncekiyle aynıdır ve hidâyete dair Yüce Allah tarafından belirlenen bilgilere kaynaklık söz konusudur.

3. Hidâyet etmek "sebep olmak" anlamında Şeytan'la[602] da ilişkilendirilmektedir. Şüphesiz bu durum, muhatapların yoldan çıkmasına neden olmak şeklinde hidâyetin terim anlamına zıt bir mana oluşturmaktadır.

Bu örnekler dışında kalan pek çok âyette hidâyet etmek fiili bütünüyle Yüce Allah'a ait olarak kullanılmaktadır. Şimdi bu konudaki bazı âyetleri inceleyelim.

1. "Doğru yolu göstermek sadece Bize aittir."[603] Âyete "Bize düşen, doğru yolu göstermektir" şeklinde de anlam verilebilir. Bu âyet Nahl 16/9'da belirtilen "Yolun doğrusunu göstermek sadece Allah'a aittir" ifadesiyle örtüşmektedir. Burada anlatılmak istenen husus, doğrunun ve doğru yolun göstericiliğinin Yüce Allah'a ait olduğunu vurgulamaktır.

Âyette bir de "hasr" denen vurgulu ifade tercih edilmekte ve Yüce Allah'ın dışında hiçbir varlığın doğru yolu gösteremeyeceğine dikkat çekilmektedir. Doğru yol sınırlarını ve esaslarını Yüce Allah'ın belirlediği yoldur. İnsanları hakikate götüren yolu göstermek, hakkı ve doğruyu ortaya koymak, peygamber göndermek, kitap indirmek ve deliller ileri sürmek elbette sadece Yüce Allah'a ait birer hakikattir.[604]

Yüce Allah, hidayete erdirme alanına başkalarını sokmamakta, insanların hidayete erdirilmesi işleminde peygamberleri bile devre dışı bırakmaktadır.[605] Şûrâ 42/52'de de belirtildiği gibi bir peygamber sadece doğru yolu gösterir; hidayet konusundaki görevi ve etkinliği bununla biter.

599 Tâhâ 20/128; Secde 32/26.
600 Ahkaaf 46/30.
601 Bakara 2/2; İsrâ 17/9; Sebe' 34/6; Cinn 72/2.
602 Hacc 22/4.
603 Leyl 92/12.
604 Yazır, age., IX, 261.
605 Bakara 2/272; Kasas 28/56.

11. "Ona açık açık iki yolu da gösterdik."[606] "Göstermek, iletmek, hidayet etmek" anlamlarına gelen *hedeynâ* kelimesi Beled 90/10'da *en-necdeyn* kelimesiyle birlikte kullanılmaktadır. "Yükseklik, yücelik" anlamına gelen *en-necd*in tesniyesi olan *en-necdeyn,* "yüksek iki tümsek yer, iki gaye, iki yol" anlamlarına gelmektedir. Bunun "hayır ve şer yolu", "iyilik ve kötülük", "doğru ve yanlış", "hak ve bâtıl", "karanlık ve aydınlık" gibi iki farklı ve birbirine zıt şeyi ifade ettiğini söylemek mümkündür.

Fıtrat yapısına uygun olan her şey insana verilmiş, peşinden ona sorumluluk yüklenmiştir. Çünkü liman olmadan gemi, pist olmadan uçak anlamsızdır. Yüce Allah insana, sorumluluğunu yerine getirebilsin diye, ihtiyaçlarını karşılama yeteneği vermiş, sonunda ona iki tane de yol göstermiştir. Yorumunu yaptığımız İnsân sûresi 3. âyette hidayete konu edilen şey *es-sebîl,* yani "yol", Beled 90/10'da ise en-*necdeyn* yani "iki yol" olarak yer almaktadır. Beled sûresindeki iki yoldan biri, işte İnsân 3'teki "hakikat yolu"dur.

İnsana iki yol gösterilmesinin asıl amacının imtihan olduğu açık bir gerçektir. Nitekim İnsân sûresinin 2. âyetinde bu husus ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştı.

11. Kul İsterse Mümin Olur, İsterse Kâfir

اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا "Ya şükredici olur; ya da nankör." Âyetteki شَاكِرًا *şâkir* kelimesi "şükreden, mümin", كَفُورًا *kefûr* sözcüğü ise "çok nankör, kâfir" demektir.

a) Bu âyet, insan hürriyetine dair Kur'ân'da yer verilen en açık mesajlardan birine sahiptir. Yüce Allah, insanın yaratılış gayesine değindikten ve yol göstericinin de sadece Kendisi olduğunu belirttikten sonra, kararın insana bırakıldığını beyan etmektedir. Artık insanoğlu bu yoldan istifade etme veya etmeme konusunda tam bir hürriyete sahip kılınmıştır. İsterse hidâyet yolunu takip eder ve böylece şükredici mümin olur, isterse hakikate sırtını döner ve nankörlüğü tercih edip nankör olur.

Müzzemmil 73/19, Müddessir 74/54-56 ve İnsân 76/29-30'da Kur'ân'ın bir öğüt ve hatırlatma olduğu belirtilerek dileyenin ondan yararlanabileceği, böylece Yüce Allah'ın insanlardan istediği şekilde öğüt almış olacağı beyan edilmektedir. Tekvîr 81/27-29'da Kur'ân'ın istikamet sahibi olmak is-

606 Beled 90/10.

teyen herkes için bir hatırlatma olduğu ve bu şekilde yolunu tutturanların, zaten Yüce Allah'ın onlardan istediğini dilemiş olacakları belirtilmektedir.

b) Yüce Allah'ın insanlardan neyi istediğinin cevabı, peygamberler ve kitaplar göndermesiyle açıkça ortadadır. Gerekçe "insanların doğru yolu bulması, böylece hem dünyada hem de âhirette mutlu yaşamalarının sağlanması"dır. Zümer 39/7'de şu ifadeler yer almaktadır: "Siz eğer Allah'ı inkâr eder, O'na karşı nankörlük yaparsanız, (bilin ki) O, sizden zengindir (size hiçbir şekilde muhtaç değildir); zaten kullarının nankörlüğüne (onların kâfir oluşlarına) asla razı olmaz. Eğer şükredenler olursanız sizden razı olur."

İşte Yüce Allah'ın kullarından istediği ve razı olacağını söylediği husus budur. "Kullar şükredenler olsunlar, nankörlük yapmasınlar." Yorumunu yaptığımız âyette de yer alan *şükr/şâkir* ve *küfr/kefûr* kelimelerini bu doğrultuda anlamak durumundayız. Yüce Allah kullarının "şâkir ve mümin" olmasını istemekte, onların nankörlüğünden razı olmamaktadır. Her şeye rağmen, nasıl karar vereceği yine insana bırakılmıştır.

Kehf 18/29'da hakkın, yani gerçeğin Rabbimiz tarafından bildirildiği ifade edilmekte, artık dileyenin inanabileceği, dileyenin ise inkâr edebileceği, ancak inkârcılara mahşerde azabın hazırlandığı vurgulanmaktadır. Teğâbün 64/2'de "İnsanları Yüce Allah'ın yarattığı, bazılarının mümin, bazılarının ise kâfir olduğu" beyan edilmektedir. Demek ki Yüce Allah, yaratıcı olmasına rağmen, sonuçlarına katlanmaları kaydıyla insanları serbest bırakmıştır.

111. Kim Hidâyete Erdirilir?

Hidâyet meselesinin ele alındığı yerlerde pek çok soru sorulmaktadır. Şöyle ki: Hidâyete kim erdirilir? Yüce Allah istediğine mi, yoksa isteyene mi hidâyet eder? Neden tercih söz konusudur? Niçin insanlar hep aynı şekilde yaratılmamıştır? Hangi sebeple dünyada ve âhirette aynı sonuçlar yaşanmamaktadır? Allah'ın bu anlamda gücü neyi ifade eder? Bu ve benzeri sorulara çeşitli açılardan cevap vermemiz mümkündür.

a) "Yüce Allah'ın gücünün yetmesi" anlamında insanı hidayete erdirmek veya sapıklığa düşürmek elbette O'nun için son derece kolay bir iştir. Çeşitli âyetlerde mutlak anlamda Yüce Allah'ın kudretinin her şeye yeteceği, dilerse herkesi hidayete erdirebileceği açıkça beyan edilmektedir.[607] An-

607 Âl-i İmrân 3/26-27; En'âm 6/39, 149; Yûnus 10/99; Hûd 11/118; Nahl 16/93.

cak bu durumda, hayatın bir imtihan alanı oluşu anlamını kaybedecektir. Yüce Allah'ın dileyene hidayet etmesi, hidayete erdirmeye gücünün yetmemesinden değil, hayatı bir imtihan alanı olarak belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Zaten dileyen varlık insan olunca da, hidayete erdiren ve hidâyet isteğini onaylayan makam yine ve sadece Yüce Allah'tır. İsteyen insandır, hepsi o kadar. İnsan, imtihan konusu olarak bir şey isteyince Yüce Allah onun isteğini karşılıksız bırakmamaktadır.

b) Kur'ân'da hidayetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmekte, bunun şansa bırakılacak veya tamamen ilâhî kadere terk edilecek herhangi bir yönünden söz edilmemektedir. Yüce Allah isteyene hidayet verir, isteyeni de sapıklıkta bırakır.[608] Hz. Peygamber bile sevdiğini hidayete erdiremez, ancak Allah isteyene hidayet verir.[609] Hz. Peygamber'in yapabileceği şey, Yüce Allah'ın da çağırdığı gibi,[610] Allah'ın yolunu göstermek ve bu yola davet etmektir.[611] İman edene[612] ve Hakk'a yönelen kişiye hidayet edilir.[613] Sonuçta hidayet, bir isteğin sonucudur.[614] İnsanlar irade özgürlüğüne sahip kılındığı için, istekleri doğrultusunda dilerlerse istikamet sahibi olmaktan yana tercih koyarlar, dilerlerse şeytandan yana tavır koyar ve sonucuna da katlanırlar.[615]

ıv. İnsan, Her Şeyden Önce Hidâyet İstemelidir

Hidâyeti tercih konusunun insan iradesine bırakılması, insanın bu anlamda her şeyi kendi başına halletmesi demek değildir. Hidâyete erdirilmek için öncelikle bunun istenmesi gerekmektedir. Fâtiha sûresinin 6. âyetinde Yüce Allah, bize "Kendisinden hidayet istememizi" ve "bu isteğin şeklini" öğretmektedir. Yûnus 10/25 ve benzer âyetlerde de dile getirildiği üzere, insanlar kendi iradeleriyle hidayet isteyecekler ki Yüce Allah da yaratsın. İsteyen insandır; ancak hidayeti verecek olan yine Yüce Allah'tır. Kehf 18/27, Teğâbün 64/1 ve yorumunu yapmakta olduğumuz İnsân 76/3 gibi âyetlerde, insanın irade hürriyetine dikkat çekilmekte ve verdiği yanlış kararın sonucuna katlanacağı beyan edilmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi "yol göstermek ve hidayeti onaylamak" anlamında "hidâyet

608 İbrâhim 14/4.
609 Bakara 2/272; Kasas 28/56.
610 Yûnus 10/25.
611 Şûrâ 42/52-53.
612 Teğâbün 64/11.
613 Ra'd 13/27.
614 Hacc 22/16.
615 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I, Fâtiha sûresi 6. âyet.

etmek" Yüce Allah'ın işidir. Bu işlemden sonra hidâyeti istemek ise insana bırakılmıştır.

Peygamberlik kurumu, Yüce Allah'ın insan hayatına bir anlamda müdahalesi demektir. Bu kurum, ilk insan neslinden itibaren başlatılmış ve son ümmetin peygamberi olan Hz. Muhammed'in gönderilmesiyle tamamlanmıştır. Kur'ân'ın ifadesiyle "Allah'a ibadet edin, şeytandan kaçının" diye her ümmete mutlak surette bir peygamber gönderilmiş,[616] her kavmin bir hidayete çağırıcısı var edilmiş[617] ve her ümmetin bir peygamberinin veya uyarıcısının olması sağlanmıştır.[618] İşte bu son ümmetin peygamberi Hz. Muhammed, hidayet kitabı ise Kur'ân-ı Kerîm olarak belirlenmiştir.

Fâtiha'nın 6. âyetinde yapmamız istenen dua, *sırât-ı müstakîm* denen dosdoğru yolla, yani Yüce Allah'ın nimetlendirdiği insanların yoluyla buluşturulmaktır. Hidayet isteyenin hidayetle buluşturulması, Yüce Allah'ın insan iradesine verdiği önemli bir ayrıcalıktır.

Burada görülmesi gereken bir diğer nokta ise, insanın bu isteğini kime veya hangi makama yönlendireceğidir. Bilinmelidir ki, asıl ve doğru rehberlik, Yüce Allah'tan gelendir.[619] Başkalarından hidayet beklemek sadece aldanmaktır. Kur'ân'da pek çok âyetle insan bu anlamda bilinçlendirilmekte, Allah'tan yapılacak en önemli isteğin hidayet olması gerektiği onlara öğretilmekte ve her namazın her rekâtında okunan Fâtiha sûresiyle bu husus insan bilinciyle buluşturulmaktadır.

v. Hidâyete Ermek Kadar Hidâyet Üzere Kalmak da Önemlidir

Hidayeti, doğru yolu ve hakkı istemek elbette çok önemlidir; ancak en az bunun kadar önemli olanı, hidayet üzere kalmak ve hidayette istikametten şaşmamaktır. Şeytan, daha ziyade istikamet üzere olanlarla uğraşmak ve onları hakikat yolundan saptırmak ister. Bu nedenle, özellikle şeytandan gelecek vesveselere karşı Allah'a sığınmaları peygamberlerden ve dolayısıyla da bütün müminlerden istenmektedir.[620]

Bakara 2/2'de Kur'ân'ın muttakîler için bir rehber olduğundan söz edilmektedir. Muttakîler, "takva sahipleri, duyarlı insanlar, sorumluluğu-

616 Nahl 16/36.
617 Ra'd 13/7.
618 Yûnus 10/47; Fâtır 35/24.
619 Bakara 2/120; Âl-i İmrân 3/73; En'âm 6/71; İnsân 76/3; Beled 90/10; Leyl 92/12.
620 A'râf 7/200-201; Mü'minûn 23/97-98; Fussılet 41/36.

nu bilenler, donanımlı olanlar, sorumluluğu gereği günahtan ve azaptan korunmaya çalışanlar" olarak tanımlanabilir. Bu durumda akla "zaten muttakî olanların hidayete veya rehbere ne ihtiyacı vardır ki?" şeklinde bir soru gelebilir. Bunun cevabı "insanın takva sahibi olarak kalmasını sağlamak" şeklinde verilmelidir. Yüce Allah, "iman edenlerin ve doğru yolda olanların hidayetini artıracağını"[621] beyan ederek, hidayet üzere ve muttakî bile olsa her insanın Kur'ân'ın rehberliğine muhtaç olduğunu bildirmektedir.

Dolayısıyla hiç kimse "ben yeterince olgunlaştım, benim herhangi bir şeye ihtiyacım yoktur" dememelidir. Spor diliyle söylersek, şampiyon olmak için çok çalışmak gerekir; ancak şampiyon kalmak ve onu korumak için çalışmaya devam etmek, hatta çok daha fazla çalışmak gerekir. Başarılı olmak önemlidir; ancak başarılı kalmak daha önemlidir.

Bu açıklamalarımızın ardından hidayet kapsamında yer alan iman kavramı ile bunun zıddı şirk kavramları hakkında bilgi vermenin gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

b) "İman" ve "Şirk" Kavramları

Kur'ân'ın gönderiliş gayesi mümin insan yetiştirmektir. İlk muhataplar düşünüldüğünde inkârcılığın ve şirkin müminlerin gündeminden çıkartılmasının asıl hedefler arasında yer aldığı aşikârdır. Bu nedenle bir çeşit hidayet demek olan "iman" kavramı ile bunun zıddı olan "şirk" kavramları hakkında açıklamalar yapmak istiyoruz. Küfür kavramını da sûrenin 3 ve 4. âyetlerinde ele alacağız. "Şirk"i öncelememizin nedeni ilk muhatapların daha çok şirk içerisinde bulunmuş olmalarıdır. Esasında şirk de sonuçta bir çeşit küfürdür. İç içe anlamlar verdikleri için bu kavramların tanınmasında büyük yararlar vardır.

İslâm dininin insanlık tarihi kadar eskiye dayandığı bilinen bir gerçektir. İlk insan neslinin peygamberi olan Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar görev alan bütün peygamberlerin sunduğu dini prensiplerin ortak adı İslâm'dır. Bu itibarla İslâm'ı İslâm yapan en temel değer de "imân" olduğu için bu kavramı daha yakından tanımak gerekmektedir.

621 Kehf 18/13; Meryem 19/76; Muhammed 47/17.

ı. "İmân" Kavramı

Önemine binaen bu bağlamda ele almak istediğimiz ilk kavram "iman" dır.

a) *İmân* Kelimesinin Anlamı ve Kur'ân'daki Kullanımı

Arapça *e-m-n* kökünden türetilen bu kelime asıl olarak "nefsin huzuru ve korkunun gitmesi" anlamına gelmektedir.[622] *Emn, emânet* ve *emân* kelimeleri de aynı köktendirler. *Emân* bazen insanın huzurda bulunduğu halin ismi, bazen da insanın güvendiği şeyin ismi olur.[623] İnsanın huzur bulduğu yere de *me'men* adı verilmektedir.[624] *E-m-n* köküyle ilgili olarak iki kelimeyi incelemek istiyoruz. Bunların ilki *imân,* diğeri ise *emânet/emniyet* sözcükleridir.

1. Îmân

İmân kelimesi sözlükte "güven içinde bulunmak, korkusuz olmak" anlamındaki *emn* (*emân*) kökünden türemiş olup, "inanmak, güvenmek, korkunun gidip yerine güvenin gelmesi ve bizzat güvenilen şey"[625] gibi anlamlara gelmektedir. Kelimenin sözlük anlamına göre *îmân* kelimesinin özgün yapısında ve özünde "güven" manası vardır. Bu kelimenin "inanmak", "tasdik etmek" ve "boyun eğmek" manası ise, muhtemelen aslî "güven" manasından çıkartılmış bir anlamdır.[626]

Terim olarak ise iman, "Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamber(ler)i tasdik etmek ve onlara inanmak" diye tanımlanır. İman kavramının İslâm itikat sistemindeki mahiyet ve muhtevası, "Cibrîl Hadîsi"[627] diye bilinen hadiste ifadesini bulmaktadır.[628]

Kur'ân'da 800'den fazla yerde geçen *îmân* kelimesinin şer'î ıstılahta, dille ikrar, kalble tasdik ve ikrar edilen şeyin doğuluğuna yönelik iç huzuru olmak üzere üç ayrı anlam düzeyinde kullanıldığını belirten İbnü'l-Cevzî, bazı müfessirlere atfen bu kelimenin Kur'ân'da beş anlamının bulunduğu-

622 İmân kelimesi ve anlam çeşitliliği hakkında geniş açıklamalar için bk. Okuyan, Kur'ân'da Vücûh ve Nezâir, s. 193-198.
623 Râğıb el-Isfehânî, Müfredât, s. 90.
624 İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yun, s. 104.
625 Râğıb el-Isfehânî, Müfredât, s. 90-91.
626 Duman, M. Zeki, Beş Surenin Tefsiri, Kayseri, 1999, s. 315.
627 Buhârî, İmân, 37.
628 Râğıb el-Isfehânî, Müfredât, s. 91-92.

nu kaydetmiştir. Bu vecihleri de "tasdik, salt dille ikrar, tevhîd, şer'î îmân ve namaz" (salât) şeklinde sıralamıştır.[629]

Bu genel bilgileri verdikten sonra şimdi de bu kelimenin Kur'ân'daki kullanım örneklerini hatırlatmak istiyoruz.

I. Şer'î manada îmân

Îmân kelimesinin Kur'ân'daki kullanımlarının hemen tamamı bu anlamda, yani Allah'ın inanılmasını emrettiği gerçeklikleri gizli ve açık şekilde ikrar etmek manasında kullanılmıştır.[630] Sözgelimi,"İnanıp iyi işler yapanlar da halkın en hayırlısıdır";[631]"İnanıp iyi işler yapanlara gelince imanlarından dolayı Rabb'leri onları, altlarından ırmaklar akan nimet cennetlerine sokar"[632] şeklindeki âyetlerde geçen *âmenû* ifadesi "İslâm'ın inanç öğretilerini tam bir teslimiyetle gönülden kabul eden müminleri" nitelemektedir.

II. Sadece dilin ikrarı

Münâfıkuun 3. âyette şöyle buyrulmaktadır: "(Bu davranışlarının) sebebi şudur: İnandılar, sonra inkâr ettiler ve bu yüzden kalpleri mühürlendi; gerçeği anlamıyorlar."

Münâfıkların durumunun anlatıldığı bu sûrede onlara nispet edilen inanç, İslâm'ın kabul ettiği inanç değildir. Dolayısıyla buradaki *îmân* kelimesi, "kalbin onayı olmadan sadece dilin sözde ikrarı"ndan ibarettir.[633] Buna göre münafıklar önce dilleriyle açıktan bir ikrarda bulunmuş; ardından iç dünyalarında inkâr etmişlerdir.[634]

Kelimenin Hucurât 14. âyetteki kullanımı da aynı anlam içeriğine sahiptir. Bu âyette, Bedevîler'in inanç durumlarıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'e şöyle hitap edilmektedir: "Göçebe Araplar, 'İnandık' dediler. De ki: İnanmadınız; fakat İslâm olduk deyin. Henüz îmân kalplerinize girmedi."

---

629 İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yun, s. 145.
630 Mukâtil, Vucûh, s. 47; Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'ân, s. 47; İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yun, s. 146.
631 Beyyine 98/7.
632 Yûnus 10/9.
633 Mukâtil, Vucûh, s. 47; İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yun, s. 146; Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'ân, s. 47.
634 Mukâtil, Vucûh, s. 47; Semerkandî, Bahru'l-Ulûm, III, 451; ayrıca bk. Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'ân, s. 47.

Bu âyette geçen *âmennâ* ifadesi de gerçek *îmân* değil, "salt sözle ikrar"dan ibarettir. Nitekim âyetin sonundaki "Henüz îmân kalplerinize girmedi" cümlesi bu inancın, gerçek manada bir îmân olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Şu halde, her iki âyetteki *îmân* kelimesi de "kalbin onayı olmadan sadece dilden söylenen sözlerden ibaret bir ikrâr" olup, gerçek îmân değildir.

Bu konuda çarpıcı örneklerden biri de şu âyettir: "İnananlar, sonra inkâr edenler, daha sonra tekrar inananlar, ardından yeniden inkâr edenler ve sonuçta inkârı artanlar var ya işte Allah onları bağışlamayacak ve onları doğru yola iletmeyecektir."[635] Bu âyette iki defa geçen *âmenû* kelimesi de gerçek manada müminleri değil, "sözde inananları" nitelemektedir.

III. Tevhîd

Îmân kelimesi bazı âyetlerde de "tevhîd" yani "Allah'ı birlemek" anlamında kullanılmıştır.[636] Bu bağlamda şu âyetler zikredilebilir: "İnandıktan sonra Allah'a nankörlük eden, -kalbi îmânla (tevhîdle) dolu olduğu halde inkâra zorlanan hariç- küfre göğüs açanlara Allah'tan bir gazap iner ... "[637]; "Kim îmânı (tevhîdi) kabul etmezse onun ameli ziyan olmuştur"[638]; "Zira siz îmâna (tevhîde) çağrılırdınız da inkâr ederdiniz."[639]

Bu üç âyette, *îmân* kelimesiyle ifade edilmek istenen şey, "İslâm öğretisinin temeli ve özü olan tevhîd inancı".dır. İnancın anlamı ve yapılan amellerin kabulü de bu temel öğretiyi ikrar şartına bağlıdır. Aksi halde ne inancın, ne de yapılan amellerin bir değeri vardır.

IV. Şirke bulaşmış iman

Îmân kelimesi bazı âyetlerde Mekke müşriklerinin Allah'a iman tarzlarına atfen şirkle irtibatlandırılmıştır. Sözgelimi, "Onların çoğu ancak ortak koşarak Allah'a inanırlar"[640] âyetinde "Mekkeli müşriklerin şirke bulaşmış Allah telakkileri"ne atıfta bulunulmuştur.[641]

---

635 Nisâ 4/137.
636 Mukâtil, Vucûh, s. 47. Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'ân, s. 47; İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yun, s. 146.
637 Nahl 16/106.
638 Mâide 5/5.
639 Mü'min 40/10.
640 Yûsuf 12/106.
641 Mukâtil, Vucûh, s. 48.

Bilindiği gibi, İslâm öncesi Arap toplumunda da tek tanrı inancı mevcuttu. Nitekim"(Rasûlüm) de ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik (ve hâkim) bulunuyor? Ölüden diriyi diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Her türlü) işi kim idare ediyor? (Hiç şüphesiz) 'Allah' diyecekler. De ki: Öyleyse (O'na karşı gelmekten sakınmıyor musunuz?"[642] âyetinde de bu tarihsel gerçeğe işaret edilmektedir.

Ne var ki, nüzul dönemi Arapları evrene hakim bir tek Allah'ın varlığına iman etmekle birlikte O'na çeşitli şekillerde şirk koşuyorlardı. Bu meyanda onların bir kısmı "Melekler Allah'ın kızlarıdır"[643] derken, bir kısmı "Tanrı'ya yaklaşmak için putlara tapıyoruz"[644] derlerdi. Diğer taraftan Ehl-i Kitab'a mensup olan Hıristiyanlar "Mesih Allah'ın oğludur" derken Yahudilerden bir kısmı da Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu iddia ediyor;[645] keza kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr ediyorlardı.[646] Böylece bütün bu gruplar, sahip oldukları Allah inancına şirk bulaştırmış oluyorlardı.[647]

v. Salât (namaz)

İbnü'l-Cevzî,"Allah sizin îmânınızı asla zâyi etmeyecektir"[648] şeklindeki âyette geçen *îmân* kelimesinin "namaz" anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Buna göre âyet, Allah (kıble değiştirilmeden önce) Beyt-i Makdis'e yönelerek kıldığınız namazlarınızı boşa çıkarmayacaktır" şeklinde bir anlam ifade etmektedir.[649] Âyetteki *îmân* kelimesine aynı anlamı veren Mâverdî, bu konuda şunları kaydetmiştir: "Salât (namaz) niyet, söz ve fiili kapsadığı için burada îmân diye isimlendirilmiştir. Âyetin iniş sebebine gelince; kıble Beyt-i Makdis'ten Kâbe'ye tahvil edilince Müslümanlar Hz. Peygamber'e gelip "Ya daha önce ölen kardeşlerimizin durumu ne olacak?" diye sordular. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi."[650]

vı. Güvenmek

Îmân kelimesiyle aynı kökten gelen ve Kur'ân'da pek çok örneği bulunan bazı kalıplar "güvenmek" anlamına gelmektedir. Bazı örnek âyetler şunlardır:

---

642 Yûnus 10/31.
643 Nahl 16/57; Zuhruf 43/19.
644 Zümer 39/3.
645 Tevbe 9/30.
646 Bakara 2/85.
647 Mukâtil, Vucûh, s. 48; Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'ân, s. 48.
648 Bakara 2/143.
649 İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yun, s. 146; İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 135; Semerkandî, Bahru'l-Ulûm, I, 100.
650 Mâverdî, en-Nüketu ve'l-Uyûn, I, 201.

"Birbirinize bir emanet bırakırsanız, emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve (bu hususta) Rabbi olan Allah'tan korksun."[651] Bu âyetteki *emine* kelimesi "güvenmek" demektir.

"Ya'kub dedi ki: Daha önce kardeşi (Yusuf) hakkında size ne kadar güvendiysem, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim!"[652] Burada Hz. Ya'kub'un, oğullarına güvenmemesi konusu işlenmekte ve *âmenü* ile *emintü* fiilleri kullanılmaktadır ki her iki fiil de burada "güvenmek" demektir.

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman edin/onlara güvenin."[653] Buradaki *âminû* emri, zaten inanmış olmakla nitelendirilen mü'minlerin inandıkları varlıklara güvenmelerini öğretmektedir.

"Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi? Allah'a ve Rasûlüne güvenir, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır."[654] Muhataplar müminler olduğu için onlara yönelik olarak kendilerini "elem verici bir azaptan" kurtarma reçetesi "inandıkları Allah'a ve Rasûlüne aynı zamanda güvenmeleri, malları ve canlarıyla Allah yolunda fedakârlık yapmaları" olarak belirlenmiştir. İşte 12. âyetin başındaki *tü'minûne* fiili, "güvenmek" demektir.

"(Yine o münafıklardan:) 'O (Peygamber, her söyleneni dinleyen) bir kulaktır' diyerek peygamberi incitenler de vardır. De ki: O, sizin için bir hayır kulağıdır. Çünkü o, Allah'a inanır, müminlere güvenir ve o, sizden iman edenler için de bir rahmettir. Allah'ın Rasûlüne eziyet edenler için mutlaka elem verici bir azap vardır."[655] Burada Hz. Peygamber'in Yüce Allah'a imanından sonra zikredilen, "Müminlere iman" ifadesi, "müminlere güvenmesi" demektir.

"Arş'ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler. Müminlerin de bağışlanmasını isterler."[656] Bu âyette de meleklerin müminlere imanından söz edilmektedir ki buradaki iman elbette "güvenmek" anlamındadır.

651 Bakara 2/283.
652 Yûsuf 12/64. Benzer bir örnek için bk. Yûsuf 12/11.
653 Nisâ 4/136.
654 Saff 61/10-11.
655 Tevbe 9/61.
656 Mü'min 40/7.

Ayrıca *âminâ, âmine, âminûn, âminîn, emn, emeneh, emîn, me'men* ve *me'mûn* kelimeleri de Kur'ân'da hep "güvenmek veya güven" anlamındadır.

vıı. Güvende olmak

İmân kelimesinin en dikkat çekici anlamlarından birisi de "güvende olmak" şeklindedir. "Oraya (Kâbe'ye) giren kişi orada kendisini güvende hisseder."[657] Ayrıca Hz. İbrahim'in duasına da konu olan "Mekke'nin güvenli bir şehir kılınması" şeklindeki istekte kullanılan kelime de *âmin* sözcüğüdür.[658] Müminler güvende olan insanlardır; yani bir taraftan inandıkları şeye güvenmeleri, onların doğru değerlerden oluştuğunu bilmeleri açısından güvendedirler; diğer taraftan da Allah'tan yana O'nun sahiplenmişliği anlamında güvendedirler.

vııı. Güven vermek

"O, öyle Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. O, mülkün sahibidir, eksiklikten münezzehtir, selâmet verendir, emniyete kavuşturandır, gözetip koruyandır, üstündür, istediğini zorla yaptıran, büyüklükte eşi olmayandır."[659] Bu âyette sözü edilen *mü'min* kelimesi, Yüce Allah'ın bir sıfatıdır ve "güven veren, güven kaynağı" anlamına gelmektedir.

"Kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabbine kulluk etsinler."[660] Buradaki *âmene* fiili de "güvende kılmak, korumak" anlamındadır.

Emn kökünden gelen kelimelerin "emanet, emniyet, korkusuzluk" anlamına gelebilecek pek çok kullanım örneği Kur'ân'da mevcuttur. Burada vurgulamak istediğimiz husus, imanın sadece inanmakla sınırlı olmadığı, güvenmek, güvende olmak ve güven vermek manalarını da anlamları arasında barındırdığı gerçeğidir. Bütün anlamlardan hareketle mümin hakkında şu tanımı yapabiliriz:

Mümin, "inanılması gereken bütün değerlere inanan, inandığı varlığa ve bütün değerlere güvenen, kendisini güvende hisseden ve etrafına güven veren insan" olmalıdır. Kelimenin yapısı bu tanımı yapmayı zorunlu hale getirmektedir.

657 Âl-i İmrân 3/97.
658 Bakara 2/126; İbrahim 14/35.
659 Haşr 59/23.
660 Kureyş 106/3-4.

2. Emânet

İmân kelimesiyle aynı kökten gelen kelimelerden birisi *emanet*tir. Gerek sözlüklerde gerekse *emânet* kelimesinin geçtiği âyetlerin yorumu münasebetiyle tefsirlerde bu kavramın terim anlamı konusunda değişik görüşlere yer verilmiştir. Bütün bu âyetleri göz önüne alarak *emânet* kelimesinin terim anlamı olarak "bir kimseye koruması için bırakılan mal ve eşya" şeklindeki dar anlamı yanında, "insanın sahip olduğu ve kendisine geçici olarak verilmiş bulunan rûhî, bedenî, mâlî imkânları" da kapsamaktadır. Özellikle Ahzâb sûresinin 72. âyeti hakkında çeşitli yorumlar yapılmış ve buradaki *emânet*in "rûhî ve bedenî kabiliyetler, marifetullah, dînî vecibeler, okuma yazma gibi anlamlara geldiği ileri sürülmüştür."[661]

Emânet kelimesi Kur'ân'da "farzlar",[662] "sorumluluk",[663] "emânet edilen şey"[664] ve "iffet"[665] anlamlarında kullanılmaktadır. İnsan hayatının vazgeçilmez değerlerinden bir kısmını içermesi bakımından bu kelimeyi ve anlamlarını hatırlatmakla konuyu toparlamak istiyoruz.

b) İmânın Geçerli Olmasının Bazı Şartları

İman konusunun sıklıkla işlendiği Kur'ân'da bu kavramın birtakım olmazsa olmazlarının bulunduğunu görmekteyiz. Bütüncül bir bakışla meseleye yaklaşınca bazı esasları özellikle hatırlatmanın çok yararlı olacağı düşüncesindeyiz. Bu nedenle imanın kendisinden ayrılamaz değerlerini başlıklar halinde ele almak gerekmektedir.

1. İman kalb tasdiki ve kalb huzuru ile şekillenmelidir.

"İnandıktan sonra Allah'a nankörlük eden, -kalbi imanla (tevhîdle) dolu olduğu halde inkâra zorlanan kişi hariç- küfre göğüs açanlara Allah'tan bir gazap iner."[666] İşte bu âyette yer alan "kalbi imanla (tevhîdle) dolu olduğu halde" ifadesi, imanın bir kalb onayı gerektirdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Kalbinden inanmayan kişiler dilleriyle ne kadar inandıklarını söyleseler de bu onların mümin olmasını sağlamaz. Kalbi imanla dolu olmasına rağmen, çok büyük bir mazeret sırasında, mesela ölüm tehdidi

---

661 Emânet kelimesi hakkında geniş bilgi için bk. Ali Toksarı, "Emânet md.", DİA, İstanbul, 1995, XI, 81-82.
662 Enfâl 8/27.
663 Ahzâb 33/72.
664 Nisâ 4/58; Mü'minûn 23/8; Me'âric 70/32.
665 Kasas 28/26.
666 Nahl 16/106.

esnasında onu gizlemek durumunda olan insanların imanı makbuldür. Ayrıca dilsizlerin, yani imanını diliyle ikrar edemeyecek durumda olanların da imanları elbette makbuldür.

Kur'ân'da "Allah anıldığında kalpleri ürperen insanlar"dan söz edilmektedir.[667] İnsanın kalbinin ürpermesine neden olan şey kalpteki imandır. İmansız bir kalbin Allah sevgisiyle ürpermesi ve ondan olumlu anlamda etkilenmesi mümkün değildir. İmanın yeri kalptir; ispatlanacağı alan ise hayatın bütünüdür.

Ayrıca "Allah'ın anılmasıyla huzur dolan gönüller"den de Kur'ân'da bahisler vardır.[668] Bir gönlün *ıtmi'nân* dediğimiz tam bir huzurla dolması o gönülde Allah sevgisinin yerleşmesiyle ve aynı gönüle başka sevgilerin girmemesiyle sağlanır.

2. İman bütüncül olmalıdır, istisna içermemelidir.

Bakara sûresinde kitap ehliyle ilgili bir pasajda onların imanlarıyla ilgili çok çarpıcı ifadeler yer almaktadır: "... Şimdi siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? İyi bilin ki, sizden kim böyle yaparsa, onun cezası dünya hayatında sadece rezillik ve alçaklıktır. Kıyâmet Günü ise azabın çok daha şiddetlisine çarptırılacaklardır."[669]

Diğer bir âyette ise konu çok daha ayrıntılı olarak ele alınmakta ve çok şiddetli uyarılarda bulunulmaktadır: "Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah ile peygamberleri arasında ayırım yapanlar, 'bazısına inanıp bazısını inkâr ederiz' diyenler ve inkâr ile iman arasında bir yol tutmak isteyenler var ya işte gerçek kâfirler bunlardır. Biz ise kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık."[670]

İşte bu âyetlerde imanın bütüncül olması ve istisna içermemesi gerektiği açıkça ortaya konulmaktadır. İnanılacak değerler arasında istisna yapmamak imanın olmazsa olmaz şartları arasında ilk sırada yer almaktadır.

3. İman şirk içermemelidir.

Cinn sûresinin 2. âyetinde de cinlerin söz verdiği konu budur; yani onlar da Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarını ifade etmektedirler. İmanın geçerli olması için onun hiçbir şekilde şirk içermemesi gerekmektedir. Çünkü şirk bir çeşit zulümdür.

---

667 Enfâl 8/2; Tevbe 9/124; Zümer 39/23.
668 Ra'd 13/28.
669 Bakara 2/85.
670 Nisâ 4/150-151.

İmana zulüm karıştırmayanlardan söz eden En'âm 6/82. âyet gelince sahâbîler, "Ey Allah'ın elçisi! Hangimiz imana zulüm karıştırmamayı başarabiliriz ki?" diye soru sormuş ve Nebî (as) da kendilerine Lokmân 31/13'ü okuyarak "Bu zulüm sizin anladığınız değildir, şirktir" cevabını vermiştir.[671] İşte bu hadisin de ortaya koyduğu gerçekten hareketle, âyette ifade edilen zulmün şirk olduğunu belirtmeliyiz.

4. İman korku, ümitsizlik veya dünyevî bir beklenti halinde olmamalıdır.

İmanın olmazsa olmaz şartlarından bir diğeri, onun korku ve ümitsizlik zamanında olmamasıdır. Öldürülmekten veya dünyevî bir başka nedenden dolayı sahip olunan iman sadece bir iddiadan ve muhatabı aldatmaya çalışmaktan ibarettir. Münafıkların iman iddiası bunun tipik bir örneğidir.

"İnsanlardan öyleleri vardır ki, inanmadıkları halde 'Allah'a ve âhiret gününe inandık' derler."[672] Münafık insan tipinin iman iddiası, ya bir şeylerden korkmalarının veya ümitlerini yitirmenin ya da dünyevî beklentilerinin sonucunda gündeme getirilir. Elbette böyle bir iman bir iddiadır ve hiçbir şekilde sahih ve sağlam bir iman olarak değerlendirilemez.

5. İman, ölüm anında olamamalıdır.

İmanın geçerli olmasının en önemli başka bir şartı, onun ölüm anına ertelenmemesidir. Kur'ân, ölüm anında yapılacak tevbenin kabul edilmeyeceğini beyan etmektedir.

"Sürekli kötülük yapmaya devam edenlerin tevbesi tevbe değildir. Ölüm anında 'ben şimdi tevbe ettim' (diyenlerin) ve kâfir olarak ölmek üzere olanların tevbesi de (tevbe değildir)."[673] Bu âyette verilmek istenen mesaj, tevbenin kesinlikle ölüm anına ertelenmemesi gerektiğidir.

Böyle bir davranışın örneği Kur'ân'da şöyle ifade edilmektedir: "(Firavun) boğulmak üzere iken, 'İsrailoğullarının iman ettiği ilâhtan başka bir ilâh olmadığına ben de iman ettim, artık ben de Müslümanlardanım' dedi. (Yüce Allah ise ona şöyle hitap etti): Şimdi mi? Oysa sen daha önce isyanda ısrarcıydın ve bozguncurlardandın."[674] İşte bu âyetlerde imanın geçerli

671 Buhârî, Enbiyâ, 41; Tefsîr Sûre-i En'âm, 82. âyet.
672 Bakara 2/8.
673 Nisâ' 4/18.
674 Yûnus 10/90-91.

olmasının en önemli gereklerinden birisi, imanın ölüm anında olmaması, onun ölüm anına ertelenmemesi gerektiğidir.

6. İman devamlı olmalı, kesinti içermemelidir.

İmanın iman olabilmesi için en önemli hususlardan birisi de kesintili olmamasıdır. İman bir samimiyet kurumudur ve muhataplardan samimi olmalarını ister. Alaya almayı veya ciddiyetsizliği hissettirecek yaklaşımlar imanın ruhuyla bağdaşmaz. İşte konuyla ilgili muhteşem bir âyet meali: "İnananlar, sonra inkâr edenler, daha sonra tekrar inananlar, ardından yeniden inkâr edenler ve sonuçta inkârı artanlar var ya, işte Allah onları bağışlamayacak ve onları doğru yola iletmeyecektir."[675] Bu âyet, münafıkların nasıl bir çelişki içerisinde olduklarını ve dini değerler noktasında nasıl kararsız ve samimiyetsiz davrandıklarını ortaya koymaktadır.

Ayrıca şu âyet de münafıkların iman noktasındaki durumunu deşifre etmektedir: "İki arada bir derede kalmışlardır; ne o tarafa ne de bu tarafa aittirler. Allah'ın sapıklıklarını onayladıkları için asla bir çıkış yolu bulamazsın."[676] Münafıklar, iman ile inkâr arasında debelenip durmaktadırlar. İmandan yana tavır koyamadıkları gibi inkârdan yana da açıkça tavır sergileyememektedirler. Tarafsız gibi görünmek aslında bertaraf olmalarını sağlayacak bir dengesizlik hali oluşturmaktadır. Bu nedenledir ki müminin imanı, kesin kabul ve teslimiyet noktasında münafıkların bu haline kesinlikle hiçbir noktada benzememek durumundadır. Onun için imanın olmazsa olmaz şartlarından birisi de "kesintisiz iman olması"dır.

7. İman sâlih amellerle desteklenmelidir.

Kur'ân, inancı ve davranışı birbirini tamamlayan, inancıyla davranışı uyumlu olan, özü, sözü ve pratik uygulamaları çelişmeyen insanlar yetiştirmek ister. Bu itibarla inanç ve amel denen iki değer, Müslümanın olmazsa olmaz iki parçasıdır; biri olmadan diğeri yaşayamaz. Onun için zaman zaman bu konular yer değiştirilerek bizlere sunulmaktadır.

a) Kur'ân'da pek çok âyette iman ile sâlih amel peş peşe gelmiştir. Buralarda önce iman, sonra sâlih amel zikredilmiştir. Âyetlerde yer alan, "Yararlı işler sahibi müminler" ifadesi, iman ile sâlih amel denen iyi davranışların birlikteliğini gösterir. Dahası, burada vurgulanan husus, imanın iman olabilmesi için sâlih amel yapılmasının gerekliliğidir. İman-amel iliş-

675 Nisâ 4/137.
676 Nisâ 4/143.

kisinde yaşanan mezhep tartışmalarına girmeden, bu değerlerin birlikteliğinin "ışık-gölge, ateş-ısı, güneş-ısı ve güneş-ışık" ilişkisi gibi olduğunu belirtmekle yetiniyoruz.

b) Âyetlere bu anlamın verilmesi için, tabii ki metnin de müsait olması gerekmektedir. "İman edenler" ifadesinden sonra gelen "İyi ve yararlı işler yapanlar" cümlesini tek cümle olarak kabul edebiliriz. Yani, "İyi ve yararlı işler yapanlar" cümlesinin başındaki *vâv* edatı "atıf" anlamında olabileceği gibi, "hâl" manasına da gelebilir. Nitekim Kur'ân'da "iman edenler ve sâlih amel işleyenler" anlamındaki bütün âyetlerin Tâhâ 20/75. âyetin ışığında anlaşılması gerektiği kanaatindeyiz. Orada Yüce Allah "mümin olan" ifadesinin peşinden "sâlih amel işleyen" ifadesini getirmekte, ancak bu son ifadenin başına *vâv* edatı koymamaktadır. Böyle olunca imanın iman olması için mutlaka sâlih amel içermesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kesin anlamın bu olduğunu söylememek kaydıyla, hiç olmazsa bunun da çok önemli, hatta belirleyici bir ihtimal olarak kabul edilmesinin, imanı daha doğru, daha aktif, verimli, üretken, hayatın içinde ve kapsamlı bir şekilde anlamaya katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Aksi takdirde, bugün olduğu gibi, amelden yoksun bir iman anlayışının kuru bir iddiadan ibaret kalarak, böyle bir imanın toplumu sarabileceği tehlikesi daima gündemde olacaktır. İmanı amelden, yani davranıştan bağımsız kabul edenler varsa da biz bunun yeterli ve ikna edici referanslara sahip olmadığını düşünüyoruz.

c) *İmân,* hayır içerikli her şeyin öncülüdür. İmandan yoksun bir davranış "ibâdet" veya "hasenât" adını alamayacağı gibi, bunlara "sâlih amel" de denemez. Bu nedenle, bir davranışın değerlendirmeye tâbi tutulabilmesi için onun inanarak, yani Allah'ın rızasını kazanmak için yapılmış olması şarttır. Zaten Yüce Allah'a inanmayan insanın bu anlamda bir beklentisi de olamaz. Bir okula kayıt yaptırmadan oradan mezun olmak mümkün olmadığı gibi, iman etmeden de sâlih amel sahibi olunamaz. Bu nedenle ilâhî kayıtta olumlu anlamda yer almanın yolu, davranışların Allah rızasına uygunluğundan ve o niyetle gerçekleştirilmesinden geçer. İmandan yoksun davranışlar, âhirette sahibine yarar sağlamaz. İmanlı olmak, hüsrandan kurtulmanın ilk şartıdır; hatta olmazsa olmaz şartıdır.

d) "Sâlih amel", bir kötülüğün, yerini iyiliğe bırakmasına vesile olan işlerdir. "Sâlih amel" toplumsal yararı olan, sadece yapanına değil, çevreye de katkısı olan, bir kötülüğü engelleyen, onu ortadan kaldıran, bir anlamda ıslah edici eylemlerdir. Bu nedenle imanın toplumsal bir boyutunun olduğunun delillerinden biri, işte Kur'ân'daki bu tür ifadelerdir.[677]

---

677 İman-amel ilişkisi hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I-II, s. 102-104;

Sâlih amel, bir insanın iman iddiasının sadece gönüllerde ve dillerde kalmadığını, hislerine, aklına ve bütün davranışlarına yansıdığını göstermesi demektir. Bu durumda sâlih amel; namaz, oruç, hac, zekât gibi dinî pratikleri içermekle beraber toplumsal anlamda kötü giden işlerin düzeltilmesi, bir anlamda ıslah faaliyetleri yapmak anlamına da gelmektedir.

e) Sâlih amel, iman iddiasının pratikte faaliyet alanlarına veya toplumun yaralarına merhem yapılmasına dönüşmesidir; bir bakıma mümin olma iddiasının ispatlanmasıdır. Bu ispat eğer sadece ferdin Yüce Allah'a yönelik davranışı ve bir emrin yerine getirilişi ise, buna "ibadet" veya "hasenât" denir. Topluma yönelik bir bozulmuşluğun düzeltilmesi veya ıslahı ise, o zaman bu davranış "sâlih amel" adını alır. Sâlih amel, bütün yararlı işlerin ortak adı olarak da anılabilir.

"İmân" kavramı hakkında bu geniş açıklamaları yaptıktan sonra şimdi de yorumunu yapmakta olduğumuz Cinn sûresinde cinlerin itirafında da yer alan çok önemli bir başka konuya, şirk konusuna değinmek istiyoruz.

11. "Şirk" Kavramı

İman kavramının ele alındığı hemen her yerde onunla yakından ilgili olan bir diğer kavram da şirktir. Bu nedenle az da olsa şirk kavramı üzerinde durmakta da yarar görmekteyiz.

a) *Şirk* Kelimesinin Anlamı

Şirk, "Paylaşmak, bölüşmek, ortaklık yapmak, ortaklık vermek, ortak, ortak yapmak, ortaklık, ortak koşmak, bir şeyin iki veya daha fazla kişiye ait olması" demektir; "Ortak koşulan şey" anlamında *şerîk* kelimesinin çoğulu *şürekâ'* şeklindedir.

Bu kelime "birini bir konuda yardımcı istemek, kabul etmek, arasına katmak" anlamını da vermektedir. "Onu da işime ortak yap"[678] şeklinde Hz. Mûsâ'nın, kardeşi Hz. Harûn için talep ettiği bu istekte kullanılan *eşrikhü* kelimesi de "ortak yapmak" anlamındadır. Bu noktada "Allahım! Bizi de sâlihlerin duasına ortak et" veya "Beni de duana kat"[679] mealindeki rivayetlerde kastedilen anlam da budur.

195-197; 478-480.
678 Tâhâ 20/32.
679 Ebû Dâvûd, Vitr, 6; Tirmizî, De'âvât, 109.

Isfehânî'ye göre dinde şirk iki türlüdür:

1. "Allah'a ortak koşmak demek olan büyük şirktir" ki bu, küfrün en büyüğüdür. Yüce Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamayacağını Kur'ân'da açıkça belirtmektedir.[680] Kur'ân'da üzerinde en çok durulan ve özellikle müminlerin kendisinden uzak durması istenen inanç bozukluğu budur.

2. Şirkin ikinci türü ise "bazı işlerde Allah'tan başkasının yardımını kabul etmek" anlamına gelen "küçük şirk"tir. Riyâ ve nifâk işte bunun örneğini teşkil etmektedir. A'râf 190 ile Yûsuf 106. âyetler bu konuya ışık tutmaktadırlar.[681]

Verilen örneklerden anlaşıldığına göre küçük şirk aslında "gizli şirk" olarak da tanımlanabilir. Nitekim Hz. Peygamber riya denen gösterişin şirk olduğunu ifade etmiştir.[682] Dahası, başka bir rivayette Rasûlüllah (sav) "gizli şirk" ifadesini açıkça kullanmıştır.

Nebî (as), Mesîh ve Deccâl hakkında konuşma yapanların yanına uğramıştı. Kendilerine bu konuştukları konudan çok daha korkunç olanını haber vereceğini söyleyerek şunu beyan etmiştir: "Gizli şirk çok daha tehlikelidir. Bu şirk türü kişinin namaz kılarken namazını başkalarına süslü göstermeye çalışmasıdır."[683] Yine Hz. Peygamber'in şirkin gizliliği ve tehlikesi bağlamında onu karıncanın yürümesine benzetmesi, konunun önemini kavratmada son derece ufuk açıcıdır.[684]

b) *Şirk* Kelimesinin Kur'ân'daki Kullanımı

Gerek "Yahudilerin Hz. Üzeyir'i Allah'ın oğlu sayması",[685] gerek "Hıristiyanların teslisi"[686] ve gerekse "Mekkeli müşriklerin melekleri Allah'ın kızları sanıp[687] ibadetlerini melekler aracılığı ile Allah'a sunma çabaları"[688] Kur'ân'da kınanmıştır. Dolayısıyla bu inanış ve bu doğrultudaki davranışlar Kur'ân'da "küfür" kapsamında değerlendirilmiştir.

---

680 Nisâ 4/48, 116.
681 Râğıb el-Isfehânî, Müfredât, s. 452.
682 Tirmizî, Nüzûr, 9; İbn Mâce, Fiten, 16.
683 İbn Mâce, Zühd, 21.
684 Isfehânî, age., s. 452.
685 Tevbe 9/30.
686 Mâide 5/17, 72, 73.
687 Nahl 16/57; Zuhruf 43/19.
688 Zümer 39/3.

Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki; bazı Ehl-i kitabın, kapsamına alındığı küfür kavramı ile Mekkeli müşriklerin nitelendirildiği şirk kavramları, mahiyet ve sonuçları itibariyle birbirinden farklıdır. Bu farklılıktan dolayıdır ki kitab ehlinin yemeğinden yemek ve kadınlarıyla evlenmek Müslümanlara helâl kılındığı halde,[689] müşrik bir kadın veya erkekle evlenmek kesinlikle haram kılınmıştır.[690]

Şirk kelimesi hakkındaki bu değerlendirmelerden sonra simdi de bu kelimenin Kur'ân'daki kullanım örneklerini inceleyelim.

1. Allah'a başka bir şeyi ortak koşmak

"Allah'a kulluk edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın."[691] Şirk koşmamak, Allah'a itaatin hemen yanında yer alan bir duyarlılık eylemidir. En'âm 6/151'de yer alan bu husus, Bakara 2/83'te İsrailoğullarından alınan sözde de aynı konumda bulunmaktadır. Semerkandî, bu âyetteki *tüşrikû* fiilini "şirk üzere sabit olmak, sabit kalmak" şeklinde izah etmiştir.[692] Nisâ 48, 116 ve Mâide 72'de de olduğu gibi Kur'ân'da geçen *şirk* kelimesinin en yaygın kullanımı şirkin bu anlamıdır ve bu kullanımın sayısı oldukça fazladır.[693]

2. İbadetsiz itaat anlamında şirk

"Fakat (Allah) onlara iyi, güzel bir çocuk verince kendilerine verdiği şeyde Allah'a ortaklar koşmaya başladılar."[694] Bu âyette sözü edilen şirk, "ibadet, kulluk" anlamında bir şirk değildir. Çünkü burada Hz. Âdem ile eşinin çocuk konusundaki tutumları kınanmaktadır.[695] Bir peygamberin peygamber olduktan sonra şirk gibi en büyük günahlardan birini işlemesi mümkün olamaz. Mukâtil'in bu değerlendirmesine biz katılamıyoruz. Çünkü bu âyetteki şirk, Hz. Âdem ve eşine ait bir günah olmak zorunda değildir. Âyetin sonundaki, "Allah, onların koştukları ortaklardan yücedir" ifadesi, bunun pek çok insan tarafından yapılan bir yanlışlık olduğunu, çoğul sigalar kullanarak ortaya koymaktadır. Bu âyetten itibaren A'râf 195. âyetin sonuna kadar kullanılan bütün zamirler çoğul olduğu için, âyet

689 Mâide 5/5.
690 Bakara 2/221.
691 Nisâ 4/36.
692 Semerkandî, Bahr, I, 301.
693 Örnekler için bk. Bakara 2/96; Âl-i İmrân 3/151, 186; Mâide 5/82; A'râf 7/33, 173; En'âm 6/22, 81, 88, 107, 148; Yûnus 10/28; Nahl 16/35, 86; Hacc 22/17, 26; Ra'd 13/36; Kehf 18/38; 42; 'Ankebût 29/8; Lokmân 31/13, 15; Ğâfir, 40/42; Cin, 72/20; Zümer 39/65.
694 A'râf 7/190.
695 Mukâtil, Vucûh, s. 19.

bunun iki kişiyle sınırlı olmadığını, aksine bunun bir çeşit inanç bozukluğu olduğunu ortaya koymaktadır. Maksat Hz. Âdem ve eşi olsaydı sonuna kadar zamirler tesniye (ikili) olurdu. Baştaki zamirlerin tesniye olma nedeni ise bir çocuğun anne-babadan meydana gelişi gerçeğini dikkatlere sunmaktan ibarettir.

Aynı şekilde, "Ben, önceden beni (Allah'a) ortak koşmanızı da tanımamıştım zaten"[696] şeklindeki âyette sözü edilen, şeytanın kıyâmette gerçekleştireceği, insanların onu Allah'a karşı bir şirk örneği edinmeleri itirafındaki *şirk* de terim anlamındaki şirkten çok farklıdır. Yani bu tür şirkte ibadet anlamında herhangi bir ortak koşmak söz konusu değildir; burada mecazi bir şirk vardır.

3. İbadette gösteriş anlamında şirk

Bu tür şirkin en açık örneği, "Kim Rabb'ine kavuşmayı arzu ediyorsa iyi iş yapsın ve Rabb'ine ibadete hiç kimseyi ortak etmesin"[697] âyetidir. Burada sözü edilen durum, ibadette gösteriş anlamında hiçbir şeyi devreye sokmamakla ilgilidir.[698] Semerkandî, buradaki *yüşrik* kelimesini, "ibadete başka şeyleri karıştırmak, gösteriş yapmak" şeklinde yorumlamıştır.[699]

Ayrıca bu anlamı destekler mahiyette yorumunu yapmakta olduğumuz Cinn sûresinin, "Mescitler Allah'ındır. Allah'la beraber hiç kimseye yalvarmayın"[700] ve "De ki, Ben ancak Rabb'ime yalvarırım ve hiç kimseyi (ibadette gösteriş yaparak) O'na ortak koşmam"[701] âyetlerinde de Allah'a ibadette devreye başka varlıkların sokulmaması ilkesi hatırlatılmaktadır.

Bütün bu söylediklerimize ilave olarak *ş-r-k* kökünden *müsteşrikûn* kelimesi Sâffât 33 ve Zuhruf 39'da "birlikte olmak" anlamındadır.

c) Şirk Hakkında Bazı Değerlendirmeler

1. Şirk, inançla ilgili bir sapma olarak tanımlanmaktadır ve Kur'ân'da üzerinde en çok durulan konulardan birisidir. Çünkü Hz. Peygamber'in ifadesine göre şirk en büyük günahtır.[702]

696 İbrâhim 14/22.
697 Kehf 18/110.
698 Mukâtil, Vucûh, s. 20.
699 Semerkandî, Bahr, II, 384.
700 Cinn 72/18.
701 Cinn 72/20.
702 Nesâî, Tahrîm, 4.

Daha önce de çeşitli vesilelerle söylediğimiz gibi, Yüce Allah'a ortak koşmak nasıl küfürse,[703] ibâdeti Allah'a ulaştırmada aracılar edinmek de küfürdür. Bu bağlamda küfür genel inançsızlık, şirk ise bir çeşit inançsızlıktır. İnanılması gereken esasların tamamını inkâr küfür olduğu gibi[704] bir kısmını inkâr da küfürdür.[705] Aynı şekilde inançta ortaklar koşmak, Peygamberleri Allah'ın oğlu saymak, onları veya başka varlıkları aracılar edinmek de Kur'ân'da küfür sayılmıştır.[706]

2. Kur'ân'ın indirildiği dönemin en önemli inanç hastalığı olarak tanıtılan şirk, Yüce Allah'ın bağışlamayacağını ilan ettiği bir inanç bozukluğudur.[707] Mekkeli müşriklerin önemli bir bölümü Allah'a inanıyordu. Kur'ân'da bu konuda oldukça fazla âyet bulunmaktadır.[708] Ancak büyük çoğunluk Allah'a inanca şirk bulaştırıyorlardı.[709]

3. Allah'a ortak koşmak çok uzak, yani düzeltilme ihtimali nerdeyse kalmamış bir inanç şaşkınlığı ve sapkınlığıdır.[710] Bu bağlamda her kim Allah'a şirk koşarsa Yüce Allah da ona cennetini haram kılacağını beyan etmektedir.[711] Şirk iman noktasında çok büyük bir engel olduğu için Hz. Peygamber'e biat esnasında verilecek sözlerin ilk maddesi "şirk koşmamak" şeklinde belirlenmektedir.[712]

4. Şirk zulümdür. "Zulüm", "adalet"in zıddı bir kavramdır. *Adalet* "bir şeyi yerli yerinde yapmak" anlamına geldiği gibi, *zulüm* de "bir şeyi yerinden etmek" veya "bir şeyi yerinde değil, farklı şekillerde değerlendirmek"tir. Allah bakımından adalet, O'nu tevhid dairesinde kabul etmek ve O'nu tek ilâh kabul edip ilâhlıkta O'na ortak koşmamaktır. Zulüm ise "hakkı 'tek olmak' olan Yüce Allah'a ortaklar koşmak"tır. Buradan hareketle, zulmün şirk olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zaten Lokmân 31/13'te de Yüce Allah bunu açıkça ifade etmektedir.

5. Şirk, fıtrata açılan bir savaştır; tek ilâh inancına kodlanan ve adına fıtrat denen ilâhî programı devre dışı bırakan çok tehlikeli bir inanış biçi-

---

703 İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, II, 306
704 Bakara 2/6.
705 Nisâ 4/150-151.
706 Şirk kelimesinin anlamları hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Vücûh ve Nezâir, s. 530-532.
707 Nisâ 4/48, 116.
708 Yûnus 10/31; Mü'minûn 23/84-89; 'Ankebût 29/61-63; Lokmân 31/25.
709 Yûsuf 12/106.
710 Nisâ 4/116.
711 Mâide 5/72.
712 Mümtehıne 60/12.

midir. Rûm 30/30-31'de "fıtrat"ın karşısına "şirk" konulmuş, böylece fıtrat-şirk zıtlığı ilâhî bildirimin esası haline getirilmiştir.

6. Şirk, kişinin amellerini boşa çıkartan bir bozukluktur. Nitekim Zümer 39/65'te Yüce Allah Hz. Peygamber'e hitaben "Eğer şirk koşarsan bütün amellerin silinir" uyarısında bulunarak ümmetin dikkatini çekmek istemiştir. Hitap peygambere olsa da maksat ümmetin istikametidir; çünkü Hz. Peygamber başta olmak üzere peygamberlerin şirke düşmesi mümkün değildir.

7. Şirk, Allah'ın insana verdiği değere tam bir ihanettir. Basit bir benzetmeyle söyleyecek olursak, bir anne nasıl ki çocuğunu başkalarıyla paylaşmak istemezse, elbette Yüce Allah da bundan çok daha ileri düzeyde tek ilâh olarak sevilmeyi ve başka varlıklarla paylaşılmamayı ister.

8. Şirk manevi bir pisliktir ve aklın doğru kullanılmamasıyla ilgilidir. Şirk bir yalandır ve en tehlikeli yalan da insanın kendisini inandırdığıdır. Şirk, insanı başka varlıkların kölesi haline getirir ve iradesini kullanmamasını ondan ister. Böyle olunca Allah'a kulluk yapmanın yerine, başka varlıklara kölelik başlar. Kullukta alabildiğine hürriyet varken, kölelikte hürriyetin izi bile yoktur. Bu nedenle şirk tam bir bağımlılıktır.

Bu geniş açıklamalarımızın ardından yeniden İnsân sûresinin âyetlerini incelemeye çalışalım. Artık kâfirlerin ne tür akıbetlerle karşılaşacakları ve onlara nasıl azapların hazırlandığı işte yorumunu yapacağımız âyetlerde ele alınmaktadır.

c) İnkârın Sonu

Yüce Allah, insanların yaratılış gayesinden ve sürecinden bazı kesitler sunarak, hidâyet yolunu sadece Kendisinin gösterdiğini belirtmektedir. Tercih ise insanlara aittir. Bu tercihin yanlış yapılması halinde karşılaşılacak âkıbet ise bu âyette ele alınmaktadır.

Âyetin izahına geçmeden önce, çok önemli gördüğümüz bir konuya açıklık getirmek istiyoruz.

1. Cehennemin Hazırlanmış Olması Ne Demektir?

Yorumunu yaptığımız İnsân sûresinin 4. âyetteki أَعْتَدْنَا *a'tednâ* fiili, geçmiş zaman kipinde getirilmiştir. Buradan hareketle, Cennet ve Cehennem'in yani bütünüyle mahşerin şu anda var olup olmadığı meselesi âlimlerimiz tarafından inceleme konusu olmuştur.

a) Bazı âlimler Cennet ve Cehennem'in yaratılmış olduğunu ve şu anda mevcut bulunduklarını, bâkî olup fânî olmadıklarını, ayrıca içlerindekilerin de fânî, yani geçici sürelerle orada bulunmadıklarını ifade etmişlerdir.[713] Konuya devamla, Mutezile'den pek çok âlimin, bunların Ceza günü, yani âhiret sürecinde yaratılacağını benimsediğini beyan etmişlerdir. Bu bağlamda Mutezileye karşı delil olarak, Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın Cennet'te bulunmasını zikretmişler, ayrıca, أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ "Cennet müttakîler için hazırlanmıştır" veya أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ "Cehennem kâfirler için hazırlanmıştır" şeklindeki pek çok âyetin bulunduğunu, bunların açık anlamının dışına çıkılmasını gerektirecek bir zaruretin de olmadığını özellikle beyan etmişlerdir. Daha sonra, "İşte âhiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimseler için şekillendiriyoruz"[714] âyetinden de, hâlin ve devamlılığın kastedilme ihtimalinin bulunduğunu dile getirmişlerdir. Onlara göre aslında Hz. Âdem kıssası bu konuda yeterli bir delildir.[715]

1. Anlaşıldığı kadarıyla bu âlimlerimiz, muttakilere Cennet'in hazırlanması ile kâfirlere Cehennem'in hazırlanmasını ifade eden âyetlerde kullanılan fiillerin mâzî, yani geçmiş zaman kipinde oluşunu Cennet ve Cehennem'in şu anda mevcudiyetine delil saymaktadırlar. Oysa aynı konuyla ilgili olarak, yani Cennet'in hazırlanması konusunda Kasas 28/83'te yer alan نَجْعَلُهَا *nec'alühâ* fiili için "hal ve devamlılık" anlamını ihtimal diye belirlemektedirler. Bu durum kendi kabulleri açısından doğru değildir. Zira aynı konuda bilgi verilen yerlerde farklı zamanlar ifade eden fiillerin kullanılması, konunun farklı boyutlar içerdiğini ve diğer delillerle meseleyi izah etmenin gerekliliğini gösterir.

Kur'ân'da pek çok âyette[716] âhiret hayatı için "geçmiş zaman kipinde" ifadelerin kullanılma nedeni, daha önce de belirttiğimiz gibi, söz konusu uygulamaların mutlaka gerçekleşecek olmasından kaynaklanmaktadır. İlgili âyetlerde de görüleceği üzere, ileride meydana geleceği kesin olan işler için geçmiş zaman kipi kullanılması Kur'ân'ın ifade tekniklerinden biridir. Bu itibarla Kasas sûresindeki نَجْعَلُهَا *nec'alühâ* "onu yapıyoruz, onu şekillen-

713 Nesefî, Metnü'l-Akâid, s. 105.
714 Kasas 28/83.
715 Taftazânî, age., s. 139-140.
716 Örnekler için bkz. Bakara 2/24; Âl-i İmrân 3/131, 133; Nisâ 4/18, 37, 93, 102, 151, 161; Tevbe 9/89, 100; İsrâ 17/8, 10, 18; Kehf 18/29, 102; Furkaan 25/11, 37; Ahzâb 33/8, 29, 31, 35, 44, 57, 64; Feth 48/6, 13; Hadîd 57/21; Mücâdele 58/15; Talâk 65/10; Mülk 67/5; İnsân 76/4, 31.

diriyoruz" fiili de, söz konusu âyetlerdeki geçmiş zaman ifadelerinin aslında gelecek zamanla anlamlandırılması gerektiğini güçlendiren çok önemli bir delildir.

2. Cennet ve Cehennem'in şu anda var olduğu ve faaliyette bulunduğu iddiası eğer doğru ise, Kur'ân'da pek çok âyetin de açık ifadelerine sahip olan "diriltilme, toplanma, Allah'a arz edilme, bilgilendirilme, sorgulanma, değerlendirilme ve ödül veya azaba muhatap olma, yani Cennet'e veya Cehennem'e sevk edilme" işlemlerinin hiçbir önemi kalmamaktadır. Kabul edenlerine göre Cennet de Cehennem de şu anda vardır ve faaliyettedir. Durum böyle olunca, Kur'ân'da yukarıda zikrettiğimiz ve bu konuları açıklayan yüzlerce âyetin anlamını görmezden gelmek kaçınılmaz bir hal alır. Bu durum, konuları izahta Kur'ân'ın yeterince anlaşılamaması sonucunu vermektedir.

b) Yukarıdaki kabule karşılık bazı âlimler ise farklı bir kanaate sahiptir. Bu bağlamda onlar, "Cennetin yemişleri ve gölgesi süreklidir"[717] ve "O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır"[718] âyetlerini öne çıkartarak, Cennet ve Cehennem'in şu an mevcudiyetinin sıkıntı oluşturacağını düşünmektedirler. Çünkü eğer Cennet şu anda varsa, yemişleri ile gölgesi devamlı ise ve mahşer için Yüce Allah da her şeyi helak edeceğine göre, Cennet nimetlerinin ve gölgesinin devamlılığı kesintiye uğrayacak demektir.[719]

Konuyu derinlemesine inceleyen Bekir Topaloğlu, bu konunun, inanç açısından önem taşımamakla beraber, mezhepler tarihi ve kelâm kitaplarında, hatta ilgili diğer eserlerde tartışıldığını belirtmiştir. Bu doğrultuda cennet ve cehennemin halen mevcut olduğunu benimseyenler de dâhil olmak üzere bütün âlimlerin, bu ceza ve mükâfat yerlerinin kıyâmetten önce iskân edilmeyeceği noktasında fikir birliğinde olduklarını beyan etmiştir.[720] Tersi bilgiler içeren hadislerin de te'vil edildiğini özellikle ifade ederek, bu noktada şu hususlara işaret etmiştir:

"... Amacına hizmet etmeyen cennet ile cehennemin önceden yaratılmış olması Allah'a nispet edilemeyecek abes bir şeydir. Bunların mevcudiyetini ileri sürenler nerede bulunduklarını ispat edememektedirler.

717 Ra'd 13/35.
718 Kasas 28/88.
719 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?, Samsun, 2007, s. 426-437.
720 Taftazânî, bu konuda istisna oluşturmaktadır. Çünkü ona göre her iki mekân da şu anda işlev görmektedir (bkz. Taftazânî, age., s. 140).

Kıyâmetin kopmasından önce her şeyin helak olacağını ifade eden âyet[721] gereğince, cennet ile cehennem eğer mevcutsa önce yok edilecek, sonra tekrar yaratılacaktır; böyle bir işlemin hikmetten uzak olduğu açıktır. Bunların mevcut olduğunu kabul eden grup ise delil olarak, cennetten çıkarılan Âdem ile Havvâ'nın Kur'ân'da yer alan kıssalarını, yine Kur'ân-ı Kerîm'de cennet ile cehennemden söz edilen yerlerde kullanılan mazi sigalarını ve her iki yerin Hz. Peygamber'e gösterildiğini ifade eden hadisleri zikrederler."[722]

Topaloğlu, Hz. Âdem'in bir süre iskân edilip sonra çıkarıldığı cennetin, ebediyet cenneti değil, yüksek bir mevkide bulunan bir bahçeden ibaret bulunduğunu söyleyen âlimlerin olduğunu da sözlerine eklemiştir. Ayrıca İbnü'l-Arabî'nin "cennet ile cehennemin halen inşa halinde bulunduğu ve bunun kıyâmete kadar devam edeceği" görüşünde olduğunu beyan etmiştir. Konuya devamla, cennet ve cehennemin halen mevcut olduğunu kabul edenlerin farklı kanaatler ileri sürmüş olmalarına rağmen, bu fikirlerin güvenilir delillerden yoksun göründüğünü, bu kanaatlerin yerküre ve gezegenlerle ilgili bilgilerle de ters düştüğünü belirtmiştir.[723]

Yorumunu yaptığımız İnsân sûresinin 4. âyetinin başındaki اَعْتَدْنَا *a'tednâ* fiili de, diğer pek çok örnekte olduğu gibi geçmiş zaman kalıbında getirilmiştir. Bunun nedeni, bu tür ifadeleri kullanmanın Kur'ân'ın bir üslubu oluşudur. Gerçekleşmesi kesin olan olaylar için Kur'ân'da geçmiş zaman kalıbı kullanılmakta, bu vesileyle söz konusu mesajın gerçekleşmesinin kesinliği ifade edilmek istenmektedir. *E'adde, u'ıdde, a'tednâ* gibi ifadeler, başta âhiret şartları olmak üzere Kur'ân'da oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir. Eğer gelecekte meydana gelecek bir olay için geçmiş zaman kalıbı kullanılmışsa, bu ilgili olayın gerçekleşmemesinin imkânsız olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

11. Cehennemliklere Yönelik Bazı Tehditler

اِنَّٓا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا۬ وَاَغْلَالًا وَسَعِيرًا "Biz, inkâr edenler için (âhirette) zincirler, halkalar ve alevli bir ateş hazırladık." Âyetteki اَعْتَدْنَا *a'tednâ* fiili "hazırlamak", اَلْكَافِرِينَ *el-kâfirîn* kelimesi "nankörler, inkârcılar, kâfirler", سَلَاسِلَا *selâsil* sözcüğü "zincirler", اَغْلَالًا *ağlâl* kelimesi "halkalar", سَعِيرًا *sa'îr* sözcüğü ise "yakıcı, alevli, tutuşturulmuş ateş" demektir.

721 Kasas 28/88.
722 Topaloğlu, Bekir, "Cehennem" md., DİA, İstanbul, 1993, VII, 228-229.
723 Topaloğlu, "Cehennem" md., DİA, VII, 229.

a) "İnkârda ısrar edenler, ondan beslenenler, onu hayat tarzı haline getirenler" demek olan الْكَافِرِينَ *el-kâfirîn* kelimesi "örtmek, kapatmak" anlamındaki *küfr* kökünden türetilmiştir. Tohumun üzerini toprakla örttüğü için çiftçiye de "kâfir" adı verilir. Tıpkı burada olduğu gibi, inançta *kâfir* "gerçeğin üzerini örten, onu görünmez hale getiren, o yokmuş gibi davranan, onu görmezlikten gelen kişi" anlamlarına gelmektedir. Kelimenin isim kalıbında getirilmesi, bu tür nankörlüğü hayat tarzına dönüştürmüş olmayı ifade eder. Burada sözü edilen kâfirler, bir önceki âyetin mesajı ile alakalı olarak, hayat imtihanında tercihini küfürden yana belirleyenler ve bu yolda ısrarcı davrananlardır. Bir anlamda bu kişiler, kâfir olarak yaşamaya ve kâfir olarak ölmeye karar verenlerdir. İşte bunlar için âhirette şiddetli bir azap söz konusu olacaktır.

b) Yüce Allah, cehennemlikler için belirlenen azabın şiddetini ortaya koymak üzere سَلَاسِلَا *selâsil* "zincirler" ve اَغْلَالًا *ağlâl* "bukağılar, halkalar, tasmalar" kelimelerini kullanmaktadır. *Selâsil*, uzunluğu 70 arşın olup cehennemliklere takılacak zincirler veya kelepçeler demektir.[724] *Selâsil* daha çok ayaklara vurulanı, *ağlâl* ise ellere takılanı ifade etmektedir.[725] Bu arada *ağlâl*in boyuna veya boğaza takılan tasma anlamı da vardır. Yâsîn 36/8 ve Mü'min 40/71'de *ağlâl* kelimesi "boyuna takılan demir halkalar veya tasmalar" anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca âyetin sonundaki *sa'îr* kelimesi ise, cehennem ateşinin çılgınlığını, alevli oluşunu ve şiddetli yakıcılığını ifade etmektedir.

c) Âyette kullanılan bu üç kelime, cehennemliklerin oradaki ağır tutukluluk hallerini tanımlamaktadır. Sûrenin 12. âyetinde geniş bir şekilde ele alacağımız üzere, cehennemliklerin zıddına cennetliklere orada sınırsız bir hürriyet ihsan edilecektir.

Her ne şekilde olursa olsun, ellerin kelepçelenmesi, ayakların demir prangalara sıkıştırılması ve boğaza tasmalar takılması ifadeleri, aşağılanmanın en ileri noktasını oluşturmaktadır. Nankörler dünya hayatlarında akıllarına ve gönüllerine zincirler vurup tasmalar takmalarının sonucunu, mahşerde aynı cinsten bir azap olarak karşılarında bulacaklardır. Yüce Allah, Nebe' 78/26'da Cehennemdeki karşılıkların dünyada yapılanlara uygun olarak şekillendirileceğini beyan etmektedir.

---

724 Mü'min 40/71; Hâkka 69/32.
725 Semerkandî, age., III, 526; Taberî, age., XXIX, 206; Râzî, age., XXX, 240.

Esasında Hz. Peygamber'in görevlerinin sıralandığı A'râf 7/157'ye göre Nebî (as), inançsızların akıllarına ve gönüllerine bağladıkları manevî prangaları söküp atan bir misyonla buluşturulmuştur. Dünya hayatında bu tür prangaları hayatının vazgeçilmezi yapanlar, âhirette bunun karşılığını aynı türden bir azap şeklinde bulacaklardır. Böyle bir sonla karşılaşmamak için, ilâhî öğretilere kulak vermek ve yürekleri bu tür inançsızlık bağlarından ve gerçeklere karşı şekillendirilen prangalardan kurtarmak gerekmektedir. Bu itibarla kâfirler, Kur'ân'a göre dünya hayatında bile boyunlarına bu tür prangalar vuranlardır.[726]

Dünyadayken tercihini küfürden yana belirleyenler, manevî olarak çeşitli olumsuz bağlarla kendilerini bağladıkları gibi, mahşerde de bu tercihlerinin karşılığını azap olarak göreceklerini bilmelidirler. İnsanlar elbette tercihlerinde serbesttirler; ancak küfürden yana tavır koyanlar, bunun ağır sonucuna âhirette katlanacaklardır. Bu noktada Kehf 18/29'da şu bilgiler yer almaktadır: "De ki: Gerçek, Rabbinizden gelendir. Dileyen iman etsin, dileyen de inkâr etsin. (Ancak, şu da bilinmelidir ki,) Biz, gerçeği inkâr eden zâlimler için, kendilerini kat kat sarıp sarmalayacak bir ateş hazırladık. Öyle ki, onlar susayıp da su istediklerinde, kendilerine suratlarını kavuran yanık yağ tortusu gibi bir su ikram edilir. Ne berbat bir içecektir o ve ne fena bir makamdır orası!" İşte bu ve benzer âyetlerde, inanç ve irade hürriyetinin yanlış yönlerde kullanılmasının ağır sonuçlara neden olacağı açık bir şekilde ortaya konulmaktadır.

d) İyiliğin Karşılığı

Yüce Allah, sûrenin 5 ve 6. âyetlerinde 4. âyetin karşıtı olarak sözü iyilere ve onlara âhirette verilecek çeşitli ödüllere getirmektedir. Kur'ân'da "konuları zıddıyla anlatma metodu" anlamındaki "mesânî"lik üslubu gereği, sûrenin bundan sonraki âyetlerinde, tercihini hakikatten yana belirleyenler ele alınmaktadır. Küfrün sonuçları çok acı olacağı için, Yüce Allah öncelikle 4. âyette bu noktada uyarıda bulunmakta, ardından asıl beklenen ve özlenen davranışın imanla ilişkili olduğunu beyan ederek, konuyu geniş bir şekilde ele almaktadır.

1. İyilerin Cennet'te İçeceği, İçi Dolu Kadehlerdedir

اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًاۚ "İyiler ise, (Cennet'te) kâfûr katılmış bir kadehten içeceklerdir." Âyetteki اَلْاَبْرَارَ *el-ebrâr* kelimesi "iyiler",

726 Ra'd 13/5; Sebe' 34/33.

يَشْرَبُونَ *yeşrabûne* fiili "içmek", كَأْسٍ *ke's* sözcüğü "kadeh", مِزَاجُ *mizâc* kelimesi "karışım", كَافُورًا *kâfûr* sözcüğü ise "cennette hoş kokulu bir içecek" demektir.

a) Nankörlük yapanların zıddına, iyilik sahiplerini ifade etmek için kullanılan kelime, *bârr* veya *berr* sözcüğünün çoğulu olan الْأَبْرَارَ *el-ebrâr*dır. "İyiler, çok iyilik sahipleri" demek olan bu kelime, Kur'ân'da *teberrû* ve *berr* kalıplarında "iyilik yapmak",[727] *el-birr* kalıbında "iyilik",[728] *el-ebrâr* kalıbında "iyiliği çok olanlar"[729] anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca yine *el-berr* şeklinde bu defa "iyiliğin sahibi" anlamında Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak kullanıldığı gibi,[730] *berara* kalıbında ve "değerliler, kıymetliler" anlamında melekleri de nitelendirmektedir.[731] Bütün bunlardan farklı olarak, söz konusu kelime, *el-berr* kalıbında denizin zıddı olarak "kara" anlamında da sıklıkla kullanılmaktadır.[732]

b) Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki *el-ebrâr* kelimesi, 3. âyetteki *kefûr* kelimesinin zıddı olan *şâkir* kelimesini açıklamakta, 4. âyetteki *el-kâfirîn* kelimesinin de tam karşıtı bir anlam vermektedir. Yüce Allah, sûrenin bu âyetlerinde, önce kâfirlerin yanlış tutumunu ve âhirette karşılaşacakları felâketi ifade etmekte, ardından sözü iyilere, yani müminlere getirmektedir. Buradan hareketle, *el-ebrâr* kelimesinin "müminler" anlamına geldiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Abdullah b. Ömer, Rasûlüllah (as)'ın ebrarla ilgili şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Yüce Allah'ın bu kişileri 'ebrar' diye isimlendirmesinin sebebi, onların hem babalarına hem de çocuklarına iyilik yapmalarıdır; çünkü babanın oğul üzerinde hakkı olduğu gibi, çocuğun da babası üzerinde hakkı vardır."[733] Yine bir hadiste, *ebrâr*ın "hiç kimseye eziyet etmeyenler olduğu" beyan edilmektedir. Hasan el-Basrî'ye göre *ebrâr*, "hiçbir zerreye eziyet etmeyen kişiler" demektir.[734]

c) Dünya hayatında iyilik sahibi olanlar âhirette çeşitli ikramlara sahip kılınacaklardır. İşte bu ikramlardan birisi bu âyette "karışımı kâfûr olan

727 Bakara 2/224; Meryem 19/14, 32; Mümtehıne 60/8.
728 Bakara 2/44, 177, 189; Âl-i İmrân 3/92; Mâide 5/2; Mücâdele 58/9.
729 Âl-i İmrân 3/193, 198; İnsân 76/5; İnfitâr 82/1; Mütaffifûn 83/18, 22.
730 Tûr 52/28.
731 'Abese 80/16.
732 Mâide 5/96; En'âm 6/59, 63, 97; Yûnus 10/22; İsrâ 17/67, 68, 70; Neml 27/63; 'Ankebût 29/65; Rûm 30/41; Lokmân 31/32.
733 Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, s. 47.
734 Kurtubî, age., XIX, 81.

bir kadehten içmek" şeklinde belirlenmektedir. Âyetteki كَأْسٍ *ke's* kelimesi "içinde içilecek şey bulunan kap" demektir.[735] Kadehten içmek demek, onun içindekini içmek demektir. İçilecek şey ise devam eden kelimelerle ifade edilmektedir.

d) Karışımı veya katkısı كَافُورًا *kâfûr* olan içeceğin ne olduğu konusunda çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Detaya girmeden bunun "soğuk, kokusu ve tadı güzel bir içecek" olduğunu ifadeyle yetinelim. Esasında bize göre *kâfûr*un ne olduğu bir sonraki âyette açıklanmaktadır.

11. Kadehler, Fışkıran Gözelerden Dolacaktır

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا "(Kâfûr,) Allah'ın has kullarının içecekleri ve akıttıkça akıtacakları bir pınardır." Âyetteki عَيْنًا *'ayn* kelimesi "göze, pınar, kaynak", يَشْرَبُ *yeşrabü* fiili "içmek", عِبَادُ اللّٰهِ *'ıbâdüllâh* tamlaması "Allah'ın has kulları", تَفْجِيرًا / يُفَجِّرُ *yüfecciru/tefcîr* sözcükleri ise "fışkırtmak, akıtmak" demektir.

a) Bu âyet, bir önceki âyette geçen *kâfûr*un açıklamasıdır. *Kâfûr,* Yüce Allah'ın has kullarının cennette içecekleri bir kaynaktır, gözedir. Âyette yer alan يَشْرَبُ بِهَا *yeşrabü bihâ* ifadesindeki *bâ* edatının *min* edatının anlamını verdiği kabul edilmektedir.[736] Buna göre anlam, "ondan içecekler" şeklindedir.

b) "Allah'ın has kulları" şeklinde tercüme ettiğimiz عِبَادُ اللّٰهِ *'ıbâdüllâh* tamlaması bizce önceki âyetteki *el-ebrâr* kelimesini açıklamaktadır. Mütaffifûn 83/28'de bu insanlar *el-mükarrabûn* şeklinde "Hakk'a yaklaştırılanlar" olarak ifade edilmektedir. Oradaki anlatıma göre, iyilerin cennette içecekleri şeyin karışımı *tesnîm* olarak belirlenmekte, burada ise *kâfûr* olarak isimlendirilmektedir. "Mütaffifûn 83/22-28'de detaylı bir şekilde ele alındığı gibi, bu gözeden özel kullar içeceklerdir ve bu durum, inkârcıların zıddına, iyilere verilecek ödül olarak sunulmaktadır.

c) Âyetin sonundaki يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا "Akıttıkça akıtacaklar" cümlesi, bu kulların söz konusu pınarın suyunu diledikleri yöne kolayca akıtabi-

735 Taberî, age., XXIX, 206; Kurtubî, age., XIX, 81.
736 İbn Kuteybe, Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân, s. 514.

leceklerini ve hiçbir engelle karşılaşmayacaklarını ifade etmektedir.[737] Bu cümlenin, cennetteki has kulların gözelerden su çıkartmalarını anlatması da mümkündür. Bu takdirde, oradakilerin memnuniyet verici bir meşguliyet içerisinde olacakları da ortaya konulmuş olabilir; çünkü Kur'ân'da cennetliklerin hoşnutluk verici meşguliyetlerinin bulunacağı açıkça ifade edilmektedir.[738]

d) Cennetliklere verilecek ödülün detayları, son derece ilginç ifadelerle belirlenmektedir. Sûrenin 4. âyetinde kâfirler için zincirler, bukağılar ve alevli ateşten söz edilmişti. 5 ve 6. âyetlerde ise iyiler için "kâfûr gözelerinden fışkırtılan sulardan içecekleri" beyan edilmektedir.

Tıpkı bir tutuklunun sıkıntılı halini ifade eden zincirlere ve kelepçelere bağlanmanın karşıtı olarak iyiler de huzurun, esenliğin ve rahatın simgesi olarak su gözelerinden pınarlar fışkırtacak ve suyu diledikleri yönde akıtmakla meşgul olacaklardır. Şüphesiz bu durum tutuklu mahkûmun zıddına, özgürlüğün tadını çıkartmayı ifade etmektedir. Çünkü yine bu sûrenin 12. âyetinde sözü edilen "hürriyet ödülü" ile kast edilen durum bu olsa gerektir. Diğer taraftan, cehennemliklere verilecek alevli ateş hararetin zirvesini ortaya koyarken, cennetlikler ise serin sulardan diledikleri gibi içerek huzurun en güzel noktasını yaşayacaklardır. Bu da iki grup arasındaki sonuç farkını açıkça göstermektedir.

Bu insanların dünya hayatında beyinleri, gönülleri ve sözleri cennet pınarları gibi hoş kokulu akıyordu. Sözlerini, davranışlarını ve bilgilerini akıttıkça akıtıyor, insanların istifadesine sunuyorlardı. Onların bu durumu cennette kâfûr karışımı akan ve kadehlerde içilen içecek haline gelecek ve nimete dönüşecektir. Gönüllerindeki iman, beyinlerindeki akıl ve bilgi, bu dünyada pınar gibi akıyordu. Şimdi cennette de o pınarın karşılığı olan pınardan doldurup içeceklerdir. Dünyada kendi iyiliklerinden başka insanlar veya varlıklar yararlandığı için söz konusu iyilikler pınarlara dönüşecek ve sahiplerine ödül olarak sunulacaktır. Bir anlamda, dünyada onlardan istifade edildiği için, âhirette kendilerine cennet pınarlarından akıttıkça akıtılacaktır.[739] Ektiklerini biçecekler, yaptıkları fedakârlıkların karşılığını fazlasıyla almış olacaklardır. Dünya hayatındaki duyarlılıkları onlar için ödülün hazırlayıcıları olacaktır.

737 Zemah erî, age., IV, 656.
738 Yâsîn 36/55; Gâşiye 88/9.
739 Bayraklı, age., XX, 214.

7-10. ÂYETLER:

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَاَسِيرًا ﴿٨﴾

اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَٓاءً وَلَا شُكُورًا ﴿٩﴾

اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١٠﴾

"**7.** (Allah'ın has kulları,) verdikleri sözü yerine getirirler ve şerri/şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarlar. **8.** Onlar, kendileri muhtaç olmalarına rağmen yoksulu, yetimi ve esiri yedirir, doyururlar. **9-10.** (Bu esnada şöyle derler:) Biz, sizi sadece Allah rızası için doyuruyoruz; sizden herhangi bir karşılık da, teşekkür de istemiyoruz. (Çünkü) biz, çetin ve belâlı bir günde Rabbimizden (O'nun azabına uğramaktan) korkuyoruz."

Sûrenin 5 ve 6. âyetlerinde, iyilerin ve Allah'ın has kullarının âhirette karşılaşacağı ödüllere kısaca değinildikten sonra, şimdi de bu insanların "iyi ve has kullar" unvanını nasıl elde ettikleri sorusu cevaplandırılmaktadır. Bir anlamda "sonuç" olan âhiretteki ödül durumunun "sebebi"ne bu âyetlerde değinilmektedir.

a) Ödülle Buluşmanın Yolları

Yüce Allah, sûrenin bu bölümünde, âhirette ödüllerle karşılanmanın yolunun kulluk bilincinden ve âhirete imandan geçtiğini belirtmektedir.

1. Sözünde Durmak

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ "(Allah'ın has kulları,) verdikleri sözü yerine getirirler." Âyetteki يُوفُونَ *yûfûne* fiili "yerine getirmek", النَّذْرِ *en-nezr* kelimesi ise "ahit, adak, verilen söz" demektir.

Bu âyetten itibaren ele alınan konular, cennette çeşitli ödüllere lâyık kılınacak kişilerin dünyadaki güzel davranışlarıyla ilgilidir. Bu nedenle, İmam Ferrâ'nın da belirttiği gibi, ya âyetin başında gizli bir كَانَ *kâne* fiili

var kabul edilir;[740] ya da bu âyetin ikinci cümlesindeki *kâne* fiilinin bütün cümleleri kapsadığı düşünülür.

a) *Nezr,* "kişinin, üzerine borç olmayan hayırlı bir işi kendisine borç edinmesi" demektir. Kelimenin bu asıl anlamını esas alarak şu yorumu yapabiliriz: Öncelikli görevleri yapmanın önemini kavrayanlar, bunlara ilave olarak kendilerine yine hayır yolunda yeni görevler edinirler. Böylece fazladan hayır yapanlar, asıl görevlerini çok daha öncelikli ve tastamam olarak yapma duyarlılığını göstermiş olurlar.

b) *Nezr* kelimesini "bir şeyi üzerine almak, üstlenmek, kulluk veya sorumluluk bilinci" anlamlarına da alabiliriz. Böyle olunca maksat, inançlı insanların, inançlarından kaynaklanan ruhsal ve bedensel, bireysel ve toplumsal yükümlülüklerini yerine getirmeleridir. Yüce Allah, iyilik sahibi olabilmenin ilk yolunu, insanların sorumluluklarını bilip gereğini yerine getirmeleri olarak belirlemiştir. Buna uygun olarak, inançlı kişiler ilâhî emirlerin tamamını yerine getirmeyi üzerlerine borç olarak almış olurlar ve bunları yerine getirmeye gayret ederler.

c) Âyetteki mesajı, "kişinin kendisini bir şeye adaması, imanının gereğini yerine getirmesi" şeklinde de anlayabiliriz. Peygamberler için Kur'ân'da kullanılan sıfatlardan birisi de *nezîr* veya *nüzür*dür. Bu kelimeye her ne kadar "uyarıcı, korkutucu" anlamı verilse de, kelimenin asıl anlamı "adamak"tır. Buradan hareketle, Müddessir 74/2'de de değindiğimiz üzere "peygamberlerin *nezîr* oluşu"nu, kendilerini davalarına adayan adamlar şeklinde anlamaktayız. Yorumunu yaptığımız âyette imanlı insanlar için kullanılan "adaklarını yerine getirirler" ifadesi, bizce "onların kendilerini inandıkları değerlere adadıklarını ve bu uğurda çaba sarf ettiklerini" de göstermektedir.

d) İnançlı insanların yerine getirdikleri adak, "Allah'a verdikleri söz" olarak da anlaşılabilir. "Allah'a verdiğiniz sözü tutun" veya "Allah'la olan sözleşmenize sadâkat gösterin"[741] anlamındaki âyet, "adak" konusunun muhtevasını ve uzandığı noktaları açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Ra'd 13/19-20'de, öğüt alan sağduyu sahiplerinin ilk niteliği de "Allah'a verdikleri sözün gereğini yerine getirmeleri ve bu sözleşmeyi bozmamaları" olarak belirlenmektedir.

---

740 Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân, III, 216.
741 En'âm 6/152.

Ahde vefa, Nahl 16/91'deki "antlaşma yapıldığı zaman Allah'a verilen sözü yerine getirmek" anlamına gelmektedir. Ayrıca Mâide 5/1'deki "akitlerin gereğini yerine getirmek" de bu kavramın kapsamındadır. Dahası En'âm 6/152 ve İsrâ 17/35'te yer alan "ölçerken eksik değil, tam ölçmek" gibi emirleri de bu çerçevede düşünmek durumundayız.

Bütün bu ve benzer âyetlerdeki mesajları göz önünde bulundurduğumuz zaman, konunun önemini ortaya koyan ve sınırlarını belirleyen asıl mesajın İsrâ 17/34'te şu şekilde dile getirildiğini belirtmeliyiz: "Verdiğiniz her meşru söze sâdık kalın. Çünkü söz veren herkes, bundan dolayı hesaba çekilecektir."

e) Bir kişi iman edip İslâm'a, yani Kur'ân okuluna girmekle, yapması gereken bütün işleri üzerine almış, o işlere kendisini adamış demektir. Bir öğrenci, üniversitenin herhangi bir fakültesine kaydolmakla, o fakültenin programında yer alan tüm dersleri üzerine almış, nezretmiş, onları çalışıp başaracağına söz vermiş olduğu gibi, bir kişi de tevhid inancını kabul edip İslâm'a, yani Kur'ân okuluna kaydolunca oradaki görevleri üzerine almış, onları yerine getireceğine dair söz vermiş, nezretmiş olur. İşte iyiler, Allah'ın has kulları, hayata dair bütün bu sözlerini bizzat yerine getirenlerdir. Demek ki Kur'ân'ın istediği imanlı kişi, Allah'a söz verendir ve bu imanının yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışandır. İşte bunlar, imanlarının gereklerini yerine getirenlerdir.[742]

f) Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki يُوفُونَ *yûfûne* fiilinin geniş zaman kipinde getirilişi çok ilginçtir. Çünkü bu kullanım, âhirette ödülle buluşturulacak kişilerin, sözü edilen davranışları dünya hayatlarında devamlı yapmakta olduklarını, onları âdeta hayat tarzı edindiklerini ve davranışlarıyla hayatlarının özdeşleştiğini ortaya koymaktadır. Bazı davranışları birkaç kez yapmakla değil, sürekli yerine getirmekle olgunluğa erişileceği mesajı, işte bu kullanımın bize hatırlattığı anlamlardandır. Böyle bir tutum, bir taraftan yapılanları gereksiz görüp onları terk etmemeyi öğretecektir; diğer taraftan da "artık ben olgunlaştım, aynı şeyleri devamlı yerine getirmeme veya başka şeyler yapmama gerek yoktur" gibi bir anlayışı Müslümanın hayatından çıkartacaktır.

Âhirette devamlı ödüllerle buluşmanın yolu, dünya hayatındayken iyilik ve hayır davranışlarını devamlı yapmaktan geçmektedir. 8. âyette dile getirilen "yoksul, yetim ve esirlere yardım yapmak" işte bu hayır gö-

---

742 Bayraklı, age., XX, 214-215.

revlerindendir. Dinde şans ve piyango diye bir şey yoktur. İnsanlar sorumlu tutuldukları şeyleri yerine getirmekle yükümlüdür ve anlık ya da bir defalık davranışlar kişinin kurtuluşu için yeterli olmayabilir. İşte bu anlamın kavratılması için Yüce Allah âyetteki fiili geniş zaman kalıbında getirmiş ve insanların duyarlılığının sürekli olması gerektiğini öğretmeyi amaçlamıştır.

11. Âhiret Bilincine Sahip Olmak

وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا "(O kullar), şerri/şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarlar." Âyetteki يَخَافُونَ *yehaafûne* fiili "korkmak", يَوْمًا *yevm* kelimesi "gün, kıyâmet, âhiret", شَرّ *şerr* sözcüğü "şer, şiddet", مُسْتَطِيرًا *müstetırâ* kelimesi ise "yayılmak, sarmak, sirayet etmek" demektir.

a) Korkulan günün hangi gün olduğu konusunda, farklı ihtimallerden söz edilebilir.

1. "Korkulan gün" âhiret günü olabilir. Bizim yorumlarımız da bu yönde olacaktır. Konu mahşerdeki ödülle ilgili olduğu için, maksadın bu olduğu görüşü bağlama daha uygundur.

11. "Korkulan gün" Kıyâmet Günü de olabilir. Bu durumda o günün şiddetinin her tarafı kapsayacağı ifade edilmiş olur. Bu anlam ise yaşanacak gerçekle uyumludur.

b) *Ebrâr* denilen iyilik sahiplerinin dünyadaki en önemli özelliklerinden birisi, güçlü bir âhiret inancına sahip olmalarıdır. Bu cümleyi bağımsız bir ifade olarak kabul ederek, onu ikinci nitelik olarak ele aldık. İster adak olsun, ister görev olsun, sorumluluklarını yerine getirenler, bunu âhirete iman esasıyla gerçekleştirirler. Âhirete iman onlar için iman-amel birlikteliğinin bir sonucudur.

c) Bu cümle, "adaklarını yerine getirirler" ifadesinin açıklayıcısı olarak da kabul edilebilir. Bu durumda anlam, "O kullar, şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarak, verdikleri sözü yerine getirirler" şeklini alır. Yapılan işin değerli olabilmesi, onun inanarak yapılmasına bağlıdır. "Ameller niyetlere göredir"[743] hadisinde Hz. Peygamber'in vurguladığı husus da budur.

d) "Azabın şerrinin veya şiddetinin yaygın oluşu" âhiretteki cezalandırmanın boyutunu ortaya koymaktadır. Âyetteki مُسْتَطِيرًا *müstetır* kelime-

743 Buhârî, Bed'ü'l-Vahy 1.

si "her tarafa, en ücra köşelere dahi ulaşan, hak edeniyle çabucak buluşan" demektir. "Uçmak, kuş" anlamındaki *tayr* kökünden gelen bu kelimenin "uçuşmak" anlamı da vardır. Bu haliyle, "hak edenlerine ulaşmasında herhangi bir engel tanımamak" anlamı devreye girmektedir.

e) Azabın yayılması azabı hak edenlerle ilgilidir. Çünkü Yüce Allah, âhiretteki muhteşem korkudan etkilenmeyecek insanlar olacağını beyan etmektedir. Bu konuyu yine bu sûrenin 11. âyetinde geniş bir şekilde ele alacağımız için burada ayrıntıya girmiyoruz.

111. Yoksula, Yetime ve Esire Sahip Çıkmak

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّه۪ مِسْكٖينًا وَيَتٖيمًا وَاَسٖيرًا "Onlar, kendileri muhtaç olmalarına rağmen yoksulu, yetimi ve esiri yedirir, doyururlar." Âyetteki يُطْعِمُونَ *yut'ımûne* fiili "yedirmek", اَلطَّعَامَ *et-ta'âm* kelimesi "gıda, yiyecek, yemek", عَلٰى حُبِّه۪ *'alâ hubbih* ifadesi "sevdiği", مِسْكٖينًا *miskîn* kelimesi "yoksul", يَتٖيمًا *yetîm* sözcüğü "yetim", اَسٖيرًا *esîr* kelimesi ise "tutsak, esir" demektir.

Bu âyetin içeriğine uygun olarak çeşitli Müslüman hayatındaki hassasiyetlerin bir kısmını ele almak istiyoruz.

a) Müslüman Duyarlı Olmalıdır

1. Yüce Allah, âhirette ödüllerle buluşmanın yollarından birini de "garibanlara destek olmak" şeklinde belirlemektedir. Dinî emirleri ve yükümlülükleri yerine getirmek âhiret inancına ve azap korkusuna bağlandıktan sonra şimdi de konu "başkalarıyla ilgilenmek" diye belirlenmektedir. Yüce Allah, insana başkalarıyla da ilgilenme sorumluluğu yüklemiştir. İnsan sosyal bir varlık olduğu için, hayatında başkalarıyla iletişim kurma zorunluluğu vardır. Kişi, hayatı kendisinden ibaret göremez, görmemelidir. Başkalarının da bulunduğunu devamlı olarak bilmek ve onlara karşı çeşitli yükümlülüklerle donatıldığını unutmamak zorundadır.

2. Esasında ibadetlerin büyük çoğunluğu, insanın dünya hayatında başkalarıyla ilişkisini düzenlemeyi öğreten içeriklere sahiptir. Namaz, oruç, hac, zekât, kurban, infak, sadaka gibi ibadetlerde gözetilmesi gereken en önemli hedeflerden biri, "başkalarının farkına varmayı öğrenmek"tir. Buna günümüzde "empati" denmektedir. Yabancı kaynaklı bir kelime olarak kullanım alanımıza giren bu kelime, aslında anlam olarak bizde çok önceden beri varlığını devam ettirmekteydi. Hz. Peygamber, "Sizden biri-

niz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemediği sürece olgun mümin olamaz"[744] buyurmaktadır. Başka bir hadiste de "Benim için istediğimi senin için de isterim" ifadesi yer almaktadır.[745] İşte bu ölümsüz gerçek, Müslümanın toplum hayatında başkalarıyla ilişkisinin nasıl olması gerektiğini öğreten evrensel bir değer ve anlam taşımaktadır.

3. Şimdilerde "empati" denen "başkalarının farkına varış"ın hadisteki ifadesi, çok daha anlaşılabilir ve yaşanabilir bir mahiyet arz etmektedir. Medineli Müslümanların, Mekke'den göçen Muhacirler için beslediği ve tarihte benzeri pek görülmemiş "kardeşlik duygusu" da konumuzu kavramada önemli bir yer tutmaktadır. Adına "îsâr" denen bu duygu, "kendisi muhtaç olmasına rağmen, kardeşini kendisine tercih edebilme hassasiyeti" demektir ve Müslümanlar için vazgeçilmez bir değerdir. Biz bu değerlerle övünebilmek için onları hayatımızda uygulamak zorundayız. Meselenin sadece edebiyatını yaparak sorumluluktan kurtulamayız. Yardımlaşma konusunu Beled sûresinin 13-16. âyetlerinde geniş bir şekilde ele aldığımız için burada bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.[746]

4. Başta zekât müessesesi olmak üzere, dinimizdeki infak, sadaka, fitre, fidye, keffâret gibi kavramlar yardımlaşmanın önemini ortaya koymaktadır. İşte bu bağlamda, İnsân sûresinin yorumunu yapmakta olduğumuz âyetinde de konu, başkalarıyla ilgilenmek, onlarla ekmeğini paylaşmak, hatta onları öncelemek şeklinde belirlenmektedir. Âhirette cennet ödülleriyle buluşmak isteyenler, dünyada fedakârlık yapmak zorunda olduklarını bilmeli ve bunun gereğini de yerine getirmelidirler.

b) Yardım, Sevgi Temeline Bağlı Olmalıdır

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّه "Sevdiğine yemek yedirirler" ifadesi, sadece yemek yedirmek anlamına gelmemektedir. Burada bazı anlam boyutlarının bulunduğunu düşündüğümüzden, onları açıklamak istiyoruz.

1. Âyetteki عَلٰى حُبِّه *'alâ hubbihî* ifadesi, bu yemeğe veya yardıma "sahibinin de muhtaç olduğunu" göstermektedir. Yani yemek yedirecek veya yardım yapacak kişi, aslında yedireceği şeye kendisi muhtaç olmasına rağmen, onu başkalarına vermektedir. Benzer bir ifade Bakara 2/177'de de

744 Buhârî, İman, 7; Müslim, İmân, 71, 72; Tirmizî, Kıyâmet, 59; Nesâî, İmân, 19; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Cenâiz, 1; Dârimî, İsti'zân, 5; Rikâk, 29; Ahmed İbn Hanbel, I, 89, III, 176, 206, 251, 272, 278, 289.
745 Müslim, İmâret, 17; Tirmizî, Salât 93.
746 Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, s. 472-478.

yer almakta, kişinin bizzat kendisinin muhtaç olduğu şeyi vermesi gerektiği kendisine hatırlatılmaktadır. Haşr 59/9'da sözü edilen ve "îsâr" denilen duyarlılığın değişik bir ifadesi işte bu cümledir. Beled 90/14'teki "zor günde yedirmek" cümlesindeki asıl anlam, "kendisi muhtaç iken yetime ve yoksula yardım etmek" şeklindedir. Bu arada muttakîlerin özelliklerinden söz eden Âl-i İmrân 3/134'te de ilk sıfat, "bollukta ve darlıkta yapılan infak" şeklinde yer almaktadır. Bütün bunları birlikte düşündüğümüzde, Kur'ân'da fakirin gözetilmesine verilen önemin ciddiyeti ve boyutları rahatlıkla görülebilmektedir.

2. Âyetteki عَلٰى حُبِّه *'alâ hubbihî* ifadesi, "sevilen ve değer verilen malı" da ifade edebilir. Nitekim Yüce Allah, Âl-i İmrân 3/92'de "En çok sevdiğiniz şeylerden verinceye kadar iyiliğe ulaşamayacaksınız" buyurarak, bu gerçeğe dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Bakara 2/267'deki şu ifade son derece çarpıcıdır: "Ey iman edenler! Kazancınızın en temiz ve helal olanından ve sizin için topraktan bitirdiğimiz ürünlerden karşılıksız olarak verin; fakat size verildiğinde gözünüz kapalı olmadıkça el uzatmayacağınız (almayacağınız), değersiz ve bayağı olanı (başkasına) vermeye kalkmayın." İşte bu âyette verilmesi emredilen şeyler, kazancın en temiz ve en kaliteli olanlarıdır. Ayrıca, beğenmeyip alınmayacak değersiz şeylerin başkalarına verilmemesi gereği ise, meseleyi net olarak ortaya koymaktadır. Siz bir şeyi beğenmiyorsanız, onu başkalarına da lâyık görmemelisiniz. Duyarlılık bunu gerektirir.

3. Âyetteki عَلٰى حُبِّه *'alâ hubbihî* ifadesi, yapılacak yardımın Allah rızası için yapılması gerektiğini de gösterir. Bu durumda *'alâ* edatının *lâm* edatı anlamını verdiği ifade edilmektedir. Âyetin anlamı ise "Yemeği, Allah'ı sevdikleri için, yani Allah rızası için yedirirler" veya "Allah rızası için yardım yapar" şeklini alır. Esasında, bir sonraki âyette izah edeceğimiz "Sizi sadece ve sadece Allah rızası için yediriyoruz" cümlesi bu anlamı desteklemektedir.

4. Âyetteki عَلٰى حُبِّه *'alâ hubbihî* ifadesi, "yemeği sevdiklerine yedirirler" şeklinde bir anlam da vermektedir. Müslümanlar elbette öncelikle din kardeşlerini sevmeli, onlara hem "muhabbet", hem de "meveddet" beslemelidirler. Bu nedenle, aynı dini paylaştıkları fakirleri de sevmeli, onlarla ilgilenmelidirler. Ancak, Kur'ân'da fakirlerle ilgilenilmesi noktasında emirler içeren âyetlerde, fakirlerin inancıyla ilgili bir özellik ve şart yer almaz. Fakir fakirdir, hepsiyle ilgilenmek gerekir. Müslümanlar, hayatı sadece kendilerinden ibaret saymadıkları ve çevrelerindeki garibanlarla ilgilenmek duru-

munda oldukları için, onları sevmeleri gerektiğini de bilmelidirler. İlgileneceğiniz insanlara sevgi beslemezseniz, onlarla yeterince ilgilenemezsiniz. Bu nedenle özellikle fakir, mağdur, kimsesiz veya yoksul insanları sevmek ve onları sahiplenmek anlamında vazgeçilmez, ertelenemez ve ötelenemez bir görevimiz olduğunu unutmamak durumundayız.

5. Âyetteki عَلٰى حُبِّه *'alâ hubbihî* ifadesinin, bu yardımın "seve seve yapıldığını" gösteren bir anlam inceliği de vardır. Müslüman, Allah için yaptığı yardımın aslında vermek değil, almak olduğunu çok iyi bilir. Bu nedenle, yaptığı yardımın arkasından gözü akmaz, yardımı başa kakma ve eziyet aracı haline de kesinlikle getirmez.[747] Müslümanlar şu hususu çok iyi bilmelidir: Yapılan yardımların sevaba dönüşmesinin yanında, onların dünyadayken de çeşitli bereketlere vesile olacağı, Kur'ân'ın öğrettiği gerçeklerdendir.[748]

Bu beş özelliği içerecek şekilde, söz konusu وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّه "sevdiğine yemek yedirirler" şeklindeki cümleyi şu şekilde anlamlandırmak daha kapsayıcı olacaktır: "Onlar, kendileri muhtaç olmasına rağmen, sevdikleri malı veya gıdayı, Allah'ı sevdikleri için, sevdiklerine, seve seve verenler veya yedirenlerdir." Kanaatimiz odur ki, insanı olgunlaştıracak yardımlaşma biçimi, bu şekilde yapılandır.

c) Yoksullara ve Yetimlere Kol-Kanat Germek Gerekir

Âyette yedirilmesinden, yani bakımının sağlanmasından söz edilenler "miskînler, yetimler ve esirler"dir. Yetim ve yoksulun kim olduğu konusunda Duhâ 93/9, Fecr 89/17-19 ve Beled 90/13-16. âyetlerinde geniş açıklamalar yaptığımız için, benzer şeyleri tekrarlamak istemiyoruz.[749] Şu kadarını söylemekle yetinelim:

1. مِسْكِينًا *miskîn*, "fakirlik kendisinde mesken tutmuş, açlıktan karnı âdeta toprağa yapışmış, gününü geçirecek kadar imkânı olmayan kişi"dir. Bu kişi, çalışıp çabalama gücü elinden gitmiş, hareketsizlik nedeniyle yerli yerinde kalan ve çalışabilmek için yerinden kıpırdayamayacak durumda olan bir çaresizlik içerisindedir.

747 Bu konuda ilginç iki âyet için bkz. Bakara 2/262, 264.
748 Bakara 2/261, 276; Rûm 30/39; Sebe' 34/39.
749 Bu konuda bkz. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I-II, s. 79-80; 428-432; 472-478.

2. يَتِيمًا *yetîm,* "ana veya babası ya da hem anası hem de babası olmayan çocuk" için kullanılan özel bir sıfattır. Yetim, çalışıp çabalayanı olmayan, bu nedenle geçimden aciz kalan kişi demektir. Yetimliği "muhtaç olunan şeyden yoksunluk" diye anlarsak, anlamı daha geniş bir çerçeveye oturtmuş oluruz.

d) Esirlerle de İlgilenmek Bir Görevdir

Âyette yer alan kelimelerden birisi olan أَسِيرًا *esîr* kelimesi ise, İslâm âlimleri tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır:

1. Müfessirlerimizin büyük çoğunluğuna göre *esîr,* "müşriklerden alınan savaş tutsağı" anlamıyla öne çıkmaktadır. Sûrenin Mekke'de indirildiğini kabul ettiğimize göre, bu yaklaşım hakkında da kanaat ortaya koymak durumundayız. Bize göre, eğer kelime "savaş esiri" anlamına alınacaksa, maksat daha sonra yaşanacak olaylara, yani alınacak esirlere nasıl davranılması gerektiğini öğretme noktasında ışık tutmaktır. Sûrenin indirildiği dönemde Müslümanların elinde savaş esiri olmadığına göre, bu yorum kaçınılmaz olmaktadır. Âyetlerin mesajını, indirildiği dönemle sınırlı görmeyip, onları evrensel mesajlar şeklinde kabul etmemiz gerektiğine göre, bu yorumun isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

2. Bu kelime, Süddî'ye göre, "başkasının mülkünde olan, satın alınmış köle" anlamına da gelebilir.[750] Buna göre, maksadın savaş esirleriyle sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır.

3. Hz. Peygamber'den nakledilen bir rivayete göre, *esîr* kelimesi "borçlu" anlamına da gelmektedir.[751] Bu durumda söz konusu kelime, ekonomik bir anlam içeriğine sahiptir demektir. Aynı âyette peş peşe gelen *miskîn* ve *yetîm* kelimelerini "ekonomik ihtiyaçlarını gideremeyenler" olarak izah edince *esîr* kelimesinin bu anlam doğrultusunda "borçlu" şeklinde anlaşılması da doğru bir yaklaşımdır.

4. Bu kelimenin "kişinin eşi" anlamına geldiği de kabul edilmektedir. *el-Üsra* kelimesinin "aile, baba tarafından yakınlar" anlamından hareketle, maksadın aile ve yakınlar olmasının da mümkün olduğunu düşünmekteyiz. Beled sûresinde ele alınan "yakındaki yetim" ifadesi[752] ile Kur'ân ge-

750 Râzî, age., XXX, 245.
751 Zemahşerî, age., IV, 656; Râzî, age., XXX, 245.
752 Beled 90/15.

nelinde pek çok âyette yer alan "yakınlara bakma" yükümlülüğü düşünüldüğünde, diğerleri gibi bu anlamın da doğru olduğu ortaya çıkmaktadır.

5. Mücâhid'e göre *esîr* kelimesi, "hapsedilip alıkonulan kişi"dir.[753] Bu anlam gereği, *esîr* kelimesinin savaş esirliği ile sınırlı tutulmaması gerektiği açıktır. Sûrenin Mekke'de indirildiği görüşümüz doğrultusunda bu kavram, o gün yaşanan pratikle de uyumludur. Çünkü yeni Müslüman olanların bir bölümü, geçimini sağlayabilme konusunda hayata katılabilmekten mahrum bırakılmışlar, âdeta çaresizliğe itilmişlerdi. İşte onlara göre nispeten daha iyi durumda olanların bu kişilere sahip çıkması gerektiği âyette hatırlatılmaktadır.

6. Çeşitli sebeplerle sıkıntı içerisinde olup geçimini sağlamaktan mahrum bırakılan herkes kelimenin anlam dünyasında var kabul edilebilir. Üstelik bunun inanç bakımından herhangi bir fark içermediğini de unutmamak gerekir. Bu yoruma göre âyette, "özgürlükten mahrum olan herkesin, zor şartların esiri olan kimselerin gözetilmesi gereği" üzerinde duruluyor demektir.[754]

Sözün özü şudur: Yüce Allah, ebrâr denilen iyilik sahibi kişilerden olabilmenin ilk şartını "sözünde durmak", ikincisini "âhiret bilincine sahip olmak" şeklinde belirlemiştir. Üçüncü şartı ise "dünya hayatında iken, sevdiği malından Allah rızası için yoksula, yetime ve esire yedirmek, ayrıca onların bakımını sağlamak" diye bildirmektedir.

b) İkramın Gayesi

Yüce Allah, âhirette ödüllendirilecek iyilerin dünyada nasıl davranmaları gerektiği noktasında üç görevi öne çıkartmaktadır. Şimdi de bunların üçüncüsü olan "mağdur insanlarla ilgilenme"nin gayesi üzerinde durmaktadır.

اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَٓاءً وَلَا شُكُورًا "Biz, sizi sadece Allah rızası için doyuruyoruz; sizden herhangi bir karşılık da, teşekkür de istemiyoruz." Âyetteki نُطْعِمُ *nut'ımü* fiili, "yedirmek, doyurmak, bakmak", وَجْهِ اللّٰهِ *vechillâh* tamlaması "Allah rızası", لَا نُرِيدُ *lâ nürîdü* fiili "istememek", جَزَٓاءً *cezâ'* kelimesi "karşılık", شُكُورًا *şükûr* sözcüğü ise "teşekkür" demektir.

---

753 Taberî, age., XXIX, 210; Kurtubî, age., XIX, 84.
754 İslâmoğlu, age., s. 1204'te 6. not; Esed, age., s. 1217'de 11. not.

1. İkram Allah Rızası İçin Yapılmalıdır

اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ "Biz, sizi sadece Allah rızası için doyuruyoruz." Yorumunu yapacağımız bu âyetin öncelikle ilk cümlesi üzerinde bazı açıklamalar yapmak durumundayız.

a) Her şeyden önce, *ebrâr* denilen iyilik sahiplerinin âyette ifade edilen sözü nasıl söyledikleri meselesi üzerinde kısaca durmak gerekmektedir. Yoksulları, yetimleri ve esirleri Allah rızası için doyuran insanlar, bu sözleri muhataplarının yüzüne mi söylemişlerdir; yoksa bu duyguyu kalplerinde mi saklamışlardır? Cevaplandırılması gereken soru budur. Konuyla ilgili farklı kanaatler ise şöyledir:

1. Âlimlerimizin çoğunluğu *ebrârın*, bu ifadeyi dil ile ve muhatapların yüzüne söylemediklerini, iyilik yaparken kalplerinden böyle geçirdiklerini ifade etmektedirler. Yapılan yardım bir anlamda infak olduğu ve infak da "muhatabın gönlüne doğru tünel kazmak, gizlice yol açmak" anlamına geldiği için, söz konusu cümlenin niyetlerde saklandığı anlaşılmaktadır. Gönüllerde hissedilen bu niyetin bizlere hatırlatılmasının amacı ise, aynı ödüllerle karşılaşmak isteyenlerin böyle davranmalarını sağlamaktır; bu noktada kendilerini bilgilendirip eğitmek ve yardımlaşma konularında Müslümanları terbiye etmektir.

2. Bu cümlenin dil ile söylenme ihtimali de vardır. Bu durumda söz konusu ifadenin söyleniş gayesi, iyilik yapılan kişinin bir şekilde kendisini teşekkür mecburiyetinde hissetmesini engellemek olabilir. Dahası, verilen yardımın aynısını ya da benzerini iade etmenin zorunlu olduğu zannını ortadan kaldırmak da olabilir. İnsanlar kendilerine iyilik yapıldığında, genellikle iyiliğe karşılık verme veya en azından teşekkür etme ihtiyacını hissederler. Şüphe yok ki, bu durumda infakın ruhuyla asla bağdaşmayan ve istenmeyen bazı olumsuzluklar meydana gelebilir. İşte böyle bir olayla karşılaşmamak için en başından bu sözü söylemek, hataların oluşmasını engellemeye yardımcı olacaktır.

Esasında "Biz, sizi sadece Allah rızası için doyuruyoruz" cümlesi, muhataplardan hiçbir karşılık beklenmediğini göstermektedir. Olası bir hata yaşanmasın diye bunu muhataba iletmekte bir sorun yoktur. Çünkü söz konusu cümle sadece ilgili şahsa söyleneceği ve başkaları bunu duyup yanlış bir değerlendirme yapamayacağı için, karşıdakini rahatlatmak amacıyla bu tür bir ifade sakınca doğurmayacaktır.

3. Sadakaların fakirlere gizlice verilmesi çok daha hayırlıdır. Yüce Allah, bu sayede insanların bazı hatalarını örteceğini beyan etmektedir.[755] Sadakanın da infakın da başkalarına gösteriş için verilmesi onların iptal gerekçesidir; hatta bu işi yapanlar Allah'a ve âhirete inanmayanlara benzetilmekte ve şeytanın arkadaşları olarak tanıtılmaktadırlar.[756] Yaptıkları bazı davranışları ibadet sanan Mekkeli müşriklerin ele alındığı bir pasajda, Yüce Allah bu insanların yanlış davranışlarını sıralamakta, insanlara gösteriş yapmakta olduklarını eleştirmekte ve kendilerini kınamaktadır.[757]

İbadetlerde ve özellikle de infak denilen yardımlaşmalarda gösterişten uzak durulması, yapılanın ibadet değeri taşıması için vazgeçilmez bir önem arz etmektedir. Durum böyle olunca, yaptığı yardımı Allah rızası için yapanların, bunu gösterişe kurban etmemeleri gerektiği son derece açık bir gerçektir.

Hayır işlerinde Allah rızasını gözetenler gösterişten uzak duracakları için, yardımlaşmada muhatabın bir eziklik duymaması ve muhtemel bazı yükümlülükler üstleneceği duygusuna kapılmaması için, söz konusu cümlenin açıkça söylenmiş olmasında bir sorun olmamalıdır. Gözetmeleri gereken en önemli husus, bu işi yaparken gurur kırıcı davranmamaları, yardımı başa kakmamaya ve eziyete kurban etmemeye dikkat etmeleridir. Aksi takdirde, kaş yapalım derken göz çıkartılmış ve sevap alalım derken günaha girilmiş olunacaktır.

b) Cümlenin başındaki إِنَّمَا *innemâ* edatı "muhakkak ki" anlamında *inne* ve *mâ* edatlarının birleşimi olarak da kabul edilebilir. "Sadece ve sadece" anlamında tek bir hasr/kasr, yani "vurgu" edatı olarak da tercüme edilebilir. Her iki durumda da maksat, mesajın vurgulu bir şekilde dile getirilmesini sağlamaktır. "Muhakkak ki, ancak ve ancak, sadece ve sadece" şeklindeki ifadeler, ilgili mesajın güçlü bir şekilde dile getirilme biçimidir.

c) Âyette ele alınan ilk konu, iyilik yapan kişilerin bunu "sadece Allah rızası için" yapmakta olduklarını beyan etmeleridir. İnsanlar ibadet yaparlarken, kendileri sevap elde etmek için bunu yaparlar ve niyetlerini "sadece Allah rızasını kazanmak" şeklinde belirlerler. Yoksulu, yetimi ve esiri doyurmak aslında bir infak faaliyetidir. İnfakın sadece Allah rızası için yapılması gerektiğine ve bunu yapanların övüldüğüne dair Kur'ân'da çeşitli

755 Bakara 2/271.
756 Bakara 2/264; Nisâ' 4/38.
757 Mâ'ûn 107/1-7. Ayrıca bkz. Enfâl 8/47.

âyetler vardır.[758] İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette dile getirilen husus da bununla ilgilidir.

d) Âyette yer alan ve "Allah rızası" diye tercüme edilen وَجْهِ اللّٰهِ *vechillâh* tamlaması, elbette öncelikli olarak bu anlamı vermektedir. Ancak burada رضاء *rıdâ'* kelimesi yerine وجه *vech* kelimesinin kullanılmasının ince ve esaslı bir mesajı daha olmalıdır. Kanaatimizce bu anlam *vech* kelimesiyle yakından ilgilidir. "Yüz" demek olan bu kelimenin Allah'a nispetinde "Allah'ın yüzü" ifadesini kavramakta zorluk yaşanacağından, söz konusu tamlama için "Allah rızası" anlamı tercih edilmektedir.

Zikrullâh tamlamasına "Allah'ın hatırlaması" yerine "Allah'ı hatırlamak" anlamı verildiği gibi, *vechüllâh* tamlamasına da "Allah'ın yüzü" manasının yanında, "Allah'a yüzü olmak" anlamı da verilebilir.

Bu durumda söz konusu tamlama ile mağdurlara iyilik yapanların mahşerde Yüce Allah'a karşı yüzünün olması mesajı verilmiş olur. Allah'a karşı yüzü olmak, O'nun emirlerine ve yasaklarına mümkün mertebe uymayı gerektirir. Niyetini bu şekilde belirleyen bir insanın, başkalarına iyilik yaparken farklı şeyler düşünmesi mümkün değildir; çünkü onlar iyiliği, Allah rızasına ve O'na karşı yüzü olmaya hasretmişler, özel kılmışlardır.

e) Hz. Peygamber'in ifade ettiği gibi, ameller niyetlere göre değerlendirilmeye tâbi tutulacaktır.[759] Bir davranışın hedefi ve sonuçları, sahibinin niyetine göre şekillendirilir. Bu nedenle, niyetinde herhangi bir arıza olmayan kişi, yardım yaparken amacını Allah rızası diye belirlemek durumundadır. Bu doğrultuda yardım yapanlar, yaptıklarının karşılığını sadece Yüce Allah'tan bekliyorlar demektir.

"Sizi Allah için doyuruyoruz" sözü, "bunun karşılığını da Allah'tan bekliyoruz" mesajını içerir. Niyet ne ise beklenti de ona göre şekillenecektir. Allah için infak edenler, Allah'tan sevap veya karşılık bekleyenlerdir. Âyetin devam eden kısmı bu anlamı vermektedir.

11. İnsanlardan Karşılık Beklenmemelidir

لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَٓاءً وَلَا شُكُورًا "Sizden herhangi bir karşılık da, teşekkür de istemiyoruz." Âyette yer alan bu cümle, yukarıda söylediklerimizin doğruluğunun ispatıdır. Bir davranış eğer Allah için yapılıyorsa, onun karşılığı

758 Bakara 2/207, 265, 272; Nisâ' 4/114; Ra'd 13/22; Rûm 30/38, 39; Hadîd 57/27; Mümtehıne 60/1; Leyl 92/20.
759 Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 1; Müslim, İmâret, 155; Ebû Dâvûd, Talâk, 11; Nesâî, Tahâret, 59; İbn Mâce, Zühd, 26.

hiçbir şekilde kullardan beklenmemelidir. Buradaki mesaj, hem iyilik yapanın niyetinin nasıl olması gerektiğini öğretmekle, hem de muhatapların hiçbir şekilde töhmet ve minnet altında bırakılmamasıyla ilgilidir.

a) Yoksula, yetime ve esirlere yapılan yardımın sonrasında onlardan herhangi bir karşılık beklenmemesi, hatta teşekkür bile istenmemesi, yapılan yardımın muhatap için yapılmadığının açık bir göstergesidir. Yardım kimin için yapıldıysa karşılık da ondan beklenir ki bu varlık Yüce Allah'tır. Âyetin bu son cümlesi ilk cümlesinin bir sonucudur. Aslında söylenmek istenen şudur: Bir davranış eğer Allah için yapılıyorsa, başka varlıklardan karşılık da teşekkür de beklenmemelidir. Karşılık veya teşekkür beklenerek yapılan yardımlar ise Allah için yapılmıyor demektir. Burada ecir-ücret ilişkisi özellikle hatırlanmalıdır. Ecir beklenen şeyden ücret alınmaz; ücreti alınan şeyin ecri olmaz.

b) Yorumunu yaptığımız bu âyet, Müslümanların diğer insanlara karşı görev ve yükümlülüklerinde ne kadar hassas davranmaları gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. İyiliklere verilecek karşılıkların bire bir, bire birden fazla, bire on, bire yedi yüz, bire yedi yüzün katları şeklinde olacağı Kur'ân'da beyan edilmektedir. Ödüldeki bu farklılık, iyilik yapılırken sahip olunan niyete, uygulamada takınılan tavra, muhatabı rencide edip etmemeye, yardımın yapılış zamanına, miktarına ve muhatabın durumuna göre belirlenir. Demek ki asıl belirleyici husus, elbette "gönüldeki duygular"dır. Yüreğini Allah ve insan sevgisiyle dolduranlar, başkalarına yaptıkları iyiliği bir kayıp değil, kazanç olarak değerlendirirler; çünkü onlara göre, Allah için vermek aslında vermek değil, almak demektir.

Çevresindeki mağdur insanların farkına varan ve empatiyi hayatlarının merkezine alanlar, sahip olduklarının birer imtihan aracı olduğunu bilir ve ona göre davranırlar. Özellikle yoksul, yetim ve esirler, aslında toplumun ortak imtihan konusudurlar. Onlara nasıl davranılacağı meselesi, toplum ve fert hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Zaten milletlerin gelişmişlik veya medenilik ölçüsü, bu noktadaki duyarlılıklarıyla doğru orantılıdır. İşte Yüce Allah, insan olmanın vazgeçilmez ölçülerinden birini bu âyetinde ortaya koymakta ve cennetin bu şekildeki davranışlarla kazanılabileceği mesajını vermektedir.

c) İyilik - Âhiret İnancı İlişkisi

Sûrenin 10. âyetinde Yüce Allah, övülen davranışların iman ve azaptan korkmak boyutuna dikkat çekmektedir.

إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا "(İyilik sahipleri), '(çünkü) biz, çetin ve belâlı bir günde Rabbimiz'den (O'nun azabına uğramaktan) korkuyoruz' (derler)." Âyetteki نَخَافُ *nehaafu* fiili "korkmak," مِنْ رَبِّنَا *min rabbinâ* ifadesi "Rabbimizden", يَوْمًا *yevm* kelimesi "gün, mahşer günü", عَبُوسًا *'abûs* sözcüğü "asık suratlı, çetin, zor", قَمْطَرِيرًا *kamtarîr* kelimesi ise "şiddetli, sıkıntılı, çatık suratlı" demektir.

1. Allah'tan korkmak, elbette O'nun gazabından korkmak demektir. Zaten âyette dile getirilen konu, mahşerde yaşanacak sıkıntılı ortamla ilgili olduğu için buradaki korku da o günde gazaba uğratılma korkusu olmalıdır. Bu arada âyette رَبِّنَا *rabbinâ* kelimesinin kullanılmış olması, bu iyilik sahibi kulların Yüce Allah'ın kendilerini sahipleneceği duygusuna sahip olduklarını göstermektedir. Korkunç günde kullarını koruyup kollamak elbette sadece Yüce Allah'ın "sahiplenici" anlamındaki *rabb* sıfatıyla ifade edilebilirdi ki, ilgili cümle de böyle getirilmiştir.

2. Mahşer gününün "asık ve çatık suratlı" şeklinde ifade edilmesi, o gün yaşanacaklarla ilgilidir. Günün asık ve çatık oluşu, yargılamanın çetin ve şiddetli geçeceğindendir. Bu durumda mahşer gününün bu şekilde nitelendirilmesi o gün için mecazdır.[760]

Bu âyete, "Biz, yüzleri asıp kaşları çatan bir günde Rabbimizin (rızasını) kaybetmekten korkuyoruz"[761] şeklinde de anlam verilebilir. Bu takdirde, asık ve çatık olan "mahşer günü" değil, o gün yargılanacak "kişilerin yüzleri"dir. Nitekim bazı âlimlerimiz de buna işaret ederek, o günün şiddetinin kâfirleri bunaltacağını ve gözlerinin arasından katran türü sıvıların akacağını beyan etmektedirler.[762]

Bu âyette, sûrenin 6. âyetine yeniden gönderme yapılmakta ve iyilik sahibi olabilmenin yolunun âhiret inancına sahip olmaktan geçtiği beyan edilmektedir. Yoksulları, yetimleri ve esirleri sadece Allah için doyurduğunu söyleyip, bununla ilgili olarak muhataptan hiçbir şekilde karşılık ve teşekkür beklemediklerini ilan eden bu duyarlı insanlar, davranışlarını yönlendiren asıl itici gücün âhiret inancı olduğunu ifade etmektedirler. İman desteğinden mahrum olan davranışlar, ibadet diye isimlendirilmezler.

760 Zemahşerî, age., IV, 656;
761 İslâmoğlu, age., s. 1203.
762 Semerkandî, age., III, 527; Taberî, age., XXIX, 211.

Bu nedenle ebrâr denen kişiler bu bilinçle hareket ederek, mahşerde Yüce Allah'a hesap verirken görevini yapmanın huzurunu duyan yüzleri olmasını sağlamak için, Allah rızasını kazanmak amacıyla mağdurlara yardım ettiklerini ifade ederler. Bu arada mahşerin korkunç manzaralarından dolayı derin korku duyduklarını da itiraf ederek ibadeti âhiret inancıyla buluştururlar.

11-22. ÂYETLER:

فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًاۚ ﴿١١﴾ وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًاۙ ﴿١٢﴾

مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَآئِكِۚ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًاۚ ﴿١٣﴾

وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَاۙ ﴿١٥﴾ قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًاۚ ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَۚ اِذَا رَاَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا ﴿١٩﴾

وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ رَاَيْتَ نَع۪يمًا وَمُلْكًا كَب۪يرًا ﴿٢٠﴾ عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍۚ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾

اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَآءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًاࣖ ﴿٢٢﴾

"**11.** İşte bu yüzden, Allah onları o günün şiddetinden koruyacak; (yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine de) sevinç verecektir. **12.** (Ayrıca) onlara, sabretmelerine karşılık cenneti ve hürriyeti lütfedecektir. **13.** Orada koltuklara kurulmuş olacaklar; yakıcı sıcak da, dondurucu soğuk da görmeyeceklerdir. **14.** (Cennet ağaçlarının) gölgeleri cennetliklerin üzerlerine sarkacak, meyveleri kolayca istifadelerine sunulacaktır. **15.** Çevrelerinde gümüşten kaplar ve billur kupalar dolaştırılacaktır. **16.** Miktarlarını kendilerinin belirleyeceği o billur kupalar gümüştendir. **17-18.** Onlara orada, adına Selsebîl denen pınardan, karışımı zencefil olan bir kâseden içirilecektir. **19.** O (ebrâr

denen cennetliklerin) etrafında, yaşlanmayan gençler dolaşır ki, kendilerini gördüğünde onları saçılıp dağılmış inciler sanırsın. **20.** (Cennette) her nereye bakarsan, (pek çok) nimet ve yüce bir saltanat görürsün. **21.** Üzerlerinde ince ipekten yeşil elbiseler ve kalın ipek kumaşlar olacaktır; gümüş bilezikler takınacaklardır. Rableri onlara tertemiz bir içecek ikram edecektir. **22.** (Onlara şöyle denilecektir:) Bu(nlar), sizin için bir mükâfattır. Çalışma(ları) nız karşılığını bulmuştur."

"İyilik sahipleri"nin dünyadaki davranışları ve ödülü hak edebilmenin üç yolu hakkında bilgi verildikten sonra, şimdi yeniden ancak çok daha detaylı olarak, onlara verilecek çeşitli nimetler üzerinde durulmaktadır.

a) İlk Ödül: Mahşerin Şerrinden Korunmak

Yüce Allah, iyilik sahiplerinin ödülleri bağlamında, öncelikli olarak mahşerin ve orada yaşanacakların şerrinden kendilerini koruyacağını müjdelemektedir.

فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ "İşte bu yüzden, Allah onları o günün şiddetinden koruyacaktır." Âyetteki وَقَى *vekaa* fiili "korumak", شَرّ *şerr* kelimesi "kötülük, sıkıntı", ذٰلِكَ الْيَوْمِ *zâlike'l-yevm* ifadesi ise "o gün" demektir.

1. Âyetin başındaki *fâ* edatı, *ta'kıbiyye* anlamıyla aslında "sonuç" bildiren bir konumdadır. Dolayısıyla dünya hayatında kulluk sözünde duran, âhiret bilinciyle donanımlı olan, yoksul, yetim ve esirlere bakan, bu görevi sadece Allah rızası için yapan, aynı zamanda mahşerde yaşanacak şiddetli günün şerrinden korkan insanların bütün bunların sonucu olarak çeşitli şekillerde nimetlendirilecekleri beyan edilmektedir. İşte bu çerçevede ele alınan ilk ödül, zaten derin bir ürperti ile korktuklarını itiraf ettikleri günün şiddetinden ve şerrinden korunmaları olacaktır.

2. Daha önce çeşitli vesilelerle de söylediğimiz gibi, konuyla ilgili fiilin وَقَى *vekaa* şeklinde "geçmiş zaman" kalıbında getirilme nedeni, bu işin mutlak surette gerçekleşecek olması sebebiyledir. Gelecekte gerçekleşmesi kesin olacak olaylar için geçmiş zaman kalıbı kullanılması Kur'ân'ın bir üslubudur; bu âyetteki kullanım da bunun bir örneğidir.

3. Yüce Allah'ın insanları koruması, öncelikli olarak onları korktuklarından emin kılmasıyla ilgilidir. Duyarlı insanlar, dünya hayatında iken âhirette yaşanacaklarla ilgili derin bir korku yaşadıkları için, onlara âhirette verilecek en anlamlı ödüllerden birisi "korktuklarından emin

kılınmaları" dır. Bu konuda pek çok âyet olmakla birlikte bir bölümünü hatırlatmakla yetinelim:

I. "Katımızdan kendilerine iyilik-güzellik ihsan ettiğimiz kimselere gelince: İşte onlar (cehennemden) uzak tutulacaklardır. Onlar oranın uğultusunu dahi duymayacaklar ve canlarının çektiği şeyler arasında kalıcı bir hayat süreceklerdir. Onları (kıyâmete mahsus) o benzeri görülmemiş dehşetli panik dahi üzemeyecektir. Çünkü melekler kendilerini, 'bu, işte size vaad edilen o (mutlu) gündür' diye karşılayacaklardır."[763] Bu âyetlerde dile getirilen husus, haklarında güzel hüküm verilenlerin azaptan uzak tutulacakları ve korkudan emin kılınacaklarıdır.

II. "Ey (muttakî) kullarım! Bugün, ne gelecekten korkmanıza gerek var; ne de geçmiş için üzülmenize."[764] "Dikkat edin! Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar hüzünlenmeyeceklerdir de."[765] Bu ve benzer âyetlerdeki mesaj, aslında yukarıdakilerle aynı doğrultudadır ve Yüce Allah'ın, onlar için korku ve hüznün olmayacağına dair müjdesini içermektedir.

III. "(Muttakîler) cennette (dünyadaki) ilk ölümlerinden başka ölüm tatmayacaklar. Allah, onları cehennem azabından korumuş olacaktır."[766] Bu âyette ve Tûr 52/18'de Yüce Allah, muttakî kullarını âhirette cehennem azabından korumuş olacağını beyan etmektedir.

IV. "(Cennetlikler) şöyle diyeceklerdir: Hüznü bizden gideren Allah'a hamd olsun; gerçekten de Rabbimiz bağışlayandır; şükre karşılık verendir."[767] Bu âyette, mahşerde kâfirlerin yaşayacağı çeşitli sıkıntılara karşılık, müminlerden hüzünlerin kaldırılacağı dile getirilmektedir. Önceki âyetle birlikte düşünüldüğünde, bu âyetten onlara hüznün hiç yaklaştırılmayacağı sonucu da çıkartılabilir.

V. "Allah bize lütfetti de, vücudun her tarafına işleyen azaptan bizi kurtardı."[768] Bir önceki maddede zikrettiğimiz mesajın bir benzeri buradadır ve yine müminlerin mahşerdeki "azaptan korunma" ifadelerini içermektedir.

4. Bu âyetlerde de açıkça ifade edildiği gibi, Yüce Allah, *ebrâr* adını verip iyilik sahibi olduklarını belirttiği "mümin", "muttakî" ve "muhsin" kullarını mahşerdeki azaptan kurtaracak, onları azaptan uzak tutacaktır.

763 Enbiyâ 21/101-103.
764 Zuhruf 43/68.
765 Yûnus 10/62.
766 Dühân 44/56.
767 Fâtır 35/34.
768 Tûr 52/27.

Azaptan kurtarılma elbette Yüce Allah'ın lütfu ile gerçekleşecektir; ancak Kur'ân'da belirtildiğine göre, bu ateşten kurtarılmanın en önemli vesilelerinden birisi, kişilerin kendilerini ve ailelerini cehennem ateşinden kurtarmaya çalışmalarıdır: "Ey İman edenler! Kendinizi ve ailenizi bir ateş azabından koruyun ki onun yakıtı insanlar ve taşlardır."[769]

Dünya hayatında gösterilmesi gereken hassasiyeti ortaya koyarak düzgün bir hayat yaşayan insanlar, bu halleriyle cehennemden korunma noktasında kesin irade ortaya koyuyorlar demektir. Onların bu tutumu, ateş azabından kurtulma amacını ifade ettiği ve hayatlarını bu doğrultuda yaşamaya çalıştıkları için, bu kişiler âhirette de kendilerini ateşten korusun diye halleriyle Yüce Allah'a niyazda bulunmaktadırlar. Yüce Allah, yorumunu yaptığımız âyette de, diğer naklettiğimiz âyetlerde de, onların bu duyarlı tutumunun sonucunda âhirette kendilerini ateş azabından koruyacağını açıkça beyan etmektedir. Garip ve mazlumları korudukları için Yüce Allah da onları korumuş olacaktır. Sözün özü şudur: "Koruyan korunur."

Bu konuda Hz. Peygamber'in de çok önemli hatırlatmaları vardır. Birkaç tanesini zikrederek yetinelim:

"Allah, kullarından merhametli olanlara merhamet eder."[770]

"Merhamet etmeyene merhamet edilmez."[771]

"İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez."[772]

"Yerdekilere merhamet edin ki gökteki (Allah) da size merhamet etsin."[773]

b) İkinci Ödül: Yüzlerde Sevinç, Yüreklerde Huzur

Yüce Allah, *ebrâr* denilen iyilik sahiplerine yönelik ikinci ödülünü, azaptan korunmanın verdiği derin sevinç ve huzur olarak belirlemektedir.

وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًاۚ "(Allah, onların yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) de sevinç verecektir." Âyetteki لَقّٰى *lekkaa* fiili "ilka etmek, vermek, lütfet-

769 Tahrîm 66/6. Cehennem yakıtı hakkında benzer bir âyet için de ayrıca bkz. Bakara 2/24.
770 Buhârî, Cenâiz, 32; Müslim, Cenâiz, 9, 11; Ebû Dâvûd, Edeb, 58; Nesâî, Cenâiz, 53; Ahmed b. Hanbel, V, 204, 206, 207.
771 Buhârî, Edeb, 19, 27; Müslim, Fedâil, 65; Ebû Dâvûd, Edeb, 145; Tirmizî, Birr, 12; Ahmed b. Hanbel, II, 228, 241, 269, 514.
772 Buhârî, Tewvdîd, 2; Müslim, Fedâil, 66; Tirmizî, Birr, 16; Ahmed b. Hanbel, III, 40; IV, 358, 360, 361.
773 Tirmizî, Birr, 16.

mek", نَضْرَةً *nadra* kelimesi "sevinç, ışık, parlaklık, nur, aydınlık", سُرُورًا *sürûr* ise "gönül huzuru, sürur, sevinç" demektir.

1. Bu âyette sözü edilen sevinç ve huzur, ilk cümlenin bir sonucu olarak görünmektedir. Kıyâmet ve mahşerin dehşetinden kurtarılan iyilik sahiplerinin yüzlerinde sevinç, gönüllerinde ise huzur olacaktır. لَقّٰيهُمْ *lekkaahüm* "onlara verecektir" ifadesi gereği bu durum, Yüce Allah'ın onlara olan diğer bir ikramıdır.

2. Muttakîlerin yüzlerinde sevinç ve gönüllerinde huzur, hiç şüphe yok ki daha önceden başlayacaktır:

a) İlk sevinç ve huzur, ölümleri anında meleklerin onlara söyleyeceği şu müjdeli ifadelerle başlayacaktır: "Bunlar, meleklerin 'Selâm sizlere! Yapmış olduklarınızdan dolayı girin cennete!' diyerek canlarını aldığı kimseler olacaktır."[774] Bunun tam karşıtı olarak, melekler zâlimlere de ölümleri anında cehennemlik olduklarını ve oraya gireceklerini haber vermektedir.[775]

b) Ölüm sonrasında, kıyâmete kadar güzel rüyaya benzer huzurlu bir hâli yaşadıktan sonra, kıyâmetin dehşetinden korunmuş olmaları da ayrı bir sevinç ve huzur vesilesidir. Kıyâmetin şiddetinden dolayı bütün yüreklerin düşüp bayılacağı Kur'ân'da beyan edilmekte, Yüce Allah'ın dilediklerini bundan istisna edeceği belirtilmektedir.[776] Elbette, bu istisnalar içerisinde *ebrâr* denilen iyiler de bulunacaktır.

c) Diriltilirken suçlu insanların yüzlerinin ve gözlerinin alacağı korkunç şekillerden Kur'ân'da söz edilmekte, bu arada iyilik sahiplerinin bu büyük korkudan etkilenmeyecekleri de beyan edilmektedir.[777]

d) Huzurlu dirilişin peşinden melekler iyilik sahiplerini karşılayacak ve kendilerine "Bu, işte size vaad edilen o (mutlu) gündür" diyerek onları karşılayacaktır.[778]

e) Muttakîler de denilen "ebrâr"ın mahşerdeki karşılanmaları hakkında, "Onlar orada esenlik ve tarifsiz bir mutluluk ile karşılanacaklardır"[779] ifadesi de, sevinç ve huzurun devamlılığını göstermektedir. "Onların ora-

774 Nahl 16/32.
775 Nahl 16/28-29.
776 Neml 27/88; Zümer 39/68.
777 Enbiyâ 21/103.
778 Enbiyâ 21/103.
779 Furkân 25/75.

daki karşılanmaları esenlik dileği şeklinde gerçekleşecektir"[780] mealindeki âyetlerde verilen mesaj bu doğrultudadır.

f) Amel defterleri kendilerine verilip orada yazılanları gördüklerinde atacakları şu sevinç çığlıkları da, bu manzara hakkında bilgi vermektedir: "İşte, alın ve okuyun kitabımı! Ben zaten hesabımla karşılaşacağıma kesinkes inanıyordum."[781]

g) Cennetin kapısına geldiklerinde, kendilerine melekler seslenecektir: "Muttakîler ise gruplar halinde cennete sevk edilecekler. Kapıları zaten açılmış olan cennete vardıklarında oranın muhafızları kendilerine, 'Selâm olsun size! Safa bulasınız! Ebedî kalmak üzere oraya girin!' diyecektir."[782]

h) Yüce Allah, mahşerde bazı yüzlerin beyaz, bazılarının ise siyah olacağının belirtildiği bölümde, yüzleri beyaz olanların Allah'ın rahmetinde bulunacaklarını ve orada sürekli kalacaklarını müjdelemektedir.[783] Âyette yüzün beyazlığından söz edilmesi, sahiplerinin mutluluğunun bir göstergesidir.

i) Mutlulukların en büyüğü, cennette cennetliklere Yüce Allah'ın selâmının ulaştırılması ve selâmla buluşma ânında olsa gerektir. "Rahmeti sonsuz Rab'den gelen bir söz ile esenlik (içerisinde olacaklardır)."[784] İşte bu an, cennetliklerin yüzüne derin bir huzur ve sürur olarak yansıyacak, Rablerine nazar etmenin tarifsiz mutluluğunu yaşayacaklardır.[785]

Yorumunu yaptığımız İnsân 76/11 ile Kıyâmet 75/22'de, aynı kökten gelen نَضْرَةً *nadra* ve نَاضِرَةٌ *nâdıra* kelimeleri kullanılmakta, böylece yüze yansıyan parlaklığı ifade etmektedir Ayrıca İnsân 11'deki سُرُورًا *sürûr* kelimesi, Râzî'nin de belirttiği gibi yüreklere serpilen derin huzur ve mutluluğu ortaya koymaktadır.

Yüce Allah bizi ve bütün müminleri, bu eşsiz sevinç ve derin huzurdan mahrum bırakmasın.

780 Yûnus 10/10; Ahzâb 33/44.
781 Hâkka 69/19-20.
782 Zümer 39/74.
783 Âl-i İmrân 3/106-107.
784 Yâsîn 36/58.
785 Kıyâmet 75/22-23.

c) Üçüncü Ödül: Cennet ve Hürriyet

Yüce Allah, *ebrâr* adını verdiği iyilik sahiplerinin mahşerdeki ödüllerinden bir diğerini ise ödül yeri ve oradaki hayat ile ilişkilendirmektedir.

وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا "(Allah) onlara, sabretmelerine karşılık cenneti ve hürriyeti lütfedecektir." Âyetteki جَزٰى *cezâ* fiili "karşılık vermek", صَبَرُوا *saberû* fiili "sabretmek, direnç göstermek, ısrar etmek", حَرِيرًا *harîr* kelimesi ise "ipek, hürriyet" demektir.

1. Ödül Sabrın Karşılığıdır

وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا "(Allah) onlara, sabretmelerinin karşılığını verecektir." Âyetin bu ilk bölümü ilâhî sistemde ödül vermenin çok önemli bir noktasını hatırlatmaktadır.

a) Buradaki جَزٰى *cezâ* kelimesi, mutlak anlamda "karşılık vermek" anlamında bir fiildir. Dilimizde bu kelime, daha ziyade olumsuz anlamda suçun karşılığının verilmesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Oysa bu fiil Arapçada olumlu anlamda "ödül vermek" için kullanıldığı gibi,[786] olumsuz anlamda "azap etmek" için de kullanılmaktadır.[787] Bunların dışında, söz konusu kelime mutlak anlamda "karşılık, karşılık vermek" olarak Kur'ân'da yer almaktadır.[788] Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki جَزٰيهُمْ *cezâhüm* ifadesi de olumlu karşılık anlamında "ödül vermek" demektir.

b) بِمَا صَبَرُوا *bimâ saberû* ifadesinin açık anlamına göre, cennet ödülü bir şeylerin karşılığı olarak verilecektir. Buradaki *bâ* harfi, "mukabele" anlamında "karşılığında, buna mukabil" demektir. Başta Yüce Allah'ın ikramı olmak kaydıyla bu sıfat, iyilik sahibi olarak nitelendirilen insanlara verile-

786 Bakara 2/191; Âl-i İmrân 3/136, 144, 145; Mâide 5/85; En'âm 6/84; Tevbe 9/121; Yûnus 10/4; Yûsuf 12/22, 88; Nahl 16/31, 96, 97; Kehf 18/88; Tâhâ 20/76; Mü'minûn 23/111; Nûr 24/38; Furkaan 25/15, 75; Kasas 28/14, 25; 'Ankebût 29/7; Rûm 30/45; Secde 32/17; Ahzâb 33/24; Sebe' 34/4, 37; Sâffât 37/80, 105, 110, 121, 131; Zümer 39/34, 35; Ahkaaf 46/14; Necm 53/31; Kamer 54/14, 35; Vâkı'a 56/24; İnsân 76/9, 22; Murselât 77/44; Nebe' 78/36; Beyyine 98/8.

787 Âl-i İmrân 3/87; Nisâ' 4/93, 123; Mâide 5/29, 33, 38, 95; En'âm 6/93, 120, 138, 139, 146, 157, 160; A'râf 7/40-41, 147, 152, 180; Tevbe 9/26, 82, 95; Yûnus 10/13, 27, 52; Yûsuf 12/25, 74, 75; İsrâ 17/63, 98; Kehf 18/106; Tâhâ 20/127; Enbiyâ 21/29; Neml 27/90; Kasas 28/84; Sebe' 34/17, 33; Fâtır 35/36; Sâffât 37/39; Mü'min 40/40; Fussılet 41/27, 28; Ahkaaf 46/20, 25; Haşr 59/17; Tahrîm 66/7; Nebe' 78/26.

788 Bakara 2/48, 85, 123; İbrâhim 14/51; Tâhâ 20/15; Lokmân 31/33; Yâsîn 36/54; Mü'min 40/17; Şûrâ 42/40; Câsiye 45/14, 22, 28; Tûr 52/16; Necm 53/41; Rahmân 55/60; Leyl 92/19.

cektir. Buradan, onların dünya hayatlarında Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına uyma konusunda gösterdikleri azami gayret, sabır, itina ve kararlılığın karşılığı olarak ödüllerin verileceği anlaşılmaktadır. Bir anlamda cennet bir sonuçtur, onun sebebi ise insanların dünya hayatlarındaki sabırları ve ilâhî buyruklara karşı gösterdikleri dikkatli tavırlarıdır.

11. Ödülün Hürriyet Boyutu da Vardır

a) Ödül olarak sunulan değerlerden birisi, bu âyette جَنَّةً *cennet* "cennet" olarak belirlenmektedir. "Bahçe" anlamına gelen bu kelime hakkında detay vermeye gerek yoktur. Cennetteki nimetleri bir sonraki başlıkta ele alacağımız için burada diğer büyük ödül hakkında bilgi vermek istiyoruz.

b) Mahşerde ebrâr denilen "iyiler"e verilecek en önemli değerlerden biri حَرِيرًا *harîr* kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu kelime hakkında iki temel yaklaşım üzerinde duracağız.

1. "İpek" anlamıyla öne çıkan bu kelime hakkında yapılan açıklamalar, elbette kelimenin söz konusu anlamı nedeniyledir. Çünkü "Onların oradaki elbiseleri ipekten olacaktır"[789] âyetlerinde ifade edilen husus, âyetlerin içeriği nedeniyle elbise ile ilgilidir ve cennetteki giysilerin maddesini, bir anlamda kaynağını ortaya koymaktadır. Kehf 18/31'de de benzer bir durum söz konusudur ve cennetteki giysilerin, ince ve kalın ipekten sırmalı yeşil elbiseler şeklinde olacağı beyan edilmektedir. Gerekçeleri itibariyle bu yaklaşımın doğru olduğunu söylemeliyiz.

2. Bu izaha ilave olabilecek ve daha geniş bir bakış açısı ortaya koyabilecek bir başka yaklaşımı daha burada özellikle hatırlatmak istiyoruz. Âyetteki حَرِيرًا *harîr* kelimesi, "özgürlük" anlamındaki *el-hurr* kökünden türetilmiştir.[1] Bu anlamıyla *harîr*, cennette müminlere verilecek "tarifi imkânsız özgür bir hayat" demektir. Giysi, örtü, elbise gibi kelimelerin kullanılmadığı bu âyette *harîr* kelimesi, cennetteki maddî özelliklerin yanında ve belki onlardan çok daha önemli olan bir boyutu anlama katmaktadır ki o da "hürriyet"tir.[790]

1. Sûrenin 21. âyetinde de ele alındığı üzere ipek elbiseler cennette zaten vardır. Dolayısıyla bu kelimeye, anlam alanında bulunan daha ileri bir ödül anlamı verilmelidir. Kanaatimize göre bu çok büyük değer

789 Hacc 22/23; Fâtır 35/33.
790 Bu güzel yorumu Mustafa İslâmoğlu'na borçluyum.

"özgürlük"tür. Bir sonraki âyette cennetliklerin yaslanacağı divanlardan söz edilmesi, buradaki *harîr* kelimesiyle kast edilen anlamın özgürlük olduğunu desteklemektedir. Çünkü divanlara yaslanmak bir çeşit özgürlük görüntüsüdür.

11. Cehennemlikler için bu sûrenin 4. âyetinde ifade edilen ve tutsaklığı yansıtan "zincirler, tasmalar, demir halkalar ve alevli ateş"in zıddına, cennetlikler için "özgürlük"ten söz edilmesi, anlatım uygunluğu açısından son derece çarpıcı bir güzellik oluşturmaktadır. Cehennemdeki tutsaklığın zıddına, cennette alabildiğine hürriyetin olması, âyetin anlamını daha güzel bir şekilde ortaya koymaya yardımcı olmaktadır. Kur'ân'daki ifade metotlarından biri de meseleyi zıddıyla ve ona uygun detaylar vererek anlatmaktır. İncelediğimiz âyetteki durum bunun bir örneğidir.

Cennetlikler, dünya hayatlarında kendilerini çeşitli davranışlar bakımından kısıtlamış, bir anlamda hürriyetlerine gem vurmuşlardı. İşte bunun karşılığında Yüce Allah onlara sınırsız bir özgürlük alanı vermiş olacaktır. Rabbimizden bizi de bu nimetten mahrum bırakmamasını niyaz ediyoruz.

d) Cennetteki Çeşitli Nimetler

Sûrenin devam eden âyetlerinde cennetliklerin oradaki durumları, buluşturulacakları çeşitli nimetler ve cennetin nitelikleri hakkında bilgi verilmektedir. Şimdi onları sıralamak istiyoruz.

1. Cennetlikler Divanlara Yaslanacaklar

مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ "Orada koltuklara kurulmuş olacaklardır." Âyetteki مُتَّكِئِينَ *müttekiîne* kelimesi "yaslanmak, yaslanır olmak", الْأَرَائِكِ *el-erâik* sözcüğü ise "divan, sedir, donatılmış koltuk" demektir.

Kur'ân'da dört âyette daha geçen *el-erâik* kelimesi, kullanıldığı âyetlerde, cennetliklerin yaslanacağı şeyleri ifade etmektedir.[791] Yüce Allah, cennetliklerin oradaki huzurlu hallerinin ilkini yaslanacakları divanlarla ilişkilendirmekte, ayrıca bu durumun özel bir ikram olacağını ortaya koymaktadır.

11. Şiddetli Sıcaktan da Soğuktan da Korunacaklar

لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا "Orada yakıcı sıcak da, dondurucu soğuk da görmeyeceklerdir." Âyetteki لَا يَرَوْنَ *lâ yeravne* fiili "görmezler", شَمْسًا *şems*

791 Kehf 18/31; Yâsîn 36/56; Mütaffifûn 83/23, 35.

kelimesi "güneş, sıcaklık", زَمْهَرِيرًا zemherîr sözcüğü ise "şiddetli soğuk, ay" demektir.

a) Bu âyette geçen *şems* kelimesini "güneş", *zemherîr* kelimesini ise "şiddetli soğuk" anlamına alabiliriz. Bu durumda âyetteki mesaj, gölgeliklerde bulunacakları için cennetliklerin güneşi görmeyecekleri, dolayısıyla onun kavurucu sıcaklığından etkilenmeyecekleri şeklindedir. Bir sonraki âyette de dile getirildiği üzere ağaçların yaprakları aşağıya doğru sarkık olduğu için, meydana gelen gölgelikler nedeniyle güneş veya ay görülemeyecektir. Ayrıca bu gölgeliğin şiddetli soğuk oluşturmayacağı da *zemherîr* kelimesi ile ifade edilmiş olur.

b) *Şems* kelimesine "güneş", *zemherîr* kelimesine "ay" anlamı da verilmektedir. Nitekim Râzî, Tayy lehçesine göre bu kelimenin, "ay, kamer" anlamına geldiğini ifade etmektedir.[792] Böylece âyet, cennetliklerin orada güneş de ay da göremeyeceğini, çünkü ağaçların bunu engelleyeceğini ifade etmiş olur. Bu kabul doğrultusunda, cennette gölgeliklerin nasıl meydana geldiği de anlaşılmaktadır.

c) Kelimelerin içerdiği çeşitli anlamlar bize, cennetteki ışığın kaynağının güneş de ay da olmayabileceğini, müminlerin bizatihi kendi ışıklarını kendilerinin yansıtmış olacağını göstermektedir. Bu yaklaşımın Kur'ân'dan çok güçlü delilleri vardır. İşte âyetler:

I. "Bütün mümin erkekleri ve mümin kadınları, önlerini ve sağ taraflarını aydınlatan nurlarıyla hızla ilerlerken gördüğün gün onlara, 'Bugün size müjde var: Tabanından ırmaklar çağlayan, içinde yerleşip kalacağınız cennetler!... Bu, işte budur muhteşem zafer!' O gün bütün münafık erkekler ve münafık kadınlar müminlere diyecekler ki: 'Bize bakın da ışığınızdan biz de yararlanalım.' Onlara denilecek ki: 'Arkanızdaki (hayata) dönüp, kendinize orada bir ışık arayın!'..."[793] İşte bu âyetlerde müminlerin, cennette kendi ışıklarını kendilerinin oluşturacağı açıkça ifade edilmektedir. Münafıklar ise "müminler kendilerine baksınlar da ışıklarından yararlansınlar" diye istekte bulunacaklardır.

II. Buna ilave olarak, cennetliklerin yüzlerinin beyaz olacağı, yine Kur'ân'da beyan edilmektedir.[794] Bu beyazlık mecâzî olarak "kurtulmuş,

---

792 Râzî, age., XXIX, 348.
793 Hadîd 57/12-13.
794 Âl-i İmrân 3/106-107. Yüzlerinin parlaklığı hakkında ayrıca bkz. Kıyâmet 75/22; Mütaffifûn 83/24.

aklanmış, beraat etmiş" olmak anlamlarına alınabileceği gibi, aynı zamanda yüzlerin parlak oluşunu da ifade edebilir. Bu durumda, cennetteki ışığın kaynağının müminlerin yüzleri olduğunu söylemekte hiçbir sakınca yoktur.

111. Gölgeliklerde ve Meyvelerle İç İçe Olacaklar[795]

وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا "(Cennet ağaçlarının) gölgeleri cennetliklerin üzerlerine sarkacak, meyveleri kolayca istifadelerine sunulacaktır." Âyetteki دَانِيَةً *dâniye* kelimesi "aşağı, sarkık, yakın", ظِلَال *zılâl* sözcüğü "gölgeler", ذُلِّلَتْ / تَذْلِيلًا *züllilet/tezlîl* kelimeleri "emre verilmek, boyun büktürülmek, önüne serilmek", قُطُوف *kutuuf* sözcüğü ise "meyveler, ürünler, salkımlar" demektir.

a) Yüce Allah, bu âyette cennetliklere vereceği ödülleri sıralamaya devam etmektedir.

1. "Cennet gölgeleri" ifadesi, oradaki ağaçların gölgeleri anlamına gelmektedir. *Cennet* kelimesi "örtülü, saklı yer" demektir. Bu nedenle, ağaçların yaprakları cennet zemininin, yani toprağın görülmesini engellemektedir. دَانِيَةً *dâniye* kelimesi "yakın, aşağı, sarkık" anlamına geldiği için, bu ağaçların yapraklarının kişilere çok yakın olduğu anlaşılmaktadır. Dahası, عَلَيْهِمْ *'aleyhim* ifadesindeki *'alâ* edatı bu sarkık halin âdeta kişilerin başına değecek kadar yakın olduğunu hissettirmektedir. Bir önceki âyetin yorumunda da ifade ettiğimiz üzere, ağaçların bu şekildeki durumu, yukarının görülmemesini sağladığı gibi, gölgeliklerin de soğuğa neden olmayacak bir şekilde oluşturulacağını göstermektedir.

2. Cümlenin başındaki *vâv* harfini, 12. âyetteki *cennet* kelimesine atıf olarak kabul edebiliriz. Böylece âyetteki ifadeyi, farklı bir cennet olarak da yorumlayabiliriz. Esasında "Rabbinin mutlak otoritesinden korkanlar için iki cennet vardır"[796] âyeti bu yorumun doğruluğunun delili olarak sunulabilir. Hem Rahmân sûresinin bu âyetindeki *haafe* fiili, hem de İnsân sûresinin 10. âyetinde geçen *nehaafü* fiili, söz konusu mekânın farklı bir

---

795 Sûrenin bu âyetini tefsîr edeceğim 25 Şubat 2010 tarihinde Mevlid Kandili gecesi Perşembeyi Cumaya bağlayan akşam, saat 22.30 sularında kıymetli babam ebediyete intikal etmişti. Onun, imanla ölen diğer kardeşlerimizin ve bizlerin de bu âyetlerde sözü edilen cennet nimetleriyle buluşturulmamızı Yüce Allah'tan niyaz ediyoruz.

796 Rahmân 55/46.

cennet olabileceğini gösterebilir.[797] Allah'ın huzurunda hesap vermekten ve mahşerin dehşetinden korkanlar için iki cennetin bulunması Kur'ân'a aykırı bir yorum değildir.

b) Meyvelerin kolayca hizmete sunulması hem dalların yakınlığını, hem de meyvelere ulaşmanın zahmet gerektirmediğini göstermektedir. Vâkı'a 56/33'te kesintisiz ve engellenmez olduğu beyan edilen bu meyveler, Hâkka 69/22-23'te yüksekteki cennetin yakındaki meyveleri olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca Ra'd 13/35'te muttakîlere vaad edilen cennetin hem yiyeceklerinin hem de gölgesinin devamlı olduğu beyan edilmektedir. Bütün bu âyetler bize cennet nimetlerinin dünyadakilerden çok daha kolay elde edilebilecek şekilde yaratılmış olacaklarını, süreklilik arz edeceklerini ve başkaları tarafından engellenemeyecek şekilde ayarlanacaklarını göstermektedir.

İbn Abbâs bu âyetin izahında şu bilgileri vermektedir: "Cennet meyvelerinden almak isteyenler istediğini hemen alabilecek şekilde, ürünler kendilerinin önüne âdeta sarkar, serilir. Mahsullerin boyun eğdirilmesi de onları alıp koparmanın kolaylaştırılması demektir."[798]

Cennetteki şartların ne kadar uygun olduğu, bu ifade ile ispatlanmaktadır. Orada yakıcı sıcak da, dondurucu soğuk da olmayacaktır. Belli ki cennetin şartları tam yaşanmaya uygun şekilde ayarlanacaktır. Âyette verilmesi istenen asıl ve öncelikli mesaj elbette budur.

Ağaçların insanlara yakın gölgelikler oluşturması, meyvelerin bolca hizmete sunulması, dünya hayatında Allah'ın emirlerine boyun eğip O'na karşı derin saygı duymanın karşılığı olarak görülmelidir. Burada Allah'a karşı boyun büküp saygı ile görevlerini yapanlara Yüce Allah âhirette ağaçları ve meyveleri boyun büktürecektir. Orada ödül elde etmenin yolu burada ilâhî iradeye boyun eğmekten geçer. Diğer bir deyişle ve tersinden bakarak dünyada şeytana boyun eğenler âhirette de azaba boyun eğmek zorunda kalacaklardır, diyebiliriz.

ıv. Kendilerine Servis Yapılacak

وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا۬ "Çevrelerinde gümüşten kaplar ve billur kupalar dolaştırılacaktır." Âyetteki يُطَافُ *yütaafü* fiili "çevre-

797 Zemahşerî, age., IV, 658.
798 Kurtubî, age., XIX, 91.

sinde dolaşılmak", آنِيَة *âniye* kelimesi "kaplar", فِضَّة *fidda* sözcüğü "gümüş", أَكْوَاب *ekvâb* kelimesi "kupalar, kadehler, kâseler, sürahiler", قَوَارِيرَا *kavârîr* sözcüğü ise "billur" demektir.

Yüce Allah bu âyette, cennete gidecek kişilere orada verilecek nimetlerin veriliş biçimi hakkında açıklama yaparak, insanların cenneti özlemesini hedeflemektedir.

a) İnsanların çevrelerinde bu tür kapların ve kupaların dolaştırılması, bu işle görevli bazı özel varlıkları akla getirmektedir. Söz konusu varlıklara Tûr 52/24'te "hizmete adanmış gençler" anlamında *ğılmân,* Vâkı'a 56/17 ve İnsân 76/19'da ise "ölümsüz gençler" anlamında *vildân* denmektedir.

b) Cennette bu içeceklerin dolaştırılması ille de özel görevliler gerektirmeyebilir. Cennet şartlarına göre bizzat bu kupaların ve kadehlerin dolaştırılması da mümkündür. Nitekim Zuhruf 43/71'de de altın tepsilerin dolaştırılmasından söz edilmekte, ancak dolaştıranlara değinilmemektedir.

c) Bu âyette geçen "gümüşten kaplar ve billur kupalar" ifadesi, Zuhruf 43/71'de "altın tepsiler ve kupalar" şeklinde yer almaktadır. Âyetlerin birinde gümüş, diğerinde altın denmiş olması bir çelişki değildir. Bu durum, belki malzemelerin değerini ortaya koyan bir farklılığı hatırlatmakta, belki de cennetliklerin derecelerini akla getirmektedir. Öylesi cennetlikler vardır ki kendilerine gümüş kupalarla servis yapılır, öylesi de vardır ki altın tepsiler kullanılır. Bu konuda farklılığı, söz konusu insanların iyilik yaparken sahip oldukları kalp temizliği ve samimiyetleri belirleyecektir. İnsanlar aynı işi de yapsalar, bazen farklı ödüllere sahip kılınırlar. Bunun nedeni, yapılan işin zamanı, yapılış yeri ve şeklidir.

Sözün özü, cennette görevlilerle de görevliler olmadan da, gümüş kupalarla da altın tepsilerle de nimetler servis edilecektir. Aslolan, bu ödülleri kazananlardan olabilmektir.

v. İçilecek Miktarı Kendileri Belirleyecek

قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا "Miktarlarını kendilerinin belirleyeceği o billur kupalar gümüştendir." Âyetteki قَدَّرُوا / تَقْدِيرًا *kadderû/takdîr* kelimeleri "ölçü/miktar, ölçüsünü veya miktarını belirlemek" demektir.

a) قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّة "Gümüşten billur (kupalar)" ifadesi gereği âyette ele alınan konulardan biri, billur kupaların veya kâselerin nereden mamul hale

getirildiğidir. Bir önceki âyette kapların gümüşten, kupa veya kâselerin de billurdan olduğu beyan edilmişti. Burada ise billur kupaların aslında gümüşten olduğu açıklanmaktadır. Âyetten anlaşılması gereken nokta bizce, cennetliklere sunulacak nimetlerin hem kendilerinin hem de servis yapılacak malzemenin değerli oluşudur. Meseleye buradan bakınca, âyetler arasında herhangi bir çelişkinin olmadığı açıkça görülmüş olur.

b) قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا "Miktarlarını kendileri belirleyecektir" ifadesi ise âyetin ikinci konusudur. Daha önce yorumunu yaptığımız, yine bu sûrenin 6. âyetinde geçen يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا "Onu akıttıkça akıtacaklardır" ifadesi gibi, burada da cennetliklerin hürriyetlerine gönderme yapılmaktadır. Cehennemliklere verilecek azap veya uygulanacak işlemin türünü ve miktarını kendileri belirleyemeyecektir; çünkü zincirlerle ve demir halkalarla bağlanmış bir şekilde ateşe atılmış olacaklardır. Oysa cennetliklerin durumu böyle olmayacaktır. Onlar, başlarında bulundukları su kaynaklarını kendileri istedikleri kadar fışkırtacakları gibi, içecekleri cennet meşrubatının ölçüsünü de yine kendileri belirleyeceklerdir.

Yüce Allah'ın onlar için takdir ettiği infak emrinin gereğini dünyada fazlasıyla yerine getirmeye çalışan "ebrâr" denilen iyilik sahipleri, işte bu ihsanlarının karşılığını aynı şekilde, hatta çok daha fazlasıyla âhirette ödül olarak alacaklardır. İstedikleri su gözelerinden istedikleri kadar akıtacak, gümüşten kaplara ve kâselere istedikleri ölçüde cennet meşrubatı doldurup içeceklerdir. Âyetlerde verilmek istenen asıl mesaj, âhirette ödüle kavuşmanın yolunun dünyada fedakârlık yapmaktan geçtiğinin beyan edilmesidir.

vı. Onlara İçimi Kolay Zencefil İkram Edilecek

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا عَيْنًا فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا "Onlara orada, adına Selsebîl denen pınardan karışımı zencefil olan bir kâseden içirilecektir." Âyetteki يُسْقَوْنَ *yüskavne* fiili "içirilmek", كَأْسًا *ke's* kelimesi "kadeh, kâse", مِزَاجٌ *mizâc* sözcüğü "karışım", زَنْجَبِيلًا *zencebîl* kelimesi "hoş kokulu bir içecek", عَيْنًا *'ayn* sözcüğü "göze, pınar", تُسَمّٰى *tüsemmâ* fiili "isimlendirilmek", سَلْسَبِيلًا *selsebîl* kelimesi ise "içimi kolay, devamlı akan" demektir.

a) Yüce Allah, bu âyette cennetliklere sunulacak nimetler bağlamında bir içecekten daha söz etmektedir. Sûrenin beş ve altıncı âyetlerinde "ebrâr" denilen iyilik sahiplerinin, karışımı "kâfûr" olan bir pınardan içecekleri beyan edilmişti. Orada "içmek" anlamında يَشْرَبُونَ *yeşrabûne* fiili ma'lûm, yani

etken kalıpta kullanılmıştı. Burada ise söz konusu eylem için يُسْقَوْنَ *yüskavne* "içirilmek" fiili meçhul, yani edilgen kalıpta getirilmektedir.

1. Her iki âyeti birlikte düşündüğümüzde, bazı iyilik sahiplerinin ilgili pınardan kendilerinin içeceği, bazılarına ise özel servis yapılacağı anlaşılmaktadır.

2. Bu arada iki fiilin aynı eylemin yarısını oluşturduğunu da düşünebiliriz. Buna göre, bir âyette servis, diğerinde ise içme eyleminin yer aldığını söylemekte hiçbir sakınca yoktur.

3. Elmalılı, bu fiillerin ilkinin "kesb", yani kişinin kendi kazanımı, diğerinin ise "vehb", yani ilâhî ihsan özelliği bulunduğunu belirtmektedir.

b) Âyette sözü edilen زَنْجَبِيلًا *zencebîl* kelimesi "hoş karşılanan bir tatlandırıcı", yani "hem hoş bir lezzet, hem de hoş bir koku veren karışım" anlamına gelmektedir. Kullanım alanımıza da giren bu kelime dilimizde "zencefil" olarak bilinmektedir. Cennetteki bu nimet elbette dünyadakinden çok farklıdır ve hak edenlerine büyük bir lezzet ve huzur verecek nitelikte sunulacaktır. Zencefilin hangi kaynaktan geldiği ise bir sonraki âyette dile getirilmektedir.

c) Yüce Allah, karışımı zencefil olan bu içeceğin kaynağını "Selsebîl" adındaki bir pınar olarak beyan etmektedir. Bu kelime hakkında iki farklı izah söz konusudur:

1. سَلْسَبِيلًا *selsebîl* "içimi ve yutulması kolay, boğaza dokunmayacak şekilde rahat içimli, tatlı, devamlı akan" demektir. Buna göre *selsebîl* kelimesi *'ayn* denen "pınar"ın sıfatı olarak "içimi kolay, devamlı akan" demektir ve karışımı zencefil olan pınarı nitelendirmektedir.[799] Kelimenin sonundaki *elif* harfi "âyet sonu uyumu" nedeniyle getirilmiştir. Nitekim benzer kullanım örnekleri Ahzâb 33/10 ve 67. âyetlerin sonlarındaki *ez-zunûnâ* ve *es-sebîlâ* kelimelerinde de yer almaktadır.

2. Diğer bir yaklaşıma göre ise سَلْسَبِيلًا *selsebîlâ* kelimesi سَلْ سَبِيلًا *sel* ve *sebîl* şeklinde iki kelimeden oluşmaktadır. Anlamı ise "yolu sor, yolu araştır, bir yol bul" şeklindedir. Buna göre سَلْسَبِيلًا *selsebîlâ* ifadesi öncesiyle ilgili değildir; dolayısıyla pınarın adı veya sıfatı da değildir. Sadece, cennet nimetlerini elde edebilecek yolun aranması gerektiğini ifade etmektedir.[800]

799 Taberî, age., XXIX, 219.
800 Semerkandî, age., III, 528.

Kanaatimize göre bu kelime, karışımı *kâfûr*[801] veya *zencebîl*[802] ya da *tesnîm*[803] olan cennet pınarını ifade etmektedir. Müslümanlar dünya hayatlarındaki yaşayış şekillerini bu ödülden yararlanabilecek şekle dönüştürmeli, cennetteki nimetleri elde edebilmenin yolunu aramalıdırlar. Böylece her iki yorumu ortak bir paydada buluşturmak mümkün olmaktadır.

vıı. Çevrelerinde İnci Gibi Görevliler Dolaşacak

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَۚ اِذَا رَاَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا "O (ebrâr denen cennetliklerin) etrafında, yaşlanmayan gençler dolaşır ki, kendilerini gördüğünde onları saçılıp dağılmış inciler sanırsın." Âyetteki يَطُوفُ *yetuufü* fiili "dolaşmak", وِلْدَانٌ *vildân* kelimesi "çocuk", مُخَلَّدُونَ *muhalledûn* sözcüğü "yaşlanmayan, süslü", رَاَيْتَ *raeyte* fiili "görmek", حَسِبْتَ *hasibte* fiili "zannetmek", لُؤْلُؤًا *lü'lü'* kelimesi "inci", مَنْثُورًا *mensûr* sözcüğü ise "saçılmış" demektir.

a) وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَۚ "O (ebrâr denen cennetliklerin) etrafında, yaşlanmayan gençler dolaşır." Âyetin ilk cümlesinde cennette "ebrâr" denilen iyilik sahiplerinin etrafında dolaşacak görevlilerden söz edilmektedir.

1. Âyetin ilk kelimesi olan يَطُوفُ *yetuufü* fiilinin عَلَى *'alâ* edatıyla birlikteki kullanımı, bunun cennete gidenlerle ilgili bir durumu anlattığını gösterebilir. Buna göre ilk cümlenin anlamı "Onları ölümsüz gençlikler bekleyecek" şeklinde verilmektedir.[804] Bu tercihle birlikte çeşitli sorular kaçınılmaz olmakta, özellikle bu sûrenin 15. âyetinde geçen "onlara servis yapılacak" ifadesi anlamını kaybetmektedir. Ayrıca Tûr 52/24'te sözü edilen "ğılmân"ların dolaşması da benzer bir sorunla karşılaşılmasına neden olacaktır.

2. وِلْدَانٌ *vildân* kelimesi *velîd* kelimesinin çoğuludur ve "küçük çocuk, taze" demektir. Nitekim küçük kızlara da Arapçada *velîde* denmektedir. Cennetliklere hizmet edecek şekilde görevlendirilenlere bu ismin verildiğini kabul etmek en çıkar yoldur. Bu kelimeye dünyadaki "müminlerin ve kâfirlerin küçükken ölen çocukları" anlamını vermeyi doğru bulmadığımızı da özellikle belirtmek istiyoruz.

---

801 İnsân 76/5.
802 İnsân 76/17.
803 Mütaffifûn 83/27.
804 Esed, age., s. 1217.

3. Cennetteki hizmetçi görevlileri nitelendiren kelime ise مُخَلَّدُونَ *muhalledûn* sözcüğüdür. Anlamı hakkında çeşitli ihtimallerin dile getirildiği bu kelime "yaşlanmayan, ebedî" ve "çeşitli şekillerde süslenmiş" anlamlarına gelmektedir. İmam Ferrâ bu kelimenin "süslenmek" ve "gençliklerinin devamlılığı ve yaşlarının değişmemesi" şeklinde iki anlamı bulunduğunu, ancak ikinci anlamın daha doğru olduğunu belirtmiştir.[805] Her iki anlam da, cennetteki bu küçük görünümlü görevlilerin sürekli öyle kaldıklarını ve yaşlanmadıklarını ifade ettiği gibi, süslenmiş olacaklarını da belirtebilir.

4. Sûrenin 15-16. âyetlerinde sözü edilen servisin bir benzerinin 17-19. âyetlerde dile getirildiği ve sunulacak nimetlerin özel görevlilerce sahiplerine ikram edileceği bu ifadelerden anlaşılmaktadır. Tûr 52/22-23 ile Vâkı'a 56/10-21. âyetlerde dile getirilen hususlar da dikkate alındığında, yorumunu yapmakta olduğumuz İnsân sûresinin 19. âyetinde anlatılan konunun bu olduğu ortaya çıkmaktadır.

5. Burada özellikle başka bir noktaya daha dikkat çekmek gerekir. Cennette yenecek gıdalar için değil de, daha çok içilecek şeyler için bu tür servislerden söz edilmektedir. Demek ki, meşrubatı diğer gıdalardan ayıran farklı bir özellik bulunduğu için, cennetliklerin etrafında servis yapan görevlilerden söz edilmektedir. Cennetlikler oradaki su kaynaklarından diledikleri kadar su fışkırtacak, kâselerin içinin ne kadar dolacağını kendileri belirleyecek, ancak meşrubat servisini bu özel görevliler gerçekleştirecektir, anlayışımız budur. Allah en iyisini bilir.

b) اِذَا رَاَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا "Onları gördüğünde kendilerini saçılmış inciler sanırsın." Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin ikinci cümlesinde ise, bu özel görevlilerin kendilerine has görünümlerinden söz edilmektedir.

1. Âyetteki *hüm* zamirlerini, önceki cümlede yer alan وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ "yaşlanmayan veya süslü gençler" tamlamasına göndermek zorunludur. Buna göre biz, bu tamlamadaki maksadı "cennetteki özel görevliler" şeklinde anladığımız için, saçılmış inciler gibi zannedilecek olanların da aynı varlıklar olduğunu düşünmekteyiz. Güzellikleri, çoklukları, arı duru renkleri, çeşitli görünümlü oluşları, bulundukları yerlerdeki hizmetleri ve etrafa yayılıp dolaşmaları nedeniyle bu özel görevliler "saçılmış inciler" gibi görülebilecektir.

805 Ferrâ, age., III, 218.

2. Cennetteki özel görevlilerin saçılmış incilere benzetilmesi, "ğılmân" ve "hûriler" için de yapılmıştır. Tûr 52/24 ve Vâkı'a 56/23'teki kullanımlar bunu göstermektedir. Cennetliklerin incilerle olan ilişkisi Hacc 22/23 ve Fâtır 35/33'te altın ve inciden yapılma bilezikleri bizzat takınmaları şeklinde ifade edilmektedir. Buna göre saklı veya saçılmış incilere benzetilmiş olmak cennetteki özel görevlilerin, incilerle süslenmek ise bizzat cennetliklerin özellikleri olarak görülmektedir.

3. Bazı ilim adamları, ilk cümleyi farklı anladığı gibi, bu cümledeki özellikleri de cennetliklerle ilişkili görmektedir.[806] Onlara göre, yaşlanmayacak olanlar da saçılmış inci gibi görülecekler de cennetliklerin kendileridir. "Cennetliklerin gençliklerinin bitmeyeceğini"[807] bildiren hadis-i şeriften destek alınarak, bu yaklaşımın da gözardı edilmemesi gerektiğini belirtmekle yetinelim.

vııı. Cennette Nimetler ve Büyük Bir Saltanat Görecekler

وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ رَاَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا "(Cennette) her nereye bakarsan, (pek çok) nimet ve yüce bir saltanat görürsün." Âyetteki رَاَيْتَ *raeyte* fiilleri "bakmak, görmek", ثَمَّ *semme* kelimesi "orada, oraya", نَعِيمًا *na'îm* sözcüğü "nimetler", مُلْكًا *mülk* kelimesi "saltanat, idare, düzen", كَبِيرًا *kebîrâ* ise "ulu, yüce, büyük" demektir.

Yüce Allah, cennetin nimetlerle dolu olduğunu ve oraya her bakıldığında, bakılan her yerde sayısız ve tarifi imkânsız nimetler bulunduğunu, ayrıca erişilmez bir gücün ve saltanatın da müşahede edilebileceğini açıkça beyan etmektedir.

a) Buradaki ثَمَّ *semme* kelimesi "oraya" veya "orada" anlamıyla cümlede yer almaktadır.

1. Eğer bu kelime "oraya" şeklinde tercüme edilirse, âyete "Cennete baktığında nimetler ve eşsiz bir saltanat görürsün" anlamı verilebilir. Esasında, "cennete bakmaya bir fırsat bulunsa, orada görülecek şeyler işte bunlardır" demek istenmektedir. İlk fiil olan *raeyte*nin tümlecinin zikredilmeme gerekçesi de bu olsa gerektir.

806 Esed, age., s. 1217.
807 Tirmizî, Ebvâbü Sıfati'l-Cenneh, 8.

2. Eğer *semme* kelimesine "orada" anlamı verilirse bu durumda maksat, cennete zaten girmiş olanların orada göreceği şeyler hakkında bilgi verilmesidir. Cennette her ne tarafa bakılırsa bakılsın, her yerinde nimetlerin ve erişilmez saltanatın görüleceği ifade edilmektedir.

b) Cennette görülecek nimet ve saltanat hakkında da şunları söylemek mümkündür: Âyetteki نَعِيمًا *na'îm* kelimesi "çok nimet" anlamına gelmektedir. Kelimenin sonundaki tenvin, nimetlerin çeşitliliğini ve tariflerinin imkânsızlığını göstermektedir. Her ne tür ve ne kadar sayıda nimet düşünülüyorsa hepsi burada kastedilmektedir. Çünkü Allah'ın nimetleri sayılamayacağı gibi,[808] O'nun ilminin ürünü olan şeyler de tam anlamıyla kuşatılamaz ve kavranamaz. Dahası, iman edip Hakk'a ve O'nun buyruklarına teslim olanlara cennette canlarının çektiği her şeyin verileceği beyan edildiği gibi,[809] müminlere daha ne tür ödüllerin sürpriz olarak verileceğini hiçbir nefsin bilemeyeceği de ifade edilmektedir.[810]

c) Âyetin sonundaki, مُلْكًا كَبِيرًا *mülken kebîrâ* tamlaması ise "erişilmez saltanat" anlamına gelmektedir.

1. Bunun, cennete girerlerken meleklerin müminlere selam vermesi olduğu belirtilmektedir.[811] "Büyük mülk"ün bu anlamı cazip bir görüş olmasa da, meleklerin cennete girerlerken müminlere selam vereceğinin Kur'ân'dan delili vardır.[812]

2. Bu mülkün, meleklerin cennetliklerden izin alması olduğu da kaynaklarda dile getirilmektedir.[813] Bu iki görüşe göre, cennetteki erişilmez saltanatın merkezinde cennetlikler yer almaktadır.

3. Bu iki görüşten ayrı olarak şunu özellikle belirtmeliyiz: Aslında cennetteki erişilmez saltanatın sahibi Yüce Allah'tır. Yüce Allah, âhiret şartlarında, dolayısıyla cennette elbette dünyadakine benzemeyen bir idareyi gerçekleştirecektir. O'nun kuşatılamaz ve kavranamaz yüceliği, bütün azamet ve haşmetiyle, bütün câzibesi ve güzelliğiyle cennetliklere gösterilecektir. Bu muhteşemliği görebileceklerden olmayı kalbî dileğimiz olarak Yüce Allah'tan niyaz ediyoruz.

808 İbrâhim 14/34; Nahl 16/18.
809 Zuhruf 43/69-73.
810 Secde 32/17.
811 Zemahşerî, age., IV, 660; Kurtubî, age., XIX, 94.
812 Ra'd 13/23-24; Nahl 16/32; Zümer 39/73.
813 Taberî, age., XXIX, 221.

ıx. Süslenip Allah'ın İkramına Mazhar Olacaklar

عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا

"Üzerlerinde ince ipekten yeşil elbiseler ve kalın ipek kumaşlar olacaktır; gümüş bilezikler takınacaklardır. Rableri onlara tertemiz bir içecek ikram edecektir."

Yüce Allah, sûrenin bu âyetinde cennetliklerin oradaki giysilerini, takılarını ve kendilerine yapılacak ikramı dile getirmektedir. Sûrenin daha önce yorumladığımız 12. âyetinde iyilik sahiplerine dünyadaki fedakârlıklarının karşılığı olarak cennet ve harîr verileceği beyan edilmişti. Oradaki *harîr* kelimesinin "ipek" değil de "hürriyet" anlamına geldiğini belirtmiştik. Çünkü ilgili âyette *cennet* kelimesi, yorumunu yapacağımız bu âyette sözü edilenleri içermektedir.

a) عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌ "Üzerlerinde ince ipekten yeşil elbiseler ve kalın ipek kumaşlar vardır." Âyetteki عَالِى *'âliye* kelimesi "üzeri, üstü", ثِيَابُ *siyâb* sözcüğü "elbise, giysi", سُنْدُسٍ *sündüs* kelimesi "ince ipek", خُضْرٌ *hudr* sözcüğü "yeşil", اِسْتَبْرَقٌ *istebrak* ise "kalın ipek kumaş" demektir.

Âyetteki خُضْرٌ *hudr* sözcüğünü ثِيَابُ *siyâb* kelimesinin sıfatı, اِسْتَبْرَقٌ *istebrak*ı ise onun atıfı olarak görmeyi tercih ediyoruz. Çünkü Kehf 18/31'deki kullanım bunu gerekli kılmaktadır. Söz konusu bu kelimeleri سُنْدُسٍ *sündüs* kelimesinin sıfatı kabul edip "kesra" okuyan âlimler de vardır. Buna göre âyetin anlamı "Üzerlerinde ince ve kalın ipek elbiseler vardır" şeklini alır. Bunun dışında farklı kıraat tercihleri de söz konusudur.[814]

Kıraat şekilleri değişik olsa da burada ele alınan konu, cennetliklerin giysilerinin güzelliğiyle ilgilidir. Sıra dışı elbiseler onların dünya hayatındaki fedakârlıklarının karşılığıdır. Dünyada en değerli varlıklarını Allah için infak edenler, bunun karşılığı olarak âhirette en değerli eşyalarla giydirileceklerdir.

b) وَحُلُّوا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ "Gümüş bilezikler takınacaklardır." Âyetteki حُلُّوا *hullû* fiili "takınmak", اَسَاوِرَ *esâvir* kelimesi "bilezik", فِضَّةٍ *fidda* sözcüğü ise "gümüş" demektir.

814 Ferrâ, age., III, 216; Semerkandî, age., III, 528-529; Taberî, age., XXIX, 222.

Burada sözü edilen kişilerin cennette özel servis yapacak görevliler olduğu iddia edilmişse de,[815] bizce bunlar cennetliklerdir ve âyette onlara takılacak süslerden söz edilmektedir. Giysileri gayet güzel olan cennetliklerin takınacağı süsler de elbette buna uygun olacaktır. Sûrenin 15. âyetinde ele aldığımız üzere, oradaki kupalar ve kâseler billur gibi gümüşten olunca, haliyle üzerlerine takınılacak süsler de en azından bu cinsten olmak durumundadır.

Kehf 18/31, Hacc 22/23 ve Fâtır 35/33'te, bu bileziklerin "altın"dan olacağı beyan edilmekte, ayrıca inciden oluşan çeşitli süslerin de söz konusu olacağı belirtilmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere bu âyetler arasında görülen "gümüş" ve "altın" farkı, ya ödülü hak edenlerin farklı kişiler olduğunu göstermektedir ya da çeşitli zamanlarda verilecek çeşitli imkânları akla getirmektedir. Buna ilave olarak, aynı kişilerin bazen gümüş, bazen altın takınmaları veya her ikisine bir arada sahip olmaları da ifade ediliyor olabilir.

Bu ihtimallerin dışında, maksadın oradaki süslerin kalitesine dikkat çekmek olduğu da düşünülebilir. İnsanların dünya hayatında özlemini çektiği, genellikle de ulaşılamayan bu tür mücevherler, âhiret şartlarında fazlaca mevcut olacaktır. Bu arada asıl önemli olan husus, onları hak edecek bir hayat yaşamanın gerekliliğidir. Yüce Allah, Zuhruf 43/71'de cennette müminlerin canlarının istediği ve gözlerin görmekten zevk alacağı her şeyin bulunacağını beyan etmektedir. Dahası, Secde 32/17'de, cennetliklere hiçbir canın aklına gelemeyecek nice sürprizlerin hazırlandığı bildirilmektedir. Durum böyle olunca, orada takınılacak süslerin malzemesinin çok bir önemi kalmamaktadır.

Bu arada, sözü edilen süsleri erkeklerin değil, sadece kadınların takınacağı görüşü ise çok sağlıklı görünmemektedir. Ödül veya azap karşılıklarının yaşanacağı âhiret şartlarında yeni bir yasağın söz konusu olmayacağı gerçeğinden hareketle, bütün cennetliklerin orada süs takınmalarının önünde herhangi bir engel olmayacağını söyleyebiliriz.

c) وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا "Rableri onlara tertemiz bir içecek ikram edecektir." Âyetteki سَقٰى *sekaa* fiili "içmek, içirmek", شَرَابًا *şerâb* kelimesi "içecek", طَهُورًا *tahûr* sözcüğü ise "temiz, hoş" demektir.

815 Yazır, age., VIII, 468.

Hiçbir keder ve leke bırakmayan, gayet temiz ve temizleyici bir içecektir bu. Daha önceki âyetlerde, karışımı kâfûr ve zencefil olan içecekten söz edilmiş, onları cennetliklerin kendilerinin içeceği veya onlara içirilecekleri belirtilmişti. Burada ise, içeceğin ikramı bizzat Yüce Allah'a nispet edilmekte ve sunulacak meşrubat da karışımdan uzak, temiz, temizleyen ve arı-duru olarak tanıtılmaktadır.

A'râf 7/43 ve Hıcr 15/47'de de ifade edildiği gibi Yüce Allah, cennete girenlerin yüreklerinden her türlü olumsuz duygu ve düşünceleri çıkarmış olacaktır. Buna uygun olarak, kendilerine çok temiz ve temizleyici özellikte bir içeceğin sunulması anlaşılabilir bir durumdur. طَهُورًا *tahûr* kelimesi mübalağa içeren bir kalıpta getirildiği için bu durum meşrubatın farklı bir yapıda olacağını ortaya koymaktadır.

Bu dünyada helal yemeye ve içmeye azami dikkat gösterenler, Yüce Allah'ın emirlerine karşı olabildiğince hassas davrananlar ve muhtaç olmalarına rağmen kendileri yemeyip garipleri gözetenler, bu müjdenin muhatabı olacaklardır. Ayrıca yardımları Allah rızası için yapanlar, dünyada hayır anlamında yaptığı infakı aslında âhirette alacağı bilinciyle gerçekleştirenler ve sonuçta hayatını Allah'ın emrettiği gibi yaşayanlar, cennette bu çok özel ödülle buluşturulacaklardır. Bir sonraki âyette yer alan ifadeler de bu yaklaşımımızı destekler mahiyettedir.

e) En Büyük Ödül: Yüce Allah'ın Takdir İfadesi

Sûrenin 11. âyetinden itibaren, çeşitli detaylara da inilerek pek çok ödül sıralanmakta, mahşerin dehşetinden korunma, yüzlere yansıyan sevinç, yüreklerde yaşanan huzur, cennetin sunulması ve erişilmez bir hürriyet ortamı gibi hususlar açıklıkla dile getirilmektedir. Şimdi yorumlayacağımız âyette ise bütün bu ödüllerin tâcı gibi kabul edilebilecek bir nokta gündeme getirilmekte, en büyük ödülün de bu olacağı âdeta müjdelenmektedir.

1. Fedakârlığın Karşılığı Ödüldür

a) إِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً "Bu(nlar), sizin için bir mükâfattır." Âyetteki جَزَاءً *cezâ'* kelimesi "karşılık" demektir.

Buradaki جَزَاءً *cezâ'* kelimesi "karşılık ve ödül" anlamına gelmektedir. Bu sözün nerede söylendiği konusunda iki ihtimal vardır:

1. Bu ifade cennetliklere orada söylenecek olabilir ki akla ilk gelen ihtimal budur. Melekler, cennetin kapısında müminlere şu müjdeyi verecektir: "Geçmiş günlerde (dünyada) sabretmenize karşılık esenlik üzerinize olsun."[816] Ayrıca "Geçmişte ortaya koyduklarınıza karşılık olarak, şimdi cennette afiyetle yiyiniz, içiniz"[817] ifadesi ve benzer cümleler,[818] bu türden hitapların cennetliklere mahşerde yapılacağını göstermektedir. Bu sözlerin söylenme nedeni cennetliklerin oradaki huzurunu daha da artırmaktır. Esasında bu ifade bile başlı başına bir ödüldür. Muhammed 47/15'te muttakilere hazırlanan cennetin çeşitli özellikleri anlatıldıktan sonra, âyetin sonunda "Onlar için mağfiret (bağışlanma) vardır" denilerek, en büyük ödülün bu olduğu hissettirilmektedir.

2. Bu ifadenin dünyada söylenmiş olma ihtimali de vardır. Buna göre Yüce Allah, âhirette bütün bunların gerçekleşeceği müjdesini, kulları dünyada iken vermeyi de amaçlamış olabilir.

11. Allah Fedakârlığı Karşılıksız Bırakmaz

وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا "Çalışma(ları)nız karşılığını bulmuştur." Âyetteki سَعْى *sa'y* sözcüğü "çalışmak, fedakârlık", مَشْكُورًا *meşkûr* kelimesi ise "değerlendirilmek, karşılığı verilmek" demektir.

Çalışmaların değerli kılınması, onların zayi edilmemesi anlamına gelmektedir. Yüce Allah müminlerin imanlarını, yani hayırlı davranışlarını hiçbir şekilde zayi etmez.[819] Onların çalışmaları teker teker kaydedildiği için herhangi bir kayıp söz konusu olamaz.

Sûrenin 9. âyetinde dile getirildiği üzere, iyilik sahibi kullar, yaptıklarını sadece Allah'ın rızasını kazanmak için yaparlar. Bu arada muhataptan hiçbir karşılık da, teşekkür de beklemezler; çünkü onlar karşılığı da takdiri de Yüce Allah'tan istemektedirler.

İşte duyarlı müminlerin ortaya koyduğu bu hassasiyet, mahşerde çok büyük bir ikram olarak kendilerine geri dönecek ve bizzat Yüce Allah'ın takdiri ile karşılanacaktır. Dünyada iyilik ve fedakârlık ekenler, âhirette ödül ve takdir biçeceklerdir; âyette özellikle hatırlatılan husus budur.

816 Ra'd 13/24.
817 Hâkka 69/24.
818 Nahl 16/32; Zümer 39/73.
819 Bakara 2/143.

23-26. ÂYETLER:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْزِيلاًۚ ﴿٢٣﴾

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًاۚ ﴿٢٤﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَاَصِيلاًۚ ﴿٢٥﴾

وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلاً طَوِيلاً ﴿٢٦﴾

"**23.** (Ey Peygamber! Başkası değil,) Kur'ân'ı sana indiren elbette Biziz, Biz. **24.** Artık Rabbinin hükmüne (boyun eğip) sabret; onlardan hiçbir günahkâra yahut hiçbir nanköre boyun eğme. **25.** Sabah akşam Rabbinin ismini hatırlamaya devam et. **26.** Gecenin bir kısmında O'na secde et; gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et."

Sûrenin bu bölümünde, 3. âyette ifade edilen ve insana gösterilen hakikat yolunun ne olduğu açıklanmaktadır. İnsanoğlunun "şükredici bir mümin" veya "inkârcı nankör" olma seçeneklerinden ilkini tercih etmesi için insanlığın Kur'ân vahyi ile buluşturulduğu ifade edilmektedir.

a) Kur'ân: Ebedî Kurtuluş Yolu

Sûrenin 23. âyetinde Kur'ân'ı indiren ilâhî güç, Kur'ân'ın öncelikli muhatabı ve indiriliş biçimi ele alınmaktadır.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْزِيلاًۚ "(Ey Peygamber! Başkası değil,) Kur'ân'ı sana indiren elbette Biziz, Biz." Âyetteki نَزَّلْنَا *nezzelnâ* ve تَنْزِيلاً *tenzîlâ* kelimeleri "indirmek, öğretmek" demektir.

1. "Biziz Biz" Vurgusunun Amacı

Âyette إِنَّا نَحْنُ *innâ nahnü* "Biziz Biz" ifadesinin yer alması, yaşanan karşı çıkışların şiddetini göstermektedir. Bu nedenle onlara karşı benzer kuvvette bir hitabın gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Burada söylenmek istenen husus şudur: Hiç şüpheniz olmasın ki, Kur'ân'ı indiren kaynak ilâhîdir; başka hiçbir varlığın bu noktada etkisi veya söz söyleme yetkisi yoktur.

Yüce Allah bu âyette, Kur'ân'ın kaynağı konusunda Hz. Peygamber'e yöneltilen "şair", "büyücü", "büyülenmiş", "kâhin", "mecnun" gibi suçlamaları reddetmekte, Kur'ân'ı indiren ve öğreten varlığın Kendisi olduğunu

ilan etmektedir. Sûrenin Mekke'de indirildiği gerçeği göz önünde bulundurulunca, çeşitli suçlamalara karşılık verilmesinin zorunluluğu açıkça ortadadır.

Burada başka bir amaç, Hz. Peygamber'in motive edilmesi, kalbinin genişletilmesi, rahatlatılması veya ferahlatılması da olabilir. Bunalan yüreğinin huzura ve sükûna kavuşturulması Hz. Peygamber için büyük bir önem arz etmekteydi. Bu arada inkârcılara gözdağı verilmesi de ayrı bir gereklilikti. Kâfirlerin Hz. Peygamber'i yalanlamaya kalkışırken aslında Yüce Allah'ın âyetlerini yalanladıkları Kur'ân'da açıkça ifade edilmektedir.[820] İşte bu da ayrı bir motivasyon vesilesidir.

11. Yüce Allah Kendisi İçin Neden "Biz" Demektedir?

a) Kadr 97/1'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, Yüce Allah Kur'ân'da kendisini ifade bağlamında bazen "Ben", bazen "O", bazen de "Biz" zamirlerini kullanmaktadır. Bunun sebebi, O'nun bir insan veya bir cinsiyet sahibi olarak algılanmasını engellemektir. "Ben", "O" veya "Biz" ifadelerini kullanmasının nedeni, Yüce Allah'ın kavranamazlığını ortaya koymak olabilir. Çünkü O, insan idrakini aşan, aşkın tek gerçekliktir.

b) Yüce Allah'ın kendisi için "Biz" demesinin muhtemel başka bazı gerekçelerini de olabilir:

1. Yüce Allah, kendi yüceliğini, erişilmezliğini, istişarenin önemini, tevazuyu, alçak gönüllü olmayı ve "ben" değil, "biz" demenin önemini insanlara kavratmayı amaçlamış olabilir.

2. Yüce Allah, insanların uyarılması ve bilgilendirilmesi amacıyla "melek elçi görevlendirme sistemi"ne dikkat çekmek için de özellikle "biz" ifadesini kullanmış olabilir. Elbette her konuda olduğu gibi bu konuda da gerçeği sadece Yüce Allah bilir.

c) Âyette اِنَّا *innâ,* نَحْنُ *nahnü* ve نَزَّلْنَا *nezzelnâ* ifadelerinin "Biz" zamiriyle çoğul olarak getirilmesinin muhtemel bir diğer gerekçesi de şu olabilir: Bilgilendirme çok yüce ve aşkın bir güç tarafından yapılmaktadır ve uyarı çok önemlidir. Bilginin önemli oluşu, göndericinin yüceliğinden kaynaklanmaktadır.

---

820 En'âm 6/33-34.

111. Vahyin "İnzâl"i ile "Tenzîl"i Farklı Mıdır?

a) Genellikle Kur'ân'ın "inzâli" ile "tenzîli"nin farklı şeyler olduğu kabul edilir. İddiaya göre *inzâl*, topluca ve Berat Gecesi gerçekleşen indirmedir; *tenzîl* ise peyderpey olan ve Kadir Gecesi başlayan süreçtir. Baştan belirtelim ki Kur'ân'da, Kur'ân'ın indirilmesinden söz edilen tek gece Kadir Gecesi'dir. Dolayısıyla Dühân 44/3'teki *leyle-i mübârake* ile kastedilen gece de aynı gecedir, yani Kadir Gecesi'dir. Çünkü hem Kadr sûresinin devam eden âyetlerinde, hem de Dühân sûresinin 3-6. âyetlerinde işlenen konular, büyük ölçüde aynıdır. Her ikisinde de vahyin insanlarla ilgili düzenleyici özelliğine dikkat çekilmektedir.

b) Kur'ân'ın indirilişi hakkında "topluca indirilişe" delil sayılan Dühân 44/3'te de, "peyderpey indirmeye" delil sayılan Bakara 2/185, Kadr 97/1 ve daha pek çok âyette de aynı kelime, yani *enzelnâ/enzele/ünzile* kalıpları kullanılmaktadır. Ayrıca *tenzîl*in "peyderpey indirmeyi" ifade ettiği kabul edilse de bu kabul, Furkaan 25/32 ile de uyuşmamaktadır. Çünkü orada kâfirlerin, "Kur'ân'ın topluca indirilmesi" teklifi yer almakta ve *nüzzile* fiili kullanılmaktadır. Dahası Âl-i İmrân 3/3-4. âyetlerde Kur'ân'ın indirilişi hakkında hem *nezzele* hem de *enzele* fiili kullanılmaktadır.

Özetle söyleyelim ki, Kur'ân'ın "inzâli", "tenzîli" ve "nüzûlü" yani üçü de tek indirilişi anlamında kullanılmaktadır. Bunların anlam farkının olduğunu ileri sürerek iki kez indirildiğini iddia etmek, sağlam delilden yoksun bir görüştür.

c) Bu arada farklı bir görüşe daha kısaca değinmekte yarar vardır. Âyetin sonunda yer alan تَنْزِيلًا *tenzîl* kelimesi "peyderpey indirme"den başka, "ikram, bağış, armağan" anlamına da gelmektedir. Kehf 18/107 ve Fussılet 41/32'deki *nüzül* kelimesi bu anlamı vermektedir. Bu durumda "Kur'ân'ın *inzâl*i veya *tenzili*" demek, onun insanlara ikram edilmesi demektir. Duhâ 93/11'de ifade edildiği gibi Kur'ân'ın bir "nimet" olduğu düşünüldüğünde, ikramın anlamı daha kolay kavranacaktır.

b) İlâhî Hükme Sabır ve Küfre Karşı İtaatsizlik

23. âyette vahyin kaynağı Yüce Allah olarak ifade edilince, aslında Hz. Peygamber'in O'na güvenmesinin ve O'ndan gelecek buyruklara sarılmasının gereği de hatırlatılmış olmaktadır. İşte bu âyette söz konusu buyruklardan bir bölümü dile getirilmektedir.

1. Yüce Allah'ın Hükmü Sabırla Beklenmelidir

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ "Artık Rabbinin hükmüne (boyun eğip) sabret." Âyetteki اصْبِرْ *ısbir* emri "sabretmek", حُكْم *hukm* kelimesi ise "hüküm, karar" demektir.

Buradaki ilk emir, Yüce Allah'ın vereceği hükmü Hz. Peygamber'in beklemesidir. Âyetteki emir, Yüce Allah'ın *rabb* sıfatıyla ilişkilendirilerek sunulmaktadır. Kanaatimizce bunun sebebi, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'i ve inananları sahipleneceğini ve onları terk etmeyeceğini kendilerine bildirmesidir.

Âyetin İniş Sebebi

Bu âyetin özellikle ikinci cümlesinin kimlerle ilgili olarak indiğini, yani nüzûl sebebini bilmek âyetin daha iyi anlaşılmasını ve günümüze dair daha evrensel bir mesaj çıkartmamızı sağlayacaktır.

Rivayetlere göre, burada sözü edilenler tıpkı Kalem 68/10-13'te de olduğu gibi Ebû Cehil, Velîd b. Muğîra veya Utbe b. Rabî'a'dır. Nakledildiğine göre Utbe, Hz. Peygamber'e, Mekke'nin en güzeli olduğunu söylediği kendi kızını, Velîd ise istediği kadar para vermeyi teklif etmişti de Rasûlüllah (sav) onlara Fussılet 41/13'ü okumuştu. Bunun üzerine kendileri ayrılmış ve birisi diğerine "sanki Kâbe üzerime kapandı sandım" demişti.

Âyetin belirli bir şahıs hakkında inmediği ve ifadenin genel olduğu da kabul edilen görüşler arasındadır. Buna göre Hasan el-Basrî, *âsim* ile "münafık Arapların", *kefûr* ile de "müşrik Arapların" kastedildiğini ifade etmiştir.[821]

a) Âyetteki emir "sabır"dır. Müzzemmil 74/10'da da genişçe açıkladığımız üzere *sabr*, "hak ve hakikat üzere direniş"tir. İnsanın nefsini dizginlemesi, yılgınlık, korkaklık, çöküntü ve dert yanmanın zıddıdır. İzzet ve şeref veren şey sabırdır, zillet ve mezellete düşüren şey sabır değil, acziyettir.[822]

Sabr/ısbirû kelimesinin "direnmek ve dik durmak"[823] anlamına geldiği kullanımlar Kur'ân'da yer almaktadır. Bu kelimenin *ıstabera* kalıbı ise "kararlı olmak" anlamında kullanılmaktadır.[824]

821 Râzî, age., XXIX, 258.
822 İslâmoğlu, age., s. 1300'de 8. not.
823 Bakara 2/45, 153; Âl-i İmrân 3/200.
824 Tâhâ 20/132; Kamer 54/27.

Sabr kelimesinin anlamı hakkında bu kısa bilgileri verdikten sonra, şimdi de sabır istenen hükmün ne olduğu konusuna değinmek istiyoruz.

b) Yüce Allah bütün peygamberlerine aynı emri vermiş, muhataplardan gelecek tepkilere karşı dayanıklılık ve direnç göstermeleri gerektiğini onlara bildirmiştir. "Onların söylediklerinin seni üzdüğünü biliyoruz. Şu bir gerçek ki, onların yalanladığı şey sen değilsin; bu zâlimler aslında Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar. Senden önce de elçiler yalanlanmıştı. Ama yalanlandıkları hakikat üzerinde direndiler ve bu yüzden eziyete uğradılar; en sonunda kendilerine yardımımız yetişti. Hiçbir güç Allah'ın kesin vaadini değiştiremez."[825]

Bu âyette de dile getirildiği üzere, verilmek istenen mesaj, bütün peygamberlerin yaptığı gibi, Hz. Peygamber'in de sabır göstermesi gerektiğidir. Peygamberliğe karşı girişilen mücadeleye bakınca yaşanan sıkıntıların daha da artabileceği anlaşılmakta, ancak yılgınlığa yer olmadığı uyarısı söz konusu edilmektedir.

c) Sabra konu edinilen husus, Râzî'nin ifade ettiği gibi, yaşanan baskılara karşı savaş izninin verilmesi beklentisi olabilir. Buna göre Yüce Allah, her konuda olduğu gibi bu konuda da kararı Kendisinin vereceğini, verdiği kararın kesinlikle isabetli olacağını ve ona uyulması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu görüş ilk etapta cazip gibi görünse de sûrenin Mekkî olduğu düşünüldüğünde doğru olmadığı kolaylıkla anlaşılacaktır.

Bu âyetteki mesajın, peygamberlerin şahsında bütün insanları kapsadığını söylememiz gerekiyor. Yüce Allah'ın her konuda verdiği veya vereceği hükme rıza gösterilmesi bir zorunluluk olarak herkese hatırlatılmaktadır. Allah'ın hükmü, her şeyi en ayrıntılı şekilde bilen varlığın hükmüdür;[826] O'na rıza göstermek ve O'nun kararına teslim olmak, sonuçta insanları sıkıntılara düşmekten koruyacaktır.

11. Günahkâra ve İnkârcıya İtaat Edilmez

وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًاۚ "Onlardan hiçbir günahkâra yahut hiçbir nanköre boyun eğme." Âyetteki تُطِعْ *tutı'* emri "itaat etmek, boyun eğmek", اٰثِمًا *âsim* kelimesi "günahkâr, günaha dalan kişi", كَفُورًا *kefûr* sözcüğü ise "çok nankörlük yapan" demektir.

825 En'âm 6/33-34.
826 Yûnus 10/109.

Âyette yer alan ikinci husus, ilk cümledeki sabrın aslında ne anlama geldiğini ortaya koymaktadır. Yüce Allah'ın hükmüne sabır göstermek, günaha dalanlara ve nankörlükten beslenenlere itaat etmemektir. Demek ki sabır, baskılar nedeniyle davasından vazgeçmek değil, aksine baskılara karşı dayanıklılık gösterip günahkâr ve inkârcılara karşı dik durmaktır.

a) Genel olarak "günah" anlamına gelen ve Kur'ân'da sıklıkla kullanılan اٰثِمًا *âsim* kelimesi değişik içeriklerde yer almaktadır. Buna göre ilgili sözcük "büyük günah",[827] "kalbi kaplayan günah",[828] "terk edilmesi gereken yasak davranış"[829] anlamlarını vermekte, sonuçta Yüce Allah'ın haram kıldığı bütün eylemleri ifade etmektedir.[830] كَفُورًا *kefûr* kelimesi ise "çok nankörlük yapan", âdeta "nankörlükten beslenen, her türlü nankörlüğü tereddütsüz yapan kişi" anlamına gelmektedir.

b) Cümlede yer alan *hüm* "onlar" zamirini 4. âyetteki "kafirler"e ait görmek zorundayız. Buradan hareketle, âyette kastedilenlerin herhangi bir hatayı yapan nankörler değil de inkâra saplanan azgın kâfirler ve günahtan zevk alan inkârcılar olduğunu belirtmeliyiz. Zaten nüzul sebebini ele alırken de bu konuya kısmen değinmiştik.

Yüce Allah âyette isim zikretmediğine göre, bu nitelikte olan bütün kâfirlere mutlak anlamda itaat edilmemesi gerektiğini beyan etmekte ve bu mesaj evrensel olarak bu kitâbın bütün muhataplarını ilgilendirmektedir. Meseleyi belli şahıslarla veya belli ırklarla ya da belirli zaman ve mekânlarla sınırlı görmek anlam daraltmasına neden olacaktır. Bütün zamanların ve mekânların müminleri, söz konusu âyetin muhatabıdır. Buna göre, günaha dalan ve haramdan beslenen nankör kâfirlere itaat edilmemesi gerektiği açıkça emredilmektedir.

Nimet yurdu olan cennette "ebrâr" denilen iyilik sahiplerinden olmanın yolu, Yüce Allah'ın emirlerine sıkıca yapışmak ve yasaklarından da olabildiğince uzak durmaktan geçmektedir. Sûre bütünlüğü dikkate alındığında bu sonuç net olarak anlaşılmaktadır.

---

827 Bakara 2/219; Nisâ 4/48.
828 Bakara 2/283.
829 En'âm 6/120.
830 A'râf 7/33.

c) Zikir, Secde ve Tesbîhin Önemi

Sûrenin 25 ve 26. âyetlerinde, ilâhî mağfirete ulaşmanın ve cennet nimetlerine kavuşmanın diğer gereklerine dikkat çekilmekte, zikir, tesbîh ve secde ibadetlerinin önemine vurgu yapılmaktadır.

ı. Yüce Allah'ı Devamlı Zikretmek Gerekir

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَاَصِيلاًۚ "Sabah akşam Rabbinin ismini hatırlamaya devam et." Âyetteki اذْكُرِ *üzkür* emri "zikretmek, hatırlamak", اسْمَ رَبِّكَ *isme rabbik* tamlaması "Rabbinin adı, yüceliği", بُكْرَةً *bükra* kelimesi "erken, sabah, gündüz", اَصِيلاًۚ *asîl* sözcüğü ise "akşam, gece" demektir.

a) Müzzemmil 73/8'de genişçe açıkladığımız üzere Yüce Allah'ın isminin zikredilmesi demek, adının ve dolayısıyla yüceliğinin anılması veya tesbih edilmesi demektir. Bu âyetteki *üzkür* emri A'lâ 87/1'de de olduğu gibi *sebbıh* şeklinde de gelmektedir. Bu kullanımlar birbirlerinin yerini alabilmekte, dolayısıyla zikir ile tesbîh birbirlerini tamamlayan kavramlar olarak görülmektedir.

b) Yüce Allah'ın isminin veya yüceliğinin anılması, âlimlerimiz tarafından "namaz"la ilişkilendirilmektedir. Bazılarına göre âyetten maksat, "sabah ve ikindi namazı",[831] bazılarına göre ise "sabah, öğle ve ikindi namazı"dır.[832] Onların bu kanaatleri, söz konusu kelimelere belli bir vakit anlamı vermelerinden kaynaklanmaktadır.

c) Âyette yer alan بُكْرَةً *bükra* kelimesi "sabah, sabah namazı, erken vakit" gibi anlamlara gelebileceği gibi, Elmalılı'nın da belirttiği üzere, "sabahtan öğleye kadarki zaman" anlamına da gelmektedir. Ayrıca yine âyette yer alan اَصِيلاًۚ *asîl* kelimesi de "ikindi, akşamüzeri" demek olduğu gibi, "öğleden akşama kadarki zaman" anlamını da vermektedir.

Bu durumda âyetin anlamını "sabah ve akşam namazları" ile sınırlı görmek yerine, sabahtan akşama kadar, bir anlamda bütünüyle gündüzü kapsayacak şekilde yorumlamak daha doğru gözükmektedir.

831 Zemahşerî, age., IV, 662.
832 Semerkandî, age., III, 529; Taberî, age., XXIX, 225.

d) "Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin"[833] âyeti dikkate alındığında, Yüce Allah'ı çokça zikretmenin ayrı bir emir olduğu ortaya çıkacaktır. Âyeti namazla ilişkilendirmek yerine, *bükra* ve *asîl* kelimelerinin süreklilik anlamı doğrultusunda, "O'nu devamlı olarak anın" şeklinde yorumlamayı daha doğru bulmaktayız. Devamlılık, mümkün olan her fırsatta yerine getirmeyi ifade eder.

Esasında "parçayı anarak bütünü kastetme kuralı" gereği buradaki zikir emrinin, gündüzün tamamını içerdiğini de söyleyebiliriz. Böylece, *ebrâr* denilen "iyiler"den olmak ve cennet nimetleriyle buluşmak için en önemli görevlerden birinin de Yüce Allah'ı hatırdan çıkarmamaya çalışmak olduğu anlaşılmaktadır. Allah'tan bağımsız bir alan olmadığı bilincini kazananlar, hayatın her alanında O'nun varlığını ve şahitliğini unutmayarak yaşamanın erdemini gözlemleyerek bilirler.

Zikir "hatırlamak" anlamıyla birlikte "gündemde tutmak" mesajını da beraberinde taşımaktadır. Gündemini Allah'ın belirlediği ve Allah'ı gündeminin asıl unsuru olarak kabul edip bu dikkat ve hassasiyetle yaşayanlar, âhirette iyilerin arasında yer almayı da Allah'ın izniyle başarmış olacaklardır.

Duyarlılık sahibi insanlar hem namazlarında ve diğer ibadetlerinde, hem de hayatın her alanında yerine getirdikleri görevlerinde bir anlamda zikir yapmaya devam etmektedirler. Buna göre dua ve istiğfarlarında, davet ve fedakârlıklarında, emirlere sarılmalarında ve yasaklardan kaçınmalarında, hâsıl-ı kelâm, insanın bulunduğu her alanda gösterdikleri dikkatli tutumları nedeniyle ödüllendirileceklerdir.

Hayatın gündüz yaşanan meşguliyetlerinde zikirden uzak durmamak, Yüce Allah'ın yarattığı her şeyi, bir anlamda bütün kâinata sahip kıldığı erişilmez gücünü temaşa etmek ve O'nun huzurunda saygı ile eğilmek demektir. Yaratılana bakıp Yaratan'ı düşünmek zikirdir. O muhteşem yüceliğin sahibi olan Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmek, işte bu şekilde gerçekleştirilen zikirle mümkün ve anlamlı olur. Sûrenin 7-9. âyetlerinde sözü edilen fedakârlıklar, ancak böyle bir duyarlılık sonucu elde edilebilir.

Hayat sadece gündüzden ve gündüzleri yapılanlardan ibaret değildir. Geceleyin de yapılması gereken fedakârlıklar vardır. Bu nedenle bir sonraki âyette, gündüz yapılması istenen zikrin peşinden, geceleyin de secde ve tesbîh emri gündeme getirilmektedir.

---

833 Ahzâb 33/41; Cum'a 62/10.

11. Secde ve Tesbîh de Kulluk Görevidir

وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا "Gecenin bir kısmında O'na secde et; gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbîh et." Âyetteki الَّيْل *el-leyl* kelimesi "gece", فَاسْجُدْ *fescüd* emri "secde etmek", سَبِّحْ *sebbıh* emri "tesbîh etmek", طَوِيلًا *tavîl* sözcüğü ise "uzun" demektir.

a) وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ "Gecenin bir kısmında O'na secde et." Yüce Allah, bu âyette bir öncekinin devamı olarak geceleyin neler yapılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Baştaki مِن *min* edatından da anlaşılacağı üzere Yüce Allah, gecelerin tamamında değil, bir bölümünde Kendisine secde edilmesini önce Hz. Peygamber'den, sonra da bütün Müslümanlardan istemektedir.

Secde, genel olarak "boyun bükmek, emrine amade olmak" anlamlarıyla geniş bir çerçeve çizdiği gibi, özel olarak da namazdaki bir rüknü ifade etmektedir. Dolayısıyla buradaki secde emrinin, geceleyin kılınan akşam ve yatsı vakitlerindeki gibi farz, vacib ve nafile namazları içerdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

b) وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا "Gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbîh et." Âyetteki ikinci emir de tesbîhle ilgilidir. Bu cümleyi gramer açısından "Uzun gecelerde O'nu tesbîh et" şeklinde tercüme etmek de mümkündür. Maksat, elbette sadece uzun gecelerle sınırlı değildir. Gecenin süresi ne kadar olursa olsun, onda tesbîhe ayrılacak kadar zaman mutlaka vardır. Biz âyetteki maksadın tesbîh süresinin uzun tutulması ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz.

Müzzemmil 73/1-4. âyetlerde yer alan emirler ve orada bulunan *ev* edatlarının "ve" anlamına geldiği kabulümüzden hareketle, geceleyin birkaç kez kalkmanın gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Gecenin ilk üçte biri, yarısı ve üçte ikisinde kalkanlardan söz eden Müzzemmil 73/20. âyetin ortaya koyduğu husus da budur; çünkü burada *ev* edatı değil, doğrudan *ve* edatı kullanılmaktadır.

Sûrenin bu son iki âyeti birlikte düşünüldüğünde, gündüz vakitlerinde Yüce Allah'ın zikredilmesinin, gecelerde de secde ve tesbîhe devam etmenin emredildiği görülmektedir. Her iki âyetteki zikir, secde ve tesbîh emirlerinin âdeta hayatı çepeçevre kuşattığı, bu üç değerden bağımsız bir zamanın kalmaması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu emirler ideal bir Müslüman tipini tanımlamakta, bu nedenle de öncelikle Hz. Peygamber'i muhatap almaktadır. Hayatında onu örnek alması zorunlu olan Müslümanlar için ideal hayatın nasıl olması gerektiği bu âyetlerde ortaya konulmaktadır. Arzu edilen ideale ulaşmak için çalışmak, elden gelen çabayı sarf etmek ve fedakârlıktan kaçınmamak önemli bir hassasiyettir. Kulluk görevlerini Hz. Peygamber için farz, ümmet için nafile görmek yerine, onun hayat pratiklerinin ideal olduğunu bilerek onu örnek almaya gayret etmek en doğru davranıştır.

c) Yorumunu yapmakta olduğumuz İnsân sûresinin 25 ve 26. âyetlerinde yer alan zikir, secde ve tesbih emirlerinin belli özel zamanlarla sınırlı olmadığını da unutmamak gerekir. Bu emirlerin farklı âyetlerde birbirlerinin yerine kullanıldığı bilinmektedir. Tesbîh emri özel bir zaman ile birlikte kullanılmışsa bunun "namaz" anlamına geldiği bilinmektedir. Diğer kullanımlarda geçen genel ifadeler birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.

d) Müzzemmil 73/6-8'de vahyin dikkatli ve yavaşça okunmasının zamanı gece vakti olarak belirlenmektedir. Vahyin ilk dönemlerinde durum bu olsa da, "âyetler üzerinde gündüzleri düşünmek gerekmediği" gibi bir sonuç kesinlikle doğru değildir.

İdeal olan vakit gece olsa da, diğer zamanlarda da vahiy üzerinde zihin yormak, düşünce üretmek ve kulluk bilincini artırmaya çalışmak elbette zorunludur. İlk dönemlerde vahyin üzerinde gece çalışılmasının emredilme gerekçesi, insanların gündüzleri uzun uzadıya meşguliyetlerinin bulunması olarak belirlenmiştir. Âyetlerin devamında, Yüce Allah'ın adının ve yüceliğinin zikredilmesine devamın önemi vurgulanmaktadır.

Burada özellikle hatırlatmak istediğimiz husus şudur: Zikir, secde ve tesbîh, hayatın tamamını kuşatacak şekilde Müslümanın gündeminde bulunmalıdır. Görevlerimizi unutmamak, ertelememek ve ötelememek durumundayız. Gece-gündüz, mümkün olan her an ve meşguliyette Yüce Allah'ı hatırlamak, O'nu gündemimizde tutmak, emirlerine karşı boynu bükük olmak ve uzun uzun tesbîhle iç içe bulunmak, Rabbimizin bizden istediği asıl görevlerimizdir. Allah rızasından ayrılmayıp O'nun emir ve yasaklarına riayet ederek ortaya koyacağımız her faaliyetin bir ibadet olduğu bilincini kaybetmememiz duyarlı kul olma borcumuzdur.

27-28. ÂYETLER:

إِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَٓاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٢٧﴾

نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَٓا اَسْرَهُمْۚ وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَٓا اَمْثَالَهُمْ تَبْد۪يلًا ﴿٢٨﴾

"**27.** Bu insanlar, çarçabuk geçen dünyayı seviyorlar da çetin günü (âhireti) arkalarına atıyorlar. **28.** Onları biz yarattık ve yaratılışlarını sapasağlam yaptık. Dilediğimizde (kendilerini yok eder,) yerlerine benzerlerini getiririz."

Sûrenin bu iki âyetinde Yüce Allah, sözü yeniden inkârcılara getirmekte ve onların inanç bozukluklarının sebebini ortaya koymaktadır. Yaratılışını unutanları yok edip yerlerine başkalarını getirebileceğini ifade ederek, kendilerine gözdağı vermektedir.

a) Aşırı Dünya Sevgisi

Yüce Allah, inkârcıların inkâr sebebini aşırı dünya sevgisi olarak belirlemekte ve bu sevginin âhirete imanı engellediğini beyan etmektedir.

Kur'ân'ın "mesânî" oluşu gereği, konular zıddıyla ele alınmaktadır. 5. âyetten itibaren 27. âyete kadar *ebrar* denilen iyilik sahipleri ve âhirette karşılaşacakları güzellikler hakkında bilgi verildikten sonra, şimdi de kötüler hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır.

1. Dünyayı Tutkuyla Sevmemek Gerekir

إِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ "Bu insanlar, çarçabuk geçen dünyayı seviyorlar da çetin günü (âhireti) arkalarına atıyorlar." Âyetteki هٰٓؤُلَٓاءِ *hâ ülâi* kelimesi "bunlar", يُحِبُّونَ *yuhıbbûne* fiili "sevmek", الْعَاجِلَةَ *el-'âcile* sözcüğü ise "dünya, yakında, hemen burada" demektir.

1. Bu âyette Yüce Allah, sûrenin 3 ve 4. âyetlerinde dile getirdiği nankör ve inkârcı insan tipini yeniden gündeme getirmekte ve onların neden bu şekilde davrandıklarıyla ilgili bir tespitte bulunmaktadır. Nankörlüğün ve inkârcılığın sebebi "aşırı dünya sevgisi"dir. Bu tür bir sevgiye sahip olanlar dünya hayatını tek hayat olarak görmekte, âhireti ise kabul etmemektedirler. Câsiye 45/24'te ifade edildiği üzere bu kişiler, hayatı sadece dünyadan ibaret kabul ettikleri için, kendilerini yok edecek olanın da "dehr" olduğunu söyleyerek, başka bir güce ve hayata inanmadıklarını beyan etmektedirler.

Mekkeli inkârcıların hepsinin âhireti reddettikleri söylenemez. Çünkü sayıları az da olsa içlerinde âhiret hakkında zanları bulunanların var olduğunu yine Kur'ân'dan öğrenmekteyiz. Kehf 18/36, Fussılet 41/50 ve Câsiye 45/31'de bazı Mekkelilerde zan şeklinde de olsa belli belirsiz bir âhiret inancının bulunduğu görülmektedir. Bu zannın Hz. İbrahim'den kalma olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

2. Âyetteki الْعَاجِلَةَ *el-'âcile* kelimesi "acil olan, yakında, hemen, şimdiki, burada olan, gelip geçici, çarçabuk geçen" demektir. Dünyayı sevmek, sevgiyi dünyaya hasretmek, yani sadece dünyaya ilgi duymak şeklinde olmamalıdır; çünkü bu tür sevgiler tutkuya dönüşmekte, insanın gözü âdeta başka şeyleri görmez hale gelmektedir. İşte bu tür bir sevgi ile dünyaya tutkuyla bağlanmak kişiyi âhiret inancından yoksun bırakmaktadır.

11. Âhireti İnkâr Tam Bir Felâkettir

وَيَذَرُونَ وَرَآءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا يَذَرُونَ "Çetin günü (yani âhireti) arkalarına atıyorlar." Âyetteki يَذَرُونَ *yezerûne* fiili "atmak, terk etmek, bırakmak", وَرَآءَ *verâ'* kelimesi "arka", يَوْمًا *yevm* sözcüğü "gün", ثَقِيلًا *sakıl* kelimesi ise "ağır" demektir.

A'lâ 87/16-17'de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "(Ey inkârcılar)! Siz şu yakın (dünya) hayatını tercih ediyorsunuz; oysa âhiret daha hayırlıdır ve daha kalıcıdır." İşte burada da ifade edildiği gibi sorun, hayat olarak sadece dünya hayatını tercih etmekten kaynaklanmaktadır. Ölçülü olmak kaydıyla, dünyayı sevmekte bir mahzur yoktur; çünkü ideal bir âhiret hayatı dünyada kazanılır. Bundan dolayı "dünyada iman, âhirette mekân" sözü şöhret bulmuştur.

Kıyâmet sûresinin 20-25. âyetleri bu noktada son derece çarpıcı bilgiler vermektedir: "Hayır! Doğrusu siz, (bütün bunlara rağmen), çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyorsunuz da âhireti bırakıyorsunuz. O gün bazı yüzler Rablerini (onun nimetlerini) beklerlerken ışıl ışıl parıldayacaktır. O gün bazı asık yüzler de vardır ki bel kemiklerini kıran bir felâkete uğratılacağını sezeceklerdir." İşte görüldüğü üzere tutku derecesindeki dünya sevgisi âhireti ihmali getirmekte, ardından mahşerde ise asık yüzlerin meydana geleceği bilgisi verilmektedir.

Yorumunu yaptığımız âyetin mesajına dikkatle bakıldığında, mutlak anlamda bir dünya sevgisinin değil, sonunda âhireti inkâra götüren aşırı dünya sevgisinin kınandığı anlaşılmaktadır. Esasında âyetin sonunda Yüce

Allah bu inkârcı insanların, asıl olan ve çok daha ağır olayların yaşanacağı âhiret hayatını ve inancını arkaya attıklarını, onu ötelediklerini, hatta bütünüyle inkâr ettiklerini beyan etmektedir. Zor gün âhirette yaşanacak olandır. Orası esas alınmalı ve dünya hayatı orada verilecek hesaba göre yaşanmalıdır. Bir şeyi arkaya atmak onu önemsememek demektir. Burada arkaya atılan şey âhiret hayatıdır ve onu inkâr etmek de elbette en büyük felâketin habercisidir.

A'lâ 87/16-17, Fecr 89/17-24 ve Kıyâmet 75/20-25. âyetlerde de geniş bir şekilde ele aldığımız bu konuyu, daha fazla açıklamaya gerek olmadığını beyan ederek bitirmek istiyoruz.

b) Yaratıcıyı Unutmanın Sonu

Yüce Allah bu âyette inkârcılara yönelik can alıcı bir uyarıda bulunmaktadır. Bu hayatın devamlı olmadığını belirterek âhirete inanmayanların elinden dünya hayatını da alabilecek güçte olduğunu ifade etmektedir.

نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَٓا اَسْرَهُمْۚ وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَٓا اَمْثَالَهُمْ تَبْد۪يلًا "Onları biz yarattık ve yaratılışlarını sapasağlam yaptık. Dilediğimizde (kendilerini yok eder), yerlerine benzerlerini getiririz." Âyetteki خَلَقْنَا *halaknâ* fiili "yaratmak", شَدَدْنَٓا *şedednâ* fiili "güçlendirmek", اَسْر *esr* kelimesi "yaratılış, kişilik", شِئْنَا *şi'nâ* fiili "dilemek", بَدَّلْنَا/تَبْد۪يل *beddelnâ/tebdîl* kelimeleri "değiştirmek", اَمْثَال *emsâl* sözcüğü ise "benzerleri" demektir.

1. نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ "Onları biz yarattık." Dehr'e tapanları hariç, Mekkeli müşriklerin çok büyük bir bölümü, yaratıcı olarak Yüce Allah'a inanmakta, varlıkların sahibinin O olduğunu, kâinatın idaresinin O'nun elinde bulunduğunu, hatta rızık veren gücün de, ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkartanın ve bütün idareyi elinde bulunduranın da Yüce Allah olduğunu kabul etmekteydiler.[834]

Onların sorunu, Yüce Allah'ın hayata müdahalede bulunması ve âhiret inancı noktasındaydı. İşte bu âyette kabul ettikleri esastan hareket ederek, yaratıcının Yüce Allah olduğu kendilerine yeniden hatırlatılmakta, inanç değerlerini ve hayat esaslarını belirlemenin de aynı varlığa ait olduğu beyan edilmektedir.

834 Yûnus 10/31; Mü'minûn 23/84-89; 'Ankebût 29/61-63; Lokmân 31/25-26.

2. وَشَدَدْنَٓا اَسْرَهُمْۚ "Yaratılışlarını güçlendirdik." Âyette yer alan bu ifade, insanın hem biyolojik yapısını hem de psikolojik donanımını içeren bir anlam derinliğine sahiptir.

İmam Ferrâ'nın da dediği gibi, buradaki اَسْر *esr* kelimesi "yaratılış" demektir. Yaratılış kavramı, maddesi ve rûhî yapısıyla insanın sahip kılındığı bütün değerleri içine almaktadır. Yaratılıştan sonra bunun güçlendirilmesinden söz edilmesi, bir anlamda Yüce Allah'ın insana verdiği, "hayatı doğru kavrama ve ondan zevk alma duygusu"nu kendilerine hatırlatma amacına yöneliktir.

Söylenmek istenen şudur: İnsanları yaratan güç, onların yaratılış özelliklerini de olması gereken şekilde programlamıştır. Bu, esasında insana yönelik çok büyük bir lütuftur. Öyle ki, inkâr edenler bile Allah'ın insana verdiği duygu ve imkânlarla, yani kendi akıl ve iradeleriyle bunu gerçekleştirmektedirler.

İnsana verilen sayısız nimetlerin içerisinde onun ruhanî veya aklî güçleri çok önemli bir yer tutar. Bu nedenledir ki âyette şöyle ince bir mesaj vardır: İnsana sunulan imkânlar nimet kategorisinde ele alınabileceği gibi, bunların insanın elinden alınması da daima mümkündür. Nitekim sözünü ettiğimiz bu ikinci mesaj âyetin bitiş cümlesinden de anlaşılmaktadır.

3. وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَٓا اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا "Dilediğimizde (kendilerini yok eder), yerlerine benzerlerini getiririz." Bu cümlede ele alınan konu, önceki cümlelerde hatırlatılan ve dolaylı olarak kınamaya konu edilen meseleyi açıklığa kavuşturmaktadır.

a) Âyette şöyle bir anlam hissedilmektedir: Siz ey nankörler! Eğer yaratılışınızın amacını gerçekleştirmeye yanaşmaz, özellikle de Yüce Allah'ın bu hayatı var ettiği gibi âhireti de yaratacağına inanmazsanız, o takdirde biliniz ki aynı ilâhî güç, yine sizin gibi olan, fakat yaratılış amacını kavrayıp gereğini yerine getiren başkalarıyla sizin yerinizi değiştirir. Gelecek olanlar yine sizin özelliklerinize sahip kılınmış olurlar; ancak aklî güçlerini ve iradelerini daha doğru ve istikamete uygun bir şekilde kullanmayı becerir, başarırlar.

b) Bu âyette muhataplar inkârcı nankörlerdir. Buna benzer bir tehdit ifadesi bu defa sorumluluğunun gereğini yerine getirmeyen Müslümanlara yönelik olarak Kur'ân'da yer almaktadır: "Ey İman edenler! İçinizden her kim dininden dönerse, zamanı gelince (er veya geç) Allah'ın kendilerini

sevdiği ve kendileri de Allah'ı seven bir başka topluluk getirecektir. Onlar, müminlere karşı alçak gönüllü, inkârcılara karşı onurlu, Allah yolunda cihâd eden ve kendilerini kınayacakların kınamasından korkmayan kişiler olacaktır."[835] Bu âyetteki mesaj, Müslümanların görev ve sorumluluklarıyla yakından ilgilidir. Yüce Allah, istemediği şekilde davrananları dilerse değiştirebilir, yerlerine O'nun istediği gibi davrananları getirebilir.

c) Bu konuda başka çarpıcı âyetler de vardır:

"Ey insanlar! Allah dilerse sizi yok eder, yerinize başkalarını getirir. Allah'ın her şeye gücü yeter."[836]

"(Allah) dilerse sizi ortadan kaldırır ve (yerinize) yeni bir topluluk getirir. Bu, Allah için hiç de zor değildir."[837]

"Ey insanlar! Siz hepiniz Allah'a muhtaçsınız. Allah gerçek zengin olandır, övgüye lâyıktır. Dilerse sizi ortadan kaldırır ve (yerinize) yeni bir topluluk getirir. Bu, Allah için hiç de zor değildir."[838]

İşte bu ve benzeri âyetlerde verilen mesaj şudur: Yaratılmışların hiçbirisi Allah için vazgeçilmez değildir; oysa yaratıklar için Allah tek vazgeçilmez varlıktır. Buna göre sorumluluğunu bilmek istemeyen ve bu doğrultuda fedakârlık yapmayanlar da kendilerinin vazgeçilmez olduğunu sanmasınlar. Allah onları, dilerse yine onlar gibi başka insanlarla değiştirebilir; isterse bütünüyle türü ortadan kaldırıp başka varlık türleri yaratabilir.

Özellikle âhireti inkâr edenlere yönelik olarak Vâkı'a 56/60-61'de yer alan şu cümleler çok çarpıcıdır: "Sizi benzerlerinizle değiştirme ve sizi bilmediğiniz bir mahiyette yeniden inşa etme hususunda Bizi hiç kimse geçemez (buna hiç kimse engel olamaz)."

Bu âyeti her ne kadar bazı ilim adamları yeniden bedenlenmenin delili gibi sunsalar da, maksadın âhiretteki diriltilme ile ilgili olduğu konusunda şüphemiz bulunmamaktadır. Öldükten sonra diriltilmeye inanmayanların uyarıldığı bir bölümde geçen bu âyetin de, yorumunu yaptığımız âyetin de asıl mesaj hedefi inkârcılardır ve amaç onların inanmasının sağlanmasıdır.

İnkârcıların benzerleriyle değiştirilmesi bir taraftan Yüce Allah'ın kudretinin bir ifadesidir, diğer taraftan da inkârcılara yönelik bir gözda-

835 Mâide 5/54.
836 Nisâ 4/133.
837 İbrâhim 14/19-20.
838 Fâtır 35/15-17.

ğıdır. "Dilediğini yapabilen" tek varlık Yüce Allah olduğu için, onun varlıklar hakkındaki tasarrufunda herhangi bir imkânsızı düşünmek ya da bu doğrultuda akıl yürütmelerde bulunmak son derece hatalıdır. Herkes mahşer diriltimesine inanmalı, kendisini vazgeçilmez görmemeli ve Allah'ın kudretinin sınırsız olduğunu unutmamalıdır.

29-31. ÂYETLER:

إِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٢٩﴾

وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٠﴾

يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِى رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿٣١﴾

"**29.** Şüphesiz ki bütün bunlar (yani Kur'ân'ın öğütleri) bir hatırlatmadır. Artık, kim dilerse Rabbine bir yol tutar. **30.** (Böyle olunca) ancak Allah'ın dilediğini dilemiş olursunuz. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir. **31.** (Allah,) dileyeni rahmetine koyar. Zâlimler için de elem verici bir azap hazırlamıştır."

Yüce Allah, sûrenin bu son âyetlerinde mesajı ilk âyetlerindeki konuyla ilişkilendirmekte, imtihan edeceği insana verdiği "gerçeği işitme ve görme duyuları"nı harekete geçirerek, onlardan haktan yana tavır koymalarını beklediğini ifade etmektedir. Sûrenin 3. âyetinde sözü edilen "gerçeğe götüren yolun gösterilmesi", sûrenin 23. âyetinden sonra burada yeniden "Kur'ân'ın indirilmesi" şeklinde verilmektedir. Yüce Allah insanların şükredici veya nankör olma seçeneklerinden ilkini tercih etmelerini istediğini, işte bu vahyi göndermekle ortaya koymaktadır. Sûrede bütünüyle vahiyden, yani haktan yana tavır koymanın gerekliliği üzerinde durulduğu için, son üç âyette konunun âdeta özetlendiğini söyleyebiliriz.

a) Rabbe Götüren Yol: Kur'ân

Sûrenin 29. âyetinde Kur'ân'ın çok önemli bir niteliğine, hatta gönderilme gerekçesine dikkat çekilmekte ve bu sayede Allah'a götüren yolun âdeta rotası çizilmektedir.

1. Kur'ân Bir Hatırlatmadır

إِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ "Şüphesiz ki bütün bunlar (yani Kur'ân'ın öğütleri) bir hatırlatmadır." Âyetteki هٰذِهِ *hâzihî* kelimesi "bunlar", تَذْكِرَةٌ *tezkira* sözcüğü ise "hatırlatma" demektir.

a) Kur'ân'da, Kur'ân'ın pek çok isim ve sıfatından söz edilmektedir. Konunun izahını daha önce yaptığımız için[839] burada sadece Kur'ân'ın *tezkira/zikr* oluşu hakkında kısa bilgi vermek istiyoruz.

b) Tekvîr sûresinin 27-29. âyetlerinde de açıkladığımız üzere, Kur'ân bir öğüttür, hatırlatmadır. Bu kökten gelen kelimeler Kur'ân'da sıklıkla kullanılmaktadır. *Zikr, tezkira* ve *zikrâ* kalıplarında söz konusu kelime "gerçeğin hatırlatılması" anlamına gelmekte ve pek çok âyette Kur'ân'ın bir ismi olarak yer almaktadır.[840]

Kur'ân'ın *zikr* veya *tezkira* oluşu, onun fıtrata uygun gerçekler içermesi anlamına gelmektedir. Fıtrata işlenen "Allah'ı tek ilâh olarak tanıma" imzası, Kur'ân'ın sunduğu hatırlatmaları fıtratın yadırgamayacağını ortaya koymaktadır. İnsan daha önce aşina olduğu şeyleri duyunca onları hatırlar ve zihninde herhangi bir çelişki ile karşılaşmaz. Bu itibarla zikir ile fıtrat uyumu son derece önemlidir.

c) Sûrenin ilk âyetlerinde, hayatın imtihana endekslenmesi nedeniyle insanın gerçeği gören ve işiten bir varlık halinde yaratılması üzerinde durulmuştu. Yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyette de, imtihan edilecek insanın sorulara yabancı olmaması için yaratılış özellikleriyle uyumlu olan ilkeler bütününe *tezkira* "hatırlatma" adı verilmektedir.

Sunulan seçenekler iki temel üzerine inşa edilmektedir: Kişi ya şükredici mümin olur, ya da inkâr edici kâfir olur. Sonu ödüllerle şekillenecek olan cennet yurdunu isteyenler, fıtratlarına nakşedilen tevhidi benimsemelidirler. Bu amaçla kendilerinden istenen davranışlar bütününe "hatırlatma" anlamında *tezkira* denmektedir. Âyetteki هٰذِهِ *hâzihî* kelimesi "bunlar" anlamında "verilen bütün öğütler"i içermektedir ve maksat, sûrenin 23. âyeti gereği "Allah'ın vahyi olan Kur'ân-ı Kerîm"dir.

839 Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Giriş bölümü.
840 Hûd 11/114; Hıcr 15/6, 9; Nahl 16/44; Kehf 18/28; Tâhâ 20/99; Enbiyâ 21/24, 50; Furkaan 25/18, 29; Yâsîn 36/11; Sâffât 37/3; 168; Sâd 38/8, 49; Zümer 39/22-23; Fussılet 41/41; Zuhruf 43/5, 36, 44; Necm 53/29; Mücâdele 58/19; Talâk 65/10; Kalem 68/51; Cinn 72/17; Müzzemmil 73/19; Müddessir 74/54; İnsân 76/29; 'Abese 80/11.

11. Dileyen, Rabbine Giden Yolu Bulur

فَمَنْ شَآءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪ سَب۪يلًا "Artık, kim dilerse Rabbine bir yol tutar." Âyetteki شَاءَ *şâe* fiili "dilemek", اتَّخَذَ *ittehaze* fiili "edinmek, tutmak, takip etmek", سَب۪يلًا *sebîl* kelimesi ise "yol" demektir.

Bu âyetin ilk cümlesinde Yüce Allah, yaptığı bilgilendirmelerin bir tür hatırlatma olduğuna dikkati çekmektedir. Artık bilgilendirme ve uyarılar yapıldığına göre, geriye insanın iradesini bu yola yönlendirmesi kalmaktadır. İşte bu âyette Yüce Allah, dileyen herkesin Rabbine giden yolu tutabileceğini ifade ederek, herkesten bu yolu tutmasını istemektedir.

a) Genelde bütün konular, bu sûre özelinde kıyâmet, âhiret ve mahşerle ilgili olanlar birer öğüttür, hatırlatmadır. İşte bu öğütten kimlerin yararlanabileceği konusunda verilen cevaplardan birisi bu âyette yer almaktadır: "Kim dilerse Rabbine varan bir yol tutar." Demek ki istikamet için dilemek gerekiyor. Tekvîr 81/28'e göre Kur'ân "İçinizden doğru yolda gitmek isteyenler için (bir öğüttür)." Bu ifade Kur'ân'ın öğüt oluşundan kimlerin yararlanacağını ortaya koymaktadır.

b) İnsân sûresinin 3. âyetinde ve Nebe' 78/39'da detaylı bir şekilde ele aldığımız üzere, hidâyet vermek ve doğru yolu göstermek sadece Yüce Allah'a aittir.[841] Gösterilen bu yolu tercih etmek ise insana bırakılmıştır.[842] Bu noktada Hz. Peygamber bile devreye girememekte, kişi istemediği sürece sevdiği kişiyi hidayete erdirememektedir.[843] Kur'ân'da, hidayeti kulun istemesi gerektiği[844] ve hidayetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmekte, bunun şansa bırakılacak herhangi bir yönünden söz edilmemektedir. Yüce Allah isteyene hidayet verir; isteyeni de sapıklıkta terk eder.[845] İman edene[846] ve Hakk'a yönelene hidayet edilir.[847] Çünkü Fâtiha 1/6'da olduğu gibi, hidayet bir isteğin sonucudur.[848]

c) Kehf 18/29'da hakkın, yani gerçeğin Rabbimiz tarafından bildirildiği ifade edilmekte, artık dileyenin inanabileceği, dileyenin ise inkâr edebi-

841 Nahl 16/9; Leyl 92/12.
842 İnsân 76/1-5.
843 Bakara 2/272; Kasas 28/56.
844 Fâtiha 1/6.
845 İbrâhim 14/4; Müddessir 74/31.
846 Teğâbün 64/11.
847 Ra'd 13/27.
848 Hacc 22/16.

leceği, ancak inkârcılara azabın hazırlandığı vurgulanmaktadır. Teğâbün 64/2'de ise "İnsanları Yüce Allah'ın yarattığı, bazılarının mümin, bazılarının ise kâfir olduğu" beyan edilmektedir. Bu durumda insanların, sonuçlarına katlanmak kaydıyla serbest bırakıldığı açıkça ortaya konulmaktadır. Kur'ân'dan öğüt almak isteyenler için onun insana tanınmış bir fırsat olduğunu beyan eden Tekvîr 81/27-28'de sözü edilen husus da budur.

d) Bazı âyetlerde mutlak anlamda Yüce Allah'ın kudretinin her şeye yeteceği, dilerse herkesi hidayete erdirebileceği de beyan edilmektedir.[849] Bu husus elbette doğrudur; ancak, dilemesi halinde herkesi inandırabileceği gerçeğine rağmen, Yüce Allah bunu insan iradesi olmadan dilememiştir. Çünkü bu durumda hayatın bir imtihan alanı oluşu anlamını kaybedecektir.

Hidâyeti veya istikameti kulun dilemesi durumunda Yüce Allah kesinlikle devre dışında değildir. Hidâyeti veya istikameti dileyenler için, onu onaylayan makam yine ilâhî iradedir.

Yüce Allah Yûnus 10/25'te herkesi "Dâr-ı Selâm"a, yani "İslâm'a, Kur'ân'a, dünyada esenlik içerisinde bir hayata" çağırıyor ve dileyen herkesi o yola ulaştıracağını ilân ediyor. Davet Yüce Allah'tan geliyor, bir anlamda ilâhî irade garantisi de veriliyor. Pek çok âyet bu konuya ışık tutuyor olmasına rağmen, insanların bu hakikat yolunu tercih etmemek için bahanelere sarılmaları onlar için büyük bir felâkettir. Yüce Allah, Nebe' 78/39'da ve bu başlıkta saydığımız onlarca âyette, O'na ulaşacak yolun herkese açık olduğunu beyan ederek, o yolun yolcularını bekliyor: "Dileyen, Rabbine giden yolu bulsun." Bunun önünde herhangi bir engel yoktur. Rabbimiz bizi de o yolun yolcuları arasına katsın. Âmîn.

b) Yüce Allah'ın ve İnsanın Dileğinin Buluşması

Sûrenin 30. âyetinde, bir önceki âyette dile getirilen hatırlatmalardan yararlananların veya Rabbe giden yolu tutanların aslında ne yaptığı konusuna açıklık getirilmekte ve bu konu çok çarpıcı bir cümle ile ifade edilmektedir.

1. Allah'ın Dilediğini Dilemek Gerekir

وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ "(Böyle olunca) zaten ancak Allah'ın dilediğini dilemiş olursunuz." Âyetteki تَشَاؤُنَ/ يَشَاءَ *teşâûne/yeşâe* fiilleri "dilemek, istemek, irade ortaya koymak" demektir.

849 Âl-i İmrân 3/26-27; En'âm 6/35, 39, 149; Yûnus 10/99; Hûd 11/118; Nahl 16/93.

a) Kur'ân'ın bir hatırlatma olduğunu beyan eden âyetten sonra gelen bu âyete göre, insanlardan bu doğrultuda tercih ortaya koyanlar, zaten Yüce Allah'ın kendilerinden istediğini dilemiş olacaklardır. O halde Yüce Allah'ın insanlardan neyi istediği sorusunu cevaplamak önem arz etmektedir. Yüce Allah insanların hidayete ermelerini istemektedir. Bu nedenledir ki kitaplar ve peygamberler göndermiş, böylece hayat prensipleri belirlemiştir.

Daha önce Müddessir 74/56'da da geniş bir şekilde açıkladığımız üzere, âyetteki مَا *mâ* ve اِلَّا *illâ* edatlarının anlama katkısı, cümleyi vurgulu hale getirmek şeklindedir. Dolayısıyla bu cümleyi "Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz" şeklinde tercüme etmeyi uygun görmüyoruz. Bu âyeti önceki âyetle birlikte düşündüğümüzde, maksadın "Allah'ın dilediğini dilemek olduğu" anlaşılmaktadır. Peki, Allah'ın dilediği nedir?

b) Yüce Allah'ın, kulları için belirlediği sistem şu âyettedir: "Eğer nankörlük ederseniz, unutmayın ki Allah size asla muhtaç değildir ve kullarının nankörlüğünden hoşnut olmaz, buna razı değildir. Eğer şükredecek olursanız, işte O, sizin bu tavrınızdan hoşnut olur."[850] Konuyla ilgili bütün âyetler bu âyet ışığında anlaşılmak zorundadır. Yüce Allah, kullarının hidayet üzere yaşamalarından razı olacaktır ve bu nedenle de öğüt olan Kur'ân'ı onlara göndermiştir. Müddessir 74/54-56 ve 'Abese 80/11-12'de de ifade edildiği üzere, Kur'ân'ın öğüdünden yararlanmak isteyenler aslında Yüce Allah'ın onlardan istediği hidayeti dilemiş olacaklardır. Yüce Allah, iradesini bu şekilde ortaya koyanların istedikleri hidayeti yaratacak ve kendilerine ihsanda bulunacaktır.

İstikamet sahibi olmak isteyenler için Kur'ân'ın öğüt oluşunu ifade eden âyetin peşinden gelen Tekvîr 81/29'daki "Böylece zaten âlemlerin Rabbi Allah'ın dilediğini dilemiş olursunuz" anlamındaki âyete göre, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, insanlardan bunu gerçekleştirenler, aslında Yüce Allah'ın dilediğini dilemiş olacaklardır. Yüce Allah, insanların hidayete ermelerini istemektedir. Kitaplar ve peygamberler göndermesinin nedeni de budur.

11. Yüce Allah Bilendir; Hikmet Sahibidir

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًاۙ "Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir." Âyetteki عَلِيمًا *'alîm* sıfatı "bilen", حَكِيمًاۙ *hakîm* sıfatı ise "hükmünde isabetli olan" demektir.

---

850 Zümer 39/7.

Yüce Allah bilgi sahibidir; O'nun bilgisi başka varlıkların bilgisine benzemez. Başka varlıklar bilinecek şeyler var olduktan sonra ve aracılarla bilebilirken, Yüce Allah ezelî ilmiyle her şeyi bütün detaylarıyla ve aracısız bilmektedir.

a) Bu pasajda Yüce Allah'ın عَلِيمًا *'alîm* yani ilim sıfatının getirilme gerekçesi, verdiği bilgilerin ve gerçekleştirdiği ilâhî hatırlatmaların doğruluğunu kavratmaktır. Her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilen tek varlık Yüce Allah olduğu için, O'nun verdiği bilgi gerçek ve sorgulanamaz bilgidir. O'nun dilediğini dilemek hakikatı ve doğruyu dilemektir. O'nun gösterdiği yolu yol edinmek gerçek yolu takip etmektir. O'nun bildirdiği ve gösterdiği şekilde yaşamak ise anlamlı bir hayatı tercih etmektir.

Allah kimler için *ebrâr* demişse onlar gerçek iyilerdir. İyiliğin ölçüsünü başkası belirleyemez. Bu sûrenin asıl konusunu oluşturan ve iyilerin kimler olduğunu ortaya koyan tanıtıcı bilgiler esas alınarak iyilerden olmak gerekir. Bu hayatı düzgün yaşayanlar âhirette ödüllerle buluşturulacaklardır. Kötülerin niçin kötü olduğu, inkâra saplananların kimler olduğu ve mahşerde hangi sonla karşılaşacakları bilgisi de yine sadece Yüce Allah'ın verdiği bilgilerle kavranabilir. Çünkü iyiyi tanımladığı gibi, kötüyü de sadece O tanımlayabilir. Bu alan, başkasının istediği gibi fikir beyan edebileceği, değerlendirmelerde bulunabileceği ve nihayet karar verebileceği bir alan değildir. Cennetliklerin veya cehennemliklerin hangi davranışların sahipleri olduğu, her şeyi hakkıyla bilen Yüce Allah'ın beyanıyla anlaşılabilir. İşte sûrenin bu bölümünde Rabbimizin ilim sıfatına yer verilmesinin muhtemel bazı gerekçeleri bunlar olabilir.

b) Âyetteki حَكِيمًا *hakîm* sıfatı da Cenâb-ı Hakk'ın her hükmündeki isabetini ortaya koymaktadır. O'nun kararları hiçbir şekilde hatalı olmadığı gibi, hikmetten uzak da değildir. Varlıkları anlam ve amaca bağlayarak yaratan, böylece anlamsızlık ve amaçsızlık saçmalığını hayatın gündeminden ebediyyen kaldıran Yüce Allah, her kararında ve uygulamasında, derin hikmetler içeren yönünü işte bu sıfatıyla hatırlatmaktadır.

Rabbimizin hikmet sahibi oluşu, hem hükümlerindeki isabeti ortaya koymakta, hem de insanlığa gönderdiği ilâhî bilgilendirmelerin içlerinin doluluğunu gözler önüne sermektedir. İlâhî kaynaklı bilgiler hikmetlerle dolu sözlerdir. Sırf bu nedenledir ki vahiy Müzzemmil 73/5'te "ağır söz" olarak tanıtılmaktadır. Vahyin ağırlığı, muhtevasının yani içeriğinin dolu oluşunda ve muhataba ağır sorumluluklar yüklemesinde aranmalıdır.

"Hikmetli söz" ağır sözdür, hikmet sahibinin sözüdür. Sırf bu nedenledir ki Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak imkân ve ihtimal dışı olarak ilan edilmiştir.

c) Yüce Allah'ın "hakîm oluşu"nu ayrı bir sıfat olarak açıklamanın yanında, bu sıfatı ilim sıfatıyla ilişkilendirmek de mümkündür. Yani Yüce Allah'ın ilim sahibi oluşu aynı zamanda hikmeti de beraberinde taşımaktadır. O'nun ilmi hikmeti de içermektedir. Hikmetli ilim, sahibini hiçbir şekilde yanıltmayan bilgidir. Hikmetli ilim, muhatabı çaresizliklere itmeyen ve fıtratla çeliştirmeyen ilimdir. Kur'ân'ın hatırlatıcı öğüt oluşu, hikmet sahibi Yüce Allah'ın kelâmı oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, ilmi hikmetlerle donanımlı olan varlık sadece ve sadece Yüce Allah'tır. Cümlenin başındaki إِنَّ *inne* edatının âyete katkısı bu şekilde de yorumlanabilir.

Bu arada, âyette yer alan كَانَ *kâne* fiilinin geçmiş zaman anlamı vermek için değil, bu sıfatların Yüce Allah'ta daima var olduğunu bildirmek için kullanıldığını da özellikle belirtmek gerekir. Aksi takdirde hatalı anlamalar kaçınılmaz olur.

c) Rahmeti Dileyen Kimdir?

Yüce Allah sûrenin son âyetinde *rahmet* kavramını gündeme getirmekte ve tercihini yanlış belirleyenleri ise zâlimlikle nitelendirmektedir.

1. Rahmete Ulaşmak İçin Onu İstemek Gerekir

يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِى رَحْمَتِهِ "(Allah,) dileyeni rahmetine koyar." Âyetteki يُدْخِلُ *yüdhılü* fiili "koymak, kabul etmek", رَحْمَتِهِ *rahmetihî* tamlaması ise "rahmeti, merhameti" demektir.

Bu âyetle ilgili farklı kanaatleri çeşitli yönleriyle ele almak istiyoruz.

a) Önceki iki âyette ele alınan konuları gözeterek ve onlarla anlam ilişkisi kurarak düşündüğümüzde, buradaki "rahmet" kavramını "öğütten yararlanmak" şeklinde anlamlandırmak gerekir. Râzî'nin de dediği gibi bu durumda *rahmet* kelimesi, "iman" anlamına alınmış olur. Buna göre, âyette rahmetin dünya hayatıyla ilişkisi ortaya konulmaktadır. Her kim Kur'ân öğüdünden yararlanarak Rabbine giden yolu tutarsa, zaten Yüce Allah'ın kendisinden istediğini dilemiş olacaktır. Bunun sonucunda iradesini bu şekilde belirlediği için Yüce Allah da onu rahmetine koyacaktır, yani Yüce Allah onu istediği imana kavuşturacaktır. Rahmete koymak Yüce Allah'ın işidir, son kararı elbette O verecektir.

Burada sorulması gereken soru, rahmete kimin sokulacağıdır. Bizce bunun cevabı da açıktır. Rahmeti kim dilemişse, Yüce Allah rahmete, esenliğe ve sonu cennete doğru giden yola onu eriştirecektir. Allah'ın yolunu seçenler rahmeti seçenlerdir. Bu tercihte bulunanlar dünya hayatında da merhamet güvencesinde olacaklardır. Allah'ın esirgeyen şefkati onları çepeçevre kuşatacaktır. Dünya, onlar için ebedî hayatı, yani cenneti kazanmanın huzurlu bir zamanı ve mekânı olacaktır. "Zâlimler için elem verici azap hazırlamıştır" ifadesinde geçen الظَّالِمِينَ *ez-zâlimîn* kelimesi "zâlim olmayı kendisi seçenler" demektir. Bu nedenle tercihimiz âyetin sonuyla da uyumludur.

b) Âyette geçen *rahmet* kavramını "cennet" olarak yorumlamak da mümkündür. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: "Allah dilediğini cennetine koyar." Bu tercihte, dilemek Allah'a ait olur; konu da âhiretle ilişkili kabul edilir. Ödüle veya azaba muhatap kılınmada son kararı Yüce Allah vereceği için, âhiret şartlarında insanların iradelerinden söz edilmemektedir. "Allah dilediğine azap eder, dilediğini ise bağışlar" anlamında Kur'ân'da pek çok âyet vardır. Elbette orada hiç kimse azabı istemez. Bu nedenle, dileme fiilini âhiret şartlarında Yüce Allah'a ait görmek durumundayız. Konu âhiretle ilişkilendirilince bu anlamın da doğru olduğunu söyleyebiliriz.

c) Bu arada "dileme" işlemini dünya hayatıyla ilişkilendirerek *rahmete* "cennet" anlamı vermek de ihtimal dâhilindedir. Buna göre kişi dünya hayatında iken cenneti tercih eden çalışmalar ortaya koymaya gayret eder. Dünyada tercihini cennetlik olmaktan yana belirleyenleri Yüce Allah âhirette cennetine koymayı dileyebilir. Dileme fiilini insanla ilişkilendirerek âyeti bu şekilde yorumlamak da hatalı olmasa gerektir.

11. Zâlimler İçin de Azap Kaçınılmazdır

وَالظَّالِمِينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا "Zâlimler için de elem verici bir azap hazırlamıştır." Âyetteki الظَّالِمِينَ *ez-zâlimîn* kelimesi "zâlimler, kendisine yazık edenler", اَعَدَّ *e'adde* fiili "hazırlamak", عَذَابًا *'azâb* kelimesi "azap", اَلِيمًا *elîm* ise "elem verici, şiddetli" demektir.

a) Buradaki الظَّالِمِينَ *ez-zâlimîn* kelimesi, "zulmü kendisine rehber edinen, tercihini zulümden yana belirleyen, hatta zâlimlikten beslenen, onsuz duramayan, zâlimlik kendisi için ayrılmaz bir nitelik oluşturan kişiler" anlamlarına gelmektedir. Kelimenin isim olarak getirilmesi, zulmü zaman zaman yapmayı değil, zulümden hiç ayrılmamayı ifade etme amaçlıdır.

Zulüm, adaletin zıddı bir kavramdır. *Adalet* "bir şeyi yerli yerinde yapmak" anlamına geldiği gibi, *zulüm* de "bir şeyi yerinden etmek" veya "bir şeyi yerinde değil, farklı şekillerde değerlendirmek"tir. Allah bakımından adalet, O'nu tevhid dairesinde kabul etmek ve O'nu tek ilâh edinip ilâhlıkta O'na ortak koşmamaktır. Zulüm ise "hakkı 'tek olmak' olan Yüce Allah'a ortaklar koşmak"tır. Buradan hareketle, zulmün şirk olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İmana zulüm karıştırmayanlardan söz eden En'âm 6/82. âyet gelince sahâbîler, "Ey Allah'ın elçisi! Hangimiz imana zulüm karıştırmamayı başarabiliriz ki?" diye soru sormuş ve Nebî (as) da kendilerine Lokmân 31/13'ü okuyarak "Bu zulüm sizin anladığınız değildir, şirktir" cevabını vermiştir.[851] İşte bu hadisin de ortaya koyduğu gerçekten hareketle, âyette ifade edilen zulmün şirk olduğunu belirtmeliyiz.

Bu âyette sözü edilen zâlimlerin, sûrenin 4. âyetinde geçen kâfirler olduğunu, 27. âyete göre de bunların bu dünya hayatını sevip tercih ettiklerini, âhireti arkalarına attıklarını, onu dikkate ve ciddiye almadıklarını da söylemek durumundayız.

İyilerin dünyada merhamete ve imana, âhirette ise cennete gönderilmelerinin karşılığı olarak, zâlimler için de hem dünyada ilâhî rızadan uzak kalmak anlamında derin hasretler, hem de âhirette elem verici azap hazırlanmıştır.

Yüce Allah'tan bizleri de iyilere katmasını, hem dünyada hem de âhirette zâlimlerden uzak etmesini kalbî dileğimiz olarak niyaz ediyoruz.

İNSÂN SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-2. âyetler): Sûrenin ilk âyetinde insanın yaratılış sürecinde anılmaya değer bir varlık haline gelmeden önce, adına "dehr" denilen çok uzun sürenin geçtiği ifade edilmekte, insan yaratılmadan önce de zamanın varlığı hatırlatılmaktadır. Bir anlamda, zamanın insandan çok daha eski bir kavram olduğu beyan edilmektedir. İkinci âyette ise insanın döllenmiş yumurtadan, yani güncel ve bilimsel ifadeyle "zigot"tan yaratıldığı belirtilerek, yaratılış gayesinin imtihan olduğu özellikle vurgulamaktadır. Bu doğrultuda imtihana çekilecek insanın, hakkı işitecek ve görecek şekilde özel bir donanıma sahip kılındığı da bildirilmektedir.

851 Buhârî, Tefsîr Sûre-i En'âm, 82. âyet.

(3-6. âyetler): Bu âyetlerde imtihan için yaratılan insanın başıboş ve sahipsiz bırakılmadığı, hakikate götürecek yolun ona gösterildiği beyan edilmekte; isteyenin şükredici mümin, isteyenin de inkârcı nankör olabileceği dile getirilmektedir. Öncelikle, tercihini inkârdan yana belirleyenler için zincirler, tasmalar ve alevli bir ateşin hazırlandığı hatırlatılmaktadır. Ardından, iyilik sahibi *ebrârın*, kaynağından kendilerinin fışkırtacağı cennet meşrubatı içecekleri ve karışımı kâfûr olan bir içeceği kâselerden yudumlayacakları müjdelenmektedir.

(7-10. âyetler): Bu âyet grubunda âhirette *ebrâr* denilen iyilik sahiplerinden olabilmek için "sözünde durmak, âhiret bilincine sahip olmak, yoksula, yetime ve esire sahip çıkmak" gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bu ikramların asıl gayesi ise Allah rızasını kazanmak şeklinde belirlenmekte, insanlardan hiçbir karşılık, hatta teşekkür dahi beklenmemesi gerektiği özellikle hatırlatılmaktadır. Bu arada, yüzleri asıp kaşları çatan mahşer gününden de korkulmasının önemi üzerinde durulmaktadır.

(11-22. âyetler): Daha sonraki 12 âyetlik bölümde âhiretteki üç temel ödül hakkında bilgi verilmektedir. Bunlardan ilki mahşerin şerrinden korunmak, ikincisi yüzlerde sevinç ve yüreklerde huzurun belirmesi, üçüncüsü ise cennet ve ebedî hürriyet olarak belirlenmektedir. Bu arada cennet ödüllerinin nitelikleri hakkında geniş denebilecek bilgiler verilmektedir. Bu çerçevede, cennette divanlara yaslanılacağı, şiddetli sıcaktan da korkunç soğuktan da korunacağı, gölgeliklerde ve meyvelerle iç içe olunacağı müjdelenmektedir.
Cennetliklere orada ikram yapılacağı, içilecek şeylerin miktarını bizzat kendilerinin belirleyeceği, karışımı zencefil olan, içimi kolay bir meşrubatla ödüllendirilecekleri haber verilmektedir. Bu arada çevrelerinde inci gibi görevlilerin dolaşacağı, cennette her nereye baksalar orada nimetler ve büyük bir saltanat görecekleri de dile getirilmektedir.

Ayrıca üzerlerinde ince ipekten yeşil elbiseler ve kalın ipek kumaşlar olacağı, gümüş bilezikler takınacakları ve her şeyden daha önemlisi, Rablerinin onlara tertemiz bir içecek ikram edeceği özellikle müjdelenmektedir. Cennette ikram edilecek sayısız ve hakikati bu dünyadan kavranamayacak nimetlerin ötesinde Yüce Allah'ın bunlara yönelik takdir ifadeleri ise her değerin üzerinde bir mutluluk vesilesi oluşturacaktır.

(23-26. âyetler): Sûrenin ilk bölümünde "hakikat yolunun insana gösterilmesi sonucunda, dilerse şükredici mümin, dilerse inkâr edici nankör olma" seçenekleri belirlenmektedir. Hakikat yolunun adı "Kur'ân" diye

ilan edilmektedir. Kur'ân'ı doğru anlayıp yaşamanın hikmeti üzerinde durularak, ilâhî hükümlere rıza göstermenin ve bu noktada sabırlı olmanın önemine vurgu yapılmaktadır. Sabrın "inançlar doğrultusunda ısrarcı, samimi, dayanıklı ve dik duruş sahibi olmak" anlamlarından hareketle, Allah'ın hükümlerine sabretmenin aslında dinî hükümlere sıkıca yapışmak anlamına geldiği kolaylıkla anlaşılabilecektir.

Bu arada inkârcılardan gelebilecek muhtemel saldırılara karşı dikkatli olunması gerektiği de vurgulanarak, günahtan beslenen ve inkârdan nemalananlara hiçbir şekilde itaat edilmemesi istenmektedir. Ayrıca, onlara karşı mahcup kalınmaması ve dik duruşun korunması gerektiği noktasında da mesajlar verilmektedir. İnançta devamlı olmanın çeşitli yollarının bulunduğu öğretilerek, bunlar arasında zikir, secde ve tesbihin ayrı bir yerinin ve değerinin bulunduğu ifade edilmektedir. Gece ve gündüz yapılacak zikirler ve tesbihler, inançta sabit kalabilmenin yollarındandır.

Âyetlerde söylenmek istenen özet mesaj şudur: Hayatın tamamı Allah'a adanmalı ve bu hayat, Allah yokmuş gibi değil; "Allah vardır, beni gözetlemektedir; sonunda bu hayatın hesabını mutlaka soracaktır" bilinci ile yaşanmalıdır.

(27-28. âyetler): Sûrenin bu iki âyetinde, baştaki inkârcı tipin neden inkâra saplandığı beyan edilmekte ve çok önemli bir gerekçe üzerinde durulmaktadır. Bu inkârcı insanlar geçici dünya hayatını tek hayat olarak ve ölçüsüzce seviyorlar, ona âdeta tutkuyla bağlanıyorlar, en zor gün demek olan âhireti hayatlarının önemsizleri arasına atarak gündemlerinden düşürüyorlardı. İşte bu insanlar, *ebrâr* denilen iyilik sahiplerinin aksine, Allah ve âhiret yokmuş gibi davranıyor ve aldanmışlığın çukuruna yuvarlanıyorlardı.

Esasında kendilerini yaratanın Yüce Allah olduğunu bilen ve yaratılışlarının bizzat O'nun tarafından güçlü bir yapıya kavuşturulduğunu itiraf eden bu insanlara Yüce Allah, şu ölümsüz gerçeği hatırlatmaktadır: "Dilersek onların yerine başkalarını getiririz." Bu ifade bir taraftan Yüce Allah'ın erişilmez gücünü dile getirmekte, diğer taraftan da muhataplara gözdağı vermeyi amaçlamaktadır.

(29-31. âyetler): Sûrenin son üç âyetinde ise yine sûrenin baş tarafıyla ve 23-26. âyetleri ile konu ilişkisi kurulmaktadır. Rabbe götüren yol gerçekleri hatırlatan Kur'ân yoludur; dileyen, Rabbine giden yolu bu şekilde bulur, bulmalıdır. Bunu başaranlar, aslında Yüce Allah'ın onlardan iste-

diğini dilemiş olacakları için, sonu ödülle bitecek bir tercihin de sahipleri olacaklardır.

Hayata ve dine dair Kur'ân'da verilen bilgiler, her şeyi hakkıyla bilen ve her hükmünde hikmet sahibi olan Yüce Allah'a aittir. Kaynağını veya referansını Kur'ân'dan alanlar asla mahcup olmayacaklarını bilmelidirler. Öğüt olan bu son vahyin ışığından yararlanıp, zaten kendilerinden istediği şekilde imandan yana olmayı tercih edenleri Yüce Allah rahmetine koyacaktır. Bunun aksi bir tercihi kendilerine uygun gören zâlimler için ise elem verici bir azap hazırlanmıştır.

Tercihini haktan, hakikatten ve Yüce Allah'tan yana belirleyenlerden olmayı ve âhirette de ödülle buluşturulanlar arasına katılmayı nasip etmesini Yüce Allah'tan niyaz ediyoruz.

77. MURSELÂT SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Murselât sûresi, Mekke döneminde indirilmiş olup, 50 âyetten oluşmuş ve adını ilk âyetteki "gönderilenler" anlamındaki *el-murselât* kelimesinden almıştır. Resmî sıralamada 77, inişte ise 35. sırada olan bu sûre de *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Murselât sûresi resmî sıralamada öncesindeki İnsân sûresiyle yakın konu ilişkisine sahiptir. Her iki sûrede de kıyâmet ve sonrasından söz edilmekte, insanın yaratılışına ve yaratılış gayesine değinilmektedir. Yine bu sûrede cennet nimetlerinin çeşitliliği hakkında bilgi verilmekte, Kur'ân'a iman etmenin ve emirlerine boyun eğmenin önemine vurgu yapılmaktadır.

Sûrenin ilk âyetlerinde yer alan yemin ifadeleri, kıyâmetin kopmasının kesin olarak gerçekleşeceğine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. İleriki bölümde mahşerde yaşanacak gerçeklerin bir kısmı, insanın yaratılışının ilk aşamaları ve yeryüzünün çeşitli özellikleri zikredildikten sonra, cehennemin korkunç yapısı gündeme getirilmektedir.

Kıyâmet sonrasında mahşerde insanlar hakkında hükmün verileceği, kötülerin azaba uğratılacağı, iyilerin ise cennet ödüllerine kavuşturulacağı beyan edilmekte, ardından ilâhî emirlere boyun eğmemenin ve Kur'ân'a iman etmemenin çok büyük bir kabahat olduğu ifade edilmektedir. En sonunda, Kur'ân'a inanıp güvenmenin tek çıkar yol olduğu, vahiy adına inanılacak başka bir söz olmadığı özellikle vurgulanmaktadır.

Bu sûrede on defa yer alan, "Gerçeği yalanlayanların, o gün vay haline!" âyeti, verilen mesajların vurgulanmasını ve önemini kavratmayı amaçlamaktadır. Gaye te'kid olduğu için bu cümleler tekrar değildir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًاۙ (١) فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًاۙ (٢) وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًاۙ (٣) فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًاۙ (٤) فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًاۙ (٥) عُذْرًا اَوْ نُذْرًاۙ (٦) اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ (٧) فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْۙ (٨) وَاِذَا السَّمَٓاءُ فُرِجَتْۙ (٩) وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْۙ (١٠) وَاِذَا الرُّسُلُ اُقِّتَتْ (١١) لِاَيِّ يَوْمٍ اُجِّلَتْ (١٢) لِيَوْمِ الْفَصْلِ (١٣) وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ (١٤) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ (١٥) اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّل۪ينَ (١٦) ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْاٰخِر۪ينَ (١٧) كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِم۪ينَ (١٨) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ (١٩) اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَٓاءٍ مَه۪ينٍۙ (٢٠) فَجَعَلْنَاهُ ف۪ي قَرَارٍ مَك۪ينٍۙ (٢١) اِلٰى قَدَرٍ مَعْلُومٍۙ (٢٢) فَقَدَرْنَاۗ فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ (٢٣) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ (٢٤) اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًاۙ (٢٥) اَحْيَٓاءً وَاَمْوَاتًاۙ (٢٦) وَجَعَلْنَا ف۪يهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَاَسْقَيْنَاكُمْ مَٓاءً فُرَاتًاۜ (٢٧) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ (٢٨) اِنْطَلِقُٓوا اِلٰى مَا كُنْتُمْ بِه۪ تُكَذِّبُونَۚ (٢٩) اِنْطَلِقُٓوا اِلٰى ظِلٍّ ذ۪ي ثَلٰثِ شُعَبٍۙ (٣٠) لَا ظَل۪يلٍ وَلَا يُغْن۪ي مِنَ اللَّهَبِۜ (٣١) اِنَّهَا تَرْم۪ي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِۚ (٣٢) كَاَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌۜ (٣٣) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ (٣٤) هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَۙ (٣٥) وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ (٣٦) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ (٣٧) هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِۚ جَمَعْنَاكُمْ وَالْاَوَّل۪ينَ (٣٨) فَاِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَك۪يدُونِ (٣٩) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ۟ (٤٠) اِنَّ الْمُتَّق۪ينَ ف۪ي ظِلَالٍ وَعُيُونٍۙ (٤١) وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَۜ (٤٢) كُلُوا وَاشْرَبُوا هَن۪ٓيـًٔا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (٤٣) اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِن۪ينَ (٤٤) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ (٤٥) كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَل۪يلًا اِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ (٤٦) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ (٤٧) وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ (٤٨) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ (٤٩) فَبِاَيِّ حَد۪يثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ (٥٠)

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-7. Birbiri ardından gönderilenlere, esip savuranlara, yaydıkça yayanlara, (hak ile bâtılı) birbirinden iyice ayıranlara ve (doğru yolda olanlara) özür dileme (yani tevbe etme imkânı vermek), (bâtıl yolda olanlara da) uyarıda bulunmak için öğüt telkin edenlere yemin olsun ki, size vaad olunan şey mutlaka gerçekleşecektir. **8-11.** Yıldızlar söndürüldüğü, gökkubbe yarılıp parçalandığı, dağlar ufalanıp savrulduğu ve peygamberlerin (ümmetleri hakkında şahitlik) vakti tayin edildiği zaman, (artık kıyâmet kopmuş olacaktır). **12.** (Bu durum), hangi güne ertelenmiştir? **13.** Fasl (yani her şeyin ayırt edilip açıklanacağı Ayrılma) Günü'ne. **14.** "(Ey Peygamber!) O Ayrılma Günü'nün ne olduğunu sana bildiren nedir?" **15.** (Peygamberleri, kıyâmeti ve yargılamayı) yalan sayanların, o gün vay haline! **16.** Biz, (bunlar gibi inkârcı olan) öncekileri helâk etmedik mi? **17.** Sonra gelenleri de onların ardına takacağız. **18.** İşte Biz, suçlulara böyle yaparız! **19.** (Allah'ın, suçluları cezalandıracağı gerçeğini) yalan sayanların, o gün vay haline! **20.** (Ey insanlar!) Sizi dayanıksız bir sudan yaratmadık mı? **21-22.** Sonra onu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirmiştik. **23.** (Bütün bunları) Biz takdir ettik. Bizim gücümüz ne mükemmeldir! **24.** (İnsanın yaratılış sürecini ve sonunda diriltileceği âhireti) yalan sayanların, o gün vay haline! **25-26.** Yeryüzünü diriler ve ölüler için toplanma yeri yapmadık mı? **27.** Oraya sabit, çakılı ve sarsılmayan ağırlıklar koyduk ve size tatlı sular içirdik. **28.** (Yüce Allah'ın bu sistemin sahibi olduğu gerçeğini) yalan sayanların, o gün vay haline! **29.** (İnkârcılara şöyle denilecektir): "Haydi, yalanlamış olduğunuz şeye doğru yürüyün bakalım!" **30-31.** "Üç katlı, gölgesi serinletmeyen ve ateşten korumayan bir karanlığa doğru yürüyün!" **32-33.** (Cehennem), kızgın (sarı) alev halatlarına benzeyen, kütükler gibi ateş saçan kıvılcımlar çıkarır. **34.** (Cehennemin bu özelliklerini) yalan sayanların, o gün vay haline! **35.** Bu (mahşer günü, kâfirlerin) konuşamayacağı gündür. **36.** Kendilerine izin verilmeyecek ki özür dilesinler. **37.** (Bu gerçeği) yalan sayanların, o gün vay haline! **38-39.** (O zaman, inkârcılara şöyle denecektir:) "Bu, Ayırım Günü'dür. Sizi de, öncekileri de bir araya topladık. (Azaptan kurtulmanız için) bir hileniz varsa, hemen Bana tuzak kurun!" **40.** (Mahşerin bu özelliğini) yalan sayanların, o gün vay haline! **41-42.** Şüphesiz ki, takvâ sahipleri (mahşer günü) gölgelerde, pınar başlarında ve canlarının çektiği her türden meyve(lik)lerde olacaklardır. **43.** (Kendilerine şöyle denilecektir: "Dünyada) yaptığınız iyi işlerden dolayı, şimdi âfiyetle yiyip içiniz." **44.** İşte, iyilik sahiplerinin karşılığını böyle vereceğiz. **45.** (Cennet ödüllerini) yalan sayan-

ların, o gün vay haline! **46.** (Suçlulara şöyle denecektir: "Siz ey mücrimler!) Yiyiniz, (içiniz; dünyadan) biraz daha faydalanınız! (Biliniz ki) sizler suçlusunuz." **47.** (Dünya nimetlerinin geçiciliğini) yalan sayanların, o gün vay haline! **48.** Onlara, "Allah'ın huzurunda) boyun eğin!" denildiğinde boyun eğmezler. **49.** (İlâhî bildirimleri) yalan sayanların, o gün vay haline! **50.** Onlar artık bundan (Kur'ân'dan) sonra hangi söze inanacaklar ki!

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-7. ÂYETLER:

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ﴿١﴾ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا ﴿٢﴾ وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا ﴿٣﴾ فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا ﴿٤﴾

فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٥﴾ عُذْرًا اَوْ نُذْرًا ﴿٦﴾ اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾

"**1-7.** Birbiri ardından gönderilenlere, esip savuranlara, yaydıkça yayanlara, (hak ile bâtılı) birbirinden iyice ayıranlara ve (doğru yolda olanlara) özür dileme (yani tevbe etme imkânı vermek), (bâtıl yolda olanlara da) uyarıda bulunmak için öğüt telkin edenlere yemin olsun ki, size vaad olunan şey mutlaka gerçekleşecektir."

Yüce Allah, sûrenin ilk âyet grubunda benzerleri başka bazı sûrelerde de olduğu gibi, çeşitli niteliklere yemin etmekte, asıl olarak kıyâmetin kopmasının gerçekleşeceğini muhataplara hatırlatmaktadır.

a) Yemine Konu Mesajlar

Yüce Allah'ın, bir üslup olarak Kur'ân'da çeşitli varlıklara yemin ettiği bilinmektedir. Duhâ 93/1'de de genişçe açıkladığımız üzere yeminlerde, mesajın etkili olmasını sağlamak, Araplardaki yemin geleneğini devam ettirmek ve yemin edilen varlıkların önemini ortaya koymak gibi gerekçeler söz konusudur. Aynı gerekçeler bu sûredeki yeminler için de geçerlidir. Yemin edilen varlıklar çeşitlilik arz etse de, maksat hemen hemen aynıdır.

Yorumlarımıza, sûrenin ilk âyet grubunu oluşturan yemin ifadeleri hakkındaki genel kanaatleri aktarmakla başlayacağız. Öncelikle belirtelim ki, âlimlerimize göre bu beş âyetteki nitelikler aynı varlıklara da farklı varlıklara da ait olabilir. Bazı âyetlerde bir grup varlık, diğerlerinde başka varlıklar kastedilmiş olabilir. Bu durum, onların yorumlarında görülmektedir.

Daha sonra, Râzî'den naklederek kısmen dağınık gibi görünen görüşleri beş başlıkta ele alacağız. En sonunda ise kendi tercihimizi elbette delilleri ve gerekçeleriyle ifade etmeye çalışacağız.

ı. Peş Peşe Gönderilenler

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًاۙ "Birbiri ardından gönderilenlere yemin olsun." Âyetteki وَ *vâv* edatı "yemin", الْمُرْسَلَاتِ *el-murselât* kelimesi "gönderilenler", عُرْفًا *'urf* sözcüğü ise, "peş peşe, art arda" demektir.

Burada gönderilmesinden söz edilen varlıkların neler olduğu konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bunların "rüzgârlar", "melekler" veya "peygamberler" olabileceği belirtildiği gibi, Yüce Allah'ın peş peşe gönderdiği her şeyin bu çerçevede kastedilmiş olmasının da mümkün olduğu beyan edilmektedir.[852]

ıı. Esip Savuranlar

فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًاۙ "Esip savuranlara (yemin olsun)." Âyetteki *fâ* edatı "ve" anlamında atıf/bağlaç, الْعَاصِفَاتِ *el-'âsıfât* kelimesi de "esenler, estirenler" demektir. عَصْفًا *'asf* kelimesi ise, mef'ûl-ü mutlak olarak, bu esmenin şiddetini ortaya koyan bir anlam verir.

Bu varlıklar hakkında da bazı âlimler çeşitli görüşler ileri sürmekte ve genel olarak maksadı "rüzgârlar",[853] veya "meleklerin sert ve hızlı gelişleri" olarak ifade etmektedirler.[854]

ııı. Yaydıkça Yayanlar

وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًاۙ "Yaydıkça yayanlara yemin olsun." Âyetteki وَ *vâv* edatı "yemin", النَّاشِرَاتِ *en-nâşirât* kelimesi "yayanlar" demektir. نَشْرًا *neşr* ise, bir önceki ve bir sonraki âyette de olduğu gibi, yaymanın gücünü ve etki alanının genişliğini ortaya koymaktadır.

Maksat, "rüzgârlar" veya "melekler" olarak görülmüştür. Hatta Taberî bunun "yağmurlar", Semerkandî ise, "mahşerde diriltilme" olabileceğini birer görüş olarak nakletmektedirler.[855]

---

852 Taberî, age., XXIX, 228-229.
853 Semerkandî, age., III, 531; Taberî, age., XXIX, 229-230; Kurtubî, age., XIX, 101.
854 Zemahşerî, age., IV, 664; Kurtubî, age., XIX, 101.
855 Taberî, age., XXIX, 230-231; Semerkandî, age., III, 531.

ıv. Doğruyu Yanlıştan Ayıranlar

فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا "(Hak ile bâtılı) birbirinden iyice ayıranlara (yemin olsun)." Âyetteki *fâ* edatı "ve" anlamında atıf/bağlaç, الْفَارِقَاتِ *el-fârikaat* kelimesi de "ayıranlar" demektir. فَرْقًا *fark* ise, bu ayırma işinin netliğini ve gücünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Maksat, "melekler", "rüzgârlar" veya "Kur'ân" olarak ifade edilmektedir.[856] Semerkandî, bunun "kabirler" olduğu görüşünü de nakletmektedir.[857]

v. Öğüt Verenler

فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا "Öğüt verenlere (yemin olsun)." Âyetteki *fâ* edatı "ve" anlamında atıf/bağlaç, الْمُلْقِيَاتِ *el-mulkıyât* kelimesi "verenler, ilka edenler, atanlar, ulaştıranlar", ذِكْرًا *zikr* sözcüğü ise "öğüt" demektir.

Bu grubun son âyetini oluşturan bu cümlede sözü edilen öğüt vericilerin "melekler" olduğu konusunda yaygın kanaat mevcuttur.[858] Elbette kaynaklarda başka görüşler de vardır.

b) Mesajların Muhtemel Anlamları

Âyetleri teker teker açıklarken de ifade ettiğimiz gibi, bu sıfatları çeşitli şekillerde yorumlamak mümkündür. Âlimlerimizin ortaya koyduğu yaklaşımların çeşitliliği bunu göstermektedir. Bu bağlamda, bütün yaklaşımları bir anlamda özetleyen ve özgün yaklaşımlar da ortaya koyan Râzî'nin, âyetleri yorumlama şeklini burada özellikle hatırlatmak istiyoruz.

Râzî, beş ihtimali beş âyete de uyarlayarak, âyetleri şöyle yorumlamaktadır:

ı. Maksat "Melekler" Olabilir

Bu yaklaşıma göre âyetlerin anlamı şu şekilde olur: "1. Nimet veya azap için peş peşe gönderilen; 2. Sert ve hızlı hareket eden; 3. Hüküm, rahmet veya azap yayan ya da amel defterlerini açan; 4. Hakkı bâtıldan ayıran ve 5. Peygamberlere zikri getiren meleklere yemin olsun."

---

856 Taberî, age., XXIX, 231-232; Zemahşerî, age., IV, 664; Kurtubî, age., XIX, 101.
857 Semerkandî, age., III, 531.
858 Semerkandî, age., III, 531; Taberî, age., XXIX, 232; Zemahşerî, age., IV, 664; Kurtubî, age., XIX, 101.

ıı. Maksat "Rüzgârlar" Olabilir

Buna göre âyetlerin anlamı şöyledir: "1. Peş peşe gönderilen, 2. Sert esen, 3. Bitkileri veya bulutları yayan, 4. Allah'ın dostları ile düşmanlarını ayıran ve 5. Böylece felâket haberlerinin gelmesini sağlayan rüzgârlara yemin olsun."

ııı. Maksat "Vahiy" Olabilir

Bu durumda anlam daha ilginç bir boyut kazanır: "1. Hz. Peygamber'e peyderpey gönderilişine, 2. Diğer inançları bastıran gücüne, 3. Hakikati her tarafa yayan mesajlarına, 4. Hakkı bâtıldan ayıran özelliğine ve 5. Öğüt veren yapısıyla vahye yemin olsun."

ıv. Maksat "Peygamberler" Olabilir

Aslında 3. madde ile benzeşen bu kanaate göre âyetlerin mesajı şu şekli alır: "1. Ma'rûfu getiren, 2. Risaletle güçlenip üstün gelen, 3. Dinî gerçekleri yayan, 4. Tevhid ile ilhâdı (hakk ile inkârı) ayıran ve 5. Zikre davet eden peygamberlere yemin olsun."

v. Maksat "İstikamet Sebepleri" Olabilir

Diğerlerinden farklı olarak bu görüş, "Kur'ân'ın muhatabı olan ve insanı istikamet sahibi yapabilen duyguları" içermektedir. Buna göre âyetlerin anlamı şöyledir: "1. Dünyadan yüz çevirip ibadetle Allah'a yönelen, 2. Dünya sevgisini kalbinden silip atan, 3. Bu duygusunu bütün iç-dış organlarına yayan, 4. "Allah var, gerisi yalan" diye gerçeği yanlıştan ayıran ve 5. Kalbine Allah'ın zikrini yerleştiren istikamet sahibi insanlara, onların gönüllerine yemin olsun."[859] İfadelerden de anlaşılabileceği gibi, bu son görüş, her yönüyle işârî/tasavvufî bir yapı arz etmekte, diğer görüşlere göre daha farklı bir mesaj alanı oluşturmayı amaçlamaktadır.

Râzî'nin, diğer görüşleri de içeren bu yaklaşımlarının doğru olduğunu belirtmek gerekir. Murselât sûresinin ilk âyetlerinde yemine konu kelimeler sıfatlar halinde getirilip isim zikredilmemesi, bu konuda farklı kanaatlerin ortaya konulabilmesine imkân tanımaktadır. Dolayısıyla, yapılan yorumları herhangi bir şekilde eleştirmek veya yanlışlıkla itham etmek doğru olmaz. Belli ki, bu sıfatlar hakkında söz tükenmez. İşte biz de bu doğrultuda tercihimizi ve gerekçelerini sunmak istiyoruz.

859 Bu beş görüş için bkz. Râzî, age., XXX, 264-267.

c) İlk Beş Âyete Yaklaşımımız

1. Âlimlerimizin önümüzü açan birtakım hatırlatmalarından da yararlanarak bu âyetleri vahiy ile ilişkili olarak anlama imkânımız vardır.[860] İlk âyetteki عُرْفًا *'urf* kelimesine "peyderpey" anlamı verilince, الْمُرْسَلَاتِ *el-murselât*, yani "gönderilenler"in vahiy ürünü bilgiler olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Kur'ân, 23 yıllık bir süreçte indirilmiştir; Furkaan 25/30'da da hatırlatılan husus budur. Bu nedenle "Kur'ân'ın peyderpey indirilmesi" anlamındaki *Tencîmu'l-Kur'ân* ifadesi literatürümüze yerleşmiştir.

2. İlk âyeti vahiy ile ilişkilendirince diğerlerini de bu bağlamda açıklamamız mümkündür. Buna göre ikinci âyetteki فَالْعَاصِفَاتِ *el-'âsıfât* kelimesini, vahyin gönüllere müdahalesi, yani küfrün, inkârın ve şirkin oradan sökülüp atılması anlamında kabul edebiliriz. Nitekim Nâzi'ât sûresinin ilk âyetlerinde de benzer bir durum vardır. Nâzi'at 79/1. âyetin anlamı şöyledir: "(İnkârcıların yüreklerinden küfrü) şiddetli bir şekilde söküp atanlara yemin olsun!" Vahyin insan hayatındaki etkisine dikkat çeken bu yaklaşım, aynı zamanda ikinci âyetin başındaki *fâ* edatının da anlama katkısı olarak anlaşılmalıdır. Çünkü *fâ* edatı, *vâv* harfinden farklı olarak, bir işin sonucunu bildiren bir anlama sahiptir. Vahyin gönderilmesinin gerekçesi, kalplerdeki inkârın sökülüp atılmasıdır. Vahyin kapladığı gönülde küfür ve şirk barınamaz, çünkü zıtlar bir arada bulunamaz.

3. Üçüncü âyetteki النَّاشِرَاتِ *en-nâşirât* "yayanlar" ifadesi, aynı şekilde, vahyin bir başka özelliğini gündeme getirmekte ve gerçekleri yayan yapısını hatırlatmaktadır. İlâhî irade vahyi göndermekle bütün gerçekleri ortaya sermekte, "vahyin, hidayeti gönüllere saçan" yapısına dikkat çekmektedir. Zâriyât 51/1'de de vahyin bu özelliğine dikkat çekilmektedir. Bu durumda, vahyin yayılmasını sağlayan veya bu uğurda çalışan herkes, bu âyetteki övgüden nasipkâr olabilecektir. Böylece, başta vahyi getiren melekler olmak üzere bütün peygamberler ve onların yolunu takip edenler âyetin kapsamında var kabul edilirler.

4. Dördüncü sırada yer alan فَالْفَارِقَاتِ *el-fârikaat* kelimesi, başında *fâ* edatı bulunması nedeniyle, bir önceki âyetteki anlamın açıklayıcısı veya sonucu olarak yorumlanabilir. Buna göre, vahyin gerçekleri yaymasının sonucunda beklenen şey, onun "doğruyu yanlıştan ayırması"dır. İşte *el-fârikaat* kelimesi, vahyin bu özelliğini ortaya koymaktadır. Zaten Kur'ân'ın

---

860 İslâmoğlu, age., s. 1208.

bir ismi *el-furkaan*dır ve 25. sûrenin de ismidir. Bu kelime, Kur'ân'ın hakkı bâtıldan ayırıcılığını ifade etmektedir. Kur'ân, farkı fark ettiren bir kitaptır; doğru ve yanlışın kendisiyle ayrıştırıldığı ayraçtır. Bu nedenle, âyetteki bu sıfatı, vahyi nitelendiren bir anlamda kabul etmek isabetlidir.

5. Beşinci âyetteki اَلْمُلْقِيَاتِ *el-mulkıyât* ve ذِكْرًا *zikr* kelimelerini de benzer şekilde vahiy ile ilişkilendirmek durumundayız. Kur'ân, peyderpey gönderilip gönüldeki inkârı söküp atmakta, ardından hayatın her alanına ait gerçekleri yayıp, doğruyu yanlıştan ayrıştırıcı bir etki ortaya koymaktadır. Böylece bütün bunların bir öğüt sonucu gerçekleştiğini söylemek kaçınılmaz olmaktadır.

Sâffât 37/3'te de yer aldığı gibi buradaki maksat, öğüt olan Kur'ân mesajının insanlara ulaştırılmasıdır. "Vahyin ilkası" yani atılması veya bırakılması ifadesi, onun muhataplara ulaştırılması, bir anlamda vahyedilmesi demektir. Müzzemmil 73/5'te de söz konusu kelime bu anlamda yer almaktadır. "Zikrin atılması" onun insanlarla buluşturulmasıdır; dahası onun sayesinde insanların öğüt almasının sağlanmasıdır.

d) Vahyin Gönderilme Gerekçesi

Yüce Allah, sûrenin ilk beş âyetinde dikkat çektiği hakikatleri, bir anlamda niçin söz konusu ettiğini ortaya koymaktadır.

عُذْرًا اَوْ نُذْرًاۙ "(Doğru yolda olanlara) özür dileme (yani tevbe etme imkânı vermek), (bâtıl yolda olanlara da) uyarıda bulunmak için." Âyetteki عُذْرًا *'uzr* kelimesi "mazur kılmak, suçunu örtmek," نُذْرًا *nüzr* sözcüğü ise "uyarmak, korkutmak, sakındırmak" demektir.

Bu âyeti farklı şekillerde anlamlandırmak mümkündür.

1. Bu iki kelime, sûrenin ilk beş âyetini birden nitelendirebilir ve bütünüyle vahyin gönderilme gerekçesini özetleyebilir. Buna göre anlam şöyledir: "Peyderpey indirilen, söküp atan, yaydıkça yayan, gerçeği yanlıştan ayıran ve öğüt veren bu mesajlar, özürleri ortadan kaldırsın ve uyarıcı olsun diye gönderilmiştir."

2. Bu iki kelime, sadece beşinci âyeti de nitelendirebilir. Buna göre anlam şöyle olur: "Özür imkânı versin veya uyarı olsun diye öğüt veren vahiylere (yemin olsun)."

3. *'Uzr* hakkı kabul edenlere, *nüzr* ise onu iptal edenlere yönelik olarak da anlaşılabilir. Buna göre anlam, "Hakkı onaylayanlar için özür, onu iptal edenler için de uyarı olsun diye (vahiyler gönderilmiştir)" şeklini alır. Öğütten yararlananlar, Allah'ın nimetlerini görünce istiğfar ve tevbe ederek O'na özür beyan edenler olmaktadır. Uyarıyı hak edenler ise Allah'a şükürden gafil olup, nimetleri tabiata nispet eden nankörler halini alır.[861]

4. Bu âyeti, zâlimlerin özür dilemesi için ve Yüce Allah'ın, yaratıkları uyarmasını ifade eden bir anlamda da kabul etmek mümkündür. Buna göre anlam şöyle olur: "Bu vahiyler, zulümleri nedeniyle Allah'tan özür dilesinler diye veya Yaratan'ın azabından kurtulmaları için bir uyarı olarak gönderilmektedir."[862]

5. Bu ihtimallere ilave olarak, *'uzr* kelimesi "özrü kaldırmak" anlamına alınabilir.[863] Ayrıca iki kelime arasındaki أَوْ *ev* edatını "ve, yani" şeklinde "tefsîriyye" olarak anlamlandırabiliriz. Buna göre âyetin anlamı şu şekli alır: "Bu zikrin veya vahiylerin gönderilme gerekçesi, özürleri bitirmek, bilgisizlik veya habersizlik türünden özür kalmamasını sağlamak, yani son uyarıyı gerçekleştirmektir."

İster özür beyan ederek istiğfar ve tevbe içerikli olsun, isterse özürleri, yani bahaneleri ortadan kaldırıcı anlamında olsun, âyette verilmek istenen ortak mesaj şudur: Bütün bu yeminlere konu edinilen vahiy eksenli bilgilendirmeler, insanlara yöneliktir ve uyarıcı ilkelerle şekillendirilmişlerdir. Mazeret ileri sürmek, gerçeği bilmekle mümkündür. Gerçeği bilmeyenlerin mazeret ortaya koyma ihtiyacı hissetmeleri söz konusu olamaz.

Bu nedenle, âyetteki asıl amacın "bilgilendirmek" olduğu şüphesizdir. Böylece, vahyin hayata bakan yönünün insanla yakın ilişkisi olduğu, vahyin ulaştırıldığı insanların ondan habersiz olmak veya habersiz kalmak gibi mazeretlerinin geçerli olamayacağı ortaya konulmuş olmaktadır.

e) Yeminler - Kıyâmet İlişkisi

Yüce Allah, vahyine yemin ederken, aslında Kendi kelâm sıfatına yemin etmekte ve ona dikkat çekmektedir. Nitekim çeşitli âyetlerde yer aldığı gibi[864] Yüce Allah, peyderpey indirdiği vahyine yemin etmekte, onun değe-

861 Zemahşerî, age., IV, 664.
862 Semerkandî, age., III, 531.
863 Râzî, age., XXX, 268.
864 Necm 53/1; Vâkı'a 56/75-76; Târık 86/1-3; Fecr 89/1-5.

rine vurgu yapmakta ve gerçeği fark edebilenler için bunun çok büyük bir yemin olduğunu beyan etmektedir. İşte Yüce Allah, vahyine yaptığı yeminlerin asıl sebebini sûrenin yedinci âyetinde vermektedir.

اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ "Size vaad olunan şey mutlaka gerçekleşecektir." Âyetteki تُوعَدُونَ *tû'adûne* fiili, "vaad edilmek", وَاقِعٌ *vâkı'* kelimesi ise "gerçekleşmek" demektir.

1. Bu cümle اِنَّ *inne* edatıyla başladığı ve isim cümlesi olarak getirildiği için te'kidli, yani vurgulu bir anlam vermektedir. Ayrıca *vâkı'* kelimesinin başındaki *lâm* edatı da bu vurguyu güçlendirmektedir. Maksat, vaad edilen hakikatin mutlaka gerçekleşeceği mesajını vermektir.

2. Bu âyet Zâriyât 79/5 ve 6. âyetlerin bir aradaki ifade şeklidir. Yüce Allah orada "insanlara vaad olunan şeyin, yani kıyâmete dair bilgilendirmelerin doğru olduğunu ve hesaba çekilmenin mutlaka gerçekleşeceğini" beyan etmektedir. Burada ise iki âyeti içerecek şekilde "Size vaad olunan şey mutlaka gerçekleşecektir" buyurmaktadır.

3. Âyetteki maksadı "mahşer" olarak algılamak da mümkündür. Nitekim bazı müfessirlerin bu kanaatte olduğu nakledilmektedir. Onlara göre vaad edilen şey, insanların mahşerde karşılaşacakları hayır ve şer anlamındaki her şeydir.[865]

4. Bu âyetteki muhataplar, dar anlamda kıyâmeti ve mahşeri inkâr eden "müşrikler", geniş anlamda ise "bütün insanlık"tır. Mesajı evrensele taşıdığımızda bu âyetlerin herkesi ilgilendirdiğini ve insanları bilgilendirmeyi amaçladığını ifade etsek de sûrenin devamındaki âyetler muhatap kitlenin öncelikle "inkârcılar" olduğunu ortaya koymaktadır; çünkü bu sûrede 10 defa, "Yalanlayanların, o gün vay haline!" ifadesi yer almakta ve maksadın asıl olarak "yalanlayıcılar" olduğu anlaşılmaktadır. Mekke'de indirildiği kesin olan bu sûrede böyle bir öncelemenin olması anlaşılabilir bir mantığın ürünüdür.

Yüce Allah, Murselât sûresinin ilk grup âyetinde, vahiyle ilgili çeşitli kavramlara ve vahyin hayattaki etkilerini bildiren çeşitli ifadelere yemin ederek, onların önemini hatırlatmaktadır. Asıl amacını ise "kıyâmet ve mahşerin gerçekleşeceğini muhataplara haber vermek" şeklinde belirlemektedir. Vahyin hayatı inşa eden yapısı gereği, inançlı ve istikametli insanlar yetiştirmeyi amaçladığı rahatlıkla söylenebilir.

865 Semerkandî, age., III, 532; Râzî, age., XXX, 269.

8-15. ÂYETLER:

فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْۙ ﴿٨﴾ وَاِذَا السَّمَٓاءُ فُرِجَتْۙ ﴿٩﴾ وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْۙ ﴿١٠﴾ وَاِذَا الرُّسُلُ اُقِّتَتْۜ ﴿١١﴾ لِاَيِّ يَوْمٍ اُجِّلَتْۜ ﴿١٢﴾ لِيَوْمِ الْفَصْلِۚ ﴿١٣﴾

وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِۜ ﴿١٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبٖينَ ﴿١٥﴾

"**8-11.** Yıldızlar söndürüldüğü, gökkubbe yarılıp parçalandığı, dağlar ufalanıp savrulduğu ve peygamberlerin (ümmetleri hakkında şahitlik) vakti tayin edildiği zaman, (artık kıyâmet kopmuş olacaktır). **12.** (Bu durum) hangi güne ertelenmiştir? **13.** Fasl (yani her şeyin ayırt edilip açıklanacağı Ayrılma) Günü'ne. **14.** '(Ey Peygamber!) O Ayrılma Günü'nün ne olduğunu sana bildiren nedir?' **15.** (Peygamberleri, kıyâmeti ve yargılamayı) yalan sayanların, o gün vay haline!"

Sûrenin bu ikinci âyet grubunda kıyâmet ve yargılama ile ilgili bilgilerden bir demet sunulmakta ve bu gerçekleri yalanlayanların kendilerine yazık etmiş olacakları beyan edilmektedir.

a) Kıyâmetin Bazı Sahneleri

Yüce Allah, kıyâmetin birer parçası olarak o gün yıldızların, gökyüzünün ve dağların durumu hakkında bilgi vermektedir.

1. Yıldızlar Söndürülecek

فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْۙ "Yıldızlar söndürüldüğü zaman." Âyetteki النُّجُومُ *en-nücûm* kelimesi "yıldızlar", طُمِسَتْ *tumiset* fiili ise "söndürülmek" demektir.

Kur'ân'da kıyâmetle ilgili anlatımlarda genellikle edilgen kalıplar kullanılmaktadır. Bunun nedenini İnfitaar 82/1'de geniş bir şekilde ele almıştık.

a) Bu âyetteki *tams* kelimesi Kur'ân'da, "gözlerin silinmesi, yani kör edilmesi",[866] "yüzlerin silinmesi"[867] ve "malların yok edilmesi"[868] gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. Bu kullanımların hemen hemen hepsi benzer bir anlam içeriği oluşturmaktadır, diyebiliriz.

866 Yâsîn 36/66; Kamer 54/37.
867 Nisâ 4/47.
868 Yûnus 10/88.

b) Kur'ân'da, kıyâmetle ilgili bilgilerin verildiği bazı âyetlerde yıldızların durumuna da değinilmekte ve çeşitli ifadeler kullanılmaktadır. Buna göre Tekvîr 81/2'de *inkedera* "dökülmek" fiili yer almaktadır. Elbette yıldızların sönüp dökülmesi ve karartılması kıyâmetin bir parçasıdır. Yıldızların veya gezegenlerin bu hali, mevcut sistemdeki işlevlerini tamamlamaları anlamındadır. İnfitaar 82/2'deki *intesera* fiili mahşer için yeniden yapılanmayı ifade derken, Tekvîr 81/2 ve Murselât 8'de sistemin yıkılması dile getirilmektedir. Bu konuyu Tekvîr ve İnfitaar sûrelerinin ilk âyetlerinde geniş bir şekilde ele aldığımız için daha fazla detaya girmiyoruz.

ıı. Gök Yarılacak

وَاِذَا السَّمَٓاءُ فُرِجَتْۙ "Gökkubbe yarılıp parçalandığı zaman." Âyetteki اَلسَّمَٓاءُ *es-semâ'* kelimesi "gök", فُرِجَتْ *füricet* fiili ise "yarılmak, ayrılmak, parçalanmak" demektir.

Kök olarak "yükseklik, her şeyin tavanı, üstü" anlamındaki *s-m-v/es-sümüvv*'den türetilen[869] اَلسَّمَٓاءُ *es-semâ'* kelimesi, yaygın kullanımda "gök" anlamına gelse de maksat, görsel olarak dünyaya göre yüksekte bulundukları için bütünüyle "uzay" ve muhtemelen "içerdiği gök cisimleri"dir.

a) Bu âyette, kıyâmette gerçekleşecek olayların bir diğeri ele alınmakta ve gökkubbenin yarılıp parçalanacağı beyan edilmektedir. Yıldızların durumunda olduğu gibi bu konuda da Kur'ân'da çeşitli ifadeler vardır. Bu ifade, Tekvîr 81/11'deki "açılma"dan, İnfitaar 82/1 ve İnşikâk 84/1'deki "yarılma"dan farklıdır. Çünkü söz konusu âyetlerde, gök sisteminin âhirette yeniden inşa edilmesi sürecinden söz edilmektedir. Burada ise kıyâmet sahnelerinden birisi yer almaktadır.

b) Hiç şüphe yok ki kıyâmet bir yok oluş değil, yeni bir başlangıcın veya dönüşümün ilk aşamasıdır. Meseleye böyle bakıldığında, Kur'ân'da kıyâmet ve âhiret hakkında bilgi verilen âyetlerin anlaşılması daha kolay olacaktır. Enbiyâ 21/104, İbrahim 14/48 ve İnfitaar 82/1-4'te dile getirilen hususlar bunu desteklemektedir.

ııı. Dağlar Savrulacak

وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْۙ "Dağlar ufalanıp savrulduğu zaman." Âyetteki اَلْجِبَالُ *el-cibâl* kelimesi "dağlar", نُسِفَتْ *nüsifet* fiili ise "savrulmak" demektir.

869 Halil b. Ahmed, age., VII, 318-319.

a) Tekvîr 81/3, Nebe' 78/20 ve Kaari'a 100/5'te de açıklamaya çalıştığımız gibi, Kıyâmet Günü dağlar büyük bir değişim geçirecektir. Kur'ân'da kıyâmet sahneleri ve dağlarla ilgili çeşitli bilgiler vardır: "Dağların yürütülmesi",[870] "un ufak edilip savrulması",[871] "tıpkı bulutlar gibi hareket etmesi",[872] "serpilmesi",[873] "yeryüzü ve dağların birbirine şiddetli bir şekilde çarpması",[874] "dağların yüne dönüşmesi",[875] "etrafa saçılması",[876] "yürütülüp yerlerinin serap olması"[877] ve "atılmış yün gibi olması"[878] şeklindeki olaylar, kıyâmetin dehşetini ortaya koymaktadır.

b) Bütün azamet ve ihtişamına rağmen, sarsılmaz gibi duran bu büyük kütlelerin yaşanacak dehşet nedeniyle yün gibi savrulacakları, etrafa saçılacakları, varlığını koruyamayacakları ve un ufak olup, toz toprak haline gelecekleri ifade edilmektedir. En büyük nesnelerin bile bu hale geldiği bir olayda kendilerini nasıl bir sonun beklediği hakkında insanlar derin derin düşünmeli ve ibret alarak hazırlıklı olmalıdırlar.

Mevcut sistemin yıkılmasıyla ilgili fiziksel değişimler üç âyette verildikten sonra, yine kıyâmet-mahşer süreciyle ilgili bu defa başka bir olay gündeme getirilmektedir.

ıv. Peygamberlere Şahitlik Zamanı Belirlenecek

وَاِذَا الرُّسُلُ اُقِّتَتْۜ "Peygamberlerin, (ümmetleri hakkında şahitlik) vakti tayin edildiği zaman." Âyetteki الرُّسُلُ *er-rusül* kelimesi "elçiler, peygamberler", اُقِّتَتْ *ükkıtet* fiili ise "toplanmak, tehir edilmek, hazırlanmak, buluşma yeri ve zamanı belirlenmek" demektir.[879]

Kıyâmetle ilgili fiziksel dönüşümlerden farklı olarak, bu âyette söz konusu süreçte peygamberlerin durumu hakkında bilgi verilmektedir.

---

870 Kehf 18/47.
871 Tâhâ 20/105.
872 Neml 27/88. Bu âyette, dağların yürümesi, bilimsel bir gerçeğe işaret olarak da anlaşılmaya müsaittir. Ancak, ilk anlam bağlama daha uygundur.
873 Vâkı'a 56/5.
874 Hâkka 69/14; Müzzemmil 73/14.
875 Me'âric 70/9.
876 Mürselât 77/10.
877 Nebe' 78/20. Bu âyetteki serap oluş, kıyâmetle de mahşerle de ilgili olabilir. Çünkü Nebe' 19. âyetin devamında gelişi, dağların varlığını kaybetmesini ve seraba dönüşmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durumda bu âyet bir hâl cümlesi olabilir ve anlamı, mahşerde dağların olmayıp yerlerinin seraba dönüşmesi olarak yorumlanmış olur. Bu tercih diğer kabule göre daha isabetlidir.
878 Kaari'a 100/5.
879 Taberî, age., XXIX, 233-234.

a) Bu âyetteki mesaj mahşerle ilgili olmalıdır. Râzî'ye göre bu görüş âyetlerin bağlamına uygun düşmemektedir.[880] Onun reddine karşı şunları söyleyebiliriz:

1. Bu âyette, mahiyet olarak konu değiştiği ve artık insanlarla ilgili bir duruşmada şahitlik söz konusu edildiği için meseleyi kıyâmet-mahşer sürecinde yaşanacak bir olay olarak kabul etmek çok yanlış olmasa gerektir. Nitekim Zemahşerî gibi âlimler, bu vakti peygamberlerin ümmetleri için şahitlik yapma zamanı olarak anlamakta ve maksadı âhiretle ilişkilendirmektedirler.[881]

2. Peygamberlerin mahşerde bir araya toplanacağı,[882] ümmetlerinin önünde onların yanlışlıklarının deşifre edilmesi anlamında sorgulanacakları,[883] dahası ümmetleri hakkında şahitlik yapacakları Kur'ân'da beyan edilmektedir.[884] Bu gerçekler doğrultusunda, yorumunu yaptığımız âyetteki maksadı âhiretle ilişkilendirmek doğru bir yaklaşımdır.

3. Peygamberlerin de âhirette sorgulanacağı konusunda Hz. Peygamber'den bize gelen bilgiler de vardır. Hz. Nûh'la ilgili rivayet bu örneklerden biridir. Ebû Sa'îd el-Hudrî, Rasûlüllah (as)'ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir:

"Kıyâmet Günü Nûh (as) getirilecek ve ona, 'Tebliğ görevini yerine getirdin mi?' denilecek. 'Evet, yâ Rabbî' cevabını verince, bu defa ümmetine, 'Size tebliğ etti mi?' diye sorulacak; onlar da, 'Bize herhangi bir uyarıcı gelmedi' cevabını vereceklerdir. Buna karşılık Yüce Allah, Hz. Nûh'a 'Senin şahitlerin kimler?' diye sorunca, o da 'Muhammed ve ümmeti' diyecektir." İşte bu ifadelerden sonra Hz. Peygamber, ümmetine yönelerek, "Sizler getirileceksiniz ve şahitlik edeceksiniz" buyurmuş ve "İşte böylece sizi orta (mu'tedil) bir ümmet yaptık..."[885] âyetini okumuştur.[886] Bu rivayette sözü edilen şahitliğin, fiilen ve aynı zamanda yaşayanların şahitliği şeklinde değil de, bilgi sahibi olmak anlamında gerçekleşeceği anlaşılmaktadır.

---

880 Râzî, age., XXX, 269.
881 Zemahşerî, age., IV, 665.
882 Mâide 5/109.
883 A'râf 7/6; Ahzâb 33/7-8; Zuhruf 43/44. Ayrıca özel olarak Hz. İsa için bkz. Mâide 5/116-118.
884 Bakara 2/143; Nisâ 4/41; Nahl 16/84, 89.
885 Bakara 2/143.
886 Buhârî, İ'tisâm bi's-Sünne, 19. Başka bir rivayette, bu konuda Hz. Nûh'un kavminin ilgili soruya "Bize herhangi bir peygamber gelmedi" cevabını vereceği; Yüce Allah Hz. Nûh'a, "Senin şahitlerin kimler?" diye sorunca da, onun "Muhammed ve ümmeti" diyeceği; bunun üzerine Hz. Peygamber'in, "Onun, görevini tebliğ ettiğine biz şahitlik ederiz" sözünü söyleyeceği nakledilmektedir (Buhârî, Enbiyâ 3).

Bütün bu bilgiler ışığında, âyetteki maksadın, mahşerde yaşanacak şahitlik olduğunu söyleyebiliriz.

b) Konu "mahşer"le değil de "kıyâmet"le ilişkilendirilecekse, bu durumda da âyeti şu şekilde anlamak mümkündür: "Peygamberler için vakit tayin edildiği zaman". "Onların, inkârcıları tehdit ettiği kıyâmet zamanı gerçekleştiği zaman" anlamına gelebilir. Böylece bir taraftan inkârcıların tehdit edildiği bir zamanın bulunduğu hatırlatılmış olur; diğer taraftan da peygamberlerin bu anlamda söyledikleri sözlerin gerçek olduğu ispatlanmış olur.

c) Sûrenin bu bölümünde sözü edilen "yıldızların söndürülmesi, göğün yarılması, dağların parçalanması ve peygamberlere bir vaktin tayin edilmesi" ifadelerinin cevabı olarak burada gizli bir mesajın bulunduğu kabul edilmelidir. Buna göre, söz konusu âyetlerden sonra "(Bütün bunlar gerçekleştiğinde), kıyâmet meydana gelmiş olacaktır" anlamında bir mesaj var sayılır; çünkü anlam ancak bu şekilde kavranmaktadır.

b) Erteleme Hangi "Gün"edir?

Yüce Allah, peygamberlerin şahitliğinin bırakıldığı günü gündeme getirmekte ve bunu bir soru cümlesi olarak ifade etmektedir.

1. Erteleme Soruluyor

لِاَيِّ يَوْمٍ اُجِّلَتْ "(Bu durum) hangi güne ertelenmiştir?" Âyetteki اَيِّ *eyy* edatı "hangi", يَوْمٍ *yevm* kelimesi "gün", اُجِّلَتْ *üccilet* fiili ise "sonraya bırakılmak, ertelenmek" demektir.

Yüce Allah, peygamberlere ümmetleri hakkında şahitlik yapmaları için gün belirlediğini beyan ettikten sonra, bunu soruya konu edinmekte ve cevabını da bizzat Kendisi vermektedir.

Soru cümlesi, bir önceki âyetteki mesajla ilgili olarak açıklanmak zorundadır. Buna göre, "peygamberlere ümmetleri hakkında şahitlik yapmaları için belirlenen zamanın hangi güne ertelendiği" sorulmuş kabul edilir. Âyetteki te'cîl, sonradan verilen bir karar olarak görülmemelidir. İlâhî sistem bunu ezelde böyle belirlemiştir.

Buradaki soruyu sûrenin 8. âyetinden itibaren sayılan hususlarla ilgili görenler de vardır.[887] Oysa bu soruda yer alan konu bir sonraki âyette "Hü-

887 Esed, age., s. 1221.

küm Günü" şeklinde cevaplandırıldığı için, maksadı âhiretle ilişkili görmek daha doğru gözükmektedir.

11. "Fasl Günü" Ne Demektir?

لِيَوْمِ الْفَصْلِ "Fasl (yani her şeyin ayırt edilip açıklanacağı Ayrılma) Günü'ne." Âyetteki يَوْم *yevm* kelimesi "gün", الْفَصْلِ *el-fasl* sözcüğü ise "ayrılma, ayırım" demektir.

a) Önceki âyetteki sorunun cevabı bu âyette verilmekte ve söz konusu gün, "Fasl Günü", yani "Ayırım Günü", "Ayrılma Günü" veya "Hüküm Günü" olarak isimlendirilmektedir.

Bu âyet grubunda soruyu soran da cevabı veren de aynı varlıktır, yani Yüce Allah'tır. Bilinmelidir ki, bunun Kur'ân'da değişik örnekleri vardır. "De ki: 'Göklerde ve yerde olanlar kimindir?' De ki: Allah'ındır."[888] "Bugün mülk kimindir? O tek ve güçlü olan Allah'ındır."[889] "De ki: 'Sizi göklerden ve yerden kim rızıklandırıyor?' De ki: Allah."[890] Bu örneklerde de olduğu gibi, Yüce Allah hem soruyu soruyor, hem de cevabını Kendisi veriyor; bu ifade biçimi bir Kur'ân üslubudur. Bir sonraki âyette olduğu gibi, Kur'ân'daki *ve mâ edrâke* şeklindeki sorular da bunun örneğidir.

b) Âhirette gerçekleştirilecek değerlendirilme veya hüküm verme işlemi hakkında Yüce Allah'ın Kur'ân'da kullandığı kelimelerden biri de الْفَصْلِ*el-fasl* ismi veya يَفْصِلُ *yefsılü* fiilidir. *Fasl,* "iki şeyden birini diğerinden ayırmak, hakkı bâtıldan ayırt etmek ve bu işin yapıldığı günün adı" anlamlarına gelmektedir.[891]

İşte bu anlamlardan da esinlenerek, âhiretteki *fasl*ın insanlar hakkında hükmün verilmesi, değerlendirme aşamasında insanların birbirlerinden ayırılması veya hükmün ayrıntılı olarak fasl edilmesi anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Bu anlamıyla, ilgili kelime Kur'ân'da şu âyetlerde geçmektedir:

1. "İman edenler, Yahudiler, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecusiler ve müşrik olanlara gelince, muhakkak ki Allah bunlar arasında kıyâmet gününde (ayrı ayrı) hükmünü verecektir. Çünkü Allah her şeye hakkıyla şahittir."[892]

888 En'âm 6/12.
889 Mümin 40/16.
890 Sebe' 35/24.
891 Isfehânî, age., s. 638.
892 Hacc 22/17.

2. "Muhakkak ki, Rabbin ihtilâf etmekte oldukları şeyler hakkında kıyâmet günü onların aralarında hükmedecektir."[893]

3. "(Durumu gören kâfirler), 'Âh, yazıklar olsun bize! Bu, ceza günüdür' derler. (Bunun üzerine kendilerine), 'İşte bu, yalanlamış olduğunuz hüküm günüdür' (denilecektir)."[894]

4. "Şüphesiz, (hakkı bâtıldan ayıran) hüküm günü, hepsinin bir arada buluşacağı gündür. O gün, Allah'ın acıdıkları hariç, hiçbir dostun hiçbir dosta hiçbir faydası olamaz, kendilerine yardım da edilemez."[895]

5. "Kıyâmet Günü yakınlarınız ve çocuklarınız size fayda vermezler. Çünkü Allah aranızı ayırır. Allah, yaptıklarınızı görendir."[896]

6. "Bu, ayırım ve karar günüdür. Sizi de sizden öncekileri de işte bir araya getirdik."[897]

7. Bu âyetlerin dışında, Şûrâ 42/21'de yer alan "Eğer erteleme sözü olmasaydı derhal aralarında hüküm verilirdi" ifadesi, hüküm gününün âhiret sürecine ertelendiğini göstermektedir.

8. Âhirette insanların, amellerine göre ayrılacağından söz eden âyetler bağlamında Rûm sûresindeki şu âyet oldukça dikkat çekicidir: "Kıyâmet kopacağı gün, işte o gün (müminlerle inkârcılar) birbirlerinden ayrılacaklardır."[898] Bu âyette *fasl* kelimesi değil, ancak aynı anlama gelebilecek *yeteferrakuun* "birbirlerinden ayrılacaklar" fiili kullanılmaktadır.

9. Ayrıca Yâsîn sûresindeki, "Ey suçlular! Bugün bir tarafa ayrılın!"[899] âyeti de bu ayrılma işleminin bir başka hitabını oluşturmaktadır.[900]

Murselât sûresinin yorumunu yaptığımız 13. âyetindeki ifade, Kur'ân'da çeşitli sûrelerde ele alınan yargılama ve hüküm verme günü anlamında mahşeri ifade etmektedir. Peygamberlerin şahitliklerinin de işte bu güne ertelendiği ortaya konulmaktadır.

893 Secde 32/25.
894 Sâffât 37/20-21.
895 Dühân 44/40-42.
896 Mümtehıne 60/3.
897 Murselât 77/38.
898 Rûm 30/14.
899 Yâsîn 36/59.
900 Mahşerdeki Fasl işleminin ne olduğu hakkında geniş bilgi için bkz. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?, s. 400-404.

c) Fasl Günü - İdrâk İlişkisi

Yüce Allah, âhirette yaşanacakların vahiy desteğinden yoksun olarak sadece insan idrakiyle anlaşılmasının mümkün olamayacağını şu ifadeyle dile getirmektedir:

وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِۜ "(Ey Peygamber!) O Ayrılma Günü'nün ne olduğunu sana bildiren nedir?" Yüce Allah, bu âyette başta Hz. Peygamber olmak üzere hiçbir insanın, söz konusu Fasl Günü hakkında vahyin desteği olmadan, kendi idrakiyle fikir sahibi olamayacağını bildirmektedir. Kur'ân'da bu tür soru cümleleri, bazı gerçeklerin sadece Yüce Allah'ın bildirmesiyle anlaşılabileceğini ortaya koyan bir ifade üslubudur. Bu konuda Beled 90/12'de geniş açıklamalar yapmıştık.

Kur'ân'da bu şekilde sorulan soruların cevabı genellikle bir sonraki âyette hemen verilmekteyken, burada sûrenin ileriki âyetlerine, hatta Kur'ân bütünlüğüne yayılmış bir cevap tekniği devreye sokulmaktadır. Âhirette yaşanacak hüküm verme işleminin detayları ve azabı hak edenleri bekleyen korkunç manzara hakkında, Yüce Allah'ın verdiği bilgilerin dışında hiçbir bilgi gerçeği yansıtamaz. Bu nedenle, konuyu doğru kavrayabilmek için vahye sarılmak ve meseleyi onun öğrettiği gibi anlamaya çalışmak tek çıkar yoldur.

d) Yalanlamanın Sonu

Yüce Allah, bu sûrede on defa aynı cümleye yer vermekte ve her birinde farklı bir mesajın vurgulu hale gelmesini sağlamaktadır.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبٖينَ "(Peygamberleri, kıyâmeti ve yargılamayı) yalan sayanların, o gün vay haline!" Âyetteki وَيْلٌ *veyl* kelimesi "yazıklar olsun, vay haline!", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi "o gün", اَلْمُكَذِّبٖينَ *el-mükezzibîn* sözcüğü ise "yalanlayanlar" demektir.

Âyetteki yalanlayıcıların konu edindiği hususlar, sûrenin bu âyet grubundaki bilgilerdir. 8. âyetten itibaren, yıldızların söndürülmesi, göğün yarılması, dağların un ufak edilmesi ve peygamberlere şahitlik için vakit belirlenmesi ile "Hüküm veya Ayırım Günü" konuları ele alındığı için, 15. âyette sözü edilen yalanlayıcıların işte bunları yalanladıkları anlaşılmaktadır.

Bu sûrede yer alan الْمُكَذِّبِينَ *el-mükezzibîn* kelimelerinin başında *el* takısı, yani *elif lâm* "belirteç edatı" bulunmaktadır. Bu nedenle *el-mükezzibîn* "yalanlayanlar" kelimeleri, "öncesinde yer alan bilgileri kabul etmeyenler" şeklinde anlaşılmalıdır. İşte 15. âyette, mahşer günü bu tür bir yalanlama ile huzura gelecek kişilere "yazıklar olsun" mesajı verilmekte, ayrıca "veyl cehennemi"nin de bunlar için hazırlandığı ifade edilmiş olmaktadır.

16-19. ÂYETLER:

اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّلٖينَۜ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْاٰخِرٖينَ ﴿١٧﴾

كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمٖينَ ﴿١٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبٖينَ ﴿١٩﴾

"**16.** Biz, (bunlar gibi inkârcı olan) öncekileri helâk etmedik mi? **17.** Sonra gelenleri de onların ardına takacağız. **18.** İşte Biz, suçlulara böyle yaparız. **19.** (Allah'ın, suçluları cezalandıracağı gerçeğini) yalan sayanların, o gün vay haline!"

Yüce Allah, Mekkeli müşrikler başta olmak üzere, diğer inkârcılara da gözdağı vermek amacıyla genel uygulamasını hatırlatmaktadır.

a) Helâki Hakkedenlerin Âkıbetleri

Bu âyet grubunda, önceki kavimlerin inkârcılarına uygulanan sistemin sonrakilere de uygulanacağı hatırlatılmaktadır.

1. Öncekiler Kimlerdi?

اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّلٖينَۜ "Biz, (bunlar gibi inkârcı olan) öncekileri helâk etmedik mi?" Âyetteki نُهْلِكِ *nühlik* fiili "helak etmek, yok etmek, cezalandırmak", الْاَوَّلٖينَۜ *el-evvelîn* kelimesi ise "öncekiler, öncüler" demektir.

a) Bu âyette Yüce Allah, ilk insan neslinden itibaren azabı hak eden ve sonunda da helak ettiği bütün kavimleri, genel bir ifadeyle gündeme getirmektedir. "Öncekiler", bazılarının dediği gibi birkaç nesilden veya birkaç kavimden ibaret sayılmamalıdır.

b) Âyetteki الْاَوَّلٖينَۜ *el-evvelîn* kelimesine "öncüler" anlamı da verilebilir ve anlam, "Yalanlayanların öncülerini helak etmedik mi?" şeklini alır.[901]

901 İslâmoğlu, age., s. 1208.

Buna göre, âyette tarihin ilk dönemlerine kadar gidilerek, helak edilen öncekiler söz konusu edilmiş olacağı gibi, vahyin ilk dönemlerinde Hz. Peygamber'e karşı çıkan ve düşmanlıktan beslenen elebaşların tehdit edildiği de kabul edilebilir.

Sûrenin başından sonuna kadar ele alınan konu, Mekkeli müşrikler özelinde risâlet, kıyâmet ve âhireti inkâr edenlere gerçeklerin anlatılmasıdır. Bu âyetteki mesajı özellikle "küfrün önderleri"ne yönelik olarak kabul etmek doğru bir yaklaşımdır. Önceki nesillerden küfrün öncüleri helak edildiği gibi, sonrakilerde de bunu yapanlar aynı âkıbeti yaşayacaklardır. Yani, helak edilecekler öncelikle küfürde öncülük yapanlar olacaktır.

11. Sonrakiler Kimdir?

ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْاٰخِرِينَ "Sonra gelenleri de onların ardına takacağız." Âyetteki ثُمَّ *sümme* edatı "sonra, ardından", نُتْبِعُ *nütbi'u* fiili "peşine takmak", الْاٰخِرِينَ *el-âhırîn* kelimesi ise "sonrakiler" demektir.

a) Bu âyetteki *el-âhırîn* kelimesi, bu son ümmetten olup mahşere kadar gelecek bütün inkârcılardır. Küfrün öncüleri veya önceki kavimler içerisinde inkârcılık yapanlar nasıl helak edildilerse, onlardan sonra gelenler ya da onları takip edenler de benzer şekilde helak edileceklerdir. Bu iki âyet, aynı sebeplerin aynı şartlar altında aynı sonuçları vereceğini göstermektedir. Buna "determinizm" denmektedir.

b) Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Yüce Allah Enfâl 8/33'te "Sen onların arasındayken, Allah onlara azap etmez" buyurduğuna göre, bu son ümmetin azgın elebaşlarına nasıl azap edilecekti? Bu soruya şöyle cevap verilebilir:

Kureyş müşrikleri topluca olmasa da, elebaşları çok kısa bir süre içerisinde helak edilmişlerdir. Bedir savaşında yaşananlar bunun bir örneğidir. Dahası, Nahl 16/45-47'de sözü edilen azap türlerinin, bu tür insanlar için daima mümkün olduğu da özellikle hatırlanmalıdır.

c) Âyetin başındaki ثُمَّ *sümme* edatı, sonrakilerin helak edilme yerinin dünya olmasının şart olmadığını da gösterebilir. Buna göre, Yüce Allah küfür önderlerini takip edip kendileri de küfür ve inkâr ehli içerisinde yaşayanları, âhirette azaba uğratacaktır. Âyeti böyle anlarsak, sorulacak herhangi bir soru da kalmaz.

d) İlâhî bilgilendirmelere, risâlete, kıyâmetin kopacağına, âhirete, hesaba, ödül veya azaba karşı çıkanlar, genellikle, sahip oldukları varlıkların onları dünyada ebedî yaşatacağı zannına kapılırlar. Tekâsür ve Hümeze sûrelerinin ilk âyetleri bu konuda oldukça ufuk açıcıdır. Yüce Allah, işte bu derin yanılgı hakkında onlara, bu dünya hayatının geçici olduğunu hatırlatmakta, öncekiler gibi bunların da öleceğini, sonuçta bu dünyanın hiç kimseye kalmayacağını haber vermektedir.

b) Yalanlama - Mücrim İlişkisi

Yüce Allah, sûrenin 16 ve 17. âyetlerine konu edindiği helak olgusunu, muhatapların mücrim oluşuna bağlamaktadır.

1. *Mücrim* Ne Demektir?

كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ "İşte Biz, suçlulara böyle yaparız!" Âyetteki كَذٰلِكَ *kezâlike* kelimesi "işte, işte böyle", نَفْعَلُ *nef'alü* fiili "yapmak, davranmak", الْمُجْرِمِينَ *el-mücrimîn* sözcüğü ise "suçlular, günaha dalanlar" demektir.

Yüce Allah, bu âyette, önceki iki âyette dile getirdiği "öncekiler ve sonrakiler"in ortak niteliğini "mücrimlik" şeklinde vermektedir.

Müddessir 74/41'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, *mücrim* kelimesi, *c-r-m* kökünden türetilen bir isimdir ve özet olarak "günah, cürüm veya suç işlemek" anlamına gelmektedir. *el-Mücrimîn,* "suç işlemeyi hayat tarzına dönüştüren veya suçu savunan kişiler" demektir.

Kelime anlamında da belirttiğimiz gibi bunlar, günah veya suç işleyenlerdir. Kur'ân'da zikredildiğine göre mücrimler, "af kapsamı dışında bırakılmışlardır."[902] Bu insanlar, "yüzü korkudan ve dehşetten dolayı morarmışlar, körleşenler" şeklinde tanıtılmakta ve azabın muhatapları olarak sunulmaktadırlar.[903]

İşte bütün bu anlattıklarımız ışığında Yüce Allah'ın çizdiği bu tabloya bakarak, mücrimlerin ilk insan neslinden kıyâmete kadar var olacağı ve hepsinin aynı muameleye tâbi tutulacağı anlaşılmaktadır.

---

902 Tevbe 9/66.
903 Tâhâ 20/102.

11. Günahkârlara Kim Ceza Verebilir?

a) Bu âyette hatırlatılan en önemli konulardan birisi de inkârcıları, yani Yüce Allah'a karşı günah işleyenleri cezalandırmanın insanlara ait olmadığının belirtilmiş olmasıdır. İnsanlara karşı suç işleyenlerin cezasını hukuk belirler. Ancak burada konu inkârcılıktır. Âyetteki نَفْعَلُ *nef'alü* fiili, ceza yetkisinin sadece Yüce Allah'a ait olduğunu ortaya koymaktadır.

İnkârcıların cezası âhirette verilir. Eğer inkârcılara dünyada ceza verilecekse, bu da insanlar eliyle değil, çeşitli tabii âfetler, felâketler veya başka musibetlerle verilir. Dünya azabı genellikle muhatabın tevbe etmesini amaçlayan bir içerik arz eder. Çeşitli şekillerde görülen bu cezalandırmalar bazen bir imtihan olarak, bazen de rezil bir duruma düşürme şeklinde cereyan edebilir. Ne olursa olsun, inkârcılığın cezasını dünyada da, âhirette de sadece Yüce Allah verebilir;[904] başkaları bu alana girme hakkına sahip değillerdir.

b) Müzzemmil 73/11, Müddessir 74/11 ve Kalem 68/44 gibi âyetlerde de ifade edildiği gibi Yüce Allah inkârcıları kendisinin cezalandıracağını açıkça beyan etmekte, adeta ceza verme noktasında başkalarının devreye sokulmaması gerektiğini ilan etmektedir.

c) Allah'a karşı işlenen günahların karşılığını sadece Yüce Allah verebilir; O'nun adına hiç kimse, hiç kimseye, hiçbir şekilde ceza veremez. Özellikle "dinden dönenler öldürülürler" şeklindeki bir kabulün Kur'ân'a uygun olmadığı bu âyetle de ortaya çıkmaktadır.

Bugün dinden dönen, yarın yeniden hidayete erebilir; bu nedenle din adına hiç kimse hiç kimseyi öldüremez. Sadece savaş açanlara karşı savunma yapılması gereklidir. Saldırganlık yapmak bu dinde kesinlikle yasaklanmıştır. Bakara 2/190'da bu husus şöyle ifade edilmektedir: "Size karşı savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat asla saldırganlık yapmayın! Allah, saldırganlık yapanları sevmez."

Mümtehıne 60/7-9. âyetlerde de şu ilâhî hüküm yer almaktadır: "Belki de Allah, düşman olarak algıladığınız kimselerle sizin aranıza bir sevgi koyar. Allah'ın buna gücü yeter; çünkü Allah bağışlayandır, merhamet edendir. Allah size, sizinle din savaşı yapmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara adaletle davranmanızı yasaklamaz. Allah adaletle davrananları sever. Allah size, yalnızca, sizinle

904 Sâffât 37/34.

din savaşı yapan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve sizin çıkartılmanıza destek verenlerle dostluk kurmanızı yasaklar; artık kim onlarla dostluk kurarsa, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir."

İşte, Kur'ân'ın başka din mensuplarına veya dinsizlere karşı tutumu bu âyetlerde açıkça ortaya konulmaktadır. İnanmamak bir tercihin sonucudur; dileyen, sonuçlarına katlanmak kaydıyla bu hakkını kullanabilir. Onunla ilgili son kararı Yüce Allah verecektir.

111. Helâki Yalanlamak Felâkettir

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ "(Allah'ın, suçluları cezalandıracağı gerçeğini) yalan sayanların, o gün vay haline!" Sûrenin 15. âyetinde de ifade ettiğimiz gibi, bu âyetteki yalanlama işlemi, önceki ve sonraki suçluların cezalandırılacağı gerçeğini kabul etmeyenleri uyarmayı amaçlamaktadır. Buna göre âyetin mesajı şöyle olur: "Yüce Allah'ın önceki kavimlerden ve sonraki nesillerden oluşan suçluları helak edeceği gerçeğini yalan sayanların o gün vay haline!"

20-24. ÂYETLER:

اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَآءٍ مَهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فٖى قَرَارٍ مَكٖينٍ ﴿٢١﴾ اِلٰى قَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢٢﴾

فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبٖينَ ﴿٢٤﴾

"**20.** (Ey insanlar!) Sizi dayanıksız bir sudan yaratmadık mı? **21-22.** Sonra onu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirmiştik. **23.** (Bütün bunları) Biz takdir ettik. Bizim gücümüz ne mükemmeldir! **24.** (İnsanın yaratılış sürecini ve sonunda diriltileceği âhireti) yalan sayanların, o gün vay haline!"

Yüce Allah, kıyâmeti ve âhireti yalanlayanları bilgilendirerek, onlara âhiret bilinci kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu âyet grubundaki konu ise insanın yaratılış süreciyle ilgilidir.

a) İnsanın Yaratılış Kaynağı: Su

Yüce Allah, insanın yaratılışı ile su arasında bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymak üzere, yaratılış aşamalarından birini gündeme getirmektedir.

اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ "(Ey insanlar!) Sizi dayanıksız bir sudan yaratmadık mı?" Âyetteki نَخْلُقْ *nahluk* fiili "yaratmak", مَاءٍ *mâ'* kelimesi "su", مَهِينٍ *mehîn* sözcüğü ise "dayanıksız, zayıf, basit" demektir.

1. Bu âyette, insanın sudan yaratıldığı gerçeği soru cümlesi ile ifade edilmektedir. Anlaşılıyor ki, bu sûre indirildiğinde muhataplar yaratılış hakkında bazı bilgilere sahiptiler. Yüce Allah, yaratılışla ilgili bilgilerini onlara hatırlatmaktadır. Suyun insana dönüşmesi, yani bir anlamda canlanıp insan şeklini alması gibi, insanların bu hayattan sonra yeni bir âlemde diriltileceğini onlara haber vermektedir. Âyette "bilinen ve ortaklaşa kabul edilen bir konudan, bilinmeyene doğru bir gidiş" söz konusudur. Buna, "somuttan soyuta doğru anlatım metodu" denmektedir.

Kur'ân'da hem ilk insanın, hem de ondan sonrakilerin yaratılış süreçleri hakkında bilgiler vardır. İnsanın bir taraftan elementer geçmişi, diğer taraftan ana rahmindeki biyolojik gelişimi hakkında pek çok âyet mevcuttur. Bu konuyu daha önce Kıyamet 75/37-39, İnsân 76/2 ve Taarık 86/5-7. âyetlerde geniş bir şekilde ele almıştık.

2. Âyetteki نَخْلُقْ *nahluk* fiili, insanın yoktan var edilişini değil de bir varlıktan başka bir varlığa dönüştürülmesini anlatmaktadır. Çünkü *halk* fiili, "bir şeyden başka bir şey yaratmak", bir anlamda "dönüştürmek" anlamına gelmektedir. Zaten bu âyette de insanın yoktan var edilmesi değil, sudan yaratılması hatırlatılmaktadır.

3. İnsan yaratılışının "su" ile ilişkisi Kur'ân'da yer alan gerçeklerdendir. Bu su hangi sudur? Soruya birkaç yönden cevap verilebilir:

a) Âyette sözü edilen su, canlılığın kaynağı olan "su" olabilir. Nitekim Yüce Allah, "Biz, her canlı şeyi sudan yarattık" buyurmaktadır.[905] Ayrıca bir başka âyette "Allah, hareket eden her canlıyı sudan yaratmıştır" ifadesi yer almaktadır.[906] Dahası, "Allah'ın arşı"nın su üzerinde oluşu, hayatın su ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Zira hayatın su ile meydana getirilişi, insanın güzel davranış ortaya koyması konusundaki imtihanının gerekçesini oluşturmaktadır.[907] Bütün bu âyetlerde yer alan su bilinen su olarak kabul edilebilir; *mehîn* sıfatı ise, "basit" anlamına gelmiş olur.

905 Enbiyâ 21/30.
906 Nûr 24/45.
907 Hûd 11/7.

b) Burada sözü edilen su, spermlerden oluşan "erlik suyu" da olabilir. Nitekim "İnsanı sudan yaratan, onun kan bağını ve hısım sahibi olmasını sağlayan da O'dur" âyeti,[908] insanın üreme sisteminin bir parçası olan erlik suyunu ifade etmektedir. Buna göre مَاءٍ *mâ'* kelimesinin başındaki مِنْ *min* edatı, baziyet anlamında "bir kısmı, parçası" demek olur ve ilgili erlik suyunun tamamının değil de bir bölümünün insana dönüştüğü hakikati devreye girer.

Âyette geçen مَاءٍ *mâ'* "su", مَهِينٍ *mehîn* kelimesinin de işaretiyle "basit, değersiz, tiksinilen bir sıvı" olarak kabul edilebilir. Basitlik, elbette işe yaramazlık anlamında değildir. Bu durum, ilk bakışta kendisinden bir şey anlaşılamaması ve necaset olarak algılanmasındandır. İşte insan bu sıvının özünden yaratılmış bir varlık olarak tanıtılmaktadır. Bu yaklaşım, Secde 32/8'den de destek almakta, daha ziyade erlik suyu olarak yorumlanmaktadır.

Kurtubî, ceninin sadece erkek suyundan meydana geldiğini iddia edenler için bu âyetin delil olduğunu belirtmektedir.[909] Bu görüş elbette delilden yoksun bir yaklaşımdır. Çünkü insan cenininin sadece erlik suyundan değil, erkek ve kadın hücrelerinin birleşmesinden meydana geldiğinde hiçbir şüphe yoktur. Bu konudaki istisnalar, ilk insan ve Hz. İsa'dır.

c) Söz konusu "su", akan yani atılan bir sıvı şeklinde, insanın üreme hücrelerinin ilk oluşum yerine işaret olarak da anlaşılabilir. Bu durumu Tarık sûresi 5-7. âyetlerinde geniş bir şekilde ele almıştık. Değersiz görülen, akan ve akıtılan su ifadesi, erkek hücreleri olarak değil de, hem erkek hem de kadın için sistemin ilk şekillendiği yer olarak anlaşılabilir. Embriyodaki üreme hücrelerinin vücudun arka kısmından ve kaburga kemikleri ile bel kemiği arasından üreme organlarının son yerine inmesi olarak da kabul edilebilir. Bu intikalin basit görünümlü bir sıvı şeklinde gerçekleştiğinde şüphe yoktur.

d) Âyetteki su, *nutfe-i emşâc* yani "döllenmiş yumurta" anlamına da gelebilir. Nitekim İnsân 76/2'de bu husus açıkça zikredilmektedir. Döllenmiş yumurta rahim yolundaki bir sıvı ile ana rahmine taşındığı için, âyetteki maksadı bu şekilde anlamamıza bir engel yoktur. O sıvının bir bölümü insan hücresi olduğu için de baştaki *min* edatı "bir kısmından" anlamına alınmalıdır. Âyetlerde insanın yaratılışından söz edilmektedir. Bu nedenle,

908 Furkân 25/54.
909 Kurtubî, age., XIX, 104.

bir hücreye insan denebilmesi için, onun en azından insan denebilecek bir oluşumun en küçük halini alması gerekir ki, bu hale bugünkü bilimsel ifadeyle "zigot" denmektedir.

Mâ-i mehîn tamlaması ile "zigot" anlamını şu şekilde buluşturmak durumundayız: İnsanın en küçük ilk hali, 23 kromozom erkek, 23 kromozom kadın hücresinin buluşup 46 kromozomlu bir zigota dönüşmesidir. Başta ifade ettiğimiz gibi buna *nutfe-i emşâc*, yani "döllenmiş yumurta" denmektedir. Bu yumurta, rahim yolunda bir sıvının içerisinde hareket ederek rahme doğru yol almaktadır. İşte bu sıvı, âyetteki *mâ-i mehîn* olarak anlaşılabilir. Gerçeği Allah bilir.

Âyetteki "su" ifadesini hangi şekilde anlarsak anlayalım, asıl maksat inkârcı insana yaratılışının başlangıcını hatırlatmaktır. Böylece insan şeklini alan bu sıvının yaşadığı süreç gibi insanın da bu hayattan sonra başka bir âleme gideceğini ona kavratmaktır.

b) İnsanın İlk İstikrar Mekânı: Ana Rahmi

İnsanın ilk yaratılış evresi anlamında basit bir sıvıdan söz edildikten sonra ikinci sırada onun ilk yerleştirildiği yere dikkat çekilmektedir.

1. İnsan En Güçlü Yere Yerleştirilmiştir

فَجَعَلْنَاهُ فٖى قَرَارٍ مَكٖينٍۙ "Sonra onu sağlam bir yere yerleştirmiştik." Âyetteki جَعَلْنَا *ce'alnâ* fiili "yerleştirmek, koymak, kılmak", قَرَارٍ *karâr* kelimesi "durak, yerleşme yeri", مَكٖينٍ *mekîn* sözcüğü ise "güçlü, korunaklı" demektir.

a) فَجَعَلْنَاهُ *fe ce'alnâhü* ifadesindeki *fâ* edatı, bir önceki âyette sözü edilen yaratılışın ana rahmiyle ilgili ikinci aşamasını işaret etmektedir. Yani insanoğlu, ilk hücre olarak rahim yolunda bir zigot halini aldıktan sonra korunaklı bir yer demek olan rahme yerleştirilmektedir. İşte bu edat söz konusu sıralamayı ifade etmektedir.

b) فَجَعَلْنَاهُ *fe ce'alnâhü* ifadesindeki *hû* zamiri, rahme yerleştirilen hücreyi, yani zigotu göstermektedir. Ana rahmine yerleştirilen hücreler, sadece erkekten gelen erlik suyu hücreleri değildir. Rahme rahim yolunda döllenip zigot halini alan ilk insan hücreleri yerleştirilmektedir. Bu nedenle, önceki âyetteki *mâ-i mehîn* tamlamasını, içinde döllenmiş yumurtanın yani zigotun bulunduğu sıvı olarak anlamak gerekir.

c) فِى قَرَارٍ مَكِينٍ *fî karârin mekîn* tamlaması, insanın ilk hücrelerinin nereye konulduğunu, bir anlamda nereye yerleştirildiğini göstermektedir. Bu ifadedeki *fî* edatı, hücrelerin konulduğu organın içini ifade eder. *Karâr-i mekîn*, yani güçlü yer "ana rahmi" olduğuna göre, demek ki rahim yolunda döllenmiş yumurtadan oluşan insana ait ilk hücre olan "nutfe", ana rahmine yerleştirilmektedir. Mü'minûn 23/13'te belirtilen husus da budur. Âyetteki bu tamlamanın "rahim" olduğu konusunda âlimlerimiz arasında fikir birliği vardır.

11. Rahimde Kalış Süresi Bellidir

اِلٰى قَدَرٍ مَعْلُومٍ "Belli bir süreye kadar." Âyetteki قَدَرٍ *kader* kelimesi "miktar, ölçü", مَعْلُومٍ *ma'lûm* sözcüğü ise "belirli, bilinen, malum" demektir.

Burada sözü edilen *kader* kelimesi, "vakitten bir miktar" anlamında alınmalıdır.[910] Maksat, insanın doğumuna kadarki süredir ve bunu her insan için takdir eden varlık elbette Yüce Allah'tır. Takdirin Yüce Allah'a aidiyetinin delili bir sonraki cümlede yer almaktadır.

Yorumunu yaptığımız âyette insanın, ana rahminde belli bir süreye kadar kaldığı ifade edilmekteyken, buradan "bu sürenin ne kadar olduğu veya ana rahminde olanları Yüce Allah'ın bildiği" gibi konulara uzanmak doğru değildir. Âyette yer alan mesaj, insanın belli veya bilinen bir süreye kadar ana rahminde kaldığının bilinmesidir.

c) Yaratılıştaki Ölçü

İnsanın ilk yaratılış hücreleri ile organlarının şekillendirilip doğuma kadar yerleştirildiği ana rahminden söz edildikten sonra, şimdi de Yüce Allah'ın ölçü koyucu özelliğine dikkat çekilmektedir.

1. Takdir Yüce Allah'a Aittir

فَقَدَرْنَاۗ فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ "(Bütün bunları) Biz takdir ettik. Bizim gücümüz ne mükemmeldir!" Âyetteki قَدَرْنَاۗ *kadernâ* fiili "takdir etmek, belirlemek, ölçüye koymak", نِعْمَ *ni'me* kelimesi "ne güzel, ne mükemmel", الْقَادِرُونَ *el-kaadirûn* sözcüğü ise "takdir edenler" demektir.

910 Zemahşerî, age., IV, 666.

a) Yüce Allah, bu âyette yer alan قَدَرْنَا *kadernâ* fiiliyle bu gruptaki bütün hakikatlere gönderme yaparak, insanın yaratılış sürecinde yaşananları Kendisinin takdir ettiğini, başkalarının bu konuda müdahale imkânının ve hakkının bulunmadığını beyan etmektedir. Takdir sadece O'na aittir; kullara düşen ise, takdir edilen cinsiyet, ana-baba, ömür gibi hususlarda ilâhî iradeye boyun bükmek ve kulluk görevini gereği gibi yerine getirmeye çalışmaktır.

Buradaki *takdîr*, insan iradesini iptal eden ve onu işlevsiz bırakan türden kısıtlayıcı bir eylem değildir. İnsan, iradesini kullanmak ve tercihleri doğrultusunda hayatını yaşamakla yükümlüdür. Tercih yapabilecek ki sonucuna katlansın. Âyette vurgulanan husus, öncelikle ve özellikle inkârcıları susturmak ve Yüce Allah'ın yaratıcılığını ilan etmektir.

b) Âyetteki نِعْمَ *ni'me* kelimesiyle başlayan tamlama, Yüce Allah'ın takdirinin kabahatten ve eksiklikten uzak olduğunu ifade etmektedir. Takdir O'na aitse, bunun güzel olduğunu kabul ederek O'na teslim olmak gerekir. Çünkü en güzel takdir, en Güzel'in yani gerçek Güzel'in takdiridir.

c) Âyetin sonundaki اَلْقَادِرُونَ *el-kaadirûn* kelimesi hakkında şunları söyleyebiliriz.

1. اَلْقَادِرُونَ *el-kaadirûn* kelimesinin çoğul getirilişinin nedeni, Yüce Allah'ın başka bazı fiillerde olduğu gibi bu konuda da melekleri görevlendirmesi olabilir. Yüce Allah bazı eylemleri için sadece "Ben" demekteyken, melek görevlendirme sistemi gereği bazı eylemleri için hem "Ben", hem de "Biz" demeyi tercih etmektedir. İnsanın yaratılış sürecinde meleklerin, insana yardımcı olma ve onun hizmetine sunulma gibi konularda sistemde yer almış olmaları, ifadenin çoğul getirilmesinin nedeni olarak görülebilir.

2. اَلْقَادِرُونَ *el-kaadirûn* kelimesinin çoğul oluşu, başka takdir edenlerin de bulunduğunu, ancak en güzelin Yüce Allah'a ait olduğunu ortaya koymaktadır. Başkalarının takdiri, sadece takdir görüntüsü veya iddiasıdır; çünkü onlar, öncelikle bizzat kendilerinin yaratılmış olmasına muhtaçtır. Daha sonra, ilgili konuda akla, iradeye, bilince, bilgilendirilmeye, bilgiye ve tecrübeye muhtaçtır. Dahası güce, imkâna, zamana, mekâna veya başka varlıklara muhtaçtır. Her şeyden önemlisi, Yaratan'ın yaratmış olması onlar için vazgeçilmez önemdedir.

Bütün bu ve benzer noktaların hiçbiri Yüce Allah'ın takdiri için gerekli değildir; çünkü Yüce Allah bunlara veya başka bir şeye muhtaç değildir. Durum böyle olunca, başka varlıkların takdiriyle Yüce Allah'ın takdirinin karşılaştırılması yerine, tek ve gerçek takdir edicinin Yüce Allah olduğunu ifade eden bir yaklaşım ortaya konulmalıdır. Buna göre *el-kaadirûn* ve hemen öncesindeki *kaddernâ* kelimelerinin çoğul getirilişinin muhtemel nedeni, Yüce Allah'ın azametine, şanının yüceliğine ve kudretinin erişilmezliğine işaret olabilir. Tercümede vermeye çalıştığımız anlam bunun bir sonucudur.

3. Sözün burasında, Yüce Allah'ın Kur'ân'da Kendisi için neden "Biz" dediği sorusunu da çok kısa bir şekilde ele almak gerekir.

Kadr 97/1'de geniş bir şekilde, Nebe' 78/40 ve İnsân 76/23'te ise kısmen ele aldığımız üzere,[911] Yüce Allah Kur'ân'da kendisini ifade bağlamında bazen "Ben", bazen "O", bazen de "Biz" zamirlerini kullanmaktadır. Bunun sebebi, O'nun bir insan veya bir cinsiyet sahibi olarak algılanmasını engellemektir.

Yüce Allah "Biz" ifadesiyle bazen kendi yüceliğini ve erişilmezliğini, bazen istişarenin önemini, bazen de alçak gönüllü olmayı ve "ben" değil, "biz" demeyi insanlara öğretmeyi amaçlamış olabilir.

Bazı âyetlerin ve özellikle yorumunu yapmakta olduğumuz Murselât 20-23'teki fiillerin "Biz" zamiriyle getirilmesinin muhtemel bir diğer gerekçesi de şu olabilir: Bu konudaki fiiller çok yüce ve aşkın bir güç tarafından yapılmaktadır. Uyarı çok önemlidir, bütün muhatapların buna karşı çok dikkatli davranması hayati bir önem arz etmektedir. Bu bilgilendirmenin şakası yoktur; çünkü bilginin önemli oluşu sahibinin yüceliğinden kaynaklanmaktadır. "Takdir eden Biz'iz" demek, onu başkası değil, bizzat Yüce Allah'ın gücü ve kurduğu sistem şekillendirdi, demektir.

11. Yaratılışı ve Âhireti İnkâr Felâkettir

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ "(İnsanın yaratılış sürecini ve sonunda diriltileceği âhireti) yalan sayanların, o gün vay haline!" Bu âyetteki mesaj, bir taraftan dünyada gerçekleşen ve herkesin tâbi tutulduğu hayatın oluşum safhalarını hatırlatmaktır. Diğer taraftan da, buradaki yaratılış gibi âhirette de

911 Bu konuda bkz. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I-II, s. 132-133; Kısa Sûrelerin Tefsîri III- IV, s. 318.

yeniden diriltilmenin yaşanacağını bildirmektir. İşte bu iki yönüyle âyette muhataplardan bu gerçekleri yalanlamamaları istenmekte ve inkâr edenlerin de büyük bir hasrete düşecekleri haber verilmektedir.

25-28. ÂYETLER:

اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًاۙ ﴿٢٥﴾ اَحْيَاۤءً وَاَمْوَاتًاۙ ﴿٢٦﴾

وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَاَسْقَيْنَاكُمْ مَاۤءً فُرَاتًاۜ ﴿٢٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾

"**25-26.** Yeryüzünü diriler ve ölüler için toplanma yeri yapmadık mı? **27.** Oraya sabit, çakılı ve sarsılmayan ağırlıklar koyduk ve size tatlı sular içirdik. **28.** (Yüce Allah'ın bu sistemin sahibi olduğu gerçeğini) yalan sayanların, o gün vay haline!"

Kıyâmet sahneleri, âhiret duruşması, mahşerdeki azap tehdidi ve insanın yaratılış sürecinden bir kesit sunulduktan sonra, şimdi de söz, yeryüzüne ve onun bazı özelliklerine getirilmektedir.

a) Çekim Merkezi: Yeryüzü

Yüce Allah, yeryüzünün çok önemli bir özelliğini gündeme getirerek, kâinata olan hâkimiyetini ifade etmektedir.

1. Yeryüzü Toplanma Yeridir

اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًا "Biz, yeryüzünü toplanma yeri yapmadık mı?" Âyetteki نَجْعَلِ *nec'al* fiili "kılmak, yapmak, şekillendirmek, programlamak", الْاَرْضَ *el-ard* kelimesi "yeryüzü" ve كِفَاتًا *kifât* sözcüğü ise "içine alma, toplanma, çekim alanı" demektir.

Bu âyet, yeryüzünün toplayıcılık özelliğini ifade etmektedir. Bir sonraki âyetle düşünüldüğünde bu durum, kendiliğinden ortaya çıkmakta ve kolayca anlaşılmaktadır. Önceki âyet grubunda insanın ana rahmindeki korunmuşluğu dile getirilirken, bu âyetlerde de bir anlamda 'ikinci vatan'a gönderme yapıldığı söylenebilir. Her iki âyet grubundaki ortak mesaj, insanın ilâhî irade tarafından kuşatılmışlığını ortaya koymak ve Allah'ın insan için korunak ve barınak imkânlarını sağladığını bildirmektir.

"Rahim" ve "dünya" şeklindeki bu iki vatanın hatırlatılmasının asıl nedeni ise, bir üçüncüsünün de mutlak surette geleceğini haber vermektir. Bu iki vatana inanan kişi, bunları yaratan gücün üçüncüyü de yaratacağına inanmalıdır. Bu sıralamanın yapılma gerekçesi kanaatimizce budur.

11. Toplanma Dirileri ve Ölüleri Kapsamaktadır

اَحْيَٓاءً وَاَمْوَاتًاۙ "Diriler ve ölüler için." Âyetteki اَحْيَٓاءً *ahyâ'* kelimesi "diriler", اَمْوَاتًاۙ *emvât* sözcüğü ise "ölüler" demektir.

a) Yüce Allah, yeryüzünün toplanma alanı oluşunu, "dirileri üzerinde, ölüleri ise kabirlerde yani karnında toplaması" şeklinde beyan etmektedir. Bu yoruma göre, diri ya da ölü olan bütün insanlar âyette kastediliyor demektir. Bu anlamıyla yeryüzü, tıpkı bir ana gibi, insanı üzerinde veya karnında taşımaktadır. Önceki âyet grubunda ana rahmine değinilmesi ile bu anlam aynı doğrultuda bir yorum olarak görülebilir.

b) Buradaki اَحْيَٓاءً *ahyâ'* "diriler", اَمْوَاتًاۙ *emvât* "ölüler" kelimelerini "müminler" ve "inkârcılar" olarak da anlayabiliriz.[912] Buna göre Yüce Allah, hem müminleri hem de kâfirleri bu dünyada yaşatmakta ve beslemekte olduğunu ortaya koyar. Bu durumda âyet, sadece yaşayan insanları içerir ve yeryüzünün inkârcı veya imanlı olarak yaşayan bütün insanları toplayıcı olduğunu ifade eder. Hayatta olan insanların ibret almalarının sağlanması için bu yorum oldukça isabetlidir.

c) Söz konusu kelimeler nekra, yani belirsiz geldiği için âyetin "insan olsun, hayvan olsun, bütün canlıların dirilerini ve ölülerini" içerdiğini de söyleyebiliriz. Bu dünyada sadece insanlar yaşamamaktadır; başka canlıları da hayatımızda ortak görmek durumundayız. Dolayısıyla maksadı daha geniş bir çerçevede anlayabiliriz.

d) Âyetteki ifadeyi "diri veya ölü bütün canlı organizmalar ve cansız varlıklar" şeklinde de anlayabiliriz. Bu durumda âyetin kapsamına dünyadaki bütün yaratıklar girer.

e) Yeryüzünün cazibe merkezi oluşu, başta inkârcılar olmak üzere bütün diri insanları kendine çekmesiyle ilgili olarak da görülebilir. Ölüler ise zaten kabirlerde bulunmuş olacaklardır.[913] Buna göre âyet, bir önceki âyetteki *kifât* kelimesiyle ve onun "çekim gücü ve çekicilik" anlamıyla buluşturulmuş olur.

---

912 İslâmoğlu, age., s. 1209.
913 Bu yorum için bkz. İslâmoğlu, age., s. 1210'da 4. not.

f) Âyette "hayat"ın önce, "ölüm"ün sonra zikredilmesinden şöyle bir sonuç da çıkartılabilir: Burada âhirete inanmayanlara yönelik özel bir mesaj vardır. Yani hayatta olan herkes bir gün öleceğini bilmeli ve ona göre hazırlıklı olmalıdır. Bu mesaja Bakara 2/28'i de katarsak, ölümden sonra yeniden diriltilmenin ve Yüce Allah'a sunulmanın yaşanacağını özellikle belirtmemiz gerekir.

Bütün bu ihtimaller söz konusu olsa da, asıl mesajın ilk iki maddede söylediklerimiz olduğunu ifade etmeliyiz. Diğerlerinin de Kur'ân metninin bir zenginliği olarak görülmesini arzu ettiğimiz için onları da hatırlatmak istedik.

b) Âyetlere Farklı Bir Yorum

Sûrenin 25 ve 26. âyetlerinin asıl anlamları yukarıda sıraladıklarımızdır. Öncelikli anlam bu olsa da, özellikle 25. âyetteki كِفَاتًا *kifât* kelimesinin anlam çeşitliliğinden de yararlanarak âyette farklı bir mesajın da bulunduğunu düşünmekteyiz. *Kifât* kelimesi, Zemahşerî ve Râzî gibi âlimlerin de ifade ettiği gibi, "çekmek, yapışmak ve içine almak" anlamlarına gelmektedir. Bu durumda, yerkürenin kendi içindeki çekim gücünün kastedilmesi de mümkündür. Nâzi'ât 79/32'de de geniş bir şekilde izaha çalıştığımız üzere bu anlamıyla *kifât* kelimesi, Murselât 27'de sözü edilen "Yerin içine yüce, koca koca, büyük ağırlıkların yerleştirilmesi" mesajıyla da bir anlam birlikteliği meydana getirir.

Kanaatimizce yeryüzünün çekim gücüne sahip kılınması (*kifât*), magmanın altındaki çekirdek kısmına ağır metallerin yerleştirilmesiyle ilişkili olmalıdır. Esasında yeryüzünün çekim gücü de özelliğini bu yapısından almaktadır. Bu anlamın destekçisi olması bakımından bir sonraki âyette de oldukça ilginç mesaj derinlikleri vardır.

c) Yeryüzündeki Ağırlıklar ve Vazgeçilmez Değer: Su

Yüce Allah, yeryüzünün toplayıcı özelliğini, bir anlamda insanların ona muhtaç oluşunu beyan ettikten sonra, yine yeryüzüyle ilgili olarak, fakat yüzeyiyle değil, içiyle ilişkili bir yönünü gündeme getirmektedir.

1. Yerin Merkezine Ağırlıklar Yerleştirilmiştir

وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ "Oraya koca koca ağırlıklar koyduk." Âyetteki جَعَلْنَا *ce'alnâ* fiili "koymak, yerleştirmek, kılmak", رَوَاسِيَ *revâsî* ke-

limesi “sabit, çakılı, kopmayan ağırlıklar” ve شَامِخَاتٍ *şâmihât* sözcüğü ise “koca koca” demektir.

a) Âlimlerimizin çok büyük bir çoğunluğu, bu âyette yeryüzüne yüce dağların yerleştirilmesinin kastedildiği kanaatindedirler. Oysa رَوَاسِىَ *revâsî* kelimesi, Râzî’nin ifade ettiği gibi çakılı duran, hiç kopmayan “ağırlıklar” demektir. Böyle olunca, kelimeyi “dağlar” şeklinde tercüme etmek bir zorunluluk değildir. Ayrıca, *revâsî* kelimesini nitelendiren *şâmihât* sıfatını da “uzunluk, büyüklük” anlamında değil de, şimdilik mahiyetini bilemediğimiz yoğunluk veya yücelik olarak anlayabiliriz.

Âyette yeryüzünün üzerinden değil, içinden söz edilmektedir. جَعَلْنَا *ce‘alnâ* fiilinden sonra kullanılan فِيهَا *fîhâ* ifadesi, maksadın yeryüzünün “üzeri”yle değil, “içi”yle ilgili olduğunu açıkça göstermektedir. Durum böyle olunca, “yerin üzerine yerleştirilen ağırlıklar anlamı” dayanağını kaybetmektedir. Âyet, “yerin içerisine yerleştirilen ağırlıklar” olarak anlaşılmak zorundadır. Çünkü Kur’ân’da dağların yeryüzüne çakılması veya dikilmesinden söz eden âyetlerde *revâsî* kelimesi tercih edilmemekte, bunun yerine *el-cibâl* ve *ersâ* kelimeleri kullanılmaktadır.[914] Böylece âyette muhteşem bir mucizenin yer aldığını söylemek durumundayız.

b) Kur’ân’da çeşitli âyetlerde yer alan ve *revâsî* denilen “ağırlıklar”ın yeryüzüne konulması,[915] onların yerin içine, yani magmanın da altındaki çekirdek kısmına yerleştirilmesi demektir. Buradaki ağırlıklar, yerin içine yerleştirilen “değişik ağır metaller” olmalıdır. Bu sayede yeryüzü savrulmaktan ve yalpalanmaktan kurtulmaktadır. Bu ağırlıklar bir anlamda dengeyi sağlama görevini yerine getirmektedir.

c) Yüce Allah, Murselât 25’te yeryüzü için *kifât* kelimesini kullanmaktadır. Bu kelime hem “toplanma, bir arada yaşama yeri”, hem de “çekim gücü” anlamını vermektedir. Bu anlamıyla, ilgili kelime, Murselât 27’de sözü edilen “yeryüzüne yüce ağırlıkların yerleştirilmesi” mesajıyla yakın bir anlam birlikteliği meydana getirir. Yeryüzünün çekim gücüne sahip kılınması, magmanın altındaki çekirdek kısmına ağır metallerin yerleştirilmesiyle ilişkili olarak da yorumlanmalıdır. Elbette gerçeği sadece ve sadece Yüce Allah bilir.

---

914 Nâzi‘ât 79/42.
915 Ra‘d 13/3; Nahl 16/15; Enbiyâ 21/31; Lokmân 31/10.

d) İster *ersâ,* ister *mürsâ,* isterse *râsiye* veya *revâsî* kelimeleri olsun, hepsinde "ağırlık, çakmak, demir atmak" gibi "ağırlık"la ilgili bir anlam ortaklığı vardır. Özellikle Nâzi'ât 79/42'de de olduğu üzere, bu kökten gelen *mürsâ* kelimesinin "demir atma" anlamına gelmesi çok ilginçtir. "Demir, ağırlık, çakmak" anlamları yerin altındaki, yani magmanın altında bulunan ağırlıklarla ilişkilendirildiğinde oradaki ağır metallerden bir bölümünün "demir vb. metaller" olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Buradan hareketle, yerin merkezinde bazı ağır metallerin bulunduğu ve bunlar sayesinde savrulmanın engellendiği, sistemin bu şekilde belirlendiği anlaşılmış olmaktadır.

Öyle görülüyor ki "yeryüzü, dağlar, ağırlıklar, çakmak, savrulmak" gibi konular daha uzun yıllar veya asırlar sürecek şekilde bilim insanlarının dikkatini çekecek önemde ve ciddiyette olacaktır.

11. Hayatın Devamı İçin Tatlı Su Yaratılmıştır

وَاَسْقَيْنَاكُمْ مَاۤءً فُرَاتًاۜ "Size tatlı sular içirdik." Âyetteki اَسْقَيْنَا *eskaynâ* fiili "içirmek, sulamak", مَاۤءً *mâ'* kelimesi "su", فُرَاتًا *furât* sözcüğü ise "tatlı" demektir.

a) Yüce Allah, yeryüzünün diri ve ölü bütün varlıklar için çekim merkezi olduğunu ve yerin merkezine çeşitli ağırlıklar yerleştirdiğini beyan ettikten sonra, şimdi de insanların su ile buluşturulduklarını gündeme getirmektedir. İfade geçmiş zaman kipinde getirilmiş olsa da bunu bütün zamanları içine alacak şekilde geniş zaman olarak anlamakta sakınca yoktur. Yüce Allah, insanların su ihtiyacını karşılamak üzere sistemini şekillendirmiş, tatlı su kaynakları yaratarak onları susuz bırakmamıştır.

1. Su nimeti, bir taraftan canlı hayatın var ediliş sürecinin ilk aşamasını oluştururken,[916] diğer taraftan da hayatın devamı için vazgeçilmez değer olarak sunulmaktadır. Cansız gibi duran bu âlemin hem semasından yani gökten ve bulutlardan su nimeti yağdırılmakta, hem de yerin derinliklerinden gözeler fışkırtılmaktadır. Böylece insanlar ve diğer canlılar varlıklarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar.

2. Yüce Allah, varlıkların yaratılış çeşitliliğinden söz ettiği Nâzi'ât 79/27-33. âyetlerde, özellikle insanlar ve hayvanlar için su kaynaklarını ve otlakları yerden çıkarttığını beyan etmektedir. İlgili âyet grubunda yeryü-

916 Enbiyâ 21/30; Nûr 24/45.

zünün coğrafi yapısı hakkında bilgi verdikten sonra, yeryüzünde su ve besin kaynaklarının var edilişini gündeme getirmektedir. Aslında Murselât 27'deki "tatlı suyun insanlara içirilmesi" mesajı, onlar için bütünüyle besin kaynaklarının da var edilmesi anlamını içerir. "Parçayı anarak bütünü kast etme kuralı" gereği böyle bir sonuca ulaşabiliriz.

3. Konuya biraz daha farklı boyutuyla Fussılet 41/10'da değinilmekte, yeryüzünün bereketlendirildiği, besin kaynaklarının şekillendirildiği ve bütün bunların yeryüzü sakinlerinin hizmetine sunulduğu beyan edilmektedir. Dolayısıyla Murselât 27, Nâzi'ât 79/31 ve Fussılet 41/10. âyetlerin birbirinin tefsiri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Böylece "Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsîri" tekniğinin güzel ve çarpıcı bir örneği de verilmiş olmaktadır.

4. 'Abese 80/24-32'de gıdaların oluşum safhaları gündeme getirilmekte ve Kaaf 50/7-11'de de benzer bilgilere yer verilmektedir. Hıcr 15/14-21'de her şeyin dengeli ve ölçülü bir şekilde yaratıldığı, insanlar ve diğer varlıklar için hayat ve geçim imkânlarının var edildiği, her şeyin kaynağının Allah katında olduğu ve belli bir ölçüye göre hizmete sunulduğu beyan edilmektedir. Nahl 16/15'te, yeryüzünde nehirlerin ve yolların yaratıldığı ve Enbiyâ 21/30'da hayatın kaynağının su olduğu belirtilerek, suyun önemine dikkat çekilmektedir. Kur'ân'da bu konuda daha pek çok örnek âyet vardır.[917]

İbn Abbâs kaynaklı bir rivayette Murselât 27'de sözü edilen "tatlı su"yun veya bu su kaynaklarının dört tanesinin "Seyhan, Ceyhan, Nil ve Fırat" olduğu, ayrıca insanoğlunun suyundan içtiği bütün nehirlerin de âyette kastedildiği beyan edilmektedir.[918]

b) Kur'ân'da suyun gökten, yani bulutlardan yağdırıldığını ifade eden âyetler bulunmasına rağmen, burada konu sadece "tatlı su" olarak belirlenmektedir. Âyetteki فُرَاتًا *furât* kelimesi, "tatlı" demektir ve Furkaan 25/53 ile Fâtır 35/12'de "acı ve tuzlu su"yun zıddı olarak "içimi kolay ve susuzluğu giderici" özelliğiyle yer almaktadır.

Kanaatimizce, burada suyun bu şekilde hatırlatılması ile insanın çok daha yakınındaki bir su örnekliğinin kendisine sunulması amaçlanmış olabilir. İnsanlar yağan yağmura, akan ırmaklara veya nehirlere, çevredeki denizlere veya okyanuslara bakmadan çok önce içtiği tatlı suya bakar, bakmalıdır. En yakınında olan ve her gün defalarca çeşitli ihtiyaçlarında kullandı-

917 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri III- IV, s. 377-380.
918 Taberî, age., XXIX, 238.

ğı, dahası, onsuz yaşayamayacağını bildiği bir su örnekliği çok daha etkilidir ve anlamlıdır. Öncelikle elinde, avucunda veya ağzındaki bir nimetten ibret almak varken, uzaktakilerden örnekler vermek cazip olmayabilir. Bu nedenle âyette "tatlı su" örnekliğinin tercih edildiğini düşünmekteyiz.

c) Sûrenin bu bölümünde "yakından uzağa anlatım metodu" kullanılarak, önce "insanın yaratılış süreci"nden söz edilmekte, ardından sıra yakın çevresi anlamında "yeryüzü"ne getirilmektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz Murselât 27'de ise mesele daha da yakına getirilerek konu "tatlı su"ya kadar uzanmaktadır. Bu metotla, inkârcı insanın ders alması sağlanmak istenmektedir. İnsan ne kadar inkârcı veya nankör olsa da, içtiği suya ve yediği gıdaya bakmak durumundadır. Böylece, en yakınında ve onun için vazgeçilmez olan şeylere ibret nazarıyla bakmasını sağlamak önemli bir eğitim tekniğidir; Kur'ân'da kullanılan üslup da budur.

Suyun yaratılması aslında bir anlamda, öldükten sonra âhirette diriltilmeyi de düşündürten bir gerçektir. Cansız gibi duran topraktan veya yeryüzünden ya da bulutlardan oluşturulan su, yine aynı cansız toprağı aşılayarak bitkilerin meydana gelmesini sağlamaktadır. Yaşanan sürekli değişim ve dönüşüm, bir gün bu hayatın da sona ereceğini ve yerine yeni bir hayatın başlayacağını âdeta haykırmaktadır. İşte Yüce Allah, suyu var eden güç olduğunu beyan ederek, mahşer için diriltmede de eşsiz gücüne dikkat çekmektedir.

111. Yüce Allah'ın Gücünü İnkâr Felâkettir

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ "(Yüce Allah'ın bu sistemin sahibi olduğu gerçeğini) yalan sayanların, o gün vay haline!" Yeryüzü özelinde bütün kâinatın sahibi olan Yüce Allah'ın, sistemleştirip insanların hizmetine sunduğu bu âlem hakkında müşriklerin tereddüdü bulunmamaktaydı. Onların sorunu, değişik vesilelerle de vurguladığımız üzere kıyâmet ve âhirete imandaydı.

İşte Yüce Allah, bilinen ve kabul edilen gerçeklerden hareketle, inkârcıların mahşere inanmalarını sağlamayı istemekte ve bu örnekleri vermektedir. Her şeye rağmen, bu hakikatleri yalanlamaya devam edenleri âhirette derin bir mahcubiyetin beklediği, bu sûrede defalarca aynı ifadelerle hatırlatılmaktadır.

29-34. ÂYETLER:

اِنْطَلِقُٓوا اِلٰى مَا كُنْتُمْ بِه۪ تُكَذِّبُونَۚ ﴿٢٩﴾

اِنْطَلِقُٓوا اِلٰى ظِلٍّ ذ۪ي ثَلٰثِ شُعَبٍۙ ﴿٣٠﴾ لَا ظَل۪يلٍ وَلَا يُغْن۪ي مِنَ اللَّهَبِۜ ﴿٣١﴾

اِنَّهَا تَرْم۪ي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِۚ ﴿٣٢﴾ كَاَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌۜ ﴿٣٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ ﴿٣٤﴾

"**29.** (İnkârcılara şöyle denilecektir:) 'Haydi, yalanlamış olduğunuz şeye doğru yürüyün bakalım! **30-31.** Üç katlı, gölgesi serinletmeyen ve ateşten korumayan bir karanlığa doğru yürüyün!' **32-33.** (Cehennem), kızgın (sarı) alev halatlarına benzeyen, kütükler gibi ateş saçan kıvılcımlar çıkarır. **34.** (Cehennemin bu özelliklerini) yalan sayanların, o gün vay haline!"

Yüce Allah, sûrenin bu âyet grubunda inkârcılara yönelik bildirimlerine devam etmekte ve mahşerde kendilerini bekleyen felâket hakkında uyarılarda bulunmaktadır.

a) İnkârın Sonu: Cehennem

Sûrenin 29. âyetinde, mahşerde inkârcılara yönelik olarak gerçekleşecek bir hitap yer almaktadır.

اِنْطَلِقُٓوا اِلٰى مَا كُنْتُمْ بِه۪ تُكَذِّبُونَۚ "(İnkârcılara şöyle denilecektir:) Haydi, yalanlamış olduğunuz şeye doğru yürüyün bakalım!" Âyetteki اِنْطَلِقُٓوا *intalikuu* emri "ilerlemek, gitmek, yürümek", تُكَذِّبُونَ *tükezzibûn* fiili ise "yalanlamak" demektir.

Bu âyette Yüce Allah inkârcıların dünya hayatlarında sürdürmekte oldukları yalanlamayı gündeme getirmektedir. Cümlede yer alan كُنْتُمْ *küntüm* ifadesi bu yalanlamanın zamanını ve mekânını "dünya hayatı" yani "dünya" olarak anlamamızı sağlamaktadır. Bu âyetteki mesajı iki türlü yorumlamak mümkündür:

1. Buradaki hitap, inkârcılara yönelik olarak âhirette gerçekleştirilecek sesleniş olabilir. Bu durumda, seslenenler "cehennem zebanileri" olarak anlaşılabilir. Sorgulanma yaşandıktan ve haklarında değerlendirme yapıldıktan sonra, azabı hak edenlere "cehenneme doğru yürüyün" denmiş

olur. Artık bunun dönüşü yoktur; çünkü haklarında hüküm kesinleşmiştir. Müfessirlerimizin genel olarak kanaati bu yöndedir.[919]

2. İkinci ihtimale göre ise, bu hitap söz konusu inkârcılara dünyada iken yapılmış sayılır. Onlara, "yalanlamış olduğunuz kıyâmete, âhirete ve azaba doğru gidin bakalım" denmiş olmaktadır. Bu durumda, âyette bir tehdidin yer aldığı ve inkârcılara gözdağı verilmesinin amaçlandığı söylenebilir. Âyetin öncekilerle bağlantısı düşünüldüğünde bu yaklaşımın da doğru olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu sûrede baştan beri inkârcıların yanlış yolda oldukları hatırlatılmakta ve onlara çeşitli örnekler verilerek ibret almaları ya da inanmaları sağlanmak istenmektedir.

Bu tür âyetlerin yer aldığı sûrelerde, inkârcılık yapanlar sürekli olarak uyarılmakta, inkârdan vazgeçmeleri amaçlanmakta, bu arada diğer insanların da benzer durumlara düşmemesi öğütlenmektedir. Kur'ân'ın amacı dirileri uyarmak olduğu için, buradaki mesajı da dirilerle ilişkilendirmek daha güncel ve evrensel bir yaklaşım olarak görülmelidir.

b) Cehennem'in Bazı Özellikleri

Yüce Allah, inkârcıları azapla tehdit ettikten sonra, gidecekleri azap yerinin çeşitli nitelikleri üzerinde durmakta, dolayısıyla ibret alınmasını istemektedir.

1. Cehennem Karanlıktır

اِنْطَلِقُوٓا اِلٰى ظِلٍّ "Bir karanlığa doğru yürüyün bakalım!" Âyetteki اِنْطَلِقُوٓا *intalikuu* emri "ilerlemek, gitmek, yürümek", ظِلٍّ *zıll* kelimesi ise "karanlık, gölge" demektir.

Bu âyetteki اِنْطَلِقُوٓا *intalikuu* emri ikinci kez yer almakta ve bazı müfessirler bunun "tekrar" olduğunu beyan etmektedirler. Hâlbuki söz konusu emri tekrar olarak değil de, mesajı açıklayıcı olarak (te'kid, bedel veya atf-ı beyan şeklinde) anlamak çok daha doğrudur. Çünkü bu âyette öncekinin bir anlamda açıklaması yapılmakta ve tehdide konu olan cehennemin nitelikleri üzerinde durulmaktadır.

Zıll veya *zılâl* kelimeleri genel olarak âhiret şartlarında cennetin bir özelliği olarak zikredilmekte ve "insanı rahatlatan gölge ve gölgelikler"

919 Semerkandî, age., III, 533; Taberî, age., XXIX, 239; Râzî, age., XXX, 274.

anlamına gelmektedir.[920] Bu âyet grubunda ise Yüce Allah, inkârcıların gireceğini belirttiği cehennemi çeşitli sıfatlarıyla tanıtmakta, ilk özellik olarak cehennemin "karanlık" veya "dumanlı" olduğunu ifade etmektedir. Kur'ân'da cehennemin bu özelliğine başka bazı âyetlerde de değinilmektedir.[921] Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki *zıll* kelimesi, yalanlamanın karşılığı olan yeri, yani cehennem karanlığını ifade etmektedir. Daha sonra gelen bazı kelime ve tamlamalar ise bu karanlığın niteliklerini içermektedir.

1. Karanlıklar Üç Katlıdır

ذِى ثَلٰثِ شُعَبٍۙ "Üç katlı (veya üç kola ayrılmış karanlığa doğru gidin)." Âyetteki ثَلٰث *selâs* kelimesi "üç", شُعَبٍ *şu'ab* sözcüğü ise "şube, bölüm, kat, kol" demektir.

ثَلٰثِ شُعَبٍۙ *selâsi şu'ab* "üç katlı" tamlaması, cehennemdeki karanlığın boyutunu vermekte ve üç katlı olduğunu ortaya koymaktadır.

a) Âyetteki bu tamlamaya "üç çatallı" anlamı verenler de vardır. Onlara göre âyetteki maksat, dünyada teslise inanan Hıristiyanların âhirette benzer şekilde üç çatallı cehenneme gideceklerinin bildirilmesidir.[922] Bu âyetlerin indirildiği dönemde ve özellikle de Mekke'de bu türden bir kınama gerektirecek teslis inancına sahip kişilerin olup olmadığı net olarak bilinmemektedir. Bu nedenle, âyetlerin mesajını öncelikle indirildikleri dönemin şartlarına göre anlamakta yarar vardır.

b) Maksadı, karanlık azabının onları altlarından ve üstlerinden kuşatması olarak anlamak da mümkündür.[923] Buna göre âyetteki asıl mesaj, azabın çepeçevre kuşatıcılığı olur. "Üç" sayısı da rakamsal bir ifadeden ziyade "çokluk ve şiddet" anlamında değerlendirilmiş olur.

c) Râzî, bu üç karanlık katmanın ruhun üç önemli değerinin "his, hayal ve vehim" şeklindeki karşılıkları olabileceğini beyan etmektedir.

d) Ebû Müslim ise, bu üç karanlığın devam eden âyetlerde ele alınacak özellikler olduğunu belirtmektedir.[924]

---

920 Nisâ 4/57; Ra'd 13/35; Yâsîn 36/56; Vâkı'a 56/30; İnsân 76/14; Murselât 77/41; İnsân 76/14.
921 Zümer 39/16; Vâkı'a 56/30.
922 Yazır, age., VIII, 482.
923 'Ankebût 27/55; Zümer 39/16.
924 Râzî, age., XXX, 275.

e) Söz konusu âyetin mesajını şu şekilde anlamak da son derece isabetlidir: "(Ey nankörler!) İnsanın duygu, düşünce ve eylemini kuşatan üç boyutlu gölgeye doğru gidin." Bu durumda cehennem dumanının yakıcı, boğucu ve kör edici gölgesine dikkat çekilmiş olur.

Dünyadayken fıtrat, hılkat ve akleden kalbin üzerini küfür perdesiyle örterek vahyin ışığından mahrum bırakanlar, mahşerde benzer bir işleme tâbi tutulmuş olacaklardır.[925]

2. Gölgeleri Serinletmez

لَا ظَلِيلٍ "Gölgesi serinletmez." Âyetteki ظَلِيلٍ *zalîl* kelimesi "gölge vermek" demektir.

Cehennem karanlıklarının ikinci özelliği, katmanlar halinde karanlıklar içermesine rağmen serinletici bir nitelik arz etmemesidir. Cehennemin bu durumu, ferahlatıcı veya serinletici bir gölgelik olması bir tarafa, zifiri karanlıklarının insanı âdeta boğacağı bir özellikte olacağını göstermektedir.

"İç karartan boğucu bir gölgelik"[926] şeklinde cereyan edecek olan bu zifiri karanlık azabı, dünyadayken imanın üzerini örtüp onu simsiyah göstermeye çalışanların karşılaşacağı bir âkıbettir. Dünyadayken vicdanının üzerini küfürle örtenler, âhirette benzer bir azap perdesiyle örtüneceklerdir; ancak bu örtü onların âhiretini ebediyyen karartan bir mahiyet arz edecektir.

3. Ateşten Korumaz

وَلَا يُغْنِى مِنَ اللَّهَبِ "Ateşten korumaz." Âyetteki يُغْنِى *yüğnî* fiili, "gidermek, fayda vermek", اللَّهَبِ *el-leheb* kelimesi ise "ateş, alev" demektir.

Âyetin bu cümlesi, cehennem karanlıklarının üçüncü özelliğini ortaya koymakta ve onun içinde bulunduğu insanlara hiçbir şekilde yarar sağlamayacağını belirtmektedir. Bu ifade, söz konusu karanlıkların gölge vermeyecekleri gibi, harareti düşürecek ve insanı serinletecek bir mahiyetlerinin de bulunmayacağını açıkça göstermektedir.

Bazı âlimlerimize göre, söz konusu kelime "susuzluk" anlamına da gelmektedir.[927] Bu durum cehennemdeki karanlık tabakaların serinlik ver-

925 İslâmoğlu, age., s. 1209-1210'da 6. not.
926 Vâkı'a 56/43.
927 Râzî, age., XXX, 276.

meyeceğini, dolayısıyla susuzluğa da bir çare olmayacağını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, cehennemin şiddetini ortaya koyan "Serinletici ve rahatlatıcı olmayan boğucu bir gölgede olacaklar"[928] âyetlerine de uygun bir mesaj vermektedir.

11. Cehennem Dev Kıvılcımlar Çıkarır

اِنَّهَا تَرْمٖى بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِۚ "(Cehennem), kütükler gibi ateş saçan kıvılcımlar çıkarır." Âyetteki تَرْمٖى termî fiili "atmak, yaymak", شَرَرٍ şerar kelimesi "kıvılcım, ışık huzmeleri", الْقَصْرِ el-kasr sözcüğü ise "kütük" demektir.

a) Bu âyette de cehennem ateşinin şiddetini ortaya koyan bir anlatım söz konusudur. Yüce Allah, ateşin şiddetini belirtmek üzere muhteşem bir benzetme yapmaktadır. *Şerar* kelimesi "kıvılcım, ışık huzmesi" anlamına geldiğine göre, kıvılcımı kütükler kadar olan bir ateşin mahiyetini anlamada veya boyutunu ve şiddetini kavramada çok önemli bir mesaj söz konusudur.

b) Bazı âlimlerimiz, İbn Mes'ûd kaynaklı bir kıraati esas alarak, âyetteki *el-kasr* kelimesini *el-kasar* şeklinde "fetha/üstün" okumaktadırlar. Buna göre anlamın da "develerin veya atların boynu" olduğunu beyan etmektedirler.[929] Bu durumda kıvılcımların büyüklüğü dikkatlere sunulmuş olur.

Dünya hayatında, vahiy gerçeklerine karşı ateş açan, onları bütün gücüyle yok etmeye çalışan, yüreğinde vahye karşı âdeta ateş topu besleyenler, hak ettikleri ve dünyada yaptıkları türden bir azapla mahşerde buluşturulacaklardır.

111. Kıvılcımlar Halat Gibidir

كَاَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌؕ "(O kıvılcımlar), kızgın (sarı) alev halatları gibidir." Âyetteki جِمَالَتٌ *cimâle* kelimesi "halatlar, develer", صُفْرٌ *sufr* sözcüğü ise "sarı" demektir.

a) Buradaki جِمَالَتٌ *cimâle* kelimesini bazı âlimler *cümâle* şeklinde okuyarak, ona "gemi halatları" anlamını vermektedirler ki, bizim de kanaatimiz bu yöndedir. Nitekim önceki âyette yer alan شَرَرٍ كَالْقَصْرِ *şerarin ke'l-kasr*

928 Vâkı'a 56/43-44.
929 Taberî, age., XXIX, 240; Semerkandî, age., III, 532; Zemahşerî, age., IV, 667.

"kütük gibi kıvılcımlar" ifadesi büyük cüsseleri ile ateşin şiddetini tasvir etmektedir. Buna uygun olarak, bu âyette de ateş kıvılcımlarının âdeta gemi halatı gibi sarı renkte kızgın bir görüntü ortaya koyacakları haber verilmektedir.

b) Âyetin mesajı, genel kabule göre, cehennem ateşinin etrafa saçtığı kıvılcımların siyaha çalan sarı renkteki develer gibi olduğu şeklindedir. Meseleyi deve ile ilişkilendirmek, *cimâle* kelimesini "develer" anlamına almaktan kaynaklanmaktadır. Oysa ateşi veya kıvılcımlarını bir hayvana benzetmektense, onu başka varlıklara benzetmek daha doğru olsa gerektir. Söz konusu kelimeyi develerle ilişkilendirenler, âyetteki صُفْرٌ *sufr* kelimesine de "sarı" anlamından farklı olarak "siyah" demektedirler ki bu bir zorlamadır. Kelimenin yorumunda eğer bir anlaşmazlık veya uyumsuzluk olursa farklı anlamlara gidilmelidir, burada böyle bir durum söz konusu değildir.

Dünya hayatında ilâhî bilgilendirmelere kendince prangalar vurmaya çalışan ve onları etkisizleştirmek için uğraşanları, âhirette benzer azap halatları beklemektedir.

ıv. Yalanlamak Derin Hasretler Getirir

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ "(Cehennemin bu özelliklerini) yalan sayanların, o gün vay haline!" Kıyâmeti, âhireti, sorgulamayı, Yüce Allah'ın helak edici gücünü, insanın yaratılışındaki eşsiz sanatı, yeryüzünün sağ veya ölü bütün varlıkları içine alan çekim merkezi oluşunu ve hayat için vazgeçilmez değer olan suyu yaratan gücü yalanlayanlar kınandıktan sonra, şimdi de inkârcıların cehennem konusundaki vurdumduymaz ve ciddiye almaz tutumları ele alınmaktadır.

Bunca gerçeklere rağmen ateş azabını hesaba katmayıp yargılanma yokmuş gibi davrananlar kınanmakta ve âhirette derin bir hasretin onları beklediğine dikkat çekilmektedir. Bütün bu uyarılar elbette öncelikle vahyin indiriliş sürecindeki Mekkeli müşrikleredir; daha sonra da inanmayan diğer bütün insanlaradır. Hatta bu gerçeği unutmaması ve bu doğrultuda yaşaması istenen bütün müminlere de burada önemli mesajlar vardır.

35-40. ÂYETLER:

هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَۙ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾

هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِۚ جَمَعْنَاكُمْ وَالْاَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ

لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾

"**35.** Bu (mahşer günü, kâfirlerin) konuşamayacağı gündür. **36.** Kendilerine izin verilmeyecek ki özür dilesinler. **37.** (Bu gerçeği) yalan sayanların, o gün vay haline! **38-39.** (O zaman, inkârcılara şöyle denecektir:) 'Bu, Ayırım Günü'dür. Sizi de, öncekileri de bir araya topladık. (Azaptan kurtulmanız için) bir hileniz varsa hemen Bana tuzak kurun!' **40.** (Mahşerin bu özelliğini) yalan sayanların, o gün vay haline!"

Bu âyet grubunda mahşerde yaşanacak gerçeklerin bir bölümüne daha temas edilmekte ve suçluların durumu ile o günün niteliği hakkında bilgi verilmekte, ayrıca dünya hayatındayken inkârcılık yapanlara mahşerde meydan okunacağı bildirilmektedir.

a) Mahşerde Konuşma - İzin İlişkisi

Yüce Allah, insanların yargılanacağı ortamda yaşanacaklardan birisini "konuşma ve izin" şeklinde belirlemektedir.

ı. Mahşerde Nutuk Atamayacaklar

هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَۙ "Bu, (kâfirlerin) konuşamayacağı gündür." Âyetteki يَوْمُ *yevm* kelimesi "gün", يَنْطِقُونَ *yentıkuun* fiili ise "konuşmak" demektir.

Sûrenin özellikle 7. âyetinden itibaren, kıyâmeti, âhireti ve yargılanmayı inkâr edenlere karşı çeşitli başlıklarda hatırlatmalarda bulunulmuştu. İşte bunların bir devamı olarak, Yüce Allah mahşer gününün bir özelliği olan "konuşma" veya "konuşamama" konusunu dile getirmektedir.

Mahşer, insanların her istediğini, her istediği yerde ve konumda konuşabileceği bir yer değildir. Kullanılan çoğul kalıp gereği, âyetteki ifadeyi özellikle inkârcılara yönelik bir tehdit olarak anlamalıyız. Çünkü bağlam, inkârcılarla ilgilidir.

Sadece bu âyete bakarak, âhirette hiç kimsenin hiçbir şekilde konuşamayacağından söz edemeyiz. Mahşerde insanların sorgulanmaları öncesinde de esnasında da sonrasında da çeşitli konuşmalar yaşanacaktır. Orada sevinç cümleleri veya çığlıkları, mutluluk dilekleri veya selamlaşmalar gerçekleşeceği gibi,[930] pişmanlıklar, suçluluk itirafları[931] veya karşılıklı suçlamalar bağlamında birtakım atışmalar da yaşanacaktır.[932] Bir örnek olarak, "mahşerde derilerin, kulakların ve gözlerin konuşacağı"ndan söz eden âyetleri hatırlatmakla yetinelim.[933] Bu örneği vermekteki amacımız, kullanılan kelimenin (*entaka*), yorumunu yaptığımız âyetteki ile aynı kökten oluşudur.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki konuşamama durumu, inkârcılara yöneliktir ve mahşerin bütün aşamalarında değil, sadece yargılanma esnasında gerçekleşecektir.[934] Nitekim yine lâ yentıkuun fiilinin kullanıldığı bir âyette Yüce Allah, zâlimlerin zulümleri nedeniyle haklarında azap sözü gerçekleşince konuşamayacaklarını beyan etmektedir.[935]

11. Özür Dileyemeyecekler

وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ "Kendilerine izin verilmeyecek ki özür dilesinler." Âyetteki يُؤْذَنُ *yü'zenü* fiili "izin verilmek", يَعْتَذِرُونَ *ya'tezirûn* fiili ise "özür dilemek" demektir.

Özür anlamı veren fiilin başındaki *fâ* edatı, özür dileme girişiminin izin ile birlikteliğine işaret etmektedir. Bu âyeti "Özür dilemeleri için kendilerine izin verilmeyecektir" şeklinde tercüme etmek de mümkündür. Bu durumda *fâ* edatı, sebep (illet) bildiren *lâm* edatı anlamına alınmış olur.[936]

Yüce Allah bu âyette, yargılama esnasında inkârcılara izin vermeyeceğinden, dolayısıyla onların da özür dileyemeyeceklerinden söz etmek-

930 Bazı örnekler için bkz. Yûnus 10/10; Ra'd 13/24; Ahzâb 33/44; Zümer 39/73; Hâkka 69/19-20.
931 En'âm 6/27; Enbiyâ 21/14, 97; Mü'minûn 23/106; Furkaan 25/27-28; Şu'arâ 26/97; Ahzâb 33/66; Sâffât 37/20; Zuhruf 43/38; Mülk 67/11; Hâkka 69/25-29; Müddessir 74/45-47; Nebe' 78/40; Fecr 89/24.
932 A'râf 7/38-39; Yûnus 10/28-29; İbrahim 14/21-22; Nahl 16/86; Şu'arâ 26/99; Kasas 28/63; Sebe' 34/31-33; Fâtır 35/14; Sâffât 37/27-40, 51-59; Sâd 38/59-64; Zümer 39/31; Zuhruf 43/38; Kaaf 50/27-28.
933 Fussılet 41/20-21.
934 Âhirette konuşmama emri hakkında bir âyet için bkz. Müminûn 23/108.
935 Neml 27/85.
936 Semerkandî, age., III, 534.

KISA SÛRELERİN TEFSİRİ

-IV-

Mehmet Okuyan

DÜŞÜN YAYINCILIK

Yayın No	174
Kitabın Adı	Kısa Sûrelerin Tefsîri 4
Yazar	Prof. Dr. Mehmet Okuyan
Editör	Enes Durmaz
İç Mizanpaj-Kapak	Adım Ajanas
ISBN	978-605-4195-55-8
1.Baskı	Haziran 2012
Baskı ve Mücellit	**İstanbul Matbaacılık** Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi B Blok No: 21 Topkapı-Zeytinburnu/İstanbul Tel:(0212) 482 51 66
Genel Dağıtım	**Adım Dağıtım** (0212) 524 7 524 www.kidap.com.tr
İletişim	Mehmet OKUYAN OMÜ İlahiyat Fak. Kurupelit/SAMSUN 0362 312 19 19 / 61 61 0532 571 50 82
Yayıncı Sertifika No	12628
Yayıncı Adresi	Topkapı Mh. Kahalbağı Sk. No:49/A Topkapı / İstanbul (0212) 521 91 13 - 23 fax (0212) 521 90 86

KISA SÛRELERİN TEFSÎRİ
4

(MÜLK, KALEM, HÂKKA, ME'ÂRİC, NÛH ve CİNN SÛRELERİ)

Prof. Dr. Mehmet OKUYAN

DÜŞÜN YAYINCILIK

İÇİNDEKİLER

67. MÜLK SÛRESİ

68. KALEM SÛRESİ

69. HÂKKA SÛRESİ

70. ME'ÂRİC SÛRESİ

71. NÛH SÛRESİ

72. CİNN SÛRESİ

KISA SÛRELERİN TEFSÎRİ

-4-

67. MÜLK SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mülk sûresi, Mekke döneminde indirilmiş olup, 30 âyetten oluşmuş ve adını ilk âyetteki "hükümranlık, otorite" anlamına gelen *el-mülk* kelimesinden almıştır. İlk dönem kaynaklarda adı *vâkıye* "koruyucu", *mâni'a* "engelleyen", *mücâdile* "savunan" veya *münciye* "kurtarıcı" şeklinde de geçmektedir. Sûre, resmî olarak 67. sıradadır. Bu sûre de *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Sûrenin risaletin 9. yılında ve 77. sırada indirildiği ifade edilmektedir. Sûrenin konusu, öncesi ve sonrasındaki sûreler gibi "risalet", "âhirete iman" ve "Hz. Peygamber'in vahiy inşası"yla ilgilidir. Öncesindeki Tahrîm sûresi Medenî bir sûre olmasına rağmen, onunla da yakın bir anlam ilişkisine sahiptir. Sûre sıralamalarında konu ilişkisinin en güzel örneklerinden birisini bu iki sûrede görmekteyiz. Buna göre her iki sûrede de Hz. Peygamber'le ilgili esaslar yer almakta, nankör insanların mahşerde karşılaşacağı akıbet dile getirilmekte ve olumlu insan örnekleriyle olumsuz örnekler hakkında malumat verilmektedir. Ayrıca sonrasındaki Kalem sûresiyle de bu içerikte konu ilişkisi gözlemlenmektedir.

Bu sûrede, ölüm ile hayatın yaratılış sebebi ele alınmakta, kâinattaki muhteşem yapı hakkında temel bilgiler verilmektedir. Bu arada sistemin kusursuzluğunu incelemenin önemi vurgulanmakta, ancak Allah'ın yaratmasındaki eşsiz sanat karşısında aklın hayretler içerisinde kalacağı beyan edilmektedir. Bu erişilmez kâinat düzenini astroloji gibi gayba taş atma girişimlerine kurban edenleri nasıl bir sonun beklediği vurgulanmaktadır.

Bu sûrenin mesajları arasında inkâr edenlerin âhiretteki itirafları ve azap durumları, Yüce Allah'ın eşsiz ve erişilmez bilgisi, kâinat kitabından çeşitli konu başlıkları yer almaktadır. Yüce Allah'ın yaptığına kimsenin en-

gel olamayacağı, ayakta yürüyenle yerde sürünenin bir olamayacağı gerçeği ve kıyamet ile mahşeri inkâr edenlere Yüce Allah'ın verdiği muhteşem cevaplar sûrenin ana konularındandır.

Hz. Peygamber'in görevinin apaçık uyarı olduğuna ve kendisinin de apaçık bir uyarıcı olduğuna dikkat çekilmektedir. Bütün bunlara ilave olarak bu sûrenin işlediği temel konu, Allah-insan-kâinat ilişkisine dikkat çekmek ve vahyin rehberliğinin vazgeçilmezliğidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

تَبَارَكَ الَّذ۪ي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۙ (١) اَلَّذ۪ي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًاۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْغَفُورُۙ (٢) اَلَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۜ مَا تَرٰى ف۪ي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍۜ فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ (٣) ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَس۪يرٌ (٤) وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاۤءَ الدُّنْيَا بِمَصَاب۪يحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاط۪ينِ وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّع۪يرِ (٥) وَلِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَۜ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ (٦) اِذَاۤ اُلْقُوا ف۪يهَا سَمِعُوا لَهَا شَه۪يقًا وَهِيَ تَفُورُۙ (٧) تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِۜ كُلَّمَاۤ اُلْقِيَ ف۪يهَا فَوْجٌ سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَاۤ اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذ۪يرٌ (٨) قَالُوا بَلٰى قَدْ جَاۤءَنَا نَذ۪يرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍۚ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا ف۪ي ضَلَالٍ كَب۪يرٍ (٩) وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا ف۪ۤي اَصْحَابِ السَّع۪يرِ (١٠) فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْۚ فَسُحْقًا لِاَصْحَابِ السَّع۪يرِ (١١) اِنَّ الَّذ۪ينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَب۪يرٌ (١٢) وَاَسِرُّوا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوا ب۪هِۜ اِنَّهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (١٣) اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَۜ وَهُوَ اللَّط۪يفُ الْخَب۪يرُ (١٤) هُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا ف۪ي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِه۪ۜ وَاِلَيْهِ النُّشُورُ (١٥) ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاۤءِ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِيَ تَمُورُۙ (١٦) اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاۤءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًاۜ فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذ۪يرِ (١٧) وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَك۪يرِ (١٨) اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَاۤفَّاتٍ وَيَقْبِضْنَۜ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا الرَّحْمٰنُۜ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَص۪يرٌ (١٩) اَمَّنْ هٰذَا الَّذ۪ي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِۜ اِنِ

الْكَافِرُونَ اِلَّا فٖى غُرُورٍ ﴿٢٠﴾ اَمَّنْ هٰذَا الَّذٖى يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا فٖى عُتُوٍّ وَنُفُورٍ
﴿٢١﴾ اَفَمَنْ يَمْشٖى مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِهٖ اَهْدٰى اَمَّنْ يَمْشٖى سَوِيًّا عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٢٢﴾ قُلْ هُوَ
الَّذٖى اَنْشَاَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ قَلٖيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ الَّذٖى
ذَرَاَكُمْ فِى الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٢٥﴾ قُلْ
اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاِنَّمَا اَنَا نَذٖيرٌ مُبٖينٌ ﴿٢٦﴾ فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً سٖيۤـَٔتْ وُجُوهُ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَقٖيلَ
هٰذَا الَّذٖى كُنْتُمْ بِهٖ تَدَّعُونَ ﴿٢٧﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِىَ اللّٰهُ وَمَنْ مَعِىَ اَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجٖيرُ
الْكَافِرٖينَ مِنْ عَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٢٨﴾ قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فٖى
ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٢٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَاۤؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتٖيكُمْ بِمَاۤءٍ مَعٖينٍ ﴿٣٠﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Hükümranlığın yegâne sahibi olan (Allah) yüceler yücesidir ve O her bir şeye gücü yetendir. **2.** Hanginizin daha iyi (daha güzel) amel yapacağınızı denemesi için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, mutlak üstündür; çok bağışlayandır. **3.** Yedi kat göğü birbiriyle uyumlu, tabaka tabaka yaratan da O'dur. Rahmân'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözü(nü) çevir (de bir bak), herhangi bir bozukluk, kusur görebilecek misin? **4.** Sonra tekrar tekrar gözü(nü) çevir (de bak; sonunda) göz(lerin, aradığı bozukluğu bulamaması nedeniyle) bitkin bir vaziyette yorgun olarak sana geri dönecektir. **5.** Andolsun ki, biz en yakın göğü kandillerle süsledik ve onları şeytanlar için kovucular yaptık. O (şeyta)nlar için yakıp kavurucu azabı hazırladık. **6.** Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Orası ne kötü bir varış yeridir! **7.** Onlar oraya atıldıklarında, kaynarken (cehennemin) korkunç sesini duyacaklar. **8.** Neredeyse öfkeden çatlayacak! Cehenneme her bir grup atıldığında, cehennemin bekçileri onlara, "Size bir uyarıcı (peygamber) gelmemiş miydi?" diye soracaklar. **9.** Onlar şöyle cevap verecekler: "Evet, doğrusu bize bir uyarıcı (peygamber) gelmişti; fakat biz onu yalanlamıştık ve Allah (vahiy yoluyla onlara) hiç bir şey indirmemiştir; siz sadece ve sadece büyük bir sapıklık içindesiniz!" demiştik. **10.** "Eğer (peygamberlere kulak verip onları) dinleseydik, yani aklımızı kullan-

saydık, şu çılgın ateş halkı arasında bulunmazdık" (diyecekler). **11.** Böylece günahlarını itiraf etmiş (olacaklar). Artık (rahmetten) uzak olsun o alevli cehennemin mahkûmları! **12.** Fakat gaybdaki Rablerine derin saygı duyanlara gelince, onlar için gerçekten hem bağışlanma hem de büyük bir ödül vardır. **13.** Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; (bilin ki), Allah kalplerin özünü dahi bilmektedir. **14.** Yaratan bilmez mi hiç? O, derin bilgi sahibidir; her şeyden haberdardır. **15.** Allah, yeryüzünü yaşanmaya elverişli bir yer yapmıştır. Öyleyse onun her tarafını dolaşıp Allah'ın verdiği rızıktan yiyin. (Unutmayın ki) dönüş sadece O'na olacaktır. **16.** Gökteki zatın, sizi şiddetle sarsılacağı zaman yerin dibine batırmasından güvende misiniz? **17.** Yoksa gökteki zatın başınıza taş (veya taşları kaldıran bela kasırgası) yağdırmasından güvende misiniz? Uyarımın nasıl olduğunu er veya geç anlayacaksınız. **18.** Andolsun ki, onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Bak ki, benim cezalandırmam nasıl olmuştur? **19.** Üzerlerinde kanat çırparak uçan kuşları düşünmezler mi? Onları Rahmân'dan başkası (havada) tutamaz. Şüphesiz O, her bir şeyi gözetiminde bulundurur. **20.** Yoksa Rahmân'a karşı size yardım edebilecek askerleriniz mi varmış! Kâfirler ancak derin bir yanılgı içindedirler. **21.** Yoksa (Allah size verdiği) rızkını (kesip) tutarsa, size rızık verecek biri mi varmış! Hayır! Onlar azgınlık ve nefrette inatla direnmektedirler. **22.** Yüzükoyun sürünen mi daha doğru gidebilir, yoksa dosdoğru yolda düzgün bir şekilde yürüyen mi? **23.** "De ki: Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve gönüller veren Allah'tır. Ne kadar da azınız şükrediyorsunuz!" **24.** "De ki: Sizi yeryüzünde çoğaltıp yayan O'dur; (mahşerde) sadece O'nun huzurunda toplanacaksınız." **25.** (Buna karşılık inkârcılar:) "Eğer doğru söylüyorsanız, bu vaad (tehdit) ne zamanmış?!" diyorlar. **26.** "De ki: O bilgi, sadece Allah katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım." **27.** Onu yakından (veya onun yakınlaştığını) gördüklerinde, inkâr edenlerin suratları asılmış olacaktır ve kendilerine, "İşte aceleyle (ve alay ederek) istediğiniz (gün veya azap) budur!" denilecektir. **28.** "(Ey Peygamber, inkârcılara) de ki: Hiç düşündünüz mü, Allah, beni ve beraberimdekileri öldürse veya bize merhamet etse (bundan size ne?) Peki, ya inkâr edenleri elem verici azaptan kurtaracak kimmiş!" **29.** "De ki: O, (bize merhamet edecek olan) Rahmân'dır. O'na inandık ve sadece O'na güvendik. Kimin apaçık bir şaşkınlık içinde olduğunu er veya geç anlayacaksınız." **30.** "De ki: Hiç düşündünüz mü, suyunuz çekiliverse (yerin dibine girip batsa), size bir akarsu kim getirebilir ki!"

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-6. ÂYETLER:

تَبَارَكَ الَّذٖى بِيَدِهِ الْمُلْكُۘ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدٖيرٌۙ ﴿١﴾ اَلَّذٖى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًاۜ وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْغَفُورُۙ ﴿٢﴾

اَلَّذٖى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۜ مَا تَرٰى فٖى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍۜ فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ ﴿٣﴾ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسٖيرٌ ﴿٤﴾

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاۤءَ الدُّنْيَا بِمَصَابٖيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطٖينِ وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعٖيرِ ﴿٥﴾ وَلِلَّذٖينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَۜ وَبِئْسَ الْمَصٖيرُ ﴿٦﴾

"**1.** Hükümranlığın yegâne sahibi olan (Allah), yüceler yücesidir ve O her bir şeye gücü yetendir. **2.** Hanginizin daha iyi (daha güzel) amel yapacağınızı denemesi için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, mutlak üstündür; çok bağışlayandır. **3.** Yedi kat göğü birbiriyle uyumlu, tabaka tabaka yaratan da O'dur. Rahmân'ın yaratmasında bir uyumsuzluk göremezsin. Gözü(nü) çevir (de bir bak), herhangi bir bozukluk, kusur görebilecek misin? **4.** Sonra tekrar tekrar gözü(nü) çevir (de bak; sonunda) göz(lerin, aradığı bozukluğu bulamaması nedeniyle) bitkin bir vaziyette yorgun olarak sana geri dönecektir. **5.** Andolsun ki, biz en yakın göğü kandillerle süsledik ve onları şeytanlar için kovucular yaptık. O (şeyta)nlar için yakıp kavurucu azabı hazırladık. **6.** Rablerine karşı nankörlük edenler için de cehennem azabı vardır. Orası ne kötü bir varış yeridir!"

Sûre bütünüyle ilâhî kudret, risalet ve âhiretle ilgili bir içeriğe sahip olduğu için, ilk grup âyette Yüce Allah'ın kâinat kitabına dikkat çekilmekte, bu sistemde herhangi bir uyumsuzluk bulmanın imkânsız olduğu beyan edilmektedir. Bu arada uzay cisimleri ile ilgili çalışmalar ve gözlemlerin yapılmasının önemi de vurgulanmaktadır. İnsanlığa en yakın olan gök hakkında ibret içerikli bakışları veya incelemeleri astrolojiye kurban edenler ile mutlak anlamda inkârcılar için korkunç bir azap tehdidine de yer verilmektedir.

Sûrenin Faziletine Dair Bazı Rivayetler

Kurtubî gibi bazı müfessirlerimiz bu sûreyi okuyan kişilerin kabir sıkıntılarından korunacağını,[1] bu nedenle adının *vaakıye* veya *nâciye* diye de anıldığını beyan etmektedir. Rasûlüllah (as)'ın gece ve gündüz Secde ve Mülk sûrelerini okumayı terk etmediğine dair rivayetler vardır.[2] Hatta Ebû Hureyre Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu da rivayet etmektedir: "Allah'ın kitabından ancak 30 âyet olan bir sûre vardır ki, Kıyamet gününde bir adama onu cehennem ateşinden çıkartıp cennete sokuncaya kadar şefaat edecektir ki bu *Tebârake* sûresidir."[3]

Bu rivayetlerin sıhhatini bir tarafa bırakarak, şu kadarını söyleyelim ki, Kur'ân'ın ister bir âyetini, ister bir sûresini, isterse bütün sûrelerini "kıraat etmek" demek, onu anlamak, ona yoğunlaşmak ve onu yaşamak demektir. Yüce Allah'ın kelamı olma noktasında Kur'ân sûreleri arasında herhangi bir fark veya üstünlük söz konusu olamaz. Bu nedenle mesaisi kıraat etmek olan her eylem elbette bir ibadettir ve Yüce Allah'ın izniyle sahibine mutlaka yarar sağlayacaktır. Bu yarar ister hayatın aydınlanması aşamasında, ister ölüm anında ve sonrasında, isterse mahşerde olsun, mutlak surette muhatabını memnun edecek şekilde gerçekleşecektir.

Bu arada Kur'ân'ın şefaatini onun arkadaşlığı şeklinde anladığımız için, Hadîd 57/12'de beyan edildiği üzere, bu kıraat eylemleri mahşerde sahibinin nuru olacaktır. Dolayısıyla ilgili rivayetleri de bu anlamda *terğîb*, yani "teşvik edici ve özendirici" rivayetler olarak kabul etmemiz gerektiğini beyan etmeliyiz; çünkü özellikle incelenince görülecektir ki sûre içeriğinin kabirle bir ilgisi yoktur; aksine, mesaj dünyada ibret almaya ve âhirette de mahcup olmamaya dayalı şekillendirilmiştir. Buradan bakılınca rivayetlerle ilgili herhangi bir tereddüdümüzün olmadığını belirtmeliyiz.

a) Yüce Allah'ın Mutlak Hükümranlığı

Yüce Allah, Mekke müşriklerinin inanç kusurlarını deşifre etmek üzere ölüm ve hayatın var ediliş amacını gündeme getirmekte, âhirete imanın önemini kavratmayı amaçlamaktadır. Bu arada, yapılabilecek birtakım hatalara karşı bağışlayıcı ve merhamet sahibi olduğunu vurgulamaktadır.

1 Rivayetler için bk. Tirmizî, Sevâbü'l-Kur'ân, 9; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 174.
2 Suyûtî, Tefsîr, VIII, 232.
3 Tirmizî, Sevâbü'l-Kur'ân, 9; İbn Mâce, Edeb, 52; Ahmed b. Hanbel, II, 299, 321. Tirmizî, bu rivayetlerin "hasen ve ğarîb" olduğunu beyan etmektedir.

ı. Bereket Kaynağı Oluş, İktidar ve Kudreti Gerektirir

تَبَارَكَ الَّذ۪ي بِيَدِهِ الْمُلْكُۘ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۙ "Hükümranlığın yegâne sahibi olan (Allah) yüceler yücesidir ve O her bir şeye gücü yetendir." Âyetteki تَبَارَكَ *tebârake* fiili "ne yücedir, kutludur, yüceler yücesidir", يَد *yed* kelimesi "el, kudret, güç", الْمُلْكُ *el-mülk* sözcüğü "hükümranlık", كُلِّ شَيْءٍ *külli şey'* tamlaması "her şey", قَد۪يرٌ *kadîr* kelimesi ise "kadir, gücü yeten" demektir.

a) تَبَارَكَ الَّذ۪ي بِيَدِهِ الْمُلْكُ ("Hükümranlığın yegâne sahibi olan (Allah) yüceler yücesidir." Sûrenin ilk cümlesi hakkında birtakım açıklamalar yapmak istiyoruz.

1. Tebârake Fiili Ne Demektir?

Kur'ân'da 9 yerde geçen تَبَارَكَ *tebârake* fiiline, "yüceler yücesidir", "ne yücedir!", "ne cömerttir!", "şanı ne yücedir!", "bereket kaynağıdır", "cömertler cömerdidir" ve "kutludur" gibi anlamlar verilebilir. Bu kelime Kur'ân'daki bütün kullanımlarında Yüce Allah'a nispet edilmektedir.

"Bereket kaynağı" oluşu anlamıyla bu fiil Yüce Allah'ın kâinata koyduğu ve işletmeye devam ettiği sistemindeki erişilmez gücünü ifade etmektedir. Yaratma ve idare etmedeki etkinliği ile varlıkların yaratılışına koyduğu kanunların önünde yer alan bu fiil, Yüce Allah'ın bu ve benzer konulardaki bereket kaynağı oluşunu da ortaya koymaktadır.

Hem dünya ve bütünüyle kâinat sistemi, hem de mahşer şartlarının yegâne hâkimiyetini bildiren cümlelerin başında getirilen bu fiilin,[4] bir de nimet verme ve bilgilendirme içeriğinde[5] kullanıldığını özellikle hatırlatmak gerekir. İster yaratma, ister idare etme, ister nimet verme, isterse bilgilendirme anlamında kabul edilsin, bu fiilin verdiği anlam Yüce Allah'ın bütün bu ve benzer konularda bereket kaynağı olduğunu göstermektedir; başka hiçbir varlık bu sıfatla anılamaz.

Tebârake fiiliyle aynı kökten gelen *mübârak* kelimesi Kur'ân'ın bir sıfatı olarak dört âyette zikredilmektedir. En'âm 6/92, 155, Enbiyâ 21/50 ve Sâd 38/29'da geçen bu sıfat, hem Kur'ân'ın bir sıfatıdır, hem de ilâhî bilgilendirmenin bir nimet olduğunun göstergesidir. Bu dört âyetin her birinde verilen mesaj üzerinde derin tahliller yapmak gerekir; ancak ilgili âyetlerden sadece bir tanesini kısaca hatırlatmakla yetineceğiz.

4 A'râf 7/54; Mü'minûn 23/14; Furkaan 25/61; Mü'min 40/64; Zuhruf 43/85; Rahmân 55/78; Mülk 67/1.

5 Furkaan 25/1, 10.

Yüce Allah, En'âm 6/155'te Kur'ân'ın bereket kaynağı Yüce Allah tarafından indirilen bereket timsali bir kitap olduğunu beyan ettikten sonra, ona uymak gerektiğini, böylece takvâ sahibi olunacağını, sonuçta bu kişilerin merhamete erdirileceğini bildirmektedir. Demek ki Kur'ân bereket sahibi kılınmış bir rehberdir ve onun yol göstericiliği ile gerçek berekete ve üretkenliğe ulaşılabilecektir. Kur'ân'a tâbi olmak bereketten yararlanmayı sağlar ve sahibini sorumluluk bilinciyle donanımlı hale getirir.

Kur'ân demek bereket demektir, üretkenlik demektir, sorumluluk bilincine sahip olmak demektir ve sonuçta ilâhî merhametle buluşturulmak demektir. Kur'ân'da sadece Yüce Allah'a nispet edilen *tebârake* fiiliyle aynı kökten gelen *mübârak* kelimesinin Kur'ân ile ilişkisinin oldukça derin olduğunu bu vesileyle tekrar hatırlatmak istiyoruz.

2. Mülk'ün Yüce Allah'ın Kudretinde Oluşunun Anlamı

بِيَدِهِ الْمُلْكُ *bi yedihi'l-mülk* ifadesi, mülkün sadece Yüce Allah'ın elinde, yani O'nun kudretinde ve kontrolünde bulunması demektir. Mülk, "hükümranlık, hâkimiyet, iktidar" anlamlarıyla Yüce Allah'ın mutlak hükümranlık alanını beyan eder; bu yapısıyla söz konusu kelime bütün yaratılmışları kapsamına alır. Âl-i İmrân 3/26-27'de bu kavram daha açık ifadelerle ve neleri kapsadığını ortaya koyacak şekilde bizlere öğretilmektedir. Âyet mealleri şöyledir: "De ki: Ey mutlak iktidar sahibi olan Allah'ım! Sen dilediğine iktidar verirsin, dilediğinden iktidarı çekip alırsın; dilediğini aziz eder, dilediğini de zelil kılarsın. Hayır sadece Senin elindedir. Elbette Sen her bir şeye kâdirsin. Geceyi uzatıp gündüzü kısaltırsın; gündüzü uzatıp geceyi kısaltırsın. Ölüden diriyi, diriden de ölüyü Sen çıkarırsın. Dilediğine hesapsız rızık Sen verebilirsin." İşte bu iki âyette Yüce Allah'ın mülkün sahibi oluşu net ifadelerle ortaya konulmaktadır.

"Göklerin ve yerin mülkü sadece Allah'ındır" anlamındaki bütün âyetlerde[6] verilmek istenen mesaj ile yorumunu yapmakta olduğumuz âyet ve benzerlerindeki mesaj aynıdır. Mülkü elinde veya kudretinde bulundurmak, aynı zamanda melekûtu da kudret elinde bulundurmak demektir. Bu bağlamda "göklerin ve yerin melekûtu" da,[7] "bütün yaratılmışların melekûtu" da sadece Yüce Allah'ın kudretindedir.[8] "Mülkün mâliki olmak" hem bu dünyada hem de mahşerde sadece Yüce Allah'ın bir sıfatıdır.

6 Bakara 2/107; Âl-i İmrân 3/189; Mâide 5/17, 18, 40, 120; A'râf 7/158; Tevbe 9/116; Nûr 24/42; Furkan 25/2; Sâd 38/10; Zümer 39/44; Şûrâ 42/49; Zuhruf 43/85; Câsiye 45/27; Feth 48/14; Hadîd 57/2, 5.

7 En'âm 6/75; A'râf 7/185.

8 Mü'minûn 23/88; Yâsîn 36/83.

Âyetlerde "takdîm-te'hîr" metodu ile elde edilen ve *hasr-kasr* denen vurgulu ifadeler O'nun bu konuda tek ve erişilmez olduğunun delilidir.

b) وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ "O her bir şeye gücü yetendir." Âyetteki عَلٰى *'alâ* edatı kudretin otoritesini, yüceliğini ve baskınlığını ifade ederken, كُلِّ شَيْءٍ *külli şey'* tamlaması her bir şeyi, yani yaratılmış her bir varlığı veya olayı içermektedir. قَدِيرٌ *kadîr* sıfatı ise قادر *kâdir* sıfatının daha bir ileri anlamını vermekte ve kudretin erişilmez yapısını zihinlere kazımayı amaçlamaktadır.

Âyetin bu cümlesi ilk cümledeki anlamı kuvvetlendirmektedir. Burada söylenmek istenen şu olsa gerektir: Bereketin kaynağı ve yüceler yücesi olan Yüce Allah, bu sıfatı gereği her bir şeyi yaratmıştır ve her bir şeyin hâkimiyetini ya da hükümranlığını kendi kudretine almıştır. Bu özelliklerin sahibi olan Yüce Allah elbette her bir şeye kadirdir; hiçbir şey O'nun kudretinin kapsam alanı dışında değildir. Âl-i İmrân 3/26-27'de verilen mesaj ile bu âyetin mesajı aynı noktada buluşmakta, Yüce Allah'ın kudretinin erişilmezliğini ve her hayrı sadece O'nun yarattığını, dolayısıyla her şeye kadir olduğunu ortaya koymaktadır.

11. Yaratılışın Gayesi İmtihandır

اَلَّذ۪ي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاًۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْغَفُورُۙ "Hanginizin daha iyi (daha güzel) amel yapacağınızı denemesi için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, mutlak üstündür; çok bağışlayandır." Âyetteki خَلَقَ *haleka* fiili "yaratmak", الْمَوْتَ *el-mevt* kelimesi "ölüm, cansız hal", الْحَيٰوةَ *el-hayât* sözcüğü "hayat, canlılık", يَبْلُوَ *yeblüve* fiili "denemek, imtihan etmek", اَيُّكُمْ *eyyüküm* ifadesi "hanginiz", اَحْسَنُ *ahsenü* kelimesi "en güzel, daha güzel", عَمَلاً *'amel* sözcüğü "iş, çalışma", الْعَز۪يزُ *el-'azîz* kelimesi "çok üstün, güçlü", الْغَفُورُ *el-ğafûr* sözcüğü ise "çok bağışlayan" demektir.

Mutlak hükümran olup kâinatın yönetimini elinde bulunduran ve her bir şeye de kadir olan Yüce Allah, bir anlamda bu çok önemli ve alt edilemez özelliklerinin sonucu olarak bir başka sıfatını gündeme getirmektedir. Biz buna "yaratılmışların var ediliş gayesini belirlemek" diyebiliriz. Âyette ele alınan konu hakkında açıklamalar yapmak istiyoruz.

a) اَلَّذ۪ي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ "Ölümü ve hayatı yaratan O'dur." Bu cümlede sözü edilen الْمَوْتَ *el-mevt* ve الْحَيٰوةَ *el-hayât* kelimelerinden maksadın ne

olduğu âlimler arasında tartışılmıştır. Önemine binaen, biz de bu konuyu detaylı bir şekilde ele almak istiyoruz.

1. İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre, âyetteki ölüm kişilerin bu hayatın sonunda yaşayacağı ölümdür; hayat ise gerçek ve ebedî âlem olan âhiretteki hayattır.[9] Bu görüşün önemli bir yaklaşım olduğunu, çünkü mahşeri inkâr edenlere öncelikle ölümün ve mahşerin hatırlatılmasının da doğru olduğunu belirtmek istiyoruz.

Bu doğrultuda ölümün önemini, ötelenmemesi gerektiğini kavratmayı amaçlayan ve Hz. Peygamber'den bize kadar ulaşan çeşitli rivayetler vardır. İki tanesini aktarmakla yetinelim: "Lezzetleri mağlup eden şeyi (ölümü) çokça hatırlayın."[10] "Eğer lezzetleri yok eden şeyi (ölümü) çok ansaydınız, bu durum benim sizi (yapmakta olduğunuzu) gördüğüm şeylerden uzaklaştırırdı."[11]

Bu önemli görüşle ilgili olarak şöyle bir sorun söz konusudur: Bir sonraki cümlenin başındaki *lâm* edatı yaratılışın gerekçesini "imtihan" olarak belirlemektedir. Eğer "ölüm"ü bilinen şekliyle bu hayatın sonu, "hayat"ı da mahşerdeki diriltilme olarak alırsak, bunların yaratılış gayesi olan imtihanı anlamakta zorluk çekilir. Eğer âyetteki *yeblüve* fiiline ileride de değineceğimiz üzere "göstermek" anlamı verilirse bu sorun da çözülür. Bu nedenle diğer görüş üzerinde yoğunlaşmak gerektiği açıktır.

2. Bu görüşe karşıt değil, ancak farklı bir bakış açısıyla ve genelde kabul edilen yaklaşımı tercih ettiğimizi belirtmeliyiz. Bu nedenle, genelde benimsenen görüş doğrultusunda birtakım açıklamalar yapmak istiyoruz.

1. Kur'ân'da "ölüm ve hayat" veya "hayat ve ölüm" anlamındaki kelimeler birlikte kullanıldığında "öldürmek"le ilgili kelime *el-mevt* şeklinde isim olarak değil de, çeşitli kalıplarda ama mutlaka fiil olarak ve öncesinde genellikle "yaşamak, yaşatmak, diriltmek" kelimeleriyle kullanılmaktadır.[12] Buradan hareketle, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette sözü edilen الْمَوْتَ *el-mevt* kelimesinden maksadın hayattan sonraki ölüm olmadığını ifade etmeliyiz.

9 Râzî, *age.*, XXX, 55.
10 İbn Mâce, Zühd, 31.
11 Tirmizî, Kıyâm, 26.
12 Örnek kullanımlar için bk. Bakara 2/258; Âl-i İmrân 3/156; A'râf 7/25, 158; Tevbe 9/116; Yûnus 10/56; Hıcr 15/23; Hacc 22/66; Mü'minûn 23/80; Rûm 30/40; Mü'min 40/68; Dühân 44/8; Câsiye 45/26; Kaaf 50/43; Hadîd 57/2.

Bu söylediğimiz kuralın istisnası olan âyetler de vardır. Mü'minûn 23/37 ve Câsiye 45/24. âyetlerde "ölüm"ün "hayat"tan önce zikredilmesi, sözü söyleyenlerden kaynaklanmaktadır. Çünkü bunlar âhireti inkâr edip *dehr*e (zamana) tapan kâfirlerdir. Tâhâ 20/74 ve A'lâ 87/13'te cehennemliklerin orada kalışlarıyla ilgili olarak önce "öldürmek", sonra "diriltmek" fiilleri kullanılmıştır ki bunun sebebi de azabın süresiyle ilgilidir. Bunlara ilave olarak, Şu'arâ 26/81 ve Necm 53/44. âyetlerde, Hz. İbrahim, tevhid ilanında Yüce Allah'ı tanıtırken önce O'nun öldürmesinden, sonra da diriltmesinden söz etmektedir. Bu durum da, yaşamakta olan birinin böyle konuşmasının zorunluluğundan kaynaklanmaktadır.

•

ıı. Yorumunu yapmakta olduğumuz Mülk 67/2'deki اَلْمَوْتَ *el-mevt* kelimesi, insan bedeninin yaratılmadığı, ruhuyla bedenin henüz buluşmadığı, onun tabiattaki potansiyel insan hücreleri anlamındaki halidir. Yüce Allah, bu hale "ölüm" hali demekte, yani insan için henüz ruh ve beden buluşmasının gerçekleşmemiş haline dikkat çekmektedir. Ruhu vefat ettirilen insanın bedenine nasıl ki "ölü" deniliyorsa, mutlak anlamda "ölüm" de insanın cansız hale gelmesine denmektedir. Bu ifade bir taraftan insanın ruh ve beden birlikteliğinin oluşmadığı dönemi ve şartları ortaya koymaktadır. Zira insan henüz insan diye anılmaya müsait değilken üzerinden uzun bir sürenin geçtiği Kur'ân'da açıkça beyan edilmektedir.[13] Öte yandan, bu ifade kişinin ruhunun bedeninden ayrılmasını da belirtir ki bu ise bilinen ölümdür.

ııı. Burada özellikle vurgulamak gerekir ki, âyette sözü edilen husus Yüce Allah'ın hem ölümü hem de hayatı yaratan oluşudur. Dolayısıyla *el-mevt* kelimesine "yokluk" anlamı verilmemesi gerekir; çünkü "yokluk" dendiğinde akla hiçbir şey gelmediği için onun yaratılmasından söz edilmesinin de bir anlamı olmasa gerektir. Meselelerin veya varlıkların zıddıyla anlatılması usulü gereği, hayatı bir gerçeklik kabul ettiğimize göre ölümü de benzer şekilde bir varlık olarak kabul etmeliyiz.

ıv. Bu noktada özellikle "iki ölüm" ve "iki hayat"tan söz eden Mü'min 40/11'le ilgili olarak bazı müfessirlerimizin yaklaşımını hatırlatmak istiyoruz. İbn Kayyim, bu âyetteki "ilk ölüm" ifadesinin, aslında insanların, babalarının sulbünde ve annelerinin rahmindeki nutfe (zigot) hali olduğunu kabul etmektedir.[14] Taberî, çeşitli âlimlerden yaptığı nakillerle "ilk ölüm"ü "hayat ön-

13 İnsân 76/1.

14 İbn Kayyim, *er-Rûh*, s. 35. Benzer içerikte değerlendirilebilecek bir izaha göre ilk ölüm insanın ana rahmindeki hali, ikinci ölüm dünya hayatının sonu, ilk hayat insanın ana rahminde hayat sahibi kılınması, ikinci hayat da öldükten sonra diriltilme olarak Şevkânî'den nakledilerek ifade edilmiştir. (Bilgi için bk. Heyet, *Kur'ân Yolu*, IV, 560).

cesi yokluk durumu", "ikinci ölüm"ü "ecellerin sona ermesi, yani dünyadaki ölüm", "ilk hayat"ı "insanın ana rahmindeyken ruhların üfürülmesi", "ikinci hayat"ı da "diriltilmede ruhların bedenlere tekrar iadesi" olarak yorumlamış ve bu âyeti Bakara 2/28. âyetle ilişkilendirerek konuyu izah etmiştir.[15]

v. Konuyla ilgili olarak Bakara 2/28. âyet de çok çarpıcı bilgiler vermektedir: "Ey kâfirler! Siz ölü iken sizi dirilten (dünyaya getirip hayat veren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, tekrar sizi diriltecek ve sonunda O'na döndürüleceksiniz." Buradaki "ölülerdiniz" ifadesi, aynı hale işaret etmektedir; yani ruh ve bedenin henüz buluşturulmadığı hali veya dönemi ifade etmektedir.

vı. Putların güçsüzlüğünü beyan eden Furkaan 25/3. âyette de benzer bir kullanım söz konusudur: "(Kâfirler) Allah'ı bırakıp, (O'nun aşağısında, altında, peşi sıra) hiçbir şey yaratamayan, kendileri yaratılmakta olan, kendilerine zarar da fayda da veremeyen, ölüm, hayat ve ölüleri yeniden diriltme (konularında) güçleri olmayan çeşitli tanrılar edindiler." Buradaki, "Ölüme güç yetiremezler" ifadesi "hayat" ve "yeniden diriltilme" işleminden önce zikredilmektedir. Buna göre, putların, insanın fizyolojik olarak orijinini, yani tabiattaki nesnel kaynağını dahi yapmaya güçleri yetmeyeceği için onu yaşatmaya ve yeniden diriltmeye de haliyle muktedir olamayacaklarıdır. Cansız bir nesneyi yaratamayanın canlandırmasından da diriltmesinden de elbette söz edilemez.

vıı. Bakara 2/28, Furkaan 25/3, Mü'min 40/11 ve Mülk 67/2'deki "ölüm" veya "ilk ölüm" ifadeleri, "insanın nesnel kaynağı, yani ruh ve beden birlikteliğinin henüz sağlanmadığı hal veya dönem" diye açıklanmak durumundadır. Nitekim müfessir Mükâtil, Mülk 67/2'deki "ölüm"ü döllenme sonrasında sırasıyla oluşan *nutfe* (zigot), *'alaka* (embriyo) ve *mudğa* (bir çiğnem et), "hayat"ı ise onun insan olarak yaratılması ve kendisine ruh üfürülerek canlı hale getirilmesi şeklinde yorumlamıştır.[16] Biz, bunun zigot halinden başladığını söylemiyoruz; çünkü zigot da canlıdır. Bu anlayışı diğerlerine göre daha farklı görsek de, *el-mevt* kelimesinden kastın hücre oluşumu sürecinde cansız nesnelerden oluşan elementer dönem olduğunu tekrar ve özellikle belirtmeliyiz.

vııı. Eğer اَلْمَوْتَ *el-mevt* kelimesiyle bilinen "ölüm" olayının kast edildiğini iddia edersek, o zaman Kur'ân'da şu çok önemli iki âyetteki bilgileri anlamakta zorluk çekeriz:

15 Taberî, *age.*, XXIV, 47-48; Merâğî, *age.*, XXIV, 51.
16 Semerkandî, *age.*, III, 473-474.

* Bu konudaki âyetlerden birisi dünyadaki ilk ölümden başka ölümün olmayacağının beyan edildiği şu ifadelerdir: "Birinci ölümümüz hariç, biz bir daha ölmeyecek ve azâba da uğratılmayacağız, değil mi?"[17] Buradaki birinci ölüm, kişinin dünya hayatının sonunda tadacağı ölümdür.

* Bu konudaki âyetlerden diğeri de âhirette, cennetlikler için dile getirilecek olan şu ifadedir: "İlk tattıkları ölüm dışında orada artık ölüm tatmazlar. Allah onları cehennem azabından korumuştur."[18] Burada sözü edilen "ilk ölüm", önceki âyette de belirttiğimiz üzere kişinin dünya hayatının sonunda yaşadığı ve tattığı ölümdür. Ölüm bir kez tadılacaktır ki o da ruhun bedenden ayrılıp Yüce Allah'ın kontrolüne gittiği vefat zamanındadır.[19] Bundan başka herhangi bir yerde ve zamanda ruhun bedeni bir daha ona dönmeyecek şekilde tamamen terk etmesi anlamında bedensel bir ölüm tadılmayacaktır.

Eğer yorumunu yapmakta olduğumuz Mülk 67/2. âyet ve benzerlerindeki "ölüm"den kasıt, hayattan sonraki normal ve bilinen ölüm olsaydı, o zaman dünyada birden çok yaratılma ve ölüm söz konusu olurdu ki, bu durumda yeniden bedenlenmeye inananların haklılığı kaçınılmaz bir hal alırdı. Demek ki ilgili âyetlerdeki "ölüm" ifadesi, ruh ve beden birlikteliğinin henüz oluşmadığı, insanın elementer olarak tabiattaki ruhsuz, bir anlamda cansız halidir.

ıx. Âyetle ilgili son bir yorum olarak da şunu hatırlatmak istiyoruz: Bilimsel olarak canlı organizmaların yaratılışında özellikle insan embriyosu meydana gelmeden, yani zigot oluşmadan önce erkek hücrenin dişi yumurtası ile birleşmesi için pek çok erkek hücrenin öldüğü bilinmektedir. Bir anlamda hayatın meydana gelebilmesi için öncelikle ölümlerin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu itibarla kâinatın yaratılışında da canlılığın var edilişinde de öncelikle bir ölüm halinin var olduğu ifade edilebilir. Her canlının kendisinden yaratıldığı suyun[20] cansız, bir anlamda ölü olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Âyetleri izah ederken insan merkezli yorumlar önde geldiği için hayatın diğer alanları genellikle ihmal edilmektedir. Bu nedenle benzer bir hataya düşmemek için şunu söylemeliyiz: Mülk sûresinin ilk âyetinde dile getirilen ve Yüce Allah'ın bereket kaynağı oluşu, bütün varlıkların kontrolünü elinde bulundurması ve her bir şeye kadir oluşunun ardından, ölümü ve hayatı ya-

17 Sâffât 37/58-59.
18 Dühân 44/56.
19 Zümer 39/42.
20 Enbiyâ 21/30.

ratmasının anlam örgüsü içerisinde bütün yaratıkları görmekte yarar vardır. Yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyetin ilk cümlesini sûrenin ilk âyetinin mesajıyla buluşturmak bu açıdan çok önemlidir. Ancak asıl maksadın ikinci cümlede ortaya konulduğunu da özellikle belirtmeliyiz.

b) لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً "Hanginizin daha iyi (daha güzel) amel yapacağınızı denemesi için." İşte bu cümle yaratılışın gayesini ortaya koymaktadır.

1. لِيَبْلُوَكُمْ *liyeblüveküm* ifadesindeki lâm edatı ölümün ve hayatın yaratılma gerekçesini göstermekte, bunun da "daha güzel veya en güzel davranış sahiplerinin kimler olacağını denemek" olduğu beyan edilmektedir. İnsanın yaratılış sürecine gönderme yapılan İnsân 76/1. âyetin peşinden ikinci âyette onun döllenmiş yumurtadan yaratıldığı dile getirilmekte ve imtihan edileceği için de "işiten" ve "gören" bir varlık haline getirildiği bildirilmektedir. Kâinatın yaratılış gayesinin insanın imtihanı olduğunu ifade eden âyetin[21] yanında, onun abes olsun diye yaratılmadığı[22] ve hem dünyada hem de mahşerde başıboşluğa terk edilmeyeceği beyan edilmektedir.[23]

İnsanoğlu sadece "inandım" demekle de salıverilmeyecektir; niteliği ve şartları farklı olsa da önceki milletler gibi mutlak surette çeşitli sınavlara tâbi tutulacaktır.[24] İmanda, ahlâkta ve davranışlarda yanlış, bozuk, eksik ve çirkin olan her şey, yerini doğru, sağlam ve iyi olana terk edinceye kadar bu değişim süreci devam edecektir.[25]

"Ben cinleri ve insanları sadece Bana kulluk yapsınlar diye yarattım"[26] âyetinin verdiği anlam ile yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin ve konuyla ilgili diğer âyetlerin mesajları arasında da paralellikler vardır. Anlaşılan o ki, ölümün ve hayatın yaratılış amacı "imtihan"dır. Buna göre imtihan "sebep", yaratmak ise "sonuç"tur.

2. Bazı âlimler, âyetteki لِيَبْلُوَكُمْ *liyeblüveküm* ifadesine "imtihan etmek" değil de "göstermek" anlamını vermişlerdir.[27] Bu durumda anlam "Allah, hanginizin daha güzel davranış sahibi olacağınızı size göstermek için ölümü ve hayatı yaratmıştır" şeklini almaktadır. Bu anlam tercihinin Yüce

21 Hûd 11/7.
22 Mü'minûn 23/115.
23 Kıyâmet 75/36.
24 Bakara 2/124, 155, 249; Âl-i İmrân 3/152, 154, 186; Mâide 5/48, 94; En'âm 6/165; A'râf 7/163; Enfâl 8/17; Nahl 16/92; Kehf 18/7; Enbiyâ 21/35; Neml 27/40; 'Ankebût 29/2-3; Ahzâb 33/11; Muhammed 47/4, 31; Fecr 89/15-16.
25 Âl-i İmrân 3/179.
26 Zâriyât 51/56.
27 Zemahşerî, *age.*, IV, 562-563.

Allah'ın her şeyi bildiği gerçeğiyle ilgili çok önemli bir katkısı vardır.

Bilindiği gibi, insana nispet edilen imtihan aslında bir bilgilenme biçimidir. Yani imtihan eden insan sonucu bilmemekte, zorunlu olarak imtihan sonucunda bilgilenmektedir. Bu arada muhatabın muhtemel karşı çıkışının engellenmesi de elbette söz konusudur. Ancak ne olursa olsun, imtihanda insan için bir bilgilenme unsuru daima vardır. Oysa Rabbimizin bu şekilde bilgilenmesi elbette söz konusu değildir. Öyleyse ilgili fiile "göstermek" anlamının verilmesi Yüce Allah için böyle bir ihtimali devre dışı bıraktırmaktadır ve mesaja çok önemli bir anlam zenginliği katmaktadır. Ayrıca bu tercih, ölüm ve hayatla ilgili aktardığımız ilk görüşün anlaşılmasında da hayatî bir önem arz etmektedir.

c) وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ "O, mutlak üstündür; çok bağışlayandır." Yüce Allah âyeti iki sıfatıyla bitirmektedir. Bunlar hakkında bazı açıklamalar yapmak istiyoruz.

1. Âyetteki الْعَزِيز *el-'azîz* kelimesi "güçlü, üstün, baskın" anlamlarına gelmekte ve pek çok âyette "Yüce Allah'ın sıfatı" olarak kullanılmaktadır.[28]

el-'Azîz kelimesi, Mülk 67/2'de Yüce Allah'ın ilk sıfatı olarak kullanılmaktadır. Bu kullanımın amacı, asıl gücün ve kudretin sahibinin Cenâb-ı Hakk olduğunu beyan etmek, O'ndan daha üstün hiçbir varlığın bulunamayacağını hatırlatmak, izzet ve şerefi O'nun yanında arayanların asla mağlup edilemeyeceklerini ilan etmektir. Bereket kaynağı olan, mülkü elinde bulunduran, her bir şeye gücü yeten, ölümü ve hayatı yaratan, böylece muhatapları imtihan edebilen yegâne üstün gücün Yüce Allah olduğu işte bu sıfatla ortaya konulmaktadır.

2. Âyetteki الْغَفُور *el-ğafûr* sözcüğü ise "çok bağışlayan" demektir. Önceki sıfatta verilen mesajı doğru ve yeterince anlamayan veya bu noktada çeşitli eksiklikleri bulunan, birtakım hatalara bulaşan, ancak bu arada tevbe edebilenler için de Yüce Allah çok bağışlayıcı olduğunu haber vermektedir. Her şeyi en ince detayına varıncaya kadar bilen yegâne varlık Yüce Allah olduğu için, kulları arasında O'nun kudretini tam anlamak istemeyenlerin de çıkacağını elbette bilmektedir. Bu nedenle bu tür hataları yapanları bağışlayabileceğini beyan ederek, tevbe kapısını açık tuttuğunu bildirmektedir.

---

28 Bu sıfat hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsîri 2*, s. 455-456.

b) Kâinat Kitabından Bir Başlık: Gökler

Yüce Allah, kudretini ve mahlûkatın yaratılış amacını ifade ettikten sonra, kâinat kitabından örnekler sıralamakta, orada gerçekleştirdiği muhteşem sanatın incelenmesi gerektiğini insanlara adeta ev ödevi olarak vermektedir.

1. Yedi Kat Gök Kusursuz Yaratılmıştır

اَلَّذٖى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۜ مَا تَرٰى فٖى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍۜ فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ "Yedi kat göğü birbiriyle uyumlu, tabaka tabaka yaratan da O'dur. Rahmân'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözü(nü) çevir (de bir bak), herhangi bir bozukluk, kusur görebilecek misin?" Âyetteki اَلَّذٖى خَلَقَ *ellezî haleka* ifadesi "yaratan", سَبْعَ سَمٰوَاتٍ *seb'a semâvât* tamlaması "yedi gök", طِبَاقًا *tıbâk* kelimesi "birbirine uygun, uyumlu, tabaka tabaka", مَا تَرٰى *mâ terâ* fiili "görememek", خَلْقِ الرَّحْمٰنِ *halkı'r-rahmân* tamlaması "Allah'ın yaratması", تَفَاوُتٍ *tefâvüt* sözcüğü "aksaklık, düzensizlik, uygunsuzluk, kusur", فَارْجِعِ *ferci'* emri "çevir, döndür", الْبَصَرَ *el-besar* kelimesi "göz, bakış", هَلْ تَرٰى *hel terâ* ifadesi "görebilir misin?", فُطُورٍ *fütûr* sözcüğü ise "çatlaklar, kusurlar, delikler, bozukluklar" demektir.

Bu âyet, üç değişik cümleden oluşmaktadır. Biz bunların her birine daha yakından bakmaya çalışacağız.

a) اَلَّذٖى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۜ "Yedi kat göğü birbiriyle uyumlu, tabaka tabaka yaratan da O'dur." Âyetin bu ilk cümlesi Yüce Allah'ın kâinat kitabından bir başlığı içermekte ve göklerin yapısı hakkında çok kısa bilgi vermektedir. Benzer bir cümlenin Nûh 71/15'te de yer aldığını hatırlatarak "yedi kat gök" veya "birbiriyle uyumlu yedi gök" ifadesi üzerinde durmak istiyoruz.

1. Öncelikle âyetteki سَبْعَ سَمٰوَاتٍ *seb'a semâvât* tamlamasındaki "yedi" sayısının ne anlama geldiğini incelemek istiyoruz.

1. Kur'ân'da bu türden sayısal ifadeler her zaman rakamsal değer ifade etmeyebilirler. Bunları "çokluktan kinaye" kabul etmek mümkündür. Nitekim Hıcr 15/44'teki "7 kapı", Tevbe 9/80'deki "70 kez istiğfar" ve Kadr 97/3'teki "1000 ay" ifadeleri rakamsal değerden ziyade "çokluk" anlamı ve-

rebilir. "Yedi" sayısı "birden çok, çeşitli, çok katmanlı, fazla sayıda" gibi anlamlar içerir. Buna göre "yedi kat gök" de bilinen, bilinmeyen birbirinden farklı tüm kozmik sistemleri kapsayan bir ifadedir. Bu doğrultuda "yedi kat gökler ve yer" ibaresi "bütün kâinat" manasına alınabilir.[29]

11. Özellikle göklerin yedi kat oluşu hakkındaki ifadeleri "hakikat" anlamında kabul etmek de elbette mümkündür. Çünkü Kur'ân'da göklerin yedi kat olduğuyla ilgili dokuz âyet vardır.[30] Aynı konuyla ilgili bunca âyette hep aynı sayının kullanılmış olması, maksadın hakikat anlamında bir rakamsal değer ifade etmek olduğunu gösterebilir. Ancak bu "yedi" rakamının sınırı ve her bir sayısının teker teker, tam olarak neyi ifade ettiği noktasında kesin ifadelerden kaçınmak gerekir. Eğer maksadı böyle ele alırsak, insanoğlunun bu noktada kâinat kitabıyla olabildiğince yoğun bir şekilde ilgilenmesinin zorunlu olduğu anlaşılmaktadır. Bunun insanlığa ve özellikle de Müslümanlara verilmiş bir ev ödevi olduğunu öncelikle belirtmek durumundayız. Esasında bu konuyla ilgili Nûh 71/15'teki كَيْفَ *keyfe* edatı, bu sistemin işleyişinin keyfiyetini, yani "nasıl"ını bulmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kâinat ve insan kitabıyla ilgilenmenin Müslümanlara verilmiş çok önemli bir görev olduğu konusunu Ğâşiye 88/17'de geniş bir şekilde ele almış ve bunun bir tercih veya hobi değil, tıpkı diğer ibadetler gibi bir zorunluluk olduğunu beyan etmeye çalışmıştık. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyete "yedi kat gök" anlamını verince bunun aslında neyi ifade ettiğini anlayabilmek için Astronomi bilimiyle ilgilenmenin ne kadar büyük bir önem arz ettiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

2. Âyetteki طِبَاقًا *tıbaak* kelimesi "birbirine uygun, uyumlu" anlamına da geldiği için, göklerin birbiriyle muhteşem bir uyum içerisinde olduğunu söylemek durumundayız. Zaten âyetin devam eden bölümlerinde bu uyuma dikkat çekilmekte, herhangi bir uyumsuzluğun ve çatlağın bulunmadığı beyan edilmektedir.

Ayrıca, göğün "tabaka tabaka" oluşu ile ilgili olarak da şunu söyleyebiliriz: Mü'minûn 23/17'de geçen *tarâık* "yollar" kelimesinden destek alarak, bu ifadeyi "yedi kozmik sistem"le ilgili olarak açıklayabileceğimiz gibi, içinde bulunduğumuz güneş sistemiyle de, atmosferin tabakalarıyla da ilişkili anlayabiliriz. Her hâlü kârda uzayın yapısı Müslüman'ın günde-

29 İslâmoğlu, *age.*, s. 944'te 1. not.
30 Bakara 2/29; İsrâ 17/44; Mü'minûn 23/17, 86; Fussılet 41/12; Talâk 65/12; Mülk 67/3; Nûh 71/15; Nebe' 78/12.

mine getirilmekte, onu incelemenin sonucunda hem yapısı hem de düzeni hakkında şaşkınlık verecek bilgilerin elde edilebileceği hissettirilmektedir.

b) مَا تَرٰى فٖى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ "Rahmân'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluk göremezsin." Yüce Allah, bu cümlede kâinata yerleştirdiği sisteminde herhangi bir "aksaklık, düzensizlik, uygunsuzluk veya kusur" görülemeyeceğini ilan etmektedir. Her şeyi hakkıyla bilen, her şeye kaderini, yani ölçüsünü takdir eden ve en ince ayrıntısına kadar eşsiz bir düzen koyan Rabbimiz, kâinatın yaratılışında da hiçbir rastgeleliğe veya düzensizliğe ya da uyumsuzluğa yer vermemiştir. Âyetteki muhatap her ne kadar Hz. Peygamber olarak algılansa da bundan sonraki ifadelerde yer alan emirlerde de olduğu gibi aslında maksat herkestir. Mümin olarak bakanlar Yüce Allah'ın kudretini ve erişilmez sanat inceliklerinin az bir kısmını görüp ibret alabilirken, nankörler veya inkârcılar ise aradığını bulamamanın derin mahcubiyeti ile baş başa kalırlar.

Âyetteki مَا تَرٰى *mâ terâ* "görememek" fiili, Kur'ân'da pek çok örnekte de olduğu gibi, çıplak gözle görememeyi değil, daha çok akıl ve ibret gözüyle görememeyi ifade etse gerektir. Çünkü çok çok uzaklardan çıplak gözle gerçekleştirilen bakışlar uzaydaki yapıyı kavramaya yetmez. Astronomi biliminin imkânları olmadan veya en basit ifadesiyle söyleyelim ki teleskopsuz bakışlar hakikatle ilgili doğru bilgi vermeye yetmez. Bu gerçeğe rağmen, vahyin indirildiği dönemin şartlarını düşündüğümüzde, söz konusu âyetteki fiilin "aklın devrede olduğu çıplak gözle bakma"yı ifade ettiğini belirtmek gerekir. Çünkü dönem itibariyle henüz teknolojik şartlar ileri düzeyde olmadığı için, maksadı "düşünerek ama çıplak gözle bakmak" şeklinde anlamak durumundayız. Bu nedenle, göğe doğru bakınca görülen eşsiz güzellikler onları düşünmeyi ve ustasının yüceliğini itirafı gerektirir. İşte âyetteki mesaj da bununla ilgilidir ve Yüce Allah'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluğun olmadığı beyan edilmektedir.

Günümüzde ve gelecekte bu âyetle ilgili tutumumuzu elbette teknolojik imkânları kullanmak şeklinde belirlemeliyiz. Yapılacak çalışmalarda uzayda uyumsuzluk aramak değil, oradaki uyumun keşfi amaçlanmalıdır. "Kâinat kitabı" ile "vahyedilen Kur'ân"ın ortaya koyduğu bilgilerin örtüştüğü gerçeği bir başka kitap olan "insan aklı" ile buluşturulmalıdır. Bütünüyle insanoğlunun, özellikle de Müslümanların bu önemli hedefi tutturmak için her türlü çabayı ortaya koyması ve bu noktada azami gayreti göstermesi gerektiği açık bir görevdir.

Rahmân 55/5-8'de beyan edildiği üzere, Yüce Allah Güneş'i ve Ay'ı ya

da başka bir ifadeyle yıldızları ve gezegenleri mükemmel bir hesapla yörüngelerinde hareket ettirdiğini, gövdeli ve gövdesiz bütün bitkilerin O'na boyun eğdirildiğini, ayrıca göğü de özenle yükseltip sisteme ölçü koyduğunu ve kâinattaki bu dengeyi bozmamak gerektiğini insanlara görev olarak yüklemiştir.

Yûnus 10/5'te Güneş'e ve Ay'a biçilen rolün insanların gündelik hayatlarını devam ettirecek zaman kavramını ve hesabı öğretmeyi amaçladığı belirtilerek, bütün yaratılmışların bir anlam ve amaç uğruna var edildiği beyan edilmekte, aklını çalıştıranlar için Yüce Allah'ın bütün bu kevnî âyetlerin görevlerini açıkladığı haber verilmektedir. Yüce Allah'ın açıkladığı bu gerçekleri kavramak için çaba sarf etmek yaratılışın gayesine ulaşmada bir ibadet değeri taşıyacağı için Müslümanın vazgeçilmez görevleri arasında yer almalıdır.

خَلْقِ الرَّحْمٰنِ "Rahmân'ın yaratması" ifadesi bağlam gereği "yedi kat göklerin yapısı" olarak anlaşılabileceği gibi, O'nun yarattığı bütün varlıklar olarak da anlaşılabilir. Buradan hareketle, tüm kâinatın Müslümanın laboratuvarı olarak belirlendiğini, her nesne ile ilgili araştırmalar yapmasının da onun ödevi olduğunu belirtmekte yarar görmekteyiz.

c) فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ "Gözü(nü) çevir (de bir bak), herhangi bir bozukluk, kusur görebilecek misin?" Buradaki mesaj, Yüce Allah'ın uzayda veya bütünüyle kâinata yerleştirdiği ilâhî sistemde hiçbir şekilde bir uyumsuzluğun, çatlağın, kusurun veya bozukluğun olmadığını beyanla ilgilidir.

1. فَارْجِعِ الْبَصَرَ "Gözü çevirmek" ifadesi, aslında dikkatle bakmak, özellikle ibret nazarıyla incelemek demektir. الْبَصَرَ *el-besar* kelimesinin belirteç edatıyla, yani eliflâmlı marife getirilmesinin elbette bir amacı olmalıdır. Kanaatimizce bu kullanım, özel bir bakışın, yani hedefi ve amacı olan bir bakışın gerçekleştirilmesini istemektedir. Herhangi bir bakış değil, özellik arz eden bir incelemenin burada kast edildiğini söylemek gerekir.

Âyetin ilk muhatapları bakımından düşündüğümüzde, bu bakış elbette çıplak gözle yapılacak olandır. Ancak günümüzde ve daha sonraki dönemlerde bu bakışın şeklinin değişmesi ve bir anlamda incelemeye dönüştürülmesi gerektiği açıktır. İster Müslümanların ilâhî kudretin ihtişamını görmeleriyle ilgili ibret içerikli olsun, isterse inkârcıların küfürlerini desteklemek amacıyla olsun, yapılacak iş, tamamen teknolojik imkânların kullanılmasıyla gerçekleştirilmelidir. Buradaki emri mutlak anlamda olum-

suz düşünmek doğru olmasa gerektir; yani "nasıl olsa bir uyumsuzluk göremeyeceksiniz, öyleyse bakmanıza da gerek yoktur" şeklinde bir anlamın kast edilmediği açıktır. Çünkü bir sonraki âyette bu incelemenin defalarca yapılmasının gerektiği üzerinde durulmaktadır. Enfâl 8/42'de belirtilen "helâk olacakların da hayatta kalacakların da bir delili olsun" esasına göre bütün bu söylenenler gerçekleştirilmelidir.

2. هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ "Herhangi bir bozukluk, kusur görebilecek misin?" ifadesindeki soru edatı, cevabı beklenen bir soru anlamı vermemektedir. "Görebilecek misin?" demek "göremeyeceksin" demektir. Bu tür soru ifadelerine "inkârî soru" denmekte ve maksat muhatabın bu yolla da bilgilenmesini sağlamaktır. Bundan önceki cümlede yer alan مَا تَرٰى *mâ terâ* "görememek" ifadesinde olduğu gibi, burada da verilmek istenen asıl mesaj, herhangi bir uyumsuzluğun veya kusurun görülemeyeceğini beyan etmektir. Mesaj birinde doğrudan olumsuz cümle ile, diğerinde ise olumsuz anlam veren soru edatıyla ortaya konulmaktadır; her ikisinin de mesaj hedefi aynıdır.

Tercümede "Herhangi bir bozukluk, kusur" anlamını verdiğimiz فُطُورٍ *futûr* kelimesinin tekil değil, fatr isminin çoğulu olduğunu belirtmekte yarar vardır.

11. Her Bakışta Bu Kusursuzluk Gözlemlenecektir

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ "Sonra tekrar tekrar gözü(nü) çevir (de bak; sonunda) göz(lerin, aradığı bozukluğu bulamaması nedeniyle) bitkin bir vaziyette yorgun olarak sana geri dönecektir." Âyetteki فَارْجِعِ *ferci'* emri "çevir, döndür", الْبَصَرَ *el-besar* kelimesi "göz, bakış", كَرَّتَيْنِ *kerrateyn* kelimesi "iki kez, tekrar tekrar", يَنْقَلِبْ *yenkalib* fiili "dönmek", خَاسِئًا *haasi'* sözcüğü "yorgun", حَسِيرٌ *hasîr* kelimesi ise "bitkin" demektir.

a) ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ "Sonra tekrar tekrar gözü(nü) çevir (de bak)." Yüce Allah önceki âyetteki emrini burada yeniden gündeme getirmekte ve muhatapların bunu defalarca yapmaları gerektiğini kendilerine emretmektedir. Âyetteki كَرَّتَيْنِ *kerrateyn* kelimesi Zemahşerî'nin de beyan ettiği gibi "tekrar tekrar" demektir. لبيك *lebbeyke* ve سعديك *sa'deyke* ifadelerinde nasıl ki "ardarda, sürekli olarak emre amadeyim" anlamı varsa, kerrateyn kelimesinde de aynı şekilde süreklilik veya pek çok defa anlamı vardır.[31] Aksi

31 Zemahşerî, *age.*, IV, 564.

takdirde, iki kez bakmaktan gözün yorulması gerekirdi ki böyle bir şey söz konusu değildir; belli ki maksat defalarca bakmayla ilgilidir.

b) يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ "Göz(lerin, aradığı bozukluğu bulamaması nedeniyle) bitkin bir vaziyette yorgun olarak sana geri dönecektir." Bu cümle, sözü edilen bakışların sonucunu vermektedir. "Gözlerin bitkin ve yorgun bir şekilde kişiye geri dönmesi" ifadesi "gözlerin bitkin ve yorgun düşmesi"dir. Verilmek istenen mesaj şudur: Göklerin yaratılışı hakkında ister olumlu ve ibret içerikli, isterse olumsuz ve kusur (!) arama niyetli olsun, yapılacak her türlü çalışma, sonuçta sahibini yoracaktır.

1. Eğer bakış veya inceleme "olumlu" anlamda ise bu çalışma, evrenin sırlarını tam olarak kavrama noktasında sahibini şaşkına çevirecek ve hayretler içerisinde bırakacak, sonuçta kişiyi derin bir yorgunluğa sevk edecektir. Bakara 2/255'te de beyan edildiği üzere, insanlar Yüce Allah'ın bilgisini kuşatamaz, onun sınırlarına ulaşamazlar. Çünkü Rabbimizin yaratması devam etmektedir[32] ve O her gün yeni bir iştedir.33 Buna göre ibret içerikli inceleme devam etmeli, ancak "evrenin sırları kavrandı" şeklinde sonuca ulaşıldığı gibi bir yanılgıya düşülmemelidir. Yapılacak iş, acziyet ve hayret itirafıdır.

2. Eğer bakış veya inceleme "olumsuz" anlamda ise bu durumda mesaj çok daha kolay bir şekilde anlaşılmaktadır. Buna göre Yüce Allah'ın sanatında herhangi bir kusur (!) arayan kişi ne kadar arasa da sonuçta aradığını bulamayacak ve yorgun düşecektir. Gözlerin yorgunluğu aslında bir mağlubiyeti ve bıkkınlığı da beraberinde getirecektir. Bu durum, sahibinin derin bir mahcubiyet içerisinde kalacağını da zımnen ifade etmektedir. Gözlerin geri dönüşü, aslında sahibinin başının mahcup, şaşkın ve bezgin bir şekilde öne eğilmesini sembolize etmektedir.

3. Bu arada göklerde herhangi bir çatlak veya yarık bulunamamasının muhtemel bir nedeni de şudur: Nankör veya inkârcı insan dünyada yaptığı kötülükler nedeniyle bu âlemden ve mahşerdeki sorgulamadan kaçıp kurtulmak isteyebilir. İşte bu ifade ile başka bir âlem bulamayacağı kendisine bildirilmektedir. Onlar ne kadar çaba sarf etseler de Yüce Allah'ın kuşatıcı kudretinden kaçamayacak ve yaptıklarının hesabını mutlak surette vereceklerdir. Mahşerdeki diriltilmeyi inkâr eden Mekkeli müşrik ileri gelenlerin azarlanması bağlamında ve genelde Mekkî sûrelerin konu içerikleri bakımından bu anlam son derece önemli ve ufuk açıcı bir mahiyet arz etmektedir.

32 Nahl 16/8; Yâsîn 36/36.
33 Rahmân 55/29.

c) Gökteki Kandillerin Yaratılış Amacı ve İnsanların İstismarı

Yüce Allah, insanlara en yakın gök olan bu sistemde çeşitli kandiller yarattığını beyan ederek, onların misyonlarını belirlediğini ifade etmekte, bu arada istismara kalkışanları ve mutlak anlamda inkârcıları korkunç bir azabın beklediğini haber vermektedir.

1. Yıldızlar, Şeytanlaşmış İnsanların Azap Nedenidir

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ

"Andolsun ki, biz en yakın göğü kandillerle süsledik ve onları şeytanlar için kovucular yaptık. O (şeyta)nlar için yakıp kavurucu azabı hazırladık."

Âyetteki زَيَّنَّا *zeyyennâ* fiili "süslemek, bezemek", السَّمَاءَ الدُّنْيَا *es-semâe'd-dünyâ* tamlaması "en yakın gök", مَصَابِيحَ *mesaabıh* kelimesi "kandiller", جَعَلْنَا *ce'alnâ* fiili "kılmak, yapmak, görevlendirmek", رُجُومًا *rucûm* sözcüğü "kovucular", الشَّيَاطِينِ *eş-şeyâtın* kelimesi "şeytanlar", اَعْتَدْنَا *a'tednâ fiili* "hazırlamak", عَذَابَ السَّعِيرِ *'azâbe's-sa'îr* tamlaması ise "yakıp kavurucu azap" demektir.

a) وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ "Andolsun ki, biz en yakın göğü kandillerle süsledik." Bu ifadenin benzeri Sâffât 37/6'da "gezegenlerden oluşan süs", Hıcr 15/16'da ise "burçlar, yıldız kümeleri" şeklinde zikredilmektedir.

Âyetteki وَلَقَدْ زَيَّنَّا *ve lekad zeyyennâ* "Andolsun ki süsledik" ifadesi, insanların kendi evlerini veya mabedlerini kandillerle süslemelerini hatırlatmakta ve insan kaynaklı süslemeye göre ilâhî süslemenin ihtişamını ve erişilmezliğini zihinlere kazımaktadır. السَّمَاءَ الدُّنْيَا *es-semâe'd-dünyâ* "En yakın gök" ifadesi, bir sıfat tamlamasıdır ve "dünya seması" şeklinde değil de "en yakın gök" karşılığıyla tercüme edilmelidir. Süslere konu olan مَصَابِيحَ *mesaabıh* kelimesi ise "Yıldızlar ve gezegenlerden oluşan kandiller" anlamına gelmektedir.

"En yakın gök" ifadesinden kasıt kâinat da olabilir; gözle gördüğümüz ve ay altı âlem denilen atmosfer içi gök de olabilir.[34] Burada önemli olan husus, "en yakın gök" dendiğine göre uzaklarının da bulunduğunu gözden kaçırmamaktır. Sûrenin üçüncü âyetinde sözü edilen "yedi kat gök" ifadesi, birden çok gök sisteminin bulunduğunun bir başka delilidir. Âyetteki me-

34 İslâmoğlu, *age.*, s. 1150'de 9. not.

saj, o yedi gökten bize en yakın olanının kandillerle süslendiğini beyandır.

Sözün burasında yıldızların ve gezegenlerin var edilme gerekçeleri hakkında bazı hatırlatmalarda bulunmak faydalı olacaktır:

1. Güneş ve Ay'ın insanların hayatında çok önemli bir yeri vardır. Yûnus 10/5'te dile getirildiği üzere, bunlar sayesinde insanlar hesap kavramıyla buluşturulmuş, yılların sayısını takip edip zaman bilincine sahip kılınmışlardır.

2. Özellikle Müslümanların hayatında bu iki gök cisminin ayrı bir önemi vardır. Çünkü Güneş sayesinde namaz ve oruç gibi günlük ibadetlerimizi, Ay'ın hareketleriyle de Ramazan, bayram günleri, bayram namazları, oruç, hac, zekât, kurban gibi yıllık ibadetlerimizi yapmaktayız. Güneş ve Ay, Müslüman'ın ömrünü ibadetle geçirmesi için vazgeçilmez öneme sahiptir.

3. Güneş dünyanın ışık ve ısı kaynağıdır; onun önemini hatırlatmaya bile gerek yoktur. Yıldızlar veya gezegenler ise karanlık gecelerde az da olsa çevreyi aydınlatırlar.

4. Nahl 16/16'da da beyan edildiği üzere, yıldızlar geceleyin yol bulmada rehberdirler.

5. Yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyette de dile getirildiği gibi, en yakın göğün süslenmesi, insan ve cin şeytanlarının kovulması ve müneccimliğin reddedilmesi de sayılabilecek faydalar arasında yer almaktadır. Bu sayede insanlar şeytani düşünceleri değil, ilâhî vahyin rehberlik ettiği gerçeğin bilgisini takip etmiş olurlar. Bu son iki maddede ifade ettiğimiz hususlar, müfessir Katâde'nin de yıldızların yaratılma gerekçeleri bağlamındaki kanaatidir.[35]

Yıldız ve gezegenlerin elbette bunlardan çok daha fazla önemi ve yaratılış gayesi vardır. Biz sadece akla ilk gelenleri itibariye bunları ifade etmeye çalıştık. Kozmik âlemin içerisinde hangi gök cisminin hangi görevi üstlendiği elbette Rabbimiz tarafından bilinmektedir. Âl-i İmrân 3/191, Enbiyâ 21/16, Sâd 38/27, Dühân 44/38 gibi âyetlerde bütünüyle kâinatın yaratılışının boşuna olmadığı ve mutlak surette bir anlam ve amacının bulunduğu beyan edilmektedir. Esasında "Allah demek anlam demektir; amaç demektir"; dolayısıyla O'nun yarattığı varlıkların da elbette bir yaratılış amacı ve anlamı vardır.

b) وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ "Onları (kandilleri) şeytanlar için kovucular yaptık." Yıldız veya gezegenlerin şeytanlar için kovucular olması ve

35 Buhârî, Bed'ü'l-Halk, Bâb fi'n-Nücûm, 3.

şeytanların gökten bilgi çalma girişimleri hakkında Cinn 72/8-9. âyetlerde geniş açıklamalar yapacağız. Bu nedenle burada kısa hatırlatmalarla yetinmek istiyoruz.

Sâffât 37/8'de bu olay, şeytanların yüce katın sakinlerini dinleme girişiminden engellenip her yandan yüz geri edilmeleri şeklinde yer almaktadır. Hıcr 15/17-18'de söz konusu yıldız kümelerinin şeytani güçlerden korunduğu, kulak hırsızlığı girişiminde bulunanlar olursa onların da açık ve parlak bir alev tarafından engelleneceği dile getirilmektedir.

Âyetteki رُجُومًا *rucûm* kelimesi, aslında "asılsız söz söyleyen, bol keseden atan, iftira edenler" için kullanılmaktadır. Vahyin indirildiği dönemde inanılan "gökten söz veya bilgi çalma girişimi"ne karşılık, Yüce Allah'ın kesin iradesi olmadan böyle bir girişimin başarılı olamayacağı ifade edilmekte ve kandillerin ilgili teşebbüsleri engelleyeceği beyan edilmektedir.

Bu arada âyette yer alan الشَّيَاطِينِ *eş-şeyâtîn* kelimesi, sanıldığı gibi sadece cinlerden oluşan şeytanları ifadeyle sınırlı değildir. En'âm 6/112 ve Nâs 114/6. âyetlerin delaletiyle, insanlardan da şeytanlık yapanlar, şeytanlaşmaya özenenler ve şeytan gibi diğer insanları saptırmaya çalışanların bulunduğu bilinmektedir. Bu cümleden olarak, yıldızlara bakarak çeşitli bilgiler ortaya koymaya çalışan, bunu bir zan sebebi ve gayb hakkında ileri geri konuşma nedeni haline getiren, sonuçta insanların hayatı hakkında ahkâm kesen müneccimler de ayette kast ediliyor olabilir.[36]

Bu tür işler veya sözler gaybî konularda "gayba taş atmak" kavramıyla ilişkilendirilmekte ve tıpkı mağara delikanlılarının sayısıyla ilgili farklı kanaatler ortaya koyanların durumu gibi, bunlar da yaptıkları tahminler de reddedilmektedir.[37] Âyetin vermek istediği mesajın özü şudur: Gaybdan haber verme teşebbüsleri şeytanlıktır.[38]

c) وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ "O (şeytanlar) için yakıp kavurucu azabı hazırladık." Burada kendileri için yakıp kavurucu azabın hazırlandığı kişiler, önceki cümlede sözü edilen şeytanlardır. Bu şeytanlar ister cinlerden olsun, isterse insanlardan olsun sonuç değişmemektedir. Cinlerden olan şeytanların cehennemlik olduğu zaten bilinmektedir. Burada biraz daha öne çıkan husus, şeytanlaşmış insanlar için ateş azabının hazırlandığının beyan edilmesidir.

36 Râzî, *age.*, XXX, 60.
37 Kehf 18/22.
38 İslâmoğlu, *age.*, s. 1150'de 11. not.

Astroloji gibi işlerle uğraşıp müneccimlik yapanlar, insanların hayatları hakkında gayba taş atmaktan öte bir anlam taşımayan ve onlara herhangi bir yarar da sağlamayan meşguliyetlerin sahipleridirler. İşte bu kişiler elbette insanlardan olan şeytanlardır; yani bir anlamda şeytanın güdümüne giren, hatta şeytanlaşmış insanlardır.

11. Nankörler de Azabı Hak Edenlerdir

وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ "Rablerine karşı nankörlük edenler için cehennem azabı vardır. Orası ne kötü bir varış yeridir!" Âyetteki الَّذِينَ كَفَرُوا *ellezîne* keferû ifadesi "kâfir olanlar, nankörlük edenler", بِرَبِّهِمْ *bi-rabbihim* ifadesi "rablerini", عَذَابُ جَهَنَّمَ *'azâbü cehennem* tamlaması "cehennem azabı", بِئْسَ *bi'se* kelimesi "ne kötü!", الْمَصِيرُ *el-mesîr* sözcüğü ise "dönüş yeri, son durak" demektir.

a) وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ "Rablerine karşı nankörlük edenler için cehennem azabı vardır." Yüce Allah, bu âyette önceki âyetlerle bağlantılı olarak bir mesaj vermektedir. Bir taraftan kâinat kitabındaki muhteşem yapıyı inkâra kalkışanlar hedef alınmakta, diğer taraftan da astroloji ile uğraşıp gayba dair bilgiler verdiğini sananlar uyarılmaktadır. Burada sözü edilen "rablerini inkâr edenler" ifadesinin, muhatapların müşrikler olduğu düşünüldüğünde mutlak olarak Allah'ın varlığını inkâr edenler anlamına gelmediğini söylemeliyiz.

Müşrikler Allah'a inanan, ancak O'nun çeşitli sıfatlarını kabul etmeyenler olduğu için, onlara yönelik inkârcılık ifadesi Allah'ın kâinattaki yaratıcılığı, idare ediciliği, hükümranlığı ve sonraki hayatı inşa ediciliği gibi hususlarda düşünülebilir. Bu itibarla önceki âyetlerle de uyumlu olacak şekilde kâinattaki nizamı inkâra kalkışanlar ve insanları aldatmak gayesiyle gayba dair yalanlar söyleyen insan şeytanları için cehennem ateşinin hazırlandığı beyan edilmiş olmaktadır. Böylece âyetin konu bağlamı dikkate alınarak mesajı anlaşılmış olur.

Âyetin mesajını bağlamdan bağımsız olarak da anlayabiliriz. Buna göre mutlak anlamda Allah'ı inkâr edenler, yaratılış amacının imtihan olduğunu kabul etmeyenler ve her türlü ilâhî ilkeyi reddedenler için cehennem azabının gerçekleşeceğini söyleyebiliriz. Çünkü bu insan tipi sadece bir defalık inkârla sınırlı kalmayıp hayatını inkâra endeksleyen, inkârdan beslenen, inkârı hayat tarzı edinen ve adeta inkârsız zamanı bulunmayan bir özellik içerisine girmiştir. Yüce Allah'ın mutlak anlamda kudretini

görmezlikten gelip, inkârcılara karşı üstün, ancak tevbe edenlere karşı da bağışlayıcı olduğunu kabul etmeyen bu insan tipi için cehennem azabının hazırlandığı beyan edilmektedir.

b) وَبِئْسَ الْمَصِيرُ "Orası ne kötü bir varış yeridir!" Âyetin sonundaki "Orası ne kötü bir varış yeridir!" ifadesi ise sonraki âyetlerde de dile getirildiği üzere cehennemin korkunç yapısını ortaya koymaktadır. Bazı insanlar her ne kadar mahşerdeki diriltilmeyi inkâr etseler de sonuçta varıp gidecekleri yer orasıdır. Hayatın yaratılış gayesi imtihan olduğuna göre bunun değerlendirilmesinin yapılması gerekir; işte imtihanın sonucunun belirleneceği yer de mahşerdir. Kâinattaki eşsiz düzenin ve sanatın sahibi olan Yüce Allah, bu erişilmez kudretine uygun olarak mahşerde de korkunç azap ortamı hazırlamaya kadir olduğunu ifade etmek istemektedir. Nasıl ki bu kâinat sisteminde O'nun tekliği tartışılmaz ise, mahşer şartlarındaki düzenlemelerinde de hiçbir şekilde ortağı olmayacaktır. Âyetteki bi'se "ne kötüdür!" kelimesinin verdiği anlam budur.

7-14. ÂYETLER:

اِذَٓا اُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ ﴿٧﴾ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِۜ

كُلَّمَٓا اُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَٓا اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا بَلٰى قَدْ جَٓاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍۚ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِٓي اَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٠﴾ فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْۚ فَسُحْقًا لِاَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١١﴾

اِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١٢﴾ وَاَسِرُّوا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوا بِه۪ۜ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾ اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَۜ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٤﴾

"**7.** Onlar oraya atıldıklarında, kaynarken (cehennemin) korkunç sesini duyacaklar. **8.** Neredeyse öfkeden çatlayacak! Cehenneme her bir grup atıldığında, cehennemin bekçileri onlara, 'Size bir uyarıcı (peygamber) gelmemiş miydi?' diye soracaklar. **9.** Onlar şöyle cevap verecekler: 'Evet, doğrusu bize bir uyarıcı (peygamber) gelmişti; fakat biz onu yalanlamıştık ve Allah (vahiy yoluyla onlara) hiç bir şey indirmemiştir; siz sadece ve sadece büyük bir sapıklık içindesiniz!' demiştik. **10.** 'Eğer (peygamberlere kulak verip on-

ları) dinleseydik, yani aklımızı kullansaydık, şu çılgın ateş halkı arasında bulunmazdık' (diyecekler). **11.** Böylece günahlarını itiraf etmiş (olacaklar). Artık (rahmetten) uzak olsun o alevli cehennemin mahkûmları! **12.** Fakat gaybdaki Rablerine derin saygı duyanlara gelince, onlar için gerçekten hem bağışlanma hem de büyük bir ödül vardır. **13.** Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; (bilin ki), Allah kalplerin özünü dahi bilmektedir. **14.** Yaratan bilmez mi hiç? O, derin bilgi sahibidir; her şeyden haberdardır."

Sûrenin bu ikinci grup âyetinde âhirete dikkat çekilmekte, inkârcılar için hazırlanan cehennem hakkında bilgiler verilmekte, cehennemliklere sorular sorulacağı ve onların da çeşitli itiraflarda bulunacakları haber verilmekte, itirafa rağmen sonucun değişmeyeceği bildirilmektedir. Ardından saygılı kişilerin ödüle layık görülecekleri ve Yüce Allah'ın eşsiz ve erişilmez bilgisi de gündeme getirilmektedir.

a) Cehennemin Bazı Özellikleri

Yüce Allah, risaleti ve âhireti inkâr etmelerinin karşılığında Mekke müşriklerine mahşerde uygulayacağı cezayı hatırlatmakta ve cehennemin korkunç yapısını bildirerek çıkardığı fokurdama sesini çok uzaklardan duyacaklarını haber vermektedir.

1. Cehennemin Homurtusu Duyulacaktır

اِذَٓا اُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِىَ تَفُورُۙ "Onlar oraya atıldıklarında, kaynarken (cehennemin) korkunç sesini duyacaklar." Âyetteki اُلْقُوا *ulkuu* fiili "atılmak", سَمِعُوا *semi'û* fiili "işitmek", شَهِيقًا *şehıık* kelimesi "fokurtu, homurtu, uğultu", تَفُورُ *tefûr* fiili ise "kaynamak" demektir.

a) اِذَٓا اُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا "Onlar oraya atıldıklarında (cehennemin) korkunç sesini duyacaklar." Kur'ân'da iki kez kullanılan شَهِيقًا *şehıık* kelimesi, cehennemin çıkardığı "korkunç uğultu"dur. Enbiyâ 21/102'de cehennemin uğultusu için hasîs kelimesi kullanılmaktadır. Hûd 11/106'da da belirtildiği gibi, cehennemlikler orada korkunç bir halde bulunacaklar, âh u fîgân edeceklerdir. Söz konusu âyette şehıık kelimesi ile birlikte bir de zefîr kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime cehennemin homurtusunu ortaya koymak üzere ayrıca Enbiyâ 21/100 ve Furkaan 25/12'de de geçmektedir. Verilmek istenen mesaj açıktır: Cehennemin fokurtusu, uğultusu ve homurtusu ile oraya gideceklerin feryadı korkunç bir düzeyde olacaktır; işte bu durum söz konusu kelimelerle de ortaya konulmaktadır.

b) وَهِىَ تَفُورُ "Kaynamaktayken." Âyetin sonundaki bu cümle hâl cümlesidir ve cehennemin mahşerde kaynamakta olacağını göstermektedir. Hz. Nûh'un inşa ettiği geminin tandırının veya kazanının kaynaması anlamında Hûd 11/40 ve Mü'minûn 23/27'de *fâra* kalıbında mâzî olarak geçen bu kelime "ateşin tutuşup kaynaması" anlamını vermektedir. Kaynamakta olan cehennemin çıkardığı sesle cehennemliklerin feryadı birbirine karışacak ve elbette dünya hayatında tahmin veya tasavvur edilemeyecek bir şekilde, tarifi imkânsız bir feryat ve şiddet ortamı yaşanacaktır. Bu ifadenin "öfkenin kabarması" şeklinde anlaşılması da mümkündür.[39]

11. Cehennem Öfkelenecektir

تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ "Neredeyse öfkeden çatlayacak!" Âyetteki تَكَادُ *tekâdü* fiili "neredeyse", تَمَيَّزُ *temeyyezü* fiili "patlamak, çatlayıp parçalanmak", الْغَيْظ *el-ğayz* kelimesi ise "öfke" demektir.

Yüce Allah bu âyette cehennemin ne kadar korkunç bir yapıda şekillendirilmiş olacağını işte bu cümle ile zirveleştirmektedir. Cehennemin bu yapısı hakkında Me'âric 70/15-16'da geniş bilgi vereceğiz. "Öfkesinden neredeyse çatlamak" ifadesi, cehennemin sanki canlı bir varlık olduğunu ve hak edenleri için dile geleceğini hissettirmektedir.

Haşr 59/21'de benzer bir kullanım söz konusudur. Orada Kur'ân'ın cansız bir dağın üzerine indirilmesi durumunda Allah'a duyacağı derin saygı nedeniyle sanki canlı ve akıllı bir varlık gibi boyun bükeceği ve paramparça olacağı beyan edilmektedir. Bu tür bilgilerin aslında birer örnek olduğu ve darb-ı mesel olarak insanlara sunulduğu ve düşünüp tefekkür etmelerinin sağlanmasının amaçlandığı ilgili âyetin sonunda bildirilmektedir.

Esasında cansız varlıkların kendi şartlarında dile getirildiklerine veya konuşturulacaklarına dair bazı başka bilgilere sahibiz. Bu bağlamda yerin ve göklerin konuşması[40] ile mahşerde yeryüzünün haberlerini anlatmasını[41] örnek olarak zikredebiliriz. Dahası, mahşerde insanların bazı organlarının konuşturulacağı[42] ve hesaba çekileceği de Kur'ân'da beyan edilmektedir.[43]

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette konu cehennem olduğu için cehennemin de mahşerde konuşturulacağına dair bir delilimiz vardır. İşte

39 Râzî, *age.*, XXX, 63.
40 Fussılet 41/11.
41 Zilzâl 99/4-5; Neml 27/82.
42 Nûr 24/24; Yâsîn 36/65; Fussılet 41/20-21.
43 İsrâ 17/36.

ilgili âyetin meâli: "O gün cehenneme, 'Doldun mu?' diye soracağız. O da, 'Daha var mı?' diyecektir."[44] Benzer bir şekilde Me'âric 70/17-18'de de şu bilgiler yer almaktadır: "Arkasını dönüp yüz çevireni ve (servet) toplayıp yığan kimseyi (kendine) çağırır." Bu âyetlerden de anlaşılıyor ki, cehennem mahşer günü kendi şartlarında ve bizim bilemeyeceğimiz şekilde adeta canlı bir varlık gibi konuşacak, öfkesini mecazi olarak dile getirecektir.

b) İnkârcıların Sorgulanması ve İtirafları

Cehennemin korkunç durumu hakkındaki bilgilerden sonra, bu defa cehennemliklerle işleticileri arasındaki soru-cevap ve onların itirafları gündeme getirilmekte, sonunda da bu tür itirafların hiçbir işe yaramayacağı hatırlatılmaktadır.

1. İlk Soru Peygamberle İlgili Olacaktır

كُلَّمَٓا اُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَٓا اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَذِيرٌ "Cehenneme her bir grup atıldığında, cehennemin bekçileri onlara, 'Size bir uyarıcı (peygamber) gelmemiş miydi?' diye soracaklar." Âyetteki كُلَّمَا *küllemâ* edatı "her ne zaman", اُلْقِيَ *ulkıye* fiili "atılmak", فَوْجٌ *fevc* kelimesi "grup, topluluk", سَاَلَ *seele* fiili "sormak", خَزَنَتُ *hazeneh* sözcüğü "bekçiler, görevliler", اَلَمْ يَاْتِ *elem ye'ti* fiili "gelmedi mi?", نَذِيرٌ *nezîr* kelimesi ise "uyarıcı" demektir.

a) كُلَّمَٓا اُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ "Cehenneme her bir grup atıldığında." Bu ifade, mahşerdeki yargılamadan sonra haklarında azap hükmü verilenlerin cehenneme atılmalarıyla ilgili bilgi vermektedir. Âyette geçen ulkıye fiilinin verdiği anlam gereği, cehennemin aşağıda olduğu, oraya atılacakların yukarıdan aşağıya bırakılacağı şeklinde bir anlam da akla gelmektedir.

Bilindiği üzere, mahşerdeki yargılama öncesinde insanlar diriltilecekler, ardından topluca Allah'a sunulacaklar, daha sonra teker teker yargılanacaklardır.[45] İşte bu ve diğer aşamalardan sonra,[46] artık hükmün uygulanması anlamında inkârcıların azaba atılmaları süreci yaşanacaktır. Zümer 39/71 ve 73'te *zümer* kelimesi kullanılarak beyan edildiği üzere, cehenneme ve cennete sevk işlemleri gruplar halinde olacaktır. Ayrıca, Furkaan 25/13'te de daha pek çok ayette de ateşe atılmanın topluca gerçekleştirileceği bildirilmektedir. Dolayısıyla yorumunu yapmakta olduğumuz ayetteki mesaj ile diğerleri arasında tam bir uyum vardır, diyebiliriz.

---

44 Kaaf 50/30.

45 En'âm 6/94; Kehf 18/48; Meryem 19/95.

46 Bu aşamalar toplam yedi tanedir. Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Kavramı ve Kıyamet-Âhiret Süreci*, s. 454-612.

b) سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَا اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَذِيرٌ "Cehennemin bekçileri onlara, 'Size bir uyarıcı (peygamber) gelmemiş miydi?' diye soracaklar." Âyetteki hazene kelimesi Kur'ân'da dört yerde geçmekte, bir yerde cennetin,[47] diğer üçünde de cehennemin[48] özel görevlileri anlamını vermektedir.

1. Âyetin bu cümlesinde, mahşerdeki sorgulama işlemine dair en çarpıcı örneklerden birisi yer almaktadır. Mahşerde yaşanacak yedi aşamadan birisi olan "sorgulanma" işlemi hakkında bazen genel ifadeler, bazen de özel cümleler söz konusu olacaktır. İşte buradaki soru cümlesi "özel" sorulardan birisine örnektir.

2. Âyette soruya konu mesele, kendilerine uyarıcı bir peygamberin gelip gelmediğidir. En'âm 6/130 ve Zümer 39/71'de de geçtiği üzere, Yüce Allah cehennemlik olan insanlara ve cinlere mahşerde bu soruyu soracak ve muhatapların suçlarını itiraf etmelerini sağlayacaktır. Sorudan maksat cevabı almak değil, muhatabın suçunu itirafını sağlamaktır. Dünyada yapılanların karşılığının görüleceği yer mahşer olduğu ve yeni bir imtihanın mümkün olmadığı gerçeğinden hareketle, suçluların hiçbir itirafı dikkate alınmayacak, kendilerinden azabın uzaklaşmasını temin etmeyecek ve sahibine hiçbir fayda sağlamayacaktır.

3. Bu ve bu konudaki pek çok sorgulama ifadesi mahşerde yargısız infazın gerçekleşmeyeceğinin bir delilidir. Esasında sorgulamadan önce herkese amel defterinin verilmesi şeklindeki "bilgilendirilme" de aynı noktada bir delildir. Yüce Allah muhatapları bilgilendirip sorgulamadan onları cehennem ateşine atmayacaktır. Bazıları için bilgilendirilme aşaması sonuç hakkında yeterli bilgi vermiş olacağı için onlara terazi kurulmasına gerek kalmayacak olsa da mutlak anlamda yargısız infaz yapılmayacaktır. Dünyadaki uygulamalar için Kur'ân'ın insanlığa sunduğu en büyük hediyelerinden birisi yargılamayla ilgilidir ve söylenmek istenen şudur: Yargısız infaz yapılamaz, yapılmamalıdır.

4. Burada sözü edilen sorudan hareketle, kendilerine uyarıcı bir peygamber gelmeyenlere veya herhangi bir peygamber öğretisinden haberdar olmayanlara azap edilmeyeceğini söyleyebiliriz. İsrâ 17/15'te bu konu çok açık bir şekilde şöyle yer almaktadır: "Biz elçi gönderinceye kadar (hiç kimseye) azap edici değiliz." Kur'ân, her ümmete bir elçi gönderildiğini beyan

47 Zümer 39/73.
48 Zümer 39/71; Mü'min 40/49; Mülk 67/8.

etmektedir.[49] Bu gerçeğe rağmen, bir şekilde risaletten haberdar olamayanlar veya yanlış şekillerde bilgilendirilenler de bulunabilir. İşte bu durumdakiler için İsrâ 17/15'teki bilgi son derece büyük bir önem arz etmektedir. Yargısız infaz yapılamayacağını gösteren bir inancın, bilgilendirme yapılmadan sorumlu tutulmaktan da söz etmeyeceği aşikârdır.

11. İtiraflarla Dolu Cevaplar Verilecektir

قَالُوا بَلٰى قَدْ جَٓاءَنَا نَذ۪يرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍۚ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا ف۪ي ضَلَالٍ كَب۪يرٍ "Onlar şöyle cevap verecekler: 'Evet, doğrusu bize bir uyarıcı (peygamber) gelmişti; fakat biz onu yalanlamıştık ve Allah (vahiy yoluyla onlara) hiç bir şey indirmemiştir; siz sadece ve sadece büyük bir sapıklık içindesiniz!' demiştik." Âyetteki قُلْنَا / قَالُوا *kaalû/kulnâ* fiilleri "demek, söylemek", بَلٰى *belâ* edatı "evet, bilakis", جَٓاءَ *câe* fiili "gelmek", نَذ۪يرٌ *nezîr* kelimesi "uyarıcı, peygamber", كَذَّبْنَا *kezzebnâ* fiili "yalanlamak", نَزَّلَ *nezzele* fiili "indirmek", ضَلَالٍ كَب۪يرٍ *dalâlin kebîr* tamlaması ise "büyük şaşkınlık, sapıklık, yanılgı" demektir.

Bu âyette başta Mekkeli inkârcılar olmak üzere bütün zamanların inkârcılarının verdiği cevaplar yer almaktadır. Bu itibarla söz konusu âyeti üç alt başlıkta incelemek istiyoruz.

a) قَالُوا بَلٰى قَدْ جَٓاءَنَا نَذ۪يرٌ فَكَذَّبْنَا "Onlar şöyle cevap verecekler: 'Evet, doğrusu bize bir uyarıcı (peygamber) gelmişti; fakat biz onu yalanlamıştık." Âyetin ilk cümlesi müşriklerin veya inkârcıların dünya hayatlarında kendilerine peygamber gelip gelmediğiyle ilgili mahşerdeki soruya verdikleri cevabın ilk kısmıdır.

1. Cevap bir itirafla başlayacak ve önceki âyette de dile getirildiği üzere kendilerine sorulan "Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?" sorusuna "evet" cevabını vereceklerdir. Âyetteki بَلٰى *belâ* edatı "evet, elbette, bilakis, aksine" gibi anlamlar içermektedir. Buna göre anlam, "aksine, elbette (gelmişti)" şeklini almaktadır.

2. Tasdik anlamındaki *belâ* edatından sonra sorunun tersinin doğru olduğunu ortaya koymak üzere, inkârcılar bu defa, قَدْ جَٓاءَنَا نَذ۪يرٌ "Elbette bize bir uyarıcı gelmişti" cevabını vereceklerdir. جَٓاءَ *câe* fiilinin başındaki قَدْ *kad* edatı mazi fiillerin başında "muhakkaklık" ifade ettiği için bu cümlede de anlam "muhakkak ki gelmişti" şeklini almaktadır.

---

49 Yûnus 10/47; Ra'd 13/7; Nahl 16/36; Fâtır 35/24.

3. Bu itirafın ardından, inkârcılar peygamberlere karşı tutumlarını ortaya koyacaklar ve فَكَذَّبْنَا *fekezzebnâ* ifadesi gereği de onları yalandıklarını söyleyeceklerdir. *Kezzebnâ* fiilinin başındaki *fâ* edatına eğer "takıbiye" anlamı verilirse inkârcıların elçiyi hemen yalanladıkları, düşünme ve yerli yerince karar verme gibi bir duyarlılık göstermeden hem elçileri hem de söylediklerini yalandıklarını itiraf edeceklerdir.

b) وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ "Allah (vahiy yoluyla onlara) hiç bir şey indirmemiştir, demiştik." Bu ifadenin bir benzeri Yâsîn 36/15'te yer almakta ve inkârcı mantığın aynı cümlelerin sahibi olduğu ortaya konulmaktadır. Nankörler dünya hayatlarında peygamberlerin getirip tebliğ ettiği hiçbir şeye itibar etmemiş, Yüce Allah'ın kendilerine herhangi hiçbir şey indirip öğretmediğini dile getirmişlerdi. Âyette olumsuzluk anlamındaki mâ edatından sonra min edatının getirilmesi, en küçük bir ihtimali dahi kabul etmediklerini ortaya koymakta ve "hiçbir şey" anlamını vermektedir.

Peygamberlere karşı söylemek istedikleri şudur: "Siz hiçbir şekilde doğru söylemediğiniz gibi Allah'a da iftira ediyorsunuz." Müşrikler bir tanrı inancına sahip olmalarına rağmen, onlara göre tanrı, durduğu yerde duran ve hayata müdahale etmeyen bir yapıya sahiptir. Bunun için peygamber de kitap da göndermemiştir; her kim böyle bir iddiaya sahipse onu mutlak anlamda yalancılıkla itham etmişlerdi.

Durum eskiden böyle olduğu gibi günümüzde de benzer kabullere rastlamaktayız. Belli çevreler Allah'ı kabul etmelerine rağmen O'nun hayata dair düzenlemeler göndermesini kabul etmemektedirler. Ferdin hayatına karışmayan bir seküler anlayışla Allah inancını olması gereken yerde değil de kendi istedikleri yerde kabul etmektedirler. Şüphe yok ki bu durum dinin hayatın dışına itilmesine neden olmaktadır. Elbette bunun kabul edilebilir bir tarafı yoktur. Kâinatı altı günde yaratıp yedinci günde istirahata çekilen Allah inancı ile hayatın içine dini sokmayan bu inanç arasında doğrusu çok da fark yoktur. Peygamberler ve kitaplar manzumesi ile birlikte insanlara hayatı nasıl yaşamaları ve âhireti nasıl kazanmaları gerektiğini öğreten ilâhî din esaslarını reddedenlerin mantığının aynı olduğu işte bu cümle ile ortaya konulmaktadır.

c) اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فٖى ضَلَالٍ كَبٖيرٍ "Siz sadece ve sadece büyük bir sapıklık içindesiniz! (demiştik)." Bütün zamanların inkârcıları peygamberlere işte bu suçlamayı yapmışlar ve onların büyük bir şaşkınlık, yanılgı ve sapkınlık

içerisinde bulunduklarını dile getirmişlerdi. Kendilerince bir Allah inancı taşıdıkları için, Yâsîn 36/15'te de geçtiği üzere, peygamberleri Allah'a karşı yalan uydurmakla suçlamışlar ve bu durumu sapıklığın en büyüğü olarak tanıtmışlardı. Âyetteki *in ... illâ* kalıbı, inkârcıların bu konudaki kararlılıklarının bir göstergesidir. Esasında peygamberlere karşı bu tavrı gösterenler, vahyin meydan okuyuculuğu karşısında derin bir sessizliğe bürünerek,50 mağlubiyetlerini gizlemeyi tercih etmişlerdi.

Bu cümlenin, mahşer sorgulaması esnasında melekler tarafından inkârcılara söylenecek olması da ihtimal dâhilindedir. Peygamberleri ve ilâhî vahyin gerçekliğini yalanladıklarını itiraf edenlere, mahşerde melekler "İşte bu halinizle büyük bir sapıklık içine düştünüz" demiş olurlar. Bu durumda büyük sapıklık Yüce Allah'ın inkârcılara verdiği cezanın adı olur.[51] Bu görüş bir kanaat olarak kabul edilse de, sözün akışı ve bir sonraki cümlede inkârcıların konuşmaya devam etmeleri ilk tercihin daha doğru olduğunu göstermektedir.

111. İtiraflar Havada Uçuşacaktır

وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فٖى اَصْحَابِ السَّعٖيرِ "Eğer (peygamberlere kulak verip onları) dinleseydik, yani aklımızı kullansaydık, şu çılgın ateş halkı arasında bulunmazdık, (diyecekler)." Âyetteki لَوْ كُنَّا *lev künnâ* ifadesi "olsaydık", نَسْمَعُ *nesme'u* fiili "dinlemek, kulak vermek", نَعْقِلُ *na'kılü* fiili "akletmek, aklını kullanmak", اَصْحَابِ السَّعٖيرِ *ashâbi's-sa'îr* tamlaması ise "yakıcı azabı hak edenler, azabın içinde olanlar" demektir.

Bu âyette de öncekinin devamı olarak itirafların devamı yer almaktadır. Peygamberlerin tebliğ ettikleri ve yaşayarak gösterdikleri dini esaslara kulak vermiş olsalardı veya akıllarını çalıştırsalardı bu felaketin içerisinde bulunmamış olacaklarını itiraf edeceklerdir. Burada öne çıkan iki hususa özellikle dikkat çekmek istiyoruz:

a) "Gerçeğe kulak vermek veya aklını kullanmak" ifadesi ilk bakışta birbirinin alternatifi gibi algılanabilir. Buna göre azaptan kurtulmak için ya peygamber öğretisini dinlemek ya da aklını kullanmak gerekmektedir. Oysa birine kulak vermek demek, aslında onun söylediklerini can kulağıyla dinleyip söylenenleri veya yapılanları akletmek demektir. "Dinlemek" bir sesi sadece duymaktan ibaret olamaz. Öyleyse dinlemenin tam anlamıyla gerçekleşmesi

---

50 İsrâ 17/88; Tûr 52/34; Hûd 11/13; Bakara 2/23-24; Yûnus 10/38.
51 Râzî, *age.*, XXX, 64.

için aklın devrede bulunması şarttır. Aklı, dinlemenin alternatifi gibi algılamak doğru bir bakış açısı değildir. Bu nedenle biz âyetteki *ev* edatını "veya" anlamında değil, "ve" ya da "yani" anlamında değerlendiriyoruz.

Müzzemmil 73/1-4'te de geniş bir şekilde izah ettiğimiz üzere, Kur'ân'da أَوْ *ev* edatının tahyîr denilen "seçenek" anlamının dışında, tafsîl denilen "yani", "diğer bir ifadeyle", "aslında" anlamına gelen kullanım örnekleri de bulunmaktadır. Örnek olarak Bakara 2/200, Mü'minûn 23/6, Nûr 24/3, Me'âric 70/30 ve Müzzemmil 73/2-4 gibi âyetleri zikretmekle yetinelim. İşte bu örneklerden yararlanarak, yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki ev edatının seçenek değil, açıklama getirdiğini söyleyebiliriz.

Burada konu yanında peygamber bulunan kişinin onu dinlemesi veya aklını çalıştırmasıyla ilgilidir. Böyle olunca, peygamberi dinlemek ile onun durumunu, yani getirip tebliğ ettiği değerleri akletmek arasında bir fark yoktur. Karşısında bir peygamber varken onu dinlemeyip hakikati sadece aklıyla başka yerlerde aramanın burada kastedilmediği gün gibi aşikârdır. Her hal ü kârda, maksat peygamberlerin getirip tebliğ ettiği gerçeklere kulak verip onları akletmek ve hayatın vazgeçilmezi yapmaktır.

b) Burada ele alacağımız diğer konu ise, kişinin hidayet ve dalalet noktasındaki durumuyla ilgilidir. Yüce Allah insanlara akıl ve irade vermiş, iki yol göstermiş, peygamber görevlendirmiş ve kitap göndermiştir. Hidayet ve dalalet konusunda isteyenin istediğini onaylayacağını beyan etmiş, ancak küfürden razı olmayacağını, kullarının şükür ehli olmalarını istediğini ifade etmiştir.[52] Müzzemmil 73/19, Müddessir 74/31, 54-56 ve İnsân 76/29-31'de de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, hidayet ve dalalet konusu kulun iradesi ve Yüce Allah'ın yaratmasıyla gerçekleşmektedir.

Hiç kimse iradesiz, akılsız, rehbersiz ve kitapsız bırakılmışlık bahanesine sarılamaz. Hidayet ve istikamet noktasında gerekli olan her şey insana verilmiş, bütün imkânlar kendisine tanınmış, sonuçta da doğru yolu bulması kendisinden istenmiştir. Bunca gerçeklere ve imkânlara rağmen, arzu edilen tutum içerisine girmeyen ve istikamet tutturmayan kişiler kendi ateş sonlarını kendileri hazırlamış olacaklardır. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki itirafta dile getirilen husus da budur.

ıv. Son Pişmanlık Fayda Vermeyecektir

فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْۚ فَسُحْقًا لِاَصْحَابِ السَّعِيرِ "Böylece günahlarını itiraf etmiş (olacaklar). Artık (rahmetten) uzak olsun o alevli cehennemin mahkûmları!"

52 Zümer 39/7.

Âyetteki فَاعْتَرَفُوا *fa'terafû* fiili "itiraf etmek", ذَنْب *zenb* kelimesi "günah", سُحْقًا *suhk* sözcüğü "uzak olmak, kahır içinde olmak", اَصْحَابِ السَّعِيرِ *ashâbi's-sa'îr* tamlaması ise "yakıcı azabı hak edenler, azabın içinde olanlar" demektir.

Bu bölümün son âyetinde son pişmanlığın hiçbir yarar sağlamayacağı hatırlatılmaktadır. Yüce Allah, önceki iki âyette dile getirilen hususlarla ilgili olarak inkârcı nankörlerin kendi işledikleri günahlarını itiraf etmiş olacaklarını bildirmektedir.

a) فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْۚ "Böylece günahlarını itiraf etmiş (olacaklar)." *I'tirâf* kelimesi "bilmek" anlamındaki *'a-r-f* kökündendir ve beş harfli bu kalıpta "farkına varmak" demektir. Bir şeyleri itiraf etmek, mahşer şartlarında zorunlu olarak bilinçlenmek anlamına gelmektedir. Saklanacak veya kaçırılabilecek hiçbir şeyin olmadığını fark etmek demektir.

Zenb "günah" kelimesinin tekil kullanılması da ilginçtir. Bu durum hepsinin aynı inkâr günahını işlediklerini gösterebileceği gibi, İbrahim 14/34 ve Nahl 16/18'de "nimetler" anlamına gelen *nı'met* kelimeleri gibi "çoğul" olarak "günahlar" anlamına da gelebilir. Her iki durumda da verilmek istenen mesaj, inkârcıların onulmaz ve affedilmez bir hata içerisinde olduklarını beyanla ilgilidir.

b) فَسُحْقًا لِاَصْحَابِ السَّعِيرِ "Artık (rahmetten) uzak olsun o alevli cehennemin mahkûmları!" Bu ifade, cehennemliklerin ilâhî rahmetten uzak tutulacaklarını beyan eden bir deyimdir ve başında "Allah onları rahmetinden uzaklaştırsın" şeklinde bir gizli cümle var kabul edilir.[53] İbn Abbâs da kelimenin "uzaklaştırılmak" anlamına geldiğini beyan etmektedir.[54] Kur'ân'da sadece burada kullanılmış olan suhk kelimesi, rahmet ve merhamet yüzü görmemeyi, Allah'ın onları rahmetinden kovmuşluğunu ifade etmektedir. Hatta Sa'îd b. Cübeyr, suhk kelimesinin cehennemde bir vadi olduğunu beyan etmiştir.[55]

لِاَصْحَابِ السَّعِيرِ ifadesindeki *lâm* edatını "aidiyet" anlamına alırsak, o zaman âyetin manası şöyle olur: "O alevli cehennemin mahkumlarına layık olan, rahmetten uzak kalmaktır." Her hal ü kârda verilmek istenen mesaj, cehennemliklerin mahşerde ve azabın içerisinde esenlik, rahmet, merhamet, huzur ve mutluluk kırıntısına bile sahip olamayacaklarını bildirmektir. Rabbimiz bizi ve bütün müminleri bu büyük felaketten ve derin mahrumiyetten muhafaza buyursun.

53 Semerkandî, *age.*, III, 475; Râzî, *age.*, XXX, 65.
54 Taberî, *age.*, XXIX, 6.
55 Taberî, *age.*, XXIX, 6.

c) Mü'minlere Müjde ve Yüce Allah'ın Eşsiz Bilgisi

Yüce Allah, Kur'ân'ın "mesânî"lik üslubu gereği, bu defa sözü iyi insanların akıbetine getirmekte, bu arada bütün insanların her türlü halini bildiğini beyan ederek, bilgisine engel olunamayacağını haber vermektedir.

1. Rablerine Saygı Duyanlar Ödüllendirilecektir

إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ "Fakat gaybdaki Rablerine derin saygı duyanlara gelince, onlar için gerçekten hem bağışlanma hem de büyük bir ödül vardır." Âyetteki يَخْشَوْنَ *yahşevne* fiili "derin saygı duymak", الْغَيْبِ *el-ğayb* kelimesi "gayb, bilinmeyen", مَغْفِرَةٌ *mağfirah* sözcüğü "bağışlanma", أَجْرٌ كَبِيرٌ *ecrun kebîr* tamlaması ise "büyük ödül" demektir.

a) إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ "Fakat gaybdaki Rablerine derin saygı duyanlara gelince." Âyetin ilk cümlesinde "haşyet kavramı" yer almaktadır.

1. "Haşyet kavramı", genellikle korku içerikli olarak düşünülse de aslında derin saygı duymak şeklinde anlaşılmalıdır. Haşyet sadece Allah'a duyulur, başkasına duyulmaz. Bu nedenle haşyette muhatabın yüceliği söz konusudur. Kur'ân'da bu kavramın nispet edildiği varlıklar arasında özellikle melekler de vardır.[56] Anlaşılıyor ki, melekler Yüce Allah'ın azametini ve kibriyasını her mahlûktan daha iyi bildikleri için O'na karşı haşyet içerisindedirler. Ayrıca Yüce Allah'a sadece bilgin kullarının saygı duyacağı beyan edilerek, bilgi-saygı-bilinç ilişkisine dikkat çekilmektedir.[57] Bu arada vahyin muhatap kılınacağı cansız varlıkların bile bu duyguya sahip olabilecekleri Kur'ân'da "dağ" örnekliğinde darb-ı mesel olarak hatırlatılmaktadır.[58]

2. Âyetteki الْغَيْبِ *el-ğayb* kelimesi tıpkı Yâsîn 36/11'de olduğu gibi, hem Rabbimizin gaybda oluşunu, yani görülemezliğini, bilinemezliğini, idrak ve tarif edilemezliğini ifade edebilir; hem de övülen müminlerin gaybdayken, yani kalabalıklar içerisinde değil, yalnız kaldıklarında Rablerine derin saygı duyduklarını ortaya koyabilir. Sûrenin Mekkî olduğu düşünüldüğünde, bu ikinci ihtimalin vakaya uygun olduğunu söyleyebiliriz. Ancak genelde tercih edilen görüşün ilk yaklaşım olduğunu belirtmeliyiz.

56 Enbiyâ 21/28.
57 Fâtır 35/28.
58 Haşr 59/21.

b) لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ "Onlar için gerçekten hem bağışlanma hem de büyük bir ödül vardır." Bu cümle, söz konusu derin saygı ve duyarlılık içerisinde bulunanların mahşerde bağışlanmış olacağını ve büyük bir ödülle, yani cennetle buluşturulacaklarını müjdelemektedir. Ödülün büyük oluşu, öncesinde zikredilen cehennem azabının şiddetine karşılıktır. Azap büyük ve korkunç olsa da ödül çok daha büyük ve çok daha çekici olacaktır.

11. Yüce Allah Bütün Sözleri ve Gönüllerdekini Bilmektedir

وَاَسِرُّوا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوا بِهٖۜ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ "Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; (bilin ki), Allah kalplerin özünü dahi bilmektedir." Âyetteki اَسِرُّوا *esirrû* emri "gizleyin", قَوْلَ *kavl* kelimesi "söz, konuşma", اجْهَرُوا *icherû* emri "açığa vurun", عَلِيمٌ *'alîm* kelimesi "bilmek", ذَاتِ الصُّدُورِ *zâti's-sudûr* ifadesi ise "gönüllerin sahip olduğu şey, kalplerdeki" demektir.

a) وَاَسِرُّوا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوا بِهٖۜ "Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun." Âyetteki *kavl* kelimesine bağlama göre "söz, konuşma, iman, inanç" gibi anlamlar verilebilir.[59] Buna göre ister olumlu isterse olumsuz, genel anlamdaki inanç sistemine işaret etmektedir. Bu âyeti açıklarken bir taraftan bağlama dikkat edilerek, diğer taraftan da hitabı genel kabul ederek iki farklı yorum getirmek mümkündür:

1. Âyetin bağlamı, hemen bir önceki âyetle de, daha önceki âyetlerle de ilişkili olabilir.

1. Yüce Allah, bir önceki, yani 12. âyette "kendisinden gaybda derin saygı duyan müminleri" hatırlatmakta ve onların kalabalık içerisinde değil de, kendi başlarına kaldıklarında bu saygıyı ortaya koyduklarını beyan etmektedir. Buna göre Yüce Allah, söz konusu duyarlı kişilere yönelik olarak, "Siz ister sözünüzü veya inancınızı gizleyin, isterse açığa vurun, fark etmez; Allah kalplerde olanı dahi bilir" mesajını vermektedir. Mekke'de baskı içerisinde yaşayan bazı müminlerin bu anlamda sıkıntılı bir ortamda bulundukları ve imanlarını daha çok kendi başlarına kaldıklarında ortaya koydukları düşünülebilir. Böyle bir ortamda yaşayan kişilere bu şekilde hitap edilerek onlara "moral" verilmiş olmaktadır.

59 Böyle bir tercih için bk. Esed, *age.*, s. 1170; İslâmoğlu, *age.*, s. 1151.

1. Yine bağlam dikkate alınarak, ancak bu defa sûrenin daha önceki âyetleriyle bağlantılı bir şekilde muhataplar Mekkeli müşrikler olarak da kabul edilebilir. Nitekim âyetin nüzul sebebi olarak aktarılan bir rivayete göre, İbn Abbâs şu beyanda bulunmuştur: "Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'e dil uzatıyor, Cebrâîl (as) da onların söylediklerini Nebî (as)'a bildiriyordu. Bunun üzerine Mekkeliler birbirlerine, 'Bundan sonra gizlice konuşun ki, Muhammed'in ilâhı duymasın' diyorlardı. Âyet işte bu olay üzerine indirilmiştir."[60] Bu durumda âyette verilmek istenen mesaj, "Siz ister sözünüzü gizleyin, isterseniz açığa vurun, fark etmez; Allah kalplerde olanı dahi bilir" şeklini alır. Rivayete ve mesaja bakıldığında bu defa moral değil, bir "gözdağı" verilmesi amaçlanmış olmaktadır.

2. Âyetteki mesaj, kullanılan hitap ve zamirler gereği genel de olabilir.[61] Daha önceki âyetlerde hitap gâib, yani üçüncü şahıs "o, onlar" şeklindeyken, bu âyette ikinci şahsa "siz" kalıbına dönüştürülmüştür. Adına "iltifat sanatı" da denilen bu teknikle muhatapların dikkatleri çekilmekte ve mesaja karşı daha duyarlı olmaları sağlanmak istenmektedir. Verilmek istenen temel mesaj şudur: Siz ey bütün insanlar, sözlerinizi ve davranışlarınızı ister gizli isterse aşikâr yapın, Allah'ın bunları bilmesinde herhangi bir fark olmaz; çünkü O, kalplerdekini dahi bilmektedir.

Ra'd 13/8-10'da bu konuda şu bilgiler yer almaktadır: "Allah, her dişinin ne taşıdığını, rahimlerin neyi eksiltip neyi ne kadar arttıracağını da bilir. Her şey O'nun katında bir ölçü ve gayeye bağlanmıştır. O, bilinemeyen ve bilinebilen her şeyi, mutlak büyük ve mutlak aşkın olarak bilendir. O'nun için içinizden birinin düşüncesini gizlemesiyle açığa vurması ya da geceleyin köşe bucak gizlenip de gündüzün ortaya çıkması arasında hiçbir fark yoktur."

Ayrıca Bakara 2/225 ve Mâide 5/89'da beyan edildiği üzere, kalplerin kazandığı şeylerden de sorumlu tutulacağımız gerçeğinden hareketle, Yüce Allah'ın her şeyi bildiği ve hesabı buna göre soracağı da Kur'ân'da verilen bilgiler arasındadır. Konuyla ilgili çarpıcı başka bir ayrıntı ise Bakara 2/284'tedir: "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır (ve O'nun bilgi alanındadır). Siz içinizdeki bilgi veya düşünceleri açıklasanız da onları gizlide saklasanız da Allah onunla sizi hesaba çekecektir. Dilediğini bağışlayacak, dilediğine ise azap edecektir. Allah'ın gücü her şeye yeter." Bütün bu ve benzer âyetlerdeki mesajlardan anlaşılıyor ki, Yüce Allah için açık-gizli davranışlarla ilgili olarak bilgi sahibi olmada herhangi bir sınır söz konusu değildir. Esasında kalplerde bulunan her şey mahşerde ortaya dökülecektir.[62]

---

60 Semerkandî, *age.*, III, 476; Râzî, *age.*, XXX, 66; Kurtubî, *age.*, XVIII, 139.
61 Taberî, *age.*, XXIX, 6.
62 'Âdiyât 100/10.

b) اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ "(Bilin ki), Allah kalplerin özünü dahi bilmektedir." Bu ifade Kur'ân'da sıklıkla kullanılmakta ve Yüce Allah'ın bilgisindeki erişilmezliği ortaya koymaktadır.[63] Kalplerdekinin bilinmesine özellikle dikkat çekilmesinin muhtemel sebebi Âl-i İmrân 3/118'deki şu bilgidir: "... Kinleri ağızlarından taşmaktadır; ancak kalplerinde sakladıkları ise çok daha büyüktür..." Demek ki, olumsuz anlamda insanların davranışları bazen sahip olduklarının tamamını göstermez; çünkü içlerinde çok daha fazlasını barındırmaktadırlar.

Mü'min 40/19'da geçen "Gözlerin gizlediği (ihanetleri) de yüreklerin sakladıklarını da bilir" ifadesi, meselenin ortaya konulmasında ve doğru anlaşılmasında çok önemli bilgi vermektedir. Yüreklerde saklanan şey esasında belirleyici olandır. Çünkü gözler yüreklerdeki duygunun bakışa yansıtılmasının aracıdır.

İster olumlu, isterse olumsuz anlamda olsun, davranışların değer kazanmasında veya isimlendirilmesinde kalbin onay durumu son derece önemlidir ve belirleyicidir. İşte Yüce Allah kendisine kalpten yönelenleri de karşı gelenleri de gayet iyi bilmekte ve değerlendirmesini ona göre yapmaktadır. Bilgisini hatırlatmasının başta gelen amacı bu olsa gerektir. Hiç kimse hiçbir şeyi Allah'tan gizleyemez,[64] bir anlamda O'na sürpriz yapamaz. Hiç kimse de yaptığının kaybolup gittiği, kayıt altına alınmadığı ve böylece zarara uğratılacağı gibi bir vehme kapılmamalıdır.[65]

111. Herşeyi Bilen Yüce Allah'ın Bilgisine Engel Yoktur

اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَۜ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ "Yaratan bilmez mi hiç? O, derin bilgi sahibidir; her şeyden haberdardır." Âyetteki يَعْلَمُ *ya'lemü* fiili "bilmek", خَلَقَ *haleka* fiili "yaratmak", اللَّطِيفُ *el-latîf* sıfatı "lütufkâr, bilgisi derin, her şeye nüfuz eden", الْخَبِيرُ *el-habîr* sıfatı ise "haberdar olan" demektir.

Yüce Allah, bu âyette öncekinde sözünü ettiği "her şeyi bildiği gerçeği"ni yeniden gündeme getirmekte ve çok etkileyici bir ifadeye yer vermektedir.

---

63 Âl-i İmrân 3/119, 154; Mâide 5/7; Enfâl 8/43; Hûd 11/5; Neml 27/74; Kasas 28/69; 'Ankebût 29/10; Lokmân 31/22; Fâtır 35/38; Zümer 39/7; Şûrâ 42/24; Hadîd 57/6; Teğâbün 64/4; Mülk 67/13.

64 En'âm 6/59; Lokmân 31/16; Mücâdele 58/6-7.

65 Bakara 2/143; İsrâ 17/13; Kehf 18/49; Kaaf 50/18; Necm 53/39-40; Kamer 54/52-53; İnfitâr 82/10-12; Zilzâl 99/7-8.

a) اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَۜ "Yaratan bilmez mi hiç?" Başındaki edat ve cümlenin yapısı gereği âyetin bu ilk kısmına dört değişik anlam verilebilir:

1. Baştaki اَ e harfi "soru", لَا *lâ* ise olumsuzluk edatı olarak kabul edilebilir ve anlam, tercümede de verdiğimiz gibi "Yaratan bilmez mi hiç?" şeklinde olur.

2. Baştaki اَلَا *elâ* edatı tenbih anlamında kabul edilebilir ve anlam "Dikkat edin, Yaratan bilir" şeklinde olur.

3. مَنْ خَلَقَۜ *men* haleka ifadesi يَعْلَمُ *ya'lemü* fiilinin faili kabul edilebilir. Bu takdirde anlam, "Yaratan bilmez mi hiç?" veya "Dikkat edin, Yaratan bilir" şeklini alır. Yaratan'ın neyi bildiği ise nesne zikredilmediği için "her şeyi" takdirinde kabul edilir.

4. يَعْلَمُ *ya'lemü* fiilinin faili Allah'a ait gizli bir hüve zamiri olup, مَنْ خَلَقَۜ *men haleka* ifadesi mef'ul konumunda görülebilir. Bu takdirde anlam, "(Allah), yarattığı kişileri bilmez mi hiç?" veya "Dikkat edin, (Allah) yarattığı kişileri bilir" şeklini alır. Bu tercih, muhataplar insanlar olduğu için Yüce Allah'ın onlarla ilgili her şeyi bildiğini göstermeyi amaçlamış olur.

Sözünü ettiğimiz bu tercihlerin hepsi de doğrudur. Olumlu veya olumsuz, görülen veya görülmeyen, gönüllerde bulunan veya eyleme dökülen davranışları bağlamında başta insanlarla ilgili olmak üzere bütün hakikatleri Yüce Allah'ın bütün yönleriyle bildiğini göstermektedir.

b) وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ "O, derin bilgi sahibidir; her şeyden haberdardır." Âyetin sonu Yüce Allah'ın ilim sıfatıyla ilgilidir. Kur'ân'da hem sûreler arasında, hem de âyetler arasında anlam ilişkisi vardır ki buna *tanâsübü's-süver ve'l-âyât* "sûreler ve âyetler arası uyum" denmektedir. Kanaatimize göre bu iki tür ilişkiye ilave olarak, âyetlerin cümleleri arasında da, bu cümlelerin âyet sonlarıyla da yakın anlam ilişkisi vardır. İşte bu cümleden olarak, söz konusu iki sıfatı âyetin mesajıyla birlikte anlamlandırmak gerekmektedir.

Kur'ân'da yedi âyette geçen اللَّطِيفُ *el-latîf* sıfatı "lütufkâr, bilgisi derin, her şeye nüfuz eden" anlamlarına gelmektedir. Bu bağlamda söz konusu sıfat bazı âyetlerde Yüce Allah'ın yaratıklarına ve özellikle de kullarına "lütufkâr" olduğu anlamında kullanılmaktadır.[66] Bu kelimenin kullanıldı-

---

66 Yûsuf 12/100; Hacc 22/63; Şûrâ 42/19. Kehf 18/19'da geçen *felyetelettaf* kelimesi de "lütufkâr olmak, iyi davranmak" anlamına gelmektedir.

ğında akla ilk gelen anlamı da budur. Fakat bilgi ve haberle ilgili bir bağlamda, habîr kelimesiyle kullanıldığında ise "bilgisi her şeye nüfuz eden, derin bilgiye sahip olan"[67] anlamı devreye girmektedir.[68] *Latîf* sıfatı özellikle *habîr* sıfatıyla birlikte kullanıldığı bazı yerlerde kesafetin zıddı olan *letâfet* anlamında gelir. Manevî duyulara *letâif*, ince nükteye *latife* denmesi de bundandır. "Allah'ın akıl sır ermez bilgisiyle her şeye nüfuz ettiğini, hiçbir şeyin buna engel teşkil edemeyeceğini" ifade eder.[69]

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere *latîf* sıfatı *habîr*'den farklıdır. *Habîr* daha çok nesnel veya görünen şeylerle ilgili bilgiyi içerirken, *latîf* bunun ötesindekileri ifade etmektedir. Her hâl ü kârda verilmek istenen mesaj bellidir: Yüce Allah her şeyi hakkıyla bilen tek varlıktır ve O'nun bilgisine hiçbir şey de engel olamaz. Hiçbir varlık Allah'ın bilgisinin dışında ve O'na gizli kalamaz, hiçbir varlık Allah'a sürpriz yapamaz, vesselâm.

15-22. ÂYETLER:

هُوَ الَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فٖى مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهٖ وَاِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿١٥﴾

ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَاۤءِ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِىَ تَمُورُ ﴿١٦﴾

اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَاۤءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذٖيرِ ﴿١٧﴾

وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكٖيرِ ﴿١٨﴾

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَٓافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا الرَّحْمٰنُ اِنَّهُ بِكُلِّ شَیْءٍ بَصٖيرٌ ﴿١٩﴾

اَمَّنْ هٰذَا الَّذٖى هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ اِنِ الْكَافِرُونَ اِلَّا فٖى غُرُورٍ ﴿٢٠﴾

اَمَّنْ هٰذَا الَّذٖى يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا فٖى عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾ اَفَمَنْ يَمْشٖى مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِهٖۤ اَهْدٰۤى اَمَّنْ يَمْشٖى سَوِيًّا عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٢٢﴾

67 Semerkandî, *age.*, III, 476.
68 En'âm 6/103; Lokmân 31/16; Ahzâb 33/34; Mülk 67/14.
69 İslâmoğlu, *age.*, s. 811'de 9. not.

"**15.** Allah, yeryüzünü yaşanmaya elverişli bir yer yapmıştır. Öyleyse onun her tarafını dolaşıp Allah'ın verdiği rızıktan yiyin. (Unutmayın ki) dönüş sadece O'na olacaktır. **16.** Gökteki zatın, sizi şiddetle sarsılacağı zaman yerin dibine batırmasından güvende misiniz? **17.** Yoksa gökteki zatın başınıza taş (veya taşları kaldıran bela kasırgası) yağdırmasından güvende misiniz? Uyarımın nasıl olduğunu er veya geç anlayacaksınız. **18.** Andolsun ki, onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Bak ki, benim cezalandırmam nasıl olmuştur? **19.** Üzerlerinde kanat çırparak uçan kuşları düşünmezler mi? Onları Rahmân'dan başkası (havada) tutamaz. Şüphesiz O, her bir şeyi gözetiminde bulundurur. **20.** Yoksa Rahmân'a karşı size yardım edebilecek askerleriniz mi varmış! Kâfirler ancak derin bir yanılgı içindedirler. **21.** Yoksa (Allah size verdiği) rızkını (kesip) tutarsa, size rızık verecek biri mi varmış! Hayır! Onlar azgınlık ve nefrette inatla direnmektedirler. **22.** Yüzükoyun sürünen mi daha doğru gidebilir, yoksa dosdoğru yolda düzgün bir şekilde yürüyen mi?"

Sûrenin bu üçüncü grup âyetinde, insanların rızık için çalışması gerektiği belirtilmekte, Yüce Allah'ın kudreti dile getirilmekte ve buna rağmen öncekilerin inkâr ettikleri hatırlatılmaktadır. Ardından gruplar halinde uçuşan varlıklara dikkat çekilerek, bu sistemin sahibi olan Yüce Allah'ın her şeyi gördüğü bildirilmektedir. Daha sonra Allah'a rağmen hiç kimsenin hiç kimseye yardım yapamayacağı ve rızık veremeyeceği belirtilerek, haktan veya bâtıldan yana olmak anlamında farklı özellikteki iki insan mukayese edilmektedir.

a) Yeryüzünün Boyun Eğdirilmesi ve İmtihan Gerçeği

Yüce Allah, sûrenin bu âyetinde yeryüzünü insanın emrine verdiğini, orada dolaşıp uygun yerlerinden rızık araması gerektiğini beyandan sonra, dönüşün sadece kendisine olacağını bildirmektedir.

1. Yeryüzü Rızık İçin Uygun Yaratılmıştır

هُوَ الَّذ۪ى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا ف۪ى مَنَاكِبِهَا "O (Allah), yeryüzünü sizin emrinize amade kılmıştır. Öyleyse onun her tarafında dolaşın." Âyetteki جَعَلَ *ce'ale* fiili "kılmak, yapmak, yaratmak", الْاَرْضَ *el-ard* kelimesi "yeryüzü", ذَلُولا *zelûl* sözcüğü "emre amade, kolay, itaatkâr", فَامْشُوا *femşû* emri "gezin, yürüyün", مَنَاكِبِ *menâkib* kelimesi ise "omuzlar, her taraf, dağlar" demektir.

a) هُوَ الَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولًا "O (Allah), yeryüzünü sizin emrinize amade kılmıştır." Yüce Allah âyetin bu ilk cümlesinde yeryüzünün insanın hizmetine sunulduğunu beyan için *zelûl* kelimesini kullanmaktadır. Bu kelime bir de Bakara 2/71'de geçmekte ve İsrailoğullarına kesmeleri emredilen hayvanın sıfatını beyan için kullanılmaktadır.

ذَلُولًا *zelûl* kelimesi "boyun eğen, itaat eden, uysal" anlamlarıyla arzın insanoğlunun yaşaması için elverişli ve kolay kılınması demektir.[70] Zaten başka bazı âyetlerde yeryüzünün beşik veya döşek olarak tanıtılması,[71] onun insan hayatı için gerekli bütün özelliklerle donanımlı hale getirilmiş olması demektir. Eğer bu arz bu halinin dışında başka özelliklerde yaratılmış olsaydı hayat için imkânsızlık söz konusu olurdu. Her tarafın kum veya taş ya da su olduğu düşünüldüğüne burada hayatı yaşamak imkânsız olurdu.

Zelûl kelimesi ile *zelîl* kelimesi şüphesiz aynı kökten gelmektedir; ancak *zelîl* olmak hor, hakirlik anlamına geldiği için, *zelûl* kelimesinde böyle bir anlam söz konusu değildir. Yeryüzünün *zelûl* olması Yüce Allah'ın onun tabiatına yerleştirdiği özellikleri gereği insanın emrine amade kılınması demektir; yoksa herhangi bir alçaklık veya aşağılık anlamı yoktur. Yüce Allah Kur'ân'da *sehhara* ve *zellele* fiillerini kullanarak "güneşi ve ayı, gemileri, nehirleri, gece ve gündüzü, denizleri, yeryüzündeki her şeyi, gökleri ve yeri, onlarda ve aralarındaki her şeyi"[72] insanların hizmetine verdiğini beyan etmektedir. Bütün bu varlıkların içerisinde yorumunu yapmakta olduğumuz âyette yeryüzünün insanın emrine amade kılındığı ifade edilmektedir.

b) فَامْشُوا فٖى مَنَاكِبِهَا "Öyleyse onun her tarafında dolaşın." Bu cümlede, yeryüzünün insanoğlunun emrine verilmesinin gerekçesi dile getirilmekte, İbn Abbâs'ın da ifade ettiği gibi yani dağlar, ovalar, yollar, vadiler, uçlar gibi "her tarafı"nın[73] gezilip dolaşılması istenmektedir.[74] Kur'ân'da sadece bu âyette kullanılan مَنَاكِب *menâkib* kelimesi "omuzlar" anlamına gelmektedir. Buradan hareketle, en zor ve devasa yükseklikteki dağlar veya yerler demek olan "omuzlarında" dolaşılabileceği beyan edilerek, yeryüzünün her tarafına ulaşmanın mümkün olduğu ifade edilmiş olmaktadır.[75]

70 Taberî, *age.*, XXIX, 6.
71 Bakara 2/22; Tâhâ 20/53; Zuhruf 43/10; Zâriyât 51/48; Nebe' 78/6.
72 Ra'd 13/2; İbrahim 14/32; Nahl 16/12, 14; Enbiyâ 21/79; Hacc 22/36, 37, 65; 'Ankebût 29/61; Lokmân 31/20, 29; Fâtır 35/13; Yâsîn 36/72; Sâd 38/18, 36; Zümer 39/5; Zuhruf 43/13; Câsiye 45/12, 13.
73 Ferrâ, *age.*, III, 171.
74 Semerkandî, *age.*, III, 476; Taberî, *age.*, XXIX, 6; Zemahşerî, *age.*, IV, 568; Râzî, *age.*, XXX, 69.
75 Zemahşerî, *age.*, IV, 568.

Nûh 71/19-20'den hareketle, buradaki maksadın onun her tarafına yollar edinmenin mümkün olduğunu beyan olduğu anlaşılmaktadır. Yeryüzünün bu şekilde yaratılması bir seyir ve temaşa amaçlı değildir. Tıpkı sûrenin ilk grup âyetinde göklerle ilgili verilen araştırma emri gibi, yeryüzünde de dolaşıp hem Yüce Allah'ın eşsiz ve erişilmez sanatıyla ilgili ibretler almak, hem de rızık temin etmek bu yaratılışın gerekçesi olarak belirlenmiş olmaktadır. Emredilen bu görevin yapılması, aynı zamanda sûrenin ikinci âyetinde dile getirilen "en güzel davranış sahiplerinin imtihan edilmesi" ilkesiyle de uyumlu bir emirdir.

"Yeryüzünün her tarafında dolaşın" emri gidilen yerlerden rızık temin etmeye çalışmayı da içermektedir. Her ne kadar bu ifadede böyle açık kelimeler yer almasa da bir sonraki cümle asıl maksadın bu olduğunu göstermektedir. "Rızıklardan yemek" için öncelikle onları kazanmak gerekir. "Allah'ın yarattığı şeylerden edinin"[76] anlamındaki âyette verilen mesaj ile yorumunu yapmakta olduğumuz cümlenin mesajı bu noktada birleşmektedir.

11. Rızıklandırılmak İmtihanın Parçasıdır

وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهٖ وَاِلَيْهِ النُّشُورُ "Allah'ın verdiği rızıktan yiyin. (Unutmayın ki) dönüş sadece O'na olacaktır." Âyetteki كُلُوا *külû* emri "yiyin", رِزْقِه *rızkıhî* ifadesi "Allah'ın yarattığı rızık", النُّشُورُ *en-nüşûr* kelimesi ise "yeniden dönüş, diriltiliş" demektir.

وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهٖ "Allah'ın verdiği rızıktan yiyin." Bu emir bir önceki cümlede maksadın ne olduğunu ortaya koymaktadır. Demek ki, yeryüzünün her tarafında dolaşmanın asıl amacı, Allah'ın yarattığı rızıkları elde etme çabasıdır. Ulaşılan nimetlerden yararlanmak, onları var eden iradenin isteğini hatırdan çıkartmamak, bu arada yaratılış gayemizin imtihan edilmek olduğunu unutmamak verilmek istenen mesaj içinde bulunmaktadır.

Âyetteki مِنْ رِزْقِه *min rizkıhî* ifadesinin başındaki *min* edatı teb'îdıyye, yani "bir kısmı" anlamına alınabilir. Bu durumda, elde edilen nimetlerin hepsinin değil, bir kısmının yenmesi, diğerlerinin ise Allah yolunda infak edilmesi mesaja katılmış olur. Kur'ân genelinde rızık ve infak âyetlerini düşündüğümüzde âyette verilmek istenen asıl mesajın bu olduğu kolaylıkla anlaşılabilir.

وَاِلَيْهِ النُّشُورُ "(Unutmayın ki) dönüş sadece O'na olacaktır." İşte yorumu-

76 Cum'a 62/10.

nu yapmakta olduğumuz âyetin mesaj noktası bu cümlede yer almaktadır. Yeryüzünün insanoğlunun emrine amade kılınması, insanların onun her tarafında dolaşıp rızık temin etmesi ve Allah'ın yarattığı çeşitli nimetlerden yararlanmasının amacı, hayatın bir imtihan alanı olduğunu ve bütün bu hayatta yaşananlardan dolayı insanların hesaba çekileceklerini unutmamalarıdır. İşte hesaba çekilmenin yeri ve zamanı bu cümlede beyan edilmekte, dönüşün sadece Yüce Allah'ın huzuru olacağı açıkça belirtilmektedir.

b) Yüce Allah'ın Erişilmez ve Engellenemez Kudreti

Yüce Allah, hak edenlere gönderebileceği azaptan hiç kimsenin emin olamayacağını hatırlatarak, daha önceki kavimlerden inkâr edenlere uyguladığı cezayı haber vermekte ve bu son ümmetin bundan ders çıkartmasını istemektedir.

1. Azgın İnsanlar Yerin Dibine Batırılabilir

ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَٓاءِ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِىَ تَمُورُۙ "Gökteki zatın, sizi şiddetle sarsılacağı zaman yerin dibine batırmasından güvende misiniz?" Âyetteki اَمِنْتُمْ *emintüm* fiili "güvende olmak, emin olmak", مَنْ فِى السَّمَٓاءِ *men fi's-semâ'* ifadesi "gökteki zat", يَخْسِفَ *yahsife* fiili "batırmak", الْاَرْضَ *el-ard* kelimesi "yeryüzü, yerin dibi", تَمُورُ *temûru* fiili ise "sarsılmak, çalkalanmak, sallanmak" demektir.

a) Bu âyet, bir öncekinin devamı olarak anlaşılmalıdır. Yeryüzünün yaratılış amacını, insanın onunla ilişkisini ve sonuçta Yüce Allah'a döndürüleceğimiz gerçeğini idrak etmeyen, bunu ısrarla ve inatla anlamak istemeyen, üstelik hayatı sadece dünyadan ibaret sayıp dünyanın ebedî olduğunu sananlara işte bu âyette sarsıcı bir hatırlatma yapılmaktadır. Dünya ebedî olmadığı için hayatı da ebedî değildir. Öyleyse dünya ile ilişkimiz hak ettiği ve orada yaşayacağımız kadar olmalıdır.

Bu düşüncemiz dünyayı ihmal anlamına da alınmamalıdır; çünkü önceki âyette rızık temini için dünyada çalışmamız gerektiği açıkça beyan edilmişti; ancak özellikle mahşerin, yani Allah'a döndürülmenin unutulmaması gerektiği dile getirilmişti. Demek ki dünya ile iletişimimiz bizi âhirete hazırlayacağı için olmalıdır. Dolayısıyla mahşeri unutmamak için yaratılış gayemizi de unutmamamız gerektiği anlaşılmaktadır.

Hayatı dünyadan ibaret sayanlara çok önemli bir soru sorulmakta ve "Yüce Allah'ın kendilerini yerin dibine batırmasından güvende olup olma-

dıkları" gündeme getirilmektedir. Yerin sallanması veya çalkalanması bir anlamda deprem meydana gelmesi veya daha büyük sarsıntı olan kıyametin gerçekleşmesi demektir. Önceki pek çok kavim helâk edildiği gibi, başta Mekkeli müşrikler olmak üzere bütün zamanların inkârcılarının da yerin dibine geçirilebileceği, hiç kimsenin bundan güvende olmasının mümkün olmadığı açıkça bildirilmektedir.

Âyetin başındaki soru edatıyla cevabı beklenen bir soru sorulmamakta, inkârî bir anlam verdiği için bunun tersinin doğru olduğu beyan edilmektedir. "Güvende misiniz?" demek "güvende değilsiniz, hiçbir garantiniz yok" demektir. Bu anlamda Kalem 68/39'da da Mekkeli inkârcılar kıyamete kadar geçerli olacak herhangi bir yemine, yani sözleşmeye sahip olmadıkları noktasında yine bir soru cümlesiyle paylanmaktadırlar.

Ebedi sanılan dünya ve dolayısıyla arz, mahşeri inkâr edenlerin adeta cehennemi olacaktır; yerin sarsılıp çalkalanması,[77] bir anlamda üzerindekileri yavaş yavaş içine alması ve onları helâk etmesi demektir. Öyleyse, azabımıza dönüşebilme ihtimali bulunan bu arza ve ondaki hayata çok fazla bel bağlamamak, dünyayı tutkulu bir şekilde sevmemek, ona hak ettiği ve layık olduğu seviyede değer vermek gerektiği son derece açık bir gerçektir.

"Gökteki Zat" İfadesinin Anlamı:

b) Buradaki مَنْ فِى السَّمَاءِ *men fi's-semâ'* ifadesi "gökteki zat" demektir. Bundan maksadın kim olduğu noktasında çeşitli ihtimaller söz konusudur. Bu bağlamda maksadı "azapla görevli melek veya melekler" şeklinde anlayanlar olduğu gibi[78] mesajın "göktekinden, yani Allah'ın azabından emin olmak" şeklinde yorumlayanlar da vardır.[79] Hatta Ebû Müslim'e göre, Mekkeli müşrikler gökte bir tanrının bulunduğuna inandıkları için Yüce Allah onlara, "Gökte olduğuna inandığınız ve dilediği şeyi yapabileceğini kabul ettiğiniz o zatın sizi yere batırmasından güvende misiniz?" demek istemiştir.[80]

Bu görüşlerden ayrı olarak, daha çok kabul edilen kanaate göre maksat Yüce Allah'tır.[81] O'nun gökte oluşu ise, tamamen bir mecazdır. Çünkü Allah zamandan da mekândan da münezzehtir. O'nu herhangi bir yerde, mesela gökte kabul etmek, O'nun göğe sıkışması demektir ki, bu durumda ilgili mekânın Allah'tan büyük olması kaçınılmaz olur. Oysa Yüce Allah her şeyden büyüktür; esasında O'nun *ekber* oluşu tek ve gerçek büyük oluşunun ifadesidir.

77 Kurtubî, *age.*, XVIII, 141.
78 Bu konuda benzer bir âyet için bk. 'Ankebût 29/34.
79 Semerkandî, *age.*, III, 476.
80 Râzî, *age.*, XXX, 70. Benzer görüşler için ayrıca bk: Zemahşerî, *age.*, IV, 568.
81 Taberî, *age.*, XXIX, 7.

Kur'ân'da Mekkelilerin "Göklerde ve yerdekiler kimindir?" sorusuna "Allah'ındır" cevabını verdikleri beyan edilmektedir.[82] Bu durumda Allah eğer mekân olarak gökte ise, o zaman Allah kendi kendisinin sahibi olurdu ki böyle bir soru da cevabı da akla ziyandır. Allah'ı bir yerde veya mekânda kabul etmek demek, O'nu bir şekilde sınırlandırmak demektir. Oysa hiçbir kavram Yüce Allah'a bir sınır çizmeyi veya O'nu herhangi bir şekilde sınırlandırmayı ifade edemez.

"O, gökte de ilâhtır; yerde de ilâhtır"[83] ve "O, göklerde de yerde de Allah'tır"[84] âyetlerindeki mesaj ile yorumunu yapmakta olduğumuz âyet arasında bir anlam zıtlığı da yoktur. Çünkü burada sözü edilen durum, Yüce Allah'ın her an her yerde olduğudur. Ayrıca İbn Abbâs da dile getirdiği gibi, O'nun emrinin, kudretinin ve iradesinin göklerde de yerde de bütün mekânlarda da geçerli olduğunu anlatmaktır.[85]

Yüce Allah'ın göğe nispeti aslında bir yücelik isnadı içermektedir. Nitekim En'âm 6/61'de "O, kulları üzerinde hüküm ve hükümranlık sahibidir" buyurularak, O'nun *fevkıyyeti*nin kulları üzerindeki üstünlüğü anlamına geldiği beyan edilmektedir. Dahası, azabın genellikle gökten, yani yukarıdan gönderilmesi anlamında *es-semâ'* ve *favk* kelimelerinin kullanıldığı bilinmektedir.[86] Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki konu tehdit ve gözdağı içerikli olduğu için, mesajın içeriğinde bir azap motifinin bulunduğu kesindir. Böyle olunca, "gökteki Allah" ifadesi, azabı yukarıdan gönderen üstün, erişilmez, engellenemez, alt edilemez ve yüce varlık anlamına gelmektedir.

Bütün bunların özeti olarak, Yüce Allah'ın kişiye yakınlığı,[87] herkese şah damarından,[88] ölmekte olan kişiye de çevresindekilerden çok daha yakın olması,[89] kişiyle kalbi arasına girebilecek özellikte bulunması,[90] gizli gizli konuşanlarla birlikteliği[91] ve kişiler her neredelerse Allah'ın da onlarla birlikte orada olması[92] gibi âyetler Yüce Allah'ın mekândan münezzeh olduğunu, her an her yerde bulunduğunu açıkça göstermektedir. Bu gerçeğin

82 En'âm 6/12.
83 Dühân 44/84.
84 En'âm 6/3.
85 Kurtubî, *age.*, XVIII, 141.
86 En'âm 6/65; İsrâ 17/92; Zâriyât 51/22; Tûr 52/44.
87 Bakara 2/186.
88 Zâriyât 51/16.
89 Vâkı'a 56/85.
90 Enfâl 8/24.
91 Mücâdele 58/7.
92 Hadîd 57/4.

ışığında yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki mesajın mecaz olduğunu ve Yüce Allah'ın bulunduğu mekânı değil, makamı ve insanlar üzerindeki erişilmez kuvvet ve kudretini ifade ettiğini belirtmeliyiz. Bizim Kur'ân bütünlüğünde âyetlerden anlayabildiğimiz budur; gerçeği elbette sadece Rabbimiz bilmektedir.

11. Üzerlerine Taş da Yağdırılabilir

اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَاۤءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًاۜ فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ "Yoksa gökteki zatın başınıza taş (veya taşları kaldıran bela kasırgası) yağdırmasından güvende misiniz? Uyarımın nasıl olduğunu er veya geç anlayacaksınız." Âyetteki اَمِنْتُمْ *emintüm* fiili "güvende olmak, emin olmak", مَنْ فِى السَّمَاۤءِ *men fi's-semâ'* ifadesi "gökteki zat", يُرْسِلَ *yursile* fiili "yağdırmak, göndermek", حَاصِبًا *haasıb* kelimesi "taşları kaldıran bela kasırgası, taş", سَتَعْلَمُونَ *seta'lemûne* fiili "yakında bilmek", كَيْفَ *keyfe* edatı "nasıl", نَذِيرِ *nezîri* kelimesi ise "uyarım, tehdidim" demektir.

a) اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَاۤءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًاۜ "Yoksa gökteki zatın başınıza taş (veya taşları kaldıran bela kasırgası) yağdırmasından güvende misiniz?" Burada sözü dilen durum, önceki âyetteki mesajın devamı niteliğindedir. Nitekim her iki âyetteki mesaj İsrâ 17/68'de tek âyette toplanarak zikredilmektedir.

Bu sûrenin 16. âyetinde yer alan "yerin dibine batırılmaktan güvende olmayanlar"ın aynı şekilde "Yüce Allah tarafından üzerlerine gökten bir taş veya taşları bile yerinden fırlatan bir kasırga gönderip yağdırmasından güvende olamayacakları" beyan edilmektedir. İsrâ 17/68, 'Ankebût 29/40 ve Kamer 54/34'te de geçen *haasıb* kelimesi "taşları, kayaları veya her şeyi yerinden fırlatıp savuran bir çeşit kasırga veya fırtına" anlamına gelmekte ve dünyada gerçekleştirilen ilâhî bir ceza türü olarak tanıtılmaktadır.

Daha önceden pek çok kez gerçekleşen bu tür uygulamalara karşı muhataplar uyarılmakta ve benzer bir akıbetle karşılaşmamaları için insanlar bilinçlendirilmektedir. Mekkeli müşriklerin umursamaz ve alaycı tutumlarına karşılık Yüce Allah geçmiş kavimlere uyguladığı bu helâk çeşidini yeniden uygulayabileceğini beyan ederek, herkesin daha duyarlı olmasını istemektedir.

b) فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ "Uyarımın nasıl olduğunu er veya geç anlayacaksınız." Âyetin bu son cümlesi ise tam bir tehdit ve gözdağı ifadesidir. Verilmek istenen mesaj, tehdide konu olan uyarıların bir şekilde gerçekleşeceğini muhataplara bildirmekle ilgilidir.

"Yakında bileceksiniz" anlamındaki فَسَتَعْلَمُونَ *feseta'lemûne* fiiline biz "er veya geç anlayacaksınız" anlamını vermeyi tercih ettik. Buradaki *sîn* edatı "gelecek zaman" anlamı vermektedir. Bunun yakını mı yoksa uzak geleceği mi ifade ettiği noktasında herhangi bir zaman belirlemesinde bulunmak gerekmez. Aslında yakın geleceği ifade ettiği bilinmesine rağmen, bu edatın mahşerdeki uygulamalar için de kullanılıyor olması,93 çok kesin çizgilerle bir zaman ayırımı yapmanın doğru olmadığını göstermektedir. Bu nedenle biz ilgili edata "er veya geç" ya da "zamanı gelince" anlamlarını vermenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Bu arada âyetteki نَذِيرِ *nezîr* kelimesinin sonunda gizli bir *yâ* edatının bulunduğunu, aslının نَذِيرِى *nezîrî* şeklinde olduğunu ve kelimenin "uyarım, tehdidim" anlamına geldiğini de özellikle belirtmekte yarar görmekteyiz.

111. Eski Kavimler İnkârlarının Cezasını Çekmişlerdi

وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ "Andolsun ki, onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Bak ki, benim cezalandırmam nasıl olmuştu?" Âyetteki وَلَقَدْ *velekad* ifadesi "andolsun ki, muhakkak ki", كَذَّبَ *kezzebe* fiili "yalanlamak", الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ *ellezîne min kablihim* ifadesi "onlardan öncekiler", نَكِيرِ *nekîri* kelimesi ise "inkârım, reddedişim, dışlamam, cezalandırmam" demektir.

Bundan önceki üç âyette hitaplar ve zamirler muhataplara, yani ikinci şahıslara yönelik iken, burada bir "iltifat sanatı" gerçekleştirilmiş ve hitap üçüncü sahsa dönüştürülmüştür. Bu sanatın amacı, muhatapların zihnini canlı tutmak ve hitap değişikliği nedeniyle daha dikkatli olmalarını sağlamaktır.

Âyetin sonundaki نَكِيرِ *nekîri* kelimesi, tıpkı bir önceki âyetteki nezîr kelimesi gibi, sonunda gizli bir mütekellim yâ'sı bulunan bir konumdadır

---

93 Kalem 68/16; 'Alak 96/18.

ve نَكِيرِ *nekîrî,* yani "inkârım, cezalandırmam, reddedişim" anlamındadır.

Âyette verilmek istenen mesaj, Hz. Peygamber'e ve bütün zamanların müminlerine moral kazandırmak, inkârcılara ise gözdağı verip onları benzer bir sonu yaşayabilecekleri noktasında uyarmaktır. Hz. Peygamber'in ilk muhatapları olan Mekkeliler içerisinde kendisine şiddetli bir şekilde karşı gelen, onunla alay edip müminlere çeşitli eziyetler yapanların bu tavırlarına çok fazla aldırış etmemesi gerektiği bildirilmektedir. Bunun için geçmişten Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Şu'ayb, Hz. Sâlih, Hz. İbrâhim, Hz. Lûh gibi peygamberlerin kavimleri ile Firavun ve nankör İsrailoğulları gibi örnek verilmekte, Yüce Allah'ın onları helâk ettiği özellikle hatırlatılmaktadır.

Söylenmek istenen şudur: "Ey müminler, siz moralinizi yüksek tutun, sonunda galip geleceksiniz; ey nankörler, siz de kendinize gelin, yoksa öncekiler gibi helâk edilirsiniz." Aslında insanların gerçekleri inkârı hiç de önemli değildir; bu durumda sadece kendilerine zararları dokunur, inkâr ettikleri varlıklara zarar veremezler. Ama Yüce Allah'ın inkârı felâketlerin en büyüğüdür; çünkü Allah'ın inkârı demek, O'nu ve buyruklarını kabul etmeyenleri şiddetli bir şekilde cezalandırması demektir. Bu nedenle, Allah'ın inkârından, yani insanı reddedişinden sakınmak gerektiği aşikâr bir gerçekliktir; âyetin sonundaki uyarının anlamı bu olsa gerektir.

c) Kâinat Kitabı ve Bazı Mukayeseler

Yüce Allah, ibret almaları için inkârcılara yönelik yeni bir hedef göstermekte ve üzerlerinde uçmakta olan kuşlara dikkat çekmektedir. Ayrıca kudretinin erişilmezliğini hatırlatıp O'na rağmen hiç kimsenin hiç kimseye yardım yapamayacağı gibi rızık da veremeyeceğini bildirerek hidayet ve dalalet noktasında iki insan mukayesesine yer vermektedir.

1. Kuşların Uçması Bir Âyettir

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَٓافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَۜ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا الرَّحْمٰنُۜ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ "Üzerlerinde kanat çırparak uçan kuşları düşünmezler mi? Onları Rahmân'dan başkası (havada) tutamaz. Şüphesiz O, her bir şeyi gözetiminde bulundurur." Âyetteki اَوَلَمْ يَرَوْا *evelem yerav* ifadesi "görmediler mi, bakıp düşünmediler mi", الطَّيْرِ *et-tayr* kelimesi "kuş, uçuşan varlık", فَوْقَ *fevk* sözcüğü "üst", صَٓافَّاتٍ *sâffât* kelimesi "dizili, saf halinde, kanatları açılmış",

يَقْبِضْنَۜ *yakbıdne* fiili "kapatmak, yummak", يُمْسِكُ *yümsikü* fiili "tutmak", الرَّحْمٰنُ *er-rahmân* kelimesi "Allah", بِكُلِّ شَيْءٍ *bi külli şey'* ifadesi "her şeyi", بَصِيرٌ *basîr* kelimesi ise "gören, gözetleyen" demektir.

Bu âyette yeniden kâinat kitabının bir başka âyet grubu gündeme getirilmektedir. Sûrenin ilk âyetlerinde uzaya, 15. âyette yeryüzüne dikkat çekildikten sonra, şimdi de kuşlar özelinde hayvanlar âleminin incelenmesi istenmektedir.

a) اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَٓافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَۜ "Üzerlerinde kanat çırparak uçan kuşları düşünmezler mi?" Âyetin ilk cümlesinde başta inkârcılar olmak üzere esasında bütün insanların hayvanlar âlemini incelemeleri gerektiği üzerinde durulmaktadır. Baştaki اَوَلَمْ يَرَوْا *evelem yerav* ifadesi sadece gözle bakmayı değil, gözlem yapmayı, bakıp düşünmeyi, bir anlamda canlılar âleminin bir üyesi olan kuşların havada nasıl uçtuklarını düşünüp incelemeleri gerektiğini muhataplardan istemektedir. Bu istek vahyin ilk muhatapları için bakıp düşünme ve ibret alma, sonrakiler için ise inceleme ve araştırma yapıp Yüce Allah'ın eşsiz ve erişilmez sanatı hakkında fikir edinme amacını içermelidir.

Üzerimizde uçan kuşlar için kullanılan صَٓافَّاتٍ *sâffât* ve يَقْبِضْنَ *yakbıdne* kelimeleri kuşların uçuş hareketini ifade etmektedir. Sâffât kanatların açık halini, yakbıdne fiili ise onların kapanmasını ve yumulmasını ifade etmektedir.[94] Buradaki *sâffât* kelimesi Sâffât 37/1'de melekleri, Nûr 24/41'de ise kuşların dizi dizi hallerini ifade için de kullanılmaktadır. Nahl 16/79'da da benzer bir ifade yer almakta, göğün boşluğunda uçarken Allah'ın sistemine boyun eğdikleri beyan edilmektedir.

Bu noktada Yazır'ın da belirttiği gibi, Yüce Allah'ın irade ve kudretine dayanarak, emir ve sistemini takip ederek semada uçaklar yapmak,[95] daha ileri teknolojiler üreterek uzay araçları geliştirmek, insanlık arenasındaki medeniyet yarışında ileri düzeyleri tutturmak gerekir. Bu arada amaç Allah'a karşı gelmek değil, O'nun erişilmez kudreti karşısında eğilmek ve hayatın asıl amacının imtihan olduğunu unutmamak olmalıdır.

b) مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا الرَّحْمٰنُۜ "Onları Rahmân'dan başkası (havada) tutamaz." Âyetin bu cümlesinde kuşların havada uçmalarını sağlayan kuvvet

94 Râzî, *age.*, XXX, 71.
95 Yazır, *age.*, VIII, 242.

ve kudretin sadece Yüce Allah'a ait olduğu beyan edilmektedir. Buradaki *mâ ... illâ* kalıbı âyete vurgu anlamı katmakta ve bu konuda Yüce Allah'tan başka hiçbir varlığın doğrudan belirleyici olmadığı bildirilmektedir. Âyette başka değil de *rahmân* sıfatının kullanılması, kuşlara bu özelliğin verilmesinin Yüce Allah'ın rahmet ve merhametinin bir sonucu olduğunu açıkça göstermektedir.

Kâinat kitabının âyetleri demek olan Allah'ın tabiata yerleştirdiği kanunlardan birisi "hava" ile ilgili olandır. Kuşları havada uçabilecek şekilde yaratan varlık Yüce Allah olduğu gibi, kuşları orada tutma özelliğini havaya veren de O'dur. Öyleyse uçana bakıp uçuranı görmemek, işaret parmağına takılıp gösterdiği yere bakmamak, sanata hayran olup sanatkârı hesaba katmamak, cama veya gözlüğe bakıp camdan veya gözlükten bakmamak gibi bir şeydir. "Bağ kurmak" anlamına gelen akıl, bağ kurduğu kadar akıldır. Bağ kurmayı becermiyorsa akıl adını almayı da hak etmiyor demektir. İşleyen bir akıl esere bakıp sahibini, sanata bakıp sanatkârı ve fiile bakıp faili keşfedendir.[96]

c) اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ "Şüphesiz O, her bir şeyi gözetiminde bulundurur." Âyetin bu son cümlesinde ise Yüce Allah'ın her şeyi gördüğü, bir anlamda her bir şeyi gözetlediği ifade edilmektedir. Allah'ın görmesi O'nun yarattığı kanunları işletmesi ve kanunlarının zarar görmemesi için onları gözetiminde tutması anlamına da gelebilir. Buradan bakınca Yüce Allah'ın hayata müdahil olması gibi kanunlarını da koruyup gözettiği sonucunu elde edebiliriz.

11. Başka Yardımcı Aramak Aldanıştır

اَمَّنْ هٰذَا الَّذ۪ي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِۜ اِنِ الْكَافِرُونَ اِلَّا ف۪ي غُرُورٍۚ "Yoksa Rahmân'a karşı size yardım edebilecek askerleriniz mi varmış! Kâfirler ancak derin bir yanılgı içindedirler." Âyetteki جُنْدٌ *cünd* kelimesi "asker, ordu", يَنْصُرُ *yensuru* fiili "yardım etmek", دُونِ الرَّحْمٰنِ *dûni'r-rahmân* ifadesi "Allah'tan başka, O'nun peşisıra, O'na karşı", اَلْكَافِرُونَ *el-kâfirûn* sözcüğü "kafirler, nankörler", غُرُورٍ *ğurûr* kelimesi ise "aldanma, yanılgı" demektir.

Bu ve bir sonraki âyette, öncekilerle bağlantılı olacak şekilde kâinatın idaresini elinde bulunduran Yüce Allah'ın her şeyin sahibi ve yöneticisi

96 İslâmoğlu, *age.*, s. 513'te 10. not.

olarak engellenemez ve karşı konulamaz yegane varlık olduğu konusu işlenmektedir.

a) اَمَّنْ هٰذَا الَّذ۪ى هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ "Yoksa Rahmân'a karşı size yardım edebilecek askerleriniz mi varmış!" Âyetin bu cümlesinde Yüce Allah, nankör muhataplara meydan okumakta ve O'na karşı hiçbir varlığın herhangi bir şekilde bir karşı çıkış içerisinde bulunamayacağını beyan etmektedir.

Âyetin başındaki اَمَّنْ هٰذَا الَّذ۪ى *emmen hâzellezî* ifadesine "yoksa kimmiş o", "yahut biri mi var", "yoksa kim oluyormuş o" gibi anlamlar verilebilir. Hepsinde anlam aynı noktayı göstermekte, Allah'a karşı herhangi bir varlığın O'na rağmen herhangi bir varlık iddiasında olamayacağını ifade etmektedir. Bu arada مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ *min dûni'r-rahmân* ifadesine de "Allah'tan başka, O'nun peşi sıra, O'na karşı, O'na rağmen, O'nun önünden" gibi anlamlar verilebilir ki, maksat O'nun azabından korunamamaktır.[97]

Yüce Allah, kendisine rağmen, O'na karşı hiçbir varlığın, hiçbir nesnenin, askerin, ordunun, alet-edevatın vs varlıkların hiçbir şekilde etkin olamayacağını beyan etmektedir. Özellikle burada müşriklerin putlarıyla ilgili "putların onları Allah'a yaklaştıracağı şeklindeki kabulü"[98] reddedilmektedir. Mallar, ordular, aveneler, akla gelebilecek kim ve ne varsa hepsi bu noktada etkisizdir ve Yüce Allah'a karşı çaresizdir. Bu nedenle 16-17. âyetlerde soruya konu edinilen şeylere ilave olarak, Yüce Allah inkârcı muhataplarının azaba uğratılma konusunda kendisinden güvende olamayacaklarını, O'nu dikkate almayan veya hesaba katmayanlara kendisini güçlü bir şekilde hatırlatacağını ve bu noktada hiçbir varlığın da hiçbir şekilde engel teşkil edemeyeceğini bildirmektedir.

Yâsîn 36/23'te dile getirildiği üzere, Rahmân'ın bir kişiye azap murat etmesi durumunda, başka varlıkların şefaatinin hiçbir işe yaramayacağı ve onları azaptan çekip çıkartamayacağı beyan edilmektedir. Ayrıca Yâsîn 36/74-75'te geçtiği üzere, mahşerde putlar putperestlerin, putperestler de putların askeri olacak, adeta ordu halinde hepsi cehenneme yuvarlanacaklardır. Âyetin başındaki اَمَّنْ *emmen* ifadesi her ne kadar soru kalıbında olsa da, burada "inkârî soru" söz konusudur[99] ve maksat bunun mümkün olmadığını muhataplara öğretmektir.

---

97 Semerkandî, *age.*, III, 477.
98 Zümer 39/3.
99 Kurtubî, *age.*, XVIII, 142.

b) اِنِ الْكَافِرُونَ اِلَّا فٖى غُرُورٍ "Kâfirler ancak derin bir yanılgı içindedirler." Âyetin ikinci cümlesi, bu konuda kâfirlerin çeşitli beklentiler içerisinde bulunduğunu, ancak bunun derin ve korkunç bir aldanma olduğunu ortaya koymaktadır. Buradaki *in ... illâ* vurgulu ifade tekniği kâfirlerin ve nankörlerin feci durumunu ve aldanma noktasındaki kararlılıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. *el-Ğarûr* kelimesi "çok aldatan varlık" anlamında "şeytan"ı ifade ederken, *el-ğurûr* ise "çok aldanan" demektir. Yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyette söz konusu kelimenin başında *eliflâm* takısının bulunmaması nedeniyle, mesajın "derin, tarif edilemez aldanış, yanılgı" olduğunu söyleyebiliriz.

111. Allah'tan Başka Rızık Kaynağı Yoktur

اَمَّنْ هٰذَا الَّذٖى يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهُۚ بَلْ لَجُّوا فٖى عُتُوٍّ وَنُفُورٍ "Yoksa (Allah size verdiği) rızkını (kesip) tutarsa, size rızık verecek biri mi varmış! Hayır! Onlar azgınlık ve nefrette inatla direnmektedirler." Âyetteki رِزْقَ/يَرْزُقُ *yarzüku/rızk* kelimeleri "rızık vermek, rızık", اَمْسَكَ *emseke* fiili "tutmak, kesmek", لَجُّوا *leccû* fiili "ısrar etmek, direnmek, debelenmek ve inat etmek", عُتُوٍّ *'utüvv* kelimesi "azgınlık", نُفُورٍ *nüfûr* sözcüğü ise "nefret" demektir.

a) اَمَّنْ هٰذَا الَّذٖى يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهُۚ "Yoksa (Allah size verdiği) rızkını (kesip) tutarsa, size rızık verecek biri mi varmış!" Âyetin bu ilk cümlesinde Yüce Allah bütün imkânları kendisinin var ettiğini, bu çerçevede insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerekli bütün şartları kendisinin hazırladığını belirterek, bu imkânları kısması veya kesmesi halinde hiç kimsenin bu noktada alternatif sunamayacağını beyan etmektedir. Çünkü Enbiyâ 21/43'te belirtildiği üzere, hiç kimsenin hiçbir konuda Yüce Allah'ı engelleyebilecek ilahları yoktur. Fâtır 35/3'te de geçtiği gibi, "gökte ve yerde Allah'tan başka rızık verebilecek başka bir yaratıcı kesinlikle yoktur". Bütün bu âyetlerde aynı mesaj yer almaktadır. Sûrenin son âyetinde ise bu konu "su" örnekliğinde gündeme getirilmekte ve Allah'tan başka hiçbir varlığın bu noktada etkin ve belirleyici olamayacağı dile getirilmektedir.

b) بَلْ لَجُّوا فٖى عُتُوٍّ وَنُفُورٍ "Hayır! Onlar azgınlık ve nefrette inatla direnmektedirler." Buradaki بَلْ *bel* edatı "bilakis, aksine, hayır" gibi an-

lamlar vermektedir. Bu arada لَجُّوا leccû fiili Mü'minûn 23/75'te de geçtiği üzere "debelenmekte ısrar etmek, devam etmek" anlamını vermektedir.[100] Âyetteki عُتُوٍّ *'utüvv* kelimesi Furkaan 25/21'de de olduğu gibi "haddini aşmak, azgınlık, kasılmak, kibir", Kur'ân'da 5 kez geçen نُفُور *nüfûr* sözcüğü[101] ise "derin bir nefret içerisinde olmak, imandan köşe bucak kaçmak" anlamını vermektedir.[102] Âyetteki bu üç kelime ve başlarındaki bel edatı kâfirlerin 15. âyetten itibaren ele alınan konularda olumsuz, kararlı, inatçı ve ısrarcı bir tutum içerisinde bulunduklarını ortaya koymaktadır.

ıv. Hak-Bâtıl ile İlgili Harika Bir Karşılaştırma

اَفَمَنْ يَمْش۪ي مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِه۪ٓ اَهْدٰٓى اَمَّنْ يَمْش۪ي سَوِيًّا عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ "Yüzükoyun sürünen mi daha doğru gidebilir, yoksa dosdoğru yolda düzgün bir şekilde yürüyen mi?" Âyetteki يَمْش۪ي *yemşî* fiilleri "yürümek, sürünmek", مُكِبًّا *mükibb* kelimesi "kapanmak, kapaklanmak, önünü, sağını ve solunu görememek", وَجْه *vech* sözcüğü "yüz", اَهْدٰى *ehdâ* kelimesi "daha doğru, istikametli", سَوِيًّا *seviyy* sözcüğü "düzgün", صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ *sırâtın müstakıım* tamlaması ise "dosdoğru yol" demektir.

Bu âyette, sûrenin başından beri anlatılan hak-bâtıl, iyi-kötü, mümin-kâfir, cennetlik-cehennemlik kişiler son derece çarpıcı bir benzetme ile mukayese edilmekte ve insanların hangi yolu takip etmesi gerektiği kendilerine öğretilmektedir. Bazı âlimler bu âyetin Ebû Cehil hakkında indirildiğini beyan ederken, diğer bir kısmı ise mesajın genel olarak bütün kâfirleri içerdiği kanaatindedir.[103] Hatta Kelbî'den gelen bir rivayete göre, yüzüstü yere kapaklanan kişi Ebû Cehil, dosdoğru yolda yürüyen ise Hz. Peygamber veya Hz. Hamza'dır.[104] Bu rivayetler de elbette doğru olabilir; ancak, bizim de tercihimiz mesajın bu kişileri de içerecek şekilde genel ve evrensel olduğu yönündedir.

a) "Yüzüstü yere kapaklanarak yürümek", aslında hiç yürüyememek demektir. "Ağır aksak yürümek", "inişli çıkışlı bir yolda her an yüzüstü düşebilecek şekilde yürümek", "zor bela yürümek" veya "yolunu bulamadan

100 Semerkandî, *age.*, III, 478.
101 İsrâ 17/41, 46; Furkaan 25/60; Fâtır 35/42; Mülk 67/21.
102 Semerkandî, *age.*, III, 478; Taberî, *age.*, XXIX, 9.
103 Semerkandî, *age.*, III, 478.
104 Zemahşerî, *age.*, IV, 570.

yürümek"[105] şeklindeki yorumların gerçeği yansıtmadığı kanaatindeyiz. Çünkü burada sözü edilen tip, inkârcı insanı temsil etmektedir. İnkârcılık hiçbir şekilde hakikate ulaşamamaktır. Zira yere bakarak yürüyenler geç de olsa hedefe ulaşabilirler. Oysa burada verilmek istenen mesaj, bu tipin yolda yürüyemeyeceği ve bulunduğu durumda hedefe kesinlikle ulaşamayacağıdır.

Âyette bâtılı veya küfrü temsil eden bir anlayışın sahiplerinin yolsuz olduğu hatırlatılmakta ve takip ettikleri yolun yol olmadığı, gidişlerinin de gidiş olmadığı bildirilmektedir. Ne yol yoldur, ne de gidiş gidiştir. Çünkü bu kişiler yere kapaklandıkları için bir adım ötesini dahi görememekte, dahası bulundukları yerin yol olup olmadığını bile kestirememektedirler. Yüzüstü yere kapaklananlar ileriyi göremeyecekleri için onların hareketine "yürümek" değil, "sürünmek" denmelidir. Bu nedenle tercümeyi böyle tercih ettik.

b) Âyette mukayeseye konu olan diğer insan tipi ise, hakkı, hakikati, doğruyu, mümini ve istikameti isabetli olan kişiyi temsil etmektedir. Bunlar "dosdoğru bir yolda düzgün bir şekilde yürüyen kişiler" olarak tanıtılmaktadır. Söz konusu insanların hem yolu yoldur ve düzgündür; hem de yürüyüşleri. Öncekinin aksine, yolda da yürüyüşte de yürüyende de arıza yoktur.

Peki, "yere kapaklanarak yürüyemeyen kişi ile dosdoğru bir yolda düzgün olarak yürüyenin mukayesesi" ne anlama gelmektedir? Bizce burada iki cevap verilebilir:

1. Şirk, küfür ve nankörlük yolu, kişiyi hiçbir şekilde hedefine ulaştıramaz; çünkü bunu tercih edenler yola bile çıkmış değillerdir. Esasında bu anlama göre kâfirlerle ince bir alay söz konusudur. "Yola çıkmayıp yürüyemeyen kişi"ye, "sen mi daha doğru yoldasın, yoksa doğru yolda düzgün bir şekilde yürüyen mi" sorusunu sormak onunla alay etmekten başka bir şey değildir.

2. Ağır aksak gidilen yolun yolcusu eninde sonunda yüzüstü yere kapaklanacak ve artık hiçbir şekilde yürüyemeyecektir. Bu izah, âyetteki maksadı Katâde'nin de dediği gibi, mahşerle ilişkilendirmenin yolunu da açabilir.[106] Buna göre, şirk ve küfür üzere yaşanan bir hayat dünyada sıkıntılara gebe olduğu gibi mahşerde derin bir hüsranın nedeni olacaktır. Orada kaldırıp bakacak yüzü de, yüzünü kendisine çevirecek bir dostu da olmayacaktır. Hakkı takibin sonu selamet, bâtılı takibin sonu ise felâkettir.

---

105 Râzî, *age.*, XXX, 73.

106 Semerkandî, *age.*, III, 478; Taberî, *age.*, XXIX, 10; Râzî, *age.*, XXX, 73; Kurtubî, *age.*, XVIII, 143.

Şüphe yok ki Kur'ân'da her âyetin güne dair doğrudan veya dolaylı bir mesajı vardır. Âyetleri bu açıdan anlamaya çalışmak ve içerdiği evrensel mesajla insanlığı buluşturmak çok önemlidir. Bu çerçevede yorumunu yapmakta olduğumuz Mülk 22. âyetin de güncel hayata dair sonuçları bağlamında çeşitli çıkarımlar yapılabilir. Bu çerçevede son derece önemli ve faydalı gördüğümüz bir değerlendirmeyi özellikle hatırlatarak konuyu toparlamak istiyoruz:

"Aklını kullanıp azgınlıktan, inkârdan, inattan, uyarıya aldırış etmemekten ve aldanmaktan kendini kurtaramayanları Yüce Allah bu âyette sürüngenlere benzetmektedir. Aklını kullanmayan fert ve toplumlar, medeniyetin, gelişmenin ve ilerlemenin yolunda sürüngenler gibi yol alırlar. Onlar çok yavaş yol aldıkları gibi, nereye niçin gittiklerini de bilmezler. Sadece debelenip dururlar. Aklın manalarından biri de ufuktan ufuklara koşmaktır, yolu uzatmadan ve virajlı yollara girmeden, kısa yoldan hedefine doğru süratle hareket etme gücüdür. Bu gücü kullanmayanlar Yüce Allah'a giden yolda sürüngenler gibi yol alabilirler."

"İşte Yüce Allah insanlara soruyor, medeniyet yolunda yüzüstü kapanıp sürüngenler gibi yürümek mi daha iyi, yoksa dimdik ayakta doğru yolda yürümek mi daha başarılıdır? Bir bakıma "yüzüstü çok süründün, ayağa kalk insanlık" seslenmesi yapılmaktadır. Demek ki, biyolojik olarak ayakta olmak yeterli değil, asıl aklı kullanmak ve düşünmek ayakta yürümektir. Aklını kullanmak sürüngenlikten kurtulmaktır."

"Yüzüstü sürünmenin başka bir anlamı daha vardır: Bu şekilde sürünen kişi veya toplumlar sadece yeri görürler, onların ufku yoktur, uzağı göremezler. Aklını kullanamayan insanlar dar kafalı olduklarından uzağı göremezler, ufuksuzdurlar, gelecek için projeler üretemez, kısa vadeli projeler peşinde koşarlar, basit ve küçük şeylerde tatmin olmaya çalışırlar."

"Aslında Mülk 19'da geçen 'kanadını açıp kapayan kuşlar' gibi aklını dünya meselelerine süzen, ufuktan ufuklara uçan beyni oluşturmak gerekiyor. Din eğitiminin amacı bu olsa gerek."[107]

107 Bayraklı, *age.*, XIX, 467-468.

23-30. ÂYETLER:

قُلْ هُوَ الَّذٖٓي اَنْشَاَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۜ قَلٖيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ الَّذٖي ذَرَاَكُمْ فِي الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٢٥﴾ قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِۖ وَاِنَّمَٓا اَنَا نَذٖيرٌ مُبٖينٌ ﴿٢٦﴾ فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً سٖيٓـَٔتْ وُجُوهُ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَقٖيلَ هٰذَا الَّذٖي كُنْتُمْ بِهٖ تَدَّعُونَ ﴿٢٧﴾

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِيَ اللّٰهُ وَمَنْ مَعِيَ اَوْ رَحِمَنَاۙ فَمَنْ يُجٖيرُ الْكَافِرٖينَ مِنْ عَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٢٨﴾ قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَاۚ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فٖي ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٢٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَٓاؤُ۬كُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَاْتٖيكُمْ بِمَٓاءٍ مَعٖينٍ ﴿٣٠﴾

"**23.** De ki: Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve gönüller veren Allah'tır. Ne kadar da azınız şükrediyorsunuz! **24.** De ki: Sizi yeryüzünde çoğaltıp yayan O'dur; (mahşerde) sadece O'nun huzurunda toplanacaksınız. **25.** (Buna karşılık inkârcılar:) 'Eğer doğru söylüyorsanız, bu vaad (tehdit) ne zamanmış?!' diyorlar. **26.** De ki: O bilgi, sadece Allah katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım. **27.** Onu yakından (veya onun yakınlaştığını) gördüklerinde, inkâr edenlerin suratları asılmış olacaktır ve kendilerine, 'İşte aceleyle (ve alay ederek) istediğiniz (gün veya azap) budur!' denilecektir. **28.** (Ey Peygamber, inkârcılara) de ki: Hiç düşündünüz mü, Allah, beni ve beraberimdekileri öldürse veya bize merhamet etse (bundan size ne?) Peki, ya inkâr edenleri elem verici azaptan kurtaracak kimmiş! **29.** De ki: O, (bize merhamet edecek olan) Rahmân'dır. O'na inandık ve sadece O'na güvendik. Kimin apaçık bir şaşkınlık içinde olduğunu er veya geç anlayacaksınız. **30.** De ki: Hiç düşündünüz mü, suyunuz çekiliverse (yerin dibine girip batsa), size bir akarsu kim getirebilir ki!"

Sûrenin son grup âyetinde, inkârcı insanlara çeşitli sorular sordurulmakta, dikkatleri kıyamete ve mahşere çekilmekte, onların alay konusu edindikleri kıyametin bilgisinin sadece kendisinde olduğu bildirilerek, o günde inkârcıların yüzlerinin alacağı hal tanıtılmaktadır. Ardından inançlı insanın Allah bilinci gündeme getirilmekte ve O'ndan bağımsız bir hayatın düşünülemeyeceği muhataplara haber verilmektedir.

a) Yaratılış Özelliklerine Dikkat Çekilmesi

Yüce Allaḥ, sûrenin 23 ve 24. âyetlerinde insana verdiği çeşitli yaratılış özelliklerini gündeme getirmekte, böylece daha doğru düşünmesi ve şükretmesi gerektiğini bildirerek hayatın hesap yeri ve zamanı olan mahşere dikkat çekmektedir. "Uzaktan yakına anlatım metodu" gereği, uzaydan, yıldızlardan, yeryüzünden ve kuşlardan söz edildikten sonra, şimdi de insanların bizzat kendilerinden söz edilmektedir.

1. İnsanı Yaratan ve Onu Duyularla Donatan Yüce Allah'tır

قُلْ هُوَ الَّذٖٓى اَنْشَاَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۜ قَلٖيلاً مَا تَشْكُرُونَ "De ki: Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve gönüller veren Allah'tır. Ne kadar da azınız şükrediyorsunuz!" Âyetteki قُلْ *kul emri* "de, söyle, duyur", اَنْشَاَ *enşee* fiili "inşa etmek, yaratmak, var etmek", جَعَلَ *ce'ale* fiili "kılmak, yapmak, şekillendirmek", السَّمْعَ *es-sem'* kelimesi "işitme duyusu, kulak(lar)", الْاَبْصَارَ *el-ebsaar* sözcüğü *"gözler"*, الْاَفْـِٔدَةَ *el-ef'ide* kelimesi "gönüller, kalpler", قَلٖيلاً مَا *kalîlen mâ* ifadesi "ne kadar da azınız, ne kadar da az", تَشْكُرُونَ *teşkürûn* fiili ise "şükretmek" demektir.

Bu ve bir sonraki âyet, sûrenin bundan önceki 20 ve 21. âyetlerindeki soruların cevabı olarak düşünülmelidir. Yüce Allah kendisine rağmen başkasından yardım bekleyen insanlara hiç kimsenin yardım edemeyeceğini, rızıklarını tutup kesmesi durumunda hiç kimsenin onları rızıklandıramayacağını beyan etmişti. Yorumunu yapacağımız iki âyette ise yardım ve rızıktan da öte, öncelikle onları yoktan var ettiğini ve kendilerine çeşitli özellikler bahşettiğini bildirmektedir.

a) قُلْ هُوَ الَّذٖٓى اَنْشَاَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۜ "De ki: Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve gönüller veren Allah'tır." Bu âyetin içerik olarak benzerleri de Kur'ân'da yer almaktadır.[108] Verilmek istenen mesaj şudur: Yüce Allah her şeyi olduğu gibi insanoğlunu da yaratandır; ona işitme, görme ve algılama gibi çeşitli özellikleri bahşedendir. İnsanların sorumlu tutulacağı gerçeğini unutmamak için onların bilgi edinme yollarının başında gelen işitme, görme ve algılama duyuları üçü bir arada zikredilmekte ve bunların adeta birbirinden ayrılamayan üçlü olduğu öğretilmektedir. İsrâ 17/36'da da beyan edildiği gibi, kendileriyle bilgi edindiğimiz bu üç özelliğimiz aynı zamanda sorguya muhatap kılınacaktır. Bu nedenle, nereden ve nasıl bilgi edindiğimiz gibi, kazandığımız bilgi de, gerçekleştirdiğimiz eylemler de çok önemlidir.

---

108 İsrâ 17/36; Nahl 16/78; Mü'minûn 23/78; Secde 32/9; Ahkaaf 46/26; Mülk 67/23.

Kur'ân'da 11 yerde geçen الْأَفْئِدَةَ *el-ef'ide* kelimesi el-fuâd kelimesinin çoğuludur ve insanın manevi dünyası ile duygu ve düşünce yetenekleri için kullanılan bir kelimedir.[109] *el-Fuâd* kelimesi Kur'ân'da beş kez yer almakta ve her bulunduğu yerde "gönül" anlamı vermektedir.[110] el-Ef'ide ve *el-fuâd* kelimeleri yedi âyette duyma ve görme duyularının peşinden, muhtemelen onları da içeren bir anlam dizisinde yer almaktadır.[111] Bu bağlamda söz konusu kelime, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette öncesindeki duymayı da kapsayacak şekilde düşünme, bilme ve inanma gibi insani yeteneklerin tümüne birden delalet eder. *el-Kalb* kelimesi hem maddî, fiziki, hem de manevi manada kullanılırken, *el-ef'ide* kelimesi sadece manevi duyular için kullanılır ve insanın bütün bir iç dünyasını ifade eder.[112] Bunun için tekil de gelse çoğul da gelse manevi donanımı ifade eder.

b) قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ "Ne kadar da azınız şükrediyorsunuz!" Bu ifadeye "Ne kadar az şükrediyorsunuz!" şeklinde de meal verilebilir. قَلِيلًا مَا kalîlen mâ kalıbı benzer şekilde çeşitli âyetlerde de yer almaktadır.[113] Bu ifade Nisâ 4/46, 100, Ahzâb 33/18, 60'taki kullanımlardan hareketle "ne kadar da azınız" şeklinde de yorumlanabilir ki bizim tercihimiz bu yöndedir. Buna göre şükrü azlığından değil, şükredenlerin azlığından söz edildiği anlaşılmış olur. Konu şükür olunca az şükürden de elbette söz edilebilir; ancak bazı âyetlerde olduğu gibi mesele iman olunca az imandan değil, iman edenlerin azlığından söz edildiğini özellikle belirtmek gerekmektedir.

Sûrenin ikinci âyetinde ölümün ve hayatın yaratılış gayesi imtihan olarak belirlendiğine göre, çeşitli varlıklara ibret nazarıyla bakılması istenmekte, bu arada insana yaratılışında verilen çeşitli nimetlerin de bu imtihanın bir parçası olduğu özellikle hatırlatılmaktadır. Çoğunluğunuz duyduğunuz hakikatleri kabul etmek, gördüğünüz gerçeklere yeterince itibar etmek ve anlayıp aklettiğiniz şeylerin sonucunu düşünmek yerine, başka şeyler yaptınız veya gereken hassasiyeti gerektiği şekilde ve gereken oranda göstermediniz. Allah'ın nimetlerine şükretmek demek, bu nimetleri O'nun rızasına uygun yerlere yöneltmek, yaratılış gayesi doğrultusunda onları değerlendirmek demektir. İşte insanların çoğu bunu yapmadılar, yapanların çoğu da gereken hassasiyeti göstermediler.

---

109 En'âm 6/110, 113; İbrahim 14/37, 43; Nahl 16/78; Mü'minûn 23/78; Secde 32/9; Ahkaaf 46/26; Mülk 67/23; Hümeze 104/7.

110 Hûd 11/120; İsrâ 17/36; Furkaan 25/32; Kasas 28/10; Necm 53/11.

111 İsrâ 17/36; Nahl 16/78; Mü'minûn 23/78; Secde 32/9; Ahkaaf 46/26; Mülk 67/23.

112 İslâmoğlu, *age.*, s. 1302'de 3. not.

113 Bakara 2/88; A'râf 7/3, 10; Mü'minûn 23/78; Neml 27/62; Secde 32/9; Ğâfir 40/58; Hâkka 69/41, 42.

11. Yeryüzüne Yayılan İnsanlar Mahşerde Allah'a Sunulacaktır

قُلْ هُوَ الَّذ۪ي ذَرَاَكُمْ فِي الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ "De ki: Sizi yeryüzünde çoğaltıp yayan O'dur; (mahşerde) sadece O'nun huzurunda toplanacaksınız." Âyetteki قُلْ *kul* emri "de, söyle", ذَرَاَ *zerae* fiili "çoğaltıp yaymak, yaratmak", الْاَرْضِ *el-ard* kelimesi "arz, yeryüzü", تُحْشَرُونَ *tuhşerûn* fiili ise "toplanmak" demektir.

Bu âyette de öncekinde olduğu gibi Hz. Peygamber'den Yüce Allah'ı tanıtması istenmekte ve Kur'ân'ın inşa etmek istediği Allah tasavvurunun temel değerleri tanıtılmaktadır. Burada dikkat çeken husus, Yüce Allah'ın kendisi hakkındaki bilgileri kendisinin vermeyi tercih etmesi, başkalarının yaklaşımlarının değil, bizzat Yüce Allah'ın verdiği bilgilerin esas alınmasını istemesidir. Benzer bir ifade Mü'minûn 23/79'da da yer almaktadır.

Bu âyette "çoğaltıp yaymak" anlamını verdiğimiz ذَرَاَ *zerae* fiiline bazı âlimlerimiz "zerre zerre yaratmak, yaymak, çoğaltmak, zürriyet halinde yaratmak" gibi anlamlar vermişlerdir.[114] Kelimenin anlam alanında bunlar da elbette vardır; ancak meselenin "yaratma" ile ilgili kısmı önceki âyette enşee fiiliyle ortaya konulduğu için, burada çoğaltılıp yayma işleminin kast edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Sadece "Allah'ın huzurunda toplanılması" ifadesi ise, sûrenin asıl konusunu oluşturmaktadır. Yaratılış gayesinin "imtihan" olarak belirlendiğinin beyan edildiği ikinci âyetten itibaren, inkârcı muhatapları sürekli olarak mahşere inanmaya davet eden, bunun için kötülere yönelik cehennem azabını, iyilere yönelik ise cennet ödüllerini hatırlatan içerik bunun zorunlu sonucudur. 15. âyetin sonunda hatırlatılan "dönüş sadece O'nadır" ifadesi ile yorumunu yapmakta olduğumuz ifadenin anlamı aynı noktada buluşmaktadır.

Yoktan var eden varlığın Yüce Allah olduğunu kabul eden müşrik zihniyetin büyük oranda âhirete inanmaması nedeniyle Yüce Allah uzayı, yeryüzünü ve hayvanları olduğu gibi insanı da yoktan var ettiğini, ona işitme gücü, gözler ve gönüller bahşettiğini, sonuçta onu yeryüzünde çoğaltıp yaydığını beyan etmektedir. Daha zor olan bütün bu aşamaları kabul eden bir zihniyetin yeniden diriltilmeye inanmaması anlaşılabilir bir durum değildir. Bu nedenle Yüce Allah mahşeri ve oradaki yargılamayı sıklıkla muhataplara hatırlatmakta, yeri geldikçe sert uyarılar yapmakta ve muhatapların daha duyarlı olmaları gerektiğini zihinlere kazımaktadır.

114 Râzî, *age.*, XXX, 74; Yazır, *age.*, VIII, 245.

Vahyin inşa ettiği insanda Allah tasavvuru bu sûre genelinde bazı olmazsa olmaz değerler içermektedir. Buna göre, mutlak anlamda bereket kaynağı olma, hükümranlığı elinde bulundurma, eşsiz ve erişilmez bir gücün sahipliği, yoktan ve kusursuz yaratma, yaratıklara fıtrat yerleştirme, mesaj iletmek üzere peygamberler görevlendirme, kitap indirme ve âhiret hayatına inanma vazgeçilmez ilke ve prensiplerden bir kısmıdır. Mutlak aşkın varlık olan Yüce Allah, mahlûkatı yarattığı gibi, onlara bir yaratılış anlamı ve amacı da yüklemiştir. Çünkü Allah demek, anlam ve amaç demektir. İşte bütünüyle Kur'ân ve kısaca Mülk sûresi bu gerçeğin uygulamaya konulmasında büyük bir misyon sahibidir.

b) İnkâr ve Alayın Sonu: Azap

Kur'ân'ın sunduğu Allah tasavvuruna karşılık Mekkeli müşriklerin, hatta bütün zamanların inkârcılarının takındığı alaycı ve inkârcı tavır gündeme getirilmekte, buna karşılık Yüce Allah da son derece esaslı cevaplarla kendilerine gözdağı vermektedir.

1. Kıyametin Kopmasıyla Alay Ediyorlardı

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ "(Buna karşılık inkârcılar:) 'Eğer doğru söylüyorsanız, bu vaad (tehdit) ne zamanmış?!' diyorlar." Âyetteki يَقُولُونَ *yekuulûne* fiili "demek, söylemek", مَتٰى *metâ* edatı "ne zaman?", هٰذَا الْوَعْدُ *hâze'l-va'd* ifadesi "bu vaad, kıyamet, diriltilme, azap", اِنْ كُنْتُمْ *in küntüm* ifadesi "eğer iseniz", صَادِقِينَ *saadikıın* kelimesi "samimi kişiler, doğru söyleyenler" demektir.

Bu âyet Kur'ân'da altı kez geçmekte ve her kullanıldığı yerde kıyameti, mahşeri ve azabı inkâr edenlerin alaycılıkları söz konusu edilmektedir.115 Bu doğrultuda âyetteki يَقُولُونَ *yekuulûne* fiiline "demek, söylemek" anlamı verilebileceği gibi, "meydan okumak, sormak ve alay etmek" anlamları da verilebilir. Çünkü müşriklerin veya inkârcıların psikolojileri bunu gerektirmektedir. Ayrıca âyetteki هٰذَا الْوَعْدُ *hâze'l-va'd* ifadesi "tehdit edildikleri azap, kıyamet günü, mahşer" demektir.[116] Kendilerine vaad edilen şey, tehdit edildikleri azap veya kıyamet-mahşer süreci ile cehennem ateşiydi.

Gerçeği anlasınlar ve yaşasınlar diye Yüce Allah'ın insanoğluna ikram ettiği çeşitli nimetlerin kadrini ve kıymetini bilmeyen inkârcılar, hiçbir şekilde yapmamaları gereken şeyleri yapar olmuşlardır. İman sahibi

115 Yûnus 10/48; Enbiyâ 21/38; Neml 27/71; Sebe' 34/29; Yâsîn 36/48; Mülk 67/25.
116 Semerkandî, *age.*, III, 478; Taberî, *age.*, XXIX, 11; Kurtubî, *age.*, XVIII, 143.

olması istenenler inkâr sahibi olmayı tercih etmişler, iman savunucularını ise tehditle ve alaycılıkla susturmaya çalışmışlardır. Onlar Allah'ı doğru tanıma noktasında bilinçlendirilmeye çalışılırken, tam aksi istikamette tepki vermişler ve başta Hz. Peygamber olmak üzere tebliğ yapan müminlerle alay etmişlerdi. Bu durum eskiden böyle olduğu gibi şimdi de aynıdır; muhtemelen gelecekte de devam edecektir. Zaten âyette kullanılan يَقُولُونَ *yekuulûne* fiilinin kalıbı geniş zaman ifade etmekte ve bu alaycılığın devam edeceğini ortaya koymaktadır.

11. Kıyâmetin Vaktini Allah'tan Başkası Bilemez

قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِۖ وَاِنَّمَٓا اَنَا۬ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ "De ki: O bilgi, sadece Allah katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım." Âyetteki قُلْ *kul emri* "de, söyle", الْعِلْمُ *el-'ılm* kelimesi "bilgi, kıyametin bilgisi", عِنْدَ اللّٰهِ *'ındellâh* ifadesi "Allah'ın katında", نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ *nezîrun mübîn* tamlaması ise "apaçık uyarıcı, tebliğ edici, adayan" demektir.

a) قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ "De ki: O bilgi, sadece Allah katındadır." Yüce Allah bu âyette kıyametin vaktini hiç kimsenin bilemeyeceğini, bu konudaki bilginin sadece kendisinde olduğunu açıkça beyan etmektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette kullanılan *innemâ* edatı bir vurgu edatıdır ve kıyamet konusundaki bilginin sadece Yüce Allah'ın katında olduğunu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Konu çok tartışıldığı ve hakkında birtakım spekülasyonlar da yapıldığı için kıyametin vaktinin bilinip bilinemeyeceği konusuna Kur'ân'ın nasıl baktığını incelemek istiyoruz.

1. A'raf 7/187'de kıyâmetle ilgili soruya ve ona verilmesi gereken cevaba şu şekilde yer verilmektedir: "Sana, Son Saat'in demir atma zamanından soruyorlar. De ki: Kıyâmetin bilgisi sadece Rabbinin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası ortaya koyamaz. O, bütün ağırlığını göklerde ve yerde hissettirecektir; size ansızın gelecektir. Sanki sen onu bilebilirmişsin gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi sadece Allah katındadır; fakat insanların çoğu bu gerçeği bilmezler."

Bu âyete rağmen kıyâmet hakkında fikir beyan etmek gerçekten büyük cesaret ister. Çünkü kıyâmetin kopma vakti gaybın konusudur. Gaybı da Yüce Allah'tan başka hiçbir varlık bilemez. Dahası, kıyâmetin gelişi "aniden" gerçekleşecektir. Âyetlerdeki *bağteh* kelimesi bu anlamı vermektedir. Aniden gelecek veya gerçekleşecek bir olayın bilinmesi de gelecek alametlerinin olması da mümkün değildir. Çünkü alamet varsa anilik ortadan kalkar.

2. Tâhâ 20/15'te bu konuda çok çarpıcı başka bir ifade yer almaktadır: "Kıyâmet mutlaka gerçekleşecektir. Onun bilgisini neredeyse Kendimden bile gizleyeceğim." Bu ifadesiyle Yüce Allah bu bilgiyi hiç kimseyle paylaşmadığını ortaya koymaktadır.

3. Enbiyâ 21/109'da şöyle buyurulmaktadır: "Eğer yüz çevirirlerse, de ki: Ben size eşit olarak gerçeği duyurdum. Vaad edildiğiniz şeyin (kıyâmetin) yakın mı, yoksa uzak mı olduğunu bilmiyorum." İşte Yüce Allah, bu âyette de inkârcılara karşı Hz. Peygamber'den kıyâmet hakkında bilgi sahibi olmadığını ilan etmesini istemektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki ifadelerle bu âyettekiler adeta birbirinin tamamlayıcısıdır.

4. Lokmân 31/34'te Yüce Allah, gaybına dair üç konuyu gündeme getirmekte ve onları Kendisinden başka hiçbir varlığın bilemeyeceğini ifade etmektedir. Âyet şöyledir: "Son Saat'in bilgisi sadece Allah katındadır. Yağmuru O yağdırır. Rahimlerdekini de O bilir. Hiçbir can yarın ne kazanacağını bilemez. Hiçbir can ne zaman öleceğini de bilemez. Allah her şeyi hakkıyla bilendir; her şeyden hakkıyla haberdar olandır." Burada sözü edilen "bilinemeyenler" üç başlık olarak belirlenmekte, ilki Son Saat denilen kıyâmet olarak ifade edilmektedir. Bu âyetteki *'ındehû* kelimesinin *'ılmu's-sâ'a* tamlamasından önce gelmesi de vurgu içindir ve bu bilgiye başka hiç kimsenin ulaşamayacağını ortaya koymaktadır.

5. Ahzâb 33/63'te şu ifade yer almaktadır: "İnsanlar sana Son Saat'ten soruyorlar. De ki: Onun bilgisi sadece Allah katındadır." Âyetteki *innemâ* edatı, bu bilginin sadece Yüce Allah'a ait olduğunu, bu konuda başkasının hiçbir şekilde bilgi sahibi olamayacağını göstermektedir.

6. Nâzi'ât 79/43. âyette geçen *fîme ente* ifadesi, özellikle birinin bir başkasına, aslında ona sorulmaması gereken bir soruyu sorması durumunda söylenir. Bir anlamda "Bunun seni ilgilendiren tarafı ne?" veya "Bu, seni ilgilendirmez!" demektir.[117] Bu âyete, "Sen nerede, onun vaktini bilmek nerede!" veya "Sen nerede, onu anlatmak nerede!" veya "Sen onun vaktini nereden bileceksin ki!" ya da "Sen onu nasıl ifade edebilirsin ki!" şeklinde de anlam verilebilir. Yazır'ın da dediği gibi, bu âyet, "Onu anlatmak senin görevin değildir" veya "O, senden uzaktır" anlamlarına gelir. "Muhataplar bu konuda soru sorunca, sorularıyla meşgul olma; onları kendi hallerine bırak" anlamı âyetteki kullanımdan hissedilmektedir.

7. Muhammed 47/18'de ise, diğer âyetlerde bulunmayan çok önemli başka bir detay vardır. Âyet şöyledir: "Şimdi onlar Son Saat'in ansızın

117 Râzî, *age.*, XXXI, 52.

gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar? Doğrusu, işte onun bütün alametleri de gelmiştir." Bu âyette kıyâmetin ansızın kopacağı beyan edilerek, bunu hiçbir mahlûkun bilemeyeceği ifade edilmiş olmaktadır. Kıyâmetin bütün alâmetlerinin de geldiği belirtilerek, artık alâmet arayıp beklemenin de anlamsız olduğu ortaya konulmaktadır. Peygamber olarak öncelikle Hz. İsa'nın,[118] daha sonra Hz. Muhammed'in gönderilmesi ve kaynak olarak da Kur'ân'ın indirilişi kıyâmetin son alametleridir. Bunlardan sonra artık kıyâmetin ansızın kopuşu söz konusudur. Başka alametler beklemek, bu âyetler ışığında desteğini ve anlamını yitirmektedir. Elbette aniden (*bağteh*) gelecek şeyin alâmetinin olamayacağı da herkesin malûmudur.

İşte, kıyâmetin bilinmesiyle ilgili olarak, başta Hz. Peygamber olmak üzere, bütün yaratılmışların durumu bu âyetlerde açıkça ortaya konulmaktadır. Konuyla ilgili rivayetlerin bu âyetler çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi ve anlaşılmaya çalışılması gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki Hz. Peygamber Kur'ân'a aykırı şeyler söylemez; Kur'ân'a aykırı konuşan bir insan da peygamber olamaz. Bu nedenle, ilgili âyetleri esas alıp, söz konusu rivayetleri mümkünse yorumlamak gerekir. Yorumu mümkün değilse, bu tür rivayetlerin Hz. Peygamber'e ait olmadığını kabul ederek, konuyu Kur'ân'da sunulan bilgilerle anlamaya çalışmak en isabetli yol olsa gerektir.

8. Hz. Ayşe'den gelen bir rivayete göre, Rasûlüllâh (as) kıyâmet konusunda çok düşünür, bu konuyu merak eder ve kıyametle ilgili konuşurmuş. Çünkü çevresindekiler onu bu noktada sorularıyla meşgul ederlermiş; o da bu konuda çok düşünürmüş. İşte Nâzi'ât 79/43. âyet ilgili bağlamda, konunun muhatabının Hz. Peygamber olmadığını beyan etmek üzere indirilmiştir.[119] Nâzi'ât 79/42-44'te de daha pek çok âyette de belirtildiği üzere, Kıyâmetin nihâî bilgisi sadece Yüce Allah'a aittir ve O bunu yaratıklarından hiç kimseye bildirmemiştir.

b) وَاِنَّمَٓا اَنَا نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ "Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım." Asıl anlamı "adamak" demek olan نَذ۪يرٌ *nezîr* kelimesi bu âyette "uyarıcı, tebliğ edici" anlamına gelmektedir. مُب۪ينٌ *mübîn* sıfatı ise Hz. Peygamber'in uyarılarını apaçık bir şekilde yaptığını, kapalı konuşmadığını ve muğlak bilgiler vermediğini ortaya koymaktadır. Özellikle kıyametin kopma vaktiyle ilgili bilginin sadece Yüce Allah'ın katında bulunduğunu, kendisinin bu konuda bilgi sahibi olmadığı açıkça beyan etmektedir.

Âyetin bu cümlesinde kıyametin kopma vaktini Hz. Peygamber'in

---

118 Zuhruf 43/61.
119 Rivayet için bk. Semerkandî, *age.*, III, 545; Taberî, *age.*, XXX, 49; Zemahşerî, *age.*, IV, 685.

de bilemeyeceği dolaylı olarak dile getirilmektedir. Çünkü peygamberler kendilerine vahyedilen kadarıyla bilgi sahibi olurlar. İşte bu konuda kendilerine bilgi verilmediği açıkça beyan edildiğine göre, kıyametin kopma vaktiyle ilgili bilgi veren bütün yaklaşımların yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Âyetin ikinci cümlesinin başında tıpkı önceki cümlede olduğu gibi vurgu anlamı veren *innemâ* edatı vardır ve bu edat peygamberlik misyonunun özellikle kıyamet konusunda apaçık uyarcılık olduğunu ortaya koymaktadır. Bu konuda bir kısım açıklamalarımızı da Nâzi'ât 79/42-45. âyetleri incelerken yaptığımız için, sözü detaylandırmak istemiyoruz.[120]

Yorumunu yapmakta olduğumuz Mülk 67/26. âyetle ilgili son olarak şunu söylemek gerekir: Bu âyet, kıyâmetin kopma vaktini sadece Yüce Allah'ın bildiğini, bunu Hz. Peygamber'in de bilemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Dahası Hz. Peygamber kıyametle ilgili kendisine sorulan bir soruyu şöyle cevaplamıştır: "Ben ve kıyametin yakınlığı şu iki parmağımın yakınlığı gibidir."[121] İşte bu ifade onun bu konudaki konumunu ve kıyametin yakınlığını açıkça göstermektedir. Söylemek istediğimiz şudur: Kıyamet konusu bir gayb konusudur ve gaybı Yüce Allah'tan başka hiç kimse bilemez, *vesselâm.*

111. İnkârın ve Alaycılığın Sonu Karanlıktır

فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً سٖيـٓـَٔتْ وُجُوهُ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَقٖيلَ هٰذَا الَّذٖى كُنْتُمْ بِهٖ تَدَّعُونَ "Onu yakından (veya onun yakınlaştığını) gördüklerinde, inkâr edenlerin suratları asılmış olacaktır ve kendilerine, 'İşte aceleyle (ve alay ederek) istediğiniz (gün veya azap) budur!' denilecektir." Âyetteki رَاَوْ *raevv* fiili "görmek", زُلْفَةً *zülfeh* kelimesi "yakın, çok yakın, yüz yüze", سٖيـٓـَٔتْ *sîet* fiili "kararmak, asılmak, buruşmak, kötüleşmek", وُجُوهُ *vücûh* sözcüğü "yüzler", الَّذٖينَ كَفَرُوا *ellezîne keferû* ifadesi "kafir olanlar, nankörler", قٖيلَ *kıle* fiili "söylenmek", تَدَّعُونَ *tedde'ûn* fiili ise "iddia etmek, çağırıp istemek" demektir.

Bu âyette inkârcıların reddettikleri şeyi gördüklerinde yüzlerinin alacağı korkunç hal ve kendilerine söylenecek söz dile getirilmektedir.

a) فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً سٖيـٓـَٔتْ وُجُوهُ الَّذٖينَ كَفَرُوا "Onu yakından (veya onun yakınlaştığını) gördüklerinde, inkâr edenlerin suratları asılmış olacaktır." Âyetteki هُ hü zamiri, 25. âyetteki هٰذَا الْوَعْدُ *hâze'l-va'd* ifadesine gitmektedir. İlgili âyetin izahında da belirttiğimiz gibi, bu ifade "azap, kıyamet veya mahşerdeki cehennem azabı" olabilir.

120 Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsîri 2*, s. 171-177.
121 Buhârî, Rikaak, 39; Müslim, Cum'a, 43.

1. Sûrenin indirildiği zamanki muhataplar düşünüldüğünde, maksadın "azap, cehennem azabı" olması ihtimali güçlü olur. Dünyada iken alay edip inkâra kalkıştıkları mahşeri ve oradaki azabı yakından görmüş olacaklardır; bir anlamda azapla yüz yüze geleceklerdir. İşte o zaman inkâra şartlanmış olanların yüzleri kapkara kesilecek, suratları asılacak ve acı ile buruşacaktır.[122]

2. Söz konusu vaad'den maksat "kıyamet" de olabilir. Bu durumda kıyametin kopma zamanında "Allah'ın diledikleri hariç, göklerde ve yerde bulunan herkes düşüp bayılacağı" için, nankörlerin ruhları da bundan elbette etkileneceklerdir.

3. 25. âyetteki *el-va'd* kelimesinden maksadı "ölüm vakti" olarak kabul etmemiz halinde, ilgili kişilerin yüzlerinin alacağı kötü durum dile getirilmiş olmaktadır. Çünkü insanlar ölürken mahşerde gidecekleri yer kendilerine gösterilir veya ölüm melekleri onlarla konuşur.[123] İşte bu esnada kötü insanların yüzlerinin asılacağı, hatta yüzlerine ve arkalarına melekler tarafından korkunç darbeler indirileceği beyan edilmektedir.[124]

4. Ebû Müslim gibi bazı âlimler ise, âyetteki fiillerin mazi, yani geçmiş zaman kalıbında olmasından hareketle, mesajı 'Âd ve Semûd gibi geçmiş kavimlerle ilişkilendirmiş ve maksadı onların helâklerinde yaşadıkları felaketler şeklinde yorumlamışlardır.[125] Hatta müfessir Mücâhid, maksadın Bedir olduğunu belirtmiştir.[126] Bu durumda 25. âyetteki vaadi "mutlak azap" olarak kabul etmek gerekirken, oradaki *yekuulûne* fiilinin zamanını göz ardı etmek kaçınılmaz olmaktadır. Zamiri uzağa götürmek yerine yakına göndermek gerektiği kuralından hareketle, maksadı 26. âyette konusu edilen ve genelde kabul edilen "kıyamet veya mahşerdeki azap" şeklinde anlamanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Âyet bu şekilde yorumlanırsa mesajı evrensel olur ve bütün zamanların muhataplarını kapsamına alır.

b) وَقِيلَ هٰذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ "Kendilerine, 'İşte aceleyle (ve alay ederek) istediğiniz (gün veya azap) budur!' denilecektir." Fussılet 41/31'de de geçen تَدَّعُونَ *tedde'une* fiili, Yâsîn 36/57'de yedde'ûn şeklinde kullanılmaktadır. Bazı âlimler bunun *ted'ûne* kalıbında "peşine düşmek, acele olmasını istemek" manasına geldiğini benimsemişken,[127] bazıları ise *iddi'â'* kalıbında "bir şeyin

122 Semerkandî, *age.*, III, 478; Taberî, *age.*, XXIX, 11.
123 Nahl 16/28, 32; Vâkı'a 56/88-94.
124 En'âm 6/93; Enfâl 8/50; Muhammed 47/27.
125 Râzî, *age.*, XXX, 75.
126 Kurtubî, *age.*, XVIII, 143.
127 Ferrâ, *age.*, III, 173.

yanlışlığını iddia etmek, bâtıl olduğunu kabul etmek ve reddettiğinin kendisine ulaşamayacağını sanmak" anlamlarına geldiğini beyan etmişlerdir.[128]

Her iki yaklaşımın da aslında bu âyetlerin indirildiği dönem müşrikleri için mümkün olduğunu belirtmeliyiz. Çünkü onlar hem azabı ve kıyamet-âhiret sürecinin gerçekleşeceğini reddediyorlardı; hem de buna inananlarla alay ediyorlardı. İşte kendilerine 25. âyette de dile getirilen "acele istediğiniz, alay edip durduğuz, gelmeyeceğini iddia ettiğiniz azap veya kıyamet-mahşer günü budur" denilecektir. Ayrıca, müşriklerin Enfâl 8/2'de dile getirdikleri "Ey Allah'ım, eğer bu (vahiy, Kur'ân), senin katından gelmiş gerçekse gökten bize taş yağdır veya elem verici bir azap ver" şeklindeki istedikleri azabın cevabı olarak da kabul edilebilir. Bu arada bir başka ihtimal olarak Sâd 38/16'daki acele azap isteğinin cevabı olması da mümkündür.

Her peygamberin ümmetinde olduğu gibi bu son ümmette de kıyamet-âhiret süreciyle ilgili inkâr veya tereddüt içerisinde bulunanlar vardır. İşte bu alaycı ve inkârcı mantığın derin bir yanılgı içerisinde bulunduğu ve bunu mahşer sabahı fark edecekleri, ancak bunun kendilerine hiçbir faydasının olmayacağı bu âyette verilmek istenen asıl mesajdır.

c) Tevhid: İman ve Teslimiyet

Sûrenin son üç âyetinde ise bir tevhid ilanı, teslimiyet bilinci ve ilâhî kudretin eşsiz ve erişilmez yapısı gündeme getirilmekte, böylece sûrenin başından itibaren verilmek istenen ortak mesaj şekillendirilmektedir.

1. Allah'a Güvenenlerin Derdi Başkasına Düşmez

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِيَ اللّٰهُ وَمَنْ مَعِيَ اَوْ رَحِمَنَاۙ فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ "(Ey Peygamber, inkârcılara) de ki: Hiç düşündünüz mü, Allah, beni ve beraberimdekileri öldürse veya bize merhamet etse (bundan size ne?) Peki, ya inkâr edenleri elem verici azaptan kurtaracak kimmiş!" Âyetteki اَرَاَيْتُمْ *eraeytüm* fiili "gördünüz mü", اَهْلَكَ *ehleke* fiili "helâk etmek, öldürmek", رَحِمَ *rahıme* fiili "merhamet etmek", يُجِيرُ *yücîru* fiili "korumak, kurtarmak", الْكَافِرِينَ *el-kâfirîn* kelimesi "inkârcılar, nankörler", عَذَابٍ اَلِيمٍ *'azabin elîm* tamlaması ise "elem verici, acıklı, şiddetli azap" demektir.

Müşrikler Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği esasların ilâhî olmadığını,

128 Semerkandî, *age.*, III, 479; Râzî, *age.*, XXX, 75.

bunları dünya hayatı için kendisinin uydurduğunu düşünüyor ve "helâk olsa da kurtulsak" diyorlardı.[129] Bir başka rivayete göre de, müşrikler Fâtır 35/12 ve Tûr 52/30'da da geçtiği gibi, Hz. Peygamber ve müminler için beddua ediyorlardı; işte bu ve bir sonraki âyet onların bu zanlarını cevaplamaktadır.[130]

a) قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِيَ اللّٰهُ وَمَنْ مَعِيَ اَوْ رَحِمَنَاۙ "De ki: Hiç düşündünüz mü, Allah, beni ve beraberimdekileri öldürse veya bize merhamet etse (bundan size ne?)" Buradaki اَرَاَيْتُمْ *eraeytüm* fiiline "gördünüz mü, söyleyin bakalım, düşünsenize, hiç düşündünüz mü, ne sanıyorsunuz" gibi anlamlar verilebilir.

1. "Ölüm" ve "yaşatılma" anlamı verdiğimiz *ehleke* ve *rahıme* fiillerinin birlikte kullanılması son derece dikkat çekicidir. Kanaatimizce burada şöyle bir mesaj vardır: "Hz. Peygamber eğer tebliğinde başarısız olup Allah tarafından cezalandırılırsa veya çok başarılı olup ödüllendirilirse bundan kime ne? Kâfirlerin bundan herhangi bir sonuç çıkartmasının anlamı yoktur. Çünkü muhataplar Hz. Peygamber ve müminlerdir; müşriklerin bu noktada herhangi bir pozisyon alması gerekmez." Bir sonraki âyette *rahmân* sıfatının kullanılması, tebliğde başarının sağlanacağını, böylece müminleri hem bu dünyada, hem de mahşerde merhametin kucaklayacağını dolaylı olarak haber vermektedir.

2. "Beni ve beraberimdekileri" ifadesi gereği, Yüce Allah peygamberini inşa ederken, ona ümmetini sahiplenme duygusunu vermiş, kendisine uygulanacak ölüm veya yaşatılma şeklindeki prosedürün ümmeti için de söz konusu olacağını bilmesini sağlamıştır. İşte Tevbe 9/61, 128 ve Ahzâb 33/6'da dile getirilen "Nebî (as)'ın ümmetine düşkünlüğü" bu cümleyle de ispatlanmış olmaktadır. Böylece, helâkin de rahmetin de hepsini içereceği bilgisiyle kendisini donatmıştır. Fâtiha'da yer alan "Sadece sana kulluk ederiz ve sadece senden yardım dileriz" cümlelerindeki "biz" şuurunda olduğu gibi, yorumunu yapmakta olduğumuz cümlede de "ben" değil, "biz" anlayışı hâkimdir. Böyle temel öğeler, vahyin inşasında sağlam toplum oluşturmak için vazgeçilmez önem arz etmektedir.

3. Bu ifadede tam bir tevhid ve teslimiyet mesajı yer almaktadır. Öldüren de Allah'tır; yaşatan da. Önemli olan, Allah bilinciyle buluşmak ve O'nun istediği gibi yaşamaktır. Allah'tan gelen her şey can baş üstüne; lütfü da hoş, kahrı da. Tevbe 9/52'de belirtildiği üzere, Allah'tan gelen iki şeyin her biri "iki güzelin biri"dir. Yeter ki O'ndan gelsin. Mümin için alterna-

129 Zemahşerî, *age.*, IV, 570; Kurtubî, *age.*, XVIII, 144; Yazır, *age.*, VIII, 247.
130 Rivayet için bk: Râzî, *age.*, XXX, 76.

tif aramak da yoktur;[131] ilâhî iradeye rıza göstermemek de. İşte vahiy ile inşa edilmek istenen Müslüman şahsiyetinin temel taşlarından birisi budur. Müslüman, fıtratını yaratıp benliğine yerleştiren ilâhî iradeye tam teslim olmalı ve fıtratıyla tamamen uyumlu olan vahyin ilkeleriyle barışık yaşamalıdır. Çünkü Yüce Allah'ın emrettiği her şey iyidir, yararlıdır ve hayırlıdır; yasakladıkları da kötüdür, zararlıdır ve şerdir, vesselâm.

Yüce Allah 28. âyetin ilk cümlesinde sorduğu soru hakkında Hz. Peygamber'e iki tür cevap verdirmektedir. Bunlardan ilki yine soru kalıbındadır; ancak alay ve meydan okuma içeriklidir. İşte cümle:

b) فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ "Peki, ya inkâr edenleri elem verici azaptan kurtaracak kimmiş!" Bu cümlede hitap "siz" şeklindeki ikinci şahıslardan "onlar" şeklinde üçüncü şahıslara dönüştürülerek bir "iltifat sanatı" yapılmış ve "Elem verici azaptan 'sizi' kim kurtarabilir ki!" yerine, "Kâfirleri kim kurtarabilir ki!" denmiştir. Böylece mesajın bütün zamanların inkârcılarını içermesi sağlanmıştır.

Âyeti bütüncül olarak okuduğumuzda verilmek istenen mesajı daha net bir şekilde görmekteyiz. Yüce Allah, Hz. Peygamber'den müşriklere şunu söylemesini istemektedir: "Ey inkârcılar, haydi sayalım ki Allah beni ve beraberimdekileri öldürdü veya merhamet edip bir süre daha yaşattı, bunların her biri bizim için birdir, bunlar bir tür hayırdır, rahmettir; bundan size ne? Bu iki durumda da sizin ne tür bir kazancınız olabilir ki! Bizim ölümümüzün size bir faydası olmayacağı gibi, yaşatılmamızın da size herhangi bir bir zararı yoktur. Meselenin bizimle ilgili boyutu budur. Peki, ya sizin durumunuza ne demeli? Sizi o korkunç azaptan kurtarabilecek kimmiş, söyleyin bakalım! Bizim durumumuzu merak edeceğinize, kendi sonunuzu düşünsenize!"

Nebî (as) bu âyetin tefsiri bağlamında şöyle buyurmuştur: "Biz Allah'a inanan ve ibadetlerle O'na ulaşmaya çalışanlar olarak, isyan durumunda O'nun azabından güvende değilken, siz O'nu inkâr ederek azabından ve cezasından nasıl olur da güvende olursunuz?"[132] Hz. Peygamber'in âyeti açıklaması bütünüyle mesajı ortaya koymaya yetmektedir.

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki sorunun ikinci cevabı ise şimdi yorumlayacağımız âyettedir.

---

131 Ahzâb 33/36.
132 Semerkandî, *age.*, III, 479.

11. İman ve Tevekkülün Adresi Rahmân Olan Allah'tır

قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِه۪ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَاۚ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ "De ki: O, (bize merhamet edecek olan) Rahmân'dır. O'na inandık ve sadece O'na güvendik. Kimin apaçık bir şaşkınlık içinde olduğunu er veya geç anlayacaksınız."

Bu âyette hem söz konusu sorunun cevap cümleleri, hem de kâfirlere yönelik bir tehdit ve gözdağı yer almaktadır.

a) قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِه۪ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَاۚ "De ki: O, (bize merhamet edecek olan) Rahmân'dır. O'na inandık ve sadece O'na güvendik." Âyetin ilk kısmı, sözünü ettiğimiz sorunun ikinci cevabını oluşturan cümlelerdir. Bunlar bir mümin şahsiyeti ve ahlâkı inşa etmenin en temel ve vazgeçilmez ilkeleridir.

1. هُوَ الرَّحْمٰنُ "O, Rahmân'dır." Mümin şahsiyet şunu ilan eder: "Hayata da ölüme de karar verecek olan varlık Rahmân olan Allah'tır. Bize yönelik kararı her ne olursa olsun, biz O'nun kararını rahmaniyyetinin sonucu görürüz. İster bu hayattan alıp âhirete gönderir; isterse burada daha uzun yaşatır, böylece daha çok hayır yapmamızın vesilelerini bahşeder."

Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'in helâk edilmesine yönelik bedduaları Rahmân olan Allah tarafından elbette reddedilecektir. Bu nedenle dolaylı olarak kendilerine şu mesaj verilmek istenmektedir: "Ey Mekkeli müşrikler, elem verici bir azaptan kurtarabilecek yegâne varlık Rahmân olan Allah'tır. Gelin, siz de O'na iman edin ve güvenin. Bağışlanma dileğinde bulunup Rahmân olan Allah'a tevbe edin. O'nun merhamet kapısı tevbe etmek isteyenler için sonuna kadar açıktır. Unutmayın ki, Rahmân olan Allah, kendisine açılan ellere ve O'na yönelen gönüllere "niye Bana geldiniz?" demeyecek, "niye Bana gelmediniz?" sorusunu yöneltecektir."

2. اٰمَنَّا بِه۪ "O'na iman ettik." Rahmân olan Allah'a inanmak gerekir. Hz. Peygamber ve beraberindeki müminlerin ikinci ilanı Rahmân olan Allah'a imanla ilgilidir. Kurtuluşun en temel ilkesi Allah'a imandır; bu değerden yoksun olanlar kurtuluş yüzü göremeyeceklerdir. İman, inanılması gereken değerlere inanmak, onlara güvenmek, kendini güvende hissetmek ve çevresine güven vermektir. İmanın ahlâki sonucu olan "güvenmek" anlamı âyetin üçüncü cümlesiyle de desteklenmektedir.

3. وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا "Sadece O'na güvendik." Rahmân olan Allah'a güvenmek gerekir. Îman etmek, beraberinde güven varsa imandır. Güvene dönüşmeyen inanç iman değildir. Onun için burada "iman etmek" ve "güvenmek" kavramları peş peşe getirilmiştir. Bu arada bu cümledeki devrik yapı, güvenilecek yegâne makamın Yüce Allah olduğunu, başka yerlerde güven aramamak gerektiğini, çünkü onların güven kaynağı olamayacaklarını beyan etmek istemektedir. "İman ve güven" ilişkisi hakkında İnsân sûresinin üçüncü âyetinde detaylı bilgi verdiğimiz için,[133] bu hatırlatmayla yetinelim.

Yorumunu yapmakta olduğumuz bu cümlede Yüce Allah bir tebliğ metodu öğretmekte, muhataplar bilgilendirilirken tebliğcinin kendi üzerinden mesaj vermesinin de bir yol olduğunu beyan etmektedir. Mekkeli müşrikler başta olmak üzere, bütün zamanların inkârcılarına "bir Allah bilinci" vermenin değişik bir anlatımı bu şekilde gerçekleştirilmiş olmaktadır. O, Rahmân'dır, O'na inanmak ve güvenmek gerekir; kurtuluşun yolu budur, diğer yollar çıkmaz sokaklardır.

b) فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ "Kimin apaçık bir şaşkınlık içinde olduğunu er veya geç anlayacaksınız." Âyetin bu son cümlesi Mekke müşriklerinin derin ve apaçık bir şaşkınlık ve sapıklık içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Tebliğ yaparken bazen kendi kabullerinizi söylemekle yetinirsiniz; bazen de muhatabın durumunu ona söylersiniz ki nerede yanlış yaptığını anlayabilsin.

Mekke müşrikleri inkârda o kadar ısrarcı ve kararlı idiler ki, artık onlara takip ettikleri yolun yol olmadığını açıkça söylemek gerekiyordu. İşte Yüce Allah, Hz. Peygamber'den bunu onlara söylemesini istemiştir. Hz. Peygamber'in ve beraberindeki müminlerin şaşkın ve sapkın olduğunu iddia eden bu müşriklere, asıl şaşkınlık içinde bulunanların kendileri olduğunu hatırlatmak gerektiği için âyette bu cümleye yer verilmiştir. Eğer bu iddialarından ve suçlamalarından vazgeçmezlerse, apaçık bir şaşkınlık içinde olduklarını er veya geç anlayacakları tehdit ve gözdağı üslubuyla kendilerine haber verilmektedir.

111. Her Şeyi Olduğu Gibi "Su"yu da Yaratan Allah'tır

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَاۤؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَاْتِيكُمْ بِمَاۤءٍ مَعِينٍ "De ki: Hiç düşündünüz mü, suyunuz çekiliverse (yerin dibine girip batsa), size bir akarsu kim ge-

133 Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsîri 3*, s. 334-345.

tirebilir ki!" Âyetteki أَصْبَحَ *asbeha* fiili "dönüşmek", مَآؤُكُمْ *mâükûm* ifadesi "suyunuz", غَوْرًا *ğavr* kelimesi "yerin dibi, mağara", يَأْتِي *ye'tî* fiili "gelmek", *bâ* edatıyla "getirmek", مَاءٍ مَعِينٍ *mâin ma'în* tamlaması ise "tertemiz kaynak suyu, göze suyu, akarsu, menba" demektir.

Yüce Allah, sûrenin 21. âyetinde dile getirdiği "rızkı kesmesi halinde insanları hiç kimsenin rızıklandırmayacağı" bilgisini bu defa su örnekliğinde sormaktadır. Suya ayrıca yer verilmesinin muhtemel sebebi, suyun insan hayatındaki önemi olabilir.

Mekkelilerin suyu biri Zemzem, diğeri de Meymûn adındaki iki kuyudan elde edilirdi.[134] Yüce Allah, Hz. Peygamber'in Mekkeli müşriklere "eğer su yere batıp gitse onu kim getirebilir ki!" sorusunu sormasını emretmektedir. Burada söylenmek istenen şudur: Yüce Allah'ın dışında hiçbir varlık hiçbir şeyi yoktan var edemez; O'na rağmen herhangi bir şey meydana getirilemez.

Sûrenin başından beri, ancak özellikle de 23. âyetten itibaren söylenmek istenen şu olsa gerektir: Allah vardır ve mesele yoktur. Allah'ı ve kudretini kabul etmeyenler akıbetlerini düşünsünler. Din insanlara Allah bilinci ile yaşamayı öğretir. Öyleyse insanlar, özellikle de Müslümanlar Allah yokmuş gibi davranmamalıdırlar. Allah'ın hayata müdahil olduğunu ve insanların davranışlarını da akıllarından geçirdiklerini de kaydettirdiğini unutmadan derin bir bilinç ve duyarlı bir hayat yaşayanlar Allah'ın izniyle hem dünyayı dâr-ı selâma dönüştürürler; hem de mahşerde cennet yurdunun sakinleri arasına katılırlar.

Sûrenin ilk âyet grubunu incelerken naklettiğimiz rivayetlere ilave olarak, Rasûlüllah (as) bu sûreyle ilgili şöyle buyurmuştur: "Her kim Mülk sûresini kıraat ederse, Kadir Gecesi hayat bulmuş gibi olur."[135] Bir başka rivayette ise şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Kur'ân'da 30 âyetlik bir sûre vardır ki arkadaşının bağışlanmasına kadar ona şefaat eder (onunla birlikte olur)."[136] Bu ve benzer sûreleri kıraat edenler, yani onların anlamını akledip düşünenler ve oradaki ilkeleri hayatlarının vazgeçilmezi yapanlar için elbette bu müjdeler söz konudur.

134 Kurtubî, *age.*, XVIII, 145.
135 Zemahşerî, *age.*, IV, 571.
136 Semerkandî, *age.*, III, 479.

MÜLK SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-6. âyetler): Sûrenin ilk grup âyetinde, öncelikle Yüce Allah'ın mutlak hükümranlığı ile kudret ve iktidar sahibi oluşu hatırlatıldıktan sonra, ölüm ve hayatın yaratılış gayesinin insanoğlunun imtihan edilmesi olduğu beyan edilmektedir. Ardından kâinat kitabından olan yedi kat göğün kusursuz yaratıldığı, onların incelenmesi gerektiği, her bakışta bu kusursuzluğun gözlemleneceği, art niyetli araştırmaların başarısızlıkla sonuçlanacağı bildirilmektedir. Daha sonra insanlara en yakın göğün kandillerle süslendiği, özellikle yıldızların astroloji ile ilgilenenler için boş meşguliyetlere neden olacağı, gaybdan haber verme girişimlerinin bir aldatma ve nankörlük olduğu, bunu yapanlar ile mutlak anlamda inkârcılar için cehennem ateşinin hazırlandığı haber verilmektedir.

(7-14. âyetler): Sûrenin ikinci grup âyetinde, cehennemin korkunç yapısı gündeme getirilmekte, oraya gideceklerin cehennemin homurtusunu işitecekleri, cehennemin öfkesinden neredeyse çatlayacağı, içine her insan grubu atıldığında bekçilerinin onları sorgulayacağı bildirilmektedir. Mahşerdeki sorgulamanın ilk konusu "peygamber gönderilip gönderilmediği"dir. Cevaplar ise çeşitli itiraflar şeklinde gerçekleşecek, kendilerine peygamberler geldiğini, onları yalanladıklarını ve "Allah hiç kimseye hiçbir şey indirmemiştir; siz ancak ve ancak büyük bir sapıklık içindesiniz" dediklerini itiraf edeceklerdir. Buna ilave olarak, "Eğer gerçeğe kulak verseydik, yani aklımızı çalıştırsaydık cehennemlikler arasında olmazdık" diyerek derin bir pişmanlık içerisine girmiş olacaklar, pişmanlık ve itiraf cümleleri adeta havada uçuşacaktır. Bütün bunlara rağmen, cehennemlikler ilâhî merhamet ve huzurdan uzak tutulacaklardır.

Gaybda bulunan Rablerine derin saygı duyan veya tek başına kaldığında O'na haşyet besleyen duyarlı müminlere ise Yüce Allah'ın mağfiretinin ulaşacağı ve onlar için çok büyük ödüller hazırlanmış olduğu müjdelenmektedir. Hem bu müminler için hem de bütün insanlar için genel bir bilgi olarak, sözü, imanı veya davranışı gizleyenlerle onu açıktan ortaya koyanların durumunun Yüce Allah için bir olduğu, çünkü Yüce Allah'ın gönüllerdeki her şeyi bildiği beyan edilmektedir. 14. âyette ise, Yaratıcının yarattığı her bir şeyi bildiğine dikkat çekilmekte, O'nun bilgisine hiçbir şeyin engel olmadığı, O'nun her bir şeyi bütün detaylarına varıncaya kadar bildiği ilan edilmektedir.

(15-22. âyetler): Sûrenin bu âyet grubunda ise kâinat kitabının bir diğer âyeti olan yeryüzüne dikkat çekilmekte, onun insanın hizmetine verildiği, her tarafına gidilerek Yüce Allah'ın yarattığı rızıklardan yararlanılması gerektiği ve sonuçta varıp durulacak makamın Allah'ın huzuru olduğu bildirilmektedir. Nankörlerin Allah'ın azabıyla yerin dibine batırılabileceği veya üzerlerine taş yağdırılabileceği, hiç kimsenin bundan güvende olamayacağı ve önceki kavimlerden gerçeği yalanlayanlara benzer helâklerin uygulandığı haber verilmektedir. Bu arada, kâinat kitabının bir başka âyeti olan kuşlara ve onların havadaki uçuşlarına dikkat çekilmekte, bu imkânı bahşedenin sadece Yüce Allah olduğu ve O'nun her bir şeyi gözetlemekte olduğu beyan edilmektedir.

Yüce Allah'ın mutlak kudretine karşılık, nankör ve inkârcı insanlara O'na rağmen hiç kimsenin yardım yapamayacağı, bu tür beklenti içinde bulunan kâfirlerin derin bir aldanış içerisinde bulunduğu bildirilmektedir. Benzer şekilde Allah'ın rızık veren olduğu gerçeğinden hareketle onun rızkı kısması durumunda insanlara hiç kimsenin nimet veremeyeceği de beyan edilmektedir.

Sûrenin 22. âyetinde hak-bâtıl, iyi-kötü, mümin-kâfir karşılaştırması yapılarak, yüzüstü yere kapaklanıp bir adım ötesini dahi göremeyen nankör inkârcı tipin, dosdoğru yolda düzgün bir şekilde yürüyen gibi olamayacağı, çünkü onun hiçbir şekilde yol kat edemediği bildirilmektedir. Hakkı ve hakikati savunup yaşamayanların medeniyet sahnesinde başarılı olamayacağı, sürüngenler gibi yerlerde sürünecekleri mesajı verilmektedir.

(23-30. âyetler): Sûrenin son grup âyetinde tam bir mümin insan inşa edilmek istenmekte, yoktan var eden ve insana çeşitli duyu organları ile gerçeği algılayabileceği gönüller bahşeden, bu arada herkesin insanoğlunu yeryüzüne yayıp çoğaltan ilâhî kudretin huzurunda toplanacağı bildirilmektedir.

İnkârcıların alay ederek, dünyevi azabı, kıyameti, mahşeri ve oradaki cehennem azabının vaktini sorup dalga geçen zihniyete karşılık Yüce Allah kıyametin vaktini O'ndan başka hiç kimsenin bilemeyeceği, peygamberlerin bu noktadaki durumunun sadece uyarıcılık olduğu beyan edilmektedir. Alay edip inkâr ettikleri kıyamet veya azapla karşılaşınca, kendilerine "işte acele isteyip alay ettiğiniz gün bu gündür" karşılığı verilecektir.

Sûrenin 27-30. âyetlerinde ise Allah'a güvenenlerin hiçbir şekilde mahcup olmayacağı, öldürse de merhamet gereği uzun yaşatsa da bunun inkârcıları hiçbir şekilde ilgilendirmediği, onların, kendilerini elem verici

azaptan kimin kurtarabileceğini düşünmeleri gerektiği bildirilmektedir. Aslında Yüce Allah'a rağmen hiç kimsenin hiç kimseye yardım yapamayacağı hatırlatılarak, müminlerin sığındığı Rahmân olan Allah'a iman edip O'na güvenmenin insana derin huzur vereceği, bunu inkâr edenlerin de açık bir sapıklıkta kalacağı haber verilmektedir. Son âyette ise insan hayatında çok önemli bir yeri olan suyun yerin dibine çekilmesi veya batması durumunda Allah'tan başka hiçbir gücün insanoğluna herhangi bir akarsu veya kaynak suyu getiremeyeceği ifade edilmektedir.

Rabbimiz, bizi ve bütün müminleri bu bilinçle hareket eden, hayatı Allah'ın emrettiği gibi yaşayan ve sonunda da ödüllendireceği kulları arasına kattıklarından eylesin. Âmîn.

68. KALEM SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Kalem sûresi, Mekke döneminde indirilmiş olup, 52 âyetten oluşmuş ve adını ilk âyetteki *el-kalem* kelimesinden almıştır. Sûre, resmî olarak 68. sıradadır. Bu sûre de *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Sûrenin kaçıncı sırada indirildiği tartışmalıdır. Sûrenin hem üslubu hem de içeriği bu noktada belirleyici olmalıdır. 'Alak'tan sonra indirildiğini söyleyenler olduğu gibi, daha sonra indirildiğini iddia edenler de vardır. Bu son yaklaşımın haklı gerekçeleri vardır. Zira sûrenin ilk bölümünde ele alınan konular, belli oranda bir tebliğ gerçekleştirildiği ve müşriklerin de şiddetli bir şekilde buna karşı çıktıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca başındaki mukatta'a harfi, içerdiği infak konusu ve kıssa, ayrıca Hz. Yûnus hatırlatması ve kâfirlerin Hz. Peygamber'e nefret dolu gözlerle bakması gibi nedenler sûrenin indiriliş zamanı hakkında fikir vermektedir.

Sûrenin konusu, öncesi ve sonrasındaki sûreler gibi "risalet ve âhiret"le ilgilidir. Öncesindeki Mülk ve sonrasındaki Hâkka sûreleri ile bu sûre adeta birbirinin devamı niteliğindedir. Özellikle Mülk 8-9. âyetlerdeki risalet vurgusuyla bu sûrenin içeriği büyük oranda örtüşmektedir. Ayrıca infaktan kaçınanların akıbeti ile Hâkka sûresinde helâkleri dile getirilen kavimler noktasında da konu ilişkisi gözlemlenmektedir.

Kalem sûresinde ilk olarak Hz. Peygamber'e moral verilmekte ve muhataplarına karşı nasıl davranması gerektiği kendisine öğretilmektedir. Bir infak ahlakı kazandırılsın diye "bahçe sahipleri" diye bilinen bir kıssaya veya darb-ı mesele yer verildikten sonra mahşerde yaşanacaklara dair çeşitli hatırlatmalar yapılmaktadır.

Müşriklerin inançta delilsiz ve mesnetsiz oldukları beyan edilmek üzere, herhangi bir kitaba sahip olmadıkları belirtilmekte, ölüm anında ve sonrasında yaşayacakları felaket hatırlatılmaktadır. Bu arada Hz. Peygamber'e moral verici ifadelerden sonra Hz. Yûnus hatırlatmasıyla devam eden sûrede, kâfirlerin Hz. Peygamber'e yönelik nefret içerikli bakışları ve onu delilikle suçlamaları yer almaktadır. Nihayet vahyin veya Hz. Peygamber'in âlemler için öğüt ve hatırlatma olduğu bilgisiyle sûre sona ermektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَۙ ﴿١﴾ مَٓا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍۚ ﴿٢﴾ وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍۚ ﴿٣﴾ وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظ۪يمٍ ﴿٤﴾ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَۙ ﴿٥﴾ بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَب۪يلِه۪ۖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَد۪ينَ ﴿٧﴾ فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّب۪ينَ ﴿٨﴾ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾ وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَه۪ينٍۙ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَشَّٓاءٍ بِنَم۪يمٍۙ ﴿١١﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَث۪يمٍۙ ﴿١٢﴾ عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَن۪يمٍۙ ﴿١٣﴾ اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَن۪ينَۜ ﴿١٤﴾ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاط۪يرُ الْاَوَّل۪ينَ ﴿١٥﴾ سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴿١٦﴾ اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَٓا اَصْحَابَ الْجَنَّةِۚ اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِح۪ينَۙ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَٓائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَٓائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَاَصْبَحَتْ كَالصَّر۪يمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْا مُصْبِح۪ينَۙ ﴿٢١﴾ اَنِ اغْدُوا عَلٰى حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَارِم۪ينَ ﴿٢٢﴾ فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَۙ ﴿٢٣﴾ اَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْك۪ينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ قَادِر۪ينَ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُٓوا اِنَّا لَضَٓالُّونَۙ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ اَوْسَطُهُمْ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِم۪ينَ ﴿٢٩﴾ فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴿٣٠﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَٓا اِنَّا كُنَّا طَاغ۪ينَ ﴿٣١﴾ عَسٰى رَبُّنَٓا اَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَٓا اِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴿٣٢﴾ كَذٰلِكَ الْعَذَابُۜ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُۢ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ۟ ﴿٣٣﴾ اِنَّ لِلْمُتَّق۪ينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّع۪يمِ ﴿٣٤﴾ اَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِم۪ينَ كَالْمُجْرِم۪ينَۜ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ۠ كَيْفَ تَحْكُمُونَۚ ﴿٣٦﴾ اَمْ لَكُمْ كِتَابٌ ف۪يهِ تَدْرُسُونَۙ ﴿٣٧﴾ اِنَّ لَكُمْ ف۪يهِ لَمَا تَخَيَّرُونَۚ ﴿٣٨﴾ اَمْ لَكُمْ اَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ

اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَۚ ﴿٣٩﴾ سَلْهُمْ اَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَع۪يمٌۚ ﴿٤٠﴾ اَمْ لَهُمْ شُرَكَٓاءُۚ فَلْيَأْتُوا
بِشُرَكَٓائِهِمْ اِنْ كَانُوا صَادِق۪ينَ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَط۪يعُونَۙ
﴿٤٢﴾ خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌۜ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ فَذَرْن۪ي
وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَد۪يثِۜ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَۙ ﴿٤٤﴾ وَاُمْل۪ي لَهُمْۜ اِنَّ كَيْد۪ي مَت۪ينٌ
﴿٤٥﴾ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَۚ ﴿٤٦﴾ اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾ فَاصْبِرْ
لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِۢ اِذْ نَادٰى وَهُوَ مَكْظُومٌۜ ﴿٤٨﴾ لَوْلَٓا اَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّه۪
لَنُبِذَ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَاجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٥٠﴾ وَاِنْ يَكَادُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ اِنَّهُ لَمَجْنُونٌۢ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَم۪ينَ ﴿٥٢﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-2. Nûn'a, kaleme ve (kalem tutanların) yazdıklarına yemin olsun ki, sen -Rabbinin nimeti sayesinde- hiçbir şekilde mecnun değilsin. **3.** Başa kakılmayan (kesintisiz veya engellenemez) ödül muhakkak ki senin içindir. **4.** Sen elbette üstün (yüce, muhteşem) bir ahlâk üzeresin. **5-6.** Hanginizin meftun (cinlenmiş, deli) olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler. **7.** Doğrusu Rabbin, kendi yolundan kimin saptığını da çok iyi bilir; kimlerin hidâyete erdirilmiş olduğunu da çok iyi bilir. **8.** O halde, gerçeği yalanlayanlara aldırış etme/onlara boyun eğme! **9.** Senin onlara, onların da sana (yani birbirinize) yumuşak davranmanızı, yağcılık yapmanızı isterler. **10-13.** Sürekli (yalan yere) yemin edip duranlara, aşağılıklara, (herkesi) kötüleyenlere, söz götürüp getirenlere, hayra engel olan cimrilere, saldırganlara ve günaha gömülenlere, kaba-sabalık yapanlara, ardından da kötülükle damgalı olanlara (dalkavuklara) sakın ha itâat etme! **14-15.** (Fazlaca) malı ve oğulları var diye, böylesi bir insana âyetlerimiz okunduğu zaman, 'Öncekilerin masalları!' der. **16.** Biz yakında onun burnunu sürteceğiz. **17-18.** Biz, vaktiyle bahçe sahiplerini denediğimiz gibi onları da denemiştik. Hani o (bahçe sahipleri) sabahleyin bahçeyi devşireceklerine yemin etmişler, istisna (ihtiyacı da) duymamışlardı. **19-20.** (Fakat) onlar daha uykudayken, Rabbinin katından (gönderilen) kuşatıcı bir âfet (bela) bahçeyi

sarıvermişti de bahçe kapkara kesilmişti. **21-22.** Sabah olurken birbirlerine şöyle seslenmişlerdi: "Hasat etmek istiyorsanız, hadi erkenden arazinize (bahçenize) gidin!" **23-24**. (Bahçe sahipleri), "Bugün yanınıza sokulmak üzere bahçeye hiçbir yoksul girmese!" (temennisiyle) fısıldaşarak yürüyorlardı. **25.** Her şeye güçleri yetermiş (gibi) hızlı bir şekilde çok erken davranıp (bahçeye gelmişlerdi). **26.** Fakat bahçeyi gördüklerinde, "Biz herhalde yolumuzu şaşırdık!" demişlerdi. **27.** (Bir süre sonra, "hayır, hayır)! Aksine, biz mahrum bırakılmışız!" (diye sızlanmışlardı). **28.** İçlerinden en makul olanı, "Ben size 'tesbih etsenize!' dememiş miydim?" şeklinde çıkışmıştı. **29.** (Onlar), "Rabbimizi tesbih ederiz; doğrusu biz (kendi kendimize) yazık etmişiz" demişlerdi. **30.** Ardından, birbirlerine özeleştiri yapmaya (veya kabahati birbirlerine yüklemeye) başlamışlardı. **31-32.** (Sonunda) şunu itiraf etmişlerdi: "Âh, eyvâh, yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın (küstah) kişilermişiz. Belki Rabbimiz bize (yok olan bahçenin) yerine daha iyisini verir. Çünkü biz (artık) sadece Rabbimize yönelenleriz." **33.** İşte (dünyevî) azap böyledir. Âhiret azabı ise elbette çok daha büyüktür. Keşke bilselerdi! **34.** Takvâ sahipleri için Rableri katında nimetleri bol cennetler vardır. **35.** "(Allah'a) teslimiyet gösterenleri suçlularla bir mi tutalım?" **36.** "Size ne oluyor? Ne biçim hüküm veriyorsunuz?" **37-38.** "Yoksa içinde beğendiğiniz her şeyin bulunduğu bir kitabınız var da onda(n) mı okuyorsunuz?" **39.** "Yoksa, vereceğiniz her hükmün sizin lehinize (veya doğru) olacağına dair tarafımızdan verilmiş, Kıyamet Günü'ne kadar geçerli kesin sözler mi var?" **40.** "Bu iddiaya hangilerinin kefil olabileceğini kendilerine sor." **41.** "Yoksa ortakları mı var onların? Sözlerinde doğru iseler, getirsinler bakalım ortaklarını!" **42.** O gün ayak açılacak (işler zorlaşacak) ve secdeye davet edileceklerdir; fakat (buna) güç getiremeyeceklerdir. **43.** Kendilerini zillet kaplamış olarak gözleri (perişanlıktan) yıkılmış bir halde (olacaktır). Hâlbuki onlar sağlam (sağ ve sağlıklı) iken secdeye davet edilmişlerdi (fakat secde etmemişlerdi). **44.** "(Ey Peygamber!) Bu sözü (Kur'ân'ı) yalan sayanla beni (baş başa) bırak/onu bana bırak. Biz, onları bilemedikleri bir şekilde yavaş yavaş helâke sürükleyeceğiz." **45.** "Onlara zaman tanıyorum. Doğrusu benim ince planım çok sağlamdır." **46.** "Yoksa sen (tebliğine karşılık) onlardan bir ücret istiyorsun da borç yüzünden ağır bir yük altında mı kalıyorlar?" **47.** "Yahut gayb (kaynaklı bilgi) onların yanında da (ondan istedikleri gibi mi) yazıyorlar?" **48.** "Sen Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma! Hani o, üzüntülü bir halde (veya kahır içerisindeyken Rabbine) seslenmişti." **49.** Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı, mutlaka kınanmış (ve perişan bir halde) ıssız bir sahile atılacaktı. **50.** (Sonuçta) Rabbi onu seçti (ona yeniden vahiy verdi) ve kendisini sâlihlerden kıldı. **51.**

Kâfirler Zikr'i (vahyi veya Kur'ân'ı) işittikleri zaman, neredeyse gözleriyle seni devirecekler. Üstelik "Kesinlikle o bir mecnundur" diyorlar. **52.** Oysa o (vahiy, Kur'ân), âlemler için sadece bir öğüttür.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-7. ÂYETLER:

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَۙ ﴿١﴾

مَٓا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍۚ ﴿٢﴾ وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍۚ ﴿٣﴾ وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظٖيمٍ ﴿٤﴾

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَۙ ﴿٥﴾ بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبٖيلِهٖۖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدٖينَ ﴿٧﴾

"**1-2.** Nûn'a, kaleme ve (kalem tutanların) yazdıklarına yemin olsun ki, sen -Rabbinin nimeti sayesinde- hiçbir şekilde mecnun değilsin. **3.** Başa kakılmayan (kesintisiz veya engellenemez) ödül muhakkak ki senin içindir. **4.** Sen elbette üstün (yüce, muhteşem) bir ahlâk üzeresin. **5-6.** Hanginizin meftun (cinlenmiş, deli) olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler. **7.** Doğrusu Rabbin, kendi yolundan kimin saptığını da çok iyi bilir; kimlerin hidâyete erdirilmiş olduğunu da çok iyi bilir."

Sûre bütünüyle risalet ve âhiretle ilgili bir içeriğe sahip olduğu için, ilk grup âyette vahye dikkat çekilmekte, Hz. Peygamber'e moral desteği sağlanmakta, ona karşı düşmanlık yapanların yanıldıklarını yakında anlayacakları bildirilmekte ve haktan sapanları da doğru yola girenleri de Rabbimizin çok iyi bildiği hatırlatılmaktadır.

a) Mukatta'a Harfleri ve Yeminler

Yüce Allah Mekke müşriklerinin inkâr ettikleri vahyin ve risaletin gerçekliğini beyan etmek üzere, sıradışı bir ifade biçimi olan mukatta'a harfiyle sûreye başlamakta, bu arada kaleme ve kalemle yazılanlara yemin ederek onların önemine dikkat çekmektedir.

1. Mukatta'a Harfleri ve Muhtemel Anlamları

نٓ *"Nûn*(a yemin olsun)." Bu âyetteki نٓ *nûn* harfi, diğer örneklerinde de olduğu gibi "mukatta'a" veya "hecâ harfi"dir.

*** Mukatta'a Harflerinin Kur'ân'daki Konumları**

Başında mukatta'a harfleri bulunması itibariyle iniş sırasına göre ilk, resmi sıralamada ise son sırada bu sûrede yer alan söz konusu harflere "kesik kesik" okundukları için *el-hurûfu'l-mukatta'a* denmektedir. Tefsirde en çok tartışılan konulardan biri olan bu harfler harekelenerek değil, hecelenerek okundukları için kendilerine *hecâ* veya *teheccî* harfleri de denmektedir. Ayrıca başında bulundukları sûrelerin açılış kelimeleri veya harfleri oldukları için *fevâtih* adıyla da anılan bu harfler, 27'si Mekkî, 2'si Medenî olmak üzere toplam 29 sûrenin başında bulunmaktadırlar.

Mukatta'a harfleri صٓ *sâd,*[137] قٓ *kaaf,*[138] نٓ *nûn*[139] şeklinde tek harfli; طٰهٰ *tâ hâ,*[140] يٰسٓ *yâ sîn,*[141] طٰسٓ *tâ sîn,*[142] حٰمٓ *hâ mîm*[143] şeklinde iki harfli; الٓمٓ *elif lâm mîm,*[144] الٓرٰ *elif lâm râ,*[145] طٰسٓمٓ *tâ sîn mîm*[146] şeklinde üç harfli; الٓمٓصٓ *elif lâm mîm sâd,*[147] الٓمٓرٰ *elif lâm mîm râ*[148] şeklinde dört harfli ve كٓهٰيٰعٓصٓ *kâf hâ yâ 'ayn sâd*[149] ile حٰمٓ عٓسٓقٓ *hâ mîm 'ayn sîn kaaf*[150] şeklinde beş harflidirler.

Bunlar toplam 14 harften oluşmakta ve 14 değişik formda kullanılmaktadır. Müstakil bir âyet sayılıp sayılmamaları konusunda herhangi bir kural söz konusu değildir; Hz. Peygamber'den öğrenildiği şekliyle kabul edilmişlerdir. Buna göre 10 tanesi bir âyetin parçası,[151] 18 tanesi tek başına

137 Sâd 38/1.
138 Kaaf 50/1.
139 Kalem 68/1.
140 Tâhâ 20/1.
141 Yâsîn 36/1.
142 Neml 27/1.
143 Mü'min 40/1; Fussılet 41/1; Zuhruf 43/1; Dühân 44/1; Câsiye 45/1; Ahkaaf 46/1.
144 Bakara 2/1; Âl-i İmrân 3/1; 'Ankebût 29/1; Rûm 30/1; Lokmân 31/1; Secde 32/1.
145 Yûnus 10/1; Hûd 11/1; Yûsuf 12/1; İbrahim 14/1; Hıcr 15/1.
146 Şu'arâ' 26/1; Kasas 28/1.
147 A'râf 7/1.
148 Ra'd 13/1.
149 Meryem 19/1.
150 Şûrâ 42/1-2.
151 Yûnus 10/1; Hûd 11/1; Yûsuf 12/1; Ra'd 13/1; İbrahim 14/1; Hıcr 15/1; Neml 27/1; Sâd 38/1; Kaaf 50/1; Kalem 68/1.

bir âyet,[152] bir örneği ise iki âyet sayılmaktadır.[153]

Bu harflerin anlamlarının olup olmadığı ile ilgili olarak çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda bazı hatırlatmaların yapılması bir zorunluluktur.

*** Kur'ân'da Anlamı Olmayan Kelimeler ve Âyetler Var mıdır?**

Mukatta'a harfleri konusunu incelerken "Kur'ân'da anlamı olmayan kelimeler veya âyetler olabilir mi?" sorusunu ele almak gerekmektedir.

1. Yüce Allah insanlara onların konuştuğu dillerle hitap etmiştir. Vahyin insanların konuştuğu bir dille gönderilme gerekçesi "anlaşılması"dır. Çünkü anlam kelamın ruhu, lafız ise kelamın bedeni mesabesindedir. Bu ikisinin ayrılması kelamın hayattan çekilmesi sonucunu getirir ki buna "kelamın ölümü" de diyebiliriz. Bir sözün söyleniş gayesi anlaşılmasıdır. İnsanlar birbirleriyle anlaşılmak için konuşurlar, bu sayede anlaşırlar. Konuşmanın gayesi anlaşılmak olduğuna göre, Yüce Allah da elbette anlaşılmak için konuşmuş ve kelamını insanlara melek aracılığında vahiy yoluyla ulaştırmıştır.

2. Kur'ân "açık ve anlaşılır" bir şekilde Arapça hitaptır. Onun Arapça gönderilişi ilk muhatapları Arap olduğu içindir. İbrahim 14/4'te beyan edildiği üzere, her peygamber kendi kavminin diliyle gönderildiği için Kur'ân da Arapçadır. Anlaşılsın diye Arapça indirilen bu kitabın anlaşılamaz ayeti olmamalıdır. Yûsuf 12/2 ve Zuhruf 43/3'te bu husus açıkça beyan edilmektedir: "Biz onu akledesiniz, anlayasınız diye Arapça bir Kur'ân (hitap) olarak indirdik."

3. Kur'ân'ın sıfatlarından birisi *el-mübîn*'dir. Bu kelime "apaçık olmak ve açıklamak" anlamındaki *ebâne* kökünden türetilmiştir ve "apaçık olan, açıklayan" demektir. Kur'ân mesajı ve onun âyetleri özünde açık, işlev olarak da açıklayıcıdır. Kur'ân, Nahl 16/89'da kendisinin her şeyi açıkladığını haber vermektedir. *Tibyân* olmak da kökü aynı olan *el-mübîn* sıfatı gibi apaçık ve açıklayıcı olmayı gerektirir. Böyle olunca, Kur'ân'da anlaşılamaz âyetin bulunduğu iddiası bu sıfata aykırıdır.

4. Kur'ân, Nahl 16/103 ve Şu'arâ' 26/195'te kendisini "apaçık Arapça bir lisan"a sahip olarak tanıtmaktadır. Bu özellikteki bir kitabın âyetlerinin anlaşılamaması söz konusu olamaz.

---

152 Bakara 2/1; Âl-i İmrân 3/1; A'râf 7/1; Meryem 19/1; Tâhâ 20/1; Şu'arâ' 26/1; Kasas 28/1; 'Ankebût 29/1; Rûm 30/1; Lokmân 31/1; Secde 32/1; Yâsîn 36/1; Mü'min 40/1; Fussılet 41/1; Zuhruf 43/1; Dühân 44/1; Câsiye 45/1; Ahkaaf 46/1.

153 Şûrâ 42/1-2.

5. Kur'ân, Hûd 11/1 ve Fussılet 41/3'te âyetlerinin Yüce Allah tarafından açıklandığını beyan etmektedir. Her iki âyette de *fussılet* kelimesi kullanılmakta, bu nedenle Kur'ân'da anlaşılamaz âyetin olamayacağı belirtilmiş olmaktadır.

6. Fussılet 41/44'te dile getirildiği üzere, Kur'ân, farklı bir dilde indirilseydi ilk muhatapları olan Araplar şöyle derlerdi: "Bunun âyetlerinin açıklanması gerekmez miydi? Araba yabancı dille bir (hitap mı)?" Buradan hareketle, Kur'ân âyetlerinin açıklandığı ve böyle bir itirazın yersiz olduğu ifade edilmektedir. Demek ki Kur'ân'da anlamsız veya anlaşılamaz âyet yoktur.

7. Hidâyet, rahmet, şifa, öğüt, hatırlatma gibi sıfatları ve işlevleri bulunan Kur'ân'ın anlaşılamaması söz konusu olamaz. Aksi takdirde bu sıfatlar anlamını kaybedecektir.

8. Kur'ân *tedebbür* emreder. Nisâ 5/82, Mü'minûn 23/68, Sâd 38/29 ve Muhammed 47/24'te yer alan bu kavram, âyetlerin kökünü ve arka planını iyice incelemeyi, bu sayede ileriye yönelik tedbir almayı ifade eder. Bir anlamda satıra bakarak satır arasını görmeyi ve söylenenden hareketle söylenmek isteneni kavramayı içerir. Özelliği bu tür kelimelerle dile getirilen Kur'ân'ın anlaşılamayan âyetleri olamaz.

Bütün bu söylediklerimizin özeti olarak şunu söyleyebiliriz: Kur'ân'da önce yaklaşık 50 küsur,[154] sonra 10,[155] en sonunda da bir sûrelik[156] meydan okuma âyetleri vardır. Meydan okumada aslolan şey, aslında prensip olarak mümkün olan bir isteğin meydan okuyarak dile getirilmesidir. Kur'ân harf, kelime ve cümlelerden meydana getirilmiştir ki bunları Araplar veya diğer pek çok insan kullanmaktadır.

Muhataplar söyleneni anlıyorlardı; çünkü anlaşılamayan bir şeyle meydan okunamazdı. Ancak insanlar Kur'ân'ın eşsiz edebiyat özelliği ve şaşılacak şekilde fert ve toplumu dönüştürücülüğü nedeniyle bu meydan okuma karşısında aciz kalmışlardır. İşte sırf bu açıdan bile bakıldığında Kur'ân'da anlaşılamayan bir âyetin bulunması düşünülemez.

*** Mukatta'a Harflerinin Anlamlarının Bilinebilirliği Meselesi**

Mukatta'a harflerinin anlamının bilinip bilinemeyeceği noktasında âlimlerimiz iki temel yaklaşıma sahiptir:

154 İsrâ 17/88; Tûr 52/34.
155 Hûd 11/13.
156 Bakara 2/23; Yûnus 10/38.

1. Bazı âlimlerimiz bu harflerin anlamlarının bilinemeyeceği kanaatindedirler. Hz. Ebû Bekir'in konuyla ilgili şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Her kitabın bir sırrı vardır; Allah'ın Kur'ân'daki sırrı da sûre başlarıdır." Hz. Ali'nin de şu ifadeleri kullandığı nakledilmektedir: "Her kitabın bir özü vardır; bu kitabın özü de hecâ harfleridir." İmam Şa'bî, bu harflerin Allah'ın sırrı olduğunu, onları talep etmemek gerektiğini beyan etmektedir.

İbn Abbâs'a nispet edilen bir görüşe göre, âlimlerin onları anlamaktan aciz kaldığı ifade edilmektedir. İbn Mes'ûd ve Raşid Halifelere nispet edilen rivayetlere göre ise "Bu harfler gizli bir ilim ve kapalı bir sırdır. Allah onları bilmeyi kendisine özel kılmıştır."[157] Ebû Hâtim de "Kur'ân'da mukatta'a harflerini sûre başlarında bulduk. Allah'ın bunlarla ne kastettiğini bilemiyoruz" demiştir.[158]

Bu görüşlerden anlaşılan şudur: Bu harfler Kur'ân'ın sırlarıdır, gizemleridir; onları Allah'tan başkası bilemez. Bunlar sırlı birer ilimdir veya Yüce Allah ile Rasûlü arasında birer şifredir; dolayısıyla bunların anlaşılması mümkün değildir. Biz, Kur'ân'da anlamsız veya anlamı bilinemeyecek şeylerin bulunmadığını kabul ettiğimiz için bu yaklaşımlara mesafeli durmaktayız.

Söz konusu harflerin "Yüce Allah ile Nebî (as) arasında şifre olduğu iddiası" son derece hatalıdır. Çünkü Mâide 5/67'ye göre Hz. Peygamber Rabbimizden kendisine indirilen her şeyi tebliğ etmesi gerektiği, aksi takdirde görevini yapmamış olacağı beyan edilmektedir. Elçilik, verilen görevi veya emaneti yerine getirmeyi gerektirir. Bilgiyi gizlemek elçilik göreviyle bağdaşmaz. Şüphesiz Hz. Peygamber böyle bir eksiklikle anılamaz. Çünkü o, kendisine vahyedilen her şeyi tebliğ ettiğini ve ümmetini buna şahit tuttuğunu "Veda Hutbesi"nde de ilan etmiştir.

2. Diğer bir gruba göre ise bu harfler müteşâbih ayetler grubuna girmektedir. Müteşâbihlerin de üzerinde durulması, etraflıca düşünülüp te'vil edilmesi gerekir. Müteşâbihler anlamı olmayan âyetler değillerdir. Onlar çok anlamlılık esasına dayalı ifadelerdir ve haklarında sözün tükenmediği metinlerdir. Kelime olarak da "birbiriyle benzeşen âyetler, ifadeler" anlamına gelen müteşâbihler için, "kesin anlamları veya maksatları şudur" demek hatalı olur. İlimde derinleşen âlimler onlarla ilgili yorumları gerçekleştirebilirler.

Bizim de benimsediğimiz bu görüşten hareketle, Mukatta'a harfleri hakkında âlimlerimiz tarafından öne sürülen bazı fikir ve değerlendirmeleri hatırlatmak istiyoruz.

157 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, Ankara, 1979, s. 136-137.
158 Kurtubî, *age.*, I, 154.

*** Mukatta'a Harflerinin Muhtemel Anlamları**

1. Halil b. Ahmed ve Sîbeveyh'e göre, bu harfler sûrelerin isimleridir. Hangi sûrenin başında gelmişlerse o sûrenin ismini belirlemiş olabilirler. Tâhâ, Yâsîn, Sâd, Kaaf ve Nûn sûreleri bunun örneğidir.

2. İbn Abbas'a göre, bu harflerin her biri Allah'ın isimlerinden veya sıfatlarından birine delalet ettiği gibi, Allah'tan başka isimlere de delalet edebilirler. Mesela *elif-lâm-mîm*'deki *elif* "Yüce Allah"a, *lâm* "latîf" sıfatına, *mîm* de "mecîd" ve benzeri sıfatlara delalet etmektedir. Yine burada *elif* "Yüce Allah"a, *lâm* "Hz. Cebrail"e, *mîm* ise "Hz. Muhammed"e işaret etmektedir. Bu son yaklaşıma göre bu vahyin Yüce Allah tarafından Cebrâîl (as) aracılığıyla Hz. Muhammed'e indirildiği belirtilmiş olur.

3. Bu harfler Allah'ın "ismi a'zam"ı olabilir. Yani bu harfler Yüce Allah'ı anlatan en yüce isimleri simgeliyor olabilir. Rabbimiz yüce olduğu için O'nun isimleri de yücedir ve bu harfler o isimleri sembolize etmektedir.

4. Kelbî, Süddî ve Katâde'ye göre, bu harfler Kur'an'ın isimleri olabilir. Harflerden sonra genellikle vahye gönderme yapıldığı için maksadı Kur'ân'ın isimleri olarak anlamakta hiçbir sakınca yoktur.

5. Ahfeş'e göre, Yüce Allah bu harflere yemin etmektedir. Bu durumda Yüce Allah insanlara onların kullandığı harflerin yarısını kullanarak bir anlamda meydan okumuş olmaktadır.

6. Ferrâ, Kutrub ve Müberred'e göre, bunlar münferit harflerdir; gayesi müşriklerin ilgi ve dikkatini çekmektir; onlara meydan okumaktır. Muhataplar eğer müşrikler veya kâfirler ise onların inkâr durumlarına göre bazen bir, bazen de sırasıyla iki, üç, dört, hatta beş harfli uyarı gelmektedir. Bu durumda onlara sıradışı bir hitap ile seslenilmekte ve daha ciddi ve ilgili bir tavır takınmaları gerektiği bildirilmiş olmaktadır.

7. Bu harfler birer tembih edatıdır. Dolayısıyla bunların Hz. Peygamber'i ve müminleri uyarmak için gelmiş olmaları da muhtemeldir. Onların vahyin gelişine hazır hale gelmesini sağlamak için bazı sûrelerin başında bu harflere yer verilmiş olabilir. Eğer muhataplar müminler ise onların meşguliyet durumları göz önüne alınmakta ve değişik sayılarda harflere yer verilmektedir. Bu durumda konunun önemi vurgulanmakta ve muhatapların dikkatleri çekilmektedir.

8. Bu harflerin bazı hesaplamalarda ve bir kısım olayların tespitine yardımcı olarak kullanıldıkları da iddia edilmektedir.

9. Bu harfler, başlarında bulundukları sûrelerin içerisinde konusu geçen eski peygamberlerin kitaplarına işaret ediyor olabilir.

10. Güncel bir benzetmeyle söyleyecek olursak, bu harfler bilgisayar monitöründeki dosya simgeleri gibi bir görev de üstlenmiş olabilir ki, bu sayede ilgili harflerin bazı kitapları veya bazı temel konuları ya da bir veya birden çok peygamberi nitelendirmesi de mümkündür.

11. Bu harfler mutlak anlamda vahye işaret ediyor da olabilir.

12. Bu harfler bir araya getirilirse Yüce Allah'ın isim veya sıfatlarından bir kısmı elde edilebilir. Bu bağlamda bir örnek olarak, İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre, الٓر *elif lâm râ*, حٰمٓ *hâ mîm* ve نٓ *nûn* harfleri bir araya getirilse اَلرَّحْمٰنِ *er-rahmân* kelimesi elde edilmektedir.

Bu harfler hakkında genel değerlendirmeleri bu şekilde ifade ettikten sonra, şu hususu da özellikle hatırlatmamız gerekmektedir: Müsteşrikler bu harflerin sahâbîleri veya vahiy kâtiplerini simgelemek için Hz. Peygamber tarafından Kur'ân'a ilave edildiğini iddia etmektedirler. Bu görüş son derece yanlıştır ve kesinlikle kabul edilebilir bir tarafı yoktur. Kur'ân'a beşer kaynaklı müdahaleler yapıldığı iddiası bizzat Kur'ân tarafından şiddetle reddedilmektedir. İşte "bu harflerin anlamı yoktur" türünden yaklaşımlar maalesef bu ve benzeri iddiaların gündeme getirilmesine neden olmaktadır.

Belirtilen görüşlerden anlaşılıyor ki, bu konuda açık ve kesin neticelere ulaşılamamıştır. Harfler hakkında geçmişte ve günümüzde birçok şey söylenmiştir; gelecekte de pek çok şey söylenecektir. Ortaya atılan ve bir kısmını aktardığımız bu görüşler bazı yönlerden akla uygun geliyorsa da hemen hemen hepsinin eleştiriye açık yönleri bulunmaktadır. Rasûlüllah (as)'dan bu hususta açıklama anlamında herhangi bir rivayet nakledilmediği için, bu konuda bizlere düşen, bu harflerle ilgili sözün tükenmeyeceğini ve kesin anlamın belirlenemeyeceğini kabul etmektir.

Burada şöyle bir gerçekliğin bulunduğunu da göz ardı etmemeliyiz: Bu harflerin Kur'ân'da bulunuşu vahyin Hz. Peygamber tarafından eksiksiz bir şekilde iletildiğinin en önemli delillerinden birisidir.[159] Mukatta'a harfleri Kur'ân'ın en çok dikkat çeken yönlerindendir ve vahyin ilâhî kaynaklı oluşunun da en önemli göstergeleri arasında yer alan hususlardandır.

Bu ifadelerden sonra, şimdi de yorumunu yapmakta olduğumuz Kalem sûresinin ilk âyetindeki *nûn* harfinin muhtemel anlamlarını aktaralım.

---

159 İslâmoğlu, *age.*, s. 6'da 1. not.

*** Nûn Harfinin Muhtemel Anlamları**

1. *Nûn* harfi, "balık" anlamına gelebilir. Enbiyâ 21/87'de Hz. Yûnus için *zü'n-nûn,* yani "nun sahibi" denmesi bu yaklaşımın delili olarak kabul edilmektedir. Esasında Kalem sûresinin 48. âyetinde geçen *sâhıbü'l-hût* "balık sahibi" ifadesi ile Hz. Yûnus'tan söz eden Sâffât 37/139-148. âyetler arasında yer alan 142. âyetteki *el-hût* kelimesi de maksadın "balık" olabileceğinin delili olarak sunulmaktadır.

2. *Nûn* harfi, meleklerin Allah'ın kendilerine emrettiği şeyleri üstüne yazdıkları "nurdan bir levha" olabilir.

3. *Nûn* harfi, meleklerin yazılarını yazdıkları bir tür "mürekkep" olabilir.

4. *Nûn* harfi, "mürekkep hokkası" olabilir.

5. İbn Abbâs'ın dile getirdiği gibi, *nûn* harfi, *elif lâm râ, hâ mîm* ve *nûn* harflerinin birleştirilmesiyle elde edilen *er-rahmân* sıfatının son harfi olarak da kabul edilebilir.

Bu görüşleri nakleden Râzî, bunların her birinin zayıf olduğu kaydını düşmektedir. Ona göre en doğru görüş, bu harfin "meydan okuma" amaçlı getirildiği veya sûrenin ismi olduğudur.[160]

6. *Nûn* harfi, "Yüce Allah'ın kendisine yemin ettiği harflerden birisi" olabilir.

7. *Nûn* harfi, "Cennet nehirlerinden birisi" de olabilir.

ٷ. *Nûn* harfi, "kılıcın keskin ağzı"na da denir. Elmalılı'nın da ifade ettiği gibi bu anlam özellikle kılıç-kalem ilişkisi bakımından dikkat çekicidir.

9. *Nûn* harfi, başında bulunduğu "bu sûrenin ismi" olarak da kabul edilebilir.[161]

Bizim kanaatimize göre ise, bu harf kendisinden sonra gelen iki yemin konusuyla ilişkilidir. Aynı âyette Yüce Allah hem *nûn* harfine, hem "kalem"e, hem de "satır satır yazdıkları"na yemin etmektedir. Yemin edilen varlıklar birden çok iseler onlar arasında mutlaka bir anlam ilişkisi vardır. Alakasız şeyler ardarda dizilmezler. Buradan hareketle, biz de tıpkı İbn Abbâs, Dahhâk, Hasan el-Basrî ve Katâde'nin de kabul ettiği üzere sûrenin başındaki *nûn* harfinin "yazı için mürekkep hokkası" anlamına geldiği gö-

160 Râzî, *age.*, XXX, 77.
161 Bu tercihler için bk. Taberî, *age.*, XXIX, 15-16; Semerkandî, *age.*, III, 480.

rüşünü benimsiyoruz. Bu durumda âyetin muhtemel anlamı şöyle olur: "*Nûn*'a (hokkaya), kaleme ve satır satır yazdıklarına yemin olsun."

Mukatta'a harfleri, Kur'ân'da bulunuşlarının muhtemel gerekçeleri, anlam ihtimalleri ve özellikle *nûn* harfinin anlam dünyasını bu şekilde ele aldıktan sonra, şimdi de devam eden kelimelere geçmek istiyoruz.

11. Kaleme ve Satır Satır Yazılanlara da Yemin Ediliyor

وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ "Kaleme ve (kalem tutanların) yazdıklarına yemin olsun." Âyetteki اَلْقَلَمِ *el-kalem* kelimesi "kalem, yazı aracı", يَسْطُرُونَ *yesturûn* fiili ise "satır satır yazı yazmak" demektir.

a) اَلْقَلَمِ *el-kalem* kelimesinden maksadın ne olduğu tartışılmış ve bu bağlamda pekçok rivayet veya görüş nakledilmiştir. Biz bu detaya girmeden, Kur'ân'da bu kelimenin geçtiği âyetleri de dikkate alarak kısa ve öz bazı hatırlatmalarla yetineceğiz.

1. *el-Kalem* kelimesi tekil kalıpta bu âyetle birlikte bir de vahyin ilk cümlelerinden olan 'Alak 96/4'te yer almaktadır. *Aklâm* şeklinde çoğul kalıpta ise "kur'a çekmek için kalem atmak" anlamında Âl-i İmrân 3/44'te ve "Allah'ın kelimelerini yazmak için ağaçların kalem olması" anlamında Lokmân 31/27'de geçmektedir.

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette ve 'Alak 96/4'te yer alan *el-kalem* kelimesi aslında bir semboldür. Söz konusu sûrede iki kez yer alan *ıkra'*, yani "kıraat etmek" veya "aklın okuması" emri ile birlikte düşünüldüğünde, maksadın bilgi edinme araçlarının tamamı olduğu anlaşılmaktadır. Dahası incelemekte olduğumuz Kalem 68/1'deki üçüncü yemin konusu olan "satır satır yazmakta oldukları şeyler" ifadesi de bunu zorunlu kılmaktadır.

2. Yüce Allah 'Alak 96/2'de insanı embriyodan yarattığını beyan ettikten sonra, 'Alak 96/4-5'te ona kalemle (yazmayı) öğrettiğini, böylece bilmediklerini kendisine bildirdiğini ifade etmektedir. Rahmân 55/3-4'te de Rahmân'ın insanı yarattığı ve ona beyan yeteneğini verip öğrettiğini ifade etmektedir. Bütün bu âyetleri birlikte düşündüğümüzde, ilk insan neslinin yaratılışı ile birlikte onlara beyan yeteneğinin verildiğini ve insanoğlunun hakikati öğrenebilme özelliğiyle donatıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. İlk insanların kullandığı yazı aracının tam olarak ne olduğunu bilmiyoruz; ancak o dönemden kıyamete kadar insanların bilgi edinmede kullanmak

durumunda oldukları bütün bilgi araçlarının bu ifadenin kapsam alanında yer aldığı kanaatindeyiz.

3. اَلْقَلَم *el-kalem* kelimesinin başındaki eliflâm takısı eğer cins anlamı verirse bütün bilgi araçlarının burada kastedildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Zikr-i cüz' irade-i küll, yani "parçayı anarak bütünü kast etmek kuralı" gereği bu anlam söz konusu edilebilir. Nitekim Rahmân 55/3-4'te olduğu gibi, insanoğluna beyanın öğretilmesi gibi 'Alak 96/4'te de kalemin ve onunla eğitim ve öğretimin kolaylaştırıldığı sonucunu elde edebiliriz. Elbette burada kendisine yemin edilen kalem, hayır ve ilim yolunda kullanılandır; yoksa hakikati iptal için çalıştırılan ve şer odaklarının kötülük için kullandığı kalemler ya da bilgi araçları bu kapsamın dışındadır.

4. Bazı âlimler ise *eliflâm* takısının özel bir anlam verdiğini ve maksadın "özel bir kalem" olduğunu benimsemişlerdir. Rivayette yer aldığına göre "Yüce Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir"[162] ve kalem yaratıldıktan sonra Yüce Allah ona kıyamete kadar olacak bütün şeyleri yazdırmıştır. Elbette burada bir mecaz söz konusu olmalıdır. Çünkü kalem canlı ve akıllı olmadığı için ona doğrudan herhangi bir şey emredilmesinin anlamı olamaz. Belli ki "ona her şey yazdırılmıştır" denmek istenmiştir. Ayrıca bu bağlamda başka bazı rivayetler de vardır. Nitekim "ilk yaratılan şeyin akıl veya cevher olduğu" kaynaklarda aktarılmaktadır.[163] Yazır'ın da belirttiği gibi kalem, akıl ve cevher aslında aynı şeydir.[164] Güvenilir olup olmadıkları bir tarafa, bu rivayetlerden hareket edildiğinde mesele çözülmemekte, aksine konu adeta çıkmaza sürüklenmektedir.

5. Bu bağlamda rivayetlerde yer alan, وقد جف القلم بما هو كائن "Kalem, olan ile kurumuştur"[165] ifadesi birtakım kişilerce yanlış değerlendirilmekte ve kâinatta olan ve kıyamete kadar olacak her şeyin yazıldığı, bir anlamda olacak şeylerin önceden belirlendiği şeklinde yorumlanmaktadır. Oysa eğer sahih ise Yazır'ın da isabetle vurguladığı gibi bu rivayet "kalemin yazmasının ebediyen durduğunu" değil, "olanlar yazılmış ve olup bitmiştir; ancak olacaklar için kalemin yazması devam etmektedir" şeklinde anlaşılmalıdır. Dahası "Allah'ın kaderi" aslında O'nun eşsiz bilgisidir; kulların bu anlamda yorum yapması doğru değildir.166 Eğer "kader"i Rabbimizin her

162 Rivayet için bk. 'Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 309. Bu rivayet "garîb" kaydıyla Tirmizî'de de vardır. Bk. Tirmizî, Tefsîru Sûre-i Kalem; Taberî, *age.*, XXIX, 17; Semerkandî, *age.*, III, 480.

163 Rivayet için bk. 'Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 309; Râzî, *age.*, XXX, 78.

164 Yazır, *age.*, VIII, 262.

165 Buhârî, Kader, 2; Nikâh, 8; Tirmizî, İman, 18; İbn Mâce, Mukaddime, 10; Nesâî, Nikah, 4; Ahmed b. Hanbel, II, 167, 197.

166 Yazır, *age.*, VIII, 265.

şeye bir ölçü koyması şeklinde anlarsak zaten sorun kalmamaktadır.

6. Öte yandan bu rivayetteki mesajı Kitab-ı Mukaddes'te yer alan "Allah kâinatı altı günde yarattı, yedinci günde istirahata çekildi"[167] şeklinde anlamaya yol açacak yorumlar elbette doğru değildir. Çünkü "Yüce Allah her an yeni bir iştedir"[168] ve "O, sizin bilmediğiniz şeyleri yaratmaya devam etmektedir"[169] şeklindeki bu ve benzer âyetlerdeki mesaj ile söz konusu kabul birbiriyle çelişmektedir. Yüce Allah her an hayata müdahale etmektedir ve insanların davranışlarını da kişiler yaptıkça meleklerine yazdırmaktadır.[170] Önceden yazılmış olanları bir daha yazdırmanın bir anlamı yoktur. Kader "ölçü" anlamına geldiğine göre Yüce Allah'ın kuralını belirlediği şeyleri insanlar yapınca onları meleklerine yazdırmaktadır, diyebiliriz.

Bu nedenle, mesele hakkında Yüce Allah'ın her şeyi önceden belirleyip yazdığı şeklinde tipik bir kaderci tavır sergilemektense, her yönüyle bilgiyi, okumayı, araştırmayı, öğrenmeyi ve bunun araçlarını kullanmayı emreden bir kitabın muhatapları olarak, maksadı faydalı bir bilgi edinmek için kullanılan bütün araçlar şeklinde anlamak daha doğru olsa gerektir.

b) وَمَا يَسْطُرُونَ "(Kalem tutanların) yazdıklarına yemin olsun." Bu ifadedeki anlam, öncesindeki kalemin zikredilme gerekçesini de ortaya koymaktadır. Bu cümle hakkında bazı açıklamalar gereklidir.

1. "Kalem"den kasıt eğer rivayetini naklettiğimiz "ilk kalem" ise yazanlardan kasıt melekler, yazılanlardan kasıt da kıyamete kadar gerçekleşecek şeyler olur.

"Kalem"den kasıt eğer vahyin kaydedildiği yazı malzemesi ise, yazanlar vahiy kâtipleri, yazılanlar ise vahiydir.

"Kalem"den kasıt eğer bütün faydalı ilimlerin elde edilme araçları ise, yazanlar bu ilimlerle uğraşanlar, yazılanlar da elde edilen sonuçlar veya bilgilerdir.

Biz bu üç ihtimalden ilkini zayıf, ikincisini tarihsel, yani sadece Hz. Peygamber ve Kur'ân ile ilişkili, üçüncüsünü ise daha evrensel görmekteyiz.

2. Kaleme yeminden sonra "kalemle yazılanlar" denmesi, maksadın faydalı bilgi elde etmek amacıyla yapılan bütün çalışmalar olduğunu ortaya

---

167 Kitab-ı Mukaddes, Tekvîn, bab: 2-3.
168 Rahmân 55/29.
169 Nahl 16/8.
170 Âl-i İmrân 3/181; Yûnus 10/21; Meryem 19/79-80; Yâsîn 36/12; Zuhruf 43/80; Câsiye 45/29; Kaaf 50/17-18; Kamer 54/52-53; Cinn 72/28; İnfitâr 82/10-12; Târık 86/4.

koymaktadır. Günümüzde bilgi edinmenin yolları değişmiş, gelişmiş ve bir anlamda sınır tanımaz bir mahiyete bürünmüştür. Ulaşılamaz sanılan pek çok bilgiye artık dijital ortamlarda ve internet yardımıyla rahatlıkla ve hızlı bir şekilde ulaşmak mümkün olmaktadır.

3. Bu âyetteki üçüncü yemin ifadesinde kullanılan fiilin *mudâri'*, yani geniş zaman kalıbında getirilmesi, okuma ve bilgi edinmenin devamlılığını gösteren önemli bir unsurdur. Yüce Allah bir anlamda olup biten işlerden değil, devamlılık arz eden ve kıyamete kadar sürecek eğitim ve öğretim faaliyetlerinden söz etmektedir, diyebiliriz.

4. Bilindiği üzere yemin ifadeleri kullanmak Kur'ân'da bir üsluptur. Çok önemli şeyler ve çok önemli mesajlar için yemin edilir. Buradan hareketle, Kur'ân'ın ilme, okumaya, bilgiye, ve bilgi edinme araçlarına ne kadar önem verdiği açıkça görülmektedir. Okuduğunuz bu satırları kaleme alan bu aciz kul da, Rabbimizin değer verdiği, muhatap kabul ettiği, bilgiyi insanlara ulaştırmada başarılı kılması için Rabbine dua ettiği ve satır satır hakkı yazmaya çalışan birisi olma çabası içerisindedir.

5. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki *kalem*i "vahyi yazan kalem", *mâ yesturûn* yani yazılan şeyleri de "vahiy" olarak kabul ettiğimizde âyette verilmek istenen özel mesajın "vahyin yazdırılması" olduğu anlaşılacaktır. "Söz uçar, yazı kalır" sözüyle kast edilen husus, yazının önemini kavratmaktır. Okumak veya ilim tahsil etmek hakikatleri elde etmek için bir çeşit av işlemi ise, yazmak da yakalanan avı sağlam bir kazığa bağlamaktır.[171]

"Oku" emri ile başlayan bu vahyin ilk bölümlerinde "kaleme, yazıya ve yazılan şeylere" dikkat çekilmesi bu gerçeğin hafızalara kazınmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

111. Hz. Peygamber'in Ümmîliği Nasıl Anlaşılmalıdır?

Hz. Peygamber'in ümmiliği konusu öteden beri tartışılmıştır ve günümüzde de tartışılmaktadır. Vahyin ilk muhatabı olan ve ümmetine örnek olmakla yükümlü tutulan Hz. Peygamber'in bu konuda nasıl anlaşılması gerektiği önemli bir konudur. Bu nedenle konuyu burada ele almanın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

a) 'Alak 96/1-5'te, yani vahyin ilk cümlelerinde "okuma"ya ve "kalem"e yapılan gönderme dikkat çekicidir. "Okumak" ve "kalem" birlikteliği vah-

171 İslâmoğlu, *age.*, s. 1279'da 5. not.

yin en önemli esasları arasında ilk sıraları işgal etmektedir. Hz. Peygamber "okumak" ve "kalem" ilişkisini görmezden gelip, hayatı boyunca okuma-yazma bilmeyen bir insan olarak tanıtılmamalıdır.

b) Müşrikler vahyin kaynağı meselesini dillerine dolamışlardı. Hz. Peygamber'in vahyi kendisinin bir yerlerden okuyup yazdığı veya onu yazdırdığı iddiasının önünü kesmek için onu hiçbir şekilde okuma-yazma bilmeyen birisi olarak tanıtmak son derece yakışıksız bir iddiadır. Bu türden suçlamalar bağlamında yazmak ile yazdırmak arasında çok önemli fark yoktur. Çünkü mesele yazı değil, kaynak meselesidir. Konuyla ilgili bazı âyetleri hatırlatmakta yarar görmekteyiz:

1. Furkaan 25/4-5'te ifade edildiği üzere, kâfirler Kur'ân'ı Hz. Peygamber'in uydurduğunu ve bu arada ona birilerinin de yardım ettiğini söyleyerek, büyük bir haksızlık etmişler ve gerçeği çarpıtmışlardı. Dahası, "Bu (Kur'ân), sabah akşam kendisine okunsun diye başkalarına yazdırdığı eskilerin masallarıdır" diyerek iftiralarının dozunu iyice arttırmışlardı. Bunlara verilen cevapta ise bu metnin yazılması veya yazdırılmasından değil, onu Yüce Allah'ın indirmesi ve öğretmesinden söz edilerek, vahyin kaynağına dair bilgi verilmektedir. Onlar vahyi reddettikleri için bu bilgileri ilâhî değil, beşeri kaynaklı kabul etmiş ve onları beraberindeki bir grupla Hz. Peygamber'in uydurduğunu ileri sürmüşlerdi. Vahyin kaynağını ilâhî olarak kabul etmeyen bu kişiler zaman zaman başka suçlamalarda da bulunmuşlardı.

2. Nahl 16/101-103'te ele alınan bu konudaki iftiraların cevabını Yüce Allah vermekte ve şöyle buyurmaktadır: "Doğrusu Biz onların; 'Ona bu (vahyi) öğreten bir insandan başkası değil' dediklerini çok iyi biliyoruz. Gerçeği saptırmak için kendisini ima ettikleri kişinin dili yabancı bir lisan olduğu halde bu (vahyin) dili hem özde açık, hem de hakikati açıklayan bir Arapçadır." Bu âyetlerde de görüldüğü üzere, vahyin öğretimi meselesinde okuma-yazma değil, vahyin kaynağı sorgulanmakta ve müşrikler ısrarla bunun kaynağının ilâhî değil, beşeri olduğunu ispatlamaya çalışmaktaydılar. İşte bu çarpık anlayışa bizzat Yüce Allah cevap vermektedir. Vahyin kaynağı veya hocalığı kendisine nispet edilen kişinin (bir rivayete göre Hıristiyan kölenin) dili yabancı bir lisan olduğu halde, Kur'ân'ın apaçık Arapça olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Hem bu şaheser metni uydurabilecek bir insan var idiyse, ne diye onu başka birisine versin ki? Kendisi söyler ve haklı şöhreti kendisi elde ederdi. Görüldüğü üzere mesele bir okuma-yazma tartışmasından öte vahyin kaynağıyla ilgilidir.

3. Yûnus 10/15-16. âyetler bu açıdan son derece önemli mesajlar içermektedir: "Bir de kendilerine ne zaman âyetlerimiz okunsa, huzurumuza çıkmayı ummayanlar (yani ahirete inanmayanlar) derler ki: 'Git, bize bundan başka bir Kur'ân getir ya da onda değişiklik yap!' (Ey Peygamber)! De ki: 'Onu kendime göre değiştirmem olacak şey değil. Ben yalnızca bana vahyedilene uyarım; çünkü ben Rabbime karşı gelecek olursam, korkunç bir Gün'ün azabından korkarım.' De ki: Eğer Allah öyle dileseydi, ben onu size okuyamazdım; zaten O da onu size idrak ettirmezdi (göndermezdi). Hem doğrusu şu ki; ondan önce yıllarımı sizin aranızda geçirmişim; bu kadarını olsun düşünemiyor musunuz?" Bu âyetlerden de anlaşıldığı gibi, mesele vahyin kaynağıyla ilgilidir; yoksa Hz. Peygamber'in okur-yazarlığıyla değil.

4. Sözün burasında En'âm 6/93'ü özellikle hatırlatmak gerekir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Allah hakkında yalan uyduran ya da kendisine hiçbir şey indirilmediği hâlde 'Bana da indirildi' diyen ve 'Allah'ın indirdiğine benzer şeyleri ben de indirebilirim' iddiasında bulunan kimseden daha tahripkâr biri olabilir mi? Ölüm sancısıyla kıvranırken melekler ellerini uzatarak, 'Ruhlarınızı teslim edin! Allah'a doğru olmayan şeyler atfettiğiniz ve O'nun mesajlarına karşı kibrinizden dolayı bugün onur kırıcı bir cezaya çarptırılacaksınız!' dediklerinde, bir görmeliydin o zalimleri!" Bu âyetten de anlaşılabileceği gibi, Yüce Allah vahyin kaynağını tartışmaya açan ve gerçeği saptıranlar için son derece sert ifadeler kullanmakta, bu konudaki iftiracıları "en zalimler" olarak nitelendirmektedir; hatta bunların ölüm anını deşifre ederek, nasıl bir haksızlığın sahipleri olduklarını beyan etmektedir.

5. Hûd 11/18'de Allah'a yalan iftira edenler "en zalimler" şeklinde tanıtılmaktadır. Onların mahşerde özel bir yargılanmaya tabi tutulacakları ve "İşte şunlardı Rableri hakkında yalan iftira edenler" paylamasına muhatap kılınacakları, dahası Allah'ın lanetinin bu zalimlere olacağı açıkça ifade edilmektedir. İşte bu ifadeler de vahyin kaynağıyla ilgili çarpık bakışları reddetmekte, sahiplerini de deşifre etmektedir.

6. Bu âyetlere ilave olarak, Hâkka 69/38-52'de vahyin kaynağı konusu ele alınmakta, elçinin veya Hz. Peygamber'in -hâşâ- herhangi bir şey uydurması durumunda güçlü bir şekilde yakalanacağı ve şah damarının kesilip parçalanacağı, üstelik buna hiç kimsenin de engel olamayacağı belirtilmektedir.

c) Bütün bunların ışığında Hz. Peygamber'in ümmiliği konusunu yeniden değerlendirmek ve doğru anlamlandırmak durumundayız. Âyetlerden

de anlaşılabileceği üzere konuyla ilgili tartışma tipik bir okuma-yazma bilip bilmeme değil, bilakis vahyin kaynağı meselesidir. 'Alak 96/1-5'teki "okumak" ve "kalem" ifadelerini dikkate alarak Hz. Peygamber'in okuma-yazma bilmediğini iddia etmenin çok sağlıklı bir görüş olmadığını belirtmeliyiz. Vahyin kalemle ilişkisi onun yazdırılmasını gerektirmektedir. Durum böyle olunca, Hz. Peygamber'in bu noktada etkisiz ve yetkisiz olduğunu ifade anlamına gelebilecek yaklaşımlardan uzak durmalıyız. Esasında vahyin yazdırılması esnasında Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerine yazı ile ilgili bazı tavsiyelerde bulunduğu bilinmektedir.[172] Bu durumda yazı yazmayı bilmeyen bir kişinin bu tür tavsiyelerinin faydasını ve ne anlama geldiğini düşünmek gerekir.

d) İlk vahyin gelişi esnasında yaşandığı nakledilen ve Hz. Cebrâîl'e nispet edilen iki kez *ıkra'* "oku" emrine Hz. Peygamber'in verdiği söylenen "Ben okuma bilmem" şeklindeki iki cevabı ihtiyatla karşılamak gerekir. Çünkü *ümmî*liği "okuma-yazma bilmemek" şeklinde kabul edenlere göre okuma-yazma bilmeyen Hz. Peygamber'e "oku" demek anlamsız bir işlemden ibaret kalacaktır. Şüphesiz böyle bir anlamsızlıktan vahyin sahibi Yüce Allah da ileten Hz. Cebrâîl de münezzehtir.

Ayrıca vahiy yazılı bir metin olarak gelmediği için ortalıkta okunacak bir şeyden de söz edilemez. Eğer iki kez kendisine *ıkra'* "oku" emri verilmiş olsaydı onların da Kur'ân'a yazdırılmış olması gerekirdi. Zaten söz konusu âyetlerdeki kıraat emri aslında bir metni yüzünden veya ezberden okumayı değil, "yaratan Rabbinin adını, yarattığı mahlûklardaki yüceliğini düşünmeyi" istemekteydi. Bir anlamda yaratılanlara bakarak Yaratan'ı düşünmesi ondan istenmekteydi. Dahası âyette Yüce Allah'ın *ellezî haleka* "yaratıcı" olarak nitelendirilmesi ve bir sonraki âyette insanın embriyodan yaratıldığının beyan edilmesi de bu anlamı zorunlu kılmaktadır. Sırf Hz. Peygamber'in okuma-yazma bilmediğini ispatlamak için bu rivayetin delil diye sunulması ikna edicilikten uzaktır.

e) Öte yandan, daha çarpıcı olan rivayet ise Hudeybiye Antlaşması'nda yaşandığı ifade edilen durumla ilgilidir. Antlaşma metninin içerisinde bulunan "Allah'ın Rasûlü Muhammed" ifadesine karşı çıkan müşrikler metindeki bu ifadeyi kaldırtmak istemişlerdi. Hz. Ali bunu yapamayacağını söyleyince, Nebî (as) kendisi yazıyı eline alıp istenileni yapmış ve "Abdullah oğlu Muhammed" tamlamasını bizzat kendisi yazmıştı. Ancak Buhârî'nin rivayetine göre yazısı güzel değildi. Buna rağmen, onun okuma-yazma bilmediğini ısrarla savunanlar bunu Hz. Peygamber'in değil, Hz. Ali'nin yaz-

172 Muhammed el-Kattânî, *et-Terâtîbü'l-İdâriyye*, Beyrut, ts., I, 125-127.

dığını kabul etmektedirler. Oysa Buhârî'deki rivayette yazıyı yazanın Hz. Peygamber olduğu açıkça ortadadır.[173]

f) Peygamberlerin beş tane çok önemli sıfatı vardır ki bunlardan birisi de "fetânet" sahibi, yani çok zeki oluşlarıdır. Kâinatın en zeki insanı olan Hz. Peygamber'e isnat edilen şey, hayatında çok büyük bir önemi olan ve kendisini tanımlayan şu tamlamayı bilmemesidir: *Rasûlüllâh*. Bu tamlamadaki kelimelerden biri *Allah*, diğeri ise *rasûl* kelimesidir. Şimdi burada şu soru kaçınılmazdır: Bu olağanüstü zekânın sahibi Hz. Peygamber *Allah* ve *rasûl* kelimelerini olsun bilmiyor muydu? Şimdilerde en düşük zekâ düzeyine sahip olan bir çocuğun bile pek çok kelimeyi ezbere bildiği gerçeği karşısında Hz. Peygamber'i getirdikleri durum işte maalesef budur. Yukarıda da naklettiğimiz üzere bazı rivayetlerde yer aldığına göre Hz. Peygamber yazı yazmayı bilmiyor değildi; sadece güzel yazı yazamıyordu, yani yazısı güzel değildi, hepsi bu kadar.[174]

g) Tebliğ ettiği dinin ilk emri "oku" olan Hz. Peygamber (as)'ın okuryazar olmadığını düşünmek anlaşılabilir bir şey değildir. Bedir esirlerine 10 Müslüman'a okuma-yazma öğretme karşılığında serbestîlik tanıdıkları o ortamda hiç kimsenin Hz. Peygamber'e "Yâ Rasûlallah, acaba sen niye öğrenmiyorsun?" sorusunu sormaması da garip değil mi? Bizce bu soruya gerek yoktu; çünkü o okuma-yazma biliyordu. Dahası, Kur'ân'da Bakara 2/44'te "kitabın okunmasına rağmen iyiliğin yapılmayıp başkalarına emredilmesi" kınanmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki Hz. Peygamber iyi bir şeyi kendisi yapmayıp başkalarına emretmiş oluyordu ki bu doğru olamaz.

Saff 61/2-3'te de benzer şekilde "Ey iman edenler, niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında ağır bir günahtır" uyarısı yer almaktadır. Eğer Kur'ân'da Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'in özellikle okuma-yazma bilmesini yasakladığına dair bir

173 Buhârî, Kitâbü'l-Meğâzî, 'Umretü'l-Kadâ', bab: 43; Bu konuda benzer bir rivayet için ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, I, 86, 342. Bu olayın şu şeklinde gerçekleştiği bilinmektedir: Hz. Peygamber Hudeybiye'de Mekkelilerle antlaşma yapınca antlaşmanın başına "Bu Allah Resûlü Muhammed'in yaptığı anlaşmadır" diye yazılmıştı. Müşrikler buna "Biz senin risaletini kabul etmiş olsaydık zaten seni men etmezdik, sen Abdullah'ın oğlu Muhammedsin" diyerek karşı çıktılar. Bunun üzerine Nebî (as), "Ben Allah'ın Resûlüyüm ve Abdullah'ın oğlu Muhammed'im" diyerek metni yazan Hz. Ali'den *Resûlullah* lafzını silmesini istedi. Hz. Ali de "Vallahi ben senin adını ebediyyen silmem" deyince Nebî (as) Hz. Aliye *"bana yerini göster"* buyurdu. Hz. Ali de yerini gösterdi. Rasûlüllâh (sav) kitabı eline aldı, orayı sildi ve ilgili yere *Muhammed b. Abdillah* yazdı. Ancak yazısı güzel değildi. (Rivayet için bk. Buhârî, K. El-Meğazî, 45; Müslim, Cihâd, 90-92). Bu rivayette Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in bir emrini yerine getirmediği, sonuçta ona saygısızlık ettiği de bu şekilde gözden kaçırılmaktadır.

174 Buhârî, Kitâbü'l-Meğâzî, 'Umretü'l-Kadâ', bab: 43.

emir bulunsaydı söyleyecek hiçbir sözümüz elbette olamazdı; ancak böyle bir yasağın olmadığını herkes bilmelidir. Durum böyle olunca, meseleye farklı bakmanın daha doğru olduğu anlaşılacaktır.

h) Kanaatimize göre Hz. Peygamber'in *ümmî* oluşunu "okuma-yazma bilmemek" şeklinde anlamak gerçeği yansıtmamaktadır. Onun "okur-yazar olmadığı konu" ilâhî metinlerle ilgilidir. 'Ankebût 29/48'de şu bilgi yer almaktadır: "Sen o (Kur'ân)'dan önce herhangi bir kitap okumamıştın; o (Kur'ân)'ı sağ elinle de yazmıyorsun. Eğer öyle olsaydı iptalcilerin şüphesi büsbütün artardı." Burada sözü edilen *kitâb*ın ne olduğu Şûrâ 42/52'de *el-kitâb* şeklinde Tevrat olarak açıklanmaktadır. Durum böyle olunca, Hz. Peygamber'in "ilâhî kitapları" veya "kutsal bir metni" okumadığı, onlardan haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Peygamberliğinden önce bilmediği şey ilâhî metinlerdir; zaten Kasas 28/86'da kendisine *el-kitâb*ın verileceğini hiçbir şekilde ummadığı haber verilmektedir.

Demek ki Hz. Peygamber kutsal kitabı bilmiyordu; yoksa kitabeti, yani yazmayı değil. Peygamberlik öncesinde dini bilgiler anlamında okur-yazar olan entelektüel bir din bilgini değildi; ancak bu durum onun okuma-yazma bilmemesi anlamına gelmez. Güncel hayatta sıklıkla kullanıldığı üzere, "okur-yazar" olmak, günlük yayınları takip edip onlara yazıyla da katkı sunmak demektir; oysa okuma-yazma bilmek ise herhangi bir yazıyı okuyabilmek veya basit de olsa yazı yazabilmektir.

i) İslam âlimleri arasında geniş tartışmaların yapıldığı bu meselede Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesinde de sonrasında da hiçbir zaman okuma-yazma bilmediğini kabul eden geniş kitlelere rağmen, onun peygamberlik sonrasında okuma-yazma bildiğini kabul edenlerin bulunduğu da bir gerçektir. Bu noktada sadece tek bir görüşün var olduğu sanılmamalıdır.[175]

j) Diğer taraftan peygamberler için okuma-yazma bilmemenin fazilet ve bir mucize olduğu, ümmet için ise bunun bir kusur olduğu beyan edilmektedir. Böylesine çok önemli bir konuda ümmetine örnek olamayan bir peygamber algısının neye hizmet edeceği gerçekten merak konusudur. Meseleye bu şekilde fazilet noktasından yaklaşınca bunun istismar edileceği de unutulmamalıdır. Nitekim bazı tasavvuf çevrelerinde bu noktada uç örnekler vardır.[176]

175 Bu konuda geniş değerlendirmeler için bk. Nihad Çetin, "Ümmî" mad. *MEB İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1986, XIII, 104-106.

176 Çetin, *agmd.*, s. 106.

k) Bu arada bu tür yaklaşımların bütün peygamberleri içerdiği iddiası da bütünüyle gerçeği yansıtmamaktadır. Bilindiği üzere Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman gibi aynı zamanda devlet başkanı olan ve Hz. Yûsuf gibi Maliye bakanı olan peygamberlerin okuma-yazma bilmediği sonucuna götürecek bu iddia bir yakıştırmadan başka bir şey olamaz. Özellikle sarayda büyütülen Hz. Musa'nın okuma-yazma bilmediği iddiası da çok gariptir. Kaldı ki peygamberlerin peygamber olacakları kendileri veya çevreleri tarafından önceden bilinmediği için onlara özellikle okuma-yazma öğretilmemesinin bir anlamı olamaz.

l) Yaşadıkları toplumun fertleri gibi okur-yazar olan peygamberler aslında onların kullandığı dili kullanan insanlar olmalarına rağmen, sıradışı bilgiler içeren vahyi onlara tebliğ etmekle ilâhî bir kaynaktan beslendiklerini açıkça göstermiş oluyorlardı. Bu durumda Kur'ân'daki meydan okumaların da bir anlamı olabilir. Bırakın ümmetin karşı çıkan muarızlarını, tebliğci bir peygamber bile kendi ilettiği kitaba ilave yapamamakta, ona teslim olmaktan ve hayranlık duymaktan başka bir meşguliyet aramamaktadır. Karşılaştıkları vahye ilk defa teslim olan ve büyük şaşkınlık ve hayranlık hissedenler elbette öncelikle bizzat peygamberlerin kendileriydi. Yûnus 10/16'da da dile getirildiği üzere, Hz. Peygamber vahiy ile buluşturulmadan önce Mekke toplumunda 40 yıl yaşamıştı ve böyle sıradışı şeyler söyleyemeyeceğini onların da aslında bildiğini kendilerine hatırlatması ondan istenmişti.

m) Ümmîlik, "anasından doğduğu gibi arı-duru olmak, günahlardan uzak kalmak, harama bulaşmamış olmak" şeklinde anlaşılabileceği gibi, Kur'ân'da da geçtiği üzere Tevrât'ı bilmemek[177] Ehl-i kitaptan olmamak[178] ve Mekkelilik[179] şeklinde anlaşılmalıdır; bu bir zorunluluktur.

n) Hz. Peygamber elbette ümmidir. Kur'ân'da iki âyette Hz. Peygamber'e nispet edilen ümmilik,[180] hem Mekkeli olmak, hem peygamber olmadan önce kitâbı, yani Tevrât'ı bilmemek, hem de önceden kendisine Tevrât verilmemiş olmak şeklinde kabul edilmelidir. Bunun dışında ayrıca "anasından doğduğu gibi saf, arı-duru, şirke, küfre ve nifaka bulaşmamış, kendisini ümmetine adamış kişi" anlamları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Kalem sûresinin ilk âyeti bağlamında çeşitli konuları bu şekilde hatırlattıktan sonra, şimdi de diğer âyetlerin mesajlarını incelemeye çalışalım.

177 Bakara 2/78.
178 Âl-i İmrân 3/20, 75.
179 Cum'a 62/2.
180 A'râf 7/157, 158.

b) Hz. Peygamber'in Konumu

Yüce Allah, sûrenin ilk âyetindeki yeminlerinin gerekçesini ikinci âyetten itibaren devam eden âyetlerle ilişkilendirmektedir. Yani yeminlerin cevap cümleleri bundan sonra gelen âyetlerdir. Yeminlerin yapılış nedeni, peşlerinde yer alan mesajın önemini vurgulamak olduğu için, önemine binaen ifadeler sıradışı cümlelerle desteklenmektedir. Muhatapların karşı çıkış durumları yeminlerin sayısını ve ifadenin üslubunu belirlemekte son derece etkindir. Bazen tek bir varlığa bazen de birden çok varlığa yemin edilmesinin sebebi bu olsa gerektir.

1. Hz. Peygamber Asla "Mecnun" Değildi

مَٓا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍۚ "Sen -Rabbinin nimeti sayesinde- hiçbir şekilde mecnun değilsin." Âyetteki اَنْتَ *ente* zamiri "sen", نِعْمَةِ *nı'meh* kelimesi "nimet, imkân, ihsan", مَجْنُونٍۚ *mecnûn* sözcüğü ise "cinlenmiş, deli, aklı örtülü" demektir.

a) Bilindiği üzere Mekkeli müşrikler vahiy ile karşılaşana kadar Hz. Peygamber'i bilge, akıllı ve toplumun en güvenilir ferdi olarak kabul ediyorlardı. Onlara göre Hz. Peygamber ihtilafları çözen, dürüstlüğü tartışmasız ve her konuda güvenilen birisiydi. O kadar ki, kendisine *el-emîn* sıfatını takmışlar, sahip oldukları zenginliklerin saklanabilecek olanlarını ona teslim etmişlerdi. Hatta hicret esnasında yerine bıraktığı Hz. Ali'ye tembihlediği eşyanın hemen hemen tamamı ona karşı olan ve onu çok sevdiği Mekke'den göç etmek zorunda bırakan müşriklere aitti. Kendisi Mekke'den ayrılınca emanetleri sahiplerine vermesi için Hz. Ali'ye görev vermişti. O çok güvenilen Muhammed (as) "pasif iyi" olduğu dönemlerde Mekke'nin en gözde kişilerinden birisiydi. *Hılfu'l-Fudûl* denilen ve günümüzde "erdemliler hareketi" veya "sivil toplum kuruluşu" diyebileceğimiz bir teşkilatın üyesi idi. Hacer-i Esved'i yerine koyacakları sırada tartışan ve kavganın eşiğine gelen Mekkelileri ikna etmişti. Bunun için bir bez parçasının içerisine koydurduğu "Siyah Taş"ı her kabilenin bir kenarından tutabileceği şekilde yerine koydurarak bir anlamda büyük bir felaketi önlemişti.

Keskin zekâsı, feraseti ve harika dürüstlüğü sayesinde sıradışı bir fert olan Hz. Muhammed ne zaman ki peygamberlikle buluşturuldu, müşriklerin düşmanlığı da o zaman başlamış oldu. "Pasif iyi"den "aktif iyi"ye dönüş gerçekleşince işin rengi de değişmiş oldu. Artık ona türlü türlü iftiralar atmaktan ve yakıştırmalarda bulunmaktan geri durmuyorlardı. Onların düş-

manlık dolu suçlamaları Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e yönelikti. Yüce Allah, Mekkeli müşriklerin "Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in uydurması"[181] veya "öncekilerin masalları" olduğu şeklindeki suçlamalarını reddettiği gibi,[182] Kur'ân'ın şeytanın sözü olmadığını,[183] onu şeytanların indirmediğini,[184] hiçbir şekilde şaka ve lakırdı olmadığını da beyan etmektedir.[185] Bu konuda Kur'ân'da çeşitli bilgiler yer almaktadır.

Önceki peygamberlere olduğu gibi,[186] Mekke müşrikleri de Hz. Peygamber'e "deli",[187] "şair",[188] "büyücü, büyülenmiş"[189] veya "yalancı"[190] diyorlardı. Tekvîr 81/22 ve yorumunu yapmakta olduğumuz Kalem 68/2. âyetler, aslında Hıcr 15/6. âyetteki suçlama veya hakaretin cevabıdır. Orada Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'e hitaben, "Ey kendisine zikir (Kur'ân) indirilen kişi! Sen muhakkak ki mecnunsun" demişlerdi. İşte bu açık suçlamanın cevabını Yüce Allah vermekte ve Tûr 52/29'da da dile getirdiği üzere onun hiçbir şekilde "büyücü ve mecnun olmadığını" beyan etmektedir. Bizzat kendilerinin *el-emîn* dedikleri ve güvenleri nedeniyle kıymetli eşyalarını kendisine emanet ettikleri Hz. Peygamber'e bu sıfatları yakıştıranların, nasıl bir psikolojiye sahip oldukları ve ne düzeyde bir yürek parçalanmışlığı yaşadıkları kolayca anlaşılmaktadır.

b) Âyetteki بِنِعْمَةِ رَبِّكَ *bi nı'meti rabbike* tamlaması "Rabbinin nimeti sayesinde, nimeti sebebiyle" anlamına gelmektedir. İfadenin başındaki *bâ* edatına "yemin" anlamı verilmesi de mümkündür. Buna göre tercüme "Rabbinin nimetine yemin olsun ki, sen hiçbir şekilde mecnun değilsin" şeklini alır.[191]

c) Buradaki نِعْمَة *nı'meh* kelimesi bir taraftan Hz. Peygamber'e yöneltilen mecnunluk suçlamasının doğru olmadığını ortaya koyduğu gibi, diğer taraftan da durumunun bir nimet ve ikram yansıması olduğunu ifade eder. "Rabbinin nimeti sayesinde sen mecnun değilsin" demek, aynı zamanda "Sen Rabbinin nimeti vesilesi ile hakikat üzeresin, yani peygambersin"

---

181 Nahl 16/101-102.
182 Furkaan 25/4-6.
183 Tekvîr 81/25.
184 Şu'arâ' 26/210-212.
185 Târık 86/14.
186 A'râf 7/109; Tâhâ 20/63; İsrâ 17/101; Şu'arâ' 26/27, 34; Mü'min 40/24, 37; Zuhruf 43/49; Zâriyât 51/39, 52; Kamer 54/9, 25.
187 Sâffât 37/36; Dühân 44/14; Tûr 52/29; Kalem 68/2, 51.
188 Enbiyâ 21/5; Yâsîn 36/69; Sâffât 37/36; Tûr 52/30; Hâkka 69/41.
189 Yûnus 10/2; İsrâ 17/47; Furkaan 25/8; Sâd 38/4; Tûr 52/29.
190 Sâd 38/4.
191 Kurtubî, *age.*, XVIII, 148.

anlamına da gelmektedir. Böylece âyette söylenen şey, "Hz. Peygamber'in mecnun olmadığıdır"; söylenmek istenen ise "onun Yüce Allah'ın bir peygamberi olduğunu ortaya koymaktır."

d) Hâkka 69/41-42'de de açıklayacağımız üzere, âyetlerde مَا *mâ* edatı ile بِ *bâ/bi* harfi bir araya gelince söz konusu iddiaların hiçbir şekilde doğru olmadığı, bunu düşünmenin bile akla ziyan olduğu ortaya konulmak istenmektedir. Bu âyetin öncesinde yemin ifadelerinin sayıca birden fazla getirilmesi, muhatapların inkâr veya iddialarının şiddetinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, yemin ifadelerinin ardından gelen مَا ... بِمَجْنُونٍ *mâ ... bi mecnûn* ifadesi, tıpkı Tekvîr 81/22'de olduğu gibi, inkârcıların yaptığı "Hz. Peygamber'in mecnun olduğu" şeklindeki yakıştırmaların hiçbir şekilde doğru olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

e) Mekkelilerin Hz. Peygamber'i mecnun olmakla suçlamalarının sebebi, onun ilk vahyi aldığında yaşadığı olaylardı. İbn Abbâs'ın naklettiği rivayete göre, Rasûlüllah (as) bir gün Hira'ya çıkmıştı. Döndüğünde eşi Hz. Hatice kendisine "Neyin var? (Rengin kaçmış)" deyince, Nebî (as) kendisine Cebrail (as)'ın indiğini, ilk âyetleri indirdiğini, Cebrâîl (as)'ın zeminde durup abdest aldığını, kendisinin de aldığını, beraberce iki rekât namaz kıldıklarını ve "işte namaz böyledir" dediğini ifade etmişti. Bunun üzerine Hz. Hatice de amcaoğlu olan Varaka b. Nevfel'e gitmişti -ki Varaka şirkten vazgeçip Hıristiyanlığa dönen bilge bir zattı-. Varaka, Hz. Hatice'den Hz. Peygamber'i kendisine göndermesini istemişti. Yanına geldiğinde "Cebrâil sana Allah ile beraber başka birine yalvarmayı emretti mi?" diye sormuş, Hz. Peygamber de "hayır" cevabını vermişti. Bunun üzerine Varaka, "Davetine yetişirsem sana büyük yardımım dokunur" demişti. Fakat Nebî (as)'ın davet günlerine yetişemeden vefat etmişti. İşte bu olay Mekkeli Kureyş müşriklerinin diline dolanmış ve Hz. Peygamber için "o, mecnundur" demişlerdi. İşte Yüce Allah bu suçlamayı reddetmek üzere yemin ifadesiyle onun mecnun olmadığını ilan etmiş olmaktadır.[192]

f) Cinn sûresinin ilk âyetinde geniş bir şekilde ele alacağımız üzere, مَجْنُونٍ *mecnûn* kelimesi, *c-n-n* kökünden türetilmiştir ve "örtülmüş" anlamına gelmektedir. Buradan hareketle Mekkeli müşrikler de Hz. Peygamber'in "deli" olduğunu değil, kendisine bir cinin musallat olduğunu ifade için ona mecnûn demişlerdi. Delilik aslında "aklın örtülmesi" demek olduğu için mecnûn kelimesine "cin musallat olmuş, cinlenmiş" anlamının yanında "deli" manası da verilebilir. Fakat tarihsel bir vaka olarak Mekkelilerin

192 Râzî, *age.*, XXX, 79.

Hz. Peygamber'e "deli" demeleri söz konusu olamazdı; çünkü onun deli olmadığını herkesten daha iyi onlar biliyordu. Araplar, şair, büyücü veya kehanet işleriyle meşgul olanların cinlerle irtibatlı olduklarına inanırlardı. Nitekim onların Hz. Peygamber'e yönelik "mecnun şair"[193] suçlaması da bunun delilidir.

İşte Yüce Allah onların bu noktadaki yaklaşımlarının veya suçlamalarının herhangi hiçbir şekilde doğru olmadığını ve bu nedenle başta Hz. Peygamber olmak üzere müminlerin de moral bozukluğu yaşamamaları gerektiğini beyan etmiş olmaktadır. Hz. Peygamber şairlerden ve mecnunlardan özellikle uzak durduğu için bu suçlama kendisine çok ağır gelmişti. Yüce Allah böylece onu moral açısından rahatlatmakta ve Allah'ın elçisi olduğunu beyan etmektedir.[194] Bu arada söz konusu بِنِعْمَةِ رَبِّكَ *bi nı'meti rabbike* şeklindeki tamlamanın öne alınması peygamberliğin ilâhî kaynaklı bir kurum olduğunu, bu noktada insan iradesinin veya başka müdahalelerin etkin ve mümkün olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Mekkeli müşrik ileri gelenler Hz. Peygamber'e karşı söz konusu tutum ve suçlamalarıyla Hz. Peygamber'in yoldan çıktığını düşünüyorlardı. Aslında şu gerçeği fark edemiyorlardı: "Yola çıkanlar yoldan çıkmalıdırlar." Hz. Peygamber de Mekkelilerin ahlaksız gidişatı demek olan o putperestlik yolundan çıkıp, Hırâ'nın, yani arayışın yolunu tutmuştu. Medine'de medeniyet kurmanın öncüsü demek olan Hirâ'yı hedeflemiş, bu nedenle Mekkelilerin şaşkın ve şirk içerikli yolunu terk edip vahyin inşa ediciliği yönünde yola çıkmıştı. Mekkeliler "ne şiş yansın, ne kebap" mantığını tek doğru zannettikleri için Hz. Peygamber'in bu yola çıkışını anlayamamışlardı. Müslüman, vahyin aydınlığı demek olan hakikat yoluna çıkmalı, önceki şaşkınlık yollarını terk etmelidir. Bu uğurda karşılaşacağı zorluklar olacağını bilerek, sıkıntılara karşı vahye dayalı doğrularını bıkmadan usanmadan savunmalıdır.

Bu arada günümüz Müslümanları bir şeyi daha özellikle bilmelidir: Asıl adı Yesrib olan Medine'ye bu ismin verilme nedeni, orasını medeniyet şehri yapan değerle buluşturulmasıdır ki o değerler vahyin insanlığa sunduğu "ilâhî prensipler" dir. Şimdilerde kendisini medeni görmek isteyenler de tıpkı Yesrib'in adını değiştirdiği gibi vahiy ile buluşmalı, medeniyetin temel direklerinin vahiy ile ancak bir anlam kazanacağını unutmamalıdır. İşte sırf bu yüzden yönünü medeniyete, yani vahye çevirmeli, vahiy karşıtlığı demek olan ve her biri çıkmaz sokak mesabesindeki şaşkınlık yollarını

193 Sâffât 37/36.
194 Semerkandî, *age.*, III, 480.

terk etmelidir. Rabbimizin En'âm 6/153'te beyan ettiği gibi "dosdoğru yol", ilkelerini ve prensiplerini Yüce Allah'ın belirlediği ve Hz. Peygamber'in de hayatıyla bizzat yaşayarak gösterdiği vahiy yoludur. Bunun için insan kaynaklı görüş ve düşünceleri değil, vahyin belirlediği esasları din edinmek üzere yola çıkmalı, eski şaşkın yoldan çıkılmalıdır. Medeniyet ve evrensel insan hakları için, dahası âhiretin kazanılma yeri olan dünyayı bir anlamda *dâr-ı selâma*, yani barış ve esenlik yurduna dönüştürmek için Yûnus 10/25'teki ilâhî davete icabet etmeli, yolumuzun hak yol olduğunu imanımızla ve yaşantımızla göstermeliyiz. Sonu esenlik olan Peygamberî yol da budur. Bu uğurda şaşkınlık yolundan çıkıp hak yola girenlere ne mutlu!

11. Hz. Peygamber'e Verilen Ödül Başa Kakılmayacaktır

وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ "Başa kakılmayan (kesintisiz veya engellenemez) ödül muhakkak ki senin içindir." Âyetteki اَجْر *ecr* kelimesi "ödül, mükâfat", غَيْرُ مَمْنُونٍ *ğayru memnûn* ifadesi ise "başa kakılmayan, kesintisiz" demektir.

a) Bu âyet, bir önceki âyetin bir anlamda destekleyicisidir. Hz. Peygamber'in mecnun olmadığının beyan edilmesinin ardından, ona çok daha güçlü bir moral desteği sağlanmaktadır. Bu bağlamda kendisine başa kakılmayan, ardı sırası kesilmeyen ya da hiç kimse tarafından engellenemeyen bir ödülün veya sevabın verileceği, hatta verildiği ifade edilmektedir. Üstelik hem anlamı kuvvetlendirici اِنَّ *inne* edatı, hem de kullanılan devrik yapı, yani لَكَ *leke* kelimesinin اَجْر *ecr* kelimesinden öne alınması bu sevap veya ödülün ona ait olduğunu vurgulamayı amaçlamaktadır.

b) اَجْر *ecr* kelimesinden maksat eğer dünya hayatıyla ilişkili olarak anlaşılırsa, risalet görevinin büyük bir sevap vesilesi olduğu beyan edilmiş olur.[195] Eğer bu kelime âhiretle ilgili olursa bu defa da Hz. Peygamber'e mahşerde verilecek mükâfatın özelliği bildirilmiş olur. Konuyu peygamberlik ve dünya hayatı olarak kabul ettiğimizde vahyin zaman zaman kesilmesinde de bir sorun görülmemelidir. Çünkü vahyin tabiatında peyderpey bir gönderiliş söz konusudur.

Demek ki vahyin akışında tabiatı gereği ara sıra kesintiler olsa da ödülde herhangi bir kesintinin olmayacağı beyan edilmektedir.[196] Risalet görevi başlayınca artık peygamberlik süresi ölüme kadar devam edecektir. Peygamberliğin kesintiye uğraması söz konusu olmadığı gibi, görevi terk etme hakkı da, görevden alınma durumu da söz konusu değildir. Çünkü

195 Taberî, *age.*, XXX, 126.
196 İslâmoğlu, *age.*, s. 1156'da 5. not.

bu durumda Yüce Allah'ın peygamber seçiminde hata yapmış olduğu akla gelir ki böyle bir şeyi düşünmek bile akla ziyandır. Peygamberlikte kesinti olmadığı gibi, peygamberlere verileceği müjdelenen ödüllerde de bir kısıtlama, engelleme veya kesinti yoktur. Oysa insan kaynaklı ödüllerde daima bir kesiklik veya engel söz konusu olmasına, hatta bazen çeşitli nedenlerle başa kakmalar yaşanmasına rağmen, Yüce Allah'ın vereceğini bildirdiği ödülde bu tür arızalar bulunmamaktadır.

c) مَمْنُونٍ *memnûn* kelimesinin asıl anlamı "başa kakmak, eziyet edilmek" olduğu için Kur'ân'da bu kelime, yapılan infakın karşılığında insanlara eziyet edenlerin kınandığı bir içerikte kullanılmaktadır.[197] Ayrıca, Müslüman oluşlarını bir minnet aracı haline getirenlerin kınanması bağlamında da[198] daha başka anlamlarda da kullanılmaktadır. Ancak, cennet ödülünü açıklayan konumdaki anlamı, ödülün ilâhî iradeye bağlılığını, başkası tarafından sevk ve kontrol edilemediğini, dahası, başa kakmak ve eziyete konu edinmek gibi bir durum arz etmeyeceğini ifade etse gerektir.[199]

Fussılet 41/8 ve İnşikaak 84/25'te de bildirildiği üzere, engellenemeyen, kesintiye uğratılmayan veya başa kakılmayacak ödüller, imanını sâlih amel ile destekleyen kişilerin olacaktır. Vâkı'a 56/33'te ifade edildiği üzere, Cennet nimetleri başkası tarafından kesintiye uğratılamayacağı gibi, engellenemeyecektir de. Benzer bir ifade Hûd 11/108'de de yer almaktadır. Ayrıca Ra'd 13/35'te belirtildiği gibi, cennetteki yemişler de gölgeler de devamlıdır. Bu haliyle söz konusu ifade, başka bazı âyetlerde cennet nimetlerinin niteliği hakkında bilgilenmemizi sağlamaktadır.[200] Cennet nimetleri devamlıdır,[201] kesintisizdir ve engellenemezdir.[202]

d) Âyetteki غَيْرُ مَمْنُونٍ *ğayra memnûn* tamlaması "başa kakılmayan, eksilmeyen, hesapsız, kesintisiz, boğaza takılmayan" gibi anlamlara gelmektedir. Sözün burasında belirtelim ki, ödülün başa kakılmayacağının beyan edilmesi, risalet görevinin başarıyla yerine getirileceğinin de bir anlamda habercisidir. Ödülün başa kakılmaması veya kesintisiz oluşu, hak edişin de benzer bir mahiyet arz edeceğinin bir göstergesidir.

Bütün bu nedenlerle yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki mesajın Hz. Peygamber'e moral vermek için söz konusu edildiği anlaşılmaktadır. Bir sonraki âyette buradaki mesaj biraz daha güçlendirilmektedir.

197 Bakara 2/262, 264.
198 Hucürât 49/17.
199 Benzer değerlendirmeler için bk. Semerkandî, *age.*, III, 562; Râzî, *age.*, XXXI, 112.
200 Fussılet 41/8; İnşikaak 84/25; Tîn 95/6.
201 Ra'd 13/35.
202 Vâkı'a 56/33.

111. Hz. Peygamber Üstün Bir Ahlakın Sahibiydi

وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظٖيمٍ "Sen elbette üstün (yüce, muhteşem) bir ahlâk üzeresin." Âyetteki خُلُق *huluk* kelimesi "ahlâk", عَظٖيم *'azîm* sözcüğü ise "büyük, üstün, yüce" demektir.

a) Bu âyette, Hz. Peygamber'in moral açısından desteklenmesi amaçlanmaktadır. Çeşitli suçlamaların ve alay içerikli ifadelerin muhatabı kılınan Hz. Peygamber'in bir insan olarak elbette morali bozuluyor, canı sıkılıyordu. Önceki iki âyetteki mesajlara ilave olarak, Yüce Allah onun ahlaken de son derece donanımlı olduğunu beyan etmekte, bir anlamda hem kendisinin hem de çevresindeki az sayıdaki müminin moralini yükseltmeyi hedeflemektedir.

b) Âyette yer alan خُلُقٍ عَظٖيمٍ *hulukın 'azîm* tamlaması "üstün, muhteşem, büyük ahlak" anlamlarına gelmektedir. Bazı âlimlerimiz ilgili ifadeyi "güzel ahlak", "büyük din, İslâm dini",[203] "Kur'ân âdâbı" olarak da yorumlamışlardır ki[204] bütün bunlar doğru yaklaşımlardır.

c) Rivayetlerde yer aldığına göre Hz. Ayşe'ye Rasûlüllah (as)'ın ahlâkından sorulduğunda, "Onun ahlâkı Kur'ân'dı" cevabını vermiştir.[205] Bu cevabın ardından Hz. Ayşe, soruyu sorana bazı rivayetlerde yorumunu yapmakta olduğumuz Kalem 68/4'ü, bazılarında ise Mü'minûn 23/1-10. âyetleri özellikle hatırlatmıştır.[206]

d) Hz. Peygamber, kendisinin gönderilme gerekçesini "Ben sadece ve sadece ahlâkî güzellikleri tamamlamak için gönderildim" şeklinde beyan etmiş,[207] dahası "kendisini Yüce Allah'ın terbiye ettiğini ve bunu en güzel şekilde yaptığını" da belirtmiştir.[208] Bu rivayetlerdeki mesaj ile âyetin muhtevası bir taraftan Hz. Peygamber'in ahlakî değerleri taşıdığını ortaya koymakta, diğer taraftan da onun ahlakında Kur'ân'a aykırı herhangi bir unsurun yer almayacağını mucizevî bir şekilde haber vermektedir. Çünkü Kur'ân, Hz. Peygamber'in "emrolunduğu gibi dosdoğru bir yol üzere olması gerektiğini

203 Ferrâ, *age.*, III, 173.
204 Semerkandî, *age.*, III, 481; Taberî, *age.*, XXX, 18-19.
205 Müslim, Müsâfirîn, 139. Benzer rivayetler için ayrıca bk: Ahmed b. Hanbel, VI, 53, 91, 94, 111, 163, 188, 216, 236, 246.
206 Taberî, *age.*, XXX, 19; Zemahşerî, *age.*, IV, 573.
207 İmâm Mâlik, *el-Muvatta'*, Husnü'l-Huluk, 8; Ahmed b. Hanbel, II, 281. Ayrıca bk. 'Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 211.
208 'Aclûnî, bu hadisin manasının sahih olduğunu, ancak senedinin zayıf olduğunu beyan etmektedir. (Bk. 'Aclûnî, *age.*, I, 70).

ve onun da zaten böyle olduğunu" açıkça beyan etmektedir.[209] Onun bu durumu ümmeti için bir moral kaynağıdır ve örnek mesabesindedir.

e) Yukarıda naklettiğimiz âyetler ile hadisler aslında anlam açısından birbiriyle örtüşmektedir. Verilmek istenen mesaj, Hz. Peygamber'in ilâhî irade doğrultusunda seçildiği, suçlamaları hiçbir şekilde hak etmediği, dünyada ve âhirette kendisine verilecek ödülün devamlı olacağı ve Kur'ân ahlâkı üzere bir hayatı yaşamakla yükümlü tutulduğu beyan edilmektedir. Zaten risalet kurumunun bunun dışında anlamlandırılması ve peygamberleri farklı bir görevle buluşturma gayretleri elbette sonuçsuz birer yakıştırmadan başka bir şey değildir. Yüce Allah evrensel bir ifade ile Hz. Peygamber'in konumunu açıkça beyan etmekte ve onu tanımanın Kur'ân çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiğini zihinlere kazımak istemektedir. Çünkü Hz. Ayşe'nin bize nakledilen tanımının başka bir anlamı olamaz. İşte hemen her fırsatta dile getirmeye çalıştığımız Kur'ân-Sünnet bütünlüğünden kastımız da budur.

f) Bu bağlamda ele alınması gereken diğer bir konu da *ahlâk* kelimesinin anlamıdır. Arapça *h-l-k* kökünden gelen bu kelime aslında "yaratmak" veya "yaratılış" anlamına gelmektedir. "Ahlâk" ile "hılkat", yani yaratılış arasında nasıl bir ilişkinin bulunduğu sorusuna cevap verirken, bu kök aynılığı bize çok önemli ışık tutmaktadır. Anlaşılan o ki, ahlak ile yaratılış birbirini reddetmeyen, birbiriyle örtüşen ve birbirini tamamlayan unsurlardır. Ahlâkî ilkeler ile yaratılış arasında herhangi bir zıtlık veya çelişki olamaz, olmamalıdır. Öyleyse şunu özelikle belirtmeliyiz: Ahlâk prensipleri mademki yaratılış ile ilgilidir ve uyumludur, öyleyse ahlakî ilkeleri insanı Yaratan varlık belirlemelidir. Çünkü insanı ve onun maddî ve manevî bütün özelliklerini en iyi bilen varlık elbette onu yaratandır, yani Yüce Allah'tır.

Ahlâkî prensipleri eğer başkaları, yani insanlar kendileri belirlemeye çalışırlarsa, bu durumda insandan insana, yöreden yöreye, zamandan zamana, bir anlamda şartlara göre değişikliklerin olması kaçınılmazdır. Bir yörede veya bir dönem ahlaksızlık sayılan bir davranış başka bir yörede veya zamanda ahlâkî bir davranış olarak kabul edilebilecektir. Böyle olunca evrensel bir ahlaktan söz edilemeyecektir. Değişken veya modası geçen bir prensibin evrenselliğinden söz edilemez. İşte bu nedenle insanın kendisine ahlak ilkesi belirlemesi, kendisi de bizzat ona uymak zorunda olduğu için güvenilir olmayabilir. Kendi özellikleri ve beklentileri doğrultusunda şekillendirilen bir prensibin başkalarını da içermesi anlamlı değildir. En iyi tanıyan ve bilen varlık bu tür ilkeleri belirlemelidir ki o da sadece Yüce Allah'tır.

---

209 Hûd 11/112; Hıcr 15/94; Yâsîn 36/4; Zuhruf 43/43.

Hakkında vahyin prensipleri bulunmayan alanlarda vahyin temel mantığına ve ruhuna aykırı olmayacak şekilde ilkeler edinilebilir; ancak onların da mutlak anlamda değişmez veya evrensel olduğu iddia edilmemelidir. İşte bu tür konularda esneklik olabilir ve insan iradesi devreye sokulabilir. Hakkında Yüce Allah'ın hüküm belirlediği konuları kabul etmeyip, yerine başka esaslar koyanlar bir anlamda ilahlığa soyunmuş olacağı için, bu durum son derece hatalı sonuçlar doğuracaktır. İşte kavgaların ve anlaşmazlıkların temel sebebi budur. İnsanlar kendi çevrelerindekileri gözetmek ve onların ihtiyaçlarını karşılamak için başkalarının hak ve hukukuna tecavüz etmeyi kendilerine hak görme yanlışına düşmüş olabilirler.

Dünya üzerinde şimdilerde ve tarihte yaşanan savaşların çok büyük oranda sebebi budur, yani menfaatçiliktir. Onlara göre ihtiyaçların karşılanması için adeta her yol meşrudur. Yeraltı veya yer üstü zenginlikleri talan etmek için kıtalar ötesinden gelip başka insanların hak ve hukukunu hiçe sayanlar işte bu psikolojik yapının ve ahlâk yoksunluğu ile ahlak düşüklüğünün sonucunda bu zulümleri yapmaktadırlar. Onlara veya kendi kamuoylarına sorulduğunda da yüzleri hiç kızarmadan bunun doğru ve ahlâkî olduğunu söyleyebilmektedirler.

Hangi davranışın ahlâkî, hangisinin ahlâk dışılık olduğunun kararını insanı da ahlakı da yaratan Yüce Allah verebilir. Bunun dışındaki kabuller eleştiriye, eksikliğe ve istismara her zaman müsaittir. İşte vahyin inşa etmek istediği insan tipi Hz. Peygamber örnekliğinde ahlâkın en güzel örneklerini yaratılışıyla buluşturup uygulayanlardır. Kur'ân'ın bize öğrettiği temel öğreti budur.

Bu üç âyetteki ortak ve evrensel mesaj, benzer moral desteğinin bütün müminlere de yönelik olduğu şeklindedir. Her kim vahye ve onun değerlerine sadakat gösterirse Yüce Allah'ın korumasına alınacağı, kesintisiz ve başa kakılmayan bir ödülle buluşturulacağı, böylece muhteşem ve üstün bir ahlaka ve karaktere sahip kılınmış olacağı beyan edilmektedir. Müminler sahipsiz değillerdir; onların yanında daima destekçi olarak Rableri vardır.

c) Gerçeğin Ortaya Çıkması

Yüce Allah, başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün zamanların müminlerine moral verici ifadelerini zikrettikten sonra, şimdi de yine bütün zamanların inkârcı muhataplarına gözdağı vermekte, suçlamaya konu edindikleri halin aslında kendilerinde bulunduğunu ve yakında bunun

meydana çıkacağını beyan etmektedir. Ayrıca Yüce Allah'ın hak yoldan sapanları ve hidayete erdirilenleri çok iyi bilmekte olduğu özellikle vurgulanmaktadır.

1. Kimin Delirdiği Er veya Geç Anlaşılacaktır

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَۙ بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ "Hanginizin meftun (cinlenmiş, deli) olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler." Âyetteki يُبْصِرُونَ / تُبْصِرُ *tübsıru/yübsırûn* fiilleri "görmek, anlamak, fark etmek", اَيِّ *eyyü* edatı "hangi, hangisi", الْمَفْتُونُ *el-meftûn* kelimesi ise "fitneye veya belaya maruz kalmış, cinlenmiş, delirmiş" demektir.

a) فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَۙ "Yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler." سَتُبْصِرُ *setübsıru* ifadesindeki *sîn* edatı gelecek zaman anlamı vermektedir. Ancak bunun ne kadar bir süreyi içerdiği noktasında farklı görüşler vardır.

1. İbn Abbâs gibi bazı âlimler Kamer 54/26'yı da delil getirerek konuyu kıyametle ve dolayısıyla mahşerle ilişkilendirmişlerdir.[210] Buna göre gerçeğin mahşerde anlaşılacağı ifade edilmiş olmaktadır. Elbette bu anlamın kabul edilebilir bir yönü vardır; çünkü Kur'ân'da hakikati inkâr edenler genellikle ahirette yaşanacak felaketlerle tehdit edilmektedirler. Genelde takip edilen bu yaklaşıma uygun olarak burada da aynı üslubun tercih edildiği söylenebilir.

2. Âyetteki gelecek zaman anlamının "yakın gelecek" olması da mümkündür ki zaten *sîn* edatının öncelikli anlamı budur. Buna göre maksadın dünya hayatında gerçekleşecek bir olay olduğu belirtilmektedir. Bu doğrultuda Mukâtil'in de ifade ettiği gibi, Bedir savaşında yaşanacakların adeta önceden haber verilmesi,[211] böylece başta Hz. Peygamber olmak üzere müminlerin moral açısından desteklenmeleri, kâfirlere ise gözdağı verilmesi amaçlanmış olabilir. Vakaya bakıldığında bunun gerçekleştiği ve Mekke müşrik ileri gelenlerinin orada helâk edildikleri bilinmektedir.

Risalet görevinin henüz başlarında ilk olarak dünya hayatını inşa etmek, böylece âhiretin kazanılma şeklini bu hayatta öğretmek, şirk, küfür ve zulüm gibi karanlıkların kaldırılıp yerlerine hak ve adaletin tesis edilmesi gibi büyük ve insanlık tarihi kadar eski, üstelik de evrensel bir hakikati dünyaya yaymakla görevlendirilen bir peygamberin dikkatini öncelikle dünyaya çekmek mahşere göre daha öncelikli ve faydalıdır. Hem bizzat Hz.

---

210 Kurtubî, *age.*, XVIII, 150.
211 Râzî, *age.*, XXX, 82.

Peygamber Medine döneminde hem de diğer Müslümanlar ondan sonraki dönemlerde benzer durumları defalarca yaşamışlardı; hatta bu vahyin muhatapları olarak günümüzde bizler ve bütün insanlar bu vaadin gerçekleşmekte olduğunu müşahede etmekteyiz. Yüce Allah'ın izni ve yardımıyla ileride de benzer muzafferiyetler gerçekleşmeye devam edecektir.

Bu nedenlerle, ister kâfirlere yönelik gözdağı, isterse müminlere yönelik moral desteği bakımından olsun, mesajın dünya hayatıyla ilgili olduğunu düşünmekteyiz; ancak ikinci bir anlam olarak âyetin âhirete dikkat çektiğini söylemekte de bir sakınca yoktur. Her iki durumda da âyetteki "görmek" eylemi hem hakikat anlamında olayı bizzat yaşayarak müşahede etmek, hem de bunun farkına varıp gerçeği kavramak anlamına gelmektedir.

b) بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ "Hanginizin meftun (cinlenmiş, deli) olduğunu (yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler)." Âyetin başındaki *bâ* edatına verilecek anlama göre âyetin mesajı farklılaşmaktadır.

1. *Bâ* edatı "ziyade" olarak kabul edilebilir. Buna göre âyetin anlamı mealde tercih ettiğimiz gibi olur. Bu tercihte muhatapların hepsi kastedilmekte ve anlama katılmaktadır.

2. *Bâ* edatı *fî*, yani "içinde" anlamında da kabul edilebilir. Buna göre âyetin anlamı "Hanginizin, hangi grubun içinde delilik varmış, yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler" şeklini alır.[212] Bu durumda grubun hepsi değil, bir bölümü hedef alınmış olmaktadır.

c) Âyetteki الْمَفْتُونُ *el-meftûn* kelimesi "fitneye veya belaya maruz kalmış, cinlenmiş, delirmiş" demektir. Onlar Hz. Peygamber'i şeytanların etkilediğini, bu nedenle böyle şeyler söylediğini iddia etmişler, bir anlamda onu suçlamışlardı. İşte âyette verilmek istenen mesaj bununla ilgilidir ve kimin şeytanlaşmış olduğunun veya şeytanın etkisinde kaldığının ya da şeytana kimin daha layık olduğunun[213] yakında ortaya çıkacağı beyan edilmiş olmaktadır.

Buradaki *el-meftûn* kelimesine "azaba çarptırılmak, cezalandırılmak" anlamı da verilebilir. Çünkü Zâriyât 50/13'te bu kelime *yüftenûn* kalıbında fiil olarak "cezalandırılmak" anlamında kullanılmaktadır. Buna göre, kimin dünyada veya âhirette cezalandırılacağı, er veya geç, yani zamanı gelince bilinecektir, demek istenmektedir.

---

212 Semerkandî, *age.*, III, 481; Taberî, *age.*, XXIX, 19; Zemahşerî, *age.*, IV, 574.
213 Taberî, *age.*, XXIX, 20.

11. Yüce Allah Herkesi Çok İyi Bilmektedir

اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهٖۙ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ "Doğrusu Rabbin, kendi yolundan kimin saptığını da çok iyi bilir; kimlerin hidâyete erdirilmiş olduğunu da çok iyi bilir." Âyetteki اَعْلَمُ *a'lemü* kelimeleri "en iyi bilmek, çok iyi bilmek", ضَلَّ *dalle* fiili "sapmak, şaşırmak, şaşkınlığa düşmek", سَبِيلِهٖ *sebîlih* tamlaması "Allah'ın yolu", الْمُهْتَدِينَ *el-mühtedîn* kelimesi ise "doğru yola eriştirilmiş olanlar" demektir.

Bu âyette de bir taraftan Hz. Peygamber'in şahsında bütün zamanların müminlerine moral kazandırılmakta, diğer taraftan Mekke müşriklerinin şahsında bütün zamanların inkârcılarına gözdağı verilmesi amaçlanmaktadır. Çünkü tıpkı ikinci âyette olduğu gibi bu âyette de رَبَّ *rabb* kelimesi كَ *kâf* harfiyle birlikte kullanılmakta ve "senin Rabbin", "senin sahibin, terbiye edicin, idarecin" vurgusu yapılmaktadır. Ayrıca Taberî'nin de isabetle belirttiği gibi, verilmek istenen mesaj, Hz. Muhammed ve ona tabi olanların hak yolda olduğunu, Kureyş kâfirlerinin ise yoldan saptığını beyanla ilgilidir.[214] Bunun sonucunda elbette bir tehdit ve gözdağı unsuru olarak kâfirlere *va'îd*, yani azabın vaad edildiği, müminlere ise *va'd*, yani ödülün müjdelendiği söylenebilir.[215]

Âyette iki kez yer alan اَعْلَمُ *a'lemü* kelimesi "ism-i tafdîl"dir, yani "daha, daha çok, daha iyi, en iyi" gibi görecelilik anlamı verir. Bu kalıbın Yüce Allah'a nispetinde "daha iyi veya en iyi O bilir" şeklinde bir tercümeyi tercih etmemekteyiz. Çünkü gerçek bilgi bilgiyi de her şeyi de yaratan Rabbimizin bilgisidir. Diğer bilgilerin hepsi görecedir ve başkalarıyla mukayese edildiklerinde biri diğerine göre farklılık, fazlalık, azlık gibi nitelendirmelere sahip kılınabilir. Oysa Rabbimizin bilgisini bu şekilde bir sıralamaya tabi tutmak çok sağlıklı değildir. Bu nedenle biz özellikle Yüce Allah'a nispet edilen bu tür kalıpları "en iyi" veya "daha iyi" şeklinde değil de "çok iyi", "tek iyi" şeklinde vermekteyiz.

İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de durum aynıdır ve Yüce Allah kimlerin sapıklıkta olduğunu, kimlerin de hidayete erdirilmiş olduğunu kendisinin bildiğini beyan etmektedir. İnsanların bilgisi değişkenlik arz eder; kısmen dünü veya günü bilebilir, aklı erdiği veya gördüğü kadar fark edebilir. Dünü veya günü kısmen bilse de yarını asla bilemez. Öyleyse insanlardan kimlerin sapık olduğunu veya sapık olacağını ya da sapıklık

214 Taberî, *age.*, XXIX, 21.
215 Zemahşerî, *age.*, IV, 574.

üzere öleceğini O'ndan başka hiç kimse bilemez. Bu durumda konuyla ilgili gerçek bilgiyi sadece Rabbimizle sınırlı tutmak gerektiği kanaatindeyiz. Bu doğrultuda ilgili âyetleri de "sadece O bilir", "O, çok iyi bilir", "O, gayet iyi bilir" gibi ifadelerle karşılamanın daha isabetli olacağını düşünmekteyiz. Gerçeği elbette sadece Allah bilir.

8-16. ÂYETLER:

فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٨﴾ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ ﴿١٢﴾ عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍ ﴿١٣﴾

اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ﴿١٤﴾ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٥﴾ سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴿١٦﴾

"**8.** O halde, gerçeği yalanlayanlara aldırış etme/onlara boyun eğme! **9.** Senin onlara, onların da sana (yani birbirinize) yumuşak davranmanızı, yağcılık yapmanızı isterler. **10-13.** Sürekli (yalan yere) yemin edip duranlara, aşağılıklara, (herkesi) kötüleyenlere, söz götürüp getirenlere, hayra engel olan cimrilere, saldırganlara ve günaha gömülenlere, kaba-sabalık yapanlara, ardından da kötülükle damgalı olanlara (dalkavuklara) sakın ha itâat etme! **14-15.** (Fazlaca) malı ve oğulları var diye, böylesi bir insana âyetlerimiz okunduğu zaman, 'Öncekilerin masalları!' der. **16.** Biz yakında onun burnunu sürteceğiz."

Kalem sûresinin ilk grup âyetinde Hz. Peygamber'in durumu, muhataplarının ona karşı düşmanca tutumu, suçlayıcı ifadeleri ve onlara verilen cevap ele alındıktan sonra, bu âyet grubunda Hz. Peygamber ve bütün zamanların müminleri inşa edilmektedir. İnkârcı ve yalanlayıcı muhataplara kesinlikle itaat edilmemesi gerektiği vurgulanarak bir mümin şahsiyeti oluşturulmaktadır. Bu arada inkârcıların yağcılık yaptıkları ve şahsiyet sorunu yaşadıkları hatırlatıldıktan sonra vahye karşı alaycılıkları gündeme getirilmektedir.

a) Yalanlama-Yağcılık İlişkisi

Yüce Allah, Mekke müşriklerinin hakkı yalanladıklarını ifade ederek, onların daha başka olumsuz yanlarının bulunduğunu da beyan etmektedir. Bu çerçevede kendilerinin tavizkâr olduğu hatırlatılarak onlara boyun bükülmemesi konusu işlenmektedir.

1. Yalancıya İtaat Edilmez

فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ "O halde, gerçeği yalanlayanlara aldırış etme/onlara boyun eğme!" Âyetteki لَا تُطِعْ *lâ tutı'* fiili "itaat etmemek, boyun eğmemek, aldırış etmemek", الْمُكَذِّبِينَ *el-mükezzibîn* kelimesi ise "yalanlayanlar" demektir.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'i tebliğ faaliyetleri yaparken bekleyen sıkıntılar noktasında uyarmakta ve karşılaşacağı tepkilere karşı nasıl davranması gerektiğini kendisine öğretmektedir.

Burada dikkat çeken hususlardan birisi, kullanılan fiil ile ilgilidir. "İtaat etmemek" şeklinde anlaşılan لَا تُطِعْ *lâ tutı'* ifadesi, bir taraftan boyun eğmemeyi, diğer taraftan da aldırış etmemeyi, onların arzu ve heveslerine uymamayı içermektedir. Hz. Peygamber'den ve bütünüyle ümmetten istenen şey, zalimlere meyletmemeleri, az da olsa onlara eğilim göstermemeleridir.[216]

Aşırı baskılar neticesinde bir süre sonra yaşanacak birtakım yönelme eğilimlerinin görülebileceği gerçeğinden hareketle,[217] çok daha önceden uyarı yapılmakta ve hatanın yapılmaması sağlanmaktadır. Hataları önceden bilip onların meydana gelmesinin önünü kesmeye çalışmak, eğitimde uygulanması gereken etkili bir metottur. Sorun çıktıktan sonra onu çözmek bir maharettir; ancak çıkmadan önce önlem almak, hataya sebep olacak yollara girmemek, yani önceden tedbiri elden bırakmamak çok daha önemlidir. Bu nedenle Kur'ân'da bazı eylemleri yapmak yasaklanmışken, bazı eylemlere yaklaşmak bile haram kılınmıştır ki[218] bunun mantığı işte budur.

Hz. Peygamber'i yalanlayan, ona şair, mecnun veya büyücü deyip tebliğ ettiği hakikatleri reddeden müşriklere karşı nasıl bir tutum içerisinde olması gerektiğiyle ilgili olarak Yüce Allah onu bilinçlendirmekte ve müşriklerin vaatlerine kanmamasını kendisine öğretmektedir. Mekke müşrikleri sahip oldukları batıl dinî kabullere, yani şirke yönelik davetler gerçekleştir-

216 Hûd 11/113.
217 Hûd 11/12; İsrâ 17/73-75.
218 Bakara 2/35; En'âm 6/151-152; A'râf 7/19; İsrâ 17/32, 34.

mekte, çeşitli dünyevi çıkar veya menfaatlerle Hz. Peygamber'in davetini, yani tevhidi bulandırmaya gayret etmekteydiler. Bu bağlamda ekonomik vaatlerin yanında idari görevler, yönetime katılım ve istediği kadınlarla evlenebilmeyi ona teklif etmekteydiler.[219] İşte bu ve benzeri girişimlere karşı dik durması, onlara itaat etmemesi, boyun eğmemesi ve kendilerini ciddiye alıp itibar göstermemesi gerektiği Hz. Peygamber'e emredilmektedir.

Bu âyetten önce sözü edilen "Yüce Allah'ın yardımıyla Hz. Peygamber'in mecnun olmaması, kendisine başa kakılmayan ve engellenemeyip bitip tükenmeyen ödülün verilmesi ve üstün bir ahlaka sahip kılınması" gibi hususlar, aslında Hz. Peygamber'e Rabbimizin birer ihsanıdır, nimetidir. İşte bu ve benzeri nimetleri kendisine veren Yüce Allah'a itaat etmek demek, kendisini yalanlayanlara karşı durmak, onlara itaat etmemek ve onları ciddiye almamak demektir. Âyette verilmek istenen asıl mesaj budur.

11. Taviz Koparmak İçin Yağcılık Yaparlar

وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ "Senin onlara, onların da sana (yani birbirinize) yumuşak davranmanızı, yağcılık yapmanızı isterler." Âyetteki وَدُّوا *veddû* fiili "istemek, arzu etmek", تُدْهِنُ *tüdhinü* fiilleri ise "yumuşak davranmak, meyletmek, yağcılık yapmak, taviz vermek, ikiyüzlülük" demektir.

a) Mekkeli müşrikler mutlak manada inkârcı oldukları için, yani sahte bir inanç ortaya koyup içlerinde inkârı gizlemedikleri için "münafık" diye isimlendirilmemişlerdi. Kendilerine uygun olan kelime "yağcı" veya "yalaka" olabilir. Bu nedenle Rabbimiz onların bu girişimlerini ifade etmek için تُدْهِنُ / يُدْهِنُونَ *tüdhinü/yüdhinûn* fiillerini tercih etmiştir. Bu fiil müşriklerin Kur'ân'a, yani vahye karşı tutumlarını ifade bağlamında Vâkı'a 56/81'de de geçmektedir. Ayrıca Kur'ân'da "yağ"[220] ve "yağ gibi kırmızılık"[221] anlamında iki âyette daha geçen bu kelimenin fiil kalıbındaki anlamı "yağcılık" olarak ifade edilebilir.

b) Bu âyette Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e karşı ikiyüzlü tutum ve davranışları deşifre edilmektedir. Onlar yağcılık yaparak, aslında içlerinde besledikleri kin ve nefreti göstermeyerek birtakım tavizlerin peşine düşmüşlerdi. Önceleri belki bu şekilde kararlı bir duruş beklemedikleri Hz. Peygamber'e karşı, bu defa göz boyayıcı ve aldatmaya dayalı bir tavır geliştirmişlerdi. Kendileri yapmaya alışık oldukları yağcılık ve ikiyüzlülük-

---

219 İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 258-259; İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebî*, I, 191-193.
220 Mü'minûn 23/20.
221 Rahmân 55/37.

lerinin Hz. Peygamber'den de karşılık bulacağını düşünerek böyle bir yola tevessül etmişlerdi.

Âyetten anlaşıldığına göre, Araplar Hz. Peygamber'in tebliğine müsaade etmek ve ona yumuşak davranmak için ondan bazı ödünler istemişlerdi. Tanrılarını övmesini veya hiç olmazsa kötülememesini ve inançlarını yermemesini teklif etmişlerdir. Bunun birkaç kez tekrarlandığı, doğrudan Hz. Peygamber'in kendisine gelip veya amcası Ebû Tâlib'e gidip aradaki gerginliğin kalkması için ondan bazı tavizler istedikleri En'âm 6/51-52, Yûnus 10/15, İsrâ 17/73-74 ve Kehf 18/28'den de anlaşılmaktadır.[222]

c) Âyette iki kez kullanılan تُدْهِنُ / يُدْهِنُونَ *tüdhinü/yüdhinûn* fiilleri aslında "boyamak, yağlamak, sahte güler yüz göstermek" anlamlarıyla tam da müşrikleri nitelendirmektedir.[223] Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Müşrikler Mekke'de hâkim olmalarına, Hz. Peygamber ise azınlıkta ve zayıf bulunmasına rağmen, neden ona karşı ikiyüzlülük veya yağcılık yapmaya tenezzül etmişlerdi? Elbette genel anlamda bilindiği türden münafıklık Mekke'nin değil, Medine'nin konusudur. Çünkü orada Müslümanlar hâkim oldukları için kendilerine açıktan karşı gelemeyen inkârcılar sahtecilik yaparak inanmadıkları halde inanmış gibi davranıyorlardı. Oysa Mekke'de müşrikler için böyle bir durum yoktu. O halde neden böyle bir yağcılık yapmak durumda kalmışlardı?

Şurası kesindir ki, Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'in bu kararlılığını önceden tahmin edememişlerdi. Çünkü ona karşı derin düşmanlık besleyerek çeşitli suçlamalarda ve hakaretlerde bulunmuşlardı. Karşılaştıkları kararlılık onları tutum değiştirmeye mecbur bırakmış, inançlarının zayıflığını deşifre ederek bazı tavizler verebileceklerini ifade etmişlerdi. Sağlam inanç taviz kabul etmez; ancak onlardaki dini inanışın temelden yanlış oluşu tavizleri de beraberinde getirmekteydi. İstedikleri tavizleri koparacakları zannıyla hareket eden bu kişiler Hz. Peygamber'in tevhid davasından vazgeçeceğini ummuşlardı. Bu sayede ona muhalefetten vazgeçip sahte güler yüz göstermeyi adeta taahhüt ediyorlardı.[224] Hesap edemedikleri şey, karşıdaki inancın Yüce Allah'a ve O'nun eşsiz değerdeki esaslarına dayalı oluşuydu. Kendileri tavizkâr olduğu için muhataplarının da öyle olduğunu zannetmişler ve böyle bir yola başvurmuşlardı.

Kanaatimizce aslında onlar kelime oyunuyla veya kurnazlık yaparak Hz. Peygamber'in müşrik olmasını teklif etmekteydiler. Dinde gevşeklik is-

---

222 Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 11.
223 İbn Fâris, *Mücmelü'l-Lüğa*, I, 338.
224 Mustafa Öztürk, *age.*, s. 790.

tekleri bir anlamda inancı sulandırma girişimiydi. Çünkü onlar vahyi kabul etmiyor, onunla alay ediyorlardı.[225] Bu nedenle Yüce Allah çok net ifadelerle Peygamberini uyarmakta, onu çok daha ileri düzeyde bilinçlendirmektedir.

d) Müşriklerin Hz. Peygamber'den neler istediği, ona neler teklif ettikleri noktasında çeşitli bilgiler aktarılmaktadır. Bu çerçevede bir süre kendi ilahlarına tapınmayı, bir süre de Yüce Allah'a tapınmayı önermişlerdi.[226] Kendilerince aslında bir kayıp yoktu; çünkü onlar zaten Allah'a inanıyorlardı; bir süreliğine put aracılığını belki ötelemiş olacaklardı. Oysa böyle bir teklifte Hz. Peygamber ve davası için büyük bir tehlike ve yıkım vardı. Çünkü Hz. Peygamber onların putlarını hiçbir şekilde kabul etmiyordu. Kâfirûn 109/4'te ifade edildiğine göre, Peygamber Efendimiz hiçbir zaman putlara tapmamış, putperestlik yapmamıştı. Hz. Peygamber risalet öncesinde de sonrasında da, yani bir anlamda bütün hayatı boyunca puta tapmayı dinsizlik olarak görüyordu. Bu noktada koparacakları en küçük taviz bile Hz. Peygamber'in davetini geçersiz kılacak ve anlamsızlaştıracaktı.

e) Sûrenin dördüncü âyetinde dile getirilen "Hz. Peygamber'in muhteşem bir ahlaka sahip kılınışı", onun dik durmasını, tavizkâr olmamasını, kâfirlere boyun eğmemesini, onlardan yana tavır koymamasını, yanlış ve batıl inançları meşrulaştıracak anlayışlara hizmet etmemesini gerektirmektedir. Sûrenin ilk âyetinde yemine konu olan kalem de yazılanlar da hakka hizmet ederlerse yemine layık olurlar. Yoksa kalemin ve yazılanların sahipleri eğer Mekke müşrikleri gibi inkâra, yağcılığa ve tavizkârlığa hizmet ediyorsa o kalemler de yazılanlar da sahipleri de saygıdeğer olamazlar. Yağcı diller, yağcı kalemler ve onları dinleyenler yüce ahlâktan nasibini almayan kötü niyetli kişilerdir.[227]

Hûd 11/113'te de açıkça beyan edildiği üzere, bütün zamanların müminleri hiçbir zalime yanaşmamalı, onlardan yana tavır koymamalı ve onlara yaltakçılık yapmamalıdır. Aksi takdirde hem dünyevi sıkıntılar anlamında "hasret ateşi", hem de âhirette "cehennem ateşi" kendilerine dokunacaktır. Yalanlayanlar ile zalimleri aynı yerde buluşturan şey, Lokmân 31/13'te belirtildiği gibi sahip oldukları şirkin zulüm olmasıdır. Allah için adalet O'nu tevhid dairesinde kabul etmek ve inanca ortak bulaştırmamaktır. Allah için zulüm ise hakkı birlenmek olan Yüce Allah'a ortak koşmak anlamında şirktir. Allah için tevhid adalettir; şirk ise zulümdür. Bu âyetlerde verilmek istenen mesajın özü budur.

---

225 Vâkı'a 56/81.
226 Semerkandî, *age.*, III, 481; Taberî, *age.*, XXIX, 21-22.
227 Yazır, *age.*, VIII, 269.

Elbette risaletin ilk dönemlerinde indirilen bu sûrenin âyetlerinde muhatap Hz. Peygamber'dir. Ancak mesele sadece Hz. Peygamber'i bu noktada uyarmaktan ibaret olamaz. Müslüman kimliği oluşturmak için onun şahsında bütün müminler mesaja dâhil edilmeli ve âyetlerden güncel ve evrensel sonuçlar çıkartılmalıdır. Bu cümleden olarak, zaman zaman karşılaşıldığı gibi inançtan tavizler kopartma girişimlerine karşı uyanık davranmak gerekir. Konjonktür denilen "duruma ve ortama göre hareket etmek", inançtan, ahlaktan ve farz ibadetlerden taviz verme noktasına varıyorsa burada büyük bir sorun var demektir. Başkaları memnun olacak diye veya dünyevi herhangi bir menfaat elde edileceği beklentisiyle Yüce Allah'ın buyruklarını ciddiye almamak, O'nun gazabını gerektirecek kabullere sahip olmak veya eylemlere kalkışmak akıllıca bir davranış olamaz. Hiçbir şey uğruna dinden taviz verilemez, verilmemelidir; çünkü taviz tavizi getirir ve kişi inandığı doğruları yaşamadığı sürece yaşadığı yanlışlara inanmaya başlar. İşte bu durum tam bir felakettir, büyük bir kayıptır.

Yüce Allah Bakara 2/120'de Yahudî ve Hıristiyanların kendi dinlerine uymadığı sürece Hz. Peygamber'den razı olmayacaklarını beyan etmektedir. Kur'ân bütünlüğünde bakıldığında bir anlamda müşriklerin isteğinin de bu türden bir arzu olduğunu şimdilerde rahatlıkla söyleyebiliriz. Dini inançların istisna kaldırmayacağı gerçeğinden hareketle, bu tür taviz isteklerine itibar edilmemesi gerektiği her zaman bilinmeli ve uygulanmalıdır.

Güncel örneklerle söylemek gerekirse, itibar kazanmak, birilerinin gözüne girmek, ekonomik menfaat temin etmek, meşhur olma sevdasına kapılmak, belli makamlara veya görevlere gelmek, izleyici oluşturmak veya olanları daha da arttırmak gibi beklentilerle yapılan omurgasız davranışlar sahibini kimliksizleştirir, omurgasızlaştırır, dik durmasını engeller. Mekkeli müşrikler, yani o günün devleti veya yöneticiler Hz. Peygamber'den taviz koparmak istemişlerdi; oysa günümüzde bu durum tersine döndü ve fertler menfaat temini için yönetici veya güçlü olduğu sanılan kişilere dalkavukluk yapmaya başladılar. O gün kalabalıklar veya yöneticiler bu yağcılığı yaparlarken, bugün fertler karşı taraftakine şirin görünmek için çevirmedik numara, atmadık takla bırakmıyorlar. Günümüzde karşılıklı taviz koparma işleminde maksat, çevreden veya gruptan aferin almak, onlara şirin görünmek ve "bizim adamımızdır, bundan daha bilgilisi yoktur, asıl kahraman ve adam bizden olandır" şeklinde sahte övgülere muhatap olmaktır.

Yöneticiye, amire, işverene ve benzer kişilere şirin görünmek için yapılan bu dengesiz davranışlar toplumda derin yaralar ve şahsiyet yıpranması oluşturmakta, dengesiz ilişkiler meydana getirmekte ve adeta insanların

gerçek yüzlerini gizlemeye neden olmaktadır. Böylece birbirine güvenmeyen, ilişkileri menfaat merkezli olan, sahte dostluk numaralarıyla işi idare etmeye alışan bir nesil meydana gelmektedir. Bu gibi insanlar şeref ve onuru sahte dostların yanında ararlar ki bu derin bir yanılgıdır. Çünkü izzet, şeref ve itibar bütünüyle Allah'ın yanındadır.[228] Onuru yanlış yerde arayanlar onursuzlaşırlar, omurgasızlaşırlar. Öyleyse haysiyet ve şeref doğru yerde aranmalıdır. Gerçek izzet, şeref ve onur Yüce Allah'a, Hz. Peygamber'e ve müminlere aittir.[229] Bunlarla yapılan dostluk gerçektir ve iki âlemde de sonucu olan dostluk budur, *vesselâm*.

b) İtaat Edilmeyecek Bazı Ahlâkî Zaaf Sahipleri

Yüce Allah yorumunu yaptığımız bundan önceki iki âyette çok önemli bilgiler verdikten sonra Hz. Peygamber'i ve bütün zamanların müminlerini uyarmaya devam etmekte, bu defa yağcılıktan farklı, ancak benzer sonuçlar doğuran diğer ahlakî zaafların sahiplerine itaat edilmemesi gerektiğini gündeme getirmektedir. Burada dikkat çeken nokta, söz konusu sıfatların ilgili kişiler için "mübalağa" kalıbında, yani "abartı" ve "çok çok" anlamını içerecek şekilde getirilmesidir.

1. Yalan Yere Yemin Edenler, Aşağılık Kişiler

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ "Sürekli (yalan yere) yemin edip duran aşağılıklara itaat etme!" Âyetteki لَا تُطِعْ *lâ tutı'* fiili "itaat etmemek, boyun eğmemek, aldırış etmemek", حَلَّافٍ *hallâf* kelimesi "(yalan yere) sürekli yemin eden", مَهِينٍ *mehîn* sözcüğü ise "alçak, aşağılık" demektir.

Yüce Allah, bu âyetin başında getirdiği "itaat etme, aldırış etme, boyun eğme" şeklindeki emriyle bağlantılı olarak çeşitli nitelikleri sıralamakta, bir anlamda ilk sıfatın sonuçlarını madde madde gündeme getirmektedir.

a) İtaat etmemeye konu ilk hatırlatma "sürekli yemin etme"yle ilgilidir. Âyetteki حَلَّافٍ *hallâf* kelimesi sadece burada "mübalağa" denilen abartı kalıbında getirilmiştir. Bunun sebebi, bu tür yemin sahiplerinin bu işi sürekli yaptıklarının ortaya konulmasıdır.

Bu kelime Kur'ân'da çeşitli âyetlerde *yahlifûne* şeklinde fiil kalıbında genellikle "münafıkların yeminleri"[230] için kullanılmaktadır. Ayrıca bu tür

228 Nisâ 4/139; Fâtır 35/10.
229 Münâfikuun 63/8.
230 Nisâ 4/62; Tevbe 9/42, 56, 62, 74, 95, 96, 107; Mücâdele 58/14, 18.

ikiyüzlülerin mahşerde de aynı işe tevessül edecekleri, yani orada da yalan yere yemin edecekleri beyan edilirken de aynı kelime onlara nispet edilmektedir.[231] Sadece bir örnekte müminlerden yalan yere yemin edenler için bu kelime tercih edilmektedir.[232] Anlaşılan o ki bu kelimede "yalan yemin" anlamı bulunmakta ve sahipleri yeminlerini yalana odaklamaktadırlar. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de aynı durum söz konusudur.

Sürekli yemin, kötü ve art niyetli olarak Allah'ın adını her işe karıştırmak, isminin yüceliğini zedelemek ve O'nu hafife almak anlamına gelebilir. Aslında yemin bir zorunluluk halinde hakkı elde etmek için yapılan bir destek ifadesidir. Bunu sıradanlaştırmak yeminin etkinliğini ve yapılış amacını ortadan kaldırır. Allah'ın adını anmak elbette önemlidir; ancak bunu başka amaçlar için kullanmak zikrin ve yeminin anlamını yitirmesine sebep olabilir.

Allah'a yemin etmek aslında O'na sığınmayı, O'nun adından yardım istemeyi ve O'nu anarken adeta titremeyi gerektirir. İşte bu hassasiyeti göz ardı edenler olabileceği için, olur olmaz yerde, vara yoğa Yüce Allah'a yemin edenlerin aslında yüreklerinde başka bir amaç gizledikleri anlaşılır. Onların bu duyarsız halleri kendilerinin yeminsiz insanlar olmasına da neden olacaktır.[233] Yüce Allah, müşriklerin bu halleriyle içlerinde gizli gündemlerinin bulunduğunu müminlere haber vermektedir. Demek ki bu müşrik ileri gelenler veya benzer şekilde yalan yere yemin edenler yeminleriyle hakikatleri gizlemeye çalışmaktaydılar. İşte âyette bu tip insanlara itaat ve aldırış edilmemesi, onlara boyun eğilmemesi emredilmektedir.

b) Âyetteki ikinci sıfat مَهِينٍ *mehîn* sözcüğüdür. *M-h-n* kökünden gelen bu kelime "alçak, aşağılık, şerefsiz, haysiyetsiz, her kalıba giren, değersiz, yalancı, kendisini küçük düşüren" demektir. Kur'ân'da dört âyette geçen bu kelime, insanın yaratıldığı sıvının sıfatı olarak "basit"[234], ayrıca sözünü ifade edemeyen kişinin sıfatı olarak da "değersiz"[235] anlamlarına gelmektedir. İşte kendisine itaat edilmemesi istenen tipin ikinci özelliği bu şekilde belirlenmektedir. İmam Ferrâ'ya göre bu kelime burada "günahkâr" anlamındadır.[236]

Anlatılmak istenen husus, bu tip insanların görüşlerinin olmadığı ya da sözlerinin çok basit, değersiz, anlamsız, kendisini küçük düşüren, aşa-

---

231 Mücâdele 58/18.
232 Mâide 5/89.
233 Tevbe 9/12.
234 Secde 32/8; Murselât 77/20.
235 Zuhruf 43/52.
236 Ferrâ, *age.*, III, 173.

ğılık, içi boş, yalan, her kalıba dökülen ve her fenalığa sürükleyen, rezil, rüsva türden ifadeler içerdiği şeklindedir. Sürekli yalan yere yemin eden kişinin aslında böyle değersiz sözlerin sahibi olduğu, onun dikkate değer bir fikrinin olamayacağı, çünkü bütün ilişkilerinin yalana ve menfaate dayalı şekillendiği beyan edilmiş olmaktadır.

11. Gıybet Edenler, Laf Taşıyanlar

هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ "(Herkesi) kötüleyen, söz götürüp getirenlere de (itaat etme)!" Âyetteki هَمَّازٍ *hemmâz* kelimesi "çok çok ayıplayan, dedikodu yapan", مَشَّاءٍ *meşşâ* sözcüğü "çok yürüyen, yürüten, söz taşıyan, kovuculuk yapan", نَمِيمٍ *nemîm* kelimesi ise "hafif ses, laf taşımak, kovuculuk" demektir.

Bu âyette kınamaya veya kendisine itaat edilmemesi gereken kişilere dair iki sıfat daha yer almaktadır. Önceki âyette dile getirilen "yalan yere yemin edenler"in diğer sıfatları olarak önce "aşağılık kişiler" oldukları, ardından da diğer sıfatlar getirilmektedir.

a) Müşrikler sürekli olarak dedikodu yapanlar şeklinde tanıtılmaktadır. Hümeze 104/1'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, Kur'ân'da sadece burada geçen هَمَّازٍ *hemmâz* sıfatı "çok çok ayıplayan, arkadan atan, küçümseyen, ayıp arayan, dedikodu yapan, gammazlayan, gıybet eden, el ile çimdikleyen, dürten, kakan, vuran, sıkıştıran, ısıran, kıran, yere çalan" gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamlar gereği *hemmâz*, "gammazlığı âdet ve sanat haline getiren, gerek el, gerekse dil ile, maddeten veya manen, şunu bunu itip kakmayı ve kırıp incitmeyi âdet edinmiş dedikoducular" için kullanılır.

Râzî'nin ifadelerine göre *hemz/hemmâz*, "iftira atmak, gıybet etmek, el hareketleriyle, yüze karşı, açıkça ayıplamak, insanlara lakaplar takmak, göz hareketleriyle karşısındakini kızdırmak" demektir.[237] Mekke döneminde Müslümanların inançlarıyla ilgili yaşanan tecrübe, önceleri ilgisizlik, umursamazlık, ciddiye dahi alınmama şeklindeyken, daha sonra bu durum, alaycılığa ve rahatsız etmeye dönüşmüştü. Yorumunu yapmakta olduğumuz Kalem 68/11'de, Hz. Peygamber'i arkadan çekiştiren ve ayıplayan hiç kimseye itaat edilmemesi emredilirken, böyle davrananların sonunun hüsran olacağı beyan edilmektedir.

Kur'ân'da, Müslümanların birbirleriyle alay etmeleri Hucürât 49/11'de

237 Râzî, *age.*, XXX, 84.

yasaklandığı gibi, Bakara 2/13'te Müslümanlarla alay eden, inançlıları sefih, düşük ve değersiz olarak görenler de kınanmaktadır. Alaycılık, İblis ahlaksızlığıdır. Çünkü ilk defa alaycılığı o yapmıştır. Hz. Âdem'i beğenmediği için, ilâhî emre boyun eğmemiş, sonuçta huzurdan kovulmuştu.[238] İnananlarla alay etmeyi en çok gerçekleştirenlerden biri de Hz. Nûh'un kavmidir;[239] ancak onlar da hak ettikleri cezaya çarptırılmışlardır.

İşte Kalem 68/11'de Yüce Allah kendilerine itaat ve aldırış edilmemesi gereken insan tipinin bir başka özelliğini bu şekilde belirlemekte, bütün zamanların müminlerine bu noktada ders vermekte ve duyarlı olmaları için kendilerini bilgilendirip inşa etmektedir.

b) Olumsuz sıfatların sahipleri olarak burada zikredilen bir diğer özellik "laf taşıyıcılık veya kovuculuk"tur. Kur'ân'da sadece bir defa kullanılan مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ *meşşâin bi nemîm* şeklindeki bu sıfat tamlamasında verilmek istenen mesaj, her iki kelimenin de ortak anlamı olarak "kovuculuk"la ilgilidir. Yüce Allah bu şekilde laf taşıyıcılık yapanları ve kovuculuktan nemalananları deşifre etmekte, onlara hiçbir şekilde itaat edilmemesi gerektiğini bildirmektedir. Yazır'ın ifadesiyle bu işi yapanlara hafiyecilik ve boşboğazlık yapanlar da denmektedir.

Yüce Allah öncelikle Hz. Peygamber'i ve ardından bütün zamanların müminlerini söz konusu kişilere karşı dikkatli olmaları noktasında uyarmaktadır. Bunlar sürekli olarak bu işle meşgul olup insanların huzurunu kaçırmakta, toplumda dirlik ve düzenin tesis edilmesini engellemeye çalışmaktadırlar. Bu hastalığa tutulanların bilinmesi ve onlara aldırış edilmemesi gerektiği hatırlatılmaktadır. Demek ki vahyin indirildiği dönemlerde Hz. Peygamber'in etrafında bu tür insanların bulunacağı ve kendisini etkilemeye çalışacakları haber verilmekte, kendilerine itaat etmemesi ve onları ciddiye dahi almaması gerektiği ona öğretilmektedir. Bu arada getirecekleri haberlerin doğru olup olmadığı araştırılarak, muhtemel hataların önünün kesilmesi de Hucürât 49/6'da özellikle emredilmektedir.

111. Cimriler, Zorbalar, Günaha Gömülenler

مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ "Hayra engel olan cimrilere, saldırganlara ve günaha gömülenlere (de itaat etme)!" Âyetteki مَنَّاعٍ *mennâ'* kelimesi "çok engel olan, hiç vermeyen", الْخَيْرِ *el-hayr* sözcüğü "hayır, mal", مُعْتَدٍ *mu'ted* kelime-

238 A'râf 7/13; Hıcr 15/34; Sâd 38/77.
239 Hûd 11/27.

si "zorba, zalim, hak-hukuk tanımayan", أَثِيمٍ esîm sözcüğü ise "günahkâr, günaha gömülmüş, günah yüklü" demektir.

Yüce Allah bu âyette kendilerine itaat edilmemesini istediği kişilerin üç sıfatını daha zikretmektedir. Sırasıyla onları tanıtmaya çalışalım.

a) Âyetteki مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ *mennâ'ın li'l-hayr* ifadesi "hayra çokça engel olan, hiç hayır yapmayan kişi" demektir. Kur'ân'da bir de Kaaf 50/25'te geçen bu ifade iki anlam verebilir.

1. Âyetteki *mennâ'* kelimesini "menetmek, cimrilik", *el-hayr* sözcüğüne de "mal-mülk" olarak yorumlayanlara göre ilk anlam, bu kişilerin hiç kimseye mal vermemesi ve hiçbir şekilde hiç kimseye ekonomik anlamda yardım etmemesidir. Bakara 2/180, Me'âric 70/21 ve 'Âdiyât 100/8. âyetlerden delil getirerek, buradaki الْخَيْرِ *el-hayr* kelimesinin "mal, eşya, servet" anlamına geldiğini belirtmeliyiz. Bu durumda ifade edilmek istenen anlam, bu insan tipinin aşırı mal ve servet düşkünlüğü nedeniyle özellikle çok cimri olduğudur.

2. Diğer ihtimale göre ise âyetteki *el-hayr* kelimesi mutlak anlamda "hayır, iyilik" anlamına gelmektedir. Böylece maksat, ailesini ve çocuklarını hayırdan, yani İslâm'a girmekten engelleyen Velîd b. Muğîra ve onun şahsında bunu yapan herkesle ilgili olur.

Demek ki bu sıfat hiç kimseye hiçbir şekilde iyilik yapmamayı ifade etmektedir. Hayır konusunda kilitlenmiş, hiç kimseye zırnık koklatmayan, en küçük iyiliği bile engelleyen bu insan tipi hakkında Mâ'ûn sûresinin son âyetinde de bilgi verilmektedir. Bu durumda başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün zamanların müminleri böylesi insanlara itaat etmemeleri gerektiği noktasında bilinçlendirilmektedir.

b) Âyetteki ikinci olumsuz sıfat مُعْتَدٍ *mu'ted* kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu kelime "zorba, haddi aşan, hakkı çiğneyen, hak-hukuk tanımayan, alabildiğine zalim, kepazeliğin her türlüsünü yapan kişi" anlamlarına gelmektedir. Kur'ân'daki kullanımlarına bakıldığında bu kelime aynı anlamlarda Kaaf 50/25 ve Mütaffifûn 83/12'de geçmektedir. Ayrıca *el-mu'tedî(û)n* şeklinde çoğul kalıpta "kalbi mühürlenenler",[240] "haddi aşan saldırganlar",[241] bu nedenle "Allah'ın sevmediği kişiler"[242] anlamlarına da gelmektedir.

240 Yûnus 10/74.
241 En'âm 6/119; Tevbe 9/10;
242 Bakara 2/190; Mâide 5/87; A'râf 7/55.

Yüce Allah'ın sevgisini vermediği bu insan tipi, Râzî'nin de isabetle vurguladığı gibi her türlü kötülük ve kepazelikte doruk noktadadır ve kendilerine itaat edilmemesi gerektiği özellikle hatırlatılmaktadır.

c) Olumsuz nitelikler bağlamında âyette zikredilen bir diğer sıfat ise أَثِيمٍ *esîm* sözcüğü ile gündeme getirilmektedir. Bu kelime mübalağa kalıbındadır ve "günahkâr, günaha gömülmüş, günah yüklü, günahtan beslenen, sürekli olarak günahla anılan, ondan nemalanan" gibi anlamlara gelmektedir.

Bu kelime bu kalıpta Kur'ân'da yedi kez yer almaktadır;[243] hepsinde de aynı anlamı vermektedir. Bu özellik her ne bakımdan olursa olsun, her türlü günaha bulaşan, dadanan ve ondan beslenen insan tipini tanıtmaktadır ve bu gibilere itaat edilmemesi müminlere emredilmektedir.

ıv. Kaba-Sabalar, Soysuz Hayırsızlar

عُتُلٍّ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ "Kaba-sabalara, ardından da kötülükle damgalı (dalkavuk) olan (hiç kimseye sakın ha itâat etme)!" Âyetteki عُتُلّ *'utüll* kelimesi "kaba, zalim, gaddar", بَعْدَ ذَلِكَ *ba'de zâlike* ifadesi "bundan öte, üstelik, buna ilaveten", زَنِيم *zenîm* sözcüğü "faydasız, fırıldak, hayırsız, nesepsiz, kötülükle damgalı" demektir.

Bu âyette de kınamaya veya kendisine itaat edilmemesi gereken kişilere dair son iki sıfat yer almaktadır. Oldukça dikkat çeken ve Kur'ân'da sadece birer kez kullanılan bu nitelikler hakkında kısaca bilgi vermekle yetineceğiz.

a) Burada sözü edilen olumsuz özelliklerden birisi عُتُلّ *'utüll* kelimesi ile dile getirilmektedir. Bu kelime "kaba-saba, zalim, ihtiraslı, duygusuz, gaddar, iri-yarı, koca karınlı, hilkat garibesi, çok yiyen" anlamlarıyla tipik tek dünyalılığı ifade etmektedir. Söz konusu sıfatla kimin kastedildiği noktasında çeşitli isimler zikredilmiş olsa da, aslında 10. âyette yer alan *küll* kelimesi maksadın genel olduğunu ve bir kişiye veya bir döneme indirgenmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Her türlü kabalığı yapan, Türkçemizde "yontulmamış, kalas" kelimeleriyle ifade ettiğimiz bu tip insanlar ölçü tanımayan, nerede ve nasıl davranması gerektiğini bilmeyen, muhataplarını kırıp incitmekten zevk alan ve

243 Bakara 2/276; Nisâ 4/107; Şu'arâ' 26/222; Dühân 44/44; Câsiye 45/7; Kalem 68/12; Mütaffifûn 83/12.

böylece had-hudud tanımayacak şekilde olumsuzluk sergileyenlerdir. İşte böylesi insanlara da itaat ve aldırış edilmemesi müminlerden istenmektedir.

b) Bu âyet grubundaki son olumsuz özellik ise زَنِيمٍ *zenîm* sözcüğü ile dile getirilmektedir. Bu kelime "faydasız, fırıldak, hayırsız, dalkavuk, soysuz, nesepsiz, topluma yamanan, kötülükle damgalı" demektir. Kelimeye âlimlerimizin verdiği anlamlardan hareketle, bu kişilerin özellikle asalak tipler olduğu, yüzsüzlük yaptıkları ve diğer özellikleri bir tarafa, o kadarla yetinmeyip başka ahlaksızlıklara da tevessül ettikleri anlaşılmaktadır.

Yüce Allah bu âyet grubunda dokuz olumsuz sıfat saymakta ve bu sıfatlara sahip kişilere itaat ve aldırış edilmemesi, onların dikkate alınmaması gerektiğini başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün zamanların müminlerine emretmektedir. Sürekli yalan yere yemin edip duran, aşağılık işler yapan, gıybet edip laf taşıyan, cimrilik ve zorbalık yapan, günaha dalan, kaba-saba ve soysuz kişilere hiçbir şekilde itibar edilmemesi öğretisi bu âyet grubunun asıl mesajını oluşturmaktadır.

c) Ahlâkî Zaafın Bazı Nedenleri ve Sonuçları

Önceki âyetlerde sıralanan olumsuzlukların nedeninin ne olduğu, bu kişilerin başka neler söyledikleri ve sonlarının nasıl şekilleneceği konusu ise devam eden âyetlerde ele alınmaktadır.

1. Fazla Servet ve Çocuklar Kişiyi Azgınlaştırabilir

اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنٖينَۜ "(Fazlaca) malı ve oğulları var diye." Âyetteki اَنْ كَانَ *en kâne* ifadesi "var diye", ذَا مَالٍ *zâ mâl* tamlaması "mal-mülk, servet sahibi", بَنٖينَۜ *benîn* kelimesi ise "oğullar, çocuklar" demektir.

a) Başındaki اَنْ *en* edatı gereği bu âyetin hem önceki âyetlerle hem de sonraki âyetle ilişkili olarak anlaşılması mümkündür. Râzî'nin detaylandırarak ele aldığı bu ihtimalleri hatırlatarak âyeti incelemek istiyoruz.

1. Bizim de tercih ettiğimiz ilk ihtimale göre âyet bir sonraki âyetle ilişkili olabilir. Buna göre, yorumunu yapmakta olduğumuz âyet "sebep", sonraki âyet ise "sonuç" olur. Bu doğrultuda verilmek istenen mesaj ve âyetlerin anlamı şöyledir: "(Fazlaca) mal ve oğulları var diye, böylesi bir insana âyetlerimiz okunup aktarıldığı zaman 'Öncekilerin masalları!' der." Önceki âyetlerde dile getirilen olumsuz sıfatların sahibi olan bu insan tipi, belli şımarıklıkların sonucu olarak Allah'ın âyetlerini ve dolayısıyla Hz.

Peygamber'in risaletini inkâra yeltenmektedir.

2. Diğer ihtimale göre ise âyet önceki âyetlere bağlıdır. Orada sayılan dokuz olumsuz niteliğin sebebi işte bu âyette verilmiş olur. Buna göre âyetlerin meali ve mesajı şu şekli alır: "(Fazlaca) malı ve oğulları var diye sürekli (yalan yere) yemin edip duranlara, aşağılıklara, (herkesi) kötüleyenlere, söz götürüp getirenlere, hayra engel olan cimrilere, saldırganlara ve günaha gömülenlere, kaba-sabalık yapanlara, ardından da kötülükle damgalı (dalkavuk) olanlara sakın ha itâat etme!" Bu durumda yorumunu yapmakta olduğumuz âyet "sebep", önceki âyetlerdeki özellikler ise "sonuç" olmaktadır.

Özellikle bu ikinci ihtimal doğrultusunda Hz. Peygamber'e yönelik dolaylı bir uyarının yapılmış olma ihtimali de vardır. Yani söylenmek istenen şu olabilir: "Ey Peygamber! Sakın hâ, fazlaca malı ve oğulları var diye belki sana faydası dokunur ümidiyle şu şu kişilere itaat etmeyesin!"

b) Âyetin başındaki اَنْ كَانَ *en kâne* ifadesi "var diye" şeklinde tercüme edilmektedir. Bu ifadenin tercümesinde bazı ihtimaller bulunmaktadır.

1. Buna göre اَنْ *en* edatının başında gizli bir *lâm* harfi var kabul edilir. Bu durumda ifade لِاَنْ كَانَ *lien kâne* takdirinde anlaşılmış olur ve "var diye" şeklinde tercüme edilir.

2. Diğer ihtimale göre ise söz konusu ifadenin başında bir soru edatı var kabul edilir. Buna göre ifade ائِنْ كَانَ *ein kâne* veya أأَنْ كَانَ *een kâne* takdirinde anlaşılmış olur ve "var diye mi? -diği için mi?" şeklinde tercüme edilir.[244]

c) Pek çok âlimimiz yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyet grubunun özellikle Velîd b. Muğîra hakkında indirildiğini kabul etmektedir. Tıpkı Müddessir 74/11-15. âyetlerde dile getirildiği gibi, zengin oluşu ve fazla sayıda oğullarının bulunuşu bu görüşün gerekçesidir. Ancak uyarıların başında 10. âyette kullanılan *küll* kelimesi, maksadı bir kişiyle değil, bu nitelikteki insan tipiyle ilişkilendirmemiz gerektiğini ortaya koymaktadır. Şüphe yok ki Velîd bu tipin elebaşlarından birisidir; ancak mesaj onunla sınırlı değildir.

d) Bu arada âyetin mesajını incelerken genellemeci bir mantık yürütmek de doğru değildir. Çünkü her mal ve servet sahibinin veya fazla sayıda

244 Bu ve benzer görüşler için bk. Ferrâ, *age.*, III, 173; Zemahşerî, *age.*, IV, 576; Taberî, *age.*, XXIX, 27; Kurtubî, *age.*, XVIII, 154.

oğulları ya da çocukları olan kişilerin bu şekilde davranacağı söylenemez. Mal ve servet sahibi olmak bu noktada bazı insanların şımarmasına ve olumsuz tavır sergilemesine neden olabilir; ancak hepsinin böyle olması gerekmediği gibi, söz konusu davranışları yapan herkesin fazlaca mal ve oğul sahibi olduğu da iddia edilemez. Azgınlık için servet şart değildir; serveti olan herkes de azgınlaşmaz.

Günümüzde azgınlığın ölçüsü ve nedenleri yeni boyutlar kazanmıştır. Şimdilerde servete, yakınlara veya kalabalık oluşa bakılmadan, bazen tek başına, bazen de gruplar, örgütler, dernekler veya devletler halinde durdukları yerden yazdıklarını internet aracılığı ile dünyaya servis edenler, tiyatro, film, karikatür, kitap, makale gibi araçlarla yapmak istediklerini rahatça ve sınır tanımadan gerçekleştirenler vardır.

Burada vurgulanan husus, kişilerin azgınlık yapma konusunda sınır tanımamalarıdır; işte bütün zamanların müminleri bu noktada bilinçlendirilmekte, kendilerine böyle insanlara itaat ve aldırış edilmemesi, bir anlamda boyun bükülmemesi gerektiği beyan edilmektedir.

11. Vahye İftira Felakettir

اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ "Böylesi bir insana âyetlerimiz okunup aktarıldığı zaman 'Öncekilerin masalları!' der." Âyetteki تُتْلٰى *tütlâ* fiili "okunmak, aktarılmak", اٰيَاتُنَا *âyâtünâ* tamlaması "âyetlerimiz", قَالَ *kaale* fiili "demek, söylemek", اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ *esâtıru'l-evvelîn* tamlaması ise "öncekilerin masalları" demektir.

Fazla serveti ve oğulları olan, ayrıca sûrenin 8-13. âyetlerinde dile getirilen olumsuz özelliklerin sahiplerinin asıl suçlayıcı ifadesi işte bu âyette gündeme getirilmektedir. Onların meselesi vahye karşı çıkmak ve risaleti reddetmekti; burada da ele alınan konu budur.

a) Âyette geçen تُتْلٰى *tütlâ* fiili "okunmak, aktarılmak, hatırlatılmak, tebliğ edilmek, gündeme getirilmek, peşinden gidilmek, takip edilmek" gibi anlamlara gelmektedir. *Tilâvet* kelimesinin anlamı hakkında daha önce geniş açıklamalar yapmıştık.[245] İlgili fiilin buradaki anlamı "aktarılmak" şeklinde olmalıdır; çünkü bağlam bunu zorunlu kılmaktadır. Kendilerine aktarılan "âyetler" ise şüphesiz vahyin her bir parçasıydı, yani Kur'ân hakikatleriydi.

245 Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsîri 1*, Giriş (D. Kur'ân Nasıl Okunmalı?) Bölümü.

b) Mekke müşrikleri vahye karşı suçlayıcı ifadelerini "öncekilerin masalları" anlamına gelen اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ *esâtıru'l-evvelîn* tamlaması ile dile getirmekteydiler. Mütaffifûn 83/13'te geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, bu tamlamayı dile getirenler inkârcı insanlardır. اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ *esâtıru'l-evvelîn* kavramı, "öncekilerin, eskilerin, geçmişin masalları" diye tercüme edilmekte ve Kur'ân'da dokuz yerde geçmektedir.[246] Bu ifade bazı âyetlerde "mahşerle ilgili özel âyetler, yani diriltilme",[247] bazılarında ise "kıyamet ve mahşeri de içeren vahiy ile indirilen her şey" olarak anlaşılmalıdır.

Bazıları bu kavramın sadece Kur'ân kıssalarıyla ilgili olduğunu zannetseler de, esasında Mekke müşriklerinin hedefinde sadece kıssalar değil, bütünüyle Kur'ân bulunmaktaydı. Zaten özellikle Furkaan 25/5'teki iftira cevaplanırken 6. âyette Kur'ân'ı Yüce Allah'ın indirdiği beyan edilmekte ve bu konudaki suçlama ve iftiralar bütünüyle reddedilmektedir.

Bu tip insanlar, esasında Yüce Allah'ın âyetlerini inkâr ettikleri için, bu kapsamda peygamberlik kurumunu ve bütünüyle vahiy kültürünü reddediyorlardı. Her ne vesileyle kendilerine bir gerçek hatırlatılmış olsa tereddütsüz onu inkâr ediyorlar, hakikatin yanından geçmeye bile tahammül edemiyorlardı. Çünkü biliyorlardı ki, dinleseler inanacaklardı. İnanmamak için dinlememeyi tercih ediyor, dinleyenleri engelliyor, vahyin okunması esnasında gürültü çıkartarak onun sesini ve etkisini kısıp kapatma yolunu tercih ediyorlardı.[248]

Sûrenin özellikle sekizinci âyetinden itibaren ele alınan ve başta Hz. Peygamber'in ve onun şahsında bütün Müslümanların kendilerine itaat etmemeleri gerektiği bildirilen nankör ve inkârcı müşrik tipin en önemli tanınma yolu işte bu cümle ile ortaya konulmaktadır. Bunlar Yüce Allah'ın âyetlerine "eskilerin masalları" diyerek vahiy ile alay etmektedirler. Âl-i İmrân 3/186'da mucizevî bir şekilde hatırlatıldığı üzere, şimdilerde de benzer cümleler duyulmakta ve bunların eziyetlerine karşı sabırlı olmak, yani kendi sağlam inancında ısrarcı ve sebatkâr olmak bütün zamanların Müslümanlarından istenmektedir.

111. Azgınlar Azapla Damgalanacaktır

سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ "Biz yakında onun burnunu sürteceğiz." Âyetteki

246 En'âm 6/25; Enfâl 8/31; Nahl 16/24; Mü'minûn 23/83; Furkaan 25/5; Neml 27/68; Ahkaaf 46/17; Kalem 68/15; Mütaffifûn 83/13.

247 Mü'minûn 23/83; Neml 27/68; Ahkaaf 46/17.

248 Fussılet 41/26.

نَسِمُ *nesimü* fiili "damgalamak", الْخُرْطُومِ *el-hurtuum* kelimesi ise "hortum, burun" demektir.

Yorumunu yapmakta oluğumuz âyet grubunun son cümlesini oluşturan bu ifade, vahye karşı kibir içerisinde bulunan inkarcı nankörlerin nasıl bir akıbet yaşayacağını beyan etmektedir. "Hortumun damgalanması" ifadesi aslında bir mecazdır ve kişinin kurtulamayacağı bir zillet ile buluşturulması demektir.

a) "Burundan damgalanma" mecaz olduğuna göre, bu mecazın gerekçesini anlamak gerekir. Yani "insan neden burnundan damgalanır?" İnsan bedeninde ilk bakılan organ yüzdür; yüzün ilk görülen ve belirgin kısmı ise burundur. Bir kişiyi zillete düşürmek için onun burnunun sürtülmesi genellikle yeterlidir.

Hem yalancılığının hem de kibrinin timsali olan ve kıl aldırmadığı burnundan damga yiyenin onu damgalayan kişi karşısındaki acizliği ve zilleti bu şekilde ortaya konulmaktadır.[249] Burnu büyüyenin burnunun sürtülmesi gerekir ki daha fazla insan suretinden çıkmasın. Çünkü burnu çok büyük varlıklar insan değillerdir. Yalan ve kibir insanı insanlığından çıkarır, başka varlıklara benzer hale getirir. Râzî'nin de vurguladığı gibi Velîd b. Muğîra kötü bir şöhretle uzun yıllar yaşamıştı. İşte Yüce Allah nankör insan tipini, vakti geldiğinde cezalandıracağını bu şekilde beyan etmektedir.

b) Damgalanmanın maddî veya manevî oluşundan ziyade, bunun zamanı ve yeri merak konusudur. Âyetin başındaki *sîn* harfi, gelecek zaman ifade eder. Bu nedenle cezalandırmanın yeri ve zamanı hakkında farklı kanaatler ileri sürülmüştür. Buna göre bazı âlimler bunun âhirette gerçekleşeceğini beyan ederken, bazıları ise dünyada meydana geleceğini ifade etmişlerdir.

1. Olayın dünyevî olduğunu iddia edenlerin çeşitli delilleri nakledilmektedir:

ı. Hz. Peygamber'in Mudar için tıpkı Hz. Yûsuf zamanındaki gibi yedi yıllık kıtlık isteği kabul edilmiş ve onlar yedi yıl çok ağır kıtlık yaşamıştı.[250] Bu olay, burun sürtmesinin mecaz olduğunu gösterir. Sûrenin 17. âyetinden itibaren anlatılan kıssa bahçe sahipleri ve ürünlerle ilgili olduğu için bu bilgi âyetin bağlamına uygundur. Sadece "yedi yıl" ifadesi bir sorun olarak görülmektedir. Onu da "makul belli bir süre" şeklinde anlarsak bu problem de ortadan kalkmış olur.

---

249 İslâmoğlu, *age.*, s. 1159'da 1. not.
250 Buhârî, Ezân, 128; İstiskâ, 2; Müslim, Münâfikuun, 40; Ebû Dâvûd, Vitr, 10; Nesâî, Tatbîk, 27; İbn Mâce, İkâme, 125; Ahmed b. hanbel, I, 380; Dârimî, Salât, 216.

ıı. İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre Bedir savaşında Velîd b. Muğîra burnundan bir kılıç darbesi almış ve damgalanmıştı.[251] Bu olay ise damgalanmanın maddî olduğunu göstermektedir.

2. Âyetin başındaki *sîn* harfi, tıpkı 'Alak 96/18'de olduğu gibi gelecek zaman ifade eder. Bu nedenle damgalanmanın âhirette gerçekleşeceği kabulü de en az diğer görüş kadar doğrudur. Âyetteki الْخُرْطُوم *el-hurtuum*, yani "burun" kelimesi "parçayı anarak bütünü kastetme kuralı" gereği bütünüyle insanı ifade etmektedir.

c) Âyetteki سَنَسِمُهُ *senesimühû* fiilinin peşinde gelen *hû* zamirinin tekil oluşu maksadın bir tek kişi olduğunu göstermez. Hem 10. âyetteki *küll* kelimesi, hem de 17. âyetteki hüm zamiri maksadı bir insan tipi olarak anlamamız gerektiğini göstermektedir. Bu tip insanlar dünyada kibir gösterip reddettikleri gerçeklerle mahşerde karşılaşacak ve derin mahcubiyetler yaşayacaklardır.

Sûrenin başından beri ele alınan konular başta Hz. Peygamber olmak üzere hem bütün zamanların müminlerine moral vermekte ve onları motive etmekte, hem de karşıtlarına gözdağı verip ayaklarını denk almaları gerektiğini kendilerine öğretmeyi amaçlamaktadır.

"Gerçeği yalanlamamak, yağcılık yapmamak, inançtan ve dolayısıyla dinî hayattan taviz vermemek, yalan yere sürekli yemin edip Allah'ın adını olur olmaz niyetlere alet etmemek, aşağılık işler yapmamak, gıybet etmemek, laf taşımamak, cimrilik yapmamak, zorbalığa bulaşmamak, günaha dalmamak, ondan beslenmemek, kaba-sabalık yapmamak, soysuzluk ve hayırsızlık üzere yaşamamak" bir Müslüman'ın sahip olması gereken ahlakî değerlerin çok önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Vahyin ilk dönem âyetlerinde bu bilgilerin verilmesi Müslüman şahsiyetini inşada Kur'ân'ın önceliklerini kavratmayı hedeflemektedir.

251 Taberî, *age.*, XXIX, 28; Râzî, *age.*, XXX, 86; Tabresî, *Mecme'u'l-Beyân*, X, 70.

17-33. ÂYETLER:

إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾
فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَاَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾
فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ اَنِ اغْدُوا عَلٰى حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَانْطَلَقُوا وَهُمْ
يَتَخَافَتُونَ ﴿٢٣﴾ اَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾
فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُوا اِنَّا لَضَالُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ اَوْسَطُهُمْ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا
تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴿٣٠﴾
قَالُوا يَا وَيْلَنَا اِنَّا كُنَّا طَاغِينَ ﴿٣١﴾ عَسٰى رَبُّنَا اَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴿٣٢﴾
كَذٰلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

"**17-18.** Biz, vaktiyle bahçe sahiplerini denediğimiz gibi onları da denemiştik. Hani o (bahçe sahipleri) sabahleyin bahçeyi devşireceklerine yemin etmişler, istisna (ihtiyacı da) duymamışlardı. **19-20.** (Fakat) onlar daha uykudayken, Rabbinin katından (gönderilen) kuşatıcı bir âfet (bela) bahçeyi sarıvermişti de bahçe kapkara kesilmişti. **21-22.** Sabah olurken birbirlerine şöyle seslenmişlerdi: 'Hasat etmek istiyorsanız, hadi erkenden arazinize (bahçenize) gidin!' **23-24.** (Bahçe sahipleri), 'Bugün yanınıza sokulmak üzere bahçeye hiçbir yoksul girmese!' (temennisiyle) fısıldaşarak yürüyorlardı. **25.** Her şeye güçleri yetermiş (gibi) hızlı bir şekilde çok erken davranıp (bahçeye gelmişlerdi). **26.** Fakat bahçeyi gördüklerinde, 'Biz herhalde yolumuzu şaşırdık!' demişlerdi. **27.** (Bir süre sonra, 'hayır, hayır)! Aksine, biz mahrum bırakılmışız!' (diye sızlanmışlardı). **28.** İçlerinden en makul olanı, 'Ben size 'tesbih etsenize!' dememiş miydim?' şeklinde çıkışmıştı. **29.** (Onlar), 'Rabbimizi tesbih ederiz; doğrusu biz (kendi kendimize) yazık etmişiz' demişlerdi. **30.** Ardından, birbirlerine özeleştiri yapmaya (veya kabahati birbirlerine yüklemeye) başlamışlardı. **31-32.** (Sonunda) şunu itiraf etmişlerdi: 'Âh, eyvâh, yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın (küstah) kişilermişiz. Belki Rabbimiz bize (yok olan bahçenin) yerine daha iyisini verir.

Çünkü biz (artık) sadece Rabbimize yönelenleriz.' **33.** İşte (dünyevî) azap böyledir. Âhiret azabı ise elbette çok daha büyüktür. Keşke bilselerdi!"

Kalem sûresinin bu üçüncü grup âyetinde önceki âyetlerle de anlam ilişkisi kurulabilecek şekilde nankör insanların nasıl davrandığı ve bunun sonucunda nasıl bir sonuç yaşadıkları ifade edilmektedir. Bir anlamda 16. âyetteki "burnun sürtülmesi"nin dünyevî boyutu örneklendirilmekte, muhataplara dolaylı olarak bir mal ve servet ahlakı öğretilmektedir. Müslümanlar -hâşâ- Allah yokmuş gibi yaşayamazlar. İşte bu âyetler muhataplara "Allah ile yaşamayı" öğreten eğitici mesajlar içermektedir.

a) Nankörlüğün Dünyevî Sonuçları

Yüce Allah, Mekke müşriklerinden özellikle ileri gelen bir kısmına uyguladığı bir imtihanı, eski milletlerden cimrilik yapan bahçe sahiplerine yaşattığı imtihan ile birleştirerek anlamlı bir ibret levhası halinde insanlığa sunmaktadır.

ı. İstisna Etmemekle İmtihanı Kaybetmişlerdi

اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَٓا اَصْحَابَ الْجَنَّةِۚ اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِح۪ينَۙ وَلَا يَسْتَثْنُونَ "Biz, vaktiyle bahçe sahiplerini denediğimiz gibi onları da denemiştik. Hani o (bahçe sahipleri) sabahleyin bahçeyi devşireceklerine yemin etmişler, istisna (ihtiyacı da) duymamışlardı." Buradaki بَلَوْنَا *belevnâ* fiilleri "denemek, sınamak", اَصْحَابَ الْجَنَّةِ *ashâbü'l-cenneh* tamlaması "bahçe sahipleri", اَقْسَمُوا *aksemû* fiili "yemin etmek", يَصْرِمُنَّ *yasrimünne* fiili "devşirmek, hasat etmek", مُصْبِح۪ينَ *musbihın* kelimesi "sabaha çıkınca, sabahleyin", لَا يَسْتَثْنُونَ *lâ yestesnûn* fiili ise "inşallah dememek, istisna etmemek" demektir.

a) اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَٓا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ "Biz, vaktiyle bahçe sahiplerini denediğimiz gibi onları da denemiştik." Âyetin bu giriş cümlesi hakkında bazı açıklamalar gereklidir.

1. Buradaki اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ "Onları denedik" şeklindeki cümleyi hem geçmiş zaman, hem de gelecek zamanla ilişkili olarak anlamlandırmak mümkündür.

ı. Cümleye eğer "geçmiş zaman" anlamı verirsek, olayın Mekke'de müşriklerle ilgili olarak meydana geldiğini kabul etmiş oluruz. 16. âyeti yorumlarken de ifade ettiğimiz gibi Hz. Peygamber'in Mudar kabilesiyle ilgili olumsuz sonuçlanan bir isteği olmuştu ve Yüce Allah da onları yedi yıllık bir kıtlıkla cezalandırmıştı. Sûrenin indiriliş zamanını düşündüğümüzde, ara-

dan "yedi yıllık süre"nin geçmiş olduğunu söylememiz doğru olmaz. Ancak bunun "makul bir süre" olduğunu kabul edersek ortada bir sorun kalmaz.

Ayrıca bu denenmenin Velîd b. Muğîra örnekliğinde mal, servet, çocuk, itibar gibi şeylerle gerçekleştiğini ve onların bu imtihanı kaybettiklerini de söyleyebiliriz. Fazla servet ve kalabalık taraftar şımarıklığının neden olduğu felaket, çok önceleri yaşayan bir topluluğun hayatıyla eşleştirilmiş ve onların da bu imtihanı kaybetmiş oldukları ifade edilmiş olur.

Âyetlerin indirildiği dönem itibariyle düşündüğümüzde, zengin olup bunu bir kibir aracı haline getiren ve hakikate düşmanlığa dönüştüren Mekke'nin ileri gelen bütün müşrik inkarcılarının bu servet imtihanını kaybettiklerini söylemek durumundayız. Benzer tavır ve davranışları ortaya koyanların benzer akıbetleri yaşadıkları, hatta yaşayacakları bir örnekle bir defa daha hatırlatılmış olmaktadır.

1. Söz konusu cümleye gelecek zaman anlamı da verilebilir. Bu durumda anlam "Bahçe sahiplerini denediğimiz gibi, onları da (Mekkeli müşrikleri de) deneyeceğiz" şeklini alır. Buna göre âyetler indirildiğinde henüz böyle bir şeyin meydana gelmediği, ancak bir tehdit unsuru olarak kendilerine gözdağı verilmesinin amaçlandığı ifade edilmelidir.

Kendilerine servet verilmiş olan, ancak bu imkânı vahiy karşıtlığına dönüştürenlerin, söz konusu bahçe sahipleri gibi bir akıbeti yaşayacakları onlara önceden hatırlatılmaktadır. Bütün zamanların inkarcıları bu noktada uyarılmakta, determinizm gereği "benzer olayların benzer sonuçlar doğuracağı" insanlara öğretilmektedir.

2. Âyetteki اَصْحَابَ الْجَنَّةِ *ashâbü'l-cenneh* tamlaması, sanıldığı gibi "cennetlikler" değil, özellikle bu âyette "bahçe sahipleri" anlamına gelmektedir. الْجَنَّة *el-cenneh* kelimesindeki *eliflâm* takısı bu kişilerin Mekkeliler tarafından bilindiğini göstermektedir.

3. Âyette örnek verilen "bahçe sahipleri"nin kimliği hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. En çok kabul edilen görüşü nakletmekle yetinelim. Buna göre Yemen'de San'a'ya yakın bir yer olan Savran'da mümin bir kişinin verimli bir bahçesi vardı. Malında fakirlerin hakkı olduğunu bilen ve buna göre davranan bu kişi vefat edince, çocukları nüfus kalabalıklığını bahane ederek fakirlere bakmaz olmuştu. İşte bunun sonucunda Yüce Allah onların bahçesini bir kasırga ile yok etmişti.[252] Kıssanın ilerleyen bölüm-

252 Ferrâ, *age.*, III, 174-175; Taberî, *age.*, XXIX, 29; Semerkandî, *age.*, III, 482-483; Râzî, *age.*, XXX, 87; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 407.

lerinde bu kişilerin gizli gizli konuşmalarından söz edilmesi, bu bahçenin hasat zamanının fakirlerce bilindiğini, bu nedenle onlara duyulmadan hasat isteklerini dile getirdikleri anlaşılmaktadır.

Kur'ân kıssalarında yer ve şahıs isimlerinin zikredilmemesi, mesajın evrenselliğini sağlamak içindir. "Bu kişilerin kimler olduğu, ne zaman ve nerede yaşadıkları" gibi soruların cevapları önemli olsaydı, Yüce Allah onlar hakkında da açıkça bilgi verirdi. Haklarında bilgi verilmemesi bunun önemli olmadığını, asıl meselenin verilmek istenen mesajla ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Kıssadaki ders "bir servet ve infak ahlakı" merkezlidir. Bu nedenle biz de kıssayı bu çerçevede anlamaya çalışacağız.

b) اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَۙ "Hani o (bahçe sahipleri) sabahleyin bahçeyi devşireceklerine yemin etmişlerdi." Âyetin bu cümlesinde söz konusu bahçe sahiplerinin kararlılıkları dile getirilmektedir.

Sûrenin 10. âyetindeki "Yalan yere sürekli yemin eden kişilere itaat etme" emri ile burada sözü edilen bahçe sahiplerinin yersiz yeminleri aynı hatada birleşmektedir. Onlar da bunlar da olur olmaz yere yemin ederek Allah'ın adını istismara yeltenmişlerdi. Hayırlı işlerde yemin etmek bir taraftan Allah'ın adını anma sevabı kazandırırken, diğer taraftan da hayatı Allah bilinciyle yaşamayı öğretir. Bu sûrede gündeme getirilen her iki grubun da böyle bir bilince sahip olduğu söylenemez. Dahası bunlar Allah'ın yüce isimlerini inkârlarına ve günahlarına alet etme cüretini göstermişlerdi.

Bahçe sahipleri "sabahleyin ürünleri mutlak surette hasat edeceklerine" dair hem yemin etmekte, hem de لَيَصْرِمُنَّ *le yasrimünne* fiilindeki *lâm* edatıyla da kararlılıklarını göstermekteydiler. Anlaşılıyor ki durumdan emindiler; bu işi mutlaka kendileri yapacaktı ve başkalarını bahçeye dahi sokmayacaklardı. Ancak bu noktada çok büyük bir hata yapmış, Allah'ı hesaba katmamışlardı. Esasında bu kıssanın burada anlatılmasının bir sebebi de budur; yani Müslümanlara "Allah ile birlikte yaşama ahlakının öğretilmesi"dir. Bu duyarlılıktan yoksun davrananları nasıl sonuçların beklediği kıssanın ilerleyen bölümlerinde ortaya konulacaktır.

c) وَلَا يَسْتَثْنُونَ "İstisna etmemişlerdi." Bu ifadeye geçmiş zaman anlamı vermemizin sebebi, kıssanın geçmişte yaşanmış olmasıdır. Bahçe sahiplerinin ihmal ettiği şey bu cümlede ifade edilmektedir. Söz konusu ifadeyi iki şekilde anlamak mümkündür:

1. Âyette akla ilk gelen anlam, kelimenin verdiği mana ile ilgilidir.

İstisna etmemek, payını ayırmamaktır. Bu durumda verilmek istenen mesaj, bahçe sahiplerinin fakirlere pay ayırmamalarıyla ilgili olur. "İstisna yapmama"yı bahçe sahiplerinin ürünlerinde başkalarının da hakkı olduğunu kabul etmemeleri ve dolayısıyla onlara haklarını vermemeleri şeklinde anlayabiliriz.

2. Bu ifadeyi İslâm literatüründeki özel bir terim olarak da yorumlamak mümkündür. Buna göre "istisna yapmamak", "inşallah", yani "Allah dilerse, Allah izin verirse" dememektir. Kehf 18/23-24'te bu duyarlılık Kur'ânî bir emir olarak özellikle zikredilmektedir. Kur'ân'ın inşa etmek istediği insan, Allah'ı hesaba katarak yaşayan kişi'dir. Müslüman, Allah yokmuş gibi davranamaz. Ondan beklenen duyarlılık, her işinde ve her anında Allah'ı yanında hissetmesi, O'nun kendisini gördüğünü ve davranışlarını kaydettirdiğini bilmesi, O'nun izni ve iradesi olmadan hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğini unutmamasıdır.

Hem Mekkeli müşrik ileri gelenlerin, hem burada sözü edilen bahçe sahiplerinin, hem de bütün zamanların kibirli zenginlerinin yoksun olduğu şey bu noktada kendisini göstermektedir. Allah'ı hesaba katmadan yaşanmaz; çünkü Allah O'nu hesaba katmayanlara Kendisini hatırlatmaktadır. Fakat bunun insana istikamet kazandırması için cezaya dönüşmeden gerçekleşmesi gerekir. Allah'ı unutanlara Allah da kendilerini unutturduğu gibi,[253] O'nu hesaba katmayanlara da Kendisini hatırlatır.

İşte duyarlılık burada ortaya çıkmalı, ceza ve pişmanlık yaşanmadan önlem alınmalıdır. Kur'ân'da bu içerikte bilgilendirmeler yapılmasının sebebi de budur. Ders alınmalı ve öncekilerin yaptığı hatalar tekrarlanmamalıdır. Aksi takdirde, hem dünyada hem de âhirette mahrumiyetlerin yaşanması kaçınılmazdır.

11. Kasırga Bahçeyi Kapkara Etmişti

فَطَافَ عَلَيْهَا طَٓائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَٓائِمُونَ فَاَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ "(Fakat) onlar daha uykudayken, Rabbinin katından (gönderilen) kuşatıcı bir âfet (bela) bahçeyi sarıvermişti de bahçe kapkara kesilmişti." Buradaki طَافَ / طَٓائِفٌ *taafe/taaif* kelimeleri "sarmak, dolamak, yoklamak, vurup geçmek", نَٓائِمُونَ *nâimûn* kelimesi "uykuda olmak", اَصْبَحَ *asbeha* fiili "dönüşmek, sabahlamak", الصَّرِيم *es-sarîm* sözcüğü ise "siyahlık, siyahlamak, kesik, kül gibi olmak" demektir.

253 Haşr 59/19.

a) فَطَافَ عَلَيْهَا طَٓائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَٓائِمُونَ "(Fakat) onlar daha uykudayken, Rabbinin katından (gönderilen) kuşatıcı bir âfet (bela) bahçeyi sarıvermişti." Burada, söz konusu bahçeye geceleyin bir bela, yani kasırga geldiği, sahiplerinin ise o esnada uykuda oldukları ifade edilmektedir.

1. Bahçenin başına gelen şeyin bir çeşit ateş olduğu ve orayı yaktığı anlaşılmaktadır. Esasında âyette bahçeyi perişan eden şeyin ne olduğu açıkça belirtilmediği için bununla ilgili farklı fikirler ileri sürmeye gerek yoktur. Buradaki طَٓائِفٌ *taaif* kelimesine "bela" veya "azap" dememizin sebebi 33. âyetteki "İşte azap budur" cümlesidir. Ayrıca طَافَ *taafe* fiili de bu azabın bütün bahçeyi çepeçevre etkisi altına aldığını, uğramadık hiçbir köşe bırakmadığını göstermektedir. Dahası عَلَيْهَا *'aleyhâ* ifadesi, yukarıdan gelen bir felaketin bahçeyi yok ettiğini, onu etkisi altına aldığını hissettirmektedir.

2. Âyette مِنْ رَبِّكَ *min rabbike* "Rabbinden" denmesi, azabın Allah'tan geldiğini göstermektedir. Allah'ı hesaba katmayan ve mallarında hakkı bulunduğunu kabul etmeyip fakirleri mahrum bırakanlar da elbette mahrum bırakılacaktır. Bu mahrumiyet Yüce Allah tarafından gerçekleştirilecektir; çünkü insanlara emanet edilen mal ve servetin asıl sahibi O'dur. İşte Allah'ı unutanlara Allah kendisini bu şekilde hatırlatmaktadır.

3. وَهُمْ نَٓائِمُونَ "Onlar uykudayken" cümlesi, bahçe sahiplerinin o esnada uykuda oluşlarını göstermektedir. Bu ifadenin zikredilmesinin muhtemel sebebi, bu felaketin geceleyin meydana geldiğini göstermektir. İmam Ferrâ'nın ifadesine göre طَٓائِفٌ *taaif* kelimesi "sadece gece gelen felaket" için kullanılmaktadır. Gündüz meydana gelenler için bu kelime kullanılmaz.[254] Buradan hareketle, hem طَٓائِفٌ *taaif* kelimesinin, hem de وَهُمْ نَٓائِمُونَ *vehüm nâimûn* cümlesinin ozellikle söz konusu mesajı oluşturmak için bir arada kullanıldığını söyleyebiliriz.

b) فَاَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ "(Bahçe) kapkara kesilmişti." İşte gece gelen felaket sonucunda bahçenin hali bu cümle ile ortaya konulmaktadır. "Bahçe simsiyah oldu" veya "bahçe siyah olarak sabahladı" anlamları burada söz konusu edilebilir. Azap, bahçeyi adeta karartmış ve karanlık geceye dönüştürmüştü.[255] Bu âyetle ilgili "meyveleri yok olmuş, hayrı kesilmiş, kum yığınına dönüşmüş, yeşilliğini kaybetmiş, gün gibi olmuş" şeklinde ifade

254 Ferrâ, *age.*, III, 175.
255 Ferrâ, *age.*, III, 175.

olarak farklı, ancak mesaj olarak aynı şeyi ortaya koyan yorumlar yapılmıştır.[256] Mesajın bir felaket yaşandığı şeklinde anlaşılması işin en doğrusudur.

Yüce Allah'a adanmayan mal ve servetin sonu ya dünya hayatında bu şekilde karartılmaktır veya ahirette ateşe dönüşmektir. Bahçeye uygulanan azabın "ateş" olduğu şeklindeki yaklaşımı dikkate alırsak, Allah'a adanmayan servetin ateş gibi algılanması gerektiğini söyleyebiliriz. Tevbe 9/34-35'te verilen mesaj da bu noktada hatırlanmalıdır. İlgili âyetler mealen şöyledir: "Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve insanları Allah'ın yolundan çevirirler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele! O gün cehennem ateşinde bunların üzeri kızdırılıp pul pul dökülür; bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanır ve (onlara denilir ki): İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığdığınız şeylerin (azabını) tadınız."

Ayrıca Âl-i İmrân 3/180'i de mealen zikretmek istiyoruz: "Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiklerini infak etmekte cimrilik gösterenler, sanmasınlar ki o, kendileri için hayırdır; tersine bu onlar için şerdir. Cimrilik ettikleri şey, kıyâmet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır."

Yüce Allah bu ve benzer âyetlerde Allah'a adanmayan servetin mahşerde insan için büyük bir felakete dönüşeceğini beyan etmektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyet grubunda ise bunun dünyada hasret ateşine dönüştüğü ifade edilmektedir.

b) Bahçe Sahiplerinin Sinsi Planları

Yüce Allah, kıssanın geri kalan bölümünde çok daha ilginç diyalogları haber vermektedir. İster yüksek sesle, isterse fısıldayarak olsun, bahçe sahiplerinin yaptığı konuşmaların içerikleri gün yüzüne çıkartılmakta, böylece hiçbir şeyin Yüce Allah'a gizli olamayacağı beyan edilmiş olmaktadır.

1. Hasat İçin Erken Hareket Kararı Almışlardı

فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَۙ اَنِ اغْدُوا عَلٰى حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ "Sabah olurken birbirlerine şöyle seslenmişlerdi: Hasat etmek istiyorsanız, hadi erkenden arazinize (bahçenize) gidin!" Âyetteki تَنَادَوْا *tenâdev* fiili "birbirine seslenmek", مُصْبِحِينَۙ *musbihıın* kelimesi "sabaha çıkınca, sabahleyin", اغْدُوا *üğdû* emri

256 Râzî, *age.*, XXX, 88.

"erken davranın", حَرْثِ *hars* kelimesi "tarla, bahçe, arazi", صَارِمِينَ *sârimîn* sözcüğü ise "devşirenler, hasat edenler" demektir.

a) فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَۙ "Sabah olurken birbirlerine şöyle seslenmişlerdi:" Burada geçen تَنَادَوْا *tenâdev* fiili "karşılıklı olarak birbirine seslenmek" anlamına gelmektedir. Anlaşılıyor ki, bahçe sahipleri kalabalık bir aileydiler ve sabaha yakın bir zamanda veya sabah erken vakitte birbirlerini uyarmışlardı.

b) اَنِ اغْدُوا عَلٰى حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ "Hasat etmek istiyorsanız, hadi erkenden arazinize (bahçenize) gidin!" Buradaki mesaj, bahçe sahiplerinin bahçeye erken gitmeleriyle ilgilidir. حَرْثِكُمْ *harsiküm* ifadesi "araziniz" anlamında muhatap zamiriyle gelse de maksat bahçe sahiplerinin hepsidir, yani bu isteği dile getiren de o sahiplerden birisidir. Aynı şekilde اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ *in küntüm sârimîn* ifadesindeki zamirlerin konumu da bu şekildedir.

Bu arada حَرْثِكُمْ *harsiküm* ifadesinin başındaki عَلٰى *'alâ* edatı, Râzî'nin de dediği gibi bahçedeki ürünlerin dallardan veya ağaçlardan toplanan üzüm, meyve, hububat gibi tarım ürünleri olduğuna delildir.[257] Aksi takdirde *'alâ* değil, *ilâ* edatının kullanılma gerekçesini, adeta düşmanın üzerine gider gibi mahsulü tamamen yerle bir etmek ve ondan geriye hiçbir şey bırakmamak, başkalarına hiçbir zerresini vermemek niyetine bağlamaktadır.[258] Bahçe sahipleri حَرْثِكُمْ *harsiküm* "bahçeniz, araziniz" diyerek orayı sahiplenmekte, orada fakirlerin hakkının bulunmadığını söylemek istemekte, böylece mülkün asıl sahibinin Yüce Allah olduğunu hesaba katmadıklarını ortaya koymaktaydılar. 18. âyette de dile getirilen "istisna yapmamaları"nın gerekçesi de bu duygu olsa gerektir.

11. Yoksullara Duyulmak İstememişlerdi

فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَۙ اَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ "(Bahçe sahipleri) 'Bugün yanınıza sokulmak üzere bahçeye hiçbir yoksul girmese' (temennisiyle) fısıldaşarak yürüyorlardı." Buradaki اِنْطَلَقُوا *intalekuu* fiili "yürümek,

257 Râzî, *age.*, XXX, 89.
258 Yazır, *age.*, VIII, 275.

gitmek", يَتَخَافَتُونَۙ *yetehaafetûn* fiili "fısıldaşmak, karşılıklı gizli gizli konuşmak", لَا يَدْخُلَنَّ *lâ yedhulenne* fiili "girmemek, sokulmamak", اَلْيَوْمَ *el-yevm kelimesi* "bugün", مِسْكِينٌ *miskîn* sözcüğü ise "yoksul" demektir.

a) فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَۙ "Fısıldaşarak yürüyorlardı." Bu âyette bahçe sahiplerinin birbirlerine seslenmelerinin ardından hemen harekete geçtikleri فَانْطَلَقُوا *fentalekuu* fiilinin başındaki *fâ* edatından anlaşılmaktadır. Yürürken de gizli gizli bir temenni dile getiriyorlardı. Bu istek hepsinin ortak arzusuydu; çünkü âyette kullanılan يَتَخَافَتُونَ *yetehaafetûn* şeklindeki fiilin kalıbı *müşâreket* denilen "karşılıklı bir ortaklığı" ifade etmektedir. Onlar muhtemelen sabahın ilk ışıklarıyla, yani ortalık tam ağarmadan harekete geçmişlerdi.

Burada dikkat çeken bir başka husus ise, hiç kimse hissetmesin diye konuşmalarını gizli yapmalarıdır. Bunun sebebi de gayet açıktır. Çünkü bahçenin devşirilme zamanını bilip oradan yardım almak isteyen garibanların çevrede olma ihtimaline karşılık, kendilerini ses çıkarmamak ve olabildiğince gizli konuşmak zorunda hissetmişler, bunun doğal sonucu olarak böyle davranmışlardı.

b) اَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ "Bugün yanınıza sokulmak üzere bahçeye hiçbir yoksul girmese!" İşte bahçe sahiplerinin fısıldaşarak dile getirdikleri temennileri bu cümlede yer almaktadır. Hem âyetin başındaki "tefsiriyye" anlamına gelen اَنْ *en* edatı, hem de لَا يَدْخُلَنَّ *lâ yedhulenne* fiilinin sonunda yer alan *te'kid*, yani "anlamı kuvvetlendiren" şeddeli *nûn* harfi, onların bu konudaki isteklerini ve kararlılıklarını göstermektedir.

1. Âyetin sonundaki مِسْكِينٌ *miskîn* sözcüğü "yoksul" demektir. "Yoksulluğun mesken tuttuğu kişi" anlamına gelen bu kelime, aynı zamanda Beled 90/16'nın işaretiyle "açlıktan karnı adeta toprağa yapışan, evsiz, barksız, yurtsuz-yuvasız insan demektir. Bu kelimenin nekra, yani belirteç edatı olmadan getirilmesi de hiçbir yoksulu görmek istemediklerini göstermektedir. Belli ki sadece orayı bilen veya bahçe sahiplerinin babasını tanıyan yoksullar değil, daha başkalarının da bu noktada yanlarına gelmesini, oraya sokulmasını hiçbir şekilde istememekteydiler.

2. Âyetteki اَلْيَوْمَ *el-yevm* kelimesi "bugün" anlamına gelmektedir. Bahçe sahiplerinin arzusu, yoksulların elbette sadece bir gün yanlarına gelme-

mesinden ibaret değildi. Ehli bilir ki, hasat zamanındaki ortam, yardımın en kolay yapıldığı zamandır. O esnada verilen şeyler sahiplerinin gözünde fazla büyük görünmez, bu nedenle infak yapanlar en rahat infakı o esnada yaparlar. Mal veya ürün bahçeden toplanıp eve getirildiğinde onu paylaşmak daha zordur. İşte bu bahçe sahipleri gaddarlığın zirvesinde oldukları için, en müsait ve rahat ortamda bile garibanları yanlarında görmek istemeyerek merhametsizliğin edata zirvesine çıkmışlardı.

3. Yüce Allah niyetleri, yani kalplerde olanları dahi bildiği için onların fısıldaşmalarını deşifre etmekte, bu tür davranış veya ifadeleri gerçekleştirenleri tanıtarak benzer bir tutum içerisine girmek isteyenleri uyarmaktadır. Demek ki hiçbir şey gizli kalmamakta, vakti geldiğinde her şeyi herkesten çok daha iyi bilen Yüce Allah bütün hakikatleri ortaya sermektedir. Mücâdele 58/7'de de beyan edildiği üzere, Yüce Allah göklerde ve yerde olan her şeyi bilmektedir. Gizli gizli konuşan üç kişinin dördüncüsü, beş kişinin altıncısı Allah'tır. Sayı daha az da daha çok da olsa, her nerede iseler Allah onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü Allah onlara yaptıklarını bir bir haber verecektir; çünkü Allah her şeyi çok iyi bilmektedir.

Yüce Allah, incelemeye çalıştığımız kıssada, yapılanları veya söylenenleri kıyamet gününe bırakmadan dünya hayatında açıklamakta, rezilliğin sadece âhirette değil, dünyada bile sahipleriyle buluşturulabileceğini öğretmektedir. Bu noktadan bakıldığında, hem bu kıssanın hem de bütünüyle vahyin insanlara Allah ile yaşamayı öğrettiğini, Allah'ın haberdar olmadığı bir alanın ve zamanın bulunmadığını zihinlere kazımayı amaçladığını söyleyebiliriz.

111. Sahte Güçlerine Aldanmışlardı

وَغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ قَادِرٖينَ "Her şeye güçleri yetermiş (gibi) hızlı bir şekilde çok erken davranıp (bahçeye gelmişlerdi)." Âyetteki غَدَوْا *ğadev* fiili "erkenden gitmek", حَرْدٍ *hard* kelimesi "engellemek, vermemek, hızlı hareket etmek", قَادِرٖينَ *kaadirîn* sözcüğü ise "güçleri yeten kişiler olarak" demektir.

a) Bu cümle, bahçe sahiplerinin başlarına geleceklerden habersiz olarak her şey kendi kontrollerindeymiş gibi kararlı bir şekilde davrandıklarını göstermektedir. Onlar erken yola çıkmışlar ve kararlarını vererek hızlı bir şekilde bahçeye gelmişlerdi.

b) Âyetteki *hard* kelimesinin anlam çeşitliliği sebebiyle farklı ihtimaller söz konusudur:

1. حَرْد *hard* kelimesi "hızlı hareket etmek" anlamına gelebilir. Buna göre âyetin anlamı tercümede verdiğimiz gibi olur. Onların bu durumu Yûnus 10/24'te verilen örneği hatırlatmaktadır. Yüce Allah orada dünya hayatının geçiciliğini anlatmak için onu yağmura benzetmektedir. Yağmur, insanların ve hayvanların beslendiği bitki tohumu veya kökleriyle karışır. Sonuçta toprak yeşererek süslenip ürünlerini verince, bahçe sahipleri onun üzerinde mutlak hâkim olduklarını düşünürken bir gece vakti veya güpegündüz ilâhî azap oraya gelir de sanki dün hiç yeşerip meyve vermemiş gibi bahçeyi kökünden söker.

2. Bu âyeti daha farklı bir mantıkla tercüme edip yorumlamak da mümkündür. Buna göre حَرْد *hard* kelimesi "engellemek, vermemek" anlamına alınarak âyet şöyle de tercüme edilebilir: "(Yoksullara yardıma) güçleri yettiği halde, onları yardımdan mahrum etmek niyet ve azmi ile erkenden yola düştüler." Bu tercümedeki mesaj, onların fakirlere yardım yapmama kararlılıklarını ortaya koymakla ilgili olur.

3. Râzî'nin beyanına göre âyetteki *hard* kelimesi bahçenin adı da olabilir. Bu durumda tercüme "her şeye güçleri yetermiş gibi Hard adındaki bahçeye gittiler" şeklini alır.

Sonuçta, incelemekte olduğumuz kıssada bahçe sahiplerinin durumu naklettiğimiz Yûnus 10/24'te verilen örnekte olduğu gibidir. Onlar da bahçeyi hasat edebileceklerini ve ürünlerini istedikleri gibi kendilerine ayırıp başkalarına vermeyeceklerini düşünerek hasat etmek istemişlerdi. Ancak sonuç hiç de düşündükleri gibi olmayacaktı.

c) Yaşanan Şok ve Havada Uçuşan Pişmanlıklar

Yüce Allah, söz konusu bahçe sahiplerinin kararlılıklarını ve sinsi planlarını deşifre ettikten sonra, bu defa onların bahçeye geldiklerinde yaşadıkları şoku ve birbirlerine yönelik suçlamalarını gündeme getirmektedir.

1. Bahçeyi Gördüklerinde Şaşkınlık Geçirmişlerdi

فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُوٓا اِنَّا لَضَٓالُّونَۙ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ "Fakat bahçeyi gördüklerinde, 'Biz herhalde yolumuzu şaşırdık!' demişlerdi. (Bir süre sonra, '(Hayır, hayır)! Aksine, biz mahrum bırakılmışız!' (diye sızlanmışlardı)." Buradaki رَاَوْا *raev* fiili "görmek", ضَٓالُّونَۙ *dâllûn* kelimesi "şaşırmışlar, şaşkınlar", مَحْرُومُونَ *mahrûmûn* sözcüğü ise "mahrum bırakılmış kişiler" demektir.

a) فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُوا اِنَّا لَضَٓالُّونَۙ "Fakat bahçeyi gördüklerinde, 'Biz herhalde yolumuzu şaşırdık!' demişlerdi." Bu âyeti üç şekilde anlamak mümkündür:

1. Garibanları ve fakirleri bahçe ürünlerinden yararlandırmak istemeyen bu kişiler, sabah vakti bahçeye geldiklerinde onu tanıyamamışlar, yolu şaşırdıklarını zannetmişlerdi. Çünkü bundan önceki 19-20. âyetlerde de dile getirildiği üzere, kendileri uyurken Yüce Allah tarafından gelen bir bela veya azap sonucunda bahçe adeta hasat edilmiş, yere serilmiş ve simsiyah bir hale getirilmişti. Büyük bir felaket sonucunda bahçe tanınmaz hale gelmiş, sahiplerinin dahi tanımasını engelleyecek boyutta bir tahribat yaşanmıştı.

2. Râzî'nin de belirttiği gibi âyetteki *dâllûn* kelimesi "yolu şaşırmak" anlamının yanında asıl anlamını da verebilir. Buna göre söz konusu kişiler bahçeyi gördüklerinde durumu anlamış ve fakirlere haklarını vermeme kararlılıkları sonucunda yanlış yaptıklarını anlamışlardı.[259] Bu nedenle "Demek ki biz bu kararımızla sapmışız" itirafında bulunmuşlardı.

3. Ayrıca bir başka ihtimal olarak, bahçeyi hasat etmeye güçlerinin yeteceği ve ürünü istedikleri gibi değerlendirme noktasındaki kararlarında yanıldıklarını anlamış olmaları da mümkündür.

Sözünü ettiğimiz bu üç ihtimalin ilki âlimlerimizin ortak kabulüdür. Diğerleri de birer görüş olarak saygın kabul edilse de bir sonraki âyetteki itiraf ilk görüşün daha doğru olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

b) بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ "(Bir süre sonra, '(Hayır, hayır)! Aksine, biz mahrum bırakılmışız!' (diye sızlanmışlardı)." Bahçe sahipleri bir süre sonra, şaşkınlık ve şoku atlatıp akılları başlarına gelince ürünlerden mahrum bırakıldıklarını anlamışlardı. Âyetteki مَحْرُومُونَ *mahrûmûn* kelimesi bir de Vâkı'a 56/67'de geçmektedir. Orada Yüce Allah'ın dilemesi halinde tarım ürünleriyle geçinenleri ve muhtemelen görev ve sorumluluklarını yerine getirmeyenleri bundan mahrum bırakabilecek güçte olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Âyetteki مَحْرُومُونَ *mahrûmûn* sözcüğüne "mahvolmak" anlamı da verilebilir. Bu durumda haklarını vermeyip mağdur ettikleri fakirlerden çok daha ileri düzeyde bir perişanlığa düşürüldükleri anlatılmış olmaktadır. Esasında verilmek istenen mesajda söz konusu kişilerin sadece üründen değil, bahçeden de mahrum bırakılmış oldukları anlaşılmaktadır.

---

259 Râzî, *age.*, XXX, 89-90.

Fakirlere paylarını vermeyip onları mahrum bırakanlar bizzat mahrumiyetle baş başa bırakılmışlardı. İşte bu evrensel mesajıyla âyet çağlar üstü bir hakikati ortaya koymakta, "ilâhî sünnette değişiklik olmayacağı" gerçeğinden hareketle bütün zamanların cimri insanlarına bu mesajı vermeyi amaçlamaktadır. Kur'ân'da bir anlatım çeşidi olan "sebep-sonuç ilişkisi içerisinde konuları anlatma metodu" gereği, mahrumiyetin bir sonuç, sebebin ise cimrilik olduğu muhataplara kavratılmak istenmektedir; âyetlerin güne dair mesajı bu olsa gerektir.

11. Bilge İnsan Görevini Yapmıştı

قَالَ اَوْسَطُهُمْ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ "İçlerinden en makul olanı, 'Ben size 'tesbih etsenize!' dememiş miydim?' şeklinde çıkışmıştı." Âyetteki اَوْسَطُ *evsat* kelimesi "en makul, en aklı başında", اَلَمْ اَقُلْ *elem ekul* ifadesi "dememiş miydim?" تُسَبِّحُونَ *tüsebbihuun* fiili ise "tesbih etmek, uygun hareket etmek" demektir.

a) Âyetteki اَوْسَطُ *evsat* kelimesi, tıpkı Bakara 2/143'teki vesat kelimesi gibi "en orta, en makul, en dengeli, akl-ı selim sahibi, aklı başında, en isabetlisi, en doğru, en âdil, en mutedil, en hayırlı" gibi anlamlara gelmektedir. Anlaşılıyor ki, söz konusu bahçe sahipleri içerisinde vaktiyle onları uyaran, onlara görev ve sorumluluklarını hatırlatan akıllı, âdil ve dengeli birisi vardı.

b) اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ "Size dememiş miydim?" cümlesi, önceden bu zatın diğerlerini uyardığını göstermektedir. Hatta لَكُمْ *leküm* ifadesindeki *lâm* edatı, bu uyarının muhatapların lehine olduğunu da hissettirmektedir.

c) لَوْلَا تُسَبِّحُونَ "Tesbih etsenize!" ifadesi, hemen öncesindeki soru cümlesinin devamı olarak kabul edilebilir. Yani "Ben size, 'tesbih etsenize!' dememiş miydim?" şeklinde bir bütün oluşturulmuş olur. Bahçe henüz hasat edilmeden önce bu uyarının yapıldığı, ancak muhatapların hassasiyet göstermedikleri ifade edilmiş olur.

Ayrıca, لَوْلَا تُسَبِّحُونَ "Tesbih etsenize!" ifadesindeki لَوْلَا *levlâ* edatı bazı âlimlere göre "teşvik" anlamında هلا *hellâ* edatının yerinde kullanılmıştır.[260] Buna göre mesaj, "hadi tesbih etsenize, Allah'ı eksikliklerden münezzeh tutsanıza!" demektir. Yani "olan olmuştur; bundan sonra bari kullukta kusur etmeyin; önceden yapmadığınız görevi hiç olmazsa şimdi ve bundan

260 Râzî, *age.*, XXX, 90.

sonra yerine getirin, Allah'ı tesbih edin" şeklinde bir anlam da kast edilmiş olabilir.

d) Burada sözü edilen "tesbih" ne demektir? Elbette ilk akla gelen anlam, "Yüce Allah'ı bütün eksiklilerden münezzeh tutmak, hayatın bütün aşamalarında Allah bilinciyle yaşamak ve O'nu hayatın her alanına müdahil kabul etmek"tir. Ancak *tesbîh* kelimesinin asıl kök anlamı bundan farklıdır ve kanaatimizce bu âyet grubunda da ilgili anlam devrededir.

A'lâ sûresinin ilk âyetinde de geniş bir şekilde izah ettiğimiz üzere, *tesbîh,* -insan için- yaygın anlam olarak "hatırda tutulan şeyin dile getirilmesi"dir. Zihnin Yüce Allah'ı yüceltmesi ve peşinden kendisinin de yücelmesidir. *Tesbîh,* kozmik ilâhiye katılım çağrısıdır. *Tesbîh* Allah için, O'nun adına hareket etmek demektir.[261] *Tesbîh*in Allah adına hareket etmek anlamı, özellikle bu sûrede ele alınan infak konusuyla gayet uyumludur. İnsanlara mal ve servetin veriliş gayesi onu muhtaç olan başkalarıyla paylaşmaktır. Sûrenin 18. âyetinde de dile getirildiği üzere, bahçe sahipleri istisna yapmamışlardı; yani Allah'ı hesaba katmamış ve fakirler için ürünlerinden pay ayırmamışlar, böylece mal ve servet ahlakı noktasında yaratılış gayelerine aykırı davranmışlardı.

İşte âyette sözü edilen *tesbîh,* yaratılış gayesine uygun hareket etmek ve dolayısıyla ürünlerde fakirlerin haklarını onlara verecek duyarlılığı göstermektir. İçlerindeki en akıllı ve dengeli şahsın yaptığı uyarı bu noktada gerçekleşmiş olmalıdır. Varlıklar ne için yaratılmışsa ona uygun programlanmışlardır.[262] İnsan da Allah'a kulluk için yaratıldığına göre, kendisine emanet edilen mal ve serveti O'nun rızası ve isteği doğrultusunda değerlendirmeli, bu amacı gerçekleştirmek için yaşamalıdır; âyetteki *tesbîh* emrinin bir amacı da budur.[263]

e) Hasan el-Basrî, burada sözü edilen *tesbîh*in "namaz" ibadeti olduğunu beyan etmiştir. Ona göre bu kişiler namazlarını kılmamışlardı. Çünkü eğer namazlarını kılsalardı 'Ankebût 29/45 gereği namaz onları kötülüklerden

261 İslâmoğlu, *age.*, s. 835'te 8. not; 1102'de 1. not; 1124'te 1. not.

262 Ra 'd 13/13; İsrâ 17/44; Haşr 59/1; Saff 61/1; Cum'a 62/1; Teğâbün 64/1.

263 *Tesbîh* kavramı hakkında şu bilgileri de hatırlatmak gerekir: *Tesbih*te tenzih ve nefiy vardır; yani tesbih, Yüce Allah'ı eksikliklerden ve olumsuzluklardan uzak tutmak, eksikliklerle onu buluşturmamak demektir. *Takdîs*te de bunlar vardır; ayrıca takdis ve *hamd*de isbat vardır; yani Yüce Allah'ı bütün kemâl sıfatlarıyla birlikte bilmek, anmak ve yüceltmek vardır (*Tesbih, takdis* ve *hamd* hakkında geniş bilgi için bk. Razî, *age.*, II, 171-174). "Kelime-i tevhid" dediğimiz *lâ ilâhe illallâh* cümlesi tesbih ve takdisi birlikte içermektedir. Bu cümlede önce tesbih, sonra takdis yer almaktadır. Bu doğrultuda bakıldığında, İhlâs sûresinin ilk iki âyeti takdis, son iki âyeti ise tesbihtir, diyebiliriz.

men edecek, yanlışlardan uzaklaştıracaktı.[264] Ayrıca bu *tesbîh*in Yüce Allah'ın kendilerine verdiği nimetlere bir şükran olduğu da beyan edilmektedir.[265]

f) Âyette verilmek istenen mesajı toparlamak ve güne dair mesajına bakmak gerekirse şunları söyleyebiliriz: Toplum hayatında toptancı bakışın yanlış olduğunu bildiren örneklerden birisi olarak bu âyet, bir anlamda bize de toptancılığı veya toptan değerlendirmeler yapmamayı öğretmektedir. Burada sorun, bu dengeli ve akıllı şahsın etkin olamaması veya kararları değiştirmeye gücünün yetmemesidir. Her hâl ü kârda, toplumun bütün fertlerinin iyi veya kötü olamayacağı ilkesi evrensel bir gerçek olarak zihinlere kazınmaktadır. Dahası, bu tür örnek ve uyarıcı bilginlerin toplumlarını uyarma görevlerini daima yapmaları gereği de özellikle hatırlatılmaktadır.

Sonucun ne olacağı önceden kestirilemeyeceği için, akıllı ve dengeli insanlar bu bilgilendirmeleri mutlaka yapmalıdırlar. "Nasıl olsa sonuç değişmez", "benim dediğimi hesaba katmazlar", "tepki çekmemek için çoğunluğa karşı söz söylenmez" ya da "ben kim oluyorum da beni dinlesinler" gibi sözler Müslümanların gündeminde olmamalıdır. Kıssanın içerisinde özellikle bu cümlenin hatırlatılmasındaki asıl amacın bu olduğu kanaatindeyiz.

111. Zulümlerini İtiraf Etmişlerdi

قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِم۪ينَ "(Onlar), 'Rabbimizi tesbih ederiz; doğrusu biz (kendi kendimize) yazık etmişiz' demişlerdi." Âyetteki سُبْحَانَ *sübhân* kelimesi "Allah'ı eksikliklerden tenzih etmek", ظَالِم۪ينَ *zâlimîn* sözcüğü ise "zulüm yapanlar, haksızlık edenler" demektir.

a) Bahçe sahipleri, içlerinden en akıllı ve en âdil olanın "Hadi, tesbîh etsenize!" şeklindeki isteğine uymuş, ancak Zemahşerî'nin de belirttiği gibi, "Basra harap olduktan sonra" yani iş işten geçtikten sonra bunu gerçekleştirmişlerdi.[266] Âyetteki سُبْحَانَ *sübhân* kelimesi genel kabul olarak "Seni tenzih ederiz", "Şanı ne yücedir!" veya "Varlığın kendisi adına hareket ettiği Rabbimizin şanı ne yücedir"[267] ya da "Sen yüceler yücesisin"[268] şeklinde tercüme edilebilir.

Bu arada سُبْحَانَ رَبِّنَٓا "Rabbimizi tesbih ederiz" sözleriyle hem özür beyan ettiler, hem de Yüce Allah'ın *rabb* sıfatını kullanarak O'nun sahipleni-

264 Zemahşerî, *age.*, IV, 579.
265 Kurtubî, *age.*, XVIII, 159.
266 Zemahşerî, *age.*, IV, 579.
267 Bu tercüme için bk. İslâmoğlu, *age.*, s. 1158.
268 Mustafa Öztürk, *age.*, s. 792.

ciliğine sığındılar, bir anlamda kendilerini affetmesini beklediklerini ortaya koydular.

b) Onlar ihmal ettikleri istisna, Allah'ı hesaba katmama ve mutlak anlamda bahçeyi hasada güçlerinin yeteceği kabulünden oluşan hatalarını itiraf etmişler, Allah'ı tesbihin yanında bir de kendilerinin zalim olduğunu ilan etmişlerdi. Bu ifadelerinin öncesinde her ne durumda idiyseler onun yanlış olduğunu anlamış ve suçlarını itiraf etmişlerdi.

Bahçe sahipleri bir taraftan fakirlere yardım yapmayıp onların hakkını yiyerek onlara zulmetmişlerdi; diğer taraftan da Allah'ın infâk emrini yerine getirmeyerek kendilerine yazık etmişlerdi. Zenginlerin mallarında fakirlerin hakkının bulunduğu ilâhî bir ilkedir. Dünya hayatında fakirin hakkını ona vermemek bir anlamda onun hakkını yemek ve ona zulmetmek demektir. Zulüm hem bir tür suçtur, hem de bir tür günahtır. Bu nedenle yapılan bu davranışın suç kısmının cezası dünyada uygulanmıştır; günah kısmının cezası ise âhirette verilecektir. İşte sûrenin 33. âyetinde dile getirilen husus da budur.

ıv. Birbirlerini Kınamaya, Özeleştiriye Başlamışlardı

فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ "Ardından, birbirlerine özeleştiri yapmaya (veya kabahati birbirlerine yüklemeye) başlamışlardı." Âyetteki اَقْبَلَ *akbele* fiili "dönmek, yönelmek, başlamak", بَعْضٍ *ba'd* kelimeleri "bir kısmı, bazısı", يَتَلَاوَمُونَ *yetelâvemûn* fiili ise "kınamak, suçlamak, özeleştiri yapmak" demektir.

Bu ifade, söz konusu kişilerin birbirlerini kınamaya veya suçlamaya başlaması anlamına gelebilir. Nitekim genel kanaat bu istikamettedir. Kınama veya suçlamanın içeriği hakkında fazla iddialı olmaya gerek yoktur; çünkü bunun nelerden oluştuğu çok önemli olsaydı zaten Yüce Allah onu konu edinirdi. Belli ki bahçe sahipleri hasat için yola çıkmadan önce fikir ayrılığı içerisindeydiler. Nitekim 28. âyette onlara tesbihi hatırlatan akıllı kişinin de içlerinde bulunduğunu daha önce ifade etmiştik.

Âyetteki يَتَلَاوَمُونَ *yetelâvemûn* fiilini Yazır'ın da ifade ettiği gibi, pişmanlık ve kusuru itiraf içeren bir "özeleştiri yapmak" anlamında da yorumlayabiliriz.[269] Bu durumda hem önceki âyetle, hem de sonrakilerle tam bir uyum söz konusu olur. Önceki âyette "biz zalimlermişiz", sonrakinde ise "biz azgınlık yapanlarmışız" sözü yer almaktadır. Âyetin konu akışına

269 Yazır, *age.*, VIII, 277.

uygun olan anlamı, bahçe sahiplerinin birbirlerini kınamalarından ziyade, özeleştiri yapmaya başlamalarıdır. Eğer mesaj ille de "kınama" şeklinde anlaşılacaksa, bu defa içerik de "uyarıcılık yapanın neden daha ısrarcı davranmadığı ve kendilerini ikna için daha çok çalışmadığı" şeklinde yorumlanmak durumunda olur.

v. Azgınlık İtirafında Bulunmuşlardı

قَالُوا يَا وَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا طَاغِينَ "(Sonunda) şunu itiraf etmişlerdi: Âh, eyvâh, yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın (küstah) kişilermişiz." Âyetteki يَا وَيْلَنَآ *yâ veylenâ* ifadesi "âh, eyvâh, eyvahlar olsun bize", طَاغِينَ *taağîn* kelimesi ise "azgınlar" demektir.

Bu âyette bahçe sahiplerinin pişmanlıklarının ve itiraflarının son noktası ifade edilmektedir. Nitekim kullanılan يَا وَيْلَنَآ *yâ veylenâ* ifadesi "âh, eyvâh, yazık bize, eyvahlar olsun bize" gibi anlamlarıyla pişmanlığın zirvesinde olduklarını göstermektedir. Ayrıca "azgınlar, küstahlar, haddini aşanlar" anlamlarına gelen طَاغِينَ *taağîn* kelimesinin kullanılması da, yaptıklarının çok büyük bir kabahat olduğunun bilincine vardıklarının bir delilidir.

Kabahat büyük olduğu için pişmanlık da büyük olmuştur. Ancak içlerinde aklı başında kişiler bulunduğu için Yüce Allah'tan bağışlanma noktasında ümit kesmemek gerektiğini dile getirmişler ve şu dilekte bulunmuşlardı:

vı. Başka Bir Beklenti İçerisine de Girmişlerdi

عَسٰى رَبُّنَآ اَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَآ اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا رَاغِبُونَ "Belki Rabbimiz bize (yok olan bahçenin) yerine daha iyisini verir. Çünkü biz (artık) sadece Rabbimize yönelenleriz, (dediler)." Âyetteki عَسٰى *'asâ* edatı "umulur ki, belki", يُبْدِلَ *yübdil* fiili "değiştirmek", رَاغِبُونَ *râğıbûn* sözcüğü ise "rağbet edenler, özenenler" demektir.

Bahçe sahipleri kıssasında söz konusu kişilerin son cümlesi işte bu âyettir. Âyetteki عَسٰى *'asâ* edatı ümit ifade eden bir anlam verir. Bu nedenle onlar yok olup giden dünya bahçesi ve dolayısıyla dünyevî ürünlerin yerine kendilerine yine dünyada daha iyi ürünlerin verilebileceği beklentisini dile getirmişler, gerekçelerini de sadece Yüce Allah'a yönelişleri olarak belirlemişlerdi.

Daha hayırlısını istedikleri şeyin âhirette Cennet nimetleri olma ihtimali de vardır. İster dünyevî nimetler olsun, isterse âhiretteki Cennet nimetleri olsun, onlar bu isteklerini Rablerine rağbete bağlamışlardır. Sadece Allah'a yöneldiklerini beyan ederek tam bir teslimiyet göstermişler ve Yüce Allah'ın affını ve merhametini dilediklerini ifade etmişlerdi.

Bu sûrede kıssası anlatılan bahçe sahiplerinin akıbetlerinin ne olduğu sorusu da akla gelmektedir. Katâde bu sorunun cevabını bilmediğini beyan ederken, Mücâhid bunların tevbe ettiklerini ve kendilerine daha güzel bir bahçenin verildiğini ifade etmiştir. İbn Mes'ûd'dan ise bunlara âhiret cennetinin verileceğine dair bir görüş nakledilmektedir[270] ki kıssanın başında yer alan اَصْحَابَ الْجَنَّةِ *ashâbü'l-cenneh* tamlamasının *eliflâmlı* gelmesi de bunun bir işaretidir. Ayrıca devam eden 34. âyette muttakîlerden söz edilmesi benzer bir destek olarak görülmektedir. Dahası, 32. âyette "rağbetlerinin sadece Yüce Allah'a olduğunu" beyan etmeleri de bir tevbe gibi kabul edilebilir ki Yüce Allah samimi tevbeleri kabul edeceğini haber vermektedir.

Vahyin geldiği ilk dönem Müslümanlarının ekonomik açıdan sıkıntıda oluşları dolaylı olarak bu kıssa vesilesiyle konu edinilmekte ve servet şımarıklığının azdırdığı insanların akıbetlerine bakarak hallerine şükretmeleri gerektiği kendilerine öğütlenmektedir. Sûrenin ilk muhatapları olan Mekkeli müşrikler de tıpkı bu bahçe sahipleri gibi şımarıklık içerisinde keyiflenerek ve mutlaka savaşı kazanacakları düşüncesiyle Bedir'e gelmişlerdi; ancak sonuç hiç de arzu ettikleri gibi olmadı. Yok edilen bahçe ve ürünleri gibi müşrikler de ilk ve en büyük dünyevî darbeyi Bedir'de aldılar ve bir daha da ebediyyen bellerini doğrultamadılar.

Bahçe sahiplerinin kıssası, zengin Mekkeli müşriklerin şımarıklıklarını törpülemeyi ve "Allah yokmuş gibi yaşama"nın ne kadar büyük bir yanılgı olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yüce Allah bütün zamanların zengin inkârcılarına ve müminlerine hitap ederek, mal ve servetin geçici olduğunu ve mutlak surette fakirlerin gözetilmesi gerektiğini kendilerine öğretmektedir. Servete güvenip hayatı sadece dünyadan ibaret sayanlar derin bir yanılgı içindedirler. Kur'ân bu yanılgıyı Müslüman'ın gündeminden çıkartarak ona "Allah ile yaşama"yı öğretmektedir.

d) Uyarı: Dünya ve Âhiret Azabı

Yüce Allah, kıssanın sonunda, bahçe sahiplerinin yaşadığı şoku isimlendirmekte, bir anlamda azap kavramının içini nasıl doldurduğunu muhataplara öğretmektedir.

---

270 Zemahşerî, *age.*, IV, 579-580.

1. Dünyada Yaşanan Felâketler Dünyevî Azaptır

كَذٰلِكَ الْعَذَابُ "İşte (dünyevî) azap böyledir." Âyetteki كَذٰلِكَ *kezâlike* edatı "işte, böyle", الْعَذَابُ *el-'azâb* kelimesi ise "azap, mahrumiyet" demektir.

Şu kadarını söyleyelim ki, الْعَذَابُ *el-'azâb* kelimesi İbn Manzûr'un ifade ettiği gibi, "terk etmek veya mahrum etmek" anlamına gelen *'a-z-b* kökünden türetilmiştir.[271] Kelime bu kökten "tatlı olmak" anlamında *'azb* kalıbında nekra olarak Kur'ân'da iki yerde geçmekte, her iki âyette de "tatlı su"yu ifade etmektedir.[272] Bu kelime *'azzebe/yü'azzibü/nü'azzibü* gibi dört harfli kalıplara girince "tatlılığını gidermek, tadı kaçmak, azap etmek" anlamını kazanmaktadır. Buradan hareketle, kelimenin "azap etmek" anlamının dört harfli kalıbının "tadını kaçırmak" manasından geldiğini söyleyebiliriz.[273]

'Azâb kelimesi Kur'ân'da 322 kez geçmektedir. Ayrıca bu kelime *'azzebe/yü'azzibü/nü'azzibü* gibi dört harfli kalıplarda 41 yerde zikredilmektedir. Bu arada aynı kökten gelen -tekil ve çoğul olarak- *mü'azzib* kelimesi[274] ile *mü'azzeb* kalıbı da 4'er kez yer almaktadır.[275] Dünyaya ait azapla ilgili bu fiil Yüce Allah'a da,[276] Hz. Süleyman ve Zülkarneyn'e de nispet edilmektedir.[277]

'Azâb kelimesi hakkında bu kısa değerlendirmeleri yaptıktan sonra,[278] şimdi de yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki *'azâb* kelimesinin anlamına geçelim. Âyetin her iki cümlesinde de "azap" kavramına yer verilmektedir. İlkinde dünyadaki, ikincisinde ise âhiretteki azap gündeme getirilmektedir. Ğâşiye 88/24'te de ifade ettiğimiz üzere, orada geçen "En büyük azap" ifadesi, daha küçüklerinin de olduğunu hatıra getirmektedir. Kur'ân, azabı iki çeşit olarak tanıtır: İlki dünya hayatında çekilenler ki bunlar "küçük azaplar"dır; diğeri de, âhirette çekilecek olan "cehennem azabı"dır ki bu da en büyüğüdür.[279]

271 İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, *'a-z-b* maddesi.
272 Furkaan 25/53; Fâtır 35/12.
273 Kelimenin anlamı için bk. Râğıb el-Isfehânî, *age.*, *'a-z-b* maddesi.
274 A'râf 7/164; Enfâl 8/33; İsrâ 17/15, 58.
275 Şu'arâ' 26/138, 213; Sebe' 34/35; Sâffât 37/59.
276 Âl-i İmrân 3/56; Enfâl 8/33-34; Tevbe 9/14, 26, 39, 55, 74, 85, 101; Kehf 18/87; Tâhâ 20/47; Haşr 59/3.
277 Neml 27/21; Kehf 18/86-87.
278 Bu konuda geniş açıklamalarımız için bk. Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Kavramı ve Kıyâmet-Âhiret Süreci*, Düşün yayınları, 2011, s. 133-136.
279 İki azap için bk. Bakara 2/85, 114; Âl-i İmrân 3/56; Mâide 5/33, 41; Tevbe 9/74, 85; Ra'd 13/34; Nûr 24/19, 23; Kasas 28/42; Secde 32/21; Ahzâb 33/57; Zümer 39/26; Fussılet 41/16.

Azap, aslında tadının kaçması ve sahip olunmak istenen şeyden mahrum bırakılmaktır. İşte bu âyette söz konusu kelime, bahçe sahiplerinin dünyadaki mahrumiyeti için kullanılmaktadır. Onlar büyük planlar ve heveslerle bahçeyi hasat edeceklerken, bir bela planlarını bozdu ve kendilerini derin bir mahrumiyete sevk etti. Onlar hem bahçe ürünlerinden, hem de ilâhî bir emir olan infakı terk ettikleri için Yüce Allah'ın sevgisinden mahrum bırakıldılar.

11. Âhiret Azabı Çok Daha Şiddetlidir

وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُۢ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ "Âhiret azabı ise elbette çok daha büyüktür. Keşke bilselerdi!" Âyetteki عَذَابُ الْاٰخِرَةِ *'azâbü'l-âhıreh* tamlaması "âhiretteki azap", اَكْبَرُ *ekber* kelimesi "daha büyük, en büyük", يَعْلَمُونَ *ya'lemûn* fiili ise "bilmek" demektir.

Yüce Allah, dünya azabına göre âhiret azabına "en büyük azap" veya "en şiddetli azap" adını vermektedir.[280] Fecr 89/25-26'da da ele aldığımız üzere, Yüce Allah'ın yaptığı azabı kimse yapamaz; vurduğu bağı da hiç kimse vuramaz. İşte, en büyük ve en şiddetli azabın başka bir ifadesi olan bu âyette insanlar ve özellikle suçlular, âhiret azabına karşı daha dikkatli davranmaya çağırılmaktadırlar. Dünyada yaşanan sıkıntılar ne kadar ağır olursa olsunlar, âhirette yaşanacak azaptan kesinlikle daha hafiftirler. Bu itibarla, bu hayattakilere bakarak âhiret âlemindeki azabı hesaba katmamak, aldanmanın en büyüğünü oluşturmaktadır.

Kıssanın Öğrettikleri

Yüce Allah, bahçe sahipleri özelinde evrensel olarak mal ve servet ahlakı öğretmeyi amaçladığı bu kıssada ve Kur'ân bütünlüğünde muhataplara bir âhiret bilinci kazandırmayı amaçlamaktadır. Bunun için zaman zaman cennet ödüllerinden söz ederken, zaman zaman da cehennem azabını gündeme getirmektedir. Dünyadaki azap genellikle mala yönelik olurken, âhiretteki cana yöneliktir. Dünyadaki geçici iken, mahşerdeki ebedidir. Dünyadakinden ders alıp istikamete girme imkânı varken, âhirettekinden ders alma şansı artık kalmayacaktır.

Bahçe sahiplerinin, içlerindeki *evsat*ı, yani en akıllı kişiyi dinlememelerinin faturası mala kesildiği gibi, müşriklerin Hz. Peygamber'i dinlememelerinin faturası da kendilerine kesilecektir. Dünyadaki uyarıcıyı dinleme-

280 Ra'd 13/34; Tâhâ 20/127; Secde 32/21; Zümer 39/26; Kalem 68/33.

yenler dünyadaki cenneti, yani bahçeyi kaybetmişlerdi; Hz. Peygamber'i dinlemeyenler ise mahşerdeki Cennet'i kaybedeceklerdir. Rabbimizden en kalbî niyazımız, bizi Cennetini kaybedenlerin değil, Cennetine koyacakları arasına ilhak etmesidir.

Kur'ân'da söz konusu bahçe sahiplerinin kim oldukları, ne zaman ve nerede yaşadıkları beyan edilmediği gibi, akıbetleri hakkında da açık bir şekilde bilgi verilmemektedir. Bu nedenle tahminde bulunmak yerine, kıssada verilmek istenen mesajla yetinmeyi daha doğru bulmaktayız. Mesaj şudur: Yüce Allah yolunda harcanmayan mal felâket sebebidir. Allah'ı hesaba katmayan bir hayat tam bir aldanıştır; çünkü O'nu hesaba katmayanlara Yüce Allah kendisini hatırlatmaktadır. Fakat bunu zamanında öğrenmeyenler korkunç bir mahrumiyet yaşamak zorunda kalacaklardır.

Din, insanlara Allah ile yaşamayı öğreten ilâhî ve evrensel bir kurumdur. Allah'ı hesaba katmayan bir hayat olamaz; çünkü Allah'ın olmadığı bir alan ve an yoktur. Öyleyse vaktinde ve irade eldeyken bu gerçeği fark etmeli, O'nun engin merhametinden mahrum kalacak yollara girmemeli, sonuçta derin mahcubiyet ve mahrumiyetler yaşamak zorunda kalınmamalıdır.

Malına ve servetine, ününe ve nüfuzuna, sayısına ve çevresine, hâsıl-ı kelâm anlamsız ve sonuçsuz şeylere güvenerek kibir içerisinde yaşanan bir hayat tam bir aldanıştır. Hayatı sadece dünyadakinden ibaret sayıp âhireti hesaba katmayanlar bunun ne büyük bir kabahat olduğunu elbet bir gün anlayacaklardır; ancak bunun kendilerine hiçbir faydası da olmayacaktır. Kur'ân'ın öğütlediği dünya hayatı, mahşer için hazırlıkların yapıldığı hayattır. Bu nedenle bahçe sahiplerinin kıssası buna riayet etmeyenlerin dünyevî akıbetlerini göstermekte ve muhataplara ders vermeyi amaçlamaktadır.

34-41. ÂYETLER:

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾

مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾

سَلْهُمْ أَيُّهُمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٤١﴾

"**34.** Takvâ sahipleri için Rableri katında nimetleri bol cennetler vardır. **35.** '(Allah'a) teslimiyet gösterenleri suçlularla bir mi tutalım?' **36.** 'Size ne oluyor? Ne biçim hüküm veriyorsunuz?' **37-38.** 'Yoksa içinde beğendiğiniz her şeyin bulunduğu bir kitabınız var da onda(n) mı okuyorsunuz?' **39.** Yoksa, vereceğiniz her hükmün sizin lehinize (veya doğru) olacağına dair tarafımızdan verilmiş, Kıyamet Günü'ne kadar geçerli kesin sözler mi var? **40.** Bu iddiaya hangilerinin kefil olabileceğini kendilerine sor. **41.** Yoksa ortakları mı var onların? Sözlerinde doğru iseler, getirsinler bakalım ortaklarını!"

Sûrenin dördüncü grup âyetinde önceki gruplarla da ilişkili olarak, söz önce sorumlu Müslümanlara, ardından nankörlere getirilmektedir. Takvâ sahiplerine verilecek ödül zikredildikten sonra, suçlular çeşitli sorulara muhatap kılınmakta, inanç ve davranışları itibariyle bir anlamda sorgulanıp eleştiriye tâbi tutulmaktadırlar.

a) Takvâ Sahiplerine Verilecek Ödül

Yüce Allah sorumluluğunu bilmeyen bahçe sahiplerinin kıssasını anlattıktan sonra, sorumluluk sahiplerine nasıl bir mükâfat vereceğini beyan etmekte, teslimiyet içerisinde olanlar ile suçluluktan beslenenleri bir tutmayacağını haber vermektedir.

ı. Nimet Cennetleri Muttakîlerin Olacaktır

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ "Takvâ sahipleri için Rableri katında nimetleri bol cennetler vardır." Âyetteki الْمُتَّقِينَ *el-muttakın* kelimesi "takva sahipleri, duyarlı insanlar, sorumluluğunu bilenler", جَنَّاتِ النَّعِيمِ *cennâtü'n-na'îm* tamlaması ise "nimetleri bol cennet, bahçe" demektir.

a) Yüce Allah, bu âyetinde *muttakî* kavramına yer vermekte, bahçe sahiplerinin yaptığı davranışın yanlışlığını o davranışın tersinin doğru olduğu bilgisiyle de ortaya koymaktadır. Muttakî veya takvâ kavramı hakkında geniş açıklamalarımızı Nebe' 78/31'de yaptığımız için, burada ilgili kelimenin bağlama uygun karşılığını vermekle yetineceğiz.

Bahçe sahipleri ürünlerinden infak etmeme düşüncesiyle aslında fakirlere karşı sorumluluklarını yerine getirmeme kararlılığı göstermişlerdi. Böylece onlar "sorumsuz ve duyarsız" bir davranış ortaya koymuşlardı ki bu büyük bir hataydı ve aynı zamanda da bir zulümdü. "Takvâ sahibi olmak" günahlardan korunmayı ve gazaptan azade olmayı beraberinde getiren "korunaklılık" demektir. Mal ve servetini Allah'ın emrettiği şekilde infak edenler malını dünyevî beladan, kendilerini de âhiretteki azaptan kurtarmış olurlar.

İşte Yüce Allah, bu hatalı ve duyarsız davranışlarının karşılığını bahçeye helâk belasını vererek dünyada kendilerine tattırmıştı. Şüphesiz tevbe etmeyenler için âhiretteki azap bundan çok daha şiddetli olacaktır. Bu nedenle âyette tercih edilen *el-muttakın* kelimesi bu anlamda zikredilebilecek en uygun kelimeydi; Yüce Allah da kelamına zaten bunu koymuştur.

b) Âyette geçen جَنَّاتِ النَّعِيمِ *cennâtü'n-na'îm* tamlaması "nimetleri bol cennetler, bahçeler, nimet yurdu, nimet cennetleri, mutluluk bahçeleri, gam ve kederden, bela ve sıkıntıdan uzak, katıksız nimet ve mutluluk bağları, bostanları"[281] gibi anlamlar vermektedir. Bir önceki âyette dile getirilen "âhiretteki azabın büyüklüğü"ne karşılık, oradaki ödüllerin de çok büyük olduğu bu tamlama ile ortaya konulmaktadır. Taberî'nin isabetle vurguladığı gibi, mahşerdeki cennet nimetleri geçici değil, dünyadakilerin aksine ebedidir.[282]

Ayrıca âyetteki devrik cümle yapısı, söz konusu nimet cennetlerinin verileceği kişilerin muttakîler olduğunu ortaya koymaktadır. Aslında kural olarak لِلْمُتَّقِينَ *li'l-muttakın* "takvâ sahipleri için" kelimesi âyetin sonunda olmalıydı; ancak "takdîm-te'hîr" denen hasr, yani "anlamı bir şeye ait ve özel kılmak" işlemi gereği, burada vurgulu ifade söz konusudur ve nimet cennetlerinin muttakilere özel olacağı beyan edilmiştir.

11. Müslümanlar Suçlularla Bir Tutulmayacaktır

اَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَۜ "(Allah'a) teslimiyet gösterenleri, suçlularla

281 Yazır, *age.*, VIII, 281.
282 Taberî, *age.*, XXIX, 36.

bir mi tutalım?" Âyetteki نَجْعَلُ *nec'alü* fiili "kılmak, tutmak", الْمُسْلِمِينَ *el-müslimîn* kelimesi "Müslümanlar, gönülden teslim olanlar, teslimiyet gösterenler", الْمُجْرِمِينَ *el-mücrimîn* sözcüğü ise "suçlular, sürekli hata yapanlar" demektir.

Bir önceki âyet indirildiğinde Mekkeli ileri gelen Kureyş müşrikleri dünyalık olarak büyük pay aldıklarını, Müslümanların ise daha azla yetinmek durumunda olduklarını belirtmiş ve şöyle demişlerdi: "Eğer Muhammed (as) ve beraberindekilerin dediği gibi, öldükten sonra diriltileceğimiz doğru ise oradaki durumumuz da aynen dünyadaki gibi olur. Onlar bizden daha fazla bir şeye sahip olamazlar; ulaşabilecekleri en ileri seviye bize eşit olmaktan öteye geçemez." İşte bu sözleri üzerine sûrenin 35. âyeti indirilmiştir.[283]

Yüce Allah bu âyetinde insanoğlunun mahşerde iki ana grup halinde değerlendirileceğini, bir grubun Müslüman, diğerinin ise mücrimlerden oluşacağını ifade etmektedir. Dünya hayatında sadece Yüce Allah'a boyun eğen, sadece O'na kulluk eden, O'nun emir ve yasaklarına riayet eden kişilerin, sürekli günah işleyen, isyan içerisinde olan, Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmeyen suçlu ve günahkâr kişilerle hiçbir şekilde bir tutulmayacağı bu âyette inkârî bir soru olarak gündeme getirilmektedir. Esasında bu tür sorular cevabı bünyesinde bulunduran ifadelerdir. Anlaşılan o ki, Yüce Allah mahşerde Müslümanlar ile suçluları hiçbir şekilde bir veya eşit tutmayacaktır. Önceki âyet grubunda da dile getirildiği üzere Müslüman ve muttakîler için nimet cennetleri vaad edilirken, kâfirlere en büyük azabın uygulanacağı beyan edilmektedir.

Müslüman, günah işlememek ve günahtan kaçınmak için Allah'a teslim olan insandır; mücrim ise günah işlemek için Allah'a teslim olmaktan kaçan kişidir. Bir başka ifadeyle, işlenen her günah kişinin İslâm'ını tehdit eden bir hastalıktır.[284] Öyleyse Müslüman olmak, Müslüman kalmak ve Müslüman olarak ölmeye çalışmak, yaratılışın gayesini gerçekleştirmektir.

b) Suçluların Azarlanışı

Yüce Allah sorumluluğunu bilen ve ona göre davranan muttakiler için çeşitli ödül cennetleri hazırladığını ve Müslümanlarla mücrimlerin hiçbir şekilde bir tutulmayacağını beyan ettikten sonra bu defa kendilerini dün-

283 Bu ve benzer rivayetler için bk: Semerkandî, age., III, 484; Zemahşerî, *age.*, IV, 580; Râzî, age., XXX, 91; Kurtubî, *age.*, XVIII, 160.
284 İslâmoğlu, *age.*, s. 1160'ta 17. not.

ya hayatındaki tutumları nedeniyle azarlamaktadır. Çeşitli sorular sorarak aslında onların delilden yoksun ve birtakım kuruntuların esiri olduklarını kendilerine ifade etmektedir.

1. Müşrik Muhataplar Sorgulanmaktadır

مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ "Size ne oluyor? Ne biçim hüküm veriyorsunuz?" Âyetteki مَا لَكُمْ *mâ leküm* ifadesi "Neyiniz var? Ne oldu size?", تَحْكُمُونَ *tahkümûn* fiili ise "hüküm vermek, karar vermek" demektir.

a) Bu ifadede muhataplar bir önceki âyette dile getirilen mücrimlerdir, yani sürekli suç ve günah işleyen inkârcı kâfirlerdir. Kınandıkları nokta ise bir önceki âyetin nüzul sebebi olarak naklettiğimiz "mahşerde kâfilerin Müslümanlardan daha iyi durumda olacağı veya en azından eşit tutulacakları" şeklindeki kabulleridir. Sanki amellerin karşılığını vermek kendilerine bırakılmış da, istedikleri gibi hüküm veriyorlar ve Müslümanlara verileceklerden daha hayırlısının kendilerine verileceğini söylüyorlar. İşte Yüce Allah böyle bir kanaati, algıyı veya hükmü alaycı bir soru ifadesi kullanarak şiddetle reddetmekte, muhatapların derin bir yanılgı içerisinde bulunduklarını beyan etmektedir.

b) Âyetteki مَا لَكُمْ *mâ leküm* ifadesine "yazıklar olsun size!" anlamı da verilebilir.[285] Dahası, bu ifadenin mesajında "Aklınıza, fikrinize ne oldu? Neyinize, hangi delilinize, hangi kuvvetinize güveniyorsunuz?" şeklinde bir anlam zenginliği de görülebilir.[286]

Yûnus 10/35'te, hakikate götüren değer ile gerçeği vaad etmeyen anlayışın karşılaştırıldığı bir bağlamda tevhid ile şirki karıştıran zihniyetin kınanmasında da aynı ifadeler kullanılmaktadır. Ayrıca Sâffât 37/154'te, melekleri Yüce Allah'a kız çocuklar isnat edip kendilerine beğendikleri erkekleri layık gören tipik müşrik kafasının eleştirildiği bir âyet grubunda da söz konusu anlayışı kınamak üzere bu ifade tercih edilmiştir.

c) Neresinden bakılırsa bakılsın, hangi tercüme esas alınırsa alınsın, bu tür ifadelerin yer aldığı âyetlerde verilmek istenen mesaj, bu şekilde hüküm vermenin son derece yanlış olduğunu ve sahiplerini mahcup edeceğini ortaya koymaktır. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyet grubunda ele alınan ve reddedilen husus, mahşerde kendisini -hâşâ- Allah'ın yerine koyup kafasına göre hüküm verebileceğini sanan Mekke müşriklerini kınamaktır.

285 Semerkandî, *age.*, III, 484.
286 Yazır, *age.*, VIII, 282.

Hiç kimse dünya hayatında da âhiret şartlarında da kafasına göre Allah adına hüküm verme yetkisine sahip değildir.

d) Âyetten günümüze dair bazı sonuçlar elde etmeliyiz. Yüce Allah bu âyetinde aslında iyiyi kötü, yanlışı doğru, güzeli çirkin ve bâtılı hak görerek hüküm verenlere seslenmektedir. Böylece hak ile bâtılı, doğru ile yanlışı, iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini karıştıranları ve bu karıştırma ile hep olumsuz yargıda bulunup yanlış değerlendirme yapanları sorgulamaktadır. Meselâ, böylesi bir nankör, Yüce Allah tarafından görevlendirilmiş peygambere "deli, şair, büyücü" ve Allah'ın âyetlerine de "öncekilerin masalları" diyebiliyor. Böylece müminleri yanlış yolda, kâfirleri ve günahkârları ise doğru yolda görebiliyor. Namaz kılanları, oruç tutanları, Kur'ân okuyanları, anlayanları ve yaşayanları küçümseyebiliyor, din eğitimini, dinî değer ve ilkeleri aşağılayabiliyor. Bununla da yetinmeyip Kur'ân'a "çöl kanunu" diyebiliyor, İslam'ı karanlık olarak algılayabiliyor. Alkol alıp ahlâkî endişelerden uzak yaşayanları "aydın" olarak vasıflandırabiliyor; dindarları "yobaz", dinsizleri "ilerici" görebiliyor ve insanlara muamele ederken bu yargıdan hareket edebiliyor. Müminleri aşağılayarak birtakım görevlere atanmalarını yasaklayabiliyor, onların özlük haklarını çiğneyebiliyor.[287] Bir kez insanın değerleri aşınmaya görsün, artık onun nasıl sözler söyleyeceğini, ne tür değerlendirmeler yapabileceğini ve hangi suçlamalarda bulunabileceğini kestirmeye imkân yoktur.

e) Bu arada âyetin mesajı bağlamında bir eğitim ilkesi olarak şöyle bir sonuç da çıkartabiliriz: Yanlış yolda olan insanları kendi hallerine terk etmemeli ve gidişlerinin yanlış olduğunu onlara hatırlatmalı, zaman zaman üslup farklılığı gerekli olsa da, kendilerine sorular sorulmalı, böylece kendilerine gelmeleri için onlara fırsatlar verilmelidir. Kur'ân'da çeşitli içeriklerde "soru sorma" yönteminin sıklıkla kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Bunu insanlar hem kendilerine hem de muhataplarına uygulamalıdırlar.

11. Hüküm Vermek İçin Doğru Kaynak Gerekir

اَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَۙ اِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَۚ "Yoksa içinde beğendiğiniz her şeyin bulunduğu bir kitabınız var da onda(n) mı okuyorsunuz?" Buradaki كِتَابٌ *kitâb* kelimesi "kitap, ilâhî metin, kaynak", تَدْرُسُونَ *tedrusûn* fiili "çalışmak, ders okumak, ders almak", تَخَيَّرُونَ *tehayyerûn* fiili ise "tercih etmek, beğenmek" demektir.

287 Bayraklı, *age.*, XIX, 513.

a) أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ "Yoksa bir kitabınız var da, onda(n) mı okuyorsunuz?" Yüce Allah inkârcıları sorgularken onlara şöyle çok önemli bir soru sormaktadır: "Bilgilendiğiniz bir kitabınız var mı?" Fâtır 35/40'ta da geçtiği üzere, Yüce Allah müşrikleri sorgulamakta, kendilerine daha önce vahiy indirilmediğini, kitâbî bilgiden yoksun olduklarını, bu nedenle de sözlerinin doğru bir dayanağının bulunmadığını beyan etmektedir. Yine Fâtır 35/44'te onlara okuyup öğrenebilecekleri herhangi bir vahiy indirilmediği gibi Hz. Peygamber'den önce herhangi bir elçi de gönderilmediği bildirilmektedir.

Sâffât 37/154-157'de verdikleri hükmün yanlışlığı beyan edilerek onlara şu sorular sorulmaktadır: "Hiç mi düşünmüyorsunuz? Yoksa elinizde (hakikatin) apaçık (başka) bir belgesi mi var? Eğer doğru söylüyorsanız haydi varsa kendi kitabınızı getirin." Ayrıca Zuhruf 43/21'de de benzer şekilde kendilerine daha önce kitap indirilmediği, dolayısıyla sıkıca sarılabilecekleri bir kaynaklarının olmadığı ifade edilmektedir.

İşte bütün bu âyetler ile yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki mesaj, ilâhî kaynaktan beslenmeyen müşrikleri kınayan bir içerik arz etmektedir. Söylenmek istenen özetle şudur: Mekke müşrik ileri gelenlerinin Hz. Peygamber'e karşı çıkışlarının hiçbir gerekçesi yoktur; çünkü ilâhî kaynaktan beslenen bir dayanakları bulunmamaktadır. Dolayısıyla dünya hayatına ve âhirete yönelik kanaatlerinin de herhangi bir dayanağı, tutar tarafı ve değeri yoktur. Kasas 28/49'da dile getirildiği üzere onlar kendi hevâlarına, yani arzularına uymaktadırlar.

b) اِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ "Beğendiğiniz her şeyin içinde bulunduğu (bir kitabınız mı var?)." Bu cümleye "Siz neyi beğenirseniz o sizindir (diyen bir kitap)" veya "İçinde istediğiniz her şeyi bulabileceğiniz (bir kitap)" şeklinde de anlam verilebilir.[288] Her üç mealde de mesajın aynı olduğu görülmektedir. Yüce Allah Mekkeli müşrikleri kitâbî bir bilgiye dayanmadan konuşmakla eleştirmektedir. Bu arada çok önemli başka bir noktaya daha işaret edilmektedir: İlâhî kaynaktan beslenmeyen ve insanların kendi kanaatleriyle oluşturdukları değerler sübjektif, yani göreceli değerlerdir; adamına göre veya şartlara göre ya da zamana ve zemine göre değişebilir. İnsanlar oraya kendi arzularını yerleştirmiş olacağı için bu tür bilgi veya esasların evrenselliğinden de söz edilemez.

İnsanlar gaybı bilmedikleri için tercih ettikleri şeylerin her zaman kendi lehlerine olduğunu zannedebilirler ki bu da yanılgıdır. İnsan sadece bil-

288 Esed, *age.*, s. 1176; İslâmoğlu, *age.*, s. 1158.

diği veya gördüğü kadarıyla karar verebilir; bunun dışında her şeyi bilen bir Yaratıcıya yaslanmayan ve O'ndan destek almayanlar zamanla yanıldıklarını görmekte, derin pişmanlıklar yaşamaktadırlar. Bu nedenle Yüce Allah Mekkeli müşrikleri muhatap alarak, ancak evrensel bir mesaj halinde insanların tercihlerinin daima kendi lehlerine olamayabileceğini beyan etmekte, ilâhî kaynaktan gelmeyen anlayışların sıkıntı doğurabileceğini ifade etmek istemektedir. İnsan olmak, haddini, yani sınırını bilmeyi gerektirir; insanın haddinin neresi olduğunu da ona sadece Rabbi bildirebilir. insanoğlu Rabbinden almadığı bilgilerle sorumluluğunu yerine getirmiş olmaz.

Yorumunu yapmakta olduğumuz bu iki âyetle ilgili şu hatırlatmaların da yapılması gerektiği kanaatindeyiz: Yüce Allah, bir değerlendirme yapılırken kitâbî bilgiye dayanmanın önemine işaret etmektedir. Doğru ve güvenilir bir kitaptan konuşmak ve Kitâb'a uymak diye bir zorunluluk vardır. "Kitâb'a uymayıp kitabına uyduranlar" bu vesileyle kınanmaktadır. İnsanın her görüşünün ve her tercihinin doğru olamayacağına dikkat çekilen bu âyetlerde, "Allah'ın hükmüne gerek yoktur; O, kâinatı idare etsin, insanların işlerine karışmasın" anlamına gelebilecek yaklaşımlar şiddetle reddedilmekte, kendi görüş ve arzularını yeterli ve doğru görenler sorgulanmaktadır. Unutulmamalıdır ki, "Allah adına konuşanlar Allah'ın kitabından konuşmalıdır." Çünkü "en güzel söz" "en Güzel'in sözüdür" ki o da Yüce Allah'ın kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Diğer taraftan, Allah'ın kitabını dikkate almadan, din adına konuşup arzularına göre fetva verenlere "hangi kitaptan fetva verdikleri" de bu vesileyle sorulmaktadır. Böylece din adına hüküm verenlerin, mutlaka ilâhî kitaba dayanmalarının zorunluluğu ortaya konulmuş olmaktadır.[289]

111. Hiç Kimsenin Garantisi Yoktur

اَمْ لَكُمْ اَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَۚ "Yoksa, vereceğiniz her hükmün sizin lehinize (veya doğru) olacağına dair tarafımızdan verilmiş, Kıyamet Günü'ne kadar geçerli kesin sözler mi var?" Âyetteki اَيْمَانٌ *eymân* kelimesi "yeminler, kesin sözler, sözleşmeler", بَالِغَةٌ *bâliğa* sözcüğü "ulaşan, geçerli", يَوْمِ الْقِيٰمَةِ *yevmü'l-kıyâmeh* tamlaması "Kıyamet günü", تَحْكُمُونَ *tahkümûn* fiili ise "hüküm vermek" demektir.

a) اَمْ لَكُمْ اَيْمَانٌ عَلَيْنَا "Yoksa, bizim aleyhimize (bizi bağlayan) yeminler mi var?" Yüce Allah, bu âyette ileri gelen Mekkeli müşriklere soru sormaya,

289 Bayraklı, *age.*, XIX, 514.

bunca ısrarcı ve kararlı tutumlarının sebebini sorgulamaya devam etmektedir. Önceki iki âyette soru kalıbındaki bir ifadeyle "sağlam ve yazılı bir dayanaklarının olmadığı"nı dile getirdikten sonra, bu defa sözlü bir delillerinin bulunup bulunmadığını kendilerine sormaktadır. Önceki soru kalıbında olduğu gibi burada da aslında cevap beklenen bir soru değil, olumsuz bir şekilde cevabı içerisinde barındıran bir kınama söz konusudur. "Sizin böyle bir sözleşmeniz mi var?" sorusu aslında "sizin böyle bir sözleşmeniz asla yoktur" demektir. Çünkü sözleşmenin asıl onaylayıcı tarafı Yüce Allah olacağı için, soruyu bizzat Rabbimizin sorması böyle bir yeminin veya ahdin bulunmadığının açık delilidir.

•

Âyetteki عَلَيْنَا *'aleynâ* ifadesi, yemin veya sözleşmenin Allah'a karşı bir mahiyet arz etmesi veya bağlayıcılığı anlamlarını da içerebilir. Söylenmek istenen şudur: "Sizin yanınızda bizim 'aleyhimize' kullanabileceğiniz sözleşmeleriniz mi var?" Bu anlamın içeriğinde "Sanki Allah'ın bilmediği bir şeyler mi biliyorsunuz?" sorusu gizlidir. Elbette bütün bu iddialar ve kabuller yanlış ve asılsızdır; Yüce Allah da bu iddia sahiplerini deşifre etmektedir. O'nun bilmediği hiçbir alan ve an yoktur; bu nedenle söz konusu iddia sahipleri sadece mahcup olacaklardır.

b) بَالِغَةٌ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ "Kıyamet Günü'ne kadar geçerli." Yüce Allah ileri gelen Mekkeli müşriklerin kabullerini her yönüyle geçersiz kılmak üzere aslında ellerinde bulunmayan sözleşme iddialarını reddetmektedir. Bunun için karşıdakini mahcup etmek üzere onun iddialarının ne kadar saçma olduğunu ortaya koyarken biraz da kendileriyle alay etmekte, konuyu tâ Kıyamet'e kadar uzatmaktadır. Bu ifadede hem alay vardır; hem de "bu iddiaların bir de kıyamet boyutu var; ona göre sözünüzü söyleyin, hesaba çekileceksiniz" şeklinde mesaj söz konusudur. Yüce Allah bütün zamanların inkârcılarına seslenmekte ve herkesin O'nun hakkında değerlendirme yaparken "kılı kırk yararcasına" hassas olması gerektiğine dikkatlerini çekmektedir.

c) اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَۚ "Vereceğiniz her hükmün sizin lehinize (veya doğru) olacağına dair (sözleşmeler mi var?)" Burada sözü edilen hüküm, öncelikle 35. âyette dile getirdiğimiz nüzul sebebidir. Onlar dünyada olduğu gibi mahşerde de müminlerden daha iyi durumda olacaklarını iddia ediyorlardı. Elbette mesaj sadece bu ifadeleriyle sınırlı değildir. Hem bu konuda hem de benzer konulardaki "kararların veya verdikleri hükümlerin kendilerinin lehinde ve doğru olacağı kabulü", işte bu ifadeyle bir kez daha reddedilmektedir.

Yüce Allah insanların seçeneklerinde veya hükümlerinde hata yapabileceklerini, her seçenek ve hükmün kendi iyiliklerine ve faydalarına olmayabileceği uyarısını yapmaktadır. Yüce Allah, siyâsî erki elinde bulunduran kâfirlere seslenerek, "yaşadığınız dönemde elinize geçirdiğiniz hükümranlığın gelecekte de devam edeceğini nereden biliyor ve o nedenle müminleri neden itip kakıyorsunuz? Gelecekte iktidarın onların eline geçmeyeceğine nereden hükmediyorsunuz? Bugün sizin itip kaktığınız müminlerin durumundan zevk alabilirsiniz, onları küçük görerek alaya alabilirsiniz, ama yarın aynı duruma düştüğünüzde siz ne hissedeceksiniz? Onun için kendinizi o horladığınız zayıf müminlerin yerine koyarak hüküm vermeli ve değerlendirme yapmalısınız" demektedir. Eğer beşeri kaynaklı ise hiçbir seçenek, değerlendirme ve hüküm verme, kıyamete kadar devam etmez ve edemez. Kendi isteklerinizin Allah katında da geçerli olduğuna karar verme yetkiniz yoktur. Bakara 2/216'ya göre, sevdiklerinizde sizin için kötülük, sevmediklerinizde ise iyilik olabilir.[290]

Bu noktada Hucürât 49/16'yı hatırlamak gerekir: "Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz; Allah göklerde ve yerde ne varsa hepsini bilir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir." Ayrıca yanlış inançları doğrultusunda kendilerine yarar da zarar da veremeyecek olan putlara tapıp onların Allah katında şefaatçileri olacaklarına inandıklarını ifade eden müşriklere Yüce Allah Yûnus 10/18'de şu muhteşem soruyu sormaktadır: "De ki: göklerde ve yerde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz? O, onların koştukları ortaklardan uzak ve yücedir."

Yüce Allah işte bu ve benzeri âyetlerde müşrik mantığıyla üretilen kanaatlerin hiçbir şekilde doğru olamayacağını, bu tür iddiaların sahiplerinin de bundan dolayı mutlaka hesaba çekileceğini bildirmektedir. Yüce Allah vahyi dışında hiç kimseye özel bir bilgilendirme yapmamış, bu noktada peygamberlerinin tebliğ ettiği vahyin insanlar için tek ölçü kabul edilmesi gerektiğini muhataplara öğretmektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki soruların veya sorgulamaların mantığı da bu olsa gerektir.

c) İddialarının Geçersizliği

Yüce Allah, bundan önceki âyet grubunda da olduğu gibi, bir anlamda onların devamı olarak inkârcı Mekkeli müşriklere sorular sordurarak dayanaktan mahrum olduklarını kendilerine itiraf ettirmektedir. Bu amaçla ortak saydıkları varlıkların hiçbirisinin yardıma gelemeyeceği, bu nedenle de aldanmış oldukları ortaya konulmaktadır.

290 Bayraklı, *age.*, XIX, 515.

10. Kendi Sözlerine Bile Kefil Değillerdir

سَلْهُمْ اَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَع۪يمٌ "Bu iddiaya hangilerinin kefil olabileceğini kendilerine sor." Âyetteki سَلْهُمْ *selhüm* ifadesi "onlara sor", اَيُّهُمْ *eyyühüm* sorusu "hangisi, hangileri", زَع۪يمٌ *ze'îm* kelimesi ise "kefil" demektir.

Önceki âyet grubunun inmesine neden olan olayda da aktardığımız üzere, ileri gelen Mekkeli müşrikler kendilerinin hem dünyada, hem de âhirette müminlerden çok daha iyi durumda olacaklarını veya müminlerin mahşerde en çok onların seviyesine çıkabileceğini iddia etmişlerdi. İşte onların bu yaklaşımlarını Yüce Allah reddetmekte, önceki âyetlerde dile getirdiği sağlam delilden yoksun oluşlarına ilave olarak burada da sözü tekrar kendilerine getirerek iddialarını ispata çağırmaktadır.

Kur'ân'da bir de Yûsuf 12/72'de geçen زَع۪يمٌ *ze'îm* kelimesi "kefil, yüklenen, üstlenen, delil ortaya koyan ve iddiasını ispatlayan kişi" anlamlarına gelmektedir. Konu, öncelikle Mekkeli müşriklerin "içinde istedikleri veya tercih ettikleri şeylerin bulunduğunu iddia ettikleri kitaplarının olmaması" ile ilgilidir. Ardından "verdikleri hükmün kıyamete kadar geçerli olacağına dair ellerinde bulunduğunu sandıkları bağlayıcı yeminlerin mevcut olmaması" da bu soru ile ilişkilendirilmektedir.

İşte Yüce Allah kendilerine bu noktada yeniden soru sordurmakta ve içlerinden hiçbirisinin kendi sözlerine veya iddialarına kefil olamayacaklarını onlara soru ifadesiyle itiraf ettirmektedir. "İçlerinden kefil kimdir?" ifadesi, "İçlerinden hiçbir kefilleri yoktur" anlamına gelmektedir. Bu cümle esasında "delilin, dayanağın ne?" anlamına da gelmektedir. Çünkü buradaki soru, cevabı beklenen bir soru değil, cevabın olumsuz olduğunu karşı taraftakilere itiraf ettirmeyi amaçlayan bir kınama ve ayıplama ifadesidir.

11. Hiçbir Destekçileri de Yoktur

اَمْ لَهُمْ شُرَكَٓاءُۚ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَٓائِهِمْ اِنْ كَانُوا صَادِق۪ينَ "Yoksa (kendilerini destekleyen) ortaklar mı var? Sözlerinde doğru iseler, (olmayan) ortaklarını getirsinler bakalım!" Âyetteki شُرَكَٓاءُ *şürekâ'* kelimesi "ortaklar", فَلْيَأْتُوا *felye'tû* emri "getirsinler", صَادِق۪ينَ *saadikıın* kelimesi ise "doğrular, doğru söyleyenler, samimi olanlar" demektir.

a) اَمْ لَهُمْ شُرَكَٓاءُ "Yoksa (kendilerini destekleyen) ortaklar mı var?" Buradaki شُرَكَٓاءُ *şürekâ'* kelimesi "görüş ve iddialarında kendileriyle ortak

kanaati paylaşan, onlarla fikir birliğinde olup yollarını izleyen insanlar" demektir. Mesaj olumsuz bir içerikte yer aldığı için buradaki *şürekâ'* kelimesine kafadarlar anlamı da verilebilir.

Âyetin başındaki أَمْ *em* edatı, bu âyetteki sorunun da bir önceki âyette yer alan *selhüm* "onlara sor" emrinin devamı olduğunu göstermektedir. Dahası, buradaki لَهُمْ *lehüm* ifadesinde Mekkeli müşriklerle alay eden bir anlam daha söz konusudur. Çünkü onlara "kendi lehlerinde ortaklar mı var?" denilerek elbette böyle bir ortaklarının olmadığı söylenmek istenmektedir.

b) فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ "(Olmayan) ortaklarını getirsinler bakalım!" Bu istek, muhataplardan imkânsızı istemek şeklinde bir alay ve kınama ifadesidir. Bakara 2/23, Âl-i İmrân 3/93, Yûnus 10/38, Hûd 11/13, Kasas 28/49, Sâffât 37/157 ve Tûr 52/34 gibi âyetlerde örnekleri bulunduğu gibi, bu cümlede de imkânsızı isteme anlamında meydan okuma devam etmektedir.

Daha önceden, yani 35. âyetten itibaren gelen âyetler bütünü dikkate alındığında söylenmek istenen şudur: Mekkeli müşriklerin okuyacakları bir kitapları da, verdikleri kararların kendi lehlerine olduğunu içerecek şekilde Allah'tan aldıkları sözleri de, bu konularda iddialarına veya kabullerine kefilleri de, onlarla aynı kanaati paylaşan ortakları da, destekçileri de yoktur. Bu durumda âyetteki بِشُرَكَائِهِمْ *bişürekâihim* ifadesini "onların mutlak anlamda bütün destekçileri" anlamına alabiliriz.

Âyetteki istek, önceki meydan okumalara uygun olarak dünya hayatında Mekke müşriklerine yönelik bir emir olarak anlaşılmak durumundadır. Ancak bir sonraki âyetin işaretiyle bu isteğin mahşerde gerçekleştirilme ihtimali de vardır. Bu durumda ilgili emir âhiret şartlarında müşriklerin dünyada peşlerinden gittikleri putlardan şefaat anlamında yararlanmalarının imkânsızlığını ortaya koymaktadır. Nitekim Yâsîn 36/75'te ve daha pek çok âyette bu noktada açık deliller mevcuttur. İlk anlam öncelikli olsa da ikincisinin de delilinin bulunduğunu belirtmekte yarar vardır.

c) اِنْ كَانُوا صَادِقِينَ "Sözlerinde doğru iseler" ifadesi, esasında bir sözü söylemeden, bir görüşü ya da iddiayı ortaya atmadan önce onu destekleyecek alt yapıya veya donanıma sahip olmak gerektiğinin bir delilidir. Delilsiz ve mesnetsiz çıkışlar sadece sahibini yanıltmaya ve mahcup etmeye neden olur; bunun dışında hiçbir hakka ve hakikate hizmet etmez, hiçbir yaraya merhem olmaz. Kaldı ki bu cümlede bir kişi bir iddia ortaya attığında ona öncelikle kendisinin inanması gerektiği, yani bir anlamda davasın-

da samimi olmasının zorunlu olduğu da dolaylı olarak gösterilmektedir. İşte tam da bu noktada ileri gelen Mekkeli müşriklerin samimi olmadıkları, sadakatten yoksun kaldıkları ve samimiyetsiz insanlar oldukları da beyan edilmiş olmaktadır.

42-47. ÂYETLER:

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَۙ ﴿٤٢﴾ خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌۜ
وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾

فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدِيثِۜ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَۙ ﴿٤٤﴾ وَاُمْلِي لَهُمْۜ اِنَّ
كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾

اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَۚ ﴿٤٦﴾ اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾

"**42.** O gün ayak açılacak (işler zorlaşacak) ve secdeye davet edileceklerdir; fakat (buna) güç getiremeyeceklerdir. **43.** Kendilerini zillet kaplamış olarak gözleri (perişanlıktan) yıkılmış bir halde (olacaktır). Hâlbuki onlar sağlam (sağ ve sağlıklı) iken secdeye davet edilmişlerdi (fakat secde etmemişlerdi). **44.** (Ey Peygamber!) Bu sözü (Kur'ân'ı) yalan sayanla beni (baş başa) bırak/onu bana bırak. Biz, onları bilemedikleri bir şekilde yavaş yavaş helâke sürükleyeceğiz. **45.** Onlara zaman tanıyorum. Doğrusu benim ince planım çok sağlamdır. **46.** Yoksa sen (tebliğine karşılık) onlardan bir ücret istiyorsun da borç yüzünden ağır bir yük altında mı kalıyorlar? **47.** Yahut gayb (kaynaklı bilgi) onların yanında da (ondan istedikleri gibi mi) yazıyorlar?"

Sûrenin beşinci grup âyetinde önceki gruplarla da ilişkili olarak, nankör insan tipinin mahşerdeki çaresizliği gündeme getirilmekte, Yüce Allah'ın hakkı yalanlayıcı bu tip insanları kendisinin helâk edeceği, hatta bunun dünya hayatında bile yavaş yavaş başladığı beyan edilmektedir. Bu arada Hz. Peygamber üzerinden onlara bazı sorular da sorularak yanlışlıkları adeta perçinlenmektedir.

a) Nankörlüğün Sonu

Yüce Allah, nankör insan tipinin dünya hayatının son demlerinde de mahşerde de işinin çok zor olacağını beyan etmek üzere, artık işin işten geçmiş ve emirlere riayetin zamanının bitmiş olacağını, çünkü dünya hayatında ve sağlam dönemlerinde söz konusu isteklere itibar etmediklerini ifade etmektedir.

1. Paçalar Tutuşacak, Ancak İş İşten Geçmiş Olacaktır

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ "O gün ayak açılacak (işler zorlaşacak) ve secdeye davet edileceklerdir; fakat (buna) güç getiremeyeceklerdir." Âyetteki يَوْمَ *yevme* kelimesi "o gün", يُكْشَفُ *yükşefü* fiili "açılmak", سَاقٍ *saak* kelimesi "ayak, baldır, incik, bacak, mecaz olarak güç, takat", يُدْعَوْنَ *yüd'avne* fiili "çağrılmak, davet edilmek", السُّجُودِ *es-sücûd* kelimesi "secde, kulluk", لَا يَسْتَطِيعُونَ *lâ yestetıı'ûn* fiili ise "güç yetirememek" demektir.

a) يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ "Ayağın açılıp (işlerin zorlaşacağı) gün." Bu ifade hakkında çeşitli açıklamalar yapılmış ve maksat ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle biz de bu cümlede kast edilen anlamın ne olduğu konusunda açıklamalar yapmak istiyoruz.

1. Âyetin başındaki "o gün" anlamına gelen يَوْمَ *yevme* kelimesinin hangi günü ifade ettiği önemli bir konudur. Bazı âlimler bunu dünya ile, diğerleri kıyamet ve âhiretle ilişkilendirmektedir.

1. Konuyu dünya ile ilişkili görenlerin başında Ebû Müslim el-Isfehânî gelmektedir. Ona göre âyette sözü edilen "secdeye davet edilirler" ifadesi mesajın dünya ile ilişkili olduğunun delilidir; çünkü kıyamette secde emri de kulluk görevleri de olmayacaktır. Buna göre maksat ya Furkaan 25/22'de olduğu gibi kişinin dünyadaki son günüdür ve En'âm 6/158'de dile getirildiği üzere daha önce iman etmeyenlerin imanları kişilere yarar sağlamayacaktır; ya da hastalık, ileri düzeyde ihtiyarlık ve acizlik dönemidir.[291] Ebû Müslim'in yaklaşımı açıkça meseleyi dünya hayatının son dönemleriyle ilişkilendirdiğini göstermektedir. Bu yaklaşım elbette saygıdeğerdir ve savunulabilir delillere de sahiptir.

291 Râzî, *age.*, XXX, 95.

Kalem sûresinin yorumunu yapmakta olduğumuz âyetinden hemen sonra gelen 43. âyetinde söz konusu kişilerin "daha önceleri sağlamken secdeye davet edildikleri" ve fakat bunu yapmadıkları dile getirilmektedir. Konunun ileri dönem yaşlılıkla ilişkilendirilmesi aslında inkârcı insanların *erzel-i ömr* denen dönemleriyle ilgili olsa gerektir. Çünkü Nahl 16/70 ve Hacc 22/5'te de geçtiği üzere, *erzel-i ömr* dönemi kişinin bilgili ve muktedir oluşunun ardından ömrün hiçbir şey bilemeyen ve hiçbir şeye gücü yetmeyen aşamasıdır. Buna göre Yâsîn 36/68'de de dile getirildiği gibi, yaratılışın baş aşağı çevrilmesi özellikle inkârcılar için büyük bir felakettir; geri dönülmez bir yolun yolculuğudur. İnanmadıkları bir âleme doğru yola çıkanlar için orada yaşanacakları düşünmek veya tek hayat bildikleri bu âlemi kaybetmek onlar için yıkımın en büyüğüdür.

Genel olarak Nisâ 4/18'de, özel olarak da Firavun'la ilgili Yûnus 10/90-91'de dile getirildiği üzere, ölüm anında tevbenin kabul edilmeyeceği gerçeğinden hareketle, yorumunu yapmakta olduğumuz Kalem 42'de sözü edilen durumun inkârcı kişinin ölümünün son safhasıyla veya ölüm anıyla ilişkili olduğunu söylemekte yarar vardır.

II. Meseleyi kıyamet ve ahiretle ilişkilendiren âlimler ise maksadın söz konusu inkârcı kişilerin ahirette zor ve çetin bir durumla karşılaşacaklarını beyanla ilgili olduğunu ifade etmektedirler. Onlara göre âyette geçen "secdeye davet edilirler" ifadesi bir yükümlülük içermemekte, sadece başa kakmak, suçlamak, ayıplamak veya bir imkânsızı onların önüne getirip kendilerini mahcup etmek içindir. Bu sayede ilgili şahısların kederleri ve pişmanlıkları arttırılacaktır.

2. Âyetteki يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ "Baldırın açılması" ifadesinden maksadın ne olduğu konusunda da pek çok görüş ileri sürülmüştür. Bunları ana hatlarıyla ifade etmeye çalışacağız.

I. Konuyu "dünya hayatı"yla ilişkilendirdiğimizde[292] "baldırın açılması" ifadesinin kişinin zayıflaması, adeta bir deri bir kemik kalması, dizinden dermanın kesilmesi gibi anlamlara geldiğini söyleyebiliriz. Bu yaklaşımda âyette verilmek istenen mesaj, fizyolojik olarak insanın çaresizliğe düşmesi, *erzel-i ömür* denen aşamaya gelmesi, bir anlamda ölüm sürecini yaşaması veya ölüm anı demektir. Dünyada inançsız ve ibadetsiz yaşayıp yaşlananların ömürlerinin sonunda alacakları hal dikkatlere sunulmaktadır.

---

292 Bu noktada Seba Melikesi Belkıs'ın Hz. Süleyman'ın sarayına geldiğinde paçalarını yukarı sıvaması hakkında da kullanılmaktadır. (Neml 27/44).

Bu bağlamda ölüm anında yaşanacakların hatırlatıldığı Kıyâmet 75/26-30'da şu bilgiler yer almaktadır: "(Dikkat edin!) Gerçekten can köprücük kemiğine dayanıp: 'Tedavi edebilecek kimdir?' dendiğinde, (can çekişen kişi) bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anlayıp bacak bacağa dolaştığında, işte o gün sevk edilecek, varılacak yer sadece Rabbinin huzuru olacaktır." İşte bu âyetlerde de *saak* kelimesi iki kez yer almakta ve ölüm anında yaşanacak sıkıntı "ayakların birbirine dolanması, yani işlevlerini yapamamaları" şeklinde ifade edilmektedir.

Söz konusu âyetleri incelerken de belirttiğimiz üzere, Yüce Allah bu âyetlerde, ölüm anında kişinin yaşayacağı sıkıntıyı ve çaresizliğin son noktasını ifade etmektedir. "Bacakların birbirine dolanması" ölüm anında yaşanacak şeylerin zorluğunu ortaya koymaktadır. Bir anlamda ölüm acısıyla el ayak birbirine karışır, kişinin yapabileceği hiçbir şey kalmaz. Bu tercihe göre *saak* kelimeleri ve dolayısıyla âyet mecazî bir anlam ifade etmiş olur. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette sözü edilen sıkıntılı durum bunun bir delilidir.

"Ayakların birbirine dolanması" Katâde'ye göre ölüme yakın dönemde, belki ölümün hemen öncesinde ayakların kişiyi taşıyamaması anlamına da gelebilir. Buna göre ayaklar, sahibini zamanında sağlam bir şekilde taşıyorken artık bu işlevini göremez hale geleceklerdir. İşte âyet, yaşanacak bu fiilî durumu da anlatmış olabilir. Pek çok insanın ölümünde bu durumun yaşandığı bizzat gözlenmektedir. Şüphesiz, ölmekte olan kişinin imanlı ya da inkârcı oluşuna herhangi bir gönderme yapılmamış olmaktadır. "Ayakların birbirine dolanması" ölüm sonrasında kişinin iki ayağının kefende birbirine bağlanması da olabilir. Çeşitli âlimlerimizden bu noktada farklı görüşler nakledilmektedir.[293]

II. Maksadı "âhiret"le ilişkilendirdiğimizde ise anlam mecaz halini alır. Bu durumda ilgili cümle "işin zorlaşması, ciddi ve sıkıntılı olması, paçaların tutuşması, aşırı zorluk ve keder hali, kıyamet gününün en çetin dönemi, işin açığa çıkması, hiçbir gizliliğin kalmaması" şeklinde anlaşılmış olur.[294] Bu âyetin yorumu olarak kaynaklarda çok çeşitli rivayetler yer almakta, ancak rivayetlerde de onların değerlendirilmeleri noktasında da bazen maksadı aşan sözler görülmektedir.[295]

---

293 Semerkandî, *age.*, III, 523; Taberî, *age.*, XXIX, 196-197; Zemahşerî, *age.*, IV, 651; Râzî, *age.*, XXX, 232; Kurtubî, *age.*, XIX, 73.

294 Semerkandî, *age.*, III, 485; Zemahşerî, *age.*, IV, 582.

295 Taberî, *age.*, XXIX, 38-43. Rivayetler için ayrıca bk. Buhârî, Tefsîru Sûre-i Kalem, 2; Müslim, İman, 302; Dârimî, Rikak, 83; Ahmed b. Hanbel, III, 17.

Âyeti izah bağlamında "işin açığa çıkması, durumun netleşmesi", "olayın şiddeti ve gittikçe büyümesi", "Cehennemin, Arş'ın veya korkunç bir meleğin saakı" gibi görüşler de dile getirilmektedir.[296] Her bir görüş sahibi kendince delillere sahip olsa da bu ifadeyi "hakkın emri şiddetlenip iş büyümeye başladığı gün" şeklinde anlayan âlimler de vardır; onlara göre konuyu maddî anlamda "baldır" ve "açma" ile ilişkilendirmenin bir yararı da yoktur.[297]

Biz bu ayrıntıya girmeden, söz konusu cümleyi iki türlü de anlayabileceğimizle ilgili kısa ve özlü bilgiler vermekle yetineceğiz. "Baldırın açılması", durumun şiddeti ve belanın çetinliğini ifade etmek için kullanılmış olabilir. Demek ki bu ifade, mahşerdeki gam, keder ve sıkıntıyı ortaya koymak için söylenmiştir. Nitekim İbn Abbâs bu ifadenin "kıyametin en şiddetli anı" anlamına geldiğini beyan etmiştir.[298]

Konuyu dünya hayatının son demleri şeklinde anlayınca mesele bütünüyle açıklığa kavuşturulmuş olmaktadır. Problem, konuyu âhiretle ilişkilendirince söz konusu olmaktadır. Bu noktada âyetteki يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ "Baldırın açılması" ifadesinden maksadı mecaz olarak kabul edip işlerin zorlaşacağı kıyamet ve mahşerin kastedildiğini söylemek en doğrusu olsa gerektir. Zaten bu âyetten önceki bölümde konu nankör insanın dünyadaki ve âhiretteki perişanlığını deşifre etmekle ilgilidir. Öyleyse ilgili kişinin hem dünya hayatının sonunda yaşayacağı çaresizlik ve perişanlık, hem de kıyamet-âhiret sürecinde karşılaşacağı sıkıntı bu şekilde ifade edilmiş olmaktadır.

b) وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ "Secdeye davet edilecekler, fakat güç getiremeyeceklerdir." Âyetin bu cümlesi, hemen öncesindeki ilk cümlenin anlamını kavramada bize yol göstermektedir.

1. İnsanların secdeye davet edilmeleri ve buna güç yetirememeleri öncelikle "dünya hayatının son demleri" olarak anlaşılmalıdır. "Baldırın açılması"nı dünya hayatıyla ilişkilendirdiğimizde ömrünün son anlarını yaşayan nankör kişinin buna güç yetiremeyeceği söylenmiş olacaktır ki akla ilk gelen anlam budur. Secdeye davet edilmek bir anlamda kulluk yapma çağrısı olduğu için bunun bedensel bir eylem olduğu açıktır.

Nankör insan hayatını inkâr ve şirk ile geçirip sonunda *erzel-i ömr* denen çaresiz bir aşamaya geldiğinde Nahl 16/70, Hacc 22/5 ve Yâsîn 36/68'de

296 Râzî, *age.*, XXX, 95.
297 Yazır, *age.*, VIII, 286.
298 Taberî, *age.*, XXIX, 38; Râzî, *age.*, XXX, 94.

de geçtiği üzere fizyolojik olarak secde veya kulluk imkânını kaybetmiş olacaktır. Bu arada bilen bir kişi olduktan sonra hiçbir şey bilemeyen durumuna gelecek ve artık duyu organlarını ve aklî yeteneklerini kaybetmiş olacaktır. Buna göre, hem bedensel hem de aklî melekelerinden yoksun kalacağı için artık arzu edilen istekleri yerine getiremeyecektir. İşte âyette sözü edilen "secdeye güç yetirememek"ten kasıt bu olsa gerektir.

2. Âyetteki mesajı "âhiret"le ilişkilendirince bu defa "secdeye davet edilirler" ifadesi, daha önce de ifade ettiğimiz üzere bir yükümlülük içermemekte, sadece başa kakmak, suçlamak, ayıplamak veya bir imkânsızı onların önüne getirip kendilerini mahcup etmek için olabilir. Dünya hayatında puta tapanlar mahşerde nasıl ki putlarının şefaatinden yararlanamayacak iseler, nasıl ki onların yardımı söz konusu olamayacak ise, nasıl ki bazı mazeretler ileri sürmek istediklerinde kendilerine izin verilmeyecek ise burada da bir imkânsızın dile getirilmesi söz konusu edilmektedir. Bu sözle, ilgili şahısların mahcubiyetleri, kederleri ve pişmanlıkları arttırılacaktır. Âhirette "secde yapın" demek, "zamanında neden yapmadınız?" demektir; çünkü mahşer, kulluk teklif edilen yer değil, zamanında kulluk yapılıp yapılmadığının sorgulandığı ve yapmayanların ayıplanıp cezalandırılacağı yerdir. Zaten âyetin sonundaki لَا يَسْتَطِيعُونَ *lâ yestetıʻûn* fiilinin verdiği anlam da budur.

11. Perişanlık Yaşanacak, Geçmiş Hatırlatılacaktır

خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ "Kendilerini zillet kaplamış olarak gözleri (perişanlıktan) yıkılmış bir halde (olacaktır). Hâlbuki onlar sağlam (sağ ve sağlıklı) iken secdeye davet edilmişlerdi (fakat secde etmemişlerdi)." Âyetteki خَاشِعَةً *haaşiʻa* kelimesi "eğik, düşük, durgun", اَبْصَارُ *ebsâr* sözcüğü "gözler", تَرْهَقُ *terhaku* fiili "kaplamak, sarmak, kuşatmak", ذِلَّةٌ *zilleh* kelimesi "zillet, aşağılık duygusu", يُدْعَوْنَ *yüdʻavne* fiili "çağrılmak, davet edilmek", السُّجُودِ *es-sücûd* kelimesi "secde, kulluk", سَالِمُونَ *sâlimûn* sözcüğü ise "sağlam, uygun halde olmak" demektir.

a) خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ "Kendilerini zillet kaplamış olarak gözleri (perişanlıktan) yıkılmış bir halde (olacaktır)." Âyetin bu ilk bölümü inkârcı insanların dünya hayatlarının son demlerinde yaşayacakları çaresizliği ifade edebileceği gibi, mahşerde gözlerinin nasıl bir hal alacağını da beyan edebilir; hatta ağırlıklı görüş bu istikamettedir.

1. Ğâşiye 88/2'de de ele aldığımız üzere, خَاشِعَةً *haaşi'a* kelimesi, "yere bakmak, düşkün olmak, zillet içinde kalmak ve eğik olmak" gibi anlamlara gelir. Bu kelime mahşerdekinin aksine, dünya hayatında "derin bir saygı"yı ifade etmekte ve inananlar için olumlu bir hassasiyeti nitelendirmektedir.[299] Bu kelime, kıyâmet günü yeryüzünün haşmetini kaybetmesi anlamında, cansız varlıklar için de kullanılmaktadır.[300] Haşr 59/21'de Kur'ân'ın cansız dağlara indirilmesi durumunda, onların adeta canlanıp Allah'a derin saygıları nedeniyle parça parça olabileceği gerçeği de yine bu kelimeyle ifade edilmektedir. Tâhâ 20/108'de olduğu gibi, âhirette "bütün seslerin kısılması" anlamında bir çaresizliği ve boynu bükük olmayı da içermektedir.

Bu anlamlardan farklı olarak, ilgili kelime bazı âyetlerde, azabı hak edenler için âhiret hayatında yaşanacak sıkıntılı ve perişan bir görüntüyü anlatmak için de kullanılmaktadır.[301] İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette yer alan *haaşi'a* kelimesi, tıpkı Me'âric 70/44 ve Ğâşiye 88/2'de olduğu gibi mahşerdeki bu hali ortaya koymaktadır. O gün bazı gözler, yani kâfirlerin bütünüyle yüzleri düşkün bir halde olacak, adeta kafalarını kaldıramayacak şekilde derin bir mahcubiyet yaşayacaklardır.

2. Mahşerdeki perişan ve yıkılmış gözlerin bu halde olmasının bir sebebi de "kendilerini zilletin kaplaması"dır. Âyetteki تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ "Onları zillet kaplayacak" cümlesi bunu ifade etmektedir. Zillet mahşerde inkârcıları bütünüyle kaplayacaktır.[302] Ayrıca orada inkârcıların yüzlerini olduğu gibi bazı organlarını da kaplamasından söz edilmektedir.[303] Bu arada dünya hayatında hayırlı ve güzel davranışlar yapanlara daha güzel karşılıklar verileceği gibi, onların yüzlerini karalar kaplamayacak ve zillet de bürümeyecektir.[304]

Âyetin güne mesajını şu şekilde ifade edebiliriz: Dünya hayatında Yüce Allah'tan başkasının önünde boyun eğerek onları kutsayanlar âhirette Hakk'ın huzurunda boynu bükük kalacaktır. Zilletin her türü yüzlerini kaplayacak ve gözler yıkılıp düşecektir. Yüce Allah, söz konusu perişanlığa düşmemeleri için bütün insanlığı uyarmakta, kendi rızasının dışında başka onur makamları aramamanın önemini onlara hatırlatmaktadır. Kendilerini

---

299 Bakara 2/45; Âl-i İmrân 3/199; İsrâ 17/107; Enbiyâ 21/90; Mü'minûn 23/2; Ahzâb 33/35; Hadîd 57/16; Haşr 59/21.

300 Fussılet 41/39.

301 Şûrâ 42/45; Kamer 54/7; Me'âric 70/44; Nâzi'ât 79/9; Ğâşiye 88/2.

302 Yûnus 10/27.

303 'Abese 80/41.

304 Yûnus 10/26.

zillet kapladığı için gözleri perişan bir halde olanlar, dünyada izzet ve şerefin sadece Yüce Allah'ın katında olduğunu unutmuş olanlardır.

Bu arada âyetin mesajını dünya hayatının son demleri veya sağlıksız, düşkün, çaresiz, *erzel-i ömr* dönemleri olarak algıladığımızda da durum aynıdır. Sağlam zamanlarında itibarı başkalarının yanında arayan inkârda ısrarcı tipler, hasta ve düşkün zamanlarında gerçeği fark edecekler, ancak bunun onlara hiçbir faydası olmayacaktır.

b) وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ "Hâlbuki onlar, sağlam (sağ ve sağlıklı) iken secdeye davet edilmişlerdi (fakat secde etmemişlerdi)." Âyetin bu cümlesini de tıpkı ilk cümlesinde olduğu gibi, hem dünya hayatının son demleri veya sağlıksız ve çaresiz dönemleri olarak, hem de mahşerdeki durumları olarak anlayabiliriz.

1. Eğer paçaların tutuşmasından söz eden önceki âyeti dünya hayatının son dönemleri, yani *erzel-i ömr* çağı olarak kabul edersek, burada ilgili nankör kişilerin sağlam dönemlerinde kendilerine yönlendirilen secde veya kulluk çağrısı hatırlatılmış olur. Durumu ve şartları müsaitken bu çağrıya kulak tıkayan, hatta burun kıvıran bu inkârcı insanların o dönemdeki duyarsızlıkları bu cümle ile ortaya konulmakta, ömrün sonundaki çağrıya icabet edememeleri bir kınama ve ayıplama ifadesi olarak gündeme getirilmektedir.

2. Sûrenin 42. âyetindeki mesajı âhiretle ilişkilendirince bu defa buradaki bilgi dünya hayatındaki duyarsızlığın hatırlatılmasıyla ilgili olur. Kendilerini zillet kaplayıp gözleri perişanlıktan dolayı yere yapışan nankör insanlar aslında yaptıklarının karşılığını görmekte olduklarını anlayacaklardır.

Dünya hayatında sağ ve sağlam, her şart yerli yerinde iken ve hiçbir mazeret söz konusu değilken ilâhî emirlere, yani kulluğun zirvesi demek olan secdeye sırtını çevirenler, mahşerdeki perişanlığın nedenini çok iyi anlayacaklardır; ancak bunun kendilerine hiçbir yararı dokunmayacaktır. Çünkü mahşer yeni bir fırsatın verileceği yer değil, dünya hayatının hesabının görüleceği bir duruşma ve değerlendirme mekânıdır. Oradaki sıkıntılardan birisi de geçmişte yaptıkları yanlışlıkların muhataplara bildirilmesi, bir anlamda hatalarıyla yüzleştirilmeleridir. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki ifade bunun örneklerinden birisidir.

b) Nankörlere İlâhî Gözdağı

Yüce Allah, nankör insan tipinin akıbeti hakkında bilgi verdikten sonra, bu defa hakikati yalanlayan bu nankör tipi kendisinin cezalandıracağını bildirmekte, onlara zaman vermesinin ise aslında büyük ve ince bir planın parçası olduğunu ifade etmektedir.

1. Yalanlayanların Cezasını Yüce Allah Verecektir

فَذَرْنِى وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدِيثِۜ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَۙ "(Ey Peygamber!) Bu sözü (Kur'ân'ı) yalan sayanla beni (baş başa) bırak/onu bana bırak. Biz, onları bilemedikleri bir şekilde yavaş yavaş helâke sürükleyeceğiz." Âyetteki ذَرْ *zer* emri "bırak", يُكَذِّبُ *yükezzibü* fiili "yalanlamak", الحَدِيثِ *el-hadîs* kelimesi "söz, Kur'ân, vahiy", نَسْتَدْرِجُ *nestedricü* fiili "azar azar, yavaş yavaş", حَيْثُ *haysü* sözcüğü "şekilde, biçimde", لَا يَعْلَمُونَ *lâ ya'lemûn* fiili ise "bilememek, fark edememek" demektir.

a) فَذَرْنِى وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدِيثِۜ "(Ey Peygamber!) Bu sözü (Kur'ân'ı) yalan sayanla beni (baş başa) bırak/onu bana bırak." Yüce Allah, âyetin bu ilk cümlesinde Hz. Peygamber'i motive etmekte, vahye, yani Kur'ân'a inanmamakta ısrarcı ve kararlı olanların cezalarını kendisinin vereceğini beyan etmektedir. Meali verirken tercih ettiğimiz "Onlarla beni baş başa bırak" ifadesi Müddessir 74/11'deki kullanım gereğidir. Âyetlerin birbirini tefsir ettiği gerçeğinden hareketle bu tercihte bulunduk.

1. Âyetteki الْحَدِيثِ *el-hadîs* kelimesi aslında sözlük olarak "söz" demektir. Ancak özellikle bu âyette başında *eliflâm* takısıyla birlikte "belirli söz, bilenen söz, malum söz, gündemde olan söz" anlamıyla "vahiy, Kur'ân" yerinde kullanılmıştır.[305] Esasında muhatapların inkâr ettiği "kıyamet ve âhiret hadisesi", "Hesap Günü", en büyük olayı haber veren "en büyük hadis" gibi anlamlar da bu noktada hatıra gelmektedir.[306]

2. Müzzemmil 73/11'de de ele aldığımız üzere, bu âyetler Kureyş'in ileri gelenleri ve Mekke'nin inkârcı elebaşlarından olup Hz. Peygamber'le alay edenler hakkında indirilmiş olmalıdır. Sûrenin baştan beri devam eden mesaj içeriği bu tercihi zorunlu kılmaktadır. Vahyi yalanlayan Mekkeli müşrik elebaşların kimler olduğunu ifadeye gerek yoktur. Çünkü âyetlerde özellikle isim zikredilmemesinin sebebi, verilmek istenen mesajın evrensel olması içindir. Kur'ân'da konular veya olaylar anlatılırken şahıs isimlerinden ziyade, nitelikler ve yapılan eylemler üzerinde durulur. Böylece mesajın belli insanlarla sınırlı, yöresel ve tarihsel olmadığı anlaşıldığı gibi, vahyin güne, hayata ve herkese yönelik esaslar içerdiği de ortaya konulmuş olur.

---

305 *el-Hadîs* kelimesinin anlamı ve Kur'ân'daki kullanım örnekleri hakkında geniş açıklamalarımızı Murselât 77/50'de yapmıştık.

306 İslâmoğlu, *age.*, s. 1161'de 2. not.

3. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin ilk cümlesi motivasyon içerikli bir mesaja sahiptir. Buna göre, Müddessir 74/11'de de olduğu gibi, Yüce Allah inkârcı ve güçlü kâfirler karşısında Hz. Peygamber'in ve az sayıdaki müminin moralsiz kalmasını engellemek için onları sahipleneceğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda Yüce Allah hak ve hakikat düşmanlarını kendisinin helâk edeceğini, bir anlamda onların hakkından geleceğini beyan etmektedir.

b) سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ "Biz, onları bilemedikleri bir şekilde yavaş yavaş helâke sürükleyeceğiz." Yüce Allah inkârcı nankörlere dünya hayatında nasıl bir muamele gösterdiğini işte bu cümlesiyle ortaya koymaktadır.

1. Kur'ân'da bir de A'râf 7/182'de geçen *istidrâc* kelimesi "nimet vere vere, muhatap zenginlik ve nimet içerisindeyken fark edemeden onu yakalamak" demektir. Yüce Allah Hz. Peygamber'e onları kendisine bırakmasını emrederek, Kur'ân'ı yalanlayanları yavaş yavaş ve hiç bilemedikleri bir yerden azaba yaklaştırdığını haber vermektedir. Zaten her iki âyetin sonundaki "bilememek, fark edememek" anlamındaki لَا يَعْلَمُونَ *lâ ya'lemûn* fiili de bu anlamı desteklemektedir.

2. Âyette verilmek istenen mesaj, hakkı yalanlayanların düşmanlıkta başarılı olamayacakları ve geçici üstünlüklerinin Hz. Peygamber'i mağlup etmeye yetmeyeceğidir. Yüce Allah, Hz. Peygamber'i, kendi işine bakması noktasında bilgilendirmekte ve vahiyden yararlanmak isteyenlerle meşgul olmasının daha doğru olacağını ona bildirmektedir. Zaten vahyin ilk dönemlerinde Müslümanların sayısı çok az olduğu için, karşıtlarıyla fiziksel olarak mücadele etmeleri de mümkün değildi.

Bu nedenle Yüce Allah inkârcılık ve düşmanlık yapan muhataplarla fiziksel olarak uğraşmayı Hz. Peygamber'in gündeminden düşürmektedir. Onlarla uğraşarak daha işin başında düşmanlık filizlerinin yeşertilmesinin önünü tıkamayı amaçlamaktadır. Peygamberlik döneminin daha henüz başındayken, düşmanlık yapmak isteyenlerin eline koz vermek ve hoşgörüye dayalı bir öğretinin şiddet yanlısı gibi gösterilmesine fırsat vermek elbette doğru değildi.

3. Yüce Allah, hem o dönemin, hem de her dönemin muhataplarına şu dersi vermektedir: Düşmanlığı azgınlığa, alaycılığa, hakarete ve nihayet saldırganlığa dönüştüren kâfirler bilmelidirler ki, karşılarında daima Yüce

Allah'ın iradesini, erişilmez gücünü ve engellenemez kudretini bulacaklardır. Bu buluşma er veya geç, dünyada veya âhirette mutlaka gerçekleşecektir.

4. Burada verilmek istenen muhtemel mesajlardan birisi de şudur: "Onları cezalandırma işini Bana bırak." Yüce Allah onlara ceza vermede yetkin ve yeterlidir. Dahası, inançsızlık içerisinde bulunup bunu hayat tarzı haline getirenlere yönelik ceza verme işleminde söz sahibi varlık sadece Yüce Allah'tır. İnançsızlığın faturasını sadece O keser ve kimin gerçekten inanıp inanmadığını veya bugün inanmayanların yarın inanıp inanmayacağını sadece O bilir.

Bu nedenle, inanç noktasında kişilere ceza verilmesinde insanlar değil, sadece Yüce Allah yetkilidir ve bu yetkisini başkalarına devretmediği gibi kimseyle de paylaşmamıştır. Bu konuyu Murselât 77/18'de geniş bir şekilde ele aldığımız için bu özet bilgiyle yetinmek istiyoruz.

11. Tuzaklarını Boşa Çıkartacaktır

وَاُمْلٖى لَهُمْۜ اِنَّ كَيْدٖى مَتٖينٌ "Onlara zaman tanıyorum. Doğrusu benim ince planım çok sağlamdır." Âyetteki اُمْلٖى *ümlî* fiili "fırsat vermek, zaman tanımak", كَيْدٖ *keyd* kelimesi "tuzak, plan, hesap", مَتٖينٌ *metîn* sözcüğü ise "sağlam, güçlü" demektir.

Bu âyetin bir benzeri de A'râf 7/183'tedir. Orada da aynı içerik söz konusudur. Yüce Allah kâfirlerin nankörlüklerini hemen cezalandırmamakta ve onlara zaman tanımaktadır. Burada maksat muhatapların tevbe etmesi için kendilerine yeni fırsatlar verilmesi şeklinde anlaşılabilir; ancak farklı bir anlamın da muhtemel olduğunu bilmek gerekir. Buna göre maksat günahlarını arttırmaları, böylece suçlarının kabarıp cezalarının artmasını sağlamak da olabilir. Yüce Allah Âl-i İmrân 3/178'de bu konuyu ele almakta ve verilen zamanın aslında avantaj değil, dezavantaj olduğunu muhataplara bildirmektedir.

Yüce Allah'ın "tuzak kurması"nın anlamı hakkında detaylı bilgiyi Târık 86/15-17'de vermiştik. Aynı şeyleri burada tekrarlamak istemiyoruz. Şu kadarını söyleyelim ki, "tuzak kurmak" bir acizlik ifadesi olacağı için böyle bir acziyet Allah'a nispet edilemez. Bu nedenle, ilgili ifadeleri "tuzakları boşa çıkartmak" şeklinde anlamak durumundayız. Nitekim Âl-i İmrân 3/54, Enfâl 8/18, 30 ve Fâtır 35/10'da ifade edildiği üzere Yüce Allah inkâr edenlerin tuzaklarını boşa çıkartıcıdır. Eğer tuzak kurma fiili bir sanatkârlık

veya büyük bir ustalık anlamına alınacaksa, bu durumda da bu işi en iyi yapacak olan asıl sanatkârın ve ustanın Yüce Allah olduğu bu şekilde beyan edilmiş olmaktadır.

Yüce Allah, yorumunu yapmakta olduğumuz bu son iki âyette başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün zamanların müminlerine moral vermekte, kendilerini sahipsiz bırakmayacağını ifade etmekte ve kâfirleri yavaş yavaş azaba sürüklemekte olduğunu bildirmektedir. Bu arada, kendilerine zaman vererek de azgınlıklarının artmasını veya tevbe etmelerini beklediğini bildirmek istemekte, yola gelmeyenlere ise büyük bir felaket hazırladığını ve tuzaklarını boşa çıkartacağını bildirmektedir. Unutulmamalıdır ki, Yüce Allah "ihmal etmez", sadece "imhâl eder"; yani zaman tanır, mühlet verir. Sonunda kazananlar müminler olacaktır, vesselam.

c) Son İki Hatırlatma

Yüce Allah nankörlüğün sonunu beyan edip inkârcılara verdiği gözdağının ardından, bu defa Hz. Peygamber'e hitap etmekte, inkârcı muhataplarıyla ilişkisinde çok önemli iki noktaya özellikle dikkat çekmektedir.

1. Müşrikler Ağır Yükümlülüklere Maruz Bırakılmamıştı

اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَۚ "Yoksa sen (tebliğine karşılık) onlardan bir ücret istiyorsun da borç yüzünden ağır bir yük altında mı kalıyorlar?" Âyetteki تَسْـَٔلُ *tes'elü* fiili "istemek", اَجْرًا *ecr* kelimesi "ücret", مَغْرَمٍ *mağram* sözcüğü "borç", مُثْقَلُونَ *müskalûn* kelimesi ise "ağır yük altında bırakılmak" demektir.

Âyetteki مَغْرَمٍ *mağram* kelimesi Tevbe 9/98 ve Tûr 52/40'ta olduğu gibi "borç", مُثْقَلُونَ *müskalûn* kelimesi ise Tûr 52/40'ta geçtiği üzere "ağır yük altında bırakılmak" anlamına gelmektedir. Yüce Allah bu âyette sözü Hz. Peygamber'e yönlendirmeye devam etmekte, Mekkeli müşrik ileri gelenlerin İslâm davetine karşı çıkış gerekçelerini sorgulamaktadır.

Tek dünyaya inanan ve dolayısıyla hayatı bu âlemden ibaret sayanlar için ekonomik değerler, mal ve servet vazgeçilmezdir. Âhiret inancına sahip olmayanlar ve özellikle münafıklar ekonomik anlamda fedakârlık yapmaktan ısrarla kaçınırlar. Onun içindir ki Münâfikuun sûresinde de ele alındığı üzere, infak nifakın panzehiridir. Allah rızası için mahşere yatırım yapma duygusundan yoksun olanlar için bu dünya hayatında infaktan söz edilemez.

Durum böyle olduğu için, Yüce Allah Hz. Peygamber'in şahsında aslında Mekkeli müşrikleri sorgulamakta, kendilerinden herhangi bir ücret isteyip istemediğini gündeme getirmektedir. Amaç aslında cevap beklemek değildir. Sorunun tersinin doğru olduğunu muhataplara itiraf ettirmek olduğu için burada maksat, Hz. Peygamber'in onlardan ücret istemediğini kendilerine söylettirmektir. Söylenmek istenen şudur: "Kendilerinden ekonomik bir fedakârlık istememene ve kendilerini herhangi bir şekilde borçlandırmamana rağmen onlar yine de sana inanmıyor, inkârcılıklarında ısrar ediyorlar."

Yüce Allah, insanlardan infak yapmalarını isterken aslında onları malın yükünden kurtarmayı amaçlamaktadır. Çok mal ve servetin hesabı da ağır olacağı için dünya hayatında Yüce Allah'ın verdiği nimetleri O'nun istediği ve emrettiği gibi harcamak mal ve servet ahlakına uygun davranmaktır. Bu nedenle, dinin sosyal hayatta paylaşıma dayalı ekonomik bir düzen oluşturmayı amaçlamasının anlamı da budur. İşte bütün bu gerçeklere, yani henüz kendilerinden ekonomik olarak herhangi bir fedakârlıkta bulunmaları istenmemesine rağmen, inkârcılar İslâm davetine karşı kararlı ve ısrarcı bir şekilde düşmanca tavır sergilemeye devam etmekteydiler.

Âyetten günümüze ve tüm zamanların din tebliğcilerine yönelik çok önemli bir eğitim ilkesi elde etmekteyiz: Peygamberî davette ücret değil, ecir eksenlilik esas olduğu için,[307] Hz. Peygamber din tebliğinde onlardan hiçbir karşılık istememiş ve hiçbir ücret beklentisine girmemişti. Çünkü ecir beklenen işten ücret alınmaz; ücreti alınan şeyin de ecri olmaz. Öyleyse günümüzde din eğitimi ve tebliği yapanların da ücret merkezli değil, ecir eksenli bir hizmet anlayışını takip etmeleri bir zorunluluktur.

11. İlâhî Bir Bilgiye de Sahip Değillerdi

اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ "Yahut gayb (kaynaklı bilgi) onların yanında da (ondan istedikleri gibi mi) yazıyorlar?" Âyetteki عِنْدَ *'ınde* edatı "yanında, katında", الْغَيْبُ *el-ğayb* kelimesi "gayb", يَكْتُبُونَ *yektübûn* fiili ise "yazmak" demektir.

İmam Ferrâ buradaki الْغَيْبُ *el-ğayb* kelimesine "Levh-i mahfûz" anlamı vermiştir.[308] Buna göre maksat, Mekkeli müşriklerden oluşan ilk muhatapların ilâhî bilgiye, yani vahye sahip olmadıklarını ortaya koymaktır.

---

307 En'âm 6/90; Yûnus 10/72; Hûd 11/29, 51; Yûsuf 12/104; Furkaan 25/57; Şu'arâ' 26/109, 127, 145, 164, 180; Sebe' 34/47; Yâsîn 36/21; Sâd 38/86; Şûrâ 42/23.

308 Ferrâ, *age.*, III, 178.

Bu sûrenin 37-41. âyetlerinde dile getirilen ve muhatapların herhangi bir esas üzere olmadıklarını ortaya koyan soru cümlelerinin sonuncusu işte bu âyettedir. İleri gelen Mekkeli müşrik inkârcıların doğru bilgi edinecekleri kitapları olmadığı gibi, kararlarının doğru olacağına dair kendilerine verilmiş ve kıyamete kadar geçerli herhangi bir sözleşmeleri de yoktur. Ayrıca Müslümanların suçlularla eşit tutulacağı iddialarına kefil olabilecek yandaşları olmadığı gibi, bu noktada sığınıp yardım alabilecekleri ortakları da kesinlikle yoktur.

İşte bunların sonucunda inkârcı muhatapların gayba dair bilgi sahibi olmadıkları, dolayısıyla ilâhî kaynaktan beslenmedikleri için doğru bir kaynağa dayalı yazılar yazamayacakları da ilan edilmektedir. Özellikle Yüce Allah'ın aleyhine olarak istediklerine ve dilediklerine karar veremeyecekleri, "inkârî bir soru" tekniğiyle kendilerine beyan edilmektedir. Bu sûrede 37. âyetten itibaren sorulan sorularda maksat cevap beklenmesi değil, muhatapların yanlışlığının bildirilmesi ve onların ayıplanıp kınanmasıdır. Çünkü sorularda ele alınan konuların tersi doğru olarak belirlenmekte, buna uygun davranmayanlar ise şiddetli bir şekilde uyarılıp kınanmaktadır.

Âyetten güncel bir sonuç olarak şu husus elde edilebilir: Din davetinde veya tebliğinde bulunan kişiler muhataplarına gayb, yani vahiy kaynaklı bilgiler vermeli, kendi kanaatlerini din diye sunmamalıdırlar. Gayba dair bilginin tek kaynağı elbette Kur'ân-ı Kerîm'dir. Öyleyse Allah adına konuşanlar Allah'ın Kitabı'ndan konuşmalıdırlar. Kur'ân'dan beslenmeyen aktarımlar da Kur'ân'ın ruhuna uygun olmalı, en azından aykırı olmamalıdır, vesselâm.

48-52. ÂYETLER:

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ اِذْ نَادٰى وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾ لَوْلَٓا اَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّه۪ لَنُبِذَ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَاجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٥٠﴾ وَاِنْ يَكَادُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ اِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَم۪ينَ ﴿٥٢﴾

"**48.** Sen Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma! Hani o, üzüntülü bir halde (veya kahır içerisindeyken Rabbine) seslenmişti. **49.** Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı, mutlaka kınanmış

(ve perişan bir halde) ıssız bir sahile atılacaktı. **50.** (Sonuçta) Rabbi onu seçti (ona yeniden vahiy verdi) ve kendisini sâlihlerden kıldı. **51.** Kâfirler Zikr'i (vahyi veya Kur'ân'ı) işittikleri zaman, neredeyse gözleriyle seni devirecekler. Üstelik 'Kesinlikle o bir mecnundur' diyorlar. **52.** Oysa o (Zikir, vahiy veya Kur'ân), âlemler için sadece bir öğüttür."

Sûrenin son âyetlerinde Hz. Peygamber'e yönelik çok önemli bir hatırlatma yapılmakta ve Hz. Yûnus gibi davranmaması gerektiği kendisine bildirilmektedir. Onun tebliğinde uyguladığı bir tercih farkı ve buna karşılık yaşadığı akıbetle ilgili kısa bilgilendirmeden sonra sûrenin sonunda söz yeniden kâfirlerin Hz. Peygamber'e karşı olan olumsuz ve düşmanca tavırlarına getirilmektedir. En sonunda da Hz. Peygamber'in ve vahyin misyonu vurgulanmaktadır.

a) Risalette Sabır ve Kararlılığın Önemi

Yüce Allah, Hz. Peygamber'i peygamberlik görevi ile ilgili inşa ederken, karşılaşabileceği bazı sıkıntılar noktasında kendisini bilgilendirmekte, bu arada önceki peygamberlerden birisi olan Hz. Yûnus'u özellikle hatırlatmaktadır.

1. Hz. Yûnus Pişmanlık Yaşamıştı

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِۘ اِذْ نَادٰى وَهُوَ مَكْظُومٌۜ "Sen Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma! Hani o, üzüntülü bir halde (veya kahır içerisindeyken Rabbine) seslenmişti." Âyetteki فَاصْبِرْ *fasbir* emri "sabret, dayanıklı ve ısrarcı ol", حُكْم *hükm* kelimesi "hüküm, emir, buyruk", صَاحِبِ الْحُوتِ *saahıbi'l-huut* tamlaması "balık sahibi", نَادٰى *nâdâ* fiili "seslenmek", مَكْظُومٌ *mekzuum* sözcüğü ise "öfkeli, nefesi tıkanmış, kahırlı, üzüntülü" demektir.

a) فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ "Sen Rabbinin hükmüne sabret." Yüce Allah bu âyette Hz. Peygamber'in risalet duruşunu şekillendirmekte ve sabırlı olması gerektiği noktasında onu inşa etmektedir. Sabrın ne olduğu ve Kur'ân'daki kullanım örneklerinin nasıl şekillendirildiği konusunu Müzzemmil 73/10'da geniş bir şekilde ele almıştık. Burada şu kadarını söyleyelim: Sabr, "hak ve hakikat üzere direniştir, inançları savunmaktır." "İnsanın nefsini dizginlemesi" anlamında sabr "yılgınlık, korkaklık, çöküntü ve dert yanmanın zıddı"dır. İzzet ve şeref veren şey sabırdır; zillet ve mezellete düşüren şey sabır değil, acziyettir.

Zemahşerî'nin de ifade ettiği gibi, buradaki "Rabbinin hükmüne *sabr*"ı "Yüce Allah'ın kâfirlere mühlet vermesi ve Hz. Peygamber'e yardımı geciktirmesi" şeklinde anlamak mümkündür.[309] Ancak ister anlık, isterse ömürlük olsun, Rabbimiz O'nun yolunda gidenleri asla yalnız ve yardımsız bırakmayacaktır.

Hz. Peygamber'e yönelik sabır emri, risalet konusunda karşılaşacağı muhtemel sıkıntıları kendisine haber vermekte, sadece yaşadıklarının değil, yaşayacaklarının da sabır gerektiren şeyler olacağını ona bildirmektedir. Vahyin ilk sûrelerinde[310] sıklıkla bu emirlerin yer alma sebebi, görevin tabiatı gereğidir. Esasında Hz. Lokmân'ın, oğluna nasihatleri arasında da yer alan sabır, ilgili pasajda "namaz kılmak ve iyiliği emredip kötülükten nehyetmek" emirlerinden sonra gelmekte, dolayısıyla bu görevleri yapmanın peşinden insanın başına sıkıntıların gelebileceği hissettirilmektedir.[311]

Risalet kurumu sıkıntılarla uğraşmayı ve pek çok inkârcının şiddetli tepkisini çekmeyi beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, Yüce Allah Hz. Peygamber'i bu noktada bilinçlendirmekte ve sabır denen direnci ve mukavemeti elden bırakmaması gerektiğini kendisine emretmektedir.

Vahyin bütün muhatapları bu noktada dikkatli ve duyarlı davranmakla yükümlüdür. Vahyin savunucularının başına sıkıntılar gelebilir, çeşitli hakaretlere maruz kalabilir veya çeşitli tehditlere muhatap olabilirler. Başlangıcı zor olsa da bu yolun sonu rahmet vaadleriyle doludur. Allah'ın engin rahmeti ve zafer müjdesi vahyini savunanlaradır. Sıkıntılar ise geçicidir, görecedir, kesinlikle de abartılmamalıdır.

Kalem sûresinin son grup âyetindeki bu uyarı bütün vahiy talebelerinin morallerini yüksek tutmaları gerektiğini kendilerine öğütlemektedir. Allah vardır ve mesele yoktur. Sıkıntılara veya hakaretlere bakıp "bunlar çok büyüktür" demek yerine, onlara bakıp "sizden büyük Rabbim var" demek Müslüman'ın tesbihi olmalıdır. Çünkü Allah'a yardım edenlere Allah da mutlaka yardım edecektir[312] ve O'nun tarafında olanlar elbette galip geleceklerdir.[313] Kula düşen görev Yüce Allah'ın tarafında olmayı tercih edip bu uğurda fedakârlık yapmaktır. Böyle olunca Müslüman'ın kayıp riskinden söz edilemez.

309 Zemahşerî, *age.*, IV, 584.
310 Örnek için bk. Müzzemmil 73/10; Müddessir 74/7.
311 Lokmân 31/17.
312 Hacc 22/40; Muhammed 47/7.
313 Âl-i İmrân 3/139; Mâide 5/56; Muhammed 47/35; Mücâdele 58/21.

b) وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ "Balık sahibi (Yûnus) gibi olma!" الْحُوتِ *el-huut* kelimesi Kehf 18/61 ve 63'te Hz. Mûsa'nın genç arkadaşıyla yaptığı yolculukta unuttukları "balık" anlamında kullanılmaktadır. A'râf 7/163'te de aynı kökten *hıtân* kelimesi geçmekte ve "balıklar" anlamına gelmektedir. Söz konusu kelime Hz. Yûnus'la ilgili bir pasajda Sâffât 37/142'de "balık" anlamında yer almaktadır. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki صَاحِبِ الْحُوتِ *sâhıbu'l-huut* ifadesi "Balık Sahibi" demektir ve Sâffât 37/142'deki kullanım nedeniyle bu tamlamadan maksat da Hz. Yûnus'tur.

Hem Enbiyâ 21/87'deki *zu'n-nûn* ifadesinde hem de Sâffât 37/142 ile Kalem 68/48'deki *el-huut* kelimesinde *eliflâm* takısının kullanılmasının sebebi, "Balık Sahibi" konusunun herkes tarafından bilinmesidir. Bilinen bir olayın veya peygamberin kıssa edilmesi inkârcı muhatapların muhtemel karşı çıkışlarını engellediği gibi, bütün zamanların müminlerinin de moral desteği almasını sağlamaktadır.

Kitâb-ı Mukaddes (Yunus, Bap 1)'deki bilgilere göre Hz. Yûnus, Asur Devleti'nin başkenti olan Nineve/Ninova'ya gönderilmiş bir peygamberdi.[314] Buradaki görevinde arzu edilen sonucu alamayınca başka bir yere (Tarşiş'e) gitmek üzere bir gemiye binmiş ve -kısmen Kur'ân'la da örtüşen bilgilere göre- zorlu bir süreç yaşamıştı. Konuyu Kitâb-ı Mukaddes'ten değil, Kur'ân'dan aktarmakla yetineceğiz.

Kur'ân'da Hz. Yûnus Kıssası

Müzzemmil 73/15'te "Kur'ân'da Kıssalar ve Yer Alma Gerekçeleri" başlığında "kıssa kelimesinin anlamı, Kur'ân'daki kullanımı, Kur'ân kıssaları, kıssaların anlatılma gerekçeleri" gibi alt başlıklarda konuyu detaylı bir şekilde ele aldığımız için,[315] aynı bilgileri tekrarlamak istemiyoruz. Burada sadece Hz. Yûnus kıssası hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Kur'ân'da *Yûnus* kelimesi 4 kez geçmektedir. Bunlardan iki tanesi bazı peygamberlerin isminin sayıldığı Nisâ 4/163 ve En'âm 6/86'da yer almakta, ancak kıssası hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Geri kalanların biri Yûnus 10/98'de, diğeri ise Sâffât 37/139'dadır. Ancak *yûnus* kelimesinin değil de yorumunu yapmakta olduğumuz Kalem 68/48'de geçen *sâhıbü'l-huut* ve Enbiyâ 21/87'de geçen *zü'n-nûn* ifadeleriyle dile getirilen kişi de Hz. Yûnus'tur.

314 Hz. Yûnus'un MÖ. 860-784 yılları arasında yaşadığı ifade edilmektedir (bk. İslâmoğlu, *age.*, s. 392'de 1. not.

315 Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsîri 3*, s. 65-70.

Hz. Yûnus'la ilgili en geniş bilgi Sâffât 37/139-148'dedir. Buna göre, Hz. Yûnus görev yerini izinsiz terk edip bir gemiye kaçmış, ardından yük ağırlığı nedeniyle yapılan kura çekiminde kura kendisine çıkmış ve yenilenlerden olmuştu; daha sonra denize atılmış ve derin bir pişmanlık içerisinde iri bir balık tarafından yutulmuştu. Eğer Rabbini sürekli olarak tesbih edenlerden olmasaydı mahşere kadar onun karnında kalacaktı. En sonunda Yüce Allah onu hasta ve bitkin bir halde ıssız ve çorak bir kıyıya çıkarttı ve yanı başında kendisine gölge edecek bir bitki (fidan) yeşertti. Nihayet onu yüz bin, hatta daha fazla kişiye elçi olarak görevlendirdi de Yûnus 10/98'de de ifade edildiği üzere, söz konusu kavim kendine iman etti ve dünyevî azaptan kurtarılıp belli bir süreye kadar yaşatılmış oldu.

Bu kıssanın bazı farklı yönleri Enbiyâ 21/87-88'de şu şekilde ele alınmaktadır: "Hani bir zamanlar o, hakkında işlem yapmayacağımızı düşünerek (kavmine duyduğu) öfkeyle (görev yerinden) çekip gitmişti. Derken o (düştüğü) zifiri karanlığın içinde şöyle dua etmişti: '(Ey Rabbim!) Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim, Sen'den başka ilah yoktur. Ben gerçekten büyük bir haksızlık yaptım.' Bunun üzerine Biz de onun bu duasını kabul ettik ve içine düştüğü sıkıntıdan onu kurtardık. Biz, müminleri işte böyle kurtarırız."

Bu arada Hz. Yûnus'tan dolayı ismi "Yûnus Sûresi" diye belirlenen sûrede Hz. Yûnus'un kavmine değinilmektedir. Buna göre söz konusu kavmin iman ettiği, bu nedenle dünya hayatında kendilerinden alçaltıcı, rezillik veren azabın kaldırıldığı ve belli bir süreye kadar yaşatıldıkları beyan edilmektedir.[316]

Bu anlatılanlardan hareketle şunu söyleyebiliriz: Hz. Yûnus risalet görevinin ilk aşamasında bir tercih hatası yapmış, ancak bu davranışı kendisine oldukça pahalıya mal olmuştu. O, iddia edildiği gibi peygamberlikten kaçmamıştı;[317] sadece Ninova'da sonuç alamayacağı düşüncesiyle başka bir yere doğru yola çıkmıştı. Görevden kaçmamış, bir anlamda yerini değiştirmek istemişti. Nitekim daha sonra yaptığı tebliğinde başarılı olmuş ve Yûnus 10/98'de da ifade edildiği gibi, kavmi iman etmeleri sayesinde dünya azabından kurtarılmış bir ümmet olarak Kur'ân'da övgüye mazhar kılınmıştır.

c) إِذْ نَادٰى وَهُوَ مَكْظُومٌ "Hani o, üzüntülü bir halde (veya kahır içerisindeyken Rabbine) seslenmişti." Bu sûrede Hz. Yûnus kıssasının küçük bir bölümü ele alınmaktadır. Dikkat çekilen ilk husus ise onun pişmanlık ifadesi olarak Rabbine seslenmesidir. Enbiyâ 21/87'de de geçtiği üzere, Hz.

316 Yûnus 10/98.
317 Esed, *age.*, 661'de 83. not.

Yûnus bu seslenişini balığın karnında gerçekleştirmiş ve "Senden başka ilâh yok! Sen her türlü eksiklikten münezzehsin; doğrusu ben gerçekten haksızlık yapanlardan olmuşum" demişti. Bu sesleniş bir inilti şeklinde de, kahır içerisinde de, yalvarma üslubunda da, haykırışla da, feryat üzere de gerçekleşmiş olabilir. Elbette onun bu durumu derin sıkıntı, üzüntü ve huzursuzluk halini ortaya koymakta, ancak kime sığınacağı bilincini de kaybetmediğini göstermektedir.

Kıssada bu cümleye yer verilmesinin nedeni Hz. Peygamber'e yönelik şu uyarıdır: "Sende Yûnus'ta olduğu gibi bir gönül darlığı, sıkıntı ve öfke bulunmasın; yoksa sen de onun gibi imtihan edilirsin." Anlaşılan o ki, Yüce Allah Hz. Peygamber'in de çeşitli sıkıntılarla karşılaşacağını ona önceden haber vermekte, görev ve sorumluluğunu yerine getirmede herhangi bir tereddüt yaşamaması gerektiğini kendisine hatırlatmakta, bir anlamda onu önceden bilinçlendirmektedir.

11. İlâhî Rahmet Hz. Yûnus'a Yetişmişti

لَوْلَٓا اَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّه۪ لَنُبِذَ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ "Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı, mutlaka kınanmış (ve perişan bir halde) ıssız bir sahile atılacaktı." Âyetteki تَدَارَكَ *tedârake* fiili "yetişmek, ulaşmak", نِعْمَةٌ *nı'meh* kelimesi "nimet", نُبِذَ *nübize* fiili "atılmak", الْعَرَٓاءِ *el-'arâ'* kelimesi "ıssız sahil", مَذْمُومٌ *mezmûm* sözcüğü ise "aşağılanmış, çırılçıplak, perişan bir halde" demektir.

Bu âyeti Sâffât 37/143-146. âyetleri ışığında anlamak gerekir. Her iki âyet grubunu iki farklı bakış açısıyla anlayabiliriz.

a) Sâffât 37/143-146'daki ifadelere göre, Hz. Yûnus eğer tesbih edenlerden, yani sürekli olarak Rabbini hatırında tutanlardan olmasaydı, mahşer gününe kadar balığın karnında kalacaktı. Tesbih ehli olduğu için mahşere kadar balığın karnında kalmadı; Yüce Allah da onu bitkin bir halde ıssız ve çorak bir kıyıya çıkarttı ve yerden kendisine gölge yapacak bir fidan yetiştirdi. Kalem 68/49'da ise şöyle buyurulmaktadır: "Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı, o, mutlaka kınanmış (ve perişan bir halde) ıssız bir sahile atılacaktı." Buna göre âyetin başındaki لَوْلَا *levlâ* edatının cevabı نُبِذَ *nübize* fiiliyle başlayan cümledir ve nübize fiilinin başındaki *lâm* harfi de, tıpkı Sâffât 37/144'teki lelebise ifadesinde olduğu gibi cevap cümlesinin vurgusunu arttırmak için getirilmiştir.

1. Bu anlam çerçevesinde iki ayet grubunda herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü yorumunu yapmakta olduğumuz âyette Rabbinden bir nimet ulaşmasaydı, Hz. Yûnus'un savunmasız, hor, hakir ve perişan bir şekilde ıssız bir yere savrulup atılmış olacağı ifade edilmektedir. Nimet ulaştığına göre demek ki bu şekilde bir atılış veya savruluş yaşanmamıştır. Burada kullanılan fiilin *nübize* şeklinde meçhul, yani edilgen bir kalıpta getirilmesi de bu işlemin kontrol dışı bir mahiyet arz edeceğinin bir göstergesidir.

2. Öte yandan, Hz. Yûnus'un Yüce Allah tarafından ıssız bir kıyıya çıkartıldığı dile getirilen Sâffât 37/145'teki ifade ise onun kendiliğinden, kontrolsüz veya doğal bir şekilde değil, özellikle Yüce Allah'ın kontrolünde ve muhtemelen özenli bir yolla kıyıya çıkartıldığını göstermektedir. Zaten ilgili âyetteki *nebeznâ* fiilinin çoğul getirilmesi, kıyıya çıkartılma işleminin muhtemelen meleklerin yardımıyla ve özenli bir şekilde gerçekleştirildiğinin bir delilidir.

3. Dahası مَذْمُومٌ *mezmûm* kelimesi "horlanmış, hakir kılınmış, belki de Allah tarafından kınanmış" gibi olumsuz anlamlara gelmektedir. İşte eğer Rabbinden bir nimet yetişmeseydi Hz. Yûnus bir anlamda cezalandırılmış olacak ve ortalığa savrulacaktı; ancak bu gerçekleşmemiştir. Oysa Sâffât 37/145'teki ifadede sekım kelimesi kullanılmakta, bu ise "hasta, bitkin, manevî çöküntü ve iç huzursuzluğu içinde" gibi anlamlara gelmektedir. Şüphe yok ki bu anlamların hiçbirinde mezmûm kelimesinde olduğu gibi olumsuz bir anlam söz konusu değildir.

4. Yüce Allah'ın Hz. Yûnus'a verdiği nimet Enbiyâ 21/87'de dile getirilen Hz. Yûnus'un tevbesi ve Sâffât 37/143'te sözü edilen tesbihinin sonucudur. Âyetlerin birbirini tamamlayan yönü düşünüldüğünde konuyla ilgili bütün âyetleri birlikte düşünmenin gerektiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

b) Konuyla ilgili iki âyet grubu arasında bir anlam çelişkisinin olmaması için her iki âyette de Hz. Yûnus'un kıyıya atıldığının belirtildiği kabulüne yer verenler de vardır. Onlara göre *mezmûm* kelimesi ile sekım kelimeleri aynı anlama gelmektedir. Bu kanaatte olanlar Kalem 68/49'u şöyle tercüme etmektedirler: "Eğer Rabbinin rahmet ve inayeti onun imdadına yetişmeseydi, (balığın karnı ona mezar olacaktı). Andolsun ki o perişan halde ıssız ve bitkisiz bir sahile atıldı."[318] Bu yaklaşıma göre âyetin başındaki *levlâ* edatının cevabı gizlidir ve Sâffât 37/144'teki mesaja aittir. لَنُبِذَ *lenübize* ifadesindeki *lâm* ise yeni bir cümlenin te'kidli bir şekilde başlamasını sağlamaktadır.

318 Mustafa Öztürk, *age.*, s. 794.

Bu iki yaklaşımdan ilkini tercih ettiğimizi beyan ederek, ikinci yaklaşımın da çok önemli bir anlama hassasiyetinin sonucu olduğunu ifade etmek istiyoruz. Her iki şekilde de verilen mesaj Hz. Yûnus'un mağdur edilmediğinin bildirilmesidir.

111. Yüce Allah Onu Seçip Sâlihlerden Kılmıştı

فَاجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ "(Sonuçta) Rabbi onu seçti (ona yeniden vahiy verdi) ve kendisini sâlihlerden kıldı." Âyetteki اجْتَبٰى *ictebâ* fiili "seçmek, peygamberlik vermek", جَعَلَ *ce'ale* fiili "kılmak, yapmak, görevlendirmek", الصَّالِحِينَ *es-sâlihın* kelimesi ise "iyiler, hayırlılar, faziletliler, erdemliler" demektir.

a) فَاجْتَبٰيهُ رَبُّهُ "(Sonuçta) Rabbi onu seçti." Bu cümlede dile getirilen husus, Yüce Allah'ın Hz. Yûnus'u yeniden seçip kendisine vahiy gönderdiğini bildirmesidir. Âyetteki اجْتَبٰى *ictebâ* fiili hem ümmetin seçimi[319] hem de peygamberlerin seçilip görevlendirilmesi[320] anlamında kullanılmaktadır.

Burada dikkat çeken bir başka husus ise, Yüce Allah'ın kendisi için *rabb* sıfatını kullanmasıdır. Bunun muhtemel nedeni, Yüce Allah'ın kullarını, özellikle de elçilerini sahiplendiğinin bildirilmesidir. "Esirgeyen, koruyup kollayan, sahiplenen, ilgilenen, yetiştiren" gibi anlamlara gelen bu sıfat, hatasına rağmen Hz. Yûnus'u Yüce Allah'ın sahiplenip risalet görevine devam ettiğini göstermektedir.

Hz. Yûnus, tevbesinin ardından tesbihe devam etti ve Yüce Allah'ın rahmeti sayesinde *mezmûm,* yani kınanmış olmaktan kurtarıldı. En sonunda ise yeniden vahye muhatap kılınarak elçilik görevine devam etmesi sağlandı. İşte rablık gereği ilâhî rahmetin kuşatıcı yönü budur. Yüce Allah samimi yöneliş demek olan tevbeyi başaran insanları kendi hallerine terk etmemekte ve onları sahiplenmektedir. Bu ifade Hz. Peygamber için de bütün zamanların müminleri için de moral kaynağıdır ve manevî bir destektir.

b) فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ "Onu sâlihlerden kıldı." Âyetin bu cümlesi Hz. Yûnus için en son değerlendirmeyi oluşturmakta ve onun da erdemli kulların arasına katıldığı müjdesini içermektedir. Âyette başka bir kelimenin değil de özellikle الصَّالِحِينَ *es-sâlihın* kelimesinin tercih edilmesinin muhtemel nedeni, Hz. Yûnus'un risalet görevini yaparken toplumu dönüştürücü

319 Hacc 22/78.
320 Âl-i İmrân 3/179; En'âm 6/87; Yûsuf 12/6; Nahl 16/121; Meryem 19/58; Tâhâ 20/122; Şûrâ 42/13; Kalem 68/50.

ve kötülükleri düzeltici, yani "ıslah edici" bir etkinlik sergilemesidir. Böyle olunca, Hz. Yûnus'un kavminin istikamet sahibi insanlar olduğunun beyan edildiği Yûnus 10/98 ile de uyumlu bir mesaj verilmiş olmaktadır.

Kavmi iman edince dünya hayatında aşağılık ve rezillik azabının kendilerinden kaldırıldığı ve belli bir süre daha nimetler içerisinde yaşatıldıkları beyan edilmektedir. İşte bu sonuç Hz. Yûnus'un ıslah edici faaliyetlerinin başarıya ulaştığının en belirgin ifadesidir. Esasında bu tercih, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette Hz. Yûnus'un içlerine katıldığı müjdelenen insanlar için *es-sâlihıın* kelimesinin kullanılmasının da muhtemel sebebini oluşturmaktadır.

ıv. Hz. Yûnus Kıssasının Öğrettikleri

1. Bir kişi peygamber bile olsa ve tercih hatası şeklinde de gerçekleşse bazen hata yapabilir. Anlaşılan o ki, bir peygamber için "tercih hatası" bile çoktur ve bunun bazı sonuçları vardır. İşte Hz. Yûnus'un yaşadığı bundan ibarettir.

2. Hz. Yûnus kıssası peygamberlerin hatasız olduğunu kabul edenlere iyi bir cevaptır. Peygamberler de insandır, onlar da hata yapabilirler; ancak onlar bir hatayı tekrar tekrar işlemezler; sürekli hata yapmazlar; hatalarından tevbe etmeden ölmezler; çünkü vahiy meleği kendilerini hemen uyarır ve ilgili yanlışın ümmete aksetmesi engellenir. Bu arada ifade edelim ki, peygamberlerin "ismet sıfatı" günah işlememekle değil, tebliğde hata yapmamakla ilgilidir. Yani onlar Yüce Allah'tan aldıkları bilgileri ümmetlerine eksiksiz ve ilavesiz bir şekilde aktarmışlardır; masum oluşlarını bu noktada anlamak gerekir. Aksi takdirde, Hz. Yûnus'a ve bazı peygamberlere nispet edilen davranışların anlaşılması imkânsız olurdu.

3. Bu kıssada, risaletinin ilk dönemlerini yaşayan Hz. Peygamber uyarılarak inşa edilmekte ve açıkça "Onun yaptığı gibi yapma" buyruğuyla donanımlı hale gelmesi kendisinden istenmektedir. Bir peygamber bir başka peygamberi örnek alırken, onun uyarıldığı noktaları iyi görmeli, uyarılan davranışı kendisi yapmamalıdır; yani "peygamberin kendisi" değil, "hatalı davranışı" terk edilmelidir.

4. Vahyin ilk dönemlerinde bu kıssanın zikredilmesinin bir başka nedeni, Hz. Peygamber'i ve dolayısıyla müminleri de zorlu bir sürecin beklediğinin bildirilmesidir. Bu yol çileli bir yoldur, zorlukları vardır. Bu nedenle zorluklara bakarak kaçmak değil, yardım kaynağının Yüce Allah olduğunu unutmamak hedeflenmelidir. Bu arada sakıncalı bir eylemin yapılmaması isteniyorsa muhatap önce uyarılmalıdır; uyarmadan ceza verilmemelidir.

5. Yüce Allah kullarını daima imtihan etmekte ve onların sabrını denemektedir. İlk etapta rahat görülen şartların sonu sıkıntılı, başlangıcı zor görülen işlerin sonu ise huzurlu ve mutlu olabilir. Öyleyse imtihan eden ilâhî iradeye teslim olup emredileni yapmaya çalışmak imtihanın gereğini yapmada esastır. Aksi takdirde, başka çıkış yollarının bulunmadığı gerçeğiyle herkes karşılaşacaktır.

6. Sürekli değil de nadiren hata yapan muttakî kulların özelliği, hata sonrasında hemen Yüce Allah'ı ve gerçeği hatırlamaları ve bağışlanma dileğinde bulunup hatada ısrar etmemeleridir.[321] İşte bu kıssanın kahramanı olan Hz. Yûnus da içerisine düştüğü derin sıkıntı ve ıstırap halinde Rabbini hatırlayıp O'na dua etti ve Yüce Allah da onun bu yönelişini karşılıksız bırakmadı.

7. Kişi hata yaptığında kimden bağışlanma dileğinde bulunması gerektiğini unutmamalıdır. Yanlış arayışlar veya çıkmaz sokaklar sahibini mahcup edecektir. Bu nedenle bir hata yaptıktan sonra onun telafisinde yardım makamının neresi olduğunu belirlemek için başka ve daha büyük bir hata yapılmamalıdır. İşte Hz. Yûnus kıssası bu noktada da çok önemli bir öğreti içermektedir.

8. Enbiyâ 21/87'deki "Karanlıklar içerisinde" ifadesi, kişinin içindeki manevî çöküntünün derin karanlıklarını sembolize edebilir. Her insanın içinde zaman zaman fırtınalar kopabilir, sıkıntılı dönemler yaşanabilir. Bu durumlarda Talâk 65/2-5'te de ifade edildiği üzere, sorumluluğunu bilen insanlar için çıkış kapısının bulunduğu öğretilmekte, Yüce Allah'ın hesaba katılmadığı hiçbir an ve alanın bulunmadığı zihinlere kazınmak istenmektedir.

9. Günümüz din eğitimcilerinin bu kıssadan alacağı çok önemli dersler vardır. Dini anlatan kişiler muhatapların hemen düzelmesini beklememeli, sonuç alıcı şekilde değil de görevini yapan bir bilinçle hareket etmelidirler. Müslüman din eğitimcisinin amacı bir anlamda nişan almaktır; 12'den vurup vurmaması çok önemli değildir. Atış karavana bile olsa kişi görevini yaptığı için sevap kazanacak ve ecir sahibi olacaktır.

10. Hz. Yûnus gibi, samimi yönelişlerin sahibi olan insanlar eğer toplumda ıslah edici çalışmalar yaparlar, kendilerini adeta görevlerine adarlarsa sonuçta onlar da Yüce Allah tarafından sâlih insanların arasına katılacaklardır. Hiç şüphe yoktur ki *rabb* olan Yüce Allah samimi kullarını sahiplenmekte, onları yalnızlığa ve mahcubiyete terk etmemekte, görevlerinde

321 Âl-i İmrân 3/135.

kendilerine yardım etmekte ve sonuçta onları erdemli insanlar arasına katmaktadır. Bu kıssada verilmek istenen asıl evrensel mesaj bu olsa gerektir.

11. Bu kıssa sayesinde başta Hz. Peygamber olmak üzere, samimi yöneliş sahipleri olan bütün zamanların müminlerine moral verilmekte, onların da *rabb* olan Yüce Allah'ın merhametiyle sahiplenileceği müjdesi verilmektedir. Önemli olan husus hiç hata yapmamak değildir; hatada ısrar etmemektir. Zira hata yapan Âdem tevbe edince Hz. Âdem oldu; hatasını kabul etmeyip hatada ısrar eden İblis ise şeytanlaştı ve huzurdan kovuldu.

Rabbimiz, bizi de hatasını görüp zamanında tevbe edenlerden ve tevbesini kabul edip sâlih kulları arasına kattıklarından eylesin.

b) Öfkenin İnsana Yaptırdıkları

Yüce Allah, sûrenin son iki âyetinde ilk konulara geri dönerek kafirlerin Hz. Peygamber'e karşı olumsuz tutumlarını ve suçlamalarını yeniden hatırlatmakta, son söz olarak da vahyin gönderiliş gayesini vurgulu bir şekilde gündeme getirmektedir.

1. Kâfirlerin Öfkesi Bakışlarına ve Sözlerine Yansımıştı

وَاِنْ يَكَادُ الَّذٖينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ اِنَّهُ لَمَجْنُونٌ

"Kâfirler Zikr'i (vahyi veya Kur'ân'ı) işittikleri zaman, neredeyse gözleriyle seni devirecekler. Üstelik, 'Kesinlikle o bir mecnundur' diyorlar." Âyetteki يَكَادُ *yekâdü* fiili "neredeyse, az kalsın", الَّذٖينَ كَفَرُوا *ellezîne keferû* ifadesi "kafir olanlar, nankörler", يُزْلِقُونَ *yüzlikuune* fiili "devirmek, yıkmak, öldürmek", اَبْصَار *ebsâr* kelimesi "gözler, bakışlar", سَمِعُوا *semi'û* fiili "işitmek, duymak", الذِّكْرَ *ez-zikr* kelimesi "zikir, öğüt, vahiy, Kur'ân", يَقُولُونَ *yekuulûne* fiili "söylemek, suçlamak" مَجْنُونٌ *mecnûn* sözcüğü ise "mecnun, cinlenmiş, cinlerden etkilenmiş, delirmiş" demektir.

Âyetin başındaki اِنْ *in* edatı *inne* edatının *muhaffef*, yani şeddesiz halidir. Delili ise لَيُزْلِقُونَكَ *leyüzlikuuneke* ifadesindeki *lâm* edatıdır. Bu durumda âyetin anlamı mealde verdiğimiz şekilde olur. Ancak buradaki اِنْ *in* edatını şart anlamına alıp cümleyi de bir şart cümlesi gibi kabul edenler de vardır. Buna göre Yüce Allah, Hz. Peygamber'i tıpkı bu sûrenin 8, 10 ve 48. âyetlerinde olduğu gibi kafirlerin sözlerine, davranışlarına ve suçlamalarına karşı sabırlı olması gerektiği noktasında bilinçlendirmektedir. Söylenmek istenen şudur: "Onlar vahyi işittiklerinde seni gözleriyle düşürmek is-

tediklerinde de, 'Muhakkak ki o bir mecnundur' dediklerinde de sen sabırlı ol, onlara itaat etme, sözlerine aldırma!"[322] Bu genel hatırlatmayı yaptıktan sonra şimdi âyetteki cümlelere biraz daha yakından bakalım.

a) وَاِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ "Kâfirler Zikr'i (vahyi veya Kur'ân'ı) işittikleri zaman, neredeyse gözleriyle seni devirecekler." Bu cümlede üzerinde durulması gereken bazı önemli noktalar vardır.

1. وَاِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا "Kâfir olanlar, nerdeyse..." ifadesi, nankörlerin inkârcılıklarını ortaya koymakta, ancak bu inkârda mutlak reddediş değil, "bir şeylerin üzerini örtmek" anlamındaki küfr kelimesi tercih edilmektedir. *Küfr*, "örtmek" anlamıyla aslında bu nankörlerin "fıtratlarını örtmelerini" ortaya koymaktadır. *Kâfir* de "gerçeğin üzerini örten kişi" demektir. Yüce Allah her insanı "Allah'ı tek ilâh olarak tanıyacak" şekilde "fıtrat üzere" yaratmış,[323] ona *fücûr* denilen "yoldan çıkma" özelliğini de, bundan korunup sorumluluğunu bilme ve duyarlı olma anlamındaki *takvâ* özelliğini de ilham etmiştir.[324] Dahası, kendisine imanı sevdirip kalbinde süslemiş, küfrü, fısk denilen yoldan çıkmayı ve isyanı ise çirkin göstermiştir.[325]

Demek ki, yaratılışta inkâr ve iman potansiyel olarak birlikte var edilmiş, ancak iman bir adım önde ilham edilmiş, ilâhî program gereği insan fıtratına yerleştirilmiştir. İşte kâfir olanlar kendi iradeleriyle ve kararlarıyla bu fıtratın üzerini örtenlerdir. İlâhî kitaplar ve onların tebliğciliğini yapan peygamberler insanın koyduğu bu örtüyü kaldırmak ve insanı fıtratıyla buluşturmak için görevlendirilmişlerdir.

İnsanlar kendileri öyle istedikleri için kâfir olurlar; Yüce Allah da başka varlıklar da onları zorla kâfir yapmaz. Kur'ân'ın hiçbir yerinde zorla kâfir yapılmaktan söz edilmez. Konuyla ilgili bütün âyetlerde "kâfir olmak"tan söz edilir, "kâfir yapılmak"tan değil. Rabbimiz, kâfir olmak isteyenin isteğini yaratır, o kadar. Zümer 39/7'de beyan edildiği üzere, insanlar kâfir olurlarsa Yüce Allah'a zarar veremezler ve O da kullarının küfründen asla razı olmaz. Ancak eğer şükrederlerse Yüce Allah'ın rızasını kazanmış olurlar.

İmtihanın zorunlu sonucu olarak irade sahibi kılınan insanoğlu kendi tercihinin sonucuna göre muamele görecektir. İmanı tercih etmişse mümin olarak yaşayacak ve mahşerde Allah'ın izniyle cennet ödülleriyle buluş-

---

322 Benzer bir meal için bk. Esed, *age.*, 1178; İslâmoğlu, *age.*, s. 1161.
323 Rûm 30/30.
324 Şems 91/8.
325 Hucürât 49/7.

turulacaktır. Fıtratının üzerini örtüp kâfir olmuşsa bu defa da tercihinin sonuçlarına katlanacaktır. İşte bu sûrede ta baştan beri ele alınan azgın insan tipine dair özellikler onların yanlış tercihlerini göstermekte ve Hz. Peygamber'in de bütün zamanların müminlerinin de bunlara itaat etmemeleri kendilerinden istenmektedir.

Onlara karşı tutumumuz, kendilerinin yanlış inanç ve davranışlarına karşı oluşumuz şeklinde olmalıdır. Onlara yönelik davetimiz de imana gelmeleriyle ilgili şekillenmelidir. Biz onlara "bize gelin" derken, aslında "kendinize gelin, fıtratınıza gelin, üzerini örttüğünüz fıtratınızla buluşun, üzerini örttüğünüz külleri kaldırarak iman közleriyle yeniden buluşun" demek istiyoruz. Dini ilkeler fıtratın ilkeleridir; dini prensipler fıtratın hiçbir şekilde yadırgamayacağı şekilde düzenlenmiştir; çünkü ilâhî kitaplar gibi kâinat da fıtrat da birer kitaptır ve her üç kitabın sahibi Yüce Allah'tır. O, kitaplarının birbiriyle çelişeceği bir ortam yaratmamıştır. Vahiy ile fıtrat arasında sorun olduğunu sananlar ya akıllarını doğru çalıştırmıyorlar, ya da vahyi doğru anlamayı becermiyorlardır, vesselam.

2. لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ "(Kâfirler) Zikr'i (vahyi veya Kur'ân'ı) işittikleri zaman, neredeyse gözleriyle seni devirecekler." Bu cümlede kâfirlerin vahye karşı olumsuz tutumları dile getirilmektedir. Onlar vahyin etkileyici yapısını çok iyi bildikleri için onun dinlenmesini istemezlerdi. Hâkka 69/38-52. âyetlerin iniş sebebinde de zikrettiğimiz üzere, ileri gelen Mekkeli müşrikler Kur'ân'ın dinlenmesini arzu etmezlerdi. Kur'ân okunurken gürültü yapılmasını, böylece vahyin sesinin bastırılmasını özellikle isterlerdi.[326] İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de onların Hz. Peygamber'i neredeyse devirecekleri öfke dolu bakışları dile getirilmektedir.

Bu arada âyetteki سَمِعُوا *semi'û* fiiline "işitmek, duymak" gibi, "özellikle dinlemek" anlamı da verilebilir. Bu durumda Mekkeli müşrik ileri gelenlerin başkalarına yasakladıkları vahyi dinleme işini kendilerinin gizlice gerçekleştirdikleri anlaşılır. Hâkka 69/38-52. âyetlerin iniş sebebini zikrederken aktardığımız rivayetler de bunu desteklemektedir.

İster duyduklarında, isterse özellikle dinlediklerinde olsun, onların vahye ve onun aktarıcısına karşı öfke duydukları anlaşılmaktadır. Çünkü "nerdeyse seni gözleriyle yıkacaklar" ifadesi ile "O, bir mecnundur" şeklindeki âyetin son cümlesi bunun delilidir. Vahyin etkileyici yapısı karşısındaki kıskançlıkları düşmanlığa ve öfkeye dönüşmüş, bunun sonucunda da

326 Fussılet 41/26.

çeşitli suçlamalarda bulunmuşlardı. Bakışlarındaki öfke onların niyetlerini ortaya koymakta, bir anlamda Türkçemizde kullanılan "öfke ve nefretle pis pis bakmak" ifadesi akla gelmektedir.

Bu arada bazı tefsirlerimizde bu bakışlar "nazar" ile ilişkilendirilmekte ve nazar meselesi hakkında detay bilgiler verilmektedir. "Nazar"ın mantığını düşündüğümüzde bu âyette ulaşılamayan bir gıptadan değil de öfkeden ve düşmanlıktan söz edilmesi, konunun nazarla ilişkilendirilmesini sorunlu kılmaktadır. Bu nedenle "nazar var mıdır, yok mudur?" sorusunu burada ele almanın doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Mekkeli müşrikler vahiy için "Keşke bizde olsa!", "Niçin bize değil de ona verildi?" "Keşke ona değil de bize verilmiş olsa" gibi bir özlem söz konusu değildir; aksine suçlama ve öfke dolu bir düşmanlık onları kaplamış ve bir sonraki cümlede de dile getirdikleri üzere Hz. Peygamber'i "mecnunluk"la suçlamışlardı. Deli dedikleri kişiye özenmeleri veya ona gıpta etmeleri söz konusu olamayacağı için bu âyetteki ifadeyi "nazar"la ilişkilendirmek doğru olmasa gerektir. Bu nedenle konuyu sûre başından beri inkâr mantığı çerçevesinde ele almayı uygun bulduk.

b) وَيَقُولُونَ اِنَّهُ لَمَجْنُونٌ "Üstelik 'Kesinlikle o bir mecnundur' diyorlar." Sûrenin ikinci âyetinde de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, ileri gelen Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'i çeşitli ifadelerle suçlamış ve ona hakaretler yağdırmışlardı. Ona yönelttikleri en temel suçlama "mecnunluk"tu. Neden bu kelimeyi seçtikleri hakkında ikinci âyette geniş açıklamalar yaptığımız için aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz bu cümlede de aynı suçlamaya yer verilmekte, Mekkeli müşriklerin düşmanlıklarını devam ettirdikleri ve bunda kararlı oldukları anlaşılmaktadır. İfadenin isim cümlesi olarak getirilip *mecnûn* kelimesinin başında "te'kid" edatlarından olan *lâm* harfine yer verilmesi bu kararlılığın bir ifadesidir.

11. Kur'ân Evrensel Bir Öğüttür

وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ "Oysa o (Zikir, vahiy veya Kur'ân), âlemler için sadece bir öğüttür." Âyetteki ذِكْرٌ *zikr* kelimesi "öğüt, hatırlatma", اَلْعَالَمِينَ *el-'âlemîn* kelimesi ise "alemler, insanlar" demektir.

a) Yüce Allah, bu âyette sûrenin başından beri Mekkeli müşrik ileri gelenlerin ileri sürdüğü suçlamalara cevap vermek üzere, onların kullandığı türden vurgulu ifadelere de uygun olarak vahyin ne olduğunu ve gönde-

riliş amacını ortaya koymaktadır. Âyette tercih edilen ifade tekniği, adına *nefy ü istisna* denen "hasr-kasr" yöntemlerinden birisidir. Buna göre, aynı cümlede hem olumsuzluk edatlarından birisi, hem de *illâ* istisna edatı varsa burada "sadece ve sadece", "ancak ve ancak" gibi bir vurgulu anlam kastediliyor demektir.

b) Kur'ân'ın Kur'ân'da pek çok isim ve sıfatından söz edilmektedir. Konunun izahını daha önce yaptığımız için,[327] burada sadece Kur'ân'ın *zikr* oluşuna değinmek istiyoruz. Tekvîr 81/27'de de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere "Kur'ân'ın âlemler için sadece ve sadece bir öğüt oluşu", yararlanmak isteyenlere yöneliktir. Kur'ân'ın öğüdünden yararlanmak isteyenler daha çok insanlar olduğu için âyetteki *el-'âlemîn* kelimesini "insanlar, akıllılar" anlamında değerlendirmek gerekir.

Bu arada cinlerin de bu vahyin aydınlığından yararlandığına dair Kur'ân'da mesajlar bulunmaktadır. Ahkaaf 46/29-32 ve Cinn 72/1-2. âyetler bunun delilidir. Muhatapların çoğunluğu kimlerden oluşuyorsa hitap ona göre şekillendirilmektedir. Dolayısıyla mesajın içeriğinde cinlerin bulunmasına bir engel yoktur.

Kur'ân bir öğüttür, hatırlatmadır. Bu kökten gelen kelimeler Kur'ân'da sıklıkla kullanılmaktadır. *Zikr, tezkira* ve *zikrâ* kalıplarında bu kelime "gerçeğin hatırlatılması" anlamına gelmekte ve pek çok âyette Kur'ân'ın bir ismi olarak yer almaktadır.[328] Müzzemmil 73/19'da da ifade ettiğimiz üzere, Kur'ân'ın *zikr, zikrâ* veya *tezkira* oluşu, onun daha önce insana bildirilmiş olmasını gerektirir. Nitekim insanlara bir şeyleri "hatırlatmak" demek, onların daha önceden "haberdar edilmiş olduğu" anlamına gelir.

Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz: Vahyin hatırlatıcılığı, onun fıtrata uygun gerçekler içermesi demektir. Fıtrat, yaratılışta insanı Yüce Allah'ın şekillendirdiği ilâhî programın adıdır. Bütün değerler, fıtrata ilmek ilmek işlenmiştir. İnsandan istenen de buna uygun tercihler ve tavırlar ortaya koyması, bir anlamda fıtratıyla ters düşmemesidir. Fıtrata işlenen "Allah'ı tek ilâh olarak tanıma" imzası, Kur'ân'ın sunduğu hatırlatmaları fıtratın yadırgamaması demektir. İnsan, daha önce aşina olduğu şeyleri duyunca onları hatırlar ve zihninde herhangi bir çelişki ile karşılaşmaz.

---

327 Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsîri 1*, Giriş, "Kur'ân'ın Kur'ân'daki İsimleri" bölümü.

328 Hûd 11/114; Hıcr 15/6, 9; Nahl 16/44; Kehf 18/28; Tâhâ 20/99; Enbiyâ 21/24, 50; Furkaan 25/18, 29; Yâsîn 36/11; Sâffât 37/3; 168; Sâd 38/8, 49; Zümer 39/22-23; Fussılet 41/41; Zuhruf 43/5, 36, 44; Necm 53/29; Mücâdele 58/19; Talâk 65/10; Kalem 68/51; Cinn 72/17; Müzzemmil 73/19; Müddessir 74/54; İnsân 76/29; 'Abese 80/11.

Bu itibarla, "zikir" ile "fıtrat" uyumu son derece önemlidir. Mutlak inkârcılar hariç olmak üzere, eğer sunulan ilâhî bildirimler karşı taraftan red cevabı alıyorsa, bilinmelidir ki ya yapılan sunumda bir yanlışlık vardır, ya da ilâhî prensipleri doğru anlamada bir sorun yaşanmaktadır. İlâhî prensiplerin yer aldığı Kur'ân'ı Yüce Allah'ın bir kitabı, insanı ve onun fıtratını da diğer bir kitabı olarak kabul ettiğimize göre, bütünüyle iki kitabın ve parça parça âyetlerinin birbiriyle çelişmesi kesinlikle mümkün değildir.

Yorumunu yapmaya çalıştığımız Kalem sûresinde de işte bu nokta öne çıkarılmakta ve insan ile fıtratı arasına sokulan engellerin kaldırılması amaçlanmaktadır.

KALEM SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-7. âyetler): Sûrenin ilk âyet grubunda başta mukatta'a harflerinden birisi olan *nûn* olmak üzere kaleme ve satır satır yazılanlara yemin edilmekte, yeminin sebebi olarak da Hz. Peygamber'in mecnun olmadığı, ona verilen ödüllerin başa kakılmayacağı ve çok üstün bir ahlaka sahip olduğu bildirilmekte, böylece kendisine ve bütün zamanların müminlerine moral verilmektedir. Ardından, kimlerin delirmiş olduğunun er veya geç görüleceği ve Yüce Allah'ın sapanları da hidayete erdirilenleri de gayet iyi bildiği ifade edilmektedir.

(8-16. âyetler): Bu âyetlerde yağcılık yaptıkları için kendileri gibi yağcılık yapılmasını isteyen yalancılara itaat edilmemesi gerektiği, bu arada yalan yere yemin edenlere, aşağılık kişilere, gıybetten beslenenlere, laf taşıyıcılarına, cimrilere, zorbalara, günaha gömülenlere, kaba-sabalara ve soysuz hayırsızlara itaat edilmemesi, onlara boyun bükülmemesi emredilmektedir. Bu arada fazla servetin ve çocukların kişileri azdırabileceği, sonuçta vahye iftiraya sebep olabilecekleri ve elbette bu nedenle azapla damgalanacakları beyan edilmektedir.

(17-33. âyetler): Bu âyet grubunda nankörlüğün dünyevî sonuçları hatırlatılmakta, ürününü fakirlerle bölüşmek istemeyen bahçe sahiplerinin cezalandırıldığı bir kıssaya yer verilmektedir. Hasat için erken kalkıp yola giren ve bu esnada yoksullara duyulmak istemeyen bu kişiler, bahçeye ulaştıklarında kasırga sonucu yok edilen bahçeyi tanıyamamışlar, hatta yollarını şaşırmış olabileceklerini dahi söylemişlerdi. Bu esnada aralarındaki bilge kişinin önceden yaptığı uyarının haklı olduğu ortaya çıkmış, bu

nedenle diğerleri de haksızlık yaptıklarını fark edip itirafta bulunmuşlardı. Elbette aralarında bazı tartışmalar da çıkmış, özeleştiride bulunarak azgınlık itirafını yinelemişler, Rablerinden ümitlerini kesmeyerek yeni ve daha hayırlı bir beklentiye girdiklerini dile getirmişlerdi.

Yaşanan bu sıkıntının dünyevî bir azap olduğu beyan edilerek âhiretteki azabın çok daha şiddetli olduğu hatırlatılarak, gerçeği anlamaları kendilerinden ve elbette bütün zamanların insanlarından istenmektedir.

(34-41. âyetler): Kur'ân'ın *mesânî* oluşu gereği, söz bu defa muttakîlere getirilmekte, onlar için nimet yurdunun ödül olacağı ve Müslümanlarla suçluların hiçbir şekilde eşit tutulmayacakları belirtilmektedir. Ardından müşrik muhataplar çeşitli başlıklarda sorgulanmakta, doğru hüküm verebilmek için kitabî bilginin şart olduğu beyan edilmektedir. Bu arada hiç kimsenin garantisinin olmadığı, kendilerinin bile sözlerine kefil olamadıkları, hiçbir destekçilerinin bulunamayacağı da özellikle gündeme getirilmektedir.

(42-47. âyetler): Suçlu olan ve sürekli günahtan beslenen nankör kişilerin yaşlılık veya hastalık hallerinde ya da mahşerde paçalarının tutuşacağı, ancak çok geç kalınmış olacağı beyan edilerek, korkunç bir perişanlığın yaşanacağı ve ilgililere daha önceki günleri hatırlatılarak suçlanacakları ifade edilmektedir.

Hakikati yalanlayanların cezasını bizzat Yüce Allah'ın vereceği, onların bütün tuzaklarının boşa çıkacağı, çünkü Yüce Allah'ın ince planına karşı durulamayacağı özellikle gündeme getirilmekte ve inkârcı muhataplara gözdağı verilmektedir. Bu arada müşriklerin imana davet edilirken kendilerinden ücret istenmediği, hiçbir şekilde ağır bir borcun altına sokulmadıkları ve gayb bilgisine de sahip olmadıkları ifade edilmektedir. Aslında peygamber davetinin ücret eksenli değil, ecir eksenli olduğu bütün zamanların din eğitim ve öğreticilerine hatırlatılması önemli bir hedef olarak belirlenmektedir.

(48-52. âyetler): Bu âyetlerde ise Hz. Peygamber başta olmak üzere bütün müminler uyarılmakta ve Hz. Yûnus gibi sabırsızlık yapmamaları, Allah'ın hükmüne sıkıca ve kararlı bir şekilde sarılmaları gerektiği beyan edilmektedir. Anlaşılıyor ki İslâmî davette bazen sıkıntılar yaşansa da sonuç daima inananların olacaktır; çünkü Allah'ın yardımı onlarladır. Hz. Yûnus gibi Yüce Allah'a samimiyetle yönelenler sahipsiz bırakılmayacak, Yüce Allah tarafından seçilecek ve sâlihler arasına katılacaklardır.

En son iki âyette de kâfirlerin kin ve öfkeleriyle düşmanlıklarının depreşeceği, gözleriyle ve sözleriyle Hz. Peygamber'i ve müminleri incitebilecekleri hatırlatılarak, vahyin öğüt vericiliğine dikkat çekilmekte, bir anlamda tebliğde zorbalığın değil, gönül fethinin önemli olduğu zihinlere kazınmaktadır.

Rabbimiz bizi de O'na yönelenlerden, rızasını kazananlardan ve sâlihler arasına kattıklarından eylesin. Hizmetini peygamberî davet geleneğine uygun olarak ücrete değil, ecre dayalı olarak şekillendirenlerden eylesin. Rabbimiz, izzet ve şerefi O'nun yanında arayanlardan ve bu uğurda fedakârlık yapmayı canına minnet sayanlardan eylesin. Âmîn. •

69. HÂKKA SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Hâkka sûresi Mekke döneminde indirilmiş olup, 52 âyetten oluşmuş ve adını ilk üç âyetteki "gerçekleşen hakikat" anlamındaki *el-hâkka* kelimesinden almıştır. Mekke döneminin ortalarında indirilmiş olan bu sûre, resmî olarak 69. sıradadır. Bu sûre de *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Hâkka sûresinin konusu, öncesi ve sonrasındaki sûreler gibi "kıyamet ve âhiret"le ilgilidir. Öncesindeki Kalem sûresi ve sonrasındaki Me'âric ile adeta birbirinin devamı niteliğindedir. Hâkka sûresinde ilk olarak bir adı da *el-hâkka* olan kıyametin mutlaka gerçekleşeceği beyan edilmektedir. Bu arada kıyametin şiddetinin insan idraki ile kavranamayacağı, bu nedenle konu hakkında bilgilenmek için ilâhî bilgilendirmenin şart olduğu vurgulanmaktadır.

Kıyameti ve mahşeri inkâr eden Semûd ve 'Âd kavimlerinin akıbetleri ele alınarak muhataplar bilgilendirilmekte, Firavun, ondan önceki bazı kavimler ile özellikle şehirleri alt üst olan Lût kavminin durumu da ibret alınsın diye dikkatlere sunulmaktadır. Daha sonraki bölümlerde kıyametin çeşitli sahneleri hatırlatılmakta, mahşerde göğün yapısı, meleklerin durumu ve arşı taşıyan görevlilerin sekiz tane olduğu beyan edilmektedir.

Ardından mahşer sahnelerinden birkaçı gündeme getirilmekte, bunlardan "Allah'a arz olunma ve bilgilendirilme" konusuna değinilmektedir. Amel defterini sağ tarafından alanların sevinçleri ile sol taraftan alanların sızlanmaları ve her iki grubun mahşerdeki durumları ele alınmaktadır. Bu bağlamda cehennemliklerin dünyadaki sapkın hallerine karşılık âhirette kendilerine sunulacaklar hakkında da kısa bilgilendirmeler yapılmaktadır.

Sûrenin sonunda Yüce Allah her şeye yemin ederek, vahyin kaynağının kendisi olduğunu beyan etmektedir. Aksi kanaatlerin akla ziyan olduğu Hz. Peygamber örnekliğinde bildirilerek, vahye müdahalenin tarif edilemeyecek acı sonuçlar doğuracağı belirtilmektedir. Hâkka sûresi çok önemli uyarılarla ve tesbihin gerekliliği hatırlatmasıyla sona ermektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْحَاقَّةُۙ ﴿١﴾ مَا الْحَاقَّةُۚ ﴿٢﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْحَاقَّةُۜ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ﴿٤﴾ فَاَمَّا
ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾ وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا بِر۪يحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍۙ ﴿٦﴾ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ
لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍۙ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ ف۪يهَا صَرْعٰىۙ كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍۚ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرٰى
لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾ وَجَٓاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِۚ ﴿٩﴾ فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ
فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً ﴿١٠﴾ اِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَٓاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِۙ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً
وَتَعِيَهَٓا اُذُنٌ وَاعِيَةٌ ﴿١٢﴾ فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌۙ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ
فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُۙ ﴿١٥﴾ وَانْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌۙ ﴿١٦﴾
وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَٓائِهَاۜ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌۜ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفٰى
مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾ فَاَمَّا مَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ بِيَم۪ينِه۪ فَيَقُولُ هَٓاؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْۚ ﴿١٩﴾ اِنّ۪ي ظَنَنْتُ
اَنّ۪ي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْۚ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ ف۪ي ع۪يشَةٍ رَاضِيَةٍۙ ﴿٢١﴾ ف۪ي جَنَّةٍ عَالِيَةٍۙ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾
كُلُوا وَاشْرَبُوا هَن۪يٓـًٔا بِمَٓا اَسْلَفْتُمْ فِي الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾ وَاَمَّا مَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِه۪ فَيَقُولُ
يَا لَيْتَن۪ي لَمْ اُو۫تَ كِتَابِيَهْۚ ﴿٢٥﴾ وَلَمْ اَدْرِ مَا حِسَابِيَهْۚ ﴿٢٦﴾ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَۚ ﴿٢٧﴾ مَٓا اَغْنٰى
عَنّ۪ي مَالِيَهْۚ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنّ۪ي سُلْطَانِيَهْۚ ﴿٢٩﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُۙ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ الْجَح۪يمَ صَلُّوهُۙ ﴿٣١﴾ ثُمَّ ف۪ي
سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُۜ ﴿٣٢﴾ اِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظ۪يمِۙ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَحُضُّ
عَلٰى طَعَامِ الْمِسْك۪ينِۜ ﴿٣٤﴾ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا حَم۪يمٌۙ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْل۪ينٍۙ ﴿٣٦﴾ لَا
يَأْكُلُهُٓ اِلَّا الْخَاطِؤُ۫نَ ﴿٣٧﴾ فَلَٓا اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَۙ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَۙ ﴿٣٩﴾ اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ

كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾
تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾
ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾ وَاِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾
وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ وَاِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَاِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾
فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Gerçekleşecek o hakikat. **2.** Ne yaman şeydir o gerçekleşecek hakikat! **3.** Gerçekleşecek o hakikati sana bildiren ne olabilir ki! **4.** Semûd ve Âd (kavimleri) de o çarpan felaketi yalanlamıştı. **5.** Semûd'a gelince, onlar azgınlığın karşılığında bir bela ile helâk edilmişlerdi. **6.** 'Âd (kavmi) ise, uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler. **7.** (Allah) o kasırgayı, ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine salmıştı. (Öyle ki, eğer orada olsaydın) o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi (oracıkta) yere serilmiş halde görürdün. **8.** Şimdi onlardan geriye kalan (herhangi bir kişi) görebiliyor musun? **9.** Firavun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler(in halkları) hep o günahı (şirki, küfrü ve isyanı) işlemişlerdi. **10.** Böylece Rablerinin her bir elçisine karşı gelmişlerdi; O da onları pek şiddetli bir şekilde yakalayıvermişti. **11.** Şüphesiz, su yükselip azgınlaştığı vakit sizi gemide Biz taşımıştık. **12.** Onu sizin için bir öğüt yapalım ve belleyici kulak(ların sahipleri) onu iyice bellesin diye (bunu hatırlattık). **13-15.** Sûr'a bir tek defa üflendiği, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman, işte o gün, olması (gerekenler) olup bitmiş olacaktır (kıyamet kopacaktır). **16.** Gök yarılacaktır ve artık gök o gün direncini kaybedecektir. **17.** Melek(ler) onun (göğün) etraflarında olacaktır. O gün Rabbinin arşını onların da üzerlerinde sekiz (melek) taşıyacaktır. **18.** (Ey insanlar!) O gün (hesap için Allah'a) sunulacaksınız; size ait hiçbir sır gizli kalmayacaktır. **19-20.** Kitabı kendisine sağ tarafından verilen kişiye gelince, o şöyle diyecektir: "Alın işte, kitabımı okuyun. Doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum." **21-23.** Artık o (kişi),

meyveleri sarkmış halde olan yüce, yüksek bir cennette hoşnut kalacağı bir hayat içinde olacaktır. **24.** (Bütün cennetliklere şöyle denilecektir:) "Geçmiş günlerde işlediklerinize karşılık, âfiyetle yiyiniz, içiniz." **25.** Kitabı kendisine sol tarafından verilene gelince, o kişi şöyle diyecektir: "Âh, keşke, bana kitabım (amel defterim) verilmeseydi! **26.** Hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim! **27.** Âh, keşke, onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi! **28.** Malım bana hiç bir fayda sağlamadı. **29.** Saltanatım da benden (koptu), yok olup gitti." **30.** (Bunun üzerine Yüce Allah meleklerine şöyle diyecektir): "Onu yakalayın da (ellerini boynuna) bağlayın. **31.** Sonra onu alevli ateşe yaslayın! **32.** Bu esnada (onu) yetmiş arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun! **33.** Çünkü o, Yüce Allah'a iman etmiyordu. **34.** Yoksulu doyurmaya da teşvik etmiyordu." **35.** Bu sebeple, bugün burada onun candan bir dostu yoktur. **36-37.** (Bile bile ve sürekli büyük) hata yapanlardan başkasının yemeyeceği irinden başka yiyecek de yoktur. **38-40.** Görebildiğiniz ve göremediğiniz her şeye yemin ediyorum ki muhakkak ki o (Kur'an), çok şerefli bir elçinin (ilettiği) sözüdür. **41.** O, bir şairin sözü değildir. Ne kadar da azınız iman ediyorsunuz! **42.** O bir kâhinin sözü de değildir. Ne kadar da azınız düşünüp öğüt alıyorsunuz! **43.** (O), âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. **44-46.** Eğer (o elçi) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, bu işi nedeniyle elbette onu (önce) kıskıvrak yakalardık; sonra da bu yaptığından dolayı onun can damarını keser atardık. **47.** Hiçbiriniz bu (yaptığımız)a engel de olamazdınız. **48.** Muhakkak ki, o (Kur'an), takvâ sahipleri için bir öğüttür. **49.** Şüphe yok ki, içinizde (onu) yalan sayanların çıkacağını bilmekteyiz. **50.** Muhakkak ki o (Kur'an), kâfirler için bir hasrettir. **51.** O (Kur'ân), gerçeğin ta kendisidir. **52.** O halde, Yüce Rabbinin adını tesbih et.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-8. ÂYETLER:

اَلْحَاقَّةُ ﴿١﴾ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٢﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ﴿٤﴾

فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾ وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعٰى كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾

"**1.** Gerçekleşecek o hakikat. **2.** Ne yaman şeydir o gerçekleşecek hakikat! **3.** Gerçekleşecek o hakikati sana bildiren ne olabilir ki! **4.** Semûd ve Âd (kavimleri) de o çarpan felaketi yalanlamıştı. **5.** Semûd'a gelince, onlar azgınlığın karşılığında bir bela ile helâk edilmişlerdi. **6.** 'Âd (kavmi) ise, uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler. **7.** (Allah) o kasırgayı, ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine salmıştı. (Öyle ki, eğer orada olsaydın) o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi (oracıkta) yere serilmiş halde görürdün. **8.** Şimdi onlardan geriye kalan (herhangi bir kişi) görebiliyor musun?"

Sûre bütünüyle kıyamet ve âhiretle ilgili bir içeriğe sahip olduğu için ilk grup âyette kıyamete dikkat çekilmekte, bu arada insanlık tarihi genelinde inkârcılıkları defalarca hatırlatılan iki kavimden ve yaşadıkları helâkten söz edilmektedir.

a) Kıyâmetin Gerçekliği ve Onu Yalanlayan İki Kavim

Yüce Allah Mekke müşriklerinin inkâr ettikleri kıyamet olayının gerçekliğini Kur'ân'da nadiren kullandığı bir ifade üslubuyla gündeme getirmekte ve muhatapların dikkatini çekmektedir.

1. Kıyamet Mutlaka Gerçekleşecektir

اَلْحَاقَّةُۙ مَا الْحَاقَّةُۚ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْحَاقَّةُ "Gerçekleşecek o hakikat. Ne yaman şeydir o gerçekleşecek hakikat? Gerçekleşecek o hakikati sana bildiren ne olabilir ki!" Buradaki اَلْحَاقَّةُ *el-hâkka* kelimeleri "gerçekleşecek olay, gerçekleşecek hakikat, kesin gerçek", وَمَٓا اَدْرٰيكَ *ve mâ edrâke* ifadesi ise "sana bildiren ne olabilir ki!" demektir.

Kur'ân'da bu ifade türü hakkında Kaari'a sûresinde geniş bilgi vermiştik. Özetle söyleyelim ki bu üslup ele alınacak veya gündeme getirilecek meselenin önemini ve sıradışılığını ortaya koymak için kullanılan anlatım tekniklerinden birisidir.

a) اَلْحَاقَّةُۙ "Gerçekleşecek o hakikat." Bu ifade kıyametle ilgilidir. Çünkü kelimenin başındaki اَلْ *eliflâm* takısı maksadın bilinen, gündemde olan ve tartışılan bir konu olduğunu göstermektedir. Kıyametin gerçekliğinin yanında onun mutlaka meydana geleceğinin de bilinmesi istenmektedir. Râzî bu kelimenin anlamı hakkında bazı hatırlatmalar yaparak çeşitli ihtimaller üzerinde durmakta ve bizce de çok makul tespitlerde bulunmaktadır. Kısaca söz konusu değerlendirmeleri zikretmekte yarar vardır.

1. *Hakk,* "var olan, mevcut olan" demektir. *Hâkka* da bu doğrultuda "meydana gelmesi zorunlu olan şey" anlamına gelmektedir.

2. *Hâkka,* "bir şeyin hakikatinin ne olduğu noktasında asıl mahiyetinin anlaşılmasının sağlanacağı saat" demektir.

3. *Hâkka,* "haklar sahibi" anlamında olup "doğruluğu kesin olan şeyler" demektir. Bu bağlamda mükâfatlar ve cezalar örnek olarak zikredilebilir.

4. *Hâkka,* "meydana gelmesi yalanlanamayacak olan şey, yani kıyamet" demektir.

5. *Hâkka,* "her hak sahibinin hakkını almasının gerçek olduğu ve bunun gerçekleştiği an" anlamına da gelmektedir.

6. *Hâkka,* "herkesin içinde bulunmasının zorunlu olduğu vakit" demektir.

7. *Hâkka,* "bütün mükelleflerin davranışlarının sonucunun mevcut olduğu ve gerçekleştiği hak gün" demektir.[329]

Râzî'nin daha pek çok ihtimali dile getirdiği bu kelimenin öyle ya da böyle "kıyamet ve mahşer"le ilgili olduğu açıktır. Zaten İmâm Ferrâ da kelimeye "kıyamet" anlamını vermeyi tercih etmiştir.[330]

b) مَا الْحَاقَّةُ "Ne yaman şeydir o gerçekleşecek hakikat?" Bu âyette *mâ* edatından kaynaklanan iki anlam ihtimali vardır:

1. Bu ifade cevabı beklenen bir soru olarak anlaşılabilir. Buna göre maksat, Yüce Allah'ın söz konusu hakikatin ne olduğunu başta Hz. Muhammed olmak üzere bütün muhataplara sormasıdır. Bir sonraki âyetten de anlaşılacağı üzere, bu soru muhatabın cevap verebileceği bir konu hakkında değildir. Aksine tam bir acziyet ve çaresizlik ortaya konulması amaçlanmaktadır.

2. Bu ifadenin başındaki *mâ* edatı tıpkı Vâkı'a 56/27 ve Kaari'a 101/2'de olduğu gibi *taaccüb* denilen "hayretlik" anlamı da verebilir. Buna göre âyete, "O gerçekleşecek olan hakikat ne korkunçtur!" şeklinde bir anlam verilebilir. Bizim de tercih ettiğimiz bu anlama göre, maksat kıyametin dehşetini hayretlik ifadelerle hafızalara kazımaktır.

---

329 Râzî, *age.*, XXIX, 102.
330 Ferrâ, *age.*, III, 179.

c) وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْحَاقَّةُ "Gerçekleşecek o hakikati sana bildiren ne olabilir ki!" Kur'ân'da bu tür ifadelerin bulunma nedenleri hakkında Kadr 97/2'de geniş açıklamalar yapmıştık. Şu kadarını hatırlatarak yetinelim: Yüce Allah bu tür soru kalıbını ilgili konuda muhatabın hiçbir şekilde doğru ve tam bilgi sahibi olamayacağını bildirmek için kullanmaktadır. Vahyin yardımı olmadan bu tür konularda hiçbir mahlûk bilgi veremez. Çünkü bu sadece akılla elde edilebilecek bir konu değildir. Rabbimiz bu soru kalıbının devamında, burada olduğu gibi, bazen hemen devam eden âyette, bazen ileriki âyetlerde, bazen de farklı yerlerde bizzat kendisi cevap ve bilgi vermektedir.

1. Bu ifadedeki ikinci *mâ* edatı "zaman" anlamı veren metâ manasına gelebilir. Buna göre maksat kıyametin kopma zamanını hiç kimsenin bilemeyeceğini beyandır. Semerkandî bu edatın "hangi gün" anlamında bir soru olduğu kanaatindedir.[331] Kur'ân'da pek çok âyet kıyametin zamanının bilinemeyeceğini ortaya koymaktadır.

2. Söz konusu *mâ* edatı "mahiyet" anlamına da gelebilir. Buna göre maksat, kıyametin nasıl bir olay olduğunu hiç kimsenin bilemeyeceğini bildirmektir. Bu konuda bilgiyi sadece Yüce Allah verebilir.

وَمَٓا اَدْرٰيكَ *ve mâ edrâke* ifadelerinin cevabını Yüce Allah verdiği için buradaki maksadı mahiyet olarak anlamak gerekir; çünkü *el-hâkka* kelimesinin *el-kaari'a,* yani kıyamet anlamına geldiğini Rabbimiz bir sonraki âyette beyan etmektedir. Oysa Yüce Allah kıyametin ne zaman kopacağı ile ilgili herhangi bir bilgiyi hiç kimse ile paylaşmamıştır. Kıyamet ve alametleri (!) ile ilgili olarak Nâzi'ât sûresinin son grup âyetinde geniş bilgi verdiğimiz için burada aynı şeyleri tekrarlamayacağız.

Her iki ihtimalde de mesaj, başta Hz. Peygamber olmak üzere bu konuda muhatabın kendi idrakiyle bilgi sahibi olamayacağını ortaya koymakla ilgilidir. Yeniden hatırlatalım ki özellikle bu âyetteki ikinci *mâ* edatından maksat kanaatimizce "mahiyet" anlamıdır. Zira kıyametin nasıl gerçekleşeceğini hiç kimse bilememektedir.

11. Yalanlayıcı İki Örnek: Semûd ve 'Âd Kavimleri

كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ "Semûd ve Âd (kavimleri) de o çarpan felaketi yalanlamıştı." Âyetteki كَذَّبَتْ *kezzebet* fiili "yalanlamak", الْقَارِعَة *el-kaari'a* kelimesi ise "çarpan, son vuruş, son saat, kıyamet" demektir.

331 Semerkandî, age., III, 488.

a) Kur'ân'ın en iyi müfessiri yine Kur'ân'ın kendisidir. Yüce Allah, Fussılet 41/3'te bu kitabın âyetlerinin açıklandığını beyan etmekte, Hûd 11/1-2'de de açıklamayı bizzat kendisinin yaptığını bildirmekte, bu işlemin gerekçesini ise Allah'tan başkasına kulluk yapılmaması şeklinde belirlemektedir. İşte bu açıklamaya dair en güzel örneklerden birisi buradadır. *Hâkka* kelimesi *kaari'a* demektir. *Kaari'a* aynı adla anılan sûrede "insanların sere serpe yerlere saçıldığı pervane sineklerini andıran ve dağların da atılmış yün gibi olacağı korkunç patlama" anlamında kıyamet demektir. Buradan hareketle, sûrenin ilk üç âyetinde üç defa yer alan *el-hâkka* kelimesinin *kaari'a* denilen kıyamet anlamına geldiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kaari'a kelimesi Ra'd 13/31'de de geçmekte ve bu defa kıyametle değil, dünyevi bir felaketle ilişkilendirilmektedir. Elbette dünyadaki felaketler ile sistemin bitişini sağlayacak kıyamet birbiriyle mukayese edilemeyecek düzeyde farklıdır. Ra'd 13/31'de geçen kelime belirteç edatı olmadan nekre olarak kullanılmakta, dolayısıyla her tür dünyevi sıkıntıyı ve felaketi içermektedir. Biri bu sûrede diğerleri Kaari'a sûresinde olmak üzere toplam dört defa daha geçen bu kelime başındaki *eliflâm* takısı gereği "kıyamet" anlamına gelmektedir.

b) Yüce Allah bu sûrede önceki kavimlerden iki tanesini hatırlatmakta ve onların da kıyameti yalanladığını haber vermektedir. Hz. Salih'in kavmi Semûd ile Hz. Hûd'un kavmi 'Âd'ın bu gerçeği yalanlamasının ardından ne tür felaketler yaşadıkları dile getirilmektedir. Böylece başta Mekkeli müşrikler olmak üzere bütün zamanların inkârcılarına gözdağı verilmekte, müminlere ise moral desteği sağlanması amaçlanmaktadır.

b) Semûd ve 'Âd Kavimlerinin Akıbetleri

Yüce Allah, kıyameti ve âhireti inkâr eden iki kavmi bu son ümmete örnek olsun diye gündeme getirmekte, her iki kavmin helâk edilme biçimleri ve akıbetleri hakkında bilgi vermektedir.

1. Semûd Kavminin Helâki

فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ "Semûd'a gelince, onlar azgınlığının karşılığında bir bela ile helâk edilmişlerdi." Âyetteki ثَمُودُ *semûd* kelimesi "Semud kavmi", اُهْلِكُوا *ühlikû* fiili "helâk edilmek", الطَّاغِيَةِ *et-tâğiye* kelimesi ise "ölçü tanımayan korkunç bir ses, azgın bir bela, sınırı aşan şey" demektir.

Daha önce Fecr ve Şems sûrelerinde de ele aldığımız üzere, ثَمُودُ *semûd* kelimesi, "az su" anlamına gelen semd kökünden türetilmiştir. Az yağan yağmuru, kayalarda açtıkları sarnıçlarda biriktirdikleri için bu isimle anılan Semûd, Hz. Sâlih'in kavmidir. Bu kavim, bugün Medâin-i Sâlih diye bilinen, Arabistan'ın kuzeyinde bulunan, kaya kentlerinden oluşan ve "Hıcr" adıyla anılan bölgede yaşamışlardı.[332]

Yüce Allah, helâkinden söz ettiği kavimlere Hz. Salih'in muhatapları olan Semûd ile başlamakta, ancak burada helâkin detayını vermemektedir. Kur'ân'da sadece bu âyette geçen الطَّاغِيَةِ *et-tâğiye* kelimesinin başındaki *bâ* edatının anlama katkısı nedeniyle âyeti iki şekilde yorumlamak mümkündür:

a) Âyetteki mesaj bu kavmin helâk şekliyle, yani "azgın bir vaka" ile helâk edilişiyle ilgili olabilir. Kur'ân'da Semûd kavminin helâk edilişiyle ilgili pek çok âyette detay bilgiler vardır. Buna göre helâk A'râf 7/73-79'da "sarsıntı", Hûd 11/61-68 ve Hicr 15/80-84'te "korkunç ses", Şu'ârâ 26/141-159'da "azap", Neml 27/45-53'te "yıkılma", Fussılet 41/17-18'de "azap yıldırımı", Zâriyât 51/43-44'te "yıldırımla yakalanma", Kamer 54/23-32'de "tek sayha (gürültü)", Fecr 89/8-13'te "azap kırbacı" ve Şems 91/11-14'te ise "yerle bir edilme" şeklinde, yani yaşadıkları mekânın dümdüz edilmesi biçiminde gerçekleştirildiği bildirilmektedir.

Görüldüğü üzere yorumunu yapmakta olduğumuz âyette tek kelime ile nitelendirilen helâk başka âyetlerde pek çok detay içermektedir. Bütün bu âyetlerde helâkin nasıl gerçekleştirildiği ifade edildiği gibi, zaman zaman gerekçesi üzerinde de durulmaktadır.

b) Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki الطَّاغِيَةِ *et-tâğiye* kelimesinin başındaki bâ edatına "sebebiyet" manası vermemiz de mümkündür. Nitekim Semerkandî ve Taberî bu anlamı tercih etmiş, bizim ilk görüş olarak verdiğimiz kanaati ikinci sırada zikretmişlerdir.[333] Zemahşerî'de de bu yönde bilgiler vardır.[334] Semûd kavminin azgınlığı hakkında Fecr 89/11'de tağavv fiili, Şems 91/11'de ise tağvâ kelimesi kullanılmaktadır. Buna göre, onlar azgınlık yaptıkları için, yaptıkları cinsinden azgın bir azapla cezalandırılmışlardı.

İbn Abbâs'ın da isabetle vurguladığı gibi, böylece âyette onların helâk edilme biçiminin yanında, helâk edilme nedeni de dile getirilmiş olmak-

---

332 Bu kavim hakkında geniş bilgi için bk. İslâmoğlu, *age.*, s. 1255'te 9. not ve s. 1256'da 13. not.
333 Semerkandî, *age.*, III, 488; Taberî, age., XXIX, 49.
334 Zemahşerî, *age.*, IV, 587.

tadır. Bir anlamda âyette "sebep-sonuç" ilişkisi üzerinde durulmakta ve Semûd kavminin helâk edilme nedeni azgınlıkları olarak belirlenmektedir.

11. 'Âd Kavminin Helâki

وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍۙ "'Âd (kavmi) ise, uğultulu, azgın bir kasırga ile helâk edilmişlerdi." Âyetteki عَادٌ *'âd* kelimesi "Âd kavmi", اُهْلِكُوا *ühlikû* fiili "helâk edilmek", رِيحٍ صَرْصَرٍ *rîhın sarsar* tamlaması "alabildiğine soğuk rüzgar, şiddetli bir sesle gürleyen kasırga", عَاتِيَةٍ *'âtiye* kelimesi ise "karşı gelen, dizginlenemeyen, azgın, isyan eden" demektir.

Fecr 89/6'da da ifade ettiğimiz üzere, Kur'ân'da "ilk 'Âd" adı da verilen[335] 'Âd kavmi, peygamberleri Hz. Hûd olan ve efsanevî İrem Bağları'nın sahipleriydiler. Kumluk bir alanda Ahkaf adıyla bilinen, Umman ile Hadramevt arasında bugünkü Yemen topraklarını da içine alan geniş çöl bölgesinde yaşamış bir kavim idi. Burası, Arabistan yarımadasının güneyinde, okyanusa paralel uzunca bir çölün ve vadinin içerisinde bulunuyordu.[336]

a) Âyetteki رِيحٍ صَرْصَرٍ *rîhın sarsar* tamlaması, Kur'ân'da üç kez geçmekte ve kasırganın korkunç yapısını, çıkardığı dehşet gürültüyü ve uğultuyu ifade etmektedir. Özellikle صَرْصَرٍ *sarsar* kelimesinin aslında sadece صَرْ *sar* kökünden geldiği, kasırganın tekrarı ve sürekliliği nedeniyle aynı kalıbın iki kez tekrarlandığı beyan edilmektedir.[337]

Bu arada عَاتِيَةٍ *'âtiyeh* kelimesi ise kasırganın azgınlığını, şiddetini, büküp büküp attığını, adeta hortum görüntüsü verdiğini mesaja katmaktadır. Çünkü *'âtiyeh* kelimesiyle aynı kökten gelen ve Meryem 19/8'de Hz. Zekeriyya'nın yaşını ifade eden *'ıtiyyâ* kalıbı "bir şeyin son sınırı"nı ifade etmektedir. Bu arada yine Meryem 19/69'da Allah'a karşı azgınlığın son noktası anlamında da *'ıtiyyâ* kelimesi kullanılmaktadır. Anlaşılan o ki, bu kavme uygulanan azap, benzerlerinden farklı olarak son sınıra gelmiş ve dünyevî azap anlamında artık ötesi tahayyül edilemeyen bir boyut kazanmıştı.

b) Yüce Allah sûrenin 6-7. âyetlerinde Hz. Hûd'un kavmi olan 'Âd'i, yani Ahkaaf halkını nasıl helâk ettiğini beyan etmektedir. Kıyameti ve dolayısıyla âhireti inkâr eden bu kavmin dünyadaki azgınlıkları ve akıbetleri hakkında çeşitli bilgiler vardır. Bu konuda Ahkaaf adında müstakil bir de

335 Necm 53/50.
336 Geniş bilgi için bk. Esed, *age.*, s. 284'te 48. not; İslâmoğlu, *age.*, s. 1255'te 9. not.
337 Râzî, age., XXIX, 103.

sûrenin bulunduğunu hatırlatarak onların helâki hakkında bazı ifadeleri hatırlatmakla yetinelim. Buna göre söz konusu kavmin helâki A'râf 7/65-72'de "onların ardını kesmek", Hûd 11/50-60'ta "katı ve ağır bir azap", Mü'minûn 23/33-41'de "korkunç gürültü ile sel sürpüntüsüne döndürülme", Şu'arâ' 26/123-140'ta "helâk", Fussılet 41/15-16'da "uğursuz günlerde uğultulu kasırga ile", Zâriyât 51/41-42'de "köklerini kesen rüzgârın hiçbir şey bırakmaması", Kamer 54/18-21'de "sürekli uğursuz bir günde uğultulu bir kasırga" ve Fecr 89/6-8 ve 13. âyetlerde ise "azap kamçısı" ile cezalandırıldıkları beyan edilmektedir.

Bu âyet gruplarının dışında oldukça geniş bir malumat ise Ahkaaf sûresinde 21-26. âyetler arasında yer almaktadır. Kur'ân'ın bir konuyu açıklama metodu "serpiştirerek anlatma" şeklinde olduğu için, konuyla ilgili etraflı bilgi sahibi olmak amacıyla bütün âyetleri ve bağlamlarını iyi bilmek gerekmektedir. Bu nedenle söz konusu âyetleri ve 'Âd kavmine uygulanan azap ifadelerini kısaca hatırlatmak istedik.

c) Bu arada söz konusu kavme uygulanan kasırganın şiddetini beyan anlamında İbn Abbâs'tan şöyle bir rivayet nakledilmektedir: Rasûlüllah (as) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah ne kadar bir rüzgar esintisi göndermişse mutlak surette bir ölçü ile göndermiştir. Ne kadar bir su damlası gönderdiyse onu da bir ölçü ile göndermiştir.[338] Bundan 'Âd'in helâk günü ile Nûh kavminin helâk günü müstesnadır. Nûh kavminin helâk edildiği gün, su (meleklerden oluşan) bekçilerine baş kaldırdı; onların da ona yapacak bir şeyleri yoktu." Bu ifadelerinden sonra Hâkka sûresinin 11. âyetini okudu ve devamla buyurdu ki: "'Âd kavminin helâk edildiği gün de rüzgâr bekçilerine karşı itaatsizlik etti; onlar da ona karşı bir şey yapamadılar." Daha sonra Hâkka sûresinin 6. âyetini okudu.[339]

Hz. Ali'den de benzer bir rivayet nakledilmekte, aralarındaki fark ise bu iki kavmin helâkinde su ve fırtınanın kendileriyle görevli meleklerin kontrolünden özellikle Yüce Allah tarafından çıkartıldığı beyan edilmektedir.[340] Yani suyun ve fırtınanın meleklere isyanı söz konusu olmamış, onlar bu noktada istisna edilmişlerdir. Gerçekten de özellikle bu son rivayet konuyu doğru anlamamızda son derece ufuk verici bir mahiyet arz etmektedir.

d) Bu rivayette Peygamber Efendimiz her iki kavmin çarptırıldığı her iki felaketin dizginlenemez, ertelenemez ve önlenemez özellikte olduğu-

338 Hz. Peygamber'in bu ifadesi âyetlerle uyumludur. Bu konuda bk. Hıcr 15/21; Mü'minûn 23/18.

339 Semerkandî, *age.*, III, 489; Zemahşerî, *age.*, IV, 587; Kurtubî, *age.*, XVIII, 168.

340 Taberî, *age.*, XXIX, 50.

nu açıkça beyan etmektedir. İbn Abbâs'ın ifadesiyle rüzgar 'Âd kavmini helâkte ölçüleri katlayıp geçti; çünkü söz konusu kavim de müminlere ve hakikate karşı ölçüyü çoktan aşıp geçmişti. Elbette iradeli müslümanlar ellerinden geleni yapmalarına rağmen yetersiz kalırlarsa, devreye Yüce Allah'ın iradesiz kulları girmektedir. İşte burada yaşanan örnekler bunun birer ifadesidir.

e) Bu iki kavmin ve Kur'ân'da kıssası anlatılan eski kavimlerin helâk edilme biçimlerinin ve helâk nedenlerinin ele alınmasının sebebi benzer hataların yapılmamasını sağlamaktır. Rüzgâr eken bu inkarcılar fırtına biçerek dünyada helâk edilmişlerdir. Mahşerde çekecekleri ceza ise elbette bu dünyadakinden çok daha ağır ve şiddetli olacaktır.

Risalet öğretilerini gürültüleriyle bastıranlar benzer şekilde helâk edilirler. Artık rüzgârların ve fırtınaların şekli değişmiş olsa da, inkârcılık mantığında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bu nedenle Rabbimizin uyarılarına gönülden kulak vererek arzu edilen hassasiyeti göstermek durumunda olduğumuzu unutmamalıyız.

111. 'Âd'in Helâk Edilme Süresi

سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍۙ حُسُومًا "(Allah) o kasırgayı, ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine salmıştı." Âyetteki سَخَّرَ *sehhara* fiili "musallat etmek, salmak", سَبْعَ لَيَالٍ *seb'a leyâl* ifadesi "yedi gece", ثَمَانِيَةَ اَيَّامٍۙ *semâniyete eyyâm* ifadesi "sekiz gün(düz)", حُسُومًا *husûm* kelimesi ise "ardarda, aralıksız, peşpeşe, kesintisiz, kökünü kazımak" demektir.

a) Kur'ân'da sadece burada geçen حُسُومًا *husûm* kelimesine "ardarda, peşpeşe, kesintisiz" anlamı verilince birtakım izahların yapılması zorunludur.

1. Yüce Allah, 'Âd kavminin üzerine, aralıksız olarak yedi gece sekiz gün(düz) süren kasırga musallat etmişti. Bu nedenle kasırganın bir hafta sürdüğü anlaşılmaktadır. Aynı konunun işlendiği Fussılet 41/16'da gün sayısı verilmeyip, sadece *eyyâm-i nehısât,* yani "uğursuz günler" denilmekte, dolayısıyla yorumunu yapmakta olduğumuz Hâkka 7. âyet Fussılet 41/16'daki bu tamlamayı açıklamış olmaktadır.

2. Konuyla ilgili bir başka âyet ise Kamer 54/19'dur. Burada söz konusu kasırganın süresi hakkında Fussılet'teki gibi *eyyâm* "günler" şeklinde çoğul değil, *yevm* şeklinde "bir gün" ifadesi kullanılmaktadır. Âyetler

arasında çelişki olamayacağı gerçeğinden hareketle bu konuda şu yorumu yapmak istiyoruz:

Kamer 54/19'da söz konusu kasırga günü için çok önemli bir sıfat yer almaktadır. Oradaki *müstemirr* kelimesi "devamlı, süregelen" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ilgili kasırganın sürekliliği dolaylı olarak dile getiriliyor demektir. Aksi takdirde, bu kelimenin âyette bulunma gerekçesi olamaz. Buradan hareketle, Kamer 54/19'daki ifadenin bir süre devam edecek kasırganın ilk gününü içermiş olabileceğini söyleyebiliriz. Belki bu ilk gün kasırganın en şiddetli dönemini oluşturmuş da olabilir. Âyetlerin birbirini açıklama niteliği işte bu konuda bir kez daha örneklendirilmiştir diyebiliriz.

b) Âyetteki حُسُومًا *husûm* kelimesinin bir de "kökünü kazımak" anlamı vardır. Bu durumda söz konusu kelime azabın süresini değil, gerekçesini ortaya koymuş olur. 'Âd kavmine uygulanan yedi gece, sekiz günlük azabın yapılma nedeni "onların kökünü kazımak" şeklinde belirlenmiş olmaktadır. Onlar tevhidin ve peygamber öğretilerinin kökünü kazımak istiyor ve bu uğurda çalışıyorlardı. İşte onların bu durumuna uygun olarak Yüce Allah da ilgili kavmin kökünü kazıyacak şiddetli bir kasırga ile kendilerini helâk etmiştir.

Bu iki ihtimalden ilkini tercih ettiğimizi söylemeliyiz; çünkü diğer âyetlerin de işaretiyle azabın bir günden fazla sürdüğü anlaşılmakta, böylece bir haftalık azabın süresi içerisinde herhangi bir kesintinin olmadığı ortaya konulmaktadır.

ıv. Helâkin Etkisi

فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعٰى كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ "(Öyle ki, eğer orada olsaydın) o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi (oracıkta) yere serilmiş halde görürdün." Âyetteki تَرَى *terâ* fiili "görmek", القوم *el-kavm* kelimesi "kavim, topluluk", صَرْعٰى *sar'â* sözcüğü "ölüp düşmek, yere serilmek", اَعْجَازُ نَخْلٍ *a'câzü nahl* tamlaması "hurma kütükleri", خَاوِيَةٍ *haaviyeh* kelimesi ise "içi boş, çürümüş" demektir.

Bu âyetlerde ortaya konulan manzara, insanların ilâhi irade ve kudret karşısındaki çaresizliğini ortaya koymaktadır. Hakk'a karşı sahte duruşların sonu, kökünden sökülen hurma kütükleri gibi yere serilmektir. Âyetteki فيهَا *fîhâ* ifadesindeki zamirin "kasırgaya" da, "kasırganın yaşandığı günlere" de gitmesi mümkündür. Her iki ihtimalde de maksat o dehşetli yapının

içerisinde helâk edilen söz konusu inkârcıların alacağı perişan hali deşifre etmektir.

Kur'ân'da sadece burada geçen صَرْعٰى *sar'â* kelimesi "(yere) serilmiş" anlamına geldiği için Yüce Allah onların bu durumunu, içi boş hurma kütüklerine benzetmektedir. 'Âd kavminin yere serilmiş halini Kamer 54/20'de de görmekteyiz. Yüce Allah orada söz konusu kasırganın, insanları köklerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi devireceğini beyan etmektedir.

İnkârcı 'Âd kavminin durumunun benzetildiği اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍۚ "İçi boş hurma kütükleri" ifadesi çok ilginçtir. Çünkü inkârcılık, aslında içi boş bir durumdur. Münafıklık nasıl ki "kalpleri bölük pörçük, köstebek yuvası gibi delik deşik, içi boş olmak"[341] anlamlarına geliyorsa, inkârcılık da boş bir duygudur. Münafıkların "giydirilmiş kütüklere"[342] benzetilmesindeki mantık ile inkârcıların "içi boş hurma kütüklerine" benzetilme mantığı aynıdır. Belki fark olabilecek tek husus, münafıkların canlı ve ayaktaki kütük, helâk edilen inkârcıların ise yere yıkılmış kütük olmasıdır.

İnkâr eden ve hakikati kökünden kazımaya çalışan bu insanların içi manen çürümüş ve boşalmış haldedir. Yüce Allah onları maddi yapıları gereği aynı hale getirmiştir. Onlar yaşarken gönüllerini ve beyinlerini çürütüp boşalttılar, Yüce Allah da onlara aynı türden cezayı vermiştir.[343]

İnkârcılar hakikatten nasibini almayanlardır. Bu nedenle hayatın anlamlı olabilmesi için inancın ne kadar önemli ve belirleyici olduğu böylece ortaya çıkmaktadır. Tevhid akidesiyle şekillendirilmiş fıtrata yabancılaşanlar içlerini boşaltıp çürütenlerdir. İşte bu son ümmet böyle bir akıbetle buluşmamak için uyarılmaktadır.

v. Helâkin Sonucu

فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ "Şimdi onlardan geriye kalan (herhangi bir kişi) görebiliyor musun?" Âyetteki هَلْ تَرٰى *hel terâ* ifadesi "görüyor musun?", بَاقِيَةٍ *bâkıyeh* kelimesi ise "geriye kalan" demektir.

Yüce Allah Hz. Sâlih'in kavmi Semûd ile Hz. Hûd'un kavmi 'Âd'ı nasıl helâk ettiğini beyan ettikten sonra, bunları hatırlatmasındaki asıl amacı ortaya koymakta ve kendilerinden sonraya dair herhangi bir bakiye olup olmadığını soruya konu edinmektedir.

---

341 Haşr 59/14.
342 Münâfikuun 63/4.
343 Bayraklı, *age.*, XIX, 539.

Sûrenin bu âyetinde helâkinden söz edilen kavimlerin geriye bir fert bırakıp bırakamadıkları sorulmakta ve elbette cevap da "hayır" şeklinde zihinlere kazınmaktadır. Yüce Allah Semûd ve 'Âd kavimlerinin helâkini ele aldıktan sonra her iki kavimden geriye hiç kimsenin kalmadığını beyan etmek istemektedir.

a) Âyetteki هَلْ تَرٰى "Görüyor musun?" hitabının öncelikli muhatabı elbette Hz. Peygamber'dir. Ancak mesaj veya istek onunla sınırlı değildir; bu vahye muhatap olan herkestir.

b) Buradaki هَلْ تَرٰى "Görüyor musun?" ifadesi, cevabı beklenen bir soru değildir; görmenin mümkün olmadığını ortaya koyan "inkârî" bir sorudur. "Görüyor musun" demek "Göremiyorsun, değil mi?" anlamına gelmektedir. Açıkça anlaşılıyor ki o kavimlerden hiç kimse geri kalmamıştır.

c) لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ "Onlardan herhangi bir kimse" ifadesi, "parçayı anarak bütünü kast etme kuralı" gereği, geçmişte helâk edilmiş bütün kavimlerdir. Sûrenin sonraki âyetlerinde ele alınan diğer kavimler de, burada adı geçmeyenler de bu hitabın muhtevası içerisinde yer almaktadır. Nitekim Tâhâ 20/127 ve Kaaf 50/36 gibi çeşitli âyetlerdeki mesajlar bunun delillerindendir.

d) Âyetteki بَاقِيَةٍ *bâkıyeh* kelimesi söz konusu kavimlerin fertlerini ifade etmektedir; çünkü önceki âyetlerde dile getirilen "içi boş hurma kütükleri gibi yere serilenler" elbette ilgili kavmin inkârcı kişileriydi. Burada da aynı konu farklı kelimelerle ve üslupla dile getirilmiş olmaktadır. *Bâkıyeh* kelimesi hakkında "iz, eser" gibi değerlendirmeler gerçeği yansıtmamaktadır.[344] Esasında onlara ait çeşitli medeniyetlerin izleri halen meydandadır. İşte bazı âyet mealleri:

1. Kur'ân'da onların yaşadığı yerlerin ibretle gezilmesini emreden pek çok âyet vardır. "Yeryüzünde gezmiyorlar mı?", "Yeryüzünde gezin" gibi hitaplar eski milletlerin helâk sonrası geriye kalan izlerini ibret nazarıyla incelemeyi istemektedir.[345]

2. 'Âd kavminin helâkinin ele alındığı Ahkaaf 46/21-26'da konu hakkında bilgi verilirken, onların helâk edilmesinden sonra evlerinden başka bir şeyin görülmediği açıkça beyan edilmektedir. Demek ki kişiler helâk edilmiş, ancak yıkık evleri geri kalmıştır.

---

344 Esed, *age.*, s. 1181.
345 Âl-i İmrân 3/137; En'âm 6/11; Nahl 16/36; Hacc 22/46; Neml 27/69; 'Ankebût 29/20; Rûm 30/9, 42; Fâtır 35/44; Mü'min 40/21, 82; Muhammed 47/10.

3. Neml 27/51-52'de Yüce Allah bazı kavimlerin kurduğu tuzaklar ve dolayısıyla kendi akıbetleri hakkında gözlem yapılmasını emretmekte, bu arada yaşadıkları yerlerin bomboş kaldığını beyan etmektedir. Demek ki kişiler helâk edilmişler, yerleri ve meskenleri boş kalmıştır. Benzer ifadeler Kasas 28/58'de de yer almaktadır.

Bütün bunlardan ortaya çıkmaktadır ki helâk edilen kavimlerden geriye kalmayan şeyler kişilerdir; yoksa onlara ait medeniyetler ve onların izleri değildir. Son söz olarak söyleyelim ki Meryem 19/97'de Yüce Allah Hz. Peygamber'e hitap ederek şöyle buyurmaktadır: "Biz onlardan önce nice uygarlıkları helâk etmişizdir; sen onlardan herhangi birinin varlığını hissediyor, ya da onların ardından bir tek çıt çıktığını duyabiliyor musun?"

9-12. ÂYETLER:

وَجَٓاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِۚ ﴿٩﴾ فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً ﴿١٠﴾

اِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَٓاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِۙ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَٓا اُذُنٌ وَاعِيَةٌ ﴿١٢﴾

"**9.** Firavun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler(in halkları) hep o günahı (şirki, küfrü ve isyanı) işlemişlerdi. **10.** Böylece Rablerinin her bir elçisine karşı gelmişlerdi; O da onları pek şiddetli bir şekilde yakalayıvermişti. **11.** Şüphesiz, su yükselip azgınlaştığı vakit sizi gemide Biz taşımıştık. **12.** Onu sizin için bir öğüt yapalım ve belleyici kulak(ların sahipleri) onu iyice bellesin diye (bunu hatırlattık)."

Yüce Allah sûrenin 4-8. âyetlerinde Semûd ve 'Âd kavimlerinin gerçeği yalanlamasını ve yaşadıkları helâkleri hatırlattıktan sonra bu âyet grubunda da benzer sonu paylaşan başka örnekleri gündeme getirmekte, bu arada yapılan bilgilendirmenin amacını ve gerekçesini beyan etmektedir.

a) Firavun, Öncesi ve Alt Üst Edilenlerin Akıbeti

Sûrenin 9 ve 10. âyetlerinde önceki bölümde helâkinden söz edilen Semûd ve 'Âd kavimlerinin bu noktada yalnız olmadıkları belirtilerek, Firavun, ondan öncekiler ve şehirleri alt üst edilenler dikkatlere sunulmaktadır.

ı. Firavun ve Diğerleri Büyük Bir Hataya Gömülmüşlerdi

وَجَٓاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ "Firavun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler(in halkları) hep o günahı (şirki, küfrü ve isyanı) işlemişlerdi." Âyetteki جَٓاءَ *câe* fiili "gelmek", مَنْ قَبْلَهُ *men kablehû* ifadesi "ondan öncekiler", الْمُؤْتَفِكَاتُ *el-mü'tefikât* kelimesi "alt üst edilenler", الْخَاطِئَةِ *el-haatıe* sözcüğü ise "hata, günah, büyük günah" demektir.

Âyetin başındaki جَٓاءَ *câe* fiili, beraberinde bâ edatıyla kullanıldığında "gelmek" değil, "getirmek" anlamı verir. Bu nedenle burada adı geçen kavimlerin veya şahısların "hata ile gelmesinden" değil, "hata yapmasından" söz edildiğini belirtmeliyiz.

a) Fecr 89/6-13'te de 'Âd, Semûd ve Firavun'dan söz edildiği gibi burada da aynı üçlü hatırlatılmaktadır. Vahyin ilk muhataplarının bu üçlü hakkındaki malumatları veya son ümmet için en çarpıcı örnekliğin bunlarda bulunması nedeniyle Kur'ân'da bu üçlüden daha çok söz edilmektedir. Ayrıca yaptıkları yanlışlıklar büyük oranda benzeştiği için de beraber anılmaları sağlanmış olabilir. Bu gerekçelerin ortaya koymayı amaçladığı ortak mesaj bu son ümmete ve özellikle de inkârcılarına yöneliktir: "Dikkat edin, aksi taktirde aynı sonu yaşamak zorunda kalırsınız."

1. Yüce Allah, önemine binaen özellikle Firavun'u anmış, "ondan öncekiler" ve "alt üst edilen şehirlerin halkları"nın adını vermemiştir. Firavun'un Hz. Mûsâ ile mücadelesi hakkında Kur'ân'da oldukça geniş bilgi verilmektedir. Onun bir peygamberi aşağılayan, ona meydan okuyan, inananlarına her türlü eziyeti reva gören, bütün bunlar yetmiyormuş gibi bir de kalkıp ilahlık iddiasında bulunan bu azgın kişinin durumu elbette özellikle anılmasını gerekli kılmıştır.

Bilindiği üzere فِرْعَوْنُ *fir'avn* kelimesi aslında bir isim değil, sıfattır. Mısır'da hükümran olan yöneticiler için bu sıfat övücü bir anlamda kullanılmaktaydı. Kur'ân, bu tür konuları verirken özellikle isimler üzerinde durmaz. Çünkü amaç mesajın yöresel kalmayıp evrensele taşınmasıdır. Bu nedenle Firavun'un da asıl adının söylenmeyip Firavun denmesi oldukça manidardır. Kur'ân Firavun'un öldüğünü, ancak firavunların devam edeceğini, çünkü firavunluğun bitmeyeceğini beyan etmek istemektedir. İşte o nasıl denizde avanesiyle birlikte boğulduysa firavunlaşanlar da aynı akıbeti paylaşacaklardır. Denizde olmasa da inkâr denizinde boğulmaktan kur-

tulamayacaklardır. Hakkı ve hakikati sesleriyle, gürültüleriyle, zulümleriyle ve baskılarıyla boğmaya çalışanlar hak ettikleri akıbeti yaptıkları zulüm cinsinden yaşayacaklardır.

2. Âyetteki مَنْ قَبْلَهُ *men kablehû* ifadesi Firavun öncesi helâk edilmiş bütün kavimleri içermektedir. Bu ifadeyi *kıbelihî* şeklinde okuyan alimler de vardır. Buna göre maksat Firavun'un avanesi, askerleri, onunla birlikte olan ve ona tabi olan Mısırlılardır.[346] Bu da önemli bir görüştür; ancak asıl doğru olan ilk verdiğimiz anlamdır.

3. Âyetteki الْمُؤْتَفِكَاتُ *el-mü'tefikât* kelimesi "alt üst edilenler" anlamına gelmektedir. Bu kelime genellikle Hz. Lût'un kavminin yaşadığı Sodom ve Gomore şehirleriyle ilişkilendirilerek izah edilmektedir. Kelime çoğul olduğu için bunu iki şehir olarak değil de, Hz. Lût'un kavminin yaşadığı bütün şehirler olarak anlamak daha doğrudur. Zaten Kurtubî bu meyanda söz konusu kavmin yaşadığı Sab'a, Sa'ra, 'Amra, Dûmâ ve Sedûm şeklinde beş şehir ismini vermektedir.[347]

Genelde izahlar bu şekilde yapılmış olsa da, biz âyette isim zikredilmemesi nedeniyle maksadı bir kavimle sınırlı tutmanın doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Çünkü öncelikle belirtmeliyiz ki bundan önceki مَنْ قَبْلَهُ *men kablehû* ifadesi Firavun'dan öncesini içerdiği için aslında Hz. Lût'un kavmi de onların arasında zaten vardı. Demek ki maksadı sadece Hz. Lût'un kavmiyle sınırlı görmek hiçbir şekilde doğru değildir. Kanaatimizce burada kast edilenler öncelikle Firavun'dan sonra yaşayanlar olmak üzere bütün zamanlarda helâk edilen tüm inkârcılardır. Başka bir ifadeyle, inkârcılığını zulme dönüştürdüğü için helâk edilmiş ve altı üstüne getirilmiş bütün mekanların sakinleri âyetin muhtevasında yer almaktadır, diyebiliriz.

b) Âyetin sonunda yer alan, ancak söz konusu milletlerin helâkine neden olan durumu ifade eden kelime الْخَاطِئَة *el-haatıe* sözcüğüdür. Bu kelimenin akla ilk gelen ve yaygın olan anlamları "hata, günah, büyük günah" şeklindedir. Ancak bunu sıradan hatalar gibi algılamak doğru değildir. Âyetlerin içeriğinden de rahatlıkla anlaşılabileceği gibi buradaki *el-haatie* kelimesi bir kavmin topluca helâkine neden olan özel bir yanlışlıktır. Zaten kelimenin başındaki *eliflâm* takısı bunun bilinen, belirli bir yanlışlık olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda alimlerimiz bu kelimeye "şirk, büyük hatalar,

346 Taberî, *age.*, XXIX, 52; Zemahşerî, *age.*, IV, 588; Râzî, *age.*, XXIX, 105.
347 Kurtubî, *age.*, XVIII, 170.

hatalı işler, masiyet, küfür" gibi anlamlar vermişlerdir.[348] Esasında bir sonraki âyette Rabbimiz onların hatasının ne olduğunu da beyan etmektedir.

İnananlara karşı zulme dönüşen, sahiplerini tam anlamıyla zalimleştiren, inkâr boyutunda kalmayıp isyana dönüşen ve müminlere hayatı zindan etmeye varan davranışlar, baskılar veya haksızlıklar işte bu kelimenin anlam alanında yer almaktadır. Benzer hataları yapanların şu veya bu şekilde benzer akıbetleri paylaşacakları da özellikle hatırlatılmış olmaktadır.

11. Peygamberlerine İsyan Etmiş ve Azaba Çarptırılmışlardı

فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً "Böylece Rablerinin her bir elçisine karşı gelmişlerdi; O da onları pek şiddetli bir şekilde yakalayıvermişti." Âyetteki عَصَوْا *'asavv* fiili "isyan etmek, karşı gelmek", رَسُولَ *rasûl* kelimesi "elçi, peygamber", اَخَذَ *ehaze* fiili "almak, yakalamak", اَخْذَةً رَابِيَةً *ahzeten râbiyeh* tamlaması ise "şiddetli bir şekilde yakalamak" demektir.

a) فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ "Böylece Rablerinin her bir elçisine karşı gelmişlerdi." Önceki âyetin son kelimesi olan ve çeşitli anlam ihtimallerinin bulunduğunu naklettiğimiz الْخَاطِئَةِ *el-haatie* kelimesinin ne anlama geldiği işte bu âyette ortaya konulmakta ve onların yaptığı ortak hatanın "risalete karşı çıkmak" olduğu beyan edilmiş olmaktadır. Âyetlerin birbirini tefsir etmesi tekniğinin güzel örneklerinden birisi de işte budur.

1. Âyette peygambere isyanından söz edilenler bu âyetten önce zikredilen ve helâk edilen bütün kavimlerdir; çünkü konuyla ilgili fiil عَصَوْا *'asavv* şeklinde çoğuldur. İsyana muhatap olan *rasûl* kelimesi tekil olduğu için maksadı tek bir peygamber olarak algılayan âlimler vardır. Bu bağlamda elçiyi Hz. Mûsâ veya Hz. Lût diye yorumlayanlar vardır. Elbette bu görüşler âyetlerin muhtevalarıyla da uyumludur. Burada çok önemli bir incelik olduğu gözden kaçırılmamalıdır: Verilmek istenen mesaj, elçilerin adları, gönderildikleri kavimler ve mekânlar farklı olsa da hepsinin misyonu aynıdır; aynı kaynaktan gelmekte ve aynı hakikati farklı dillerle farklı insanlara aktarmaktadırlar. Sonuçta hepsi de tevhidi tebliğ etmişlerdi ve hepsinin getirip anlattığı dinin ortak adı "İslam" idi.

Bu açıklamaya ilave olarak ve kelimenin yapısını da dikkate alacak şekilde konuya farklı bir bakış açısı da getirebiliriz: *Rasûl* kelimesi tekil

348 Semerkandî, *age.*, III, 489; Taberî, *age.*, XXIX, 52; Zemahşerî, *age.*, IV, 588; Râzî, *age.*, XXIX, 106; Kurtubî, *age.*, XVIII, 170.

olduğu için meseleyi daha doğru bir yere oturtmak gerekir. Bu nedenle Kurtûbî'nin de isabete vurguladığı gibi söz konusu kelimeden maksadı "risâlet" olarak algılamak en doğrusudur.[349] Bu durumda geçmiş kavimlerden helâk edilenlerin ortak yönünün peygamberlerinin getirip tebliğ ettiği risalete karşı çıkmak olduğu anlaşılmaktadır.

2. "Rasûl'e isyan etmek" bir taraftan onun risaletini reddetmek anlamına gelmektedir; diğer taraftan da ona inanılmasına rağmen tebliğ ettiği değerlerin bir kısmını reddetmeyi de içermektedir. Bir mümin peygambere iman etmişse onun tebliğ ettiği her şeyi tereddütsüz kabul etmelidir; onun verdiği hükmü görmezlikten gelmemelidir. Ahzâb 33/35'te açıkça vurgulanan mesaj budur. Hz. Peygamber'in dediklerini kabul etmek ve onu yalanlamamak gerekir; onun demediğini demiş gibi kabul etmek de son derece sakıncalıdır.

"Bir peygamber tebliğ ettiği dinin kitabına aykırı konuşamaz" prensibini esas alarak, Hz. peygamber'e nispet edilen rivayetleri Kur'ân süzgecine sunmak gerekir. Rivayetler "Kur'ân'a uygun ise doğrudur ve Hz. Peygamber'in sözüdür" denilip kabul edilmelidir; eğer Kur'ân'a aykırı iseler bu defa da "Hz. Peygamber Kur'ân'a aykırı konuşmaz" diyerek reddedilmelidir. Bu çok önemli hassasiyeti gözeterek dini sorumluluğumuzu ve duruşumuzu belirlemeliyiz. Aksi takdirde peygambere isyan yanlışından çift taraflı olarak kurtulmamız mümkün olmayabilir. Rivayetlere yaklaşımımız konusunda bu sûrenin 44-46. âyetlerinde geniş açıklamalar yapacağız.

3. رَسُولَ رَبِّهِمْ "Rablerinin elçisi" ifadesini her kavme gönderilen elçi olarak da anlamak mümkündür. Burada öne çıkan nokta ise elçileri gönderen ilâhî makamdır. O kavimlerin her biri kendilerine gönderilen elçiye isyan ederek azabı veya helâki bizzat kendileri hazırlamışlardır. Oysa elçi göndermesi Yüce Allah'ın merhametinin ve rab oluşunun bir sonucuydu. İşte söz konusu kavimler bir taraftan bu nimete, diğer taraftan da elçilere isyan ederek azap fırtınasını kendileri hazırlamıştı. Anlaşılıyor ki âyetin bu ilk cümlesi hükmün sebep kısmını oluşturmaktadır; sonuç kısmı ise ikinci cümlede zikredilmektedir.

b) فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً "O da onları pek şiddetli bir şekilde yakalayıvermişti." Bu ifadenin başındaki *fâ* edatı "ta'kıbiyye" anlamındadır. Demek ki onlar isyan edince peşinden hemen azapları gelmiş oldu; bir anlamda sebep gerçekleşince sonuç da kaçınılmaz bir hal aldı. Âyette *e-h-z* kökünden iki

349 Kurtubî, *agc.*, XVIII, 170.

kelimenin biri اَخَذَ *ehaze* şeklinde fiil, diğeri اَخْذَةً *ahzeh* şeklinde mastar olarak gelince, maksat yakalamanın şiddetini ortaya koymaktır. "Öyle bir yakalayışla yakaladı ki" şeklinde bir anlam burada söz konusu edilmektedir.

Bu arada âyetin sonundaki رَابِيَةً *râbiye* sıfatı ise "şiddetli, artan, katlanan" demektir. "Faiz" anlamındaki ribâ kelimesiyle aynı kökten gelen bu sıfat "artış ve yükseliş" anlamını içermektedir. Onların dünya hayatında risalete ve tevhide karşı sürekli artan ve şiddetlenen düşmanlıkları ile zulümleri kendilerine uygulanan azabın da şiddetini ve artıcı yönünü oluşturmuştu. İnkârını, isyanını ve zulmünü arttıranlar her zaman ve mekanda benzer türden bir akıbeti yaşayacaklarını unutmamalıdırlar; âyetin günümüze mesajı bu olsa gerektir.

b) Hz. Nûh'un Kavminin Durumu

Yüce Allah sûrenin 11 ve 12. âyetlerinde konuyu bir başka örnekle de destekleyerek azgınlığa nasıl karşılık verildiğini bütün zamanların muhataplarının zihnine kazımaktadır.

1. Yüce Allah Tufanda Müminleri Kurtarmıştı

اِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَآءُ حَمَلْنَاكُمْ فِى الْجَارِيَةِۙ "Şüphesiz, su yükselip azgınlaştığı vakit sizi gemide Biz taşımıştık." Âyetteki طَغَا *tağâ* fiili "yükselmek, patlamak, taşmak", الْمَآءُ *el-mâ'* kelimesi "su, yağmur, sel", حَمَلْنَا *hamelnâ* fiili "taşımak", الْجَارِيَةِ *el-câriye* sözcüğü ise "gemi" demektir.

Semûd, 'Âd, Firavun, öncekiler ve alt üst edilenler şeklindeki hatırlatmalardan sonra, Yüce Allah insanlık tarihinin en önemli olumsuz örneklerinden birisi olan Hz. Nûh'un kavminin helâkini gündeme getirmektedir. Doğrudan helâk ifadeleri ve onların akıbetlerinden söz etmektense, müminlerin kurtarılmasını gündeme getirerek, bu son ümmetin Hz. Peygamber'in yanında yer alması durumunda onları da sahipleneceği mesajını vermektedir. Aksi takdirde yani peygambere isyan etmeleri durumunda aynı akıbeti yaşayacakları da muhataplara bildirilmektedir.

Anlaşılıyor ki Yüce Allah bu âyette çift yönlü bir mesaja yer vermektedir. Buna göre bir taraftan eski kavimlerden biri olan ve tufan ile helâk edilen Hz. Nûh'un azgın kavmini hatırlatmaktadır; öte yandan yine ilâhî bir sünneti ve yasası olan "inananları koruyup kollaması"nı gündeme taşımaktadır. Hz. Nûh'un kavminin helâk edilmesine neden olan olayların başında risaleti inkâr geldiği için aynı şeyi düşünenlerin sonu da aynı olacaktır.

Rahmân 55/24'te dile getirildiği üzere, denizde koca dağlar gibi akıp giden kocaman gemiler de Allah'ındır. Orada sözü edilen el-cevâr kelimesi yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki الْجارِيَة *el-câriye* kelimesinin çoğuludur. Denizlerdeki taşımacılığın vazgeçilmez aracı olan gemi elbette ki suyun kaldırma-itme gücü sayesinde mesafe kat etmektedir. Şüphe yok ki bu durum Yüce Allah'ın kudretinin bir delilidir ve insanlığa sunduğu en önemli nimetlerinden birisidir. Bu durum Nahl 16/14, Fâtır 35/12 ve Yâsîn 36/41 gibi âyetlerde açıkça dile getirilmektedir.

Demek istenen şudur: Ey muhataplar, sizi de Nûh'un gemisindeki atalarınızı da denizde taşıyan aslında gemi değil, Yüce Allah'tır; öyleyse kimin gemisine bindiğinize dikkat edin. Şeklen gemiye bakıp taşıyanın o olduğunu sanmayın; gemiyi de taşıyan suya bu kudreti veren asıl gücü bilmeye ve bulmaya çalışın.

Sonuç olarak şunu söyleyelim: Bu âyetteki mesajı iki farklı hakikatin hatırlatması olarak görmek gerekir: Bir taraftan eski kavimlere uygulanan prosedür ele alınıp muhataplara hatırlatılmakta, özellikle müminlerin helâkten kurtarılması gündeme getirilmektedir; diğer taraftan da Yüce Allah'ın tabiata yerleştirdiği kanunlardan birisine değinilmekte ve bunun insanoğluna yönelik nimet boyutu hatırlatılmaktadır. Konunun ibret kısmı zaten bir sonraki âyette açık ifadelerle yeniden hatırlatılmaktadır.

11. Bütün Bunlar İbret Alınsın Diye Anlatılmaktadır

لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَآ اُذُنٌ وَاعِيَةٌ "Onu sizin için bir öğüt yapalım ve belleyici kulak(ların sahipleri) onu iyice bellesin diye (bunu hatırlattık)." Âyetteki نَجْعَلَ *nec'ale* fiili "kılmak, yapmak", تَذْكِرَةً *tezkira* kelimesi "öğüt, hatırlatma", تَعِيَ *te'ıye* fiili ve وَاعِيَةٌ *va'ıye* kelimesi "bellemek, anlamak", اُذُنٌ *üzün* sözcüğü ise "kulak" demektir.

لِنَجْعَلَهَا *linec'alehâ* ifadesinin başındaki *lâm* harfi gerekçe bildirmektedir; sonundaki hâ zamiri ise özellikle bir önceki âyetin sonu ile, yani yaşanan olay veya vaka ile ilişkilidir. Zemahşerî ve Râzî'nin de tercih ettiği gibi anlam şöyledir: "Size bir öğüt olsun diye (inkârcıları boğup) sizi gemide taşımıştık."[350]

350 Zemahşerî, *age.*, IV, 588; Râzî, *age.*, XXIX, 106.

Yüce Allah Kur'ân'da bu tür öğüt, ibret ve ders alınması ifadelerini genellikle kıssaların ve kâinat kitabından yaptığı sunumların gerekçesi olarak zikretmektedir. Kur'ân'da çeşitli sûrelerde kıssa anlatımının ve kâinatta sanatkârane incelikler bulunmasının nedenleri üzerinde durulmaktadır.[351]

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette yer alan "hatırlatma içerikli öğüt" ifadesi ile helâkinden söz edilen kavimlerin zikredilme gerekçesi ortaya konulmaktadır. Bir anlamda insanlık tarihinin özeti demek olan kıssalar, ibret alınsın diye Kur'ân'da aktarılmaktadır. Burada da durum aynıdır; hem öğüt alınması, hem de kulakların, yani gönüllerin ve akılların bu durumu iyice benimseyip kavraması amaçlanmaktadır.

Âyetteki وَتَعِيَهَٓا اُذُنٌ وَاعِيَةٌ "Belleyici kulak(ların sahipleri) onu iyice bellesin" ifadesi mesajın iyice kavranıp bellenmesini, muhafaza edilmesini ve sonrakilere öğüt olmasını içeren bir cümledir.[352] Yûsuf 12/111 ve Sâd 38/29'da dile getirilen *ülü'l-elbâb*'dan olmak ile bu ifade aynı duyarlılık noktasında buluşmaktadır.

Âyetteki لَكُمْ *leküm* ifadesi ilk muhatapların Hz. Peygamber'in de muhatapları olan Mekkeliler olduğunu göstermektedir. Ancak ikinci cümledeki "iyice belleyen kulak(ların sahipleri)" ifadesi nekra olduğu için buradaki mesajın evrensel olduğunu söylemek durumundayız. Kıssalar ve tabiata yerleştirilen ilâhî sistemle ilgili bütün bildirimler dikkatle takip edilmelidir. Bu sûrede baştan beri anlatılan kavimlerin akıbetleriyle ilgili dersler çıkartıp onların yaptığı türden hatalara düşmemek kıssaların da anlatılma gerekçelerini oluşturmaktadır.

13-18. ÂYETLER:

فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌۙ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةًۙ ﴿١٤﴾
فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُۙ ﴿١٥﴾

وَانْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌۙ ﴿١٦﴾ وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَٓائِهَاۜ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ
يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾

---

351 Hûd 11/120; Nahl 16/66; Yûsuf 12/111; Şu'arâ' 26/8, 67, 103, 121, 139, 158, 174, 190; Kaaf 50/8; Zâriyât 51/20-23; Nâzi'ât 79/26; Ğâşiye 88/21.

352 Ferrâ, *age.*, III, 181.

"**13-15.** Sûr'a bir tek defa üflendiği, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman, işte o gün, olması (gerekenler) olup bitmiş olacaktır (kıyamet kopacaktır). **16.** Gök yarılacaktır ve artık gök o gün direncini kaybedecektir. **17.** Melek(ler) onun (göğün) etraflarında olacaktır. O gün Rabbinin arşını onların da üzerlerinde sekiz (melek) taşıyacaktır. **18.** (Ey insanlar!) O gün (hesap için Allah'a) sunulacaksınız; size ait hiçbir sır gizli kalmayacaktır."

Yüce Allah sûrenin bundan önceki âyetlerinde Semûd ve 'Âd kavimleri ile Firavun, öncekiler ve ülkeleri alt üst edilen kavimlerin gerçeği yalanlamalarını ve yaşadıkları helâkleri hatırlatmıştı. Aslında onların dünyada yaşadıkları helâkler birer küçük kıyamet mesabesinde idi. Bu âyet grubunda söz Hâkka diye isimlendirilen asıl kıyamete ve mahşerde yaşanacak birtakım hakikatlere getirilmekte ve muhataplar uyarılmaktadır.

a) Kıyametle İlgili Bazı Gerçekler

Sûrenin 13 ve 15. âyetlerinde özellikle kıyamet olayından bahisle çeşitli değişim ve dönüşüm örnekleri üzerinde durulmakta, bu arada kıyametin büyük bir olay olduğu vurgulanmaktadır. Kıyamet hakkında aynı adı taşıyan Kıyâmet sûresinde geniş açıklamalar yaptığımız için burada sadece bu sûrede geçen ifadeleri incelemeye çalışacağız.

1. Kıyâmet İçin Sûr'a Bir Kez Üfürülecektir

فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ "Sûr'a bir tek defa üflendiği zaman." Âyetteki نُفِخَ *nüfiha* fiili "üfürülmek", الصُّورِ *es-sûr* kelimesi "Sûr denilen boru", نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ *nefhatün vâhıdeh* tamlaması ise "bir tek üfürüş" demektir.

Yüce Allah sûrenin 13. âyetinden ibaren 37. âyete kadar kıyamet-âhiret süreci hakkında çeşitli bilgiler vermektedir. Geçmiş kavimlerin helâklerinin hatırlatılmasından sonra bu âlemin de bir sonunun olduğu bildirilmektedir. Demek ki yolcu da geçicidir, han da; han da yolcudur, hancı da.

Kur'ân'da kıyametin kopması anlamında kullanılan ifadelerden birisi de "Sûr'a üflenmesi"dir. Bu âyette de ifade edildiği üzere ilk üflemede kıyamet kopacak, ikincisinde ise mahşer duruşması yaşanacaktır. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyet grubunda her ikisinden de söz edilmektedir.

Bazı âlimler bu üfleme işlemlerinin üç tane olduğunu, dolayısıyla buradakinin ikincisi olduğunu ifade etse de biz Sûr'a iki kez üfleneceğini,

ilkinin kıyamet, ikincinin ise mahşer için olacağını düşünenlerdeniz. İşte kıyameti başlatacak üflemeyle ilgili olarak bu âyette sözü edilen نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ *nefhatün vâhıdeh* tamlamasında yer alan وَاحِدَةٌ *vâhıdeh* sıfatı üflemenin sırasını değil, bir defa gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Maksat, kıyametin meydana gelişindeki ilâhî kudretin erişilmezliğini ve etkinliğini ortaya koymaktır ki devam eden âyetler bunu ortaya koymaktadır. İkinci yani mahşerle ilgili "Sûr'a üfleme" hakkında ise Kehf 18/99, Neml 27/87, Yâsîn 36/51 ve Zümer 39/68 gibi âyetlerde bilgi verilmektedir.

11. Yeryüzü ve Dağlar Yürütülüp Un Ufak Edilecektir

وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً "Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği (zaman)." Âyetteki حُمِلَتِ *humilet* fiili "taşınmak, kaldırılıp atılmak", الْاَرْضُ *el-ard* kelimesi "yeryüzü", الْجِبَالُ *el-cibâl* sözcüğü "dağlar", دُكَّ *dükke* fiili "çarpılmak, çarpıştırılmak, yerle bir edilmek", دَكَّةً وَاحِدَةً *dekketen vâhıdeh* tamlaması ise "tek çarpış" demektir.

a) وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ "Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp taşındığı (zaman)." Âyetin ilk cümlesiyle ilgili bazı hatırlatmaları ve açıklamaları zorunlu görmekteyiz.

1. Bu âyette kıyamet esnasında yaşanacak felaketin en önemli göstergesi olan yeryüzü ve dağların durumu ele alınmaktadır. Kıyamet bir taraftan yıkım olduğu gibi diğer taraftan da yeni bir başlangıç anlamına gelmektedir. Adına yıkım dediğimiz bu durum aslında bir değişim ve dönüşüm olarak da isimlendirilebilir. Nitekim kıyametten söz eden Neml 27/88'de dağların bulutlar gibi hareket etmesi Yüce Allah'ın bir sanatı olarak takdim edilmektedir. Âyetteki mesajı gündelik hayatta ve mevcut durumda dağların hareketi olarak anlamak mümkün olsa da asıl mesaj olayın kıyametle ilgisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu nedenle yeryüzünün ve dağların taşınıp darmadağın edilmesi bir sanat eseri olarak sadece yıkımı değil, bir değişim ve dönüşümü ifade etmektedir. Demek ki yeryüzünün ve dağların taşınması yeni bir oluşumun ilk aşamasını oluşturmaktadır.

2. Âyetteki الْاَرْضُ *el-ard* kelimesi aslında bütünüyle yeryüzünü, yani dağları da içermesine rağmen ayrıca الْجِبَالُ *el-cibâl* denilerek "dağlar"a değinilmesinin önemli bir amacı olmalıdır. Kanaatimizce buradaki ayırımın

sebebi şudur: Yeryüzünden kasıt insanların üzerlerine bastıkları ve gündelik hayatta kullandıkları toprak üzerindeki bütün nesnelerdir. Dağlardan kasıt ise insanların hükmedemediği erişilmez ve sarsılmaz gördükleri devasa kütlelerdir. İki farklı kelimenin kullanılması sarsılmaz sanılan dağların da yürütülüp un ufak edileceği ve kıyametin şiddet ve dehşetinden hiçbir şeyin kurtulamayacağını beyandır.

Neml 27/88'de "sarsılamaz ve yere çakılı durup etkilenmeyeceği sanılan dağların tıpkı bulutlar gibi hareket edeceği" ifade edilmekte, bu arada dağların gidişine uygun olarak üzerinde bulundukları yeryüzünün de savrulmakta olduğu beyan edilmek istenmektedir. Bir şeyin üzerinde çakılı olan varlıklar hareket ediyorsa, bizzat o şeyin kendisi de hareket ediyor demektir. İşte yeryüzünün ve dağların hareket ettirilip taşınması olayı insanların hayretlerini çekecek şekilde tasvir edilmekte, kıyametin korkunç yapısı insanların dikkatlerine sunulmaktadır.

b) فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً "(Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp) birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği (zaman)." Buradaki dükke ve dekke kelimeleri hakkında Fecr 89/21'de geniş açıklamalar yapmıştık. Âyetin ikinci cümlesi, taşınmasının veya savrulmasının sonucunda yeryüzünün ve dağların nasıl bir hal alacağıyla ilgilidir. Burada kullanılan ifade olayın şiddetini ortaya koymada çok önemli mesajlar içermektedir. Yeryüzünün ve dağların birbirine çarpılıp darmadağın edilmeleri amaçsız ve sonuçsuz bir işlem değildir. Yeryüzünün parça parça dağılıp dökülmesi,[353] dağların yürütülüp yeryüzünün al açık hale getirilmesi,[354] dağların ufalanıp savrulması, yerlerini boş, dümdüz bırakması,[355] yeryüzünün şiddetle sarsılıp dağların serpilmesi ve hepsinin toz duman halini alması,[356] bunun sonucunda yeryüzünün ve dağların kum yığınına dönüşmesi[357] gibi haller kıyametin korkunç yapısını kavratmayı amaçlamaktadır.

Devasa dağlar ve bunca genişliğine ve büyüklüğüne rağmen yeryüzü kıyamet esnasında sözü edilen bu değişim ve dönüşümü yaşayacağına göre, diğer varlıkların özellikle de insanların ne hale geleceği artık herkes tarafından düşünülmeli ve bu büyük hakikat karşısında Yüce Allah'ın merhamet edeceğini beyan ettiği müstesna kullar[358] arasına girmeye çalışılmalıdır.

353 Fecr 89/21.
354 Kehf 18/47.
355 Tâhâ 20/105-106.
356 Vâkı'a 56/4-6.
357 Müzzemmil 73/14.
358 Neml 27/87; Zümer 39/68.

ııı. Artık Olması Gereken Olmuştur

فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُۙ "İşte o gün, olması (gerekenler) olup bitmiş olacaktır (kıyamet kopacaktır)." Âyetteki يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi "o gün", وَقَعَتِ *veka'at* fiili "meydana gelmek, gerçekleşmek", الْوَاقِعَة *el-vâkı'a* kelimesi ise "bilinen olay, kıyamet" demektir.

Yüce Allah bu âyette kıyametin artık kopmuş olacağını beyan ederek detay vermediği kıyamet sahnelerinin hepsinin gerçekleşeceğini bildirmektedir. Bu âyet kıyamet esnasında yaşanacak her türlü fiziksel değişim ve dönüşümü özetlemektedir. Vâkı'a ve Me'âric sûrelerinin ilk âyetlerinde, hatta daha pek çok âyette yer aldığı üzere kıyamet mutlaka kopacaktır. Âyetin başındaki يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* "o gün" ifadesi kıyamet zamanını belirtmektedir. Sonraki üç âyette de yer alan يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadeleri ise mahşerle ilgilidir.

Konuyla ilgili âyetlerde olduğu gibi burada da söz konusu olay hakkında kullanılan kelimenin başında *eliflâm* takısı bulunmaktadır. Anlaşılan o ki hem bu sûrenin indirildiği dönemde hem de bütün zamanlarda insanların gündemlerinde daima bir kıyamet olgusu bulunmaktadır. Kıyamet, bilinen ve gerçekleşmesi beklenen bir olay olduğu için belirteç takısıyla الْوَاقِعَةُ *el-vâkı'a* şeklinde getirilmiştir.

Kıyametle ilgili olarak bu sûrede Sûr'a üflenmesi ile yeryüzünün ve dağların taşınıp darmadağın edilmesi hatırlatılarak konu özet halinde sunulmuştur. Biz de konuyla ilgili detayı Kıyamet sûresinde verdiğimiz için burada bu kadariyle yetinmek istiyoruz.

b) Mahşerde Yaşanacak Bazı Olaylar

Sûrenin 16-18. âyetlerinde kıyametten sonrası hakkında, yani mahşerle ilgili kısa bazı bilgiler verilmektedir. Bu bağlamda göklerin durumu, meleklerin konumu, insan davranışlarının ele alınıp sorgulanması ve hiçbir şeyin gizli saklı olamayacağı hatırlatması gündeme getirilmektedir. Çeşitli âlimlerimiz buradaki ilk iki âyeti kıyametle ilgili görerek açıklamalar yapmış olsalar da, biz bu üç âyetin ve devamlarının mahşerle ilgili olduğu kanaatindeyiz; bu nedenle açıklamalarımızı bu istikamette yapmaya çalışacağız.

1. Gök Yarılıp Direncini Kaybedecektir

وَانْشَقَّتِ السَّمَاۤءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌۙ "Gök yarılacaktır ve artık gök o gün direncini kaybedecektir." Âyetteki انْشَقَّتِ *inşekkat* fiili "yarılmak, ayrılmak, parçalanmak", السَّمَاۤءُ *es-semâ'* kelimesi "gök, yükseklik, uzay", وَاهِيَةٌ *vâhiyeh* sözcüğü ise "zayıf, sarkık, dirençsiz" demektir.

Bu âyetin verdiği anlam konusunda iki farklı yaklaşım söz konusu edilebilir:

a) Genelde müfessirlerimiz bu âyeti önceki âyetlerle ilişkilendirerek maksadı kıyametle ilgili kabul etmişler ve âyetteki mesajın kıyamet esnasında göğün alacağı şekille ilgili olduğunu beyan etmişlerdir. Buna göre âyette verilmek istenen mesaj kıyamet anında göğün parçalanması ve varlığını kaybetmesi ile ilgilidir. Cümlenin başındaki انْشَقَّتِ *inşekkat* fiili "yarılmak, parçalanmak", Kur'ân'da sadece burada geçen وَاهِيَةٌ *vâhiyeh* sözcüğü de "varlığını kaybetmek" anlamına alınmış olmaktadır. Âyetin başındaki وَ *vâv* edatı ise atıf, yani "bağlaç" olarak önceki âyet ile bu âyeti anlam açısından birbirine bağlamaktadır. Bu yaklaşıma göre âyetin anlamı "kıyamet anlamında olması gerekenler olmuş ve gökler de yarılıp parçalanmış, tüm direncini kaybetmiştir" şeklindedir.

b) Bizim de tercih ettiğimiz diğer bir yaklaşıma göre ise, âyet önceki âyetlerle, yani kıyametle ilgili değil, ikinci aşama olan mahşer şartlarının şekillendirilmesiyle alakalıdır. Çünkü bu âyetten önceki âyette kıyametle ilgili olması gereken şeylerin meydana gelmiş olacağı beyan edilmiş ve kıyamet konusu bitirilmişti. Şimdi ise yeni bir bölüm başlamaktadır ki o da mahşer konusudur. Bu âyette ifade edilen göğün yarılması, Tekvîr 81/1'dekinden farklıdır ve tıpkı İnfitâr 82/1 ve İnşikaak 84/1'de olduğu gibi sistemin yıkılışını değil, yeniden inşasını ifade etmektedir.

1. Bu ve benzer âyetlerde kıyamet ve mahşerle ilgili içeriklerde meçhul ve mutavaat, yani edilgen kalıpların tercih edilme sebebi hakkında İnfitâr 82/1'de geniş açıklamalar yapmıştık. Burada şu kadarını söyleyelim: Edilgen ve mutâvaat kalıplarını tercihin sebebi, bir işi yapanın kimliğinden ziyade, işi yapanın biliniyor olması ve yapılan işin önemini kavratmaktır. Bir de mutavaatta varlığın herhangi bir iradesinin bulunmadığı, adeta ilâhî bir programın işletildiği anlamı vardır. Kıyamet ve mahşerde varlıkların durumu tam da buna uygundur.

2. Âyetteki السَّمَاءُ *es-semâ'* kelimesi, kök olarak "yükseklik, her şeyin tavanı, üstü" anlamındaki *s-m-v/es-sümüvv*'den türetilmiştir.[359] Yaygın kullanıma göre "gök" anlamına gelse de maksat, dünyaya göre görsel olarak yüksekte bulundukları için bütünüyle "uzay ve içerdiği gök cisimleri"dir. انْشَقَّ *inşekka* fiili ise, *şekka* fiilinin beş harfli kalıbıdır ve "yarılmak, ayrılmak, parçalanmak" anlamlarına gelmektedir.

Göğün Yarılması Ne Demektir?

İnfitâr sûresinin ilk âyetinde geniş bir şekilde ele aldığımız üzere pek çok âyette dile getirilen "göğün yarılması", genellikle bütünüyle kâinat sisteminin yıkılması anlamında yorumlanmıştır.[360] Biz de bu yaklaşımı ilk seçenek olarak yukarıda verdik. Oysa -ister *inşikaak* kelimesiyle, isterse *infitâr* kelimesiyle olsun- göğün yarılması, kıyâmetin peşi sıra sistemin yeniden kurulmasının ilk aşamasıdır. Bu yarılmada öncelikle gökyüzü, yani uzay göz alıcı bir kırmızılığa bürünecek,[361] çok güçlü bir şekilde bina edilen[362] ve benzersiz bir dengeye sahip kılınan gök,[363] yorumunu yapmakta olduğumuz Hâkka 16'da *vâhiyeh* kelimesiyle ifade edildiği gibi bütün direncini kaybedecektir.

Gökler açılıp, kapıları olan bir görüntüye sahip kılınacak,[364] mevcut gizemli yapı bir anlamda bu özelliğini kaybedip, herkesin görebileceği şekilde ortaya serilecektir.[365] O gün gökyüzü, bulutlarıyla birlikte parçalanacaktır.[366] Yani bütün halinde uzayın varlığı değişime tâbi tutulacaktır. Kıyâmette, sadece gök ve bulutlar değil, yeryüzü de çok hızlı bir şekilde yarılacaktır.[367] Benzer şekilde ay da aynı sonu yaşayacaktır.[368]

İnşikaak sûresinin ilk âyetlerinde dile getirilen, göğün ve yerin yarılması ile Hâkka 16. âyette sözü edilen göğün yarılması "sahip oldukları sistemi kaybetmeleri" demektir. Hiç şüphe yok ki bu bir yok oluş değil, yeni

359 Halil b. Ahmed, *age.*, VII, 318-319.
360 İnfitâr sûresinin ilk âyetleri kıyamet olarak, yani yıkılış anlamında değerlendirilmiştir. Taberî, *age.*, XXX, 85; Semerkandî, *age.*, III, 554; Zemahşerî, *age.*, IV, 701; Râzî, *age.*, XXXI, 76-77; Kurtubî, *age.*, XIX, 160; Ebussuud, *İrşâdü'l-Akli's-Selîmi ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX, 120; Yazır, *age.*, IX, 46; Esed, *age.*, s. 1243.
361 Rahmân 55/37.
362 Zâriyât 51/47.
363 Rahmân 55/7.
364 Nebe' 78/19.
365 Tekvîr 81/11.
366 Furkaan 25/25.
367 Kaaf 50/44.
368 Kamer 54/1.

bir başlangıcın ilk aşamasıdır. Enbiyâ 21/104'te dile getirilen "göğün kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi dürülmesi" ve peşinden "ilk yaratılışta olduğu gibi yaratılışın iade edilmesi", âhirette yeni bir sistemin kurulacağının açık ifadesidir.

Rûm 30/26-27'de göklerin ve varlıkların yaratılışından, yaratılışın tekrarından ve ikinci yaratmanın ilkine göre çok daha kolay olacağından söz edilmektedir. Ayrıca Tekvîr 81/1-6'da güneşin dürülmesi gibi olaylar bu sistemin yıkılışını ifade ederken, hem İbrâhim 14/48, hem Tekvîr 81/11, hem İnfitâr 82/1-4, hem de İnşikaak 84/1-5'te âhiret şartlarına göre yeni bir sistemin kurulacağı ifade edilmektedir. Üstelik bu yeni oluşum, Kur'ân'ın açık ifadeleriyle yine bu yeryüzünde ve uzayda,[369] ancak değişim geçirmiş bir halde gerçekleştirilecektir. Çünkü âhiret şartlarında göklerin ve yerin bulunacağı Kur'ân'da açıkça beyan edilmektedir.[370] Değişim ve dönüşüm geçirmiş olsalar da gökler ve yer mahşerin önemli figürleri arasında yer alacaktır.

Târık 86/11'de dile getirilen "göğün dönüşü" ile bu dönüşümün amaçlandığı da söylenebilir. Bununla, göğün ve cisimlerinin kıyâmette parçalanıp mahşer için yeniden bir var oluş sürecine girmesi kastedilmiş olabilir.[371]

Anlaşılan o ki, kıyâmet bir yok oluş değil, bir sistem değişikliğidir. Bu anlamda *inşakka* fiili tıpkı *infetara* fiilinde olduğu gibi sanıldığının aksine parçalanıp yok olmayı değil, özünde potansiyel olarak var kılınan bir yapının tıpkı çekirdeğin yarılması gibi yeniden hayat sahnesine çıkartılmasıdır. Gerçeği bütünüyle elbette sadece Rabbimiz bilir.

11. Mahşerde Arşı Taşıyan Sekiz Melek Olacaktır

وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَٓائِهَاۜ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌۜ "Melek(ler) onun (göğün) etraflarında olacaktır. O gün Rabbinin arşını onların da üzerlerinde sekiz (melek) taşıyacaktır." Âyetteki اَلْمَلَكُ *el-melek* kelimesi "melekler", اَرْجَٓائِ *ercâ'* sözcüğü "kenarlar, taraflar", يَحْمِلُ *yahmilü* fiili "taşımak", عَرْشَ رَبِّكَ *'arşu rabbik* tamlaması "Rabbinin arşı", فَوْقَ *fevk* kelimesi "üst, üzeri", ثَمَانِيَةٌ *semâniyeh* kelimesi ise "sekiz" demektir.

Âyet iki farklı cümleden oluştuğu için biz de her iki cümleyi ayrı ayrı ele almak istiyoruz.

369 Kehf 18/47; Tâhâ 20/106-107.
370 Hûd 11/107-108; İbrâhim 14/48; Enbiyâ 21/104.
371 Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsîri 2*, Târık sûresi, 11. âyet.

a) وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَٓائِهَا "Melek(ler) onun (göğün) etraflarında olacaktır." Bütünüyle âyet hakkında olduğu gibi bu cümle hakkında da iki farklı yaklaşım ileri sürülebilir.

1. Bu cümle ve dolayısıyla bütünüyle bu âyet tıpkı bir öncekinde olduğu gibi âlimlerimiz tarafından "kıyamet"le ilişkilendirilmiştir. Buna göre melekler korkudan dolayı kıyamette yaşanacakları göğün yarılan yerlerinin kenarlarından uzaktan seyredeceklerdir. Bu arada kıyamet esnasında sekiz melek de onların üzerlerinden Rabbimizin arşını taşıyacaktır.

2. Bize göre ise âyetteki maksat kıyametle değil, "mahşer"le ilgilidir. Bu noktada bazı açıklamalar yapmak istiyoruz.

ı. Göklerin kenarlarında duran melek bir tane değil, birden çoktur. اَلْمَلَكُ *el-melek* kelimesinin başındaki eliflâm takısı "bir tür" anlamı vermekte ve maksadın melekler veya melekî güçler olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü اَرْجَٓاءُ *ercâ'* "kenarlar" kelimesi çoğul olduğuna göre kenarlarda bulunacak melekeler de çoğul olmak zorundadır. اَلْمَلَكُ *el-melek* şeklinde tekil kelime seçilmesinin sebebi daha genel bir anlam vermektir.[372]

ıı. Göğün yarılması ve meleklerin onun etrafında bulunması ifadesi kanaatimize göre mahşer şartlarındaki yapılanmayı göstermektedir. Bu nedenle meselenin tam anlamıyla hangi detaylardan meydana geleceği bizce meçhuldür. Mahşerde göğün nasıl bir şekil alacağı ve onun kenarlarının nasıl bir mahiyete büründürüleceği elbette sadece Rabbimizin bilebileceği bir konudur. Biz sadece kullanılan kelimelerin anlamlarından hareketle kısıtlı açıklamalarla yetinmek durumundayız. Her fırsatta acziyetimizi itiraf etmeliyiz; çünkü Kur'ân'ın eşsiz yapısı bizi buna mecbur bırakmaktadır.

ııı. Furkaan 25/22-29'da benzer bir konu ele alınmakta ve mahşerde yaşanacak bazı olaylar hatırlatılmaktadır. Buna göre "Mücrim inkârcıların mahşerde melekleri görecekleri, ancak bir müjdenin değil, bir hicranın söz konusu olacağı, çünkü bu suçluların yapıp ettiklerinin yok edileceği, adeta yel savurmuş küle dönüştürülecekleri" beyan edilmektedir. Ardından konu cennetliklere getirilerek çok güzel bir konuma sahip kılınacakları, rahat ve huzurlu bir şekilde dinlenecekleri ifade edilmektedir. İşte bu ifadelerin ardından söz göğe ve meleklere getirilmekte ve şöyle buyurulmaktadır: "İşte o gün tüm bulutlarıyla birlikte gök yarılacak ve melekleri bölük bölük indireceğiz. O gün mutlak hükümranlık Rahmân'a (rahmetin mutlak kay-

372 Zemahşerî, *age.*, IV, 589.

nağı olan Allah'a) ait olacaktır ve o gün (dünyada) inkâr etmiş olanlar için çok zor bir gün olacaktır." Bu ifadelerden sonra zalimler yeniden gündeme getirilmekte ve yaşayacakları derin pişmanlıklar hatırlatılmaktadır.

ıv. İşte bu bilgilerin yer aldığı bu pasajda da göğün yarılmasından ve meleklerin indirilmesinden söz edildikten sonra yargılama gündeme getirilmekte ve tamamen mahşer şartları adeta sahnelenmektedir. Tıpkı Fecr 89/22'de olduğu gibi, yorumunu yapmakta olduğumuz Hâkka 17'de de konu mahşerle ilgilidir ve âhiret şartlarında göğün yapısı ile meleklerin görevlerinden söz edilmektedir. Nebe' 78/18-19'da dile getirildiği üzere, "Sûr denilen boruya üflenecek, insanlar gruplar halinde ilâhî huzura gelecek, gök açılacak ve kapı kapı olacaktır."

Mahşer şartlarından söz eden Tekvîr 81/7-14. âyetler arasında özellikle 11. âyette "göğün sıyrılıp açılacağı" beyan edilmekte ve yargılamanın başlaması ile göğün açılması peş peşe zikredilmektedir. "Göğün sıyrılıp açılması" zımnen her şeyin gün yüzüne çıkıp hiçbir şeyin gizli kalmayacağı anlamına da gelebilir. Çünkü yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin peşindeki âyette de zaten bu gerçeğe değinilmekte ve hiçbir gizliliğin kalmayacağı beyan edilmektedir.

b) وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ "O gün Rabbinin arşını onların da üzerlerinde sekiz (melek) taşıyacaktır." Melekler göğün kenarlarında bulunacak, ancak onların da üzerlerinde arşı taşıyan farklı melekler bulunacaktır.

1. Burada sözü edilen arş, Yüce Allah'ın hükümranlık tahtıdır. Kur'ân'da toplam olarak 26 kez geçen bu kelime bir âyette Hz. Yûsuf'un, 4 âyette Seba melikesi Belkıs'ın tahtı anlamında yer almaktadır. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki kullanım da dâhil olmak üzere geriye kalan 21 âyette ise Yüce Allah'ın hükümranlık tahtı anlamında kullanılmaktadır.

2. "Rabbimizin arşı"nın mahiyeti hakkında söz söylenemeyeceği gibi, onu meleklerin nasıl taşıyacağı da bizce meçhuldür. Yüce Allah'ın hakkında bilgi vermediği konulardan birisi olan arş meselesi, O'nun zatını ilgilendirmektedir ve insanların bu konuda bilgisiz olmasının da hiçbir zararı yoktur. İnsanlara da nispet edilerek kullanılan bu kavramın özellikle insanlar için bir yönetim mekanizması, işletilme yeri ve biçimi anlamı söz konusu olduğu için, ilgili kavramın Yüce Allah için bir "hükümranlık tahtı" olduğu bilgisi ile yetinmek durumundayız.

3. Âyetteki فَوْقَهُمْ *fevkahüm* ifadesi "onların üzerinde" demektir. Bazı âlimlerimiz maksadı "bütün yaratıklar" olarak değerlendirmiştir;[373] bazıları arşı taşıyan meleklerin bu taşıma işini başları üzerinde gerçekleştireceği yorumunu aktarmıştır.[374] Diğer bazı âlimler ise "üzerlerinde" ifadesini kıyamete maruz kalanların üzerinde diye anlamışlardır.[375] Bize göre bu ifadedeki zamir bu cümlenin hemen öncesindeki cümlede geçen ve çoğul olarak "melekler" anlamını verdiğimiz *el-melek* kelimesine gitmektedir. Böylece hem gramer açısından sorun olmamakta, hem de mahşer şartlarının dizaynında farklı meleklerin görev alacağı bilgisine ulaşılmış olmaktadır.

4. Âyetin sonunda yer alan ثَمَانِيَةٌ *semâniyeh* kelimesi "sekiz" anlamına gelmektedir. Ancak bu sayının rakamsal bir değer mi ifade ettiği, yoksa çokluk anlamına mı geldiği noktasında farklı kanaatler ileri sürülmektedir. Bazı âlimlerimiz buradaki "sekiz" sayısının "sekiz sınıf melek" olduğunu ve sayılarını Yüce Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceğini beyan etmişler,[376] bazıları ise bunların "Allah'a yaklaştırılmış sekiz parça melek" olduğunu beyanla onların da sayılarının bilinemeyeceğini ifade etmişlerdir.[377] Maksadı sekiz bin şeklinde yorumlayanlar da vardır.[378] İbn Abbâs bunların sayısını sadece Yüce Allah'ın bildiği "sekiz saf (dizi) melek" olduğunu belirtmiştir.[379]

Bu noktada Hz. Peygamber'den şöyle bir rivayet nakledilmektedir: Bugün (dünyada) arşı taşıyanlar dört tanedir. Yüce Allah kıyamet günü onları dört melekle daha destekleyecektir. Böylece sekiz tane olacaklardır."[380] Âyette dünyaya ait sayı verilmediği için rakamın yarısını dünya, yarısını ahiret diye ayırmak çok sağlıklı görünmemektedir. Bu nedenle rivayetin sahih olmama ihtimali yüksektir, çünkü âyete aykırılık söz konusudur. Esasında âyetteki يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi kesinlikle dünyayı içermemektedir; bazı âlimlere göre kıyameti ifade etse de bizce maksat mahşerdir, âhirettir. Bu nedenle de âyetin dünya ile ilişkili izahı sorunludur.

5. Mahşer şartlarından söz eden bir pasajın sonunda Yüce Allah hükümranlık tahtının etrafında halkalanıp hamd ile Rablerinin sonsuz yüce-

373 Semerkandî, *age.*, III, 490.
374 Râzî, *age.*, XXIX, 108.
375 Kurtubî, *age.*, XVIII, 174.
376 Taberî, *age.*, XXIX, 58.
377 Semerkandî, *age.*, III, 490.
378 Râzî, *age.*, XXIX, 109.
379 Kurtubî, *age.*, XVIII, 173.
380 Taberî, *age.*, XXIX, 59; Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-'Uyûn*, VI, 82.

liğini dile getiren meleklerden söz etmektedir.[381] Ayrıca yine Rabbimizin arşını taşıyan meleklerin tesbihle ve istiğfar ile meşguliyetlerinden de söz edilmektedir.[382] Başka âyetlerde sayı verilmeyip yorumunu yapmakta olduğumuz âyette sekiz sayısının zikredilme sebebi, -Allah bilir ya- "çokluk" anlamı vermek olabilir. Çünkü sayı önemli olsaydı diğer âyetlerde de verilirdi; sayı verilmediğine göre burada verilenin de çokluktan kinaye olduğunu söylemekte bir sakınca görmemekteyiz.

6. Her şeye rağmen, Yüce Allah sayı verdiğine göre bunu mahşer şartlarının kavranamazlığına ve Yüce Allah için sayının ne anlam ifade ettiğini bilmememize hamlederek de âyeti anlayabiliriz. Yüce Allah sekiz diyorsa sekizdir; ancak sekiz rakamının melekleri nitelendirmek zorunda olmadığını da özellikle hatırda tutmak gerekmektedir.

7. Bu âyette genel olarak şu mesajın verildiği anlaşılmaktadır: Dünya hayatında olduğu gibi mahşer şartlarında da insanların üzerinde Yüce Allah'ın arşının bulunacağı, yani bir idare mekanizmasının işletileceği anlaşılmaktadır. Yüce Allah'ın yönetim sisteminin hangi detaylardan oluşacağı bizce meçhuldür. Sadece sistemi taşıyan meleklerin veya melekî güçlerin sekiz tane olduğu bildirilmektedir.

8. Burada sözü edilen hükümranlık tahtının sadece idare edip yönetmek değil, aynı zamanda bir yargılama sistemi de içermekte olduğu sonraki âyetlerden anlaşılmaktadır. Esasında hem Hz. Yûsuf'un tahtı hem de Seba melikesi Belkıs'ın tahtı düşünüldüğünde Yüce Allah'ın Arşı'nın bir yargılama kürsüsü niteliğini taşıması da ihtimaller arasında sayılabilir. Kürsü hem yönetim ve iktidar anlamına gelebilir; hem de mahşer şartlarında yargıcı sadece Yüce Allah olan bir mahkemenin kürsüsü olabilir. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyet grubunun asıl konusu âhiretteki yargılama olduğu için arş kelimesinin böyle de yorumlanabileceğini söylemekle yetinelim ve her konuda olduğu gibi burada da gerçeği bütün haliyle sadece Rabbimizin bileceğini itiraf edelim.

111. Herkes Allah'a Sunulacak ve Hiçbir Gizlilik Kalmayacaktır

يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ "(Ey insanlar!) O gün (hesap için Allah'a) sunulacaksınız; size ait hiçbir sır gizli kalmayacaktır." Âyetteki تُعْرَضُونَ *tu'radûn* fiili "sunulmak, arz edilmek", لَا تَخْفٰى *lâ tahfâ* ifadesi "gizli kalmamak", خَافِيَةٌ *haafiyeh* kelimesi ise "gizlilik, sır, gizem" demektir.

381 Zümer 39/68-75.
382 Mü'min 40/7.

Bu âyette ayrı ayrı ele alınması gereken iki cümle yer almaktadır:

a) يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ "(Ey insanlar!) O gün (hesap için Allah'a) sunulacaksınız." Yüce Allah sûrenin bu âyetinde mahşerde yaşanacak aşamalardan bir diğerini daha gündeme getirmektedir. Daha önce de hatırlattığımız üzere, mahşerde şu yedi aşama yaşanacaktır: "Diriltilme, toplanma, Yüce Allah'a sunulma, bilgilendirilme, sorgulanma, değerlendirilme-yargılanma ve cennete veya cehenneme sevk edilme."[383]

İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette bu aşamaların üçüncüsü ele alınmakta ve insanların Yüce Allah'a arz edilecekleri bildirilmektedir. İnsanlar öldükten sonra âhiret duruşması için diriltilecekler, toplanacaklar ve üçüncü aşama olarak da Yüce Allah'a sunulma gerçekleştirilecektir. Şimdi "Allah'a arz edilme" ile ilgili bazı âyet meallerini hatırlatmak istiyoruz.

1. "Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir? Onlar (kıyâmet gününde) Rablerine arz edilecekler; şahitler de, 'İşte bunlar Rablerine karşı yalan söyleyenlerdir' diyeceklerdir. Bilin ki, Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir!"[384]

2. "(Düşün) o günü ki, dağları yerinden götürürüz ve yeryüzünün alaçık/dümdüz olduğunu görürsün. Hiçbirini bırakmaksızın onları (tüm ölüleri) mahşerde toplamış olacağız. Hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna arz edilmişlerdir: And olsun ki sizi ilk defasında yarattığımız şekilde bize geldiniz. Oysa size vaad edilenlerin tahakkuk edeceği bir zaman tayin etmediğimizi sanmıştınız, değil mi?"[385]

3. "O gün, kâfirleri cehennemle yüz yüze getirmişizdir."[386]

4. "Ateşe arz olunurlarken onların, zilletten başlarını öne eğerek göz ucuyla gizli gizli baktıklarını göreceksin. İnananlar da, 'İşte asıl ziyana uğrayanlar, kıyâmet günü kendilerini ve ailelerini ziyana sokanlardır' diyeceklerdir. Kesinlikle biliniz ki zalimler, devamlı bir azap içindedirler."[387]

Hakk'a sunulma çerçevesinde "Allah'a arz edilme" ifadelerinden farklı olarak başka kullanımlar da vardır. Bu çerçevede "Allah'a reddolunma",[388]

---

383 Bütün bu yedi aşama hakkında geniş açıklamalarımız için bk. Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Kavramı ve Kıyamet-Âhiret Süreci*, s. 454-612.

384 Hûd 11/18.

385 Kehf 18/47-48.

386 Kehf 18/100.

387 Şûrâ 42/45.

388 En'âm 6/62; Tevbe 9/94, 105, 106; Yûnus 10/30; Cum'a 62/8.

"Allah'a sevk olunma",[389] "Allah'ın huzurunda durdurulma"[390] ve "Allah'a *rucû'* (O'na dönme veya döndürülme)"[391] işlemlerinin gerçekleştirileceği Kur'ân'da bildirilmektedir.[392]

İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de bu üçüncü aşamanın "Allah'a arz edilme" şeklindeki ifadesi yer almakta ve bundan hiç kimsenin istisna edilmeyeceği anlaşılmaktadır. Hiç şüphe yok ki bu tür ifadelerin Kur'ân'da yer almasının öncelikli hedefi inkârcıları uyarmak ve onların âhirete inanmalarını sağlamaktır; ancak bu mesajın kapsamında herkesin bulunduğu da şüphesizdir.

Hz. Peygamber, insanların mahşerde üç kere arz olunacaklarını beyan etmekte, ilk ikisinin karşılıklı kavga, suçlama, mücadele ve özür beyanı şeklinde olacağını ifade etmektedir. Üçüncüsünde ise ellerde artık amel defterlerinin uçuşacağını bildirmektedir.[393] Bu rivayette dile getirilen husus, mahşerde amel defterleri alındıktan sonra yaşanacak çaresizlikleri ortaya koymak ve bu gerçek karşısında insanların bilgilenmesini sağlamaktır.

b) لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ "Size ait hiçbir sır gizli kalmayacaktır."

Mahşerde Gizlilik Olmayacak, Hiçbir Şey Gizli Kalmayacaktır

Âyetin bu cümlesi ise Allah'a sunulmanın gerekçesini gündeme getirmekte ve hiçbir şeyin Yüce Allah'a gizli kalmayacağı açıkça beyan edilmektedir. Kur'ân'da bu noktada çeşitli bilgilendirmeler vardır. Bir kısmını hatırlatmakta yarar görmekteyiz.

1. Bakara 2/284'te "Gönüllerindeki düşünceleri ortaya koysa da, onları gizlese de Yüce Allah'ın insanları hesaba çekeceği" açıkça belirtilmektedir.

2. Âl-i İmrân 3/5'te "Yeryüzünde ve gökte hiçbir şeyin Allah'a gizli kalamayacağı" ifade edilerek, hem bu dünyada hem de mahşerde insanların veya diğer varlıkların hiçbir hallerinin Yüce Allah'a gizli kalmayacağı beyan edilmektedir.

3. En'âm 6/59. âyet, aslında her şeyi özetlemektedir: "Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilemez. O, karada ve denizde ne

---

389 Neml 27/83; Kıyâmet 75/30.

390 En'âm 6/30.

391 Bakara 2/28; Mâide 5/48, 105; En'âm 6/12, 60, 108, 164; Yûnus 10/23, 70; Hûd 11/4, 123; Nûr 24/64; 'Ankebût 29/8; Lokmân 31/15, 23; Zümer 39/7; 'Alak 96/8.

392 "Allah'a arz olunma" konusunda geniş bilgi için bk. Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Kavramı ve Kıyamet-Âhiret Süreci*, s. 482-492.

393 Ahmed b. Hanbel, IV, 414; Tirmizî, Kıyâmet, 4; İbn Mâce, Zühd, 33.

varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. Yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."

4. Ra'd 13/8-10'da konu daha farklı yönleriyle şu şekilde ortaya konulmaktadır: "Her dişinin neye gebe kalacağını, rahimlerin neyi eksik, neyi ziyade edeceğini Allah bilir. O'nun katında her şey ölçü iledir. O, görüleni de görülmeyeni de bilir; çok büyüktür, yücedir. Sizden, sözü gizleyenle, onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen (onun ilminde) eşittir."

5. Kehf 18/49'da belirtildiğine göre, insan fiillerinin kaydedildiği amel defterleri, küçük-büyük ayırımı yapmadan mahşerde her şeyi gözler önüne serecek ve kötülük sahiplerini derin bir endişe kaplayacaktır.

6. Lokmân 31/16'da Hz. Lokmân'ın, oğluna nasihatleri arasında yer alan şu hatırlatmalar oldukça dikkat çekicidir: "Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır."

7. Mü'min 40/16'da Yüce Allah'a hiçbir şeyin gizli kalmayacağı beyan edilmekte, Mü'min 40/19-20. âyetlerde de "Gözlerin bakışlarındaki gizliliği ve gönüllerde saklanan her şeyi Yüce Allah'ın bildiği" ilan edilmekte, hüküm vericinin ise Yüce Allah olduğu belirtilmektedir.

8. Kamer 54/52-53. âyetlerde, küçük-büyük bütün davranışların satır satır kaydedildiği ve yapılanların "ilâhî kayıt kütükleri" olan amel defterlerinde bulunduğu beyan edilmektedir.[394]

9. Mülk 67/13-14'te yer alan, "Sözünüzü ister gizleyin, ister açıkça söyleyin; O, gönüllerin derinliklerinde olanı bilir. Unutmayın ki Allah, yarattığı her şeyi bilir; O, her bilgiye vasıtasız bir şekilde ulaşan ve her bir şeyden haberdar olandır" ifadeleri, Yüce Allah'ın bilgisindeki sınırsızlığı ortaya koymaktadır.

10. Târık 86/9-10'daki şu cümleler bu konuda söylenmek istenenleri adeta özetlemektedir: "O gün bütün sırlar ortaya çıkartılacaktır; artık insan için kuvvet ve yardımcı olmayacaktır."

11. Zilzâl 99/7-8'de şöyle buyurulmaktadır: "Kim zerre miktarı hayır yaparsa, onu görecektir. Kim de zerre miktarı şer işlerse, onu görecektir."

394 Benzer âyetler için bk. Yâsîn 36/12; Mücâdele 58/6.

Bu âyetlerde, boyutu ve şekli her ne olursa olsun, insanoğlunun yaptığı hiçbir şeyin gizli saklı kalmayacağı ve her şeyin açıkça ortaya konulacağı ifade edilmektedir.

Elbette, yapılanların görülmesi ille de karşılıklarının verilip ödül veya azaba dönüşmesi demek değildir. Çünkü Yüce Allah dilediğini bağışlayacak, dilediğine ise azap edecektir.[395] Yaptığından hiçbir şekilde sorumlu tutulamayacak yegâne varlık Yüce Allah'tır.[396] Rahmeti her şeyi kuşatan,[397] şirk hariç, bütün günahları dilediğine bağışlayacağını beyan eden[398] Yüce Allah'ın merhametini beklemek ve O'na sığınmak, elbette boş çevrilmeyeceği umulan bir niyazdır.

İşte, Hâkka sûresinin yorumunu yapmakta olduğumuz 18. âyeti, meallerini zikrettiğimiz ve zikredemediğimiz pek çok âyetin vermek istediği mesajı gözler önüne sermektedir. "İnsan fiillerinin kaydedildiği ve sorgulamaya konu edilecekleri gerçeği" bu âyetlerle iyice pekiştirilmektedir. Küçücük bir iyilik veya kötülük, sahibine gösterilecek, fiilleri işleyenler şahitlerin huzurunda, işledikleriyle yüzleştirilecek ve açık bir yargılamaya tâbi tutulacaklardır.

İnsanlara ait hiçbir sırrın gizli kalmayacak olması, her şeyin bütün açıklığıyla meydana serilmesi, hiç kimseye haksızlık yapılmayacağını ve unutulduğu sanılan davranışların aslında kaybolmayıp bir deftere kaydedildiğini göstermektedir. Bu arada inkârcıların rezil edilecekleri de özellikle ortaya konulmaktadır. Hâkka sûresinin hem bu âyetinde, hem de devam eden âyetlerinde verilmek istenen mesaj genel hatlarıyla budur.

19-24. ÂYETLER:

فَاَمَّا مَنْ اُو۫تِىَ كِتَابَهُ بِيَم۪ينِه۪ۙ فَيَقُولُ هَٓاؤُ۬مُ اقْرَؤُ۫ا كِتَابِيَهْۚ ﴿١٩﴾ اِنّ۪ى ظَنَنْتُ اَنّ۪ى مُلَاقٍ حِسَابِيَهْۚ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ ف۪ى ع۪يشَةٍ رَاضِيَةٍۙ ﴿٢١﴾ ف۪ى جَنَّةٍ عَالِيَةٍۙ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَن۪ٓيـٔاً بِمَٓا اَسْلَفْتُمْ فِى الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾

---

395 Bakara 2/284.
396 Enbiyâ 21/23.
397 A'râf 7/156.
398 Nisâ' 4/48, 116; Zümer 39/53.

"**19-20.** Kitabı kendisine sağ tarafından verilen kişiye gelince, o şöyle diyecektir: 'Alın işte, kitabımı okuyun. Doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum.' **21-23.** Artık o (kişi), meyveleri sarkmış halde olan yüce, yüksek bir cennette hoşnut kalacağı bir hayat içinde olacaktır. **24.** (Bütün cennetliklere şöyle denilecektir:) Geçmiş günlerde işlediklerinize karşılık, âfiyetle yiyiniz, içiniz."

Yüce Allah sûrenin bundan önceki âyetlerinde kıyamet ve mahşerle ilgili birtakım bilgiler verdikten sonra şimdi sözü öncelikle amel defteri kendisine sağ tarafından verilecek kişilere getirmekte ve onların cennetteki ödülleri hakkında bazı bilgiler vermektedir.

a) Amel Defterinin Sağdan Verilmesi ve Yaşanacak Sevinç

Sûrenin 19 ve 20. âyetlerinde amel defteri kendisine sağ tarafından verilecek kişinin sevinç ifadeleri ve mahşerle ilgili olarak dünyadaki imanı gündeme getirilmektedir. 19. âyetin mümin olan Ebû Seleme b. Abdi'l-Esed, 25. âyetin ise onun kardeşi kâfir el-Esved b. Abdi'l-Esed hakkında indirildiği rivayet edilse de[399] mesajın genel olduğu muhakkaktır.

1. Kitabını Sağ Tarafından Alanlar Mutlu Olacaktır

فَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ "Kitabı kendisine sağ tarafından verilen kişiye gelince, o şöyle diyecektir: Alın işte, kitabımı okuyun." Âyetteki اُوتِيَ *ûtiye* fiili "verilmek", كِتَابَهُ *kitâbehû* ifadesi "kitabı, amel defteri", بِيَمِينِهِ *yemînihî* ifadesi "sağı, sağ eli, sağ tarafı", يَقُولُ *yekuulü* fiili "demek, söylemek", هَاؤُمُ *hâümü* ifadesi "alın işte, gelin bakın", اقْرَؤُا *ıkraû* emri "okuyun", كِتَابِيَهْ *kitâbiyeh* tamlaması ise "kitabım, amel defterim" demektir.

İnsanlar Mahşerde Bilgilendirilecektir

Kıyametin kopması, mahşerin şekillendirilmesi ve herkesin Yüce Allah'a sunulması ile hiçbir şeyin gizli kalmaması ifadelerinden sonra, sıra mahşerin yedi aşamasından birisi olan "bilgilendirilmeye" getirilmektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de geçtiği üzere bilgilendirilmenin ilk şekli "kitap vererek" gerçekleşecektir. Yüce Allah her insanın amellerini yazdırdığını bildirmektedir.[400] İşte kitabın verilmesi, insanların davranışlarının yazdırıl-

399 Ferrâ, *age.*, III, 182; Semerkandî, *age.*, III, 491.

400 Âl-i İmrân 3/181; Yûnus 10/21; Meryem 19/79-80; Yâsîn 36/12; Zuhruf 43/80; Câsiye 45/29; Kaaf 50/4, 17-18, 21; Kamer 54/52-53; Cinn 72/28; İnfitâr 82/10-12; Târık 86/4.

masının sonucu herkes için oluşturulan amel defterlerinin onlara ulaştırılmasıdır. Bu anlamda bazı âyet meallerini hatırlatmak yararlı olacaktır:

1. "Her insanın amelini boynuna doladık. İnsan için kıyâmet gününde, açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız. (Ona), 'Kitabını oku! Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter' (denecektir)."[401]

2. "Dağları yürüttüğümüz gün, yeryüzünü alaçık/dümdüz görürsün. Hiçbirini bırakmaksızın insanların hepsini bir araya getiririz. İnsanlar, sıra sıra Rablerinin huzuruna arz olunurlar. Andolsun sizi ilk defa yaratmış olduğumuz gibi bize geldiniz. Fakat size bir buluşma sözü vermediğimizi sanmıştınız, değil mi? Kitap ortaya konacak ..."[402]

3. "Yeryüzü Rabbinin nuru ile aydınlanır, kitap konulur, peygamberler ve şâhitler getirilir ve aralarında hakkaniyetle hüküm verilir. Onlara asla zulmedilmez."[403]

4. "Kitabı sağ tarafından verilen kişi, kolay bir hesapla hesaba çekilecek ve sevinçli olarak ailesine dönecektir."[404]

5. "Sonra iman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine acımayı öğütleyenlerden olmak. İşte onlar sağ ehlidir. Âyetlerimizi inkâr edenler ise işte onlar solun ehlidir. Cezaları, kapıları üzerlerine sımsıkı kapatılmış bir ateştir."[405]

İşte bu âyetlerde de açıkça görüldüğü üzere mahşerde insanlara davranışları gösterilecektir. Böylece amel defterlerinde her şey bir bir sayılıp dökülmüş olacaktır.[406] Üstelik kitaptaki bilgiler de bütünüyle gerçeği yansıtacaktır.[407]

Kur'ân'da "kitap vererek bilgilendirilme"nin dışında bu kapsamda farklı ifadeler de kullanılmaktadır. Bunlar, "haber vererek",[408] "beyan

401 İsrâ 17/13-14. Ayrıca bk. İsrâ 17/71.
402 Kehf 18/47-49.
403 Zümer 39/69.
404 İnşikaak 84/7-9.
405 Beled 90/17-20.
406 Kehf 18/49; Yâsîn 36/12; Mücâdele 58/6; Nebe' 78/29.
407 Mü'minûn 23/62, 65-67; Câsiye 45/28-29.
408 Mâide 5/14, 48, 105; En'âm 6/60, 108, 158-160, 164; Tevbe 9/94, 105; Yûnus 10/23; Nûr 24/64; 'Ankebût 29/8; Lokmân 31/15, 23; Fâtır 35/14.Zümer 39/7; Fussılet 41/50; Cum'a 52/8. Mücâdele 58/6-7; Teğâbün 53/7; Kıyâmet 75/7-13.

ederek",[409] "kıssa ederek"[410] ve "organları konuşturarak bilgilendirilme"[411] şeklindedir.[412]

Bu hatırlatmalardan sonra şimdi âyetin yorumuna geçebiliriz.

a) فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ "Kitabı kendisine sağ tarafından verilen kişiye gelince." Beled 90/18'de de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere mahşerde cennet ödüllerini hak edenler için Kur'ân'da üç değişik ifade söz konusudur: İlki yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de olduğu gibi *men ûtiye kitâbehû bi yemînihî,* yani "Kitabı kendisine sağ tarafından verilen kişi"[413] şeklindedir. Diğerleri ise *ashâbü'l-meymeneh ile ashâbü'l-yemîn,*[414] yani "sağın adamları"[415] şeklindedir. Bu son iki ifade "Sağın adamları" şeklinde anlaşılabileceği gibi "Vicdan sahipleri"[416] veya "Dürüstlüğe ve erdemliliğe erişmiş olanlar"[417] şeklinde de anlamlandırılabilir.

Bu sûrede de olduğu gibi, *emmâ men ûtiye kitâbehû bi yemînihî,* veya *ashâbü'l-meymeneh* ya da *ashâbü'l-yemîn* ifadeleri "âhirette amel defterini sağ taraftan alanlar" demektir. İsrâ 17/71, Hâkka 69/19 ve İnşikaak 84/7'de konu açıkça "kitabı/amel defteri veya karnesi kendisine sağ tarafından verilenler" şeklinde geçmektedir. Vâkı'a 56/27 ve Müddessir 74/39'da ise ifade *ashâbü'l-yemîn* şeklinde yine aynı anlamda kullanılmaktadır. Âyetlerin bir-

---

409 Nahl 16/92.

410 En'âm 6/57; A'râf 7/6-7.

411 Nûr 24/24; Yâsîn 36/65; Fussılet 41/19-21. Ölmüş insanın organlarının nasıl konuşturulacağı konusunda Kâsımî'nin *Mehâsinu't-Te'vîl*'inde yer alan ve çağdaş bir Arap şairinin gramofon benzetmesini yaptığı bir şiiri Süleyman Ateş'in güzel tercümesiyle aktarmak istiyoruz:
"Gramofonun konuşması, uzuvların ve cansızların konuşmasına delildir."
"İbretle bakanlar için bu, yaratılışın başına ve Son Gün'e örnektir."
"İnsan gramofonu bir düdükle idare eder. O düdükle sesler mürekkep gibi akıp gider."
"Bir kalem (iğne), sesleri plak üzerine çizer. İş bittikten sonra sesler şimşek gibi kaybolup gider, hiç iz kalmaz."
"Sanırsın ki o sesler havaya uçtu, Âd kavminin rüzgarla gitmesi gibi yok olup gitti."
"Oysa o seslerin yankıları, maddeden ayrılan ruhlar gibi kalır."
"İnsan, ne zaman onları yeniden ortaya çıkarmak ve her mecliste, her kulüpte dinletmek isterse âleti çalıştırır."
"Âletin içinde yatmakta olan ölüler (sesler) dirilip çevreye yayılır."
"Kul yapısı olan âlet böyle olursa, kulların yaratıcısı olan Allah'ın yapısı nasıl olur! Düşün."
"Kıyâmet Sûr'una üflemekle yaratıklara taze can verecek Yüce Allah kutludur!" (Şiir metni için bk. Kâsımî, *age.*, XIV, 5016. Tercüme için de bk. Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, I, 283).

412 Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Kavramı ve Kıyamet-Âhiret Süreci*, s. 492-523.

413 İsrâ 17/71.

414 Vâkı'a 56/27, 38, 90, 91; Müddessir 74/39; Hâkka 69/19.

415 Vâkı'a 56/8; Beled 90/18.

416 İslâmoğlu, *age.*, s. 1259.

417 Esed, *age.*, s. 1271.

birini anlam olarak desteklemesi ve tamamlaması açısından bakıldığında bunun böyle olduğu açıkça ortadadır.

Ashâbü'l-meymeneh, men ûtiye kitâbehû bi yemînihî veya *ashâbü'l-yemîn* ifadeleri "Âhirette amel defteri kendilerine sağ taraftan verilenler" şeklinde anlamlandırıldığı gibi, "Dünyadayken Yüce Allah'a verdikleri kul olma yeminine sadık kalanlar" anlamında da kabul edilebilir. İnsanlar işlerini genellikle elleriyle yaptığı için defterler de ellerine verilecektir. Sağ eliyle yapması sağlam, dürüst, uygun, kendi lehinde iyi yapması, sol eliyle yapması işi tersine yapması, arkaya atması ise ihmal etmesi, başkasından umması anlamlarını ifade eder. Onun için iyi amelleri yazan melekler sağda, kötü amelleri yazan melekler solda denildiği gibi, melek sağdan, şeytan soldan gelir denir. İyi amel yapanlara kitapları sağdan, kötü amel yapanlara da soldan verilir.[418]

Bu anlam, kişinin yaratılışına uygun olarak, fıtratının gereği ve yaratılırken organlara Yüce Allah'ın programladığı ilâhî kodlamaya uygun bir şekilde zımnen yapıldığı kabul edilen bir yemini de hatırlatabilir. Dünya hayatında Hakk'a kul olma yeminine sadık kalanlar ve bu doğrultuda hayatını yaşayanlar âhirette bu sadakatlerinin karşılığı olarak cennet nimetleriyle ödüllendirileceklerdir. Bu durumdakilere benzer özelliklerde bulunanlar tarafından "selam" verilecek[419] ve çok kolay bir şekilde hesaba çekileceklerdir.[420]

b) فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ "O kişi şöyle diyecektir: Alın, işte kitabımı okuyun." Amel defteri kendisine sağ tarafından veya sağ eline verilen kişi sevinç çığlıkları atarcasına haykıracak ve "alın, işte kitabımı okuyun" diyecektir. Kitabını başkalarına okutmak isteyecek kişi elbette öncelikle kendi kitabını kendisi okuyacaktır.[421] Bu arada yüzlerine yansıyacak sevinç ifadeleri hakkında da Kur'ân'da çeşitli bilgiler yer almaktadır.[422]

1. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin ikinci cümlesinde geçen هَاؤُمُ *hâümü* ifadesi "alın işte, gelin bakın" demektir. İfadenin başındaki *hâ* harfi "alın"[423] veya "gelin" anlamına alınmaktadır.[424] Bu ifadenin aslı veya açılımı hakkında çeşitli izahlar yapılmaktadır; ancak biz bu detaya girmek istemiyoruz.

418 Yazır, *age.*, VIII, 313.
419 Vâkı'a 56/91.
420 İnşikaak 84/8.
421 İsrâ 17/71.
422 Örnek âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/106; Kıyâmet 75/22; İnsân 76/11; 'Abese 80/38-39; Mütaffifûn 83/24; İnşikaak 84/9; Ğâşiye 88/8.
423 Zemahşerî, *age.*, IV, 590.
424 Semerkandî, *age.*, III, 491.

2. Bu cümlenin sonundaki كِتَابِيَهْ *kitâbiyeh* ifadesi ile sonraki âyetlerde geçen *hısâbiyeh, kitâbiyeh, mâliyeh ve sültâniyeh* şeklindeki altı kelimenin sonundaki *hâ* harflerine "hâ-i sekte" adı verilmektedir.[425] Bunlar devamlı sakin okunurlar, yani üzerinde dururken de geçerken de sakin okunurlar. Bazı âlimlere göre ise üzerinde vakfederken okunur, geçerken düşürülürler.[426] Bunların getirilmesinin nedeni "benim" anlamındaki *mütekellim yâ'*sının harekesini ispat etmektir. Eğer bu harfler getirilmezse âyetin okunması imkânsızlaşır. Ayrıca *hâ-i sekte*lerle âyet sonlarındaki uyum da sağlanmış olmaktadır.

11. Mümin Yargılanmaya İnanmış Olduğunu İlan Edecektir

اِنّ۪ي ظَنَنْتُ اَنّ۪ي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْۚ "Doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum." Âyetteki ظَنَنْتُ *zanentü* fiili "zannetmek, bilmek, inanmak", مُلَاقٍ *mülâk* kelimesi "karşılaşmak", حِسَابِيَهْ *hısâbiyeh* ifadesi ise "hesabım" demektir.

Bu âyet, cennetliklerin sevinç ifadelerinin bu âyet grubundaki ikincisidir. Burada kullanılan *zanentü* fiili iki farklı anlam verebilir. *Çünkü zanne* fiili başkalarıyla ilgili bir inancı ifade ediyorsa "zannetmek",[427] kişinin kendisiyle ilgili bir kanaatini ifade ediyorsa "inanmak"[428] anlamına alınabilir.

a) ظَنَنْتُ *zanentü* fiiline "bilmek, inanmak" anlamı verilebilir. Bu durumda amel defteri sağ tarafından sağ eline verilen kişi, dünya hayatında kendisinin mahşerde hesaba çekileceğine zaten inandığını, bu nedenle herhangi bir sürprizle karşılaşmadığını beyan etmiş olmaktadır. Zan ilim anlamında kullanılmış olur.[429] Bu ifade aynı zamanda âhirete iman etmeyenlere yönelik önemli bir uyarı ve kınama olarak görülmelidir.

b) ظَنَنْتُ *zanentü* fiiline asıl anlamı olan "zannetmek" manası da verilebilir. Bu durumda maksat, kişinin mahşer yargılamasında sıkıntılar çekeceğini, dünyada yaptığı kötülükler nedeniyle ağır sorgulama yaşayacağını zannettiğini ifade eder. Yüce Allah tarafından bağışlanarak dünyadaki zannının boşa çıktığını, böylece büyük bir memnuniyet içerisine girdiğini ifade etmiş olacaktır.

425 "Hâ-i sekte"nin bir diğer örneği de Karia'a 101/10'daki *mâhiyeh* kelimesidir.
426 Zemahşerî, *age.*, IV, 590-591.
427 Örnek için bk. Hucürât 49/12.
428 Örnek için bk. Bakara 2/44, 249.
429 Ferrâ, *age.*, III,182; Semerkandî, *age.*, III, 491; Zemahşerî, *age.*, IV, 591.

Âyetin başındaki إِنِّى *innî* ifadesi anlamın birincisi olduğunu daha çok öne çıkarmaktadır. Çünkü söz konusu ifade cümleye kuvvet, kesinlik ve vurgu anlamı katmaktadır. Bu nedenle bu fiilin bir zan değil, bir inanç ve güven anlamı içerdiğini özellikle vurgulamak gerekmektedir.

b) Cennet Ödülleri

Sûrenin 21-24. âyetlerinde amel defteri kendisine sağ tarafından verilecek kişiye sunulacak ödüllerden bir kısmı hatırlatılmakta ve böylece müminlere umut verilmesi amaçlanmaktadır. İşte bu âyet grubunda mahşerde yaşanacak yedi sürecin sonuncusu olan "cennete sevk ediliş" aşaması ele alınmaktadır. Bu dünya hayatında çekilen çeşitli sıkıntı ve ıstırapların boşuna olmadığı, mutlak surette değerlendirileceği ve sahibini memnun edeceği beyan edilmektedir.

1. Ödüller En Uygun Şekilde Sunulacaktır

فَهُوَ فِى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍۙ فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍۙ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ "Artık o (kişi), meyveleri sarkmış halde olan yüce, yüksek bir cennette hoşnut kalacağı bir hayat içinde olacaktır." Âyetteki عِيشَةٍ رَاضِيَةٍۙ *'îşetin râdiyeh* tamlaması "mutlu hayat", جَنَّةٍ عَالِيَةٍۙ *cennetin 'âliyeh* tamlaması "yüksek bahçe, cennet", قُطُوفُ *kutuuf* kelimesi "devşirmeler, meyveler, ürünler", دَانِيَةٌ *dâniyeh* sözcüğü ise "yakın, sarkık" demektir.

Yüce Allah cennetliklere ikram edeceği nimetler bağlamında hayat, bahçe ve meyvelerden oluşan bir demet sunmaktadır.

a) فَهُوَ فِى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍۙ "Artık o (kişi), hoşnut kalacağı bir hayat içinde olacaktır." Cennetliklerin en önemli özelliği orada mutlu bir hayatın içerisinde bulunmaları olacaktır. "Mutlu hayat" tamlaması ile ilgili olarak Kaari'a 101/7'de açıklamalar yapmıştık. Memnuniyet verici hayatın âhiret şartlarındaki meşguliyetlerle şekilleneceğini de Ğâşiye 88/9'da geniş bir şekilde ele almıştık. Burada şu kadarını söylemekle yetinelim: Dünya hayatında Allah rızası için fedakârlık yapanlar bu yaptıklarının karşılığını fazlasıyla alacaklar ve gerçek mutluluğun âhirette yaşanacağını göreceklerdir.

b) فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍۙ "(O kişi) yüce, yüksek bir cennette (olacaktır)." Bu âyette ele alınan konu, mutlu hayatın nerede gerçekleşeğini beyandır. Aynı ifade Ğâşiye 88/10'da da yer almaktadır. Maksat, hem cennetin mekân olarak yüksekliğini, hem de değer olarak yüceliğini ortaya koymaktır. Âhirette

gerçekleşecek bu tür bir memnuniyet içerisinde olmak, yüce bir makamı da beraberinde getirecektir. İşte cennetin yüksekliği ve yüceliği de ayrı bir ödül olarak hak edenlere sunulmuş olacaktır.

Bu dünyada sıkıntılı ve horlanmış bir hayat yaşadıkları sanılan insanlar öbür âlemde tam tersi bir nimet ortamında ağırlanacaklardır. Kendilerini bu hayatta efendi sanıp garibanlara yüksekten bakanlar, aslında bu yüksekliklerin veya makamların sahte olduğunu mahşerde anlayacaklardır. Vâkı'a 56/3'te de dile getirildiği üzere, kıyametin alçaltıcı ve yükseltici özelliği bu âlemdeki sahte makam ve mevki görüntülerini tersyüz edecek ve gerçek yüceliğin mahşerde yaşanacağı ortaya konulacaktır.•

c) قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ "(O cennetin) meyveleri sarkmış halde (olacaktır)." Yükseklerde bulunan cennetin meyveleri veya devşirmeye konu dalları ise yakında olacaktır. Otururken bile o meyvelere ulaşmak mümkün olacaktır. Bahçenin yüksek olması meyve devşirmenin zorluğunu beraberinde getirmeyecek, aksine onlar çok yakın bir pozisyonda insanlara sunulmuş olacaktır.

Yüce Allah nimetlerini insanlara müsait şartlarda verecektir. Meyvelerin toplanması için bile yorulmayacaklar,[430] hak edenlere her şey tam bir konfor içerisinde takdim edilecektir. İnsân 76/14'te geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, cennetteki ikramlar bu hayattakilerle mukayese edilemeyecek düzeyde güzel ve tastamam olacaktır.

Dünya hayatında garip, mazlum ve mağdurların ayağına gidip onların dertleriyle ilgilenenlere Yüce Allah hak ettiklerinden çok daha fazlasını ikram edecektir. Fakirlerle ilgilenmek için onlara yaklaşanlara da yüksek cennetlerde nimetler yaklaştırılacaktır. Rabbimiz bizi ve bütün müminleri bu ikramından mahrum bırakmasın.

11. Fedakârlık Karşılığında Afiyetle Yenip İçilecektir

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنٖيٓـًٔا بِمَٓا اَسْلَفْتُمْ فِى الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ "(Bütün cennetliklere şöyle denilecektir:) Geçmiş günlerde işlediklerinize karşılık, âfiyetle yiyiniz, içiniz." Âyetteki كُلُوا *külû* emri "yiyiniz", اشْرَبُوا *işrabû* emri "içiniz", هَنٖيٓـًٔا *henîen* kelimesi "afiyetle", اَسْلَفْتُمْ *esleftüm* fiili "önceden göndermek", الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ *el-eyyâmü'l-haaliyeh* tamlaması ise "geçmiş günler" demektir.

Bu âyette çok önemli bir ifade üslubu göze çarpmaktadır. Biz buna Kur'ân'da konuların "sebep-sonuç ilişkisinde sunulması" diyoruz. Bu ifa-

430 Hıcr 15/48.

delerde bazen sebep önce, sonuç sonra gelir; bazen de tersi olur. Bu âyette de olduğu gibi bazen sebebin başına *mukabele* "karşılık" anlamındaki *bâ* harfi bu nedenle getirilir.

a) كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيٓـًٔا "Âfiyetle yiyiniz, içiniz." Âyetin ilk cümlesi mesajın "sonuç" kısmıdır. Yüce Allah cennetliklere sunacağı ikramların öncesinde kendilerine bu şekilde seslenecek veya melekler aracılığıyla bu haberi onlara iletecektir. Murselât 77/43'te de geçtiği üzere, Yüce Allah muttakîlere cennette ikram edeceği nimetler için "afiyetle yiyip içiniz" diyecektir.

Âyetlerdeki iki emirden anlaşılan şudur: Demek ki cennette cennetliklere sunulacak nimetler hem içeceklerden hem de yiyeceklerden oluşacaktır. Nisâ 4/4'te ise, afiyetle yiyip içmenin sadece âhirete özel olmadığı, dünyada da helal rızıkların tüketilmesi için benzer tamlamalar kullanıldığı görülmektedir.

b) بِمَٓا اَسْلَفْتُمْ فِى الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ "Geçmiş günlerde işlediklerinize karşılık." Âyetin bu ikinci cümlesi ise "sebep" kısmıdır. Bu cümledeki اَسْلَفْتُمْ *esleftüm* fiili "Daha önce yaptığınız (sâlih ameller)" anlamına gelmektedir. Murselât 77/43'te de ifade edildiği gibi, bu nimetler aslında bir fedakârlığın karşılığı olarak sunulacaktır. Her iki âyette de yer alan bimâ ifadesi "(Yaptıklarınızın) karşılığı olarak" demektir.

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette dile getirilen الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ *el-eyyâmü'l-haaliyeh* "geçmiş günler" ifadesi dünya hayatını ifade etmektedir. Dünyada geçen günlerde âhiret mutluluğu için yapılan iyiliklere karşılık, muttakîler cennette afiyetle ödüllendirilmiş olacaklardır.

Dünyada bu insanların beyin ve gönül pınarlarından hakikat suyu, iman suyu akıyordu. Bu beyin ve gönüle sahip olanlar orada pınar başlarında olacaklardır. Bunun yanı sıra, her çeşit meyveden yiyeceklerdir. O meyveliklerin içinde olacaklardır. Takvâ sahipleri bu dünyada helal rızık kazandılar; helal rızık yediler ve sahip oldukları nimetlerden fakirleri doyurdular. İşte bu cömertliklerine karşılık cennette bu şekilde ödüllendirileceklerdir.[431]

Söylenmek istenen şey özetle şudur: Dünya hayatında yapılan fedakârlıklar, ortaya konulan gayretler ve gösterilen duyarlılıklar mahşerde cennet nimetleriyle buluşturulmanın sebepleridir. Bu sebepleri gerçekleştirmeyenler ödül elde etme şeklindeki sonuçlarla da buluşamayacaklardır.

431 Bayraklı, *age.*, XX, 265.

25-37. ÂYETLER:

وَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ اُوتَ كِتَابِيَهْ ﴿٢٥﴾ وَلَمْ اَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ يَا
لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾ مَا اَغْنَى عَنِّي مَالِيَهْ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ ﴿٢٩﴾
خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ﴿٣٢﴾
اِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣٤﴾
فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا حَمِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ ﴿٣٦﴾ لَا يَأْكُلُهُ اِلَّا الْخَاطِؤُنَ ﴿٣٧﴾

"**25.** Kitabı kendisine sol tarafından verilene gelince, o kişi şöyle diyecektir: Âh, keşke, bana kitabım (amel defterim) verilmeseydi! **26.** Hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim! **27.** Âh, keşke, onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi! **28.** Malım bana hiç bir fayda sağlamadı. **29.** Saltanatım da benden (koptu), yok olup gitti. **30.** (Bunun üzerine Yüce Allah meleklerine şöyle diyecektir): Onu yakalayın da (ellerini boynuna) bağlayın. **31.** Sonra onu alevli ateşe yaslayın! **32.** Bu esnada (onu) yetmiş arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun! **33.** Çünkü o, Yüce Allah'a iman etmiyordu. **34.** Yoksulu doyurmaya da teşvik etmiyordu. **35.** Bu sebeple, bugün burada onun candan bir dostu yoktur. **36-37.** (Bile bile ve sürekli büyük) hata yapanlardan başkasının yemeyeceği irinden başka yiyecek de yoktur."

Yüce Allah, sûrenin bundan önceki âyetlerinde amel defterleri kendilerine sağ tarafından verilecek kişilerle ilgili birtakım bilgiler verdikten sonra, sözü amel defteri kendisine sol tarafından verilecek kişilere getirmekte, onların mahşerde ve dolayısıyla cehennemdeki sıkıntılı ve azap içerisindeki durumları hakkında bazı bilgiler vermektedir. Bu üslup Kur'ân'ın "konuları zıddıyla anlatma metodu" anlamındaki *mesânî*lik gereğidir.

a) Amel Defterinin Soldan Verilmesi ve Yaşanacak Pişmanlık

Sûrenin 25-29. âyetlerinde amel defteri kendisine sol tarafından verilecek kişinin pişmanlık ifadelerine yer verilmekte, böylece dünyadaki birtakım kanaatlerin ve beklentilerin bütünüyle boşa çıktığı itirafları dile getirilmektedir.

ı. Suçlular Defterlerini Soldan Alacaktır

وَاَمَّا مَنْ اُو۫تِیَ كِتَابَهُ بِشِمَالِه۪ "Kitabı kendisine sol tarafından verilene gelince." Âyetteki اُو۫تِیَ *ûtiye* fiili "verilmek", كِتَابَهُ *kitâbehû* ifadesi "kitabı, amel defteri", شِمَالِه۪ *şimâlihî* tamlaması ise "sol tarafı" demektir.

Buradaki anlam cehennemliklere amel defterlerinin sol taraflarından verileceği veya sol ellerine verileceği şeklindedir. Kur'ân'da bu anlamı destekler mahiyette üç ifade yer almaktadır. Bunlar *ashâbü'l-meş'emeh,*[432] *ashâbü'ş-şimâl*[433] ve *men ûtiye kitâbehû bi şimâlihî*[434] ifadeleridir; hepsinde de aynı mesaj söz konusudur ve aynı gerçek değişik şekillerde ifade edilmektedir. Bu anlamı destekler mahiyette bir de İnşikaak 84/10'da "Kitabı kendisine arkasından verilenler" ifadesi yer almaktadır.

Bunların hepsi, cehennemlikleri çok zor bir hayatın beklediğini ortaya koymaktadır. Amel defteri kendisine sol tarafından, sol eline ve üstelik arkasından verilecek kişiler, dünya hayatında gerçeklere arkasını dönen ve onları ciddiye almayıp elinin tersiyle iten, hatta hakikatleri uğursuz sayanlardır. Onlar âhirette dünya hayatında yaptıkları şeyler cinsinden bir muameleye tabi tutulacaklar, bir anlamda ettiklerini bulacaklardır.

Âyetin bu şeklideki başlangıç cümlesinden sonra devam eden bölümünde ve diğer âyetlerinde cehennemliklerin sızlanmalarına yer verilmektedir.

ıı. Pişmanlıkları ve Sızlanmaları Havada Uçuşacaktır

فَيَقُولُ يَا لَيْتَن۪ي لَمْ اُو۫تَ كِتَابِيَهْۚ وَلَمْ اَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ مَٓا اَغْنٰى عَنّ۪ي مَالِيَهْۚ هَلَكَ عَنّ۪ي سُلْطَانِيَهْۚ "(Kitabı sol tarafından verilen kişi) şöyle diyecektir: Âh, keşke, bana kitabım (amel defterim) verilmeseydi! Hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim! Âh, keşke, onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi! Malım bana hiç bir fayda sağlamadı. Saltanatım da benden (koptu), yok olup gitti." Âyetlerdeki يَقُولُ *yekuulü* fiili "söylemek", يَا لَيْتَ *yâ leyte* ifadeleri "âh, keşke, n'olaydı", لَمْ اُو۫تَ *lem ûte* fiili "verilmemek", كِتَابِيَه *kitâbiyeh* ifadesi "amel defterim, kitabım", لَمْ اَدْرِ *lem edri* fiili "bilmemek", حِسَابِيَه *hısâbiyeh* ifadesi "hesabım", اَلْقَاضِيَةَ *el-kaadiyeh* kelimesi "bitmek, son vermek", مَٓا اَغْنٰى

432 Vâkı'a 56/9; Beled 90/19.
433 Vâkı'a 56/41.
434 Hâkka 69/25.

mâ ağnâ fiili "fayda vermemek", مَالِيَهْ *mâliyeh* tamlaması "malım", هَلَكَ *heleke* fiili "yok olmak, gitmek" سُلْطَانِيَهْ *sültâniyeh* tamlaması ise "yetkim, otoritem, gücüm" demektir.

Sûrenin bu ve sonrasındaki âyet grubundaki ifadeler birer sızlanma ve pişmanlık içermektedir. Âyetteki يَقُولُ *yekuulü* fiili "demek, söylemek" anlamına gelse de burada belki de en iyi karşılığı "sızlanıp feryat etmek" şeklinde olmalıdır. Sızlanma ve pişmanlıklar manevî ıstırabı, manevî sıkıntıyı ifade etmektedir. Anlaşılan o ki, bu tür insanlar cehenneme girmeyi adeta bu tür bilgilendirmelerden daha yakın ve daha hafif göreceklerdir.

Râzî'nin dediği gibi yaşanacak mahcubiyetler azaptan ağır gelecektir. "Keşke ateşe girseydim de bu durumumla karşılaşmasaydım, halim deşifre olmasaydı" demek isteyeceklerdir. Demek ki manevi azap maddi azaptan daha ağır ve şiddetli olacaktır. Mü'min 40/46'da da yer aldığı üzere manevi azap büyük bir felakettir.

Kişinin ölüm ve diriltilme şekli, Allah'a sunulma hali, bilgilendirilmesi, şahitlerin huzurunda yargılanmaya çağrılması gibi aşamalarda yaşanacak mahcubiyetler bu anlamda ilgilileri derinden etkileyecektir. İşte bütün bunların sonucunda cehennemliklerin mahşerdeki sızlanmalarının bir kısmı şu şekilde sıralanmaktadır:

a) يَا لَيْتَنِى لَمْ اُوتَ كِتَابِيَهْ "Âh, keşke, bana kitabım (amel defterim) verilmeseydi!" Buradaki يَا لَيْتَ *yâ leyte* ifadesi bir sızlanma ve sıkıntıyı içermektedir. İfadenin başındaki يَا *yâ* edatı "âh", لَيْتَ *leyte* edatı ise "keşke" anlamına gelmektedir. İkisi birden "âh, keşke, n'olaydı" gibi bir mesaj vermektedir.

Sızlanmayla ilişkili ilk konu kitap ile, yani amel defteriyle karşılaşmama isteği veya özlemidir. Bir anlamda "keşke, yapıp ettiklerim yok olup gitseydi, bunlarla karşılaşmasaydım" demek isteyeceklerdir.

b) وَلَمْ اَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ "(Keşke), hesabımın ne olduğunu bilmeseydim!" Bu ifade, "hesabımın ne olduğunu bilmiyordum" anlamına da gelebilir. Ancak ilk cümle ile birlikte düşünüldüğünde bu ifadenin öncekinin devamı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla verilmek istenen mesaj, kitapla buluşturulmama ve beraberinde hesabı da bilmeme isteğidir. Her iki özlem de sonuçsuz isteklerden ibaret kalacak, sahibine hiçbir yarar ve katkı sağlamayacaktır.

c) يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ "Âh, keşke, onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi!" Burada كَانَتْ *kânet* fiilinden sonra "ölüm" veya "kıyamet" ya da "bu hal" anlamına gelen gizli bir kelime var kabul edilmekte ve yorumlar da buna göre yapılmaktadır.[435] Bu âyetteki istek de tıpkı öncekiler gibi sonuçsuz kalacaktır; çünkü ölümle her şeyin bitmesi isteği, aslında âhirete inanmamanın değişik bir ifadesidir. Dehre tapanlar veya ateistler elbette böyle bir özlemi dile getireceklerdir; ancak ölüm bir son değil, yeni bir hayatın başlangıcıdır. Böylece ölümün her şeyi bitirmesinden değil, aslında her şeyi yeniden başlatmasından söz edilmelidir.

Mahşerde ölüm veya yok olmak istemek, oradaki sıkıntının boyutunu göstermektedir. İbrahim 14/17'de "her taraftan ölüm yağmasına rağmen ölünemeyeceği", Furkaan 25/13-14'te "bir ölüm değil, birden çok ölüm istenmesi gerektiği, ancak bunun da sonuçsuz kalacağı", Nebe' 78/40'ta ise "toprak olma arzusu"nun dile getirileceği haber verilmektedir.

İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki ifade de bunların değişik bir şeklidir; sonuçsuz ve anlamsız birer dilekten ibarettir ve lakırdıdan öte bir değer de taşımamaktadır. Zaten bir cümle "keşke" ile başlıyorsa artık yapacak bir şey kalmadığı kendiliğinden anlaşılmaktadır.

d) مَا أَغْنَى عَنِّي مَالِيَهْ "Malım bana hiç bir fayda sağlamadı." Bu âyetin başındaki مَا *mâ* edatı olumsuz anlam verebildiği gibi, soru manasına da gelebilir.[436] Bu durumda anlam "Malım bana ne fayda verdi ki!", yani "malımın bana hiçbir faydası olmadı" şeklinde olur. İnkârî soru da denilen bu ifadelerde anlam olumsuzdur ve imkânsızı dile getirmeyi amaçlamakta, dolaylı bir yakınma ve mahcubiyet içermektedir.

Mesed sûresinde de farklı âyetlerde de dile getirildiği üzere, kişinin dünya hayatındaki malı ve serveti kişiye fayda vermeyecektir. Allah yolunda infak edilmeyen mal ve servet mahşerde kişinin başına dert olacaktır. Âl-i İmrân 3/180 ve Tevbe 9/34-35 gibi âyetlerde hatırlatılan husus da budur.

e) هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ "Saltanatım da benden (koptu), yok olup gitti." Bu âyetteki mesaj, cehennemlik kişinin dünya hayatındaki ününün ve şöhretinin artık kalmadığı ve bütünüyle yalnız bir hayatı yaşamak zorunda olduğudur. Etrafındaki şakşakçılar veya kafadarlar artık bir pohpohlama yapamayacak, şımarıklıkların sonu gelecek, bütün otoritesi ve kendince haklılığını ortaya koyduğu belgeler, deliller ve yaslandığı bütün dayanaklar

435 Semerkandî, *age.*, III, 491; Zemahşerî, *age.*, IV, 591.
436 Zemahşerî, *age.*, IV, 591.

yok olup gidecektir. İşte bu durum yıkılmanın, mağlubiyetin, çaresizliğin, felaketin ve mahcubiyetin zirvesi olacaktır.

b) Cehennemliklere Uygulanacak Muamele

Sûrenin 30-34. âyetlerinde amel defteri kendisine sol tarafından verilen cehennemliklere neler yapılacağı dile getirilmektedir. Bu âyet grubunda mahşerde yaşanacak yedi sürecin artık sonuncusu olan "cehenneme sevk ediliş" aşaması ele alınmaktadır. Bu arada kendilerine böyle bir muamelenin uygulanma nedeni hakkında iman ve amel noktasında sahip oldukları korkunç ihmaller çok çarpıcı ifadelerle hatırlatılmaktadır.

1. Cehennemlikler Zincirler İçerisinde Ateşe Atılacaktır

خُذُوهُ فَغُلُّوهُۙ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُۙ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُۜ "(Bunun üzerine Yüce Allah meleklerine şöyle diyecektir): Onu yakalayın da (ellerini boynuna) bağlayın. Sonra onu alevli ateşe yaslayın! Bu esnada (onu) yetmiş arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun!" Âyetteki خُذُوا *huzû* emri "alın, yakalayın", غُلُّو *ğullû* emri "bağlayın", الْجَحِيمَ *el-cehım* kelimesi "cehennem, şiddetli kabaran büyük ateş", صَلُّو *sallû* emri "atın, yaslayın", سِلْسِلَةٍ *silsile* sözcüğü "zincir", ذَرْعٌ *zer'* ve ذِرَاعًا *zirâ'* kelimeleri "boy, uzunluk", سَبْعُونَ *seb'ûne* sözcüğü "yetmiş", فَاسْلُكُو *feslükû* emri ise "koyun, sokun" demektir.

Yüce Allah sûrenin 30-32. âyetlerinde cehennemliklerle ilgili birtakım uygulamaları dile getirmektedir.

a) خُذُوهُ فَغُلُّوهُۙ "Onu yakalayın da (ellerini boynuna) bağlayın." Bu âyette Yüce Allah meleklerine azabı hak eden suçlu kişiyi yakalayıp bağlamalarını emredecektir. Suçlu insan bir kişi olmasına rağmen onu çok sayıda meleğin yakalayıp bağlaması, insanın oradan kaçıp kurtulmasının imkânsızlığını ve ilâhî kudretin erişilmezliğini ortaya koymak için olsa gerektir. Gerçi ifadenin tekil oluşu aslında bir cinsi ortaya koymayı amaçlamaktadır; ancak her iki durumda da ilâhî gücün nasıl tecelli edeceği noktasında bir hatırlatmanın yapıldığını söylemek yanlış değildir.

Bu arada yaşanacak bağlama işleminde ağır zincirlerin kullanılacağı da sonraki âyetlerden anlaşılmaktadır. Bu husus Yâsîn 36/8 ve Mü'min 40/71-72'de de açıkça dile getirilmektedir. İnsân 76/4'te ise ellere zincirler,

boyunlara tasmalar takılacağı ve çılgın bir ateşin kâfirleri beklediği özellikle gündeme getirilmektedir.

b) ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ "Sonra onu alevli ateşe yaslayın!" Bu âyette ise yakalanıp bağlanmış suçlu kişinin cehenneme atılmasından söz edilmektedir. Âyetin başındaki ثُمَّ *sümme* edatı "sonra" anlamına geldiği için ateşe atılmadan önce bağlanmanın gerçekleştirileceği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu husus Furkaan 25/13'te "Birbirlerine kelepçelenmiş bir şekilde cehennemin oldukça dar bir yerine atılacakları" beyan edilmektedir.

Âyetteki الْجَحِيم *el-cehîm* kelimesi "cehennem, şiddetli kabaran büyük ateş, cehennemin en şiddetli tabakası" anlamlarına gelmektedir. صَلُّو *sallû* emri ise "yaslanmak" anlamında *s-l-y* kökünden gelmektedir. A'lâ 87/12'de salâ, sallâ ve bu kökten gelen kelimeler ve anlamları hakkında detaylı bilgi verdiğimiz için burada tekrara düşmek istemiyoruz. Şu kadarını söylemekle yetinelim: Elmalılı merhumun da isabetle vurguladığı gibi, bu kelime "yaslamak" anlamına gelmektedir.[437] Dünyada şeytana ve onun yoluna itibar edip ona yaslananlar mahşerde de ateşe yaslanacaklardır.

Kur'ân'da "hasr-kasr" yöntemleri vardır. Bunlardan birisi *nefyü istisna*, yani *lâ ... illâ* birlikteliğidir; diğeri *innemâ* edatıyla yapılandır; bir diğeri "takdîm-te'hîr" yöntemidir. Bu âyette de gördüğümüz bu yöntem "sonra gelmesi gereken kelimeyi önce, önce gelmesi gerekeni ise sonra"ya bırakmak şeklindedir. Bu ifade tekniği cümleye vurgu anlamı katar. Verilmek istenen mesaj şudur: Suçlu ve azgın kişilerin gidecek başka yeri yoktur; onlar sadece ve sadece ateşe atılacak, oraya yaslanacaklardır.[438]

c) ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ "Bu esnada (onu) yetmiş arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun!" Bu âyette ise cehenneme atılma işlemindeki başka bazı hususiyetler gündeme getirilmektedir. 30. âyetin izahında da ifade ettiğimiz üzere, ateşe atılma işleminde ağır ve uzun zincirler devrede olacaktır. Tam bir ağır mahkûm havası içerisinde zincirlere vurulmuş bir şekilde cehenneme atılacak suçlu kişiler için kurtuluş çaresinin olmadığı beyan edilmek istenmektedir.

Âyetin başındaki ثُمَّ *sümme* edatı, Zemahşerî ve Râzî'nin de isabetle vurguladığı gibi, bu cümlede zaman açısından bir "sonralık" değil, "o es-

437 Yazır, age., VIII, [illegible]
438 Zemahşerî, age., [illegible]

nada, o sırada" anlamında kabul edilmelidir.[439] Çünkü önceki âyetlerde zaten yakalanıp bağlanmadan ve cehenneme atılmadan söz edilmişti. Ateşe atılmış kişinin sonrasında yeniden zincire vurulması anlaşılabilir değildir. Bunun yerine, ateşe atılma işleminde zincire vurulmanın da gerçekleştirilmiş olacağı beyan edilmiş olmaktadır.

Bu arada bazı farklı insanlara farklı azabın uygulanması da muhtemeldir. Yani cehenneme gidecek insanlar hep aynı özellikte olmayacak, farklılıklar arz edeceklerdir. Her günahkârın azabı diğerine göre az veya çok olabilir. Bu durumda âyetin başındaki *sümme* edatı başkaları için sonralık anlamı da verebilir; ancak bizim tercihimiz ilk anlam yönündedir.

Âyetteki ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا "Yetmiş arşın[440] uzunluk" ölçüsünün tam rakamsal değer olarak "yetmiş arşın" anlamı vermesi de, Tevbe 9/80'de ve daha pek çok örnekte olduğu gibi "çokluk veya uzunluk" anlamı vermesi de mümkündür. Rakamsal olarak yetmiş sayısının mahşer şartlarında tam anlamıyla neyi karşıladığını elbette sadece ve sadece Rabbimiz bilmektedir.

Elmalılı, buradaki "yetmiş arşın" ifadesinin bir ömür anlamına da alınabileceği kanaatindedir. Hz. Peygamber'den gelen bir rivayete göre "Bu ümmetin ortalama ömrü altmış ile yetmiş yıl arasındadır."[441] Buna göre her bir gün, her bir ay veya yıl bu yetmiş sayısını zımnen oluşturmaktadır. Yetmiş yaşından sonrası için ise artık istikamet bulmanın çok zor olduğunu ve böylece hükmün kesinlik kazanabileceğini de sözlerine katmıştır.[442] Bir renk ve açılım oluşturması nedeniyle bu görüşü aktarmayı uygun gördük. Saygın bir yaklaşım olarak değerlendirdiğimiz bu görüşe rağmen bizim kanaatimiz önce zikrettiğimiz yaklaşımdan yanadır.

11. Onlar İman ve Yardım Ahlakı Yoksunu İdiler

اِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِۙ وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِۜ "Çünkü o, Yüce Allah'a iman etmiyordu; yoksulu doyurmaya da teşvik etmiyordu." Âyetteki لَا يُؤْمِنُ *lâ yü'minü* fiili "iman etmemek, inanmamak, güvenmemek", الْعَظِيمِ *el-'azîm* sıfatı "yüce, büyük", لَا يَحُضُّ *lâ yehuddu* fiili "teşvik etmemek", طَعَام *ta'âm* kelimesi "yemek, yedirmek, doyurmak", الْمِسْكِينِ *el-miskîn* sözcüğü ise "yoksul" demektir.

439 Zemahşerî, *age.*, IV, 592; Râzî, *age.*, XXIX, 114-115.
440 *Zira'*, dirsek ile yapılan bir uzunluk ölçüsüdür.
441 Yazır, Beyhakî'den naklen aktarmıştır (Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 370).
442 Yazır, *age.*, VIII, 318.

Yüce Allah bu iki âyette cehennemliklerin azgın ateşe atılmalarının gerekçelerini de beyan etmektedir. Gerekçe beyanı mahşerde hiç kimsenin yargısız infaza tabi tutulmayacağını, herkesin hak ettiği ile karşılaşacağını öğretmeyi amaçlamaktadır. Bu arada dünya hayatında uygulanan hukuki işlemlerde ve cezai müeyyidelerde de yargısız infaz yapılmaması gerektiği bu şekilde dolaylı olarak hatırlatılıp öğretilmektedir.

a) اِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِۙ "Çünkü o, Yüce Allah'a iman etmiyordu." Görüldüğü üzere ilk gerekçe "iman"la ilgilidir. İman bir inanç eylemidir ve bütüncül bir şekilde inanılması gereken değerlere ölüm korkusu olmadan, tereddütsüz ve eksiksiz bir şekilde inanmayı gerektirmektedir. İnsân 76/3'te geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, ahlaki boyutu olarak îmân, "inanılması gereken değerlere güvenme"yi gerektirmektedir. İman, "inanılması gereken değerlere inanmak, onlara güvenmek, kendisini güvende hissetmek ve çevresine güven vermek" demektir.

İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyet grubunda sözü edilen cehennemliklerin en önemli sorunu "Yüce Allah'a iman etmemeleri"ydi. İfadenin لَا يؤمِن *lâ yü'minü* şeklinde fiil cümlesi olarak getirilmesinin sebebi, inançsızlıklarındaki sürekliliği ve kararlılığı ortaya koymaktır.

Bütün yönleriyle düşünüldüğünde iman etmemek aslında kendi başına buyrukluk ve üstün güç kabul etmemek demektir. İmansızlık kapsamında yer alan en önemli sorunlardan birisi de âhirete inanmamaktır. Bu iki değere inanmamak, hayatı dünyadan ibaret sanmaktır ve öbür âlemde diriltilmeyi kabul etmemektir. Kendilerince kurguladıkları hayat anlayışının ne kadar yanlış olduğunu elbette mahşerde anlayacaklardır; ancak bunun onlara hiçbir faydası olmayacaktır.

Dünyada başkalarına yücelik isnat edenler mahşerde asıl büyüğün kim olduğunu anlayacaklardır. Âyette Yüce Allah'ın الْعَظِيمِۙ *el-'azîm* sıfatının getirilmesinin muhtemel nedeni de bu olsa gerektir. Gerçek olan ve görecelilik içermeyen büyüklük sadece ve sadece Rabbimize ait bir sıfattır. O, bu konuda hiç kimseyi ortak kabul etmemekte, yüceliğini hiç kimse ile paylaşmamaktadır.

b) وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِۜ "Yoksulu doyurmaya da teşvik etmiyordu." Bu âyette ise cehennemliklerin ikinci büyük kabahati hatırlatılmakta ve yoksullarla ilgilenmemek, onlara yardımda önayak olmamak çok önemli bir kayıp olarak zikredilmektedir.

Mâ'ûn 107/3'te de aynı şekilde yer alan bu âyet, orada özellikle âhireti yalanlayan inkarcı kişinin bir özelliği olarak verilmektedir. Bu özellik, toplumsal yardımlaşmalara katılmamanın ötesinde, onları teşvik etmemenin de aynı sonucu vereceğini açıkça ortaya koymaktadır.

1. Âyette yer alan لَا يَحُضُّ *lâ yehuddu* fiili, Râzî'nin de belirttiği üzere, "öncelikle kişinin yoksulu doyurmaya bizzat kendisini motive etmemesi" anlamını verir. Kendisini bu işle görevli saymayan birinin başkasını teşvik etmesi, samimiyetten uzak bir istek olacağı için, herhangi bir etkisi de bulunmayacaktır. Fecr 89/17-18'de, "yetime yardımcı olmayıp onlara ikramda bulunmama"nın peşinden, "yoksulu doyurmaya birbirini teşvik etmemek" zikredilmektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz Hâkka 69/34'te ise, yoksulu doyurmaya teşvik etmemek, "Yüce Allah'a inanmama"nın hemen peşinde gelmekte ve konunun imanla yakın ilgisine dikkat çekilmektedir. Şüphe yok ki, garibanlara yardım etmek imanın bir parçasıdır, imkânlarla sınırlı ve bağımlı değildir. İnfâk da imanla ilgilidir; imkânla sınırlı değildir.

2. "Yoksul" anlamına gelen اَلْمِسْكِينِ *el-miskîn* kelimesi, fakirlikten daha ileri ve daha kötü bir düşkünlüktür. "Fakîrlik", genellikle, başkalarıyla ilgilenebilecek yeterlilikte bulunmamayı içerirken, "miskînlik" gününü geçirmeye mecali olmamayı, yoksulluktan dolayı yerinden kımıldayamamayı ve evinden dahi ayrılamamayı ifade eder. Beled 90/16'da belirtildiği üzere el-miskîn, "açlıktan karnı adeta toprağa yapışan kişi" demektir. Durum böyle olunca, Allah'a iman etmemenin devamı olarak yoksullarla ilgilenmemek, İslâm inancının şiddetle reddettiği bir davranış bozukluğudur.

3. Kur'ân'ın pek çok âyetinde, değişik şekillerde ve birçok yönüyle "infak" meselesi ve önemi üzerinde durulmakta, fakirin gönlüne giden yolun infaktan geçtiği ifade edilmektedir. Bu toplumsal görev bilincine yabancı olup ilgisiz kalmamak, Müslümanlığın ve insanlığın bir gereğidir. Kur'ân, insanlığa insan onuruyla uyuşmayan esaslar getirmemiş, aksine haysiyetiyle barışık yaşatacak ilkeler bütünü olarak programlanmıştır. Bu değerleri hayatının bir parçası yapan Hz. Muhammed'in örnekliğiyle, söz konusu değerlerin yaşanabilir olduğu herkese gösterilmektedir.

4. Eğer "Kur'ân'ın toplumsal anlamda en önemli önceliği nedir?" diye sorulsa, ilk cevap "yetimlerin, fakirlerin ve yoksulların gözetilmesidir" diyebiliriz. İşte Kur'ân, daha ilk sûrelerinden itibaren konuyu bütünüyle kendine mesele edinmekte, inananlarına bu görevden kaçınmamaları gerektiğini öğretmekte, durumu müsait olmasına rağmen aksi davranış yapanları

Allah'a karşı samimiyetsizliğin, haddini bilmezliğin, kısmen imansızlığın ve âhireti yalanlamanın bir parçası saymaktadır.

Fecr 89/18 ve Mâ'ûn 107/3'te geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, yoksulu doyurmamak bir sosyal küfürdür. Bunun aksi olarak yardımlaşmak da sosyal tevhiddir. Bu nedenledir ki Rabbimiz, cehennemin en yakıcı yerine atacağını haber verdiği insanların imansızlar ve imansızlığını yardımlaşmamaya dönüştürenler olacağını bildirmektedir. Durumu müsait olmasına rağmen başkalarıyla yardımlaşmamak Allah'a iman etmemeyle yan yana zikredilmektedir; demek ki bu durum günahların en büyüklerinden birisidir.

İşte cehennemliklerin oraya atılma gerekçesinin ikincisi de garibanlarla ilgilenmemektir. Bu dünyada başkalarıyla ve onların sorunlarıyla ilgilenmeyenler mahşerde yardımcısız kalacaklardır; çünkü Yüce Allah onları ateş azabında unutacaktır. Rabbimiz bizi ve bütün müminleri bu büyük felaketten muhafaza etsin.

c) Cehennem Ortamı

Sûrenin 35-37. âyetlerinde cehennemliklerin orada nasıl bir yalnızlık yaşayacakları ve insana azap olacak bir şekilde nasıl bir gıda ile beslenecekleri (!) özellikle vurgulu ifadeler kullanılarak beyan edilmektedir.

1. Dostları Olmayacaktır

فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا حَمِيمٌ "Bu sebeple, bugün burada onun candan bir dostu yoktur." Âyetteki لَيسَ *leyse* edatı "yoktur", اَلْيَوْمَ *el-yevme* kelimesi "bugün", هٰهُنَا *hâhünâ* sözcüğü "burada", حَمِيمٌ *hamîm* kelimesi ise "sıcak dost" demektir.

Bu âyette حَمِيمٌ *hamîm* kelimesinin anlam farklılıklarından kaynaklanan yorum çeşitliliği söz konusudur.

a) *Hamîm* kelimesi, Mü'min 40/18, Fussılet 41/34 ve Me'âric 70/10'da da olduğu gibi "sımsıcak, samimi dost, can dost" anlamlarına gelebilir. Bu anlam doğrultusunda Yüce Allah, bu âyette önceki âyetlerle ilişki kurarak bir mesaj vermektedir. Âyetin başındaki *fâ* edatı "bu yüzden, bu nedenle, bunun sonucu olarak" şeklinde anlamlar verir. İşte Yüce Allah'a inanıp güvenmeyen, yoksulu doyurmaya önayak olmayan, bir anlamda Yüce Allah'ın ve yoksulun dostu olmayan cehennemliklerin mahşerde dostsuz kalacakları beyan edilmektedir.

b) *Hamîm* kelimesi, "soğuk su" anlamına da gelmektedir.[443] Elmalılı'nın ifade ettiği gibi bu kelime zıt anlamlı kelimelerdendir.[444] Bir sonraki âyette cehennemdeki gıdalardan söz edilmesi bu âyetteki maksadın "soğuk su" olabileceğini göstermektedir.

c) *Hamîm* kelimesi, En'âm 6/70, Yûnus 10/4 ve Rahmân 55/44'te olduğu gibi "kaynar su" anlamına da gelebilir. Ancak bu âyette söz konusu kelimenin bu anlama gelmediği son derece açıktır. Çünkü Mü'min 40/72 ve Muhammed 47/15 gibi âyetlerde cehennemde bu kişilere kaynar su verileceği ve o suyun içine sürüklenecekleri bildirilmektedir.

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyeti öncekilerle düşündüğümüzde ilk tercihin, sonraki âyetleri düşündüğümüzde ise ikinci tercihin doğru olduğunu söyleyebiliriz. Ancak üçüncü anlamın burada söz konusu edilemeyeceğini de söylemek gerekir.

11. Gıdaları İrin ve Atıklardan Oluşacaktır

وَلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلِينٍۙ لَا يَاْكُلُهُٓ اِلَّا الْخَاطِؤُ۫نَ "(Bile bile ve sürekli büyük) hata yapanlardan başkasının yemeyeceği irinden başka yiyecek de yoktur." Âyetteki طَعَامٌ *ta'âm* kelimesi "yemek, gıda", غِسْلِينٍ *ğıslîn* sözcüğü "atık, irin", لا يَاْكُلُ *lâ ye'külü* fiili "yememek", الْخَاطِؤُ۫نَ *el-haatıûn* kelimesi ise "sürekli hata yapanlar, günahkârlar" demektir.

a) وَلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلِينٍۙ "İrinden başka yiyecek yoktur." Bu âyette geçen ğıslîn kelimesi "yıkamak" şeklindeki kök anlamından hareketle "atık" veya "artık gıda" demektir. Önceki âyette geçen *hamîm* kelimesine "soğuk su" anlamı verilirse, buradaki *ğıslîn* kelimesine "atık gıda" anlamı verilmelidir. Şayet *hamîm* kelimesine bizim de tercih ettiğimiz üzere "sıcak dost" anlamı verilirse, bu defa *ğıslîn* kelimesine "atık su" veya "irin" anlamı verilmelidir.

Ğâşiye 88/5-7'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, cehennemliklerin oradaki içecekleri şey "kaynar su"[445], "irinli su"[446] ve "bağırsakları parça parça edecek su"[447] olacaktır. Ayrıca, cehennemliklerin başlarının üzerinden kaynar su dökülecek,[448] hatta kendileri bizzat kaynar suya sürüklene-

443 Asım Efendi, *Kâmûs*, IV, 251.
444 Yazır, *age.*, VIII, 319.
445 Sâffât 37/67; Sâd 38/57; Vâkı'a 56/42, 54, 93; Nebe' 78/25; Ğâşiye 88/5.
446 İbrâhim 14/16-17.
447 Muhammed 47/14.
448 Dühân 44/48.

ceklerdir.[449] Azap esnasında cennetliklerden su veya rızık isteğinde bulunduklarında da bu istekleri reddedilecektir.[450]

Cehennemliklerin oradaki yiyecekleri ise "beslemeyen ve açlığı gidermeyen kuru diken",[451] "boğazdan geçmeyen şeyler",[452] "irin"[453] ve "zakkum ağacı"[454] olarak zikredilmektedir.

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette *hasr* veya "vurgu" anlamı veren *lâ* ... *illâ* tekniği kullanıldığı için, cehennemliklere bundan başka bir şey yedirilmeyeceği anlaşılmaktadır. Bu durumda önceki paragrafta saydığımız bütün şeylerin aslında *ğıslîn* kavramının içerisinde bulunduğunu söylemek durumundayız.

b) لَا يَأْكُلُهُ اِلَّا الْخَاطِؤُنَ "Onu (bile bile) hata işleyenlerden başkası yemez." Bu âyetteki الْخَاطِؤُنَ *el-haatıûn* kelimesi "sürekli hata yapanlar, günahkârlar, suçlular" anlamlarına gelmektedir. Bu kelime sûrenin ilk bölümünde hatırlatılan Semûd ve 'Âd kavmi ile Firavun, öncekiler ve şehirleri alt üst edilen milletlere nispet edilen el-haatıeh kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. Buradan da anlaşılıyor ki, söz konusu kelime mutlak anlamda "inkâr ve isyan içerikli azgınlıkları" içermektedir; yoksa herhangi bir küçük hata anlamına gelmemektedir. Zaten İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre âyetteki el-haatıûn kelimesi "isyankâr kafirler" anlamına gelmektedir.[455] Zemahşerî ise maksadın müşrikler olduğunu beyan etmektedir.[456]

Sûrenin başı ile son kısmı konu itibariyle birbiriyle birleştirilmekte ve mutlak anlamda bir mesaj verilmesi sağlanmaktadır. Âyetin mesajı şudur: İlgili kavimler özelinde bütün inkârcılar cehennemin atık ve irinden oluşan menüsüne tabi tutulacaklardır.

Bu âyette de bir öncekinde olduğu gibi *lâ* ... *illâ* tekniği kullanıldığı için, bu azap ve eziyete konu yiyeceklerin sadece ve sadece cehennemlikler tarafından yeneceğini, bunların diğer insanlara yönelik olmadığını söyleyebiliriz.

Dünya hayatında helal haram demeden beslenenler, âhirette olumlu

449 Mümin 40/72.
450 A'râf 7/50.
451 Ğâşiye 88/6-7.
452 Müzzemmil 73/13.
453 Sâd 38/57; Hâkka 69/36; Nebe' 78/25.
454 Sâffât 37/66; Dühân 44/44-45; Vâkı'a 56/52-53.
455 Semerkandî, *age.*, III, 492.
456 Zemahşerî, *age.*, IV, 593.

anlamda beslenemeyeceklerini bilmeli, asıl orada beslenmek için dünyada çalışmak gerektiğini hatırlarından çıkartmamalıdır. Beslenmek ebedî hayat için olursa, bunun bir anlamı olur; fânî, yani geçici bir hayatın beslenmesi de geçici olmaktan kurtulamaz.

38-47. ÂYETLER:

فَلَٓا اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَۙ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَۙ ﴿٣٩﴾ اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍۚ ﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍۜ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَۙ ﴿٤١﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍۜ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَۜ ﴿٤٢﴾ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِۙ ﴿٤٤﴾ لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِۙ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَۘ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾

"**38-40.** Görebildiğiniz ve göremediğiniz her şeye yemin ediyorum ki muhakkak ki o (Kur'an), çok şerefli bir elçinin (ilettiği) sözüdür. **41.** O, bir şairin sözü değildir. Ne kadar da azınız iman ediyorsunuz! **42.** O bir kâhinin sözü de değildir. Ne kadar da azınız düşünüp öğüt alıyorsunuz! **43.** (O), âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. **44-46.** Eğer (o elçi) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, bu işi nedeniyle elbette onu (önce) kıskıvrak yakalardık; sonra da bu yaptığından dolayı onun can damarını keser atardık. **47.** Hiçbiriniz bu (yaptığımız)a engel de olamazdınız."

Yüce Allah, sûrenin bundan önceki âyetlerinde cennetlikler ve cehennemlikler hakkında çeşitli bilgiler verdikten sonra, şimdi de sözü inkârcıların inkâr ettikleri vahye ve onun tebliğcisi Hz. Muhammed'e getirmektedir. Vahyin ilâhî kaynaklı oluşu gerçeğine karşı herhangi bir olumsuz girişimin nasıl sonuçlanacağı noktasında Hz. Peygamber örnekliğinde tehditkâr ifadeler zikredilmektedir.

38-52. Âyetlerin İniş Sebebi ve Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu

Hz. Ömer'in Müslüman oluşu hakkında yaygın olarak eniştesi ve kız kardeşiyle ilgili şiddet içerikli bir rivayet nakledilmekte ve olay Tâhâ sûresinin ilk âyetleriyle ilişkilendirilmektedir. Ancak bu konuda bu sûrenin tamamı veya özellikle 38-52. âyetleriyle ilişkili şöyle bir rivayet de kaynaklarımızda yer almaktadır:

Hz. Ömer kendisi anlatıyor ve diyor ki: "Bir gün Mekke'de içki içmek için dışarı çıktım; içki içmek için uygun bir yer aradım, bulamadım. Bunun üzerine dönüp Kâbe'de tavaf edip eve döneyim, dedim.[457] Kâbe'ye geldim, baktım ki Hz. Peygamber namaz kılıyor. Hz. Peygamber o dönemlerde namazlarını cehri, yani açıktan okuyarak kılıyordu ki müminler veya dinleyenler etkilensin."[458] İşte bu Kur'ân dinleme merakından dolayı Hz. Ömer Kâbe'de Hz. Peygamber'i yalnız başına Kur'ân okurken bulunca, diyor ki "Hemen Kâbe'nin örtüsünün altına gizlendim; yavaşça ilerleyerek tam karşı hizasına geldim. Aramızda perde olduğu için o beni görmüyordu. Hâkka sûresini okuyordu; onu dinlemeye başladım. Bu arada kendi kendime dedim ki 'bu, olsa olsa şair sözüdür.' İşte tam bu esnada Hz. Peygamber de sûrenin "O bir şairin sözü değildir; ne kadar azınız inanıyorsunuz!" mealindeki 41. âyetini okuyordu. O zaman dedim ki 'şair sözü değilse bir kâhinin sözüdür'. Hz. Peygamber okumaya devamla bu defa da sıradaki "O bir kâhinin sözü de değildir; ne kadar az düşünüyorsunuz!" mealindeki 42. âyeti okudu. Bunun üzerine içimden dedim ki, 'mademki bu okunan şey şair sözü de, kâhin sözü de değil, o zaman kendi uydurmasıdır'. Bu esnada Hz. Peygamber sûrenin devam eden şu 43-47. âyetlerini okudu: "O (Kur'ân) âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. Eğer o (Muhammed) Bize bazı sözler uydurup isnat etseydi, bu yaptığı nedeniyle onu sağ elinden kuvvetli bir şekilde yakalardık; sonra da şah damarını keser parçalardık;

---

457 O zaman Mekkeli müşrikler bir yere giderken veya bir yerden gelirken Kâbe'yi tavaf ederlerdi.

458 O zaman Mekkeli müşrikler de buna karşılık Kur'ân'ın veya Hz. Peygamber'in dinlenmesine izin vermiyorlardı ki millet etkilenip Müslüman olmasın. Özellikle çoluk çocuk hiç kimsenin dinlememesini sağlamaya çalışıyorlardı. Aslında onların bu tavırları Fussılet 41/26'da açıkça bildirilmektedir. Hz. Ebu Bekir evinde yüksek sesle Kur'ân okur ve namaz kılarmış, müşrikler ise onun dinlenilmesini engellerlermiş. Yasaklarlarmış, ama bir taraftan da onun i'cazından etkilenerek Kur'ân'ı merak ederlermiş. Bir gece Ebû Cehil, Ahnes b. Şurayh ve Ebû Süfyân geceleyin birbirilerinden habersiz olarak gizlice gelip Hz. Peygamber'i sabaha kadar dinlemişler; gün ağarırken evlerine dönerken köşede karşılaşmışlar ve birbirlerine niçin geldiklerini sorunca "aman bir daha gelmeyelim, çoluk çocuk, kadınlar gelip dinlerler ve Müslüman olurlar" diyerek birbirlerini uyarmışlar ve ayrılmışlardı. Ertesi gün "nasıl olsa artık gelmeyeceğiz" deyip yine birbirlerinden habersiz gelip Kur'ân dinlemişler, ayrılırken yine karşılaşıp artık bir daha gelmemek üzere anlaşmışlar. Fakat kendilerini de çevredekileri de engelleyemeyeceklerini anlayınca bir gün bir evde toplanırlar. "Bizim gibi büyükleri halk görür de dinlerlerse iman ederler; buna bir çözüm bulalım" derler. Bu arada Ahnes b. Şurayh Ebû Cehil'e dönüp der ki: "Biz niye iman etmiyoruz, Muhammed hak mıdır, yalancı mıdır, bir söyler misin?" Ebû Cehil, "Vallâhi Muhammed haktır" cevabını vermiştir. Bunun üzerine Ahnes, "Peki biz niye inkâr ediyoruz?" deyince Ebû Cehil şu cevabı verir: "Bizim kabilemiz olan Mahzum oğullarıyla onlarınki yıllardır birbirimizle yarış halindeyiz. Onlar bir iyilik yaptı, biz de yaptık; onlar hacılara su verdi, biz de verdik. Onlar yemek yedirdi, biz de yedirdik. Adeta at başı beraber gittik. Şimdi onlar içlerinden bir peygamber çıkardıklarını söylüyorlar, biz peygamber nerden bulacağız? Bu nedenle sonuna kadar direneceğiz." Bilgi için bk. İbn İshâk, *es-Siyer*, s. 250, 270-271; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebî*, I, 208.

üstelik buna hiçbiriniz engel de olamazdınız." Bu âyetleri dinleyince çok etkilendim ve baktım ki ne düşünürsem cevabı geliyor. Hz. Peygamber sûreyi sonuna kadar okudu, rukü ve secdesini yaparak oradan ayrıldı.[459] Abdülmüttalib sokağına girince ben de peşinden girdim; beni fark etti ve "Kim o?" diye seslendi. Ben de "Ömer" dedim. Mahzum oğulları içerisinde Müslüman olanlara işkence yapmakla ünlü olduğu için Ömer'in bu cevabı nedeniyle Hz. Peygamber korktu. Bana yönelerek "Ne oldu ey Ömer?" deyince ben de "İman etmeye geldim" cevabını verdim. Bunun üzerine geldi, kalbimi sıvazladı ve "Allah sana hidayet etti ey Ömer" dedi ve ayrıldık.[460]

Bu çarpıcı rivayeti naklettikten sonra şunu ifade edelim: Hz. Ömer'in Müslüman oluşuyla ilgili rivayetler içerisinde bu rivayet diğerlerine göre çok daha anlaşılabilirdir ve hem rivayetin içeriği hem de konuyla ilgili âyetler birbiriyle örtüşmektedir. Şimdi ilgili âyetleri incelemeye çalışalım.

a) Vahyin Kaynağı

Sûrenin 38-43. âyetlerinde önce yemin edilerek vahyin kaynağı gündeme getirilmekte, daha sonra onun şair veya kâhin sözü olmadığı ifade edilerek ilâhî kaynaklı oluşu özellikle zihinlere kazınmaktadır.

1. Yüce Allah Bütün Varlıklara Yemin Ediyor

فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ "Görebildiğiniz ve göremediğiniz her şeye yemin ediyorum." Âyetteki لَا أُقْسِمُ *lâ uksimu* fiili "yemin ediyorum", تُبْصِرُونَ *tübsırûn* fiilleri ise "görmek" demektir.

a) Beled sûresinin ilk âyetlerinde geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, لَا أُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesi Kur'ân'da sekiz yerde[461] Yüce Allah'ın yemin için kullandığı ifadelerden biridir ve bunun çeşitli anlam ihtimalleri vardır. Bunlar kısaca "muhakkak yemin ediyorum ki", "yemin ediyorum ki", "hayır hayır, iş sizin zannettiğiniz gibi değil, yemin ediyorum ki" ve "iş o kadar açık ki, yemin bile etmiyorum" şeklinde ifade edilebilir.

Bu dört değişik ihtimalin her biri kendine göre doğru sayılabilir; ancak âlimlerimizin hemen hemen tamamı لَا أُقْسِمُ *lâ uksimu* ifadesini "yemin edi-

---

459 Demek ki Hz. Peygamber Kur'ân'daki emirleri hemen uyguluyordu; çünkü sûrenin sonunda "Yüce Rabbinin ismini tesbih et" emri yer almaktadır.

460 Konuyla ilgili rivayetler için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebî*, I, 229-232; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 108; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, IV, 417.

461 Vâkı'a 56/75; Hâkka 69/38; Me'âric 70/40; Kıyâmet 75/1, 2; Tekvîr 81/15; İnşikaak 84/16; Beled 90/1.

yorum" şeklinde anlamışlardır. Kanaatimiz ve tercihimiz bu yönde olduğu için biz de tercümede bu ifadeye yer verdik.

b) Bu iki âyette Yüce Allah varlıkların tamamına yemin ederek sözünü edeceği konunun önemini vurgulamakta ve muhatapları bu noktada uyarmaktadır. Vahyin indirildiği dönemlerde inkârcı müşrikler hem vahye hem de Hz. Peygamber'e karşı aşırı bir tepki içerisinde oldukları, inananları horlayıp dışladıkları ve hayatı onlar için adeta yaşanmaz hale getirdikleri için ortam çok gergindi ve toplumun inananlardan oluşan kesimi çok derin sıkıntılar ve ıstıraplar içerisindeydi.

İşte bu zulüm ortamını hafifletmek için Yüce Allah inkârcı muhatapları en şiddetli ifadelerle uyarmaktadır. Görülebilen ve görülemeyen ne varsa hepsi bu âyetlerde yemine konu edinilmektedir. Böylece Kur'ân'daki bütün yemin ifadeleri ve yemin edilen her şey âyetlerin içeriğine dâhil edilmektedir.

11. Vahiy Şerefli Bir Elçinin Sözüdür

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍۙ "Muhakkak ki o (Kur'an), çok şerefli bir elçinin (ilettiği) sözüdür." Âyetteki قَوْل *kavl* kelimesi "söz", رَسُولٍ *rasûl* sözcüğü "elçi", كَرِيمٍ *kerîm* kelimesi ise "değerli, şerefli" demektir.

Önceki iki âyette yer alan ve bütün varlıkları içeren yemin ifadesinden sonra, yemin edilmesine neden olan konu işte bu âyette dile getirilmektedir. Mesele, vahyin kaynağını ortaya koymakla ilgilidir. Bu nedenle konu çok önem arz ettiği için bu cümle daha vurgulu olsun diye isim cümlesi olarak yer almış ve *kavl* kelimesinin başına "te'kid/destek, vurgu" anlamı veren *lâm* edatı getirilmiştir.

Tekvîr 81/19'da da geniş bir şekilde açıkladığımız üzere, Kur'ân şerefli bir elçinin sözüdür. Çünkü vahiy Yüce Allah'a nispet edildiğinde *kavlüllâh* şeklinde değil, *kelâmulâh* tamlamasıyla getirilmektedir. *Kelâm*, yani "anlam veya mesaj" Yüce Allah'ındır; ancak *kavl*, yani "söz" ise elçiye nispet edilmektedir. Kur'ân *kelâmullâh*tır, yani Yüce Allah'ın kelâmıdır ve bunun Kur'ân'da delilleri vardır.[462] Kur'ân'ı tanıtma anlamında onun *kavlullâh*, yani "Allah'ın sözü" olduğuna dair bir tamlama Kur'ân'da Yüce Allah'a nispet edilmez. Sadece En'âm 6/73'te *kavlühû* ve Nahl 16/40'ta *kavlünâ* ifadeleri yer almaktadır. Bunlar da Kur'ân vahyini veya başka herhangi bir ilâhî vahyi değil, yokluktan varlığa geçişi ifade eden emir ve karar anlamındadır.[463]

462 Bakara 2/75; A'râf 7/144; Tevbe 9/6; Feth 48/15.
463 İslâmoğlu, *age.*, s. 504'te 7. not.

Bu "şerefli elçi"nin kimliği konusunda iki farklı görüş vardır:

a) Bu elçinin "Hz. Peygamber" olduğu iddia edilmektedir. Onlara göre Tekvîr 81/19'daki elçi Hz. Cebrâîl, buradaki ise Hz. Muhammed'dir.[464] Devam eden âyetlerde olumsuzlanan "elçinin şâir ve kâhin olmayışı" buradaki maksadın insan, yani Hz. Muhammed olduğunun delili olarak kabul edilmektedir.[465]

Bu yaklaşımda çok temel bir yanlış olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bu pasajdaki mesaj vahyin kaynağının insan olmadığını ortaya koymakla ilgilidir. Kaynağın şâir veya kâhin olmaması onun doğruluğunun delili olmaya yetmez; vahyin insan kaynaklı olmaması gerekmektedir. Zaten özellikle 43-47. âyetlerde bu vahyin Yüce Allah kaynaklı olduğu dile getirilmekte, Hz. Peygamber'in herhangi bir müdahalesinin olamayacağı, aksi takdirde sonuçlarının ağır olacağı özellikle beyan edilmektedir.

b) Bu elçi melek elçi, yani "Hz. Cebrâîl" olmalıdır. Başta müfessir Mükaatil olmak üzere birtakım âlimlerimizin kanaati bu yöndedir.[466] Sözün meleğe nispeti, sözü de mesajı da elçiye ait görmeyi gerektirmez. Elçinin sözü, onu gönderenin sözüdür. Mesaj ve anlam Yüce Allah'a aittir; ancak harf, kelime ve cümle şeklindeki sözler ise elçiye, yani Cebrâîl'e aittir. Sözün meleğe aidiyetinde meleğe ait herhangi bir iradeden de söz edilemez. Çünkü onlar ilâhî programın tereddütsüz uygulayıcılarıdır. Tabir caizse Yüce Allah kelamını Cebrâîl sembollüğünde bir araca üflemiş, o araçtan da bu kalıplarda ses çıkmıştır. Böyle olunca meleğin bu konuda herhangi bir katkısından veya iradesinden söz edilemez.

Demek istediğimiz şudur: Kur'ân'ın Cebrâîl (as)'ın sözü oluşu, bu kelimeleri onun dizmesi veya şekillendirmesinden öte, Yüce Allah'tan alıp iletmesi veya getirmesi anlamındadır. Melekler iradesiz varlıklar olduğu için, onların herhangi bir tercihi söz konusu olamaz. Yüce Allah Hz. Cebrâîl'e anlamı bildirmiş, bu bildirim meleğin ağzından bu şekilde Hz. Peygamber'in kalbine indirilmiştir. Bakara 2/97, Nahl 16/102 ve Şu'arâ' 26/192-195'te bu husus açıkça yer almaktadır.

*Kavl*in, yani sözün Cebrâîl (as)'a nispeti, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in sözü olduğu suçlamasını reddetmek içindir. Necm 53/1-7'de de aynı konu dile getirilmekte ve peyderpey indirilen Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in sözü olmadığı, kendisine vahyedilen bir bilgi olduğu ve onu Cebrâîl'in öğrettiği ifade edilmektedir.

464 Semerkandî, *age.*, III, 492; Râzî, *age.*, XXIX, 116.
465 Zemahşerî, *age.*, IV, 594.
466 Semerkandî, *age.*, III, 492.

Yeniden hatırlatalım ki, söz kalıplarının meleğe aidiyeti sadece otomatikleştirilmiş bir sistemin işletilmesinden ibarettir. Bu nedenle meali parantez içi bir ilave ile "Hiç şüphesiz o (Kur'an), çok şerefli bir elçinin (ilettiği) sözüdür" şeklinde vermeyi tercih ettik. Sözün insan kaynaklı olmadığını beyan etmek üzere Yüce Allah iki hususu gündeme getirmektedir:

111. Vahiy Şâir ve Kâhin Sözü Değildir

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ "O, bir şairin sözü değildir. Ne kadar da azınız iman ediyorsunuz! O bir kâhinin sözü de değildir. Ne kadar da azınız düşünüyorsunuz!" Buradaki قَوْلِ شَاعِرٍ *kavli şâ'ır* tamlaması "şairin sözü", قَلِيلًا مَا *kalîlen mâ* ifadesi "ne kadar da azınız, ne kadar da az", تُؤْمِنُونَ *tü'minûn* fiili "iman etmek, inanmak", قَوْلِ كَاهِنٍ *kavli kâhin* tamlaması "kâhinin, büyücünün sözü", تَذَكَّرُونَ *tezekkerûn* fiili ise "öğüt almak, düşünmek, hatırlamak" demektir.

a) Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetlerde konu Hz. Peygamber üzerinden vahye getirilmekte ve Kur'ân'ın kimin sözü olmadığı bildirilmektedir. Bu âyetler, Hz. Peygamber'i şairlik ve büyücülükle suçlamalarına bir cevaptır. Yâsîn 36/69'da Yüce Allah Hz. Peygamber'e şiir öğretmediğini ve bunun onun için gerekli olmadığını ifade etmektedir. Bu arada Kur'ân'ın "Hz. Peygamber'in uydurması"[467] veya "öncekilerin masalları" olduğu şeklindeki suçlamalar reddedildiği gibi,[468] Kur'ân'ın şeytanın sözü olmadığı,[469] onu şeytanların indirmediği,[470] hiçbir şekilde şaka ve lakırdı olmadığı da beyan edilmektedir.[471] Bu konuda Kur'ân'da çeşitli bilgiler yer almaktadır.

Önceki peygamberlere olduğu gibi,[472] Mekke müşrikleri de Hz. Peygamber'e "deli",[473] "şair",[474] "büyücü, büyülenmiş"[475] veya "yalancı"[476] diyorlardı. Bizzat kendilerinin *el-emîn* dedikleri ve güvenleri nedeniyle kıymetli eşyalarını kendisine emanet ettikleri Hz. Peygamber'e bu sıfatları ya-

467 Nahl 16/101-102.
468 Furkaan 25/4-6.
469 Tekvîr 81/25.
470 Şu'arâ' 26/210-212.
471 Târık 86/14.
472 A'râf 7/109; Tâhâ 20/63; İsrâ 17/101; Şu'arâ' 26/27, 34; Mü'min 40/24, 37; Zuhruf 43/49; Zâriyât 51/39, 52; Kamer 54/9, 25.
473 Hıcr 15/6; Sâffât 37/36; Dühân 44/14; Tûr 52/29; Kalem 68/2, 51.
474 Enbiyâ 21/5; Yâsîn 36/69; Sâffât 37/36; Tûr 52/30; Hâkka 69/41.
475 Yûnus 10/2; İsrâ 17/47; Furkaan 25/8; Sâd 38/4; Tûr 52/29.
476 Sâd 38/4.

kıştıranların, nasıl bir psikolojiye sahip oldukları ve ne düzeyde bir yürek parçalanmışlığı yaşadıkları kolayca anlaşılmaktadır.

b) Âyetlerin başındaki مَا هُوَ بِ *mâ hüve bi* ifadeleri söz konusu iddiaların hiçbir şekilde doğru olmadığını, bunu düşünmenin bile akla ziyan olduğunu ortaya koymaktadır. Bu âyetlerin hemen öncesinde 38-39. âyetlerde yer alan ve bütün varlıkları kapsamına alan yemin ifadelerinin ardından gelen mâ hüve bi ifadeleri, yeminlerin şiddetine uygun olarak inkârcıların karşıt iddialarının hiçbir şekilde mümkün olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

c) Her iki âyetin sonunda da inkârcı muhatapların iman ve düşünme azlıkları ifade edilmektedir. Âyetlerde tercih edilen kalıp قَلِيلًا مَا *kalîlen mâ* şeklindedir. Bu ifadede yer alan *mâ* edatının "zâid" olduğu, yani anlama katkı sağlamadığı, bu nedenle mesajın da "çok az inanmak" ve "çok az düşünmek" olduğu ifade edilmektedir.[477] Bu arada söz konusu "azlık", "yokluk" anlamında yorumlanmaktadır. Buna göre anlam, muhataplardan hiç kimsenin inanmadığı ve düşünmediği, küfür ve gafletlerinin şaşılacak düzeyde olduğu şeklindedir.[478] Diğer bir yaklaşıma göre de "hiç inanmamak" değil, "az inanmak, azına inanmak" söz konusu edilmektedir.

Bu yaklaşımların vakaya uygun olmadığını düşündüğümüz için, söz konusu ifadelere "ne kadar da azınız" anlamını vermeyi tercih ettik. Bu durumda âyetlerin anlamı şöyledir: "Ne kadar da azınız iman ediyorsunuz!" "Ne kadar da azınız düşünüyorsunuz!" Muhataplara yönelik bu evrensel mesaja karşılık az da olsa daima inanan ve düşünenler olduğu bilinmektedir. Bu pratik gerçek nedeniyle anlamın böyle verilmesinin daha doğru olduğu açıktır.

d) Sûrenin 42. âyetinin sonundaki تَذَكَّرُونَ *tezekkerûn* fiili aslında "hatırlamak" demektir. Hatırlanacak şey, önceden öğretilmiş veya bildirilmiş olmalıdır. İnkârcı insanlara "örten kişi" anlamında kâfir denmesinden de anlaşılacağı üzere, bu kişiler Yüce Allah'ın onların fıtratlarına yerleştirdiği "tek Allah inancına sahip olabilme" özelliğini örtmüşlerdir. Fıtratlarına nakşedilen bu harikulade özellik gereği onlar aslında gerçeği yadırgamamalıydılar. Fıtrata yerleştirilen özellikler ile vahyin sunduğu gerçekler aynı kaynaktan geldiği için birbirini asla yadırgamazlar. Bu nedenle hatırlatılan şeylerin fıtrata yerleştirilen özellikler olduğunu düşünmekteyiz.

477 Semerkandî, *age.*, III, 492.
478 Zemahşerî, *age.*, IV, 594.

ıv. Kur'ân Âlemlerin Rabbi'nin İkramıdır

تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ "(O), âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir." Âyetteki تَنْزِيلٌ *tenzîl* kelimesi "indirmek, göndermek, öğretmek", رَبِّ الْعَالَمِينَ *rabbü'l-'âlemîn* tamlaması "âlemlerin Rabbi" demektir.

İşte bu âyette Yüce Allah vahyin kaynağının hiçbir insan veya başka bir varlık olmadığını, melek elçinin getirdiği bu sözün kendisine ait olduğunu beyan etmektedir. تَنْزِيلٌ *tenzîl* kelimesi vahyin kaynağının yüceliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu kelimenin kök anlamlarında olan ve Kur'ân'da da kullanılan "ikram" manası[479] bu *tenzîlin* Rabbimizin bir ikramı olduğunu da göstermektedir.

رَبِّ الْعَالَمِينَ *rabbü'l-'âlemîn* "âlemlerin Rabbi" ifadesi ise Yüce Allah'ın yarattığı kulları koruyup kolladığını, onları sahiplendiğini, bu dünyada düzgün yaşamaları için kendilerine vahiy gönderdiğini ve ümmetleri risaletle buluşturduğunu ifade etmek istemektedir. Bütün bu ve benzer hususlar Yüce Allah'ın merhametinin bir tecellisidir. *Rabb* olan Allah sahiptir, sahiplenendir; koruyup kollayan ve büyütüp yetiştirendir.

İşte bu vahyin gönderilme nedeni de bu merhametin gereğidir. Şimdi O'na teşekkür edip vahyine ve Peygamberine itibar etmek yerine nankörlüğü tercih etmek son derece yanlış bir davranıştır ve sonu hem bu dünyada hem de mahşerde büyük bir felaketle şekillenecektir. Pişmanlıklar yaşamadan ve sorunlarla karşılaşmadan önce vahyin ilkelerine sarılıp bu hayatı bu çizgide yaşamak yaratılışın gayesidir. Vahiy ile ikram eden Rabbimize ibadetle karşılık vermek insan olmanın en önemli gereğidir.

b) Yüce Allah'a İftiranın Sonuçları

Sûrenin 44-47. âyetlerinde ilâhî vahye iftira, ilave veya katma girişimlerinin elçi örnekliğinde bile olsa çok büyük bir hata olacağı beyan edilmekte ve sonuçlarının tahmin edilenden çok daha ağır olacağı ifade edilmektedir.

ı. Vahye İftira Edenlerin Sonu Felâket Olacaktır

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِ لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ "Eğer (o elçi) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, bu işi nedeniyle elbette onu (önce) kıskıvrak yakalardık; sonra da bu yaptığından dolayı onun can da-

479 Kehf 18/107; Fussılet 41/32.

marını keser atardık." Buradaki تَقَوَّلَ *tekavvele* fiili "uydurmak, isnat etmek, iftira etmek", بَعْضَ الْاَقَاوِيلِ *ba'da'l-ekaavîl* ifadesi "bazı asılsız sözler, bazı asılsız laflar", اَخَذْنَا *ehaznâ* fiili "yakalamak, almak, الْيَمِينِ *el-yemîn* kelimesi "sağ el, kuvvet, kudret", قَطَعْنَا *kata'nâ* fiili "kesmek, koparmak", الْوَتِينَ *el-vetîn* sözcüğü ise "şah damarı" demektir.

a) وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِ "Eğer (o elçi) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı." Bu âyette Yüce Allah vahyine bazı iftira girişimleri olması durumunu gündeme getirmektedir. Cümlenin başında bulunan "eğer" anlamındaki لَو *lev* şart edatı sözü edilecek hususun sonuçsuz bir varsayım olduğunu göstermektedir. Buradaki تَقَوَّلَ *tekavvele* fiili söylendiği kalıp gereği "zorluk ve zahmet" içermekte ve uydurma işleminin çok zor, hatta imkânsız olduğunu ifade etmektedir.

Âyetteki عَلَيْنَا *'aleynâ* ifadesi Yüce Allah'a iftira edilmek istenenlerin bütününün aleyhte olacağını, hiç kimsenin bu tür uydurmaları lehte bir çaba gibi gösteremeyeceklerini zımnen ortaya koymaktadır. Ayrıca بَعْضَ *ba'd* kelimesi bu tür girişimlerin en küçük bir kırıntısının bile affedilmez bir hata oluşturacağını ve faturasının da son derece ağır olacağını beyan etmektedir. Âyetin sonundaki الْاَقَاوِيلِ *el-ekaavîl* kelimesi uydurulup söyleneceklerin değersizliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bütün bu ifadelerimiz ışığında özetle şunu söyleyelim: Allah'a iftira girişiminin gerçekleştirilmesi bir tarafa, akıldan geçirilmesi bile büyük felaketlere neden olacaktır.

Herhangi bir varlık, isterse bir peygamber olsun, eğer ilâhî bildirimlere ilavede bulunursa, yani Yüce Allah'ın demediği bir şeyi demiş gibi sunarsa veya dediğini dememiş gibi yaparsa bunun sonuçlarının ağır olacağı bildirilmektedir. Çünkü Necm 53/3-5'te de ifade edildiği gibi, Hz. Peygamber vahiy adına söylediklerini kendiliğinden, yani kendi hevâsından söylememekteydi. Onun dile getirdiği veya aktardığı şeyler kendisine bildirilen vahiyden başkası değildi ve bütün bunları ona Cebrâîl (as) öğretmişti.

En'âm 6/93'te yer aldığı üzere, Allah'a iftira eden veya kendisine hiçbir şey vahyedilmemesine rağmen "bana da vahyedildi" diyen ve "Allah'ın indirdiğine benzer şeyleri ben de indiririm" diyen kişiden daha zalim kimsenin olamayacağı beyan edilmektedir. Kur'ân'da "Allah'a yalan iftira edenden

daha zalim kim olabilir ki!" şeklinde pek çok uyarının bulunduğu bilinmektedir. Hûd 11/18'de Yüce Allah böyle davrananların mahşerde Rablerine arz edilecekleri ve şahitlerin "İşte bunlar Rablerine yalan iftira edenlerdir" diyeceği ve Allah'ın lanetinin bu zalimlere olacağı bildirilmektedir.

Bu âyetteki تَقَوَّلَ *tekavvele* fiilini *tukuvvile* şeklinde meçhul, yani edilgen kalıpta okuyan âlimlerimiz de vardır. Buna göre anlam "Eğer bazı sözler Bize isnat edilseydi" şeklini alır ve daha evrensel bir mesaj söz konusu olur.[480] Edilgen okunan fiillerde işi kimin yaptığı değil, yapılan iş ön planda olduğu için tekavvele fiiline özel bir fail aramaya da böylece gerek kalmamış olur.

Söylenmek istenen şudur: Her kim, ne niyetle söylemiş olursa olsun, eğer bazı sözleri Allah'a iftira etseydi, mutlak surette sonuçlarına katlanmak zorunda kalırdı. Bu durum geçmişte böyle olduğu gibi günümüzde de gelecekte de aynıdır. Allah adına konuşurken dikkatli davranmak ve O'na hiçbir sözü iftira etmemek gerekmektedir. Yûnus 10/59-60 ve Nahl 16/116-117 gibi âyetlerde bu konu son derece şiddetli ifadelerle muhataplara hatırlatılmaktadır.

Yüce Allah adına yalan konuşmanın ne kadar ağır bir eylem olduğunu ifade edince, benzer bir akıbetin Hz. Peygamber adına yalan konuşmak için de söz konusu olduğunu belirtmek durumundayız. Bu nedenle bu âyet grubunun sonunda "Rivayetlere Yaklaşımda Takip Edilmesi Gereken Yöntem" başlığıyla bir bölüm açıp konuyu ele almaya çalışacağız.

b) لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمٖينِ "Bu işi nedeniyle elbette onu kıskıvrak yakalardık." Bu cümleyi "Bu işi nedeniyle onu sağ kolundan şiddetle yakalardık" şeklinde de tercüme edebiliriz. Buradaki الْيَمٖينِ *el-yemîn* kelimesine "güçlü bir şekilde", "sağ elini", "gücümüzle" veya "kıskıvrak" gibi anlamlar verilmektedir. Anlam her ne olursa olsun, burada verilmek istenen mesaj, Allah'a yalan iftira edenlerin güç ve kuvvetlerinin onlardan alınacağı ve ağır bir şekilde cezalandırılacaklarıdır.

c) ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتٖينَ "Sonra da bu yaptığından dolayı onun can damarını keser atardık." Bu ifade ise cezanın zirvesidir. Şah damarını, can damarını kesip koparmak verilecek cezanın son noktasıdır. Âyetteki الْوَتٖينَ *el-vetîn* kelimesi "can damarı" veya Kaaf 50/16'da da kullanılan *hablü'l-verîd*, yani "şah damarı" demektir. Bazıları bu kelimeye "belkemiği, omurilik"

480 Zemahşerî, *age.*, IV, 594.

anlamı vermişlerdir.[481] Bu damarın veya iliğin kesilmesi sahibinin ölmesi anlamına gelmektedir. İşte vahye karşı iftira içerisinde olanlar manen ölmüş sayılacaklar ve hayat onlar için olumlu anlamda bütün manasını kaybedecektir.

"Şah damarını parçalamak biyolojik anlamda alınmamalıdır; bunu kinaye olarak manevî anlamda almak gerekiyor. Yüce Allah bu tip insanlardan ilişkisini keseceğini ifade etmektedir. Buradaki الْوَتِينَ *el-vetîn,* kulun Allah ile olan ilişkisi, bağları ve kanalları demektir. Yüce Allah onlarla, o toplumlarla ilişkisini kesince ne hale geleceklerini tasavvur etmemizi temin için bu kavrama yer vermektedir."[482] Bu önemli açılımı çok yerinde görmekteyiz. Gerçekten de Yüce Allah, kendisine iftira edenlerle ilişkisini keseceğini beyan ederek, bu noktada gösterilmesi gereken hassasiyete dikkat çekmektedir.

11. Hiç Kimse Allah'a Engel Olamayacaktır

فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ "Hiçbiriniz bu (yaptığımız)a engel de olamazdınız." Âyetteki اَحَدٍ *ehad* kelimesi "bir, herhangi bir kişi", حَاجِزِينَ *hâcizîn* sözcüğü ise "engel olanlar" demektir.

Bu âyetteki اَحَد *ehad* kelimesi tekil ve çoğul anlamlarda erkek ve dişiler için ortaklaşa anlam vermektedir.[483] Müzekker, yani erkek kalıpta olan bu kelime Ahzâb 33/32'de de olduğu gibi müennesler, yani dişiler için de kullanılmaktadır. Bakara 2/285'te de geçtiği üzere çoğul anlam veren bu kelime, yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyette de "hiç kimse" demektir.

Eğer bir elçi veya herhangi bir kişi vahye katmalarda bulunsaydı, ona uygulanacak cezaya hiç kimse engel olamaz, Allah'a karşı hiç kimse hiç kimseyi savunamazdı. Vahyin indiriliş sürecinde dile getirilen bu husus elbette evrensel bir mesaj vermekte ve benzer kötü niyetli kalkışmalarda tehdide konu olan işlem kaçınılmaz olmaktadır. Vahye katmalarda veya eksiltmelerde bulunmak isteyenler karşılarında ilâhî iradeyi bulacaklardır; çünkü Rabbimiz Hıcr 15/9'da vahyi kendisinin indirdiğini ve onu koruyacak olanın da sadece kendisi olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca Fussılet 41/42'de Kur'ân'ın önünden ve arkasında hiçbir iptal edici etkinin onu etkisiz bırakamayacağı ifade edilmektedir.

---

481 Yazır, *age.*, VIII, 327.
482 Bayraklı, *age.*, XIX, 566
483 Zemahşerî, *age.*, IV, 594.

Hacc 22/52'de dile getirildiği gibi, insanların fark edemeyeceği türden görünmeyen şeytan kaynaklı müdahale girişimlerini Yüce Allah neshedip sildiğine göre, görünen ve hissedilen insan girişimlerini çok daha etkin bir şekilde sonuçsuz bırakacaktır. Bu nedenle, hiçbir beşer böyle bir şeyi aklının ucundan dahi geçirmemeli, özellikle dini konularda bilgilendirme yapanlar Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını muhataplara ulaştırmada çok hassas davranmalıdırlar. Aksi takdirde onlar görse de görmese de, hissetseler de hissetmeseler de ilâhî azap kendilerini ya dünyada ya da mahşerde mutlaka yakalamış olacaktır.

c) Rivayetlere Yaklaşımda Takip Edilmesi Gereken Yöntem

Sözün burasında dinî konularda rivayetlere yaklaşımda nasıl bir yol takip edilmesi gerektiğine de değinmekte yarar olacaktır. Çünkü İslam kültürünü oluşturan en önemli değerlerden birisi de elbette "hadîs-i şerifler" dir. Yüce Allah'a iftira nasıl ki en büyük zulüm ise Rasûlüllah (as)'a olan da benzer şekilde büyük bir hatadır. Hz. Peygamber bir hadisinde "kendisi aleyhine kasten yalan uyduranların ateşteki yerlerine hazırlanmaları gerektiğini"[484] beyan ederek, konunun önemini gözler önüne sermiştir. Bu nedenle insan kaynaklı bilgilerin zirvesi demek olan Hz. Peygamber'e nispet edilen rivâyetler hakkındaki genel tutumumuzu özellikle ifade etmek istiyoruz.[485]

Bilindiği üzere rivayetlerin en güvenilir olanları mütevâtir diye isimlendirilenlerdir. *Mütevâtir* teriminin gerçekte ne anlam ifade ettiğini ve bunun pratikte mümkün olup olmadığını tespit önemli bir husustur. Bu itibarla "mütevâtir" konusunda Kırbaşoğlu'nun konuyla ilgili değerlendirmeleri son derece açıklayıcı ve sorunu çözücü mahiyettedir.

> *Mütevatir*, İslam'ın temel özellikleri sayılan namazın kılınışı, vakitleri, ezan, haccın yapılışı, bayram ve namazları, Hz. Peygamber'in hayatının ana hatları vb., Hz. Peygamber'den bugüne bütün Müslümanların toplumsal pratik veya kitlesel rivâyet şeklinde nesilden nesile aktardıkları bilgilerdir. Bunların doğruluğunda ne bir ihtilaf

484 Buhârî, İlm, 38; Cenâiz, 33; Enbiyâ, 50; Edeb, 109; Müslim, Zühd, 72; Ebû Dâvûd, İlm, 4; Tirmizî, Fiten, 70; İlm, 8, 13; İbn Mâce, Mukaddime, 4; Dârimî, Mukaddime, 25, 46; Ahmed b. Hanbel, II, 72, 83, 123, 150, 159.

485 Bu konudaki bilgiler daha önce kaleme aldığımız bir eserimizin ilgili bölümünden özetlenerek sunulmuştur. Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Kavramı ve Kıyamet-Âhiret Süreci*, s. 338-361.

> vardır, ne de şüpheyi gerektiren bir husus! İşte mütevatir denilen bu gibi hususlardır. Bunlardaki tevâtür, konuların kitaplarda yazılmasından değil, toplumsal pratiğe dayalı nakilden kaynaklanır. Bunların dışında hadis kitaplarında yer alan rivâyetlerin hiçbirisi mütevatir değildir. Bir başka ifadeyle bir rivâyet belli raviler tarafından rivâyet edilip bir isnada dayandırılmış ise artık onun mütevatir olma şansı yoktur. Çünkü ravileri bulunan, ravilerinin cerh ve ta'dili mümkün olan, isnadının da muttasıl veya munkatı' olması söz konusu olan bir rivâyet mütevatir olamaz,.olsa olsa âhâd olur. Kaynaklardaki bazı hadislerin, onlarla hatta yüzü aşkın sayıda sahabeden rivâyet edilmiş olması da tevatür için yeterli değildir. Çünkü bunların her biri âhâd olduğu için sayılarının yüksek olması her bir rivâyetin âhâd olma durumunu ortadan kaldırmaz. Bir benzetme yapmak gerekirse bir sepet kırık yumurta bir sağlam yumurta etmediği, yumurtaların bir sepet olması onların kırık olmasını ortadan kaldırmadığı gibi; her biri âhâd olup zan ifade eden birçok hadisin bir araya gelmesi, kesin bilgi doğurmaz, onların her birinin zannîliğini ortadan kaldırmaz. Bu şekilde çok sayıda isnatla nakledilen rivâyetlerin, olsa olsa meşhur veya müstefiz oldukları söylenebilir. Bir hadisin Buhârî-Müslim'de yer alması da onun mütevatir olması için yeterli değildir. Ümmetin bir hadisi kabul etmesi de onu tevatür derecesine çıkaramaz. Çünkü ümmetin mevzu hadisleri ve bu tür hadisleri içeren eserleri de kabulle karşıladığı gözden uzak tutulmamalıdır. Bu durumda "mütevatir, -uygulama olarak değil, râvisi isnadı bulunan bir hadis olarak- mevcut değildir" diyen İslâm âlimlerinin görüşlerinin daha doğru olduğu ve gerçekleri yansıttığı ortaya çıkmış olmaktadır. Özetle İbn Hibbân'ın dediği gibi elimizdeki bütün hadisler "âhâd"dır. Dolayısıyla hadis ilminde uzun uzun üzerinde durmayı gerektirecek bir mütevatir problemi veya konusu ihdas etmeye de pek fazla gerek olmadığı söylenebilir.[486]

Bazı konularda rivâyetlerin çokluğu onların doğrulukları hakkında yeterli bir delil değildir; bu nedenle söz konusu kabullerin daha güvenilir

---

486 Hayri Kırbaşoğlu, *Hadis Metodolojisi*, s. 103-104.

bir kaynak tarafından desteklenmesi gerektiği gâyet açıktır. Bir rivâyetin niçin doğru olmadığını söylemeden ya da rivâyetlerin doğruluğunu tespitte doğru bir ilke ortaya koymadan "bu rivâyet doğru değildir" demek inandırıcılıktan uzak bir nitelendirmedir. Buradan hareketle söz konusu ilkeyi belirlemede meseleyi "Kur'ân'a sunma" ekseninde ele almak istiyoruz.

1. Görüşlerin Kur'ân'a Arz Edilmesi

Bir konuda ileri sürülen herhangi bir görüşün doğruluğunu tespitte genel bir metot uygulamak durumundayız. Prensip gayet açıktır: Rivâyet her nerede bulunursa bulunsun, onu her kim rivâyet etmiş olursa olsun, konu eğer Kur'ân'da varsa rivâyet Kur'ân'a uygun olmalıdır; konu Kur'ân'da yoksa bu defa rivayetin Kur'ân'ın genel mesajına ve ruhuna aykırı olmamasına, ilgili sözün herhangi bir âyetle çelişip çelişmediğine bakılmalıdır. İşte buna rivayetlerin veya görüşlerin "Kur'ân'a arz edilmesi" denmektedir. Görüşlerin veya rivayetleri doğru kabul etmenin yeterli başka bir yolu yoktur. Nitekim sıhhati bazılarınca şüpheli görülse de bir rivâyette Rasûlüllah (as) şöyle buyurmuştur:

ما جائكم عنى فأعرضوه على كتاب الله فما وافقه فأنا قلته وما خالفه فلم أقله "Benden size geleni Allah'ın Kitabına arz edin; ona uyuyorsa o sözü ben söylemişimdir, ona aykırı ise o sözü ben dememişimdir."[487]

Bu rivâyet, aslında her şeyi açıkça ortaya koymaktadır. Zira Hz. Peygamber din adına elbette Kur'ân'a aykırı bir şey söylemezdi; söyleseydi zaten peygamber olamazdı. Bu konuda Yüce Allah Hz. Peygamber için şöyle buyurmaktadır:

"Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, bu işi nedeniyle elbette onu sağ elinden kıskıvrak yakalardık; sonra da onun can damarını koparırdık (onu yaşatmazdık); içinizden hiç kimse de ona engel olamazdı."[488]

Yukarıdaki rivâyet bu âyetler çerçevesinde değerlendirildiğinde şeklen veya usul açısından Hz. Peygamber'e aidiyeti ispatlansa da ispatlanmasa da bu rivayetin ortaya koyduğu ilkenin doğruluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

---

487 Muhammed b. İdris eş-Şâfi'î, *er-Risâle*, s. 224. Gerçi İmam Şâfi'î, bu rivâyeti kabul etmediğini de söylemektedir. Başka bazı ilim adamları da bunun uydurma olduğunu, bu hadisleri Hâricilerin, Râfızîlerin ve Zındıkların uydurmuş olduğunu söylemişler; ancak bu konuda toptancı yaklaşımların sağlıklı sonuç vermeyeceğini ileri sürenler de olmuştur. Bu konudaki kanaatler için bk. Ahmet Keleş, *age*, s. 69-113. Ayrıca benzer rivâyetler ve onlar hakkında çeşitli tartışmalar için de bk. Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'ân'ı Tefsîri*, İzmir, 2006, I, 66-70.

488 Hâkka 69/44-47.

Rivâyetlerin Hz. Peygamber'den geldiği konusunda herhangi bir fikir birliği de bulunmamaktadır. Eğer bir sözü Hz. Peygamber'in söylediği kesin olarak bilinecek olsaydı ona ilk inanan olma konusunda hiçbir müminin herhangi bir tereddüdü de bulunmazdı. Buradaki asıl sorun, Hz. Peygamber'den geldiği söylenen rivâyetlerin gerçekten ondan gelip gelmediğinin kesin olarak bilinememesidir. Nitekim Hz. Peygamber'den gelen bir rivâyette şöyle buyurulmaktadır: "Benden rivâyet edilen bir hadisi duyduğunuzda kalpleriniz onu tanır (ona ünsiyet sağlar), içinizin ona karşı yumuşadığını, ruhunuzun onu özümsediğini, onun size yakın olduğunu hemen hisseder, anlarsınız; yani onun akla uygun olduğunu görürseniz ondan şüphe etmeyin. Fakat hadisi duyduğunuzda kalpleriniz ondan nefret eder, içiniz ondan ürperip uzaklaşır, aklınız da onu kabul etmezse o söz benden değildir."[489] Hz. Peygamber'in Kur'ân'a aykırı olan, onun anlamını değiştiren herhangi bir sözü söylemeyeceği inanan herkes tarafından kabul edilen veya kabul edilmesi gereken bir gerçektir.

Bu noktada şu çok önemli yaklaşımı burada zikretmeyi uygun buluyoruz:

"Bir peygamberin, ilk olarak kendisinin uymakla yükümlü olduğu bir kitaba aykırı inanç, düşünce ve eylem içinde olması hiçbir surette söz konusu olamayacağındandır ki, biz bugün herhangi bir kaynakta rastladığımız makbul (sahih-hasen) bir hadisin, zahiren Kur'ân'a ters düştüğünü görecek olursak, yapılacak ilk iş, bu ilkeyi uygulamaya koymak olmalıdır. Hadislerin Kur'ân kriterine vurulmasının dinî bilginin epistemolojisiyle de yakın ilgisi vardır. Daha açık ifade edecek olursak, dinin esaslarının belirlenmesinde başvurulacak bilginin 'kesin' bir bilgi olması son derece önem arz eder. Elimizde mevcut bütün hadisler ise, 'âhâd' hadis kategorisine dâhil olup Peygamberimize aidiyetleri 'kesin' değil, 'zannî'dir. Zannî nitelikteki rivâyetlere başvururken herhangi bir yanlışlık yapmamak için, bunların Kur'ân ölçüsüne vurulması gerekir."[490]

489 Ahmed b. Hanbel, V, 224.

490 Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 185-199; *İslâm Düşüncesinde Sünnet -Eleştirel Bir Yaklaşım-*, Ankara, 1997, 271-303; Keleş, *Hadislerin Kur'ân'a Arzı*, İstanbul, 1998; Salih Karacabey, *Hz. Peygamber'de Nebevî ve Beşerî Bilgi*, İstanbul, 2002, s. 182-219; Nihat Hatipoğlu, "Hz. Peygamber'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini Red Düşüncesine Yönelik Bir Alan Taraması", *İslami Araştırmalar*, c. XI, sayı: 3-4, Ankara, 1998, s. 273-296; Bünyamin Erul, "Hz. Peygamber'e Kur'ân Dışında Vahiy Geldiğini İfade Eden Rivâyetlerin Tahlil ve Tenkidi", *İslâmiyat*, c. I, sayı. 1, Ankara, 1998, s. 55-73; Mevlüt Güngör, "Hz. Peygamber'in Kur'an'ın Dışında da Vahiy Aldığının Kur'an'dan Delilleri", *Kur'ân Araştırmaları*, c. II, sayı. 2, İstanbul, 1996, s. 53-86; Mehmet Erdoğan, *Akıl-Vahy Dengesi Açısından Sünnet*, İstanbul, 1995, s. 70-72. Bu konuda geniş değerlendirmeler için ayrıca bk. Sarmış, *Hz. Peygamber'i Doğru Anlamak.*, s. 366-371.

Bir konuda ifade edilen rivâyetler her yönüyle birbirleriyle uyuşmadıkları ve pek çok çeşitlilik arz ettikleri için[491] bunların hangisinin vahye konu olduğunu kestirmek mümkün değildir. Dolayısıyla her hadisi vahye dayalı gibi görmenin ya da herhangi birini vahiy dışına itmenin Kur'ân dışında herhangi bir ölçüsünü bulmak mümkün değildir. Bu itibarla rivâyetleri değerlendirirken onları Kur'ân aynasına vurmak dışında başka yollar aramak veya üretmek, güvenilirlikten yoksun çabalardır. Çünkü pek çok rivâyetin sıhhati noktasında yeterli delil bulunmamasına rağmen rivâyetleri kollayıp âyetleri görmezlikten gelmek anlamında çok çeşitli örneklerin bulunduğu herkesin malumudur.

Rivâyetleri Kur'ân'a sunma konusunda destek olması bakımından bu yöntemi daha önce uygulayan ve dolayısıyla bize de örnek olan İmam-ı A'zam'ın konuya ilişkin tutumunu burada zikretmek istiyoruz.

11. İmam-ı Azam'ın Kur'ân'a Aykırı Rivâyetlere Yaklaşımı

İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe, rivâyetler konusunda hassasiyetiyle tanınan bir âlimdir. Kur'ân'a arzettikten sonra reddettiği rivayetlerle ilgili olarak *el-'Âlim ve'l-Müte'allim* adlı eserinde yer alan metodunu burada özellikle hatırlatmak istiyoruz. Böylece Büyük İmam'ın rivayetler konusunda nasıl bir yol takip ettiğini ve bizim "Kur'ân'a arz" adıyla ele aldığımız yaklaşımımızın asıl kaynağının kim olduğunu bu vesile ile ortaya koymuş olacağız.

"Zina eden müminin, başından gömleğinin çıkarılması gibi imanı da çıkarılır"[492] hadisinin güvenilir insanlar tarafından rivâyet edildiği, bunu kabul ederse Hâricilerle birlikte kabul edileceği, reddederse bu defa da Hz. Peygamber'in sözünü reddetmek durumunda kalacağının sorulması üzerine Ebû Hanîfe şu ölümsüz açıklamayı yapmıştır:

> Yalanlamak, ancak "Ben, Hz. Peygamber'in sözünü yalanlıyorum" diyen kimsenin yalanlamasıdır. Ancak bir kimse "Ben, Hz. Peygamber'in söylediği her şeye iman ederim; fakat o, kötülük yapılmasını söylemedi, Kur'ân'a da muhalefet etmedi" derse bu söz o kimsenin, Hz. Peygamber'i ve Kur'ân-ı Kerîm'i onaylamasıdır; Allah'ın Rasûlünü Kur'ân'a muhalefetten tenzih etmesidir. Eğer Hz. Peygamber, Kur'ân'a muhalefet edip Allah için hak olmayan

---

491 Rivâyet çeşitliliği ve bunları değerlendirme bağlamında pek çok örnek için bk. Enbiya Yıldırım, *Geleneksel Hadis Yorumculuğu*, İstanbul, 2001, s. 32-292.

492 Hadis için bk. Ebû Dâvûd, Sünne, 15; Tirmizî, Îmân, 11.

şeyleri kendiliğinden uydursa idi, Allah onun kudret ve kuvvetini alır, kalp damarını koparırdı. Nitekim bu husus Kur'ân'da şöyle belirtilir: "Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu sağ elinden kıskıvrak yakalardık; sonra da onun can damarını koparırdık (onu yaşatmazdık); içinizden hiç kimse de ona engel olamazdı."[493] Allah'ın peygamberi Allah'ın kitabına muhalefet etmez, Allah'ın kitabına muhalefet eden kimse de Allah'ın Peygamber'i olamaz. Onların rivâyet ettikleri (yukarıdaki zina edenin imansız olacağı) şeklindeki bu haber Kur'ân'a aykırıdır. Çünkü Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de "zina eden kadın ve erkek"[494] âyetinde zina eden erkek ve kadından iman özelliğini kaldırmamıştır. Aynı şekilde "Sizden fuhuş yapanlardan her ikisi de..."[495] âyetinde Allah "sizden" kaydı ile Yahudi ve Hıristiyanları değil, Müslümanları kastetmektedir. O halde Kur'ân-ı Kerîm'in zıddına, Hz. Peygamber'den hadis nakleden herhangi bir kimseyi reddetmek, Hz. Peygamber'i reddetmek veya yalanlamak değildir. Aksine Hz. Peygamber adına yanlışı rivâyet eden kimseyi reddetmek demektir. İtham Hz. Peygamber'e değil, nakleden kimseye yöneliktir. Hz. Peygamber'in söylediğini duyduğumuz yahut duymadığımız her şey can, baş üstünedir. Biz onların hepsine iman ettik, onların Allah'ın Rasûlü'nün söylediği gibi olduğuna şehadet ederiz. Keza Hz. Peygamber'in, Allah'ın yasakladığı bir şeyi emretmediğine, Allah'ın kullarına ulaştırılmasını emrettiği bir şeye de engel olmadığına şahitlik ederiz. O, hiçbir şeyi Allah'ın nitelendirdiğinden başka şekilde nitelendirmez. Yine şehadet ederiz ki o, bütün işlerde Allah'ın emrine uymuş, hiçbir bid'at ortaya koymamıştır. Allah'ın söylemediği hiçbir şeyi de Allah'a isnat etmemiştir. Bunun için Yüce Allah, "Elçiye itaat eden kişi Allah'a itaat etmiş demektir"[496] buyurmaktadır.[497]

---

493 Hâkka 69/44-47.
494 Nûr 24/2.
495 Nisâ 4/16.
496 Nisâ 4/80.
497 Nu'mân b. Sâbit, İmam A'zam Ebû Hanîfe, *el-'Âlim ve'l-Müte'allim*, tercüme: Mustafa Öz, İstanbul, 2002, s. 24-25.

Görüldüğü gibi İmam-ı Azam, Hz. Peygamber'in Kur'ân'a ters düşen bir söz söylemeyeceğini ve Kur'ân'a aykırı böyle bir davranışta bulunmayacağını öne sürmektedir. Hadislerde ve nakledilen sünnetinde Kur'ân'a ters düşen ne varsa onlar hadisi ve sünneti nakleden kişiye aittir. Çünkü Hz. Peygamber, İmam-ı A'zam'ın da naklettiği Hâkka sûresindeki âyetleri herkesten daha iyi biliyor ve ona göre davranıyordu. Bundan şüphe etmek, dolaylı olarak da olsa Hz. Peygamber'in vahye uymadığını ve Yüce Allah'a itaat etmediğini iddia etmek olur.

İşte rivâyetlere karşı ortaya konulması gereken tutum İmam-ı A'zam'ınki gibi olmalıdır. Konuya onun baktığı Kur'ân penceresinden bakmak ve böyle bir yol takip etmek, sorunların çözümünde büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

Yüce Allah'ın kitabına uyma noktasında en başarılı örnek olan Hz. Peygamber'i Kur'ân'a aykırı sözler söyleyen kişi konumuna düşürmemek için rivâyetleri Kur'ân ölçüsüne vurmak, dinî gerçeklerin adresini öncelikli olarak Kur'ân diye belirlemek, vahiy ile desteklenmeyen insan kaynaklı görüşleri Kur'ân derecesine yükseltmemek bu noktada atılacak adımların ilklerini oluşturmaktadır.

Rivayetlere veya insan kaynaklı görüşlere yaklaşımda Kur'ân'a uygunluk veya aykırılık ölçüsünü en değerli insan olan Hz. Muhammed'e nispet edilen rivayetler üzerinden vermeye çalıştık. Onunla ilgili görüşlerde bile Kur'ân'a uygunluk şartının vazgeçilmezliğini kabul ettiğimize göre, diğer insanlara ait görüşlerdeki ölçümüz de elbette aynı olacaktır.

48-52. ÂYETLER:

وَاِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾

وَاِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَاِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

"**48.** Muhakkak ki, o (Kur'an), takvâ sahipleri için bir öğüttür. **49.** Şüphe yok ki, içinizde (onu) yalan sayanların çıkacağını bilmekteyiz. **50.** Muhakkak ki o (Kur'an), kâfirler için bir hasrettir. **51.** O (Kur'ân), gerçeğin ta kendisidir. **52.** O halde, Yüce Rabbinin adını tesbih et."

Yüce Allah, sûrenin bundan önceki âyetlerinde vahye müdahale girişimlerinin nasıl sonuçlanacağı hakkında çeşitli bilgiler verdikten sonra, sûrenin sonunda sözü vahyin amacına getirmekte, bu arada karşı çıkanların bulunacağını beyan etmekte ve O'nu tesbih etmenin gerekliliğini hatırlatmaktadır.

a) Kur'ân'ın Özellikleri

Sûrenin 48-51. âyetlerinde Kur'ân'ın muttakiler için öğüt, kâfirler için bir hasret nedeni olduğu ifade edilerek, Kur'ân'ın mutlak hakikat olduğu özellikle beyan edilmektedir.

1. Kur'ân Muttakiler İçin Öğüttür

وَاِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ "Muhakkak ki, o (Kur'an), takvâ sahipleri için bir öğüttür. Şüphe yok ki, içinizde (onu) yalan sayanların çıkacağını bilmekteyiz." Buradaki تَذْكِرَةٌ *tezkira* kelimesi hatırlatma, öğüt", اَلْمُتَّقِينَ *el-muttakın* sözcüğü "muttakiler, korunanlar, duyarlı olanlar", نَعْلَمُ *na'lemü* fiili "bilmek", مُكَذِّبِينَ *mükezzibîn* kelimesi ise "yalanlayıcılar" demektir.

a) وَاِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ "Muhakkak ki o (Kur'an), takvâ sahipleri için bir öğüttür." Âyetin başındaki اِنَّ *inne* edatı "muhakkaklık" ifade etmektedir. Buradaki هُ *hû* zamiri de "vahiy"dir, yani "Kur'ân"dır. لَتَذْكِرَةٌ *le tezkirah* kelimesinin başındaki *lâm* edatı ise *inne* edatıyla uyumlu olarak anlama kuvvet kazandırmakta ve mesajın kesinliğini ortaya koymaktadır.

Müzzemmil 73/19, İnsân 76/29 ve Kalem 68/51-52'de de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, Kur'ân'ın isimlerinden biri de "öğüt ve hatırlatma" anlamında *zikr, zikrâ* veya *tezkira*dır.[498] Kur'ân'ın *zikr* veya *tezkira*, yani "öğüt ve hatırlatma" oluşu, onun daha önce insana bildirilmiş olmasını gerektirir. Vahyin hatırlatıcı yapısı, onun fıtrata uygun gerçekler içermesi demektir. Fıtrat, Yüce Allah'ın yaratılışta insanı şekillendirdiği ilâhî programdır. Fıtrata işlenen "Allah'ı tek ilâh olarak tanıma" imzası, Kur'ân'ın sunduğu hatırlatmaları fıtratın hiçbir şekilde yadırgamayacağını ortaya koymaktadır.

498 Hûd 11/114; Hıcr 15/6, 9; Nahl 16/44; Kehf 18/28; Tâhâ 20/99; Enbiyâ 21/24, 50; Furkaan 25/18, 29; Yâsîn 36/11; Sâffât 37/3; 168; Sâd 38/8, 49; Zümer 39/22-23; Fussılet 41/41; Zuhruf 43/5, 36, 44; Necm 53/29; Mücâdele 58/19; Talâk 65/10; Kalem 68/51; Cinn 72/17; Müzzemmil 73/19; Müddessir 74/54; İnsân 76/29; 'Abese 80/11.

Bu âyette yer alan لِلْمُتَّقِينَ *li'l-muttakın* ifadesi Kur'ân'ın etkinlik alanının sorumlu davranmak isteyen herkes olduğunu ortaya koymaktadır. Nebe' 78/31'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, *takvâ* "insanların günaha karşı korunaklı ve sorumluluğunu bilerek duyarlılık sahibi olması" demektir. *Muttakî* ise bu değerlere sahip kişi anlamına gelmektedir. Bakara 2/2'de ve daha pek çok âyette geçen "Kur'ân'ın hidayet rehberi oluşu" gerçeği ile bu âyette dile getirilen husus aynıdır. Kur'ân sorumluluk sahibi insanlar yetiştirmek için Rabbimiz tarafından gönderilmiş ilâhî rehberlik ilkelerinin toplandığı evrensel kaynaktır. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyet grubunun ilk cümlesinde Kur'ân'ın bu yönü ortaya konulmaktadır. Şirk ve çirkinliklerden korunmak ve Hakk'a kulluk gayesiyle duyarlı olmak isteyen herkes için Kur'ân'ın rehberliği ve gerçeği hatırlatıcı misyonu devam etmektedir.

b) وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ "Şüphe yok ki, içinizde (onu) yalan sayanların çıkacağını bilmekteyiz." Bu ifade mutlak anlamda bütün insanları ifade ederse maksat açıktır; yani insanların bir bölümü muttakî olmak istemezler ve vahyi inkâr ederler. Maksat eğer müminler ise bu durumda vahyin bir kısmını inkâr edenlerin kast edilmesi mümkün olduğu gibi, ileride bunlar içerisinden inkâra düşeceklerin kast edilmesi de mümkündür. Ayrıca inananlar arasında ileride münafıkların çıkmasına gönderme yapıldığı da düşünülebilir.[499]

Her iki durumda da âyette verilmek istenen mesaj şudur: Yüce Allah vahyinin tamamını inkâr edenleri de, bir kısmını reddedenleri de, ileride bu inkâra saplanacakları da mutlak surette bilmektedir. Cümlede yer alan "anlamı kuvvetlendirici edatlar" Yüce Allah'ın bilgisinin sınırsız olduğunu ve hiçbir şeyin bu bilgiden istisna edilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Yüce Allah'ın bir şeyi bilmesi eğer inkârla ilgili bir konuda ise bunun dolaylı bir tehdit olduğunu söylemekte yarar vardır. "Allah biliyor" demek, "Allah bunun hesabını mutlaka soracaktır" demektir.

11. Kur'ân İnkârcılar İçin Hasrettir

وَاِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ "Muhakkak ki o (Kur'an), kâfirler için bir hasrettir." Âyetteki حَسْرَةٌ *hasrah* sözcüğü "hasret, pişmanlık", الْكَافِرِينَ *el-kâfirîn* kelimesi ise "nankörler, kâfirler" demektir.

499 Semerkandî, *age.*, III, 493; Zemahşerî, *age.*, IV, 595.

Yüce Allah bu âyette Kur'ân'ın ikinci özelliğini bildirmekte, muttakilere öğüt ve hatırlatma olan Kur'ân'ın inkârcı nankörler için de büyük bir hasret ve pişmanlık nedeni olduğunu beyan etmektedir. Âyetin başında وَاِنَّهُ *ve innehû* ifadesindeki *vâv* harfi bu cümleyi 48. âyete bağlayan bir atıf harfidir. اِنَّ *inne* edatı لَحَسْرَةٌ *le hasrah* kelimesindeki lâm harfiyle birlikte anlamı kuvvetlendirmektedir; هُ *hû* zamiri ise vahye gitmektedir. Bu arada الْكَافِر۪ينَ *el-kâfirîn* kelimesinin başındaki عَلَى *'alâ* edatının onlar aleyhinde bir durumun olduğu anlamını vermektedir.

Bu hasretlik veya pişmanlığın nerede meydana geleceği konusu âyetin mesajını doğru anlamada çok önemlidir. Buna göre maksadı öncelikle "âhiret"le ilişkilendirmek gerekir. Çünkü inkârcılar, müminlerin mahşerde ödüllendirildiğini gördüklerinde derin bir mahcubiyet ve pişmanlık yaşayacaklardır. Onlara mahşerde adeta şöyle denilecektir: "Kur'ân size de okunmamış, aktarılmamış mıydı?" Bu sözün karşılığında dünya hayatlarında imanı terk etmiş olmaları kendileri için büyük bir üzüntü ve hasret nedeni olacaktır.

Bu hasretlik durumunu dünya ile de ilişkilendirebiliriz. Buna göre anlam, müminlerin dünyada ulaşacakları güç ve saltanatı gördüklerinde bu pişmanlığı duymalarıyla ilgilidir. Müslümanların gün geçtikçe artması, elde ettikleri üstün başarılar ve yaşadıkları huzur, inkârcılar üzerinde derin izler bırakacak, zaman ilerleyip kendi kayıpları arttıkça da bu durum onları derinden etkileyip pişmanlığa dönüşecektir. Mü'min 40/46'da Firavun'un taraftarları için dile getirilen "sabah akşam ateşe arz olunmaları" şeklindeki manevi-psikolojik azap hali nasıl ki onları henüz dünya hayatlarında iken derin ıstıraplara düşürmüş idiyse, işte inkârcıların durumu da bundan farklı olmayacaktır.

Âyetin evrensel anlamda bütün zamanlar ve bütün muhataplar için vermek istediği mesaj şudur: İnkârcılar hem dünya hayatlarında hem de mahşerde inançsızlıklarının karşılığını mutlaka hissedecek ve yaşayacaklardır. İnkâr hasrete ve pişmanlığa dönüşmeden tevbe etmek, vahye sarılmak ve Hz. Peygamber'i örnek alarak hayatı istikamet içerisinde yaşamak yaratılışın gayesidir.

111. Kur'ân Gerçeğin Ta Kendisidir

وَاِنَّهُ لَحَقُّ الْيَق۪ينِ "O (Kur'ân), gerçeğin ta kendisidir." Âyetteki حَقُّ الْيَق۪ينِ *hakka'l-yakîn* tamlaması "gerçeğin ta kendisi, mutlak hakikat" demektir.

Cümlenin başındaki *inne* edatı ile *lâm* harfi tıpkı önceki üç âyette de olduğu gibi anlamı kuvvetlendirmek için getirilmiştir. Bu âyetin başındaki *hû* zamiri iki farklı kelimeye gidebileceği için âyette iki farklı anlam söz konusudur:

a) Zamir 48. âyete atıf olabilir ve vahyi, yani Kur'ân'ı nitelendirebilir.[500] Vâkı'a 56/95'te de benzer bir ifade ile yer alan bu cümle, vahyin, yani Kurân'ın kesin gerçek olduğunu Rabca bir ifadeyle ortaya koymaktadır. Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan Kur'ân'ın hak kitap olduğu Mü'minûn 23/62, Câsiye 45/29[501] ve Zâriyât 51/23[502] gibi âyetlerde dolaylı olarak, Fussılet 41/53 gibi âyetlerde ise doğrudan dile getirilmektedir. Mümin ve muttakiler için öğüt ve hatırlatma vesilesi, ancak kâfirler için derin hasret ve pişmanlık nedeni olan Kur'ân gerçeğin ta kendisidir.

b) Zamir 50. âyetteki *hasret* kelimesine de gidebilir.[503] Bu durumda anlam, kâfirlerin yaşayacağı hasret ve pişmanlığın kesin olacağını ortaya koymak şeklindedir. Zamiri yakınına gönderme kuralı gereği bu ikinci anlam da doğrudur ve mesajı kavramada önemli bir açılım sağlamaktadır.

Bu iki ihtimalden ilkini tercih ettiğimizi beyan etmeliyiz. Çünkü biz bu son grup âyetteki ifadelerin öncelikle ve özellikle ilk muhatapların durumuna uygun olarak vahyi nitelendirdiği kanaatindeyiz. Fussılet 41/42'de ilan edildiği üzere, önünden ve arkasından, yani açıkça veya gizlice hiçbir şey Kur'ân'ı iptal edemeyecektir; çünkü Kur'ân Yüce Allah katındandır, O'nun kelamıdır ve O'nun koruma garantisi altındadır.

b) Tesbihin Gerekliliği

Yüce Allah sûrenin son âyetinde öncelikle Hz. Peygamber'e, ardından bütün insanlara O'nun adını tesbih etmelerini emretmektedir. Bu emrin sebebi onların vahiy ile buluşturulmalarıdır.

1. Tesbihin Anlamı

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ "O halde, Yüce Rabbinin adını tesbih et." Âyetteki سَبِّحْ *sebbıh* emri "tesbih et", اسْمِ رَبِّكَ *isme rabbik* tamlaması "Rabbinin adı", الْعَظِيمِ *el-'azîm* kelimesi ise "yüce, büyük" demektir.

---

500 Zemahşerî, *age.*, IV, 595.

501 Bu iki âyetteki "kitâb"ın mahşerde insanlara verilecek amel defteri olduğu anlamı önceliklidir; ancak söz konusu kitabın dünya hayatında "Kur'ân" olmasına engel bir durum da yoktur.

502 Bu âyetteki "hak oluş"un kıyametle ilgili olduğu ilk görüş olarak kabul edilmektedir. İkinci anlamın "Kur'ân" olması verilmek istenen asıl mesajla uyumludur.

503 Semerkandî, *age.*, III, 493.

A'lâ 87/1'de geniş bir şekilde ele aldığımız gibi, *tesbîh* -insan için- hatırda tutulan şeyin dile getirilmesidir. Zihnin Yüce Allah'ı yüceltmesi ve peşinden kendisinin de yücelmesidir. Tesbih, kâinattaki kozmik ilâhi koroya katılım çağrısıdır. Bir anlamada bu büyük koronun verdiği sese aykırı, çatlak ses çıkarmamaktır. Tesbih Allah için, O'nun adına ve O'nun emrettiği gibi hareket etmek demektir.[504]

ıı. el-'Azîm Kelimesinin Âyetteki Konumu ve Anlamı

a) Âyetteki الْعَظِيم *el-'azîm* kelimesi, A'lâ 87/1'deki *el-a'lâ* sıfatı gibi âyetteki اسْم *ism* kelimesini nitelendiriyorsa "en yüce" anlamına gelir. Çünkü İsrâ 17/110'da Yüce Allah'ın *Allâh* ve *Rahmân* kelimeleriyle anılmasını emreden hitap vardır. Fâtiha'da iki âyette iki defa *Rahmân ve Rahîm* kelimeleri geçmekte, böylece bütün besmelelerde bu iki sıfat tekrarlanmış olmaktadır. Demek ki, isimlerin birbirine göre farklılık arz edebilme durumu vardır. Ancak yine A'râf 7/180 ve İsrâ 17/110'a göre, "Bütün güzel isimler sadece Allah'a aittir"; O'na bu isimlerle dua edilmelidir. Bu nedenle isimlerin güzeli veya en güzelinin bulunması doğaldır.

b) الْعَظِيم *el-'azîm* kelimesi, eğer âyetteki rabb kelimesini nitelendiriyorsa, bu durumda kelime "yüce" anlamına gelir. Râzî'nin de belirttiği gibi ism-i tafdîl, yani "görecelilik" kalıbı Yüce Allah için "en büyük, daha büyük" gibi anlaşılmamalıdır. Çünkü bu durumda sanki başka büyükler de varmış gibi algılanabilir. Bu sakınca nedeniyle, Yüce Allah için bu ifadeleri "gerçek ve tek" şeklinde anlamak daha isabetlidir. Allâhü ekber tamlaması "Allah en büyüktür" şeklinde değil de, "Allah gerçek ve tek büyüktür" şeklinde tercüme edilirse, bu daha doğru olur.

Âyetteki الْعَظِيم *el-'azîm* kelimesi, en yakınındaki kelime رَبِّ *rabb* olduğu için, öncelikle onu nitelendirmek durumundadır. Bu nedenle biz de tercümeyi bu şekilde yaptık.

ııı. Tesbih - Namaz İlişkisi

Bu âyetin duaya çevrilen formu سبحان ربى العظيم *sübhâne rabbiye'l-azîm* şeklindedir. Hz. Peygamber'in A'lâ 87/1. âyetini okuyunca, سبحان ربى الأعلى *sübhâne rabbiye'l-a'lâ* "Ey Yüce Rabbim, seni her türlü eksikliklerden

504 İslâmoğlu, *age.*, s. 835'te 8. not; 1102'de 1. not; 1124'te 1. not.

tenzih ederim" dediği rivayetlerde yer almaktadır.[505] Bu âyetleri okuyunca aynısını söylemek bizim de görevimizdir.

Bu ve Vâkı'a 56/74, 96. âyetler indirildiğinde Hz. Peygamber'in, "bunu rükûlarınızda yapın" buyurduğu, ayrıca "Yüce Rabbinin adını tesbih et" şeklindeki A'lâ 87/1. âyet indirildiğinde ise "bunu da secdelerinizde yapın" diye emir buyurduğuna dair rivayetler vardır.[506] Bu rivayetler çok önemli bir hususa açıklık getirmektedir. Demek ki, rukûda سبحان ربى العظيم *sübhâne rabbiye'l-'azîm*, secdede ise سبحان ربى الأعلى *sübhâne rabbiye'l-a'lâ* şeklinde tesbih yapmak "nâfile" değil, bir görevdir. Yüce Allah tesbihi emretmiş, Hz. Peygamber de bu emrin uygulanma yerini ve şeklini göstermiştir.

Hz. Peygamber bu sûre ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Her kim bu sûreyi kıraat ederse Allah onu kolay bir şekilde hesaba çeker."[507] Yüce Allah, Hâkka sûresini hakkıyla kıraat edenlerden, anlayıp hayatına hâkim kılanlardan ve mahşerde de hesabını kolay verenlerden eylesin.

HÂKKA SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-8. âyetler): Sûrenin ilk âyetlerinde kıyametin mutlaka gerçekleşeceği ve onun hakikatini ilâhî bilgilendirme olmadan Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin bilemeyeceği beyan edilmektedir. Bu gerçeği kabul etmeyenlerden Semûd ve 'Âd kavmi örnek verilmekte, yaşadıkları korkunç helâke dair bilgi aktarılmaktadır. Semûd kavmi azgınlıklarının karşılığı olarak azgın bir şekilde, 'Âd kavmi ise yedi gün, sekiz gece süren bir kasırga ile helâk edilmiş, onlardan geriye hiçbir insan kalmamıştır.

(9-12. âyetler): Bu âyetlerde Firavun'un, öncekilerin ve şehirleri alt üst edilen bütün azgın kavimlerin çok büyük hata yaptıkları, elçilere isyan ettikleri, bunun sonucunda azaba çarptırıldıkları bildirilmektedir. Hz. Nûh'un kavminin helâkinin de hatırlatıldığı bu âyet grubunda müminlerin kurtarıldığı, diğerlerinin helâk edildiği ve bütün bunların ibret alınsın diye aktarıldığı beyan edilmektedir.

(13-18. âyetler): Bu âyetlerde kıyametin Sûr'a bir tek üfleyişle kopacağı, yeryüzünün ve dağların un ufak edileceği ve meydana gelmesi gere-

505 Süleymân b. Eş'as Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Beyrut, 1992, Salât, 147.

506 Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Salât, 207; Ebû Dâvûd, Salât, 147; Nesâî, *es-Sünen*, Tatbîk, 8, 9; İbn Mâce, *es-Sünen*, İkâme, 20; Dârimî, Salât, 69; Ahmed b. Hanbel, IV, 155.

507 Zemahşerî, *age.*, IV, 595.

kenlerin gerçekleşmiş olacağı hatırlatılmaktadır. Ayrıca, mahşerde göğün yarılıp direncini kaybedeceği, Yüce Allah'ın Arş'ını sekiz melekî gücün taşıyacağı ve herkesin Allah'a sunulacağı, dolayısıyla hiçbir gizliliğin kalmayacağı ifade edilmektedir.

(19-24. âyetler): Bu âyetlerde amel defteri kendilerine sağ tarafından verilen kişilerin mutlu olacakları, mahşerdeki yargılamaya daha dünyadayken kesin olarak inanmış olduklarını ilan edecekleri müjdelenmektir. Bu arada söz konusu kişilerin meyveleri sarkmış bir şekilde yüksek bir bahçede mutlu bir hayat yaşayacakları bildirilmekte ve kendilerine "Dünyadaki fedakârlıklarınızın karşılığında afiyetle yiyiniz ve içiniz" denileceği haber verilmektedir.

(25-37. âyetler): Önceki âyetlerin aksine amel defteri kendilerine sol taraflarından verilenlerin ise pişmanlık yaşayacakları beyan edilerek, "Âh, keşke, bana kitabım verilmeseydi, hesabımın ne olduğunu da keşke bilmeseydim!" diye feryat edecekleri bildirilmektedir. Dahası, "Âh, keşke, ölümle her şey bitmiş olsaydı, malım bana fayda vermedi, gücüm, otoritem yok olup gitti" diyerek sızlanacaklardır.

Bunların ardından, böylelerinin yakalanıp 70 arşın uzunluğundaki zincirler içerisinde ateşe atılacakları beyan edilmekte, gerekçe ise Yüce Allah'a inanmamak ve yoksulu doyurmaya teşvik etmemek şeklinde belirlenmektedir. İşte azap içerisinde bulunan bu kişilerin dostlarının olamayacağı ve gıdalarının da sürekli hata yapan azgınların yiyeceği atıklardan oluşacağı vurgulu ifadelerle hatırlatılmaktadır.

(38-47. âyetler): Bu âyetlerde sûrede asıl verilmek istenen mesaj dile getirilmektedir. Yüce Allah bütün varlıklara yemin ederek, vahyin değerli bir elçinin ilettiği söz olduğunu, hiçbir şekilde şair ve büyücü sözü olmadığını, muhatapların çok azının inanıp öğüt aldığını beyan ederek, Kur'ân'ın âlemlerin Rabbinin indirdiği bir kelam olduğunu ilan etmektedir.

Bu gerçeğe rağmen, elçinin Yüce Allah'a bazı sözler isnat etme girişiminde bulunması durumunda Yüce Allah'ın onu çok güçlü bir şekilde yakalayacağı, şah damarını kesip kopartacağı ve buna hiç kimsenin de engel olamayacağı bildirilmektedir. Vahye müdahale iftira şeklinde olabileceği gibi, vahyedileni gizleme şeklinde de olabilir. İşte bütün bu girişimler tam bir felakettir.

(48-52. âyetler): Sûrenin son bölümünde ise Kur'ân'ın muttakilere öğüt ve hatırlatma olduğu, insanların içinden bazılarının onu yalanlaya-

bileceği bildirilerek, vahyin aynı zamanda kâfirler için derin bir hasret ve pişmanlık nedeni olacağı, oysa Kur'ân'ın gerçeğin ta kendisi olduğu haber verilmektedir.

Bütün bunların sonunda vahyin insanlıkla buluşturulmasının bir teşekkürü olarak şu ilâhî bildirim yer almaktadır: "O halde, Yüce Rabbinin adını tesbih et."

Yüce Allah, bizi ve bütün müminleri "O'nu hakkıyla tesbih edenlerden, hayatı O'nun istediği gibi yaşayanlardan, rızasını kazananlardan, mahşerde kolay bir şekilde yargılananlardan ve sonunda cennet ödülleriyle buluşturulanlardan" eylesin. Âmîn.

70. ME'ÂRİC SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Me'âric sûresi Mekke döneminde indirilmiş olup, 44 âyetten oluşmuş ve adını üçüncü âyetteki "mertebeler" anlamındaki *el-me'âric* kelimesinden almıştır. Sûre, resmî sıralamada peşinde yer aldığı Hâkka sûresinin ardından indirilmiştir. Bu sûre de *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Me'âric sûresinin konusu, "kıyamet ve âhiret"le ilgilidir. Öncesindeki Hâkka ile peş peşe indirildiği için iki sûre adeta birbirinin devamıdır. Me'âric sûresinde ilk olarak kıyametin gerçekleşeceği hatırlatılmakta ve bunun engellenemez bir gerçeklik olduğu vurgulanmaktadır. Bu arada karar makamının yüceliğini kavratmak üzere meleklerin ve ruhun Yüce Allah'a ancak elli bin yıllık bir günde ulaşabileceği beyan edilmektedir.

Muhataplarının azgınlığından etkilenen Hz. Peygamber'e moral verilerek inkârcıların uzak gördüğü kıyametin aslında yakın olduğu haber verilmektedir. Bu bağlamda kıyamet sahnelerinden bir bölümü hatırlatılmakta ve mahşerde suçluların ne tür çaresizlikler içerisinde bulunacakları bildirilmektedir.

İnsanın yaratılış özelliklerinin bir kısmı ve daha çok nankörlük özellikleri gündeme getirilmekte, ancak *musallîn* denen kişilerin bu olumsuzluklardan uzak oldukları ifade edilmekte, çeşitli sıfatları sayılarak, sonuçta cennette kendilerine ikramlarda bulunulacağı müjdelenmektedir. İlerleyen bölümlerde, inkârcılık yapanların şaşkın halleri üzerinde durulmakta, bazı beklentileri reddedilmekte ve kendilerinin vazgeçilmez olmadıkları hatırlatılarak Yüce Allah'ın dilemesi halinde yerlerine başkalarını getirebileceği özellikle bildirilmektedir.

Sûrenin sonunda bu nankör tiplerin dünya hayatında eğlenmeye devam etmeleri halinde mahşerde derin hüzünler yaşayacakları ifade edilmektedir. Ayrıca gözleri çökmüş halde ve kendilerini zillet kaplamış olarak diriltilecekleri mahşer gününün mutlak surette gerçekleşeceği haber verilmekte, sonuçta insanlık bütün bu gerçeklerle ilgili kesin bir şekilde bilgilendirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَاَلَ سَٓائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ﴿١﴾ لِلْكَافِر۪ينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ ﴿٢﴾ مِنَ اللّٰهِ ذِى الْمَعَارِجِ ﴿٣﴾ تَعْرُجُ
الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ ف۪ى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْس۪ينَ اَلْفَ سَنَةٍ ﴿٤﴾ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَم۪يلًا ﴿٥﴾
اِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَع۪يدًا ﴿٦﴾ وَنَرٰيهُ قَر۪يبًا ﴿٧﴾ يَوْمَ تَكُونُ السَّمَٓاءُ كَالْمُهْلِ ﴿٨﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ
كَالْعِهْنِ ﴿٩﴾ وَلَا يَسْـَٔلُ حَم۪يمٌ حَم۪يمًا ﴿١٠﴾ يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَد۪ى مِنْ عَذَابِ
يَوْمِئِذٍ بِبَن۪يهِ ﴿١١﴾ وَصَاحِبَتِه۪ وَاَخ۪يهِ ﴿١٢﴾ وَفَص۪يلَتِهِ الَّت۪ى تُـْٔو۪يهِ ﴿١٣﴾ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ
جَم۪يعًا ثُمَّ يُنْج۪يهِ ﴿١٤﴾ كَلَّا اِنَّهَا لَظٰى ﴿١٥﴾ نَزَّاعَةً لِلشَّوٰى ﴿١٦﴾ تَدْعُوا مَنْ اَدْبَرَ وَتَوَلّٰى ﴿١٧﴾
وَجَمَعَ فَاَوْعٰى ﴿١٨﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ اِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَاِذَا مَسَّهُ
الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾ اِلَّا الْمُصَلّ۪ينَ ﴿٢٢﴾ اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَٓائِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَالَّذ۪ينَ ف۪ٓى
اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ﴿٢٤﴾ لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾ وَالَّذ۪ينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدّ۪ينِ ﴿٢٦﴾
وَالَّذ۪ينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٢٧﴾ اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَاْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ
لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٢٩﴾ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوم۪ينَ ﴿٣٠﴾
فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٣١﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ
﴿٣٢﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَٓائِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ
ف۪ى جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾ فَمَالِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِع۪ينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَم۪ينِ وَعَنِ
الشِّمَالِ عِز۪ينَ ﴿٣٧﴾ اَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَع۪يمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّا اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ
مِمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ فَلَٓا اُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ اِنَّا لَقَادِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلٰٓى اَنْ نُبَدِّلَ

خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٤١﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذٖى
يُوعَدُونَ ﴿٤٢﴾ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ سِرَاعًا كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾ خَاشِعَةً
اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذٖى كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Yükseliş mertebelerinin sahibi Allah'tan gelip, hiç kimse tarafından engellenemeyen ve kâfirler için gerçekleşecek (âhiretteki) azapla ilgili olarak birisi soru sormuştur. **4.** Melekler ve rûh, miktarı (dünya senesi ile) ellibin yıl olan bir günde O'na yükselip çıkarlar. **5.** Şimdi sen güzelce sabret. **6-7.** Doğrusu onlar, o (hesabı veya azabı) uzak (ihtimal) görüyorlar. Biz ise onu yakın görmekteyiz. **8.** O gün, gökyüzü erimiş maden gibi olur. **9.** Dağlar (atılmış) yün gibi bir hal alır. **10.** Hiçbir dost da dostu soramaz. **11-14.** Birbirlerine gösterileceklerdir (fakat herkes kendi derdindedir). O (inkârcı) suçlu kişi, o günün azabından (kurtulmak için) oğlunu, eşini (hanımını), kardeşini, kendisini koruyup barındıran yakınlarını ve yeryüzünde kim varsa hepsini fidye vermek isteyecektir ki böylece kendisini kurtarsın. **15-16.** Fakat ne mümkün! Muhakkak ki, o (cehennem) derileri kavurup soyan alevli bir ateştir. **17-18.** Arkasını dönüp yüz çevireni ve (servet) toplayıp yığan kimseyi (kendine) çağıracaktır. **19.** Gerçekten insanoğlu pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır. **20.** Başına bir kötülük geldiğinde çok sızlanır, (adeta feryat eder). **21.** Bir hayra (zenginliğe) erişince de çok cimri kesilir. **22.** Ancak salât edenler başka. **23.** Onlar ibadetlerinde devamlıdırlar. **24-25.** Mallarında sâile (açıktan isteyene) ve mahrûma (isteyemeyen kişilere vermek için) belli bir hak vardır. **26.** Hesap gününe gönülden inanırlar. **27-28.** Rablerinin azabından korkarlar; (çünkü) Rablerinin azabı(na karşı) emin olunamaz. **29-31.** Namuslarını korurlar. Ancak eşlerine ve sağ ellerinin sahip olduklarına (yani evlenip hürriyetine kavuşturacakları cariyelerine) karşı (ilişkileri) müstesna; çünkü onlar (eşleri ve sahip olduklarıyla cinsel ilişkilerinde) kınanmazlar. Bundan öteye (geçmek) isteyenler ise haddini aşanlardır. **32-33.** Onlar emanetlerine ve ahitlerine riâyet ederler ve şahitliklerini (dosdoğru) yerine getirirler. **34.** Bütün ibadetlerini korurlar. **35.** İşte onlar, cennetlerde ağırlanacaklardır. **36-37.** O kâfirlere ne oluyor ki, sağdan ve soldan bölük bölük sana doğru boyunlarını uzatıyorlar? **38.** Onlardan

her biri nimet cennetine sokulacağını mı umuyor! **39.** Hayır (hiç ummasınlar)! Şüphesiz Biz, onları çok iyi bildikleri şeyden yarattık. **40-41.** Doğuların ve batıların Rabbi (olan Zâtıma) yemin ediyorum ki, onların yerine daha iyilerini getirmeye Bizim gücümüz yeter ve hiç kimse Bizim önümüze geçemez. **42.** O halde, sen onları (şimdilik) bırak da, kendilerine vaad edilen günlerine kavuşuncaya dek (boş ve anlamsız işlere) dalsınlar, oynayadursunlar. **43.** O gün, onlar sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi, kabirlerinden süratle çıkarlar. **44.** Kendilerini zillet kaplamış olarak gözleri (perişanlıktan) yıkılmış bir halde (kabirlerden çıkacaklar). İşte bu, sürekli olarak kendilerine vaad edilen gündür!

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-4. ÂYETLER:

سَاَلَ سَٓائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍۙ ﴿١﴾ لِلْكَافِر۪ينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌۙ ﴿٢﴾ مِنَ اللّٰهِ ذِي الْمَعَارِجِۜ ﴿٣﴾

تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ ف۪ي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْس۪ينَ اَلْفَ سَنَةٍۚ ﴿٤﴾

"**1-3.** Yükseliş mertebelerinin sahibi Allah'tan gelip, hiç kimse tarafından engellenemeyen ve kâfirler için gerçekleşecek (âhiretteki) azapla ilgili olarak birisi soru sormuştur. **4.** Melekler ve rûh, miktarı (dünya senesi ile) ellibin yıl olan bir günde O'na yükselip çıkarlar."

Me'âric sûresinin ilk âyetlerinde kâfirlere geleceği bildirilen ve engellenemeyecek olan azaptan söz edilmekte, bu arada Yüce Allah'ın kudretine ve erişilmezliğine gönderme yapılmaktadır.

a) Engellenemeyen Azap Nedir?

Yüce Allah, ilk üç âyette çok önemli bir olaya dikkat çekmekte, yüceler yücesi olması nedeniyle O'ndan gelecek azaba karşı hiç kimsenin hiçbir şekilde kendini savunamayacağını ve özellikle kâfirlerin başına böyle bir felaketin geleceğini haber vermektedir.

* Âyetlerin İniş Sebebi

Me'âric sûresinin ilk grup âyetinin iniş sebebi olarak çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bir bölümünü kısaca hatırlatmakta yarar vardır.

1. İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre, ileri gelen Mekkeli müşrik Nadr b. Hâris'in şöyle dediği nakledilmektedir: "Allah'ım! Eğer bu, senin katından gelen bir hakikat ise o zaman gökten üzerimize taş yağdır veya bize can alıcı bir azap gönder."[508] Söz konusu âyet grubu onun bu isteğine cevap olarak indirilmiştir.[509]

Âyetin nüzul sebebi eğer bu rivayetteki olay ise, o zaman meselede bir alaycılık söz konusudur. Aslında geleceğine inanmadıkları bir azabı hafife alan bir üslupla onu ister görüntüsü vermektedirler. Ancak bu tavra karşılık Yüce Allah cevabı çok kesin ifadelerle vermektedir.

Rivayette aktardığımız Enfâl 8/32. âyetin Medenî olması ve oradaki fiilin *kaalû* "dediler" şeklinde çoğul gelmesine karşılık, yorumunu yaptığımız âyetin tekil oluşu (*seele*) dikkatlerden kaçmamaktadır. Ayrıca âyette hiçbir belirteç edatının kullanılmamış olması (*sâil*) bu rivayetin güvenilirliğini olumsuz yönde etkileyebilir.

2. İmam Mücâhid, benzer bir içerikte soruyu "bazı kâfirler sordu" diyerek isim zikretmemiştir.[510] Diğer bazı rivayetlerde ise şu bilgiler vardır: Hz. Peygamber Mekke müşriklerini azap ile korkutunca onlar da bu azabın kime geleceğini ondan sormuş ve âyetlerde azabın kâfirlere yönelik olacağı beyan edilmiştir.[511] Sûrenin 6 ve 7. âyetleri bu görüşü desteklemektedir.

3. Bu soruyu Hz. Peygamber'in sormuş olma ihtimali de vardır. Hz. Peygamber'in bu noktada acele ettiği beyan edilerek onun sorduğu bir soru üzerine de âyetler indirilmiş olabilir. [512] Sûrenin 5. âyetine bakıldığında bu görüşün isabetli olduğunu belirtmek durumundayız. Çünkü orada Hz. Peygamber'den sabırlı olması istenmektedir.

Yüce Allah âyetlerde herhangi bir belirteç edatı kullanmadığına ve özel olarak bir isim de zikretmediğine göre, burada evrensel bir mesaj vermektedir, diyebiliriz. Bir soru veya istek sahibi, gerçek bir bilgilenme niyetiyle veya inkârcılığı nedeniyle alay ederek böyle bir azabın gelişini ya da kiminle ilgili olacağını sormuş olabilir; bu tür sorular ileride de sorulacak olabilir.

Kur'ân'ın gündeme getirdiği ve ısrarla gündemde tuttuğu en önemli konulardan birisi "kıyamet-âhiret" meselesidir. Bununla ilgili vahyin indi-

---

508 Enfâl 8/32.
509 Zemahşerî, *age.*, IV, 596.
510 Semerkandî, *age.*, III, 494; Taberî, *age.*, XXIX, 69.
511 Râzî, *age.*, XXIX, 121. Beğavî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, VIII, 215.
512 Zemahşerî, *age.*, IV, 596.

riliş sürecinde sorular sorulmuş olabileceği gibi, daha sonraki dönemlerde de konu elbette gündemdeki yerini korumaya devam etmiştir; devam edecektir de. İşte bütün zamanların muhataplarını bilgilendirmek üzere Yüce Allah bu azabın kimlere yönelik olacağını ve mahiyetinin nasıl bir yapı arz edeceğini herkese hatırlatmaktadır.

Konuya böyle bakınca, bu soruyu kâfirlere acele azap edilmesini isteyen Hz. Peygamber de, bilgilenmek isteyen iyi niyetli müminler de, kötü niyetli ve alaycı inkârcılar da sormuş olabilir. Bizim tercihimiz bu sonuncusudur. Yüce Allah ise cevabını detaylı bir şekilde vermektedir.

1. Azap Mutlaka Gelecektir

سَاَلَ سَٓائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ "Mutlaka gelecek olan (âhiretteki) azapla ilgili olarak birisi soru sormuştur." Âyetteki سَاَلَ *seele* fiili "sormak, (bilgi) istemek", سَٓائِلٌ *sâil* kelimesi "soran", عَذَابٍ *'azâb* sözcüğü "azap", وَاقِعٍ *vâkı'* kelimesi ise "meydana gelici olan" demektir.

a) Yüce Allah bu âyette azabı konusunda öncelikli olarak şüphesi bulunanlara bilgi vermekte ve azabının mutlak surette gerçekleşeceğini beyan etmektedir. Bu nedenle O'na nispet edilen eylemler her hâl ü kârda meydana geleceklerdir, bunda hiçbir şüphe yoktur. Zaten kıyamet ve mahşer için Kur'ân'da genellikle geçmiş zaman/mâzî kalıbı kullanılmasının sebebi de budur.

Sözü edilen azap, altıncı âyetin de işaretiyle "kıyamet" ve dolayısıyla "âhiret azabı" olarak anlaşılmaktadır. İnkârcılar aslında daha dünyadayken Nadr gibi bir kısmı Bedir'de, diğerleri de ölürken derin acı çekmişlerdi. Ancak asıl azap mahşerde yaşanacağı için burada mahşer azabına gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır.

b) Bazı âlimler, İbn Abbâs'ın okuyuşunu esas alarak, sıradışı bir yaklaşım ortaya koymuşlar ve âyetteki *seele* fiilini *sâle* diye okuyup, *sâil* kelimesini *yâ*lı kökten anlamlandırmışlardır. Buna göre *sâle* fiili "bir işe koyulmak" anlamını verirken, *sâil* kelimesi ise cehennemde bir vadinin adı olarak kabul edilmiştir. Âyetin mesajı ise "söz konusu vâdi kâfirlere azap için harekete geçti" şeklini alır. Bu görüş Zeyd b. Sâbit'e ve Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'e nispet edilmektedir.[513]

Bu yaklaşıma göre konu dünyevî olarak herhangi bir soru veya cevapla ilişkili değil, mahşerdeki azabın bizzat uygulanışı ile ilgilidir. Bir görüş olarak zikredilmiş olsa da ilk verdiğimiz anlamın öncelikli ve asıl olduğun-

513 Taberî, *age.*, XXIX, 70; Râzî, *age.*, XXIX, 122; Beğavî, *age*, VIII, 215.

da şüphemiz yoktur. Âyetteki soru zımnen kıyametin ve dolayısıyla mahşerdeki azabın kiminle ilgili olduğunu içermektedir. Devam eden âyetler bu soruyu cevaplandırmaktadır.

11. Azabı Hiç Kimse Engelleyemeyecektir

لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ "Hiç kimse tarafından engellenemeyen ve kâfirler için gerçekleşecek (bu azap hakkında birisi soru sormuştur)." Âyetteki لِلْكَافِرِينَ *li'l-kâfirîn* ifadesi "kâfirler için", دَافِعٌ *dâfi'* kelimesi ise "engellemek, savunmak" demektir.

a) Âlimlerimiz bu âyetin başındaki لِلْكَافِرِينَ *li'l-kâfirîn* ifadesiyle ilgili şu iki farklı ihtimalden söz etmektedirler:

1. Bazı müfessirlerimiz buradaki لِلْكَافِرِينَ *li'l-kâfirîn* ifadesini önceki âyetin devamı olarak kabul etmiş ve bu kelimeyi, dolayısıyla ikinci âyeti sorunun parçası saymışlardır.[514] Bizim de tercihimiz olan bu görüşe göre ilk âyetteki mesaj bu âyetle tamamlanmakta ve kendilerine geleceği bildirilen azapla alay ettikleri anlaşılmaktadır.

Eğer başlangıçtaki soruyu soran kişi Hz. Peygamber idiyse bu durumda ilk üç âyette azabın hakikat anlamında kâfirlere ne zaman geleceği sorulmuş olmaktadır. Çünkü âyetlerin indiriliş sebebini izah ederken de ifade ettiğimiz üzere, Hz. Peygamber onlara azabın ne zaman geleceğini sormakta, hatta azabın erken gelmesini istediği belirtilmektedir.

2. Âyetteki لِلْكَافِرِينَ *li'l-kâfirîn* ifadesini önceki âyetteki sorunun cevabı olarak da kabul etmek mümkündür. Bu durumda ilk âyette mutlaka geleceği beyan edilen azab hakkında bunun kimlere geleceği sorulmakta ve cevabı ikinci âyette verilmektedir. Buna göre âyetin başında gizli bir هو *hüve* zamiri var kabul edilir ve âyet "O (azap), kâfirler içindir" anlamına gelmiş olur. Sorulan ve gelmesi engellenemeyecek olan azap kâfirlere özeldir, onlara gelecektir. Nebe' sûresinin ilk âyetlerinde dile getirilen husus da benzer bir ifade tekniğine sahiptir.

b) لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ "Onun hiçbir engelleyicisi yoktur." Bu ifadenin bir benzeri Tûr sûresindedir: "Şüphe yok ki Rabbinin azabı mutlaka gerçekleşecektir ve onu engelleyebilecek hiçbir güç de yoktur."[515] Âyetten anlaşılan mesaj şudur: Yüce Allah'ın azabını dünyada da âhirette de hiç kimse engel-

514 Ferrâ, *age.*, III, 183; Taberî, *age.*, XXIX, 70; Zemahşerî, *age.*, IV, 596-597; Râzî, *age.*, XXIX, 122.
515 Tûr 52/7-8.

leyemez.[516] دَافِعٌ *dâfi'* kelimesinin "savunmak" anlamından hareketle âyetin anlamını şöyle de verebiliriz: "(Hiç kimse kendisini) o azaba karşı savunamaz."

111. Azap Yücelerden Gelmektedir

مِنَ اللّٰهِ ذِى الْمَعَارِجِ "(O azap) yükseliş mertebelerinin sahibi Allah'tandır." Âyetteki مِنَ اللّٰهِ *minellâh* ifadesi "Allah'tan", ذِى الْمَعَارِجِ *zi'l-me'âric* tamlaması ise "yükseliş mertebelerinin sahibi" demektir.

Âyetteki mesaj, azabın Yüce Allah tarafından gerçekleştirileceği ve O'nun da erişilmez bir yüceliğin sahibi oluşuyla ilgilidir.

Zuhruf 43/33'te de yer aldığı üzere *el-me'âric* kelimesi güncel ifadeyle "merdivenler veya asansörler" anlamına gelmektedir. Bu kelime bu âyette Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak yer aldığı için tercümeyi "yükseliş mertebeleri" şeklinde yapmayı uygun gördük. İbn Abbâs söz konusu kelimenin "gökler", Katâde "lütuf ve ikramlar", başka bazı âlimler ise "Yüce Allah'ın dostlarına cennette vereceği dereceler" anlamına geldiğini beyan etmişlerdir.[517]

Bu yaklaşımlar hakkında değerlendirme yapmayı gerekli görmüyoruz. Çünkü âyetteki *zi'l-me'âric* tamlaması bizatihi Yüce Allah'ı nitelendirmektedir; zaten bir sonraki âyet de O'nun yüceliğini ve erişilmezliğini vurgulayan bir içeriğe sahiptir. Yükselişlerin sahibi olmak için en yüksek olmak, hatta gerçek yüksekliğin sahibi olmak gerekir ki buna sahip olan yegâne varlık sadece Yüce Allah'tır.

"Yükseliş mertebelerinin sahibi" olmak, Yüce Allah'a ulaşmanın çeşitli mertebeleri veya yollarının bulunması anlamına da gelebilir. 'Ankebût 29/69'da ifade edildiği gibi, Allah yolunda fedakârlık yapanlara Yüce Allah bütün yollarını açacaktır. Bütün gerçek yücelişler aslında Yüce Allah'a yöneliktir; O'nunla irtibatlı olan yükselişler anlamlıdır ve nihâî hedef de O'nun huzurundaki itibardır, şereftir, onurdur. Nisâ 4/139, Yûnus 10/65 ve Fâtır 35/10'da beyan edildiği üzere, izzet, şeref ve onurun yegâne kaynağı Yüce Allah'tır; çünkü yücelikler O'nunla irtibatlılığına göre anlam kazanırlar.

b) Yüce Allah'a Yükselişin Süresi

Yüce Allah sûrenin 4. âyetinde kendisine yükselmenin aslında tanımlanamazlığını ortaya koymakta, bu arada zamanla ilgili kavramların değiş-

516 Mülk 67/28; Hâkka 69/47.
517 Râzî, *age.*, XXIX, 122.

kenliğini bildirmektedir. Bu arada insanların bildiği ve kullandığı zaman kavramlarının Yüce Allah ile ilişkileri kavramaya yetmeyeceği de dolaylı olarak ifade edilmektedir.

1. Melekler ve Rûh Yüce Allah'a Yükselir

تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ فٖى يَوْمٍ "Melekler ve rûh (şöyle) bir günde O'na yükselip çıkarlar." Âyetteki تَعْرُجُ *ta'rucü* fiili "yükselmek", الْمَلٰٓئِكَةُ *el-melâike* kelimesi "melekler", الرُّوحُ *er-rûh* sözcüğü "ruh, vahiy, Hz. Cebrâîl", يَوْمٍ *yevm* kelimesi ise "gün" demektir.

Âyetin bu bölümündeki ifade meleklerin ve ruhun Yüce Allah'a yükselişi ve bunun bir günde oluşuyla ilgilidir.

a) Buradaki الْمَلٰٓئِكَةُ *el-melâike* kelimesinin "melekler" anlamına geldiği bilinmektedir. Ancak beraberinde kullanılan الرُّوحُ *er-rûh* sözcüğüyle neyin kastedildiği noktasında farklı kanaatler ileri sürülmektedir.

Bilindiği üzere Kur'ân'da *er-rûh* kelimesi "ruh, vahiy ve Hz. Cebrâîl" şeklinde üç anlamda kullanılmaktadır. Buna göre âyette hangi anlamın söz konusu olduğu önemli bir konudur.

1. Âyetteki الرُّوحُ *er-rûh* kelimesinden kasıt "melek Cebrâîl (as)" olabilir. Bu durumda anlam, "melekler ve Cebrâîl (şöyle) bir günde Allah'a yükselirler" şeklinde olur. Bu tercihte *er-rûh* kelimesinin başındaki *vâv* harfi atıf, yani "ve" anlamında bağlaç kabul edilir. *el-Melâike* kelimesi zaten bütün melekleri, dolayısıyla Hz. Cebrâîl'i de içermesine rağmen, ayrıca ona gönderme yapılmasının sebebi, vahiy getiren melek olması nedenine bağlanabilir. Tıpkı Ahzâb 33/7, Nebe' 78/38 ve Kadr 97/4'te olduğu gibi burada da benzer bir durumun söz konusu edildiğini söyleyebiliriz.

2. Âyetteki الرُّوحُ *er-rûh* kelimesinden kasıt "ruh" da olabilir. Bu durumda anlam, "melekler ve ruh (şöyle) bir günde Allah'a yükselirler" şeklinde olur. Bu tercihte *er-rûh* kelimesi "olgunlaşmış bazı özel ruhları" da "bütün insanların ruhlarını" da ifade edebilir. Bu tercihte kelimenin başındaki *vâv* harfi bağlaç değil, *maiyyet* yani "beraberlik" anlamında kabul edilmiş olur.

b) Âyetteki اِلَيْهِ *ileyhi* ifadesi Yüce Allah'a yukarılarda bir yerde bir mekân izafe edilmesini gerektirmez. Mülk 67/16'da da ele aldığımız üze-

re, burada bir mekân tahsisi değil, yükselişin ilâhî makama yönelik olduğu ve makamın yüceliği belirtilmektedir. "Bütün işler sadece Allah'a döndürülür"[518] veya "Siz sadece O'na döndürüleceksiniz"[519] mealindeki pek çok âyette de olduğu gibi maksat, Yüce Allah'a bir yer belirlemesi değil, yüceliğini ifadeyle işlerin yöneliş yerinin Yüce Allah'ın katı olduğunu belirtmektir. Tıpkı Hz. İbrâhim'in "Ben Rabbime gidiyorum"[520] veya "Ben Rabbime hicret ediyorum"[521] ifadelerinde olduğu gibi, burada da makamın yüceliği ve yönelişin adresi veya yönü ortaya konulmaktır.

c) Bu cümledeki يَوْم *yevm* kelimesi "gün" anlamına gelmektedir. Ancak bu kelime bizim kullandığımız anlamda 24 saatlik bir zaman dilimini ifade etmemektedir. Tıpkı "göklerin ve yerin altı günde yaratılması" ifadesinde olduğu gibi, bu tür âyetlerdeki yevm kelimesi "dönem, evre, kavranamayan bir çeşit özel zaman dilimi" olarak kabul edilmelidir. Meleklerin ve ruhun Yüce Allah'a ulaşacağı süre olarak ifade edilen bu kelimenin insan idrakiyle kavranamayacağı âyetin ikinci cümlesiyle zaten ortaya konulmaktadır. Bu "gün"ün nasıl bir zaman dilimini ifade ettiği şu şekilde beyan edilmektedir:

11. Yükselişin Süresi Elli Bin Yıllık Bir Gündür

كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ "(O günün) miktarı (dünya senesi ile) ellibin yıldır." Âyetteki مِقْدَارُ *mıkdâr* kelimesi "ölçü, süre", خَمْسِينَ اَلْفَ *hamsîne elf* tamlaması "elli bin", سَنَةٍ *seneh* sözcüğü ise "sene, yıl" demektir.

Secde 32/5'te işlerin Yüce Allah'a ulaşmasının "bizim saydığımız türden 1000 yıl" alacağı beyan edilmektedir. Hacc 22/47'de Rabbimizin katında bir gün, aynı şekilde "bizim saydığımız türden yaklaşık "1000 yıl gibi" bir zaman şeklinde ifade edilmektedir. Özellikle Hacc 22/47'deki *kâf* benzetme edatı, bu tür zaman ifadelerinin tam rakamsal değer vermediğini ve çokluk anlamının devrede olduğunu göstermektedir.

İşte yorumunu yapmakta olduğumuz Me'âric 4'teki "elli bin yıllık" zaman diliminin de içerdiği mesaj bu türden kabul edilebilir ve çokluk anlamı verebilir. Kadr 97/3'teki "bin ay" ve Bakara 2/96'daki "bin yıl" ifadeleri de benzer şekilde çokluktan ve erişilmezlikten kinayedir.

---

518 Bakara 2/210; Âl-i İmrân 3/109; Enfâl 8/44; Hûd 11/123; Hacc 22/76; Fâtır 35/4; Hadîd 57/5.

519 Bakara 2/28, 245, 281; Âl-i İmrân 3/83; En'âm 6/36; Yûnus 10/56; Hûd 11/34; Meryem 19/40; Enbiyâ 21/35; Mü'minûn 23/115; Nûr 24/64; Kasas 28/39, 70, 88; 'Ankebût 29/17, 57; Rûm 30/11; Secde 32/11; Yâsîn 36/22, 83; Zümer 39/44; Mü'min 40/77; Fussılet 41/21; Zuhruf 43/85; Câsiye 45/15.

520 Sâffât 37/99.

521 'Ankebût 29/26.

Zaman dilimlerinin göreceliliği ve özellikle insanların kullandığı zaman kavramlarıyla Yüce Allah'ın kendisi için ifade ettiği kavramların mukayese edilmemesi gerektiği burada hatırlatılmaktadır. "Elli bin yıllık bir zaman" ifadesi Yüce Allah'ın makamının yüceliğini ve anlaşılabilir bir yükseklik içermediğini, "O'nun zatı" gibi "makamı"nın da kavranamayacağını beyan etmektedir. Me'âric 70/4'te "melekler ve ruh(lar)ın", Secde 32/5'te "işlerin" ve Fâtır 35/10'da "güzel sözlerin" Yüce Allah'a yükseleceği bildirilmektedir.

O'nun yüceliğini kavramaya çalışmanın bir anlamı yoktur. Çünkü Kaaf 50/16'da ifade edildiği gibi Allah Te'âlâ bize şah damarımızdan daha yakındır. Enfâl 8/24'te dile getirildiği üzere Yüce Allah kişi ile kalbi arasına girecek kadar insana insandan çok daha yakındır. Dolayısıyla Yüce Allah'a yakın olmaya çalışmak niyet ve samimiyetle elde edilebilir; bunu gerçekleştirecek değer ise kişinin güzel kelimelerini desteklediği sâlih amelleridir.

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki zaman ifadesi Yüce Allah'ın erişilmez yüceliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu ifade söz konusu yüceliği tarif etmenin imkânsızlığını ortaya koyduğu gibi Allah'tan yana olanların nasıl bir kudretin ve yüceliğin tarafında yer aldığını bildirmektedir. Bu arada inkârcılara da bu yücelik karşısındaki çaresizlikleri özellikle hatırlatılmaktadır.

5-10. ÂYETLER:

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ﴿٥﴾ اِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ﴿٦﴾ وَنَرٰيهُ قَرِيبًا ﴿٧﴾

يَوْمَ تَكُونُ السَّمَٓاءُ كَالْمُهْلِ ﴿٨﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ﴿٩﴾ وَلَا يَسْـَٔلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾

"**5.** Şimdi sen güzelce sabret. **6-7.** Doğrusu onlar, o (hesabı veya azabı) uzak (ihtimal) görüyorlar. Biz ise onu yakın görmekteyiz. **8.** O gün, gökyüzü erimiş maden gibi olur. **9.** Dağlar (atılmış) yün gibi bir hal alır. **10.** Hiçbir dost da dostu soramaz."

Sûrenin bu âyetlerinde Yüce Allah önce Hz. Peygamber'i sabırlı olması konusunda bilgilendirmekte, ardından inkârcıların kıyametle ilgili zanlarının yanlışlığını vurgulamakta, bu arada kıyametin dehşetli sahnelerinden bir kısmını hatırlatmaktadır.

a) Sabır Öğretisi-Kıyâmet İlişkisi

Yüce Allah, Hz. Peygamber'i çeşitli sıkıntılara karşı nasıl davranması gerektiği noktasında inşa etmekte ve inkârcıların kıyamete ilişkin kanaatlerini deşifre etmektedir.

1. Risalet Bir Sabır Kurumudur

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا "Şimdi sen güzelce sabret." Âyetteki اصْبِرْ *ısbir* emri ve صَبْرًا *sabr* kelimesi "sabretmek, direnmek", جَمِيلًا *cemîl* sözcüğü ise "güzel" demektir.

Yüce Allah, bu âyette Hz. Peygamber'e bir tebliğ esası öğretmektedir. Tebliğ bazen konuşmaktır, bazen de susmaktır. Bazen yüksek sesle konuşmak, bazen de gelen tepkilere karşı durmaktır. Bu noktada sabır, her türlü müdahaleye boyun bükmek değil, karşı çıkışlara, zulümlere ve baskılara rağmen inandığı ve savunduğu davada samimi, istikrarlı ve ısrarcı olmaktır.

Sabır konusunu Müzzemmil 73/10'da geniş bir şekilde ele aldığımız için burada detaya girmeyeceğiz. Şu kadarını söylemekle yetinelim:

a) *Sabr,* "hak ve hakikat üzere direniştir, inançları savunmaktır." "İnsanın nefsini dizginlemesi" anlamında *sabr* "yılgınlık, korkaklık, çöküntü ve dert yanmanın zıddı"dır. İzzet ve şeref veren şey sabırdır; zillet ve mezellete düşüren şey sabır değil, acziyettir. Sabır, bazıları tarafından insanın her sıkıntıya boyun eğmesi olarak algılanmışsa da, bu yeterli bir yorum değildir. Çünkü bu kelime, kabullerdeki kararlılığı içerir. Baskı ve zulümlere karşı direnci esas alır. Sabrın zillet içerikli bir anlamı yoktur. Çünkü zillet, sahibini şahsiyetsizleştiren bir düşüklüktür.

Sabr/ısbirû kelimesinin "direnmek" anlamı şu âyette çok belirgindir: "Ey iman edenler! Zorluklara karşı direnin; direnirken birbirinizle dayanışma içerisinde olun; mevzilerinizi koruyun ve Allah'a karşı duyarlı olun ki kurtuluşa erebilesiniz."[522] *Sabr* kelimesinin "dik durmak" anlamını ise şu âyetlerde görmekteyiz: "(Ey müminler!) direnerek (gereğini yerine getirerek ve (sonunda) dua ederek (dik durarak) yardım isteyin."[523]

Sabr kelimesinin *ıstabera* kalıbı ise "kararlı olmak" demektir. Bu kullanım örneğinde konu aile fertlerine veya taraftarlarına namazın emredil-

522 Âl-i İmrân 3/200.
523 Bakara 2/45, 153.

mesiyle ilgilidir. Bu istekte kararlı ve ısrarcı olunmasını ifade için *ıstabır* kelimesi kullanılmaktadır.[524]

Sabr kelimesinin "savunmak" anlamı son derece önemlidir. Bu anlamın öne çıktığı bir âyet grubunu hatırlatmakla yetineceğiz: Sâd 38/4-6'da Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'in tebliğine karşılık şunları söylemişlerdi: "Bu (Muhammed) (as), yalancı bir büyücüdür. Bütün ilâhları tek ilâh haline mi getiriyor? (Bütün ilâhları kaldırıp tek ilâh inancı mı getiriyor?) Bu, cidden tuhaf bir şeydir. İçlerinden bir grup ileri atılarak dediler ki: Yürüyün, harekete geçin! İlâhlarınıza sahip çıkın. Sizden istenen budur."

İşte burada sözü edilen *vasbirû 'alâ âlihetiküm* ifadesindeki sabır, "savunmak, sahiplenmek, inançtan ve iddiadan ayrılmamak" demektir. Davasını güzelce savunmak, bu işi tebliğ esasları çerçevesinde en güzel şekilde yerine getirmek demektir. Bu itibarla yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki "güzelce sabretmek" emrinin, görevini güzelce ifa etmek anlamına geldiği ortaya çıkmış olur.

b) Yüce Allah, bu âyette "güzel sabır" emri ile Hz. Peygamber'e Mekke'de karşılaşmakta olduğu veya karşılaşacağı çeşitli sözlü ya da fiilî eziyetlere karşı dirençli ve hazırlıklı olmasını emretmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu prensipler elbette karşıtlarını rahatsız etmişti. Bu nedenle baskılara karşı dik durmasını, olumsuz istekleri elinin tersiyle itmesini, kendi doğru inancında istikametini bozmamasını, yani inancında ve tebliğ ettiği değerler noktasında ısrarcı olmasını kendisinden istemektedir. Hz. Peygamber'in bu şekilde samimi davranıp dik duruş ortaya koyması çok önemliydi; çünkü onun dik duramadığı bir ortamda, davet ettiği müminlerin halinin nice olacağı ortadadır. Herhangi bir yanlışlık ve sıkıntı yaşanmaması için Allah tarafından önceden bilgilendirilmektedir.

Lokmân 31/17. âyette de belirtildiği gibi, din adına fedakârlık yapanlar bilmelidirler ki, başlarına sabır gerektirecek bazı sıkıntılar gelebilir. Hatta Hz. Peygamber "Cennet zorluklarla çevrilmiş, cehennem de arzularla"[525] buyurarak, ödülle buluşmanın yolunun zorluklara karşı sabırlı, kararlı ve dirençli davranmaktan geçtiğini belirtmektedir.

c) Âyetteki emir "güzel sabır"dır. Hz. Ya'kub'un dile getirdiği "güzel sabır"[526] ve Müzzemmil 73/10'da dile getirilen "güzel hicret" gibi burada da "güzel sabır"dan söz edilmektedir. Sabrın güzel oluşu bir savunma ahlakı-

524 Tâhâ 20/132; Kamer 54/27.
525 Müslim, Cennet, 1
526 Yûsuf 12/18, 83.

dır. Muhatabın sözlerini kabul etmeyenlerin ona karşı bir çirkinlik içerisine girmesi doğru değildir; çünkü kişi kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkasına yapmamalıdır. Güzel sabır, içerisinde herhangi bir tahammülsüzlüğün bulunmadığı ve Yüce Allah'tan başkasına şikâyetin yer almadığı sabırdır.[527]

d) Yüce Allah verdiği bu bilgi ile eğitime de ölümsüz bir ilke kazandırmaktadır. Bilgilendirmeksizin istekte bulunmak veya bilgi sunmadan sorumluluk istemek, hatta bilinç kazandırmadan azarlamak ya da cezalandırmak doğru bir eğitim metodu değildir. İnsanlara zamanında gerekli bilgi verilecek ki onlardan doğru davranış beklenebilsin. Zaten eğitimde veya hayatta asıl önemli olan husus, sorun çıktıktan sonra onu çözmek değildir; doğru metot, sorun çıkmadan önce hazırlıklı ve tedbirli olup problem çıkmamasını sağlamaktır.

11. Uzak Gördükleri Hesap Günü Aslında Çok Yakındır

اِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًاۙ وَنَرٰيهُ قَرِيبًاۜ "Doğrusu onlar, o (hesabı veya azabı) uzak (ihtimal) görüyorlar. Biz ise onu yakın görmekteyiz." Âyetteki يَرَوْنَ *yeravne* ve نَرٰى *nerâ* fiilleri "görmek", بَعِيدًاۙ *ba'îd* kelimesi "uzak", قَرِيبًاۜ *karîb* sözcüğü ise "yakın" demektir.

a) Bu iki âyette kıyameti ve mahşeri müşriklerin uzak ihtimal kabul etmeleri, Yüce Allah'ın ise yakın görmesi üzerinde durulmaktadır. Mekkeli müşriklerin önemli bir bölümü kıyamete inanmıyor, onun gerçekleşeceğini haber veren Hz. Peygamber'le alay ediyorlardı. Hatta "Eğer doğru sözlü iseniz, bizi tehdit edip durduğunuz (azap) vaadi ne zamanmış!" diyerek alaycılıklarını müminlere de yönlendiriyorlardı.[528] Onların bu anlamdaki alaycı ifadeleri Kur'ân'da oldukça fazla yer almaktadır. Böyle davranmalarının sebebi kıyamete ve ahirete inanmamalarıydı. İçlerinde bazılarının belirli belirsiz bir kıyamet-âhiret inancının bulunduğunu belirtmek gerekir;[529] ancak bunların sayısının oldukça az olduğu da bilinmektedir.

b) Mekkeli müşriklerin uzak gördükleri şey, "dünyevî azap" veya kıyamet-âhiret süreci ve dolayısıyla mahşerdeki "cehennem azabı" da olabilir. Esasında onlar vahyin ortaya koyduğu hemen hemen bütün bilgileri reddettikleri için tehdit edildikleri her türlü azabı da inkâr ediyorlardı. İşte Mekke müşrikleri bu tür azap tehditlerini tıpkı Hz. Hûd'un kavminin dedi-

527 Kurtubî, *age.*, XIX, 184.
528 Yûnus 10/48; Enbiyâ 21/38; Neml 27/71; Sebe' 34/29; Yâsîn 36/48; Mülk 67/25.
529 Kehf 18/36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.

ği gibi[530] çok çok uzak bir ihtimal görüyorlardı, hatta imkânsız sayıyorlardı. Küfrün mantığı aynı olduğu için onlar da tıpkı Ahkaf halkı gibi kıyamet ve âhiret sürecine dair vaad edilen her şeyi hafife ve alaya alıp onu inkâr ediyorlardı.

c) İleriye yönelik her vaad aslında yakındır. Hele bu zaman kavramı zamanı yaratan Yüce Allah'a yönelik ise elbette çok çok daha yakındır. Bu nedenle âyette yer alan "Biz onu yakın görüyoruz" ifadesi bu gerçeği dile getirmektedir. Yüce Allah'ın hem dünya hayatında hem de âhiret şartlarında gerçekleşeceğini vaad ettiği her azap yakındır. Esasında bizzat kıyametin bile çok yakın olduğu bilgisi Kur'ân'da yer almaktadır.[531] Nitekim Yüce Allah Nebe' 78/40'ta mahşerdeki azap için "yakın azap" ifadesini açıkça kullanmaktadır. Ayrıca Hz. Sâlih'in kavmine yönelik "yakın azap"[532] ifadesi dünya hayatındaki azap tehditlerinin de çok yakın olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak şunu söylemeliyiz: İnkârcılar kıyameti veya mahşer sorgulamasının zamanını sadece süre açısından çok uzak görmüyorlardı; aynı zamanda bizzat kıyamet ve mahşerin gerçekleşmesini de çok uzak bir ihtimal, hatta imkânsızlık olarak değerlendiriyorlardı. Bu nedenle her türlü azap vaadini hafife alıp onunla ve onu haber veren peygamberlerle alay ediyorlardı. Oysa Yüce Allah bunun son derece yakın olduğunu beyan ederek, aslında azabın gerçekleşmesinin hemen mümkün olduğunu beyan etmekte ve elbette hak edenleri sarıp sarmalayacağını bildirmektedir. Böylece Yüce Allah bu âyetlerde sûrenin ilk âyetinde soruya konu edinilen "kâfirlere gerçekleşecek azab"ın meydana gelme zamanını da bildirmiş olmaktadır.

b) Kıyametten Üç Sahne

Sûrenin 8-10. âyetlerinde müşriklerin inkâr ettikleri kıyametin birtakım sahneleri hatırlatılmakta ve bir anlamda alay ederek sordukları azabın kıyamet boyutu gündeme getirilmektedir.

1. Gökyüzü Erimiş Maden Gibi Olacak

يَوْمَ تَكُونُ السَّمَٓاءُ كَالْمُهْلِۙ "O gün, gökyüzü erimiş maden gibi olur." Âyetteki السَّمَٓاءُ *es-semâ'* kelimesi "gök, uzay", الْمُهْلِۙ *el-mühl* sözcüğü ise "yağ tortusu, maden eriyiği" demektir.

530 Mü'minûn 23/36.
531 İsrâ 17/51; Enbiyâ 21/109; Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; Cinn 72/25.
532 Hûd 11/64.

Yüce Allah bu âyette kıyamet esnasında gökyüzünün ve dolayısıyla oradaki yıldız ve gezegenlerin erimiş yağ veya maden eriyiği gibi bir görüntü alacağını beyan etmektedir. Kıyamet hakkında geniş açıklamaları ve Kur'ân'daki pek çok âyetin mesajını Kıyamet 75/1'de geniş bir şekilde ele aldığımız için burada detaya girmek istemiyoruz.

Kıyametle ilgili pasajlarda Kur'ân'da sadece bu âyette geçen الْمُهْلِ *el-mühl* kelimesi, Kehf 18/29'da cehennemliklerin isteklerine karşılık onlara verilecek suyun benzetildiği bir "yanık yağ tortusu" anlamında kullanılmaktadır. Ancak burada sözü edilen sıvı, hiçbir şekilde susuzluğu giderecek nitelikte olmayacak, aksine suratları kavuracak bir mahiyet arz edecektir. Dühân 44/45'te de geçen bu kelime bu defa cehennemliklere verilecek zakkum ağacının benzetildiği bir yanık yağ tortusudur ki bu da yüreklerde kaynayıp onları parçalayan bir özellikte olacaktır.

Aslında "yağ tortusu" anlamına gelen الْمُهْلِ *el-mühl* kelimesinin[533] izahında İbn Abbâs bunun demir, kurşun, bakır, gümüş gibi madenlerin eriyiği anlamına geldiğini beyan etmektedir.[534] İmam Mücâhid bunun kan ve irinden meydana gelen bir cerahat olduğunu belirtmektedir.[535] Taberî ise bu kelimenin kırmızıya çalan bir renk verdiği kanaatindedir.[536]

Bütün bu açıklamalara ilave olarak, biz bu kelimenin kıyamet esnasında göklerin alacağı rengi ve manzaranın korkunçluğunu ifade ettiğini düşünmekteyiz. Nitekim Rahmân 55/37'de Yüce Allah göğün yarılıp tıpkı göz alıcı kıpkırmızı bir gül gibi olacağını beyan etmektedir. Özellikle bu âyette verilen bilgiden hareketle maksadın kıyametin dehşetini tasvir etmek olduğu ve ortalığı korkutucu bir kızıllığın alacağını belirtmektir.

11. Dağlar da Atılmış Yün Gibi Olacak

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ "Dağlar (atılmış) yün gibi bir hal alır." Âyetteki الْجِبَالُ *el-cibâl* kelimesi "dağlar", الْعِهْنِ *el-'ıhn* sözcüğü ise "yün" demektir.

Bir önceki âyette yer alan *es-semâ'* "gök" kelimesi özelinden hareketle dünya dışındaki diğer varlıklar ifade edilirken, bu âyette de "dağlar" zikredilerek aslında bütün dünyanın kıyamette nasıl bir sarsıntı geçireceği beyan edilmektedir. Nitekim hem dağların hem de bütünüyle dünyanın yerlerin-

533 Râğıb el-Isfehânî, *age.*, s. 781.
534 Râzî, *age.*, XXIX, 125.
535 Kurtubî, *age.*, XIX, 185.
536 Taberî, *age.*, XXIX, 73.

den edilip un ufak bir hale getirileceği ve kum yığınına dönecekleri beyan edilmektedir.[537] Dağlar çıplak gözle bakıldığında insanın görebileceği dünyanın en büyük, en iri, en sarsılmaz sanılan varlıklarıdır. Yüce Allah kıyamet esnasında sarsılmaz sanılan dağların bile bir yün gibi etrafa savrulacağını beyan ederek, olayın şiddetini ve karşı konulamazlığını ortaya koymaktadır.

Kur'ân'da bir de Kaari'a 101/5'te geçen الْعِهْنِ *el-'ıhn* kelimesi orada *el-menfûş* sıfatıyla birlikte kullanılmakta ve dağların tıpkı atılmış, savrulmuş yün gibi bir hal alacağını ortaya koymaktadır. Kur'ân'da dağ motifi hakkında daha önce pek çok âyette açıklamalar yaptığımız için benzer şeyleri tekrarlamayacağız. Şu kadarını söylemekle yetinelim:

Kıyamet esnasında dağların yürütüleceği,[538] un ufak[539] ve paramparça edilecekleri,[540] hatta edata kum yığınına dönecekleri[541] Kur'ân'da açıkça haber verilmektedir. Neml 27/87-88'de kıyametle ilgili bilgi verilirken, çakılı, sarsılmaz ve yerinden kımıldamaz sanılan dağların tıpkı bulutlar gibi hareket edeceği beyan edilmektedir. Buradan hareketle kıyamet esnasında yaşanacak felaketin boyutları iki benzetmeyle ortaya konulmakta ve özellikle başta inkârcılar olmak üzere bütünüyl'e insanoğlu bilgilendirilmektedir.

Yerin dibine çakılı oldukları için sadece yeryüzündeki kısımlarını gördüğümüz koca koca dağların kıyamet esnasında yün gibi olması aslında o esnada yaşanacak korkunç sarsıntıyı ve dolayısıyla esecek rüzgârın şiddetini de ortaya koymaktadır. Dağları yün gibi savuran rüzgârın korkunç etkisinden ve bütünüyle kıyametin dehşetinden Rabbimiz muhafaza eylesin.

111. Dost Dostu Tanıyıp Yardım İsteyemeyecek

وَلَا يَسْـَٔلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا "Hiçbir dost da dostu soramaz." Âyetteki لَا يَسْـَٔلُ *lâ yes'elü* fiili "isteyememek, soramamak", حَمِيمٌ *hamîm* kelimeleri ise "sımsıcak dost" demektir.

a) Yüce Allah bu âyette kıyamet esnasında yaşanacak çaresizliğe gönderme yaparak, kıyametin korkunç yüzünü yeniden hatırlatmakta, sözü insanlara getirerek olayın sadece cansız varlıkları değil, aynı zamanda insanları da derinden etkileyeceğini beyan etmektedir.

537 Hâkka 69/14; Müzzemmil 73/14.
538 Kehf 18/47; Tûr 52/10; Nebe' 78/20; Tekvîr 81/3.
539 Tâhâ 20/105; Murselât 77/10.
540 Vâkı'a 56/5.
541 Müzzemmil 73/14.

Âyetteki لَا يَسْـَٔلُ *lâ yes'elü* fiilinin "isteyememek, soramamak" anlamına geldiğini ifade etmiştik. Buradan hareketle, âyette iki mesajın bulunduğunu belirtmek isteriz. İlki, kıyamet esnasında hiç kimsenin hiç kimseyi sorup arayamayacağıdır; diğeri ise hiç kimsenin hiç kimseden hiçbir şekilde yardım isteyemeyeceğidir.

Kıyamet olayının şiddeti ve o gün insanların ne halde olacaklarını anlamak bakımından Hacc 22/1-2'yi hatırlatmak gerekir: "Ey insanlık! Rabbinize karşı sorumluluğunuzun farkında olun! Çünkü Son Saat'in depremi korkunç olacaktır! O (depremi) gördüğünüz gün, her emziren (kadın veya varlık) emzirdiği (bebeğini veya yavrusunu) unutur; yine her gebe (kadın veya varlık, o an karnında) taşıdığı (bebeğini veya yavrusu)nu düşürür. İnsanlar sarhoş olmadıkları halde sen onları sarhoşmuş (gibi) görürsün. Fakat Allah'ın (âhiretteki) azabının (ondan) daha şiddetli olduğu kesindir." Burada insanlar içerisinde diğerine karşı en çok merhametli olan anneler ile yavrularının ilişkisi gündeme getirilmekte ve onların çaresizliği bütün insanlığa hatırlatılmaktadır.

Bu konuda Yâsîn 36/49-50'de de şu bilgiler yer almaktadır: "Onlar (bunu) tartışırken, kendilerini enselenecekleri bir tek bela çığlığından başka bir şey beklemeyecek. Her şey o kadar ani olacak ki, ne vasiyet edebilecekler, ne de yakınlarına dönebilecekler." İşte olayın aniliği ve insanları ne hale getireceği bu ve benzer âyetlerde dile getirilmektedir. Ayrıca Mü'minûn 23/101'de konu ile ilgili şu ifade yer almaktadır: "Sûr (borusun)a üflendiğinde aralarında hiçbir şekilde nesep bağı kalmaz ve birbirlerinden hiçbir şey soramaz, yardım isteyemezler." İşte bu âyetlerde kıyamet esnasında yaşanacak sarsıcı durum tarif edilmekte ve yargılama sonuna kadar insanların birbirleriyle herhangi bir kan bağı ilişkisinin kalmayacağı beyan edilmektedir.

b) Bu âyetteki mesajı "kıyamet"le değil de "mahşer"le ilişkilendiren âlimler de vardır. Bu takdirde de âhirette herhangi bir yardımlaşmanın olamayacağı, muttakiler hariç, o gün dostların birbirlerine düşman olacakları belirtilmektedir.[542] Aynı şekilde mahşer duruşmasında ve sonrasında müşriklerin şefaatçiler diye bekledikleri varlıklar ile aralarındaki bütün bağların kopacağı ve onların azabın başka bir yerine gönderilerek gözden kaybolacakları beyan edilmektedir.[543] 'Abese 80/34-36'da kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve oğlundan kaçacağı beyan edilmekte, 37'de de gerekçe üzerinde durularak herkesin kendine yetecek kadar bir işinin bulunacağı ifade edilmektedir.

---

542 Zuhruf 43/67.
543 En'âm 6/94.

Mahşerde hiçbir canın diğerine yardımının olamayacağı dile getirilerek, babanın çocuğuna, çocuğun da babasına yardım edemeyeceği ve ondan hiçbir şey gideremeyeceği bildirilmektedir.[544] Bu arada konuyla ilgili çok önemli bir başka âyeti daha hatırlatarak toparlamak istiyoruz: "Hiç kimse bir başkasının sorumluluğunu yüklenemeyecektir. Yükü ağır gelen kimse onu taşımak için yardım iste(meye kalk)sa bile yakını da olsa (bir başkası) onun yükünün (en küçük) bir kısmını dahi taşıyamaz."[545]

İnkârcıların kendilerinden azabın kaldırılması için çeşitli tekliflerde bulunacakları, yeryüzünü veya yeryüzünün bütün hazinelerini fidye olarak vaad edecekleri,[546] ancak bunun hiçbir işe yaramayacağı özellikle hatırlatılmaktadır. İşte şimdi açıklayacağımız âyet grubunda da benzer bir pasaj yer almaktadır. İster kıyamet esnasında, isterse mahşerde olsun, dünyevî dostluklar hiçbir işe yaramayacak, Yüce Allah'ın rahmeti dışında sığınılacak bir liman bulunmayacaktır. Yürekleri hoplatan korkunç manzaradan etkilenmeyeceği bildirilen kullardan[547] olmayı Rabbimizden niyaz ediyoruz.

11-18. ÂYETLER:

يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِى مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ ﴿١١﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَاَخِيهِ ﴿١٢﴾ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِى تُـْٔوِيهِ ﴿١٣﴾ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ﴿١٤﴾ كَلَّا اِنَّهَا لَظٰى ﴿١٥﴾ نَزَّاعَةً لِلشَّوٰى ﴿١٦﴾ تَدْعُوا مَنْ اَدْبَرَ وَتَوَلّٰى ﴿١٧﴾ وَجَمَعَ فَاَوْعٰى ﴿١٨﴾

"**11-14.** Birbirlerine gösterileceklerdir (fakat herkes kendi derdindedir). O (inkârcı) suçlu kişi, o günün azabından (kurtulmak için) oğlunu, eşini (hanımını), kardeşini, kendisini koruyup barındıran yakınlarını ve yeryüzünde kim varsa hepsini fidye vermek isteyecektir ki böylece kendisini kurtarsın. **15-16.** Fakat ne mümkün! Muhakkak ki, o (cehennem) derileri kavurup soyan alevli bir ateştir. **17-18.** Arkasını dönüp yüz çevireni ve (servet) toplayıp yığan kimseyi (kendine) çağıracaktır."

544 Lokmân 31/33.
545 Fâtır 35/18.
546 Âl-i İmrân 3/91; Mâide 5/36.
547 Enbiyâ 21/103; Neml 27/87; Zümer 39/68.

Sûrenin bu âyet grubunda özellikle inkârcı insanların mahşerdeki çaresizlikleri bağlamında her şeyi fidye vermek isteyeceklerinden söz edilmekte, ardından cehennemin bu insan tipine yönelik nitelikleri ele alınmaktadır.

a) Mahşerde Verilmek İstenecek Fidyeler

Yüce Allah sûrenin 11-14. âyetlerinde cehennemi hak edenlerin mahşerde birbirlerine gösterileceklerinden ve onların azaptan kurtulmak için başvuracağı anlamsız ve sonuçsuz bir girişimden söz etmektedir.

1. Kendi Çocuğu

يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِى مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ "Birbirlerine gösterileceklerdir (fakat herkes kendi derdindedir). O (inkârcı) suçlu kişi, o günün azabından (kurtulmak için) kendi oğlunu fidye vermek isteyecektir." Âyetteki يُبَصَّرُونَ *yubassaru* fiili "gösterilmek", يَوَدُّ *yeveddü* fiili "istemek", الْمُجْرِمُ *el-mücrim* kelimesi "suçlu, sürekli günah işleyen", يَفْتَدِى *yeftedî* fiili "fidye vermek", عَذَابِ يَوْمِئِذٍ *'azâbi yevmiizin* tamlaması "o günün azabı", بَنِيهِ *benîh* ifadesi ise "oğlu, çocuğu" demektir.

a) يُبَصَّرُونَهُمْ "Birbirlerine gösterileceklerdir" şeklindeki bu âyetin ilk cümlesi, suçluların birbirlerine gösterilmesi ile ilgilidir. Bu gösterilme işleminin nerede veya ne zaman gerçekleşeceği sorusu son derece önemlidir. Bu konuda başlıca iki ihtimal vardır:

1. Bu işlem "kıyamet esnasında" olabilir. Buna göre söz konusu cümle önceki âyetle, yani "Dost, dostu soramaz" ifadesiyle ilgili kabul edilmiş olur. Bu durumda önceki âyetle yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin ilk cümlesinin mesajı şöyle olur: "Birbirlerinin görüş alanında olmalarına rağmen, dünya hayatında gerçek değerlerden beslenmeyen dostlar birbirlerini görmelerine rağmen birbirlerinden hiçbir şey isteyemezler." Burada verilmek istenen mesaj, kıyametin dehşetini ortaya koymaktır. Uzaktakilerden yardım almak bir tarafa, yanı başlarında veya görüş alanlarında bulunan dostlarından bile yardım alamayacakları bu şekilde ifade edilmiş olmaktadır.

2. Âyette sözü edilen gösterilme işlemi "mahşerde" de gerçekleşebilir. Bu durumda verilmek istenen mesaj mahşerde sorgulama esnasında yardımlaşmanın imkânsızlığını ortaya koymayla ilgili olur. 'Abese 80/33-37'de

de ele alındığı üzere, birbirlerine gösterilmelerine rağmen kişilerin yardımlaşması bir yana, özellikle suçluların kendi ailelerinden bile kaçacakları beyan edilmektedir. Suçlu insanlar gözlerinin önünde olmalarına rağmen kendi yakınlarını fidye vermek isteyeceklerinden bahisle konu mahşerle ilgili kabul edilir. Demek ki dünyadaki dostluklar mahşerde bir anlam ifade etmeyecektir; çünkü sahte değerlerden oluşan dostluk gösterileri orada rahatlıkla feda edilebilecektir.

Âyetin muhtemel anlamlarından biri de şu olabilir: Söz konusu suçlu insanlar mahşerde sorgulanırlarken belki de kendi yakınlarından uzakta bulunacak ve onları feda edebileceklerini beyan edeceklerdir. Onların gıyapta dile getirecekleri bu işlem daha sonra aleniyete dönüştürülecek ve herkes birbirinin gözü önündeyken bu işlem tekrarlanacaktır. Böylece kimin gerçek dost olduğu, kimin de sahtekârlık yaptığı göz önüne serilecektir. Anlattığımız bu ikinci görüş doğrultusunda bu cümle kendinden sonra gelen ifadenin başlangıcını oluşturur.

Bu yaklaşımların her birinin doğru olduğunu beyan ederek, âyetin ikinci cümlesini açıklamak istiyoruz.

b) يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِى مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ "O (inkârcı) suçlu kişi, o günün azabından (kurtulmak için) kendi oğlunu fidye vermek isteyecektir." Âyetin bu cümlesi "mücrim" kişinin mahşerdeki azaptan kurtulmak için sahip olacağı şu duyguyu ortaya koymaktadır: "Fidye vermek."

Müddessir 74/41'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, الْمُجْرِمُ *el-mücrim* kelimesi *c-r-m* kökünden türetilen bir isimdir ve özet olarak "günah, cürüm veya suç işlemek" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla "mücrim insan", suç işlemeyi hayat tarzına dönüştüren veya suçu savunan kişi demektir. Râzî'nin de belirttiği üzere buradaki *el-mücrim* kelimesi "kâfir" anlamına gelmektedir.

Suçlu, inkârcı veya sürekli günah işleyen kişi mahşerdeki ateş azabından kurtulmak için fidye vermek isteyecektir. Bu girişim bir gerçeklik olarak Kur'ân'da dile getirilmekte,[548] ancak fidye verilmek istense de bu isteğin sonucu değiştirmeyeceği, çünkü kabul edilmeyeceği beyan edilmektedir.[549] İşte âhiretteki sorgulamanın ağırlığı nedeniyle suçlu kişiler en yakınlarından başlayarak öncelikle kendi çocuklarını fidye vermeyi düşünecektir. Sadece düşünmek de değil, onu feda etmeyi cân-ı gönülden isteyebilecektir.

548 Yûnus 10/54; Ra'd 13/18; Zümer 39/47.
549 Âl-i İmrân 3/91; Mâide 5/36; Hadîd 57/15.

ıı. Eşi ve Kardeşi

وَصَاحِبَتِهِ وَاَخِيهِ "Kendi eşini (hanımını) ve kardeşini (fidye vermek isteyecektir)." Âyetteki صَاحِبَتِ *sâhıbe* kelimesi "eş, hanım", اَخِى *ahî* sözcüğü ise "kardeş" demektir.

Mahşerde fidyeye konu edilecek kişilerden diğer iki grubu suçlu kişilerin kendi eşleri ve kardeşleri oluşturacaktır. "Çocuk ve kardeş" ifadelerinde cinsiyet ayırımı yapılmamakta, maksat bütün çocuklar ve kardeşler şeklinde dile getirilmiş olmaktadır.

ııı. Onu Koruyan Yakınları

وَفَصِيلَتِهِ الَّتِى تُؤْوِيهِ "Kendisini koruyup barındıran yakınlarını (fidye vermek isteyecektir)." Âyetteki فَصِيلَتِ *fesıle* kelimesi "yakınlar, akraba, mensubu olduğu kavim, ataları,[550] aşiret, hemşeri, aile, soy", تُؤْوِى *tü'vî* fiili ise "barındırmak, himaye etmek, korumak" demektir.

Suçlu kişilerin mahşerde fidye vermek isteyecekleri kişilerden bir bölümü de kendisini bakan, sıkışınca yardımına koşan, başı darda olduğunda kendilerinden yardım aldığı yakınlarıdır. Azabın şiddeti nedeniyle artık onların gözü hiçbir şey görmeyecek, dünya hayatında her türlü desteğini gördüğü akrabasını veya aşiretini de feda etmeyi düşünebilecektir.

ıv. Yeryüzündeki Herkes

وَمَنْ فِى الْاَرْضِ جَمِيعًاۙ ثُمَّ يُنْجِيهِ "Yeryüzünde kim varsa hepsini (fidye vermek isteyecektir) ki böylece kendisini kurtarsın." Âyetteki مَنْ فِى الْاَرْضِ *men fi'l-ard* ifadesi "yeryüzündekiler", جَمِيعًا *cemî'* kelimesi "hepsi, bütünü", يُنْجِى *yüncî* fiili ise "kurtarmak" demektir.

a) İnkârcıların mahşerde vermeyi isteyecekleri şeylerin sınırsız olduğu işte bu cümleden anlaşılmaktadır. Çünkü yeryüzündekilerin tümünü fidye vermek isteyeceklerdir. Demek ki dostluklarının, kan bağı ile veya hısımlıkla bağlı oldukları yakınlarının, hâsıl-ı kelâm, bütün insanların onlar nezdinde hiçbir değeri yoktur. Zaten dinî değerlerden beslenmeyen ilişkiler en çok bu dünyada geçerlidir; ölünce hatta ölmek üzereyken biterler; asla mahşere taşınamazlar.

---

550 Ferrâ, *age.*, III, 184.

Âyette verilmek istenen mesaj, inkârcılar için fidyeye konu olmayacak hiç kimsenin bulunmadığıdır. Dahası, onların sadece yeryüzündeki insanları değil, bütün yeryüzünü[551] ve bir o kadarını daha da feda edebilecekleri haber verilmektedir.[552]

b) Bütün bu fidye verme isteklerinin amacı, 11. âyette "O günün azabı nedeniyle" diye belirlenmesine rağmen, burada yeniden aynı gerekçe bu defa doğrudan يُنْجِيهِ *yüncîhi* ifadesiyle "kişiyi (azaptan) kurtarmak" şeklinde beyan edilmektedir.

Âyetteki ثُمَّ *sümme* edatı Râzî'nin de belirttiği üzere kurtarma beklentisinin uzak ve imkânsız bir şey olduğunu beyan etmek için getirilmiştir. Aslında şöyle bir anlam hissedilmektedir: "İnkârcı suçlu kişi bütün bu sayılanların elinin altında bulunmasını ve onları fidye olarak vermeyi ister; ancak bu istek nerede, onu kurtarmak nerede!"

c) Bu insan tipinin en belirgin özelliklerinden birisi bencil oluşlarıdır. Hak etmedikleri bir şeyi elde etmek veya hak ettikleri azaptan kurtulmak için feda etmeyecekleri hiçbir değerleri yoktur. Kendileri gibi olanların da kurtulması için herhangi bir arayışı akıllarından dahi geçirmeyecekler, bütün olayı kendi kurtuluşlarıyla sınırlandırmak isteyeceklerdir; çünkü gözleri kendilerinden başkasını görmeyecektir.

Dünya hayatında kayırmacılık, aracılık ve torpil gibi uygulamalara alışkın olanlar mahşerde de benzer bir arayış içerisine gireceklerdir. Onlar bu hayattaki duruşlarını vahye, yani doğru değerlere dayandırmadıkları için onlara göre her şey satılabilir, her şey satışın konusu edilebilir. Şeytandan yana olan bu insanlar geçici dünyayı veya dünyalıkları elde etmek için vahyi, yani dini değerleri feda etmişlerdi. En önemli ve asıl değerleri dünya için feda etmeye alışanlar mahşerde de azaptan kurtulmak için dünyayı ve içindekileri feda etmek isteyeceklerdir. Manevî değerleri hiçe sayanlar uğruna bir ömür verdikleri dünyayı da mahşerde feda etmeye çoktan hazır hale gelmiş olacaklardır.

b) Fidye Düşüncesinin Karşılığı: Cehennem

Yüce Allah sûrenin 15-18. âyetlerinde cehennemi hak edenlerin mahşerdeki fidye düşüncelerinin nasıl sonuçlanacağını belirtmekte, bu arada cehennemin bu insan tipine yönelik bazı niteliklerini hatırlatmaktadır.

---

551 Yûnus 10/54.
552 Ra'd 13/18; Zümer 39/47.

1. Cehennem Ateşi Derileri Soyar

كَلَّاۜ اِنَّهَا لَظٰىۙ نَزَّاعَةً لِلشَّوٰىۚ "Fakat ne mümkün! Muhakkak ki, o (cehennem) derileri kavurup soyan alevli bir ateştir." Buradaki كَلَّا *kellâ* edatı "hayır, ne mümkün", لَظٰىۙ *lezâ* kelimesi "alev saçan ateş, halis bir alev", نَزَّاعَةً *nezzâ'a* kelimesi "saldıran, soyan, kavuran", الشَّوٰىۚ *eş-şevâ* sözcüğü ise "deri, bütün beden" demektir.

a) Yüce Allah, mahşerde azaptan kurtulmak için her şeyi fidye vermek isteyenlere bunun mümkün olmadığını كَلَّا *kellâ* edatını kullanarak bildirmektedir. Aslında "hayır, öyle değil, iş sizin zannettiğiniz gibi değil, gerçekten, hakikat şu ki" gibi anlamlara gelen bu edata bu âyet bağlamında verilebilecek en güzel karşılığın "Fakat ne gezer, ne mümkün!" olduğu kanaatindeyiz.

اِنَّهَا *innehâ* ifadesindeki zamirin *hâ* şeklinde müennes yani dişil getirilmesinin muhtemel sebebi, sonrasındaki *lezâ* kelimesinin müennes olmasıdır.

Âyette cehennem için لَظٰىۙ *lezâ* şeklinde özel bir isim yer almaktadır. Bilindiği üzere Kur'ân'da cehennem için çeşitli isimlerden söz edilmektedir. Bunlar *cehennem, cahîm* "harlı ateş", *nâr* "ateş", *sa'îr* "tutuşmuş, harlı alev", *lezâ* "şiddetli, kavurucu ateş", *hutame* "kırıp geçiren, yüreklere işleyen ateş" ve bir de "ateşle kızartmak, kavurmak" anlamına gelen *sekar* kelimeleridir.

Burada ele aldığımız *lezâ* kelimesi Kur'ân'da bir de fiili olarak ve yine cehennemi ifade etmek üzere Leyl 92/14'te تَلَظّٰىۚ *telezzâ* şeklinde kullanılmaktadır. Söz konusu fiil "alevler saçmak, alev alev yanmak ve değdiğini çarpmak" gibi anlamlara gelmektedir.

Cehennemin bazı özellikleri olarak, kaynarken uğultu çıkarması, şiddetinden dolayı çatlayacak gibi bir hal alması,[553] kızgın bir alev halinde oluşu,[554] içinde ölüm olmadığı için dirilmenin de olmaması,[555] diri bırakmaması gibi ölüme de terk etmemesi,[556] alev çıkartması[557] ifade edilebilir. Ayrıca içinde kaynar su ve irinden başka içilecek bir şeyin ve herhangi bir

553 Mülk 67/7-8.
554 Kaari'a 101/11.
555 A'lâ 87/13.
556 Müddessir 74/28.
557 İnşikaak 84/12.

serinliğin bulunmaması,[558] gölge yapmayan, ateşten korumayan, kocaman kıvılcımlar saçması[559] ve orada içilecek kaynar suyun bağırsakları parçalaması[560] gibi ifadeler örnek olarak sayılabilir.

b) Sûrenin نَزَّاعَةً لِلشَّوٰى *nezzâ'aten li'ş-şevâ* şeklindeki 16. âyetinde cehennemin "derileri kavuran" özelliği hatırlatılmaktadır. Âyetteki الشَّوى *eş-şevâ* kelimesi "başın ve bütün bedenin derisi" anlamına gelmektedir.[561] Verilmek istenen mesaj ateşin deriyi ve dolayısıyla bütün bedeni yakarak soymasıyla ilgilidir. نَزَّاعَةً *nezzâ'a* kelimesi mansub yani "üstün" okunduğu gibi merfu, yani "ötre" de okunmuştur. Her iki durumda da maksat cehennemin yakıcı, soyucu ve kavurucu özelliğini ortaya koymaktır.

Cehennem ateşi kişinin derisini yakıp soyacak,[562] insanların alınlarını, yanlarını ve sırtlarını kızartıp dağlayacak,[563] suratları[564] ve derileri karartıp kavuracaktır.[565] İşte bütün bu âyetlerin ortak mesajı cehennem ateşinin korkunç yapısını ortaya koymak ve fidye vererek oradan kurtuluşun imkânsız olduğunu vurgulamaktır.

11. Mal Biriktirip Hakikatten Yüz Çevirenleri Çağırır

تَدْعُوا مَنْ اَدْبَرَ وَتَوَلّٰى وَجَمَعَ فَاَوْعٰى "(Cehennem) arkasını dönüp yüz çevireni ve (servet) toplayıp yığan kimseyi (kendine) çağırır." Âyetteki تَدْعُوا *ted'û* fiili "çağırmak, istemek", اَدْبَرَ *edbera* fiili "arkasını dönmek", تَوَلّٰى *tevellâ* fiili "yüz çevirmek", جَمَعَ *ceme'a* fiili "toplamak", اَوْعٰى *ev'â* fiili ise "biriktirmek, kabın içine saklamak" demektir.

a) Yüce Allah, sûrenin 17 ve 18. âyetlerinde cehennemin ikinci özelliğini hatırlatmaktadır ki o da içine girecek azgınları ve suçluları çağırmasıdır. Râzî, Arapların دعاك الله *de'âkellâh* "Allah seni helâk etsin" deyimlerinden delil getirerek âyetteki تَدْعُوا *ted'û* fiilinin "helâk etmek" anlamına gelebileceğini de beyan etmektedir.[566]

558 Nebe' 78/24-25.
559 Murselât 77/30-32.
560 Muhammed 47/15.
561 Semerkandî, *age.*, III, 496; Taberî, *age.*, XXIX, 76; Zemahşerî, *age.*, IV, 598; Râzî, *age.*, XXIX, 127; Kurtubî, *age.*, XIX, 186.
562 Nisâ 4/56.
563 Tevbe 9/35.
564 Mü'minûn 23/104.
565 Müddessir 74/29.
566 Râzî, *age.*, XXIX, 128.

Bu fiili "helâk etmek" anlamına alırsak başka bir izaha gerek yoktur. Ancak eğer "çağırmak" anlamına alırsak o zaman "ateş nasıl konuşur?" sorusu kaçınılmaz olur. Bu sorunun cevabını Kaaf 50/30 ile vermek mümkündür: "O gün cehenneme, 'Doldun mu?' deriz. O da, 'Daha var mı?' der." Anlaşılıyor ki ateş veya cehennem de mecâzî olarak veya âhiret şartlarında hakikat olarak konuşturulacaktır. Bu konuşma işlemini cehennem zebanilerinin gerçekleştireceği şeklinde âlimlerimize nispet edilen görüşler de vardır.[567] Ancak, Mülk 67/8'de de açıkladığımız üzere, mahşerde yeryüzü,[568] çeşitli organlar[569] ve nihayet deriler[570] konuşturulacağı gibi elbette cehennem de konuşturulabilir; Yüce Allah'ın kudretine engel yoktur.

b) Cehennemin çağıracağı veya helâk edeceği kişilerin özellikleri bağlamında burada dört nitelik üzerinde durulmaktadır. Bunlar şöyle sıralanmaktadır:

1. أَدْبَرَ *edbera*. Bu fiil "arkasını dönmek" demektir. Maksat söz konusu kişilerin dünya hayatında gerçeği görmezlikten gelmeleri ve ona itibar etmemeleridir. Müddessir 74/23'te de geçen bu fiil saygısızca ve kibirli bir şekilde bir şeye sırtını dönmek anlamına gelmektedir.

2. تَوَلّٰى *tevellâ*. Bu fiil "yüz çevirmek" demektir ve Kur'ân'da daha çok inkârcı tiplerin dünyadayken vahye karşı olumsuz tutumunu ifade etmektedir.

3. جَمَعَ *ceme'a*. Bu fiil "toplamak" anlamına gelmektedir. Hümeze 104/2'de de olumsuz bir içerikte "mal biriktirmek" anlamında kullanılan söz konusu fiil, insanın helal haram demeden ve malın insanı ebedi yaşatacağı yanılgısıyla servet biriktirmesini ifade eder.

4. أَوْعٰى *ev'â*. Bu fiil ise "biriktirmek, kabın içine saklamak" demektir. Kabın içine toplayıp biriktirmek günümüz ifadesiyle malın veya servetin kasaya depolanması, istiflenmesi ve birikimlerin bir yerde muhafaza edilmesi anlamına gelmektedir. Âl-i İmrân 3/180 ve Tevbe 9/35-36'da belirtilen hususlar bu anlamda çok çarpıcıdır.

c) Elbette helalinden mal kazanmada veya servet edinmede bir sorun yoktur; çünkü rızık temini için çalışmak farzdır; ancak burada da diğer âyetlerde de kınanan husus dünyanın ve servetinin ebedî olduğu zannıyla biriktirme işleminin yapılmasıdır. Öyle ki kişiler ölünceye kadar mal ve ser-

567 Râzî, *a.g.e.*, XXIX, 128.
568 Zilzâl 99/4.
569 Nûr 24/24; Yâsîn 36/65.
570 Fussılet 41/20-21.

vet biriktirmeye çalışırlar; Yüce Allah'ın onların mallarındaki hakkını infak etmezler, tutku düzeyinde dünyaya meylederler; sonuçta âhireti öteleyip oraya yönelik bir hazırlık yapmazlar. İşte bu dört fiilin ortaklaşa ifade ettiği nokta burasıdır.

Râzî'nin de vurguladığı gibi, gerçeklerden yüz çevirmek kişinin *ma'rifetüllâh*tan, yani Allah bilincinden ve Allah'a kulluktan uzaklaşması demektir. Mal biriktirip kap veya herhangi bir şey içinde toplanması da dünyevileşmeye işarettir. Biriktirme kişinin hırsına, kap içinde saklama ise ebedî dünya tutkusuna işarettir. İşte âhirette azaba dönüşecek afetlerin bu dört fiilden kaynaklandığında elbette şüphe yoktur.

Dünya hayatında hakka ve hakikate sırtını dönenler, böylece Yüce Allah'tan, Hz. Peygamber'den ve Kur'ân'dan yüz çevirip uzaklaşanlar aslında kendi feci sonlarını hazırlamakta olduklarını unutmaktadırlar. Fidye vermek isteyecekleri her ne varsa bu talepleri reddedilecek ve sonuçta korkunç bir azabın kucağına itileceklerdir.

İştahla ve hırsla sarıldıkları dünyaya karşılık mahşerde kendilerini çok daha şiddetli bir alev sarmalı beklemektedir. Tutkuya dönüştürdükleri dünya sevgisi onlar için aslında alev saçan bir ateş topundan başka bir şey değildir. Dünyada insanların edata derilerini soyarcasına onlara haksızlık yapanların mahşerde derileri veya bütünüyle bedenleri soyulacak, dünyada ektikleri yağmur mahşerde aleyhlerine fırtınaya dönüşecektir. Rabbimiz bizi bu duyarsızlıktan ve sonuçta ateş azabından muhafaza buyursun.

19-35. ÂYETLER:

إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾

إِلَّا الْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾

الَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ﴿٢٤﴾ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾ وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٧٢﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٢٩﴾ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٣١﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾

أُولَٰئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ ﴿٥٣﴾

"**19.** Gerçekten insanoğlu pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır. **20.** Başına bir kötülük geldiğinde çok sızlanır, (adeta feryat eder). **21.** Bir hayra (zenginliğe) erişince de çok cimri kesilir. **22.** Ancak salât edenler başka. **23.** Onlar ibadetlerinde devamlıdırlar. **24-25.** Mallarında *sâil*e (açıktan isteyene) ve *mahrûm*a (isteyemeyen kişilere vermek için) belli bir hak vardır. **26.** Hesap gününe gönülden inanırlar. **27-28.** Rablerinin azabından korkarlar; (çünkü) Rablerinin azabı(na karşı) emin olunamaz. **29-31.** Namuslarını korurlar. Ancak eşlerine ve sağ ellerinin sahip olduklarına (yani evlenip hürriyetine kavuşturacakları cariyelerine) karşı (ilişkileri) müstesna; çünkü onlar (eşleri ve sahip olduklarıyla cinsel ilişkilerinde) kınanmazlar. Bundan öteye (geçmek) isteyenler ise haddini aşanlardır. **32-33.** Onlar emanetlerine ve ahitlerine riâyet ederler ve şahitliklerini (dosdoğru) yerine getirirler. **34.** Bütün ibadetlerini korurlar. **35.** İşte onlar, cennetlerde ağırlanacaklardır."

Sûrenin bu âyet grubunda önce insanın bazı olumsuz özellikleri hatırlatılmakta, ardından *musallîn* adı verilen kişilerin, yani Yüce Allah'tan yana olanların sekiz niteliği ele alınmakta, sonunda bunların cennetlerde ağırlanacakları beyan edilmektedir.

a) İnsanoğlunun Üç Olumsuz Özelliği

Yüce Allah, sûrenin 19-21. âyetlerinde insanoğluna yaratılışında verdiği bazı özellikleri gündeme getirmektedir. Bu sıfatların hatırlatılma sebebi, kontrol altına alınabilir olduklarını ve bunu başarmanın mümkün ve çok önemli olduğunu bildirmektir.

Yorumunu yapacağımız üç âyette yer alan هَلُوعًا *helû'*, جَزُوعًا *cezû'* ve مَنُوعًا *menû'* kelimeleri mübalağa sığasındadır ve bu kalıp asıl manaya "çok, fazla, abartılı bir şekilde" anlamını katmaktadır. Söz konusu bu üç sıfat da Kur'ân'da bu şekildeki mübalağa sığasında birer defa kullanılmaktadır. Önemine binaen bu hatırlatmayı yapmak istedik.

1. İnsanoğlu Hırslı ve Tatminsizdir

اِنَّ الْاِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا "Gerçekten insanoğlu pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır." Âyetteki خُلِقَ *hulika* fiili "yaratılmak", هَلُوعًا *helû'* kelimesi ise "çok tatminsiz, çok aceleci, hırslı, endişeli" demektir.

a) Yüce Allah insanoğlunun yaratılış özellikleri bağlamında onun sabırsız ve tatminsiz bir yapıda olduğunu beyan etmektedir. Daha başka âyetlerde insanın aceleci bir yapıda yaratıldığı[571] ve çeşitli zayıflıklara sahip kılındığı ifade edilmektedir.[572] Hz. Peygamber de "Âdemoğluna verilen en şerli özellikler cimrilik, hırs ve korkaklıktır" buyurarak, doğuştan getirilen olumsuzluklara dikkat çekmektedir.[573]

Yüce Allah, Şems 91/8-10'da insana *fücûr* denen olumsuz özelliği de *takvâ* denen korunaklı ve duyarlı olmayı da yerleştirmiştir. *Fücûr* ve *takvâ* birlikteliği hayatın imtihan olduğu gerçeğini anlamlı kılar. Önce *fücûr*un gelmesi insanın olumsuzluğa yatkınlığını ortaya koyabilir. Ancak *takvâ* denilen duyarlılık ise yoldan çıkma ihtimalini kontrol etmeyi sağlamak için insana verilmiştir. Esasında kurtuluş nefsini arındırma şartına bağlanmış, *fücûr*a mağlup olmak ise kayıp olarak tanıtılmıştır.

Yüce Allah, Hucürât 49/7'de imanı müminlere sevdirdiğini, onu kalplere süslediğini beyan etmekte, bu arada küfrü, yoldan çıkmayı ve isyanı da insanlara çirkin gösterdiğini ifade etmektedir. Demek ki insanın yaratılış özellikleri arasında olumsuzlar gibi olumlu değerler de vardır ve bu âyete göre olumlu değerler diğerlerine oranla bir adım daha öndedir. Bu nedenle

---

571 Enbiyâ 21/37.

572 Nisâ 4/28.

573 Ebû Dâvûd, Cihâd, 21; Ahmed b. Hanbel, II, 302, 320.

olumlu değerlere daha çok ilgi duyup fıtratımızdaki güzellikleri beslemeye, geliştirmeye ve olgunlaştırmaya özen göstermeliyiz.

b) Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin peşinden gelen ve 22. âyetten itibaren başlayan âyet grubunda bir istisna bölümü yer almaktadır. Dolayısıyla bu âyette sözü edilen اَلْاِنْسَانَ *el-insân* kelimesinin bütün insanları içerdiğini, insanoğlunun fıtratında bu olumsuz özelliğin bulunduğunu, ancak bunu tedavi etmenin veya giderip ıslah etmenin de mümkün olduğunu özellikle belirtmek durumundayız. Nitekim 23. âyet ve sonrasında sayılan sekiz nitelik bir anlamda bu tatminsizlik ve acelecilik hastalığının tedavi yollarını göstermektedir.

c) Âyetteki هَلُوعًا *helû'* kelimesinin ifade ettiği anlamın ne olduğu konusunda âlimlerimiz farklı değerlendirmeler yapmaktadırlar. "Tatminsiz, aceleci, hırslı, aşırı bir şekilde sızlanan, endişeli, canı sıkkın, sabırsız" gibi anlamlar bu kelimeyi izah edenler tarafından kullanılmaktadır.[574] Kelimenin anlamı ilk etapta tam ve net olarak anlaşılamadığı için Yüce Allah sonraki iki âyette bu kelimeyi açıklamaktadır. Bu metot bir Kur'ân üslubudur. Tıpkı ve *mâ edrâke* ifadelerinde soru sorulup ardından cevabı bizzat Yüce Allah verdiği gibi, başka bazı âyetlerin cevabını da yine Rabbimiz bazen aynı âyetin peşinde, bazen de farklı yerlerde vermektedir.

Hûd 11/1-2'de beyan edildiği üzere, Kur'ân'ın bütün âyetleri bizzat Yüce Allah tarafından yine Kur'ân'da açıklanmıştır. Çünkü *mübîn* olmak hem apaçık olmayı hem de açıklayıcı olmayı gerektirir. Kişilerin kendi kanaatlerini din diye sunmamaları ve insanların da insanlara kul olmamaları için âyetlerin açıklamaları bizzat Rabbimiz tarafından yine Kur'ân'da yapılmıştır. Bize düşen görev, hangi âyetin hangi âyeti nasıl açıkladığını anlamaya çalışmaktan ibarettir. İşte şimdi inceleyeceğimiz iki âyette söz konusu kelimenin insan hayatında nasıl bir ahlâkî yapıya ve davranış görüntüsüne dönüştüğü bildirilmektedir.

11. Sıkıntı Anında Sızlanır

اِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًاۙ "Başına bir kötülük geldiğinde çok sızlanır, (adeta feryat eder)." Âyetteki مَسَّ *messe* fiili "dokunmak, başına bir şey gelmek", الشَّرُّ *eş-şerr* kelimesi "fakirlik, hastalık, sıkıntı", جَزُوعًا *cezû'* sözcüğü ise "çok sızlanan, çok feryat eden" demektir.

574 Ferrâ, *age.*, III, 185.

Yüce Allah bu âyette önceki âyetteki *helû'* kelimesinin bir yönünü açıklamaktadır. Buna göre helû' kelimesinin bir anlamı جَزُوعًا *cezû'*, yani "çok sızlanan, çok feryat eden" demektir. Buradaki şer daha çok "fakirlik" veya "hastalık" olarak yorumlanmaktadır. İnsanoğluna bir kötülük, fakirlik veya hastalık dokunduğunda veya başına kötü bir iş geldiğinde aşırı tepki verir ve tarif edilemez bir ümitsizliğe kapılır. Bu durum İsrâ 17/83'te "aşırı ümitsizlik" anlamına gelen *yeûs* kelimesiyle ifade edilmekte ve "Başına bir şer geldiğinde aşırı derecede ümitsizliğe kapılır" cümlesi kullanılmaktadır. Ayrıca Fussılet 41/49'da insanoğlunun bu özelliği hatırlatılmakta ve başına bir kötülük geldiğinde umudunu yitirip karamsarlığa kapıldığı beyan edilmektedir. Bu arada Fussılet 41/51'de herhangi bir şerle karşılaşan insan tipinin samimiyetsiz bir şekilde uzun uzadıya dua ederek yalvarmaya başladığı da hatırlatılan hususlardandır.

Nankör insan tipinin başına bir zarar veya sıkıntı geldiğinde nasıl döneklik yaptığı, zor zamanlarda Yüce Allah'ı hatırlayıp rahata kavuştuğunda nasıl eski nankörlüğüne veya şirkine geri döndüğü de Kur'ân'da bildirilen hususlar arasında yer almaktadır.[575]

Enbiyâ 21/35'te dile getirildiği üzere, "şer olsun, hayır olsun" insanın başına gelen şeyler aslında birer imtihan vesilesidir. Önemli olan şer ortamında da hayır ortamında da bu imtihanı kazanabilmektir. Esasında Yüce Allah Bakara 2/216'da insanların hayır bildiği şeylerin şer, şer bildiklerinin ise hayır olabileceğini hatırlatarak, insanların bilmediklerini O'nun bildiğini beyan etmektedir. Böylece Allah'ın emirlerine ve yasaklarına karşı gereken hassasiyeti göstermenin önemi açıkça vurgulanmaktadır.

Yüce Allah, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette insanoğlunun yaratılıştan sahip kıldığı bu özelliğini hatırlatarak, 22. âyetten itibaren bunun tedavi yollarını göstermektedir. Burada önemli olan husus sızlanmayı bir hayat tarzına dönüştürmemeyi başarmaktır.

111. Rahatlık Zamanında Cimrileşir

وَاِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًاۙ "Bir hayra (zenginliğe) erişince de çok cimri kesilir." Âyetteki الْخيرُ *el-hayr* kelimesi "hayır, zenginlik, sağlık", مَنُوعًا *menû'* sözcüğü ise "aşırı cimri, engelleyen" demektir.

Yüce Allah bu âyette ise 19. âyetteki helû' kelimesinin ikinci anlam

575 Yûnus 10/12; Nahl 16/53-54; İsrâ 17/67; Mü'minûn 23/75; Rûm 30/33; Zümer 39/8, 49.

boyutunu açıklamaktadır. Buna göre *helû'* kelimesinin diğer anlamı مَنُوعًا *menû'* yani "çok engelleyen, aşırı cimri, hiçbir şey vermeyen" demektir. Âyette sözü edilen hayır, genellikle "zenginlik" veya "sağlık" olarak yorumlanmaktadır; ancak önceki âyette geçen "men edicilik veya cimrilik yapmak" anlamına gelen menû' kelimesi, bu âyetteki *hayr* kelimesinin "zenginlik" anlamına geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla insanoğlunun yaratılış özelliklerinden birisinin de cimrilik olduğu ifade edilmiş olmaktadır.

Sözün burasında başkalarıyla ilgili kanaatimizi ve duruşumuzu doğru belirlememiz için cimrilik ve fedakârlıkla ilgili bazı kavramları hatırlatmak istiyoruz.

Haset, "bende yok, onda da olmasın" demektir. Bir anlamda Allah'a akıl vermek ve "sen kime ne vereceğini ve ne kadar vereceğini bilememişsin" demek gibi bir haddini bilmezliktir. Buna bir anlamda "ahlak komünizmi" de denir. *Buhl*, "bende var, ama onda olmasın" demektir. Bu da bir çeşit "eşsizlik isteği"dir. *Şuhh*, "onunki benim olsun" demektir. Buna "ahlak egoizmi" de denir. *Gıpta*, "onda var, bende de olsun" duygusudur. *Sehâvet*, "bende var, onda da olsun" duygusudur. *Îsâr*, "benim değil, onun olsun" veya "benimki onun olsun" duyarlılığıdır. Bu duygu Medineli Ensâr'ın Mühâcirlere yönelik hissettiği ve uyguladığıdır. Haşr 59/9'da bu duyguya değinilmektedir. *Cûd*, "bende yok, ama onda olsun" hassasiyetidir. *Fakr* ise "onda yok, bende de olmasın" duygusudur. Bana verirsen o acı çekebilir, bu nedenle madem onda yok, benim de olmasın zararı yok duyarlılığıdır.[576]

Fücûr denilen olumsuz özelliklerini kontrol altına almayan insan tipinin başına iyi şeyler geldiğinde, bir anlamda fakirlikten zenginliğe kavuştuğunda aşırı derecede cimri kesildiği ve eline geçen ekonomik imkânlardan fakirleri hiçbir şekilde yararlandırmak istemediği burada hatırlatılmaktadır. Özellikle Mekkî sûrelerinde yetimin itilip kakılması, yoksulun doyurulmaya teşvik edilmemesi ve bu davranışın sahipleri şiddetli bir şekilde kınanmaktadır.[577] Bunun zıddına olarak yetimleri, fakirleri ve yoksulları doyuranlar, onlarla ilgilenenler de övülen insanlar olarak tanıtılmaktadır.

b) Olumsuzlukların Zıddı: Musallî Olmak

Yüce Allah, sûrenin 19-21. âyetlerinde insanoğlunun yaratılışına üç olumsuz özellik koyduğunu belirtmişti. Bunun karşılığında da onları söz

576 İslâmoğlu, *age.*, s. 1327'de 8. not.
577 Hâkka 69/34; Müddessir 74/44; Fecr 89/18; Mâ'ûn 107/3.

konusu kötü sıfatlardan kurtaracak çok önemli bir değerden söz etmektedir ki buna *musallî* olmak denmektedir.

1. Musallîn Kelimesinin Anlamı

إِلَّا الْمُصَلِّينَ "Ancak salât edenler başka." Âyetteki الْمُصَلِّينَ *el-musallîn* kelimesi "salat edenler, namaz kılanlar, dua edenler, tevhid üzere ibadet edenler" demektir.

Kur'ân'da *salât* kelimesi kural olarak eğer *ekaame, yukıımü, ikaamet* kelimeleriyle kullanılırlarsa şekli belli olan "namaz" anlamına gelir. A'lâ 87/12 ve 15. âyetlerin izahında da ele aldığımız üzere *musallî* kelimesi *s-l-y* kökündendir ve "dua, rahmet" anlamlarının yanında "bir şeye veya bir yere yaslanmak" manalarına da gelmektedir. Bu kökten gelen kelimeler Kur'ân'da ister üç harfli (*salâ, yaslâ*), ister mastar (*tasliye*), isterse isim (*sâl*) olsunlar, genel olarak "cehenneme atılmak" anlamına gelmektedirler.[578] *Salât* kalıbında bu kelime, "Allah'a yaslanmak, tercihini O'ndan yana belirlemek, O'nun değerlerine gönülden bağlı olmak" anlamlarında, dinin direği olan "namaz" ibadetinin adı olarak belirlenmiştir.

"Birine salât etmek" demek, ona destek vermek demektir. *Musallî* olmak "destek olan" anlamına gelir. Hz. Peygamber'e salat etmek de ona yardım etmek, destek olmak demektir. Bu nedenlerle *salât* veya *musallî(n)* kelimelerine "ibadet, dua, kulluk, tevhid içerikli eylem veya bunları yapanlar" anlamını vermek daha doğrudur. Kelimeye olabildiğince kapsamı geniş anlamlar verilince, elbette tevhid içerikli eylemlerin içerisinde "namaz" ibadeti de yer almaktadır. Meseleye böyle bakıldığında bir taraftan söz konusu kelimenin kullanım özelliği gözetilmiş olur; diğer taraftan da pek çok faaliyet alanı anlama katılmış olur.

11. Musallî Olmak Yüce Allah'tan Yana Olmaktır

Genelde âlimlerimize göre buradaki الْمُصَلِّينَ *el-musallîn* kelimesinden maksat "farz namazları vaktinde kılanlar"dır. Bazılarına göre "Hz. Peygamber'le beraber bulunan müminler"dir.[579] Bu doğrultuda bazı âlimlerimiz ise maksadı "Allah'ın hakkını yerine getirenler, O'nun emir ve yasaklarına riayet edenler" şeklinde belirlemiştir.[580]

578 Nisâ' 4/115; Sâffât 37/163; Vâkı'a 56/94; Hâkka 69/31; İnfitâr 82/15; Mütaffifûn 83/16; Leyl 92/15.

579 Taberî, *age.*, XXIX, 79.

580 Semerkandî, *age.*, III, 496.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi âyetteki الْمُصَلِّينَ *el-musallîn* kelimesine "dik duranlar" ve "destek olanlar" anlamı da verilebilir. Bu durumda maksat başta namaz olmak üzere "ibadetlerinde dik duruş sahibi olanlar" ve "Allah'tan yana olanlar" şeklini alır. Zaten bu âyet grubunda sıralanacak olan sekiz özellik de *musallîn* kelimesini açıklamaktadır.

Âyete "Namaz kılanlar müstesna" anlamını verenler aslında bir sonraki cümleyi, hatta ileride gelecek olan 34. âyeti referans göstermektedir. Böylece olumsuz yaratılış özelliklerinden kurtulmanın ilk şartını "namaz kılmak" diye belirlemişlerdir. Bu anlam da elbette yanlış sayılmaz; ancak bir insan olumsuzluklardan kurtulmak için her şeyden önce niyetini doğru belirlemeli ve Yüce Allah'tan yana olduğunu kabul ve ilan etmelidir. Eğer *salât* kelimesine "Allah'tan yana olmak ve O'na yaslanmak" anlamını verirsek bu durumda aslında kişinin inanç durumunun sağlamlığını ifade etmiş oluruz. Niyetini Yüce Allah'tan yana olmak şeklinde belirlemeyenlerin elbette namazından söz edilemez.

Bu nedenle biz maksadı kalpteki sağlam yöneliş olarak benimsedik ve *musallîn* olanları da "Yüce Allah'tan yana olanlar" şeklinde anlamaya çalıştık. Yüce Allah'tan yana olanlar, kalbindeki iman ve güven ile Yüce Allah'a kulluk yapanlardır. Onların kulluk görevlerinin başında da elbette namaz kılmak gelmektedir. İşte bu gerekçe ile bir sonraki âyetteki sıfat ile istisna kelimesi aynı kökten seçilmiştir.

c) Cennetliklerin Sekiz Özelliği

Yüce Allah sûrenin 19-21. âyetlerindeki üç önemli olumsuz nitelik hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, bu defa söz konusu niteliklerden kurtulmanın *musallî* olmakla mümkün olduğunu beyan etmekte ve sekiz sıfat sıralamaktadır. Mü'minûn sûresinin ilk 11 âyetlik grubunda dile getirilen "kurtuluşa erecek müminlerin özellikleri" gibi, burada da bunun değişik bir ifadesi olarak *musallîn*den olmanın özellikleri sıralanmaktadır.

Şems 91/8-10'daki bilgileri esas alarak yorumunu yaptığımız üç âyetteki üç olumsuz özelliği bir anlamda fıtrata yerleştirilen *fücûr* olarak kabul edersek, şimdi sayılacak özelliklere de *takvâ* sahibi olmanın gerekleri olarak bakabiliriz. *Takvâ*nın bu âyet grubundaki karşılığı elbette *musallî* olmaktır. Bu nedenle öncelikle bu kelimeyi ele aldık; şimdi de kelimenin içini dolduran sekiz özelliği inceleyeceğiz. Bu arada şunu da belirtelim: Bazı âlimler bu âyet grubundaki sekiz niteliği ayrı ayrı özellikler şeklinde kabul

etmektedirler;[581] biz ise bunları *musallîn*'den olmanın gerekleri olarak kabul etmekteyiz.

1. İbadetlerde Devamlılık Göstermeleri

اَلَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ "Onlar ibadetlerinde devamlıdırlar." Âyetteki صَلَاتِ *salât* kelimesi "namaz, dua, ibadet, kulluk", دَآئِمُونَ *dâimûn* sözcüğü ise "devamlı olanlar" demektir.

Bir önceki maddede ele aldığımız *musallîn* kelimesine "Yüce Allah'tan yana olanlar" veya "tevhid içerikli eylemleri gerçekleştirenler" anlamını vermiştik. Bu doğrultuda bu âyeti söz konusu kelimeyi açıklayan ilk cümle olarak anlamak durumundayız. Buna göre *musallîn* denen kişilerin ilk özelliği "ibadetlerinde devamlı olmaları"dır.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İbadetin en faziletlisi az da olsa devamlı olanıdır."[582] Anlaşılıyor ki âyetteki mesaj da ibadetlerdeki devamlılıktır. Burada sözü edilen *salât* kelimesi önceki âyette ele aldığımız *el-musallîn* ile aynı köktendir ve genelde "ibadet, dua, kulluk" anlamlarını vermektedir. Namaz ibadeti de kulluk bilincinin direği ve zirvesi olduğu için *musallî* olmanın en önemli yansımasının ibadetlerde ve özellikle namazda devamlılık olduğu anlaşılmaktadır.

İbadetlerde devamlılığın anlamı ibadetlerin yapılması gerekliliğini kabul etmekle yetinmeyip, onu ilâhî emir ve peygamberî sünnetle uygulamaya özen göstermektir. İbadeti eğer namaz olarak alırsak, devamlılığı da onu her vakit kılmak, ona ruhen ve bedenen olabildiğince hazırlanmaktır.

İbadette devamlılık ibadetler arasında ilâhî gazabı gerektirecek yanlışlıklardan uzak kalmayı başarmaktır. Namazın etkinliğinin ele alındığı 'Ankebût 29/45'te bu ibadetin kişiyi çirkinlik ve kötülük yapmaktan engelleyeceği beyan edilmekte, gerekçesi de Yüce Allah'ı anmanın en büyük ibadet olması şeklinde belirlenmektedir. Özelde namaz, Hûd 11/87'de beyan edildiği gibi genelde salât denilen bütün ibadetler ve kulluk faaliyetleri, kişinin hayatına düzen getirir ve sahibini daha duyarlı müslüman yapar.

İbadetlere devam, muttaki ve musallî olmanın en önemli göstergesi olarak kabul edilmelidir. Zaten olumsuz sıfatlardan kurtulmanın yolu olarak ifade edilen *musallîn*'den olmanın ilk özelliğinin bu şekilde belirlenmiş olması da bunu göstermektedir.

---

581 Taberî, *age.*, XXIX, 83.

582 Buhârî, İman, 32; Rikak, 18; Müslim, Müsâfirîn, 216, 218; Münâfikîn, 78; Ebû Dâvûd, Tatavvu', 27; İbn Mâce, Zühd, 28; Ahmed b. Hanbel, II, 250; V, 219; VI, 40, 61, 125.

11. Mallarını Garibanlara Vermeleri

وَالَّذِينَ فِى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّآئِلِ وَالْمَحْرُومِ "Mallarında sâil (açıktan isteyene) ve mahrûm (isteyemeyen kişilere vermek) için belli bir hak vardır." Âyetteki اَموالِ *emvâl* kelimesi "mallar", حَقٌّ مَعْلُومٌ *hakkun ma'lûm* tamlaması "belirli pay, hak", السَّآئِل *es-sâil* sözcüğü "açıktan isteyen", الْمَحْرُوم *el-mahrûm* kelimesi ise "(maldan, servetten) yoksun olanlar" demektir.

a) Olumsuzluklardan kurtulmanın yolu *musallî* adı verilen kişilerden olmaktır; *musallîn*den olmanın ikinci özelliği ise mal ve servet ahlakına sahip olmak şeklinde belirlenmiştir. Kişinin sahip olduğu mal ona emanet olarak verilmiş ve bir bölümünün fakirlere, yoksullara ve muhtaçlara infak edilmesi emredilmiştir. Sûrenin 19. âyetinde dile getirilen olumsuz özelliklerden üçüncüsü "cimrilik" şeklinde belirlenmişti. Buna göre cimrilik denen ahlaksızlığın tedavisi cömertliktir, malını Allah yolunda infak etmektir.

Yüce Allah burada müminlere bir servet ahlakı öğretmekte, mala ait olmayı değil, mala sahip olmayı onlara öğütlemektedir. Mala ait olanlar malının kölesi olacaktır; sonuçta hiçbir kölenin kendi efendisini azad edemeyeceği de herkesin bildiği bir gerçektir. İnfak ile nifak aynı kökten kelimelerdir. Durumu müsait olmasına rağmen infaka yanaşmayanlar nifakın kucağına düşeceklerini bilmelidirler. Bu nedenledir ki infak nifakın panzehiridir ve infak bir paylaşım ve farkındalık öğretisidir.

Sahip olunan malların veya servetin aslında bir emanet vesilesi olduğunu ve onda başkalarının da hakkının bulunduğunu bilmek çok önemli bir duyarlılıktır. Kendisi muhtaç olmasına rağmen daha çok muhtaç olanları görebilmek ise bu duyarlılığın zirvesidir ki buna da "îsâr" denmektedir.

b) Âyette yer alan حَقٌّ مَعْلُومٌ *hakk-ı ma'lûm* tamlaması "belirli pay, hak" anlamına gelmekte, böylece zengin Müslümanların mallarında belirli bir miktarın fakirlerin hakkı olduğu ortaya konulmaktadır. Belirlenmiş miktar demek, muhtaçların ihtiyacını karşılayacak miktar demektir. Bunun alt sınırıyla yetinmek doğru bir davranış olamaz.

Zekâtın yüzde iki buçuk oluşu nasıl ki menkul-gayrı menkul, tarım ürünleri, madenler ve büyük küçük hayvanlarda farklılık gösteriyorsa Müslüman zenginlerin mallarındaki "belirlenmiş, belirli hak, pay" ifadesi de ihtiyaca göre değişkenlik arz edebilir. Burada önemli olan husus mallarımızda garibanların hakkının bulunduğunu unutmamamız ve gereken infakı yapmamızdır.

c) Zâriyât 51/19'da da geçen السَّائِلِ *es-sâil* kelimesi "açıktan isteyebilen", الْمَحْرُومِ *el-mahrûm* kelimesi ise "(maldan ve servetten) yoksun olanlar, utandığı için isteyemeyenler" demektir. Bu iki kelime Bakara 2/273'te biraz daha açıklanmaktadır. Orada sözü edilen "fakirler" kendilerini Allah yoluna vakfettikleri için kendi ihtiyaçlarını görmekten aciz kalan kişilerdir. İstemekten çekindikleri için durumlarını bilmeyenler onları zengin zannederler. Onlar birtakım özelliklerinden tanınırlar; insanlardan arsızca istemezler. İşte bu özellikteki kişileri bulup onlara destek olmak musallî olmanın ikinci özelliğidir.

Garibanların gelip istemesini beklemektense, onları gidip bulmak ve infakı onları rencide etmeyecek şekilde gerçekleştirmek çok önemli bir duyarlılıktır. İnsân 76/8-9'da da ifade edildiği gibi, bizim Kitabımızda yoksulu, yetimi ve esiri kendi yediğinden yedirmek ve sonunda onlardan hiçbir karşılık, hatta teşekkür dahi beklememek vardır. Çünkü onları Allah rızası için besleyenler iyiliklerinin karşılığını çok daha fazlasıyla Yüce Allah'tan alacaklardır. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette vurgulanan husus budur. Empati kurmak, yani kendisini başkasının yerine koyabilmek Hz. Peygamber'in Müslümanlardan istediği ve beklediği önemli bir meziyettir: "Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemediği sürece iman etmiş olamaz."[583]

ııı. Hesap Gününe Gönülden İnanmaları

وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ "Hesap gününe gönülden inanırlar." Âyetteki يُصَدِّقُونَ *yusaddıkuune* fiili "tasdik etmek, gönülden inanmak", يَوْمِ الدِّينِ *yevmü'd-dîn* tamlaması ise "din günü, hesap günü, mahşer günü" demektir.

*Musallîn*den olmanın üçüncü özelliği âhiret inancına sahip olmaktır. Tasdîk bir hakikate tereddütsüz bir şekilde gönülden inanmak ve onu onaylamak anlamına gelir. Âhiretteki yargılamaya iman edenler bu hayatın hesabını orada vereceklerine inananlardır. Bu inanç kişileri daha duyarlı davranmaya yönlendirir; sonuçta amellerin yazdırılıp kaydedildiği bilincine ulaştırarak kişinin iman-amel-âhiret üçlüsünü hayatına hâkim kılmasını ona öğretir.

583 Buhârî, İman, 7; Müslim, İman, 71, 72; Tirmizî, Kıyâme, 59; Nesâî, İman, 19, 33; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Dârimî, Rıkaak, 29; Ahmed b. Hanbel, III, 176, 207, 251, 272, 275, 289, IV, 233, 336.

ıv. Azaptan Korkmaları

وَالَّذٖينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَۚ اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَاْمُونٍۚ "Rablerinin azabından korkarlar; (çünkü) Rablerinin azabı(na karşı) emin olunamaz." Âyetteki عَذَابِ *'azâb* kelimesi "azap", مُشْفِقُونَ *muşfikuun* sözcüğü "ürpermek, korkmak", غَيْرُ مَاْمُونٍۚ *ğayru me'mûn* tamlaması ise "emin olunamayan" demektir.

a) وَالَّذٖينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَۚ "Rablerinin azabından korkarlar." Bir önceki âyette yer alan "Hesap Günü"ne gönülden imanın zorunlu sonucu elbette Yüce Allah'ın mahşerdeki cehennem azabından korkmaktır.

Âyetteki مُشْفِقُونَ *müşfikuun* kelimesi farzları terkten dolayı sahip olunan korku olabileceği gibi, yasaklara yönelmekten de kaynaklanabilir.[584] Bu kelime Kur'ân'da "meleklerin ve müminlerin Yüce Allah'a duydukları sevgi ve saygı kaynaklı duruş",[585] "müminlerin kıyametten dolayı duyduğu endişe",[586] "suçluların ve zalimlerin mahşerdeki korkusu"[587] ve "duyarlı müminlerin aileleri hakkında duyduğu endişe" anlamlarında kullanılmaktadır.[588] Öyle anlaşılıyor ki yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyet grubunda söz konusu kelime imanlı ve duyarlı insanların bir özelliğidir ve böyle bir korku övülmektedir.

Bu korku İnsân 76/7 ve 10'da "ebrâr" denen cennetliklerin ilk özellikleri arasında sayılmakta ve saygı ile karışık bir korkuyu ifade etmektedir. Nitekim Mü'minûn 23/60'ta gerçek müminlerin Allah'a dönmede kalplerindeki derin ürperti ile fedakârlık yaptıklarından söz edilmektedir. Ra'd 13/21'de ise Allah'a saygı duyma ile hesabın kötüsünden korkma ifadeleri yan yana getirilmekte, elbette aralarında mahiyet farkı olduğu için farklı kelimelerle ele alınmaktadırlar. Müddessir 74/53'te inkârda ısrarcılık yapan, hatta Hz. Peygamber'e gönderilen bu vahyi kabul etmeyip kendilerine özel kitap isteyenlerin niyetleri deşifre edilmekte ve onların aslında âhiretten korkmadıkları beyan edilmektedir.

584 Râzî, *age.*, XXIX, 130.
585 Enbiya 21/28; Mü'minûn 23/57.
586 Enbiyâ 21/49; Şûrâ 42/18.
587 Kehf 18/49; Şûrâ 42/22.
588 Tûr 52/26.

Kur'ân'da çeşitli içeriklerde ele alınan âhirete iman ve oradaki yargılamadan endişelenme meselesi müminleri daha duyarlı yapmakta ve bilinçli bir mümin tanımı herkese öğretilmektedir. Elbette Yüce Allah inançlı insanların bu korkudan fazla etkilenmemesini sağlayacak, büyük korkunun onları hüzünlendirmemesini ve kendilerini tasalandırmamasını temin edecektir.[589]

b) اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ "(Çünkü) Rablerinin azabı(na karşı) emin olunamaz." Kur'ân'da sadece bu âyette geçen مَأْمُونٍ *me'mûn* kelimesi "güvende kılınmamak, güvende ve emniyette olmamak" anlamlarına gelmektedir. Burada da aynı anlam doğrultusunda Yüce Allah'ın mahşerde uygulayacağını ifade ettiği azaptan hiç kimsenin herhangi bir emniyet sunamayacağı ve azabı hak edenlerin bu azaptan güvende kılınamayacakları beyan edilmektedir.

Dünyada *musallîn*den olup sadece Yüce Allah'tan yana olan ve O'na dayananların en önemli özelliklerinden birisi de mahşerdeki azaptan dolayı derin bir ürperti içerisinde bulunmalarıdır. Ayrıca bununla bağlantılı olarak, O'nun vereceği azaptan da hiç kimsenin hiç kimseyi kurtaramayacağı bilgisine ve inancına sahip olmalarıdır; âyette vurgulanan husus budur.

v. Namuslarını Korumaları

وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ اِلَّا عَلٰى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ

فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ "Namuslarını korurlar. Ancak eşlerine ve sağ ellerinin sahip olduklarına (yani evlenip hürriyetine kavuşturdukları cariyelerine) karşı (ilişkileri) müstesna; çünkü onlar (eşleri ve sahip olduklarıyla cinsel ilişkilerinde) kınanmazlar. Bundan öteye (geçmek) isteyenler ise haddini aşanlardır." Buradaki فُرُوج *furûc* kelimesi "namuslar, iffetler", حَافِظُونَ *haafizûn* sözcüğü "koruyanlar", اَزْوَاج *ezvâc* kelimesi "eşler", مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُ *mâ meleket eymân* ifadesi "sağ ellerin sahip oldukları, cariyeler", غَيْرُ مَلُومِينَ *ğayru melûmîn* tamlaması "kınanmamak", ابْتَغٰى *ibteğâ* fiili "istemek, aramak, arzu etmek", وَرَآءَ *verâ'* kelimesi "arka, öte", الْعَادُونَ *el-'âdûn* sözcüğü ise "haddi, sınırı aşanlar" demektir.

Olumsuz niteliklere karşılık *musallîn* adı verilen kişilerden olabilmenin beşinci özelliği ise namuslarını korumaktır. Mü'minûn 23/5-7'de de

589 Enbiya 21/103.

kurtuluşa ereceği beyan edilen müminlerin sıfatları bağlamında buradaki ifadelerle tamamen aynı üç âyet yer almakta ve namusun korunmasının önemi vurgulanmaktadır. Namuslarına karşı hassas olanlar namahrem insanlarla olan ilişkilerinde veya iletişimlerinde sonu harama varacak bir tutum izlemeyenlerdir.

a) وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ "Onlar namuslarını korurlar." Namusların korunması, bir taraftan başka insanlarla gayrı meşru bir ilişkiyi dışlarken, diğer taraftan kendi eşlerine yönelebilecek herhangi bir ahlaksızlığı engellemeyi de amaçlamaktadır. Namusların korunması harama düşmemek, harama sürüklenmemek ve başkalarını harama sevk etmemek şeklinde çok yönlü bir duyarlılıktır. Yüce Allah, Nûr 24/30 ve 31'de mümin erkekleri ve mümin kadınları bu noktada uyarmakta, sonu harama varabilecek davranışlar çerçevesinde bakışlarını kısmaları ve namuslarını korumaları gerektiği üzerinde durmaktadır.

İnsanoğlunun hayat imtihanının bir parçası olan cinsellik İslam inancında yasaklanmamaktadır; çünkü cinsellik hayatın devamı için şarttır. Yüce Allah insanoğlunun fıtratına yerleştirdiği bu ihtiyacı imtihanın konusu yapmış, onu meşru ve helal yollardan gidermenin yolunu açık tutmuş, bu bağlamda evlenmeyi de farz kılmıştır. Bu çerçevede şu hususu açıkça ifade edebiliriz: Hem bekâr iken namusunu koruyup harama ve zinaya yaklaşmayanlar, hem de evlendikten sonra eşi, kızı, kız kardeşi gibi yakınlarının, hatta bütün mümin hanımların namusunu korumada hassasiyet gösterenler *musallîn*den olmayı başaranlardır.

İnsanlar cinsel ihtiyaçlarını kendi eşleriyle gidermelidirler; Kur'ân'ın önerdiği ve emrettiği davranış budur. Bunun dışında çok eşlilik denen olaya sıcak bakmamakta, Nisâ 4/3'te açıkça tek eşliliği evlilikte tek çıkar yol olarak tanıtmaktadır. Çok eşlilikte adalet şartını ileri süren Kur'ân, Nisâ 4/129'da bunu başarmanın ebediyyen mümkün olmadığını ifade ederek, mevcut durumun aslında doğru bir tutum olmadığını ortaya koymak istemektedir.

Çok eşliliğin yaygın olduğu bir coğrafyaya gelen Kur'ân'ın bu durumu bir anda ortadan kaldırması elbette doğru ve mümkün olmazdı. Bu nedenle Yüce Allah tek eşliliği önermekte ve daha doğru davranışın bu olduğunu beyan etmektedir. Bu arada mevcut evliliklerdeki çok eşlilik için de elbette gerekçesiz bir şekilde eşlerin birkaçını boşamak onlara haksızlık oluşturacak ve hukuksuz bir mağduriyet kaçınılmaz olacaktı. Bunun için dört tane ile sınırlandırılan evliliklerde eşler arasında bir tarafa meyledip diğerlerini

muallakta bırakmanın çok yanlış olacağını hükme bağlayarak hakkaniyet ölçülerine dikkat çekmektedir. Tekrar vurgulamak gerekirse şunu söyleyebiliriz: İslâm'da tek eşlilik esastır.

b) اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَۚ "Ancak eşlerine ve sağ ellerinin sahip olduklarına (yani evlenip hürriyetine kavuşturacakları cariyelerine) karşı (ilişkileri) müstesna; çünkü onlar (eşleri ve sahip olduklarıyla cinsel ilişkilerinde) kınanmazlar." Yüce Allah kendi eşleriyle birlikte olmanın yanında çok eşliliği eşler arasında adalet şartına bağlamakta, bunun da mümkün olmadığını beyan etmektedir (Nisâ 4/3, 129). Bunun yerine, ilişkide bulunmanın kınanmayacağı çok daha anlamlı ve sosyal bir yarayı tedavi edecek başka bir yol önermektedir. Kur'ân'ın önerdiği bu yol, sağ elin sahip olduklarıyla, yani cariyelerle evlenmektir. Bu konuyu biraz sonra müstakil bir başlık halinde ele alacağız.

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de geçen مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ *mâ meleket eymânühüm* ifadesi "sağ ellerinin sahip oldukları, cariyeler, köleler" demektir. Çok eşlilik isteyenler için açık bırakılan kapı işte budur. Cariyelerle evlenilince hem toplumdaki haksızlıklara, zulümlere ve kavgalara neden olan çok eşlilik istismarı önlenecek, hem yetimlerin hukukuna yönelik olumsuz tavırlar ortadan kaldırılacak, hem de sosyal bir yara olan köle ve cariyelik kurumu sona erdirilebilecektir.

Bu âyetlerde Yüce Allah insanların namuslarını korumaları gerektiğini hatırlatarak, cinsel ihtiyaçlarını meşru bir şekilde evli bulundukları eşleriyle ve evlenerek hürriyetlerine kavuşturacakları cariyeleriyle giderebileceklerini beyan etmektedir. Bu ilişkilerinde insanların asla kınanmayacakları 30. âyetin sonunda ifade edilmektedir.

c) فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَۚ "Bundan öteye (geçmek) isteyenler ise haddini aşanlardır." Yüce Allah sınırlarını bu şekilde belirlediği namus konusunda cinselliği haram yollarla veya gayr-ı meşru ilişkilerle gidermeye çalışanların haddi aşmış olacaklarını hükme bağlamaktadır. Kişiler kendi eşleri ve evlenerek hürriyetlerine kavuşturdukları cariyeleriyle yaşayacakları birlikteliklerde kınanmayacaklar, ancak bunun dışında başka arayışlara girenler de Yüce Allah'ın çizdiği veya belirlediği sınırları aşarak haddi tecavüz etmiş olacaklardır. Meşru yolu göstererek bir anlamda insanları çaresizliğe terk etmeyen Kur'ân, Allah'ın verdiği hükmün dışına çıkanları ise şiddetli bir şekilde uyarmaktadır. Kur'ân'a göre nikah dışı

ilişkilerin tamamı haddi aşmadır ve kesinlikle dinin yasakları arasında yer almaktadır.

Kur'ân'ın Kölelik ve Cariyelik Kurumuna Bakışı

Kur'ân'ın kölelik ve cariyelik kurumunu ortadan kaldırmayı amaçladığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü bu amaçla birtakım tedbirler getirmiş ve Müslümanların bunları iyi anlayıp uygulamalarını kendilerinden istemiştir. Daha önce Beled 90/13'te detaylı bir şekilde ele aldığımız üzere Kur'ân'ın bu konudaki emir ve önerileri şunlardır:

1. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de olduğu gibi cariyelerle evlenilebilir; böylece hürriyetlerine kavuşturulmuş olurlar.[590]

2. Savaşta esir alınmayarak kölelik ve cariyelik kurumunun bitirilmesi noktasında önemli bir mesafe alınmıştır.[591]

3. Savaşta elde edilen tutsaklar ya bedelsiz veya bedelli olarak serbest bırakılmalıdır.[592]

4. Durumu müsait olanlarla *mükâtebe*, yani "azatlık, hürriyet sözleşmesi" yapılmalı, onlara ekonomik yardım yapılmalıdır. Böylece hürriyetlerine kavuşturulmuş olacaklardır.[593]

5. Hataen adam öldürme, bozulan yemin ödeneği ve zıharla bazı suçlar için öngörülen kefaret uygulamalarında köle azadı öne çıkartılmakta veya seçeneklerden biri olarak sunulmaktadır.[594]

6. Zekât verilecek sekiz kişiden biri kölelikten kurtulmak isteyenler şeklinde belirlenmiştir.[595]

7. İnfakta en önemli kişilerden biri kölelikten kurtulmak isteyenlerdir.[596]

8. Sarp yokuşu aşmanın ilk şartı köle azadı olarak belirlenmiştir.[597]

Bütün bunların dışında, yoksullara, yetimlere ve esirlere nasıl bakılması ve onların nasıl gözetilmesi gerektiği noktasında Kur'ân'ın öngördüğü

590 Nisâ 4/3; Ahzâb 33/51.
591 Enfâl 8/67.
592 Muhammed 47/4.
593 Nûr 24/33.
594 Nisâ 4/92; Mâide 5/89; Mücâdele 58/3.
595 Tevbe 9/60.
596 Bakara 2/177; Nûr 24/33.
597 Beled 90/13.

metot, zamanlar ve medeniyetler üstü bir incelik ve nefaset içermektedir. Çünkü Kur'ân, cenneti kazanmak isteyenlerin özelliklerini saydığı İnsân 76/5-9. âyetlerde bu konuya değinmekte ve kendi yediklerinden onları da yedirmenin erdeminden söz etmektedir. Bizim dinimizde esirler ikinci sınıf insanlar olarak hiç görülmemiştir; ancak bazı Müslümanların bu konudaki duyarsız davranışları dinimizin kölelik ve cariyelik konusundaki dik duruşunu maalesef olumsuz yönde etkilemektedir.

Kısaca değindiğimiz bu konuyu yorumunu yapmakta olduğumuz âyet grubuyla buluşturarak şunu söyleyebiliriz: *Musallîn*den olmanın burada sayılan sekiz özelliğinden ayrı olarak, köle azat etmenin de çok önemli bir erdem olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Kölelik hakkında bu kadar bilgi ile yetinelim ve *musallîn*den olmanın diğer özelliklerine devam edelim.

vı. Emanetlere Riayet Etmeleri

وَالَّذِينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ "Onlar emanetlerine ve ahitlerine riâyet ederler." Âyetteki اَمَانَاتِ *emânât* kelimesi "emanetler", عَهْدِ *'ahd* sözcüğü "ahit, söz", رَاعُونَ *râ'ûn* kelimesi ise "riayet edenler, gözetenler" demektir.

a) Yüce Allah, *musallîn* denen "haktan yana olanlar"ın altıncı özelliğini emanetlere riayet ve verilen sözlerin gereğini yerine getirmek şeklinde belirlemektedir. Emanetlere riayet ve ahitlere karşı hassas davranmak Mü'minûn 23/8'de "kurtuluşa erecek müminlerin özellikleri" arasında sayılmaktadır.

Âyette sözü edilen اَمَانَاتِ *emânât* kelimesi, Yüce Allah'ın müminlere emanet ettiği farzlar ile kulların birbirlerine verdiği emanetlerdir. عَهْدِ *'ahd* "ahit, söz" ise Allah'ın kendilerine emrettiği şeyleri yerine getirmeye ve yasaklarından kaçınmaya dair verdikleri sözlerdir.[598] Bu bağlamda "emanetler"i Rabbimizin insanoğluna verdiği maddî-manevî, görünen-görünmeyen, bilinen-bilinmeyen gibi bütün nimetler şeklinde anlamamızda bir sakınca yoktur. *Ahd* denilen "verilen sözleri"i de hem Allah'a hem de insanlara verilen sözler şeklinde anlayabiliriz. Güvenilen ve üzerinde anlaşılan şeye ortaklaşa emanet ve ahd denir. Daha farklı bir bakış açısıyla da *emanet,* "güvenilip verilen şeyin bizzat kendisi", *'ahd* ise "insanı Rabbine yaklaştıracak davranışları yerine getirmeyi taahhüt etmektir."[599]

---

598 Taberî, *age.*, XXIX, 84.
599 Râzî, *age.*, XXIII, 81.

b) Burada kısaca cevaplandırılması gereken şöyle bir soru vardır: Âyette *emânât* kelimesinin çoğul, *'ahd* kelimesinin ise tekil getirilmesinin nedeni acaba nedir? Bunun muhtemel nedeni, *emanet*lerin birden çok, hatta sayısız oluşu, *'ahd* denen "söz"ün ise bütün sözleşmelere gösterilecek sadakati içermesidir. Görevlerin yerine getirilmesine dair çeşitli sözler verilmez; bu anlamda verilecek söz tektir, o da emre boyun bükmektir.

c) *Emânet* kelimesi Kur'ân'da iki tekil,[600] dört de çoğul[601] olmak üzere toplam beş kez yer almaktadır. Âyetlerde öne çıkan anlamlar "sorumluluk, emanete konu olan şey, yönetim sorumluluğu ve davranış bilinci" şeklinde ifade edilebilir. Bu noktada emanet kavramı hakkında bazı hatırlatmalarda bulunmak istiyoruz.

1. Ahzâb 33/72'de de geçtiği üzere *emânet*, insanın seçme yeteneğine tekabül eder. Emanet "ahlakî sorumluluk" demektir. Emanet, insanın korumakla yükümlü olduğu fıtrî, aklî, iradî, fizikî ve imanî olmak üzere bütün maddi ve manevi değerleri içerir.[602] Yüce Allah Nisâ 4/58'de "Emanetlerin ehline verilmesini" emretmektedir. Burada dikkat çeken husus, yönetim erkini elinde bulunduracak kişilerin emanete ehil olmasının araştırılması ve bu noktada hata yapılmamasıdır. Çünkü âyette öne çıkan nokta sorumluluk sahibi olmayla ilgilidir.

2. "Ey iman edenler! Allah'a ve Elçi'ye ihanet etmeyin; bile bile emanetlerinize de ihanet etmeyin"[603] âyetinde dile getirilen husus, kişinin Yüce Allah'a veya Hz. Peygamber'e ihanetinin aslında bütün maddi ve manevi değerlere ihaneti olduğunu beyandır. Âyetin verdiği mesajın içerisinde şu da vardır: Emanete yönelik olarak olumlu davranış ve sadakat mümkün olduğu gibi sadakatsizlik ve ihanet de söz konusu olabilir. Emanet, yapılmaması hıyanet sayılan her şeyi içine alır. Bu çerçevede insana güvenilip ona havale edilen ibadetler de emanetler kapsamındadır. Anlaşılan o ki emanete riayet insan imtihanının bir parçasıdır.

3. Nimetlere emanet denmesinden anlaşılıyor ki, bütün bu nimetler aslında birer emanettir ve veriliş amaçlarının yerine getirilip getirilmedikleri noktasında insanlar sorgulanacaktır. Tekâsür 102/8'de ifade edildiğine göre, insanlar dünyada kendilerine verilen bütün nimetlerden mahşerde hesaba çekileceklerdir.

---

600 Bakara 2/283; Ahzâb 33/72.
601 Nisâ 4/58; Enfâl 8/27; Mü'minûn 23/8; Me'âric 70/32.
602 İslâmoğlu, *age.*, s. 313'te 3. not.
603 Enfâl 8/27.

4. Emanet edilmek, emanet edilen şeyi sahibine iade etmeyi de gerektirir. Öyleyse Yüce Allah'ın insana verdiği bütün nimetlerin aslında birer imtihan konusu olduğu ve mahşerde bunların sorguya konu edinilecekleri unutulmamalıdır.

5. *Emânet* kelimesi kök itibariyle "güvenmek" anlamını vermektedir. İnsanlar nasıl ki güvendikleri kişilere bir şeylerini emanet ederlerse, Rabbimiz de bize güvenerek çeşitli imkânlar bahşetmiştir. Bu durumda Rabbimizin bize olan güveninin gereğini yerine getirmemiz aynı zamanda yaratılış amacımıza uygun yaşamamız anlamına gelecektir. Bu nedenle, müminlerden veya *musallîn* denilen kişilerden olmanın en önemli ilkelerinden birisi de emanetlere ve verilen sözlere riayettir.

Yüce Allah'ın insanların fıtratlarına yerleştirdiği tevhid programı gereği bütün ilâhî emirlere ve yasaklara uyma konusunda herhangi bir zorluk veya imkânsızlık söz konusu değildir. Allah bir şeyi emrediyorsa onu yapmak hem yararlıdır hem de kolaydır; bir şeyi de yasaklıyorsa o şey fıtrata aykırıdır ve zararlıdır. Öyleyse gereken hassasiyeti göstermek fıtratla uyumlu yaşamak anlamına gelir.

Ahdüllâh Kavramı

Âyetteki "ahd" kavramı çerçevesinde Kur'ân'da 9 kez yer alan عَهْدِ اللّٰهِ *'ahdüllâh* "Allah'ın ahdi" tamlaması, Yüce Allah'a verilen söz demektir. Bu ise Yüce Allah'ın insanı yarattığı fıtratla uyumlu yaşamak anlamına gelmektedir.

1. Ahitlerine riayet etmek, başta fıtrat sözleşmesi olarak ifade ettiğimiz insanın Yüce Allah'a verdiği söz olmak üzere, insanların birbirlerine çeşitli vesilelerle verdikleri bütün sözleri ve aralarında yaptıkları bütün anlaşma ve antlaşmaları da içerir. Dahası, yapılan yeminler ve adanan adaklar da bu kapsama dâhildir. Ahitlere riayet etmek demek, verilen bütün sözleri tutmak demektir. Bu çerçevede Mâide 5/1'de emredilen "Sözleşmelere sadakat göstermek" de elbette bu kapsamda yer almaktadır.

2. Yüce Allah *sırât-ı müstakîm* dediği "dosdoğru yol"un on temel esasını saydığı En'âm 6/151-153'te "Allah'a verilen sözü tutmayı" da maddeler arasında zikretmektedir. Allah'a verilen sözü tutmak Kur'ân'ın üzerinde en çok durduğu konulardandır; nitekim Nahl 16/91'de Yüce Allah kendisine verilen sözlerin tutulması ve yeminlerin bozulmaması gerektiğini emretmekte, bu arada Yüce Allah'ı kefil tutmanın sorumluluğu özellikle hatırlatılmaktadır.

3. İsrâ 17/34'te, verilen sözün gereğini yerine getirmek emredilmekte ve verilen her sözden dolayı kişilerin sorumlu tutulacakları beyan edilmektedir.[604] Bu arada sosyal hayatı ayakta tutacak bazı esasların sıralandığı Ra'd 13/19-24. âyetlerde ilk madde "Allah'a verilen sözü tutmak" şeklinde belirlenmektedir. İyilik sahiplerinin ve muttakilerin özelliklerinin sayıldığı Bakara 2/177'de, verdikleri sözün gereğini yerine getirenler de sıralamada yer almıştır.

4. Bakara 2/27 ve Ra'd 13/25'te "Allah'a verilen sözü bozanlar" ziyana uğrayanlar ve lanete uğrayacak kişiler olarak tanıtılmaktadır. Bu arada çeşitli âyetlerde "Allah'a verilen sözü az bir bedel karşılığında satmama"yla ilgili de çok önemli uyarılarda bulunulmakta, bunu yapanlarla Yüce Allah'ın mahşerde konuşmayacağı, onların yüzlerine bakmayacağı ve onları arındırmayacağı özellikle beyan edilmektedir.[605]

5. Yüce Allah'a verdiği sözü tutanlar elbette kulluk görevlerini yerine getirenlerdir. İman, ahlâk, sosyal hayat ve ibadet gibi alanlarda görev ve sorumluluklarını bilerek yaşayanlar ahitlerini yerine getirmiş olacakları için Yüce Allah da onlara olan ödül verme ve cennete sokma sözünü yerine getireceğini beyan etmektedir.[606]

İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette ele alınan konu da bunu hatırlatmaktadır. Yukarıdan beri sıralanan *musallîn* denen kişilerden olmanın bir gereği de emanetlere ve verilen söze riayet etmek şeklinde belirlenmektedir.

6. Hz. Peygamber (as), emanete riayetin ve verilen sözü tutmanın ne kadar önemli olduğunu beyan etmek üzere münafıkların çeşitli özelliklerini sayarken dört davranışa dikkat çekmektedir: "Emanete ihanet etmek, konuştuğunda yalan söylemek, söz verdiğinde sözünde durmamak ve düşmanlığında edepsizlik edip haddi aşmak."[607] Nebî (as)'ın özetlediği bu davranış bozuklukları aslında fıtrat sözleşmesini bozmanın ve şeytandan yana olmanın bir sonucudur.

Aynı şekilde Enes (ra), Hz. Peygamber'in bir hutbesinde şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Dikkat edin, emaneti olmayanın imanı yoktur; ahdi olmayanın da dini yoktur."[608] Bu son derece çarpıcı ve sarsıcı tanıtım-

604 Ahzâb 33/15.
605 Âl-i İmrân 3/77; Nahl 16/95;
606 Bakara 2/40.
607 Buhârî, İmân, 24; Mezâlim, 17; Cizye, 17; Müslim, İmân, 106; Tirmizî, İmân, 20; Ahmed b. Hanbel, II, 189, 198, 200.
608 Ahmed b. Hanbel, III, 135, 154, 210, 251.

dan sonra başka bir söze ihtiyaç olmadığını ifade etmek durumundayız. Bu nedenle, diğer âyetlerin izahına geçmek istiyoruz.

vıı. Şahitliklerini Yerine Getirmeleri

وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَآئِمُونَ "Onlar şahitliklerini (dosdoğru) yerine getirirler." Âyetteki شَهَادَاتِ *şehâdât* kelimesi "şahitlikler", قَآئِمُونَ *kaaimûn* sözcüğü ise "yerine getirenler, ayakta tutanlar, gerçekleştirenler" demektir.

a) Âyetteki *şehâdât* kelimesinin çoğul getirilme nedeni, şahitliklerin çeşitli alanlarda ve farklı şekillerde olabileceğini göstermektir. Burada sözü edilen şahitlik mahkemede hâkimler karşısındaki şahitlik olsa gerektir. Maksat herhangi bir hukukî davada şahitliğin yerine getirilmesi ve gerçeklerin gizlenmemesidir. Toplum hayatında özellikle hukuki işlemlerde Allah için şahitlik yapılması adaletin tesisi için şart koşulmuştur. Kişinin, kendisi, ana babası, yakınları, zenginler veya fakirler aleyhine dahi olsa, doğru şahitlik yapmak Yüce Allah'ın kesin emridir.[609] Hatta birilerine duyulan bir öfkenin ona karşı adaletsizliğe dönüşmemesi gerektiği de özellikle hatırlatılan hususlardandır.[610]

b) Yüce Allah adaleti mutlak emirleri arasında ilk sıralara yerleştirmiş,[611] müminler arası hukuki ilişkilerde adaletin teminini çok önemli bir yere oturtmuştur.[612] Sadece müminlerle sınırlı kalmayıp, uluslararası ilişkilerde de adaletin gözetilmesine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda müminlerle din konusunda savaşmayan ve onları yurtlarından çıkartmayanlara iyilik yapılması ve onlara adaletle davranılması engellenmemiş, hatta teşvik edilmiştir.[613]

c) Kur'ân'da şahitliğin önemiyle ilgili çeşitli prensipler yer almaktadır. Bu bağlamda bazı hatırlatmalarda bulunacağız.

1. Kendisine Allah'tan gelen bir şahitliği gizleyenden daha zalim kimsenin olamayacağı,[614] bile bile hakkı gizlememek gerektiği,[615] gerçeği gizleyenlere lanet edileceği,[616] böylelerinin karınlarına ateş doldurup mahşerde

609 Nisâ 4/135.
610 Mâide 5/8.
611 Nahl 16/90.
612 Hucürât 49/9.
613 Mümtehıne 60/8.
614 Bakara 2/140.
615 Bakara 2/42, 146.
616 Bakara 2/159.

Yüce Allah'ın kendileriyle konuşmayacağı, onları arındırmayacağı ve elem verici azaba çarptırılacakları[617] açıkça beyan edilmektedir. Kendilerine kitap verilenlerden alınan söz gereği kitapta yer alan gerçeklerin açıklanması ve hiçbir şekilde gizlenmemesi gerektiği de evrensel anlamda bütün risaletleri içeren ortak ilâhî emirler arasında yer almaktadır.[618]

2. Alış veriş hukukunda şahitlikten kaçınılmaması ve mutlaka şahitlik yapılması gerektiği, gerçekleri gizlemenin kalbin günahlarla dolmasına neden olacağı beyan edilmektedir.[619] Bu arada, ölüm öncesinde vasiyet edilmesi durumunda âdil iki şahidin bulundurulması da görevlerimizdendir.[620]

3. Kur'ân'da açık veya gizli fuhuş kapsamında zina veya iftira konularında cezai müeyyidelerin uygulanabilmesi için şahitlik kurumunun gereği üzerinde durulduğu herkesin malumudur.[621] Dahası, evlilik veya boşanma konularında da şahitlerin önemi bilinmektedir.[622]

4. Günaha veya harama şahit olmamak, boş ve anlamsız şeylerle karşılaşınca oradan çekip gitmek de Rahmân'ın has kullarının özelliklerinden sayılmaktadır.[623]

d) Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin öncelikli ve yaygın anlamı elbette sözünü ettiğimiz şekilde "gerçeğe şahitlik ve hukuki davalardaki tanıklık"tır. Ancak بِشَهَادَاتِ *bişehâdât* ifadesindeki *bâ* edatına eğer "sayesinde, sebebiyle", قَائِمُونَ *kaaimûn* kelimesine de "ayakta durmak, varlığını devam ettirmek" anlamı verirsek, bu defa âyetin mesajı daha farklı bir boyut kazanır.

Buna göre, *musallîn* denen kişilerden olmanın yedinci özelliği, hakka şahitlik etmek ve hak için şahitlik ederek ayakta kalabilmektir. Bir Müslüman toplumun ayakta kalabilmesi sadece Yüce Allah için şahitler olmakla ve hakka şahitlik yapmakla mümkün olur. Âyette böyle bir anlamın bulunduğunu da hatırda tutmak gerektiği kanaatindeyiz.

e) *Musallîn* denen duyarlı kişilerden olmak için şahitlerden olmak gerekir. Kişi hem bu dünyada hem de âhirette bu şahitliği sayesinde anlam ve

617 Bakara 2/174.
618 Âl-i İmrân 3/187.
619 Bakara 2/282-283.
620 Mâide 5/106-108.
621 Nisâ 4/15; Nûr 24/4-10, 13.
622 Talâk 65/2.
623 Furkaan 25/72. Günaha şahit olmamak gerektiği anlamındaki benzer âyetler için bk. Nisâ 4/140; En'âm 6/68.

değer kazanacaktır. Biz bu dünyaya şahit olalım diye gönderildik. Şahitlik konumuz mahlûkata bakıp Yaratıcımızı bulabilmek ve O'nun ilkelerini hayat tarzı edinmemizdir. Şahitlik aynı zamanda farkındalıktır. Bu âlemde bizimle ilgili yaratılmış her şeyin farkına varmak ve kozmik koroda yer almak, yani sadece Allah'a kulluk yapmak yaratılış gayemizdir.

İlâhî prensipler demek olan vahyin aydınlığını kuşanarak hayatımızı ayağa kaldırmak aynı zamanda bütünüyle bu hayatın varlık gayesini de gerçekleştirmek demektir. Bu hayatta ayakta, dimdik, sabırlı, dirençli, vakarlı, onurlu, kararlı, tavizsiz ve duyarlı olabilmek mahşerdeki diriltilmede de sahibini ayakta ve dik tutacaktır. Burada hak ve hakikat demek olan vahiy ile ayakta olamayanlar öbür âlemde ayakta kalamayacaklarını bilmelidirler.

Gerçek şahit olan Yüce Allah'ın huzurunda şahitlerimizi çoğaltmak için duyarlı bir hayat yaşamak mecburiyetindeyiz. Bir taraftan çevremizdekilere şahit olduğumuzu, diğer taraftan da her şeyin bize şahit olduğunu unutmamak durumundayız. Biz bu son ümmetin şahidi olduğumuz gibi bu son ümmet de bizim şahidimiz olacaktır. Mahşerde hak şahitliği makamında yüzü kararanlardan olmamak ve Cennet ödülleriyle buluşmak için şahitliğimizi ve şahitlerimizi doğru belirlemeliyiz.

vııı. İbadetlerini Korumaları

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ "Bütün ibadetlerini korurlar." Âyetteki صَلَاتِ *salât* kelimesi "ibadet, dua, namaz", يُحَافِظُونَ *yuhaafizûn* fiili ise "korumak, özen göstermek" demektir.

a) Yüce Allah, sûrenin 19-21. âyetlerinde dile getirdiği hırs, tatminsizlik, sızlanmak ve cimrilik gibi insanın tabiatına yerleştirdiği bazı olumsuz özelliklerin onlar için vazgeçilmez nitelikte kalıcı olmadığını 22. âyetteki istisna edatıyla ifade etmektedir. Bu bağlamda söz konusu olumsuz özelliklerden kurtulmak için *musallîn* denilen duyarlı insanlardan olmayı tek çıkar yol olarak belirlemekte, peşinden *musallîn*den olmanın sekiz niteliğini gündeme getirmektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyet işte bu özelliklerin sonuncusunu oluşturmaktadır.

Sûrenin 23. âyetinde "ibadette devamlılık" ilk nitelik olarak dile getirilmişken, burada "muhafaza etmek" üzerinde durulmaktadır. Söz konusu âyette دَآئِمُونَ *dâimûn* sözcüğü isimdir; buradaki يُحَافِظُونَ *yuhaafizûn* kelimesi ise fiil olarak getirilmiştir. Anlaşılan o ki, "muhafaza etmek" fiili devamlılığı da içeren bir süreç anlamı versin diye tercih edilmiştir.

b) Yüce Allah, Mü'minûn 23/1-9'da kurtuluşa ereceğini söylediği müminlerin özelliklerini sıralamaktadır. "İbadetlerinde derin duyarlılık sahibi olmak, boş şeylerden yüz çevirmek, arınmak için çalışmak, iffetlerini korumak, emanetlere ve verilen sözlere riayet etmek" şeklindeki beş nitelikten sonra altıncı olarak "salevâtını korumak" yer almaktadır. Yorumunu yapmakta olduğumuz ayetteki kullanımdan farklı olarak, burada *salât* kelimesinin çoğulu olan *salevât* kalıbı tercih edilmiştir. "Salevâtını korumak", kurtuluşa erecek müminlerin özellikleri arasında bütünüyle ibadetleri içeren bir mahiyet arz etmektedir.

En'âm 6/92'de yer alan "salâtı muhafaza etmek" özelliği, Kur'ân'ın indiriliş gayesini ve öncesinde gönderilmiş diğer ilâhî mesajları onaylayan yapısını ortaya koyan bir içerikte yer almaktadır. Âhirete iman edenlerin Kur'ân'a da inandıkları ifade edildikten sonra, ikinci cümle "salâtı muhafaza etmek" şeklinde belirlenmiştir. Bu kullanımdan da destek alarak, maksadın sadece namaz kılmak olmadığını, namazı da içerecek şekilde bütün dinî hassasiyetleri korumanın, onları gereği gibi uygulamanın önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki 23. âyette de değindiğimiz üzere, Kur'ân'da *salât* kelimesi *ekaame, yukıımü, ekım* gibi kelimelerle kullanılırsa formu belli namaz anlamı verir. Bu kelimelerin olmadığı yerlerde geçen *salât* kelimesi "bütünüyle dini duyarlılığı" ifade eder.

c) En'âm 6/92'den de anlaşıldığı üzere, "salâtı muhafaza etmek" âhirete imanın bir sonucudur. Öyleyse âhirete inananlar dünyevî sorumluluklarını da bilmelidirler. Dini sorumluluklarımızı sadece namazdan ibaret görmek doğru ve yeterli değildir. Bu itibarla âyette sözü edilen özellik bütün ibadetlere devam ederek onların hakkını vermek ve onları hayatın vazgeçilmezi yapmaktır. Bir anlamda ibadetlerin muhafazası onların özümsenmesi veya içselleştirilmesi demektir.

d) Âhirete imanın peşinden zikredilmesi nedeniyle "salâtı muhafaza etme"yi bütün ibadetler anlamında "sâlih amel" olarak da kabul edebiliriz. Davranışlar imanın sonucu olarak gerekli şartları ve rükünleri içerecek şekilde yapılırlarsa kendilerine "ibadet" veya "sâlih amel" ya da "hasenât" adı verilir. Diğer taraftan, ibadet, sâlih amel veya hasenat denilen davranışlarla desteklenmeyen kabullere de "iman" değil, "inanç" denilir. Durum böyle olunca, iman-amel birlikteliğinin kurtuluş için vazgeçilmez olduğu ortaya çıkmış olur.

e) İbadetlerin muhafaza edilmesi, onları yapmanın önüne başka meşguliyetlerin geçirilmemesi gerektiğini de ifade eder. Nûr 24/37-38'de bu

konuda çok önemli bir hatırlatma yer almaktadır: "Nice yiğitler vardır ki, onları ne ticaret ne bir (başka) kazanç kapısı Allah'ı anmaktan, namazı hakkını vererek eda etmekten ve arınmak için verilmesi gerekeni vermekten alıkoyabilir. Onlar kalplerin ve gözlerin dehşetle döndüğü günden korkarlar. Bütün bunların sonucunda da Allah onları yaptıklarının en iyisi ile ödüllendirir. Üstelik onlara kendi lütfundan daha fazlasını da verir; zira dilediğine hesapsız rızık bağışlayan yalnızca Allah'tır."

Ayrıca Münâfikuun 63/9'daki bilgi de son derece çarpıcıdır: "Ey iman edenler! Mallarınız da çocuklarınız da sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa, işte onlar kaybedenlerin ta kendileridir." Bu arada "ticarî bir menfaat veya bir eğlence gördüklerinde hemen ona doğru koşup Hz. Peygamber'i tek başına bırakanların" ele alındığı Cum'a 62/11'deki uyarı da meşguliyetlerin veya dünyevî beklentilerin ibadetin önüne geçirilmemesi gerektiği noktasında net mesajlar içermektedir.

f) *Musallîn* adı verilen kişilerin özelliklerinden ilkini ve sonuncusunu "namaz"la ilişkilendiren Elmalılı, özellikle son âyetteki "koruma" eylemini bir devlet kurma ve devletin ibadet ortamını güvene kavuşturması göreviyle ilişkilendirmiştir.[624] Esasında başta namaz olmak üzere bütün ibadetlerin güven ortamında yapılmasının sağlayacağı huzur herkesin kabul edeceği bir husustur. Bu itibarla ibadetlerin korku halinde değil de güven ortamında edası bağlamında sıkıntılı, işgal altında veya tedirginlik ortamındaki Müslümanları güvene kavuşturmak Müslümanların hedefi olmalıdır.

d) Fedakârlığın Sonu: Cennet

Me'âric sûresinin 22. âyetinde yer alan ve öncesinde sözü edilen olumsuz özelliklerin bir anlamda karşıtı, panzehiri veya tedavi edicisi olarak sunulan *musallîn*den olmanın özellikleri sekiz başlık halinde 34. âyette sona ermektedir. Şimdi de tıpkı Mü'minûn 23/10-11'de yer aldığı gibi bu güzelliklerin sonunun ne olduğu bildirilmektedir.

اُولٰٓئِكَ ف۪ي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ "İşte onlar, cennetlerde ağırlanacaklardır." Âyetteki اُولٰٓئِكَ *ülâike* ifadesi "onlar", جَنَّاتٍ *cennât* kelimesi "cennetler, bahçeler", مُكْرَمُونَ *mükramûn* sözcüğü ise "ikram edilenler, ağırlananlar" demektir.

Yukarıda sayılan sekiz özelliğe sahip olanların akıbeti elbette ödüllerle buluşturulmak olacaktır. Rivayetlerde yer aldığına göre, cennetin sekiz

624 Yazır, *age.*, VIII, 342.

Kâfir Kelimesinin Anlamı

Kâfir kelimesi "örten" anlamıyla "gerçeğin üzerini örten kişi" demektir. Hem bu âyette, hem de diğer âyetlerde "inkârcılık yapan kişi" anlamında kullanılan bu kelime, Feth 48/29 ve Hadîd 57/20'de *küffâr* kalıbında çoğul olarak "çiftçiler, tarımla uğraşan üreticiler" anlamında kullanılmaktadır. Çiftçiler tohumu toprakla kapattıkları için kendilerine "örtenler" anlamında bu kelime sıfat olmuştur. İşte hak ve hakikati örtenler de aynı kelimeyle ifade edilmektedir. Ancak inkâr konusunda *enkera* kalıbının tercih edilmeyip, *kefera* kökünden kelimelerin seçilmesinin çok önemli başka bir sebebi daha vardır. İnkâr etmek bir şeyi bütünüyle reddetmek, kabul etmemek demektir; küfür ise aslında var olan bir şeyin üzerini örtmek anlamına gelmektedir. Kâfirler aslında Yüce Allah'ın onlarda da yarattığı fıtratın üzerini örttükleri için bu şekilde ifade edilmektedir. "Münâfık", sonuçta inkârını örten kişidir; "kâfir" ise fıtratındaki inanç değerlerini örten kişi anlamına gelmektedir.

Küfür, *kâfir* ve *inkâr* kavramları hakkında bu kısa açıklamayı yaptıktan sonra âyetin izahına geçebiliriz.

1. Âyetteki مُهْطِعِينَ *muhtı'în* kelimesi "boynu eğerek uzatmak, hızlıca yönelmek" anlamlarına geldiği için, burada sözü edilen husus, kâfirlerin Hz. Peygamber'in önüne hızlıca gelip bir anlamda onunla alay etmeleri veya kâfirlerin Hz. Peygamber'in önüne alaycı bir tavırla, boyun kıvırarak gelmeleridir. Her iki durumda da kâfirlerin Hz. Peygamber'e kin ve öfkeyle yaklaştıkları anlaşılmaktadır.

2. Bu durum Kalem 68/51'de de geçtiği üzere, "kâfirlerin sanki gözleriyle Hz. Peygamber'i devirecekleri" şeklinde beyan edilmektedir. Âyetin bulunduğu bölüm itibariyle bu bakışta herhangi bir hayır amacının olmadığı son derece açıktır. Anlaşılan o ki kâfirler özellikle Hz. Peygamber'i rahatsız etmek, sözleri ve fiilleriyle onu huzursuz etmek için çaba sarf ediyorlardı. Kâfirlerin Hz. Peygamber'in önüne gelmesi Âl-i İmrân 3/176'daki "inkârda yarışanlar" ifadesini hatırlatmaktadır.

3. Alaycı bir ifadeyle gözlerini Hz. Peygamber'e diken bu inkârcılar, yaptıklarının karşılığını yaptıkları cinsten göreceklerdir. Kur'ân'da toplam üç kez geçen *mühtı'în* kelimesinin diğer iki kullanımı ise mahşerle ilgilidir. Nitekim hem İbrâhim 14/43'te hem de Kamer 54/8'de aynı kelime inkârcıların mahşer sabahı durumlarını deşifre etmektedir. Başları yukarı kalkık veya başları enseye düşük bir şekilde yuvalarına geri dönemeyen

gözlerin ve bomboş yüreklerin sahipleri panik içerisinde sağa sola yalpalayacak veya duruşma çağrısını yapan görevliye doğru seğirteceklerdir.

Dünyada hakka ve hakikate karşı burun kıvırıp olabildiğince alaycı davrananlar bunun sıkıntısını mahşerde çekeceklerdir. Hatta Mütaffifûn 83/29-32'de yer aldığı üzere, Müslümanları her gördüklerinde onlara gülen, kaş göz hareketleri yapıp kafadarlarının yanına döndüklerinde eğlenen, dahası Müslümanların sapık olduğunu iddia edenler bu yaptıklarının karşılığını elbette göreceklerdir. Nitekim Mütaffifûn 83/34-36'da bu konuda yeterli izahlar yapılmaktadır.

•

b) عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ "Sağdan ve soldan bölük bölük (sana doğru boyunlarını uzatıyorlar?)" Sûrenin 37. âyetinde kâfirlerin Hz. Peygamber'in önüne nasıl geçtikleri beyan edilmektedir. Âyetteki عِزِينَ *'ızîn* kelimesi "bölük bölük, gruplar halinde" demektir. İnkârcılar gruplar halinde koşup alaycı tavırlarıyla Hz. Peygamber'in yayına geliyorlardı. Âyette yer alan "sağından ve solundan" ifadesi de, aslında onların her taraftan ve her fırsatta bunu yaptıklarını göstermektedir.

Esasında Kur'ân bize bu hareketin çok daha önceden başkaları tarafından başlatıldığını haber vermektedir. Bu bağlamda önce İblis'in sözünü hatırlatalım: "Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından yaklaşacağım ve Sen onların çoğunu şükredenlerden bulamayacaksın, dedi."[629] İblis nasıl ki inananlara kötü niyetle yaklaşıyorsa, kâfirler de aynı şekilde ve onun yolunu takip ederek Hz. Peygamber'in yanına geliyorlardı. Benzer bir tutum kâfirlerin müminlere karşı tutumlarında da görülmektedir: "Siz bize hep sağdan (yani suret-i haktan görünerek) yanaşırdınız."[630]

Âyette sözü edilen "sağdan ve soldan gelmek" ifadesi aslında "her fırsatta" demektir. Nitekim Sebe' 34/33'te bu durum şöyle ifade edilmektedir: "Zayıf bırakılanlar büyüklük taslayanlara diyecekler ki: Hayır, siz bize gece gündüz dolap çevirmek için gelirdiniz, Allah'ı inkâr etmemizi ve O'na ortak koşmamızı emrederdiniz." İşte bu ve benzer âyetler küfrün aynı kaynaktan beslendiğini açıkça göstermektedir.

c) Her iki âyeti birlikte düşünerek şu değerlendirmeyi yapmak gerekir: Âyetteki *mühtı'în* kelimesi hakikat anlamında müşriklerin vahiy karşısındaki olumsuz ve küstahça tutumlarını ifade ettiği gibi, mecâzî olarak

629 A'râf 7/17.
630 Sâffât 37/28.

onların bu ilâhî ışık karşısındaki çaresizliklerini ve şaşkınlıklarını da ortaya koymaktadır.[631] Ayrıca söz konusu kelimenin "yaratılıştan boynu aşağı doğru eğik, yatık olan deve" şeklinde de bir anlamı vardır. Anlaşılıyor ki inkârcıların niyetleri ve düşünceleri de devenin boynu gibi eğridir.

Kâfirler maksatlı düşünce, kötü niyet ve çarpık bir inanışla Hz. Peygamber'e karşı çıkıyorlar, alçak ve zelil bir anlayış içinde, sırf alay etmek için müslümanların yanına koşup geliyorlardı. O devirde koşmadan veya yüz yüze gelmeden tepkilerini ve alaylarını belirtmeleri mümkün değildi. Şimdi ise kitap, dergi, makale, gazete, karikatür, elektronik posta, televizyon, tiyatro, film gibi çeşitli görsel ve yazılı iletişim araçları ile hücum etmektedirler.[632]

Söylemek istediğimiz ve âyetlerin de günümüze mesajı şudur: Küfür tek millettir; hedefi ve mantığı aynıdır; çünkü aynı kaynaktan beslenmektedir. Ona karşı dikkatli ve uyanık davranmak ise sorumluluk gereğidir. Vahye karşı olumsuz tavır sergileyenler bu yaptıklarının karşılığını hem dünyada, hem de mahşerde göreceklerini bilmelidirler.

11. Her Biri Nimet Cennetine Girmek İstiyordu

اَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعٖيمٍ "Onlardan her biri nimet cennetine sokulacağını mı umuyor!" Âyetteki يَطْمَعُ *yatme'u* fiili "istemek, arzu etmek, ummak", كُلُّ امْرِئٍ *küllümriin* tamlaması "her biri", يُدْخَلَ *yüdhale* fiili "sokulmak", جَنَّةَ نَعٖيمٍ *cennete na'îm* tamlaması ise "nimet cenneti" demektir.

Yüce Allah bu âyette inkârcı insan tipinin bir yüzsüzlüğünü deşifre etmektedir. Aslında inanmadıkları, ancak eğer varsa da imkânlarından istifade etmeyi arzu ettikleri nimet yurdunu istedikleri beyan edilmektedir.

a) Âyetin mesajına geçmeden önce bazı hatırlatmalarda bulunmak istiyoruz.

1. Müşriklerin Âhiret Algısı

Sözün burasında Mekkeli müşriklerin âhirete iman noktasındaki durumlarına değinmek gerekir. Genelde Mekke müşriklerinin âhirete inanmadıkları, bu nedenle oradaki yargılamadan da korkmadıkları kabul edilir. Elbette bu yaklaşımı doğrulayan âyetler vardır.[633] Ayrıca içlerinde "zamana

631 İslâmoğlu, *age.*, s. 1170'te 13. not.
632 Bayraklı, *age.*, XIX, 592.
633 Necm 53/27; Müddessir 74/53.

tapanlar" anlamında *dehrîler* bulunduğu da bilinmektedir.[634] Ancak Mekkelilerin tamamının bu şekilde âhirete inanmadıkları da sanılmamalıdır. Nitekim belli belirsiz bir âhiret inancına sahip olanlarının bulunduğu bir gerçektir.[635] Dahası onların âhirete iman konusunda ihtilaf içerisinde bulundukları Nebe' 78/2-3'te açıkça beyan edilmektedir. İhtilafın olması farklı fikirlerin bulunması anlamına gelmektedir. Yûnus 10/18 ve Zümer 39/3 gibi çeşitli âyetlerde dile getirilen şefaat beklentileri, aslında çok net olmasa da Mekkelilerin önemli bir bölümünde âhiretle ilgili kabullerin bulunduğunu göstermektedir.

2. *Tama'* Etmek Ne Demektir?

Tamâ' etmek "bir şeyi gönülden istemek" demektir. Bu kökten gelen kelimeler Kur'ân'da Hz. İbrahim'in,[636] kibir göstermeyen keşişlerle rahiplerin[637] ve Hz. Musa'ya iman etmiş büyücülerin duasında[638] kullanılmaktadır. Ayrıca Yüce Allah'a samimiyetle yalvarıp yakarmak için korku ve ümit içerisinde bulunmada kullanılan kelimelerden birisi de *tama'* sözcüğüdür.[639] Bu arada şimşek çakmasında korku ile beraber yağmurun geleceği ümidi için de aynı kelime dile getirilmektedir.[640]

A'râfta bulunup henüz cennete giremeyenlerin cennete girme istekleri de bu fiille ifade edilmektedir.[641] Sonuçsuz bir beklenti için de,[642] kötü niyetli bir gönül hissedişi için de bu kelimenin kullanıldığına dair âyetler vardır.[643] Bütün bu âyetlerdeki kullanım örneklerinin yanında özellikle yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki anlam bir umma şeklinde yorumlanmalıdır.

b) Mekke müşriklerinin âhiret algısı ve *tama'* etmek fiili hakkındaki bu hatırlatmalarımızdan sonra, âyette ele alınan konuya dönelim.

1. Burada üzerinde durulan nokta şudur: İnkârcılar kendilerine dünyada sunulan çeşitli nimetlere karşı nankörlük yaptıklarını unutarak çok daha fazlasını hırsla istemekte herhangi bir sakınca görmemektedir. Bu durum aynı fiil kullanılarak Müddessir 74/15'te Velîd b. Muğîra örnekliğinde

634 Câsiye 45/24.
635 Kehf 18/36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.
636 Şu'arâ' 26/82.
637 Mâide 5/84.
638 Şu'arâ' 26/51.
639 A'râf 7/56; Secde 32/16.
640 Ra'd 13/12; Rûm 30/24.
641 A'râf 7/46.
642 Bakara 2/75.
643 Ahzâb 33/32.

onların bu ilâhî ışık karşısındaki çaresizliklerini ve şaşkınlıklarını da ortaya koymaktadır.[631] Ayrıca söz konusu kelimenin "yaratılıştan boynu aşağı doğru eğik, yatık olan deve" şeklinde de bir anlamı vardır. Anlaşılıyor ki inkârcıların niyetleri ve düşünceleri de devenin boynu gibi eğridir.

Kâfirler maksatlı düşünce, kötü niyet ve çarpık bir inanışla Hz. Peygamber'e karşı çıkıyorlar, alçak ve zelil bir anlayış içinde, sırf alay etmek için müslümanların yanına koşup geliyorlardı. O devirde koşmadan veya yüz yüze gelmeden tepkilerini ve alaylarını belirtmeleri mümkün değildi. Şimdi ise kitap, dergi, makale, gazete, karikatür, elektronik posta, televizyon, tiyatro, film gibi çeşitli görsel ve yazılı iletişim araçları ile hücum etmektedirler.[632]

Söylemek istediğimiz ve âyetlerin de günümüze mesajı şudur: Küfür tek millettir; hedefi ve mantığı aynıdır; çünkü aynı kaynaktan beslenmektedir. Ona karşı dikkatli ve uyanık davranmak ise sorumluluk gereğidir. Vahye karşı olumsuz tavır sergileyenler bu yaptıklarının karşılığını hem dünyada, hem de mahşerde göreceklerini bilmelidirler.

11. Her Biri Nimet Cennetine Girmek İstiyordu

اَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍۙ "Onlardan her biri nimet cennetine sokulacağını mı umuyor!" Âyetteki يَطْمَعُ *yatme'u* fiili "istemek, arzu etmek, ummak", كُلُّ امْرِئٍ *küllümriin* tamlaması "her biri", يُدْخَلَ *yüdhale* fiili "sokulmak", جَنَّةَ نَعِيمٍۙ *cennete na'îm* tamlaması ise "nimet cenneti" demektir.

Yüce Allah bu âyette inkârcı insan tipinin bir yüzsüzlüğünü deşifre etmektedir. Aslında inanmadıkları, ancak eğer varsa da imkânlarından istifade etmeyi arzu ettikleri nimet yurdunu istedikleri beyan edilmektedir.

a) Âyetin mesajına geçmeden önce bazı hatırlatmalarda bulunmak istiyoruz.

1. Müşriklerin Âhiret Algısı

Sözün burasında Mekkeli müşriklerin âhirete iman noktasındaki durumlarına değinmek gerekir. Genelde Mekke müşriklerinin âhirete inanmadıkları, bu nedenle oradaki yargılamadan da korkmadıkları kabul edilir. Elbette bu yaklaşımı doğrulayan âyetler vardır.[633] Ayrıca içlerinde "zamana

631 İslâmoğlu, *age.*, s. 1170'te 13. not.
632 Bayraklı, *age.*, XIX, 592.
633 Necm 53/27; Müddessir 74/53.

tapanlar" anlamında *dehrîler* bulunduğu da bilinmektedir.[634] Ancak Mekkelilerin tamamının bu şekilde âhirete inanmadıkları da sanılmamalıdır. Nitekim belli belirsiz bir âhiret inancına sahip olanlarının bulunduğu bir gerçektir.[635] Dahası onların âhirete iman konusunda ihtilaf içerisinde bulundukları Nebe' 78/2-3'te açıkça beyan edilmektedir. İhtilafın olması farklı fikirlerin bulunması anlamına gelmektedir. Yûnus 10/18 ve Zümer 39/3 gibi çeşitli âyetlerde dile getirilen şefaat beklentileri, aslında çok net olmasa da Mekkelilerin önemli bir bölümünde âhiretle ilgili kabullerin bulunduğunu göstermektedir.

2. *Tama'* Etmek Ne Demektir?

Tamâ' etmek "bir şeyi gönülden istemek" demektir. Bu kökten gelen kelimeler Kur'ân'da Hz. İbrahim'in,[636] kibir göstermeyen keşişlerle rahiplerin[637] ve Hz. Musa'ya iman etmiş büyücülerin duasında[638] kullanılmaktadır. Ayrıca Yüce Allah'a samimiyetle yalvarıp yakarmak için korku ve ümit içerisinde bulunmada kullanılan kelimelerden birisi de *tama'* sözcüğüdür.[639] Bu arada şimşek çakmasında korku ile beraber yağmurun geleceği ümidi için de aynı kelime dile getirilmektedir.[640]

A'râfta bulunup henüz cennete giremeyenlerin cennete girme istekleri de bu fiille ifade edilmektedir.[641] Sonuçsuz bir beklenti için de,[642] kötü niyetli bir gönül hissedişi için de bu kelimenin kullanıldığına dair âyetler vardır.[643] Bütün bu âyetlerdeki kullanım örneklerinin yanında özellikle yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki anlam bir umma şeklinde yorumlanmalıdır.

b) Mekke müşriklerinin âhiret algısı ve *tama'* etmek fiili hakkındaki bu hatırlatmalarımızdan sonra, âyette ele alınan konuya dönelim.

1. Burada üzerinde durulan nokta şudur: İnkârcılar kendilerine dünyada sunulan çeşitli nimetlere karşı nankörlük yaptıklarını unutarak çok daha fazlasını hırsla istemekte herhangi bir sakınca görmemektedir. Bu durum aynı fiil kullanılarak Müddessir 74/15'te Velîd b. Müğîra örnekliğinde

634 Câsiye 45/24.
635 Kehf 18/36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.
636 Şu'arâ' 26/82.
637 Mâide 5/84.
638 Şu'arâ' 26/51.
639 A'râf 7/56; Secde 32/16.
640 Ra'd 13/12; Rûm 30/24.
641 A'râf 7/46.
642 Bakara 2/75.
643 Ahzâb 33/32.

hatırlatılmaktadır. Bu nankör tip çeşitli nimetlere kavuşturulmuş olmasına rağmen, çok daha fazlasını istemekte bir sakınca görmemekte, kendisine verilenlerin hakkı olduğu zannına kapılarak daha fazlasına göz dikmektedir.

2. Âyette yer alan أَيَطْمَعُ *eyatme'u* ifadesinin başındaki soru edatı aslında bir alay ifadesidir ve âdeta şu mesajı içermektedir: "İnkârları ve alayları yetmiyormuş gibi, şimdi bir de cennete sokulmak mı istiyorlar! Bu durum yüzsüzlüğün zirvesidir." Müddessir 74/12-14'te de benzer bir mesaj vardır. Yüce Allah Velîd'e verdiği çeşitli nimetleri hatırlattıktan sonra, 15. âyette kendisine verdiği nimetleri daha da arttırması isteğini gündeme getirmekte ve sümme edatını kullanmaktadır. Yani "bütün bunlar yetmiyormuş gibi, kalkıp bir de nimetlerin daha da arttırılmasını istemektedir" diyerek onu ayıplamakta ve kınamaktadır.

3. İnançsız nankörlerin dünyadaki durumu böyle olduğu gibi, mahşerde de benzer, hatta çok daha fazlasını elde edeceklerini düşünerek hak etmedikleri cennete sokulmak istemektedirler. Müddessir 74/52'de ifade edildiğine göre, bu inkârcılar vahye karşı da aynı tutumu sergilemekte, Hz. Peygamber'e indirilen prensipleri beğenmeyip her biri kendisine özel sahifeler gönderilmesini istemekteydiler. Bu yüzsüz tavır dünya hayatında çeşitlilik arz ettiği gibi mahşere de yansıtılmakta, hor ve hakir gördükleri müminlere vaad edilen cennetin kendilerine de verilmesini ve orada da nimetlerle buluşturulmayı can-ı gönülden arzu ettikleri bildirilmektedir.

4. Âyette yer alan كُلُّ امْرِئٍ *küllümriin* tamlaması "her biri" anlamına gelmekte ve alaycı inkârcıların her birinin özel bir cennet istediği mesajını vermektedir. Anlaşılan o ki, imanları nedeniyle beğenmedikleri müminlerin gireceği cennetlere girmeyi istememektedirler. Ayrı vahiy sahifeleri istedikleri gibi, ayrı bir nimet cennetine sokulmayı arzu etmekte, böylece özel bir ödül muamelesine tabi tutulmayı beklemektedirler. Onlar dünyadaki seçkinci mantıklarını mahşere de yansıtmakta, buradaki ahlaksızlıklarının ve kibirlerinin âhirette de işe yaracağını sanmaktadırlar ki bu beklenti derin bir yanılgıdır.

b) Kâfirlere Verilen Cevap

Yüce Allah sûrenin 39-41. âyetlerinde nankör insan tipinin bu beklentisine cevap vermekte, bu arada insanın yaratılış kaynağını gündeme getirerek onun vazgeçilmez olmadığını beyan etmektedir.

1. Ödül Beklentisi Reddedilmektedir

كَلَّا اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ "Hayır (hiç ummasınlar)! Şüphesiz Biz, onları çok iyi bildikleri şeyden yarattık." Âyetteki كَلَّا *kellâ* edatı "hayır", خَلَقْنَا *halaknâ* fiili "yaratmak", يَعْلَمُونَ *ya'lemûn* fiili ise "bilmek" demektir.

a) Âyette yer alan *kellâ* edatının anlam çeşitliliği hakkında Fecr 89/17'de geniş açıklamalar yapmıştık. Söz konusu edatın buradaki anlamı "hayır" şeklindedir. Çünkü inkârcı insan tipinin âhirette ödül beklentisinin yersiz olduğu ifade edilmektedir.

b) Yüce Allah, nankör insanların mahşerde nimet cenneti beklentilerini reddettikten sonra, sözü onların ve elbette bütün insanların yaratılış kaynağına getirmektedir. Pek çok âyette hakkında detay verilen "insanın yaratılışı" konusuna dair burada ayrıntı verilmemekte, sadece "iyi bildikleri şeylerden yarattık" cümlesiyle yetinilmektedir. Bu konu daha önce onlarca âyette ele alınmış, insanın elementer ve biyolojik aşamalar geçirerek var edildiği ifade edilmişti. Bu konuyu İnsân 76/1-2, 'Abese 80/17-19 ve Târık 86/5-7'de geniş bir şekilde incelemeye çalışmıştık.

c) Bu arada içeriği âyetin mesajı hakkında bilgi vermekte ve âhirete inanmayan inkârcı muhataplara esaslı ve susturucu bir cevap verilerek şöyle seslenilmektedir: "Siz mahşerde diriltilmeye inanmıyorsunuz da orada ödüllendirilmeyi nasıl umuyorsunuz?" denmek istenmektedir.

d) Burada önemli olan nokta, âhirette ödül beklentisinde olan inkârcılara cevap verilirken yaratılışın neden gündeme getirildiğidir. Buna birkaç açıdan cevap verilebilir:

1. Öncelikle belirtmeliyiz ki inkârcı insan tipinin en büyük sorunlarından biri âhirete inanmamaları veya sağlam iman etmemeleriydi. Bir önceki âyette de ifade ettiğimiz üzere, onların belli belirsiz bir âhiret inancına sahip olanlarının yanında, hiç inanmayanları da vardı. Bu nedenle söz konusu sakat inanç durumu yeniden gündeme getirilmekte ve yoktan yaratma anlamında ilk yaratmanın sahibi olan Yüce Allah'ın onları yeniden yaratmaya da kadir olduğu hatırlatılmaktadır.

2. Ayrıca müminlerle alay eden nankörlere, "siz neden onlarla alay ediyorsunuz ki, siz nereden yaratıldıysanız onlar da aynı şeyden yaratılmışlardır" denmiş olmaktadır. Kendini üstün görenlere yaratılış kaynakları hatırlatılarak, asılsız ve mesnetsiz gurur ve kibrin ne kadar yanlış olduğu yeniden gündeme getirilmektedir.

3. Râzî'nin de isabetle vurguladığı gibi, burada daha başka bir anlam inceliği vardır: Âhiretteki nimet cenneti ödülü yüksek derecelerin ve Yüce Allah'ın ikramının karşılığıdır.[644] Orası değer anlamında çok ulvi bir makamdır; oraya bu maddî varlıkla gidilemez; çünkü bu bedenin yaratıldığı kaynak insanların tiksindiği ve pis kabul ettiği bir sıvıdır. O halde, anlaşılıyor ki cennet nimetleriyle buluşmak için yaratılış kaynağı değil, manevî dereceler etkin olacaktır.

Öyleyse, inananları hor ve hakir görmemek gerektiği gibi, ödüllerle buluşturulmak için de ilâhî rızayı kazanmak bir zorunluluktur. İman ve *ma'rifetullâh* denen "Allah bilinci" ile bezenmeyenler, yani böyle bir mücevhere bürünmeyenler mücevher değerinde olan cennet nimetleriyle de buluşamazlar.

11. Doğuların ve Batıların Rabbine Yemin Dikkat Çekicidir

فَلَآ اُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ "Doğuların ve batıların Rabbi (olan Zâtıma) yemin ediyorum." Âyetteki فَلَآ اُقْسِمُ *felâ uksimu* fiili "yemin ediyorum, (iş o kadar açık ki) yemin bile etmiyorum", الْمَشَارِقِ *el-meşârık* kelimesi "doğular", الْمَغَارِبِ *el-meğârib* sözcüğü "batılar" demektir.

Duhâ 93/1'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, Yüce Allah bu âyette Kur'ân'da kullandığı yemin tekniklerinden birine yer vermekte, böylece ulaştıracağı mesajın önemini ve sıradışılığını hatırlatmaktadır. Buradaki yeminde Yüce Allah aslında kendi Zâtına yemin ederek, meselenin ne kadar önemli olduğunu Araplarda bir ifade geleneği olan yeminle ortaya koymaktadır.

a) فَلَآ اُقْسِمُ "Yemin ediyorum." Beled 90/1'de *lâ uksimü* kullanımı ve anlam çeşitliliği hakkında detaylı bilgi vermiştik. Orada da ifade ettiğimiz üzere söz konusu anlam ihtimallerinden birisi de ifadeye doğrudan olumsuz anlam vermektir: "(İş o kadar açık ki) yemin bile etmiyorum, yemine ne gerek var!" İşte merhum Elmalılı bu tercih doğrultusunda âyeti şöyle tercüme etmiştir: "Artık o maşrıklerin, mağriblerin Rabbi için yemine ne hacet, şüphesiz ki Biz elbette kadiriz." Elbette bu tercih de doğrudur; ancak biz genelde tercih edilen anlamı önceleyerek meali olumlu anlamda "Yemin ediyorum" şeklinde vermeyi uygun bulduk.

644 Râzî, *age.*, XXIX, 132.

b) بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ "Doğuların ve batıların Rabbine." "Doğunun ve batının Rabbi", "İki doğunun ve iki batının Rabbi" ve "Bütün doğuların ve batıların Rabbi" şeklindeki ifadelerin kullanım örnekleri ve konu içerikleri hakkında Müzzemmil 73/9'da detaylı bilgi vermiştik. Bu ifadelerin birtakım yorum çeşitlilikleri vardır:

1. Buna göre Kur'ân'da yer alan söz konusu ifadeler, "bütün gün doğumu ve gün batımı noktalarının Rabbi Allah'tır; O'nun yaratması ve sistemi dışında hiçbir alan veya nesne yoktur" anlamına gelebilir. Buradaki mesaj âyetin sonundaki "Biz elbette kadiriz" şeklindeki ifadeden anlaşılmaktadır ki bu da Yüce Allah'ın kudretini beyandır.

2. Râzî'nin de belirttiği gibi, الْمَشَارِق *el-meşârık* "doğular" kelimesi, yükselen değerler anlamında bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri vahiylerin aydınlığını ifade edebileceği gibi bütün hidayet türlerini de ifade edebilir. Ayrıca الْمَغَارِب *el-meğârib* "batılar" sözcüğü de peygamberlerin mesajlarının insanlar tarafından itibara alınmaması, bir anlamda mesajların öldürülmesi olabileceği gibi hidayet vesilelerinin zıddı olarak onların çaresizlikleri anlamına da gelebilir.[645]

3. Bu arada "doğu ve batı", "iki doğu ve iki batı" veya "doğular ve batılar" ifadeleri iki taraflı bir hakikati de ortaya koyabilir. "Gerçekler, yalanlar" ve "hakikat yolları, zulüm yolları" gibi çeşitlilikler bu ifadelerin anlam alanında vardır. Ancak özellikle bu âyetlerdeki konu gereği maksadın "hayat ve ölüm" veya "dünyadaki ölüm ve âhiretteki diriltilme" olması da mümkündür.

c) Yeminlerin maksatlarından biri de yemin edilen varlıkların insanlara şahit kılınacaklarının bildirilmesidir. Her neye yemin ediliyorsa, bilinmelidir ki o şeyler insanlar için birer şahit olacaktır.[646] Buradan hareketle, bütün doğuşlar ve doğuş mekânları ile bütün batışlar ve batış mekânları insanların şahidi olacaktır. Kâinat bizim şahidimizdir; o halde hakkımızda hak şehadette bulunmaları için gayret sarf etmeliyiz.

111. Hiç Kimse Yüce Allah İçin Vazgeçilmez Değildir

إِنَّا لَقَادِرُونَ عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ "Onların yerine daha iyilerini getirmeye Bizim gücümüz yeter ve hiç kimse Bizim önümüze ge-

645 Râzî, *age.*, XXIX, 132.
646 İslâmoğlu, *age.*, s. 1171'de 2. not.

çemez." Buradaki قَادِرُونَ *kaadirûn* kelimesi "gücü yetenler, kadir olanlar", نُبَدِّلَ *nübeddile* fiili "değiştirmek", خَيْرًا *hayr* kelimesi "hayır, iyi", مَسْبُوقِينَ *mesbûkıın* sözcüğü ise "geçilmek, engellenmek, aciz bırakılmak" demektir.

a) Önceki âyetteki yeminin gerekçesi işte bu cümlede verilmekte ve Yüce Allah'ın kudreti gündeme getirilmektedir. Özellikle inkârcı insanların kendilerine verdikleri payelerin yersiz olduğu, başta kâfirler olmak üzere diğer bütün insanların Yüce Allah için vazgeçilmez olmadığı özellikle vurgulanmaktadır.

b) Bağlam gereği buradaki ifade aslında inkârcılar için bir gözdağı mesabesindedir. Onlar kendilerine dünyada verilen onca nimeti kendi hak edişleri olarak görmekte ve tenezzülsüz bir tutum veya davranış içerisine girmekteydiler. İşte Yüce Allah onları helâk edebileceğini ve yerlerine onlardan çok daha hayırlı olan başkalarını yaratabileceğini beyan ederek, kendilerinin Yüce Allah için vazgeçilmez olmadıklarını onlara bildirmektedir.

c) Bu âyet Vâkı'a 56/60-61 ile tefsir edilmektedir. Yüce Allah orada "insanlar arasına ölüm kanunu koyduğunu, onları benzerleriyle değiştirmede ve hiç bilmedikleri bir mahiyette (âhirette) kendilerini yeniden inşa etmede hiç kimsenin O'nu engelleyemeyeceğini" beyan etmektedir. Bağlam öldükten sonra diriltilmeye inanmayanlarla ilgili olduğu için, "benzerleriyle değiştirme" ifadesi, yerlerine başkalarının yaratılması demektir; "bilemedikleri şekilde veya bilmedikleri yerde" ifadesi ise inkâr ettikleri mahşer âlemi olsa gerektir. Zaten Vâkı'a 56/62'de de konu ilk yaratılışın bilinmesiyle ilişkilendirilmekte, dolayısıyla mesaj âhiretteki diriltilmeye bağlanmaktadır.

d) Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki mesajın daha iyi kavranabilmesi için birkaç âyeti daha hatırlatmakta yarar vardır. Bu bağlamda Yüce Allah inkârcılık veya "yeni bir yaratılış ve hayat" anlamında âhireti reddeden inkârcıların ele alındığı çeşitli âyetlerde, dilemesi halinde onları yok edebileceğini ve yerlerine yepyeni bir yaratık türü ya da yeni bir toplum var edebileceğini beyan etmektedir.[647] Bu arada Mâide 5/54'te benzer bir ifade yer almakta ve Allah'ın dininden dönenlerin yerine Allah'ın sevdiği ve kendileri de Allah'ı seven bir topluluk getirebileceği haber verilmektedir.

e) Hayat Yüce Allah'ın bir ikramıdır; dilediğine hayat verir; dilediğini ise öldürüp yerine başkalarını yaratır. Bu noktada O'nun engellenmesi veya aciz bırakılması ya da önüne başka varlıkların geçmesi kesinlikle mümkün değildir. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki meydan okumada

647 İbrâhim 14/19; Sebe' 34/7; Fâtır 35/16.

ifade edilen husus budur. Bu arada elbette inkârcıların ilâhî huzurdan kaçabilmesinin mümkün olmadığı da mesajlar arasında yer almaktadır.

f) Onların yerine daha hayırlılarının getirilmesi kendilerinden sonra düzgün bir neslin yaratılması anlamına da gelebilir. Burada o dönem Müslümanlarından olan Muhacir ve Ensar'ın kastedilmiş olması da akla gelebilir. Dahası bu âyetteki mesajı evrensel kabul edip, bütün zamanların inkârcılarına yönelik bir meydan okuma olduğunu kabul etmek de mümkündür.

Sözün özü şudur: Hiç kimse Yüce Allah için vazgeçilmez değildir; ayrıca hiçbir varlık Yüce Allah'ın gücünü ve kudretini deneme cüretinde bulunmamalıdır. Herkes görevini ve haddini bilmelidir.

42-44. ÂYETLER:

فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذ۪ي يُوعَدُونَۙ ﴿٤٢﴾

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ سِرَاعاً كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَۙ ﴿٤٣﴾ خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌۜ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذ۪ي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

"**42.** O halde, sen onları (şimdilik) bırak da, kendilerine vaad edilen günlerine kavuşuncaya dek (boş ve anlamsız işlere) dalsınlar, oynayadursunlar. **43.** O gün, onlar sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi, kabirlerinden süratle çıkarlar. **44.** Kendilerini zillet kaplamış olarak gözleri (perişanlıktan) yıkılmış bir halde (kabirlerden çıkacaklar). İşte bu, sürekli olarak kendilerine vaad edilen gündür!"

Sûrenin son bölümünde söz konusu inkârcılara yönelik nasıl bir tavır takınılması gerektiği hatırlatılmakta, sonuçta mahşerde kendilerini bekleyen feci akıbet noktasında bir bilgilendirme yapılmaktadır.

a) Mahşere Kadar Zaman Tanınması

Yüce Allah, 42. âyette çok önemli bir uygulama ilkesi gündeme getirmekte ve inkârcılara karşı hemen cezalandırıcı bir tutum izlenmemesi ve kendilerine fırsat tanınması gerektiği üzerinde durmaktadır.

1. Vaad Edilen Azap Kaçınılmazdır

فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذٖى يُوعَدُونَ "O halde, sen onları (şimdilik) bırak da, kendilerine vaad edilen günlerine kavuşuncaya dek (boş ve anlamsız işlere) dalsınlar, oynayadursunlar." Âyetteki ذَرْ *zer* emri "bırak", يَخُوضُوا *yehuuduu* fiili "(boş işlere) dalmak", يَلْعَبُوا *yel'abû* fiili "oynamak", يُلَاقُوا *yülâkuu* fiili "buluşmak, karşılaşmak", يَوْمَ *yevm* kelimesi "gün, mahşer günü", يُوعَدُونَ *yû'adûn* fiili ise "vaad edilmek" demektir.

a) Tamamen aynı ifadelerle Zuhruf 43/83'te de geçen bu âyette Yüce Allah Hz. Peygamber'e hitap etmekte ve ona bir tebliğ metodu öğretmektedir: Söylenmek istenen şudur: İnanmıyorlar diye hemen cezalandırmak doğru değildir. Kaldı ki sûrenin Mekke dönemi sûrelerinden olduğu düşünüldüğünde ceza vermekten değil, müşriklerin inanmamalarına üzülmemekten söz etmek çok daha doğrudur.

1. Âyette yer alan يَخُوضُوا *yehuuduu* fiili "(boş işlere) dalmak, lafazanlık yapmak, laf ebeliği yapmak" anlamlarına gelmektedir. Bu kelime Kur'ân'da hep olumsuz ve yerilen içeriklerde kullanılmaktadır.[648] Nisâ 4/140 ve En'âm 6/68'den anlaşıldığına göre, bu kişilerin uğraşıları daha çok Allah'ın âyetleri hakkında ileri geri konuşma ve alay şeklinde gerçekleşiyordu.

2. Burada inkârcılar için kullanılan bir diğer kelime ise "oynamak" anlamına gelen يَلْعَبُوا *yel'abû* fiilidir. Bu fiil, Kur'ân'da daha çok sonuçsuz ve faydasız işlerle meşgul olmak anlamında kullanıldığı için çeşitli âyetlerde *yehuudu* fiiliyle birlikte gelmektedir.[649]

b) İnkârcılar bir taraftan hakikati reddetmekte, diğer taraftan da gerçekleri bastırmak için onlar hakkında laf üretmeye çalışmaktaydılar. Eylem ve söylemleriyle bu olumsuz tavrı devam ettirmekteydiler. İşi sulandırmak veya konuyu alaya almak için çeşitli argümanlar geliştirmekte, vahyin sesini kısmak için ellerinden gelen her şeyi yapmaktaydılar.[650]

c) Mekke'de bu bilinçli ve olumsuz davranış sahiplerinin dışında, meseleyi ciddiye almayıp vurdumduymaz bir tutum sergileyenler de elbette vardır. Onlara yönelik olarak da Yüce Allah yorumunu yapmakta olduğumuz âyette Hz. Peygamber'e şöyle seslenmektedir: "Onları kendi hallerine

648 Nisâ 4/140; En'âm 6/68, 91; Tevbe 9/65, 69; Zuhruf 43/83; Tûr 52/12; Müddessir 74/45.
649 En'âm 6/91; Tevbe 9/65; Zuhruf 43/83; Tûr 52/12.
650 Fussılet 41/26.

bırak, boş işlerle uğraşsınlar, ömürlerini oyunla geçirsinler; ancak sonunda kendilerine vaad edilen azapla mutlaka karşılaşacaklardır." Onlar kıyamet ve âhireti alaya alsalar da zamanı gelince bu gerçeklerle mutlaka yüzleşecekler ve pişman olacaklardır; fakat son pişmanlık fayda vermeyecektir.

d) İşte Yüce Allah onların bu tutumlarına karşılık Hz. Peygamber'i motive etmekte, yaptıklarına takılıp kalmamasını öğütlemekte ve sonuçta hak ettikleri azabın inkârcıları bulacağını beyan etmektedir. Böylece bir taraftan Hz. Peygamber'in ve müminlerin morali yükseltilirken, diğer taraftan da inkârcı muhataplara gözdağı verilmektedir. Yüce Allah, Hz. Peygamber'i, kendi işine bakması noktasında bilgilendirmekte ve vahiyden yararlanmak isteyenlerle meşgul olmasının daha doğru olacağını kendisine bildirmektedir.

Esasında vahyin ilk dönemlerinde Müslümanların sayısı çok az olduğu için, karşıtlarıyla fiziksel olarak mücadele etmeleri gerekli olmadığı gibi mümkün de değildi. Bu nedenle, Yüce Allah inkârcılık ve düşmanlık yapan muhatapları Hz. Peygamber'in gündeminden düşürmektedir. Onlarla fiziksel anlamda uğraşarak gereksiz düşmanlık filizlerinin yeşertilmesini engellemeyi amaçlamaktadır.

Âyetlerin mesajı evrensel olduğu için, aynı duygular bugün de gelecekte de geçerliliğini devam ettirecektir. Bu nedenle, âyetlerde günümüze verilmek istenen mesajı ele almak istiyoruz.

11. Kâfirlere Karşı Tutumumuz Nasıl Olmalı?

Yüce Allah,Kur'ân'da inkârcı insanlara karşı nasıl bir tutum sergilenmesi gerektiğini başta Hz. Peygamber olmak üzere herkese bildirmektedir. Kur'ân'da bu noktada Hz. Peygamber'i hem inşa eden, hem de motive edip moralini yükselten birtakım hatırlatmalar yer almaktadır. Bu çerçevede çeşitli âyetleri hatırlatmak gerekmektedir:

a) A'râf 7/182-183 ve Kalem 68/44-45'te ifade edildiği gibi, ısrarla inanmayacak olanlar farkına varmasalar da kâfirlerin yavaş yavaş, adım adım azaba sürüklendiklerinin haberi kendilerine verilmektedir. Bu âyetlerdeki mesaj ile yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki mesaj aynı noktada buluşmaktadır. Söylenmek istenen şey, onları kendi şaşkınlıkları içerisine terk etmektir. Tercihlerinin sonucuna kendileri katlanmak zorunda kalacaklardır.

b) Yüce Allah Hıcr 15/3'te benzer içerikte yine Hz. Peygamber'e hitap ederek, onları kendi hallerine bırakmasını emretmektedir. Onların da yiyip içerek dünya nimetlerinden faydalanabileceklerini beyan ederek, an-

cak zamanı gelince gerçeği anlayacaklarını ifade etmektedir ki bu zaman "kıyâmet"tir. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki asıl mesaj ile buradaki bilgi birbiriyle tamamen uyumludur.

c) Meryem 19/84'te şu uyarı yer almaktadır: "Onlar hakkında acele etme..." Kâfirlere zaman tanıma veya onları kendi hallerine bırakma işlemi aslında onların aceleyle hemen azaba uğratılmaları isteğinde bulunmamayı ifade etmektedir. Kişilerin inanmama hürriyetleri de vardır. Yüce Allah onlara bu hakkı verdiğine göre, yapılan tebliğe rağmen olumsuz bir tavır sergilemek isteyenlere bu fırsat da verilmelidir; çünkü bu durum irade hürriyetiyle ilgilidir ve Kur'ân'ın uyardığı bir husustur.

d) Müzzemmil 73/11'de şu emir yer almaktadır: "Nimet sahibi (kılınmış) o yalancıları Bana bırak ve onlara biraz mühlet ver." Benzer bir ifade Müddessir 74/11'de de mevcuttur. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyet ile bu âyetler motivasyon içerikli bir mesaja sahiptir. Buna göre, Yüce Allah inkârcı ve güçlü kâfirler karşısında Hz. Peygamber'in moralsiz kalmasını engellemek için onu sahipleneceğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda Yüce Allah hak ve hakikat düşmanlarını Kendisinin helâk edeceğini, bir anlamda onların hakkından geleceğini beyan etmektedir.

e) Târık 86/17'de Hz. Peygamber'e şöyle buyurulmaktadır: "(Desteğimiz sana geleceği için) kısa bir süre kâfirlere mühlet ver." Burada sözü edilen "kâfirler"den maksadın "nankör insan tipi" olduğunu söylemeliyiz. Yüce Allah bu âyette Hz. Peygamber'e hitaben, ondan kâfirlere zaman tanımasını istemektedir. Âyetteki "az zaman"dan kasıt Bedir olabileceği gibi, kıyâmet de olabilir. Bedir anlamıyla kastedilen husus ortadadır; kıyâmet yorumu ise Allah için doğrudur. Çünkü O'na göre zaman yoktur. İnsanlar için uzun zamanlar O'nun için çok kısadır, yakındır."[651]

Yüce Allah, hem o dönemin, hem de her dönemin muhataplarına şu dersi vermektedir: Düşmanlığı azgınlığa, alaycılığa, hakarete ve nihayet saldırganlığa dönüştüren kâfirler bilmelidirler ki, karşılarında daima Yüce Allah'ın iradesini, erişilmez gücünü ve engellenemez kudretini bulacaklardır. Bu buluşma er veya geç, dünyada veya âhirette mutlaka gerçekleşecektir.

b) Kaçınılmaz Son: Mahşer Perişanlığı

Yüce Allah sûrenin son iki âyetini inkârcıların mahşer için mezarlardan diriltilip kaldırılmasına ve âhirette yaşayacakları sıkıntıların bir bölümünü hatırlatmaya ayırmıştır. Kendilerine vaad edilmesine rağmen, ısrarla

651 Me'âric 70/6-7. Benzer bir âyet için de bk. Nebe' 78/40.

alay ettikleri sorgulanma zamanı ve mekânı bir kez daha bütün zamanların inkârcılarına hatırlatılmaktadır.

1. Duruşma Alanına Hızlıca Gidilecektir

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ سِرَاعًا كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَۙ "O gün, onlar sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi, kabirlerinden süratle çıkarlar." Âyetteki يَخْرُجُونَ *yahrucûn* fiili "çıkmak", الْاَجْدَاثِ *el-ecdâs* kelimesi "mezarlar, kabirler", سِرَاعًا *sirâ'* sözcüğü "süratlice", نُصُبٍ *nusub* kelimesi "dikili şeyler (putlar)", يُوفِضُونَ *yûfiduun* fiili ise "fırlamak, koşmak" demektir.

Bu âyet, bir önceki âyette sözü edilen "Kendilerine vaad edilen gün ile buluşmak" ifadesinin açılımıdır. İnkârcılara yönelik tehdit içerikli *va'îd* ile müminlere yönelik müjde içerikli *va'd* hakikatinin gerçekleşme yeri ve zamanı kıyamet sonrası mahşerdir. İnsanlar mahşer için sırasıyla "diriltilecek, toplanacak, Allah'a sunulacak, bilgilendirilecek, sorgulanacak, yargılanıp haklarında değerlendirme yapılacak ve sonuçta ya cennete ya da cehenneme sevk edilecekler"dir. İşte bu yedi aşamanın ilki kabirlerden diriltilip kaldırılma başlığında ele alınan hakikattir.

a) يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ سِرَاعًا "O gün onlar, kabirlerinden süratle çıkarlar." Kur'ân'da kabr anlamı veren bir başka kelime de Kur'ân'da üç âyette geçen الجدث / الأجداث *el-cedes/el-ecdâs* sözcüğüdür. Yâsîn 36/51 ve Kamer 54/7. âyetinde de kullanılan *el-ecdâs* kelimesi, mekân olarak "kabir/kabirler" anlamına gelmektedir.[652] Bu kelimenin *kabr* kelimesinden şeklen de olsa farklı olması ikisi arasında ayrıntıda fark olabileceğini akla getirmektedir. Zira *el-kabr*, "mutlak anlamda cesedin bulunduğu toprak altı mekân" anlamına geldiği halde, *el-ecdâs* kelimesi, "diriltilme öncesinde herkesin bulunduğu değişik özellikteki yerler" anlamına alınabilir. Nitekim İbn Manzûr, dolaylı olarak da olsa bu manaya işaret etmiştir.[653]

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette insanların kabirlerinden süratli bir şekilde çıkacakları beyan edilmekte ve bu çıkışın mahşer günü gerçekleşeceği ifade edilmektedir. Bu durum Yâsîn 36/51'de şöyle dile geti-

---

652 İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüğa*, s. 190; *Mücmelü'l-Lüğa*, I, 180; Ezherî, *age.*, I, 551; Râzî, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'âni'l-'Azîm*, s. 134; Isfehânî, *age.*, s. 188-189; Cevherî, *age.*, I, 173; İbn Manzûr, *age.*, I, 559. Bu kelimenin çoğulunun *ecdüs* şeklinde olduğu da aynı kaynaklarda ifade edilmektedir.

653 İbn Manzûr, *age.*, I, 559. Bu konuda bilgi için ayrıca bk. Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Kavramı ve Kıyamet-Âhiret Süreci*, s. 55-56.

rilmektedir: "Sûr'a (ikinci kez) üflenince insanlar kabirlerden (bulundukları yerlerden) çıkıp hemen Rablerine koşacaklar." İşte iki âyette de ele alınan konu aynıdır ve mahşer diriltilmesini ortaya koymaktadır.

b) كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَۙ "Sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi." Âyetin bu kısmında, mahşer diriltilmesinde özellikle inkârcıların nasıl bir hal alacağı deşifre edilmektir.

1. Kur'ân'da sadece burada zikredilen يُوفِضُونَ *yûfiduun* fiili tıpkı Yâsîn 36/51'deki *yensilûn* fiili gibi "hızlı hareket etmek, koşmak, seğirtmek" anlamlarına gelmektedir.

2. *Nasîbe* kelimesinin çoğulu olan نُصُبٍ *nusub* sözcüğü ise, "müşriklerin hayvanları üzerinde boğazladıkları ve kutsal saydıkları sunaklar" demektir.[654] Daha geniş bir bakış açısıyla söyleyecek olursak nusub, "Allah'tan başkası için dikilen ve kendisine tapınılan her şey, ilâhlar" anlamına gelmektedir.[655] Mâide 5/3'te de geçen kelimenin bu âyette verdiği anlam, mahşer diriltilmesi esnasında inkârcıların putların önünde duruşlarını ve onlara doğru hızlı gidişlerini andırmaktadır.

3. Dünyada putların önüne nasıl gitmişlerse bir ceza olarak kabirlerinden de öyle kaldırılacaklardır. Bu onlar için yargılama öncesi psikolojik bir travma meydana getirecektir. Dünya hayatında tapındıkları putların aslında ne kadar yanlış bir adres olduğunu diriltilme esnasında anlayacaklar, ancak bunun onlara hiçbir faydası olmayacaktır. Saygı gösterdikleri, önlerinde el pençe divan durdukları ve hürmette kusur etmemeye özen gösterdikleri putların nasıl derin bir yanılgıya sebep olduğu mahşerin başlangıcında kendilerine gösterilecektir. Âyetteki kinayeli anlatımın amacı budur. Fayda veya yardım beklenen varlıklar sahipleri için felaket habercisi olacaktır.

11. Gözler Tam Bir Perişanlık Arz Edecektir

خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌۜ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذ۪ي كَانُوا يُوعَدُونَ "Kendilerini zillet kaplamış olarak gözleri (perişanlıktan) yıkılmış bir halde (kabirlerden çıkacaklar). İşte bu, sürekli olarak kendilerine vaad edilen gündür!" Âyetteki خَاشِعَةً *haaşi'a* kelimesi "düşük, perişan", اَبْصَارُ *ebsâr* sözcüğü "gözler", تَرْهَقُ *terheku* fiili "kaplamak, bürümek", ذِلَّةٌ *zilleh* kelimesi "zillet", الْيَوْمُ *el-yevm*

654 Isfehânî, *age.*, s. 807.
655 Ferrâ, *age.*, III, 186; Zemahşerî, *age.*, IV, 602.

sözcüğü "mahşer günü", يُوعَدُونَ *yû'adûn* fiili ise "vaad edilmek" demektir.

Sûrenin son âyetinde inkârcıların mahşerde gözlerinin durumu ele alınmakta ve yaşanacak perişanlığın gözlere yansıyacak bölümü hatırlatılmaktadır.

a) خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ "Kendilerini zillet kaplamış olarak gözleri (perişanlıktan) yıkılmış bir halde." Âyetin bu ilk bölümünde inkârcı insanların mahşerde gözlerinin nasıl bir hal alacağı beyan edilmektedir. Belli ki, mahşerdeki bedene bürünme kendi şartlarında kesinlikle fiziksel olacaktır; insanların çeşitli organları bulunacaktır.

1. Ğâşiye 88/2 ve Kalem 68/43'te de ele aldığımız üzere خَاشِعَة *haaşi'a* kelimesi, "yere bakmak, düşkün olmak, zillet içinde kalmak ve eğik olmak" gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime mahşerdekinin aksine dünya hayatında "derin bir saygı"yı ifade etmekte ve inananlar için olumlu bir hassasiyeti nitelendirmektedir.[656]

2. Mahşerdeki perişanlığın bir sebebi de "kendilerini zilletin kaplaması"dır. Âyetteki تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ *terhekuhüm zilleh* cümlesi bunu ifade etmektedir. Zillet mahşerde bütünüyle inkârcıları kaplayacaktır.[657] Ayrıca orada inkârcıların yüzleri gibi bazı organlarını da kaplamasından söz edilmektedir.[658] Bu arada dünya hayatında hayırlı ve güzel davranışlar yapanlara daha güzel karşılıklar verileceği gibi, onların yüzlerini karalar kaplamayacak ve zillet bürümeyecektir.[659]

Kalem 68/43'te de ele aldığımız ve vurguladığımız üzere, dünya hayatında Yüce Allah'tan başkasının önünde boyun eğerek onları kutsayanlar âhirette Yüce Allah'ın huzurunda boynu bükük kalacaktır. Kendilerini zillet kapladığı için gözleri perişan bir halde olanlar, dünyada izzet ve şerefin sadece Yüce Allah'ın katında olduğunu unutmuş olanlardır.

b) ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذ۪ى كَانُوا يُوعَدُونَ "İşte bu, sürekli olarak kendilerine vaad edilen gündür!" Yüce Allah, sûrenin bu son cümlesinde inkârcılara bu sözü söyleyecek, böylece kâfirler dünyadayken inkâr ettikleri ve alay ettikleri mahşerin gerçek olduğunu anlamış olacaklardır. "Onlar, 'Bu vaad ne za-

656 Bakara 2/45; Âl-i İmrân 3/199; İsrâ 17/107; Enbiyâ 21/90; Mü'minûn 23/2; Ahzâb 33/35; Hadîd 57/16; Haşr 59/21.
657 Yûnus 10/27.
658 Kalem 68/43; 'Abese 80/41.
659 Yûnus 10/26.

man gerçekleşecek, eğer sözünüzde sâdık iseniz (haber verin de görelim)!' diye meydan okuyorlar."[660] İşte bu meydan okumalara ve alay içerikli sözlere mahşerde cevap verilecektir. Yorumunu yapmakta olduğumuz Me'âric sûresinin son âyetinde ve Yâsîn 36/52, Mülk 67/27 gibi âyetlerde verilmek istenen mesaj âhiretin gerçekliğini hafızalara kazımaktır.

ME'ÂRİC SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-4. âyetler): Bu âyetlerde, yükseliş mertebelerinin gerçek sahibinin Yüce Allah olduğu ve hiç kimse tarafından engellenemeyen ve kâfirlerin başına gelecek olan (âhiretteki) azapla ilgili olarak bir soru sorulduğu veya sorulabileceği ifade edilmektedir. "Melekler ve ruh Yüce Allah'a elli bin yıllık bir günde ancak yükselebilir" denilerek Yüce Allah'ın kudretinin erişilmezliği hatırlatılmakta, böylece söz konusu azabın engellenemeyeceği mesajı verilmektedir.

(5-10. âyetler): Burada sabır öğretisi üzerinde durularak, peygamberliğin aslında bir sabır ve direniş kurumu olduğu ifade edilmek istenmektedir. Bu nedenle inkârcıların baskılarından yılmaması gerektiği Hz. Peygamber'e bildirilmekte, uzak gördükleri kıyamet ve mahşerin aslında çok yakın olduğu onlara hatırlatılmaktadır. Bu arada kıyamet gününün şiddet ve dehşeti bağlamında gökyüzünün erimiş maden gibi olacağı, dağların da atılmış bir yüne dönüşeceği bildirilerek, o gün hiçbir dostun diğerinden hiçbir şekilde istekte bulunamayacağı beyan edilmektedir.

(11-18. âyetler): Mahşer ağır ve sıkıntılı bir duruşmaya sahne olacağı için, suçluların kendi çocuğunu, eşini, kardeşini, kendisini koruyan yakınlarını, hatta yeryüzündeki herkesi fidye olarak vermek isteyeceği ifade edilmektedir. Bu isteğin reddedileceği belirtilerek, buna karşılık cehennem ateşinin derileri soyacak şekilde alev saçacağı, hakikatten yüz çevirip arkasını dönenleri, mal ve servet biriktirenleri çağıracağı özellikle hatırlatılmaktadır. Böylece cehennem ateşinin şiddeti ve hak edenleri içine alacak bir yapıya kavuşturulmuş olacağı belirtilmektedir.

(19-35. âyetler): Bu âyet grubunda ise iki temel konu ele alınmaktadır. Buna göre önce insanın hırslı ve tatminsiz yapısı hatırlatılarak, sıkıntı anında sızlandığı, rahat zamanında ise cimri kesildiği beyan edilmektedir. Ardından bu özelliklerden korunmanın yolu gösterilerek, "Allah'tan yana

660 Yûnus 10/48; Enbiyâ 21/38; Neml 27/71; Sebe' 34/29; Yâsîn 36/48; Mülk 67/25.

olanlar" anlamında *musallîn* olmanın önemi vurgulanmakta ve şu sekiz nitelik üzerinde durulmaktadır:

"İbadetlerde devamlılık göstermek, mallarını garibanlarla paylaşmak, hesap gününe gönülden inanmak, azaptan korkmak, namuslarını korumak, emanetlere ve verilen sözlere riayet etmek, şahitliklerini tam anlamıyla, tarafsız bir şekilde yerine getirmek ve ibadetlerini korumak." Bütün bu fedakârlıkların sonunda hak edenlerin cennette ikrama mazhar olacakları müjdelenmektedir.

(36-41. âyetler): Bu bölümde iyilik sahiplerinin, yani çennetliklerin karşısında bu defa söz cehennemliklere getirilmekte, nankörlerin her fırsatta sağdan ve soldan yanaşarak müminlerle alay ettiği, bu da yetmezmiş gibi bir de kalkıp özel cennet özledikleri ifade edilmektedir. Elbette bu haksız beklenti reddedilmekte, yaratılış kaynağı olarak insanların eşit olduğu beyan edilerek ödül elde etmenin iman ve Allah bilinciyle mümkün olacağı hissettirilmektedir.

Yüce Allah, daha sonra bütün doğuların ve batıların Rabbi olduğunu beyan ederek, kendi Zâtı'na yemin etmekte ve insanların vazgeçilmez olmadığını ilan etmektedir. Buna göre inançsızların yerine kendilerinden daha hayırlı toplumların getirilebileceği belirtilerek, bu noktada hiçbir gücün Yüce Allah'ı engelleyemeyeceği ve hiçbir şeyin O'nun önüne geçemeyeceği beyan edilmektedir.

(42-44. âyetler): Sûrenin son âyetlerinde ise Hz. Peygamber'e ve bütün müminlere bir tebliğ ilkesi öğretilmektedir. İnkârda ısrarcılar kendi hallerine bırakılacak, böylece kendilerine vaad edilen hesap günüyle karşılaşıncaya kadar boş işlerle ve oyunlarla meşguliyetlerine fırsat verilecektir. Günah işlemede zorlama olmadığı gibi inançta da zorlama yapılamayacağı herkese bildirilmektedir. Sonucuna katlanmak kaydıyla herkes istediği gibi davranabilir.

İnkârcılar reddettikleri mahşer sorgulaması için kabirlerden çıkacaklardır. Dünya hayatlarında tapındıkları dikili putların önüne çıktıkları gibi mahşerde de Yüce Allah'ın huzuruna çıkacaklar, ancak derin mahcubiyetler içerisinde kalacaklardır. Çünkü kendilerini zillet bürümüş olarak gözleri yıkılacak ve derin perişanlıklar yaşayacaklardır. En sonunda onlara alaycılıklarının karşılığı olarak yine alaycı bir ifadeyle "İşte, size sürekli hatırlatılan gün bugündür" denilecektir.

Rabbimiz, sûrede saydığı sekiz özelliği hayatında uygulayan *musallîn* dediği kişiler arasına bizleri de ilhak eylesin. Mahşerde de ödüllerle buluşturduklarından ayırmasın. Derin hasret acısı çekenlerden ve mahşer duruşmasına yüzü gözü düşük ve perişan bir halde gelenlerden de uzak eylesin. Âmîn.

71. NÛH SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Nûh sûresi, Mekke döneminde indirilmiş olup, 28 âyetten oluşmuş ve adını içeriğinden almıştır. Sûre, hem resmî hem de iniş olarak 71. sıradadır. Bu sûre de, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Sûrenin asıl amacı, Hz. Nûh'un kavmi üzerinden Mekke müşriklerine gözdağı vermek ve onları uyarmaktır. Baştan sona bir kıssadan oluşan bu sûrede tebliğde izlenmesi gereken metod öğretilir.

Nûh sûresi, öncesindeki Me'âric sûresiyle yakın konu ilişkisine sahiptir. Me'âric sûresinde ele alınan asıl konu, kıyamet ve sonrasında yaşanacak âhiret âlemine dair bilinç kazandırılmasıyla ilgilidir. Nûh sûresinde de Hz. Nûh, kavmini elem verici azaptan kurtulmaya çağırmaktadır. Âyetlerde sözü edilen azap kıyamet sonrası âhirette yaşanacak olan cehennem azabıdır.

Nûh sûresinde ilk olarak Hz. Nûh'un tevhid çağrısı ele alınmakta, bu sayede Allah'a kulluk, takvâ ve itaatin ardından günahlarının bağışlanabileceği ve dünyada kalışlarının belli bir süreye, yani belirlenmiş ecellerine kadar erteleneceği bildirilmektedir. Daha sonra Hz. Nûh'un kavmini davette hangi yolları izlediği hatırlatılmakta, bu arada kavminin verdiği olumsuz tepkiler ve ortaya koyduğu inkârda ısrarcılıkları gündeme getirilmektedir. İstiğfar denen günahtan pişmanlığın nasıl sonuçlar meydana getireceği, ilâhî nimet sunumlarının nasıl artış göstereceği, hem kişilerin aile hayatlarında hem de yaşadıkları çevrede ne tür değişimlerin meydana geleceği de özellikle hatırlatılmaktadır.

Kâinat kitabının çeşitli âyetleri demek olan göklerin yapısı, ayın ve güneşin konumları ele alınmakta, ardından insanların yaratılış kaynağı olan toprağa dikkat çekilmekte, ölüm ile girilen topraktan insanların mahşer için yeniden çıkartılacağı beyan edilmektedir.

Sûrenin son bölümünde Hz. Nûh'un kavmiyle ilgili şikâyetleri gündeme getirilmekte, onların putperestlikten uzaklaşmaları davetine verdikleri olumsuz tepkiler dile getirilmektedir. En sonunda yaşadıkları tufanla helâk edildikleri beyan edilerek, Hz. Nûh'un evrensel duası ile sûre sona erdirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِنَّٓا اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِه۪ٓ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ اِنّ۪ي
لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۙ ﴿٢﴾ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ وَاَط۪يعُونِۙ ﴿٣﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلٰٓى
اَجَلٍ مُسَمًّىۜ اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَٓاءَ لَا يُؤَخَّرُۢ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي دَعَوْتُ قَوْم۪ي لَيْلًا
وَنَهَارًاۙ ﴿٥﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَٓاء۪ٓي اِلَّا فِرَارًا ﴿٦﴾ وَاِنّ۪ي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُٓوا اَصَابِعَهُمْ
ف۪ٓي اٰذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَاَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًاۚ ﴿٧﴾ ثُمَّ اِنّ۪ي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًاۙ ﴿٨﴾
ثُمَّ اِنّ۪ٓي اَعْلَنْتُ لَهُمْ وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَارًاۙ ﴿٩﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ غَفَّارًاۙ ﴿١٠﴾ يُرْسِلِ
السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًاۙ ﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَن۪ينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ اَنْهَارًاۜ
﴿١٢﴾ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًاۚ ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا ﴿١٤﴾ اَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ
سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۙ ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ ف۪يهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾ وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ
الْاَرْضِ نَبَاتًاۙ ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُع۪يدُكُمْ ف۪يهَا وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ بِسَاطًاۙ
﴿١٩﴾ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًاۚ ﴿٢٠﴾ قَالَ نُوحٌ رَبِّ اِنَّهُمْ عَصَوْن۪ي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ
وَوَلَدُهُٓ اِلَّا خَسَارًاۚ ﴿٢١﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًاۚ ﴿٢٢﴾ وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا
سُوَاعًاۙ وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًاۚ ﴿٢٣﴾ وَقَدْ اَضَلُّوا كَث۪يرًاۚ وَلَا تَزِدِ الظَّالِم۪ينَ اِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾ مِمَّا
خَط۪ٓيـَٔاتِهِمْ اُغْرِقُوا فَاُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْصَارًا ﴿٢٥﴾ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ
عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِر۪ينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُٓوا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا
﴿٢٧﴾ رَبِّ اغْفِرْ ل۪ي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِن۪ينَ وَالْمُؤْمِنَاتِۜ وَلَا تَزِدِ الظَّالِم۪ينَ
اِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Kendilerine yakıcı bir azap gelmeden önce "kavmini uyar" diye Nûh'u kendi kavmine gönderdik. **2.** Dedi ki: "Ey kavmim! Ben sizin için açık bir uyarıcıyım." **3-4.** "Allah'a kulluk edin; O'na karşı takvânızı takının (sorumluluğunuzu bilin, duyarlı olun) ve bana itaat edin ki Allah da günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir ecele kadar tehir etsin (cezalandırmadan yaşatsın)." (Unutulmamalıdır ki), Allah'ın belirlediği süre dolunca o artık ertelenemez. Keşke bilseydiniz! **5.** (Sonra Nuh) dedi ki: Ey Rabbim! Doğrusu ben, kavmimi gece gündüz (sana imana) davet ettim. **6.** (Fakat) benim davetim, ancak kaçmalarını arttırdı. **7.** Sen onları bağışlayasın diye kendilerini ne zaman davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar; (beni görmemek için) elbiselerine büründüler, ayak direditer ve kibirlendikçe kibirlendiler. **8.** Sonra, ben kendilerine açıktan davette bulundum. **9.** Daha sonra, onlarla hem açıktan açığa hem de gizli gizli konuştum. **10.** Dedim ki: Rabbinizden bağışlanma dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır. **11.** (Af dileyin ki,) üzerinize gökten bol bol yağmur yağdırsın. **12.** Mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın; size bahçeler ihsan etsin; sizin için ırmaklar akıtsın. **13.** "Size ne oluyor ki, Allah'ın (size) büyüklük (verebileceğini O'na) yakıştıramıyorsunuz?" **14.** "Oysa sizi türlü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır." **15.** "Görmediniz mi, Allah yedi göğü tabaka tabaka nasıl yaratmış!" **16.** Onların içinde ayı bir nur kılmış, güneşi de bir lamba (kandil) yapmıştır. **17-18.** Allah, sizi de yerden ot (bitirir) gibi bitirmiştir. Sonra yine oraya döndürecek ve sizi yeniden (oradan) çıkartacaktır. **19-20.** Allah, yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır ki, ondan geniş yollar edinip dolaşabilesiniz. **21.** (Öğütlerinin fayda vermemesi üzerine) Nûh dedi ki: "Ey Rabbim! Doğrusu onlar bana karşı geldiler; malı ve çocuğu kendi ziyanını arttırmaktan başka bir işe yaramayan kimseye uydular." **22.** Ayrıca çok büyük tuzaklar kurdular! **23.** Dediler ki: "Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Vedd'den, Suvâ''dan, Yeğûs'tan, Ye'ûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin!" **24.** (Böylece) onlar gerçekten birçoklarını saptırdılar. (Bunun üzerine Nûh dedi ki: "Ey Rabbim!) Sen de bu zalimlerin ancak şaşkınlıklarını arttır!" **25.** Onlar, günahları yüzünden suda boğuldular; ardından ateşe sokuldular ve (o zaman) Allah'ın peşi sıra hiçbir yardımcı da bulamadılar (bulamayacaklar). **26-27.** Nûh dedi ki: "Ey Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma! Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; yalnız ahlâksız, nankör (insanlar) doğururlar (yetiştirirler)." **28.** (Hz. Nûh duasına şöyle de-

vam etti): "Ey Rabbim! Beni, ana-babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla, zalimlerin de ancak helâkini arttır."

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-4. ÂYETLER:

إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٢﴾

أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ ﴿٣﴾

يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾

"**1.** Kendilerine yakıcı bir azap gelmeden önce 'kavmini uyar' diye Nûh'u kendi kavmine gönderdik. **2.** Dedi ki: 'Ey kavmim! Ben sizin için açık bir uyarıcıyım.' **3-4.** 'Allah'a kulluk edin; O'na karşı takvânızı takının (sorumluluğunuzu bilin, duyarlı olun) ve bana itaat edin ki Allah da günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir ecele kadar tehir etsin (cezalandırmadan yaşatsın).' (Unutulmamalıdır ki) Allah'ın belirlediği süre dolunca o artık ertelenemez. Keşke bilseydiniz!"

Nûh sûresinin ilk âyetlerinde, Hz. Nûh'un kavmine gönderiliş gayesi ve davete icabet etmeyenlerin yaşayacağı derin felaket gündeme getirilmekte, bu arada diğer peygamberlerde olduğu gibi Hz. Nûh'un davetinin ana ilkeleri sıralanmaktadır. Çağrıya olumlu cevap verilmesi durumunda bunun sağlayacağı getiriler muhataplara aktarılmaktadır.

Kur'ân'da kıssaların anlatılma gerekçeleri hakkında Müzzemmil sûresinin 15. âyetinde detaylı bilgi verdiğimiz için burada aynı şeyleri tekrarlamayacağız. Bilinmelidir ki, kıssalar insanlık tarihinin bir özetidir ve nasıl davranılması konusunda insanlara yol gösteren birer rehberdir, birer âyettir. Bu nedenle bütünüyle bir kıssadan oluşan bu sûrenin mesajlarının doğru okunup anlaşılması hayatî önem arz etmektedir.

a) Bir Tevhîd Abidesi Olarak Hz. Nûh

Daha önce Müddessir sûresinin başında ele aldığımız üzere Yüce Allah, peygamber gönderme gerekçesi olarak çok önemli bir ilke koyduğunu hatırlatmaktadır. Bu tür görevlendirmelerin insanları azaptan ve sıkıntıdan kurtarıp hem dünyada hem de âhirette mutluluğa eriştirme amacına yönelik olduğunu beyan etmektedir. Bu amaçla insanlık tarih boyunca peygambersiz bırakılmamıştır.

İlk insan nesli ilk peygamberle buluşturulmuştur. Muhatapların durumu veya ihtiyacı ne oranda ise risaletin içeriği de elbette ona uygun şekillendirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında kurulu bir din veya hukukî düzenlemeler içeren bir şeriatın Hz. Nûh ile başladığı gerçeği bu söylediklerimizle herhangi bir çelişki oluşturmaz.

1. Bilindiği üzere Hz. Nûh, Kur'ân'da kendisinden en çok söz edilen peygamberlerden birisidir. Asıl adı İbranice'de Noah, Yunanca'da Noe şeklindedir.[661] Tevrat kaynaklı bilgilere göre Hz. Nûh Hz. Âdem'in oğlu Şît soyundan gelmektedir.[662] Bir başka iddiaya göre ise Hz. Âdem'in Kaabil adlı oğlunun soyundan gelmektedir ve Lamek adlı kişinin oğludur.[663]

2. Eski insanların hayat sürelerinin uzunluğu gerçeğinden hareketle, Hz. Nûh'un 950 yıl yaşadığı Kur'ân'da açıkça belirtilmektedir.[664] Söz konusu sürenin bugün anladığımız gibi güneş yılı hesabıyla mı, ay yılı hesabıyla mı karşılandığı bilinmemektedir. Bu noktada 'Ankebût, 29/14. âyette geçen *seneh* ve *'âm* kelimelerinin kullanımından hareketle yapılan bir yorumu aktarmayı gerekli görmekteyiz.

> Aynı cümlede hem *seneh* hem *'âm* kelimelerinin kullanılması, ikisi arasındaki nüansa delalet eder. *Sene* çoğunlukla çetin ve kurak geçen yıl, *'âm* ise bereketli ve yağışlı geçen yıl için kullanılır.[665] Bu dilsel tahlilden yola çıkarak, Hz. Nûh'un ömürlük davetinin çok kısa kısmı hariç tamamına yakınının "çetin ve zor" geçtiğini söyleyebiliriz. "Dokuz yüz elli yıl" yerine

661 Hz. Nûh hakkında geniş bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, DİA, "Nûh mad.", XXXIII, 224-227.

662 Tevrat, Tekvîn, 5/1-32; 1. Tarihler, 1/1.

663 Tevrat, Tekvîn, 4/17-24.

664 'Ankebût, 29/14.

665 Isfehânî, *Müfredât*, s. 430, 598.

> "elli yıl eksiğiyle bin sene" şeklinde gelmesi, zamanın uzunluğuna dikkat çekmek içindir. "Bin yıl yaşamak" ifadesi, tam da bu deyimsel anlamıyla, Bakara 2/96'da kullanılır. Ayrıca Kur'ân'da "bin yıl" ve "elli bin yıl" ifadelerinin rakamsal değerler dışında, zamanın izafi niteliğini belirtmek için kullanıldığı yerler de vardır.[666] Bu ifadenin deyimsel karşılığı "çok uzun yaşamak" olarak ortaya çıkıyor. Bunu esas alırsak "-elli yıl eksiğiyle- bin sene kalmıştı" ifadesi, peygamberlik öncesi hariç, bir insanın yaşayabileceği en uzun süre kavmini yılmadan usanmadan davet ettiğine delalet eder. İşte böylece, "Yeryüzünde onlardan bir kişi dâhi bırakma"[667] şeklindeki elçiler arasında yalnızca Hz. Nûh'a ait olan kahır duasının nedeni de anlaşılmış olur. Ayrıca 'Ankebût 29/14. âyet sûrenin 2. âyetiyle doğrudan bağlantılıdır. Hz Nûh'un bunca uzun süren çabası, onun ödediği ağır bedel olarak sunulmaktadır.[668]

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Hz. Nûh'un, kavminin içerisinde uzun süre görev yaptığı, ancak bu süre zarfında çok büyük sıkıntılar çektiği, sadece 50 yıllık bir sürenin bu anlamda başarılı ve huzurlu bir zaman olarak yaşandığı ifade edilebilir.

3. Hz. Nûh ile Hz. Âdem veya ilk insan nesli arasında ne kadar bir sürenin geçtiği bilinmemektedir. Kendisine inananlar ile hayvanlardan birer çifti içerisine yerleştirdiği gemisi düşünüldüğünde,[669] hatta geminin madeni malzemeden inşa edildiği izlenimi veren ifadeler[670] göz önüne alındığında ilk insan nesli ile Hz. Nûh arasında çok uzun zamanların geçtiği söylenebilir.

4. Müslümanlar olarak biz Hz. Nûh'u *ulu'l-'azm* yani "azim ve kararlılık sahibi beş peygamber"den birisi olarak kabul ederiz. Kur'ân'da 28 sûrede Hz. Nûh hakkında çeşitli boyutlarda bilgi verilmektedir.[671] Bu bil-

666 Hacc 22/47; Secde 32/5; Me'âric 70/4.
667 Nûh 71/26-27.
668 İslâmoğlu, *age.*, s. 778'de 14 ve 15. notlar.
669 Hûd 11/40; Mü'minûn 23/27.
670 Kamer 54/13.
671 Kur'ân'da Hz. Nûh'un ve kıssasının ele alındığı âyetler için bk: Âl-i İmrân 3/33; En'âm 6/84; A'râf 7/59-64; Tevbe 9/70; Yûnus 10/71-73; Hûd 11/25-49; İbrâhîm 14/9-18; İsrâ 17/3; Meryem 19/58; Enbiyâ 21/76-77; Hacc 22/42-43; Mü'minûn 23/23-30; Furkân 25/37; Şu'arâ 26/105-122;

giler onun peygamber olduktan sonraki hayatıyla ilgilidir. Öncesine dair elimizde Kur'ânî bir bilgi yoktur.

5. Sûrede ele alınan konular ve kavminin verdiği cevaplardan da anlaşılacağı üzere Hz. Nûh çok çetin şartlarda görev yapmış, son derece azgın bir kavimle çok uzun süre mücadele etmek zorunda kalmıştır. Yoldan çıkmış ve azgınlaşmış kavmi ona inanmadığı gibi kendisine "deli" demiş, onu taşlamakla tehdit etmişlerdir.[672] Bütün bunların yanında "yalancılık"la suçlanmış, ona tabi olanları yanından kovması kendisinden istenmiş, tehdit edildikleri azabı kendilerine çabucak getirmesi istenerek onunla alay edilmişti.[673]

6. Yüce Allah, Hz. Âdem'i seçtiği gibi, Hz. Nûh'u da, İbrahim ailesini de, İmran ailesini de seçtiğini,[674] ona vahyettiğini beyan etmektedir.[675] O da kavmini tevhide davet etmiş ve bu uğurda büyük fedakârlıklara katlanmıştır.[676]

Hz. Nûh, kavminin ısrarlı karşı çıkışlarıyla çok uzun süre mücadele edip sonuç alamaması üzerine mağlup olduğunu beyan ederek Yüce Allah'tan yardım istemiş,[677] muhataplarının helâk edilmesi için onlara beddua da etmiştir.[678] Duası kabul edilince kendi adıyla anılan büyük bir felaketle inkârcı muhataplar boğulmuş, bunların arasında kendi hanımı ve çocuğu da yer almıştır.[679] Yürek burkan konuşmaların yaşandığı olayla ilgili Yüce Allah peygamberini dahi uyarabileceği ve yanlış yapılmasına göz yumulmayacağı mesajını vermiştir.[680]

Kur'ân'da Hz. Nûh kendisinden söz alınan,[681] hidayete erdirilmiş olan,[682] mümin,[683] rasûl, mürsel,[684] apaçık uyarıcı,[685] bereketlere sahip

'Ankebût 29/14-15; Ahzâb 33/7; Saffât 37/75-82; Sâd 38/12-14; Mü'min 40/5-6; Şûrâ 42/13; Kâf 50/12-14; Zâriyât 51/46; Necm 53/52; Kamer 54/9-16; Hadîd 57/26; Tahrîm 66/10; Hâkka 69/11-12; Nûh 71/1-28.

672 Şu'arâ' 26/116; Zâriyât 51/46; Necm 53/52.
673 A'râf 7/59-63; Hûd 11/27-32; Kamer 54/9.
674 Âl-i İmrân 3/33.
675 Nisâ 4/163.
676 Yûnus 10/71; Hûd 11/25-49; Şu'arâ' 26/106-110.
677 Kamer 54/10.
678 Nûh 71/26.
679 Hûd 11/45-47; Mü'minûn 23/26-29; Furkaan 25/37; Şu'arâ' 26/120; Kamer 54/10-17; Tahrîm 66/10.
680 Hûd 11/45-48.
681 Ahzâb 33/7.
682 En'âm 6/84.
683 Sâffât 38/81.
684 Şu'arâ' 26/105, 107.
685 Zâriyât 51/50; Nûh 71/2.

kılınmış,[686] muhsin,[687] çok şükreden[688] ve iyi bir kul[689] gibi çeşitli güzel sıfatlarla anılan bir peygamberdir. Kıssası bütün insanlığa örnek olacak bir şahsiyet olarak Kur'ân'da kendisine en çok yer verilen peygamberlerden biridir.

b) Risaletin Amacı

Önder bir peygamber olarak Hz. Nûh hakkında Kur'ân merkezli çeşitli açıklamalar yaptıktan sonra şimdi de sûrenin ilk âyetlerini yorumlamaya çalışalım.

1. Risalet Uyarı İçeriklidir

إِنَّآ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ أَنْ أَنذِرْ قَوْمَكَ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ "Kendilerine yakıcı bir azap gelmeden önce 'kavmini uyar' diye Nûh'u kendi kavmine gönderdik." Âyetteki أَرْسَلْنَا *arselnâ* fiili "göndermek, risalet vermek", قوم *kavm* kelimesi "kavim, millet, toplum", أَنذِرْ *enzir* emri "uyarmak", يَأْتِى *ye'tî* fiili "gelmek", عَذَابٌ أَلِيمٌ *'azâb-i elîm* tamlaması ise "elem verici azap" demektir.

Yüce Allah, sûrenin ilk âyetinde Hz.. Nûh'u kavmine peygamber olarak gönderdiğini ifade etmekte ve risalet kurumunun toplum açısından önemini ortaya koymaktadır. Uyarıcılık denilen bu kurum, muhatapların hem dünyada hem de âhirette azaba uğratılmamalarını sağlamaya yönelik ilâhî bir müdahaledir.

a) إِنَّآ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ "Muhakkak ki Nûh'u kendi kavmine gönderdik." Bu cümlede de geçtiği gibi Kur'ân'da "peygamberlerin kendi kavimlerine gönderilmesi"nden söz edilmektedir. Önemine binaen bu konuda bazı açıklamalar yapmak durumundayız.

* Risalet Evrensel İlkeler İçerir

1. İlâhî kelâmda 382 kez yer alan *kavm* kelimesini sadece belli bir insan grubu veya belli bir ırkın mensupları şeklinde anlamak durumunda değiliz. Çünkü peygamberlerin sadece belli bir ırktan insanlara gönderilmesi, mesajların yöresel kalmasına neden olabilir. Oysa risalet öğretileri yöresel

---

686 Hûd 11/48.
687 Sâffât 38/80.
688 İsrâ 17/3.
689 Kamer 54/9.

motifler içerseler de mesaj olarak evrenseldirler. İlk nesil insanlarına veya onlara yakın zamanlarda yaşamış olanlara gönderilen peygamberler için "kavimlerine gönderilmesi" ifadesi anlaşılabilirdir; çünkü o dönemlerde zaten başka milletler yoktu.

2. Daha sonraki dönemlerde gönderilen peygamberler için de aynı şekilde kullanılan *kavm* kelimesini belli insanlar şeklinde anlamamız gerekmez. Çünkü onların peygamberlik öğretileri kavimlerine yönelik başlamış olsa da mesaj olarak bütün insanlığı ilgilendirmektedir. Meselâ Hz. Mûsâ'nın kavmine yönelik peygamberliğinden söz edildiği gibi,[690] ayrıca Tevrat ve İncîl'in bütün insanlık için hidayet aracı olarak gönderildiği de beyan edilmektedir.[691]

Yöresel bir mesaj getirdiği sanılan Hz. İsâ'nın da bütün insanlık için bir âyet ve bir merhamet vesilesi olduğu yine âyetlerde bildirilmektedir.[692] Elbette bütün peygamberlerin risaletleri zorunlu olarak ilk muhataplar da dikkate alınarak yöresel motiflere sahip kılınmıştır. Öğretiler yakınlardaki muhataplardan başlamıştır, sonradan ulaşabileceği kadar insanlara ulaştırılmaya çalışılmıştır.

3. Şartların elverişsiz oluşu nedeniyle öğretilerin bütün insanlığa ulaşmamış olması muhtemeldir. Hatta bazı mesajların asıl safiyetini koruyamamış olması ve birtakım değişikliklere uğramış olması da mümkündür. Zaten bu nedenledir ki, aynı yörelere veya farklı mekânlara yeni peygamberler gönderilmiştir. Bu durum bazen aynı zamanda birden çok elçi görevlendirilmesi şeklinde de tecelli etmiştir. Nitekim Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak ve Hz. Lût aynı zamanda görevlendirilmiş, Hz. Şu'ayb, Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn, ayrıca Hz. Zekeriya, Hz. Yahya ve Hz. İsa da aynı zamanların, hatta aynı yörelerin peygamberleri olarak görev yapmışlardır. Şartlar nasıl gerektirmişse risalet kurumu ona göre şekillendirilmiş, mesaj Levh-i Mahfûz'dan bozulmamış haliyle, aynı esas değerlerden oluşarak ve farklı dillerde insanlıkla yeniden buluşturulmuştur.

4. Bu açıdan bakıldığında şu hususu özellikle hatırlatmak durumundayız: Sadece Hz. Peygamber'in risaletinin evrensel olduğu, diğerlerinin yöresel oldukları gibi bir kanaat yaygındır. Oysa Hz. Peygamber'in risaleti de önce çevresinden,[693] yani yakın akrabasından başlamış,[694] daha son-

---

690 İbrâhim 14/5.
691 Âl-i İmrân 3/3-4.
692 Meryem 19/21.
693 Müddessir 74/2.
694 Şu'arâ' 26/214.

ra Mekke'ye, ardından civarına,[695] peşinden müminlere,[696] bu arada ümmi Mekkelilere,[697] daha sonra Mekkelilerin gelecek nesillerine veya sonra gelen başka insanlara,[698] bütün insanlığa[699] ve nihayet ulaşabileceği kim varsa herkesi içerecek şekilde evrensel kılınmıştır.[700]

Peygamberlik sistemi bu şekilde işletilmiştir. Mesajlar yöresel motifler içerir, dar bir çevrede başlar; bir süre sonra şartlar elverdiği ve insanlar icabet ettiği oranda bu etkinlik alanı genişler. Hz. Peygamber'in risaleti bu anlamda sistemin son örneğidir ve son temsilcisidir. Kur'ân'dan sonra ilâhî kitap, Hz. Muhammed'den sonra da herhangi bir peygamber gelmeyecektir. Artık kurtuluşun bir tek yolu vardır, o da Hz. Muhammed'e tâbi olmak, onun örnekliğini benimsemek ve böylece Kur'ân'ı yaşamaktır, vesselam.

b) اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ "Kavmini uyar, diye." Bu cümle risaletin amacını özetlemekte ve muhatapların uyarılması emrini kendilerine vermektedir. Yüce Allah her peygamberi kavmini uyarsın diye göndermiştir, onlar da bu görevi hakkıyla yerine getirmeye çalışmıştır.

Daha önce Müddessir 74/2'de de açıkladığımız üzere, peygamberlik temel olarak uyarıcılık demektir. Bu görev peygamberlik kurumunun olmazsa olmazıdır. Bu nedenle Kur'ân'da "uyarıcı, uyarıcılar" anlamında kullanılan *nezîr/nüzür* ve *münzir/münzirîn* kelimeleri öncelikle peygamberler için tercih edilen sözcüklerdendir. Bütün peygamberler hem "müjdeleyiciler" hem de "uyarıcılar" olarak tanıtılmaktadırlar.[701] Bu açıdan bakıldığında risaletin öncelikli amacının bu olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Âyetteki اَنْذِرْ *enzir* emrini "uyarmak" anlamına aldığımıza göre, âyetteki maksadın Hz. Nûh'un kendisine gelen vahiyleri muhataplara iletmesi olduğu ortaya çıkar. Bu anlam kelimenin asıl ve öncelikli mesajıdır; bir anlamda "tebliğ görevi"ni ifade etmektedir.

Eğer bu kelimeyi "müjdelemek" anlamının zıddına alırsak, bu defa anlam "azapla uyarmak, azaba uğratılmamak için muhatapları bilgilendirmek ve ikaz etmek" şeklini alır. Özellikle bu âyetin son cümlesi söz konusu anlamın doğruluğunun bir delilidir.

695 Şûrâ 42/7.
696 Âl-i İmrân 3/164.
697 Cum'a 62/2.
698 Cum'a 62/3.
699 A'râf 7/158; Sebe' 34/28.
700 En'âm 6/19.
701 Bakara 2/213; Nisâ' 4/165; En'âm 6/48; Kehf 18/56.

c) مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ "Kendilerine yakıcı bir azap gelmeden önce." Uyarının amacı bu ifadeyle verilmekte ve muhatapların elem verici azapla buluşmadan önce peygamberlerin davetine icabetlerinin zorunlu olduğu ortaya konulmaktadır.

1. Âyetteki "elem verici azap" tamlaması inkârcı insanlara gelen bir sıkıntı konumundadır; yani cümlenin failidir. "Azap" kişilere gelen bir sonuçtur, sebep ise inkârda ısrarcılıktır. Kişi azabı kendisi tercih eder ve inkârının sonunda da azapla buluşur. Azap etmek elbette sadece Yüce Allah'a ait bir eylemdir; ancak burada "gelmekte olan azap"tan söz edilmektedir ki maksat insan iradesinin belirleyici özelliğine dikkat çekmektir. İnsanlar küfrü tercih ederlerse azabı da tercih ettiklerini bilmelidirler. Hiç kimse hiç kimseye zorla inanç dikte edemeyeceği gibi, hiç kimse de hiç kimseyi inkârının sorumlusu ilan edip kenara çekilemez. Sorumluluklar tercihlerle belirlenir ve yaşanacak sonlar buna göre insanın karşısına gelir.

2. Buradan hareketle söylemek istediğimiz şudur: Peygamberlerin sunduğu din hakikatin ta kendisidir. Hakk'tan sonra geriye de sadece şaşkınlık kalır.[702] İşte Hz Nûh'un uyarıları hakkın temsilcisi durumundadır ve Hz. Nûh da tıpkı diğer peygamberler gibi ödülü, yani cenneti vaad etmektedir. Buna sırtını dönüp inkârı tercih edenler ise azapla karşılaşacaklardır.

3. Yüce Allah bu âyette ölümsüz ve evrensel bir de eğitim kuralı koymaktadır: İnsanlar uyarılmadan cezalandırılmamalıdırlar. İsrâ 17/15'te de beyan edildiği üzere, uyarıcı gönderilmeden azap edilemez. Yüce Allah bu gerçekle de uyumlu olarak çağımız eğitimcilerine, din tebliğcilerine ve bütün ana-babalara tebliğin ve eğitimin temel ilkesini öğretmektedir: Tebliğ edilmeden veya uyarı yapılmadan ceza verilmez.

11. Peygamberlik Adanmışlıktır

قَالَ يَا قَوْمِ اِنّ۪ي لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۙ "Dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin için açık bir uyarıcıyım." Âyetteki نَذ۪يرٌ *nezîr* kelimesi "uyaran, uyarıcı, adayan", مُب۪ينٌۙ *mübîn* sözcüğü ise "apaçık, açıklayan" demektir.

Başta bütün peygamberler ve dolayısıyla da Hz. Nûh olmak üzere, bütün zamanların uyarıcıları elbette esaslı bir metot kullanmakla yükümlüdürler. İşte bu sûrenin ilk âyetlerinde Yüce Allah tebliğde takip edilmesi gereken metodunun ilk konusunu bizlere hatırlatmaktadır. Burada Hz.

702 Yûnus 10/32.

Nûh örnek peygamber olarak seçilmiş ve onun dilinden tebliğ hakikatleri insanlığa sunulmuştur.

a) Âyetteki نَذِيرٌ *nezîr* kelimesine bazı âlimlerimiz "korkutucu" anlamını vermişlerdir.[703] Bu anlam da bir seçenek olarak zikredilebilir; ancak bir peygamberin risalet öğretileri sadece korku içerikli olmadığı için, biz maksadı "uyarmak, tebliğ etmek" şeklinde anlamaktayız. Nitekim diğer âlimlerimiz ise bu doğrultuda ve risalet kurumuyla da birebir örtüşecek şekilde söz konusu kavram için "haber verici"[704] anlamını tercih etmişlerdir.

b) Asıl ve yaygın anlamı "uyarmak" olan نَذِيرٌ *nezîr* kelimesinin risalet kurumuyla yakından ilişkili olan başka bir anlamı daha vardır. Bu anlamı çok önemli bulduğumuz için okuyucuyla paylaşmak istiyoruz.

Nezîr kelimesinin sözünü edeceğimiz anlamı "adamak"la ilgilidir. Kur'ân'da bu kelime *nezr* veya *nüzûr* kalıplarında "adak, adaklar" manasında da kullanılmaktadır.[705] İşte bu anlam, âyeti doğru anlayıp yorumlamada bizlere çok önemli ufuklar kazandırmaktadır. Yüce Allah, bütün peygamberlerden kendilerini görevlerine adamalarını istemektedir. İnsanın bir işte arzu edilen başarıyı yakalaması için kendisini o göreve adaması gerekir. Görevi hakkıyla ve başarılı bir şekilde yapmak için onu bizzat yaşamak gerekir. Bu açıdan bakıldığında özellikle peygamberlik kurumunun adanmışlık isteyen bir görev olduğunu belirtmek durumundayız. Risalet, sıradan bir görev değildir; hayatı bütünüyle o görev uğrunda yaşamayı zorunlu kılan bir adanmışlık ve fedakârlık kurumudur.

c) Bu hatırlatmanın ardından şimdi de âyette tebliğle ilgili verilmek istenen mesajları ve buradan günümüze dair çıkartılacak ders ve metotları incelemek istiyoruz.

*** Âyetteki Tebliğ İlkeleri**

1. Tebliğde her şeyden önce muhataplar dışlanmamalı, onları kendilerinden kabul ederek "ey kavmim, ey arkadaşlarım" gibi sahiplenici ve aidiyet duygusu içeren hitaplar tercih edilmelidir. Aslı يَا قَوْمِي *yâ kavmî* şeklinde mütekellim *yâ*'lı olan يَا قَوْمِ *yâ kavmi* "ey kavmim" hitabı bunu gerektirmektedir. Yâsîn 36/20'de belirtildiği üzere şehrin ileri gelen kişisi de bunu uygulamıştı.

703 Örnek için bk. Kurtubî, *age.*, XVIII, 193.
704 Semerkandî, *age.*, III, 499.
705 Bakara 2/270; Hacc 22/29; İnsân 76/7.

2. Tebliğci kendi konumunu açıkça beyan etmelidir. Âyetteki اِنّ۪ي لَكُمْ نَذ۪يرٌ *innî lekiim nezîr* "Ben sizin için uyarıcıyım" ifadesi bunu ortaya koymaktadır. Böylece tebliğci ne için geldiğini, neyi ve niçin söylemek durumunda olduğunu karşı tarafa bildirmelidir.

3. Yapılacak bildirimde açık ve anlaşılır olunmalıdır. Buradaki مُب۪ينٌ *mübîn* "açık, açıklayıcı" kelimesi bu tavrı zorunlu kılmaktadır. Söyleneni açıkça söylemek, kırpmadan ve ilave etmeden mesajı olduğu gibi bütün berraklığıyla ortaya koyup muhataplara iletmek bir esastır. Açık açık konuşmak önemlidir; açıklayıcı ve izah edici bir tavır sergilemek de *mübîn* kelimesinin bir anlamıdır. Muhatapların anlayacağı bir dil kullanmak zaten risaletin evrensel gereklerinden birisidir. İbrâhim 14/4'te Yüce Allah bu gerçeği dile getirmektedir.

4. Tebliğde muhataplar için kesinlikle "suçlayıcı, dışlayıcı ve hakaret içerikli ifadeler" kullanılmamalıdır. Âyetteki لَكُمْ *lekiim* ifadesindeki lâm edatı, söyleneceklerin muhatapların lehine şeyler olduğunu hissettirmektedir. Din tebliğinde amaç insan kazanmaktır; bu nedenle sahiplenici bir tavır sergileyerek karşımızdakini bizden ve davet ettiğimiz değerlerden uzaklaştıracak tutum ve davranışlardan özenle kaçınmak durumundayız.

Peygamberler, vahyin gözetiminde görevlerinde üst düzey performans göstermekle yükümlüydüler. İşte dini doğru anlayıp yaşamak şeklindeki bu başarıyı yakalamak bütün müminlerden de istenmektedir. Din, uğruna adanmış insanlar ister. Âyetin günümüze mesajını bu noktada anlamak âyetin mesajını güne getirmek için bir zorunluluktur.

c) Davetin İçeriği

Yüce Allah peygamberlerini gönderirken onları aynı misyonun takipçileri ve uygulayıcıları olarak görevlendirmiştir. Bu amaçla tevhid denen bilincin insanlarca benimsenmesi için gereken ne varsa, işte onlar muhataplara üç temel öğreti halinde iletilmiştir. Bunun sonucunda insanlar eğer bu çağrıya olumlu cevap verirlerse kendilerine çok büyük ödüller verileceği de âyetlerde haber verilmektedir.

اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ وَاَط۪يعُونِ "Allah'a kulluk edin; O'na karşı takvânızı takının (sorumluluğunuzu bilin, duyarlı olun) ve bana itaat edin." Âyetteki اُعْبُدُوا *u'büdû* emri "ibadet etmek, kulluk yapmak", اِتَّقُوا *ittekuu* emri "takvâ

sahibi olmak, sorumluluğunu bilmek, duyarlı davranmak", اَطِيعُوا *etıı'û* emri ise "itaat etmek, boyut eğmek" demektir.

Yüce Allah peygamberleri görevlendirmesinin gerekçesini işte bu âyette Hz. Nûh'a söyletmektedir. Âyette üç değişik emir ifadesi yer almakta, risaletin görev alanı belirlenmekte ve muhataplardan neler istendiği beyan edilmektedir.

1. İbadet

Âyetteki ilk emir اعْبُدُوا *u'büdû* kelimesiyle ifade edilen "ibadet etmek, kulluk yapmak"tır. Kur'ân'da yaratılışın gayesi Allah'a kulluk yapmak şeklinde belirlenmektedir: "Ben cinleri ve insanları sadece Bana kulluk yapsınlar diye yarattım."[706] Kur'ân'da ibadet etmekle ilgili oldukça fazla âyet vardır. Bunların verdiği ortak anlam, yaratılışın gayesinin farkına varılmasını ve bu uğurda fedakârlık yapılmasını sağlamaktır. Müminlere,[707] hatta bütün insanlara hitaben de hatırlatıldığı üzere,[708] ibadetin sadece Yüce Allah'a yönelik yapılması gerektiği, hayatın tamamını kuşatan ve ölünceye kadar devam etmesi istenen bir eylem olduğu Kur'ân'da beyan edilmektedir.[709]

Genel çerçevedeki emirlerin yanı sıra, bütün peygamberlerin tebliğ esaslarının ilk maddesi olarak da "sadece Yüce Allah'a ibadet etmek" zikredilmektedir.[710] İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de Hz. Nûh tebliğine bu emirle başlamaktadır.

Bilindiği üzere ibadetin zirvesi tesbih ve secdedir. İradeli varlıklar hem tesbih hem de zikir yapabilirken, iradesiz varlıklar zikir değil, sadece tesbih yaparlar. Çünkü zikir irade ve bilinç gerektirir. Bunlardan yoksun varlıkların zikir yapması onlardan beklenemez.

a) Tesbih

Tesbîh, -insan için- hatırda tutulan şeyin dile getirilmesidir. Zihnin Yüce Allah'ı yüceltmesi ve peşinden kendisinin de yücelmesidir. Tesbih,

706 Zâriyât 51/56.
707 Hacc 22/77.
708 Bakara 2/21; Nisâ 4/36; En'âm 6/102; Yûnus 10/3; Enbiyâ 21/92; 'Ankebût 29/17, 56; Yâsîn 36/61; Necm 53/62.
709 Hûd 11/123; Hıcr 15/99; Meryem 19/65; Tâhâ 20/14; Zümer 39/2, 66.
710 Âl-i İmrân 3/51; Mâide 5/72, 117; A'râf 7/59, 65, 85; Hûd 11/50, 61, 84; Nahl 16/36; Meryem 19/36; Enbiyâ 21/25; Mü'minûn 23/23; Neml 27/45; 'Ankebût 29/16, 36; Zuhruf 43/64; Nûh 71/3.

kozmik ilâhiye katılım çağrısıdır. Tesbîh Allah için, O'nun adına hareket etmek demektir.[711] Tesbîhin Allah adına hareket etmek anlamı, özellikle A'lâ sûresinin 2 ve 3. âyetlerinin mesajıyla gayet uyumludur. Varlıklar ne için yaratılmışsa ona uygun programlanmışlardır. İnsan da Allah'a kulluk için yaratıldığına göre, bu amacı gerçekleştirmek için yaşamalıdır; Kur'ân'da insana yönelik tesbîh emrinin bir amacı da budur.

Pek çok âyette belirtildiği üzere, bütün varlıklar Yüce Allah'ı kendi halleriyle tesbih etmektedir.[712] Diğer varlıkların tesbihinde bilinç ve kelime tekrarı şart olmadığı için, bunların tesbîhini insanlar anlayamamaktadır. Zikirde ise özellikle bilinç şarttır. Bu durumda tesbih, kâinattaki iradesiz koroya iradeyle katılmak ve onlardan ayrı düşmemek demektir. Bu koroyu terk edenleri ise derin bir terk ediliş beklemektedir.[713] Yüce Allah'ın adını tesbih etmek demek, O'nun farkına varmak ve O'nun istediği gibi yaşamak demektir. İradeli tesbîh, diğerlerine göre çok daha anlamlı ve etkilidir; çünkü bu tesbihle adeta hayat programlanmaktadır.

Kur'ân'da varlıkların tesbihe kodlandığını, her varlığın Yüce Allah'ı mutlak surette tesbih ettiğini, ancak bunu insanların anlayamadığını ve Yüce Allah'ın bu hakikati haber verdiğini görmekteyiz.[714] Pek çok âyette yaratılmışların hepsinin tesbihe kodlandığı, hem geçmiş zaman hem de geniş zaman kalıbıyla ifade edilerek, hayatın tesbihle iç içeliği adeta ilan edilmektedir.[715] Aynı şekilde göklerde ve yerdeki ruh sahibi varlıkların ister istemez, bir anlamda zorunlu olarak Allah'a secde ettikleri de Kur'ân'da açıkça belirtilmektedir.[716] Göklerin ve yerin, yani bütün yaratılmışların Allah'ın emrine ister istemez boyun büktüğü Kur'ân'da haber verilmektedir.[717] Gök gürültüsü hamd ederek Allah'ı tesbih ettiği gibi, melekler de korkuları nedeniyle tesbihe kodlanmışlardır.[718]

---

711 İslâmoğlu, *age.*, s. 835'te 8. not; 1102'de 1. not; 1124'te 1. not.

712 Ra'd 13/13; İsrâ 17/44; Haşr 59/1; Saff 61/1; Cum'a 62/1; Teğâbün 64/1.

713 *Tesbih*te tenzih ve nefiy vardır; yani tesbih, Yüce Allah'ı eksikliklerden ve olumsuzluklardan uzak tutmak, eksikliklerle onu buluşturmamak demektir. *Takdîs*te de bunlar vardır; ayrıca takdis ve *hamd*de isbat vardır; yani Yüce Allah'ı bütün kemâl sıfatlarıyla birlikte bilmek, anmak ve yüceltmek vardır (*Tesbih, takdis* ve *hamd* hakkında geniş bilgi için bk. Razî, *age.*, II, 171-174). "Kelime-i tevhid" dediğimiz *lâ ilâhe illallâh* cümlesi tesbih ve takdisi birlikte içermektedir. Bu cümlede önce tesbih, sonra takdis yer almaktadır. Bu doğrultuda bakıldığında, İhlâs sûresinin ilk iki âyeti takdis, son iki âyeti ise tesbihtir, diyebiliriz.

714 İsrâ 17/44.

715 Hadîd 57/1; Haşr 59/1, 24; Saff 61/1; Cum'a 62/1; Teğâbün 64/1.

716 Ra'd 13/15.

717 Fussılet 41/11.

718 Ra'd 13/13; Zümer 39/75; Mü'min 40/7; Şûrâ 42/5.

Hayvanlar da dâhil olmak üzere, bütün yaratıkların Allah'a karşı görevlerini ve tesbihlerini bildikleri ifade edilmektedir.[719] İnsanlar, uçuşan varlıklar ve dağların da bir tesbih bilincine sahip kılındığı hatırlatılan gerçeklerdendir.[720] Bütün bu âyetlerdeki tesbih ifadelerinin hayatı ve bütün yaratıkları çepeçevre kuşattığı görülmektedir. Bu nedenle, Yüce Allah insanların iradeleriyle tesbih etmeleri gerektiğini çeşitli âyetlerde onlara emretmektedir.[721]

b) Secde

Secde, genel olarak "saygı duymak, boyun eğmek, alttan almak, bağlanmak, emrine amade olmak" anlamlarına gelmektedir. Bu anlam alanıyla secde, geniş bir çerçeve çizdiği gibi, özel olarak da namazdaki bir rüknü ifade etmektedir. Kur'an'da *rüku'* ve *kıyam*, tıpkı *secde* gibi hem şer'î anlamıyla hem de lügat anlamıyla kullanılır ve her üçünün de lügat anlamları farklı düzeylerde "saygı ve bağlılığı" içerir. Kıyam yalnızca "saygı", rüku' saygıdan dolayı "boyun eğme ve itaat", secde ise itaatin son noktası olan "tam teslimiyet" vurgusuna sahiptir. Namazın sembol rükünlerinden olan kıyam, rüku ve secde, saygıyla başlayıp varlığını adayışla biten bir teslimiyet sürecine tekabül eder.[722]

"Kulun Rabbine en yakın olduğu an secde anıdır"[723] mealindeki hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere, secde Yüce Allah'a en yakın olmanın gerçekleştiği bir ibadettir. Şüphesiz ki Yüce Allah'a boyun eğenler, bütün davranışlarında mümkün mertebe bu yakınlığı ve O'nun rızasını amaçlayan insanlardır; dolayısıyla onları bu yakınlaşmadan uzak saymak doğru bir yaklaşım olamaz. Kur'ân'daki secde emri, yukarıda naklettiğimiz hadis-i şerifin de desteğiyle, genellikle namazdaki secde olarak algılansa da, bu emrin, Yüce Allah'a yakınlığı sağlayacak bütün eylemleri içermesine engel bir durum yoktur.

Secde emri kapsamında Kur'ân'da çeşitli âyetlerin bulunduğu bilinmektedir. Bu cümleden olarak meleklerin Hz. Âdem için yaptığı secde başta olmak üzere,[724] diğer muhataplar için de secde emirleri yer almaktadır.[725]

---

719 Nûr 24/41.
720 Enbiyâ 21/79; Sâd 38/18.
721 Âl-i İmrân 3/41; Hıcr 15/98; Meryem 19/11; Tâhâ 20/130; Furkaan 25/58; Ahzâb 33/42; Mü'min 40/55; Kaaf 50/39, 40; Tûr 52/48, 49; İnsân 76/26; Vâkı'a 56/74, 96; Hâkka 69/52; A'lâ 87/1; Nasr 110/3.
722 İslâmoğlu, *age.*, s. 429'da 8. not.
723 Müslim, Salât, 215.
724 Bakara 2/34; A'râf 7/11-12; Hıcr 15/30-33; İsrâ 17/61; Kehf 18/50; Tâhâ 20/116; Sâd 38/73-75;
725 Nisâ 4/102; Fussılet 41/37;

Göklerdeki ve yerdeki ruh sahibi varlıkların ve meleklerin Allah'a secde ettikleri de beyan edilen gerçeklerdendir.[726] Ayrıca güneşin, ayın, yıldızların, dağların, ağaçların ve hayvanların,[727] dahası gövdeli bitkilerle gövdesiz bitkilerin, yani otların da Allah'a secde ettikleri bildirilmektedir.[728] Sadece nesnel ve ruhânî varlıklar değil, nesnelerin gölgeleri bile sabah akşam uzayıp kısalan hareketleriyle secde yapmaktadırlar.[729] Bütün bu ve benzer ayetlerde yer alan secde eylemini Yüce Allah'ın emrettiğine dair Kur'ân'da pek çok âyetin bulunduğunu bu vesileyle hatırlatmak gerekir.[730]

Bu başlıkta ele almaya çalıştığımız ve hakkında kısa ve özet bilgi vermeye çalıştığımız ibadet konusunu Hz. Ali'ye nispet edilen bir sesleniş ile sonuçlandırmak istiyoruz. Hz. Ali, Yüce Allah'a yönelik nidasında şu veciz ifadeleri kullanmıştır:

كفانى فخرا ان تكون لى ربا وكفانى عزا ان أكون لك عبدا وأنت كما أحب فاجعلنى كما تحب "Benim Rabbim oluşun bana övünç olarak yeter. Sana kul olmam ise bana şeref olarak yeter. Sen benim sevdiğim gibisin. Ey Rabbim, beni de sevdiğin gibi eyle!" Bu duaya yürekten ve bütün varlığımızla "âmîn" diyoruz.

11. Takvâ

Âyetteki ikinci emir veya tebliğin ikinci konusu اتَّقُوا *ittekuu* emri gereği "Allah'a karşı takvâ sahibi olmak, sorumlu davranmak, sorumluluğunu bilmek ve duyarlı davranmak"tır.

Daha önce Nebe' 78/31'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere *takvâ,* "kötülüklerden korunabilme özelliği"dir. Asıl itibariyle *v-k-y* kökünden gelen ve "korumak" anlamını veren *takvâ* kelimesi, *ittekaa* şeklinde beş harfli fiil olarak "korunmak, sorumluluğunu bilmek, sorumlu davranmak, hassas ve bilinçli olmak" demektir; *muttakî* de "sorumluluğunu bilen, günahlardan korunan, sorumlu davranan, hassas ve bilinçli kişi" anlamlarına gelir.

Kelimenin bütün bu anlam alanını içine alacak şekilde düşünürsek *takvâ*yı "duyarlı olmak", *muttakî*yi de "duyarlı kişi" olarak tercüme edebiliriz. *Takvâ* duyarlılıktır; bu itibarla *takvâ,* bir taraftan *fücûr* denen kötülüklere karşı insanı uyarmakta, diğer taraftan da iyilik yapabilmenin insandaki

726 Nahl 16/49.
727 Hacc 22/18.
728 Rahmân 55/6.
729 Ra'd 13/15.
730 Âl-i İmrân 3/43; Hacc 22/77; Fussılet 41/37; Necm 53/62; İnsân 76/26; 'Alak 96/19.

potansiyelini harekete geçirmeye vesile olmaktadır. Bazı ilim adamları bu kavram için "bağışıklık sistemi" yorumunu yapmaktadırlar ki bu anlam, *takvâ*yı anlamada çok önemli bir ufuk kazandırmaktadır.[731]

Hz. Peygamber, *takvâ*nın, yani duyarlılık ve samimiyetin yerini "kalb" olarak belirlemektedir.[732] Allah'a karşı takvânın herkesin görevi olduğunu beyan eden Hz. Peygamber,[733] Yüce Allah'tan takvâ istemenin[734] ve Allah'a karşı takvâ sahibi olmanın gereğine de vurgu yapmaktadır.[735] İnsanın kendisiyle cennete gidebileceği değerin takva olduğunu beyan eden Hz. Peygamber,[736] gerçek ilmin de saygı ve Allah'a karşı takvâ demek olduğunu ifade etmekte[737] ve müminin değerinin onun takvâsı olduğunu belirtmektedir.[738]

"Takvâ"nın tanımını ve kavramla ilgili Hz. Peygamber'in bazı hadislerini verdikten sonra, şimdi de çeşitlerini sıralamak istiyoruz.

a) Doğuştan Getirilen Takvâ: Yüce Allah Şems 91/8'de takvânın doğuştan getirilen boyutuna dikkat çekmekte ve *fucûr* ile birlikte *takvâ*nın da insanın fıtratına, yani yaratılışına yerleştirildiğini beyan etmektedir.

b) Geliştirilen Takvâ: Bakara 2/197'de takvânın sonradan kazanılan, üzerine yatırım yapılan veya geliştirilebilen boyutuna dikkat çekilmektedir. Çünkü Bakara'daki bağlamda *takvâ*, "en hayırlı azık" olarak tanıtılmakta ve insanlardan âhiret için azık hazırlamaları istenmektedir.

c) Örtü Olan Takvâ: *Takvâ*nın bir de "örtü" boyutu vardır. A'râf 7/26'da ele alındığı üzere, insanı çepeçevre kuşatan, onu tehlikelere karşı koruyup kollayan, insan için adeta bir sığınak özelliği taşıyan bu boyutuyla *takvâ*, sahibinin *muttakî* olarak nitelendirilmesini sağlar.

Demek ki *takvâ*, insan için hem doğuştan getirilen bir korunma yeteneğidir; hem üzerine yatırım yapılan ve geliştirilip büyütülen bir değerdir; hem de sahibini korunaklı ve duyarlı kılan bir imân, samimiyet, teslimiyet ve ihsân göstergesidir.

---

731 Bayraklı, *age.*, XXI, 154.

732 Hadis için bk. Müslim, Birr, 32; Tirmizî, Birr, 18; Ahmed b. Hanbel, II, 277, 360; III, 135, 491; IV, 66, 69; V, 24, 25.

733 Hadis için bk. Buhârî, İmân, 42; Tirmizî, De'avât, 45; İbn Mâce, Mukaddime, 6; Dârimî, Mukaddime, 19.

734 Müslim, Zikir, 73; Nesâî, İsti'âze, 13, 65.

735 Ebû Dâvûd, Sünnet, 5; Tirmizî, İlim, 16; İbn Mâce, Cihâd, 8.

736 Ahmed. b. Hanbel, II, 392.

737 Dârimî, Mukaddime, 29.

738 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, İstanbul, 1992, Cihâd, 35.

Takvânın sonuçları ve muttakilerin özelliklerine dair Kur'ân'da pek çok âyet vardır. Konuyu Nebe' 78/31'de detaylı bir şekilde ele aldığımız için burada ayrıntıya girmek istemiyoruz. Hatırlatmak istediğimiz husus şudur:

Bütün peygamberlerde olduğu gibi Hz. Nûh da tebliğinin ikinci konusunu Allah'a karşı sorumluluk bilinci olarak belirlemiştir. O da diğer peygamberler de muhataplarından muttaki olmalarını istemişlerdir. Takvâ sahibi olmak yaratılışın vazgeçilmez amacıdır. Bu husus son peygamber Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği mesajlarda geniş bir yer kaplamakta ve elbette Yüce Allah'ın bütün peygamberlere emrettiği evrensel bir görev olarak tanıtılmaktadır.[739] Önemine binaen Yüce Allah Hucürât 49/13'te "kulların en değerli olanını en muttakî olanı" diye ilan etmektedir; başka övünç ölçülerinin doğru olmadığını beyan etmek istemiştir. Bizce mesele bir tek cümle ile ortaya konulabilir: Kur'ân'ın amacı muttakî insan yetiştirmektir, vesselâm.

111. İtaat

Âyetteki üçüncü emir veya tebliğin üçüncü konusu أَطِيعُوا *etu'û* emri gereği "Allah'a itaat etmek ve sadece O'na boyun eğmek"tir. Kelimenin verdiği asıl anlam "isteyerek boyun eğmek"tir. Peygamberlerin tebliğ ettiği risalet öğretilerinin en önemlilerinden biri de insanların kime itaat edeceklerini bilmeleridir.

Kur'ân'da bu kelimenin genellikle Yüce Allah'a yönelik bir boyun bükme şeklinde kullanıldığı görülmektedir.[740] Ancak diğer peygamberlere[741] ve özellikle son ümmetin Yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'e itaatinin gerekli olduğu da âyetlerde yer almaktadır. Hatta Rasûl'e itaatin Allah'a itaat olarak kabul edildiği Kur'ân'da beyan edilmektedir.[742] Bu değerlerin dışında başka varlıklara itaat ise kötülenmiştir.[743]

---

739 Şu'arâ' 26/108, 110, 126, 131, 132, 144, 150, 163, 179, 184.

740 Yüce Allah'a itaatin emredildiği âyetler için bk. Bakara 2/285; Mâide 5/7; Feth 48/16; Teğâbün 64/16.

741 Diğer peygamberlerle itaatin emredildiği âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/50; Tâhâ 20/90; Şu'arâ' 26/108, 110, 126, 131, 144, 150, 163, 179; Zuhruf 43/63; Nûh 71/3.

742 Yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'e itaatin emredildiği âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/32, 132; Nisâ 4/13, 59, 69, 80; Mâide 5/92; Enfâl 8/1, 20, 46; Tevbe 9/71; Nûr 24/47, 51, 52, 54, 56; Ahzâb 33/33, 66, 71; Muhammed 47/33; Feth 48/17; Hucürât 49/14; Mücâdele 58/13; Teğâbün 64/12.

743 Âl-i İmrân 3/100,, 149; Mâide 5/30; En'âm 6/116, 121; Kehf 18/28; Mü'minûn 23/34; Furkaan 25/52; Şu'arâ' 26/151; 'Ankebût 29/8; Lokmân 31/15; Ahzâb 33/1, 48, 67; Mü'min 40/18; Zuhruf 43/54; Muhammed 47/26; Hucürât 49/7; Haşr 59/11; Kalem 68/8, 10; İnsân 76/24; 'Alak 96/19.

Aslında her peygamberin gönderiliş gayesi Allah'ın izniyle kendisine itaat edilmesidir.[744] Çünkü peygamberler elçi oldukları için onlara yönelik itaat aslında elçiyi gönderen Yüce Allah'a gösterilmektedir. "Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin" veya peygamberlerin ifade ettiği "Allah'a karşı muttaki olun ve bana itaat edin" şeklindeki cümlelerde maksat peygamberlerin devamlı olarak Allah'ın emirlerini yerine getirdiklerini, kendiliklerinden bir şeyler uydurmadıklarını kabul etmektir. Çünkü peygamberler de tebliğ ettikleri esasları öncelikle kendileri takip etmekle yükümlüdürler. Önce onlar iman eder ve uygular, ardından ümmetleri iman eder ve onu uygulamaya çalışırlar. Peygamberler -hâşâ- Yüce Allah'ın rakibi veya ortağı değillerdir. Kendilerine emredileni aynı şekilde yerine getirirler ve böylece ümmetlerine de rehber ve örnek olurlar.

Ayrıca bütün peygamberlerin ümmetleri için yani insanlık için birer örnek oldukları düşünüldüğünde, bir örneğin takip edilmesinin zorunlu olduğu da kendiliğinden anlaşılmaktadır. Bu nedenle, elçiye itaati bir anlamda "peygamberi izlemek, onu takip etmek, onu örnek almak" şeklinde anlamak durumundayız. Yüce Allah'ın emirlerini uyguladıkları ve ardından onları muhataplara tebliğ ettikleri için, peygamberlerin izlenmesi Allah'ın emirlerinin yerine getirilme biçimini öğrenmek ve uygulamak demektir. Böylece şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Bir peygamberi izlemeden Yüce Allah'ın emrini yerine getirmek mümkün değildir. Son ümmet için de Hz. Peygamber'i takip etmeden ve ona tabi olmadan Allah'ın sevgisinin kazanılamayacağını belirtmekte yarar görmekteyiz.[745]

Bu genel bilgilerin ardından yorumunu yapmakta olduğumuz âyete dönerek şunu beyan edelim: İşte bütün peygamberlerin yaptığı gibi Hz. Nûh da muhataplarından kendisine itaat etmelerini istemektedir. Allah'a kulluk ve O'na karşı sorumluluğunu bilmenin ardından bunların gerçekleştirilebilmesi için peygamberin izlenmesi gerekmektedir. Hz. Nûh da kavmine "Allah'a ibadet edin ve O'na karşı muttaki olun" dedikten hemen sonra "bana itaat edin" diyerek, kulluk ve takvanın yolunu, bir anlamda pratiğini göstermiştir.

d) İcabetin Sonuçları

Yüce Allah, peygamberleri aracılığıyla tebliğ ettirdiği risalet öğretilerine muhataplarının olumlu cevap vermesi durumunda bunun birtakım olumlu sonuçlarının olacağını beyan etmekte ve bu gerçeği Hz. Nûh'un dilinden söylettirmektedir.

744 Nisâ 4/64.
745 Âl-i İmrân 3/31.

1. İcabet Bağışlanmayı Getirir

يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ "Allah günahlarınızı bağışlasın." Âyetteki يَغْفِرِ *yağfir* fiili "bağışlamak", ذُنُوبِ *zünûb* kelimesi ise "günahlar" demektir.

Yüce Allah, bu âyette eğer Hz. Nûh'un kavmi davete icabet ederse onların günahlarını bağışlayacağı müjdesini vermektedir. Bağışlanmak "sonuç", davete olumlu cevap verip ilkeleri kabul etmek ise "sebep"tir. Sûrenin üçüncü âyetinde dile getirilen "Allah'a kulluk yapmak, O'na karşı takvâ sahibi olmak ve Hz. Nûh'a itaat etmek" şeklindeki üç temel isteği kabullenip gereğini yerine getirmek birtakım ödüllerle buluşmanın ön şartıdır.

a) Âyette günahların bağışlanmasıyla ilgili ifadede kullanılan مِنْ *min* edatına farklı anlamlar verilebilir.

1. Genelde âlimlerimizin kabul ettiği yaklaşıma göre, buradaki *min* edatı sıladır ve anlama doğrudan bir katkısı yoktur. Buna göre anlam bizim de mealde tercih ettiğimiz üzere "bütün günahlarınızı bağışlasın" şeklinde olur.[746]

2. Söz konusu *min* edatının *ibtidâ* anlamından hareketle maksadın o zamana kadar işlenmiş günahlar olduğunu da söyleyebiliriz. Ancak bu durumda gözden kaçırılmaması gereken çok önemli bir nokta vardır ki, o da risaletten haberdar edilmeden sorumlu tutulmamak gereğidir.[747] Anlaşılan o ki, maksat, Hz. Nûh'un tebliğini duymalarına rağmen kavminin önceleri takındıkları tavırla ilgilidir. Gerçekler kendilerine ulaştırılmış olmasına rağmen farklı veya karşı bir tutum içerisinde bulunanların davete icabet etmeleri durumunda o zamana kadar işledikleri hataların bağışlanacağı böylece ifade edilmiş olur.

3. Bazı âlimlerimiz ise *min* edatının *teb'îdıyye* yani "bazısı, bir kısmı" anlamına geldiği kanaatindedirler. Onlara göre de anlam günahların tamamının değil, bir kısmının bağışlanabileceği ile ilgilidir. Bağışlanmaya konu olan kısım muhatapların daha önceden işledikleridir. Diğer kısım ise muhtemelen daha sonra işlenecek olanlardır ki onların bağışlanıp bağışlanmayacağına dair âyetin herhangi bir mesajı yoktur.[748] "İslâm, kendinden önceki (küfrü veya önceden işlenmiş günahları) siler"[749] hadisinin ifade ettiği gerçek de budur.

746 Semerkandî, *age.*, III, 499; Taberî, *age.*, XXIX, 91.
747 İsrâ 17/15.
748 Râzî, *age.*, XXIX, 135.
749 Ahmed b. Hanbel, IV, 199, 204; 'Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 127.

4. Edatın *teb'îdıyye* "bazısı, bir kısmı" anlamından hareketle farklı bir anlam ihtimali daha vardır. Buna göre muhatapların hayatları boyunca işledikleri günahlardan özellikle kul hakkıyla ilgili olanların af kapsamı dışında tutulacağı, diğerlerinin ise affedileceği beyan edilmiş olur.[750]

b) Önceki âyette yer alan "Allah'a kulluk yapın" ifadesi Yüce Allah'ın yapılmasını emrettiği bütün görevleri kapsamaktadır. "Allah'a karşı muttaki olun" emri bütün çirkinliklerden kaçınmayı ve kalbin duyarlılık sahibi olmasını sağlamayı, sonuçta azaptan korunmayı içerir. Üçüncü emir ise peygambere itaatin gerekliliğini ortaya koyarak, bir anlamda risalet öğretilerinin herhangi bir peygamber örnekliği olmadan uygulanamayacağını göstermektedir. Esasında bu emirler bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri ve gereğini bizzat kendileri de uygulayarak yerine getirdikleri ilkelerdir. Bunun sonucunda peygamberler ümmetlerine rehberlik yapmış, örnek olmuşlardır. Buradan hareketle, peygamberlerin aynı misyonu takip edip aynı davanın takipçileri olduklarını söylemeliyiz.

11. İlâhî Davete İcabet Ecele Tehir Sebebidir

وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلَٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۜ "Sizi belli bir ecele kadar tehir etsin (cezalandırmadan yaşatsın)." Âyetteki يُؤَخِّرْ *yüahhır* fiili "ertelemek", اَجَلٍ مُسَمًّىۜ *ecel-i müsemmâ* tamlaması ise "belirlenmiş, adı konulmuş süre" demektir.

* Ecele Tehir Ecelin Tehiri Değildir

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin bu cümlesinde çok önemli bir konuya da gönderme yapılmaktadır. "Belirlenmiş ecele kadar zaman tanınması" veya "azabın geciktirilmesi" acaba "ecelin tehir edilmeyeceğini" beyan eden Münâfikûn 63/11. âyetle bir çelişki oluşturur mu? Bu soruya cevap olarak bazı hatırlatmalar yapmak gerekmektedir.

1. *Ecel,* sözlükte "bir şey için konulan, sınırı belirlenen süre" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ecel, sonu ilâhî yasayla belirlenmiş bir vâdedir. Bu vâde sadece Yüce Allah tarafından bilindiği ve belirlendiği için, adına "tehir veya geciktirme" dediğimiz şey aslında bizim algımızda bize tanınan bir fırsattan ibarettir; yoksa Yüce Allah'ın aklına sonradan bir şey gelmeyeceği ve sonradan bir bilgilenmenin söz konusu olamayacağı kesindir.

İslâm inanışında *bedâ* denilen şey Yüce Allah için söz konusu değildir. *Bedâ* "-hâşâ- Allah'ın aklına sonradan bir şey gelmesine" denir. Biz bunun imkânsız ve yakışıksız bir durum olduğunu belirtmek durumundayız. Çün-

750 Kurtubî, *age.*, XVIII, 194.

kü sonradan bir şey bilmek bir eksikliktir. Oysa Yüce Allah her türlü eksiklikten münezzehtir, uzaktır. İnsanların akıllarına sonradan bir şeyler gelir, bu normaldir; çünkü insanların bilgisi bilinecek şeyin oluşmasına ve çeşitli şartlara bağlıdır. Ancak Yüce Allah'ın bilgisi O'nun zatıyla kâimdir ve ezelîdir.

2. Zemahşerî ve Râzî gibi bazı âlimler buradaki meselenin Hz. Nûh'un kavmine sunulmuş iki seçenekle ilgili olduğu kanaatindedirler. Onlara göre, Yüce Allah iman etmeleri durumunda 1000 yıl yaşatılacaklarını, inkârda kalırlarsa 900. yılda helâk edileceklerini kendilerine bildirmişti. Her iki durumda da belirlenen süre dolunca artık bir geciktirmenin söz konusu olmayacağı ifade edilmiş olmaktadır.[751] Böyle bir belirlenmenin yapılıp yapılmadığı konusunda Kur'an'da bilgi verilmediği için, meselenin sadece insanlar açısından bir tehir gibi algılandığını, oysa ilâhî kaderde herhangi bir değişikliğin kesinlikle söz konusu olmadığını düşünmekteyiz.

3. Kaaf 50/28. âyette de ifade edildiği üzere, Yüce Allah'ın bilgisinde herhangi bir değişiklik olamaz. O'nun bilgisi ezelidir ve değişiklik kaldırmaz. Bu nedenle yorumunu yapmakta olduğumuz âyette vurgulanan husus, "belirlenmiş ecelin geciktirilmesi" değil, "o ecele kadar insanların yaşatılması"dır. Peygamber uyarılarından istifade edip Allah'a kulluk yapmak, O'na karşı sorumluluk bilincine sahip olmak ve peygambere itaat etmek elbette bazı sonuçların dünyadayken elde edilmesine vesile olacaktır.

4. En'âm 6/2'de Yüce Allah insanoğlunun çamurdan veya balçıktan yaratıldığını beyan ederek ona bir ömür belirlediğini bildirmektedir. İşte bu ömrü sadece kendisinin bildiğini ifade ederek, bu konuda tereddüt içerisinde bulunmayı kınamaktadır. İnsana belirlenen ömür bütünüyle insanoğluna, yani dünya hayatına dair olarak anlaşılırsa, sadece Allah tarafından bilinen ömür de fertler olarak teker teker insanların ömrü anlamını verir. Eğer âyetteki ilk *ecel* kelimesini her bir insanın ömrü olarak kabul edersek, diğer ifadeyi de bunun açıklaması olarak anlayabiliriz. Buna göre, Yüce Allah'ın her insan için belirlediği ömrün yine sadece O'nun tarafından bilindiği beyan edilmiş olur.

5. Fâtır 35/45'te yer aldığı üzere, Yüce Allah insanları zulümleri nedeniyle hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde bir tek canlı bile bırakmazdı; ancak onları belirli bir süreye kadar, yani belirlenmiş ecellerine kadar ertelemektedir. Sonunda vâdeleri dolduğunda kullarının yaptıklarını gördüğünü beyan ederek, onları duyarlı olmaları noktasında bilinçlendirmek istemektedir.

751 Zemahşerî, *age.*, IV, 603; Râzî, *age.*, XXIX, 135.

6. Yüce Allah, 'Ankebût 29/5'te kendisinin belirlediği ecelin mutlaka geleceğini, bir anlamda onu engelleyebilecek bir gücün bulunmadığını beyan etmektedir. Elmalılı'nın da isabetle vurguladığı gibi, "gelince tehir edilemeyen şeyin gelmeden tehir edilmiş olması" bir zıtlık değil, aslında aynı gerçeğin birbirini destekleyen değişik ifadeleridir. Çünkü henüz gelmeyen şey zaten tehir olundu demektir. Dahası, âyetteki يُؤَخِّرْكُمْ *yüahhırküm* ifadesinde "ecelin tehiri"nden değil, "muhatapların ecele tehiri"nden söz edilmektedir. Dolayısıyla "bu süre zarfında bağışlanmış olarak ecele varasınız diye" demek istenmiştir.[752] Bu yorum bu konuda son derece açıklayıcı bir mahiyet arz etmektedir. Yûnus 10/11, 'Ankebût 29/53 ve Şûrâ 42/14'te belirtildiği gibi, eğer yasayla belirlenmiş ecel olmasaydı azabı hak edenlere bu azap çok daha önceden gelirdi.

Bütün bu âyetleri birlikte düşündüğümüzde, yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki tehirin aslında daha huzurlu bir hayat imkânı sunmak anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü yine bu âyetin devam eden cümlesinde Yüce Allah'ın belirlediği süre dolduğunda tehirin söz konusu olamayacağı belirtilmektedir.

* Ecele Tehirin Bazı Faydaları

i. Âyetin "Sizi belli bir ecele kadar tehir etsin" şeklindeki cümlesi, peygamberî çağrıya olumlu yaklaşmanın ikinci sonucunu vermektedir. Davetin ilkelerine sadakat gösterenler bunun karşılığını hem bu dünya hayatında hem de mahşerde alacaklardır. Âyetin ilk cümlesinde ödülün mahşer boyutu gündeme getirilmişken, bu cümlede konunun dünyevî sonucuna değinilmektedir.

ii. Buradaki asıl mesaj dürüst davranış gösterenlerin bu hayatta daha güzel ameller yapabilmesi ve derecelerini arttırmaları için daha ileri düzeyde fedakârlıklar yapabilmesiyle ilgilidir. Önceden işledikleri günahların bağışlanmasının temel şartlarından biri iman etmek, diğeri ise güzel davranışlar ortaya koyabilmektir. Allah'a kulluk yapmak, sadece O'na karşı muttaki olmak ve peygamberi takip edip ona itaat edebilmek için onların uzun ömürlü kılınmaları gerekmekteydi. Bu nedenle Yüce Allah onlara bu fırsatı da vereceğini beyan etmektedir.

iii. İbrahim 14/10'da yer aldığı gibi, diğer peygamber öğretilerinde de bulunan bu sonuçlardan biri "günahların bağışlanması"dır; diğeri de "insanların ecellerine tehir edilmeleri" dir. Bu işlem aslında dünyevî bir ödül-

752 Yazır, *age.*, VIII, 349-350.

dür ve insanlar hidayet üzere oluşlarının devamında daha çok sevap elde etmeye çalışacak ve âhiret için cennet ödülleriyle buluşmaya gayret etmiş olacaklardır.

iv. Hûd 11/3'te de benzer bir ifade yer almaktadır. Yüce Allah bu âyette samimi bir istiğfar ve tevbenin ardından, belirlenmiş bir süreye kadar bu insanları güzel bir hayatla yaşatacağını ve her erdem sahibine erdeminin karşılığını vereceğini beyan etmektedir. Eğer hakikatten yüz çevirirlerse, korkunç bir günün azabının kendilerine geleceğini de haber vermektedir. Bu âyetten anlaşıldığına göre, ömür vermek veya süre tanımak aslında yeni bir zaman vermek değil, Allah'ın belirlediği ve bildiği o zamanı muhatabın verimli bir şekilde kullanması için fısat vermektir. Aksi takdirde, azabın kaçınılmaz olacağı ifade edilmektedir. Aslında mesaj her canlının ölümlü olduğunu bildirmek ve hayatı doğru değerlerle yaşamanın önemini kavratmaktır.

v. Tâhâ 20/124'te dile getirildiği üzere, ilâhî öğütten yüz çevirenlere dar ve sıkıntılı bir hayat yaşatılacaktır. Yüce Allah Nahl 16/45-47'de, çeşitli entrikalar içerisinde olan inkârcılara çeşitli sıkıntılar verebileceğini beyan etmektedir. Aslında Mü'min 40/46'da dile getirilen "Firavun'un adamlarına sabah akşam ateş sunulması" da onlara azabın hatırlatılması ve dünya hayatının onlar için sıkıntıya dönüştürülmesinden başka bir şey değildir.

İşte Hz. Nûh'un kavmine yönelik yer alan bu ifadelerde de karşıt bir mesaj söz konusudur. Eğer nankörlük yapmayıp ilâhî mesajlara itibar ederlerse hayatlarının huzurlu olacağı, daha çok ibadete ve itaate imkân bulacakları, böylece kendilerine verilen bu imkânı çok iyi değerlendirmeleri gerektiği üzerinde durulmaktadır.

iii. Ecel Tehir Edilmez

اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَٓاءَ لَا يُؤَخَّرُۢ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ "(Unutulmamalıdır ki) Allah'ın belirlediği süre dolunca o artık ertelenemez. Keşke bilseydiniz!" Ayetteki اَجَلِ *ecel* kelimesi "süre", جَٓاءَ *câe* fiili "gelmek", لَا يُؤَخَّرُ *lâ yüahharu* fiili "ertelenmemek", تَعْلَمُونَ *ta'lemûn* fiili ise "bilmek" demektir.

a) اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَٓاءَ لَا يُؤَخَّرُ "(Unutulmamalıdır ki) Allah'ın belirlediği süre dolunca o artık ertelenemez." Ecelin tehir edilmemesiyle ilgili olarak bazı hususları hatırlatmakta yarar vardır.

1. Öncelikle belirtelim ki, bu cümle ile Münâfikuun 63/11'deki ifade aynı mesajı vermektedir. Yüce Allah'ın belirlediği ve "ecel" adı verilen süre ertelenemez; ilâhî yasa bu noktada son derece açıktır. Fâtır 35/11'de ifade edildiği üzere, uzun ömrün de kısanın da belirlenmiş bir yasası vardır. O yasa işletilir ve ecelde tehir yaşanmaz.

2. Yüce Allah'ın ömür belirlemedeki yetkinliği ve eşsizliği Fâtır 35/11'de de açıkça vurgulanmakta, O'nun koyduğu yasanın işlemekte olduğu beyan edilmektedir. Uzun yaşayanların da kısa yaşayanların da, çocukken ölenlerin de yaşlılığa erişenlerin de ömürleri bu anlamda Yüce Allah tarafından ve içeriğini sadece O'nun bileceği bir şekilde belirlenmektedir.[753] Fâtır 35/11'in sonunda yer alan "Bu, Allah için çok kolaydır" ifadesi, koyduğu yasaları istediği gibi belirlemede Yüce Allah yetkin olduğu gibi, isterse onları değiştirmede de yetkindir; başkasından izin alması söz konusu değildir. Çünkü dilediğini yapabilen tek varlık sadece O'dur.

3. Azabın geciktirilmemesi veya öne alınmaması bağlamında Nahl 16/61'in son cümlesindeki bir ifade çok önemlidir ve mutlak surette iyi anlaşılmalıdır. Söz konusu âyette ecellerin bir an geciktirilemeyeceği gibi bir an öne de alınamayacağı beyan edilmektedir. "Bir an geciktirilmemek" anlaşılabilirdir; ancak "bir an öne alınamamak" ne demektir? Bunun üzerinde düşünmek gerekir. Çünkü süresi dolmuş bir ömrün öne alınmasından maksadın ölümle ilgili olmadığını söylemek durumundayız. Burada amaç "acı çekmemek için cezalandırılma süresini çabuklaştırmayı ve kısa tutmayı istemek" olmalıdır. Esasında süre dolduğu için öne alınamayacak şey "mahşer azabının erkene alınıp kısa sürede bitirilmesi" olmalıdır. Aksi takdirde zaten bitmiş olan bir "sürenin öne alınması" ifadesi anlamını yitirmiş ve gerçekleşmesi mümkün olmayan bir durum meydana gelmiş olacaktır.

4. Fertlerin süreleriyle ilgili durum böyle olduğu gibi toplumlarınkinde de prosedür aynıdır. Bir toplum, sonu yasayla belirlenmiş süresini ne savuşturabilir, ne de erteleyebilir. Tıpkı gezegenlerde ve yaratılan her şeyde geçerli olan kanunlar gibi,[754] bu konuda da Yüce Allah'ın belirlediği yasalar geçerlidir.[755] Toplumlar tıpkı bir insan gibi doğarlar, bebeklik ve çocukluk dönemi geçirirler, gençlik ve olgunluk dönemini idrak ettikten sonra onları sağlam tutan değerlerden ayrılıp yavaş yavaş zayıflarlar ve sonuçta yıkılıp giderler. Nûh sûresindeki "ecele tehir" de aynı şekilde eğer peygamber öğretisine sadakat gösterirlerse toplum oluşturma ve müreffeh yaşama noktasında kendi-

---

753 En'âm 6/60; Nahl 16/70; İsrâ 17/99; Hacc 22/5; Zümer 39/42; Mü'min 40/67.
754 Ra'd 13/2, Rûm 30/8, Lokmân 31/29; Fâtır 35/13; Zümer 39/5; Ahkaaf 46/3.
755 A'râf 7/34, Yûnus 10/49, Hıcr 15/5, Mü'minûn 23/43.

lerine imkân verileceği ve belirlenmiş ecele tehir edilecekleri beyan edilmiş olmaktadır. Buna karşın, eğer söz konusu öğretilere itibar etmezlerse bu defa da diğer kural devreye girecek ve yıkılışın startı verilmiş olacaktır.

"Uygarlıklar ağaçlara benzerler. Tutunacak bir toprağa, saçak salacak bir mekâna, gelişecek bir iklime ihtiyaç duyarlar. Akıllı olan kişi ağaçların gövde çapına değil, kökünden çürüyüp çürümediğine dikkat eder. Kökleri çürümüş ağaçlar ne kadar kalın olurlarsa olsunlar, onları yıkacak bir fırtına mutlaka kopar. Uygarlıkların kökü 'değerler sistemi', o kökün yayıldığı toprak 'insanların yüreği ve bilinci', o toprağı besleyecek yağmur ise adalet, ahlâk ve imandır."[756]

5. Ecel ile ilgili âyetleri doğru anlamanın yolu Nûh 4'teki bu cümleyi doğru kavramaktan geçmektedir. Nahl 16/61, Fâtır 35/45 ve Münâfıkuun 63/11'de de yer alan bu mesaj, Yüce Allah'ın insanlara verdiği nihai sürenin hiçbir şekilde ertelenmeyeceğini veya geciktirilmeyeceğini göstermektedir. Ecel geciktirilmez; olan sadece insanlara zaman tanınması ve onlara fırsat verilmesidir. Bunu olumlu anlamda değerlendirenler hayatı düzgün yaşarlar, ibadet ve itaatin doyumsuz zevkini tadarlar; dolayısıyla sonu yasalarla belirlenmiş akıbete doğru ilerlemiş olurlar. Tebliğden olumsuz anlamda yüz çevirenler de kendi sonlarına doğru ilerlemede hız kazanır ve feci akıbetleriyle buluşmuş olurlar. Âyetin bu şekilde her iki anlamı vermesi de mümkündür.

Hz. Peygamber'e nispet edilen ve çeşitli rivayetlerde yer alan "kişinin anne rahmindeyken rızkının ve ecelinin yazılması"[757] ifadeleri de aslında her insan için Yüce Allah'ın rızık yarattığını ve ona bir ömür belirlediğini göstermektedir. Sadece O'nun bildiği, başkasının bu konuda bilgi sahibi olmadığı gerçeğinden hareketle, Yüce Allah'ın bu noktadaki durumu her şeyi hakkıyla bilmesi ve takdir etmesi şeklinde anlaşılmalıdır.

b) لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ "Keşke bilseydiniz!" Bu ifadeye "Eğer gerçekten bilmiş olsaydınız" şeklinde de anlam verilebilir. İlk verdiğimiz anlam onların bu noktada olumlu bir irade ortaya koymadıklarını göstermektedir. İlâhî vahiy bu noktada bu son ümmeti bilgilendirmeyi amaçladığı için, geçmişe dair bir olaydan söz edilmekte ve muhtemelen onun geçmiş zaman motifleri taşıması amaçlanmaktadır.

756 İslâmoğlu, *age.*, s. 268'de 5. not.

757 Buhârî, Kader, 1, Hayd, 17; Bed'ü'l-Halk, 6, Enbiyâ', 1, Tevhîd, 28; Müslim, Kader, 3, 4, 5; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16; Tirmizî, Kader, 4; İbn Mâce, Mukaddime, 10; Ahmed b. Hanbel, III, 117, 148, 397.

Diğer tercihteki durum ise karar öncesine aittir. Muhataplar henüz herhangi bir karar vermemiştir ve onların verecekleri kararın nasıl olması gerektiği üzerinde belirlemeler yapılması istenmektedir. Eğer Hz. Nûh'un kavmi doğru bir bilince sahip olsalar ve Allah'ın ve elçisinin verdiği bilgilere güven duysalardı, sözü edilen mesajların doğru olduğunu anlamaları onlardan beklenirdi; ancak bunu yapmadıkları söz konusu ifadeden anlaşılmaktadır.

İşte bu âyette verilmek istenen güncel mesaj bu noktada görülmelidir. İnsanlar vahiy içerikli bilgilendirmelere kuşkuyla, şüpheyle veya önyargıyla bakmamalı, gerçek bilginin ilâhî kaynaklı olduğunu akıllarından çıkartmayarak ona gönülden itibar etmelidirler. Daha sonradan yaşanacak pişmanlıkların geriye sadece hüzün ve derin hayal kırıklıkları bırakacağı unutulmamalıdır.

Esasında kıssaların Kur'ân'da yer almasının temel gayesi de işte budur. Hisse alanlardan ve hayatını vahiy ile buluşturanlardan olmayı Rabbimizden niyaz ediyoruz.

5-7. ÂYETLER:

قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي دَعَوْتُ قَوْم۪ي لَيْلًا وَنَهَارًاۙ ﴿٥﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَٓاء۪ٓي اِلَّا فِرَارًا ﴿٦﴾

وَاِنّ۪ي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُٓوا اَصَابِعَهُمْ ف۪ٓي اٰذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَاَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًاۚ ﴿٧﴾

"**5.** (Sonra Nuh) dedi ki: Ey Rabbim! Doğrusu ben, kavmimi gece gündüz (sana imana) davet ettim. **6.** (Fakat) benim davetim, ancak kaçmalarını arttırdı. **7.** Gerçekten de sen onları bağışlayasın diye onları ne zaman davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar; (beni görmemek için) elbiselerine büründüler, ayak diredíler ve kibirlendikçe kibirlendiler."

Yüce Allah, sûrenin bu âyetlerinde Hz. Nûh'un tebliğinden bir pasaj hatırlatmakta, bu arada kötü niyetli insanların bu tür çağrılara nasıl tepki verdiklerini gündeme getirmektedir.

a) Tam Zamanlı Tebliğ

Hz. Nûh, mesajları muhataplarına doğru ve tam şekliyle aktarabilmek için adeta seferber olmuş, gecesini gündüzüne katarak bu görevi yerine getirmeye çalışmıştır.

1. Tebliğde Gözetilmesi Gereken İlkeler

قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلاً وَنَهَارًاۙ "(Sonra Nuh) dedi ki: Ey Rabbim! Doğrusu ben, kavmimi gece gündüz (sana imana) davet ettim." Âyetteki قَالَ *kaale* fiili "demek, söylemek", دَعَوْتُ *de'avtü* fiili "davet etmek, çağırmak", قَوْمِي *kavmî* kelimesi "kavmim", لَيْلاً وَنَهَارًاۙ *leylen ve nehârâ* ifadeleri ise "gece ve gündüz" demektir.

a) Bu âyet Hz. Nûh'un tebliğindeki metotlarından birisini gündeme getirmektedir. Burada çok önemli bazı tebliğ ilkeleri görmekteyiz. Kısaca onlara değinmekte yarar vardır.

1. Tebliğde Allah'ın Yardımı Unutulmamalıdır

Âyetteki رَبِّ *rabb* sıfatı, tebliğe başlarken "sahiplenici Allah" motifini elden bırakmamak gerektiğini anlatmaktadır. Hem tebliğ eden kişi Yüce Allah'ın rablığını düşünerek O'nun desteğini bekleyecek, hem de muhatapların aslında acınacak durumda olduğu mesajını vermiş olacaktır. Bu arada, tebliğin her aşamasında Yüce Allah'ın yardımına muhtaç olunduğunu unutmamak gerektiği de ortaya konulmalıdır.

Esasında Nahl 16/98'de dile getirilen "Kur'ân kıraat ettiğinde kovulmuş şeytandan Allah'a sığın" emriyle verilmek istenen mesaj da budur. Hiçkimse Allah'ın yardımı ve onayı olmadan hiçbir şey yapamaz, hiçbir şey başaramaz. Bu gerçeği anlasa da anlamasa da, itiraf etse de etmese de sonuç değişmez. Çünkü insanlar fark etmeden Yüce Allah'ın kurduğu sistem ve gerçekleştirdiği yardımla varlıklarını devam ettirmektedirler. Bu nedenle, âyette kullanılan *rabb* sıfatı Yüce Allah'ın sahiplenicliğini ve yardım ediciliğini hatırlatmayı amaçlamaktadır.

2. Tebliğde Davet Esas Olmalıdır

Âyetteki دَعَوْتُ *de'avtü* fiili tebliğde "davet"in esas olduğunu öğretmektedir. Tebliğ bir davet biçimidir; zorlama, alay ve tehdit içermemelidir.

Yüce Allah bile kullarını inanmaya mecbur tutmadığına ve onları tercihlerinde serbest bıraktığına göre, peygamberlerin uyguladığı gibi din tebliğcileri de tebliğde daveti esas almalı, zorlamaya, baskıya veya insanlık dışı muamelelere başvurmamalıdır. Tebliğ bir çeşit cihattır, cihatta asıl amaç "öldürmek" değil, "insanların gönüllerini kazanmak"tır. Bu nedenle, gönüllere işleyecek sunumlarda bulunmak tebliğin olmazsa olmazıdır.

"Allah, dâr-ı selâma davet ediyor ve dileyen herkesi doğru yola ulaştırıyor"[758] âyetindeki çağrı *yed'û* fiiliyle ifade edilmektedir. "De ki: Benim yolum budur. Ben yalnızca Allah'a çağırıyorum. Ben de bana uyanlar da (ne yaptığımızın) çok iyi farkındayız"[759] âyetindeki çağrı da aynı şekilde *ed'û* fiiliyle dile getirilmektedir. Dahası, Nahl 16/125'te *üd'u* emri kullanılarak, tebliğde davetin zorunluluğu çok net bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed örnekliğinde de olduğu gibi, tebliğde metot "davet"e dayalıdır.[760] Hz. Peygamber'in sıfatlarının sayıldığı Ahzâb 33/46'da onun için *dâ'iyen ilallâh* "Allah'a davet eden kişi" ifadesi kullanılmıştır.

Ğâşiye 88/22'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, ilâhî sistemde peygamberler ortak değerlerin temsilcileri olduğu için Hz. Nûh'ta da diğerlerinde de aynı tebliğ şekillerinin takip edildiğini görmekteyiz. Onlar birer öğütçüdürler, insanlar üzerine zorba değillerdir.[761] Bu nedenle, bize düşen görev, bizim de bu ölümsüz ilkeleri uygulamamızdır. Âyetlerde bu tür ifadelere yer verilmesinin de Kur'ân'da bütünüyle kıssaların zikredilmesinin de asıl ve öncelikli amacı budur.

3. Tebliğde Dışlayıcı Tavır Takınılmamalıdır

Hz. Nûh'un tebliğdeki muhatapları için قَوْمِ *kavmî* "kavmim" demesi çok önemli başka bir ilkeyi hatırlatmaktadır. Sûrenin ikinci âyetinde de değindiğimiz üzere, tebliğciler karşılarındakini dışlamamalı, onları öncelikle sahiplenmeli, kendilerini onlara ait göstermeli, dolayısıyla bir aidiyet duygusu sergilemelidirler. "Şu azgınlar, bu sapkınlar" gibi dışlayıcı ifadelerle tebliğe başlanmaması çok önemli bir hassasiyettir. Tıpkı Yâsîn 36/20-27'de kısaca kıssası anlatılan ve şehrin en ileri gelen bilginlerinden olan yiğit insanın dediği gibi, "ey kavmim" hitabını tercih etmek bu tür tebliğ faaliyetlerinde çok önemli bir ilkedir.

758 Yûnus 10/25.
759 Yûsuf 12/108.
760 Ra'd 13/36; Meryem 19/48; Cinn 72/20.
761 Şûrâ 42/48; Kaaf 50/45; Ğâşiye 88/22.

4. Tebliğ Sürekli Yapılmalı, Bütün Yollar Denenmelidir

Âyetteki لَيْلًا وَنَهَارًا *leylen ve nehârâ* ifadesi ise tebliğde bir başka önemli ilkeyi ortaya koymaktadır. Tebliğ görevi zaman sınırlaması veya kısıtlaması kabul etmez, mesai mefhumuyla da yerine getirilemez. İmâm Ferrâ'nın da belirttiği gibi, bu ifade tebliğde gizli ve aşikâr her yolun denendiğini ortaya koymaktadır.[762] Bu iş tam zamanlılık esasına göre yapılır. Gece gündüz, mümkün olan her zaman ve mekânda uygun metotlar kullanılarak tebliğ görevi yapılmalıdır.

b) Bu âyette Hz. Nûh kavmini nereye çağırdığını söylememektedir. Esasında burada "sana çağırdım" anlamında bir ifade kullanılabilecekken böyle bir kelimeye yer verilmemiştir. "Kur'ân'ı en güzel yine Kur'ân açıkladığı için" biz bunun ne demek olduğunu başka âyetlerden tespit edebilmekteyiz.

1. Bütün peygamberlerin gönderiliş gayesinin ele alındığı Nahl 16/36'da peygamberlik kurumunun "Allah'a kulluk yapmaya davet"e programlandığı beyan edilmektedir.

2. Ayrıca bu çağrının İbrâhim 14/1'de "Allah'ın yolu"na, Yûsuf 12/108 ve Ahzâb 33/46'da ise "Allah'a" olduğu açıkça beyan edilmektedir.

3. Dahası, Nûh sûresinin ilk âyetleri bu çağrının bir tevhid daveti olduğunu zaten ortaya koymaktadır. Tekrar olmaması için Yüce Allah aynı ifadeleri bu âyetin içerisine katmamıştır; çünkü hemen önceki âyetlerde bu konuda detay denebilecek bilgiler ve açıklamalar bulunmaktadır. Üstelik çağrıya olumlu cevap vermeleri durumunda günahlarının bağışlanacağı ve belirlenmiş bir süreye kadar tehir edilip yaşatılacakları, böylece daha iyi insanlar olmalarının sağlanması için kendilerine fırsat verileceği bildirilmektedir.

c) Bütün peygamberlerde olduğu gibi Hz. Nûh da görevini yerine getirebilmek için, dur-durak bilmeden çalışmış, adeta gece-gündüz demeden uğraşı vermiştir. Yüce Allah mümin din tebliğcilerinin veya din âlimlerinin de hiç durmadan, gece-gündüz çalışarak tevhid inancını insanlara anlatmayı görev edinmeleri için söz konusu kıssayı anlatmakta ve detay bilgiler vermektedir.

Müslüman tebliğci, zamanı yapacağı tebliğe endeksleyerek bu görevi yapmaya çalışmalıdır. Tebliğe başka şeyleri engel sayarak değil, bizzat tebliği başka şeylere engel sayarak önceliğini tebliğe vermelidir. "İlme mani

762 Ferrâ, *age.*, III, 187.

saymamalı, ilmi mani saymalı" özdeyişinde de vurgulandığı gibi, bütün zamanlar ilâhî bildirimler için bir fırsata dönüştürülmeli ve elden gelen her fedakârlık ortaya konulmalıdır.

Tebliğ için gerekli fedakârlıklar gösterilince belli ki insanın diğer meşguliyetleri, hatta uykusu veya dinlenmesi de sanki tebliğ gibi kabul edilerek ibadet kapsamına alınmaktadır. Çünkü Hz. Nûh bu ifadeyi kullanırken onun başka bir iş yapmadığı veya hiç uyumadığı, hiç dinlenmediği elbette söylenmiş değildir. Eğer görev doğru yapılır ve gereken hassasiyet ortaya konulursa, diğer anlar ve meşguliyetler de onun bir parçası gibi kabul edilebilirler. Belli ki Müslüman'ın hayatında boş zaman kavramı ve kayıp riski yoktur. İnşirâh 94/7'de hatırlatılan husus da budur.

11. Çağrı Her Zaman Olumlu Karşılık Bulmayabilir

فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَاۤءٖيۤ اِلَّا فِرَارًا "(Fakat) benim davetim, ancak kaçmalarını arttırdı." Âyetteki لَمْ يَزِدْ *lem yezid* fiili "artırmadı", دُعَاۤءٖيۤ *du'âî* ifadesi "davetim, çağrım", فِرَارًا *firâr* kelimesi ise "kaçmak" demektir.

Bu âyette Hz. Nûh, kavminin ondan veya çağırdığı değerlerden kaçtığını beyan ederek vurgulu bir ifade kullanmaktadır. Âyetteki لَمْ *lem* ve الا *illâ* edatları aynı cümlede bulunarak vurgu anlamı verirler; buna Arap edebiyatında "nefy u istisnâ yoluyla hasr/kasr" denir. Söylenmek istenen şudur: Hz. Nûh bir peygamber olarak elinden gelen bütün gayreti göstermesine rağmen, karşı tarafta olumlu bir etki meydana gelmemiş, aksine daha çok kaçmalarına neden olunduğu anlaşılmıştır. Küfrün mantığında önce inkâr ve alay, ardından da suçlama ve tehdit vardır. İşte bu kavim başka sûrelerde ele alındığı ve aktarıldığı üzere, Hz. Nûh ve inananlarıyla alay edip onlara yönelik çeşitli suçlamalarda bulunmuşlardı.[763]

Bu kavmin kaçışı fiziksel anlamda bir eylem değil, tebliğ konularına itibar etmeme şeklindeydi. Esasında toplumun yönetici tabakasını oluşturan bu seçkinci elitistler, Hz. Nûh'tan korkup elbette ondan kaçacak durumda değillerdi. Tıpkı Firavun[764] ve Velîd b. Muğîra[765] gibi, onlar da sadece gerçeğe arkasını dönmüş, risalet öğretilerini inkâr ederek aslında peygamberi değil Yüce Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi.[766]

---

763 Hûd 11/27-28.
764 Nâzi'ât 79/22.
765 Müddessir 74/23.
766 En'âm 6/33.

Bir milleti gerçeğe davet etmeden onlar için "kaçtılar" denemeyeceğinin ve "nasıl olsa kabul etmeyecekler, bunlara bir şeyler anlatmaya gerek yoktur" şeklinde davranılmaması gerektiğinin en güzel delillerinden birisi budur. Peygambere veya tebliğciye düşen görev davettir, duyurudur, tebliğdir; kabul edip etmemek karşıdakinin sorunudur. Onların durumunu önceden tahmin ederek olumsuz bir davranış modeli geliştirilmemelidir.

A'lâ 87/9'da geniş bir şekilde açıkladığımız üzere, burada önemli olan husus kişinin görevini iyi yapmasıdır, yoksa sonuçlarıyla ilgilenmesi değildir. İnkârcılar nasıl ki inkârlarından sorgulanacaksa, tebliğciler de bu görevi yapıp yapmadıklarından dolayı sorgulanacaklardır. Biri diğerinin sorusuna muhatap kılınmayacaktır. İşte Hz. Nûh'un âyetleştirilerek aktarılan bu muhteşem sözü bize ders olsun diye kıssada yer almıştır.

b) Tebliğe Karşı Olumsuz Tavırlar

Hz. Nûh, kavminin tebliğe karşı nasıl olumsuz bir tavır içerisine girdiğini ve ne tür davranışlar sergilediğini ayrıntı vererek anlatmakta ve günümüz tebliğcilerini bilgilendirmektedir. İşte onların inkârcı davranışlarından bir demet:

1. Parmaklarını Kulaklarına Tıkadılar

وَاِنّٖى كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوٓا اَصَابِعَهُمْ فٖىٓ اٰذَانِهِمْ "Sen onları bağışlayasın diye kendilerini ne zaman davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar." Âyetteki كُلَّمَا *küllemâ* edatı "her ne zaman", دَعَوْتُ *de'avtii* fiili "davet etmek", تَغْفِرَ *tağfira* fiili "bağışlamak", جَعَلُوٓا *ce'alû* fiili "kılmak, yapmak", اَصَابِعَ *esaabı'* kelimesi "parmaklar", اٰذَانِ *âzân* sözcüğü ise "kulaklar" demektir.

a) وَاِنّٖى كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ "Sen onları bağışlayasın diye kendilerini ne zaman davet ettiysem." Hz. Nûh'un, gece gündüz, dur durak bilmeden yaptığı tebliğe kavminin nasıl tepkiler verdiğini ele almadan önce, Yüce Allah onun çalışmalarından bizlere de dersler sunmakta ve tebliğin temel değerleri bağlamında çeşitli ipuçları vermektedir. Bu amaçla âyetin ilk cümlesinde tebliğin nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili çok önemli noktalar dikkat çekmektedir. Bunları sırasıyla ele almak istiyoruz.

1. Tebliğde Davetin Devamlılığı Esastır

Genelde bu sûrede, özellikle de bu âyette yer alan ve Hz. Nûh'a ait olan إِنِّي *innî* "muhakkak ki ben", دَعَوْتُ *de'avtü* "ben çağırdım" şeklindeki ifadelerde gördüğümüz "ben" vurgusu, tebliğin şahsen yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Tebliğ, başkasına ısmarlanabilecek veya ihale edilebilecek ya da baştan savılabilecek bir konu değildir. Tebliğ ciddi bir iştir ve ilgililerin bizzat yapmaları gereken bir görevdir.

Âyetteki كُلَّمَا *küllemâ* edatı, tebliğin bir defa yapılıp geçiştirilebilecek bir iş olmadığını, süreklilik gerektirdiğini ve hemen hemen her fırsatın değerlendirilmesini zorunlu kılan bir duyarlılık olduğunu göstermektedir.

Buradaki دَعَوْتُ *de'avtü* fiili, bu görevin bir davet ve çağrı olduğunu hatırlatmakta, zorbalığın bu alanda iş görmeyeceğini yeniden vurgulamaktadır. Beşinci âyetteki دَعَوْتُ *de'avtü* "ben davet ettim", altıncı âyetteki دُعَاءِي *du'âî* "davetim, çağrım" ifadelerinin ardından, yedi ve sekizinci âyetlerde de دَعَوْتُ *de'avtü* fiilinin kullanılması, eğitimin ve davetin önemini, süreklilik arz etmesi gerektiğini, ayrıca şiddet, baskı ve hakaret içerikli sunumların yersizliğini açıkça ortaya koymaktadır.

2. Tebliğde Muhatabın İyiliği Gözetilmelidir

Âyetteki لِتَغْفِرَ لَهُمْ *li tağfira lehüm* ifadesi, bir tebliğcinin asıl amacının muhataplarının iyiliğini düşünmesi olduğunu hatırlatmaktadır. Onların bağışlanması için gayret sarf etmek, tebliğinin omurgasını bu şekilde belirlemek bir "empati" ruhunun varlığını zorunlu kılmaktadır. "Benmerkezci" değil, "biz" üzerinden sunumlar yapmak, vahyin üzerinde en çok durduğu konulardan birisidir. Özellikle peygamberlerin tavırlarında bunu sıklıkla gördüğümüz için, günümüz tebliğcilerinin de bu ahlak ile ahlaklanmaları gerektiği son derece açık bir gerçektir.

b) جَعَلُوٓا اَصَابِعَهُمْ فٖيٓ اٰذَانِهِمْ "Parmaklarını kulaklarına tıkadılar." Âyetin ilk cümlesindeki kelimelerin günümüz tebliğcilerine yönelik mesajlarını ifade ettikten sonra, şimdi de Hz. Nûh'un tebliğinden yararlanmak istemeyen kavminin sergilediği garip ve olumsuz tavırlardan ilkini ele almaya çalışalım.

1. Küfrün tabiatında tıpkı yarasalar gibi ışıktan korkup kaçmak vardır. Hz. Nûh'un kavmi de hakikat öğretilerini işitmemek için parmaklarını

kulaklarına tıkayarak aleyhlerinde delil oluşturacak bilgileri duymamayı tercih etmişlerdi. "Parmağı kulağa tıkamak" bir mecazdır. Kur'ân'da bir de Bakara 2/19'da geçen bu ifade, ölümden veya gerçeklerden korkmayı anlatmaktadır.

2. Bu ifadeden anlaşılıyor ki, söz konusu kişiler aslında Hz. Nûh'un kendilerine neler söylediğini önceden biliyorlardı; ona karşı koyamamak duygusuyla ve söylenenlerden etkilenmemek için tebliğ ilkelerini işitmemeyi tercih etmişlerdi.

3. Fussılet 41/26'da dile getirildiği üzere, Mekkeli müşrik yöneticilerin yaptığı gibi vahyi dinlememeyi ve bu esnada gürültü yaparak onun sesini bastırmayı kendilerine çıkar yol edinmişlerdi. Küfrün mantığında bir değişiklik olmadığı bu örneklerle daha iyi ortaya çıkmaktadır.

4. Vahyin aydınlığına karşı çıkan inkârcılar, yorumunu yaptığımız âyette olduğu gibi, genellikle vahye kulaklarını tıkarlar ve gerçeği işitmek istemezler. İbrâhim 14/9'da ifade edildiği gibi, yine Hz. Nûh'un inkârcı kavmi bu işi "sözlerini elçinin ağzına tıkayarak" gerçekleştirmişlerdi. Söz konusu âyette ifadeler 'Âd ve Semûd kavimleriyle sonraki inkârcıların ortak sözü olarak şöyle devam etmektedir: "Sizinle gönderileni reddediyoruz; zira biz davet ettiğiniz şeye dair şüphe içindeyiz." Demek ki, inkârcıların hepsi tarihin her döneminde benzer tepkiler ortaya koymuşlardı; hepsinin düşünce ve eylemleri aynı çizgiyi takip ederek vahye karşı topyekün bir karşı çıkışı ifade etmekteydi.

11. Örtülere Sarıldılar

وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ "(Beni görmemek için) elbiselerine büründüler." Âyetteki اسْتَغْشَوْا *istağşev* fiili "bürünmek, sarılmak", ثِيَاب *sıyâb* kelimesi ise "elbiseler" demektir.

Bu cümle Hz. Nûh'un inkârcı kavminin vahye karşı ikinci tutumunu göstermektedir.

a) Önceki cümlede kulaklarla ilgili bir ifade yer alınca, bu cümleyi de gözlerle ilişkilendirip "gözlerini hakikate kapadılar" anlamını vermek gerekir. "Elbiselere bürünmek" Râzî'nin de belirttiği gibi, maddi anlamda bir örtünmeyi ifade edebilir. İnkârcı kavminin Hz. Nûh'un sözlerini duymak bir yana, bizzat yüzünü dahi görmeye tahammüllerinin olmadığı anlaşılıyor. O kadar şiddetli bir nefret içerisindeydiler ki böylece hem onu görme-

yecekler, hem de parmaklarını tıkadıkları kulakları daha da işitmez bir hal alacaktı.

b) Kur'ân'da bir de Hûd 11/5'te geçen "Elbiselerine bürünmek" ifadesi "niyetlerini kat kat örtülere sarıp sarmalamak" anlamına da gelebilir; böylece ifadeye mecazî bir anlam verilmiş olur.

c) Müddessir 74/4'te de geçen *siyâb* kelimesine orada "gönül, kalb" anlamlarını vermiş ve maksadı insanın yüreğiyle ilişkilendirerek izahlar yapmıştık. Aynı şekilde yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki *siyâb* kelimesine de "yürek, gönül, kalb" anlamları verebiliriz. Bu durumda, Hz. Nûh'un inkârcı kavminin gönüllerini gerçeklere kapadıklarını, hakikatlerden saklanmaya çalıştıklarını, böylece inkârlarıyla baş başa kalmayı tercih ettiklerini söyleyebiliriz.

Bu ifadeyi günümüz açısından değerlendirirsek, çeşitli kabullere sahip kişilerin kendi fikir ve kabullerinden ayrılmamak adına başka şeyler duymak istememelerini bu anlamda düşünebiliriz. "Ben yanlışlarımdan memnunum, bana karışma, beni yanlışlarımla baş başa bırak" dercesine, kendi başınalığa razı tutumları görebiliriz. Gerçeklerden kaçmanın hiç kimseye bir faydası yoktur.

111. Ayak Direttiler

وَاَصَرُّوا "Ayak direttiler." Âyetteki اَصَرُّوا *esarrû* fiili "ısrar etmek, direnç göstermek, inatçılık yapmak" demektir.

Bu fiil inkârcıların bu anlayışlarındaki ısrarcılıklarını ve kararlılıklarını göstermektedir. Kur'ân'da üç âyette daha geçen bu fiil olumsuz eylemlerdeki ısrarı ve kararlılığı ifade eden bir anlama sahiptir. İşte ilgili âyetler:

a) Âl-i İmrân 3/135'te Yüce Allah muttakilerin özelliklerini sayarken onların işledikleri hatalarda bile bile ısrarcı olmadıklarını beyan etmektedir.

b) İnkârcı insanların bu tutumu hakkında Yüce Allah Câsiye 45/7-8'de şu bilgiyi vermektedir: "Kendini aldatarak günaha gömülenlere yazıklar olsun! (Bu tip insan) Allah'ın kendisine okunan âyetlerini işitir de, sonra onu hiç işitmemiş gibi küstahça bir direniş sürdürür; artık böylesini acıklı bir azap ile müjdele!" İşte inkârcı tipin profili budur.

c) Vâkı'a 56/46'da ise söz konusu fiil amel defterini mahşerde sol taraftan alanların dünyadaki olumsuz hallerini ve büyük ihanetler içerisinde bulunuşlarını ifade etmektedir.

Bu davranışların sahipleri bir taraftan kendi yanlış inançlarında ısrar etmekteydiler; çünkü taklidin bataklığında debeleniyorlardı. Diğer taraftan da Hz. Nûh'u dinlememekte kararlıydılar; çünkü onun söyledikleri karşısında çaresizlik içerisindeydiler ve cevap verecek mecalleri yoktu. İşte inkârcılığın insana yaptırdığı yanlışlıklardan birisi de budur.

ıv. Küstahça Kibirlendiler

وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا "Kibirlendikçe kibirlendiler." Âyetteki اسْتَكْبَرُوا *istekberû* ve اسْتِكْبَارًا *istikbâr* kelimeleri "büyüklenmek" demektir.

a) *İstikbâr* kavramı, "hakkı olmadığı halde kendini büyük görmek, büyüklük taslamak" anlamına gelmektedir. Kur'ân'da sıklıkla kullanılan bu kelime İblis,[767] Firavun ve taraftarları,[768] Velîd b. Muğîra[769] gibi azgınlığı tescillenmiş kişiler ve münafıklar[770] için kullanılmaktadır. Ayrıca bu kavram mutlak anlamda inkârcıların ve özellikle inkârcı yöneticilerin[771] özelliği olarak da âyetlerde sıklıkla yer almaktadır. Bunların zıddı olarak "istikbâr" içerisinde olmamak ise gerçek müminler ve dolayısıyla cennetlikler için kullanılmaktadır.[772]

el-İstikbâr ile aynı kökten gelen ve aynı anlamı veren bir başka kelime de *el-mütekebbir* sözcüğüdür. Sadece bir âyette[773] Yüce Allah'ın sıfatı olarak olumlu anlamda kullanılan bu kelime, diğer yerlerde olumsuz bir içerikte ve yerilen bir anlamda zikredilmektedir.[774]

Yüce Allah, Kur'ân'da oldukça fazla âyette yer verdiği bu kavramların sahiplerini kesinlikle sevmediğini beyan ederek, "istikbâr" sahiplerinin ilâhî merhametten yararlanamayacağını beyan etmekte,[775] ayrıca "mütekebbir"lik yapanların da sonunun cehennem olduğunu ilan etmektedir.

b) Âyetlerden genel olarak anlaşılan şudur: Hz. Nûh'un inkârcı kavmi taklidin derin bataklıklarına batmış, yeni şeyler duymak bir yana, bunu söyleyen kişilerin yüzünü dahi görmeye tahammülleri kalmamıştı. Hz.

---

767 İblis için bk. Bakara 2/34; Sâd 38/74, 75.

768 Firavun için bk. A'râf 7/133; Yûnus 10/75; Mü'minûn 23/46; Kasas 28/39; 'Ankebût 29/39.

769 Velîd b. Muğîra için bk. Lokmân 31/7; Müddessir 74/23.

770 Münâfıkuun 63/5.

771 Bakara 2/87; Nisâ 4/172, 173; En'âm 6/93; A'râf 7/36, 40, 48, 75, 76, 88; İbrahim 14/21; Nahl 16/22; Mü'minûn 23/67; Furkaan 25/21; Sebe' 34/31, 32, 33; Fâtır 35/34; Zümer 39/59; Mü'min 40/47, 48, 60; Fussılet 41/15, 38; Câsiye 45/8, 31; Ahkaaf 46/10, 20.

772 Mâide 5/82; A'râf 7/206; Nahl 16/49; Enbiyâ 21/19; Secde 32/15; Sâffât 37/35.

773 Haşr 59/23.

774 Nahl 16/29; Zümer 39/60, 72; Mü'min 40/27, 35, 76.

775 Nahl 16/23.

Nûh ve inananlarla alay etmişler, Hz. Nûh'un onları yanından kovmasını istemişler ve müminleri küçük görerek kendilerini "basit görüşlü, en basit kişiler, ayak takımı" şeklinde tanımlamışlardı.[776] İşte genel çerçevesi bu şekilde belirlenen bu olumsuz tutumun en önemli temsilcilerinden bir grubu da Hz. Nûh'un inkârcı yöneticileriydi. Hakka ve hakikate karşı kulaklarını tıkayan, gönül gözlerini şirk ve küfürleriyle kapatan, bu olumsuz tutum ve davranışlarında inatla ısrarcılık yapan bu insanlar bir İblis ahlakı olan "istikbar"ın en ileri örneklerini oluşturmuşlardı.

c) Tarihin her döneminde yaşandığı gibi şimdilerde de inkârcılar vahiyden korktukları için onun sesini kısmaya çalışmakta, onun gür sedasını bastırmayı geçer akçe zannetmektedirler. Günümüzde bilerek veya bilmeyerek vahye karşı benzer eylemler yapılmakta ve vahyin ışığının sunulduğu ortamlar protesto edilmektedir. Dahası, Hz. Peygamber'in "vahyi anlatmak şeklindeki ölümsüz sünneti"ni devam ettirmeye çalışan vahyin tebliğcileri de haksız ithamlara maruz bırakılmaktadırlar. Vahyi dinlemek dün nasıl engelleniyor idiyse bugün de durum benzer şekillerde, rengini, boyutunu ve etkinliğini çok daha artırmış olarak devam etmektedir.

Âyeti duyunca "bırak şimdi o âyeti" diyerek, aslında ne dediğini bilmeyen, neye karşı çıktığını fark edemeyen, hatta Yüce Allah'ın sesini veya kelâmını suskunluğa itmekte olduğunu anlayamayan zavallıların sayısı hiç de az değildir. İşte Hz. Nûh'un kıssasında bu tür cümlelerin bizlere hatırlatılmasının asıl nedeni budur; yani günümüz insanının veya Müslüman'ının benzer yanlışlıkları yapmamasını sağlamaktır. Vahyin aydınlığına karşı takınılan her türlü olumsuz tavır sahipleri yanıldıklarını er veya geç mutlaka anlayacaklardır. Arzumuz, zaman geçmeden bunun fark edilmesi ve gereken önlemlerin alınmasıdır.

Kur'ân kıssalarının anlatılma gerekçesi, ilgili konularda ders alınmasıdır. Meselenin kabuğunda kalmayıp özüyle ilgilenerek verilmek istenen mesajı almaya çalışmak doğru okumaktır. Bunun dışındaki okumalar kabukta kalacak, sahibini öze ulaştırmayacaktır.

776 Hûd 11/27, 29-30; Şu'arâ' 26/111-114.

8-12. ÂYETLER:

ثُمَّ اِنّ۪ي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًاۙ ﴿٨﴾ ثُمَّ اِنّ۪ٓي اَعْلَنْتُ لَهُمْ وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَارًاۙ ﴿٩﴾

فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ غَفَّارًاۙ ﴿١٠﴾ يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًاۙ ﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَن۪ينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ اَنْهَارًاۜ ﴿١٢﴾

"**8.** Sonra, ben kendilerine açıktan davette bulundum. **9.** Daha sonra, onlarla hem açıktan açığa hem de gizli gizli konuştum. **10.** Dedim ki: Rabbinizden bağışlanma dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır. **11.** (Af dileyin ki,) üzerinize gökten bol bol yağmur yağdırsın. **12.** Mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın; size bahçeler ihsan etsin; sizin için ırmaklar akıtsın."

Âyetlerde Hz. Nûh'un inkârcı kavmine yönelik gerçekleştirdiği tebliğindeki çeşitlilikler gündeme getirilmekte, bu arada Allah'a yönelip peygamber çağrısına itibar etmenin sonucunda müminlere verilecek bazı nimetler hatırlatılmaktadır.

a) Tebliğ Seçenekleri

Sûrenin 8-10. âyetlerinde tebliğin nasıl yapılması gerektiği noktasında çeşitli bilgilendirmeler yer almaktadır.

1. Açıktan Tebliğ Bir Aşamaydı

ثُمَّ اِنّ۪ي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًاۙ "Sonra, ben kendilerine açıktan davette bulundum."

Âyetteki دَعَوْتُ *de'avtü* fiili "davet etmek", جِهَارًا *cihâr* kelimesi ise "açıktan" demektir.

a) Bu âyetin başındaki ثُمَّ *sümme* edatı, öncesinde başka davet türlerinin gerçekleştirildiğini göstermektedir. Nitekim ilk âyetten itibaren sözü edilen mesajlar onun tebliğinin devamlılığını göstermektedir. Beşinci âyetteki zamanla ilgili ilk kelime *leyl*, yani "gece" anlamına geldiği için, önceleri bu tebliğin gece ve gizli başladığını söyleyebiliriz. En azından bazılarına yönelik olanların gece ve gizli olduğunu, bazılarına ise gündüz, ancak yine gizli

olduğunu söylememize engel bir durum yoktur.

İlk çıkışta tebliğin gizli yapılmasında anlaşılmayan bir durum olmaz; ancak daha sonra bunun duyulması ve yaygınlaşması sonucunda, inkârcı kavmin sözü edilen dört çeşit tavrı gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. İşte bunun sonucunda Hz. Nûh'un, kavmine tebliğ çalışmalarını bir süre sonra aleniyete dönüştürdüğü anlaşılmaktadır. Çünkü yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin başındaki ثُمَّ *sümme* edatı bu yorumu adeta zorunlu kılmaktadır.

b) Âyetin sonundaki جِهَارًا *cihâr* kelimesi, tebliğin aleniyete dönüştürülmesi anlamında "açıktan, bağırarak, gür sesle" gibi manalar vermektedir. Durum böyle olunca, Hz. Nûh'un bir başka tebliğ metodunu uyguladığı anlaşılmaktadır ki bu da herkesin duyacağı şekilde ve hiç kimseden çekinmeden yapılandır.

Bilindiği üzere, duada alçak gönüllülük ve derin bir acziyet duygusu[777] ile sesin yükseltilmemesi istenmektedir.[778] Dahası, yine duada veya namazda sesin aşırı yükseltilmeyip tamamen kısılmaması da emredilmekte, bu ikisi arasında dengeli bir yol tutulması istenmektedir.[779] Duada durum bu olsa da, tebliğde zaman zaman sesin yükseltilmesi gerekebilir; şüphesiz bu, karşıdakine hakaret içermemelidir. Çünkü tebliğde amaç insan kazanmaktır, kaybetmek değildir.

c) Tebliğde sesin yükseltilmesi ile daha fazla muhatabın duymasının sağlanması amaçlanmış olabileceği gibi, tebliğdeki kararlılığın gösterilmesi de hedeflenmiş olabilir. İnanmak istemesine rağmen inkârcı yöneticilerden çekinenlerin bulunduğu bir ortamda, onlara karşı yüksek sesle konuşmak en azından muhataplardaki korkuyu ortadan kaldırmaya vesile olabilir. Bu nedenle Hz. Nûh zaman zaman bu tekniğe başvurmak zorunda kalmıştır, diyebiliriz.

Hz. Peygamber'in risaletinin ilk dönemlerinde önceleri gizli başlayan tebliğ yavaş yavaş aleniyete dönüştürülmüş, Mekke'nin ileri gelen inkârcı yöneticilerine açık tebliğde bulunulmuştur. Burada bir hakaretten değil, kararlılıktan ve korkusuzluktan söz etmek mümkündür. Hatta Mesed sûresinin inişine neden olan olay işte böyle bir tebliğin sonucunda gerçekleşmiştir.

---

777 A'râf 7/55.
778 A'râf 7/205.
779 İsrâ 17/110.

11. Bir Sonraki Aşamada Hem Açık Hem de Gizli Tebliğ Vardı

ثُمَّ اِنّ۪ٓي اَعْلَنْتُ لَهُمْ وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَارًاۙ "Daha sonra, onlarla hem açıktan açığa hem de gizli gizli konuştum." Âyetteki اَعْلَنْتُ *a'lentü* fiili "ilan etmek", اَسْرَرْتُ *esrartü* fiili ile اِسْرَارًا *isrâr* mastarı ise "gizlemek" demektir.

Hz. Nûh, açıktan tebliğinin sonunda bir üçüncü yolu devreye sokarak hem açıktan hem de gizlice tebliğ faaliyetlerini yürütmeye devam etmişti. Anlaşılıyor ki bazen açıktan tebliği tercih ediyordu, bazen de gizlice. Durum neyi ve nasıl davranmayı zorunlu kılıyor idiyse o da aynı hassasiyeti uyguluyordu.

Açık davet elbette gizli olandan daha ileri bir aşamadır; ancak her ikisini birden kullanmak çok daha da ileridir; çünkü artık sadece muhatabın durumu ve algısı söz konusudur. Başkalarının ne diyeceği o kadar önemli değildir. Onlar açık tebliğin yanında gizlisinin de yapılmakta olduğunu bilince, daha ileri düzeyde bir öfke ve mağlubiyet hissine kapılmış olabilirlerdi. Babasına veya büyüklerine açıktan davetin yanında çocuklara yönelik olanın gizliliği belki de kaleyi içerden fethetmeye vesile olabilecekti.

Hatta açıktan olan kısmın herkesi ilgilendiren ortak konular, gizlice olanın ise şahıslara özel mesajlar olması da mümkündür. Çünkü toplumda herkes her bilgiyi herkes gibi algılayamayabilir. Bu nedenle bazılarına genel ve net şeyler söylenirken, bazılarına daha ince ve özel bilgiler verilmesi gerekebilir, bunda yadırganacak bir durum yoktur.

Bütün bu anlattıklarımızın günümüze mesajı, meselenin tek yönlü olmadığının fark edilmesidir. Gün gelir gizli, gün gelir aşikâr, gün gelir kısık sesle, gün gelir yüksek sesle, gün gelir teker teker, gün gelir topluca tebliğ uygulanır. Burada unutulmaması gereken nokta, tebliğde tekdüzeliğin olmadığıdır. Farklı teknikler ve seçenekler daima gündemde bulundurulmalı, ihtiyaç neyi gerektiriyorsa ona uygun uygulama devreye sokulmalıdır. Asıl önemli olan husus, tebliğden vazgeçilmemesi ve davetin terk edilmemesidir. Bu mesele halledildikten sonra, geriye pratik uygulamalar kalmaktadır ki şartlar neyi ve nasıl davranmayı gerektiriyorsa elbette o uygulanır.

b) Bağışlanma Dileği ve Bazı Sonuçları

Yüce Allah, sûrenin 10-12. âyetlerinde tebliğin içeriğinden bir konu zikretmekte ve bunun sonucunda insana vereceği çeşitli nimetleri dört başlıkta hatırlatmaktadır.

1. Yüce Allah'ın Bağışlayıcılığı

فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا "Dedim ki: Rabbinizden bağışlanma dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır." Âyetteki اسْتَغْفِرُوا *istağfirû* emri "bağışlanma dileğinde bulunmak, af veya özür dilemek", غَفَّارًا *ğaffâr* sıfatı ise "çok bağışlayan" demektir.

Önce âyetteki bazı kavramları ele alacak, ardından ilk ödülün ne olduğunu beyana çalışacağız.

a) اسْتَغْفِرُوا *istağfirû/istiğfâr* kelimesi, *ğ-f-r* kökünden gelmekte ve "bağışlanma isteğinde bulunmak" anlamını vermektedir. Âyetin sonundaki غَفَّارًا *ğaffâr* sıfatı aynı köktendir ve o da Yüce Allah'ın çok bağışlayıcı olduğunu ifade etmektedir. Bu kelime "mübalağa" kalıbındadır ve sözü edilen hususun Yüce Allah'taki çokluğunu ortaya koymaktadır.

Âyette رَبّ *rabb* sıfatının kullanılması Yüce Allah'ın "sahipleniciliği"ni muhataba hatırlatmakta, böylece dışlayıcı değil, sahiplenici bir "rab" anlayışı esas alınmaktadır. İnsanlar önceleri veya işin başında ilâhî davetten uzak kalmayı tercih etmiş olsalar da Yüce Allah davete icabet ettiklerinde onları yine de sahipleneceğini peygamberinin diliyle kendilerine iletmektedir. رَبَّكُمْ *rabbeküm* "Rabbiniz" ifadesinin kullanılması bu nedenle son derece manidardır.

Bu arada cümlenin başındaki اِنَّهُ *innehû* ifadesi Yüce Allah'ın bağışlayıcılığının muhakkak gerçekleşeceğini ortaya koymakta ve cümlenin anlamını kuvvetlendirmektedir. Ayrıca bağışlayıcılıkla ilişkilendirilen كَانَ *kâne* kelimesi, bağışlayıcılığın Yüce Allah'ın devamlı bir sıfatı olduğunu, O'ndan hiç ayrılmadığını ve devamlı olarak O'nunla anıldığını göstermektedir. Kulları O'na arkalarını dönmediği ve kendilerini O'ndan uzaklaştırmadıkları sürece Yüce Allah kullarına darılmaz ve onları terk etmez. Duhâ 93/3'te de vurgulanan husus budur.

Hz. Nûh, inkârcı kavmine yönelik gece ve gündüz gerçekleştirdiği açık, aleni ve gizli tebliğin hemen hemen her türünde onlara çok önemli bir esası hatırlatmaktaydı. Sûrenin ilk âyetlerinde de yer aldığı üzere, yaptığı tebliğinde kendisinin uyarıcı olduğunu, onları elem verici azap noktasında

bilgilendirdiğini, Allah'a ibadet ve takvâ sahibi olma ile peygambere itaatin gerekliliğini kendilerine açıkça beyan ettikten sonra, bunun sonuçlarını gündeme getirmişti. Orada sözü edilen husus, "Yüce Allah'ın günahları bağışlayıcılığı ile onları belirlenmiş ecele tehir ediciliği" şeklinde dile getirilmişti. Şimdi de aynı konu bu defa tek cümle ile ifade edilmekte ve tebliğin içeriğini "Allah'tan bağışlanma dileğinde bulunmak" oluşturmaktadır.

Âyetin başındaki *fâ* edatı Hz. Nûh'un her tebliğinde bu içeriğin yer aldığını göstermektedir. Sûrenin yedinci âyetinde dile getirilen dört farklı tepkiye, hatta her çağrıya olumsuz karşılık vermelerine ve şiddetle karşı çıkmalarına rağmen, Hz. Nûh'un tebliğde nasıl olumlu bir yol izlediğini gözler önüne sermektedir.

b) Yüce Allah bu âyetin ikinci cümlesinde af dilemenin ilk sonucunun "Yüce Allah'ın bağışlaması" olduğunu beyan etmektedir. Bağışlamadığı insanlara sözünü edeceği nimetleri ödül olarak vermeyeceği için ilk ödülün "bağışlaması" olduğu kesindir. Bu, ödüllerin manevi ve en önemli olanıdır. Maddî olanları ise sonraki âyetlerdedir.

Allah'tan af dilemenin anlamı, "Allah'a inanın, O'na itaat edin ve bu değişimin ardından geçmiş günahlarınız için af dileyin" demektir. Çünkü Allah'a iman etmeden, O'ndan af dilemenin bir anlamı yoktur. Küfür ve şirkte kararlı olanlar, Yüce Allah'tan af dilemez; çünkü af dileme amaçları yoktur. İnkâr ve şirkten tevhid inancına dönüldüğünde, bu köklü değişim gerçekleştirildiğinde, Allah'tan af dileme fırsatı elde edilmiş olmaktadır. Çünkü bu değişim Allah'ın affedici sıfatını harekete geçirmektedir. Böylece Hz. Nûh, Yüce Allah'ın affedici olduğunu hatırlatarak, tevhid inancına gelip af dilemelerini istemiştir.[780]

Dışlayıcı, ümitsizleştirici, itici ve nefret ettirici bir tebliğin faydalı olmayacağı, bunun yerine sahiplenici, sevdirici, sevindirici, kazandırıcı ve mutlu edici bir muhtevayı tercihin gerekli olduğu işte bu cümle ile ortaya konulmaktadır. Günümüz din tebliğinde takip edilmesi gereken metot da bu olmalıdır; çünkü insan kazanmaya yönelik cihâdın anlamı budur.

11. Göğü Cömertçe Akıtması

يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًاۙ "(Af dileyin ki,) üzerinize gökten bol bol yağmur yağdırsın." Âyetteki يُرْسِلِ *yursilü* fiili "göndermek, yağdırmak", السَّمَٓاءَ *es-semâ'* kelimesi "gök, bulutlar", مِدْرَارًا *midrâr* sözcüğü ise "bolca" demektir.

780 Bayraklı, *age.*, XX, 28.

a) Yüce Allah, sûrenin dördüncü âyetinde davetine icabet edilmesi durumunda "günahları bağışlayıp muhatapları belirli bir ecele tehir edeceğini" beyan etmişti. Bunun yanında başka nimetler vereceğini de hatırlatarak muhataplardan peygamberlerinin çağrısına uymalarını istemektedir. Hz. Nûh, "manevî gelişmelerin ve değişimlerin maddî sonuçlar vereceğini" anlatmaktadır. Bir toplum neyin eksikliğini çekiyorsa onlara o doğrultuda nimetler vaad edilmektedir.

Demek ki Hz. Nûh'un toplumu kuraklık yaşıyordu; mal ve çocuklar bakımından kıtlık içerisindelerdi. Yağmurun yağmaması nedeniyle de bostan yapamıyor, onları sulayamıyorlardı. Hz. Nûh bunun sebebini manevî hayatlarındaki eksikliğe bağlamış, tevhid inancına yönelmeleri ve günahları için af dilemeleri ile bu manevi noksanlığı ve kıtlığı gidereceklerine vurgu yapmıştır.[781]

* Ödül Olarak İstiğfâr ve Tevbenin Dünyevî Bazı Sonuçları

Râzî'nin de isabetle vurguladığı üzere, Meryem 19/88-91'de dile getirildiği gibi, inkâra veya şirke bulaşılması nasıl ki âlemin harap olmasına neden ise, iman ve istikamet de âlemin mamur hale gelişine vesile olmalıdır. Kur'ân'da bu nimetlendirme ve mamur edilme anlamında çeşitli âyetler yer almaktadır; bir kısmını hatırlatmakta yarar görmekteyiz.

1. "Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden onlara indirileni, Kur'ân'ı doğru dürüst uygulasalardı, şüphesiz hem üstlerinden (yani gökten), hem de ayaklarının altından (yani yerden sunulacak nimetleri) yerlerdi. Onlardan aşırılığa kaçmayan bir grup vardır; fakat çoğunun yaptıkları ne kötüdür!"[782]

2. "O ülke halkları inansalar ve sorumluluklarını bilselerdi, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık; fakat yalanladılar, biz de ettikleri yüzünden onları yakalayıverdik."[783]

3. "Rabbinizden kusurlarınız için af dileyin ve bilincinizi yenileyerek O'na yönelin; O da size, sonu yasayla belirlenmiş bir süre doluncaya kadar (akıbeti) güzel bir hayat bahşetsin ve erdem sahibi herkese erdeminin karşılığını versin. Ama eğer yüz çevirecek olursanız, iyi bilin ki ben korkunç bir günün azabının üzerinize kopmasından korkuyorum!"[784]

4. "Ey kavmim! Günahlarınız için Rabbinizden af dileyin ve bilincinizi

781 Bayraklı, *age.*, XX, 28-30.
782 Mâide 5/66.
783 A'râf 7/96.
784 Hûd 11/3.

yenileyerek O'na yönelin (ki), sizin üzerinize gökten bol bol rahmet yağdırsın ve gücünüze güç katsın; ama (her şeyden önce) sizler günaha gömülerek yüz çevirmeyin!"[785]

5. "Ailene salatı emret; bunda ısrarcı ol. Senden rızık istemiyoruz. Çünkü seni biz rızıklandırıyoruz. Sonuç takva sahibi olanlarındır."[786]

6. "Her kim Allah'a karşı muttaki olursa Allah onun için bir çıkış yolu mutlaka yaratacak ve hiç hesap etmediği yerden onu rızıklandıracaktır."[787]

7. "Eğer onlar doğru yolda olsalardı, elbette Biz de onları bitimsiz bir suyla sulardık."[788]

Ekonomik bereketini ve nesillerinin gücünü kaybeden, ayrıca tabiat şartlarının olumsuz hale dönüşmesi ile sıkıntıya düşen toplumlar manevi hayatlarını bir kere daha gözen geçirmeli ve bütün bunların nedenlerini kendilerinde aramalıdırlar.

b) Yorumunu yapmakta olduğumuz âyet grubunda bu nimetlerden bir kısmı gündeme getirilmektedir. "Semâ'nın gönderilmesi" mecazi olarak yağmurun yağdırılması ve göğün cömertçe akıtılması demektir. Âyetteki مِدْرَارًا *midrâr* kelimesi sadece "yağmur" değildir. "İnci" mânasına gelen *durrî* ile aynı köke aidiyeti dikkate alındığında, insanın dahli olmadan hazırlanmış olan her değerli ve etkili şeye delalet eder.[789]

Hz. Nûh'un toplumuna verdiği bu öğüt ya da yaptığı bu uyarı, kıyâmete kadar devam edecektir ve bütün zamanların nesillerine ışık tutacak niteliktedir. Güzel bir istikamete sahip olunması durumunda insanlara verilecek nimetleri veren varlığın Yüce Allah olduğu da asla hatırdan çıkartılmamalıdır. Çünkü vahiy, insana Yüce Allah ile yaşamayı ve O'ndan bağımsız bir alanın olmadığını öğretir.

111. Servet ve Çocuklar

وَيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنِينَ "Mallarınızı ve çocuklarınızı çoğaltsın." Âyetteki يُمْدِدْ *yümdid* fiili "çoğaltmak, artırmak, yardım etmek", اَمْوَالٍ *emvâl* kelimesi "mallar, servet", بَنِينَ *benîn* sözcüğü ise "oğullar, çocuklar, evlat" demektir.

785 Hûd 11/52.
786 Tâhâ 20/132.
787 Talâk 65/2-3.
788 Cinn 72/16.
789 İslâmoğlu, *age.*, s. 409'da 9. not.

a) Âyetteki kelimelerden birisi اَمْوَالٍ *emvâl*dir. Hz. Nûh, Yüce Allah'tan af dilenmesi durumunda O'nun ikrâm edeceği nimetlerden bir kısmını bu cümle ile ifade etmekte, konuyu mal, servet, dünyalık şeyler ve çocuklarla ilişkilendirmektedir. Önceki âyette yağmurun bolca yağdırılmasından söz edilmesi o dönemde ve o yörede kıtlık yaşandığını göstermektedir. Böyle olunca mal ve servet noktasında büyük sıkıntıların yaşandığı anlaşılmaktadır. Yüce Allah sıkıntısı çekilen şeylere cevap olması için istikamet sahibi olan muhataplarını dünyevî olarak da ödüllendireceğini peygamberine söylettirmektedir. Onlara bir çeşit değil, belki her çeşit malın bolca verileceği ve sonuçta bolluk ve bereket içerisinde olacakları bildirilmektedir.

b) Buradaki بَنِينَ *benîn* kelimesinin öncelikli anlamı "oğullar", yani erkek çocuklardır. Buradan hareketle, tıpkı Hz. Peygamber döneminde ve günümüzde olduğu gibi belki o dönem insanları da erkek çocuktan yana büyük bir sevgi ve beklenti içerisindeydiler. Tarihi kayıtlar veya vahiy bu noktada bilgi içermediği için, kesin bir yargıda bulunmak durumunda değiliz. Bu nedenle ihtimali bir ifade kullandık. Onlara istedikleri türden nimetler verilmesi aynı zamanda istedikleri cinsiyetten çocuklar verilmesini de içerebilir; beklentileri cinsinden ödül verme anlayışı böyle bir anlamı beraberinde getirebilir.

Ancak bir peygamber öğretisinde cinsiyet ayırımının olamayacağını düşünerek, âyetteki maksadın "evlat, çocuklar, nesiller" anlamına alınmasının daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Zaten ilgili kelimenin içeriğinde "soy, nesil, torun" anlamları da bulunduğu için, cinsiyet ayırımı şeklinde bir yaklaşımı öncelemedik. İşte bu nedenle meali "erkek çocuklar" veya "oğullar" şeklinde değil, "çocuklar" şeklinde vermeyi tercih ettik.

ıv. Bahçeler ve Irmaklar

وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ اَنْهَارًاؕ "Size bahçeler ihsan etsin; yine sizin için ırmaklar akıtsın." Âyetteki يَجْعَلْ *yec'alü* fiili "kılmak, vermek, ihsan etmek", جَنَّاتٍ *cennât* kelimesi "bahçeler", اَنْهَارًا *enhâr* sözcüğü ise "ırmaklar, nehirler" demektir.

Burada sözü edilen nimetler hem gıda temini için gerekli olan imkânları hem de insanların huzurlu bir hayat için muhtaç olduğu maddî şartları temsil etmektedir. Bu haliyle söz konusu nimetler âhirette "altlarından ırmaklar akan cennetleri" hatırlatmaktadır. Demek ki bu tür nimetlerin benzerlerine dünyada da sahip olmak mümkündür.

*** Âyetlerin Günümüze Mesajı**

Bütün bu âyetlerden anlaşılması gereken şudur: Manevi hayat ve istikamet sahibi oluş, "bağışlanma" gibi manevi ödülün yanında tabiat şartlarının değiştirilmesine de vesile olmaktadır. Bu çerçevede, kısılan yağmurlar artık bolca yağdırılmakta, muhataplar hem mal ve servet bakımından, hem de çocuklar açısından bolluklara dönüştürülmekte, kendilerine servet ve çocuklar ihsan edilmektedir. Bu arada elbette bahçeler veya bostanlar yeşerip ekinini vermekte ve akmayan nehirler akar hale getirilmektedir. Demek ki, manevi istikamet maddî hayatı olumlu yönde etkilemekte ve insanlar sıkıntısını çektikleri şeylere bolca kavuşturulmaktadırlar.

Bu âyet grubunda dört başlıkta sayılan nimetlerin ilki manevi olarak "Yüce Allah'ın bağışlayıcılığı"dır. Diğerleri ise dünyevî nimetlerdir ve beş şeyden oluşmaktadır. Bunlar "yağmurlar", "mal-mülk", "çocuklar", "bağlar-bahçeler" ve "ırmaklar-nehirler"dir. "Parçayı anarak bütünü kast etme kuralı" gereği aslında söylenmek istenen şey, insanın muhtaç olduğu maddî-manevî her nimettir. Yüce Allah'a sağlam bir iman ve hayatı O'nun istediği gibi yaşamak için her dönemin peygamberini örnek almak sayısız nimetlerin verilmesine vesile olacaktır. Âyetlerin günümüze mesajını bu şekilde anlamakta yarar vardır.

13-20. ÂYETLER:

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًاۚ ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا ﴿١٤﴾

اَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۙ ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾ وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًاۙ ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ بِسَاطًاۙ ﴿١٩﴾ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾

"**13.** Size ne oluyor ki, Allah'ın (size) büyüklük (verebileceğini O'na) yakıştıramıyorsunuz? **14.** Oysa sizi türlü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır. **15.** Görmediniz mi, Allah yedi göğü tabaka tabaka nasıl yaratmış! **16.** Onların içinde ayı bir nur kılmış, güneşi de bir lamba (kandil) yapmıştır. **17-18.** Allah, sizi de yerden ot (bitirir) gibi bitirmiştir. Sonra yine oraya döndürecek ve sizi yeniden (oradan) çıkartacaktır. **19-20.** Allah, yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır ki, ondan geniş yollar edinip dolaşabilesiniz."

Sûrenin bu âyetlerinde Hz. Nûh, tebliğine ve inanmaları halinde kendilerine sunulacak çeşitli nimetleri hatırlatmasına rağmen onların tutumunu eleştirmektedir. Eleştirisinin içerisinde tebliğine de devam ederek, bu defa insan ve kâinat kitabından çeşitli konu başlıkları vermekte, ibret almalarını sağlamaya çalışmaktadır.

a) Vakar-Nimet İlişkisi

Hz. Nûh, inkârcı kavmini doğru bilgilendirmek ve hidayete erdirilmelerine vesile olmak için onları duyarlı olmaya davet etmekte ve yaratılışları hakkında kendilerini kısaca bilgilendirmektedir.

1. Yüce Allah Hak Edeni Vakar Sahibi Yapar

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًاۚ "Size ne oluyor ki, Allah'ın (size) büyüklük (verebileceğini O'na) yakıştıramıyorsunuz?" Âyetteki مَا لَكُمْ *mâ leküm* ifadesi "size ne oluyor da, niçin siz", لَا تَرْجُونَ *lâ tercûne* fiili "ummamak, kabul etmemek, yakıştırmamak", وَقَارًا *vekaar* kelimesi ise "vakar, azamet" demektir.

a) Buradaki *vekaar* kelimesini "azamet, kudret" anlamına alabiliriz. Dolayısıyla maksadın Allah'ın azametini bilmek ve görmek olduğunu söyleyebiliriz.[790] Hz. Nûh, inkârcı kavminin Allah algısını ve O'na gerekli saygıyı göstermemelerini eleştirmekte, gerçek saygıyı hak eden varlığın Yüce Allah olduğunu onlara hatırlatmaktadır. Putlara tapanların Allah'tan korkmadıkları, O'nun azametini, izzetini ve kudretini küçümsedikleri ve dolayısıyla hak edenleri cezalandıracağı gerçeğini görmezlikten geldikleri dolaylı olarak beyan edilmektedir. Bu haliyle âyette bir tehdit olduğu anlaşılmaktadır. Feth 48/9'da da fiil olarak geçen bu kelime "saygı göstermek" anlamıyla bu yaklaşımımızın doğruluk delillerindendir.

b) Âyette ayrı bir anlam daha vardır. Semerkandî, Zemahşerî ve Râzî'nin dediği gibi,[791] burada verilmek istenen mesaj şudur: Allah'ın ileride size bir vakar ve haysiyet verebileceğini, sizi terakki ettirip yüceltececeğini, size büyük mertebeler ve sevaplar kazandıracağını neden ümit etmiyorsunuz? Bunun sonucunda neden imandan yana tavır koymuyor da inkârı tercih ediyorsunuz? Neden putlara tapıyor da zillete ve alçaklığa talip oluyorsunuz? Bu anlama göre âyette bir tehdit değil bir teşvikin olduğunu söylemeliyiz.

790 Taberî, *age.*, XXIX, 94-95.
791 Semerkandî, *age.*, III, 500; Zemahşerî, *age.*, IV, 605; Râzî, *age.*, XXIX, 138-139.

Önceki âyetlerin mesaj içeriğiyle birlikte ve muhatapların kazanılmasına yönelik yapılan sunumlar anlamında bu yaklaşımın diğerine göre daha önde olduğunu belirtmek durumundayız. Çünkü Hz. Nûh inanmaları ve af dilemeleri halinde Yüce Allah'ın onlara sunacağı çeşitli nimetleri sıralamakta, bunların sonucunda da kendilerine Yüce Allah'ın izzet ve şeref vereceğini beyan etmiş olmaktadır. Bunu ummamaları yanlış bir tutum olduğu için, Hz. Nûh bu durumu soru ile ifade ederek muhatapların dikkatini bir kez daha çekmeye çalışmaktadır.

*** Tebliğde Nimet Hatırlatılması Bir Usuldür**

Duhâ sûresinde yer alan bilgilerle Hz. Nûh'un ifadelerindekiler tebliğ metodu olarak birbirine çok benzemektedir. Duhâ'da Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e darılmadığı ve onu terk etmediği ifade edildikten sonra, risaletinin sonraki döneminin ilk dönemine göre daha rahat geçeceği beyan edilmişti. Yüce Allah, Hz. Peygamber'e çeşitli nimetler vereceğini ve onu memnun edeceğini vaad ettikten sonra, daha önce kendisine verdiği çeşitli nimetleri hatırlatarak vereceği nimetlerin bir anlamda garantisini ona hissettirmekte ve böylece moralinin bozulmamasını sağlamayı amaçlamaktaydı.

İşte aynen bunun gibi Hz. Nûh da "Allah için vakar ummayanlara" iki farklı hatırlatmada bulunmaktadır. Bunlardan ilki, istikamet sahibi olup af dilemeleri halinde onlara vereceği çeşitli nimetlerdir ki yorumunu yapmakta olduğumuz sûrenin bundan önceki 10-13. âyetlerinde haklarında bilgi verilmişti. Hz. Nûh yorumunu yapmakta olduğumuz 14-20. âyet grubunda ise Yüce Allah'ın daha önce vermiş olduğu bazı nimetleri gündeme getirmektedir.

Bütün peygamberler aynı değerlerin ve aynı misyonun takipçileri oldukları için metot benzerliğinin bulunması gayet normaldir. Vaad edilenlerin gerçekleşeceği noktasında muhatapları ikna edebilmek için daha önceden verilenlerin hatırlatılması önemli bir metottur. Bu amaçla Hz. Nûh da inkârcı kavmine nimet hatırlatmasında söze öncelikle kendi yaratılışlarından başlamaktadır.

11. Yaratılışın Aşamalı Oluşunu Bilmek Önemlidir

وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا "Oysa sizi türlü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır." Âyetteki خَلَقَ *haleka* fiili "yaratmak, dönüştürmek", اَطْوَارًا *atvâr* kelimesi ise "aşamalar, safhalar, haller" demektir.

a) Sûrenin 14. âyetini 13. âyetin "hal cümlesi" olarak kabul edip iki âyeti birlikte anlamlandırmak mümkündür. Buna göre tercüme şöyle

olur: "O sizi türlü merhalelerden geçirerek yaratmışken, size ne oluyor ki, Allah'ın (size) büyüklük (verebileceğini O'na) yakıştıramıyorsunuz?" Böyle olunca verilmek istenen mesaj, Yüce Allah'ın onları daha da yüceltebileceğini kendilerine hatırlatmakla ilgili olur. Başlangıçtaki durumunuz belli iken sizi aşama aşama bu yetişkin hale getiren ilâhî kudretin mesajlarına kulak verirseniz O sizi daha da ileri merhalelere ulaştıracak, size olan nimetlerini artıracak ve sizin değerinizi de konumunuzu da çok daha ileri seviyelere çıkartacaktır. Bu durumda 13. âyetteki mesajı olumlu içerikte anlamış ve أَطْوَارًا *atvâr* kelimesini "insanın biyolojik aşamaları" şeklinde kabul etmiş oluruz.

b) Âyetteki أَطْوَارًا *atvâr* kelimesinin insanların "tabiat açısından farklılıklar ve farklı bakış açılarının sahipleri olmak" anlamına gelmesi de mümkündür.[792] Ayrıca maksadı Hz. Nûh'un kavminin de kolaylıkla anlayabileceği şekilde "çocukluk, gençlik, yaşlılık, zayıflık, güçlülük, hastalık, sağlıklı oluş, zenginlik, fakirlik, huy, davranış" gibi çeşitlilikler şeklinde anlamak da mümkündür.[793]

c) Fussılet 41/53'te geçtiği üzere, Yüce Allah insanlara "âfâkî ve enfüsî âyetleri" hatırlatmakta, sırası geldiğinde "enfüs"ten, sırası geldiğinde de "âfâk"tan dersler sunmaktadır. Burada her ikisi birden yer almakta, öncelik "enfüs"e, yani insana verilmektedir.

Bu metot özellikle diriltilmeye veya Yüce Allah'ın kudretine inanmayanları ikna için Kur'ân'ın da takip ettiği bir yoldur. Nitekim Hacc 22/5 ve Mü'minûn 23/12-14'teki ifadeler bunun tipik birer örneğidir. "Yakından uzağa anlatım metodu" da denilen bu anlatımda, muhatap yakınındaki varlıklardan başlayarak uzağa doğru giden bir üslupla bilgilendirilmektedir. İşte burada da konu böyledir ve insanoğluna öncelikle kendi yaratılışını düşünmesi gerektiği öğütlenmektedir.

İnsân 76/1-2, Târık 86/5-7 ve 'Abese 80/18-19. âyetlerin tefsirinde genişçe izah ettiğimiz üzere, insanın yaratılışı bir süreç halinde gerçekleşmiştir. Bunun topraktakine "elementer", ana rahminde olanına ise "biyolojik veya embriyolojik" süreç denmektedir. Konuyu ilgili sûrelerde geniş bir şekilde ele aldığımız için burada detaya girmeyeceğiz.

d) Âyetle ilgili olarak sadece şunu söyleyelim: Yaratılış bir süreç halinde gerçekleşmiştir. Bunu en güzel şekilde ortaya koyan âyetlerden birisi

792 Semerkandî, *age.*, III, 500.
793 Kurtubî, *age.*, XVIII, 196.

Secde 32/7. âyettir: "Yarattığı her şeyi güzel yapan ve insanı da yaratmaya çamurdan başlayan O'dur." Ayrıca insan henüz "anılabilir bir şey değilken", üzerinden uzun süreler geçtiğini beyan eden İnsân 76/1. âyet de bu anlamda delillerden birisidir. Bu iki âyetteki aşamalılığı elementer süreçle ilişkilendirmek mümkündür. Ayrıca ana rahmindeki aşamalar hakkında Zümer 39/6. âyet gayet açıktır: "O sizi annelerinizin karnında üç karanlık içerisinde bir yaratılıştan sonra bir başka yaratılış şeklinde (yani aşama aşama) yaratmaktadır."

Bu üç âyete ilave olarak bir de yorumunu yapmakta olduğumuz Nûh 71/14'ü göz önüne alırsak, yaratılışın aşamalı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zaten *kün* "ol" emrinin karşılığında varlıklar için *feyekûnü* denmesi de bunun bir "oluşum süreci" içerdiğini açıkça göstermektedir.[794] Bütün varlıklar için olduğu gibi insanın da yaratılışında bir süreç vardır; ancak bu durum, hiçbir şekilde türler arası bir ara varlık kabulüne müsait değildir. Çünkü daha en baştan yaratılacak varlığın adı *beşer*dir, *insan*dır.[795] Bu nedenle süreçten söz edilirken bunun bilinen şekliyle evrim ve maymun ara varlığıyla hiçbir ilişkisinin olmadığı da özellikle unutulmamalıdır.

İbn Abbâs, İmam Ferrâ ve daha başka âlimler de aynı anlayış doğrultusunda buradaki أَطْوَارًا *atvâr* kelimesinin "aşamalar" anlamına geldiğini ve dolayısıyla maksadın insanın ana rahmindeki *nutfe* "zigot", *'alaka* "embriyo", *mudğa* "bir çiğnem et", *'ızâm* "kemik" ve *lahm* "et, kas" aşamaları olduğunu belirtmişlerdir.[796]

Elbette yukarıda aktardığımız detayıyla olmasa da Hz. Nûh'un kavmi de bu gerçekleri genel hatlarıyla bilmekte oldukları için, Hz. Nûh bu noktada ibret almayı onlara tavsiye etmiş olmaktadır.

Günümüz tebliğinde de benzer teknikler kullanılmalı ve insana yaratılışı hakkında kafa yormasının gerekli olduğu mutlaka hatırlatılmalıdır. 'Alak sûresinin başında bu son vahyin ilk emri "kıraat etmek" şeklinde belirlenmişken, okunacak ilk konu da "enfüsî" deliller anlamında insanın yaratılışı olarak ilan edilmektedir. Bu âyetten sonra konu âfâkî âyetler dediğimiz insanın dışındaki âlem ile ilgili olanlara getirilmektedir.

---

794 Âl-i İmrân 3/59; En'âm 6/73; Nahl 16/40; Meryem 19/35; Yâsîn 36/82; Mü'min 40/68.
795 Hıcr 15/26, 28; Sâd 38/71; İnsân 76/1-2; Târık 86/5; 'Alak 96/2.
796 Kurtubî, *age.*, XVIII, 196. Ferrâ, *age.*, III, 188.

b) Kâinat Kitabından Çeşitli Başlıklar

Yüce Allah, insan kitabına dair çok kısa bir bilgi verdikten sonra, sözü kâinat kitabına getirmekte ve bu bağlamda gökler, ay, güneş, insanın topraktan yaratılışı ve yeryüzünün yapısı hakkında çeşitli bilgiler vermektedir.

1. Yedi Kat Gök

اَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۙ "Görmediniz mi, Allah yedi göğü tabaka tabaka nasıl yaratmış!" Âyetteki اَلَمْ تَرَوْا *elem terav* ifadesi "görmediniz mi!, bilmiyor musunuz?", سَبْعَ سَمٰوَاتٍ *seb'a semâvât* tamlaması "yedi gök", طِبَاقًا *tıbaak* kelimesi ise "uyumlu, tabaka tabaka" demektir."

a) Bu âyeti doğru anlamak için âyetteki bazı kavramları açıklamakta yarar vardır.

1. Buradaki تَرَوْا *terav* fiili her ne kadar kelime olarak "görmek" anlamına gelse de, burada maksadın bilmek olduğunda şüphe yoktur. Çünkü âyetlerin ilk muhatapları olan Hz. Nûh kavminin de günümüz insanlarının da bu aşamada böyle bir olayı gözlemleme imkânı yoktur. Dolayısıyla buradaki mesaj görme ile değil, daha çok bilme ile ilgili olmalıdır. "Benim falancaya ne yaptığımı görmedin mi?" sözünden de anlaşılacağı üzere, maksat "bilmek ve haberdar olmak"tır.

Fîl sûresinin ilk âyetinde olduğu gibi, geçmiş milletlerin başına gelen felaketlerden söz eden bazı âyetlerde "görmedin mi?" sorusu yer almakta, elbette maksat "bilmek, farkında olmak, olayı düşünmek veya haberdar edilmiş olmak" şeklinde algılanmalıdır. Çünkü mesela Fîl olayı Hz. Peygamber henüz doğmadan meydana geldiği için onu görmesi mümkün değildi. Bu âyette verilmek istenen mesaj şudur: Yüce Allah, Hz. Nûh'un inkârcı kavminden kâinat kitabı hakkında düşünmelerini istemektedir.

2. Âyetteki سَبْعَ سَمٰوَاتٍ *seb'a semâvât* ifadesindeki "yedi" sayısının ne anlama geldiği hakkında Mülk 67/3'te detaylı bilgi verdiğimiz için, aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz. Şu kadarını söylemekle yetinelim: Yedi kat gök ifadesi hakikat anlamında göklerin "yedi kat" olduğunu anlatmış olabileceği gibi bunun "çokluk" anlamı vermesi de mümkündür. Her iki durumda da Yüce Allah müminlerin gök bilimleriyle ilgilenmesini istemektedir. Çünkü âyetteki كَيْفَ *keyfe* edatı, bu sistemin işleyişinin keyfiyetini, yani "nasıl"ını bulmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kâinat ve insan kitabıyla ilgilenmenin Müslümanlara verilmiş çok önemli bir görev olduğu konusunu Ğâşiye 88/17'de geniş bir şekilde ele almış ve bunun bir tercih veya hobi değil, tıpkı diğer ibadetler gibi bir zorunluluk olduğunu beyan etmeye çalışmıştık. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyete "yedi kat gök" anlamını verince, bunun aslında neyi ifade ettiğini anlayabilmek için Astronomi bilimiyle ilgilenmenin ne kadar büyük bir önem arz ettiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

3. Âyetteki طِبَاقًا *tıbaak* kelimesi gereği göğün tabaka tabaka oluşu ile ilgili olarak şunu söyleyebiliriz: Mü'minûn 23/17'de geçen *tarâık* ifadesinden de destek alarak, bunu "yedi kozmik sistem"le ilgili açıklayabileceğimiz gibi, içinde bulunduğumuz güneş sistemiyle de, atmosferin tabakalarıyla da ilişkili görebiliriz. Dahası Mülk 67/3'te de değindiğimiz üzere, buradaki *tıbâk* kelimesi hem "tabaka tabaka", hem de "uyumlu, birbirine uygun" anlamına gelmektedir. Her iki durumda da uzayın veya göklerin yapısının incelenmesi gerektiği açıktır.

b) Âyetin ilk muhatapları anlamında Hz. Nûh'un kavmine göklerin yedi tabaka oluşunun veya göklerin birbiriyle uyumlu tabakalar halinde bulunuşunun hatırlatılmasındaki hikmetin ne olduğu önemli bir konudur. Kâinat kitabına ibret nazarıyla bakmak asıl gayedir; ancak burada daha farklı mesajların bulunması da muhtemeldir.

Kur'ân'da birden çok sûrede yer alan kıssalar her yerde aynı içerikte ve aynı üslupta zikredilmezler. Her zikredilen yerde mutlaka bağlamla yakından ilişkili hususlar öne çıkartılır, siyak-sibak dediğimiz konu içi anlam birlikteliği göz önüne getirilsin istenir. Bazen bu ilgi hemen üstte veya alttaki âyetlerle sağlanır; bazen de diğer sûrelerdeki anlatımların hatırlanması istenir. Bu durumda özelde kıssaların, genelde ise Kur'ân'ın bütüncül bir okumaya tabi tutulması zorunluluk arz eder. İşte bu noktada Hz. Nûh kıssasında göklerin "yedi tabaka" oluşunun hatırlatılmasının mesajla ilgisini bulmak gerekir.

Hatırlanacağı üzere, Hz. Nûh kıssasının ele alındığı sûreler arasında bulunan Hûd 11/27-30 ve Şu'arâ' 26/111-114'te şu bilgiler yer almaktadır: "İnkârcı kavim Hz. Nûh'a iman eden ezilmiş ve toplumun altta kalmış kesimlerini etrafından uzaklaştırmasını ister. Zira onları hor görürler. Burada söylenen zımnen şudur: Zayıfları neden yok sayıyorsunuz? Allah göğü nasıl tabaka tabaka yarattıysa insanları da akıl, beceri, zevk, mizaç ve kapasite açısından tabaka tabaka yaratmıştır. Allah'ın yasasını Allah'ın kullarını hor görmek için kullanmak, öyle mi?"[797]

797 İslâmoğlu, *age.*, s. 1175'te 3. not.

Hem bu âyetteki "tabaka tabaka" anlamına gelen طِبَاقًا *tıbaak*, hem de önceki âyette "aşamalar" anlamındaki أَطْوَارًا *atvâr* kelimesinin peş peşe kullanılması, toplumsal hayattaki çeşitli katmanların hoş karşılanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, âyette seçilen kelimelerin çok önemli mesajlar içerdiğini ve âyetleri çeşitli mesaj boyutlarıyla ele almanın çok daha yararlı olacağını düşünmekteyiz.

11. Ay ve Güneş

وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا "Onların içinde ayı bir nur kılmış, güneşi de bir lamba (kandil) yapmıştır." Âyetteki جَعَلَ *ce'ale* fiilleri "kılmak, şekillendirmek, görevlendirmek, misyon sahibi yapmak", الْقَمَرَ *el-kamer* kelimesi "ay", نُورًا *nûr* sözcüğü "ışık", الشَّمْسَ *eş-şems* kelimesi "güneş", سِرَاجًا *sirâc* sözcüğü ise "lamba, kandil" demektir.

a) Yüce Allah, bu âyette kâinat kitabının çok önemli iki âyetini gündeme getirmekte ve başta Hz. Nûh'un kavmi olmak üzere, bütün zamanların insanlarına bu iki âyete ibret nazarıyla bakıp onları incelemelerini istemektedir.

1. Buradaki فِيهِنَّ *fîhinne* ifadesinden öncelikle anlaşılan şudur: Yüce Allah "yedi kat gök"ün içerisinde bir tane ay bir tane de güneş yaratmıştır. "Yedi" sayısıyla "çokluk" anlamının kast edildiğini söylersek, bu durumda kâinatta bir tek ay ve bir tane de güneş olduğunu kabul etmiş oluruz. Astronomik verilerle doğrulanmaya muhtaç olan bu yaklaşımı geçerli tek görüş olarak ele almamak gerekir. "Yedi kat gök"ten maksadı insanların dünyasına en yakın olan ve görülebilen bu âlem şeklinde anlamlandırırsak, o zaman bu âlemde bir ay ve bir güneş olduğunu söylemiş oluruz ki bilimsel veriler de zaten bunu ispatlamaktadır. Buna göre başka galaksilerde başka ayların veya güneşlerin bulunmasının önünde herhangi bir engel yoktur.

Semerkandî, ayın ışık oluşunu insanlarla, güneşin lamba veya kandil oluşunu ise bütün mahlûkatla ilişkilendirmiştir.[798] Gerçekten de âyetleri güneş sistemiyle veya dünya semasıyla ilgili görürsek, ayrıca ay ve güneşi de etkileri itibariyle düşünürsek bu yaklaşımın isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

798 Semerkandî, *age.*, III, 501.

2. Bu arada فِيهِنَّ *fîhinne* ifadesindeki فِى *fî* harfi bazı âlimlerimiz tarafından "ile, beraber, birlikte" demek olan مع *me'a* edatı anlamında yorumlanmıştır.[799] Böyle olunca göklerin yaratılışı esnasında ay ve güneşin de yaratıldığı sonucu elde edilir. Dahası bu yaklaşım Allah'ın önceden duman halinde yarattığı göğe yöneldiği,[800] ardından onu yedi gök olarak düzenlediği[801] gerçeğiyle de örtüşmektedir.

b) Âyette kullanılan iki cümleye biraz daha yakından bakmak gerekir. Bu nedenle "ay"ın "nûr", "güneş"in de "lamba, kandil" oluşunu incelemek istiyoruz.

1. Kur'ân'da اَلْقَمَر *el-kamer* kelimesi bu şekilde *eliflâm* takısı ile 26 kez geçmektedir;[802] sadece bir âyette *eliflâm*sız olarak nekra şeklinde kullanılmaktadır.[803] اَلشَّمْس *eş-şems* kelimesi ise *eliflâm* takısı ile 32 kez geçmektedir;[804] sadece bir âyette *eliflâm*sız olarak nekra şeklinde kullanılmaktadır.[805]

2. Bu âyetlerde "ay"ın ve "güneş"in ortak işlevi olarak *husbân* oluşlarından söz edilmektedir. Bu kelime, En'âm 6/96 ve Rahmân 55/5'te "zamanı tayin etme vesilesi" veya "bir hesapla, bir düzenle varlığını sürdüren" anlamına gelmektedir. Her iki âyette hem güneş hem de ay geçmekte, ikisinin varlık nedeni bir hesap tayinine vesile olmaları ve bir düzenin parçası olarak varlıklarını devam ettirmeleridir.

Hesap tayini anlamında onların varlığı Müslümanların günlük ve yıllık ibadetleri için zaman tayininde çok önemlidir. Namaz için "güneş"in, oruç, hac, kurban, zekât gibi ibadetler için de "ay"ın önemi bilinmektedir. Modern bilimin imkânlarının henüz bulunmadığı dönemlerde bu ihtiyacın çok daha ileri düzeyde olduğunda şüphe yoktur.

3. Ayrıca "ay"ın *nûr* ve *münîr*, "güneş"in *sirâc* ve *diyâ'* oluşu da âyetlerde zikredilmektedir.

799 Kurtubî, *age.*, XVIII, 197.
800 Fussılet 41/11.
801 Bakara 2/29.
802 En'âm 6/77, 96; A'râf 7/54; Yûnus 10/5; Yûsuf 12/4; Ra'd 13/2; İbrahim 14/33; Nahl 16/12; Enbiyâ 21/33; Hacc 22/18; 'Ankebût 29/61; Lokmân 31/29; Fâtır 35/13; Yâsîn 36/39, 40; Zümer 39/5; Fussılet 41/37; Kamer 54/1; Rahmân 55/5; Nûh 71/16; Müddessir 74/32; Kıyâmet 75/8, 9; İnşikaak 87/18; Şems 91/2.
803 Furkaan 25/61.
804 Bakara 2/258; En'âm 6/78, 96; A'râf 7/54; Yûnus 10/5; Yûsuf 12/4; Ra'd 13/2; İbrahim 14/33; Nahl 16/12; İsrâ 17/78; Kehf 18/17, 86, 90; Tâhâ 20/130; Enbiyâ 21/33; Hacc 22/18; Furkaan 25/45; Neml 27/24; 'Ankebût 29/61; Lokmân 31/29; Fâtır 35/13; Yâsîn 36/38, 40; Zümer 39/5; Fussılet 41/37; Kaaf 50/39; Rahmân 55/5; Nûh 71/16; Kıyâmet 75/9; Tekvîr 81/1; Şems 91/1.
805 İnsân 76/13.

"Ay"ın *nûr ve münîr* oluşu onun "ışık aktarıcılık (yansıtıcılık)"[806] özelliğini ortaya koymaktadır. Ay'ın bu özelliği onun hem aydınlanan (*nûr*) hem de aydınlatan (*münîr*) olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle "ay"ın aydınlatması, ışığını başka bir şeyden, yani güneşten almasını zorunlu kılmaktadır.

Furkaan 25/61'de "güneş" için *sirâc*, "ay" için *münîr* kelimeleri kullanılmaktadır, Anlaşılıyor ki ayın *münîr* olup aydınlatması için öncelikle *sirâc* olan, yani ışık ve ısı kaynağı olan "güneş"ten faydalanması gereklidir. Yûnus 10/5'te ise "güneş" için *diyâ'* yani "ışık kaynağı, aydınlatan kaynak",[807] "ay" için ise *nûr* yani "ışık yansıtıcı, aydınlık" kelimeleri tercih edilmiştir. Ayın aydınlatabilmesi onun aynı zamanda bir yansıtıcı olmasını zorunlu kılmaktadır. Esasında Şems 91/1-2'de de ayın güneşi tilavet ettiği, yani yörüngesini izlediği ifade edilerek onun güneşten ışık aldığı ortaya konulmak istenmektedir.[808]

4. Yûnus 10/5'te güneş ve ayın bir yaratılış amacının bulunduğu beyan edilmektedir. Bu bağlamda gerekçe "yılların sayısını ve hesabını bilmek" şeklinde belirlenmektedir.

Aynı âyette söz konusu gerekçe zikredildikten sonra, bütün yaratılmışların bir anlam ve amaç için yaratıldığı açıkça ortaya konulmaktadır. Bir anlamda yaratılışın anlam ve amaç üzere gerçekleştirildiği beyan edilmekte,[809] mahlûkatın yaratılışında bâtıllık ve anlamsızlığın bulunmadığı ortaya konulmaktadır.[810] Dahası, Yüce Allah âyetin sonunda gerçeği bilmek isteyenler için kâinat âyetlerini işte böylece açıkladığını ifade etmektedir.

Hz. Nûh, inkârcı kavminin istikamet bulması ve söylediği ilâhî gerçeklere boyun eğmelerini sağlamak için kâinat kitabının iki önemli âyetini onlara hatırlatmakta, onların sahibi olan Yüce Allah'ın erişilmez kudreti karşısında O'na saygı duymaya kendilerini davet etmektedir.

111. İnsan-Toprak İlişkisi

وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًاۙ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا "Allah, sizi de yerden ot (bitirir) gibi bitirmiştir. Sonra yine oraya döndürecek ve sizi yeniden (oradan) çıkartacaktır." Âyetteki اَنْبَتَ *enbete* fiili "bitirmek, yetiştir-

806 Yûnus 10/5; Furkaan 25/ 61.
807 Bakara 2/17; Kasas 28/71.
808 Güneş-Ay-Tilâvet-Kıraat-Kur'ân İlişkisi hakkında geniş açıklamalarımız için bk. Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsiri 1*, Giriş, "Kur'ân'ın Kur'ân'daki İsimleri" bölümü.
809 İbrahim 14/19; Enbiyâ 21/18; Dühân 44/39; Ahkaaf 46/3.
810 Âl-i İmrân 3/191; Sâd 38/27; Dühân 44/38; Tûr 52/35.

mek", الْاَرْضِ *el-ard* kelimesi "toprak, yeryüzü", نَبَاتًا *nebât* sözcüğü "bitki", يُعِيدُ *yu'îdü* fiili "iade etmek", يُخْرِجُ *yuhricü* ve اِخْرَاجًا *ihrâc* kelimeleri ise "çıkartmak" demektir.

Hz. Nûh, inkârcı kavmine yönelik tebliğinde iç içe tebliğ ve öğretim ilkeleri kullanmaktadır. "Yakından uzağa, uzaktan yakına, somuttan soyuta, soyuttan somuta, bilinenden bilinmeyene, görünenden görünmeyene" doğru anlatımlar birer tekniktir. Buna göre önce 14. âyette "insanın aşamalı yaratılışı"na gönderme yaparak sözü "göklerin yedi tabaka oluşuna, aya ve güneşe" getirmişti. Şimdi ise tekrar insanın topraktan yaratılışını hatırlatarak birden çok metodu bir arada kullanma örneğini bizlere sunmaktadır. Demek ki yerine göre değişik metotlar kullanılabileceği gibi, bir anda birden çok metot da işletilebilir. Uzaktaki deliller için "âfâkî", bizzat insandakiler için "enfüsî" deliller ifadesi Kur'ân'dan öğrenildiği için burada yeniden "enfüsî" olanlara dönüldüğünü söylemeliyiz.

Bu âyetteki üç mesajın benzerleri A'râf 7/25 ve Tâhâ 20/55. âyetlerde de vardır. Ayrıca Meryem 19/15 ve 33, Hacc 22/5-7, Yâsîn 36/33 ve Hadîd 57/20'de bu konuya dolaylı göndermeler yapılmaktadır. Buna göre, toprak insanın yaratılışıyla ilgili ilk kaynaktır; insanlar ölünce oraya iade edilecekler ve mahşer için yeniden oradan çıkartılacaklardır.

a) İnsanın Topraktan Yaratılışı

وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًاۙ "Allah, sizi de yerden ot (bitirir) gibi bitirmiştir." Bu âyette Yüce Allah'ın insanoğlunu bu arzdan, yani bu topraktan yarattığı açıkça beyan edilmektedir.

İnsân 76/1-2, 'Abese 80/18-19 ve Târık 86/5. âyetlerin tefsirinde de ele aldığımız üzere, Kur'ân'da insanın yaratılışı hakkında iki genel kategori oluşturulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, ilk insanın "elementer" geçmişiyle, yani tabiattaki cansız ve potansiyel haliyle ilgili olandır. İnsanın yaratılışı hakkında bilgi veren âyetlere bakıldığında, canlılığın kaynağı olan suyun[811] dışında, toprak,[812] çamur,[813] yapışkan çamur,[814] konsantre çamur,[815]

811 Enbiyâ 21/30.
812 Âl-i İmrân 3/59; Kehf 18/37; Hacc 22/5; Mü'minûn 23/35; Rûm 30/20; Fâtır 35/11; Mü'min 40/67.
813 A'râf 7/12; Secde 32/7.
814 Sâffât 37/11.
815 Mü'minûn 23/12.

kupkuru çamur,[816] özlü kara balçık[817] ve pişmiş çamurdan[818] söz edilmektedir. İşte bu ifadeler yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin mesajıyla yakından ilişkilidir.

Kur'ân'da ilk insanın topraktan yaratıldığı bütün açıklığıyla ifade edilmektedir.[819] Sadece ilk insanın değil, bütünüyle insanoğlunun topraktan yaratıldığı ise işte bu âyette, yani Nûh 71/17'de beyan edilmektedir. İnsanın insan olması için hücre oluşumuna gereksinim vardır ve bütün hücrelerin de doğrudan veya dolaylı, organik veya inorganik olarak topraktan meydana geldiği bilinen bir gerçektir. Bu haliyle her insanın topraktan tıpkı bir bitki gibi bir süreç halinde meydana getirildiği anlaşılmaktadır. Özel olarak sadece Hz. Meryem için kullanılan "güzel bitki" ifadesi ise onun mucize yaratılışıyla ilgilidir.[820]

Hz. Nûh da kavmine insanın toprak geçmişini hatırlatarak, bitkilerin topraktaki serüvenine benzer bir hayat serüvenini onların da beklediğini kavratmak istemektedir. Asıl mesajın ise öldükten sonra diriltilmeye yönelik olduğunda şüphe yoktur. Zaten devam eden âyetteki cümleler bunu ifade etmektedir.

b) Toprağa İade Edilişi

ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا "Sonra sizi yine oraya döndürecektir." Bu cümledeki mesaj insanoğlunun bu hayatının sonunda toprağa döneceğiyle ilgilidir. "Toprağa iade edilmek" sanıldığı gibi sadece mezara konulmak demek değildir. Buradaki mesaj, insanın yaratıldığı kaynağa geri dönmesidir, yani yeniden toprak olmasıdır. Ölen kişiler mezara gömülmese de, mumyalanarak çok uzun süreler özel şekillerde muhafaza edilseler de, hatta denizde boğulsalar da, paramparça olsalar da, yırtıcı hayvanlar tarafından yenilseler de, dahası yakılıp kül olsalar da nihayetinde bütün bunların varıp duracağı yer yine topraktır.

Bu nedenle, ölen insan için yapılabilecek en iyi uygulama onun kısa zamanda toprakla buluşmasını ve toprağa dönüşmesini sağlayacak mezara gömme işlemidir. Elbette bundan çok daha önemlisi mahşer diriltilmesinde ödülle buluşturulanlardan olabilmektir.

816 Hıcr 15/28.
817 Hıcr 15/26.
818 Rahmân 55/14.
819 Âl-i İmrân 3/59.
820 Âl-i İmrân 3/37. Hz. Meryem'in mucize yaratılışı hakkında geniş bir makale çalışması yapmıştık. Bu anlamda bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân'da Hz. Meryem Mucizesi, Din Eğitimi *Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2005, sayı: XVI, ss. 129-157.

c) Topraktan Çıkartılışı

وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا "Sizi (oradan) yeniden çıkartacaktır." İşte bu cümle buraya kadar sayılanların sonucunu vermektedir. Topraktan yaratılış da oraya iade ediliş de esasında mahşer diriltilmesi için oradan çıkartılmaya bağlanmaktadır. Sonuç diriltilmektir. İnkârcıların sandığı gibi "hayat budur, ötesi yoktur" zannı büyük bir yanılgıdır. Bu topraktan yaratılmak nasıl tartışmasız bir gerçek ise, oraya iade edilmek de oradan çıkartılmak da aynı derecede gerçektir. Tohumun toprağa atılmasının amacı nasıl ki bitki olarak büyümesi ve ürün vermesi ise insanın ölünce toprağa gömülmesi de aynı şekilde yeni bir dirilişin ilk aşamasıdır. Bu nedenle âhirete iman, Yüce Allah'a imandan sonraki en önemli inanç unsurudur.

İnsanın toprakla ilişkisi oradan yaratıldığını, oraya döndürüleceğini ve oradan diriltileceğini hiçbir zaman unutmaması şeklinde olmalıdır. Yaratıldığımız kaynağa da bizi yaratan eşsiz güce de ihanet etmemek yaratılış gayemizi idrak için son derece önemlidir. Hz. Nûh'un inkârcı kavmine vermek istediği mesaj bu olsa gerektir.

"Enfüsî" delillerden sonra söz yeniden "âfâkî" olana getirilmekte, bu defa yeryüzünün yapısı hakkında bilgiler verilmektedir.

ıv. Yeryüzünün Yapısı ve Geniş Yollara Sahip Kılınışı

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ بِسَاطًاۙ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا "Allah, yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır ki, ondan geniş yollar edinip dolaşabilesiniz." Âyetlerdeki جَعَلَ *ce'ale* fiili "kılmak, şekillendirmek", الْاَرْضِ *el-ard* kelimesi "yeryüzü, toprak", بِسَاطًا *bisât* sözcüğü "geniş arazi, yaygı, sergi", تَسْلُكُوا *teslükû* fiili "geçmek, dolaşmak, gitmek, aşmak", سُبُلًا فِجَاجًا *sübülen ficâcâ* tamlaması ise "geniş yollar" demektir.

a) Nebe' 78/6'da da açıkladığımız üzere, Yüce Allah yeryüzü için "beşik" anlamındaki *mihâd* kelimesini kullanmaktadır.[821] Ayrıca yeryüzünün şekillendirilmesi anlamında onun uzatılıp genişletilmiş (*medde/medednâ*),[822] yayılmış (*sütıhat*),[823] serilmiş (*feraşnâ*),[824] döşenmiş (*tahâ*),[825] dört devirde

821 Yeryüzünün "beşik" oluşu hakkında örnek âyetler için bk. Tâhâ 20/53; Zuhruf 43/10.
822 Ra'd 13/3; Hıcr 15/19.
823 Ğâşiye 88/20.
824 Zâriyât 51/48.
825 Şems 91/6.

çeşitli özellikleri oluşturulacak şekilde şekillendirilmiş (*bârake* ve *kaddera*)[826] ve yuvarlak bir cisim olarak düzene kavuşturulmuş (*dehâ/dehv*)[827] oluşundan söz edilmektedir. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki بِسَاطًا *bisât* kelimesi de bütün bu anlamları içerecek şekilde yeryüzünün hazırlandığı anlamını vermektedir. Bütün bu kullanımlarda yeryüzünün insan ve diğer varlıklar için uygun bir mekâna dönüştürüldüğü mesajı vardır.

b) Yeryüzünün neden bu şekilde dizayn edildiğinin cevabı 20. âyette verilmektedir. Buna göre maksat, insanların orada geniş yollar edinmelerini ve hayatı daha rahat yaşamalarını sağlamaktır. Enbiyâ 21/31'de bu tamlama kelimeler yer değiştirilmiş olarak yer almakta, ancak orada da maksat insanların yeryüzünde rahat yol bulmalarını sağlamak için geniş vadilerin yaratılması şeklinde belirlenmektedir. Nahl 16/15'te ise yeryüzüne nehirlerin ve yolların yerleştirilmesinden söz edilmekte, amaç da yolu bulup rahat yaşamak diye ifade edilmektedir. Fâtır 35/27'de dağlardan beyaz-kırmızı rengârenk yollar ile hayranlık verici siyahın her tonundan oluşan ve yeryüzüne ait kılınan güzelliklerden söz edilmektedir.

Bütün bu âyetlerde ele alınan mesele, Yüce Allah'ın bütün yaratıkları olduğu gibi yeryüzünü de insanın daha rahat yaşayabilmesi için görevlendirmiş ve hazırlamış olduğunu beyan etmektir. Eğer yeryüzünde yaratılış itibariyle şekillendirilmiş yollar, vadiler, geçitler, ovalar ve dağlar gibi yapılanmalar meydana getirilmiş olmasaydı bu dünyada yaşamak mümkün olmazdı.

İşte Hz. Nûh da bu gerçeği inkârcı kavmine hatırlatmış, bunca nimete karşı nankörlük yapmamaları gerektiğini onlara bildirmişti. Bugün ve gelecekte bu vahyi okuyan veya onunla muhatap olan herkes aynı duyarlılığı göstermeli ve aykırı bir tutum izlememelidir. Kıssanın anlatılmasındaki pratik yarar böylece elde edilmeli ve verilmek istenen ders mutlaka alınmalıdır.

* 13-20. Âyetlerin Ortak Mesajı

13. âyetten itibaren bütün bu söylediklerimizin özeti şudur: Hz. Nûh özelinde aslında bütün peygamberler muhatablarının hak ve hakikat üzere olmalarını sağlamak için onlara çeşitli deliller sunmuş, doğru ve vahye dayalı bir ömür sürmelerini kendilerinden istemişlerdir. İşte kâinat âyetlerine yapılan göndermelerdeki asıl gaye, onlara bakarak, dahası onlardaki eri-

826 Fussılet 41/9-10.
827 Nâzi'ât 79/30.

şilmez sanatı inceleyerek Yüce Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretinin erişilmezliğini anlayıp itiraf ettirmektir. Peygamber öğretilerinde ortaklaşa gördüğümüz husus budur. Kâinat-İnsan-Vahiy üçlüsünü doğru anlayıp bu üç kitabın sahibinin Yüce Allah olduğunu idrak etmek ve ilâhî iradeye uygun bir hayat tarzı ortaya koymaktır.

21-25. ÂYETLER:

قَالَ نُوحٌ رَبِّ اِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُٓ اِلَّا خَسَارًاۚ ﴿٢١﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًاۚ ﴿٢٢﴾

وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًاۚ ﴿٢٣﴾ وَقَدْ اَضَلُّوا كَث۪يرًاۚ

وَلَا تَزِدِ الظَّالِم۪ينَ اِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾

مِمَّا خَط۪يٓـَٔاتِهِمْ اُغْرِقُوا فَاُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْصَارًا ﴿٢٥﴾

"**21.** (Öğütlerinin fayda vermemesi üzerine) Nûh dedi ki: 'Ey Rabbim! Doğrusu onlar bana karşı geldiler; malı ve çocuğu kendi ziyanını arttırmaktan başka bir işe yaramayan kimseye uydular.' **22.** Ayrıca çok büyük tuzaklar kurdular! **23.** Dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Vedd'den, Suvâ''dan, Yeğûs'tan, Ye'ûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin! **24.** (Böylece) onlar gerçekten birçoklarını saptırdılar. (Bunun üzerine Nûh dedi ki: Ey Rabbim!) Sen de bu zalimlerin ancak şaşkınlıklarını arttır! **25.** Onlar, günahları yüzünden suda boğuldular; ardından ateşe sokuldular ve (o zaman) Allah'ın peşi sıra hiçbir yardımcı da bulamadılar (bulamayacaklar)."

Sûrenin bu âyetlerinde Hz. Nûh'un inkârcı kavmine yaptığı çeşitli bilgilendirmelere rağmen onların takındığı olumsuz tavır gündeme getirilmektedir. Bu bağlamda, putperestlikteki ısrarları hatırlatılmakta, sapmalarına ilaveten başkalarını da saptırdıkları dile getirilmekte ve sonuçta yaşadıkları akıbet ibrete konu edinilmektedir.

a) İnkârcıların Tutumu

Hz. Nûh, inkârcı kavminin kendisine isyan ettiğini, yanlış yola saptıklarını ve çeşitli tuzaklar kurduklarını beyan ederek üç farklı davranışa dikkat çekmektedir.

1. İsyan Ettiler

قَالَ نُوحٌ رَبِّ اِنَّهُمْ عَصَوْنِى "(Öğütlerinin fayda vermemesi üzerine) Nûh dedi ki: Ey Rabbim! Doğrusu onlar bana karşı geldiler." Âyetteki عَصَوْا *'asavv* fiili "asi olmak, isyan etmek" demektir.

a) Bu ifade, Hz. Nûh'un kavminin peygamberlerine karşı takındıkları tavrın ilk unsurudur. İsyan etmek, aslında "itaatten çıkmak,[828] direnmek, karşı çıkmak" demektir. Esasında isyanın ne anlama geldiği, âyetin devam eden cümlesinde "doğru değerlere veya doğru yoldaki kişilere değil de yanlış ve azgın kişilere tâbi olmak" şeklinde verilmektedir. Aynı şekilde, bu sûrenin 6 ve 7. âyetlerinde Hz. Nûh'un yaptığı açık, gizli ve sürekli tebliğ faaliyetine karşılık inkârcı kavmi gerçeklerden sadece kaçmışlar, parmaklarını kulaklarına tıkamışlar, örtülere sarılmışlar, ayak diremişler ve küstahça kibirlenmişlerdi.

b) Mesele sadece isyandan ibaret değildir. Öncesinde çeşitli tehditler savurmaktan da geri durmamışlardı. Öyle ki Hz. Nûh'u ve inananları "ayak takımı ve basit görüşlüler" diye tanıtmışlar, kendisini yalancılıkla, delilikle ve açık sapıklıkla itham etmişlerdi.[829] Daha da ileri giderek, tehdit edildikleri azabı erken getirmesi için Hz. Nûh ile alay etmiş ve ona adeta meydan okumuşlardı.[830] Bununla da yetinmeyerek, bu defa Hz. Nûh'un vazgeçmemesi durumunda onu taşlayacakları tehdidini savurmuşlardı.[831] İşte naklettiğimiz çeşitli âyetlerde bu isyanın nasıl gerçekleştiği ortaya konulmaktadır.

c) Kur'ân'da *'asâ* kökünden kelimeler değişik kalıplarda 32 kez geçmektedir. Bunlardan bir kısmında Şeytan'a,[832] Firavun'a,[833] kitap ehlinden bazı isyankârlara,[834] Yüce Allah'a ve peygamberlere isyan eden kâfirlere,[835] soru olarak Hz. Hârûn'a,[836] "karşı çıkmamak" anlamında Hz. Mûsâ'ya,[837]

828 Isfehânî, *age.*, s. 570.
829 A'râf 7/60; Hûd 11/27, 29-30; Mü'minûn 23/25; Şu'arâ' 26/111-114; Kamer 54/9.
830 A'râf 7/60; Hûd 11/27, 29-30; Mü'minûn 23/25; Şu'arâ' 26/111-114; Kamer 54/9.
831 Şu'arâ' 26/116.
832 Meryem 19/44.
833 Isfehânî, *age.*, s. 570.
834 Bakara 2/61; Âl-i İmrân 3/112; Nisâ 4/46; Mâide 5/78.
835 Bakara 2/93; Âl-i İmrân 3/152; Nisâ 4/14, 42; Hûd 11/59; Şu'arâ' 26/216. Ahzâb 33/36; Hâkka 69/10; Nûh 71/21; Cinn 72/23.
836 Tahrîm 66/6.
837 Kehf 18/69.

Hz. İsâ'ya[838] ve meleklere,[839] ayrıca hicret etmek için müracaat eden kadınlara[840] nispet edilmektedir. Bu arada isyanın azaba neden olacağı uyarıları da Kur'ân'da yer almaktadır.[841]

d) *'Isyân* kelimesinin "Bir emre karşı çıkmak, ona itibar etmemek, bildiğini okumak" şeklindeki anlam içeriğinden hareketle, kavminin Hz. Nûh'un gerçekleştirdiği sunumlara muhalefet ettikleri, kendilerini davet ettiği hidayet ve kurtuluş içerikli değerleri reddettikleri ortaya konulmakta ve Hz. Nûh'un şikâyeti bu noktalar üzerine oturtulmaktadır.

Âyette geçen isyan fiili, elbette Hz. Âdem'e nispet edilenden farklıdır. Çünkü Hz. Âdem'e nispet edilenin peşinden tevbe ve istikamet gelmişken, Hz. Nûh'un inkârcı kavminin yaptığı isyan daha ileri düzeylere çıkmış, tam bir karşı çıkışa dönüşmüştür.

e) Bu âyette Hz. Nûh'un şikayetine konu edindiği isyan, tıpkı şeytanın veya Firavun'un isyanı gibi, sahibini tevbeye götürmeyen, karşı çıkışta ilerleten, daha çok isyana düşüren ve azgınlaştıran bir yapı arz etmektedir. İşte bu kavmin içerisinde bulunduğu durum böyle bir isyan türüydü. Çünkü Hz. Nûh onlara "Allah'a kulluk yapmaları, O'na karşı sorumlu davranmaları ve kendisine itaat etmeleri gerektiğini" tebliğ etmişti. Onlar ise itaate karşılık isyanı tercih etmişlerdi. Bu nedenledir ki, kendilerine dünyada azap edilmiş ve boğulmaları sağlanmıştı; ardından âhirette de cehennem ateşine atılarak azaba mahkûm edileceklerdir.

Aynı âyetin bir sonraki cümlesinde ve devam eden diğer âyetlerde ise isyanın sonucu hakkında bilgi verilmektedir. Demek ki isyan etmek "sebep"tir, çünkü bazı sonuçların meydana gelmesine neden olmaktadır.

11. Azgınlara Tabi Oldular

وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا "Malı ve çocuğu kendi ziyanını arttırmaktan başka bir işe yaramayan kimseye uydular." Âyetteki اتَّبَعُوا *ittebe'û* fiili "uymak, tabi olmak", لَمْ يَزِدْ *lem yezid* ifadesi "artırmamak", مَالُ *mâl* kelimesi "mal, servet", وَلَدٌ *veled* sözcüğü "çocuk, nesil", خَسَارًا *hasâr* kelimesi ise "zarar, ziyan" demektir.

838 Meryem 19/14.
839 Tahrîm 66/6.
840 Mümtehıne 60/12.
841 En'âm 6/15; Yûnus 10/15; Hûd 11/63; Zümer 39/13.

a) Hz. Nûh, âyetin bu cümlesinde kavminin isyan durumunun içini doldurmakta, bir anlamda isyanın ilk sonucunu dile getirmektedir. Demek ki, Yüce Allah'a ve O'nun peygamberine isyan eden bu toplum itaat edilecek makamı yanlış belirlemişti. Yüce Allah'a ibadet etmeyi ve takva sahibi olmayı değil, nankörlere tabi olmayı tercih etmişler, böylece kendilerinden istenenin tam aksini gerçekleştirmişlerdi.

b) Âyette "kendisine uyulan" şahıs için "tekil" kalıp kullanıldığından, söz konusu kişinin tek olduğu hissedilmektedir. Ancak konuyla ilgili diğer âyetlere bakıldığında bu ifadeden kastın "yöneticiler" olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü diğer âyetlerde bu kişiler için "yöneticiler" anlamında *el-mele'* kavramı kullanılmaktadır.[842] Dahası, yorumunu yapmakta olduğumuz âyetten hemen sonra gelen âyetlerde "çoğul" kalıp kullanılarak, maksadın birden çok kişi olduğu açıkça ortaya konulmaktadır. Bu durumda âyetteki tekil kalıbın sadece bir sapkın insan tipine ait nitelik ortaya koyduğunu, yoksa sayı vermediğini söylemeliyiz.

Burada sözü edilen kişilerin mallarına ve çocuklarına vurgu yapılması onların toplumun hatırlıları, zenginleri, hatta yöneticileri olduğunu göstermektedir. İsimlerinin zikredilmemesi mesajı daha da evrensel hale getirmek içindir. Bu nedenle, Kur'ân kıssalarında genellikle isimlerden söz edilmemekte ve mekân adı verilmemekte ve hiçbir yerde zaman zikredilmemektedir.

c) "Mal ve çocuk sahibi olma"yla ilgili konu Kur'ân'da çeşitli şekillerde ele alınmaktadır. Mal ve çocukların dünya hayatının süsü olduğu[843] ve onların birer imtihan aracı olarak insanlara ikram edildiği bildirilmektedir.[844] Mal ve çocukların insanı Allah'a gerçek anlamda kulluktan alıkoymaması gerektiği özellikle hatırlatılmaktadır.[845] Ayrıca yakınların ve çocukların kıyamet günü insana fayda vermeyeceği[846] ve Allah'tan gelecek azabı gidermeye yaramayacağı haber verilmektedir.[847] İman edip sâlih amel sahiplerinin dışındakilere mallarının ve çocuklarının Allah'a yakınlık sağlamada hiçbir faydasının olamayacağı da beyan edilmektedir.[848] Bazı eşlerin ve çocukların insanlar için düşman olabileceği ve kendilerinden, dolayısıyla kötülüklerinden kaçınılmasının gerektiği Kur'ân'da açıkça ifade edilmekte-

842 A'râf 7/60; Hûd 11/27; Mü'minûn 23/24.
843 Kehf 18/46.
844 Enfâl 8/28; Teğâbün 64/15.
845 Münâfikuun 63/9.
846 Mümtehıne 60/3.
847 Âl-i İmrân 3/10, 116; Lokmân 31/33; Mücâdele 58/17.
848 Sebe' 34/37.

dir.[849] Dünyalık verilen mallara ve çocuklara imrenilmemesi, bunların kişiler için azap nedeni olabileceği de hatırlatılan hususlardandır.[850]

d) Özellikle yorumunu yapmakta olduğumuz Nûh 21. âyetteki ifade "mal ve çocukların kişilerin ziyanını arttırdığı" şeklindedir. Buradan anlaşılıyor ki, emanet olarak verilen bir değer, amacı dışında kullanılırsa sahibini felakete sürüklemektedir. Mal ve çocuklar kişiye ait olmazlarsa sonuçta ona sahip olurlar; böylece kişiler mallarını ve servetlerini kendileri kontrol edip yönetemeyeceği için, mal ve serveti onları yönetmeye başlar; bunun sonucunda hem dünyada, hem de âhirette ziyan kaçınılmaz olur. Yüce Allah bu nedenle Münâfikuun 63/9'da müminleri özellikle uyarmaktadır.

Tekâsür 102/1-2, Hümeze 104/1-3 ve Mesed 111/2'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, mal, servet ve çocuk tutkusu insanı hakka ulaşmaktan uzaklaştırabilir. Özellikle "Ebû Leheb'in iki eli" diye ifade edilen cümleyi izah ederken, bunlardan maksadın "sosyal nüfuz" ve "ekonomik güç" olduğunu beyan etmiştik.

Dünya ve onun süsü olan varlıklara karşı hissedilen sevgileri tutkuya dönüştürmemek ve onlarla hak ettikleri kadar ilişki içinde olmak önemli bir hassasiyettir. Mala sahip olmayı mala ait olmaya ve servetin kölesi haline dönüştürmemeye çalışmak önemli bir duyarlılıktır. Malının ve çocuklarının kölesi olmamak kaydıyla dünya hayatındaki geçim için helal rızık kazanmak da ayrıca bir görevdir. Bu dengeyi gözeterek ziyandan kurtulmak mümkündür.

111. Tuzak Kurdular

وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًاۚ "Onlar da çok büyük tuzaklar kurdular!" Âyetteki مَكَرُوا *mekerû* fiili ile مَكْرًا *mekr* kelimesi "tuzak kurmak", كُبَّارًا *kübbâr* sözcüğü ise "çok büyük" demektir.

a) Hz. Nûh, inkârcı kavminin ve peşinden gittikleri kişilerin kendisine karşı giriştikleri olumsuz tutumun önemli bir örneğini vermektedir. Vahye karşı girişilen her faaliyet aslında bir tuzak mesabesindedir. İşte bu insanlar Hz. Nûh'a ve onunla birlikte mümin olanlara karşı büyük tuzaklar kurmuşlardı. Kurulan tuzağın mahiyeti hakkında bir sonraki âyette bilgi verilmektedir.

849 Teğâbün 64/14.
850 Tevbe 9/55, 85.

Tuzağın "çok büyük" olarak nitelendirilmesinin sebebi, Râzî'nin de isabetle vurguladığı gibi, en büyük dereceyi getiren tevhide karşı girişilen bir faaliyetin en büyük günah olmasındandır. "Şirk en büyük zulüm" olduğu için,[851] o uğurda kurulan tuzaklar da "büyük" diye tanıtılırlar. Bu, ister muhataplara karşı kurulsun, isterse bizatihi tuzak kuranlara karşı olsun, sonuç değişmemektedir. Kendilerine tuzak kuranlar aslında akıllarına, gönüllerine ya da iradelerine tuzak kurmuş olacaklardır. Çünkü her iki durumda da pek çok insan hakka ve hakikate karşı olumsuz bir duruş içerisine girmekte ve haliyle inanmayanların sayısı artmaktadır.

b) "Büyük tuzak", eğer muhataplara kurulmuş kabul edilecekse bu durumda tuzağın mahiyeti "propaganda" olarak anlaşılmalıdır. Zaten bir sonraki âyet bu propagandanın içeriğini vermektedir. Putlara tapmak onlara ilahlık nispet edilmesi nedeniyledir. Şüphesiz bu eylem hem puta tapanlar hem tapınılan putlar hem de bunu teşvik edenler için bir tuzaktır. Esasında Hz. Nûh'un kavminin inkârcı ileri gelenleri, eski atalarının da böyle inandığını söyleyerek, şayet Hz. Nûh'a inanırlarsa kendi atalarına ihanet etmiş olacaklarını beyan etmek istemektedirler. Bu durumda muhataplara karşı tehdit içerikli gizli bir şantaj yapmakta ve onların sağlıklı karar vermelerini engellemeye çalışmaktaydılar.

c) "Büyük tuzak" ifadesini bizzat tuzak kuranların kendileriyle ilişkili olarak da anlayabiliriz. Bu durumda inkârcı insanların kendilerine verdiği zarar ve akıllarına kurdukları tuzaklar gündeme getirilmiş olur.[852] Hz. Nûh'un kavminin akla kurdukları bu tuzaklar genel hatlarıyla şunlardır: İnsan soyundan bir peygamber gelmesi,[853] peygamber olarak melek beklemeleri,[854] taklide saplanmaları,[855] peygamberi delilikle suçlamaları,[856] ilk inananların toplumun ezilen, beğenilmeyen ve hor görülen kesimleri olması nedeniyle kendileriyle alay etmeleri,[857] küçük gördükleri kişileri yanlarından uzaklaştırmak istemeleri, yani kibirleri,[858] peygamberin hazinelere ve gaybın ilmine sahip olmasını istemeleri[859] ve Hz. Nûh'un yerleşik düzeni devirip (siyasi) üstünlük sağlamakla itham edilmesi.[860]

851 Lokmân 31/13.
852 Benzer değerlendirmeler için bk. İslâmoğlu, *age.*, s. 1175'te 7. not.
853 A'râf 7/63; Mü'minûn 23/24.
854 Mü'minûn 23/24.
855 Mü'minûn 23/24.
856 Mü'minûn 23/25.
857 Hûd 11/27; Şu'arâ' 26/111.
858 Hûd 11/29; Şu'arâ' 26/114.
859 Hûd 11/31.
860 Mü'minûn 23/24.

Hz. Nûh'un inkârcı kavminin kurduğu tuzakları her iki türlü de anlayabiliriz. Kendi aklına, gönlüne ve iradesine engel koyup hakkı anlamayı kendisine yasaklayanlar elbette bu anlayışı muhataplarına da, özellikle yönettikleri insanlara da yansıtacaklardır. Elbette çeşitli propaganda faaliyetlerine girişecekler ve insanları etkilemeye çalışacaklardır. İşte Hz. Nûh'un inkarcı yöneticilerinin de kavmine yaptığı bundan ibaretti.

d) Mekke müşrikleri de Hz. Peygamber'e benzer ithamlarda bulunmuş, ona "yalancı ve büyücü" demiş, tek Allah inancıyla alay etmiş, halkı ilahlarına sahip çıkmaya çağırmış, o gün itibariyle kendilerinden istenenin sadece bu olduğunu onlara haykırmışlardı. Dahası, Hz. Peygamber'in söylediklerini daha önce duymadıklarını beyan ederek, onun ortalığı karıştıran bir kişi olduğu suçlamasında bulunmuş, kendisine peygamberlik verilmesinin şaşılacak bir şey olduğunu ifade ederek, putperestliğin devamı için çeşitli yanıltıcı cümleler söylemiş ve beyhude gayretler ortaya koymuşlardı.[861]

Burada günümüz insanına da çok önemli mesajların verildiğini düşünmekteyiz. Bugün de inananlara karşı benzer tuzaklar kurulmakta, hakkı ve hakikati söyleyenler çeşitli suçlamalara muhatap kılınmakta, hor ve hakir görülmekte ve kendileriyle alay edilmektedir. Basın yayın araçlarıyla, makale, kitap gibi yazılı; film, tiyatro gibi görsel medya aracılığıyla, sınır tanımayan etkin güçleriyle, bilgisayar ve internet marifetiyle her türlü entrikalar kurulmakta ve tuzaklar devreye sokulmaktadır. Böylece, bir taraftan inananlar doğrudan veya dolaylı olarak tehdit edilmekte, diğer taraftan da inanmak için arayış içerisinde bulunanlar etkilenmeye çalışılmaktadır. Kurulan tuzaklara düşmemek için doğru bilgi ile buluşmak bir zorunluluktur. Din adına doğru bilginin kaynağı ise sadece ve sadece vahiydir.

b) Putperestliğe Devam Çağrıları

Yüce Allah, Hz. Nûh'un inkârcı kavminin kurduğu büyük tuzağı haber vermek üzere uyguladıkları propagandayı tanıtmakta, bunun insanlar üzerindeki büyük etkisini gündeme getirmekte, sonuçta Hz. Nûh'un tepkisini hatırlatmaktadır.

1. Beş İlâhı Sahiplendiler

وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا "Dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Vedd'den, Suvâ''dan, Yeğûs'tan, Ye'ûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin!" Âyetteki لا تَذَرُنَّ *lâ tezerunne* ifa-

861 Sâd 38/1-11. Benzer suçlamalar için ayrıca bk. Enbiyâ 21/1-6; Tûr 52/30-34.

desi "terk etmeyin", آلِهَتَكُمْ *âlihetekûm* tamlaması "ilahlarınız" demektir. وَدًّا *vedd*, سُوَاعًا *süvâ'*, يَغُوثَ *yeğûs*, يَعُوقَ *ya'ûk* ve نَسْرًا *nesr* sözcükleri ise putların isimleridirler.

a) "Büyük tuzak" kuranların zihinlere uyguladığı ve bir anlamda zihin dondurulması demek olan bu düşünme ve irade ambargosu işte böyle bir çağrı ile gerçekleştirilmişti: "Sakın ha, ilâhlarınızı terk etmeyin." Bu çağrı ile Mekkeli müşrik ileri gelenlerin yaptığı çağrı arasında hiçbir fark yoktur; onlar da aynı şeyi söylemiş ve "ilahlarınıza sahip çıkın" demişlerdi.[862] Esasında bu ifadenin bu son ümmete hatırlatılmasının amacı, Mekke müşriklerinin aynı inkâr yolunu takip etmekte olduklarını kendilerine bildirmektir. Aynı yolu takip edenler aynı sonu yaşayacaklardır. Kıssanın bu detayla ele alınmasının amacı bu mesajı vermek olsa gerektir.

b) Âyette sözü edilen beş put isminin anlamları ve kimleri veya neyi temsil ettikleri âlimlerimizi uzun uzadıya meşgul etmiştir. Buna göre bazı âlimlerimiz bunların beş kişi olduğunu ve İblis tarafından o topluma put olarak benimsetildiğini beyan etmektedir.[863] Diğer bir kısmı, bunların Hz. Nûh kavminden Araplara geçtiğini ve Arapların taptığı putlar arasında bunların da bulunduğunu beyan etmektedir.

Çeşitli Arap kabilelerinin bu putlara taptığı, adeta her bir ismin özel bir kabilenin putu olduğu da ifade edilen görüşler arasında yer almaktadır. *Vedd* Kelb'in, *Süvâ'* Hüzeyl'in, *Yeğûs* Tayy'in, *Ye'ûk* Hemdân'ın, *Nesr* ise Himyer'in putu olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca *Vedd*'in "erkek", *Suvâ*"ın "kadın", *Yeğûs*'un "arslan", *Ye'ûk*'un "at", *Nesr*'in de "kartal" suretinde sembolleştirildiği ifade edilmektedir.[864]

Eğer bu putlar Mekkeli müşriklerin de taptığı putlar iseler, âyette verilmek istenen mesaj son derece açıktır: "İşte bu putlar tâ Hz. Nûh'un inkârcı kavminden kalmadır. Bunlara tapanlar boğularak helâk edildikleri gibi, sizin de akıbetiniz felaket olacaktır." Buna göre çok kısa bir sürede Bedir'de ve sonraki mücadelelerde yaşananlar Mekkeli müşriklerin sonu hakkında bilgi vermiş olmaktadır.

c) Bazı âlimlerimiz *Vedd* adlı putun temsil ettiği kişinin aslında Müslim biri olduğu, vefat ettikten sonra onun mezarının etrafında ordugâh kurulduğu ve matem tutulduğu, bir süre sonra İblis'in ayartmasıyla bunun bir

---

862 Sâd 38/6.
863 Ferrâ, *age.*, III, 189.
864 Taberî, *age.*, XXIX, 99; Râzî, *age.*, XXIX, 143.

mabede dönüştürüldüğü, bu nedenle *Vedd* putunun ilk put olarak benimsendiği beyan edilmektedir.[865]

Bu son yaklaşımdan da anlaşılabileceği gibi, putlar aslında insanları temsil etmekte ve muhtemelen bu insanlar yaşadıkları dönemin önemli ve iyi insanları olarak bilinmekteydi. Bir anlamda sembol olan bu kişiler bir süre sonra kendilerine saygı olsun diye abartıldılar; sembol haline getirilerek çeşitli suretlerde resmedildiler ve sonunda kendilerine hürmet niyetiyle putlaştırıldılar. Putperestliğin böyle bir mantık silsilesi ile yaygınlık kazandığı söylenebilir. Burada en önemli nokta, putu yapılan varlıkların aslında sevilen, hürmet edilen ve imrenilen insanlar olmalarının sonucunda böyle bir yanlış inanca malzeme yapılmalarıdır. Sevginin dozu kaçırılınca tutkuya dönüşür ve sahibini âşık yapar. Aşk da sahibini kör edeceği için artık sevilecek şeylere tapınılmaya başlanır ve inanç kirletilerek tanınmaz hale gelir.

d) Dikkat edilirse âyette iki istek yer almaktadır. İlki "ilâhlarınızı terk etmeyin" şeklindedir ve herhangi bir isim içermemektedir. İkincisinde ise beş putun ismi zikredilmektedir. Buradan anlaşılıyor ki, Hz. Nûh döneminde çok daha fazla put vardı; isimleri sayılanlar belki de en çok taraftarı bulunanlar veya en saygın olanları olup, kendilerine en çok itibar edilenlerdi.

Günümüz insanının bu âyetten alacağı çok önemli dersler vardır. Çeşitli dinî kabullere sahip kişiler hayatlarında adını koymadıkları çeşitli sahte tanrıcıklara sahip olduklarının farkına varamamaktadırlar. Dini hassasiyetler gündeme geldiğinde içimizden gelen şeytânî dürtüler aslında kalbimizde taşıdığımız küçük sahte tanrıcıklardır. Gerçek Müslümanlık bu tür arızalardan kurtulmayla ancak gerçekleşebilir. Vahyin karşısına dikilen sahte din görüntülerinden behemehal kurtulmak zorundayız. Aksi takdirde, adını koymamış olsak da bu sahtelikler bizi kuşatacak, üstelik belki de farkına varamadan göçüp gideceğiz. Bu âyeti daha derinden düşünerek hayatımızdaki sahte tanrıcıklardan kurtulmaya çalışmamız samimiyet ve dindarlığımızın gerçek görüntüsünü oluşturacaktır.

11. Pek Çok İnsanı Saptırdılar

وَقَدْ اَضَلُّوا كَث۪يرًا "(Böylece) onlar gerçekten birçoklarını saptırdılar." Âyetteki اَضَلُّوا *edallû* fiili "saptırmak", كَث۪يرًا *kesîrâ* kelimesi ise "pek çok" demektir.

865 Yazır, *age.*, VIII, 356.

Burada sözü edilen husus, inkârcıların kurdukları çeşitli tuzakların nelere mal olduğunu göstermekle ilgilidir. Peygamber davetine uymayıp sadece zarar ve ziyanıyla anılan, kurdukları tuzakları propaganda aracı haline getirip putları ve putperestliği terk etmemeyi hayat tarzına dönüştürmeye çalışanlar sadece kendileri sapmakla kalmadılar, başkalarını da saptırdılar. İsyan edip zararda olanlara tâbi olmanın ve pek çok tuzak kurup tek yaratıcı yerine ilahlar sistemi geliştirmenin sonu işte bu âyette "saptırmak" şeklinde isimlendirilmektedir.

Pek çok insanı saptıranlar elbette öncelikle kendileri sapmışlardı. Demek ki, sapıklık bulaşıcı bir illettir; birinde bulunuyorsa onu ikna etmeli veya ilgili kişi tedavi edilmelidir; aksi takdirde, pek çok insan bundan etkilenebilecektir. Âyetin başındaki قَدْ *kad* edatı bu eylemin mutlak surette gerçekleştiğini ve artık bir anlamda son kararın oluştuğunu göstermektedir. İnançsızlıkta kararlı olanları felaketin eşiğine getirir, sonra da onları azabın ortasına ittiriverir. Hz. Nûh'un inkârcı kavminin yaşadığı da bundan ibaretti.

Esasında bu cümleyi "hâl cümlesi" kabul edip bu saptırıcıların daha önce başkalarını da saptırdığını söylememiz mümkündür. Bu durumda saptıranlar insanlar değil, peşinden gidilen putlar olurlar. Demek ki, Hz. İbrahim bu gerçeği ifadeyle "Ey Rabbim, o putlar pek çok insanı saptırdılar" demişti.[866] Putların insanları saptırması bir anlamda mecazdır veya sapmayı isteyenlerin durumunun putlarla ifade edilmesidir; sonuç aynı kapıya çıkmaktadır.

111. Sonunda Zulüm Hüsrana Dönüştü

وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا ضَلَالًا "(Bunun üzerine Nûh dedi ki: Ey Rabbim!) Sen de bu zalimlerin ancak şaşkınlıklarını arttır!" Âyetteki لَا تَزِدِ *lâ tezid* ifadesi "artırma", الظَّالِمِينَ *ez-zâlimîn* kelimesi "zalimler", ضَلَالًا *dalâl* sözcüğü ise "şaşkınlık, sapıklık" demektir.

a) Bu ifade Hz. Nûh'un duasıdır. Hz. Nûh bütün tebliğ metotlarını kullanmasına rağmen aldığı cevap veya kendisine reva görülen davranışlar karşısındaki sıkıntısı nedeniyle bu ifadeyi kullanmış olabilir. Kamer sûresinde de ele alındığı üzere, Hz. Nûh inkârcı kavminin çeşitli baskılarına, hakaretlerine ve alaycı tutumlarına karşılık mağlup olduğunu itiraf ederek Yüce Allah'tan yardım istemişti.[867] Elbette bir peygamber olan, üstelik

866 İbrâhim 14/36.
867 Kamer 54/10.

ulü'l-'azm peygamberlerden biri olan Hz. Nûh da sonuçta bir insandı. Onun da "bittim" dediği zamanlar olabilirdi ve oldu da.

Bakara 2/214, En'âm 6/34 ve Yûsuf 12/110'da dile getirildiği üzere, peygamberlerin de "bittim" dediği zamanlar vardı. İşte onların "bittim" dediği noktalar aynı zamanda Yüce Allah'ın "yettim" dediği anlardır. Yüce Allah'ın yapacağını vaad ettiği yardımının gelmesi için dua ve niyazda bulunmanın bir sakıncası olmasa gerektir. Çünkü Yüce Allah elçilerine yardım edeceğini vaad etmişti;[868] o vaadi istemenin ayıplanacak bir yanı yoktur.

"Kul 'Bittim ya Rab!' derse, Allah 'Yettim kulum!' der. İnsan ne ki? İnsan biter. Gerçekten Allah yolunda bitmek ve bittim demek kusur değil, bilakis meziyettir, bir hakediştir. 'Ben bittim' diyecek kadar koşan ve bunu söylemeyi hak eden kaç fâni var şu dâr-ı dünyada? Onların hepsi de bittiklerinde 'Dayan kulum, Ben de yettim!' diyen bir Allah'ı yanlarında bulmuşlardır."[869]

b) Râzî, burada akla gelen bir soruyu gündeme getirip cevabını vermektedir. Soru şudur: "Bir peygamber kavminin dalaletini bitirmek için çalışması gerekmesine rağmen, nasıl olur da sapıklıklarının artması için dua edebilir?" Cevap oldukça yerindedir: Buradaki dalalet dini konulardaki sapıklık değil, onların dünyaları ve yaptıkları hile ve tuzaklarının başarıya ulaşmamasıyla ilgilidir.[870]

Bu bakış açısının Kur'ân'dan çeşitli delilleri vardır. Bir kısmını hatırlatmakla yetinelim. Yûsuf 12/52'de Züleyha'nın sözünde olduğu gibi, Yüce Allah hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmaz. Ayrıca Fâtır 35/10'da kötülük planlayanların hilelerinin boşa çıkacağı beyan edilmektedir. Dahası, Enfâl 8/18'de Yüce Allah'ın inkâr edenlerin tuzaklarını boşa çıkartacağı ifade edilmektedir. Bu âyetler ışığında yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki dua cümlesinin Hz. Nûh'un kavminin dalaletinin artmasıyla değil, tuzaklarının başarıya ulaşmamasıyla ilgili olduğunu söylemekte bir sakınca yoktur.

c) İnkâr ve Düşmanlığın Sonu

Yüce Allah, Hz. Nûh'un inkârcı kavminin akıbeti hakkında bilgi vermekte, inkârlarının bir taraftan dünyadaki sonunu, diğer taraftan da âhiretteki boyutunu gündeme getirmektedir.

---

868 Âl-i İmrân 3/139, 160; Tevbe 9/40; Hacc 22/40; Mü'min 40/51; Muhammed 47/7; Feth 48/3; Mücâdele 58/21.

869 İslâmoğlu, *age.*, s. 1063'te 5. not.

870 Râzî, *age.*, XXIX, 145.

ı. Boğuldular

مِمَّا خَطِيٓـَٔاتِهِمْ اُغْرِقُوا "Onlar, günahları yüzünden suda boğuldular." Âyetteki خَطِيٓـَٔاتِ *hatîât* kelimesi "hatalar", اُغْرِقُوا *uğrikuu* fiili ise "boğulmak" demektir.

a) Yüce Allah, bu âyette Hz. Nûh'un kavminin dünya hayatındaki azgınlıkları ile ilâhî öğretilere ve inananlara karşı alaycı ve tehditkâr tutumlarının kendi sonlarını hazırladığını beyan etmektedir. Onlar yaptıkları hatalarının karşılığı olarak boğuldular. Burada sözü edilen hatalar, normal hayatta yapılan yanlışlıklar türünden hatalar olmasa gerektir. Daha ileri düzeyde ve ilâhî gazabı gerektirecek boyutlardaki bir inkâr ve azgınlık söz konusudur. Nitekim Müminûn 23/28'de onlar "zalimlik"le nitelendirilmektedir.

b) "Hataları sebebiyle" ifadesinden, felâketlerin insanların yapıp ettikleri nedeniyle başlarına geldiği anlaşılmaktadır.[871] Şüphesiz başa gelen her şey bir hak edişin karşılığı olmayabilir. Peygamberlerin veya sâlih insanların çektiği sıkıntılar Bakara 2/155'te ifade edildiği gibi bir imtihan ve derece elde etmeye yönelik de olabilir. Ancak burada durum böyle değildir. Hayatını küfür ve inkâra şartlanmışlıkla geçirip kendi inançsızlığını başkalarına da bulaştırmaya çalışanlar, hatta inananlarla alay edip onlara tehditler yağdıran ve hayatı adeta çekilmez kılan zulümlerin sahipleri elbette bu yaptıklarının karşılığını göreceklerdir.

c) Yüce Allah, Ahkaaf 46/24-25, Necm 53/50-54, Kamer 54/11-16, Hâkka 69/4-7 ve Fecr 89/6-14 gibi âyetlerde insanlık tarihinin azgınları hakkındaki uygulamasını şu şekilde hatırlatmaktadır: Kendi ülkelerinde haddi aşanlar, ahlâkî çöküntüyü ve toplumsal yozlaşmayı körükleyenler Yüce Allah'ın çeşitli azap kamçılarını yağdırmasını isteyenlerdir. İşte Hz. Nûh'un inkârcı kavmi de bu tanımlara uygundu; hem dünyadaki hem de âhiretteki azabı hak etmişlerdi.

d) Bu insanların dünya hayatındaki azapları "suda boğulmak" şeklinde tecelli etmiştir. A'râf 7/64'te de ifade edildiği gibi, onlar gerçeğe gözlerini kapatmış kişilerdi ve sonuçta boğulmuşlardı. Hûd 11/25-48 ve Mü'minûn 23/23-30'da geniş bir şekilde ele alındığı üzere, bu inkârcılar mümin muhataplarına her türlü eziyeti ve hakareti yapmışlar, tehdit edildikleri azapla da alay etmişlerdi. O kadar ki, Hz. Nûh Yüce Allah'ın emriyle gemi yaparken alaylarını zirveye çıkartmış ve İslam tarihinin en önemli iz bırakan peygam-

871 Rûm 30/41; Şûrâ 42/30.

berlerinden birisini adeta bıktırmışlardı. Kamer 54/9-10 ve Nûh 71/26'da dile getirildiği gibi, sonunda mağlup olduğunu ifade eden bir peygamber olarak beddua etmek zorunda bırakılmıştı. İnsanların zulümleri gayretülla-ha dokunursa ilâhî azap ve gazap kaçınılmaz olur ve Yüce Allah'ın iradesiz Müslüman kulları olan tabiat güçleri devreye girer.

Hz. Nûh'un kavminin azgınlığa dönüşen inkârcılıkları nedeniyle gök kapılarının azap içerikli olarak açılmasının sonucunda bardaktan boşalırcasına dökülen bir yağmur ve topraktan fışkıran korkunç su birleşip eşi benzeri görülmemiş bir sel meydana gelmişti.[872] Öyle ki, oluşan dalgalar dağlara benzetilerek olayın dehşeti gözler önüne serilmek istenmişti.[873] Bu arada Hz. Nûh ile oğlu arasında yaşanan bir diyalog yürekleri parçalar nitelikte ve tam bir ibret sahnesi olarak insanlara sunulmaktadır.[874]

11. Hasret Ateşi İçindedirler

فَاُدْخِلُوا نَارًا "Ardından da ateşe sokuldular." Âyetteki اُدْخِلُوا *udhılû* fiili "sokulmak", نَارًا *nâr* kelimesi ise "ateş" demektir.

Âyetin bu cümlesi, boğulmalarından sonra Hz. Nûh'un kavminin durumu hakkında bilgi içermektedir. Esasında inkârcı insanlar için sadece boğulmakla iş bitseydi, bu onlar için büyük bir lütuf olurdu; ancak durum hiç de öyle değildir. Boğulmak azabın dünyevî kısmıydı. Ondan sonrası da meselenin âhiret boyutuyla ilgilidir.

Bu konu hakkında dört farklı yaklaşım ileri sürülmektedir:

a) Konu "âhiret"le ilgili olabilir. Bu durumda âyetteki فَاُدْخِلُوا نَارًا ifadesine "Ateşe sokulacaklardır" manası verilmelidir. Cümledeki fiilin mazi (geçmiş zaman) kalıbında oluşunun sebebi, Kur'ân'da bir üslup olarak "âhirette olacakların kesinliğini göstermek"tir. Zemahşerî'nin de belirttiği gibi, fiilin geçmiş zaman kalıbında olması azabın kaçınılmazlığını belirtir.[875] Kur'ân'da pek çok âyette[876] âhiret için kullanılan "geçmiş zaman kalıbı", söz konusu uygulamaların mutlaka gerçekleşecek olması nedeniyledir. Âyette sözü edilen "ateşe atılmak"tan maksat, âhirette cehennem ateşine atılmakla ilgilidir. Bu noktada bazı hatırlatmalarda bulunmak istiyoruz.

---

872 Kamer 54/11-13.
873 Hûd 11/42.
874 Hûd 11/42-47.
875 Zemahşerî, *age.*, IV, 608.
876 Örnekler için bk. Bakara 2/24; Âl-i İmrân 3/131, 133; Nisâ 4/18, 37, 93, 102, 151, 161; Tevbe 9/89, 100; İsrâ 17/8, 10, 18; Kehf 18/29, 102; Furkân 25/11, 37; Ahzâb 33/8, 29, 31, 35, 44, 57, 64; Fetih 48/6, 13; Hadîd 57/21; Mücâdele 58/15; Talâk 65/10; Mülk 67/5; İnsân 76/4, 31.

1. Kur'ân'da hayat "dünya hayatı ve âhiret hayatı"[877] şeklinde ikiye ayrılmıştır. Bu iki hayatın dışında bir üçüncü hayata Kur'ân'da değinilmemektedir. Hayat kavramı genellikle ruh ve beden birlikteliği ile ilişkilendirildiği için, sadece ruhun mevcudiyeti "maddi ve manevî varlık birlikteliği" anlamında bir hayat ifade etmez. Dünya ve âhiret hayatının karşılığı olarak Yüce Allah da Kur'ân'da dünya ve âhiret azabından söz etmektedir.

Hûd 11/15-16 ve Şûrâ 42/20. âyetlerde dünya hayatını isteyenlere, isteklerinin dünyada verileceği ve böylelerinin âhirette ateşten başka nasiplerinin olmayacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca Fussılet 41/31'de, meleklerin inanıp istikamet sahibi olanlara dostluklarını ilan ettikleri yer de dünya hayatı ve âhiret hayatı olarak belirlenmiştir. Kur'ân'da bu tür müjde içeren âyetlerde müjdelenme yeri dünya ve âhiret olarak belirlenmiştir.[878]

2. Dünya ve âhiret dışında üçüncü bir karşılık yerinin bulunmadığı Âl-i İmrân 3/145 ve İsrâ 17/18-19'da da benzer içeriklerle sunulmaktadır. Özellikle Nahl 16/97'de, iyi işler yapanların güzel bir hayatla yaşatılacakları, ödüllerinin de en güzel şekilde verileceği ifade edilmekte, diğer âyetlerin desteğiyle bu ödülün âhirette gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. Sâlih amel işlemenin yeri dünyadır; onun dünyevî karşılığı, dünyada Rahmân'ın hoşnutluğunu kazanacak güzel bir hayat yaşamaktır. Bunun dışında daha güzel karşılık ise âhirete özel kılınmaktadır.

İnsanların organlarının konuşturulacağı[879] ve hakettiklerinin tam karşılığının kendilerine verileceği yerin âhiret olacağı Kur'ân'da belirtilmektedir.[880] İnsanlara hakettiklerinin karşılığı âhirette verileceği ve bu işlemin de sorgulama sonrasında gerçekleşeceği Kur'ânî bir gerçektir.

Kur'ân, kişilerin işledikleri amellerin karşılıklarını -en küçük bir parçası dahi gözardı edilmeden- mutlaka göreceklerini, bu karşılığın ya diri olarak bu dünyada, ya da âhirette veya her ikisinde olduğunu vurgulamaktadır. Ölüm anından kıyâmet günü arasında geçen sürede ölülere dönük

877 Dünya ve ahiret hayatı hakkındaki pek çok örnekten bir bölümü için bk. Bakara 2/85, 86, 114, 130, 212, 217, 220; Âl-i İmran 3/22, 45, 56, 185; Nisâ 4/74, 77, 109; Mâide 5/5, 33, 41; En'âm 6/32; A'râf 7/32; Tevbe 9/38, 69, 74; Yûnus 10/64; Ra'd 13/26, 34; Nahl 16/41, 107, 117, 122; İsrâ 17/75; Hacc 22/9, 11, 15; Nûr 24/14; 'Ankebût 29/27, 64; Rûm 30/7; Ahzâb 33/27-28, 57; Mü'min 40/39, 43; Fussılet 41/16, 31; Zuhruf 43/35; Hadîd 57/20; Nâzi'ât 79/25; A'lâ 87/16-17.

878 Ödülün veya müjdenin ahirete veya hem dünyaya hem de ahirete aidiyeti hakkındaki âyetler için bk. Bakara 2/25, 97, 155, 223; Âl-i İmrân 3/126; Enfâl 8/10; Tevbe 9/21, 100, 112, 124; Yûnus 10/2, 4, 64, 87; İsrâ 17/9; Kehf 18/2-3; Hacc 22/34, 37; Ahzâb 33/47; Yâsîn 36/11; Zümer 39/17; Fussılet 41/30; Şûrâ 42/23; Ahkâf 46/12; Hadîd 57/12; Saff 61/13; ...

879 Nûr 24/24; Yâsîn 36/65; Fussılet 41/20.

880 Nûr 24/25; Necm 53/40-41.

maddi ve bedene yönelik herhangi bir eylemden söz edilmemektedir.[881]

3. Semerkandî, bu âyetin izahında "ateşe atılma"nın âhirette olacağı görüşünü benimsediğini ifade etmiştir.[882] Buna göre maksat bu insanların âhirette yaşayacakları cehennem azabı ile ilgili olmuş olur. Zemahşerî, maksadın âhiret öncesi azap da olabileceğini ikinci görüş olarak zikretmiştir.[883] Râzî konuyu kabirle,[884] Elmalılı ise berzah veya âhiretle ilişkilendirmiştir.[885] Kurtubî ise meseleyi tartışırken farklı görüşler bulunduğunu beyanla yetinmiştir.[886]

4. Âyetin son cümlesi bağlamında düşündüğümüzde Kur'ân'ın geneli itibariyle kâfirlerin bir dost ve yardımcı bulamayacakları yer ve zaman mahşerdir. Hiçbir âyette Allah'ın yardımını görememe durumu başka mekânlarla ilişkilendirilmemektedir.

5. Bu kıssanın işlendiği diğer âyetlere bakıldığında boğulmanın sonrasında herhangi bir işlemden söz edilmediği görülmektedir.[887] Sadece Furkaan sûresinin 37. âyetinde, "Nûh kavmine gelince, peygamberleri yalancılıkla itham ettiklerinde, onları suda boğduk ve kendilerini insanlar için bir ibret yaptık. Zâlimler için acıklı bir azap hazırladık" buyurulmaktadır.

Bu âyette Hz. Nûh kavminin peygamberlerini yalanladıkları, bu zulümleri nedeniyle boğuldukları ve insanlara ibret kılındıkları belirtildikten sonra, zâlimler için cehennem azabı anlamında elem verici bir azabın hazırlandığı bildirilmektedir. Bizce ilk âyetteki "ateş" ile ikincideki "elem verici azap" aynı şeyi, yani cehennem ateşini ifade etmektedir. Aksi takdirde, Hz. Nûh'un kavminin ateşe atılacağından söz eden Nûh 25. âyetten başka hiçbir yerde onların cehenneme atılacağından söz edilmemektedir. Ateş azabını kabirle veya berzahla ilişkilendirince Hz. Nûh'un kavmi âhiretteki cehennem azabından kurtulmuş olacak ki, bu anlayış, kesinlikle kabul edilebilir bir yorum olamaz ve böyle bir yaklaşım Kur'ânî gerçeklerle de uyuşmaz.[888]

---

881 Bu bağlamda kıyamet sonrası dönem için kafirlerin vermek isteyeceği fidyenin kabul edilmeyeceğinden söz eden âyetler dikkat çekmektedir. Kur'ân'a göre fidyenin verilme isteği kıyamet sonrası cehennem azabıyla ilgilidir. (Konuyla ilgili âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/91; Mâide 5/36; Yûnus 10/54).

882 Semerkandî, *age.*, III, 502.

883 Zemahşerî, *age.*, IV, 608.

884 Râzî, *age.*, XXIX, 145.

885 Yazır, *age.*, VIII, 357.

886 Kurtubî, *age.*, XVIII, 201.

887 A'râf 7/64; Yûnus 10/73; Hûd 11/37; Mü'minûn 23/27; Şu'arâ 26/120; 'Ankebût 29/14; Sâffât 37/82; Kamer 54/12.

888 Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Kavramı ve Kıyamet-Âhiret Süreci*, s. 287-289.

b) Konu "ölüm sonrasıyla ilgili" olabilir. Bu durumda âyetteki فَأُدْخِلُوا نَارًا ifadesine "ateşe sokulmuşlardır" manası da verilebilir. Bu durumda âyetteki *nâr* kelimesinin nekra gelişinden de yararlanarak, bunun cehennem ateşi değil de başka bir ateş olabileceği söylenebilir. Nitekim *nâr* kelimesinin kullanıldığı bir âyette şöyle buyurulmaktadır:

"Oraya geldiğinde: 'Ateşte olan da çevresindeki(ler) de mübarek kılındı' diye seslenildi."[889] Benzer kullanımlar Kasas 28/29'da da vardır. Burada sözü edilen olay, Hz. Mûsâ'nın gördüğü bir ateşi almak için ateşe doğru gitmesi ve oraya gelince kendisine bu hitabın yöneltilmesidir. Şüphe yok ki, buradaki *nâr* kelimesine bizzat "ateş" anlamı vermek mümkün değildir. Çünkü ateşte bulunan kişi kötü bir insan olduğu için yanacaktır; bu durumda ateşin içindekinin ve çevresindekinin mübarek kılınmasının bir anlamı kalmayacaktır. Belli ki buradaki ateşi bir "ışık" veya "nur" olarak kabul etmek gerekir. Dolayısıyla Nûh 25. âyetteki *nâr* kelimesini "yanmakta olan veya içindekileri bizzat yakan cehennem ateşi" olarak kabul etmektense, onu "mecazî-psikolojik bir sıkıntının ifadesi" şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Ateşe sunulmak veya ateşe atılmak, psikolojik veya manevî olarak insanın içinde yanan bir ateşi ifade edebilir. Sıkıntılar, pişmanlıklar, günahların izleri veya muhaliflerin başarısı gibi şeyler insanın gönlünü, nefsini ve beynini adeta ateşe çevirmektedir. İnsanın içinde yanan ateş, dışarıdaki ateşlere mi benzer?[890]

c) Ateşe atılmak, bedeni ölmüş insanların ölüm sonrası - kıyamet öncesinde ruhlarının çekeceği sıkıntıyı da ifade edebilir. Çünkü kötü insanların ruhları manevî bir azap içerisinde olduğu için dünyaya geri döndürülme isteğinde bulunmaktadırlar.[891] Zümer sûresinin 42. âyetine göre ölüm sonrasında ruhlar Allah'ın kontrolündedir. Elbette iyi insanların ruhlarının durumu ile kötü insanlarınkiler aynı olmayacaktır. Bir ödülü hak edip onu almayı bekleyen insanlar nasıl ki tatlı bir heyecan ve mutluluk içerisinde olurlarsa, iyi insanların ruhları da böyle olur.

Kötü insanların durumu ise her türlü kötülüğü işleyip yakalanan zanlının haline benzer. Henüz yargılanmadığı için hapse atılmayan ve nezarethanede tutulan bu kişi, işlediği suçları ve alacağı cezayı tahmin ettiği için, yargılanacağı güne kadar da derin sıkıntı içerisinde olur. Çünkü yargıcın onunla ilgili her şeyi bildiğinin farkındadır. Böylesi insanların derin sıkıntı

889 Neml 27/8.
890 Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Kavramı ve Kıyamet-Âhiret Süreci*, s. 271.
891 Mü'minûn 23/99-100.

ve ruhî bir azap içerisinde olduklarında hiçbir şüphe yoktur; ancak bu azap hiçbir şekilde "cehennem ateşi" değildir. Çünkü Zümer 39/71 ve 73'de dile getirildiği üzere, cennete veya cehenneme sevk işlemi mahşer yargılanmasından sonra gerçekleştirilecektir.[892]

d) Elmalılı merhumun derin bir anlayışla ortaya koyduğu şu nükteyi de burada hatırlatmak gerekir: Suda boğulmakla ateşe atılmak iki zıd azabın bir arada oluşunu ifade eden üstün bir "tıbak sanatı"dır.[893] Gerçekten de su ve ateş birbirinin zıddı kavramlar olmasına rağmen, demek ki suda boğulurken de ateş azabını andıran bir yürek yangını yaşanmaktadır. Yâsîn 36/80 ve Vâkı'a 56/71-72'de ifade edildiği gibi, Yüce Allah yeşil yani ıslak ağaçtan suyun zıddı ateşi yaratmaktadır. Demek ki, zıtlardan zıtları yaratmak, hatta zıtları bir arada tutup belli oranlarda onları bir araya getirerek üçüncü bir zıddı yaratmak da sadece O'nun kudretindedir. İki zıt azabı bir arada sunan ilâhî kudret karşısında saygı ile eğilmekten başka ne yapılabilir ki? Rabbimiz bizleri de bütün inananları da her çeşit azabından muhafaza buyursun.

Âyetin yorumu bağlamında anlattıklarımızın özü şudur: Hz. Nûh'un inkârcı kavmi dünyadaki azgınlıklarının karşılığını dünyada "boğularak" almışlardır. Âhirette ise cehennem ateşi onları beklemektedir. Bu arada mahşere kadar ruhlarının derin sıkıntı içerisinde olacağını belirtmekte de yarar vardır.

111. Yardımcıları da Yoktur

فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْصَارًا "(O zaman) Allah'ın peşi sıra hiçbir yardımcı da bulamadılar." Âyetteki لَمْ يَجِدُوا *lem yecidû* fiili "bulamamak", دُونِ اللّٰهِ *dûnillâh* tamlaması "Allah'tan başka, Allah'ın peşi sıra", اَنْصَارًا *ensâr* kelimesi ise "yardımcılar" demektir.

a) Yüce Allah âyetin bu son cümlesinde inkârcıların Allah'tan başka yardımcılarının olamayacağını beyan ederek, putperestliğin ne kadar büyük bir yanılgı olduğunu hatırlatmaktadır. Bu cümle aslında hem vahyin indirildiği dönem muhataplarından olan putperestlere hem de bütün zamanların müşriklerine hitaptır.

"Allah'tan başka yardımcının olmaması" veya "zalimler için yardımcının olmaması" konusu Kur'ân'da hem dünya hem de mahşer için söz ko-

892 Ölüm sonrası kıyamet öncesine dair ruhların durumu rüya ile de ifade edilebilir. Güzel rüyalar huzur verirken, kötü rüyalar sıkıntı vermektedir.
893 Yazır, *age.*, VIII, 357.

nusu edilmektedir.[894] Bu arada gerçek dost ve yardımcının da sadece Yüce Allah olduğu sıklıkla beyan edilmektedir.[895]

b) Âyetteki fiilin geçmiş zaman kalıbında getirilişi hakkında da şunları söyleyebiliriz:

1. Önceki cümlede olduğu gibi, mesele aslında mahşerle ilgilidir ve gerçekleşmesi kesin ve kaçınılmaz olan bir hakikati ifade etmektedir. Mahşerde bu tür azgınlar Yüce Allah'tan başka veya O'nun peşi sıra hiçbir yardımcı bulamayacaklardır.

2. Mesajı mahşer öncesi ve olayın meydana geldiği zamanla ve şahıslarla ilgili görmek de mümkündür. Bu durumda maksat, Hz. Nûh'un inkârcı kavminin boğulurken ve sonrasında Yüce Allah'tan başka yardımcılarının bulunmadığı ile ilgili olur.

c) Âyetin sonundaki اَنْصَارًا *ensâr* kelimesinin nekra "belirsiz" getirilmesinin nedeni ise şudur: İster dünyada olsun, isterse dünya sonrasında olsun, inkârcıların Yüce Allah'tan başka veya O'nun peşi sıra hiçbir şekilde, hiçbir varlık türünden, hiçbir mekânda lehlerinde yardımcıları olamayacaktır. Âyetteki لَهُمْ *lehüm* ifadesi yardımın lehte oluşuyla ilgilidir; yoksa aleyhlerinde azabın şiddetlenmesi ve artması anlamında katkılar zaten olacaktır. Bu arada âyetteki دُونِ اللّٰهِ *dûnillâh* tamlaması ise konu şirk, muhataplar da müşrikler olduğu için "Allah'tan başka" anlamında değil de, "Allah'ın peşi sıra, O'nun altında, aşağısında" anlamına alınmalıdır.

Sözün özü şudur: Dünyada Yüce Allah'ın azabını ve gazabını gerektirecek şekilde bir hayat yaşayanlar bunun karşılığını hem dünyada hem de ahirette göreceklerdir. Bu arada içerisine düşecekleri her ne tür azap olursa orada derin yürek yangınları ve hasretlik çekecekler, Yüce Allah'tan başka hiçbir dost ve yardımcı da bulamayacaklardır.

Rabbimiz bizi yardımıyla buluşturduklarından eylesin. Yüce Allah'ı dost ve yardımcı kabul edenlerden ayrı koymasın. Rahmetinden kovup azabına terk ettiklerinden uzak kılsın.

---

894 Örnek âyetler için bk. Bakara 2/48, 86, 107, 120, 123, 270; Âl-i İmrân 3/22, 56, 91, 111, 192; Nisâ 4/52, 123, 145, 173; Mâide 5/72; Tevbe 9/74, 116; Hûd 11/113; Nahl 16/37; İsrâ 17/75; Enbiyâ 21/39; Hacc 22/71; Mü'minûn 23/65; Kasas 28/41; 'Ankebût 29/22, 25; Rûm 30/29; Ahzâb 33/17, 65; Fâtır 35/37; Zümer 39/54; Fussılet 41/16; Şûrâ 42/8, 31; Dühân 44/41; Câsiye 45/34; Muhammed 47/13; Feth 48/22; Tûr 52/46; Haşr 59/12; Târık 86/10.

895 Örnek âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/150; Nisâ 4/45; Enfâl 8/40; Hacc 22/78; Furkaan 25/31.

26-28. ÂYETLER:

وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

"**26-27.** Nûh dedi ki: Ey Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma! Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; yalnız ahlâksız, nankör (insanlar) doğururlar (yetiştirirler).' **28.** (Hz. Nûh duasına şöyle devam etti): Ey Rabbim! Beni, ana-babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla, zalimlerin de ancak helâkini arttır."

Yüce Allah sûrenin son üç âyetinde yeniden Hz. Nûh'un duasına yer vermektedir. Onun verdiği büyük emeğin karşılığında siteminin de buna uygun olarak büyük olduğu gösterilmektedir. Gece ve gündüz, gizli ve aşikâr, bazen de hepsi bir arada gerçekleştirdiği, zaman ve mesai mefhumu ile açıklanamayan tebliğinde, tevbe etmeleri halinde Yüce Allah'ın çeşitli nimetlerini onlara vereceğini kendilerine sürekli olarak hatırlatmıştı. Bununla yetinmeyip insan ve kâinat kitabından verdiği çeşitli örneklerle onlara Yüce Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretini ispatlamaya çalışmıştı.

Hz. Nûh, kavminin aşırı kırıcı ve alay içerikli tehditler savurmasına karşılık, artık dayanamamış, adeta "bittim ya Rabbi" diyerek mağlup olduğunu beyan etmek ve kavmini Yüce Allah'a havale eden cümlelerini söylemek zorunda bırakılmıştı. İşte bu âyetlerde söz konusu iltica yer almaktadır.

a) Hz. Nûh'un Helâk İsteği ve Gerekçesi

Yüce Allah, Hz. Nûh'un inkârcı kavmini helâk etmesi için yaptığı duaya ve onların bu şartlanmış yapıları ile sürekli fenalık üretecekleri gerekçesine yer vermektedir.

1. Azgınlık Yapan Kâfirler Helâki Hak Ederler

وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا "Nûh dedi ki: Ey Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!" Âyetteki لَا تَذَرْ *lâ tezer* ifa-

desi "terk etmemek, bırakmamak", عَلَى الْاَرْضِ *'ale'l-ard* ifadesi "yeryüzünde", اَلْكَافِرِينَ *el-kâfirîn* kelimesi "kafirler, nankörler", دَيَّارًا *deyyâr* sözcüğü ise "kimse, yurt sahibi kişi, numunelik" demektir.

a) Burada kullanılan دَيَّارًا *deyyâr* kelimesi Kur'ân'da sadece bu âyette geçmektedir. "Ev" anlamındaki *dâr* kelimesiyle aynı kökten gelen bu kelime, "ev bark sahibi, vatanı veya yurdu olan kişi, etrafta dolaşan bir canlı" anlamlarına gelmektedir. Buradan hareketle, maksat yeryüzünde hiçbir kâfir bırakılmamasıyla ilgili olabileceği gibi, Hz. Nûh'un kavmindekilerin kast edilmiş olması ihtimali de vardır.[896] Bu ikinci ihtimal daha doğru gözükmektedir. Çünkü herhangi bir risâlet öğretisinden haberdar olmayanların diğer inkârcılar sebebiyle helâk edilmeleri doğru değildir; çünkü bu durum İsrâ 17/15'teki prensibe aykırıdır. Buradan hareketle, tufanın evrensel değil, yöresel olduğunu söylemek daha isabetlidir.

b) Hz. Nûh bu sûrede de yer aldığı üzere, üç tane beddua cümlesi kullanmıştır. Bunlardan ilki 24. âyetteki şu cümledir: "(Ey Rabbim!) Sen de bu zalimlerin ancak şaşkınlıklarını arttır!" Bu cümledeki maksadın onların tuzaklarının boşa çıkartılması olduğunu belirtmiştik. İkinci cümle yorumunu yapmakta olduğumuz âyettedir. Burada ise konu kâfirlerden hiç kimsenin yeryüzünde bırakılmamasıyla ilgilidir.

Hz. Nûh, şaşkınlıklarının veya başarısızlıklarının arttırılmasını istediği bu inkârcılardan tamamen ümidini kestiği için, artık onların daha fazla kötülük üretmemelerini istemektedir. Bu dua, inanabilecek kişileri engellememeleri veya inanmış olanları vazgeçirmemeleri için başvurduğu bir önlemdir. Hz. Nûh bir sonraki âyette bu endişesini açıkça ortaya koymaktadır. Din ve inanç özgürlüğü, uğruna bu tür isteklerin dile getirilebildiği çok önemli konulardır. Dua anlamındaki son cümlesi ise sûrenin son cümlesidir. Oradaki istek de bu âyetteki gibi inkârcıların helâkinin arttırılmasıyla ilgilidir.

c) Hz. Yûnus tebliğine olumlu karşılık alamayınca dolu bir gemi ile kaçmaya kalkışmış, bir anlamda gemiye sığınmıştı.[897] Hz. Yûnus'un bu hareketi ile Hz. Nûh'unki arasında tebliğin sonuçları açısından çok önemli bir fark yoktur. Dahası, Hz. İbrahim'in, ailesini yerleştirdiği Mekke sakinlerini dışlayıp, sadece Yüce Allah'a ve âhirete iman edenlerin rızıklandırılmasını istediği duasında da[898] kâfirlere karşı benzer bir tutumdan söz edilebilir.

896 Yazır, *age.*, VIII, 358.
897 Sâffât 37/139-140.
898 Bakara 2/126.

Bu üç peygamber örnekliğinde öne çıkan husus, peygamberlerin de etten kemikten insanlar olduğu, onların da bunalabileceği ve genel tutuma aykırı olarak bazen sıradışı isteklerde bulunabilecekleridir. Peygamberlerin, hatta Hz. Peygamber'in uyarıldığını gösteren âyetlerin Kur'ân'da yer almasının nedeni, onları daha iyi tanımamız ve kendileriyle ilgili gereksiz abartılardan kaçınmamızdır. Bu halleriyle insan peygamber algısı yerine oturmakta ve peygamberlerin örnek alınacak şahsiyetler olduğu ortaya konulmaktadır.

Bir sonraki âyette Hz. Nûh'un beddua cümlelerini söyleme nedeni hatırlatılmaktadır.

11. İnsanları Saptırmak Nankörlük ve Fesatçılıktır

إِنَّكَ إِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا "Çünkü Sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; yalnız nankör ahlâksız(lık)lar üretirler." Âyetteki تَذَرْ *tezeru* fiili "terk etmek, bırakmak", يُضِلُّوا *yudillû* fiili "saptırmak, şaşırtmak", عِبَادَ *'ıbâd* kelimesi "kullar", لَا يَلِدُوا *lâ yelidû* ifadesi "doğurmamak, üretmemek, meydana getirmemek", فَاجِرًا *fâcir* kelimesi "yoldan çıkan, kötülük yapan, fesatçılık yapan", كَفَّارًا *keffâr* sözcüğü ise "çok nankörlük yapan" demektir.

a) Burada çok önemli bir hatırlatmanın yapıldığını söylemeliyiz. Hz. Nûh, inkârcı nankörlerin helâk edilmesini istedikten sonra, gerekçesini onların "saptırıcılıkları" diye belirlemektedir. Eğer sağ bırakılırlarsa Allah'ın inanmış diğer kullarını saptıracaklarını, böylece hem kendilerinin hem de saptırılan kişilerin artık sürekli nankörlük ve fesatlık üreteceklerini beyan etmektedir.

b) Âyette fâcirliğinden ve kâfirliğinden söz edilenlerin kimler olduğuyla ilgili çeşitli yaklaşımlar söz konusudur:

1. Âyette sapkınlardan doğacak çocuklardan değil, saptırılacak kişilerin eylemlerinden söz edilmektedir. Aksi takdirde, Hz. Nûh gibi bir peygamberin henüz doğmamış çocukları facirlikle veya kâfirlikle suçlaması gündeme gelir ki, bu anlayış risalet kurumuyla bağdaşmaz. Çünkü Hz. Nûh da tıpkı Hz. Peygamber gibi her yeni doğan çocuğun fıtrat üzere doğacağını bilmekteydi. O, kavminin gelecek neslini değil, onların mevcut inananları saptırmalarından endişe etmekteydi. Bu nedenle, yaptıkları eylemlerin sadece ve sadece nankörlük ve fesatlık olduğunu beyan ederek başkalarının saptırılmasını engellemeye çalışıyordu.

Muhammed Esed, âyeti tercüme ederken "yalnızca fesada ve inatla sürdürülen nankörlüğe sebep olurlar" ifadelerine yer vermiş, izahında da *fâcir* ve *keffâr* terimlerinin burada kişileri değil, nitelikleri ve davranışları gösteren mecazlar olduğunu belirtmiştir.[899] Onun gerekçesi de bizim ifade ettiğimiz gibi peygamberlerin bu tür isteklerde bulunmayacağıyla ilişkilidir.

2. Önceki âyetin tefsirinde de ifade ettiğimiz gibi, bu ifadeyi henüz doğmamış çocuklarla değil de, doğmuş ve fâcirlik yapmaya başlamış olanlarla ilişkilendirmek de mümkündür.[900] Gerçekten de toplumların genel karakteristiğinde daha çok babalara benzemek ve onların yolunu takip vardır. Belki de Hz. Nûh'un inkârcı kavminin ergenliğe ulaşmış çocukları da benzer hataları yapmakta ve inkârı ya da sapkınlığı hayat tarzı edinmekteydi. Böyle olunca, onlara "nankör fâcir çocuklar" denmesinin nedeni babalarına nispetledir, yoksa küçük oluşlarıyla ilgili değildir. Bu yaklaşıma göre Hz. Nûh'un ifadesi doğmamış çocuklarla değil, o kavmin ileri gelenlerinin azgınlığı tercih etmiş yetişkin çocuklarıdır.

3. Henüz doğmamış çocuklar burada konu edinilmemektedir. Hz. Nûh'un duasında onlarla ilgili bir içerik zaten yoktur. Eğer bu kavmin yetişkin olmamış çocukları da var idiyse onların helâkinin anlamı hakkında şunu söyleyelim: Belki Hz. Nûh onları gemiye almıştır. Belki de çocukken ve henüz sorumsuz yaşta iken ölen günahsız çocuklar olarak boğulmuş olabilirler. Şüphesiz çocukken ölenler Allah'ın izniyle cennetlik olurlar. Bu durum, söz konusu kavmin çocuklarına Yüce Allah'ın ikram ettiği sonucunu verir.

4. Bu arada çok önemli bir noktaya işaret etmekte yarar vardır. Râzî'nin de isabetle belirttiği üzere, sûrenin 12. âyetinde Hz. Nûh, kavminin istiğfar etmesi halinde Yüce Allah'ın onlara çocuklar vereceğini müjdelemektedir. Buradan anlaşılıyor ki bu kavmin uzun süre çocukları olmuyordu. Çocukları yoksa zaten Hz. Nûh'un duasında çocuklarla ilgili bir karışık durumun olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Yüce Allah en iyisini bilendir.

Konuyla ilgili bu görüşleri ifade ettikten sonra, şimdi de Hz. Nûh'un bu durumu hakkında çok önemli gördüğümüz bir pasajı aktararak konuyu toparlamak istiyoruz:

> Bu ifadeler, Hz. Nûh'un harcadığı emeğin ve davet yolunda katlandığı zorluğun büyüklüğünü göstermek içindir.

---

899 Esed, *age.*, s. 1192 ve 1193'te 17. not.
900 Benzer bir yaklaşım için bk. Yazır, *age.*, VIII, 358.

İbn Mes'ud, içinde bu duanın geçtiği şu hadisi nakleder: "Bedir esirleri getirildiğinde Hz. Ebubekir: "Ya Rasulallah! Onlar senin kavmindendir; istersen onları bırakabilirsin: Umulur ki Allah onlara dönüş nasip eder!" dedi. Ömer de dedi ki: "Ya Rasulallah! Onlar seni yalanladılar, yurdundan çıkardılar ve sana karşı savaştılar: Vur boyunlarını!" Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah kimi kalpleri pamuk gibi yumuşak, kimilerini de kaya gibi sert yaratır. Ey Ebubekir, sen: "Artık kim bana uyarsa işte o bendendir"[901] diyen İbrahim; ve "Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarındır"[902] diyen İsa gibisin. Ey Ömer, sen de "Rabbim! Mallarını yok et, kalplerini bağla"[903] diyen Musa ve "Rabbim yeryüzünde kâfirlerden mostralık dâhi bırakma!" diyen Nûh gibisin."[904]

Hz. Nûh, kendi kanaatini yansıtan bu duayı felaketin ardından da yapmış olabilir. Zira bu iki âyetin öncesi buna delalet eder. Bunu Hûd 11/36 da destekler. Zira söz konusu âyette "Bundan böyle toplumundan kimse sana inanmayacak" denilmektedir.[905]

Hz. Peygamber'in ümmetinden bazı seçkin kişileri nasıl onurlandırdığı bu şekilde oraya konulmaktadır. Sert olanları azgınlığıyla bilinen kişilere değil de, yine bir peygambere benzetmek sadece bir duyarlılık ve feraset örneğidir. Ona layık ümmet olabilmede Rabbimiz bizi de bütün müminleri de muvaffak eylesin.

b) Hz. Nûh'un Ölümsüz ve Örnek Duası

Yüce Allah, sûrenin son âyetinde Hz. Nûh'un duasını hatırlatarak, dua içeriği hakkında bildirimde bulunmakta, bu arada zalimler için de kahır ifadelerini yeniden gündeme getirmektedir.

901 İbrahim 14/36.
902 Mâide 5/118.
903 Yûnus 10/88.
904 Bu rivayet için bk. Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrut, 2003, XI, 522; Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Müsned*, Beyrut, 1997, I, 245-246.
905 İslamoğlu, *age.*, s. 1175'te 13. not.

1. Âhirete Yönelik Dua Bütün Müminleri İçermelidir

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ "(Hz. Nûh duasına şöyle devam etti): Ey Rabbim! Beni, ana-babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla." Âyetteki اغْفِرْ *ığfir* emri "bağışla", وَالِدَيَّ *vâlideyye* kelimesi "ana-baba", دَخَلَ *dehale* fiili "girmek, gelmek", بَيْتِيَ *beytiye* sözcüğü "evim", مُؤْمِنًا *mü'min* kelimesi "inanmış kişi", الْمُؤْمِنِينَ *el-mü'minîn* sözcüğü "inanmış erkekler", الْمُؤْمِنَاتِ *el-mü'minât* kelimesi ise "inanmış kadınlar" demektir.

Yüce Allah, bu âyette Hz. Nûh'un ağzından bizlere bir dua metodu öğretmektedir. Duada dört temel unsur göze çarpmaktadır:

a) اغْفِرْ لِي "Beni bağışla." Hz. Nûh, duasına öncelikle kendisinin bağışlanması için dilekte bulunarak başlamıştır. Bunun muhtemel sebebi, öyle anlaşılıyor ki Hz. Nûh'un kavmi için yaptığı bedduadan dolayı duyduğu pişmanlıktır. Sebep bu olsa da olmasa da, insanlar peygamber bile olsalar elbette Yüce Allah'tan bağışlanma dileğinde bulunmalıdırlar ve bunu yapmışlardır da.[906] Hz. Peygamber'in bu anlamda istiğfar örneklerinin bulunduğu herkesin malumudur.[907]

b) لِوَالِدَيَّ "Ana-babamı (bağışla)." Duada ikinci unsur, ana-babayı hatırlayarak onları da duanın konusu edinmektir. Ana-baba hakkı üzerinde Kur'ân'ın ne kadar hassasiyet gösterdiği pek çok âyette verilen mesajlardan kolaylıkla görülmektedir.908 Allah'a itaatle birlikte yan yana zikredilen ana-babaya iyilik yapılması emrinden hareketle, duada onları unutmamanın neden önemli olduğu anlaşılmaktadır. Mümin ana-babanın günahlarının bağışlanması için dua yapmak önemli bir hassasiyettir. Buradan anlaşılıyor ki Hz. Nûh'un ana-babası inanmış insanlardı.

c) لِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا "Evime mümin olarak girenleri de (bağışla)." Bu cümlede Hz. Nûh'un dile getirdiği husus, evine mümin olarak girenlere dua etmesidir. Anlaşılıyor ki, Hz. Nûh bu duayı tufandan sonra yapmıştır. Çünkü tufanda eşi ve oğlu boğulmuştu. "Evim" ifadesi aslında muhteme-

---

906 Sâd 38/24.

907 Peygamberlerin bağışlanma istekleriyle ilgili örnek âyetler için bk. Nisâ 4/106; Mü'min 40/55; Muhammed 47/19; Nasr 110/3.

908 Bakara 2/83; Nisâ 4/36; En'âm 6/151; İsrâ 17/23; Neml 27/19; Lokmân 31/14; Meryem 19/14, 32; 'Ankebût 29/8; Ahkaaf 46/15.

len "inanç ailesi", yani yakınındaki dostları olarak anlaşılmalıdır. Sûreten, yani biyolojik yakınlığın hiçbir anlam ifade etmediği, önemli olanın sîreten, yani ahlaken ve yaşayış açısından takip edilen yakınlık olduğu bu cümleden rahatlıkla anlaşılmaktadır.

d) لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ "Bütün mümin erkekleri ve mümin kadınları da (bağışla)." Hz. Nûh ve bütünüyle peygamberler duada diğer müminleri unutmamanın çok önemli bir görev olduğunu ortaya koymuşlardır. Onlar mümin babaları, ümmetleri veya muhatapları için bu dilekte bulunmuşlardır.[909] Bu halleriyle peygamberler ümmetleri için bir örnek oluşturmuşlardır. Bu arada, melekler de yeryüzündekiler ve müminler için istiğfar dileğinde bulunmaktadırlar.[910]

Bu dua içeriği Hz. İbrahim için de bir örnek olmuştur. Hz. İbrahim şöyle dua etmiştir: "Ey Rabbimiz! Beni, ana-babamı ve müminleri hesabın görüleceği gün bağışla."[911] İşte bu çok önemli iki peygamberin dilinden nakledilen bu dua örnekleri elbette bizim için de bir modeldir ve tarafımızdan uygulanması bir zorunluluktur.

11. Zulüm Dalaletin Göstergesidir

وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا تَبَارًا "Zalimlerin de ancak helâkini arttır." Âyetteki لَا تَزِدِ *lâ tezid* ifadesi "arttırma", الظَّالِمِينَ *ez-zâlimîn* kelimesi "zalimler", تَبَارًا *tebâr* sözcüğü ise "helâk, dalalet" demektir.

Bu âyetin içeriğiyle ilgili açıklamaları Hz. Nûh'un beddua cümlelerini ele alırken sûrenin 26. âyetinin tefsirinde bütün halinde yapmıştık. Burada aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz. Şu kadarını söylemekle yetinelim: İmam Ferrâ, buradaki تَبَارًا *tebâr* kelimesinin "dalalet" anlamına geldiğini beyan etmektedir.[912] Böyle olunca bu cümle ile 24. âyetin son cümlesinin birbirini tefsir ettiğini söyleyebiliriz. Hz. Nûh'un isteği, kavminin kurduğu tuzakların başarıya ulaşmamasıdır. Demek ki, Hz. Nûh inkârcı kavminin hem hüsran hem de dalalet içerisinde bulunduğunu bilmekteydi; bu nedenle, azgın kâfirlerin kurduğu tuzakların şaşkınlığı, yani başarıya ulaşmaması için niyazda bulunmuştu.

---

909 Âl-i İmrân 3/159; Nisâ 4/64; Yûsuf 12/97, 98; Meryem 19/47; Nûr 24/62; Mümtehıne 60/4, 12; Münâfikuun 63/6;
910 Mü'min 40/7; Şûrâ 42/5.
911 İbrâhim 14/41.
912 Ferrâ, *age.*, III, 190.

NÛH SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-4. âyetler): Yüce Allah, sûrenin ilk âyetlerinde Hz. Nûh'un kavmine gönderiliş gayesini, kendilerine azap gelmeden önce onları uyarmak şeklinde belirlediğini beyan etmektedir. Tebliğ içeriği olarak, kendisinin apaçık bir uyarıcı olduğu, Allah'a kulluk yapılması ve O'na karşı sorumluluk bilincine sahip olunması gerektiği ile peygambere itaatin vazgeçilmez bir değer olduğu ifade edilmektedir. Çağrıya olumlu cevap verilmesi durumunda bunun sağlayacağı getiriler muhataplara aktarılarak, tevbenin bağışlanmayı getireceği ve kendilerine azap edilmeyip belirlenen ecellerine tehir edilecekleri müjdelenmektedir.

(5-7. âyetler): Bu âyetlerde tebliğin gece ve gündüz tam zamanlı oluşuna dikkat çekilerek, tebliğin aslında bir davet olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Fedakârlıklara rağmen, bunun başarılı sonuçlar vermeyebileceği ve muhatapları daha da uzaklaştırabileceği beyan edilerek, karşılaşılabilecek birtakım sıkıntılı ve olumsuz davranışlar hatırlatılmaktadır. Bu çerçevede inkârcıların ellerini kulaklarına tıkayabileceği, sesi duymamanın beraberinde tebliğciyi görmemek için de elbiselere bürünebilecekleri, ayak diretecekleri ve küstahça kibirlenebilecekleri özellikle haber verilmektedir.

(8-12. âyetler): Daha sonra tebliğin her çeşidinin uygulanması gerektiği belirtilerek, açıktan davet, ilan edilerek ve gizlice tebliğ çeşitlilikleri de uygulanarak muhataplara bazı vaadlerde bulunulabileceği hatırlatılmaktadır. Bu anlamda Yüce Allah'ın sahiplenici olduğunu ifade eden "rabb" sıfatı kullanılarak, istiğfar edilmesi durumunda O'nun çok bağışlayıcı olması nedeniyle kendilerini bağışlayacağı bildirilmektedir. Hatta göğü cömertçe üzerlerine akıtacağı, kendilerine mallar, geniş servet ve çocuklar ihsan edeceği, bahçeler ve ırmaklar lütfederek onları nimetlendireceği de özellikle tebliğde konu edinilmektedir. Ödül vaadinde bulunmanın bir tebliğ türü olduğu sonraki dönem insanlığına, dolayısıyla günümüz Müslümanlarına bir metot olarak öğretilmektedir.

(13-20. âyetler): İlerleyen âyetlerde Yüce Allah'ın onları aşama aşama yarattığı hatırlatılarak, hak edenleri vakar sahibi yapacağı, dolayısıyla daha ileri düzeyde nimetlerle onları buluşturacağı Hz. Nûh'un tebliğ içeriği olarak haber verilmektedir. İnsanın yaratılışı ile ilgili konular enfüsî ayetler olarak kabul edilmekte, bu arada tebliğde âfâkî âyetlere gönderme yapıldıktan sonra, tekrar enfüsî olanlara, ardından yeniden âfâkî olanlara örnekler verilmektedir.

Bu bağlamda göklerin yedi kat olduğu, ayın ışık yansıtıcı *nûr*, güneşin ise ışık kaynağı *sirâc* olduğu ifade edilmektedir. Dahası, insanın topraktan yaratılmakta olduğu, toprakla ilişkisinin "yaratılış, toprağa iade ediliş ve oradan mahşer için yeniden çıkartılış" şekilde üç çeşit olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Bu arada yeryüzünün sergi haline getirilmiş olan yaygın yapısına değinilerek, orada insanların rahatça yolculuk yapabilmeleri için geniş yolların yaratıldığı beyan edilmektedir.

(21-25. âyetler): Hz. Nûh hemen hemen bütün tebliğ öğelerini kullanmış olmasına rağmen, kavminden beklediği olumlu cevabı alamadığını ifade ederek, onların tutumları hakkında çeşitli beyanlarda bulunmaktadır. İnkârcı kavmi ona isyan etmişler, mal ve çocukları kendi ziyanlarını arttırmaktan başka bir işe yaramayan tipleri takip etmişler, bu doğrultuda hem muhataplarına, hem de kendi akıl ve iradelerine çeşitli tuzaklar kurmuşlardı.

Daha sonra onların putperestliğe devam kararlılıkları ve özellikle beş putu terk etmemeleri gerektiği noktasındaki propagandaları dile getirilerek, bu yolla pek çok insanı saptırdıkları haber verilmektedir. Bardağı taşıran bu son damladan sonra Hz. Nûh onlar için beddua etmiş ve tuzaklarının başarıya ulaşmaması için şaşkınlıklarını arttırması için Yüce Allah'a niyazda bulunmuştur. Sonuçta dünyadayken boğuldukları, hasret ateşlerine atıldıkları ve mahşerde hiçbir yardımcılarının bulunamayacağı bilgisiyle sonraki nesiller bilgilendirilmeye ve bilinçlendirilmeye çalışılmaktadır.

(26-28. âyetler): Sûrenin sonunda Hz. Nûh inkârcı ve azgın kâfirler için bedduasına devam etmekte, onların sürekli kötülük ürettiklerini bedduasına gerekçe göstermektedir. En sonunda evrensel bir dua ile sûre bitirilmektedir.

Rabbimiz bizi şaşkınlığa terk ettiklerinden uzak eylesin. Hz. Nûh'un ve Hz. İbrahim'in dualarına konu edindiği müminler arasına bizleri de ilhak eylesin. Bizi, ana-babamızı, hanemize, inanç ailemize katılanları, hasıl-ı kelâm bütün mümin erkek ve kadınları mağfiret eylesin. Âmîn.

72. CİNN SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Cinn sûresi, Mekke döneminde risâletin 10. yılında indirilmiş olup 28 âyetten oluşmuş ve adını ilk âyetteki "saklı", "görünmeyen varlık" anlamındaki *el-cinn* kelimesinden almıştır. Resmî olarak 72. sırada olan bu sûrenin iniş zamanı veya sırası hakkında çeşitli kanaatler ileri sürülse de sûrenin Mekke döneminin sonlarına yakın bir tarihte indirildiği anlaşılmaktadır.

Cinn sûresi, öncesindeki Nûh sûresiyle yakın anlam ilişkisine sahiptir. Nûh sûresinde vahyin tevhid içerikli yapısı özelinde Hz. Nûh'un kavmine yönelik daveti üzerinde durulmuştu. Bu sûrede de benzer şekilde tevhid inancıyla taban tabana zıt olarak şekillenen "cin" kavramı, cinlere yüklenen ve hatalarla dolu olan anlayış ele alınarak bunun tevhide aykırılığı söz konusu edilmektedir. Nûh sûresinde çeşitli putlar hakkında bilgi verilirken, bu sûrede de bazı zayıf inançlı insanların cinlere sığınmaları eleştirilmektedir.

Sûrenin ilk âyetlerinde bazı cinlerin Hz. Peygamber'i dinledikleri, bu arada Kur'ân'ın doğru yola ulaştıran kaynak olduğunu, ona inandıklarını, Allah'a ortak koşmayacaklarını, Allah'ın yüceliğini ve eşi ile çocuğunun bulunmadığını itiraf ettikleri bildirilmektedir. Bazı insanların cinlere sığındıkları ve bu nedenle cinlerin de kendilerinde anlamsız bir güç vehmettikleri ifade edilmektedir.

Göğü yokladıkları ancak onu tam korumalı bir halde buldukları ve göksel haberler dinlemek için çeşitli yerlerde oturmalarının imkânsızlaştığı dile getirilmektedir. Çeşitli konulardaki acizliklerini itiraf ettikleri âyetlerden sonra, içlerinde haktan yana olanlar olduğu gibi, sapanların da bulunduğu belirtilmektedir. Mescitlerin Allah'a aidiyeti, ibadette devreye kimseyi sokmamak ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Yaratılmışların gaybı bilemeyeceği, bu nedenle kıyametle ilgili hiç kimsenin bilgi sahibi olmadığı, Yüce Allah'ın dilediği elçiye vahiy ile bildirdiklerinin de kıyamet bilgisini içermediği mesaj olarak muhataplara iletilmektedir. Sûrenin ana konusu, cin veya insanların gaybı bilemeyeceği, bu nedenle tevhide aykırı bir tutumdan uzaklaşmaları gerektiğidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًا ﴿١﴾ يَهْدِي اِلَى الرُّشْدِ
فَاٰمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا اَحَدًا ﴿٢﴾ وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ﴿٣﴾
وَاَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطًا ﴿٤﴾ وَاَنَّا ظَنَنَّا اَنْ لَنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى
اللّٰهِ كَذِبًا ﴿٥﴾ وَاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴿٦﴾
وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًا ﴿٧﴾ وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ
حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴿٨﴾ وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا
رَصَدًا ﴿٩﴾ وَاَنَّا لَا نَدْرِي اَشَرٌّ اُرِيدَ بِمَنْ فِي الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴿١٠﴾ وَاَنَّا مِنَّا
الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا ﴿١١﴾ وَاَنَّا ظَنَنَّا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِي الْاَرْضِ
وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا ﴿١٢﴾ وَاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰى اٰمَنَّا بِهِ فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا
رَهَقًا ﴿١٣﴾ وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُولٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَاَمَّا
الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿١٥﴾ وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقًا
﴿١٦﴾ لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿١٧﴾ وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ
فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا ﴿١٨﴾ وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾
قُلْ اِنَّمَا اَدْعُوا رَبِّي وَلَا اُشْرِكُ بِهِ اَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ اِنِّي لَا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ
اِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ وَلَنْ اَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾ اِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللّٰهِ وَرِسَالَاتِهِ
وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا ﴿٢٣﴾ حَتّٰى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ
فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ اَضْعَفُ نَاصِرًا وَاَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ اِنْ اَدْرِي اَقَرِيبٌ مَا تُوعَدُونَ اَمْ يَجْعَلُ لَهُ

رَبّ۪ٓي اَمَدًا ﴿٢٥﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِه۪ٓ اَحَدًاۙ ﴿٢٦﴾ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِه۪ رَصَدًاۙ ﴿٢٧﴾ لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿٢٨﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-2. "(Ey Peygamber!) De ki: Cinlerden bir grubun (beni) dinlediği ve şöyle söyledikleri bana vahyolunmuştur: Gerçekten, doğruya götüren (doğruyu gösteren) harikulade (çok ilginç, çok üstün) bir Kur'ân dinledik ve ona inandık; artık Rabbimize hiçbir şeyi ortak koşmayacağız. **3.** Eşi de çocuğu da olmayan Rabbimizin şanı çok yücedir." **4.** İçimizden bir beyinsiz (hafif meşrepli biri) Allah hakkında asılsız, saçma sözler söylerdi. **5.** (Hâlbuki) biz hiçbir insan ve cinin Allah hakkında yalan söylemeyeceğini sanmıştık. **6.** Bazı insanlar bazı cinlere sığınıyordu da, (bu durum, kendisine sığınılan cinlerin) sadece azgınlığını arttırıyordu. **7.** Onlar da sizin zannettiğiniz gibi, Allah'ın hiç kimseyi peygamber olarak göndermeyeceğini sanmışlardı. **8.** Biz, göğü de yokladık; fakat onu güçlü muhafızlarla, ışık ve alev huzmeleriyle doldurulmuş bulduk. **9.** Hâlbuki (daha önce) biz (haber) dinlemek için göğün müsait yerlerinde oturuyorduk; fakat şimdi kim (haber/bilgi) dinlemek isterse, kendisini takip eden bir alev huzmesi bulur. **10.** (Göğün haberlerinden dinlememizin engellenmesiyle) yeryüzündekilere kötülük mü edildiğini, yoksa Rablerinin onlara bir hayır mı dilediğini bilemiyoruz. **11.** İçimizden sâlih kişiler de, başkaları da (daha aşağılık, kötüler de) var. Hepimiz türlü türlü yollar tutmuştuk. **12.** (Artık) yeryüzünde Allah'ı hiçbir şekilde âciz bırakamayacağımızı ve başka yere kaçmakla da elinden kurtulamayacağımızı iyice anladık. **13.** Şüphesiz artık biz, o hidâyeti (yani Kur'ân'ı) işitince ona iman ettik. Rabbine güvenen kişi, kendisine herhangi bir zarar verilmesinden de haksızlığa uğratılmaktan da korkmaz. **14.** İçimizden (Hakk'a) teslim olanlar da yoldan sapanlar da var. (Hakk'a) teslim olanlar, doğru yolu arayıp bulmuşlardır. **15.** Zâlimler ise cehennem için yakıt olmuş (olacaklardır). **16-17.** Şâyet doğru yolda olsalardı, kendilerini nimetler içerisinde imtihan edelim diye onlara bol bol su (veya nimet) verirdik. Zaten her kim Rabbinin zikrinden (yani O'nu anmaktan, O'nun Kitâb'ından) yüz çevirirse, Allah onu çok çetin (gittikçe artan) bir azaba sürükler. **18.** Muhak-

kak ki mescitler Allah'ındır. O halde Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın. **19.** Allah'ın kulu O'na davet için kalksa (yoldan sapanlar) neredeyse onun üzerine yürürlerdi, çullanırlardı. **20.** "(Ey Peygamber!) De ki: Ben, sadece ve sadece Rabbime dua ederim (O'na davet ederim) ve O'na hiç kimseyi ortak koşmam." **21.** "De ki: Ben, size zarar verme ve doğru yola getirme gücüne de sahip değilim." **22.** "De ki: (Allah'tan başkasına yalvarırsam) Allah'tan gelecek (bir azaba) karşı beni kimse asla koruyamaz; ben de O'ndan başka herhangi bir sığınak da kesinlikle bulamam." **23.** (Size yarar da zarar da veremeyişime ilaveten, benim görevim), Allah'tan gelen ve O'nun mesajlarından oluşan (esasları) sadece tebliğdir. Artık Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eden kişi için içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır. **24.** En sonunda, tehdit edildikleri (azabı veya kıyameti) gördükleri zaman, kimin yardımcısının daha zayıf ve sayısının daha az olduğunu yakında bileceklerdir. **25.** "De ki: Tehdit edildiğiniz (azap veya kıyamet) yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koyar, onu ben bilemem." **26-28.** Gaybı bilen Allah, hiç kimseye gaybını açmaz. Sadece (bildirmeyi) dilediği elçi bunun dışındadır. Onun da önünden ve arkasından gözetleyici (melek)ler salıp gönderir ki (vahyi getiren meleklerin) Rablerinin mesajlarını tebliğ ettiklerini bilip göstersin. (Zaten Allah), onların hallerini (yani vahyi getiren meleklerin durumunu bilgisiyle) kuşatmış ve (olup biten) her şeyi bir bir sayıp kaydetmiştir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًا ﴿١﴾

يَهْدِي اِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا اَحَدًا ﴿٢﴾ وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ﴿٣﴾

"**1-2.** (Ey Peygamber!) De ki: Cinlerden bir grubun (beni) dinlediği ve şöyle söyledikleri bana vahyolunmuştur: Gerçekten, doğruya götüren (doğruyu gösteren) harikulade (çok ilginç, çok üstün) bir Kur'ân dinledik ve ona inandık; artık Rabbimize hiçbir şeyi ortak koşmayacağız. **3.** Eşi de çocuğu da olmayan Rabbimizin şanı çok yücedir."

Yüce Allah, sûrenin ilk âyetlerinde bir grup cinin Hz. Peygamber'i dinlediğini ve Kur'ân'dan etkilendiklerini beyan ederek, Kur'ân'ın hidayet kaynağı olduğunu itiraf ettiklerini haber vermektedir. Bu arada şirke düşmemek kararlılığında oldukları ve Yüce Allah'ı O'na yakışmayacak sıfatlardan uzak tanımlayacakları da ifade edilmektedir.

a) Sûrenin İniş Sebebi

Sûrenin inişine neden olan olayın şöyle gerçekleştiği rivayet edilmektedir: Bir gün Nebî (as) bir grup arkadaşı ile birlikte Ukâz Panayırı'na doğru yola çıkmıştı. O zaman şeytanlar ile onların gökten haber almaları arasına engel girmiş ve üzerlerine de ışık huzmeleri veya alevli ateşler gönderilmeye başlamıştı. Kavimlerine geri döndüklerinde haber alıp almadıklarını kendilerine soranlara: "Gökten haber almamız engellendi ve üzerimize de ateşler yağdırıldı" cevabını vermişlerdi. Ardından bunun, bir olay nedeniyle gerçekleştiği ifade edilince: "Haydi, yeryüzünün doğularına ve batılarına doğru yürüyün, olayın ne olduğunu araştırın" dediler. Herkes bir tarafa doğru dağıldı; Tihâme tarafına doğru gidenler, Hz. Peygamber Nahle tarafında iken Ukâz Panayırı'na doğru yöneldiler. O esnada Nebî (as) ashabıyla birlikte sabah namazı kılıyordu. Kur'ân sesini duyduklarında ona özellikle kulak verdiler ve "İşte, gök haberlerinin size gelmesine mani olan, sizinle gök arasındaki engel budur" dediler ve oradan kavimlerine geri dönerek bu sûrenin ilk âyetlerini okudular.[913]

Bu rivayette de açıkça görüldüğü üzere, Hz. Peygamber'in cinlere Kur'ân okuduğundan söz edilmemektedir. Zaten İbn Abbâs kaynaklı bir rivayete göre, Rasûlüllah (as) cinlere Kur'ân okumamıştır ve onları görmemiştir.[914]

Râzî'nin de naklettiği üzere başka bazı rivayetlere göre ise, Nebî (as)'ın bazen onları gördüğü nakledilmektedir. Buna göre yanında bir sahâbî bulunduğu halde Hz. Peygamber cinlere Kur'ân okumak üzere yanlarına gitmiş, çizdiği bir sınırdan ileri geçmemesini istediği bu sahâbînin yanına döndüğünde şunları söylemiştir: "Cinler benden Kur'ân dinlemeye gelmişlerdi; sonra da kavimlerine uyarıcılar olarak dönüp gittiler. Benden yiyecek belirlememi istediler. Ben de yiyecek olarak kendilerine kemikler ve hayvan tersleri belirledim. Artık hiç kimse kemikle taharetlenmesin."[915]

913 Buhârî, Kitâbü't-Tefsîr, 72; Müslim, Salât, 149.
914 Müslim, Salât, 149.
915 Benzer rivayetler için bk: Râzî, *age.*, XXIX, 152-154; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 164.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, İbn Abbâs'ın görüşünü daha doğru bulduğumuzu belirtmeliyiz. Ona göre Hz. Peygamber cinlere Kur'ân okumadığı gibi onları da görmemiştir. Eğer bunun tersi doğru olsaydı "bana vahyedildi" denmez, "ben onlara okudum ve onları gördüm" denirdi. Hz. Peygamber'in, yaratılışı ateşten olan veya maddî bedenleri bulunmayan varlıklara maddî gıdalar önermesinden oluşan rivayetlerin sahih olmadığı kanaatindeyiz.

Konunun bu yönüyle daha fazla ilgilenmeden onların vahiy dinlemeleri ve sonrasında söyledikleri hakkında açıklamalar yapmakla yetineceğiz.

b) Cinlerin Vahiy Dinlemeleri

Yüce Allah, peygamberlik görevi yüklediği Hz. Peygamber'e hitap ederken, onu cinlerin dinlediğini kendisine haber vermekte, bu arada onların da Kur'ân hakkındaki hayranlıklarını gündeme getirmektedir.

ı. Bir Grup Cin Vahiy Dinlemişti

قُلْ اُوحِىَ اِلَىَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ "(Ey Peygamber!) De ki: Cinlerden bir grubun (beni) dinledikleri bana vahyolunmuştur." Âyetteki قُلْ *kul* emri "de ki", اُوحِىَ *ûhıye* fiili "vahyedilmek", اسْتَمَعَ *isteme'a* fiili "dinlemek", نَفَرٌ *nefar* "grup, topluluk", الْجِنِّ *el-cinn* ise "cinler" demektir.

1. Cinn Kelimesinin Anlamı

a) *Cinn* kelimesi, "örtülü", "saklı", "görünmeyen" anlamlarına gelen *cinnî* kelimesinin çoğuludur ve *c-n-n* kökündendir. Görünmedikleri için saklı varlıkların bir bölümüne *cinn/cânn* adı verilmektedir. Kur'ân'da *ins* kelimesiyle birlikte kullanılan kelimelerden biri de "cinler" anlamında *cânn* sözcüğüdür.[916] *Cânn* kelimesi ayrıca "küçük ve çevik yılan" anlamına da gelmektedir.[917] Sahibini koruduğu için "kalkan"a *cünne* denilir.[918] Nitekim Hz. Peygamber orucun Müslümanlar için kalkan olduğunu beyan etmiştir.[919] Ayrıca insanın içindeki kalb için de *cenân* kelimesi kullanılmaktadır. Gecenin bastırması, yani artık varlıkların görünmesini örtmesi anlamında *cenne* fiili kullanılmaktadır.[920]

---

916 Rahmân 55/39, 56, 74.

917 Neml 27/10; Kasas 28/31.

918 Mücâdele 58/16; Münâfikuun 63/2.

919 Buhârî, Savm, 2; Tevhîd, 35; Müslim, Sıyâm, 161, 162; Ebû Dâvûd, Savm, 25; Tirmizî, Savm, 54; Îmân, 8; Nesâî, Sıyâm, 42, 43; İbn Mâce, Sıyâm, 1; Fiten, 12; Zühd, 22; Dârimî, Savm, 27, 50; İmam Mâlik, Muvatta', Sıyâm, 57; Ahmed b. Hanbel, I, 195, 196; II, 257, 273, 302, 312, IV, 22; V, 83.

920 En'âm 6/76.

Aklının örtülü olması nedeniyle delilere *mecnûn,*[921] deliliğe de *cinnet* denmektedir.[922] Ana rahminde saklı ve korunaklı olduğu için insan embriyosuna *cenîn, ecinne* denmektedir.[923] *Cennet* kelimesi de bu köktendir ve "bahçe" anlamına gelmektedir. *Cennet, cenneteyn* ve *cennât* kelimelerinin hem dünyadaki "bahçe",[924] hem de âhiretteki ödül yeri anlamındaki nimet yurdu manası vardır. Bu anlam diğerleriyle yakından ilgilidir; çünkü ağaçlar, yapraklar, çiçekler ve meyveler toprağı örttükleri, sonuçta toprak adeta saklı bir halde yukarıdan görünmediği için bahçeye de *cennet* adı verilmektedir. Kur'ân'da *cennet, cennetân* veya *cennât* kelimelerinin âhiretteki ödül yeri anlamında da oldukça fazla kullanım örneği vardır.

Âlimlerimiz "cin" kavramını "insan" kavramının zıddı olarak kabul etmektedirler. Çünkü bu iki kavram Kur'ân'da 18 yerde birlikte kullanılmaktadır. *İnsân* kelimesinin kökü olan *üns* "bilinen, yakın olan" demektir. İbn Abbâs gibi bazı âlimler bu kelimenin kökeninin "unutmak" anlamındaki *n-s-y* olduğu kanaatindedirler. "Allah ile yaptığı sözleşmeyi unuttuğu" için insanoğlu bu ismi almıştır.[925] Bu haliyle *ins* kelimesinin karşıtı *cinn*dir; *insân*ın karşıtı da *cânn*dır.

b) Âlimlerimiz "cin" kavramını tek tip varlık olarak ele almamaktadırlar. Kelime tahlili ve Kur'ân kavramlarını inceleme noktasında yetkin isimlerden birisi olan Râğıb el-Isfehânî şu bilgileri vermektedir:

1. *Cinn* sözcüğü, bütün ruhânî varlıkları içerir. Bu durumda melekler ve şeytanlar da bu kavrama dâhil sayılır. Her melek (görünmemesi, gözden saklı olması anlamında) bir cindir; ancak her cin melek değildir.

2. *Cinn* sözcüğü bir kısım ruhânî varlıkları içerir. Çünkü bu tür ruhânî varlıklar üç türlüdür:

ı. Melekler gibi hepsi hayırlı ve iyi varlıklar. Bunlar yanlış yapmazlar, insanları aldatmaz ve Allah'a da isyan etmezler.

ıı. Şeytanlar gibi hepsi şerli varlıklar. İnsanı aldatır, sürekli kötülüğe davet ederler.

---

921 Hıcr 15/6; Şu'arâ' 26/27; Sâffât 37/26; Dühân 44/14; Zâriyât 51/39, 52; Tûr 52/29; Kamer 54/9; Kalem 68/2, 51; Tekvîr 81/22.

922 A'râf 7/184; Mü'minûn 23/25, 70; Sebe' 34/8, 46.

923 Necm 53/32.

924 Bakara 2/35, 265, 266; En'âm 6/99, 141; A'râf 7/19, 22, 27; Ra'd 13/4; İsrâ 17/91; Kehf 18/32, 33, 35, 39, 40; Tâhâ 20/117, 121; Mü'minûn 23/19; Furkaan 25/8; Şu'arâ' 26/134, 147; Sebe' 34/15, 16; Yâsîn 36/34; Dühân 44/25; Kaaf 50/9; Necm 53/15; Kalem 68/17; Nûh 71/12; Nebe' 78/16.

925 Taberî, *age.*, XIV, 27.

III. Hayırlısı da şerlisi de olanlar.[926] İşte bunlar bu sûrede dile getirilen cinlerdir. Çünkü yorumunu yapmakta olduğumuz Cinn sûresinin 11 ve 14. âyetleri gereği bunların sâlih olanları da var, olmayanları da. Allah'a tam teslim olanları da var, kendilerine kötülük edenleri de.

2. Cinlerin Mahiyeti

Mahiyetleri, hayatiyetlerini sürdürme biçimleri, sorumluluk alanları, insanlarla ilişkileri gibi çeşitli konular âlimleri meşgul etmiş ve birbiriyle çelişkili pek çok görüş ortaya çıkmıştır. Konu kolayca anlatılabilecek bir mahiyette bulunmadığı ve maddî izahlar yeterli olamayacağı için, sonuçsuz tartışmalara hayatiyet kazandırmamak amacıyla çok açık delillerin bulunduğu bilgileri aktarmakla yetinmek istiyoruz.

Varlıklar âleminde insanlardan daha önce yaratılmış olan cinler,[927] *nûr*dan yaratılan meleklerden[928] farklı olarak *nâr*dan yaratılmıştır. *Nûr* ile *nâr*ın birbirine benzediği ve yaratılış kaynağı olarak birbirine yakın şeylerden meydana getirildikleri aşikârdır; ancak mahiyet olarak aralarında farkın olduğunu söylemek durumundayız.

Bu doğrultuda Kur'ân'da cinlerin *nâru's-semûm* denilen[929] "yakıp kavurucu, zehir gibi nüfuz edici ışık veya ateş"ten yaratıldığı bildirilmektedir. *Mâricin min nâr* ifadesi,[930] cinlerin tarifsiz, ateş türü bir karışımdan, dumanla karışan ateşten veya halis, saf ateşten yaratıldığı anlamını verir. Her iki tanımı birlikte düşünürsek, cinlerin karışık bir ateşten yaratıldığını söyleyebiliriz.

"Modern ifadelerle söyleyecek olursak, cinlerin yaratıldığı eleman, moleküllerin arasından geçebilen birtakım çalkantılı ışınlardır. Yani cinler, nurun azıcık yoğunlaşmış şeklidir. Nurun maddeye doğru uzantısı olan duman ile karışık ve karışması da tam olmadığı için *cânn* çalkalanan bir elemandan yaratılmıştır. Melek kadar saf olmamakla beraber, ışınlık yanı ağır bastığından bunlar zerrelere nüfuz edebilir, maddeden geçebilir, vücudun delikçiklerinden içeri girebilir."[931]

Kur'ân'ın açık ifadesine göre, cinlerden olan şeytan ve onun kabilesi bizim onları göremeyeceğimiz bir boyutta bizi görmektedirler.[932] Buradan

926 Isfehânî, *Müfredât*, *c-n-n* maddesi.
927 Hıcr 15/27.
928 Müslim, Zühd, 60; Ahmed b. Hanbel, VI, 158, 168.
929 Hıcr 15/27.
930 Rahmân 55/15.
931 Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, IV, 404.
932 A'râf 7/27.

hareketle cinlerin ve dolayısıyla cin şeytanlarının insanlar tarafından görülemeyeceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Görülemeyen varlıkları gördüğümüz nesnelerle açıklamak durumunda değiliz. Bu nedenle, iddialı ve delilsiz yaklaşımlardan olabildiğince uzak durmaya çalışmamız gerekmekte, zihinleri çeşitli şekillerde şartlandırıp, hatalı birtakım anlayışlar üretmekten kaçınmalıyız.

3. Yaratılış Gayeleri ve Sorumluluk Durumları

İnsanlar nasıl ki Yüce Allah'a kulluk yapmaları için yaratılmışlarsa, cinlerin yaratılış gayesi de aynıdır.[933]

Yüce Allah'ın emrinden ayrılan varlık anlamında "şeytan" da cinlerdendir.[934] Bu nedenle, şeytanlar cinlerden olduğu gibi insanlardan da olabilmektedir. Yani cin şeytanları olduğu gibi insan şeytanları da vardır.[935]

Mahiyetleri farklı da olsa tıpkı insanların olduğu gibi cinlerin de organları vardır. Kendisiyle gerçeği kavrayabilecekleri kalpleri, görebilecekleri gözleri ve duyabilecekleri kulakları vardır.[936]

Cinlerin yaşadıkları mekanlar olarak *el-hucr* denilen taşlık yerler tanımlanmaktadır. Bir rivayette bu tür yerlere bevlin, yani idrar yapmanın yasaklanmasının sebebi oraların cinlerin meskenleri oluşuna bağlanmaktadır.[937] Hatta ıssız ve taşlık yerlerde cinlerle ilgili bazı olayların anlatılma nedeni de muhtemelen bu ve benzer rivayetlerdir.

Cinler, ordusu olan bir varlık türüdür ve Hz. Süleyman için toplanan üç grup askerin bir grubunu oluşturmuşlardır.[938] Hz. Süleyman'ın, Belkıs'ın tahtının getirilmesi konusunda *'ıfrît* adlı bir cin ile konuştuğu Kur'ân'da açıkça ifade edilmektedir.[939] Yine bir grup cin Hz. Süleyman'ın emrinde maddî işlerde çalıştırılıyordu.[940]

Cinlerin de kendi toplumları vardı.[941] Yüce Allah insanlarla birlikte onlara da hitap etmekte ve nankörlük yapanlarına meydan okumaktadır.[942] Hatta Kur'ân'ın bir benzerinin meydana getirilememesi noktasında kendi-

---

933 Zâriyât 51/56.
934 Kehf 18/50.
935 En'âm 6/112; Nâs 114/6.
936 A'râf 7/179.
937 Ebû Dâvûd, Tahâret, 16.
938 Rahmân 55/33.
939 Müslim, Selâm, 139, 141.
940 Sebe' 34/12-13.
941 En'âm 6/128, 130; Ahkaaf 46/29; Rahmân 55/33.
942 Rahmân 55/33.

lerine meydan okunanlardan bir grup da cinler olarak belirlenmektedir.[943]

Yaratılış gayesi Allah'a kulluk yapmak olan[944] cinlerin tıpkı insanlarda olduğu gibi inananı ve inanmayanı vardır.[945] Nitekim bir rivayette Medine'de cinlerden Müslümanların bulunduğu açıkça ifade edilmektedir.[946]

Göklerde ve yerde Yüce Allah'tan başka hiçbir varlığın gaybı bilemeyeceğini bildiren âyetle[947] de uyumlu olarak, cinler de tıpkı insanlar gibi gaybı bilmiyorlardı.[948]

İnsanlara olduğu gibi cinlere de kendilerinden peygamberler gelmiştir.[949] Bu nedenle kıyamette insanlar sorgulanacağı gibi cinler de sorgulanacaktır.[950]

Cinlerin inanmayanları cehenneme girecektir;[951] ayrıca insanlar ve cinler kendilerini saptıranları orada suçlayacaklardır.[952]

Cinlerle ilgili sözün tükenmediği herkesin malumudur. Özellikle onların gökten bilgi çalma girişimleri hakkında çeşitli kanaatlerin ileri sürüldüğünü hatırlatarak, konuyla ilgili açıklamalarımızı bu sûrenin 8 ve 9. âyetlerinde yapacağımızı belirtmek istiyoruz. Bu nedenle, daha önce de vurguladığımız üzere, özellikle Kur'ân'daki bilgileri esas almaya ve bazı rivayetlere gönderme yapmaya çalışarak diğer ayrıntılara girmemeye özen göstereceğiz.

4. Mekke Müşriklerinin Cinler Hakkındaki Kanaatleri

Kur'ân'ın indirildiği dönemde bazı Mekkeliler cinlerle insanların çeşitli iletişimlerinin bulunduğuna inanıyorlardı. Hatta bazıları bunu bir inanca dönüştürerek onlara ilahlık isnadında dahi bulunmuşlardı. Konuyla ilgili bazı âyetler şöyledir:

943 İsrâ 17/88.
944 Zâriyât 51/56.
945 Müslim, Tefsîr, 30.
946 Müslim, Selâm, 139, 141.
947 Neml 27/65.
948 Sebe' 34/14.
949 En'âm 6/130.
950 En'âm 6/130.
951 En'âm 6/128; Hûd 11/119; Secde 32/13; Sebe' 34/12; Fussılet 41/25; Ahkaaf 46/18.
952 A'râf 7/38-39; Fussılet 41/25.

a) Sâffât 37/158-159:

"Yüce Allah ile cinler arasında nesep bağı kuruyorlardı. Hâlbuki cinler bilirler ki onlar da mahşerde yargılanacaklardır. Her şeyden yüce ve her türlü eksiklikten uzak olan Allah onların yakıştırmalarından elbette uzaktır, münezzehtir."

Bu âyette sözü edilen mesele, nakledeceğimiz diğer âyetlerde de olduğu gibi Mekkeli müşriklerin şirklerinin değişik bir boyutunu ortaya koymakla ilgilidir. Onlar cinlerin Yüce Allah ile bir soy veya nesep bağının bulunduğuna inanıyorlardı. Hâlbuki âyetin ikinci cümlesinde çok önemli bir gerçek gündeme getirilmektedir. Bu gerçeği iki türlü yorumlamak mümkündür:

ı. "Cinler de bilirler ki yargılanmak üzere ilâhî huzurda hazır bulundurulacaklardır." Bu tercihte öne çıkan husus, cinlerin de aslında birer yaratık olduklarını bildikleri ve mahşerde mutlak surette yargılanacaklarının farkında olduklarıdır. Kendilerine yersiz bir şekilde ilâhlık isnat edenlerin veya Allah ile aralarında soy bağının bulunduğu iftirasının son derece sakat ve yakışıksız bir durum olduğunu ifade etmektedirler. Onlar kul olduklarını ve yargılanacaklarını bilmelerine rağmen, bazı insanların bunu fark edememiş olmasını dolaylı olarak eleştirmektedirler.

ıı. "Cinler de bilirler ki (kendilerine Allah ile nesep ilişkisi kuran insanlar) yargılanmak üzere ilâhî huzurda hazır bulundurulacaklardır." Bu tercihte öne çıkan husus ise, cinlerin Allah ile soy ilişkisine sahip olduğunu iddia eden insanların bu iddiaları nedeniyle yargılanacaklarıdır. Bir anlamda cinler durumun ve gerçeğin farkındadırlar; ancak onlara bu tür isnatlarda bulunan müşrik Mekkeliler ise şaşkınlığın içerisinde adeta bocalamaya devam etmektedirler.

Naklettiğimiz önceki âyetlerde olduğu gibi burada da konu Yüce Allah'ın insan yakıştırmalarından uzaklığı ve münezzehliği uyarısıyla bitmektedir: "Her şeyden yüce olan ve her türlü eksiklikten uzak olan Allah onların yakıştırmalarından elbette uzaktır, münezzehtir."

Mekkelilerin cinlerle ilişkili kanaatleri bununla sınırlı değildir. Onlar daha ileri boyutta çeşitli sapkın kanaatler de ileri sürmekteydiler. İşte bunlardan biri şu âyetlerdedir:

b) En'âm 6/100-101:

"Onlar cinleri Allah'a ortak isnat etmişlerdi. Oysa onları da Allah yaratmıştır. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar isnat ediyorlardı. Her şeyden yüce olan ve her türlü eksiklikten uzak olan Allah onların yakıştırmalarından elbette uzaktır, münezzehtir. Göklerin ve yerin yoktan var edicisi O'dur. Eşi olmadığı halde nasıl çocuk sahibi olabilir ki! Kaldı ki her şeyi yaratan O'dur ve her şeyi bilen de sadece O'dur."

Bu iki âyetten anlaşıldığına göre, Mekkeli müşrikler Yüce Allah'a cinleri ortak koşuyorlardı. Üstün bir güce tapınma ihtiyaçlarının sonucu olarak bazen meleklerle, bazen de bu âyetlerde olduğu gibi cinlerle ilgili çeşitli yakıştırmalar yaptıklarını görmekteyiz. Naklettiğimiz bu pasajda Yüce Allah, Mekkeli müşriklerin cinleri Allah'a ortak koştuklarını beyan etmektedir. Elbette bu yakışıksız isnadın cevabı verilmeliydi; zaten hemen bu isnadın peşinden Yüce Allah, kendilerine çok çarpıcı cevaplar vermektedir. Bu cevapları önemine binaen yeniden hatırlatmak istiyoruz.

ı. "Cinleri de Allah yaratmıştır." Âyetteki bu cümle ilk cümlenin izahı makamındadır. Yani her iki cümlenin anlamı şöyle de verilebilir: "Cinleri de Allah yaratmış olduğu halde onları Allah'a ortak isnat ettiler." Yüce Allah bu çirkin isnadı hemen cevaplayarak muhatapları susturucu bir ifadeyle konuya giriş yapmaktadır.

ıı. "Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar isnat ediyorlardı." Yüce Allah âyetin ikinci cümlesinde Kendisine oğullar ve kızlar isnat etmenin sadece ve sadece bilgisizliğin bir sonucu olduğunu beyan etmektedir. Allah'a çocuk isnat etmek, gökleri ve yeri adeta yaracak bir felaketin habercisi olarak tanıtılmaktadır.[953] Dolayısıyla çocuğun insan, melek veya cin olmasında herhangi bir fark olmadığı ortaya çıkmaktadır.

ııı. "Her şeyden yüce olan ve her türlü eksiklikten uzak olan Allah onların yakıştırmalarından elbette uzaktır, münezzehtir." Âyetin bu cümlesinde Yüce Allah'ın her türlü şirk unsurundan uzak olduğu, insanların yaptığı yakıştırmalardan münezzeh olduğu ortaya konulmaktadır.

ıv. "Göklerin ve yerin yoktan var edicisi O'dur." Naklettiğimiz ikinci âyette Yüce Allah sadece cinlerin değil, bütün varlıkları içerecek şekilde göklerin ve yerin sahibinin, onları yoktan var eden gücün de sadece kendisi olduğunu özellikle hatırlatmaktadır. Âyette kullanılan *bedî'* kelimesi

953 Meryem 19/90.

"yoktan var etme"yi ifade ederek, Yüce Allah'ın dışındaki görünen-görünmeyen, bilinen-bilinmeyen bütün varlıkların yoktan var edildiğini bildirmektedir. Böylece Allah'a ortak sanılan cinlerin de bu kapsamda yaratıklar olduğu beyan edilerek onları Allah'a ortak koşmanın ne kadar yanlış ve tutarsız bir iddia olduğu ortaya konulmaktadır.

v. "Eşi olmadığı halde nasıl çocuk sahibi olabilir ki!" İşte konunun en can alıcı ve muhatabı ebediyyen susmaya mahkûm edici noktalarından biri de bu cümledir. Bir varlığın çocuğunun olabilmesi için onun ana veya baba olması gerekir. Mekkeliler Yüce Allah'ı -hâşâ- erkek cinsiyetli bir varlık kabul ettikleri için Yüce Allah da kendilerine "O'nun eşi, hanımı yok ki!" hatırlatmasını yapmaktadır. Nitekim Cinn 72/3'te bizzat cinler tarafından da itiraf edilmesine rağmen Mekkeliler bunu anlamak istememişlerdi. Sözü anlamak isteyen için işte bu cümle sözün tükendiği noktadır. Ancak heyhât, muhatapların meseleyi anlamak gibi bir düşüncesi olmadığı için sonuç değişmemiş ve şirk içerisindeki sapkınlıkları devam etmiştir.

vı. "Kaldı ki her şeyi yaratan O'dur." Bu ifade, öncesindekileri yeniden toparlamakta ve sahip olunan bu inancın veya iddianın ne kadar saçma ve temelsiz olduğu bir kez daha vurgulanarak ortaya konulmaktadır.

vıı. "Her şeyi bilen de sadece O'dur." Yüce Allah bir taraftan her şeyi sadece O'nun bildiğini beyan etmekte, diğer taraftan da aslında müşrik muhataplara gözdağı vermekte, onların bilgisizliğini dolaylı olarak deşifre etmektedir. Yine şirk içerikli bir pasajda Yüce Allah müşrikleri şöyle uyarmaktadır: "Göklerde ve yerde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz? O, onların ortak koşmalarından uzaktır ve münezzehtir."[954] Bu iki ifade aynı gerçeği ortaya koymakta ve Yüce Allah'ın kâinatta bilmediği hiçbir şeyin olamayacağını insanlara bildirmektedir. Dolayısıyla, cinleri Yüce Allah'a ortak koşanların da sanki bir şeyleri O'na bildirmek veya O'nu bazı noktalarda bilgilendirmek gibi bir densizliği yapmamaları gerektiği özellikle iletilmektedir.

Mekkeli müşrikler, cinleri Yüce Allah'ın ortakları saymakla da meseleyi bitirmemişler, inanç sorunlarını çok daha ileri ve tehlikeli boyutlara ulaştırmışlardır. Konuyla ilgili âyetler şöyledir:

c) Sebe' 34/40-41:

"Ama (o haddini bilmezlere gelince); bir gün onların tümünü bir araya getirecek ve ardından meleklere soracağız: 'Bunların tapındıkları siz miy-

954 Yûnus 10/18.

diniz?' (Melekler): 'Zâtını tenzih ederiz ki onlar değil, Sensin bizim velimiz. Hayır, onlar öteden beri cinlere tapıyorlardı; bunların çoğu onlara iman etmişti' diyeceklerdir."[955]

Âyette meleklerin mahşerde dile getirecekleri ifadelerden açıkça anlaşılıyor ki Mekkeli müşriklerin bir bölümü cinlere tapıyordu. Onların cinler ile Allah arasında nesep bağı kurmaları da O'na cinleri ortak koşmaları da aslında niyetlerini gizlemekten ve sahte bir görüntüden ibaret bir yalandı. Mekke müşriklerinin bu durumu mahşerde meleklerin sorgulanması esnasında ortaya çıkartılacak ve sahte yüzleri deşifre edilecektir.

Meleklerin sorgulanması cezalandırılmak için değil, sadece gerçeğin ortaya çıkartılması ve müşriklerin sahtekârlıklarının bildirilmesi amacına yöneliktir. Masum ve iradesiz varlıklar oldukları için meleklerin sorgulanmasını bu şekilde anlamak zorundayız.

Cinlerle ilgili konu rivayetlere de konu edinilmiştir. Bu bağlamda rivayetlere göre bazı insanlar, bir cine ibadet ederlermiş, cin Müslüman olunca onlar dinlerine sarılmaya devam ederlermiş.[956]

Mekkeli müşriklerin cinlerle ilişkisi ortaya konulduktan ve onların aslında birer putperest oldukları beyan edildikten sonra, şimdi de bu varlıkların vahiy ile ilişkisi üzerinde durmak istiyoruz.

5. Cinlerin Kur'ân Vahyi ile İlişkisi

a) Ahkaaf sûresinde Yüce Allah onlardan bir grubu Kur'ân dinlesinler diye Hz. Peygamber'in yanına gönderdiğini haber vermektedir. Vahyi dinlerken seslerini kestikleri, sükûnetle onu dinledikleri, okuma bittiğinde ise kendi toplumlarının yanına "uyarıcılar olarak" geri döndükleri ifade edilmektedir.[957]

ı. Bu âyette cinlerin iki özelliği öne çıkmaktadır. İlki vahyi dinlerken seslerin kesilmesini istemeleri ve okuma bitinceye kadar beklemeleridir. Bu noktadaki tutumları Kur'ân'ın emrine tamamen uygundur. Çünkü Yüce Allah, Kur'ân kıraat edilirken ona kulak verilmesini ve seslerin kesilmesini emretmektedir.[958] Kur'ân okunurken gürültü yapmak Mekke müşriklerinin vahyin sesini bastırmak amacıyla başvurdukları bir yöntemdi.[959] Demek ki,

955 Sebe' 34/40-41.
956 Buhârî, Kitâbü't-Tefsîr, 17.
957 Ahkaaf 46/29.
958 A'râf 7/204.
959 Fussılet 41/26.

cinler bu noktada Mekke müşriklerinden daha duyarlı davranıyordu.

ıı. Âyette dikkat çeken ikinci nokta ise, kendi toplumlarına döndüklerinde uyarıcılık yapmalarıdır. Dinledikleri ve öğrendikleri bilgiyi kavimlerine anlatma duyarlılığı, kendi içlerinde bir tebliğ kurumu anlayışını bulundurduklarını göstermektedir. Bilgi paylaşımı ve gerçeklerin ilgili herkese ulaştırılması anlayışı, onlarda özel bir tebliğci yapının bulunduğunu göstermektedir.

ııı. Bu tebliğde asıl önemli nokta ise, din adına sahip oldukları bilgiyi vahiy kaynaklı belirlemeleridir. Din adına konuşan günümüz insanının en çok muhtaç olduğu mesele, din ile ilgili bilgileri vahiy kaynaklı belirlemeleridir. İşte bu noktada cinlerin tutumundan öğrenebileceğimiz veya alacağımız dersler olduğu açıkça ortadadır.

b) Kur'ân, cinlerin Hz. Mûsâ'ya indirilen vahiyden de haberdar olduklarını, Kur'ân'ın o vahyi doğruladığını, hakka ve dosdoğru yola ilettiğini beyan ettiklerini haber vermektedir. Ayrıca kavimlerine yönelik olarak şu çağrıyı yaptıkları da bildirilmektedir: "Ey kavmimiz! Allah'ın davetine icabet edin ve ona iman edin ki günahlarınızın bir bölümünü örtsün ve sizi elem verici bir azaptan korusun. Ancak her kim Allah'ın davetine icabet etmezse, bilsin ki hiç kimse O'nu yeryüzünde asla aciz bırakamaz ve böylesi kişilerin de Allah'tan başka bir dostları olamaz. İşte onlar uzak (derin) bir sapıklığın içine düşmüş kişilerdir."[960]

ı. Bu âyetlerde ilâhî bilgilendirmelerde misyon birlikteliğinin bulunduğu, Hz. Mûsâ'ya verilen ile Hz. Muhammed'e vahyedilen değerlerin aynı kaynaktan geldiği ortaya konulmaktadır. Cinler de bu noktada aynı gerçeği kavrayan, bunu itiraf ve ilan eden varlıklar olarak bizlere tanıtılmaktadır.

ıı. Burada cinler vahyi tanıtıcı ifadeler bağlamında her iki bilgi kaynağının da hakka götürdüğünü ve dosdoğru yola ilettiğini ifade etmektedirler. Yorumunu yapmakta olduğumuz Cinn sûresinin ikinci âyetinde yer alan "Doğru yola rehberlik yapıyor" sözü ile bu ifade aynı gerçeğin iki değişik ifadesini oluşturmaktadır.

ııı. Bu âyetlerde verilen bilgilerde davetin Allah'a yapılmasının gerekliliğine işaret edilmektedir. Çağrı Allah'a olacaktır; başka şeylere davet doğru değildir. Çünkü peygamberlerin çağrısı bütünüyle Allah'a olmuştur.

ıv. Allah'ın çağrısına icabet etmenin sonucunda gerekli olan şey Allah'a iman ve O'na güven duymaktır. Güven içermeyen iman, sahibini

960 Ahkaaf 46/30-32.

Allah'a yaklaştırmaz, güvenilmeyen varlığa iman da iddiadan öte bir değer taşımaz.

v. Çağrıya uymanın ve Allah'a güven içerikli imanın sonucu, günahların bağışlanması ve elem verici bir azaptan kurtuluştur. Demek ki cinlerin de günahları vardır ve onların da bağışlanma çareleri Yüce Allah'a sığınmaktır.

vı. Mümin cinler Allah'ın çağrısına uymayan kâfir cinlerin şunu iyi bilmeleri gerektiğini beyan etmektedirler: Hiçbir varlık hiçbir şekilde O'nu aciz bırakamaz, böylelerinin Allah'tan başka hiçbir dostu da bulunmaz.

vıı. İşte bu imansızlık ve güvensizlik felaketle sonuçlanacak bir yıkımdır, perişanlıktır. Böylelerinin hali derin bir sapıklık olarak tanıtılmaktadır.

Cinn kelimesinin anlamı, cinlerin varlıkları, mahiyetleri, yaratılış gayeleri, sorumluluk durumları, gökten haber çalma girişimleri, Mekke müşriklerinin cinler hakkındaki kanaatleri, onlara yönelik yaklaşımları ve cinlerin Kur'ân vahyi ile olan ilişkileri hakkında bu detayları vermeye çalıştık. Şimdi de daha başka bir konuya değinmek istiyoruz.

6. Cinlerin Vahiy ile İlişkisi Hakkında Bilgi Verilmesinin Amacı

a) Bu âyetlerin veya bütünüyle sûrenin Kur'ân'da yer almasının ilk sebebi, başta Hz. Peygamber olmak üzere ilk dönem müminlerinin morallerinin bozulmamasını sağlamaktır. Hz. Peygamber'e: "Mekkelilerin önemli bir bölümü şimdilik itibar etmiyor olsa da sen üzülme; çünkü başka bazı varlıklar senin tebliğine itibar etmektedirler" şeklinde bir moral desteği sağlanmak istenmektedir.

b) Bir başka hedef, insanları bu konuda bilgilendirmek olabilir. Bir taraftan yaşanacak bazı istismarların önü alınmak istenmekte, diğer taraftan güncel anlamda yeni mesajlar verilmesi amaçlanmaktadır.

c) Kur'ân'da cinlerin veya başka milletlerin kıssalarının anlatılmasının asıl gerekçesi de, anlatılanlardan dersler çıkartılması ve çeşitli eğitim metotlarının öğrenilip hayatta uygulanmasıdır.

d) Cinlerin bir kısmının Kur'ân'ı dinlemesine rağmen, insanların dinleyip anlamaya çalışmamaları ne gariptir! Vahyi okuyan herkes şunu unutmamalıdır: "Kur'ân okuduğumuzda, hem cinler hem de melekler bizi dinlemektedirler. Hatta şeytanlar bile bizi dinlemektedir." Nahl 16/98'deki

"Kur'ân okuduğun zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!" emri bu nedenle çok önemlidir ve vahiy ile meşguliyetimiz eğer "kıraat" şeklinde ise bunun şeytanları adeta çıldırtacağını unutmamalıyız.

e) Bütün bu anlattıklarımız ışığında, günümüzde yaşanan benzer olaylar için şu belirlemeyi yapmak durumundayız: Mekkelilerin bir kısmının cinlere tapması günümüzde sıklıkla gündeme gelen ve "şeytana tapmak" anlamındaki "Satanizm"in kaynaklarının nerelere kadar uzandığını göstermesi bakımından çok önemlidir. İlk satanistler çok daha eski dönemlerde de vardı. Bunların en önde gelenlerinden birisinin Hz. İbrahim'ın babası Âzer olduğunu bu vesileyle söylemek isteriz. Çünkü Hz. İbrahim, babasına "Babacığım! Şeytana sakın tapmayasın. Çünkü o, Rahmân'a karşı asilik yapmaktadır"[961] diyerek onu uyarmaya çalışmış, ancak başarılı olamamıştı.

Kur'ân'da insanların cinlerle olan ilişkisini doğru belirlemek için verilen örnekler âyetlerin mesajlarını günümüze getirmede son derece önemlidir.

Vahyi dinleyen bir grup cinin bu vahiy hakkındaki kanaatlerinin nelerden oluştuğuna dair âyetlerde yer alan bilgiler asıl verilmek istenen mesajın özünü oluşturmaktadır. Bu nedenle şimdi de vahyin sunduğu söz konusu itirafları ve mesajları incelemek istiyoruz.

11. Vahiy Hakkında Şaşkınlık İçinde Kalmışlardı

فَقَالُوٓا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًاۙ "Gerçekten, harikulade (çok ilginç, çok üstün) bir Kur'ân dinledik." Âyetteki قَالُوا *kaalû* fiili "demek, söylemek", سَمِعْنَا *semi'nâ* fiili "işitmek, dinlemek", قُرْاٰنًا *kur'ân* kelimesi "Kur'ân, vahiy, mesaj", عَجَبًا *'aceb* sözcüğü ise "harikulade, ilginç, olağanüstü, hayranlık veren" demektir.

a) فَقَالُوا *fekaalû* şeklindeki ifadenin başındaki *fâ* edatı, cinlerin vahyi dinledikten hemen sonra nakledeceğimiz ifadeleri dile getirdiklerini göstermektedir. Ahkaaf 46/29'da da geçtiği üzere, cinlerin vahyi dinledikten sonra kendi kavimlerinin yanına döndükleri ve onlara ilgili konularda uyarılarda bulundukları ifade edilmektedir. İki âyet grubunda da verilmek istenen mesajın aynı olduğu görülmektedir.

Vahyi dinler dinlemez, öğrenilen bilgilerin tebliği, araya zaman aralığının sokulmaması gerektiği ve bilgilerin sıcağı sıcağına hayata aktarılmasının önemi bizlere de hatırlatılıyor demektir.

961 Meryem 19/44.

b) Âyette yer alan قُرْاٰنًا عَجَبًاۙ *kur'ânen 'acebâ* tamlaması, cinlerin dinledikleri vahiyden nasıl etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Âyetteki *'aceb* kelimesi Kur'ân'da bir olay karşısındaki şaşkınlığı, hayreti, şaşırtıcılığı ve sıradışılığı ifade etmek için de kullanılmaktadır.[962] Buradaki mesaj, özellikle cinlerin vahiy karşısındaki şaşkınlıklarını, hayretler içinde kalışlarını ve bütün bunlardan öte hayranlık hislerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Buradaki *'aceb* kelimesinin cinler tarafından hangi içerikte kullanıldığını bir sonraki âyette görmekteyiz. Peş peşe sıralanan âyetler genellikle birbirinin açıklaması şeklinde gelirler. Bunun için âyet sıralamalarının vahiy ile gerçekleştiğinde hiçbir şüphe bulunmamaktadır.

c) Vahyin Niteliği ve Cinlerin İmanı

Cinlerin vahiy hakkındaki hayranlık ve şaşkınlık ifadeleri aslında vahyin yapısından ve içeriğinden kaynaklanmaktadır. Bu arada dile getirdikleri bazı itirafları da insanlara örnek olsun diye özellikle hatırlatılmaktadır.

1. Kur'ân Doğru Yola Ulaştırır

يَهْدٖٓي اِلَى الرُّشْدِ "(Kur'ân) doğruya götürüyor." Âyetteki يَهْدٖٓي *yehdî* fiili "göstermek, ulaştırmak, rehberlik yapmak", الرُّشْدِ *er-rüşd* kelimesi ise "doğru, hak, istikamet bilinci" demektir.

a) Bu cümle, bir önceki âyette yer alan *'aceb* kelimesinin açılımıdır. Harikulade, etkileyici, sıradışı, olağanüstü ve hayranlık verici olarak nitelendirilen Kur'ân'ın asıl misyonu işte burada ortaya konulmaktadır: "Kur'ân doğruya ileten bir rehberdir."

Bir ismi de *hidâyet* olan Kur'ân, aynı zamanda hidayete gitmeleri için insanlara rehberlik yapan bir kitaptır. İsimlerinden biri *furkaan* olan Kur'ân[963] nasıl ki onunla ilgilenenleri "furkan sahibi" yapıyorsa,[964] *hidâyet* olan bu vahiy de kendisine giden doğru yolu muhataplarına göstermektedir. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette verilmek istenen ve cinler tarafından dile getirilen mesaj budur.

b) Âyetteki "doğru, hak ve istikamet bilinci" anlamlarına gelen الرُّشْدِ *er-rüşd* kelimesi, Kur'ân'da fiil olarak *yerşüdûne* şeklinde sadece bir âyette

962 Yûnus 10/2; Kehf 18/9, 63.
963 Furkaan 25/1.
964 Enfâl 8/29.

geçmekte ve "hak yola yönelmek"[965] anlamını vermektedir. İsim olarak ise bazen tek başına *rüşd,*[966] bazen *raşed,*[967] bazen *reşîd,*[968] bazen *râşidûn,*[969] bazen de *mürşid*[970] şeklinde kullanılmaktadır. Bunlardaki ortak anlam "doğruluk, hakikat, olgunluk"tur. Doğruluğun aslında "bir hakikat yolu" olduğu anlamını verircesine, söz konusu kelime bazen de *sebîl* kelimesiyle birlikte kullanılmaktadır.[971]

c) Kur'ân'ın doğruya ulaştırıcılığının biraz daha farklı kelimelerle ifadesi Ahkaaf sûresindedir ve yine cinlerin itirafında yer almaktadır. "Cinlerin Kur'ân Vahyi ile İlişkisi" başlığında da geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, cinler Kur'ân vahyini "Tevrât'ı onaylayan, Hakk'a götüren ve dosdoğru yola ileten" bir nitelikte tanıtmaktadır.[972]

Buradan günümüze yönelik çıkartacağımız mesaj şu olmalıdır: Cinler bile Kur'ân'ı bu şekilde tanıttıklarına göre, demek ki Kur'ân doğruya götüren, kişiyi hakka ulaştıran ve insanı doğru yolun sahibi kılan bir rehberdir. İnsanlar din adına Kur'ân'ın rehberliğine sığınmalı, onu anlamaya ve yaşamaya çalışmalıdırlar. Vahiy, hayatı inşa için gönderildiğine göre, onun bu niteliğini hayata uygulamak Müslümanın en temel görevi olmalıdır.

11. Cinler Kur'ân'a İman Etmişlerdi

فَاٰمَنَّا بِهٖ "Biz, o (Kur'ân'a) iman ettik." Âyetteki اٰمَنَّا *âmennâ* fiili "inanmak, güvenmek" demektir.

Cinlerin vahye imanlarını ifade ettikleri bu cümlede geçen "iman" kavramı ve Kur'ân'daki kullanımıyla ilgili olarak İnsân sûresinin 3. âyetinde detaylı bilgi vermiştik. Bu nedenle burada ilgili kavramın bu bağlamdaki mesajını aktarmakla yetineceğiz.

a) Cinlerin vahye karşı ilk tepkileri Kur'ân'ın "harikulade" bir mesaj olduğunu ve onun hakikate rehberlik edici özelliğini beyan etmeleriydi. Bu itiraf ve tanıtıcı ifadelerinden sonra ilk yaptıkları iş ise vahye inanmaları olmuştu.

---

965 Bakara 2/186.
966 Bakara 2/256; Nisâ' 4/6; Kehf 18/66; Enbiyâ 21/51; Cinn 72/2.
967 Kehf 18/10, 24; Cinn 72/10, 14, 21.
968 Hûd 11/78, 87, 97.
969 Hucürât 49/7.
970 Furkaan 25/1
971 A'râf 7/146; Mü'min 40/29, 38.
972 Ahkaaf 46/30.

b) Sûrenin ilk âyetindeki فَقَالُوٓا *fekaalû* ifadesindeki *fâ* harfinde olduğu gibi اٰمَنَّا *âmennâ* fiilinin başındaki *fâ* harfi de "takıbiye" anlamındadır. Buradan hareketle, cinlerin vahyi dinlemelerinin ardından hemen ona iman ettikleri açıkça anlaşılmaktadır.

c) *İmân* kelimesinde "inanmak, güvenmek, güvende olmak ve güven vermek" anlamları birlikte bulunduğu için, mümin cinlerin güven veren varlıklar olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Vahye iman, vahyin gönderilme gerekçesidir. Ona inananlar ister insan, isterse cin olsun, bir taraftan vahye inanıp ona güvenecekler; diğer taraftan kendilerini güvende hissedip çevrelerine güven vereceklerdir.

Buradan hareketle, bazı istismarcıların cinlerle ilgili ortaya koyduğu birtakım yakıştırmaların asılsız olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Onlar da Allah'ın kullarıdır ve zarar vermek için değil, kulluk yapmak için yaratılmışlardır. Onları bu yaratılış gayelerinin dışında varlıklar gibi tanıtıp kendi istismarlarına alet etmek, Müslümanlığa yakışacak bir davranış değildir.

Cinlerin iman itiraflarının ardından gelen ikinci cümle, iman kurumunun olmazsa olmaz yönlerinden birini oluşturan şirk koşmama ile ilgilidir.

111. Allah'a "Şirk" Koşmayacaklarına Söz Vermişlerdi

وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَٓا اَحَدًاۙ "Artık Rabbimize hiçbir şeyi ortak koşmayacağız."

Âyetteki لَنْ نُشْرِكَ *len nüşrike* fiili "ortak koşmamak", رَبِّنَٓا *rabbinâ* ifadesi "Rabbimiz", اَحَدًا *ehad* kelimesi ise "herhangi bir şey, hiçbir şey" demektir.

Yüce Allah'a imanla beraber var olan ve ondan asla ayrılmayan bazı değerler vardır. Bu doğrultuda imanın en önemli unsurlarından birisi hiçbir şekilde şirk içermemesidir. İşte cinlerin vahye imanlarının hemen peşinden zikrettikleri "Yüce Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmama sözleri" bu gerçeğin değişik bir ifadesidir. Şirk konusunu da İnsân sûresinin 3. âyetinde geniş bir şekilde ele aldığımız için burada ayrıntıya girmeyeceğiz.

a) Âyette yer alan نُشْرِكَ *nüşrike* fiilinin başındaki لَنْ *len* edatı, onların bu konuda kararlı olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Esasında imanın iman olabilmesi, devamlı oluşuna bağlıdır. Kesintili bir inanç iman değildir ve sahibini kurtuluşa götürmez; çünkü sonunda iman sahibi olmanın mı yoksa inkârın mı kalıcı olacağı noktasında tam bir belirsizlik söz konudur.

b) Cinlerin itirafına konu edindikleri bu ifadelerde Yüce Allah'ın diğer sıfatlarını değil de özellikle *rabb* sıfatını kullanmış olmaları son derece ilginçtir. Çünkü cinler de Yüce Allah'ın onları sahipleneceğini ve O'na güvenenleri mahcup etmeyeceğini biliyorlardı. Bazı hatalar yapmış olsalar da, Yüce Allah kullarını bağışlayabileceğini beyan etmektedir. İlâhî bildirimlerden haberdar olan cinler bu gerçeğin farkına varmışlardı. İşte âyetteki *rabb* sıfatı onların bu bilgisini ortaya koymaktadır.

c) Âyette yer alan اَحَدًا *ehad* kelimesi şirke konu olabilecek nesneleri, soyut varlıkları, anlayışları, düşünceleri ve görünen veya görünmeyen ne kadar varlık türü varsa hepsini içermektedir. Mümin cinler şirke konu olabilecek her ne varsa onların tamamını imanlarının dışına itecekleri sözünü vermektedirler; âyette özellikle hatırlatılan konulardan birisi de budur.

ıv. Allah'ın Yüceliğini Kabul Etmişlerdi

وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًاۙ "Eşi de çocuğu da olmayan Rabbimizin şanı çok yücedir." Âyetteki تَعَالٰى *te'âlâ* fiili "yüce olmak", جَدُّ *cedd* kelimesi "şan, şeref", اتَّخَذَ *ittehaze* fiili "edinmek", صَاحِبَةً *sâhıbeh* kelimesi "eş", وَلَدًا *veled* sözcüğü ise "çocuk" demektir.

Bu âyette iki cümle yer almaktadır. Her ikisi de Yüce Allah ile ilgilidir: İlki O'nun yüceliğiyle ilgili olumlu yönü, diğeri ise Allah için imkânsızı ortaya koymaktadır.

a) وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا "Rabbimizin şanı çok yücedir." Cinlerin itirafları arasındaki üçüncü cümle budur. Âyetteki جَدُّ *cedd* kelimesi farklı anlamlar içermekte, müfessirlerimiz de bu noktada farklı kanaatler ileri sürmektedirler.

1. Kelimenin öncelikli anlamı "yücelik, şan ve azamet" demektir. Maksat Yüce Allah'ın şanının yüceliğini tanıtmaya çalışmak ve O'nun yüceliğine başka hiçbir varlığın sahip olamayacağını ilan etmektir. Nitekim İmam Ferrâ, ünlü tâbiî müfessir İmam Mücâhid'in buradaki *cedd* kelimesinin *celâl*, yani "azamet ve yücelik" anlamına geldiğini beyan etmiştir.[973]

2. *Cedd* kelimesinin "zenginlik" anlamına geldiği de ifade edilmektedir. Buradan hareketle, asıl zengin varlığın Yüce Allah olduğu, başka varlıklara zenginlik nispetinin doğru olmadığı beyan edilmiş olur. İhlâs sûresindeki *samed* sıfatının ortaya koyduğu anlam ile *cedd* kelimesinin bu

973 Ferrâ, *age.*, III, 192.

anlamı aynı noktada buluşmaktadır. Esasında "Zengin olan Allah'tır; sizler hepiniz fakirsiniz, O'na muhtaçsınız"[974] âyetiyle birlikte düşünüldüğünde de bu yaklaşımın oldukça isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

3. Hz. Peygamber bu kelimeyi bir hadis-i şeriflerinde iki kez kullanarak, her iki anlamın da doğru olduğunu göstermiştir. İfade şöyledir: "Yüce olana veya zengin olana, senin karşında yüceliğin veya zenginliğin bir yararı olmaz."[975] Bu rivayette asıl yüce ve zengin olanın Yüce Allah olduğu vurgulanmakta, başka yücelik veya zenginliklerin herhangi bir değer taşımadığı öğretilmektedir.

4. Namazlarımızda okuduğumuz *sübhâneke* duasında da yer alan bu ifade, kulluk yapan varlıkların aslında ortak bir dil kullandıklarını göstermektedir. İnsanlar namazlarında bu duayı okuyarak, bir taraftan Hz. Âdem'den beri insanlık tarihinin ortak tesbihini paylaşmakta, diğer taraftan da cinlerin itirafını kendi dua ve niyazları arasına katmış olmaktadırlar.

Allah'a şirk koşmayacaklarını ilan eden cinler, bu noktadaki kararlılıklarını işte bu cümle ile taçlandırmaktadırlar. Müslümanların Yüce Allah'a karşı imanları da bu şekilde sadece O'nu yüceltici şekilde olsun diye bu ifadeler bizlere hatırlatılmaktadır.

b) مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا "Eş (hanım) edinmemiştir; (bu nedenle) çocuğu da yoktur." Cinler bu cümle ile Yüce Allah'ın eşinin de çocuğunun da olmadığını beyan etmekte, böylece Yüce Allah'a çocuk isnat edenlere adeta meydan okumaktadırlar.

Sûrenin indirildiği Mekke şartları düşünüldüğünde bu bilginin ne kadar önemli olduğu kolayca anlaşılacaktır; çünkü onlar melekleri Allah'ın kızları sayarak bir anlamda küfrün en tehlikeli örneğini ortaya koymuşlardı. Yüce Allah En'âm 6/101'de de ifade ettiği gibi, eşi olmadığı için çocuğunun da olamayacağını beyan ederek, bu en basit gerçeği dahi görmeyen Mekkeli müşriklere bu açık gerçek bir de cinlerin ifadesiyle hatırlatılmaktadır.

Şirk koşmayacaklarını söyleyen cinler bir anlamda en tehlikeli şirkin Yüce Allah'a eş ve çocuk isnat etmek olduğunu bildirerek, hem Mekkeli müşriklere hem de diğer din mensuplarına tevhidin olmazsa olmaz esasını öğretmektedir. Hz. Üzeyr'i Allah'ın oğlu sayan bazı Yahudilere veya

---

974 Fâtır 35/15; Muhammed 47/38.
975 Buhârî, Ezân, 155; Kader, 12; De'âvât, 17; Müslim, Salât, 194.

Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu sanan bazı Hıristiyanlara[976] ya da bizzat kendilerini bütünüyle Allah'ın oğulları ve sevgilileri ilan eden Yahudilere ve Hıristiyanlara,[977] hatta bütün zamanların müşriklerine işte bu âyet cinlerin diliyle adeta meydan okumaktadır.

Allah'a çocuk isnadında bulunmak yapılabilecek en büyük hatalardan biridir.[978] İnsanlar bu tür yakıştırmalardan şiddetle uzak durmalı ve tevhîd dairesinde Yüce Allah'a kulluk yapmak zorunda olduklarını bilmeli ve bunu uygulamaya çalışmalıdırlar.

Cinlerin vahye imanlarından ve Yüce Allah'a hiçbir şekilde şirk koşmayacaklarını ilan etmelerinin ardından dile getirdikleri tevhîd ilkelerinin daha iyi anlaşılabilmesi gayesiyle din için çok önemli iki kavramı daha iyi tanımak gerektiği aşikârdır. Bu nedenle söz konusu kavramların açıklaması için İnsân sûresinin 3. âyetindeki izahlarımızı yapma zorunluluğunu hissettik. Detaylı bilgi için oraya müracaat edilebilir.

4-5. ÂYETLER:

وَاَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطًاۙ ﴿٤﴾ وَاَنَّا ظَنَنَّٓا اَنْ لَنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاۙ ﴿٥﴾

"**4.** İçimizden bir beyinsiz (hafif meşrepli biri) Allah hakkında asılsız, saçma sözler söylerdi. **5.** (Hâlbuki) biz hiçbir insan ve cinin Allah hakkında yalan söylemeyeceğini sanmıştık."

Yüce Allah, cinlerin iman itiraflarını ve şirke bulaşmama kararlılıklarını beyan ettikten sonra, sûrenin bu âyetlerinde cinlerin çeşitli kanaatlerini ve bu arada bazı gözlemlerini ele almakta, bu noktada insanların benzer hatalara düşmemesini istemektedir.

Bazı Cinlerin Olumsuz İnanışları

Sûrenin 4 ve 5. âyetlerinde cinlerin ulûhiyet hakkındaki yanlış inanışları gündeme getirilmekte, verilmek istenen mesaja dolaylı göndermeler yapılmaktadır.

976 Tevbe 9/30.
977 Mâide 5/18.
978 Kehf 18/4-5; Meryem 19/88-93.

1. Cinlerin de Beyinsizlik Yapanları Vardı

وَاَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطًاۙ "İçimizden bir beyinsiz (hafif meşrepli biri) Allah hakkında asılsız, saçma sözler söylerdi." Âyetteki يَقُولُ *yekuulü* fiili "söylemek, konuşmak", سَفِيه *sefîh* kelimesi "hafif akıllı, aklı kıt, beyinsizlik yapan, avanak", شَطَطًا *şetat* sözcüğü ise "aşırı yalan, saçma, sorumsuzca ileri sürülen şey" demektir.

a) Cinler, bir kısmının Yüce Allah'a karşı haddi aşan sözler söylediğini itiraf etmektedirler. Âyetteki كَانَ *kâne* fiili aşırılık içeren sözlerin bu itiraftan daha önce söylendiğini gösteren ve cümleye "geçmiş zaman" anlamı katan bir konumdadır.

b) Onlar bu tür asılsız ve saçma sözleri söyleyenlerin "sefih"ler olduğunu beyan etmektedirler. Âyetteki سَفِيه *sefîh* kelimesi "hafif akıllı" gibi olumsuz anlam veren bir kelimedir. Kur'ân'da bu kelime "kişiliksiz, nefsini veya kendisini alçaltan, melekelerini işlevsizleştiren kişi, beyinsiz, dar kafalı, aklî yönden yetersiz, muhakeme yönünden zayıf"[979] gibi birbirine yakın anlamlarda kullanılmaktadır. Ayrıca inanç noktasında sorunu olanların isimlendirilmesinde bu kelime kısmen de olsa "alaycılık" anlamı yüklenmektedir.[980]

Kelimenin bu anlamlarını birlikte düşündüğümüzde cinlerin de kendi aralarındaki bu tiplerle alay ettikleri, onları beğenmedikleri ve inanç açısından birtakım bozukluklara sahip olduklarını kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

c) Cinlerin "sefih, düşük varlıklar" olarak suçladıkları diğer cinlerin bu şekilde nitelendirilmelerinin nedeni, Allah hakkında asılsız bazı isnatlarda bulunmalarıdır. Âyetteki شَطَطًا *şetat* kelimesi Kehf 18/14'te de geçtiği üzere "haksızlıkta ve sapıklıkta sınırı aşan şey, hakikatten uzak" anlamlarına gelmektedir. Bu kelime fiil olarak da Sâd 38/22'de "haddi aşmak" anlamında kullanılmaktadır.

Bunlar hangi sözlerdir? İmanlarını ve tevhid içerikli itiraflarını dile getirdikleri önceki âyetlerin ruhuna aykırı her türlü kabul bu çerçevede düşünülebilir. Demek ki, bazı cinler diğer bir kısmının şirke düşmesine neden olacak aldatıcı ve saptırıcı yönlendirmelerinden etkilenmişlerdi. "Tevhidi

979 Bakara 2/130; Bakara 2/282; Nisâ' 4/5; En'âm 6/140.
980 Bakara 2/13, 142; A'râf 7/66-67, 155.

zedeleyen, imanla uyuşmayan ve özellikle Allah'ın yüceliğine aykırı olup, O'na eş ve çocuk isnadından oluşan her türlü inanış" bu kapsamda ele alınabilir.

Vahyin indirildiği ortamdaki Mekkeli bazı müşriklerin cinler ile Allah arasında nesep bağı kurmaları, Allah'a çocuk isnadında bulunmaları işte bu âyetlerle bir defa daha reddedilmektedir. Benzer türden her türlü inanış Kur'ân çerçevesinde dışlanmaktadır ve onların hiçbir şekilde kabul edilebilir bir tarafı da yoktur. Her kim, her ne türden ve her ne şekilde olursa olsun, Yüce Allah'a eş ve çocuk isnadında bulunursa, bilmelidir ki Allah'ın eşi de çocuğu da kesinlikle yoktur. Yüce Allah ile bizzat aralarında nesep bağı bulunduğuna inanılan cinlerin ağzından bunun reddediliyor olması, benzer her türlü yakıştırmanın inkâr ve sapkınlık olduğunu böylece ortaya koymaktadır. Artık hiçbir insan veya cin bu noktada bir şirkin içerisinde bulunmamalıdır.

11. Allah Hakkında Yalan Konuşanlar Vardı

وَاَنَّا ظَنَنَّآ اَنْ لَنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاۙ "(Halbuki) Biz hiçbir insan ve cinin Allah hakkında yalan söylemeyeceğini sanmıştık." Âyetteki ظَنَنَّا *zanennâ* fiili "sanmak, zannetmek", الْاِنْسُ *el-ins* kelimesi "insanlar", الْجِنُّ *el-cinn* sözcüğü "cinler", كَذِبًا *kezib* kelimesi ise "yalan" demektir.

Bu âyette cinler, ne insanların ne de cinlerin Allah hakkında yalan söyleyebileceklerine ihtimal vermediklerini itiraf etmektedirler. Esasında onların bu sözleri, cinlerin sözlerini takip ettikleri gibi, bazı insanların inançla ilgili söylediği sözleri bildiklerini de göstermektedir. Bu sözler ayrıca onların da tıpkı müşrik insanlar gibi nasıl bir taklit bataklığında olduklarının delilidir. Burada bizim için ve güne dair asıl önemli olan husus, cinlerin de gerçeği anlamış olmalarıdır.

a) Âyette kullanılan edatlar, fiiller ve kelimeler son derece önemlidir.

1. ظَنَنَّا *zanennâ* fiili "zannetmek, sanmak" şeklindeki asıl anlamının yanında "bilmek, farkında olmak" manasına da gelmektedir. "Sanmak" anlamını esas alırsak, cinlerin bu konuda kesin bilgiye sahip olmadıklarını, belki de düşüncelerinde doğruya dair başka ihtimallere de yer ayırmış olduklarını söyleyebiliriz. Eğer "bilmek, farkında olmak" anlamını esas alırsak, bu defa cinlerin bu konuda kesin kanaat sahibi olduklarını ve cinlerle insanların Allah hakkında hiçbir şekilde yalan konuşmayacaklarına inan-

dıklarını söyledikleri anlaşılmış olur. Her iki ihtimal de doğrudur ve bu şekilde inanç noktasında yaşanan sıkıntılı hal ortaya konulmaktadır.

2. Âyetteki لَنْ *len* edatı, insanların ve cinlerin Allah hakkında gelecekte de kesinlikle yalan konuşmayacakları zanlarını pekiştirmektedir. Bu edat, gelecekte bir eylemin imkânsızlığını ortaya koyan bir anlam vermektedir.

3. Söz konusu edatın başında geldiği تَقُولَ *tekuule* fiilinin تَقَوَّلَ *tekavvele* şeklinde okunduğu da ifade edilmektedir.981 Bu durumda söz konusu fiilin anlamı "söylemek" değil, "uydurmak, iftira etmek" şeklini alır ki, bağlam bu anlama daha uygundur. Allah hakkında söylenen aslısız sözler uydurulmuş sözlerdir. Benzer bir kullanım Tûr 52/33 ve Hâkka 69/44'te de yer almaktadır.

4. "Yalan" anlamına gelen كَذِبًا *kezib* kelimesinin nekra yani "belirteç" edatından yoksun getirilmesi, söz konusu varlıkların hiçbir şekilde Allah hakkında yalan konuşmayacakları anlamını cümleye katmaktadır. İfade her türlü yalanı içermekte, cinlerin ve insanların Allah hakkında yalan konuşmayacakları zanlarını ifade etmiş olmaktadır.

b) İnsanların ve cinlerin Allah hakkındaki en büyük yalanları "O'nun eşinin ve çocuğunun olduğu" şeklindeydi. Cinler Kur'ân'ı dinledikten sonra Yüce Allah'ın hiçbir şekilde eşinin ve doğal olarak da çocuklarının bulunmadığını anlamışlardı. Sûrenin üçüncü ve dördüncü âyetlerindeki sözleri onların bu bilgiye ulaştığının en önemli göstergesidir.

c) Peki, ne oldu da cinler insanların ve cinlerin Allah hakkında yalan konuştuklarını anladılar? Esas önemli olan ve günümüz insanına ders verecek nokta burasıdır. Çünkü bugün de bazı insanlar, Allah hakkında ve O'nun adına konuşan bazı insanların Allah'a hiçbir şekilde iftira etmeyeceklerine inanmaktadırlar ve körü körüne onları taklit edip peşlerinden gitmektedirler. Kendi zanlarına göre bu tür insanların asla hata yapmayacaklarını ve yalan söylemeyeceklerini ifade ederek bir anlamda onlara hatasızlık isnat etmektedirler. Oysa böyle bir anlayış son derece hatalıdır. İnsanın olduğu yerde daima hata olabilir. Önemli olan şey neyin hata, neyin doğru olduğunu anlayabilmektir. İşte cinlerin bu sözleri bu noktada bizlere de ışık tutmalıdır.

d) Cinler Kur'ân'ı dinledikten sonra Allah hakkında söylenenlerin hata olduğunu, şirk içerdiğini ve kendilerini saptırıcı olduğunu anladılar.

981 Zemahşerî, *age.*, IV, 611; Kurtubî, *age.*, XIX, 8.

Bugün de durum aynıdır. İnsanlar din adına dinlediklerinin doğru veya yanlışlığını Kur'ân'a bakarak anlamalıdırlar. "Filan kişi dediyse doğrudur" veya "falanca kişi dediyse yanlıştır" gibi toptan kabul veya toptan ret anlayışı son derece hatalıdır.

e) Hâkka 69/44-47. âyetlerin tefsirinde genişçe ele aldığımız üzere, din adına söylenilenlerin doğruluk değeri Kur'ân'a uygunluk şartına bağlıdır. Her kim ne demişse söylenenin Kur'ân'a uygunluğu aranmalıdır. Sözler Kur'ân'a uygun ise doğrudur, aykırı ise yanlıştır. Zaten biraz sonra ele alacağımız üzere, Hz. Peygamber'in bu konudaki uyarısı önümüzü açmaktadır. Failı meçhullerde nasıl ki parmak izleri sorunu çözüyorsa, çocuğun gerçek kimliğini tespitte nasıl ki DNA araştırması belirleyici oluyorsa, din adına ortaya konulan fikirlerin doğruluğunun tespitinde de Kur'ân'a uygunluk tek belirleyici ölçüdür.

Râzî, âyette maksadın şu olduğunu beyan etmektedir: Cinler, insanların ve cinlerin Allah'a karşı yalan söylemeyeceğini sandıklarını, bu nedenle hep başkalarının sözüne sarıldıklarını, Kur'ân'ı dinleyince söylenenlerin yalan olduğunu anladıklarını ifade etmiş olmaktadırlar.[982] Onlar bu tür cahilliklere taklit sebebiyle düştüklerini ve bu karanlıklardan çıkmalarının ise Kur'ân sayesinde gerçekleştiğini itiraf etmektedirler.

Cinlerin bu sözlerinden şunu da anlamaktayız: "Demek ki Yüce Allah hakkında insan ve cin kaynaklı sözlerin doğruluk değeri daima tartışmalıdır." Hz. Peygamber'in sahih kaynaklardan gelen ve Kur'ân'a uyan sahih sözlerini istisna tutarsak, diğer insanların sözlerine karşı daima duyarlı ve dikkatli olmalıyız. Çünkü insan hata yapabilir.

İşte bu noktada Cinn sûresinin ilk âyetlerinde yer alan itirafların bizler için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Vahyin aydınlığında din adına hiçbir karanlığın kalmayacağını ifade ederek konuyu toparlamak ve diğer âyetlerin tefsirine geçmek istiyoruz.

---

982 Râzî, *age.*, XXIX, 155-156.

6-7. ÂYETLER:

وَاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًاۙ ﴿٦﴾

وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًاۙ ﴿٧﴾

"**6.** Bazı insanlar bazı cinlere sığınıyordu da, (bu durum, kendisine sığınılan cinlerin) sadece azgınlığını arttırıyordu. **7.** Onlar da sizin zannettiğiniz gibi, Allah'ın hiç kimseyi peygamber olarak göndermeyeceğini sanmışlardı."

Yüce Allah sûrenin ilk beş âyetinde cinlerin Kur'ân hakkındaki kanaatlerini, vahiy ile ilişkilerini, Rabbimizin yüceliğini itiraflarını, O'nun eşi ve çocuklarının bulunamayacağına imanlarını, insan ve cinlerin Allah hakkında yalan söylemeyeceklerine dair zanlarının yanlış olduğunu beyan ettikten sonra, sözü insanların cinlerle ilişkisine getirmektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz iki âyetteki ifadeler cinlere ait değildir; Yüce Allah konuya müdahale ederek olayın farklı bir boyutunu gündeme getirmektedir. Biz bu üsluba "ver-kaç" yöntemi diyebiliriz. Bu yöntemde, asıl konu hakkındaki izahlara kısa kısa aralar verilir; böylece muhatabın zihni daha dinç tutulmuş olur. Ardından asıl konuya yeniden dönülür. İşte yorumlayacağımız iki âyet bu metodun tipik bir örneğidir.

a) İnsanların Cinlere Sığınması ve Bunun Sonucu

Sûrenin altıncı âyetinde bazı insanların cinlerle olan olumsuz ilişkisi gündeme getirilmekte, hakkı olmayan bir konuda yersiz bir davranışın nasıl sonuçlar doğuracağı muhataplara hatırlatılmaktadır.

1. Bazı İnsanlar Bazı Cinlerden Yardım İstemişti

وَاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ "Bazı insanlar bazı cinlere sığınıyordu." Âyetteki رِجَالٌ *ricâl* kelimesi "erkekler, insanlar" يَعُوذُونَ, *ye'ûzûne* fiili de "sığınmak" demektir.

a) Burada sözü edilen mesele hakkında müfessirlerimizin bir bölümü olayı Mekke dönemi ile ilişkilendirmektedirler. Âyetteki كَانَ *kâne* fiili "geçmiş zaman" anlamı vermekte ve olayın âyetin indirildiği dönemin öncesine dair bilgi verdiği anlaşılmaktadır. Onlara göre cahiliye Arapları yolculuk yaparlarken çölde ıssız yerlerde konakladıklarında "kavminin sefihlerinin şerrinden bu vadinin veya bu mekânın efendisine sığınırım" derlermiş; bu şekilde sabah oluncaya kadar o civarda gecelerini geçirirlermiş.983 İşte onlara göre âyette işaret edilen olay budur.

b) Âyette iki kez yer alan ve hem insanlar, hem de cinler için kullanılan رِجَالٌ *ricâl* kelimesi genelde cinsiyet anlamında "erkekler" şeklinde anlaşılmıştır. İnsanların olduğu gibi cinlerin de cinsiyet sahibi olduğunda şüphe yoktur. Ancak bu kelimenin âyette özellikle cinsiyet anlamı vermesinin gerekli olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü Kur'ân'da söz konusu kelime "yiğit insanlar" anlamında hem erkekler, hem de kadınlar için "bazı kişiler, belli bir tip insan" anlamında kullanılmaktadır.984 Buradan hareketle, insanlardan kendilerini maharetli sanan bazılarının, cinlerden kendilerini yiğit sandıkları bazı cinlere sığındıkları ifade edilmiş olmaktadır.

c) "Sığınmak" anlamına gelen يَعُوذُونَ *ye'ûzûne* fiili, söz konusu insanların bir sığınma ihtiyacı içerisinde bulunduklarını göstermektedir. Âyetin sonunda gelen "azgınlık arttırılması" işleminde işte bu iradenin etkin olduğu anlaşılmaktadır. Bu insanlar cinler üzerinden kendi vehimlerinin oyuncağı oluyorlardı. Bu durum cinin kendisinden kaynaklanan bir etki değil, insanın ona yüklediği vehme dayalı anlamdan kaynaklanan bir etkiydi. Yani insanlar görünmeyen varlıklarda güç vehmediyorlar ve sonuçta evhamlarının esiri oluyorlardı. Bilinmezlik korkuyu, korku da vehmi tetikliyor, böylece kişi kendi kendini iradesizleştiriyordu. Bu, irade emanetine ihanet eden insana Allah'ın bir cezasıydı.[985]

d) Âyette bütün bu anlattıklarımızın dışında başka bir anlam ihtimali daha vardır. Sığınmak fiili, insanın fiziksel veya ruhsal olarak ihtiyaçlarını tatmin için de kullanılır. Bu durumda, söz konusu insan tipinin kendilerine rehberlik yapmak üzere bu tür görünmeyen varlıkları seçtikleri, bu yüzden yeni bir peygamber beklentisi içerisinde bulunmadıkları düşünülebilir. İnkârcı Mekkelileri göz önüne aldığımızda, bu tür bir yaklaşımın delilsiz olmadığını, vakaya uygun olduğunu ve bu şekilde yorumlamaların da ufuk açıcı bir mahiyet arz ettiğini ifade edebiliriz.

983 Râzî, *age.*, XXIX, 156.
984 Tevbe 9/108; Nûr 24/37; Ahzâb 33/23.
985 İslâmoğlu, *age.*, s. 1179'da 8. not.

11. Bu Durum Cinlerin Azgınlığını Daha da Arttırmıştı

فَزَادُوهُمْ رَهَقًا "(Bu durum, kendisine sığınılan cinlerin) sadece azgınlığını arttırıyordu." Âyetteki زَادُوا *zâdû* fiili "arttırmak", رَهَقًا *rahekaa* kelimesi ise "şaşkınlık, şer, azgınlık, kibir" demektir.

a) *Zâde* fiilinin başındaki *fâ* edatı "takıbiye" anlamı verir; dolayısıyla azgınlığın artma zamanı ifade edilmiş ve böylece insanlar cinlere sığınınca hemen onların azgınlığı daha da artmış olur.

b) Âyette kimlerin azgınlığının artacağı noktasında farklı kanaatler ileri sürülebilir.

1. *Zâde* fiilinin faili "kendilerine sığınılan cinler" olabilir. Bu durumda onların bundan etkilenerek "günahlarının, cüretkârlıklarının, haddi aşmalarının, isyanlarının, özetle azgınlıklarının" daha da artacağı mesajı söz konusu edilmiş olur. Şımarıklıklarını biraz daha ileri düzeye çıkararak insanlar üzerindeki etkin olacakları zanları ilerlemiş olacaktır. Onlardaki bu hal, çeşitli zamanlarda Allah hakkında amacını aşan cümleleri söylemelerine, hatta şirke varan iftiralar atmalarına neden olmaktadır. İşte yersiz bir şekilde cinlere sığınan insanlar onların daha da günaha girmesine neden olmakta, yarar sağlamayı amaçladıkları varlıkların kötü bir akıbete gitmelerini sağlamaktadırlar. Sığınak olmak azgınlığı ilerleten bir unsur halini almaktadır.

2. *Zâde* fiilinin faili yine "kendilerine sığınılan cinler" olabilir. Bu durumda âyetteki *rehakaa* kelimesinin "bürümek" anlamı devreye girerek, cinlerin insanlar üzerindeki etkinlikleri ileri düzeye çıkarak onları büsbütün kaplamış olur. Allah'a sığınmayıp cinlere sığınanlar bir anlamda bu yanlış tercihlerinin sonucuna katlanmak zorunda kalırlar. Allah'a sığınmayanlar her kime sığınmış olurlarsa, onun eline verilir veya ona havale edilirler. Hz. Peygamber'in "Kim bir şeye bağlanırsa ona havale edilir" hadisinde kastettiği anlam da bu olsa gerektir.[986]

3. *Zâde* fiilinin faili "cinlere sığınan insanlar" da olabilir. Bu durumda cinlerle irtibata girmenin veya onlardan elde ettiklerine inandıkları bazı ayrıcalıklı hallerin diğer insanlara karşı bir üstünlük aracı haline gelmesi söz konusu olur. Böylece bu insanların çeşitli azgınlıkları, isyanları, şımarıklıkları vs kötü tutumları artmış olur. Cinlerin adını kullanarak insanlar üzerinde olumsuz etki bırakma girişimleri işte bu anlamsız sığınmanın sonucu elde edilmekte ve pek çok insan bundan zarar görmektedir. Âyete "Kendilerine sığınılan cinler, onlara sığınan insanların azgınlığını arttırmıştı" şek-

986 Tirmizî, Tıbb, 24; Nesâî, Tahrîm, 19; Ahmed b. Hanbel, IV, 4, 310, 311.

linde anlam verilebilmesi bu anlam ihtimalini güçlendirmektedir.

"İnsanlara fenalığı cinlerden ziyade asıl kendileri yapmış oluyorlar. Cinler insanlara yine insanlar vasıtasıyla zarar veriyor. Onları alet ediniyor; onların sığınmasından kuvvet alarak tasallut ve baskılarını artırıyorlar. Şu halde insanlar yalnızca Allah'a sığınıp cinlere hiç önem vermeselerdi cinler onları saramazdı."[987]

b) Küfrün Mantık Birliği

Yüce Allah sûrenin 7. âyetinde cinlerin tıpkı inkârcı insanların düşündüğü gibi çeşitli yanlış kanaatlere sahip olduğunu gündeme getirerek, aslında şirkin ve küfrün aynı mantığın sonuçları olduğunu kavratmayı amaçlamaktadır.

1. Âyetin İki Yönlü Anlamı

وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًاۙ "Onlar da sizin zannettiğiniz gibi, Allah'ın hiç kimseyi peygamber olarak göndermeyeceğini sanmışlardı." Âyetteki ظَنُّوا *zannû* ve ظَنَنْتُمْ *zanentüm* fiilleri "sanmak, zannetmek", لَنْ يَبْعَثَ *len yeb'ase* fiili "göndermemek veya diriltememek", اَحَدًا *ehad* kelimesi ise "herhangi biri, hiçbir kişi" demektir.

Bu âyetteki zamirlerin kime yönelik olduğu konusu tartışılmıştır. Zamirlerin iki farklı varlığa bakan tarafı olduğunu ifade ederek ilgili görüşleri nakledelim.

a) İlk ihtimale göre âyetin başındaki هُمْ *hüm* zamiri ve ظَنُّوا *zannû* fiilinin zamiri "cinler"e, ظَنَنْتُمْ *zanentüm* fiilinin zamiri ise "insanlar"a gidebilir. Bu durumda ifade, Yüce Allah'ın insanları uyarması amacına yönelik kabul edilir. O zaman anlam şöyle olur: "Siz ey cinlere sığınan insanlar, tıpkı sizin zannettiğiniz gibi o cinler de Allah'ın hiç kimseyi peygamber olarak göndermeyeceğini zannetmişlerdi." Bu durumda maksat, kendilerinde üstün güç olduğunu sandıkları için cinlere sığınan insanların aslında derin bir yanılgı içerisinde bulunduğunu, sığınılan cinlerin de aynı insanlar gibi sapık bir inanış içerisinde olduklarını beyan etmektir. Sûrenin indiriliş yeri düşünüldüğünde Yüce Allah, Mekkeli müşriklere seslenmiş olmakta ve onlara "Ey Kureyş kâfirleri, cinler de sizin sandığınız gibi sanmıştı; dolayısıyla onlara sığınmanıza ve onlarda bir farklılık aramanıza gerek yok" demek istemektedir.

987 Yazır, *age.*, VIII, 377.

b) İkinci ihtimale göre ise âyetin başındaki هُمْ *hüm* zamiri ve ظَنُّوا *zannû* fiilinin zamiri "insanlar"a, ظَنَنْتُمْ *zanentüm* fiilinin zamiri ise "cinler"e gidebilir. Bu durumda ifade cinlerle ilişkilendirilir ve birbirlerine seslendikleri kabul edilmiş olur. Bu defa anlam şöyle olur: "Siz ey cinler, insanlar da tıpkı sizin zannettiğiniz gibi Allah'ın hiç kimseyi peygamber olarak göndermeyeceğini zannetmişlerdi." Burada maksat, sapık insanların tıpkı cinler gibi yanlış bir inanışa sahip olduklarını beyandır. Bu anlam doğrultusunda cinler kendi içlerinde bulunup insanların doğru yolda olduğunu sanan hemcinslerini uyarmaktadırlar.

Her iki ihtimal de bağlama uygundur ve her iki görüşün de bakıldığı yerden isabetli olduğu söylenebilir. Biz özellikle 6 ve 7. âyetleri cinlerin sözü değil de Yüce Allah'ın bildirisi şeklinde kabul ettiğimiz için, ilk görüşü önceledik; ancak diğer görüşün de destekten mahrum olmadığını ve kabul edenlerinin isabet kaydettiğini beyan etmek durumundayız. Bu anlam çeşitliliği Kur'ân'ın eşsiz üslubunun bir sonucudur. Âyetlerde bir anlam zenginliğinin var olduğunu her fırsatta söylemeye çalışıyoruz; işte bunun en çarpıcı örneklerinden birisi de bu âyettir.

11. Zannın Konusu İnkâr ve Şirktir

Yüce Allah, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette ister cinlerin birbirilerine hitabını aktarsın, isterse kendi bildirimini insanlara ulaştırmış olsun, sonuçta âyette vermek istediği mesaj aynıdır. Bu mesajın ne olduğu konusunda âyette kullanılan *yeb'ase* fiilinden kaynaklanan iki ihtimal vardır:

a) Âyetteki *yeb'ase* fiili "peygamber göndermek" anlamına gelmektedir. Sûrenin indirildiği yer, zaman ve ilk muhataplar düşünüldüğünde en derin yanılgılardan birinin "risâlet" konusunda yaşandığı bilinmektedir. Bu nedenle, âyette hem cinlerin hem de Mekke müşriklerinin peygamberlik inkârcılığında hemfikir oldukları anlaşılmaktadır. Yüce Allah bu derin yanılgıyı evrensel bir mantık hatası olarak tanıtmakta, bunun hem cinlerin hem de insanların kadim yanlışı olduğunu bu vesile ile herkese hatırlatmaktadır.

b) Buradaki *yeb'ase* fiili "diriltmek" anlamına da gelebilir. Buna göre anlam "Allah'ın hiç kimseyi mahşerde diriltmeyeceği zannını" içermiş olur. Bazı insanlar veya bazı cinler öldükten sonra diriltilme konusunda inkâr içerisindeydiler. Bu nedenle âyette onların inkâr birlikteliği gündeme getirilmiş olmaktadır. Mekke müşriklerinin büyük çoğunluğunun âhirete

inanmadığı düşünüldüğünde, söz konusu fiilin "diriltmek" anlamında kullanılmış olması da elbette söz konusudur. Önceki âyette olduğu gibi, âyetlerdeki anlam çeşitliliği örneklerinden birisi de bu kelime ile ortaya konulmuş olmaktadır.

Sûrenin bu âyetinde ortaya konulan ortak mesajın bir gereği olarak, hem cinlerin hem de insanların içerisinde müşriklerin bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Sadece bu kadar da değil, Râzî'nin belirttiği üzere onların içerisinde Yahudi ve Hıristiyanların bulunduğu da söylenebilir.[988] Esasında Yahudilerin Hz. İsa'yı ve Hz. Muhammed'i peygamber olarak kabul etmemelerinin altında yatan inanç, artık yeni bir peygamber beklememeleriydi.

Bütün bu anlam ihtimallerinin doğru olduğunu beyan ederek, inançsızlığın insanlık tarihi kadar eski olduğunu, hatta işin içerisinde cinlerin var olduğu düşünüldüğünde, bu inkârın çok daha eskiye gittiğini söylemek durumundayız. Küfrün tek millet olduğu, insan veya cin türünün bu noktada farksızlığı ve inançlı olmak veya inançlı kalmak için bu tür inkâr ve şirkten uzaklaşmanın zorunluluğu ilâhî bir bildirim olarak evrensel anlamda geçerliliğini sürdürmektedir. Örneklerin cinlerden verilmesi mesajın evrensele taşınmasına hiçbir şekilde engel değildir.

Unutulmamalıdır ki, Kur'ân'da insanları mesaj olarak ilgilendirmeyen hiçbir âyet yoktur. Bir âyet mademki Kur'ân'dadır, o zaman maksat o sayede insanların istikamet sahibi kılınmalarını sağlamaktır. Kur'ân'ı hayattan uzaklaştırmak da hayatı Kur'ân'a rakip kılmak da sonuçta aynı kapıya çıkacağı için, insanlardan bu duyarlılığı hiçbir şekilde kaybetmemeleri istenmektedir.

Âyetlerdeki zamir değişiklikleri ve çok anlamlı kelimelerin kullanılmış olması, sözü kimin kime söylediğinden ziyade, neyin söylendiğini ve niçin gündeme getirildiğini düşündürtmek içindir.

8-9. ÂYETLER:

وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَٓاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَد۪يدًا وَشُهُبًاۙ ﴿٨﴾

وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِۜ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًاۙ ﴿٩﴾

988 Râzî, *age.*, XXIX, 157.

"**8.** Biz, göğü de yokladık; fakat onu güçlü muhafızlarla, ışık ve alev huzmeleriyle doldurulmuş bulduk. **9.** Hâlbuki (daha önce) biz (haber) dinlemek için göğün müsait yerlerinde oturuyorduk; fakat şimdi kim (haber/bilgi) dinlemek isterse, kendisini takip eden bir alev huzmesi bulur."

Sûrenin bu bölümünde söz yeniden cinlerin ifadelerine getirilmekte ve onların göğe ulaşma ve oradan bilgi elde etme girişimleri hatırlatılmaktadır. Cinlerin göklerle ilişkisi hakkında çeşitli tartışmaların yapıldığı bilinmektedir. Biz söz konusu bilgi kirliliğine ve sonuçsuz tartışmalara girmeden, konuyu Kur'ân'ın ele aldığı çerçevede sınırlı tutmaya çalışacağız.

a) Cinlerin Göğe Yönelmeleri

Sûrenin sekizinci âyetinde, cinlerin göğe yöneliş girişimlerine dair sözlerine yer verilmektedir. Bu arada göğün yapısının tahmin edilenden çok daha farklı olduğu ve göreni hayrette bıraktığı konuşmalarına yansıtılmaktadır.

1. Göğe Ulaşma Girişiminde Bulunmuşlardı

وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَٓاءَ "Biz, göğü de yokladık." Âyetteki لَمَسْنَا *lemesnâ* fiili "dokunmak, yoklamak", السَّمَٓاءَ *es-semâ'* kelimesi ise "gök, uzay, yüce makam" demektir.

a) Burada sözü edilen mesele cinlerin göğe, yani yücelere doğru yönelmesi ve bilgi sahibi olma girişiminde bulunmalarıdır. Demek istedikleri şudur: "Merakımızdan dolayı göğe dokunduk, oraya erişmek istedik." Âyetteki *lemese* fiili Râzî'nin dediği gibi "tecessüs etmek, araştırmak" anlamına da gelmektedir. Durum böyle olunca, maksadı bir "girişim" olarak kabul etmek zorunluluğu vardır.

b) Âyetteki *lemese* fiili Elmalılı'nın da belirttiği gibi "uzanmak, istekle araştırmak, denemek" anlamlarında mecazî bir içeriğe de sahip olarak anlaşılabilir. Dolayısıyla sözünü ettiğimiz girişimin yücelere yönelik haber alma denemesi olduğu daha belirginleşmiş olmaktadır. Aksi takdirde, dokunmayı maddi bir eylem olarak alırsak, dokunulacak göğü de maddi bir nesne olarak açıklamamız gerekecektir ki bu, vakıaya uygun değildir. Böyle olunca âyetten maksat, cinlerin gayb bilgileri almak için girişimde bulunmalarıdır. Varlıkların kendi başına yücelerden bilgi alması mümkün değildir. Çünkü yüceler makamına dair bilgiler gaybdır ve Yüce Allah bildirmediği sürece gaybı göklerde ve yerde O'ndan başka hiç kimse bilememektedir.[989]

989 Neml 27/65.

Esasında, âyetteki *es-semâ'* kelimesi "yükseklik, yüce yer, yüce makam" anlamlarına da gelmektedir. Biz bu âyetteki anlamın gökten, yani "yüce katın sakinleri" demek olan *mele-i a'lâ*dan ilâhî bilgi çalma girişimi[990] ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz. İlâhî iradenin izni olmadan gerçekleşen bu girişimin nasıl sonuçlandığı da âyetin devam eden cümlesinde yer almaktadır.

11. Gök Son Derece Korunaklıydı

فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًاۙ "Fakat onu güçlü muhafızlarla ve ışık, alev huzmeleriyle doldurulmuş bulduk." Âyetteki وَجَدْنَا *vecednâ* fiili "bulmak", مُلِئَتْ *müliet* fiili "doldurulmuş olmak", حَرَسًا *haras* kelimesi "bekçi, muhafız", شُهُبًاۙ *şuhüb* sözcüğü ise "ateş alevi, ışın, göktaşı" demektir.

a) Göğe her yöneldiklerinde karşılaştıkları manzara göğün korunaklı yapısıdır. İlâhî rıza olmadan gerçekleştirilen girişimler elbette akamete uğratılacaktır. Nitekim bu âyette göğün güçlü ve sert muhafızlarla, ayrıca ateş aleviyle dolu olduğu beyan edilmektedir. Maksat şudur: Gökten bilgi almak mümkün değildir. Bunun yolu Yüce Allah'ın peygamberlerine gönderdiği bilgilere ulaşmaktan geçer. Gök bilgisi isteyenler vahye kulak vermeli ve elçileri dinlemelidirler. Cinlerin de bazı insanların da ilâhî vahyi dışlayıp risalete sırt çevirmelerinin sonucunda giriştikleri bilgi çalma işlemi elbette cevapsız bırakılmayacaktı, zaten öyle de oldu.

Peygamberlerin tebliğ ettiği bilgilere itibar etmeyip kendilerini "Allah'ın oğlu ve Allah'ın sevgilileri" ilan eden Yahudi ve Hıristiyanlar başta olmak üzere,[991] her kim veya herhangi bir varlık eğer Allah'ın belirlediği sistemden rol çalmaya kalkışırsa alacağı cevap budur.

b) Âyetteki *şuhüb* kelimesini "vahyin aydınlatıcılığı" olarak kabul edebiliriz. Buna göre, göğe veya gök cisimlerine bakarak bilgi savurganlığı yapan, gaybdan haber verme iddiasında olan veya gayba taş atar gibi haber hezeyanlarında bulunanlar esasında bu âyetin öncelikli muhataplarıdır. Her kim bu tür bir çabanın ve derin aldatmacanın içine girer de insanlara yalanlar ve hezeyanlar savurursa, bilsin ki Yüce Allah ona parıldayan bir vahiy ile cevap vermektedir. İnsanüstü âlemden bilgi vermek sadece vahyin sahibi olan Yüce Allah'a aittir. O'na rağmen, O'nun izni olmadan ve belirlediği vahiy akışı sisteminden ayrı olarak, özellikle de risalete ve vahye

---

990 Sâffât 37/8.
991 Mâide 5/18.

meydan okurcasına gerçekleştirilen bu girişimler her zaman karşılarında vahyin şaşkınlık ve hayret veren aydınlığını bulacaklarını bilmelidirler.

Vahyin aydınlığı onların gözlerini alacak, gördükleri hakikatlerin parlayan yapısı onları adeta şaşkınlığa terk edecektir. Işığı gece lambasından ibaret sayanlar nasıl ki güneşi gördüklerinde gözleri kamaşırsa, cehalet karanlığına batanlar da vahyin aydınlığı karşısında derin bir şaşkınlık ve göz kamaşması yaşayacaklardır. Vahye rağmen birtakım iddialar ortaya atanların ışığı, yalancının yatsı vakti sönen mumuna benzer. Karanlıklarla dolu hezeyanlar devamlı olarak karşılarında vahyin aydınlığını bulacaktır; cinlerin karşılaştığı durum da bundan ibarettir. Şimdilerde veya her ne zaman meydana geliyorsa, bilinmelidir ki gayba taş atmaktan öte herhangi bir değer taşımayan astroloji ve onunla ilgilenenlerin iddiaları, vahyin açık, berrak, açıklayıcı ve aydınlatıcı yapısı ile karşılaşacak ve kesin bir ifadeyle daima reddedilecektir. Âyette verilmek istenen mesajın bu olduğu kanaatindeyiz. *Allahü a'lem bi's-savâb.* "Allah doğruyu bilen tek varlıktır."

b) Gökten Haber Alma Girişimleri

Cinlerin gökten haber çalmaya teşebbüs ettiklerine, hatta bunu belli ölçülerde başardıklarına dair çeşitli kanaatler mevcuttur. Bu bağlamda doğru bilgiyi oluşturmak bakımından yorumunu yapacağımız âyette konuyla ilgili olarak açık ifadeler yer almaktadır.

1. Gökten Dinleme Mekanları Edinmişlerdi

وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِۜ "Hâlbuki (daha önce) biz (haber) dinlemek için göğün müsait yerlerinde oturuyorduk." Âyetteki نَقْعُدُ *nak'udü* fiili "oturmak, konaklamak", مَقَاعِدَ *mekaa'ıd* kelimesi "oturma yeri, konaklama makamı", اَلسَّمْعِۜ *es-sem'* sözcüğü ise "dinlemek" demektir.

Cinlerin göğe yönelmeleri ile ilgili açıklayıcı bilgilerden birisi işte bu âyette yer almaktadır. Onlar haber alma girişimi için göğün uygun yerlerinde konakladıklarını veya beklediklerini ifade etmektedirler. Âyette "gökten haber almayı başardıkları" şeklinde bir ifade yoktur. Allah'ın izin vermediği ve onaylamadığı bir şey gerçekleşemez; üstelik eğer bu girişim bir tür hırsızlık ise hiçbir varlığın bunu başarması mümkün değildir. Şu'arâ' 26/212 ve Sâffât 37/8'de dile getirilen husus da budur. Âyetin ikinci cümlesini bu girişim hakkında Kur'ân'daki diğer âyetleri de hatırlatarak incelemeye çalışacağız. Bu bir girişimdir, sonucu da kendi ürettikleri hezeyanlara inanmak

ve onlarla başkalarını saptırmaktan ibarettir. Aldıklarını iddia ettikleri haberler büyük bir ihtimalle daha yüksekte sandıkları hemcinslerinden elde ettikleri veya ürettikleri hezeyanlardır.

11. Haber Almaları Engellendi

فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا "Fakat şimdi kim (haber/bilgi) dinlemek isterse, kendisini takip eden bir alev huzmesi bulur." Âyetteki يَسْتَمِعِ *yestemi'* fiili "dinlemek, dinleme girişiminde bulunmak", الْاٰنَ *el-âne* kelimesi "şimdi, artık", يَجِدْ *yecid* fiili "bulmak", شِهَابًا *şihâb* sözcüğü "parlak alev, ateş topu", رَصَدًا *rasad* kelimesi ise "gözetleyen, gözleyen, bekleyen" demektir.

a) Cinlerin haber alma veya rol çalma girişimleri hakkında Kur'ân'da çeşitli âyetler vardır. İlgili âyetleri hatırlatmakta yarar görmekteyiz.

1. "Biz gökyüzünde yıldız kümeleri var ettik ve onları (ibret nazarıyla) bakanlar için süsledik. Ayrıca onları bilir bilmez atan her türlü şeytandan koruduk. Fakat kulak hırsızlığı yapan olursa onu da parlak bir ışın kovalar."[992]

Yüce Allah, bu âyetlerde gökleri kovulmuş şeytanın müdahalesinden veya kulak hırsızlığı girişiminden koruduğunu, buna tevessül edenler olursa onları da parlak bir ışık huzmesinin ya da ayan açık parlak bir alevin takip edeceğini, kovacağını, dolayısıyla kendilerini bu işten engelleyeceğini belirtmektedir. Allah'tan rol çalmaya çalışanları Yüce Allah engellemiş, böylece bilgi hırsızlığı veya sahte bilgi girişimlerine dikkat çekerek, sahih bilginin önemini vurgulamıştır.[993]

2. "Bu vahyi asla şeytanlar indirmemiştir. Zira bu hem onların yapabileceği bir şey değildir; hem de buna güçleri yetmez. Çünkü onlar (meleklerin sözlerini) işitmekten uzaklaştırılmışlardır."[994]

Bu âyet grubunda Mekkeli müşriklerin bir zannı reddedilmektedir. Onlar Hz. Peygamber'e vahyi şeytanların veya cinlerin getirdiğine inanıyorlardı. İşte bu âyetler hem bu zannı ortadan kaldırmayı amaçlamakta, hem de şeytanların ilâhî âlemden haber alma ve oradan bilgi çalma girişimlerini başaramadıklarını açıkça ifade etmektedir.

---

992 Hıcr 15/16-18.
993 İslâmoğlu, *age.*, s. 485'te 3. not.
994 Şu'arâ 26/210-212.

Sûrenin devam eden âyetlerinde şeytanların sadece kendini aldatan ve günahkârlıktan beslenenlere ineceği, onların da zaten günaha ve yalana kulak kabartacakları ve sürekli yalan söyleyecekleri beyan edilmektedir.[995]

3. "Şüphesiz Biz, en yakın göğü yıldızların güzelliğiyle süsledik. Üstelik her isyankâr şeytanın tasallutundan koruduk. Onlar *mele-i a'lâ*yı (yüce topluluğu) dinleyemezler. Böylece kendilerine her taraftan ışınlar atılır. Kovulurlar; sonunda da kendileri için sürekli azap olacaktır. Ancak bir söz kapan olursa onları da delik deşik edici bir ateş koru izler."[996]

Bu âyetlerde de mesele bütün açıklığıyla ortaya konulmakta ve bilgi çalma girişiminin engellendiği, yüce katın sakinlerini dinlemelerinin mümkün olmadığı belirtilmektedir. Bilgi kapmaya gayret edenlerin çok şiddetli bir şekilde paylanacağı, ateş huzmeleriyle takip edilip delici bir ateşle buluşturulacakları ifade edilmektedir.

4. "Andolsun ki, biz en yakın göğü kandillerle süsledik. Onları (kandilleri) şeytanlar için kovucular yaptık. O (şeyta)nlar için yakıp kavurucu azabı hazırladık."[997]

Bu âyette sözü edilen mesele, Mülk 67/5'te de izah ettiğimiz üzere, yıldızların şeytanları taşlama veya kovma aracı yapıldığını vurgulamayla ilgilidir. Yıldızların kendileriyle değil, etrafa saçtıkları ışınlarla şeytanlar yakılır, böylece onların gök ehlinden haber çalma girişimleri önlenmiş olur. Demek ki, uzaydaki yıldız ve gezegenler bir taraftan ibret için bakanlara bir süs görüntüsü sunmakta, diğer taraftan da bilgi çalma girişimlerini engellemektedir.

Bu tür âyetlerde "kovulmuş şeytan" ifadesi insanlardan şeytanlığa soyunanları da içerebilir. Yıldızlar, insan şeytanları olan müneccimleri taşlamaktadırlar. Onlar görünmeyene taş atar gibi yıldızlara bakarak birtakım sözler atarlar; gelecekten haber vermeye kalkışırlar; kehanetlerde bulunurlar. Bâtıl düşüncelerini yıldızlara atarlar, fikirlerini onlara dayandırmaya çalışırlar. Yıldızlardan ahkâm çıkarmaya gayret ederler.[998]

b) Bir önceki âyette geçen *şuhüb* kelimesine yaptığımız yorumu burada da yapabiliriz. Önceki âyette *şuhüb* kelimesinin herhangi bir sıfatı yokken burada رَصَدًا *rasad* diye bir sıfatla getirilmiştir. "Gözetlemek, gözetleyiciler"

995 Şu'arâ' 26/221-223.
996 Sâffât 37/6-10.
997 Mülk 67/5.
998 Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, IV, 411.

anlamına gelen bu kelime ile birlikte شِهَابًا رَصَدًا *şihâben rasada* tamlaması, vahyin sahte vahiyleri ve gelecekten haber verme girişimlerini geçersiz kıldığını ortaya koymaktadır. Her yalana karşı onu iptal edecek şekilde adeta ona kilitlenmiş bir vahiy parçası mutlaka vardır. Her kim ne durumda ve ne gerekçeyle olursa olsun, vahye karşı bir duruş veya karşı çıkış içerisinde bulunursa vahyin aydınlığı onu geçersiz kılacaktır.

Artık üstün bir güce ait bilgiler veya mesajlar her durumda vahyin şaşmaz terazisine sunulmak zorundadır. Sûrenin beşinci âyetinin yorumunda da ele aldığımız gibi, artık din adına her bilgi Kur'ân'dan destek almak ve onunla uyumlu olmak zorundadır. Öncelikle vahyin ilk muhatapları olan "Mekkeli müşrikler" olmak üzere, evrensel anlamda bütün muhataplar vahyin etkinliğini, aydınlığını ve belirleyici konumunu anlamak durumundadırlar. Artık hiç kimse Yüce Allah tarafından kâinatın bir kullanma kılavuzu olarak gönderilen ve içerisinde insana gereken her türlü temel değerleri barındıran vahye karşı yalan ve iftiralar üretemeyecektir; üretirse de vahyin duvarına çarpmaktan kurtulamayacaktır. Cinler bu gerçeği anlamışlardı, yazık ki bazı insanların bunu anlaması daha uzun zamanlar alacağa benziyor.

Sözün burasında merhum Elmalılı hocamızın âyet hakkındaki yorumunu aktarmak istiyoruz:

> Burada çoğunlukla *şihâb*ın açık anlamında ısrar edilirse de, bize göre asıl maksat nübüvvet nuru ve Kur'ân âyetleriyle hakikat âleminde parlatılan ve bâtıl fikirlere karşı fırlatılan ateşli uyarılardır. Zira doğal olay olan o *şihâb*ların Peygamber'in görevlendirilmesinden önce de meydana geldiği rivayetlerde de inkâr edilmiyor. Peygamber'in gönderildiği sıralarda denildiği gibi fazla birçok *şihâb* yağmuru olmuş ve bunlardan müneccimler, kâhinler ve şeytanlar korkup türlü manalar çıkarmaya çalışmış olsunlar. Fakat bu durumda onlardan gök haberleri kesilmiş değil, bilakis çoğalmış ve kulak hırsızlığına daha çok fırsat verilmiş olur. Hâlbuki İbn Abbâs hazretlerinin söylediği ve bu âyetin de anlattığı mana, bu *şihâb*ların, onlardan gök haberlerini kesmiş ve gök kapılarını birer zabıt olarak tutmuş, doldurmuş olmalarıdır. Bu ise onların maneviyatlarını, yalanlarını, alçaklık ve isyanlarını yakan hakikat *şihâb*larını (nurlarını) anlatıyor

ki, onlar Muhammedî gökten parıldayan nurlu âyetler ve mucizelerdir. Onun karşısında insan ve cin şeytanlarının ödleri kopmuş, dilleri tutulmuştur. Bu tecrübeleri yapmış olan cinler, artık eskisi gibi gaybdan dem vurmaya, gelecekten haber vermeye kalkışmayıp, yalan söylemiş olmaktan sakınarak ilerisi hakkında imanlarını itirafa devam etmişlerdir."[999]

10-15. ÂYETLER:

وَاَنَّا لَا نَدْرٖى اَشَرٌّ اُرٖيدَ بِمَنْ فِى الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًاۙ ﴿١٠﴾ وَاَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَۜ كُنَّا طَرَٓائِقَ قِدَدًاۙ ﴿١١﴾ وَاَنَّا ظَنَنَّٓا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِى الْاَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًاۙ ﴿١٢﴾

وَاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰٓى اٰمَنَّا بِهٖۜ فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهٖ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًاۙ ﴿١٣﴾ وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَۜ فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُو۬لٰٓئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَاَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًاۙ ﴿١٥﴾

"**10.** (Göğün haberlerinden dinlememizin engellenmesiyle) yeryüzündekilere kötülük mü edildiğini, yoksa Rablerinin onlara bir hayır mı dilediğini bilemiyoruz. **11.** İçimizden sâlih kişiler de, başkaları da (daha aşağılık, kötüler de) var. Hepimiz türlü türlü yollar tutmuştuk. **12.** (Artık) yeryüzünde Allah'ı hiçbir şekilde âciz bırakamayacağımızı ve başka yere kaçmakla da elinden kurtulamayacağımızı iyice anladık. **13.** Şüphesiz artık biz, o hidâyeti (yani Kur'ân'ı) işitince ona iman ettik. Rabbine güvenen kişi, kendisine herhangi bir zarar verilmesinden de haksızlığa uğratılmaktan da korkmaz. **14.** İçimizden (Hakk'a) teslim olanlar da yoldan sapanlar da var. (Hakk'a) teslim olanlar, doğru yolu arayıp bulmuşlardır. **15.** Zâlimler ise cehennem için yakıt olmuş (olacaklardır)."

Yüce Allah sûrenin bu âyet grubunda cinlere ait sözleri bitirmekte ve onların çeşitli itiraflarına değinerek benzer türden yanlışlıkları insanların yapmaması gerektiğini öğütlemektedir. Bu arada Yüce Allah'a gerçekten inanıp güvenenlerin herhangi bir ziyana uğramayacakları gibi, gazaba da muhatap kılınmayacakları müjdesi bu âyet grubunda yer almaktadır.

999 Yazır, *age.*, VIII, 378-379.

a) Cinlerin Çeşitli İtirafları

Yüce Allah gaybın hiç kimse tarafından bilinemeyeceğini bir de cinlerin itirafına konu edinerek gündeme getirmekte, bu arada sûrenin asıl mesajlarından birini tekrar vurgulamaktadır. Cinlerin içlerinde nasıl bir yapı oluşturdukları hakkındaki bilgileri de oldukça ilginç bir durum arz etmektedir.

1. Gaybı Bilememeleri

وَاَنَّا لَا نَدْرٖٓى اَشَرٌّ اُرٖيدَ بِمَنْ فِى الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًاۙ "(Göğün haberlerinden dinlememizin engellenmesiyle) yeryüzündekilere kötülük mü edildiğini, yoksa Rablerinin onlara bir hayır mı dilediğini bilemiyoruz." Âyetteki نَدْرٖى *nedrî* fiili "bilmek, farkında olmak, idrak etmek", شَرٌّ *şerr* kelimesi "şer, kötülük", اُرٖيدَ *ürîde* fiili "murad edilmek, kastedilmek", الْاَرْضِ *el-ard* sözcüğü "yeryüzü", اَرَادَ *erâde* fiili "istemek", رَشَدًا *raşedâ* kelimesi ise "hayır, kurtuluş, başarı" demektir.

Yüce Allah cinlerin bu çok önemli itirafını hatırlatarak, esasında devamlı olarak her şeyi bilen gücün sadece kendisi olduğunu beyan etmek istemektedir. O'ndan başkası gaybı bilemeyeceği için, verdiği kararlarda veya gerçekleştirdiği uygulamalarda işin sonunun neyi getireceğini yine O'ndan başka hiç kimse kestirememektedir.

a) Âyette sözü edilen husus, cinlerin gökten haber alma girişimlerinin sonuçsuz kalmasıyla ilişkili olabilir. Buna göre anlam şöyledir: "Gökten bilgi alamamamız yerdekiler için şer midir, yoksa Rableri onlara bir hayır mı murad ediyor, bunu bilmiyoruz." Cinler gökten bilgi almalarını insanlar için bir hayır zannederek, bunun engellenmesini de aslında insanlar için bir kayıp olarak kabul etmekteydiler. Bu nedenle, kendilerince bir durum değerlendirmesi yaparak ilâhî iradenin maksadını anlayamadıklarını itiraf etmek zorunda kalmışlardı.

b) Âyetteki mesaj, cinlerin insanlara peygamber gönderilmesinin hikmetini kavrayamamalarıyla da ilgili olabilir. Buna göre anlam şöyledir: "İnsanlara peygamber gönderilmesiyle yerdekilere kötülük mü yapıldı, yoksa Rableri onlar için bir hayır mı diledi, bunu anlayamıyoruz." Buradaki konu bir önceki başlıkta ifade ettiğimizle yakından ilgilidir. Gökten haber alma girişimlerinin sonuçsuz kalmasının muhtemel nedeni yeni bir peygamberin görevlendirilmesidir.

Bu nedenle, aslında verilmek istenen ortak mesaj, artık herkesin vahye dayanarak ve onun ilkelerini esas edinerek hayatını düzene koymasıyla ilgilidir. Çünkü her bilenin üzerinde bir başka asıl bilen vardır ki o da Yüce Allah'tır.[1000] O'nun verdiği kararları tereddütsüz bir şekilde kabul etmek gerektiği bir kez daha cinlerin itiraflarının konusu olmuştur ve insanlar bu noktada bilinçlendirilmektedir.

11. Gruplara Bölünmüş Olmaları

وَاَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَۜ كُنَّا طَرَٓائِقَ قِدَدًاۙ "İçimizden sâlih kişiler de, başkaları da (daha aşağıda, aşağılık, kötüler de) var. Hepimiz türlü türlü yollar tutmuştuk." Âyetteki الصَّالِحُونَ *es-sâlihuun* kelimesi "iyi olanlar, düzgün davrananlar", دُونَ ذٰلِكَ *dûne zâlike* ifadesi "bunun dışında", طَرَٓائِقَ *tarâık* kelimesi "yollar", قِدَدًا *kıdedâ* sözcüğü ise "çeşitli, değişik, farklı" demektir.

Cinler, itiraflarının ikinci konusunu kendi bölünmüşlükleri olarak belirlemektedirler. Yüce Allah bu âyette cinlerin "sâlih" kavramını ve bunun zıddı kavramları bildiklerini bize hatırlatmaktadır.

a) وَاَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ "İçimizden iyi olanlar var" ifadesiyle cinler "salâh" ve "ıslâh" kavramlarını gündeme getirmekte, böylece ıslah ediciliğin ve bozgunculuğun ne demek olduğunu bildiklerini de göstermektedirler. "Sâlih olmak" hem kendinin iyi olması, hem de başkalarına yararı olmak anlamına gelir. *Sâlihât* kavramının toplumsal iyilikler için kullanıldığını hatırlatmış olalım. Demek ki bir kısım cinler de bu kavramın bilincindeydi.

b) وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَ "Bunun dışında olanlarımız da var" cümlesi ise salah veya ıslahın zıddı olan bütün tutum ve davranışları içeren geniş kapsamlı bir ifadedir. Bir anlamda hakkın ve hakikatin karşısındaki bütün kabuller söz konusu ifadenin anlam dairesinde yer almaktadır.

Âyetteki *dûne zâlike* ifadesinin başka bir anlamı ise buradaki *dûne* kelimesinin anlamlarından elde edilmektedir. Bu kelime "altında, aşağısında" anlamıyla değerlendirildiğinde sâlihlerden olmayanların onlardan daha aşağı mertebede bulunduğunu ve aşağılık varlıklar olduğunu göstermektedir. Belli ki cinler de bu ayırımın farkına varmışlardı.

Bu ayrımın Fâtiha'daki karşılığı şudur: "Sâlihler Allah'ın nimet verdiği kişilerdir; bunun aşağısındakiler ise gazaba uğratılanlar ve sapıklıkta kalmayı tercih edenlerdir."

1000 Yûsuf 12/76.

c) كُنَّا طَرَٓائِقَ قِدَدًاۙ "Hepimiz türlü türlü yollar tutmuştuk" ifadesi ise cinlerin de tıpkı insanlar gibi çeşitli gruplara bölündüğünü ve bölük pörçük olduklarını göstermektedir.

Ayrılığa düşmelerinin nedeni yanlış bilgilerle hareket etmeleri ve taklit bataklığına saplanmış olmalarıdır. Bu durum sûrenin beşinci âyetinde şöyle dile getirilmişti: "İnsanların ve cinlerin Allah'a iftira etmeyeceklerini sanmıştık."

Cinlerin bu kavramlar hakkındaki bilgileri önceki vahiyleri takiplerinin sonucudur. İster kendi cinslerinden kendilerine gönderilen peygamberler aracılığıyla olsun, isterse daha önce insanlara gönderilen elçiler vesilesiyle olsun, tebliğ edilen esaslardan haberdar oldukları anlaşılmaktadır.

III. Yüce Allah'ı Aciz Bırakamayacakları Bilinci

وَاَنَّا ظَنَنَّٓا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِى الْاَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًاۙ "(Artık) yeryüzünde Allah'ı hiçbir şekilde âciz bırakamayacağımızı ve başka yere kaçmakla da elinden kurtulamayacağımızı iyice anladık." Âyetteki ظَنَنَّا *zanennâ* fiili "bilmek, zannetmek", نُعْجِزَ *nu'cize* fiili "âciz bırakmak", هَرَبًا *herabâ* kelimesi ise "kaçmak" demektir.

Bu âyette üçüncü itiraf yer almakta ve bir kulun Allah karşısında âcizliği gündeme getirilmektedir. Buradaki *zanennâ* fiili "zannetmek, sanmak" anlamında yorumlanmamalıdır. Sûrenin yedinci âyetindeki kullanımın zıddına bu fiil bu âyette bilinç ifade etmektedir. Çünkü bu sözler, artık cinlerin bir gerçeği haykırmasını ve itirafta bulunmalarını içermektedir. Kur'ân'da *zanne* fiilinin kullanıldığı anlamlardan birisi de "kesin olarak bilmek" şeklindedir.[1001] Buradan hareketle, artık vahyin aydınlığıyla baktıkları için zannetmek değil, bilmek söz konusudur.

a) وَاَنَّا ظَنَنَّٓا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِى الْاَرْضِ "(Artık) yeryüzünde Allah'ı hiçbir şekilde âciz bırakamayacağımızı kesin olarak anladık." Cinlerin artık kesin olarak bildikleri şey, Yüce Allah'ı hiçbir şekilde âciz bırakamayacakları ve hükmünden kaçıp kurtulmanın da mümkün olmadığıdır. Hem gökten, yani *mele-i a'lâ* denilen yüksek katın sakinlerinden bilgi alma konusunda, hem de Yüce Allah'ın dilediğini peygamber olarak görevlendirmesi konusunda hiçbir varlık hiçbir yerde, hiçbir şekilde ve hiçbir şeyi Allah'a engel olamaz, O'nu hiçbir konuda âciz bırakamaz. Çünkü mutlak hükümran olan

1001 Örnek âyetler için bk. Bakara 2/46; 249; Kıyâmet 75/28.

sadece O'dur; dilediğini yapabilen[1002] ve yaptığından hesaba çekilemeyecek tek varlık da yine sadece O'dur.[1003]

Âyette الْأَرْضِ *el-ard* kelimesinin kullanılması, Yüce Allah'ın sadece yeryüzünde âciz bırakılamayacağı, ancak başka mekânlarda bunun mümkün olduğu gibi bir anlam vermez. *Zikr-i cüz' irade-i küll*, yani "Parçayı anarak bütünü kastetme kuralı" gereği, maksat, söz konusu âciz bırakılamamanın her zaman ve her mekanda geçerli olduğunu ortaya koymaktır.

b) وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا "Başka yere kaçmakla da O'nu âciz bırakamayacağımızı (iyice anladık)." Âyette Yüce Allah'ın âciz bırakılamayacağı meselesinin yanında, bir de O'ndan ve vereceği hükümden kaçıp kurtulmanın imkânsız olduğu vurgulanmaktadır. Âyetin sonundaki هَرَبًا *heraba* kelimesinin "nekra/belirteç edatı olmadan" getirilmesi, kaçış için hiçbir yolun ve imkânın bulunmadığını özellikle anlama katmaktadır. Allah'tan yeryüzünde kaçıp gökyüzüne sığınmanın da bir anlamı yoktur; çünkü sûrenin 8 ve 9. âyetlerinde dile getirildiği üzere, orası da güçlü muhafızlarla dolu bir haldedir; muhataba adeta kilitlenmiş ışınlarla şekillendirilmiştir. Allah'ın olmadığı yer ve zaman olmadığı için O'ndan kaçıp kurtulmak da mümkün değildir. Sözün özü şudur: "Allah'tan kaçılmaz; Allah'a kaçılır",[1004] vesselâm.

Âyetin bu ikinci cümlesinde نُعْجِزَ *nu'cize* fiili aynı şekilde tekrar edilmektedir. Bu kullanım, meselenin önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Verilecek hükmün ne kadar kesin olduğu ve onun dışında başka hiçbir ihtimalin bulunmadığı özellikle vurgulanmaktadır.

c) Bu hüküm ebediyyen böyledir; çünkü âyetteki نُعْجِزَ *nu'cize* fiillerinin başına لَنْ *len* edatı getirilmiştir. Bu edat bir işin veya olayın gelecekte kesinlikle meydana gelemeyeceğini ifade eder. Cinlerin gösterdiği bu duyarlılığı insanların da aynı şekilde göstermesi istenmektedir. Zaten sırf bu nedenle onların bu sözlerine son ve evrensel vahiyde yer verilmektedir.

b) İman-İstikamet İlişkisi

Yüce Allah, sûrenin 13-15. âyetlerinde imanın güven anlamını, Allah'a güvenin sonuçlarını, imanını teslimiyete dönüştürenler ile bunu yapmayanların nasıl bir sonuçla karşılaşacaklarını beyan ederek insanlara bir bilinç

1002 Hûd 11/107; Burûc 85/16.
1003 Enbiyâ 21/23.
1004 Zâriyât 51/50.

kazandırmayı amaçlamaktadır. Buna göre, iradesini haktan veya şerden yana belirleyenlerin bu tercihlerinin sonuçlarını da kabullenmiş olacakları herkese özellikle hatırlatılmaktadır.

1. Hidayet İmanı, İman da Güveni Getirir

وَاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰىٓ اٰمَنَّا بِهٖ فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهٖ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًاۙ "Şüphesiz artık biz, o hidâyeti (yani Kur'ân'ı) işitince ona iman ettik. Rabbine güvenen kişi, kendisine herhangi bir zarar verilmesinden de haksızlığa uğratılmaktan da korkmaz." Âyetteki سَمِعْنَا *semi'nâ* fiili "işitmek, dinlemek, duymak", الْهُدٰى *el-hüdâ* kelimesi "hidayet kaynağı, rehber, vahiy, Kur'ân", يَخَافُ *yehaafü* fiili "korkmak", بَخْسًا *bahs* sözcüğü "zarar, ziyan, eksilmek, ecri kısılmak, haksızlığa uğratılmak, hakkı yenilmek", رَهَقًا *rehak* kelimesi ise "zulüm, gazap" demektir.

a) وَاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰىٓ اٰمَنَّا بِهٖ "Şüphesiz, artık biz o hidâyeti (yani Kur'ân'ı) işitince ona iman ettik." Cinler hidâyet denen değeri duyduklarında ona hemen iman ettiklerini beyan etmektedirler. Sûrenin ilk âyetlerinde de yer aldığı üzere burada sözü edilen hidâyet vahiydir, kurtuluşa götüren vesiledir, yani Kur'ân'dır.

Cinlerin Kur'ân'ı hidayete götüren değer olarak tanıtması son derece anlamlıdır. Esasında Kur'an'ın isimlerinden biri de *hüdâ* veya *hidayet*tir. Kur'an dışında hidayet vesilesi aramak boşunadır. Çünkü, Hakk'tan öte geriye dalaletten başka bir şey kalmamaktadır.[1005] Hakk'ın temsilcisi O'nun kelamıdır, yani vahyidir, yani Kur'ân'dır. Kur'ân'ın beyanına göre, Kur'ân en güzel sözdür;[1006] çünkü gerçek Güzel'in sözüdür. Bu itibarla cinlerin Kur'ân'ı hidayet olarak isimlendirmeleri son derece yerinde bir tespittir. Bu gerçek günümüz insanı için de ertelenemez ve ötelenemez bir önemdedir.

Cinler ortaya koydukları bu duyarlı tutumla Hz. Peygamber'in misyonunu ve davasını çok iyi anladıklarını göstermişlerdir. Hidâyet ancak Allah'ın sözüdür; Nebî (as)'ın 23 yıllık risalet hayatı boyunca hiç terk etmeyip uyguladığı sünneti bu olmuştur. Bu gerçeği gözardı etmeden vahyin aydınlığına talip olmak, hayatı bu istikamette yaşamaya çalışmak ve vahiy ile bütünleşmiş bir duruş ortaya koymak yaratılış gayesini kavramaktır. Böyle davrananlardan olmak hepimizin amacı olmalıdır; duamız ve davranışlarımız bu gayenin gerçekleşmesi için şekillenmelidir.

1005 Yûnus 10/32.
1006 Zümer 39/23.

b) فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّه۪ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًاۙ "Rabbine güvenen kişi, kendisine herhangi bir zarar verilmesinden de haksızlığa uğratılmaktan da korkmaz." Âyetin bu cümlesi önceki cümle ile yakından ilişkilidir. Vahye iman Allah'a iman etmektir. Bu iki değer birbirinden hiçbir şekilde ayrılmaz. Kur'ân'a inanmak, Allah'a inanmanın ayrılmaz parçasıdır ve vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu nedenle, iman esaslarının birbirinden ayrı düşünülemeyeceği gerçeğini de burada görmekteyiz.

Âyetin diğer mesajına gelince, burada geçen فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّه۪ "Rabbine iman eden kişi" ifadesi "inanmak" anlamıyla birlikte, imanın ahlâkî karşılığı demek olan "güvenmek" anlamını da vermektedir; hatta bu cümledeki يُؤْمِنْ *yü'min* fiili öncelikle "güvenmek" demektir. Bu nedenle söz konusu cümlenin mealini "Rabbine güvenen kişi" şeklinde vermeyi tercih ettik. Allah'a iman etmek O'na hem inanmak, hem de güvenmektir. Çünkü *imân* kelimesinin kök anlamlarından biri hatta birincisi "güvenmek"tir. Şöyle bir tanım, maksadı etraflıca ortaya koymaktadır:

"İman, inanılması gereken değerlerin bütününe inanmak, inanılan değerlere güvenmek, bu sayede kendisini güvende hissetmek ve çevresine güven vermek"tir.

Anlaşılan o ki, vahye kulak veren, onu can kulağıyla dinleyip kabul eden bazı cinler inançlarını güvene dönüştürmeyi de başarmışlardır. Çünkü o güven sayesinde artık herhangi bir zarar ve ziyandan korkmaya gerek olmadığını ilan etmektedirler.

Yüce Allah bu âyette şimdilerde cinlerle ilgili çeşitli kabulleri olanlara yine cinlerin dilinden evrensel bir hakikat olarak "ölümsüz ve yürek ferahlatıcı" bir cümle ile seslenmektedir: "Allah'a inanan ve O'na güvenen kişi zarara ve gazaba uğratılmaz." O'nun izni olmadan da hiç kimse bir başkasına zarar veremez.[1007] "Allah'a güvenenlere Allah bir çıkış yolu yaratır; çünkü Allah'a güvenenlere Allah yeter."[1008]

11. Cinler İki Ana Gruba Ayrılmışlardı

وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ "İçimizden (Hakk'a) teslim olanlar da yoldan sapanlar da var." Âyetteki الْمُسْلِمُونَ *el-müslimûn* kelimesi "Hakk'a

1007Bakara 2/102.
1008 Talâk 65/2-3.

teslim olanlar, Müslümanlar", الْقَاسِطُونَ *el-kaasituın* sözcüğü ise "haktan sapanlar, zalimler, kafirler" demektir.

Sûrenin 14. âyetinin ilk cümlesinde cinler tıpkı 11. âyette olduğu gibi kendi durumları hakkında değerlendirme yapmaktadırlar. İçlerinde Hakk'a teslim olanlar bulunduğu gibi haktan sapanların da bulunduğunu beyan etmektedirler.

a) الْمُسْلِمُونَ *el-müslimûn* kelimesinin anlamı ile ilgili detay vermeye gerek olmadığı kanaatindeyiz. Şu kadarını söylemekle yetinelim: Bu kelime, Fâtiha'da sözü edilen "Yüce Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimseler" ve bu sûrenin 11. âyetinde de geçen "sâlih kişiler" anlamına gelmektedir.

b) الْقَاسِطُونَ *el-kaasıtuun* kelimesi ise "iman ve İslam yolundan sapıp zulme dalanlar" anlamına gelmektedir. *Kaseta* kökünden gelen *el-kaasıt* kelimesi "zulme dalan kişi" anlamına gelirken, yine aynı kökten, ancak *akseta* kalıbından gelen *el-muksıt* ise "adaletli davranan kişi" demektir. *Akseta* kalıbının başındaki hemze "izâle", yani "kaldırmak" anlamına geldiği için, *el-mıuksıt* sözcüğü "zulmü kaldıran, zulmü gideren kişi" anlamını vermektedir. Kelimenin kökü olan *kaseta* fiili "zulüm yapmak", dört harfli kalıbı olan *akseta* ise "adaletli davranmak" demektir.

Dinde Allah'a tek ilah olarak inanmak adalettir; ona şirk koşmak ise zulümdür. Bu nedenle, âyetteki *el-kaasıtuun* kelimesi *el-müslimûn* kelimesinin zıddı bir konum arz etmektedir. Buna göre ilgili kelime "haktan sapanlar, zalimler, kâfirler ve yoldan çıkmışlar" anlamlarına gelmektedir ve 11. âyetteki *dûne zâlike* ifadesinin deeş anlamlısı durumundadır. Hâsıl-ı kelâm, *el-kaasıtuun* kelimesi sâlih ve Müslüman olmayanlar demektir.

111. Müslümanlar Doğru Yolu Bulanlardır

فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُولٰٓئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا "(Hakk'a) teslim olanlar, doğru yolu arayıp bulmuşlardır." Âyetteki اَسْلَمَ *esleme* fiili "İslâm olmak", تَحَرَّوْا *teharrav* fiili "aramak, bulmak", رَشَدًا *raşedâ* kelimesi ise "doğru, hak, istikamet bilinci" demektir.

a) Âyetin bu ikinci cümlesini ve bir sonraki âyeti cinlere ait ifadeler olarak kabul edersek, bilinçli cinlerin yaptığı değerlendirmelerle karşı karşıyayız demektir. Buna göre, İslâm dinine giren, yani Müslüman olan cinler

doğruyu ve hakikati arayan, sonunda da bulanlar olarak tanıtılmaktadır. Bizim tercihimiz de bu yöndedir.

b) Diğer bir ihtimale göre ise âyetin ilk cümlesi bu sûrede cinlerin son sözleri olarak kabul edilmiş olur. Yorumunu yaptığımız ikinci cümle ve bundan sonraki ifadeler, Yüce Allah'a ait cümleler şeklinde ele alınıp yorumlanmış olur.

Her iki ihtimal de doğrudur; ancak burada asıl önemli olan husus, Müslüman olanların nasıl davranması gerektiğiyle ilgili verilen bilgidir. Kanaatimizce burada bir "Müslüman" tanımı yapılmaktadır. Müslüman, yüreğini ve hayatını Allah'a ve O'nun yoluna teslim eden, doğru yolu seçen ve orada devamlı kalan kişidir. Müslüman, doğruya yönelen ve onu isteyen insandır. Müslüman, daima doğruyu, faydalı olanı, bilgiyi araştıran ve inceleyendir. Kur'ân'ı dinleyerek iman edip Müslüman olan cinler, Müslüman'ın en önemli özelliklerinden biri olan "doğruyu araştırma"yı gündeme getirmişlerdir.

İşte Müslümanlar araştırmacılığı terk ettiklerinden, bilimde üstünlüğü kaybettiler ve üstünlük başkalarının eline geçti. Araştıran kişi bilgiye ulaşır ve onu elde eder. Ardından bilgiyi teknolojide uygulamayı araştırır. Ondan sonra da teknolojik üstünlüğü elde edince ekonomik gücü elde eder; en sonunda araştırmalarını derinleştirip genişletir.

Doğruyu, güzeli, faydalı olanı ve bilgiyi ne denli araştırıyorsak, o nispette Müslümanlığı yerine getiriyoruz demektir. Müslümanlık, bilgi sevdalılığıdır, bilgi tutkunluğudur; cehaletle mücadele veren ve onun karabulutunu yırtıp bilginin aydınlığına erendir.[1009]

ıv. Kâfirler ise Ateşi Hak Edenlerdir

وَاَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًاۙ "Zâlimler ise cehennem için yakıt olmuş (olacaklardır)." Âyetteki لِجَهَنَّمَ *li cehenneme* ifadesi "cehennem için", حَطَبًا *hatabâ* sözcüğü ise "odun" demektir.

Müslümanların gerçeği arayan ve bulan özelliği hatırlatıldıktan sonra şimdi de bunun karşıtı durumundaki zalimlerin ve kâfirlerin durumu ele alınmaktadır.

Zâlimlik yapan cinler veya insanlar cehennemin yakıtı haline gelecek ve odunu olacaklardır. Bakara 2/24 ve Tahrîm 66/6'da cehennemin yakıtı olarak *vekuud* kelimesi geçmektedir. Hak yoldan çıkıp zulme sapanlar ve

---

1009 Bayraklı, *age.*, XX, 68.

Allah'a teslim olmayanlar kendilerini cehennemin yakıtı haline getirmektedirler.

Akla şöyle bir soru gelebilir: Eğer âyetteki zalimlerden maksat cinler ise onlar da ateşten yaratıldıklarına göre ateşten yaratılan bir varlık ateşte nasıl yanacaktır? Bu soruya şöyle cevap verilebilir:

Ateşten yaratılmak ateş olmakla eşdeğer değildir. İnsanlar da topraktan yaratılmıştır; ama görüntü toprağa hiç benzememektedir. Önemli bir değişim ve dönüşüm yaşandığı için mahiyette de değişikliklerin olması kaçınılmazdır. Ayrıca "cinler ateş olarak ateşe girecekler" de denmediği için sorun kalmamaktadır.

Âyette حَطَبًا *hatabâ* kelimesi kullanılmakta ve bu kelime "odun" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla cinlerin cehennem için yakıt, yani odun haline getirilecekleri anlaşılmakta, böylece mesele açıklığa kavuşmaktadır. İman etmemek cehennemin ta kendisidir ve mahşerde derin yürek yangınlarına neden olacaktır. Rabbimiz inananları böyle bir felaketten muhafaza buyursun.

16-19. ÂYETLER:

وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقًاۙ ﴿١٦﴾ لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِۜ

وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهٖ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًاۙ ﴿١٧﴾

وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًاۙ ﴿١٨﴾ وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًاۜ ﴿١٩﴾

"**16-17.** Şâyet doğru yolda olsalardı, kendilerini nimetler içerisinde imtihan edelim diye onlara bol bol su (veya nimet) verirdik. Zaten her kim Rabbinin zikrinden (yani O'nu anmaktan, O'nun Kitâb'ından) yüz çevirirse, Allah onu çok çetin (gittikçe artan) bir azaba sürükler. **18.** Muhakkak ki mescitler Allah'ındır. O halde Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın. **19.** Allah'ın kulu O'na davet için kalksa (yoldan sapanlar) neredeyse onun üzerine yürürlerdi, çullanırlardı."

Yüce Allah, sûrenin başından itibaren 15 âyetlik ilk bölümde cinlerin çeşitli ifadelerine yer vermiş ve onların vahiy hakkındaki kanaatlerini insanlara aktarmış, bu arada insan-cin ilişkisine dair birtakım hatırlatmalarda bulunmuştur. Bundan sonraki bölümde artık sûrenin tevhid merkezli konusuna doğrudan değinilmekte, bu anlamda tevhid, şirk, ibadet ve gayb gibi konularda en temel bilgilerin verildiği bir pasaj sunulmaktadır.

a) Doğru Yol-Nimet İlişkisi

Yüce Allah, vahyinin en temel konusunu hatırlatarak hayır denen istikametin sonuçlarını ifade etmekte, bu arada hem imkân sunmasının gerekçesini hem de bütünüyle hayatın var ediliş gayesini gündeme taşımaktadır.

1. İstikamet Üzere Olmak Ne Demektir?

وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ "Şâyet doğru yolda olsalardı." Âyetteki اسْتَقَامُوا *istekaamû* fiili "istikamet sahibi olmak, doğru davranmak", الطَّرِيقَةِ *et-tarîkah* kelimesi ise "yol, bilinen belirli bir yol" demektir.

a) Âyetin tamamında şart ve cevaptan oluşan bir ifade söz konusudur. Buna göre ilk cümle bir şart içermektedir. Anlam, "Eğer doğru yol üzerinde olsalardı" şeklindedir. Burada kastedilenlerin kimler olduğu konusunda çeşitli görüşler vardır.

1. Sûrenin önceki bölümleri esas alınarak muhatapların "cinler" olduğu Zemahşerî gibi bazı âlimler tarafından ileri sürülmüştür.[1010] Maksat, kâfir cinler eğer yoldan çıkmasalardı kendilerine verilecek nimetlerin onlara hatırlatılmasıdır. "Zamiri uygun en yakın kelimeye götürme" kuralı gereği bu yaklaşım doğru kabul edilebilir.

2. Âyetin devamına bakıldığında maksat "insanlar" olarak görülebilir. Çünkü orada bol bol su verilmesinden söz edilmektedir ki su insanlarla alakalı bir nimet türüdür. Müfessir Mukâtil buradaki maksadın Mekkeli müşrikler olduğunu beyan etmektedir.[1011] Zamirin insanlarla ilişkilendirilmesi ise tıpkı Kadr sûresinin ilk âyetinde olduğu gibi bilinen ve devamlı gündemde olan muhatapların kastedilmesi şeklinde anlaşılabilir.

3. Maksadı hem cinler hem de insanlar olarak kabul etmek de mümkündür. Esasında şart cümlesi "doğru yol üzere istikamet sahibi olma"yı içermektedir. Hüküm genel olunca muhatapların da genel olmasında bir

1010 Zemahşerî, *age.*, IV, 616.
1011Semerkandî, *age.*, III, 506.

sakınca görülmeyebilir.[1012] Cinlerin su nimetiyle buluşturulması ise nimetlendirilmek şeklinde bir kinaye olarak algılanabilir.

b) "Tarîk üzere istikamet sahibi olmak" ifadesindeki الطَّرِيقَة *et-tarîkah* kelimesi sûrenin ilk âyetindeki *kur'ân* veya ikinci âyetteki *er-rüşd* kelimesiyle de ilişkilendirilebilir. Ayrıca bu kelimenin 13. âyetteki *el-hüdâ* ve 14. âyetteki *raşed* kelimesiyle de ilgisi kurulabilir. Dört ihtimal de mümkündür; çünkü hepsinin ifade ettiği anlam aynıdır, yani vahiydir, Hz. Muhammed'e vahyedilen İslâm'dır. Nitekim müfessir Mücâhid de bu kelimenin "İslâm yolu, Hakk'ın yolu, İslâm" anlamına geldiğini belirtmiştir.[1013]

Âyetteki *tarîkat* kelimesini günümüzde kullanılan kültürel akımlarla karıştırmamak gerekir; çünkü Kur'ân kelimelerinin yine Kur'ân kelimeleriyle açıklanması bir Kur'ân üslubudur.[1014] Dolayısıyla buradaki *tarîkat* kelimesi başındaki *el* takısı gereği "bilinen, konusu edilmekte olan, özel yol" demektir ki sûrede ele alınan konu vahiydir, yani Kur'ân'dır. "O tarîk üzere istikamet sahibi olmak" demek "Kur'ân üzere bir hayat yaşamak" demektir. 14. âyetin anlamını düşündüğümüzde bu yaklaşımımızın doğruluğu kolayca fark edilecektir; çünkü orada "(Hakk'a) teslim olanlar, doğru yolu arayıp bulmuşlardır" buyurulmaktadır. Hakk'a teslim olmak Müslüman olmaktır, Hz. Peygamber'in örnekliğinde Kur'ân'a uymak ve onu yaşamaktır.

11. İstikamette Bulunmanın Sonucu

a) لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَٓاءً غَدَقًاۙ لِنَفْتِنَهُمْ ف۪يهِۜ "Kendilerini nimetler içerisinde imtihan edelim diye onlara bol bol su (veya nimet) verirdik." Âyetteki اَسْقَيْنَا *eskaynâ* fiili "su vermek, nimetlendirmek", مَٓاءً *mâ'* kelimesi "su", غَدَقًا *ğedak* sözcüğü "bolca, sınırsız", نَفْتِنَ *neftine* fiili ise "imtihan etmek, denemek" demektir.

Âyetteki bu cümle, öncesindeki şart cümlesinin cevabını oluşturmaktadır. Kur'ân'da bu şekilde şart ve cevaptan oluşan cümleler oldukça fazladır. Bu çerçevede, konuyla ilgili olarak Bakara 2/103, Mâide 5/65-66, A'râf 7/96 ve Nûh 71/10-12 gibi âyetler mutlaka hatırlanmalıdır.

Eğer insanlar veya cinler İslâm üzere istikamette olsalardı kendilerine bolca su veya nimet verilirdi. Anlaşılan o ki, sözü edilenler bu istikameti başaramamış veya tercih etmemiş olanlardır.

1012 Râzî, *age.*, XXIX, 160.
1013Taberî, *age.*, XXIX, 114.
1014 Hûd 11/1; Fussılet 41/2.

b) Âyetteki لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ "Kendilerini nimetler içerisinde imtihan edelim diye" ifadesi nimet verilmenin asıl gerekçesini ortaya koymaktadır ki bu da "imtihan"dır.

1. Yüce Allah, istikamet sahibi olanlara verdiği nimetleri onları imtihan etmek gerekçesine bağlamaktadır. İnsana dünya hayatında verilen her şey onun için bir imtihan aracıdır. Müfessirlerimizin büyük çoğunluğu bu kelimenin "imtihan etmek" anlamına geldiğinde hemfikirdirler.[1015] Kötülük yapanların nimetlerle denenmeye devam edilmesi daha sonra mazerete bahane olamayacak şekilde kötülüklerinin perçinlenmesidir. Nitekim Âl-i İmrân 3/178'de bu durum son derece açık bir şekilde dile getirilmektedir: "İnkârda direnenler sanmasınlar ki kendilerine mühlet vermemiz onların hayrınadır. Mühlet vermemizin sebebi yalnızca günahlarını arttırmalarıdır. Sonunda elem verici azap onların olacaktır." Âyette verilmek istenen mesaj yorumunu yapmakta olduğumuz cümle ile birebir örtüşmektedir.

2. Bu hayatta imtihanın amacı öbür âlemde bilgilendirilmek içindir. Bu nedenle bazı âlimlerimiz bu fiili "haber vermek, haberdar etmek" anlamına almışlardır.[1016] Bu durumda sözü edilenler istikamet sahibi olan kişilerdir. Onların nimetlerle buluşturulmasının sebebi "yoklukta olduğu gibi varlıkta da imtihanın devam ettiğinin kendilerine bildirilmesi"dir. Hayat bütün yönleriyle imtihandır, imtihansız bir alan yoktur.

Âyette kullanılan fiil her ne kadar geçmiş zaman kalıbında olsa ve sonuç onlar için gerçekleşmemişse de, bugünün Müslüman'ına verilmek istenen mesaj kanaatimizce şudur: İnsanlar istikamet sahibi olduklarında da imtihanları devam etmektedir. Kur'ân'ın muttakilere hidayet kaynağı olmasının anlamı nasıl ki takvâ sahibi olarak kalmayı sağlamak ise, iyi insanlara nimetler verilmesinin amacı da benzer şekilde imtihanın devamıdır.

c) Yorumunu yapmakta olduğumuz ifadeleri daha farklı bir şekilde anlamamız da mümkündür. Zemahşerî ve Râzî'nin de isabetle hatırlattığı üzere, eğer bütün cinler vahyi dinlemelerine rağmen buna itibar etmeyip eski bulundukları yolu takip etselerdi, Yüce Allah onlara bolca nimet vermeye devam ederdi ki o nimetler içerisinde kendilerini imtihan etsin. Ancak sonunda her kim Rahman'ın öğüdünden yüz çevirirse onu zor bir azaba sürükleyeceği de devam eden âyette yer almaktadır. Bu anlam gereği anlaşılıyor ki cinlerin bir bölümü böyle davranmamış, Hakk'ın yolu demek olan İslâm'ı veya Kur'ân'ı takip etmişlerdir. 16 ve 17. âyetleri birlikte oku-

1015 Semerkandî, *age.*, III, 506; Taberî, *age.*, XXIX, 114-115; Râzî, *age.*, XXIX, 161.
1016 Zemahşerî, *age.*, IV, 616; Kurtubî, *age.*, XIX, 15.

duğumuzda bu yaklaşımın da doğru olduğunu söylemek durumundayız.

En'âm 6/44. âyet bu tercihin doğruluğunun delillerinden birisidir: "Kendilerine yapılan uyarıları unuttuklarında her şeyden oluşan nimet kapılarını onlara açtık. Sahip kılındıkları ile mutlu olduklarında kendilerini ansızın yakalayıverdik. İşte o zaman bütün umutlarını yitirdiler." Buradan anlaşılıyor ki darlık içerisindeyken imtihan söz konusu olduğu gibi, varlık içerisinde de imtihan devam ettirilebilir. İmtihanı kaybedenler ise derin bir hüznün ve sıkıntılı bir azabın muhatabı kılınırlar.

Zuhruf 43/33-36. âyetler de bu noktada ufuk açıcı bir mesaj vermektedir: "Eğer bütün insanlar (küfürte ve nankörlük ittifak etmiş) tek tip bir toplum halini almayacak olsaydı, Rahmân'ı inkâr eden şu kimselerin konaklarını gümüşten damlarla ve üzerinde gösteriş yapacakları seyir teraslarıyla donatırdık. Dahası evlerini (gümüş) kapılarla, üzerinde yayıla yayıla oturacakları koltuklarla (donatır) ve altına (boğardık). Ne ki bütün bunlar şu dünya hayatının geçici zevklerinden başka bir şey değildir. Rabbinin katında (daha değerli) olan âhiret ise duyarlı davrananlar içindir. Kim Rahmân'ın uyarı dolu mesajından uzak yaşarsa (ona arkasını dönerse), ona şeytan musallat ederiz de ona adeta yapışır." İşte bu âyet grubundaki ifadeler, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de benzer bir anlamın bulunduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber'den nakledilen bazı rivayetler de konuyu açıklamada son derece yardımcı bir misyona sahiptir. Birkaçını hatırlatmak, konuyu anlaşılır kılmakta gereklidir:

Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin rivayetine göre Rasûlüllah (as) şöyle buyurmuştur: "Sizin için en çok korktuğum şey, Allah'ın size sunmak için çıkaracağı dünya hayatının süsüdür." Sahâbîler, "Dünya hayatının süsü ne demektir?" diye sorunca Efendimiz, "Yeryüzünün bereketleridir" buyurmuştur.[1017]

Ebû Ubeyde ibnü'l-Cerrâh Bahreyn'den cizye getirdiğinde sevinen Müslümanlara yönelik Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin olsun ki, sizin için fakirlikten korkmuyorum. Sizden öncekilere olduğu gibi size de dünya malının bolca verilmesinden sizin adınıza korkuyorum. Çünkü öncekiler bu bol mallar nedeniyle birbirleriyle yarıştılar; sizin de birbirinizle yarışıp onlar gibi helâk olmanızdan çekiniyorum."[1018]

1017 Buhârî, Rikaak, 7; Müslim, Zekât, 41; Tirmizî, Hudûd, 24; Fiten, 59; Zühd, 21; İbn Mâce, Hudûd, 12; Zühd, 21; Ahmed b. Hanbel, I, 22, 44; III, 7, 30, 382.

1018 Buhârî, Cizye, 1.

İki örneğini verdiğimiz hadislerin de ortaya koyduğu gibi, dünya hayatında çok mala sahip olmak, onu çoğaltma yarışına dönüşebileceği için sahibini helâke sürükleyebilir. Bu nedenle Hz. Peygamber konunun bu yönüne dikkat çekmiş, malın helâke götüren özelliğini Müslümanların zihnine yerleştirmeye çalışmıştır.

Yorumunu yaptığımız âyete tekrar dönersek şunu söylemeliyiz: Hûd 11/7, Mülk 67/2 ve İnsân 76/2 gibi âyetlerde de açıkça belirtildiği gibi, hayatın var ediliş gayesi kulluktur, yani imtihandır. Darlıkta da varlıkta da imtihan devam etmektedir. Bunu başarmak yaratılış gayemizdir. Ancak cinlerden ve insanlardan bunu tercih etmeyenlerin olduğu bir sonraki âyette dile getirilmektedir.

b) Vahiyden Yüz Çevirmenin Sonuçları

Yüce Allah, sûrenin bu âyetinde bütün muhataplara seslenerek "istikamet"in zıddının "yoldan sapmak" olduğunu açıklamaktadır. İşte âyette söz konusu edilen husus, Kur'ân'dan yüz çevirmenin felaket getiren sonuçlarına dikkat çekmektir.

1. Kur'ân'dan Ayrılmak Felakettir

وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًاۙ "Zaten her kim Rabbinin zikrinden (yani O'nu anmaktan, O'nun Kitâb'ından) yüz çevirirse, Allah onu çok çetin (gittikçe artan) bir azaba sürükler." Âyetteki يُعْرِضْ *yu'rıd* fiili عَنْ *'an* edatı ile "yüz çevirmek, uzaklaşmak", ذِكْرِ رَبِّهِ *zikri rabbih* tamlaması "Rabbinin zikri, Rabbinin öğüdü, hatırlatması, vahyi, Kur'ân", يَسْلُكْ *yeslükü* fiili "sokmak, sürüklemek, uğratmak, mahkûm etmek", عَذَابًا *'azâb* kelimesi "azap", صَعَدًا *sa'ad* sözcüğü ise "zor, şiddetli, gittikçe artan" demektir.

Bu âyetin Velîd b. Muğîra el-Mahzûmî hakkında indirildiği rivayet edilmektedir.[1019] İniş sebebinin özel olması mesajın genel olmasına engel değildir. Buradan hareketle, âyette Allah'ın zikrinden uzaklaşan her kişiye azap edileceğinin bildirildiğini söyleyebiliriz.

a) وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ "Her kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse." Bu ifadede geçen ذِكْرِ رَبِّهِ *zikri rabbih* "Rabbinin zikri" ifadesi hakkında bazı kanaatler ileri sürülmektedir.

1019 Ferrâ', *age.*, III, 194.

1. "Allah'ın zikri", O'nun vahyi, öğüdü, nasihati ve O'na ibadet anlamına gelebilir. Bu anlam ihtimallerinin her biri doğrudur ve aslında hepsinin anlam alanında vahiy ve Kur'ân vardır. Çünkü Allah'ın öğüdünün ne olduğu veya ibadet ilkelerinin nelerden oluştuğu Kur'ân'da öğretilmektedir.

2. "Allah'ın zikrinden yüz çevirmek" ifadesi "Allah'ın insanı hatırlamasından yüz çevirmek" şeklide de anlaşılabilir. Bunun da ihtimal dâhilinde olduğunu ve âyetleri böyle anlayınca daha farklı ufukların zihinlerde belirdiğini belirterek bazı örnek âyetler zikretmek istiyoruz.

ı. Kur'ân'daki *zikrullâh* tamlaması "Allah'ı hatırlamak" anlamına gelebileceği gibi, "Allah'ın kişiyi hatırlaması" anlamına da gelebilir. "Beni anın ki Ben de sizi anayım"[1020] âyetinde dile getirilen husus da budur.

ıı. Ayrıca "kalplerin huzur bulma"[1021] gerekçesi olarak ifade edilen *zikrullâh* tamlamasını da aynı şekilde "Allah'ın hatırlaması" biçiminde yorumlamamız mümkündür. Allah bir insanı hatırlarsa işte en büyük huzur bu olsa gerektir; çünkü O'nun hatırlaması insanda *itmi'nân*, yani derin bir iç huzuru meydana getirir.

ııı. Namazda "Allah'ı hatırlama"nın öneminden söz eden ayette[1022] *zikrullâh*, yani "(namazda) Allah'ı hatırlamak" en büyük ibadet olarak tanıtılmaktadır. Bu anlam öncelikli olandır ve herhangi bir tereddüt de içermez. Ancak bu âyetteki *zikrullâh* tamlamasını "Allah'ın hatırlaması" şeklinde tercüme edersek bu defa âyetteki mesaj şöyle olur: "Allah'ın hatırlaması" insana yönelik en büyük ödüldür; çünkü bu şekilde bir durumun meydana gelmesi ancak içerisinde Allah hatırlanarak kılınan namazla elde edilebilir. Allah'ı hatırlayarak namaz kılan kişiyi Allah da hatırlar ve işte bu namaz Allah'ın izniyle kabul edilmiş namaz demektir. Bir Müslüman ömründe bir kez olsun kabul edilmiş bir namazı kılmak için bu ibadeti yapar. İşte bir ihtimal olarak hatırlattığımız "Allah'ın kişiyi hatırlaması" ifadesi bu amacı gerçekleştirmede büyük katkılar sağlayacaktır.

b) يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًاۙ "Allah onu çok çetin bir azaba sürükler." Âyetteki يَسْلُكْ *yeslükü* fiili "sürüklemek, uğratmak", صَعَدًا *sa'ad* kelimesi ise "zor, çetin, sıkıntılı, şiddetli, gittikçe artan ve yükselen" anlamlarına gelmektedir.

1020 Bakara 2/152.
1021 Ra'd 13/28.
1022 'Ankebût 29/45.

"Kur'ân'ın Kur'ân ile Tefsiri", yani âyetleri yine âyetlerle anlamaya çalışma gereğinin bir sonucu olarak, bu ifadeyi Müddessir sûresinin 17. âyetiyle izah etmek istiyoruz. Yorumunu yapmakta olduğumuz Cinn sûresinin 17. âyetinde *'azâb* kelimesinin sıfatı olarak getirilen صَعَدًا *sa'ad* kelimesi Müddessir 17'de bizzat azabın kendisi olarak صَعُودًا *sa'ûd* şeklinde yer almaktadır. Cinn 17'de "sürüklemek" anlamına gelen يَسْلُكْ *yeslükü* fiili Müddessir 17'de "sardırmak, sürüklemek, sürmek" anlamındaki أُرْهِقُ *urhiku* fiili ile karşılanmaktadır. Bu fiil, aslında "istenmeyen bir şeye veya bir yere doğru zorla sürüklemek" anlamına geldiği için, *yeslükü* fiilinin de "zorla sürüklenmek" şeklinde bir anlam verdiğini söyleyebiliriz.

"Zor, sıkıntı veren şey, gittikçe artan" gibi anlamlara gelen *sa'ad* kelimesi cehennemdeki sarp yokuşun adıdır. Bu kelime "üzerine çıkılması çok zor olan, ancak çıkıldıktan sonra da oradan ateşe düşülen tepe" olarak ifade edilmektedir.[1023] Yüce Allah, hem Müddessir 74/17'de hem de yorumunu yapmakta olduğumuz Cinn 17'de, zikrinden yani kitabından veya öğüdünden yüz çevirenleri gittikçe artan, zor ve sarp bir azaba koyacağını beyan etmektedir. Bu yorum söz konusu azabın mahşerdeki cehennem azabı olduğu kabulüne göredir.

Âyetin ilk cümlesindeki "Rabbinin zikrinden yüz çevirme"yi dünya hayatında devam eden bir nitelik olarak kabul ettiğimize göre, bu ikinci cümlede sözü edilen "azaba sürüklenme"yi dünya hayatında çekilen çeşitli sıkıntılar şeklinde de anlamlandırabiliriz.

Kur'ân'dan yüz çevirmenin hem dünyada hem de âhirette çeşitli sonuçlarının bulunacağını ifade ederek, bu konudaki bazı âyetlere özellikle değinmek istiyoruz. Çünkü sanıldığı gibi Kur'ân'dan yüz çevirmenin sadece âhirete yönelik tarafı yoktur; onun asıl hüzün veren yönü dünya hayatındaki etkileridir. İşte bu çok önemli konumu nedeniyle meseleyi her iki âlemdeki etkisi veya sonuçları bağlamında ele almak istiyoruz. Çünkü vahiyden ve onun ruhundan ayrı kalmak asıl hicrandır ve günümüz Müslümanının en çok dikkat etmesi gereken konu da budur.

11. Zikirden Yani Vahiyden Yüz Çevirmenin Sonuçları

Zikir olan vahiyden yani Kur'ân'dan ayrılmanın çok önemli sonuçları vardır. Netice itibariyle bu sonuçlar herkesi ilgilendirmektedir. Vahiyden uzak kalmak veya ondan yüz çevirmek en başta gaflette kalmayı tercih et-

1023 Ferrâ, *age.*, III, 194.

mek anlamına gelir.[1024] Hakikati başka yerlerde aramak, başka yolların peşine takılmak[1025] gibi sonuçları da beraberinde getirir. Hakk'tan öte geriye şaşkınlık ve sapıklık kalacağı[1026] yine Kur'ân'ın ortaya koyduğu gerçeklerdendir. Vahyin yolunu takip etmemek yolsuz kalmaktır; vahyin ve dolayısıyla onun hayata yansıtıcısı olan peygamberin örnekliğine bağlanmamış bir hayat değerlerden ve hakikatten yoksun bir hayattır.

Konunun genel boyutu hakkında bu kısa hatırlatmaları yaptıktan sonra, şimdi de vahiyden uzaklaşmanın sonuçları bağlamında meseleyi iki temel başlık altında ele almak ve muhataplara hatırlatmak istiyoruz.

a) Dünyadaki Bazı Sonuçları

1. Şeytan ile arkadaş kılınmak

Zuhruf 43/36: "Kim Rahmân'ın öğüdünden uzak yaşarsa ona bir tür şeytan musallat ederiz de kendisi ondan hiç ayrılmaz olur." Buradan anlaşılıyor ki, şeytanın insana musallat kılınması bir sonuçtur; sebebi ise vahiyden yüz çevirmektir. Şeytan ile arkadaş kılınan insanlar ve dolayısıyla şeytanlar insanları yoldan çıkarırlar ve üstelik kendilerini doğru yol üzerinde sanırlar.[1027]

Şeytanların kimlere gönderildiği sorusunun cevaplarından birisi Meryem 19/83'tedir: "Küfrü tabiat haline getirenlerin üzerlerine şeytanları gönderdiğimizi görmez misin?" Bu âyetten de açıkça anlaşıldığı üzere, kâfirlikte karar kılanlar şeytanlarla buluşturulmaktadır. Bir anlamda şunu söyleyebiliriz: Kişi saptıktan sonra şeytanlarla buluşturulmaktadır; yoksa sapma eylemini sadece şeytanlara nispet etmek doğru değildir. Nitekim İbrahim 14/22'de şeytan kendisini suçlayacak olan insanlara yönelik olarak bir suçunun olmadığını söyleyecektir. Hakk'ın gerçek çağrısına karşılık yaptığı sahte davete insanların hemen kandığını, dolayısıyla bu insanların kendisini kınamaya haklarının olmadığını söylemiş olacaktır.

Şeytanın aldatma girişimlerinin insan tarafından olumlu karşılık bulmasının sonunda şeytanın ilgili kişileri terk edeceği de Kur'ân'da haber verilen hususlardandır.[1028]

1024 Yâsîn 36/6.
1025 En'âm 6/153.
1026 Yûnus 10/32.
1027 Zuhruf 43/37.
1028 Enfâl 8/48; İbrahim 14/22; Haşr 59/16.

2. Dünyada sıkıntılı bir hayat yaşamak

Tâhâ 20/124: "Kim benim uyarımdan (vahyimden) yüz çevirirse, iyi bilsin ki onun için dar, sıkıntılı bir hayat alanı olacaktır." Bu âyette Yüce Allah vahyinden yüz çevirmeyi sıkıntıların gerekçesi olarak ilan etmektedir. Âyette yer alan *zikr* kelimesinin vahiy, yani Kur'ân anlamına geldiği sûrenin 113-114. âyetlerinden de açıkça anlaşılmaktadır. *Ma'îşeten dankâ* tamlaması sadece ekonomik daralmayı değil, hayatın her alanındaki daralmayı, çekilen çeşitli sıkıntıları ve yürek burkulmalarını içermektedir.

Bu arada şu hususu belirtelim ki, hayatta çekilen sıkıntıların hepsi bir şeylerin sonucu olmak zorunda da değildir. Bazı sıkıntılar insanın derece elde etmesini sağlamaya yönelik imtihanlar olarak da gerçekleşebilir. Sâlih insanların ve özellikle peygamberlerin başına gelenler bu cümleden kabul edilmelidir. Bu istisnaları unutmamak kaydıyla, genel olarak başa gelen sıkıntıların birer sebebinin bulunduğu ve insanların kendi iradeleriyle tercihlerinin bu noktada etkin olduğu anlaşılmaktadır.

Şeytan ile arkadaşlık ve hayatın sıkıntılı yaşanması bir anlamda bu noktada söylenebilecek bütün sözleri içermektedir. Bu nedenle vahiyden yüz çevirmenin dünyadaki sonuçları hakkında daha fazla ayrıntıya girmeye gerek olmadığını düşünmekteyiz.

b) Âhiretteki Bazı Sonuçları

1. Hz. Peygamber'in şikâyetine konu olmak

Kur'ân'dan yüz çevirmek, ondan hicret etmek demektir. Hz. Peygamber'in mahşerde ümmetinden bu nedenle şikâyet edeceğini yine Kur'ân haber vermektedir: "Rasûl demiş olacak ki, Yâ Rabbî! Benim kavmim bu Kur'ân'ı yalnız bıraktılar."[1029] Âyetteki şikayetin mahşerde gerçekleşeceği kesindir. Çünkü Furkaan sûresinin 22. âyetinden 30. âyetine kadar olan konu kıyamet ve mahşerle ilgilidir.

Bu âyette şikâyete konu edilenler, sanıldığı gibi müşriklerden ibaret değildir. Maksat sadece müşrikler olsaydı "terk edilmiş olmak" anlamındaki *metrûk* kelimesi kullanılırdı. *Mehcûr* veya *hicret* kelimesi "geri dönmek üzere gitmek, hatta geri gelmek için gitmek, aklı geride kalmak" gibi anlamlara gelmektedir. Buradan anlaşılıyor ki, Kur'ân'dan hicret etmek, onunla birlikte olmasına rağmen onunla gereği gibi iletişim halinde bulunmayı istememek veya bunu başaramamak demektir.

1029 Furkaan 25/30.

Mehcûr sözcüğünün özellikle seçilme nedeni, Kur'ân ile de Kur'ânsız da yapamayanların dikkatini çekmek olabilir. Nitekim İbn Teymiye'nin de isabetle belirttiği gibi, Kur'ân'ı hiç okumayanlar, okuyup anlamayanlar ve okuyup anlamasına rağmen onu yaşamayanlar Kur'ân'dan hicret etmiş sayılırlar.[1030] Müşriklerin Kur'ân'dan uzaklaşmaları anlaşılabilir bir durumdur; çünkü onu kabul etmiyorlardı. Ancak müminlerin Kur'ân'dan hicreti tam bir felâkettir, yürek yangınıdır. Bu tutumdan derhal vazgeçmeliyiz. Sözün özü şudur: "Kur'ân'dan değil, Kur'ân'a hicret etmeliyiz."

İşte Kur'ân'dan yüz çevirmenin en önemli görüntüsü Kur'ân'a inananların ondan yararlanmamaları, ona hak ettiği konumu uygun görmemeleri ve gönderiliş gayesini anlamamış olmalarıdır. Yanıbaşlarında olmasına rağmen, Kur'ân ile olması gerektiği gibi iletişim kurmamaları Kur'ân'dan yüz çevirmeleri anlamına gelir. Onu hayatın merkezine yerleştirmeyen, dinî bilincin oluşmasında onu referans almayan, dine kaynaklık etme noktasında ilk sırayı ona vermeyen kişiler de ondan yüz çevirdiklerini unutmamalıdır.

2. Mahşerde kör olarak diriltilmek

Tâhâ 20/124: "(Zikrimden yüz çevirenleri) Kıyamet Günü kör olarak haşr edeceğiz." İşte âyetin bu cümlesinde vahiyden uzak yaşamanın âhirete yönelik ilk sonucu verilmekte ve bunun nimetlerden mahrumiyet şeklinde gerçekleşeceği beyan edilmektedir. Âyetteki "körlük" ifadesi bir süre körlük anlamına gelebileceği gibi, ödüllerden veya huzurdan yoksunluk olarak da yorumlanabilir.

3. Azapta unutulmak

Tâhâ 20/125-126: "O kişi şöyle diyecek: Ey Rabbim, niçin beni kör olarak dirilttin; oysa ben daha önce (dünyada) gören biriydim." Bu ifadelerin karşılığında Yüce Allah söz konusu kişiye şu cevabı verecektir: "Doğrudur (ancak böyle gerekiyordu). Sana bizim ayetlerimiz ulaşmıştı, fakat sen onları unutmuştun; sonuçta bugün de sen (azapta) unutulacaksın." Dünya hayatında Yüce Allah'ın âyetlerini unutmanın veya onlara karşı mesafeli durmanın ya da onları bütünüyle terk etmenin sonucu mahşerde azapta unutulmak, orada terk edilmek şeklinde belirlenmektedir.

4. Derin pişmanlıklara neden olmak

Zuhruf 43/38: "En sonunda çıkıp huzurumuza geldiği zaman (şeytana) der ki: Âh, ne olaydı, keşke benimle senin aranda iki doğu kadar uzak-

---

1030 Muhammed Ali e-Sâbûnî, et-Tibyân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1985, s. 10.

lık bulunsaydı! Sen ne kötü bir arkadaşmışsın!" İşte bu itiraf mahşerde yaşanacak derin ıstırabın bir ifadesidir. Ancak bu itiraf, sonucu hiçbir şekilde değiştiremeyecek ve sapan da saptıran da azapta ortaklaşa kalacaktır.[1031]

Dünya hayatında vahye karşı bir tavır takınanlar, dünyada dar ve sıkıntılı bir hayat yaşayacakları gibi, âhirette de aynı türden zor bir azaba çarptırılacaklardır. Tarihin her döneminde bu türden yanlışlıklar içerisinde bulunanlar zor, sıkıntılı, acı veren, zorluğu ve şiddeti gittikçe artan bir azapla karşılaşacaklarını bilmelidirler. İşte bu âyet, indirildiği dönemde başta Hz. Peygamber olmak üzere diğer müminleri motive ettiği gibi, günümüzde ve kıyâmete kadar da bütün müminlere moral desteği sağlamayı amaçlamakta, onları bu bilgilerle müjdelemekte, ayrıca inkârcı nankörlere de gözdağı vermeyi hedeflemektedir.

c) Tevhidin Önemi ve Karşı Girişimler

Yüce Allah, istikamet sahibi olanlara nimetlerini bolca vereceğini ve bunun imtihanın bir parçası olduğunu beyan ettikten sonra, vahiyden yüz çevirmenin de sürekli artan bir azaba neden olacağını belirtmişti. Şimdi ise ibadetlerde tevhidin önemini vurgulamakta, bu arada ibadet veya fedakârlık yapanlara karşı girişilen mücadeleyi gündeme taşımaktadır.

1. İbadette Hiç Kimse Devreye Sokulmamalıdır

وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًاۙ "Muhakkak ki mescitler Allah'ındır. O halde Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın." Âyetteki اَلْمَسَاجِدَ *el-mesâcid* kelimesi "mescitler, ibadethaneler", لَا تَدْعُوا *lâ ted'û* ifadesi "dua etmeyin, yalvarmayın", اَحَدًا *ehad* ise herhangi biri, hiç kimse" demektir.

Yüce Allah, bu âyette tevhidin evrensel ilkesini ortaya koymakta ve bunun insanlık tarihi kadar eski ve bütün insanlığı içerecek bir gerçek olduğunu ilan etmektedir.

a) وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ "Muhakkak ki mescitler Allah'ındır." Burada konusu edilen mescitlerin neyi ifade ettiği âlimlerimiz tarafından tartışılmış ve birbirinden farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

1. "Mescitler"den kasıt "ibadet için yapılan yerler" olabilir. Bu amaca hizmet etmek için inşa edilen havralar, kiliseler, camiler ve mescitler söz konusu kelimenin anlam alanına girerler. Burada çok önemli bir hususu

---

1031 Zuhruf 43/39.

hatırlatmak gerekir: Camilerde veya diğer mekânlarda ibadet ederken tek Allah'a ibadet esastır. Melekleri, peygamberleri veya herhangi bir aracıyı devreye sokmak tevhide aykırıdır ve yapılan eylemi ibadet olmaktan çıkarır, şirke dönüştürür. Ayrıca bu durum ilgili mekânların "mescit" olarak isimlendirilmesini de engeller.

2. "Mescitler"den kasıt "yeryüzü" olabilir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bütün yeryüzü benim için tertemiz olarak mescit kılınmıştır."[1032] Hz. Peygamber'in hadisi bu görüşün delilidir. Hem âyetten hem de hadisten anlaşılan şudur: Bütün yeryüzü Allah'ın mülküdür; sadece özel mabetlerde değil, yeryüzünün temiz olan her yerinde ve her zaman yapılan ibadetler sadece Allah'a adanmalı, insanlar sadece O'nun rızasına odaklanmalıdır. Yeryüzünün sahibi kim ise, ibadetler de sadece O'nun için yapılmalıdır, başka hiçbir niyet veya amaç devreye sokulmamalıdır.

3. "Mescitler"den kasıt Hasan el-Basrî'den gelen bir rivayete göre "ibadetler" olabilir. Buna göre, âyette, ibadetlerin sadece Allah rızası için yapılması ve Allah'tan başkasına secde yapılmaması gerektiği hatırlatılıyor demektir. Bu cümledeki لِلّٰهِ *lillâh* ifadesinin başındaki *lâm* edatı "tahsis" yani "maksadı birine veya bir şeye özel kılmak" anlamı verdiği için, bu yaklaşım da doğru kabul edilmelidir. Bu tercih aslında öncekilerini de içerik olarak bünyesinde barındıran kapsayıcı bir mahiyet arz etmektedir.

4. "Mescitler"den kasıt Sa'îd b. Cübeyr'den gelen bir rivayete göre "secde organları" olabilir. Buna göre âyette secde yaparken kullandığımız yedi uzvumuz olan iki el, iki ayak, iki diz ve yüz kastediliyor demektir. "Parçayı anarak bütünü kastetme kuralı" gereği, bazı organlar sayılsa da aslında maksat bütünüyle insandır. Vücudumuz, bedenimiz, aklımız, gönlümüz, kalbimiz ve bütün varlığımız sadece Yüce Allah'a adanmalıdır. Adanmış insan olmanın gereği ne ise, işte onun uğrunda fedakârlık yapmak amaçtır. Secde organlarını yaratan Allah'tan başkasına secde yapmak kulluk bilinciyle bağdaşmaz.

5. "Mescitler"den kasıt "ibadet zamanları" da olabilir. Buna göre ibadet zamanlarını belirleyebilecek yegâne güç Yüce Allah'tır; bu alana başkasının girme hakkı ve yetkisi yoktur.

6. "Mescitler"den kasıt İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre "Mescid-i Harâm özelinde çevresindeki diğer Mekke Mescitleri" de olabilir. Buna göre ilk mabed Kâbe olması itibariyle oraya özel bir gönderme yapıldığı

1032 Tirmizî, Teyemmüm,1.

ifade edilmiş olur. Diğer mescitlerdeki tutumumuz ise bu özel ifadenin delaletiyle elde edilir. Yani Kâbe ve civarındaki mescitlerde nasıl ki sadece Allah'a ibadet edilmesi isteniyorsa, diğer bütün mabetlerde de bu hassasiyet isteniyor demektir.[1033]

Bu görüşlerin her birinin kendine göre bir delili ve doğruluk değeri elbette vardır; ancak bizim kanaatimiz maksadın bütün ibadethaneler olduğu şeklindedir. Mabetlerde sadece Allah'a kulluk yapmak tevhidin bir gereğidir. Kulluk tevhid içerikli bir eylem olarak bu isimle anılmaya layıktır; diğer çabalar kulluk değil şirktir, sapkınlıktır, sonuçta insanlara veya başka varlıklara köleliktir.

b) فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًاۙ "O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın." Âyetin bu ikinci cümlesi tevhidin vazgeçilmezliğini ve ibadetlerin ibadet olarak isimlendirilmesinin gerekçesini ortaya koymaktadır. İbadetlerde tevhid, ibadet esnasında devreye hiç kimseyi sokmamakla mümkündür. Yüce Allah'ın zatı ve rızası hariç, akla gelebilecek her ne varsa onların devrede bulunması yapılan işi ibadet olmaktan çıkartır.

Âyetteki مَعَ اللّٰهِ *me'allâh* ifadesi, "Allah'tan başka, yani O'nu inkâr içerikli" bir anlam vermez. Buradaki maksat, Allah'ı kabul etmesine rağmen araya başka varlıklar sokmayla ilgilidir. Âyetin sonundaki اَحَدًا *ehad* kelimesi, devreye sokulması düşünülen her ne varsa onların tamamını içermekte ve âyette hepsinin reddedilmesi emredilmektedir. Adına inkâr veya şirk denilen inanç bozukluklarının her türü âyette reddedilmektedir.

Lâilâhe illallâh denen "kelime-i tevhîd", Allah'tan başka hiçbir üstün güç kabul etmemeyi gerektirmektedir. Yüce Allah'ın dışında ne şekilde ve boyutta olursa olsun, araya bir şeyler katmak şirktir. Âyette vurgulanan husus budur, sûrenin 20. âyetinde hatırlatılan mesaj da bu istikamettedir.

Yüce Allah'ın emri, O'nun mescitlerinde sadece O'na yalvarılması, kulluk yapılması ve devreye hiç kimsenin sokulmamasıdır. Hürriyet denen değer insanın kendi iradesiyle Allah'a kulluk yapmasıdır. Bunu başaranlar başka varlıkların kölesi olmaktan kurtulurlar. İnançta ve ibadette şirk koşmak hem ibadet eden için bir kayıptır; hem de aracı kılınanlar için bir zulümdür. Sadece Allah'a kulluk yapılmasına ve O'nun adının anılmasına engel olanlar, dahası mescitlerin tahrip edilmesi için çalışanlar ise Bakara 2/114'te insanların en zalimleri olarak ilan edilmektedir. Rabbimiz bizi bu

1033 Bu görüşlerin bir kısmı için bk. Semerkandî, *age.*, III, 507; Zemahşerî, *age.*, IV, 617; Râzî, *age.*, XXIX, 162-163; Kurtubî, *age.*, XIX, 14-15.

aykırılıklardan muhafaza buyursun.

Yahûdî ve Hıristiyanlar mabedlerine girip ibadet yaparlarken şirke bulaştıkları için Yüce Allah Müslümanları bu noktada uyarmakta ve hem mabedde hem de hayatın diğer bütün alanlarında şirki onların gündeminden çıkartmayı amaçlamaktadır.[1034]

11. Allah'a Çağıranların Başına Üşüşülür

وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًاۜ "Allah'ın kulu O'na davet için kalksa (yoldan sapanlar) neredeyse onun üzerine yürürlerdi, çullanırlardı." Âyetteki قَامَ *kaame* fiili "kalkmak, başlamak", عَبْدُ اللّٰهِ *'abdüllâh* tamlaması "Allah'ın kulu", يَدْعُوا *yed'û* fiili "dua etmek, çağırmak", كَادُوا *kâdû* fiili "neredeyse", لِبَدًا *libedâ* kelimesi ise "kalabalıklar halinde kuşatmak, üşüşmek, çullanmak" demektir.

Burada ele alınan ve Müslümanların dikkatine sunulan meselenin detayı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Şimdi bu görüşleri kısaca hatırlatmak istiyoruz.

a) Bu âyette sözü edilen husus, Nebî (as) *lâ ilâhe illellâh* diyerek insanları Allah'a davete her kalkıştığında Arapların bütünüyle onun üzerine üşüşmeleriyle alakalıdır.[1035] Belli ki konu Hz. Peygamber'in Yüce Allah'a davete başlamasıyla ilgilidir ve Mekke'de yaşanan çeşitli örnekler de bu yaklaşımın doğruluğunun delilidir.

Buna göre âyetteki عَبْدُ اللّٰهِ *'abdüllâh* tamlaması "Allah'ın kulu" anlamında Hz. Peygamber'dir; يَدْعُوا *yed'û* fiili ise "dua etmek, çağırmak, davet etmek" anlamlarına gelmektedir. *Yed'û* fiilinin asıl anlamı budur ve yapılan davet işlemi de vahyin tebliğ edilmesi gerektiği amacına uygundur. Hz. Peygamber davetini gerçekleştirdiği her seferinde çevresindeki müşrikler öfkelerinden adeta onu parçalayacak bir psikolojiye bürünüyor ve tebliğ konusu ilkelere karşı tahammülsüzlüklerini ortaya koyuyorlardı. Bu görüşümüzün delili olarak bazı âyetleri hatırlatmak istiyoruz:

1. Kalem sûresinin son iki âyetinde dile getirilen husus bunun değişik kelimelerle ifade edilmiş biçimidir: "Kâfirler vahye karşı öfkeleri nedeniyle Kur'ân'ı duyduklarında 'O (Peygamber), kesinkes cinlenmiştir' diyerek,

1034 Taberî, *age.*, XXIX, 117.
1035 Taberî, *age.*, XXIX, 119.

gözleriyle neredeyse seni devireceklerdi. Oysa o (Kur'ân) bütün âlemler için bir öğüttür." İşte bu âyetin verdiği mesaj ile yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin mesajı aynı noktada birleşmektedir. Bu nokta, inkârcıların nankörlüğü, şirki ve küfrüdür.

2. Vahye karşı girişilen olumsuz tutumun sebebi olarak, insanlık veya peygamberler tarihi boyunca sunulan en önemli gerekçe "kıskançlık" olarak belirlenmektedir. Bakara 2/213, Âl-i İmrân 3/19, Şûrâ 42/14 ve Câsiye 45/17. âyetlerde Yüce Allah vahye karşı takınılan olumsuz tavrın sebebini "kıskançlık" olarak bildirmektedir. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette dile getirilen kuşatmak, çullanmak veya üşüşmek şeklindeki olumsuz tavır girişimlerinde de yaşanan duygu aynıdır.

3. Hz. Peygamber'in tebliğine karşı girişilen bu yıpratıcı ve yok edici girişimlerin diğer bir sebebi de elbette "Allah'ın nuru olan vahyi söndürmek"tir. Yüce Allah inkârcıların bu tutumunu ifade bağlamında Kur'ân'da iki âyete yer vermektedir. Bunlardan biri Tevbe 9/32, diğeri ise Saff 61/8. âyetlerdir. Her iki âyette de ortak vurgu, inkârcıların Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmeye çalışacakları, ancak kâfirler ve müşrikler istemeseler de Allah'ın nurunu tamamlayacağı şeklindedir.

b) Âyette geçen يَدْعُوا *yed'û* fiili bazı âlimlerimiz tarafından "ibadet etmek" veya "Kur'ân okumak" anlamlarına alınmakta, bunun sonucunda konu Hz. Peygamber'in namaz kılması ve müşriklerin ya da cinlerin onu rahatsız etmeleriyle ilişkilendirilmektedir. Rivayetlerde söz konusu namaz kılma işleminin yeri dahi belirlenmekte ve Hz. Peygamber'in Nahle'deyken bu üşüşmenin yaşandığı beyan edilmektedir.[1036] Bu görüşe yönelik iki açıdan eleştiri yapmak durumundayız:

1. Bu yaklaşım için ilk bakışta bir sakınca görünmüyorsa da konunun özellikle cinlerle ilişkilendirilmesi doğru değildir. Çünkü bu sûrede sözü edilen cinler vahyi dinledikleri için kendi istikametlerini doğru belirleyen ve yanlışta olanları da kınayanlardır. Dolayısıyla sûrenin genel içeriğiyle uyumlu olmayan bu yaklaşımın tercih edilmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Övülen ve tevhid itiraflarıyla insanlara örnek olması amaçlanan cinlerin bir anda yergiye muhatap kılınmasının delili olmadığını düşünmekteyiz.

2. Sûrenin 16. âyetinden itibaren konunun artık cinlerle ilgili bir yönünün bulunmadığını ve asıl meseleye dönüldüğünü daha önce de ifade etmiştik. Bu durumda âyetlerde sözü edilen husus, müşriklerin Hz.

1036 Semerkandî, *age.*, III, 507; Zemahşerî, *age.*, IV, 617; Kurtubî, *age.*, XIX, 16.

Peygamber'e karşı olan düşmanlıklarıdır, meselenin vahyi dinlediği için gerçeği itiraf eden cinlerle ilgisi yoktur.

c) İmam Ferrâ, âyette kastedilen anlamın cinlerin Kur'ân dinlemek için Hz. Peygamber'e yönelmeleri olduğunu beyan etmektedir. Ona göre Hz. Peygamber Nahle denilen yerde Kur'ân okurken bir grup cin ondan Kur'ân dinlemek için severek ve isteyerek kendisine yoğun bir ilgi göstermişlerdi.[1037] Çünkü cinler vahiyden oldukça fazla etkilenmiş, hayrete düşmüş, adeta istiflenmiş bir şekilde vahye yönelmek durumunda kendilerini mecbur hissetmişlerdi.

16. âyetten öncesiyle ilgili olarak daha önce söylediğimiz gerekçeyi göz önüne almazsak, bu yaklaşımın diğerlerinin aksine olumlu bir anlam içerdiğini görmekteyiz. Bu yaklaşım, sûrenin başından beri devamlı vahiy lehinde bir tutum ortaya koyan cinlerin bu tutumlarını devam ettirdikleri sonucunu verir.

16. âyetten sonra cinlerle ilgili hitabın bulunmadığı görüşümüz doğrultusunda bu yaklaşımı saygıdeğer bulduğumuzu, ancak bazı çekincelerimizin de olduğunu belirtmeliyiz. Âyetteki *kâdû* fiili bu işlemin gerçekleşmediğini, neredeyse başına üşüşecekleri bilgisini içermektedir. Söz konusu bu kelime, bir taraftan bir eylemin neredeyse meydana geleceğini ifade ederken, diğer taraftan bunun gerçekleşmediğini de gösterir. Durum böyle olunca, bu yaklaşımın diğerlerine göre güçlü bir dayanağının olmadığı ortaya çıkar.

d) Âyette قَامَ النبى *kaame en-nebiyyü* "Nebî kalktğında" veya قَامَ الرسول *kaame er-rasûlü* "Rasûl kalktığında" ya da sadece قُمتَ *kumte* "Sen kalktığında" denilmeyip, عَبْدُ الله *'abdüllâh* ifadesinin tercih edilmesi hem Kur'ân'ın genel ifade üslubuna uygundur;[1038] hem de mesajin evrensele taşınmasında son derece anlamlıdır.

Vahyin ilk muhatapları olan Mekkeli müşrikler nasıl ki Hz. Peygamber'e karşı düşmanca bir tutum içerisine girmişler, onu tebliğ görevinde engellemeye çalışmışlarsa, benzer tutum ve davranışlar ondan sonra da devam etmiş, günümüzde ve gelecekte de aynı şekilde devam edecek görüntü vermektedir. Tebliğ görevine soyunanlar benzer türden baskılara ve sıkıntılara uğrayacaklarını bilmeli, ona göre hazırlıklı olmalıdırlar.

1037 Ferrâ, *age.*, III, 194.
1038 Meryem 19/85.

20-23. ÂYETLER:

قُلْ اِنَّمَٓا اَدْعُوا رَبّ۪ي وَلَٓا اُشْرِكُ بِه۪ٓ اَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ اِنّ۪ي لَٓا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾

قُلْ اِنّ۪ي لَنْ يُج۪يرَن۪ي مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ وَلَنْ اَجِدَ مِنْ دُونِه۪ مُلْتَحَدًاۙ ﴿٢٢﴾ اِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللّٰهِ وَرِسَالَاتِه۪ۜ
وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اَبَدًاۜ ﴿٢٣﴾

"**20.** (Ey Peygamber!) 'De ki: Ben, sadece ve sadece Rabbime dua ederim (O'na davet ederim) ve O'na hiç kimseyi ortak koşmam.' **21.** De ki: 'Ben, size zarar verme ve doğru yola getirme gücüne de sahip değilim.' **22.** De ki: '(Allah'tan başkasına yalvarırsam) Allah'tan gelecek (bir azaba) karşı beni kimse asla koruyamaz; ben de O'ndan başka herhangi bir sığınak da kesinlikle bulamam.' **23.** (Size yarar da zarar da veremeyişime ilaveten benim görevim), Allah'tan gelen ve O'nun mesajlarından oluşan (esasları) sadece tebliğdir. Artık Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eden kişi için içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır."

Sûrenin bu âyet grubunda Yüce Allah Hz. Peygamber'i vahiy ile inşa etmektedir. Bu amaçla ondan hem ibadetlerindeki hassasiyetini ortaya koymasını istemekte, hem de kendisi ile ilgili herhangi bir nihai gücün olmadığını ona ilan ettirmektedir. Dahası, aksi bir tutumun söz konusu olması durumunda Allah'ın dışında hiçbir sığınağın olamayacağını da bildirmektedir. Çünkü Kur'ân, Hz. Peygamber'in konumunu tebliğci olarak belirlemekte, Yüce Allah'a ve Kutlu Elçisi'ne isyanın derin ve tehlikeli sonucuna dikkat çekmektedir.

a) Peygamber Duruşu Nasıldır?

Yüce Allah, Hz. Peygamber'den duruşunu ilan etmek üzere çevresindekilere seslenmesini istemekte, bunu yaparken önce neler yaptığını, ardından da neler yapamayacağını söylemesini kendisine emretmektedir.

1. Davet Sadece Yüce Allah'a Olmalı ve Şirk İçermemelidir

قُلْ اِنَّمَٓا اَدْعُوا رَبّ۪ي وَلَٓا اُشْرِكُ بِه۪ٓ اَحَدًا "(Ey Peygamber!) De ki: Ben, sadece ve sadece Rabbime dua ederim (O'na davet ederim) ve O'na hiç kimseyi ortak

koşmam." Âyetteki اُدْعُوا *ed'û* fiili "dua etmek, çağırmak", لَٓا اُشْرِكُ *lâ üşri-kü* fiili "şirk koşmamak", اَحَدًا *ehad* kelimesi ise "herhangi biri, hiç kimse" demektir.

Yüce Allah, Mekkeli müşriklerin hücumlarına karşı Hz. Peygamber'in nasıl bir tavır sergilemesi veya nasıl bir söylem geliştirmesi gerektiğini ona öğretmekte ve onu kendi başınalığa terk etmemektedir. Bugün de durum aynıdır. İnsanlar din adına söylem ve eylemlerini Yüce Allah'ın vahyinden öğrenmeli, kendi kanaatlerini din diye sunmamalıdırlar.

Bu âyette iki cümle yer almaktadır. Âyetin başına ilk cümleyi içerecek şekilde اِنَّمَا *innemâ* edatı getirildiği için anlam vurgulu bir mahiyet arz etmektedir. Buna göre âyetteki ilk mesaja "sadece ve sadece", "ancak ve ancak" şeklinde anlam verilmelidir.

a) قُلْ اِنَّمَٓا اَدْعُوا رَبّ۪ي "(Ey Peygamber!) De ki: Ben, sadece ve sadece Rabbime dua ederim, (O'na davet ederim)." Yüce Allah, bu ifadede Hz. Peygamber'den iki şeyi ilan etmesini istemektedir:

1. "Sadece ve sadece Allah'a dua etmek, yalvarmak." Hz. Peygamber Mekkeli müşriklerin onu bunaltmaları karşısında sadece Yüce Allah'a dua ettiğini, O'na yalvarıp yakardığını, başka bir derdinin olmadığını ifade etmektedir. Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'e, "Çok cüretkâr bir iş yaptın. Böylece bütün insanların düşmanlığını üstüne çektin; bu sebeple bundan vazgeç" demişlerdi. Onların bu isteğine karşılık Yüce Allah işte bu âyeti indirmiştir.[1039]

Söylenmek istenen şudur: Sizin duruşunuz beni artık ilgilendirmiyor. "Benim yaptıklarım bana, sizinkiler de sizedir. Siz benim yaptıklarımdan uzaksınız, ben de sizinkilerden uzağım."[1040] "De ki: Ey nankörler! Sizin tapmakta olduklarınıza ben tapmam. Siz de benim kulluk yapmakta olduğuma kulluk yapmazsınız. Zaten daha önce de sizin taptıklarınıza ben tapıcı değildim; siz de benim kulluk yaptığıma kulluk yapmamıştınız. Sizin dininiz size, benimki de banadır."[1041]

2. "Sadece ve sadece Allah'a davet etmek." Yüce Allah Hz. Peygamber'den çağrısının yönünü ilan etmesini istemektedir. Peygamberler kendilerine değil, sadece ve sadece Allah'a davet ederler. Onların çağrı-

1039 Râzî, *age.*, XXIX, 164.
1040 Yûnus 10/41.
1041 Kâfirûn 109/1-6.

ları, elçilik görevleri gereği onları görevlendiren zatadır, yani Yüce Allah'adır, O'nun sırât-ı müstakîm denen yolunadır. Yûsuf 12/108, İbrâhim 14/1, Nahl 16/125, Ahzâb 33/46 ve Şûrâ 42/52-53 gibi âyetlerde de ifade edildiği üzere davetin adresi Yüce Allah'tır ve O'nun yoludur.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'in dua ve davet yönünü kendisine ilan ettirirken, bu vahyin takipçilerinin de aynı düsturu takip etmeleri gerektiğini âyetin mesajına koymuştur. Din tebliğinde bulunanlar özellikle Yûsuf 12/108'de de dile getirildiği üzere sadece ve sadece Yüce Allah'a çağırmalı, davette başka merkezleri veya şahısları ya da anlayışları adres göstermemelidirler. Hz. Peygamber'i takip ettiğini iddia edenlerin davranışı bu şekilde olmalıdır. Başka yönlere veya anlayışlara yöneltilen çağrıların sahipleri Peygamberî bir metot izlemediklerini özellikle bilmelidirler.

b) وَلَٓا اُشْرِكُ بِه۪ٓ اَحَدًا "O'na hiç kimseyi ortak koşmam." Bu cümledeki vurgu ise sonundaki *ehad* kelimesiyle elde edilmektedir. Söz konusu kelimenin nekra/belirsiz olması ve cümlenin olumsuz getirilmesi anlamın "Hiçbir şeyi O'na ortak koşmayacağım" şeklinde verilmesini zorunlu kılmaktadır.

Tevhidin ayrılmaz parçası imanın ve ibadetin hiçbir şekilde şirk içermemesidir. "Allah'a imanda ve O'na kullukta araya başka varlıkları sokmak" demek olan *şirk*, tevhidin zıddıdır. Daha önce sûrenin 2 ve 18. âyetlerinde, dahası Kur'ân'da pek çok âyette dile getirildiği üzere, mabedlerde veya bütünüyle ibadetlerde Allah'a ortak koşmamak; mümin ve Müslüman olmanın gereğidir. İşte Hz. Peygamber'in ilan ettiği ikinci husus "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak" gereğidir.

11. Hz. Peygamber İnsanlara Zarar da Yarar da Veremez

قُلْ اِنّ۪ي لَٓا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا "De ki: Ben, size zarar verme ve doğru yola getirme gücüne de sahip değilim." Âyetteki لَٓا اَمْلِكُ *lâ emlikü* fiili "sahip değilim", ضَرًّا *darr* kelimesi "zarar", رَشَدًا *raşed* sözcüğü ise "doğru yol, hidayet, fayda, menfaat" demektir.

Hz. Peygamber'in risalet görevinin tezahürlerinden birisi de bu âyette yer almaktadır. Yüce Allah, Hz. Peygamber'den bu konumunu duyurmasını istemektedir. Tebliğ faaliyetini gerçekleştirdiği her defasında başına üşüşenlere vermesi istenen cevaplardan birisi onun da bir insan olduğu gerçeğidir.

Önceki âyette yer alan "Sadece Allah'a yakarıp O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacağı"nı ifade etmesi, Hz. Peygamber'in Yüce Allah ile olan ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktaydı. Tek ilâh olan Yüce Allah'a kulluk yapıp hiçbir şeyi O'na şirk koşmamak risaletin Allah'a yönelik kulluk boyutudur. Bu âyette ise risaletin kullara yönelik boyutu ele alınmaktadır. Söylenmek istenen şudur: Hz. Peygamber insanlara zarar ve yarar veremeyeceği gibi hidayet ve dalalet noktasında da kendilerine herhangi bir katkısı olamayacaktır. Onun yaptığı iş muhataplara rehberlik yapmaktan ibarettir.

Râzî'nin tespitine göre, âyetteki *darr* "zarar" kelimesi anlam zıddı olan *nef*'i yani "yarar"ı, *raşed* yani "doğru yol" kelimesi de *dalâl* "sapıklık, şaşkınlık" sözcüğünü anlam olarak zımnen içermektedir. Böyle olunca âyetin hem yarar-zarar, hem de hidayet-dalalet kavramlarını mesaja kattığı anlaşılmaktadır. Demek ki, insanlara nihai olarak yarar ve zararı, onlar için hidayet veya dalaleti onaylayan makam ilâhî iradedir; bu alana hiç kimse müdahale edemez.

A'râf 7/188, Yûnus 10/49 ve daha pek çok âyette ifade edildiği gibi, Hz. Peygamber Yüce Allah'ın izni ve müdahalesi olmadan kendisine bile yarar ve zarar verme gücüne sahip değildir. Bir beşer olduğu ısrarla vurgulanan Nebî (as)'ın diğer insanlarla olan ilişkisi, onlara ilâhî gerçekleri tebliğ etmek ve onlara örneklik yapmak noktasında belirlenmiştir.

Başta Yûnus 10/15-16. âyetler olmak üzere, kendisinden olağanüstü şeyler bekleyenlere verilen pek çok cevaptan da anlaşılacağı gibi, Hz. Peygamber insanüstülüğün bir örneği durumunda değildir. Aksine, insanlara örnek kılınması tebliğ ettiği prensipleri önce kendisinin yapması gerektiğini ortaya koymaktadır. İnsanlara insan peygamber gönderilmesi kadar doğru ne olabilirdi ki? Onun diğer insanlardan farkı kendisine vahiy gönderilmesiydi. Aldığı vahiylerin gereğini önce kendisi yerine getiren Hz. Peygamber, ardından çevresindekilere tebliğ etmiş, ancak onlar üzerinde ne Mekke ne de Medine döneminde hiçbir baskı kurmamıştır; çünkü vahyin mantığında baskıya yer yoktur.

İşte insanlara yarar ve zarar veremeyip onları hidayete veya dalalete erdirme gücünde olmadığının ifade edilmesi bu gerçeğin birer parçasıdır; âyette vurgulanan husus kanaatimizce budur. Hz. Peygamber'in gerçekler karşısındaki durumu bu şekilde belirlendikten sonra, şimdilerde kalkıp benzer iddiaları bazı insanlarla ilişkilendirip onlardan olağanüstü işler beklentisine girmenin ne kadar boş ve anlamsız olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Yüce Allah, vahyinde bu tür bilgilere yer vererek insanların doğru bir istikamete sahip olmaları gerektiğini herkese bildirmektedir.

b) Yüce Allah'a Karşı Gelmenin Sonuçları

Yüce Allah, sûrenin bu âyetlerinde gerçek sahibin kim ve yegâne sığınağın neresi olduğunu Hz. Peygamber'e söylettirmekte ve bu arada peygamberliğin asıl görev alanının ne olduğunu gündeme getirmektedir. Daha sonra da isyana dalmanın insanı nasıl bir felakete sürükleyeceği muhataplara özellikle hatırlatılmaktadır.

1. Yüce Allah'tan Başka Sahip ve Sığınak Yoktur

قُلْ اِنّ۪ي لَنْ يُج۪يرَن۪ي مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ وَلَنْ اَجِدَ مِنْ دُونِه۪ مُلْتَحَدًا "De ki: (Allah'tan başkasına yalvarırsam) Allah'tan gelecek (bir azaba) karşı beni kimse asla koruyamaz; ben de O'ndan başka herhangi bir sığınak da kesinlikle bulamam." Âyetteki لَنْ يُج۪يرَ *len yücîra* fiili "koruyamamak, sahiplenememek", اَحَدٌ *ehad* kelimesi "herhangi bir kişi, olumsuz bir cümlede hiç kimse", لَنْ اَجِدَ *len ecide* fiili "bulamamak", مُلْتَحَدًا *mültehadâ* kelimesi ise "sığınak, barınak" demektir.

a) قُلْ اِنّ۪ي لَنْ يُج۪يرَن۪ي مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ "De ki: (Allah'tan başkasına yalvarırsam) Allah'tan gelecek (bir azaba) karşı beni kimse asla koruyamaz." Mekkeliler Hz. Peygamber'e onları davet ettiği şeyden vazgeçmesini ve kendisini koruyacaklarını söylemeleri üzerine Yüce Allah bu âyeti indirmiştir.[1042]

مِنَ اللّٰهِ *minellâh* "Allah'tan (korumak)" ifadesi, O'ndan gelecek ceza veya azaptan korumak şeklinde anlaşılmalıdır. Ayrıca cümlenin sonundaki اَحَدٌ *ehad* kelimesi ise Yüce Allah'ın dışındaki bütün varlıkları içermektedir.

Âyette vurgulanan husus, ilâhî iradenin ondan istediğini yapmaması durumunda Yüce Allah'tan gelecek herhangi bir musibetten onu hiç kimsenin koruyamayacağının bildirilmesidir. Kendisine olduğu gibi başkalarına da yarar veya zarar verecek durumda olmayan Hz. Peygamber, eğer Yüce Allah'tan başkasına dua ediyor veya O'ndan başkasına davet ediyor olsaydı, işte asıl o zaman korumasız kalacağı kendisine bildirilmektedir.

Hz. Peygamber örnekliğinde insanlara verilmek istenen mesaj şudur: Her ne tür niyet, beklenti veya amaçla olursa olsun, eğer bir insan Allah'tan başkasına yalvarır veya O'ndan başkasına davet eder ya da herhangi bir şeyi O'na ortak koşarsa kendisine Yüce Allah'tan gelecek cezayı hiç kimse engelleyemeyecektir. Çünkü gerçek koruyucu sadece ve sadece Yüce Allah'tır.

1042 Râzî, *age.*, XXIX, 164.

b) وَلَنْ اَجِدَ مِنْ دُونِهٖ مُلْتَحَدًاۙ "Ben de O'ndan başka herhangi bir sığınak da kesinlikle bulamam." Âyetin bu ikinci cümlesi ilkinin anlamını tamamlamakta, Allah'tan başka koruyucunun bulunmamasının yanında O'ndan başka sığınağın da bulunamayacağını belirtmektedir.

Bu âyetin her iki cümlesi şu anlamları da içermektedir: Yüce Allah'a dua eden, O'na kulluk yapan ve O'na davet eden kişileri Yüce Allah koruyacak ve onların sığınağı da sadece ve sadece ilâhî irade olacaktır. İlâhî azaptan veya insanların baskı ve zulümlerinden korunmanın yolu yine Yüce Allah'tan yana olmaktan geçer. Yüce Allah, emrettiği gibi yaşayanların sahibi, sığınağı ve yardımcısıdır.

11. Peygamberlerin Görevi Tebliğdir

اِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللّٰهِ وَرِسَالَاتِهٖ "(Görevim), Allah'tan gelen ve O'nun mesajlarından oluşan (esasları) sadece tebliğdir." Âyetteki بَلَاغًا *belâğ* kelimesi "tebliğ etmek, iletmek", رِسَالَاتِ *risâlât* sözcüğü ise "mesajlar, öğretiler" demektir.

a) Genel kabule göre, bu cümle bir istisnadır ve âyetin anlamı öncesiyle birebir bağlantılıdır. Bu tercihte istisna 21. âyetle ilgilidir ve anlam şöyledir: "Ben sizin için herhangi bir zarar veya faydaya ya da hidayet ve dalalete erdirme gücüne sahip değilim; yaptığım tek şey Allah'tan gelen ve mesajlarından oluşan bir tebliğden ibarettir."

b) Diğer görüşe göre ise anlam bir önceki âyetle, yani 22. âyetle ilgilidir ve baştaki الا illâ edatı اِنْ *in* ve لا *lâ* harflerinden oluşan bir şart anlamı vermektedir.[1043] Âyetlerin anlamı ise şu şekilde kabul edilir: "Eğer Allah'tan geleni ve mesajlarını tebliğ etmezsem, o zaman Allah'tan gelecek azaptan beni hiç kimse kurtaramaz ve O'ndan başka sığınak da bulamam."

Bu iki yaklaşımın ikisi de mümkündür; birini diğerine tercih ettirecek çok önemli gerekçelerimiz yoktur. Onun için her ikisini de doğru kabul ettiğimizi belirtmek durumundayız.

Bu arada âyetteki رِسَالَات *risâlât* kelimesinin âyetteki konumu hakkında da kısaca bilgi vermekte yarar vardır:

1043 Ferrâ, *age.*, III, 195.

1. Bu kelimeyi hemen yakınındaki *Allâh* kelimesine bağlamak mümkündür. Bu durumda anlam tercümede verdiğimiz gibi "(Görevim), Allah'tan gelen ve O'nun mesajlarından oluşan (esasları) sadece tebliğdir" şeklinde olur.

2. Diğer ihtimale göre ise, bunu daha öncesinde bulunan بَلَاغًا *belâğ* kelimesine gönderebiliriz. Buna göre anlam şöyledir: "Allah'tan geleni tebliğ ve risalet öğretilerinden başka (size zarar da veremem; sizi doğru yola da eriştiremem)."

3. اِنْ *in* ve لَا *lâ* edatlarının birleşimi olarak şart anlamına göre âyetin tercümesi ise şöyledir: "Allah'tan geleni tebliğ etmez ve risalet görevimi yapmazsam (Allah'tan gelecek azaba karşı koruyanım olmadığı gibi O'ndan başka sığınak da bulamam)."

Kur'ân i'cazının gereği kelimelerin ve edatların çok anlamlılığından yararlanarak bu tür farklı yorumlarla buluşmamız mümkündür. Bütün bunlar birer çelişki değil, hepsi aynı gerçeğin farklı biçimlerde dile getirilmesidir ve anlam zenginliğinin birer sonucudur. Eğer kelimelerin anlamı birden çok ise ve cümle içerisindeki konumları birden çok ihtimale uygun ise, dahası kullanılan edatlar da farklı anlam içeriğine uygun iseler bu çeşitliliği bir zenginlik olarak algılamak kaçınılmazdır. Kişi tercihini gerekçelendirebiliyorsa ona saygı duymak gerekir; bu tür tercihleri sebebiyle âlimlerimizi tahrifçilikle suçlamak son derece hatalı bir yaklaşımdır.

Âyet, peygamberlerin görev alanını ortaya koymakta ve aslında yaptıkları işin elçilikten ibaret olduğunu öğretmektedir. Elbette onların tebliğ ettikleri esasları açıklamak, yaşamak, ümmete örnek olmak, müjdelemek, uyarmak gibi ayrıcalıklı konumları da vardır. Ancak bu bağlamda dile getirilen husus, insanlar üzerinde herhangi bir etkinliklerinin ve dolayısıyla baskılarının olamayacağını ifade etmektir. Çünkü onlar da Yüce Allah'a karşı sorumludurlar ve tebliğde O'nun iradesi dışında herhangi bir hareket serbestisine sahip değillerdir.

Şimdilerde ve sonrasında din tebliğinde bulunanlar da bu peygamber yolunu izlemeli, vahyin aydınlığını insanlara tebliğ etmeli, ilâhî öğretileri tanıtmalı ve tebliğde kendi arzularını değil, Allah'ın kelâmını muhataplara aktarmalıdırlar. Bunun dışında izlenecek her yol nasıl bir niyetle takip edilirse edilsin, sahibini sorumluluğa itecek ve ağır bir hesabın muhatabı haline getirecektir. Tebliğin konusu Yüce Allah'tan gelen ilkeleri insanlığa ulaştırmaktır, vesselâm.

Âyetin devamında bu görevi arzu edilen şekilde yapmamanın ve ilâhî iradeye aykırı davranmanın nasıl sonuçlar getireceği açıkça haber verilmektedir.

111. İsyanın Sonu Ebedî Cehennemdir

وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا "Artık Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eden kişi için içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır." Âyetteki يَعْصِى *ya'sî* fiili "isyan etmek, karşı gelmek", نَارَ جَهَنَّمَ *nâra cehennem* tamlaması "cehennem ateşi", خَالِدِينَ *haalidîn* kelimesi "uzun zaman kalmak", اَبَدًا *ebed* ise "ebedi olarak" demektir.

a) Rasûl'e itaat nasıl ki Allah'a itaat ise,[1044] ona isyan da Allah'a isyandır. Yüce Allah Kur'ân'da kendisine itaati emrettiği gibi Rasûl'e itaati de emretmektedir.[1045] Dahası, Allah'ı sevenler eğer Allah'ın da onları sevmesini istiyorlarsa Rasûl'e uymakla yükümlü tutulmuşlardır.[1046] Allah'a icabetle Rasûl'e icabet de Kur'ân'da yan yana getirilmiştir.[1047]

Bu ve benzer âyetlerden istifade ederek şunu söyleyebiliriz: Yüce Allah yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyette öğretilerini tebliğ eden Hz. Peygamber'e isyanı kendisine isyan ile aynı sayarak sonucun ebedî cehennem olacağını açıkça bildirmektedir.

Elçinin değeri onu gönderenden kaynaklanmaktadır; dolayısıyla elçiyi yalanlayanlar da aslında göndereni yalanlamış olmaktadırlar. Yüce Allah Hz. Peygamber'i yalanlayanların esasında Nebî (as)'ı yalanlamadıklarını, o zalimlerin Allah'ın âyetlerini inkâr ettiklerini haber vermektedir.[1048]

b) Âyette bahse konu olan isyankârlar, öncelikle bu sûrenin 11, 14, 15 ve 19. âyetlerde sözü edilen yoldan çıkmış cinler de dâhil olmak üzere, Hz. Peygamber'in risaletine karşı çıkan ve onun başına üşüşüp çullanan Mekkeli müşriklerdir. Ancak mesaj evrenseldir ve bütün zamanlarda peygamberlere karşı çıkan bütün insanlar âyetin hedeflediği kişiler arasında yer almaktadır. Her kim her ne gerekçe ile olursa olsun, Allah'a ve O'nun elçilerine karşı gelir ve bir isyan içerisine girerse yaşayacağı akıbet kesinlikle cehennem ateşi olacaktır. Esasında âyetteki ifade ve zamirlerin tekil başla-

1044 Nisâ' 4/80.
1045 Nisâ' 4/59; Enfâl 8/46.
1046 Nisâ' 4/80.
1047 Enfâl 8/24.
1048 En'âm 6/33.

yıp خَالِدِينَ *haalidîn* kelimesinin çoğul getirilmesinin amaçlarından birisi de bu olsa gerektir.

ıv. Ebedîlik Ne Demektir?

فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا "Onun için içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır." Azabın ebediliği konusu İslâm âlimleri tarafından uzun uzun tartışılmıştır. Bazı âlimler En'âm 6/128, Hûd 11/107-108 ve Nebe' 78/23 gibi âyetlerden hareketle, azabın çok uzun sürse de bir süre sonra sona ereceği, diğer bazıları ise bunun hiç bitmeyeceği kanaatindedirler.[1049] Bu detaya ve sonuçsuz tartışmalara girmeden sadece bazı hatırlatmalar yaparak konuyu toparlayacağız.

Ebed kavramı Kur'ân'da 28 defa geçmektedir. Bunların dokuz tanesi cennetle,[1050] üç tanesi ise cehennemle ilgili olmak üzere[1051] ebed kavramının 12 tanesi âhiret şartlarıyla ilgilidir. Geriye kalanlar ise dünya hayatıyla ilişkilidir ve çeşitli kayıtlar içermektedir. Kavramın Kur'ân'daki bütün kullanımlarını inceleyerek bir kanaate ulaşmaya çalışacağız.

Yüce Allah, Bakara 2/95 ve Cum'a 62/7'de Yahûdilerin ebediyen ölümü temenni etmeyeceklerini bildirmektedir. Bu ebedilik şüphesiz söz konusu kişilerle ilgilidir ve hayatlarıyla sınırlıdır; onların ölümü ile âyetteki "ebedilik" anlamı sona ermiştir.

Mâide 5/24'te İsrailoğulları Hz. Mûsâ'ya hitap etmekte ve "Onlar orada oldukları sürece biz oraya girmeyeceğiz" demektedirler. İşte âyetteki ebed kavramı açıkça muhatapların şehirde bulunmalarıyla kayıtlıdır; söz konusu kişiler şehirden çıkınca onların girmeme kararı da bitecektir.

Tevbe 9/83 ve 84'te Hz. Peygamber'in münafıklarla ilişkisi üzerinde durulmakta, onları ebediyyen savaşta yanına almayacağı ve ölenlerinin üzerine ebediyyen dua yapmaması gerektiğiyle ilgilidir. Görüldüğü üzere burada da konu muhatap münafıkların hayatlarıyla veya tevbe etme zamanlarıyla kayıtlıdır. Onlar ölünce veya tevbe edince hüküm elbette değişecektir.

Tevbe 9/100'de geçen Mescid-i Dırâr'da ebediyyen namaza durmama yasağı da aynı şekilde binanın varlığıyla sınırlıdır. Bina yıkılınca ebedilik de bitmiş olmaktadır.

1049 Geniş bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Azap" mad., *DİA*, IV, 305; Bekir Topaloğlu, "Cehennem" mad., *DİA*, VII, 231-232.
1050 Nisâ' 4/57, 122; Mâide 5/119; Tevbe 9/22, 100; Kehf 18/3; Teğâbün 64/9; Talâk 65/11; Beyyine 98/8.
1051 Nisâ' 4/169; Ahzâb 33/65; Cinn 72/23.

Kehf 18/20, 35 ve 57'deki kullanımlarda "ebed" kavramı kişilerin hayatlarıyla ve bahçenin varlığıyla kayıtlı kılınmıştır. Kişiler ölünce veya bahçe kaybolunca ebedilikleri de sona erecektir.

Nûr 24/4, 17 ve 21'de geçen "ebed" kavramları aynı şekilde tevbe ile kayıtlıdır. Tevbe etmeleri durumunda iftiracılara uygulanan prosedür değişiklik arz etmektedir.

Ahzâb 33/53'teki "ebed" kavramı Hz. Peygamber'in eşlerinin, yani bizim annelerimizin nikâhlanamayacağıyla ilgilidir ve bu hüküm de elbette onların şahısları ve hayatlarıyla sınırlıdır.

Feth 48/12'de yer alan "Rasûl'ün ve müminlerin ailelerine ebediyyen dönemeyecekleri zannı" da muhatapların hayatlarıyla sınırlıdır. Onlar ölünce ebedilik kavramı onlar için bitmiştir.

Haşr 59/11'de münafıkların yalan sözleriyle ilişkili kılınan ebedilik onların hayatlarıyla kayıtlıdır.

Mümtehıne 60/4'teki ebedilik Hz. İbrahim'in muhataplarıyla ilgilidir ve inkârcılar iman edinceye kadar onlarla müminlerin arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir.

İşte Kur'ân'da dünya hayatıyla ilişkilendirilen "ebed" kavramının kullanıldığı âyetlere bakıldığında bunların hepsinin bir şeyle kayıtlı olduğu görülmektedir.

Demek ki yorumunu yapmakta olduğumuz âyette ve Kur'ân'da daha pek çok âyette sözü edilen âhiretle ilgili "ebed" kavramı, Allah'ın bekası gibi bir sonsuzluk anlamı vermez. Cennet de cehennem de elbette ebedîdir; ancak onların ebediliği hiçbir şekilde Allah'ın bekası gibi ve O'nunla aynılık anlamında sonsuzluk değildir. Çünkü gerçek anlamda sonsuz ve bâkî olan varlık sadece Yüce Allah'tır.[1052]

Âhiret şartları devam ettiği sürece Cennet de Cehennem de ebedîdir; ancak Yüce Allah'ın dilemesi halinde durumun değişme ihtimali de vardır. Bu konuda Hûd sûresinin 107 ve 108. âyetleri son derece açık bir ifadeyle bu süreyi Allah'ın dilemesi şartına bağlamaktadır. Yüce Allah en doğrusunu bilir.

1052 Rahmân 55/26; Hadîd 57/3.

24-28. ÂYETLER:

حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ اَضْعَفُ نَاصِرًا وَاَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ اِنْ اَدْرٓى اَقَرِيبٌ مَا
تُوعَدُونَ اَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبّٓى اَمَدًا ﴿٢٥﴾

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٓ اَحَدًاۙ ﴿٢٦﴾ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ
وَمِنْ خَلْفِهٖ رَصَدًاۙ ﴿٢٧﴾ لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ
عَدَدًا ﴿٢٨﴾

"**24.** En sonunda, tehdit edildikleri (azabı veya kıyameti) gördükleri zaman, kimin yardımcısının daha zayıf ve sayısının daha az olduğunu yakında bileceklerdir. **25.** De ki: Tehdit edildiğiniz (azap veya kıyamet) yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koyar, onu ben bilemem. **26-28.** Gaybı bilen Allah, hiç kimseye gaybını açmaz. Sadece (bildirmeyi) dilediği elçi bunun dışındadır. Onun da önünden ve arkasından gözetleyici (melek)ler salıp gönderir ki (vahyi getiren meleklerin) Rablerinin mesajlarını tebliğ ettiklerini bilip göstersin. (Zaten Allah), onların hallerini (yani vahyi getiren meleklerin durumunu bilgisiyle) kuşatmış ve (olup biten) her şeyi bir bir sayıp kaydetmiştir."

Yüce Allah sûrenin son grup âyetinde kıyamete veya mahşere dikkat çekmekte, kıyametin zamanının herkese gizlendiğini bildirmektedir. Yüce Allah, özellikle.gayb denen olaylara sadece uygun gördüğü elçiyi ulaştıracağını ve bunun bir seramonik bilgilendirme ile gerçekleştirileceğini ifade ederek, her şeyin bilgisini kuşattığını ve tek tek sayarak onları korumaya aldığını beyan etmektedir.

a) Gerçeklerin Fark Edilme Zamanı: Kıyamet-Mahşer

Yüce Allah, özellikle Mekkeli müşriklerin kıyamet ve mahşerdeki yargılama noktasındaki inkârlarını gündeme taşıyarak, yersiz övünmelerin nasıl felaketlere neden olacağını ortaya koymaktadır. Ayrıca Kıyametin zamanının herkesten gizlendiğini Hz. Peygamber'e söyleterek bu konuda fikir beyan etmenin anlamsızlığı ortaya konulmaktadır.

1. Kıyamet veya Mahşer Gerçek Güçsüzü Ortaya Çıkartacaktır

حَتّٰىٓ اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ اَضْعَفُ نَاصِرًا وَاَقَلُّ عَدَدًا "En sonunda, tehdit edildikleri (azabı veya kıyameti) gördükleri zaman, kimin yardımcısının daha zayıf ve sayısının daha az olduğunu yakında bileceklerdir." Âyetteki رَاَوْا *raev* fiili "görmek", يُوعَدُونَ *yû'adûne* fiili "vaad edilmek", يَعْلَمُونَ *ya'lemûne* "bilmek, anlamak", اَضْعَفُ *ad'af* kelimesi "daha zayıf, daha güçsüz", نَاصِرًا *nâsır* sözcüğü "yardımcı", اَقَلُّ *ekall* kelimesi "daha az", عَدَدًا *'aded* sözcüğü ise "sayı" demektir.

Bu âyetteki mesaj inkârcıların kıyametle ilgili tutumlarının yanlışlığını ortaya koymakla ilgilidir. Sûrenin 19. âyetinde dile getirildiği üzere, kendilerini Allah'a davet etmek isteyen Hz. Peygamber'in başına üşüşen Mekkeliler hem Hz. Peygamber'i hem de çevresindeki Müslümanları az ve önemsiz görüyorlardı. İşte bu âyette onların bu küçümseyici tavrı hatırlatılarak, asıl kimlerin güçsüz ve sayıca az olduğunun yakında kendilerine bildirileceği haber verilmektedir. Hayatı dünyadan ibaret sayan bu kişiler aynı zamanda kıyamet gerçeğini de görmezden geliyorlardı. Bu nedenle, Yüce Allah söz konusu gerçekle herkesin yüzleşeceğini beyan etmekte ve özellikle inkârcıları uyarmaktadır.

a) Âyette sözü edilen حَتّٰىٓ اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ "Vaad edildikleri şeyi gördüklerinde" ifadesi hakkında farklı kanaatler ileri sürülmektedir.

1. Bu ifadeden maksat "kıyamet" olabilir. Mekkelilerin ısrarla inkâr ettikleri gerçek budur ve Kur'ân'da onların bu inkârlarıyla ilgili oldukça fazla âyet vardır.

2. Maksat yargılanma günü olarak "mahşer" de olabilir. Nitekim inkârlarının diğer parçası da âhiretle ilgilidir; çünkü onların önemli bir bölümü yargılanmaya inanmıyorlardı.

3. Maksat "Bedir" de olabilir. Sûrenin Mekkî olduğu düşünüldüğünde devam eden cümledeki fiilin başındaki *sîn* edatı yakın geleceği ifade etmiş olur. Kıyamet ve mahşere göre daha yakın olan Bedir Savaşı onların gerçek yüzlerini görecekleri bir ayna mesabesindeydi; bu nedenle âyette görülmesinden söz edilen vaad de Bedir olabilir.

Bu üç ihtimalin de mümkün olduğunu Meryem sûresinin 75. âyeti ortaya koymaktadır. Çünkü orada da Yüce Allah vaad edilen şeyin dünyada-

ki bir azap olabileceği gibi kıyamet de olabileceğini söylemektedir.

b) فَسَيَعْلَمُونَ "Yakında bileceklerdir." Burada sözü edilen yakınlık, kişinin "ölüm zamanı veya yakında yaşanacak bir felâket" olabileceği gibi "kıyamet ve nihayet âhiret" de olabilir.

1. Kişi yarın ne kazanacağını bilemeyeceği için yaşadığı andan sonraki her zaman onun için yakınlık anlamı verir. Bu doğrultuda ölümün zamanı da bilinmemektedir.[1053] Durum böyle olunca, ölümün daima yakın olduğunu söylemek durumundayız. Ölüm anında meydana gelecek sıkıntılar ve yaşanacak yalnızlık[1054] âyette sözü edilen tehdidin amacını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Demek ki âyetteki yakınlık "kişinin ölüm zamanı" ile ilgili olarak yorumlanabilir.

2. Yüce Allah, inkârcıların uzak ihtimal gördükleri kıyamet ve âhireti kendisinin çok yakın gördüğünü beyan etmektedir.[1055] Dahası mahşerdeki azabın "yakın azap" olarak nitelendirilmesi de[1056] Yüce Allah için zaman kavramının söz konusu olmadığını, bunun insanların anlayışları için bu şekilde ifade edildiğini ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, söz konusu tehdidin kıyamet ve âhiretle ilgili olduğunu kabul etmede de bir sakınca yoktur.

c) مَنْ اَضْعَفُ نَاصِرًا وَاَقَلُّ عَدَدًا "Kimin yardımcısının daha zayıf ve sayısının daha az olduğunu (bileceklerdir)." Bu ifadeye çok benzeyen bir başka cümle yukarıda da aktardığımız üzere Meryem 19/75'te yer almaktadır. Yüce Allah, aynı içerikte ve muhatapları tehdit eden bir üslupta kimin konumunun daha kötü ve asker veya taraftar bakımından kimin sayısının daha zayıf olacağını zamanı gelince bileceklerini beyan etmektedir.

Benzer bir meydan okuma 'Alak 96/17-18'de yer almaktadır. Yüce Allah orada müşriklere meydan okuyarak, kendisi "güçlü, alt edilemez melekler" anlamında "zebânîler"i çağıracağını belirterek, onların da varsa "nâdîler"ini, yani taraftarlarını çağırmasını kendilerinden isteyeceğini belirtmektedir.

Açıkça görülüyor ki âyette bir meydan okuma vardır. Sözü edilen azlık ve zayıflıkla ilgili olarak da çeşitli ihtimaller gündeme getirilebilir.

1053 Lokmân 31/34.
1054 Vâkı'a 56/85.
1055 Me'âric 70/6-7.
1056 Nebe' 78/40.

1. Maksat "Bedir'deki durum" ise, şeklen ve sayıca kalabalık olmanın aslında bir anlam ifade etmediği, kalabalıkların yeri geldiğinde azınlık olabileceğinin haberi kendilerine veriliyor demektir.

2. Âyette hatırlatılan husus "kişinin ölüm anı"yla ilgili ise yardımcı zayıflığı ve sayı azlığı kişinin ölüm anındaki yalnızlığı anlamına gelmektedir. Bu esnada ölüm melekleri suçlu kişileri azarlayacaklar, iyilik sahiplerini ise selamla karşılamış olacaklardır.[1057] İnkârcılar için bu durum derin bir hüzne ve perişanlığa neden olacaktır.

3. Mesaj eğer "kıyamet veya mahşer"le ilgili ise durum daha da anlaşılabilirdir. Bu durumda yaşanacaklar hakkında Kur'ân'da oldukça fazla bilgi mevcuttur. Bir kısmını hatırlatmakla yetinelim.

Kıyamet Günü annelerin yavrularını bırakacakları, hamilelerin düşük yapacağı, sarhoş olmamalarına rağmen insanların sarhoş bir görüntü vereceği,[1058] zalimlerin ve kâfirlerin orada dostları ve sözü dinlenebilecek şefaatçilerinin olamayacağı,[1059] alış verişin, kayırmacılığın, torpilin yaşanmayacağı[1060] bir ortam söz konusu olacaktır. Dahası mahşer yargılamasında kişinin kendi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuğundan kaçacağı beyan edilmekte,[1061] bu arada suçlu kişilerin azaptan kurtulmak için kendi çocuklarını, eşlerini, kardeşlerini ve sığındıkları bütün yakınlarını, hatta yeryüzündeki bütün insanları fidye olarak vermek isteyecekleri bildirilmektedir.[1062]

Yargılamanın teker teker yapılacağı ifadeleri de Kur'ân'da yer almaktadır.[1063] Durum böyle olunca, asıl yalnızlığın ne demek olduğu, gerçek sahibin kim olduğu, sahipsizliğin nasıl bir kayıp oluşturacağı kolayca anlaşılmaktadır.

İşte bütün bu gerçeklerin anlaşılması için Yüce Allah başta inkârcı Mekkeliler olmak üzere, bütün zamanların inkârcılarına seslenmektedir. Dünya ve onun içindeki ilişkiler insanı asıl sahipten ayrı koymamalıdır. Özellikle sayı fazlalığına bakarak Hakk'ın karşısına dikilenler bu sahte güç ve kalabalığın gerçekte bir anlam ifade etmediğini zamanı geldiğinde anlayacaklardır; fakat bu anlamanın hiç kimseye faydası olmayacaktır. Yüce Allah insanların bu duruma düşmemesini sağlamak için ilâhî vahyine bu

---

1057 Nahl 16/28, 32.
1058 Hacc 22/2.
1059 En'âm 6/70; Mü'min 40/18.
1060 Bakara 2/254.
1061 'Abese 80/34-36.
1062 Me'âric 70/11-14.
1063 En'âm 6/94; Kehf 18/47; Meryem 19/95; Rahmân 55/31.

bilgileri yerleştirmiş, bir taraftan vahyin indirildiği dönem insanını bilgilendirmiş, diğer taraftan da kıyamete kadar geçerli evrensel bir sunum ortaya koymuştur.

11. Kıyâmetin Zamanını Hiç Kimse Bilemez

قُلْ اِنْ اَدْر۪ٓي اَقَر۪يبٌ مَا تُوعَدُونَ اَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبّ۪ٓي اَمَدًا "De ki: Tehdit edildiğiniz (azap veya kıyamet) yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koyar, onu ben bilemem." Âyetteki اَدْر۪ٓي *edrî* fiili "bilmek, idrak etmek", قَر۪يبٌ *karîb* kelimesi "yakın", يَجْعَلُ *yec'alü* fiili "kılmak, yapmak, belirlemek", اَمَدًا *emed* kelimesi ise "uzun zaman, uzaklık" demektir.

Yüce Allah bu âyette Hz. Peygamber'den çok önemli bir hususu ilan etmesini istemektedir. Konu gaybın bilinemeyeceği meselesidir. Gayb konusu ile ilgili olarak, son âyetlerin tefsirinin sonunda "Gizemli Bir Konu: Gayb" şeklinde müstakil bir başlık açacak ve konuyu orada ele almaya çalışacağız. Bu nedenle burada meselenin kıyametle ilgili boyutunu incelemek istiyoruz.

Mekke müşriklerinin inkârı karşısında Yüce Allah Hz. Peygamber'i motive etmekte, bu arada gayb alanına hiç kimsenin giremeyeceğini de özellikle bildirmektedir. Sûrenin 24. âyeti indirildiğinde Mekkeli Nadr b. el-Hâris "Bizi tehdit ettiğin şey ne zamanmış!" diyerek Hz. Peygamber'le ve dolayısıyla vahiy ile alay etmişti. İşte bu konuşma üzerine sûrenin 25. âyeti indirilmiştir.[1064]

a) Bu âyette ele alınan konu özelde Mekkeli müşriklere, genelde inkârcılara vaad edilen azabın ya da kıyametin ne zaman gerçekleşeceğini Hz. Peygamber'in dahi bilemeyeceğiyle ilgilidir. Buradaki اِنْ اَدْر۪ٓي *in edrî* ifadesi *mâ edrî* demektir ve "bilmiyorum" anlamına gelmektedir. Bu âyetin bir benzeri de Enbiyâ 21/109'dadır.

b) Mekke müşriklerinin büyük çoğunluğu kıyâmet konusunda derin şüphe içerisindeydiler. Bu grubun içinden bir bölümü ise Nâzi'ât 79/6-12. âyetlerinde de geçtiği üzere konuyu alaya alıp, müminleri bunaltıyor ve onlarla dalga geçiyorlardı. Onların alaycı cümlelerinden biri şuydu: "Kıyâmetin kopması ne zamanmış!" Âhirete inanmadıkları için diriltilmeyi, bunun öncesinde de kıyâmeti inkâr ediyorlardı. Ayrıca, "Eğer doğru söylüyorsanız, o vaad ne zamanmış!" şeklindeki ifadeler onların alay

1064 Râzî, *age.*, XXIX, 167.

cümlelerindendir.[1065] Müminlerin kıyâmet hususunda yürekleri titrerken, müşriklerden kıyâmete inanmayanlar gerçekleşeceğini düşünmedikleri için alaycı ifadelerle onu acele istiyorlardı. Oysa Son Saat hakkında şüphe yayanlar derin bir yanılgıya gömülmüşlerdir.[1066]

Kıyametin vaktinin Hz. Peygamer dâhil, hiçbir mahlûk tarafından bilinemeyeceğiyle ilgili geniş açıklamalarımızı Mülk 67/26'da yaptığımız için, burada aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz. Yorumunu yapmakta olduğumuz Cinn 72/25. âyetle ilgili olarak şunu söylemekle yetinelim: Yorumunu yapmakta olduğumuz bu âyet, kıyâmetin kopma vaktini Hz. Peygamber'in de bilemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü Hz. Peygamber kıyametle ilgili kendisine sorulan soruyu şöyle cevaplamıştır: "Ben ve kıyametin yakınlığı şu iki parmağımın yakınlığı gibidir."[1067] Bu ifade onun bu konudaki konumunu ve kıyametin yakınlığını açıkça göstermektedir.

b) Gayb-Risalet İlişkisi

Yüce Allah, sûrenin 26. âyetinde gaybı sadece kendisinin bildiğini ve gaybına hiç kimseyi muttali kılmayacağını ifade etmekte, ardından bunun bir istisnasının bulunduğunu belirterek, vahyin ulaştırılmasıyla ilgili bir açıklama yapmaktadır. Gayb konusunu bir sonraki başlıkta ele alacağımız için, şimdilik sadece sûrenin son âyetlerini yorumlamakla yetineceğiz.

1. Yüce Allah Gaybı Hiç Kimseye Açmaz

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖٓ اَحَدًاۙ "Gaybı bilen Allah, hiç kimseye gaybını açmaz." Âyetteki عَالِمُ الْغَيْبِ *'âlimu'l-ğayb* tamlaması "gaybı bilen", يُظْهِرُ *yuzhiru* fiili "açmak, göstermek, bildirmek", غَيْبِ *ğayb* kelimesi ise "gayb, bilinemeyen" demektir.

Râzî'nin de isabetle vurguladığı gibi, âyette sözü edilen gayb kıyâmetle ilgilidir. Çünkü bu konuyla ilgili bağlamda yer alan bir önceki âyette Hz. Peygamber inkârcı muhataplara "vaad edilen azap veya kıyamet vaktinin yakın mı yoksa uzak mı olduğunu bilmediğini" beyan etmişti. Buradan hareketle, aslında önceki âyetteki maksadın "kıyametin vaktinin bilinemeyeceği" olduğu açıklığa kavuşturulmuş olmaktadır.

Yüce Allah, gaybını hiç kimseye açmayacak veya hiç kimseyi gaybına muttali kılmayacaktır. Demek ki ilâhî irade tecelli etmeden gayb konusu

1065 Yûnus 10/48, Enbiyâ 21/38, Neml 27/71, Sebe' 34/29; Yâsîn 36/48, Mülk 67/25.
1066 Şûrâ 42/18.
1067 Buhârî, Rikaak, 39; Müslim, Cum'a, 43.

daima gizemini koruyacaktır. İlâhî bilgilerle ilgili gayb alanı bütünüyle Yüce Allah'ın bilgisinin konusudur. O, dilemediği hiç kimseyi gaybıyla buluşturmaz. Ancak bir sonraki âyetten anlaşıldığına göre Yüce Allah bu kuralının istisnasının olduğunu da bildirmektedir.

11. Ancak Bunun Bir İstisnası Vardır

اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِه۪ رَصَدًاۙ "Sadece (bildirmeyi) dilediği elçi bunun dışındadır. Onun da önünden ve arkasından gözetleyiciler (melekler) salıp gönderir." Âyetteki ارْتَضٰى *ırtedaa* fiili "seçmek, razı olmak, uygun görmek", رَسُولٍ *rasûl* kelimesi "elçi, peygamber", يَسْلُكُ *yeslükü* fiili "dizmek, koymak, göndermek", يَدَيْ *yedey* kelimesi "ön", خَلْفِ *half* sözcüğü "arka", رَصَدًا *rasad* kelimesi ise "gözetleyiciler" demektir.

a) اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ "Sadece (bildirmeyi) dilediği elçi bunun dışındadır." Âyetin bu kısmında sözü edilen "elçi" kimdir?

1. Bu elçi "Hz. Peygamber" olabilir. İncelemeye çalıştığımız âyetteki رَسُولٍ *rasûl* "elçi" eğer Hz. Peygamber ise söz konusu gayb, Taberî'nin de ifade ettiği gibi Yüce Allah'ın ona vahyettiği Kur'ân'dır.[1068] Bu ihtimalde gayba konu olan mesajlar vahyedildiği için herhangi bir olumsuzluktan söz edilemez.

Diğer bir ihtimale göre ve âyetlerin bulunduğu bağlam gereği buradaki gayb "kıyametle ilgili bilgi" de olabilir. "Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsîri" metodu gereği, Cinn sûresinde sözü edilen, "Sırlarını kimseye açmaz. Ancak, (bildirmeyi) dilediği elçi bunun dışındadır" şeklindeki istisnanın aslında gerçekleşmediği kıyâmetle ilgili diğer pek çok âyetin muhtevasından anlaşılmaktadır. Görünen o ki, kıyâmetle ilgili gayb Hz. Peygamber'den de uzak tutulmuştur. Yüce Allah kendine ait kıldığı o alanı hiç kimseyle paylaşmamaktadır ve bunu özellikle Hz. Peygamber'e de söyletmektedir.

Risaletle buluşturulan diğer bütün peygamberler gibi Hz. Muhammed (as) da kendisine ulaştırılan gaybı, yani vahiy ürünü Kur'ân'ı insanlara ulaştırmada herhangi bir kusur işlememiştir. Zaten peygamberlerin masumluğu bu noktada kendini gösterir; yani onlar vahyi insanlara ulaştırmada masumdurlar; ne herhangi bir şeyi eksiltirler, ne de herhangi bir

1068 Taberî, *age.*, XXIX, 122.

şey ilave ederler.[1069] "O, gaybın bilgilerini (sizden) esirgemez"[1070] âyeti, Hz. Peygamber'in gaybı yani vahyi insanlara ulaştırmada hiçbir şekilde cimrilik yapmadığını göstermektedir.

Âyetteki ارْتَضٰى *irtedaa* fiili "seçmek, razı olmak, uygun görmek, beğenmek" anlamına gelmekte ve "peygamber olarak uygun görmek" anlamını vermektedir. Burada sözü edilen elçiyi insan peygamber olarak alınca *rasûl* kelimesinin başındaki مِنْ *min* edatını da "beyaniye" olarak kabul etmek durumundayız. Çünkü vahiy denen bilgilendirilme usulü bütün peygamberler için söz konusudur. Vahiy alamayan kişiye peygamber·denemeyeceği için, söz konusu tercihler kaçınılmazdır.

İlâhî bildirimlerden haberdar edilmeleri, biraz olsun bilgi sahibi olmaları için insanlara zaman zaman peygamberler ve kitaplar gönderilmiştir. İşte insan elçilere, yani peygamberlere açılan gayb, vahye konu olan ve yazılı vahiy metinlerinde yer alan ilâhî bilgilendirmelerdir. Âl-i İmrân 3/179'da sözü edilen durum da budur.

2. Âyetteki elçiyi Hâkka 69/40 ve Tekvîr 81/19'un işaretiyle "vahiy meleği" olarak almak da mümkündür. Buna göre Cebrâil'in bildiği gayb ise Yüce Allah'ın ona bildirdiği ve peygamberlere ulaştırmakla yükümlü tutulduğu mesajlardır.

Şevkânî'nin nakline göre, başkaları uzak bir ihtimal gibi görse de Sa'îd b. Cübeyr, Cinn 27. âyette geçen *rasûl*ün "vahiy getiren melek", yani Cebrâîl olduğu kanaatindedir.[1071] Buna göre Yüce Allah gaybını elçi meleklere açmış ve onlar da muhatapları olan peygamberleri bu noktada bilgilendirmiş olurlar.

Söz konusu sûrenin tefsirindeki başlıca görüşleri sıralayan Süleyman Ateş şunları belirtmektedir:

"Allah, gayb bilgisini, yalnız razı olduğu elçiye (meleğe) bildirir. Ona verdiği gayb bilgisini (vahyi) de, sağdan soldan onu kollayan muhafız meleklerin koruması altında insan elçisine gönderir. Melek elçi, Allah'tan aldığı bilgiyi insan elçiye aynen tebliğ eder. İnsan elçi de ondan aldığı vahyi hiçbir değişikliğe uğratmadan insanlara duyurur."[1072]

1069 Konuyla ilgili âyetler için bk. Mâide 5/67; Hûd 11/12; İsrâ 17/73-75; Hâkka 69/44-47; Cinn 72/27-28.
1070 Tekvîr 81/24.
1071 Şevkânî, *age.*, V, 311. İbn Cübeyr'in bu görüşü için ayrıca bk. Kurtubî, *age.*, XIX, 19.
1072 Ateş, *Tefsîr*, X, 111.

3. İlgili âyetlerden bizim de öncelikle anladığımız budur. Ancak burada şunu belirtmeliyiz: Her iki görüş de aslında maksat açısından aynı yerde buluşmaktadır. Şöyle ki: Gaybla ilgili ilk muhatap vahiy meleğidir; gaybe konu olan ise son vahiy Kur'ân'dır.[1073] Meleğin gayb bilgisiyle buluşturulmasının amacı da elbette söz konusu bilginin peygamberlere ve dolayısıyla Hz. Peygamber'e ulaştırılmasıdır. Aksi takdirde risalete ve tebliğe konu olmayacak bilgilendirmelerin Kur'ân'da yer almasının anlamı olmaz.

b) فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا "(Allah, o elçinin) önünden ve arkasından gözetleyiciler (melekler) salıp gönderir." Yüce Allah, şeytan ve cinlerin vahye müdahale etmelerini engellemek için elçi olarak seçtiği görevlinin önünden ve arkasından "çeşitli gözetleyiciler" salıp gönderir. Bu gözetleyicilerin koruduğu "elçi" kimdir?

1. Gözetleyicilerin korumasını yaptığı elçi vahiy getiren "melek" olabilir. Buna göre melekler sadece Yüce Allah'ın emri doğrultusunda ineceklerini beyan ederek bir anlamda ilâhî korumada olduklarını ifade etmektedirler.[1074] Anlaşılan o ki, vahiy getiren melekler bu görevleri esnasında her gökten geçerken melekler tarafından karşılanmakta, böylece cinlerin müdahalesinden korunmuş olmaktaydılar.[1075] Sa'îd b. Cübeyr'den gelen bir rivayete göre, Cebrâîl (as) her vahiy getirdiğinde beraberinde dört tane koruyucu meleğin bulunduğunu Hz. Peygamber beyan etmiştir.[1076] Bu durum adeta törensel bir görüntü vererek, hem olayın ihtişamını ortaya koymakta, hem de herhangi bir müdahale ihtimalini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadırlar. Kadr sûresinde sözü edilen, "Meleklerin, beraberlerinde ruh yani vahiy varken inişleri"nde anlatılan da budur. Yine aynı âyeti "Beraberlerinde rûh yani Cebrâîl de varken meleklerin Kadir Gece'sindeki inişleri" şeklinde tercüme edince de anlaşılan budur. Bu durum ayrıca Nahl 16/2'de de yer almaktadır.

2. Sözü edilen görevli elçi "vahyin ulaştırıldığı peygamber" de olabilir. Bu durumda önünden ve arkasından gözetleyiciler gönderilmesinin anlamı vahyin şeytan müdahalesinden korunması olmalıdır. Kur'ân bize her peygambere gönderilen vahye şeytanın müdahale teşebbüsünden söz etmekte ve bu müdahaleleri Yüce Allah'ın sildiğini bildirmektedir.[1077] Dolayısıyla âyetteki elçiyi peygamber olarak aldığımızda gözetleyicilerin görevlendirilmesinin amacı da açıkça ortaya çıkmaktadır.

1073 Bu âyetin de içinde bulunduğu bağlam dikkate alındığında buradaki gayb, yine Kur'ân'da yer alan bir konu olan kıyametin ne zaman kopacağının bilinemeyeceği bilgisidir.

1074 Meryem 19/64.

1075 Ferrâ, *age.*, III, 196; Semerkandî, *age.*, III, 508; Taberî, *age.*, XXIX, 122.

1076 Semerkandî, *age.*, III, 508.

1077 Konuyla ilgili âyet için bk. Hacc 22/52.

Ayrıca Yüce Allah Hz. Peygamber'e hitaben, kendisine Rabbinden indirilen bütün mesajları tebliğ etmesi gerektiğini, bunu yapmamışsa risalet görevini yerine getirmemiş olacağını ifade ettikten sonra şu müjdeyi vermektedir: "Allah seni insanlar(ın saldırısından veya müdahalesin)den koruyacaktır. Muhakkak ki Allah kâfir toplumu başarıya ulaştırmaz."[1078]

İşte Hz. Peygamber de tıpkı diğer peygamberlerde olduğu gibi, kendisine vahiy geldiğinde şeytanın ve şeytanlaşmış insanların bazı müdahale teşebbüslerinden Yüce Allah'ın gönderdiği vahiy meleklerinin yardımıyla korunmuştur. İşte yorumunu yapmakta olduğumuz âyetteki "koruyucu"luktan kasıt da bu olsa gerektir.

Cinn sûresinin bu son âyetlerinde bütünüyle risalet kurumunun işleyiş biçimi de bu şekilde özetlenmiş ve tanıtılmış olmaktadır, diyebiliriz. Yüce Allah'ın vahiy gönderirken bu sistemi işlettiğini söylemesinin amacı, bazı cinlerin gökten bilgi çaldığı veya vahye müdahale edebileceği düşüncelerini iptale yöneliktir. Bu bir yanlış zannı düzeltmektir, yoksa kesinlikle bir aczin ifadesi değildir.

Yorumunu yapmakta olduğumuz bu cümleyi daha farklı anlayan âlimlerimiz de vardır. Onlara göre Yüce Allah, elçisini, gerek bildiği gerekse bilmediği hususlarda ilâhî gözetim altına alarak hedefine ulaştırdığını bu cümlede beyan etmektedir.[1079] "Önünden ve arkasından" ifadesi "bilinen ve bilinmeyen konular" şeklinde yorumlanarak, peygamberlerin kendilerine ulaştırılan ve henüz ulaştırılmamış olan bilgilerle donatılacağı anlamını verir.

Peygamberlik kurumunun sahibi olan Yüce Allah'ın peygamberlerini ihmal etmeyeceği ve onları sahipsiz bırakmayacağı mesajını içermesi bakımından bu tercihin de önemli mesajlar içerdiği kanaatindeyiz.

111. Yüce Allah Bilgisiyle Her Şeyi Kuşatmıştır

"لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا (Allah, vahyi getiren meleklerin) Rablerinin mesajlarını tebliğ ettiklerini bilsin diye (böyle yapmıştır). (Zaten Allah), onların hallerini (yani vahyi getiren meleklerin durumunu bilgisiyle) kuşatmış ve (olup biten) her şeyi bir bir sayıp kaydetmiştir." Âyetteki يَعْلَمَ *ya'leme* fiili "bilmek, öğretmek, göstermek", اَبْلَغُوا *ebleğû* fiili "ulaştırmak, tebliğ etmek", رِسَالَاتِ *risâlât* kelimesi

1078 Mâide 5/67.
1079 İslâmoğlu, *age.*, s. 1181.

"öğretiler, mesajlar", اَحَاطَ *ehaata* fiili "kuşatmak, kaplamak", لَدَيْ *ledey* sözcüğü "yanında, ellerinde", اَحْصٰى *ahsaa* fiili "saymak", عَدَدًا *'aded* kelimesi ise "sayı" demektir.

Yüce Allah, sûrenin son âyetinde risalet görevinin bu şekilde belirlenmesinin amacını ortaya koymaktadır. Bu şekilde elçilerin sahip olduğu bütün bilgileri kuşattığını ve her şeyi tek tek saydığını beyan etmektedir.

a) لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ "(Allah, vahyi getiren meleklerin) Rablerinin mesajlarını tebliğ ettiklerini bilsin diye (böyle yapmıştır)." Âyetin bu cümlesinde birden çok anlam ihtimali bulunduğu için önce onları hatırlatmak istiyoruz.

1. Âyetteki bilen varlık "Yüce Allah", mesajları tebliğ edenler ise "vahiy getiren melekler" olabilir. Buna göre anlam şöyledir: "(Allah) böylece (vahiy elçilerinin) Rablerinin mesajlarını (peygamberlere) getirip tebliğ ettiklerini bilsin diye." Bu ihtimalde Yüce Allah'ın sonradan bir şeyler bildiği gibi bir sonuç da çıkartılmamalıdır. Çünkü benzer kullanımlar Kur'ân'da vardır[1080] ve bunlarda maksat "bildirmek veya ortaya çıkarmak"tır. Çünkü İbn Abbâs, Mücâhid, Humeyd ve Ya'kub gibi âlimler buradaki fiili لِيُعْلَمَ *liyu'lime* şeklinde okumuşlardır.[1081] Böyle olunca anlam zaten "Allah'ın bildirmesi" olmaktadır.

2. Âyetteki bilen varlık yine "Yüce Allah", mesajları tebliğ edenler ise "peygamberler" olabilir. Buna göre anlam şöyledir: "(Allah) böylece (peygamberlerinin) Rablerinin mesajlarını (insanlığa) tebliğ ettiklerini bilsin diye."[1082]

3. Âyetteki bilen varlık "peygamberler, dolayısıyla Hz. Peygamber", öğretileri tebliğ edenler de "vahiy getiren melekler" olabilir. Buna göre anlam şöyle olur: "(Peygamber) böylece Rablerinin mesajlarını (vahiy elçilerinin) getirip tebliğ ettiklerini bilsin diye."

4. Âyetteki bilen varlıklar "cinler", öğretileri tebliğ edenler de "peygamberler" olabilir.[1083] Bu durumda anlam şöyle olur: "Böylece (cinler) bütün peygamberlerin Rablerinin mesajlarını getirip tebliğ ettiklerini bilsin diye." Bu tercihe göre haliyle âyetin maksadı sûrenin başından itibaren gelen konuyla da birleştirilmiş olur.

1080 Âl-i İmrân 3/142; Tevbe 9/16; 'Ankebût 29/3, 11; Muhammed 47/31.
1081 Kurtubî, *age.*, XIX, 21.
1082 Zemahşerî, *age.*, IV, 620.
1083 Semerkandî, *age.*, III, 508.

5. Âyetteki maksadı "bütün insanlar ve cinler"in bu gerçeği bilmeleri şeklinde anlamak da mümkündür. Nitekim âyetin başındaki لِيَعْلَمَ fiilinin meçhul olarak لِيُعْلَمَ *liyu'leme* şeklinde de okunduğu ifade edilmektedir.[1084] Bu durumda anlam "insanlar ve cinler tarafından bilinsin diye" şeklini alır.

6. Âyetteki bilen kişi "müşrikler" olabilir; öğretileri tebliğ edenler de "vahiy getiren melekler veya peygamberler" olabilir. Buna göre anlam şöyle olur: "(Müşrikler) böylece (peygamberlerin veya elçi meleklerin) Rablerinin mesajlarını getirip tebliğ ettiklerini bilsin diye."[1085]

Bu son tercih diğerlerine göre biraz zorlamalar içermektedir. Çünkü âyetteki zamirler ve fiil kullanımları bu görüşü desteklememektedir. Diğer görüşler ise hem gramer olarak, hem de konu akışı itibariyle doğru kabul edilmektedir. Bize göre ise, bunların içerisinden ilk yaklaşım fiillerin ait olduğu kelime itibariyle diğerlerine göre daha önceliklidir. Bu nedenle tercümeyi bu şekilde vermeyi uygun gördük.

b) وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ "(Zaten Allah), onların hallerini (yani vahyi getiren meleklerin durumunu bilgisiyle) kuşatmıştır." Önceki cümleyle uyumlu olarak söylersek buradaki maksat şudur:

1. Yüce Allah, vahyini beraberlerinde gönderdiği elçi meleklerin bütün durumlarını bilgisiyle kuşatmıştır. O'na hiçbir şey hiçbir şekilde gizli kalamaz; çünkü O'nun bilgisi, aracıya muhtaç olmayan ve olaylar meydana gelmeden de var olan bir mahiyet arz eder. Yüce Allah'ın erişilmez bilgisi Bakara 2/254, Tâhâ 20/110 ve Enbiyâ 21/28 gibi çeşitli âyetlerde dile getirilmektedir. Bilgisini hatırlatmasının amacı, insanların O'na güvenmesi ve O'ndan gelen prensipleri tereddütsüz bir şekilde kabul edip uygulamaya çalışmasıdır.

2. Âyetin bu cümlesini "(Zaten Allah), onların hallerini (yani vahyi getiren meleklerin de vahyi alan elçinin de durumunu bilgisiyle) kuşatmıştır" şeklinde de anlayabiliriz. Bu durumda maksat vahyi getiren meleklerin de vahyi alan peygamberlerin de bütün hallerini Yüce Allah'ın bildiğini göstermeyi amaçlar.

Her iki tercihte de gözden kaçırılmaması gereken nokta şudur: Melekler de peygamberler de ilâhî korumadadırlar. Bu nedenle, vahyin koruyucusu Yüce Allah'tır; vahyinin başına bir şey gelmesine kesinlikle müsaade etmeyecektir. Hıcr 15/9 işte bunun bir teminatıdır. Rabbimizin koruma ga-

1084 Ferrâ, *age.*, III, 196; Zemahşerî, *age.*, IV, 620.
1085 Taberî, *age.*, XXIX, 123.

rantisine aldığı Kitâb'ını biz de hayatımızda uygulayarak koruyanlardan olmaya çalışmalıyız. Onca özenle gönderilen bu eşsiz emanete gereken saygıyı göstermekte Rabbim bizleri muvaffak kılsın.

c) وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا "(Olup biten) her şeyi bir bir sayıp kaydetmiştir." Bu ifade Yüce Allah'ın olup biten herşeyi tek tek sayıp kaydetmekte olduğunu beyan etmektedir. Burada, bir taraftan vahyin akışı aşamalarında yaşanan her ne varsa onların kayıt altına alındığı ifade edilmektedir; diğer taraftan da vahyin ana kaynağı olan Levh-i Mahfûz'da herşeyin bilindiği hatırlatılmaktadır.

Bu iki yaklaşımın devamı olarak, insanların amellerinin de kaybolup silinme ihtimali bulunmayan bir kütükte, yani amel defterinde bir bir sayılmakta olduğu beyan edilmiştir. Sûrenin asıl mesajı, bilinçli insan yetiştirmeye yönelik olduğu için aslında bu sonucu çıkartmamızın doğru bir anlayış olduğunu belirtmeliyiz.

İnsanlar unutsalar da Yüce Allah hiçbir şeyi unutmaz.[1086] Herşeyi imâm-ı mübîn'de yani ana kayıt merkezinde ve amel defterlerinde sayıp dökmüştür. Bu bilince sahip olabilen insanlar hem Yüce Allah'ın ezelî ve erişilmez bilgisine güvenmekte, hem de buna uygun tutum ve davranışlar sergilemeye gayret etmektedirler.

Sûrenin son grup âyetinde gayb konusuyla ilgili çeşitli bilgiler verildiği için, bu konuyu özellikle ayrı bir başlık halinde ele almayı uygun görmekteyiz.

c) Gizemli Bir Konu: Gayb

Hz. Peygamber'e yönelik aşırı yüceltmeci anlayışın doğal bir sonucu olarak onun gaybı bildiği iddiaları da İslâm kültüründe oldukça geniş bir yer işgal etmiştir. Bu mesele insanların zihnini çok meşgul ettiği ve bazen yanlış değerlendirmelere de konu olduğu için "Gayb"[1087] konusunu detaylı olarak ele almak istiyoruz.

1. Gayb Ne Demektir?

Gayb, "duyularla algılanamayan şey"dir. Daha genel bir deyimle "insanın gözlem ve deney sınırları dışında kalan şey"e *gayb* denir. *Gayb* bazen Allah'ın zatı, kıyamet, mahşer gibi idraki aşan mutlak hakikatlere denir; bazen melek gibi idrak edilebilir olduğu halde görülemeyen şeylere denir; bazen de kıssalarda olduğu gibi muhatabın gıyabında olan olaylara denir.

1086 Mücâdele 58/6.
1087 Bu konuda geniş değerlendirmelerimiz için bk. Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?*, s. 244-260.

Buradan hareketle, gaybın geçmişle ilgili olan kısmı olduğu gibi, hal ve gelecekle ilgili olan çeşitleri de vardır, diyebiliriz. Bu çeşitliliğe sahip olması nedeniyledir ki, Kur'ân'da *el-ğayb* kelimesinin çoğul kalıbı olarak *el-ğuyûb* kelimesi de kullanılmaktadır.[1088]

Gayb konusunda iman idrake değil, idrak imana bağlıdır. Çünkü gayb genellikle idrakin değil, imanın konusudur.[1089] Bir zaman bilinemeyen şey, daha sonra insanların icat ettikleri bilimsel ve teknik araçlarla bilinebiliyorsa o şey gayb değildir; insanın bilgi alanı içindedir. Meselâ bir gün sonraki hava durumu meteorolojik alet ve uydularla tespit ediliyorsa bu gayb sayılmaz. Çünkü bu, insanın bilgi alanı içinde kalır.[1090]

11. Gaybı Allah'tan Başkası Bilemez

Kur'ân'a göre hiçbir insan veya Allah'tan başka hiçbir varlık gaybı bilemez. Bununla ilgili âyet şudur:

"De ki: Göklerde ve yerde Allah'tan başka hiç kimse gaybı bilemez."[1091] Bu âyete göre gaybı bilme noktasında Yüce Allah tek varlıktır; dolayısıyla gaybı bilemeyenlere melekler de peygamberler de dâhildir.

Hz. Nûh'la ilgili kıssanın işlendiği bir bölümde Yüce Allah, onun şöyle dediğini bize hatırlatmaktadır:

"Ben size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır', demiyorum, gaybı da bilmem. 'Ben bir meleğim' de demiyorum, sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, 'Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir' de diyemem. Onların kalplerinde olanı Allah çok iyi bilmektedir. Onları kovduğum takdirde, ben gerçekten zâlimlerden olurum."[1092]

İşte bu âyette açıkça görüldüğü üzere, Hz. Nûh çeşitli cümleler söyleyerek insan oluşunu muhataplarına hatırlatmıştır. Kaldı ki etrafındakilerin hor gördüğü kimselere Yüce Allah'ın ilerde herhangi bir hayır vermeyeceğini söyleyemeyeceğini de belirterek, ileriye dönük bilgilerden uzak olduğu mesajını bize iletmiştir. Hz. Nûh örneğinden ve Kur'ân'daki konuyla ilgili diğer ayetlerden anlaşıldığına göre, gayb alanı Yüce Allah'tan başkasına kapalıdır.[1093]

1088 Mâide 5/116; Sebe' 34/48.
1089 İslâmoğlu, *age.*, s. 747'de 2. not.
1090 Ateş, *Tefsîr*, VI, 381.
1091 Neml 27/65.
1092 Hûd 11/31.
1093 Allah'tan başka hiç kimsenin gaybı bilemeyeceği hakkında âyetler için bk. Meryem 19/78; Sebe' 34/14.

Kur'ân'da Hz. Peygamber'in, çevresindeki bazı olaylar hakkındaki tutumunu da bu vesileyle hatırlatmakta yarar vardır.

111. Hz. Peygamber ve Gayb

Yüce Allah, Hz. Peygamber'in gaybı bilmediğini kendi ifadesi olarak ona ilan ettirmekte ve bunu çeşitli örneklerle de desteklemektedir. Şimdi bu konudaki bazı örnekleri hatırlatmak istiyoruz:

a) Âyetlerden Örnekler

Gayb konusunda Hz. Peygamber'e söyletilen gerçek şöyledir:

1. "De ki: Allah dilemedikçe ben (dahi) kendime ne yarar sağlayabilirim, ne de zararı önleyebilirim. Zira eğer gaybı bilseydim, kendime tüm güzelliklerden daha çok pay ayrılmasını sağlardım; üstelik bana hiçbir kötülük de erişemezdi. Ben, inanan insanlar için yalnızca bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim."[1094]

Bu âyet, Hz. Peygamber'in gaybı bilemediğini açıkça ortaya koymaktadır. Eğer Hz. Peygamber gaybı bilseydi, kendisine hiçbir kötülük erişemez, hiçbir sıkıntıya maruz kalmaz, her şeyin önlemini çok önceden alırdı. Unutulmamalıdır ki o da bir insandır ve Kur'ân haricinde ona da gaybdan herhangi bir bilgi verilmemiştir.

2. "De ki: Ben size, Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum. Gaybı da bilmem; size melek olduğumu da söylemiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum."[1095] Kur'ân'da diğer peygamberlerin olduğu gibi,[1096] Hz. Peygamber'in de gaybı bilemeyeceği açıkça belirtilmektedir. Hz. Peygamber ve gayb konusunda son derece önemli mesaj veren bu âyette Yüce Allah, Hz. Peygamber'in de gaybı bilemeyeceğini ona ifade ettirmektedir. Bu gerçeklere rağmen, gaybla ilgili onlarca veya yüzlerce sözü ona isnat etmek anlaşılabilir bir durum değildir.

3. "Çevrenizdeki bedevî Araplardan ve Medine halkından birtakım münafıklar vardır ki, münafıklıkta maharet kazanmışlardır. Sen onları bilemezsin, onları biz biliriz. Onlara iki kez azap edeceğiz, sonra da onlar büyük bir azaba itileceklerdir."[1097]

1094 A'râf 7/188.
1095 En'âm 6/50.
1096 Hûd 11/31.
1097 Tevbe 9/101.

İşte bu âyetteki, "Sen onları bilemezsin, tanıyamazsın" ifadesi Hz. Peygamber'in, çevresindeki münafıkları tanımadığını, yani onların içlerinde neler taşıdıklarını ve neleri düşündüklerini bilemeyeceğini söylemektedir. Davranışları ya da zaman zaman söylediklerinden hareketle kimlerin münafıklık yapmış olabileceği tahmin edilebilir olmasına rağmen, bunu bilemeyen bir peygamberin ağzından gayba dair bilgiler nakledilmesi, doğrusu bize çok inandırıcı gelmemektedir.

4. "Görme engelli biri ona geldi diye, yüzünü ekşitti ve arkasını döndü. (Ey Peygamber), nereden biliyorsun, belki de o (görme engelli kişi) arınacak yahut öğüt alacak da öğüt kendisine fayda verecek(ti)."[1098]

Yanına gelenlerden hangisinin öğüt alacağını veya almayacağını bilemeyen, etrafındakilere yönelirken asıl öğüt almak isteyene itibar etmeyen Hz. Peygamber, bu davranışı nedeniyle uyarılmıştır. Daha sonra Abdullah ibn Ümmi Mektûm'a "Kendisi sebebiyle Allah'ın beni uyardığı kimse" diyerek olaya gönderme yapar olmuştu. Yanına gelen görme engelli bir insanın ve Mekke ileri gelenlerinin hangisinin arınıp arınmayacağını bilemeyen bir peygamber, nasıl olur da gaybdan haber verebilir?

5. "Biz dileseydik onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden ve sözlerinin üslubundan tanırdın. Allah işlediklerinizi bilir."[1099]

Âyete böyle mana vermek zorundayız.[1100] Bazılarının tercih ettiği gibi, eğer "Biz dileseydik onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki, sen onları konuşma tarzlarından tanırsın. Allah işlediklerinizi bilir" anlamını kabul edersek, bu durumda, âyetin ilk cümlesiyle ve daha önce bu konuda zikrettiğimiz âyetlerle çelişki meydana gelirdi. "Dileseydik gösterirdik" demek, "dilemedik ve göstermedik" demektir. İşte bu âyet de Hz. Peygamber'in, etrafındaki münafıkların simalarını ve sözlerini ilâhî vahiy desteği olmadan tanıyamadığını göstermektedir.

6. "Bedevîler 'İnandık' dediler. De ki, Siz iman etmediniz, ama 'Boyun eğdik' deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve Elçisi'ne itaat ederseniz Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayandır; çok esirgeyendir."[1101]

Burada sözü edilen konu, göçebelerin ya da başka bir ifade ile bedevîlerin iman iddiaları karşısında Yüce Allah'ın duruma müdaha-

1098 'Abese 80/1-4.
1099 Muhammed 47/30.
1100 Bu tercüme ve âyetle ilgili gerekli bilgi için bk. Ateş, *Tefsîr,* VIII, 438.
1101 Hucürât 49/14.

le edip onların iman etmediğini, sadece teslim olduklarını bildirmesidir. Bedevîlerin durumlarıyla ilgili olarak asıl bilgilendirilen kişi Hz. Peygamber olduğu için, Yüce Allah'ın bildirmesi olmadan onun da gaybı bilemeyeceği ortaya çıkmıştır; bir anlamda Yüce Allah'ın kendisine bildirdiği gayb, bu örnekte açıkça görüldüğü gibi Kur'ân'da yer almıştır.

7. Hz. Peygamber'in, hanımlarından birine gizli bir söz söylediği, ancak eşinin bu sırrı saklayamayıp başkalarına haber vermesi üzerine indirilen Tahrîm sûresinin 3. âyeti de konuyla ilgili olarak göz önünde tutulması gereken örneklerden biridir:

"Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber'e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi, 'Bunu sana kim bildirdi?' dedi. Peygamber, 'Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi' dedi."

Bu âyetten anlaşılan şudur: Hz. Peygamber sırrını verdiği eşinin, bu sırrı kime açtığını bilememektedir. Kendi evinde eşleri arasında mahrem olabilecek bir konuda bile, Yüce Allah bildirmediği sürece Hz. Peygamber bazı konuları bilememekte ve vahiy desteği olmadan konu açıklığa kavuşmamaktadır. İşte bu son örnekte de olduğu gibi Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e bildirdiği vahiy, tıpkı Cinn sûresinin 27. âyetinde zikredildiği üzere Kur'ân'da yer alan vahiydir.[1102] Yüce Allah'ın açtığı gayb, peygamberlere vahyen gönderdiği kitaplardır ve peygamberler de bu bilgileri ümmetlerine tebliğ etmişlerdir.

8. Yorumunu yapmakta olduğumuz Cinn sûresinin ilk âyetlerine baktığımızda çok ilginç bir detayı daha görmemiz mümkündür. Sûrede, kendisini dinlemeye gelen bir cin grubunun olgusu Hz. Peygamber'e haber verilmektedir. Tebliğcisi olduğu dinin esaslarını kimlere duyurup ulaştırabildiği, bu bağlamda cinlerin onu dinlediği ve çeşitli itirafları kendisine bildirilmektedir. Kendisini dinlemeye kimlerin geldiğini haklı olarak bilemeyen bir Peygamber'e gaybın detaylarına varıncaya dek sözler söyletmek gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Cinlerin vahiy dinlemesiyle ilgili daha farklı bilgilerin bir bölümü de Ahkâf sûresinin 29-32. âyetlerinde hatırlatılmakta, Hz. Peygamber konudan vahiy sayesinde haberdar edilmekte ve bu olay da Kur'ân vahyi ile tespit edilmektedir.

1102 Bunun bir benzeri de Fetih sûresinin 27. âyetinde zikredilen "Mescit-i Harâm'a güven içinde girileceği" bilgisidir. Yani bu da gaybî bir bilgidir; ama Kur'ân'da bu bilgiye yer verilmiştir. İddia edildiği gibi Kur'ân dışında gaybî bilgilerin varlığı şüpheli bir kabuldür.

Etrafındakilerden kimlerin arınıp kimlerin arınmayacağını,[1103] savaşa gitmeme noktasında izin isteyenlerden kimin doğru, kimin yalan söylediğini bilemeyen, dolayısıyla hakikat ortaya çıkmadan bazılarına izin verdiği için uyarılan,[1104] bir silah ve zırh çalınması olayında Yahudi aleyhine Müslüman lehine hüküm verecekken "Sakın hainlerden yana olma, Allah'a istiğfar et, kendilerine ihanet edenleri savunma" anlamındaki âyetlerin gelmesiyle bilgilendirilen,[1105] çevresindeki münafık ve bedevilerin içlerini, aile içi sırları deşifre edeni bilemeyen, kendini dinlemeye gelen cinlerden de kendiliğinden haberdar olamayan Hz. Peygamber, belli ki çevresindeki insanları ve onların kalplerinden neler geçirdiklerini haklı olarak bilememektedir.

9. Bu arada gayb ve insanların bunu bilemeyeceğiyle ilgili bir teknik bilgiyi de hatırlatmak istiyoruz. Yüce Allah, Kur'ân'da Hz. Peygamber'e yönelik olarak bazen *ve mâ edrâke*, bazen de *ve mâ yüdrîke* kalıplarında sorular sorar. Konuyla ilgili çeşitli âyetlerin yorumlarında da ifade ettiğimiz üzere, bunlardan *ve mâ edrâke* şeklinde olanların cevabını bizzat Yüce Allah vermekte, konuyla ilgili farklı anlamların söz konusu olduğunu öğretmektedir. Bir anlamda Kur'ân'ın Rabb'ca bir anlam dünyasının olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Yüce Allah *ve mâ yüdrîke* şeklindeki sorularının cevabını ise vermemektedir. Kur'ân'da bunun üç tane örneğinden iki tanesi kıyâmetle ilgilidir: "Sen nereden bileceksin, belki de Son Saat çok yakındır."[1106] Bir tanesi ise gaybla ilgidir.[1107] Kıyâmet de gaybın konusu olduğuna göre, bunun bilinemeyeceği açıkça ortadadır.

Yakın çevresi hakkında bile bilemediği hususlar bulunan Hz. Peygamber'e gaybî bilgiler söyletmek, Yüce Allah'ın onu inşa ettiği duruşu yeterli görmemek ve Hz. Peygamber'e Yüce Allah'ın vermediği özellikleri isnat etmektir. Bu durum son derece sakıncalı sonuçların meydana gelmesine neden olmakta, insan peygamberi tanınmaz hale getirmekte, sonuçta örnek alınması misyonunu ortadan kaldırmaktadır. Kur'ân'ın tanıttığı peygamber insan peygamberdir ve mutlak surette örnek alınması gereken bir üsve-i hasenedir, rolmodeldir, tek örneğimizdir. Ne mutlu onu örnek alabilenlere ve ona tabi olarak Yüce Allah'ın muhabbetini kazanabilenlere! *Allahümmec'alnâ minhüm.* Âmîn.

1103 'Abese 80/3-4.
1104 Tevbe 9/43.
1105 Nisâ' 4/105-107.
1106 Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17.
1107 'Abese 80/3.

b) Hadislerden Örnekler

Hz. Peygamber'in gaybla ilgili konumunu Kur'ân'dan verdiğimiz çeşitli örneklerle bu şekilde ifadeye çalıştıktan sonra, şimdi de konuyu hadislerle desteklemek istiyoruz.

1. Münâfikûn 63/1-8. âyetlerinin nüzül sebebi olarak şöyle bir olay nakledilmektedir: Zeyd b. Erkam diyor ki, Abdullah b. Übeyy, "Allah'ın Elçisi'nin yanında bulunanlara infakta bulunmayın. Eğer Medine'ye dönersek üstün olan, düşük olanı oradan çıkaracaktır..."[1108] ifadelerini kullanınca, durumu Rasûlüllâh'a haber verdim. Ensâr beni bu haberimden dolayı kınadı; Abdullah b. Übeyy de böyle bir şey söylemediğine dair yemin edince evime döndüm. Daha sonra Rasûlüllâh beni çağırdı, yanına gittim. Bana, "Allah seni doğruladı" dedi ve onlar hakkında Münâfikûn 63/7. âyet indi. Başka bir rivâyette, Zeyd b. Erkam, Abdullah b. Übeyy'in yukarıdaki sözleri söylediğini amcasına naklettiğini, durumu Rasûlüllâh'a onun hatırlattığını, Abdullah'ın ve adamlarının bunları söylemediğine dair yemin ettirildiklerini bildirmektedir. Bunun üzerine, Hz. Peygamber'in de onları haklı görüp kendisini yalanladığını, daha sonra bu durumdan dolayı kendisinin çok üzüldüğünü, işte bu olay üzerine Münâfikûn sûresinin ilk 8 âyetinin indirildiğini belirtmiştir.[1109]

Nakledilen bu olaylar, âyetlerin metnine de gâyet uygun görünmektedir. Eğer Rasûlüllâh, iddia edildiği gibi gaybı bilseydi, çok kıymet verdiği sahâbîlerinden olan Zeyd'i milletin içinde yalanlamaz, münâfık Abdullah'ın ve adamlarının sözüne itibar edip onları haklı görmez ve dolayısıyla Zeyd'i de üzmezdi.

2. Buhârî'nin naklettiğine göre Rasûlüllah'a biât eden Müslüman hanımlardan biri olan Ümmü'l-'Alâ' şöyle demiştir: "Muhacirlerin, (Medine'de Ensar'dan) kimin evinde kalacağı konusunda Ensar kura çektiğinde Osman b. Maz'ûn bize düştü. Şikâyetlenip hastalanınca vefat etti, daha sonra onu elbiselerine sardık (kendi elbiseleriyle onu kefenledik). O esnada Rasûlüllah yanımıza geldi. Ben, 'Ey Ebû Sâib[1110], Allah'ın rahmeti üzerine olsun, ben sana şahidim, Allah mutlaka sana ikram etmiştir (veya ikram edecektir)' deyince, Nebî (as), 'Sen nereden biliyorsun?' diye sordu. Ben de, 'Allah'a yemin olsun ki, bilmiyorum (nereden bileyim ki)' dedim. Bunun üzerine Rasûlüllah şöyle buyurdu: 'Ona (Osman'a) gerçek geldi (yani

---

1108 Münâfıkûn 63/7-8.

1109 Bu olay için bk. Buhârî, K. Tefsîri'l-Kur'ân, Tefsîr Sûre 63; Tirmizî, Tefsîr Sûre 63.

1110 Bu ifade, Osman b. Maz'ûn'un lakabıdır.

gerçekle karşılaştı); onun için Allah'tan hayır dilerim. Allah'a yemin olsun ki, ben Allah'ın elçisi olmama rağmen bana da size de ne yapılacağını bilmiyorum.' Ümmü'l-'Alâ' devam ederek şöyle demiştir: Allah'a yemin olsun ki ondan sonra hiç kimse için böyle şeyler söylemedim."[1111]

Bu olay hakkında Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu da rivâyet edilmektedir:

فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أما هو فو الله لقد جائه اليقين والله انى لأرجو له الخير والله ما أدرى و انا رسول الله ما ذا يفعل بى "Allah'a yemin olsun ki, ona gerçek geldi (o gerçekle yüzleşti) artık. Allah'a yemin olsun ki, onun için sadece hayır dilerim; Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın elçisi olmama rağmen bana ne yapılacağını bilmiyorum."[1112]

Bu rivâyette Hz. Peygamber'in söylediği nakledilen sözler Yüce Allah'ın, Ahkaaf 46/9. âyetinde daha önceden, yani Mekke'deyken Hz. Peygamber'den söylemesini emrettiği şu ifadelerdir: قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَآ اَدْرٖى مَا يُفْعَلُ بٖى وَلَا بِكُمْ "De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem." Kendisine mahşerde ne yapılacağını bilemeyen bir peygambere gayba dair bilgiler söylettirme çabası anlaşılabilir değildir.

3. Hz. Ayşe, üç şeyden birini söyleyenin Yüce Allah'a en büyük iftirayı yapacağı tehdidiyle üçüncü madde olarak şunu söylemiştir: "Kim, o (Hz. Peygamber) yarın ne olacağıyla ilgili haber veriyor derse Allah'a en büyük iftirayı yapmış olur. Zira Yüce Allah, 'De ki: Allah'tan başka göklerde ve yerdeki hiç kimse gaybı bilemez' buyurmaktadır."[1113] Yarından söz etmek gayba ait bir bilgi olacağı için Hz. Ayşe o alana hiç kimsenin giremeyeceğini, dolayısıyla Hz. Peygamber'i de buraya sokmaya çalışanların Allah'a iftira edeceğini beyan etmiştir. Bu rivâyeti de nakleden İslâmoğlu konu hakkında şu ilginç tespiti yapmaktadır:

> Hz. Ayşe'nin aşırı yüceltmenin bu tür tezahürünü, ısrarla insan-Allah ilişkileri çerçevesinde bir sapma olarak görmesi manidardır. Oysaki bu çerçevede yanlış anlamanın objesi, görünürde Allah değil Hz. Peygamber'dir. Fakat Hz. Ayşe, bu tür bir yanlış anlamanın sadece peygamber

1111 Buhârî, Ta'bîr, 27. Benzer bir başka rivâyet için de bk. Buhârî, Cenâiz, 3, 23.
1112 Buhârî, Ta'bîr, 13.
1113 Rivâyetin tamamı için bk. Müslim, İman, 77.

> tasavvurunu etkilemekle kalmayıp insanın "Allah inancını" da etkileyeceği içtihadındadır. Elbette Hz. Peygamber Allah'ın bildirdiğini bilir. Onun, peygamber olmayan hiçbir insanın ulaşamadığı Vahiy Meleği gibi özel bir bilgi kaynağı olduğu da bir gerçek. Ne ki Hz. Peygamber'in yüceliğini yeterli bulmayıp ona bir parça daha karizma kazandırmak isteyen yüceltmeci gelenek, hiçbir tevile sığmayan bir yığın haber üretmekten geri kalmamıştır.[1114]

Hz. Ayşe kaynaklı rivâyet hakkında değerlendirme yapan Süleyman Ateş ise şu bilgilere yer vermiştir:

> Bu hadislerin açık ifadesine göre Peygamber (as), vahiy dışında yarın ne olacağını bilmezse, binlerce yıl sonraki olayları da bilmez. Şâyet bu konuda vahiy olursa o zaman bilebilir. Böyle bir vahiy olsaydı onun da Kur'ân'da bulunması gerekirdi. Hâlbuki Kur'ân'da bu hadislerde anlatılan gayb haberlerinin hiçbirine rastlamıyoruz. Gaybı Allah'tan başka, ne gökte ne de yerde hiç kimsenin bilemeyeceğini vurgulayan âyetleri buluyoruz. Sanıyorum ki Hz. Ayşe de Peygamber (as)'den rivâyet edilen bu tür istikbal haberleri üzerine onun gaybı bildiğini, yarın olacak şeyleri haber verdiğini söyleyenin Allah'a iftira etmiş olacağını söyleyerek bu tür rivâyetlerin Hz. Peygamber'e iftira olduğunu vurgulamak istemiştir.[1115]

Naklettiğimiz her iki değerlendirmede de Hz. Peygamber'in gaybla ilgili konumunun vahiyle sınırlandırılmış olduğu, eğer gayba dair bir bilgilendirme olmuşsa bunun Kur'ân'da yer alması gerektiği vurgulanmış, bunun dışında gaybla ilgili rivâyetlerin Hz. Ayşe'nin ifadesiyle Hz. Peygamber'e, dolayısıyla Yüce Allah'a iftira olduğu anlatılmak istenmiştir.

4. Rasûlüllah'ın gaybı bilememesi örneklerinden biri ve belki de en çarpıcı olanı dünyevî hukukla ilgili olandır. Burada söz konusu edilen olay, Ensâr'dan Tu'me b. Ubeyrık adında birinin Katâde b. Nu'mân'dan bir gece bir zırh çalması, onu Yahudi Zeyd b. Semin'in yanına bırakması ve sorgulanınca da zırhı Yahudinin çaldığı şeklindeki iftirasıyla ilgilidir. Zeyd b. Semin, zırhı Tu'me'nin getirdiğini söyleyince bu defa bazı Yahudiler Zeyd'in, bazı Müslümanlar da Tu'me'nin haklılığına dair şâhitlik etmişler. Rasûlüllah da

1114 İslamoğlu, *age.*, s. 68.
1115 Ateş, *Tefsîr*, VI, 382.

Tu'me lehinde hüküm vermek üzereyken Nisâ sûresinin 105-106. âyetleri inmiştir: "Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma! Allah'tan mağfiret iste, çünkü Allah, çok bağışlayıcıdır, ziyadesiyle esirgeyicidir."[1116]

Hukukî bir konuda hüküm verirken bilgi eksikliği nedeniyle taraflardan birine haksızlık yapılırsa ağır mağduriyetler yaşanması kaçınılmaz olabilecektir. Bu nedenle Nebî (as) kendisine gelen davalılara karşı bilgiden veya savunmadan kaynaklanan yanlış bir karar vermiş ve bir tarafın mağduriyetine neden olmuş ise hakkı yenen kişiye hakkının verilmesini, yoksa hak yiyenin, karnına ateşten bir parça almış olacağını söylemiştir.[1117] İşte bu uyarı onun da bir insan olduğunu, zâhire göre hükmettiğini, gaybı bilmediğini ve dolayısıyla bazı hatalar yapabileceğini göstermektedir. Peygamberimizin ifadesiyle o "diğer insanlar gibi bir insandı, unuttukları gibi unutur, hatırladıkları gibi de hatırlar"dı.[1118] Eğer Hz. Peygamber gaybı bilseydi bu tür bir uyarıya da tarafların itiraflarına da ihtiyaç hissedilmez, sonu pişmanlıkla bitecek herhangi bir hatayla da karşılaşılmazdı.

5. Bu konuda başka bir örnek de Hz. Ayşe'ye yönelik gerçekleşen ifk (iftira) hadisesidir. Hz. Ayşe, çektiği onca sıkıntıya rağmen, iftirayla ilgili süreçte Rasûlüllah'tan kendisini rahatlatacak, onun suçsuz olduğunu söyleyen herhangi bir söz duyamamış, sadece olayın başlangıcında kendisinden babasının evine gitmesi için izin istemiş, o da izin vermişti. Aradan bir ay geçmişti ki Nebî (as) evine gelmiş, ama o iftiradan sonra o güne kadar Hz. Ayşe'nin yanına oturmamıştı. Hz. Peygamber, Hz. Ayşe'ye yönelerek şöyle demişti: "Eğer suçsuzsan Allah yakında suçsuzluğunu ortaya çıkarır. Eğer suçluysan Allah'tan istiğfar et, O'na tevbe et/yönel. Zira kul, günahını itiraf eder de Allah'a yönelirse Allah da onun yönelişini/tevbesini kabul eder."

İşte bu konuşmadan sonra Hz. Ayşe kelimenin tam anlamıyla perişan olmuştu. İstiyordu ki hakkında bir vahiy gelsin; ama kendisinin Kur'ân'da konuşulmaya layık biri olmayacağını düşünerek de adının vahye değil de hiç olmazsa Rasûlüllah'ın rüyasına konu edilmesini arzu ediyordu. Aradan bir süre geçtikten sonra, Nebî (as)'dan mutluluk verici bir haber geldi ve haberi getiren kişi gülerek, "Ey Ayşe, Allah'a hamd et; Allah seni temize çıkardı, suçsuzluğunu onayladı" dedi. Bunun üzerine annesi, "Kalk Rasûlüllah'a git" deyince, Hz. Ayşe, "Hayır, Allah'a yemin olsun ki ona gitmem, Allah'tan baş-

1116 Buhârî, Şehâdât, 27; Müslim, Akdıye, 4; Ebû Dâvûd, Akdıye, 7.

1117 Bu hadis için bk. Buhârî, Şehâdât, 27; Müslim, Akdıye, 4; Ebû Dâvûd, Akdıye, 7.

1118 Müslim, Mesâcid, Sehiv Secdesi Babı, 1. Hz. Peygamber'in namazlarında bazen unutmalar yaşadığı hakkındaki rivâyetler, rivâyetlerin kaynakları ve değerlendirmeler için bk. Sarmış, *age.*, s. 91-93.

kasına da hamd etmem" dedi. İşte bu konuşmaların hemen öncesinde Yüce Allah Nûr sûresinin 11. âyetinden itibaren ilgili âyetleri indirmişti.[1119]

Eğer Hz. Peygamber gaybı bilseydi ya da Hz. Peygamber'e Kur'ân'dan başka gayb bildirilmiş olsaydı, kendi eşiyle ilgili bir iftirada bunca acılar yaşanmaz ve Müminlerin annesi Hz. Ayşe de bu sıkıntıları çekmezdi. Demek ki konu vahiy konusuydu ve Hz. Peygamber Kur'ân dışı vahiylere de sahip değildi.[1120]

6. Hz. Peygamber'in gayb konusundaki konumunu ifade bağlamında Hz. Ayşe'nin şu sözü çok anlamlıdır: "Kim, Peygamberin gaybı bildiğini iddia ederse ona iftira etmiş olur."[1121] Kur'ân'da gaybla ilgili pek çok âyetle uyumlu olduğu ve Hz. Peygamber'in de pratik hayatında yaşadıklarına uyduğu için bu rivâyetin doğru olduğunu düşünüyoruz.

Hz. Ayşe gibi Hz. Peygamber'in evinde hayatı geçen, hayatı onunla paylaşan bir kişinin bu konudaki duyarlılığı maalesef ümmetin geri kalanları arasında aynı hassasiyetle izlenememiş, kültürümüz gayb haberleriyle dolup taşmıştır. Üstelik aslından emin olunamayan rivâyetler esas alınmaya başlanmış ve Kur'ân âyetleri adeta devredışı bırakılır olmuştur. Oysa Kur'ân'da gayb konusu Yüce Allah'ın bilgisiyle sınırlandırılmış, gaybın açıldığı elçiler bağlamındaki sınır da vahyedilen kitaplar olarak belirlenmiştir. Bunun dışında daha farklı sonuçlara gidebilecek yollar kapatılmıştır.

İşte bütün bu âyet ve hadislerden de anlaşılacağı üzere, gayb konusu sadece Rabbimizin bilgisine aittir; O bildirmediği sürece hiç kimse gaybı bilemez. Bildirdiği gayb ise peygamberlere vahyettiği esaslardır ki onlar da kayıt altına alınarak ümmetlerine tebliğ edilmişlerdir. Son ümmet açısından bakıldığında Hz. Peygamber'e bildirilen gayb sadece Kur'ân'dır ve Rasûlüllah (as) da onu hiçbir eksiklik yapmadan tebliğ etmiştir. Kur'ân dışında gayb bilgisi aramak doğru değildir. Cinn sûresinin son bölümünde "açılan vahiy"den maksat da Kur'ân'dır. Kur'ân'da ise kıyametin kopma vaktinin hiç kimseye bildirilmediği açıkça beyan edilmektedir. Meseleyi böyle anlamak pek çok hatanın yapılmamasına vesile olacaktır.

Yüce Allah her konuda en doğrusunu bilir.

1119 Bu olay hakkında geniş bir rivâyet için bk. Buhârî, Şehâdât, 15 (İfk Hadisi). Bu âyetler indirildiğinde Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in evinde olduğu ve söz konusu müjdeyi Hz. Ayşe'ye bizzat Hz. Peygamber'in verdiğine dair rivâyetler de vardır (bk. Ateş, *Tefsîr*, VI, 166).

1120 Hz. Peygamber'in gayb karşısındaki durumu hakkında geniş izahlar için bk. Sarmış, *age.*, s. 109-113.

1121 Buhârî, Tevhîd, 4.

CİNN SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Yüce Allah, sûrenin ilk âyetlerinde bir grup cinin Hz. Peygamber'i dinlediğini ve Kur'ân'dan etkilendiklerini beyan ederek, Kur'ân'ın hidayet kaynağı olduğunu ve Kur'ân hakkındaki hayranlıklarını gündeme getirip itiraf ettiklerini haber vermektedir. Bu arada Kur'ân'a iman ettikleri, şirke düşmemek kararlılığında oldukları ve Yüce Allah'ı O'na yakışmayacak sıfatlardan uzak tanımlayacakları da ifade edilmektedir.

Cinlerin vahiy hakkındaki hayranlık ve şaşkınlık ifadelerinin aslında vahyin yapısından ve içeriğinden kaynaklandığı beyan edilmekte, bu arada dile getirdikleri hususlar da insanlara örnek olsun diye özellikle hatırlatılmaktadır.

(4-5. âyetler): Yüce Allah, cinlerin iman itiraflarını ve şirke bulaşmama kararlılıklarını beyan ettikten sonra, sûrenin bu âyetlerinde beyinsiz bazı cinlerin Yüce Allah hakkında sorumsuz sözler sarf ettiklerini beyan etmektedir. Dahası insanların da cinlerin de Yüce Allah hakkında yalan isnadında bulunmayacağını sandıkları hatırlatılarak, içinde bulundukları taklit bataklığının kendilerini bu kötü duruma düşürdüğü itirafları gündeme getirilmektedir.

(6-7. âyetler): Yüce Allah bu âyetlerde sözü insanların cinlerle ilişkisine getirmektedir. Bu arada Yüce Allah konuya müdahale ederek olayın farklı bir boyutunu gündeme getirmektedir. Biz bu üsluba "ver-kaç" yöntemi diyebiliriz. Bu yöntemde asıl konu hakkındaki izahlara kısa kısa aralar verilir; böylece muhatabın zihni daha dinç tutulmuş olur. Ardından asıl konuya yeniden dönülür.

Sûrenin 6. âyetinde bazı insanların cinlerle olan olumsuz ilişkisi gündeme getirilmekte, bazı insanların cinlere sığındığı ve bunun sonucunda cinlerin veya onlara sığınan insanların azgınlıklarının daha da arttığı ifade edilmektedir. Bu hatırlatma ile hakkı olmayan bir konuda yersiz bir davranışın nasıl sonuçlar doğuracağı muhataplara iletilmektedir. 7. âyette ise cinlerin tıpkı inkârcı insanların düşündüğü gibi çeşitli yanlış kanaatlere sahip olduğu gündeme getirilmektedir. Bu çerçevede ele alınan konu, Yüce Allah'ın hiçbir elçi göndermeyeceği veya mahşer için hiç kimseyi diriltmeyeceği ile ilgili seçilmiştir. İşte bu durum aslında şirkin ve küfrün aynı mantığın sonuçları olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

(8-9. âyetler): Sûrenin bu bölümünde söz yeniden cinlere getirilmekte ve onların göğe ulaşma ve oradan bilgi elde etme girişimlerine dair başarısız çabaları hatırlatılmaktadır. Göğe ulaşmaya çalıştıklarında göğün güçlü korunaklı yapısıyla karşılaştıkları ve gökten haber alma girişimlerinin engellendiği beyan edilerek, bu türden haberlere inanılmaması gerektiği ortaya konulmaktadır.

(10-15. âyetler): Sûrenin bu âyet grubunda cinlere ait sözler bitirilmekte ve onların çeşitli itiraflarına değinerek benzer türden yanlışlıkları insanların yapmaması gerektiği herkese öğütlenmektedir. Gökten bilgi alma girişimlerinin engellenmesiyle veya insan peygamber gönderilmesiyle insanlara kötülük mü yapıldığını, yoksa Rablerinin onlara iyilik mi murat ettiğini anlamadıkları ifade edilmektedir. Bu arada, cinlerin de içlerinde sâlihler olduğu gibi düşük ahlaka sahip olanların bulunduğu, bu şekilde gruplara ayrılmış oldukları hatırlatılarak, Yüce Allah'ı aciz bırakmanın ve O'ndan kaçıp kurtulmanın hiçbir şekilde mümkün olmadığını da artık kavradıkları dile getirilmektedir.

Sûrenin 13-15. âyetlerinde imanın güven anlamı, ayrıca Yüce Allah'a güvenin insana sağlayacağı "zarar ve gazaptan kurtulma" şeklindeki olumlu sonuçları hatırlatılarak, imanını teslimiyete dönüştürenler ile inkârı tercih edenlerin ayrı ayrı özelliklere sahip olacakları belirtilmektedir. Buna göre, Müslüman olanların gerçeği arayıp bulmaya çalışan bir tutum ortaya koyacağı, inkârcıların ise ateş yakıtı olacakları dile getirilerek insanlara bir bilinç kazandırmak amaçlanmaktadır.

(16-19. âyetler): Sûrenin bu bölümünde artık sûrenin tevhid merkezli konusuna doğrudan değinilmekte, bu anlamda tevhid, şirk, ibadet, gayb gibi konularda en temel bilgilerin verildiği bir pasaj sunulmaktadır. Hayır denen istikametin bol bol nimetlerle buluşturulmaya vesile olacağı ifade edilerek, bunun aslında bir imtihan süreci oluşturacağı özellikle muhataplara hatırlatılmaktadır. Öte yandan, Yüce Allah'ın öğüdü demek olan Kur'ân'dan yüz çevirmenin de dünyada sürekli artan bir huzursuzluğa ve mahşerde yoğun bir azaba neden olacağı beyan edilmektedir.

Sûrenin 18 ve 19. âyetlerinde tevhidin önemine vurgu yapılmakta, bu doğrultuda ibadette ve ibadethanelerde hiçbir varlığı Yüce Allah'a ortak koşmamak gerektiği bildirilmektedir. Bu arada sadece ve sadece Yüce Allah'a yalvarmanın veya sadece O'na davet etmenin birtakım sonuçları olacağı belirtilerek, bunu yapanların başına üşüşenler olacağının haberi verilmektedir. Vahiyden yana olanların, vahye davet edenlerin ve sadece

vahye itibar edenlerin başlarına bazı sıkıntılar geleceği haber verilerek bu yolun çetin bir yol olduğu herkese bildirilmekte, gelecek sıkıntılara karşı hazırlıklı olunması müminlerden istenmektedir.

(20-23. âyetler): Sûrenin bu âyet grubunda Yüce Allah Hz. Peygamber'i vahiy ile inşa etmektedir. Bu amaçla hem inanç ve ibadetlerinde tevhidi ortaya koymasını, hem de Yüce Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak kararlılığında olduğunu ilan etmesini ondan istemektedir. Bu arada muhataplara yarar veya zarar verecek gücü olmadığı gibi, onları hidayete kavuşturmak veya dalalete sürüklemek gibi bir maharetinin de bulunmadığını kendisine özellikle söylettirmektedir. Dahası, aksi bir tutum söz konusu olursa Yüce Allah'tan gelecek bir azaptan onu hiç kimsenin kurtaramayacağını ve O'nun dışında hiçbir sığınağın bulunamayacağını duyurmaktadır.

Bütün bunların yanında peygamberliğin asıl görev alanının tebliğ olduğu ve Yüce Allah'tan gelen öğretilerin insanlara iletilmesinin zorunluluğu gündeme taşınarak, Yüce Allah'a ve kutlu Rasûl'üne isyanın cehennemde ebedi kalmayı gerektireceği bildirilmektedir.

(24-28. âyetler): Yüce Allah sûrenin son grup âyetinde kıyamete veya mahşere dikkat çekmektedir. Bu vesileyle peygamberlerle alay edip kendi sayılarının fazlalığına güvenenlerin mahşerde nasıl bir yanılgıya düştüklerini anlayacakları beyan edilmektedir. Bu arada kıyametin herkesten gizlendiği, vaktinin yakın mı uzak mı olduğu konusunda hiç kimsenin bilgi sahibi olmadığı belirtilmektedir.

Yüce Allah, gaybı bilen varlığın sadece kendisi olduğunu ifade ederek, bununla ilgili olarak hiç kimseye bilgi vermediğini özellikle vurgulamaktadır. Bu arada gayb denen olayların bildirilmesi noktasında bir istisnaya da yer vererek sadece uygun gördüğü elçiyi bu bilgiye ulaştıracağını beyan etmektedir. Yüce Allah'ın açtığı gayb sadece ve sadece elçi melek aracılığıyla peygamberlere ulaştırılmasını istediği vahiylerdir. Bunun son örneği olarak da son gayb bilgisinin Kur'ân olduğunu ifade etmek durumundayız.

Vahyin elçilere ulaştırılmasında herhangi olumsuz bir müdahale olmaması için meleklerin koruyucu özellikleri hatırlatılmakta ve gözetleyicilik kurumunun işletildiği bildirilmektedir. Bu arada meleklerin toplu bir şekilde vahyi getirdikleri ve seramonik ya da törensel bir görüntünün oluştuğu da ifadelerden anlaşılmaktadır. Bunun böyle gerçekleşmesinin sebebi, vahyin muhataplara ulaştırılmasında hiçbir engelin işe yaramayacağının bildirilmesidir. Çünkü Yüce Allah ilmiyle her şeyi kuşatmıştır ve olup biten her ne varsa hepsini tek tek kayıt altına almıştır, almaya da devam edecektir.

Bu çok önemli tevhid içerikli sûrenin muhtevası Müslümanların bugün en çok muhtaç olduğu prensipleri içermektedir. Bu sûre adeta bir tevhid manifestosudur. Cinlerin itiraflarıyla başlayan, ancak daha sonra peygamberî sistemi muhataplara öğretmeye çalışan muhtevasıyla bu sûre gerçekten tam bir ilâhî ferman niteliğindedir. Çünkü bu sûrede cinler ve insanlar örnekliğinde bir taraftan imanın mantık birlikteliği ortaya konulmaktadır; diğer taraftan da küfrün aynı millet olduğu ve aynı saçmalıkları bünyesinde barındırdığı hatırlatılmaktadır.

İmandaki tevhidin ibadette de gösterilmesi gerektiğinden hareketle, Yüce Allah'a kullukta hiçbir varlığın devreye sokulmaması gerektiği adeta beyinlere kazınmaktadır. İlâhî sistem bütün ayrıntılarıyla beşer tarafından kuşatılamayacağı için bu noktada vahye sarılmaktan başka bir çare olmadığı anlaşılmaktadır. Vahyi insanlığa açılmış bir gök sofrası olarak görmek ve gaybın sahibine sığınmak tek çıkar yoldur. İşte bu sûrede kurtuluşa götüren yegâne yolun Kur'ân olduğu beyan edilmekte ve akıl sahibi varlıklardan bu gerçeği fark etmeleri beklenmektedir.

Rabbimiz, hakikati vahyinde arayan, vahyin rehberliğinden ayrılmayan, onu hayatının vazgeçilmezi yapan, hayata Kur'ân'ın bak dediği yerden bakan, tevhid çizgisini takip edip Nebî (as)'ı kendisine örnek edinen kullarından eylesin. Dünyada Rasûlüllâh (as)'ı takip eden ve mahşerde de onun arkadaşları arasına katılmayı başaranlardan eylesin. Âmîn.